

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

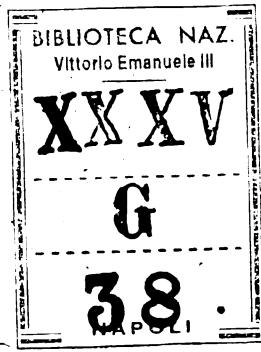
Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

XXXV. G. 38

LEXICI

MILITARIS

A U T H O R E

CAROLO DE AQUINO

SOCIETATIS JESU

P A R S I I.

ROMÆ, MDCCXXIV.

Typis ANTONII DE RUBEIS è Foro Rotundæ
in Via ad Seminarium Romanum.

SUPERIORUM PERMISSU.

Bibliotheca Domus profys næc. Soc. lege

270

Digitized by Google

M

MACHERA, &c. Dicitur a μάχαιρα, pugnare. Fallitur Isidorus dum scribit: *Machæra est gladius oblongus, ab utraque parte acutus.* Sica est, culter, & potius brevior gladius, cuiusmodi erat gladius Hispаниcus, quem Polybius Græcè Machæram appellat. Hesychio etiam & Perotto brevior est gladius: deceptus porrò est Hadrianus Junius Isidorum sequutus, qui ita habet: *Machæra Iuvenali & Flauto gladius longus, ab altera tantum parte acutus.* Ubi iterum fallitur, quod altera tantum parte acutam statuit. Mihi vulgo Grammaticorum potior est authoritas Polybii, cui Machæra est gladius Hispаниcus, quem constat ex utraque parte fuisse acutum; ut ostendimus in Tit. *Gladius.* Accedit Pictorum veterum fides, qui coloribus adumbrantes infantem à Rege Salomone dividit jussum Reg. c. 3. quam Septuaginta Interpretes Machæram nominant, ipsi utrinque acuto & breviore exprimunt gladio. Indixit in errorem Grammaticos aliquot vox Machærium, quæ, ut mox dicam, cultrum mensarium altera tantum parte acutum notat. Ceterum de Machæra Plautus in Milit.

*Nam ego banc Machæram mibi consolari volo,
Ne lamentetur, neve animum despondeat,
Quia se jampridem feriatam gestitem,
Quæ misera gestit fartum facere ex hostibus.
Ex eodem Plauto parœmia illa est in Bacchid.*

*Si tibi Machæra est, & nobis urbina est domi:
Ubi Fulgentius pro urbina aptè legit veruina;
& id, genus jaculi vel sicæ exponit, quod verutum dicimus. Usurpatur autem parœmia, cum malum malo opponitur. Similes illæ sunt: Par pari: Malo nodo malus querendus cuneus.*

MACHÆRIUM, ii. Fit a Machæra. Culter est propriè coquinarius, acutus ex altera tantum parte. Plant. Aulul.

tu Machærio

Congrum, murenam exdorsua.

Ubi quidam Machærium tanquam vernulæ vel mediaстini nomen interpretantur: Sed nihil necesse est ed confugere, ut eruatur Plauti sententia. Proprium viri nomen illud est apud Juven. Sat. 7.

ames nomen cultumque Machære.

MACHÆROPHORI. Machæra armati. Offerunt se apud Cic. ad Quint. Fratr. *Hominem portavi ad Bajas ostophoro, Machærophoris centum sequentibus.*

MACHINA, &c. A meditando ex Græco dicitur; ut enim inquit Asconius Pedianus, *Machina est, ubi non tam materia, quam artis ratio atque ingenii ducitur.* Hinc nos belli machinas ingenia,

architectos ipsos, seu machinarios vocamus *Ingenieri*. Vitruvii l. 10. cap. 1. machinæ definitio est: *Machina est continens ex materia conjunctivo, maximas ad onerum motus habens virtutes.* Idem ibidem machinas dividit in Scanforias, Spiritales, seu Pneumaticas, & Tractorias. Cæterum non solum ars ipsa & motionis ratio, sed instrumentum quandoque ipsum, quo aliquid artificiose molimur, & insuper ipsum artificium machinam dicimus. Hinc machinæ murales, castrenses, tractoriæ, oppugnatoriæ, atque tectoriæ. Ad ea opera necunda machinarii contraria contrariis jungere & adhibere nituntur, ut nimirum libramentis, & æquipondiis, tum vectibus, trichleis, claviculis, nervis, aliisque id genus instrumentis adæquetur opus, quod meditantur. In primis vero ducenda est ratio ponderum, magnitudinis, distantiarum, & impressi impetus. Id consequuntur Artifices plenis colligationibus, fulturis, transversariis, cæteroque apparatu organorum, de quo vide latè Vitruvium lib. 10. & quæ dicemus in voce *Mechanica*. Archimedem in primis in re Poliorcetica maximorum operum artificem & machinarium excellentissimum suscepit Antiquitas. Hujus solertia mirum in modum eluxit in obsidione Syracusarum adversus Marcellum Romanum Consulem oppugnatorem. Liv. de Bell. Punic. lib. 4. *Habuisset tanto impetu cepta res fortunam, nisi unus homo Syracusis ea tempestate fuisset.* Archimedes is erat unicus spectator cœli, syderumque, mirabilior tamen inventor, ac machinator bellicorum tormentorum operumque; quibus ea, que hostes ingenti mole agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. Commendatur etiam impensè a Vitruvio lib. 10. Diogenetus, Rhodius architectus, qui admirabiliter frustratus est elusitque Helepolim peregrini inventi machinam militarem, quam idem Scriptor excogitatam fuisse tradit ab Epimacho Atheniensi, præstanti machinatore; verum alii ejusdem machinæ repertorem faciunt Demetrium. Qua vero ratione Xantippus Lacedæmonius, bellicorum operum magister egregius, ab imminenti excidio vindicaverit Carthaginem oppugnatam armis M. Attilii Consulis, tradit Polybius lib. 1. De aliis machinarum Inventoribus sèpè alibi apud nos sermo.

2. Quod vero militarium machinarum originem attinet, antiquissimam earum memoriam habemus Deuteron. cap. 20. *Siqua autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, & in cæteros aptatus, succide & instrue machinas, donec capias civitatem, quæ contra te dimicat.* Et iterum Paralip. 2. cap. 26. ubi hæc habentur de Ozia Rege: *Fecit in Hierusalem diversi generis machinas, quas in turribus collocavit, & in angulis muro-*

ram, ut mitterent sagittas & saxa grandia. Item apud Ezechielem legimus cap. 26. Circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro, elevabit contra te clypeum, & vineas, & arietes temperabit in muros tuos. Ex his aliisque Sacrorum librorum testimonii merito putat Eusebius pleraque machinarum & organorum ad rem bellicam pertinentium Moysis inventum fuisse: Ea verò postea beneficio commercii atque bellorum, ab Oriente in Occasum, variasque Europæ provincias propagata. Quod verò problema attinet de Græcis atque Romanis, utri eorum primi machinas usurpaverint, rem plurimorum Scriptorum testimoniis dubiam non ita facile constuerim. Homerum certe machinas ignorasse, & ejusdem Scholiastæ fatentur candidè, & aperiū ipsius testantur opera, in quibus nullum earum vestigium. At verò equi machinalis, sive arietis inventionem Trojano exortam bello commemorat Plinius: & Athenæus lib. 6. expressè docet, Romanos machinis, quarum usum a Græcis acceperant, eosdem postea Græcos domuisse & superasse. Compertum certè est ex Thucydide, Græcos bello Peloponnesiaco adhibuisse machinas. Periclem etiam earum primum institutorem Scriptores Græci faciunt. Sic enim Plutarchus in ejus vita: Captum novitate rei, machinis usum, & habuisse apud se fabrum, inventoremque Artemonem Clazomenium, Eadem fere habet Diodorus lib. 12. Struxit machinas primus omnium ante se, & eos, qui arietes dicuntur, & testudines, Artemone Clazomenio fabricante. Cum verò Pericles supra trecentos annos post Urbem conditam floruerit, sic intelligendi sunt prefati Scriptores, ut machinarum usum Pericles omnium, sed Graecorum dumtaxat, primus monstraverit. Nam tempore Servii Tullii, qui Pericle annos facile centum superior fuit, viguisse machinas clare demonstrat Livius per hæc verba: Centurias etiam fabræm duas ordinavit, quæ machinas in bello ferrent. Idem Livius per Servii proxima vagatus tempora non semel earundem meminit machinarum. Ex hujusmodi testimonii incertum relinquitur, utri ex his nationibus machinarum inventio accepta referri debeat. Conspirasse autem in hoc legimus inventores machinarum, ut ad eas demonstrandas ab animalibus fermè nomina sumerent. Hinc appellations Arietis, Ericii, Onagri, Scorpionis, Cuniculi, Testudinis, Musculi, Corvi demolitoris, & similium. Postremò, quemadmodum apud nos tormentorum muralium libratores exquisita arte pollere necesse est, ut ad exactam proportionem globorum seu pilarum ipsa tormenta construant; Sic veteres machinarii, vel manganarii perspectas habere debebant librationes atque mensuras ponderum & machinarum, ut jacula vel saxa contorquenda ipsis aptarentur machinis. De his verò quærendum est sigillatim suis in locis.

2. Non uno certe experimento compertum est nihil gravius perterrefacere aggressores, quam cognitionem de numero & magnitudine machinarum, quibus affatim ubertimque obsidenda redundant oppida. Id nimirum Trebonium Cæsaris Ducem prope in desperationem egit, cogitantem machinarum vim, quibus instructi erant Massilienses, ut tradit Cæsar de Bell. Civil. l. 2. Eadem copia elusit consilia Labieni de Lepti in Africa oppugnanda, ut testatur Hirtius de Bello

Africano. Nec alia de causa discessit Marcellus Consul ab oppugnatione maritima Syracusarum, quam quod ex ea parte machinis urbem affluere erat edoctus. Callido proinde consilio Romani fecerunt, cum bellum facturi adversus Carthaginenses, eosdem solerter prius machinis denudaverunt. Appian. de Bell. Punic. lib. 1. De cetero armis quid opus est si pacem ex animo cupitis? Afferte omnia, que vel privatim habetis, vel publicè; tela, catapultasque nobis tradite. Polliti sunt armis tradere, ad quæ accipienda missi sunt Cornelius Scipio Nasica, & Cn. Cornelius Hispalus, Fuerunt autem telorum & jaculatorum infinitus numerus, catapultarum, quibus vel cuspides vel saxa excutientur, duo millia: quæcum advehentur, aspectus eorum præclarus fuit. Mirificus, ipsis hostibus tot plausra adducentibus. Animadverterunt tamen brevi Carthaginenses per inconsultam & præcipitem stoliditatem a se factum ut arma cederent adversariis. Inito proinde consilio belli redintegrandi, nihil habuerunt antiqui, quam ut acceptum damnum & machinarum amissionem primo quoque tempore sarcirent. Quod ab eisdem tam sedulè impigrèque continuò curatnm est, ut minime imparem armorum machinarumque apparatum instruerent; ardentes omnium animos usque adeo efferante acceptæ injuriæ memoria, ut matronarum honestissimæ non dubitaverint proprios crines abradere, eosque viris armatis exhibere ad arcus machinasque tendendas. Sic autem Appianus ibidem: Versi sunt ad miram audaciam, quidvis passuri potius quam urbem deserent. Munitatis enim animis omniam, templa, fanaque, & alia loca spatio verterunt in officinas publicas, ubi interdiu noctuque viri pariter ac fémīne incessanter operabantur, cibum perparcè accipiendo certo tempore; efficiebantque singulis diebus clypeos quadrigenitos, gladios & tela, quæ ex catapultis mittuntur, mille; tragulas & lanceas quingentas, catapultas quotquot poterant: has ut tendere possent, raserunt suas fémīnas cum aliorum pilorum effet inopia. Hæc reputans Vægetius militiæ magister negat educendas prius ad prælium legiones esse, quam in promptu sint machinæ omnes, ad idoneam formam expeditæ, vectæque carpentis, cum omni genere ferramentorum, & non impari fabrorum numero ad easdem dirigendas, reficiendasque, siquid vitii contraxerint. Vide quæ in rem hanc habet lib. 2. cap. 25. Idem lib. 4. cap. 8. accurate præcipit eam esse cautionem habendam non pro machinis duntaxat, quæ comparandæ sunt ab oppidis, cum metus aggressionis ingruerit; verùm etiam de sulphure, bitumine, omnique materia, quæ facile ignem concipit, atque adeo de saxis, omnique instrumento ad repugnandum & obſistendum hostiumque vim irritam reddendam idoneo,

4. Quicquid verò machinarum ex lignea, ut solet, materia, licet prævalida robustissimaque construitur, sive turres illæ sint ambulatoriæ, sive falæ, plutei, vineæ, testudines, quæ omnia extictionibus tabularum & trābium sunt compacta, ea inquam acerrium habent hostem, & quo sàpē facile dissipantur, omnique denudantur robore, ignes nimirum missiles, quorum repetiti jactus & ad modum nimbij desuper decidentes diuturnis laboribus excitatas molitiones labefactant atque prosternunt. Excogitavit tam

men par ingenti malo remedium, & malo, ut dicitur, nodo malum cuneum adinvenit solertia militaris, ususque, & acceptis damnis doctior experientia. Quare ferreis interdum laminiſ obductæ defuper adversus incendia leguntur machinæ. Sed quoniam ea res ingentes sumptus & plurimum temporis efflagitat, usus frequentior monitravit cruda coria, eaque humectata, argillam etiam lapillis intritam subactamque. Culcitæ porrò, cilicia & centones, aliaque ejus generis stragula aceto madefieri macerarique solent, ut impunè flammæ recipiantur franganturque; & vim omnem amittant in molli strato depluentes imbræ missilium. Obviam sèpe etiam itum est alumine, quod, ut Plinius loquitur, quædam est terræ muria, quæ intercursantes flamas eludit, ignemque mirabili naturæ beneficio nequaquam suscipit. Habemus id ex testimonio Quadrigarii apud Gellium lib. 15. cap. 1. *Tum Sulla conatus est, & tempore magno eduxit copias, & Archelai turrim unam, quam ille interposuit, ligneam incenderet. Venit, accessit, ligna subdidit submovit Grecos, ignem admovevit, satis sunt diu conati, nunquam quiverunt incendere, ita Archelaus omnem materiam obliuerat alumine: quod Salla atque milites mirabantur, & postquam non succedit, reduxit copias.* Eandem alumini efficacitatem attribuunt Strabo, & Pausanias; Ammianus verd. lib. 20. idem testatur his verbis: *Perse affidæ malleolos atque incendiaria tela torquentes laborant incassum, quod humectis coriis & centozibus erant operæ plures materiae; alias autem alumine diligenter, ut ignis per eas labetur innoxius.* Mirificæ etiam ad ignes prohibendos virtutis esse laricem arborem Vitruvius & Plinius scripsérunt: idcirco navigationi censur optima. Fit autem eadem succi amaritie, qua prædicta est, ut ea cariem non sentiat, & ignis impressionem repellat. Narrat Vitruvius lib. 2. cap. 9: *eam laricis proprietatem suboluisse prius Cæsari, cum Larignum in Alpibus oppidum, sic appellatum ab ejusdem arboris copia, obsidens oppidanorum turrim eo ligno compactam nulla potuit flammarum violentia concremare.* Palladius etiam author est, ut arcendis domorum incendis ex eadem arbore fiant tabulæ sugrundiorum. Sic autem scribit: *Larix utilissima, ex qua si tabulas suffigas tegulis in fronte atque extremitate tectorum, præsidium contra incendia contulisti: neque enim flamمام recipiunt, aut carbones creare possunt.* Discimus etiam ex Poliæno lib. 6. a combustione servari defendique machinas argillâ lapillis intermixtâ. Verùm ex iis remediis plurima usus fallacissima deprehendit; & cæteroqui insuperabilem igni vigorem inesse notum est. Profuerit tamen multa callere, ut alicujus saltē usu possimus proficere.

5. Denique sine ullo artis instrumento, & externâ materiâ machinæ ratio nomenque constat. Omnis quippe dolus, vel fallacia, qua ad fallen-dos hostes utimur, machina meritò appellatur. Hujusmodi fuit inventum artis tertii ex Horatiis, qui contra tres Curiatios pugnaturus per simulationem fugæ divisæ æmulis sauciis, ipse integer singulos postmodum a fronte resiliens prostravit. Neque porrò aliter solertiissima usus est machina Alexander Macedo, cum se Jovis filium appellari ab omnibus jussit. Mirum enim quantum constituit ad ejus victorias didita per externas gentes

opinio de ejusdem Regis divinitate, cuius famâ plures ille gentes, quæ virtute superavit. Quæ nempe nationes filio Jovis præsenti pugnantique non se sponte subiicerent? Nihil autem frequentiū in historiis legitur, quæ simili astu falsis rumoribus disseminatis præstantes Duces egregias victorias obtinuisse, arces firmissimas expugnasse. Postremò bellicæ machinæ sive doli pulcherrimam novamque iniit rationem Ambrosius Spinula Hispanici Ductor exercitūs. Is per occasiōnem convivii, in suo per Gallias ad Belgium transitu, ab Henrico Rege interrogatus, ecquam potissimum arcem obfessurus primū esset in Belgio? Frisia se invasurum ingenuè respondit. Fraudem subesse dicto Duci Rex haud dubiè suspicatus suos in Belgio Duces monitos fecit, ut reliquas communirent provincias, modicam aut nullam de Frisia rationem haberent. Res tamen longè aliter, ac ille ratus erat, evenit. Nam Spinula quod sincerè promiserat tempore explavit; aliisque Belgii provinciis neglectis, solos Frisos adortus, eosdem, quod facile fuit adversus imparatos, expeditione felicissima superavit. Ad hunc modum veritas Ambrosio pro fraude fuit; novamque ille atque pulcherrimam commentus est decipiendi artem, non decipere.

6. *Megaricum machinamentum.* Parcemia est de iis, qui dolo agunt; vel a Megarenisibus, quorum parum erat sincera fides, ut indicat interpres Aristophanis; vel ab Euclide Socratico Megarensi insigni machinarum artifice. *Machinas post bellum afferre.* Aliud adagium de apparatu vel auxiliis serò advenientibus. Hujus authorem Brutum in Epistola quadam ad Lycios memorat Scriptor Chiliadum. *Vestrae machinae post bellum, ut proverbio dicuntur, adductæ sunt.* Huic affine est illud: *Melitide stultior.* Hunc quippe ajunt, Trojam appulisse, quod Priamo ferret suppetias, civitate jam capta. *Deus per machinam.* Vox est altera popularis: de iis, quibus, in rebus perplexis, ex insperato aliquid oritur, quod salutem afferat, & difficultatem expediat. Origo proverbii a priscis tragœdiarum scriptoribus, qui, ut fabulæ nodum solverent, Deum aliquem e sublimi per machinam immisum inducebant.

MACHINAMENTUM, i. *Machina.* Liv. lib. 4. Bell. Punic. *Turres contubulatas, machinamentaque alia quatierunt muris portabant.*

MACHINATIO, onis. *Machina, vel machinandi actus.* Salust. Bell. Jugurt. *Aggeribus, turribusque, & aliis machinationibus locus importunus.*

MACHINATUS, us. *Machinatio, solers consilium.* Apul. in Apol. *Itaque apud omnes intemperantis simè gloriatur, me suo machinatureum postulatum.*

MACHINOR, aris. *Machinas invenire, vel agere, & frequentiū per dolum quidplam moliri.* Salust. in Catilin. *Iam tum non Consulibus, sed plerisque Senatoribus perniciem machinabatur.* Vide *Machina*.

MACHINALIS, le. *Quod spectat ad machinas, ut scientia machinalis apud Plinium lib. 7. cap. 37. Grande & Archimedi Geometricæ, & Machinalis scientie testimonium M. Marcelli contigit.*

MACHINARIUS, a, um. *Quod facit ad machinas, ut mensor machinarius.* Ulpian. lib. 7. D. Si mensor. fal. mod. *Si Mensor machinarius se fellerit, bac actio dabitur.*

MACHINOSUS, a, um, *Peramplum, vel machina & dolo confectum.* Sveton. in Neron. *Repeten-*

tique Baulos in locum corrupti navigii , machinorum illud obtulit .
MACHINARIUS , ii . Machinator , machinarum inventor vel motor . Paulus Leg . si putatur ad Leg : Aquil . *Si machinarius hominem prætereuntem occiderit &c.*

MACHINATOR , oris . Liv . lib . 4 . de Bell . Punic . Mirabilior tamen inventor ac machinator bellicorum tormentorum , operumque . Ital is Ingegniera . Hujus operæ est inventorum novitate omnique fallacia , ac dolo bellico , novorum præsertim armorum , machinarumque usu , atque adeo arcium castorumque molitionibus providere copiarum securitati , variisque ac novis identidem commentis hostem aggredi , circumvenire , dolo capere . Obtinet autem machinator primarias belli partes , eumque mathematicis disciplinis , ac præsertim Architecturæ studio excultissimum esse oportet . Ad hæc in longum prospicere , ingenioque maxime solerti atque versatili pollere machinatores necesse est , ut suos egregiè instructos opportunis habeant munimentis , hostes verò imparatos adoriantur .

MACHINATRIX , icis . Quæ machinatur . Senec . in Medea :

Sed tu malorum machinatrix facinoram .

MACHIONES . Ab Isidoro sic exponuntur : *Machiones dicuntur a machinis , in quibus inserviunt præpter altitudinem parietum . Ergo quasi Machiones .*

MACTE , & MACTI ; nam in his solum casibus leguntur hæc voces usurpatæ . Contrahuntur a magis auctæ , & magis aucti ; quasi dicas cumulate & cumulati . Origo vocis a re sacra . Quoties enim etius aut vinum super victimam fundebatur , dicebant : *mactus est* . *hostia cumulata est , & magis aucta .* Cæterum macti , & macte , vocativi casus utriusque numeri accipiuntur pro oratione gratulantis , & approbantis alienam virtutem , cum cohortatione quadam ad ejusdem incrementum : & sèpissimè locum habet apud Duces bellicos erga honestos & egregia virtute juvenes bellatores . Virgil . 9 .

Maecte , nova virtute puer :

Nam cum nominibus virtute , armis , animis , gloriâ , macte & macte conjungi ferè solent .

Actius :

Maecte bis armis , maecte virtute patrum .

Lucili.

Maecte inquam virtute , simulque bis viribus esto .

Liv . lib . 4 . Tum Dictator Maecte virtute , inquit , C . Servili esto , liberata Republica . Idem lib . 7 . Tum Dictator Manlio : *Maecte virtute ac pietate in patrem patriamque T . Manli esto : perge & non men invictum , juvantibus Diis , presta .* Idem alibi etiam non infreenter . Adde Silium Italic . lib . 4 .

Maecte , o maecte indole sacra

Vera fœvis proles .

Et lib . 10 .

Maecte o virtute paterna .

Et lib . 12 .

Maecte o virtutis avitæ .

Quæ formula , ut optimè notat Briffonius de Formul . lib . 4 . adhibebatur potissimum in eorum laudem , qui perfusi sanguine , & manantibus vulneribus redibant ex acie . Quod autem alibi habet Livius : *Fuberem maecte virtute esse , si pro mea patria ista virtus staret : id scilicet sic accipias , ut*

noveris ibi *Maecte* vel esse indeclinabile , vel pro adverbio positum . Evidem adverbio *Maecte* pro *valde* usus est Plautus in Milit .

Amabat meretricem maecte Athenis Atticis . In consuetis verò formulis , ubi dicitur : *maecte* virtute esto , & in similibus , vocandi casus pro recto ponitur more Attico , Tibull .

Huc venias boderne ,

Pro boderne : & Pers . Sat . 3 .

Stemmate quod Thusco ramum millefime ducis ,
Censoremve tuum vel quod trabeate salutas :
pro millefimus , & trabeatus . Commemoratas Latin i sermonis voces Sacra volumina illis expriment dictiōnibus : *Confortare & esto robustus :*
Confortare & viriliter age .

MACTO , as . Interficio . Occido . Cic . in Catil . Nonne hunc in vincula duci , non ad mortem rapi , non summo supplicio mactari imperabis ? Verbum est procul dubio tractum a Sacrificiis . Mactabantur siquidem hostiæ , quæ falsa molà prius augebantur ; ex quo mactare verbum sacram , magis augere ; & pro effectu , occidere . Quemadmodum immolare , falsa molà obducere , & pro effectu , item occidere . Propriè Virgil . Æneid . l . 3 .

Calicolum Regi mactabam in littore taurum .

Item Liv . lib . 9 . more sacro juxta & militari dixit : *Sacratos more Samnitium milites , eoque candida ueste , & paribus candore armis insignes eos se Orco mactare Japius dictans , cum intulisset signa &c .* A Latinorum verbo mactare , habent Itali verbum Ammazzare . Perperam aliqui trahunt a *Mazza* : ex quo non fluoret *Ammazzare* , sed *Mazzicare* .

MACULA , æ . Pro sorde notum vocabulum . Significat etiam retis plagulas . Cic . in Verr . 7 . *Retis adanes sibi admovebat , tenuissimo lino , minutis maculis .* Quoniam verò loricae ad retis similitudinem ferè conficiuntur , idcirco loricarum plagulæ , vel anuli , vel squamæ dicuntur etiam maculæ . Atque hinc nomen Italicum Maglia . Latinè ansa , anulus . Joannes Villani lib . 6 . *Ma in frâ questi v' bebbe bene sette mila grandi cavalli , coperti di maglia di ferro .* Verbum inde natum Smagliare , & dissmagliare . Summa venustate eo usus verbo Dantes Infern . Cant . 29 . ubi loquitur de eo , qui scabiem unguibus divellebat ac desquamabat .

O tú , che con le dita ti dismaglie .

Petrarca :

E membra rotte e smagliate arme , e fesse .
Pro copias disjcere , Joannes Villani lib . 7 . Fù sì forte la percossa , che la schiera grossa rinculò buona pezza del campo , mà però non si smagliaron , nè ruppero . Hinc & vox alia Camaglio , quæ significat loricae partem supremam , qua collum munitius & ornatus præcingitur ; soletque non munitior solum esse , verùm etiam ornatior .

Ariost . Fur .

Volta al Conte , e Brandimarte laffa ;

E d' una punta lo trova al Camaglio .

Aliud autem est Camaglio apud Italos , aliud Götta , quæ propriè est pars cassidis collum tegens .

MADIUM , dii . Navis bellica . Vide Rada .

MAGICÆ EXCANTATIONES . Vide Invulnerabiles .

MAGISTER , ri . Fit a magis , ut minister a minus . Nomen est muneric , curationis , & præfecturæ . Usus transtulit hanc vocem ad literaturam : sed proprie magister est curator vel præfectus : adiungique debet obliquo casu genus ipsum curationis

vel

vel muneris. In hunc modum diciimus *Magister morum, populi, navis, Equitum, ludi literarii.* Obtinuit tamen mos loquendi, ut nulla facta adjectione, qui literas pueros docet, Magister dicitur. Terent. Andr.

*Qui scire posse, aut ingenium noscere,
Dum etas, metus, magister prohibebant?*
Optime Festus: *Magistri non sunt doctores artium; sed etiam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicuntur; quia omnes hi magis ceteris possunt. Unde & Magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati. Jam verò tractationis bellicæ sunt.*

MAGISTRI ARMORUM. Occurrunt apud Ammianum lib. 15. *Interrogato Remigio etiam tum rationario apparitionis armorum Magistri.* Videtur autem indicare caput vel præfectum apparitorum.

MAGISTER EQUITUM. Equitum Præfetus. Varro: *Magister equitum: quod summa potestas hujus in equites & accensos.* Liv. I. 2. *Paulo ante Magister equitum cum hostium Duce prælium init.* Iuvenal. Sat. 8.

tabula jaclare capaci

Fumosos equitum cum Dictatore Magistros. Viri erant ut plurimum consulares magnæque in exercitu autoritatis. Dictator, cum primùm creatus esset, sibi Magistrum equitum adlegebat: qui tamen ejusdem Imperatoris imperio suberat. Nam quod legitur de M. Minutio Magistro equitum, qui bello Punico secundo æquatus potestate fuit Dictatori, illud scilicet præter ordinem, nec abitura in exemplum indulgentia, concessum fuit a Republica. *Nam contra Q. Fabius & M. Minucius Magistri equitum in extremum vitæ periculum adducti vix populi precibus supplicium capitum declinarunt, quod prælium commisissent absentibus & invitis Dictatoribus.* Primus omnium Magister equitum, a T. Lartio Dictatore dictus proditur a Livio I. 2. Sp. Cassius. Causæ creandi Magistri equitum eisdem ac renunciandi Dictatoris fuerunt. Vide Rosinum I. 7. cap. 18.

MAGISTRI NAVIUM. Sic appellantur a scriptoribus Latinis, quos Græci Navarchos vocant, id est singularum navium principes, nec minus in natu-
tas quam in milites ipsos imperia exercentes, ut notabimus in Titulo *Navarchus*. De Magistris navium Liv. lib. 45. *Dedit sociis navalibus, in singulos, denarios septuagenos quinque, gubernatoribus, qui in navibus fuerant, duplex, Magistris navium quadruplex.* Et lib. 29. *Ex omnibus navibus gubernatores, & Magistri navium, & bini milites ut convenienter, edixit.*

MAGISTER OFFICIORUM. Appellatio fuit primariæ dignitatis in Aula Principum Orientalium tempore Imperii divisi. Ducem Palatinorum ordinum appellant Zosimus lib. 2. & Procop. lib. 1. de Bello Persic. Pertinebat quidem ad urbanam præcipue administrationem, & Aulæ Palatinæ regimen Magistri officiorum munus & dignitas; verùm etiam extendebatur ad militaria, & tractationem armorum. Imperabat siquidem scholis tyronum & præferat fabricis omnis generis armorum. Moderabatur etiam cohortes limitaneas, & fines Imperii tuebatur. Habemus ex Not. Imp. octo scholis eum imperasse. Harum quatuor dictæ scutariorum. A Constantino Magno existimantur hæ constitutæ. Erant autem scutarii quasi genus quoddam Prætorianorum,

sic appellati, quoniam Principem armis tegerent, ad eum modum, quo scutis corpora proteguntur. Meminit scutatorium Zosimus lib. 3. *Qui Principem stippare solebant, scutarii dicuntur, scutis enim potissimum utentes totum et iam corpus armis tegebant, non tamen equos, ut clibanarii.* Huic Zosimi opinioni de scutariis, sic appellatis a totius corporis armatura, adstipulatur etiam Vegetius lib. 1. cap. 20. Distinguuntur porrò hæ scholæ scutariorum in primam, secundam &c. Ammianus lib. 26. *Obscuris paucorum susurris nomen perstringebatur equitum scholæ prime scutariorum.* Idem lib. 25. *Quibus compertis, Valentianone, qui cum his redierat, regenda scutariorum secunda schola committitur.* Duæ dicebantur Gentilium; quoniam accercebantur ad militandum ex barbaris, collectique ex variis gentibus, quæ Imperio Romano non erant subditæ, serviebant. Apud eundem Ammianum lib. 27. occurrit eorum mentio: *Præire ante alias duo juvenes electi -- scutarius unus, alter scholæ Gentilium.* Accedebat schola armaturarum. Ab armaturis perpetuae laminatione illis nomen. Neque enim bilices aut trilices loricæ, nec anulis, aut squamis nexas habebant, sed e ferro solido cum admodum raris divisuris ad juncturas membrorum. Harum etiam meminit Ammianus lib. 14. *Balcobaudes, armaturum Tribunus ordinem scholarum juniorum a Gordiano Juniore restitutum &c.* Postrema ex octo scholis, quæ suberant Magistro officiorum, dicebatur Agentium in rebus. De hac in proprio titulo a nobis est satis dictum. Ejusmodi scholarum moderationi curæque præpositus erat Officiorum Magister. Cassiodorus lib. 6. *Ad ipsum palatii pertinet disciplina, ipse insolentiam scholarum, mores procellos moderationis jux terminis differat.* Ejusdem porrò erat curatio admissionum ad Principis alloquium; de qua ita ibidem scribit Cassiodorus. *Per eum Senator veniens nostris præsentatur ubitibus.* Admonet trepidum, componit loquentem; sua quin etiam solet verba inferre, ut nos decenter omnia debamus audire. *Aspectus Regii haud irritus promissor, collocutionis nostræ gloriosus donator, auxiliis confistorii quasi quidam Lucifer.* Nam sicut ille venturum diem promittit, sic iste desiderantibus vultum serenitatis nostræ attribuit. Alia non pauca de præfectura Magistri officiorum, quæ bellicam tractationem non respiciunt, repeate ab eodem Cassiodoro, memorato in loco.

MAGISTER PEDITUM. Licet antiquitus equitum solum Magistri dicerentur; præfecturæ verò peditum alias appellationes essent sortitæ, divisi tamen Imperii temporibus institutum Magistrum peditum legimus in Not. utriusque Imperii. Et quamvis in Oriente Magistri militum præsentales peditibus promiscè equitibusque præcessent; inter officia tamen Occidentalis Imperii legitur expresse Magister peditum. Vide Pancirol. cap. 20. in Comment. Not. Imp. Occident.

MAGISTER SCRINIORUM. Vide *Scrinium*.

MAGISTER TIRONUM, vel MILITUM. Vide *Campi-dotor*.

MAGISTRO, as. Militiæ magistrum agere. Spartan. in Adrian. *Ipse quoque inter manipulares vietam militarem magistrans.*

MAGNATES ARMORUM. Vocem *Magnates Grammatici* a Latii finibus eliminant; Lexicarii de eadem

dem reticent; nullum certe probati Scriptoris testimonium pro ea afferunt voce afferenda. Non depugno, Ciceronem, Livium, & alios dixisse Optimates, Plautum Summates, Virgilium & Horatium Primores; nihilominus optima ea est dictio, eandemque in Latium, post diuturnum exilium, revocavit Dempsterus in Paralip. ad Rosin. Antiqq. lib. 2. cap. 12. prolata inscriptio veteri, ubi sic legitur. *OB ARMORUM MAGNATIUM CUSTODIAM.* Ubi Magnates armorum interpretari licet primæ notæ atque subsellii bellicos magistratus.

MALA, &c. *Sacculus viatorius.* Vide *Malandrini*. **MALANDRINI.** Catervæ latronum, qui militari nomine & munere abutuntur ad exercenda latrocinia & injurias inferendas. Thomas Valsinghamus in Henrico V. *Brigantinorum more semivestitus, gestans ad latus sagittas breves, qualiter utuntur equites illarum partium, qui Malandrini dicuntur.* Sunt qui vocis originem trahant a malandare; vel a *malo*, & *latrone*, quasi *Malandrino* sit *Malatrino*. Existimaverim rectius deduci a voce *mala*, quæ est *sacculi* genus, & *latro*. Vere enim in obvios quosque impetum facientes eosdem latrunculi illi expoliare solent, & eorum potissimum bulgas, facculos, & peras viatorias eripere. Mala verò genus est *sacculi*, ut aperte docet Joannes de Janua. Dudo lib. 1. de Actis Norman.

*Malas & frenis consutis stringeque habenis,
Si poteris forsitan peragrare viam latulentam.*

Item Regula Templariorum cap. 40. *Sacculus & mala cum firmatura non conceduntur.* Lessyna Vergat. 2. aliud afferit hujus vocis thema ex Græcorum ~~μάλαι & ἄνθροι~~, quæ voces hominem nigrum significant. Multis autem ostendit nigros homines pro improbis habitos. Hoc etiam etymon non contempnendum. Mentio apud nos nonnunquam incidet de improbis factiōibus Ruptariorum, Ribaldorum, aliorumque, qui collectas per catervas itinera obsidentes obvios quosque expoliabant maectabantque. Exercitationem nequissimam apud honestos interdum viros per ea tempora valuisse, suadet mihi Aloysius Pulcius, qui ad grassationes agitandas infestandoque armis viatores adjunxit animū memorat Rinaldum, virum summo loco natum interque præcipuos Caroli Magni Proceres, & Galliæ Palatinos adnumeratum. Turpissimum verò ministerium capessivisse refert, injuriā scilicet laceſſitum, tactumque iracundiā, postquam a Carolo Magno mulctatus exilio fuit, suasu hortatuque Gani, proditoris nefarii, hostisque sui infensissimi. In societatem truculentī fœdique muneris, vitæque grassatoriæ secum traxit Orlandum, Astolfum, aliosque bellatores armis inclitos & prosapia conspicuos. Gravius etiam deteriusque videtur peccasse Pulcius, ubi Astolfum inducit jussu Caroli Magni, impulsoque ejusdem Gani supplicio furcæ damnum. Videntur plane isthac minimè probi commode moris fuisse. Neque enim ex virorum virtute & genere præstantium usu est, ut ad ficiorum fraudes & abominandam nequitiam se demittant: per ignominiosissimum verò furcæ supplicium in summa claritudinis viros animadverte quā absurdissimum, & maxime absconum ab honestate quadam in ipsis pœnis retinenda prorsus videtur. Verùm Pulcius, quem scio a-

Criticis eam ob causam damnatum divexatumque, facilè, meo judicio, potest absolvī. Enimverò tametsi viri magni præstantesque deficere non soleant a splendore natalium, cæteroque vitæ usū per omnem honestatem traduētæ; fert tamen sinitque humana imbecillitas, ut nonnullam optimi quique in pessimorum mores degenerent: nullæque fordes aut vitia aliena sunt a cujusque animo vehementi injuria consuiciato. Affatim eventuum similiū exempla suppetunt præsertim apud Homerum in Agamemnōne, Achille, & Ajace, quos sæpe indignatio & justus dolor ad indignissimos motus & consilia adegit magnopere abhorrentia ab eorum claritate & cæterorum facinorum præstantia. Iis scilicet exemplis fatis superque tueri se Pulcius poterit. Sed neque ad ejus defensionem aliquam advoco leges Foronei vel Lycurgi, quorum prior Ægyptiis, posterior Spartanis libertatem furandi indulxit, ut tetigi in Tit. *Furtum.* Nec adducam veterem Piraticam, quæ olim honesta exercitatio est habita, ut fufius alibi differui: neque enim id ago, ut vitia ipsa, sed ut Poetas excusem, sicuti, exempla vitiorum inducant. Postremo non diluo, vel excuso Bojardi commentum ab usu Poetarum Ethnicorum, qui vitia prò virtutibus non accepere solum, sed etiam laudavere. Homero non fatis fuit Odyss. 9. Ulyssem inducere apud Alcinoum suas fraudes dilaudantem; verum de ejusdem versutiis, & nequitia plaudentem sibi Minervam exhibit lib. 13. fatentemque, imo & gloriantem, quo Ulysses inter homines esset ingenio, eodem se esse inter Deos, Deasque. Eundem Homerum non puduit in Hymno Veneris inter ejus Deę laudes adnumerare adulterium cum Anchise; & in Hymno Mercurii celebrare ejusdem furtū; quod mihi ègrè est legi etiam apud Horat. l. 1. Od. 10. Ad Homeri proinde exemplum dixerit quispiam Bojardum eximios illos equites, ut de prædatoria vita instituenda cogitarent, iastituisse; verum hoc genus defensionis, vel maximè vitiosum est; & defensione indiget ipsa defensio: Adscribo jam, quæ de inito a Rinaldo ac sociis Palatinis graffatoriæ vitæ consilio habet Morgant. Cant. 11.

Rinaldo mille volte giurò a Dio,
Che ne farà vendetta qualche volta
Di questo fraudolente, iniquo, erio,
Se prima non li sia la vita tolta.
E poi diceva: caro cugin mio,
Sò che t'è m'ami, e per tanto m'ascolta:
Io vò che tutto il paese rubbiamo,
E che di mascalzon vita tegniamo.
E sia chi vol che troviamo a camino,
Che sia spogliato e messo a fil di spada,
E Ricciardetto ancor sia malandrino.
Rispose Astolfo: perché stiamo a bada?
Io spoglierò Otton per un quattrino:
Doman si vol che s'affalti la strada:
Non si rispiarmi parente o compagno,
E poi si parta il bottino & il guadagno.
Quivi era Malagigi, e confermava,
Che si dovesse far, com'egli hâ detto.
Rinaldo gente strana ragunava;
Se fa sbandito ignun, gli dà ricetto;
Gente, che ognun le forche meritava,
A Monte Alban si metteva in assetto.
Donava panni, e facea bone spese,
Tanto che assai ne ragunò in un mese,
Tutto il paese teneva in paura;

Ogn;

Ogni dì si sentia qualche spavento :
Il tal fu morto in una selva scura,
E tolta venti bistanti, al tal cento,
Insin presso a Parigi in sulle mura.

2. Ut verò explanatiū edisseram quamobrem Epopejæ leges non transgrediantur, qui viros cæteroqui præstantes, jurgiosos, crudeles, superbos, & multa interdùm humanitùs passos induunt, sic mecum, Lector, in trascursu rem totam inspicias. Primum omnium Epicum, sive heroicum Carmen imitationem esse conspicuæ, inusitatæque virtutis neminem præterit. Id verò sic aliqui accipiunt, ut Duces, vel Heroes suos ad exemplar exigant omnigenæ cùm fortitudinæ, tūm honestatis. Alii contrà ita sibi proposuerunt absolute præstantiæ archetypon poeticis coloribus expingere, ut umbras etiam vitiorum aliquas viris magnis asperserint. Piores illi procul dubio impensiū admirationem provocant, & majore nisu mortalium facinora evehunt ad expressionem Divinitatis. Verùm enim verò cum ea cautio ne Poeta beat admirationem ingignere, ut imitationis memoriam non abiiciat, ejus laudis prærogativa destitui eos necesse est, qui in suo Heroe, vel Duce nihil non arduum, & excelsum, nihil non ad summa excellentiæ regulam elaboratum, & expensum comminiscuntur. Eam ob causam exemplo caruere Xenophontis Cyrus, virtutis absolutissimæ Princeps, & Platonis Vir Justus, atque adeò ejusdem Philosophi Platonopolis, legibus ex omni parte sanctissimis instituta atque præsepta civitas. Nimurum cancelllos omnes finesque nostræ conditionis supergressa virtus (humanam loquor ex sensu Ethnicon) & a quacunque labi concretione longè seposita, non aculeis ullis extimulat, non ulis faculis imitationem incendit. Deterret illa, non allicit, incussaque potius desperatione, quod proximum factu est, socordiam parit. His ita stabilitis atque præfactis, fateor mihi haudquaquam probari Torquati Tassi consilium, qui, neglectis Poetarum veterum optimorum exemplis, Heroem suum præcipuum Gothebridum pietate, sapientia, fortitudine eximia intantum extollit, ut nihil in illo mediocre, nihil modicum, nedūm deflectens atque degenerans in communia hominum vitia deprehendi patiatur. Non sum ignarus Paulum Beni, præstanti doctrinæ virum, nec de plebe criticum, in adversum vehementer adniti Comparat, d' Omer. Virg. e Torq. disc. 6. ubi ita scribit: *E prima è cosa certa, ch' alia maraviglia, e quale si ricerca nell'Eroico Poema, non può destarsi da fatti di mediocre virtù, mà ben da virtù segnalate, e supreme: posciache non i fatti, i quali seguono l'ordinario corso, e tenore della natura, e dell'arte, destano gran meraviglia, mà ben quelli, che si avanzano sopra il costume, e condizione humana: anzi che il credere, ò volere, che l'Eroe faccia opere mediocri, sicchè l'Uomo imiti l'Uomo, è un'ignorar la natura dell'Eroe, il quale, se non per il nascimento, come finse, ò stimò la cieca Gentilità, almeno per l'opere eccellenzi, e rare, vien riputato superiore all'Uomo, e quasi Diozino. E per questo la virtù Eroica non solamente non si contenta della mediocrità, mà vien'adornata, anzi composta dell'eccellenza, e fiore, per così dire, delle virtù morali: in guisa tale, che l'Eroe si scopre quasi che cinto, ed illustrato dal coro, e splendore delle virtù, e massime delle più il-*

lustri, e nobili. Mihi verò Paulus ista disceptans parum bona fide videtur agere cum adversariis. Neque enī Herois poetici virtutem intrā septum mediocritatis adstringimus; Egregiis illum plerunque facinoribus cohonestari, & singulari virtute, quantum humanæ sinunt vires, ad divinitatem accedere non admittimus solum, sed decernimus: eā tamen servata naturæ necessitate, atque provisu, ut non proinde ubique, & continenti atque perpetuo rerum cursu suprà mortalem se gerat. Ex editissimo purissimoque Olympi veluti fastigia desilire interdum ille ad mediocrem laudem, tanquam ad humiliora loca, non fastidiat; nec in clarissima ut plurimū luce versantem infici quandoque pīgeat obscurarique iis maculis, a quibus fortis nostræ imbecillitas non sejungitur. Hac admixtione, atque temperamento conficitur, ut sua constet admirationis laus virtuti summæ, eademque interdum deficiens, imitationis non adimat facultatem.

3. Neque verò hīc mihi negotium altercandi subtilius, & nimis anxiè querēndi, oporteatne ab ea virtutis nota, & quasi tessera Heroem desiscere, cuius potissimum prærogativa spectabilis à Poeta proponitur; an satis potius fuerit quo vis modo degenerem illum deprehendi. Utrolibet modo ea lis dirimatur, susque deque habeo. Homerū certè, & Virgilij satis exemplorum in stramque partem prodidere, Achilles, qui veluti fortitudinis typus effertur, mulierosus luget vilissimis lacrymis raptam Briseida: doloris impotens in morte Patroclī; avarus, divendi to Hectoris cadavere; in hujus morte acerbus, crudelis, inexorabilis. Ulysses, sagacitatis & sapientiæ exemplar, regiæ stirpis oblitus cum Iro errone abjectissimo justis armis congreditur; vi- eo, summoquo perditus integrum navigationem a Phœacibus ad Ithacam ignavissimè stertit, non nisi suorum brachijs in patriam expōnendus, veterno mustoque stupidus; idem ubique mendax & fraudulentus, ad omnem porrò periculi aleam meticulosus, & lacrymabundus. Mezentius & Turnus, viri fortes & animosi; verùm prior contemptor Cœlitum, & immanissimi supplicii inventor; posterior pavitat in conflictu: Æneid. lib. 12.

Cunctoturque metu, telumque instare tremisicit. Æneas, pietate & fortitudine excellens, patriam deserit, lascivis amoribus se conterendum tradit, deturpatè per summam injuriam Didonis famā, & origine Carthaginiensis imperii; ad configandam Helenam animum deiicit. Prætero reliqua magnorum Ducum dehonestamenta, quorum seges uberrima præsertim apud Homerum, qui virtiorum ubique immodicus imitator meritò eam ob causam in crimen vocatur a Platone, S. Augustino, & gravissimis quibusque Scriptoribus. Ad ultimum imitationem deteriorum ab Epico vate non esse repudiandam, nimis quām diserte docet Plutarchus de aud. Poet. Existimandum est Poësim simulacrum esse morum & vitæ, hominumque non undequaque inculpatorum, sed infectorum, animi perturbationibus, falsis opinionibus, & inficiis.

4. Non assentior Mazzonio, qui Dif. Dan. par. 2. cap. 490. ab imitatione degenerum morum Heroes eximit. Cūm enī eos Heroes appellemus, qui matre Dea, vel Deo genitore mortali altero parente sunt geniti, quamquām eos a

vitiorum contagione remotius agere aequissimum putem; non tamen idcirco a maculis nostris imbecillitatis penitus illos velim detersos. Perspicuum est, ad hunc modum Poetarum maximos Homerum atque Virgilium statuisse, quorum testimonia de Achille & Aenea superius retuli. A qualibet pravi moris imitatione omnibus parasangis secernendum esse numen Divinum, jus, honestas, religio, omnia divina, & humana jura clamant jubentque. Et ego quidem planè nescio quoniam Homerus malo genio lymphatus, qui busve actus intemperiis, Deos Deasque propodusissimis flagitiis sic oneraverit, ut Cœlites belluarum septum, Cœlum verò stabulum & ganeas fecerit. Neque verò ille impiè duntaxat & sceleratè, verùm etiam pœniterè fecit humana viitia Diis appingens. Quemadmodum enim Architecti non amussim ad lapidem, sed lapidem potius ad amussim accommodant; sic Poetæ, quos morum magistros Antiquitas esse voluit, particulam potius aliquam divinæ excellentiæ ad homines, quam hominum sordes in Deos transferre debent atque congerere. Ea profectò scelerum fœce contaminatos Deos expendens propè est, ut unius voculæ permutatione facta, exclamem cum Persio Satyr. 2. *Quid juvat in Cœlum* (in templum ait ille)

nostros immittere mores,

Et bona Diis ex hac scelerata ducere pulpa?
Religiosè porrò moratequè de iis constituo esse scribendum, qui ob vitæ sanctimoniam aris excepti sunt. Quamobrem parùm piè egisse, atque adeò poetici decori leges violasse mihi visi sunt vates Italici, qui comitem Orlandum, inter Sanctos in Belgii parte adnumeratum, impudicis amoribus usque ad amentiam agitatum impudenter extitent deridendum. Tocco horrore, nedum tristissimo fastidio affectum, cùm legerem apud Bojardum, eundem Orlandum, virum sanctum, à Carolo Mâgno, qui etiam Sanctorum cultum in tota fere Gallia obtinuit, conviciis probrofissimis, & planè meretriciis objurgari. Sic autem scribit Cant. 2.

Quand' il Rè Carlo intende tanto oltraggio,
E di sua Corte così fatto scorno;
Turbato nella vista, e nel coraggio,
Co gli occhi acceci si guardava intorno;
Ove son quei, che m'hanno da fare omaggio,
Che m'hanno abbandonato in questo giorno?
Ov'è Gani di Pontieri, ov'è Rinaldo,
E dov'è Orlando traditor ribaldo?
Figliol di una..... rincogito,
Che se ritorni a me poss'io morire,
Se co le proprie man non t'ho impiccato.
Questo, e molt'altro il Rè Carlo ebbe a dire.

Eiusdem notæ sunt illa Rinaldi ad eundem Orlandum Cant. 27.

Di che hai superbia, dimmi vil Bastardo?
Perche uccidesti Almonte alla fontana,
Ch'era in braccio del Rè? perciò codardo
Ora ti vanti, e porti Durindana,
Come acquistata d'animo gagliardo.
Ben sei proprio figliol di una....
Che perduto l'onor, più non lo stima;
Doppo l'error più sfacciata è che prima;
Ti da forse arroganza il Rè Trojano?
Nè ti vergogni di quella novella;
Che ancor ferito a morte, e senza mano,
Ti trasse a tuo dispetto de la sella?

Tu insieme l'accidesti in su quel piano.
Vatti a nascondere vò, vil feminella,
Trà gl'uomini apparir bai ardimento,
E sei condotto a tanto tradimento?

Vanum est ad hęc diluenda effugium ad aras Homericas: Scio apud eum Poetam criminosis iuris, & abjectissimis contumeliis, factorumque turpium exprobatione mutua certatuos Duces pro ludere solitos. Verùm ea non incusantur mihi, quin potius ad debitam virtutis in summa dedecora sepe degenerantis imitationem spectare arbitror. Id solum contendō, indignum profus, & minimè ferendum esse ejusmodi flagitiosi inquinamentis conspergi a Catholicis variis viros vita sanctè acte publico quarundam saltem Ecclesiarum, testimonio consecratos. Addo in deteriorum imitatione studiosè curandum esse, ut animadversione malefacta non careant, vel correctio saltem adhibeatur. Optimo id exemplo sanxerunt Mythologi, & Poetæ veteres, apud quos nulla ferè leguntur scelera, quæ vel supplicia non redemerint, vel emendatio non castigaverit. Si Gigantes, Prometheus, Phlegiam, Tytum, Ixionem, innumeros alias velim expendere, nullum recensendi finem inventiam. Ex nostris feligo pulcherrimum documentum Gyronis apud Alamannum. Is Danaino illustri equiti amicitia conjunctissimus, cum malitia cupidine in transversum abruptus ejusdem uxoris corruptæ consilium cepisset, correxit primum indignè copta, mox adacto in pectus gladio, poenas a se conselerati consilii repetiit. Sic autem scribit lib. 5.

Sconci voglie d'amor, come veniste
Contro ogni mio dover contro ogni legge
A macchiar questo cor, che io son sicuro
Ebb' falso infuso a qud candido, e puro?
Dicea crucioso; e come potrò mai
Tra i Cavalieri erranti comparire?
Se a chi m'unora più d'ogn'altro affai,
Or procaccio disnor col mio fallire?
Se a chi cerca il mio bene, io dono guai?
Se chi sol crede a me penso tradire?
Se a chi mi è liberal son'empio ladro?
Se al più candido cor son scuro, & adro?
Come potrò più dritta sostenere?
La spada in man doppo sì acerbo fallo?
Come potrò tra le nemiche schiere
Bassar la lancia, e spingere il cavallo?
Ben fur dolente augurio l'armi nere,
Cb'io portai nell'Esercito Norgallo,
Che mostrar, che per me sepolta sia,
Spenta, e dannata la Cavalleria?

Et infra.

Così dicendo, il braccio innanzi stende
Quanto più puote, e slunga ben la spada;
Poi con la punta se medesmo offende,
E ne fa al petto sanguinosa strada.

Praeclarè Euripides, cum adversus Ixionem nimis indigna patrantem in scena indignabundus fremeret Populus, & discessum minaretur, Subsistite, inquit, paululum; neque enim fabulam ad finem prius perducam, quam illum rotæ affixero. Adde Ovid. l. 10. de incesto amore Myrrhe.

Desit in hac mibi parte fides: nec credite fatum.
Vel, si credetis, facti quoque credite pœnam.

Eandem ob causam non improbo commentum Statii l. 8. cum Tydeus, bellator cætera illustris,

Nic-

Menalippi caput ad demordendum depositit.
caput, o caput, o mibi si quis

Adportet, Menalippe, tuum:

Et mox allatum cruentis morsibus impedit. Continuo quippè tetri dirique atrocitatem facinoris Poeta devovet diluitque, cum non hostes solum, sed socios, amicosque cum ipsa Pallade & Marte ad ejus flagitii aspectum refugere & exhorre-scere inducit, quemadmodum legitur eodem l. 8. & initio lib. 9. His aliisque nixus vatum exemplis pronuncio posse Poetas jure suo duces etiam primarios a seipsis degenerantes proferre. Nec vero Pulcio id vitio vertendum est, quod Rinaldum & socios graffatores publicos fecerit, sed potius quod scelestè ignominiosèque factum belatores illi bonæ menti redditi non damnaverint, aut Poeta ipse diris, ut par erat, non fuerit prosecutus.

MALEDICTA, æ. Nomen turris apud Rigordum an. 1191. *Turris quæ Maledicta dicebatur, & nostris longo tempore multa mala intulerat, a minariis Regis fuerat suffossa, & lignis ibi positis appodiata, ita quod ad illius ruinam nihil restabat, nisi ut ignis supponeretur.*

MALLEOLI. Quid sint in vitibus, & architectura, alibi quærendum. Quid sint in foro bellico docet Marcellin. lib. 23. *Sagitta est cannea inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmata, que in muliebris coli formam, quo nentur linea stamina, concavatur, ventre subtiliter & plurifariam patens: atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscepit alimento: & sic emissâ lentius arcu invalido (istu enim rapidiore extinguitur) si bæserit usquam venacter cromas, aquisque conspersa acriores excitat estus incendiorum. nec remedio ullo, quæm superjecto pulvere vel amurca consopitur. Hujus instrumenti vel jaculi descriptio-nem, cum adjecta ejusdem delineatione habes apud Lipsium in Poliorcet. l. 5. A Vegetio de Malleolis hæc accipe ex lib. 4. cap. 18. *Malleoli velut sagittæ sunt, & ubi adhæserint, quia ardentes veniunt, universa conflagrant. Nonius sic illos describit: Malleoli sunt manipuli spartæ pice connecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciuntur. Adde ex Festo: Malleoli vocantur non solum parvi mallei, sed etiam ii, qui ad incendium faciendum aptantur. Additque hujus originem vocis esse a veris malleis, quorum illi similitudinem referunt: Si autem diligenter conferas superiùs memorata Scriptorum testimonia, liquebit tibi, duo fuisse malleolorum genera; quorum alterum sagitta erat incendiaria, ab Ammiano descripta: alterum manipulus five strues sparthea, bitumine illita, in medio præligata ad formam mallei, & sic projecta: quod solum videtur indicare loci ex Nonio & Festo. Iterum adverte ignem missilem a Marcellino descriptum accedere ad Græci, quem vocant, ignis temperaturam. Hujus inventum Abrahamus in Comment. ad Cic. pro Milon. frustra nititur revocare ad bellum Trojanum, ex Homeri testimonio, qui in Iliade scribit, Vulcanum cum Xantho pugnasse, ignesque in mediis aquis flagrantes nonnulli interventu Junonis, quæ a nonnullis Terra dicitur, extingui potuisse. Constat siquidem ignem Græcum posteriorum temporum fuisse inventum. Sed neque ad ignem Græcum referenda sunt verba Ciceronis pro Milon. *Plena omnia malleolorum ad Urbis incendia comparorum: aut quæ habet***

in Catilin. *Malleolos ad incendendam Urbem fascesque comparare.* Sunt enim ibi malleoli farmenta vel manipuli ad ignem concitandum & propagandum. Genus malleolorum fuisse existimo circulos ligneos, quibus adstringi solent dolia, quibus stupa religatis, oleoque & resina imbutis ad ignem disseminandum usi sunt Equites Melitenses in obsidione Melitæ, ut tradit Bosius l. 26. per hæc verba. *Pigliavansi cerchi di botte, e di caratelli, di falce, o d'altro legname flessibile, e ben legati in forma circolare s'infasciavano, e coprivano di stoppa da calafattare.* Et apparecchiati grandi caldaje piene di pece, di morga d'olio, di calatrano, e di resina squagliata, e bollente, in esse s'intingevano. E doppo che se gli era data una buona coperta, di nuovo con altra stoppa s'infasciavano, e se gli dava la seconda coperta, lasciandogli finalmente raffreddare, e seccare. Indi al tempo di adoperargli, pigliandogli con alcune forcine di ferro, si facevano alla fiamma del fuoco d'ogn'intorno ben'accendere, e con tal destrezza si lanciavano, che girando in aria cadevano sopra la folta turba de' nemici, quando per assalire s'eran a parapetti approssimati. Vide Tit. *Ignis Græcus*, & consule Cardanum de subtil. & Scalig. in Cardan. exercit. 13.

MALLEUS, i. A molliendo ferro trahit Isidorus: Vox cæteroqui optimè Latinitatis pro instrumen-to fabrili satis nota. Relatus verò etiam legitur inter arma militaria. Gesta Philippi III. Regis Francorum: *Armorum pandere prægravatus, & malleorum istib[us] super caput pluries & fortiter percussus in amentiam decidit.* Hinc malleare pro gladio dimicare apud Villelm. Briton. l. 11. Philipp.

*dum multiplici latus undique malleat istu
tostissimrabies.*

Idem instrumentum Latinobarbaris dicitur Mar-tus & per diminutionem Martellus; ex quo cognomentum habuit Carolus, superiorum temporum Historicis & Fabulatoribus apprimè notus. Sic autem de Carolo scribitur in vita S. Ri-goberti. *Et quia ab ineunte aetate fuerat vir bellicosus, & robore fortissimus, postmodum Martellus est cognominatus.* Eadem notione idem Carolus dictus est Tudites. Ægidius Parisiensis:

*Et quia contusor tantus, contusus & ipse
Deinde fuit, qui cum Cbrishti contunderet ho-
stes,*

*Ecclesiam tutudit, nunc carcere tunditur idem
Pænali merito, a tundi, seu tundere verbo,
Nota magis laico sermone vocabula sumptio.
Dicitus Tudites, vulgari malleus ore,*

Ille sui simul & contusi malleus orbis &c.

De eodem Carolo luculenter Villelmus Malme-buriensis: *Carolus Tudites, quem alii Martel-lum vocant, quod tirannos per totam Franciam emergentes contuderit, Saracenos Galliam infe-stantes egregiè depulerit.* Ad alios etiam Principes idem cognomentum Martelli permanavit, ut nihil dicam de Nabuchodonosor Rege Assyriorum, qui a Hieremia cap. 50 dicitur *Malleus universe terre*. Christiani nominis malleus a Villelmo Ty-rio vocatus est Saladinus. Idem legitur de Gof-frido Comite Andegavensi apud Albericum: *An-degavensis Comes Gaufridus Martellus, hoc co-gnomen sibi usurpaverat, quia videbatur omnes sibi obstantes felicitate quadam contundere.* Ne-que enim audiendi sunt, qui a Marte Martellos

dictos scripserunt. Baldricus Burgulensis :
*Hic Martelle jaces, Martelli nobilis heres,
 Res a Marte quibus digna dedit titulum.*

Et infra :

Martia Martellum te fecit causa vocari.

Verùm de malleo in præliis adhibito testatissimam facit fidem Pulcius in Etrusco Poemate, cui nomen *Morgante*, ubi inducit Gigantem illum in Monachorum cœnobio ponderosissimum campanæ malleum arripiuentem, quo deinde admirabiles edit strages. Sic autem Cant. 2.

*Una spadaccia ancor Morgante trova,
 Cinsela, e poi se n'andava soletto,
 Là dove rotta una campana cova,
 Ch'era caduta, e stava sotto un tetto;
 Espiccane il battaglio a tutta prova:
 E a Orlando il mostrava in effetto:
 Di questo che di tu Signor d'Angrante?
 Dico ch'è tal, qual conviens a Morgante.
 Disse il Gigante, con questo battaglio
 Che vedi come è grave, e lungo, e grosso,
 Non credi tu ch'io schiacciassi un sonaglio?
 Io vò sciacchiare il ferro, e tritar l'osso;
 Parmi mill'anni bor d'essere al berzaglio.*

Et Cant. 3.

*Morgante vidde in sì fatto travaglio,
 Il Conte Orlando, e'n là n'andava tosto,
 E cominciò a sciorinar il battaglio,
 E fa veder più lucciole ch'Agosto,
 E' Saracín di lui fanno un berzaglio
 Di dardi e lance, ma gettan discosto.
 Tanto che quando dov'è il Conte venne,
 Un'istrice coperto par di penne.*

Et alibi :

*Con un battaglio in man d'una campana,
 Sia che armadura vuol, ch'ei ne fa polvere.*

MALTHA, *æ*. De multiplicitate terræ dicitur. Maltha dum est, quod scribit Plinius lib. 2. cap. 104. de oppidanis Samosatenis, qui urbem suam adversus Lucullum defenderunt beneficio Malthæ, ejus nimirum temperamenti atque ingenii terræ, ut flagrante limo consumeret voracissimè quidquid semel apprehenderit; nulloque præterea, superflua aquæ injectu cessationem incendii admitteret. Sed præstat audire ipsum naturæ Historicum: *In Comagenes urbe Samosata flagnum est emitters limum (Maltham vocant) flagrantem: cum quid attigit solidi, adhæret, præterea taftus sequitur fugientes. Sic defendere muros opugnante Lucullo flagrabitque miles armis suis: aquis etiam accenditur. Terra tantum restinguiri docuerre experimenta.* Verùm de hoc terræ genere redibit nobis alibi prolixior sermo. Vide *Naphtha*.

MALVEISINE. Machina bellica jaculatoria in genere petrariae. Gallorum lingua sic nuncupata; quasi malus vicinus, quoniam proximis quibusque valde incommodat. Matthæus Paris. *Propter petrariam, que Malveisine Gallicè nuncupatur, qua cum aliis machinis Franci ante castrum locatæ, muros acriter crebris ierbibus verberabant.* Villelmus II. Rex Angliæ castellum hostibus proximum eodem nomine & causâ appellavit. De quo ita scribit Henricus Huntindon. lib. 7. Hist. Post hæc obseruit Consulem ad Bamburg. quod cum armis inexpugnabile videret, paravit ante illud castellum aliud, quod appellavit *Malveisin*.

MAMERS. Mamortem Osci dixerunt, quem detractione unius syllabæ Romani Martem, Poetæ

etiam Mavortem appellant. Hinc Mamertinis populis nomen.

MAMILLATA. Genus plumbatæ. Vide *Plumbata*.

MAMURIUS VETURIUS. Vide *Salii*.

MANCIPIA, orum. Illud certum est interesse discriminis inter servos & mancipia, quod hæc manu ab hostibus caperentur, ex quo hujus origo est nominis: servi verò a servando dicti, quoniam illos bellici Duces vendere solerent captos, non occidere, atque ita servari dicebantur. Venalium mancipiorum nota erant pedes gypsati. Tibullus lib. 2. Eleg. 3.

*regnum ipse tenet, quem sepe coagit
 Barbara gypsatos ferre Catasta pedes.*

Et Juvenal. Satyr. 1.

Nuper in hanc Urbē pedibus qui venerat albis. Obiter noto mancipia alia fuisset urbana, alia rustica. Ruri colendo hæc magno detinebantur numero. Urbana domorum ministeriis inferviebant. Item novitia alia, alia veterana: & novitia quidem longè majori vénibant pretio. Sveton. in Vita Julii cap. 47. *Servitia recentiora politioraque immenso pretio, & cuius ipsum etiam puderet; sic ut rationibus vetaret inferri.* Memorantur autem ab Ulpiano fallaciæ & præstigia, quibus in distractione mancipiorum utebantur Manciparii, Venalitiarii, & Mangones. Verùm de his consulendus est Laurentius Pignorius Comment. de Serv. Vide *Servi*. Dicitur autem mancipium contrario modo ac manumissi: & ad eandem oppositam formam mancipare & manumittere. Ut enim manumissi erant servi, qui per manus relaxationem ab aliena potestate dimittabantur, siebantque liberi; sic mancipia per manus captionem & adstrictionem libertate privabantur, & in alterius transibant potestatem.

MANCIVA, *æ*. *Navis Indica*, de qua Maff. Hist. Ind. lib. 16. *Biremes quatuor, Mancivam unam (actuaris genus id est) confessim omnibus ad bellum rebus ornavit.*

MANGA, *gæ*. Vide *Angon*.

MANGANA. Vox est infimi sevi, & occurrit apud Glycam, qui a Constantino hujus appellationis locum Constantinopoli extructum scripsit, ubi omnia bellica instrumenta erant reposita. Ceterum vox ipsa Græca est; quam exponemus in voce *Mechanica*.

MANGANICA, *cæ*. Vide *Mechanica*.

MANGANARI. Vide *Mechanica*.

MANGANELLI. Machinæ jaculatoriæ. Eas Græci Scriptores antiqui manganas dixerunt, ut videbatur est apud interpretem Aristophanis, & Thucydidis Scholia. Ex quo videtur eas machinas manganellos potius, quam mangonellos esse appellandas, ut deducatur nomen a mangana, non a mangone, de quo in Tit. *Angon* diximus. Memorantur inter machinas jaculatorias a Jacobo de Vitriaco per hæc verba: *Inventi sunt in Damata tribulci quatuor cum petrariis, & manganellis.* Vide *Mangonelli*. Italis Manganelle. Tau. Rit. *E ordinarono trabocchi, e Manganelle.* Bocc. Theseid. lib. 1.

E fe drizzar trabocchi, e Manganelle.

MANGONALIA. Vide *Angon*.

MANGONELLI. Meminit hujus machinæ non semel Villelmus Brito in Philipp. Et quidem lib. 2.

*Nunc Mangonellus, Turcorum more, minora
 Saxa rotat.*

Idem lib. 7.

Interea grossos Petraria mittit ab intus

Affidue lapides, Manganell@sque minores.

Ex quibus locis innotescit fuisse machinas seu minora tormenta lapidibus jaciendis idonea. Albertus Aquensis fundas fuisse censet minoria intorquentes saxa: ipse Mangenæ vocat lib. 2. cap. 3 i. Hist. Palæst. *Turrim quandam duobus tormentis lapidum, quæ vulgo dicuntur Mangenæ, fortiter quassatam oppugnavit.* Mangones, nominavit author vitæ Ludovici Pii: *Tortosam perveniens adeo illam arietibus, Mangonibus, vineis, & ceteris instrumentis protrivit muralibus, ut cives illius a spe deciderent, & claves civitatis tradarent.* Vox integra est Manga, quæ majora executit saxa. Radevicus. lib. 2. cap. 47. *Obsides eorum machinis alligatos ad eorum tormenta, quæ vulgo Mangas vocant &c.*

MANICÆ, arum. Tegmina, sive thecæ ex lamina ferrea, quibus muniuntur cataphractorum militum manus. Juvenal. Satyr. 6.

Baltheus, & manicae, & crista, cruris que sinistri Dimidium tegmen.

Vide Chirotheca.

MANICULA, æ. Latinobarbaris Scriptoribus idem est ferè ac manus ferrea Latinis melioribus: unci nempe genus, vel harpagonis. O&o Morena in Hist. Rerum Laudens. *Cremonenses verò per fossatum ipsius castri cum maniculis & rampinis euntes, fuos, qui in fossato necati erant, foras extraxerunt.*

MANIPULUS, i. Propriè dicitur fasciculus, vel quantum fœni aut herbæ manu stringere & apprehendere metendo vel arripiendo possumus. A manu, qua id fit, vocabuli origo trahitur Virgil. 3. Georg.

Et multa duram stipulâ filicumque maniplis Sternere subter humum.

Columella lib. 11. cap. 2. *Bonus operarius prati jugerum defecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat.* Fuit autem in re militari primum manipulus bellicum signum, fœnum nempe pertica appensum. Transiit postea hoc nomen ad significandum signiferos, quoniam rudes sub Romulo inopesque primùm milites hastas fœni manipulis illigabant: idque antiquissimum apud Romanos signum militare fuit. Servius. *Manipuli signiferi, quia sub Romulo pauper tunc Romanus exercitus hastas illigabat manipulis fœni, & hos pro signis gerebat.* Clarè Ovidius Fast. 3.

Pertica suspensos portabat longa maniplos:
Unde manipularis nomina miles habet.

Equidem illud Virgili lib. 11.

Diseñique Duces desolatique maniplî, non Servius duntaxat, sed optimi quique interpres de signiferis exponunt, qui nimis militibus occidione deletis; vel fuga sublapsis, soli supererant. Appositè etiam signiferos exponunt manipulos apud eundem Poetam ibidem:

Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis. Iterum manipulum dicimus certum militum numerum sub eodem signo merentium. Lucanus lib. 1.

Convocat armatos exemplò ad signa maniplos. Ubi clarè distinguit privatos milites a signiferois. Sic etiam Donatus ad Terentii Eunuch. *Manipulus propriè est militis. Cum Romani & Latini sub uno Centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi certum vel coronam ex manipulo herbe, vel hujuscemodi conficiebant, quem pro signo seque-*

bantur. In eadem sententiam Isidorus: *Sub Romulo fasciculos fœni pro vexillis milites habuerunt.* Hinc & manipuli appellantur. Manipulos enim dicimus fæces fœni, quod manum impleant. Idem alibi: *Manipuli autem dicti sunt milites, sive quia bellum primò manu incipiebant, sive quod antequam signa essent, manipulos sibi, id est fasciculos stipule, vel herbae alicuius pro signis faciebant.* Quot verò milites manipulus comprehenderet, diversimodè traditur a priscis Scriptoribus. Aurelius Victor seu quicunque alias author fuerit Collectaneorum de origine Romana, scribit milites omnino centum manipulum antiquissime fuisse complexum: *Romulus coacta pastorum manu, eaque in centenos homines distributa, perticas manipulis fœni varie vincas dedit.* Unde institutum ut postea milites, qui ejusdem signi essent, manipulares appellarentur. Idem confirmat Plutarchus in vita Romuli. Isidorus tamen non centum sed ducentorum hominum fuisse manipulum scribit lib. 9. cap. 3. Idem statuit Alexander ab Alex. lib. 6. cap. 14. Verum cum is author loquatur ibi de Græcorum militia, & phalange Macedonum, nihil ejus verba faciunt ad manipulos Romanorum. Servius tamen ad præfatum Virgilii locum expressè tradit manipulum fuisse militum ducentorum. Aperte etiam idem docet Cincius apud Gellium lib. 16. cap. 4. *In legione sunt centuriae sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.* Vegetius verò sibi manifestè dissont in recensione manipuli. Extendit illum ad centum milites lib. 2. cap. 14., ut colligitur ex illis verbis: *Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur.* Idem tamen anteriore capite ad decem milites manipulum coarctaverat, ita scribens: *Contubernium autem manipulus vocabatur ab eo quoa junctis manibus pariter dimicabant.* Contubernium autem Vegetio decem sunt milites, ut clarè idem statuit lib. 2. cap. 8. *Erant decani de- nis militibus præpositi, qui nunc caput contuber- nii nominantur.* In indicatis antea Vegetii verbis aliam adverte originem illam vocis *Manipulus* a conjunctis consertisque militum manibus inter dimicandum. Sed & Varro aliam ejusdem vocabuli originem exhibet lib. 4. de Ling. Lat. per ea verba: *Manipulos dicimus exercitus minimas manus, quæ unum sequuntur signum.* Videtur autem præscriptis verbis indicare etiam Varro minimum extitisse manipuli numerum. Habes ex his Romuli tempore minores fuisse manipulos, maiores postea; postremè verò sub inclinatum Romanorum Imperium, minores etiam, quam ætate Romuli fuerant. Nimis variatum subinde est; & progressu temporum multis locis renovatae militare partes; additique, vel detracti milites pro arbitrio Imperatorum. Initium manipuli ad bellatores denos redacti refert Lipsius ad tempora Hadriani, & Antonini. Salmasius aliquanto superius eam commutationem factam scribit ex quibusdam Taciti testimoniiis, cujusmodi sunt illa Annal. 1. *Non tentoria manipulis, non fomenta sauciis &c.* Et iterum ibidem: *Concionem, quia permixta videbatur discedere in manipulos jubet:* Et rursus Hist. 1. *Manipulatum collocuti sunt.* Quibus locis vix aliud quam decuriae contubernales videtur commodè denotari posse.

2. Non omittam saltem indicare manipuli no-

tionem altam, quam prodiderunt authores concinnatoresque Calepini auctioris, quod Linguae Latinæ Dictionarium opera & studio Joannis Paseratii, Ludovici de la Cerda, aliorumque in duplo majorem quam antea amplitudinem propagatum est. Sic autem ibi legitur: *Manipulus quoque est militis tegumentum manus.* Quare valde importunos & imperitos esse eos necesse est, qui hoc vocabulo pro tegumento manus uti recusant. Sveton. Sed cum ad conspectum ejus concitus Leo impetum fecisset, manum manipulo involutam *Lyrimacus in os Leonis immergit*, arreptaque linguâ, feram exanimavit. Ubi, quinque sint illi Critici, dupli mihi notantur nomine. Primum quoniam quæ Svetonio appingunt verba, nusquam rerum apud ipsum leguntur; sed extant apud Justinum lib. 15. Neque verò ego magnam illis dicam impingam pro memoria lapsum, & levicula desidia in recensione Scriptorum, memor Horatiani præcepti,

Nec scutica dignum horribili settore flagello. Illud potius minus aequo animo feram, quod tanquam imperiti importunique taxantur, qui manipulum usurpare pro tegumento manus refugiunt. Atqui nisi aliorum Scriptorum testimoniis validius roboretur opinio manipuli usurpati pro manus integumento, non admodum fidendum esse existimaverim authoritati Justini Historici. Id verò non solum asseveraverim, quoniam non inter optimæ notæ Latinos Scriptores Justinus enumeratur; verum etiam quoniam, mea sententiâ, madosè apud eum Historicum legatur *Manipulo*; sitque ibi facile substituendum *Manicolo* vel *Manicula*; quæ vox optimè trahitur a manica, quæ notum est manuum munimentum apud Latinos: vel potius *Amicolo*, quo vocabulo pro manus oportento utus est *Curtius* I. 9. c. 14 ubi Dioxippum pugilem describit. Neque verò mihi negotium facessit manica illa, seu cincticulus brachialis, qui sinistro cubito insertus dependet non solum apud Subdiaconos Ecclesiæ Romanæ, quorum est indumentum peculiare, verum etiam Sacerdotes, & vulgo tam Italico, quam Latino idiomate nuncupatur *Manipolo*; de quo consule Macros fratres; quoniam hic veri purgatique Latii non Ecclesiasticae locutiones sub iudicium cadunt. Verum ego hanc ipsam opinionem inter conjectanea refero, ut ostendam adversus præfati Latini Dictionarii amplioris concinnatores, non tam facile obviumque & omnibus apertum testimonium esse Justini de manipulo pro manica, vel tegumento quolibet militari.

MANIPULARES, ium. Hoc etiam vocabulum, perinde atque de manipulo observavimus, duplum apud Latinos usum fortitur. Primum sic appellati signiferi, ut non obscurè indicatur a Livio I. 8. atque ostendit Volaterranus lib. 13. & quædam etiam indigitant Scriptorum loca a nobis relata in voce *Manipulus*. Iterum significat certum numerum militum merentium sub eodem signo. Juxta hanc usurpationem claram loquitur Livius I. 5. Bell. Punic. *Manipulares sui primum transcedentes fossam, dein legio tota secuta est.* Et Cicerro ad Atticum lib. 9. *Me una hac res torquet, quod non omnibus in rebus labentem, vel potius ruentem Pompejum, tanquam unus Manipularis secutus sum.* Ubi planè indicat Manipulares suisse gregarios milites.

MANIPULARIS, rē. *Quod ex manipulo est, vel*

pertinet ad manipulum, ut miles manipularis. Ovid. in Fastis.

Unde manipularis nomina miles habet.

Adducitur etiam pro hoc adjektivo Ciceronis locus I. Philip. *Addo etiam judices manipulares ex legione.* Verum ibi legendum cum lineola divisa: *judices, manipulares ex legione.*

MANIPULARIUS, a, um. Alterum adjektivum. Sveton. in Calig. *Caligule cognomen castrensi joco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur.*

MANIPULATIM. Per manipulos. Liv. lib. 2. *Dispersi manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim.*

MANLIANA IMPERIA. Praclarum adagium, quo admonemur perniciosam quandoque esse nimis rigidam legum observationem; & ita Judici juris observantiam congruere ut humanitatis memoriā non exuat. Author est Livius Dec. I. lib. 8. T. Manlium Consulem edicto cavisse ne quis extra ordinem cum hoste configeret. T. verò Manlius Consulis filius lacesitus a Genutio, Tuscanorum equitum Praefecto, eundem graviter vulneratum, paterni & Consularis edicti immemor, interfecit. Eum filium, cum spoliis hostiis ornatus ad patrem tenderet, ille in omnium conspectu ad palum deligatum, virgisque cæsum, postrem securi feriri jussit. Factum id, ut ait Livius, salubri quidem exemplo, sed nimium invidioso. Orta inde parcemia, ut quoties nimio rigore servatum jus exprimere volumus, Manliana dicamus imperia. Petrarca:

*Poi quel Torquato, che'l figliuol percusse,
Eviver orbo per amor sofferse
De la militia, perch'orba non fusse.*

MANNUS, i. Equorum genus. Horat. Epod. 4.
Appiam mannis terit.

Etno. 3. Od. 27.

similis sagitta.

Terruit mannos.

Veteres Horatiani interpretes exponunt equum breviorem, quem vulgo Burricum vocant. Addit Acron esse ex genere burdonum, Mannosque dictos, quoniam assuetudine ductuque manuum familiarius sequerentur. Verum non obscuræ notæ fuisse equos indicat Seneca Epist. 87. *Ita non omnibus obfisis mannis, & asturcomibus, & tollutariis preferres unicum illum equum ipsum ab Catone defictum?*

MANNULUS, i. Mannus exiguis. Martial. I. 12.

Nusquam est mulio, mannuli tacebunt.

MANSIO, onis. Statio, diversorum, locus, in quem se recipiebant milites expeditionis tempore; & ubi per noctem confecto itinere quiescebant. Sveton. in Tit. cap. 10. *Deinde ad primam statim mansionem febrim naestus &c.* Veget. lib. 3. cap. 19. *In mansione dormientibus opportunum bellum semper infertur.* Lamprid. *Milites expeditionis tempore sic dispositi, ut in mansionibus anoxias acciperent, nec portarent cibaria decem & septem, ut solent, dierum.* Dixerunt autem Scriptores mediae ætatis mansiones, quod antiquiores appellavunt castra, pro itinere unius diei exercitus commigrantis. Utque illi dicebant Primis, Secundis, Tertiis castris; sic hi posteriores, Prima, Secunda, Tertia mansione. Dictæ autem mansiones a manendo, sicut stativa a stando, quod ibi milites manerent, aut starent. Mansiones instruere onus erat & cura Provincialium, ut liquet ex I. nemo, C. de Annon. *Mansionarius*

rius autem dicebatur *præcursor*, seu *prodromus*; ad quem spectabat, Rege vel Imperatore iter faciente, mansiones disponere & præparare. Illustris ea erat dignitas in Curia Regis Francorum. Idem Comes Mansionarius appellari solitus: Italis *Foriero*. Vide *Hincmar*, Epist. de Ordine, & Officio Palatii. Diversa acceptione apud Sanum *Historicum* sumitur sibi *mansionis* pro familia, vel comitatu nobilium militari. Sic ille lib. 3. *Hugo de Lusignan cum tribus mansionibus & aliis militibus Gallis versus Tiberiadem processit*. Idem ibidem: *Rex Cypr. & tres mansiones cum peditibus iverunt Cesarem*. De *Mansionario*, qui aeditus est, & disque sacre custos & conservator, vide *Macro Fratres*.

MANSIONARIUS. Vide *Manso*.

MANTELE, is. Mart. lib. 12.

Mantele e mensa sustulit Hermogenes.

Ubi tamen quidam legunt *Mantile*, &

MANTILE, is. Virgil. 4. Georg.

ponisque ferunt mantilia villis.

Et

MANTELUM, i. Nomen est compositum a manu & tela, & propriè notat linteolum, quo manus tergitur. Sumitur etiam pro penula & quidem militari, qua se milites a frigore & ventis protegunt. Item apud Scriptores mediæ Latinitatis, ut notat *Lipsius Poliorcet*, lib. 3. Dialog. 3, usurpatum pro munimento tectorio in genere vinearum. Sic appellatur; quoniam ad instar penulae, vel manteli eosdem a telis protegit & jactulis hostium, quasi ab imbre & grandine. Usus est, ubi propius ad fossam accedunt, ut muros suffodiant. *Mantulum mendaciis*: dictio est proverbialis Plautina, pro velamento & tegmine fallacie & fraudis. Sic autem scribit Capt. *Nec mendaciis subdolis mibi usquam mantelum est moe-*

MANTICA, cæ. Zona est seu perula, viatori militique commeanti communis. Non dicitur a manu, quasi manu gestetur, cum potius collo appendi soleat, vel circa medium corpus religata suspendi; sed dicitur a manu, quoniam continet tenuem variamque supellecilem, viatori vel militi necessariam, quæque sibi ob frequentem usum reddit ad manum, eademque conteritur. Ut planè quam longissimè a vero, meo judicio, abeat *Casaubonus*, qui nesciò quam peregrinatem in hujus vocis indagando themate comminiscitur. *Pulcherri-* *mum est optimæque frugi accommodatum adagium:*

Sed non videmus mantica quod in tergo est, quod refertur a Catullo: de quo etiam Persius Satyr. 4.

Ut nemo in se se tentat descendere! nemo!

Sed præcedenti spectatur mantica tergo.

Atque adeo Horatius Sermon. 2. 3.

Respicere ignoto disset pendentia tergo.

Originem parœmia facit *Aelopi commentum*, qui finxit binas manticas (quas vulgo Itali dicunt *Bisaccie*) singulis accommodatas esse mortalibus, quarum altera ante pectus prominet, altera propendet a tergo: in priorem illam, quæque oculis subjicitur, aliorum vitia omnes ferè congerunt, in posteriore, quæ sunt cuncte propria. Hinc accidere ut vix quisquam se vitiosum agnoscat, cum suæ vita fôrdes post terga projectat; vix iterum quispiam parcat vitiis sociorum, quæ utique in anteriore pera, vel mantica subjetta semper oculis gestat. Commodius certè se

res humanæ haberent; & urbanius socialem vitam transigeremus, si, conversa in oppositum dupli mantica, sua quisque vicia sub oculis haberet, respiceretque ad illud Horatii Serm. 1. 3.

denique te ipsum

Concute, numqua tibi vitiorum inseverit olim

Natura, aut etiam consuetudo mala:

Sodalium vero & amicorum vicia ad scapulas præjiceret, iisque sibi facilè ignoscendum esse statueret, ut ejusdem Poetæ ibidem salutare est monitum:

At, pater ut gnati, sic nos debemus amici,

Siquid sit vitium, non fastidire.

MANTICULA, æ. Parva mantica. Refertur a Feste sine exemplo.

MANU AD FERRUM. Nota discriminis inter duos Aurelianos Tribunos in eodem exercitu. Vopiscus in Aurel. *Nam cum essent in exercitu duo Aurelianis Tribunis, bic, & alius, qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus apposuerat: Manu ad ferrum, ut si forte quereretur quis Aurelius aliquid vel fecisset, vel gessisset suggesteretur, Aurelianus manu ad ferrum, atque cognosceretur. Quid autem in causa fuerit, quamobrem ea potissimum tessera discriminis alteri Aureliano fuerit adjuncta, nec refert Vopiscus, nec ego divinaverim.*

MANUBALLISTA. Dicitur ballista manuaria, quæ levior est & expeditior, nec currui, aut rotis insistit, quemadmodum Carrobalista, quæ longè est operosior. Eam Vegetius lib. 4. cap. 22. eandem esse docet machinam, ac scorpiones erant apud Veteres. Sic enim scribit: *Scorpiones dicebant, quas nunc manubalistas vocant: ideo sic nuncupati, quod parvis subtilibusque spiculis inferant mortales. Vide Carrobalista,*

MANUBALISTARI. Conjicio fuisse balistis dimicantes non gravioribus quidem & machinariis, sed potius manuariis & levioribus. Meminit eorum in transcurso Vegetius lib. 4. cap. 21. *Admotis turribus, funditores lapidibus, sagittarii jaculis, manubalistarii, vel arcubalistarii sagittis, jaculatores plumbatis ac missilibus e muris submovent hostes.*

MANUBIA, arum. A manu dici Manubias vox ipsa clamat. Præterea rem esse ab hoste manu erat vel levis quisque & vulgarius literator intelligit. Differantne autem manubiæ a præda; & quod porrè inter hæc discriminem sit statuendum, operosiùs quam pro voculæ merito discepit Gellius lib. 13. cap. 23. Cicero aperte distinguit inter manubias & prædam, primùm in Orat: pro Leg. Agr. *Prædam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeii sedente Imperatore decemviri vendent.* Et infra ibidem: *Ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.* Scitè autem Favonius apud eundem Gellium negat explementum aut ornamenti gratiâ ea miscuisse Oratorem diligentissimum; ut eam ob causam necesse sit de manubiis non perinde atque de præda esse judicandum. Non est recedendum a Gelli sententia opinantis prædam esse corpora ipsa rerum, quæ capta sunt, manubiarum vero nomine venire pecunias, quæ redactæ sunt a Questore ex præda venditione. Neque obstat Tullii locus 5. Verr. *Nonne perspicuum est Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet?* Licet enim sermo ibi sit de signis ac tabulis, quæ Verres ex Sicilia de- por-

portaverat, adhuc tamen, quoniam in testimoniis supra commemoratis apertè distinguit Ciceron inter manubias & prædam, idest corpora ipsa rerum, existimandus est vel hinc figuratè locutus, vel insiuasse raptam a Verre pecuniam a Siciliensis, ex eaque comparasse minimo pretio signa, & tabulas, de quibus est sermo. Difficilior est Svetonii locus in Vespasiano cap. 16. *Sunt contra qui opinentur ad manubias & rapinas necessitate compulsum summa ærarii fiscique inopia.* Ubi Historicus videtur sentire, manubias esse qualcumque rapinam non ab hoste duntaxat, verum etiam a civi petitam. Verum ibi etiam non alienus est asseverandi locus, ut sermo sit de pecunia redacta in fiscum a procuratoribus, quos Vespasianus quasi spongias quasdam habebat, a quibus aurum exprimeret tum bello partum, tum alia causâ quæsitum. Ejusdem Svetonii verba sunt in Julio cap. 26. *Forum de manubiis inchoavit.* Ubi sensus est ceptasse Julium edificationem fori ex pecunia ab hostibus capta redactaque in ærarium militare. Nec in aliam formam exponenda illa sunt de Foro Trajani apud præfatum Gellium ibidem: *In fastigiis Fori Trajani simulacra sunt sita circum undique inaurata equorum atque signorum militarium; subscriptumque est: Ex Manubib[us].* Constat siquidem forum illud sumptuosè magnificissimèque constructum ex venditione prædæ, quam bello Dacico Trajanus perceperat.

MANUBIALIS, le. Quod pertinet ad Manubias. Svet. in August. *Reliquas Triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit.*

MANUBRIARIUS, a, um. Idem. Plaut. in Trucul. *Amicus mibi esto manubriarius.* Id est utilis, & quasi pecuniolas saepe aliquas ex præda afferens. Alciatus tamen *Manubriarium ibi legit, tanquam hoc epitheto complicitum.* *Conscriptumque est: Ex Manubib[us].* promptum, paratumque, & prorsus ad manum ut solet esse capulus, vel manubrium rei alicujus.

MANUBRIUM, ii. Cujuscumque rei capulus. Manubrium cultri, gladii, machinæ cujuslibet militaris &c. A manu, qua prenditur, eidem nomen. Plaut. Aull. *Exemi ex manu manubrium.*

MANUBRIARIUS, a, um. Sic enim legit Alciatus Plauti versiculum in Trucul. *Amicus mibi esto Manubriarius;* exponitque facilem, promptum, morigerum, quo quis ad instar manubrii uti possit. Turnebus tamen, aliisque ibi legunt manubiatum, a manubii, sive spoliis, & interpretantur amicum utilem, & fructuosum, qui lucri & emolumenti aliquid semper affert.

MANUBRIATUS, a, um. Quod est manubrio præditum. Pallad. lib. 1. *Præparamus ligones, lupos, serrulas manubriatas.*

MANUBRIUM DE MANU EXIMERE. Proverbiali sermone diciimus tollere facultatem agendi paranti aliquid facere. Dictio est a Plauto usurpata, & translata a dimicantibus, quibus saepe erecto minantibus gladio capulus e manibus excutitur.

MANUBRIOLUM, i. Parvum manubrium. Celsus lib. 7. cap 7. *Manubriolo scalpellī diducere.*

MANUS DARE. Populari voce est se victum agnoscerre. Ortum adagium ab iis, qui in prælio victi manus vitoriis porrigunt. Horatius cum Canidiam sagam & beneficam multis probris lacerasset, ejus tandem beneficiis superatum se non difitetur, ultròque canit Palinodiam Epop. 17.

Jam jam efficaci do manus scientie:

Sensus est: non est quod in me ultra saevias; fa-

teor me victum tuis artibus; agnosco vim maximam artis beneficæ: recanto adversus te contumeliosè dicta: habes me tui amantem & studiosum. Verum hæc apud Horatium translatè & per usurpationem. Propriè de viro militari Virgil. lib. 12.

*.. viciisti, & victum tendere palmas
Ausonii videre.*

In eundem sensum Ovidius 5. Metam.

*Confessaque manus obliquaque brachia tendens,
Vincis, ait, Perseu.*

Manus autem hic tendere non est easdem ad pre-candum tollere, ut supplices faciunt; sed illas porrigere in signum victoriæ agnitæ, & confessi victoris. Ut enim dixit Ennius

*Qui vicit non est vicit, nisi vicit fatetur:
Id autem est, quod aliò adagione exprimitur
per ea verba, *Herbam dare.* Simile huic dictum est: *Digitum exercere vel sublevare.* Sumptum a certantibus, qui pollicis sublevatione se victos significabant. Sic omnino exponendus est Persius Satyr. 5.*

*Nil tibi concessit ratio: digitum exercere, pec-
cas.*

Ubi sensus est; leya digitum, & te ingenuè fatigare meis rationibus superatum. Neque enim audiendi sunt interpres alii, qui locum Persii perperam aliò trahunt. Sic etiam explicandus Martialis, ubi ait:

Nam mea res digitum sustulit hospitibus.

Cujus versiculi sententia est, minorem esse rem suam familiarem & supellectilem, quām ut magno hospitum numero par esse possit: proinde dicit rem suam familiarem hospitibus sublevare digitum, id est oedere & succumbere ipsorum copiæ. Non hic omittam equestris militiæ morem ~~sublevare~~, quo vitoriis victi cedebant oblato porrectoque iisdem gladio. Iterum verò noto non hic sermōnem esse de abiectis armis, quod alibi notavi a supplicibus factitatum; verum de enē tradito juxta leges militiæ equestris in signum atque confessionem victoris agniti. Sic autem victi porrigebantensem vitoriis, ut capulum vitori protenderent, ipsi verò manu tenerent cuspidem. Pulcius Morgant. Cant. 8.

Renditi a me, come tu dei prigione.

Disse il Danese; questo è ben ragione.

La spada per la punta il Paladino

Dette al Pagan, che l'havea abbattuto.

Et iterum infra:

Il Paladin senza far più dimora

Il brando per la punta in man gli pose.

Quoniam verò Berlingherius equo excussus projectusque in terram a Rege Mattafolle, reluctatus est porrigere vitori gladium, id eidem Rex barbarus, tanquam turpe flagitium, & viro nobili indignum exprobrat his verbis.

Ab, disse il Saracín, tu falli troppo:

Usanza è sempre de' gentil Baroni,

Che que', che son caduti al primo intoppo,

Porgibino il brando, e diensi per prigioni:

Hor ch'io t'bò vinto, fracassato e zoppo,

A quel che vuol la giustizia t'opponi:

Et bai cavato fuor lo spadaccino:

Quest'usanza non è da Paladino.

Et eam quidem ignominiae notam in Gallico belatore ut diluat purgetque, multis Poeta nititur argumentis:

Era

*Era d'ogni eccellenza, e di costume
Berlinghier sopra tutti un'huom da bene,
Di gentilezza una fonte, anzi un fiume,
A luogo, e tempo, come si conviene,
Tanto che scritto n'è più d'un volume.
Hor se lo stil della ragion non tiene,
E' che conobbe, ch'ogni gentilezza
Perduta è sempre a chi quella non prezza.
E reputava Mattafolle un matto,
Come il nome sonava veramente,
Da non servarli nè ragion, nè patto;
Così lo scusa ogn'un ch'è sapiente.
Poi, se gli fusse riuscita il tratto,
Era salvato Carlo e la sua gente:
E lecito ogni cosa è per la fede;
Adunque chi lo'ncarpa il ver non vede.*

MANUS FERREA. Quemadmodum Harpagorum precipuus fuit usus, ut correptas hostium naves erigerent, rursumque in imos fluctus deicerent, ita Manus ferrea captivis retinendis hostium navibus erat idonea; easque semel arreptas & comprehensas non dimittebat; atque eum in modum consertis inter se navibus navale prælium terrestri persimile exoriebatur. Conjicio minimum diserepasse ea instrumenta quoad texturam & fabricam; sed universum discrimen fuisse potius in usu locoque, quo statuebantur in navibus. De Manu ferrea; Diodorus Siculus lib. 13. *Ferrearum nonnulli Manuum injecta pugnam terrestrē similem facere secum congressos adigebant.* Congruit Livius lib. 37. *Fusit in advenientes hostium naves ferreas manus injicere, & ubi pugnam pedestri similem fecissent, meminisse Romanę virtutis.* Non discrepat Cæsar lib. 1. Bell. Civil. *Injera Manu ferrea, & retenta utraque nave, diversi pugnabant, atque in hostium naves transcedebant.* Harum inventor perhibetur Duilius, de quo hæc Frontinus: *Excogitavit Manus ferreas, quæ ubi hostilem apprehenderent navem, superjecto ponte transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.* Plinius tamen lib. 7. cap. 56. Manus ferreas inventorem Periclem facit. Qua demum ratione Harpagones, & Manus ferreas Curtius, aliquique confundant, distinguat verò cum aliis Cæsar, a nobis est observatum in Titulo *Harpago*. Vide *Uncus*.

MARCHIONES. Dicuntur a Marchia, sive Marcha, quæ Germanica & Anglica voce est limes. Italis *Frontiera*. Propriè verò sunt Marchiani, milites sive custodes limitum, ut accurate tradit Joannes Selenus lib. de Titulis Honor. part. 2. cap. 1. Et antiquissima quidem spectata origine, custodes fuerunt limitum prope Walliam, quæ Angli Regni est provincia. Radulphus de Dice-to in Imag. Hist. *Infinitum Anglorum, Marcionum, Wallensium, & Armoricanorum congregavit exercitum.* Verùm enucleatissimè hujus vocis etymon explicavit Author vitæ Ludovici Pii: *Inter quos cavens ne aut Aquitanorum populus propter ejus longum abscessum in soleceret, aut filius in tenerioribus annis peregrinorum aliquid disceret morum, quibus difficulter expeditur ætas semel imbuta, misit & accersivit filium jam bene equitantem, relictis tantum Marchionibus, qui fines Regni tuentes, omnes, si forte ingruerent, hostium arcerent incursus.* Marchiones dicti etiam Marchisi, Marchisi, & Marchenses; quorum vocum exempla habes in Annalibus Francorum, aliisque Scriptoribus eorum tempore.

rum. Italis etiamnum *Marchesi*. Marchani autem, non Marchiones ipsi, sed incolæ sunt Marchia, seu provinciæ limitaneæ; aut etiam agri provincialis: nam pro modo agri, seu territorio interdum etiam Marcha sumitur. Verùm hæc alii per otium prolixius expendunt. Non præterierim tamen subjicere, quæ de Marchionibus, & hujus derivatione vocabuli habet Cujaciū l. r. de Feud. *Marchionem autem Obertus lib. 2. Tit. 10. intelligebat esse eum, qui limiti certo Regni pre-efset. Sed inepte vocabulum a mari deducebat, quod plerique limites sint maritimi.* Nota est Francorum vel Germanorum vox *March*, sive *Marcha*, pro limite. In eandem sententiam Scipio Ammiratus lib. 1. Hist. Fiorent. *Questo nuovo titolo di Marchese, così detto da Marca, che vuol dire, limite (e limiti chiamarono i Romani i confini dell'Imperio) dovette intorno questi tempi o poco innanzi apparire, quando era già da ufficio dato a tempo divenuta dignità perpetua.* E come forse i primi, o de' primi, così chiari sopra tutti furono i *Marchesi di Toscana*, perchè si dice ancor la *Marcha di Toscana*. De Marchis verò sive Marchiis vide plura apud Vossium. Atque hinc habere Italos militare verbum *Marchiare*, plane crediderim. Id autem vulgo est iter militare suscipere & proseguī: proprium tamen & antiquum fuit, ingredi fines hosticos, vel illuc exercitum ducere. Dantes etiam *Marcha*, regionem, vel limitem dixit Purg. Cant. 26.

Beato te, che delle nostre Marche,

Ricominciò colei, che pria ne chiese,

- Per viver meglio, esperienza imbarche.

A Præfectura vel custodia limitum migravit postea vocabulum *Marchio* ad notam perpetuae dignitatis cum onere & jure feudali, ut in re simili non observamus in Titulis *Comes*, *Duces*; & alii prolixius expendunt.

MARESCALLI. Frequentius dicti apud Latinobarbaros Marischalchi. Notione vocis ex origine Germanica sunt *Equisones*: vel *Præfecti equorum*: nam *March* vel *Marach* Germanis equus est, *Scalch* magister, minister, famulus dicitur: Verùm hodie sic appellantur qui magnis præsunt exercitibus. Matthæus Paris. *Rex autem Ioannes constituerat Marescallum illius exercitus Villelum Comitem Sarisberiæ.* Budæus eundem fuisse existimat magistratum, atque eorum erat, qui apud Græcos dicuntur *Polemarchi*. Magistros equitum latine dixeris: quod inter Augustales Septemviros munus est hodie & dignitas Saxonæ *Ducis*. Villelmus Brito Philipp. lib. 8.

Cujus erat primum gestare in prælia pilum,

Quippe Marescalli claro fulgebat honore.

Sed audiendus est *Anonymous de Nominibus Germanorum*: *Marascalcus: nullum nomen fædius corruptum per Italos, vel per Scriptores.* Est enim id quod Mebier, seu major & Stalber, qui est Magister equitum, ab equitatibus gubernans: & dicendum ac scribendum fuit Merstalbere, idest, major, superior, summus. Magister equitum, qui est bodie titulus *Ducis Elektoris Saxonie*. Vocabulum est inter ea referendum, quæ ab initio famulatum nunc summam indicant dignitatem. Similia quippe sunt *Senescallus*, *Comes stabuli*, & alia, de quibus, ubi locus fuit, est dictum.

MARESCALLI HOSPITIORUM. Vide *Fodrum*.

MARS, artis. Armorum Deus & insignis ipse bellum

gerator. Nominis originem a Maribus trahit Varro, quasi Mares idest viros in bellum ducat, Antiquiore vocabulo a Sabinis Mamers dictus, idem etiam Mavors appellatus, quasi magna vertat, quemadmodum scribit Cicero. Sunt qui Spartæ natum, sunt qui procreatū in Thracia memorent. Vide Arnobium 4. contra gentes. De Parentibus etiam Martis minimum Scriptores conveniunt. Nihil autem frequentius occurrit apud vetustissimos temporum Heroicorum Scriptores, quam opinionum diversitas. Multa quippe sunt addita ad ornatū; multa ingeniorum luxu quodam atque jaētantia; ut minimam plane partem in re fabulatoria veræ rerum gestarum narrations retineant; licet nullæ ferè sint fabulæ antiquiores, quæ a veris hominum facinoribus rebusque in Græcia præsertim gentis originem suam non duxerint. Itaque existimarent quidam, Martem sola Junone matre progenitum, quæ cum per pomarium incederet eundem ex florū olfactu contactuque conceperit. Quidam verò natum trididerunt ex Jove & Enyo. Constat Homerus, Jovis filium Martem fecisse, cum ipsum iaducit Martem, apud Jovem patrem, miserum in modum conquerentem de Diomede, a quo vulnera esset affectus. Idem testatur Hesiodus in Theogonia;

*Addita mox uxor post has est ultima Juno,
Lucinam Martemque parit.*

Cum autem feroci rixarumque avidissimo esset ingenio, furiosus omnia pererrabat loca, non sine ingenti populorum pernicie & cladibus. Curru autem vehebatur duobus equis tracto, Timore, ac Pavore, Tametsi Quintus Calaber ex Homero quatuor eidem equos attribuat, quorum sunt nomina, Ethon, Phlogius, Combos, Phobos. Bellona ejus. Tanta polleret feritate ingenii, & corpore esset robustissimo, adhuc tamen non solum a Diomede vulneratus fuit, ut est superius indicatum, verum etiam ab Otho & Ephialte validis è ferro vinculis per menses tredecim fuit adstrictus. Id tamen impedire non potuit quominus illum superstitionis Antiquitas divinis honoribus coleret. Profecto Romani singulari Martem cultu prosequabantur, ut pote Romuli conditoris parentem, neque solum Sacerdotes Salios, & carmina Saliaria in ejus honorem assignarunt, verum etiam pluribus eundem templis honorandum existimauit. In via Appia erectum illi templum, ampliatum postea & restitutum ac supra centum columnis ornatum a L. Cor. Sulla. In prima vero regione prope Portam Capenam alterum templum dedicatum. Sed omnium antiquissimum in Campo Martio illi templum erexerunt, a cuius appellatione eidem campo nomen est factum. Alia etiam in Circo Flaminio, in Foro Augusti, atque adeo in Capitolio Marti posita templo visabantur. Porro quod diximus templum in via Appia extra Urbem illi dicatum, illud Martis bellatoris, idest Gradii ad arcendos & perterritos hostes constructum est; quod autem intra Urbem prope Portam Capenam Marti Quirino fuit nuncupatum, ad custodiā erat civitatis, & publicam tuendam tranquillitatem. Dietus autem Gradius est a gradiendo, quoniam ultrò citroque ad belligerandum raperetur, ut author est Festus. Quirinus autem a Sabinis est appellatus ab hasta, quæ apud eas gentes Quiri-

dicebatur. Marti lupus est consecratus ad numinis rapacitatem feritatēque demonstrandum, Virgil, l.9,

*Quæsitus aut matris multis balibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus.*

Afinis illi aliquando propter bellicum clamorem immolatus; Canis & Picus ejusdem nomine sacri fuere. Sed Gallus in primis huic Deo facer ab Antiquitate est habitus, vel ad exprimendam bellatorum vigilantiam, vel amore Aleætryonis, Martis armigeri, qui in eam avem conversus est. Præcipuo quodam cultu Seythæ Thracæque Martem coluerunt, quæ nimis gentes insigni hellicæ virtutis laude præstare censentur; hinc Statius lib. 7. appositè in Thracia Martis domum locavit, cujus versus libet adscribere;

*Hic steriles delubra notat Mavortia silvas,
Horrescitque tuens, ubi mille furoribus illi
Cingitur adverso domus immansuetas sub Amo.
Ferrea compago laterum, ferro arta teruntur
Limina, ferratis incumbunt tecta columnis.
Læditur adversum Pbæbi jubar, ipsaque sedem
Lux timet, & dirus contristat sydera fulgor.
Digna loco statio, primis salit impetus amens
Eforibus, cæcumque nefas, iræque rabentes,
Exanguesque metus, occultisque ensibus astant
Insidia, geminumque tenens discordia ferrum.
Innumeris strepit aula minis, tristissima virtus
Stat medio, latuque furor, vultuque cruento
Mors armata sedet: bellorum solus in aris
Sanguis; & incensis qui raptus ab urbibus
ignis,*

*Terrarum exuvia circum, & fastigia templi
Captae insignibant gentes, cælataque ferro
Fragmina portarum, bellatricesque carinae,
Et vacui currus, protritaque curribus ora.
Ponere uolum gemitus: adeo, vis omnis, &
omne*

*Vulnus: ubique ipsum, sed non usquam ore re-
missio*

*Cernere erat; talem divina Mulciber arte
Ediderat, nondum rædis monstratus adulter
Fæda catenato luerat connubia lecto.*

Hunc Statii locum versibus Italicis reddidit Boccaccius: quoq; in gratiam eruditorum exscribo ex l.7. Theseid.

*Vide in questa la casa del gran Dio
Armi potente così edificata,*

Tutta d'acciaro, e non però del río,

Dal quale era del sol riverberata

La luce, che abborrea lo luoco frio.

Tutta di ferro era la stretta entrata,

E le porte d'eterno aspro adamante

D'ogni parte ferrate tutte quante.

Di ferro le colonne pur costei

Vide, che l'edificio sosteneano,

Gli empiti de le menti parve a lei

Veder, che de la porta fuor correano.

Et lo cieco peccare, e tutti omei

Similemente quivi si vedeano;

Videvi l'ire rosse come fuoco,

Et la paura pallida in quel luoco.

Et con gli occulti ferri, e tradimenti

L'insidie amar con ben giusta apparenza.

Lì discordia sedeva, e sanguinenti

Ferri havea in mano & ogni differenza.

Parean tutti que' luoghi assai strepenti

D'aspre minaccie, e di crudele intenza,

E' n mezzo al luoco la virtù tristissima

Se-

*Sedea di degne laudi poverissima.
Ancor vi vide allegro esso furore;
Et oltre a quel con volto sanguinoso
L'armata morte vide anco stupore;
Et eravi ogni altare copioso
Di sangue sol, nè le battaglie fuore
Da' corpi humanacciata, e luminoso
Era ciascun di fuoco tolto a terre
Arse e disfatte per le triste guerre.
Et era il tempio tutto storato
Da sottil man di sopra, anco d'intorno,
E ciò che impria vi vide disegnato
Le prede eran di notte o pur di giorno
Tolte a le terre, e qualunque bom sforzata
Fù, era quivi in habito musorno,
Vedevansi le genti incatenate,
Porte d'acciajo, fortezze anco spezzate.
Videvi ancor le navi bellatrici
In voti carri, e i voti già guastati,
Et li miseri panti & infelici,
Et ogni forza con gli aspetti elati,
Ogni ferita ancor si vedea lici,
E sanguini con le terre mescolati,
In ogni luoco con aspetto fiero
Vedeasi Marte turbido & altiero.
Et al ricetto edificato havea
Mulcifero sottil con sua bella arte,
Prima che'l sol gli avesse Citera
Mostrato co' suoi raggi effer con Marte.*

Verum longè simplicius, utpote apud rudem. Vetustatem, excitatum olim legitur a Scythis Marti templum ex fascibus farnementorum, ut legitur apud Herodotum lib. 4. Marti verò sic prius ritu apud quoque tale extruitur templum. Farnementorum fasces aggeruntur trium in longum latumque stadiorum, minoris tamen sublimitatis desuper quadrata superficies efficitur. Tria latera prærupta sunt, quartum acclive, per quod ascendatur. Èd quotannis comparant centum quinquaginta plaustra farnementorum; nam semper propter cœli tempestatem, illa marcescunt. Sub hoc aggestu ferreus Acinaces statuitur, idque est Martis simulacrum, cui annuas hostias offerunt, cum aliorum pecorum tum equarum: & plus huic Acinaci, quam ceteris Diis. Ex captiuis centesimum quemque immolant non eodem quo pecora modo, sed diverso. Nam ubi eorum capitibus vinum libaverunt, ipsos ad quoddam vas maestant. Debinc eisdem in congeriem farnementorum sublatis, Acinacem crux perfundunt. Hæc quidem supra conferunt; inferius autem ad templum illa fuciunt; virorum interemptorum omnes humeros dextros præcidunt, quos una cum manibus in aerem jacint; quocunque deciderit manus, ibi jacet, & seorsum mortuus. Ceteris deinde solennibus confessis abeunt. Hæc faciunt Scythæ. Postremò inter Deos, quos Antiquitas communes vocavit non Homerus duntaxat aliique Græci Scriptores verum Latini etiam Martem retulerunt. Livius: *Tum tuas vires, tum verò Fortunæ, Martemque bellii communem propone animo.* Servius etiam ad illud Virgilii lib. 12.

In medioque focos, & Diis communibus aras. Communes Deos esse scribit Martem, Bellonam, Victoriam, quoniam utriusque parti favere possunt in præliis. Communes alii Deos esse præscribunt, qui omnes occupant terras, & ubique gentium honorantur, ut Sol, Luna, Mars, Pluto. Nec desunt qui communia dicant Numina, quæ

non in cœlo, sed in terris etiam inferisque protestatem exercent: Ut enim scribit Apulejus sunt Numina quædam tantum cœlestia, alia terrestria aliaque media, quæ Deos medioximos Veteres appellantur. Quoniam verò vetustissimi fabulatores ita poeticis luserunt inventis, ut serias Philosophiæ præscriptiones fabularum involucris contegerent, idcirco existimatum est, Martem a Junone creatum dici, quoniam divitiae, quærum Dea Juno perhibetur, causæ sunt, quam obrem contentiones & bella exerceantur. Quis enim armis, bellicoque apparatu humiles quatit casas, aut adversus inopem sœviat? Ad eundem modum cum finxit Antiquitas a Marte Venerem adamatam, quid demum amore illo, & adulterio contendit exprimere, nisi rerum omnium exortum? A rerum quippe discordium coniunctione hæc rerum universitas constat. Verum de his; quemadmodum etiam de variis Martis appellationibus, vide sis Natal. Comit. Mytholog. lib. 2. & Lilium Gyraldum de Diis Gent. Syntagm. 9.

MARS COMMUNIS. Proverbiali sententia dicitur de eventu bellorum vario. Nihil frequentioris est exempli, quæ ut depresso cladicibus Imperatores, meliore aspirante fortuna exitus bellorum felicissimos sortiantur: cum contra alii innumeri post diuturnum victoriarum cursum, multis gravissimisque mactati infortuniis legantur: prorsus ut nemo se fortunæ pullum, aut gallinæ, ut ex vulgi sententia loquar, albæ filium appellare possit. Tam multa in re militari non solum præter, verum etiam contra expectationem Imperatorum eveniunt, ut crebro ab iisdem usurpari necesse sit dictum illud Virgilianum: *Diis alter visum:* quod a Poeta prolatum est in morte Riphei, viri justissimi, inter gregarios tamen extincti. Nimirum optimè verèque Ovid.

victaque resurgunt,

Quosque neges unquam posse jacere, cadunt. Quare meritò Virgil. de Ænea lib. 10.

*Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
Eventus belli varios.*

Apud Tassum etiam legimus ex eodem Virgilio Cant. 10.

*Quel che farà, non sò: spero e pavento
I giuditii incertissimi di Marte.*

Et Cant. 6.

*Ma più di ciascun' altro, a cui ne cale,
La bella Erminia n'ha cura, e tormento:
Che dai giuditii dell' incerto Marte
Vede pender di se la miglior parte.*

Et Cant. 20.

*La vittoria e l'honor vien da ogni parte:
Stà dubbia in mezzo la Fortuna e Marte.*

Ceterum expressè de Marte communi Livius lib. 10. Bell. Punic. *Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque belli communem propone animo; utrique ferrum, corpora humana erant: nusquam minus quam in bello eventus respondent.* Et lib. 8. *Quid illum fakturum fuisse, si quod belli casus ferunt Marsque communis, adversa pugna evenisset.* Cicero etiam 11. Philip. *Sed, ut concedam incertos exitus esse belli, Martem communem; tamen pro libertate, vitæ periculo decernendum.* Idem pro Milone: *Adde incertos exitus pugnarum Martemque communem, qui spoliantem jam & exultantem evertit & perculit ab abjecto.* Monet autem adagium, ut quo-

C 2 cun-

cunque demum res inclinent, animi firmitatem atque constantiam, ac suam veluti stationem Imperator non deserat; ne, aut importuna elatus confidentia damnum recipiat, aut adversis dejectus manipularium etiam animos abjiciat; reputetque de bello actum unius vel alterius adversitate proelii. Adagium, *Mars communis* recenset Aristoteles lib. 2. Rheticor. inter proverbiales sententias, adducto Homeri versiculo ex Iliad.

Communis Mars; inque vicem perimit perimentem.

Eadem parœmia inter ornatas locutiones reponitur a Cicerone 3. de Orat. *Gravis est modus in ornatu orationis, & sapientia sumendus: ex quo genere haec sunt: Martem bellum esse communem: Cererem pro frugibus; Liberum appellare pro vino. Vide Fortuna.*

MARS PRO BELLO. Nihil ferè frequentius legitur, non apud Poetas duntaxat, verùm etiam apud Historicos & Oratores, quam pugnatum esse aduerso vel secundo Marte: Marte incerto, vario, ambiguo, vel ancipiti: pro prœlio vel bello. Item nostro vel suo Marte, pro nostris vel alterius viribus. Cic. 3. Offic. *Hanc igitur partem reliquit explebimus nullis adminiculis, sed, ut dicitur, nostro Marte.* Livius: *Aliquandiu ibi Marte incerto, variâ victoriâ, pugnatum fuit.* Tacit. lib. 20. *Pugnatum incerto Marte, donec prælrium nox dirimeret.* Eum verò eruditorum esse sermonem Quintilianus lib. 8. cap. 6. testatur his verbis: *vario Marte pugnatum, eruditus est sermo.*

MARS NON CONCUTIT SUA ARMA. Populari adagio dicimus de iis, qui non gravatè ea tolerant, quibus infusuræ licet omnissima sint Martis arma, non tamen ea ille commovet quatique, quasi levando oneri. Græcorum est adagium.

MARS REX. Suidas hoc adagium refert. Refertur etiam a Zenodoto. Videtur autem indicari rem per vim agi; licet memorati Scriptores adagii sententiam aliò trahant.

MARTIUS, a, um. *Quod martis est, vel ad bellum pertinet.* Virgil. Georg. 4.
Martius ille aris rauci canor.

MARTIALIS, le. Horat. lib. 1. Od. 17.
*Nec virides metuant colubros
Nec Martiales bœdilia lupos.*

MARTICOLA, æ. Qui Martem colit, vel sequitur, Ovid. 5. Trist. 3.

Nec patria est habitata tibi, sed ad usque nivis.

Strymona venisti, Marticolamque Geten,

MARTIGENE. Ex Marte geniti. Ovid. 3. Amor. 4.
In qua Martigenæ non sunt sine crimine natæ
Romulus Iliades, Iliadesque Remus.

MARTIA LEGIO. Vide Legio.

MARTIARII. Vide Mattiarii.

MARTIUS CAMPUS. Vide Campus Martius.

MARTIS CAMPUS. Adagium quod a Suida refertur, Aptè congruit, cum significare volumus non esse aliquid verbis dictisque aut clamoribus decidendum, sed pugna & concertatione.

MARTIS GLADIUS. Vulgatissima persuasione creditus est gladius Attilæ Regis Hunnorum. Populorum inscitus error originem habuit, ut tradit Sigebertus, a pastore quopiam, qui persecutus vestigia buculeæ recens vulneratæ inter passendum, insignem invenit gladium, quem te-

merè commeans bellua calcando monstraverat. Effossum ad Attilam pastor detulit, & quoniam eximiæ erat notæ, Martis gladium omnes putarunt. Eo potitus gladio Attila terrarum orbis imperium mente concepit. De gladio five acinace, qui Scythis erat simulacrum Martis, vide testimonium Herodoti in Titulo *Mars*.

MARTIUS MENSIS. A Marte bellorum & bellatorum Præside nuncupatus est apud Italos antiquissimos ante Romam conditam. Verùm alii alio illum mensium numero collocarunt. Romulus, ut tradit inter alios Macrobius lib. 2. Satural. primum anni mensem a Marte appellavit; tum quod Deus ille ejusdem pater crederetur, tum ad exprimendam Romanæ gentis bellicam alacritatem atque peritiam. Rem omnem sic expressit Ovid. Fast. lib. 3.

Quod si fortè vacas, peregrinos inspice fastos,

Mensis in his etiam nomine Martis erit.

Tertius Albanis, quintus fuit illo Phaliscis,

Sextus apud populos Hernica terra tuos.

Inter Aricinus, Albanaque tempora constant,

Factaque Telegoni mœnia celsa manu.

Quintum Laurentes, bis quintum Æquiculus

asper

A tybris hunc primum turba Curensis habet.

Et tibi cum proavis miles Peligne Sabinis

Convenit: bic genti quartus utrique Deus.

Romulus hos omnes ut vinceret ordine satem

Sanguinis auctori tempora prima dedit.

Ex eodem hæc ibidem habes, ubi etiam Romanorum in armis præstantiam operosè dilaudat.

Arbiter armorum. de cuius sanguine natus

Credor; & ut credar pignora certa dabo:

A te principum Romano ducimus anno:

Primum de patro nomine mensis eat.

Vox rata fit; patrioque vocat de nomine men-

sem.

Dicitur hec pietas grata fuisse Deo.

Et tamen ante omnes Martem coluere priores.

Hoc dederat studiis bellica turba suis.

Pallada Cecropide, Minoja Creta Dianam,

Vulcanum tellus Hypsipyloëa colit.

Junonem Spartæ, Pelopejadesque Mycenæ

Pinigerum Fauni Menalis ora caput.

Mars Latia venerandus erat: quia presides

armis.

Arma feræ genti remque decusque dabane.

MARTIALES LUDI. Peragebantur 4. Idus Maii in

Circo in honorem Martis. Meminit eorum Dio

lib. 56. *Hæc tum leges ab Augusto latæ sunt; lu-*

dique extraordinarii ab histriobus & equitibus

acti; Martisque ludi in foro Augusti cum equo-

rum decursu quodam & venatione celebrati. Sve-

tonius etiam in Claudio eorum meminit: Collo-

cutus sum Tiberio, mea Livia, quid nepoti tuo

Tiberio faciendum effet ludis Martialis.

MARTIS PULLUS. Meminit hujus proverbii inter

alios Laertius in vita Diogenis Cynici. Sic au-

tem dicimus militaris ingenii virum. Fortasse a

gallo, avium pugnacissimo, crista etiam & cal-

caribus ad præliandum instructo, quem idcirco

Antiquitas Marti dicavit,

MARTIOBARULI. Occurrit hæc vox apud Vegetium

lib. 1. cap. 17. *Plumbatarum quoque exercitatio*

(quos Martiobarbulos vocant) tradenda est ju-

nicipibus. Nam in Illyrico dudum duas legiones

fuerunt, quæ sena millia militum habuerunt, quæ,

quod bis telis scienter utebantur & fortiter, Mar-

tig-

tio *barbuli* *vocabantur*. Ex his Vegetii verbis colligitur, Martiobarbulos non solum armorum genus fuisse, sed etiam appellationem militum, quibus ab eo armorum genere idem erat inditum nomen. Idem sunt armorum genus ac plumbatae, ut satis clarè habet Vegetius. Turnebus putat Plumbatas dictas esse Martiobarbulos per quandam lasciviam militarem, quasi non convivorum, sed Martis barbuli essent. Sunt autem barbuli pisces. Quamvis hoc etymon satis frigeat, ineptius tamen est & plane ridiculum, quod alias habet Grammaticus; nuncupatos fuisse Martiobarbulos a barba Martis. In re vehementer implexa, & aperte depravato Vegetii loco, subit animum suspicari pro Martiobarbulo, vel Mattiobarbulo, quæ sunt plane monstrosa vocabula, reponendum esse *Mattibulum*, quod mihi est missile plane consimile fustibalo; ut sit fustis, seu clava jaculatoria, appensa habens lora coracea cum insutis globis plumbeis. Id instrumentum sive telum bellicum, licet manu retineatur capulo ligneo, adhuc inter missilia mihi probè reponitur propter excussa ac veluti jaculata pellicea, ut dixi, flagella annexa fusti, vel clavæ, cum involutis pilis plumbeis, ut prolixius explicavi, ubi de fustibalo, & Mattiariis; ostendique hoc genus jaculi peculiare fuisse Senis Montani ex Morgante Aloysii Pulcii. Non leviter huic conjecturæ adstipulari videntur mihi verba Leonis Imp. cap.7. *Ad conjienda eminus jacula, & Matzarbum, quod nunc dicitur Saliba, & tzicurim.* Ubi nullus dubito illud Matzarbum fieri a fuste, vel clava. Italis *Mazza*, & ignavia libriorum corruptis antiquissimis exemplaribus, irrepsisse *Matzarbum*, pro *Matzabalo*, sive *Mattibalo*, quod conjicio jaculum esse persimile fustibalo. Congruit etiam Vegetius, dum hoc genus reponit inter missilia plumbea. Vere enim plumbeis armatur loris ille fustis, seu clava, seu, ut Italico dicitur Idiotismo *Matza*, pro *Mazza*. Hanc denique explicationem de Martiobarbulo Vegetiano, non modo inter conjectanea referrem, sed plane verissimam existimare, nisi negotium facefferet mihi, quod apertis verbis ille tradit, non solum ea voce explicari genus missilis, verùm etiam ipsos jaculatores. Neque enim dubito non *Matzibulum*, seu *Mattibalum*, sed potius *Matzibulatorem*, seu *Mattibulatorem* dicendum fore militem, qui eo utatur jaculo, ut a fundibalo, & fustibalo, dicimus fundibulatorem, & fustibulatorem. *Quodsi inflexione Græca dicas Mattibolum*, utrumque licebit exponere & clavam, & clavæ jaculatorem; ad quem modum lithobolum recte dixeris jaculatorem lapidis. Sed obvolutum plusquam Cimmeriis tenebris vocabulum in medio relinquo.

MASNADA, & MAISNADA. Apud Scriptores Latino-barbaros est caterva militaris, & sodalitas hominum, vi & armis rapinas exercentium, sibiique victimum queritantium. Vetus Inquesta apud Columbum lib.2. de Episc. Vasconens. *Comes Tolose cum Brabazonibus, & aliis Maisnadiis vi intravit cum illis villam Vasconis*. Jo. Bocc. Nov. 12. *Mercatanti parevano, ed erano Maisnadii, e Uomini di malvagia vita*. E Nov. 92. *Chiunque per le circostanti parti passava rubbar faceva a' suoi Maisnadii*. Proprietamen & antiquitus *Masnada*, seu *Maisnada*

fuit sodalitas juvenum ingenuorum, qui apud Reges & viros primariæ nobilitatis detinebantur, in eorum etiam familiam cooptati. Adolescentes vero ibi liberales artes, & bellico præfertim tirocinio initiati, foras deinde mittebantur ad exercendam militiam & obeunda munia militaria. Hinc *Masnadarrii* appellati, in Regum vel magnorum Principum domibus sic educati. Nomen proinde illis a mansione, quam habebant in magnatum ædibus. Potissimum vero sic nominati sunt milites illustris notæ in Aragonia. De his hæc habemus apud Vitalem Episc. Oscensem: *Mesnadarius est qui de genere Ricorum hominum, saltim ex patris linea oriundus, in cuius patris genere non extat memoria, quod fuerit alicujus vassallus, nisi Regis, vel Regis filii, vel comitis a Regis genere descendensis, vel Episcopi, vel alterius Prælati, quorum consideratur reverentia propter Deum, cuius locum dignoscuntur specialiter retinere. Qui non descendit ex parte patris ab aliquo, qui ab alio, quād a prædictis personis extitit miles factus. Hi enim Mesnadarii, etiamsi in Mesnada, seu familia Domini Regis personaliter non morentur, tamen Mesnadarii sunt censendi: quia Dominus Rex non debet eis militiam, cum eam ab eo recipere voluerint, ne quod sint de sua familia, cum esse voluerint, nisi ex causa probabili denegare. Hi autem Mesnadarii morari cum Riciis hominibus, vel cum allis, & expensas ab iis accipere, atque dona, non tanquam Vassalli, sed tanquam amici sine nota aliqua bene possunt.* Et hæc ferè de *Masnadiis* & *Masnadariis* prodita a Cangio & aliis retuli. Sed longè aliam eorum originem tradit Justus Fontanini, vir eruditissimus. & in omni Antiquitatis memoria indagenta apprimè diligens. Is autem ex vetustis ævi Longobardici monumentis conficit in Ecclesia Aquilejensi, & regione Fori Julii *Masnadas* primum innotuisse. Sic autem ibi appellatos servos Vassallorum, sive Vavassorum, quibus in majora Feudorum prædia & latifundia erat imperium. Suberant autem in memoratis prædiis custodiæ colonorum seu villicorum, qui peculiori ejus gentis nomine nuncupabantur *Maffarii* a *Mansis*, alià appellatione *Massis*, quo vocabulo etas illa fundos majores notabat. Addo etiamnum in Regno Neapolitano, & alibi eam nomenclaturam valescere, ubi latiora prædia *Maffarie*, nuncupantur. Idoneam porrò, & infirmæ servorum conditioni congruentem nominis originationem adducit a vocibus *Masnata*, idest orta in mansis, sive massis. Accedit robur huic opinioni a Brunetto Latino Tesor. *Un'altra maniera è di governare sua masnada, e sua magione, e suo avere. Quibus verbis perspicue masnada pro servis familiaribus sumitur; & eam appellationem in Italia etiam latius invaluisse ostenditur.* Sed quoniam immane quippiam distare video inter vilissima ejusmodi servitia, & *Masnadarios* superius commemoratos ex Cangio, alterutrum ex his contigisse prorsus oportuit: vel, ut *Masnadae* seu *Masnadarii* prima conditione servuli apud Aquilejenes & Fori Julii Magnates, postea factio facinorosa & prædatoria audire cœperit; postremò ad honestos militæ gradus elati percrebuerint in Regno Aragoniæ & aliis regionibus extrà Italiam, quemadmodum de *Castaldis*, *Aldionibus*, aliisque servis est a nobis aliabi

bi observatum; vel ut longè diversi generis institutique homines eandem nuncupationem sortiti sint. Si rem ita se habere statuas, quemadmodum amplector *Masnadae* originem traditam à *Fontanino* pro servulis sub custodia colonorum, sic non rejicio *Masnadas Aragoniae*, & si quæ alibi viguerunt, dici à mansione, quam habebant in aulis Procerum, ut est superius explicatum. Porrò ingenuè aperiam quod sentio. Primum omnium in voce *Masnada* subolet mihi idiotismus Hispanus. Iterum opinor *Masnadas* in aulis Principum ad tractationem bellicam, primum enutritas, abusas postmodum eorum gratiâ in catervas prædatorias descivisse. Id mihi suadent non illis dissimiles cætus alii factionum militarium, de quibus non uno in loco sermonem hic habui. Vide, Tit. *Latrones*, & *Brigantii*. Ad eundem modum conjicio servos in prædiis detentos apud nonnullas Italæ regiones, cum subinde manumitterentur, libertate in licentiam versâ, grassatorium vitæ genus exercuisse.

MATAFUNDA, &, Machina bellica in genere lithobolarum. Occurrit in Historia Albigenzi. Jacobebant siquidem hostes super nostros creberimos lapides, cum duobus trabuchetis, mangonello, & pluribus *Matafundis*. Nomen à funda, & macto, occido; quod Hispani dicunt *Mattare*. **MASTRUCA**, aliis *MASDRUGA*, &. Vestis Sardorum peculiaris. Cic. pro Scauro. *Quem purpura regalis non commovit eum Sardorum Mastruca mutavit*. Eadem aliis Germanica. Papias: *Mastruga vestis Germanica ex pelliculis ferarum*. Eadem postremò Scythis usitata. Prudent, lib. 2. contr. Symm.

Tentavit Geticus nuper delere Tyrannus Italianam, poni aenienes iuratus ab Istro.
Has arces æquare solo, tetta aurea flammis
Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.
Vile alii indumentum, alii nobilium putant ex lupinis vel vulpinis pellibus. Certum est militare etiam fuisse. Cic. de Prov. Cons. Res. in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a Pratore una cohorte auxiliaria gesta. Bartholin. Austriad. l. 9.
Erexit querum, posuitque hostilia tela
Mastrucas sagaque, & virgatas margine palpas.

Origa vocis exoticæ apud Martinium.

MASTRUCATI. Vide *Mastruca*.

MATERA, aliis *MATERIS*. Jaculi genus, Gallico nomine, ut videtur Turnebo Adversar. 9. c. 7. Cæsar lib. 1. de Bell. Gallic. *Nonnulli inter carrus, rotasque Materas ac tragulas subjiciebant et rotasque vulnerabant*. Occurrit etiam apud Authorem ad Herennium lib. 4. Ut si quis Macedonas appellavit hoc modo: *Non tam citò farissæ Græcia potita sunt: aut idem Gallos significans dicat: Nec tam facilè ex Italia Materis transalpina depulsa est*. Nonius ex Sisenna scribit Materam telum esse omnium longissimum post lançeam. Meminit etiam Materis Livius lib. 7. *Confut. dūa inter primores incautus agitat, levobumero Materi prope trajecto, cesserat parumper ex acie*. Donatus in hunc Livii locum vocabulum peregrinum agnoscit, & nusquam præterquam apud Livium a se lectum. Cum verò paulò post adducat idem Donatus Sisennæ, Cæsar, & aliorum testimonia de *Matari*, equidem admiratus sum oscitantiam hominis. Duo autem utilia ibidem Donatus adnotat: primùm errasse

Glareanum, qui depravatam Livii lectionem reputans *Matari* substituit *Machæram*, quo quidem nihil inscius cogitari posse video, ut satis validè evincit Donatus. Alterum, ubi alii legunt scribuntque *Matari* emaculandam scripturam Donatus putat, & legendum *Materi*, ex Græca nimirum ejus vocis origine. Præclarè insuper idem monet, putidè indocteque alios docuisse, a Materi vocatos fuisse milites Materiariorum, quoru[m] meminit Cæsar lib. 7. Bell. Gallic. quod scilicet materi armarentur; cum ibidem Materiarii sint, qui materiam cæduam e sylvis, idest ligna procurant ad munitiones ædificandas. Vide Ll. Gyrald. dialog. 12.

MATERIOR, aris. Verbum castrense. Idem ac *lignor*. Est ligna cædere ad castrorum, vel machinarum usus. Cf. Bell. Gall. lib. 7. *Erat eo tempore & materiari & frumentari, & tantas munitiones fieri necesse.*

MATERIARII MILITES. Vide *Mitera*.

MATHEMATICA. Latinè disciplinam sonat. Hoc sibi vindicat nomen, non quasi facultates aliae & scientiæ, disciplinæ non sint; sed quoniam ea primæ obtinet; & idcirco per quandam excellentiam commune omnibus nomen sibi peculiare statuit & attribuit. Non procedit per incerta & verosimilia argumenta, quæ fallaciis & paralogismis sunt obnoxia, quod reliquæ faciunt disciplinæ: nec opinando pronunciat, sed certissimis nititur fundamentis, quæ eadem ab omni dubitatione sic afferit, ut mentes statim capiat sibi que devinciat, nullamque patiatur tergiversationem reliquam, ut pote quæ in clarissima veritatis luce versatur. Progreditur inde ad alia minus nota investiganda & aperienda; idque non inanibus aut levibus efficit conjecturis, sed ratiocinationis ductu certissimo, rerumque, de quibus agit, demonstratione undique inconcussa. Binæ recensentur, eæque primariæ ejus partes, Arithmetica, & Geometria, quas apposite Plato Mathematicæ alas nominavit. Xenocrates verò imperite disputanti, ansæ, dixit, tibi desunt ad philosophandum, utrumque ipnuens memoriam disciplinam, sine quarum adminiculo vanum arduumque esset quidquam in facultatibus solide statuere, quemadmodum ægre laboriosequas, nisi suis apprehendatur ansi, arripitur. Arithmetica considerat quantitatem discretam, & tota est in contemplatione numerorum, modumque præscribit eosdem addendi, subducendi, multiplicandi, dividendi, & dividende. Nihil porro hæc discreta quantitas, quam numerum dicimus, in re ipsa est, nisi ratio, seu habitudo unius quanti ad aliud, hoc est æqualitas vel inæqualitas. Hujus autem infinitæ sunt species, quatenus præcisa consideratur & abstracta ab absoluta dimensione terminorum, inter quos ea habitudo versatur. Geometria considerat, ut in scholis dicitur, quantum, hoc est, extensum mensurabile. Jam vero quemadmodum Mathesis, si in consideratione quanti continui consistat, Geometria dicitur, & si solidam spechtet quantitatem discretam, sive numeros, Arithmetica; ad eundem modum si procedat ad dimensionem orbis terrarum, nominatur Geographia; si cælestium corporum contemplationi se tradit, dicitur Astronomia. Ejusdem porrò partes sunt Optica, quæ dirigit radios visuales per conos, & lineas rectas; Statica, quæ de corporum agit gravitate; eaque ad suum

suum centrum tendentia, atque eidem quomodo libet renitentia, & obstantia perpendit. In ejus verò vel maxime ære sunt Architecūra, sive Ædificatoria, quæ extruendis præst edificiis, in quo maximus humani generis continetur fructus, non solum ob inhabitañdi necessitatem; verum etiam ob ornatum probamque dispositioñem & ordinem omnis structuræ tum civiliis tum militaris in quo potissimum sejungimur atque discriminamur a feris silvestribus, abstrusa nemorum, vel cavitates rupium incolentibus. Adde Mechanicam, huic subservientem, ac tantundem operâ manuque præstantem, quantum illa, in edificiis quibuslibet moliendis excellit ingenio. Quod si Geometria & Arithmetica ad unum scopum, quasi ad novum quoddam æs Corinthium conficiendum, assidentur & confluant, tunc enimvero tantopere quæsita enascitur Analysis illa, vulgo Algebra, quam sibi omnium studia laboresque tanquam Helenam alteram, depositare & conciliare conspicimus: ut plane, post habitis contemptisque cortinis aliis, ea solum Delphica pulsent consulantque præstantia ingenia; in iisque stadiis decurrentis obnixe certatimque defatigentur atque desudent. Incredibile dictu est quantum Mathematica, cum universo suo ancillantium facultatum apparatu, rei conferat militari, Usus hujus disciplinae atque necessitas in acie, in castris, in progressione, in extruendis & stabiliendis arcibus, in armis & machinis comparandis & ritè conficiendis, inexplicabilem in modum ubique præfulget. Ex hujus ignorantia vel contemptu disciplinae ferè proveniunt acceptæ clades, expugnatae ares, exercitus fusi, aut interneccione deleti. Hinc meritò omnes rei militaris Scriptores dilaudant præcipue commendantque Mathematicarum facultatum peritiam; utque iis Imperatores præsertim & machinarii non solum imbuti leviter, sed quanta maxime diligentia possunt, diurno antea studio instructi comparative sint, unanimi confessione præcipiunt. Quanti verò faciendi sint a bellicis Ducibus Mathematici & Machinarii, sati mihi videor posse concludere unius Archimedis exemplo, a cuius excellenti præstantia, non solum Catoptricæ beneficio habemus specula ustoria, verum etiam egregia inventa operum tractoriorum ex Statica, de quibus juvat hic attexere quæ de eodem posteris reliquit Plutarchus in vita Marcelli: *Ut verò machinas instruxit Archimedes, varia missilium genera & immense magnitudinis saxa incredibili fragore ac celeritate jaculata, adversum terrestres emittebat copias. Qua in re cum nullus omnini fese ab hisce tueretur molibus, cum confessim prosteruerentur, ut quisque incidisset, totaque dissiparentur agmina, inde trabes e muri repente libratae, firmissimoque desuper jaſta pendere nonnullas in profundum naves præcipitabant, quasdam ferreis manibus, & in rostri gruini modum forcipibus per proram in sublime raptas cum sustulissent in puppim, immergebant: aliae oppositis rotatae machinis cum ingenti nautarum strage præcipitibus illidebantur scopulis. Celsius interdum a mari suspensa navis nunc buc, nunc illuc agitata, horrendum præbebat spectaculum, quod ejettis provolutisque vacua ta viris, dam quæ suspenderat catena remitteretur, muris illis recideret. Deinde cum suam Marcellus machinam junctis simul navibus muro*

admovearet; in banc dum abduc procul esset, pri- mū unum, dehinc alterum, mox tertium decem talentorum saxa ponderis profligunt, quæ magno fragore, & quodam tempestatis impetu irrum- pentia, disiectis clavis ipsius basim dissipavere ma- chinæ. Et paulò post: Quapropter cum clanculum muro succedere arbitrantur, missilibus occurunt ingeñis lapidibus, capite saucii, & undique e muro perinde ad perpendicularum collabentibus telis obruti, quod si retrocederent, pro spatio locata jacula, & vasto cadentia impetu intercipiebant abeentes; maxima igitur & virorum strages, & navium facta vexatio, cuncta enim fermè instru- menta post murum locarat Archimedes. Ea propter gravissima ex occulto perperssi Romani adver- sum Deos pagnare videbantur.

MATRICULA, &c. Catalogus est, sive index militum, quem Latini Veteres Album dixere. Vegetius lib. 1. cap. 26. *Producendi ergo tyrones sunt semper ad campum, & secundum Matriculæ ordinem in aciem dirigendi.* Matriculam a matrice deducit Steuvechius ad memoratum locum Vegetii. Incidebantur autem militum nomina in tabula matricularia, ut fuit antiqui moris; ex eadem verò ob delictum delebantur nomina militum: *Hinc Formulæ illæ erati, expungi a militia.*

MATTIARII. Marcellus Donatus dilucid. in Ammianum lib. 21. ad illa verba: *Iter suum præire cuni lanceariis & Mattiariis, & catervis expeditorum jubet*, rem magnopere implexam magis obscurat. Reputat siquidem Mattiarios fuisse capitato ad modum clavæ fuisse armatos: trahit nimirum huc vocem Italicam *Mazza*. Sed nos alibi docuimus vocem *Mazza* non fieri a *Mattia*, sed a *Malleo*. Sed neque usquam reperio vocem ipsam *Mattia*. Mattam quidem lego apud Ovid. 6. Fast.

in plauso scirpea matta fuit.

Exponunt autem Glossæ veteres Mattam, stōream, tegetem, vel simile stragulum, scirpo junctisque intextum, vel etiam stupā, aut crassiore lana inculcatum. Ejusmodi Mattas texebant olim monachi, in iisque dormitabant, sessitabant, & suas habebant collationes, sive conventus Asceticos, ut multis testatum faciunt regulæ S. Pachomii, S. Benedicti, & aliorum. Verum quis usque adeo Lynceus est utque Apulejus dixit, oculus totus, ut ullam cognitionem inspiciat inter Mattam Monachicam, & fustem nodis asperum, sive clavam militarem? Legi etiam mataram, sive matarem, & inter bellica arma suo loco recensui. Verum illud est in genere missilium. Sunt demum qui ad Mattiarios pertinere arbitrantur Mattiobarbulos, de quibus loquitur Vegetius lib. 1. cap. 17. Sed nos in explicatione ejus vocabuli notavimus cum Steuvechio non legendum ibi esse *Mattiobarbulos*, sed *Martiobarbulos*. Vide sequentem Titulum.

MATTIARI. Sic dicebatur una ex legionibus sex Palatinis, quæ suberant Magistro militum in præsenti. Occurrit in Notitia utriusque Imperii. Nomen illi ex Mattio, Cattorum oppido, cuius meminit Tacitus lib. 1. *Cattis improvisus advenit Cæsar, incenso Mattio, id gentis caput est.* Cohortem Mattiriorum sub Juliano Apostata flouruisse author est Zosimus l. 3. Meminit etiam Mattiriorum Ammian. lib. 3 1. ubi loquens de Valente ita scribit: *Ad lancearios confudit, & Mattiarios. Quidam scribunt Mattiarios, a Legione Martia sic vocitatos. Sed retinenda lectio Mattiarii.*

MAT-

MATTIOBARBULUS. Vide *Martiobarbulus*.

MAVORS, ortis. Mars. Sic appellatus juxta Ciceronem, quod magna vertat. Sed plane sic dicitur figurata a Mars, ut navita a *nauta*, Induperator ab *Imperator*, & similia. Virgil. lib.8.
sævit medio in certamine Mavors.

Cælatus ferro.

MAVORTIUS, a, um. Quod pertinet ad Mavor tem, idest, Martem. Virgil. lib.3.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis.

MAVORTIANUS, a, um. Quod est Martis, vel Marti dicatum. Hinc.

MAVORTIANUS LUCUS. Rufus ejus meminit in nona Urbis regione. Ita dictus est a Mavorte, cui datus, sacerque, vel prope cuius templum situs erat; sive in Campo Martio, sive in loco ejdem proximo. Nardinus existimat unum ex illis fuisse, qui erant porticibus interpositi, de quibus loquitur Cicero lib.4. Epist. ad Atticum: *Metellus cum prima luce furtim in Campum itineribus prope deviis currebat, assequitur inter lucos huminem Milo.*

MAXUCA, aliis *Mazuca*. Genus clavæ. Ordericus Vitalis lib.8. *Quidam enormis staturæ ferens ingentem Maxucam.* Chronicon Casauriense: *Iste Presbiter, qui hic adstat, cum Mazuca uno istu confregit tempora mea.* Fit ab Italorum *Mazza*.

MAZA, æ. Cibus castrensis, seu potius polentæ genus, peculiare Persarum militum. Vocabulum ipsum Persicam originem indicat. Refertur a Xenophonte Cyroped. lib.1. Sunt qui existiment commixtum fuisse quiddam ex hordeo, melle, & sapa. Galenus affirmit tribuendam appellationem illam cuilibet polentæ aliquo liquore conspersæ. De hujus edulii vera præparatione amplius *et invicem*.

MACHANICA, æ. Eadem, Ars, sive scientia Machinalis. Mathematicæ substernitur, ejusque est pedissequa. Quanvis nec desunt, qui illam ad fabrilem artem non penitus rejiciant, verum etiam operum suorum causas inquirere doceant. Certè sic illi artes aliae præsertim Æraria, Ædificatoria, & Materiaria adminiculantur, ut ipsa mensurarum & ponderum, cæterique usus memoratarum artium momenta expendat, causas scrutetur, consecuturos effectus adamassim calleat. Sub hoc genere multæ continentur facultates, naturæ adiutrices, & ad humani generis utilitatem inventæ. Hujusmodi sunt Tractoria, quæ de elevandis oneribus, & ritè collocandis agit: Scansoria, quæ catenationes, plexas colligationes, & erismatum fulturas examinat: Pneumatica, notione Græca a spiritu dicta, quo scilicet dilatato, extruso, vel compresso, multa & pulcherrima extundit opera, de quibus vide Vitruvium lib.10. Præcipua tamen ejus pars illa est, quæ Græcanicæ vocis origine Manganica appellatur ab ingenio atque solertia. Ea verò in primis agit de machinis bellicis, ad quæ paranda & justo dimensi perficienda Machinarii, seu Manganarii, militares scilicet Architecti, omnes ingenii nervos expromunt. Ea verò præstant contraria contrariis neciendo, libramenta verò, æquipondia, vectes, trochleas, alia que instrumenta, juxta ejusdem militaris Architecturæ præcepta adhibendo, ut sic scientia machinalis militiae auxiliatrix accedit, suorumque operum nisu laborioso ad expugnationem,

vel propugnationem arcium, & Reipublicæ utilitatem conspiret; quemadmodum scribunt, qui ejusdem disciplinæ opera prolixè & accuratè pendunt; in primis verò Hero de Machinis bellicis, & Aristoteles quæst. Mechan. Vide *Machina*.

MEDICI IN MILITIA. Satis constat, non solum exercitum fecutos fuisse Medicos; verùm etiam inter milites connumeratos. Clarius id, quam ut dubitate quisque possit, ostendit tabula anaglyptica Columnæ Trajanæ, ubi cernitur duplii lorica armatus medicus ægrotanti militi manus admoveare. Evidem scio ad curandos milites evocatos sèpe Medicos extraneos, iisque plurimas indultas immunitates, quas cæteroqui solius militæ exercitatione consecuti essent, si inter legionarios fuisse adscripti. Verum vetus disciplina tenuit, ut iidem & medendi facultati, & militiæ vacarent. Id porrò ab instauratore veteris disciplinæ Trajano Cæsare fuisse renovatum, patet ex memorata Medici tabula, cujus deformationem adducit Fabrettus cap. 7. Vetustissimum verò id fuisse institutum maximopere testatum facit Homerus, apud quem non semel fit mentio Machaonis, qui fuit Æsculapii filius, & medicus vulnerarius præcipui nominis. Is cum Podalyrio fratre, utique facultatis medicæ scientissimo, cum aliis Græcis ad Trojam profectus Philocteti inter alios opem medicam tulisse legitur. Propert. Eleg. 1.2.

Tarda Philoctete sanavit crura Machaon.
De utroque fratre belligerante, imo Ducibus copiarum Homerus Iliad. 2.

*His Duces erant Æsculapii duo alii,
Medici boni Podalirius & Machaon:
His triginta concavæ naves ordine ibant.*

Eustachio auctoritate Calabri putat artem medendi universam sic inter hos Æsculapii filios fuisse divisam, ut alter vulnera curaret, occuparetur alter circa Pharmaceuticam. Verùm Homerus utrosque vulnerarios, sive Chirurgoſ exhibet, idemque ex Homero tradidit Celsus lib. 1. his verbis. *Æsculapii duo filii Podalirius & Machaon bello Trojano Ducem Agamemnonem sequiti non mediocrem opem commilitonibus suis attulerunt: quos tamen Homerus non in pestilentia, nec in variis generibus morborum aliquid attulisse auxiliū, sed vulneribus tantummodo ferro & medicamentis mederi solitos proposuit. Ex quo appetet has partes medicinæ solas ab his tentatas, easque esse vetustissimas.* De Machaone curante vulnus Menelai sic Homerus Iliad.4.

*Sed quando venerunt ubi flavus Menelaus
Vulneratus erat: circa ipsum vero congregati optimi quique,*

*Ipse autem inter medios stabat divinus Vir,
Statim ex balteo bene aptato traxit sagittam;
Et dum extraheret, fratti sunt acuti anguli:
Solvit autem ipse balbeum, & subter Lorice laminam, quam fecerunt fabri:*

Sed postquam vidit vulnus, ubi incidit amara sagitta,

*Sanguinem exugens lenia medicamenta peritus
Inspargebat, quæ suo olim patri diligens dedit
Chiron.*

Idem Machaon a Virgilio refertur inter eos Græcorum milites, qui in equo delitescentes, ad Trojam succendendam atque diripiendam prorupere. Sic enim scribit lib.2. Aeneid.

Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon.
Quibus verbis nec medendi arti admodum honorificè, nec Græci exercitus securitati satis consuluisse visus Poeta, qui medicum eximum, divulsum a copiis armatorum, ubi ejus opera desiderari in horas fere poterat, in roboreum machinalis equi textum, cum non ita multis consercerit. Nec verò huic, ut medicoē loquar, allevando vulneri quidquam fomenti confert habita a Græcis fortitio, de qua lib. 2. Æneid.

*Huc delecta virsū fortiti corpora furtim
Includunt caco lateri; ...*

Nam vel eximi oportuit a sortitione præstantem medicum, vel curandum fuit a Vate sortitionem comminiscente, ne ejusdem nomen vel tessera extraheretur a casside. Non aliis opinor vindiciis Virgilium tegi posse; quam si statuamus Machaonem & Podalirium non adductos fuisse ab Agamemnone tanquam medicos, sed adlectos potius tanquam Duces. Verè enim illustres Reguli fuere, qui vim armatorum ingentem ad obsidionem Ilii attulerunt, ut liquet ex indicato superius Homeri loco Illiad. 2. Et Homerus quidem longè præclarus de Arte medica, & ipso Machaone meritus est, cum hunc a Menelao vulneratum, ut refertur Il. l. 11, rapi confessim in naues, curarieque jussit, cum illa honoris præfatione: *Medicus enim vir multis aliis anteponenendus*. De Podalirio Machaonis fratre non semel idem Poeta sermonem habet. De eodem Ovidius lib. 2. de Art.

*Quantus apud Danaos Podalirius arte medendi
Automedon curru, tantus amator ego.*

Notissimum præterea est ex eodem Homero, Patroclum & Achillem non tam virtute militari, quam medendi peritia clariusse. Et Achilles quidem diuturno studio deditaque opera medicam. Artem condidicit a Chirone Centauro suo præceptore. Sunt enim qui unguentum armarium, sive magneticum ab eodem Chirone Achillem dicisse memorie tradiderint. Sic enim interpretantur originem historicam hastæ Græci illius bellatoris quæ ad infligenda vulnera atque eadem simul postmodum curanda pollens erat. Ovid. de Remed. Amor.

*Vulnus in Herculeo, que quondam fecerat hoste
Vulneris auxilium Pelias hastæ tulit.*

Idem lib. 12. Metam.

*Vel cum purpureus populari cæde Caycus
Fluxit; opusque meæ bis sensit Telephus hastæ.
Scio tamen mirificam illam hastæ Achilleæ proprietatem referri ab aliis ad Telephum Myliæ Regem, cum enim vulnus ille ab Achille acceptisset, Oraculo consulto, responsum tulit, ab eadem hastæ sibi remedium vulneris esse queritandum. Itaque Achilli reconciliatus, ærugine ipsius hastæ sanatus est. Ejusdem porrò Achillis magistrum & moderatorem Chironem tum armorum tractandorum, tum facultatis medicæ consultissimum constat fuisse. Habemus id præfertim ex Pindaro Pyth. Od. 3.*

*Eos itaque quotquot venerunt ad ipsum
Sponte natorum
Ulcerum participes, aut corusca
Ferro membra fauciati,
Aut saxo eminus missæ,
Aut æstivo igne
Consumpti corpus, aut
Frigore, liberans alium aliis*

Doloribus eripuit.

*Quosdam quidem mollibus
Incantationibus tractans,
Quosdam verò lenia pharmaca
Bibentes, aut membris circumponens undique
Pharmaca, quosdam etiam sectionibus,
Stare fecit rectos.*

Illustravit impendiò Artem medicam fortissimus Heroum Hercules, qui illam exercuit, ut tradit Plutarchus in Amatorio, ubi addit quod de Hercule dicitur apud Euripidem, *luctatum nempe fuisse cum morte*, eique per vim eripuisse Alcestidem Admeti sponsam, sic esse intelligenti, ut Hercules medendi arte peritissimus Alcestin graviter ægrotantem ac pene depositam pharmacis suis pristinæ reddiderit valetudini. Usurpatam a priscis bellatoribus Heroici temporis peritiam artemque vulnerum curandorum, mirificè, vel affectavit, vel professus est Alexander Magnus. Certè Plutarchus in ejus vita non modò ejus artis præcepta ab eo Rege comprehensa; verù plurimis eum curationibus regiam manum vulneratis adhibuisse, author est: *Nou enim contemplationibus modò delectatus est; sed & amicis ægrotantibus medicinam fecit; curandique, & victus quosdam rationes præscripsit.* Ibidem etiam legitur eundem Ducem instruxisse Pausaniam medicum de ratione & modo, quo exhibitus eset veratrum Cratero ægrotanti. Vide Fabrettum de Colum. Traj. cap. 7., ubi veterum Inscriptionum fide corroborat, quæ diximus de Medicis in exercitu non modo stipendia merentibus, verù etiam arma tractantibus. Quod enim Livius scripsit, fuisse quidem in castris variarum rerum opifices, verù eos stipendia sine armis meruisse; id scilicet de privata aliqua expeditione est accipendum. Nam omnis generis artifices in Romano exercitu militasse, nos alibi satis docuimus. Et hæc quidem intelligenda sunt de eo Medicorum genere, qui a curandis vulneribus, dicuntur vulnerarii. Nimirum herbarum cognitione, ferrique & ignis usu vulneribus medelam adhibent. Eos ab operem manuum, vocabulo Græcanico, dicimus Chirurgos. Et eos quidem fuisse Medicos omnium antiquissimos atque præstantissimos omnino putaverim. Corrupti postea mores, & omnigeno luxu vitiata ætas; ad hæc vitia ac præsertim venus & popinæ posteriorum ætatum novis peregrinisque morbis ingentem fenestram patefecerunt. Videndus est Celsus in Præfat, ubi medicinam illam vulnerariam, ac propriam temporum Heroicorum multis collaudat. Accidit tamen cum morum luxuria & peregrinitate corruptis moribus, morisque ingruentibus, ut prior facultas illa non parum vilesceret; & honestior haberi cœperit urbana, ut ita dixerim, medicina, quæ febres, aliaque morborum genera, eorumque causas, & curationes expendit. Non parum detrahere huic facultati visus est Virgilius lib. 12. ubi loquens de Japi medico eam artem mutam & ingloriam appellat:

*Scire potestates herbarum, usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.*

Sed Ludovicus a Cerda ad ineundam medicorum gratiam distinguit inter cliniken, & empiricen; quorum prior disputatrix est, & methodo philosophicâ causas morborum expendit: altera usu duntaxat constat, atque experientia; recenset-

setque postremò inter Empiricos, non verò inter longè nobiliores Clinicos, Japin Virgilianum. Et quoniam Chirurgi Virgiliani mentio incidit, non fuerit abs re adscribere ab eodem cūsum Aeneq; vulnus, ut legitur Aen. lib. 12.

*Samque aderat Phœbo ante alios dilectus lapis
Iasides: acri quandam sui captus amore
Ipse suas artes, sua munera latet Apollo,
Aegarum, citaramque dabat, celereisque
Jagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestes herbarum, usumque medendi:
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in ba-
stam.*

*Aeneas, magno juvenum, & marentis Iuli
Concursu, lacrimisque immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multi manu medica, Phœbique potentibus
berbis
Nequicquam trepidat, nequicquam spicula
dextra*

*Solicitat, pressatque tenaci forcipe ferrum.
Quem locum ita reddidit Torquatus Tassus c. 11.
E già l'antico Erotimo, che nacque
In riva al Pô, s'adopra in sua salute;
Il qual dell'erbe, e delle nobil' acque
Ben conosceva ogn' uso, ogni virtute:
Caro alle Muse ancor; ma si compiacque
Nella gloria minor dell'arti mate.
Sol curò torre a morte i corpi frali,
E potea far i nomi anco immortali.
Staffi appoggiato, e con sicura faccia
Freme immobile al pianto il Capitano:
Quegli in gonna succinto, e dalle braccia
Ripiegato il vestir leggiero, e piano,
Or con l'erbe potenti un pincocchio
Trarne lo strale, or con la dotta mano
E con la destra il tenta, e col tenace
Ferro il via riprendeudo, e nulla face.
Addo quæ de Theodetto medico vulnerario in
exercitu Bellisarii habet Trissinus Ital. Lib. 1. 19.*

*Allor Teodetto medico eccellente
Palpogli con la man dirietro al collo
Leggermente premendo, e dimandogli
Se dal toccar di lui senta dolore.
Ed ei rispose: sì, ch'ivi mi duole.
Onde l'accorto medico gli disse,
Araffo non vi date alcun pensiero,
Che voi farete salvo, e l'occhio ancora
Non perderà la luce, e farà salvo,
Perciòchè il ferro è prossimo alla pelle.
E così detto ratto si disciolse
Le maniche dal braccio, e in suo alzolle;
Da poi si pose attorno un drappo bianco,
E primamente gli tagliò quel legno
Della sacca, ch'appaia nel volto,
Con un tagliente, ed ottimo coltello:
E poi sfesse la pelle in quella parte
Del collo, che più dolce al gran Barone;
E con la tenacissima tenaglia
Quindi prendeo l'acuto ferro, e trasse
Da quella parte fuor l'empia sacca;
Ch'aveva in se tre ferocissimi bani;
E così l'occhio suo rimase illeso.
Poscia prenderette albume d'uovo, e stoppa
Di lino, & ambe gli fasciò le piaghe:
Da poi con sughi d'erbe, e con unguenti
Si fattamente gli curò la faccia*

Che non v'apparve mai segnale alcuno.

2. Fœminas nihil segnius viris rem medicam constat exercuisse. Ostendit id Agameda apud Hom. Il. l. 11.

*Maximam natu filiam babebat flavam Ago-
medam,*

*Quæ tot pharmaca sciebat, quot alit lata Terra.
Eandem facultatem professam fuisse Crocodinen
author est Albianus. Medea verò, & Circe pro-
digiosa quædam patrasse existimantur, quoniam
herbarum peritia maximum in modum excellue-
runt. Atqui nullo luculentius testimonio eam
fœminis laudem asseruerim, quam Helenæ exem-
plo, cum Græcis Proceribus a Menelao convi-
vio exceptis vinum certis quibusdam succis medi-
catum propinavit, quo ab eorum animo mœsti-
tiam omnem ex tristissimis casibus conceptam
detersit. Tuam, Lector, bonam veniam pre-
catus præfatusque rem ab Homero narratam
Odyss. l. 4. describam verbis Hieronymi Baccelli
vatis Italici, ut sic nitidissimam illi ejus poe-
matis versionem gratificer.*

*Onde alla bella, e vaga Elena, figlia
Del sommo Giove, allor nuovo pensiero
Venne nell'alma, che nel vino infuse
Ch'essi bevean, un preioso, & almo
Liquor, che tosto ogni dolor discaccia
Dall'alma oppressa, e l'ira spegne, & indi
Induce dolce, e grazioso oblio
Di tutti i mali: onde se alcun gustasse
Di tal bevanda nella tazza mista,
Non potria mai per tutto un giorno intero
Sparger dagl'occhi per le guancie l'onde
Del pianto, ed attristarsi; ancorche morti
Davanti bavesse i cari madre e padre;
Nè se con gl'occhi propri anco vedesse
Troncar col ferro l'infelici membra
Del frate amato, o del suo dolce figlio.*

Vetitum quidem per leges fœminis Atheniensibus medicinam exercere. Verum ut ea lex tolleretur, effecit Agnodice, quæ ejus artis peritissima, abscissa comâ, sumptuque virili habitu, fœminas curabat, detecto clam iisdem sexu. Sed cum a Medicis, dolentibus se ad fœminas non amplius admitti, coram Areopagitæ in judicium traheretur, fœminarum insuper corruptorem insimulantibus, illa elatâ tunica fœminam esse ostendit. Emendata tunc lex antiquior, & concessa mulieribus ingenuis artem medicam discendi & exercendi facultas. Author enarrati eventus Hyginus Fabul. c. 274.

3. Ægyptios primos mortalium a Pæone medendi artem accepisse discimus ex Homero Odyss. l. 4. ubi scribit Helenam liquores medicos, & alia pharmaca habuisse a Polydamna Ægyptia. Sic autem prosequitur Baccellus.

*Così fatti i liquori erano, e i sughi
Dell'alma figlia del gran Giove eterno;
Ch'eran utili, e buoni, & a lei dati
Polydamna gl'hovea di Tone sposa
Nell'alma Egitto, ove la terra effendo
Felice assai sopra ogn'altra, produce
Molti liquori, e sughi utili, e buoni,
Misti tra loro, e molti tristi appresso.
Ivi ciascuno è medico perfetto
E più, ch'ogn'altro assai perito, e saggio;
Ch'origin'anno da Peone antico.*

Dignissimum memoratu est quod scribit Herodo-tus in Euterpe; Ægyptios nempe medicos, me-den-

dendi facultatem non universam singulos, sed divisis partibus exercuisse. Discretæ pro morborum classibus acies medicorum; ut alii oculos vel dentes, alii alias corporis partes, item febres alii, alii vulnera, & ad hunc modum singuli singulos curarent morbos, & in eorum indagantis causis, remediisque addiscendis ætatem contererent, & studium omne conferrent. Non igitur, vix exactâ pueritiâ, post desultorium non ita multorum mentium in nosocomia & ægrotorum domos cum senioribus magistris excusum, magistri ipsi collatis insignibus renunciabantur. Non, ab omni studio laboris nisu doctrinaque impatriati, ad pagos primum & castella, mox ad confertas urbes strenue convolabant, audaciam pro peritiâ in censu numerantes in tractatione disciplinæ, quæ in ancipiâ præ ceteris fallacieque loco posita, una omnium gravissima meritò reputatur. Verum quorsum isthæc? Frustraneum est medentium incuriam vel imperitiam incusare, cum quantamcunque horum sedulitatem & intelligentiam gliscens intemperantia, & sæculi vitia superent. Fac in classes, Ægyptio more distribuantur procurations morborum: quid tum? Suos ex adverso gulæ magistros luxuria dividit. Elixas aliis, aliis separatim coquis asla committimus. Hic ferinæ, ille altilibus, aliùs jusculis & conditaneis præst. Equidem ad provocandas morborum causas, quam ad remedia indaganda. ingeniosiores sumus. Portenti simile est in deliciis habere vitam, eamque simul temere inconsulteque prodigere. Tantum vi- rium possidet ad mores labefactandos præsens voluptas, quæ tanquam admoto, de quo superius dixi, Helenæ poculo, malorum imminen- tium oblivionem, aut, quæ postrema demen- tia est, contemptum inducit.

MEDIUS, ii. Pro conciliatore pacis, & actore concordiae. Arbitr idem, judex, caduceator, internuncius, sequester. Cartha Friderici II. Imp. Episcopus Claromontensis constitutus est Mediūs, cuius arbitrio staretur.

MEGADOMESTICUS.. Vox ex Græca & Latina dictio- ne conflata. Significat autem Magnum Domesti- cum. Fuit Byzantinorum Principum & Græco- rum recentium tempore, vulgatissima ejus appellatio, qui alio nomine Major domus, Dapifer, Seneschallus est appellatus. Omnium nobilissima, secundum Imperatorem & Principem habebatur dignitas. Ejus curæ erat non palatio duntaxat, verùm etiam militiæ, castris, & stativis præfesse, ut disertè habetur ex constitutio- ne Europolatis per hæc verba: *Praefectus Exer- citus castrorum sedem, sed dijudicante Megado- mestico, lustrat & eligit. Coptato deinceps Im- peratori loco, decernit Megadomesticus, qui- nam a fronte, quinam a tergo. quinam a la- teribus debeant consistere; & ubinam singulo- rum Principum vexilla statuenda fuerint. Ma- nent tamen hæc omnia contis, & thecis suis involuta, donec explicitentur Imperatoria. Me- gadomesticus tamen sua etiam prius explicare licet. Priusquam verò confidet exercitus, excubiarum Praefectus, seu Drungarius. bigla, mandato Me- gadomestico, vigilias disponit. Diurno tempori sagittarios, nocturno equites, quibus certas sta- tiones attribuit. Vigilias omnes obeunt, etiam ipsi Imperatoris filii, quia partes sunt Fossati: non tamen Megadomesticus, quia ipse universi prin-*

ceps est & caput, teneturque ubique, prout fert occasio, protinus adesse, ne hoste subito irruente, exercitus sine Duce deprehendat.

MEGADUCAS, aliis MEGALDUCAS. Scriptoribus By- zantinis est maris Præfectus. Pachym. Histor. Michael. lib. 6. cap. 24. *Hinc enim illum postula- tum Majestatis, quasi conatum in se concitare. Occiduorum Dynastas tractuum comprebendi cu- ravit per Icarum, titulo & honore Megaducis classi Præfectum.* Vides vocem esse hybridam, Latinè reddendam *Magnus Dux:* quod sèpè faciunt Scriptores Græci posteriorum temporum, Latina vocabula Græcis copulantes. Vide Meur- sum.

MEGARENSES NEQUE TERTII, NEQUE QUARTI. Ve- tustissimum adagium: licet de Æginensibus alii dictum prædicent. Dicitur de ignavis contem- ptisque, ac nullius pretii hominibus. Ortum ab Æginensibus, qui cum Ætolos debellassent, Apollinis Oraculum rogarunt, quinam essent Græcorum fortissimi. Respondit autem Oracu- lum postremos omnium esse Æginenses. Oracu- li verò responsum hujusmodi fuit.

Theffala equa præstat reliquis, mulierque La- cæna.

Porrò viri potant qui pulchra fluenta Arcubu- sa.

Hos quoque præterea mediæ gens incola vincit Tirynthi, Arcadiæque bidentibus inclytæ al- bis,

Argivi stimulis bellorum, armisque potentes. At vos Ægini, neque tertius accipit ordo. Nec quartus, neque bissexus, neque denique vestri

Villa usquam ratio est, nusquam numerusque i- locusque.

MEMNON, is.. Aurora & Tithoni filius. Regnum habuit in Æthiopia, ex qua præstantes eduxit copias in bellum Trojanum, & Priami patrui auxilium. Verùm infelicem vitæ exitum invenit Achillis manu interemptus. Virgil. lib. 1. Æneid.

Eousque manus, & nigri Memnonis arma.

Ovid. Metam. lib. 13.

Phrygiis quem latea campis

Vidit Achillea percantem cuspidem mater.

De hujus cineribus in aves conversis vide Ovi- dium ibidem. De ejusdem statua vocali consule Mythologos.

MENALIPPUS. In bello Thebano Tydeum occidit: Verùm hic vitam sustinuit, donec Menalippi caput, quod abscondi amicos rogaverat, in mortis solarium dentibus dilaniavit. Vide Statium lib. 8.

MENALUM. Jaculi genus est, cuius meminit Leo Imperator in Tacticis; sed solus, quod sciam, meminit.

MENETUM, i. Dictum quasi minutum, quod te- nuem & acutum sonum reddat. Genus cornu, vel buccinæ, & fortasse idem ac Gracilis, de quo suo loco est dictum. Leges Forestarum Scotic. cap. 2. Debet crucem facere in terra, vel arbore, ubi animalia inveniuntur, & ter cornuare Me- netum. Quid si Menetum dicatur a verbo Minu- rire, qui palumbis sonus est peculiaris? Spartianus in Getam. Agni balant, porcelli grununt, palumbes minuriunt; quasi ejusmodi buccinæ, vel cornu sonus gracilitate sua imitetur sonum palumbium. Minuritiones autem dictas invenio apud Festum & authorem veteris vocabularii ea-

rundem palumbium exiles & fere querulos sonitus.

MENSA, æ. A mensæ accubitoriae figura quadrilatera alias in re bellica significationes suscipit. Præcipue verò sumi solet in Ballista & Catapulta pro ea machinæ jaculatoriae parte, quæ brachia, sive alas machinæ & totum pegma superimpositum sustinet. Non semel in hac usurpatione legitur apud Heronem de Machinis bellicis, & sic ulterius explicatur a Turnebo Advers. lib. 2. cap. 5.
Mensa interior est, & media inter duas hinc inde scutulas, constatque regulis diapegmatis, & tabula inter regulas & diapegmata collocata.

MENSA MILITARIS. Ab omni cupediaruin lautitia, & paulo quæsiōre cultū paratuque abhorrebat. Neque verò solū admodum parcus erat cibus, qui viritim e dimenso diurno sumebatur, sed ipsa Imperatorum mensa, cum Duxes alios & Præfectos ad prandium vocarent, erat prolixè frugalis. Assæ carnes adhibebantur. Assæ autem dicuntur quæ ad ignem solū sunt coctæ sine alio condimento. Nam Veteres assūm solum dicebant. Inde assa vox, quæ ore tantum profertur sine tibiis. Observandum est antiquissimum fuisse coquendi modum, assationem, & propriam temporum Heroicorum. Homerū certè, Poetæque veteres assas carnes Diis suis & Heroibus apponebant. Id verò non solū in usu fuit, quoniam simplicissimus est cibus, sed quia & minimum requirit temporis pro coctura; & robustiora efficit corpora. Elixæ quippe carnes, quæ aqua molitas decoctæque sunt, delicioris cibi genus, minusque vegetum firmumque meritò reputatur.

2. Atque hic obiter sententiam meam aperiam super controversia de cibo, qui peculiaris fuerit temporum Heroicorum; ac præcipue an fuerit tunc in usu comedio carnium entharum. Negant id factum antiquitù viri docti, quoniam, ut dixi, id genus edulii non solū esset mollius & delicatius, verū etiam plurimum temporis desiceret ad cocturam. Nituntur autem potissimum testimonio Athenæi lib. 1., ubi tradit tostas igni carnes fuisse Heroum peculiares, ut pote quæ duriores essent; & prunis superiniectæ tumultuariò caperentur, & minimo temporis dispendio. Neutquam verò usitatissimi elixas carnes, quæ sua mollitudine parum essent accommodatae Heroum palato, qui victum ad naturæ necessitatem, non ad delicias quærerent. Adducitur insuper testimonium Eubuli Comici aperte testantis ex Homero, Heroum tempore nec pisces nec elixas in usu fuisse carnes. Idem clare traditur a Servio ad illud Virgilii Æneid. I.

Littore abena locant alii,

Atque iterum lib. 5.

Ordine abena locant alii,

Ubi Servius: *Ahena, quibus lavabant carnes, non elixabant*, Nam Heroicis temporibus non vescebantur elixis. Atqui adversus hæc testimonia strenue configunt non pauca Scriptorum veterum loca, quibus elixarum carnium esus assertur Heroum ævo. Et ipse quidem Athenæus eodem libro tradit ex Homero a Procis projectum fuisse adversus Ulyssem pedem ecocti bovis; quæ plane bovis pars elixari quidem poterat, nullo autem paecto torri, Idem tradit Eustathius ad præfatum Homeri locum. Addè illud Ovidij Metam. 6. de convivio Terei:

pars inde cavis exultat abenis,

Pars verubus stridet.

Et illud Senecæ in Thyest. de convivio Atrei:

Hæc verubus hærent viscera, & lentis data

Stillant caminis ilia, flammatus latex

Querente abeno ruſtat impositus dapes.

Atque iterum Ovid. de Bauc. & Plilemon. lib. 8.

furca levat ille bicorni

Sordida terga suis, nigro pendentia tigno,

Servatoque din reſecat de tergore partem

Exiguam, ſectamque domat ferventibus undis.

Idem denique lib. 1. de Lycaone;

Atque ita ſemineces partim ferventibus artus

Mollit aquis, partim ſubiecto torruit igni.

Vides extare apud veteres Scriptores pugnantia prorsus testimonia de eſu carnium elixarum Heroum ætate. Præclare tamen illa conciliat Jacobus Mazzonus Difel. Dant. part. 1. cap. 19. ubi statuit aliud esse quærere utrum Heroes adhibuerint carnes elixas; aliud, utrum Heroum tempore eadem carnes in usu fuerint apud alios non Heroes. Negat primaum doctissimus Criticus; alterum in more fuisse positum non diffitetur. Atque idem procul dubio licebit animadvertere ex allatis Scriptorum locis, in quibus nullos Heroes observabiles elixas manducasse carnes; easdem verò attigisse non semel Heroum tempore non Heroes. Vulgatior tamen apud Veteres & frequentior carnium coctura per affaturam erat; ex quo non defunt, qui vocem obsonium ex themate Græcanico deducant ab affando, ut propriè de affatis piscibus, qui uisitatissimi tunc erant cibi genus, dicatur obsonium.

3. Licet autem in approbanda militum frugalitate convenient Scriptores Polemici, dissentiunt Historici tamen, ubi de caſtrenſibus edulii variarum gentium sermonem conſerunt, Cerealia primū omnium, & reliquis frequentiū, reçent, videlicet vim frumenti, farris, orizæ, hordei, milii, avenæ, & frumenti, quod populari vocabulo Saracenicum vocant. Connūmantur aliis legumina, tanquam Cerealium succedanea: pisa ſcilicet, fabæ, phaseoli, lentes, cicercule, aliaque ejus generis. Tenui hæc & parca dimensione erogabant idonei curatores. Cavendum autem ne id contingat, ut per ingluviem & licentiam abſumantur brevi, quæ aduersus diutinas necessitates provisa ſunt atque congregata. Nam licet duorum vel trium mensium cibaria efferre domo ſolerent milites, non tamen cuilibet erat integrum ad ſatiétatem convectis uti, ſed expectandum erat imperium dispensatorum, qui æquis portionibus rem escariam viri tim distribuebant. Galenus lib. 1. cap. 11. polentias aliquando in usu fuisse testificatur, verū poſtea rejectaſ ſubmotaſque propter cibi imbecillitatem, ſtomacho militari & viribus ministrandis minimè congruentem. Ea verò memorati Scriptoris ſunt yerba: Veteres auſem militibus etiam polentam præbebant; Romani tamen milites ipſius imbecillitatem damnantes, eā non amplius nūc utuntur, exiguum enim corpori alimentum dat, privatim quidem. & omni exercitatione abstinentibus ſatis multum, iis autem, qui quoquo modo exerceantur, minus quam ſat eſt. Jam verò Sparta-norum jus ex nationis ingenio ruditer crasseque conſectum, notissimum eſt, Illud olim cum faſidiret Dionysius Syracusanus, respondit e popularibus quispiam, deſſe Regi delicateulo con-dimentum, & embammę ſubtristi edulio tempe-rando

rando idoneum, nimirum pugilatum, luctationem, cursumque ad Eurotam. De Maza, quod militare erat edulium, Persarum peculiare, vide proprio in loco.

4. In primis vero frugalitas docetur Ducas exemplo. Ex hujus parco cibatu ad parsimoniae normam copiarum omnium mensa castrensis exigitur. Docuit id prolixo sed eleganti sermone, Latinus Pacatus, ubi de Theodosii Cæsaris mensa scribit in hæc verba: *An quis ferret molestè ad Principis se met modum coerceri? aut subtractum sibi doleret stipendium privatæ luxurie, quum videret Imperatorem rerum potentem, terrarum bonumque dominum, parcè contempteque viventem, modico & castrensi cibo jejunia longa solantem? ad hoc aulam omnem Spartanis gymnasii du riorem, laboris, patientia, frugalitatis exemplis abundantem, neminem unum inveniri, qui auderet ad penum regiam flagitare remotorum litorum piscem, peregrini aeris volucrem, alieni temporis florem? Nam delicati illi ac fluentes, & quales tulerunt sepe Res publica parum se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hybernae poculis rosæ innataissent, nisi astivam in gemmis capacibus glaciem falerna fregissent. Horum gula angustus erat noster orbis. Namque appositæ dapes non sapore, sed sumptu astimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus Oriens, aut positus extra Romanum Colchus imperium, aut famosa naufragiis maria misissent, quos invita quodammodo relutantique naturæ hominum pericla rapuissent. Ut taceam infami sepe deleetus scriptos in provinciis aucupes, ductisque sub signis venatorum cohortes militasse convivis: nonne cognovimus cajusdam retrò principis non prandia sepe, sed fercula festertium millies astimata patrimoniorum equestrium pretia traxisse? Tuæ Imp. epulæ mensis communibus pariores locorum ac temporum fructibus instruuntur. Hinc certatim in omnes luxurie pudor, parsimoniae cultus inolevit, & quiescentibus legum minis, jubiit quemque privatim sui pœnitentia. Sic est enim, sic est, exasperat homines imperata correctio, blandissime jubetur exemplo.*

5. Privati vero milites, cum in suis coenarent tentoriis, summam temperantiam adhibebant. Ad frumentum scilicet, quod viritim non admodum largè dispensari solitum fuisse notavimus alibi ex Polybio, salem, aliquid leguminis, particulam laridi angustè dimensa omnia adiiciebant. Plutarchus in Crasso: *Evenit, ut post transitum fluminis, cum emetirentur necessaria exercitui, primum omnium darent lentem, & salem. Synesius etiam hæc habet de Caro Imperatore: Cœna autem erat e pisis pulmentum pridianum, & in ipso frusta aliquot salitæ suilla carnis. Adde Vulcatum in Avidio. Præter laridum ac baccellatum, atque acetum, militem in expeditione quidquam portare prohibuit. Et hi sunt, qui passim a Scriptoribus vocantur cibi castrenses, vel militares; quorum esu gregariis militibus exemplo præstitere summi Imperatores: quod superius demonstratum est; nec alia quamdam exempla gravabor adscribere, cum nulla re magis, quam imitatione Ducum milites accendantur, & ad omnem laborem fortiter ferendum obstinent animum. Annibal, cum sub Asdrubale militia tyrocinium poneret, castrensis frugalitatis exemplis reliquis prælucens, jam tum sci-*

licet summam rei militaris intelligentiam exprimebat. Nam & sagulo tectus nudâ cubabat hummo, vinoque abstinebat, panem verò non nisi subcinericum, ac temerè negligenterque in carbonibus decoctum adhibebat. Idem de Epaminonda Thebanorum Duce, & de M. Catone legimus. Caracallam verò, quem deflorescente Imperio, remissaque priscorum virtute & parsimonia floruisse certum est, parcissimo usum vietu, memorat Polyænus: pane verò vesci solitum, manu sua molito, neque in clibanis aut furnis decocto, sed prunis ardentibus tumultarie imposito. Spartianus de Pescennio scribit, in omni expeditione militarem cibum sumpfisse ante papilionem. Idem tradit Lampridius de Alessandro. Ideo nolebant Duces pistorum operam comparari a militibus; sed panes subitarios ab iisdem sumi, molis manuariis propriaque molitos manu, & carbonibus incuriosè decoctos. Hinc siebat panem militarem gravem fuisse, ponderosum & madidum, quam ob causam, ut scribit Plinius lib. 18. cap. 9. tertia portio ad grani pondus accedebat, ex quo militaris panis conficeretur. Quod autem potionem attinet, memorandum in primis effatum est Pescennii apud Spartianum. Cum enim apud Ægyptum vinum ab eo milites peterent, respondit: Nilum habetis, & vinum queritis? Inter primas Atheniensium leges referebatur, quæ vinum prohibebat in castris, capitibus pœnâ iis propositâ, qui illud toto belli tempore degustarent. Nam, præterquam quod innumeris morbis ea lege viri sapientes occurrebant, tollebant etiam de medio scorbutiones, homicidia, seditiones, quæ minime dubium est facilè provenire a vinosis & ebriosis. Aqua igitur communissimus apud Veteres in castris potus, cui ad excitandum saporem, acefi paulum admiscebant, quam potionem vocabant Poscam. Vide Posca. Sic autem Plutarchus scribit de Catone Censorio: *Aquam bibit in militia, nisi si in acri siti & calore acetum posceret. Cartaginenses, quorum procul dubio solertissimum atque gravissimum regimen fuit, cives suos a vi no jubebant abstinere, quandiu in armis essent. Mensarum verò rara, ubi de militibus agitur, apud Scriptores mentio. Editis propere cespibus pro mensis utebantur. Lucan. lib. 4.*

Pax erat & castris miles permixtus utrisque Errabat, duro concordes cespite mensas Instituunt.

Non aliud in modum Tiberium in militia esitasse author est Svetonius in ejus vita. Hæc vero priscæ institutionis Ducumque frugalitas faciebat, ut eo enixius impensisque commeatus, reique cibarie, quæ ex usu belli satis esset, rationem ducerent. Habere scilicet voluerunt milites quæ ad commodam sustentationem facerent, ne cogitarent ipsi quod aliis per vim aut dolum malum auferrent. Cincti autem prandebant viri militares, præcipue vero cum illos Imperator mensa suâ communicabat. Quemadmodum enim non licebat ad Imperatorem accedere Magistris, nisi cum suis insignibus, nec forensibus viris, nisi cum toga, ita nec militibus nisi cum chlamyde & baltheo. Vide Salmas. in Hist. Aug. Stantes fere etiam cibum sumebant. Liv. I. 35. *Citatosque singulos jurejurando adegit, nisi quibus morbus causa erit, non aliter quam stantes cibum potumque, quoad stipendia facerent, esse*

ca-

capturos. Ammianus de Juliano: *Stans interdum more militiae cibum brevem vilemque sumere visebatur.* M. Florus, sive Posthumius Junior Declam. 3. *Cum alii excubent armati, alii claustra portarum tueantur: alii vallum fossamque scutis innixi cingant, cibum stantes capiant, Trihanus inter scorta volutabitur.* Hoc vero est, ut Pithœus explicat, quod apud Mamertinum legitur, prandium statarium.

6. Illud inter alia beneficia prestat temperantia, quod corpora reddit minime protensa in superflua damnosamque pinguedinem & arvinam, quæ obtundit animos & ita obsidet, ut nec audere, nec cogitare quidquam ardui facinoris possint. Eam ob causam vapulabant apud Lacedæmonios, qui in militari censu vehementer crassi opimique essent deprehensi. Qua super re nescio quid nimis religiosum & absurdum institutum fuisse legimus apud Aelianum lib. 14. Var. cap. 7. nimirum. Ut decimo quoque die Ephœbi ad unum omnes se coram Ephoribus publicè sisterent: ac si essent solida corporis habitudinæ, validique, & quasi sculpti ex certaminibus, & tornati, commendabantur: sin aliquod membrum illis esset turgidum, vel molle, ob suppositam & succrescentem ex oculo pinguedinem, verberabantur. Et quidem eodem Historico teste lib. 12. Nauclidem ventre turgidiorem, & prænitidum Ephori concione abire jusserunt, eidem exiliū interminati, nisi nimium saginato faburratoque ventris aqualiculo medicinam in posterum adhibuerint. Videant quantopere ab ejus parsimonie exemplis dissonent, qui inter militæ socios adnumerant fartores, coquos, cupediniarios, auncipes, aliasque doctioris gulæ ministros: & exquisitam etiam supellestilem, vasa argentea, & parasitos agunt sub galea, omnique comedationum genere ferociam atterunt, utque voracitatem ventris expleant, ignavia desidiosa elanguescunt. Ea hostium ingluvie, & voluntatibus, quas e sumptuosa ciborum copia enasci promptum est, opportune frequenter sunt usi solertiissimi Duces, ut eos nimirum non tam armis, quam propriis ipsorum vitiis superarent. Tradit id Justinus lib. i. de Cyro, qui Lydiis bello iterum virtutis equos quidem & arma ademit, verum iisdem omnem in conviviis vinolentiæ licentiam, lautissimum victum, ganeasque & cauponas indulxit, ut effeminati molicie ad pristinam virtutem redire non possent. Phalaris etiam convivia & gulæ lauitias omnes Leontinis reliquit, ut facilis armis vinceret, quos prius gula & inertia vicissent. Non impari solertia usus est Agricola apud Tacitum in ejus vita, ut pertimescendam ceteroqui Britannorum virtutem infringeret: *Sequens hyems suberrimis consiliis absumpta est, ut homines dispersi ac rudes quieti & otio per voluptates assueferent.* Contra vero vietus potusque ratio ad temperantie normam exacta mirandum in modum vigorum mentis intendit, viresque non modo animorum, verum etiam corporum conciliat atque corroborat. Cœsar adversus Nervios pugnaturus, cum de illorum prius moribus sciscitatus esset populares, ubi intellexit interdictum illis vini usum,

cibatu minimo vitam perdiu sustentare, cognovit statim, atque ingenuè apud suos professus est adversus fortissimam gentem sibi bellum futrum. Eam porrò causam reddidit Xenophon l. i. Cyroped. quamobrem Persarum validissima esset in armis natio, nimirum, quod præter nasturtium nihil aliud ad panem adderet: de ejusdem populi tenui exilique vietu sic scripsit Ammianus lib. 23. *Munditas conviviorum & luxum, maximeque potandi aviditatem vitant ut luem; nec apud eos extra regales mensas hora est præstituta prandendi. Venter unicuique velut solarium est, eoque monente, quod inciderit, editur.* Non igitur in Persarum castris ulla gulæ irritamenta, vel dulciaria, sed obviis fluminibus sedare sitim, abunde erat, pane vero & nasturtio jejunium exsolvere. Turpissimum merito reputabant gula & ebrietate prius vinciri, quam hostes suas machinas expedirent; nec tam adversariorum armis, quam propriæ intemperantie vizio succumbere, ut olim Ilio contigit, de quo Virgil. 2. Æneid. *Invadunt urbem somno vinoque sepultam.* Vide *Luxus militaris.*

MENSA ROTUNDA. Athenæus lib. 4. refert, Gallos Duces equitesque rotundis mensis circum sedere consueville, adstantibus a tergo eorum armigeris. Vetus illud Gallorum institutum renovatum est ab Arturo Angliæ Rege, cuius rotunda, ut vulgo dicitur, Tabula, latissimam celebritatem obtinuit. Cum enim in ejus Regis aula armorum peritia & generis nobilitate multi præstarent, ne ex prærogativa loci jurgia & dissidia nascerentur, inventum est, ut ad orbicularem mensam cibum caperent. Trissinus Ital. Liber. 1. 11.

*E però sempre il Correttore del Mondo
Fece la nostra compagnia del Sole
Sedere ad una Tavola ritonda,
Ove ciascuno è l'ultimo, e'l primiero,
Sol per mostrare l'egualità di tutti.*

Discubere autem ad Regis Anglii mensam non licebat, nisi eximia prosapia & rerum in bello gestarum claritate viris. Arrepta avide ab aliis nationibus circularis ejus mensæ ritus. Il porro fuere, qui Paladinorum postea, & equitum errantium nomine in omnium ore versati sunt. Excellentí quidem in armis virtute & præclarè gestis insignes illi extiterunt; sed Gallici, Hispani, & Itali Fabulatores, ingenio, creandæque apud talia legentes oblectationi supra modum indulgentes, eorum facinoribus ex Poetico promptuario, longa syrmata, immensas lacinias, audacissima nimirum commenta, atque adeo, si Deo placet, omnem fidem superantia adjecerunt. Neque enim satis habuere eorum equitum res gestas augere, extendere, & plura comminiscendo ita majora facere, ut a veri cognitione quadam & similitudine nunquam discederent; quod est a Græcis & Latinis vatibus observatum; sed, omnibus præceptorum, & Poetici decori frenis excussis, nihil humanarum virium memores, modò ingeniiorum libidini obsequerentur, affiniane vero, an prorsus incredibilia dicerent, nihil pensi habuere. Hinc nescio qua Magicarum excantationum facultate corpora a vulneribus immunia redditæ, arma felici semper successu exercita. Hinc equi alati usque ad Lunæ penetralia cum equitibus advolantes: erecta illicè, & si opus fuerit, diruta admirandi operis ædificia, aliaque hujus generis, quæ nec Phœaces crederent;

rent; ipsi verò venditant, tanquam certiora, quām que ad Sagram gesta sunt. Bojardus Orland. Innamor. Cant. 1. ad rotundam Mensam assedisse scribit Carolum Magnum Cæsarem, cum insignes ludos equestres esset editurus:

*Rè Carlo Mano con faccia gioconda
Sopra una sedia d'or tra Paladini
Fu riposato alla mensa ritonda.*

Admirabile verò in primis est quod scribit de numero equitum, qui ad regias illas discubuerunt epulas:

*Gia s'appressava quel giorno, nel quale
Si devea la giostra incominciare;
Quando il Rè Carlo in habito reale
A la sua mensa baea fatto invitare
Ciascun Signore, e Baron naturale,
Che venner la sua festa adonorare.
E furo a quella mensa gl'invitati
Ventiduo mila, e trenta annoverati.*

Ea porrò celebritas fuit Mensæ rotundæ ut interdum accipi illa soleret pro universo cœtu ordinis & militiæ equestris, & Paladinorum conventu, aulaque ipsa regia apud Gallos & Anglos. Non obscurè id indicat idem Bojardus Cant. 2., ubi Grandoniu[m] inducit sic illudentem Proceribus Gallicis.

*O Paladini ò gente da trincare,
Via, a la taverna gente senza nerbo;
Io d'altro che di coppa sò giocare.
Gugliarda è questa tavola ritonda
Quando minaccia, e non v'è chi risponda.
Quando il Rè Carlo intende tant'oltraggio,
E di sua corte così fatto scorno,
Turbato ne la vista, e nel coraggio
Con g'occhi acceci si guardava intorno.*

Accipitur etiam non ita raro Mensa rotunda pro equestri decurso, pugnaque ludicra, vel hastilio, obīrī solito a certo definitoque militum genere illustrium numero. Sic autem appellatur imaginaria illa dimicatio, quoniam ante prælia & velitationes illas, cibum ad mensam orbicularē simul amicē capiebant, a tergo adstantibus armigeris cum dominorum scutis. De Mensa rotunda pro hastilio ita scribit Matthæus Paris. An. 1252. *Congregati sunt igitur in multitudo gravi & copiosa valde (ad numerum militarem, qui Mensa rotunda dicitur) tam Norenses, quam Australes--& secundum quod constitutum est in illo ludo Martio, illa die & crastino quidam milites Anglici strenue nimis & viriliter & delectabiliter, ita ut omnes alienigenæ ibidem præfentes admiraremur, jocabantur.* Ceterum Mensæ, sive, ut populari sermone dicitur, Tabulæ rotundæ origo & institutio ita traditur a Thoma Valsinghamo in Eduardo I. Angliæ Rege an. 1280. *Illustris miles Rogerus de Mortuomari apud Kelingvorthe, ludum militarem, quem vocant Rotundam Tabulam, centum militum, aetos Dominarum constituit, ad quam pro armorum exercitio de diversis regnis confiuxit militia multa nimis.* Mensuram verò modumque exædificatio[n]e Tabulæ rotundæ, sic exponit idem author. an. 1344. *Rex Eduardus fecit convocari artifices ad castrum de Windesore, & caput edificare domum, quæ Rotunda Tabula vocaretur. Habuit autem ejus area a centro ad circumferentiam centum pedes, & sic diametrum ducentorum pedum erat.* Verùm propterea quod sapiens & utile institutum in rixas progressu temporis & immor-

talia familiarum odia abiit, contigit postea ut ejusmodi ludicra Monomachis, ad evitanda magnarum cladium semina, severissimis proscriberentur legibus. Bulla Clementis V. Pontificis: *Quis etiam in faciendis Justis predictis, que Tabula Rotunda in aliquibus partibus vulgariter nuncupantur, eadem damna & pericula imminent quæ in Torneamentis predictis, idcirco certa causa idem jus statuendum existit.* Inconfesso est apud Scriptores equestrium ludicrarum decursuum, omnia fere exercitamenta bellica, quæ a viris conspicuæ profacię, avidisque glorię militaris fieri solent vario & multiplicitate equorum flexu atque circuitu, Torneamenti nomine contineri, quod purgatores Latini Trojam, Ludos Trojanos, vel Hasticos vocant. Verùm quoniam diversitas cum nationum, tum temporum novas subinde leges atque conventiones, figuræ etiam ad excurrendum novas, atque alia præ aliis armorum genera invexit, idcirco si non amplum, aliquod certe discrimen fuit inter Justas, & Tabulam rotundam, quæ tamen sub genere Torneamenti plerunque censeri solent. Existimat verò plerique Tabulam rotundam fuisse decursum plurium utrinque equitum illustrium, & quasi numerosam Justam. Meminit Tabulæ rotundæ pro genere decursionis Matth. Paris. An. 1252. *Milites ut exercitio militari peritiam suam & strenuitatem experientur, constituerunt unanimiter, non in Hastilio illo, quod communiter & vulgariter Torneamentum dicitur, sed potius in illo ludo militari, qui Mensa rotunda dicitur, vires attentare.* Vide Danielem Huetium Fabular. Romanens. Joannem Baptistam Pigna, Romanzi: Joannem Baptistam Giraldi, Romanzi. De ipsa verò Mensa Rotunda consule Aloysium Alamanni in Etrusco Poemate, *Giron Cortese*, in epistola nuncupatoria ad Henricum Regem Galliæ,

MENSORES. Quid muneris horum sit in re bellica, docet Vegetius l. 2. cap. 7. *Qui in castris ad podium dimetiuntur loca, in quibus tentoria milites figant.* Itaque ubi ponenda essent castra, Mensores prævestigabant naturam soli, ejusque ambitum & habitudinem, ut bellatorum numeros commodè recipere, operibus verò communiri aptè concludique posset. Ea demum curabant omnia, quæ ad probè capienda spatiæ castrorum conducunt. Præterea Mensorum erat, exercitu vel parte exercitus iter faciente, dare operam ut tuta prius via sterneretur, explorato locorum situ, curatis pontibus ad fluviorum trajectus, & exæquatis quantum fieri poterat, cumulis & verrucis, præsertim equitatu superveniente. Prospiciebant porrò, ut interjecta nemora, anfractusque & montes obvii vitarentur; ne copiae in arcto positæ neque ultra procedendi, nec gradum retrahendi facultatem haberent. Præterea in oppidis hospitia providebant, manus designantes notantesque domos popularium singulis militibus attributas. Neque enim in Ducezios permanent exemplum Sertorit, qui, teste Plutarcho in ejus vita, cum in Hispaniam venisset, liberos esse jussit provinciales ab hospitiis militum. Imo in urbium conspectu tabernacula in suburbanis defigebat, ibique cum suis hibernabat, non commeatu imperato, non pecunia, aut alio quolibet onere gravatis oppidanis. Cavebant autem Mensores, ne milites dorsos

mos ingressi quidquam dominis incommodarent, præter ædium partem ipfis adscriptam; nam potior dominis relinquebatur. Vetus autem legibus, & potissimum l. 2. C. de Metatis, & Novella 129. ut quidpiam miles hospitem postularet. Non oleum, non culcitam, non quidlibet e penu vel stabulo licebat exposcere. Nam provinciarum Præfides comparare omnia, in promptuque habere debebant, ac studiosè occupare ante militum adventum quidquid alendo exercitui necessarium esset. Ab horum porrò ministris & dispensatoribus viritim annonam, & discubitoria stragula, in equos verò fœnum, paleæ, hordeum distribuebatur. Neglectis quandoque legibus insolentius egit avaritia militum: sed non id, cum viguit disciplina, impunè deprehensis. Cœnatica olim adinventa, quo novo nomine atque commento dominos ædium expilabant. Verum ea abolevit atque proscriptis Valentiniani & Valentis Constitutio. Cœnaticorum nomine milites, & super his stantes, nihil penitus a provincialibus accipere audeant. Sciant enim milites, quod oportet eos commoda sua (quæ in annonarum perceptionem adipiscuntur) accipientes extrinsecus detrimentis provinciales non officere. Postremò innocuos & modestos servare transitus militum usque adeo cordi fuit Principibus clementia & moderatione præstantibus, ut suo auro & largitate fartum voluerint quidquid libidine & rapacitate militum hospitia præstantibus populis periisset.

MENTAM BELLÌ TEMPORE NE SERITO. Vetus sermo ab Aristotele relatus in problematis:

Mentam nec comedas, nec plantes tempore belli.

Idem Philosophus causam vestigans prisci hujus effati, docet mentam corporibus frigus adducere, ideoque adversari fortitudini & audaciæ militari. Quod tamen Aristoteles nimio attribuit frigori, id Hippocrates exuberanti calori adscribit, cuius vehementia fit ut semen colliquescat, minusque validè fluat, ac subinde corpus exhaustat succo genitali, præsertim si quis immodicè menta vescatur. Nam cæteroqui non est dubium eam herbam propter flatuosum humorem non mediocriter extimulare venerem, ut docent Galenus, Avicenna, aliique præstantes Medici. Vide quæ in hanc rem scribit Renatus Moræus Schol. Saler. cap. 34.

MENTUM TANGERE. Actio supplicantis. Vide *Genua tangere*.

MERCURIUS. Hic etiam scitulus marsupiorum corrasor, & insignis crumenifeca rem bellicam illustrat Deus. Neque verò solum propterea quod Argum interemit, quem innumeris instratum oculis Junonis imperio, Io Inachi filiam, in formam bovis conversam custodisse, fabulis proditum est, ex quo Argicide Mercurio nomen est inditum: nec porrò, quoniam certaminum Præfes ab Antiquis est habitus, & palæstræ monstrator, quamobrem Agonius dicitur ab Orpheo in hymnis, & a Pindaro in Isthmiis: sed quoniam illi a Jove & aliis Diis demandatae perpetuò fuerint bellicæ legationes; quodque fœderum & induciarum inventor fuisse perhibetur. Ad ea pacis & internuncii munera obeunda Caduceus illi assignatus est, cum geminis anguibus mutuo connexu circumvolutis, quod erat concordiæ signum atque securitatis. Sic autem illum de-

pingunt inter alios Poetas Virgilius & Statius, quorum descriptiones ex Homero pertractæ sunt. Virgil. l. 4. Aeneid.

*ille patris magni parere parabat
Imperio, & primum pedibus talaria necit
Aurea, quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.*

Tum virgam capit.

Statius autem l. 1. Theb.

*Paret Atbantiades dictis genitoris, & inde
Summa pedum propere plantaribus illigat alis,
Obnubitque comas, & temperat astra galero:
Tum dextræ virgam inseruit.*

Hinc præclarissimum illius cognomentum *Caducifer*. Ovid.

Tartara jussus adit sumptis Caducifer alis.

De hujus demum pictura apud Scriptores varia, vide Gyrald. Syntag. 9. Romæ ædem habuit ad Portam Capenam, & aliam in Aventino. Ejusdem sepulchrum Phocide olim ostendebatur, ut indicat Statius 2. Theb.

MERCENARIIS MILITES. Conductiti, mercede conducti. Italis *Soldanieri*, vel *Affoldati*. Opponuntur voluntariis. Cic. pro Fontejo: *Cupidos moderatis, Mercenarios gratuitis, impios religiosis anteferre*.

MEREO. es. Præterita multiplici hujus verbi significazione alia, Merere est militare, stipendia facere. Liv. lib. 1. Dec. 3. *Triennio sub Asdrubale Imperatore meruit*. Lucan. lib. 6.

*Scæva viro nomen, castrorum in plebe merebar.
Ablativo sæpe jungitur, ut merere equo, mere-
re pedibus.* Ovid. 3. Fast.

totidem Pilanus habebat

Corpora, legitimo quique merebat equo.

Liv. 4. Bell. Punic. *Vt ii omnes, quos censores no-
tassent, pedibus mererent.* Aliquando clarè accusativum habet, qui peculiaris est hujus verbi, nempe stipendum. Sveton. *Prima stipendia meruit.* Hinc habemus milites Emeritos, de quibus suo loco.

MERULUM, i. Pinna, Italis *Merlo*. Sanutus lib. 3. *Ubi erat turris alta nimis; & in quolibet Merulo erant viri duo albis induti.* Originem vocis a dictione Latina *Murulus* probè trahit Ferrarius.

MESANCULÆ, arum. Inter nomina jaculorum recessentur a Gellio lib. 10. cap. 25. *Tragule, Fra-
mex, Mesancula.* In hoc vocabulo explicando tum Gellius ipse, tum Lexicarii agunt lege Mutia. Mihi certi quidpiam proponere non licet, divinare non est consilium, Postquam hæc scripsi, contigit mihi legere in Festo vocem *Mesanculum*, quam exponit telum missile. Turnebus legendum arbitratur *Mesancyla*, & interpretatur jaculum, quod in medio amentum habet. Vossius in Ethymol. scribit *Mesacylum*, neutro genere, trahitque a μέση εγκύλη, idest à medio amento. Ex his liquet Mesanculas Gellii ipsa esse Festi correcti *Mesancyla*.

MESAZON. Latinè Mediator. Georg. Pachym. Hist. Mich. Lib. 5. cap. 6. *Cujus erat caput Georgius quidam, magistratu illic simili prædictus ejus, qui Mesazon apud nos dicitur.* Ubi Possinus Metazontem probè accipit pro sequestro, vel caduceatore.

METELLA, æ. Occurrit apud Veget. lib. 4. cap. 6. memoraturque inter instrumenta repugnantia, sive inter remedia adversùs hostiles aggressiones:

Inventum quoque remedium, ut de ligno crates facerent, quas Metellas vocaverunt, lapidibusque compleverent: ea arte inter bina propugnacula constitutas, ut si per scalas ascendisset hostis, & partem aliquam ipsius contigisset, supra caput suum vergerent saxa. Hoc genus indicavit fortasse Tacitus 4. Annal., ubi scripsit: *Miles contra deturbare telis, pellere umbonibus muralia pila, congestas lapidum moles evolvere.* Unde verò potius hujus vocis etymon accersam, plane nescio: nisi forte Metella per diminutionem dicatur a meta; quoniam ejus generis corbes, vel crates metarum figuram referrent.

METO, as. Virgil. in Culic.

metabat se se circum loca.

Ex quo metatum passivè apud Horatium l. 2. 15.
nulla decempedis

Metata privatis opacam

Porticus excipiebat Arctan.

Sed usitatiū dicimus.

METOR, aris. Metas. figura, terminos pono, definitio. Licit autem de agris & re ædificatoria usurpetur etiam frequenter, adhuc tamen sæpe locum habet in sermone militari, ubi fit mentio de loco castris opportuno & idoneo capiendo. Tametsi autem conjunctim dici soleat *Castrametor*, quod vide suo loco, nihilominus sine addito posuit Livius Dec. 5. lib. 4. *Et metari frontem castrorum.* Metari castra est describere, definire, & collicare locum & spatum castris, sive mansionibus militaribus defigendis. Salust. in Jugurt. *Sylla pariter cum ortu solis castra metabatur.* Origo vocis a meta, quæ stryles est in acutum definens; imma nimirum parte lata, superiori angusta, & plane similis inverso turbini: proinde quidquid ad eam similitudinem structum est, meta appellatur: ex quo fœni vel paleæ congeriem sic in altum editam, *Pagliaro*, lactis coagulati copiam in eandem figuram desinentem, *Ricotta*, facchari etiam, ut passim venditur, congeriem coactam, *Pani di Zuccaro*, & similia in eandem figuram desinentia, metas nominamus. Quoniam verò ad finem circi collocari solebant metas in ludis quadrigarum, ideo per translationem Meta pro termino accipitur, Virgil. lib. 1. Æneid.

His ego nec metas rerum, nec tempora pono. Suspicio autem ipsam castrorum metationem, vel ab ejusdem figuræ repagulis ultimis sic appellatam; vel a metis ludorum Circensium sumptu metaphora, castrorum septa, vel claustra postmodum sic nominata. Vide *Castrametor*.

METATIO, onis. Metandi actus. Colum. lib. 9. cap. 15. *Hec in quincuncem vinearum metatio expeditissima ratione conficitur.*

METATORES. Sunt, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt. Suidas scribit, Metatorem, nuncium esse a Principe missum ad loca designanda. Hoc hodie fungentes munere, appellamus *Forieri*. Hinc eleganter Sidonius metatoriam dixit paginam, quæ aliis esset prævia. Confundi solent cum Mensoriis; sed planè non nihil interest inter mensores & metatores. Cic. Philipp. 14. *Peritus Metator & collidus.*

MICELLA, æ. Ensis vel jaculum, quod uno tantum cædit mucrone, ut scribit Rhodiginus ex Theone.

MILES. Virgilium non præclarè solùm pro summa, qua pollebat, artis Poeticæ facultate, verò etiam diligenter & accuratè ex intima co-

gnitione scientiæ militaris, illud divino suo Camini exordium fecisse, *Arma virumque cano*, scitè observavit Vegetius initio suarum institutionum. Armis quippe virisque tota quanta est res bellica continetur. Sic autem Vegetius: *Res militaris, sicut Latinorum egregius author Caminis sui testatur exordio, armis constat & viris.* Et viri quidem tanti sunt, ut præ illis ne consideraverit quidem arma Iphicrates, qui rem bellicam universam in pedites, equites, phalan gem, ducemque distribuit, hominique bellatoriam artem fecit persimilem, cujus manus pedites essent, phalanx pectus, caput denique Imperator. Id etiam animosè & fortiter præ se Spartiatæ ferebant, qui munitotorum cura neglecta nervos omnes tuendæ patriæ aut Imperii propagandi in suis dexteris collocabant. Neque enim muri virorum custodes sunt, sed viri murorum. Quare jactanter & verè de Lacedæmoniis dictum apud Senec. Suasor. 11. *Non est Sparta lapidibus circumdata; ibi muros habet, ubi muros non habet.* Ideo Claudianus eam civitatem nudam vocavit lib. de Theod. Consul.

Civibus & vetitis ignavo credere muro,

Tutius objecit nudam Lacedæmona bellis.

Palam idem professus est ex eadem gente fortissimus ille Imperator Agesilaus, qui probè communim urbem ostendenti, perconstantique num ipsi satis bellè instructa videretur: ita per Deos, respondit, sed non ut viri, verùm ut mulieres intus habitent. Perfecit autem ejus gentis fiducia omnis in exercitatissimo milite, ut licet munitionibus denudata patria esset, adhuc tamen annis ferè sexcentis nulli auderent finitim aut infestare domos, aut agros illorum incursare. Nomenclator quidam apud Vossium militem trahit a milio, quoniam milites in Franconia milio vescuntur. Id nihilo minus est deridendum, quād quod apud aliquos legitur, qui militem, quasi miram rem appellatum contendunt, quoniam miles res mira in mundo sit. Festus dictum putat militem per antiphrasim, quasi minime mollem. Sunt qui militem, quasi meletem dicant, ab hasta ex Græco: apud nonnullos miles, five meles, quasi meres a merendo vocatur. Verum etymon est, quod traditur a Varrone, & Eutropio, quos rectè sequitur Isidorus. Eutropi lib. 1. Hist. Rom. verba sunt: *Mille pugnatores delegit (Romulus) quos a numero milites appellavit.* Isidorus autem, Miles, inquit, *dicitur*, quia unus ex mille eligitur. Plane a millenario numero defumi appellationem militis videtur esse compertum, quasi miles unus existat de millennio. Ideo Varro *Milites*, inquit, *dicuntur*, quodd trium millium primò legio fiebat, ac singula tribus Tarentium, Rhamnium, Lucerum, millia singula militum mittebant. Triplicis erant generis apud Romanos, equites, pedites, & ex utrisque commixti velitarii. Authorati dicebantur, delecti, quique sacramento se obstrinxerant militiae. Exauthorati vocabantur expundi stipendiis, dimissi deletique ex albo militum. Cæterum de veteranis, evocatis, emeritis, rudiariis, quasi rude donatis, item gregariis, manipulariis, caligatis: nec non de tyronibus, voluntariis, causariis, valetudinariis; postremò de præfidiariis, stationariis, limitaneis, aliisque militum generibus, suis singillatim locis dicitur.

• *Ætas idonea exercendis armis ab anno decimo septimo a Romanis reputabatur. Id indicatur a Lege a Sempronio Graccho Tribuno plebis lata, quæ legitur apud Plutarchum: Ne quis ante annum decimalum septimum ad militiam cogeretur. Minori etiam ætate ex hac ipsa lege colligitur militasse Romanos, sive urgente necessitate multiplicis belli Punici; sive ambitio intervererit, ut eo citius ad honores, & præfecturas milites pervenirent. Usque ad quadragesimum sextum annum militari consuevisse notat Gellius lib. 10. cap. 28. Prorogatum id tempus, coactoque milites usque ad annum quinquagesimum stipendia facere legimus apud Senecam de brevitate cap. ult. & Quintil. Institut. lib. 9. Vide Tit. *Ætas Militaris.* Antiquitùs non adigebantur jumento milites, sed rogati a Tribunis ultrò fidem operamque spondebant. Additæ postea religiosæ sponsiones, & jurejurando conscribi coeperunt. Nefas erat apud Romanos servos militare, qui a castris capitali etiam poena arcebantur: cives solùm & ingenui capeſſebant arma, Vestis militaris toga antiquitùs fuit, ut docet Festus Pom. lib. 5. Verùm florescente Republica saga in usu fuere; quam vestem nihil distare a chlamide, & paludamento contendit Ferrarius de re vestiar. lib. 3. p. 3. Revocatum tamen ab Antonino Philosopho antiquæ vestis ritum legimus apud Capitolinum, qui docet, nunquam sub eo sagatos fuisse milites. Calceamentum caliga erat; hinc caligati pro militibus habiti. A clavis verò ferreis, argenteis, vel aureis, præstantiori loco nati ab inferioribus fecerrebantur. Præcipuum verò ornamentum plumea erat corolla in summo vertice, & baltheus aureis bullis distinctus. Anulis postremò aureis uti milites a Severo Imperatore primū ~~indiviso~~ longissime ~~tempore~~ habuerunt. Nam antiquis temporibus, ne Senatoribus quidem jus erat aurei gestandi anuli, sed iis solùm id concedebatur, qui ad exteris gentes legati proficiscebantur. Deinde vero non modo Senatores, sed equites etiam, imò verò plebs ipsa togata libertinique ac liberti aureos anulos usurparunt. Ceterum ut milites nonnisi cincti sua obirent munia, usque adeo religiosum habebatur, ut ne in castris quidem discincti sine nota versarentur. Vide *Militia*, & *Ordines Equeſtres*; Militum, exactis stipendiis, Laribus arma sacra-ri mos erat. Ovid. Trist. lib. 4. Eleg. 8.*

Miles, ut emeritis non est satis utilis annis,

Posit ad antiquos que tulit arma Lares.

Nomenclaturam denique militum licet nos satis opulentam sparsim dederimus, nihilominus quoniam qui a variis regionibus, a titulis hororum, ab armorum & munerum diversitate per ætates varias, gentesque innumeratas nominantur, diligentiam numerandi quantamlibet superrant, vide quæ in notitia utriusque Imperii de eorum appellacionibus digessit Pancirolus.

MILES. Pro Regulo, vel feudorum Domino. Vide *Pedites* in Tit. secundo.

MILES GLORIOSUS. Vide *Timor.*

MILITISSA, &c. Uxor militis. Non raro occurrit apud Scriptores ævi deterioris, Charta vetus ann. 1379. *Joanna de Bethune Militissa, uxor D. Joannis de Roja militis.*

MILITARES, ium, Trebellius in Victorino, uno ex triginta tyrannis: *Qui & ipse, quod matrimoniis militum & militurum corrumpendis operam*

daret &c. Casaubonus in hunc locum nihil primum distinguit inter milites & militares; quomobrem alterutrum in verbis Trebellii abesse posse; eandemque rem per pleonasnum iteratam statuit: illud etiam affirmans apud alios Scriptores Trebellii æquales Militares pro militibus sèpe usurpari. Suspiciatur deinde, aliquid novi hīc affiri a voce *Militares*: nimirum actuarios, tabularios, scribas, chartularios, numerarios, aliosque ejus generis homines, qui rationes traçtabant, & in castris quidem degebant, atque exercitum sequebantur; nec tamen ipsi militabant: quomobrem Militares potius erant, idest ad militiam pertinentes, quām veri milites. Eam Casauboni opinionem longo digressu pro viribus oppugnare connititur Salmasius. Statuit verò tanquam rem compertissimam, eos duntaxat hīc appellari Militares, qui milites aliquando fuissent. Latinè quippe loquentium usum & consuetudinem occupasse, ut ad eam planè formam milites distinguerentur a Militaribus, qua consulares a consulibus. Notum autem est, eos dici consulares, qui consules quidem non essent, sed consulatus dignitate perfuncti. Eos denique a Trebellio hīc dici Militares, qui ab eodem in Gallienis dicuntur *Ex militibus*. *Ac taciti ex militibus viri detrimenta pertulissent.* Quos nimirum hīc viros ex militibus dicit, eosdem superiore scriptura Militares vocat. Existimat autem adstipulari sibi Glossas Isidori: *Militaris, opinatus, idest vetus miles:* Ubi veterem militem exponendum censet, non militem veteranum, sed qui honestà causā a militia dimissus est, vel eidem sponte nuncium remisit. Ad eundem nempe modum in vetustis *Inscriptionibus* legitur *vetus Procurator*, & *vetus Consul*, vel *Proconsul*, pro iis, qui ~~fuere~~ aliquando *Procuratores*, *Consules*, vel *Proconsules*. Mihi verò appellatione *Militarium tria optimè intelligi posse manifestum est.* Primum quidem purgatissimum sapit Latium vox *Militares*, pro iis, qui pertinent ad militiam, ut scribæ sunt, actuarii, aliique ministri, de quibus loquitur Casaubonus; utque juxta hanc usurpatiōnem Trebellius hīc acceperit Militares, planè assentior eidem Casaubono. Iterum reputaverim aptissimè dici Militares insos milites. Neque enim aliter explicaverim eundem Trebellium in *Æmiliano uno ex triginta tyrannis*: *Cum quodam die cuiusdam servus curatoris, qui Alexandriam tunc regebat, militari ab hoc casus esset &c.* Simili modo milites sunt Militares illi apud Vopiscum in Tacit. *Interfecto sane fraude Aureliano, calliditate servi nequissimi, errore militarium.* Verùm clarissimum est testimonium, quod habent Acta SS. Thracis & Sociorum MM. *Non licet tibi universas pœnas mibi adhibere, quoniam Militaris fui.* Ubi liquet Militarem pro milite accipi. Postremò non minus apte, ut optimè probat Salmasius, Militares dici existimem, qui e militia exiverunt, ut consularis, qui consulatum gesit, quod alia demonstrant exempla apud eundem Salmasium. Adverto demum Possimum Observat. ad Pachym. Hist. Mich. L. 1. multis contendere Militares sèpius accipi pro iis, qui suam operam militibus quomodolibet præstant, cujusmodi sunt chirurgi, pharmacopœi, valetudinarii, & qui alio nomine in militia noto vocantur aetarii vel actuarii. Vide præfatum Scriptorem ubi supra.

MILITIA. Varro lib. 4. de L.L. Militiam dictam docet quasi malitiam, quoniam ad rapinas, injurias, aliosque malos mores ut plurimum fortitudine sua & robore abuti milites solent. Ex quo illud Lucani.

Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur.

Hinc etiam viros fortes & præstantes armis træstandis, Itali dicunt *Bravi*, a Latina voce *prævus*, ut non paucis est visum. Quod etymon adjuvat verbum Italicum *Bravare*, quod est minas intentare, & nomen *Bravazzi*, qui accipiuntur pro armigeris & stipatoribus, suam heris operam spondere solitis, ut quolibet pretio, vel mercede proposita quempiam mactent. Non me præterit, a bravio, victoriæ præmio, & aliis ex fontibus hoc nomen ab aliis duci, super quo consulendi sunt *Ferrarius*, & *Menagius*. Verum his omissis, liquidum est Militiam dici a numero millenario, juxta modum a nobis expositum in voce *Miles*. Ars est & disciplina, qua nulla impensis incolumenti publicæ studet, nulla operiosis humana exercet ingenia, nulla felicius veſtificatur ad gloriam. Obtenuit & specie ferox ordinat sedatque Reipublicæ statum; instrumentis ad nocendum circumfluens socialem vitam communit & protegit; vastatione, rapinis, cladibus extimescenda ad securitatem publici status atque adeo felicitatem progreditur. Nam quod in ea exercenda perturbationes, incendia, strages intorveniant, non ejusce artis vitium est, sed nostræ, vel naturæ conditio infelix, vel ambitionis & nequitiae necessitas & appendix. Adeo nulla nobis sincera felicitas, nulla sine tempestate tranquillitas. Duplex ejus discipline præcipuum exercitamentum, res campestris & munitoria; ut quasi bifrontem Martem dixeris. Militia campestris aciem, castrorum metationem, &, quibus maxime inhorrēscit, conflictus amplectitur. Munitoria arces excitat, sepit, obvallat; eademque aggere & machinis vel protegens afferit propugnatque, vel oppugnando labefactat atque prosternit. Utrolibet modo facultas Martia processerit, non temerè & inconsultè rem agit suam, sed certis legibus atque prescriptiōibus, quæ humanitatis memores, & ad sequitatis lineam exactæ injurias, licentiam, sevitiam procul habent, easque pestes e castris nihi lo remissius quam hostes ipsos exigunt propulsantque. Ut plane intelligas non ad temulentos tumultus ciendos, non ad iniquas grassationes flagitiosorum hominum colluviem in apertum effundi; verum ad injurias humano more sciendas, & res rite repetendas, acies instrui, tympana strepere, manus conseri, signa conferri. Neque enim ad honestissimam Militiæ appellationem statuo pertinere quidquam, non tam lecto, quam empto milite, purgamentis civitatum & facinorosissimis quibusque manipulos explere: tum pro sua quemque libidine grassari latrociniis, pecora abigere, agros incendere, perque omnem corrupti moris improbitatem & impudentiam immoderate & crudeliter lascivire. Nam desidiosos cœtus, nocturnas commissiones, & merum largiter circumdatum in lucem trahere; ad hæc quibusdam quasi Veneris pervigiliis infolescere, id verò existimem non modo stantem in procinctu militem non referre, sed omnia divina atque humana jura concerpere, Mi-

litia verò vel extrema lineamenta abolere penitusque detergere. Id reputantes Romani, penes quos summa laus Martis exercendi fuit ex ingenio duntaxat, & quibus idoneus esset census, delectus fieri voluere: nec servos solummodo ejecerunt e castris, verùm eos etiam, qui turpi aliqua minusque honesta arte vitam sustentarent. Hoc numero continebantur opifices, sellularii, histriones & actores atellanarum, ut clarè colligitur ex Livio lib. 8. *Mamercinus*, cui Gallicum bellum evenerat, jussus scribere exercitum sine ulla vacationis venia: quin opificum quoque vulgus & sellularii, minimè militie idoneum genus, exciti diouuntur. Ex agricolis autem potissimum adlegebantur in militiam, utpote qui fortissimi essent & robustissimi, ut scribit Cato de re rustica. Seneca Epist. 54. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. Idem docet Cicero pro Archia. Sed omnium clarissimè Vegetius lib. 1. cap. 3. Nunquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub divo, & in labore nutritur; Solis patiens; umbræ negligens; balnearum nescia; deliciarum ignara; simplicis animi; parvo contenta; duratis ad omnem laborum tolerantiam membris: cui gestare ferrum, fassam ducere, onus ferre, consuetuda de rure est.

2. Pedestris militia procul dubio equestri fuit antiquior. Constat siquidem ex Plinio lib. 7. cap. 56. Bellerophontem primum omnium equo vectum fuisse, cum adversus Chymaram pugnatum iret: ipsam vero equestris pugna rationem modumque primos instituisse Thessalos, qui Centauri sunt appellati. Atqui nemini est dubium ante Bellerophontem & Centauros, dimicaciones & prælia in terris extitisse; præcipue cum ipse Bellerophon, antequam Pegasum equum inscenderet, regno suo apud Ephyram spoliatus legatur a Præto Rege Argivorum, ut ostendit Volaterranus Philolog. lib. 33. Idem suadet natura ipsa, quæ a rudibus & simplicibus ad operosiora procedit, ut plane simile monstri fuerit ex equis prius decertasse homines, quod ingeniosi est inventi, artemque & soleritiam requirit, quam pedibus insistentes, quod minimo negotio monstrare natura potuit. In Sacris præterea paginis vix equestris militiæ vestigium appetit ante Pharaonem, ut expendit Fortunius Licetus de Gemmis Anularibus cap. 45., cum tamen ante Pharaonem non solum Gigantes commemoren- tur, famosi, ut Scriptura loquitur, bello viri, ante demersum aquis cœlestibus orbem terrarum; verum etiam Nembrod, exacta aquarum alluvione dicatur potens in terra; & nulla insuper iniiciatur mentio equitum dimicantium, ubi refertur bellum inter multos Reges commissum in valle Sodomorum. Vide plura in hoc argumen- tum & controversiam in Tit. *Pedites*. Ego vero non hic latius evagabor in recensione facultatis, quæ non utrunque, ut dicitur, paginam, sed utrunque bene magnum volumen hujus operis facit. Vide *Bellum*.

3. Quanti etiam fuerit apud præstantes Republicas, & nobilissimas quasque nationes Militiæ existimatio, ejusque fortiter exercitæ laus cum eximia semper mercede conjuncta, pluribus agitare & expendere labori parco. Abunde fuerit indicasse nullam majore studio laudem aut peti- viisse Romanos, aut remuneratos esse, quod sa-

pe meminerunt Polybius, Plutarchus, aliquae ejus populi rerum gestarum Scriptores. Prætereo ejus disciplinæ honori traditum nequis capitecensus, libertinus, aut servus, aut infami aliquo facinore obligatus, publicoque damnatus iudicio in bellicum album adlegeretur. Enim verò prudenter judicaverunt ad militaris gloriæ amplitudinem assurgere non posse, nec tantum virtutis & laudis in sinu capere egestatis infimæ fordinibus mancipatos. Constitutum etiam ne quis cuiquam ad honores & magistratus urbanos patret locus, qui per aliquos saltem annos stipendia non fecisset, suamque in castris probasset operam; optimum factu ratis sapientissimis illis Reipublicæ Institutoribus, ut juventus laborum patiens duriori primū Martis ministerio se deoveret; tum verò ad urbanos magistratus bellicæ laudis commendatione candidati, & gloria spe-
stabiles accederent. Illis itaque brevior fuit & compendiaria ad honores etiam togatos via, qui diutius meruissent in sago, & plurima in armis atque pulcherrima facinora edidissent. Graviter porrò & providè excogitatum est, ut non solum de patria præclarè meritis præmia affatim suppterent, verùm etiam, ut post attritam bellis etatem integrum præda, pecunia, agri distri-
buerentur emeritis, fessisque militiæ superesset, quo honeste cum liberis reliquum vitæ transi-
gerent.

MILITIA. Pro stipendio, vel supellectili militari. Cels. D. l. 31. tit. 1. lib. 22. *Titius in testamento suo Publio Mænio Militiam suam reliquit: five pecuniam, quæcunque redigi ex venditione potuerit.*

MILITO, as. Pro militem facere, vel militari cingulo quempiam donare. Vita Innocentii VI. Pont. Eodem anno Petrus Rex Aragonie venit Avenionem, & certos nobiles suos, qui secum venerunt in presentia dicti Pape Militavit.

MILITO, as. Militiam exerceo. Cic. i. Offic. *Qui in eadem legione militabat.*

MILITARIS, re. Quod pertinet ad militiam. Plaut. Epid. 2. *Scio te esse quidem hominem militarem.*

MILITARIUS, a, um. Plaut. Pseud. *Quin hinc mettimur gradibus militariis.*

MILITARITER. More militari. Liv. 4. *Adversus hec Tempanii oratio incomposita fuisse dicitur, ceterum militariter gravis, non suis vana laudibus, non crimine alieno lata.*

MILITARIE. Militariter. Pollio in Æmiliano 21. *Cum quodam die cajusdam servus curatoris, qui Alexandriam tunc regebat, militari ob hoc cæsus esset, quod crepidas suas meliores esse, quam militis diceret &c. Sed hoc ab aliquibus mendum putatur.*

MILITO, onis. Miles. Apul. 9. Asin. *Contra Milites ibi, nec uspiam illi delitescere adjurantis genium Principis.* Necesse est familiarem fuisse priscis hanc vocem, cum ex hac habeamus aliam *Commilito.*

MILITAVIT CUM ERASINADE. Proverbium a Suida memoratum, usurpatumque de iis, quibus omnia sinistre & infelicitate accidentunt. Natum ab Erasina de Duce, qui in omni expeditione infelicissimus fuit.

MILLENAII DUCES. Occurrunt apud infimæ etatis Scriptores; iisque sunt, qui mille præsunt militibus. Vide *Chilarca.*

MINA, æ. Apud Scriptores devexi in barbariam. Latii fuit fodina, Charta Ludovici Imp. *Præter*

*bæc omnia concedimus supradictæ Ecclesia quen-
dam locum fisci nostri valde necessarium, & ad
fodiendam Minam plumbi congruam.* Eadem no-
tione Minera dictæ est apud Veteres fodina. Joannes de Garlandia in Synonimis Chimicis loquens
de mercurio, seu vivo, ut ajunt, argento: *Scias
quod ipsum est frigidum & humidum, & Deus
creavit ex eo omnes Mincras.* Quoniam verò in
terra Minæ, sive fodinæ alte excavantur, inde
contigit Minas, qui subterranei sunt accessus ad
muros hosticos labefactandos, pro cuniculis mi-
litaribus dici. Et minare pro cuniculos facere:
Villelmus de Podio Laurentii: *Incipientes mina-
re instar talparum, conantur invadere civitatem.*
Villelmus Brito lib. 7. Philipp.

certantque minare

*Arte sibi nota latus & fundamina turris,
Parmis protecti, ne forte ruens super illos
Missilium posset retropellere turbo cavantes,
Donec visceribus muri latuere cavati,
Truncis suppositis, subito ne corrueat in se
Pendula pars muri, pariens sibi damna virif-
que.*

*Quæ simul incisum satis est, supponitur ignis,
Et fugiunt ad tuta viri, ruit Ilion ingens,
Ingentemque ruens strepitum facit.*

Ex quibus conficiendæ etiam Minæ, sive cunicu-
li formam habes descriptam. Consule etiam Vil-
lelmum Tyrium lib. 3. cap. 10. lib. 12. cap. 11. Al-
bertum Aquensem lib. 2. cap. 36., & quæ nos dixi-
mus in dictione *Cuniculus*. Metallorum fodinas
Itali, & aliæ nationes *Miniere*, cuniculos ve-
rò nominant *Mine*. Thæma vocis a Germano-
rum *Myne*, quo vocabulo Germani appellant
venam terræ metallicam. Ita Vossius. Sed Latii
veteris assertor Ferrarius huc advocat *Minium*,
ut primum *Miniere* dictæ sint a fodinis minariis,
deinde ad alias insuper metallorum fodinas no-
tandas transferint. In Latio veteri longe aliud Mi-
na. Virgilius lib. 4. Æneid. de Carthagine a Di-
done condita hæc habet:

*pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes:*

Servius, Cerda, aliquæ ad hunc Maronis locum,
item Turnebus Advers. 3. cap. 14. Minas exponunt
vel fenestellas jaculatorias ad urbium portas, vel
pinas murorum, e quarum interstitiis milites
jaculis hostem feriunt arcentque. Scio Ruffinum
& Ammianum usos fuisse in mano sententiam vo-
ce *Mina*: verùm nisi suppetant Scriptorum testi-
monia antiquiora Servio, pro comperto habeo
ob hujus autoritatem omnes fuisse deceptos.
Non leviter mihi demirari subit sepius, Gram-
maticos obnixè conniti, ut tanquam propria re-
rum exponant nomina, quæ translatitia sunt,
& metaphorice usurpata; obliti scilicet figura-
tarum locutionum, quas passim Scriptores, ac
Poetæ vel maximè adhibere solent, non de pro-
prietate duntaxat dictiōnum, verùm etiam de
universi sermonis ornato solliciti. Cessatum dicit
Virgilius a molitione operum in exædificatione
Carthaginis: narrat peperdisse imperfæta mœ-
nia, & minas murorum ingentes. Rogo Ser-
vium, quæ demum dici potuerint interrupta mœ-
nia, si pinnis, quæ supremus sunt eorum orna-
tus, fuerant coronata? Peto a Turnebio & Cer-
dano, cum omnia magna ibi Virgilius ingerat,
quem locum ibi habere possint ostiola jaculato-
ria, & hiatys illi, & quasi rimæ murorum in por-
tis,

tis, quas dicimus *Sættiere*? Quid autem, inquies, contendit ibi innuere Poeta? aut quid ibi rerum sunt murorum minæ? Narro tibi, eā ditione nullam designari certam ædificii partem; sed Poetam figuratè loquutum, & Minas murorum dixisse, inchoamenta & quasi sponiones præmagnæ condendæ urbis. Simili locutione dicit Horatius lib. 2. Serm. 3.

*Atqui vultus erat multa & præclara minantur.
Et idem Virgilius lib. 1.
geminique minantur*

In Cælum scopuli.

Nimirum illa murorum magnitudo, & licet non absoluta opera, aspectu ipso admirationis plurimum iniiciebant, & speciem quandam quasi terroris. Dux mihi negocium non facestere Ammanum, & Ruffinum, qui Minas dixerunt pro pinna, utpote qui ex eodem Servii poculo biberunt. Iisdem accensendus Fulcherius Carnotensis lib. 3. Hist. Hierosolym. cap. 17. *Cumque murum Saraceni per quinque dies jam aliquantulum lessissent, & Minas desuper delapidando plures diruissent &c.* Et iterum cap. 35. *Gives quoque per muri Minas nostros, tam sagittis, quam lapidibus sive spiculis crebrè valde ladebant & vulnerabant.* Vita S. Columbani: *Tecta itaque templi, culmina murorum restaurat, Minas, cætra, queque ad Monasterii necessitatem pertinent.*

MINARIUS, ii. Fosso cunicularius. Villelm. Brit. 2. Philip.

sub eisque secare Minarius instat.

MINATOR, oris. Idem. Charta Comitis S. Pauli: *Super turri autem illa locuti sumus cum Duce Vezero, viro prudentissimo & discreto, dicentes ei, quod nullo modo possit capi, nisi per Minatores & petrarias caperetur.*

MINO, as. Cuniculos ago. Vide *Mina*.

MINERVA. Vide *Pallas*.

MINIMO PROVOCARE. Per adagium dicitur de provocantibus ad certamen per contemptum. A gestu dimicantium, qui minimo digito porrecto ad pugnam provocant. Eleganter Horatius ad animi ac literarum contentiones detorsit l. 1. Serm. 4. *Crispinus minimo me provocat.*

MINISTELLI. Vide *Bardi*.

MINISTERIALES. Servi dicebantur infime quandoque conditionis; ut liberis oppositi saepius legantur. Iudicium interdum in aula, seu palatio Regio, Longobardorum Principum ævo, multiplici gaudebant Prefectorum genere. Membrantur alicubi tanquam curatores & ministri Ducum, Comitum, & Dominorum feudalium. Variatum quippe est incredibilem in modum super eorum hominum conditione, pro vario nimirum temporum & Principum arbitrio; ut non uno in loco memini me prolixius in similibus ostendere. Charta Ludovici Pii Imperatoris: *Alius verò census ab eis neque a Comite, neque a Junioribus, & Ministerialibus ejus exigatur.* Vide *Vassalli*, *Castrenses*, *Aldii*. Iudicium occurrit in Notitia Imperii, & non uno in loco illustrantur a Pancirolo. Licet multiplicem habuisse legantur usum in aula & palatio posteriorum Imperatorum, constat tamen id fuisse militia genus, quæ castrensa obiret munia. Vide quæ latè diximus in voce *Municipes*.

MINOTAURUS, auri. A Plinio & Gellio refertur inter effigies, quæ pro signis militaribus sustollent hastis apud Romanos. De Minotau-

ro militaria signa condecorante sic scribit Festus: *Minotaurus inter militaria signa: quid non minus occulta esse debent consilia Ducum, quam fuit domicilium ejus labyrinthus.* Sed hoc nimis longè petitum, & putidiùs quam pro dignitate Romanorum excogitatum a Festo. Constat autem in extollendis animalium figuris in militibus signis non aliam habuisse rationem Romanos, quam, ut ea animalia pugnacia essent. Ideo lupos etiam, equos, apes, & præcipue aquillas admirerunt. Plin. lib. 10. cap. 4. *Romanis legionibus Aquilam C. Marius in secundo Consulatu suo proprie dicavit. Erat & antea prima: cum quatuor aliis Lupi, Minotauri. Equi, Aprique singulos ordines anteibant. Paucis ante annis sola portari in aciem cæperat, reliqua in castris relinquebantur: Marius in totum ea abdicavit.*

MISCELLA, &c. Certamen, sed ferè tumultuarium, & collectitum. Statuta Patavina Rubr. 45. Hoc tamen statutum non habet locum in stormeno, *Miscella*, aut in prælio. Licet vocabulum *Miscella* remota proveniat a verbo *misco*, nihilo minus proxime proflit a voce Etruscorum *Mislea*, juxta observationem a nobis non semel factam de vocabulis infimæ Latinitatis, quorum thema & origo non est acoerenda a Latio veteri, sed ab idiotismis gentium Europæarum. De *Mislea* N. Ant. 42. Allora si ricominciò la *Mislea*, e lo cavaliere parlò a Lancillotto. Joann. Villan. l. 8. 38. Onde si cominciò una grande zufata e *Mislea*. Bocc. Theseid. lib. 8.

*Nè si partì di corto la Mislea,
Peroche Admeto far di più intendea.*

Et ibidem.

*Ma non dimen durava la Mislea
Crudele e fiera, e quanto ella porea.*

Eiusdem notionis est vocabulum *Mischia*. Albertan. Giudic. *L'huomo adiroso incomincia le Mischie, ma colui, che è soffrente mitiga l'incominciate.*

MISERICORDIA, &c. Genus sicæ vel pugionis. Originem nominis trahit Falces, quoniam eo pugionis genere instructi, prostratos hostes ad implorandam misericordiam adigerent. Gaufredus Vosiensis lib. 1. Chron. *Cumque se ad muli pedes inclinaret, abstrato Burgenis gladio, qui Misericordia vocatur, crudeliter militi infixit.* Charta Communiæ Atrebatenis: *Quicunque cultellum cum cuspede, vel curtam spatulam, vel Misericordium, vel aliqua arma multitoria portaverit.* Legitur etiam frequenter apud veteres Gallicos, præsertim Poetas.

MISERIOR MONOMACHIS. Per modum adagii de iis dicitur, qui extremis calamitatibus conficiantur. Durissima quippe lege Monomachi congregantur; ut nimirum alter vel uterque certando vitam finiat; cuiusmodi erat consuetudo gladiatorum apud Romanos. Parcemia refertur ab Athenæo ex Podisippo quodam Comico, cuius hos refert versiculos:

*Vidit mali nil, navigandi qui est rufus;
Ipsis Monomachis miseriiores nos sumus.*

MISSICII MILITES. Occurrunt apud Svetonium in Nerone cap. 48. *Equo autem, odore abjecti in via cadaveris, consternato, detexta facie, agnitus est a quodam Missicio Prætoriano, & salutatus.* Prætorianus hic Missicius, miles est veteranus missus a militia Prætorianorum. Missicii

ficii proinde milites dicuntur, qui a militia missi sunt, nec amplius militant. Legebatur vulgo apud Svetonium indicato in loco *Missicum*, quasi proprium esset militis Prætoriani nomen. Sed planè castigatissima est lectio pro missis a militia. Dicitur autem ad eundem modum *Missicus*, ac subditicius, adscripticius, & alia similia, quæ alii per se scribunt. Vide Salmas. ad Trebell. in triginta Tyrannis, ex quo insuper corripe Glosas Isidori, qui Svetonii locum respiciens, mendosius corruptus: *Missilius*, qui missilia exhibet. Lege autem *Missicus*, qui militiam exivit.

MISSILE, is. Substant. Stat. lib. 5. Theb. multa crinitum missile flamma. Sed in soluto sermone non castigatus dices

MISSILIA, um. Hoc nomine comprehenditur quidquid manu, arcu, fundâ, machinis eminens jacit. Sagittæ nimirum, lapides, pila, jacula, glandes plumbeæ, & similia. Virgil. lib. 10. proturbantque eminens hostem

Missibus.

Livius non uno in loco tormenta missilia dixit machinas emissorias. Locutus est haud dubiè figuratè, ipsis attribuens machinis five tormentis, quod proprium erat excusorum lapidum, vel jaculorum. Quod autem legitur apud Hirutium de Bell. Afric. *Ballista missa a nostris turrem dejecit*. Id nimirum audacter, & proxime ad libertatem Poeticam, ad quam Historicis licet accedere, prolatum est. Idem certe esset dicere ballistam mittere, ac apud nostrates mittere murale tormentum. Neque enim ballista, catapulta, vel bombarda, quæ machinæ sunt; sed excusæ ab illis sagittæ, faxa, vel pilæ, mittuntur. Verum, ut dixi, multa Historicci cum Poetis habent communia.

Missio. Dimissio, solutio a militia. Alia honesta est, & ab Imperatore indulgetur stipendiis emeritis. Alia causaria nominatur, cum propter morbum, vel corporis vitium bello contractum miles solvit a militiæ laboribus. Tertia ignominiosa, cum propter delictum milites a sacramento solvuntur, erasis eorum nominibus ex brevi vel albo militiæ. Ulpianus in l. 2. §. ignominiae ff. de iis qui not. inf. *Multa sunt generæ missionum*. Est honesta, qua emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur. Est causaria, qua propter valetudinem laboribus militiæ solvit. Est ignominiosa, qua toties est, quoties is, qui mittit, addit nominativi, ignominia causa scemmittere; semper enim debet addere, cur miles mittatur. Martianus in L. milites agrum, §. missionum, ff. de re milit. *Missionum generales cause sunt tres, Honestæ, Causaria, Ignominiosa*. Honestæ est, qua tempore militiæ impleto datur. Causaria quum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renuntiatur. Ignominiosa causa est. quum quis propter delictum sacramento solvit, & is, qui ignominia missus est, neque Romæ neque in sacro Comitatu agere potest. Etsi sine ignominia mentione missi sunt, nihilominus ignominia missi intelliguntur. Habes missionum genera. De singulis operosis a nobis dicitur separatim. Consule proprios Titulos. Interim advero, certum aliquid a quibusdam statui in formulis dimittendi: ut qui honesta missione mitterentur, dicerentur solvi sacramento militari. Ammianus lib. 30. *Tandemque honestæ sacra-*

mento solutos revertitur ad larem. Qui ob delictum in poenam dimitterentur missione ignominiosa, eos dixerat abiectos sacramento. Idem Ammianus lib. 25. *Abiecti sunt autem sacramento etiam alii quatuor, ob flagitium simile vexillationum Tribuni*. Postrem de causariis ajunt eos sacramento removeri. Verum hæc argutulè potius, quam verè observata a Grammaticis. Nam, ut alia multa reticeam, idem Ammianus lib. 24. sacramento solutos dixit ignominiosè dimissos: *Duos Tribunos sacramento solvit, ut desideris & ignavos*.

2. Illud autem vel maxime expetendum præmium supererat veteranis, postquam cunctis stipendiis missione impetrassent honorarium atque perpetuam, quod illis agri dividebantur, ne turpem deformemque senectutem cogarentur trahere, postquam ætatem Martiis laboribus attrivissent. Servius ad illud Virgilii lib. 12.

*En agros, & quam bello Trojane petisti
Hesperiam,*

Ita scribit: *Confuetudo erat, ut vittores Imperatores agros militibus suis darent*. Higinus etiam: *Multis legionibus contigit bellum feliciter transigere, & ad laboriosam agriculturæ requiem primo tyrocinii gradu pervenire: nam cum signis & aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur: modus agri proportione officii dabatur*. In ea agrorum divisione interdum jus coloniæ reperio, ut apud Livium lib. 6. & alibi: interdum verò distributi memorantur agri sine ulla commemoratione coloniarum. Dividebantur autem agri, aliquando ex Senatusconsulto, interdum rogatione populi. De plebiscito ita Livius lib. 35. *Vibonem colonia deducta est ex Senatusconsulto plebis quescito, tria millia & septingenti pedites jerunt, trecenti equites: quinaduena jugera agri data in singulos pedites, duplex equitibus*. Ex quibus verbis addisce divisionem agrorum per jugera fieri solitam, & duplo maiorem portionem assignatam equitibus. De Senatusconsulto præter commemoratum Livii locum, alium habes lib. 32. ubi narrat decretum fuisse a Senatu, demandatumque Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hispania stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret. Addit Vellejus Paterculus per extrema Reipublicæ tempora invaluisse, ut sine authoritate Senatus milites in agros deducerentur ab Imperatoribus; easque colonias militares fuisse nuncupatas. Dividendi porrò agri, vel ab hostibus erant capti, vel ære publico coempti a possessoribus; ne quod alteri cedebat in lucrum, aliis incommodaret. Ubi valde notanda sunt verba Appiani lib. 2. *Vos pro rebus gestis præmia, quæ olim dabat populus, referetis: qui nec suis nec innocentibus hominibus agros adimebat, neque illis aliena donabat, neque injuria facienda, gratiam referri oportere putabat: idemque hostes vittos non omni agro, sed parte mulctabant; in eamque emeritos deducebat, ut essent, quasi hostium, quos devicissent, custodes: cumque sepe agri armis parti non essent satis, publicos quoque divisit; aut alios emit: hoc pacto deducere populus solebat sine cuiuspiam follicitudine ac molestia*. Jam qui præter agrorum divisioni Curatores agrorum dicebantur, ut docet Cicero pro lege Agraria. Peragebatur postrem deductio militum in agros dividendos more militari, vexillis expli-

explicatis sub signis & aquila, ut ex Higino superius commonistravi. Appianus etiam scribit, milites a Cæsare cum armis, quibus meruerant, atque iisdem ordinibus in agros esse deductos. Ea celebritas præsertim locum habebat, cum jure coloniæ assignarentur agri. Omissas solemnitates illas & ceremonias in Colonia Tarentina & Antiana Tacitus queritur per hæc verba: *Non ut olim universæ legiones deducebantur cum Tribunis & Centurionibus, & sui cujusque ordinis militibus, ut consensu charitate Rempubl. efficerent, sed ignuti & inter se: diversis manipulis sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium, repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.* Vide *Colonia*.

MISSIO CAUSARIA. Vide *Causarii*.

MISSIO GRATIOSA. Impetrari solebat ab Imperatore vel Prætore per gratiam & ambitum. Eam tamen Censores faciebant sëpe irritam. Ejus rei exemplum habes apud Livium lib. 43. *Missorum quoque causas sese cognituros esse, & quorum ante emerita stipendia Gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri jussuros.*

MISSIO HONESTA. De divisione missionum militarium honestæ & ignominiosæ dictum est in Titulo *Missio*, & de ignominiosa quidem etiam separatim. Honesta missio duplex fuit apud Romanos; alia justa, alia honoraria vel gratiosa. Justam dicebant, qua donati erant, qui spatium omne legitimæ explessent militiæ. Gratirosa vel honoraria concedebatur extra ordinem honoris causâ. Ulpian. lib. 3. de utraque: *Missio honesta est, quæ emeritis stipendiis, vel ante, ab Imperatore indulgetur.* Macer lib. 49. de missione honesta justa: *Missio honesta est, quæ tempore militiæ expleto, datur.* De gratiosa Liv. lib. 44. Quoniam ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset. Quinam verò apud Romanos præscripti fuerint legitimæ militiæ anni, quique apud eosdem extiterit stipendiiorum numerus, suo loco exposuimus. Addo ex Isidoro lib. 9. justam missionem adeptos vocatos fuisse Veteranos vel Emeritos: & ex Festo, gratiosam consecutos missionem dictos fuisse Beneficiarios. Sed vide apud nos *Beneficiarii*. Vide *Missio*.

MISSIO IGNOMINIOSA. De hac dixi in Tit. *Missio*. Hic subjicio duplex exemplum, sive formulam ignominiosæ missionis, qua nimirum miles ob delictum a militia solvebatur. Alteram habes apud Hirtium de Bell. Afric. C. Aviene, quod in Italia milites populi Romani contra Remp. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, quodque mihi, Reique publicæ inutilis fuisti, & pro militibus tuam familiam, jumentaque in naves imposuisti, tuâque operâ militibus tempore necessario Respublica caret: ob eas res ignominiae causâ ab exercitu meo te removeo, bodieque ex Africa abesse, & quantum potes, proficiisci jubeo. Itemque te A. Fontei, quod Tribunus militum seditionis, malusque civis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saliene, M. Tyro, C. Clusinas, cum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consequuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni, aut utilles fueritis, & magis in seditione concitandi milites adversus vestrum Imperatorem quam pudoris modestiæque fueritis studiosores, indiguos vos esse arbitror, qui in meo exercitu or-

dines ducatis: missisque facio, & quantum potest, abesse ex Africa jubeo. Alia occurrit apud Salustium in hanc formam: *Ubi eum tota concione ab exercitu cogit discedere, dicit se ejus opera non usurum, eumque ab armis dimittit.* In quibus verbis observa Ducis increpationem illam, inspectante exercitu, & adstantibus Ducibus de tribunali, & pro concione prolatam, vim quandam acerbissimam habere oportuisse ad rei animum, supra quam quisquam aestimare possit, pervadendum altissime, atque consuicandum. Aderat quippe opinio, & recordatio perpetui dedecoris, cuius indelebili afficiebatur notâ, qui per eam missionem solvebatur a militia. De fratris armis, calcaribus amputatis, soluto cingulo, aliisque ritibus removendi a militia diximus in aliis titulis, quos vide in Indice secundo Cap. XLV.

MODIOLUS. i. Dicitur a forma modiorum, quibus frumenta & arida metimur, vernacula nostrorum voce *Mogiuolo*. Ab hujus similitudine Hero Machinarius & Vitruvius sic appellant rotunda quedam vascula, seu orbiculos ferreos in machinis. Vide Baldum in Vitruvium. Ab Herone autem Modiolus dicitur in machinis ea rotæ pars, quæ axem circumambit, cuique affixi sunt radii: vulgo: *Badile*.

MODULUS. Horat. Epist. 1. 7.

Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.

Pro rei deformatione etiam sumitur a Vitruvio. Vocem Latinam probe Itali reddunt *Modello*.

MOENIA, um. Ennius singulari numero dixit *Mœne*, teste Festo. Veteres, ut notat Servius, pleraque vocabula, quæ nos per v dicimus, pronunciabant per dyphthongum æ. Ad hunc modum *pænio* dicebant pro *punio*, & *Pænica Regna*, nobis *Punica*: ex quo reliquam habemus vocem *Pæni*. *Mœnire* autem illis erat, quod apud nos *munire*. Plaut. in Bacch. *Pergamum divina mœnitum manu*. Idem in Milit. *Magna mœnis mœnia*. Addo pro voce nostri Latii *Murus* Priscos dixisse *Mœrus*: & quidem Servius ubi apud Virgil. lib. 10. legitur,

Quin intra portas, atque ipsis prælia miscens Aggeribus murorum,

Putat legendum *Mœrorum*. Pomœrium quoque dicitur, quod est post murum. Proinde quemadmodum mœnire est munire, sic mœnia erunt loca munita. Atque hinc habes etiam etymon vocis *Amœnus*, nimirum a particula Græcorum negante, & Latinorum *Manitus*; quoniam amœna loca aperta sunt, non septa & munita. Quanquam verò muri & mœnia sine discrimine usurpari soleant, scias tamen non nihil differre: nam murum dicimus ambitum quidpiam quomodolibet cogentem, mœnia, munitiones, vel murum munitum, portis scilicet, propugnaculis, turribus, aut quovis genere munimenti. Clare ista dividit Virgil. l. 2. *Aeneid*.

Dividimus muros, & mœnia pandimus Urbis. Et Cæsar l. 2. Bell. Civil. *Cum pene ædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur.* Hinc falsò tradit Valla l. 4. mœnia de urbanis etiam dici ædificiis. Quoniam verò muri, seu mœnia arcium urbiumque corona sunt, & præcipuum atque perpetuum munimentum, quod illas amplectitur, ideo de iis apud Scriptores bellicos prolixa est tractatio. Primùm omnium, quod

quod eorum materiam attinet, alii sunt lateritii muri, extructi scilicet e terra coctili, quæ in quadras massulas compacta calcem & fossitiam arenam admodum tenaciter recipit, & longe firmissimam ministrat defensionem. Alii sunt e lapidibus structi interdum grandioribus & quadratis, quandoque brevioribus & opere reticulato. Recentioris militiae Architecti structuræ terræ coctilis, sive laterculorum utuntur in arcium muris condendis. Ea scilicet materia, ut pote mollior, ictus bombardarum, aut impunè, aut minore excipit damno, quam muri lapidei, qui obnitentes apertorem aditum scissuris exhibent. Observavit id Hero de machinis bellicis cap. 9. ubi sic loquitur: *At sciendum est, quod lapidei muri citius quam lateritii incutuntur atque rumpuntur. Nam propter fungositatem ac mollesciam ipsius lateris, ea, quæ ab Ariete fit percussio, debilis & labilis est, excavans potius ac fodiens laterem, quam rumpens atque perfringens. Lapis vero adversus ferri duritatem resistens vehementer percussionem suscipit, atque ita concutitur.* Ex quacunque autem materia muros arcium feceris, validos illos firmosque esse oportet. In hac parte admodum accuratos fuisse veteres Architectos ostendunt Scriptores Architecturae veteris militaris. Vitruvius lib. 1. cap. 5. *Interior parte substructionis, fundamentum distans ab exteriori introrsus amplio spatio constitendum est: ita uti cobortes possint, quemadmodum in acie, instructæ ad defendendum supra latitudinem aggeris consistere. Cum autem fundamento ita distantia inter se fuerint constituta, tunc inter ea alia transversa, conjuncta exteriori & interiori fundamento, pettinatum disposita, quemadmodum serræ dentes solent esse, collocentur. Item vegeta lib. Menses passus elidi, bac ratione perficitur. Intervallo pedum vicenüm interposito, duo intrinsecus parietes ædificantur, deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illas mittitur, vectibusque densatur; ita ut a muro primus paries parum inferior, secundus longe minor ducatur, ut de plano civitatis ad similitudinem graduum, quasi clivo, molliusque ad propugnacula possit ascendi. Quia ne murus ullis potest arietibus concurti, quem terra confirmat; & quovis casu destructis lapidibus, ea, quæ inter parietes densata fuerit, ad muri viciem ingruentibus moles obssistit. Altitudinem etiam & crassitatem murorum passim est animadvertere apud veteres Scriptores. Et quidem olim crassiores erant lapidei muri, quam nostrates sunt. Nam adversus ictus bombardarum plus habent adminiculi vel obstaculi terrei aggères post murum lateritium, cujusmodi ferè operibus utitur recens militia ad eludendos tormentorum ictus, quæ in molliori materia recepta minus noxia sunt; cum adversus duriores lapides vim habeant longe validiorem ad perfringendum & diruendum. Cæterum de magnitudine, & altitudine murorum veterum hæc habet Appianus in Mithridatico: *Pyræ muros Atbenis altitudine fuisse quadraginta circiter cubitorum, saxe quadrato instructos. Expressiùs de iisdem Thucydides: Latitudine fuisse tanta, ut dæ currus juncti inter se, vel obvii, per murum transirent: introrsus autem neque cemontum neque lurum interpositum, sed junctos & coagmentatos grandes lapides, qui secti quadratique essent, eorumque**

exteriora ferro & plumbo revincta. Animadversione dignum est quod apud Thucydidem, tanquam singulare & admirandum de muris Pyræi memoratur; ea nimurum fuisse crassitie, ut geminos currus junctos vel obvios commodè caperent; id in munitionibus militiæ recentis esse non ita rarum. quo genere excellunt muri Lucensis Reipublicæ, consitis etiam præmagnis arboribus inumbrati, per quos ultrò citroque commeantes currus admodum commodè ferri solent, Quod autem crassities muri interior non ex terreno aggere, sed ex secto constaret marmore, id planè demirandum, & privata laus fuit murorum Pyræi. Observa etiam Veterum morem revinciendi quadratos murorum lapides ære & plumbo. Res omnino erat immensi dissipendii; verùm eo catenati operis munimine, validiora reddebat moenia adversùs impressio- nem arietum & ballistarum. Magis verò magis que notandum est tantam artis præstantiam in ejusmodi quadratorum lapidum commissuris fuisse adhibitam, ut ea ligamenta acutissimos etiam oculos quandoque fugerent, ac plane perpetuum & continuatum opus videretur. Id de muris Byzantii præsertim tradit Herodianus lib. 3. additque eorum reliquias suo etiam ævo tanquam rem prodigiosam conspici, non sine spectatorum admiratione, qui artem ingeniumque eorum, qui illos struxerunt, robur verò eorum, qui dejecere, obstupescerent. Athenarum Pyræum, & magnanimitatem Periclis æmulatus est Herodes ubi Cæsaream urbem firmissimo portu nobilitavit. Ad hunc excitandum jacta in profundum saxa admiranda longitudinis & latitudinis, ut refertur a Josepho de Bell. Judaic. lib. 1. Sed Rex liberalitate ac sumptibus devicta natura Pyreum pars sum fabricavit, & in ejus penetralibus alias navibus stationes fecit altissimas. Et quoniam ei locus adversabatur, tamen ita cum difficultate certavit, ut firmitas quidem structuræ nequaquam mari cederet; pulchritudo verò tanta esset, quasi nulla res ardua præpedisset ornatum. Metitus enim portus spatiū per viginti ulnas in profundum saxa demisit, quorum pleraque pedum quinquaginta longitudinis, & altitudinis novem, & latitudinis decem, nonnulla verò etiam majora fuerunt. Ubi multis prosequitur ejus amplitudinem portus & admiranda opera pertexere. Idem Scriptor lib. 6. enormem saxonum magnitudinem refert, quibus Agrippa nova jecit fundamenta Hierosolymitanæ Urbi muris coronandæ: Pater hujus Regis eodem nomine Agrippa murum quidem ita, ut prædixerat, inchoaverat. Veritus autem Claudiu[m] Cæsarem, ne magnificentiam constructionis ad novarum rerum ac discordia suspicionem traheret, fundamentis tantummodo jactis ab opere destitit: nec enim expugnabilis esset civitas, si perfecisset muros, ut cœperat. Saxa enim viginti cubitis longa, & decem lata contecebantur, quæ neque ferro facile suffodi possent, nec machinis dimoveri. Quemadmodum autem ea murorum firmitas necessaria erat vetustis arcibus adversus arietes; sic etiam excellens altitudo adversus turres ambulatorias oppugnatorum. Ab hac enormis murorum altitudinis necessitate absolvitur recens milicia, postquam desiere ambulantes illæ turres, & in earum, veterumque machinarum locum tormenta ignaria successerunt. Legimus etiam, arcium mu-

ros seu mœnia non constructa in directum, & solum turribus per certa intervalla dispositis discriminata fuisse, sed flexuosis & obliquis sinibus veluti serpentia; ad majorem tutelam exædificata; ut non solum a fronte, verùm etiam a lateribus, atque adeo a tergo, ab hostilibus machinis tuta & indemnia redderentur. Apertè id Vegetius tradidit lib. 4. c. 2. *Ambitum muri directum Veteres duci noluerunt, ne ad istius arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus clausere urbes; propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione constructum vel scalas, vel machinas voluerit admoveare, non solum a fronte, sed etiam a lateribus & prope a tergo, veluti in sinum circumclusus, opprimitur.* In eandem sententiam Tacitus de muris Urbis Hierosolymæ: *Duos colles immensum editos clauerant muri per artem obliqui, aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad istius paterent.*

2. Illud etiam prudenter & callidè excogitatum, ut dupli & quandoque triplici etiam murorum coronâ oppida consipient. Hoc consilio Tyrii ab Alexandro obfessi duplicitis muri munimentum oppugnantibus objecere, aggere & lapidibus æquato spatio, quod inter utrumque erat murum. Triplici autem murorum aggere, quorum quisque triginta cubitos altus esset, munerunt se Carthaginenses adversus Romanos, ut fusè memorat Appianus. Eadem ferme de muris Urbis Hierosolymitanæ scribit Josephus. Quod autem in illis longe erat mirabilius, e marmore candido omnes erant constructi: singula verò faxa viginti cubitis longa, decem lata, quinque alta erant. Distributæ etiam per certa spatia turrens admirandi operis, ad majorem & quasi sempiternam urbis securitatem. De dupliciti vel triplici murorum ambitu expressum habemus a Vegetio documentum lib. 4. cap. 23. *Quod si tanta vis fuerit, ut murus arietibus perforetur, & (quod saxe accidit) decidat, salutis una spes supereft, ut destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostesque inter binos parientes, si penetrare tentaverint, perimantur.* Turrens per certa intervalla dispositæ muros tuebantur. Vitruvius lib. 1. cap. 5. *Turres sunt projiciende in exteriorem partem, ut cum ad murum hostis impetu velit appropinquare, a turribus dextra ac sinistra vulneretur.* Et paulo post: *Intervallo autem turrium ita sunt facienda, ut ne longius sit alia ab alia sagittæ emissione: uti si qua opqueritur, tum a turribus, quæ erunt dextra & sinistra, scorpionibus, reliquisque telorum missiōnibus hostes rejiciantur.* Quomodo verò urbes suas firmissimo munimento directis trabibus, multo aggere convestitis firmare consueverint Galli veteres, sic exponit Cæsar lib. 7. Bell. Gallic. *Muris autem omnibus Gallicis hæc est fere forma: trabes directæ, perpetuae in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes in solo collocantur. Ex revinciuntur introrsus, & multo aggere vestiuntur. Ea autem, quæ dimicimus intervalla, grandibus in fronte axis effaciuntur. His collocatis & coagmentatis, aliis insuper ordo adjicitur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis; singulæ singulis axis interiectis arte contineantur.* Sic deinceps omne opus contextur, dum justa muri altitudo expleatur. *Hoc cum in speciem deforme non est,*

alternis trabibus aut saxis, que rectis lineis suos ordines servant: tum ad utilitatem & defensionem urbium summam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit: quæ perpetuis trabibus, pedes quadrage nos plerunque introrsus revincta, neque perrumpi, neque distracti potest. Quoniam verò Aequulanum Oppidum, quod est in Lucanis, mœnia habebat trabibus solum prætenta sine ullo lapidum præsidio, idè fascibus sarmentorum admotis incensum est oppidum atque direptum, ut scribit Appianus lib. 1. Bell. Civil. Sed de congrua murorum materia videndus est Vitruvius lib. 1. cap. 5. & lib. 8. cap. 3.

3. Nos adnotare non prætermittimus, ad usum recentis militiæ commodiora esse mœnia, in plano posita & declivi, atque adeo humiliata, ut recipere possint desuper tormenta in hostes explodenda, & depressione sua minus patescere adversus hostium insultus. Nam quod attinet munimenta propugnaculorum, aliaque arcium ex opere terreo præsidia, ea scilicet suis in locis venient explicanda. Addo muris Veterum pinnas desuper fere impositas fuisse; quod non solum ad speciem & ornamentum; verùm etiam ad tegimen, & nocendi opportunitatem faciebat. Nam capita scalarum minus commode sic recipiebant muri; locatiqne post pinnas præsidarii facilius arcebant hostes sagittis atque missilibus. Peregrinum verò in primis novumque murorum inventum Spartanorum fuit. Nullis Sparta præcingebatur muris ex antiquissimo instituto: quod dicerent Lacedæmones, ibi Spartam muros habere, ubi non habet: pro muris siquidem iis esse pectora civium. Idem de priscis Romanis effertur a Strabone l. 5. *Non a locorum munitionibus, sed ab armis innataque virtute, tutelam habere Romanos. Non viris mœnia, sed viros mœnibus propugnacula fore putabant.* Ea nempe tegumenta & munitiones ignaviam & cordiam alere oppidanorum. Speciosè id simusque jactanter & superbè proditum. Cæterum eam institutionem denudatas muris colendi civitates, cui etiam suffragatum fuisse liquet Platonem, multis & validissimis improbat argumentis Aristoteles lib. 7. de optimâ formâ Reipublicæ administrandæ. Illud non ex Platonicorum secta, sed ex nostræ Religionis præscriptionibus certum est. atque perspicuum, potissimum urbium firmitatem, & plusquam adamantinos muros a civitate honestis sanctissimisque moribus constituta consurgere. Vedit id etiam, ea in re Platone ipso sapientior, facetissimus Comicorum Plautus; apud quem in Persâ virgo quædam optimè morata, cum interrogaretur, an satis munitum sibi oppidum videretur, in hanc sententiam respondit.

Si incole bene sunt morati, pulchre munitum arbitror:

Perfidia & peculator ex Urbe, & avaritia si exulant.

Quarta invidia, quinta ambitio, sexta obtrectatio;

Septimum perjurium. To. euge. Vir. ostava indiligentia;

Nona injuria; decimum quod pessimum aggressu scelus.

Hec nisi unde aberunt, centuplex murus rebus servandis parum est.

*Addit, quod Divino axiomate multò fuit ante-
fancitum Psalm. 126. Nisi Dominus ædificaverit
domum, in vanum laboraverunt qui ædificant
eam.*

4 Murorum brevitatem nonnunquam causam fuisse ut validissima cæteroqui oppida hosti succumberent, discimus exemplo Syracusarum, de qua Urbe a Marcello obsessa ita Livius de Bell. Punic. lib. 5. *Quod cum sepius commearent, unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides æstimandoque ipse secum, qui in fronte paterent, simul altitudinem muri, quantum proxime conjectura poterat permensus, humilioremque aliquanto præstina opinione sua, & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem, ad Marcellum rem defert. Imbecilla vero vel maxime deprehenduntur mœnia, quæ ligneæ materiæ compactæ sunt, præsertim si nullo admisso opere cæmentitio per certa interstitia, tollantur. Cum sic eductos Delii muros offendissent Bœotii facili negotio eosdem igne absumperunt. Quoniam verò ad incendium propagandum usi sunt mirabili quodam machinamento ex antenna perforata, cum lebete alligato, ignem mox conceptum follium nisu, libet hic & machinæ genus, & muros dirutos describere verbis Thucydidis lib. 4. Adversus Delium castra movent, aggressisque munimenta cum aliis opugnandi generibus, tum verò machina admota ad hunc modum facta. Antennam ingenitem cum geminas in partes secavissent, omnem excavant, eamque rursus veluti tibiam affabre compingunt, & in ipsius summo libertem catenis appendunt, ad unco super illud ferreo rostro ad insufflandum, quod ab ipsa antenna procedebat; ejus ligno magna ex parte ferrato. Hanc machinam longo spatio carris adveniunt muro admoveunt, qua maxima parte vitibus erat lignisque construtus. Ubi admota est, grandibus follibus ei capiti antennæ, quod ad ipsos speßtabat, applicitis, statum cœnt: qui statu acriter actus in abenum, pranas & sulphur, & picem habens, ingentem fiammam excitat, murumque incendit, ita ut nemine super eum perstante, sed omnibus in fugam se dantibus, munimenta cœperentur. Video nostrorum temporum Architecturam machinariam, cui negotium est cum majoribus fulminibus & prægrandibus ollis incendiariis, irrisuram facile tam rude & obscurum machinæ genus, Verùm vilesunt apud nos hodie, postquam tot tantaque incrementa cœpit res militaris, quæ Antiquis illis, non solum in pretio, verum etiam admirationi fuere. Reliquum esset, ut postquam de murorum constructione multa exposuimus, de eorum etiam per bellicas machinas dejectione aliqua suggereremus. Verùm de his satis in voce Demolitio,*

MOENIA FERREA NON TERREA. Adagium relatum a Platone lib. 6. de Legibus. *Quo monemur non tam urbes defendi a muris probè munitis, turribusque durissimis, quam a ferreis armatorum peitoribus. Ortam putaverim dictiōnem hanc veterem a prisco illo sermone de Spartanis, qui denudatani mœnibus colentes urbem, eandem armatis peitoribus gloriisius propugnabant, illud subinde jactantes. Sparta māros habet ubi non habet.*

MOLES, is. Vossius vocem militarem agnoscit, Græca origine a dimicazione. Sic enim scribit:

Quare melius fortasse a μῆλος, quod πόλεμος, frue μαχλω, notat. Ita proprie erit vox militaris. Confirmat Mayo i. Eneid.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Quasi verborum sententia sit: Tamdiu, tamque variè pugnatum est, ut gens Romana condetur. Sed nimia ea est prurigo græcissandi in Latinis originibus. In versu autem Virgiliano nihil indicatum certaminis, aut rei militaris. Sumitur autem ibi moles pro re magni momenti, vel ponderis. Scaliger trahit a mola farinaria, quæ lapis solet esse prægrandis. Hoc minus damnem. Levicula autem est difficultas a quantitate syllabæ quæ in mola corripitur, in moles producitur. Alibi enim eam difficultatem diluimus. Id enim in sedeo & sedes, aliisque non paucis distinctionibus Latinis sæpe accedit: & ab ipsa voce moles fit molestus, & molaris quæ priorem syllabam correptam habent. Calepinus a movendo trahit, quod ægrè moveatur. Gerræ. Quidquid præmagnum est & ponderosum Latinè dicimus molem. Arctius tamen & proximius moles Latinis appellantur opera & aggeres, quæ in oris maritimis attolli solent ad tutam stationem navibus præstandam. Cic. ad Attic. lib. 4. Constat enim aditus insula esse munitos mirificis molibus. Cæsar de Bell. Civil. Qua fauces erant angustissimæ portus, molem atque aggerem ab utraque parte littoris jaciebat. Perpetuos ductus operis cæmentitii ad excludendos fluctus, & communendas etiam urbes, Vitruvius lib. 5. cap. 12. vocat progressus. Ad quem locum Philander ita scribit: Progressus appellat aggerum illam continuatam seriem, objectam ad arcendos fluctus, quam nostri ab elata terra levatam dicunt, Græci οὐρα, Latini moles, Itali id appellationis retinuerunt. Neque est omnino dubitandum a Latinorum mole juxta memoratam notionem, propagatam esse apud Italos vocem Molo. Vide Portus.

MONANGON. Vide Angon.

MONARCHIA, &c. Status est & forma civitatis in qua unus est Princeps, qui reliquis imperat. Id regimen præ populari & optimatum probatur maxime a Xenophonte in Cyro; & multis rationibus commendatur apud Platonem, & Isocratem. Ubi enim variari summam potestatem libuit post non ita diuturna temporis intervalla contagione plebis eviluit apud multos, fracta discordiis efforbuit apud paucos; ut postremo ad Reges fessam redire necesse fuerit. Ut verò hæc aliis discutienda relinquam, illud certè habent omnes persuasissimum, in re militari imperium penes unum esse oportere. Evidem per opportunitatem bellicæ administrationis præclarum illud & memorabile effatum Homerus prodidit.

Multos imperitare malum est; Rex unicus esto. Optimo proinde jure Gothefridus Bullionius ad hunc modum tueri inducitur locum & autoritatem Imperatoriam apud Torquatum Tafsum Cant. 5.

Risponde il Capitan: dai più sublimi

Ad abidire imparino i più bassi.

Mal, Tancredi, consigli, e male stimi,

Se vuoi che i grandi in sua licenza io lassi.

Qual fora imperio il mio, se a vili, & imi

Sol Duce della plebe io comandassi?

Scettro impotente, e vergognoso impero:

Se con tal legge è dato, io più nol chero:

M.

*Ma libera fu dato e venerando :
Nè vuò ch'alcun d'autorità lo scemi :
E sì ben io , come si deggia e quando ,
Hora diverse impar le pene e i premi ;
Hora tenor d'egualità serbanda ,
Non separar dagl'infimi i supremi .
Così dicea ; nè rispondea colui ,
Vinta da riverenza ai detti sì .*

Optimum certe Monarchiae regimen esse, probavit genus humanum, quod per tota secula, & quatuor Assiriorum, Persarum, Graecorum, & Romanorum Monarchias, uni parere non dubitavit. Instinctu id etiam naturae aliquo discimus. Unus enim solusque rerum omnium moderator est Deus: unum coelestes orbis alii authorem lucis atque dispensatorem agnoscunt Solem: unum apes Regem ambient: unum armenta & greges sequuntur ducentorem: Romani verò etiam florente Reipublicæ statu, in extremis Reipublicæ causibus, & urgente bellorum necessitate, Dictatorem nominabant, cui, nequid Respublica detrimenti caperet, unicè commendatum. Ipse verò sic obtinebat imperium, ut potestas aliorum omnis toto Dictaturæ tempore prorsus cefaret.

2. Ajo autem sic consentire peritissimos quoque politici status estimatores in collaudanda asserendaque præ ceteris unius potestate, ut nequam proinde sit inficiandum præclarè interdum & gloriösè cessisse plurium regimen. Non admodum quidem frequentis id exempli est, verum summa orbis Romani felicitate id contigisse liquet Romanae Reipublicæ tempore. Rarioris exempli est quod de æquato apud duos imperio in Maximiano & Diocletiano magnificè præfert, & expendit graviter Mamertinus in Genethliaco Maximiani. *Dividere inter vos Dii Immortales sua beneficia non possunt. Quidquid alteruri præstatur, amorum est. Obsupsercent certe omnes homines admiratione vestri, etiam si vos idem parens, eademque mater ad istam concordiam naturae legibus imbuissent. At enim quanto hoc est admirabilius vel pulchrius, quod vos castra, quod prælia, quod pares victoria fecere fratres? Dum virtutibus vestris favetis, dum pulcherrima invicem facta laudatis, dum ad summum fortunæ fastigium pari gradu tenditis, diuersum sanguinem affectibus miscuitis. Non fortuita in vobis est germanitas, sed electa. Notum est sepe eisdem parentibus natos esse dissimiles, certissima fraternitatis est usque ad imperium similitudo.* De Monarchia præter Platonem, Aristotelem, Isocratem & alios videndus in primis est Dio Cassius lib. 52. in gemina oratione M. Agrippæ, & Mæcenatis ad Augustum deliberantem de forma regiminis inducenda.

MONIPPI, orum. Notione Graeca milites sunt ex uno depugnantes equo. Heroum tempore uno equo minime certabatur, nec uspiam earum dimicationum mentio est apud Homerum, ut notat Rhodigin. Lect. antiqq. lib. 21. cap. 31. ex Philostrato. Duabus equis ad currum adhibitus junctisque pugnatum fuit ab Heroibus. Hector tamen, quoniam audacia præstaret, quatuor equis currui junctis præliatus est:

MONITORES. Pro Magistris militarium exercitacionum. Vide *Campidoctor*.

MONOCABALLI. Vide *Singulatores*.

MONOLORES. Vide *Singulatores*.

MONOMACHIA. Latinè certamen singulare. Aliud ludicrum & umbraticum, aliud verum considerari potest. Umbraticum, & ad veræ pugnæ imaginem exercebatur Romæ a tyronibus thoraçœ fictio, gladiisque rudibus & obtusis, quibus feriendi artem, & ictus declinandi condiscerant. Eam concertationem a scrama, hebetis gladii genere, Itali dicimus *scberma, scbermire*. Ludicra hæc & prælusoria monomachia non uno apud Romanos modo erat in usu. Mitti solebant tyrones in disciplinam lanistarum; & primum quidem sub horum magisterio adesse gladiatorum spectaculis, & intuendo condiscere artem ictus ferendi evitandique. Eosdem deinde vel ipsi erudebant lanistæ, vel inter se singulare pugna certaturos publico in ludo committebant, armis tam rudibus & obtusis. Valerius Maximus scribit P. Rutilium, peritissimis quibusque e ludo Cornelii Scauri evocatis, primum omnium edocuisse Romanos artem vulnera infligendi, mentiendique armis innoxii sanguinei verique Martis effigiem. Interdum verò id fieri solitum non magisterio lanistarum, sed in clientelam Romanorum equitum & Senatorum missis tyronibus. Nobilius hoc pacto exercitos illos a Cæsare scribit Svetonius in ejus vita: *Tyrones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos eruditiebat.* Eodem exercitationis genere dimicabant ad palum, ut a nobis est alibi fusè explicatum: & adversus umbram, de qua exercitatione agemus in Titulo *Sciomachia*.

2. Veram & cruentam monomachiam, privata præsertim auctoritate suscepit, meritò leges proscribunt damnantque. Fuit equidem moris antiquissimi, ut ad vitanda urbium atque Regnorum gravissima damna, immensumque militum sanguinem & internencionem, rivales Principes, Duces simul, vel ad id lecti quæstique ex utraque parte bellatores fortissimi prælio singulari dimicantes bellum absolverent. Id mutua sponsione, certis conditionibus, exercitu quandoque inspectante, pugnæque arbitris & parariis utrinque adductis, fieri solitum. De ejusmodi pactionibus abundè est a nobis dictum in Titulis *Fedus, Haraldus, Justa, Juramentum*, & saepe alias. Addo hic locum ex Trissino l. 20.

*E Turrimento allor coll'elmo in testa ,
E con la forte lancia sulla coscia ,
Se n'ando appresso a Corsamonte , e disse .
Corsamonte , io son qui con l'arme indosso ,
Per giostrar teco , e mantener l'onore
De' miei Maggiori , e del paese Goto .
Ma farà ben che noi fermiamo i patti
Prima , e giuriamo al Rè dell'Universo ,
Che s'io ti manderò giostrando a terra ,
• Tu farai mio prigion senza contrasto .
Et anch'io farò tuo , se tu m'abbatti .
Ma se ciascun di noi rimane in sella ,
Combatterem colle taglienti spade ,
E se da te farò ferito o morto ,
Prenderai l'arme mie , rendendo il corpo
Alla famiglia mia per sepellarlo ;
Ch'anch'io farò di te questo medesimo .*

Item illud Alamanni Avarch. c. 3.

*La gran lite , che babbiam , riposta sia ,
Quando non spiaccia a voi , nella virtude
Del buon voistro Clodin , ch'a guerra sia*

F 2 Con

*Con buom ; ch'a di poter le forze nude,
Questo è Gaven , che la fortuna ria
Vuol , ch'a suo danno s'affatiche e fude ;
E se vinto sarà , promette Arturo
Lassaro Avarco libero e sicuro ;
Con tutte l'altre ville , e quel paese ,
Ch'egli ha mai guadagnato sopra voi ,
E ritornarsen pochia ad ali stese
Oltra il Britanno Mar con tutti i suoi ;
Ma se'l Cielo a Gaven sarà cortese ,
E le sue Stelle irate contra a noi ,
Che gli darete Avarco , e quanto in mano
Ritenete de Franchi , e del Rè Bano .*

Eam ob causam , ne regna perpetuis cladibus implicarent , inter se armis decrevisse de Peloponneso legimus Hyllum & Echenum , de Elide Pyrechmam Åtolum & Degmenum Epeum : quorum exemplo de principatu certarunt Tullus & Metius : Liv. I.5. *Ineamus aliquam viam , qua utris imperent , sine multo sanguine utriusque populi decerni possit .* Prætero Trojanum bellum in compendium fere missum privata dimicazione Hectoris & Achillis . De Regno Thebano primùm totius Græciæ viribus , postremo Etheoclis & Polynicis fratrum monomachia depugnatum . De regendo demum Latio , & Laviniae nuptiis armorum judicio cognitum inter Æneam & Turnum . Habes Turni verba apud Virgil. lib. I.2.

*Nuntius bac , Idmon , Phrygio mea dicta
tyranno
Haud placitura refer . Cum primum craftina
cœlo
Puniceis inventa rotis Aurora rubebit ,
Non Teucros agat in Rutulos ; Teucrum arma
quiescans
Et Rutulum : nostro dirimatur sanguine bel-
lum :
Illo queratur conjux Lavinia campo .*

Nihil autem vulgatus , quām ejus generis lectitandis avidè prœliis in Milesiis fabulis Poetarum Italorum jucundissime detineri , quibus a rebus agendis otium suppetit . Et quidem apud Græcos ita pugnandi morem & institutum fuisse antiquissimum author est Strabo I. 8. Variatum tamen liquet super numero bellatorum . Inter Åtolos & Elæos bini utrinque arma sumperunt : Inter Lacedæmonios & Argivos triceni in arenam progressi sunt : Inter Romanos Albanosque terni . Centenos utrinque commisit Theseus apud Boccacc. Theseid. c.5. certaturos pro Æmilie nuptiis , Ducibus agminum Palemone & Arcita rivalibus bellatoribus .

*Ma per cessar tra voi la questione ,
Con l'arme indosso vi convien provare
Nel modo , ch'io dirò . Che Polemone
Cento compagni vegga di trovare
Quali potrà per la sua elettione ,
Il simile a te ancor converrà fare :
Pochia su battaglia nel teatro nostro
Voi farete , e col seguito ancor vostro .
Chi l'altra parte caccierà di fuore
Per forza d'arme , a lei marito sia :
L'altro di lei privato è dell'onore .
A quel giudicio converrà che stia
Che vorrà la Donzella , al cui valore
Commesso da quest' hora innanzi sia :
E lo termine in ciò si sia donato
Un'anno intero : e così fu fermato .*

Quod si hæc adhuc turpitudinis labo non earent , ut admissa tolerari possint , quid erit existimandum de gladiatoriis conflictibus , Romæ , aliisque in florentissimis civitatibus olim publice exhibitis , indictisque ad populi oblectamentum consensione Magistratum , & imperio Principum ? Ea scilicet concertationum portenta nullæ dirarum aut execrationum formulæ fatis devovent . Quis enim non Herculis , ut ajunt , verbis invadat aut digladiantes ipsos , qui diurna prius in scholis exercitatione ad ferendum instruti homines cädere , obtruncare , configere , artem facerent ; aut confertissimi immanitatem atque duritiam populi , qui jucundissimè perfruebatur quæstis anxiè spectaculis , quorum aspectum feræ ipsæ aversis oculis perhorrescerent ? Vide *Gladiatores* . Consule Hugon. Grot. de Jur. Bell. & Pac. lib.3. Mutium Justinopolitanum libro singulari *del Duello* , & multa super hoc argumento congerentem Cangium in Gloss.

MONOMACHI . Latinè singulari certamine dimicantes . Vide *Monomachia* .

MONOXYLOS , ut habet Vegetius : sed emendatiū Monoxyllum , cum neutro genere proferatur apud Græcos . Juxta vocis originem Græcam unicum lignum dices . Propriè Monoxyla sunt naviculæ ex unico ligno excavatæ , quibus Ægyptii per stagna & Nili inundationes utebantur . Authores ejus rei sunt Strabo lib.3. & Plin. lib.6. cap.23. Quomodo verò ex iis pontes conficerentur a militibus fluvios trajecturis , exposuimus in voce *Pons* . Ab horum similitudine , atque adeo , ut suspicor , curuitate , Monoxyla dixit Hero de Machinis bellicis cap.9. ea sustentacula quæ superiū ad secunda juga Testudinis arietariae apponuntur , ut exponit Barocius . Locus de Monoxylis lintribus apud Vegetum legitur I.3. c.7. ubi agit de pontibus : Sed commodius reperitur est , ut Monoxylos , hoc est paulò latiores scaphulas , ex singulis trabibus excavatas , pro genere ligni & subtilitate levissima , carpentis secum portet exercitus , tabulatis pariter & clavis ferreis præparatis . Ita absque mora construetus pons , & funibus , qui propterea habendi sunt , vincit , lapidei arcus soliditatem præstat in tempore . Ejus generis naviculis Cæsar primum in Britannia , mox etiam in Hispania usus . Monoxylorum meminit etiam Polybius , ex quo Livius I.30. *Novasque alias primum Galli inchoantes cavabant ex singulis arboribus* . Adde Virgili locum Georg. I.

cavat arbore lintres :

& Ammiani lib. 24. *Alveis arborum cavararam vesti* . Ex his testimoniis eruitur monoxylorum usum non ad conficiendos duntaxat pontes , verum etiam ad transvectionem valuisse . Accense superioribus Plinium lib. 6. *Regio , ex qua piper monoxylis lintribus Baracen convehitur , vocatur Cottonora* . De usu ejusmodi lintrum etiamnum vigente apud Persas ita scribit Petrus de la Valle Viagg. Pers. p. 1. *Accresciuto da varii torrenti nella Città di Sarù si comincia a navigare , non con barche , formate al modo ordinario , ma fatte d'un solo legno grosso e incavato , col fondo piatto , per la bassezza dell'acqua , e con certi remacci , che sono più tosto pale , che remi ; con le quali barche nondimeno si va benissimo , non solo a seconda ; ma anche contra acqua , e assai ve- luce-*

locemente, e tal ce n'è, che porta dieci e dodici persone, overo buona quantità di roba a proporzione. Et paulo infra: *E non solo a passare se ne servono, ma anco per andare innanzi ed indietro, e fin dentro al Mare a spasso, e a pescare.*

MONOZONI MILITES. Vide *Baltbeus*.

MONS GAUDII. Celeberrima est acclamatio militaris, quam olim universa usurpavit Gallia in suis certaminibus, Regibus ipsis exemplo suo sēpē numero praeūntibus: *Montioje S. Denys*. *Mattheus Parisius in Henrico III. Et facto congressu acclamatum est terribiliter, ad arma, ad arma, binc Regales, Regales, inde Montis-gaudium, scilicet Regis utriusque Insigne*. Ordericus tamen Vitalis lib. 12. Gallorum *Montioie*, non *Montisgaudium*, sed meum gaudium interpretatur: *Sed ingressi, meum gaudium, quod Francorum signum est, versa vice clamaverunt*. Monticulus est prope Lutetiam Parisiorum, ubi S. Dionysius, quem Galliae Reges mirifice ab antiquo coluerunt, Martyrium fortissimè subiit. Mons ille gaudii dicitur, quoniam S. Martyris patrocinium, discussis sēpē numero publicarum calamitatum turbinibus, jucundissimam Galliae serenitatem restituerit, inclamato in rebus adversis loco ipso, quo invictus Christi pugil extremo supplicio cum sociis affectus est. Et quoniam ejusdem S. Martyris effigies, quo modo ibidem colitur, depicta vel intexta vexillis regis a copiis militaribus educebatur, idcirco factum ut Mons Gaudii, *Montioie*, vexilli regalis esset appellatio. De hoc vexillo latè scripsi in Tit. *Auriflamma*.

MONSTRA, &c., & MONSTRATIO, onis. Census, seu recognitio exercitus. Italis *Monstra*, a monstrando vel ostendendo. Hist. Corthusiorum: *Dum Padua fieret Monstra militum*. Ibidem. *Monstra publica, monstrationes armorum*.

MORBUS GALLICUS. Lues venerea, dirissima & exitialis. Contrahitur permistione, vel contactu coquinctorum corporum, scortorum præcipue, quæ corporibus vulgatis viētum quærunt. Multiplex & ramosissima est pestis, nullam non humani corporis partem acerbissimè infestans. Doctores nuper artis medicæ, de ejus morbi causis & remediis multa affatim prodiderunt. De eodem elegantissimum Poema conscripsit Hieronymus Fracastorius. Quoniam per occasionem belli, quod Carolus VIII. Gallorum Rex in Italia gescit, primùm enata ea lues ereditur; eamque quasi mantissam, auctarium & superpondium habuimus cladium acerbissimarum, quæ Italiam universam vastarunt, eam ob causam ejusdem hīc saltem meminisse, non abs re nostra duximus. Sic autem de lue pestifera & ejus origine scribit Paulus Jovius Hist. l. 4. *Sed eo gravior Gallorum adventus omnibus est visus*, quoniam post turbatam quietem, etiam inauditum prioribus sculis morbum nobis importavit, ei hercule persimilem, qui Tiberio imperante sub mentagro nomine, vehementer Romæ grassatus est. Is veluti occultiore visiderum cælo demissus dira ac admirabili contagione sexum omnem ac statem invadebat. Venereis maxime contactibus, & multo accubitu vulgabatur: a pudendis idcirco primū virus erumperbat, sœva serpiginè cuncta passim abrodens. Inde cætera membra, atque ipsa præsertim ora, ulceribus ac pustulis fædabantur. Irrequieti porrò cruciatus singulis artibus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis vastabant: neque tādio misera-

bilis vita confectis, & frustra mortem invocantibus, quisquam mortalium ab arte medica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento vivo, axungia permixto, triduana inunctione convaluerunt. Sed ut enormia morbi vestigia relinquerentur. Alii laboriosa exercitationis generè, & parca exquisitaque virtus ratione, cum sevas manus medicorum alieno periculo remedia querentium effugerent, certiora subsidia repererunt. Fuere qui crederent id malum ab novo Orbe ad Occidentem reperto initium duxisse, & ab Iudæis sub id tempus totâ Hispaniâ pulsis, in Italiā, ceteraque regiones, vario eorum errore delatum, sub id tempus, quo Carolus passim viator Italianam percurrit. Sed ubi & quando cœperit, diligentiores vestigabunt, & verius nomen imponent. Consensu certè multarum gentium Galli cognomen tulit, ita ut ea natio inquieta & vehemens, quæ infestis armis felicitati Italiam & sepius invidit, & hoc quoque pestilentì vulnere inflit, sempiternam nabis odii sui memoriam reliquise videatur. Eadem ferè commemorat Franciscus Guicciardinus Hist. Ital. lib. 2.

MORDERE TERRAM. Vide *Fortitudo*.

MORTARIA, rum. Plaut. in Aul. *Cultrum, secutum, pistillum, mortarium, que utenda vasæ semper vicini rogant*. Recens militia mortaria vocat bases, scaphia, loculamenta, susceptacula, vel capsas æneas ad modum mortarii, quo res tunduntur, extructas, quæ ollas incendiarias majores recipiunt, & in scopum destinatum emittunt. Ex ære solidissimo conficiuntur, ut obsistere possint vehementi impressioni evolantium inde globorum. Humenti terra, & argilla circum imbui solent ad labra, quibus exceptos retinent globos. Non inscite Laonicus Chalcocondylas mortaria vocat bombardas eretas, eorumque ictus jactus supinos. Sic enim scribit l. 8. de reb. Turc. ubi porro ad Mechmetem Regem Turcum refert mortariorum inventionem. *Bombardas eretas supino jactu lipides in altum torquentes primus Rex ille invenit*. Nam bombardæ illæ erætas, sive mortaria, in aerem globum sublimem jaculantur: qui deinde delapsus id penitus, ad quod a bombardario fuerit directus, sternit & comminuit. Exequitata, requiritur libratorum & artificum diligenter ad ea sic inclinanda, ut per interiecta intervalla distantia, sic explosæ eleventur ollæ, ut longum iter dimetentes, decidendo adamussimi perveniant, quo ab iisdem destinatæ sunt atque directæ. *Mortari*.

MORTIS CONTEMPTUS. Vide *Fortitudo*.

MOTA, &c. Pro expeditione bellica. A motu copiarum. *Mossa*. Spicilegium Acherianum: *Immunis erit Crucefignatus usque ad presentem Motam*, & quandiu erit in peregrinatione. Ad eandem sententiam occurrit interdum etiam Motio. Erkempertus in Hist. Longob. *Sequenti anno generali Motionem faciens cum suis Neapolitanis &c.*

MOTIO, onis. Expeditio bellica. Vide *Mota*.

MUCRO, onis. Isidorus & Vossius Græcæ originis hanc vocem faciunt. Martinus pertinet fontes Hebraicos. Propriè cuspidis est & acumen in gladio, jaculis, & quibusvis ferreis instrumentis. Per metaphoram ad herbarum acumina & similia transfertur. Mucronem ab acie distinguit Virgiliius l. 2. *Aen.*

stat

flat ferri acies mucrone corusco

Strifta, parata neci.

Item Seneca ad Lucil. *Gladium bonum dices, non
cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gem-
mis distinguitur, sed cui ad secundum subtilis est
acies, & mucro munimentum omne rupturus.*
*Quemadmodum vero tectum pro domo, sic mu-
cro pro ense figuratè ponitur.*

MUCRONATUS, *a, um*. *Quod mucronem habet*,
vel mucroni est simile. Plin. lib. 25, 13. *Foliis
angustis, mucronatis.*

MULA, &c. Juvenal. 7.

mundæ nitet ungula mulæ.

Et

MULUS, i. Animal bigeneri prosapia ortum. **Irido-**
fus: *In animantibus bigeneribus dicuntur, que ex diversis nascuntur, ut mulus ex equa & asino.* Eidem dicitur a voce Græca μύλη, Latinis *Mola*, quod jugo pistorum subactus tardas molendo ducat in gyrum molas. Aliis dicitur a μόλες, Latinis *Labor*, quodd sit animal laboriosissimum. Eam ob causam rei militari impensè deservit in sarcinis deferendis, quas tergo, vel carrucis impositas impigre convehit. Serviebant verò in vehiculis potissimum viris in Magistratu bellico constitutis. Liv. lib.42. *Magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.* Iisdem Præfectis militaribus, ut certa pecunia numeraretur pro mulis & tabernaculis prospexit Augustum, narrat Svetonius in ejus vita cap.36. *Ut Proconsulibus ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari solebant, certa pecunia constitueretur.* De iisdem mulis, qui Magistribus tradebantur in provincias discessuris scribit Gellius lib.15. cap.4. Ubi hæc habet de Ventidio Basso: *Victum sibi ægre quæsisse, cumque sordidè invenisse comparandis mulis, & vehiculis, quæ Magistribus, qui sortiti provincias forent, præbenda publicè conduxisset.* Lampridius etiam in Alex. in eorundem Magistratum supellectili, sive vasario mulas recenset: *Itaut præsides provinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas; domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, cocos singulos.* Ex recensis lo-
cis facile intelligis notam bellicæ fuisse dignitatis mulos in sarcinarum ministerium traditos. Enervato postea dissolutoque rigore militiae veteris singulis centuriis singuli attributi sunt muli ad sarcinas convectandas. Hinc mentio muli centuriati apud Vopiscum in Aurelian. *Mulum centuriatum communiter curet;* ubi præcipit communi militum labore curandum mulum, ex quo commune in omnes emolumentum redundaret. Adverto etiam eum Salmasio, mulos ad sagmam præcipue, mulas verò ducendæ rhedæ, aut carrucæ fuisse designatas. Hinc mulæ carrucariæ & rhedariæ apud Juris peritos, & apud Varronem. De mulis clitellariis, vel carrucariis meminit Homerus, ubi eos etiam consumptos memorat pestilentia ab Apolline immisæ Iliad.1.

Græcorum primū invasit mulosque canesque ; Addo in Olympicis non equis duntaxat , verum etiam mulis fuisse certatum , tam dorsuariis , quām jugalibus . Pollux Olim certamen quoddam mulorum Olympia celebrabatur : & dorsuariorum mulorum certamen calpe , jugarium verd rhedarium vocabatur . Eorum porrò certaminum me-

tinere etiam Simonides, Pindarus, Aristoteles. A ludicris Græcorum conflictibus, & pulvere Olympiaco ad legitimi Martis pugnas muli transiere. Et apud Homerum quidem Priami curri muli jugantur. Pindarus etiam Pyth. 4. ita loquitur de rheda mulari :

Mulis autem

Et polita rheda alacriter Pelias

Venit properans.
De Hebræorum verò Ducibus , qui præliantes
mulis infiderent , non nihil ex Lorino diximus in
Tit. *Faus.*

MULI CENTURIATI. Vide *Mulus*.

MUL MARIANI . Furcæ sunt , quibus alligantur sarcinæ , & deferuntur a militibus & viatoribus. Quoniam Marius illarum usum monstravit , Mu- li Mariani sunt appellati . Sic autem habet Front. lib.4 Stratag.c.1.C. *Marius recidendorum impedimentorum gratia , quibus maxime exercitus agmen oneratur , vasa & cibaria militum in fasciculos aptata farcis imposuit , sub quibus & babilie cnus , & facilis requies esset*. Plutarchus ve- rò hujus effati , vel adagii originem aliter refert. Scribit autem Marium longis itineribus , ae præ- gravibus gestandis oneribus continenter exer- cere milites suos consueuisse : eos porrò a labo- rum tolerantia Mulos Marianos fuisse postea nuncupatos . Vide *Ærumna* .

MULIO, onis. Qui mulos clitellarios agit. Plaut.
Aul. 5. 3. *Ancillas, mulos, muliones, pedisse-
quas.*

MUNDITIA ARMORUM. Non semel alibi a nobis est
observatum, parum congruere viro militari or-
natum putidum & compitulam vestitus armorum-
que elegantiam: contra verò adjiciendam mi-
liti curam esse, ut arma non minus expedita,
quam nitida & detersa retineat. Observo hic ex
Livio certos in castris dies ad eam unicè cura-
tionem arma tergendi expoliendique fuisse mili-
ti attributos imperatosque. Sic enim scribit
lib. 36. *Primo die legiones in armis quatuor mil-
lium spatio decurrerunt; secundo die arma cùra-
re & tergere ante tentoria jussit; tertio die &c.*
Nec te præstereat morem illum hic etiam obser-
vare expoliandi arma extra tentoria. Deposce-
bat id quippe munditia castrensis, ne armorum
deteriorie, ac decisim sordibus tabernacula coin-
quinarentur. Licet vere & sapienter præceptum
fuerit a Vegetio lib. 1. cap. 13, non armorum
opulentia vel nitore, sed terrore hostes supera-
ri: *Non enim vestium nitor, vel auri, argen-
ti, gemmarumque copię hostes aut ad reverentiam
nostram, aut ad gratiam inclinant, sed solo terro-
re subiguntur armorum, nihilominus armis ni-
tidis & perpolitis utentes milites, atque in iis-
dem conspicui, nescio quomodo acriores gerunt
spiritus, ad eum ferè modum, quo animalia
quædam promisso pexoque crine, flavisque &
lunatis jubis, serpentes verò renovata quotan-
nis depicta maculosaque pelle exiliunt genero-
siùs, & impendio sibi plaudentes, seque ma-
gnificè circumspicientes inardescunt. Licet au-
tem antiquitùs, cum nondum castra luxus irru-
perat, nulla essent arma argento, auro, vel
gemmis illusa, que nimirum idonea magis repu-
tabantur ad avaritiam hostium laceffendam,*,
quàm ad ferociùs infligenda vulnera, nihilominus
eadem ipsa arma & ferramenta ænea non mi-
nimum ad munditiam exculta, lævigata, & ni-
tidia

tida esse voluerunt. Idcirco exercitum sequebantur acutiatores, cotarii, famiarii, qui cote, cretaque Samia aliisque medicamentis obtusa & squalida manipularium arma, spicula praesertim, gladios, galeas, & scuta perficarent detergentque, novumque illis nitorem adderent, quod eleganter expressit Statius Theb. 3.

Horrentesque situ gladios in sava recurvant

Vulnera, & attrito cogunt juvenescere saxo.
Hinc Samiatores crebro usurpati a Leone Imp., expositique a Nonio, qui creta Samia armorum acies exacuant: Vide apud nos *Ferramenta, Samiata.* Quamvis verò hodie ejusmodi fabrorum copiae cum ordinibus militaribus non deducantur, nihilominus milites ipsi Smirio lapide, gypoque & cerussa, ad hæc pice liquida & extrito plumbo extergunt armorum rubiginem, situmque eorum obliterant. Cassiodorus in var. Lect. splendet claritas in armis expolita, ut intuentium facies fideli puritate restituantur; quorum margines in acutam tali aequitate descendunt, ut non limis compositæ, sed igneis fornacibus credantur effusæ: & hæc arma atra cotis emundat, & ministrissimus pulvis industriosè detergit; ut speculum quoddam virorum faciat ferream lucem. Præterea congruentes armis thecas & repositoryia asservant in castris, ut opportunis integumentis atque involucris a pulvere, sordibus, omniq[ue] æruginis labore afferant defendantque. Hæc porro ipsa involucra, pharetræ nimis, corythi, vaginæque, mundissima sunt, ære, scilicet, ebore, nobilique alia materia contexta. Ideo Vegetius lib. 2. cap. 14. inter munia castræ, & exercitatio[n]es militum eam recenset: *Eosdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & cassides frequenter tergere & curare.* Plurimam enim terroris hostibus armorum splendor importat. *Quis credat militem bellicosum, cuius dissimulationefatu & rubigine arma fædantur?* Longe potior atque prolixior arma expoliendi sedulitas & studium fuit, cum auro illini cœpere arma, bracteæque iisdem & crustæ ex eodem metallo sunt additæ. Ad hunc modum armatas acies habuisse constat Alexandrum, Cæsarem, Mithridatem, Xersem, Darium, ac ferè innumeros omnium gentium Imperatores. Hinc Alexандri Severi milites Argyraspides, & Chrysaspides, de quibus alias redibit sermo. Nihil autem frequentius apud Scriptores, ac praesertim Poetas lectitamus, quam armis auro insignibus colluentes acies, corusca gemmis spicula, enses capulis radiantes, scuta ardentia, monilia baccata, spicula auro præfixa, & omne demum genus armorum summo nitore elaboratum. Neque verò isthuc ea tendunt, ut nimirum studium curamque immodicam in exornandis armis consecter, & laudem, sed ut conficiam armorum munditiam & nitorem apud excultissimas quasque nationes fuisse semper in pretio. Proficiunt maximè arma detersa ad perturbandos hostium oculos, qui non aliâ magis causâ, ut loquitur Tacitus, in omni prælio primi vincuntur. Horat. lib. 2. Od. 1.

Item fulgor armorum fugaces

Terret equos, equitumque vultus.

Quibus congruunt illa Calabri l. 1. ubi de Aenea ita canit.

nemo hostium

Ipsi in certamine oculos obverttere auderet.

Quandoquidem ipsi rutilabant robusta in membris

Arma, non aliter quam fulgura divinitus accensa.

Quidni enim milites terrificam sui speciem ingerant renovatis armis, cum serpentes etiam eo nomine majorem creare formidinem notaverit Virgil. l. 2. Aeneid.

*Nunc positis novus exuvias, nitidusque juventa,
Lubrica convolvit sublato pectora terga*

Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.

Etiam Deos luce nova Poetæ exornant, sicubi mortales alloquio dignantur; Sic autem Virgil. l. 1. Aeneid. de Venere.

*Dixit, & avertens rosed cervice resulfit;
Ambrosieque come Divinum vertice odorem
Spiravere.*

Et l. 2.

pura per noctem in luce resulfit

Alma Paren.

Ut mirum non sit obstupefactos Volscos armis renitentibus militum Romanorum, ut scribit Liv. l. 11. Postquam impressionem sensere ex adverso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quamvis in insidiis cecidissent, turbati vertunt terga. Quæ super dote haud immerito jactata atque quæsita audiendus in primis est miles gloriosus apud Plautum.

Curate, ut splendor meo sit clypeo clarior

Quam solis radis esse olim, cum sudum est, solent;

*Ut, ubi usus veniat, contrà conserta manus
Oculorum præstinguat aciem in acie hostibus.*

Quantus terror Cimbris incusus ab exercitu Mærii perpolitis armis explendescens? De iis ita Florus l. 3. c. 3. Ut ex splendore galorum, & repercuſu quasi ardore Cælum videretur: Quamobrem sapienter Onosander c. 28. arma in nitorem crebro restitui præcipit, atque commendat. Videlat etiam Imperator, ut exercitus armis splendentibus instructus fulgeat; quod facilis negotio fiet, si gladiorum mucrones probè acuantur, & galeæ loricæque frequenter abstergantur. Milites enim quasi micantibus armorum scintillis terribiliores apparent: multaque per oculos species in animos delapsæ, perterritore adversarios solent. Id scilicet sœpè fuit ad victoriam satis: Tacitus ann. l. 3. Viderent modò adversos, & aspicerentur: id satis ad victoriam: Accedunt fortuiti etiam casus ad augendam armorum lucem, & adversariorum formidinem: præcipue verò ex repercuſu solis armorum lumen ingeminante, ad majorem trepidationem iniiciendam; ut factum legimus apud Nicetam l. 1. Isaaci: *Solis radis, qui in thoraces & arma militum recens polita & levia incidebant, refracti, ignis instar relucebant.* Scio inculsum & inhorrescentem militum habitum, ferinas vestes & serpentum cruda corria ingignere interdùm non levem terrorem consueisse, quod à nobis est alibi non semel animadversum: verùm rusticitas illa atque deformitas longè minorem habet terrendi speciem, quam nitor, & munditia armorum. Quæsitus nempe terror ille, ut plurimis experimentis exploratum fuisse alibi docuimus, continuò solet deficere; longè verò majorém impressionem possidet atque adeò plus in hostes formidinis iniicit bellatoris habitus novâ luce explendescens, visusque proindè ad quamdam speciem divinitatis accedere. Vide Luxus.

Mu-

MUNICIPES. Gellio, & aliis sunt cives Romani legibus suis & suo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes, a quo munere capessendo Municipes dicti videntur. Cic. 2. de Legib. *Ego mehercule & illi & omnibus Municipibus duas esse censeo patrias; unam natura, alteram civitatis.* Castellorum etiam praefecti, & ipsi milites praefidiarii, sive castellani, Municipes dicuntur. Villelmus Brito in Vocab. *Municipes & Municipalis dicuntur in eodem sensu. Hoc enim nomine censentur castellani in municipio nati & permanentes, & etiam milites stipendiarii, qui pro custodia municipii munia capiunt.*

MUNIFICES. Authore Vegetio lib. 2. cap. 19. sic milites appellabantur, qui muneribus faciendis erant obstricti. Quos Festus a Beneficiariis meritò distinguit, qui ab operibus castris aliisque hujusmodi muneribus vacabant: solus autem eorum erat usus in hoste propulsando. Quoniam verò locus est in Livio lib. 1. ubi asseverat Historicus, fabros ingenti numero meruisse in exercitu apud Romanos, sed sine armis, idcirco Lipsius lib. 5. de Milit. Rom. Dialog. 13. conjectat, paganos artifices immixtos fuisse legionariis, immunesque hos a castris ministeriis reliquise hæc fabrorum & artificum turbæ, qui signa sequebantur. Verùm id singularis est exempli apud Livium; apud quem testimonia largiter suppeditunt, quæ nos doceant, ab ipsis militibus obita ministeria. Clarè autem Vegetius lib. 3. cap. 8. non solum aperiri a militibus fossas ex instituto consuevit, verùm etiam, non nisi gladio accinctos idem opus eosdem urgere docet. Hæc porrò Magistri sunt verba: *Singula centuria, dividentibus campidictoribus & principiis accipiunt pedaturas; & scutis ac sarcinis suis in orbem circa propria signa dispositis cincti gladio fossam aperiunt.* Apud Tacitum verò Annal. lib. 11. legitur Domitius extremo mortis supplicio animadvertisse in militem, qui gladio non accinctus vallum foderet: imò eadē capitali poena animadvertisse in alium, qui pugione duntaxat accinctus fossam aperiret. Omnem certe dubitationem super ministeriis militaribus dirimit Columna Trajani, in qua passim visuntur oculis servilia opera a manipularibus, & quidem gladio accinctis exercita. Neque enim ibi solum castra communiant, in structura pontium detinentur, naves ædificant; verùm etiam cædunt lapides, viasque consternant. Idem alibi arenam fossitiam & calcem parant, muros attollunt, currus & carruas agitant, omnemque curant rem veterinariam. Nam quod aquatum, frumentatum, lignatum, & pabulatum in opportuna loca proficerentur, non memorata solum Columna, sed nulla non palam clamat memoria Antiquitas. Præfulsit ad hæc Romanis militibus exemplo suo vetus Græcorum disciplina. Nam & Ulysses ipse apud Ælianum lib. 7. cap. 5. ratem conficit; & ipse Hercules navem Argo in Ossa Thessalia monte ædificat apud Photium. Idem saepe factitatum a Persis non semel memorant Diodorus, & Curtius. Neque verò hæc ideo observaverim, ut Veterum exercitus caruisse existimem caculis & mancipiis, cæteraque lixarum turbæ, quam vulgus inutile Marti dixit Silius; verùm ut solidè certoque statuam atque

conficiam nulla fuisse quantumvis vilia castorum ministeria, quæ vigente disciplina, impigre non obirent ordines ipsi militares; sibique ea onera non ignominiae probroque, veràm honori, & decoramento ducerent.

2. Id verò accidebat, quoniam in præstantium eo tempore militum animos altè descenderat ea persuasio, qua unicam veramque suam existimabant gloriam, laboribus, vigiliis & præduro quolibet ministerio ad victoriam comparari. Præclare Plutarchus in vita Lycurgi: *Omnis militum disciplina eo referebatur, ut obtemperare imperiis, perferre labores, vincere in certamine seirent.* Hinc apud Curtium Macedones armis incliti, dorso, sicut jumenta, portabant onera. Hinc apud Polybium lib. 5. continuis experimentis assuefacti Philippi milites remis tractandis, licet in phalangem essent adscripti. Notatu verò dignissimum, quod legitur apud Cesarem lib. 5. bell. Gallic. *Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibusque navigiis, non intermisso remigandi labore, longarum navium cursum adæquarent.* Vegetius quidem duo militum genera distinguit; Munifices, qui munus facere coguntur, & Principales, qui muniuntur privilegiis. Licet autem excavare fossas, lignationi, aquationi operam dare, & alia exercere servilia munia militum esset gregariorum; adhuc tamen fatendum est vigente militia Romana non selectos quosque milites, verum Duætores ipsos, atque adeo Imperatores ejusmodi administracioni, & ministeriis, ubi opus esset, operam impendisse. Indicat id Ammianus de Juliano Imperatore: *Munificis militis vili & fortuito ciba contentus: & paulò post: Portio pultis parabatur exigua, etiam Munifici fastidienda gregariorum.* Ubi habes non munia solum, sed etiam viëtum gregariorum copiarum Duces non fastidivis. Vegetius etiam lib. 2. cap. 19. *Fascicularia tamen, id est lignum, fænum, aquam, stramen etiam legitimi milites in castra portabant.* Non est prætereundum muneribus in tantum fuisse gravatos Munifices, ut nonnunquam non solum in acres querimonias, verùm etiam in seditiones eruissent. Ejus rei luculentum habemus exemplum apud Tacitum lib. 1. Annal. *Nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobant.* Mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendiis, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant, vallum, fossas, pabuli, materiz, lignorum adgestus; & siqua alia ex necessitate, aut adversus otium castrorum queruntur. Neque hic prætermitto observare aliud esse Munificem, aliud Munificum. Ut enim Carisius & alii Grammatici addocent, Munificus munera largitur; Munifex munere fungitur. Paulus etiam J. C. tria munerum genera probè distinguit per hæc verba: *Munus tribus modis dicitur; uno donum, & inde munera dari, mittive: altero onus: quod cum remittatur, vacationem militie munerisque præstat, inde immunitatem appellari: tertio officium, unde munera militaria & quosdam milites munifices vocari.* Igitur *municipes dici, quod munera civilia capiant.* Vide non paucas apud Gruterum inscriptiones militum variis ministeriis exercitorum. Vide etiam Lipsium lib. 3. Dial. 7. Steuvenchium in Veget. lib. 1. cap. 7. & lib. 3. cap. 10. & apud

& apud nos *Onora militum. Labor militaris. Exercitatio.*

MUNIO, is. Thēma hujus verbi a Græcorum *μηνίον*, abiecta a trahit Vossius. Neque enim munire dicitur a mœnire, ex quo habemus mœnia; sed potius mœnia dicuntur a muniendo, ut clarè docet Varro de L. L. Dicimus etiam sèpe junctim munire mœnia, quod est nova opera muris adiuvare ad firmamentum & tutelam. Plaut. Menæchm.

Magnum illuc bonorem incipissis, magna munis mœnia.

Eidem Plauto in Captivis, mœnire est munire:

Ita vincis custodiisque circummœniti sumus. Sed & Prisci pro mœnus, vel mœne, ex quo superest nobis solùm piurativum mœnia, dixerunt mœrus, ex quo postea fluxit murus: atque hinc pomœrium, quasi pomœnum. Est autem muniere idem ac fulcire & reficere, & quasi muneribus additis completere, tutumque ab hostibus reddere. Cæsar lib. I. Bell. Gallic. Primam & secundam aciem in armis esse, tertiam castris munire jussit. Dicimus autem sèpe usurpatione militari munire oppidum, arcem, castra, colonias, vias. A rerum primordiis & felicissimo illo mortalium ævo, quod nulla magis causa, quam ignoratione auri atque divitiarum, Poetæ ætatem auream nuncuparunt, immunita loca, ipsi verò homines armorum expertes inprotectique degebant; satis illos innocentia tegebat: utque longissimè aberant mores a vitiis & libidine, sic loca ipsa denudata præfidiis, vacua milite & custodiis, nulla re magis, quam propria defendebantur inopiâ, juxta illud Tassi Cant. 7.

*Soggiunse poscia: O padre, bor che d'intorno
D'alto incendio di guerra arde il paese;
Come qui state in placido soggiorno,
Senza temer le militari offese?*

*Figlio (ei rispose) d'ogni oltraggio e scorno
La mia famiglia e la mia greggia illese
Sempre qui fur; nè stropito di Marte
Ancor turbò questa remota parte.*

*O sia grazia del Ciel, che l'umiltade
D'innocente pastor salvi e sublime;
O che, s'come il folgore non cade
In basso pian, ma sù l'eccelse cime,
Così il furor di peregrine spade
Sol de' gran Rè l'altere teste opprime:
Nè gl'avidì soldati a preda alletta
La nostra povertà vile e negletta.*

Quod de primis illis felicissimisque mortalibus dixit etiam Ovidius lib. I. Metam.

*Nondum præcipites cingebant oppida fossæ,
Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galeæ, non ensis erant: sine militis usu
Mollia securæ poragebant otia mentes.*

Postquam verò in deterius acti sunt mores, cum divitiarum cupidine & avaritia bellorum semina prorupere, ut notat idem Poeta:

*Famque nocens ferrum, ferroque nocentius
aurum
Prodierat: prodit bellum, quod pugnat utro-
que:*

*Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Hinc in ferri truculentiam horroremque difficta
ætas, & nocendi opportunitas quæsita armis.
Proximum verò fuit ut ad se, suaque defendenda quisque appelleret animum, propriæque in-
columitati munimenta quæreret. Ex rudi hoc ini-*

tio enatæ sunt artes oppugnatoriæ tectoriæque, tum machinæ multiplices inferendi belli propulsandique. Itaque ab ipso pene rerum exordio repetenda est ars munitoria. Omnium fere princeps Semiramis Babylonem legitur longa murorum corona fuisse complexa. Justinus: *Hec Babylonem condidit, murumque urbis coëto latere circumdedit.* Ovid. Metam. 4.

ubi dicitur altam

Cœtilibus maris cinxisse Semiramis urbem.

Propert. lib. 3. Eleg. 10.

*Persarum statuit Babylonæ Semiramis urbem,
Ut solidum coëto tolleret aggere opus.*

2. Illud verò in comparandis munitentis præcipue quæritur, ut locus ipse vim magnam militum suppleat, paucique adversùs ingentem aggressorum copiam non impares inveniantur. Quare admirabili astu Amilcar pater Annibalis cum accisas in Italia atque Sicilia Carthaginensium res, & Punicæ militiae nervos contuertit, ut copiarum reliquiis admodum exiguis par esset infestando Romano militi, terra marique, opportunum in Sicilia arci validissimæ excitandæ occupavit locum, ex quo prorumpere facili negotio adversus excurrentem hostem, ipse verò inaccesso præseptus munitento irrita opera adiri posset pertentarique bello. Consilium solertissimi Ducis sic explicat Polybius lib. I. *Carthaginenses capti Erice Amilcare cognomento Barcam classi præficiunt; hic cum omnibus copiis in Italiam delatus maritimam oram populatus est. Erat autem annus ejus belli decimus octavus, hinc vastatis Locrorum ac Brutianorum agris, cum omni classe in Panormitanum agrum revertitur. Hic locum occupat bello gerendo aptissimum inter Rhegium ac Panormum altè mari supereminente, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutissimum. Est enim mons, quem præcisæ undique rupes cingunt, in summitate habens planiciem quandam non minori ambitu, quam duodecim millium passuum, perviam & culturæ aptissimam. Est præterea maritimis auris præclarè expositus, mortiferarum ferarum omnino expers, a mari, & a mediterranea regione rupes habens inaccessas, eas verò, quæ inter has media sunt, haud facilè pervias: in eo tumulus insurgit, qui specula simul atque arcis locum ubinet, portum habet amoenissimum, & iis, qui a Drepano, vel Lilibeo Italiam petunt, commodissimum, aquarum præterea copiæ insignem. Adicūs ad eum omnino tres sunt, iisque perdifficiles, duo a mediterranea regione, tertius a mari. In eo loco Amilcar castra posuit, ut qui neque propriam urbem, neque spem ullam habebat, sed mediis se se obiiciebat hostibus. Neque tamen quiescere interea hostes permittebat; nam & mari sèpe ab eo loco delatus in maritimam Italiam oram, omnia usque ad regionem Cumarum vastavit, & postea pedestri itinere ducto exercitu castris ante Panormum positis, non longius ab exercitu Romanorum oculi tangentis passibus, ibique tres fere annos commoratus, multa & præclara facinora fecit, quæ particulatim commemorare difficillimum foret.*

3. Alias etiam ob causas in extruendis munitiōibus, sive illæ castrenses sint ad hyemandum & æstivandum, sive oppugnatoriæ, sive demum tectoriæ, & quæ ad tutum perfugium ac stationem confici solent, nihil magis est mature ac diligenter observandum, quam loci ipsius ratio positi-

positusque. Sæpe enim fit, ut suopte natura ingenio sic multa communiat, ut nulla artis administratione vel præsidio indigeat. Contra verò non paucis muniendis locis soli arti solertiaeque machiniorum & artificum adlaborandum est: ut minime ejusmodi molitionibus suam naturam manum ac veluti symbolam conferat. Alia denique, eademque longe plurima sunt mumenta permixti operis; ubi scilicet ad firmando loca, vel oppida dexteritas artis cum naturæ ingenio decertat, ut altera opportune alteri subsidio sit, & ab arte suppleatur, quod ad situm, vel oppidum communiendum defuit in natura. Sapienter ista complexus est præceptor militiae Vegetius lib. 4. cap. 1. *Urbes atque castella, aut naturâ muniuntur, aut manu, aut utroque, quod firmius dicitur.* Naturâ aut loco edito, vel abrupto, circumfuso mari, sive paludibus, vel fluminibus. Manu fossis ac muris. In illo naturali beneficio, tutissimum eligentis consilium; in plano queritur fundantis industria. Ex quo intelligis locis castellisve in arduo collocatis ad satis tutam mansionem firmandis plerunque fatis naturam esse, abrupta montium, & cautes asperas molientem in tutamentum. Quæ verò in plano æquatoque solo excitantur mumenta arte, scilicet manuque indigent, exertoque ingenio atque industria machiniorum. Verùm èd sèpe ars & consilium provehitur, ut locis a natura munitis minime invideant quibus ab arte & sagacitate artificum robur accessit, ut ibidem indicat præfatus artis bellicæ Magister: *Videmus antiquissimas civitates ita in campis patentibus constitutas, ut deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redditur invicta.* Quantu[m] verò referat nonnisi explorata prius opportunitate loci urbes, vel arcis extruere docet Livius lib. 32. ubi Græciæ compedes appellat tres ejusdem provinciæ urbes opportunò loco fabricatas. Verba Livii sunt: *Moverunt eo maxime Senatum, demonstrando maris terrarumque ejus regionis situm, ut omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaja Rex teneret, non posse liberam Græciam esse: & ipsum Philippum non contumeliosius quam verius compedes eas Græciæ appellare.* Jam verò mumenta pro rerum opportunitate & Imperatorum consilio excitanda non unius sunt generis.

4. Arduo quædam in loco jugosoque consti-tuuntur. Non unus iisdem ex ea positura fructus & utilitas advenit. Procul dubio major illis ex purgatione cœlo atque aere defæcato salubritas, in quo non minima aptè condendi oppidi vel munitionis ratio continetur. Sed neque ærarium, sumptibus exhausti, cum sèpe locus ipse totum integrumque præstet vel diuturnæ mansioni præsidium. Ingens quoque compendium fecessui arcis arduæ, quod maxime inaccessa & invia exploranti sejungitur: aggressorum verò impetus aut minimum pertimescit, aut facilis negotio repellit propulsatque, hostiis machinamentis & impressioni faciundæ obstante natura. Illud vel maxime expetendum atque lucrosum adjicitur, quod itinerum asperitas & angustiæ machinorum hostilium advectioni motuque vehementer obstant; ut plane pars maxima bellici apparatus, tanquam prorsus inutilis & supervacanea sit in castris relinquenda, aut certe comportanda per invios tramites & præcipites anfractus immenso

quodam labore copiarum, nec impari expensam aurique profulione. Eadem viarum angustiæ & locorum iniq[ue]itas minime equitatum recipiunt, quæ pars est potissima ac meritò maximi semper habita belli inferendi. Illud insuper habent commodi posituræ editoris arces, quod purioris aeris beneficio fruges intactas incorruptasque diutius fervant. Qua super re admiratio-ne dignissimum est, quod narrat Josephus de Bello Judaico lib. 7. fruges nimis frumentumque, atque adeo vinum & oleum ab Herode Rege coacervatum in horreis cellisque Massadæ, quæ admodum sublimis erat arx ab eodem exædificata, ita intemeratum intactumque repertum fuisse a Romanis post annos facile centum, tanquam illic recens fuisset appositum. Sic autem Josephus: *Nam & frumentum multum erat conditum, & quod in longum tempus sufficere pufset, vinumque mulsum & oleum, insuper autem cujusque leguminis fructus, & palmulae coacervatae, cunctaque reperit Eleazarus, castello per dolum cum fasciis occupato, matura, nihilque recens depositis deteriora, quamquam ferè ex quo apparata sunt ad excidium a Romanis illatum, centum annorum tempus agebatur.* Quin etiam Romani frumentum reliquias incorruptas offendere; si quis autem causam diuturnitatis auram esse existimet, non erraverit, quod arcis altitudine ab omni terra, & secunda materia sit remota. Nec proinde sua, per ardua montium stabilitis castris, defunt incommoda. Destitui quippe primum solent ab opportunitate fluminum, quæ facili opere, sumptuque minimo annonam, cibaria, omnisque generis supellec[t]ilem militarem convectant. Laboriosus etiam ad ejusmodi loca sociorum accessus, & auxilia federatorum, si cubi inopia militum, re frumentaria, armis demum vel machinis contingat laborare oppidanos. Abrupta etiam itinera obstant eruptionibus præsidiariorum, qui minime se explicare, & vim hosti possunt inferre, adversus loci asperitatem magis scilicet, quam contra oppugnatorum numerum pugnaturi. His tamen neglectis nihil obstitit, quominus prisci homines vix alibi quam per summos montium apices, & acuta rupe cacumina arcis & castra stabilirent. Cæsar lib. 7. Bell. Gallic. de Alexia: *Ipsum erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut nisi obsidione, expugnari non posse videretur.* Et de Gergovia ibidem: *Cæsar ex eo loco quintis castris Gergoviam pervenit, equestrique prælio eo die levi facto, perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperavit; de obsecione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset.* De Petra autem, quæ Alexandro primum desperationem injectit, mox ab eodem per summam audaciam superata legitur, ita scribit Curtius lib. 7. *Petra in altitudinem triginta eminet stadia, circuitu cestum & quinquaginta complectitur; undique absissa & abrupta, semitâ per angustâ aditum.* Et mox: *Rex loci difficultate spectata, statuerat inde abire.* Cupido deinde incessit animo naturam quoque fatigandi. Ea certe fiducia Petrensi civium fuit, ut Alejandro ditionem arcis tentanti per nuncium, superbè responderent sciscitantes; num ejus milites volare etiam possent? Quanti verò rei Romanæ atque adeo Curioni Duci steterit relieto

cto editiore loco in planitem descendere, sic enarrat Appianus lib. 2. de Bell. Civil. *Falsus igitur sua spe Curio in tumulos cursu se recepit, lassitudine & astu siveque pressus.* Id ubi animadverunt hostes, superato fluvio explicuerunt aciem: & ille valde imprudenter ac inconsideratè debilem excrcitum deduxit in planitem, ubi a Numidis equitibus cinctus aliquandiu retrocedendo sustinuit in arcum suos contrahens. Hoste vero pugnam non remittente, iterum refugit in tumulos: & Pollio quidem maturè cum paucis refugit Uticam ad exercitum, ne quid per occasionem clavis Varus ibi moveret. Curio vero temerariè cum hoste decertans, cum omnibus, quotquot circa se habebat, occubuit; ita ut nemo post Pollionem reversus sit Uticam. Hoc eventu ad Bagradam pugnatum est, & caput Curionis resecatum ad Zubam perlatum. Ex hujus narrationis serie intelligis, non solum in arcibus extruendis, verum etiam in communieundis castris, locisque ad prælium aptè scitèque capiendis, sedulò Imperatorem oportere omnem diligentiam & curam advertere, habita vel maxime ratione situum locorumque. Merito etiam Alexander Macedo suam ipse felicitatem demiratus scribitur, cum per abscissas montium fauces dextro Marte copias in Ciliciam transmisisset, quo tempore nisi minimo perpauci hostes, si naturæ beneficio uti scivissent, profligare penitus bellum potuissent adversus potentissimum Regem. Curt. lib. 3. *Namque perpetuo jugo montis asperi ac prærupti Ciliciæ includitur; quod cum a mari assurgat, ve- luti sinu quodam flexuque curvatum, rursus altera cornu in diversum litus excurrit.* Per hoc dorsum, qua maxime introrsus mari cedit, asperi tres aditus & perangusti sunt, quorum uno Cilicia intranda est, campestris eadem quæ vergit ad mare, planiciem ejus crebris distinguentibus rivis: *Pyramus & Cydnus incliti amnes fluunt.* Alexander fauces jugi, quæ pylæ appellantur, intravit. Contemplatus locorum situm non aliis magis dicitur admiratus esse felicitatem suam: obrii potuisse vel saxis confitebatur, si fuissent qui in subeuntes propellerent.

5. Quod præstare tutamen solent montane cautes, abscissæque jugorum semitæ, id & quæ pollicentur ambientes aquæ; flumina præsertim, quæ idoneo flexu sic ambire loca solent, ut minimum alio præsidio indigeant. Ad hunc modum impervium armis Vesontio oppidum apud Sequanos, describitur a Cæsare de Bell. Gallic. lib. 1. *Cum tridui viam processisset, nunciatum est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum Sequanorum, contendere, triduique viam a suis finibus processisse.* Id ne accideret magnopere præcavendum sibi Cæsar existimabat: namque omnium rerum, quæ ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido facultas: idque natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem; propterea quod flumen Alduabis ut circino circumductum pene totum oppidum cingit. Simili amnis aggere circumvallatam Phocidem, Arcadiæ oppidum, Polybius refert in hæc verba: *Cum munimenta urbis animadverteret (sermo est de Philippo Macedonum Rege) aliquandiu anceps consilii fuit: ab Occidente enim juxta mœnia urbis velocissimus torrens defluit, qui cum magna hyemis parte intransfretabilis sit, aditum ad ur-*

bem ex eo latere prohibet: ab oriente vero Erymanthum habet, magnum ac precipitem fluvium, de quo multa a Poetis atque Historicis narrantur. Torrens ipse, de quo supra diximus, in Erymanthum defuens, tertium quoque a Meridie latus tertiissimum reddit: quartum autem, quod ad Septentrionem vergit, collis superstite asper atque difficilis. Ita urbs a tribus lateribus aquâ, a quarto tuta redditur colle. Lycurgus etiam Eurotas fluminis vallum appositè elegit condendæ Lacedæmoni. Polybius lib. 5. *Lacedemon & si in planicie sita esse videatur, habet tamen particulatim in squales quosdam montosos locos; nec procul versus Orientem defluit flumen, quod Eurotas appellatur, & majori parte anni propter profunditatem intransfretabile est.* Colles, in quibus est Menelajum, trans flumen sunt, ad eam urbis partem, quæ vergit ad Orientem hybernum; sunt autem asperi, atque difficiles, & præter modum alti imminentque ei spatio, quod est a flumine ad urbem, per quod flumen ipsum juxta collum radices defluit. Longè vero securius est vallum & tutela a fluminibus, sicuti æstuariis illa quibusdam, & paludoso limo stagnant. Non alia de causa, reliquis arcibus apud Bituriges in Gallia solo æquatis, Avaricum duntaxat immune relictum est, ut tradit Cæsar lib. 7. de Bell. Gallic. Deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Gallie urbem suis manibus succendere cogarentur: facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata unum habeat & per angustum aditum. Etiam Ambracus sive Ambracia ob planitem fossis palustribus intercisam spectabiliter olim tutoque positu fuit. Polybius lib. 4. *Est enim Ambracus locus & naturali situ & duplice muro munitionis, ita undique paludibus clausus, ut unum duntaxat aditum a terra habeat; eumque arctissimum ac manu factum.* Memorabile insuper est, quod narrat Thucydides de Bello Pelopon. de Megabazo Persarum Imperatore, qui ex Ægypto ejectis Atheniensibus, arcibusque ejus Regni validissimis expugnatis, unicum tamen oppidum nequivit in suam redigere potestatem, quod scilicet palustres fossæ validissimum reddebat: *Atque iterum Ægyptus Regis ditioni concessit præter Armitbeum in palustribus possum.* Hoc propter vastitatem saltus palustris expugnare nequierant, cum præsertim Ægyptiorum pugnacissimi sint saltum illum incolentes.

6. Minimè vero omittendum mare est, postquam agere cœpimus de præsidio ac tutamento ab aquis præstito arcibus oppidisque. Et maris quidem vastitas, immensa, qua pollet, aquarum laxitate auxiliis inferendis, supplendo militi, importandæque trajectu facili annonæ, atque adeo omnis generis machinamentis, longè maximam opportunitatem affert maritimis civitatibus. Verum hæc eadem, quæ securitatem non contemnendam continent, spemque alunt oppidanorum, in eorum perniciem atque extitum sæpe vertuntur. Immetata quippe maris amplitudo, & patentia latè litora vix ita validis munitionibus firmari possunt, ut alicunde exscensus hosti non pateat ad litorales urbes befactandas. Quare ad maris oras extructa opida, nisi aut operibus manufactis oræ vallen-

tur, aut editis montibus scopulisque natura ipsa arceat aggressores, facili negotio infestari expugnarique possunt. Firmissimi tamen operis inter maritimas urbes Priscorum mihi semper visa est Seleucia, cuius positum ita describit Polybius lib. 5. *Ad meridiem Seleucia sita est, divisa quadam valle profundissima, & prorsus inaccessa: hæc ad mare usque protenditur, compluribus in locis, ac præcipitiis circumdata: sub latere, quod mare aspicit, sunt emporia & suburbia, altissimis munita mœnibus: similiter omnis urbs tutissimo muro septa est: præterea navibus & omni genere apparatus amplissime ornata, aggræsum unum duntaxat habet a latere maris, & eum quidem difficultem, ac manufactum; siquidem per scalas concendere oportet.* Tyrus etiam, clarissima Syriæ civitas, circumfusa ambiente mari, & abscissis ab omni parte rupibus prorsus impervia. Ad hæc perpetuo murorum circuitu supra asperos jugorum apices conclusa, & turribus coronata, inter præcipias olim recensebatur urbes, quas mare affluens redderet inaccessas. Perdidit tamen Tyrios, & Macedonum jugo submisit ipsa loci fiducia, & dicaciter jaeta convicia in Alexandrum Macedonem, ut tradit Curtius lib. 4. *Non tenuit iram Alexander, cuius aliquin potens non erat. Itaque, vos quidem, inquit, fiducia loci, quod insulam incolitis, perdestrem hunc exercitum spernitis; sed brevi ostendam in continenti vos esse.* Et mox: *At illi loca satis fisi obsidionem ferre decreverunt. Namque urbem a continenti quatuor stadiorum fretum dividit, Africo maxime obiectum crebros ex alto fluens in litus evolvit: nec accipiendo operi, quo Macedones continentis insulam jungere parabant, quidquam magis, quam ille ventus obstat.* Et paucis interiectis: *Præter hanc difficultatem band minor alia erat. Muros turreisque urbis prealtum mare ambiebat. Non tormenta nisi e navibus procul excussa mitti, non scale mœnibus applicari poterant. Præcepis in salum murus pedestre interceperat iter: naves nec habebat Rex, & si admovisset, pendentes & instabiles missilibus arcere poterant. Quoniam verò liberum aperturnque mare faciles maritimis urbibus aditus explicat ad inferendos commeatus, & quæcumque ex usu diuturnæ obsidionis esse possunt, idcirco potissima oppugnantium cura èd debet adjungi ut obsideantur maris viæ, arcique oppugnatæ penitus præcludantur. Quoniam id propter inopiam navium confidere non potuit Annibal in Tarentinæ arcis obsidione, eam ob causam cum plurimum ibi temporis contrivisset, de solvendo demum obsidio deliberavit, ut legitur apud Livium Dec. 3. lib. 5. *Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax, quia arcem tenuentes, quæ in peninsula posita imminet fauibus portis, mare liberum habebant: urbs contra exclusa maritimis commeatibus: propriisque inopiam erant obsidentes, quam obseSSI.**

Annibal convocatis Principibus Tarentinorum omnes præsentes difficultates exposuit: neque arcis tam munitæ oppugnande viam cernere, neque in obsidione quidquam habere spei, donec mari potiantur hostes. Insulani modò munitos ambitus habeant, armorumqne & rei cibariæ satis seposuerint ad diuturnam oppugnationem, omnium tutissimi sunt; utpote quibus mare pro fossa est, quo præsidio pedestres exercitus impunè despiciunt, Non

tam illos valla, turre, propugnacula, quam circumfusæ aquæ obarmant atque defensitant. Non impari utilitate aquis præsidariis, & quasi comilitonibus utuntur, quibus licet per emissaria & cataractas vim aquarum immittere ad hostes confeitum opprimendos & præfocandos. Admirandum certe est belli compendium confidere magnos exercitus ruptis aggeribus & Oceano superfuso, & per subitarias eluviones delere militem in ipsis provinciarum visceribus latè grassantem. Notum est Hollandos eo se potissimum præsidio ab impeditissimis cæteroqui bellis non semel explicasse. Verum ea illis opportunitas propulsandi obruendique hostis immensis plane sumptibus stat, utpote quibus gravius ab Oceano, quam ab ipsis hostibus bellum impendet. Incommoda maritimæ posituræ enucleatè referuntur ab Appiano de Bell. Punic. lib. 1., ubi Censorinus Consul Romanus multis argumentis apud Carthaginenses agit, ne gravarentur ex præscripto Romani Senatus Urbem Carthaginem dirui penitus & excindi; novumque oppidum in locis magis mediterraneis condere, ubi relicta negotiatione maritima agriculturæ studiis se exercearent. Sic autem Censorinus apud Historicum: *Hoc mare quoties vos admonet veteris imperii potentiaque, toties ad peccandum provocat & in novas calamitates vos coniicit. Hujus occasione Siciliam invaseritis & amisistis. Trajetis in Hispaniam, ut aliquanto post ex ea pelleremini. Fæderis quoque tempore spoliabatis negotiatores nostros, eosque occultando sceleri, mergebatis in mare: donec deprehensi a nobis multati estis Sardinia, Sic & Sardiniam amisistis propter hoc mare, quod suæ natura omnes invitat ad avaritiam propter preventus celeres & expeditos. Idem mare Athenienses quondam navalis rei studio los primò quidem non mediocriter auxit; mox verò penitus dejectum. Sunt enim maritimi questus negotiatoriis similes: proveniunt facilè, facilius evanescunt. Scitis illos ipsos, quorum modo memini, Athenienses prolati imperio ultra Ionium mare usque ad Siciliam, non prius cupiditati modum imposuisse, quam rerum imperium amiserint: traditisque hosti portibus & navibus mediterranea tuius coluerunt. Est enim, viri Carthaginenses, terrestris vita stabilior, intenta securis agriculturæ laboribus: utque minus afferat lucri, plus tamen habet certitudinis & firmitatis, quam negotiatio maritima. Dicam quod sentio: civitas maritimæ videtur mihi navis potius esse, quam terra solidæ; mediterranea verò absque periculo fructus ex agris percipit. Eam ob causam veteres civitates Regiae fuerunt omnes mediterraneæ; atque in hunc modum crevère Medi, Persæ, Assyrii, aliique.*

7. Supereft ut de positu arcum in planicie, planisque & exæquatis locis verba faciamus. Venetus est, & a non paucis Scriptoribus in utramque partem arbitrata quæstio, utrum in asperis potius montium fastigiis, quam in agris complanatis arces præstet extruere. Equidem munimenta in montibus posita admodum tuta reddit loci asperitas; æquè saubria facit aeris liberioris purgatique temperies; cum situs campestris noxio plerunque laboret aere, vel ob vaporum ac nebulorum crassitatem, vel ob odorem teturimum & malignitatem paludum stagnantium. Nec contemnendus ejusmodi situum fructus est, desuper omnia

omnia prospicere, & pollere usū missilium & sanguinorū, quæ in præceps acta damnosissimam vim inferunt. Ad hæc longè minori sumptu extiuntur, præsertim si collocentur in præasperis rupium cautibus ad modum pinnarum; quibus nimirū juga ipsa sunt præ fundamento: reliqua verò structura facilè est parabilis, cum lapides affatim prærupti montes, aquam verò fontium scaturigines abundè suppeditent. Contratamen rem perpendenti incomparabile illud est munitionum in plano extructarum emolumen-tum; ut nimirū ex usū rei militaris, ad ingenium sæculi & ex arbitrio machinatorum, quo cunque structuræ genere & molitionum opere possint attolli. Montanis quippe in locis naturæ potius serviendum est, quæ sèpius non admittit ea munitionum genera, quæ cæteroqui præsens necessitas ususque deposceret. Præterea erumpendi excurrendique in hostes obvii ac paratißimi sunt aditus in planitie, nec turmis egressis saxonum asperitas & acclivitas loci negat, aut remoratur maturum receptum. Suppetiæ etiam, res frumentaria, & machine longè facilius per æquata loca, quām per abscissas cautes importantur. Iis fere de causis plerique statuunt, accommodatissimum quidem condendis arcibus situm esse montanum, si nullæ proximè emineant rupes, quibus occupatis hostes præsidarii possent esse molesti; ac redundant affatim perennes fontes; cum in situ collum vix fluminibus ullus sit locus, nec satis commodè putei excavari queant. Quod si vel prope attollantur montes alii, vel aquarum penuria laboretur excelsis in locis, præstat arces in planitie, licet longe majore sumptu, construere. Cæterum a recenti architectura militari video prope despici sublimes arcium positus; nec nisi in aperta planitie condi stabilisque urbes munitas. In sola Babylone satis luculentum exemplum urbis habemus a priscis mortalibus in plano conditæ. Ea civitas, & admirabilis ejusdem situs, murorumque circuitus, ab omnibus fere Antiquitatis scriptoribus, Herodoto, Diodoro Siculo, Strabone, Josepho, Plinio, Justino, quasi certantibus calamis eleganter describitur. Curtius etiam Babylonis opera sic depinxit lib. 4. Cæterum ipsius urbis pulchritudo ac vetustas non Regis modò, sed etiam omnium oculos in semet baud immerito convertit. Semiramis eam condiderat, vel, ut plerique credidere, Belus, cuius regia ostenditur. Murus laterculo coëtili, bitumine interlitus, spatiū triginta & duorum pedum latitudinem amplectitur. Quadrigæ inter se occurrentes sine periculo commeare dicuntur. Altitudo muri quinquaginta cubitorum eminet spatio. Turrens denis pedibus quām murus altiores sunt. Totius operis ambitus sexaginta octo & trecena stadia complectitur. Singularium stadiorum structuram singulis diebus perfectam esse memoria proditum est. Edificia non sunt admota muris, sed fere spatiū jugeri unius absunt. Ac ne totam quidem urbem tectis occupaverunt; per octoginta stadia habitabatur, nec omnia continua sunt, credo, quia tutius visum est pluribus locis spargi. Cetera serunt coluntque, ut si externa vis ingruat, obseffis alimenta ex ipsius urbis solo subministrent. Euphrates interfluit, magnaque molis crepidinibus cœrcetur. Et paulò inferius: Arcem quoque ambitu viginti stadia complexam habet: triginta

pedes in terram turrium fundamenta demissa sunt: ad octoginta summum munimenti fastigium per-venit, Super arcem, vulgatum Græcorum fabu-lis miraculum, pensiles horti sunt, summam murorum altitudinem æquantes, multarumque arbo-rum umbra & proceritate amoeni. Saxeæ pileæ, que totum onus sustinent, instructæ sunt. Super pilas lapide quadrato solum stratum est, patiens terræ, quam altam injiciant, & humoris, quo rigant; adeoque validas arborum sustinent moles, ut stipites earum octo cubitorum spatiū crassitu-dine æquent, in quinquaginta pedum altitudinem emineant; & frugiferæ æquæ sint, ac si terrâ suâ alerentur. Evidem tanti refert in qualibet ope-rosoire structura situs rationem habere præci-puam, ut non immerito Chalcedonii cæci palam habiti sint, quoniam posthabito amoeniore situ, soloque feracissimo, ubi postea Byzantium est conditum, in opposito maris litore Chalcedo-nem exædificaverint, situ ad urbem recipiendam, alenosque populares parum felici. Solerter id adnotasse Megabizus Darii Persarum Regis Du-ctor traditur ab Herodoto, Melpomen. Megabi-zus hic immortalem sui memoriam apud Helle-spontiacos reliquit memorabili dicto. Cum enim apud Byzantium agens audivisset Chalcedonios decem & septem annis ante Byzantios urbem condi-disse, cæcos nuncupavit Chalcedonios: cum enim pulchrior adesset locus ad urbem condendam, ne-quaquam elegissent turpiorem, nisi oculis capti prorsus fuissent. Legimus insuper populos postea Byzantinos appellatos, cum de situ condendæ urbis oraculum sciscitatum venissent, id retulisse responsi, ut quæritarent terram oppositam terræ cæcorum. Quibus verbis facilè animad-verterunt cæcorum terram indicatam fuisse ur-bem, agrumque Chalcedonum, qui relicto ad-versæ terræ uberiore solo, agrum sterilem & mi-nime opportunum situm elegerint: quare in ad-verso litore moliti sunt lœtis animis novam ur-bem, cui fecerunt Byzantio nomen.

8. Aperitur hic mihi quæritandi locus, utrum præstet plures an pauciores arces extruere. Huic quæstiōni associari solet altera, qua quæritur an habendus sit exercitus semper paratus. Nihil certi ad utramque controversiam dirimendam statui posse Magistri Polemici arbitrantur; sed ducendam esse rationem subditorum, finitimarum gentium, ipsarumque vel maximè regionum. Plures arces validissimum afferre munimentum pro-didit Græcia, quæ ætatem fere implicitum detinuit Philippum Macedoniæ Regem; cum ejus filius Alexander vacuas ferè munitionibus provincias nactus ad extrema terrarum imperium produxerit. Par fuit Romanorum exitus, quos finitimæ urbes egregiè communite longo secu-lorum ambitu exercuerunt, ad Europæ Asiae-que dominatum singulari postmodum felicitate progressos. Contra verò inter multos arcium. Præfectos facilè censi poterunt, qui rerum no-varum cupidi, dominorum minus studiosi, fla-grantesque regnandi cupidine, urbes suæ custodiæ traditas aut magnis pollicitationibus illecti tradant in manus hostium, aut obtentu facili im-peria detrectantes vindicent sibi; transversa-que dominationes ambitiosè moliantur. Quid quod assueti milites vallø murisque teæti eminus hostem petere, si ad apertum martem rapiantur, elanguent & signa deserunt. Ad hæc insanæ mo-litio-

litiones, armorum & machinarum vis infinita; convectata cibaria, stipendiorum largitas, immanissimique alii sumptus ad eas excitandas & asservandas vel maximorum regum aeraria exhaustiunt: sic vero provincias calamitosas atterrunt, ut inveniantur domitae, prius quam ab hoste vinctantur. Jam vero vix ulla deposita arces perpetuis montium jugis, aut fluiis ambientibus adstricta regio; quantalibet munitio-riæ artis conamina supplente natura. Non alio praesidio praesepita Graecia numero carentium Persarum exercitum ad Thermopylarum præruptas angustasque fauces remorata est. Præscribunt alii inspiciendam in primis esse subditorum indolem, & vires finitimorum. Frustra enim parato semper exercitu, aut arcium copia imminetas eorum cervicibus, quorum vel potentiam non pertimescis, vel suapte natura est promptum obsequium. Temporis alii tam emolumenta quam incommoda vocant ad trutinam. Non admodum diuturno spatio conficiuntur copiae militares; arces non nisi lustris laborantibus extolluntur. Amittitur exercitus longè brevius quam comparatur: arces contra, dum ligone, machinis, fame oppugnantur, anni abeunt. Debilitant insuper obsecra urbes Principum opes, & sèpè expugnantur, sumptus vix æquante compendio: uno exadversum sèpè conflictu provin- ciæ & regna victoribus cedunt. His atque talibus subductis rationum momentis, negant Institutores bellici super commemoratis controversiis satis firmam esse deliberationem. Ad eundem modum implicatam profitentur incertamque quæstionem alteram; utrum gloriiosius sit expugnare arcem, quam prælio vincere. Si cogitationem referas ad campestre certamen, tuum facile calculum illud auferet. Neque enim eminus, sed consertis manibus pedibusque res agitur. Non agger & fovea bellatorem protegit; sed exertum corpus, quam amplum est, patet in vulnera. Non a fronte solum iactus metuendi; sed ab omni parte, ut Virgilius loquitur, *Horrescit strictis seges ensibus*. Adde lætiorem victoria faciem, & majora honorum decora: nam triumphus in acie victoribus solum decernitur. Quod si ad expugnatores urbium animum adjungas, quanti æstimandum est cum hoste configere muris techo; nec adversus prædiarios solum impetum facere, sed contra propugnacula, murales fossas atque loricas, & innumera genera munitionis? Quid autem durius atque laboriosius, quam per affusas aquarum colluviones, per intercisos amnes, per objectas sèpè montanas cautes quasi guttatum procedere? Adnumerare incidentes faxorum imbræ, nec desuper solum compluentes ignes, sed ab effracto cuniculis solo erumpentes, stragemque latissimè propagantes. Sed nihil atrocius ipsa tot laborum diuturnitate. Nam in prælio, ut ait Horatius Sat. I. I.

Concurritur: hora

Momento cito mors venit, aut victoria lata. Obsidiones longi mensura temporis protrahuntur: interim morbi, fames, tabes, illuvies fœde græstantur, ut jam voti locum obtineat, quod erat initio miserrimum, hostium manu è vita discedere. Munitionum genera vide in propriis Titulis.

MUNITO, as. Frequentativum a munio. Cic. pro

Rosc. Amer. *Nunc verò quam viam munitet, quod iter affectet, videtis.* MUNIMEN, inis. Proprie est defensio castrorum, vel arcium adversus adventum hostium, que fit vallo, fossâ, aggere, juxta regulas artis militaris. Lucan. I. 6.

munimen nullo quassabile ferro.

MUNIMENTUM, i. Munimen. Liv. lib. I. *Quiritium quoque fossa, baud parvum munimentum a planioribus aditu locis Anci Regis opus est.*

MUNITIO, onis. Munimen. Cæsar lib. I. Bell. Gallic. *Operis munitione & militum concursu, & telis repulsi.* Vocabula hæc sunt quam latissimæ significationis pro quolibet opere ad tegendum & propugnandum idoneo. Hujus generis quædam sunt temporaria, & e levi materia extorta, ut castræ aggeres, pontes subitarii, valla, loricæque cæpitæ, & similia: quædam structuræ validioris, utpote perdiu duratura, ut arces, mœnia, propugnacula, parvulæ, casfides, forcipes, cryptæ cæcæ, & multa hujus machinationis & formæ ad urbium tutamentum & custodiam deservientia. Item castella campestria, crepidines ad fluviorum ripas & ingressus viarum, pontes lapidei, quæque ad ostia fluminum, & portuum margines excitantur. Hęc, inquam, omnia muniminis, munitionis, munimenti vocabulis designamus.

MUNITIO INTERIOR, vel intima, vel inædificata, summæ & mediæ arci: item supremum arcis propugnaculum, vel editius & validius, & in medio arcis sublatum: vel præcincta undique & rescissa munitio in medio castræ. Sic appellamus interiorem arcium partem. Mediæ & infimæ Latitudinis Scriptores dixerunt Corpus castræ, ut suo loco notavimus. Partibus reliquis munitior plerunque eminet. Usus in re munitoria Veterum. Post inventas machinas chalibæas igniarias fere desit. Vulgo dicimus *Maschio*. Bern. Orl. I. 15. 50.

*E già pareva al traditor ladrone
Veder la rocca d'intorno tagliata,
E rovinato il maschio, e'l torrione.*

MUNIONES. Defensores munitionum. Ordericus Vitalis lib. 9. *Pugnaces urbis Muniones pondus Turcani belli tota die sustinuere.*

MUNITUM, ii. Pro munitione vel castro munito. Guillelmus Apul. lib. 5. de Gestis Normann.

*sed præsidii munitia tuta
A Duce dimissis, castelli jura negavit.*

MUNITOR, oris. Qui aliquid munit, & quomodo libet firmandæ munitioni operam præstat. Liv. lib. 7. *Ab hastatis, principibusque, qui pro munitoribus intenti armatis steterant, prælium initum.*

MUNITORIUM, ii. Pro munitione, vel castro munito. Joannes de Janua: *Munitorium, locus, in quo sunt munimenta, vel ipsum munimentum.*

MURCI, orum. Sic appellati sunt, qui per desidiam detrectantes militiam pollicem sibi præcidebant, ut gladio tractando neutiquam idonei essent. Ammianus lib. 15. *Nec eorum aliquando quisquam, ut in Italia munus Martium pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos joculariter Murcos appellant.* Nec porrè exemplis Veterum caret ritus turpissimus sibi amputandi pollices ad militiam subterfugiendam. Svetonius in vita Augusti cap. 34. *Equitem Romanum, quod duobus filiis adolescentibus, causâ detrectandi sacramenti,*

*ti pollices amputasset, ipsum, bonaque subjecit
hostia. Fortunatianus Rhetor. Decem milites
tempore belli pollices sibi amputaverunt. Rei sunt
lexa Reipublicæ: Menander de Re militari lib. 3.
Eum qui filium debilitavit, delectu per bellum
indicto, ut inhabilis militia sit, præceptum D. Tra-
jani deportavit. Desides hinc & ignavos dicimus
Murcidos; quod a Murcia Dea inertium & des-
diosorum trahit Augustinus lib. 4. de Civit. Dei
cap. 16. Vocaverunt Deam Agenoriam, quæ ad
agendum ultra modum stimularet: Deam Mur-
ciam, quæ præter modum non moveret, ac face-
ret hominem, ut ait Pomponius, Murcidum,
id est nimis desdiosum & inactuosum. A memo-
rata consuetudine pollicis truncandi, quoniam
id desdiosorum hominum fuit, trahit Salmasius
originem vocis Italicae *Poltrone*, contractè a
pollice truncu. Sic autem scribit Tract. de Fœn.
Trapens. Veteranis, qui filios armis gerendis
habiles non sponte sua militia obtulissent, baud
impunè fuit lege Valentiniani & Valentis. Idem
Imperatores statuerunt flammis ultricibus com-
burendum eum, qui ad fugienda sacramenta mi-
litia truncatione digitorum damnum corporis ex-
petisset. Multi enim illo tempore, quia necessi-
tate ad bellum cogebantur, prægnavia sibi polli-
ces truncabant, ne militarent. Inde police truncos
hodieque pro ignavis & imbecillibus dicimus;
sed truncata voce, *Poltrones*. Hanc derivatio-
nem vocis *Poltrone*, Vossio & Ferrario pro-
batam fugillat taxatque Menagius, ut omnino
repugnantem analogiæ. Quasi verò popellus
imperitus, & vilis plebecula, à prava cujus con-
suetudine innumera habemus deturpata, & a suis
veris originibus detorta vocabula, quidpiam
penſi habeat gradus analogicos in dictiōibus
corrumpendis. Evidem si inire vellem syllabum
vocum, quas ita corruptas a populo reti-
nemus, ut quam longissimè abeant ab omni ana-
logia, exempla proferre possem, quæ loquacem,
ut ait Horatius, delassare valeant Fabium. Neque
idcirco hæc dixerim, quod mihi magnopere arri-
deat etymon vocis *Poltrone* a pollice truncu; sed
ut evincam, non ita rigidam atque severam analo-
giæ rationem habendam esse in vocabulorum ori-
ginibus investigandis & deducendis. Trahunt alii,
inter quos ipse Menagius, vocem *Poltrone* a
pullo, in hanc formam: *Pullus*, *pulli*, *pulli-
trus*, *pultrus*, *poltrus*, *poltro*, *onis*, *Poltro-
ne*. Libuit autem illis a pullis deducere *Poltro-
ne*, quoniam facile pavescunt & consternantur
pulli: contra verò domitorum equorum magnus
fit vigor & alacritas. Ego verò pavorem illum
pullorum nullatenus desidiā, aut ignaviam
putaverim. Ab annorum squidem teneritate,
minimaque experientia progignitur, Desdiosi
autem & ignavi, Italis *Poltroni*, non aetate te-
nera, & rerum ignorantia, sed hebetudine in-
genii, tarditate quadam, atque inertia tales sunt.
Ad hæc ipsi pecorum pulli naturam patrum se-
quuntur, & a fortibus quidem procreati, for-
tes ipsi alacresque sunt; ignavi verò & inertes,
qui ejusdem naturæ parentes sunt sortiti, juxta il-
lud Horatii lib. 4. od. 4.*

*Fortes creantur fortibus, & bonis
Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroce
Progenerant aquila columbam,
Vides quanta alacritate pulli equorum substi-*

liant apud Virgil. Georg. 3. sicubi naucti sunt pa-
rentes generosos:

*Continuò pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & molia crura reponit:
Primus & ire viam, & fluvios tentare mi-
naces
Audet, & ignoto sese committere ponto:
Nec vanos horret strepitus, illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque
terga,
Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
Spadices, glaucique: colur deterrimus albis,
Et gilio, tum siqua sonum procul arma dedere,
Stare loco vesctis: micat auribus, & tremit
artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem,
Densa juba, & dextro jaclata recumbit in-
armo.
At duplex agitur per lumbos spina; cavaque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula-
cornu.*

Quod si non a quibuslibet, sed ab inertium dun-
taxat equorum pullis, sive pullitris quispiam
traxerit Italicae vocem *Poltrone*, non illi ma-
gnopere obſistam. Præcipue cum ejusmodi pul-
los obſeos, tardumque ventrem trahentes, dicam
mus vulgo *Polledraccio*, *Polledrone*, ex quo
proxime ferè habes *Poltrone*. Quod si verum
effe dijudicetur, quod a Landino, Vellutello,
Galesino, Alumno, & aliis Italicis Scriptori-
bus, memorato Landino præente, affirmatur,
apud Etruscos *Poltro*, dici lectum; satis com-
modum arbitrarer ab ea dictione deducere vo-
cem *Poltrone*. Verùm nulla satis idonea Scri-
ptorum Etruscorum authoritate confirmat I an-
dinus quod asseverat de lecto, apud Italos *Poltro*,
appellato, ad illud Dantis Inf. Cant. 24.

*Omai convien, che tu cosi ti spoltre,
Diffe 'l Maestro; che seggiendo 'n piume
In fama non si vien, nè sotto coltre.
Quod autem ab eodem Dante dicitur Purgat.
Cant. 24.*

*Come fun bestie spaventate, e poltre.
Cave ibi *Poltre* accipias pro ignavis; verùm
eam vocem exponit *Giovincelle* vetus interpres
ejusdem Dantis. Antequam hinc me extricem,
& alio convolem, enucleandus occurrit Taciti
locus lib. 13. Inde vilis rursus *Burrbus*, & exul
Seneca, truncas scilicet manu, & professoria lin-
guæ generis humani regimen expostulantes. Ubi
quod Senecam truncam habere manum præfatus
est, non ita est accipiendum, ut Philosophus ille
mutilatas haberet manus, quod plane non reti-
cuissent, qui de Seneca prolixè copioseque scri-
pserunt authores non pauci. Trunca manu ho-
minem Senecam dixit, id est ignavum ineptum-
que ad munia militaria, ut bene observat Do-
natus Dilucid. in Tacit. lib. 13. Nihil verò eidem
opus fuerat explicationem aliam adiicere; quasi
Seneca truncas manu sit Philosophus, a manu, id est
copia amicorum, destitutus, quæ futilis est & ine-
pta subtilitas.*

MURICES. Ferrea sunt offendicula, ad triangularem
vel quadrangularem formam, cum prominenti-
bus radiis acuminatis, ita ut in quamcumque
disseminata recidant partem, humi defigantur,
aliquo extante radio. Usus erat, ut ad hunc mo-
dum conspersa itinera impedirent, equorum
vel camelorum ungulas fiderent, & equitatum
dissol.

dissolverent. Valuerunt potissimum apud Antiquos adversus currus falcatos. Operiebantur quandoque arena vel frondibus, quod faciliter incaute & temere progredientes equos intercipierent. Magnam muricum vim defodisse Darium Regem, quod copias Alexandri appropetas coniciebat, legimus apud Curtium. Vide *Tribuli*. Missiles porrò leguntur murices cum inclusio ignis conceptaculo, ut jaclati, suscepta flammā, hostium opera incenderent. Vide de his Heronem de Machin. bell. c. i. Baroccius ad eum locum ejusmodi muricum schemata exhibet, & varia eorum genera explicat per hēc verba: *Tria muricum genera sunt, quibus in militia prisci bellatores utebantur: nempe lignei Labdarei & ferrei super terram disseminati, quorum auctor in praesenti capite mentionem facit; ac demum ferrei ignem artificiosum ferentes, qui mucronibus suis ubicunque jaclati fuerint affiguntur, & flamma, quam gestant, locum cui affixi sunt, comburunt.* De quibus etiam ignem ferentibus muricibus auctor inferius in cap. 14. verba facturus est. Ex his autem tribus muricum generibus duo postrema, praesertimque tertium, usque in hodiernum diem in usu maxime sunt. De iisdem muricibus opulentum est testimonium Valerii Max. l. 3. c. 7. Scipio *Emilianus*, cum urbem prevalidam obvideret, suadentibus quibusdam, ut circa mænia ferreos murices spargeret, omniaque vadatibus plumbatis conspergeret babentibus clavorum cacumina, ne subita eruptione hostes impetum facere possent: respondit non esse ejusdem & capere aliquos velle, & timere. Crediderim autem eas machinulas sic appellatas a similitudine aliqua muricis piscis marini ex genere concharum vel potius arupium acuminitibus, saxisque præasperis & prominentibus, quibus etiam hoc nomen est inditum. Virgil. lib. 5.

*Concussa cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepue.*

Ex quo non admodum incommode muricem a muro dictum observat Perottus.

MURIS DISJECTIS INGREDI. Vide *Triumphus, Ise laisticum, Hieronica*.

MURUS. Pro ambitu camentitio. Vide *Mænia*.

MURUS: Pro instructione exercitus. Hoc nomine Antiquis dicebantur pilates legiones, gravibus munitæ armis atque invicem confertæ, a similitudine muri, quo oppida sepiuntur. Veget. lib. 1. cap. 20. *Vnde enim apud Antiquos Murus dicebatur pedestris exercitus, nisi quod pilatæ legiones præter scuta etiam catapraetis galeisque fulgebant?* Huc respexisse opinor Horatium lib. 1. Epist.

hic murus abeneus esto.

Ex hac instructione factum, ut metaphoricè murus diceretur quidquid obstaret validè firmiterque. Veget. lib. 2. cap. 17. *Excipiebat autem prælium gravis armatura, quæ tanquam murus, ut ita dicam, ferreus stabat.* Idem lib. 3. cap. 14. *Ad vicem muri nec cedere, nec sequi.* Ammianus etiam lib. 16. *Steterunt vestigiis fixis, antepilanis, bastatisque, & ordinum primis, velut insolibili muro fundatis.* Lucanus etiam:

Parte quoque sequenti

Murus erit quodcumque potest obstat sagittæ.

Et ad eandem formam non semel Cicero, aliisque.

MURUS, i. Pro maceria vel aggere sine cémento, quo opere fiunt munitiones castrenses & obsidio-

nales. Cæsar lib. 1. Bell. Gallic. *Murum in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit.* Ubi locus ipse exploratum reddit Historicum loqui, non de muro camentitio, verum de excitato ex terra effossa aggetaque. Idem lib. 7. *A medio colle ex grandibus saxis sex pedum murum perduxerant Galli.* De quo muro sic iterum: *Fossamque & maceriam sex in altitudinem pedum perduxerant.* Ubi habes murum consecutum e saxis campestribus, vel montanis, non planè calcis & terræ fossilis, sed vulgaris duntaxat terræ glutino interlitum & coagmentatum, Idem lib. 2. de bell. Gallic. *Quem locum duplii altissimo muro munierant; tum magni ponderis saxa, & præcutas trabe in muro collocarant.* Sed clarissime Varro de Re Rustic. lib. 1. cap. 14. *Aggeres, qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros, ut in agro Reatino.*

MURATUS, a, um. Muris cinctus. Veget. lib. 3. cap. 8. *Non enim belli tempore ad stativa, vel mansionem civitas murata, semper occurrit.* Et iterum ibidem: *Quod aliter non potest evenire, nisi per loca idonea, quâ nostrorum ambulat comatus, præsidia disponantur, sive illæ civitates sint, sive castella murata.*

MURALE, is. Murus. Henricus Huntindon l. 8. *Resonabant colles, resonabant urbis muralia. Italilis Muraglia.*

MURALIS, le. Adject. ut tormenta, pila muralia. Virgil. lib. 12.

murali concita nunquam

Tormento sic saxa fremunt.

Cæsar lib. 7. Bell. Gallic. *Ex vallo & turribus træjeti pilis muralibus interabant.*

MURALIS CORONA. Memoratur a Polybio, aliisque passim Historicis. Ea erat, juxta Gellum, qua donabatur ab Imperatore qui primus murum subjerat, inque oppidum hostium per vim ascenderat. De ea sic Liv. lib. 16. *Itaque quanquam omnibus omnia deberent, præcipuum tamen Muralis coronæ decus ejus esse, qui primus murum ascendisset. Profiteretur qui se dignum duceret eo dono. Duo professi sunt. Insigne ejusdem traditæ exemplum habemus apud Silius lib. 13. ubi Q. Fulvius Proconsul Miloni cuidam eam donat:*

*Fulvius & finem spoliandiæ ædibus ære
Belligerò resonante dedit: sublimis ab alto
Suggestu, magnis fautor non futilis ausis,
Lavino generate, inquit, quem sospita Juno
Dat nobis, Milo, Gradivi cape vitor bo-*

norem,

Tempora murali cinctus turrita coronâ.

Ubi etiam vides quod alii referunt, id coronæ genus murorum pinnis, & quasi turribus fuisse decoratum, cuiusmodi Delim matri Berecynthiæ etiam attributa legitur, de qua Lucretius lib. 2.

*Muralique caput summum cinxere coronâ,
Eximiis munita locis quod sustinet urbes.*

Fuit autem ea corona aurea, quod Polybius aperte tradit, ubi Scipionem inducit suos adhortantem ad oppugnandam Carthaginem Hispanicam: *Deinde coronas aureas pollicitus est iis, qui primum murum concendiissent.* Audi Trissinum Ital. Lib. lib. 6.

*E chi nell'espagnar delle cittadi
Sarà primiero a gir sopra le mura,
Fia coronato di Corona eletta,
Ch'avrà le foglie sue di quel metallo,
Che tanto è desato dalle genti,*

Con

Con le insegne de merli intorno intorno.

Vide h. i. coronæ deformationem apud Steuvcchium ad Veget. lib. 2. cap. 7. & consule doctissimum Carol. Paschal. lib. 7. Coron. cap. 3.

MURAMEN, inis. Murus. Vetus charta an. 1239. de Monialibus: *Ita quod perpetuo muramine inclusæ maneant.*

MURO, as. Munire, circumdare muro. Villelm. Brito 10. Philipp.

Protinus Andegavum nullo munimine cinctam Ingressus, lapide incœpit murare quadrato.

MURATUM, i. Opus muro septum & munitum. Acta Synodi Cicestrensis an. 1157. *Ipsum Hugonem in quodam castro suo obsedit, valloque & castris undique circumdedit; omnemque illi egrediendi spem Murato interclusit.*

MURILEGUS, gi. A legendis muribus dicta est feles vel cattus. Item machina est bellica, cattus etiam dicta. Villelmus Brito lib. 1. Philipp.

Cratibus interea, pluteis, & robore crudo Murilegus struitur, sub quo secura lateret, Dum studet instanter fossas implere juventus.

MURUSCULUM, i. Papias: *Bellicum machinamentum, quo muri dissolvuntur, unde & dicitur. Nisi me mea fallunt Pythia, mendosus aliquis codex imposuit Papiae. Ariolari subit irrepisse Murusculum pro Musculum: Certe Musculus bellica est machina.*

Mus, uris. Vide *Musculus*.

MUSE, arum. Novem numero perhibentur, filiae Jovis & Mnemosynes. Non imbelles & otiosæ, ut vulgus putat, sed armorum & rerum militarium sunt longè studioſissimæ; in primis verò patronæ & fautrices excellentium Imperatorum. Noverant id Græcorum sagacissimi Lacedæmonii, qui inituri prælia, & adversus hostem progressuri Musis litabant, quas scilicet bellicæ felicitatis auspices, nec vigoris duntaxat & constantiæ militaris, verùm etiam victoriarum conciliatrices reputabant. A Spartanorum secunda in bellis de Musis opinione, non abusit Romanus ille copiarum moderator Fulvius Nobilior, qui signa ænea novem Musarum, quod pretiosissimum habuit spolium ex oppido Ambraciensi, Romæ prope Herculis simulacrum dedicavit. Quamobrem appositi & prudenter Poetæ faciunt, qui militaria fere celebrantes facinora nihil habent antiquiùs, quam ut ab illorum opere & patrocinio implorato animosè atque sub. imiter canendi auspiciū capiant. Licet autem hic animadvertere tunc præsertim a memoratis Poetis iterari invocationem Musarum, cum censu militares aggrediuntur & exercituum copias digerunt. Difficillimus quippe & memoratu perarduis ille est magnorum poematum locus, ubi non serie atque contextu continuato, ut in ceteris accidit narrationibus, sed carptim & saltuatum res procedit. Ponendi nimirum ante oculos oppidanorum, popularium, atque adeo populum mores, arma, consuetudines dimicandi, insignia, origines prosapiarum, & his similia non sane pauca, quæ incredibilem habent varietatem. Quoniam verò vix angustis humanæ memorie finibus dissipatae res atque disiunctæ contineri possunt, idcirco ad Musas confugiunt, quæ cum sint Mnemosynes, idest Memoriae filiae, peculiarem habent reminiscientiæ facultatem, vimque discretissima quæque & longè diffusa commemorandi. Atque hinc profectò tum in exordiis

carminum, tum ante legiones, vel copias recensendas, frequentissimæ illæ Poetarum preces, quibus Musarum auxilium efflagitant. Homerus

Dicite nunc mibi, Musæ, cœlestes domos habentes,

Vos enim Deæ estis, adestisque scitisque omnia, Nos autem famam solum audimus, neque quidquam scimus,

Qui Duces Danaorum & Principes erant.

Quem æmulatus Virgilius lib. 7. canit.

Pandite nunc Helicona Deæ cantusque movete:

Qui bello exciti reges, que quemque fecerit, Complerint campos acies, quibus Itala jam-

tum Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.

Et meministis enim, Divæ, & memorare potestis:

Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Quod imitatus, ut solet, Tassus in hunc modum Cant. 4.

Mà di tu, Musa, come i primi danni

Mandassero qi Christiani, e di quai parti

Tù l'sai, mà di tant'opra a noi sì lunge

Debil'aura di fama appena giunge.

Idem Cant. 1. licet paulò ante initio pulcherimi operis Musæ auxilium invocaverit, repetit tamen eadem vota iteratque, postquam deventum est ad lustrationem Francici exercitus:

Mente, degl'anni e del oblio nemica,

Delle cose custode e dispensiera,

Vagliami tua ragion sì ch'io ridica

Di quel campo ogni duce & ogni schiera.

Suoni e risplenda la lor fama antica

Fatta dagl'anni omai tacita e nera.

Tolto da fuoi tesori orni mia lingua

Cid, cb'ascoli ogni età, nulla l'estingua.

Idem Cant. 17. antequam hosticas copias recenseat, ita scribit:

Musa, quale stagione, e qual là fosse

Stato di cose, hor tu mi reca a mente;

Qual'arme il grand'Imperator, quai posse,

Qual serva havesse, e qual compagna gente;

Quando del mezi giorno in guerra mosse

Le forze e i regi, e l'ultimo Oriente.

Tu solle schiere, e i Duci, e sotto l'arme

Mezo il mondo raccolto, hor puoi dettarme.

Boccaccius etiam Ihesid. lib. 8. Musæ præsidium & opulationem implorat ante censum copiarum, quas pugnaturas eduxerunt Arcitas & Palemon.

Ora la Musa, a cui di me più cale,

Per me versi componga, e per me canti,

E noro fuccia il giuoco Martiale

Fieramente operato da duo amanti,

Con compagnia ciascun di schiera eguale

Di valorosi Cavalieri a tanti,

Ch'io per me non varrei a far sentire

Il duro scontro con l'amar seguire.

Eundem morem sécutus est Aloysius Alamanni Avarchide lib. 2. ubi recenset militares copias Arturi Magnæ Britanniæ Regis obsidentis Avaricum, & Clodassi eandem urbem propugnantis:

Hor voi figlie chiarissime di Giove,

Sacrate Muse, cui niente è scuro:

Cantate a me, perch'io gli canti altrove,

I Duci, e i Rè, che seguitarò Arturo,

Ch'a narrar l'altro stuol, che seco muove,

Voce haver converria di ferro duro,

*Con mille lingue e mille bocche poi;
Ond'io dirò quei soli, e gl'altri voi.
Item Trissinus Ital. Liber. lib. 2.
Hor tempo è di narrare ad uno ad uno
Chi furon quelli, che in Italia andaro.
Però, Vergini Muse, a voi non spiaccia
Di porger mano a tan'alto lavoro.*

Item lib. 10.
*Ma voi ch'havete in Ciel divino albergo,
Vergini Muse, bor mi donate ajuto:
Voi siete eterne, e voi presenti foste
A quei gran fatti, onde sapete il vero,
Ma solamente a noi pervenne il grido,
Però nulla sappiam distinto, e chiaro;
Diteci adunque primamente il nome
Di tutti quanti è Capitan de Goti
Ch'andaro a por l'affedio intorno a Roma.
Ut verò ad celebriores Latinos redeam, audi
Statuum lib. 4.*

*tuque o nemoris Regina sonori
Calliope, quas ille manus, quæ moverit arma
Gradivus quantas populis spoliaverit urbes,
Sublata molire lyra,*

Et Silius lib. 3.
*Proditio Calliope famæ, quos horrida cæpta
Excierint populos, tulerintque in regna Latini.*

Faciunt id quidem Poetæ, religiosè servantes antiquissimum eorum morem, qui a Cœlitum invocatione exordiebantur. Quemadmodum enim rerum agendarum, sic etiam dicendi initium a Deorum precationibus capiebant. Probè Servius in illud Virgili lib. 11.

*Præfatus Divos, solo Rex infit ab alto,
Observat nullam orationem a Veteribus inchoatam, nisi Numinibus invocatis. Usq[ue]tissimum, verò eum fuisse morem ostendit Cicero in Divinat. idemque velut rem notissimam indicat Varius Maximus in præfatione sui operis ad Tiberium Cæsarem: Nam si prisci Oratores ab Fove Opt. Max. bene orsi sunt; si excellentissimi vates a Numine aliquo principia traxerunt; mea parvitas eò justius ad favorem tuum decurrerit. Habent tamen Poetæ causam, quo suo etiam ingenti commodo Cœlitum, ac præcipue Musarum commorationem faciant,*

MUSCHETTA, Ballistæ validioris telum. Sanutus lib. 2. part. 4. *Potest præterea fieri quod hæc eadem ballistæ tela possent trahere, quæ Muschetta vulgariter appellantur. Hinc omnino retinemus vocem Moschetto, pro genere fistulæ manuariæ majoris. Dicitur autem Muschetta jaculum a muscheto accipitris vel falconis genere, cuius meminit Petrus de Crescentiis, de Agricult. lib. 10. cap. 2. Ab eadem ave, & variis ejusdem generibus, alia quædam habemus nomina tormentorum, cujusmodi sunt Falconi, Falconetti, Sagri, Smerigli, Spingarde. Hæc siquidem etiam sunt in genere falconum, vel accipitrum, a voce Germanica Sprintz, quæ significat Moschetum ex genere accipitrum fringillariorum.*

MUSCIPULA, æ. Propriè est instrumentum, vel machinula ad mures capiendos. Usurpatur in re bellica ab Authoribus citerioris ævi pro genere muricum vel tribulorum. Radevicus lib. 2. ubi de Friderico Imp. Cremenses oppugnante: *Quædam instrumenta fabricarunt, muscipulis quidem similia, sed pro quantitate humani corporis fortiora.*

ra; eaque per vias circa vallum dispergunt: quibus ignari multi berentes, aut capi facile poterant, aut occidi. Item fossas quamplurimas hinc inde desuper levi operimento contegunt; in quas illapsi similiter capiebantur, aut occidebantur.

MUSCULUS. Machina tectoria, milites & fossores includens ad muros suffodiendos & subruendos; item saxa & idoneam terram cum lignis comportans ad exequandum & solidandum solum luto-sum, ut aditus præmuniatur ambulatoriæ turri, quæ se ad hosticos muros adiungat. Ac proinde duplex constat fuisse musculi genus; qua divisione muscularum stabilita, nulla obscuritas supereft apud Scriptores, qui de illis diversimodè scripserunt, quod frustra torsisse video Lipsium & Steuzechium. De musculo parante viam turri mobili loquitur Vegetius l. 4. cap. 16. ubi ejusdem usum potius quam ipsum describit machinæ genus: *Musculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores, si lutum obfuerit, civitatis fossatum etiam apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidant, ut turrem ambulatoriæ sine impedimento jungantur ad murum. Vocantur autem a marinis belluis musculi. Nam quemadmodum illi, cum minores sint, tamen balenis auxilium adminiculumque jugiter exhibent: ita istæ machinæ breviores, deputatæ turribus magnis, adventui illarum parant viam, itineraque præmuniunt. De musculo afferente suffosores murorum hæc habet Cæsar l. 2, de bello Civili, quæ per partes illustrantur a Lipsio Poliorc. l. 1. Dial. 9., ubi schema etiam proponit hujus organi: Vbi ex ea turri, quæ circum effent opera, tueri se posse confisi sunt, musculum sexaginta pedes longum, ex materia bipedali, quem a turri latericia ad turrim hostium murumque perducerent, facere instituunt. Cujus musculi hæc erat forma. Duæ primæ trabes in solo æquæ longæ, distantes inter se pedes quatuor collocantur: inque eis columella pedum in altitudinem quinque defiguntur. Has inter se capreolis molli fastigio conjungunt, ubi tigna quæ musculi tegendi causâ ponant, collocantur. Eò super tigna bipedalia iniiciunt, eaque laminis clavisque religant: ad extreum musculi tectum trabesque extremas, quadratas regulas, quatuor patentes digitos defigunt: quæ lateres, qui super musculo struantur, contineant. Ita fastigato atque ordinatim strutto, ut trabes erant in capreolis collocatae, lateribus lutoque musculus, ut ab igue, qui ex muro jaceretur, tutus esset, contingit. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lateres diluere possit. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus continguntur. Hoc opus omne tectum vineis, ad ipsam turrim perficiunt, subitoque inopinantibus hostibus, machinatione navali, palangis subjectis, ad turrim hostium admovent, ut ædificio jungatur. Quo malo perterriti subito oppidanis, saxa quammaxima possunt vectibus promovent, precipitataque muro in musculum devolvunt. Itum firmitas materia sustinet, & quidquid incidit fastigio musculi delabitur. Id ubi vident, mutant consilium. Cupas tæda ac pice refertas incendunt, easque de muro in musculum devolvunt. Involuta labuntur, delapsæ ab lateribus longuriis furcisque ab opere removentur. Interim sub musculo milites vectibus, infima sagitta turris hostium convellunt. Compluribus jam lapi-*

lapidibus, ex ea que suberat tarsi subductis res-
pentinā ruinā pars ejus turris concidit. Animad-
vertis musculum Cæsarianum mole & grandita-
te admodum excedere musculum Vegetii. Hujus
iconismus sic exhibetur a Steuzechio ad indica-
tum Vegetii locum, ut videatur fuisse machina
quatuor rotis infistens, contexta undique luto,
centonibus, crudisque coriis animalium. A pau-
cis regebatur militibus, qui intra illam testi ex-
pediebant necessaria ad solum æquandum & soli-
dandum, procul a metu telorum, ignium, alio-
rūmque missilium, quæ agilitate machinæ, &
argillæ centonumque integumento facile declini-
nabant. Aliiquid persimile videtur fuisse reçen-
sis Architecturæ machinariæ & oppugnatoriæ
pluteis, quod genus dicimus Galleria. Addit
Steuzechius sui musculi deformationi exertum ab
anteriore parte præacutum rostrum, a posteriori
verò manubrium protensum obtortumque ad
formam contentæ caudæ musculi animalis, ut ab
hujus figuræ imitatione ipsa machina videatur
appellari posse musculus. Verùm aliud etymon
movet a belluis marinis, ut habes in præposito
Scriptoris testimonio. Isidoro Musculus dicitur
quasi Murusculus, a muro qui perfoditur. Ve-
rùm hoc, ut multa Isidori, non admittunt Cen-
turiæ Criticorum. Opinor vocari musculum,
non a figura machinæ, sed ab officio militum in-
clusorum. Ut enim terræ suffossiones dicuntur
cuniculi a ministerio fossorum, qui more cuni-
culli animalis terram excavant, sic musculi ap-
pellantur ab officio militum, qui item ad similitu-
dinem muris vel musculi animalis terram subtùs
aperiunt. Planè sentio ad hunc modum conje-
ctanti mihi bonas arrisissime aves. Addo ex Ma-
fejo Hist. Indic. lib. 13. descriptionem musculi,
quo Indi usi sunt adversus Lusitanos, ut perspi-
cias ejus machinæ usum ad extrema terrarum pe-
netrasse. Accessere validis ex afferibus musculi,
quam durissimo corio testi, sub quibus opera sine
periculo commearent: Ex iis musculis tabula de-
clives ita prominobant, uti per eas devoluta ex
occulto saxa, truncique arborum, & gleba ultrà
medium fossam impetu ipso ferrentur.

MUSICA, &c. Facultas modulandi, moderandique cantum & sonum: disciplinarum liberalium nulli aut originis vetustate, aut in res humanas fructu adjumentoque concedens. Eadem solicitudinum laborumque dulce solatium, & jucundissimum miseriarum delinimentum, remedium verò in primis efficax & opportunum ad abstergendas atque discutiendas atras illas tristitiae morosique nebulas, quibus nostra mortalitas miserandum in modum obsepta circumfunditur. Sapientissime profectò a Platone institutum, ubi optimè ordinandæ Reipublicæ leges præscripsit, ut gemino illa maximè firmamento atque tibicine niteretur atque consisteret, Gymnastica nimirum ac Musica. Illa quidem exercitatione multiplici præstat efficitque ut ad vitæ usus, ac bellica præsertim munia obeunda, vires firmissimas & validissimum cives robur obtineant: Musica verò medetur animis, quorum perturbationes omnes sedato quodam æquabilique inducto modulatu componit atque conciliat. Facultatis nobilissimæ originem in diversa Scriptores trahunt. Sunt qui pulcherrimo invento Pythagoram decorent, qui observatis iætibus, alternoque percussu fabrilium malleorum, auspicia inde nume-

rorum & Musicæ fecerit. Sic autem Virgilius de Cyclopibus lib. 8.

Illi inter se se multa vi brachia tollunt,
In numerum, versantque tenaci forcipe mas-
sam.

In eandem sententiam Callimachus Hymn. in Dian., ubi de Cyclopibus ita loquitur:

Cum illi malleis sublatis super bumeros,
Aut æs candens e camino, aut ferrum
Alterne ferientes validè laborant.

Quod etiam indicavit Dantes Paradis. Cant. 2.

Lo moto e la virtù de santi giri,
Come dal fabro l'arte del martello,
Da beati motor convien che spiri.

2. Si Poetæ audiendi sunt, Apollo & Mercurius repertores Musicæ, ejusdem verò cultores præcipui Orpheus, Linus, Amphion, Arion, aliique extitere. Ægyptii eam inventionem revocant a Manerote, ut tradit Plutarchus de Iside & Osiri: sed antiquior his omnibus Jubal, de quo sic dicitur Genesis 4. *Ipse fuit pater canentium cythara & organo.* Repetunt eam alii origine ab ipsa natura; avesque oscines præmonstrasse primis mortalibus peritiam modulandæ vocis existimant. Eam opinionem nobilitavit Lucretius, qui ita cecinit lib. 5.

At liquidas avium voces imitarier ore,
Ante fuit multo, quam lenia carmina cantu
Concelebrare homines possent aureisque juvare.
Et zephyri cava per calamorum sibila primum
Agrestes docuere cava inflare cicutas:
Inde minutatim dulces didicere querelas,
Tibia quas fundit dīgitis pulsata canentum,
Avia per nemora ac sylvas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta atque otia dia.
Sic unum quidquid psulatim protrahit atas.

Sunt etiam qui, non ab avium solummodo cantu, verùm ab universo rerum creatarum ordine ac temperatura, ac proinde ab ipsa natura prognotam Musicen putent. Hæc profectò tam concinna, tam elegans Mundi fabrica; eademque motu impulsuque vario firmissimè in ipsa sui instabilitate consistens, nullam planius nostris mentibus oculisque expressam imaginem repræsentat, quam ad ingenium artemque supremi Artificis, &, ut ita dicam, Phonaici, apposite distributi dulcissime concentus. Aptè in hanc rem cecinit Dantes Paradis. Cant. 1.

Le cose tutte quante
Hanno ordine tra loro, e questo è forma,
Che l'Universo a Dio fa somigliante.

Clarius id apertiusque in globorum cœlestium perpetua æquabilique vertigine & modulatione jucundissima, ut Platonici post Pythagoram fere senserunt, comprehenditur. Neque enim sine admirabili gratissimoque sonitu peragunt illi in mensa suorum itinerum spatio: imò potius talis tantusque ab iisdem orbibus cœlestis harmoniæ sonus elicitor, ut ad illius magnitudinem nostras aures obsurdescere optime dixerit. Cicero, cuius elegans verba, quemadmodum leguntur in somnio Scipionis, tuà bonà venià, Lector, adscribam: *Quæ cum intuerer stupens, ut me recepi,*
Quid? Hic, inquam, quis est, qui compleat aures
meas tantus & tam dulcis sonus? Hic est, in-
quit ille, qui intervallis conjunctus imparibus,
sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu &
motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum
gravibus temperans, varios æquabiliter concentus
effi-

efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari posse
funt. Et paulò post: *Hoc sonitu oppleta aures
hominum obsurduerunt: nec est ullus hebetior sensus in vobis, sicut ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, precipitat ex altissimis montibus, ea gens, qua illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut cum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem nequitis adversum, ejusque radiis ocies vestra sensusque vincitur.* De eodem cantu cœlesti sic Dantes ibidem:

*Quando la ruota, che tu sempiterni
Desiderato, a se mi fece atteso
Con l'harmonia, che temperi e discerni;
Parvemi tanto allhor del Cielo acceso
Da la fiamma del Sol; che pioggia o fiume
Lago non fece mai tanto disteso.
La novità del suono, e'l grande lume
Di lor cagion m'acceser un disio,
Ma non sentito di cotanto acume.*

Sed nimium multis Musicæ originationem sollicitavimus. Jam, quasi cœli magisterio modulatum procreaticem facultatem edocti, quod nostræ est indaginis, bellicum occinamus.

3. Utque ab ipsis tirocinii initiosis exordiar, sciunt etiam mediocriter in Veterum lectione versati, pueros nobiles antiquitatis nullam avidius artem addidicisse, & ab ipsis parentibus ita fuisse institutos, ut inter militares exercitationes nulli secundam Musicam ducerent. Adiecissemus huic in primis animum Herculem ipsum testatur Pausanias lib. 9., & Linum Musicæ præceptorem habuisse. Chiron verò Centaurus, ad cuius disciplinam, suam omnem bellicam laudem Achilles meritò retulit, illustris alumni discipulique animum non, alia magis facultate imbuendam curavit. Clarissimum id ex Statio Achill. lib. 1.

*Elicit extremo chelyn, & solantia curas
Fila movet, leviterque expertas pollice char das
Dat puer. Canit ille libens immania laudum
Semina; qui tumida superarit jussa novitiae
Amphitryoniades; crudum quo Bebryca cæstu
Obruerit Pollax; quanto circumdata nexu
Ruperit Ægides Minoi brachia tauri.*

Non alia Alcibiadem puerum arte exornari voluit Pericles, summa apud Athenienses præstantiæ copiarum moderator. Sic autem Gellius lib. 15. cap. 17. de Alcibiade: *Cum apud avunculum Periclem puer artibus ac disciplinis liberalibus erudiretur, & accersi Pericles Antigenidam tibicinem jussisset, ut eum canere tibiis, quod honestissimum tum videbatur, doceret, traditas fibi tibias cum ad os adbibuisset inflassetque, pudicitus cris deformitate abjecit infregitque. Quod autem hic dicit Gellius abdicatam ab Alcibiade fuisse tibiam, id pro eo tantum tempore factum existimes: nam Atheneus lib. 4. & Plutarchus in ejus vita juvenem egregium ejus disciplinas affirmant fuisse studiosissimum; nec ex vulgari quovis magistro, sed ex Panofino, eximio tunc temporis fidicine, illam addidicisse. Ad Spartæ verò gloriam splendidum illud atque magnificum, quod de laetentibus ejusdem pueris commemoratur, qui flentes & irquieti consopiebantur nutricum carmine, quo avorum referrentur facinora; tanquam infantes ipsi Spartani quietem dignarentur, quam virtus mascula, & eventuum*

militarium enarratio non conciliaret. Et Lycorus quidem ejusdem Reipublicæ Legislator, duressimi cæteroqui, laborumque amicissimi ingenii vir, Musicam maximoperè probavit, suisque civibus, tanquam potissimum Reipublicæ ornamentum commendatam reliquit. Idem Socrates, Plato, Aristoteles, aliique civitatum prudentissimi institutores, collaudarunt & sanctiverunt; omnesque ferè gentes amplexæ sunt, quæ legitimam honestamque disciplinam prorsus non essent perosæ.

4. Ab his auspiciis in cultarum nationum, ac præsertim Græcorum pectoribus vocum sonusque peritia ita percrebuit, ut apud lectam juventutem, puerosque olim Marti nomen datus, idem haberetur scitè modulandi facultas, & egregia honestissimaque institutio. Præclarè Homerius strepitum tumultumque in prælio Barbaris dedit; Græcos verò incessu composito sedatoque, irâque ipsâ inter præliandum, & ferociâ modum quasi modulos servante, insignivit. Eam ob causam inter spolia Eetionis cytharam duntaxat Achilli attribuit, ut ejus sonitu nimiam & exuberantem armorum ferociam Dux animosissimus attemperaret. Lacedæmonios verò nonnisi prævio tibiarum sonitu ad certamen progressos discimus ex Plutarcho, ne plus æquo effervescens indignatio ingenti damno in ipsorum recideret capita. Luculentissimo id asseruit documento Tyrtaeus Dux Lacedæmoniorum apud Pausaniam, qui suavissima tibiarum modulatione sic instigavit inflammatos milites, ut qui sepius ante fusi fugatique fuerant, novis aucti viribus Messeniorum, exercitum cum ingenti clade deleverint. His, aliisque exemplis Laconicum illud manavit populari voce proverbium: *Urget ferrum scitè fidibus onero.* Ostendit id Alexander Magnus apud Plutarchum, cum audita inter epulandum tibicinis modulatione, divino quodam quasi furore percitus, impulsis dejectisque mensis, præcipiti cursu tanquam ad præliandum sese proriperet. Nihil verò in hanc rem pulchrius Homerî loco in Odyssæa. In convivio, quod Alcinous Phæaciæ Rex Ulyssi hospiti lautissimum adornavit, Demodocum citharœdum induxit fides pulsantem accinentemque, & res apud Trojam recens gestas, ac sepe ipsum Ulyssem Ulyssi, qui nondum ibi innotuerat, suumque celaverat nomen, decantantem. Eundem morem non omisit referre Virgilius lib. 1. Æneid. ubi loquitur de convivio, quo Dido exceptit Æneam hospitem. Quod autem ibi Virgilius, prolixus cæteroqui Homerî imitator in ærumnosis Æneæ itineribus, Iopam fidicinem induxit non carmina militaria, non eventus Troici belli, paulò ante exacti, Homericò exemplo concidentem, sed potius super orbium cœlestium copia & pulchritudine modulatam, eo inquam nomine scio divinum Poetam illustrium Eruditorum in se crisim excitasse. Sic autem ibi Maro:

*citharâ crinitus Iopas
Personat auratâ, docuit que maximas Atlas,
Hic canit errantem lunam, solisque labores:
Unde hominum genus & pecudes; unde imber
& ignes;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque
Triones.*

Sed non illico in magnis authoribus carpendum est, quod ad æquè magnorum similitudinem non

videtur exactum. Demodocus apud Homerum concinit militaria in gratiam hospitis bellatoris. Aptè id ordinatèque factum ab Homero non de pugnaverim. Iopas in Didonis convivio cœlestia cantu concelebrat; suamque collaudat facultatem, ejusdem origine proposita a stellarum circuitione & motu multiplicis cœli. Id probè aptèque Virgilium fuisse commentum sani quisque judicij judicaverit. Vide quæ de eo Cantorum discrimine latius scripsi in Titulo *Astrovia*. Verùm omisso parergo de Virgilianis vindicis redeo ad Musicam bellatricem. Nec interim ab Homero ipso discedam, qui Achillem proponit virili sono cantuque comparantem se ad eruptionem adversus Trojanos, quam erat proxime habiturus, quo tempore ab exercitu fecerit ob iram adversus Agamemnonem conceptam. Sic autem Homerus Iliad. I.

*Invenere illum mentem citbara oblectantem
Affabre facta, jugum erat solido ex argento:
Eetionea e spoliis quam ceperat Urbis.
Hac animum mulcens, clarorum facta virorum
Inclyta cantabat.*

5. Varietas ipsa Musice facultatis, qua nihil excogitari potest accommodatus ad humanos animos in omnem partem deflectendos, efficit ut non in templo solum & Deorum pulvinaria, item in Principum convivia & symposia sapientium, quod usus fuit vetustissimi, verùm etiam in castra atque conflictus, maximeque ubi Mars plurimum inardescit, reciperetur. Habet nostrarum affectionum dominatrix facultas omnigenae modulationis uberrimam copiam, qua nostris animis imperat, eosque veluti habenis quibusdam ad quoslibet affectuum motus penitus imbibendos permovet impellitque. Ut enim prolixè tradit Cassiodorus Epist. lib. 2. Doria modulatio optimi consilii mater est: Phrygia ad arma capienda & acriter belligerandum inflamat: Aeolia sedat componitque perturbatae mentis motus æstusque: Jasia rerum cœlestium desiderium, & amorem ingenerat, & ad earum contemplationem mentem exacuit: Lydia postremò medicinam facit animis, quos longa tædia macebant, & occulti corrodunt curarum vultures. Liquet id Davidis exemplo luculentissimo, quod Sacré nobis paginæ ostendunt Reg. lib. 1. cap. 16, cum Saulis Regis a malo genio exagitati furorem & rabiem citharae sonitu emolliret. Nec verò ad humanitatem solum informatæ gentes, verùm ipsi etiam vecordes Barbari eam Musicæ vim inesse didicerunt. Getæ siquidem, ut narrat Theopompus Histor. lib. 46., cum legationes pacem petitum obirent, præcientibus tibiis ad colloquium cum hostibus accedebant, ut ejus sonitus dulcedine mitigatus eorum furor concideret, & in honestiores conditiones devenirent. Quæ sunt hactenus commemorata planè persciunt, ut iratis Musis & sinistro Apolline natos putem, qui minus commode de pulcherrima facultate judicabant, nigroque illam calculo a gentis humanæ commercio putarunt eliminandam. Quid enim dicam de Atea, qui ut scribit Plutarchus in Apoph. eum Ismeniam tibicinem longè præstantissimum, quem bello captivum fecerat, modulantem audiisset, jucundiorum sibi equi hinnitum esse juravit? Nec admodum urbani moris fuit quod deus Agesilao narrat idem Plutarchus ibidem, qui rogatus audire tibicinem luscinarum æstuofos im-

peditissimosque cantus ad vivum referente, respondit sèpius audivisse se ipsas lusciniás. Nec satis laudaverim Philippi Regis vocem, cum mirari se diceret, quamobrem Alexandrum filium non puderet tam pulchrè canere. Equidem contra reputando satis constat, Themistoclem indoctiorem fuisse habitum, cum circumlatam post cœnam lyram accipere recusasset, ut scribit Ciceron; Cimonem verò & Epaminondam, quodd calarent fides, fuisse impensè laudatos, ut docet Probus Æmilius in eorum vita. Quod si Reges aliquot, aut viri sapientes suam Musice verissimam laudem detractum ivisse & nonnullis est proditum, sinistram eorum opinionem de arte jucundissima referendam existimaverim ad enervatos corruptosque ejusdem modulos; nec de virili probaque Musica eos fuisse locutos, verùm de ener-vata fractaque, & ad usus scenicos accommodata. Certè apud antiquiores Græcos, quibus non mollissimum cordi otium, sed imperii proferendi studium, & gloriæ, quantam maxime possent, præclaris facinoribus adipiscendæ, ne cognita quidem in theatris erat Musica, sed sacris solum, & puerorum institutioni inserviebat. Vix autem ullam recenseas in Græcia civitatem, quæ maximam ejusdem rationem non duxerit, ut potest quam in omnium animos imperium obtinere censerent. Arcadiæ in primis populi, suopte ingenio rudes & præferoces huic arti retulerunt acceptum, ut relictis montibus ac spelæis, quæ ferarum more incolebant, sese ad humanitatem & mitiorem vitæ cultum accommodarent. A ferarum convictu ad incolendas urbes antiquissimos illos mortalium pelleixerunt Orpheus & Amphion, eam ob causam dicti emovisse lapides, leonesque, ac tigrides sequaces traxisse. Eadem facultate non minima ex parte contineri disciplinam civilis obsequii testatum fecit Terpander apud Plutarchum, qui coortam Lacedæmonie seditionem nervorum dulcissimo concentu pacavit. Ex quo facilis negotio percipias sapientissimum Ciceronis effatum, imò potius Platonis, ex quo mutuatus illud est Tullius: *Cum Musica Republicas mutari solere*. Iisdem quippe moribus luctari homines solent, quibus assuescunt concensionibus.

6. Quæ verò Martis opera & militum exercitationes Musicam non admittunt? Non hic ego de tuba, classico, buccina, lituo, tympanis, tibiis verba faciens morer te multis: de his si quidem latè operosèque separatim a nobis scribitur. Obiter hic tamen & in transcursu ejusmodi vocalium signorum, ut instrumenta illa a Vegetio appellantur, usum animadverte. Illis bellatores in progressu militari itineris tædium fallunt; in concione & castris ad judicia & allocutum Imperatoris invitantur; impendio alacriores redditur in præliis, pericula negligunt, & honestam mortem indecori vita potiorem habent. Nulla verò ab humanitatis sensu tam aliena, nulla Gratis Musisque tam irata fuit natione, quæ non aliquo modulationis genere in acie & conflictibus uteretur. Indi, ut docet Athenæus lib. 4. cap. 11. in hostes irrupturi flagellis cædebant aerem & tympanis verbérabant. Persis militaris progressio cornu indicabatur, Ægyptiis fistro, Lydiis fistula & fidibus. Apud Romanos verò signis castrisve movendis cornicines dabant indicium: militares cætus indicabantur per tibi-

cinem: excubias somnique tempora designabat buccina: cornua verò tubæque mixto concentu in hostes atque conflictum legionarios rapiebant. Non sene, per Martis genium, elanguida & otiosa in acie & confliktu res sunt buccinatores, æneatores, cornicularii, liticines, fidicines, tympanistæ: imò potius organa illa fidesque, quas agitant vel intendunt tam acre sunt fortitudinis & audaciæ incitamentum, ut classificis, lituis, tubisque potius quam militum armis ac machinis acceptas referre victorias suas præstantissimi soleant Duces. Jure proinde Quintilianus lib.2. cap.18. *Quid autem aliud in nostris legionibus cornua & tubæ faciunt, quorum concentus quanto est vebementior, tanto Romana in bellis gloria ceteris præstat?* Quodsi fossores messoresque & agitatores armentorum improbum vitæ laborem durissimumque opus terræ excolendæ rustico vel pastorali cantu solantur, seque ad opera perficienda cantu vicissim animant incenduntque, quidni insitas militum cordibus alacritatis favillas ardoremque pugnandi statim exfuscit undique aures circumsonans tubarum clangor stridorque buccinarum? Castrenses etiam labores, qui gravissimi sunt, obire facilius discunt milites beneficio Musicæ provocantis. Testatissimum id fecit Herodotus Mægarenis, nobilis in primis ejus artis cultor atque magister, eamque ob causam maximopere commendatus a Demetrio expugnatore. Ductor hic præstantissimus, ut refert Julius Pollux lib.4. cap.11.. cum nullis hortamentis atque pollicitationibus consequi posset, ut onerosum & prægrande machinamentum emoverent milites age rentque in muros hosticos, minimo negotio id impetravit Herodoti beneficio, qui inflatis organis lætissimoque concentu edito ad perferendum laborem illum remissas antea languentesque copias sic inflammavit, ut novo quodam virium auctu apprehensam machinam impellerent, urbi que obsidendi admoverent. Vanissimum porro fuerit cogitare hebescere ac veluti obsurdescere humanos animos ad dulcissimos modulatus, cum constet ipsa animalia militari concentu vehementer lætari, & ad pugnam capeſſendam, seque in medios hostes inducendum incalescere. Et de equis quidem illa habet Virgil. lib.3. Georg.

siqua sonum procul arma dedere

Stare loco nescit, micat asribus, & tremit artus,

Colleſtumque premens volvit sub naribus ignem.

Idem Virgil.4. Georg. de apibus ita toquitur:

namque morantes

Martius ille æris rauci canor increpat, & vox Auditur fractus sonitus imitata tubaram.

Quæ cum ita sint mirum certè non fuerit, Misenum Æolidem apud eundem Poetam lib.6.

Hære ciere viros, Martemque accendere cantu. Rutulorum item animos ad strenuè audendum statim concitatos, buccinis resonantibus, ut idem refert lib.8.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu, Utque acres concussit equos, utque impulit armas, Exemplò turbati animi, simul omnes tumultu Conjurat trepido Latium, saevitque juventus Effera.

Et lib.7.

Tum verò ad vocem celeres, qua buccina signum

*Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ.*

Æneas ipse, suopte ingenio ad arma incitatissimus, novos auditæ tuba & plusquam humanos animos sumit lib.2. Æneid.

*Exoritur clamorque virsū clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello & concurrere in arcem*

*Cum sociis ardenti animi: furor iraque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori succurris in
armis.*

Evidem Græcia captum Ilium, eversumque potentissimum illud Asie imperium non tam Agamemonis, aliorumque clarissimorum Ducum ac militum armis debuit, quam clangenti illi resonantique classico, cuius sonitu Ulysses Achilleum muliebri habitu in Scyro delitescentem, ad supremam manum & colophonem addendum bello famigeratissimo revocavit.

7. Licet suopte ingenio satis ferocias sint Mars, & Bellona, ad acuendum tamen militarem vigorē Musas & Apollinem accersere non indignantur. Hinc Martem accendere cantu, & concentu multiplici exfuscitare bellatorum pectoribus insitas favillas Martii ardoris omnes ferè consuerunt ab aliquo humanitatis sensu cultuque non abhorrentes nationes. Nimis autem operosi laboris fuerit inire catalogum earum gentium, quibus non sine cantu, saltatione, sonoque multiplici inire prælia solenne fuit. Complexus multa est Clemens Alexandrinus Pædag. cap.4. *In bellis itaque suis tuba utuntur Errusci, fistula Arcades, Siculi autem instrumentis, quæ appellant pyctidas, Cretenses lyra, Lacedamonii tibia, cornu Thracis, tympano Ægyptii, Arabes cymbalo.* De Lacedemoniis verò Lucianus in Saltat. *Lacedemonii quoque, qui Græcorum præstantissimi esse censebantur, cum a Castore & Pollace Caryatissare perdidicissent, quæ saltationis species a Carliis urbe Laconia ducta erat, omnia cum carminibus facere soliti sunt, adeo ut ad tibiarum quoque modulos, & rhythmum & moderatum pedis ingressum, prælium committere illi genti moris fuerit.* Ac primum quidem conferendarum manuum signum Lacedemoniis tibia dari solitum est: proinde de omnibus quoque reportant victoram, musica, & modulorum concinnitate illos ducente. Ejusdem sunt illa de Æthiopibus: *At enim Æthiopes non alia, quam saltandi ratione illatis jam signis bellum ingrediuntur, nec quisquam Æthiopum vel sagittam emitteret avulsam a capite (hoc enim vice pbareret utuntur, radiorum instar tela capiti circumponentes) nisi prius saltaverit, & saltatione hosti terrem injecerit.* De Lydiæ populis Athénæus lib.12. cap.4. *Cum ad bellum exirent Lydi, cum tibiis ac syringibus in acie instruuntur, ut afferit Herodotus.* Vide Casaubonum in eum locum Athenæi. Delectatos porrò saltatione & concentu bellico Germanos & Thracies habemus ex Tacito, qui de Thracibus lib.4. *More gentis cum carminibus & tripludiis præstulabant.* De Germanis verò lib.2. *Temerè subeantes cobortes Germanoram cantu truci.* De Iberis autem Silius.

ritu jam moris Iberi

Carmina pulsata fundebant barbara cetera.

Idem in usu fuisse apud Hebræos tum alibi s̄epiūs,

tum Machab. lib.2. cap.12. sacra docet Historia: *At illis, qui cum Esdrin erant, diutius pugnantibus,*

tibus, & fatigatis, invocavit Iudas Dominum adjuvorem, & Duceb bellum fieri: incipiens voce patria. & cum hymnis clamorem extollens, fugam Gergiae militibus incusit. Ubi quod dicitur de clamore sublato cum hymnis, insinuat concentus Veterum dimicacionibus solitos præcludere non molles infractosque, sed plane masculos extitisse, ut nos obseruavimus in voce *Celeusma*, & iterum prolixius in Titulo *Clamor militaris*. Nec proinde cantus erant inconditi perturbatique, ut ferè clamores bellici Barbarorum; sed remissi elati que legitimis conceptisque modulis, ut, exordiente aliquo, concinentium turba increbresceret, certoque gradu, non sine virili quadam jucunditate, sonitus ad aures appelleret, ut cautibus, vel litori allidi solent advenientes fluctus, alii post alios sonoro magis gravique frementes murmure.

8. Quoniam verò inter humana corpora animosque summa intercedit affinitas, inde ulterius factum, ut quæ animi morbis medetur Musica, eadem sedaret crebro prostigaretque languores corporum. Id Pythagoræ cum amicis ægrotantibus saepius cessisse feliciter author est Porphyrius in ejus vita: *Erant ei peculiaria carmina, quibus corporum morbis medebatur, quæ cum concineret, ægros pristinæ sanitati restituebat.* Supra omnem fidem prope est quod de Thaletâ Cretensi scribit Plutarchus, qui a Spartanis peste laborantibus Apollinis oraculo accitus undique grassantem luem gratissimo modulamine sustulit depulitque. Homerus vulgatam in Græcorum exercitu, & crebrescentem luem sono cantuque superatam tradit his verbis:

*Ergo die tota placabant carmine Phœbum,
Formosum Pæana Achaica turba canentes,
Et magni laudes modulantes Arcitenentis.
Illi auditi pertinant gaudia peccus.*

Nec minimum admirationis habet quod Athenæus scribit ex Theophrasto, ischiade laborantes resipiscere sanosque fieri, si eisdem indigenarum quispiam Phrygiam cantilenam accinuerit. Id etiam ex Theophrasto perhibet Gellius lib. 4. cap. 13. in hanc sententiam: *Proditum hoc plerique est & memorie mandatum: ischiaci cum maxime doleant, tum si modulis lenibus tibicen incinat, minui dolores.* Idem mox addit legisse se in libris Theophrasti viperarum morsibus mederi Musicam. Notissimum certe est exculcatumque, multorumque experientia visuque compertum minimæ molis animalia quædam in Apulia ex genere phalangii vel aranei, quæ ab urbe Tarento appellantur *Tarantole*, quos morsu appetunt, agere in rabiem, & incredibilem in modum efferare. Flagrantissimo præsertim anni æstu, cum assiduo sole torretur Apulia, nocentissimum virus inspirant. Tanta porrò morsui vis & nocendi inest pernicietas, ut nisi mature succurratur, intima illa obfessi peste primò in exitiale stuporem dentur, tum e statu mentis dejecti miserè concidant, & in vestigio vitam relinquant. Adversus vim morbi insolecentem atque præproperam diuturnus humanæ diligenter labor eam solummodo medelâ invenit, ut ea lue percussis fidices aut citharœdi quammaxime possunt concitatos concentus adhibeant. Audito modulatu attollunt se illi paulatim, demulsiisque cantus dulcedine, velut e lethali exciti somno se in pedes erigunt, motuque pedum ad prescriptam tibicinum normam ingrediuntur exiliunt.

que: ac májore sensim nisu atque impetu in indecoros ferè saltus effusi, ab ea corporum jactatione intimæ pesti excutiendæ concoquendæque remedium & effugium querent. Verùm ohe, inquies, jam satis est. Ecquando tu colophonem? Bene mones: non amplius addo verbulum; ne nimius Musicæ laudator, ut populari sermone circumfertur, impediā Musicam. Scriptorum, qui de ea disciplina egerunt, syllabum, sed negligenti calculo, init Hofmannus. Mihi hæc scripti præ manibus sunt Athenæus lib. 12. cap. 4. & lib. 14. cap. 11. & saepè alibi. Plutarch. de Musica lib. singulari. Quintilian. Instit. 1. 1. c. 16. Alex. ab Alex. Genial. dier. lib. 2. cap. 25. Philipp. Camer. Horat. Subcis. Centuria 1. cap. 18. Centur. 2. cap. 81. & saepè alibi. Panciroli, rer. Memorab. lib. 1. & in hunc notæ Henrici Salmuth. & Hieronymus Magius variar. lect. lib. 4. cap. 13. Musso, as, & Mutio, tis, Verba sunt probè Latina: & mutire quidem apud veteres Comicos saepius leges, Terent. in Andr. *Itaque, Herclè, nihil jam mutire audeo.* Est submissa voce, timide imperfetèque loqui. Dicitur frequenter de seditiosis tum in urbe, tum in exercitu, & casis. Virgil. lib. 11.

cuncti se scire fatentur

Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.

Idem ibidem:

Arma manu trepidi poscant: fremit arma iumentus.

Flent maestri, mussantque patres.

Origo verbi Græcanica a μίσα. Significat autem id verbum flatum quendam, seu murmur, occlusis labiis per narres mittere. Id tunc factitare quis solet, cum loqui non audet. Contrarium est quod habet Lucanus lib. 5.

Non pavidum jam murmur erat, nec petiore teſſo

Ira latens.

Virgilianam sententiam colorem duxisse coniicio a veteri effato Poetæ Græci:

non clare

Sententiam dicebant: omnes enim trepidi Regem suum verebantur.

Hinc Italos habere verbum *Ammutinare* præclarè docet Budæus ad Pandectas: *Tumultuari, in tumultu esse, & quasi tumultum decernere: id fermentè quod linguâ vernacula dicimus emovere, aut etiam mutinare, quod verbum a mutendo, id est, mussando deducitum est. Populus enim multa in hujusmodi consternatione summissim dicere solet, que aperte non audet.* Tales seditiosorum motus vocamus etiam murmura. Sunt hæc propriè abruptus quidam tacitusque fragor aquarum. Commode proinde rei naturam expressit Statius, ubi loquitur de seditiosis militibus, & ad regnum alterius Thebani fratris, præsentis fastidio, aspirantibus:

jam murmura serpunt

Plebis Echioniae: tacitumque a Principe vulgus diffidet, & qui mos populis, venturus amatur.

Idem Latini dicunt *biscere* quod est ore ad aperto conari verba proferre. Liv. 1. 9. Belli Maced. *Nec biscere quisquam audebat,* Virgil. lib. 3. *An. raris turbatus vocibus bisco.*

Italis *Fiatore.* Bern. Orlan.

E senza più fiatør mi stava chiotte.

Et iterum:

Non

Non è chi pure ardisca di fiatare.

MUTATIO MILITIE. Pœna militaris fuit, famam & existimationem potius, quam corpora afficiens. Menander Digest. de re Milit. *Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat.* Genus fuit supplicii, quo quis a majori ordine vel magistratu in inferiorem dejiciebatur. Ejus pœna sumenda causas sequentia Scriptorum testimonia commonstrabunt. Valer. Max. l. 2. cap. 2. C. Cotta P. *Aurelium Pecuniolam sanguine sibi junctum quem obsidioni Liparitana præfecerat, virgis cæsum militæ munere inter pedites fungi coegit, quod ejus culpa agger incepsus, & penè castra erant capti.* Idem ibidem: *Piso Consul, cum in Sicilia bellum adversus fugitivos gereret, & Titius equum præfectus fugitivorum multitudine hostium circumventus arma his tradidisset, his præfectum ignominie generibus affici jussit-turmasque equitum, quibus præfuerat, ademptis equis infunditorum alas transcriptis.* Atque iterum: *Romanus cum magnum captivorum civium suorum numerum a Pyrrho Rege ultrò missum recepissent, decreverunt, ut ex iis, qui equo meruerant, penditum numero militarent; qui pedites fuerant, infunditorum auxilia transcriberentur.* Macer Digest. de re milit. *Desertorem, qui a patre suo fuerat oblatus, in deteriore militiam D. Pius dari jussit.* Liv. lib. 25. *Nunc deteriore conditione sumus, quād apud patres nostros fuerunt captivi: quippe illis arma tantum atque ordo militandi, locisque in quo tenderent in castris, est mutatus.* Marcellin. lib. 24. *Reliquos ex ea cohorte equites, qui abjectè sustinuerant impetum graffatorum, ad pedestrem compegit militiam.* Est igitur mutatio militæ dejectio a superiori ad inferiorem gradum, cum quis a Magistratu bellico in private militæ ordinem, a militia equestri in pedestrem, a pedestri nobiliori ad ejusdem ordinis viliorem militiam transmigrare cogitur. Nonnunquam redacti etiam usque ad servitia militaria, & ad curram sarcinarum: quod in majoris dedecoris atque ignominiae notam factum sèpè legimus non solum ademptis signis equisque, verùm etiam hastis armisque reorum diffractionis, quæ exauthorati militis probrofissima contumelia semper est habita. Ammian. lib. 25. *Imperator ademptis signis, bastisque diffractionis omnes eos, qui fugisse arguebantur, inter impedimenta, & sarcinas, & captivos agere iter imposuit.*

MUTATIO TENTORII. Pœna militaris, authore Pollio, qua delinquentes in officio jubebantur tendere, idest tabernacula, vel tuguria explicare extra vallum. De hac pœna Liv. lib. 10. *Cobortes, quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destitutas invenit.* Frontin. lib. 4. Otacilius Crassus Conf. eos, qui ab Hannibale sub jugum missi redierant, tendere extra vallum jussit, ut immuniti assuecerent periculis, & adversari hostem audentiores fierent.

MUTATIO VESTIUM & ARMORUM. Quād fuerit Annibali familiaris mutatio vestium, armorum & insigniū ad hostes decipiendos, notavi in Tit. Strategema. Arma cum aliis commutata legimus non unam ob causam. Hospitii & fidei contestandas gratia factum à Diomede & Glauco apud Homerum Iliad. 6.

Arma autem inter nos permuteamus, ut & hi Cognoscant, quod hospites paterni gloriamur esse. Sic utique locutus ab equis descendentes

Manus mutuo prehenderunt, & fidem dederunt, accepéruntque.

Tum vero Glauco Saturnides mentem extulit Jupiter, Qui cum Tydide Diomede arma permutavit Aurea æneis.

Cum vero Homerus satis perspicuè memoret eruptam Glauco a Jove mentem fuisse, cum aurea, quæ gestabat, arma cum Diomedis æneis permutavit, miror Plutarchum, ubi disputat adversus Stoicos, affirmare, non fuisse iniquam permutationem illam, propterea, quod arma ænea perinde atque aurea ad præliandum essent idonea. Solers fuit Chorœbi consilium apud Virg. Æneid. l. 2. quo Trojanos suos hortabatur, ut detractis a Græcorum cadaveribus armis Græcos adorirentur.

Mutemus clypeos, Danaumque insignia nobis Apmemus.

Simile quidpiam occurrit apud Oppianum l. 3.

Arma deprædati a Marte peremptis cadaveribus

Ipsi armantur, & currunt ad portas: Illi autem tanquam suis festinantibus civibus Aperiunt portas.

Ad Græcorum præstantem famam pertinet strategema Ducis Lacedæmonii commutatis Ägyptiorum armis. Frontini ea est narratio l. 2. c. 3. *Castronius Lacedæmonius, cum in auxilium Ägyptiis adversus Persas venisset, & sciret firmorem esse Græcum militem, magisque a Persis timeri, commutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cum illi aquo marte pugnarent, submisit Ägyptiorum manum. Persæ, cum Græcis, quos Ägyptios opinabantur, restitissent, supervenientibus multitudine, quam ut Græcorum expaverant, cesserunt. Res Græcorum nutantes in Trojano bello restituit Patroclus, qui Achillis armis instructus Sarpedonem interfecit, ut Homerus narrat Iliad. 16. At contra derisui fuit Martanus bipedum nequissimus, qui gloriam affectavit exornatus armis direptis a Grifone eximio bellatore. Areost. Cant. 17.*

*Martano disegnò torre il destriero,
I panni, e l'arme, che Grifon s'ha tratte:
E andare innanzi al Rè pel cavaliere,
Che tante prove havea giostrandofatte.
L'efferto ne segù fatto il pensiero.
Toglie il destrier più candido che latte,
Scudo, e cimiero, & arme, e sopraveste.
E tutte di Grifon l'insegne veste.*

Atqui personatus ille Thraso, & panoplia non sua ferox, meritissimum populo ludibrium sannamque debuit. Sic enim prosequitur Areostus. Cant. 18.

Il popol tutto al vil Martano infesto

L'uno all'altro additandolo lo scuopre:

Non è, dicean, non è il ribaldo questo,

Che si fa laude con l'altrui buon'opre:

E la virtù di chi non è ben desto

Colla sua infamia, e col suo obbrobrio copre?

Non è l'ingrata femina costei,

La qual tradisce i buoni, e ajuta i rei?

Altri, dicean, come stan bene insieme,

Segnati ambi d'un marchio, e d'una razza,

Chi li bestemmia, chi lor dietro freme,

Chi grida, impicca, abrugia, squarta, ammazza:

La turba per veder s'urta, si preme,

E corre innanzi alle strade, alla piazza.

Ab hoc fastuosæ stupiditatis portento mirum quantum distat modestiæ typus David, quem cum

cum suis armis ornatum adversus Goliath mittere statuisset Saul Rex, vite pastoritiae condicionem professus ille, non ante ad conflictum progressus est, quam exoraret Regem, ut iis armis depositis, baculo suo & funda, quibus insueverat, uteretur, ut habemus Reg. l. 1. 17. *Dixitque David ad Saul. Non possum sic incedere, quia usum non habeo. Et depositus ea, & tulit baculum suum, quem semper habebat in manibus, & elegit sibi quinque limpidissimos lapides de torrente, & misit eos in peram pastoralem, quam habebat secum, & fundam manu tulit, & processit adversum Philistaeum.* Vests & arma mutantium agmen claudat, quæ primo loco recensenda fuit, fortissima Heroinarum Judith, quæ deposito viduae habitu, & ad novæ nuptæ formam expolita, Assyrios exploratores & ipsum Holofernem fecellit, Judith 10. *Abstulit a se cilicium, & exiit se vestimentiis viduitatis sue, & lavit corpus suum, & unxit se myrto optimo, & discriminavit crinem capitisci sui, & imposuit mitram super caput suum, & induit se vestimentis jucunditatis sue.*

MUTILATI IN BELLO. Ære publico olim apud Athenienses alebantur ex lege Pisistrati, quam tulit emulacione & exemplo Solonis, ut refert Plutarchus in Solone, qui Thersippo id primum contigisse docet. Illis tamen solum lex illa consuluit, quorum redditus annuus tres minas non excedebat: nam quibus divitiae domi suppabant, excipiebant ea lege.

MUTILATIO, onis. Membrorum abscissio, vel fractura. Inter militaria supplicia, & repetitas ab hostibus vel proditoribus poenas saepè legitur. Fuit autem in Occidente præsertim in usu ea feritas, qua inter actam miserè vitam & mortem, supplicium inventum est utraque crudelius. Membrorum scissio vel fractura, oculorum ademptioni solebat adjungi. Verum de posteriori hac poena abunde a nobis est dictum in voce *Abacinati*. De ademptione membrorum Ammianus lib. 29. *Milites recognoscens eos, quos a pugnandi proposito pavor & verba detorserant Firmi, diverso genere paenarum extinxit: alios ademptis dexteris, quosdam vivos combustos.* Hinc in deditonibus arcium saepè legitur ea conditio & cautela interiecta, ut salva sint præsidiorum membra. Author incertus Annal. Francorum an. 1301. *Vita & membrorum eis integritas concessa est.* Matthæus Paris. *Antequam Rex Anglorum rediret in Normanniam, Rex Francorum cepit Dangu castellum, concessis militibus, qui in ejus praesidio erant, pro quinquaginta marcis argenti, vita & membris, cum equis & armis.* Verum de exceptione membrorum, cum traderetur munitio ab obcessis, aperte Hovedenus in obsidione Regis Richardi: *Cum milites, & servientes, qui erant in castello, exeuntes obrulissent ei castellum illud, salvis vita & membris, & armis illorum, noluit Rex recipere, sed juravit, quod eos vi caperet, & suspenderet.*

MUTPHARACHE. Genus Turcici equitatus, quod per hæc verba describit Jovius hist. lib. 14. *Mutpharache admirabili virtute præstantes, toto orbe conquisi*ti, ea conditione militant, ut quos velint Deos, impunè colant, præsentique tantum Imperatori operam navent: qua liberalitate, atque indulgentia invitati, non modo Indi, Æthiopes, & Tartari extremi gentium Idola prisca & antiquata religionis, aut cœli maxima sidera pro-

Dii venerantes, sed ex nostro etiam orbe Christiani nobilitate illustres in eum ordinem recipiuntur. Hos equites magna delectorum subserverum multitudo subsequitur adeò splendida armis & equis instruta, ut cum Dominos numero multum exuperet, ornatu etiam prope par, justi & fulgentis exercitus speciem ostendat.

MYOPARO. Constat esse piraticum navigium. De origine vocis non constat. Isidorus: *Myoparo quasi minimus paro, idem & Carabus, est enim parva scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet, quales utuntur Germanorum piratæ in Oceani litoribus vel paludibus, ob agilitatem.* Turnebus tamén compositum putat nomen ab insula Paro, & Myunte urbe. Probi instructum erat navigii genus velis & remige, ut expeditissimum esset ad hosticas naves circumveniendas, earumque impetum declinandum. Lazarus Bayfius medium quidpiam obtinere putat inter triremem longam, & onerariam navem. Salust. lib. 3. *Cobors una grandi phaselo vecta a ceteris deerravit, marique placido a duobus predonum Myoparonibus circumventa.* Ex quibus verbis plane redarguitur Bayfius: disertè quippe Salustius Myoparonem a phaselo discriminat. Duxi Myoparonem piraticum esse navigium: sic enim Etymologici atque Grammatici ferè tradunt. Sunt tamen non contemnenda Veterum testimonia, quibus indicatur ad veram & expressam navis bellicæ formam Myoparonem assurgeare. Hirtius de Bell. Alexandr.: *Vulneratus tamen (de Octavio loquitur) ad natat ad suum Myoparonem. Eo receptus cum prælium nox dirimeret, tempestate magna velis profugit.* Vides hic justam prælii navalis imaginem referri; non verò piraticum assultum enarrari. Plutarchus etiam in Lucullo: *Mari profugit cum tribus Myoparonibus Græcis, totidemque biremis Rhodiis.* Idem Cicero, qui in Verrinis frequenter Myoparonis, tanquam piratici meminit navigii, in tercia tamen ut de nobilissima atque admodum præstanti navi, Regiæque classis propria de eodem loquitur: *Milesios navem poposcit, quæ eum præsidii causâ Myndum prosequeretur.* Illi statim Myoparonem egregium de sua classe ornatum atque armatum dederunt. Et infra: *Illud quod neque taceri ullo modo potest, neque dici prædignite, cognoscite.* Milites remigesque Miletum Myndo pedibus reverti jubet: *ipse Myoparonem pulcherrimam de decem Milesiorum navibus electum L. Magio, & L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit.* Interim illud etiam animadverto: ex Hirtii proximè allato loco velatam navem eruitur fuisse Myoparonem; scribit enim: *Tempestate magna velis profugit.* Quod si remis etiam institisset, ad ostendendam fugæ celeritatem, potuisset id etiam addere minimo negotio scribens: *Velis remigesque profugit.* Contra, verò Tullius in prolatis verbis de Myoparone loquens remigum, non item velorum meminit. Equidem Græcorum, Latinorumque testimonia, ubi navigia memorant, ita saepè variant, & eorum usum obnubilant offuscantque, ut de iis vix quidquam satis certi compertique erui possit. Id a me in multiplici alia materia saepè quidem, sed adhuc nunquam satis est animadversum.

MYSORUM AC PHRYGUM DISCRETI SUNT TERMINI.
Idem adagium aliis priscis senariis sic effertur:

*Sunt separati Mysiorum termini
Phrygumque, sed finire perquam est arduum.
Memorati siquidem populi sæpe ab hostibus aliò
transferre sedes compulsi separatos quidem habe-
bant fines, sed non fatis certos atque discretos.
Usus adagii est de rebus aliquo modo obscuris,
licet illas certo quodam modo se habere necesse
sit: ut si dicas: Philosophorum sectæ, quemad-
modum termini olim Mysorum ac Phrygum, di-*

*versæ quidem sunt, sed non ita perspectè sejun-
ditis finibus separatæ.
MYSORUM PREDA. Proverbiū militare, cuius
meminit Aristoteles lib. i. Rheticorum, &
Demosthenes adversus Aeschinem. Ortum a
Mysis, quos finitimi crebris incursionibus mi-
serè spoliarunt. Congruit iis, qui nimia facili-
tate & moderatione usi aliorum arrogantiæ faci-
lè succumbunt.*

N

NACA, cæ. Genus navigii onerarii ad modum scaphæ. Monachus Altifiodorensis: *De Flandriis quidem sexaginta rates mediae quantitatis, quas illi Nacas vocant, necessariis omnibus premunita mare ingressæ sunt.*

NACARA, cæ. Latinis tympanum, vel potius crotalum: instrumentum rotundum ab omni parte, præterquam qua corium obducitur. Pulsatur baculo, & ferè ex equo. Sanutus lib. 2. part. 4. *Sunt quatuor tubatores, tibicines, tibiatores, & qui sciant pulsare Nacharas, tympana, seu tamburla.* Gesta Ludovici VII. Regis Francor. *Tympanis & Nacariis, & aliis similibus instrumentis resonabant.* Ea sunt scilicet instrumenta, quæ vulgo dicimus *Timpalli*, de quibus egimus in voce *Tympanum*. Academicci a Furfure: *Nacchara: strumento simile al tamburro di suono, ma non di forma: e suonasi a cavallo.* Lat. *Crotalum.* Quod attinet vocis originem, sunt qui trahant a tympano: tympanum, tympanaculum, tympanacula, nacula, Nacheræ. Menagijs deducit a voce Græca *άναρπα*. Fallitur: innumeræ quippe voces ad Scriptores Græcos recentiores profectæ sunt a Latinis, vel Italisch, quarum origo non est investiganda a Græcis, sed omnino a Latinis, vel Italisch. Ferrarius accersit a mitulo, quod est genus piscis testacei in hanc formam: mitulo, nitlo, niclo, nicchio, nicta, nacla, nacra, Naccara. Et plane existimaverim illum non falli, licet longo circuitu ad eam vocis originem indagandam utatur. Verè enim Nacara, alia notione, instrumentum est conflatum ex duabus testulis, vel ossiculis, vel æneis laminis, vel dissectis etiam arundinibus, aut aliâ qualibet materiâ simili, quæ manibus vel digitis inserta, per collisionem sonum ciet. Ad hanc formam Nacaras hodie appellamus ossicula, vel asserculos ligneos, quibus manu pulsatis & collisis multiplex chorearum genus exercetur a saltatoribus: vulgo apud Italos *Gnaccare*. Non absimilem sonum edit Ciconia, superiore rostri parte ad inferiorem collisa: quamobrem a P. Syro eleganter & propriè dicitur *Crotalistria* a crotalo, quod est ipsissimum instrumentum, quod dicimus *Gnaccara*. Virgilius in *Copa*:

Crispum sub crotalo docta movere latus.

Apulejus etiam in *Apolog.* crotali meminit, crepitaculi nimirum ex qualibet materia, quæ manu collisa apta sit sonum reddere. Et ego quidem licet equestria illa tympana, quæ ex equo pulsantur, vulgo dicantur *Naccare*, & a quibusdam Latinis crotala, adhuc tamen illa, & qualibet alia instrumenta, quæ bacillis pulsantur, appellanda existimo tympana; crotala verò & Nacheras, quæ sonum crient per collisionem. Cro-

talum autem dicitur non a *κύμα*, ut placuit Rhodigino, verùm a *κύτων*, ut rectè observat Vofius in etymol. Animadvertendum etiam est a Turcis, & Saracenis, aliisque populis Orientis ad nos pervenisse erotala, & Nacaras, ut observat Cangius in *Dissert. ad Joinvill.* Vide *Cymbalum & Timpanum*.

NANGUINATA, æ. Quod sit apud Japonios armorum genus, sic refert Maffejus Hist. Ind. lib. 12. *Accedit pilum auro argenteo bratteatum falce prefixum, Nanguinatam appellant.*

NAPHTHA. Oleum est ex naturali vena, seu liquido, ut alii existimant, bitumine, enascens in Susiana, ut scribit Strabo lib. 15., vel circa Babyloniam, & in Austragenis Parthiæ, ut refert Plinius lib. 2. cap. 105. Unum est ex potentissimis igniferis ex Veterum pyrotechnia. Oleum vivum a Medicis, aliisque dicitur. Gratius:

*Vulcano condita domus, quam subter eunti
Stagna sedent venis oleoque madentia vivo.*

Hoc creditur a Medea concremata fuisse pellex; postquam sacrificatura ad aras accesserat. Nec alio veneni genere imbuta putatur vestis, qua perhibetur conflagrasse Hercules in monte *Εθα*. Concepto semel igne inolescere penitus, & quolibet attactu latè propagare illum scribitur, non nisi injecto pulvere extinguendum ac desitum. Xiphilinus ex Dione hoc genere se defendisse author est Tigranocertanos, cum eorum urbem Lucullus oppugnaret. Sic autem de obsidione illa Plinius lib. 2. cap. 104. *In Comagenes Urbe Samotatis stagnum est emittens limum, mulham vocant, flagrantem; cum quid attigit solidi, adhæret: præterea tactus sequitur fugientes. Sic defendere muros oppugnante Lucullo, flagrabatque miles armis suis.* Idem oleum ita describitur ab Ammiano lib. 23., ubi agit de Coronio Media monte. *In hac regione oleum conficitur medicum, quo illitum telum, si emissum lentiùs laxiore arcu (nam istū extinguitur rapido) bæserit usquam, tenaciter cremat: & si aqua voluerit ablucere quisquam, astus excitat acriores incendiorum, nec remedio ullo, quam jactu pulveris consopitur: paratur autem hoc modo.* Oleum usus communis berba quadam infectum conditum harum rerum periti ad diuturnitatem servantes, & coalescens durant ex materia vena naturalis, similis oleo crassiori, quæ species dignitur apud Persas, quam *Naphtham* vocabulo appellavere gentili. Quæ porrò Ammiani verba, cum Plinii testificatione conjuncta, quibus edocemur apud Medium hoc oleum proigni, mihi apertum faciunt non tam a Medicorum disciplina, vel Medea venefica, quam a Media ipsa vocatum illud esse Medicum.

NARTHEX. Græcis est Latinorum ferula, cuius meminit Plinius lib. 13. cap. 22. Ex eo ligno prima confecta sunt medicamentorum vascula; atque inde factum, ut quilibet medicamentorum repon-

I 2 fito-

sitoria sive vascula, cujuslibet materiæ fuerint, dicerentur Narthecia. Narthecis nomine posterioris ævi Scriptores appellavunt vexillum, quod antiquiores dixerunt Labarum, licet variatæ non nihil formâ figurâque. Ut enim observat Cangius in *Dissert. de inferioris ævi Numismatis*, Labarum constabat ex panno quadrato & fimbriato insignitoque Christi Domini Monogrammate; Narthex verò exhibebat speciem solidæ ferulae, quæ longior esset, quam latior. Idem ibidem Cangius tradit Narthecis figuram exhiberi in bullæ plumbea Balduini II. Imperatoris Constantiopolitani appensa diplomi anni 1241. Visitur autem ibi Balduinus Imperatorio sedens habitu, gestansque virgam, ex qua quadratus oblongior pannus dependet, per extremos angulos globulis quibusdam seu margaritis excurrentibus. Sed vide de hoc vexillo plura apud memoratum Cangium.

NASALE, is. Pars illa cassidis, quæ nasum tegit; nasi intectorium. Ægidius de Roya: *Habita hac viatoria dum nasale cassidis sua pro respiratione levaret, incaute volante sagitta occubuit*. Usurpata etiam ea vox a vetustis Poetis Gallicis.

NATO, as. Non solum tuendæ valetudinis studio, verum etiam ex usu bellicæ disciplinæ fecerunt Romani veteres prudenter, instituendo ut natandi laborem tyroes occuparent. Ideo Campum Martium vicinum Tiberi delegerunt, ubi juveni-
tus post sudorem & pulverem, ac lassitudinem cursu contractam, corpora natando reficeret. Id verò non hominibus solum, verùm etiam equis & jumentis vehementer esse proficuum omnium docet gentium experientia. Habetur autem summæ imperitiae & dedecori natandi artem ignorare, ex quo factus proverbio locus: *Ne natare quidem scit. Quanti autem ponderis & momenti natatum callere sit in arte militari, præclarè ostendit Veget. lib. 1. cap. 10. Natandi usum astivis mensibus omnis debet æqualiter tyro condiscere; non enim pontibus semper flumina transeuntur; sed & cedens & insequens naturæ cogitur frequenter exercitus. Sæpe repentinis imbribus vel nivibus solent redundare torrentes, & ignorantia non solum ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit*. Id autem multo maxime necessarium esse liquet in pugnis navalibus, ubi natandi imperitia multis exitio, ejusdem artis solertia plurimis saluti fuit. Xenophon certè valde imminentum tradit exercitum Cyri propter ignorantiam natandi. Contra verò Julium Cæsarem nandi peritissimum scribit Svetonius in ejus vita: eumque, militum multitudine navigio demerso, per natandi peritiam feliciter evasisse memorat Hirtius de Bell. Alexandr. Rerum etiam bellicarum apprime gnarus Cato filium suum natandi laborem a pueritia voluit condiscere, ut scribit Plutarchus in ejus vita: *Filium suum præivit & docuit ipse non solum jaculari, aut armis depugnare & equitare; sed & pugillatum exercere, & æstum ac frigus ferre, ac fluminum vorticosa, aut rapida natando superare ac transmittere*. Nec verò ad genus vel robur duntaxat explorandum, verum etiam ad rudimentum & qualemque natatus institutionem pertinuisse crediderim non paucarum gentium morem, nudos infantes in amnes gelidos demergendi. Non præteriit Numanus apud Virgilium lib. 9. ubi de rigida Latino-
rum educatione gloriatur, id recensere:

*natos ad flumina primū
Deferimus, siveoque gelu duramus & undis.
Ne vero quisquam rem novam a Numano dictam accipiat, is sciat, Posidonum etiam & Aristotelem commemorare usitatum id fuisse apud antiquos Ligures. Et plane nescio, an ullum apud omnes gentes latius observatum fuerit educatio-
nis puerilis genus. Celtæ primū omnium hunc magnopere morem illustrarunt, infantibus cly-
peo impositis, projectisque sic in gurgitem Rhe-
ni fluminis. Sic enim genuinam sobolem explo-
rabant, in amnem demersuri adulterinam & spuriā. Eadem insuper consuetudine de infantulo-
rum virtute vel ignavia sumebant experimentum. In hæc quippe verba utrumque conjungit Aristoteles lib. 7. Politic. Prodest statim & con-
tra frigora assuescere a parvis pueris. Hoc enim & ad valetudinem & ad bellica facta maxime accommodatum est. Quare apud multos Barbaros
mos est in flumen frigidum infantes mergere, ve-
luti Celtis. Cæterum de eo more Celtarum testi-
monium habemus ex veteri Græco Epigrammate in Antholog. quod ita Latinè redditum legitur:*

*Audaces rapido Celtæ nova pignora Rheno
Explorant: non hos genitrix prius ubere largo
Alma foveat, vitreas fluvii quam venit ad un-
das.*

*Lympha novum capit alta genus, quod remigis
instar
Umbo regit, fluidique effulcit corpūs alumni;
Et fætum sic unda probat, lectumque jugalem
Damnat adulterit.*

Idem sic eleganter enarrat Julianus Cæsar in Epistola ad Maximum Philosophum. Nullam omnino Celtis Rhenus injuriam facit, qui spurios in-
fantes undis abrispit, tanquam impuri lecti vin-
dex; quos autem ex puro semine ortos agnouit,
in summa aqua suspendit, matrisque trementis manibus reddit; & quasi verum incorruptumque casti & laudabilis conjugii testimonium servata infante persolvit. Nec eum morem in Germanis adnotare neglexit Galenus lib. 1. de tuend. Sanit. *Quis eorum hominum, qui apud nos sunt, ferat infantulum recens editum, & adhuc calentem ab utero ad flumen ferre, ibique, quod Germanos facere ajunt, veluti ferrum candicans, in frigi-
dum humorem mergere, quo & periculum natura-
fiat, & corpus ipsum roboretur?* Vides damnari a Medicorum Principe institutionem firmandi corroborandique infantulos in amne rigido. Id vero sic accipias, ut tibi ante oculos obversetur valetudinis curandæ magister, non artis bellicæ institutor. Sed neque a Græcis eam consuetudinem prætermissam liquet. Arripuere illam Thebani cum de Hercule ita scripserit Claudianus:

*cum totis bruma rigeret
Imbris, & solidis harerent flumina lymphis
Nudum prægelidis durando firmat in undis.*

Sed & Spartanis fuisse eum ritum familiarem ex Lycurgi scilicet disciplina, docet Seneca Rethor Suas. 1. ubi ita de Sparta loquitur. *Hinc Euro-
tas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiae patientiam;* Mihi facile persuadeo eum morem ad Græcos pervasisse ex Thracibus, de quibus ita scribit Sidon. lib. 2.

*Excipit hic natos glacies, & matris ab alvo
Artus infantum molles nix Cimbrica durat.
Ubi tamen non inobservatam relinques Poetæ
duritiem, qui de Thracibus loquens ad Cimbros
abiit.*

abiit. Ludovicus de la Cerdia, ut emolliat sermonem asperum, corrigit locum, legendumque existimat: *nix civica durat*. Evidem mihi quæcunque boreali nive frigidior est Cerdana correætio, qua Poeta sensus planè languescit ac deficit. Ut quoquomodo Poetam excusem, conjicio figurate illum fuisse locutum, & nivem Cimbriam pro qualibet nive rigidissima posuisse. Video hoc etiam duriusculum, nec satis apte quam dixi figuram cadere in eum locum; sed malo clavo malus, ut inquit ille, quærendus cuneus. Redeo in circum, utque a Thracibus, atque adeo Cimbris ad Græcorum institutiones revolvar; plurimi facienda est Solonis Atheniensium legislatoris authoritas, qui duo illa cives suos præcepit a pueritia addiscere, natare & literas; ut legimus apud Anonymum ad Aphontium. Quanto pere vero eadem exercitatio Romanis arriserit, non solùm ostendit, quod superiùs expendi, designatio Campi Martii ad ipsum Tiberim, ut Romana juventus, quemadmodum loquitur Vegetius lib. I. cap. 10. *Post exercitium armorum sudorem pulvremque dilueret, & laitudinem cursus natandi labore deponeret*: verum etiam ipsa balneorum constitutio, ut vel domi haberent Romani opportunitatem nandi, & ad vitanda belli ac præsertim navigationum pericula per otium in ipsis ædibus exercentur superandis aquis, & corpore quaquaversus agendo ac sublevando. Tetigit id Plinius Junior Epist. 6. lib. 5. *Inde apodyterium balnei laxum & hilare excipit cella frigidaria, in qua baptisterium amplum atque opacum: si natare latius aut tepidius velis, in area piscina est, in proximo puteus, ex quo possis rursus abstergi, si pœnitentia temporis.* Eiusmodi balneas domesticas ad nandum accommodatas necesse est privatim habuisse etiam Augustum, de quo legitur apud Svetonium cap. 64. *Nepotes & litteras & natare, aliaque rudimenta per se plerunque docuit.* Tiberium etiam peritissimum nandi fuisse idem tradit Historicus cap. 44. cuius ut reticet verba, quæ infamis turpissimum flagitii exemplum continent, meus tuusque, Lector, admonet pudor. Sed nusquam luculentius Romani quanti eam facultatem ficerent ostenderunt, quam cum Horatius Cocles in Tiberim se discisso ponte cum armis dejecit, Etruscis cum Rege Porsena fortiter retardatis: & Cæsar ipse, cum apud Alexandriam in mare desiliit, nandoque per ducentes passus sic ad proximam navim evasit, ut lœvâ commentarios extolleret, ne fluctibus madefierent, mordicus vero paludamentum traheret, ne Imperatorio spolio potiretur hostis. Virgilius etiam lib. 9. nandi peritum Turnum inducit:

*Tum demum præcepit saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit.*

Et Metabum Camillæ patrem, de quo lib. 11.
*Ecce fuga medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis, tantus se subibus imber
Ruperat: ille innare parans infantis amore
Tardatur.*

Et mox:

*At Metabus, magna propius jam urgente ca-
terva,
Dat sese fluvio.*

Sed & alias nationes bellicas diligentias plurimum collocasse in addiscendo natatu pro comperto exploratoque traditur. Sic enim de Gallis loquitur Marcellinus lib. 25. *Edicit ut sistatur agmen,*

*& affuti natare Galli annem primi omnium pe-
netrarent; ut iis magnitudine fluentorum abre-
ptis, residuorum pertinacia frangeretur; aut si
id perfecissent innocui, transitus fidentior tenta-
retur. Electique sunt ad id negotium habiles, qui
maxima flumina transmeare in regionibus genuinis
a prima pueritia sunt instituti.* De iisdem Pau-
faniis in Phocicis: *Ad inferiores annis partes
militum decem millia, natandi peritissimum quem-
que, & corporis statura (ut sunt Galli præ cæteris
hominibus eximia corporum magnitudine) eminen-
tissimum misit.* Germanorum vero tanta fuit nandi
excellentia, ut etiam supra Romanos claruerit, teste Tacito lib. 5. Histor. *Miles Romanus armis
gravis, & nandi pavidus: Germanos fluminibus
suetos levitas armorum & proceritas corporum
sustollit.* Tam ardens & studiosa sedulitas apud
omnes ferè nationes in ea sibi a pueris arte com-
paranda prorsus testificatur non tam oblectamen-
ti gratia, aut valetudinis tuendæ causâ, quam
ad confirmando in usus bellicos corpora id fuisse
excogitatum. Illud vero in primis permovit vi-
ros nobiles & ingenuos, ut annibus nando tra-
jiciendis assuererent, quoniam palam invaluit,
vilissimum & viro forti prorsus indignum mortis
genus esse, quod in aquis contingere, ut a no-
bis alibi est prolixius explicatum. Eam porrò
persuasionem eo altius hauserant animis, quo-
niā pro certo haberent perire prorsus animas
extinctorum in aquis, neque illis ullam fore ad
beatas Elysiorum sedes accessionem. Quare non
semel contigit, ut, exorta tempestate, multi ex-
peditis nudatisque gladiis incumberent, ut atro-
ciore mortis genere redordiendæ deinceps vi-
tae sortem in felicibus campis redimerent. Quan-
ti referat nandi artem callere, alis illustrat exem-
plis Cornazanus rei militaris scriptor non indili-
gens, rebusque magis, quam verbis & locutione
estimandus. Sic autem canit lib. 1. Capit. 4.

Metter trà le virtù non mi vergogno.

Saper notar, cb'ogni Roman sapeva,

Credendo baver di quel talor bisogno.

Di tal mestier la scuola si teneva

Di sotto a Campo Martio al Tebro fiume,

Che sempre là largissimo correva.

Et paulò post.

Sertorio d'improvviso infra la schiera

Colto degli nemici il Rodan oltre

Notò con la corazza, e la panziera.

Che se fosse garzon sotto le coltre

Rimaso troppo in braccio della baglia;

Prigion restava senza gir più oltre.

Cesare pur così, pulch' n Parsaglia

Il gener ruppe, & in Egitto gionto

Hebbe da Tolomeo briga e travaglia;

Sei non haveva tal mestiero in pronto,

Havendo già i suoi nemici alle spalle,

Della sua vita non potea far conto.

Mà sendagli il notar un trito calle,

In mar gitroffi, e da man manca asciuttò

De commentarii suoi portò le balle.

Et iterum non ita multò post.

E Masinissa se non era esperto

Di tal mestier, dal mal Siface rotto

Dello stato e di vita era diserto.

Mà in un fiume si gittò di botto

Ferito per fuggir chi'l perseguaiva

E trapassò sempre notando futto.

Subinde ostendit omnium peritissimos extitisse in-

nan-

nandi exercitatione Hispanis populos : idque expertum fuisse Annibalem cum Rhodanum amorem trajiceret :

*Mà li maestri pur di tal mestiero,
E prencipi dell'arte del notare,
Nascono in Occidente in sù l'Ibero.
Dico in universal son da lodare
Gli Spagnol tutti, che per la tempesta
Nuotan ridendo, e dileggiando il mare.
L'industria d'essi in ciò fu manifesta,
Quando Anibal al Rodano pervenne
Cb'al passar gente non gli fù più presta.
Postremò prudenter ingeniosèque concludit:
Io vò bene scusar chi non bà penne,
Non chi non sà notar; che in questo caso
Alcuna scusa mai non si convenne.*

NAVALE, is . Locus est, ubi cädificantur naves, vel longo usu aut ventorum impetu quasstatæ reficiuntur . Ibidem etiam machinæ bellicæ, hodie verò tormenta muralia omnis generis confici compariique solent . Virgil. lib. 4. Æneid.

*Diripientque rates alii Navalibus?
De hujus loci constructione hæc scripsit Vitruvius
lib. 5. cap. 12. His perfectis, Navalium ea erit
ratio, ut constituantur spectantia maxime ad se-
ptentrionem, nam meridianæ regiones propter
aestus, cariem, tineam, teredines, reliquaque bestia-
rum nocentium genera procreant, alendoque con-
servant; eaque adficia minime sunt materianda
propter incendia. De magnitudinibus autem finitio
nulla esse debet, sed facienda ad maximum navium
modum; uti, & si majores naves subductæ fuerint,
babeant cum laxamento ibi collationem. Longe
celeberrimum & instructissimum Navale Venetiis
visitur. Ejus porrò præstantia non hodie solum,
verum etiam ante aliquot secula admirationi fuit.
Sic enim de illo scripsit Dantes Infern. Cant. 21.*

*Quale nell'Arzana de' Viniziani
Bolle l'inverno la tenace pece,
A rimpalmar li legni lor non fansi,
Che navicar non ponno, e'n quella vece
Chi fà suo legno nuovo, e chi ristoppa
Le cose à quel, che più viaggi fece:
Chi ribatte da proda, e chi da poppa.
Altri fà remi, ed altri volge sarte,
Chi terzervolo, ed artimon rintoppa.*

Quam comparationem nos ita Latinam fecimus, versum pro versu illam reddentes: *Similitud. della Comed. di Dant. trasport.*

*Ut Venetis ubi lata plagi navalia surgunt,
Brumali ignitis pix tempore fervet abenis,
Quassatasque salo reficit luttante carinas.
Ergo ubi multa licet rigidum properare per an-
num,
Ille novum molitur opus; reparare laborat
Ille fatigentes longis erroribus alnos:
Nunc proris validi resonant, nunc puppibus
ictus:*

*Illa parat remos, torquet pars illa rudentes,
Velorumque sinus proscissaque carbasa nectunt.
Navale apud Svetonium, ut interpretatur Beroaldus, dicitur Armamentarium, quodd non ar-
morum duntaxat, verùm etiam navium est re-
ceptaculum. Arma enim non solum dicimus, que hostem lœdunt, sed quæ ad multarum artium
opera construenda sunt necessaria. Hinc arma-
nautica, arma rustica, appellamus instrumenta
nautarum propria & rusticorum. Addo memo-
randum apud Antiquos fuisse Navale Athenien-*

sium, quod mille navium capax Philon fabrica-
vit, ut indicat idem Beroaldus in superiùs me-
morato loco Svetonii .

2. Ego verò antiquissimum Navale, vel po-
tius ejusdem rudimentum existimo fuisse in Phry-
gia, ubi Ida mons cädendæ materiæ opportu-
nitatem præbebat. Nec nisi Navale quoddam ex-
titisse opinor in urbe Antandro, ubi classem-
suam Æneam struxisse sub ipsum a patria disces-
sum, author est Virgilius lib.3. Æneid.

classemque sub ipsa

Antandro, & Phrygia molimur montibus Idæ.
Hujus porrò Navalis prope Idam beneficio nos
occurrere posse, ac mederi facile reputo Virgi-
liano lapsui, ut Castelvitrus & alii notarunt:
quasi Poeta exiguo satis tempore, Græcis per
captum Ilium excurrentibus, & in proximo de-
gente hoste, Æneam induxit novam classem-
moliri, & eam quidem navium omnino viginti, ut
idem Æneas fatetur apud Venerem matrem lib.1.

Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor.
Eam proinde Trojanæ classis ædificationem inter
figmenta a ratione aliena, quæ Græci dicunt ἄλογα
reponit Castelvitrus. Non sum ignarus Tarqui-
nium Gallutium Virgil. Vindic. ad lib.3. Æneid.
multa conari ut commentum illud Virgilianum
defendat. Condonanda primùm errata quædam
Poëtis arbitratur, quoniam ea compensantur ma-
joribus eorum virtutibus. Longe quippe absurdius
esse apud Homerum, Ulyssem consopitum
ad Ithacam mitti a Pheacensibus, postquam hos-
pitem illum & ejectum summis honoribus & con-
vivio regio exceperint. Verùm adaperta hæc
ad excusandum Poëtam via minimum facit ad cul-
pam diluendam. Addit Tarquinius fabricandæ
commemoratæ classi intercedere potuisse machi-
nam & opitulationem divinam, quoniam arbo-
res illæ, quibus contextæ naves erant, sacrae
dicataeque fuerint Berecynthiæ, cuius Deæ auxi-
lio juvari potuerint Trojani ad molitionem vigin-
ti navium tam modico temporis spatio. Siquidem
ubi potestas divina & vis immensa Superum
intervenit, minimo temporis intervallo perfici
possunt opera, quæ cæteroqui majorem tempo-
ris diuturnitatem efflagitarent. Quo nomine,
& opis divinæ accessione excusatur etiam Areo-
stus, apud quem Astolfus cum navium penuria
laboraret, conjectis in mare frondibus arborum,
quas manu collegerat, totidem navigia conti-
nuo procreavit, ut legitur Cant. 39.

*Havendo Astolfo esercito infinito
Da non gli far sette Afriche difesa,
E rammentando come fù ammonito
Dal santo vecchio, che gli dìè l'impresa
Di tor Provenza, e d'Acqua morta il lito
Di man de' Saracin, che l'avean presa,
D'una gran turba fece nuova eletta
Quella, cb'al mar gli parve manco inetta.
Et havendosi piene ambe le palme,
Quanto potean capir, di varie fronde
Alauri, a cedri tolte, a olive, a palme,
Venne sul mare, e le gittò ne l'onde.
O felici del Ciel ben dilette alme,
Gratia, che Dio raro a mortali infonde,
O stupendo miracolo, che nacque
Di quelle frondi, come fur ne l'acque.
Cribbero in quantità fuor d'ogni stima,
Si feron curve, e grosse, e lunghe, e gravi.
Le vene, cb'attraverso baveano prima,*

Mu.

*Mutaro in dare spranghe , e in grosse travi ;
E rimanendo acute in ver la cima ,
Tutte in un tratto diventaron navi ,
Di differenti qualitadi , e tante ,
Quante raccolte fur da varie piante .
Miracol fù veder le frondi sparte
Produr fuste , galee , navi da gabbia .
Fù mirabil ancor , che vele e farte ,
E remi havean quanto alcun legno n'habbia .
Non mancò al Duca poi chi havesse l'arte
Di governarsi à la ventosa rabbia ;
Che di Sardi , e di Corsi non remoti
Nocchier , padron , pennesi bebbe , e piloti .
Quelli , ch'entraro in mar , contati foro
Ventisei mila , e gente d'ogni forte .
Dudon andò per Capitano loro ,
Cavalier saggio , in terra e in acqua forte .*

Verum hæc ipsa defensionis ratio non satis firmo adminiculo nititur ; nec facit quin meritò exag- tari possit tanquam audax & insolens Virgilii figmentum , & commemoratæ classis repentina constructio . Licet enim objectu machinae , & cœlestis auxilii sustineri possit commentum Areosti , qui Astolfum S. Joannis Apostoli patrocinio non semel communium & servatum perhibuit , ut facilè ejusdem ope potuerit conspersione frondium classem acquirere ; certe ne vestigium qui- dem similis tutelæ in Berecynthia spondere sibi Æneas potuit , qui nusquam apud Virgilium legitur in tutela matris Deum , sed in Veneris solummodò parentis & Deorum Penatium spem & fiduciam habuisse . Et quidem Berecynthia de sacra- tarum sibi navium duntaxat custodia solicita Æneid. lib.9. filium Jovem precatur , ut immunes illas faceret a flammis Rutulorum , ne verbum quidem addens de Ænea Duce servando , utpote cujus patrocinium ejus matri reliquerit . Ni- hil verò , meo judicio , facilius ad Maronem vin- dicandum ab omni censura Criticorum , quām ut conjecturam facilem sequentes affirmemus Æ- neam fabricasse classem in Navalib[us] urbis Antandri , quæ civitas triginta millia passuum , ut docet Strabo , ab Ilio distabat . Ajo itaque in urbe Antandro , quæ ad radices Idæ montis confita erat , facile fuisse Navale & repositoryum amplissimum rei nauticæ : præcipue cum materiam cœ- duam Ida præstaret , juxta illud Ovidii Epist. Par. ad Helen.

*Innumerasque mibi longa dat Ida trabes .
Quidni vero potuerit Æneas nonnullas saltem compactas perfectasque naves illic nancisci ; alias porrò sic inchoatas , ut sociorum auxilio aptare navigationi potuerit ? Fateor quidem non si- ne difficultate aliqua conatuque turbæ accurren- tis , pro angustia potissimum temporis , metu- que atque periculo excurrentis undique Græcani- ci exercitūs , id potuisse peragi ; verum id ipsum a Marone indicatur verbis illis : classem molimur . Moliri quippe apud Latinos est non sine difficul- tate & labore aliquid agere . Navale Itali dicunt Arsenale , quæ Menagio vox est Turcicæ origi- nis . Ferrarius quasi Arx navalis . Existimo esse amplius indagandum in hac origine . Confunde- re videtur Ferrarius Arsenale cum Darsena : ve- rum Darsena ex usu receptaculum est navium , non armamentarium . Darsena est originis Ara- bicæ ex Covarruvia .*

NAVALES SOCII . Commemorantur interdum a Li- vio ; & licet plerunque procul dubio accipientur

pro remigibus , videtur tamen Historicus alicubi indicare inferiorem saltem militiæ navalis gradum aliquem eos obtinuisse , ut notavimus in Ti- tulo Classem . De illis autem Liv. lib.6. Postero die militibus , Navalibusque sociis convocatis , primū Diis Immortalibus laudes gratiasque egit . Et ibidem : Nam unde , cum pecunia in arario non esset , paraturos Navales socios ? Et iterum ibidem : Cum Tarraconem navibus venisset , expusitique ibi copiis , & navibus subductis , socios quoque Navales multitudinis augenda causa armasset &c. Est etiam apud Livium lib.37. locus in hæc verba : Sed momento temporis , & navium virtus , & usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempsit : Ubi Joannes Clericus Art. Critic. p.3. cap.11. miratur viros doctos non vidisse pro Na- vium legendum esse Navalium , nempe sociorum navalium , de quibus alias Livius . Fateor du- riūculam esse sententiam Livianam , quomodo circumfertur in vulgatis exemplaribus , & aptius eam fluere lectione Clerici . Sed quoniam Livius nusquam , quod ego advertere potuerim , navales abscisè & solitariè posuit , sed perpetuo cum adjuncto sociorum , ideo retinendam lectionem vulgatam putaverim , & veterum exemplarium fidei standum potius , quām majoris aliquanto perspicuitatis rationem esse ducendam . Vide Epibatae .

NAVALIS CORONA . Ea donabatur qui primus in hostilem navem , maritimo prælio , per vim ar- matus ascendisset . Procul dubio aurea hæc etiam fuit . Affirmat id Gellius : Murulis , castrensis , & navalis fieri ex auro solent . Corona navalis & rostrata confunduntur ferè a Scriptoribus . In- ter illas tamen Lipsius multum putat interesse dis- criminis . Navalis quippe existimatione longè erat inferior , utpote quæ tradebatur primū insilientibus in hostica navigia : neque erat ro- stris distincta ; aut certe alia nota a rostrata di- scernebatur . Hæc autem semper rostris exorna- ta erat ; iisque illam obtinebant , qui præclaro quopiam navali facinore illustris victoriæ decus sibi comparabant . Quod autem ait Dio lib.49. Agrippæ ab Augusto coronam auream rostris distinctam fuisse traditam , idque nec antea , nec postea alii cuiquam contigisse ; id scilicet mani- festæ falsitatis arguitur ex Plinio lib.16. cap.4. ubi sic scribit de corona civica : Cedunt huic & rostrata quamvis in duobus maxime ad hoc ævi celebres , M. Varrone e piraticis bellis , dante Magno Pompejo ; itemque Marco Agrippa , tri- buente Cesare e Siculis . Dixi coronam nava- lem , aut non fuisse rostratam , aut alià notâ ab eadem distinctam . Videtur tamen Virgilius om- nino rostratam facere coronam navalem lib. 8.

cui bellî insigne superbum ,
Tempora navali fulgent rostrata corona .

Hæc , quod de aliis dixi præmiis militaribus ; etiam pacis tempore , in privatis ædibus , vel in templis a victoribus asservabantur . Sic enim Sve- tonius de Claudio in hujus vitâ cap.17. Nivalem coronam fastigio Palatine domus juxta civicam fi- xit , trajecti , & quasi domiti Oceani insigne . Non hujus duntaxat , sed aliarum etiam corona- rum usum , quæ sunt , ut cum Poeta loquar , vi- etricum præmia frontium , ad inferius ævum , ac ferè ultimos durasse Cæsares liquet ex Ammiano , qui lib. 24. de Juliano Cæsare hæc scribit : Qui appellans plerosque nominatim , quos stabili men- te

re aliquid clarum fecisse ipse arbiter perspexit; navalibus donavit coronis, & civicis, & castris. Græcos etiam coronam navalem in pretio habuisse & usurpasse dubitare non sinunt Xenophon, & Demosthenes. Vide coronæ rostræ apud Steuzechium iconismum.

NAVARCHUS, i. Qui in navi, nautis, atque adeo militibus ipsis imperat, Latini præfectos navium, vel navium magistros appellant. Horum ministerium & procurationem omnem distinetè exposuit Vegetius lib. 4. cap. 32. *Singula liburnæ singulos Navarchos, id est, quasi navicularios habebant, qui exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis quotidiam curam & jugem exhibebant industriam.* Navarchorum erat, ubi primùm prælium instabat, expedire omnia in triremi; loca & munera non nautis solum, verum etiam militibus attribuere. Idem stipendia, frumentum, aliaque nautis & propugnatoribus erogabant. Sic autem dicti qui singulis navibus præerant, nam quibus in universam classem erat imperium, Consules, Prætores, vel Præfetti classis nominabantur.

NAVIGATIO, onis. Nisi mortalium ambitio & avititia, insatiabili quadam cupiditate divitias cumulandi, maria sollicitasset, quieta illa & solis ventorum flatibus obnoxia haberemus. Sed postquam nihil hominibus moderatum, intentatum nihil esse cœpit, profanata primum Pelagi securitas est, tum gliscente ambitu sitique rerum potiendi, nulla non parte everberatum mare, nulla non parte lacerum, ac sœpe immensi sanguinis effusione fœdum deturpatumque fecimus. Licet autem multis illa incommoda sarciantur emolumentis, in quorum possessionem solo navigationis beneficio venimus, adhuc tamen tot humani generis excidia, tot naufragia, rerumque pretiosissimarum jacturam, innumera verò pericula, & infortunia nostri generis reputanti exclamare cum Poeta libet,

*Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truck
Commisit Pelago ratem
Primus.*

Et cum Seneca in Medea.

*Audax nimium qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit;
Terraque suas post terga videns,
Animam levibus eredit auris;
Dubioque secans æquora cursu
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vita mortisque vias
Nimium gracili limite dutto.*

Quid enim? postquam inexplibilis, & nullis laborum difficultatibus fatigata regnandi cupiditas, non terræ particulam ullam, aut latibulum armis intactum, vacuum bello reliquit, maria etiam postmodum classibus texit, conflictibus miscuit, stragibus cruentavit. Sed hanc cothurnorum materiam tragicia deflendam in scenis, pueris declamandam in scholis relinquimus. Nos ad rem nostram proprius accedentes illud cum primis nautico Duci prospiciendum ducimus cum Vegetio lib. 4. cap. 39. ut nonnisi commodâ & idoneâ anni temperie e portibus classes educat. Debet autem pernoscere, quinam menses aptissimi, quinam dubii, quinam minus idonei navigationi sint, Æstatis tempore secura creditur navigatio; nam caloris beneficio venti mitigantur,

qui etiam propiti per id tempus solent adesse. Ab exitu æstatis usque in tertium Idus Novembris navigatio incerta, & periculosa propter Arcturum, quod sydus est summae vehementiae: a Novembri ad Martium mensem clausa maria dixerunt Veteres, nam, ut tradit Vegetius, *Lux minima, noxque prolixa, nubium densitas, aeris obscuritas, ventorum imbri vel nivibus geminata fœnitia, non solum classes a pelago, sed etiam commeantes a terrestri itinere deturbat.* Hinc tempus illud, quod post hyemis fœnitiam aperiebatur, prima ab Antiquis dicebatur navigatio. Cic. lib. 2. Epist. Q. Fratr. *Idem ajebant nunciare te prima navigatione esse transmissurum.* Atque idem iterum ibidem: *Tu, mi frater, simul ac illò veneris, primam navigationem, dummodo idonea tempestas erit, ne omiseris.* Id verò tempus natale navigationis a Vegetio vocatur, solemnibusque ludis & certaminibus celebrari solebat. Evidem non ita paucis populis Regibusque affatim cardo stetit ferox & inconsulta temeritas marinis fluctibus objiciendi classes alieno tempore ac prope renuentibus signis cœlestibus. Polybius lib. 1. tradit Romanos, cum extremum atque importuosum Siciliæ latus, nequidquam nautis ac peritissimis quibusque repugnantibus, trajicere obstinassent animum, quo anni tempore Orionis sydus navigantibus iniquissimum dominabatur, pulcherrimæ classis amissione fuisse multatos, vix paucissimis, iisque extremum spiritum trahentibus, ad litus perductis. Idcirco meritò Æneæ Dido exprobabat lib. 4. apud Virgil,

*Quin etiam biberno moliris sidere classem,
Et medis properas Aquilonibus ire per altum.
Huc spectat illud ejusdem Poetæ lib. 2.*

*sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster euntes.
Nec absimile illud Horatii lib. 3. Od. 27.
Sed vides quanto trepidet tumultu
Pronus Orion? ego quid sit ater
Adria, novi, sinus: & quid albus
Pecet Fapyx:
Hostium uxores, puerique cæcos
Sentiant motus orientis Hædi, &
Æquoris nigri fremitum, & trementes
Verbere ripas.*

Cæterum de diebus ad navigandum propitiis vel inquis videndus est Steuzechius ad Veget. lib. 4. cap. 39.

2. Quis autem mortalium primus navigandi artem commonstrarerit, Scriptores variè destinant. Sunt qui Neptunum Saturni filium eam invenisse memorent, primumque classem instituisse, eique fuisse præfectum a genitore; quam ob causam Deus maris postea est habitus. Plerique tamen eam inventionem referunt ad Iasonem, qui cum aliis Argonautis, ut suo in loco explicavimus, ad expeditionem Coichicam, ut aureum vellus diriperet, profectus est. Phœnicibus quidam, Tyriisque, alii Britannis eam inventionem attribuunt. Vide Plinium lib. 7. cap. 56. Conclavi autem facile possunt diversæ hujusmodi Scriptorum opiniones; vel quoniam majorum Iongarumque navium remortores a ii fuerint, cum primi minores levioresque invenissent: vel quoniam plures in sua quisque provincia eandem artem ostenderint, qui omnes a suis popularibus ejusdem artis inventores habiti creditique sunt.

Cer-

Certè Britannos naviis corio circumfusis navi-gasse Plinius docet lib. 4. cap. 16. Idem author est Agyptios ex papyro, scirpo, & arundine na-viculas primū habuisse. Solinus autem vimineis navibus usos fuisse Britannos memorat per hæc verba cap. 25. *Navigant in vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubalorum.* Ubi notā obiter ambitionem pro operimento per ambitum, sive per orbem ducto positam. No-tanda etiam sunt illa Festi Avieni :

*Non carinas bi quippe pinu texere
Fecere morem, non abierte, ut usus est,
Curvant phaselos, sed rei ad miraculum,
Navigia junctis semper aptant pellibus,
Corioque vastum saepe percurrent salum.*

Nec illum reticuit morem Lucanus lib. 4.

*Utque habuit ripas Sicoris, campisque reli-
quit
Primum cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, cæsoque inducta juvencu
Vettoris patiens, tumidum superenatam am-
nem.*

*Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britan-
nus*

*Navigat Oceano, sic, cum tenet omnia Ni-
lus,*

Conseritur bibala Memphitis cymba papyro.

Inveniuntur etiam apud Solinum, qui bubulis utribus pro navibus uterentur. Sic enim habet Polyhistor. cap. 60. *Bubulis utribus contabulatas rates superponunt, vettatique hoc ratis genere, venenatis sagittis prætereunte petunt.* Verùm de hoc argumento videndi sunt qui rem nauti-cam prolixè tractant.

3. Quod de Typhi, vel Iasonē Scriptores antiqui, præsertim Poetæ literis consignarunt, ab alterutro eorum attentatum mare, quod prius remis inagitatum fuerat, id scilicet de sola acci-piendum est Græcia. Et in hanc sententiam exponendi prædicti Scriptores, ac præsertim Se-neca in Medea de Typhi :

*Nondum quisquam sydera norat,
Nondum Boreas, nondum Zephyrus
Nomen babeant.
Ausus Typhis pandere vasto
Carbasa ponto, legesque novae
Scribere ventis.*

De Iasonē verò iidem Poetæ passim, ut eorum testimonia recensere supervacaneæ sit operæ. Constat nimurum Phœnices, qui multo ante Tro-janam oppugnationem maria navigarunt, eam laudem Græcis præripuisse : addit Strabo lib. 1. eosdem ultra Herculis columnas navigando fuisse progressos. Ejus rei omnem adimit dubitatio-nem S. Job, quem liquet superiorē fuisse ætate Iasonis & Argonautarum, ubi indicat ab iisdem delatum in Arabiam aurum gemmasque ex insula Ophir, quæ ad Indiam pertinet. Idem adhuc planius redditur ab ejus nomenclatura maris, quod vulgo dicitur Rubrum. Neque enim aliud Rubrum est mare quam Punicum, vel Phœnicium, sic nuncupatum a Poenis, vel Phœnicibus, qui ejusdem littora tenerunt, coloniis in eas regiones classe deductis. Sed nihil immorandum in reliquis, cum constet primam navem fuisse arcā Noe, ut ex Berozo, Josepho & aliis optime advertit Tirinus ad illa verba Sapient. 14. *Ab initio cum perirent superbi Gigantes, spes Orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit seculo se-*

men nativitatis. Vide *Navis I.* Invaluit autem apud Priscos opinio de Oceano innavigabili: quod respexit Seneca Suasor. lib. 1. *Facile ista finguntur, quia Oceanus navigari non potest.* Certè Plinius lib. 2. cap. 67. ad Augusti tempora refert Oceanum Borealem classibus cognitum : *A Gadibus, columnisque Herculis Hispania & Gal-liarum circuitu totus hodie navigatur Occidens. Septentrionalis verò Oceanus majore ex parte na-vigatus est Divi Augusti auspiciis, Germaniam classe circumvecta ad Gimbrorum promontorium, & inde immenso mari prospetto aut fama cognito ad Scythicam plagam.* Quod porrò attinet lacesiti maris tentatæque navigationis causas, ut missa faciam, quæ de aureo vellere, & expeditione Argonautarum commenti sunt Græci fabulato-res, duæ potissimum fuere, necessitas, & utili-tas primorum mortalium. Cum perpauci in ter-ris homines degerent, satis illis alimentorum suppeditabat natalis regio. Eadem magis magis que subinde auctos nec alere, nec capere satis poterat. Quare angustis clausi coarctatique li-mitibus de novis ædibus queritandis agitare pri-mū cœperunt. Cum verò id nitentibus objice-rentur flumina & maria, consilia sociarunt, si-quia ratione possent ad ulteriores disiunctasque terras appellere, superatis aquarum spatiis, quæ communia vota ac studia remorabantur. Ex quo factum ut rudibus primū excavatisque truncis oppositos aquarum fluvialium obices conarentur transmittere : adapertusque in hanc formam ab exiguis, ut solet, initiis in interiora regionum penetrandi aditus, operosiore lignorum nexu, & contabulatis afferibus ostensa patefactaque mortalibus fluviorum marisque navigatione. Utilitas navigationi conjuncta, incredibile mem-oratu est, quanta ceperit incrementa, nesis commercio fœderatisque terris, quas immensa intercapidine natura dissociaverat. Cic. de Nat. Deor. lib. 2. *Navigiorum cursibus suppeditantur omnes undique ad vitam copiæ, plurimisque rebus maritimis fruimur atque utimur propter nautica-rum rerum scientiam.* Emporia hinc & capacissimi portus extructi ad omnis generis merces distra-hendas commutandasque. Theodoretus Orat. 2. *Per mare longinquas peregrinationes facimus, & ea, quibus indigemus a nobis invicem peti-mus, simulque aliis, quæ ipsis necessaria sunt, rependimus.* Nec enim aliquam terræ partem summus ille rerum Administrator cultoribus suis omnia simul ad usum viciumque necessaria profer-re passus est, ne nullius indigens copia mutua amicitiae noceret. Ad commemoratam commer-cii utilitatem & commodum retulit Servius navi-gationis originem. Phœnices autem Tyriosque præ cæteris Asiae populis transvehendarum mer-cium studio indulsisse, ex eoque opimos cepisse fructus, inter cæteros tradit Pomponius Sabi-nus ad lib. 1. Æneid. *Phœnices condidere Tyrum in mari propter merces, primi mortalium nego-tiatores in marina alea.* Nec verò negotiatores primi, verùm etiam navigationis authores Phœ-nices & Tyrii apud Catullum :

Prima ratem ventis credere docta Tyros.

4. Potentiae insuper imperiique proferendi ve-tustissima origo & causa non alio certius ex fon-te est accersenda. Quæ aviditas regni amplifi-candi paulatim efficit, ut quæ ad generis huma-ni societatem necendam navigatio videbatur in-

venta, abrupto paulatim pudore innumera discordiarum feminæ & atrocissimas clades invenierit. Thucidides lib. 1. *Qui classibus operam dederunt, ingentem potentiam sibi compararunt, tam ipso pecuniarum reditu & vestigalibus, quam imperio, quod in alios exercebant: nam buc & illuc navigantes subigebant insulas &c.* Is verò ardor imperii producendi, ostentandæque potentia usque adeo quasdam nationes illexit & irretivit, ut cum apud Carthaginenses ageretur de positi urbis mutando, mori potius plerique statuerint, quam a mari recedere, ac deserere ditescendi opportunitatem, & gloriam quomodo libet sese supra fortunam aliarum gentium propter rei maritimæ commoda efferendi. Nego autem Græcos aut Romanos, nego ullam præclarè factis illustrem nationem singulare in armis decus invasisse, quæ non crebris navigationibus maria circumierit. Eo nomine Alexandrinî celebres in Ægypto, Carthaginenses in Africa, Massilienses in Gallia. Certè florentissima Hollandorum Respublica non satis amplis in Europa finibus cæteroquin adstricta in re maritima potentia suæ, quæ omnes jam ferè rerum universitatis partes complectitur, proram ac puppim constituit. Adstrue his nulla promptiùs atque commodiùs exercitatione comparari solertia animi, peritiam artium, experientiam rerum humanarum. Prototypon habes ab Homero exhibitum in Ulyssè, quem postquam diuturnis navigationum laboribus, & longo maris errore fortuna defatigavit, tum demum Ducebat soler-tissimum morumque omnis ferè nationis gna-rum, & in omni ingenua laude versatum, nec tam hostium, quam adversorum casuum victorem virtus latè omnibus suspiciendum proposuit. Consectanea est admodum conducibilis altera utilitas valetudinis tuendæ reparandæque, cui maxime deservit favetque navigatio præser-tim diuturna. Quare apud Scriptores Romanos sepiissime legimus obstinatissimis morbis conflictatos egregiè convaluisse post obitam navigationem in Ægyptum, quæ a Romanorum medi-cis imperabatur ægrotis ab omni cæteroqui spe ultra vivendi dejectis. Habemus id ex Plinio lib. 3. cap. 6. ubi apertè significat volutationem ipsam navis, & excitas vomitiones conferre plurimum omnibus ferè depellendis morbis: *Principalis navigandi usus phthisi affectis, aut sanguinem egerentibus, sicuti proxime Anneum Gallionem fecisse post consulatum meminimus, Neque enim Ægyptus propter se petitur, sed propter longinquitatem navigandi. Quin & vomitiones ipsæ instabili volutatione commota pluribus morbis capit, oculorum, pectoris, medentur, omnibusque, propter quæ belleborum bibitur.* Item aliud Plinius Epist. 19. lib. 5. *Ante aliquot annos, dum Zosimus libertus meus intentè instanterque pronunciat, sanguinem rejicit, atque ob hoc in Ægyptum missus a me, post longam peregrinationem confirmatus rediit nuper.* Celsus etiam lib. 3. cap. 20. ubi agit de tabis curatione, ita scribit: *Opus est, si vires patiuntur, longa navigatione: ideoque aptissimè Alexandriam ex Italia itur.* Postremò inter animi oblectamenta meritò reponitur navigatio per lacus & flumina, pacatosque maris sinus, comparatis instructisque navigiis orariis ad fructus percipiendos jucundissimæ voluptatis, Phœaces ad hanc formam fuere navigationis stu-

diosi; eam siquidem exercebant animi gratiâ, non inferendo injurias, aut nauticum Martem solicitantes. Sic enim de illis Homerus:

Nam Phœacibus haud cordi jacula atque pha-retra,

Sed remi, tabulisque ratis compactilis aquis. Testantur id creberrimæ Romanorum navigationes ad sinum Bajanum. Notandum etiam, quod de Julio Cæsare & Cleopatra scribit Svetonius cap. 52. ubi etiam fit mentio thalamægi, quæ navis erat cum mollissimis stragulis lecto que ad luxuriam composito. Insuper quæ de fossis Alexandrinis memoræ tradidit Strabo in hæc verba: *Super omnia memorabilis est turba eorum, qui ad festivos dies per fossam Alexandrinam na-vigant.* *Quæ fossa diebus ac noctibus navicula-rum plena est, viros pariter ac mulieres vellantium, qui cantant ac tripudiant cum extrema la-scivia.* Accedit quod a Plauto scribitur in Rudente: Act. 4.

Animi causa mihi navem faciam, atque imita-bor Stratonicum:

Oppida circumve[n]tabor.

Idem tamen Plautus alibi adversus navigationis inventum illa scribit:

Qui sc̄je miserum & mendicū volet,
Neptuno credat se atque atatem suam.

Cui concinit Propertius:

Ab pereat quicunque rates & vela paravit
Primus, & invito gurgite fecit iter.

Super hoc argumento multis lasciviunt omnes fe-rè Poetæ, avaritiam præfertim mortalium exerantes, qui lucri gratiâ, fortunas suas, atque ipsum sepiissimè spiritum arbitrio committunt ventorum marisque. Hinc potentissimæ classes submersæ, merces deperditæ, oppleta cadaveribus litora. Hæ scilicet illæ sunt lacrimæ. Meritò propterea Vates Etruscus.

O tu che porti temerario legno

Pellegrini fomenti al peccar nostro,
Habbiati in odio il mar, Nettuno a sfegno.

Vulgatum etiam illud Juvenalis satyr. 12.

I nunc & ventis animam committe, dolato
Confus ligno, digitis a morte remotus

Quattuor, aut septem, si sit latissima tæda.

Adhuc deteriora ex navigatione in animos homi-num damna proveniunt, ubi ea quis pravè & perperam utitur. Luxum in primis navigatione gi-gnit, omniumque gentium colligit vitia, mollis-que vite ac degeneris instrumenta comportat. Strabo lib. 7. Nomades probatissimæ prius vitæ populos, maritima re tentata, deteriores factos testatur. Plato verò optimæ honestissimæque Reipublicæ institutor urbem suam quam lon-gissimè a mari semovit, ut defugeret vitiorum inquinamenta, quæ peregrè navigantes in pa-triam solent inferre,

5. Illud postremò non erit alienum animad-vertere, humani generis navigationes, & om-nem maria excurrendi audaciam intra Gaditanum fretum olim fuisse conclusam. Geminæ illic Herculem columnas extulisse, quæ & peragratæ a se rerum universitatis essent testimonium, & reliquis consilium, aut imperium ne ultra per-gerent, vetus fama occupavit. Post longos ve-rò ambitus sæculorum ab Herculeo illo monu-mento & Gadium freto in alteram orbis terra-rum partem, felicissimam navigationem Duce-Christophoro Columbo, auspicatæ sunt naves Li-

gu-

gures, Hispanæque. Divinasse navigationem il-
lam visus Seneca Medea Act. 2.

*venient annis
Sæcula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet & ingens
Pateat tellus, Tiphysque novos
Deteget orbes, nec sit terris
Ultima Thule.*

Eam expeditionem item per vaticinii modum sic cecinit Torquatus noster Cant. 15.

*Tempo verrà, che fian d'Hercole i segni
Favola vile a i naviganti industri:
E i mar riposti, or senza nome, e i regni
Ignoti, ancor trà voi faranno illustri.
Fia, che 'l più ardito allor di tutti i legni
Quanto circonda il mar, circondi e lustri,
E la terra misuri immensa mole
Vittorioso & emolo del Sole.*

*Un buon della Liguria bavrà ardimento:
All'incognito corso esporsi in prima:
Ne 'l minaccievole fremito del vento,
Ne l'inospito mar, ne 'l dubio clima,
Ne s'altro di periglio, ò di spavento
Più grave & formidabile hor fiftima,
Faran, ch'è generoso entro ai divieti
D'Abila angusti l'alta mente accetti.
Tu spiegherài, Colombo, a un nuovo polo
Lontane si le fortunate antenne,
Ch'appena seguirà con l'occhi il volo
La Fama cb'hà mill'occhi, e mille penne.
Canti ella Alcide, e Bacco, e di te solo
Basti a posteri tuoi, ch'alquanto accenне:
Che quel poco darà lunga memoria
Di paema degnissima, e d'istoria.*

Navigantes multa discere, sermo est popularis. Optima eorum magistra est varietas ipsa regionum quas obeunt, quæ diversis commonistratis moribus ad vitam probè instituendam mirè proficit. Addo vel maxime idoneum vitæ institutorem esse mare ipsum, quod illis ante oculos semper expanditur. Minimum esse fidendum rebus humanis docent aquæ quam latissimè navigiolo circumfusæ, quarum ne ipsa quidem sine agitazione tranquillitas. Audi Senecam: *Noli huic tranquillitatì confidere: momento mare vertitur: eodem die ubi luserunt navigia, sorbentur. Arripe Propertii monitum:*

*Ventorum est quodcumque paras: baud ulla ca-
rina*

Confessuit; fallit portus & ipse fidem.

Nullam porro nobis sinceram voluptatem contingere aquæ marinæ admonet amarities. Ostenderunt id Poetæ, qui Nereo sponsam adjunxerunt Doridem, quam Veteres illi amaritiem interpretantur, ut prolixè tradit Licetus de Gemm. anul. 180. ubi exponit gemmæ anularis schema, quæ Doridem repræsentat. Vitiorum inquinamenta & fœdam illuviem exhorresces atque refuges, si cogitaveris mare sentinam esse, quoniam illuc terrarum omnium fôrdes confluent. Eam ob causam illud Ægyptii, tanquam rem unam omnium contaminatissimam, usque adeo religioni habebant & aversabantur, ut ne fal quidem marinum adhiberent in sacrificiis, sed ex fonte Hammonis, ut scribit Plutarchus, ejus copiam accerferent. Contra verò idem pelagus erit tibi prototypus stimulusque ad asserendum vitæ candorem: purgamenta quippe illud omnia fæcesque procul rejicit & depellit in littora. Eam ob

causam ab Euthymio lavacrum nuncupatur; & in hanc sententiam viri docti exponunt verba Michæe c. 7. *Prujiciet in profundum maris omnia peccata vestra.*

NAVIGIUM, ii. Pro quoquaque navis genere, notum est dictiōnēm esse probè Latinam. Cæsar. *Hic primum navigia hostium lapidibus & fundis repellent.* Sed navigium pro classe, seu multitudine navium bellicarum, dictum passim repertus apud mediæ & infimæ Latinitatis Scriptores; nec tamen sine autoritate & exemplo Latii purgatoris: Tacit. Annal. *Mittit Nero, qui velut paratam prædam adveherent. Dantur triremes & dilectum navigium juvandæ festinationi.* Guillelmus Brito Philipp. lib. 9.

Hic Savaricus opes cunctis e partibus Orbis

Navigio adveftas supra spem repperit omnem.

Rigordus: *Aeneas cum filio suo Ascanio navigio Italianam venit.* Epist. Balduini de expugnatione Byzantii: *Iteratò navigium nostrum flammis aggreditur intempestæ noctis silentio.* Matthæus Parisi. an. 1190. *Cum venissent in mare Hispanicum die Diominica Ascensionis, invasisse navigium tempestas valida & borribilis, & separatum est ab invicem in momento.* Itali etiam, licet pro navi singulari dicant *Navigio*, nihilo minus vocem *Navilio* usurpant tum pro singulare navis tum pro navium multitudine. Joannes Villani: *Tutto il navilio di Pisanis si partirono di Sardigna.*

NAVIGIUM, ii. Pro navigatione. Dicitur ad palatum optimæ Latinitatis. Navigium siquidem est quasi naviagium, ut remigium remiagium, litigium litiagium, & similia: quæ omnia actionem rei potius, quam rem ipsam significant. Pandectæ. *Idque creditum esse in omnes navigii dies.* Veget. lib. 4. cap. 31. *Ne longius a tutela urbis abscederent, & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu, ad omnes mundi partes navigio pervenirent.*

NAVIGO, as. Florus lib. 2. cap. 2. *M. Attiliv Regulo Duce jam in Africa bellum navigabat.* Ubi navigare bellum dixit per audaciam poeticæ af finem. Neque enim ab Historicis alienum est colores quosdam mutuari a Poetis, quod parce commode factum ad stili majestatem splendo remque facit.

NAVIS, is. Vel a *Nao*, quod apud Græcos est *fluo*, ex quo navium collectionem dici ab Italibz *Flotta* alibi notavimus, vel a verbo Latino *No*, quod est *nato*: vel demum ab alio verbo *Nava*, quod est *curare*, operamque dare sedulam: quasi navis moderatorem navum, id est accuratum, strenuum, & diligentem depositat. De fabulosa ejus origine quædam tetigimus in dictione *Navigatio*. Sed verè illa, neque Neptuni, neque Iasonis est inventum. Ad servandas reliquias humani generis in sola Noemi Patriarchæ familia, commonstrata huic a supremo rerum omnium Architecto & Machinario fuit. Primus ejusdem usus non fuit auri Colchici deprædatio, sed parta salus mortalibus, post orbem terrarum perpetua imbrum eluvione demersum. Præstantissimum & admirabile inventum, ipsisque urbibus atque adeo præmagnis par, nonnisi Deum repertorem & indicem postulabat. Vide *Navigatio*. Sive enim oneraria, sive bellica perpendas navigia, & utrumque usum, ac derivata inde in mortales commoda, ad trutinam seriò revoces, nihil in uni-

versa natura excellentius, nihil ad regiones distantissimas commercio necendas opportunius, nihil ad speciem visumque magnificentius & augustius est excogitatum. De innumeris navium generibus, & appellationibus, de totidem porrò navis partibus non est hic agendi locus. Nimirum hęc sola tractatio doctissimorum virorum, studia exercuit, volumina explevit. De bellicis verò navibus, quae rem nostram proprius spelicant, vide quae diximus separatim. Sufficiat hic in universum subjecere oculis mobilia illa & tantia, ut videntur, castella. Eo videlicet molmine, ea molis magnitudine, eaque pollent rerum omnium varietate, ut ad unicum conformandum instruendumque navigium architectura, edificatoria, mechanica, omnesque ferè Mathematicæ facultates suam conferre operam, manusque subsidiarias admovere videantur. Quidquid operosissimas comportant machinas, copias integras peditum equitumque, vim annonæ reique cibariæ incredibilem, armorum verò eam struem & multitudinem, ut ad unam ferè communendam bellatricem navem solidas etates sudare navalia necesse sit. Ex quo admiratio omnis adimitur, cum equestris pugnae imaginem à navium agilitate, & navarchorum disciplina referri legimus. Florus lib. 2. cap. 2. *Romana classis prompta, levis, expedita, & quodam genere castrensis: ad similitudinem pugnae equestris, sic remis, quasi babenis agebatur, & in bos, vel in illos mobilia rostra speciem viventium præferebant.* Dicit ad similitudinem equestris pugnae certare; cum navarchi & remiges modò propellunt, modò retrò abducunt naves, quod seffores in equis faciunt; item assiliendo urgendoque, ac tempori sese recipiendo, nunc obversis lateribus, nunc elatiore fronte adamassim representantes equestris conflictus imaginem. Id enim verò est, quod dicit Livius ad Cannas minimè equestris prælii more fuisse pugnatum. Id iterum est, quod in Salustii fragmento legitur, naves modò sumptis tergis, modò redditis decertare ad speciem scilicet equitum pugnantium. Non aliam ob causam navium gubernatores appellatos alicubi legas aurigas, vel equisones. Varro: *Navem concendimus palustrem, quam nautici equisones per viam conducent.* Verùm hic potius fas est agnoscere nautas fune ad collum & humeros religato ductare, naves adverso flumine. Clarius vetus author apud Charisium:

*Typhin aurigam celeris fecere carina
Et Ovid. Trist. 1. 3.*

Aurigam video vela dedisse rati,

Sed & Plautus equos ligneos, Lucretius ventorum currus, alii aquaticum elephantum navigium appellaverunt. Turribus quippe atque militibus communictum a gubernatore velis ac funibus quibusdam quasi regitur frenis, utque administrandi gerendique prælii ratio postulat, nunc in orbem agitur, nunc latera obvertit, infilit, invadit, recedit, avolat, nulloque non fungitur munere equi ad omnes bellicas excursiones, flexusque, & gyros iterando diuturno pulvere & peritia moderatorum edocti.

2. Cum verò talem tantamque unicum præ se speciem navigium ferat; quid de legitima, quid de numerosissima, cujusmodi plures maria, verberant, classe prædicem? Obambulantes merito, imò excurrentes, & transvolantes dixeris

civitates; vagantes arces, atque huc illuc jactatas, cum illis antennarum malorumque filiis, cum tot turritis pupibus, ac præcipue expansis turgentium velorum sinibus, quibus, quasi magnitudinis roborisque sui consciis, intumescent. Atqui omiseram de navium tesseris, & insignibus dicere. Festus quidem author est bello paratarum navium insigne fuisse galeam: earum, quae summa agerentur celeritate petasum Mercurii: pacificatorias verò caduceum pro symbolo extulisse. Id verò insignium & tesserarum genus omne, ex quibus sua fere singulæ naves nomina sortiuntur, in puppi præsertim proraque pictorio opere, vel inauratis cælaturis exprimi obtendique solet. Jam bellicarum solummodo nomenclaturam ineunti immeabilis earum oboritur series. Ad genus hoc pertinent, de quibus explicatiūs alias disputavimus; rostratae, eratae, igniariae, piraticæ, speculatoriae, tormentariae, ballistariae, catapultariae, prætoriae, classiariae: Ad hęc Liburnicæ, Rhodiæ, Ægyptiæ, aliæque innumeræ, a locis populisque, ubi sunt exædificatae, nomen fortitæ. Ab ordinibus etiam remorum dictæ, biremis, triremis, quadriremis, penteres, hexeres, hepteres, aliæque. Adde dromones, cursorias, celoces, seu celetes, & celetia, turritas, falcatas, quarum omnium apud præstantes Authores occurrit mentio: & hęc quidem vides non privataram esse navium nomina, sed bellicorum summa quædam genera ac veluti capita navigiorum, Picturatis verò ornamenti non solum, apud Veteres præsertim, simulacra navium symbolica decorabantur, quales erant effigies in proris arietis, ceti, delphinis, tauri, vel imagines Deorum, Heroumque tutelarium, quae navibus plerunque dabant nomina; sed universa ferè navium compago imbuebatur. Utebantur verò ad hoc Veteres eo encaustices genere, quod resolutis igne ceris, penicillo siebat. Id autem tum ad speciem pom-pamque visu pulcherrimum, tum adversus lignorum putredinem & vim mordacem falsorum fluctuum, idoneum maxime & opportunum habebatur remedium, Horat. lib. 1. Od. 14.

*Nil pictis timidus navita puppis
Fidit.*

Disertissimè verò Plinius lib. 35. cap. 7. *Cera tingantur iisdem coloribus ad eas picturas, quae inuruntur alieno parietibus genere, sed classibus familiari, jam verò & onerariis navibus, quoniam & pericula expingimus, ne quis miretur & rogos pingi: juvatque pugnatores ad mortem, aut certè cadem speciosè vobi.*

3. Tria præcipue requiruntur, ut longinquæ præsertim expeditioni idonea sit navis, cumpromis verò, quae bellicas machinas gestare debet vel exercere: magnitudinis justæ modus, levitas & agilitas, & robur materiæ comparatæ. Videndus in primis ea super re Joannes Schefferus de Milit. Naval. lib. 1. cap. 5. Quod magnitudinem attinet, dubium est utrata peccari magis soleat in conficiendis nimicē molis navigiis, an iis, quae ad justam debitamque magnitudinem non perveniant. Id licet in omni navium genere sit observandum, attentius tamen ac diligenter est præcavendum in instruenda classe & navigiis bellicis compingendis. Quae legitimam excedunt mensuram nec regi satis possunt, nec ullo modo solent usui esse: obstat quippe ipsa præcaventia.

ritas corporum & machinarum expeditas partium exercitationi ; ac nihilo sècias naves , atque ipsa militantium corpora , si præmagna fuerint , nec agilem fortuntur motum , nec oppugnationi sunt satis idoneæ . Idcirco Aristoteles Politic . lib. 7. *Navis palmi unius prorsus non erit navis , ut nec duorum stadiorum aliqua ; quia altera propter parvitatem , altera propter magnitudinem cursum & navigationem non sustinet .* Quantum verò maritimis conflictibus officere soleat ac retardare victoriam enormis quædam & immoderata navigiorum moles testatissimum fecit classis Egyptia , qua Cleopatra & M. Antonius depagnarunt in mari Actiaco adversùs Romanorum & Augusti classem . Sic autem de illa Florus lib. 4. cap. 11. *Nobis quadringentæ amplius naves , ducentæ non minus hostium ; sed numerum magnitudinem pensabat . Quippe a senis in novenos remorum ordinibus : ad hoc turribus atque tabulatis allevatæ castellorum & orbium specie , non sine gemitu maris & labore ventorum ferebantur : quæ quidem ipsa moles exitio fuit .* Dignum etiam memoratu quod ad Alexandrum dictum est apud Curtium lib. 6. *Videsne ut navigia , quæ modum excedunt , regi nequeunt ?* Hic quippe etiam , ut ferè in cæteris , compar est atque persimilis conditio navalis terrestrisque conflictus : ac quemadmodum copiarum numerus supra modum legiti Martis comparatus & eductus ad usus bellicos flecti circumagique non potest ; sic prægrandis & vasta classis ad flexus recursusque , alioisque usus nauticos propter ipsam gravitatem & excessum molis invenitur incommoda , sibique potius , quæm hosti perniciem affert . Id potissimum locum habet , ubi suprema necessitas fugam , vel itineris expeditissimi laborem integrum suadet . Adnotavit id Lucanus lib. 3. , ubi loquitur de classe Massiliensium , qui suarum navium levitati , & peritiae gubernatorum confisi minimo negotio eludebant naves Romanorum graves , & suo ipsorum pondere præpeditas .

*Sed Graii biles pugnamque laceffere pinus
Et tentare fugam , nec longo frangere gyro
Cursum , nec tardè flectenti cedere clavo .*

Quæ verò exiguitate corporis peccant navigia , adhuc damnosiora sunt . Vix enim inibi satis spatii relinquitur ad usus nauticos , & explicanda machinamenta , & omnis generis arma quibus repentina præfertim indiget oppugnatio , aut defensio . Piratæ quidem , quibus vis inest clancularia , & ad fallendum potius , quæm ad pugnandum moris est maria excurrere , parvitatem potius ac levitatem , quæm magnitudinem in suis navigiis consequuntur . Sed longè alia est ratio congradientium classium Marte aperto graduque stabili & quasi statario .

4. Devitabitur damnoſa navium gravitas , si primùm omnium habeatur lignorum delectus , quæ non sunt indiscriminatim cædenda , nec reeens cæsa atque compacta pelagi fluctibus committenda . Etiam in hoc Ulysses apud Homerum sagacitatis sua dedit experimentum , de cuius navibus sic Poeta .

*Samp̄ridem arefactæ ut navigarent leviter .
Nec omittendum illud Cæfaris lib. 1. Bell. Civil.
Noſtri gravitate & tarditate navium impedi-
bantur : factæ enim ſubito ex humida materia ,
non eundem uſum celeritatis habebant . Vege-
tius lib. 4. cap. 35. & 36. p̄cipit obſervandum*

præcipue eſſe , ut cædantur træbes post foliſtium ſtivum : exareſcit quippe iis mensibus humor in- genitus , quo deficiente ligna validius robur ac- cipliunt . Iterum quæ adhuc virides compinguntur , post exudatum nativum humorē contrahunt ſe ſe adſtrīguntque , & patulis rimis fatiſcant , que nullum præſentius aut incommodum , aut periculum ingignitur navigantibus . Ex eodem diſci- mus præcidendas arbores a luna quintadecima uſque ad vigesimam tertiam : aliis nimirum diebus præcīſa cariem prognerant , aliosque vermiculos , quibus exēſe corroſæque facile computreſcant . In arborum verò præcidendarum delectu nonnihil Scriptores variant . Lucanus lib. 3. ilicem , querum , ornum , aliquid præmiſuā habet :

*Procumbunt orni , nodosa impellitur ilex ,
Sylvaque Dodones , & fluctibus aptior alnus .
Abies ex Plinio & Vitruvio minime teredini eſt obnoxia . Indicavit id etiam Vigilius lib. 2. Georg.*

casus abies viſura marinos .

De pinu navibus conficiendis aptissima vulgatissima ſunt poetarum loca . Catullus in Nupt. Pel.

*Peliaco quondam prognatæ vertice pinus
Dicuntur liquidas Neptuni naſſe per undas .
Phasidas ad fluctus & fines ætbaeos .*

Virgil. lib. 9.

maria ante exurere Turno

Quād sacras dabitar pinus .

Cum aliud ſit in navibus carinæ , remorum , & gubernaculi ministerium , idonea iis , cæterisque partibus aptanda materies . Notavit id Claydia , lib. 3. de Rapt. Prof.

*Quæ langa eſt , tumidis præbebit cornua velis
Quæ fortis , clavo potior , que lenta , favebis
Remigio , stagni pariens aptanda carinæ .*

5. Per immensos pelagi fluctus prætervolans lignum , tentisque remis , ac velis expansis modò avium modo piscium figuram referens , tantopere demirati ſunt primi mortalium , ut ad peregrinum & inuicatum ſpectaculum obſtupescentes , opinatiue belluas aut monſtra marina naves eſſe , certarent paſſim ex avibus vel pifcibus eisdem nomina imponere . Ad hanc formam non equus , ut mythologi tradunt , ſed navigium Pegasus fuit : alaque illi Poetae attribuerunt , quoniam expli- cata vela , vel potius ſublati remorum ordines alarum effigiem adumbrarent . Docent id expreſſe de Pegaso Aristophanes , & Artemidorus : Phœnix etiam nulla certe avis fuit ; planèque commentitum eſt , quod de eadem in odora- mentis , & peregrinis olenibusque herbis aut truncis niſificante prodit . Tyrii Phœnicie ſunt populi ; qui cum ad varia aromatum genera con- vectanda quotannis iſulas Indiæ proficiſceren- tur , anſam fabulatoribus præbuere , ut Phœni- cem volucrem ſingulis exstructa odoramentis pyra revivificantem ſeculis nobis intruderent . Tradit id Fullerus Mifcell. Sacr. lib. 4. cap. 20. *Casiam in avium niſis & privatim Phœnicis apud Arabes tradunt reperiri . Quod occulte iuuenia videtur Tyriorum (nam & bi Phœnices ſunt)* navigia ex remotissimis Indiæ iſulis aromata in- finum Arabicum deferentia . Infuper Gryphes ſeu Gryphi aves , qui aurum dicuntur custodiare in fodinis Iadicis Scythicisque , ſi larvam illis fabu- liſi integumenti excutiamus , deprehendentur omnino ſuisse naves , quibus Gryphi populi pre- q̄oſiſ-

tiosissima quæque ex Indiæ regionibus onerabant asportabantque. Optimè animadvertisit Servius summam quandam intercedere affinitatem inter motum navium, aviumque, & reciprocum esse ordinem alarum atque remorum. Virgil, Georg. lib. 4. apibus natatum attribuit:

*Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam susperieris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem;*

Contemplator:

Idem lib. 6. Æneid. alas Dædali vocavit remigium:

*Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, sa-
cravit*

Remigium alarum.

Ad eandem cum navibus similitudinem formæ cursusque pisces & ceti veniunt. Quæ nimirum in piscibus sunt extantes pinnæ, id in navigiis remi; caudæ verò piscium gubernaculi agilitatem, & quoquoversùs sese flectendi dexteritatem imitantur. Hinc si denudare pergas involucrum fabulæ, quo Andromeda ceto objecta singitur, plane invenies cetum illum navem fuisse a Neptuno immissam ad puellam diripiendam; neque aliud est, ut scribit Hyginus, prope fuisse ut a ceto eadem devoraretur, quam quod in ventrem, vel potius concavitatem navis coniencia illa esset, ut ad Neptunum insulæ Regem enavigaret. Nec a forma solummodo, vel piscium depictorum insignibus appellationem suam duxere naves, sed ipsis antiquitùs fuit piscibus navigatum. Satis id docemur a fabula Arianis a delphine vinctati, aliisque non paucis, quæ fusè exponuntur a Pliniq., Gellio, & aliis Scriptoribus. Sed & emortui pisces, eorumque exuviae, spolia, & crustæ navigiorum præstitere usum. Testudines præfertim id olim commodi exhibuere navigantibus. De his ita scribit Diodorus Siculus lib. 3. *Habent testudines eximia magnitudine, nibil piscatorum lembis minores, quarum crustis, ut quæ scaphæ formam habent, commodum utuntur, & in continentis oras aquan- di causâ iis navigant.* Idem tradit Strabo lib. 16., & Plinius lib. 9. cap. 10. Photius autem de testudinum copia, quæ inter Sporades Ægæi maris insulas enascuntur, & earum utilitate multipliciter ita scribit: *In circumfuso pelago testudinum co- pia nascitur. Gurgustia in editis locis inde caug- mentant, ad navigationis præterea usum & aqua- tioni transferunt. Quo fit ut res eadem navis, domus, vasæ, & alimenti hominibus illis usum præbeat.* Non abs re fuerit Ægyptiorum etiam indicare naves testaceas, fictasque ex luto, quas memorat Strabo lib. 17., & Juvenalis indigitat Satyr. 15.

imbelle & inutile vulgus

Parvula fictilibus solitum dare vela phaselis,

Et brevibus pīctæ remis incumbere testæ.

Enimverò ab initiis tam exilibus ad hanc de- dum proceritatem vastitatemque navigiorum progressum est, quibus hodie explicatissimam pelagi faciem audacter proculcamus atque con- tegimus. Licet verò exemplum fabricandæ na- vis a piscibus ductum fuisse nonnulli scripserint; ab eorum nempe dorso carinam inflexam, a capite proram directam, a cauda verò temonem, a branchiis remos acceptos; Hesiodus tamen, qui vela dixit navium alas, ab avibus potius mu- tuatam indicit figuram navium. Rostra certè

ductum ab avibus vocabulum nunc etiam reti- dent. Vide *Navigatio*.

NAVES BELLICE. Quoniam non terrâ solùm, sed etiam mari bella & dimications exercet ambitio mortalis, idcirco ad usum bellicum varii generis aptata navigia, quæ figurâ, mole, cæteroque apparatu diversa, alia aliis temporibus, pro vario æstatum usu, inventa sunt atque compacta. Hinc navigia, elata turribus, instructa militibus, clavo etiam, velis, & rudentibus ornata, aquaticos elephantes nonnulli dixerunt. Quanto ma- gniscentiæ studio atque adeo ambitione certave- rent antiqui Reges aliquot in adornandis bellicis navigiis, omnique paratu, armamentisque in- struendis, satis fuerit indicare proposita tibi, Lector, descriptione navis, quam extruxit Ptolemaeus Philopator. Sic autem illa describitur a Plutarcho: *Postea tamen quadraginta ordinum na- vem adificandam curavit Ptolemaeus Philopator, in longitudinem quidem productam ad cubitos du- centos octoginta: altitudinis autem ad summitatem usque navis, duodequinquaginta cubitorum. In- structa autem erat quadringentis nautis, extra- remiges, qui quater mille numero erant. Capie- bat præter bos navis in aditibus unà & catastro- mate armatos milites paulò minus ter millenis. Verum solam hæc navis sui spectationem exhibuit ab immobilibus edificiis parum admodum differens. Ejusdem navis descriptionem habemus prolixè adhuc magis atque distinctè apud Athenæum.* lib. 5. *Quadraginta ordinum navem construxit Philopator, que in longitudinem haberet octo- ginta supra ducentos cubitos, octo autem & tri- ginta in latitudinem ab aditu in aditum, in alti- tudinem autem usque ad summitatem & oram na- vis, quod acrostolion dicunt, octo & quadraginta cubitos habebat, a summitate autem extrema pup- pis ad eam partem, quæ mari alluitur, tres & quinquaginta cubitos: gubernacula autem habe- bat quatuor, singula in longitudinem triginta cu- bitorum, remos verò longiores octo & triginta subitorum: qui præterea quodd plumbum habe- rent in capulis, & quod ad interiorem partem graviores essent libramento, usui bables ad re- migandum erant. Fuit præterea duplice prora, duplique puppe, rostraque septem habebat: quorum unum quidem extabat: quedam autem contrariiora erant, minoraque, nonnulla verò ad epotidas erant collocata. Zonas autem perpe- tuas habuit duodecim, quarum quæque sexcen- tum erat cubitorum. Erat autem mira & egregia symmetria: admirabilis præterea & aliis navis ornatus, ad cuius proram & puppim erant expre- sa animalia non misera duodecim cubitorum, & in omni parte multiplici ceræ pictura variegaba- tur. Tota verò ab ea parte, qua remi collocati erant, usque ad carinam ipsam in habitu thyrsos habebat, cum perpetuis hederæ foliis. Multus autem erat & armamentorum ornatus, quibus instruebantur par- tes, ut quæque eis indigebant. Cum autem ex- perimenti causa deduceretur, suscepit remiges plures quatuor millibus, ad reliqua autem mini- steria quadrungentos. In catastromate verò & adi- tibus habuit propugnatores bis mille octingentos quinquaginta, præter magnam multitudinem bo- minum, quæ ad juga erat: magnam præterea vim continebat rei frumentarie. Deducta autem fuit initio ab Escario quodam, qui eam navem compe- gisse dicitur materia quisquaginta navium qui- que-*

queremum. Deducatur autem a turba cum magno clamore & tubarum sonitu. Postea verò quidam e Phoenicia excogitavit deductionem ducta fossa aequali navi longitudine, quam ad portum fodiemdam curavit.

2. Sua etiam prætendebant munimenta ab exercitatis turribus, ut dicunt, ad libram: eas autem tum ad proram, tum ad puppim superædificabant, ut tradit Appianus de Bell. Civil. Veget. lib. 4. cap. 44. In majoribus etiam liburnis propugnacula tressque constituant, ut tanquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulnerent, & perimant inimicos. Ex Dione habemus, Antonianos turritis puppibus dimicasse, adversus Augustum in Actiacalnavali pugna, quod etiam commemoravit Virgilius lib. 8.

pelago credas innare revulsas

Cycladas, aut montes concurrere montibus altos;
Tanta mole viri turritis puppibus instant.

Tasius Gierus. Can. 16.

Svelte notar le Cicladi diresti

Per l'onde, e i monti co i gran monti urtaristi:

L'impeto è tanto, onde quei vanno e questi

Co' legni torregianti ad incontrarsi.

Constat idem ex Cæsare lib. 3. de Bell. Civil. Atque alteram navem, quæ erat ad custodiā ab Acello posita, pluribus aggressus navibus, in quibus ad libram fecerat tress. De iisdem etiam Plinius lib. 32. Sed armatae classes imponunt sibi turrium propugnacula, ut in mari quoque pugnetur, velut e muris. Sunt autem qui Ægyptios adversus Augustum cum Antonio & Cleopatra pugnaturos, primos omnium invenisse scribant usum turrium in navibus. Verùm eos latissimè falli constat ex verbis Servii ad illud Virgilii, turritis puppibus instant, ubi ille hæc habet: *Hoc de Historia traxit. Nam Agrippa prius hoc genus turrium invenit, ut de tabulatis subito erigerentur, simul ac ventum esset in prælium, tress hostibus improvisæ, in navigando essent occultæ.* Ubi vides, & memorato bello navalí antiquius fuisse inventum, & eas insuper navium tress non fuisse stabiles usuique perpetuo defixas, sed operæ subitariæ: habebant siquidem paratas trabes & asperes, quibus eas pro rei opportunitate confestim excitarent, easdem postea demolituri, ne hostibus patescerent. Verbis Servianis multum lucis aspergit Cæsar lib. 1. de Bell. Civil. ubi non solum rem manifestam facit, ante bellum navale Actiacum, turritas naves in usu fuisse apud Romanos, verùm etiam earum usum, & ordines ad bina & terna tabulata seu contignationes, exponit: *Alias deinde pari magnitudine rates jungebat, bas terra atque aggere contegebant, ne aditus atque incursus ad defendendum impedirentur: a fronte, atque ab utroque latere eratibus, ac pluteis protegebat. In quarta quaque earum tress binorum tabulatorum excitatabant, quo commodius ab impetu navium, incendiisque defenderet.* Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundusino depredaverat, adornabat. Ibi tress cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas ad opera Cæsaris appellabat. De armis & armamentis, cæteroque paratu bellico, quo naves solebant instrui, sparsim multa diximus ubi de armis & machinis. De bellicis incendiariis consule Titulos *Naves Incendiariae, & Cuniculi.*

3. Bellicum navium peregrini operis cum turri superposita ad oppugnandum instructissima commenti sunt Antuerpienses ad subruendum pontem adversus Antuerpiam constructum ab Alexandro Farnesio. Eam machinam sic describit Famianus Decad. 2. lib. 6. Bell. Belgic. *Id erat inusitate magnitudinis & formæ navium; cuius fundamentum pontonibus non absimile, trabis in modum cratis ita contexebatur, ut relicta inter eas trabes spatia, a vacuis dolis completeretur, sustinereturque facilis imponenda moles.* Porrò trabes & dolia crassis, piceatisque tabulis superne constrata planum carina solum aquabant, lateribus quaquaversum communis lorica impenetrabilis, ac denso ordine muralium tormentorum. Super banc verò navim, solido tabulato tectam, navis attollebatur altera in castelli speciem, figuræ propemodum quadratae, qua classis rii uehebantur circiter mille, sclopis plerique majoribus armati, præter eos, qui aut in inferiore occultabantur navi, aut in sublimum malorum coribus, plumbeam velut e nubibus grandinem emissi vi-sebantur. In bujus autem effectu navigii, quo nullum aut operosius aut impensis Antuerpiæ fabricatum est, siquidem menses in eo septem insudatum, nec minus centum florenorum millibus consumptum ferunt, baud dici facile potest, quantum fiducia reposuisse visi sint Antuerpienses; adeo ut circum portentosam illam, mobilemque arcem, admirabundi, deque successu jam securi, nomen ei Finem Belli, jactantiū indiderint, & manare ad hostes confidentiam nominis consulto voluerint.

4. Ut autem dignosci invicem possent navigia non modò propria insignia & tutelas habebant, sed inde privatas appellations. Virgil. lib. 10. quædam commemorat in recensione navium, quæ Ducem Æneam ex Etrusca regione sequebantur:

Massicus ærata princeps secat aquora Tigri.

Ubi tigris inculpta ornamentum simul rostro præbuit, navique insigne & nomenclaturam. Ea verò de Abantis navi:

Una torvus Abas: huic totum insignibus armis

Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.

Cælatus nimirum ibi Apollo, vel depictus tutelam navi præstabat & nomen. Sed & alia Centauri nomine recensetur a Cycni filio ducta:

Filius æquales comitatus classe catervas

Ingentem remis Centaurum promovet.

Sed & alia Auletis, cui nomen Triton indidit:

Hunc vebit immanis Triton.

Græcas verò naves ex insularum nominibus liquet nomen plerunque habuisse. Hinc Samena a Samo insula, Parona ex Paro, Corcyron ex Corcyra. Ad hæc Afracta Rhodiorum, & Dybrota Mityleneorum referuntur a Tullio ad Atticum lib. 5. Epist. 11. Vide Titul. *Navis III.* Certaminis etiam indicandi, & implorandæ opis habebant signa. Præcipuum id verò fuit sublatum ex Prætoria vexillum. Liv. Dec. 4. lib. 7. Et circumvenissent, ni signo sublatu ex Prætoria nave, quo dispersam classem in unum colligi miserat, omnes quæ in dextro cornu vicerant naves, ad opem ferendam suis concurserent. Athenienses punici coloris chlamydem extulisse leguntur in pugnæ signum adversus Lacædæmonios. Fumo præterea interdiu indicia promebant, igne per noctem. De fumo Cæsar de Bell. Gallic. lib. 5. *Tum fumi incendiorum procul videbantur, quæ res*

res omnem dubitationem adventus legionum expulit. De igne verò Polybius lib. 2. *Cognito Confluis adventu, id enim per nocturnos ignes intelligebatur.* Thucydides lib. 2. Belli Peloponnes. *Levati sunt ignes Athenas versus, adventum hostium significantes.* Et lib. 3. *Faces hostilis adventus in dies Thebas versus sublatæ sunt.* Aëro sublato clypeo e navi aggressionis signum Lysandrum dedisse narrat Plutarchus in ejus vita. *Vide Naves incendiaria, & Cuniculus.*

NAVES DISSOLUBILES. Vide Pons.

NAVES FLUVIATILES. Occurrunt apud Tacitum lib. 2. Annal. *Naves fluviatiles non a puppi solam, verum etiam ad proram gubernacula habentes.* In usu eas fuisse apud Byzantinos, author est Dio in Severo. Ufus erat, ut repente conuerso remigio expeditius se subducere possent in pugna navalı, & quo vellent appellere. Illud verò occurrit in primis memorabile, quod legitur apud Livium dec. 1. lib. 10. de Cleonymo Spartanorum Duce, qui cum præmagna & validissima classe Adriaticum mare ingressus, fœdissimum in modum fusus fugatusque fuit a Patavinis, summo animo atque ferocia depugnantibus ex navibus, quas in amne Meduaco paraverant & instruxerant. Fluvatiliū quippe navium beneficio & opportunitate obnixi Patavini, hosticis navibus ad fluvii fauces incensis præmagnâ prædâ, majore gloria ad suos reversi sunt. Institutum etiam ab iisdem victorię monumentum in ipso flumine, oppidum interluente. Sed rem memorabilem, ipsis Livii verbis licet exponere: *Ita in medio circumventi hostes, cæsique. Pars capti classem indicant, regemque Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captivis proximo vico in custodiā datis, pars fluviatiles naves, ad superanda vada stagnorum aptè planis alveis fabricatas, pars captiva navigia armatis complent, profectique ad classem, immobiles naves, & loca ignota plusquam hostem timentes circumvadunt: fugientesque in altum, ac nusquam repugnantes usque ad ostium amnis persecuti, capti quibusdam, incensisque navibus hostium, quas trepidatio in vada intulerat, victores revertuntur.* Cleonymus vix quinta parte navium incolumi, nulla regione maris Adriatici prosperè adita, discessit. Rofra navium, spoliaque Laconum in ade funonis veteri fixa, multi supersunt qui viderunt. Patavii monumentum navalis pugna eo die, quo pugnatum est, quotannis solemnī certamine navium in flumine oppidi medio exercetur. Conficiendis etiam pontibus & copiis armatorum trajiciendis fluviatiles naves Marti deserviunt. Verum de his satis diximus opportuniore loco. Vide *Lusoria, & Riparienses.*

NAVES INCENDIARIE. Notum est naves bellicas non cæteris modo machinamentis ad præliandum, idoneis, sed organis insuper & jaculis ignem quomodolibet afferentibus instrui. Non h̄c de hujus generis navigiis sermonem instituo; verum de iis, quæ solius ignis vi & impressione classibus aut urbibus sunt exitiosa. Ex hoc numero primum sunt, quæ non milite, aut classariis, sed solis exsaturantur receptaculis evibrandorum ignium, & incendii disseminandi. Non incendis modò hostium classibus, verum etiam molitionibus lapideis, atque adeo urbibus ipsis diruēdis ejusmodi navium usus crebrescit. Quæ hujus sunt generis instruuntur ollis majoribus

impedio ponderosis, compactisque ex ferro sc̄tili tessellato; ut in ædificia prouentes postremo dissolvantur, & in dispersa latè frusta dissiliant. Frequentius tamen ferreis glandibus, talis, clavis, catellis, aliisque ferramentis, & gravioris misturæ farcimine juxta præscriptiones machinariorum exsaturari solent. Insistunt autem præaptatis basibus, sive loculamentis, quæ opportuno vocabulo mortaria vocamus. Durissimam hæc solidissimamque ex ære selecto materiali depositunt; eam verò capacitatem ut a labro extantes ollas sustinere possint; utque maiorem concipient impetum, ea etiam tormentario pulvere oppleri, & quasi concamerari solent. Substruitur iis, ubi globis proxima sunt, humens argilla ad explendos hiatus, rimasque occludendas; nullo ad evaporandum spiramento relictō, ut nimirum in unum collecta vis inclusæ pestis acerbius & perniciosius feratur, atque deserviat. Ars verò libratorum in eo vertitur, ut tota hæc machina sic inclinetur ubi explendus est globus, ut justam habeat dimensionem, cum proposita sibi ad quassandum evertendumque loci distantia. Sic autem ejusmodi naves sunt compactæ, ut unicum habeant munimentum, quod præsidio sit atque custodiæ inclusis mortariis. Munitio autem illa ad oras navium lorica est conferta trabibus, opere lateritio expletis intervallis. Tuttissimum illæ sunt navigiorum genus: a fronte siquidem, terraque hostili, immunes redduntur intercapidine atque distantia loci, cuius beneficio ad illas non pervenient, nisi interdum admodum languida, arcium tormenta missilia: cum explosæ contra ab illis ollæ certo meditatoque iētu ingentique cum robore ac vehementia ferantur ad destinata loca. Nullus verò eisdem a tergo metus. Ita enim disponuntur, ut classem sociam milite tormentisque instructissimam, ad ipsarum custodiā & tutamentum a tergo expansam habeant. Hoc insuper incommodo nostro ævo laborant scilicet urbes maritimæ; quemadmodum miserabili experimento seculo elapsi Ruscurrum, vulgo Algerium, oppidum in Africæ ora prænobile, & Janua nobilissima Italie civitas didicerunt. Et hæc innuere satis fuerit de eo genere navium incendiariarum, quæ nominantur *Pallandre*. Longè diversi operis atque structuræ sunt, quas appellanmus *Brulotti*. Hæ siquidem non tam ollis illis prægrandibus muniuntur, quæm ipsæ exitiabile sunt & portatile incendium. Nimirum exsaturatæ infartque materiæ aptæ ad ignem illici concipiendum, ac nitrato præsertim pulvere, immenso quodam impetu ad invadenda & arripienda hostium navigia deferuntur. Iis verò impressione validissima adhærentes, ubi primum ignem concipient, in modum grandinis ac tempestatis disruptæ quassatæque sic omnia flammis occupant, & involvunt, ut ex uno in aliud navium transvolante flamma, nihil facilius sit, quæm earum paucissimis integras classes incendi, breviq[ue] temporis spatio perire funditus molitiones. Iustris laborantibus immensoque sumptu comparatas. Supervacaneum juxta atque odiosum effet commemorare quot millia funerum in rationes Libitinæ venerint a Tartareis hisce navibus, & inauspicatis atque teterrimis post homines natos seviti portentis, quæ non publica duntaxat supplicatione & majoribus hostiis ex

He-

Hetrusca disciplina veterum haruspicum averuncari, sed in os Erebi voraginosum dejici, & perire quod ajunt funditus, humanitatis intersit. Gratulari mihi ex animo liceat veteris militiae genio, qui perniciem, urbium excidio natam, feliciter ignoravit. Vide *Cuniculi* 6. & seq., *Organum Diaboli* & *Olla*.

2. Etiam ab antiquis ruditer quidem, sed tamen acerrimè igne missili fuisse certatum ostendunt pugnæ navales non ita paucæ: instar omnium tamen fuerit, quæ ab Antonio & Cleopatra adversus Augustum commissa est in mari Actiaco. Cum diu ancipiti Marte ibi esset depugnatum, postrem Augustus disiecit felicissimè classem hosticam, incredibili vi missilium ignitorum in eandem jacta. Tetigit id Horat. lib. I. Lyric. Od. 37.

sed minuit furorem

Vix una fôspes navis ab ignibus,
Tetigit idem Florus lib. 4. cap. 11. *Singulas plures adortæ missilibus simul cum rostris, ad hoc ignibus jactis, ad arbitrium dissipavere.* In ejusdem pugnæ descriptione idem indicare non prætermisit Virgilius lib. 8.

*Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur.*

Ubi acutè Ludovicus de la Cerdà observat non confusè, sed divisim accipienda esse verba Virgiliana, ut sententia eorum sit, ed ad ultimum devenisse navalem conflictum, ut Antoniani quidem ferreis duntaxat jaculis, Cæsariani vero nonnisi immisissi ignibus congrederentur. Constat autem Antonium sagittis solum jaculisque ferreis in eo prælio fuisse usum. Nam si igne etiam jacto certasset, non omisisset id etiam prædicare in allocutione illa, quam habuit ad suos milites apud Plutarchum, ex qua hæc seligo: *Nunc autem cum tot sagittarii, & fanditores in eis navigent, & præterea ex turribus e loco superiore tela jacere, & impetum hostium arcere possint, poterit ne quisquam illorum nobiscum congrederi, & ad naves nostras accedere? quod si quis accesserit, nonne multitudine remorum obruetur? nonne & de navium nostrarum tabulatis, & de turribus jaculis appetitus mersabitur?* Augustum vero in ejus prælia exitu nonnisi jaculatis ignibus ad victoriam contendisse, præter allata testimonia Virgilii, Horatii & Flori, testatissimum reddit Dio. *Quoniam autem nullus Historicorum co Scriptore gravius & exactius memorabilem illam concertationem exposuit atque adeo quoniam ibi ollarum ignearum disertè injecta mentio legitur, eum locum hic subjicere erit operæ pretium.* In hæc autem verba Latinè illum reddidit Bayfius de re Naval: *Quum itaque diutiùs pari Marte dimicarent; Cæsar dubius quid sibi agendum foret, jussit e castris sibi ignem comportari. Neque enim antea eo uti voluerat, sibi suisque prædam servare cupiens.* Tunc autem prospiciens aliter vittoriam se consequi non posse, ad illud tantum extrellum auxilium descendit. Ibi vero genus aliud pugnæ videre erat. Iste enim simul undecunque adnavigantes, in adversarios tela ignita conjiciebant, facesque ardentes emittebant: complures ollas etiam carbone piceaque refertas eminus machinis jaculabantur. Illi autem, ut singula quæque poterant, detrucebant. At ubi ea tela in materiam & ligna inciderant, flammæque multam utpote in navi excitaverant, primùm

quidem ad ea extingueda, aqua dulci quam porus gratiâ comportabant, utebantur: nonnullaque ea ratione extinxerunt. Ubi vero illa consumpta est, bauriebant aquam marinam: & quæ ea multa & abundantia usi sunt, ignem aquæ vi cohibuerunt. Quum autem non possent ubique id præstare, neque enim multa, neque ea ipsa ingentia habebant instrumenta ad aquam hauriendam, vaseaque adeo ipsa propter trepidationem semiplena bauriebant. Quare non solum nihil proficiebant, sed ignes præterea irritabant. Aqua enim salsa maris, si sensim inflammam infundatur, vehementer ipsam excitat. Postquam igitur & bac in re inferiores se vident, vestem multam, quæ crassior babebat, ipsaque adeo suorum cadavera in ignem injiciebant: & eo modo per aliquod tempus ab his ignis prohibitus est, visusque remitti. Postea vero ingrueente levissimo vento, in majus resplenduit, tanquam ab iis ipsis excitatus: & interea dum pars aliqua navis conflagrabat, nonnulli eorum proprius ad ignem accedentes, in ipsum insiliebant: armamentaque ipsa & navis instrumenta alii consindebant: alii deferebant, ut conjicerent partim in mare, partim in ipsos hostes, siquo pacto illis nocere possent. Nonnulli autem secedentes ad eam navis partem, que vacua ab incendio erat, manus ferreas, bastasque longas, si quando alijs, expediebant, ut adversariorum navem aliquam arripere, ad seque alligare & copulare possent, & in eam se se dejidere: quod si id negaretur, illam saltē simul incenderent. Ubi vero vident nullos ad se se appropinquare, id enim summa ratione cavebant, ignem autem jam utraque latera devorasse, in fundumque navis pervasisse, bīc exempla gravissima ab ipsis edita sunt. Aliqui enim eorum, præcipueque sautes ab ipso fumo, priusquam flamma circumvenirentur, suffocabantur: alii in ipsa media flamma, ceu in fornace comburebantur: alii autem, priusquam id paterentur, semjustulati abjectis armis sauciabantur ab eminus ferientibus: alii in mare se se præcipitantes submergebantur: alii ab ipsis hostibus oppressi demergebantur, vel etiam ab ipsis belluis marinis dilaniabantur. Soli tolerabili casu, ut in tali fato, occubuere, quibus datum est, ut antequam tale quidpiam paterentur, se mutuis vulneribus confoderent, aut sibi ipsi mortem animo præsentis, nullum alium perpepsi cruciatum afferrent: quorum cadavera in ipsis ardentibus navibus, tanquam in rogo combusta sunt. Quæcum viderent Cæsariani antea quidem, quandiu aliqui eorum se defendere putuerunt, proprius accedere verebantur. Ubi vero ignis jam fere naves ipsas consumperat, ipsique Antoniani neque sibi præsidio esse, nedum quidquam molestie adversariis inferre poterant, tunc magno studio summaque alacritate ad eos adnavigabant, siquo pacto prædam servare, ipsumque ignem extinguere, quem ipsi intulerant, possent. Unde & multi eorum ab ipsa flamma circumventi, ipsique ardentibus tabulis & armamentis cum suis navibus prorsus interiere.

3. Augustanas incendiarias naves, earumque usum apud Romanos longa annorum intercapidine præcessit Tyriorum navis, sulphure, resina, pice, bitumine, atque alia ad ignem facilè concipiendam idoneam materiam a Tyriis olim compaginata. Adversus aggerem, ad Tyrum intercludendam, ductum ab Alexandro talem tantam-

L que

que stragem dedit & propagavit in immensam latè perniciem dissiliens navis, ut brèvissimo temporis ambitu septum illud & claustrum diurno labore confectum suis ex omni parte denudatum munitis dirueret. Eares in hunc modum exponitur a Curtio lib. 4. *Inter bæc Tyrii navem magnitudine eximia, saxis, arenaque a puppi oneratam; itaut multum prora emineret, bitume ac sulphure illitam remis concitaverunt. Et cum magnam vim venti vela quoque conceperint, celeriter ad molem successit. Tum prora ejus accensa remiges defluere in scaphas, quæ ad hoc ipsum præparatae sequebantur. Navis autem igne concepto latius fundere incendium cœpit: quod, priusquam posset occurri, turres & cætera opera in capite molis posita comprehendit: At qui desiluerant in parva navigia faces, & quidquid alegendi igni aptum erat, in eadem opera ingerunt. Namque non modo Macedonum turres, sed etiam summa tabulata conceperant ignem: cum iis, qui in turribus erant, partim baurirentur incendio, partim armis omisis in mare semetipsi immitterent. At Tyrit, qui capere eos, quam interficerere maluerunt, natantium manus stipibus, faxisque lacerabant, donec debilitati impunè navigiis excipi possent. Nec incendio solum opera consumpta; sed fortè eodem die vehementior ventus motum ex profundo mare illis in molem, crebrisque fluctibus compages operis verberata se laxavere, saxaque interluens unda medium opus rupit. Exitialis eadem machina quemadmodum ab Arriano describitur, operæ fuerit intelligere: Tyrii contra bujuscemodi quid macbinati sunt: navem hippagogam aridis farmentis, aliaque materia, quæ facile ignem concipit, onerant, & mulis duobus ad proram erexit, quamlatissime possumunt, in orbem circumspiant, ut fasces, fasciæque quamplurimas capiant. Ad bæc picem & sulphur, aliaque ad excitandam ingentemflammam accommodata accumulant. Præterea ad utrumque malum binas antennæ extenderant, atque ex iis in lebetibus suspendunt, quæcunque aut infusa, aut immissa vehementer flamمام augere possent. Deinceps omnia nautica instrumenta in puppim transferunt, ut eorum pondere gravata puppis, proram altius erigat. Dein observato vento, qui aggerem versus spiraret, navem triremibus alligatam in mare protrahunt. Postquam verò molis turribusque appropinquaverunt, immisso in materiam igne, quanta maxime vi possunt, navem triremibus protractantes, ad molis caput, impellunt. At qui in navi jam succensa erant remiges, facile enatarunt. Interea ingens incendium turres comprehendit, & antennæ conficitæ, quæcunque ad augendum incendium præparata erant, effundunt.*

NAVES LONGÆ. Longæ a Scriptoribus naves dicitur, quæ remis incitabantur, quorum usus non erat in onerariis. Nihil putantur differre a biremibus, quæ dupli remorum ordine agebantur. Militares omnino erant, ac ferè a Scriptoribus discretæ semper ab onerariis. Appian. de Bell. Civil. *Per hyemem onerariis inde recessit; pauca enim, quas habebat, longa naves Sardinie, & Sicilia præsidio erant. Cic. Epist. Famil. lib. 12. Sex. Marius, & C. Titius legati Dolabellæ a classe discesserunt, navique longa profugerunt onerariis reliftis. Cæsar Comment. lib. 4. Quod ubi Cæsar animadvertis naves longas, quarum & species*

Barbaris erat insufitior, & mosus ad usum expeditior, paululum removeri ab onerariis navibus & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis hostes propelli ac submoveri jussit. Plura de navibus longis testimonia vide apud Bayfium de re Naval. Nihil differre naves longas ab iis, quas Græci dixerunt Dicrota, Criticorum diligentissimi statuunt. Earum inventorem fuisse Iasonem testatur Philostephanus apud Plinium lib. 7. Herodotus tamen & Diodorus Siculus longæ navis inventum referunt ad Sesostrim Regem Ægyptiorum, qui ejus generis navigiis Erythræos ad deditionem redegerit. Alii item Scriptores mira contentionem ad alias trahunt longæ navis inventionem, quos vide apud Gyraldum lib. 1. de Navigiis.

NAVES ONERARIE. Licet a bellicis discernantur, & oneribus vectandis duntaxat servant, ut ipso earum exprimitur nomine, nihilominus multis de causis titulisque ad bellicam faciunt tractationem. Nam sicut in terrestri bello non milites duntaxat Ducesque, eorumque arma & insignia, sed ipsa nihilo sanè minus copia carrorum, curruum, & equorum; ad hæc sarcinæ militares, convectiones commeatuum, & omnis generis impedimenta studiosè considerantur; ad consimilem planè modum in bello navalium non recentendæ expendendæque solummodo sunt militares naves, verum etiam onerarie, quæ sunt quedam quasi classium impedimenta, quibus annona, reliquæ commeatus, machinæ, equi, atque adeo milites ipsi convehi solent. Neque enim hic de iis agimus onerariis, quæ commercii propagandi gratiâ, in tranquillitate & otio pacis ultrò citroque merces comportant ac distrahunt: verò de iis, quæ vel obfessis urbibus, vel ipsis copiis militaribus, quæ bellicis feruntur navigiis, alimoniam, arma, supplementa militum inferunt. Eam illæ ob causam minimum segregari solent a bellicis; nec sine harum ductu & tutela in periculo versantibus, aut rerum inopia laborantibus oppidis, recentem militem, equos, arma, & quæcunque demum necessitas postulat, subministrant. De oneraria Cic. 6. Verr. *Negent isti onerariam navem maximam edificatam esse Messanæ; negent ei navi faciunda Senatores Mamertinum publicè præfuisse. Liv. Dec. 3. lib. 7. Naves, quas Livius tutandis commeatis habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mænium oppugnandorum; partim tormentis & saxis, omniq[ue] telorum missilium genere instruit, onerarias quoque, non eas solum, quæ remis agerentur. Per quæ verba etiam discimus onerarias & bello inservientes velis incitari solitas, cum iis fere careant onerarie & quæ commercii causa maria transcurrunt. Ex ea oneriarum cum bellicis coniunctione fit, ut frequenter legamus, post navalium præliorum exitus, onerarias in prædicta partem victoribus cessisse. Appianus lib. 5. de Bell. Civil. Cepit binas, ternasque præsidiarum oneriarumque eas quæ frumentum portabant, & in statione erant: eas autem quæ præternavigabant, vel depresso, vel religavit, vel concremavit. Et quemadmodum ab onere ferendo onerarie, sic etiam a pondere eisdem dicuntur graves. Appianus ibidem: *Intriere naves graves sex, leviora verò navigia viginti sex, multoque plures**

liburnice. Non contemnendus ille etiam legitur fructus oneriarum, ut, conclamatis quandoque rebus post Martem adversum, in eas Duces, militesque victi transilierint, seseque in tuta loca receperint. Ita factum ab Alcibiade & sociis narrat Thucidides lib. 6. *Alcibiades cum fugae sociis confessim e Thuriorum portu transportatus, nave oneraria primum in Cyllenen Eleorum, deinde Lacedemona profectus est.* Demum diversa onerarię communes fortiuntur vocabula ab ipsa, quas deferunt, rerum diversitate. Fru mentarias & annotinas dicimus, quę frumentum & annonam convehunt, vinarias, quę vi num vel poscam, hippagogas vel hippagines, quę equos subvectant, stratiotides, quę def erunt militum supplementa. Sed de his fusiūs in suis locis.

NAVES ROTATE. Vide *Liburnae*.

NAUMACHIA, æ. Latinè pugna navalis. Quamvis peculiare sit exercitationis ludicræ genus & ad tractatum spectaculorum pertinere videatur; nihilominus quoniam instituta fuit a Romanis, ut ejus usū per otium spectatores actoresque ludi disserent, quomodo deinde in legitimo Marte proficerent, ut docet Polybius lib. 1. idcirco non incommodum hic etiam locum obtinet. Naumachiam proinde hic accipio pro exercitatione quilibet & meditatione pugnæ navalis, non arctius pressiusque pro Naumachiis Romanorum, idest prælargis fossis lacubusque, ubi aquā ex Tiberi deductā ad pompam & spectaculum navalī conflitu certabatur. Ipsum proinde mare sèpius pro Naumachia fuit. Liv. lib. 35. *Ut omnia satis apta ad certamen essent, profectus in altum, quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat.* Idem lib. 29. scribit Scipionem expediens classem jussisse, inque portu edi navalis prælii simulacrum. Duilius etiam, ut scribit Frontinus lib. 3. cap. 2. *Subinde exertoendo milites remigesque consecutus est, ut securis Carthaginensibus usque in id tempus innoxia consuetudinis subito admota classe murum occuparet.* Neque id a Romanis modò factitatum. Idem de Syracusiis prodidit Thucydides lib. 7. Idem de Thrasyllo & Thrasyllo commemorat Diodorus lib. 13. Parabatur siquidem ea exercitatione agilitas & experientia in universa re nautica; accedebantque sic instructi edictique impenatio promptiores ad serios maris conflictus. Solertia postea Romanorum fuit curare, ut Romæ in Campo Martio lacus defoderetur, quod derivatis aquis ex Tiberi adversis concurrens navibus juventus disciplinam navalem per ludum edisceret. Ejus ludi authorem Cæarem perhibet Xyphilius: *Postremo prælium navale non in mari fecit, sed in terra, loco in Campo Martio defusso.* Et primò quidem rudis fuit parumque culta omnis Romæ exædificatio Naumachia. Circummissus postea locus, coronatusque sedilibus ad figuram theatri. Atqui Svetonius etiam in Amphitheatre edita narrat a Domitiano navalia prælia. Et quoniam perutile primum inventum paulatim vitiani corrumptique cœpit, conversa demum in delicias militaris ea meditatio. Hinc Nymphaeum natantium chorus exhibitus in Naumachia a Domitiano. Qua de re Martialis in Amphit.

*Lusit Nereidum docilis chorus aquore toto
Et vario faciles ordine pinxit aquas.
De Nerone verò marina monstra bellusque in-*

duente in Naumachiam ita Svetonius in ejus vita: *Exhibituit & Naumachiam innantibus belluis.* Et Xyphilius: *Theatro aliquo repente aquā marinā expleto, in qua pisces & animalia natabant, bellum navale dedit.* Portentosum præ cæteris fuit quod scribit Lampridius de Heliogabalo, qui Euripis vino plenis exhibuit navales Circenses. Vide plura de Naumachia apud Hieronymum Mercuriale de Arte Gymnastica lib. 3. ubi ejusdem graphicam insuper exhibet delineationem.

NAUMACHIARI. Latinè dixeris pugnatores in bello navalī. Legitur hęc vox apud Svetonium in Claudio de iis, qui eertarunt in Naumachia ludicra, antequam idem Fucinum lacum emitteret: *Proclamantibns Naumachiaris, Ave Imperator &c.*

NAUPLIUS. Filius Neptuni & Amymones, Eubœi insulæ Rex. Vt ulcisceretur mortem Palamedis filii, a Græcis, Ulyssis fraude mactati, Græcę classi a bello Trojano revertenti, & naufragio periclitanti signum facibus extulit e Capharea promontorio. Decepti Duces illuc naves appellentes ad saxa Capharea allisi, Ulysse tamen superstite, quem maxime absorptum Nauplius voluisse, qui ejusdem pertimescens infidias se in mare dedit præcipitem. Propert. lib. 3. 6.

*Saxa triumphales fregere Capharea puppes,
Naufraga cum vasto Gracia tracta salo est.*

Idem lib. 4. 1.

Nauplius ultores sub noctem porrigit ignes.

NAUTÆ, arum. Comparatos antiquitùs suisse nautas non solum ad ministeria funium, velorum, anchorę, clavī, aliorumque, quę large numerantur, operum ad rite moderandam regendamque nāvīm, verum etiam ad capeſſenda arma, & fortiter præliandum, notavimus in Titulo *Epibatae*. In tres quippe classes digeruntur, qui navi deserviunt. In remiges, quod ab armis tractandis prorsus alienum semper extitit hominum genus; in milites seu propugnatores, quibus armorum duntaxat curatio est: & nautas, qui malos scandunt, carinam exhausti, clavum regunt, per foros & tabulata cursitant ad opera: iidem arma interdum capiunt, seseque immiscent propugnatoribus, ubi præsens necessitas ingruit, præsertim in re subita plenaque periculi. Ut ad sua ministeria expeditiores nautæ essent, simul ut ferendo labore durarent corpora, nudi ferè agitabant apud Antiquos. Virgil. lib. 5.

Cetera populea velatur fronde juventus

Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.

Sicubi verò vestes sumerent, vix ex alia materia, quam e caprinis pilis confectas leguntur habuisse. Aptę quippe vestes ciicinę ad obſtendum ventorum vehementię & undarum fluctibus. Virgil. 3. Georg.

Nec minus interea barbas incanaque menta

Cinyphii tondent hirci, setasque comantes

Usum in castrorum & misericordia nautis.

Probus & alii eas vestes appellant cilicia, ex ejusdem nominis provincia, ubi primum inventæ, vel frequentiori usu contritæ. Evidem non aliis coopertos vestimentis nautas exhibent numeri veteres lapidesque. Excipiendus tamen est gubernator, qui utebatur pallio, quod humeris erat injectum, nodoque adstrictum ad finistram partem, ut facile posset gubernaculum circummagere. Plaut. in Milit. Glor.

Facito ut venias ornatus ornatu nauclerico,

L 2 Cau-

Causam habeas ferragineam, culcitam ob oculos laneam,

Palliolum habeas ferrugineum (nam is color thalassicu'st)

Id erit connexum in humero lavo, expapillato brachio

Præcinctus, atque assimulato quasi gubernator fies.

De ipso autem vitæ genere ac perpetuis nautarum periculis nihil attinet dicere, cum satis abundeque hujusmodi sit argumentum a poetis & declamatoribus agitatum. Nullum certè durius asperiusque vitæ ministeriique genus, quām quod Virgilius breviter, & tamen plenissimè dixit :

infidum remis impellere marmor.

Laboriosissima vitæ duritia, cui insuesunt, & perpetuum cum adversis vadis luctamen quādam illis in agendo asperitatem, & spiritus elatiōes ingenerat. Audi quām arroganter Aeneam excipiat Charon apud Virgil. lib. 6,

Quisquis es armatus qui nostra ad flumina tendis,

Fare, age, quid venias; jam istibinc & com-prime gressum.

Vide nautæ ad instar maris tumentem animum. Idem detrectant imperia faceſſere. Gyas Menœtem monet his verbis apud eundem lib. 5.

Quo tantum mibi dexter abis? buc dirige cursum:

Litus ama.

Quid autem nauta?

sed cæcī Menœtes

Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.

Idem quandoque minus religiosi. Palinurus apud Virgil. lib. 5.

non si mibi fappiter author

Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cælo. Vide Bayfium de Navigiis, & apud nos Navigatio.

Nec HERCULES CONTRA DUOS. Admonemur hoc adagio cedendum esse multitudini; nec verò quempiam ita pollere viribus, ut contra plures adversarios sustinere diuturnam dimicationem possit. Monſtri enim ſimilia ſunt, quæ referuntur exempla Horatii, Scevæque militis Cæſaria-ni; quorum prior adversus acies Etruscorum pontem ſuſtinuit ſolus; ſolus etiam posterior adversus integrum penè exercitum Pompejanorum decertavit: qua de re Lucanus :

Parque novum fortuna videt concurrere, bellū, Atque virū.

Origo hujus proverbii a Scriptoribus variè traditur. Sunt qui affirment Molionidas valida ar-matorum vi adversus Herculem impetum feciffe, eumque hostium copia conterritum fugā ſalutem quæſivisse. Suidas refert in certamine Olympico imparem fuſiſſe Herculem aduersus duos qui-buscum pugnam fuſcepereat. Plato autem author est, Herculem cum hydra, & enormis magnitudinis cancro congredi auſum, viribus imparem diſceſſiſſe, & Jolai auxilium imploraffe.

NB PUEBRO GLADIUM. Meminit hujus adagii Athēnæus, quo admonemur, potestatē, vel ma-gistratum non esse mandandum ignavis & impe-ritis; quemadmodum ſtultum fuerit & exitiosum puerο gladium tradere, quod est virorum pu-gnacium instrumentum, caute nec ſine cauſa ad-hibendum.

NECESSITAS, atis. Ea rerum constitutio est, quæ ſuperari mutarique non potest. Proinde telum violentum & atrox a Livio dicitur. Thales verò interrogatus quid in natura validissimum duceret, respondit, neceſſitatē, ut ſcribit Laertius in ejus vita. Addit idem Scriptor in vita Pittaci, tantum roboris in eſſe neceſſitati, ut ipli ne Dii quidem reluc̄ari poſſint, quod expreſſe etiam habet Livius Dec. 1. lib. 9. *Parendum eſt neceſſitati, quam ne Dii quidem ſuperant.* Ut autem in reliquis omnibus, ſic vel maxime in tractatione bellica res eſt imperioſiſſima neceſſitas. Et quidem in delectu nihil moræ per Romanos fuit, quin arctis extremisque in rebus ſervos, capitecenos, & pueros praetextatos ad ſumenda arma & ſacramentum dicendum adigent, ut a nobis eſt alibi demonſtratum. Nulla inſuper ad ultimi periculi faciem habita-tio vacationum, nullæque admifſæ excuſationes; ſed omni immunitatum genere valere juſſo, flamines etiam & ſacerdotes in aciem compulſi, ut obſeruat Plutarchus in vita Camilli. Poſtre-mò quotiescumque, ingruente cominis validiore hoſte, aut alio id supremo periculo ſuadente, ſummis malis extrema remedia quaererentur, ac praefertim ubi tumultus decernebatur, confeſtim ex recepta formula pronunciatum, ut vacationes ne valerent; cujuſ rei ſatis exemplorum poſſem colligere ex Livio, Tacito, & aliis, ſed vide quæ diximus in Titulo *Vacatio*. Ejusdem diræ neceſſitatis imperium, utque Horatius vocat, clavi adamantini, Senatores & ampliſſimi cujusque ordinis homines coegerunt non ſolum arma tra-ctare, verū etiam obire munia vigiliarum, ut tradiſt Livius lib. 3. in extremas anguiſias a Volſciis redacta civitate. Non multum diſſimilis ri-gor & durities rerum extremarum in pecuniæ egeſtate Templorum ſacræ ſupelleſtili, aſſerva-tæque ad religiosos uſus pecuniæ neutiquam par-cere perſuasit. Diſcimus id primū ex ſacris Li-teris 4 Reg. cap. 18., ubi Regem Ezechiam, Tempi gazam, ipsaſque januas e ſolido auro con-flatas Affyriorum Regi certam pecuniā imperanti tradiſſe ſic enarratur : *Indixit itaque Rex Affyriorum Ezechie Regi Iudea trecenta talenta argenti, & trīginta talenta auri. Deditque Ezechias omne argento, quod repartam fuerat in domo Domini, & in theſauris Regis. In tem-pore illo confregit Ezechias valvas templi Domi-ni, & laminas auri, quas ipſe affixerat, & dedit eas Regi Affyriorum.* De Scipione etiam Africano legimus, cum producere pecuniā publicam ex ærario ad urgentes Reipublicæ uſus Quæſtores detrectarent, popoſciffe virum egregium ab iſdem claves ærarii, educataque auri vi, quanta ad praefentem egeſtatem reparandam ſatis eſſet, praeflare ac prudenter docuſſe leges omnes at-que praefcripta fruſtra obniti, ubi dira neceſſitas imperium obtinet. Quemadmodum enim omnis inſtingebatur authoritas aliis magistratibus poſt Dictatorem pronunciatum; ſic jura urbana omnesque civiles cautiones conticescere oportet, ubi ad poſtremam Reipublicæ perniciem mala ingra-veſcunt, legumque omnium vičtrix rigidissimos fuos fasces ineqvabilis attollit neceſſitas. Exem-plum Scipionis Africani ſecutus Cornelius Sylla, ut legimus apud Appian. in Mithrid. ; impetravit a Romanis, ut conclamatis pene rebus reſtituendis venui exponerent quidquid aut ſacré pecunię, aut

aut pretiosæ Temporum supellectilis Numa. Rex olim comparavisset. Quodsi belli jura, & gentium instituta permittunt populos atque provincias divexari mulctis pecuniariis, si licet quandoque per easdem leges agros incendere, asportare pecora, urbes integras solo æquare, civesque bonis omnibus exutos ad unum internecione delere; quidni eadem extrema remedia necessitas extorqueat, ac Dictatorio quodam jure sibi depositat? Nec longa porrò consultatione opus est, ubi atroces atque novissimæ calamitates incedunt, juxta illud Sili lib. 7.

moras extrema recusant.

2. Quidniverò ea sibi vindicet necessitas militaris, cum otii negotiisque rationem ducentes majores nostri non dubitaverint non unius generis laboriosa munera in re rustica villicaque festis etiam diebus permettere vinitoribus atque messoribus, eosque ab omni religionis vinculo exsolvere & relaxare, ne perpetui scilicet anni sudores pereant, & ab annona omnique paratu cibario urbes flagellatae succumbant. Quare Virgil. Georg. lib. 1.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus fas & iura finunt.

Hujus generis sunt, quæ a Columella lib. 2. cap. 22. a Catone cap. 2. a Macrobio Saturnal. lib. 1. cap. 16., & iterum lib. 3. cap. 3. adnumerantur & digeruntur. Licuit quippe per ferias fossas veteres tergeri, muniri viam publicam, vepres recidi, purgari pratum, vinciri virgas, spinas runcari, expinsi far, munditas fieri, lavari oves medicinæ causâ. Ortum hinc antiquissimum & populari sermone tritum adagium, *Necessitatem ferias non habere*. Ex necessitate, quæ in rebus ipsis dispicitur, oritur desperatio, quæ regnat in mortalium animis, filia suæ genitricis ingenio planè compar, asperitate, duritia & violentia inexorabili. Neque enim ad alium finem Corinthii templum Necessitati sic dicarunt, ut perpetuò clausum omnibus esset inaccessum, situque & squalore obsoleceret. Quid enim aperiretur aditus aut copia fieret supplicandi dirissimi Numinis, quodque adeuntium precibus ferreas & inexpugnabiles præberet aures, & ad melioris fortunæ spem omnem abiciendam compelleret?

NEFASTI DIES. Liv. lib. 1. *Nefastos fastosque dies fecit*. Ominosi, inauspicati, tristesque habebantur. Propriè verò fastis sunt contrarii. Hi dicti vel a fando, vel a voce fas, ut tradit Varro; quoniam illis licebat Prætoribus tria verba fari: Do, Dico, Addico, idest, Do actionem: Dico jus: Addico judicium, seu aliquid meâ sententia adjudico, vel abjudico. Ex quo nefasti erant, quibus illa fari verba non licebat. Ovid. Fast. 1.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur: Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Sunt qui dies nefastos cum atris confundant, usurpentque promiscuè. Hoc tamen alii discrimen advertunt; ut atri omnes; pro nefastis, non verò omnes nefasti pro atris haberentur. Præcipua verò causa nefastorum dierum erant acceptæ publicæ clades, ut prolixius observavi in dictione *Atra dies*.

NEGOTIUM, tii. Prælium. Saxo-Grammaticus 1.1. *A quo terrestri negotio superatus.*

NEMET LUDI. Dicti sunt ab hujus nominis sylva inter Cleônas & Pliuntem in Achaja. Confundunt passim Scriptores eorum originem & ampliatio-

nem. Origo est ab Ophelte, qui alio nomine Archemorus est appellatus, quem adhuc lactentem cum Hypsipile nutrix inter herbas reliquisset, aquam ostensura septem Ducibus, qui cum Polynice Thebas oppugnatum ibant, serpentis mortu tradunt interemptum. In eundem locum reversi postea Achivi Duces sepelierunt puerum, Iudosque solemnes instituerunt, in commemo rate nutricis, & genitoris Lycurgi solarium ac levamentum. Non parum iisdem celebritatis postea addidit Hercules, eosque magnitudine præmiorum magnopere nobilitavit, cum in eodem luco leonem sævissimum occidisset. Vide Authors Commen. in Pindari Nemeonica, Ælian. Var. Histor. lib. 4. cap. 1. & Pausaniam in Argolic. Idem verò Historicus in Corinthiacis gemina distinguit Nemea; aestiva scilicet, & hyberna. Et aestiva quidem celebrabantur mense Panemo, qui Attico Hecatombæoni respondet, ut notat Scaliger in suis laterculis de Mensibus. Aestiva porrò Nemea erant periodica, & trieterica; cum hyberna quotannis celebrarentur, ut observat Palmerius in Exercit. ad Diodor. Sicul. lib. 19. Ad eundem modum Athenis magna Panathenica edebantur quinto quoque anno, minora verb quotannis. De tempore, quo hæc certamina peragerentur, multa disputat Samuel Petitus Com. in L.L. Att. lib. 1. tit. 1. Quoniam verò coepit sunt ea ludicra per occasionem belli Thebani, idcirco antiquitùs milites duntaxat eorumque liberi admittebantur ad spectaculum: admissi postea omnis generis spectatores. Victorum porrò præmium corona primum oleagina, vel ex apio, postea aliæ solemnitates additæ. Cum verò constet ex Pindaro, aliisque trieterica fuisse Nemeorum certamina, plane fallitur Ausonius, qui quatuor Græcorum agones pentatericos fuisse asseverat. Genus demum ludi equestre primum tantummodo fuit: adjecta postea alia certaminum genera, discus, saltus, lucta, pugilatus. Vide Scaligerum Poetic. lib. 1. cap. 25. & Gaspar. Barth. Animad. in Stat.

NEOPTOLEMI VINDICTA. Proverbium originis militaris, quo innuimus, quempiam eadem pati coactum, quæ in alios ipse patravit. Ortum a Pyrrho, sive Neoptolemo Achillis filio, qui postquam Priamum occidisset ad aras configientem eedium regiarum, ipse etiam non ita multò post ad aram Apollinis est interfectus. Sic exponitur hæc parœmia a Pausanìa lib. 4.

NEOPTOLEMUS. Latinè novus miles. Pyrrhi, Achillis filii cognomen apud Poetas.

NEPTUNUS. Saturni filius, de quo multa fabularum Enarratores. Tridente illum, sive fuscina armavit Antiquitas, quæ telum est trifida cuspidé dissectum. Ex quo Neptunus Tridentiger, vel Tridentifer dicitur. Ovid.

Cumque Tridentigero tumidi genitore profundi.

Attributus autem est illi tridens, quoniam aptum sit instrumentum ad terram emovendam: eo quippe jaculo percussam terram terrificis commoveri subsultibus fabulatores commenti sunt. Equestris, sive Hippius cognominatus est, cùm ob alias causas, quas recenset Pausanias in Achaias, tum quia equitationis inventor fuit, ut scribunt Orpheus & Homer. Diodorus Siculus de Cretensis agens hæc habet: *Addunt etiam, Neptunum equos primum domisse, artemque equi-*

equitandi ab illo traditam, ex quo Hippius sit appellatus. Porrò Val. Probus in Comment. ad illud Virgil. Georg. I.

tuque à cui prima frementem

Fudit equum tellus,
Campi, inquit, in Thessalia sunt Petrai, in
quibus locus Petra nomine, percussus tridente
Neptuni, equum, qui Scyphius vocatus est,
edidit. Templum Neptuno Equestri Romæ positi-
 tum in Circo Flaminio. Bina autem officia ab
 Antiquis Neptuno sunt tradita, equorum scili-
 cet, & navigantium cura, ut scribit Homerus
 in Hymnis:

Bina tibi Superi Neptuno munera donant
Flectere equos, regere & naves, que marmo-
ra fulcant.

Idcirco quatuor equis ejusdem currum agi scrip-
 ferunt, tametsi non desunt, qui vitulis marinis
 Neptunum vehi tradiderint.

NERONIA. Genus quoddam fuit certaminis quin-
 quennalis, quinto quoque anno celebrati, in-
 stitutique a Nerone, servato adamassim more
 Græcorum. Propterea enim conjicio scribi a
 Svetonio, Neronem primum omnium instituisse
 Romæ quinquennale certamen, cum alioquin
 alia quinquennalia constituta fuisset ab Augusto
 satis liqueat. Sic autem Svetonius de Neroniis
 cap. 12. *Instituit & quinquennale certamen pri-*
mus omnium Romæ more Greco triplex, mu-
sicum, gymnicum, equestre; quod appellavit Ne-
ronia. Similia prorsus habet Tacitus Annal. 14.
Quinquennale ludicrum Romæ institutum est ad
morem Greco certaminis, variâ famâ, ut cuncta
fermè nova. De iisdem ludicris iterum loquitur
 Svetonius in Vitell. cap. 4. *Sed aliquanto Neroni*
acceptior, cum proper eadem bac, tum peculiari
merito: quod praefidens certamini Neronio, cu-
pientem inter cyrbarædos contendere, nec quam-
vis flagitantibus cunctis promittere audentem,
ideoque egressum theatro revocaverat, quasi per-
severantis populi legatione suscepta, exorandum
que præbuerit.

NERVI, orum. Pars erant fere præcipua in machi-
 nis oppugnatoriis, ac præsertim ballista, scor-
 pione, & onagro. Eas machinarii veteres ner-
 vis præsertim contendebant adducebantque, ut
 impetum conciperent, extortæque majorem fa-
 cerent impressionem. Id observare non præter-
 misit Vegetius lib. 4. cap. 9. *Nervorum quoque co-*
piam summo studio expedit colligi. *Quia onagri,*
wel ballistæ, ceteraque tormenta, nisi funibus ner-
vinis intenta nihil profundit. Hero etiam cap. 18.
 ex animalibus robustioribus nervos comparando
 præscribit, & in tauris quidem, qui in hu-
 mero sunt, in cervis, qui in cruribus pedibus-
 que. Idem in manualium etiam sagittarum areu-
 bus summam vim obtinent. Virgil. lib. 5.

Primaque per cœlum nervo stridente sagitta
Hyrrhaçidae juvenis volucres diverberat au-
ras.

Certè in his machinis non absimile pondus atque
 momentum extintorum animalium nervi ha-
 bent, quam in iisdem habebant vivis. Constat
 enim apud Anatomicos peculiare quoddam atque
 præcipuum corporum robur in nervis existere.
 Hinc milites, classes, vesticalia, pecuniam,
 equitatum appellamus belli aut Reipublicæ ner-
 vos. Hinc pro potentia frequentissimè sumun-
 tur; & ad summum nisum conatumque explican-

dum eleganter usurpantur: Ex quo illæ formu-
 lae: Nervos omnes contendere vel intendere:
 Nervos frangere vel incidere; & similes.

NESTOR. Pyli Rex. Juvenis bellum fecit adversus
 Epeos in Peloponneso. Progredi ad bellum Tro-
 janum primò recusavit; postea cum navibus
 quinquaginta illuc jam senior navigavit. Stat.
 Theb. lib. 4.

Nondum nota Pylos juvenisque etate secunda
Nestor, at ire tamen peritura in castra nega-
vit.

Singulari prudentia prædictus res Græcorum con-
 silio sustentavit, ut non dubitaverit Agamem-
 non palam jaçtare, si decem Nestori similes in-
 castris haberet, brevi se Ilium expugnaturum.
 Non impari polluit eloquentia, qua discordes
 Duces, ac præsertim ipsum Agamemnonem &
 Achillem conciliavit. Horat. Epist. lib. 1. 2.

Nestor componere lites

Inter Peliden festinat & inter Atriden.

Eam ob causam melle dulcior ejus dicitur oratio
 fluxisse. Tres ætates vel sæcula vivendo con-
 sumpsit: ex quo trisæclisem illum vocavit Læ-
 vius. Horat. lib. 2. 9.

At non ter ævo functus amabilem

Ploravit omnes Antilocubum senex

Annos.

Nestoreas ætates centum singulas annorum fuisset
 visus est credere Juvenalis Sat. 10.

Rex Pylius, magno si quidquam credis Homero,

Exemplum vita fuit a cornice secunda.

Et clarius Ovid. Metam. lib. 12.

vixi

Annos bis centum, nunc tertia vivitur ætas.

Alii contra statuunt nonagesimum solùm annum
 Nestorem attigisse, ejusque ætates singulas an-
 nos triginta complecti. Hanc sententiam tuen-
 tur Eustachius in Homer., Æron, & Laëntianus.
 Quomodolibet sæcula illa, vel ætates sint suppu-
 tandæ, constat annos Nestoris abisse in parœ-
 miam non usitata longævitatis.

NICATORE. Latinè victores. Videntur tamen fuisse certum militiæ & quidem Prætorianæ genus.
 Liv. Dec. 3. l. 5. *Ubi primùm agger injunctus mu-*
ro est, & cohors Regia, quos Nicatoras appella-
t, transcedit. Fuit etiam Nicator cognomen
 Regis Seleuci, quod bello semper invictus
 fuerit, ut testatur Appianus in Syriacis.

NICETERIA, orum. Sacrificia fuere & publica con-
 vivia, quæ Duces celebrabant post victoriam,
 a qua illis ex Græco nomen. Budæus.

NICETERII. Genus militum, quibus nomen a victoria
 vel victoriæ præmio. Marcellinus lib. 6. *Eum infe-*
stabatur Dorus quidam ex medio scutiorum,
quem Niceteriorum Centurionem sub Magnentio
Romæ proiectum retulimus accusasse Adelphium.

NICETERIUM, ii. Constat fuisse genus præmii pro
 victoria, a qua Græcè dicitur. Vetus scholia-
 stes ad illud Juvenalis Satyr. 3.

Et ceromatico fert niceteria collo:

Existimat fuisse vestes & spolia victis detracta.
 Vetus Vocab. *Dicuntur Niceteria pbilateria,*
qua gestabant Athletæ, facta de summitatibus ar-
morum, quæ a vittis acceperant, & collo suspensa
gerebant quasi signa victoriæ. Perottus torques
 fuissent opinatur. Censuerim quidquid pro victo-
 ria, præsertim apud Athletas, tradebatur in-
 præmium, appellatum fuisset Niceterium; & pla-
 ne nomen esse generatim omnia complectens. Id
 mi.

mihi persuadet locus apud Xenophontem l. 6.
ubi Iason ita loquitur: *Et Niceterium auream
coronam fore, si quis e civitatibus bovem du-
rem pulcherrimum Deo aleret.*

NICON. Nomen arietis, Græca notione a vincen-
do dicti. Eo Romanos usos fuisse ad labefactan-
dos muros Hierosolymitanos admodum felici suc-
cessu, refert Josephus lib. 6. *Itaque muro jam ce-
dente magno arieti Romanorum, quem Iudei
Nicona vocabant, quod omnia vinceret, quam-
vis & antea defessi erant pugna & vigiliis, cum
longè ab oppido pernoctarent, tamen etiam negli-
gentia, vel quid male consularent, murum sibi
supervacuum esse credentes, quibus alia duo mu-
nimenta supereffent, lassaque plurimi recessere.
Cum autem Romani quid primum murum Nicon
perruperat, ascendissent, ad secundum omnes Ju-
dæi relitti custodiis refugerunt.*

NIGRI. Certum militiae Hungaricæ genus, sub
Matthia Rege. De horum disciplina & origine,
nominis ita scribit Bonfinius Rer. Hungar. l. 9.
*Exercitus hic idcirco Niger appellatus, quia
Matthie jussu sub divo semper bibernare & asti-
vare solebant, astu & algore juxta obdurati, &
affiduis militiæ laboribus obfirmati, ut nihil effet
ita arduum & difficile quod expugnare non au-
derent.*

NIGRI, & ALBI. Vide Albi & Nigri.

NOBILITAS IN DUCÈ. A notitia Nobilitas dicitur,
& Nobilis Latinis est notus. Hac sermonis pro-
prietate servata dixit Virgilius lib. 7.

*Est locus Italix in medio sub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris.
Simili modo Plaut. in Rud. Qui scelere nobiles
fieri volunt, noti scilicet & celebritatem adepti
aliquam. Ex quibus verbis observa in deterio-
rem etiam partem diei nobilem. Juxta hanc ac-
ceptionem improbissimi quique peccatorum faci-
norum authores vocari nobiles possunt; utque
nobilissimus, idest notissimus ad omnem poste-
ritatem effet infinitæ cujusdam audaciæ Græcu-
lus ille Herostratus, Ephesinum Dianæ templum
incepsit, nihil cunctatus diruersæ præstantissimum
Orbis miraculum, dummodo posteris innotece-
ret magnæ potius obnoxius famæ, quæ bonæ.
Eadem est acceptio contrarii nominis Ignobilis.
Actius apud Diomedem: *Ego me Argos referam,
nam hic sum ignobilis.* Verùm hinc juxta longe di-
versam usurpationem Nobilem & Nobilitatem ac-
cipimus; nimis etiam terræ filii & nebulones
obscurissimi generis, quique, ut est in veteri Græ-
corum adagio, ne patris quidem nomen dicere
possunt, juxta prefatæ nobilitatis notionem, splen-
didissima atque regali prosperità natis, qualicun-
que magnorum flagitorum improbitate, ac fu-
nestissimis in Rem publicam factis præstare pos-
sunt. Loquimur proinde de Nobilitate seu notitia
cujuspam in bonam partem, qua sit ut pauci a
plurimis segregentur, & in bene constituta Re-
publica vel civitate primum dignitatis locum
obtineant. Verùm hinc etiam severioris superci-
lli Philosophi medios se interponunt, eumque
demum nobilissimum esse jaçtant cum Vellejo
Paterculo lib. 2. qui optimus sit; satyrici etiam
illud indefesso conatu inculcantes,*

Nobilitas sola est atque unica virtus.

De his vide multa declamatoriæ magis, quæ verè
prolata a Plutarcho lib. contra Nobilit., & in com-
paratione Lysandri cum Sylla. Vide etiam Sene-

Cam in Epist. ad Lucil., & Juvenal. Satyr. 8. Nos vi-
ris ingenuis a præstantia virtutum & morum in-
tegritate neutiquam inficiamus plurimum orna-
menti atque splendoris accedere. Sapientæ porrò
laude & a studiis literarum, ad hæc ab excellentia
in omni cultu liberalium facultatum honorifi-
centissimum comparari nomen nec diffitemur,
nec ignoramus. Verùm hic Nobilitatem non
alia, quæ humanae politiæ decempeda atque
commensu finitam accipimus, eosque hic dun-
taxat intelligimus Nobiles, qui ubique gentium
præcipua quadam honoris significatione, & pa-
tritorum nomine salutantur. Verùm hæc ipsa
tractatio parum unanimi Scriptorum sententia
disceptatur. Sunt enim, qui Nobilitatem in
quodam majorum splendore & claritate consti-
tuant, ut docuit Cicero lib. 2. Rhetor. Sunt
qui non aliud esse Nobilitatem statuant, quæ
opæ antiquas cum Aristotele lib. 2. Rhetor. Eam
plane disceptationem omnem aliis dirimendam
relinquimus, nostrique instituti memores dispi-
cimus breviter, utrum, & quanti referat Imper-
atorum claritate generis nobilitari. Evidem
cum inter prærogativas Imperatorias Cicero au-
thoritatem retulerit, fuere qui minimum ambi-
gerent eandem maximopere pulcherrimo hoc,
licet extimo adminiculo comparari. Enim verò
præclaris magnisque conatibus non parum obsi-
lit gentis obscuritas, qua coquinati hostibus
etiam despectui sunt: minusque obtemperantem
habere in castris militem necesse est iis, qui cum
gregariis, infimisque manipularium generis con-
ditione adæquantur. Onosander cap. 1. *Ignobi-
lis Ducus principatum agere ferre populus solet;* &
*vix est ut illius imperio subiici velit. Quocirca
necessæ est cum, qui præclaras omnes, quas enu-
meravi, virtutes complexus est, etiam illustrem
& nobilem esse.* Demit iisdem audaciam, atque
insitum quandam ardorem & impetum ad egre-
gia pertentanda facinora hebetior ipse sanguis,
& minime idonea indoles ad ingentem gloriam
laceffendam. Et quoniam Imperatori frequens
alloquium cum Regibus atque proceribus, & inti-
ma rerum agendarum tractatio est ineunda,
non minimum sane videtur humili forte prognati
officere posse sui tenuitas generis; quæ insuper
in capiendis consiliis non elatiores spiritus, qui
per necessarii non semel sunt, spondere potest;
neque enim nisi depressa & humilia a deterioris
prosapiæ viris profisci posse censemus. Avari-
tia verò causas, quæ sitasque ditescendi oppor-
tunitates procul habere solent, qui sibi splendo-
ris patrii consciæ Martis aciem, non mercaturam
aliquam, sed virtutis dignoscendæ, gloriæque
theatrum interpretantur. Quod referas illud de
Ascanio apud Virg. l. 3. Æneid.

*Ecquid in antiquam virtutem animosque vi-
riles*

Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Illud autem videtur omnibus persuasum, quod
Horatius dixit lib. 4. Od. 4. *Fortes creantur for-
tibus.* Quod effatum non modo vim maximam
apud omnium animos, verùm etiam fidem habet,
licet non hujusmodi sit, ut id semper necessario
verum existimemus futurum. Constat siquidem
filios saepius oris lineamenta, quæ ornamenta
animi suorum parentum referre: nihilque facilius
contingit, quæ ut nepotes posterique imbellies
a majorum virtute discedant. Postremò statuas
ipsas

ipsas & fumosas avorum imagines, quæ in Nobilium atris domibusque affatim suppetunt, necesse est eosdem vehementer incendere ad non, imparem maximorum operum laudem, ac veluti messem invadendam; quod præclarè testatur Salustius de bell.Jugurt. Sæpe audivi ego Q. Maximus, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros, solitos ita dicere, cum majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi; scilicet non ceram illam, neque figuram, tantam vim in se habere; sed memoriam rerum gestarum eam flammatum egregiis viris in pectore crescere, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adequaverit. Atqui contra non defuere, qui ad horum labe factandam sententiam longè commodius actum, cum iis civitatibus, regnisque reputant, qui suis exercitibus Imperatores designant inanibus quidem ejusmodi præsidii destitutos, sed qui suam, suorumque posterorum fortunam propria in manu se gerere arbitrantur; virique novitatis, ut de Cicerone dixit Paterculus, nobilissimæ, omnia incrementa sua sibi debent. Nec præterea reformidant nobiliores interdum ignavæ atque desidiæ accusare: tanquam opimæ ab antiquis domi partâ gloriâ satis terti beatique, nepotes inglorii sub eorundem vicitribus laureis ignavum latus deponant, & otio plerunque atque socordia consenescant. Pervidit id Onosander cap. 1. Nec male forsitan speravit aliquis, Duxes præstantiores futuros, siavorum magnasonare nomina nequeant. Illi namque parentum virtutibus celebres, et si degenerent, famæ nobileminus & memoria perennitatem æternum mansuram existimant; ideoque permultis negotiis supino animo desidiosi jacent. Secus qui nullam sibi generis arrogant gloriam. Huc porrò trahunt, quod Marius nullis majorum imaginibus commendatus ad Romanos dixit apud Salustum de Bell.Jugurt. Quæso reputate cum animis vestris num id mutari melius sit, ecquem ex illo globo nobilitatis, ad hoc, aut aliud tale negotium missatis, hominem veteris profapiæ, ac multarum imaginum, & nullius stipendii, scilicet, ut tanta in re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo manitorem officii sui. Præclarè autem Juvenalis Satyr. 8. de Marii, novi hominis eximiis in Rempublicam meritis:

*Arpinas alius Volscorum in monte solebat
Poscere mercedes alieno lassus aratro,
Nodusam post bac frangebat vertice vitem,
Si lentus pigrâ muniret castra dolabra:
Hic tamen, & Cimbros & summa pericula
rerum*

Excipit, & solus trepidantem protegit urbem. Illa etiam adiiciunt; conspicui generis Imperatores, utpote magnis clientelis, & amicorum potentia subnixos aspirare ad dominatum facilius, quod, ut reliqua prætermittam exempla, magno suo malo & infortunio Roma intellexit, Syllæ, Julio Cæsari, aliiisque, magnorum exercituum copiis demandatis. Frugalitatem etiam & parsimoniam in castris, quæ potissimum est vinculum disciplinæ, procul dubio servari magis ab eo Imperatore, qui procul ab omni delitiorum mollitie & luxûs invitamentis, sub tecto patrio asperam vitam traduxerit. Quamobrem de Imperatoria nobilitate ita statuant, ut, si ea adsit, illam non aspernentur, si non afferatur,

et tandem magnopere non requirant: nihil porrò esse consultius præceptione Juvenalis Satyr. 8.

*Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Æacidæ similis, Vulcaniaque arma capebas;*

Quam te Thersites similem producat Achilles.

Quidni enim in studio militari locum habeat, quod in studio litterario natalium claritudine destitutis strenue pollicetur Seneca Epist. 44. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locavit manus: Platonem non accepit nobilem Philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes bis te posse fieri parem? Omnes hi majores tui sunt, si te illis geris dignum. Ego vero, licet non magnopere validum firmumque fulcrum atque tibicinem Martis administrandi, generis prærogativam esse existimem, adhuc tamen ex eadem non minimum authoritatis in illum derivari plane sentio. Non sum ignarus, ubique gentium, ac per omnes ferè temporum ambitus passim occurrere præstantissimos Duces, qui nulla majorum gloria exornati, & militaria studia ad summum glorie apicem evexerunt, & suam patriam innumeris victoriis condecorarunt; verum Imperatorum genere illustrium & numerum longe ampliorem esse judicaverim, & rei etiam militaris peritiam, ac facinorum felicitatem majorem extitisse. Neque enim possunt sibi deesse, aut sui loci immemores agere, qui pulcherrimum illud incitamentum rerum maximarum a natura sortiti sunt majorum exempla, & ad eosdem æmulandum a natura insitam atque ingenitam provocationem. Quodsi Aristoteles commendatitias secum deferre litteras scripsit, qui formâ venustus esset, quidni longè ampliores circumferat, qui prosapiâ clarus eximiâ, interque stemmata & simulacra virorum illustrium enutritus extimulatur ad virtutem & gloriam? Utinam Nobilitas, qua nulla potior mortalibus ad amorem sibi & existimationem conciliandam illecebra est, non sæpe plures in transversum age ret, qui pulcherrimo naturæ munere ac beneficio abusi accepta a majoribus decora, morum pravitate corrumpunt atque contaminant, & ab avitæ claritudinis fastigio fœdè desciscunt. Verissimè quippe ab Horatio pronunciatum existimo lib.4. Od.4.

Vt cuncte defecere mores

Dedecorant bene nata culpa.

Nodus, i. Notum est propriè esse ligaturam, vel vinculum. Ad hujus similitudinem dicitur genus quoddam aciei instruendæ, de quo ita scribit Isidorus lib. 9. cap. 3. *Nodus propriè est densa pedum multitudo, sicut turma equitum.* Dicitus autem Nodus pro difficultate, quod vix possit resolvi. Ex quo autem Isidorus hauserit hanc figuram instruendi militaris ordinis, plane non assequor; nec ejus rei vestigium mihi appetet apud antiquiores Latii Scriptores.

NOLA. Vide Campana.

NOMINA LOCORUM BELLICE ORIGINIS, Vide Cognomenta Ducum ex victoriis.

NOMINA NAVIUM, Vide Tuteula Navium, & Navis.

NON ABSQUE THESEO. Utimur hac parœmia militari, vel ad significandam animorum rerumque omnium conjunctionem; quasi nihil nobis jucundum sine amicorum communione & societate contingat: vel ubi indicare volumus alienum auxilium necessarium esse, nec aliter rem confici pos-

posse. Quemadmodum enim est in fabulis, permulti Duces præstantes ardua facinora non perfecissent, nisi iis Theseus vir fortissimus auxilio fuisset. Certè Herculi cum Amazonibus dimicanti, Meleagro adversus aprum Calydonium, Piritheo belligeranti contra Centauros auxiliatus est Theseus, cujus illi subsidio viatores fuere.

NON ANNUNCIAS BELLUM. Dicitur proverbialis sermone, & figurata locutione de nuncio magnopere felici lætoque, Bellum siquidem rerum omnium calamitosissimum meritò habetur. Recenset hoc adagium Aristophanes in Pluto. Meminerunt etiam Plato in Phædro, & Pindarus in Pythiis.

NON CERTATUR DE OLEASTRO. Vox proverbialis, cuius meminit Diogenianus. Dicitur autem quoties non de nugis, rebusque vilibus agitur, verum de re feria magnique momenti: præmium siquidem certaminum ludicrorum corona erat oleagina, vel querna; vel ex simili fronde.

NON PLUS ULTRA. Vide *Quæ ultra Gades inaccessa*.

NORMA, æ. Instrumentum notissimum, tritumque manibus mechanicorum, architectorum, fabrumque omnis ferè generis. Fabilia sic dirigit opera, ut sine illius adminiculo nihil opifices cœptare, nihil ad finem perducere possint. Sunt qui normam cum regula lineaque confundant: verum res sunt longè diversæ. Regula enim ad structuras æquandas, & ad lineam dirigendam proficit. Normæ explorantur anguli an recti sint. Instrumenta mensoria, quæ in fabrorum manibus quotidie versantur aptè vereque distinguit Vitruvius lib.7. *Longitudines ad regulam & lineam, altitudines ad perpendicularum, anguli ad normam respondentes exiguntur.* Et normam quidem nostrates vocant *Squadra*. Inventum fuit Theodori Samii, ut refert Plinius lib.7. cap.56. Ejus figura planè consimilis est Latinæ literæ L, componiturque ex lineis in angulum rectum coeuntibus. De norma instrumento ad dimetendum meminit etiam Cicero Academ.2. *Atqui si id erederemus, non egeremus perpendicularis, non normis, non regulis.* Ubi animadverte instrumenta mensoria superius indicata etiam a Cicerone probè distingui.

NORMALIS, e. Ad normam factum. Quintilian. lib.11. cap. ult. *Sinistrum brachium eo usque allevandum est, ut quasi normalem angulum faciat.*

NORMATUS, a, um. Ad normam factum. Colum. lib.2. cap.13. *Antiquam illam Ciconiam infiximus, ut tanquam supposito vase ad perpendicularum normata insisteret.*

NOSTRO MARTE: item vario Marte, dubio Marte, iniquo Marte, voces sunt ferè vulgares, cum negotium quodlibet nostris viribus nullo externo subsidio feliciter conficimus: vel cum prosperris in re quapiam agenda adversa miscentur; vel cum difficili in loco plenoque periculi rem esse significamus. Tractus sermo a militia, translatusque videtur ab Imperatoribus, qui propriis auspiciis bellum sustinent. Cic. Philipp.2. *Rex enim ipse sua sponte, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit.*

NOTARIUS, ii. Dicitur a notis, tum quæ literas ipsas significant, tum quibus compendio scribitur, & propriè is est, qui ab aliquo dictata excipit describitque. Plin. Epist. 213. *Cogito siquid in manibus, cogito ad verbum - Notarium voco;*

& dico admisso, quæ formaveram, dico. In hac verò acceptione Notarius, merus est dictatorum exceptor, sive amanuensis. Longè ab illis diversi sunt qui actus publicos, contrahentium pæctiones, ac præsertim testamenta, muniti fide publica in scripta referunt, ideoque libro & pugillaribus sunt semper instructi. Alia iterum Notariorum acceptio est pro iis, qui Principibus ac viris illustribus sunt a secretis. De iis expressè Vopiscus in Aurelian. *Mnœstheum quendam, quem pro secretorum Notario habuerat.* Et Lamprid. in Alexand. *Eum Notarium, qui falsum causa breve in concilio Imperatoris retulisset, incisis digitorum nervis, itaut nunquam posset scribere, deportavit.* Et Spartan. in Diadumenio: *Ista literæ per Notarium proditæ illi puer multum obfuisse dicuntur.* Qui verò ex eo genere Principibus locabant operam dicebantur Tribuni Notariorum, de quibus Ammianus, Zosimus, aliique Scriptores. Sed frequentissima horum mentio apud Jureconsultos, & in Notitia utriusque Imperii. Et quoniam sèpe apud eosdem militasse dicuntur Notarii, id plane sic est accipendum, ut militæ potius deservierint, quam ipsi arma tractaverint, juxta usitatam formulam omnium ferè Scriptorum, qui floruerunt tempore Imperii divisi, apud quos militare est quomodolibet deservire Aulæ Palatinæ. Et in hanc sententiam exponendi sunt iidem Scriptores, ubi scribas, cancellarios, tabularios, aliosque hujus generis ministros militasse narrant, quod a nobis est etiam alibi observatum. Jam verò de Notariis militantibus Ammianus lib.29. *Bassianus Procerum genere natus, Notarius militans inter primos.* Idem alibi Faustinum Notarium militantem prodit. Idem lib.26. de Procopio: *Insigni genere Procopius in Cilicia natus & educatus, ea consideratione, qua propinquitate Julianum postea Principem contingebat, a primo gradu clausit, & ut vita moribusque castigator (licet occultus erat & tacitus) Notarius diu perspicaciter militans, & Tribunus, jamque summatibus proximus.* De Notariis, item de Tribunis, & Primiceriis Notariorum præter Cassiodorum, qui frequenter illorum meminit, non pauca congerunt Pancirolus Comment. Not. Imp. Gutherius de officiis domus Aug. Sirmondus ad Sidonium, & Cangius in Gloss.

NOTE FURTIVÆ, occultaæ, arcanaæ, clandestinaæ, arbitriaæ in epistolis conscribendis. Vide *Ziphera*.

NUDO MANDAS EXCUBIAS. Vox proverbialis a Zenodoto commemorata, usurpanda quoties negotium mandatur illis, quibus rei perficiendæ facultas deest; quemadmodum stultum est nudum militem custodiæ præficere, quoniam armis vacuus derisui potius quam terrori sit hosti, vel exploratori.

NUMERARI, orum. In comitatu & apparitura. Præfecti Prætorio proximi erant Actariis. Eorum officium erat publicas rationes conscribere, ac præsertim quæ ad tributa & largitiones pertinebant. Curabant autem & recognoscabant, nequid debitæ summæ deesset. Ad eorum itidem pertinebat curam notare in libro singulorum dieorum excubias & noctium vigilias; item alia ad rectè stabiliendum in castris rerum statum, & quietem publicam afferendam pertinentia. Præcipue verò adnotabant in brevibus stipendia militibus soluta, divisionem annonaæ & commeatus,

armorum copiam, quæque ejus generis ad ministrando bello usui essent futura. Ad Numerarios nempe pertinet quod legimus apud Vegetium lib. 2. cap. 19. *Sed in quibusdam notariis operitias calculandi computandique usus exigitur.* Totius enim legionis ratio, sive obsequiorum, sive militarium munerum, sive pecunia quotidie adscribitur atque, majore prope diligentia, quam res annonaria vel civilis, libris adnotatur. Numerarios a nummis trahit Isidorus: *Numerarii sunt, qui nummum publicum in ararium inferunt.* Alii a numeris, quos supputant. Verum etymon a numeris, id est copiis militaribus. Utque huic opinioni potius assentiar, facit vocabulum *Supernumerarii*, qui profecto dicuntur a Numerariis, nec alioqui quidquam habent negocii cum numeris notarum, sive ratione computandi. Eodem Jureconsulti appellant passim Rationarios a publicis rei castrensis & militari rationibus computandis.

NUMERI. Jurisconsulti Numeros dicunt frequenter catalogum sive matriculam militum, tabellas scilicet, ubi militum nomina erant descripta: *Ex eo tempore quis jure militari incipit testari posse, ex quo in Numeros relatus est, ante non, scripsit Ulpianus.* Eodem trahi potest illud Plinii lib. 10. Epist. ad Trajanum: *Iam sacramento dixerant, nondum tamen distributi in Numeros erant.* Et Epist. lib. 4. *Neque enim abduc nomen in Numeros relatum est.* Verum ego existimo utробique Plinium non de brevi, vel indiculo militum, sed de ipsis militum ordinibus verba fecisse. Est autem compertissimum, ordines militares ab Antiquis Numeros appellari. Videtur Plinius insinuare, Numeros, cœtus esse militum in suos ordines jam descriptos relatosque, ut ab ea appellatione excludi debeant tyrones, & quicunque militia præstant operam, nondum tamen in certas legiones, turmas, vel centurias admissi. Videatur etiam id clare significasse Vopiscus in Probo: *Accipit sexdecim millia tyronum, quos omnes per diversas provincias sparrit, ita ut Numeris limitaneis quinquagenos & sexagenos inferret.* Ex quo manifesti erroris arguitur Rhodiginus lib. 29. cap. 8. ubi Numeros de iis militibus dici tradit, qui legionibus non insunt. Cæterum frequentissimè legas apud Ammianum Numeros pro militari ordine non equitum minus quam peditum, Illud feligo lib. 23. *Missa per militares Numeros expeditionali tessera, cunctos transire jussit Euphratem.*

NUMERUS MILITUM. Quænam sit justis exercitibus conveniens militum multitudo; & utrum immensa quadam copia bellatorum, an debito commensu conscriptos ordines præstet educere, unum est ex militaribus problematis, quæ a Scriptoribus variè disputantur. Neque verò hic loquor de bellicis illis Barbarorum inundationibus, & immetata militum copia, quam Hunni, Vandali, Goti, aliisque Boreales Nationes in Europæ provincias intulerunt, illi siquidem non tam justi exercitus, quam populorum transmigrations fuere, Omitto etiam de Xerxe Persarum Regem dicere, qui bellum Græciae illatus, decies septies centena millia militum contraxit. *Quam hominum turbam ex editiore loco contuitus,* meritò collacrimasse dicitur, reputans, innumeros illos mortales simul coactos non ultra multos annos vita fruituros. Eas porrò in-

terminatas copias meritò irrigit Leonidas Dux Thebanorum, træcentis duntaxat Spartanis instructus. Cum enim inaudivisset eum esse Persarum numerum, ut si jaculum in Solem singuli jacerent, diem illico obtenebrarent, velo telorum inducto; Commodius, inquit, sub umbra pugnabimus.

Leonida in uair che il campo hostile

*Tal'era, che frecchiando al Sol fea velo,
Disse con faccia di timore sgombra,
Pugnerem dunque agitamente all'ombra.*

De eodem Xerxe, aliisque Ducibus, quorum immensa quædam fuit in armis multitudine mortaliuum, ita Veget. lib. 3. cap. 1. *Nam cum Xerxis & Darii, & Mithridatis, cæterorumque Regum, qui innumerabiles armaverant populos, exempla releguntur, evidenter appetit nimium copiosos exercitus magis propria multitudine, quam hostium virtute depresso.* Quibus dictis statim addit gravissimas causas, quibus ostendit innumeris obnoxium esse incommodis exercitum plus æquo militum numero pollentem: *In itineribus pro mole sua semper est tardior; in longiore autem agmine etiam a pacis superventum affllet pati.* In locis autem asperis, vel fluminibus transversis, propter impedimentorum moras sepe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisque pabula colliguntur. Rei quoque frumentaria difficultas, quæ in omni expeditione vitanda est, citè majores fatigat exercitus, aqua denique ipsa nimis multitudini aliquando vix sufficit. Concluditque sapienter: *Veteres, qui remedia difficultatum dicerant experimentis, non tam numerosos, quam eruditos armis exercitus habere voluerunt.*

2. Evidem non est dubitandum, numero præstantes vires pluribus in locis prodefesse; accisaque bellantium parte Duces facilius sic iterare conflitum, adhuc reliquis non contempnendis ordinum nervis. Occupata etiam loca quibuslibet præsidii firmare valent, integro retento aliorum militum robore. Ad ostentationem etiam, obtentum, & pompam, & ostendendam Principum Regumque potentiam conducere magis vindicantur exercitus numerosi: qui porrò, utcumque morbo multis debilitatis, amnium transitu demersis, crebris transfigiis imminutis, adhuc tamen multos atque prævalidos habent superstites. Sed contra reputanti sapientissimum est Veterij documentum: *In omni prælio non tam multitudo & virtus indocta, quam ars & exercitium solent præstare victoriam.* Illud etiam Thucydidis præclarum est: *Sæpe pauciores dum metuant, plures præ contemptu parum instrutos profigasse.* In eandem sententiam Frontinus: *In certamine exercitata paucitas ad victoriam promptior est, quam rufis & indocta multitudo.* Postremò scitè Tacitus: *Etiam in multis legionibus pauci sunt, qui bella profigant.* Hinc quadraginta facile militia veteranorum cum Alexandro Macedonum Rege longè majores numero Persarum copias, non uno certamine disiecerunt. Nihil autem frequentius occurrit annalium memoriam perlegendibus, quam copiosissimi exercitus superati a paucioribus, qui numeri inopiam virtute sarcirent. Non quidquam magis exitio fuit Pompejo in campis Pharsalicis, ut scribit Florus, quam ipsa exercitūs magnitudo, ex omni Asiatica fœce conflata, Pro comperto non dubiè habendum est nimia mul-

multitudine gravem exercitum sibi ipsi obstat; sibique esse onerosum; utque vasta mole viri, sic immensa corpora militum propter ipsam magnitudinem vulneribus sunt magis obnoxia, faciliusque hostium jacula invitant, cædique sunt expedita. Minus etiam tales exercitus vel in acie, vel in castris disciplina conservantur, pronioresque sunt ad seditiones, præcipue si stipendia minus procedant, desitque annona militaris. Sinistris etiam eventibus, pestilentia, rerum necessariarum inopia, omnis generis morbis longè faciliter laborant. Tardiores etiam sunt in militari progressu, potissimum verò in locis asperis ac træctu fluviorum; ubi ingens sarcinarum & impedimentorum copia mirum in modum itinera remoratur. Crescent etiam pro tanto numero, augenturque in immensum difficultates pabulationis, aquationis, & lignationis. Id fuit causæ, quapropter numerosissimus exercitus Mithridatis pabulorum & commeatuum inopia diffueret, Lucullo apud Cizicum exigas & prevalidas retinentes copias, quibus res cibaria omnisque apparatus bellicus affuebat. Adde vim auri incredibilem absorberi tot stipendiis, armis, vecturis, cibariis.

3. Hæc plane faciunt ut optimi quique armorum Duces longè majorem virium firmitatem statuant in justo exercitu, probe instructo, & disciplinam servante, quā in per amplis copiis armatorum. Consularis certè exercitus Romanorum duas tantum legiones Urbanorum militum sub signis habebat; qui numerus undecim peditum millia, equites verò sexcentos explebat. Quibus copiis totidem conjunctæ ex foederatorum ac sociorum auxiliis eas constituebant vires, quibus quemcunque aggrediebantur hostem, arcæ verò etiam munitissimas oppugnabant. Quod si pluribus in locis esset belligerandum, aliis comparabatur exercitus ab alio Consule, non impari conscriptorum numero. Non ignoro, auctum postea numerum legionum, & quidem post cladem Cannensem duodeviginti Romanos habuisse. Nunciato etiam Gallico tumultu equitum octoginta millia, septingenta millia peditum, ut refert Polybius lib. 3. sub signis fuere. Unus Cornelius Cinna, ut scribit Vellejus, triginta legionum instar effecit. Sed & quadraginta legiones, bello inter Pompejum & Cæarem; atque etiam quinquaginta in bello Mutinensi & Philippensi numerantur apud Historicos. Admirandum porrè est quod refertur ab Appiano, in una Sicilia, *Legiones fuisse quadraginta quinque, equitum vi-*
gintiquinque millia, levis armatura tantundem,
& plus dimidio, naves longas & militares sex-
centas, onerarias sine numero. Ex iis nihil est demirandum, si Pyrrhus sibi non contra homines, sed contra Hydram Lernæam dimicare videtur: novis quippe semper delectibus adversus ipsum exercitus supplebant, ac reparabant Romani. Verùm ea contigerunt, cum imperium mirandum in modum esset auctum, omnisque generis hostes ac plurima suscepta bella in cervicibus essent. Quod si ratio & necessitas non se eus suadeant, idoneo numero, sed excellenti alacritate studioque milites conscribere præstiterit, quā inconditam, sibique solum plerunque nocturam multitudinem. Quid non ausi sunt in Italia, quid non mira felicitate perfecerunt Trojani bellatores Aeneam secuti? Erant autem si Virgilio credimus,

Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Postremò quod idem Virgilius dixit de agris excolendis, de conscribenda etiam militia non imeritò dicere atque præciperem:

laudato ingentia rura,

Exiguum colito.

4. Cum res Martia, ut magistri omnes Pölemici tradunt, nullo majore constet præcedatque præsidio quā copiis militaribus, fine quarum opera omnis generis arma & munimenta otiosa sunt & habenda contemptui, eam ob causam. Principes, rerumque publicarum moderatores quanto maxime possunt studio satagunt, ut summa penes eosdem sit civium frequentia & multitudo; ex quibus milites ad bellicas expeditiones eliciuntur. Cum enim acceptis cladibus, morbis, fameque multi in dies concidant milites, cum innumeri vulneribus aut senio debilitati signa subsequi nequeant, non satis commodè suppleri iidem possunt, ac demortuorum damnificari, nisi confertissimi populi nova veluti plantaria ex perenni seminario Marti sufficiant. Certè cum Annibal primo illo & felicissimo bello Punico supra ducenta Romanorum millia deleverit, cumque immensam aliam bellatorum vim captivam fecerit, necesse omnino fuisse principi gentium populo tot tantisque attrito cladibus planè succumbere, ac spem omnem retinendi, nemus propagandi Imperii abdicare, nisi in exuberanti populo inexhaustum habuisset fundum, quo supplere legiones, instaurare vires accisas, & renovare bellum ex integro potuisset. Et ego quidem nego quidquam ad Romanorum gloriam splendidius fuisse dictum, quā cum eam urbem Cineas Pyrrhi Epirotarum Regis Orator, Hydræ, ut dixi, Lernæam nominavit. Neque enim ajebat nisi cum ramosissimo & multorum capitum monstro bellum a Pyrrho fuisse suscepit; qui eum hostes multis funestissimisque affectos cladibus contrivisset, novos subinde enasci exercitus, novos, quasi e Cadmæa serpentinorum dentium segete, bellatores emergere in dies cerneret. Non fecus de Romanis Annibal judicavit apud Horat. l. 4. Od. 4.

Non hydra setto corpore firmior

Vinci dolentem crevit in Herculem.

Quæ res incolumenti gloriæque Romanis fuit, eisque postea terrarum imperium comparavit, eadem ad extremum exitium olim dedit Lacedemonios. Post pugnam Leuctricam superati a Thebanis Spartiatæ, cum carerent copia civium, qui res perditas reparare possent, amisere Græcia Imperium, cui magnis viribus, majoribus animis inhiabant. Nihil porrè eà civium penuria exitiosius fuit Thebanis ipsis atque Atheniensibus, qui multiplici bello devicti a Philippo Macedonum Rege, cum restaurare nequivissent amissum militem, in acerbissimi victoris jura legesque concederunt. Curatum autem tam anxiè atque solicitè à Romanis est de agenda civitate & sobole procreanda, ut pauperibus agros ex publico assignaverint, multasque addiderint immunitates, quo procreandis liberis vacaret civitas. Institutum etiam sapientissimè & quidem ab ipso Romulo, ut hostes bello superati civitate donarentur, ut inter alios testatur Tacitus lib. 3. Quid aliud exitio Lacedemoniis & Atheniensibus fuit, quanquam armis pollerent, nisi quod viatos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus

lus tantum sapientia valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives haberet. His artibus optimè provisum a principe gentium populo ne militum inopia laborarent exercitus: quo insuper effectum est, ut Imperatores de supplendis legionibus nihil solicii rei strenue administrandæ servos omnes intenderent.

5. Non injucundum verò fuerit lectori attexere hic quæ in hoc argumentum numeris vernaculis, rusticula quidem, parumque culta exornataque locutione, nihilominus quod rem ipsam attinet, verè aptissimèque scribit Cornazanus capit. 2. lib. 1.

*La dotta pascità, come maestra
Si regge in arme, e la gran turba indotta
L'uno per l'altro sempre si sinistra.
E spessissime volte una gran frotta
Con pochi esperti alla pugna venuta,
E dal suo proprio disordine rotta.
Tosto si drizza compagnia minuta
Dotta, se la si stirba una gran torma,
Difficilmente in pericul s'ajuta.
E mal nel caminar se gli dà forma,
Per la gravezza sua, che sempre è lenta,
Ne può di pochi e buon pareggiar l'orma.
Ogni piccol squadron l'affalta e tenta
Per aspri luoghi, & al passar dell'acque,
Sicbe da proprii impedimenti e vento.
Oltra di questo mai ben non si pacque
(Intellige pascolo)
Per via longa gran campo; che non basta
Il poco a chi per molto mangiar nacque.
E se per caso avvien, ch'a forza d'ha sta
Volti le spalle, ognun, che fuga piglia,
Più gente tira e più gl'ordini guasta.
Misero al fin colui, che si configlia
Entrar con troppa turba in un paese;
Perche da se medesmo si scompiglia.
Eandem rem exemplis etiam illustraverat lib. 1.
capit. 1.*

*Che Capitano mai pronto e importuno
Tanto non fu, che in numero confuso
Non diventasse poi di bianco bruna.
In Armenia Tigran si prese a riso;
Seicento avevano migliaia di persone
(lege potius)
Seicento haveva migliaia di persone,
E lasciò venti, e fu rato e conquiso.
Io taccio del figliuol, che fu prigione:
Che in questa strage non roba, e denari,
Ma a facco andaro i Regi e le corone.
L'istoria di due Eserciti dispari,
Quando Claudio di sangue il Metro tinsa,
Quelli, che non lo fanno, credo son rari.
Et intra:
Marlo come trattò Cimbri e Tedeschi
Che qual tempesta sotto aquilon mossa
L'alpi aderenti al Ciel passar si freschi.
Era lor schiera più che la sua grossa,
E pur lì ruppe, e'l Rodano fù teste,
Che l'qua al mar più di no menò rossa.
De qua clade Cimbrorum sic Petrarca prescrivit:*

*Et d'questa del feno,
Per più dolor del popol senza legge,
A cui, come si legge,
Mario aperse si'l fianco,
Che memoria del opra ancora non langue,
Quando affatto e sfanco*

Non più bevve del fiume acqua che sangue.

Iterum verò Cornazanus:

*Mira poi in Grecia l'abito fuseste,
Che tante madre in un dì sol coperte.*

E se in Levante tante sposi mestre.

*Vien d'Oriente l'Imperatore Serse;
E quanto è l'Mar da Media à Salamina*

Copre col fondo delle navi Perse.

Le cime della terra con ruina

*Abbassa, e spiana tutte le montagne,
Efonda i ponti sopra la Marina.*

Mà vedi poco poi quel, che guadgne:

*Che per ducento, che gli ferno insalto,
Empie di sangue tutte le campagne.*

Et de hac etiam strage Persarum hæc prescripsit idem Petrarca.

Pon mente al temerario ardir di Serse,

Che fece per calcare i nostri litii,

Di nuovi ponti oltraggio alla Marina:

E vedrai nella morte de mariti

Tatte vestire a brun le donne Perse,

E tinto in rosso il mar di Salamina.

Ex eadem fidelia sunt illa Trissini lib. 1.

Nè mi spaventa il dir, che metter ponno.

Degno milia in arme a la campagna:

Che la colluvion de le persone

Non saol dar la vittoria nelle guerre,

Ma i pochi e buoni, con consiglio ed arte

Più volte han vinto innumerabil gente.

Claudat agmen pulcherrima Horatii sententia lib. 3. Od. 4.

Vis confili expers mole ruit sua:

Vim temperatam Di quoque provebunt

In majus.

NUMMI, orum. Supervacaneæ hic operæ fuerit expendere, quantam historiæ lucem, quantumque pondus & robur Scriptorum authoritati, ad narratarum rerum veritatem afferendam afferant nummi. Video eam universæ Antiquitatis selectissimam partem atque gravissimam, tanto illico, studioque indagandæ veritatis omnium etatum ingenia tenuisse: video tam diligenter opera & perquiri undique vetusta numismata, & in Museis magnorum Principum accuratissimè affervari, ut nullus dubitem inter primarias hujus ævi, hominumque doctissimorum curas referri eorundem pervestigationem & operosissimam explanationem. Satis hic fuerit mihi Lectoribus meis innuere, per omnes retroactas ætates, non omnino bonis ingenuisque infensas disciplinis, nummos percuti signarique solitos sculpturis, aut cælaturis rerum gestarum, ac militarium persepe operum, que distinctè enucleateque cognoscere posteritatis perenne beneficium atque compendium futurum fuisse. Prolixa harum rerum copia in nummis Cæsarum. In Augusti nummis inscriptio illæ leguntur: *Republiæ Conservata: Ægypto Capta: Asia Recepta: Civibus Servatis: Armenia Capta: Signis Recepis: Civibus & Signis Militaribus a Partibus Recuperatis.* Inter symbola verò militaria nummis scalpta pila diversi generis, aquile tum inermes, tum armatae fulminibus, coronæ nexiles, laureæ, oleagine: complicati earum arborum rami, sceptrum, caduceum, & alia in infinitum pertinentia occurrunt. Paucula hæc obiter indicata sunt, ut digitum intendam Lectoribus ad amplissimam segetem colligendam; & hoc quasi embammate & promulgide eorundem gustum

stum excitem proritemque ad Apollinares illas & Pontificias cornas, quibus summā laetitiae, otiosèque recreari possunt apud plurimos eruditissimosque veterum Numismatum interpretes & promoscondos.

NUNCII MILITARES. Si prospera nunciabant, vicitorias nimirum, expugnaciones urbium, provincias in potestatem redactas, afferebat litteras laureatas, lauro scilicet signatas & obvolutas. Manu etiam laureatas gestabant hastas, idest laureis coronis exornatas in apice. Plin. lib. 15. cap. ult. *Laurus precipua vittoria laetitiaeque nunciis additur literis.* Idem de laureatis hastis mentionem facit. Sed & de litteris laureatis Martialis lib. 7.

Sed jam laetitia quo sit fiducia major,

Sarmaticas lauris nuncius ipse veni.

Lampridius in Alexand. Severo: *Ex omnibus locis tabella laureata delata sunt.* Id est litterae rerum laetiarum nuntias. Vetus etiam interpres Juvenalis ad Satyram quartam ita scribit: *Siquid nunciabant Consules in Urbem, per epistolam nunciabant: si vittoria nunciabantur, laurus in epistola figebatur; si autem aliquid adversi, figebatur penna.* Idem tradit Servius in Virgil. lib. 9., ubi ait.

pennata per urbem

Nuncia fama ruit.

Ubi ita Servius: *Quidam volant ideo hic famam pinnatam a Poeta inductionem, qua tumultum & res adversas nuncies, ut illud sangore videretur, quod qui bellum nunciaret, pinnatas litteras diceretur afferre. Utrunque morem complexus est* Statius lib. 5. Sylvar. Carm. 1.

qua laurus ab Arto,

Quid vagus Euphrates, quid ripa binominis Istri,

Quid Rheni vexilla ferant, quantum ultimus Orbis

Cesserit, & refloo circumsona gurgite T'bule:
Omnia nam letas pila attollentia frondes

Nulloque famosâ signatur lancea pinnâ.

Ubi palmari mendâ vitiosam lectionem Salmasius restituit: nam in vulgatis ante ipsum sic legebatur:

Omnia non letas pila attollentia frondes;

Multaque famosâ signatur lancea pinnâ.

Quod nuncii prosperorum eventuum in literis & hastis gestarent laurum, in prompta est causa, a fronde ab antiquo vicitorias & prospera nunciante. Quod verò pinnis ornarentur, cum causas nunciarent adversos, id scilicet non aliam ob causam factum suspicor, quam quoniam perniciissima celeritate, & longe majori festinatione opus esset in tristibus nunciandis, propter remedii necessitatem, qua occurrentum erat presenti periculo, maloque impendenti; cujusmodi sunt res turbidae, motusque excitati in provinciis, acceptae ciades, & similia, que ad sarcinandum accepta damna, propria depositunt consilia. Nigri etiam coloris, quo res infastas adumbrabantur, illas fuisse pinnas ex praedicto colligitur Statii loco: *famosâ signatur lancea pinnâ.* Vide Salmas. ad Lamprid. Notandum est ex Dionae illud apud Romanos fuisse initium literarum, quas vicitorias nuncias Romanum Duces mittebant: *Si vos, liberique vestri valeris, bene est: Ego quidem & exercitus valemus, Absti-*

nuisse tamen legimus hac formula Adrianum, cum nunciaret victoriam, que magno. suorum sanguine steterat. Vehementem verò mihi admirationem incussit quod legi apud Matthiam Dogen Architect. Milit. Hercotect. lib. 2. Scribit autem conscriptas aliquando litteras cupreis capsulis sive globulis inclusas & deglutitas, extraetasque postea ex visceribus eorum, qui eas devoraverant, catapotiis propinatis. Verùm de nunciis per columbas, sagittas, & similia, alibi est sermo. Olea insuper gestamen fuit nunciorum. Dantes Purg. Cant. 2.

E come a Messagier che porta olivo

Tragge la gente per udir novelle

E di calcar nessun si mostra schivo.

2. Alia notione Nuncii bellici, sunt Caduceatores, qui certis insignibus & singulari vestitu exornati pangendis fœderibus, induciis conciliandis, indicendis bellis, præliis dirimendis, imperatis denique quomodolibet faceffendis, operam præstant. Virgil. lib. 11.

Nuncius bac, Idmon, Phrygio mea dicta Tyrranno

Haud placitura refer.

Mos vetus ab Heroum ævo permanavit, ut, etiam flagrante bello, multa hostes per Nuncios paciscerentur, quos ea de causa, quasi rem sacram & religiosam, non inviolatos modo, sed honorificè acceptos, & reverenter habitos esse voluerunt. Verùm nos alibi de his sepius atque prolixius. Vide *Haraldus*.

NUNDINÆ, arum. Pro militari decurso vel hastilio. Decretum Eugenii II. Pont. Temerariam multorum audaciam, qui ad detestabiles nundinas ex condito venire solent, ad ostentationem virium suarum, omnino & sub anathemate fieri prohibemus. Quod si quis ibidem mortuus fuerit, penitentia & via iudicium ei non negetur, Ecclesiastica tamen careat sepultura. Similiter alii sepe Scriptores Latinobarbari, Trojam & Decursores Nundinas vocant.

NUNQUAM MI A TERGO FIGIENTI INFIXERIS HASTAM. Connumeratur inter versiculos proverbiales Homeri. Habetur autem ubi Diomedes Ulyssem fugientem ad pugnam revocat. Monet versiculos apertum Martem, sive certamen, proprium virorum esse, non insidias clancularias.

NUX, cis. Idem ac epitoxis. Pars ballistæ. Villemus Brito lib. 6. Philipp.

Guido nucem volvit ballistæ pollice lervo,

Dextra premit clavem, sonat una nervus, & ecce

In Regis scapula stabat fatalis arundo.

Dantes Paradis. Cant. 11.

in quanto un quadrel posa

E vola, e dalla noce si dischiava.

Hinc proverbium Italicum: *la corda e'n su' la noce: pro damno proximo.*

NYCTEUS. Unus ex quadrijugis equis Plutonis, de quo Claudian. de rapt. Prof. lib. 1.

Orpheus crudele micans, Æthonque sagitta Octor, & Stygiis sublimis gloria Nyctens Armenti, Ditisque nota signatas Alastor.

NYCTOSTRATEGI. Nocturni erant apud Romanos Magistratus in provinciis, qui noctu urbes iustrabant armati publicæ quietis gratia. Eorum meminit Arcadius l. ult. §. 1. ff. de mun. & honore,

O

LITERA. O geminata genus erat clavis militaris, quo scilicet utebantur milites, cum in patriam victores remeabant. Festus in dictione *Ovantes*. *Ovantes, Letantes: ab eo clamore, quem faciunt redeuntes ex pugna viatores milites geminata O litera.* Eadem commendantis est in re fortiter gesta, & ad majora animantis. Silius lib. 4.
Malle, o malle indole sacra.

Et lib. 12,

Malle o virtutis avit.a.

Consecravit hunc morem Ecclesia Romana, quae fideles filiosque suos toto sacri Adventus tempore piè religiosèque comparans ad festivè sanctè, que excipiendum Infantem Divinum, victorem scilicet mortis futurum & Erebi triumphatorem, postremis septem diebus ejusdem anni spatii, in diurno sacrarum Horarum precumque penso, septem ad *Magnificat* proponit majores Antiphonas, quarum litera initialis est Q. Habet præterea commemorata litera O in prefatis antiphonis vim significandæ lætitiae in expectatione partus divini; notatque Sanctorum Patrum in Limbo preces in expectatione ejusdem Mysterii. Vide Macros fratres in Hierolex. in dictione *Antiphona*. Visitur Romæ statua Osiridis, sinistra manu præferentis tabellam cum litera T inscripta, cui apposita superius est Q litera, quasi anuli vicem supplens, ut habetur in exemplo ejus simulacri proposito ab Alexandro Donato in Roma Vet. lib. 1. cap. 21. In ea verò effigie litera O aliqui oculum putant referri, quem fuisse providentia symbolum in simulacris Osiridis tradit. Plutarchus per hæc verba: *Osirim oculo & sceptro pistis exprimunt, oculo providentiam, sceptro potentiam demonstrante.* Eadem litera O, quæ ibi anfulæ, vel anuli vicem videtur supplere, designari alii putant solem, quasi mundi oculum. Macrob. lib. 1. Saturn. *Osirim Ægyptiis, ut solem esse afferant, insculpunt sceptrum, inque eo speciem oculi exprimunt: & hoc signo Osirim monstrant, significantes hunc Deum solem esse; quia sicut floris oculum appellavit Antiquitas.*

OBARMO, as. Armo. Horat. l. 4. Od. 4

quibus

Mos unde deductus per omne

Tempus Amazonia securi

Dextras obarmet, quarere distuli.

Apul. Afin. 9. *Sic ille nequissimus carnifex contra me manus impias obarmabat.*

OBEDIENTIA, Superiorem aliquam cælestemque vim, quæ rebus creatis præfit easque moderetur, non modò agnoscendam esse, verùm etiam san-

ctè religiosèque verendam, & fatentur facile omnes & gloriantur. Verissimum quippe illud Seneca de Vita beata: *Obedire Deo libertas est.* Ægrè verò illis subjicimur, quos nobis nascendi conditio æquales facit. Ea porrò necessitas vitio potius hominum inducta est, quam imbecillitate naturæ. Cum autem paucissimi imperia exerceant, numero verò careant, quibus subesse necesse est, felicissima ea fuerit Republica, cui nonnisi optimi obveniunt Magistratus. Claudian. lib. 3. Stil.

*Fallitur egregio quisquis sub Principe credit
Servitium: nunquam libertas gravior extat
Quam sub Rege pio.*

Immortali plane dignissimum memoria est Solonis effatum, optimè compositum fore illud regnum asseverantis, ubi cives Magistratibus, Magistratus Principi, Principes Deo reverenter & obsequiosè subessent. Horatius etiam id tetigit lib. 3.

*Regum timendorum in propriis greges,
Reges in ipsis imperium est Jovis.*

Reputanti non semel mihi quot quantaque ab exiguis initii potentia cœperit incrementa Romanum Imperium, nullum sese offert animo ejusdem propagandi præsentius instrumentum eos homines habuisse, quam ut dignissimi quique imperarent, reliqui verò tanta fide & obsequio domi militiæque majoribus morem gererent, ut in iis præstandis officiis salutis publicæ atque felicitatis partem potissimum collocatam putarent. Quam verò Romani milites Imperatoribus suis morigeri fuerint ostendit Scipio Africanus, qui, ut author est Plutarchus, turri præcelsa undique ambiente mari præcincta, legatis hosticis indicata, adjecit nullum se ex suis militibus noscere, quem non certò sciret, si ipse jussiferit, ex editissima illa turri se in mare præcipitaturum. Violatæ verò obedientiæ luculentissimum posteris documentum demandavit Manlius Torquatus Consul, qui filium, quamvis victorem, quoniam contra ipsius imperium pugnaverat, non dubitavit occidere, quasi plus in imperio esset, quam in victoria, ut Florus advertit. De quo præclare etiam Petrarca:

*Poi quel Torquato, che'l figliuol percuisse,
E viver orbo per amor sofferse*

Della militia, perche orba non fuisse.

Sed operæ fuerit ipsum audire Manlium apud Livium lib. 8. advoca classico concione, his verbis sententiam acerbissimam ferentem in filium: *Quandoquidem tu, T. Manli, neque imperium Consulare, neque majestatem patriam veritus, adversus editum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti, & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, solvi-*

solvisti; meque in eam necessitatem adduxisti, ut aut Republice mibi, aut mei, meorumque obliviscendum sit, nos potius nostro delitto plectemur, quam Respublica tanto suo damno nostra peccata luat. Triste exemplum, sed in posterum salubre juventuti erimus. Ut vero super obedientia militari non nihil etiam de externis adjungam, absolutissimum obsequii exemplar atque prototypum libet inspicere in Chrysante, Cyri Persarum Regis milite gregario, qui cum hostem in acie petiturus eductum e vagina gladium extulisset, signo receptui per tubam dato, dimisso hostem inhibuit. Factum, documentumque disciplinæ castrensis nullo etatum ambitu antiquandum merito Cyrus multis extulisse laudibus legitur apud Xenophon. Pæd. lib. 4. Omnino compar obedientiæ testimonium proditur a Plutarcho in Apophthegm. Lacon. de milite Lacedemonio, qui classico ad receptum canente primùm audito, vaginæ ensem reddidit, quem in obvium hostem nudaverat: tum percunctante, focio cur hostem non maestasset? quia melius est, dixit, dicto audiētem esse Imperatori, quam hostem interficere. Nihil certè majori cautione Spartiatis præcepit Lycurgus, quam ut obtemperandi scientia abunde præstantes essent. Observavit id Xenophon: *Hac re Spartiatae gloriantur, & ingentes animos tollunt, quod humiliter se gerant in obtemperando suis Præfectis.*

2. Et quoniam de Spartanorum virtute incidit sermo, nihil veritati proprius a Plutarcho dictum semper existimavi, quam cum in Lycurgi vita negavit verum unquam esse potuisse, quod de ea gente circumferri solebat, trito populari usu sermone, nimirum Spartanos præesse aliis & imperare nescire, obedientiæ verò militaris virtutem præ cæteris nationibus sanctam habere, & maximum in modum in castris & acie custodire. Evidem fieri vix unquam potest ut populi, aut milites diu & ex animo pareant, si minus peritos, aut strenuos nanciscantur Imperatores. Nihil magis militarem obedientiam præginit & sanctit, quam Ducum præstantia. Horum quippe alterum ab altero proficiscitur: seque eadem mutuò juvant; ut plane vix reputem sejunctas illas esse virtutes. Equum freno parentem nihil magis facit, quam fessoris peritia: frustraque sit, aut certe minimum ad diuturnam præsertim navigationem proficiat turbæ nauticæ prompta alacritas, & paratum obsequium, si ignavus gubernator in puppe desideat. Necesse proinde est optimos esse Imperatores, ubi militum obedientiæ impensè laudatur: ut enim a Ducis strenuitate copiis militaribus animus & robur increscit, sic ab ejusdem excellentiæ obsequium comparatur.

3. Questionem esse pulcherrimam & a præudentibus viris in utramque partem arbitratam, refert Gellius lib. 1, cap. 13., utrum in negotio cuiquam commisso, & quid omnino facere debat definito, præstet immutare quidpiam contra imperantis sententiam mandatumque, si futurum quis prævideat, ut melius & utilius in præcipientis commodum res ipsa recidat. Videatur quippe sèpius minime rei tractandæ congruere, si oblata divinitus ejusdem melius gerendæ occasio prætermittatur. Aliis arridet magis obtemperantis religio, & illibatæ obedientiæ exemplum, quam accessio quælibet majoris compen-

dii. Disceptato hinc inde problemate concludit Gellius pro obedientia intemeratè colenda exemplo Architectonis, qui trabem arieti confiendo ad Crassum misit, non quam Crassus imperaverat, sed quam Machinarius ipse commodiorem judicaverat operi faciendo. Sic autem Gellius: *Is cum in Consulatu obtineret Asiam provinciam, & circumcidere oppugnareque Leucas oppidum pararet: opusque esset firma atque proœra trabe, quæ arietem faceret, quo muros ejus oppidi quateret: scriptis ad Magistrum apæxtrixma Molæatenium sociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos vidisset, uter major esset, eum mittendum curaret. Tum magister apæxtrix, comperto quamobrem malum desideraret, non uti jussus erat, majorem, sed, quem esse magis idoneum apioremque faciendo arietem, facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari jussit; & quum interrogasset cur non quem jussicerat, mississet, causis rationibusque, quas dicitabat, spretis, vestimenta detrabi imperavit, virgisque multum cæcidit; corrupti atque dissolvi officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere jussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat. Quæ norma & solicitudo fideliter & ad nutum parendi auscultandique majoribus, multis de causis cautius atque candidius custodienda est atque representanda in re castrensi & præliari. Ut enim præteream militum non consilium aut ingenium, sed operam esse conductam, satis bellè cumulatèque illi proprio defungentur munere, quoties simplex obsequium præstiterint & expeditam obedientiam. Ad hæc præcipuum belli gerendi momentum est noscere Imperatoris secretum & occulta consilia minimum pertinere ad privatos quoque, nec eorum officii esse rimari illa, sed potius capessere & adimplere, juxta illud Taciti Hist. Parendo potius, quam imperia Ducum sciscitando, res militaris continetur. Ratio tamen ipsa & publici emolumenti causa suadet interdum, ut præsentis gravissime incommodi declinandi gratiæ a præscripto recedatur: necessitatì quippe plurima sunt relinqua & subitis eventibus, quorum causas humani ingenii consiliique imbecillitas non semper advertit. Habenda præsertim est ante oculos, & pensitanda in doles atque ingenium Imperatorum. Neque enim Manliana, aut Posthumiana omnium sunt imperia; quin frequenter animo magis commodo atque remisso sunt exercituum Duces, quique minimum renuant atque indignentur, si miles occasioni serviat, quæ spondeat lætiorem eventum, præter mentem supremi moderatoris. Quod si periculum inevitabile aut præsens necessitas nihil fecus suadeat, obedientiæ vinculum nulla est ratione dissolvendum. Alij proinde aliorum imperio ita subesse se sentiant, ut id & equissimo ferant animo, & potissimum discipline castrensis partem esse certissimum habeant. Milites Centurionum, Centuriones Tribunorum, Tribuni Consulium vel Prætorum, vel certè si hos abesse contigerit, Legatorum imperia apud Romanos impigrè facessebant; maiores verò Magistratus singuli colebant sanctissimè. Conveniebant verò summo mane suos quisque prefectos, summosque ordinatim moderatores, ut de re agenda certiores fierent: Polybius de Castramet. Equites ordinum que*

que Duces omnes, oriente luce accedebant ad Tribunorum tentoria, Tribuni ad Consulem. Non minimū porrò intererit ad retinendam militum obedientiam eosdem habere semper exercitos, ut propria virtute & militari peritia periculis quæsita, res arduas non reformident, verùm ad eas invitari provocarique a Ductibus certatim expetant, laudabili quadam contentione glorię, & emulatione inter equeales. Evidem iis artibus longè feliciter ad obedientiam proficiunt animi bellatorum, quam metu suppliciorum. Solerter id præmonstravit magister militiæ Veget. lib. 3. cap. 4. per hæc verba: Laudabiliores tamen Duces sunt, quorum exercitus ad modestiam labor & usus instituit, quam illi, quorum milites ad obedientiam suppliciorum formido compellit. Ubi vero milites imperata fecisse renunciabant apud Romanos, ea ferè utebantur formulæ: Factum est quod imperasti. Tacit. lib. 1. Annal. Nuncianti Centurioni, ut mos militiæ, factum esse quod imperasset. Sveton. in Tib. cap. 22. Tiberius renuncianti Tribuno factum esse quod imperasset. Idem in Claudio cap. 29. De nece consularis viri renunciaente Centurione factum esse quod imperasset.

OBELUS. Fit a Græcorum Bælos, quod est telum, hasta; usus tamen vocis frequentior pro veru, hastula ferrea cuspidata, qua carnes assantur. Obelum præterea, a veru vel veruculi similitudine, dicimus virgulam cum cuspide ad expungendum, configendum, atque adeo notandum idoneam, quam nimirum Veteres adhibebant ad inducenda quædam & e medio tollenda de cerasi pugillaribus, quibus ad scriberendum utebantur. Similis hastula etianum sëpe visitur & adjicitur in librorum marginibus, cum indicare volumus quidpiam immutatum, diffatum, vel perperam intrusum in textum. Virgula, hastula, veruculum expunctionis Latinè dicitur. Postremò Obelum vocamus lapidem seu marmor quadratum, sensim gracilescens in acuminatum verticem, ad nonnullam expressiōnem metæ vel pyramidis. Hujus generis Obeli in Ægypto olim ingenti copia excitati; nec ita pauci Romam insanis sumptibus, nisi incredibili advehti; quorum aliquot etiamnum in Urbis foris areisque ante majores Basilicas conspicuntur. Ab Obelo fit Obeliscus, qui enumeratis significationibus perinde atque Obelus gaudet. Nizolius affirms Obeliscum diminutivum nominis esse, non rei. Latè fallitur. Obeliscus est parvus Obelus. Fugit autem Nizolium ratio, quamobrem Obeliscos appellamus Obelos prægrandes, qui Romæ visuntur. Rem explanavit Petrus Angelicus Bargæus Opusculo singulare de Obelisco. Conjectat autem a multitudine minorum Obelorum, qui olim urbem ornabant, uno omnes nomine Obeliscos vocitatos: factum verò postmodum, ut comminutis minoribus illis edacitate temporis & injuria Barbarorum, eandem Obeliscorum appellationem retinerent qui ferè solum supersunt majores Obeli.

OBEQUITO, as. Ante vel circum equito. Liv. lib. 2. *Laceſſere ad pugnam obequitando caſtris provocandoque.*

OSES. Festus obsides dictos putat pro obſides, quia ob fidem patriæ præstandam dantur. Sunt qui obſidem habent tanquam hospitem, quia ſic agit inter hostes, quæſi hospes ſit uſque

ad completas promiſſiones. Sunt etiam qui acceſſunt ab obſtando, quoniam obſes jure ſuo obſtat opinioni & conatui hostili. Leves illæ omnes, meo judicio, originationes hujus vocabuli. Itaque obſes dicitur ab obſidendo: inter hostes enim ſic custoditur, tantaque aſſervatur diligentia, quæſi obſideatur, donec liberetur hoſtium fides pollicitationibus & pactis expletis. Eſt autem obſes, qui fidei tuende cauſa traditur alterius potestati certis legibus & conditionibus, de quibus vide Hugonem Grotium de Jur. Bell. & Pac. Virgines etiam pro obſidibus interdum dataſ conſtat ex Livio, ubi a Romanis Regi Porſenæ traditas ſcribit virgines obſides, interque eas Cleliam. Metapontini foeminas dedere obſides Chronymo Lacedæmoni, ut ſcribit Athenæus lib. 13. cap. 28. Quocirca miror tanquam rem novitiam narrari a Svetonio in vita Auguſti, quod obſides ille foeminas accepifſet: A quibusdam vero novum genus obſidum, foeminas emigere tentaverit. Cur autem uſitatum ſæpius fuerit, ut foeminae potius quam mares in obſides & pignora traderentur, diſcimus ex Tacito de Mor. Germ. Efficacius obligantur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles impellantur. Creditum olim unumquemque non ſecus in vitam propriam, quam in res alias, que cujuſque proprietatis eſſent, exercere potestatem poſſe. Hinc interdum obſides vitâ privati, aut ſuo ipſorum conſenſu, aut certe publico, quo privatus contineretur. At poſtea quam veriore ſapientia eruditſ ſumus, in vitam cujuſque ſoli ſupremo Conditori juſ eſſe, minus humānum viſum eſt ut ſuam obſides vitam temere proſunderent. Præclarè Scipio apud Livium lib. 28. negat ſe in obſides innoxios ſævituru, ſed potius ab eis, qui defeciffent, poenias expediturum, Narſeti etiam, ut ſcribit Agathias lib. 1. inhumānum atroxque viſum eſt de obſidibus ſuppliū ſumere. Certe odiosam eſſe obſidum obliqationem, & quoniam libertati inimica eſt, & quoniam ex alieno provenit factō, exiſtimat præfatus Grotius. Obſes Italij dicitur *Statico, Ostaggio*: quæ vox Italorum favet iis, qui obſidem Latinorum trahunt ab *hospite*.

OBSIDIO, onis. Urbis vel arcis aggressio, circumſeffio, & circumvallatio cum armato militi, & instrumentis idoneis ad oppugnandum, Unum eſt ex præcipuis Martis operibus, & quod inaxime omnium architecturæ ſtudiu, Ducis vigilantiā, & indefeffum militum ardorem deponcit. ſæpe enim fluviis & montibus obſtat natura, ita ut contra hanc potius, quam contra hostes ſit decertandum. Alia eſt obſidio laxior, quæ bellicis machinamentis, & aſſultu militari nariſus utens, ſatis habet rem frumentariam & commeatus intercipere, ut fame potius, quam vi & aggressione deditio contingat. Itali dicunt *Bocco*; quam vocem originis Germanicæ ſtatuit Ferrarius. Hujus generis oppugnationem indicare videtur Vegetius lib. 2. cap. 7. ubi duas afferit obſidionis ſpecies per hæc verba: *Unam cum adversarius opportunis locis præſidiis ordinatis, continuis aſſultibus oppugnat obſeffos; alteram cum aqua probibet incluſos, vel deditiōnem ſperat a fame, quod omnes probibuerit commeatus.* Subditque paulo post. *Hoc enim confilio ipſe otiosus ac tutus fatigat inimicū.* Apposite & aſſimilate Livius fossa & aggere
præ-

præcinctos circumvallatos vocat; largius detentos, circumfessos. En tibi ejus verba. *Obtestarenturque, ut tunc saltē opem non circumfessis mudd, sed etiam circumvallatis ferret. Quoniam verò, licet minus instruta machinis, diuturnior tamen ea est obsidionis species, ideo majorem exigit tolerantiam militum & constantiam Imperatoris.* Ut enim probè apud Liv. lib. 5. præcipit Claudius, constantia in omni quidem genere militiam exercentibus est necessaria, maxime tamen in obsidens urbibus. Alia est obsidio arctior. Hæc verò item duplex, alia per coronam, quo genere usā est vetus militia: nec aliter Vespasianum Cæsarem Jopataram præcinxisse tradit Josephus de Bell. Judaic. lib. 3. De hac abundè dixi in Titulo *Corona*, pro genere obsidionis. Militia recentior circumvallationem amplectitur. Operosior alia est, & bellicis machinamentis instructior. Suos etiam aggeres, reducētus, & suggesta probè disposita habet ad appropinquandum mœnibus, ad oppugnatores contingendos, & tormenta atque omne genus telorum igniumque explodendum. Utitur proinde simplici vel duplici præcinctione. Simplicem vocant lineam circumvallationis. Duplex præcinctio adit breviorem alteram & interiorem, quam vulgo appellant lineam contravallationis. Prior illa & explicatior campestria respicit loca, & circumfidentes protegit ab hoste exterius appoperante. Posterior non ita parum angustior objicitur proprius arcii obfessæ, tegitque militem media inter utrangu spatiæ occupantem ab eruptionibus præsidiorum. Utriusque figura orbiculata, semi-lunaris, ovalis, pro loci positura, & peritia machinarii, cujus est situm omnem expendere, & ducendæ foveæ locum capere. Spatio ritè designato egeritur a fossoribus terra, quæ eadem operâ fossam aggeremque præstat in munitos sinus deducto militi. Consultò hīc prætero accessus obsidionales, suggestus tormentarios, corbes, pluteos, cuniculos, aliaque opera & instrumenta obsidionalia, quæ propriam habent tractationem in suis Titulis. Quædam hīc generatim ad obsidionem spectantia prælibare sit sat.

2. Multiplex verò ratio & utilitas est obsidionum, sive oppugnationum urbium. Primiū equidem sic probè cavetur, ne nuncii ab obfessis ad socios extra agentes, ab his verò in oppugnatam civitatem transmeare possint. Dejicit porrò animos, ac mirum in modum firmissimæ virtutis etiam bellatores debilitat reputatio cujusdam veluti carceris, in quem se arctissimè coactos vident. Incusus inde terror metusque ac prope desperatio suboritur, cogitantibus omnia circa se spatiæ ab hoste infessa & occupata: hunc verò, cum innumeris appoperantem copiis machinique, nullum ad effugium vel salutem quaquam versus aditum, imò verò spem nullam fiduciisque relinquere. Hinc decrescente paulatim, ut neesse est, annonæ & victualium paratu, machinis etiam propugnatoriis & re tormentaria, vel effracta, vel diminuta, hoste præsertim quatiens muros, & superbè ad portas insultante, conclamatis demum rebus, ad servandam miserissimam animam postrema omnium adjunguntur consilia, & fatali supremæ necessitatis impulsu, ad deditiōnem victoribus hostibus faciendam ciuitas immensis laborib⁹ defatigata compellitur,

Ideò longè securius arcium deditio curatur a solertibus obfessoribus, cum illas non simplici aggere, qui circumvallatio dicitur, *Linea di Circenvallatione*; sed altero etiam præcingunt, *Linea di Contravallatione*. Quemadmodum enim interior ambitus sive agger aggressorum copias & militibus obfessæ arcis atque præsidiis tutatur; sic exterior additus tutiores eosdem reddit ab auxiliis extra adventantibus, quæ a sociis fœderatisque urbibus metui possunt, & adversus sic inclusos, extraque probè communitos, redduntur inania. Gemini hujuscem aggeris, sive circumvallationis opulentum testimonium habes apud Thucydidem in oppugnatione Platæensium per hæc verba: *Circumvallatio tota Peloponnesiorum habebat duos ambitus sive muros. Unum in Platæenses ipsos; alterum exteriùs spectantem, & si quis Athenis vellet adoriri. Distabant inter se pedes sedecim: intervallum medium inaccessibatur tabernaculis vigilum & custodum per sua discrimina. Ea tamen ita crebra & perpetua erant, ut totum opus unus murus videretur crassior, & qui pinnas utrinque haberet. Inter eas autem quasque pinnas, turres erant magnæ & equali crassitie, quæ tangerent interiorem & exteriorem frontem. Sic, dico, ut ambire eas non liceret, sed per medias ipsas transeundum esset.* Cæsar Uzitam in Africa oppugnaturus adversus exercitus Jubæ, Scipionis, & Labieni, ad urbem comprehendendam duplē aggerem, quasi brachia in diversum acta direxit; quo & munitiores haberet copias, & policere facilis posset desertores. Hirtius de Bell. African. *A suis castris e regione oppidi Uzitæ, quod inter sua castra & Scipionis in planicie positum erat, tenebaturque a Scipione, duo brachia instituit duci, ut ad angulum dextrum sinistrumque ejus oppidi convenirent. Id hac ratione opus instruebat, ut cum propriis oppidum copias admovisset, oppugnareque cœpisset, teles latera suis munitiōibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumventus ab oppugnatione deterretur. Prætereā quo facilis colloquia fieri possent, & si quis perfugere vellent, facile & sine periculo fieret.* Verū de omni re obsidionaria videndus in primis Vegetius, qui lib. 4. multa utilia providet prædocetque tum adversus machinas, infidias, & irruptiones obfessorum; tum maxime de cura studioque adhibendo, ut summa cum vigilantia omnia peragantur in aggeribus oppugnantium. Illa in primis verba notanda sunt cap. 28. *Cum negligentia intervenerit, paribus infidiliis subjacent obsidentes. Nam sive cibo, sive somno fuerint occupati, sive orio, aut aliqua necessitate dispersi: tunc oppidanæ repente prorumpunt; ignorantes perimunt; aristes, machinas, ipsorumque aggeres ignibus concremant, omniaque in perniciem suam fabricata opera subvertunt.*

3. Licet autem pro regionum ac temporum diversitate, multis modis variata sit urbium oppugnatio, juverit tamen celeberrimas urbium obsidiones tum apud veteres, tum apud recentes legitimare Scriptores; in quibus exemplo & quasi manu confecta ea legimus, quæ de apparatu castrensi, de machinis, de aggeribus, de accessibus militaribus; ad hæc de copiarum distributione, & omnium generum munimentis suo in loco a nobis notantur & explicantur. Duplicem obsidionem ad veteris militiæ normam exactam,

alteram quidem Platæarum , alteram verò Numantiae exequitur accuratè Appianus : utriusque verò specimen oculis exhibit Lipsius lib.2. Poliorceticon Dialog.1. Satis hinc fuerit Cæsaris verbis ostendere quemadmodum rei militaris scientissimus ille Imperator Alexiam obsederit & oppugnaverit , cujus obsidii descriptionem latè illustravit idem Lipsius proposito etiam ejusdem schemate . Hæc autem sunt Cæsaris verba : *Quibus rebus cognitis ex perfugis & captiuis, Cæsar hæc genera munitionis instituit, fossam pedum xxx. directis lateribus duxit : ut ejus solum tandem pateret, quantum summa labra distabant. Reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus quadringentis reduxit. Id hoc consilio, quoniam tantum esset necessariò spatium amplexus, nec facile totum opus coronâ militum cingeretur, ne de improviso aut noctu ad munitiones hostium multitudine advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conjicere possent. Hoc intermisso spatio, duas fossas quindecim pedes latae, eadem altitudine perdauit : quarum interiorem campistribus ac demissis locis, aquâ ex flumine derivata, complevit. Post eas aggerem ac vallum duodecim pedum struxit ; huic loricam pinnaisque adjecit, grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent : & turrem toto opere circumdedit, quæ pedes octoginta inter se distarent -- Ad hæc rursus opera addendum Cæsar putavit, quod minore numero militum defendi munitiones possent. Itaque truncis arborum, haud admodum firmis ramis accisis, atque horum dolabratis ac preacutis cacuminibus, perpetue fossæ quinos pedes alte ducebantur. Huc illi stipites demissi, & ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter se atque implicati : quod qui intraverant, se se ipsi acutissimis vallis in duebant. Hos cippos appellabant. Ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim angustiore ad summum fastigio. Huc teretes stipites feminis crassitudine ab summo præacuti & præusti demittebantur ; itaut non amplius quatuor digitis ex terra eminerent. Simul confirmandi & stabiendi causâ, singuli ab infimo solo pedes terrâ exculcabantur : reliqua pars scrobis, ad occultandas insidias, viminibus ac virgultis integrabatur. Hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant. Id ex similitudine floris, *Lilium* appellabant. Ante hæc, taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixis, totæ in terram infodiebantur, mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis differabantur. Quos stimulos nomenabant &c. Profecto tantâ eventuum varietate in Alexiæ oppugnatione utrinque certatum est , tantumque virium atque dexteritatis in eadem Cæsar exeruit, ut Vellejus Paterculus scriptum relinquere nondubitaverit : *Circa Alexiam tantæ res gestæ, quantas audere vix hominis, perficere penè nullius, nisi Dei fuerit.* Audacter id quidem licenterque dictum , licet fortasse nullo magis facinore, quam ea oppugnatione Cæsaris fama enituerit . Cum autem obsidiones urbium nulli secunda sint pars administrandi belli , utpote in quam universus militiæ apparatus , copiarum robur , & Imperatoris solertia conspiret , ideo Ducem nusquam tam vigilantem ac providum esse necesse*

est. Neque enim unum , aut alterum ibi curandum , sed tota atque integra plurimarum difficultatum moles expedienda , iisque occurrentum periculis , quæ in re maxima eò possunt adducere incuriosum Imperatorem , ut brevissimo temporis spatio, infeliciter profligato bello, non sine perpetuo dedecore , atque irreparabili partium damno sit discessurus . Quid enim profuerit arctissimè urbem præcingere , nisi caveat, ne ipse a supervenientibus a tergo copiis obsideatur ? Quid intererit saluberrima consilia capere , nisi etiam omni opera curet, ne illa quoquo modo hostibus subolere possint ? Neque verò tam armis , quam astu & sagacitate dimicandum in obsidionibus : nam & inutilia reddenda sunt, aut corruptenda , quæ adversariis usui esse possunt , & habenda transfigurarum ratio , atque ab ipsis proficiendum hostibus : præsertim verò admidendum ut ad omnium rerum inopiam obfessi redigantur . Ut enim usurpare sæpius Cæsar solebat, ac sæpius commonere , idem adversus hostem debet esse Ducis consilium , ac medicorum contra vitia corporum , fame nimirum potius, quam ferro superandi . Denique nullam non diligentiam , præsentissimasque exigit curas , quod semel neglectum , iterari vix unquam potest, quod fuisse video Scipionis documentum apud Suidam : *Aut tentare non oportet, aut sic tentare, ut omnibus viribus, quod instituisti, coneris perficere: nam bis ad eundem lapidem offendere, simul periculosest, & contemptui obnoxium.*

4. Ubi primum vero hostilis aggressio vel obsidio timetur , id maximo adhibito studio primum omnium prospicere satagunt Duces accuratissimi , ut invalidos quosque , devexos ad senium , foeminas præsertim , omnemque turbam inutilem , & quæ tantum oneri sit futura , & alenda sine fructu , primo quoque tempore dimittant, iis duntaxat retentis , quorum robur , virtutisque & consilii præstantia proficuum operam periclitanti patriæ & rebus dubiis spondere potest . Ut enim periti agrorum cultores frugiferarum arborum ramos aridos , & nihil præ se bonæ ferentes spei idoneo tempore solicite amputant : semen tem verò ipsam lapidosis , aridis , & quacunque demum de causa inquis locis minimè committunt ; sed eam tantummodo agrorum partem atque plantarum subigunt & exercent , quæ villicis laboribus olim respondeat , compleatque horrea , urbesque integras exsatueret beata quadam affluentia omnigenæ feracitatis ; non absimili plane modo ubi proxima Martis alea subeunda est , & oppugnatio diurna faucibus imminet , illud primum omnium cauto Duci proponitur , ut impedimenta procul amoveat resecetque , nullamque spei partem constituant in plebe vel ætate nihil profutura . Præsum id antiquissimè est & observatum a non exigi nominis Imperatoribus , populisque . Exemplo esse possunt Platæenses , qui obfessi a Peloponnesiacis ejusmodi genus hominum aliò demandarunt , ut narrat Thucydides lib.2. At Platæenses cum liberos & uxores cum senioribus , atque hominum nullius usus multitudinem jam ante exportassent , ipsi reliqui , qui obsidionem sustentabant , quadringenti numero erant , & Atheniensium octoginta , cum centum ac decem feminis , quæ panem facerent . Tot omnino fuerunt cuncti , qui ad tolerandam obsidionem sunt consti-

tu-

tuti, nemine alio intra muros retento. Idem apud Herodotum lib. 3. Thalia, de Babylonis legitur, verum documentum ab omni humanitate abhorrente & longè crudelissimo; utpote qui non relegaverint aut ejecerint, sed morti dederint acerbissimæ turbam supervacaneam: *Matres expellunt; mulierum unam, qnam sibi quisque voluit, e domesticis elegit, & hanc ad panem sibi facendum. Ceteras in unum contractas strangulant: hoc idcirco facientes, ne rem frumentariam illa absumerent.* Vedit id etiam Virgilius lib. 5., ubi Aeneas in Sicilia apud Acestem relinquit vulgus, ac fœminas in primis, diuturna navigatione defatigatas, secumque ad navigationem prosequendam selectissimos quosque & robustissimos duntaxat rapit; idoneos scilicet ad futura prælia, & oppugnations sustinendas.

Huic trade, amissi superant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incæpti rerumque tuarum est;
Longæ vosque senes ac fessas aquore matres,
Et quicquid tecum invalidum metuensque pericli est,
Delige: & his habeant terris sine mænia fessi.
Et non ita multis interpositis:
Transforibunt urbi matres, populumque volenter
Deponunt, animos nil magna laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa repoun-
nt
Robora navigiis: aptant remosque rudentesque:
Exigu numeri, sed bello vivida virtus.
 Idem ut facerent Athenienses monuit Themistocles apud Aristidem 2. Platon. *Consilium fuit ut Civitas Athenarum Minerva Præsidi committeretur: pueri, mulieres, senes Træzene, & Salamine deponerentur, reliqui decertarent propria.* In re simili Horat. Epop. Od. 16.
mollis & ex spes
Inominata per primat cubilia,
Vos, quibus est virtus, muliebrem tollite luctum,
Etrusca præter & volate littora.

5. Quemadmodum verò obfessi nihil studiosius curare debent, quām ne ullam partem immunitam relinquant; sic oppugnatores eo maxime oportet curas intendere, ut vires machinaque dirigant in eum locum, quem aut præsidio denudatum, aut minus cautè ac diligenter firmatum conspiciunt. Semper siquidem solet accidere, ut latus infirmius obfessæ arcis hostes impellant; eoque demum fatigente, victoriā potiantur. Documento esse possunt Athenienses, quorum arcem expugnavit Xerxes Persarum Rex, machinis & milite in eam partem directo, quam munitionibus illi spoliatam reliquerant, rati fatis firmam naturæ præsidio fore. Herodot. Uran. *Igitur a fronte arcis, a tergo autem portarum, qua parte nemo exoubabat, quaque nemo credebat quempiam hominum ascensurum, bac parte, et si loco prærupto, quidam concenderunt juxta templum Aglauriæ filie Cecropis. Quos ubi in arcem ascendisse viderunt Athenienses, partim e muro sepe præcipitaverunt, atque extincti sunt; partim in ædæ refugerunt.* At Persæ qui ascenderunt primum ad portas contendunt, eisque patet factis supplices trucidant, atque ubi omnium stragem fecerunt, direpto templo arcam incendunt. Similis error & oscitania Philippo Macedonum Regi tradidit Alphiriam, Peloponnesi oppidum fla-

rentissimum. Polyb. lib. 4. *Cum igitur clarus ac serenus advenisset dies, Philippus dispositis in aurora pluribus in locis, qui scalas ferebant, & ante eos mercenariorum ordinibus, ac inde Macedonum collocaatis, cum primus ortus est Sol, omnibus mandat, ut facto impetu collam ascendere ac oppugnare urbem maturent. Quibus mandata peragentibus, accidit ut Alphirienses ad eum semper locum omnes concurserent, in quo magis eniti Macedones videbant. Sub idem tempus Philippus delectos ex omni numero milites secum habens clam per prærupta quedam loca ad arcis mænia advenerat. Hic oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undique mænibus admoventibus, Philippus quoque receptaculum, quod circa arcem erat, aggredi cœpit; eoque statim, quia vaegum militibus erat, potitus est. Quod ubi Alphirienses ex mænibus perspexere, recenti periculo deterriti, timenteque, ne occupata a Macedonibus arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur, confessim omnes desertis mænibus ad arcem confugere. Quo facto Macedones subito & mænia & urbem occuparunt. Non absimili lapsu peccavit graviter in rem obfisionalem Mago Dux Carthaginensis propugnator Carthaginis urbis Hispaniæ. Cum enim abunde firmatam eam urbem censuisset alluente mari, elusit Ducem incautum Scipio, qui expectato maris recessu, ex ea parte oppugnatam urbem, in Romanorum potestatem rededit. Liv. de Bell. Punic. lib. 6. *Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mænium impediebantur: sed quod eunt ad anticipites utrinque itus subiectos habebant Romanos: ut latera infestiora subeuntibus, quam adversa corpora essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. Nam neque opere emunitus erat, ut ubi ipsius loci, ac stagni præsidio satis creditum foret: nec ultra armatorum statio, aut custodia opposita, intentis omnibus ad opem eò ferendam, unde periculum ostendebatur. Ubi urbem sine certamine intravere, pergunt inde, quanto maximo cursu poterant, ad eam portam, circa quam omne contractum certamen erat. In quod adeū intenti omnium non animi solum fuerant, sed etiam oculi, aureisque pugnantium, spectantiumque & adhortantium pugnantes, ut nemo ante ab tergo senserit captans urbem, quām tela in aversos inciderunt, & utrinque anticipitem hostem habebant. Tunc turbatis defensoribus metu, & mænia capta, & porta intus forisque pariter refringi cœpit: & mox cædendo confactis ac distractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt.**

6. Opportune autem monet Vegetius lib. 4. cap. 27. non levem diligentia partem esse adhibendam, ut obfessores obfessisque indiscriminatim noscant calleantque opportunitates, quæ ad vim inferendam, vel repellendam gignuntur a tempore, quo incautiores esse milites solent, vel somno indulgentes, vel cibo potuque vacantes; quæ sanè tempora commodam insidiis & eruptionibus ansam præbère solent. Sic autem Veget. *Non solum in Obsidionibus, sed in universo genere bellorum supra omnia ducitur hostiam consuetudinem explorare diligenter ac nosse. Opportunitas enim insidiarum aliter non poterit inveniri, nisi scias quibus horis adversarius a laboris intentione discedat, quibus reddatur incautior: inter-*

dum medio die, interdum ad vesperum, saepe nocte, aliquando eo tempore, quo sumitur cibus, cum utriusque partis milites ad requiem, aut ad curanda corpora disperguntur. Scitè id pervidit Marcellus in obsidione Syracusarum, de quo hæc habet Livius de Bell. Punic. lib. 5. Indè ubi id temporis visum, quo die epulatis jam vinoque satiatis principium somni esset, signi unius milites ferre scalas jussit, & ad mille ferme milites armati tenui agmine per silentium ed deducti. Ubi sine strepitu ac tumultu primi evaserunt in murum, secuti ordine alii, cum priorum audacia dubiis etiam animum ficeret, jam mille armorum cæperant partem, cum cetera admotæ, pluribusque scalis in murum evadabant, signo ab Hexapyllo dato, quo per ingentem solitudinem erat perventum: quia magna pars in turribus egulati, aut sopiti vino erant, aut semigraves potabant, paucos tamen eorum oppressos in cubilibus interfecerunt. Italis Obsidio dicitur *Affedio*, *Affidamento*, *Afseggio*. Fiamm. 1. 4. Per lì cui assediamenti degl'animi infinite città cadute & arse ne fumano. Guido G. E con grande costanza fermiamo il desiato afseggio contra la Cittade Trojana. Vide Matthæum Oddum Urbinate qui obsidionis ineundæ sustinendæque rationem, aphorismos, & præcepta, ex optimæ notæ Scriptoribus collecta dilucidè tradit.

OBSIDIO NAVALIS. Quæ de terrestri urbium oppugnazione supracommemoravimus communia sunt maximam partem cum circumfessione classem, & navalı oppugnatione urbium maritimorum. Habet nihilominus non pauca maritima obfessio, quibus terrestris nequaquam indiget; ut merito dubitari possit utri oppugnationi terrestri an navalı major Ducum solertia & experientia, alacrior militum strenuitas & ardor sit necessarius. Occludendi primum sunt portus, ne ullus inde ad effugiendum aditus hosti præbeatur. Obstruebatur autem portus navibus ipsis multiplici catenarum nexus complicatis, & super stratis pontibus ad utriusque præsertim cornu extremitatem. Polybius lib. 1. in obsidione Lilybei: *Consul quo diligenter aditum ex omni parte custodiret, instructis per noctem navibus decem, quam expeditissimis stabat ipso in littore cum omni exercitu spectator eorum, que gererentur. Naves vero ab utraque parte ad paludis voraginem, quantum fieri poterat accedentes, remos quasi alatae sustinebant ad invadendam & comprehendendam navem, que erat exitura.* De catenarum vero colligatione Diodorus Siculus lib. 13. *Navium conjugatione portus bustum obstruxerunt, Acatos enim trivemefque & onerarias anchoris firmatas & catenis ferreis constitutas tabulatis pontibus instraverunt.* Longè firmius præsepiendi portus munimentum excogitavit Demetrius in obsidione Rhodi apud memoratum Diodorum, lib. 20. Commentus quippe est innatans vallum compactum nœxumque præacuto ferro, ad præcludendum aditum navigii hostium subsidiariis. Adhuc validius excitata est non semel eadem communatio seu circumvallatio portuum, præjectis in imum pelagus saxis ingenib⁹, cum præmagnis ramalibus truncisque arborum, humoque superjecta, ut undis ventisque structura obsisteret. Demersæ etiam interdum saxis vel arena oppletæ naves. Livius lib. 37. de Æmilio: *Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere,*

& onerarias ducere multa saburra gravatas, atque eas in fauibus portus suppressimere. Pugnæ vero obsidionalis initium faciebant binæ, & interdum plures conserte naves, remisque interioribus denudatæ, quibus imponebantur navales machinæ atque adeò turres oppugnatoris, mox in terram deducendæ admovendæque hosticis mœnibus. Liv. lib. 24. *Functæ aliæ binæ quinqueremes, demotis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur, cum exterioris ordine remorum velut naves agerentur, turres contabulatas, machinamentaque alia quatendis muris portabant.* Quæ vero ejusmodi fuerint navales oppugnatrices machine, in suis separatim titulis premonstravimus. Missa hic facimus cetera, quæ post excursionem in litus, & machinarum illationem sequuntur: sunt enim illa propria & peculiaria terrestris oppugnationis. Vide Schefferum de Milit. Naval. lib. 3. cap. 7.

OBSIDUM, ii. Obsidendi actus. Obsidio, Tacit. lib. 4. *Primo sui incessu solvit obsidum.*

OBSIDUM, ii, Pro obside. Tacit. 11. Annal. *Multi ad Godazten inclinabant, quidam ad Meherdatem prolem Pbrabatis, obsidio nobis datum.*

OBSIDATUS, us. Lex, vel nexus dati obsidis. Ammianus lib. 16. *Pater ejus diu obsidatus pignore tentus in Galliis.* Et lib. 17. *Procerum filios obsidatus sorte opinione celerius obtulerunt.* Et lib. 25. *Obsidatus specie viri celebres altrinsecus dantur.*

OBSIDIOR, aris, Insidior, Colum. lib. 5, cap. 14. *Cavendum erit ne apes intercipiantur violentia crabronum, qui ante aleuria plerunque obfiantur prodeuntibus.*

OBSIDEO, es. Fossa & vallo inclusum retinere, vel etiam quomodolibet armis & armatis adstrictum habere. Cic. 2. Philipp. *Aditus armati ob-sident,*

OBSIDO, is. Obsideo, Salust. in Catil. *Occultè pos tem obsidunt,*

OSESSOR, oris. *Qui obsidet vel oppugnat, Cic. pro Domo sua: Obsessor Curiae.*

OSESSIO, onis. Obsidio, oppugnatio. Cic. pro Balbo: *Nullius obfessionis, nullius prælii ex-pertem fuisse,*

OBSIDIONALIS, le. Quod pertinet ad obsidionem, Vide Obsidionalis Corona.

OBSIDE, arum. Insidæ. Colum. 8. 2. *Ne obsidiis hominum, aut insidiosorum animalium diripiatur,*

OBSIDIONALIS CORONA. Gellius, aliquæ eam esse scribunt, quam populi, vel civitas liberata. Duci dat, qui eidem libertatem peperit. Autreis, muralibus, vallaribus, rostratis, civicis, atque adeò triumphalibus præfert illam. Plinius, & quidem justis de causis. Præter enim quam quod reliquæ coronas militibus dabant aut ipsi milites, aut Imperatores; hanc vero miles, vel civitas daret Imperatori; quod certe longè præstantioris pretii & honoris esse oportuit; illud in primis est notandum, præcipue inter obsidionalem & civicam, quod hæc unius tantum servati militis erat præmium; obsidionalis vero testimonium erat non privato cuiquam, sed exercitui, civitati, vel provinciæ partæ allatæque salutis. Sic enim Plinius lib. 22. cap. 4. *Quod si civica bonos uno aliquo ac vel bumillimo cive servato, præclarus sacerque habetur, quid tandem existimari debet unius vir-*

tu-

tute servatus universus exercitus? Eam P. Decio Tribuno militum fuisse traditam, scribit Liv. lib. 7. Legiones gramineam coronam obfisionalem, clamore donum approbantes Decio imponunt. Sed & Q. Fabium Maximum, aliosque a Senatu illam retulisse memorat Plinius. Constatbat autem viridi gramine, eo ipso in loco decerptō, in quo Dux exercitum, vel civitatem servasset. Nimirum, ut refert memoratus Plinius, Summum, apud Antiquos, signum victoriae erat, herbam porrigerere viatos, hoc est terrā, & altrice ipsa humo, & humatione etiam cedere: quemque morem etiam nunc durare apud Germanos scio. Eam porrò consuetudinem victoribus porrigeni di terram a viatis, hodieque multis vigere in locis, præsertim apud luctatores, ipse vidi non semel. Ex quo popularē adagium est: Herbam porrigeret, pro cedere, vel quempiam superiorem agnoscere. Delineationem gramineam obfisionalis coronae vide apud Steuuchium ad Veget. lib. 2. cap. 7. Plura de eadem corona suppeditabit tibi eruditissimus Carolus Paschal. Coronar. lib. 7. cap. 16.

OBTURCO, as. Capite, vel aliis membris cæsis, cadaver relinquere. Liv. lib. 1. Ita Regem obturcat. Vide *Truncus*.

OBVALLO, as. Circumvallo, Cic. de Leg. Agrar. Eum locum, quem nobilitas præsidis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me Duce rescidissis,

OCCIDIO, onis, &

Occidio, onis. Verbale est ab oocido, quod fit ex ob, & cedo. Est autem occidere propriè adæto vulnere de medio tollere. Sed quoniam verbum occido, cum suis verbalibus & derivatis transiit postea ad indicandam vitam quomodo libet ereptam, idè Scriptores Latini ac præsertim Historici, ubi gladii sublatos memorant, eos occidione vel occisione occisos plerunque dicunt. De occidione Liv lib. 8. Bell. Punic. *Cum duo exercitus eorum prope occidione occisi essent*. De occidione Cicer. 14. Philipp. *Impetumque in M. Antonium, exercitumque hostium fecerit, ejusque copias occidione occiderit*. Nec observare negligas, occido, & occisionem etiam de uno frequenter dici: ea verò conjunctim accepta, id est occidione vel occidione occidere, non nisi de exercitu, aut multitudine integra imperfecta, Id nimirum, est quod Itali dicimus *Mandare a filii spada*. Non solum agros incendere, viva corpora abducere in captivitatem, bonis fortunisque omniibus exuere populares, oppida & omnis generis munimenta diruere, verum etiam hominem, sanctissimum in terris animal, ferro vel igne neci tradere, artem fecimus. Hostium quippe interneccio pars potissima bellorum est. Nihil vesana illa libertate immanius, nihil impium magis & impudens, si exitio addicantur homines ex animi pravitate & libidine, nulla causa justam ultionem provocante. Inhumanum illud atque barbaricum apud Senecam:

probitas, pietas, fides

Privata bona sunt, quæ jucundat, Reges eant.
Item illud ejusdem in Troad.

Quodcumque libuit facere viatoris, licet.
Interveniunt tamen non solum urbanæ leges, verum etiam militares; & illæ quidem scelestorum, hæ hostium vitam ferro submittunt. Tanti est tueri publicam tranquillitatem & illibatas

custodire justitiae leges, omnisque jura honestatis, ut ad ea retinenda, improbosque & furiosos consceleratorum hominum vel hostium impetus coercedos, per suorum amissionem, tanquam per excisa computrefacta membra, & latius nocitura, publicus status & civilis vita ratiō velificetur. Eam ob rem clementer Cæsar Hæduis significatum voluit suo ipsos beneficio conservatos esse, quos jure belli interficere potuisset. Notanda etiam illa apud Livium Dec. 3. lib. 1. *Sed hac patientia censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure sinatis.* Eo armorum jure factum, ut pro amplissimo accipiatur decore & ornamento, quod cæteroqui ad ferrarum crudelitatem accederet. Hinc nihil gloriosius apud Poetas quam fortissimos hostes gladio conficere. Hinc gloriosè illa atque jactanter dicta, exutos armis Duces strenuos, erecta spoliis trophyæ, cadaveribus oppletos amnes, impeditos agros, sanguine hostili perfusas cautes, & eodem laurus bellicas irrigatas. Magnificum hinc illud Africani apud Ennium, non inhumanum existimat.

Si fas cædendo cælestia scandere cuiquam,

Mihi cali maxima porta patet.

Plausibile illud apud Virgilium lib. 10.

Craftina lux (mea si non irrita dicta putaris)

Ingentes Rutula spectabit cædis acervos.

Atque iterum ibidem:

Hec te prima dies bello dedit, hec eadem auferit,

*Cum tamen ingentes Rutularum linquis acer-
vos,*

Evidem Aristoteles lib. 7. Politic. author est le gem apud Macedones fuisse latam, ut qui nullo interempto hoste conspicere posset, capistro, quasi vile jumentum præcingeretur. Iberi verò, gens pugnacissima, & læta bello, tot obeliscis suorum sepulchra ornare consueverunt, quot hostium capita bello obtruncassent. Amplissimæ verò laudi fibi ducit Aurelianus Cæsar apud Vopiscum, quod bello Sarmatico uno die quadraginta & octo interfecisset, plurimis autem & diversis diebus ultra nongentos quinquaginta. Nec aliunde Heroici ac præsertim Etrusci fabulatores incredibilem illam voluptatem in legentium animis cœperunt, quam perpetua fere commemoratione atque recensione præstantium equitum interfectorum, copiarumque in fugam versarum unius dexteræ bellatoris.

2. Nihil causæ fuisset, quapropter ad publicam, ut sic dixerim, lanienam tot hominum myriades educerentur, tubis clangentibus, explicatis vexillis, certoque, in humano hauriendo sanguine, ordine & lege servata, si intemera devenisset ad posteros sanctissima illa honestas, fidei candor, & illibatæ innocentia pudor; quod ab amantissimo Conditore beatissimum patrimonium dotemque pulcherrimam primi homines acceperunt; neque occasu subito evanisset setas illa, quæ, ut cœcinit Ovid. Metam. lib. 1.

vindice nullo

Sponste sua sine lege fidem rectumque colebat.
Et cum, ut Poeta sequitur.

Nondum præcipites cingebant oppida fossa,

Mon tuba diretti, non aris cornua flexi,

Non galeæ, non ensis eras: sine militis ufo

Mallia secura peragebant otia gentes.

Verum postquam avaritia, odium, ambitio, cæte-

cæteræque vitiorum pestes irrupere, exitio quam latissime permananti metu atque suppliciis obviām itum; objecta malo præcipiti legum frena; utque cum vitæ sanctitudine tranquillitas asseretur publici status, exarmatus a legibus furor privatus, & conquiescere jussus: delicta verò & maleficia non pro cuiusque libidine, sed jure Regio & constitutis ritè Magistratibus vindicata atque coercita. Ad hunc modum effusum largiter a bello sanguinem leges & jura defendunt. Quam obrem nihil necesse est, ut Annibali, Alexandro Macedoni, aliisque maximis Imperatoribus Rethores dicam impingant, robustèque se jactent, efferantque in plausibili arguento, eos Duces tanquam humani generis carnifex & graffatores publicos criminando. Declamant isthæc in scholis capillati, exornantque ex eloquentiæ arculis atque nartheciis, plaustris conviciorum Duces immeritos onerantes. Verùm hæc minimo negotio æqui rerum æstimatores condonent pueris, quorum cæteroqui regnum est, ut habet Horatius.

Ludere par impar, equitare in arundine longa.
Quis hæc eadem atque adeo atrociora ferat in majori abolla, ut ille cecinit: Senecam intellige; qui in eosdem Duces jurgiosum atque perpetuum agit declamatorem, omnibusque in eosdem invehitur Stoæ ferocientis afflatibus, nihil omitens reliquum, ut omnibus modis, quæ potest, quæ non potest, eximii nominis artiforum moderatores traducat, & acerbissimo, ac plusquam Theonino dente demordeat? Etenim si non ex declamatoria levitate, sed legitimo jure in eos agendum sit, vix quidquam in eis obiurgatione dignum offendas, si justam belli causam fecutis illi bellis vitam contriverint. Cum enim prohibere injurias, illatasque ultum ire, non modò jura gentium, verùm etiam ipsius naturæ leges finant, ne privata ulti in sevissimam familiarum perniciem & civitatum exitium desciscat; medium se publica authoritas interposuit, ut privatorum rixas atque dissidia in immensum sanguinem eruptura componeret. Hinc urbani Magistratus justitiæ vindices: hinc bellorum denunciationes post expensas diuturno examine justas atque legitimas causas armorum. Eam in armis sequitatem, facultatemque vitæ adimendæ vel ipsi hostes gravissimis vulneribus affecti agnoverunt. Sic enim Mezentius Æneam alloquitur apud Virgil. lib. 10.

Hoc amare, quid increpitas, mortemque minaris?

Nullum in cæde nefas.

Turnus verò ad eundem Æneam lib. 12.

*equidem merui, nec deprecor, inquit,
Utere forte tua.*

In eandem sententiam duxit Thebanus apud Statuum lib. 12.

Nec querimur cæsos: bac belli jura, viceisque Armorum.

Neque postremò quidquam interest, aperto ne potius Marte, an per dolum comparatis insidiis hostes de medio tollantur. Id a nobis separatim est alibi expensum; ut hic fatis superque sit Theologorum Principis Augustini sententiam adscribere, qui hæc habet quæst. 10. in Josue. *Cum justum bellum suscipitur, vi aperta pugnet quis, aut ex insidiis, nihil ad justitiam interest. Vi de justitia armorum.*

OCREA, æ. Genus calceamenti militaris ad tibias obtegendas ex ære potissimum fieri solitum. Ex ab & crura, quasi cruribus obtendatur, deducit Varro, b extrito, ut in verbo omitto, & aliis. Festus tamen commodius dici putat ab antiqua voce ocris, qua mons asper, & per usurpationem quævis eminentia significatur. Protuberant siquidem tumentque inæqualiter ocreæ. Ocrim autem pro aspero loco & confragoso sumi docent verba illa Livii Andronici.

Sed qui sunt bi, qui ascendunt altum ocrim.

Ocrea minori numero usurpatur a Polybio, & Livio, nec sane frustra. Inveniuntur siquidem sinistro interdum duntaxat pede ocreati milites, quandoque verò dextero solùm. De sinistro satis clarum est testimonium Livii de Samnitibus: *Sinistrum crus ocrea tectum.* Silius autem idem habet de Sabinis:

Cunctis hasta decus: clypeusque refertur in orbem,

Vertice & implumes, & laevi tegmine cruris ibant.

De dextero autem pede solùm ocreato documentum habemus ex Vegetio lib. 1. cap. 20. *Pedites scutati etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cægebant accipere.* Quænam verò mirandæ apud nos novæque consuetudinis fuerit causa, ex eodem Vegetio discimus. Populi nimirum, qui pugnabant jaculis, cum pedem sinistrum anteriorem terræ fisterent, illum ocreatum habebant; qui verò gladio certabant, cum pedem dexterum anteriorem terræ fisterent, illum tantum habebant ocreatum. Verùm hoc ex peculiari aliquarum gentium instituto fuerit: nam utrumque pedem passim ocreis tectum milites habuisse ex lapidum monumentis, & Historicis palam habetur. Accipe autem quæ Vegetius ibidem enucleatius habet de hoc more: *Sciendum præterea, cum missilibus agitur, sinistros pedes in ante milites habere debere: ita enim vibrantis spiculis vehementior ictus est.* Sed cum ad pila (ut appellant) venitur, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in ante milites habere debent: ut & latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere. & proximior dextra fit quæ plaga posset inferre. Heroum gestamen antiquum fuere ocreæ, ut notum fit ex Homero Iliad.

tum cruribus aptas

*Ære renitentes ocreas, quas fibula loris
Arctabat niveis..*

Quod autem Homerus dicit de loris, & fibula, referendum est ad ocrearum ornamenta, quæ ex auro, argento, vel ebore fuerunt. Antiqua marmora non ad crus dimidium, sed ad totam tibiam usque ad genu ostendunt ocreatos milites. Suadet id etiam vera ratio, ne crura vulneribus effient obnoxia, dum vitandis ictibus scutum attollebatur. E corio conflatas primùm ocreas opinatur Vossius; verùm eas fuisse æreas non solùm Livius & Polybius, sed longe illis antiquior Homerus ostendit loco commemorato. Inventores ocrearum Cares fuisse docet Plinius lib. 7. cap. 56. Ocreæ Veterum Italis dicuntur Gambiere, Stivali. Quæ non totam tibiam, sed crus dimidium obtegunt, dicuntur Stivaletti, Calzaletti, Borzacchini.

OCREATUS, a, utm. Ocreis indutus. Horat. Serm. 2.

In nive Lucana dormis ocreatus.

OCLARIUM, vel OCULARE, Foramen galeæ, quod

re-

relinquitur ad liberum oculorum usum, Rigoribus, Occiditur cultello, recepto in capite per ocularium galea. Brito lib. 11. Philipp.

fenestras

Per galeas medias, quibus est ocularia nomen,
Per quas admittit ocularis pupula lumen.

OFFICIALES. Ministri Magistratus, & interdum Magistratus ipsi. Modestin. D. l. 12. Tit. l. 34. Praesides provinciarum Officiales, qui perpetui sunt, mutuam pecuniam dare, & fænebrem exercere possunt. Spartanus in Caracalla: Non ignorantibus Martio Agrippa, qui classi præerat, & plerisque Officialibus impulsu Martialis. Interdum sic appellati sunt ministri, & famuli bellici: interdum vero apparitores & beneficiarii, de quibus alibi loquimur. Hodie apud Italos Officiali di guerra, nomen est, quod de summis, mediis, & infimis Magistratibus dicitur indiscriminatim. Zafius in L. Principaliter si cert. peet. hæc distinguit Officialium genera: Sunt enim Rectores provinciarum, sunt Praesides, sunt Gubernatores, Prudomini, sive, ut vulgo vocantur, Vicedomini, Administratores sine jurisdictione, & cum jurisdictione; sunt & Aulici, quos Palatinus nominant. Sunt & multa alia genera &c. In veteri Glossario Græcolat. invenies Officialium, Palatina Militia. Ubi adverte, quod me alio loco monere memini, usitatum esse loquendi modum apud Scriptores eorum temporum, ut militare acciperent pro feryire; militiam vero pro ipso famulatu. Diversa erant in Palatio seu Palatinis Aulis munia & officia, quorum singula suos habebant Praefectos, qui Magistri & Principes officiorum dicebantur. Ubi autem de iis famulis aulicis sermo est apud Historicos mediæ Latinitatis, saepe eorum, nomine militum, meminerunt; ipsam vero operam praestitam in quolibet famulatu & ministerio, militiam vocatam invenies. Ea porrò sunt ministeria, quæ occurunt frequentissime apud memoratos Autores nomine officiorum. Vita S. Severi: Misit milites ex officio sui, ut ubique cum reperissent, absque honore suis presentarent aspectibus. Acta S. Afchæ Martyris: Quem cum vidisset Judeus, dixit ad officium, Quis est hic? Apollonides unus ex Officialibus dixit: Puto Christianus est. In quibus verbis etiam nota, officium non sumi duntaxat pro ipso munere apparitorum, sed pro apparitorum ipsorum cœtu, vel cohorte.

OFFICINA ARMORUM. Vide Fabricæ armorum, Armamentarium, & Navale.

OFFICIO, ii. Pro cœtu vel cohorte apparitorum. Vide Officiales.

OLEA. Pacis symbolum. Vide Supplioes.

OLEGINA CORONA. Non solum eorum erat, qui in ludicris vicissent certaminibus, ut habetur apud eos, qui tractant de ludis Gymnicis; verum etiam milites & bellatores ornabat. Postremi quidem honoris & omnium infimi eam extitisse tradit Gellius, eorumque peculiarem, qui prælio non interessent, sed triumphum procurarent. Nihilominus non minimum honestamenti eam prætulisse certum est. Sic enim Dio Cassius lib. 49. de Augusto in Sicilia præmia distribuent: Et omnibus quidem quingentas drachmas: eis vero qui navaliter certamine vicissent, etiam coronam oleaginam dedit.

OLEUM, i. Fervens oleum inter medelas ad repugnandum adversus machinas fuisse adhibitum.

ab Antiquis, cum alia multa, tunc luculentissimum docet testimonium Josephi de Excid. Cum Romani jam invicem se abortati latera junxissent, ac desuper protetti longioribus scutis inexpugnabilem globum fecissent, muroque succederent, tum ille ferventi oleo perfundi eos jubet. Quod Judei promptè & cupidè fecerunt ipsis etiam abenis bullientibus in eos missis. Quæres Romanorum connexionem soluit; & cum magno dolore a muris abibant præcipites. Celerrime enim oleum a capite ad pedes per omnia se se arma insinuabat, & carnem instar ignis depascabatur. Quippe quod natura facile accenditur, & tardè refrigeratur ob pinguedinem & lentorem. Loricis itaque & galeis illigati cum essent, fuga non erat bujus pestis: sed nunc subsilentes, nunc dolore se incurvantes, decidebant de pontibus. Vide Naphtba.

OLEUM MEDICUM. Vide Naphtba.

OLEUM VIVUM. Vide Naphtba.

OLLA, &c. Propriæ est vas fictile, carnis & aliis esculentis coquendis idoneum. Pers. sat. 4.

tunicatum cum sale mordens

Cepæ, & farratam pueris plaudentibus ollam: Recens militia ollas igniferas, vel incendiarias vocat non multum absimilis figuræ vasâ ferrea, quæ globis, catellis, aliisque ferreis segmentis frustisque exsaturata, admoto igne, e mortariis destinatæ a liberatoribus jaculantur, cum ingenti aedificiorum quassatione & proximorum pernicie. De his vide quæ scripsi in Titulis Naves Incendiariae, & Bolides. Harum jaculatores juxta & artifices si ollarios dixeris, nihil tibi facest molestia, nec vitio verterim rem novitii inventi novo vocabulo expressam. Eas ollas, a fragore quem edunt Itali dicunt Bombe.

2. Sunt tamen & majores ollæ, quæ non perpetua integuntur lamina ferrea, verum ambiuntur operimento lineo probè tenso, quod lorum ferreum ad modum zonulæ in decussim excurrens adstringit firmatque, foramine ad ignem excipiendum relicto. Compunguntur intus ænei tubuli, minoresque bolides, quas mala Punica appellant. Universam congeriem vehementer obstat involvitque massa stupea, quam pice, amurca, summaque graveolentia medicamentis inficiunt imbuuntque. Neque enim id genus impetu duntaxat & pondere, aut transvolantis ferræ disjecta grandine grassatur, sed multo maxime assultu subito nubis fumeæ, quæ teterimam fætidamque pestem quam latissime evomens cerebrum incessit, viscera inficit, respirandique adimit facultatem. Id vero organum recens militia vocat Carcassa, quoniam decussato ferro distinctum ejusdem operimentum simile est primæ navium compagi, & expressius pectori cadaveris exsiccati, quæ item nominantur Carcasso. Integrum vero cadaver exsiccatum dicimus Carcasse, Scheletro. Aloisius Pulci Morg.

Ed ecco un Diavol più che carbon nero.

Che dalla tomba fuor subito balza

In un carcane di morto assai fiero,

Ch'avea la carne secca, ignuda, e scalza;

Dicitur quoque abjecta prima littera, Arcame; Idem ibidem

Se v'è reliquia, arcame, o catriesso

Rimafo, o piedi, o capi di capponi.

Harum vocum originem Academici a furfure dubie trahunt ab arca; Menagius vero id tanquam rem

rem certam pronunciat. Mihi rem valde dubiam facit prima navis compages, quæ adaperta est, & non parum abest a figura arcæ. Existimo proinde eas voces duci non ab arca, sed ab arcu. Quidquid enim Italicè *carcane*, *arcane*, & *carcasso* dicitur, flexuosum est & incurvum ad modum arcus. Adstipulatur huic opinioni vox *carcasso* pro receptaculo arcus & sagittarum, ut dixi in Titulo *Pharetra*. Huic tamen sententiae non leviter videntur officere voces *cassero* & *cassa* quibus Itali nominant concavam corporis partem costis obductam, quas voces trahunt omnes a Latinorum *capsum* vel *capsa*. Atqui ego easdem velim potius deductas, atque adeo proprius a voce *cassum*, quod est vacuum vel inane, quemadmodum pars est illa corporis minimum oppleta carne, sed potius vacua, & magnam partem inanis. Adscribo tibi demum hujus ollæ incendiariæ descriptionem, ut illam tradidit Vauban ætatis nostræ paritissimus machinarius. *Nouveau traité des fortifications* lib. 1. c. 4. *Carcasse est un feu d'artifice, composé de trois jusqu'à quatre grenades, avec plusieurs petits canons de pistolet, chargés & enveloppés dans des étoupes trempées dans des matières huileuses ; on met au tour une toile goûtronnée ; on place tout cela dans une espèce de lanterne, qui à une plaque de fer à chaque extrémité, entretenue par deux branches de fer, lesquelles sont croisées par des cercles de même matière : & à l'une des plaques il y a un trou pour donner feu à la carcasse, qui se jette après comme les bombes.* Accipe aliam descriptionem ab Ozanam. Diction. Mathemat. pag. 538. *Les Carcasses sont des boîtes faites des bandes de fer, de la grosseur des bombes couvertes de grosse toile goûtronnée, & remplies de deux ou trois grenades, & de plusieurs bouts de canon, des pistolets chargés de poudre, & enveloppés avec les grenades dans une masse d'étoupe trempée dans de l'huile, & dans d'autres matières combustibles.* Vide iconisnum hujus ollæ apud *M. de Fer, les Fortes de l'Europe. Planche. 7.*

OLLULA, &c. Diminutivum ab olla, de qua superiorius dixi. Ollulas incendiarias dicimus globos ferreos manuales, quos plumbeis glandibus oppletos igne applicito manu in hostes jacint ad hoc jaculi genus eruditii milites, quos proinde ollularios nominare neutiquam refugerimus: usus est præcipuus ad equitatum disjiciendum. Mirè siquidem equos disturbat & distrahit per eorum dorsa, cervices, & capita saliens ignita pestis & grando. Etiam adversùs pedites, ubi maxime conferti sunt, evibrantur. Easdem vocamus bolides. Vide eum Titulum. Itali vocant *Granate*, quoniam earum figura malis Punicis est persimilis. Qui eas jacint dicuntur *Granatieri*. In prælio & irruptione reliquos antevolant. Placè successisse videntur Antiquorum Rorariis,

OLLARII. Vide *Olla*.

OLLULARII. Vide *Ollula*.

OLYMPIA, orum. Festum in Achaja celebratissimum, juxta Elidem Pisamque, in campo, qui Olympia dicebatur. Nulla aut hominum conventu frequentior, aut decertantium ardore & numero nobilior in universa Græcia solemnitas commemoratur. Illustre ejus rei testimonium est apud Ciceronem pro Flacco, ubi ea Græcorum certamina equiparare non dubitat triumphis Romanorum. Sic autem scriptum reliquit: *Pugil*

Olympionices; quod est apud Græcos prope majus ac gloriōsius, quād Romæ triumphasse. Idem Orator 2. Tuscul. testatur Diagoram habitum fuisse felicissimum, quod uno die duos filios Olympionicas vidisset. De institutore horum certaminum Scriptores non plane consentiunt. Diodorus lib. 4. attribuit illa Argonautis; Vellejus Iphito Elæo, qui ita scribit lib. 1. *Clarissimum deinde omnium ludorum certamen, & ad excitandam corporis animique virtutem efficacissimum Olympiorum, initium habuit, auctorem Iphitum Elæum. Is eos ludos mercatumque instituit, ante annos quādu tu M. Vinici consulatum inires D. CCCCXXIII.* Hoc sacrum eodem loco instituisse fertur ab bīc annos ferme M. CCL. Atreus, quum Pelopi patri funebres ludos ficeret: quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules vīctor extitit. Verū longè potior pars inventore Hercule Olympia nobilitat: ita Pindarus, ejusque Scholia, Pausanias lib. 5., aliisque. Verū super ipso Hercule duplex enascitur quæstio. Nam Pausanias, qui de origine Olympiorum latissimè scripsit, eorum inventorem non eum facit Herculem, qui ex Alcmena & Jove natus perhibetur, sed alterum in Creta genitum. Iterum incertum alii reliquerunt Jovi ne potius ea festa Hercules sacraverit, an Pelopi materno atavo. Primum quidem Pausanias, Pindarus, ac plerique alii statuunt, quibus accedit Diodorus Siculus lib. 5. Solinus verò cap. 2. Pelopi favet per hæc verba: *Certamen Olympicum, quod Hercules in honorem atavi materni Pelopis ediderat, intermissum, ab Iphiclo ejus filio instauratum fuisse post excidium Trojae anno quadragesimo octavo.* Idem sensisse videtur Statius lib. 6.

Hunc pius Alcides Pelopi certavit honorem: Pulvereumque fera crinem detorsit oliva.

Ubi pulcherrimè olivam feram, translato idiotismo ad plantas ab animalibus vocavit oleastrum, sive oleam sylvestrem. Et quidem tota militaris fuit ea ludorum origo Hercule authore. Illos quippe instituisse dicitur, ut fictorū certaminum meditamentis vero conflictui juventus Græca proluderet; eosque condidisse apud Elidem juxta fluvium Alpheum, ubi Augeam Regem superavit. Duplex autem Olympiorum fuit certamen, quod in aliis etiam Græcorum Gymnicis ludis observare me memini: alia quippe Olympia magna vocavit Lucianus in Harmonide, quæ nimirum per universam Græciā atque adeo Europam erant famigeratissima, & ad Pisam edebantur: minora alia, quæ ad illorum imitacionem condita Smirnæ, Pergami, Alexandriæ, & alibi celebrata leguntur.

2. Neque verò minus in ancipi & obscuro est quis Olympionicarum primus vītoriam eo pulvere reportaverit. Pausanias lib. 5. Corœbū fuisse existimat. Herculem verò primis Olympiorum honoribus auctum, eorumque non vītorem minus, quād inventorem extitisse tradit Plutarchus in vita Thesei. Eusebius verò x. de Præparatione Evangelica author est Corylum Argivum primam retulisse vītoriam in Olympico stadio. Quod verò honores attinet & præmia Olympionicarum, tot tamque illustria fuere, ut non aliam ob causam dixerit Pindarus non aliter hoc certamen inter cætera eminere, atque aqua inter elementa, aurum inter metalla, Sol inter sydera excellit. Prætero palmæ gestamen quod

quod commune illis fuit cum aliis sacrorum certaminum victoribus. Vitruv. lib. 9. *Athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Nemea viciſſent, Græcorum majores ita magnos honores instituerunt, ut non modo in conuentu ſtantes cum palma & corona ferant laudes, sed &c.* De eodem palmæ gestamine Seneca in Agamemn.

*Cape hoc decorum ludicri certaminis
Inſigne frontis, leva viſtricem tenens
Frondem, virenti protegat ramo caput:
Est iſta donum palma Pisai Jovis:
Velamen eadem praefet atque omen tibi.*

Corona autem eorum propria fuit ex oleastro. Indicavimus id supra ex versu Statii. Idem aper- tè tradunt Pausanias, Plinius, aliquie. Adde- his Agathiam in Prolog. Hist. Non enim puto oleastri, aut apii cauſa Olympionica in arenam descendebant. Quod si olivâ coronatos illos al- cubi legitur, id ſcilicet aecipias de olea agresti, vel fera, ex memorata formula Statii. Apio cor- onatos fuſſe Olympionicas negant eruditii: fuit enim apium corona peculiaris Nemeonicarum. Obtinuit autem nobilitas atque dignitas Olym- piorum, ut in aliis etiam certaminibus victores dicerentur Olympionicae, & in hanc ſententiam explicandus eſt Agathias loco ſuperius adducto, ut bene monet Cerdā ad Virgil. Georg. lib. 3. Sed & auream coronam iſdem victoribus impertie- bant teste Pindaro, qui proinde Olympiam ma- trem auro coronatorum appellat. Transiit po- ſtea præmium coronæ aureæ ab Athletis Olym- piorum ad exercituum Imperatores, qui singulari aliquo facinore vel viſtria patriam exornaffent. Ex quo Alcibiades apud Cornelium Nepotem, & Cyrus apud Xenophontem aureā donati coronā leguntur. Utrum verò etiam pecunia erogaretur victoribus, rem dubiam faciunt hinc Herodotus lib. 8. apud quem Tigranes Græcos commendat, quod in Olympicis corona, non pecunia in præ- premium proponeretur: hinc lex antiqua Athenen- ſium lata a Solone, quæ Isthmionicis centum- drachmas de publico, Olympionicis verò quin- gentas numerari voluit. Solenni insuper epulo excepti, munitique omni fere immunitatum ge- nere, ac præfertim vacatione munerum civili- um. Eorum porrò nomina ad memoriam po- ſteritatis inſcripta laterculo ſervabantur, ut no- nat Salmasius ad Tertulliani pallium. Legebantur etiam in Duces, & a finitimiſ populiſ exercituum administrationem accipiebant. Hæc at- que alia effecerunt, ut Lucianus ſcriperit, tan- tum non æquales Diis fuſſe Olympionicas: So- crates verò apud Platōnem nihil illis beatius ex- titiſſe pronunciaverit. Sic enim ſcribit lib. 5. de Republ. *Omnibus igitur bis difficultibus-libera- ti vitam agent felici Olympionicarum vita bea- tiorem.* Neque pro coronide præmiorum ei- dem ſtatua defuere, quas illis erectas præter Lu- cianum docemur a Plinio lib. 34. cap. 4. *Effigies hominum non solebant exprimi, niſi aliqua illuſtri causa perpetuitatem merentium.* Primò ſacrorum certaminum viſtria, maximèque Olympia, ubi omnium, qui viciſſent, ſtatua dicari uos erat. Indicatur idem a Svetonio in Neron. cap. 24. *Ac ne cuius alterius Hieronicarum memoria, aut ve- ſtigium extaret uſquam, subverti & unco trahi, abiicique in latrinas omnium ſtatua & imagines imperavit.* Non igitur demirandum eſt si ad Olympiorum celebritatem, & danda iis certa-

minibus nomina prætantissimi quale Duceſ ex omni Græcia confluenter. Evidem Plutarchus in Alcibiade testis eſt ſumma cura studioque eum Ducem equos nutritiſſe, quos mira præditos perniciitate, & ad ſeptem quadrigas jugatos ad Olympia erat ducturus. Notandum eſt, vetitum fuſſe ſceninis Olympiis intereffe. Inſinuat id per transitum Statius 1. Theb.

exclusaque expetant præmia matres.

Præter ordinem tamen id confeſſum fuit Phere- nici, ſeu Berenici, quoniam patrem, filiumque, ac fratreſ in eo certamine ſæpe viſtores, atque adeo domesticam eam laudem haberet. Valer. Max. lib. 8. cap. 16. *Pherenices quoque non vul- garis bonos, cui ſoli omnium ſceninarum gymni- co ſpectaculo intereffe permifſum eſt, cum ad Olym- pia filium Euclae certamen ingressurum adduxiſ- ſet, Olympionica patre genita, fratribus eandem palnam affeſtis latera ejus cingentibus.* Facit porrò ad eorum celebritatem ludorum ſic eosdem arruiſſe Romanis, ut eosdem & in Urbem translatoſ vellent, & multis honorum addita- mentis auctoſ atque inſignitoſ. Primus Cato Uticensis ad eorum imaginem ludos edidit Ro- manæ, proposuitque viſtoribus coronas ex olea- stro, more Olympiorum. Post Catonem Augu- ſtus eadem instauravit certamina, cum viſtor bello navalı inſtituiffet ludos Quinquennales ad ſimilitudinem Olympiorum. Strabo lib. 7. *In- ſtar Olympiorum ludi Actii designantur, Actio Apollini conſecrati.* Et Sveton. in vita Augusti cap. 18. *Quoque Attiacæ viſtria memoria cele- bratior in posterum eſſet, urbem Nicopolim apud Attium condidit, ludosque ibi Quinquennales con- ſtituit.* Sed & Sylla eadem priu Romam tradu- xerat, teste Appiano 1. Bell. Civil. *Athletas & cetera ſpectacula Sylla Romam evocavit, veluti ſolamina quedam bellis Mithridatici, aut Itali, excuſatione adhibita, quaſi populum a calore reſpirare, & refrigerari cuperet.* Nero autem, ut ſcribit Philoſtratus, non ſolū in Græciā pro- feſtus eſt, ibique ſubjectus præconi in Olympiis, Pythiisque, ter viſtor in Olympiis fuit, ſemelque in Isthmiis citharœdos ſuperavit; verū etiam aurigavit & coronam meruit in Olympiis Romam translatis. Sveton. in ejus vita cap. 24. *Aurigavit quoque plurifariam, Olympiis verò decemjugem:* ideſt curru, quem decem equi jun- di traherent, quæ fuit pompa ostentatio extra omnem ordinem, moremque; nam currus ſeju- gus omnium maximus fuit, authore Isidoro. Cæ- terum ludos Olympicos veri conflictus prælu- dium & velitationem fuſſe, ostendunt eximii bel- latores, qui ab iis certaminibus ad exercitus du- cendos transgreſſi ſunt. Bello gerendo præ- ſetum legimus apud Aristidem in Panath. Phry- nonem Olympionicem Athenensem, quem etiam ad occupandum Sigæum universæ classi præpo- ſuerunt ſui populares. Ex Diodoro etiam diſci- mus Crotoniates rei gerendæ adverſuſ Sybaritas præfecitſſe Milonem illum, qui ſex Olympicis cor- onis conſpicuous pro miraculo quodam ostento- que plusquam humani roboris habitus eſt: qui porrò non impari felicitate hostes fudit fugavit- que bellator, quam Athleta priu antagoniſtas ſuperaverat. Vide Hofman. Paſchal. de Coron. Fabrum in Agonist. Pontanum, & de la Cerda in 3. Georg. Alexandr. Genial. lib. 5. cap. 8. & in eum notas Tiraquelli.

OMNES MACHINAS ADMOVERE. Populari dictiones est nihil relinquere intentatum ad quidpiam consequendum. Plato, Cicero & alii hoc utuntur sermone, a militia desumpto, ubi bellatores arcem aliquam oppugnantes omnis generis machinas ad eam capiendam admovent.

OMNI PEDE STANDUM. Dicitur proverbiali sermone de summa vi extremoque nisi adhibito in negotiis. Trahitur a militibus, qui stationem suam firmè constanterque in acie tuerentur, neque locum deserunt, ultraque præscriptum se commovent.

ONAGER, gri. Fit a Græcorum ὄνος, asinus, & ἄγριος, silvestris. Est proinde asinus ferus, silvestris. Plinius l. 8, cap. 44. in Phrygia & Lycania scribit præstantes nasci. Idem ibidem tradit eorum pullis, utpote exquisiti saporis, gloriari Africæ populos, vocarique Lalisiones. Congruit Martialis lib. 13,

*Cum tener est onager, solaque laliso matre
Pascitur, hoc infans, sed breve nomen habet.
Sed & grandiores non injucundi saporis esse, ut
minimum a cervinis carnibus differant, testatur
Xenophon. In Palæstina magno eos numero so-
bolescere eruitur e Sacris paginis, in quibus fre-
quens onagrorum mentio. Seligo illud Eccle-
siast. 13. *Venatio leonis onager in eremo; sic &*
pascua divitum sunt pauperes: ad quæ verba
vide eruditissimum Cornelium a Lapide. In re-
oppugnatoria onager est machina ballistæ simili-
lis. Veget. lib. 4. cap. 22. *Ballista quanto pro-*
lixiora brachiola babuerit, tanto spicula longius
emittit: onager autem dirigit lapides, sed pro-
nervorum crassitudine & magnitudine saxorum
pondera jaculatur. Ammianus lib. 23. onagrum
latè describit: eam descriptionem repeate a Titulo *Scorpio*. Confundit quippe Ammianus onagrum cum scorpione; quæ tamen distinguit Ve-
getius. Tradit hic scorpionem esse in genere sa-
gittæ, & missilium: onagros verò recenset in-
ter machinas emittentes. Sed nihil facilius po-
tuit contingere, quæ ut Ammiani tempore ean-
dem habuerint appellationem scorpio & onager,
quæ ævo Vegetiano, aut certè antiquiore, di-
stinguebantur machinæ. Idem in aliis usuvenisse
organis oppugnatoriis, observavimus sœpe aliæ:
verùm quædam licet fortasse ad satietatem, num-
quam tamen ad rei necessitatem satis notantur.
Observa, etiam domesticum asinum fuisse oppu-
gnatoriam machinam: verùm de hac suo loco,
Addo certamen ab asino, sive domesticum
illud, sive silvestre fuerit animal, initum adver-
sus Orlandum in Viridario Falerinæ apud Berni
Orl. Inam, l. 2. c. 4.*

*Mai non fu visto sì ricco lavoro,
Che questa porta mostra in prima faccia,
Tutte son gioje & vagliono un tesoro,
Et non è chi per lei difesa faccia
Se non un'afinel di scaglie d'oro
Coperto, & lunghe ha l'orecchie due braccia,
Che, qual serpe la coda, quelle piega,
Et piglia, & stringe ciò che vuole & lega.
Tutto è coperto di scaglia dorata
Com'io ho detto, & non si può passare,
Taglia la coda qual spada affilata,
Nè vi può arme resistente fare.
Ha una voce fastidiosa, ingrata,
Che d'intorno la terra fa tremare.
Il Conte a questa porta s'avvicina,*

*Et la bestia ver lui ratta camina,
Orlando gli tirò col brando crudo,
Dal qual non lo difese quella scaglia;
Tagliolla tutta insin al fianco nudo,
Perch'ogni incanto quella spada taglia:
Prese a lui l'asin con l'orecchia il scudo,
Et tanto dimenando lo travaglia,
Come se preso l'havesse ad un laccio,
Cb'a suo dispetto gliel tolse di braccio,
Per questo conturbosso forte Orlando,
Et tira un colpo furiosamente,
Si che l'orecchie gli tagliò col brando,
Poco gli valse la scaglia lucente;
Onde la groppa rivoltò raggiando,
Et mena della coda ch'è tagliente,
Spezzagli tutta quanta l'armadura,
Ma è fatato, & poco se ne cura.
Diede una gran percossa a lui nell'anca
Dal lato destro, & tutta gliela spezza,
Arriva il colpo nella coscia stanca,
Quell'aspra spada ogni cosa scavezza;
Se tutto nol tagliò, poco vi manca.
Cadde giù l'asinello, e la cavezza
Raggiando pure, e facendo un romore,
Che venti suoi fratei nol fan maggiore.
Mena Orlando che vuol finir la festa,
Et l'asin tuttavia ragghia & sospira,
Ma il Conte in terra gli gettò la testa;
Il busto senza quella intorno gira,
Tremò tutto'l giardino & la foresta,
La terra s'apre, & l'asin dentro tira,
Et poi di nuovo quella stessa terra
Come l'ebbe inghiottito, si riserra.*

ONERA MILITUM. Tametsi equis sarcinariis, vehi-
culis, carrisque ea cum exercitu onera depo-
tarentur, quæ ex militum usu essent; ipsi tamen
milites inter commigrandum suas deferebant sar-
cinas & præmagno apud Romanos præsertim
onere gravabantur. Quatuor verò præcipua-
sunt onerum genera, quæ milites commeantes
solebant attollere: frumentum, sive buccella-
tum, utensilia, vallus, & arma. Et Cicero
quidem Quæst. Tuscul. lib. 2. author est milites
gestare consueuisse plus quam dimidiati mensis
cibaria. Idem ferè a Polybio traditur. Sed in-
tegri quandoque mensis annonam secum aspor-
tassee non semel legitur apud Livium, sic enim
habet lib. 44. *Pretore dimisso Consul menstruum*
jusso milite secum ferre profectus est. Et idem,
lib. 57. de Scipione Numantino: *Militem triginata*
dierum frumentum efferre cogebat. Paulo mi-
norem copiam Cæsar expressit lib. 2. Bell. Civil.
Dierum viginti duorum ab Ilerda frumentum jussi
erant efferre. Quod autem attinet utensilia non
solum ea deferebant, quæ ad lignandum, pa-
bulandum, & muniendum erant necessaria; ve-
rum etiam catenam ad captivos illaqueandos &
adstringendos. Sic autem de Romanis peditibus
scribit Josephus: *Ferunt bastam & scutum præ-*
ter ista, ferram, & corvem, rurram, & secu-
rim, lorum, falcam, & catenam. Vallum etiam
idest sudem ad subitò munienda castra, se-
que vallandum gestabant. Apud Livium legi-
mus interdum septenos, duodenos etiam quan-
doque vallos a singulis comportatos militibus.
Sic enim habetur Epit. lib. 57. *Triginta dierum*
frumentum ac septenos vallos ferre cogebat. Idem
lib. 3. *Armati cum cibariis in quinque dies, val-*
lisque duodenis Martio in Campo adeissent. Ple-
run.

runque tamen, ut docet Polybius tribus solùm aut quatuor vallis milites onerabantur. Hujusmodi onera frumenti, utensilium, atque valorum in fascem collecta attollentes humeris commebant, ut cernimus in Columna Trajani, cuius schedion videre est apud Lipsum lib. 5. de Milit. Rom. Dialog. 11. Memoratis oneribus accedebant arma, quæ tamen a Cicerone non inter onera, sed veluti membra militis numerantur. Ipsius verba sunt loco superiùs indicato: *Nostri exercitus primū, unde nomen babeant, vides. Deinde quis labor, & quantus agminis? Ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre siquid ad usum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam nostri milites in onere non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra esse milites dicunt, quæ quidem ita geruntur aptè, ut si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint.* Ex Cicerone eandem sententiam exscriptit Silius lib. 11.

*Ac ne nocte quidem clypeive enses fuere repositi,
Non pharetræ, aut jacula, & pro membris
arma fuere.*

Profectò mirum non est tanta exercitos duritie, milites ad omnem postea in castris & acie exantandum laborem obcalluisse. Si scilicet illi sunt, de quibus neque sudantibus neque respirantibus inter dimicandum Q. Catulus cum admiratione scripsit ad Senatum: quod libet referre Plutarchi verbis in vita Marii: *Eos sic fuisse laboribus suetus, ut nec sudantem, nec suspirantem quenquam cerneret, idque in diuturna illa pugna cum Cimbbris magno astu & acri concursu, Q. Catulum notasse, & ad Senatum scripsisse.* Hinc factum ut Romani milites eam onerum copiam deferentes per jocum *Muli Mariani* dicerentur. Vide *Muli Mariani*, & *Aerumnæ*. Eas militum sarcinas plus æquo graves fere conqueritur Virgilius lib. 3. Georg.

*Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
Ante expectatum positis stat in ordine castris.
In eandem sententiam Horat. Epop. 9.*

Romanus (eben, Pusteri negabitis)

Emancipatus fæmina,

Fert vallum & arma miles.

2. Quamvis autem solutori ætate, & langescente robore militiæ veteris lixarum humeris carrisque ea deportarentur onera, eam tamen ignaviam inertiamque minime passi sunt Romani veteres: taxatique etiam apud posteriores reperiuntur mores illi degeneres. Neque porrò Romanis impares in ea tyrocinii duritia Macedones fuere. De his hæc Polyænus: *Philippus exercitat unda cum armis trecenta sœpe stadia ambulare ferentes galeas, peltas, ocreas, scutissas, & præterea commeatum, & quæcumque vasa quotidianus usus.* De iisdem Macedonibus hæc habet Frontinus lib. 4. cap. 1. *Philippus cum primū exercitum constitueret, vehicularum usum omnibus interdixit.* Equitibus non amplius quād singulos calones habere permisit, peditibus autem denis singulos, qui molas & funes ferrent. In astivis exentibus triginta dierum farinam collo portari imperavit. Tantum onerum gravius insuper faciebat conficiendit itineris spatium, quod sœpe longum, interdum verò, ubi necessitas id posceret, longissimum erat. Vegetius etenim gradum

militarem diurnum sic definit: *Horis quinque astivis viginti millia passuum militari gradu confiei.* Durissimum id equidem eas humeris sarcinas attollentibus: sed nihil non obtinet a docili ingenio disciplinæ vigor, & cæterorum exemplum. Præclarè siquidem idem Vegetius scripsit: *Nihil est, quod non assida meditatio facilissimum reddat.* Dum hæc scribo in urbe & recessu Tiburtino, quod me ante paucos menses, valetudinis causâ, Româ recepi, hinc prætergradientes vidi copias militum Germanorum ex Alpibus & Italæ confinio ad Regni Neapolitani expeditionem progressas. Erant autem duodecim facilè millia bellatorum. Vidimus verò ac palam omnes observavimus equites lectissimos graves impendio sarcinas secum deferentes: portionem nimirum buccellati, lintera, secures, vallos, & alia ejusmodi multa, quæ summa celeritate & pari ordine postea ad suos usus expedientur, ubi primū ad ripam Anienis amnis prope pontem, cui Lucano nomen, ad quietis aliiquid capiendum in mansione tumultuaria constiteret. Mirum certe omnibus fuit tot lustrare ab illis delata onera, immensam prope vasorum & utensilium copiam, præcipue verò vim vallorum, quibus sese præcingerent, incredibilem: quæ tamen brevissimo, ut dixi, temporis spatio ex equis desilientes, admirabili dexteritate, prægentis assuetudine & institutione, partim ad munitionem, partim ad vela obtendenda, & comparanda super herboso gramine cibaria, accommodarunt.

OPIMA SPOLIA. Opima dicuntur, non ab opere, vel ope præstanta, ut tradunt aliqui, sed ab Ope Dea Saturni uxore, quæ in Regia colebatur a Populo Romano, ut scribit Festus. Ops autem Dea apud Veteres terra erat: & quoniam a terra omnia generantur atque proveniunt, hinc amplissima quæque dicuntur opima, quasi magnifica & ampla. Romanorum peculiare decus fure opima spolia; neque luculentissimum illud virtutis honestamentum & præmium aut ab aliis acceptum gentibus, aut cum aliis communicatum. Juxta propriam verò acceptionem ea erant spolia opima, quæ Dux populi Romani detrahebat Duci hostium victo prostratoque. Exempli raritas eum honorem in primis commendat. Intra septingentos ferè annos ter solūm Romanos ejus generis spoliis augeri contigit. Relata ea primū fuere a Romulo, cæso Acrone Cenennium Duce, ut scriptum reliquit Livius lib. 1. Rem eleganter exponit Propertius lib. 4. Eleg. 11.

*Nunc fovi incipiam causas aperire Feretri,
Armaque de Ducibus tria recepta tribus.
Magnum iter ascendo, sed dat mibi gloria vi-*

*res.
Non juvas ex facili lecta corona jugo.
Imbis exemplum primæ tu, Romule, palmae,
Hujus & exuvii plenus ab hoste redi,
Tempore quo portas Ceninum Acrona peten-*

*tem.
Victor in eversum cuspede fundis equum.
Acron Herculeus Cenina ductor ab arce,
Roma, tuis quondam finibus horror erat.
Hic spolia ex bumeris ausus sperare Quirini,
Ipse dedit, sed non sanguine sicca suo.*

*Hunc vider ante cavas vibrantem spicula tur-
res*

*Romulus, & votis occupat ante ratis.
Juppiter, hęc hodie tibi victimā corruit Acron.
Voverat, & spolium corruit ille Jovi.
Altera opima spolia Cossus Cornelius retulit de
Tolumnio. De eodem ita prosequitur ibidem.
Propertius:*

*Cossus at insequitur Vejentis cede Tolumni,
Vincere cum Vejos posse laboris erat.
Nec dum ultra Tiberim belli sonus, ultima
præda
Nomentum, & capta jugera terna Cora,
Et Veii veteres & Volscum regna fuisse,
Et vestra posita est asrea sella foro.*

De eodem Cossio ita scribit Liv. lib.4. Spolia in
Æde Jovis Feretrii prope Romuli spolia, quæ
sola tunc erant opima, dono fixit. Tertiis opimis
potitus est M. Marcellus, imperfecto Virido-
mario, ut narrat Plutarchus in ejus vita, & in-
dicat Virgil. lib.6.

*Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Deferriri autem dicarique ea spolia Jovi Romulus
instituit. Ab iisdem porrò ferendis Juppiter Fe-
retrius appellatus; Sic enim Propertius ubi su-
pra:*

*Nunc spolia in templo tria condita. Causa Fe-
retri,*

*Omine quod certo Dux ferit ense Ducem:
Seu quia vexta suis humeris hęc arma ferebat;
Hinc Feretri dicta est ara superba Jovis.*

Romulus ea spolia Jovi pedes intulit ac dedica-
vit; Cossius, & Marcellus quadrigis vecti, ut
docet Plutarchus in hujus vita. Non parcam in-
dicare ex Varrone, opima spolia fuisse, quæ
miles etiam manipularis, dummodo Duci ho-
stium, detraxisset. Exempla verò ea dedicant-
tium nonnisi Duces extitisse commonstrant. Opi-
ma fine addito dixit Seneca in Hercul. Fur,

Opima victi Regis ad Superos refert,

OPINATUS, a, um. Glossæ Isidori: *Militaris, Opin-
natus, id est vetus miles; ubi Salmasius Opina-
tum exponit longa militia probatum, Verum
ibi Opinatus non militiae genus indicat, sed su-
mitur pro præstanti, spectabili & famigerato.
Familiare id fuit nomen Scriptoribus ævi inferio-
ris. Philosophi Opinati, apud Julium Firmicum
lib.3, cap.3. In vita S. Boniti Episc. Claromont,
Pergit ad quendam Opinatissimum Dei famu-
lum. Et alibi frequentissime. Ubi Opinatus &
Opinatissimus pro celebri & celeberrimo, vel
famigeratissimo apponuntur, non in militari
duntaxat, sed in qualibet materia. Opinio ni-
mirum pro existimatione, vel fama sèpe sumi-
tur. Hinc Glossæ veteres apud Cujacium Opinatores
vocant, qui curam habent aestimandi,
spectandi, probandique non militarem solùm,
quod indicare videtur Salmasius, sed omnis ge-
neris annonam;*

OPPUGNATIO, onis. *Actus est vim quomodolibet
contra inferendi; sive id fiat in confliktu con-
serendo manus, sive in obsidione, sive in quali-
bet aggressione, quavis ratione petatur hostis.
Cæsar lib.2, Bell. Gallic. Gallorum eadem atque
Belgarum oppugnatio est. Imperatori de bello
inferendo mèditanti nulla antiquior cura est,
quam ut de reditu cogitet. Continuò scilicet in
ipsius ignominiam atque perniciem vel felicissi-
ma recidet expeditio, si postquam in solo hosti-
co multa & præclara fecerit, regressu interclu-
so succumbendum eidem sit hostibus insilientibus*

a tergo, intercisis sèpe ab iisdem itineribus, &
commeatu intercluso. Id autem causa fuit quo-
minus Scipio ad Numantiam contenderet per
explicatam planitiam, quemadmodum non pau-
ci hortabantur ut faceret. Peritissimi Duci consiliū
sic enarrat Appianus de Bell. Hispan. *Via,*
*qua Numantiam tendebat ac in planitiam duce-
bat, brevior erat, multique ut in eam ingredere-
tur, suadebant: quibus Scipio dicebat, se redeun-
di modum cogitare; quod tum hostes levi armatu-
ra instruti essent, qui in pugnam exirent; &
urbem a tergo, in quam se commode possent recipere, haberent. Sedulò est insuper reputandum,
ut longe major in Rempublicam utilitas redundet ab armis illatis, quam sit certum præsensque
incommodum faciendorum sumptuum, labo-
rumque & sanguinis profundendi. Intellexit id
providitque opportune Scipio eandem Numantiam
oppugnaturus, ut legitur apud Appianum
ibidem: *Stultum esset ob rem levem se in periculum conjicere; malus est enim Imperator is,
qui nulla proposita utilitate pugnat; is autem fortis & prudens, qui pugna periculum adit tum,
cum necessitate constringitur. Similitudinem quo-
que a mèdicis ducebatur, qui non prius ad secan-
dum & uerendum veniunt, quam loco affecto me-
dicamenta adbibuerint: quæ cum dixisset, du-
cibus copias per longiorem viam ducerent, impe-
ravit. Sequitur curatio rei cibariorum, ne multi-
tudinem militum lixarumque, atque adeo equos
ipsos & jumenta esca deficiat. Extremæ quip-
pe dementiæ fuerit immensam mortalium vim
sub signis circumferre, non comparatis antea
commeatibus, quorum inopia sèpenumerò facilius,
quam cladibus ipsis exercitus consumuntur. Veget. lib.3, cap.3. In omni expeditione
unum est & maximum consilium, ut tibi sufficiat
victus, hostes frangat inopia. Ante igitur quād
inchoetur bellum, de copiis expensisque solers de-
bet esse tractatus; ut pabula, frumentum, catena-
ræque annonaria species, quas a provincialibus
consuetudo depositit, matariūs exigantur, & in
opportunitis ad rem gerendam ac munitionis locis
amplior semper modus, quād sufficit, aggrego-
tur. Quodsi tributa deficiunt, prorogato auro
comparanda sunt omnia. Ratio ab eodem supe-
rius ibidem reddita. Sæpius enim penuria,
quād pugna consumit exercitum, & ferro saevior
fames est. Deinde reliquis casibus potest in tem-
pure subveniri, at pabulatio & annona in neces-
itate remedium non habent, nisi ante condantur.
Earum rerum provisa copia non valetudini tuen-
dæ solummodo, verum etiam declinantis legio-
nariorum querelis juriisque proficiet; cum li-
queat nihil magis, quam pabulationis, vel an-
nonæ inopiam pro obtentu accipi a militibus ex-
fuscatandi ventilandique æstus seditionum. Huc
etiam referas procurationem vestitus militaris;
ne miles algeat in castris, præcipue si per nivo-
sam hyemem est deducendus, juxta illud Vege-
tii lib.3, cap.2. Nec sanitati, nec expeditioni
idoneus miles est, qui algere compellatur. Harum
rerum immemores, aut in iisdem procurandis in-
diligentes Duces cum exempla alia, tum Cam-
bycis Persarum regis casus infelicissimus deterre-
re potest, qui ex opima feracissimaque regione pro-
gressus in Äthiopias steriles agros, eò miserri-
mos adegit milites, quod narrat Herodotus in
Thalia, ut decimum quemque fortiti ex omni
nume-**

numero verterent in alimentum. Expensarum porrò rationem, & numeri copiarum perspectam provisamque in antecesum habere Imperatorem necesse est. De iis in oppugnationem prefecturi exercitus nervis abundè a nobis est alibi agitatum. Non parcam hīc utranque rem Divino testimonio sancire. Et de sumptibus quidem sic legimus Lucæ 14. *Quis enim ex vobis volens turrim edificare, non prius sedens comparat sumptus, qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum: ne postea quād posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes, qui vident, incipient illudere ei dicentes, quia bic homo cœpit edificare & non potuit consummare.* Et iterum ibidem de idoneo copiarum numero: *Aut quis Rex iturus committere bellum adversus alium Regem non sedens prius cogitat si possū cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se? alioquin abduc illo longe agente, legationem mittens rogat ea, que pacis sunt.* In eo vel maxime differt ab obsidione oppugnatio arcium, quod hæc armorum ministerio, & militarium machinarum usu peragitur; illa verò etiam sine his exerceri atque intelligi commodè potest. Aperte ista distinguit Livius de Bell. Punic. lib. 4. *Ita consilio babito, cum omnis conatus ludibrio effet, absistere oppugnatione, atque obsidendo tantum arcere terra marique commeatibus hostem placuit.* Cohibeo calamum a commemoratione machinarum, accessum, aggressionum, & stratagematum, quæ Poliorcetigen, sive rem oppugnatoriam constituunt. Ea satis prolixam habent tractationem in propriis Titulis; hīc verò ea recoquendi nec otium suppetit, nec hujus operis ratio postulat. Licet autem omni armorum genere, urgeri oppugnationem leges permittant, fœda tamen quædam, & contra omnem humanitatis & urbanitatis sensum inventa non declinant folium, verum etiam abhorrent paulo cultiores gentes. Pudet me referre cadavera & humana excrementa in hostes jacta, quod Bonfinius memorat Rer. Ung. dec. 3. lib. 3. *Vasorum circiter duo millia tabidis cadaveribus, humanisque excrementis completa, in hostem emissæ, ut eum perniciose factore conficerent: ex quo factum est, ut præteterimo odore omnibus fere dentes caderent nutarentve.* Apage sordes pestesque, a quibus omnis abhorret humanitas; & quibus honesti Martis Genius non modo non indiget, sed indignatur. Vide *Obsidio*.

OPPUGNO, as. Contra pugno. Cic. pro Sextio: *Domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu, Clodiano.*

OPPUGNATOR, oris. Qui oppugnat. Cic. pro Corn. Balb. *Atque utinam qui ubique sunt propugnatores hujus imperii, possest in hanc civitatem venire, & contra Oppugnatores Reipublicæ de civitate exterminari.*

OPTICA. Facultas est una ex Mathematicis, quæ directos considerat radios, ex quo ædificiorum normam & superficierum & corporum generatim frontes, lateraque, prout in visum cadunt, habet perpenſa. Nullatenus ignoranda est machinariis bellicis, quemadmodum Scriptores Polemici statuunt.

OPTIO, onis. Quinam sit militæ gradus clarè tradit Festus: *Optio qui nunc dicitur, antea dicebatur Accensus. Is adjutor dabatur Cen-*

tariioni a Tribuno militum; qui ex quo tempore, quem velint Centurionibus permisum est optare, & nomen ex facto sortitus est. De iisdem Vegetius lib. 2. cap. 7. *Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus ægritudine impletis, hi tanquam adoptati eorum atque vicarii solent curare.* Ex quibus locis videtur clarè deduci, potestatem subrogandi aliquem Centurioni, vel Decurioni, antiquitùs penes Tribunum fuisse; eumque militem subrogatum Accensum fuisse dictum. Cum verò ipsis Centurionibus aut Decurionibus indulta esset facultas subrogandi ac veleti adoptandi; tunc verò non amplius Accensos illos, sed Optiones fuisse nominatos, qui alio nomine Subcenturiones indicantur, ut prudenter existimat Lipsius, trahitque ex illis verbis Livii lib. 8. *Centurioni primi pili permisum erat a Consulibus, ut Subcenturionem quem vellet, legeret.* Eam præfecturam per facetiam aliò transtulit Plautus in Asin. *Optionem tibi sumito Leonidem.* Eadem fermè de Optionibus habet Varro lib. 15. de L. L. Sunt qui Optionem confundant cum Tesserario; idque per occasionem duplicitis prisci lapidis, in quorum primo sic legitur *TESSE RARIO. OPTIONI. FISCI. CURATORI.* Alterius verò hæc est sententia; *IN EIS TESSERARIO. OPTIONI. VEXILLARIUS.* Sed eos méritò irridet Salmasius ad Spartan. in vita Hadriani ubi clarè demonstrat in primo lapide designari militem ex Tesserario in Optionem primum promotum, ex Optione verò in fisca curatorem. Item in secundo lapide militem indicari ex Tesserario Optionem factum, ex Optione Vexillarium. A posteriorum verò temporum Scriptoribus Optiones vocantur Erogatores annonæ militaris, & qui sumptuum domesticorum curam habebant. Ita Procopius lib. 2. Wandal. cap. 20. & lib. 1. cap. 17. Item Cod. Th. 1. 1. 24. de Erogat. Milit. Annonæ. Insuper custodes carcerum, Optiones appellabant. Acta SS. Perpetua, & Felicitatis: *Pudens miles Optio præpositus carceris.* S. Eulogius in Epist. ad Alvarum: *Cum me furibundo Optio præsidialis carceribus applicaret.* Vide Salmasium in Hadriano. Juverit hic notare, castrenses & militares appellationes plurimas ad indicanda nomina & officia magistratum civicorum postea fuisse translatas. Observavimus id in dictione Miles, ubi animadvertisimus tempore Cæsarum & Principum Byzantinorum, atque adeo apud Scriptores rerum Francicarum, præsertim tempore Philippi Augusti, Milites, Militiam, Militare fuisse passim usurpata pro ministris urbanis, qui erant in officio Palatii. Item saepe legimus in officio, sive apparitura Præfeti Prætorio non pauca Magistratum nomina desumpta ex catalogo castris ornamenti dignitatum, ut præsertim in voce *Optio* ex allatis superiùs testimoniis fit manifestum. Creditum quippe fuit ad quandam pertinere amplitudinem & splendorem multiplicis urbani Magistratus, ut ea officia & ministeria a bellicis appellationibus ornamenti speciem quandam & decus acciperent. Id ipsum etiamnum usuvenire constat in officiis & apparituris præcipiotorum Magistratum. Ordines quippe satellitum, militari vocabulo dicimus *Compagnie di Sbirri*: ipsos satellites vocamus *Soldati*: horum verò Duces & Præfectos *Capitani, Caporali.* Operæ pretium fuerit id observasse ad intelligentiam Scriptorum, qui per eas

eas ætates floruerunt, atque adeo plurimorum apud nos titulorum, cujusmodi sunt, Cornicularii, Adiutores, Commentarienses, Principes, Stratores, aliarumque ejusmodi appellationum, quæ e castris & militia ad Magistratus civicos sunt propagatae.

OPTIONATUS, us. Dignitas & officium Optionis, Festus.

ORATIO FUNEBRIS. Vide *Laudatio Funebris*.

ORATOR. Legatus, Nuncius, Internuncius. Vide *Legati*.

ORATOR. Pro viro eloquentia præstanti. Vide *Eloquentia, Allocutio militaris, Literæ*.

ORBIS, is. In foro bellico multiplex est dispositio aciei militaris. Salust. *Romanî*, inquit, veteres novique scientes bellî, si quis locus aut casus coniunxerat, Orbes fecere; atque ita ab omnibus partibus simul testi & instructi hostium vim sustinebant. Est igitur primo Orbis deposita bellatorum manus, quæ calecente pugna insurgens se agit in gyrum, mediosque hostes includens, ita eosdem arctat, ut nec satis tractare arma, nec promptè possint effugere. Iterum Orbis dicitur, cum in unum milites coeunt & constipantur, qua ratione facilis se adversis hostes tueruntur; collectique in globum, licet majori numero circumventi diutius hostiles impetus sustinent, & irrumpentium vim remorantur. Milite sic in gyrum acto, prævalidas hostium incursiones a suis militibus retardatas refert Cæsar. Eadem consilio opportunitate usum fuisse Philippum Macedonem, adversus Illyrios, & Xantippum Lacedæmonem adversus Marcum Attilium Regulum scribit Frontinus. De Orbe ita scribit Vegetius lib. 1. cap. 26. *Jubetur etiam ut instruant Orbem, quo genere cum vis hostium interruperit aciem, resisti ab exercitatis militibus consuevit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & grave discrimen immineat.* Cæsar lib. 4. *Cum illi, Orbe facto, se se defenderent. Et lib. 5. Cum propter longitudinem agminis, minus facile per se omnia obire, & quid quoque loco faciendum esset, providere Legati possent; jusserunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent, atque in Orbem consistenter quod consilium eti si in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommodè accidit; nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit, quod non sine summatiore ac desperatione id factum videbatur.* Item Hirt. de Bell. Alex. *Legio trigesima sexta magnis hostium copiis circumdata, præsentissimo animo pugnans in Orbem se recepit ad radices montium.* Ammian. lib. 29. *Prælio atruci commisso, ferocienibus Barbaris ultra modum, aciem in rotundo habitu figuratam opponit.* Notandum est cum Æliano, figuram orbicularem aptissimam esse ad fraudem. Cum enim media parte sit patens, & extremis paucos ostendat, occultat numerum militum, & dum parvas esse suas copias studet ostendere, decipit confisos hostes. Generatim quippe, ut idem Scriptor docet, quæ in orbem globumque formantur, parva videntur esse; quod si explicentur, se porrigunt in duplum. Manifestum id sit in columnis, quæ cum in orbem se colligant, undecunque aspiciantur, dimidia tantum sui parte se exhibent, aliam penitus occultant. Concludit autem Ælianus optimum esse instruendi artificium, ut plus inferas adversariis copiarum, quam primo aspectu ostendas.

ORDO MILITARIS IN ACIE. Quod Imperatorem attinet, medium in acie locum, sed prope tergum potius inclinatum supremos armorum Duces plerunque servasse legimus, & cum selectissimis quibusque juxta aquilas triariorum receptos. Virgil. l. 9.

medio dux agmine Turnus

Veritur arma tenens.

Salustius etiam de Catilina: *Ipse cum libertis propter aquilam assedit.* Legati similiter & Tribuni ferè prope Imperatorem, ubi honestissimus erat locus, agebant. Sic tamen observatum id fuit, ut si ratio, aut studium præbendi reliquis exempli strenuitatis, & famæ acquirendæ, vel præfens causa, & opportunitas alias mutare sedes suaderet, nihil moræ fuerit in Imperatore, quominus in primas etiam acies interequitando pugnandoque excurreret. Sic Livius de Camillo lib. 6. *In equum infilit, & ante signa obversus in aciem ordines interequitat.* Non absimili forma Salustius de Catilina: *Centuriones omnes lectos, & evocatos, præterea ex gregariis optime quemque armatum in primam aciem subducit.* Ipsi verò milites sic erant assueti, ut suos quisque manipulos vel centurias, inibique suam singillatim stationem noscerent. Sic enim Livius lib. 9. *Crebro decurrere milites cogebant, ut tyrones affuerent signa sequi, & in acie cognoscere ordines suos.* Et iterum ibidem: *Sed signa undique coabant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ, jam sine præcepto ullius, sua sponte struebant aciem.* Imperatum etiam sèpius legimus, ne quis militum ultra passum unum lineam progresseretur: atque id capitali etiam poena sanctum. Tacit. lib. 13. Ann. *Qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat.* Quod de Romanis confirmat etiam Josephus lib. 5. Excid. *Leges Romanae semper eum, qui vel leviter ordine excecerit, morte puniunt.* Habebanturque fere pro desertoribus ejusmodi milites, juxta testimonium Taciti lib. 1. Ann. *Vexillum ad ripam verit, pro desertore fore clamitans, si quis agmino decessisset.* Levior tamen quandoque poena lineam in acie transgredientibus irrogata legitur, sic enim habetur apud Livium Epit. lib. 56. *Quem militem extra ordinem deprendisset, si Romanus, vitibus, si extraneus, fustibus cædit.* Apud Græcos autem id genus palam dedecorosum, & ignominia notatum offendimus. Colligitur id ex Demosthene. Orat. de Rhodior. libert. *Vos, eum, qui præscriptum a Duce ordinem deseruerit, infamem judicatis esse debere, nec ullam Reipublicæ partem attingere.* Quam ob causam nihil demireris in tantum Græcorum Romanorumque gloriam floruisse. Suo certe imperio, ac splendore nominis erant dignissimi, qui ista aliis levia & neglecta, aut tam exactè diligenterque servarent, aut violata, tanta voluerint disciplinæ severitate puniri. Jam verò paginas implere possem, si aggrederer exemplis ostendere, quam magni momenti sit, ordines recte distribuere in progressu & acie militari. Audi Vegetium præcipientem l. 1. c. 26. *Nihil magis prodeesse constat in pugna, quam ut assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines servent, nec ultra quam expedit, aut congregent agmen, aut laxent.* Nam ut constituti perdunt spatia pugnandi, & sibi invicem impedimento sunt; ita rariores atque interlucentes aditum perrumpendi hostibus præstant. Qui ordinem

nem non servasset apud Romanos , si Romanus erat , ut superius est dictum , vite , si extraneus , fuisse cædebatur . Compertum id habemus ex Diodoro & Livio . Idem sancivit exemplis iteratis Scipio apud Numantiam . Sed observa cum Steuvechio ipsam quandoque optime digestam ordinationem florentissimis copiis exitio fuisse , coactis succumbere tergumque iis vertere , qui nullam servarent ordinis disciplinam . Sensit id non levi suorum damno Cæsar dimicans adversus Afranianos , de quibus ita scribit l. 1. de Bell. Civ. *Genus erat pugnae militum illorum , ut magno impetu primò procurrerent , audacter locum caperent , ordines suos non magnopere servarent , rari dispersique pugnarent .* Et paulo post . *Hæc tamen ratio nostros perturbat insuetos bujus generis pugnae .* Ad hanc formam præliabatur Aeneas in supremo patriæ discrimine apud Virg. l. 1. *Aeneid.*

Arma amens capio : nec sat rationis in armis . Hinc etiam licet addiscere , ipsa non fallendi præcepta nos fallere ; nihilque esse tam recto iudicio deliberatum atque prescriptum , ut idem interdum corrigi , diffingi , mutarique non suadeant subiti eventus . Serviendum proinde temporis est , & pro re nata , ut ratio postulat , arripienda consilia ; cogitandumque non Legiflatorem ullum , non ullum sapientissimorum hominum cœtum tanta rerum intelligentia præditum esse , ut prænoscere omnia casusque omnes occupare in qualibet præscriptione & ferendis legibus possit .

ORDINARIIS MILITIBUS. Dicuntur ab ordine . Hic vero est rerum distributio , & apta ad uniuscujusque locum collocatio . Hinc Latinè Ordinarium dicimus , quidquid recta ratione est dispositum , & ordinem servat . Vitruvius lapides ordinarios in structura dixit , exactos ad normam , respondentes ad perpendiculum , ordine demum coagmentatos . Columella aliisque Scriptores de re rustica vites , & arbores ordinarias appellant consitas ordinatim in quincuncem , vel aliam distributionem juxta leges agriculturæ . Ut proprius ad rem nostram accedam , pugiles ordine & lege servata dimicantes ordinarios nuncupat Svetonius in Augusto c.45. *Spectavit studiissimè pugiles , maxime Latinos , non legitimos modo , & ordinarios , quos etiam cum Græcis committere solebat ; sed catervarios quoque oppidanos , inter angustias vicorum pugnantes temerè , ac sine arte .* Ubi nota , catervis , que disiecti sunt pugnantum globi , opponi ordinarios , eosdemque vocari legitimos : ut enim legitimi a lege servanda , sic ordinarii a tuendo ordine nominantur . Ut autem etiam hoc Grammaticorum gratiâ adiiciam , suspicari subit , ordinarium positum aliquando fuisse pro morigero , sive aliorum imperia peragente . Sic enim scribit Ulpianus in L. Item apud Labeonem . §. Prætor ait , si quid aliud . ff. de injuriis , *Etenim multum interest qualis servus sit , bona frugi , ordinarius , dispensator : an vero vulgaris , vel media frugis , an qualis qualis .* Ubi nihil obstat , quominus servum ordinarium plane exponam suum in formulatu ordinem custodientem , nec immiscentem se aliorum muniis , suosque transfilientem cancellos : nihilominus non sum vehementer alienus , ut ordinarium eo in loco sumam pro morigero , sive auscultante dictis , & herilibus impe-

riis parente servulo . Neque ad hanc conjecturam inducerer , nisi legisem verbum , *Ordino* pro Latinorum verbo *Jubeo* usurpari a Latino Interprete Dictys Cretensis in Præfat . *A quibus ordinatus est ut Annales belli Trojani conscriberet ; ubi planissimum est , Ordinare sumi pro Jubere , & trito apud Italos verbo Ordinare pro Comandare .* Verùm modus , inquires , pudorque fuerit , in re nihil tam longas inßandi tibiias . Ego vero sic a diverticulo ad rem castrensem revocabo animum , ut iterum aliquid negotioli Grammaticis eventilandum exfuscoitem . Res est aperta , ordinarios genus esse militum . Nec vero tamen ita liquidum est , utrum a tuendo , servandoque ordine potius dicantur , quam ab infimo militiae ordine . Mihi certe res est comperta , a militibus ordinariis fluxisse exculcatam populari sermone vocem Italorum *Ordinario* , pro consueto , vel mediocri , & vilioris notæ : juxta quam usurpationem vulgo dicimus , *Ingegna Libro , Pensiero Ordinario , & similia .* Neque enim vox Latina Ordinarium pro consueto , vel mediocri , exemplum habet , quantum ego pervidere lectitando potui apud probatos Latii Scriptores , nisi forte ubi memorant milites Ordinarios . Forte autem , & per dubitationem dixi ex Festi sententia , qui ordinarium militem exponit manipularem infimi ordinis : sic enim Festi Epitomator : *Sunt quidam etiam , qui manipularem eum , qui infimi ordinis sit , appellatum credant ordinarium .* Favet Festo Vopiscus in Bonoso : *Militavit primùm inter ordinarios , deinde inter equites , duxit ordines , Tribunatus egit .* Quibus verbis Historicus diserte distinguit inter ordinarios , equites , & ordinum Ductores , ut prorsus insinuare videatur , ordinarios fuisse milites gregarios , vel gregales . Sed ecce tibi Vegetum , aliasque in adversam partem trahentes appellationem ordinariorum . Sic autem Veget. lib. 2. cap. 7. *Ordinarii dicuntur , qui in prælio primos ordines ducunt . Quid apertius ? Et cap. 8. Decem Centuriae cohortis prima a quinque ordinariis regebantur .* Eccos tibi ordinarios , non manipulares infimi ordinis , nec gregarios milites , sed ordinum Ductores . Dum vero ad Vegetum inclinat animus , ut ad Festi sententiam iterum relabar , facit Catonis authoritas , qui in ea ratione , quam scribit de suis virtutibus contra Thermum , ita loquitur : *Quid mibi fieret , si non ego stipendia in ordine omnia ordinarius meruissent ?* Agnosces hic , pro eodem haberis a Catone Ordinarium , & stipendia merentem in ordine , id est gregarium manipularem . Adde Frontinum lib. 4. Stratag. cap. 1. *Q. Metellus Cos. quamvis nulla lege impediretur , quin filium contubernalem perpetuum haberet , maluit tamen eum in ordine merere .* Ubi iterum ordinarii ipsissimi sunt in ordine stipendia merentes , id est manipulares & gregarii . Salmasius ad Capitolin. in Maximin . sic rem conatur componere , ut existimet ordinarios fuisse Ductores , non quidem centuriarum , cum aperte ex eodem Capitolino distinguantur Centuriones ab ordinariis , sed manipulorum , qui per ea tempora decem regebant milites . Conjectat etiam nullo quidem Magistratu extra prælium aleam functos ordinarios ; fed ad ipsum prælium , jussu Centurionum , paucis militibus præfectos , in conflictum eisdem rapere consuevisse ad primos hostium impetus perrumpendos . Juxta hanc vero

verò Salmasii conjecturam ordinarii in castris & extra prærium gregarii sunt; in solo prælio aliquā gaudent præfecturā. Verūm hoc plane nouum in militia Romana; & nisi alij juvetur Scriptorum adminiculis, debile & infirmum. Vide eundē Salmasium etiam ad Vopiscum in Bonoso.

ORDINARIJ. Alia notione dico hic Ordinarios, qui singulos ordines vel versus ducunt, in iisque ante alios collocantur. Equitum turmæ, & pedum centuriæ præter bellicos magistratus, quibus subiiciuntur, habent etiam tum in acie, tum in militari progressu & inter commeandum dele-

tos milites, qui singulis ordinibus vel versibus, Italīs filiis, præficiuntur. Versus autem illi ordinis que se fēnos, octonos, denos fere comprehēdunt milites. Hos vulgo dicimus *Capifila*. Eos, inquam, non defugerim appellare Ordinarios, quoniam suum quique ordinem vel versum videntur ducere, & interdum etiam ordinare; licet ea curatio propriè ad instructorem pertineat. Iis nullum est in socios imperium aut potestas, neque illis in itinere præeunt, verūm ad significationem honoris primum in ordine, versu, vel linea, obtinent locum; ut etiam Capita versuum vel linearum militarum commode dici possint. Quodsi eosdem Antistites vel Præstes nominaveris, noveris meum quoque in ci-
sta numerari suffragium. Neque enim Antistites vel Præstes quidquam rei sunt aliud, quam qui ante alios, vel præ aliis stant. Scio ad rem sacram deflexos Antistites; verum juris, eloquentiæ, sapientiæ Antistites dixerunt etiam viri docti. Præstes autem dicitur ut Antistes, si Festo credendum; licet Ovidius aliud thema accersat Fast. 5.

*Præstitibus Majæ Laribus videre calendæ
Aram constitui, parvaque signa Deum.*

Et mox,

*Causa tamen positifuerat cognominis illis,
Quod præstent oculis omnia tuta suis.*

Eosdem postremo appellatione Græca non insci-
tè vocaveris Acrostichios, quæ vox Latinè si-
gnificat capita ordinum, seu versuum, ab ἄρσε, summus, sinos, versus. Sicut enim versus apud Latinos, ita sinos apud Græcos non carmen solummodo, vel poeticam modulationem significat, verūm etiam ordinem, lineam, & mensuram. Cæterum non sum nescius Acrostichia usurpari potius frequenter pro primis versuum, sive carminum literis, quorum primæ cum sequentibus ita necuntur, ut certas quasdam dictiones faciant, ut legitur in quibusdam Ennianis, & Sibyllinis. Celebratur autem in primis oratio Sibyllæ Erythrææ, quæ oritur ex capitibus ver-
sum, qui leguntur in Carmine de extremo hu-
mani generis judicio. Dictio autem, quæ ex illis initialibus enascitur, hæc est: ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ
ΘΕΟΤ ΤΙΟΣ ΣΩΤΗΡ. Jesus Christus Dei filius Servator. Referuntur prædicti versus ab Eusebio in vita Constantini. De Acrostichiis in, Canticis Ecclesiæ ita Constitut. Apost. lib. 2. cap. 57. apud Macros: Alius quidem psalmos Da-
vid canat, populus verò initia versuum, quæ dicuntur Acrostichia, succinat.

ORDINATIO, onis. Distributio militum, copiarum instructio. Vide *Acies*. Vegetius ad rem ædificatoriam & munitoram transtulit: Propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione construetum vel machinas moverit admovere &c.

ORDINATOR; oris. Instructoř aciei. Ad rem fo-
rensem transtulit Seneca Epist. 110. *Advocato &
litis Ordinatori*.

ORDINEM DESERERE. De iis veteri adagio dicitur, qui commissum sibi munus negligunt, suaque socordia non sibi solum sed universis obſunt. Trahitur ab acie, in qua diligenter custodiendi sunt ordines a militibus, in quo etiam leviter peccantes ingenti. sunt universis copiis detri-
mento; quamobrem desertores ignominiosissimi habentur apud militares viros. Meminerunt hu-
jus adagii Plato, Tullius, & alii.

ORDINES. Copiæ, vel numeri militares, dicti ab ordine, & recta collocazione, aptaque militiæ disciplina. Frontinus lib. 1. cap. 11. ordines a Centurionibus distinguit; sic enim habet: Imperavit Tribunis & primis Ordinibus, & Centurionibus. Ubi etiam nota ordines pro ordinariis positos. Crediderim itaque, ordines, sive ordinarios ante ipsam aquilam, & in prima stantes acie dimicare consuevisse. Reliqui verò Centuriones, juxta suam quisque centu-
riam decertabant. Alcidamas Rhetor dictos or-
dines refert a certa quadam figura serieque dis-
positorum militum, cuius inventorem facit Nestorem: alii tamen eam figuram a Palamede in-
ventam tradunt tempore belli Trojani.

ORDINES, seu *VERSUS REMORUM IN NAVIBUS*. Vide *Triremis*.

ORDINES SACRI MILITIM EQUESTRIS. Præfari hic quædam mihi de milite necesse est. Scriptores inferiorum temporum ministros Palatii Augu-
sti, & quoquo modo in aulis Principum ope-
ram suam locantes, frequentissimè milites appellant. Idem militare passim dicunt quovis urba-
no, civico, vel domestico officio apud Magnates defungi. Chart. Alberti Imperat. apud Can-
giū: *Ipsum in nostrum familiarem & militem
duximus assumendum, volentes ut ubiunque
locorum, quæ Romanum profitentur Imperium,
nostrorum familiarium & militum prærogativa,
gratis, libertatibus, & juribus perfrui debeat.* Et quidem tam latè pervagatum est militis & militiæ nomen, ut qui legum studiis navarent ope-
ram, milites literati, qui Ecclesiarum negotia, procurarent, milites Ecclesiastici dicerentur. De postremis hisce Charta Philipp. Reg. Franciæ.
*Ab antiquo septem sunt milites in Ecclesia Lug-
dunensi, pro juribus Ecclesia defendendis, &
negociis ejusdem Ecclesia feliciter promovendis.* Nos verò volentes inibi cultum augmentare Di-
vinum, pro salute animæ nostræ, ac charissimæ
consortis nostræ Joannæ quondam Franciæ Re-
gine, tres novas perpetuas & liberas ibi funda-
mus militias. Et infra: *Quos tres milites, fi-
deles, & familiares nostros, esse volumus Cle-
ricos, ac de nostro & Regum Francorum confilio.* Quos hic milites & militias dicit, vulgo Præ-
bendatos & Præbendas appellamus. De literati
verò militibus Matth. Paris. anno 1251. Hen-
ricus de Bathonia, miles literatus, legum terra peritissimus. Et anno 1252. Miles literatus Ro-
bertus de la Ho, cui Rex commiserat testam
Judeorum, & sigilli sui. Ab officio & potesta-
te Palatina & civili ex usu ejusmodi aularum &
Palatii Augusti transferunt in castra voces Mi-
lies & Militia. Id verò factum per occasionem
Principum, qui famulos suos, & ministros no-
biles, ob præmium virtutis, donabant militari-

gin-

cingulo. Atqui hic iterum observa ita donatos cingulo, & in equestrem ordinem ascitos, antiquitus eodem nomine fuisse milites appellatos. Leges autem admodum frequenter milites creatos, in milites adoptatos, pro in equestrem ordinem promotis. Adam. Brem. c. 153. *Cum omnes, qui erant in Saxonia clari & magnifici viri, adoptaret in milites.* Proinde tria olim significasse dignoscimus militem & militiam: exercitationem bellicam, officia palatina vel civica, & inaugurationem in equestrem ordinem.

2. His ita stabilitis, antiquissimum fuisse multe statuunt, & a supremo Numinе consecratum ritum creandi pronunciandique militem gladio & balteo. Sic enim Deus apud Iсаiam cap. 45. Cyrum alloquitur: *Accinxi te, & non cognovisti me.* Et Machab. 2. cap. 15. Extendisse autem *Jeremiam dextram, & dedisse Iudea gladium aureum, dicentem: Accipe sanctum gladium, manus a Deo, in quo deicies adversarios populi mei Israel.* Adde his plurima, quæ sacri Interpretes ad loca prædicta attexunt. Vide præser-tim Lorinum in psalm. 44. Verum ejusce moris commendatio & laus eximia illa est, quod Deus ipse gladio dicatur accinctus, & quasi inaugurationem equestrem exemplo suo nobilitasse psalm. 44. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime.* Ubi more Regio summus rerum Conditor ipse se gladio balteoque præcinctus; ut pote qui supremam in omnes potestatem exercet, nulli secundus viribus aut dignitate. Divinitus præmonstratam inaugurationem equestrem certis postea notis ac ceremoniis humani Principes insigniverunt. Supervacaneæ tamen est operæ equestrium sacrorum Ordinum originem repetere ab equestri ordine veterum Romanorum. Licet enim, quemadmodum observat Seldenus de Titul. Honor. inferiorum temporum milites, sive equites sacrati proximè respiciant Principes, sicut Romani equites primi erant a Senatoribus, reliqua tamen ferè dissentiant. Sed neque ad hanc originem advocanda Veterum institutio, non nisi prævio sacramento in Tribunorum verba adgendi tirones, qui porrò de eorum manu cingulum caperent. Sunt enim hæc non peculiaria hujus ordinis, sed plane communia militiam quomodolibet capessentibus. Ad Germanos aliosque Septentrionis populos eam alii originem referunt: quo trahunt verba Taciti de Mor. Germ. *Tum in ipso concilio vel Principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque juvenem ornat.* Hæc apud illos toga, bic primus juvenes bonos. Verum hæc rudimenta & adumbrationes fuere equestris sacræ militiae, quam constat post longam sacerdorum intercapelinem sua auspicia habuisse.

3. Id autem in Anglorum maxime Regum curia, certis quibusdam sacrificisque ritibus peragi solitum, nec nisi expiato prius confessione noxatum animo, & nocte solida inter sacras preces protracta, clarè per hæc verba docet Ingulfus: *Anglorum erat consuetudo, quod qui militie legitimè consecrandus esset, vespера precedente diem sua consecrationis, ad Episcopum, vel Abbatem, vel Monachum, vel Sacerdotem ciliquem, contritus & compunctus de omnibus suis peccatis confessionem faceret, & absolutus, orationibus, & devotionibus, & afflictionibus deditus in Ecclesia permotaret.* Is crastino quoque Missam

auditurus gladium super Altare offerret, & post Evangelium Sacerdos benedictum gladium collo militis cum benedictione imponeret; & communicatus ad eandem Missam sacris Christi mysteriis, denuò miles legitimus permaneret. Quam sedulo probi mores vitæque sanctitas, & plurima vigilatim pietatis officia in sacros Ordines militares proxime recensendis commendarentur, vide in Tit. Religio, ubi egi de Gulielmo Comite Hollandiæ in equestrem ordinem relato. Alius erat ritus, aptequam militiam quispiam adipisceretur, ut prius ingredeleretur balneum, lotusque inde prodiret, non tam corporis, quam animi maculis expiatis. Hist. Caroli VI. Francor. Regis: *In hoc statu cum matrem usque ad S. Dionysium conduxissent in secretioribus locis, nudè in preparatis balneis se mundarunt.* Eum morem ab Hispanis in Americanas etiam provincias inductum fuisse necesse est, si adhibenda est fides. Josepho Acosta lib. 7. Historiæ Indicæ cap. 27. ubi scribit, Magnates & Proceres Mexicanos nonnisi a Sacerdotibus lotos prius filios suos munire cingulo militari. Hinc habemus Equites Balneatos dictos: apud Italos Cavalieri bagnati. De quibus ita scribit Franciscus Sacchetti Novell. 125. *Li Cavalieri bagnati si fanno con grandissime ceremonie, e conviene che sieno bagnati, e lavati da ogni vizio.* Hæc verò lotionis & balneariorum consuetudo observatur præcipue in Anglia, ut scribit Nicolaus Uptonus lib. 1. de Milit. Offic. cap. 3. Prodeentes verò à balneis tirones, depositis prioribus vestibus nova accipiebant vestimenta. Hist. Caroli VI. Regis Francor. *Indumentis predictis exuti, mox vestimentis novæ militiae adornantur.* Sed omnium enucleatissimè de ritu Anglico Joannes Monachus apud Favinum, ubi de Gaufrido Andegavensi creato equite: *Illucescente die altera, balneorum usus, uti tyrocinii suscipiendi consuetudo expostular, paratus est. Comperto Rex a cubiculariis, quod Andegavensis, & qui cum eo venerant, ascendissent de lavacro, jussit eos ad se vocari. Post corporis ablutionem ascendens Comitis Andegavorum generosa proles Gaufridus, byssō retorta ad carnem induitur, cyclade auro texta supervestitur, cblamyde conchylii & muricis sanguinetiuta tegitur, calceis bolofericis calceatur, socularibus in superficie leunculos aureos habentibus munitur. Ejus verò consuales, qui cum eo militie suscipienda munus expectabant, universi byssō & purpura innovantur.* Enarrat adductos postea equos, arma allata, & quidem appensum humeris scutum, impositam galeam, loricam duplicatam, calcaria aurea, lanceam, ensim ad ornatum & munimentum fuisse additum. Addunt alii eorum insigne fuisse institam ab humeris dependentem coloris candidi; sed & partem solennitatis fuisse convivium, ubi coquorum magister, ostendo illis cultro, comminabatur abscessurum se iisdem calcaria, nisi piè sanctèque fidem servassent. Recensetur denique inter ceremonias institutionis equestris alapa incussa. De hoc ritu vide Titulum singularem Alapa militaris. Creati demum milites post amplexus & impressa oscula dimittebantur: Bernard. Tass. Amadig. Cant. 1.

*E pregò l'nuovo Rè, ch'al suo Donzella
L'ordine desse di Cavaleria,
Che non era men nobile, che bello;*

*Nè meno ornato di virtù nata ;
Ch' à quest'effetto dal materno bostello.
Condotto ivi l' havea per lunga via ;
E di man d' altro Prenc e havea giurato
L' ordine non pigliar tanto honorato .
Lisuarte , che gentil' era e cortese
Vago di sodisfare al suo desire ,
Tolta licenza pria del Rè Scozese ,
E quello detto a lui , che si suol dire ,
Gli diè l' ordine degn o ; e da lui prese
Il giuramento , a cui contravenire
Non lece a Cavaliero ; e lieto molto
L' abbraccio stretto , e lo baciò nel volto .*

4. Ad similem formam Pontificem Romanum consecrass e in milites , Cæsares , Reges , magnosque Principes , legitur in Cærimoniali Romano , & apud Ughellum Tom. 1. part. 1. *Gla-
dio tunc ab altari desumpto miles præcingebatur .* Joannes Sarisberiensis lib. 6. Inolevit consuetudo solemnis , ut ea die , qua quisque militari cingulo decoratur , Ecclesiam solemniter audeat , gladioque super altare posito & oblato , quasi celebri professione facta scipsum obsequio altaris devoveat , & gladii , id est officii sui jugem Deo spondeat famulatum . Petrus Blesensis Epist. 94. Sed & bodie tyrones enses suos recipiunt de altari , ut profiteantur se filios Ecclesie usque ad bonorem Sacerdotii , ad tuitionem pauperum , ad vindictam maledictorum . Tassus Cant. 11. de Gothe-
frido supremo Duce Crucesignatorum :

*Qui tace : & ei risponde . Hor ti sia noto ,
Che quando in Chiaromonte il grande Urbano
Questa spada mi cinse , e me devoto
Fè Cavalier l' onnipotente mano ;
Tacitamente a Dio promisi in voto
Non pur l' opera qu' di Capitano ;
Mà d' impiegarti ancor quando che fosse .
Qual privato guerrier , l' arme e le posse .*

5. Raimundus verò Montanerius , & Chro-
nicon Petri IV. Regis Aragonie diversum refe-
runt militaris inaugurationis ritum apud Reges Aragonie , & primarii ordinis proceres Hispanos . Neque enim illi ab Episcopo , vel Sacerdo-
te , accipiebant enses ; sed ipsi eosdem de altari su-
mebant , suoque aptabant lateri . Rodericus To-
letanus lib. 9. de rebus Hispanie : *Tertia die
ante festum S. Andreæ monasterio prope Burgis
celebrata Missa a Venerabili Maurizio Burgensi
Episcopo , & armis militaribus benedictis , ipse
Rex suscepit gladio ab altari , manu propria se ac-
cinctit cingulo militari .* Sed & miles a milite ac-
cipiebat cingulum , & in militarem cooptabatur ordinem . Chart. in Antiqu. Trecensib . Ita quod Nicolaus & ipsius liberi , & tota posteritas eo-
rundem masculina , quandocunque & a quocon-
que milite voluerint , militi cingulo valeant de-
corari . Idem a nobilibus foeminiis præstitum te-
statut Ordericus Vitalis lib. 11. *Siciliis quoque
Philippi Francorum Regis filia , que Tancredus
uxor fuit , Gervasium Britonem Dolensis Viceco-
mitis filium militem fecit , aliosque plures armige-
ros militaribus armis contra paganos instru-
xit .* Adumbratum id olim a Spartanis foeminiis , quæ , ut docent Plutarchus & alii , in aciem profecturos filios ipsæ armabant , sinistræ cly-
peum , ensem lateri eisdem aptantes . Moris etiam fuisse invenio , ut conjuges ipsæ viros , atque adeo nobilissimæ quæque virginæ & puel-
læ amatores suos armarent . Et de conjugibus

quidem hæc habet Ovidius Epist. Laodamiae .

*Ipsa suis manibus forti nova nupta marito
Imponet galeam , barbaraque arma dabit ,
Producetque virum , dabit & mandata reverti ,
Et dicet , referas ista fac arma Jovi .*

De puellis autem regiis . hæc invenio apud Aloy-
sium Pulcium Morgant . Cant. 15. de Orlando :

*Armossi tutto innanzi al Rè Pagano .
E Chiariella l' armò di sua mano .*

Et iterum ibidem :

*Fece si l' arme trovare e l' cavallo ,
E Chiariella sua sol volle armallo .*

De Equitibus aurei Calcaris , & quomodo mili-
tes aurea , vel inaurata acciperent calcaria , di-
xitius in voce *Calcar* . Non omittam subiicere
locum Nicolai Uptoni lib. 1. de Milit. Offic. cap. 3. ,
ubi militis , vel equitis instituendi plures modos
enumerat : *Creatur autem milites variis mo-
dis , videlicet per balneum , qui modus observa-
tur in Anglia & aliis regnis , ubi regnat pax .* Item creatur milites per aliquem Principem , seu
principalem Capitanum in villarum obſidionibus ,
caſtrorum , vel fortalitionum , & hoc diversis mo-
dis . Si foris affalus fuit , seu faciendus fuerit ,
tunc creandus in militem portabit gladium in ma-
nibus , de principali Capitaneo obſidionis petens .
ut ipsum creet in militem . Qui quidem Princeps ,
seu principalis Capitaneus capiet gladium prædi-
ctum de manibus ordinandi , & ipsum percutiet ,
dictum gladium tenendo ambabus manibus , cum
eodem , nominando eum militem sic percussum .
*Qui quidem Princeps tenetur alium veteranum
militem eidem assignare , qui sibi calcaria deaura-
ta preparabit , & secum transbit ad affalum fa-
ciendum . Item idem modus observatur in creatio-
ne militum ad mineram , sed veteranus ille , cui
novus tiro committitur , vigilabit nocte sequenti
cum suo tirone in minera supradicta . Item crea-
tur milites in bellis campestribus , ubi idem modus
creationis observatur , qui in affalibus exercetur .* Non supervacaneum fuerit adiungere , quæ in-
idem argumentum scribit Franciscus Sacchetti
loco superiori insinuato : *In quattro modi sono
fatti Cavalieri , ò solevansi fare (che dirò meglio)
Cavalieri bagnati , Cavalieri di corredo , Cava-
lieri di ſcudo , e Cavalier d' arme . Li Cavalieri
bagnati ſi fanno con grandissime ceremonie , e con-
viene che ſieno bagnati , e lavati da ogni vizio :
Cavalieri di corredo ſono quelli , che con la veste
verde bruna , e con la dorata ghirlanda piglia-
no la Cavalleria : Cavalieri di ſcudo ſono quel-
li , che ſono fatti Cavalieri , ò da popoli , o da Si-
gnori , e vanno a pigliar la Cavalleria armati , e
con la barbuta in testa : Cavalieri d' arme ſono quel-
li , che ſono fatti Cavalieri , ò nel principio della battaglia , ò nelle
battaglie ſi fanno Cavalieri : Qui a Sacchetto in-
dicantur equites vel milites di Corredo , ideo eo
nomine paſſim audiunt apud Etruscos Scriptores
veteres , quoniam cum equestri dignitate augen-
rentur , viris nobilibus & militaribus publicum
præbebant convivium , ut teſtantur Academicæ
à Furſure in dictione Corredo . Dicitur autem
Corredo , convivium , a concredio , vel corre-
dio , vel conragio , quæ verba ejusdem ſunt no-
tionis apud scriptores Latinos eorum tempo-
rum . Propriè verò Corredum explicari ſolet
præbenda , vel pensio , vel certa portio alimo-
niæ Monachis assignari ſolitæ . Monasticum An-
glicanum Tom. 1. Abbas & Monachi ejus le-*

ci per totum annum post obitum suum totum Corredum, sicut in vita sua perceperint, babere debent, quod alicui indigenti pro anima sua erogabitur. Corredum verò, vel Corradium ab edendo, vel radendo, vel rodendo dictum existimat Vossius. Ferrarius trahit ab arrhis nuptialibus; ex quibus Arredi & Corredi.

6. In equitibus instituendis nihil majori studio providebatur, quam ut ii solum eligerentur, quorum parentes viri nobiles & patritii extitissent. Hinc crebrò leges in memoris posteriorum temporum, milites eos duntaxat creandos, qui ex militibus essent geniti. Nam in jure Feudali miles est vir nobilis, ut notat Seldenus de Tit. Honor. p. i. c. i. Perrari verò exempli fuit, militari cingulo donari minime ingenuos. Legitur tamen interdum id factum, ac præser-tim in Constit. Friderici II. quam aliqui Conrado IV. attribuunt; ubi hæc leguntur: *Notum facimus universis, quod A. de N. Majestati nostra humiliiter supplicavit, ut cum fieri velit miles, & pater suus miles non esset, sibi exinde largiri licentiam dignaremur. Nos autem ut fidei suæ meritum & suorum per Imperialis gratia præmium imperialiter compensemus, de potestate nostræ plenitudine sibi concedimus potestatem, quod quanquam pater suus miles non fuerit, & nostris constitutionibus caveatur, quod milites fieri nequeant, qui de militum genere non sumuntur, ipse tamen de culminis nostri licentia decorari valeat cingulo militari, mandantes quatenus nullus sit, qui ipsum super hoc de cætero molestare vel impedire valeat aut præsumat. Sic etiam sèpe solo diplomatis Imperialis beneficio quandoque creatos equites extra dubitationem est. Eiusmodi diplomatum formulam refert Petrus Calefatus de Equestr. Dignit. Ubi verò aut periculosem aliquod certamen ineundum aut paulò celebrior habenda esset equestris decursio, arma bellatores solebant capere e manu amicissimorum, vel equitum virtute præstantium, atque adeo ab ipsis Regibus, & Cæsaribus tradita, & accincta pugnaturis. Observavit eum ritum Areostus Cant. 46. ubi ita scribit de Rugerio prodituro ad singulare certamen cum Rodomonte:*

*Gli sproni il Conte Orlando a Ruggier strinse,
E Carlo al fianco la spada li cinse.*

Bradamante e Marfisa la corazza

Pojo gl'havéano, e tutto l'altro arnese:

Tenne Astolfo il destrier di buona razza,

Tenne la staffa il figlio del Danese.

Ob hanc causam minimè mirum est egerimè tulisse equites veteres armorum amissionem. Neque enim alia fere arma gestabant, nisi quæ vel ab excellentium Principum manu accepissent, vel ipsis prostratorum hostium spolia & exuvias obtinuerent. Exorta autem inde ea consuetudo, ut amissis armis vacationem a militia sponte ad tempus susciperent; seque sacramento obstringerent, cassidem, scutum, gladium, & similia armorum genera non gestatueros, nisi quorum jacturam fecerant, strenuè dimicando, arma recuperarent. Prolixam exemplorum segetem suppetunt vates Italici. Duos eligam ex Areosto, alterum Cant. i. ubi de Ferrauto sic loquitur:

Nè tempo havendo a pensar altra scusa,

E conoscendo ben, ch'el ver li disse,

Restò senza risposta a bocca chiusa:

*Ma la vergogna il cor sì li trasse,
Che giurd per la vita di Lanfusa,
Non voler mai ch'altro elmo lo coprisse,
Se non quel buono, che già in Aspramonse
Trasse dal capo Orlando al fiero Almonte.*

Alterum Cant. ult. de Rodomonte:

*Quest'era il Rè d'Algier, che per lo scorso,
Che gli fe sopra il ponte la donzella,
Giurato havea di non porfi arme intorno,
Nè stringer spada, nè montare in sella,
Finche non fosse un'anno, un mese, e un giorno
Stato, come eremita, entro una cella.
Così a quel tempo solean per se stessi
Punirsi i Cavalier di tali ecceſſi.*

Postremò solemnis ritus deturbandi & dejiciendi milites de gradu militari erat per detractio-nem, vel abscissiohem ensis. Charta Jacobi I. Regis Aragoniæ: *Cum perventum fuerit ad ejus depositionem, ipsem cingat sibi ensem; quo facto, Princeps terræ, accepto cultello, in posteriori parte, idest supra renes, scindat ensis corrigiam omnino, de qua est accinctus, itaut corrigia incisa ensis per se cadat in terram; & sic ille, qui ante miles erat, pravis suis meritis exigentibus, de militia, qua prius decoratus extiterat, perpetuo sit depositus, & damnatus.* Verum de hoc ritu nos etiam alibi nonnihil diximus. Hæc, Lector, de inauguratione sacrorum Ordinum militarium generatim delibata satis habeas. Vide plura apud Selden. de Tit. Honor. Nicol. Uptonum de Militar. Offic. Villelm. Tyrium l. 18. Jacobum de Vitriaco Histor. Hierosol. De singulis ejusmodi sacris Ordinibus separatim sermonem instituere supervacaneum duxi, tum propterea quod ea tractatio non imparem fortasse nostro operi universo magnitudinem molis desiderat; tum ne actum agere videar, postquam operosè prolixèque de iis aliis scripserunt. Horum syllabum vide apud Bernardum Justinianum, qui hoc idem argumentum novissime diligenter copiosèque pertractat, adjecta etiam delineatione commemoratorum equitum cum peculiari cujusque habitu & insignibus. Vide apud nos Religio, §. 8. & Præfationem nostram ad Lectorem n. v.

O R E, æ. Pars illa freni, quæ inseritur ori, ex quo Ores nomen. Quemadmodum Aureæ dicuntur pars freni altera, qua aures alligantur. Titinnius in Setina: *Tantum gaudebit sibi permitti Orea.* Eadem voce utuntur Cæcilius, Cato, & alii antiquiores. Italis *Musoliera*, *Morso*.

ORGANEPTEC. Facultas Mathematicæ, ut dicitur, subalterna, eique subserviens in adornandis conficiendisque bellicis instrumentis, & machinis tam tectoriis, quam oppugnatoriis, quales sunt Tolenones, Sambucæ, Helepoles, Testudines, Onagri, Turres ambulatoriæ, aliaque ejus generis longè plurima, quas in desuetudinem abi-re jufferunt nostrorum temporum fistulæ chalybeæ, & machine fulminales. Latinè dixeris *Machinariam*.

ORGANUM, i. Latinè Instrumentum. Neque solum dicitur de pneumaticis, & hydraulicis, cuiusmodi Aristoteles vocat engibata, quæ compresso vel dilatato spiritu mirabiles motiones progignunt; ex quo musica quadam instrumen-ta, quibus concepto per folles spiritu, ac multiplicem in modum in disparem fistulas dispergitio-

derivatoque, diversimodus editur sonus, singulari nomine dicuntur Organa: veram etiam eam passim appellationem ad bellicas machinas indicandas usurpant omnes ferè rei militaris Scriptores. Vitruvius tamen lib. 10. cap. 1. inter organa, & machinas aliquid distinguit in hunc modum: *Inter machinas & organa id videtur esse discrimen, quod machina pluribus operibus, aut vi maiore coguntur effectus habere, uti balista, torculariumque præla: organa autem unius operæ, prudenti tactu perficiunt, quod propositum est; uti scorpionis, seu anisocyclorum versationes.*

ORGANUM DIABOLI. Novo horrendoque vocabulo meritis sic appellatur recens tormenti pulveraril genus, pluribus constans æneis tubis intra arcum clavis, & in idem centrum constipatis. Nimirum fatali machine prope fistularum spiracula applicito igne, fistulæ omnes pilas ferreas in modum grandinis continuò effundunt, & obvia quæque ineluctabili ruinæ diffingunt atque prosternunt.

ORNATUS MILITARIS. Vide *Luxus, Pictura inusta corporibus, Crispa, & Munditia armorum.*

ORPHNEUS. Unus ex quadrijugis equis Plutonis, de quo Claudian. de rapt. Proser. lib. 1.

*Orphneus crudele micans, Æthonque sagitta
Octor & stygii sublimis gloria Nycteus.
Armenti, Ditisque notâ signatus Alastor.*

ORTHIUM, aliis **ORTHRYUM CARMEN.** Memoratur a Gellio lib. 16. cap. 19. ubi tradit Arionem fidicinem, priusquam se in mare projiceret, id carmen sublatissima voce cantasse. Erat autem carmen aptissimum ad animos in pœnulum inflammandos. Dion vocat carmen Palladis, bellici ardoris incentivum. Alexander Macedo ad arma profiliuit, quasi Numine quodam corruptus, postquam idem carmen excepsisset a Timotheo, peritissimè illud modulante. Vide Beroaldum ad Apuleii lib. 10. & apud nos *Hormum Carmen.*

ORTHOGRAPHIA. A Vitruvio lib. 1. cap. 2. sic definitur: *Orthographia est erecta frontis imago.* Et quidem vocem Græcam Latinè reddas: Descriptio rei stantis, vel erectæ. Quid præstet in Architectura, præparandisque modulis in ædificiis tum civilibus, tum militaribus aptè expavit Barbarus: *Orthographia non minus frontis, quam laterum ereditio est, si quis vim verbi consideret, omnis enim a vestigio erecta magnitudo, juxta operis futuri rationem descripta, Orthographia vocari potest.* Describuntur ergo & rerum frontes extime, intimæ, lateralesque, secundum speciem operis propositi, sive Dorico, sive Iunico, sive alio genere uti velimus. Sed Vitruvius ad frontem respexit, tanquam ad nobiliorum partem. Hoc deformationis genus Italii vocant *l'Alzato*: & quidam etiam *Facciota*. Quid sit Orthographia in re scriptoria, monstrat Quintilianus lib. 1. cap. 7. *Quod Græci Orthographiam vocant, nos rectè scribendi scientiam nominamus.*

ORTHOSTATA, &c. Fulcimenta sunt, quæ ædificiis, vel machinis exteriori adjici solent, per modum pilæ arrectariæ, muris vel machinis adpactæ. Hoc fulcrorum genere debiliora membra, & præsertim anguli communiantur. De iis Vitruv. lib. 2. cap. 8. *Ita non acervatim, sed ordine stratum opus, poterit esse sine vitio sempiter-*

num; quod cubilia & coagmenta eorum inter se sedentia, & juncturis alligata, non protrudens opus, neque orthostatas inter se religatos labi patientur. Agit de iis Vitruvius etiam cum scribit de constructione Arietis. Orthostatae autem quasi rectæ ex Græco dicuntur.

ORYGES. Dicitur a Vitruvio lib. 10. cap. 21. pars illa testudinis arietaria, quæ acuminata ad similitudinem aratri muris immittitur ad eorum suffissionem, ex qua vocabulo nomen ex Græco. Vitruvii verba sunt: *Quæ autem testudines ad fodendum comparantur, Oryges Græcæ dicuntur.* Meminit etiam earum Hero de Machinis Bellic.

OSEA, &c. Vide *Hosa*.

OSBERGUM, vel **OSPERGUM.** Vide *Halperga*.

OSCULANA PUGNA. Festus. *Significatur viktos vincere: quia in eadem Valerius Levinus Imperator Rom. a Pyrrho erat vicitus, & brevi cunctem Regem devicerat. Ejus meminit Titinius hoc modo.*

Hec quasi Osculana pugna est.

Sed quoniam Festi textum mutilatum habemus, incertum relinquitur, quam ob causam ea pugna dicatur Osculana. Narratur quidem ea pugna in epitome Livii; sed nihil ibi de Osculana. Conjiciunt nonnulli pugnatum fuisse ad oppidum Auxium, & pugnam appellatam Auxianam; mox corrupta voce, Osculanam. Alii Asculanam primum ab Asculo nominatam contendunt; polstea vero Osculanam appellatam. Quod attinet rem ipsam, & victorias sæpe reportatas a victis, clarè id tradit Vegetius cap. 25. lib. 3. *Frequenter jam fusa acies dispersos ac passim (lego sparsim) sequentes reparatis viribus interemit.* Sæpe enim, ut dixit Virgiliius:

victis reddit in præcordia virtus.

Vide Frontinum lib. 2. cap. 5. & lib. 3. cap. 9. Appianus etiam de bello Hispanico simili pacto a Quinto Fulvio deletos memorat Segedianos, cum hi prospero primum cum Romanis congresu tumefacti, mox immisso ex inopinato a Romanis exercitu fusi sunt, & ex vitoribus victi creptam sibi de manibus vitoriam doluerunt. Sed plura habes super hoc argumento in Tit. *Desperatio*.

OSTENSIONALES MILITES. Memorantur a Lampridio in Alexandro Severo: *Milites, quos Ostensionales vocant, non pretiosis, sed speciosis clarisque vestibus ornabat, nec multum insignibus, aut ad apparatum regium auri & serici deputabat, dicens, imperium in virtute esse, non in decore.* Ubi primum observa cum Casaubono usitatissimam eo saeculo hanc vocem fuisse, cum tamen ejusdem præter Lampridium nemo ferè meminerit. Adverte etiam sic ab Historico id genus militum describi, ut pompatici ferè solidū & ad ostentationem producti in solemnitatibus, & festis diebus fuerint. Appellati vero Ostensionales ab ostensione, quo vocabulo lustrationem solemnem exercitus, vulgo *Mostra*, Latini dixerunt. Vetus inscriptio apud Salmasium ad memoratum locum Lampridii: **TEMPORIBVS CLAUDII TIBERII FACTA HOMINVM ARMIGERORVM OSTENSIONE.** Sunt qui Ostensionales Lampridii interpretantur milites honorarios, qui licet in aula sint Principum, belloque minus idonei, nihilominus muniuntur militaribus immunitatibus honoris gratiâ, gaudentque militiae proventibus, licet togati ipsi res urbanas procurent. Hoc genus militiae Ima-

gina-

ginarium vocavit Svetonius in Claudio cap. 25. *Instituit Imaginariæ militiae genus, quod vocatur super numerum, quo absentes, & titulo tenus fungerentur.* Dicimus autem Imaginariam militiam, quæ vera non est, sed ita concipitur animo, ac si vera esset. Ad hunc modum Jureconsulti dicunt Imaginariam locationem, Imaginariam apocham, solutionem etiam, contractum, divertium Imaginarium.

O STENSIO, onis. Pro recensione exercitus, *M ostra, Rassegna*. Vide *Ostensionales milites*.

O T I U M, ii. Vide *Labor. Luxus. Bellum externum*.

OVALIS CORONA. Myrtea erat. Ferebant illam Imperatores cum ovantes intrarent civitatem. Ovare autem eorum erat, qui bellum aut non ritè indictum, aut cum non justo hoste, servis nempe, piratis, humilique alio quovis hoste gesfissent; vel quibus victoria citra pulverem, ut dici solet, obtigerat. Iis myrtea corona mittebatur, ex Veneris scilicet arbore, ut vi-
ctoriae genus minimum virile & Martium nota-
retur. De Sabinis ovans Posthumius Tubertus eam coronam retulit, ut refert Plinius: *Belli-
cis se quoque rebus Myrtus inservit, triumphans
que de Sabinis Posthumius Tubertus in consula-
tu (qui primus omnium ovans urbem ingressus
est, quoniam rem leviter sine cruento gesserat)
myrto Veneris vicitricis coronatus incessit, opta-
bilemque arborem etiam hostibus fecit.*

O VATIO, onis. Pro tempore, quo gallinæ ova-
pariunt: Plinius 29. 3. *Tanquam congruere ova-
tionem etiam serpentium humani sit arbitrii.* Ovationem pro genere triumphi non invenio apud idoneos Scriptores. Non detrectaverim tamen eam usurpare, licet correptam depositat primam syllabam, quæ producitur in ovatione gallinæ: sed & dicitur.

O VATUS, us. Valer. Flacc. 6. Argon.

barbarici glomerantur ovarus.

Nizolius trahit hanc vocem, vel a geminata li-
tera *oo*, & interposita euphonizæ causa: vel ab interiectione gaudientium *obe*, ut ovatio sit quasi
ohatio. Non est dubitandum veram esse hujus
vocis originem, quam tradunt alii. Ab ove-
ovatio dicitur, propterea quod in minori tri-
umpho ovis duntaxat, non taurus, ut in majori,
sacrificaretur. Idem aptè sentit Servius in illud
Virgil. Aeneid. lib. 4.

sola fugè nautas comitabor ovantes.

Quomodo ovatio differat a triumpho docet Plu-
tarchus in Marcello. Servius ovationem, mi-
norem triumphum vocat, cum Duces rebus qui-
dem præclarè gestis, sed non ita magnis, ut
justo triumpho dignæssent, ex Senatus consul-
to pedibus, vel etiam equo vecti urbem ingre-
diebantur. Vide apud nos *Ovalis Corona*. Vi-
de etiam Alexand. ab Alexand. lib. 6. cap. 17.
Antonium Valtrinum de Re militari, Onuphrium
Panvinum de Triumpho, Cæsarem Bullingerum
de Spoliis Bellicis.

O VO, as. Proprie est minorem triumphum duce-
re. Longe tamen frequentius utimur hoc verbo
per abusionem ad lætitiam significandam. Liv.
lib. 1. *Romani ovantes ac gratulantes Horatium
acciipiunt, eo majore cum gaudio, quo prope-
metum res fuerat.*

O VATUM AURUM. Collectitum ex præda hostica,
vel e spoliis minorum triumphorum, cuiusmodi
erant ovationes. Ad hanc sententiam exponen-
dus est Persius Sat. 2.

auro sacras quod ovato

Perducis facies.

Neque enim audiendi sunt Nizolius & Authores
Calepini (intellige Calepini Dictionarium) au-
toris, qui exponunt ovi album, quo æra &
marmora intègebantur, qua interpretatione
nihil est ineptius.

O VUM. Genus dispositionis in acie, cujus figuram
& usum exponit Ælianus. Tutam & percommo-
dam eam esse collocationem dicit, quia undique
communitur decurione, tergiudictore, & custo-
dibus lateris. Addit id genus disponendorum
ordinum inventum fuisse ab Ilione Thessalo,
mandatum vero executioni ab Iasone Medea
marito. Est proinde ovalis acies fere circularis, &
in orbem coacta; paulò tamen utrinque exten-
sior & tenuata ad ovi figuram. De ea sic Thucy-
dides lib. 2. *Peloponnesi in orbem naves disposue-
re quād poterant diffissimum, ut exitu hostes in-
tercluderent.* Proras navium undequaque exere-
bant, puppes autem in sinum vertebant, minor-
res simul & quinque alias celerrimas naves reci-
piebant in circulum, ut per eum dispositæ, quo-
ties hostis incurreret, ex parvis intervallis erum-
pere, eumque adoriri possent. Ubi observa in na-
vali etiam acie eam figuram servari. Notat ta-
men Schefferus de Milit. Naval. lib. 3. cap. 5. non
durabilem eam esse, & disiectu facilem violentiæ
undarum.

P

ABULATIO, onis. Verbale a verbo *Pabulor*, & hoc a *Pasco*, quod habemus ex Græcorum *τάσις*, quod est nutrio. Vox est omnino castrensis, ut aquatio, & lignatio, ac ferè dicitur de militibus

cum in agros progrederintur pabuli capiundi causâ. Prolixè autem alibi docuimus, studiosè providendum a Metatoribus, ut locum castris opportunum pabulationi capiant. Cæsar 7. Bell. Gallic. *Omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione & commeatu Romani prohibeantur.* Pabulari non solum est herbas manu vel falce capere in pabulum jumentorum; Cæs. l. 8. de Bell. Gall. *Cum pabulatum frumentatumque longius esset proficiscendum; sed etiam pascere significat.* Colum. l. 7. de capella: *Placide ac lente pabulatur.* Idem Author eleganter pabulari ad oleas transtulit l. 5. *Tertio quoque fimo pabulanda sunt olea.* Propriè enim armenta pabulantur. Adverte hic obiter errasse Festum, qui armentum ab armis dictum asseverat; quod dicatur vel de equis, quibus armati insident, vel de bobus, quorum corio scuta fiunt. Virgilius l. 1. Aeneid. de cervis dixit:

tres littore cervos

*Prospicit errantes, bos tota armenta sequuntur
At ergo.*

Verum etymon tradidit Varro ab arando; & prius aramentum, postea, litera extrita, armentum fuit. Armentas etiam Veteres dixerunt. Pacuvius:

Tu curvifrontes pascere armentas soles.

Ubi nota aptum epitheton *curvifrontes*: quod si ad eos transtuleris, qui demissu vultu, cervice inflexa, pallore simulato, opinionem sanctimoniae affectant, translatum laudabo.

PABULARIS, re. Quod est pabulo aptum, vel pertinet ad pabulum. Colum. 2. 14. *De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicia.*

PABULOR, aris. Pabulum ex agris quæro. Liv. 6. *Pabulatum cohortes misere.* Vide *Pabulatio*.

PABULATOR, oris. Qui vadit pabulatum. Liv. 9. Bell. Punic. *Cum in Pabulatores Romanos impetus factus esset.*

PABULATORIUS, a, um. Colum. lib. 6. 3. *Frondis aride corbis pabulatoria modiorum viginti sufficit.*

PABULUM, i. Dicitur propriè de cibo pecudum, aliorumque brutorum, herbaceo scilicet, fœnicœ, vel stramentitio. Virgil. 1. Aeneid.

priusquam

Pabula gustassent Trojæ.

Foraggio. Vide *Fodrum*.

PÆAN. Nomen est Apollinis, a medendo apud Græcos sic nuncupati. Juvenal. Satyr. 6.

Parce precor Pæan.

Eadem vox frequentius usurpatur pro hymno in Apollinis laudem, quemadmodum Dithyrambus hymnus erat in laudem Bacchi. Neque vero, ut docet Pollux, solum canebatur, ut maleficia & morbi arcerentur, sed etiam ad celebrandam Apollinis victoriam, Pythonem interfecto. Virgil. l. 6.

latumque choro Pæana canentes.

Pindarus opus suum de laudibus Deorum Pæana inscripsit. Latius itaque Pæan hymnus est, quo Veteres Diis gratulabantur felices exitus victoriarum. Nam sicuti homines in prælio victores Epiniciis, ita victores Deos Pæanibus efferri mos erat. Vulgo tamen & per usurpationem gratulations victoriarum etiam in hominum laudem poeticis adstrictæ numeris Pæanes nominantur. Vide Scalig. Poet. l. 1. cap. 44. Sed in exponenda voce *Pæan*, in primis sunt audiendi Scholastæ Pindari & Euripidis, ex quibus elicetur Latonam, cum a Pythonem serpente, cum filiis Diana & Apolline, morsu venenato appeteretur, irritoque conatu lapidem ipsa in anguem jecisset, advocasse auxilium Apollinis filii. Cum autem hic felici istu serpentem confixisset, lætabundam matrem verbis filio gratulatam victoriam ferunt ii πᾶντες πᾶντας. Est autem πᾶντα apud Græcos *puer*, vocativo casu. Exinde verò ortum, ut Apollo Pæan, & cantici triumphales in ejusdem honorem lucubrati dicerentur Pæanes. Sunt porrè qui veram historiam convesitam postea fabulosæ serpentis commento ita referant: Pythonem quendam, hominem crudelissimum, tyrannidem in Phocide exercuisse; ob eamque Draconis cognomentum retulisse. Hunc ab Apolline sagittis confossum memorant; ad quem perimendum cum ille discederet, acclamatum fuisset a populis. *Io Pæan;* ex quo facta appellatio *Pæanibus*, canticis gratulatoriis in honorem Apollinis.

PEDAGOGIANI. Pueri nobiles & ingenui, aulicique juniores ministri, qui in aulis serviunt & educantur a Principibus, omnesque ibi artes illustres, ac potissimum militares addiscunt. Apud Principes Orientis ad militiam maxime alebantur; ex eorum quippe curia ad arma exercenda prodibant, armorum tyrocinio in Regio famulatu cum æqualibus posito. Ammianus lib. 29. *Adultus quidam ex his, quos Pædagogianos vocant.* Meminit etiam eorum Notitia Imperii. Ordo eorundem & ministerium dicitur Pæagogium. Italicè illos vocamus *Paggi*: ducta vocis origine a Pæagogio, vel Pædagogo, quæ diætiones apud Græcos significant instructores puerorum, vel locum & ministerium ad pueros honorarios instruendos. Turnebus Advers. lib. 23. cap. 19. *Quos hodie vernacula voce Pagios*

num-

asscupamus, qui fere ingenui & nobiles pueri sunt in nobilium familia, eos nomen babere censio a Veterum Pædagogiis. Ceterum Pagii, & Pagetti apud Latinos Scriptores inferioris ævi etiam occurunt. Knyghtonus An. 1342. **Anglici non perdiderunt nisi duos sagittarios, & unum Pagettum.** Hist. Fundationis Abbatiae Piuellenensis in Anglia: *Es habuit sub ipso foresterios tres pedites cum Pagii eorum.* Numerati etiam sunt inter armigeros, sive scutiferos, equitum nempe & bellatorum nobilium, pedissequos, eorumque equos & arma ducentes; in qua notione sèpius occurunt apud Poetas Gallicos vetustiores. *Paggi di Palafreno.*

PAGA, æ, &

PAGAMENTUM, i. Pro stipendio. Vide *Stipendium*, ubi exempla & etymon hujus vocis.

PAGANUS, i. In pago, idest ruri natus & educatus. Apud veteres Romanos, ut colligitur ex Scævola ad Leg. Falcid. Paganus ille erat, qui militia accingebatur, eique se præparabat. Eo quippe intervallo, quo quis ad militiam aspirabat, Paganus dicebatur; militiam vero demum adeptus ornatatur appellatione militis. Certum tamen est apud Veteres, Paganos dici consueisse homines non militantes, & contraria fuisse hæc duo, Militem & Paganum, ut colligitur ex Svetonio pluribus in locis, & etiam ex illis Persei verbis in Prolog.

ipse semipaganus

Ad sacra vatum carmen afferro nostrum.

Sensus autem est: cum nondum sim verè miles Musarum, tamen afferro carmen nostrum ad sacra Vatum, ut apud ipsos militia sacramentum dicam. Quamobrem autem viri urbani non militantes dicerentur pagani, ex eo ortum aliqui credunt, quod urbe Roma in quatuor tribus, quæ Pagi etiam vocabantur, divisa, in iis habitantes pagani in aliud domicilium transferri non poterant. Ob eam porrò causam sunt qui reputent a Divo Hjeronymo, & aliis Ecclesiasticis Scriptoribus Paganos appellatos fuisse Ethnicos, quasi sub Christi vexillo non militantes. Atqui contra nonnihil ad rem bellicam Paganos pertinuisse, non pauca indicant Veterum testimonia, quæ militibus illos associant. Tacit. 3. Histor. Ceteri ad naves raeabant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permisisti Paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Et iterum ibidem: *Mox infestus Praetorianis, vos, inquit, nisi vincitis, Pagani, quis alias Imperator, quæ castra alia excipient?* Et infra: *Ipsique Pagani favore municipali, & futurae potentiae spe, juvare partes admitebantur.* Et lib. 4. *Tria milia Legionariorum, & tumultuariorum Belgarum, cohortes, simul Paganorum lixarumque ignariorum procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt.* Idem indicare videtur Svetonius in Galba, apud quem uox milites duntaxat fuisse scribit, verum etiam Paganorum turbam, idest hominum militiam ausplicantum, aut quomo-dolibet demum ad societatem vel clientelam militum pertinentium.

PAGII, orum: &

PAGETTI, orum. Vide *Pædagogiani*.

PAGOTTI, orum. Famuli militares ignavi & rudes, utpote e pagis tumultuario collecti. Continuator Nangii an. 1356. *Qui etiam Garcionibus &*

Pagotis sine defensione aliqua fugere non valentes se reddabant.

PALESTRA, æ. Spectatæ Græce vocis origine luctationem significat. Erat autem latissima porticus, in qua Græci luctatores, aspersi oleo, ac subinde pulvere, mutuis amplexibus brachia & membra complicantes ad eum finem certabant, ut alter alterum in terram affligere atque dejicere satageret. Latius tamen accipitur pro parte Gymnasi; & plurima complectebatur exercitationum genera, quibus corpora ad incolumentem solidabant, bellicisque parabant disciplinis Græci veteres. Eum locum describit Vitruvius lib. 5. cap. 11. *In Palæstris peristylia quadrata, sive oblonga, ita sunt facienda, uti duorum stadiorum habeant ambulationis circuitu[m] quod Græci vocant Diaulon.* Ex quibus tres porticus simplices disponantur, quartaque, que ad meridianas regiones est conversa, duplex, uti cum tempestates ventosæ sunt, non possu aspergo in interiorum partem pervenire. Vide quæ sequuntur apud eundem Scriptorem, multa de Palæstra Græcorum differentem. Vide apud nos *Atletica*.

PALÆSTRICUS, ci. Qui se vel alios exercet in Palæstra. Quintilian 1. 11. *Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulum etiam Palæstricis vacaverint.*

PALÆSTRITA, æ. Luctator. Cic. 6. Verr. *De Heraclii hereditate, quam Palæstritis concessisse multò maximam partem ipsum abstulisse.*

PALÆSTRICUS, a, um. Cic. 4. Verr. *Nunquam vos Preturem tam Palæstricum vidistis.*

PALÆSTRICE. Palæstritarum more. Cic. de Opt. gen. Orat. *Sed ita ut palæstricè spatiari in xylo liceat.*

PALAFREDUS, & PALAFRENUS. Equus gradarius, ferendo equiti idoneus. Joannes de Janua: *Palafredus dicitur a passu equi & freno, & deducendo, quia leni passu per frenum ducitur.* Hebrardus Betuniensis in Græcisimo,

bellum Palafredus anhelat.

Acta Alexandri III. PP. *Præ nimia multitudine ipsius vestigia osculantum albus Palafrenus ambulare vix poterat.* Cujacius originem nominis trahit a Paraveredo: quoniam veredi equi sint agminales, parati ad publicam cursuram. Ex quo aptè Vossius contra Turnebum ostendit, Palafredos seu Palafrenos inferioris notæ equos esse, longèque illis præstare dextrarios, quorum maxime usus erat apud nobiles bellatores. Italis etiam Palafreni. Qui vero id equorum genus curant, & ad latus equitum pedibus ambulant, dicuntur *Palafrenieri*, atque iidem sunt prorsus, origine saltem spectata, atque illi, qui dicuntur *Staffieri*, quoniam pedibus incedunt ad stapedias equitantium Dominorum. Dante Par. 21.

Cuopron de manti loro i palafreni.

Si che due bestie van sotto una pelle.

PALAMEDES. Nauplii Eubœæ Regis filius. Ulysses ad bellum proficiisci detrectantis simulatam infaniam detexit, obiecto eidem filio parvulo, cum aratro terram proscinderet. Ea causa Ulysses, invitus ad bellum pertractus, Palamedi proditoris insimulato insidias struxit, in ejusdem etiam tentorio effuso auro, quod ibi abscondi curaverat, quasi illud a Rege Priamo accepisset, ut adulterinis literis fuerat ante commentus. Itaque tanquam proditor ab exercitu lapidibus

dibus obruitur. Literarum notas aliquot inventis creditur, ut nos alibi exposuimus. Item inventor perhibetur ludi latrunculorum. Sed nobis id neutquam suadetur; ut ostendi in Tit. *Latrunculi*. De Palamede Virgil. lib. 2. *Aeneid.*

*Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures
Belida nomen Palamedis, & inclita fama
Gloria, quem falsa sub traditione Pelasgi
Insunt, infando indicio, quia bella vetabat;
Demisere neci, nunc cassum lumine lugent.*

PALANGA, & PALANGARI. Vide *Phalanga* & *Phalangarii*.

PALARIA, &c. Locum esse, ubi milites ad palum se exercebant circumeuntes docet Charisius. Vide etiam *Scalig.* in *Varronem de Ling.* Lat., & apud nos *Palus*.

PALATA, &c. Palorum series ad operum militarium monumentum. *Palizzata, Palificata.* Charta Villelmi Ducis Calabriæ apud Ughellum: *Et cum lignaminibus sufficientibus ad aptandam varcaruram pro palata ejusdem molendini.*

PALATINE LEGIONES. Custodiebant palatum principum Byzantinorum, suberantque Magistro militum præsentali. Sex omnino numerantur in Not. Imp. Earum nomina & insignia refert ibidem Panciroli cap. 38. De nonnullis nos agimus separatim.

PALATINE VEXILLATIONES. Vide *Vexillationes*.

PALATINI. Ut vox sonat, sunt qui in palatio degunt vel serviunt. Scholiaestes Juliani *Antecefforis* cap. 82. *Omnes qui in palatio militant, possunt appellari Palatini.* Charta Roberti Regis Francorum: *Ex sententia Palatinorum nostrorum adjudicavimus ei &c.* Charta Ludovici VI. apud Doubletum. *Communicato cum Palatinis nostris consilio &c.* Sic autem præcipue appellati Magnates, Optimates, Proceres, & nobilissimi qui que, spectatissimæque virtutis armorum Magistri in aula Caroli Magni Imperatoris, qui comites expeditionum, & copiarum duces fuerint adversus Mauros & Saracenos in iis conflictibus, qui apud Gallicos & Italos fabulatores, quos vulgo dicimus *Romanzieri*, decantantur. Galiae Palatinorum appellationem nobilitavit Poeta Dantes, dum eam transtulit ad significandum. S. Dominicum, Prædicatorum Ordinis ab omni genere laudis spectatissimi Institutorem. Sic autem indicare Poeta voluit, ut optimè advertit Landinus, excisa à viro Sanctissimo Hærefo monstra, & innumeras de pravorum dogmatum asseclis & propugnatoribus victorias reportatas, singulari cum incremento & gloria Catholicæ Religionis. Sic autem Dantes Parad. cap. 12.

*Ad inveggiar cotanto Paladino
Mi mosse l'infiammata cortesia
Di Frà Tommaso, e'l discreto latino:*

De Paladinis Academicæ a furfure. Titolo d'huore dato da Carlo Magno a dodeci huomini valerosi, de quali si serviva a combattere per la Fede insieme con esso lui, e furon quegli, che i Poeti nel Romanzi celebrano come *Heroi*. Sed maxime expedit de illorum origine & munere excipere, quæ tradidit Joannes Baptista Pigna, Discorso de Romanzi: Ora quanto a questa parte, perche detta s'è cb'ella è Errante, per cagion de Paladinis erranti, resta che diciamo perche Erranti, e perche Paladinis Erranti chiamati siano coloro: di che i nostri a dire pigliato anno. Artò Rè d'Inghilterra, una Corte avea, che non solamente di paesani nell'ar-

mi valorosi fioriva, mà di Cavalleri, exianda d'oltre regioni. E trà gl'altri, che vi concorsero, Lancillotto uno fu, che di gentil sembiante era, e graziose maniere, e prò della persona, quanto altri, che qui dimorasse: e finalmente tale, che in grazia di Genevra, donna del Rè, di leggero entrò. Ora, avendo egli a costei donato l'amore, e la servitù sua, per varie terre, da quest' Isola partendosi trascorreva, e con molte vittorie a casa ritornava: avendo tutt'esse in honor di Genevra acquistate: o perch'egli a loro posto si fosse, sapendo cb' a lei grata sarebbono. Dall'altro can-
to, Tristano dalla bellezza tratto della Reina Isotta, fece di molto lodevoli fatti in molti luoghi, molte battaglie pigliando. A poco a poco a gara di questi due, affai rivali si mossero. Crescendo il numero di questi guerrieri, che errando andava-
no, venne la Cavalleria degl'Erranti. Ed essi me-
desimi furono detti *Paladini*, perciòche erano del Palaggio Reale. Ed era titolo, come è di quei che sono nella Camera del Rè Christianissimo. E fù nel vero Carlo Magno facitore de *Paladini*, per-
che i Remenzi, detti Romanzi, che propriamente *Paladini* si chiamano, a Parigi si riducevano, e non quello d'Inghilterra, e d'altro luogo; ma quelch'era in questa Città, per eccellenza il Pa-
lagio si nominava: come era quello del Papa, dal quale onorevole nome anno i Conti *Palatini*. Id genus equitum-illustrium in omnes ferè Euro-
pæ nationes propagatum, quorum alii ex Anglia, nonnulli ex Gallia, vel Hispania originem repetunt; etas posterior nominavit *Cavalleri Erranti*. Propositum autem illis, non modo for-
titer ubique agere, & ab omni animi socordia
vehementer abhorrere, nullisque laboribus aut
periculis vel minimum frangi ac deterrei; verum
honestè in primis sanctèque, & publicæ utilitatis
causa arma tractare: regiones verò vel maxi-
me disternatas adire, ut virginum pudicitiam
tuerentur, amicissimos quoque ab injustæ mor-
tis casu vel præsenti eriperent captivitate; ho-
mines verò conceleratos ac tyrannos crudelissi-
mos e medio tollerent. Bernardus Tassus Ama-
dig. Cant. 1.

*Nel secol prisco, in quella bella etate,
Cb'era d'ogni virtute il Mondo adorno,
E i Cavalier d'eccelsa alta bontate
Castigando i malvagi ivano intorno.*

In eandem sententiam Aloysius Alamanni Gi-
ron. Cortes. lib. 1.

*Et cb'io mi cingo sol queste arme intorno
Per spender sangue, e guadagnare honore,
E cb'io piango la sera s'in quel giorno
Non passai con sudor le maggior'bore,
Per difender gli humil di danno, e scorno:
Et al superbo tor l'ira e'l furore.*

In Imperio Orientali Palatini milites erant Principum Prætoriani, qui sic palatum tuebantur, ut licet in provincias mitterentur, Palatinorum tamen retinerent nomen, nec stipendia amitterent. Soli suberant Magistro militum præsenti- li, ut tradit Not. Imp. & ibidem Panciroli cap. 51. **PALATINI.** Salii Sacerdotes instituti a Numa. Vide de Salii.

PALATIO, onis. Vitruvius lib. 2. c. 9. *In palustribus locis infra fundamenta ædificiurum, palationibus crebrè fixa, permanet immortalis ad æternitatem & sustinet immunita pondera structura.* Vides esse genus fundamenti vel ædificii, quod fit uli-
gino-

ginoso & congestio in loco , structuram juvantibus palis defixis, altè in terram depæctis . Multa hujus generis fiunt ab architectura militari , ad aquosa præsertim loca communienda . *Stecata*, *Palizzata*, *Palificata* . Dupliciter autem usus palationis potest occurrere . Primi ad struendum in imo aquarum pedamentum stabile structuris , quæ insuper extolli debent ; ut sunt arcus , pontes , portus , aliæque prætenturæ , & ædificia . Animadvertisendum ibi est , ut palorum sive sudium injectio congruat aquoso solo ; requirit autem palos ustulatos , qui perpetuò durant , & quasi lapidescant , ne admittant cariem , neve diuturna limi alluvione computrescant . De hoc genere sic scribit Vitruvius lib. 3. cap. 3. *Si locus erit congestius ad imum , aut paluster , is locus fodiatur exinanianturque , & palis alneis , aut oleagineis , aut robusteis ustulatis configatur ; siblicaque machinis adigantur quam creberrima carbonibusque expleantur intervalla palorum , & tunc structuris solidissimis fundamenta impletantur.* In eandem sententiam audiendus est Leo Albertus de Re ædific. lib. 3. cap. 3. *Operis hujus area sit duplo major , quād futurus est murus , sintque pali ad mari futuri altitudinem longi nibilominus una partium ex octo ; sintque crassi ut ad sui longitudinem : ita pars respondeat nibil minus duodecima . Denique conferti figantur , quoad ubi plures interfigas , aditus non pateat . Vide quæ de hoc genere diximus in dictione Festuca . Iterum pali in terram depanguntur ; structura simplici , sicubi opus est aggeres & obstacula obtendere adversus impetum & alluvionem aquarum . Funguntur quippe munere fulturarum ; terramque firmant & continent , ne quotidiana gurgitis vehementia fatiscat vel corruat . Et de hoc etiam genere a nobis erit alibi dicendum , præcipue in voce Phalanga .*

PALEARII. Genus Gallicæ militiæ omni nequitia & crudelitate pollutum . Divinare licet cum Canvio sic appellatos , vel quoniam paleam pro teferra ad innotescendum deferrent in galea ; vel quoniam agros & oppida tanquam paleas igne consumerent . Gaufridus Vofensis in Chronico cap. 10. *Philippus Galliarum Rex socero suo Anglorum Regi Henrico , quasi auxilium , tartareas direxit legiones: eorum pedes velocius erant ad effundendum sanguinem . Hi ex diversis terrarum partibus conglobati unam Ecclesiam fecerunt malignantium , unoque vocabulo Palearii , quasi a palea vocabantur .*

PALLADIUM. Palladis simulacrum , Trojæ asservatum , in quo custodiendo omnis Trojanæ belti cardo vertebatur , & quo demum a Græcis sublato Ilium cum universo Imperio Asiatico funditus concidit . Virgil. Æneid. 2.

Omnis spes Danaëm , & cæpti fiducia belli Palladis auxiliis semper stetit . Impius ex quo Tydides sed enim , scelerumque inventor Ulysses ,

Fatale aggressi sacrato avellere templo Palladium , cæsis summae custodibus arcis , Corripueret sacram effigiem , manibusque cruentis

Virgineas ausi Divæ contingere vittas :

Ex illo fluere , ac retro sublapsa referri .

Spes Danaëm , fractæ vires , aversa Deæ mens .

Verum de Palladio nihil addendum iis , quæ ex variis auctoribus accuratè collegit Ludovic. Vi-

ves ad cap. 2. lib. 1. D. August. de Civit. Dei : *Chrysa Pallantis filia cum Dardanu nuberet , protege secum attulit Palladium , & magnorum Deorum simulacra , quibus tempore transvecta , accepto Oraculo , mansuram Urbem , quandiu in ea Palladium illud fuisset . Quocirca in intimam arcis partem est reconditum , efficto altero Palladio illè simillimo , quod in publico negligenter observabatur . Cumque Pyrrhus ex Heleno vate Priami filio inexpugnabilem esse Trojanam Urbem salvo in ea Palladio cognovisset , idque Principibus Græcorum renunciasset ; Ulysses , & Diomedes per fraudem primum ingressi , facta in custodes vi , Palladium illud imaginarium , sive suppositum surripuerunt . Alterum nempe verum , capta jam Urbe Sycas æditius loci Æneas tradidit cum magnis Diis , quos Penates Trojanos vocant ; quæ omnia secum in Italiam advexit Æneas . Hinc ex Alba longa , sive , ut Varro putat , ex Lavinio Romanam Palladium translatum est , statutumque in Æde Vesta , quæ cum deflagraret L. Metellus Pontifex Maximus Palladium medio ex incendio sustulit amissis luminibus . Quod iterum vulgo vixum Heliogabalo Imperatore incensa Æde Vesta . Alterum quoque fuit Palladium Athenis , quod dicavit Nicias . Hæc Vives .*

PALLAS. Bellorum præses & gubernatrix Deæ , ideoque Armisona , Armipotens , Ægisona , Bellicopotens , aliisque bellicis cognominibus frequentissimè apud Scriptores celebrata . Idcirco etiam virili & truculento depingitur vultu , galeam gerens in capite , cui sphynxes , gryphes , & gallus , quodd pugnacissima avis sit , in summo apice , & utrique parti annexuntur . Varium quippe pro nationum varietate , apud quas cultum invenit , Palladis simulacrum describitur . Vide Pausaniam in Attic. , Plinium lib. 34. Apulejum lib. 10. & præcipue Servium in illos Virgilii versus lib. 8.

Ægidaque horrificam , turbatæ Palladis armas , Certatim squamis serpentum auroque polibant , Connexosque angues , ipsamque in pectore .

Divæ

Gorgona deserto vertentem lumina collo .

Cristallinum nempe clypeum cum Gorgonis disfatto capite impresso gestasse fertur , cum hasta prælonga . Ejus Deæ clypeus Ægis vocatur , ab hujus nominis clypeo Jovis , qui caprina pelle confessus fuit , ut diximus in voce Juppiter ; ex quo non Palladis solum , sed omnia postmodum scuta Ægides appellata sunt . De illius originè , quod in re fabulosa sœpe usuvenire solet , discordes inter se antiquitatis Scriptores multa & diversa depropnserunt . Obtinuit tamen ut e Jovis capite exorta crederetur , quod primus omnium scripsit Stesicorus , & acerbissimis cavillationibus deridet in Dialogis Deorum acerrimus ille hominum ac Deorum irrigor Lucianus . Cic. lib. 3. de Natura Deorum , Minervam belli inventricem fuisse testatur his verbis : *Liberum alterum patre Cælo , qui genuisse Minervam dicitur , quam principem & inventricem belli ferunt .* Istuc etiam respexit Virgilius lib. 11.

Armipotens belli præses Tritonia virgo . Callimachus de curru certasse Minervam , equosque multo sanguine conspersos habuisse author est . Dimicasse autem fertur adversus Gigantes ,

& Jo-

& Jovi auxilio fuisse. Græcis adversus Trojanos continenter præsto fuit. Ideo in universa Græcia, ac præsertim Athenis & Spartæ multis honoribus affecta est. Eadem Ajacem Oileum immiso fulmine in scopulum allisit ob stuprum in dicato sibi templo ab eodem commisum. Proditur etiam artem gubernandi naves edocuisse Tiphyn cum Argonautis ad Colchos profecturum. Cum Neptuno etiam decertavit, eductaque oliva, pacis symbolo, Deorum sententia æmulum vicit, qui equum bellatorem produxerat. Palladis hinc illam nomine vocitatem plerique ferunt. Romani multis illam templis atque ædibus summa religione coluerunt. Clarissimum verò illi a Pompejo excitatum fuit delubrum, cuius mentionem Plinius lib. 7. cap. 26. in quo expressa extabat series rerum gestarum post annos triginta, quos perpetuos in armis & sub casside exercuit, Ad Cœlii verò montis radices magnificum Captæ Minervæ cernebatur templum. Cur autem Capta seu Capita a Romanis Minerva diceretur, Ovidius 3. Fast. variè explicat.

*Cælius ex alto quæ mons descendit in æquum
Hic ubi non plana est, sed prope plana via est,
Parva licet videas Capitæ delubra Minervæ
Quæ Dea natali cœpit habere suo.
Nominis in dubio causa est. Capitale voca-*

*mus
Ingenium sollers: ingeniosa Dea est.
An quia de capitib[us] fertur sine matre paterni?
Vertice cum clypeo profiliuisse suo?
An quia perdomitis ad nos captiva Faliscis
Venit, & hoc ipsum litera priſca docet?
An quod habet legem, capitib[us] que pendere
pœnas
Ex illo jubeat fulta reperta loco?*

*A quacunque trabas ratione vocabula, Pallas
Pro Ducibus nostris Ægida semper habet.*

PALLAS, antis. Evandri filius qui a patre supprias ferre jussus Æneæ adversus Turnum ab eodem in prælio interfactus est. De hujus laudibus, obitu, & funere multa habet Virgilii lib. 11. PALMA, æ. Proprietè est pars interior & concava manus humanæ, quam Latino vocabulo dicimus volam. Nam palma Græcorum est; fitque ab illorum, *ταλαμη*, elisa litera *æ*, quemadmodum, eadem elisa litera a Græcorum *υράχων* Latini habent *cupressus*. Proprietatem vocis palma religiosè servavit Dantes Inf. c. 9.

*Con l'ungbie si fendea ciascuna il petto:
Batteansi a palme, e gridavan si alto,
Cb'io mi strinsi al Poeta per sospetto.*

Et iterum Purg. c. 7.

*L'altro vedete, cb' b'd fatto alla guancia
Della sua palma sospirando letto.*

Palma præterea dicitur arbor nota, quoniam expansos habet ramos ad similitudinem explicata manus humanæ. Sed & extremam rem partem dicimus palmulam, quod nostra manus volam extensam referat. Palmites demum nominamus farmenta vitium, quoniam virgulas crebrescentes habeant ad figuram digitorum, quibus nostra manus distinguuntur. Cæterum palma arbor commune fuit atque optatissimum certaminum & victoriarum præmium apud omnes ferè gentes. Horat. Od. lib. 1. 1.

*palmaque nobilis
Terrarum Dominos evebit ad Deus.
Virgil. lib. 5.*

*Cuncti adfint, meritæque expectent præmia
palma.*

Et iterum ibidem:

*sacri tripodes, viridesque carona,
Et palma, pretium vittoribus.*

Petrarcha:

Ivi ha del suo ben far corona e palma.

Et Dantes de Angelo Gabriele Deiparam salutante:

*Perch'egli è quegli, che portò la palma
Giù a Maria, quando 'l Figliuol di Dio
Carcar si volse della nostra salma.*

Hinc milites vel ductores plurium palmarum vocamus, qui pluribus sunt aucti vittoriis. Cic. pro Rosc. Amer. *Alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habet*. Cur autem palma pro vittoræ symbolo ab omnibus ferè gentibus sit habita, rationem affert Gellius 1.3. cap. 6. ex Aristotele, quam etiam rationem habet Plutarchus Sympof. lib. 8. cap. 5. Nimis quia ingenium ejusmodi plantæ est, ut urgentibus opprimentibusque non cedat; imo potius resistentes prementi adversus pondus resurgat, & sursum agatur recurveturque. Vide *Palmam referre*. Ejusdem arboris viror foliorum perpetuus occasio fuit, ut pro vittoræ indicio sumeretur, ut loco supramemorato scribit Plutarchus. Palma non capite solùm, verum etiam manibus gerebatur. Ideo apud Apulejum lib. 2. Mercurius dextra palmam virentem quatit. Similiter manus palmas gestantes vittores discurrebant, more, ut ait Svetonius in Calig. e Græcia Romam translato. Ante januas etiam ad vittoriam indicandam statuebantur palmæ. Martial. lib. 7.

Excolat & geminas plurima palma fores.

Palma lemniscata vittorum erat præmium, maxime verò gladiatorum. Lemniscata autem dicitur a laneis vittis, quibus sertum hujus arboris ramis foliisque contextum, vinclum junctumque erat. Vetustissimus etiam Christianorum ritus consuetudinem illam nobilitavit, ut palmæ aut Martyrum gererentur manibus, aut ad eorum sepulchra apponenterentur.

2. Eadem palma, oblata Regibus, præcipue Gallicanis, in eorum inauguratione, cum adprecatione vittoræ, inter solemnes referebatur ritus ejusdem Regiæ inaugurationis. Formulam habemus apud Hincmarum in Coronationibus Regiis: *Det tibi Dominus velle & posse quæ præcipit, ut in Regni regimine secundum voluntatem suam proficiens, cum palma perseverantis vittoræ ad palmam pervenias sempiternam.* Item aliam in veteri Epistola Joannis viii. Pontif. ad Carolum Calvum Imp. *Hodieque manus vestrae speciali voto & prærogativa, plenam benedictione palmam, sicut cernitis, destinamus, adversus visibiles hostes & invisibiles triumphum. Optantes enim vos de cunctis adversariis triumphare, nihil aptius vobis, quædam ramos palmarum duximus offerendum.* Et infra: *Optantes enim vos de cunctis adversariis triumphare, nihil aptius vobis, quædam ramos palmarum duximus offerendum, quos & pueri sternebant in via Domini Hierosolymam venienti, antiquum hostem triumphaturo, & mandum vitturo.*

3. Verum palmas triumphantium insignes extitisse demonstratur luculentissime exemplo Christi Domini, cuius in urbem Hierosolymam ingressum concelebrarunt turbæ Hebræorum con-

concinentes triumphales Hymnos, & palmarum ramos manibus extollentes. Joann. 12. *Acceperunt ramos palmarum, & processerunt ob viam ei, & clamabant Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini.* Quoniam verò Palæstina palmarum est feracissima, in more positum fuit, ut qui ex Occidente ad visenda loca sancta peregre in Syriam proficiserentur, pia expeditione confecta, peractisque rite ex voto religionis & pietatis officiis, relatos inde palmarum ramos manu gestantes in patriam remigrent. Ut nimirum testatum ita facerent militasse fœse Regi Divino, qui mortis triumphator mox futurus, in urbe nobilissima triumphum egerat virentibus palmarum ramis exceptus. Durandus lib. 1. Ration. cap. 3. *Qui de Hierosolymis veniunt, palmam in manibus ferunt, in signum quod illi Regi militarunt, qui Hierosolymis cum palmis honorifice receptus est, & postmodum ibidem cum Diabolo pugnans victor extitit.* Idecōea Orientis sacraria religionis ergo iustrant. Palmarii nomine innotuerunt. Altaserra in Decretal. Innoc. 111. *Eapropter redeentes ab Hierosolyma ramos palmarum reportarunt in signum expletæ sacrae expeditionis; unde & Palmarii dicti.* Idem tetigit Dantes Vit. Nov. *E diffi Pellegrini, secondo la larga significatione del vocabolo: che Pellegrini si possono intendere in due modi, in un largo, & un stretto: in largo, in quanto è Pellegrino chiunque è fuor della sua Patria: in modo stretto non s'intende Pellegrino, se non chi va verso la casa di S. Jacopo, o riede. E però è da sapere, che in tre modi si chiamano propriamente le genti, che vanno al servizio dell'Altissimo. Chiamansi Palmieri, in quanto vanno oltramare, laonde molte volte recano la palma. Chiamansi Pellegrini, in quanto vanno alla Casa di Galizia; peroche la sepoltura di S. Jacopo fu più lontano dalla sua patria, che d'alcuno altri Apostolo. Chiamansi Romesi, in quanto vanno a Roma.* Postremò commemoratum Christi Domini triumphalem ingressum in urbem Hierosolymam Ecclesia Catholica quotannis celebrat ipso sacra Hebdomadæ die Dominico, laeto habitu, festivis acclamationibus, & distributione palmarum. De hoc festo vide multa apud Macros Fratres.

PALMA, æ. Pro ipso victore. Figuratae bis ponitur a Virgilio, primum lib. 1. Georg. ubi enumerans, quæ potissimum apud quasque regiones proveniunt, sic habet:

*India mittit ebur; molles sua thura Sabæi:
At Chalybes nudi ferrum; virofaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epirus equarum.
Ubi palmas equarum dixit pro equabus victricibus. Et iterum lib. 5. Aeneid.*

*Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.*

*Post Elymus subit, & nunc tertia palma
Diores.*

*Ubi tertia palma est tertius victor in certamine
cursus illic instituti.*

PALMAM REFERRE. Quamvis hæc oratio simplex videatur, transiit tamen in dictum proverbiale, & palmam ferre, referre, tribuere, præripere communi locutione dicimus pro victoriā reportare &c. Qui tamen evenerit, ut palma pro victoria passim utamur, rationem affert Gellius

lib. 3. Noct. Attic. cap. 6. hæc referens: *Si super ejus lignum magna pondera imponas, ac tam graviter urgeas, oner esque, ut magnitudo oneris sustineri non queat, non deorsum palma cedit, nec infra flectitur, sed adversus pondus resurgit, recurvaturque.* Hinc fit cum ingenio virorum fortium magnopere palmam convenire: imbecilli enim animi cedunt oneri, & facile succumbunt: viri fortes ab ipsis periculis atque adeo cladibus, omnisque generis infortuniis maiores fiunt, juxta illud Virgilii lib. 6.

*Tu ne cede malis, sed contra audientior ito,
Ac illud Torquati Tassi Cant. 18.*

*E come palma suol, cui pondo aggrevia
Suo valor combattuto ha maggior forza
E ne l'oppresion più si solleva.*

Addo comparationem Horatii lib. 4. Od. 4.

*Duris ut ilex tonsa bipennibus
Nigræ feracis frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Dicit opes animumque ferro.*

PALMARI. Vide *Palma*.

PALMARIS, re. Pertinens ad Palmam, ut Palmaris statua. Cic. 6. Philipp. *Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora effent, non possem sine risu dicere.*

PALMIUS, a, um. Idem. Terent. Eunuc. *Id verò est, quod mihi puto palmarium. Idest victoria dignum,*

PALMARIUM, ii. Donativum pro victoria; sed fere sumitur de victoria forensi. Ulpian. *Etsi nomine palmarium cautum sit, sic tamen &c.*

PALMATA, æ. Haud dubiè vestis fuit peculiaris triumphantium. Ex aliqua tamen ambiguitate Scriptorum veterum factum est, ut passim confundatur cum Toga picta, & interdum etiam cum Trabea. Unam eas vestes faciunt post Festum Turnebus, Ferrarius & alii, quibus succenturiari etiam video Dempsterum in Paralip. ad Rosin. 1. 10. c. 29. & Bulenger. de Triumph. cap. 18. Duplex illud triumphale gestamen distinguunt tamen claris notis Florus lib. 1. cap. 5. ubi de ornamentis Etruscorum ad Romanos translatis ita loquitur: *Inde fasces, trabeæ, curules, anuli, phaleræ, paludamenta, prætexta: inde, quod aureo currū quatuor equis triumphatur, togæ pictæ, tunicaeque palmatae: omnia denique decora, & insignia, quibus Imperii dignitas eminet.* Livius 1. dec. lib. 10. *Quos vos sella curuli, toga picta, prætexta, tunica palmata, & corona triumphali laureaque honorastis.* Nec minori perspicuitate sermonis 3. dec. lib. 10. *Mansissam primam Regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & tunica palmata donat.* Et ne dubites inclinante imperio ea gestamina a Scriptoribus non fuisse confusa, audi Capitolinum in Gordian. *Palmatam tunicam & togam pictam primus Romanorum privatus suam habuit.* Merito proinde Salmasius ad Vopiscum in Carino latè primum distinguit eas vestes autoritate Dionysii & Livii, qui ubicunque loquitur de tunica triumphali, palmatam illam, ubi verò de toga, pictam, vel purpuream appellat, & optimum atque verissimum inter utrasque statuit discrimen. Palmatæ igitur vestis vel tunica ea erat, quæ ejusdem figuræ clavos aureos, vel purpureos inseritos vel insutos habebat. Toga verò picta, quæ di-

diversis coloribus erat intexta, vel opere Phrygio, varietate quadam figurarum acu exornata. Sed de toga picta vide in suo titulo separatim. Jam verò quod attinet tunicam palmata iterum est notandum, antiquiores quidem Scriptores tunicam illam, ut dixi, appellare, quod religiosè inter cæteros retinent & observant Livius & Dionysius: inferiorum tamen Cæsarum ævo vix uspiam palmatae tunicae, frequenter togæ palmatae fit mentio. Martial. l.7. Epigram. i. ad Loricam:

*I, precor, & magnos illæsa merere triumphos,
Palmataeque Duce sed citè redde togæ.*

Idem in aliis Scriptoribus observat Manutius. In re obscurissima, & in utramque partem tracta a Scriptoribus illud est certum, duplex antiquitùs fuisse gestamen triumphantium: alterum tunicam, quæ interior erat vestis; cuiusmodi Romanorum communes albæ purpureis clavis erant ornatae, triumphantium verò purpureæ totæ, aureis distinctæ clavis: & hæc quidem tunica erat palmata, sic appellata ab iisdem clavis, ut mox clariùs explicabo. Aliud verò triumphos ineun- tiūm gestamen, idque tunicae superinductum, li- quet fuisse togam pictam. Variatum fortasse post- modum est; cœptæque pingi tunicae ipsæ, & permutato vestium opere ipsa etiam ad aliam si- gnificationem transierunt vestium nomina. Ve- rūm hæc controversia suum adhuc Paridem desiderat. Observa interim falsum esse Servium ad lib. i. Æneid. ubi de origine vocis Palmatae ita scribit: *Romanorum Imperatorum insigne fuit sella curulis, sicut etiam palmata toga dicitur, (togam, non tunicam dicit ex usu Scriptorum ævi inferioris) quam merebantur ii, qui de bo- stibus palmam reportassent.* Eadem ferè scrip- ferè Eclog. 10. *Triumphantes omnia habent Jovis insignia, sceptrum, & palmatam togam, qua- ntebantur illi, qui palmam merebantur.* Neque enim palmata dicitur a palma nempe victoria, sed, ut docet Festus, vel a clavis latioribus ad instar palmæ manus; vel a palmarum ramis opere Phrygio vel Babylonico eidem intextis vel insu- tis. Neque audiendus est Sidonius Carm. 4.

Post palmam palmata venit:

Ubi poeticæ scilicet hilaritati, & usui inservit.

2. Non ita tamen peculiaris triumphantium fuit palmata, ut Consules etiam & Prætores interdum non insigniret. Satis id dilucidè te- statur Auson. in Gratiar. act. *Palmata vestis, ut in pace Consulis est, sic in victoria tri- umphantis.* Maternus etiam lib. 4. Mathes. cap. 15. *Tunc enim coronas aureas, tunc prætextas decernit, aureasque Consularium seu Proconsula- riūm palmatas.* Adde Sidon. Apollinar. lib. 1. Epist. 5. *Jam coronâ sponsus, jam palmatâ Con- sularis, jam cyclade pronuba honoratur.* Ut enim observat Manutius, cum Consulibus toga trium- phalis attribui cœpit pro prætexta, eadem pal- mata dicta est. Audiendus etiam Valer. Max. lib. 9. cap. 1. ubi Metelli Pii luxum & lautitiam fugillans inter alia hæc habet: *Quid sibi voluit princeps suorum temporum Metellus Pius, cum palmata veste convivia celebrabat?* Figuris etiam illusas palmatas legimus: neque solum aureis quibusdam stellis interstinctas, ut disci- mus ex Appiano, verum etiam humanorum corporum, rerumque variarum delineamentis, auro & purpura eleganter variatas. Id verò

etiam intendit magis suspicionem de palmata apud Scriptores minus distincta, & frequen- ter promiscue habita cum toga picta. Imò rei cæteroqui perobscuræ majorem adhuc offun- dent caliginem crebræ locutiones Scriptorum, qui trabeam etiam pro palmata, vel toga picta inducunt, quam constat fuisse regiam & consu- larem vestem. Certè Ausonius in Gratiar. act. eandem vestem modò trabeam, modò palma- tam, modò togam pictam indiscriminatim vo- cat; sic enim scribit: *Dimicaturus palmatae ve- stis meæ ornamenta disponis: parum est, si qua- lis ad me trabea mittatur interroges: te coram- promi jubes; hæc est picta, ut dicitur, vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis.*

3. Verùm de veste triumphali, quocunque demum illa nomine sit nuncupanda, variis em- blematum figuris illustrata, Scriptores sæpius meminerunt. Ausonius ubi supra: *Palmatae tibi misi, in qua Divus parens Constantius intex- tus est.* Et paucis interieatis: *Constantius in- argumento vestis intexitur; Gratianus in mune- ris honore sentitur.* Claudian. in Panegyr. Oly- brii & Probini:

Lætatur veneranda parens, & pollice docto- fam parat auratas trabeas, cinctusque mican- tes

Stamine, quod molli tondent de stipite Seres.
Prolixius & eleganter Corippus lib. 1. Num.
Et tulit intextum pretioso murice vestem,
Justinianorum series ubi tota laborum
Nexo auro insignita fuit, gemmisque coruscas.
Illic barbaricas flexa cervice phalanges,
Occisos Reges, subiectasque ordine gentes
Pictor acu tenui multa formaverat arte.

Et paulò post.

Ipsum autem in media victorem pinxerat aula,
Efferâ Vandalici calcantem colla tiranni:
Plaudentem Lityam, fruges, laurumque fe- rentem.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto & nudam gestantem pectori mammam,
Alricem Imperii.

Ubi habes palmatam, sive trabeam, sive togam pictam mirifica quadam rerum varietate insigni- tam: licetque observare non clypeos solum, & tentoria castræ, sed vestes ipsas a victoribus gestatas eximum in modum depictas coloratasque fuorum aut gentilium facinoribus. Non imparis texturæ vestem exhibit tibi Claudianus lib. 2. de Laud. Stilic. Gemmæ etiam vestibus triumphalibus a Poetis additæ. Claudian. 6. Consul. Hon.

Conspicuas tum flore genas, diademate crâ- nem,
Membraque gemmato trabea viridantia cinctus,
Et fortes humeros, & certatura Lyco,
Inter Erythræos surgentia colla smaragdos
Mirari sine fine nurus.

Quanti verò fuerint apud Romanos, & quam- raro moderatèque usurpatæ vestes auro & pur- pura intextæ, vel acu pictæ opere Phrygio & Babylonico, non pauca sunt, quæ faciunt aper- tissimum. Triumphantium illæ prius peculiares extitere; nec nisi post devexam in deteriores mores Imperium concessæ Consulibus aut Præto- ribus. Adde easdem religiosè habitas & affer- vatas fuisse. Nemo quippe privatus habere domi- cas poterat vestes: verùm in Capitolio custo- ditas

ditas inde triumphum inituri sumebant, eodem, exacto triumpho, referendas. Tradit id vetus interpres Juvenalis ad Satyr. 10.

& medio sublimem in palvere circi

In tunica Jovis,

Ubi tunicam Jovis exponit habitum triumphale, asservari solitum in Capitolio. Idem tradit Livius l. 10. *Qui Jovis Opt. Max. ornatu decoratus curru aurato per Urbem vetus in Capitolium ascenderit.* Idem indicat Lamprid. in Sever. *Prætextam, & pictam togam, nunquam nisi Consul accepit, & eam quidem, quam de Jovis templo sumptam alii quoque accipiebat.* Leges etiam, ut superius indicavi, vehementer taxatos Principes, sicubi extra triumphum usi essent iis vestibus per licentiosam quandam ostentationem: neque enim nisi a superbissimis quibusque Principibus id factitatum, cum insigni semper dedecore & invidia populari. Sic autem Capitolin. de Gordian. *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum privatus suam propriam habuit, cum ante Imperatores eam de Capitolio acciperent, vel de palatio.* Propter eandem causam Herodianus Commodum, Dio Neronem, Svetonius Caligulam perstringit. Cæsari solum inter reliquos honores, ut habemus ex Dione, attribuit Senatus, ut semper in Urbe tunica triumphali induitus incederet. Virilis illius spectatissimæque ætatis gravissimi homines quanto nostros mores atque delicias risu vel indignatione prosequerentur, si contueri iisdem liceret, non opulentissimas dicam matronas, sed vilium opificum uxorculas, gradientes superbè, & auro solido contextas chlamydes conterentes? O tempora! o mores!

PALMULARIUS, ii. Vide *Parma*.

PALUDAMENTUM, i. Compertum est vestem, sive ornamenta militaria hoc nomine prænotari. Varro trahit a *palam*, quoniam Imperator cum ad bellum exit, vestem mutat, qua palam conspicitur. Vossius accersit ab origine Hebræa, verbi significantis operire vel velare, ex quo etiam trahit origines nominum *Pallium, & Palla*. Festus docet paludamento notari omnia militaria ornamenta & insignia. Sed a Nonio presius exponitur pro specie ornatus, qui thoraci superimponebatur, non ad tutelam, sed ornamenti gratia. Constat tamen Livium paludamentum pro ueste militari usurpasse etiam ejus, qui non esset Imperator. Hinc Paludati pro militibus leguntur apud nonnullos Scriptores, ac præsertim Sidonium lib. 5. Epist. 7. Budæus putat paludamentum Imperatoriam esse chlamydem, & quale illud est hodie ornamentum, quod Galli vocant *Cottes d'armes*. Ex Valerio Maximo lib. 1. cap. 6. habemus Crasso, qui apud Parthos occubuit, pullum traditum fuisse paludamentum, cum in prælium exeuntibus album aut purpureum dari soleret. Color purpureus Imperatoriae ejus uestis congruit improborum sanguini per justam vindictam fundendo: color albus ejusdem uestis spondere pacem potest imperata facientibus, admittentibus æquas conditiones. Distinguebatur vero paludamentum, sive chlamys Imperatoria a reliquis paludatis militibus, quod illud erat cococtum, neque solum. Reipublicæ tempore, sed etiam apud Imperatores, ut passim legitur apud Scriptores Historiæ Augustæ, & observat Rosinus Antiquit. Roma-

nar. lib. 5. Hinc Plinius: *Cocorum Imperatoris dicatum paludamentis.* Hinc Spartan. in Alexandr. Sever. *Hoc solum Imperatorum habens, quod lacernam coccineam accipiebat.* Silius etiam:

At contra ardenti radiabat Scipioocco.

Clarissimè vero Isidorus: *Paludamentum, inquit, pallium fuit Imperatorium, coco, purpura, & auro distinctum.* Quod autem addit de auro, id non fuisse ex more militiae veteris observat Lipsius. Triumphantibus quippe solum paludamento auro texto uti licebat: sed usurpatum fortasse etiam aurum, cum, senescente Imperio, viguit magis ambitio Cæsarum. Milites vero cæteri non puniceo, purpureo, vel coccineo, sed albo ferre vulgarique paludamento ornabantur. Constat enim, ut superius notavi, idem fuisse apud Romanos umenti genus, chlamydem & paludamentum, cum nihil frequentius apud Scriptores occurrat, quam chlamydati milites, vel paludati. Lucilius:

Pon paludatus stabat rorariu' velox.

Paludamenti vel chlamydis figuram exhibent in Imperatore paludato Lipsius de Militia Romana lib. 2., Ferrarius & Rosinus Antiq. Rom. lib. 5. Origo paludamenti sive chlamydis apud Romanos ab Etruscis fuit, qui novennali bello a Tarquinio superati, ad eum detulerunt insignia Principatus, quibus Etrusci ornabantur Reges. Florus: *Inde fasces, trabeæ, curules, anuli, phaleræ, paludamenta, prætexta: inde, quod aureo curru quatuor equis triumphatur: togæ pœlæ, tunicæque palmatae: omnia denique decora & insignia, quibus Imperii dignitas eminet.*

2. Quemadmodum dixi confundi a Scriptoriis paludamentum & chlamydem, ad eandem formam certum est haberi promiscue paludamentum & sagum. Adhuc tamen qui propriè loquuntur, paludamentum pro ueste Imperatoris, sagum pro ueste militum gregariorum accipiunt. Juvenal. Satyr. 6.

*Cumque paludatis Ducibus præsente marito
Ipfa loqui.*

Livius vero passim paludamentum attribuit Imperatoribus: idque alii religiosè servant antiqui Scriptores. Confunditur tamen a Livio cum sa- go lib. 1. *Princeps Horatius ibat tergemina spolia præse gerens; cui soror virgo, quæ desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit: cognitoque super humeros fratri paludamento sponsi, quod ipfa confecerat, solvit crines & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat.* Constat autem Curiatum, quem paludatum describit Livius, militem manipularem, non Imperatorem fuisse. Leguntur etiam paludati li- etores, qui profectò magnopere distant a dignitate Imperatoria. Liv. lib. 41. *C. Claudius Consul veritus, ne fortè ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis litteribus, nocte profectus præceps in provinciam abiit.* Hæc & similia testimonia Veterum faciunt ut vehementer suspicere, quod etiam subobscurè indicatum video ab Alex. Neap. Genial. Dier. lib. 15. cap. 18. paludamenti nomine duo comprehendendi; uestem Imperatoriam, & militare aliquod ornamentum; sive illud fascia fuerit, seu zona aliqua vividi coloris & elegantioris operis. Profectò Varro lib. 6. de L. L. paludamenta exponit ornamenta militaria; sic enim de illis loquitur: *Sunt hæc insignia & ornamen-*

ta militaria; ideo ad bellum cum exit Imperator, ac lictores vestem mutant, & signa incinuerunt, Paludatus dicitur proficisci: quæ propterea quod conspiciuntur palam, Paludamēta dicuntur. Exemplum sagi pro paludamento accepti habes ex Sallustio lib. 11. Histor. apud Nonium: Occurrere Duci, & prælum accendere, adeo ut Metello in sagum, Hirtulejo in brachium telu venirent. Metellus autem tunc temporis omnino Imperator erat. Hirtius etiam de Bell. African. Cum Scipio sagulo purpureo ante Iubæ Regis adventum usi solitus esset. Notandum tamen est, Imperatores cum paludati Urbem repeterent, non nisi deposito paludamento eandem ingredi consueisse. Id honoris enim extra ordinem a Senatu indultum fuit Pompejo Magno, ut diebus festis paludamentum gestaret, ut legitur apud Dionem. Contra vero Svetonius in Vitellio cap. 11. ut rem insolentem notat, eum Principem Romanum introisse paludatum. Adhuc magis novum est, quod legitur apud Plinium lib. 33. cap. 3. de Agrippina, quæ paludamento aureo induita Naumachiam viderit. Verum ea super re vide quæ diximus in voce Chlamys: ubi non pauca etiam hoc spectantia.

PALUDATI, orum. In libris Auguralibus, ut ait Veranius, milites dicebantur. Omnia enim militaria ornamenta, paludamenta appellari solita scribit Festus.

PALUDATUS, a, um. Qui Imperatoria induitur ueste, vel militari ornatu condecoratur. Cic. ad Cassium: Pansa noster paludatus profectus est.

PALUS, i. Lignum teres & acutum, quod in terram defigi compingique solet non modo ad usus ædificiorum, & conserendarum arborum, sepiumque fulciendarum, in quam sententiam Tibullus lib. 1.

Hic docuit teneram palis adiungere vitem, Verum etiam ad multa militare commoda ac præfertim in re munitoria tum obsidionali tum propugnatoria. Palis siquidem validè in terram compactis, certoque defixis ordine, seriatim, cancellatim, decussatim, pro multiplici apud diversos populos agendi extruendique usu, conficiuntur aggeres, sive accessus obsidionales, & omnne genus munitionum præcipue tumultuarium, de quibus a nobis est sèpius actitatum: *Palafitta, Palancata, Palizzata, Palicciata*. Hinc etiam projecturæ illæ fenestrarum, sive pergulæ & portiolæ, quæ Italicè dicimus *Balconi*, quasi *Balconi* a palis dicuntur: quoniam antiquitus non opere cæmentitio, vel seculo marmore, sed palis duntaxat & prominentibus vallis extruebantur. Hinc etiam solaria & contignationes, quoniam ex contentis palis, tignis, & asseribus solent confici nomenclaturam accipiunt. Nec aliunde appellatio est vivarii illis & ferarum sepimentis, quæ vulgo dicuntur *Parchi*, vel *Barchi*: quoniam palorum sive sudium cancellis muniuntur. Ioannes Villani lib. 6. cap. 1. Fece il Parco delle uccellazioni, e fece il Parco della caccia presso a Gravina. Nihil enim opus est harum vocum originem accersere a Belgicis & Germanicis dictiōnibus, ut contendit Vossius de Vitiis serm. lib. 11. cap. 15. A palo habemus verbum *palo*, quod est palis fulcire & communire. Colum. lib. 11. cap. 2. Ut vitis paletur, & capite tenus alligetur. Sed longe aliam significationem habet verbum deponens *palor*, quod est disperso gradu

errare temerè & vagari. Occurrit creberimè apud Historicos, ubi agitur de fuga copiarum, disiectisque militum ordinibus. Liv. lib. 5. Jam obsidionis tedium vieti abscedunt, vagique per agros palantur, cibis vinoque raptim bausto repletæ. Trahunt quidem nonnulli hujus originem verbi ab adverbio *palam*, quasi palari sit *palam* errare: Sunt etiam qui ad Greecanicam originem configiunt: sed plane sistendum in obvia origine vocis *Palus*. Palatos milites pro dispersis sèpius habent Scriptores militares. Liv. lib. 3. de Bell. Punic. Alius exercitus primò per agros silvasque fugā palatus. Et alibi: Per agros palati milites frumentum, & si qua alia usui esse ad vescendum paterant, ad naves retulere. Demum non modo lignea spectatorum podia, *Palchi* & *Palchetti* hinc appellationem habuere, verum etiam suggestus ille emortualis & ferale pegma, quod Italicè dicimus *Catafalco*. Recensetur autem vox illa inter hybridas, conflaturque ex dictione Graeca *xara*, & *palco*, usitata mutatione literæ *p* in aspiratam *ph*. Est enim *Catafalco* structura seu pegma palis in gyrum fere consitum & sublatum. Vide Tit. *Dispalo*.

PALO, as. Vide *Palus*.

PALOR, aris. Vide *Palus*.

PALATI MILITES. Vide *Palus*.

PALUS, i. Alia notione Palum vocamus genus bellicæ exercitationis. Duplex illud; alterum pedestre, equestre alterum. Charisius Palariam vocari hoc genus bellici meditamenti scribit Instit. Grammat. Tirones ad palum pedestri prolusione in hunc modum erudiebantur. Altè in terra defigebatur palus sex eminens pedes ad justam viri statram, quem tirones cominus sudibus, seu ligneis gladiis feriebant: in eumque assilendo, & resiliendo se exercebant. Hujus prælusionis meminit Juven. Satyr. 6.

aut quis non vidit vulnera pali,

Quem cuvat assiduis sudibus, scutoque lacefit,
Atque omnes implet numeros.

Meminerunt etiam Plato 7. de Legib. Arist. in Politic. Vide Mercuriale lib. 3. de Arte. Gymnastica cap. 4. sed omnium enucleatissimè Veget. lib. 1. cap. 11. A singulis autem tyronibus singuli pali defigebantur in terram, ita ut nutare non possent, & sex pedibus eminerent. Contra illum palum tanquam contra adversarium tiro cum crate & clava, velut cum gladio se exercebat & scuto, ut nunc quasi caput aut faciem peteret, nunc a lateribus minaretur; interdum contenderet poplites, & crura succidere, recederet, assultaret, insiliret, & quasi præsentem adversarium, sic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione servabatur illa coutela, ut ita tiro ad inferendum vulnus insurgeret, ne qua ex parte ipse pateret ad plagam. Erant huic exercitio adducendo publicè comparati destinati que Campidoctores & armorum Magistri. Hoc aliisque præclaris militare meditamenti copias suas instituisse Cæsarem narrat Hirtius in bell. African. Cæsar contra hujusmodi hostium genera copias suas non ut Imperator exercitum veteranum, victorem maximis rebus gestis; sed ut Lanista juiores gladiatores conduceceret, quo pede se recipierent ab hoste, & quemadmodum obversi adversariis, & in quanto spatio resisterent, modò procurerent, modò recederent, comminarentur, que impetum. Quibus ad palum pugnantibus res pro-

procedebat parum feliciter, minus idonei habebantur tum ad rem Martiam, tum ad gladiaturam: fuit quippe tironibus bellicis & gladiatoriis exercitatio illa communis: Veget. ibidem: *Palorum enim usus non solum militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum prodest. Nec unquam aut arena aut campus invictum armis virum probavit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum.* Punctum autem non cæsim feriebant more Romanorum, qui cæsim ferientes irridere solebant. Vide Titul. *Punctum.* Interim observa Vegetum sibi in hoc dissentire, qui lib. i. cap. 12. ita scribit: *Præterea non cæsim, sed punctum ferire discebant.* Contra verò lib. 2. cap. 23. *Ad palum quoque vel fudes iuniores exerceri percommendum est, cum latera, vel pedes, aut caput petere punctum cæsimque condiscunt.* Id Steuzechium non advertisse miratus sum. Nec verò cominus duntaxat clavis, sed eminus quoque missilibus palum petebant. Veget. ibidem: *Missilibus etiam palos procul ferire meditentur, ut & ars dirigendi & dextra virtus possit ad crescere.* Clavæ sive fudes, quibus dixi palum feriri solitum, duplo graviores erant legitimis gladiis, quemadmodum duplum pondus habebant crates, quibus scuta meatiebantur. Utebantur etiam Pannonicis pileis ex dura graviisque pelle consutis, ut plane levior illis postea galea videretur. Efficiebat ea meditatio ut cum sumenda arma essent, tanquam ad leviorem farcinam respiraret miles; profectò ut prolusio & tentamenta Martis Romani ipso bello duriora essent. Hujus generis eventum memorabilem posteris tradidit Polybius lib. 1. Romani siquidem navali bello adversus Carthaginenses dimicaturi, quo tempore navigia adornabantur, collocatis in arena subfelliis exercebant se in sicco remis agendis, prætendentes & adducentes brachia, ut facturi erant in pelago, ad ficti navarchi vocem nutumque; laboriosius omnino graviusque defatigati litorali illa aridaque adumbratione, quam vero postmodum labore navali. Certo numero non finiebatur memorata exercitatio. Duo interdum pluresve, quandoque universæ copiæ depactis palis simulato conflictu detinebantur. Hujus exercitamenti meminit Trissinus Ital. Liber. lib. 6.

*E dopo questo ivano contro un palo
Nodofo e groffo, e di robusto legno,
Ch'avanava sei più sopra la terra:
E con un scudo grave & una mazza,
Cb'era di peso doppio d'una spada,
Combattean feco, e come a lor nemico
Tentavan di ferirlo hor nella gola,
Hora ne' fianchi, & hora nella faccia;
Nè gli menavan mai se non di punta.*

Eandem concertationem exponit Cornazanus lib. 1. capit. 3. Facio quidem libenter, ut quæ præfatus author in eam artem illustrandam vernaculis numeris sapienter eruditèque comprehendit, exscribam aliquando. Aegrè tamen mihi est ejus operis editionem apud me extare innumeris pene mendis coquinatam, licet cæteroqui ejusdem authores fuerint typographi Florentini Hæredes Junctarum, notissimæ apud omnes diligentia & elegantia in voluminibus edendis & excudendis. Impressum verò opus habeo Anno M. D. XX. Evidem non minimum molestia devorandum fuit mihi sepiùs in genuino Authoris sensu extricando, evolvendo-

que ab impeditissima perplexaque scriptura, quæ minimam interpunctionum rationem ducit, monosyllaba consequentibus verbis conjungit, producenda corripit, corripienda producit, & ubique imperite affectat latitudinem. Ut id semel præfarer ad fidem etiam meam pertinere duxi, ut constet apud te mihi ratio emulatæ ejusmodi editionis, & variatarum quandoque vocum, præsertim ubi id Italici rhytmæ necessitas posceret. Accipe nunc quæ de exercitatione Romanorum ad palum complectitur memorato in loco:

*Alcune piazze havean chiamate agoni,
In mezzo a cui si piantavan pali
A gli scholar, che si dicean tironi.
Gli scudi havean di vimini, non quali
I veri son, ma di peso duo tanta
Per ben consuefar si a tutti i mali.
Una mazza anco in man di verde pianta
Per vicespada, pur di doppio pondo:
Dicono alcun che libre era quaranta.
Che du questo grave babito al secondo
Venendo, gli parean l'armi camisa;
Sì, che 'l nemico ne rimanea in fondo.
Armati di legname in questa guisa
Contra quel palo, come suo ribello,
Facevan cose non da tor per rifa.
Come toro adirato in un drapello
Di giovenche amorose in gelosia
Vien da se stesso al Martial duello.
Uscito fuor della publica via
A qualche tronco d'una quercia vecchia
S'accosta, per provar sua gagliardia.
Ad ogn'atto, che fa, seco si speccchia,
Corre nel arbor, poichè l'ha percosso:
Al suo proprio furor tende l'orecchia.
Ferisce i venti di gran furia mosso:
Cu' piò posterior sparge l'arena:
Mugge; e di rabbia nuota ogni gran fosso.
Questo, se poi la sua ventura il meno
A scontar l'avversario, in un instante
Il fere, e vince, e lui non sente pena.
Così i garzon Roman col palo avante
Due fiate il dì s'esercitavan prima,
Al modo già predetto guerreggiante.
Ferivano quel pal da capo a cima
Con tutto quel vantaggio al trar di botto,
Che servar possa un buon mastro di scrima.
Da lati, da traverso, e sopra, e sotto,
Tentavano quel pal com'buomo vero,
Ed in tal forma ogn'un si faceva dotto.*

2. Equestris exercitatio sive decursio ad palum fit a tironibus equos citato cursu dirigenibus, vel ad trajiciendum lancea anulum fune appensum, vel ad feriendum humanæ figuræ versatilem statuam, sinistra versatilis item clypeum gestantem. De hoc certamine consule Titolum *Quintana*.

PAN, nis. Silvestrium ac rusticorum Deorum facilè Princeps; pastorum verò Numen & Praefes antiquissimus. Ipse tamen invito otio atque securitate sylvarum in rei bellicæ partem non ignobilem venit. Disciplinam quippe militarem a Pane Bacchus didicit: ab eodem etiam ordinis militaris, phalangis, & utriusque exercitus cornu disponendi inventionem habuimus, ut aperte tradidit Polianus lib. 1. Stratag. Dionysii, sive Bacchi dux fuit in militia Pan. Is primùm reperit Ordinem; nominavit Phalangem,

cor

cornu instituit dextrum, ac levum: ex quo cornutum etiam Pana vulgo defingunt. Idem non fistulam duntaxat adinvenit, quod imbellē est, & pastoritiis cantilenis accommodatum, musicum instrumentum, verum etiam repertor fuit tubae praeliaris; ut a nobis est observatum in Titulo *Panici Terrores*.

PANATHENEA, orum. Præcipua fuit & maxima solemnitas cum publicorum celebratione ludorum atque certaminum apud Athenienses in honorem Minervæ, quæ patrocinio suo atque adeo nomine indito eorum prius urbem nobilitaverat, receptaque in summo arcis fastigio singulari ab iisdem studio & obsequio excolebatur. Sic ea, solemnia nominavit Theseus, postquam universos Asias atque adeo Græciæ ipsius populos in unam urbem coegit, ut nulla non edita significatione lœtitiae, ludis præsertim constitutis, Deam gentis suæ Præsidem obnixè devenerarentur, quemadmodum narrat Pausanias in Arcad. Ferunt autem inventa olim & celebrata simpliciùs ea festa ab Erychthonio Rege Atheniensium, dictaque fuisse Athenæa, idest Minervalia. Duplicitia fuere: alia majora, quæ indicebantur quinto quoque anno: alia minora, quæ recurrebant quotannis. Celebrabantur die duodecima mensis Hecatombæonis. Tetigit Quinquennalia Panathenæa Plautus in Mercat.

Neque nisi quinto quoque anno posse invisiere Urbem; atque exemplò inde ut spectavissimum peplum,

Rus rursùm confestim exigi solitum a patre.

Fit autem his versibus pepli mentio, quoniam inter alias ceremonias, ejus pompæ peculiares, circumferri soleret publicè contextum a virginibus peplum, quod erat Minervæ gestis depictum, vel opere Phrygio variatum. Neque omittendus hic ritus Atheniensium egregius intexendi describendive eodem peplo eorum nomina, qui illustri aliquo facinore de Republica essent meriti. Innuit id Aristophanes in Equit. ubi viros illustres ac fortis peplo dignos nominat. Meminit porrò ejus ritus Virgilius, seu quicunque fuerit aliis author Poematis, quod inscribitur Ciris.

*Sed magno intexens, si fas est dicere, peplo,
Qualis Erechtheis olim portatur Athenis,
Debita cum castæ solvuntur vota Minerva,
Tarduque confecto redeunt quinquennia lustro.*

Complectebantur Panathenæa, five festa Panathenica, certamina ferè omnia, quæ communia & usitata erant cæteris Græcorum ludis, equestris præsertim decurssiones, Pyrrhicam, & auriugationes. Nefas erat pompam ludicram spectare quemquam tincta veste: quod si quis auderet, confestim ab Agonotheta indicto suppicio iubebat audaciam, ut notat Lucianus in Nigrino. In honorem etiam Minervæ, quæ oleæ inventrix extiterat, non solum oleaginâ coronâ decorabantur Athletæ, & urnâ olei donabantur victores; verum etiam, ut Xenophon tradit in Convivio, non postremam festivi apparatus partem obtinebant senes oleæ ramum gestantes: neque verò dejecto corpore aut rugis exarati, debilesque cruribus deligebantur, sed qui cæteris forma præstant, crudamque ac viridem senectam, ut Virgilius loquitur, palam ostenderent.

PANCERIA, &c. Lorica, seu munimentum, quod ventrem tegit. Ventrale. Joannes Turoczius in

Chronico Hung. *Habebat Sampson sub tunica panceriam, & præ gravamine lorica natare non poterat.* Italis *Panziera*, *Panzerone*.

PANCHATES. Nomen equi in Iudis a Scipione celebratis in Africa apud Silium lib. 16.

proximus ibat

Astur Panchates: patrium frons alba nitebat

Insigne, & patrio pes omnis cuncolor albo.

Ingentes animi, membra baud procera, de-

cusque

Corporis exiguum: sed tum sibi fecerat alas

Concitus, atque ibat campo indignatus habet

nas.

PANCRATIUM. Genus ludicri, sed atrocis certaminis. Sic Græcè appellatum, quasi omnes vires exerens. Celebrabatur quippe omni ducto virium robore & contentione nervorum: calcibus, pugnis, genibus, manibus, dentibus, membrisque omnibus ad nocendum exercitatis, Pancratiaſtæ insurgebant ad pugnam. Falluntur primū, qui Pancratium exponunt lumen gymnicum pentathlo, five quinquertio constantem, ut Pancratiaſtæ fuerint pentathli, siue quinquertiones, hoc est, qui palmam retulerint ex quinque ludicris certaminibus, luctatione, disco, pugilatu, pugna super pavimento, & jaculatione. Nec verò minus hallucinati sunt, qui docuerunt exercitationis gymnasticæ genus fuisse, compositum ex lucta & pugilatu; aliud porrò Pancratii genus distinguentes, quod appellant volutatorium: Anthyllus autem apud Oribasium Collectan. lib. 6. cap. 27. vocat luctam super pavimentum. Ut enim optimè observat Salmasius ad Solin. cap. 24. ex Theocrito & aliis non fuerunt duo Pancratii genera, alterum ex pugilatu & luctatione constans, alterum, ut Mercurialis & alii nominant volutatorium, idest luctamen super pavimento; sed hoc ultimum duntaxat fuit Antiquis verè Pancratium, licet ipsum ex luctamine & pugilatu esset conflatum. Constat enim luctatores stantes erectosque ita decertasse, ut antagonistam in terram affligere duntaxat satagerent. Nefas illis pugnis cædere, quod erat peculiare pugilum; nefas etiam infsemel prostratos fævere, aut mutuos in terra complicare nexus, ultraque fatigare Martem ludicum. Soli eorum nifus ad subvertendum hostem supplantandumque dirigebantur. Subortum tamen postea aliud concertationis genus, quo per terram omnimodis nexibus complicari invicem, & quaquaversus in arreptos æmulorum artus subire, eosque morsu, talitris, manuque, & unguibus apprehendere moris fuit, donec concertantium alter, sublato digito, vietum se fateretur. Atque hoc scilicet Antiquorum Pancratium fuit, ut ostendit schema exhibitum a Hieronymo Mercuriali de Arte Gymnast. lib. 2. cap. 8. ex antiquis nummis Salustii cujusdam, qui sub Valentiniani & Placidiae Augustæ principatu, Africæ Regno vi occupato, ludos similes, atque alias ob victoriam edidit. Colligitur tamen ex Pausania lib. 5. Pancratiaſtes non ad strictis pugnis ut pugiles, sed inflexis digitis decertasce. Testimonium de Pancratio habemus apud Quintilianum lib. 2. in hæc verba: *Peritus non, si docendum Pancratiaſten suscepit, pugno ferire, aut calce tantum, aut nexus modo, atque in his itus aliquos docebit.* Gellius etiam lib. 13. cap. 26. de Pancratiaſtis, five, ut ipse vocat, Pan-

Pancratii, ita loquitur: *Ad ea cōvenia atque declinando proinde esse oportet animo semper prompto atque intento, ut sunt Athletarum, qui Pancratiae vocantur, nam sicuti illi ad certandum vocati projectis altè brachiis consistunt, caputque & os suum manibus oppositis quasi vallo præmisiunt; membraque eorum omnia, priusquam pugna mota est, aut ad vitandos ieiūs cauta sunt, aut ad faciendo parata: ita animus atque mens viri prudentis &c.* Jam vero Antæi pugnam cum Hercule in Lybia, quam plerique Scriptores Gymnici referunt ad luctationem, Pancratio meritò adscribit Salmasius loco indicato. Infistit autem Solini verbis, qui ita scriptum reliquit: *Ubi Antæi regia, qui implicandis explicandisque nexibus humi melius sciens, velut genitus matre terra, ibidem Herculi vicitus est.* Quibus verbis aperte significatur totam illius pugnæ rationem versatam fuisse in flexuosa complicatione membrorum; Antæo non erecto corpore depugnante, sed terræ adhærescente, quam & parentem & auxiliatricem novasque suggerentem vires habuit. In hoc igitur contendebant ludentes Pancratio, ut pugnis talitrisque cædendo, adstringendo fauces, defringendo pedum manuumque digitos, ad hæc depilando, mordendo, vellicando adversarium adigerent ad apertam confessionem victoriarum, quam vel voce edita, vel sublatodigitio testaretur. Eadem aperta vocis testificatio, vel sublatio digitii accipiebatur in victoriæ confessionem in pugilatu. Quare Lacedæmonii vetabant suos cives iis ludis exerceri, in quibus quoquomodo se quispiam superatum fateretur. Tradit id Seneca lib. 5. de Benefic. cap. 3. *Cum invictos esse Lacedæmonii cives suos magno astimarent, ab his certaminibus removerunt, in quibus vittorem facit non Iudex, non ipse exitus, sed vox cedentis.* Aliam insuper, nec sane incommodam rationem adjicit Turnebus lib. 27. cap. 8., quamobrem Spartani Pancratium & pugilatum damnaverint: nimirum quoniam ejusmodi ludi debilitarent ardorem animi: frequenter enim ita plagis vulneribusque malè multati discedebant ex arena, ut segniiores in posterum reddit omnem certaminis aleam detrectarent. Atrox certè & perhorridum, cruentumque fuisse pugnæ genus coniicio, ut vix quidpiam a vero & legitimo Marte distaret, ne dum adumbratio illa esset, & urbana prolusio conflictuum militarium. Non nihil tamen ad bellicam Athleticam conduxisse Pancratium testimonio sunt viri nobiles, qui illo exerceri non perhoruerunt. Equidem Phrynon Dux Atheniensium clarissimus fuit Pancratiaestes; quem tamen Pittacus Mitylenæus involutum laqueo, quem clypeo latenter abduxerat, superavit. Autolycus etiam ob singularem Pancratii peritiam statuam Athenis meruit in Prytaneo. Nihilominus ob laboris magnitudinem, & cruenti certaminis truculentiam minus admissas legimus fœminas ad certandum. Pancratio, quas cæteroqui scimus a Græcis legislatoribus a luctatione & pugilatu nequaquam fuisse exclusas. Certè Plato lib. 8. de legib. interdixit Pancratio puellis, quæ nubiles non essent. Sed exercitas eo etiam ludo fœminas testatur Propertius lib. 3. Eleg. 13.

Et patitur duro vulnera Pancratio.

Vide præter indicatos Scriptores Hofmannum, Scaligerum in præfatum Propertii locum, & Fe-

trum Fabrum in Agonist. PANICI TERRORES. Eruditè & diligenter, ut solet, de terroribus Panicis agit Politianus Miscell. cap. 28. Sunt autem illi subitæ quædam consternationes metusque lymphatici, quibus qui corripiuntur, nullo rationis imperio ad sanam mentem revocari possunt. Eorum origo refertur ad Panem Deum, qui licet nemorum saltuumque Numen, apud Antiquos fuerit, adhuc tamen auspiciis optimis in arma processit. Cum vero tubam, sive obtortam concham invenisset, ejus primùm inflatæ sonitu, ignotoque ad eam diem clangore, ita Titanas perterrituit, ut in fœdissimam fugam effusi, siue minime compotes, nec perturbatis animis quietem, nec tutum corporibus effugium nanciscerentur. Habemus id ex Theone antiquo interprete Arati Poetæ. Scribit ille: *Militasse Pana Deum adversus Titanas, primumque cum videri concham illam tortilem & turbinatam, quæ pro tuba utuntur, invenisse, que Græcè Cochlos appellatur, factumque ipsius opera, uti se armanti sociis ita fieret copia, dum sonitu quounque illo, qui Panicos vocatur, in fugam Titanes agebantur.* Non igitur mirum, si Interpres alias Synesii terrores Panicos proprios esse scripsit copiarum militarium, cum viri equique solutis ordinibus perturbantur nulla formidinis causa cognita, sed quodam syderum afflato. Aliam Panici terroris causam affert Polyænus l. 1. Strateg. cujus verba refero in Tit. *Clamor Panicus.* Nonnus Poeta Dionys. 10. furiis agitatum describens Athamanum, eundem insano Panos flagello percitum testatur. Meminit etiam terroris Panicis Euripides in Medea, ubi vetus Interpres notat terrorum repentinorum causam Pani Deo a Priscis fuisse attributam. Cicero ipse de Panicis terroribus non semel sermonem iniicit Epist. ad Tyronem: *Et si Atticus noster, qui quondam me commoveri rauco intellexit, idem semper putat, nec videt quibus præstidiis philosophia septus sim.* Ad Atticum lib. 5. *Scis enim quædam rauca duci.* Verum prorsus ad vivum eosdem terrores expressit Valerius Flaccus Argonaut. lib. 3.

dant æthere longo

*Signa tuba, vox & mediis emissa tenebris,
Hostis habet portus, soliti redire Pelasgi,
Rupta quies, Deus ancipitem lymphaverat
urbem*

*Migdonia Pan jussa ferens sevissima matris,
Pan nemorum belliique potens, quem lucis ab
oris*

*Antra tenent, patet ad medias per devia noctes
Setigerum latus, & torve coma sibila frontis.
Vox omnes super una tubas, qua conus & enses;
Quatrepidis auriga rotis, nocturnaque muris
Claustra cadunt, talesque metus non Martia-
cassis*

*Eumenidumque coma, non tristis ab æthere
Gorgon*

*Sparserit, aut tantis aciem raptaverit umbris.
Ludus & ille Deo, pavidum præsepibus aufert
Cum pecus, & profugi sternunt dumeta ju-
venci.*

2. Nescio quid simile Panicis terroribus ingenerabant Corybantes Berecynthiæ Matris Deum sacerdotes, a cuius sacris furorem quendam entheatum, ardoremque vaticinandi hauriebant. Ejusmodi sacrorum vox erat peculiaris gallari. Ut enim a Bacchis Liberi sociis fit bacchari, quod

verbum exprimit divini genus quoddam furoris impressum Bacchi sociis; sic a Gallis, qui Berecynthiae, sive Cybeles erant mystae & sacrificuli, fit gallari; quod est furere, sive corripi terriculamentis quibusdam, quæ ex iisdem sacris, & a Dea eorum auspice afflabantur. Meminit autem hujus verbi Varro in Satyr.

Namque venustas bis adeat Gallantibus.

Galli autem Cybeles comites dicebantur, non a Gallia, regione notissima, sed a Gallo Phrygiæ fluvio, ad quem sua Orgia exercebant; sive quoniam ex eo bibentes incipiebant furere, interque morbosa phantasmatæ & imagines, quæ oculis obversabantur, tristi voce & ululatu horrenda caneabant. Id ejus vocis thema sic expressit Ovid. 4. Fast.

Cur igitur Gallos, qui se excidere, vocamus,

Cum tanto Phrygiæ Gallica distet humus?

*Inter, ait, viridem Cybelen, altasque Celenas
Amnis it insanâ nomine Gallus aquâ.*

Qui bibit inde furit: procul hinc discedite queis est

Cura bonæ mentis: qui bibit inde, furit.
De eodem fluvio & origine comitum Matris magnæ Herodianus in Commodo: *Antiquitatis Pbyrges Orgia celebrabant ad fluenta fluvii Galli, a quo nomen habuere, qui Dex castrati consecrantur.* Meminit ejusmodi Gallorum Lucanus lib. 1.

crinemque rotantes

Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.

Catullus etiam de Ati ipsam Cybelen Gallam nominat:

Agite, ite ad alta Galle Cybeles nemora.

Apud eundem Catullum habes latè descriptum ibidem furorem eadem sacra frequentantium, & quidem carminis genere, quod ab iisdem Gallis dicitur Galliambus. Hinc morbi genus, qui dicitur Corybantiasmus, quoniam vanissimi animi metus atque terrores a Corybantibus credebantur immissti. Eo morbo terrificaque quædam spectra larvæque versari minarique videbantur ante oculos; ita ut ægrorum aures incondito quodam tristisque sonore tinnirent. Commemorato languore correpti laborabant maxime vigilia & insomniis: quod si quietis aliquantulum caperent, apertis id faciebant oculis. Meminit ejus morbi Plinius lib. 11. cap. 37., ubi hæc habet de oculis: *Quin & patentibus dormiunt lepores, multique hominum quod nupcarriar Græci dicunt.* Sic enim scribendum ex veteri Authographo existimat Salmasius adversus conjectationes alias Turnebi, & Scaligeri. Prædictis vanis terroribus occurrere & mederi Antiqui crediderunt adamantem gemmam, de qua ita scribit Solinus cap. 52. *Vtpote qui lymphationes abigunt, mentium vanos metus pellunt, venenis resistunt.* Quæ ex Plinio pene ad verbum, ut solet, hausit: *Adamas & venena irrita facit, & lymphationes abigit, metusque vanos expellit a mente.* Et ob id quidam cum Ananchiten vocaveris. Sic enim iterum legit Salmasius adversus aliorum conjectanea in acceptione & explicatione Græci vocabuli additi a Plinio, omissoque a Solino. Vocarunt itaque Veteres adamantem Ananchiten, a Græca voce ἀνάχιτην, quæ a Latinis necessitas dicitur. Usurpatum autem in primis vox illa ad exprimentum quidquid subito vanoque pavore percitos animos suæ spontis esse non sinit. Habemus

hinc poculum Anancæum apud Plaut. in Rudent.

Credo Hercle anancæo datum quod biberet.

Ubi Lambinus aliique frivole advocant poculum capax ad instar urnæ judicialis; cum ibi poculum anancæum sit calix extremæ necessitatis, quod Horatius dixit necessitatem fati. Dicta autem sunt anancææ sive fatales lymphationes, vana, ut Apulejus loquitur, occurſacula, imaginarii metus, defixiones Magicæ, ac demum quidquid nos præter voluntatem aliquò rapit, sive id Magica potestate contingat, sive levi cujusdam genii instinctu, quo mentis usus abripitur, ut indicare non destitit etiam Dantes Infern. Cant. 24.

E quale e quei, che cade, e non sarà como

Per forza di Demon, ch'a terra il tira,

O d'altra oppilazion, che lega l'uomo.

Nota antem verbum ligare usurpatum a Dante aptissimè & admodum propriè. Ligare siquidem & defigere propria sunt vocabula vel Magicæ facultatis, vel sortilegiis addictorum hominum. Plin. lib. 24. *Defigi quidem diris deprecationibus nemo non metuit.* Adde illa apud Comicum: *Audin tu? bic farti te alligat.* Et apud Horatium: *Mentem vincere lyco.* Frequentissimè verò in rebus veneficis in usu sunt verba ligare, defigere, vincere: præsertim apud Poetas, ubi loquuntur de philtris amatoriis, de fascino, de cestu, sive cingulo Veneris. Similem defixionem, sive illigationem Magicam notavit Lucanus lib. 6. in hyæna:

Viscera non lyncis, non dire nodus byxa.

De qua etiam Plinius: *Et quibusdam Magicis artibus omne animal, quod ter luftraverit, in vestigio hæcere.* Verùm isthæc ex Magica vanitate futilia fere sunt & nugatoria. Doctores sacri eadem fere verba usurpare solent, ubi quempiam dicunt anathematum vinculis innodatum, constrictum, obligatum. Haec scilicet Ecclesiastæ in sacrarum legum violatores poenæ gravissimæ, & æstimandæ maximum in modum, & magnopere sunt pertimescendæ. Cæterum de commemoratis ac fere fictitiis terroribus vide plura apud Salmasium in Solin. cap. 52. A terroribus Panicis habent Neapolitani voces vernaculas *Panteco*, pro sideratione quadam, & quasi repentina metus afflatus, & *Spanteco*, quod est subito commoveri, atque perterrefieri.

PANICUS CASUS. Per adagium dicitur de tumultu casuque subito repentinam formidinem incutiente, & quasi a Numine quodam incusso metu. Non semel utitur hoc proverbio Tullius. Hæc autem ad Atticum: *Ego bellum fædissimum futurum puto, nisi qui, ut tu scis, Panicus casus extiterit.* Idem alibi: *Rumorem afferunt magnum Romæ, dum ad Antonium frumentum omne portari, Panicum certè &c.* Dicuntur autem casus Panici, a Pane Deo, qui subitas animi consternationes & repentinos terrores immittere credebatur. Fiebat hujusmodi terriculis, ut usus etiam mentis adimeretur. Pindarus verò in Nemeis author est non esse vitio vertendum, si viri etiam fortes ad hujusmodi terrores fugiant, expallescant; accidere nimurum id metu quodam Deorum atque religione.

PANIS CASTRENSIS. Vide *Bucellatum*.

PANOPLIA, &c. Latinè omnis armatura, sive armatura perfecta, cum quis omnibus armis necessariis est instructus. *Gloss.*

PAPILIO, onis. A similitudine papilionis vermiculi

culi alati ; papiliones vocari copta tentoria a Scriptoribus minus puræ Latinitatis : nam qui ex Plinio locus adduci solet , suspectus est . Sic autem dicuntur non solum tabernacula gregario- rum , de quibus Veget. l. 1. cap. 3. *Interdum sub diu , interdum sub papilionibus commoren- tur* ; verum etiam Imperatorum . Lamprid. in Alex. Sev. *In procinctu atque in expeditionibus aperitis papilionibus prandit , atque cœnavit*. Aurati præterea papiliones leguntur apud Trebell. in xxx. Tyr. Sed vide Salmasium ad Spartan. in Fescenn. Papias ex Isidoro : *Papiliones tentoria dicuntur a similitudine parvi animalis . Hæ sunt aviculae-lumine accenso convenient , & circa volitantes ab igne proxime interire coguntur*. Parum diligenter Isidorus aviculas dixit , quæ insecta nominare debuerat . Papiliones dicun- tur tentoria militum a tensis deorsum alis ejus insecti , dum flores legit . Hieronymus Aleander Risposta all'Occiale dello Stigliani : *La voce di padiglione viene da Papilio : che così i Latinide' tempi bassi cominciarono a nominare quello , che prima si diceva Tentorium . E se non m'inganno , presero questa nominanza dal parpaglione , il quale era pur detto appo i Latini Papilio . Forse perche , posando i parpaglioni su qualche fiore , o erba , estendendo quelle lor grand' ali all' ingiù , pare che mostrino la forma d'un padiglione*. Ferrarius tamen in dictione *Farfalla* , quæ Latinis est Papilio , monet tentoria appellata fuisse papiliones , non ab alis extensis eorum insectorum , dum flores delibant ; sed quoniam papilio quodlibet genus culicis Latinè dicitur ; adversus quod animalculturum gentes conopea- fiunt in domibus ; a quorum similitudine pro- dierunt tentoria militaria .

PAPYRUS. Arbor in Ægypto frequentius nascens . Quomodo antiquitas ad scribendum materiam suffecerit , aliorum est indaginis . Compertum est ex ea arbore naves & quidem bellicas fuisse olim confectas . Apertè id elicitor ex Isaia cap. 18. *Veh terra cymbalo alarum , que est trans flu- mina Æthiopie , qui mittit in mare legatos in va- sis papyri super aquas* ,

PAR HONOR IGNAVOQUE VIRO ET VIRTUTE VALENTI. Recensetur inter versiculos Homeri proverbiales , & refertur ab Aristotele lib. 2. Politic. Monet versiculus habendum esse discrimin virtutis ac dignitatis in præmis dispensandis . Sunt autem verba Achillis , stomachantis nullam sui rationem habitam esse ab Agamemnone , cum cæteroqui reliquos Duces Græcos longè ipse antecelleret .

PARACHLAMYS , idis . Vestis militaris minimum dis- similis chlamydi . Memoratur ab Ulpiano . Af- fertur etiam pro hac voce versus Plauti in Persa : verū castigatiores codices habent ibi chlamy- dem , non parachlamydem .

PARAGAUDA , æ. Genus vestis militaris , vel potius vestis ornamentum & appendix . Legitur apud Trebellium in Claudio ; *Albam subsericam , paragaudam triuncem unam* . Et iterum apud Vopiscum in Aureliano : *Paragaudas vestes ipse primus militibus dedit* . Turnebus optime opinatur fuisse diversi coloris fascias sericas , vel auro ornatas , & vestibus intextas vel assutas . Pla- ne censeo simile quidpiam fuisse versicoloribus tenuis , quibus distinguuntur hodie famuli do- mestici unius familij ab aliarum familiarum fa-

mulis : Italis *Trine* : quod illis adhæsse nomen conjecto , quoniam ternis primū ejusmodi fas- sciis vel tenuis famulitii vestes distinguerentur . Et plane congruent paragaude Veterum , quæ modo singulæ , modo binæ , interdum ternæ , quaternæ , atque adeo quinæ assuebantur . Sic enim exponit Salmasius quæ sequuntur Vopisci verba : *Et quidem aliis monolores , aliis dilores , trilores aliis , & usque ad pentelores , quales ho- die linea sunt* . Ubi monolores paragaudas in- telligit unum tantum lorum , idest initiam vel fasciam panni vel serici colorati , & ad hunc mo- dum expone dilores , trilores , & alios . Ob- serva quinque fasciis distinctas Vopisci tempore vestes militares , quot fere hodie loris five tæ- niis ornantur vestes famulorum ex paulò illu- strioribus familiis . Ceterum Paragaudam fieri a gaudio , & Græca propositione adjecta Tur- nebus existimat . Salmasius pro certo habet Sy- rorum vocem esse purissimam .

PARALUS. Navis , quæ ab Ulpiano Rhetore inter sacras accensetur : sed fuisse etiam bellicam do- cet Thucydides l. 8. per hæc verba . *Venerunt & Argivi cum propugnatoribus qui in nave Pa- ralo dicta esse solebant , qui jussi erant a triginta Tyrannis per id tempus in nave militari Eubœam ipsam circumnavigando obire ac tueri* . Inventa fuit a Paralo , teste Plinio l. 7. Sed cum πάραλος sit vox Græca , & significet quid maritimum & litorale , navis ipsa Paralus videtur fuisse navi- gium orarium , cuiusmodi naves appellamus *Guarda coste* . Vide Gyrald. de navigiis . Para- li effigies picta a Protogene asservabatur apud Athenienses in propyleo templi Minervæ , ut scribunt Plinius l. 35. c. 10. & Cicero Orat. 4. in Verrem .

PARAMERIUM. Vox est Græcanica , usurpata tamen a Leone Imperatore : *Habent spathas , Roma- no more , ab humeris pendentes , & Parameria* . Significat autem gladiolum , qui pendulus ge- stabatur ad femur , unde illi nomen ex Græco . Sic armati militis effigiem ex Columna Antoni- ni depromit Lipsius Analect. ad Militiam Roma- nam .

PARANGARIE , arum . Vide *Cursus Publicus* .

PARASANGA. Genus mensuræ itinerariæ . Vide *Stadium* .

PARASCERNUS. Inter naves bellicas refertur a Joanne Lucio l. 4. Hist. Dalmat. *Omnes Galeas , Pa- rascerne , Brigantinos , & quodlibet genus classis* .

PARASTATE , arum . Vitruvius lib. 5. cap. 1. *Reli- quæ spatia inter parastatarum & columnarum tra- bres per intercolumnia , luminibus sunt reli- ta* . Ubi Philander : *Parastatæ sunt pilæ qua- dratae , aut lapides pilaram modo ad columnarum latera appositi , vulgo pilastræ dictæ , promi- nentibus ipsis columnis partibus duabus , aut secundum alios parte solummodo sui media* . Hac notione rejecta ad Ædificatoriam , Parastatæ duo significant apud nos . Primum in Catapulta , eodem Vitruvio teste , trabeculae sunt vel tabule arrestariæ , quibus transversariæ affi- guntur . Iterum Parastatæ locum habent in acie , quemadmodum Epistatæ , Prostatæ , Adstites , Substites , quæ voces distinguebant collocatio- nem & officia militum in Græcorum acie ; ac præfertim in instructione phalangis Macedoni- cæ . Parastatæ dicuntur quasi adstantes , Gazæ & aliis Adstites . Dicebantur juxta , prope , &

ad latus locati. Pollux: *Omnis qui alicui in ordine adstat, dicitur Parastata.* Prostata Martinio est Dux, Præfetus: sed apud Macedones Prostatae erant milites in priori linea, & quidem in jugo: dicuntur enim quasi ante stantes; quos proinde Latinè dixeris Præstites, vel Antistites. Iterum Præstites & Substites dicuntur alternatim priores & posteriores in versu, quorum nempe alii alias sic tuentur & sustinent, ut qui comparatus ad priorem est Substes, comparatus ad tertium fungatur Præstitis officio, & in hunc modum usque ad postremum se invicem excipient, & vicissim suffulciant. Ælian. Item Substes, qui proximus ab hoc Præstite est, ac deinceps ad hunc modum Præstes Substesque locatur; ut ordo totus ex Præstibus & Substibus positis alternatim conficiatur. Barbaro apud Vitruvium Parastatae, Prostatae, & Epistatae sunt Præfecturae eorum, qui cornibus præerant. Nihil obstat & magistratum & officium militare eodem nomine fuisse indicatum.

PARAZONIUM. Vox Græcanica, qua significatur gladiolus a zona pendens, & femori alligatus. Apud Martialem hoc legitur lemma distichi:

Parazonium. Sic autem subdit:

Militia decus hoc, & grati nomen honoris,

Arma Tribunitium cingere digna latus.

Constat autem quemadmodum gladio majoribus Magistratibus, sic Tribunis gladio potestatem olim fuisse traditam. Non nihil etiam distinguendum inter parazonium & pugionem, cum ea arma Martialis aperte separat in Distichis. Armati parazonio milites illustres occurserunt saepius in antiquis cælaturis, & numismatis.

PARIS. Priami & Hecubæ filius. Eum cum utero mater gestaret, visa sibi est faciem parere; quod a divinotoribus acceptum est in præsigium exorturi pueri causa evertendæ inflammmandæque patriæ. Ovid. Epist. Paridis Hel.

*Illa sibi ingentem visa est sub imagine somni
Flammiferam pleno reddere ventre facem.
Territa consurgit, metuendaque noctis opacæ
Visa seni Priamo, vatibus ille refert.
Arsurum Paridis vates canit Ilion igni.*

Eam ob causam infans editus feris devorandus exponitur. Educatur tamen ursæ lacte, vel, ut alii tradunt, a pastoribus Idæ montis. Cum adolevisset piratas, qui regium pecus abegerant, insecurus armenta recuperavit, ab eorum manibus opportuno auxilio erectis pastoribus regiis; ex quo eidem Alexandri nomen indutum. Ovid. ibidem:

*Penè puer cæsis abducta armenta recepi
Hostibus, & causam nominis inde tuli.*

Inter Junonem, Palladem, & Venerem exortum litigium de formæ pulchritudine diremit, aureo pomo Veneri tradito: quod illi, universæque Priami familiæ calamitatum fuit initium, Pallade & Junone adversus Priamum & ejus familiam conjuratis. Quo fabulæ involucro docuerunt Poetæ veteres nonnisi ad honestatis regulam ferenda esse suffragia; cum Paridi & ejus genti tanti steterit præpostorum judicium, quo abdicata sapientia, quam Pallas pollicebatur, & potentia, qua Juno eundem extollere in eo spondit certamine, omnium pulcherrimam renunciavit Veneri, & mulierculæ formam præstantem potentia sapientiæque posthabuit. Ita-

que Paris, amicitiae & hospitii jure neglecto, Helenam abstulit ab ipsis ædibus Menelai. Tradunt alii raptam Helenam a Paride, cum inter Bacchus in littore sacrificaret. Euripides autho est non Helenam, sed ejus simulacrum asportatum a Paride, nec ulla ipsum hospitii jura violasse. Quocunque isthæc modo se habuerint, constat utriusque amores breves admodum fuisse. Helenam quippe consanguinei Rhodum revocarunt. Paridem conscientiæ scelerum & Græcorum arma agitarunt, postquam Agamemnonem & Achivos Duces in patriam concitaverat. Hinc porrò etiam Mythologi opportunè admonent breves ferè contingere impotentis libidinis fructus & voluptates; quæ si diuturnæ essent, nihil homine esset furiosius; advertuntque cum Euripide in Troad. Venerem nominatam fuisse Aphrodism ab insania & dementia potius, quam à spuma maris, ut aliis visum:

Ubique stulta est Venus mortalibus:

Recteque uomen cepit a dementia.

Nec ita multò post Paris sceleratae vitæ finem inventit. Nam cum in Thymbræo Apollinis templo Achillem interfecisset, ejus pede sagitta træcto, a Pyrrho vel Polycete interfactus est. Graviore eundem suppicio affecit suorum odium & detestatio; cum effrenata ejusdem libidine familia Priami, patria, & imperium Asiaticum ferro ignique conciderit. De Paride Petrarca:

Poi vien colei, ch'ha 'l titol d'esser bella:

Seco ha 'l Pastor, che male il suo bel volto

Miro sì fijo: onde uscir gran tempeste,

E funne il Mondo sotto sopra volto.

PARMA, æ. A similitudine parmæ, scuti, de qua infra, sic nominatur machina tectoria, e vimine & crudis coriis ad formam testudinis composta. Sub ea milites & consistentes dimicabant, & procedentes tutò progrediebantur ad assultum. Circumferebatur nimirum adjectis vectibus, ad modum sellæ gestatoriaæ umbellatae. De hac machina multa habes apud Heronem lib. de Machinis Obsidionalibus. Vide autem ibi Baroccium.

PARMA, æ. Breve scutum, ansatum, & rotundum; dictum ab æqualitate, quod a medio in omnes partes sit par, ut scribit Varro. Parmæ viorum fortium pictæ fuerunt, quoniam in iis præclara delineabant facinora, quæ belligerando edidissent. Tironum exadversum puræ albæque erant parmæ, nullis scilicet operum illustrium monumentis, picturis, aut cælaturis condecoratae, ut aptè docet Servius ad illud Virgil. l.7. *parmaque inglorius alba.*

Latinis parmam illud esse scutum, quod Græci peltam appellant, scribit Plinius: De parma & ejus usu Polybius lib.6. *Natu minimi, quos velites & pilanos nominarunt, jubentur gestare gladios, pila, parmagique. Parma tum firmitudinem habet ob structuram, tum magnitudinem, quæ tutando corpori sit fatis: nam rotunda cum sit, tripedalem habet diametron.* Fuit autem parma levis armaturæ & velitum. Liv. lib.31. *Veliti Romano parmag gladiumque habenti.* Sed equitum fuisse tutamentum legimus. Liv. lib.2. *Desiliunt ex equis, provolant in prælium, & pro antesignanis parmas objiciunt.* Idem lib.8. *Equus ad vulneris sensum, prioribus eritis pedibus, magna vi cum caput quateret, excussit equitem; quem cuspidè parmagque inuixum,* attol-

attollentem se gravi casu , Manlius ab jugulo ; itant per costas ferrum emineret , terræ affixit . Equestris tamen parvæ velitaribus magnitudine præstabant , ut ostendit Livius lib.26. His parvæ breviores , quam equestris . Deceptum hinc fuisse constat Hofmannum , qui equestris parmas ad velites existimat esse referendas . Iterum idem fallitur , ubi censet Frontinum Stratagem. l.4.c.ult. de equitatu gestante breviores parvulas fuisse locutum , ubi ita scripsit : *Romani cum Campanis equitibus nullo modo pares essent , Q. Nevius Centurio in exercitu Fulvii Flacci Procoff. exagitavit , ut delectos ex toto exercitu , qui velocissimi videbantur , & mediocris statura erant , parvulis non amplis & galericulis gladiisque ac septenis singulos hastis quaternis circiter pedum armaret , eosque adiunctos equitibus juberet usque ad mœnia provehi . Neque enim ibi brevioribus parvus instructi de numero sunt equitum , sed pedites perniciissimi immixti equitibus , velites nimirum . Licet enim velites interdum legantur etiam in equis militasse , nihilominus apud Romanos in peditatu ferè censemantur . Hinc habemus Parmatam militiam , parvus testam , Liv. lib. 4. Dat signum Volscis Imperator , ut parvatis novæ coborti boſtium locus detur .* Sunt autem qui Thraces primos omnium parvas adhibuisse scriperint ; ex quo Parmularii (quos nonnulli asperiore litera in leniorem mutata , Palmularios vocant) etiam Thraces sunt appellati . Fuit autem id gladiatorum genus quoddam , qui rotundo brevique pugnabant clypeo . Eos ita dimicantes , cum breviore sica , passim nobis exhibent vetusti lapides . Neque enim hic moror subtletates Grammaticorum , qui Parmularios existimant esse parvarum artifices , ut inter alios scribit vetus Interpres Quintilianus ad ejusdem lib. 2. cap. 11. sic autem de Parmulario Sveton. in vita Domitianus cap. 10. Patrem familias , quod Thracem Mirmilloni parem , munerario imparem dixerat , detractum e spectaculis in arenam , canibus objecit , cum hoc titulo : *Impie locutus Parmularius .* Divisa quippe erant in ludis spectatorum studia ; utque in Circo diversus color aurantium dividebat populum in factiones , ex quo alii Venetis , alii Prasinis favebant ; sic in Amphitheatro & arena gladiatoria ipsa gladiatorum arma sequebantur ; atque hinc alii Retiariis , alii Parmulariis favebant . Quod superius dixi de parvæ figura rotunda , id de Romana solùm affirmatum accipias . Nam Thracum parvas quadratas fuisse planasque , & ad modum imbricis excavatas , ostendunt cælaturæ Columnæ Trajanæ , ut similiores scuto-Romano fuerint , quam clypeo Græcorum , ut explicat Raderus in Martiale lib. 14. , & indicat Plinius lib. 33. cap. 9.

PARMULA , æ . parva parma . Horat. 1. 2. 7. *Tecum Philippus , & celerem fugam
Sensi , relicta non bene parvula .*

PARMULA , æ . Non a figuræ , sed ab officiis similitudine , quo fungitur parvula brevius scutum , appellatur munitiuncula in Architectura militari , portæ arcis vel lorice prætentæ , ad propugnaculorum hinc & illinc prominentium præsidium & tutelam . Ea tormentis missilibus omni- que armorum genere , ac strenuo in primis milite probè munitur ; utpote quæ sæpe sola longam sustinet obsidionem , diuque ab arce impeten-

da hostem continuis explosionibus distinet . Non habet hoc munitum alas atque receptus , quod est inter illud & cassidem , sive semilunam , discrimen ; ideoque si parvula hostes potiantur , a propinquis propugnaculorum ictibus verberati , non ita facile ibi consistunt . *Rivellino .* Vide Vauban des Fortific.

PARMULARII . Vide Parma pro scuto .

PARMATUS , a , um . Vide Parma .

PARO , onis . Navigium est fere piraticum , ad cuius similitudinem , ut ait Festus , Myoparo , navis item piratica nomen sortitur . Isidorus a piratis dictum Paronem putat : melius alii ab insula Paro ; ex qua porrò & Myunte item insula nominatum existimat Myoparone . Eam Paronis originem , quam procul dubio veriore existimo , Suidas & Aristophanis Interpres tradiderunt . Sic autem Varro de Paronibus . *Jamque duos Parones habebant instructos . Sed enim & Ciceronis versiculos ille legitur :*

Tunc se flutifero tradit mandatque Paroni .

PARUNCULUS , i . Parvus Paro , quæ navis est predatoria . Cicero ex Isidoro :

Parunculus ad litus ludit celeribus .

PARTHENOPÆUS . Filius Menalippes & Milanionis . Variant tamen alii , Videndus Muretus ad Propertii Eleg. 1. 1. Nomen habuit a virginitate ex Græco , quoniam pulchritudine virginum æquarē faciem ; vel quia conceptum illum diu mater cœlavit , quasi virgo adhuc esset . Ad bellum Thebanum suppetias tulit Polynici . Stat. 4. Theb.

*Tu quoque Parrhasias ignara matre catervas ,
Ab rudis armorum (tantum nova gloria suadet)
Partenopæ rapis .*

Idem ejus venustatem Thebanas mulieres demitas esse scribit Silv. 5. 2.

aut quem de turribus altis

*Arcadas Ogygio versantem in pulvere metas
Specabant Tyriæ non torvo lumine matres .*

Thebano bello incolumis ad bellum Trojanum profectus est , ibique interfactus dicitur . Sunt tamen qui duos fuisse memorent Parthenopæos .

PARS . tis . In singulari numero eleganter sumitur apud Latinos pro viribus ; ex quo frequens formula : *Pro virili parte .* Cic. 6. Verr. *Præcipue quod in his artibus pro mea parte versor , quarum ille princeps fuit .*

PARTES , ium . In numero multitudinis ferè factio- nem significat . Hinc formulæ illæ : in partes tra- here , transire , transgredi , descendere . Cic. 13. Philipp. Antonius potius & Ventidius partes Cæsaris defendenter . Tacit. lib. 15. Igitur ubi conjuratis Praefectum quoque Praetorii in partes descendisse , crebro ipsius sermone facta fides , prom- ptius jam de tempore ac loco cœdis agitabant . Sunt qui partes de populo dici , factiones de Senatu affirmant ex Salust. Jugurth. *Caterum nos par- tium popularium & Senatus factiorum ac deinde malarum artium &c. Verum promiscue fa- ctiones partesque habuere Scriptores alii . Sed neque illud semper retentum , ut in numero dun- taxat multitudinis dicerentur partes pro factio- ne .* Liv. lib. 5. Bell. Maced. *Donec ab iis , qui Romanæ partis erant , Quintius est accitus .*

PASSAGIUM , ii . Propriè transitus . Apud Scriptores mediæ & infimæ Latinitatis frequentissimè sic appellatur sacra expeditio militum Crucesignatorum in Orientis regna , & præcipue Palæsti- nam . Duo autem erant passagia , alterum ver- nale

nale dictum, alterum æstivale; de quibus cereberrima mentio apud Historicos eorum temporum. Jacobus de Vitriaco lib. 3. Hist. Orientis: *Fecit treguas usque ad magnum passagium.* Sanutus lib. 3. part. 4. *Deinde per illas partes trascurrens, & ad passagium cunctorum corda succensus.* Italis etiam in eandem sententiam Passaggio. Boccacc. Novell. 5. *In un general passaggio de Cristiani, fatta con armata mano.*

PASSARINUS. Nomen equi in ludis Circensibus Romanorum. Refertur a Martiali:

Utrumne currat Passarinus, an Tigris.

Et alibi:

*Tigrem vince, levemque Passarinum:
Nulla est gloria præterire a fellos.*

PASTORELLI. Factio hominum facinorosorum, atque adeo Hæreticorum, qui Galliae regnum an. 1251. sub S. Ludovico IX. & iterum an. 1320. enormibus latrociniis & cladibus funestarunt. Obtentus illis & color expeditio sacra in Palæstinam: qua specie Blancham Reginam suis facile præstigiis eluserunt. Verum specie pietatis & sacræ militiae in Orientem exercendæ, ac præfertim gloriose nomine & jaetatione ulciscendi captivitatem memorati S. Ludovici Regis incredibilem Galliae atque Angliae regno intulere perniciem. Cohortis improbae Antesignanus fuit homo nefarius, qui se Magistrum Hungariae appellabat. Hist. Francor. M. S. ex Bibliotheca Memmiana: *In Franciam tunc venit Impostor, qui Magistrum Hungariae se vocitans, jaetabat Terram Sanctam liberari oportere ab infidelibus, operâ juvenum Pastorellorum. Ipse probus videbatur, & modesto cultu vestitus, in Francia ad sexages mille Pastorellos coegit: cum quibus Lutetiam accedens, a Regina Blanca, ejus verbis fidem habente, magnificè exceptus est &c. Verum quam primum Pastorelli Ligerim transferunt, non Iudeis modò, sed etiam Christianis tot damnas intulerunt, ut dici vix possit. Eorum meminisse non pepercérunt Poetæ Gallici veteres. Guillelmus Guiart.*

*L'an mil deus cens cinquante & un,
Sans nombrer a mon retour el,
Cheminèrent li Pastourel,
Qui a eus vanter s'attroient,
Que S. Loys vanger irojent.
Uns home menoit cele mesnie,
Con clamoit Mestre de Hongrie;
Il depeçajent mariages,
Et faisojent plusieurs domages,
Car sol estoient, & testu,
A Paris fu l'un deus vestu
Enguise, d'Evesque a grant coite;
Et i fist yaüe benoiste,
Si con si compaignon requistrent
Plusieurs Clers a Orléans ocistrent,
Des biens du monde desnuez
Fu leur mestre a' Burges tuez.*

Ad Aquitanæ fines cum pervenissent perditissimorum nebulonum catervæ, quasi mare trajecturi motuque arma adversus Saracenos, fraude demum & nequitia cognita, pœnas dederunt opulentissimi Regni saevissimis rapinis & latrociniis devastati. Dispersi enim eorum cœtus; aetique in crucem Tolosæ & Carcassone præcipui nequissimique eorum Duces; ut prolixè memorant Thomas Valsinghamus, Cosmus Pragensis, & Chronicon Rotomagensc. Vide Odoricum,

Rinaldum an. 1320., & Henricum Spandanum an. 1420., qui eorum errores recenset. Vocati sunt Pastorelli, ab agni effigie, quam præferebant in vexillis: tanquam Palæstinæ regiones a Saracenorum jugo sic ipsi essent erupturi; quemadmodum Agnus Divinus a servitute Prædonis Tartarei humanum genus afferuit.

PATENA, æ. Lamina chalybis, sive loricula, qua pectus ambiant bellatores; gestarique solet post lineum indusum ad intimam munitionem. Villemus Brito lib. 3. Philipp.

*Vix obstat ferro fabricata patena recocto;
Qua bene munierat pectus.*

Et lib. 11.

Tot ferri sua membra plicis, tot quisque pate-

nis

Pectora, tot coriis, tot gambesonibus armant. Refertur etiam in fabula Amedæi, cuius author Britoni ferè æqualis fuit. Cæterum patena duplcem aliam apud aliquos significationem habet, quas ita expressit Joannes de Garlandia in Synonymis:

Vas dico patenam, calicis testura patenam: Et de patena quidem, quæ ad sacræ Mensæ usum ad calicis operimentum adhiberi solet, vide Macros Fratres. *Quod autem dicit Budæus, patenam pro vase latiori memoratam fuisse a Columella lib. 12. cap. 43. sit tibi suspectum; & corruptam ibi scripturam emacula, ac substitue patinam, vel pateram, quæ constat fuisse vase a patendo sic appellata.*

PATER PATRATUS. Unus erat ex Fecialibus, qui ad sanciendum fœdus & jusjurandum certis verbis patrandum mitti solebat. Nomen proinde illi a patrando fœdere vel jurejurando. Eo bello, quod Tullus Hostilius cum priscis Latis gesit, Marcus Valerius primus Fecialis crevit Patrem patratum Spurium Fusium. Formula, qua Patres patrati antiquissimo more res direptas repetebant aut conciliabant fœdera, hæc erat ex Livio lib. 1. *Audi Jupiter, audi te fines cujuscunque sint gentis: Ego sum publicus Nuncius populi Romani, piè justèque legatus venio, verbis meis fides sit. Quibus peractis enunciat postulata, Jovemque testem facit, se justa petere, Numinis indignationem in suum comprecans caput, si doloso agit animo, vel injusta repetit. Si quæ exposcebat, non reddebantur tribus & triginta diebus exactis, bellum indicebat hac formula: Audi Jupiter, & tu Juno, ac Quirine, Deique omnes Celestes: vos Terrestres, vosque Inferni audite: Ego vos testor, populumque illum (nominabat autem populum quicum erat contentio) injustum esse ajo, neque jus persolvere. Post hæc vel similia verba hastam in hostium fines emittebat, eaque ratione indicebat bellum, ut nos alibi exposuimus. Vide Clarigatio, & Feciales. Alia quædam scitu digna de Patre patrato accipe collecta & exscripta ex Plutarcho quæst. Roman. cap. 62. Cur inter Feciales maximus est is, quem Patrem patratum appellant? Is autem est, qui liberos habet vivo adhuc patre suo: atque etiamnum privilegium autoritatemque aliquam retinet. Prætores enim corpora, quæ ob formam & florē etatis custodia opus habebant pudica, eorum fidei commandant. An quia & liberos reverentur suos, & timent genitores? An ipsum nomen rem explicat? Est enim patratum quasi perfectum*

¶

Gabolutum: & perfectior aliis putabantur, qui vivo patre, pater esset factus. Aut jurejurandi & pacis praesidem oportet simul (ut Homerus ait) prorsum & retrorsum videre? Id verò maxime præstare posset, qui & filium habet de quo consulteret, & patrem quicunq; deliberet. Calepinus & hujus pedissequi aliquot dici autumant Patrem patratum, quoniam cum patrem haberet & filios, si ad hos referatur pater esset, si ad illum patratus. Rem levissimam putidamque meritò deridet Donatus Dilucid. in Liv. lib. 1.

PATERA, &c. Refertur inter præmia militaria a Polybio: *Qui hostem defecerit & spoliaverit, pe-
dit; quidem pateram, equiti pbaleras dabant.* Probum patera quinquelibri donatum legimus in Vopisco.

PATROCLUS. Mœnetii & Stheneles filius. In disciplinam Chironi traditus cum Achille, huic amicitia se adjunxit, eumque in bellum Trojanum sequutus est. Cum verò Achilles ob raptam Briseida iratus Agamemnonem & castra deseruit, Patroclus Achillis armis indutus se in aciem proripuit. Refugientibus aliis, tanquam cum Achille certaturis, Hectorem adversum habuit, a quo imperfectus minus lætum vietorem reliquit, errore deprehenso, cum extinctum spoliaret. Hujus cædem tam acerbè Achilles tulit, ut Agamemnoni reconciliatus, & in aciem reversus non prius mœrendi finem faceret, quam postquam eidem obtruncatum Hectorem inferias misit. Vide multa de Patroclo apud Homericum Iliad. 19.

PATRONUS, i. Quid sit propriè in judiciis sic traditur ab Asconio Pædiano: *Qui defendit alterum in judicio, aut Patronus dicitur, si orator est; aut advocatus, si aut jus suggerit, aut præsentiam suam suggerit amico; aut procurator, si negotium suscipit; aut cognitor, si præsentis causam novit, & sic tuetur ut suam.* Satis hæc de patronis indicasse fuerit in re forensi. Cæterum observandum est, fuisse vetus institutum popularium eorum provinciarum, quæ aut sociæ Romanorum essent, aut ab iisdem justo Marte superatæ in ipsorum jura cessissent, ut familiæ Optimatum in eisdem provinciis alia; alios Romanos patricios sibi deligerent & asciscerent, in quorum clientelam fidemque se traderent, seque fortunasque suas patronis illis defenderent, & ab injuriis vindicarent. Pulcherimus atque permodus ille erat fructus a provincialibus decerpitus, post amissa patria jura, transitumque factum in leges Romanas. Licet enim provinciæ sociæ totius Romani populi clientela gaudent, publicum tamen illud erat patrocinium. De privata hæc tutela loquimur, quæ familiæ provincialium Romanis proceribus, primoribusque, quorum præcipuo aliquo titulo gratiam iniiscent, nexæ ac mancipatæ sic in omni genere causarum atque negotiorum ab illis foverentur, ut in earum fide atque potentia, securitatis suæ validissimum statuerent munimentum. Hæ porro necessitudines & clientelæ in hæredes etiam transibant; ut jam palam apertèque nobilissimæ Romanorum familiæ, suorum quæque provincialium adjutrices patronæque dicerentur. Hujus instituti originem ad Romulum ipsum refert Dionysius Halicarnassus. Facta quippe a Romulo divisione inter patricios & plebejos, ut uterque ordo, vinculo quam posset arctissimo,

colligaretur, plebejos patriciis idem Urbis Conditor commendavit, optione plebeiis data, ut quem vellent patriciorum sibi in patronum legarent. Jam verò de privatis patronis Romanæ gentis, qui provinciales & socios singularem in modum amplectenterunt, eosdemque obnixo juvarent studio, innumera sunt testimonia apud antiquos Scriptores. Liv. lib. 25. *Incolumentaque Syracusas familiae vestreæ sub clientela nominis Marcellorum, tutelasque habendas tradas.* Idem. *M. Cato multis gravissimisque inimiciis im-
plicatus est, ut Hispanos, quos in fidem receperat, propugnaret.* Cicero pro Roscio: *Nam cum multos veteres a majoribus Rosciis patronos, hospitesque haberent, omnes eos colere atque obser-
vare desisterunt, ac se in Chrysogoni fidem ac clientelam contulerunt.* Apertissimè verò i. in Verr. *Clarissimi viri nostra civitatis temporibus optimis hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusve suis, ab exteriis nationibus, quæ in amicitia populi Romani ditioneque effent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere.* Idem 2. in Verr. *Vexauit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent.* Idem pro Planco, semel iterumque tellatur, Dyrrachium & Brundusium in sua ipsius fide & clientela fuisse. Postremò Sveton. in Tiberio. *Per Siciliam quoque & Acbajam circumductus, ac Lacedemoniis publicè, qui in tutela Claudiorum erant, demandatus, digrediens inde itinere nocturno discriminem vitæ adiit.* Optimè institutionis fuissent patroni, si horum authoritas & clientum fides certis se honestisque cancellis continuisset; sed avaritie & ambitionis interventu, multis, gravissimisque damnis eà causâ in publicum statum turbatum sequitumque est. Ut enim quisque clientelis erat validior, privatæ conditionis impatientia, grandescere primum, mox libertatem patriæ sensim subruere adortus, postremò vi & armis ad dominationem inhiare, & quoquomodo labe- factare Urbis tranquillitatem occépit. Hinc armigeros & stipatores circumferre; iisque forum, curiam, viarum aditus obsidere; donec ad eos discordiarum civilium æstus procursum est, quibus annales Romani fœdissimum in modum inhorrescant. Non repetam exempla a Clodianis, Marianis, & Sillanis temporibus, cum cives improbissimi distractam nefariis factionibus patriam miserrime concerperunt. Referam documentum posterioris ævi ex Claudiano in Ruffin. l. 2.

circumque armata clientum

Agmina privatis ibant famulantia signis.
PAVENSES. Scuta majora Italæ Pavæsi, & Palvesi. Charta vetus Hist. Bononiens. *Precamur quatenus dictum castrum muniatis virtualibus, balistis, sagittamentis, Pavensibus, lumeriis, & panellis.* Vide Pavarii.

PAVISARI, orum. Latinobarbari Scriptores sic appellarent milites scutatos, a pavasiis, vel pavesiis, quæ sunt grandiora scuta. Thomas Val singhamus in Eduard. III. *Venientem contra cum cum septem millibus electis armatorum, aliisque armatis Pavariis, ac ballistariis in numero excessivo.* Itali etiam scuta dicunt Pavæsi, & antiquitus Palvesi: quibus Palvesata est ex iisdem scutis tegmen consertum ad modum testudinis militæ veteris. Vocis originem a verbo pavio, ut

ut existimat Thomas Stigianus in Opusculo, quod inscriptis Occiale contra l' Adone del Martino ad illum versiculum Cant. 11.

Muove pian pian per lo paveſe i paſſi.

Ubi ostendit perperam a Marino pavimentum dici *Paveſe*, licet tum pavimentum, tum paveſia ſcuta, aliàs apud Italos *Targhe*, dicantur a paviendo. Menagius trahit a voce *parma*, ſed longè abeuntes literè non faciunt ut illi aſſentiri poſſim. Paveſiorum frequenter ineminerunt Poeteſe Gallici vetuſtores, quos adducit Cangius in Glosſ.

PAVOR & PALLOR. Martis armigeri reputati ſunt, quoniam ferocissimi Numinis natura eſſet latè occurrentibus terrorē impetuere, Stat. Thebaid, lib. 3.

comunt Furor, Iraque criftas;

Frena ministrat equis Pavor armiger.

Claudian. in Rufin.

*Fer galeam, Bellona mibi, nexusque rotarum
Tende, Pavor.*

Valer. Flacc. lib. 3.

Terrorque Pavorque

Martis equi.

Ubi Barthius appositè conjicit pro *Martis equi* coniunctūm eſſe legendum *Martis equi*. Quæ plane lectio probatissima mihi eſt. Verè enim incedentem Martem Pavor Terrorque conſequuntur. Tullus Hostilius tertius Romanorum Rex in prælio contra Fidenates fanum Pavori Pallorique vovit. Liv. lib. 1. *Tullus in re trepidā duodecim vovit Salios, fanaque Pallori & Pavori.* Scipio Pavori ſacrificafie legitur, ne copiæ nocturno tempore dimicaturæ vanis agitantur terroribus. Appian. de Bello Pun. *Ipſe ſacra fecit Audacia Pavorique, ne quis ut in nocte, panicus terror accideret.*

PAX, cis. Æquo animo in eorum ſententiam diſcedo, qui Pacem a paſtione nuncupatam putant. Ex quo frequenter habemus locutiones illas pacem paſtam vel depaſtam, pacis paſtio- nem. Fit autem paſtio, vel a pagere, quod verbum Quintilianus Antiquis fuisse ſcribit pro pangere; vel a Priscorum verbo pacere, ex quo habemus verbum pacisci, ex cuius ſupino fit paſtum, ut a facio, factum, ab ago, actum. Vide Voffium in Etymol. In beatissimæ pacis ſinu editi primi mortales diuturnam ejusdem uſuram, quo nullum opulentius & optabilius patrimonium, transmiſſiſſent ad posteros, niſi illis precox ambitio, pomique fatalis deguſtandi cupiditas recto honestoque potiores fuiffent. Post violatum juſ fasque e felicissimi domicilii ſepto evalata Pax, concerptum dotalis concordiae vinculum, nec animorum duntaxat, verum etiam rerum creatorum foedus abruptum: ſimul avaritia, licentia, libido, cæteræque vitiorum acies irru- pere. Quæ perturbatio publici status, rixæque & cædes exortæ cum ad immensam perniciem vergerent, resque humanas raperent ad exitium, viri magni legum preſcriptiones advocarunt, quarum beneficio Pax extorris postliminio revo- cata pristinum juſ recipere, diſcuſſiſque diſſi- diorum turbinibus fortunaret iterum populos, & ad ſpem illibateſ ſerenitatis erigeret. Tam ar- eto ſiquidem nexu Eunomia, quæ Latinis recta eſſe legum ordinatio, Justitiæ & Paci jugatur, ut ſorores illas, & Themidis filias appellaverit Pin- darus Od. 13. ubi Corinthum deſcribit: *In hac*

Eunomia habitat, ſororesque, fundamentum ur- bium, firma Justitia, & iſdem moribus inſtitu- ta Pax, diſpenſatrices hominibus divitiarum, aurea filia Themidis consultricis bona. Quod vates Græci videri potest hauiſſe ab Hebreo vate & Rege Psalm. 84. *Justitia & Pax oscula- tæ ſunt.* Ut autem inductarum legum reveren- tia altius animis inoleſceret, opportuna que- dam admixicula earum interdum conditores ex- cogitarunt. Splendido primùm mendacio popu- lis imposuere, præſtiteruntque ſecreta cum Diis alloquia comminifendo, ut religiōſe arriperent tanquam ſcelitus demissa, quæ humanis ipſi con- ſiliis conſtituerent; non ignari quod ſublimior præcipientis dignitas obtenderetur, eò paratus firmiusque obſequium fore. Ea fraude feliciter bono publico velificati ſunt Minos qui Creten- ſium leges ad Jovem, Zoroaſtres qui Baſtriano- rum ad Orimasum, Charondas qui Carthaginienſium ad Saturnum, Osiris qui Ægyptiorum ad Mercurium, Solon & Zeleucus, qui Athenien- ſium & Locrenſium ad Minervam, Numa qui Romanorum ad Ægeriam retulere: nihil ambi- gentibus populis vel durifimis frenis adstringi, asperrimisque veluti lupatis cervices inſerere, poſtquam præceperant animis, Diis cordi eſſe ſe- curitatem ſuam normamque vivendi. Accenſeo commemoratis civitatum Institutoribus ſapien- tiſſimum Zamolxim, qui a Vesta, quemadmo- dum ex industria mentiebatur, acceptis legibus Scythaſ componuit; ut etiam falſitatis nomine redarguendum putes Scythicum Anacharſin, cum Athenienſium instituta irrideret, præſequo jactanter ferret, ſe ſuosque eorum nexuum ex- sortes adhuc majori innocentia & sanctitudine vitam tranſigere; quod ibi mores optimi impen- dio magis valerent, quam in Attica & Græcia bonæ leges. Quod autem viri ſapientes diuinæ in tradendis legibus allocutiones & imperia me- ditato ſtudio confinxerint, continuo animad- vertis a ſacra Exodi Historia id eos accepiffe, ubi legitur Moiſen divina præcepta, marmoreis con- signata tabulis, & in montis fastigio a ſupremo Numine vere uſcepta ad populum reportaffe. Hausta ſemel opinione latarum divinitū legum, proximum fuit ut gentes universæ facili negotio ſibi ſuaderi ſinerent, immortas illas æternasque eſſe oportere. Nihil quippe viuæ ſocietatem ma- gis diſſoluit, quam earum frequens mutatio, no- vasque in dies ſubrogandi libido, expunctis aliis & antiquatis. Earum ſtabilitatem optimi quiue magiſtratus uſque adeo curarunt, ut parum fir- mas fixasque leges & nullas perinde haberent. Plato de legib. l. 7. *Siquis frequenter novas le- ges veteribus ſubrogari, nullam ea majorem ci- vilitati peſtem dixerimus.* Thucyd. l. 3. *Omnium verò gravifimum eſt, ſi de quibus decrevimus, eo- rum nihil ſtabile teneamus, neque noverimus meliorem eſſe ſtatutum ciuitatis, quæ deterioribus legibus ſed ſtabilibus utitur, quam que bonis qui- dem, ſed parum firmis fuerit conſtituta.* Idcirco Locrenſes, ut legitur apud Demoſthenem (nam idem Thuriſ Diodorus Siculus adſcribit) ne li- bido novarum legum ferendarum crebreſceret, ſanxerunt, ut ſiquis novam ferre, vellet, reſte in collum inſerta id faceret, incolumisabiturus, ſi utilia & honesta proponeret, ſi ſecūs adducta eadem reſte continuo præfocandus. Poſtremde ne mortales ab jugo legum abſterritas cervices aver-

averterent, eo insuper illico usi sunt sapientia præstantes viri, ut eas æternas esse profiterentur, mentibusque a natura penitus insitas & ingeneratas; homines verò non tam earum authores, quām interpres, explanatores & internuncios perhiberi. Cic. i. de Leg. *Lex est neque hominum ingenii excogitata, nec scitum aliquid populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia.* Meritò proinde legibus acceptam referimus socialem vitam & libertatem, qui sunt fructus jucundissimi pacis atque concordiae. Cic. pro Cluent. *Hoc fundamentum libertatis, hoc fons aequitatis.* Et iterum: *Legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Vide quæ de legum initio & varietate scribit Tacitus Hist. l. 3. Excogitata isthæc atque provisa sapienter. Experientia tamen vitæque usus monstravit, adversùs vitiorum latè permanantem luem non undique firmum præsidium, & suspectam cautionem leges esse. Quemadmodum enim aranearum plagæ nexiles minuta volatilia facile irretiunt, sed paulò fortiora non remorantur, quin easdem rescindant atque transiliant: non secus legum repagula intra rationis gyrum continent vulgi capita & minimo censu plebeculam, quæ tamen potentiores aspernantur disfringuntque. Ad hæc privatos quoque fere loges afficiunt, & intra certos urbium aut regionum cancelllos subsistunt. Atqui optimis legibus institutas civitates, altoque fruentes otio crebro vis externa perturbat atque corruptit. Scio non paucas censeri communes leges atque sanctissimas, in quas omnes consensere gentes; ac veluti vincula quædam habentur atque tibicines humanæ societatis. Verùm eos aggeres nullo negotio perrumpit præceps libido, & incitatus semel furor, nullum sœviendi finem modumque naesturus, nisi tumescerentem ęstum validiora coercant munitamenta. Immani furiosoque malo atrox certe remedium, sed rebus perditis necessarium repertum est: arma scilicet, machinae, classes, acies, conflictus, populationes, incendia, & quæ nihilo his leviora, brevi quidem, sed longam terrorum seriem complectente vocabulo, Bellum vocamus. Ad hunc modum quæ sunt ad speciem inimicissima, non modò associari, sed alteram ex altero enasci contingit: ut plane nulla felicior, nulla diuturnior pax habeatur, quām quæ bellum filia, laborum & calamitatum pretio redempta progignitur. Huc respexit Tacitus, ubi scripsit miseram pacem vel bello bene mutari. Verè amentissimi essent, & ex humanæ naturæ finibus exterminandi, qui alia ex aliis bella capessent, non pacis atque tranquillitatis studio revocandas, sed quadam aut voluntatis nequitia, aut importunitate naturæ. Et quidem nonnisi pacis & publicæ incolumitatis gratia bellum esse gerendum ostendit vetus schema gemmæ anularis Fabii Maximi Cunctatoris, ubi scalpit oleæ ramus ex equi ore prominens. Id verò apertissimè etiam docet Aristoteles lib. 10. Eth. cap. 7. *Bellum gerimus, ut in pace degamus; atque activarum quidem virtutum operationes in civilibus, vel bellicis rebus versantur, quarum actiones negotiose videntur. Bellicæ sane etiam omnino; nemo enim est, qui vel bellum expertat, vel apparatus bellicum faciat bellandi causâ.* *Sanguinarius enim quidam pror-*

sus esse videretur, si amicos eâ causâ sibi hostes redderet, ut pugnæ & cædes orirentur.

2. Est autem Pax status rerum tranquillus & imperturbatus; qui propterea quod animis serenitatem inducit, idcirco Pax veste candida a Poetis inducitur. Tibull. 1. 10.

*Interea Pax arva colat: Pax candida primam
Duxit araturos sub juga curva boves.*

Recreat verò animos propter omnigenam affluentiam, rerumque copiam ad vitam non sustentandam modò, verum etiam lautè jucundè que producendam. Eam ob causam cum cornu copiæ delineatur a Seneca in Medea.

Martis sanguineas que cobibet manus,

Et cornu retinet divite copiam.

Ejusdem simulacrum manu attollentis Plutum, qui opulentia Deus est, exhibet Pausanias in Bœoticis. Eo symbolo indicabatur ex bello miseras, ex pace divitias parari. Sed nulla usitatio Pacis effigies visitur, quam flaventes spicas manu præferentis ad indicandam anni ubertatem.

Fia mai quel dì, che bianca il seno e 'l volto,

E la man carca di mature spicche,

Ritorni a noi la bella amata Pace?

Iisdem spicis coronatum Pacis simulacrum aliqui invenies. Quandoque lauro, sed frequenter olea præcingitur. Cum caduceo etiam depingebatur, ut scribit Herodianus l. 1. Homerius insuper Iliad. lib. 18. Vulcanum inducit duplice civitate distinguentem Achillis clypeum, quarum altera choreis, nuptiis, & conviviis hilaris Pacem adumbrat: altera sanguine redundans, ferroque & igne vastata Belli exhibebat imaginem. Præstat autem non raro molestiore bello implicari urbes ut securior inde tranquillitas, & pacis otium perenne proveniat. Præclare Polybius l. 4. *Metuendum esse bellum equidem non abnuo: sed non usque adeo metuendum, ut ejus vitandi gratiâ omnia velis sufferre.* Ut enim pace justa & honesta nihil pulchrius, sic ea, quam ignavia vel servitus infamat, nihil turpius, neque magis noxiū est. Indictæ mulætæ, rescissa fœdera, imposita vectigalia, gravissimæque conditiones aliae quandoque efficiunt, ut non tam pax conciliata, quām pactio servitutis inita videatur. Meneclides cum suaderet populo, ut pacem bello potiorem haberet; Falleris, inquit Epaminondas, qui pacis nomine cives ad servitutem vocas. Longè adhuc deterior servitus a pace populis impendet, cum divitiae parum honestè habitæ, & omnis generis deliciae animos enervant, urbesque omni externo hoste crudelius pessundant. Juvenal. 6.

*Nunc patimur longæ pacis mala: sævior armis
Luxuria incubuit, viltumque ulciscitur orbem.
Verùm de hoc argumento sœpe alibi: Vide Tit.
Luxus Militaris.*

3. De certis ritibus conciliandæ pacis, præsertim apud Romanos, multa differui in Titulo *Fœdus, Fœciales, Clarigatio.* Addo non prius Romanos pacis consilia capere consueisse, quam Tribuni plebis de eadem ineunda rogarent populum. Id autem fiebat eadem formulâ, qua de bello capessendo idem populus rogabatur; verbis illis: *Velitis jubeatis, ut diligenter expedit Brisonius de Formul. lib. 2. Livius lib. 30. Tum M. Actilius, & Q. Minutius Tribani plebis ad populum tulerunt, vellent juberent, Se-*

S na-

estum decepero, ut cum Catbaginensibus pax fieret, & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitum deportare juberent. Idem Livius lib. 33. Vellent juberent cum Rege Philippo pacem esse. Iterum in pacis leges atque conditio-nes certis formulis verbisque conceptis mutuam pro suis nationibus atque Principibus obliga-re solebant fidem sequestri sponsoresque pacis omnium gentium. Ejus rei abunde suppetunt exempla apud Livium, scriptorem morum, rituumque suarum patriarum observantissimum. Formu-los vero illas pacis conciliatrices & nunciæ illud ferè habere solebant initium: *Amicitia esto.* Pro varietate vero conditionum in pace cum di-versis nationibus aut Regibus concilianda, item pro multiplici rerum præsentium statu, exitu-que bellorum, disparet etiam formulæ effere-bantur. Pro exemplo sit formula concepti foederis inter Populum Romanum & Antiochum Re-gem apud Livium lib. 38. *Amicitia Regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditio-nibus esto.* Ne quem exercitum, qui cum popu-lo, sociisque bellum gesturus erit, Rex per fines regni sui, eorumque, qui sub ditione ejus erunt, transire finito, neū commeatu, neū qua alia ope juvato. Idem Romani, sociisque Antiocho, & iis, qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis, qui Insulas colunt, neque in Europam transeundi. Exceditu urbibus, agris, vicis, castellis cis Tau-rum montem, usque ad Tanaim amnem, & a valle Tauri, usque ad juga, quæ in Lycauniā vergit. Ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris, castellisque, quibus excedat: siqua extulit, qua quoque vportebit, restituto. Ne militem, neū quem alium ex regno Eumenis recipito. Siqui earum urbium cives, que regno abscedunt, cum Rege Antiocho, intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex re-gno Antiuchi apud Romanos, sociisque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos, seu fugiti-vos, seu bello captos, seu qui liber captus, aut transfuga erit, reddito Romanis, Sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naves longas, armamentaque earum: neve plures, quæ decem naves actuarias, nul-la quarum plusquam triginta remis agatur, ba-beto. Reliqua cum aliis consarcinandæ pacis & foederis formulis vide apud Brisonium de For-mulis lib. 4. Illud non est controversum, etiam apud Veteres increbuisse, ut ea inter foederum pacta apponenteret conditio; eosdem amicos atque inimicos habendi a foederatis. Liv. lib. 37. duas pacis conditiones latas fuisse scribit Aetolis: Ut vel Senatui liberum arbitrium de se per-mitterent; vel mille talenta darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Idem lib. 38. de Fulvio Consule, hæc inter reliqua iisdem. Aetolis pacem petentibus respondente: Ad ea adjecturum etiam, ut eosdem, quos populus Ro-manus, amicos atque hostes habeant. Paci etiam compositæ cum Rhodiis, M. Marcello & Servio Sulpitio Consulibus, illud fuisse adscriptum: Eosdem se hostes habituros quos Senatus populusque Romanus, legitur in epistolis Lentuli ad Se-natum, que habentur apud Ciceronem Epist. Famil. lib. 12. Nec omittebant, quod etiamnum in usu est, commemorationem gentium, vel Prin-cipum foederatorum. Liv. lib. 23. ubi agit de-

conciliata concordia inter Romanos, & Philip-pum Regem Macedonum: In eas conditiones cum pax convenisset, ab Rege facere adscripti, Pra-sia Bithynia Rex, Achæi, Thessali, Acarnanes, Epirotæ; ab Romanis, Ilienses, Attalus Rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elgi, Messenii, Athenienses. Operæ fuerit etiam inter exterros conglutinatæ pacis formu-lam adjicere. Pro exemplo sit, que habetur apud Livium lib. 23. de Campanis cum Annibale paciscentibus in hæc pacta: *Ne quis Imperator Magistratusve Pœnorum, jus ullum in civem Campanum haberet: neque civis Campanus invi-tus militaret munusve faceret, ut sua leges, sui Magistratus Campanis essent.* Ut trecentos ex Romanis captivos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fie-ret. Ubi vides etiam mentionem habitam permu-tandi captivos. Pulcherrimum hoc atque opta-tissimum supremi Numinis donum, stabilemque cum animorum concordia rerum tranquillitatem, utinam nobis impertiat æternus ille veræ pacis Author atque Largitor, diurnoque bello fla-grantem Europam, conciliatis Regum animis, non iterum perturbanda regnorum quiete componat. Tot quippe rerum conversiones, tan-tamque Christiani sanguinis effusionem cum animo reputantem exclamare subit cum Drance apud Virgil. Æneid. l. 11.

Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes.. aut cum Petrarcha:

Io vò gridando: Pace, Pace, Pace.

PAX DÆA. Juven. Sat. 1.

Ut colitur Pax atque Fides.

Apud Græcos, ac præcipue Athenienses, tem-pla habuit, aras, & pulvinaria; præcipue post Lacedæmones superatos: qua de re sic scribit Cornelius Nepos: *Quæ vitoria tante fuit Atticis laxitie, ut tum primum aræ Paci publicè sint factæ. eique Dex pulvinar sit institutum.* Nam Ovi-dius naval corona redimitam describit Fast. lib. 1.

Fronribus Atticis comptos redimita capillos, Pax ades, & toto mitis in Orbe mane.

Ejus simulacrum quomodo aliter exprimeretur, retuli in superiori titulo. Romæ vero templum habuit magnificentissimum, quod a Claudio in-choatum construxit Vespasianus. De eo templo hæc scribit Josephus Bell. Jud. lib. 7. Post trium-phos vero, & Romani Imperii firmissimum sta-tum, Vespasianus Paci templum edificari decre-vit. Itaque mira celeritate, & qua hominum cogitationem superaret, effectum est. Magna enim divitiarum largitate usus, insuper perfectis id pictura, ac figuramentorum operibus, exorna-vit. Omnia namque in illud fanum collecta ac deposita sunt, quorum visendorum studio per to-tum Orbem, qui ante nos fuerunt, vagabantur, quomodo aliud apud alios situm esset, videre cu-pientes. Hic autem reposuit etiam quæ fideo-rum fuerant instrumenta, his se magnificè ferens. Legem vero eorum, & penetalium vela purpu-reæ in Palatio condita servari præcepit. Divus Hieronymus, aliique testantur, vasæ & donaria Templi Hierosolymitani a Tito Vespasiano in eo Pacis templo fuisse deposita. Combustum ta-men illud est, ac prope redactum in cineres, Commodo imperante, ut docet Herodianus l. 1. PACATUM, i. Regio vel ager ab hoste vacuus, & quic-

quiescens, cui opponitur Hosticum. Livius l. 8. *Sine commeatu vagi milites in pacato in hostico errent: ubi supplendum agro.*

PACIARII. Praefectura erat in Regno Aragoniae quam strenuissimi quique cives obibant. Eorum munus fuit oppidanorum cohortes regere, easque evocare ad propulsandos sicarios & viarum obsecros, pacemque in Regno afferendam, ex quo Paciarri appellati. Frequens horum fit mentio in monumentis publicis Aragonici Regni. Vide Cangium in Gloss., & consule dictionem. *Suprajunctarii*. Charta Curiae Barcinonensis: *Concedimus etiam-quod Paciarii, & Jurati, & Consules sint in civitatibus, villis, & aliis locis nostris, in quibus esse antiquitatem consueverunt.*

PACIARIUS. Pacis conciliator. Vetus charta an. 1267. *Cum te in partibus Tusciae, Romano subiectis Imperio, nunc vacanti, pacis constituerimus per nostras litteras servatorem, in eisdem tibi Paciarii, seu pacis servatoris officium committentes.*

PACIFER, a, um. Ferens pacem, vel indicans. Hinc Virgilius lib. 8. Paciferam olivam dixit, quoniam ejusdem ramis ostensis pax concilianda, aut ejus desiderium significaretur:

Paciferaque manu ramum prætendit oliva.

PACIFICO, as. Pacem conglutinare, discordias tollere. Cic. ad Attic. lib. 15. *Servius verò pacificatus cum librariolu suo videtur objisse legationem.* Liv. lib. 3. *Legati pacificatum venerunt.* Probè distinguunt Grammatici inter pacificari, placari, & pacari, quorum primum est restitu in concordiam, alterum ab indignatione redire ad animi lenitatem, tertium ab armis, iniicitiaque exercenda discedere.

PACIFICATIO, onis. Pacis conciliatio. Cic. ad Attic. lib. 9. *Respondit se non dubitare quin & opem & gratiam meam ille ad pacificationem quereret.*

PACIFICATOR, oris. Pacis vel concordiae conciliator. Liv. lib. 7. Bell. Punic. *Adhibitus ab Ætulis ex finitimis Pacificator Animander.* Cic. ad Atticum lib. 1. *Primum igitur scito, me primum non esse rogatum sententiam, præpositumque esse nobis Pacificatorem Allobrogum.* De Pacificatoris habitu in statuis ita loquitur Quintilianus: *Fit & ille habitus, quo esse in statuis Pacificator solet, qui inclinato in bumerum dextrum capite, brachioque ab aure prorenso, manum infesto pollice protendit.* Eodem habitu extare Romæ statuam Pacificatoris ante Ædes Lateranenses, tradit Politianus Miscell. cap. 65. Imperatores habitu Pacificatoris visuntur in nummis, cum exprimuntur. incedere lento gradu, dextra elata.

PACIFICATORIUS, a, um. Concordiam jungens. Cic. Philipp. 12. *Posteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant.*

PACIFICUS, a, um. Pacis & concordiae studiosus. Cic. ad Attic. lib. 8. *Et quæ pacifica persona desideretur, an in bellatore sint omnia.*

PACIFICE, Cum pace. Corvin. de Prog. Aug. *Pacificè aliquandiu stetit.*

PACIO, is. Pacifico, vel potius pacifor. Festus pro hoc verbo adducit locum duodecim Tabul. verbo Talio: *si membrum rapserit, ni cum eo pacit, talio est.*

PACO, as. Est ordinem, quietem, & quasi pacem inducere post res turbidas. Cæsar lib. 1. Bell.

Civil. *Omnem Galliam, Germaniamque pacaverint.*

PACATOR, oris. Quasi pacis conciliator. Verum ad res ipsas perturbatas potius quam ad civilem pacis tractationem solet referri. Senec. Herc. Eth.

*Sed tu dominor magne ferarum,
Orbisque simul pacator adas.*

PACALIS, le. Adjectivum ejusdem notionis, quo *Paco & Pacator*. Ovidius pacales oleas dixit, quas supra Virgilius paciferas. Sic autem illæ Metam. 6.

Circuit extremas oleis pacalibus oras.

PAXAMENES PANES. Vide Buccellatum.

PECTORALE. Plin. l. 34. c. 7. *Fecit & Sp. Carvilius Jovem; qui est in Capitolio, vitiis Samnitibus, ex pectoralibus eorum, ocreisque & gallois.* Genus armaturæ quo pectus tegitur. Divites solum, iisque ex militibus, quibus major erat census, loricas hamatas apud Romanos adhibuere. Milites alii pro loricis, pectoralibus pectora adstringebant. Aperte id tradit Polybius: *At plerique capientes æream laminam, quæ sit palmi majoris, sive duodecim digitorum undique, nec amplius, eam pectori apponunt, & vocant Pectorale.* Qui: tamen super decem mille drachmas censi sunt, ii pro pectorali super cetera arma loricas capiunt hamatas. Vides clare distingui loricas a pectorali. Erat autem pectorale lamina ex ære vel ferro procusa, ea latitudine, quæ ad pectus tegendum sufficeret. Nam imo ventris privati illi milites satis scutis muniebant. Ex corio etiam concinnata legimus pectoralia. Varro: *De corio crudo pectoralia faciebant.* Et Silius lib. 8.

Pectora pellis obit cæsi venatibus urſi.

Polyænus hoc armaturæ genus vocat semiloricæ. Ut enim suo loco diximus, duplex erat Romanorum loria: sive duplice illa parte constabat; altera qua tergum, altera qua pectus operiebatur, quæ fibula necabantur. Anteriorē itaque loricæ partem, sive semiloricam Author præfatus nominat Pectorale. Vide Thoro-comachus.

PECTORALE, is. Cingulum, seu fascia, quo equi pectus præcingitur & munitur. Vincentius Belluac. lib. 30. *Habent etiam frena phalerata, & inaurata, & inargentata, at quo in pectoralibus campanulas infixas, magnum emittentes sonitum.*

PECUNIA MILITARIS. Vide Arca militaris, & Æram.

PEDATURA, æ. Latii voce Pedaturam dixit Vegetius, quod Græci vocant Podismum. Duo hac voce significantur: primum mensuræ genus digestæ per pedes. Iterum spatium ipsum eadem mensurâ contentum. Vide Podismus. Gromaticis & architectis familiare est vocabulum. Mensuræ genus centum amplectitur pedes geometricos. Usus est præcipius in re militari ad metendas areas situsque camporum, ubi castra designanda sunt & collocanda. Veget. lib. 3. cap. 8. *Singulæ centuriae, dividentibus campidofloribus & principiis, accipiunt pedaturas, & scutis ac sarcinis suis in orbem circa propria signa dispositis, cincti gladio fossam aperiunt.*

PEDEM CONFERRE. Proverbio militari est proprius ad rem ipsam tractandam accedere. Trahitur a militia, quæ tunc maxime fervet & sanguinolenta est, cum milites minus congregiuntur, & ad gladios conferendos deveniunt.

PEDES TANGERIS. Actio supplicantis. Vide *Genses tangere*.

PEDITES. Peditatu & equitatu conflantur exercitus. Utri in prælio plus momenti afferant, ita disceptant authores Polemici, ut communi fere calculo peditatum anteferant. Primas equitatui videntur attribuisse Parthi, Persæ, Scithæ, Numidæ, aliæque gentes, quarum nervi & militia robora solo equitum numero finiebantur. Accense Arabes, Mauros, Saracenos, Moschos, Hunnos, Vandalos, Gothos, aliarumque nationum equestres copias, quarum validissimis incursionibus nihil propius fuit, quam ut Imperii Romani vires penitus acciderentur, florentissimi verò Europæ populi in Barbarorum servitutem miserè cederent. Porro equites desilentes omnia exequi possunt peditum munia; eaque interdum tutiùs præstant suis ipsorum equis protecti, ut explicavimus ubi de militia Draconariorum. Hic exemplis rem urgeo. Posthumii Dictatoris jussu equites Romani pedestri pugna Latinos & Tarquinios superant ad lacum Regillum. Liv. l. 2. dec. 1. *Tum ad equites Dictator adulat, obtestans, ut fesso jam pedite, descendant ex equis & pugnam capeant. Dicto paruere.* Camillus, verò in pedestrem conflitum equitatu, ad Satricum restituit res Romanorum pene perditas L. Furi College temeritate. Idem lib. 6. dec. 1. *Optimum visum est in fluctuantem aciem tradi equos, & pedestri pugna invadere hostem. Eunt insigues armis animisque qua premi parte maxime peditum copias videntur.* Equites Romani permisso Appii Claudi Dictatoris in pedes desiliunt, & pugnam redintegrant adversus Hernicos. Idem lib. 7. Dec. 1. *Postquam equestris pugna effectu quam conatibus va-*
xior erat, consulto prius Dictatore equites, per-
missu deinde ejus relittis equis, clamore ingenti provolant ante signa, & novam integrant pugnam. Priscis Germanis admodum familiare fuisse dimissis equis se in pedes dare habet Cæsar de Bell. Gall. l. 4. *Equestribus præliis sæpe ex equis desiliunt, ac pedibus præliantr, equosque eodem manere vestigio assuefaciunt, ad quos se celeriter, cum usus poscit, recipiant.* Idem de Julio Agricola scribit Tacitus in ejus vita: *Tum Agricola, superante hostium multitudine, dimisso equo pedes ante vexilla constitit. Jam verò equorum celeritatem nullo peditum conatu æquari posse satis constat.* Ea causa interdum contingit victoriæ potiri equestres turmas, antequam pedites superveniant. Verè Tacitus: *Equestrum virium id proprium citè parare victoriæ.* Ad ultimum vis & securitas pedestrium copiarum nulla est, si equitum præsidio destituantur: nec facilè fuerit numerari victorias solidas partas peditibus, aut gentes, quæ solo peditatu uterentur in prælio. Occurrunt autem passim a solo equitatu fusi cæsique exercitus. Nationes verò, quæ equestribus duntaxat viribus valescerent, superiùs non ita paucas recensimus.

2. Exadversum cultissimæ quæque gentes, apud quas militaris disciplina peritis excelluit, in peditatu præcipuum robur & victoriæ fiduciam constituerunt. Macedonum phalanges, tanquam ænei muri, insuperabiles habitæ, ejus gentis nomen ad summam celebritatem & universæ Græcia, mox etiam Asia terrorem evi-

xere. Romanæ verò legiones minimo equitatu, Polybii & vno & vigente Republica instructæ, Italise primum subegere feroce populos, mox per longè distitas provincias & extrema terrarum circumtulere arma victoria. Nec verò temere Macedones atque Romani pedestres copias potiores habuerunt. Adfuit sic reputantibus vis certa consilii & non una compendii ratio. Et primò quidem longe expeditius atque facilius pedites conscribi in confessu est. Duplo ut minimum majore sumptu stant ærario equitum turmæ. Æstimanti equorum delectum & comparationem, eorum armamenta, subvectionem pabulorum, iisque colligendis conducta servitia, incredibile dictu est, quanta vis auri ante multos annos sit sollicitè coacervanda, profundenda postea non ad privatum dimensum, nec, ut ait Plautus, modio aut trimodio, verùm ipso horreo. Quodsi aleam ipsam conflictus libeat inspicere; instrutionem & ordinem, in quo felix pugnæ exitus maxime vertitur, longè facilius pedites tuerunt & servant. Cum enim non nisi corporum suorum armorumque curam habeant, nihil prohibet quominus imperia capeant, seque ad nutum vertant in latus, distrahant, constipentve, quemadmodum in tirocinio sunt edociti. Eadem minus expeditè perfici necesse est ab equitibus, quos super corporis sui custodia, & armorum tractatione, equos regendi studium laborque circumstat. Ad hæc objectæ subiti pavoris causæ, quæ innumeræ passim incurruunt, renitentes equos effterant, aguntque transversos. Neque enim in tanta eorum copia, quantavis in delectu habita diligentia, devitari potest ne ulli pavidi vel calcitrosi, ne refractarii vel sternaces ulli asciscantur, qui que alio degeneres vitio in re trepidâ proturbent ordines dissolvantque. Nec minus accrescit pediti pretium a qualibet locorum positura, opportuna certamini. Neque enim aut saltibus impeditos anfractus, aut valles rivulis intercasæ pertimescunt; quominus in ipsis æstuariis summisque cautibus, collato pede se inferant, pugnamque continent. At verò equites iniquiora loca naucti resilunt pavide, aut in vestigio ignavè subsistunt, spæctatores potius virtutis alienæ, quam socii. Non abnuerim in aperta explicataque planicie plurimum enitescere efferrique virtutem equitum: sed minimum proinde, ut peritissimi quique statuunt, peditibus palmam præripiunt, quorum in campestri acie non obscurior laus aut fortitudinis ad infiliendum, aut ad obſistendum firmatatis atque constantiæ. Testatissimum id fecere olim Romani adversus Asiaticos, & majorum nostrorum memoria Hispani milites, quorum facinora militaria in Italia, Belgio, Gallia atque Germania omnis posteritas obſtupescet. Si haec tenus expensa conferas, facilè conjicies penes equites plus terroris & pompæ, penes pedites plus momenti ad felicem exitum esse; & illos fortasse citius, hos verò tutiùs parare victoriæ. Non fecus decrevisse videtur mihi Xenophon de Exercit. Cyr. lib. 3. ubi ita Cyrum loquenter inducit: *Decem millia equitum non sunt amplius quædam decem millia hominum.* Nam ab equi vel mortuæ vel calcitratione nemo facilè in prælio periit. *Viri sunt, per quos in pugna omnia gerantur.* Atque nos quidem malto quam equestres tertiiores funis. Nam illi in equis merent-

tes

tes non nos tantum metuant, sed illud etiam ne ab equis excutiantur; nos terre firmiter innixi vobementius ferimus ac certius. Una tantum re nubis prestant equites; securius quam nos fugam arripiunt.

3. Et hæc hactenus disputavimus peditum, equitumque vires comparantes in prælio terrestri. Nam, quod attinet navales conflictus, apertius est quam ut significari verbis indigeat, nullas ibi intervenire equitum turmas. Cum verò facultas urbium oppugnatoria, quam Græci Poliorceticen appellant, item ars munitoria, & quidquid Matheseos subalternarum facultatum ad molitionem machinarum & harum usum deservit, vix ullus desideret equites, eò magis peditum præstantia clarescit, & eorum in omni parte disciplinae militaris præsidium & robur afferit. Quo demum numero & collocatione miscendi sint, vel associandi equites peditatui, alibi exposuimus. De singulis verò peditum Præfecturis diximus affatim suis in Titulis.

PEDESTRÆ. Substant. Qui pedibus incedit, vel pedes militiam exercet. Exemplum primæ usurpationis dat *Martialis de Spectac. 28.*

Abnuit in liquidis ire pedester aquis.

Exemplum secundæ tradit Apulejus: *Qui modò in exercitu profectus est pedester.*

PEDITATUS, us. Copiæ peditum. Cic. ad Caton. *Equisatu, Peditatu, & pecunia paratus.* Vide *Pedites.*

PEDONES. Latinis melioribus Pedites. Tudebodus lib. 2. *Occiderantque multos ex nostris milites & Pedones.*

PEDITES. Alia notione, ævo præsertim Principum Longobardorum, sunt mercede conducti a viris nobilibus, Magnatibus, Comitibus, pagorumq; vel castellorum Dominis. Idem aliis nominibus dicti Satellites, Servientes, Homines, Fideles, Aldii &c. Antiquitus nimirum & memorato potissimum ævo Longobardico, militum numero nobilitas solummodò censebatur. Soli etiam Proceres, & Magnates, ac Feudatarii vocabantur milites. Horum porrò in exercitu non ita magnus erat numerus; sed illorum singuli, pro uniuscujusque sanguinis locique conditione, secum rapiebant in bellum vim ingentem subditorum, quos satellites, servientes, ministeriales, aliisque appellationibus dictos, jam usque ad satietatem pluribus in locis inculcavi. Hac adhibita cautione, atque his semel firmiter stabilitis, facile intelliges, non valde admirandum fuisse, quod saepe legitur, ingentes civitates & arces paucissimorum militum numero fuisse custoditas, & propugnatas. Ibi siquidem milites pro viris Principibus & Magnatibus solum sumuntur, quos ingens sequebatur turba satellitum, vel servientium, vel peditum, qui neutquam erant in militiam ascripti, verùm præsto aderant suis dominis, a quibus privatam annam, non verò publicam a belligerantibus Regibus accipiebant. Testatissimum id tibi fecerint, quæ jam subjiciam loca Scriptorum. Hovedenus an. 1281. *Cæpit Rex Angliæ centum milites serventes, equites, & pedites multos.* Idem ibidem: *Die crastina Rex Francie venit de Mantua cum trecentis militibus, & servientibus & communis suis.* Et paulò post: *Capti sunt de gente sua usque ad centum milites; servientes, equites, & pedites, quorum non est numerus.* Sed omnium clarissimè Bongarsianus

an. 1153. *In congressibus aliis nostrorum exercitus, quantumlibet modicus Divino semper vincet præsidio; nunc autem quia nec nos cum Domino, nec nobiscum Dominus, gens nostra penitus ante conflictum succubuit; cum tamen milites plusquam mille, & pedites plusquam viginti millia censerentur.* Ubi vides milites a peditibus clare distingui. Nimirum pedites turbam servilem, satellites & armigeros vocat, cæterosque venales & conductitios a privatis dominis: milites verò dicit privatos vassallos, nempe Dominos Feudorum, & Aulæ Proceres. Neque verò quidquam est causæ ut mille milites, viginti millibus peditum oppositos, accipias pro mille equitibus; quasi equitatus fuerit mille equitum, peditatus verò censuerit viginti milia peditum. Nam contra est institutum & ratio eorum temporum, cum nonnisi primariæ nobilitatis viri cohonestabantur militum nomine. Evidē verissimum est ejus notæ viros illustres in equis semper pugnare consueuisse: verū non est dubitandum eorum etiam famulos & armigeros seu scutarios in equis etiam interdum decertassem. Id aperte evincit memoratum superius testimonium Hovedeni, ubi discriminantur aperte milites ab equitibus, & peditibus servientibus.

PEGASUS, i. Equus alatus, quo usus est Belleroophon in expeditione contra Chimæram. Alii ex Medusæ sanguine natum adstruunt. Hyginus Neptuni & Medusæ filium facit. Pegasus dicitur, quoniam natus est juxta Pegas, idest fontes Oceani, ubi Gorgones habitant. Cicero pro Quintio: *O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuntios, seu potius Pegasos habeat!* Ad hujus similitudinem Bernardus Tassus in Poemate Italicu *Amadigi* commentus est equum alatum Aquilinum, quo usus Floridantes multa & præclaræ facinora edidit. Ejusdem exempli est Areosti Hippogryphus, equus alatus Astolfi, quod hic lunam adiit repetitum Comitis Orlandi cerebrum. Vide *Hippogryphus*. Fictio hujus alati integumento sunt qui navem intelligent, cujus insigne equus esset, qua Bellerophon ad Chimæram na vigavit. Ad eandem formam Taurum, sub cuius forma Juppiter Europam, item Aquilam, quæ ejusdem imperio Ganymedem rapuit, naves Mythologi interpretantur, quarum insignia fuerint Taurus & Aquila.

PELEUS. Æaci & Endeides filius: clarus expeditione Argonautica, clarius Achille filio, quem suscepit ex Thetide.

PELLES FERINE. Heroes fabulosæ vetustatis vix alio indutos habitu, quam detractis ferarum spoliis ad inferendum terrorem & ferociam ostendantur Poetæ tradiderunt. Et quoniam ferocissimum animal idemque superbissimum habetur leo, ejus potissimum ferè extinctæ excoriatæque exuvias pugnatores illos inclitos legimus cooperatos. Ut autem reticeam, quod Euripides in primis scribit de Hercule leonina pelle ferociter velato, idem oportunitum Aventino Herculis agnato attribuit Virgilii lib. 7.

*Ipse pedes tegmen torquens immans leonis
Terribili impexum seta cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia testa subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexas amissu.*

Idem spolium leoninum assignat Tydeo præfatus

tus Euripi des in Phoeniss. & Statius Adrasto, atque adeo Silius Annibali: sic enim de illo scribit lib. 7.

jam membra cubili

Erigit, & fulvi circumdat pelle leonis.

Propero ad alia ferarum spolia. Virgilius lib. 8. pantheræ corio Evandrum exornat:

Demissa ab lava pantheræ terga retorquens.

Idem lib. 11. tigridis corio Camillam nobilitat:

Pro crinali auro, pro longæ tegmine pale.

Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
Idem ibidem juvenci seu potius tauri pelle Ornitum armat ornatque:

Cui pellis latos humeros erepta juvenco

Pugnatori operit.

Eodem tegmine vestit Argum Apollon. lib. 1.

Pellem tauri ad imum demissam inducit circa humeros

Argus Arestorides.

Et quandoquidem ferarum tegumenta pro insigni nobilis ferociæ & generosæ indolis argumento interpretabantur Veteres, nihil in illis moræ fuit, quin equos ipsos illustrium bellatorum conspicuos facerent ferinis exuvii. Virgil. 11.

Spumantemque agitabat equum, quem pellis abenis

In plumam squamis auro conserta tegebatur.

Adsttrue Stat. 4. Theb..

*Cornipedem trepidos suetum prævertere cervos
Velatum gemina dejectu lyncis.*

Vide Titulos Exuviae, Crista, Galea, Lorica, Venatio.

PELLES. Pro militum tabernaculis, quæ apud Antiquos ex pellibus conficiebantur. Cic. Acad. 4. Ut non multum Imperatori otium sub pellibus relinquatur. Cæsar lib. 3. Bell. Civil. Ibiq[ue] reliquarum ex Italia Legionum adventum expectare, & sub pellibus hyemare constituit: Liv. Dec. 1. lib. 5. Militem Romanum in opere, & labore, nivibus pruinisque obrutum sub pellibus durare. Claudian. in Paneg. 1. Stilic.

quoties sub pellibus egit

Edonas biemes?

PELORUS. Nomen equi in ludis a Scipione in Africa exhibitis apud Silium lib. 16. de quo illa in primis ejusdem sunt verba:

*At docilis freni, & melior parere Pelorus,
Non unquam effusum sinuahat devius axem,
Sed lato interior stringebat tramite metam.*

PELTA, &c. Græcæ originis vocem statuit. Martinus. Scutum est, lunæ semiplenæ imaginem referens, juxta illud Virgilii lib. 1. Æneid.

Dicit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Et Nonius quidem scutum Amazonium vocat. Hujus inventor fuit Iphicates, ut apertè tradit Probus in ejus vita: *Cum ante illum Imperatorem maximis clypeis, brevibusque hastis, minutis gladiis aterentur, ille e contrario peltam pro parma fecit, a quo postea Peltae pedites appellati, ut essent ad motus concursuque leviores.* Similia habet Diodorus lib. 15. *Græcis antea magnis clypeis utentibus, & ob id ad motus parum aptis, ipse contraxit eos, & effecit modicas peltas.* Ex quibus genus etiam scuti per noscīs, habile scilicet leviusque. Plutarchus verò in vita Philopæmenis scribit, sprevisse eum postea peltas, & grandiores reduxisse clypeos. De figura verò peltae solùm hoc certi hahemus, incertam illius formam variamque extitisse pro-

nationum varietate. Lunatas fuisse peltas Amazonum supra meminimus: Græcos rotundis fuisse usos habemus. ex supramemoratis locis, ubi dicuntur Græcorum clypei; qui profecto rotundi erant, in peltas, gravitate imminentia, nihil verò immutata formâ conversi. Plutarchus etiam rotundam figuram peltis attribuit in vita Numæ, ubi loquitur de Ancilibus. Verùm Suidas locum afferens Scholiastæ Thucydidis quadrangulos clypeos fuisse scribit. Xenophon autem apud Pollucem hederæ folio similem fuisse scribit peltam Amazonicam, quam alii lunatam affirmant. Peltarum icones aliquot vide apud Lipsium Analect. ad milit. Rom. Vide Cetra.

PELTASTÆ. Milites, quibus pelta est scutum. Vide Pelta.

PELTATUS, a, um. Pelta armatus. Liv. lib. 28. *Menippum ex regiis Ducibus cum mille Peltatis Chalcidem mittit.*

PELTIFER, a, um. Ferens peltam, ut puellæ peltiferæ apud Statium.

PENNONES. Vexilla erant, a pendendo dicta. Memorantur a Scriptoribus mediæ Latinitatis. Ejusdem notionis sunt Penuncellus & Penicellus. Thomas Valsinghamus in Ricardo 11. *Vexilla & Penicellos erigentes.* Et infra: *Deferens vexillum, vel Penicellum dislocatum de armis S. Georgii.* Et quoniam regia & publica edicta vexillis explicatis solebant indici, ideo sœpe leguntur Pennones pro edictis regiis vel bannis; juxta notio nem a nobis explicatam in ipsa voce *Bannum*, quæ edictum simul & vexillum significat. Vetus charta Petri I. Regis Aragoniæ: *Pennones atque regalia nostra firmiter observari jubemus.* Itali etiam vexilla dicunt *Pennoni*; hastarum verò Hammulas, sive panni, lini, vel serici fascias affixas & explicatas ad cuspides lancearum, vocant *Pennoncelli*, quas nos Penuncellos supra diximus. Cristulæ etiam galearum vocantur *Pennoncello* apud Academicos a Furture. Ar. Fur.

E con un bianco pennoncello in testa.

PENSATORES. Quæstorum ministri, sive erogatores militarium stipendiorum. Vide *Stipendum*.

PENTACONTARCHA. Latinè militum quinquaginta.

Præfectus. Occurrit 1. Machab. cap. 2. *Et post hæc constituit Judas Duces populi, Tribunos, & Centuriones, & Pentacontarchos, & Decuriones.* Quem historia sacra Reg. 1.4. 1. vocat Principem quinquagenarium, ad Eliam evocandum missum à Rege Ochozia, *Misitque ad eum Principem quinquagenarium*, septuaginta habent Pentacontarcham. Eodem nomine in militia navalí audit Præfectus Pentacontori, quæ navis erat quinquaginta remigum, inventa, ut Scriptores Græci referunt, à Danao, cum ex Ægypto Argos tenderet; eique attributos addunt iidem Scriptores remiges quinquaginta à numero filiarum ejusdem Danai. Ejusdem generis extitisse memorant navem Argo. Pentacontori memine re Thucydides, Polybius, & Demosthenes. Vide Gyrald. de Navig. & Scheffer. de Militia navalí lib. 4.

PENTAGONE ARCES. Latinè quæ quinque habent angulos vel propugnacula.

PENTALPHA. Vide *A littera*.

PENTATHLUM. Numerus est & periodus, quinque complectens certamina Gymnica Græcorum, idest cæstum, cursum, saltum, discum & luctam. Qui in his omnibus vicissent dicebantur Pentathli.

hli. Plin. lib. 34. cap. 8. de Myrone: *Hic fecit Delphicos Pentathlos.* Pentathli & Pentathlorum mentio occurrit saepe apud Pausaniam, Herodotum, aliosque Græcos Scriptores. Jamvero Latini Græcorum Pentathlum Quinquerium dixerunt; eos verò, qui ex iis omnibus ludis viatoriam reportassent, Quinqueriones. Vide quæ de singulis ludis prolixè egimus in suis Titulis. Vide etiam *Atletica*, & *Gymnastica*.

PENTIREMIS. Quam navim Cicero aliquique Scriptores probi satis apte efferendam putarunt nomine Quinqueremis, nescio quid in mentem venerit Hirtio, ut voce hybrida, ex Græca nimurum Latinaque composita, Pentiremum non semel dicaret. Sic enim de Bell. Alexand. *Capit ex eo prælio Pentiremem unam, triremes duas, dicrota octo, compluresque remiges Octavianos.* Et iterum in Bello Africano: *Naves omerarias, que longius a portu in solo stabant, incendit: & Pentiremes duas vacuos a defensuribus, nullo repugnante, cœpit.*

PENULA, &, aliis **PENULA**. Vestis genus supratenicam assumpta, pluvias arcendis; ideo crassior illa & villosa. Eam milites etiam ad sagum addidisse constat ex Seneca lib. 3. de Benef. cap. 28. *Quod te penulati isti in militum quidem non vulgarem cultum subornati, quod, inquam, te isti efferrunt?* Et lib. 5. cap. 24. *Quidam ex commilitonibus Cæsari penulam suam substravit.*

PEPLUS, i. & **PEPLUM**. Genus est vestis laxioris atque depictæ, & quiaem Minervæ peculiaris, eique sacræ, ut docet Servius ad illud Virgilii I. Aeneid.

Interea ad templum non æque Palladis ibant Crinibus Iliades passi, peplumque ferebant. Hoc ego nomine inter militaria indumenta peplum retulerim, quod Deæ armigeræ vestis fuerit. Legitur tamen in Homero Iliad. 5., Venerem etiam a Diomede accepisse vulnus in manu, Ducasque lanceam ejusdem Deæ peplum confixisse. Mihi porrò valde mirum accidit ab Homero Deas induci peplo dimicantes, quæ non solum sinuosa admodum vestis est, verum etiam ad talos promissa. Claudio. de Nuptiis Honori:

Et crines festina ligat, peplumque fluentem Allevat.

Legitur quidem apud Pollio in Saturnino, amictum Imperatorum peplum fuisse, ubi ita scribitur: *Hic ea die, qua est amictus a militibus peplo Imperatorio, concione babita dixisse fertur; Commilitones, bonum Duce perdidistis, & malum Principem fecistis: Verum is locus omni labore destituitur ad asserendum peplum pro militari aut Imperatoria ueste.* Neque enim peplus ille fuit Duxum insigne, sed, ut optime notat Casaubonus ad Pollionem in Celso, cum aliunde purpura non suppeteret ad amiciendum novum Augustum, detraxerunt milites peplum ex simulacro Veneris, vel Palladis Deæ, ut claridæ idem Pollio se explicat in Celso: *Afri quoque, authore Vibio Passeno Proconsule Africa, & Fabio Pomponiano Duce limitis Libyci, Celsum Imperatorum appellaverunt, peplo Deæ celestis ornatum.* Mutuatitium proinde fuit, extortumque a necessitate Imperatorum illud Celsi indumentum. Verum sicut id optime notatum est a Casaubono, sic falsus est Salmasius, ubi fac-

minarum duntaxat proprium fuisse peplum addocet. Vestem quippe illam etiam viris communem statuit Pollux auctoritate Xenophontis. Homerus etiam Odys. 4. Helenum longo peplo scribit indutum: & Epigramm. Græc. lib. 1. Bacchus dicitur vestitus peplo ex cervinis pellibus. Adverto etiam Coelium Rhodig. lib. 13. cap. 18. observare peplum ab Homero etiam quandoque accipi tum pro curru opertorio, tum pro stragulo equorum: quemadmodum Aristophanes velum navis Panathenaice, quæ quarto quoque anno in honorem Palladis instruebatur, peplum nominavit. In iisdem Atheniensium festis Panathenaicis contextus a virginibus deferetur peplos, ubi depicta conspiciabantur Minervæ gesta; atque ibidem delineata cernebantur eorum nomina, qui aliquid immortalitate dignum pro patria fortiter egissent. Hinc Aristophanis formula, *dignus Peplo*, pro viro eximie forti, ut notavimus etiam in Titulo *Panathenaea*. Propter ejusmodi facinora ferre militaria in peplo depicta iterum Peplus honestum habet locum in nostra recensione bellicarum dictiōnum.

PER HASTÆ CUSPIDEM CURRERE, De iis per adagium dicitur, qui in re maximum in modum periculosa versantur. Translatum a re militari, cum milites per adversas bellatorum hastas se inferunt. Vel potius a circulatoribus, qui per summas hastarum cuspides ingredi solent.

PERA, &. Proprie Græcis est pellis a collo dependens. Sumitur pro sacculo viatorio, locumque habet in re sarcinaria militari. Martial. lib. 14.

*Ne mendica ferat barbuti prandia nudi,
Dormiat & tetrico cum cane, pera rogat.*

PERULA, &. Parva pera. Senec. Epist. 91. *Exemptum protinus e perula calicem fregit.*

PERACIUM, ii. Legitur quandoque pro pharetra, vel telorum repositorio, & theca sagittarum. Origo nominis ex pera sacculo. Anonymus de Gestis Friderici II. Imp. Saraceni more solito, priusquam se jungant, manualiter hostibus ex percussis tela projiciunt, & subito sagittantes Ribaldos sine numero vulnerant.

PERDOMO, as. Penitus domo. Liv. lib. 9. *Si arama, Asia perdomitā, in Europam vertisset.*

PERDUELLIS, is. Latinè hostis, & propriè qui pertinaciter bellum exercet. Nam duellum antiquissimum bellum erat; ex quo perduellum, quasi pertinax bellum, & perduellis, quasi pertinax hostis. Juxta hanc acceptiōem frequenter Plautus hostes & perduelles promiscè habet. Veteres autem hostem vocabant quem nos hospitem vel peregrinum dicimus, ut docet Caius L. quos nos si. de verb. signis. Posteriorum vero temporum usus obtinuit, ut perduelles dicerentur hostes patriæ, vel qui graviter offensi Principis vel Reipublicæ culpā (quod læsa majestatis crimen vocamus) se gentemque suam commulassent. Cic. i. Offic. *Equidem illud etiam animadverto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante.*

PERDUELLO, onis. Propriè & antiquissimè est pertinax bellum: sed jam usurpatione communis crimen est majestatis, ut inquit, læsa. Liv. lib. 1. *Perduellionem judicent secundam legem.*

PEREQUITO, as. Equitando in omnem partem se agere. Cæsar lib. 4. Bell. Gall. *Per omnes partes per.* ■

perequitant & tela conjiciunt.

PERERIUM, ii. Machina est, aliter Petraria appellata, a Gallorum voce *Perriere*. Edictum Nunonis Sancii. *Statuimus, quod nullus expugnet aliquid castrum, vel aliquam munitionem cum Gessa vel Pererio.*

PERFIDIA, &c. Vide *Fides*.

PERFUGA, &c. Qui ad hostes perfugit, sive deficit. Corn. Fron. de different. Vocabul. illud statuit discrimen inter perfugam & transfugam, ut transfuga sit, qui sociis relictis ad hostes accedit animo nocendi suis, juvandi hostes; perfuga verò ad hostes accedat animo orandi & supplicandi. Transfuga discedit ad hostes ut juvet; perfuga ut juvetur. Cic. Philipp. *Cur de perfugis nostris copias comparat contra nos?* Et Offic. *Perfuga a Pyrrho venit in castra Fabritii.* Optime Liv. lib. 30. distinguit inter perfugas & fugitivos: *Naves longas, Elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt.* Perfugae nimirum ii ferè dicuntur, qui ad hostes accedunt, fugiti vi verò, qui heros quidem suos deserunt, & ad alios, non tamen hostes, confugiunt. Vide *Fugiti*.

PERFUGIO, gis. Descisco, transeō ad hostes. Cæsar lib. 1. Bell. Civil. *Magnus eorum quotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat*.

PERFUGIUM, ii. Tutus locus, quo quis se contentit recipere adversis rebus jactatus. Liv. lib. 2. *Pars peregrina Duce amissu, quia nullum proprium perfugium erat, Romam inermes & fortunā & spe supplicum delati sunt.*

PERGAMA, orum. Virgil. Aeneid. 2. *Trojam incensam & prolapſa videntem Pergama.*

Arx Trojæ editissima: ex qua altissima quæque ædificia vocari etiam Pergama, tradit Servius ex Æschilo. Ad eundem modum, ut testatur Eustathius 2. Iliad. montem omnem editiorem Idam dicebant, omnem aquam Acheloum. Vet. Vocab. *Pergama, ædificia Trojana a πύρι, quod est ignis, & γυναι, quod est mulier, quasi per ignem & mulierem destruita.* Hoc etymon, ita vivam, non Thermas modo Neronianas, sed ipsam ardenter Trojam refrigerare posset. Phrygiam vocem suspicor.

PERIBOLUS, i. In architectura militari suprema est pars in gyrum acta, interiecta loricula, per quam discurrunt milites ad arcis custodiā. Sumitur etiam Peribolus pro ipso latiori ambulacro desuper complanato, ubi circitores ad custodiā excurrunt, quemadmodum ex Polemicis Scriptoribus observat Cangius. Meminerunt hujus vocis Gulielmus Tytius lib. 8. cap. 4. Albertus Argentinas ad annum 1375. Est autem Peribolus Latinè ambitus, sive septum. *Incamisiata.*

PERIERUNT OMNIA. De extrema pernicie dicitur. Ortum autem adagium ab Hippocrate, qui interfecto Mindaro Lacedæmoniorum Duce scripsit ad Spartanos hujus exempli epistolam: *Perierunt omnia. Quod etiam antiquo Senario sic exprimitur:*

Periere honesta, Mindarus sublatus est.

Recensetur adagium a Diogeniano.

PERITOMIDE, arum. Barocius paraphrastes Heronis in libro de Machinis bellicis docet esse ligna transversa ad basim testudinis arietariae, quibus juga inhærent, præstantque ut universa machi-

na firmiter consistat, neque motione laxetur aut contrahatur. Vide delineationem Testudinis cum suis partibus apud memoratum Scriptorem.

PERITRETOS. Pertusum quid & perforatum indicat ex Græco. Vitruvius l. 1. c. 2. exponit foramen in ballista: *Aut etiam embate in ballistæ foramine, quod Græci peritretos vocant.* Idem lib. 10. c. 17. peritretos appellat scutulam: *Cum ergo foraminis magnitudo fuerit instituta, scutula, quæ Græcæ peritretos appellatur &c.* Vide *Scutula*.

PERIZOMATA. Vide *Vestitus militaris*. 1.

PERMUNIO, is. Munitionem absolvo. Liv. lib. 10. Bell. Punic. *Et quæ munimenta inchoaverat, permuniit.*

PERO, onis. Genus calcei rustici e crudo corio, altique ad medianam tibiam; quo minus eos gestantes luto cæterisque cordibus pedes inficiant, præsertim cum per cœnoſa loca est gradiendum. Dicitur a pera, facculi genere; quod sit laxius calceamentum ad facculi sive peræ similitudinem. Divus Hjeronymus in cap. 44. Genes. docet, apud Hebræos eadem voce peronem & facculum indicari. Hoc maxime calceamenti generæ usos constat agricolas rusticosque. Firmitatem scilicet illi usumque calcei commodum in laxioribus illis quærebant integumentis, de ornato elegantiore, & concinnitate parum solliciti. Persius Satyr. 5.

Navem si poscat sibi peronatus arator Luciferi rudis, exclamet Melicerta; perisse Frontem de rebus.

Ejus calceamenti firmitas & commoditas invitavit etiam milites, ut illud adsciscerent; opportunum vel maxime futurum, præsertim cum per nives imbrese, & födam tempestatem iter esset capeſſendum. Hernici præsertim illos adhibuerø. Virgil. lib. 7.

vestigia nuda finistri

Instituere pedis; crudus tegit altera pero.

Quod autem ibi Virgilius innuit de Hernicis, qui nudo finistro pede, calceato dextero depugnabant, id scilicet factum Ætolorum aliarumque gentium imitatione, quæ nonniſi dexterum pedem calceo protectum habebant; quoniam solus ille anterior inter dimicandum procurreret: quod a nobis est latius observatum in voce *Oreas*. Crassius verò corium illud peronum interdum etiam fetis asperabatur. Sidonius Apollinaris lib. 4. Epist. *Quorum pedes perone fetoſo talos ad usque vinciebantur.* Idem Carm. lib. 7. ex equino corio tradit confectionum:

& poplite nudo

Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Exoticum ac peregrinum id Romanis fuisse calceamentum notat vetus Scholiaſtes Juvenalis ad illum versic. Satyr. 1.

Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis:

Ubi hæc habet Interpres: *Pedules novos in bracis, quos perones dicunt, babens, ut peregrinus.* Tertullianus verbis illis lib. de Pallio cap. 5. *Magnum incessui munimentum sutrinę venere profexere, perones effeminatos:* His, inquam, verbis magnum eruditis viris facessit negotium. Cum enim constet, peronem rusticorum & militum peculiarem fuisse calceum, rudem scilicet & incomptum, quæ fieri potuit, ut inter ornamenta mundi muliebris, & fœminarum delicias habe-

haberetur? Verum nihil obstat arrisisse quidem foeminis eam calcei formam; sic vero illam ad suos usus transstulisse, ut concinnè consuti, & eleganter exculti essent perones muliebres; auro etiam suppacti, nec crudo consarcinati corio, sed pretiosis pellibus; præsertim cum gemmatos etiam perones apud foeminas fuisse doceat idem Tertullianus lib. de habitu mulierum cap. 7. Vide Balduinum de calceo antiqq. cap. 17.

PERPENDICULUM, i. Vitruv. lib. 7. *Longitudines ad regulam & lineam, altitudines ad perpendicularum, anguli ad normam respondentes exigantur.* Instrumentum est notissimum, idemque tritum fabrorum manibus atque mechanicorum. Constat resticulo cum appenso plumbo. Usus est ad altitudinem operum explorandam & examinandam. Hujus instrumenti inter alia multa inventor fuit Dædalus, ut scribit Plinius lib. 7. cap. 56.

PERPENDICULATOR, oris. Qui perpendiculari utitur; cujusmodi sunt mechanici ferè omnes, ac præsertim materiarii cémentariique fabri. Sext. Aurel. Victor. in Adriano: *Nam quæ ad specimen legionum militarium; fabros, perpendicularores, architectos, genuisque cunctum extruendorum mēnium, seu decorandorum in cohortes centuriaverat.*

PERPUNCTUM, i. Addit. ad Matth. Paris. *Unum perpunktum, capellum ferreum, gladium &c.* Tegumentum pectoris, ex lana coætili, induitum pro lorica; & plane genus thoracomachi. Villelm. de Guignavilla vetus Poeta Gallicus dubitare non sinit, aut ipsum esse gambesoneum, nimirum loriam ex panno duplice farctoque, vel quidpiam simile;

*De pontures le Gambison,
Pourquoi Pourpoint l'appelle-on.*

PERSTERNO, is. Penitus sterno. Liv. lib. 10. de via silice strata usurpavit: *Via Martis silice ad Bos ilias perstrata est.*

PERSULTO, as. Dicitur propriè de pecore agros & pascua calcante & prosterrente. Frequenter tamen in rebus bellicam transfertur ab Historicis. Liv. lib. 4. Bell. Maced. *Memores quam sepe in agro eorum impunè persultassent.* Facit. lib. 11. *Ibero exercitu campos persultante.* Idem in vit. Agric. *Simil rariores silvas equitem persultare jussisset.*

PERTICA, cæ. Pro mensorio in castris metandis instrumento saepius usurpatur. Erat autem virga, seu fustis oblongus, qui normas habebat & pendentia perpendicularia. Notum etiam apud Veteres instrumentum agrimensorum. Propert.

Abstulerat patrias pertica tristis oves.

Factum autem est postea, ut terræ ipsæ five coloniæ limitibus comprehensæ, populari apud Romanos voce, dicerentur Perticæ. Frontin. *Solum autem quodcumque coloniæ est assignatum, id universum Pertica appellatur.* Sed vide latius de istis disputantem Salmasium in Solin. & apud nos Tit. Groma.

PERTICHTA, tæ, & **PERDICETA**. Machina jaculatoria in genere ballistæ. A pertica, ut vox sonat, illi uomen. Historia Excidi Acconis: *Secum dudens machinarum multititudinem fundibularum, sicut sunt petrarizæ, biblietæ, perdiceæ & mangonelli.* Sanutus lib. 2. part. 4. *In proœa vero cujuslibet galearum fieri possent aliqua bellica instrumenta.* Pertichetas sive furcatas a

puppe usque ad proram. Ex quibus appetet Pertichetam machinam appellatam etiam fuisse Furcatam: ab ipsis nempe perticis, quæ solent furcate esse.

PERTINAX. Equus fuit hoc nomine Commodi Imperatoris, quem ille inaurata pelle solebat contere, ut legitur apud Dionem in Pertinace.

PERVASTO, as. Prorsus vasto. Tacit. lib. 15. *Per-vastata Italia, provincia everse.*

PESSUNDO, as. A do & *peſſum*, quod adverbium significat ad imam partem, ad pedes. Ex quo ire peſſum, est deorsum vel retrorsum ire: rem in contrarium cedere: afflictam & conclamatam esse, & quasi calcatam pedibus. Plin. in præfat. lib. 14. *Peſſum jere vix p̄tia, omnesque à maximo bono liberales dicitæ artes in contrarium cecidere.* Peſſundo autem est pedibus premere; & sumitum pro evertente cum summo quodam contemptu. Terent. in Andria: *Quæ si non astu providentur, me, aut herum peſſundabunt.* Verum hæc & nota sunt omnibus, & ad nostrum forum minime pertinent. Illud est plene novitium, ut *Peſſundare* dicatur pro *expugnare*; qua notione non semel usurpatum a Scriptoribus ævi Longobardici. Villelmus Brito Philipp. lib. 6.

*Obsidet ergo duo, sibi quæ tradenda fuerunt,
Oppida, si pacto voluisset stare Joannes:
Hebdomadisque tribus valido peſſundat utrumque
Marte.*

Idem lib. 3.

facilique putabat

Posse Medontinum sibi vi peſſundare castrum.

Et iterum.

Neustrica peſſundat sibi dum confinia bello.

PESTILENTIA. Vox est Vossio Hebraicæ, Mureto Græcæ originis. Aliis satis bellè trahitur a Latinorum *peſſum*, quasi Pestis omnia peſſundet. Quædam est ab exhalatione vel aliis de causis orta malignitas, in veneni naturam facilè transmigrans; contactu saepè & commercio, interdum vitiato aere in exitium propagata. Atrox in primis & funestissimum malum; utpote quo saepè aer, quo spiritum ducimus, & præmoritur ipse, & quæ ipso indigent, indigent autem quæcunque vivunt, secum in exitium trahit. De pestilentia caufis agunt operosè illustres Medici. Frigus immoderatum, loca palustria, strages editas, insepulta cadavera, grassantes morbos, quæque extrema famæ imperare solet, tetrorema alimenta percensent. Primas verò deferunt calori summo siccitate in eximiam ingeneranti. Ut enim nihil est igne in natura efficacius, sic ad perimendum nihil est celerius & violentius. Hoc Mythologi indicatum ferunt a Phætonis incendio, terris omnibus populisque exitioso. Idem memorant adumbrasse Homerum Iliad. lib. 1. ubi narrat in Græcorum exercitum pestilentiam immissam fuisse ab Apolline, quem solem esse fabulæ perhibent. Observatum est tabem pestiferam describentes mira consensiones a quadrupedibus initium capere. Prævivit Homerus loco relato:

*Mulos quidem primum invasit & canes veloces;
Sed postea ipsos sagittam mortiferā immittens,
Feriebat.*

Virgil. lib. 3. Georg.

Hic quondam morbo cæli miseranda coorta est

T

*Tempeſtas, totoque Autumni incanduit aſtu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne fe-
raruſ.*

Claudian. lib. 2. in Ruffin.

primo pecudum depaſcitur artus,

Mox populos urbesque rapit.

Senec. Edip.

Prima viſ tardas tetigit bidentes.

Eius rei cauſa ab ipsa brutorum natura petenda eſt; quorum pleraque nobis facultate odoratus longe præſtant; omnia verò in terram jugiter prona malignos halitus propius hauriunt. Et quoniam canes præ cæteris olfactu prædicti ſunt acutissimo, idcirco coortam peſtem primi ſentient. Prædocuit idem Homeruſ præscriptis verbiſ. Adſtruē Lucretiuſ lib. 6.

cumprimis fida canum viſ

Strata viis animam ponebat in omnibus egram.

Ovid. Met. lib. 7.

*Strage canum primù volucrumque oviumque
boumque,*

Inque feris ſubiti deprenſa potentia morbi eſt.

Sil. lib. 17.

Vim primam ſenſere canes.

De peſtilentiæ cauſis & dannis obiter nos iſta quidem & generatim. Nam Historici Poetæ queſere omnes in ea latiūs deſcribenda ſuarum quiſque virium fecere periculum. Vide horum loca ſtudioſe collecta atque collata ab eruditissimo de la Cerdā ad Virgilii Geor. lib. 3. Progredior ad militaria.

2. Nullo uſitatiuſ malo publico teſtatum eſſe Cælites voluere, quām properè quamque luſtrosè diuinam ultionem laceſſant, qui iniqüe & crudeliter bella indicunt, eademque, in Superos reverentia, religione, omniq[ue] humani- tate penitus ejurata, per impudentem audaciam & licentiam injuriosam exercent. Sacræ juxta profanaque conſentient literæ. Senacherib Aſſyriorum Rex in expéditione Hierosolymitana impietatis ſuæ poenias perſolvit exercitu peſte deleto, quod brevi admodum tempore cœlestis nunci ministerio peractum eſt, ut exponitur lib. 4. Reg. cap. 19. Quod enim ibi legitur percusſum ab Angelo eius Regis exercitu, Josephus Antiqu. Jud. lib. 10. cap. 2. post Herodotum & Berouſum, de immiſſa peſtilentiā interpretatur. Afferro Josephi verba: *Senacheribus autem ab Aegyptiaco bello revertens offendit ibi exercitum, quem sub Rapsacis imperio reliquerat, peſte diuinitatis immiſſa de- letum, abſumptis cum Ducibus & tribunis centum & octoginta quinque millibus militum.* Josephi ſententiam ſequuntur Alfonsus Tonſtatus Episcopus Abulensis, & Thomas Cardinalis de Vio, quem a patria Cajetanum nominant. Vide Cornel. a Lapide in Iſai. c. 37. De immiſſa cælitus in Hebreos labi peſtilera ob recenſitum a David populum ita ſcribitur Reg. lib. 2. cap. 24. *Immiſſa- que Dōminus peſtilentiā in Iſrael de mane uſque ad tempus conſtitutum, & mortui ſunt ex populo a Dan uſque ad Bersabee ſeptuaginta millia vi- vorum.* Gigantes verò, homines impii & Deorum contemptores, cum in hos bellum facerent, profligati peſtilentiā conciderunt ab Hercule, Deorum apud Aegyptios antiquissimo. Macrob. Saturn. lib. 1. *Gigantias autem quid aliud fuifſe credendum eſt, quām hominum quandam impiam gentem Deos negantem?* Et paulo post de Hercule: *Ab hac gente Sol pœnas debitas vi peſtilen-*

ri caloris exegit. Et revera Herculem Solem eſſe vel nomine claret: Heracles enim quid aliud eſt, niſi heras, ideſt aeris cleos? Expugnatā a Romulo Fidenis lues gravifſima Romam & Laurentes incessit ob inultam Tatii mortem: cumque nullo humano præſidio obviam iretur gliscenti exitio, refedit tandem lethalis pernicies iuven- tis & ſupplicio affectis homicidis, ut ſcribit Plu- tarchus in vita Romuli. Josephus Antiqu. l. 15. cap. 11. acerbifſima peſte conflictatam ſcribit Ur- bem Hierosolymorum, Herode Rege, ob Ma- riannem Reginam iuſtè cæſam. Ut vero ab argumento nullum capiente finem me expediam, ad calamum revoco peſtilentiam illatam in Gra- corum Trojam obſidentium exercitum, cuius cauſam ad Chryſen Sacerdotem contumeliosè ac- ceptum ab Agamemnon refert Homeruſ Iliad. lib. 1.

Quisnam ipſos Deorum liti commiſit ut pugna- rent?

Latona & Jovis filius. Hic enim Regi ira- turus

*Morbum fuſcitavit malam. Peribant autem
populi*

*Quoniam Chryſen contumelia affecerat Sacer-
dotem*

Atrides.

Nimirum parum religiosè coepta tristi exitu in- authorum capita recidunt; ut plane conſtet nihil eſſe verius effato Aëoli, Poete antiquissimi: *Or- fūſ mali finis malus.* Transgredior ad alias peſtilentiæ cauſas in exercitu & caſtris. Ipsi verò cuique obvia rerum copia facit ut cursim illas delibem, ne laureolam, quod ajunt, videar in- mustaceo querere.

3. Nulla ferè ſiccitate frequentior cauſa. Liv. lib. 17. *Propter famam peſtilentiamque in agro Romano ex ſiccitate caloribusque nimiis ortam, exercitus duci nequivit.* Proximus ad eandem a fame gradus: Curtius lib. 9. *Famam deinde peſtilentia ſecuta eſt; quippe in ſalubrium ciborum novi ſucci, ad hoc itineris labor & egritudine ani- mi vulgavere morbos.* Florus lib. 3. cap. 5. *Cans ex mora obſidentem Regem fames, & ex fame peſtilentia uerget.* Pertimescenda aeris gravi- tas: Liv. lib. 20. *Accessit & peſtilentia, com- mune malum, quod facile utrorumque arietos aver- teret a bellī conflixi: nam tempore Autumni, & locis natura gravibus intoleranda viſ aſtus per utraque caſtra omnium ferè corpora movit.* Cauſas alias coacervat Appianus de Bell. Punic. ubi ita ſcribit de peſte in Caſtris Asdrubalis: *Ac- cesserunt & morborum genera omnia, que in- commodo viſtu, otio, & anni tempore au- gebantur.* Conclusa enim erat intra modicum caſtro- rum ſpatium turba hominum, aſtate ardente, qualis eſt in Africa: *& cum ligna coquendis cibis deficerent, ſcuta urebantur: nec cadaverā mor- tuorum offerebantur, Mafaniffa non intermitte- te ſtationes; ac ne cremari quidem poterant li- gnorum inopia.* Ita peſtis in dies gravescebat, dum versantur inter olenia tabo corpora. His aliiſque de cauſis pervagatae peſtes oſſidiones urbiuum, expeditiones militares, & bellī quo- quo modo inferendi gubernandique conſilia diri- munt: clavo ſclicet, ut dicitur, pellente cla- vum, & levioris infortunii ſenuſ ad gravioris mali præſentiam hebeſcente. Liv. Dec. 1. lib. 2. *Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexa- ti*

si forent, ni Volscos jam moventes arma pestilenta ingens invaseret. Idem Dec. 1. lib. 4. Urbes tamen non oppugnatæ, quia pestilentia populum invasit. Et iterum ibidem: Pestilentia coorta cogitationes hominum a foro certaminibusque publicis ad domum curamque corporum nutrendorum avertit. Præclarè scilicet scriptum reliquit Vegetius lib. 3. cap. 2. Mala cum his agitur, quibus necessitas & bellis incumbit & morbi.

4. Jam verò cum in confessu sit apud omnes, pestilitatem (ut Lucretii vocabulo utar) supplícium esse unum omnium gravissimum, quotquot ad infringendam inflatam mortalium proterviam a supremo Numine proficiscuntur, non est dubitandum, quin potissima adversus hanc remedia ab ejus indignatione mitiganda, & ineunda a redeuntibus ad obsequium servulis gratia, petenda sint. Id vel erga Patrios Deos fœtūtios servarunt nationes ferè omnes. Diodorus I. 15. author est Carthaginensis, cum vulgata lue divexati, & finitimorum præterea bello lacesisti de imperio periclitarentur, post Deos sacrificiis pacatos, ab interitu respirasse. Supplicatione Aesculapio indicta, eoque ab Epidauro accersito, a diurna morbosaque strage Romanos fuisse liberatos testatur Livius Dec. 1. lib. 10. Rem cuilibet perspectissimam exemplis ultra non urgeo. Adverto tamen priscæ superstitionis Deos fœtiles, lapideos & metallicos, quemadmodum aures habebant nec audiebant, ut est in psalmo 113. sic postremò neglectos fuisse a suis cultoribus, sicuti sacrificia & supplicationes minus ex voto procederent. Ita se gesisse Romanos afflatos peste sævissima Dionysius prodidit Antiqu. lib. 10. Ergo quandiu spei aliquid fuit in Diis, populariter sacris operabantur & lustrationibus. Ubi verò increbuit opinio non esse curæ Diis res mortalium, nec tangi eos misericordia, & ipsi religiones neglexerunt. Longè verò firmiore fiducia nostræ preces armantur, quos erigit divina sponsio psalm. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in veritate mea. In hoc pollicitationis divinæ atque clementiae pignore, votisque piè nuncupatis, impendio nos stabiliorem spem fidemque reponimus, quam in suis Romani veteres lectierniis, clavisque a Dictatore fixis, de quibus Liv. dec. 1. lib. 7. Repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clavo a Dictatore fixo sedatam. Verùm huic propulsando a castris malo humana etiam, secundum opem divinam, sunt ad vocanda præsidia.

5. Quod in curanda uniuscujusque valetudinæ caveri commendarique in primis solet, ut quantumlibet studio arceantur causæ morborum, idem ut in exercitu & præmagnis quibusque cœtibus a morbosa tabe afferendis, nulla præterita diligentiæ parte custodiatur, jure præcipitur. Quemadmodum enim almoniæ frugalitas, sinceritas aeris, æqua corporis agitatio, & facile parantur, & plerunque tuta sunt adminicula commoda valetudinis; contra verò ubi ægrotationes ingruunt, cum tristissimis herbarum succis, tetricis potionibus, catapotiis, alexipharmacis, atque adeo igne ferroque res agitur, eventu saepe frustraneo, semper non tam doloris sensu, quam sumptibus aspero; ad eandem formam opportunitas cautionibus procul habitæ in castris causæ

morborum, non pacatas modò copias, verùm gestientes efficiunt; exadversum invalescentem sub pellibus debacchantemque luem excindere, immensum quiddam habet operis & laboris. Ex remedii porrò eam perniciem præpedientibus frequens in castris militum exercitatio omnibus est anteferenda. Disertè id præcipit Romanæ militiae Magister Vegetius lib. 3. cap. 2. Rei militaris periti plus quotidiana armorum exercitio ad sanitatem militum pusaverunt prodesse, quād medicos. Enucleat idem subinde rem præssiùs per hæc verba: *Itaque pedites sine intermissione imbris vel nivibus sub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non solùm in planis, sed etiam in abruptis & fossarum biatu difficultimis semitis, seque & equos suos exercere jussérunt. Ex quo intelligitur quanto studiosius armorum artem docendus sit semper exercitus; cum ei laboris consuetudo & in castris sanitatem, & in conflictu possit prestare victoriam.* Ejus rei exemplum memorabile, sed patriç suæ calamitosum reliquit Pericles. Cum enim Peloponnesico flagrante bello, intra Athenarum muros recepisset collectam ex agris plebem rusticam, ne Spartanorum insultibus infestaretur, per otium & laborum desuetudinem languore primum affici inclusa multitudo; mox tanquam ex effusa Pandoræ pyxide, nulla non morborum genera in confertos & desides desævire; ut per omnium capita pervagata lues in urbe conficeret, quos leviore damno in agris hostiles gladii sustulissent. Vide Plutarchum in vita Periclis. In metandis præcipuè castris habenda locorum ratio; nec nisi explorata prius soli aerisque salubritate figendas stationes. Evitanda potissimum stagna palustria, algores immodi, extrema siccitas, & quaë Vegetius indicato loco complectitur in hanc sententiam: *Ne in pestilentî regione juxta morbosas paludes, ne aridis & sine opacitate arborum campis aut collibus, ne sine tentoriis aestate milites commorenentur. Ne tardius egressi, & calore solis, & fatigatione itineris contrahant morbum, sed potius in æstu luce cœpto itinere ad destinata perveniant. Ne se aabyeme iter per nives ac pruinias noctibus faciant, aut lignorum patientur inopiam, aut minor illis vestium suppetat copia. Nec sanitati enim nec expeditioni idoneus est miles, qui algere compellitur. Nec pernicioſis vel paludosis aquis utatur exercitus.*

6. Quod si necessitas adigat copias iniquiore loco subsistere, cogitandum actutum erit de castris permutandis, qua mutatione nihil præsentius serpentem tabem vetat ingravescere. Idem ibidem Vegetius: *Ex contagione aquarum & odoris ipsius fæditate vitiatis haustibus, & aere corrupto, pernicioſissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.* Idem docet Vitruvius lib. 1. cap. 4. Ex quo porrò disces, quam sagacibus olim experimentis proluderetur ad loca castris vel urbibus excitandis capienda: *Majores e pecoribus immolatis, quæ pascebantur in iis locis, quibus aut oppida aut castra stativa constituebantur, inspiciebant jecinora, & si erant livida & vitijs prima, alia immolabant, dubitantes utrum morbo an pabuli vicio leſa essent. Cum pluribus experti erant, & probaverant integrum & solidam naturam jecinorum ex aqua & pabulo, ibi*

constituebant munitiones : si autem vitirosa inveniebant, indicio transferebant, idem in buwanis corporibus pestilentem futuram nascentem in iis locis aquæ cibique copiam, & sic transmigrabant & mutabant regiones, quærentes omnibus rebus salubritatem. Eo magis abrumpendæ moræ omnes, mutandæque continuo mansiones, si fontes, flumina, putei, commeatus do lo malo ab hostibus contaminari inveniantur, quod non semel factitatum alibi demonstravimus. Addo hic ad maturandum humani generis excidium id quoque fuisse inventum, ut pestis ipsa in sinu occulta, sed palam disseminanda circumferretur. Refugio meis verbis efferre rem plenam immanitatis : indicabo verbis Roderici Fonsecæ illustris Medici Tom. 1. Cons. 49. *Animadver tendum quod benefici homines aliquando pestem deferunt, fumitem secum portando, vel janiem parum, qui peste laborarunt, quam vel vasos includunt, vel aliquo panno lineo immergunt, vel fabricant unguenta ex pessimis herbis, qualis est Napellus, Aconitus, atque illis iungunt fores, & ferraturas, unde officiantur ingredientes.*

7. De cura humandi post conflictus cadavera, ex quorum fætore & maligno halitu intabescens aer frequenter florentissimas delevit copias armatorum, vide quæ aliud agentes diximus in Titulo *Funus*. Propero ad militum esuriem, ex qua proximus ad pestem gradus. Utriusque calamitatis notis inscripti Numantinorum vultus commiserationem etiam ab hostibus extorserunt. Appian. de Bell. Hispan. *Itaque jam fame enecti diuturnaque pestilenzia absumpti, crinibus & barbis horridi se tandem Scipioni dederunt.* Etiam Harpyiarum ora fame pallida notavit Virgilius lib. 3. Æneid. Contra pro eodem Veteres habuerre militem pransum & ad pugnam paratum, ex quo frequens apud Historicos formula : *Pransum paratumque militem educere.* Liv. lib. 3. *Exempla tesseram dari jussit, ut prandeant milites, firmatis que cibo viribus arma capiant.* Sed de famis supplicio diximus in proprio Titulo. Hic observo corpora vel diuturna esurie emaciata, vel deterimis cibis nutrita morborum fomitem circumferre jure existimari. Annona proinde seposita esuritio e castris eliminanda est. Prospiciendum ut cibani portatiles, trusatiles molæ, majores cibabi, aliaque id genus præsto adsint, ne milites in languores morbosos abeant, fiatque illud Virgilii lib. 3. Georg.

Dira per incautum serpentem contagia vulgus.
Secernendi verò in certumque locum cogendi morbo tacti, ut convalescant ipsi, & integris corporibus non officiant. Nam, ut ait Juvenalis Satyr. 2.

grex totus in agris

Unius scabie cadit & porrigine porci,
Uvaque conspecta livorem dicit ab uva.

PETITIONES ARMORUM. Italis Colpi, stoccate. Servius ad illud Virg. lib. 9.

At Nisi ruit in medios, solumque per omnes Volscentem petit, in solo Volscente moratur,
Ita scribit : Petitiones proprie dicimus impetus Gladiatorum. Addiscuntur autem ejusmodi petitiones in scholis ex arte gladiatoria, & monomachia. Neque enim quidpiam est aliud, quam peritia hostis feriendi, quæ cæteroqui laboriosam & diutinam habet tractationem. Quintil. l. 9. c. 1. *In armorum certamine adversos iclus &*

rectas manus, cum videre, tum propulsare facile est : aversæ tectæque minus sunt observabiles. Usus est Cicero in Verrem vocabulo Petitiones in hanc acceptionem : *Novi omnes hominis petitiones.* Vide apud nos *Avocare armis.*
PETORITUM, i., Horat. lib. 1. Serm.

atque caballi

Pascendi, ducenda petorita.

Vocem esse Gallicæ originis statuunt Etymologiæ ex Gellio lib. 15. cap. 30, qui id videtur sanxisse auctoritate M. Varro. Festus : *Petoritum Gallicum vehiculum esse, & nomen ejus dictum existimat a numero quatuor rotarum.* Non nihil tamen idem Festus addubitat originis esse Græcicæ. Conciliari hæc facilè possunt. Fieri enim potuit, ut eam vocem a Græcis acciperent Massilienses, quos Græca lingua usus fuisse constat : a Massiliensibus verò id nomen in universam Galliam propagatum. Idem accidisse in vocibus *sgum, bulga, & aliis*, contendit Vossius, & nos alibi observavimus. Acron ad allatum Horatii locum scribit Petorita fuisse vehicula famularum captivarum. Porphyron autem, alter Horatii interpres, ea scribit fuisse, quibus Regum familia vehebatur. Certum est, genus currus quadriroti extitisse. Viatorium porro fuisse currum, & ad bellicos usus idoneum coniicitur ex Horatio.

PETRARIA, &c. Inferioris ævi Scriptores, apte quidem, sed apud Antiquos mihi nunquam invento vocabulo, sic vocant machinas lithobolas, idest saxa executentes, cujusmodi multas suis in locis exposuimus. Jacobus de Vitriaco lib. 3. Histor. Oriental. *Nos verò considerantes, tarrim capi non posse Petrariarum, vel tribulorum itib[us] &c. ubi nos non tribulorum, sed trabucorum legendum esse alibi docuimus.* Idem alibi : *Inventi sunt in Damiate tribulculi (lege Trabuculi) quatuor cum Petrariis, & manganelis.* Hoc facile genus est machinæ, quod alii vocant Bibliam Petrariam, vulgo *Petriera*.

S. PETRE. Formula fuit clamoris militaris, qua non solum Pontificiæ copiæ, verum etiam Principum laicorum usus sunt sèpenumero in conflitu, patrocinium inclamantes Apostolorum Principis. Et de copiis quidem Pontificiis testimonium habes Acta Innocentii III. PP. *Profiliiit ad arma cum suis, & benedictione ac remissione a legato recepta, cum idem legatus malodixisset hostibus in nomine Domini, Comes alta voce S. Petrum invocans adjutorem, processit ad pugnam.* De copiis verò laicis testatissimum id reliquit Bruno de bello Saxonico ; ubi asseverat moris fuisse apud ~~Saxones~~ sui temporis inclamare, *S. Petre.* Sic autem scribit : *Ibi quidam de nostris adversarium sibi videns obvium, velut suum salutavit socium dicens S. Petre, quod nomen Saxones pro symbolo tenebant omnes in ore.*

PHALE, arum, aliis FALE. Turres lignæ ex quibus pugnabatur. Isidorus ubi de Phalarica telo : *Hoc telo pugnatæ turribus, quas Phalas dieb manifestum est.* Ennius phalarum meminit :

Malos diffidunt, sicut tabulata phalaque.

Originem vocis ita tradit Festus : *Phale dicitur ab altitudine a phalando, quod apud Etruscos significat Cælum.* Phalas proinde dixerunt primùm, quas turres ambulatorias appellant alii; quæ machinis instructæ & militibus armatae, omnisque generis missilia comportantes, ad muros arcium ad.

admovebantur in militia veteri, ut nos proprio in loco latè explicavimus. Insuper phalæ dictæ non mobiles duntaxat, & subditis rotis aëte turres, verum etiam fixæ, & ad instar lapidearum, immobiles minimeque portatiles. Eodem porrò vocabulo nuncupatæ turres excitatæ interdum in navibus a prora & puppi, quarum delineationem habes apud Steuzechium in notis ad Vegetii l. 4. Has omnes machinas & suggestus fulminatorios despicit recens militia; cum illis successerint impendio validiora ad oppugnandum machinamenta, quæ procul distantia ad urbes penitus excidendas proficiunt. Phalæ præterea sunt Vitruvio turriculæ ligneæ, ovi figuram referentes in fastigio, cujusmodi adhibebantur in Circo, ad ipsas euripi oras; sive adjectio ea fuerit ad ornatum, ut nonnulli statuunt, seu verius ad notandum numerum curriculorum. Constituebantur nimirum ad tempus ipso ludorum die, quibus peractis, removebantur. De his phalis loquitur Juvenalis Satyr. 6.

Consulit ante phalas, delphinorumque columnas. Eas Circi phalas persimiles fuisse conjicio pilis, seu columellis lapideis, in ovalem figuram desinentibus, quibus exornari solent atria & arcuatae porticus magnarum ædium, atque adeo domorum Religiosarum peristylia. Et quandoquidem de phalis extra bellicam tractationem dicere institui, id nomen postremo fortuntur lignea pegmata, eademque exemplilia ac temporaria, cum sedilibus editioribus: cuius generis plurima extrui solent per vias ad spectandos ingressus solemnes, aliasque publicæ pompæ celebritates, quæ pegmata, & dissolubiles ædium additiones & projecturas dicimus Palchi, Palchetti. Vide de Phalis Salmarium in Solin.

PHALANGA, aliis **PHALANCA**, aliis **PALANGA**, &c. Liquest genus esse fustis. Plinius lib. 7. 56. *Prælium Afri contra Ægyptios primum fecere fustibus, quos vocant Phalangas.* Scitè advertit Martinus, Plinius phalangas fieri posse a *phalanx*, casu Græco, numero plurium accusandi. Iterum phalanga fustis est, quo navis ad pelagus attrahitur, vel ad litus subducitur. Clarè Nonius: *Palangæ dicuntur fustes teretes, qui navibus subiiciuntur, cum attrabuntur ad pelagus, vel cum ad littora subducuntur, unde etiam nunc Palangarios dicimus, qui aliquid oneris fustibus transferunt.* Quod attinet phalangas, idest fustes transversos ad onera subiectanda, etiamnum in Hispania, qui ea comportant, dicuntur *Palanqueros*. Nec aliunde accersenda est origo vocis *Facchino* apud Italos, ut bene notat Ferrarius: Fit autem a phalanga; ex qua *Phalangini*, *Phalacini*, & contractè *Fachini*. Planè deceptus est Covarruvias, quem sequitur Menagius, qui vocem *Facchino* deducit a *Fascis* in hunc modum: *fascis, fascia, fascina, fascino, faschinu, Facchino*. Nam inter puerorum jocularia recenseas quod quidam propoununt ab Italicis verbis *fæcino*, quoniam onera recipientes bajuli incurvantur. Sunt porrò hujusmodi phalangæ teretes & crassiores, quas insertis cum onere funibus tetraphori, vel exaphori deferunt; ad minimum certe duo bajuli. Neque enim phalangas dixeris ansatas perticas cum sublatiis hinc inde cistis onerariis, quas pulvillis ad collum posterius injectas deferri passim videamus a bajulis singillatim. Redeo ad phalangas nauticas. Audivi ipse sèpius phalangas vocari &

nautis in oppidis maritimis Regni Neapolitani fustes illos, quibus ad siccum subducuntur naves. Ibidem appellantur *Falangari* exactores pecunie, quæ in accessu navium solvit. Thema vocis *phalanga* ab Afris primum trahit Menagius, insistens verbis allatis Plinii; deinde transit ad fontes Hebraicæ linguae, qua baculus dicitur. Mihi est certissimum phalangam appellari a palis, non solum ob consuetum transitum aspiratæ *Pb* in tenuem *P*, sed quoniam doctissimi viri palangam non phalangam scribunt. Ab iisdem palis non dubiè appellationem sortitur munitionis sive arcis munitæ genus, quod Itali dicimus *Palanca*. Construitur depactis in terram palis, firmatis terra cespitiæ aggestu, nulla aut certe minima structura & admistione cæmentitii operis. Ut plurimum excitantur ita munitæ arces palustribus & aquosis in locis; ubi scilicet euripi latè circumfusi & estuaria abundè præsidii afferunt; ut nihil necesse sit operosiori molitione oppidanis prospicere. Visuntur passim in Hungaria & Belgio. Ex illis tamen plurimas ad formam lapidearum arcium, ex norma recentis militiæ munitæ, validissimas reddiderunt Galliæ Hispaniæque Reges, & Rectores Batavorum Reipublicæ fœderatæ. In Hungaria verò hoc ipso anno sexto decimo supra millesimum septingentesimum, quo hæc litteris tradimus, post memorabilem cladem inter Danubium & Savum, in Raßiana provincia a Turcis acceptam, hoc structuræ genere munitissimam ioprimitis urbem Temesuarium expugnavit Germanorum exercitus, duetu & auspiciis Eugenii Principis a Sabaudia, quem Austriacorum Cæsarum arma per Italiam, Germaniam, Belgium, felici semper exitu circumferentem Europa suspexit; Otomanici verò Imperii Principes fatale sibi & formidolosum fidus non una suorum strage senserunt. Quas dixi lacunas & aquarum receptacula, in quibus arces solent extolli, vulgo vocamus *Maraffi*, a dictione *Mara*, quæ Scriptoribus ævi deterioris est palus, stagnum, locus uliginosus. Villelmus Gemmetic. lib. 2. cap. 20. *Sedens super lacum, quem usu quotidiano loquendi maram vocamus. Villem. Brito Philipp. lib. 5.*

Quæ pro fonte maras gaudet potare lutosas.

Item Hist. Fundationis Abbadiæ Rameiensis: *Ambitur præterea idem locus paludibus anguillosis, maris latè patentibus, & stagnis multi modi generis piscium, & avium natalitium nutritivis.* A phalanga, vel palanga habemus vocom Italicam *Spalancare*.

PHALANGARII, orum. Sic appellavit Alexander Severus milites, qui constituebant phalangem triginta millium hominum a se, ad Alexandri Macedonis æmulationem institutam. Sic autem scribit Lamprid. in ejus vita: *Elaborabat denique ut dignus illo nomine videretur, imò ut Macedonem illum vinceret, dicebatque inter Romanum Alexandrum & Macedonem multum intercessere debere. Fecerat denique sibi argyroaspidas, & chrysioaspidas: fecerat & phalangem triginta millium hominum, quos phalangarios vocari jussérat.* Longè hi distant a phalangariis, qui a Polluce & aliis describuntur. Ii nempe sunt, qui phalangas, idest cylindros, vel fustes teretes navibus supponunt, ut eas subducant ad littora, vel attrahant in pelagus; aut exactores pecunie pro accessu navium. Vide *Phalanga*.

P H A

PHALANGITE. Dicuntur milites ex phalange. Liv. lib. 37. *Decem millia peditum more Macedonum armati fuere, qui Phalangites appellabantur.*

PHALANGO, as. Verbum est desitum apud Afranius. Notat naves ad siccum subducere subditis phalangis.

PHALANX. Incredibile memoratu est, quantum de se Macedones famam conciverint apud exteros omnes, atque adeo Romanos ipsos, opinione phalangis, idest certorum ordinum militarium in densam spissamque ordinationem conglobatorum. Invictam & insuperabilem omnes existimabant: atque hujus palam didito terrore magnam orbis terrarum partem domuisse, multosque subegisse Asiaticos populos creditus est Alexander Macedo. Romani non incuriosi captandis rerum articulis & opportunitatibus, quae ad latius propagandum Imperium conducerent, occasione non defuere, excitatique vulgata fama phalangis Macedonicæ, ipsi etiam spissius constipatam aciem ad eam instituerunt formam, ut tradit Livius lib. 8. In explicanda universæ phalangis Macedonicæ dispositione multus est Aelianus: & adhuc prolixius ex Aeliano de eadem agit & disputat Franciscus Patritius Paralell. Milit. part. 2. l. 23. & sepe alibi. Diligenter eandem descripsierunt Curtius & Polybius. Et Curtius quidem lib. 3. ita scribit: *Macedonum acies torva sene & inculta, clypeis, hastisque immobiles cuneos & conserta robora virorum tegit. Ipsa Phalangem vocant peditum stabile agmen. Vir viro, armis arma conserta sunt, ad nutum monentis intenti: sequi signa, ordines servare didicere. Quod imperatur omnes exaudiunt: obistere, circuire, discurrere in cornu, mutare pugnam, non Duces magis, quam milites callent: & ne auri argentique studio teneri putas, adbuc illa disciplina, paupertate magistra, stetit.* Polybius autem lib. 17. sic loquitur: *Vir armatus in ipsa concertationis densitate, tribus pedibus firmus perstat: magnitudo autem hastarum secundum primam basim, sexdecim; secundum verò convensionem veri ac recti, quatuordecim cubitos habet: & ex illis quatuor per spatium intermanuum, & aequilibrium partis, dum in procinctu stat, admuntur, manifestum est, quod decem cubitis hasta necessariò ante cuiusque armati corporis præmineat, quando ambabus manibus in hoste libratur. Hinc autem accidit, ut aliae hastæ ante secundam & tertiam, ac quartam; aliae quintam series eorum, qui procedunt in acie duobus cubitis præmineant. Siquidem phalanx proprietatem & densitatem suam secundum ordinem, & retrò & a laterestantium habuerit.*

2. Atqui licet tanta fuerit phalanx Macedonicæ firmitas, ut nulla vis posset aut obstantem perfringere, aut incumbentis impetu sustinere, nihilominus legionem Romanam cum phalange Macedonum comparans idem Pholybius huic illum multis de causis statuit anteferendam. Nulla phalangi vis inter saltus & nemorosos anfractus, nulla in fluviorum alveis & meandris: quod si tumuli & jugos occurrerent clivi, aut subsistere, aut dissolvi phalangem oportuit. At Romana legio minus conferta, & ordinibus laxior, ubique se exerit, suarumque compos est virium. Longè expeditior præterea Romana legio, & ad circumendum, seque vertendum quoquovrum agilis & idonea. Postremò virtutim legio-

narii dimicabant; & suæ cuique vires in potestate erant; at in phalange singulos fere armorum motus præscribebant Ducum imperia; constipatique milites in aheneum quandam murum non tam privata virtute vel robore, quam universi corporis impressione & impetu estimabantur. Eam ob causam non inscitè Scriptores aliquot phalange non tam armatorum numerum, quam certam aciei disponendæ figuram designari arbitrantur. Cuneum autem conflari tradunt, dum pedes pedibus, clypeos clypeis usque adeo adstricti conferunt, ut nonnisi trium pedum spatium singuli cum armis occupent. Profectò pro armorum connexione, & testudine phalangem usurpavit Cæsar Comment. lib. 1. *Milites nostri e loco superiori pilis missis facile hostium phalangem perfregerunt.* Clariùs Juvenal. Sat. 2.

junctaque umbone phalanges.

Et Cæsar de Germanis: *Germani celeriter ex consuetudine sua, phalange facta, impetum gladiorum exceperunt.* Idem de Helvetiis: *Ipsi certissima acie, rejecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.* Ubi verbis illis *Phalange facta* aperte demonstrat genus novæ dispositionis. Sed redeo ad phalangem pro multititudine armatorum. De ejus numero sepe variatum. Octo millia illi attribuit Vegetius l. 2. c. 2. *Macedones, Græci, Dardani phalanges babuerunt; & in una phalange armatorum octo millia censuerunt.* Agmen erat stabile solorum peditum, armorum nexu condensum; ut singulis moveri non fuerit integrum, nisi cum tota moveretur acies. Harum usū Philippus Macedoniæ Rex, & hujus filius Alexander universam Græciam & magnam Asiac partem subegerunt. Eadem typus & exemplum fuere Romanis legionibus, quarum robori terrarum Orbis succubuit. Vide plura apud Raderum in Curtii Commentariis, & præfatum Patritium.

PHALARICA, &c. Genus est jaculi, five hasta rotunda, inter cujus tubam & hastile sulphur, resina, bitumen, stappa convolvuntur, infuso oleo incendiario. Ea ballistæ impetu emissâ turritis machinis ligneis affigitur, easque erumpentibus disiectisque ignibus incendit. Nomen illi inditum a phalis, quoniam turrium propugnatores illa utantur, ut scribit Servius: Verum Vegetius author est id illis hæsisse nomen propterea quod machinas turritas cremarent. Ex Livio tamen fit manifestum, non solum ad comburendas machinas & linea munimenta adhibitas fuisse phalaricas; nec e ballistis solum emissas, ut contendit Vegetius, verum etiam in armatos hostes torqueri consuevisse. Quod etiam ostendit Virgilius, qui hæc habet de janeta a Turno phalarica lib. 9.

Sed magnum stridens contorta phalarica venit Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,

Nec dupli squama lorica fidelis & auro.

Sustinuit; collapsa ruunt immania membra.

Ea legitur phalaricæ descriptio apud Isidorum: *Phalarica est telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbō in modum sphærae in ipsa summitate.* Dicitur etiam & ignem babere adfixum. Hoc autem telo pugnat e turribus, quas phalas dici manifestum est: *Fuvenalis: Consulis ante phalas.* Iterum alteram accipe ex Festo: *Falæ dictæ ab altitudine, a falan-*

salando, quod apud Etruscos significat culum. Falarica genus teli missile, quo utuntur ex fali, id est ex locis exterritis dimicantes. Sed omnium clarissimè Liv. lib. 1. Dec. 3. Falarica erat Saguntinis missile telum, bastili oblongo, & cætra tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat: id sicut in pilo quadratum, stupræ circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus posset. Sed id maxime etiam si basisset in scuto, & non penetrasset in corpus, pavorem faciebat; quod cum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes, illus præbebat. Phalaricam etiam intellexit, ut conjicio, Herodianus ubi de obsidione Aquilejæ sic fatur: Sed & machinis, qua muro admovebantur, desuper faces injiciebant, pice ac resina obliteras, & in extremo mucronem habentes: que cum accense ferrentur, infixe inbarentesque machinis, facile eas concremabant. Arcu emitti solitam phalaricam ad sagittæ modum cælaturæ docent. Mihi non est dubium etiam manu sine arcu conjectas fuisse. Sudent mihi Scriptores, qui ut jaculum sæpe illam, sic sæpe hastam nominant. Idem discimus, ut notavi ex Virgilio, qui contortam phalaricam scribit: non torquetur autem, quod ex arcu emittitur, sed potius dirigitur: quod autem sine arcu manu agitur, torqueri dicitur.

PHALERÆ, arum. Non solum ornamenta equorum sic appellantur, sed etiam equitum: erantque in primis plumæ impositæ galeis. Livius: Tantum Flavii Comitia indignationis habuere, ut plerique nubilum annulos aureos ac phaleras deponerent. Cursores præsertim phalerati erant, ut innuit Svetonius in Nerone. Indicabant autem illæ phaleræ sive plumæ eorum celeritatem; quemadmodum Mercurio, velocissimo Deorum auncio, alas in pileo Antiquitas attribuit. Vide Fortun. Licetum de Lucernis antiquq. l.6. cap. 82. ubi lucernam phalerati cursoris exponit. Inter munera militaria phaleræ adnumeratae sunt. Erant autem, ut explicavimus, plumæ in equitum galeis appositæ, quibus illi admodum gloriantur. Earum fit mentio apud Gellium lib. 2. cap. 12. Extat etiam earum delineatio in numeris. In antiqua vero inscriptione sic legitur: **DONIS. DONATO. AB. DIVO. TRAGAN. AUG. TORQVIBUS. ARMILLIS. PHALERIS. BELLO. PARTHICO.** Lipsius tamen secus phaleras accipit & exponit. Existimat autem similitudinem quandam habuisse cum torquibus. & pectorum fuisse ornamenta. Favent versus Sili lib. 15. ubi sic habet:

phaleris hic pectora fulget,

Hectorque aurato circumdat bellica colla.

Quod autem scribit Polybius, phaleras peculiare fuisse equitum donum, sic admittit Lipsius, ut nihilominus traditæ etiam peditibus inveniantur. Hoc autem ostendit ex lapide prisco, & ex testimonio Dionysii, ubi eidem militi vel duci donatae dicuntur phaleræ & armillæ: præcipue id vero a Dionysio scribitur de L. Sicinio, qui profecto militiam non mutavit, neque a pedite ad equitem transit, vel contra. Constat apud Polybium, quemadmodum phaleras equitum proprias, sic armillas fuisse peditum. Sed insinuat superius testimoniis videtur satis ostendi, tum,

phaleras, tum armillas promiscuum fuisse munus tam equitum quam peditum. Mihi Lipsii sententia eo magis probatur, quod Livius in prædicta cūjusdam recensione distinxit phaleras equorum, quod illi necesse non fuisse si phaleræ equorum essent peculiares. Sic autem Livius lib. 2. Bell. Punic. **Præda ingens pars est**, & præter equos virosque, & squids argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat, omnis cætera præda diripienda data est. Vide tamen omnino Ludovicum de la Cerdia ad illud Virgilii lib. 9.

phaleras Rhomnetis & aurea bullis

Cingula,

Obnixè contendentem adversus Lipsium quicquam phaleras dici de ornamenti equitum, præfertim si ante pectus pendeant. Ubi plurima in utramque partem sic assert, ut nihil lucis desiderari ultra possit in hac materia.

PHALERATUS, a, um. Phaleris ornatum. Liv. lib. 10. Bell. Pun. **Sagula purpurea**, equos duos phaleratos.

PHALI, orum. Hesychio, Eustathio, & aliis sunt fistulæ, sive tubuli in summa galeæ parte, in quos immittuntur crista. Cum cono, & ipsis crista confundi a nonnullis solent. Vocabulum est Græcanicum, quod a Grammaticis variè accipitur, nec unum in modum Latinè redditur a Græcis literatoribus.

PHARETRA, æ. Græcum est vocabulum, dictum a ferendo. Repositorym & theca sagittarum, ut vulgo exponitur: ut verò eruditiores notant non sagittarum modò, sed etiam arcus loculum. Probè idcirco Etrusci ab arcu, potiori parte, illam dixerunt *Carcasso*. De origine pharetræ, & ejus inventore minimum locuti sunt veteres nuperique Scriptores. Video tamen apud Tyrios antiquissime eam in usu fuisse. Virgil. lib. 1. Æneid.

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram.
Apud Cretenses etiam memoratur. Virgil. lib. 3. Georg.

Armaque, Amyclæaque casem, Cressanique pharetram.

Sed & Lyciæ populis familiaris fuit. Stat. lib. 6.

Cetera plebs Lyciis gaudet contenta pharetris.

Dicitur etiam apud Italos *Turcas* a voce thecarium, ut bene advertit Ferrarius: frustra reclamante Menagio, consuetâ illâ cantilenâ, *Non si pù*. Nimurum non ita bellè profluit derivatio per gradus analogicos. Sed nos alibi observavimus, usum loquendi, & corrumpendi vitiandique vocabula longè antecessisse observations analogiae gradationis: & nihil opus esse rigida quadam severitate analogiae regulas consecutari. Verissimè siquidem Quintilianus: *Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demissa cælo formam loquendi dedit, sed inventa est postquam loquebantur; & notatum in sermone, quid, quo modo cederet. Itaque non ratione vivitur, sed exemplo: nec lex est loquendi sed observatio, ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo.* Æthiopes non pharetra conditas, sed summo capite plexas sagittas gestare author est Lucianus in Saltat. Et forte sic illas gerebant, ut iisdem coronati, & solis instar radiati viderentur. Luciani verba sunt: *Nec quisquam Æthiopum. vel sagittam emittere, avulsam a capite (hoc enim vice pharetræ utuntur, radiorum instar tela capiti circumponentes) nisi prius saltaverit,* sal-

saltatione hosti terrorem injecerit. Inter bellatores Deos soli Cupidini pharetram attribuunt Fabulatores. Anacreon. Od. 13.

Mox ergo sumpfit arcum,

Et auream pharetram,

Me prælio lacefens.

Ovid. Metam. lib. 10.

Numque pharestratus dum dat puer oscula matri.

Aliis Diis pharetra ad venatum non ad belligandum tradita. Ovid. Met. 1. de Apolline:

Hunc Deus arctenens, & nunquam talibus armis

*Ante nisi in damis capreis que fugacibus, usus
Mille gravem telis, exhausta pene pharetra,
Perdidit.*

Idem de Diana lib. 3. Metam.

Ira pharetrata fertur satiata Diana.

Virgil. de Venere venatrice Aeneid. lib. 1.

Succinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis.

Ob eandem causam pharetra & sagittis armati inducuntur pastores in Fabulis. Tassus Amint. Att. 1. sc. 1.

Altri seguia i diletti dell' Amore,

Se pur v'è nell' Amore alcun diletto.

Me questa vita giova, 'l mio trastullo

E la cura dell' arco e degli strali :

Seguir fere fugaci, e poi le forti

Atterrav combattendo : e se non mancano

Saette alla faretra e fere al bosco,

Non tem'io, ch'a me manchino di porti.

Guarinus Past. Fid. Att. 4. sc. 8.

O arco, mia poanza, e mio diletto,

Strali, invitte mie forze :

Or venga in prova, venga,

Quella vana fantasma d' Amore,

Con le sue armi effeminate, venga

Al paragon di voi.

Bonarellus Fill. di Scir. Att. 1. sc. 3.

Mà tratti alle mie strida

Fur quivi ambo ad un tempo : in arrivando

Scoccò l'un l'arco, e l'altro avvertò l' dardo ;

Nè l'un nè l'altro invano : onde il centauro

Leggermente ferito

All'omero sinistro, al braccio destro,

Poco sangue versò, molt'ira accolse.

PHAROS. Vide *Turres maritimæ.*

PHASELUS, i. Ex pulcherrimo hujus navigii elogio & descriptione, quam trimetris jambis Catullus tecinit, liquet velis & remige fuisse instructum, & admirabili præditum celeritate. Relatum fuisse inter navigia bellica dubitari non sinit Sallust. *Cobors una grandi Phaselio a ceteris deerravit, marique placido a duabus predonum Myoparonibus circumventa.* Sic autem de illo Catull.

Phaselus ille, quem videtis, hospites,

Ait fuisse navium celerrimus;

Neque ullius natantis impetum trabis

Nequissæ præterire, frue palmulis

Opus foret volare, frue linteo.

Appianus de Phaselio & ejus forma hæc habet loquens de Octavia: *Munerata est Octavia fratrem decem Phaselis mistis ex forma onerariarum longarumque navium.* Hic locus Baifium & alios in eam opinionem induxit, ut putarent, Phaselum navigium esse mixtum ex triremi & oneraria. Mihī valde debili munimento iudicantur in-

niti. Si Appiani verba accuratè perpendas, non tam videris describi iisdem Phaselum, quam novam potius adduci Phaselii formam. Quid enim necesse fuerat intrudere illuc loci, Phaselum esse mixtum ex oneraria longaque navigium, si vulgares ad eam diem ejusmodi naves illius fuisse formæ? Itaque sic interpretor Appiani locum: Octavia munera est fratrem decem Phaselis novæ structuræ, utpote mixtis ex forma onerariarum longarumque navium: ut Octavia liberalitas ea scilicet munera peregrinata explendesceret. Jam verò quos Appianus vocat Phaselos, Plutarchus eandem rem narrans appellat Myoparones. Ex quo non deest sibi Baius, & statim ansam arripit, Phaselum & Myoparones unam eandemque faciendi navem. Reclamare mihi huic videtur sententia Salustii locus supra memoratus; ubi scribit, Phaselum a ceteris deerrantem venisse in manus prædonum, qui duobus illum Myoparonibus circumvenerant: quibus verbis clarius, quām ut a nostro sermone majorem lucem desideret, seq̄ungit Historicus distinguitque Phaselum a Myoparone. Verum ecce tibi aliud in scirpo nodum. Horatius enim lib. 3. Od. 2. de Phaselo loquitur tanquam de navi minimū bellica. Sic enim scribit:

verabo, qui Cereris sacrum

Vulgarit arcanæ, sub iisdem

Sit trabibus, fragilemque mecum

Solvat Phaselum.

Congruit Horatio Virgilius, qui loquitur de Phaselo, tanquam de cymba oraria. Ex quibus locis habes variè admodum disiectèque de Phaselio Antiquos fuisse locutos. Ut eos conciliem commune potius ac generale quoddam fuisse navis vocabulum Phaselum, quām prædictos autores minus propriè fuisse locutos existimaverim. Id nimur etiam facit, ut assentiar Isidoro, qui Phaselum exponens, nihil peculiare propriumque de illo scribit; sed originem nominis solummodo trahit a vase (diximus autem alibi, vasa plurima navibus dedisse nomina) ut a Phaselio factum fuerit basellum, & postea vasellum. Sic autem scribit: *Phaselus est navigium, quod corruptè basellum dicimus, nostro verò nunc tempore vasellum appellamus.* Ex quibus verbis non incommodam insuper habes originem Italici nominis *Vascello.* Scio, Nonium existimasse Campanum fuisse navigium; idemque affirmatum asseverare a Varrone, Salustio, & Sisenna. Sunt etiam, qui ab ejusdem nominis legumine Phaselum navem factam dictamque putent. Non defunt qui a Phaselide oppido eam accersant originem. Nihil tamen ista me permovent, quominus ab Isidoro discedam.

PHLEGON. Unus ex quatuor Solis equis quadrrijugis. Ovid. lib. 2. Metam.

Interea volucres Pyrois, Eous, & Aethon

Solis equi, quartusque Phlegon binnitibus

auras

Flammiferis implent, pedibusque repagula pul-

sant.

PHLOGIUS. Unus ex quadrrijugis equis Martis, ut refert Q. Calaber ex Homero.

PHOBOS. Unus ex quadrrijugis equis Martis, ut refert Q. Calaber ex Homero.

PHOCENSIMUM DESPERATIO: Parcemia de extremis atrocissimisque & parum sanis consiliis. Orta-

est

est ab Historia, quam refert Pausanias in Phocicis, & fusiūs recenset Plutarchus. Cum enim Phocenses inaudivissent, Thessalos a se pridem offensos consultasse de invadenda Phocide, omnique regione igni ferroque vastanda, statuerunt, ut viri quidem obviam Thessalis procederent, mulieres verò cum liberis ex omni regione congregatis certo in loco se abderent cum ingenti lignorum materia, ut ubi primum intellexissent viatos in proelio viros, admoto igne succensaque materia ad unum omnes conflagrarent potius, quam in hostium potestatem venirent. Eiusmodi consilium, humanitatis & consanguinitatis plane immemor dictum est postea, Phocica desperatio.

PHOENICUM PACTA. Populari sermone dicitur de fraudulentis pactionibus. Referunt adagium Suidas ac Diogenianus. Ortum autem a Phoenicibus, qui cum Carthaginem appulissent a popularibus postularunt, ut liceret sibi ea loca diem ac noctem hospitio tenere. Cum autem elapsi tempore juberentur excedere, ambiguitatem vocis manifestarunt abire recusantes, affirmantesque, pactos se esse discessum post omnes exactos dies noctesque.

PHOLOES. Equus jugalis Admeti apud Statium lib. 6.
Nominibusque cinct Pholoen, Admetus, & Iras.

PHRYCTI, orum. Faces in signum sublate in castris a vigiliis. Vide *Ignis Castrensis*.

PHYLACIDES. Græcis fuere naves ad præsidium & custodiam missæ vel relictæ. Memorantur frequenter a Xenophonte, Diodoro. & Appiano. Appiani interpres reddidit *custodiarias*, majori fidelitate, quam elegantia. Latini dicunt præfidiarias.

PHYLARCHI, orum. Græca notione sunt capita tribuum. Sic autem Saraceni suos appellabant Duces, ut scribit Procopius lib. 1. de Bell. Persic. Marcellinus Comes: *Quindecim milia Saracenorū ab Alamundaro cum Chabo & Hesido Phylarchis limites Euphrates in ingressa sunt.*

PICA, cæ, aliis **PICCA**. Genus lagonis, olim valde usitatum in re obsidionali ad muros suffodiendos. Villelm. Brito. lib. 2. Philipp.

sub eisque secare minarius instat

Celtibus & piccis imi fundamina muri.

Villelm. de Podio-Laurentii: *Turribus & muris Fortiarum destruendis picas ferreas applicabant.* Idem instrumentum dixere etiam piconem, vel picconem; quod etiamnum apud Italos usurpatur, *Piccone*, probe Latinis *dolabra*. Epist. Arnoldi Archiep. Narbonens. *Postmodum capiti castri ejusdem incessanter sagittis & lapidibus per totum diem & noctem impugnarunt, murus nibilominus cum piconibus fodientes.*

PICO, vel **PICCO**, onis. Vide *Pica*, vel *Picca*. **PICATOR,** vel **PICCATOR**, oris. Qui terram piccā fodit. Lambertus Ardensis: *Foffarii cum foſſoriis, ligonista cum ligonibus, picatores cum piccis, malleatores cum malleis.*

PICTA TOGA. *Hanc, ut ait Florus, subactis duodecim Thuscis populis Tarquinius Priscus Romam transtulit.* Floro non congruit Plinius, qui eam originem non Prisco, sed Tullo Hostilio attribuit. Vestis erat propriè triumphantis. Ut enim tradunt Livius & alii, purpurea primum toga, mox verò purpurea simul & picta in Capitolum invehebatur, Picta autem dicebatur,

vel quoniam in ea figuræ ad ingenium artificis variarentur ad picturæ similitudinem, cuiusmodi acu pictas vestes Homerus, Virgilius, & Catullus describunt: vel quoniam purpura ipsa variis figurarum emblematis esset intexta. Palmis plerunque figuratae appellantur a nonnullis palmatae. Triumphantis etiam res gestas, & gentilium stemmata exprimebant. Ab Ausonio id expressè discitur. Sic enim habet in Gratiar. Act. *Palmatum tibi misi, in qua Divus Parens Constantius intextus erat: h.ec planè, h.ec est picta, ut dicitur, vestis, non auro magis tuo quam tuis verbis.* Adjicit Festus, eandem a clavis aureis, quibus distinguebatur, dictam fuisse clavatam. Cæterum acu pictæ vestis inventores Phrygas fuisse docet Plinius; ideoque earum artifices Phrygiones appellantur. Eisdem Assyrias & Babylonias nuncupamus, quoniam, ut idem scribit Plinius, diversorum colorum picturis Assyrii & Babyloni illas ornabant. Vide Dempsterum in Rosin. lib. 5. cap. 35. & Ferrarium de Re Vestiar. lib. 2. cap. 8. & 9. Meiminit togæ pictæ Juvenalis Satyr. 10.

& pictæ farrana ferentem

Ex humeris aulæa togæ.

Item Propert. lib. 4. Eleg. 4.

Te toga picta decet, non quem sine matris bonore

Nutrit inhumane dura papilla lupæ.

Liv. etiam lib. 30. de Scipione: *Masinissam primùm Regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aureâ coronâ, aureâ paterâ, sella curuli, & scipione eburneo, togâ pictâ, & palmatâ tunicâ donat.* Adde Ovid. lib. 2. ex Pont. Eleg. 1.

Claraque sumpturum pictas insignia vestes.

Quod autem auro etiam distinguerentur togæ pictæ, aut aureis latis clavis exornarentur, docet Juvenal. Satyr. 6.

Aut latum pictæ vestis considerat aurum.

Vide *Palmata*.

PICTACIA, orum. Legitur hoc vocabulum apud Lampridium in Vita Alexandri Severi: *Milites suos sic ubique scivit, ut in cubiculo haberet breves, & numerum, & tempora militantium; semperque cum solus esset & rationes eorum, & numerum & dignitates eorum, & stipendia recenseret, ut esset ad omnia instructissimus.* Denique cum inter militares aliquid ageretur, multorum dicebat & nomina. *De promovendis etiam sibi annotabat & perlegebat cuncta pictacia.* Ejusdem vocis meiminit Hyginus de limitibus constitutis. Passim verò apud mediæ & infimæ Latinitatis Scriptores non uno sensu pictacium legitur, ut observat Cangius in Glos. In memorato Lampridii loco sumitur pro brevi, vel catalogo, vel matriculâ, ubi militum nomina descripta sunt: qui breves adnumia etiam, vel adnomia leguntur dicta, ut notavi suo loco. Propriè autem Græca vocis origine Pictacium est titulus, sive tabella pice illita, ut affigi applicarique possit. Alias etiam hujus vocis observations digerit Salmasius in Lamprid. Scribit enim indiculos nominum exterius libris adfixos pice vel glutino pictacia vocari. Celsus pictacia dixit emplastra, quæ ad dolorem capitis minuendum fronti illinuntur. Pictacia etiam nominantur breves, quibus continentur species annonariæ, item portiones vini, acetæ, laridi, & si-

& similiū, quæ militibus erogabantur. Deum ex pictacio factum est pictancium litterā additā, ut lanternam pro laterna dicimus. Ex quo putat Salmasius flu. se vocem popularem, qua obsonium dicimus *I. tanza*. Assentior tamen Vossio & aliis, qui vocem Pietanza deducunt a pietate: præsertim cum ipsa pietas apud Italos dicitur etiam Pietanza. M. Cin. Rim. Sempre mai, poich' io la viddi, disdegno pietanza. Novell. Antich. 83. in titulo: *Come Messer Azzolino fece bandire una grande pietanza*. Incipit: *Messer Azzolino da Romano fece bandire una volta nel suo distretto, & altrove ne fece invitata, che volea fare una grande limosina. E però tutti i poveri bisognosi huomini come femme a certo die fosser nel prato suo & a catuno darebbe nuova gonnella, e molto da mangiare.* Observa Pietanza non dici solum de obsoniis erogatis, sed etiam de largitione vestium: *a catuno darebbe nuova gonnella*. Vide Casaubonum in Lamprid. & in August. Sveton. cap. 89.

PICTURE INUSTE CORPORIBUS. Petrus Maffejus, aliquie Indicæ Historiæ Scriptores commemorant, quosdam Indicæ & interioris Africæ populos non armorum solummodo, verum etiam vestium expertes, nudisque corporibus solitos in bella procedere; vanam nihilominus quandam ferociæ pompam ostentare corporibus discolori pictura inustis, & ferarum figuris, veluti emblematis quibusdam, variatis. Conficiunt siquidem ex patriorum graminum herbarumque succis multiplex glutini genus, cujus gummitione eleganter depingunt nuda corpora, & ad vivum imitantur leones, tigrides, elephantes, ferasque alias soli patrii. Circumferre illos existimes viva quedam peristromata, vivasque in humanis corporibus effigies ferarum. Hæc portenta corporum humanorum in intimis Africæ Indicæque regionibus, majorum nostrorum memoria, a Lusitanis adinventa. Longe tamen antiquior consuetudo fuit ferarum formas inducendi membris humanis. A Britannis verò sic usurpata, ut insula pueris notæ & effigies ferinæ crescente corpore adolescerent; in eaque ferarum varietate delicias illi quosdam & lasciviam facerent. Tradit id expressè de Britannis Solinus cap. 24. Regionem partim tenent Barbari, quibus per artifices plagarum figuræ, jam inde a pueris varie animalium effigies incorporantur, inscriptisque visceribus boniñis incremento pigmentis notæ crescunt: nec quidquam magè patientia loco nationes feræ ducunt; quæcum per memores cicatrices plurimum fuci artus bibant. Idem brevius refert Cæsar lib. 5. Bell. Gallic. Omnes se Britanni vitro inficiunt, quod efficit cœruleum colorem. Et Plin. lib. 22. cap. 1. Simile plantagini glustum (emacula cum Salmasio glustum) in Gallia vocatur, quo Britannorum conjuges, nurusque quibusdam in scris & nudæ incedunt, Æthiopum colorem imitantes. Paria quedam de nudis corporibus picturatis habent Mela, & Herodianus lib. 3. Quod autem herbæ vel infecturæ genus fuerit vitrum, latè explicat Salmasius ad indicatum locum Solini, ubi inter alia tradit ab inustis versicolori pictura corporibus adhæsisse antiquitatem Britannis nomen Pictorum, quod hodieque apud Latinos retinent. Eundem porrò morem notat Plinius lib. 6. cap. 4. in Tibarenis, & Mossynis: *Gentes, Tibareni, Mossyni, notis signan-*

tes corpora. Sed & de antiquis Libyæ populis ita scribit Herodotus lib. 4. *Corpus minio tingunt, afferentes se a Trojanis oriundos.* Athenæus etiam lib. 5. ita loquitur de pompa Ptolemæi; *Post hoc Satyri quadraginta sequebantur aureis coronis insignes, efformatis in modum bedere;* quorum aliis erant corpora conchylio, aliis minio picta. Idem postremò ad terrorem hostibus inquietendum arrisit Gelonis & Agathyrfis, quos Scythæ esse populos Geographi tradunt, & omnes agnoscunt. De Agathyrfis Virgil. 4. Æneid.

Creteisque, Dryopesque fremunt, pictique Agathyrfi.

Idem de Gelonis lib. 2. Georg.

Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.

De Agathyrfis illud est etiam Solini testimonium cap. 15. *Gelonis Agathyrfi collimitantur, cœruleo picti colore, fucatis in cœrulum crinibus; neque hoc sine differentia, nam quanto quis alteri præstat, tanto propensiore nota tingitur, ut sit indicium humilitatis minus pingi.* Scio variè a Grammaticis explicari pictos Gelonos & Agathyrfos. Festus Avienus de pictura vestium accipit:

Præcinctaque sagis semper pictis Agathyrfi.

Alii referunt ad stigmata notasque, quibus eorum erant compuncta corpora. Negat id Servius, sed pictos, quasi pulchros accipit. Sed plane existimandum est colore aliquo fucatos fuisse corpore integro: nec habenda est ratio Claudianni, qui ita scribit in Ruffin.

Membra que qui ferro gaudet pinxitse Gelonus.

Ubi pictura illa refertur ad stigmata sive notas inscriptas. Credibile quippe est eadem ratione dici pictos Gelonos atque Agathyrfos. De his vero luculenter scribunt Mela & Ammianus per totum corpus fuisse coloratos. Sic autem Mela lib. 2. cap. 1. *Agathyrfi ora, artusque pingunt, ut quique majoribus præstant, ita magis vel minus.* Ceterum iisdem omnes notis, & sic ut ab aliis nequeant. Ita quoque his temporibus Ægyptii: *præsertim qui Alexandriam, Memphisque incolunt, novas nuptas pingunt.* Ammianus verò lib. 12. *Gelonis Agathyrfi collimitant, interstincti colore cœruleo corpora simul & crines: & humiles quidem minutis, atque raris, nobiles verò latis, fucatis, & densioribus notis.*

PILA, &c. A similitudine rotundæ illius spherulæ, qua ludimus, pilas etiam vocant Scriptores Pœmici ferreos vel plumbeos globos, qui in tormenta vel fistulas fulminarias immisso, accensiisque postea & violenter explosi, obvia quæque impetunt. De hujusmodi pilarum, quæ maximi sunt momenti in re militari, ratione, magnitudine, & forma, pro fistularum, vel tormentorum, quibus inseruntur, diversitate, latè scripsit Jacobus illfanus in Tractatu de tormentis bellicis. Quo invento larido inunctæ pilæ gravius accensæ nocerent, tradit Bosius part. 3. lib. 31. *E in questa sera particolarmente havevano trovata una nuova posta, dalla quale commodissimamente, e di mira tirando cader facevano morti a vista loro molti Turchi, che passavano caricati d'altri morti - e per accrescere il gusto della caccia loro trovarono un'inventione da certificarsi sempre quando i tiri loro colpivano, ungendo le palle degl'archibus di lardo: perciòche in tal modo sparate oltre la ferita, appiccavano subito il fuoco nelle giubbe de' Turchi. Onde dalfumo, che incontranen-*

tanente n'usciva s'accorgevano, che i colpi loro non erano stati vani.

PILA, æ. Pro insigni Orbis terrarum extolli solito in hastis, in signis militaribus. Vide Tuba.

PILA IGNEA. Machinamentum repertum in obsidione Melitensi, quo pila militari cum extante cuspidi addebantur fistule ad ignem ejiciendum. Organum sicē fistularia Bajonetta, oppositum: nam huic tubo sicā addita, illi hastæ tubi adiecti. Quà ratione ea machina strueretur tradidit Bosius l. 27. per hæc verba. *Le picche di fuoco erano veramente picche da guerra, e da combattere, co' ferri loro acuti in punta, il qual ferro si lasciava fuori scoperto, libera, e spedito, acciochè ferir potesse: e vicino a quello si metteva un sacchetto poco men di due palmi lungo, pieno dell' istessa mistura delle trombe; in maniera tale accommodato, che a poco a poco consumandosi, e per un lungo pezzo vive fiamme sbruffando, non punto men furibonde, ma però alquanto minori di quelle delle trombe, venivano finalmente a sparare due cannoli di ferro, o vero d'ottone, carichi di polvere fina, e di pendigoni grossi di piombo, facendo l'istesso effetto di due archibusetti a ruota. Vide Tuba ignea.*

PILEI PANNONICI. Quinam fuerint tam disertè exponit Vegetius l. 1. cap. 20. ut nihil lucis desideret: Usque ad præsentem prope etatem consuetudo permanxit, ut omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus eterentur. Quod propterea servabantur, ne gravis galea videretur in prælio homini, qui gestabat aliquid semper in capite. Clarum est Pantionicos appellatos a Pannonia provincia, quemadmodum aliæ ab aliis regionibus vestes. Novum tibi facile acciderit pilos ex ligno compactos gestatos fuisse. Habeamus id ex Bosio Part. 3. lib. 31. in hæc verba. *Con tale speranza trovarono l'invenzione di certi gran morrioni chiamati Mantelletti fatti di legname, e di tavoloni con tal industria fabricati che portandogli in capo erano coperti fin alle spalle, e riparati da fuochi artificiati, e dalla continua, e folta tempesta delle saffate, che adosso gli piovevano, e resistevano anco all'archibusate, e di queste avendone fatte fare un numero grandissimo, e di essi armati -- si spinsero all'affalto -- Ma si trovarono così caricati, e ingombrati da detti mantelletti occupando pochi grande spazio di luogo, che non potevano così bene maneggiar l'armi, e avendo il capo così grave era cosa facilissima il fargli cader in terra &c.*

PILUM, i. A Varrone teli genus fuisse dicitur, peculiare militum Romanorum; quemadmodum gesa Gallorum erant propria, sarissæ Macedonum. Veget. lib. 2. cap. 15. sic describit hoc telum: *Hastile pedum quinque & semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cuius jactum exercebantur præcipue milites: quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loriciatos equites sâpe transverberabat. Et lib. 1. cap. 20. Missiliæ, inquit, quibus utebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono prefixa, unciam novem, sine pedali; quod in scutum infixum non posset absindiri; & loricam, scienter ac fortiter directum, facile pertrumpit. Cujus generis apud nos jam rara sunt terra. Legionarios Romanos duo gestasse pila multis Scriptorum testimoniis colligitur, Polybius;*

Præter hæc pila duo, & galea area, & occrea. Idem dilucidè tradit Vegetius l. 2. c. 15. Virgil, Æn. 1.

Bina manu lato crispans bastilia ferro.

Expresse Silius Romanorum peculiare pilum esse scribit lib. 8.

*Non illis solitum orispare bastilia campo,
Nec mos pennigeris pharetram implevisse sagittis.*

Pila volunt, brevibusque habiles mucronibus enses.

Adde Lucanum initio Pharsalia.

pares aquilas, & pila minantia pilis.

Cujusmodi illa fuerint, docemur etiam ex Polybio lib. 6. Pilorum autem alia sunt crassa, alia tenuia. E crassis & firmioribus iterum alia rotunda, qua palmarem habent diametrum; alia quadrangularia, qua triangulare latus. Tenuia autem Sibynis modicis asservantur, qua ferunt una cum prædictis. Omnis verò istorum longitudo ligni fere tria cubita. Aptatur singulis telum ferreum, hamatum, longitudo par ipsi ligno, cuius nexum ita validè firmant, ad medium usque ligni inserentes, & crebris fibulis adstringentes, ut non prius devinctio illa inter utendum solvatur, quam ipsum ferrum defrigatur. Dimidiam, ut vides pili partem obtinebat telum ferreum hamatum. Aderat vero mucro a tergo hamis idest uncis ferreis asper, quo impetu semel telum non posset evelli. Ex quo non est mirandum ingentia vulnera adaperta conjectu pilorum, ut legimus apud Florum lib. 2. cap. 7. *Nihil terribilius fuit ipso vulnerum aspectu, qua non spiculis, neque sagittis, neque Græculo ullo ferro, sed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis, ultra mortem patabant. Ubi Lipsius pro ultra mortem, ultra mortem reponit. In ea verò lectione nihil mutandum censeo, ex ingenio styloque Flori: vividius nempe ultra mortem; plane languidum substitutum illud ultra morem. Innuit autem Historicus superfuisse vim telis supra necem inferendam: siue potuisse casos minoribus, ac illa erant, vulneribus mortem oppetere. Magnitudo pili erat, ut inniti illis milites possent. Silius lib. 13.*

Stabant innixi pilis exercitus omnis.

Cubitos quatuor & semis longitudine pilum sequabat. Licet enim lignum tres cubitos, & totidem ferrum occuparet, insertum tamen ligno ferrum cubitum & semis latebat. Ipse verò mucro ferreus crebris adstringebatur fibulis, siue alis ferreis utrinque adnexis ad stabilitatem. Mutata deinde fuite ea colligatio a Mario, ut in eius vita scribit Plutarchus per hæc verba: *Marius in pugna illa cum Teutonis primum innovavit hoc de pilis. Nam cum antea immisso ligno in ferrum duabus fibulis [duariporæ] ferreis comprehensa & obstricta esset; tunc quidem Marius alteram, ut erat, reliquit; alteram tollens, clavum ligneum fragilem ejus loco impo- sit, hoc commentus & spectans, ut pilum scato adversarii incidens rectum non maneret, sed fracto ligneo clavo flexus fieret circa ferrum, & telum ob incurvitatem mucronis sic inbærens tra- beretur. Sed licet dimidia fere parte pilum ferro constaret, scias tamen illud fuisse ex tenui la- mina. Molle etiam lignum; cujus forma quadangularis vel rotunda, ut aptum esset ad ja- cendum: erat quippe pilum ex genere missilium. Tibullus l. 4.*

aut lento perfregeris obvia pilo.

Notandum quemadmodum Dionysius lib. 5. dicitur tradit, pila Veterum utrinque mucronata fuisse & cuspidata. Afferit id etiam Fabretus de Columna Trajan. ubi visitur miles sinistra manu hastile gestans ad longitudinem quinque pedum cum æquali utrinque cuspide. Immutasse tamen videtur pila ætas posterior; imamque eorum cuspidem aliquanto breviorem & obtusam fecisse, ad usum eadem solo defigendi. Ita vero hoc usitatum a militibus, ut tamen ex vetusto more utrinque cuspidata tela relinquerentur Imperatoribus. Quoad longitudinem pilorum aliqua etiam inducta varietas; ita tamen, ut magnitudini corporum illa gestantium semper responderent. Dicitur autem pilum, ut tradit Varro, quasi per illum. Sed vide Vossium, Pilum pro gradu militiae usurpat Plinius l. 22. c. 6. *Primum pilum capensis sub Catulo*: id est præfectyram primæ Centuriæ. Item pilum projectum signum erat certaminis ineundi, quemadmodum hasta emissa in hostium fines ritus fuit belli indicendi. Tradit id Dionysius Halicarn. & colligitur ex Livio.

PILANI. Qui pilis armati dimicabant. Is ordo perditum postremus erat in acie. Antecedebant illos Hastati. Ovid. Fast. 3.

Hastatos instituitque decem.

Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat.

Hi postea dicti sunt Triarii, teste Varrone.

PILARI, orum. A Quintiliano dicuntur præstigiatores, qui levi manuum agitatione parvis pilis in vas conjectis ejectisque oblectant falluntque populum. Non eum damnaverim, qui hanc vocem ad rem militarem deflectat, ad prænotandum milites pilis pugnantes, licet malim pilanos usurpari. Alibi observavi ex Salmasio diversimodè armatos ab Antiquis dictos Pilanos, Scutatos, Loriciatos, & similes, posteriori sevo appellatos Pilarios, Scutarios, Loriciarios.

PILATUS, a, um. Pilo armatus. Martial. l. 10.

Et pilata redit jamque, subitque cubors.

PILATUM AGMEN. Spissius est densiusque, quasi confertim consertis pilis. Procedit autem sine jumentis, ut paratius sit ad iniqua loca transmittenda. De hoc agmine sic loquitur Servius ex Varrone: *Duo sunt agminum genera: Quadratum, quod immisso etiam jumentis incedit, ut ubivis possit considere: Pilatum alterum, quod sine jumentis incedit; sed inter se densum est, quo facilius per iniqua loca transmittatur.*

PILATIM. Adverb. Formula est Scauri apud Servium: *Pilatim exercitum ducere*, quod est strictim & densè quasi consertis pilis.

PILENTUM, i. Porphyrius ad illud Horatii lib. 2, Epist. 1.

Efedafestinant, pilenta, petorita, perhibet Reginas captivas pilentis fuisse devectas. Ceteroqui notum est fuisse genus vehiculi quadriroti, quo ferebantur matronæ. Virgilius lib. 8. *mollia vocat pilenta a pulvinis*, quibus matronæ confidentes, quasi in aere suspensæ cernebantur:

castæ ducebant sacra per urbem

Pilentis matres in mollibus.

PINNA, æ. Dicitur ab Antiquorum *pinnum*, quod illis erat pro acuto. Multiplici significatione gaudet in Latio. Ut bellica secernam, duas se-

ligam. Pinna dicitur extrema pars in galeis: quamobrem gladiatores, qui vocabantur Samnites, dicti etiam sunt Pinnirapi; quoniam adversariis pinnam rapere contenderent. Juvenal. Satyr. 3.

Pinnirapi cultos juvenes, juvenesque lanista. Frequentius vero pinnas nuncupamus extremam partem falgiatam, ac veluti coronam murorum, non continuam atque perpetuam, sed in partes æquales, pari inter omnes spatio relicto, dissectam. Eiusmodi pinnis protecti milites missilia in hostes tuto jaciebant. Verum quod olim erat præsidium in architectura militari, hodie ornatus est & ostentus in ædificiis urbanis; permuta scilicet ut plurimum apud nostrates ratione, forma, usque bellicæ architecturæ. Vide quæ diximus in voce *Mina*. A voce *Pinna* habemus dictiōnem *Pinnaculum*, quæ dicitur de acutis extremisque partibus turrium præsertim atque templorum. Nec tamen ubique pinnæ usui erant. Tegebant etiam sua Veteres opida perpetua per muros ductâ loriculâ, ut non obscurè indicatum legimus a Curtio lib. 9. *Per ventum deinde est ad oppidum Oxydarcarum, in quod plerique con fugerant haud majore fiducia mœnium, quam armorum - Angusta muri corona erat; non Pinna sicut alibi fastigium ejus distinxerant, sed perpetua lorica obducta transitum se fererat.* Sed quoniam usus docuit patere undique hostium missilibus, qui se in altum tollebant ex lorica ad tela in hostes projicienda; idcirco experientia rerum duce & magistra excogitatæ sunt postea pinnæ, ex quibus longè tuīus præsidarii dimicarent. Harum porrò interstitia obvelabantur centonibus, ciliciis, vel cratibus. Præterea ipsa oppidanorum scuta inter eadem intervalla abunde eosdem tegebant. Hinc in vetustis arcium obsessarum picturis videre est præsidarios e pinnis pugnantes cum exsertis clypeis. Ea certe velamenta tetigit Vegetius lib. 4. cap. 6. ubi ita scripsit: *Formidatur, ne multitudo sagittariorum, de propugnaculis exterritis defensoribus, appositisque scalis, occupet murum. Adversum quod catapulta atque scuta in civitatibus debent habere quam pluri mi. Deinde propugnacula duplia, saga, ciliaciaque tenduntur, que impetum excipiunt sagittarum. Nec enim facile transiunt spicula quod cedit ac fluctuat.*

PINNULA, æ. Parva pinna. Plaut. Amphit. *Ego has habeo usque in petaso pinnulas: Ubi pinnulas videtur dixisse plumatile illud ornamentum, quod in petasis solet deferri, aut quidpiam simile. Quo etiam pinnarum suggestu exornari solent apices cassidum militarium. Italis Pennacchio.* Lucas Pulci Cirriff. Calvan. c. 4.

Il quarto appunto gli pose il cimiero,

Ed è ben ver, che gli levò il pennacchio.

PINNATE LITTERE, & HASTÆ. Vide Nuncii Militares.

PIQUECHINI. Lixæ & milites infimæ notæ, prædatores etiam in exercitu, sic dicti Gallica vocis origine a curandis canibus. Occurrunt apud Villem Britonem lib. 7. Philipp.

At per plana jacent Ribaldi cum Piquichinis,

Et qui res propter venales castra sequuntur.

Cægius.

PIRATA, æ. Cic. pro Rosc. Amer. *Barbarus pirata, nefarius prædo.* Qui maria armis & latrociniis

niis infestat. A pervagando dicitur ex Greco; quoniam maria piratae pervagantur, ut vel in insulas & loca maritima desiliant, vel insiliant in navigantes. Vide sequentem Titulum.

PIRATICA, æ. Ars ipsa piratarum. Ejus antiquitatem ostendit schema veteris gemmæ anularis apud Fortunium Lictum cap. 51., ubi puella a Tritone rapta proponitur. Quo schemate videatur ostendi maritimorum prædonum violentia qui omnia sibi jure belli licere crediderint; ut plane vero simillimum fuerit vetustioris ævi piratam illustrem existimii aliquando generis puellam rapuisse, ejusque memoriam facinoris consecrassæ anuli symbolo. Cæterum de origine piratici belli apud Romanos ita loquitur Plutarchus in Pompejo: *Piratarum potentia primùm ex Cilicia erupit, originemque babuit audacem & occultam: animos verò & confidentiam bello Mithridatico cœperunt. Deinde dum bellis civilibus Romanis ante portas Urbis concurrunt, eosdem incitavit vacuum custodibus mare, ut non solum navingibus essent infesti, sed insulas & oppida maritima devastarent. Nam pecuniosi etiam, natalibus clari, naves prædatarias consendebant, & societati dabant nomina, quasi ea res laudem adderet & gloriam. Navalia postremò, capaces portus, speculas, pharosque, & classes babuere. Arabes vel maxime noti piraticis infestationibus; atque ii potissimum, quos ab utribus Ascitas dixerunt, quoniam binos utres bubulos, ut Plinius scribit, mari sternentes, piraticam exercerent. Eam artem antiquitus non fuisse dedecori videtur insinuasse Cicero Orat. post Redit. Profetè egestate & improbitate coactus piraticam fecisset, ac minore quidem cum Reipublica detrimento, quād quod intra mœnia nefarius hostis prædoque versatus est. Idem indicat Virgil. l. 9.*

*Omne avum ferro teritur, versaque juvencum
Terga fatigamus hæsta: nec tardu senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Caniciem galea premimus: semperque recentes
Conventare juvat predas & vivere raptor.*

Thucydides etiam lib. 1. satis clarè docet honestam hanc habitam fuisse vivendi rationem apud Grecos. Idem Justinus lib. 43. scribit de Phocensibus, Homerus de Ulyssè, Herodotus de Thracibus, & Tacitus de Germanis. Vere ars est infamis atque probrosa piratica; utpote quæ nullo jure maria insidet, vastatque latrociniis.

2. Duo verò in primis piraticam Antiquis non ita indecoram reddere videbantur. Primùm anno & cibariorū inopia, qua conflictati in suis terris adgebantur maritimis excursionibus ad viëtum necessaria sibi comparare. Thucydides lib. 1. *Ad latrocinia conversi sunt duellu virorum haud viliam, idque cum questus sui causa, cum etiam ut viëtum quererent egentioribus, atque adorti urbes nullis mœnibus munitas & pagorum more adificatas diripiebant, maximamque vitæ partem ita transfigebant. Non enim ignominiosum habebatur hoc genus, sed gloria potius & honori erat. Clarius etiam Homeri Scholiafest: Piraticam facere non turpe, sed honestum fuit apud Veteres.* Alterum caput pro minimum ignominiosa piratica Veterum modus erat, cautio, & moderatio adhibita ab iis, qui maria latrociniis infestabant. Sic autem aut insiliebant in obvias quasque naves, aut excensione facta per agros vagabantur, ut nec boves aratores abigerent, nec ar-

tem noctu exercebant, quasi in insidiis adversus incautos delitescentes, nec quempiam læderent; satis habentes quæ sibi ad vitam sustentandam deessent diripere & asportare. Sui nimis rationem commodi, non injuriæ inferendæ, aut Imperii propagandi ducebant. Quare, cum obvii per mare piratae occurrerent, interrogari eos a prætereuntibus moris erat; nec erubescabant ipsi, aut abnuebant prædatoriam artem fateri. Id etiam luculenter prodidit Thucydides ibidem: *Hoc declarant etiam veteres Poetae, apud quos illi ultrò citròque navingantes ubique eodem modo interrogantur numquid sint pirata? Quod neque elli, quos interrogant, ut se indignum inficiantur, neque hi, qui scire desiderant, id ipsis exprobrant. Ab his initis, quæ ipsa, si recte ex-pendantur, non levi flagitiæ nota minime caruerunt, ad nequissimam postea avaritiam & vecordem crudelitatem progressa piratica. Neque enim pecora duntaxat avertere, agros incendere, cultoresque in servitutem trahere ausa est; sed fœminarum ac præsertim virginum pudori illudere non reformidavit. Huc pertinent, quæ de Europa, Ganymede, & Iside singuntur a Poetis. Rupta quippe Europa a prædonibus, qui navis insigne, sive paræmon effigiem tauri habebant, Jovis autem tutelam: ad similem modum raptæ Isis, & Ganymedes. Ideo maritimæ quæque gentes ad propulsandas injurias obviam primum procedere pelagi turbatoribus cœpere: mox eosdem coercere armis, ac nisi pro viribus publicos humani generis hostes excindere. Minos Rex Cretensium primus, ut creditur, post hominum memoriam, improbissimos maris prædones justo bello & navalì classe persecutus sustulit. Obvia quippe Creta, utpote portuissima insularum, nequissimorum hominum latrociniis fuit. Sic autem de Minoe Thucydides lib. 1. *Minos eorum quos auditu cognovimus antiquissimus classem comparavit, maximamque partem maris, quod Græcum nunc vocatur, in suam potestatem redegit, & latrones, ut est verissimile, quoad potuit, e mari sustulit. Corynthii etiam, Athenienses, & Lacedæmonii eorum impetus cohibusse commemorantur apud eundem Historiæ. Nam quam singulari gloria Pompejus Magnus confecerit bellum piraticum, ex omni ferè mari Asiatico excisis pelagi latronibus, notatum est a nobis alibi. Non fuerit alienum animadvertere initia maritimorum populationum ac piratarum a principio fuisse admodum exigua; brevibus duntaxat concitatisque naviis mari infestato. Avaritia postmodum, felicitate primarum excursionum in immensum aucta, potentiiores extimulavit, ut majore navium apparatu latrocinia & sevitiam exercebant. Juxta hanc sententiam exponendum est Florus lib. 4. cap. 8. ubi ita scribit: *Ille Cilicas extinxerat: hic secum piratas navales agitabat. Neque enim ibi oscitat aut dormitat Histicus, navalesque dicit piratas, quasi alii essent piratae terrestres. Cum enim antiquitus lembunculis duntaxat & myoparonibus pirate pelagus obnoxium haberent; alii deinde præmagnis navibus ac tremibus, ac prope justa classe confecta prædabundi per oras maritimæ vagabantur. Hos scilicet navales piratas nuncupat Florus. Fœminas etiam piraticam exercuisse discimus ex Joanne Magno lib. 7. ubi ita scripsit de Alvilda Gothorum***

rum Regina: *Ne annos suos otio inertiaque labes factari pateretur, vestem fumineam animumque muliebrem in virilem audaciam commutavit, & qua primùm puella fuerat pudicissima, deinceps piratico exercitio virorum fortitudinem superare aut æquare videbatur. Nec parvus erat virginum numerus, que se a voluptatibus abstractas ad id militare propositum paratissimas offerebant.*
PIRATICUS, a, um. Quod pertinet ad Piratam. Cic. 7. in Verr. *Myoparone piratico capto Dux liberatus.*

Pix, cis. Hæc & omnis generis bitumina, ad concipiendum propagandumque ignem idonea, non postremum habuere locum apud Veteres ad repugnandum, sive obſtendum machinis bellis, easque dissolvendas. Salust. Bell. Jugurt. *Oppidani in proximos saxa volvere; præterea picem, sulphure & tadda mistam mittere.* Cæſar lib. 7. *Picem reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant.* Incendiariam hanc materiem congregabant ut plurimum vasis, quæ deinde in hostes machinasque desuper demittebant. Herodianus in obsidione Aquilejæ: *Illi verò saxa desuper jaciebant, & miscentes picem sulphuri ac bituminis, in cavis vasis longa manubria habentibus, cum ea ferre fecissent, appropinquanti exercitui iniiciebant, & imbris in modum densè & confertim inspergebant.* Adde Polyennum Strateg. lib. 6. *Cum hostes testudinem admovissent, murosque subruerent, illi a muris plumbum liquefactum in vasis æreis prudentes effundebant, eoque fatto teſtudo soluta est.* Id vasorum genus peculiari vocabulo dicebatur Astiochus, ut nos ad hanc vocem notavimus ex Hesychio. Nequid verò intentatum in hoc genere relinquerent, non manu duntaxat emittebant; sed excutiebant etiam fundis hæc vasa, pice scilicet, sulphure, & bitumine saturata. Factitatum id a Romanis, obſesso a servis Capitolio, ut scribit Diodorus lib. 10. *Atque aliis & vicinis adibüs bitumine & pice fervida vasa repleta fundis iuferentes & adaptantes, jaculabantur super ipsum collum.* In eandem formam Appianus in Libyco ita loquitur: *Romani aggeres excitarunt oppositos & adversos turribus, itemque sulphur & picem in vasis, fundis emittebant in ipsas.* Scio hæc & similia quædam ad repugnandum adversus machinas usurpata, ut arenam ferventem, fœnum Græcum, dolia oppleta faxis, non admodum frequenter legi in oppugnationibus Antiquorum; & potius ad inventa urgente necessitate in re subita, quam antea comparata, ut pertinere videantur magis ad stratagematum species quasdam, quam ad stabiles fixasque regulas militare repugnantis: ex tamen fuerit horum etiam meminisse, ne qualescumque demum obſtendi memorias antiquarentur. Porro quod dixi de vasis piceariis fundâ excussis, id nimirum haud dubiè quoddam fuit præludium & rudimentum minorum bolidum, quas a recenti militia frequentissime adhibitas vulgo vocant *Granate*. Et hæ profecto, utpote nitrato pulvere, & ferri segmentis referentes, multo graviorem perniciem inferunt propagantque, Verum illæ longè præstabant majore longinquitate spatii, quod fundis acta vasa metiebantur: nam bolides istas nostras manu solùm milites prolixiunt. De pice missili Boccacc. Theſſeid. lib. 1.

Elle gittavan fuoco speſſamente

*Sopra l'armate navi, il quale accese
Molto offendeva i Greci, e similmente
Con artificii pietre di gran peso,
Che rompevan le navi di presente
Dove giungean se non era difeso,
Et oltre a questo, pece, olio, e sapone.
Sopra lo ſuol gittavano a furone.*

Pixis, idis. Genus machinæ bellicæ, cuius meminit Thuroczius in Joanne Hunniade: *Castris bellis macbinarum, pixidum, ac aliorum tormentorum hostem ferientium ingenii, munitis & refertis.* Idem ibidem: *Fortitudiē itē pixidis ad mortem vulneratus.* Suspicio hoc genere infuari vasa seu ollas pice, bitumine, resina oppletas, quas jaculari solitas docui superius in Tit. **Pix.**

PLANIFORME PROPUGNACULUM. Dicimus in recenti architectura militari genus munitiunculae ex agrestitia terra supra cortinam erectæ, quadrangulari forma. Utuntur illa milites pro editiore suggestu, ibique tormenta locant ad hostium opera disjicienda. Idem genus munitionis vim habet in planis etiam locis, in aditu pontium, in ripis amnium, & interdum a castrorum lateribus commodè aptatur. *Piattaforma.*

PLASTICE. Latinè *ars figilina.* Facultas est architectura subserviens. Effingit autem, post operis specimen mente conceptum, modulum & exemplar erectum in cera, argilla, vel gypso, aliqua simili materia, ex qua facile sit aliquid detrahere, vel, quæ necessaria reputantur, adiucere. Hoc exemplar postquam abundè correptum est & perpolitum, architecti & machinarii sedulè inspiciunt; & ad ejusdem lineamenta, mensuras, omnemque proportionem moluntur adornantque opera majora in alia materia. De ea non pauca habet Plinius lib. 3. & lib. 35. antiquissimamque illam appellat artem, sculpturæ, picturæ, atque fusoriæ matrem.

PLATEA ARMORUM. Amplam dicimus aream in recenti militia, & aptum in castris, vel in medio arcis locum, ad militum receptum unicè destinatum, aliis verò impervium. Illuc ad Centurionum præscriptum se milites colligunt ad armorum exercitationem; simulque ut cognoscant quo potissimum tempore ad excursiones & agressiones procedere, aliaque militaria muniperagere debeant. *Piazza d'Arme.*

PLAUSTRUM, i. Currus, in quo quod vehitur patens & palam est; ex quo origo nominis, ut docet Varro lib. 4. de Ling. Lat. Probus Interpres Virgilii ad illud i. Georg.

Tardaque Eleusina marris volventia plaustra, tradit non habuisse id vehiculum rotas radiatas, sed tympana cohærentia axi, & juncta cantho ferreo. Constat in bello fuisse plaustra adhibita ad sarcinas.

PLAUSTRIUS, ii. Qui plaustrum regit. Ulpian. *Aquilæ actione plaustrarium teneri placet.*

PLUMA, æ. Vide *Crista*, *Pinna*, & titulum sequentem.

PLUMATE VESTES. Mirum profecto est, quanto pere Antiquorum luxuria in uestibus auro & purpura illudendis eminuerit. uestes plumatae vel plumatiles sic explicantur a Salmasio, quasi intertextæ variataeque fuerint tessellis, seu potius circulis ex auro vel purpura, quibus variae referrentur figuræ, lususque artis plumariæ. Distinxerim potius, & enucleatiū exposuerim genera

nera vestium. Et memoratas quidem acu pīetas nominaverim: atque huc, non ad rem plumariam, retulerim opera Phrygiorum, cujusmodi sunt aulæa, peripetasimata, tapetia Babylonica, & quidquid acu pingente, variisque coloris liciis ludente, exprimitur & variatur. Plumatas verò cum Turnebo l. 9. c. 21. nuncupaverim quibus patagia, scutulæ, segmenta, clavi superassuuntur; quemadmodum alias aliis superpositas plumas conspicimus in avibus, a quarum plumis vestes etiam Plumatae nominantur. Hujus generis ornamenta in vestibus dicimus Itali *Riporto*, *Contrataglia*: quæ verò retortis in diversum tramis, & perplexis mæandris acus discriminat, vocamus *Ricamo*. Ac proinde in verbis Varronis: *Nulla, quæ non didicit pingere, potest bene judicare quid sit bene pictum, plumario aut textore in pulvinaribus plagi*: nihil existimo immutandum; frustraque esse Salmasium, qui conjunctim reponit *Plumario textore*. Sed neque conjunctim ponenda illa apud Firmicum verba: *Linteones, aut tunicarum textores plumarios*; sed lege nihil permuto: *Textores, & Plumarios*. Cæterum de vestibus plumatis Vopiscus in Carino. *Laneas tunicas purpura micantes, & plumandi difficultate personabiles*. Ignoro, prioresne fuerint vestes, an loricæ plumatae. Conflabantur hæ ex lamellis vel bracteolis chalybeis, vel æneis inauratis ad omnimodam plumarum similitudinem & figuram. Tales oculis exhibent statuæ & cælaturæ veteres. Stat. l. 11.

Qua male jam plumis imus tegit inguina thorax.

Hoc ornamenti genus in loricis Sarmatae & Quadi ex rasis & levigatis cornibus sibi conficiebant: Ammian. lib. 17. *Lorica ex rasis cornibus & levigatis plumarum specie linteis indumentis innexæ*. Sed neque ornatum duntaxat, verum etiam munimentum præstabant. Frustrabant nimirum fæpe iectus, jactu lapsuque irrito excurrentibus gladiis jaculisque. Idem lib. 24. *Hostem undique laminis ferreis, in modum tenuis pluma contextum, fidentemque quod tela rigentis ferri lapsibus impæcta resiliebant*. Ejusdem plumbati operis pellibus ipsi congebantur bellatores equi. Virgil. l. 11.

Spumantemque agitabat equum, quem pellis abenis

In plumam squamis auro conserta tegebatur. Vide plura in Titulo *Cataphratti equi*. Sed observa hic ex Virgilio, perinde accipi opus plumbatum & squamatum; cum idem in armaturis præstent, & in eandem ferè figuram abeant pluma squamæque. Universum hoc plumbati operis genus originem habuit a veris discolorum avium plumis, quarum contextu scitissimè variegato Africani & Americani non solum vestes exornant ad venustatem, sed etiam ad terrorem cum ad bella procedunt. Vide Ulyss. Aldovrand. *Ornitholog. l. 9. Tom. 2.* Idem de Sinensibus prodiderunt earum rerum Scriptores. Id verò etiam antiquitus fuisse usurpatum indicatur a Sophocle, qui pennis induitum Philochetum inducit. Actius demum de milite sic armato ita scribit:

ingemiscimus

*Quod bac pennigerò non armigerò corpore
Exerceantur tela, abjecta gloria.*

Vide plura de opere plumbato apud Hofman. Le-

xic. & Consule Salmasium ad Carinum Vopisci. *PLUMBIARIUS*, ii. Officinæ plumbariæ artifex, si- ve qui opera ex plumbō conficit. Ejus generis artifices memorantur a Vitruvio lib. 8. cap. 7. & Herone cap. 6. de machinis bellicis. Nimirum hi etiam sequebantur exercitum ad usum machinarum, quæ plumbō indigebant, cujusmodi in- ter cæteras erant plumbatae & urnæ istoriæ; quas illi construebant, vitiatas sarciebant, aptèque collocabant.

PLUMBATA, &c. Vegetius author est hujus vocabuli: Quod autem illud sit armorum genus minime ex- plicat. Briffonius exponit jaculum in modum sagittæ pennis instructum. Author Anonymus libelli de rebus bellicis duplex agnoscit plumbatarum genus, alterum cuius ligno ferrum ad modum venabuli aptatum infigebatur, fistula ejusdem ferri paulùm extensa, supra quam, modico interiecto spatio, aculei plumbō adhærentes velut tribuli emergebant. Id genus plumbatae tribulatam a supra memoratis tribulis appellat. Alterum ex ferro in acumen deducto, & in sui extremitate rotundo, cæterum superiori simile. Hoc verò genus plumbatam mamillatam vocat. Turnebus plumbreas bellicas glandes interpreta- tur: sed ea opinio apertè obstat Vegetio, qui plumbatas non glandes fuisse, sed jacula ad modum sagittarum refert. Vetus vocabularium ex- ponit tormentum vel flagellum de plumbō fa-ctum. Sed præstat audire præfatum Scriptorem Anonymum de dupli specie plumbatarum, & primùm quidem de tribulata: *Hoc jaculi genus, quod in modum sagittæ pennis videtur instructum, non arcus neque ballista pulsu consuevit emitti, sed manus impetu & viribus elisum in hostem con- minus vadit, quod excipienti gemina rarione vi- detur afferre perniciem.* Aut enim perimit infi-xum, aut sine vulnere dilapsum, & in terra pos- sum, plantæ calcantis infigitur, ed quod in par- tem quamlibet, si fuerit conversum ex latere, acu- leo ex se eminente inferat vulnus. Fit autem ex ligno in modum sagittæ facto, cui ferrum subtili- ter in formam venabuli aptatum infigitur, fistu- la ejusdem ferri parumper extensa, supra quam modico interiecto spatio, plumbō adhærentes ja- culi, velut tribuli emergunt. In summa autem parte ejusdem jaculi affiguntur pennæ, celeritatis causâ, tanto videlicet super easdem pennas reli-ctos spatio, quantum digiti potuerint tenentis am- pletti. De mamillata verò ita scribit: *Bene ex- tensa & directa virga accipiet in extremitate sui rotundum & in acumen deductum ferrum simili- bus locis in tribulata, plumbō & pennis adhæren- tibus, ut plumbi pondere, & pennarum celeri- tate adjuta rotunditas teli, facile clypeos adver- sarii, & similiter obstantia valeat penetrare.* Utriusque jaculi seu plumbatae schema chalcogra- phicum exhibit idem Steuzechius ad Vegetii lib. 4. cap. 29. Cæterum non ignoramus plumbatarum nomine apud inferioris cœvi Scriptores ap- pellari flagella; seu lora cum plumbis globulis in extremitate appensis ac dependentibus. Hoc flagellarum genere reos plecti usitati fuit moris. Passim etiam legimus in sacris Historiis, & Actis SS. MM. eodem supplicio fuisse affectos non pau- cos divinæ Fidei testes generofissimos. Fit etiam illarum mentio in Cod. Theodos. lib. 8. de Decur. *Omnis ordo curialis ab istib[us] plumbatarum im- munis.* Has porrò Plumbatas non plurimum di- scre.

screpare crediderim a Veterum fustibalis. Certe magnum discrimen interest inter Vegetianas & postremas hasce, de quibus meminimus. Italis *Piombata*. Ubi Academic Etrusci dicti a Furture interpretantur glandem plumbeam: *Piombata*. *Palla di piombo*, la quale si tira al nemico: & adducunt locum Vegetii: *Ed erano costretti cotidianamente di gittare lancie e piombate*. Sed, ut dixi, Vegetius non semel usurpando eam vocem, eandem semper infuscat & obnubilat. Sic enim scribit lib. 2. cap. 15. *Scutati, qui plumbatis, gladiis & missilibus accincti, sicut nunc prope omnes milites videntur armati*. Et cap. 23. *Missilia quoque, vel plumbatas jugiter, perpetuoque exercitio dirigere cogeabantur*. Item alias iterum iterumque; sed semper implexè.

PLUTEUS, ei. Machina est tectoria simul & oppugnatoria, e vimine & corio strata, ternisque rotulis insistens; quarum una in medio, duas sunt in capitibus, ut sit facilè in omnem partem volubilis. Admovebatur illa muris, & sub ea latentes milites omni missilium genere defensores aggrediebantur, eosque exturbabant de propugnaculis, ut interim scalis ad eosdem muros admovendis aditus patesceret. Diversos fuisse pluteos a vineis demonstrat Plautus in Milite, ubi eas machinas satis clare distinguit: *Ad eum vineas pluteosque agam: hoc est totis viribus eum oppugnabo*. Sicut etiam Livius: *Segesticam civitatem vineis pluteisque cepit*. A cratibus etiam distinguuntur. Cæsar lib. 3. Bell. Civ. *Scaphas magnarum navium cratibus ac pluteis contexit*. Item Curtius: *Cæsa materia cratibus ac pluteis faciendis, ut qui turres admoveant, extra teli jactum essent*. Dupliciter maxime pluteum a vinea Veteres distinguebant. Nam pluteus rotis insistebat, quod de vinea non legitur. Iterum vineas devecepsiterat in terramque partem; plutei verò in unam duntaxat, ut videre est apud Linsum, qui utriusque machinæ deformationem exhibet l. i. Poliorcet. Dialog. 7. Et quidem Veget. l. 4. c. 15. ad eam formam pluteum describit: *Plutei dicuntur qui ad similitudinem absidis contextuntur e vimine, & ciliciis vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quarum una in medio, duas in capitibus apponuntur, in quancunque partem volueris, admoveantur more carpenti; quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protetti, sagittis sive fundis, vel missilibus, defensores omnes de propugnaculis exturbant, ut scalis ascendendi facilior praestetur occasio*. A similitudine aliqua plutei veteris eodem plutei nomine notat recens militia machinam tectoriam in opnugnatione urbium, ad figuram arcæ vel ambulaci ducti is, qua fossor cunicularius cum suis armamentis inclusus per fossam transmeat ad cuniculos destinato in loco aperiendos. Eam defunser farmentis, luto, similiisque obstatant materia ad obsistendum ignitis ollulis & missilibus, quæ in illam continentim imbre dejiciuntur a præfidiariis, non ignaris suo magno malo eam adventare machinam. Id genus machinæ vocamus **Galeria**. Hujus vocis origo duplex traditur; altera a Covarruvias, altera a Peronio. Covarruvias dicit a galea, producta mediæ, quæ Italæ, atque adeo insimæ Latinitatis Scriptoribus est triremis: *Galæa, Galera, Galeria*. Verè enim machina commemorata speciem aliquam exhibet navis, Hanc sententiam

sequitur Menagius. Perionius deducit a Galorum *aller*, quod est ambulare, ex quo *alerie*, & *mox galerie*. Ipsum porrò Gallorum *aller* fit a Latinorum *ambulare*, ex quo *ambler*, & *mox aller*. Propriè autem *Galerie* nominamus porticus, ambulationes & loca in ædibus ad ambulandum idonea: quæ quoniam exornari solent opere picturato, idcirco eadem, Græco vocabulo, a depictis tabulis nuncupamus pinacothecas.

PODISMUS, i. Ratio est quidpiam pedum mensura dimetiendi. Memoratur a Vegetio lib. 2. cap. 7. *Ad podisum dimetiuntur loca*. Et etiam lib. 3. cap. 8. *Podisum mensuræ colligi oportet*. Ubi diligenter observat Steuzechius propter ignorationem Podismi irrepsisse mendosam lectionem: *Potissimum mensuram colligi oportet*. Est autem podismus notione Græcanica pedum dimensione. Hujus porrò vocis non solum apud Vegetum, ut vidimus, sed etiam apud Scriptores Tacticos, præcipuè verò Ælianum frequens mentio occurrit. In re igitur Tactica, sive in instructione aciei podismus est illud spatum, quo unus miles ab alio sejungitur, non solum a lateribus, sed etiam a fronte & tergo. Pertinebat id maximè ad evitandam confusionem, rectumque ordinem dimensionemque servandam, in quo omnis ferè vertitur cardo aciei rectè & naviter instructæ. Docet Ælianu tria esse genera hujusmodi spatiorum. Primum cum latissima essent inter milites intervalla; tunc verò quatuor cubitos, sive sex pedes mutuò distabant milites. Alterum cum non ita largè rarenterque esset acies disposita. Distabant autem tunc bellatores inter se duos omnino cubitos, idest tres pedes. Tertium postrem genus intervalli erat cum densati magnopere stipatique essent ordines; in qua instructione distabant milites cubitum unum, idest pedem & semis. Hæc porrò postrema dimensione Sinapisinus appellabatur. De iisdem intervallis agit Polybius, ubi Romanam militiam cum Macedonica componit: docetque non minus Romanos, quam Macedones trium pedum spatum in acie inter se vacuum servasse: neque solum a lateribus, verùm etiam a fronte, & tergo. Sic enim scribit lib. 17. *Constitunt igitur in tribus pedibus unâ cum armis etiam Romani*. Et addit paulò infra: *Ob gladii, scutique usum, commodum, debere eos habere spatum, ut minimum, tres pedes*. Idem ferè tradit Vegetius lib. 3. cap. 14. Sed quoniam, ut optimè notat Patritius Paralell. Militar. part. 2. lib. 10. latiusculè sèpè ordinata acies inveniuntur, ideo sex interdum pedes distasse ordines ad scuta & arma commodiùs tractanda, author est idem Vegetius, cuius verba libet adscribere: *Singuli armati in directum ternos pedes inter se occupare, consueverunt, hoc est in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum; ut nec acies interluceat, & spatum sit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem a tergo in latum, sex pedes distare voluerunt, ut haberent pugnantes spatum accedendi & recedendi. Vehementius enim cum saltu oursuque tela mittuntur*.

POENE MILITARES. Utinam sic ad recti honestique normam res humanæ fluenter, ut vitii fœditas & turpitudo asperctu, ut ita dixerim, duntaxat suo, mortales deterret a malefactis: virtus autem sola sua pulchritudinis reputatione & intuitu

tuitu eosdem ad illustria facinora extimularet. Planè homines, si ita esset, non alio efficacius metu obrigescerent ad iniquiora consilia; non aliis pulchriùs flammis incalcescerent ad præclaras in Rempublicam edenda promerita. Sed quoniam, quod dixit Plato, virtus minime hominibus venustatis aspectusque sui, quo procul dubio ad sui amorem omnes incenderet, copiam facit; vitium verò detestandam sui oris speciem aut contegit nobis, aut fucato virtutis colore damnosius oblinit & obtendit; ideo ad metum pœnâ, ad emolumenta & gloriam petendam præmiis provocamur; quæsitusque duplex ejusmodi stimulus ad ritè componendam omnem Rempublicam. Proinde non postremam militiae partem, in exemplis pœnarum & præriorum meritò constituerunt Scriptores Polemici. Scitè hoc expressum habemus ex Lycurgo Orat. in Leocratem: *Duo sunt, quæ juventutem instruunt ac formant, delinquentium castigatio, & bonorum præmiatio. Ad utrumque enim horum aspicientes, illam quidem ob metum fugiunt; bunc ob glorie studium concupiscunt.* Præmiis verò in alium locum omissis; nemini video esse dubium ad firmandam disciplinam castrensem militemque ad omnia imperia morigerum habendum, instrumentum esse efficacissimum punitionis metum. Nihil verius Clearchi pronunciato: *A militibus Imperatorem potius, quam hostem metui debere.* Relatu etiam dignissimum est, quod scripsit Cæsar, Imperator cæteroqui erga milites indulgentissimus: *Indulgentia & largitio speciosum reddunt præsentem exercitus amorem; paullatim tamen & occulte militarem disciplinam severitatemque minuit.* At delicta militum nulla venia prosequi, usū salubre, & misericordia melius semper apparuit.

2. Ad duo autem genera revocantur pœnæ, quæ militibus solent infligi. Aliæ ignominiam, dolorem aliæ damnumque afferunt. Primi generis sunt militiam mutare; eradi ex albo militum: ab Imperatore publicè corripi: spoliari armis, & similia. Secundi generis sunt non liberari permutatione captivorum facta: non redimi pecuniâ: privari stipendiis: decimari ad capitale supplicium: exilium, carceres, fustigatio, aliqua corporum suppicia, & genera mortis. Sed nos sparsim per hoc opus de pœnis militum dicimus singillatim, instituti nostri memores, ut pote qui non sermonem, aut tractationem perpetuam de rebus bellicis exaramus, sed nomenclatorem militiae studiosis exhibemus. Non pigebit tamen acervatim subiicere quæ Steuvechius ad Vegetii lib. 3. c. 4. ex Paulo Jurisconsulto & aliis collegit circa militares pœnas, & quas nostro studio ex Authoribus nos collegimus. Hæ verò fermè sunt: *Privari stipendio.* Quibus hæc irrogabatur pœna, dicebantur ære diruti, de quibus diximus suo loco. *Censio Hastaria, sive Hasta vel Armorum redditio.* De hac Festus. *Censio Hastaria dicebatur, cum militi multe nomine ob delictum militare indicebatur ut hastas daret.* *Mutatio loci ad tendendam in castris.* De hac Livius lib. 25. *Illi arma tantum, atque ordo militandi locisque in quo tenderent in castris, est mutatus.* *Hibernare extra oppidum vel extra castra.* Liv. lib. 35. *Additum etiam ignominie est, ne in oppidum hibernarent.* Et Valer. Max. lib. 6. *Decreverunt se quis eorum intra castra*

tenderet, neve locum extra assignatum vallo auffo cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet. *Fossum fodere.* In conspectu exercitus, solutis interioribus tunicis, ad hoc ignominiosi supplicii genus adigebantur; cujus rei exemplum affert Plutarchus in Lucullo. *Prorogatio stipendiiorum.* De hac non semel fit mentio apud Livium. Seligo locum ex lib. 33. *Cui militum generi non prius quam pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiiorum tempus erat. Discinctos defitui.* Hac pœna a Calpurnio Pisone ignominia notatum fuisse C. Titium Praefectum equitum, quod arma hostibus ipsum circumvenientibus tradidisset, author est Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. cuius hæc sunt verba: *Jussit eum togā lacinis abscissis amictum, decinctaque tunica induitum, nudis pedibus a mane in noctem usque ad principia, per omne tempus militia adesse. Hordeum accipere pro frumento.* Pœna erat pecularis tyronum, qui sic luebant negligentiam & cordiam in militaribus exercitiis addiscendis. De ea luculenter Veget. lib. 1. cap. 13. cuius locum alibi exscripti. Non desunt autem Historici, qui tradunt id supplicii quandoque etiam captum fuisse in legionarios & quidem veteranos. Liv. lib. 37. *Cohortibus, quæ signa amiserant, hordeum dari jussit.* Appianus lib. de Bellis Illyricis. *Cæsarem, inquit, pro frumento militibus suis, qui deliquerint, hordeum dedisse.* Idem addocent prolatis exemplis Svetonius in Augusto, Plutarchus in Marcello, Polybius, & Dio. *Sanguinem mitti.* Gellius lib. 10. hujus meminit: *Fuit hæc quoque antiquitas militaris animadversio, jubere ignominia causâ militi venam solvi, & sanguinem emitte.* *Multa pecuniaria.* Modestinus inter pœnas militares hanc refert: *Pœna militum hujusmodi sunt, castigatio, pecuniaria multa, munerum indicio, militiae mutatio, gradus dejetio, ignominiosa missio.* *Militiae mutatio.* Talis erat, si equiti equus adimeretur; ille verò in peditum referretur numerum. Hac mulctabantur, qui inter cædendum Centurionis vitem tenuissent. Macer in Pandect. *Qui vitem tenuit, militiam mutat.* Sed & in alios eadem pœna animadversum. Valer. Max. lib. 2. cap. 7. loquens de equitatu C. Titii. *Turmas equitum, quibus præfuerat, ademptis equis, in funditorum alas transcriptis.* *Missio ignominiosa.* Vide de ea separatim. *Vite verberari.* Vide *Vitis.* *Lingue ahsciffo.* Diodor. Sicul. lib. 2. Antiqu. cap. 3. id pœna irrogatum fuisse Ægyptiis militibus tradit, qui suorum consilia hostibus proderent. *Manuum amputatio.* Præcisias fuisse dexteras apud antiquos Romanos iis militibus, qui in furto essent deprehensi, refert ex M. Catone Frontinus lib. 4. Strateg. cap. 1. Livius etiam lib. 35. *Cum transfigis novis multatæ virgis, manibusque præcisæ Capuam rediguntur.* *Crurum excælio.* De hac pœna sic scribit Ammianus lib. 23. *Signa propria quisque sequatur, sciens quod si remanserit usquam, excætis cruribus relinquatur.* *Addictio in servitutem.* De Alessandro Severo narrat Lampridius, cum vetula quædam a milite injuriâ affecta de ea apud eum Principem quereretur, ab eodem exauctoratum fuisse militem, servumque vetulæ traditum, ut suo illam labore pasceret. *Exilium.* Multiplex de hoc testimonium apud Veteres, ac præsertim apud Ammianum. *Venire.* Liv. lib. 40. X Qui

Qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum; bonaque ejus vendere Consul jussit. Fustuarium. Vide de hoc suo loco. *Carcer.* Non indignum notatu est, militis in custodia detenti manum dexteram ita fuisse catenæ nexam apud Romanos, ut ejusdem catenæ caput aliud ipsius custodis sinistram alligaret. Senec. de Tranquill. l.1. cap.10. *Sed quid refert? Eadem custodia universus circumdedit, alligataque sunt qui alligaverunt; nisi tu forte leviorum in sinistra catenam putas.* Idem Epist. 5. *Quemadmodum eadem catena & custodem & militem copulat; sic ista quem tam dissimilia sunt, paria incedunt.* Extat ejus pœnæ exemplum in Act. Apost. c. 12. ubi sermo est de Petro vincto in carcere *inter duos milites vincitos catenis duabus. Securi percuti.* Frequentissima de hoc suppicio exempla suppetunt apud Livium & alios. Securi postea gladius succedit. *Decimatio.* Vide de hac suo in loco. *In crucem tolli.* Liv. l.30. *Nominis Latini qui erant, securi percussi; Romani in crucem sublati sunt.* Vide *Crux. Ad bestias damnari.* Sunt de hac exempla apud Livium, & Valer. Max. Modestinus autem: *Is, qui ad hostem configuit, & reddit, torquebitur, ad bestiasque, vel in furcam damnabitur. Pœna capitisi.* Usurpata passim occurrit apud Historicos. Irrrogabatur iis, qui Praefectis manum inferrent: qui in acie priores furerent: qui secreta hostibus nunciarent: qui com militonem gladio peterent. Itidem desertoribus excubiarum, seditionisque per murum castra ingredientibus, & aliis. *Sepulturae privatio.* Valer. Max. lib.2. cap.7. *Virgis cæsos securi percuti jussit; eorumque corpora sepulturae mandari, mortemque lugeri vetuit.* *Vivos cremari,* Ammianus lib.29. *Desertoribus paucis exustis, aliisque ad sagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ sunt, contruncatis.* Adducitur constitutio Constantini Imperatoris, quâ comburi vivos eos jubet, qui prædandi facultatem dedissent Barbaris, aut cum iis prædam divisissent. Vulcatius scribit Avidium Cassium Imperatorem primum omnium invenisse, ut stipite centum & amplius pedum erecto, damnatos ab imo ad summum alligaret: admoto postea igne inferioribus, illos quidem incendio, alias fumo occideret. *Sub crante necari.* Quod genus id pœnæ fuerit, explicat Tacitus lib.2, de moribus Germanorum: *Distributione pœnarum ex delicto.* Proditores ac profugos arboribus suspendunt: ignavos & imbelles, & corpore infames, cæno ac palude, injecta insuper crante, mergunt. Vide *Crates. Lapidibus obrui.* De hac pœna exemplum est apud Florum lib.1. cap.22. *Inde est quod exercitus Posthumum Imperatorem, inficiantem quas promiserat prædas, facta in castris seditione lapidavit.* Curtius de militibus loquens, qui contra Alexandrum conspiraverant, sic scribit: *Omnes a Nicomacho nominati, more patrio, dato signo, saxis obruti sunt. Sagittis eminus configi.* Legitur apud Paulum Diaconum lib.17. Est pœna similis suppicio fere vulgari militare recentis, quo reum palo vel arbori alligatum fistulatores æneis pilis confodiunt. *Carpento trahi.* Julius Capitonius author est, Macrinum Imperatorem carpento rotali superpositum Tribunum, qui excubias deseriri passus erat, per totum iter yivum atque exanimem trahi præcepisse. *Ad hæc atrocissima quædam genera pœnarum leguntur apud*

*Historicos: ex quibus pauca decerpam: Eligere quippe, quæ colligere satius est. Tragicum illud quod de Metio Suffetio tradit Florus lib.1. cap.3. *Itaque hoste viito, ruptorem fœderis Metium Suffetium, religatum inter duos currus perniciibus equis distractum.* Nihil mitius quod narrat Vopiscus de Aureliano, qui deflexis duarum arborum capitibus, iisdem pedes militis alligavit, qui illis postmodum in sublime redeūtibus, utrunque scissus pependit. Vide *Quadrigæ in diversum actæ.* Sed & immane illud Macrini Imperatoris apud Capitolinum, qui duos milites compertos ancillæ hospitis pudoris violati geminis bobus adapertis includi jussit. Vide præter Polybium, Sigionum lib.1. de Antiqu. Jure Roman. & Alexan. ab Alexan. lib.2. Genial. dier. cap.13.*

3. Operæ fuerit pauca in hoc genere de libare de pœnis Græcorum. Ex Diodor. Sicul. habemus Charondam Locrensum Legislatorem in eos, qui arma pro patria capere detrectassent, aut ordines deseruerint in acie, id pœnæ statuisse, ut in foro integrum triduum federent in vestibus muliebribus. Licet autem ad speciem mitis & humana lex illa esset, quæ minimè mortem inferret; vi tamen occulta, etiam capitali suppicio validior erat: viri enim strenuique milites ejus infamiae metu acris absterrebantur, quæ cujuslibet mortis intentato metu. Spartani etiam in eos, qui socordiæ vel ignaviæ in pugna vel acie comperti essent, idoneas fancivere animadversiones, quas refert Plutarchus in Agesilao: *Non enim solum arcentur omni magistratu & imperio, sed & dare alicui borum uxorem, aut ab eo accipere infame est. Percutit autem & cedit eos, si quis vult obviorum: at illi ferunt squalidi & humiles, palliaque gestant colore aliquo tintæ & inscripta. Partem etiam barbae, quæ est ad labrum superius, sive mustaca radunt; partem vero alunt.*

4. Hic etiam, ut in omni rei bellicæ administrandæ parte, præfulsit cæteris Romanorum dignitas quædam, inconcussa severitas, & ferocia interdum, ubi quis atrocior casus Patrum animos commoveret. Hinc rigida illa apud Livium Senatus consulta ignominiaque plenissima, & palam probrofa militibus. Scribit autem lib.23. in hanc formam animadversum in eos, qui ex acie Cannensi profugerant: *Qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit.* Idem ferè narrat lib. 26. de exercitu Gnei Fulvii, qui in Apulia cæsus fugatusque fuerat: additumque, *ne in oppidis hibernarent, neve oppidis biberna propius ullam urbem decem millibus passuum edificarent.* Cum verò Senatum per literas deprecatus esset Marcellus, ut reliquiis illis ex clade Cannensi transportatis in Siciliam, licet sibi uti in expugnatione Syracusarum, Senatus in hanc sententiam respondit apud Livium lib. 25. *Militibus, qui Cannas commilitones suos pugnantes deseruerint, Senatui nihil videri Republicam committendam esse. Si M. Claudio Proconsuli aliter videretur, faceret, quod e Republica, fideque sua duceret; dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari, virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset.* Non absimili formula idem Senatusconsultum adversus defertores in Cannensi pugna legitur apud Valer. Max.

Max. lib. 2. cap. 2. & apud Frontinum lib. 4. Strateg. cap. 1. Quin etiam Tarentino bello cum magnum captivorum civium numerum a Pyrrho Patres receperissent, sic de iisdem constitutum memorat idem Valer. Max. lib. 2. cap. 7. Ut ex iis qui equo meruerant, peditum numero militarent; neve quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo, aut fossa jungenret, neve tentorium ex pellibus haberet. Sed & atrocius in eos milites consultum, qui injusto bello Rhegium occupaverant, & Jubellio eorum Duce extincto, scribam quendam sua sponte Imperatorem creaverant. Eos siquidem, ut eodem lib. legitur apud Valerium, quinquagenos per singulos dies virgis cælos, securi percuti jussit; eorumque corpora sepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit. Animadverte Romanorum morem in castris, ut poenas de reis sumerent extrâ vallum: Hirtius de Bell. Afric. Sic extrâ vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfici. Seneca de Ira c. 16. Damnatus extra vallum deductus est, & jam cervicem porrigebat, cum &c.

5. Indicare non prætermittam usitatum a Romanis poenæ genus in Duces, & quoscunque ignominiosæ pacis aut fœderis sponsores. Eos ipsis hostibus solebant dedere. Sic animadversum adversus conciliatores pacis Caudinæ, ut narrat Livius lib. 9. Mancinus etiam ob similem causam deditus Numantinis, ut non uno in loco traditum a Cicerone: ejusque rei Senatusconsultum recitatur ab Appiano lib. de Bell. Hispan. Meminit etiam ejus rei Vellejus Paterculus lib. 2. In illis turpe Q. Pompeii fædus, turpiusque Mancini, Senatus cum ignominia dediti Imperatoris recidit. Adiice M. Clodium Corsis ob turpem cum iisdem pacem initam diditum, ut scribitur inter alios ab Ammiano lib. 14. Eadem (Nemesis) Mancinum post imperium Numantinis summa atrocitate, Veterium & Clodium Corsis substravit. In eos verò, qui vel patriæ hostibus tradendæ consilia agitassent, vel dominatione affectata, quomodolibet se publicæ tranquillitatis hostes & violatores gessissent, non solum abolita nobilitate, corrasis titulis, imaginibus detractis, omnique abdicata memoria animadversum est; verùm illud insuper omnium atrocissimum irrogatum supplicii genus, ut inseulti proiicerentur. Et Vespasianus quidem apud Svetonium in ejus vita censuit conjurorum poenis addendum, ut terræ neutiquam eorum corpora mandarentur. Valer. Max. lib. 6. cap. 7. scribit Tiberium Gracchum, hostem patriæ, qui salutem publicam potentiam suæ antetulisset, a Senatusconsulto hostem judicatum, ultimo suppicio affectum, sepulturæ quoque honore fuisse spoliatum. Svetonius autem in vita Domitiani ita scribit: De ejus cæde Senatus adeo letatus est, ut repletâ certatim curiâ, non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere laceraret: scalas etiam inferri, clypeosque & imaginem ejus curam detrabi, & ibidem solo affigi juberet; novissimè eradendos ubique titulos, abolendamque omnem memoriam deoerneret. Discessæ etiam in dedecoris & ignominiae notam quandam fuere Magistratibus vestes, qui curam armis instruendi militis neglexissent. Frontin. lib. 4. Strateg. cap. 1. Domitius Corbulo in Ar-

menia Æmilio Rufo Praefecto equitum, quia hostibus cesserat, & parum instruētā armis alam babebat, vestimenta per lictorem scidit.

6. Ad ultimum delibо paucula ab externis. Cœnam Atrei, & dirissima quæque Tragorum inventa superavit sumptum olim supplicium de præsidiariis Albæ Græcæ, cum de tradenda Turcis urbe consilia sociasset. Rem post hominum memoriam truculentissimam tradit Bonfinius Rer. Ungar. dec. 5. lib. 3. Paulus autem cum præsidiarios milites de Alba Græca Turcis prodenda consilia habuisse audisset, manibus continuò ejus principibus conjurationis injetis, nefarium per cruciatum scelus confessos acerbissimo, atque haud scio an unquam alias auditio supplicii genere omnes affectit. Quippe in carcere fædissimum conditos, singulis diebus eorum singulos, hædorum in modum veru prefixos, & ad ignem diligenter assatos, sociis vescendos apposuit, identidem, ad indignum cruciatum asperitate convicci cumulandum, ut proditorum caro ad palatum responderet? interrogans. Novissimum autem eorum, nemine omnium extante, cui cibus ipse apponetur, lenta inedia, cibique necessarii subtractione conficit. Ex eadem Historia habemus septem Ungaricos milites, post excessos a Germanis ad unum socios, cum in Ungariam amputatis auribus essent dimissi, a Rego Toxi jussos, uxoribus fortunisque abdicatis, nudatis pedibus perpetuò incedere, & victum turpiter per tentoria queritare; quoniam extinctis in prælio sociis per ignaviam superfluerint. De his idem Bonfinius Dec. 1. l. 10. Illi verò septem, qui auribus deformati rediere, quia cum suis mori recusaverant, aut post eorum cædem superstites esse passi fuerant, bac severa judicum sententia multati sunt. Omnia eorum bona in ærarium publicum relata, ipsi ab uxoribus ac liberis abdicati, nudis semper pedibus incedere, per singula in castris mendicare tentoria, nihil usquam, quoad vixerint, possidere jussi sunt. Perpetua demum ignominie nota bis inusta, quæ a cognomento profluxit: Lazarus namque & mendici sunt appellati. Ubi nota, quemadmodum ex Evangelica Christi Domini parabola, a mendico Lazaro dictos olim fuisse Lazaros in Ungaria eos milites ad summam egestatem redactos, ita eadem nominis origine vocari hodie Lazaros in Urbe Neapolitana infimi populi fæcem & quisquilias. Claudat agmen atrox memoratu exemplum, quo David post expugnatam Urbem Rabath, ejus populum affici jussit. Circumducti nimirum ferrati currus super civium corpora; eaque disjecta atque proscissa, quo modo in area subdiali ferratae equarum ungulæ frugum manipulos proterunt, & grana ab aristis excutient. Sic autem de eo supplicio loquitur Historia Regum l. 2. c. 12. Populum quoque ejus adducens ferravit & circumegit super eos ferrata carpenta, divisaque cultris, & traduxit in typo laterum. Simile quidpiam legitur Amos 1. Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eum, eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad. Utrum verò super cæsi prius & extincta, an super viva corpora, quod longè severius fuisse, ea plaustra transierint, rem incertam sacra relinquit Historia.

Poëta, arum. Non est hæc animus aut consilium, quantum hæc appellatio claritudinis præstantiæ-

que contineat constituta operâ explicare. Nota est origo eorum vetustissima; utpote qui de rebus divinis, de naturâ arcanis, de sacrificiorum mysteriis, & omnibus profectâ facultatibus, quæ nobilissimæ perhibentur, mortalium primi scripsere. Hinc vetus Theologia dicta passim Poesis, & Poetæ Theologi; quod ex Lini, Orphœi, & aliorum operibus non obscurè colligit inter alios Laetantius lib. 1. cap. 22. Egerunt id viri docti magnis voluminibus; suæque excellentiam artis Poetæ ipsi palam testantur ad omnem posteriorum memoriam editis gravissimorum carminum monumentis. Poetæ, inquam, legitimi, & hac digni nomenclatura, non cantorculi triobolares, quorum ut prægrandis sæpe numerus, ita par apud æquos rerum æstimatores contemptus fuit: ut enim præclarè dixit Labeo,

*Consules fuit quotannis & novi Proconsules:
Rex & Poeta non quotannis nascitur.*

Item Areostus:

*Son come Cigni, anch'i Poeti rari;
Poeti, che non sien del nome indegni;
Sì perche'l Ciel degl'huomini preclari,
Non pate mai che troppa copia regni;
Sì per gran culpa de i Signori avari,
Che lascian mendicare i sacri ingegni,
Che le virtù premendo & esaltando
I vitti, caccian le buone arti in bando.*

Et de hoc quidem argumento fusè est a nobis in nostris Satyris agitatum. Dicendum hic propriè ad rem nostram de summo quodam arcanoque nexu & vinculo, quod inter Poetas & Heroes, virosque fortitudinis laude eximios intercedit. Sagacissima id cognovit Antiquitas, quæ militarem artem & poeticam disciplinam amicissimas esse demonstravit, Pallade Dea in bellicarum rerum, & simul literarum auspicem & præsidem constituta. Hic siquidem poeticæ facultatis nomine disciplinas omnes literarias comprehendimus, quæcumque ad propagandam in posterum virorum fortium famam, & eorum exornanda facinora suam conferunt symbolam. Id porrò in primis de Historia est intelligendum, quæ licet specie quadam a Poesi dissidere videatur, quoniam hæc inventis commentitiis, illa ingenua, solidi sacraque in suis narrationibus veritate, minimèque fucato nitore utitur; nihilominus maximoperè in id conspirant, ut præstantia Herorum gesta, ad Authorum gloriam & documentum posteritatis, tradant immortalitati, Nihil certe frequentiè occurrit in antiquis literis, quæsumma summa societas atque conjunctio, quæ inter Poetas & viros militares effloruit, Evidem Scipio ille, cui Carthago domita nomen indidit, in omnibus armorum expeditionibus indiscretos habere voluit socios Polybium Historicum, & Poetam Lucilium. Ennium verò Poetam tam impenso studio coluit, ut non alio sepulchro sua contegi ossa voluerit, quæquo Poetæ celeberrimi cineres conderentur. Ingens quippe momentum ad suam gloriam existimavit eos facinorum fuorum habere testes, qui præclarissimi etiam aliquando laudatores, & ut militari vocabulo utar, buccinatores esse possent. Quanti interesset præcari Ducis insignes Poetas habere amicissimos, prodiderunt lacrimæ ille Alexandri Macedonis, quibus irrigasse fertur cineres & senulchrum Achillis, occulto quodam motus invidiæ sensu, quo angebatur emulatio-

ne virtutis, excellentia facinora Græci Imperatoris in Homeri ævum incidisse, Petrarca:

*Giunto Alessandro alla famosa tomba
Del Magno Achille sospirando disse;
O fortunato, che sì chiara tromba
Sortisti, e chi di te tant'alto scrisse.*

Ipsam porrò Homerij Iliadem inter spolia militaria, post fusas Darii copias, occupatam sic excoluit, atque ita frequenter volutavit, ut eadē inflammari se ad strenuè decertandum etiam supra tubarum & lituorum clangores fateretur, Verissimum quippe quod est ab antiquo Scriptore prolatum: multum interesse in quæ cujusque virtus tempora inciderit. Illud etiam scitè pronunciatum: tantam fuisse semper apud posteros virorum fortium gloriam militarem, quantum eorum gesta extollere atque exornare libuerit Poetis, Historicis, aliisque viris literarum studio naviter excultis. Innumerī certe Duces, virique strenuissimi diuturna oblitione consepulti reticentur non aliam ob causam, quam quoniam fuorum operum laudatoribus caruerunt. Horat. lib. 4. od. 9.

*Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illacrimabiles
Urgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro.*

Et lib. 4. Od. 8.

*Non incisa notis marmora publicis,
Per quæ spiritus, & vita redit bonis
Post mortem Ducibus: non celeres fugæ
Rejetæque retrorsum Annibalis minæ,
Non incendia Carthaginis impie,
Ejus, qui domita nomen ab Africa
Lucratus rediit, clarius indicant
Laudes, quam Calabriæ Pierides: neque,
Si chartæ fileant quod bene feceris,
Mercedem tuleris. Quid foret Iliæ
Mavortisque puer, si taciturnitas
Obstaret meritis invida Romuli?*

Etiam Caroli Magni celebritati obfuisse penuriam Poetarum aut Scriptorum, qui ejus facinora prodiderent, conqueritur Aloysius Pulcius initio sui operis Morgante:

*E stata quest' historia a quel, cb'io veggio,
Di Carlo mal'intesa, e scritta peggio.*

Diceva Lionardo già Aretino

*Che s'egli havessi havuto scrittore degno,
Come gl'ebbe un'Ormanno il suo Turpino,
Ch' havessi diligenza havuto, e 'ngegno,
Sarebbe Carlo Magno un' buom divino,
Perchè egli hebbe gran vittorie e regna,
E fece per la Chiesa e per la Fede*

Certo assai più, che non si dice, o crede.

Constat itaque in manu & potestate Poetarum, atque literatorum famam & celebritatem esse Herorum, Ducumque clarissimorum. Hinc antiquissimum Poetas benemerendi studium, Ni-mia tamen in eosdem liberalitas Principum, & suarum quandoque partium studium effecit, ut assentandi libidini nimium indulgerent, utque prædia, pretiosam supellecilem, aurum offerentibus palpum obtruderent, falsissimis commendationibus ingenii habenas laxarent, & iniqua atque præpostera laudatione Historiarum fidem præverterent. Eam ob rem non immerito queritur idem Areostus Cant. 35.

*Non sì pietoso Enea, nè forte Achille
Fù, come è fama, nè sì fiero Ettorre;*

E

E ne sono stati mille , e mille , e mille
Che lor si pon con verità anteporre .
Ma i donati palazzi , e le gran ville
Da i descendenti lor gli han fatto porre
In questi senza fin sublimi onori
Dal onorate man degli Scrittori .
Non fù sì santo , nè benigno Augusto ,
Come la tuba di Virgilio suona .
L' haver havuto in poesia buon gusto
La proscrittione iniqua li perdona .
Nessun sapria , se Neron fusse ingiusto ,
Né sua fama faria forse men buona ;
Havesse havuto e terra e Ciel nemici ,
Se gli Scrittor sapea tenerfi amici .

Omero Agamennon vittorioso ,
E fe i Trojan parer vili , & inertis ,
E che Penelope fida al suo sposo
Da i proci mille oltraggi havea sofferti :
E se tu vuoi che l' ver non ti sia aïscofo ,
Tutta al contrario l'istoria converti .
Che i Greci rotti , e che Troja vittrice ,
E che Penelope fù meretrice .
Da l'altra parte odi , che fama lascia
Elisa , cb' ebbe il cor tanto pudico ;
Che riputata viene una bagascia
Solo , perche Muron non le fù amico ;
Quod si latè interdum Poetæ peccarunt assentatione & immodicis ambitionisque laudum præconiis ; notam contra parum grati humanique animi aliquam non declinarunt quandoque Principes , qui Scriptores præstantes jacere in sordibus & egestate , venasque illustrium ingeniorum exarescere patiuntur atque dispergi ; cum cætroqui census effusè prodigant planis , morionibus , & parasitis pascendis , collectasque diuturnis sudoribus ab avis opes comedationibus , alea , & scortis exhaustant . Braccioli . Scherz . de gli Dei ;
Imparate , o Poeti : ogni fatiga
Fuorche la vostra , il guiderdone aspetta .
Se 'l Medico , o Legista s'affatica ,
Se li paga il consiglio , e la ricetta :
E se 'l Notaro i suoi contratti intrica ,
Raccoglie argento ove l'inchiostro getta .
Solo il Poeta , e sia quantunque buono ,
Destina il Ciel , che s'affatichi in dono .
In eandem sententiam sic nos olim lusimus . Carm.
Tom. 3. Satyr. 11.

Tempus erat Laurentiades cum jura per orbem
Traderet , & magno serviret Roma Leoni :
Tunc Helicon totis gignebat rupibus aurum ,
Certabatque tuis , opulenta Peruvia , venis .
Postquam illum duri rapuit violentia fati
Invita , mendicæ cautes , ingloria faxa
Esuriunt : nullis flavet spelunca metallis .
Huccine nos rerum venisse ! ha scilicet illæ
Sunt lacrimæ ! Fuius Troes . Si jurga vendit
Rixosa rabiosa foro , venaliaque ora
Causidicus , patrii fines distendit agelli
Ære novo , partis laxat vinetaque fundis .
Sed neque purpureo vinaria Politiano
Cella vacat ; pinguisque penum petasunculus
ornat ,
Meta Placentino concretaque laele : placentæ
Non defant , mensaque caput scribila secundæ ,
Crustulaq; & redoleat multos apotheca clientes .
Paonia senior si scriptitat arte peritus
Viscosum Recipe , atque ægro jejunia laudat
Ventre suburrato , pregnans scheda parturit
aurum ,

Atque fluens solidum argentum mercatur arundo .
Turgentes loculi tot sudant æris acervos
Nempe referre domum , Ferdinandusque rotundos .
Jamque toga piget in longa , pedibusque remotas
Ire per Esquilias , & totam verrere Romam ;
Fungit equos ; aditu crebro quas longa paravit
Nummati quartana senis : stranguria frenos
Addidit , argutas pbaleras epilepsia : debet
Temonem podagre , pulmoni absida ; quid ultra
Demoror enumerans nequidquam singula? totum
Morborum lucrosa struunt contagia currum .
Ergo alios merces habeat cum certa labores ,
Car soli gratis persolvunt omnia Vates ?
Gratis Victorum celebrant Epinicia , gratis
Hymnos , Paeanes , Soteria , Dramata gratis .
Largus opum Princeps quas perdat ludio , minus ,
Histrio , prodigium fuerit , fastisque notandum ,
Egregio vati toto si miserit anno
Melle laboratam cererem . Venator opimas
Quod si fessus aves retulit pinguemque ferinam ;
Particulam præde , patine pregrandis in orbe
Aurato , ridenda tibi munuscula mittet .
Apparent rari nantes in margine vasto :
Si bene dinumeres , non æquant carmina Turdi .
Equidem non satis video , quî possit quidpiam
Musis & Apolline dignum conscribere , qui candide potest cum Areosto dicere .
Apollo , tua mercè , tua mercè santo
Collegio delle Muse , io non mi trovo
Tanto per voi , che posso farmi un manto .
Ad hunc squalorem & miserandam inopiam rediguntur passim , in quorum potestate manuque sunt temporum futurorum , ac veluti immortali tatis pariendæ artes . Enimvero diuturnam illam celebritatem , quam Heroicæ virtuti conferunt Poetici cantus , non æra , non marmora , non artes reliquæ omni exerto conatu spondere possunt . Horat. l. 3. od. 30 .
Exegi monumentum ære perennius ,
Regalique situ Pyramidum altius ;
Quod non imber edax , aut aquilo impotens ,
Posset diruere , aut innumerabilis
Annorum series , & fuga temporum .
De viris autem bello præstantibus audi Petrarcam :
Credete voi , che Cesare ò Marcello ,
O Paolo , od African fosser cotali
Per incude giammai , nè per martello ?
Pandolfo mio , quest'opere son frali
A lungo andar : mà il nostro studio è quello ,
Che fà per fama gl' huomini immortali .
Idcirco omnes ferè Scriptores Græci Latinique , & vetustissimi quique sapientiae antistites honorificentissimis appellationibus & cognomentis Poetas cohonestarunt . Divinos illos , cælesti numine afflatos , e cælo dilapsos , Sapientiæ Duces & Patres , sacros Mystas , orbis universi magistros certatim agnoscunt salutantque . Horat. Serm. 1. Satyr. 4 .
Ingenium cui sit , cui mens divinior , atque os
Magna sonaturam , des nominis hujus honorem .
In amplissimis testimoniis colligendis latiñ ex patiari non est hujus loci . Vide quæ disertissimus
Oratorum Cicero prolixè congerit de Poetarum laudibus in Orat. pro Archia Poeta .
POLDRUS , i. Genus receptus munitorii . Gallucc. de

de Bell. Belg. l. 14. *Ternos receptus adiunxit, quos postea militari vocabulo Poldros appellavit.* Italiis etiam dictos esse *Poldri* notat idem Historicus. **POLEMARCHI.** Græco vocabulo dicuntur quos Latinis appellant Tribunos. Utuntur hac voce Thucydides & alii Græci Scriptores.

POLEMICA, &c. Græca notione ars bellica.

POLI, orum. Apud Astronomos in sphæra armillari duo puncta sunt ex diametro opposita, quæ axem utrinque terminant, circà quem cœlorum orbites rotantur. A simili usu & figura polos appellamus in machinis præcipue bellicis partes extremas oppositas ex diametro, inter quas per suam orbitam circumvolvuntur.

POLIORCETICA. Ratio, sèl potius ars ad certam normam utendi bellicis machinis & instrumentis, ut eadem utilia inveniantur ad urbes expugnandas, vel propugnandas. Lipsius hoc nomine quinque libros de Machinis bellicis agentes inscripsit.

POLIORCETES. Latinè Expugnator urbium, quod fuit illustre cognomentum Demetrii Macedonis, filii Regis Antigoni.

POLLUX. Vide *Castor & Pollux*.

POLYGONE ARCES. Latinè quæ multos habent angulos vel propugnacula, sed ex usu Scriptorum sic dicuntur, quæ propugnaculis constant plusquam quatuor.

POLYNICES. Edipi ex Jocasta filius, frater Etheocles. Horum super Thebano Regno discordia atrox bellum & cruentissimum peperit, quod mutua fratrum nece absolutum fuisse narrat Statius in Thebaide, & latè meminerunt Tragici Scriptores Græci.

POLYSPASTUM: Vide *Helix*.

POMPEJANUS. Nomen equi funalis sinistioris, victorisque in ludis Circensibus Romæ editis. Vetus inscriptio apud Salmasium in Solin. cap. 45.

IN POMPEJANO VICTOR.

PONS, tis. Sunt qui a pendendo dictum putent. Sed nec obstiterim iis, qui a ponendo trahunt, quoniam ad transendum sit positus. Propriè id esse dicimus, quo flumina junguntur. Xerxes Persarum Rex Helleponsum contabulasse, utrasque verò ejus freti terras ponte commisisse traditur. Pontes etiam vocamus immanes arcuum structuras, quibus interdum juga & montes necuntur ad compendia viarum. Ejus generis pontibus siue arcibus frequenter exædificatis Sinenses regnum suum cæteroqui vastissimum, pervium habent. Hoc etiam architectæ opus præstantissimum hominum solertia extudit ad latius propaganda commercia, & regiones dissitas copulandas. Merito Scriptores rei militaris, ac præcipue Vegetius, non ultimam bellicæ disciplinæ partem constituerunt in pontibus opportunè aut conficiendis, aut diruendis. Mirè siquidem utiles illi sunt transmittendis copiis & commeatui comportando. Usus tam frequens illorum est, quoniam commeantibus copiis crebrò sese amnes offerunt. Quemadmodum verò post peditatus vel equitatus transmissionem, pontes divelli diffringique leges præscribunt, & vera ratio suadet, ne trajecturis deserviant hostibus; sic relinquendi, ac præsidiis firmandi sunt, si receptui deservire debent. Ea pontium vel custodia, vel dejectio negligēta sèpe incautis Ducibus exitio fuit. Sinensis rerum Scriptores illius regni pontes, ut ferre reliqua, pluribus dilaudant efferuntque. Magis operis & admirabilis structuræ in Euro-

pa pontes sunt, qui visuntur Lugduni in Gallia supra Rhodanum, Londini in Anglia. Admirandi etiam cernimus Veronæ & Florentiæ pontes; illum quidem a Vitruvio, ut creditur, hunc verò a Michaele Angelo Bonarota constructum: Nulla illis laude impar, maximi, ut vocant, Canalis spondas Venetiis nequit. Sed neque præterreundi sunt eximæ molis pontes Matriti, atque Neapoli, quorum eo magnificentior structura est, quod tenues magis ac modicas devolvunt aquas fluvioli, quibus impositi sunt. Amplis nimis illi marmoreisque constructi fornicibus fulaque numerosis atque prægrandibus pilis, non modò nullos undarum insultus, sed ne ipsius quidem voracitatem temporis pertimescunt. Visitatur etiam in Regione Extremaduræ in Hispania Lusitanica pons Tago impositus a Trajano, qui appellationem novam Pontis Trajani dedit Nerbæ Cæsareæ oppido non obscurō, *Alcantra*.

2. Construendorum pontium rationem & normam sic tradidit Leo Bapt. Albertus de Re ædificat. lib. 4. *Ejus partes bæ sunt. Subices riparum, pilæ, fornix, instratura. Inter subices riparum, atque pilas hoc interest, quod bæ valido penitus obnoxia persistat necesse est, non ad sustinenda modò superjeti forniciis pondera, ut & pilæ; verum & amplius ad prima pontis capita, & arcuum vim arcendam & continendam, ne quid pandant. Ergo eligenda ripæ vel potius rupes (lapidea namque firmissimæ) quibus pontis capitæ committas. Pilarum numerus ad fluvii latitudinem refertur. Arcus impares cum delectant numero, tum & conducunt firmitati, nam medius fluenti cursus quod a coercitione riparum remotior est, eò & liberior; & quod liberior, eò & concitior, atque impetuosior devolvitur. Ergo istud quidem linquendus est vagus, ne pilarum firmatæ officiat illuctando: & locanda per fluvium pilæ quidem, ubi castigatores, &, ut ita dicam, desidores undæ præterlabantur.*

3. Sed hæc ad urbanum splendorem pompare potius referas, quoniam ad Martis usus bellique necessitatem. Verè autem Romani milites, externis bellis detenti, a crebro fluviorum transitu, præcipue verò Istri & Rheni, pontes interdum firmos, sèpius tumultuarios instruere sic edocti sunt, ut eorum postea condendorum peritia inter non postremas militiæ partes referretur. Et primò quidem, ut scaphis atque pontonibus subitarios, ubi opus esset, neferent pontes, omne secum instrumentorum paratum deducebant. Quomodo verò ejusmodi pontonibus, sive repandis navigiis ripæ ponte subito colligantur, modum præscribit Suidas per hæc verba: *Latæ naves sunt, quibus jungitur fluvius. Recedunt autem sursum non nihil supra eum locum, quem juncturi sunt, datoque signo unam primò navem demittunt, quæ secundo flumine juxta ripam suam feratur. Quæ ubi ad locum ponte juncendum pervenerit, stream saxis plenam in flumen conjiciunt, funi alligatam instar anchoræ: quo devincta navis in ripa consitit, tabulis & juncturis, quarum rerum copiam vehit, subito usque ad excensum constrata. Deinde aliam pavlatim ab ea demittunt; & mox aliam, donec in adversam ripam perduxerint juncturam. Navis verò ea, quæ ad hostes accedit, etiam turrebabet, & portam, & sagittarios, & catapultam fert.* Ad hoc genus pertinent naviculæ metalli-

*cæ subtilissimæ, quæ in nostris exercitibus comprehenduntur carriæ ad trajiciendos milites in occasu amnium. Et hi quidem pontes junctis navibus, stratisque insuper asseribus conficiuntur. Alia est pontum ratio, qui dicuntur sublīci. Id autem illis nomen, quoniam lignei sunt, & sublīci, sive sublīciis, perticis nempe in ima aqua defixis fulciuntur. De hoc pontis genere vide Cæfarem in descriptione pontis Rhenani, & iterum de Bell. Civil. lib. 3. Ejus generis celeberrimus fuit in Tiberi, quem Horatius Cochles adversus Etruscorum impetum sic propugnavit, ut illo demum resciſſo, Tiberim armatus trajiceret; de quo sic Florus lib. 1. cap. 10. *Postquam hostes undique instantes submovere non poterat, ponte resciſſo, transnatat Tiberim, nec arma dimitit.* De eodem sic Petrarca:*

e quel, che solo

Contra tutta Toscana tenne il ponte.

Asiaticæ gentes, & ab his edocti Romani Duces in multis Europæ provinciis, ac præsertim in Hispania, ut pontes conficerent, ex proceræ molis arboribus scaphulas, sive lintres excavabant, quas dicebant Græca appellatione monoxylōs, idest ex uno soloque ligno extructas naviculas. Iis verò alligatis tabulata superinducebant, ut commodior esset transitus. De his sic Veget. lib. 3. cap. 7. *Sed commodius repertum est ut monoxylōs, hoc est paulò latiores scaphulas, ex singulis trabibus excavatas, pro genere ligni & subtilitate levissima, carpentis secum portet exercitus, tabulatis pariter & clavis ferreis præparatis. Ita absque mora constructus pons, & funibus, qui propterea babendi sunt, vinctus, lapidei arcus soliditatem præstat in tempore.* Non uno in loco de hujusmodi pontibus meminerunt Plinius, Livius, Polybius, Ammianus. Cæsar verò istiusmodi navicularum usum a Britannijs se didicisse, iisque se in Hispania postea usum scribit lib. 1. Bell. Civil. Ejusdem pontis delineationem ex columna Trajani adducit Steuchoius ad Vegetii lib. 3. cap. 7. *Quod autem ex Vegetio indicavimus cum exercitu comportare eas naviculas consueuisse Romanos, id scilicet longè antiquissimi moris fuit.* Additum etiam est a Semiramide astu fœmineo, ut ejusmodi naviculae sic formarentur, ut dissolvi atque iterum compingi possent. Sic autem de præfata scripsit Regina Diodorus Siculus lib. 20. *Curavit construenda navigia fluvialilia, quæ facile solverentur, ut expeditè magis transportari possent dissoluta, iterumque, ubi opus esset, compingerentur.* Earum verò deformationem etiam habes apud Steuchoium ibidem.

4. E cupis, quæ vinaria sunt vasæ, simul annexis, & asseribus insuper stratis, interdum confecti sunt pontes. De iis luculentus est Herodiani locus lib. 8. *Sed magna lignorum ac navigiorum penuria, quibus inter se junctis pontem fabricaretur. Nunciarunt quidam e fabris esse permalatas in agris illis desertis inanæ cupas, formâ rotundâ, quibus incole quondam ad vinum importandum utebantur. Ex cum essent ad navium similitudinem concavæ, devinctæ mox inter se, scapharum more, innatature videbantur. Etenim ire pessum vinculis inter se constrictæ, ac viminibus insuper injectis, & pulvere multo siccarrate, non poterant. Quod ubi factum est, facile milites in ulteriore ripam transgressi. Oc-*

currunt etiam id genus pontis apud Capitolinum, in Maximin. *Ponte itaque cupis facto, Maximinus fluvium transmisit, & de proximo Aquilejam ob fidere cœpit.* Ubi licet vetus Glossa cupas naves exponat, nihilominus scitè Salmasius in eundem authorem prægrandia, ut dixi, vasæ vinaria interpretatur: quamvis minime dubium sit certum esse navigii genus, quod a cupâ vase cupæ nomen sortitur; quemadmodum plures aliae naves sua nomina a vasibus acceperunt, propter quandam analogiam & similitudinem, quæ intercedit inter vasæ & naves. Idcirkò de cupis vasæ, potius quam de navibus malim exposuit illud Lucani lib. 4.

neque enim de more carinas

Extendunt, puppesque levant, sed firma gerendis

Molibus insolito contexunt robora duellu.

Namque ratem vacue sustentant undique cupæ,

*Quarum porrectis series constricta catenis
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.*

Quandoque etiam ex vimineis cratibus, calamis, & ulva pontes conficerere necessitas & res subita docuit. Cujus rei exemplum sufficit Diodor. Sicul. lib. 19. *Calamorum fasces admodum ingentes inter se conjungunt, immittuntque in paludem; in quibus insidentes non plures tribus hominibus, quorum duo habent alligatos remos latos, iisque remigant.* Alius verò ferens arcus, adnavigantium ex adverso, vel vim inferre volentium impetum propulsat. Sicubi verò amnes tranari possent, id solum factitatum, ut iis cratibus arma tantum equites superimponeant; ipsi verò natando traiccerent amnem. Injectis etiam arboribus, vel substratis præmagnis ramalibus, & ex omni materia fascibus, ut interdum pontes quomodolibet extruerentur, inopinati casus suasere. De ponte ex utribus sæpe facto, vide in voce *Ascogefrus*.

5. Ex materia quidem, ac prægrandibus trabibus, paulò tamen diversa a sublīciis ratione, pons ille fuit summæ celebritatis, quem in Rheeno Cæsar ædificavit, cujus structuræ schema habebas apud Lipsium lib. 2. Poliorc. dialog 5. In ipso verò ponte describendo nihil est causæ, quamobrem te pluribus morer, cum eundem candidissimè descripserit ipse Cæsar, cujus verba subiicio: *Cæsar his de causis Rhenum transfire decreverat: sed navibus transfire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque sua, neque populi Romani dignitatis esse statuebat.* Itaque etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis: tanten id sibi contendendum existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. *Tigna binæ sesquipedalia, paulum ab imo preacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se jungebat.* Hæc cum machinationibus immissa in flumen defixerat, fistulæque adegerat, non sublīcae modo directæ ad perpendicularum, sed prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragesimum, ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis conversa statuebat. Hæc utraque, bipedalibus trabibus immisis, quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus conclusis, atque in contra-

varicam partem revinctis , tanta erat operis firmitudo : atque earum natura , ut quo major vis aquæ sese incitavisset , hoc arctius illigata tenebantur . Hæc directa materiâ injectâ contexebantur , ac longuriis cratibusque consternebantur . An nobile feciis publicæ ad inferiorem partem fluminis oblique adgebantur , que præ ariete subjectæ , & cum omni opere conjunctæ vim fluminis exciperent . Et aliæ item supra pontem mediocri spatio ; ut si arborum trunci , sive naves deiiciendi operis causa essent a Barbaris missæ , bis defensoribus earum rerum vis minueretur , neu ponti nocerent . Diebus decem , quibus materia cæpta erat comportari , omni opere effecto , exercitus traducitur . Per amplum etiam firmissimumque extitisse pontem lapideum , quo eundem Rhenum commisit ad Coloniam Agrippinam Constantinus Imp. testatur Eumenius in ejusdem Panegyr. per hæc verba : *Insuper etiam Agrippinensi ponte faciendo reliquiis afflictæ gentis insultas , ne unquam metus ponat , semper borreat , semper supplices manus tendat , cum tamen hoc tu magis ad gloriam imperii tui , & ornatum limitis facias , quam ad facultatem quoties velis in hostem trans-eundi . Quippe cum totus armatis navibus Rhenus instrutus sit , & ripis omnibus usque ad Oceanum dispositus miles immineat . Sed pulchrum tibi videtur (& revera pulcherrimum est) ut Rhenus ille non solum superioribus locis , ubi aut latitudine vadosus , aut vicinie fontis exiguis , sed & ibi novo ponte calcetur , ubi totus est , ubi jam plurimos haust amnes , quos hic noster ingens fluvius , & Barbarus Nicer , & Menus invexit , ubi jam immanni meatu ferox , & alvei unius impatiens in sua cornua gestit excedere . Servit profectò , Constantine maxime , ipsu rerum natura . Numinituo , cùm in illa gurgitum altitudine tantarum molium fundamenta jaciuntur , fidem & stabilem firmitatem habitura . Funxerit quondam licet Helleponi angustias classe connexa Persarum Rex potentissimus ; temporarius ille transitus fuit . Simili navium continuazione Bajanum sinum straverit ab Augusto tertius Cesar : delicata fuit illa vectatio Principis otiosi . Hoc opus & difficile factu , & usu futurum est sempiternum . Certè quidem jam ter in exordio suo hostium morit obsequia , qui pacem supplices petierunt , nobilissimos obsides obtulerunt . Ex quo nemo dubitat quid perfecto ponte facturi sint , qui jam servient inchoato . Admirandi operis , ut in vetustate tam longinqua , extitisse pontem , quo Euphrates ad Babylonem olim est dominus , testantur Philostrat . lib. 1. Herod. l. 1. Diodor. Sicul. lib. 20. De eodem ita Curtius lib. 5. Pons lapideus flumini impositus jungit urbem . Hic quoque inter mirabilia Orientis opera numeratus est : quippe Euphrates altum limum vehit , quo penitus ad fundamenta jacienda egesto , vix fulciendo operi firmum reperiunt solum . Arenæ autem subinde cumulata , & saxis , quibus pons sustinetur annexæ , morantur amnem , qui retentus , acris quam si libero cursu mearet , illiditur . Sed vi de hujus delineationem pontis apud Raderum in Commentariis Curtianis .*

6. Prætero pontem Istro in Hungaria ad Vlaichiæ & Transilvaniæ , olim Daciæ , fines , impositum a Trajano , cuius etiamnum reliquæ vi suntur . Pilas autem pons ille , ut Sabellius testatur , omnino viginti habuit e seculo quadrato-

que lapide . Earum altitudo centum & quinquaginta pedes , latitudo sexaginta habuit . Devinetæ autem colligatæque validis fornicibus distabant inter se pedes centum & septuaginta . Sed nec multus fuero in descriptione pontis Antuerpiani , quem super Scaldim jecit Alexander Farnesius , in cujus delineatione prolixum sermonem habent Guidus Cardinalis Bentivogli , Famianus Strada , aliquique rerum Belgicarum Scriptores . Equidem quæ adhuc apud nos latè crebrescit memoria Turcici belli , quod annis superioribus incredibili felicitate a Leopoldo Augusto , & Joanne tertio Poloniae Rege in Hungaria gestum est , scribentem monet ne reticeam eximum & memorabilem in ea provincia pontem Murse vulgo Effeck . Admodum exiguo temporis spatio eo ponte , qui cæteroqui ad quinque Italica passuum millia protenditur , Dravi amnis ripas conjunxit Hamsamus Begus supremus Ductor , vulgo Visirius Turcicarum copiarum . Cum enim effrenis libido propagandi Imperii ad Hungariam invadendam illexisset Solimanum Imperatorem Turcicum , hujus appellationis secundum ; atque hic præterea intellexisset obsideri vastis paludibus , & Dravo flumine eum provinciæ tractum , cui subigendæ maxime inhiabat , Princeps Otomanicus ad eundem Visirium litteras mantili , seu linteo inclusas , & in hanc sententiam exaratas dedit , ut author est Belcarus Historicus Gallicus : *Suleanus Solimanus per hoc mandatum edicit ut pontem quocunque loco , quavis ratione poteris Dravo statim imponas , qui nisi ad meum adventum paratus erit , te hoc mantili , sive linteo strangulatum , atque ad Dravi ripam suspensem iri certo scito . Atrocissimo imperio perterritus primù ac prope exanimatus Visirius , postrem mortis intentatæ metu sufficiente vires atque consilium , maturavit pontis structuram , ita firmam stabilemque , ut Dravum amnem & paludosæ æstuaria trajicere Solimanus cum exercitu statim potuerit . Revocare etiam in memoriam libet , quod a Valerio Max. scriptum est lib. 9. cap. 2. Annibalem in flumine Gello , corporibus Romanis ponte facto , exercitum traduxisse . Quod ita narratur a Silio lib. 8.*

Cesserit huic Trebia exitio; pons ecce cadentum Corporibus struitur .

Scutis demum suppositis tranatos amnes notabimus in voce Scutum !

PONTONES . Navigia fuisse tabulata , & ex duobus lintribus conjuncta , conjectant quidam ex versiculo Ausionii :

Lintribus in geminis constratus ponto sit an pons .

Exponi solent naves onerariæ fluviales , sic dictæ a pontibus , quos vectare solent , vel quia vicem , munusque pontium supplent . Alii institutos ferunt inventosque a populis , qui Pontinam paludem accolunt ; atque inde Pontonis nomen . Vide Gyraldum de navigiis . Cæsar tamen lib. 3. Bell. Civil. Gallici navigii genus agnoscit : *Pontones , quod est genus navium Gallicarum , Lyssi reliquit . Diodorus lib. 20. meminit navium , quas vocat Poria . Fa Latino vocabulo quidam verterunt Pontones , ut legitur apud Bayfium de re Naval i in hæc verba : Pontones cœpit plus quam centenos , in quibus erant peditum circiter octo millia . Intelligis hinc , pontones sive porria , navigia fuisse ad milites transportandos ido-*

idonea. Et ego quidem horum interpretum gratia inter onerarias bellicas pontones retuli. Verum non leviter suspicor, poria Diodori perpetram fuisse appellata pontones. Neque enim habeo apud Latinos exemplum de pontonibus adhibitis ad militarium copiarum vecturam; cuiusmodi genus navium Latinis Græcis vocabulis Poria dicunt cum Diodoro, cum Herodoto autem & Thucydide Stratotides.

POPULATIO, onis. Liv. l. 3. *Aequos populationibus incursionibusque meliores esse*. Actus ipse diripiendi diruendique res hosticas justo bello. Non a vim inferentibus appellationem sortitur, sed potius a populo, qui eorum incursionses praedasque tolerat, dum pacatas regiones & oppida infestant. Id autem est populationem exercere, quod traditur a Livio lib. 31. per hæc verba: *Esse quedam belli jura, quæ ut facere, ita pati fit fas: sata exuri, dirui testa, prædas hominum pecorumque agi*. Populatam vastatamque Trojam sic lamentatur Hecuba apud Senecam, Troad. I. I,

*Pergamum incubuit sibi,
En alta muri decora congesti jacent
Tectis adustis. Regiam flammæ ambiunt;
Omnisque latè fumat Assaraci domus.
Non prohibet avidas flamma viatoris manus;
Diripitur ardens Troja, nec cælum patet
Vndante fuma, nube ceu densa ubitus,
Ater favilla squaler Iliaca dies.*

Thebanæ verò urbis populationem sic apud eundem in Thebaid. act. 4. scen. 1. deflet Jocasta, quis tenet mentem furor?

*Petendo patriam perdis; ut fiat tua,
Vis esse nullam? Quin tux causæ nocet
Ipsum hoc, quod armis vertis infestis solum,
Segetesque adustas sternis, & totos fugam
Edis per agros: nemo sic vastat sua,
Quæ corripi igne, quæ meti gladio jubes,
Aliena credis.*

2. Populationi, ei præsertim, quæ per explicatas agrorum planities exercetur, equitatus longe aptior peditatu est. Neque ea est exercitatio gravioris armaturæ, utpote imparis excurrendi laboribus; sed potius velutum: fit enim per expeditas & disiectas catervas feroci quadam licentia potius, quam more belli, ut Livius testatur libro 1. *In fines Romanos excurrerunt populabundi magis, quam justi more bellis*. Non levius fructus ab agrorum terrarumque populatione redundat in victores. Nam rem escariam, vestitum & victualia sibi querit, nullo suorum partium dispendio, gravi hostium intertrimenti. Planum quippe notumque illud: *Bellum se ipsum alit*. Gravissima scilicet ærarii dama sentiunt, qui exiguum conscribunt militem, minime idoneum ab ipsa numeri exilitate ad annoram sibi & reliqua ad vitæ usum queritanda ab armatis provincialibus, armorum motu exasperatis, nec modò facile restitutis, verum etiam illaturis vim, aggressurisque non provocantes. Contra verò magni exercitus sibi ipsi sumptus faciunt, lautèque vicitant abacto hostili pecore, frugibus comportatis, obviis verò quibusque redactis in servitutem. Docuit id Onosander cap. 6. Strateg. *Hostium possessiones funditus perdere, amburere, cadere, depopulari proderit: damno enim clades & opum frumentumque penuria belligandi vires illis adimet*.

quas abundantia favebat ac suppeditabat. Id autem sic ratum habuit vetustissima conuictudo belandi, ut quæ secum milites populando vastandoque asportare non possunt, igne consumant, vel quomodolibet diruant, corrumpantque, iuxta præceptionem illam, quæ legitur in sacris paginis Exodi cap. 34. *Cave ne unquam cum habitatoribus terræ illius jungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam, sed aras eorum destrue, confinge statuas, lucosque succide*.

3. Moderationis in primis & cujusdam quasi religiosæ humanitatis fuerit in urbium direptionibus non modo sepulchris templisque parcere, verum etiam trophyis, simulacris, vetustis tabulis, omnibus denique monumentis, quibus aut virorum illustrium memoriæ continentur, aut Dedaleo aliquo artificio insignia conspicunt fabrefacta Antiquitatis, quæ ad posteros transire publica utilitas & quædam flagitat magnificorum operum reverentia. Preclarè a Marcello factum in expugnatione Syracusarum discimus ex Tullio in Verr. 2. qui, ut sunt Oratoris verba, *Edificiis omnibus Syracusarum publicis & privatis, sacris & profanis sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda venisset*. Non ego hic in antiquam illam atque spinosam quæstionem me induam, longiori sermone perpendens, utrum Romanorum amplitudinem & dignitatem auxerit, an potius in publica commoda & masculam Urbis parsimoniam graviter peccaverit idem Marcellus, cum statuas, tabulas, toreumata, aliaque Syracusanæ urbis occupatae ornamenta Romam vicitor deveheret. Scio ab ejusdem exemplo iisdem lautiis onerare naves, Urbemque illustrare didicisse L. Mummius Corintho in potestatem redacta. Neque porro me latet declamatorem Juvenalem vehementer incusasse victores illos, qui ea vitiorum fomenta vitæque mollioris illecebras ostentaverint Romanis, quibus mirum quam bellè conveniebat cum Fabriciorum & Curiorum paupertate & moderatione vivendi. Eos Duces eodem nomine devovet Livius dec. 4. lib. 4. *Jam in Graciam & Asiam transcendimus omnium libidinum illecebribus repletas, & Regias astreptamus garas*. Eo plus borreo ne illæ nos res magis ceperint, quam nos illas. *Infesta mihi credite signa ab Syracusanis illata sunt buic urbi*. Jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes. Verum hæc ego suis utrinque momentis disputanda aliis relinquere satius habeo. Neque verò in eo mihi modo res vertitur, ut ne diripientur isthac, vel asportentur, verum ne ferro flammisque diruta, & incensa disperant. Salutare ea super re monitum tradidit Polybius lib. 5. *Quæ neque nobis ad bellum futuras sunt usui, nec hostibus incommodatura, ea ire perditum, templo maxime, & quæ in iis simulacra & similia ornamenta, quis neget malæ mentis & præirafulibundæ esse opera?* Nulla unquam oblivio reticebit Demetrium cognomento. Expugnatorem urbium non tam quod munitissima oppida novis etiam admotis machinationibus suæ fecerit potestatis, quam quod victorem exercitum a Rhodiæ urbis oppugnatione discedere jussit, ne tormentis machinisque suis officeret pieture Protagonis, quæ Jalysî imaginem referebat. Præstat autem audire Gellium, qui lib. 15. cap. 31. moderationem Ducis memorabilem his verbis enarrat: *Mittunt Rhodii ad Demetrium legatos, cum*

Y

cum bis verbis: Quæ, malum, inquiunt, ratio est, ut tu imaginem istam velis incendio ædium factò disperdere? Nam si nos omnes superaveris, & oppidum hoc totum cœperis, imagine quoque illa integra & incolomi per victoriam poteris. Sin verò nos vincere obſidendo nequiveris; petimus consideres ne turpe tibi sit, quia non potueris bello Rhodios vincere, bellum cum Protogene mortuo gessisse. Hoc ubi ex legatis audivit, op̄ pugnatione defita, & imagini & civitati percit.

4. Nec proinde dubitandum est per victoriam partam, non munitiones duntaxat, urbes, portusque, verum etiam viros, fructusque omnis generis, naves, supellectilem & ornatum dormorum, atque his similia alia licere victoribus eripere atque consumere. De victoria autem loquor, quam equitas causè, non libido proferendi imperii comparat. Ideo Dionys. Halicarn. scribit justissimam esse acquirendi legem, quæ sunt armis quæsita. Ex quo Historico illa sunt verba T. Largii habita in senatu, cum Volsci legitimo bello rapta a Romanis repeterent: Antiqu. lib. 6. *Romanī nos honestissimas eas atque justissimas credimus possessiones, quas bellī lege captas habemus, neque verò induci possumus, ut stulta facilitate deleamus virtutis monumenta, si eas illis reddamus, quibus semel perierunt. Imò verò tales possessiones non tantum cum his, qui nunc vivunt, civibus nostris communicandas, sed & posteris relinquendas censemus: tantum abest ut parta relinquendo in nos ipsos ea constituamus, quæ in hostes constitui solent.* Et lib. 8. *Nos autem optimum judicamus possessionis genus, quod bellī jure captum quæ situmque est. Cumque non a nobis hoc jus sit institutum, sed a Diis verius, quam ab hominibus profectum, omniumque gentium tam Græcarum, quam Barbararum usū probatum, nibil vobis per ignorantiam concedemus, nec bello partis absistemus. Maximum enim id probrum foret, quæ virtute a fortitudine quæsita sunt, ea per formidinem aut stuporem amittere. Usitatam verò, & jure, quandoque permittam direptionem post prælia, vel oppidorum expugnations, innumera prope exempla sanciunt. Ut enim literis tradiderunt Livius, Dionysius, Appianus, Polybius, Dion, Camillus Vjos urbem signo dato diripiendam, militibus dedit, Tarquinius Suesam, Q. Fabius agros Volscorum, Q. Servilius castra Aequorum, Paulus verò Consul universas fere Epiri civitates spoliandas militi tradidit ex Senatusconsulto. Quæ verò asportari non possunt, ea milites necedant in hostium alimoniam, corrumpunt, diriunt, atque contaminant, satiū ducentes cauæ publicæ consulere, quam ea hostibus utenda relinquere. Cæsar lib. 7. Bell. Gallic. *Oppidum quod ab se teneri non posse judicabant, ne esset usui Romanis, incenderunt: frumenti, quod subito poruerunt, navibus avexerunt, reliquum flumine atque incendio corruperunt. Ad eum finem non segetes modò agrique concremati, verum etiam in ipsa oppida immisisti ignes, ambustaque ædificia, urbesque mœnibus dirutis denudatae. Afferit id Tacitus lib. 13. ubi a Corbulone incensa Artaxata commemorat, quia sine valido præsidio teneri non poterant ob magnitudinem mœnium; nec id virium erat, quod firmando præsidio & capessendo bello divideretur: quod si integræ & incustodita relinquerentur, nulla in eo**

utilitas erat aut gloria, quod capta essent. Vegetius etiam lib. 4. c. 7. proximo obſidionis tempore convectanda intra muros omnia cibaria præcipit, reliqua igni consumenda. Sic autem scribit: *Omnem alimoniam vittas intra muros debent studioſissime collocare, ut ipsis exuberet substantia, adversarios inopia cogat obſcedere. Et pau- lò post: Pabula equis sunt præcipue congerenda, & quæ apportari nequiverint exirenda. Cum populandi deprædandique impunitatem ſæpe faciant leges militares, & ad harum indulgentiam atque permissum accedat innata mortalibus cupiditas & avaritia, facili negotio assequi poſſimus, Annibalem in Italia minimo Reipublicæ Carthaginensis ſumptu & incommodo tot tantasque copias aluisse: Romanos verò per annos trecentos & eò amplius, aliis ex aliis bellis enatis, ſine ullo ſtipendio publico exercitus ſub signis habuiffe morigeros. Vide Pra- da.*

POPULATOR, oris, **Vastator**, **direptor**, Ovid. Metam. 12.

Vivit adhuc operis nostri populator Achilles. POPULATRIX. Quæ diripit & vastat more militari. Stat. Sylv. 3. 2.

Siculi populatrix virgo profundi- POPULATUS, us. Populatio. Lucan. lib. 2. Ardent Hesperii ſexis populatibus agri. POPULO, as. Virgil. 1. Georg. populatque ingentem farris acervum Curculio, &

POPULOR, aris. **Prædor**, diripio, vasto. **Cæſar**, lib. 1. Bell. Gallic. *In Heduorum fines pervenient, eorumque agros populabantur.*

POPULIFUGIA, orum. Festa erant Romæ celebrata certis sacrificiis, & vitulatione, postquam populus Romanus præclara victoria de Tuscis relata, delevit acceptum paulò ante dedecus, cum ab iisdem in fugam versus effet.

PORCUS, Recensetur inter signa militaria Romano-rum. Sic autem Festus: *Porci effigies inter militaria signa quintum locum obtinebat: quia confecto bello inter quos pax fieret, cæſā porcā, fædus firmari solebat,*

PORIA, orum. Naves transportandis militibus idoneæ. Vide *Stratiotides*, & *Pontones*, **PORPAX**. Vide *Anſæ Scutorum*.

PORTA, æ. Propriè dicitur de aditu ad ædificia magni operis, & præsertim urbium arciumque vallo & fossa munitarum. Nam ostium privatrum potius est ædium. Portam dicimus aditum in locis muratis, quod importari vel exportari aliquid potest. Ideo nonnullis dicitur a portando. Sed verum thema adducitur a Catone. Designabantur olim urbes aratro, vacca & tau-ro subiunctis. Cum autem erat deuentum ad loca portis aperiendis idonea, designator portabat, idest sustollebat aratum, ex eoque portæ nomen. Verba Catonis sunt: *Qui urbem novam condit, tauro & vacca aret. Ubi araverit, murum faciat: ubi portam vult esse, aratum sustollat, & portam vocet.* Cum portæ vacuae sint expertesque lateritiæ, vel lapidei repaguli, eo majori studio validis aſserum commissuris firmandæ sunt: potissimum verò quoniam apud ipsas ſæpe totis viribus dimicatur. Cæſar. 6. Bell. Gall. *Capit arma a proximis, utque in porta conficit.* Virgil. lib. 12.

*turres & teſta domorum
Ob-*

Obsedere; alii portis sublimibus adstant.
Idem lib. 8.
Samque adeo exierat portis equitatus apertis.
Idem iterum l. 12.
*pilataque plenis
Agmina se fundunt portis.*
Et lib. 10.
*portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros.*
Portarum muniendarum typum, pro eorum imperitia temporum prodidit Homerus Iliad. ubi de Trojæ portis:
*urbem autem turrem,
Altæque portæ, affresque ad bas aptati,
Longi, simul juncti tutabuntur.*

Portæ, ut præcipit Dogenius, non ad alas urbium, sed in medio vallo lorice sive cortinæ statuendæ sunt. Sic enim si ad eas appropinquare hostes contigerit, deturbari inde poterunt ab oppidanis. Licet autem posteriores valvæ portarum non ita validam structuram depositant, anteriores certè ex materia quernea duplii atque adeo triplici textura muniendæ, obdurandæque ligneis subscudibus, laminis ferreis & umbellatis clavis ad omnimodam firmitatem. Addendæ portæ pensiles, vel cataractæ, de quibus diximus separatim. Suas porrò portulas vel ostiola habent portæ majores, eaque vectibus serisque solidè obarmata; quæ ad usum recludi possint, præcipue verò ad emitendos noctu recipiendosque exploratores. In portis muniendis vel maxime adlaborandum fuit militiæ veteri, cum propriis ad muros res agebatur machinis, scalis, missilibus. Hodie non ita crebræ dimications ad portas; cum urbium oppugnatio ollis incendiariis & quassatione tormentorum eminè fere conficiatur. Recludi portas, nemine illas restringente, in sinistrum omnen acceptum est: quasi abscessum sic adornent ab urbibus tutelares Dii, easque deserere festinent, priusquam iisdem hostes potiantur. Virgil. 2. Æneid.

*Excessere omnes adyis arisque relittis
Dii, quibus imperium hoc steterat.*

Josephus lib. 6. de Excid. scribit portam Orientalem Templi Hierosolymitani, æneam cæterorum & solidissimam, nullius opera adapertam, urbis a Romanis capiundæ omen popularibus extitisse.

PORTA DECUmana

EXTRAORDINARIA

PRÆTORIA

PRINCIPALIS

QUESTORIA

QUINTANA

Vide Porta Castrenses.

POR TA TRIUMPHALIS. Operosissimum diligentia studium cum assidua veterum Scriptorum volutatione conjunctum licet in Romæ veteris situ & ædificiorum colloctione perscrutanda multum proficerit, adhuc tamen in quibusdam indagidis stabiliendisque in irritum desudavit. Hæsit præcipue Scriptoribus aqua in definienda regione situque proprio portæ Triumphalis. Adnumeratam illam inter urbis portas fuisse, dubitari non sinit Cicero in Pison. *Aut ad rem pertinet, quatu porta introferis, modo ne Triumphali.* Sveton. in Aug. cap. 101. *Inter alia complura censuerunt quidam funus Triumphali portas ducendum.* Dio lib. 56. *Postea iisdem, qui ante, feretrum sublatum Triumphali porta ex S. C.*

extulerunt. Ubi verò ea fuerit porta Triumphalis, hic scilicet labat Scriptorum fides. Onuphrius Comment. R. R. 1. p. 61. eam locat trans Tiberim sub Vaticano: *Erat, inquit, in ea murorum parte, qui ab Adriani sepulchro ad S. Spiritus portam olim producti erant.* Idem opinantur Marlianus, & Flavius Blondus. Verùm eos manifestè fuisse deceptos ostendit Alexander Donatus in Rom. Vet. 1. 1. cap. 21. Neque porrò huic Scriptori negotium facebat S. Hieronymus, qui ita habet lib. 1. de Script. Eccl. *Petrus Apostolus sepultus Romæ in Vaticano juxta viam Triumphalem, totius Orbis veneratione celebratur.* Demonstrat quippe non solum aliud esse viam, aliud portam Triumphalem; verùm etiam Triumphalem viam ad Vaticanum pertinuisse, & attigisse Templum S. Petri; portam verò Triumphalem longè fuisse dissitam. Post aliorum opiniones expensas oppugnatæque, statuit præfatus author, aut potius coniicit, Triumphalem portam propinquam fuisse Carmentali, inter Tiberim & Capitolium. Eandem existimat patuisse quidem ad usum triumphorum, aliis autem temporibus fuisse clausam & obseratam. Videntur omnino Donatus loco indicato.

PORTÆ, arum. Claustra montium, fauces & angustiae itinerum, loci naturæ munitissimæ, aptissimæque ad tuendos limites, & exiguo numero militum copias hostiles etiam maximas remorandas. A Græcis dicuntur πύλαι. Hinc Thermopylae itinerum angustiae in Græcia, memorabiles clade Persici exercitus, & obitu Leonidae Ducis Spartanorum. Id nimirum sunt, quas Geographi vocant Portas Caspias, Ferreas, Mesias &c. Jornandes de Rebus Geticis: *Nam locatim recessus, (Mons) qua disrupto jugo, vallis hiatu patescit, nunc Caspias portas, nunc Armenias, nunc Cilicas-facit.* Otto Frisingensis lib. 1. de Gest. Frider. *Igitur Rex ad Portam Mesam septuaginta pugnatorum millia, vel amplius habens erupit, in campoque-castra posuit.* Ea verò claustra, ac præsertim quæ in Pyrenæis montibus occurunt, dicta sunt etiam Portus; Hispanis Puerto. Turpinus in Hist. Caroli M. cap. 11. *Tunc Aigolandus fugiens transmeavit portus Aferrus, & venit usque Pamphilonam.* Et cap. 21. *Dum Carolus cum viginti milibus Christianorum - portus transfret.* Nangius in Philippo III. *Interea Comes Atrebati juxta introitum portuum cum valida manu equitum & peditum se tenebat.*

POR TA CASTRENSES. Consentient ferè Scriptores gravissimi, quatuor tantum fuisse portas castrorum apud Romanos; licet earum nomina, quæ ab antiquis Scriptoribus referuntur, numerum illum excedant. Occurrunt nimirum. Prætoria, Questoria, dextra Principalis, sinistra Principalis, Extraordinaria, Decumana, & Quintana. Causa majoris ejusce numeri fuit, quoniā non semper uni vel alteri portæ idem fuit nomen; verū sortiebantur appellations variæ pro varietate ordinum militarium, qui apud illas stationes habebant, vel eorum, qui modò Prætoris, modò Questoris nomine universis copiis imperabant. Cæterum portæ ipsæ quatuor duntaxat fuerunt, directæ ad oppositas quatuor terrarum oras, cælique partes. Portarum, Extraordinariæ, dextræ Principalis, sinistre Principalis, & Questoriæ meminit Livius Y 2 Dec.

Dec. 4. lib. 10. *Æmylius ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato ex omnibus simul portis eraptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus binas adiunxit, præposito M. Valerio Legato. Erumpere Extraordinaria porta jussit. Ad dextram Principalem hastatos legionis prima instruxit, principes ex eadem legione in subsidiis posuit. M. Servilius, & L. Sulpitius Tribuni militum bis præpositi. Tertia legio adversus Principalem sinistram portam instructa est. Id tantum mutatum: principes primi & hastati in subsidiis locati. Sex. Julius Cæsar, & L. Aurelius Cotta Tribuni militum, huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius legatus cum dextra ala ad Questoriam portam positus. Vides recenseri a. Livio quatuor portas, Extraordinariam, dextram Principalem, sinistram Principalem, & Questoriam. Extraordinariam autem portam eam fuisse appellatam censet Marcellus Donatus Dilucid. ad Sveton. in Nerone cap. 26., ad quam stationem habebant Extraordinarii milites. Verum Valtrinus de Milit. Roman. lib. 4. cap. 5. admodum incertum reputat qua origine illi portæ Extraordinariæ nomen adhæserit. Suspiciatur autem depravatam esse lectionem Livii, & pro Extraordinaria, legendum Ordinaria: ut plane eadem illa fuerit ac porta Prætoria, quæ communior erat & frequentiores habebat aditus. In eam etiam inclinat sententiam, ut porta illa ad numerata fuerit inter portulas, quas prope Principales complures fuisse tradit Leo Imperator de Bellico Apparatu cap. 11. Verum huic posteriori sententia non parum adversantur verba Livii superius relata, ubi, cum impetum factum narrat ex quatuor portis castris, dure admodum Extraordinaria, porta pro porta minore accipitur, quam sane angustiore spatio adituque egredi sui militari periculum futuram fuisse necesse est. De altera porta, quæ est dextra, Principalis, meminit idem Livius lib. 4. Intentus hostes in vallum, egressus dextra Principali cum Triariis, repente invadit. Principalis autem utraque dicta est porta, quoniam, ut scribit Festus, in eo loco esset, ubi Principes ordines tenebant. De utraque porta Principali Livius lib. 34. Dux legiones duabus Principalibus portis signa efferre, iussus. Postrema porta ex relatis a Livio est Questoria. Hanc multi cum Prætoria confundunt: eandem quippe portam Prætoriam fuisse dictam, cum Prætor in exercitu imperium obtineret, ibique suum tabernaculum haberet fixum: interdum vero dictam Questoriam, cum absente Prætore, vel Consule, copiarum imperium penes Questorem esset, ac prope eum locum Questoris tabernaculum explicaretur. Verum Valtrinus loco indicato non modo se junxit Questoriam a Prætoria, verum etiam ex diametro oppositas facit; eandemque confundit cum Decumana. Vocatam insuper Questoriam putat, non quod ibi esset Questorium, seu Questoris tabernaculum, sed quoniam ad illud recta ducere; quemadmodum & Prætoriam non a proximo Prætoris tabernaculo; sed quoniam potius ad illud desineret, fuisse nuncupatam. Id vero censet propter rationes, mox afferendas, ubi de porta Decumana. Dubitari certe non potest unam ex præcipuis castrorum portis fuisse Prætoriam. De hac porta Cæsar lib. 3. Bell. Civil. Quos in statione ad Prætoriam portam posuerat.*

De eadem porta, ejusque munere & origine ita Festus: *Prætoria porta in castris appellatur, quæ exercitus in prælium educitur: quia initio Prætores erant, qui nunc Consules, & bi bella administrabant.* De eadem Veget. lib. 1. cap. 23. *Porta, quæ appellatur Prætoria, aut Orientem spectare debet, aut eum locum, qui ad hostium castra respicit; aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus.* Addit Polybius per eam portam faciliorem fuisse exitum ad aquandum & pabulandum. Quemadmodum vero Prætoria hostes spectabat, sic Decumana, quæ Valtrino, ut indicavimus; eadem est ac Questoria, hosti erat aversa. Tacitus lib. 1. Annal. *Tanta deinde consternatio irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maxime petebatur, aversa hosti, & fugientibus tutior.* Et clarissimum Livius lib. 10. *Ab tergo castrorum Decumana portæ impetus factus.* Idem habet lib. 3. *Interim in castris Furius Consul, cum primum quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem Decumanæ portæ erupit.* Per eam vero portam reos educi solitos ad supplicium, author est Vegetius relato in loco: *Decumana porta quæ appellatur, post Prætoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.* Ubi, ut monet Marcellus Donatus, vocem illam post expone retrò; quemadmodum enim diximus, Decumana non adsita vel propinqua Prætoria, sed omnipindest erat aversa. Ceterum Decumana porta dicta est a decumana vel decima legione, in cuius viribus maximum fuisse collocatum robur exercitus a nobis est alibi observatum; vel ab agrorum limitatione; cum limes decumanus ille sit Plinio, Festo, & Frontino, qui agrum secat ab ortu solis ad occasum. Nam quod nomen habuerit a magnitudine & capaciore aditu, ut Decumana porta dicta fuerit reliquis patentior, quemadmodum ova & fluctus decumani, ea scilicet frivola & contemnenda est conjectura Festi, vel Pauli Diaconi, ejusdem Festi compilatoris, ut ad ea Vegetii verba optime animadvertisit Steuvenchius. Postremo recenseri inter portas castrorum eruditus nemo Quintanam negat, licet Valtrinus validè contendat, *Quintanam non fuisse portam castrensem, sed locum in castris, ubi rerum venalium licitatio fieret.* Verum contra est Festus: *Quintana appellatur porta in castris post Prætorium, ubi rerum arenarium forum sit.* Meminit etiam Quintanæ Livius lib. 41. *Prætorio dejecto ad Questorium forum, Quintanamque hostes pervenerunt.* Quoniam vero anceps est is Livii locus, & Vegetius in recensione portarum castris retinet de Quintana, non abnuerim discedere in sententiam Marcelli Donati dilucid. ad Sveton. in Nerone, ubi scribit Quintanam non fuisse portam in ipso aditu castrorum, sed potius intra castra, per quam aditus erat in forum rerum venalium. Ad hujus vero similitudinem Neronem eo nomine domi sua statuisse portam, ubi quæ noctu e tabernaculis furatus esset, quasi id cum sociis more militari fecisset, cum iisdem dividebat. Sic autem Svetonius: *Quintana domi constituta, ubi portæ & ad lictionem dividende præde pretium assumeretur.* Dicta autem Quintana est, vel quoniam præter quatuor portas in ambitu castrorum, quinta ipsa esset,

est, quæ intus castra duceret ad forum rerum venientium; vel quoniam ejusdem cura pertineret ad milites quintæ legionis. Sùspicari etiam subit Quintanam fuisse unam ex portis minoribus, quas magno numero in castris fuisse dispersas, vel ipsis majoribus annexas, supra docuimus ex Leone Imperatore, cuius locum tibi repræsento: *Ambitus fossati, sive castrorum, quatuor portas maiores & publicas babeat, portulas autem parvas præterea complures.* Fuxta unamquamque portam, id est egressum, *Prefectus aliquis castra ponat ad ejus custodiam.* De portis castrensius præter memoratos Scriptores vide etiam Alexand. ab Alex. Genial. dier. cap. 12.

PORTE ERUPTIONUM. Porte delle Sortite. Vide *Eruptionio.*

PORTULA, æ. Porta minor vel parva. Vide titulum *Porta.* Liv. lib. 5. de Bell. Punic. Conveniat autem, ut *Philomenes portula assueta venerationem inferens armatos induceret.*

PORTUS, us. Cic. in Verrem: *Statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare cœperunt.* A portando vel exportando dicitur. Propriè est conclusus in urbe vel agro locus, quasi terrestris insula, a cœteris ædificiis dirempta, importandis vel exportandis mercibus constructus, solidè & diligenter custoditus, ut docet Ulpianus in l. 59. ff. de verbor. signific. Obtinuit autem postea, ut eo solum notaretur nomine a Geographis pars urbium maritimorum, mari adjacens, præsepta undique ab ingressu ventorum, ubi naves tutam haberent stationem, omnisque generis merces & res venales reciperenrur. Ejus constructio præceteris ædificiis pendet ab architectura tum civica, tum militari. Urbanæ architecturæ opera sunt munitiones & aggeres adversus maris violentiam flatusque ventorum, ut advectæ peregrè naves tutam ibi mansionem inveniant. Perrari quippe portus sunt ad eam formam naturæ beneficio comparati, ut nullis indigeant artis ad miniculis ad quietem omnimodam navium receptarum. Inter cœteros tamen hujus notæ recentetur portus Lunæ apud Ligures, omnium, quotquot in Italia sunt, capacissimus, de quo ita scribit Persius Satyr. 6.

mibi nunc Ligus ora

Intepet, bibernatque meum mare, qua latus
ingens

Dant scopuli, & multa littus se valle rece-
ptat.

Lunæ portum est opera cognoscere cives.

Cor jubet hoc Enni, postquam desterruit esse
Mxonides Quintus, pavone ex Pythagoreo.

Sicubi verò, quod creberrimè contingit, situs ipse locique ratio obnittitur navium securitati, corrigenda tunc atque supplenda sunt artis adiumento vitia naturæ. Itaque præsepiendi aditus adversum procellosum māre ventosque graffantes superextructis molibus, & muralibus brachiis in longum ad perpetuam firmitatem diductis. Turres etiam inibi speculatoriæ ferè conduntur, quæ accensis noctū facibus exerrantibus navigiis optatum perfugium longè commonstrent. De his vide in voce *Pharos*. Et hæc quidem, aliaque his similia animadversionis curæque sunt civicæ architecturæ. Vitrūvius l. 5. c. 12. ita præcipit: *De opportunitate quidem portuum non est prætermittendum, sed quibus rationibus tueantur naves in his tempestatibus explicandum.* Hi autem

naturaliter si sint positi, habentque à portis, si-
ve promontoria procurentia, ex quibus introrsus curvaturæ, sive versuræ ex loci natura fuerint conformata, maximas utilitates videntur babere: circum enim porticus sive navalia sunt facienda, sive ex porticibus aditus ad emporia, turresque ex utraque parte collucande, ex quibus catene traduci per machinas possint. Sin autem non na-
turalem locum neque idoneum ad tuendas ab tem-
pestatibus naves habuerint, ita videtur esse fa-
ciendum, uti si nullum sumen in his locis impe-
dierit, sed erit ex una parte statio, tunc ex alte-
ra parte structuris sive aggeribus expediantur progressus, & ita conformande portuum con-
clusiones.

2. Verùm quoniam non a mari solum ventisque, sed etiam ab hostiis classibus vindicandæ sunt naves portuum septis ambituque concusæ, idcir-
cò non postremus est labor architecturæ milita-
ris suas addere molitiones, quantum loci ratio & necessitas patitur. Ad prohibendam in primis exscensionem abundè solent conferre eadem opera, & lapidei aggeres, qui maris æstum pro-
pulsant. Desuper verò ad majorem custodiam, & tutelam palationes ex firmissimis tignis, ro-
bustisque vallis mutuo nexu colligatis, dispo-
nuntur. Excitantur porrò ad ipsa portis ostia idoneæ præmunitiones & castella, quæ vim ho-
stilem irritam faciant, metumque tollant a fra-
dibus transmarinis. Cum verò ab urbibus por-
tus longius excurrunt, non satis habetur ostia, solum præmunire, sed latera ipsa bellicis repagu-
lis confirmari solent; ne obstructo fortè aditu, hostis famem urbi, rerumque omnium penuriam inferat. Prætentur itaque sparsim collocatis intersepiuntur nuda cæteroqui brachia murorum, valido cum tormentis disposito ad excubandum milite præsidario, qui, ubi opus fuerit, para-
tis armis, hosticas naves distineat, atque igne comburat. Præcipiunt etiam bellicæ architectu-
ræ magistri, ut proxima portui littora, adactis saltem in terram palis opere fistucato, firmentur, interstructo septo ex ruderibus, maceria, saxisque; quo modo effaciuntur ad inhibendam fran-
gendarumque vim fluctuum maritimorum.

3. Qui non beneficio naturæ, sed artis & fabrorum labore atque industria muniti sunt por-
tus, eos Græci appellabant cotones. Memorantur a Diodoro Siculo, Strabone, & Appiano. A Festo sic explicantur: *Cotones appellantur por-*
tus in mari interiores arte & manufacti. Item Servius ad illud Virgilii i. Æneid.

Hic portus alii effodiunt.

Portus, ait, effodiunt; *cotona faciunt.* Statio verò & portus voces resque sunt longè di-
versæ. Est enim statio extensus in ora littorali sinuosusque fere locus, nullo aut minimo mu-
nimento. Possunt quidem ibi ad tempus naves consistere, sed parum tutæ; cum portus, vel natura facti, vel arte comparati, tutissimi sint, Ideo Virgil. lib. 2. Æneid.

Nunc tantum sinus, & statio malefida carinis. Velleii est dictum: *Quilibet statio pro portu est fugientibus tempestatem.* Quod quidem effatum populare non aliter vim obtinet suam, quam si intelligas longe majorem a portu, quam a statione præstari securitatem. Stationem Itali dicunt *Piaggia*, vulgo *Spiaggia*. De hac voce ita Servius ad proxime commemoratum Virgilii
ver-

versum: *Statio est, ubi ad tempus stant naves, & quam plagiam vocamus.* Audiendus etiam Scipio Gentilis in Origin. l'andeest. *Multa infidae & intuta stationes dicuntur, quales sunt, quas nos Italice vocamus spiagge.* Hæc verò non efficiunt, quominus interdum legantur stationes etiam probè munitæ, quod clare admodum insinuat Livius lib. 27. *In Malico sinu is locus est, quondam frequenter habitatus, propter egregium portum, tutaque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam.* Et lib. 24. *Legiones primo quoque tempore Consules scribere jussit, & classem parare, ut cum eis navibus, quæ pro Calabria littoribus in statione effent, centum & quinquaginta longarum classis eo anno expleretur.* Ubi etiam adverte, non dici a Livio stationem navium, sed naves in statione esse per littora: quo circa statio in re navalí non solum est locus ipse, seu ora maritima, ubi naves detinentur: verùm etiam ipsa navium mora & detentio ibidem. Ad eandem formam in terrestri militia statio utrumque significat, ut alibi docuimus. Exempla aliquot portuum magnis impendiis & incredibili soliditate extructorum repetet a Titulo *Mænia*.

Posca, *a*. Legitur apud Plautum & Svetonium. Plinius autem lib. 30. *Tormina sanat palumbus ferus, ex posca decoctus.* Dicitur autem Posca a potu, quemadmodum esca ab esu. Hinc habemus posculenta vel poculenta pro potionē, quemadmodum esculenta pro cibariis. Ex quo spectata vocis origine posca est potio quælibet, ut esca est quilibet cibus. Sumitur tamen strictè pro potionē aqua & acetō, seu vino acido commixta. Fuit autem is potus militibus familiaris. Spartanus de Pescennio cap. 10. *Idem jussit vinum in expeditione neminem bibere, sed acetō esse contentos.* Idem in Adrian. *Cibis castrensis in propatulo libenter utens, hoc est larido, caseo, & posca.* Optimè Varro vinum veneris dixit suscitabulum. Et Claudian. de Bell. Gildon.

*Ut vino calefacta venus, tum saevior ardet
Luxuries.*

Certe vini usum Carthaginensibus ad bellum semel profectis fuisse interdictum ex Polybio aliisque patet Historicis; apud quos Annibal & Africinus Pœnorū Duces, ut suis copiis prælianū alacritatem ingenerent, sèpius collaudant amoenitatem Italie, ac præsertim vini multiplicis generosissimique ubertatem, tanquam ipsorum milites solitos se intelligerent religione antiquissima & consuetudine a vino abstinendi, ubi semel Italiam armis vieticibus occupassent. Apud Spartanum verò Pescennius Niger, cum vinum ab eo peterent milites in Ægypto. *Nilum,* inquit, *habetis, & vinum queritis?* Nec proinde statuendum est antiquissimis populis, etiam Heroum tempore, vini usum ademptum fuisse. Liquet nimurum ex Homero objurgatum fuisse Agamemnonem ab Achille ebrietatis causā, & Nestorem vino etiam largius indulsisse. A Thracibus vero institutum fuisse, ut viri non nisi temulentī in prælia exirent, refert Pausanias l. 9. Certe Trojani belli tempore, quod fere omnium antiquissimum fuit, vinum militibus minime fuisse denegatum ostendit Virgilius lib. 1. *Aeneid*, ubi sic loquitur de Ilio capto:

In vadunt urbem somno vinoque sepultam.

Quod verò posteriorum temporum ambitu vi- ni usus passim percrebuerit, notiùs est, quām-

ut multis verbis sit demonstrandum. Quemadmodum enim ejus liquoris potio immoda corpus mentemque vehementer debilitat, sic parcus ejusdem & sobrius usus mirandum in modum spiritus refovet, pavoremque excutit animo, & ad periculorum ardua, laboresque sustentandos alaciorem militem reddit. Optime proinde de vini usu præscripsit Aristoteles Probl. 1. ubi statuit, *Vinum hominem frigentem, taciturnumque a sobrietate paulò liberaliori poculo refovet, excitatque ad verba, tum largiori potu verborum uberem, eloquentem fidentemque reddit;* posthac processu potandi ampliori audacem propensumque facit ad agendum; deinde pleniùs amplificate in contumeliam & contumaciam verit; mox ad insaniam propemodum accedit, postrem nimis ex potu resolvit, stultumque agit in modum eorum, qui a pueris laborant morbo comitali. Abstinuisse autem vino paulò cultiores quasque gentes in castris victuque militari, illud etiam satis dilucidè indicat, quod Romani inter verba castris materiandi, lignandi, frumentandi, pabulandi, appellatione vinandi caruerunt. Nam quod in Columna Trajani annariæ quædam naves, quæ ibi visuntur, a quopiam explicitur vinariæ, id scilicet multis refellit Fabrettus cap. 2. Sed & Cretenses & Lacedæmonios, atque adeo Carthaginenses vinum in acie & castris non gustasse, solo & salubriori aquæ potu contentos, tradit Plato lib. 2. de Legibus. Eandem consuetudinem probatam video ab Aristotele *Econom.* lib. 1. cap. 5. *Quoniam autem vini potu etiam liberi petulantे effici solent, & in multis gentibus hoc liberi quoque homines abstinent, ut in castris Carthaginenses, patet, quod vel nibil vini, vel per quam parum contribuendum sit.* In commemorata Trajani Columna visuntur tabule anaglyphæ exhibentes vascula quædam a legionariis gestata summis hastis, seu baculis sarcinarum. Ea scilicet aceto plena fuisse existimantur, quod aqua miscere potaturi milites consueissent. Turcarum, quibus vino interdictum est lege patria, non una est potio. Illustri loco nati aqua, melle, faccharo, variisque pomorum frugumque succis multimoda conficiunt poculenta, quorum quædam apud Itinerariorum scriptores impense laudari, alia non sine fastidio hausta perlegi. Gregariis aqua in castris, ut apud nos vinum, viritim distribuitur. In progressu militari equites deferunt sellæ equestri appensum vas coriacum, quod aqua complent, immissa in eandem spongia, nè motu succussumque possit effundit. Urgente siti, ex compressa manibus spongia aquam forbillant. Meminit hujus Turcici moris Villelmus Choul in castram. Roman. Aquæ, quæ decoquitor detritis granis arboris vel fruticis Ægyptii, qui *Ban* dicitur, & vulgo *Caffè* appellatur, usum Turcæ in urbibus frequentem habent, minimum vero, præsertim gregarii, in castris, atque adeo minus in commeatu & mansionibus exigui temporis. Neque enim leve essent additamentum sarcinis militaribus eo legumine oppleti facci, molæque manuarizæ: excoquendis vero detritis baccis, liquorique decocto ministrando abirent horæ, quarum jaetura majori damno lueretur, quam jucundioris potionis esset compendium. Ob eandem causam Sisenses gregarii frigidam in bello potant, par-

cunt.

cunctus usitato liquori patrio ex aqua præcalida, quam decoctis foliis herbæ, quæ *The vel Ciò* nominatur, domi adhibent. Contra vero factitiae potionis aliæ, quarum expeditum usum nihil remoratur, a suis quæque nationibus etiam in bellica exercitatione usurpantur. Testatur id de Russis & Podoliis utentibus aqua mulsa, quæ melle condita est potio, Martinus Cromerus de reb. Polon. l. 29. *Forte fortuna iis improviso advenientes, impedimentis nostrorum opud Copestrinum relictis potiti erant: & cum ibi aque mulsa, qua fere in potu utuntur Russi, & Podoliis, aliquantum reperissent, ex itinero sistentes largius sese ingurgitabant, diffugisse nostros rati.* Id cum nostri cognovissent, in commessabundos & ebrios facto derepente impetu, quasi in pecudum cæde ad laffitudinem usque versati sunt. Quod autem his verbis doceris de aqua mulsa ebrietatem gignente, id scias reliquis fere potionibus manufactis esse commune. Tacitus de Morib. Germ. hæc habet de Germanorum potu: *Potui est humor ex hordeo & frumento in quandam similitudinem vini corruptus.* Ea scilicet potio fere est, quæ apud Veteres Zythi vel Zethæ nomine cognita, hodie cervisia dicitur, a Cerere, ut Isidorus scribit, ducta appellatione, quoniam frumento potissimum conficitur. Eadem potio lupis salictariis, aliisque apud alios maceratis frugibus, atque adeo ex hordeo computrescente & acescente, vel post macerationem tosto & arefacto, pro variarum gentium usu & salubritatis experientia conflatur. Australes populi, quibus vino uti non licet, ex oryza sibi potum faciunt, qui omnium innocentissimus perhibetur. Alia apud alios populos genera potionum sic recenset Hadrianus Junius animad. l. 2. c. 12. *In hoc genere varia lego fuisse usitata nomina. Nam Zybum dixisse Aegyptum invenio, Celiam, & Cerium Hispanos, Cervisiam Gallos, Sabiam Illyrios. Parabiam Paonas, Curmi Barbaros nescio quos, & Alam Anglos.* Vide Cardanum de Subtil. l. 8. & Scalig. exercit. 87.

POST BELLUM AUXILIUM. Proverbiali irrisione dicitur de lentis subsidiis. Sæpe enim accidit ut vel ignavia, vel asperitate itinerum retardati milites non adfint in tempore ad ferendas suppeditias. Diogenes etiam dixit, serò vocari Herculem depulsorem malorum, ubi calamitas accepta est.

POST MARATHONEM PUGNA. Proverbiali & bellico adagio dicitur de aliis supra alias incidentibus calamitatibus. Marathon quippe Atticæ locus est iteratis Græcorum cladibus insignis, & Persarum victoriis celebratus.

POST PRINCIPIA. Vetus schema, quo utimur ad locum tutissimum explicandum. Terent. in Eunuc.

Tu hosce instru, hic ego ero post principia. Deducitur a Veteri Romanorum acie, in qua, ut authores sunt Livius & Vegetius, Principes præ cæteris insignes armis, & robore præstantissimi, præcipuum locum obtinebant, accusuque suo inclinatam sæpe aciem restituebant.

POST PUGNAM ADESSE. Joco proverbiali dicimus de iis, qui peracto negotio adveniunt. Sumuntur vel ab ignavis militibus, vel ab auxiliis lenito gradu commeantibus, nec nisi post dimicacionem peractam ad ferendum subsidium accurren-

tibus. Simile est superiori: *Post bellum auxilium.*

POSTICA, &c. Ammianus: *Per posticam ingressus, refertam inveni ex finitimis virili & muliebri sexu. Quo verbo ipsum quoque Varronem usum esse Nonius testatur. Et*

POSTICUM, ci. Horat. l. 1. Epist.

Atria servantem postico falle clientem.

Vide *Pseudotyrum.*

POSTILENA, &c. Lorum est, quo ephippium caudæ equi, vel jumenti subnequitur: Dicitur a post stando. Plaut. in Cass. *Ita te a gerunda aqua curvum faciam probè, ut postilena possit ex te fieri.* Italis *Groppiera.* Et proprius a postilena *Posolini,* & *Posolatura.* Cantic. Carnescial.

*Noi facciam sempre star la bestia in punto &c.
Bene abbiadata, e forti posolini.*

Franc. Sacch. *La matina seguente accattata una posolatura tutta dorata, salì sul detto poltracchio, e venne in mercato.*

POSTSIGNANI. *Quinam fuerint in acie Romana, vide in dictione Antesignani.*

POTUS MILITARIS. Vide *Pofca.*

PRAEAMBULI, orum. Antecursores, sive exploratores itinerum bellicorum. Petrus Blesensis Epist. 14. *Cum jam dictam illam aut totam, aut fere totam nostri Praeambuli peregrissent, mutata voluntate Rex alio divertebat.*

PRAECERTATIO, onis. Præludium pugnæ, velitatio. Auth. ad Herenn. *Mibi tecum præcertatio non est.*

PRAEINCTI. Sic absolutè dicti sunt milites a Vulturatio Gallico in Avidio, a cingulo militari, quo præcinguntur: *Sed vide ne tibi, & liberis suis non bene consulat, quum tales inter Praenictos habeas, quales milites libenter audiunt, libenter vident.*

PRECIPITARIUM, & PRÆCIPITATORIUM. Machina bellica in genere arietis. Matthæus Paris. an. 1242. *Ipsi igitur dictum castrum solito acerbius impugnantes tam trucalenter, tam infatigabiliter erectis mangonellis flagellarunt, compositis petrariis dissiparunt, compactis Præcipitariis impegerunt &c.* Idem an. 1248. *Muros & castra civitatis mangonellis, petrariis, & Præcipitatoriis undique erectis flagellarunt.*

PRAECONI, onis. Dicitur a præcinendo, quoniam præbat voce, quæ in urbanis vel bellicis ministeriis erant peragenda. Prætero ut rem notam locum habuisse in rebus urbanis Praecones; in auctionibus, ad hastam stantes, & oblata nunciantes pretia: in concionibus, submoventes populum, & facientes audientiam. Idem in judiciis citabant reos, accusatores, & testes: in Comitiis renunciant designatos magistratus: in legibus autem ferendis, quæ observanda erant populo recitabant. Locum Praeconibus in bello non defuisse, præter ea, quæ subiiciam de ludis Gymnicis, apertum facit Appianus de Bell. Civil. lib. 4., ubi clare refert, silentium per Præconem factum astanti turbae militari, ut præsto esset ad allocutionem Cassii audiendam: *Qua alacritate latuit Cassius, silentio per Praeconem facto, sic exorsus est denuo.* Quare miror Lipsium locum in castris Praeconi denegasse. Cæterum Praecones militaria signa fuisse secutos, satis indicant ludi Gymni, qui non nisi adumbratio quædam fuere Martis legitimi, in quos procul dubio Praecones constat admissos. Cic. Epist. Fa-

Famil. lib. 5. ad Lucejum: *Accedit etiam ut minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant, & dicant verecundiores esse Praecones ludorum Gymnicorum, qui quum ceteris coronas imposuerint viatoribus, eorumque nomina magna voce pronuntiarint, quum ipsis ante ludorum missionem corona donentur, alium Praeconem adhibeant, ne sua voce ipsis se viatores praedicerent.* Victores in ludis pronunciari solitos Praeconum voce, docet etiam Virgilius lib. 5.

*Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna Praeconis voce Cloanthum
Declarat.*

*Imò quod addit,
viridique advelat tempora lauro,*

Ad Praeconis officium est etiam referendum, ad quem spectabat propria manu coronare victorem, ut ex allato Tullii testimonio, optimè coniicit Pontanus. Neque enim hic assentior Ludovico de la Cerda, qui ab Ænea coronatum fuisse Cloanthum contendit, tanquam id ratio syntaxeos Virgilianæ postulet; quæ cæteroqui optime constat, & satis est dilucida juxta explanationem Pontani, & aliorum. Cæterum ritus victores enunciandi voce Praeconum vetustissimus fuit apud Græcos. Pindarus Od. 5. Olymp.

Suum patrem Acronem Praeconis voce pronunciavit.

Institutum autem fuit apud Græcos, ut qui vissent in ludis, proclamarentur a Praeconibus; quoniam turpiter & inciviliter factum arbitrabantur ut se ipsum quis proclamaret victorem; qua de causa magnopere contemptum legimus apud Plutarchum Timotheum quendam Milesium. Accipiebant autem viatores coronam decreto publico, quod recitabant Praecones pomeridiano tempore, postquam scilicet matutinas omnes horas certamina absumperant, ut tradit Philostratus in vita Apollon. lib. 6. Svetonius tamen in Nerone cap. 24. refert eum Principem se ipsum pronunciaisse viatorem: licet contra Xiphilinus a Claudio Rufo viro consulari proclamatum memoret; qui insuper addit formulam praæconii per hæc verba: *Nero Cæsar viator bujus certaminis coronat populum Romanum & iuum Orbem terrarum.* Adde in Olympiis, aliisque Græcorum ludis Praeconum etiam fuisse agones & certamina, quemadmodum etiam tibicinum. Senec. Epist. 76. *Habet tibicen quoque bonus & Præco concussum.* Et clarius Pausanias Eliac. *Tibicines tantum & Praecones ad eam præco ritu de palma vertant.* Et hoc est, quod apud Sveton. in Nero. legimus: *Qua de causa Praeconio ubique contendit: idest decertavit cum Praeconibus de vocis magnitudine; quod expresse etiam docet Hieronymus ad Eusebium. Chron. Olimp. 211. Nero in Olympiade coronatur, cerycas, Praetones, citharistas, tragedos, aurigas vario certamine superans. Rursum Nero Isthmia, Pythia, Aëlia celebrans inter cerycas, tragedos, & citharistas coronatur.*

PRAECONIUM, ii. Est vox ipsa Praeconis viatorem denunciantis. Transit postea ad quamcumque commendationem publicam significandam. Cic. pro Archia: *Qui non mandari versibus eternum suorum laborum facile praæconium patiatur.*

PRAECURSORES. Cic. 7. in Verr. *Quem iste in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia Praecursorem habere solebat, Vide Antecursores,*

PRAEDA, æ. Varro docet sic illam appellari, quoniam manu parta sit. Notat Gellius, corpora ipsa rerum, quæ capta sunt, prædam propriè dici; manubias verò pecuniam ex venditione, prædæ coactam. Post commissum prælium, vel urbis expugnationem, concedi solet militibus præda, idest direptio bonorum. Frequentissimum hoc apud nos exemplum, apud Veteres rarius fuit. Legimus tamen Tarquinium Suesam, Q. Servilium Dictatorem castra Aequorum, Camillum Vejos urbem diripiendam militi tradidisse. Aliquot hujusmodi exempla occurunt apud Livium, & Appianum. Indulgenter id actum in bellis civilibus. Nam & Cæsar post pugnam Pharsalicam permisit militibus castra Pompejanæ: milites vero Octaviani & Antoniani diripuerunt castra Bruti & Cassii. Vastandas crebrius populandasque urbes militibus minimum permettere non modò suadet pietas & commisratio in viatos, augendique ærarii publici ratio, verùm etiam disciplinæ retinendæ studium. Illestantæ semel prædandi spoliandique dulcedine, vagèque ad diripiendum effusæ copiæ ægræ ad castrenses redeunt leges, & ad parsimoniam revocantur. Nihil ea indulgentia perniciösus, nihil graviore damno luitur. Enim verò quanta sit ferocia militum in oppidis diripiendis eruendisque, postquam semel ipsis copia facta est a Duætoribus in expugnatas urbes irrumpendi, sic ad vivum exponit Statius lib. 6.

*Vt cum possefas avidis viatoribus arces
Dux raptare dedit: vix signa audita, nec urbem*

*Invenias: ducunt, sternuntque, abiguntque,
feruntque*

Immodici: minor ille fragor, quo bella geruntur.

Adde Virgil. Æneid. 2.

Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant

*Immisi Danai, & latè loca milite complent.
Non sic aggeribus raptis cum spumeus amnis*

Exiit, oppositisque evicit gurgite moles

Fertur in arva furens cumula, camposque per omnes

Cum stabulis armenta trahit.

Arbitrium autem concedendæ prædæ penes Imperatores erat. Magna tamen illis cautione opus erat, ut prædam hostiacam ritè administrarent: fecus in peculatus crimen a Republica & Magistratibus vocabantur. Ad eum modum Scipio Africanus senior a Poetilio Tribuno Plebis appellatus, ut pecuniae Antiochenæ, prædæque eo bello captæ rationem redderet, ut legimus apud Gellium lib. 4. cap. 18. Vetustissimi autem moris fuit, ut prædæ potior & selecta pars Diis sacratur, quod a Persis, Afris, Carthaginiensibus, omnibusque paulò cultioribus populis factitatum legimus. Religiosus ejusmodi ritus ab imitatione Hebræorum facilè manavit, apud quos, ut legimus Genes. cap. 14. Abrahamus de spoliis, quæ a quinque Regibus accepérat, Deo decimam consecravit. Neque verò solùm prædæ ratio a Romanis Ducibus exigebatur, sed ex illis integrissimus quisque ne attingebat quidem prædam; verùm illam a Quæstore Populi Romani jubebat percipi. Referri autem præda & pecunia collecta ex prædis in erarium solebat, prius tamen publicè ostendebatur, præsertim in

in pompa triumphi. Laudantur præcipue apud Livium & Plutarchum Porcius Publicola, Fabricius & Marcus Cato, qui jus omne suum prædæ Reipublicæ remiserunt.

2. Non ergo liberum jus prædæ militi: quæ ad Quæstorem erat deferenda, ut legitur expreßè apud Dionysium lib. 7. in accusatione Marcii Coriolani: *Scitis omnes, quod spolia & præda ex hostibus, quamcumque nostra virtute adipisci mus, eam lex jubet publicam omnem esse.* Nec solum gregarius miles, aut privatus aliquis jus in hanc non habet, imò nec ipse Imperator: sed Quæstor eam accipiens divendit & pecuniam in ararium publicum refert. *Quam legem ex quo urbem banc incolimus, nemo, non dicam solvit, sed nec culpavit.* Inter militaria certe flagitia legitur apud Salustium, quod Albiniani milites diu noctuque vagabantur, ut palantes vastarent agros, pecorisque prædas agerent. Neque enim suopte instinctu excurrere in hosticam terram ad prædandum milites poterant: sed a Tribunis deligebantur, qui illuc ad diripiendum, & vastandum excurrerent, ea semper adhibita cautione, ut prædam ad Quæstorem deferrent, cujus erat ejusdem partem cohortibus distribuere, reliquum verò in publicos usus reponere. Prodigii simile postremò illud est, quod de moderatione & continentia militum Romanorum memoriæ traditum est a Frontino lib. 4. cap. 3. Refert antem ille ab exercitu M. Scauri pomifera arborem, quam in fine castrorum amplexa fuerat metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

3. Ubi primum Imperatores de victoria certi essent facti, ex armis cœforum hostium, quæ maiore excellebant pretio, sibi amicisque, & majoribus Magistratibus reservabant: reliqua aggesta in cumulum, in conspectu exercitus coronati concremari moris fuit apud Romanos, ita ut prior Imperator præcinctus purpura, & ardenter præferens facem, in congesta arma illam coniiceret, idemque postea circumfusi ordines ficerent. Votum id vetustissimum fuisse, Præsidibus bellorum Diis nuncupatum, scribit Servius ad illud Virgil. lib. 8.

scutorumque incendi victor acervos.

Ad quæ verba hæc habet. *Hoc traxit de Historia.* Tarquinius enim Priscus, vietiis Sabinis, in honorem Vulcani eorum arma succedit, quem postea secuti sunt ceteri. Refert id Livius l. 1. Tarquinius præda captivisque Romam missis, spoliis hostium (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere. Hinc frequens apud Scriptores mentio de præda & armis incensis in honorem Vulcani. Liv. lib. 23. *Spolia hostium*, Marcellus Vulcano votum cremavit. Et lib. 30. *Magna vis armorum capta: ea omnia Imperator Vulcano sacrata incendit.* Et lib. 41. Postero die arma lecta coniici in acervum jussit Consul, sacramque id Vulcano cremavit. Tametsi verò Vulcano frequentius ejusmodi votum conceptum nuncupatumque reperiatur; nihilominus alii etiam Tutelares bellorum Dii ea prædæ & armorum incensorum parte donati sunt. Liv. lib. 45. *Edito ludicro, clypeisque æreis in naves impositis, cetera omnis generis arma cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam, Lunamque matrem, & ceteros Deos, quibus*

spolia hostium dicare jus fasque erat, Imperator face subdita succedit: deinde circumstantes Tribuni militum pro se quisque ignes conjecterunt. Idem lib. 10. *Fabius spolia hostium conjæcta in acervum fovi Victori cremavit.* Et lib. 8. *Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inventa est: ea Luna matris dare se Consul dixit.* Numantini tamen cavebant ne Romanus victor arma incenderet, ante ditionem iisdem concrematis. Florus lib. 2. cap. 10. *Præda, ut de pauperibus, nulla: arma ipsi cremaverant.* Adde de coacta præda illa Virgil. Æneid. 2.

Et jam porticibus vacuis Junonis asylo,
Gastodes leti Phœnix, & dirus Ulysses
Prædam asserabant, hoc undique Troia gaza.
Incensis erepta adytis, mensaque Deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur. pueri & pavida longo ordine ma-
tres

Stant circum.

Ejus consuetudinis fidem facit Livius lib. 45. *Speculo fuit ei, quæ venerat, turbæ, non scenicum magis ludicrum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quæ præda Macedonica omnis, ut viseretur, exposita, statuarum, tabularumque, textilium, & vasorum ex auro & argento, & ære, & ebore factorum &c.* Idem lib. 40. *Præda omnis primùm in forum collata, deinde in naves imposta.*

4. Inter præclaras Romanorum institutiones, eam collaudat Polybius, ut, parta victoria, pars dimidia copiarum signa non relinqueret, ad arcenos repentinorum hostium impetus; simulque ne prædæ colligenda distenti alii occupatique, adversariorum superventu opprimerentur. Iterum observatione dignum est non quidquid pecuniae ex præda, vel donativis Romani milites collegissent, iisdem fuisse liberum & arbitrium. Ejus nimirum partem dimidiā apud signa deponebant, tum ut eō acrius eadem tuerentur signa; tum verò maxime, ne per luxum & ignaviam diffuerent; simulque ut Imperatores in officio continendi militis obsidem & pinus haberent eorum pecuniam ad signa depositam. Ejusdem pecuniae prædaticiae, vel ab Imperatoribus acceptæ portionem aliquam asservari consuevit ad humanda corpora contubernialium, alibi notatum est. Evidem nego validius ullum incitamentum esse ea prædarum in milites ac socios distributione, ad eorundem animos erigendos, afferendamque Imperatoris fidem. Quibus emolumentis si ob Magistratum avaritiam manipulares defraudentur, atque in privata commoda Duces convertant fructus illos vulnerum laborumque militarium, quis æquo animo perpetuos labores & quotidiana pericula suscipiat? quis alacri vultu in hostium gladios se induat? quis sanguinem pro patriæ gloria, vel incolumentate profundat? Quodsi ad militum vendum ardorem tam diversa tam ampla a præclaris Ductoribus instituta & erogata sunt præmia, armillæ scilicet, fibulæ, torques, cornicula, hastæ puræ, coronæ; ad hæc pecunia etiam & agrorum divisio, ut perpetuo emitorum censui, vitæque honestè sustentandæ subsidio consulatur, quidni illa etiam atque adeo æquius militi attribuantur compendia, quæ suo quisque videtur sibi labore, sanguine, certè peri-

Z cu.

culo quæsivisse? Id scilicet expendentes animo Imperatores optimi sapientissimique, nullo paeto militiam sibi quæstui habendam esse existimarentur, verum quantalibet prædæ opulentia remissa sociis, distributaque inter milites, pulcherrimum sibi solumque illud spoliorum reservarunt genus, amorem militarem, & gloriam. Ne congestis exemplis defatigem Lectorem, satis fuerit Annibal is illud ex Silio commemorare:

mibi magna satis, sat vera superque

Bellandi merces sit gloria, cetera vobis

Vincantur.

Cui affato planè simillimum est illud Gothefridi apud Tassum Cant. 20.

Replica a lui Goffredo. Il Ciel non diemme

Animo tal, che di tesor s'invoglie.

Ciò, che ti vien dall'Indiche maramme

Habbi pure, e ciò, che Persia accoglie:

Che della vita altrui prezzo non cerco:

Guerreggio in Asia; e non vi cambio, ò merco.

Postremò plusquam ex Polybio aliquo vel Vettetio militiæ Romanæ institutoribus, ex monumentis sacrorum Voluminum licet addiscere, quanti facienda sit prædæ distributio inter milites. Ut ex innumeris verò pauca feligam, sic David 1. Reg. cap. 30. *Aqua pars erit descendens ad prælium, & remanentis ad sarcinas, & similiter divident, & factum est hoc ex die illa, & deinceps constitutum & præfinitum, & quasi lex in Israel usque in diem hanc.* Et Deuteronom. 20. *Omnem prædam exercitui divides, & comedes de spoliis hostium tuorum, que Dominus Deus tuus dederit tibi.* Et Josue cap. 22. *Cumque dimitteret eos in tabernacula sua, & benedixisset eis, dixit ad eos: in multa substantia atque divitiis revertimini ad sedes vestras, cum argento & auro, ære ac ferro, & ueste multiplici: dividite prædam hostium cum fratribus vestris.*

5. Longè profecto gratius acceptiusque militi esse solet, quod sua quisque manu ab hoste raptum collectumque domum refert, quam quod eidem obvenire potest ex distributione pecuniæ per Quæstores, vel ex donativo Imperatoris. Consuetudinem relinquendæ militibus prædæ taxant aliqui sugillantque, quasi avidæ legionariorum manus præmia præcipiant strenuis belatoribus. Crebrò siquidem solet contingere, ut ignavissimi quique in hoste spoliando magis ditentur, quam qui labores & pericula pugnando fortiter contempserunt. Huic incommodo declinando provisum est, ut universus prædæ cumulus reservaretur Imperatori, aut custodiretur, ut dixi, a Quæstoribus; nec nisi ex autoritate Senatus, & placito Populi Romani divideretur in milites, seposita semper ejusdem majori atque lectissima portione ad usus publicos, ad struturam vel ornatum templorum, ac præcipue ad honorarium ipsius Imperatoris, & Magistratum bellicorum. Ejus rei testimonia ubique suppetunt, Sic autem apud Homerum Achilles de præda urbium a se expugnatarum;

*Omnibus his ingens pretio numeroque supplex
Nostra rapta manu: Regi sed viator Atride
Cuncta tuli, celeres residens qui pone carinas,
Divideret cum pauca aliis, sibi multa tenebat.
Gravissimum verò testimonium est Dionysii Haliçarnassei: Quæcumque ex hostibus per virtutem capta sunt, ea lex jubet publica esse; ita ut*

*non modo privati eorum domini non fiant, sed ne ipse quidem Imperator exercitus, verùm Quæstor illa accipit, & vendita in publicum refert. Et L. Emilius apud Livium: Captas, non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse Imperatoris, non militum. Quod autem scribit penes Imperatorem fuisse dividenda prædæ potestatem, id scilicet factum ex populi vel Senatus consensu: præterquam quod ut ab omni avaritiae & rapacitatis suspicione vindicarentur Imperatores, prædæ arbitrium ad populum vel Senatum solebant reiicere, ut a Camillo, Fabio, & aliis factum legimus. Evidem cum vigeret antiqua severitas disciplinæ castrensis, & Imperatores de honestate & fama vel maxime solliciti essent, jubebant a Quæstoribus prædam percipi, vel per eosdem sub hasta venundari: collecta autem inde pecunia, quæ manubiarum nomine significabatur, deferebatur in ararium, postquam publicè ostentata fuisset in pompa triumphi. Liv. lib. 4. Præda ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congregata erant, fuit aliquantum: venditum sub hasta Consul in ararium redigere Quæstores jussit. Sic autem Tullius Epist. lib. 2. 17. de collecta a se per militem præda: De præda mea præter Quæstores Urbanos, id est populum Romanum, teruntum nec attigit nec tacturus est quispiam. Sic etiam Vellejus de Tigranis Armeniæ Regis pecunia, in potestatem Pompeji redacta: Pecunia Tigranis, sicut Pompejo moris erat, redacta in Prætoris potestatem, ac publicis descripta literis. Id verò non prohibuit quominus prædæ pecuniæque dispensandæ arbitrium Imperatoribus concederetur a populo, vel Senatu, ea verò semper, dum Respublica floruit, cautione habita, ut operam in ejusdem erogatione suam eidem populo & Senatui probarent supremi Duces. Hinc sèpe legimus præstantissimos copiarum Moderatores damnatos fuisse peculatus judicio Quæstorum urbanorum. Hinc gravissima illa M. Catonis exprobratio, & vehemens expostulatio adversus licentiam immodicam & impunitatem peculatus, cuius fragmentum Gellius lib. 11. cap. 18. recitat in hanc sententiam: *Fures privatorum furorum in nervo atque in compedibus atatem agunt: fures publici in auro atque in purpura.* Præda Italis item *Preda, Bottino*, ab ave Buteone, de qua ita loquitur Festus: *Buteo genus avis, que ex eo se alit, quod accipitri cripuerit; vastitatisque est causa iis locis, que intravit.* Vide *Populatio*.*

PRÆDATUM, i. Præda. Vopisc. in Probo: *Quin etiam cum de prædato, sive ex Alanis, sive ex aliqua alia gente incertum est, repertus effet equus non decorus &c.*

PRÆDARIA. Machina oppugnatoria: ea facile, quam alii vocant Petrariam. Rolandinus in Chronicō Paduano: *Extensem villam occupans & devastans, ruccam obsedit hostiliter, machinis & Prædariis pro posse destruens.*

PRÆDACEUS, a, um. Quod prædæ comparatum est. Gellius lib. 4. cap. 18. *Ægrè passus, quod cui fulsus Imperii ac Reipublicæ accepta ferri deberet, rationem pecunia prædaceæ posceretur.*

PRÆDATICUS, a, um. Quod comparatur ex præda. Idem ac prædaceus. Gellius lib. 13. cap. 23. *Itaque hæc inscriptio, quam videris, ex manus, non res corporaque ipsa præde monstrat,* (ni-

(nihil enim captum est horum a Trajano ex basibus) sed facta esse bēc comparataque ex manubii, id est ex pecunia prædicia, declarat.

PRÆDOR, aris. Diripio, spolio, aufero impetu & furore militari. Cic. Philipp. 4. Sed spes rapendi atque prædandi obcæcat animos eorum.

PRÆDATIO, onis. Prædandi actus. Vellejus Paterc. lib. 2. Latrocinis ac prædationibus infestato mari.

PRÆDATOR, oris. Qui prædas agit, populator, spoliator violentus. Liv. lib. 3. Romanos cedisse in Hernico agro quinque millia ac trecentos ex prædatoribus Aequorum.

PRÆDATRIX, icis. Quæ prædas agit. Stat. lib. 1. Sylvar. 5.

Hercolei prædatrix cedat alumni.

PRÆDATORIUS, a, um. Qui prædas querit & exercet, ut naves prædatoriae. Liv. lib. 9. Nullum Romanum exercitum viderat præter prædatoriaias classes.

PRÆDO, onis. Prædator, sed fere nauticus. Qui latrocinis maria & pacatas regiones incurvat infestatque. Plaut. Milit. Capiunt prædones navem illam.

PRÆDONIUS, a, um. Quod pertinet ad prædonem. Ulpian. l. 25. §. 3. D. de hæred. petit. Prædonio more versari cœpit.

PRÆDONULUS, i. Vocem esse usitatam a Catone scribit Festus. Catonis verba affert: *Quia sæpe utiles videntur prædonuli.* Ipse autem explicat: *Prædonulus diminutivè posuit pro prædonibus.*

PRÆDOMO, as. Ante domo. Plin. lib. 8. cap. 36. Circaque surculos sentium prædomantes ora. Quintil. Declam. Prædomuisti mulierem anum.

PRÆFECTIANI. Occurrunt in Cod. Theodosiano per hæc verba: *Cujuslibet Iudicis apparitores, inter quos etiam Præfectianos locamus; ad quamcunque aliam militiam vel palatinam, vel militarem transferint, retrahendi hos copiam illi, quos deseruere, tribuimus.* Ubi Macri Fratres ajunt Lacerdam non satis percepsisse hujus significationem vocabuli, dum Præfectianos genus militum esse dixit. Nimirum quoniam aperte, ut ipsi putant, in allato testimonio Codicis adnumerantur inter satellites & apparitores. Verùm Macri haud dubiè obiter & in transcurso Codicis locum legerunt & exscripterunt. Ibi siquidem satis clarè distinguuntur Præfectiani ab apparitoribus; ut omnino videantur genus quoddam extitisse militiæ, inferioris verò notæ & existimationis. Adde quod a nobis est sæpius observatum, ipsos satellites per ea tempora genus militiæ fuisse.

PRÆFECTURA, æ. Dignitas & officium Præfecti. Cic. ad Attic. *Præfecturam petivit: negavi me cuipiam negotianti dare.* Hoc nomine etiam dicebantur apud Romanos quædam Italæ oppida, quorum incolæ cives Romani erant. Hoc verò a municipiis differebant, quod nec suis uterentur legibus, nec e suis Magistratus crearent; verùm hos quotannis accipiebant a Romanis. Fest. *Præfecture ex appellantur in Italia, in quibus & jus dicebatur, & nundinæ agebantur, quarumque quædam erat Res publica, neque tamen Magistratus suos habebant: sed quoniam ad eas Præfecti mittebantur, qui eis jus dicerent.* De hujusmodi Præfecturis loquitur Cicero pro Sextio: *Nullumerat Italæ municipium, nulla colonia, nulla Præfectura, nulla Romæ socie-*

tas vestigalium. Eas demum Præfecturas honori gratia petebant Romani, ut liquet ex adducto Tullii loco: earum verò Præfectos eos fuisse, quos vulgo dicimus Ballivos, vel Senescalcos, scribit Budæus.

PRÆFECTUS, i. Qui alijs, vel cuiquam gerendæ rei præficitur. Hinc Præfecti Prætorii, ærarii, annonæ, classis &c., de quibus postea. De Præfectis solitariè Liv. lib. 6. Bell. Maced. Omnes Præfectos regios, qui ubique ad Baotiam maxime præpositi hybernis erant &c. Cæsar lib. 2. Bell. Civil. *Præfectos pro Prætoribus Cæsar instituit, qui pro se res urbayas administrarent.*

PRÆFECTUS ÆRARII MILITARIS. Præpositi pecuniæ publicæ comparandæ, custodiendæ, exsolvendæque ad usus bellicos Romæ Quæstores erant. Inducti tamen Præfecti ærarii militaris, primùm quidem sorte lecti ex Prætoriis, postea verò designati a Cæsaribus, iisque bini lictores attributi, quibus deinde privati sunt. Testatum id reliquit Dio l. 55. ubi sic loquitur de Augusto: *His de causis cum indigeret pecunia, Senatum consuluit de reditu quodam perpetuo constituedo, unde citra ullius injuriam stipendia ac præmia militibus sufficerent. In eo querendo cum versarentur, ac nemo sua sponte Ædilitatem penteret, quidam sorte lecti ex iis, qui Quæstores, aut Tribuni plebis fuissent, ad eam gerendam, adacti sunt, quod sæpius etiam alias factum. M. Æmilio, deinde Lepido, L. Arruntio Consulibus, cum nullus reditus excogitari posset, quem omnes probarent, omnesque eum queri indignarentur, Augustus pro se & Tiberio pecuniam in grarium, cui militaris nomen indidit, intulit, ejusque administrationem Prætoriis tribus sorte lectis ad triennium mandavit, qui binis lictoribus ac ministris aliis uterentur. Id per successuum aliorum in multos annos productum. Nunc ab Imperatore eliguntur, & lictores non habent. Præfecti ærarii militaris frequens mentio in antiquis lapidibus, Vide Lipsium in Tacit. 1. annual. ubi profert inscriptionem ex lapide in Samnio reperto.*

PRÆFECTUS ALARUM. Memoratur clarè alarum. Præfectura a Svetonio in Augusto: *Militiamque auspicantibus non Tribunatum modò legiōnum, sed & Præfecturas alarum dedit.* Eundem bellicum magistratum indicat Cicero lib. 2. Offic. *Quo in bello te Pompejus alæ alteri præficit.* Diximus autem alibi, alas in legione equitum fuisse, quibus latera ipsa legionis muniebantur, ad eum ferè modum, quo alæ avium ipsas communiant continguntque. Facile inde conjici potest alarum Præfectos eos fuisse appellatos, qui equitatum ducerent in extrema, ultraque parte legionis, ad eandem sepiedam & propugnandam. Sed non levem facessit difficultatem descriptus Svetonii locus; quoniam ibi satis aperte videtur statui, Præfectum alarum majoris dignitatis fuisse, ac legionis Tribunum. Idem non admodum obscurè videtur indicare Cicero pro Cluentio: *Qui M. Æmilio clarissimo viro Legati, & Præfetti, & Tribuni militares fuerunt.* Quibus verbis dignitatis ordine graduque servato Præfectos alarum infra Legatos, sed supra Tribunos militares collocat. Atqui apertissimus est ejusdem Svetonii locus in vita Claudi, ubi alarum Præfectum conji-

conjicit infra Tribuni dignitatem. Sic enim scribit. *Equestris militias ita ordinavit, ut post cohorem alam, post alam Tribunatum legionis daret.* Implexum cæteroqui nodum facile tamen dissolves ex ipsa forma locutionis, qua usus est Svetonius in Claudio: ex qua licet conjiceret, permutasse Claudiū antiquum ordinem militarium dignitatum in legione Romana, ut alia persanè multa disciplinæ veteris innovasse Cæsares constat.

PRAEFECTUS ANNONE MILITARIS, sive ejusdem structor & provisor. Qui universi exercitus alimoniam curat, eique asservandæ, custodiendæ, distribuendæque præst. *Commissario*, seu *Proveditor delle vettovaglie*. Huic subsunt mercatores alii castrenses annonarii. *Vivandieri*.

PRAEFECTUS CASTRORUM. Ad hoc munus non legebatur nisi qui diuturna ac diligentia militia operam suam probasset. Hujus erat curæ providere positionem castrorum, tabernacula militum & tentoria, valla & fossas, item genus omne impedimentorum. *Aegrorum etiam & Medicorum*, nec non expensarum rationem habebat. Ad hæc vehicula, stramina, ferramenta, arma etiam omnis generis procurabat. De Præfecto castrorum meminit Tacitus lib. 1. *Non Tribanus ultra, non castrorum Præfectorus jus obtinuit*. Idem lib. 12. *Præfectorum castrorum & legionarias cohortes extruendis apud Silvas præsidis relitas circumfundunt*. Idem Tacitus sèpissimè alias hujus Præfecti mentionem iniicit. De eodem Dionysius Halicarnassus lib. 4. *Literas receptas Præfetti castrorum, a Tyranno relikti, T. Herminius & M. Horatius pro concione legerunt*. Denique de castrorum Præfecto, & ejus munere ita scribit Vegetius lib. 2. cap. 10. *Ad quem castrorum positio, valli & fossæ estimatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur. Præterea ægri contubernalis & medici, a quibus curabantur, expensæ etiam ad ejus industria pertinebant. Vehicula, sagmarii, nec non etiam ferramenta, quibus materies ferratur vel cæditur, quibus aperiuntur fossæ, contextitur vallum aquæ ductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistæ, cæteraque genera tormentorum, ne deessent aliquando, procurabat. Is post longam probatamque militiam peritissimus omnium legebasur: ut recte doceret alios, quod ipse cum laude fecisset*. Singulos singulis legionibus adfuisse castrorum Præfectos indicat Vellejus, qui in exercitu Q. Vari, ex tribus legionibus conflato, tres recenset Præfectos castrorum. Idem habemus ex Tacito lib. 14. *Poenius Posthumus Præfectorum secunda legionis*. Is magistratus militari odio in primis flagrare consuevit seditionum tempore. Tacit. 1. Annal. *Præcipua in Aufidienum Rufum Præfectorum castrorum ira, quem dereum veliculo sarcinis gravant, aguntque in primo agmine, per ludibrium rogiantes, an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret*. Quippe Rufus diu manipularis miles, dein centurio, mox castris Præfectorus antiquam duramque militiam revocabat, invictus operis & laboris: & eo immitior, quia toleraverat. Licet autem animadvertere posset in milites aliis poeniam castrorum Præfectorus, ad extremum tamen supplicium eidem progredi non licebat. Tacit. 1. Annal. *Præsentis duorum militum supplicio re-*

pressi sunt. Jufferat id Mennius castrorum Præfectorus, bono magis exemplo, quam concessa jure. Præfectorus castrorum Italæ est *Quartier Maestro*. Supremus castrorum Præfectorus, *Quartier Maestro generale*.

PRAEFECTUS CLASSIS. Ductor, sive Præpositus copiarum omnium navalium, atque triremium, universæque classis. Quæ de Duce terrestrium copiarum diximus, communia illa ferè sunt cum classis Præfecto. Peritiam insuper hic universæ rei nauticæ, item ventorum ac siderum prorsus haussisse debet. Quod enim magis incertæ sunt rei maritimæ navalisque vicissitudines, ed major solertia ad subitos eventus, casusque difficiles explicandos eminere debet in Duce. *Quodsi generis potius suffragio, quam ex prærogativa mæritorum atque excellentia in rerum navalium notitia classis Præfectorus creatur, ed ille magis omni studio conniti debet, ut aliorum sententias consulat, adlegatque minores magistratus petitæ singularis, quorum stare judicio non erubescat*. Ambitio siquidem cum rei nauticæ imperitia in multis classium Præfectis conjuncta fævissimas clades, & nullis impendiis sarcienda infortunia peperit. Animadvertendum est viuum maritimorum moderatores antiquitatis apud Romanos fuisse Consules vel Prætores. Pompejus Magnus Præfectorus classis & oræ maritimæ dicitur in nummis. Instituti postea Duumviri navales, de quibus actum est a nobis separatim. Ex quo verò Augustus duas instituit classes, Misénatum, & Ravennatum, binos etiam utrique præfecit viros spectatæ virtutis, eosque Præfectos classis nominavit. Indicatur id a Vegetio lib. 4. cap. 32. *Liburnis, que in Campania stabant, Præfectorus classis Misénatum prærat, eas verò que in Ionio mari locata fuerant, Præfectorus classis Ravennatum retinebat*. Idem nonnunquam appellati leguntur Præfecti classis & oræ maritimæ, ut non una proposita antiquorum marmorum inscriptione, ostendit Schefferus de Milit. Naval. lib. 4. cap. 5. Unius interdum id genus imperii fuit: quandoque collegæ adhibiti, æquata iisdem potestate. Id verò præsertim apud Græcos locum habuit, ut ostenditur exemplo Alcibiadis, cui cum æquata imperii potestate additi ab Atheniensibus collegæ Nicias, & Lamachus. Apud eosdem Græcos ad nullum ea Præfectura certum tempus extitit, sed modò brevior, modò longior ex populi arbitrio obtigit. Apud Romanos verò ex anno remeandum erat in patriam, Prætoribus & successoribus tradenda classis; nisi forte iis fuisset extra ordinem imperium prorogatum. Præfecti classis apud Græcos tam magna pollensque erat dignitas, ut Lacedæmonii legem tulerint, ne quis eam dignitatem iteratè acciperet, ut scribit Xenophon Hist. lib. 2.

PRAEFECTUS EQUITUM. Observavimus in voce *Decurio* primum electum Decurionem ex tribus qui in turma adnumerabantur interdum vocatum fuisse Præfectum. Verum qui Præfectorus equitum appellabatur, ampliorem dignitatem obtinuit: neque enim decuriae solum aut turmæ, sed equitum alii, atque adeo universo equitatu præfuisse, si equitum Magister abesset, non semel legitur. Cæsar lib. 3. Bell. Civil. Præfectum equitum nominat C. Volusenum, quem constat plures equitum turmas duxisse. Plutarchus etiam au-

author est in Cœsaris exercitu Præfectum equitum fuisse Labienum, qui cum multa & maxima expediverit negotia, nequaquam videtur unius decurie vel turme duxtor extitisse. Frontinus autem lib. 4. Strateg. cap. 1. Præfectum equitum vocat Rufum, cui statim alè Præfecturam attribuit. Sic autem loquitur: *Domitius Corbulo in Armenia æmilio Rufo Præfetto equitum, quia hostibus cesserat, & parum in strætam armis alam habebat, vestimenta per lictorem scidit.* Vide *Præfetus alarum.*

P R A E F E C T U S F A B R Ú M . Sic audit apud Historicos curator exæctorque operum & laborum militarium, præsertim machinalium, & mechanicorum. Institutio manavit a Servio Tullio Rege, qui, ut legitur apud Livium lib. 1. postquam censum instituit, duas addidit fabrūm centurias, quæ sine armis stipendia facerent: datumque illis munus, ut machinas in bello struerent curarentque. Sed Cœsar lib. 5. Bell. Gallic. cum reficiendæ subito naves essent, fabros ad id ex legionibus delectos esse scribit. Conquerebantur jam antea, & in tempore parabantur, qui earum rerum scientes peritique essent. Ad materiam verò comportandam utebantur jumentis plaustrisque, quod apud Historicos frequentissimè legitur.

P R A E F E C T U S L E G I O N I S . De Præfecto legionis Modest, in lib. de Nomin. Milit. Veget. lib. 2. cap. 9. *Proprius autem judex erat Præfetus legionis, babens comitivam primi ordinis dignitatem, qui absente Legato, tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat.* Tribuni vel Centuriones, cæterique milites ejus præcepta servabant. Vigilarum sive profectionis tessera ab eodem petebatur. Si miles crimen aliquod admisisset, auctoritate Præfetti legionis deputabatur a Tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, vestes, & annona, ad curam ipsius pertinebant. Vide *Præfetus castrorum.*

P R A E F E C T U S P R E T O R I O . Magnæ is erat dignitatis locus: nam militibus præserat, qui Imperatoris corpus custodiebant. Hæc dignitas usque ad Constantimum Magnum duravit, qui, cum Prætoriani ad Maxentium defecissent, exauthoratis eorum cohortibus, dirutoque castro Prætorio, non nisi in civilibus causis judicandi potestatem Præfeti Prætorio reliquit, ut fusè narrat Zosimus l. 2. Evidem tanta polluit is Præfetus dignitate & authoritate, ut non arma duntaxat & res bellicas, sed judicia etiam & maxima quæque Imperii negocia administraret. Et Augustus quidem prudenti fanoque consilio ex ordine equestri duos creavit Præfectos Prætorio, ut nimia potentia in utroque periculum arceret. Id quoniam non cavit Tiberius, in intima consilia & Urbis regimen admissò Ælio Seiano, qui solus Præfeti Prætorio dignitate ex suo omnia moderabatur arbitrio, eam ob causam odio ipse procerum & popularium obnoxius, in omniq[ue] urbano conventu a mordacissima plebecula laceratus, compulsus demum fuit ad tollendam invidiam, & armatas populi querelas, amantis-simum cæteroqui administrum morti tradere, & furori plebis obijcere. Alii verò post Tiberium Cœsares Augusti exemplum repetivere duobus creatis Præfeti. Et ex Lampridio quidem habemus tres Præfectos habuisse Commodum. Nam qui ævo posteriori, cum Barbaræ nationes

Romani Imperii fines invaderent, ad retundendum illarum furorem majore numero creati sunt Præfecti Prætorio per varias ejusdem Imperii regiones, iis scilicet non perpetuo, sed pro belli necessitate ad certum tempus ea dignitas obtigit. Licet autem ex equestri tantum ordine, ut indicavi, moris fuerit Præfectos sumere, mutatum tamen id est postea, ascitique in Præfectos Senatores, cujus rei affatim exempla suppetunt in Codice apud Jureconsultos. Creato antiquitus Præfecto Princeps ipse parazonium, ensiculum nimirum zona alligatum, magistratus insigne, accingebat. Legimus hinc apud Dionem, Trajanum, cum Præfecto Prætorio nudum gladium porrigeret, effatum illud memorabile adiecisse: *Accipe hunc ensem, quo si recte imperavero, pro me ueris, si minus, contra me vertes.* Prodeunti verò cum quadrijugo auratoque curru Præfecto, acclamabat populus faustis præconiis, certisque plaudendi formulis, quas refert Cassiodorus. Præfecti insignia, nimirum auratum, carpentum quatuor albis equis tractum; abacum albo tapete instratum, cum aliis non paucis ad ejus Præfecti dignitatem pertinentibus exhibet tibi Pancirolus in Not. Imp. Occident. cap. 2. & seqq. & in Not. Imp. Orient. cap. 5.

P R A E F E C T U S S O C I O R U M . Cum Romanorum legiones a Tribunis gubernatas fuisse in confessu sit apud omnes, quam Tribuni potestatem in Romanos legionarios, eandem Præfecti duodecim ab Imperatore constituti exercebant in socios, five auxiliares copias, ut tradit Polybius Romanæ militiae descriptor accuratissimus. De iisdem Præfectis Livius lib. 26. *Fulvius Tribunis militum ac Præfectis sociorum imperavit, uti duabus millibus equitum delectis denunciarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent.*

P R A E F E C T U S V I G I L U M . Cum ingens exortum incendium Urbem vastasset, ad prohibendam in posterum latè manantem perniciem ab edium conflagratione, Urbis regionibus septem militum cohortes Augustus attribuit, Tribunosque eisdem designavit, universoque huic operi excubitorio Præfectum vigilum imposuit. Narrat id Dio lib. 55. in August. cap. 30. Sveton. etiam in ejus vita cap. 30. *Adversus incendia, inquit, excubias nocturnas, vigilesque commentus est.* Antiquitus quippe ea procuratio penes Triumviros cum Ædilibus ac Tribunis plebis erat. Providebat etiam idem Præfetus, nequid populus ebriosus & insolens per noctem turbaret. Compescendis porrò latronibus, furibus, & effractoribus proficuam operam impendebat. Præfeti vigilum dignitas æquabatur olim Præsidibus & Proconsulibus. Verùm postea, quod optimorum fatum est quoddam inventorum, cum improbis ac nequissimis quibusque Præfeti ipsi conspirantibus, morbo nocentius remedium evasit. Id fuit cause, quamobrem, antiquata vigilum Præfectura, Justinianus Prætorem plebis incendiis arcendis aut extinguisdis præficeret.

P R A E F E C T U S U R B I S . Magistratus fuit apud Romanos ex urbano & bellico temperatus. Causa illius creandi ab ipsis Romæ primordiis extitit per occasionem absentie Regum, Consulum, Prætorumque, quorum præsentem operam finitimorum turbæ, acceptæque injuriæ, aut aliæ graviores cause ita depositerent, ut eosdem extra

Ur-

Urbem bella administrare aut quomodolibet agere cogerent. Tunc etenim a supremis Magistris, tibus sive Regibus designabatur Urbis Praefectus, cum eorundem vicaria potestate, cuius esset vigilanter prospicere, ut tuta essent omnia ab hostili aggressione & incursu, ut probè communia servaret loca, ne commovere se plebs, aut tumultu posset insolescere. Aderat proinde Praefectis Urbanis facultas conscribendi recenter militem, idoneam juventutem armandi, muros verò civitatis turresque praesidiariis cohortibus omnique genere munitionis firmandi. Iidem, quemadmodum commemoratis rebus abundè provisis, publicam tuebantur quietem, sic etiam equitati atque justitię custodiendę, Juri dicundo preberant, causasque quantilibet momenti cognoscabant. Quamvis autem Urbi duntaxat ejusque suburbii præsens, demandati tamen illis exercitus, comparandęque annonę omnisque militaris apparatus negotium traditum. Conditorem ipsum Urbis Romulum per bellorum necessitatem eq̄ Magistratu primū omnium fuisse usum, & Dentrem Romulium Praefectum Urbis instituisse, mox liquebit ex afferendis Taciti verbis. Ex eodem Historico discimus Numam Martium, aliis Mumartium, a Tullo Hostilio, Spurium verò Lucretium a Tarquinio Superbo impositos Urbi custodes. Et antiquitus quidem breve erat & temporarium Praefecti Urbis imperium: quare tanquam rem novitii exempli continuatam a Pisone per annos omnino viginti eam Praefecturam enarrat Tacitus lib. 5, ubi ita loquitur de eodem Pisone: *Sed præcipua ex ea gloria, quod Praefectus Urbis recens, continuam potestatem, & insolentia parendi graviorem mirè temperavit, Namque antea profectis domo Regibus, ac mox Magistratibus, ne Urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui jus redderet, ac subiiciens mederetur; feruntque ab Romulo Dentrem, Romulum, post ab Tullo Hostilio Numam Martium, & ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos, dein Consules mandabant.* Obsolevit tamen processu temporis honorifica primū procuratio, cum passim viri patricii estimarent longè honestius esse procul & remotis in provinciis bellum gerere, quam urbanis se negociis admiscere, ac veluti contactu plebis evilescere. Quamobrem factum, ut Q. Servilius cum Tribunos cerneret eam Praefecturam, detrectantes, filium extra sortem urbi præfecerit. Refert id in hunc modum Livius Dec. 1. l. 4, *Facto S. C. ut duo ex Tribunis ad bellum proficerentur, unus res Romę curaret: certamen subito inter Tribunos exortum: se quisque bellum Ducebat potiorem ferre: curam Urbis, ut ingratam ignobilemque aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi Patres consiperent, Q. Servilius, quando nec ordinis bujus ulla, inquit, nec Reipublicę est verecunda, patria maiestas altercationem istam dirimet: filius meus extra sortem urbi præferit.* Sed non nisi ex gente patricia spectateque prosapię viri in hunc Magistratum adlegebantur, licet apud Eusebium commemoretur M. Messala Corvinus, sexto post die ea præfectura se abdicans, quasi parum civili & digna viro patricio. Hujus tamen abdicationis causam alio refert Tacitus l. 5. *Primusque Messala Corvinus eam potestatem, & paucos intra dies finem accepit quasi nescius exer-*

cendi, Ea dignitas appellatione custodis Urbis notata frequenter legitur apud Scriptores. Juven. Satyr. 13.

Hæc quota pars scelerum, que custos Gallicus Urbis

Usque a Lucifero, donec lux occidat, audit. Fuit autem Kutilius Gallicus Urbis Praefectus Domitiani tempore. De eodem occurrit etiam mentio apud Statium lib. 1. Sylvar. 4.

es Cælo, Diis es, Germanice, cordi.

Quis neget? erubuit tanto spoliare ministro Imperium Fortuna tuum.

Et paulò post:

Quippe manet, longumque ævo redeunte manebit,

Quem penes intrepidę mitis custodia Romę.

Alia super hęc de Urbis Praefecto vide apud Alexand. ab Alex. lib. 6. cap. 20. Genial. dier., & ibidem consule notas Tiraquelli.

PREJURATIONES. Vide *Juramentum*.

PRÆLIO VICTUS, NON BELLO. Proverbiale dictum, cuius author memoratur Lucilius. Neque enim qui in uno vel altero successu superior evasit, vicit in bello dicitur. Bellum siquidem totum ilud tempus dicitur, quod in armis & discordia partium defluit, etiamsi nulli bellici conflictus intercedant. Quamobrem sēpe accidit, ut uno vel altero prælio victores, ubi pax bellum dirimit, victi reperiantur.

PRÆLIMUM, ii. Conflictus, dimicatio. Differt a bello. Nam bellum est totum tempus, quo hostes sunt in armis; prælimum tempus est solidus hostilis congressus. Hinc multi Duces prælio victores, bello sunt victi. Differt etiam a pugna: nam in una pugna multa sēpe sunt prælia; aliudque in cornibus, aliud in media, vel extrema acie geritur. Prælum a bello distinguit Virgil. l. 11.

Infantem fugiens media inter pralia belli.

Item Liv. l. 10. Bell. Pun. *Fassus in Curia est non prælio modo se esse, sed bello viētum.* Et Tacit. de Morib. German. *Alios ad prælum ire videoas, Cuttos ad bellum.* Vide plura in Tit. *Pugna.* Sunt qui prælum & prælum a proluendo derivent: ut enim sub prælo vinum, sic in prælio sanguis effluit.

PRÆLIOR, aris. Dimico, Cæs. l. 5. Bell. Gall. *Ex equis desiliunt, & pedibus præliantur.*

PRÆLIATOR, oris. Tacit. in Dialog. *Plures tamē bonos præliatores bella, quam pax, ferunt.* Valer. Max. lib. 2. cap. 2. *Quod ad præliatorum excellentem fortitudinem attinet.* Justin. lib 16. *Belli Dux & præliator insignis.*

PRÆLIARES DIES. Hoc etiam in religionis partē apud Romanos venit, quod cāvendum sibi reputarint in bella procedere iis diebus, quos memorabilis aliqua accepta clade, vel alia Deorum indignatione & publicis infortuniis inter nefastos notassent. Singularis quippe & irreligiōsi exempli habitum, quod de Severo scripsit Herodianus lib. 3. *Iter faciebat sine intermissione, neque festos dies, neque labores ullos magnopere curans.* Præliares verò dicebant dies, quibus fas esset hostem laceſſere, & res repeterē: per quos verò dies nefas erat capeſſere arma, religiosos illos appellabant. Sic autem de diebus religiosis Festus: *Religiōsi dies, quibus nisi quod necesse est, nefas habetur facere, quales sunt sex & triginta Atri qui appellantur, & Allienses.* &

ii,

ii, quibus mundus Cereris paret. Frontinus lib. 4. cap. ult. *Publius Scipio in Lydia exhortatus est fratrem, ut postero quamvis religioso die prælium committeret.* Ubi nota rem novam & inusitatam fuisse religioso die manus cum hoste conferere. *Qui verò dies notati essent rebus adversis;* & quid intelligi debeat nomine mundi Cereris apud Festum, atque adeo apud Macrobius, doctè studiosèque perquirit & edifferit Valtrinus de Re milit. lib. 1. cap. 7. *Quibus a Valtrino collectis alia quæpiam addit Naudæus Syntag. de Stud. Milit. lib. 2.* Hoc etiam religionis caput haufere scilicet a Græcis Romani. Athenienses certè nonnisi post septimum mensis diem ex antiqua religione & præscripto legis educebant copias, ut tradunt Suidas & Hesichius. Lucianus autem Dial. de Astrolog. observat Lacedæmonios non confusse prodire in prælium ante plenilunium ex instituto Lycurgi. Germanis nefas erat lege patria luna deficiente inire pugnam, ut refert Plutarchus in vita Cæsar. Enarrat porrò Cæsar ipse de Bell. Gallic. lib. 2. vi. Etum fugatumque a se Ariovistum, quoniam violato veteri instituto, decrescente luna pugnasset. Sic autem scribit: *Cæsar in Gallia, quia compererat Ariovisto Germanorum Regi institutum, & quasi legem militibus non pugnandi decrecente luna, tum potissimum acie commissa, impeditos religione hostes vicit.* Exploratum verò cuilibet est quām religiosè Judæi coluerint Sabbatham. Addo ex Dione lib. 7. expugnatas a Pompejo Hierosolymas, quoniam eo die detrectarent Judæi urbem defendere. Recens postremò Christifidelium militia suos etiam observat colitque fastos nefastosve armis tractandis dies. Singulè fermè nationes, atque adeo non pauci armorum moderatores privatos aliquot ac Cœlitibus dicatos dies habent, quos inferendo bello copiisque educendis, multorum certaminum collecta experientia, pro sua quisque pietate ac religione ducunt auspiciatissimos. Jam quod Romanos attinet, superest adnotare commemorationem dierum religionem tunc solum ab ipsis custoditam, cum bellum priores inferrent. Neque enim ulla dierum sanctitas obstitit quomodo illatam vim repellerent, remque publicam propugnarent quoconque demum anni die, ut disertè tradit Macrobius lib. 1. cap. 16.

PRÆMIA MILITARIA. Hoc etiam nomine amplissima, qua potiti sunt, Imperii vastitate dignissimi fuerunt Romani, quod illis præmium & pœna, quod geminum est & validissimum bellicæ disciplinae firmamentum, in parato essent. Quemadmodum enim, aut palam delinquentibus, aut se in operibus bellicis exercentibus negligenter pœnarum erat intentatus metus; sic operam suam naviter & impigrè commodantibus præmiorum erant proposita commoda & immunitates. Præter enim quam quod eorum, qui cum laude singularis virtutis, meritisque in Rempublikam, inter vivos esse desierant, admodum honorifica ratio habebatur, iisque statuè, columnæ, obelisci cum epitaphiis, & commemoratione laudum in omnem posteritatem valitura erigebantur: sic suus etiam vivis honos, sua præcōnia, quantæque cadere possunt in existimationem magnæ virtutis, publicæ significationes persolvebantur. Necesse erat proinde strenue & fortiter eos dimicare, qui labores suos honore

& compendio non carituros cernebant. Nihil quippe est verius, quam minime a mortalibus ea expeti, ex quibus nullos fructus se consecuturos esse provident. Hinc postquam apud Romanos debita virtuti præmiorum emolumenta occupavit ambitio, & dona honoresque militum, vitio & avariciâ Imperatorum, venales esse cœperunt, consenuit extabuitque vigor omnis discipline veteris, & deplorandum in modum corrupti mores castrenses: hinc rapinæ, furtæ, latrocinia, & qua nulla præsentior pestis discipline, violentia & contumacia cum impunitate coniuncta. Multiplex autem præmiorum genus apud Romanos fuit. Et primò quidem munera militaria; Centurionatus quippe, Praefecturæ, Decurionatus, Optionatus, aliquæ progressiones per omnes militiæ gradus. Item divisio præde ex hostibus captæ, & auæta vel duplicata stipendia: in quo genere summam laudem promeruit Alexander Severus, de quo apud Lamprid. legitur: *Aurum, & argentum raro cuiquam nisi militi divisit: nefas esse dicens, ut dispensator publicus in delectationes suas & suorum converteret id, quod provinciales dedissent.* Ad famæ propagationem pertinebant laudes ab Imperatore pro concione & suggestu publicè exhibitæ, encomia, hymni, epinicia: Ut enim præclarè scripsit Cicero pro Archia: *Nec quisquam est tam aversus a Muis; qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præcolum patiatur.* Ad hæc coronarum genera, civica, muralis, obsidionalis, castrensis, natalis, triumphalis. Item triumphi, trophyæ, & perpetua omnis generis monumenta. Postremò dona ab Imperatoribus publicè tradita, honestissimaque per omnem vitam, etiam in pacis otio, retinenda gestamina, armillæ, phaleræ, hastæ puræ & donaticæ, torques, monilia, aliasque ejus generis, quæ affatim exponimus separatim. Subiicio tantum admirabile exemplum L. Sicinii Dentati, cuius prodigiosa virtus in omnigena præmiorum varietate, quæ consecutus est, mirandum in modum enituit; de quo hæc refert Gellius lib. 2. cap. 11. *L. Sicinius Dentatus pugnasse in hustem dicitur centum & viginti præliis, cicatricem aversam nullam, adversus quinque & quadraginta tulisse: coronis esse donatum aureis octo, obsidionali una, muralibus tribus, civicis quatuordecim, torquibus tribus & octoginta, armillis plus centum sexaginta, hastis duodeviginti: phaleris item donatus est quinque vicesque.* De eodem sic scribit Valer. Max. lib. 3. cap. 2. *Novem triumphales Imperatorum currus secutus, totius civitatis oculos in se numerosâ donorum pompâ convertit. Praferabantur enim aureæ coronæ octo, civicæ quatuordecim, murales tres, obsidionalis una, torques centum octoginta tres, armillæ centum sexaginta, hastæ octodecim, phaleræ viginti quinque: ornamenta etiam legioni, ne dum militi satis multa. Vide Dona Militaria, & Titulos præmiorum singulares. Consule Sigon. de antiq. Jur. Civ. Rom. c. 15. & Alex. ab Alexandro Genial. I. 4. c. 18.*

PRÆMENIO, is. PRÆMUNIO. Gell. lib. 13. cap. 26. *Os suum manibus oppositis, quasi vallo præmeniunt.* Vide *Mœnia, & Marus.*

PRÆMUNIO, is. Ante munio, Cæsar 3. Bell. Civil. *Isthmum præmunire instituit.*

PRÆMUNITIO, onis. Anterior munitio. Aliud transstulit Cicero 3. de Orator. *Præmunitio est etiam ad id quod aggrediare, rejectio in alium.*

PRÆPILATE HASTÆ. Non sunt quæ ferreas habent cuspides, quasi præferratae, ut passim exponi solent; quod bene advertit Scaliger in Titium: sed sunt omnino lignæ, nullo ferro admixto, rotundæque in capite, acumine obtuso ad modum pilæ lusoriarum; ex qua origine habent, non a pilo, quod jaculi genus est. Id plane evincitur Scriptorum veterum testimonii, apud quos veris ferreis que jaculis præpilatae opponuntur. Disertè Quintil. I. 5. Instit. Declamationes, quibus ad pugnam, velut præpilatis exerceri solebamus. Ubi animadvertis æquiparari allocutionibus declamatoriis, quæ in pulvere scholastico fiebant exercitationis causæ, ut essent prolusio ad pugnaces atque forenses orationes. Non assimile quidpiam occurrit apud Hirtium de Bello Africo, ubi Cæsar suos assuefacit milites ad Elephantorum aspectum sustinendum: *Equites in eos pila præpilata coniicabant; atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adducebant.* Ubi pila a præpilatis sejungens, ostendit coniecta illa in Elephants non fuisse, ut vulgaria erant ex ferro. Item de Elephants Plin. lib. 8. cap. 6. *L. Piso introduxit duntaxat in Circum, atque ut contemptus eorum cresceret, ab operariis hastas præpilatas habentibus, per Circum totum actos &c.* Sicubi verò in veris atque legitimis conflictibus præpilotum occurrit usus, nihil necesse est illa de ferratis pilis exponere; cum sati constet etiam palos, vallos, fudesque, quæ profectò nihil ferri habent admixtum, in ejusmodi præliis fuisse usurpatas, ut docuimus in voce Sudes, & alibi.

PRÆPILO, as. Occurrit apud Ammianum lib. 16. *Præpilabuntur missilia, & Germani agmen nostrorum equitum invasere.* Præpilare ibi est præjaculari sive uti hastis præpilatis, juxta sententiam superius expositam.

PRÆPOSITUS, i. Præfectus. Magistratus gaudens aliquo, sed ferè apud Scriptores militari. Sveton. in Galba cap. 12. *Præpositos Procuratoresque suppicio capitum affecisset.* Idem in Othonem cap. 1. *Quod motu Camilli ex penitentia Præpositos suos occiderant.* Tacit. in Agric. Discordiam Præpositorum subiectis exitiosam.

PRÆPOSITIONA, æ. Dignitas & officium Præpositi. Lamprid. in Alex. *Qui aut Præpositionas, aut Provincias acceperant.*

PRÆSENTES. Locus est Lampridii in Alexandro: *Si unquam alicui Præsentium successorem dedit, semper illud addidit, Gratias tibi agit Respublica.* Ubi Præsentes rectè Salmasius exponit Præfides militum. Ut enim Præfides sunt, qui præfident, sic Præsentes, qui præsunt. Eandem locutionem habes apud eundem Lamprid. in Geta: *Siquid acciperet a Præsentibus, id ad suum contulit cultum, neque quidquam cuiquam dedit.* Legitur etiam apud Justinianum Præsens pro Præside: *In Berytenium autem civitatem tam vir clarissimus, Præsens Pœnicæ Maritimæ, quam Beatissimus ejusdem civitatis Episcopus, & legum professores &c.* Hinc in Notitia Imperii, & apud alios Scriptores eorum temporum sepe fit mentio Magistri Præsentialis militum, & Equitum Præsentialium; qui potius exponi debent ad eandem sententiam, quam ab eorum

præsentia in Urbe, ut aliorum sententiam sequenti nos indicavimus in Tit. *Agentes in rebus.*

PRÆSENTIA IMPERATORIS. Duo sunt, quæ magnopere desiderant depositaque præsentem Ducem: ratio atque necessitas rerum agendarum, & vigor manipularium, quos vehementer inflamat Imperatoris aspectus. Utque hinc exordiar; haud satis scio validiorene ullo arguento confici possit, quanti milites Imperatoris præsentiam faciant, quam exemplo Crassi. Plutarchus in ejus vita: *Crassi verò, et si omnium eum calamitatum authorem existimarent, conspectum & vocem desiderabant tamen.* Florentissimas Crassus legiones amiserat, memorabili clade affectus a Parthis. Reliquæ tamen copiarum Ducotoris extinti tristissimo desiderio angebantur. Ducem requirebat ardor militaris: incatum & furiosum dissimulabat. Cæsi committones, deletus exercitus, inusta Romano nomini perpetui dedecoris nota non tanti fuere, quin perniciem Ducem mallent habere, quam nullum. Usus certe militiæ diutinus, & obtemperandi consuetudo sic adiungit Imperatori suo animos militum, ut eos legionarii non modo vereantur, verum etiam impensè diligent & in amoribus habeant. Ad hunc modum Achilles Chironi Centauro in disciplinam traditus, cum somni capiendo tempus appeteret, in Centauri magistri ulnis & pectore, potius quam in sinu Thetidis genitricis præsentis, maluit acquiescere. Stat. Achill. I.

Nox trahit in somnos: faxo collabitur ingens Centaurus: blandisque humeris se innicit Achilles,
Quamquam ibi fida parens; assuetaque petra mavult.

Iterum non absimili ratione & consilio moderatores suos respiciunt milites, atque ægroti medicum, & amicissimos quoque, qui in æruminis aut aliqua perturbatione versantur. Philemon:

*An sicut ægri, quos premit gravis dolor,
Medicum ubi viderint, dolere desinunt;
Sic quando mæror quempiam occupaverit,
Adesse amicum si visdet, mæret minus?*

Non igitur admirationem provocant, quæ leguntur interdum apud Historicos de militum in Duces benevolentia. Curtius lib. 4. *Curru Darius, Alexander equo vobebatur. Utrumque Regem delecti tuebantur, sui immemores: quippe, amissio Rege, nec volebant salvi esse nec poterant.* Jam verò nulla incitamenta sic alacritatem militarem exacuant, quemadmodum Imperatoris vox atque conspectus. Hinc notatu digna illa apud Arrianum lib. 1. *Memnon Rhodius monuit non esse cum periculo configendum, cum Macedonibus, qui & peditatu superiores essent, & præsentem haberent Alexandrum; ipsi verò Darium absentem.* Adde Egesippum lib. 1. de Tito: *Romanus vehementer aderat, quem totius spectator certaminis Titus vel tacitus urgebat.* Et Liv. lib. 26. de Scipione: *Testis spectatorque virtutis atque ignavie cujusque adest.* Itaque in vulnera ac tela ruunt; neque illos muri, neque superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et iterum de Dario Curtius lib. 4. *Ipse non patrio more solùm, sed etiam ut conspicì possim, curru vehor.* Accense Virgil. lib. 9.

Tum

*Tam verò incumbunt : urget præsentia Turni.
Et Silius lib.5.*

præsentia sœvi

Extimulat Ducas.

Hinc Cæsar testatur milites suos capita nudasse galeis, ut in conflictu ab ipso noscerentur. Hinc porrò frequentes formulæ, quibus gratulantur sibi milites Ducas, tanquam Dei alicujus, adventum. Ammianus lib.15. de Juliano: *Communiumque remedium ærumnarum in ejus locabat adventu ; salutarem quendam Genium affulisse conclamans.* Liv. lib. 9. Opem, quam vix Dii Immortales ferre poterant, ab Ducibus exposcunt. Adde Horat. lib.4. Od.5.

*Lucem redde tux, Dux bone, patriæ :
Instar veris enim vultus ubi tuus
Affulxit, populo gratior it dies,
Et soles melius nitent.*

Facetum in primis audituque jucundum est quod narrat Polyænus lib.7. de Parisade Ponti Rege. Is tres in acie vestes habere consuevit: alteram, qua ordines instruens, & suos alloquens ab omnibus conspicere poterat: alteram, qua in periculo & re dubia suis quidem, non verò hostibus noscebatur: novissimam, qua fugiens, rebus perditis, suos juxta hostesque fallebat. Quanto huic dissimilis minor Cato, de quo Appianus lib.4. Bell. Civ. *Postremò deposita galea se hostibus ingredit, sive ut agnosceretur, sive ut periret facilius, sive utraque de causa.* Quæ constantia & firmitas, suosque ubique animandi studium, usque adeo invaluit, ut, si acceptis vulneribus retardari contingeret Duces copiarum, lectica vel aliter ostendi se jusserint, membrisque sauciatis, vel aggressu morborum ægro corpore, nihilo infirmiorēm animum ostenderint. Liv. lib. 24. *Ibi iterum Scipio lecticulā in aciem illatus confixit, nec dubia vittoria fuit.* Et Plutarchus in Iumene: *Antigonus ex captiuis audiens implicatum morbo Eumenem, & lectica gestari graviter affectum, haud magni negotii duxit laborante illo alios obterere.* Quapropter maturavit acie dimicare. Ut verò hostium instruorum figuram & ordinem est contemplatus, diu attonitus substitit. Mox lectica conspecta, que ab uno cornu ad alterum circumferebatur, cæbinnatus suo more Antigonus ait ad amicos: *Hæc nimirum est lectica, que infesta nobis stat.* Ejusdem exempli est illud Agathæ lib.11. *Cum jam gravis annis, & a multo tempore utroque pede claudus esset, nullos labores detrectabat; sed lectica gestatus in aciem prodibat, hostibus terrorem incutiens, & suos animans atque exhortans.* Postremò Appianus de Mithridate post vulnus in prælio acceptum: *Tandem Timotheus medicus, cobibito sanguine, sublimen sillum eis ostendit: sicut olim in India Macedonibus de Alexandro sollicitis, Rex ipse in navi se curandum præbuit, ut esset spectaculo omnibus.* Eam ob causam adversam Imperatorum valetudinem, vel etiam vitæ exitum in conflictu, occultari, clamque hostes haberi, permagni interest ad rem militarem; ne scilicet hostibus animi accrescant, & exercitus quasi cum ipso Duce exanimatus collabatur atque succumbat, iuxta illud Taciti lib.4. Histor. *Credita per utrumque exercitum fama vulneratum aut interfectum, immane quantum suis favoris, & hostibus alacritatis indidit.* De occultata Imperatorum morte Liv. lib.41. *Ipse*

dum incautus ante signa obversatur, missili trajeetus cecidit, nec hostes ducem occisum senserunt: & suorum pauci qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo vittoriam verti scirent, corpus occultavere. Eodem recidunt ejusdem Historici verba illa lib.3. *P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius Consularis vidit cadentem: is dato negotio suis, ut corpus obtegerent, ipse in locum vicemque Consulis provolat.* Tametsi verò ubique & in quolibet evenitu fortunæ, ingens militibus præsidium & levamentum præsentia Ducas apportet; ea tamen longe maxime proficit in subito rerum casu & accepto ab hostibus damnò. *Quemadmodum enim in repentina tempestate, cum prærupti aquarum montes navigio superstant, & pugnantium ventorum vis vela discerpit, malumque diffingit, ne ad eam periculi mortisque imminentis faciem vectores dejiciant animos, solet navarchus aut gubernator timore omni atque tristitia intus obtrusa, hilarem vultum induere, gnarus a sui oris habitu verbisque omnium pendere salutem;* non secus Imperator cultu & verbis ad præsentem rerum statum, ac præsertim adversum, accommodato, perficit ne præsens discrimen aut clades sic afficiat militum animos, ut a re fortiter gerenda in desperationem fugamque transfillant: imitatus nimirum illud Æneas apud Virgil.

Spem vultu simulat; premit altum corde dolorum.

Exstat ejus rei luculentissimum documentum apud Senec. ad Polyb.24. *Quod Duces magni faciunt rebus afflictis, ut hilaritatem de industria simulans, & adversas res adumbrata letitia abscondant, ne militum animi, si fractam Ducas suam viderint, & ipsi collabantur; id nunc tibi quoque faciendum est.* Talem se exhibebat suis militibus Agesilaus, de quo ita Xenophon: *Et consuecerat se, ut quoties in metu esset, hilaritatem præferret.* Idem de Cæsare Lucanus lib.10.

vultu semper celante timorem

Intrepidus.

Vide plura in Tit. *Exemplū Imperatoris, & Lectica.* 3. Planum porrò erit perspicere quantam vim afferat Ducas præsentia in omni administratione bellica, ac præsertim in conflictu & oppugnatione. Ea certe plusquam dimidiam rei militaris partem ac totum pene assēm bellum vindicat sibi. Enim verò militum paucitas, annona & machinarum inopia, & similia aliquo modo sarciri possunt Duce superstite: hujus verò interitus vel absentia nullis adjumentis reparari, nullis pensari potest auxiliis. Quamobrem potissimum in conflictu hostium nisus esse solet in Duce querendo, eodemque quomodolibet tollendo de medio. Tacit. Annal. lib. 4. *Differtur per manipulos Tacfarinatem omnes notum tot præliis consecutentur: non nisi Duce imperfecto requiem bellifore.* Ostendit id præ cæteris Mithridates, qui Armeniorum exercitu sèpius fuso cæsoque, superstes tamen ipse, cladibus major, & fortuna iniquiore audacior, restauravit sèpe bellum adversus Romanos, ut latè traditur a Plutarcho, & aliis. Idem luculenter testificatus est Epaminondas, qui dum inter vivos esset, Thebanorum gloriam & nomen mirificè illustravit; quorum decus omne cum ejusdem interitu

A a

peni-

penitus concidit, atque omnis prope delecta est memoria Thebanorum. Cornelius Nepos in ejus vita: *Nam neque bunc ante Duceum ullum memorabile bellum gessere; nec postea virtutibus, sed cladibus insignes fuere: ut manifestum sit, patriæ gloriā & natam & extinctam cum eo esse.* Immensa prope compendia, quæ Imperatoris præsentiam consequuntur, efficiunt, ut adhibita cautione in prælium progredi Duces oporteat non tam propriæ vitæ, quam totius exercitus saluti consilentes. Demonstratur id exemplo Marcelli, cuius in bello cœsi cadavere inspecto, Annibal collaudavit quidem strenuitatem, quæ propria militis esset; derisit verò temeritatem, qua projecisset vitam, in qua salus publica veteretur. Appianus in Annibalcis: *Ejus cadavere potitus Annibal, postquam adversa vulnera vidit, ut militem laudavit, sed ut Imperatorem cavillatus est.* Verùm super hoc argumento copiosè prolocuti sumus in Titulo *Dux*, & in Titulis singularibus virtutum Imperatoriarum.

P R E S I D A T U S , u s . Dignitas Præsidis. Vox familiaris Scriptoribus Historiæ Augustæ. Vopiscus in Carino: *Tunc autem Præsidatum in Dalmatia administrabat.* Etiam apud Trebellium: *Tetricus Præsidatum in Gallia rexisse dicitur.* Vide *Præsidēs*.

P R E S I D E S . Qui provinciæ, cœtui, vel rei cuiquam præsunt. Etiam exercituum Præsidēs dixit Livius copiarum Duætores. Statius autem lib. 10. Theb.

Quatuor errantes Danaim sine Præside turme. Ad quem locum vide animadversiones Barthii. Livius lib. 6. Capitolino præsidio Præfectum. Præsidēm appellat his verbis: *Siccius Dii Deoque qui Capitolium incolitis, vestrum militem ac Præsidem finitis vexari?* Speciatim verò Præsidēs nuncupabantur, qui a Cœsaribus cum summo imperio mittebantur in provincias. Augustus quippe provinciarum ita partitionem instituit, ut quasdam juris fecerit populi Romani, quas regabant Proconsules, aut Proprætores; & Proconsulares quidem provinciæ duæ erant præserit, Asia & Africa; Proprætoriæ verò decem potissimum, quas recenset Strabo lib. 17., reliquas verò provincias sibi retinuerint Cœsares. Harum aliis, ut censet Salmasius ad Spartan. in Adrian. præfiebant viros modò Consulares, modò Prætorios, qui inde appellabantur Legati Consulares, vel pro Prætore, quod a nobis est observatum in Titulo *Consulares*. Aliarum verò regimen demandabatur viris ex ordine equestri, qui eisdem præerant nomine Præsidum, vel Procuratorum: & hi quidem minores administrabant provincias. De his crebra mentio apud Scriptores Historiæ Augustæ, eundem Magistratum promiscuè appellantes Procuratores & Præsidēs, ut prolatis exemplis ostendimus in Titulo *Procuratores*. Quod autem legitur apud Vopiscum in Probo, iudicatum ab hoc Senatui, ut jus Prætorium daretur Præsidibus, id scilicet fuit, Præsidēs cum jure Prætorio in provincias mittere; ad eundem fere modum, quo Consulares Legati dicebantur, qui licet nunquam suffissent Consules, moderabantur tamen provincias Cœsarianas autoritate & jure Consulari. Vide Salmasium indicato superius loco, & apud nos Titulum *Provincia*. Addo ex Lampridio in vita Severi, quam honorificè Cœsar ille habere

soleret Præsidēs in suo Magistratu laudem promeritos. Sic autem scribit: *Præsidēs provinciarum, quos vere, non factiōnibus, laudari compērit, & in itineribus semper secum in vehiculo habuit, & munērībus adjuvit, dicens; & fures a Republica pellendos, ac pauperandos, & integrōs esse redimendos, atque ditandos.*

P R E S I D A L E S P R O V I N C I A E . Memorantur non semel a Spartiano in Adriano. Sic autem fuerunt appellationes quas Augustus in partitione provinciarum sibi reservavit, reliquis populo assignatis. Dictæ porrò a Præsidibus vel Procuratoribus Cœsarum, apud quos in iis provinciis procuratio erat non modò civilium rerum, verum etiam militarium. Sic autem de illis Spartanus: *Provincias Prætorias Præsidales plurimas fecit, Praconsulares ex Senatus voluntate ordinavit.* Idem alibi: *Qui jure Præsidali omnes Gallias rexerat.* Vide Tit. *Præsidēs, Provincia, Consulares*.

P R E S I D I A L I S , le . Ad Præsidem pertinens. Ammian. lib. 17. Ea videlicet lege, ut nec *Præfetianus*, nec *Præsidialis apparitor ad solvendum quemquam urgeret*.

P R E S I D I U M , ii . Propriè est quodcuñque juvarmen, tutamentum, vel auxilium. Terent. in Hecyr. *Illum esse unicum præsidium velle senserūtū suū.* Pro aetione vel officio custodiendi: Tacit. l. 1. *Præsidium agitantes vexillarii.* Pro castris & loco munito. Cic. pro Lig. *Quibus in prædiis fuerit, quare.* Sed utilitior acceptio hujus vocis est pro certo militum numero, sub uno omnium Præfecto, munitionem custodientium. Cœs. l. 1. Bell. Gall. *Præsidia disponit, castella communit.* Dicatum est, ut notat Varro, a militibus, qui præsidebant aliquo in loco extra castra, quod tutior esset regio. Addit Festus, præsidium appellari quod pro utilitate & salute alicujus, auxiliis gratiâ, præponitur; subsidium verò dici, quod postpositum est ad subveniendum laborantibus. Dicimus itaque præsidium lectissimum militum robur, quibus civitas, aut quævis munitio concredata est ad custodiā. Non modo singularem illi belli peritiam, sed probatam vel maxime fidem, ostendisse debent, ut civitates & arcæ, quæ res sumnum habet in re militari momentum, sollicitè strenuèque propugnant. Evidem post urbem aut regionem armis occupataq; nihil Imperatori maturius cogitandum agendumque est, quam ut valida ubique adversus externos insultus, internosque seditionum æstus, imponat collocetque præsidia. Nec satis fuerit eductis arcibus, editisque per intervalla castrorum munimentis, provincias obnoxias facere, & continere in officio populares. Addenda sunt, ubi ratio & positura loci id poscit ac recipit, naues præsidiaris custodes limitum, paratæque ad ferenda auxilia, accurrendumque ad subitos omnes, incertos, ac fortuitos eventus. Polybius in primo bello Punico: *Posthumius cum XL. navibus longis est relictus & novo exercitu, quem & circumiacentibus oppidis conscripsit; ut ad omnes Ardyzorum & aliorum, qui fidei Romanorum se permiserant, motus, siquid ingrueret, partum esset subfidium.* Hinc solemae usitatumque fuit provinciis, præsertim verò Siciliæ atque Sardiniae, in omne tempus classes alere, quæ ad publicam securitatem excubarent: quare pasim a Scriptoribus eadem appellantur præsidia.

riæ. Adauctus verò postea ejusmodi numerus classum. Et Augustus quidem ad custodiam & tutamentum superi inferique maris, duas instituit classes perpetuas, alteram Miseni, Ravennæ alteram. Ita Svetonius in ejus vita: *Ex militaribus copiis legiones & auxilia provinciatim divisit. Classem Miseni, & alteram Ravennæ ad tutelam superi & inferi maris collocavit.* Tacitus verò Annal. 4. *Italianum utroque mari due classes Misenum apud & Ravennam, proximumque Gallie litus rostratae naves praefidebant.* Misenensem, quippe classis Galliam, Hispaniam, Africam, Aegyptum, Sardiniam, atque Siciliam sic tutabatur, ut sine mora longoque circuitu pervenire posset & adesse præsidio, ubi vis aliqua subita ejusdem necessitatem fecisset. Ravennatum verò classis Orientales provincias, ac præcipue Epyrum, Macedoniam, Græciam, Cretam, Cyprumque custodiebat. Quacunque igitur tellus mari alluitur præsto aderant Romanæ classes ad opeum sociis ferendam, sūarumque provinciarum ac populorum obsequium & reverentiam afferendam. Autem postea in immensum posteriore ævo classes Romani Imperii præsidariæ, quarum numerum vide apud Pancirolum in Notitia utriusque Imperii, & apud Schefferum de Milit. Naval. lib. 3. cap. 7.

PRESIDIARIUS, a, um: Ut milites Præsidarii apud Livium l. 9. Bell. Pun. Columella l. 4. c. 22. transstulit ad rem rusticam: *Præsidarii malleoli propagandi sunt.*

PRAESTITES. Vide *Ordinarii*.

PRAESUL, lis. Non est a verbo præsum; sed a præfilio; idemque Præsul & Præsultor. Præsulis audiebat nomine a præsiliendo Princeps Saliorum, Martis sacerdotum. Is præbait sociis, ancilia per Urbem cum cantu, saltatione, & tripudio fermentibus. Sed quoniam illud Sacerdotum Saliorum collegium maxime fuit conspicuum apud Romanos, utpote a Numa, Rege religiosissimo, institutum, exinde factum ut sacri Antistites, ac veluti Principes Sacerdotum apud nos etiam dicantur Præsules. Præsules provinciarum pro Præsidibus lego apud Spartan. in Didio Juliano: *Reprehensus in eo præcipue, quid eos, quos regere autoritate sua debuerat, regenda Reipublica Præsules ipse fecisset.* Dictos autem fuisse Præsules Duces bellicos, nemo, quod sciam, adhuc observavit. Occurrunt apud Vopisc. in Prob. *Isti sunt, qui quadam felicitatis prærogativa Præsules, nisi futuros Principes habere non norunt.* Loquitur ibi de militibus Decumanis, qui præ cæteris legionariis maximo in pretio a copiarum Ductoribus habebantur. Affirmat autem, quandam fuisse eorum felicitatis prærogativam, ut quos ipsi Ductores, seu Præfectos habuerint, Cæsares iidem postea renuncientur.

PRAETENTURE, arum. Familiari recentis militiæ vocabulo sic Architecti nominant munitiones arcum propugnaculis, vel cortinis præstructas. Accessoriæ illæ sunt, & ab ipsis urbibus separatae atque rescißæ; obtentæ etiam locis infirmioribus protegendas. Porrectæ excurrentesque ab ipsa arce non obumbrant duntaxat tegunte præsidarios, sed assultus hostium, primos potissimum, retundunt validè, eorumque vires delassant, priusquam ad urbem ipsam vel arcem machinis oppugnandam devi-

niant. In hoc genere sunt Parmulæ, Lunulæ, sive Cassides, Forcipes & Forcipulæ, Opera cornuta, & coronata, & quas Transversas, sive Opera transversaria nuncupant. Quemadmodum enim bellator strenuus caput galea, lœvam scuto, dextram gladio, peñetus lorica, obarmat, ut securior adeat Martis discrimina; sic validè cæteroqui munitæque urbes disjunctis ejusmodi præmunitiunculis instrui prætendique solent. Atque hinc illæ Prætenturæ vocantur: licet non abnuerim a prætentando etiam dici posse, quoniam hostibus obiciuntur ad eorum vires prætentandas, & primos impetus infringendos. His additamentis præparant hodie Europæas arces, ac talia ubique præmoluntur opera Machinarii militares, rati sine eo præsidio & munimente imbelles destitui civitates. Plutarchus in Agesilao author est Isidam Lacedæmonium adversus Thebanos congressum omni armatura, spoliatum, & tamen victorem, corona quidem donatum fuisse ob victoriam reportatam, sed gravi mulcta affectum, propterea quod incriminem se præcipiti temeritate in aciem concreceret. Ad eundem modum latè peccare in rem legesque munitorias existimantur hodie Polimici Architecti, qui memoratis Prætenturis denudatas & vacuas moluntur arces. Ego verò qnemadmodum satis idoneè præfatas præmunitiones insigniri puto vocabulo Prætenturæ, sic notare non prætermittam, eos decipi, qui ad eam vocationem tanquam boni Latii afferendam adducunt quædam testimonia Ammiani; apud quem Prætenturæ non sunt munitiones arcum, vel urbium, saxis clementisque præstructæ, sed certum quoddam militiæ genus, de quo consule sequentem Titulum.

PRAETENTURE. Pro militum genere. Occurrunt apud Hyginum, Authorem anonymum Notitiae Imperii, a nobis sèpe commemoratum, & Ammianum pluribus in locis lib. 14. Et quia Mesopotamia tractus omnes crebro inquietari suet, Prætenturæ & stationibus servabantur agrariis. Atque iterum: *Salubriter & cautè castrametata: Prætenturæ stationesque agrariæ - ordinatae.* Prætenturæ autem a prætendendo, idest ante tendendo, sunt dictæ. Sunt enim ferè milites ex genere antecursorum, ad aditus prætentandos, hostiumque apparidores, si fortè occurserint, propulsandos. Familiaris ea fuit dictio S. Ambrosio: *Tanquam in procinctu positus præludit prælium, & velut coram posito prætendit hostem.* Atque iterum: *Fortis ergo est viri non dissimulare, cum aliquid immineat, sed prætendere, & tanquam explorare de specula quadam mentis.* Marcellus Donatus ad illa verba Ammiani lib. 28., *Castris, limitesque vigiliis tuebatur & Prætenturis,* notat duplex fuisse genus militum limitaneorum, qui excubabant ad fines Imperii. Alii siquidem stationes habebant in agris ad arcendas depopulationes invasionesque finitimarum; has verò stationes dicebant mansiones agrarias. Alii autem congregati præcurrebant ad observandos hostium motus, eosdem armis repressuri, si vim facerent in fines Imperii. Hujus generis milites vocabant Prætenturas: Nos non admodum diversi generis milites voce vernacula dicimus *Stracorridori*. Non omittendum, quod opportundat notat Salmasius ad Solinum, veterem fuisse distinctionem castrorum in Prætenturam &

A a 2

Re-

Retenturam. Prætentura ea pars dicebatur, quæ locata erat in fronte castrorum ante Prætorium, ubi Principia erant, & porta Principalis; quamobrem, qui in anteriore illa parte tendebant, dicebantur prætendere. Retenturæ autem nomine intelligebant spatium, quod ad tendendum relinquebatur a tergo Prætorii.

PRÆTEREQUITO, as. Equitando prætero. Liv. lib. 3. *Præterequitantes absterrarent.*

PRÆTOR, oris. Quasi Prætor; quodd populo præret. Præcipua ejus potestas in judiciis moderandis, & ordinatione status civilis. Ipsius jus omne tribus illis verbis, ut docet Festus, continebatur: *Do, Dico, Addico.* Prætor siquidem dabant actionem, dicebat jus, postrem tam res quam homines ipsos addicebat. Licet autem Prætor urbanus esset Magistratus, quippe qui creatus primùm est, cum Consules bellis finitimi avocarentur, nec esset qui in civitate jus diceret; Prætoris tamen nomine plures occurserunt qui provincias regebant, & si res cogeret, bella etiam administrabant, qui Prætores provinciales appellabantur. Horum insignia eadem erant que urbanorum, nimirum gladius & hasta. Exercendæ potestatis tempus ordinarium annum fuit. Si verò illud prorogabatur, Proprietores appellabantur. Ex Polybio sex lictores habebant cum fascibus & securibus. Festus author est, administratam fuisse rem militarem a Prætoribus ante Consules. *Initiò Prætores erant, qui nunc Consules, & ii bella administrabant: quorum tabernaculum dicebatur Prætorium.* Vide Rosin. Antiquq. l.7.c.43. & Salmasium in Solin. Vide porrò sequentem Titulum.

PRÆTORIUM. Dicitur in castris Prætorium nobilissimum omnium tabernaculum, quoniam bellorum administratio initio penes Prætores fuit; quibus deinde Consules, & postea Cæsares successerunt; dictumque ab his Augustale tabernaculum, quod prius Prætorium nominabatur. Propter eandem Prætoris excellentiam primaria etiam in castris porta dicebatur Præatoria: ad quem modum Prætorias etiam vocabant naves, quas hodie Regias & Imperatorias nominamus: *La Reale, la Capitana.* Sed & magnifica & sumptuosa edificia, que extra urbem, rure & in villis Romani extruebant, eandem ob causam a Prætorianis tabernaculis splendido accersito vocabulo, Præatoria dicebant. De ejusmodi Prætoriis Svetonius in Caligula: *In extreunctionibus Prætoriorum atque villarum, omni ratione poshabita, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod posse effici negaretur.* Et in Tito: *Urbis incendio nihil nisi sibi periisse testatus, cuncta Prætoriorum suorum ornamenta operibus ac templis destinavit.* Et in Augusto: *Ampla & operusa Præatoria gravabatur: & neptis quidem sue Iulie profusæ ab ea extructa etiam diruit ad solum.* De iisdem ad utrasque Tiberis ripas confitis Stat. 1. Sylvæ.

alternas servant Præatoria ripas.
Et Juvenal. Satyr. 1.

Criminibus debent bortos, Præatoria.

Eligebatur autem in Prætorium castrense locus editior, ex quo conspicere omnes, & ab omnibus conspici Imperator posset. Neque solum ea situs ratio opportuna erat ad militares allocutiones, ad explicationem vexillorum, & ad nuncios, quocunque res posceret, ablegandos: ve-

rum etiam pertinebat ad Ducis maiestatem, ut loci sublimitas Præfecturæ dignitatem ostenderet. Ex Varrone lib. 4. de L. L. non contemnendum indicium habemus, rotundam in superiori saltem parte fuisse formam Prætorii: sic enim habet: *In Gavedio si locus nullus relictus sub di-vo qui esset, testudo dicebatur, a testudinis similitudine, ut est Prætorium in castris.* Neque aliam profectò ob causam Josephus lib. 3. Excid. Prætorium templo simile esse scribit; rotunda nimirum fere Antiquorum fuere templa. Præfertim, quoniam ibidem Augurale, & aram etiam Laribus habere Duces solerent.

2. A Prætorio tabernaculo, Prætorium dicitur apud Livium concilium ipsum, sive cœtus magistratum bellicorum, coactus in castrense tabernaculum, vel urbanam mansionem Prætoris. Sic enim lib. 27. *Fulvius dimittens Prætorium, Tribunis militum ac Præfectis sociorum imperavit, ut ad tertiam buccinam præsto essent.* Idem lib. 30. *Scipio Tribunis edicit, ut ubi Prætorio dimisso, signa concinuissent, exemplò educerent e castris legiones.* Idem lib. 37. *Acilius priusquam Prætorium dimitteret, denunciavit, ut ante lucem armati paratique essent.* Eodem autem locutionis genere Prætorium dimittere bis terque Livius dixit, atque alii Scriptores optimi dixerunt Senatum vel consilium dimittere. Senatus quippe & consilium eodem modo consulendi locum & curiam Senatorum, ac Patres ipsos, cœtumque consiliariorum coactum significant. Et nota, meritò Lipsium alium Livii locum corrixisse lib. 21. ubi vulgo sic scribebatur: *Delige centenos viros ex omni pedite atque equite, cum quibus ad me vigiliā primā venias: nunc corpora curare tempus est.* Ita præconium missum. Pro Præconium, meritò, inquam, Lipsius substituit Prætorium; quod sane magis ad rem facit, & similibus consonat locutionibus Liviannis. In eandem sententiam *Mittere principia* dixit Frontinus lib. 4. cap. 1. *Perstare in principiis, donec ea mitterentur, præcepit.* Et iterum lib. 2. cap. 5. *Tempus elegit, quo missa Principia quietem omnibus castris dabant.* In quibus locis, *Mittere principia*, est convenit aut concessionem militarem dissolvere,

PRÆTORIA CASTRA. Locus erat in Urbe amplius & communitus, ad Prætorianos milites recipientes. Dispersi illi prius disiectaque agebant. Verum quoniam ita sejuncti minimum erant ex usu publico, eosdem Tiberius, suas impulsuque Sejani, in unum locum & stationem coagit: que postea dicta sunt Castra Prætoria. Rem totam sic exponit Tacitus lib. 4. *Vim Præfecturæ modicam antea intendit; dispersaque per urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent; numeroque & robore & visu inter se fiducia, in cæteros metus crearetur.* Prætendebat lascivire militem diductum; si quid subiungitur majore auxilio pariter subveniri; & severius asturos, si vallum statuatur procul urbis illecebribus. Eadem prodidit Svetonius in Tiberio cap. 37. *Roma castra constituit, quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante id tempus, & per hospitiæ dispersæ continerentur.*

PRÆTORIA NAVIS. Sic appellata est, quod inibi sit tabernaculum, sive sedes Prætoris. Nec dicerit originis si. c. appellationem, licet alios copiarum Duces, & belli arbitros deferat. Reliquis pro-

cul

cul dubio editior est & ornatior. Item majoribus instruēta munimentis; utpote in quam flos omnis nobilitatis & juventutis armis eximiē cogitur. Illud fuit peculiare Prætoriarum, ut ignem præferrent. Virgil. lib. 2. *Aeneid.*

flammas cum Regia puppis

Extulerat.

Diodorus etiam l. 20. de classe Antigoni: *Magiſtris navium injungit, ut facem Prætorię navis obſervantes eam sequantur.* Item Dio lib. 49. *Extincto igne, quo naves Prætorię reliquias prelucere ſolent, ut ſubsequi certius poſſint.* Eadem non modo regia, ut ex allegato Virgilii loco vidi-mus, sed etiam prima dicitur, ab Imperatoris ſcilicet dignitate, & ædificiū præſtantia. Silius lib. 15.

Emicat, ac primā ſtans Scipio puppe profatur.

Idem Virgil. lib. 10.

Aeneia puppis

Prima tenet roſtro Phrygios ſubjuncta leones. Licet autem lumen in Prætoria navi ſpectatiffimum fuſſet inſigne reliquę claffi per noctem na-viganti; illud tamen ita eſt intelligendum, ut fateamur alia etiam navigia ſuis luminib⁹ non caruiſſe. Livius enim Dec. 3. lib. 9. clarissimè id docet, ubi narrat, Scipionem in Africam trans-miſſurum navibus roſtratis ſingula lumina ſive faces, onerariis binas, Prætorię verò ternas addidiffe.

PRÆTORIÆ PROVINCIE. Quænam fuerint vide in Titulo *Consulares.*

PRÆTORIANI MILITES. Plin. lib. 6. cap. 29. *Nuper renunciavere Principi Neroni, miſſi ab eo milites Prætoriani cum Tribuno ad explorandum &c.* Non ſolum erant per Urbem diuiſi ad ejusdem defenſionem, verum etiam a Prætore delecti cuſtodiendi corporis cauſā. Uſus tamen occupavit, ut ampliata vocabuli ſignificatione omnis generis Ducum vel Imperatorum ſtipatores di-cantur Prætoriani. Centuriari in eum ordinem ſolent, quorum prætantiffima fides eſt atque strenuitas. Ea militum manus, authore Festo, a Scipione Africano fuit iuſtituta. *Is enim, ut ſunt ejusdem verba, primus fortiffimum quenque delegit, qui ab eo non diſcederent, & cetero munere militiæ vacarent, & ſexquplex ſtipendium acciperent.* Plutarchus tamen ejus cohorts originem refert ad Gorgyam Thebanum. Conſtat nationum omnium Regibus & Principibus eam iuſtitionem vehementer arriſſe. Hinc non modo bellis flagrantibus, verum etiam in pacis otio, ſua cuique Principi manet cohors Prætoria, quæ illum protegit, viamque iter facienti aperit: nec verò cuſtodiæ minus habet, quam dignitatis. *Quod autem ex Festo attulimus, ſexquplex ſtipendium Prætorianos accepiffe, non derogat aliis Scriptoribus fidem, qui eiſdem duplex attribuunt.* Habemus id ex Tacio lib. 1. Annal. ubi Percennius conqueritur corpus & animam legionariorum decem in diem, aſſibus pœſtūmari, cum Prætoriam binos denarios acciperent. Et apertiū Dio lib. 53. de ipsa Prætorianorum iuſtitione ab Auguſto facta: *Tum ſtatiū futuris ejus ſtipatoribus, quod accu-ratori cuſtodia nimirum munitus eſſet, duplex ejus, quod reliquias militibus pendebatur, ſtipendium ut daretur, decretum eſt.* Conciliabis cum Festo hos Scriptores conſuetu-*di-.*

ſtinctione nimirum militiæ veteris sub Africano, & posterioris sub Cesaribus. Prætoriani olim, ſive cohors Prætoria appellabatur comitatus Proconsulis diſcedentis in provinciam. Conflabatur co-mitatus ille nō ſolum ex adiutoribus & ministris, quos provinciarum ratio & dignitas Proconsulis poſtulabat; verum etiam ex Lictoribus, Scribis, Accensis, Præconibus, Tabellariis, Cubiculariis, & multa tyronum manu, qui ad capien-dā militiæ & negotiorum experimenta cum eo-dem proficiſcebantur Proconsule. Vide Rosin. Antiqq. Rom. lib. 7. cap. 42. Ceterum antiqui-tus Prætoriani non modo honestiſſimum erant militiæ genus; verum etiam propria habebant in urbe caſtra, quæ ab iisdem dicebantur Prætoria. Item propria eorum erant comitia, quæ inde Prætoriana, vel Prætoria dicuntur a Livio. Fuere autem Prætorianæ cohortes omnino decem, ſin-gulæ mille milites comprehendentes, quas recen-fet P. Victor in Epilogo regionum Urbis. De-iſdem ſcribit Dion lib. 55. Veſtitu ornatuque militari diſcretos fuifſe ab aliis militibus, doce-mur ab Herodiano lib. 2. ubi loquitur de Præ-torianis exauſtoratis Didii Juliani. *Breves illis gladiolos detrahunt, quos auro argentoque ornatos in uſum pompaſ ſuſpenſos habebant. Tum zonis, veſtituque ac ceteris militiæ inſignibus per vim ablatiſ nudos ad unum exauſtoratoſque dimiſerunt.* Eligeabantur autem qui viribus validi ro-buſtique, & ſtatura maiores erant. Idem He-rodianus lib. 5. *A Macrino pugnabant corpo-riſ cuſtodes ac ſtipatores, quos Prætorianos vo-cant. Fortiter ſtantes reliquum omnem exerci-tum ſoli ſuſtinebant, videlicet proceri homines atque ex omni numero eleeti.*

PRÆTUBO, as. Tubā ante canere. Interpres D. Joann. Chrysost. Homil. 52. in c. 25. Matth. *Quis clamor præcurrentium, & prætubantium Angelorum?*

PRÆVENTORES, Memorantur in Notitia Imperii, quemadmodum etiam ſuperventores. Leguntur militaſſe ſub vexillis Ducis Mæſie ſecundę. Glo-bus erat ſive acies a reliquias copiis ſeparata, quæ vagos hostes ſupveniens diuexabat. Præven-tores autem dicti a præveniendo; quoniam locum caſtris antè caperent, hostesque præpedirent in locis & regionibus occupandis. Marcellinus; *Tricesimani, Decimique, Fortenses, Superven-tores, & Præventores, cum Aemiliano jam Co-mite, quos tirones, tum etiam novellos, bor-tante adhuc memorato protetore erupiſſe Singa-ra, Persasque fuſos in Samnium retulimus tru-cidaſſe quamplures.* Vide Pancirolum in Com-ment. ad Notitiā Imperii.

PRICES ARMATE. Per adagium de iis dicitur, qui ita rogitant, ut per vim obtinere parati ſint, quæ depoſidunt. Meminit hujus dicti Tullius lib. 9. Epift. Id autem eſt quod indicat mimus ille:

Cogit rogado qui rogar potentior.

Aptè etiam Ovidius de Jove,

precibusque minas regaliter addit.

PRIAMUS, Regis Laomedontis filius. Regnum in Asia minori latiffimum obtinuit, Phrygiā præ fertim ſibi ſubjeſtā. Diuturnam ejus felicitatem exceperunt tristiffimi exitus Iliaci imperii, acerbiffimè ſuorum clades, & demum miserrimus vi-te terminus, quem a Pyrrho in propria Regia, ad Jovis aram jugulatus inuenit. Rex ipſe, exem-p'um & ſpeculum levitatis atque incortantę re-rum humanarum, tum uxor Hecuba, liberique,

11e-

Hector, Paris, Deiphobus, Helenus, Polydorus, & Polyxena filia, uberrimam suppeditarunt argumentorum segetem Græcis juxta Latinisque Poetis Tragicis, qui lamentabilis sublimitate cantus grumnoſe familię infotunia exequarunt. De Priamo speciosa illa sunt Senecę Troad.

teque rectorem Phrygum,

Quem Troja toto conditum regno tegit.

Et infra :

ille tot Regum parens

Caret sepulcro Priamus, & flamma indiget,

Ardente Troja.

Quod à Manilio pressius dictum :

cui nec Troja rogus.

Adverte recenseri Priamum inter eos Duces, quibus vita longævitas obfuit, quominus fortunatissimi dicerentur. Ad eam classem pertinent cum aliis Nestor & Pompejus. Vide Juvenal. Satyr. 10.

PRIAPUS. Inter bellica instrumenta recensetur. Hist. Australis an. 1289. *Tandem machinā quādam*, *Priapus diētā, muro civitatis magna parte interrūpto &c.* Nomen illi ab ea humani corporis parte, qua viri sumus, pro qua Priapum Deum Lamphacenum a Latinis Scriptoribus accipi, notum est. Conjectare licet machinam fuisse ad modum nostrorum curulum tormentorum aptatam rotis.

PRIMANI. Milites legionis primæ. Tacit. 3. Hist. *Sextadecimanos, Duvetuicesimanos, & Primanos lēvum cornu compleffe.*

PRIMICERIUS. Primum omnium rejiciendam existimo hujus vocis originem, quam tradit Marcellus Donatus Dilucid. in Ammianum lib. 18. Scribit autem Primicerium dici a voce Latina Primus, & Græca *κειρ*, idest manus, quod nomen tam apud Græcos, quam apud Latinos potestatem significat: perinde enim dicimus aliquid in nostra manu, atque potestate esse. Lucan. lib. 1.

In manibus vestris quantum sit Cæsar, habetis. Sed neque admodum arridet, quod alii tradunt dictum Primicerium, quod primus in cera scribatur: licet vel pueris notum sit, antiqui moris fuisse in ceratis tabulis scribere. Prætereo etiam Accursii affanias & nugamentum, qui dictum existimat Primicerium, quoniam primus cereum ferat. Etiam Joannes de Janua: *Primicerius est, qui primum cereum portat ante Episcopum, vel Regem.* Tametsi enim id locum habere poslit in ordine Ecclesiastico, quid tamen Accursius dixerit de Primicerio legionum, de Primicerio equitum, & Præfectorum Prætorio, qui memorantur a præclaris Scriptoribus? Plane assentior Pandulpho Prateo in Lexico Juris, qui scribit Primicerium non esse verbum junctum, sed simplex, factumque a voce *Primus*; ita ut *cerius* purus sit pleonasmus, & verbi productio. Quodsi Primicerii officium Laicorum prius fuit, a quibus postea transiit ad Ecclesiasticos, eo impensis ad simplicem eam ejus nominis originationem amplectendam inclinat animus. Si vero ab Ecclesiasticis nomen & dignitas Primicerii pervenit ad Laicos, tunc mihi supra origines relatas omnes ejus appellationis probatur ut Primicerius veniat a *primus clericus*, ex quo non est dubium descendisse vocem Primiceri, qua nuncupatione designabatur primus & præcipius inter Clericos, quemadmodū voce Archidiaconi, & Archipresbyteri significatur, qui inter Diaconos & Presbyteros prior est dignitate. Invaluisque autem vocem Primiceri, habemus ex Concilio Emeri-

tensi Canon. 10. & 14. ex Toletano XV. & ex Historia Wambæ Regis, ut tradit Cangius in Gloss. Quantum verò ego assequi possum, errant Garsias Loaisa, aliqui, qui in præfatis locis non emaculant, sed coinquianant veterem lectionem, dum contendunt pro *Primicerius*, legendum esse *Primicerius*. Mihi certe prius fuit *Primicerius* & postea corruptè *Primicerius*. Illa etiam vocis originatio arridet, ut *Primicerius* dicatur, quasi *Primicerius*. Cerus autem Priscis fuit Genius, ex qua dictione Meursius trahit etymon vocis *Proceres*; sic *Primicerii*, & potius *Primiceri* sunt in re militari & Ecclesiastica quasi Magnates & Proceres. Vide Tit. *Proceres*. Debeo hanc animadversionem Stephano Riccio nostrę Societatis viro eximiè eruditō. Utrum verò Ecclesiastico rum potius, quam Laicorum vox & dignitas primū fuerit *Primicerii*, non ita facile definitivē. Scio S. Petrum Apostolorum Principem a Divo Augustino vocatum fuisse *Primicerium* Apostolorum, & S. Stephanum *Primicerium Martyrum*. Floruit autem eximius ille Ecclesiæ Doctor quinto post Christum natum sèculo. Nam quę a Macris Fratribus afferuntur ex D. Gregorio Epist. ad Laudemfred. Episc. de Officio *Primicerii* & alia non pauca, cuncta scilicet ad posteriora referuntur tempora. Contra verò ejusdem *Primicerii*, tanquam Laicæ *Præfecturæ*, meminerunt Ammianus & Vegetius, quorum prior sub Gratiano Augusto, posterior sub Valentiniano floruit, quarto uterque sèculo post reparatam a Verbo Divino salutem humani generis. Verum istæc, & præcipue, an S. Augustini testimonia ex iis sermonibus deducta sint, quos recentes Critici non esse Sancti Doctoris consentiunt, ad otiostam aliorum crism & judicium reiiciens, illud pro certo statuo, *Primicerii* dignitatem tam pro Laico, quam pro Ecclesiastico munere accipi a Scriptoribus. De Ecclesiastico *Primicerii* munere vide Cangium, Hofmannum, & Macros Fratres. De Laico *Primiceriorum* munere vel dignitate iniicitur mentio ab Ammiano lib. 18. *Valentinus ex Primicerio protectorum Tribunus*. Cujus loci sensus est Valentinius, qui primus erat inter Cæsaris Prætorianos & ejusdem corporis slipatores, promotum postea fuisse ad Tribunatum, idest ad *Præfecturam* ejusdem cohortis Prætorianæ. Item Veget. lib. 2. cap. 21. *Sicut Primicerius in officio Præfectorum prætorio ad honestum quæstuosumque militiae pervenit gradum: ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerantur, cum naturaliter equites a peditibus soleant discrepare.* Legionum etiam Primicerios legimus apud Villelbum Tyrium, qui eos signiferos, vel vexilliferos fuisse indicat lib. 4. cap. 8. *Præcedebant autem ejus exercitum quæstionum Primicerii, vexilla baljantes, viri nobiles & incliti.* Adde Matth. Paris. an. 1240. *Sciscitabatur quis in exercitu foret Primicerius?* Item in vita Abbatum S. Albani: *Elekti commilitones & Primicerii.* Præter haec tenus observata legimus Primicerios fabricæ, equitum, scriniorum, sacri cubiculi, sacrarum largitionum, aulæ, Palatii, Notariorum, aliarumque non exiguo numero *Præfecturarum*, de quibus fusè sparsimque agit Pancirol. in Comment. ad Not. utriusque Imperii. Consule etiam Hofmannum, Macros Fratres, Cangium in Gloss. & Marcellum Donatum Dilucid. in Ammian. lib. 18.

PRIMIPILUS, i. Centurio primi pilii, id est prime cohortis. Liv. l. 7. *Qui alternis prope annis & Tribunus militum, & primus Centurio erat, quem aucto Primipilum appellant.* Vegetius verò docet, Primipilum non solum aquilę præfuisse, verum etiam quatuor centurias, hoc est quadringentos milites in prima acie gubernasse. Aquilam certè Primipili curę fuisse creditam docte colligunt Lipsius & Sagonius. Prerat Triariorum manipulo in prima cohorte, & reliquos centuriones dignitate superabat. Consiliorum erat particeps, primeque atque intimę apud Duxem admissionis. Apili genere dicitur, quod erat usitatum apud triarios telum. Nam quod Accurcius habet: *Primipilus Gracum nomen est*, merito irridere potes cum Valla Eleg. l. 4. c. 104. Multis Primipili fruebantur commodis; inter quę non postrema erant, quę ex militum testamentis proveniebant. Nam qui in castris testamenta condebant, amicos fere commilitones, ac præsertim Primipilos scribebant heredes.

2. Fabretti cap. 7. Colum. Traj. contendit Primipilum, seu Primipili Centurionem nihil dispare ab Aquilifero; eumque non solum præfuisse Aquilę, ut tradit Vegetius, verum etiam eandem gestasse. Evellene Aquilam ad Primipilum spectasse liquet ex Valer. Max. lib. 1. cap. 6. *Aquilarum altera via evelli a Primipilo potuit.* Mirum autem diffidat loca Scriptorum super figendis, refigidis, & gestandis Aquilis. Gestatam ab Aquilifero dubitare non sinit inter alios Cesar lib. 5. de Bell. Gallic. *Ex quibus L. Petrasidius Aquilifer, cum magna multitudine hostium premerezur, Aquilam intra voltum proiecit.* A ceteris etiam signiferis fixa & refixa signa novimus ex Cicer. de Divin. lib. 2. *Timide fortasse signifer evellat, quod fidenter infixerat.* Non defundit verò qui cum Fabretto existiment, a Centurione Primipili non solum evelli solitam Aquilam, verum etiam gestari. Nam si ad ejus avis majestatem indicandam faciebat, ut a digniore evelleretur, ad ejusdem etiam pertinere dignitatem videtur, ut eandem dignissimus gestaret atque defenderet. Id autem ejusmodi Scriptores sibi persuadent certissimum ex loco Taciti 3. Histor. ubi refert ab Attilio Vero Primipili Centurione Aquilam multa cum hostium strage ad extremum usque vite servatam. Is verò locus inclinare quidem apud me animula potest ad id existimandum, verum non omnem tamen eximit dubitationem. Cur enim satis aptè explicari non possit Tacitus de Primipilo, qui acerrime dimicans servaverit Aquilam, non quidem a se, verum ab Aquilifero gestatam? Adstruant insuper alium Cæsaris locum lib. 3. de Bell. Civil. ubi memorat, Aquilam conservatam fuisse, omnibus primae cohortis Centurionibus interfectis, præter Principem priorem; quem scilicet Primipilum intelligunt. Verum is etiam locus de Primipilo servante Aquilam ab aliо gestatam non incommode potest intelligi. Addo denique, ad rixantes ejusmodi sententias conciliandas opportunum juxta veroque simillimum esse glutinum hujus gestationis diversum usum pro ipsa temporum varietate. Fieri quippe potuit, ut aliquando a Primipilo Triariorum (nam penes huic solum Aquile curande munus fuit) interdum ab ipso Aquilifero gestaretur Aquila. Cum autem apud Histori-

cos diorum in legione Primipilorum sump-
mentio occurrat, non sic ea loca accipias & ex-
ponas, quasi non Triarii solum, quę dignissima
erat in legione militia, sed etiam Principes &
Haftati suos haberent Primipilos; sed intelligas
duos esse Primipilos ex ipsis Triariis, alterum,
qui prior erat ex triginta Centurionibus in dex-
tera parte legionis; alterum qui prior in sinis-
tra ex triginta totidem Centurionibus, juxta
normam a nobis traditam in voce *Centurio*. De-
mum quod attinet opes Primipilorum, in im-
mensum quandoque illas & invidiosè crevisse
discimus ex Juvenali, qui Primipili Aquilam.
Jocupletem appellat Satyr. 14.

Ut locupletem Aquilam tibi sexagesimus an-
nus

Afferat.

In eandem sententiam accipias illa Ovidii 3.
Amor. Eleg. 8.

Discite qui sapitis, non que nos scimus inex-
tes,

Sed trepidas acies, & fera castra sequi:
Proque bono versu primum deducite Pilum.

3. Longè alia est significatio Primipili, tem-
poribus Romani Imperii divisi. Unus autem
erat e numero sive comitatu Praefectorum Praeto-
rio, & præcipuam annonę militaris curam ha-
bebat. Ejus proinde erat partium & officii pro-
spicere, ut annona in castris commoda semper
suppeteret, ut probè cauteque custodiretur, &
equali portione distribueretur inter milites. De
Primipilis Praefectorum meminit Notitia Imper-
ii, & Pancirolus cap. 21. in Comment. ad ean-
dem Not. Frequentissimè etiam Primipili men-
tio occurrit in Jure Civili, & præcipue in tit.
58. Cod. Theod. in quo non pauca habentur
etiam de Cohortalibus, Principibus, & Corni-
culariis.

4. Ab eoque est duo animadvertere cum Ma-
nutio de Quæsit. Alterum, non tam Primipilum,
quam Primopilum appellari a Latinis primum,
de quo diximus, Triariorum Centurionem. De
Primipilo multa idem Manutius aggerat Scriptor-
um testimonia; de Primopilo prolixum expli-
cat agmen veterum Inscriptionum. Alterum est,
longe diversa significari ab his vocibus *Primipi-
lus*, vel *Primopilus*, & *Primum pilum*. Nam
prior dictio dignitatem & officium, posterior
ordinem notat; nimurum Centurionatum ipsum
seu potius Centuriam primi Centurionis ex Tri-
ariis. Cf. lib. 3. Bell. Gall. *P. Sextius Baculus
Primi pilii Centurio*. Et lib. 5. *Baluentius anno
superiore primum pilum duxerat*. Ex quo intel-
liges, primipili, quod sēpe legitur, Centurio-
nes esse primi pilii duces inter Triarios. Vel
Ieus 1. 1. *Vibillium, primi pilii Centurionem,
fusse percutit*. Italis *Primo Capitano del Battaglione*, aut *Reggimento*.

PRIMIPILARIS, ris; apud Quintilianum & alios le-
gitur. Sed hōrum testimonia dubium relinquunt,
utrum hoc nomine ipse notetur Primipilus, an
miles, qui sub Centurione Primipili merebat.
Verum genuinam hujus vocis significationem af-
secutum fuisse existimo accuratissimum Lipsium,
qui illā indicari significat eos solum, qui Primi-
pili, seu Primipili munere defuncti essent: ut
quemadmodum viri Consulares non Consules
sunt, sed qui Consules fuerunt; sic Primipilares,
non qui Primipili sunt, sed qui exercuerunt Pri-
mi-

mipilatum. Adiuvat Líphi sententiam Scæyola in Leg. pater. §. Agrippa dē Leg. 3. ubi tradit Julium Agrippam Primipilarem fuisse, quem constat Primipili officio functum. Idem in aliis locis Pandectarum de aliis memoratur, ut refert Pancirolus in Notit. Imp. Orien. cap. 21., ubi etiam multa habes de Primipilo.

PRIMIPILARIUS, ii. Occurrit apud Spartan. in Pescen. Nigr. per hęc verba: *Ad occidendum autem Nigrū, Primipilarem Julianus miserat, stulte ad eum, qui haberet exercitus, & se tueri posset, perinde, quasi quilibet Imperator a Primipilario posset occidi.* Duo hic licet observare. Primum, Primipilarium & Primipilarem pro eodem sumi; quemadmodum hujus generis sunt non ita pauca, ut, singularis & singularius: vulgaris & vulgarius. Alterum est, memoratis Spartiani verbis evinci, Primipilarem seu Primipilarium, neque Centurionem Primipili esse, neque eum qui Primipilatu esset defunctus, ut existimavit Lipsius, & nos notavimus in voce *Primipilaris*. Intelligendus verò hic omnino est aliquis e numero militum, qui priori, seu Primipili centurioni parebant. Sed iterum mihi negotium facessit, utque ad modo rejectam hujus significationem nominis redeam, urget illud, quod paulò post subdit Spartanus: *Denique etiam Aquilum Centurionem notum cædibus Ducum miserat, quasi Imperator tantus a Centurione posset occidi.* Cum enim hic manifestè loquatur de Centurione immiso, nihil obstat quo minus in superiori loco Primipilaris & Primipilarius pro Centurione Primipili, vel pro eo qui Primipilatu esset defunctus, etiam accipiatur. Nihil velim detractum sententiæ Lipsianæ. Sed ut in priore loco Spartanii ex puncto *Primipilario*, utrobique legam *Primipilarem*, inclinat animus.

PRIMIVIRGIUS, ii. Vide *Lictor primus*.

PRINCEPS. Propriè est qui primus capit, ut particeps, qui partem capit. Vetusto significatu de numero dicebatur; isque erat, a quo numeri petebatur initium, ut idem profectò sit Princeps & primus. Virgil. lib. 9.

Princeps ardenter conjecta lampada Turnus. Cic. 3. Verr. *Sicilia princeps se ad amicitiam populi Romani applicavit.* Ad hanc formam Princeps equestris ordinis apud Romanos erat, quem primo loco in tabulas referebant censores. Princeps Senatus, cuius nomen in promotione Senatorum primo loco recitabatur. Princeps Juventutis, qui ex numero filiorum ordinis Senatorii prior etiam nominabatur ad presidendum Iudis Trojanis, qui a pueris illustribus celebabantur in Circo. Verùm postquam Augustus Principis nomine, ut loquitur Tacitus, Rempublicam occupavit, in aliam novamque significationem transiit appellatio Principis; cōptaque est de eo usurpari, qui in civitate, regno, vel imperio præfet reliquis. In hanc sententiam de Romulo & Augusto ita scripsit Ovid. 2. Fast.

Tu Domini nomen, Principis ille tenet. Cic 8. Philipp. *O Dii Immortales, quam magnum est in civitate locum tueri Principis!* Factum postea, ut dignissimi quique in aliquo ordine, ac ceteris potentiores insignirentur nomine Principis. Viguit autem ea appellatio vehementer in officio sive apparitura Praefecti Praetorio, ut ex notitia Imperii & Juris consultorum testimoniis ostendit Pancirolus de Imp. Orien. cap. 9.

Tangit id etiam Veget. lib. 2. cap. 21. *Sicut Primicerius in officio Praefectorum Praetorio ad honestum questuosumque militia pervenit gradum.* Principes vero & Primicerios pro eodem accipiebant dignitatis loco, eratque cognomentum ad omnia officiorum genera latè pertinens. Legimus hiuc Principes, vel Primicerios cubiculariorum, menorum, fabricensium, scriniorum, grariorum, & in universum quarumcunque scholarum, sive collegiorum, ut indicat Ammianus lib. 18., & prolixius explicat Cujacius ad rubricam C. de Primicerio. Et hę quidem omnes tam varię atque multiplices appellations Principis originem trahunt a Principe prime cohortis, qui prigerat centum quinquaginta militibus, de quo ita scribit Veget. lib. 2. cap. 8. *Princeps autem prima cohortis, centuriam semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem prope omnia, quae in legione ordinata sunt, pertinent.* Occurrit apud eundem Scriptorem eodem capite mentio Principis legionis: *Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo Princeps legionis promoveretur Centurio Primipili.* Ubi vides primum, aliud ibi esse Princepem, aliud Primum. Nota iterum, quem Vegetius vocat primum Principem legionis, referri ad eum, qui Princeps erat prime cohortis; nam cohortes singulę suos habuere Principes. Id verò est quod notat Pedianus in 3. contra Verr, ubi Accensum interpretatur Principem legionis: *Accensus est nomen ordinis & promotionis in militia; nunc dicitur Princeps.* Habebant Principes in apparitione Praetoria proprium scrinium, item domesticum Cancellarium, & optimæ stipendia. Consule Pancirolum loco citato, & Hoffmannum, qui multa in eam rem congerit. De Principibus, qui est ordo in exercitu, dicetur separatim. De Principibus & Principatu, qui honoris est titulus cum adiuncto imperio feudalī, non est hic agendi locus.

PRINCIPALIS MILES. Quinam sint milites Principales docet Veget. lib. 2. cap. 7. *Principalium militum, &c., ut proprio utar vocabulo, principiorum nomina & dignitates, secundum praesentes matriculas indicabo:* Subdit verò infra: *Hi sunt milites principales, qui privilegiis muniantur.* Eorum etiam meminit Martian. in Pandect. *Irreverens miles non tantum a Tribuno vel Centurione, sed etiam a Principali coerendus est.* Ubi nota in nonnullis editionibus Principem pro principalem, sed omnino depravatè intrusum fuisse. Nota etiam Principalem militem hic non magistratum aliquem esse, sed digniorem ex centuria.

PRINCIPES. Pro diversa temporum & Romanæ militiæ ratione, varia Principum in exercitu & acie collocatio fuit. Florente statu Reipublicæ secundum in acie locum tenuisse Principes, aperiti, quām ut dubitare quisquam possit, tradit Livius l. 47. *Hastatorum prima signa, deinde Principum erant; Triarii postremos cladebant.* In hunc quippe modum instruebatur acies apud Romanos, ut primo hostem aggredierentur Hastati ex juvenum flore collecti: si horum impietum & virtutem validior hostis superaret, a Principibus, qui scutati omnes, estate verò & robe prestantiores erant, in ordinum intervalla recipiebantur; hi vero Hastatorum loco succedentes pugnabant. *Quod si neç a Principibus, satis*

satis prosperè res gereretur, a prima acie ad Triarios paulatim referebantur, unoque omnes factò agmine in hostes impetum dabant, Locus, quem tuebantur Principes, Principia dictus est. Licet autem manipuli omnes suis ornarentur signis, Aquila tamen, & præcipua signa apud Principes fere erant, qui præstantissimum habebantur robur exercitus. Verùm quoniam Vegetius l. i. cap. 28. scribit, Principes primum in acie locum occupasse, censendum est, prima illa Reipublicæ institutione, & disciplina Veterum immutata, variatam fuisse a bellorum moderatoribus instruendorum ordinum formam, quo innovari illam modo varietas temporum, ac diversitas in primis hostium, contra quos erat pugnandum, suadebat. Consule Steuveh. in Notis ad Vegetium, & eruditissimum Lipsum.

2. Principum militia mutationem in deterius cepit sub Julio Cæsare. Eo siquidem aeo Principes vocati levis armaturæ pedites, non a legionibus minus, quam ab auxiliis decerpti, qui ante ordines armaturæ gravis locati, primi omnium prælium auspicabantur. Hac ipsa porrò de causa, quod primi dimicationem capesserent, Principes appellati. Proinde qui Scipionum ætate honestissimus fuit militiæ gradus, ad insimam pene militiam descivit; ut plane suppares essent veteris militiæ Velitibus, Rorariis, Ferentariis. Vide Salmas. de Re Milit. Rom. cap. 6. Quæ fuerint Principum arma, & quinam eorum in Romana militia gradus, docet Polybius l. 6. Eadem accipe versibus Trissini Ital. Liber. l. 2.

*E quei di lor, cb'havean minor etade,
Posero ne i Velozi, e Sagittari;
Ma quei, cb'havean poi qualche più tempo,
Messer negl' Hastati, e gl'altri ancora
D'età maggior, entror tra i Principali,
E i più provetti diedero a i Triari,*

Et infra:

*G'armaron tutti di finissim'arme,
Dando a i Triari, a i Prencipi, agl'Hastati
Le lor corazze, e le sabiniere in gamba,
E i scudi in braccio, e le celade in testa,
Le spade al fianco, e due veruti in mano:
Ma in vece de i veruti a i buon Triari
Furon date haste co i spuntoni in cima.
L'arme poi de i Velozi eran rotelle,
Con mezzeteste, e giavarine in pugno:
De i Sagittari fur balestre & archi.*

Vide *Principia*.

PRINCIPIA, orum. Hac primum appellatione procul dubio censentur ipsi Principes, seu primæ nocte milites, vel qui primos ordines tueruntur in acie, ac fere frons ipsa aciei. Liv. lib. 22. *Castra expugnata sunt, atque ipse Dux cum aliquot Principiis capitum.* Vulgo quidem habetur: *cum aliquot praesidiis capitum;* sed germanam lectiōnem restituit Salmasius ex vetustissimo codice sibi, ut scribit, subministrato ex Bibliotheca doctissimi Puteani. In eandem acceptiōnem loquitur Vegetius lib. 3. cap. 2. *Ut ægri contubernales opportunis cibis reficiantur, ac Medicorum arte currentur, Principiorum, Tribunorumque, & ipsius Comitis, qui majorem sustinet potestatem, jugis queritur diligentia.* Idem lib. 2. cap. 7. *Principalium militum, &, ut proprio utar vocabulo, Principiorum nomina & dignitates secundum praesentes matriculas indicabo.* Ubi Steuvehius queritur mēdoscē passim legi eum lo-

cum; & , reluctante fide purgatissimorum codicū, pro voce *Principiorum* intrusam fuisse ab imperitis Librariis vocem *Principum*. Liquidò etiam Principia pro militibus dixit Frontinus lib. 2. Strateg. *Quod missa Principia quietem omnibus castris dabant.* Ammianus saepius Principia dicit milites. Sic autem lib. 25. *Collecti Duces exercitus, advocatisque legionum, Principiis &c. Et l. 22. Præsentibus Jovianorum, Herculianorumque Principiis, & Tribunis.* Verùm ea de re dubitare plane non sinunt Jurisperiti. Vide l. 1. C. de Veteranis, & L. Jubemus, C. de erogatione militaris annonæ, Alia est, eaque usitatio usurpatio Principiorum pro certo in castris loco. Liv. lib. 7. *Nec in circulis modo fremere, sed jam in Principiis, ac Prætorio in unum sermones confundi.* Et lib. 37. *Ibi in Principiis sermo inter Tribunos militum secretus oritur.* Ex quibus verbis liquet Principia fuisse locum, quo Tribuni & Magistratus conveniebant. Fuere autem, quibus ea arrisit opinio, ut Principia in castris Romanis essent stationes ipsæ Imperatorum, ubi eorum tentoria cum reliquis imperii insignibus essent defixa. Nititur maxime ea sententia familiari Veterum locutioni, qua Duces copiarum vocantur Principes. Ea autem a sacris etiam paginis petitur. Judith. cap. 2. *Vocavit Nabuchodonosor Rex Holofernen Principem militiæ sua.* Et Machab. 1. cap. 2. *Judas Machabeus fortis viribus a juventute sua sit vobis Princeps militiæ.* Cicero etiam Ducem & Principem sumit saepè promiscue: lib. de Universit. *Deinde ut illi Principem Duceatque se præberet.* Verum hæc opinio levior est, quam ut multis sit rejicienda; cum in re castris Romana nihil sit magis exploratum, quam locum Imperatoribus vel Ducibus assignatum vocari Prætorium. Ne autem ullum dubitationis vestigium relinquaretur, facit Livius, qui Prætorium a Principiis aperte sejungit per verba, quæ ex lib. 7. supra retulimus. Nebrissensis in Lexico Juris, Principia fuisse existimat locum in castris, ubi collocata erant eorum tentoria militum, qui Principes vocabantur. Hujus verò sententiæ non aliud est adminiculum, quam crebra mentio apud Scriptores, ac præsertim apud Livium, de memorato militum ordine, cui Principibus factum est nomen. Verùm ea conjectura lapsabunda est & vacillans, & rem plane dubiam in medio relinquens. Consultiūs proinde Budæus, Lipsius, Valtrinus, aliique Scriptores optimi eam esse castrorum partem locumque Principia reputarunt, ubi Tribuni, aliique Magistratus causas militum cognoscebant. Livius lib. 28. *Forma castrorum Romanorum constabat una ea spe, quod Tribunes ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & jura reddere in Principiis sinebant.* Tacit. lib. 1. Annal. *Tum contractus in Principia, cujusque edita cum silentiū accipere.* Adde Florum de Bell. Gallic. ubi testamenta etiam in Principiis condi docet: *Itaque tantus gentis novæ terror in castris, ut testamenta passim in Principiis scriberentur.* In eodem loco asservari consuevit signa militaria, dicemus in Titulo *Signum.* In qua verò potissimum parte Principia fuerint, incertum habent viri docti cum Donato ad verba illa Gnathonis Terentiani in Eunucho: *Ego mibi cavebo post Principia, inde omni-*

nibus signum dabo. Controversum autem cum Donato fuisse intelligas, ubi sedes Principiorum fuerit non tam in castris, quam in acie. Postrema itaque Principiorum notio ipsius est aciei, ut liquidò trahitur ex memorato loco Terentii. Adde authoritatem Livii lib. 11. *Ab tergo erant clivi, in quos post Principia integris ordinibus tutus receptus fuit.* Et lib. 3. *Equites sue cuique parti post Principia collocat.* Et lib. 19. *Receptis in intervalla ordinum antepilanis, Principia Latinorum perturbant.* Dicebatur autem in acie nomine Principiorum locus, ubi Principes erant ad pugnam instructi. Et quoniam instruendorum ordinum militarium, non solum apud exteriores nationes, verum etiam apud Romanos ipsos alia aliis temporibus ratio fuit, ideo nihil certi definitri potest de propria Principiorum sede in acie. Vide quoq; diximus in Titulo *Aicies*. Consule etiam Lipsium de Milit. Rom. ubi de Metatione castrorum, Valtrinum de Milit. Rom. lib. 4. cap. 5. & lib. 5. cap. 2. Marcellum Donatum Dilucid. in Syeton. in Othon. & Gronovium Observat, lib. 4. cap. 10.

PRINCIPIUM BELLUM. Non hic de ritu vario aut indicendi belli, aut exercitum educendi, verba facimus; nam de his satis superque alibi disseruimus. Indicamus duntaxat ingens compendium, quod in universam belli administrationem redundat ab armorum initii vi strenua parique consilio positis. Commune hoc emolumentum ceteris artibus & disciplinis, de quarum progressu nihil tutius aut disertius quam primus labor natusque pronunciat. Quemadmodum enim qui e portu discedunt propitos ventorum status in secundissimæ navigationis auspiciu trahunt; sic in omni ingenua exercitatione, felicia vel adversa cæptorum, primique conatus experimenta, certissimam in reliqua spondent conjecturam. Tritum excusatumque illud Horatii Epist. l. i. 2.

*Dimidium facti qui cœpit, habet: sapere aude:
Incipe:*

Sic extensum ab Ausonio:

*Incipe: dimidium facti est cœpisse: superficie
Dimidium: rursum hoc incipe, & efficies,
Sed res urgenda militaribus documentis. Tacit, lib. 2. *Gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.* Et lib. 12. *Gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit.* Et in vit. Agric. *Non ignarus instandum famæ, ac prout prima cœsissent, fore universa.* Pausantas in Messenicis de Aristomene: *Antiquissima quidem ipsi cura fuit, initio belli Lacedemonios perterrefacere, quo effet illis in omne reliquum tempus formidolosior.* Hinc optimi quique Principes & Magistratus prudenter instituerunt, ut pars potissima militarium præmiorum iis honestandis impenderetur, qui singulari audacia, & fortis animi documento, primi omnium pericula adirent, aut præclaro aliquo facinore rerum agendarum initia fortunarent. Obsidionales, rostratae, vallares corone iis traditæ, qui primi in muros hosticos, in adversas naves, in castra & munimenta hostilium copiarum transcenderent. Singulari vero laudum præconio exornatos ubique legimus, qui jactis hastis, equisque incitatis cuneos hostium perrumpentes pulchre & pro dignitate magnorum conflictuum initia nobilitarunt. In re exemplis opulentissima sermonem inhibeo, pau-*

ca contrahens ex Poetarum Principe. Sic autem Virgil. lib. 5. de Ascanio:

*Primus & Ascanius, cursus ut latus & questres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castræ, nec exanimes possunt retinere magistri.
Et de Aenea lib. 10.*

*primus turmas invasit agrestes
Aeneas, omen pugna, stravitque Latinos.
Et de Turno lib. 9.*

*Equis erit mecum, o juvenes, qui primus in
hostem?
En, ait; & jaculum intorquens emittit in
auras,
Principium pugna, & campo sepe arduus in-
fert.*

Ab eodem vate idem in equis notatum Georg. lib. 3.

*Primus & ire viam; & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto se committere ponto.*

Jam vero si Regnorum conditores expendas, eosque, qui maxima in terris imperia moliti sunt, palam est prima horum facinora, ac saepe exortus ipsos supra humanum modum mirificè fuisse illustratos. Ut enim præterea pastorem David memorabili victoria, & Gigantis impudentissimi cæde regnum auspicantem: ut missum faciam Moysem, Hebræorum regendis copiis diuino consilio delectum, non modo virga illa præditum a rerum miraculis progignendis nunquam cessante vel arescente, sed natalium prodigio condecoratum, cum infantem fiscella scirpea conditum, & in aquis fluitantem, Regis Pharaonis filia tolleret, domique aleret adoptatum in filium. His, inquam, prætermisis, quid de Cyro & Romulo dicam, qui cum lactentes adhuc parvuli non absimili fortunæ ludibrio projecti essent in profluentem, non item impari fortis beneficio prior ad Persarum, posterior ad Romanorum regnum emersit; nihil detrectantibus populis eorum se imperio subiicere, quorum vitæ primitias Dii tam illustribus portentis exsplendescere voluissent? Et quoniam de Romulo regnatrixis terrarum Urbis conditore incidit sermo, operæ fuerit cognoscere Romanarum rerum Scriptores in id vehementer adnisos, ut ejus Urbis populique quam maxime possent magna & præclara initia facerent. Amnem reprimit Tiberinus, tanquam misertus infortunium projectorum. Lupa vagientes sequuta educat. Locum Urbi vultures augurio delignant, & bellatrixem portendunt. Fœdam bellatorum fugam Juppiter sistit. Ad Capræ paludem abreptus & conspectu Romulus: Apotheosis populus celebrat, & Quirinum appellat. Sequuntur Ægeriae monitus & alloquia, Ancilia e Cœlo delapsa, æternus Vestæ ignis, Numæ commenta. Priscus novacula cotem fecat: Superbo Dii Juventas & Terminus obstantes pollicentur firmatatem Imperii. Accessere illa fortitudinis, ut appellant, miracula: Horatius, post Etruscorum exercitum retardatum, rescisso ponte, transnatans Tyberim; Scevolæ ferox animus, & ardentior flagrante manu: Clœliæ obsidis perfugium ad suos, trajecto viriliter amne. Prætreo Castorem & Pollucem sub signis dimicantes, totque auguralia portenta, indicesque victoriarum aut cladium, imbres lapidum, crux mañantes puteos, novasque in Cœlo accensas faces. Hæc & similia coacervanda fuere Scriptori-

ribus, ut populo terrarum domino olim futuro non usitatam virtutis atque fortunæ famam circumdarent: non ignari laboraturam reliquorum fidem, nisi supra humanam conditionem assurgentia, & plusquam mortalia Urbis initia splendide mentirentur. Jam verò natura ipsa primis rerum tentaminibus laboriosum quiddam atque prædurm indidit; utpote quæ experimen-to virium destituuntur; nec emollita assuetudine, postremò novitatis interventu absterrent animos & labefactant. Neminem præterit populum Romanum, postquam ad quinquaginta supra ducentos annos cum finitimus laboriosissimo Marte luctatus fuit, victoriarum postea expeditissimo cursu atque compendiario ad universi orbis imperium contendisse. Non impari contentione & armorum molimine cum Philippus Macedonie Rex diutino bello & impeditissimo Græciæ populos subegisset, nihil facilius factu fuit, quām ut ejusdem filius Alexander, iisdem Dicibus & exercitu usus Asiæ opes attereret, & victor ad Persidem atque Indorum extrema pro-volare. Vide Plutarchum in Comment. de Fortun. Roman.

Priso, onis. Captivus, qui in bello capit: a prehendendo. Rogerus Hovedenus: *Prisones* verò qui cum D. Rege finem fecerunt ante factam pacem &c. Item sèpius apud Scriptores lapsæ Lætitiae. Vide Cangium in Gloss.

Pristis. Sic enim potius dicendum Græca notione ab undis secandis, quam *Pristis*, bene advertit Gyraldus de Navigiis. Navis bellicæ nomen est, ad similitudinem ejusdem nominis piscis seu ceti, prælongi corporis, sed gracilis angustique, ut facile undas secare possit. Sunt qui ejus nominis pisces in recto dicant *Pristix*, navem verò *Pristis*. Verum id discrimen parum video esse probatum, Plinius certè *Pristes*; non *Pristices* eos dixit cetos vel pisces. Virgil. lib. 5. in iudis funebribus Anchise:

Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin. Meminit porrò ejus navis Polybius, seu Brutus ejusdem Epitomator lib. 16. ubi hæc habet Iouquens de navibus Philippi adversus Attahum: *Fuit earum, quæ cum Philippo fuerant, navium multitudo in certamen constituta, cataphractæ tres & quinquaginta, cum his verò apbractæ & lembi cum Pristibus centum & quinquaginta.* Liv. 5. Dec. lib. 4. Antenorem & Callippum pre-fatos classis cum quadraginta lembis (adiecte ad hunc numerum quinque *Pristes* erant) Tenedum mittit.

Proba, æ. Imperatori per provincias iter facien-ti exhibebantur ex urbibus limitaneis specimi-na rei omnis cibariæ ad alendum militem. Ea specimina Probam dixerunt. Itali *Prova*. Mar-cellin. l. 21. *Joviniano vehiculo insidenti, quod portabat reliquias Constantii. ut Principibus sollet, annonæ militaris offerebantur indicia.* &c., ut ipse nominant, *proba*, & animalia publica-monstrabantur.

Probitas, atis. Pro morum integritate & sancti-monia. Cic. de Amicit. *Quod si tanta vis prohi-tatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidi-mus, vel quod majus est, in hoste etiam diligamus, quid mirum est, si animi hominum moveantur* &c. De innocentia cursuque vitæ inculpato in castris retinendo diximus sèpenumero non sane pauca, ac præsertim in Titulis *Religio*, & Ju-

stitia armorum; ut plane non admodum mihi sit hic laborandum, nec ita multis conficiendum statuendumque, incorruptos mores, vitamque sub galea honestè traductam non postremum es-se bellatoris ingenui ornamentum atque præsi-dium. Nolim profectò cuiquam mortalium dicam impingere: nescio tamen quid nonnullis hu-manæ Politæ magistris & institutoribus in men-tem venerit cogitare, atque adeo parum pu-den-tier asseverare, intra angustos legum Christia-narum cancelllos libertatem militarem contineri vix posse: verecundiam verò, animi modera-tionem, rerumque humanarum, ac sui despicien-tiam vehementer hebetare, & quasi obscurare gloriæ egregii bellatoris: tanquam injuriosum prædonem agere, nihil pensi sanctique habere, in omnem licentiam impune transgredi, id demum sit nomen dare militiæ, & arma capeſſere, Evidem contra reputando idoneus quisque rerum etiam humanarum æstimator, in confessu es-se affirmaverit, arctissimum atque præclarum esse bellicarum artium cum omni Christiana virtute commercium; justitiam verò, continentiam, fidem, ab eximia animi magnitudine non abhorre; nec usque adeo misera m̄ atque calamitosam no-stri generis conditionem esse, ut quæ disciplinis omnibus ferè eminent scientia militaris, quasi li-bellum repudii mittat sanctissimis Servatoris di-vini præceptionibus, & leges honeste vivendi valere jubeat. Quodnam ejusmodi homines tam præclarum denique in res humanas & posteros promeritum comminiscuntur, ut vitam caſtren-ſem omnibus inquinamentis addicant, & senti-nam quandam faciant vitiorum? Nec proinde sum nescius ipsum bellicæ conditionis ingenium, vi-tæque licentiam, atque adeo ipsa, quæ manu membrisque omnibus gestantur arma, nocendi scilicet instrumenta, non leviter ad impudicitiam, grassationes, atque alia flagitiosa probra vehe-menter milites extimulare. Verùm bellatorum isthæc sunt potius, quām bellī dedecora. Quin potius præstantibus Martis asseclis ipsa nocendi opportunitas in gloriam vertit. Jam verò ut missa faciam quæ communia cum aliis sunt ar-gumenta ad afferendam vitæ integratatem in vi-ro militari, illa mihi apud bellicam ipsam juven-tutem gravissimi utique ponderis fuerint. Neminem opinor ductum omnem veræ rationis, imò verò humanitatis ipsius sensum sic ejusasse, ut fronte perfricta atque omni pudore diruta ne-gare audeat non reliquarum modo rerum, ve-rum etiam felicium eventuum militarium atque victoriarum Deum unicè dispensatorem esse. Gloriam ipsam & nominis perennitatem, quæ viris magnis vitæ potior est, in læva supremi Numinis manu, tanquam in ærario quodam im-mortalitatis posuit Salomon Proverb. 3. *Longi-tudo dierum in dextera ejus, & in sinistra illius divitiae & gloria.* Cui autem ita rudis ac pro-pe faginea sit mens, ut non statim intelligat pul-cherrimos bellorum fructus summum illum lar-gitorem amicissimis quibusque, & suarum legum custodibus, nullatenus verò iis destinasse, qui divinas sanctiones suas arroganti temeritate contemnunt? Docemur id a sanctissimo Rege & Vate Psalm. 33. *Oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum.* Et iterum 144. *Vol-luntatem timentium se faciet, & depreciationem eorum exaudiet.* Quodsi per omnium etatum-

exempla excurrere ac digredi vellem, latissimus mihi se aperiret campus ad ostendendum pietatem, religionem, sanctitudinem militum, atque adeo integrarum cohortium & legionum, perfecisse s̄p̄ius, ut copiis laborantibus, opportunis imbribus, annonā, ac cæterā, quæ opus esset, alimoniam, Numen benignissimum subveniret. Verū isthac sunt passim obvia sacros Fastos, & Annales Ecclesiæ voluntantibus. Quidquid ex profanis ipsis Historicis, nec non fragmentis Poetarum, & vel fictitiā veterum bellatorum pietate, in promptu est idem addiscere? Sed nec testimoniis ex omni Antiquitate prolatis sic etiam tuam, Lector, tolerantiam fatigaverim, Rem totam conficiam unico Virgilii lōgo lib. 5. ubi Trojanorum flagrante classe, nihil primum profuerunt conatus nautarum militumque omnes ad latissimè manans incendium sedandum & absterendum:

*Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas posuere: udo sub robore vivit
Stupa, vomen tardum fumum; lentusque carinas*

*Est vapor, & toto descendit corpore pestis:
Nec vires Heroum infusaque flumina prosunt.
Verū ubi primum Aeneas pietate spectatissimus
Imperator submissis precibus D̄eos aggredi adoratus est,*

*Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare Deos, & rendere palmas,
Formula precationis expleta, opportunum e
Cælo imbre ad flammæ extinguendas imperavit: nimirum*

ruit æthereo toto

*Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus
austris:*

*Implenturque super puppes; semusta madescunt
Robora: restinctus donec vapor omnis, & omnes
Quatuor amissis, servata a peste carinæ.*

Præterea sic existimo ac plane contendō, non tam loriam chalybeam, aut scutum corio se ptemplice obfirmatum, quām innocentiam intrepidos facere dimicantes. Nam quos per omnium scelerum sordes exacta vita cruciat, & magnorum criminum conscientiæ occulto quidem, sed tamen gravisimo verbere obtundunt, ii profectò cum duplici hoste sibi esse decertandum, optimè intelligunt, nimirum cum copiis temulis, & cum internis morsibus atque stimulis conselerati animi perditique. Qui consciū sunt se divinas leges sanctè excolere, corpore duntaxat periclitantur in bello: qui flagitiis turpissimis cooperati hostem impetunt, longe gravius animi, quām corporis periculum adeunt. Vix porrò animum inducam ut credam satis firmiter sustinere posse hostis aspectum, quos sua primum pravitas, & intestini scelerum hostes exarma- runt. Graphicè hos depinxit Juvenalis Satyr. 13,

cur tamē hoc tu.

*Evasisse putas, quos diri consicia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cedit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pœna autem rebemens, ac multo savior illis,
Quas & Cædicius grauis invenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque suum gestare in pectora testem.
Et paulò post:
Hi sunt qui trepidant, & ad omnia fulgura-
pallent,*

*Cum tonat, exanimes primo quoque murmu-
re exli.*

Non igitur mirum aut dubium esse potest immensum quiddam alacritatis adiungere prælian- tibus fiduciam animi sanctè compositi; eosque divino mortalī generis Judici ritè prius reconciliatos prompto hilarique gradu advolare quācunque illos ducis imperium rapit ac devovet. Sacramenti etiam religionem sanctius excolunt, nec sui esse pudoris aut integratatis existimant signa deserere, transfugere ad hostes, de pro- denda ob avaritiam, vel iracundiam, libidi- nemque Republica, ut Achillem apud Trojam fecisse scripsit Homerus, consilia miscere. Supremi certè Numinis Cœlitumque contemptum potentissimas ceteroqui copias trebri pessundisse, notius est, quām ut multis indigeat ad miniculis, aut veræ rationis & experientiæ do- cumentis. Horat. lib. 3. od. 6.

*Dii multa neglecti dederunt
Hesperiae mala luſtuosa.*

Fastus in primis & superba temeritas ingentes exercitus, & præstantissimos ceteroqui Duces in certissimum exitium dedit. Homerus certè & Hesiodus, quos Veterum Theologiam complexos docet Aristoteles, id nos monitos voluerunt Gigantum exemplo, quorum in Deos audacia impudens in sua ipsorum capita cum perenni supplicio recidit; ut meritò sub immani- bus superaggetarum rupium tumulis ambusti flammis frustra fremerent, qui de Jove, reliquisque Cœlitibus e Cœlo deiiciendis per sum- mam impudentiam cogitassent. Truculentissimo id mortis genere asseruerunt etiam Capaneus, & uterque Ajax, Oileus, & Telamonius, quorum po- stremus gladio infeliciter incubuit, alias cœlesti igne correptus pœnas memorabilis insanè per- solvit. Sed nihil est necesse ex involucris fabula- rum veritatem elicere, quam disertissimè tradunt passim sacræ Literæ, ac præsertim in monomachia Gigantis Goliath & David pastoris innocentissimi. Sic autem de ea pugna legitur Reg. 1. 17. *Dixit autem David ad Pbilisthaum: Tu venis ad me cum gladio & hasta, & clypeo; ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Israël, quibus exprobrasti hodie; & dabit te Dominus in manu mea, & percutiam te, & auferam caput tuum a te: & dabo cada- vera castrorum Pphilistium hodie volatilibus cœli, & bestiis terra: ut sciat omnis terra quia est Deus in Israël. Et noverit universa Ecclesia hoc quia non in gladio, nec in hasta salvat Domi- nus: ipsius enim est bellum, & tradet vos in manus nostras.* Idem patefaciunt a virgine Moysis consissa maria, undæque Aegyptiis abruptæ in sepulchrum, Judæis explicatæ atque pendulæ in theatrum. Item tubarum clangoribus quatefa- sta & diruta mœnia Jerichuntis: exercitus etiam Assyriorum gladio cœlestis Aulici occidione de- letus. Omnibus certè, qui a pietate & sancti- monia militiam auspicantur, non Israelis copiis duntaxat Deus promittit Deuteronom. 20. *Si exie- gis ad bellum contra hostes tuos, & videris equi- tatus, & currus, & majorem, quām tu habeas aduersarii exercitus multitudinem, non timebis eos, quia Dominus Deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti.* Et paulò post: *Audi Israël: vos hodie contra inimicos vestros pugnam com- mittitis: non pertimescat cor vestrum: nolite*

me-

metuere, nolite cedere, nec furmidetis eos, quia Dominus Deus vester in medio vestri est, & pro vobis contra adversarios dimicabit, ut eruat vos de periculo. Id est autem, quod scripsit Aristoteles 2. Rhetor. cap. 5. *Intrepidi sunt confidentesque qui pii sunt in Deum.* Et iterum: *Qui bene se habent erga Divina audacieores sunt.* Incredibilem quendam vigorem a morum integritate pii sanctisque accedere bellatoribus advertit quoque Dantes Inf. cap. 28. ubi nullis noxarum conscientiis exagitatum animum optimo adiuncto, imo definitione pulcherrima atque verissima, bonum vitæ socium nominat.

*Se non che la coscienza m'afficura,
La buona compagnia, che l'buom frangheggia
Sotto l'usbergo del sentirsi pura.*

PROBITAS, atis. Pro strenuitate & fortitudine militari, &

PROBUS, a, um. Pro strenuo & viro forti. Occurrunt frequentissimè hæc voces apud Scriptores afflictæ Latinitatis. Galfredus Monumetensis lib. 10. cap. 11. *At Lucius prima juventute florens, multum audacia, multum vigoris, multum probitatis habebat, nihilque magis desiderabat quam congregari cum milite tali.* Monachus Panduanus Chronol. lib. 1. an. 1120. *Francigenæ sua antiquæ memores probitatis unanimiter contra inimicos impetum facientes incredibilem victoriam habuerunt.* Henricus Huntidoniensis: *Laberiosissima probitate, non sine magna sanguinis effusione costrum ceperunt.* Gulielmus Tyrius lib. 13. cap. 17. *Experiri cupientes nostrorum vires, & de sua probitate certa civibus dare argumenta.* Villelmus Brito Philipp. lib. 10.

*Rex autem ut vidit Regis vexilla probosque
Per sua signa viros.*

Chronicon Belgicum an. 1294. *Sed nobilissimus Princeps, cum eo die ab omnibus optaretur, ut suæ militiæ probitatem armorum exercitio presentibus ostentaret, annuit votis optantium, & circa horum vespertinam armis accinctus unum ex presentibus præcipua probitatis militem ad singularem concursum elegit.* Et in hanc formam leguntur creberrimè usurpatæ hujusmodi voces. Non improbaverim appellatio originem esse a verbo *Probo*. Quemadmodum enim aurum, argentum, æs probatum dicitur, quod est perfectum & probum; sic a virtute bellica, experimentis & laboribus probata, vir fortis dicitur *Probus*, & fortitudo *Probitas*. Hinc procul dubio habemus voces Italicas *Prode* & *Prodezza*, pro virtute bellica & viro strenuo, Castelvitrus trahit a voce *Græca πρόπος*, Latinè *primus*, quoniam generosissimi quique ad labores & pericula superanda primi advolant. Verum latè fallitur. Ferrarius trahit a verbo Latino *prædeesse*, quoniam viri fortes egregiis facinoribus Reipublicæ prosunt. Sed planè a *Probo*, ut diximus, trahitur. Etruscæ vocem *Probitate* hac etiam significazione usurparunt; licet id non adverterint tam Academicæ & Furfure in Vocabulario etiam novissime aucto, quam Alexander Tassonius in suis ad commemorationum Vocabularium Adnotationibus & additamentis. Boccacc. Theseid. 1.8,

*E cominciar fra loro aspra battaglia
Così a piè con le spade essi impugnate,
Et per lo suo ciascuno si travaglia
Dando alla parte adversa gran crollate,
Sforzandosi per vincere la puntiglia;*

Et ben mostravan lor gran probitate.

PROCEDO, is. Duplicem habet significationem in re bellica. Copias procedere dicimus, cum ordinatim incedentes progredivntur. Cæsar lib. 1. bell. Civil. *Tali dum pugnatur modo, lente ac paulatim proceditur.* Italis Marchiare. Iterum procedere militibus stipendia dicimus, cum eadem illis continuantur. Liv. lib. 5. *Tribuni plebis, si iis videretur, ad populum ferrent, ut qui minoris septem & decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum, aut majores milites facti essent.*

PROCESSIO, onis. Progressus commeantis exercitus *Marchia*. Veget. lib. 2. cap. 22. *Cum autem moventur signa, aut jam mota figenda sunt, cornicines canunt, quod ideo in omnibus exercitiis & processionibus custoditur, ut in ipsa pugna facilis obtemperent milites, sive eos pugnare, sive stare, sive sequi vel redire præceperint Duces.* Eadem voce usus est etiam Capitolinus in Pertinace. A composite militum inter gradientum, ordine militare hoc vocabulum aptissime translatum est atque consecratum, communis vulgaris usurpatione catholicorum, qui Processionem vocant ordinatum incessum Cleri, sacrarumque familiarum, cum, sublato salutis nostræ vexillo, sub propriis quisque signis pias preces concinnes celestem advocant opem, aut divinam propitiant indignationem.

PROCESSUS, us. Progressus militaris. *Marchia*. Cic. pro leg. Manil. *Ut ex iis locis, a militibus nostris redditus magis matus, quam processus longior quereretur.*

PROCERES. Ab eminenti dici Græca origine paſſim creditur. Castrorum Proceres dixit Livius: Capitolinus Duces & Præfectos militares Proceres appellant. Item Juven. Satyr. 8.

Agnosco Procerem: salve, Getulice,
Pro viro armis insigni plane usurpat, cum illum comparet Ducibus, qui præclaras gentes subegerint. Meursius Exercit. Critic. part. 2. longè antiquorem, reconditam, abstrusamque ejus originem vocis olfecit ex antiquo carmine Salarii apud Festum, ubi exponit vocem *Matuta*. Saliare autem illud carmen hujusmodi est: *Cerum manum, creatorem bonum.* Cerum autem hic interpretatur Genium: quemadmodum enim a *ca-nimen fit carmen, a Genimen, germen*, sic a *Ge-nius, gerus*, & postea *cerus*. Hinc primum ille ceremonias appellatas putat: atque adeo Proceres. Solebant quippe obscuriores homines optimates & opulentiores, tanquam Genios quosdam, observare, & Genios etiam vocare.

PROCESTRIA, orum. Ex Feste coniicimus vel aditum esse ad castra, vel tumultaria genus munitionis, quod castra suppleat. Videtur enim potius derivari a *pro & castris*, quam a processu. Sed libet Festi locum adscribere: *Procestria, quod proceditur in muro.* Elius adficio esse dixit extra portam; Artonius, quæ sunt ante castra: nam etiam qui non habent castra, propugnacula, quibus pro castris utuntur, adificant. Fuere omnino loca vel ante castra, vel, quod verius duco, ad ipsos castrorum muros, quæque propugnacula interdum supplere possent, ut potest munita per ambitum conserto ex palis aggere. In his locis vinum, hordeum, & similia ad usum castrensem servabantur. Eorum figuram habes apud Villem Choul Castramet. Roman. Sunt etiam qui

qui Procestria fuisse putent in castris Romanis edificia ante castra, quod se recipiebant iuxta, calones, & quicunque ministerii causa milites sequebantur. Id autem commodè colligunt ex verbis Taciti Histor. lib. 4. *Subversa longæ pacis opera haud procul castris in modum municipi⁹ extorta.*

PROCINCTUS, us. Expeditus apparatus: quoniam qui se ad aliquid comparant, præcingere se prius assolent, ut alibi observavimus. Tacit. lib. 19. *Neque enim in procinctu & castris habitos.* Gell. lib. 1. cap. 11. *Fæminas etiam tibicinas in exercitu & procinctu habuit.*

PROCINCTUS, a, um. Expeditus, & ad agendum paratus. Fest. *Procinctam classem, idest param ad bellum.* Gell. lib. 10. cap. 15. *Classem, procinctam extra pomorium, idest, exercitum armatum videre.*

PROCONSUL, is. Cic. de divin. *Cum bella a Proconsulibus & Propratoribus administrantur.* Non unius fuit dignitatis appellatio apud Romanos. In foro bellico Proconsul dicebatur, qui e privato mittebatur in provincias ad gerendum bellum, cum extraordinaria Consulis potestate. Primus omnium P. Cornelius Scipio Proconsulatu est ornatus. Vide Rosinum Antiqq. Rom. l. 7. cap. 42.

PROCONSULARES PROVINCIE. Quænam fuerint, vide in Titulo *Consulares*.

PROCUBITORES. Quinam fuerint in castris Romanis docet Festus per hæc verba: *Procubitores dicuntur fere velites, qui noctu custodia causâ ante castra excubant, cum castra hostium in propinquuo sunt, ut M. Cato in eo quod de re militari scripsit.* Isthuc videtur respexisse Polybius, ubi scripsit: *Exteriorem aspectum velites compleant.* Ubi habes duo nos doceri de Procubitoribus: pri- mun noctu eos & ante castra excubasse; alterum id ministerii demandatum fuisse velitibus, quæ militia vilius habita apud Romanos. Et fortasse tentoria sua habebant prope vallum, ut facilius illis esset excubare ad publicam securitatem. Ad hæc facile inducor ut credam, amissos fuisse velitibus meliores notæ milites alios in exteriori illa etiam castrorum custodia. Neque enim credibile est Romanos excubias castrorum nocturnas, in quibus totus fere vertebaratur cardo communis tranquillitatis & quietis, traditas voluisse solis velitibus, qui in omni militia postremi habebantur, quod non solum Scriptores ferè omnes veteres rei bellicæ tradidere, sed ipse Seneca per occasionem sui argumenti apertè testatur de Vit. Beat, cap. 8. *Bona adventitia eu nobis loco sine, quo in castris auxilia, & armatura levis. Serviant ista, non imperent.*

PROCURATORES. Apud Causidicos sunt ex Ulpiano, qui absensis negotia gerunt tractantque. Ceterum verbum est, & officium ad omnia fere munia latissimè pervagatum. Plautus Procuratorem penit dixit. Procurator ærari rationum, rei frumentariæ, & similiūm passim legitur. Etiam in exercitu Procuratores pro magistratu aliquo vindetur usurpasse Svetonius in Galba verbis illis: *Nam & mandata Neronis de nece sui ad Procuratores clam missa deprehenderat.* Sed presiūs in re militari locum habent Procuratores in Historia Augusta, ubi sæpe accipiuntur pro Præsidibus provinciarum. Spartianus in Adrian. *Procuratores & Præsides pro factis suppicio afficit,*

In vetustis etiam faxis leguntur ista: *Procurator & Præses Alpium: Procurator & Præses provinciarum per Orientem. Procurator & Præses provincie Sardinie.* Nimirum ejus temporis Historici promiscuè habuerunt Procuratores & Præsides provinciarum. In sacris etiam Literis Pilatus dicitur procurasse Judæam. Vide Lipsum in Annales Taciti, qui Procuratorum sæpe meminit. Vide apud nos *Præsides*.

PROCURATORES. A pro vel ante eurrendo dicti. Genus militiæ expeditissimum fuisse constat. Liv. de Bell. Punic. lib. 9. *Velites substdio misit; a quibus ubi per Procuratores commissa pugna est, Lælrium cum equitatu impetum ex occulto facere juberet.*

PROCURSUS, us. Liv. 2. Bell. Punic. *Tumultuarie pœlio ac procurso magis militum, quam ex praeparato, aut jussu Imperatorum orto.*

PRODICATOR, oris. Qui extraordinariam Dictaturam gerit, vel qui in Dictatoris locum substiuitur. Q. Fabius Maximus, per Consulis absentiam, a populo Prodictator creatus est, ut legitur apud Livium l. 22. *Ad remedium jamdiu desideratum, nec adhibitum, Dictatorem dicendum Civitas configit.* Et quia & Consul aberat, a quo uno dici posse videbatur: nec per occupatam armis. Punicis Italiam facile erat aut nuntium, aut literas mitti: nec Dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eum diem factum erat. Prodictatorem populus creavit Q. Fabius Maximum, & Magistrum equitum M. Minutium Rufum.

PRODIGIUM, ii. Rationem nominis exponit Festus, ut sint prodigia, quasi pro, idest, porro dicentia. Differunt ab ostentis juxta Ulpianum, quod ostentum forma est non immutata, sed quolibet additamento, vel detractione enormem in modum deformata. Prodigium vero est, cuius forma in aliam speciem mutatur & quasi transfertur. Quam creberrimè legimus apud Historicos veteres, Imperatores in auguriis sive auspiciis sumendis, prodigiis exterritos & conturbatos, inferendi belli consilia mutasse. Morris autem antiqui fuit, ut progressus Imperator ad Campum Martium statuam vel sublime quidpiam in medio statueret. Hastam tunc belli moderator ad illam coniiciebat statuam, versum eam partem, ubi hostiles aut copiae, aut provinciæ erant. Si recta stetisset hasta, dubium designabat Martem. Si versus hostes inclinaretur, nuntiabatur clades Romanis. Si denique ad urbem Romam, aut statuam ipsam propenderet, victoriam Romanis contorta hasta pollicebatur. Hoc scilicet, & innumera huic similia auguralia inventa nec iagenio, nec suo caruerunt emolumento. Renunciabant nempe Duces militibus suis, volentibus Diis jubentibusque iniri bellum; quo incredibilem in modum exfuscatabantur militum animi. Longè siquidem audaciores in agendo & alacriores sumus, cum subeundi periculi, vel laboris ferendi Deos existimamus autores. Jam vero prodigiorum sive ostentorum innumeræ Priscis species. Si sagitta e Cælo in agmen delaberetur, si Dux equo decideret, si lupus castra circuiret, & alia hujusmodi non sene pauca, luctuosas præfigiebant calamitates. Unum & viginti prodigia enumerat Virgil. lib. 1, Georg. ubi de Julii Cæsaris morte sic scribit:

Tcm-

*Tempore quanquam illo tellus quoque & aqua
ra ponti,
Obscenique canes, importunæque volucres
Signa dabat. Quoties Cyclopū effervere in agros
Vidimus undatēm ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere
saxa?
Armorū sonitum toto Germania cœlo
Audiit, in solitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens, & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis: pecudesque locutæ,
Infandum! sicut amnes, terræque dehiscunt:
Et mœstum illacrimat tēplis ebur, graue sudat.
Proluit insano contorquens vortice silvas
Fluviorū rex Eridanus, campisque per omnes
Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodē
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut putcis manare crux ceſſavit, & altè
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
Non aliâs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arſere cometæ.*

Claudianus etiam per occasionem Eutropii Eunuchi impurissimi, qui tantum valuit apud Arcadium Imperatorem, ut Consul ab eodem meruerit designari, alium exhibit prodigiorum catalogum l. 1. in Eutropium:

*Semiferos partus, metuendaque pignora matri,
Mœnibus e mediis auditum nocte luporum
Murmur, & attonito pecudes pastore locutas,
Et lapidum duras hyemes, nimboque minacem
Sanguineo rubuisse Jovem, puteofque crux
Mutatos, visasque polo concurrere Lunas,
Et geminos Soles mirari definat Orbis.
Omnia ceſſerunt Funusco Consule monstra.
Heu terre Cœlique pudor! trabeata per urbes
Oſtentatur anus, titulumque effeminat anni.
Pandite Pontifices Cumane carmina vatis,
Fulmineos ſollers Etruria consulat ignes,
Immersumque nefas fibris exploret baruspex.
Quæ nova portendunt Superi?*

Augures & haruspices hostiis ea procurabant prodigia, ut infortunia quæ minabantur, averrungarent. Consulti etiam ob eam causam libri Sybillini, ut frequenter meminit Livius. Et hic quidem Historicus nimium quantum in ejusmodi prodigiis referendis & procurandis ad omnitudinem Lectoris satietatem prolixus est & superstiosus. Vix enim apud illum dimicatio, aut consilium quodlibet bellicum occurrit, de cuius exitu pluribus & illustribus signis aliquid in antecessum prodigia non portendant.

2. Addam aliquid de offendionibus. Sic dicuntur in re augurali impedimenta religiosa ad expeditionem, iter, prælium, vel negotium quodlibet capessendum. Hujusmodi erant, si in ingressu pes hæſisset, inſonuſſet limen, concidifſet equus. Hinc proverbium *Cantherius in porta*; dictum de Galba, cui in expeditionem extero, equus, sive cantherius in porta concidit, quod ſinistri erat aſpicii. Hujus generis offendionibus neglectis, ita quippe ab Antiquis falso vanequæ creditum, sanguinolentas clades accipere Demetrius & Gracchi; ut de Gracchis scribit Valerius Max., de Demetrio verò Plutarchus in ejus vita. Traictum etiam est in certissimum, evertendæ Trojæ argumentum, quod equus ille machinarius in portæ limine hæſisset. Virgil. 2, Aeneid.

*quater ipso in limine portæ
Subſtitit, atque utero ſonitum quater arma de-
dere.
Instamus tamen immemores cœcique furore;
Et monſtrum infelix ſacrata ſiftimus arce.
Simile eſt illud Ovid. Epif. 13. Laodamiae:
Cum foribus velles ad Trojam exire paternis,
Pes tuus offendo limine ſigna dedit.*

Et Tibullus lib. 1. Eleg. 3.
*O quoties ingressus iter, mibi tristia dixi
Offenſum in porta ſigna dediffe pedem.*

Voces etiam incerto authore prolatæ, prodigii loco habitæ ſunt; neglectæque interdum privata infortunia & clades publicas pepererunt. Plutarchus author est C. Mancinum Hostiliū Consulem, cum in portu Herculis navem conſenderet, Numantiam petens, ex improvifo eam inaudife vocem: *Mane Mancine*. Cujus admonitum cum neglexiſſet, a Numantinis foediſima accepta clade mulctatus eſt. Ad infauti etiam ominis argumentum inopinati occurrus turpium formarum, Maurorum præſertim & Aethiopum pertinebant. Exemplum hujuſſe prodigialis terriculi adduco ſolum ex Floro lib. 4. cap. 7. ubi agens de bello adverſus Cæſarem, hæc prævia deſcribit ad Brutū interitum: *Sed nec tum imminentia cladi deſtinata ſigna latuere.* Nam & affuetæ cadaverum pabulo volucres caſtra quaſi jam ſua circumvolabant: & in aciem prodeuentibus obvius Aethiops nimis apertè ferale ſignum fuīt. Ipsiſque Bruto per noctem, cum illato lumine ex more aliqua ſecum agitaret, atra quædam imago ſe obtulit: & quæ eſſet, interrogata: *Tuus, inquit, Malus Genius*. Hinc Svetonius tradit, Auguſtum pumilos, diſtor- tos, & quoquæ genere notâque monſtroſos, ut ludibria naturæ malique ominis abhorruſſe. Serpentes porro anguesque ad auguria maxime pertinere omnis Antiquitas credidit. Et antiquissimum quidem illud fuit mali Dæmonis, qui humanae felicitatis invidentiſſimus, ſuſceptâ ſerpentis formâ, ut in ſacra traditur Histo- ria, falſæ divinitatis auguria primis parentibus fecit; ſed verè mortalium omnium innumeris calamitatibus, unius credulitate fœminæ, latiffimam viam aperuit. Atqui hoc in ſumma pacis otio & deliciarum horto veteratoriis artibus tentatum a nebulone Tartareo, In bellicis verò auguriis & prodigiis hoc reptile inter præcipua recenſetur a Festo. Euidem Calchas apud Homerum viſo ſerpente, qui octo paſſeres cum matre devoravit, belli Trojani annos inde eſt au- guratus. Serpens ad Anchisæ tumulum, qui

*Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Authore Servio omen Aeneæ fuit ad ſpatium præſagiendum erroris ſui. Quid Tiberio Graccho in Lucanis ſacrificant, quid Syllæ immolanti in agro Romano, quid Roscio puero viſi per ſomnum angues portenderint refert Cicero de Di- nat. lib. 1. Artem ex anguibus augurandi pri- mūm inveniſſe Telegonum ſcribit Suidas. Imò ipsam artem vaticinandi a ſerpentibus fuifſe, monſtratam diſcimus ex fabula de Helena & Cassandra dormientibus in Tymbræo Apollinis fano, quam refert Scoliast. Homer. in Iliad. Huc refertas Apollinem præſidem auguriorum, Pythium & Pythonem a ſerpente fuifſe nominatum. Et hæc quidem, pro instituti nostri neceſſitate, de prodigiis indicaffe fuerit ſatis; ne emansoris pœ-*

pœnas incurrere videar, qui tamdiu absens a signis fuerim. Notare tamen non parcam, hoc genus augiorum, sive prodigia a Scriptoribus rei auguralis Diras etiam appellari; quo nomine complecti mur quidquid præter rationem & humanum morem, quomodo libet evenit, vel obiicitur. Vide *Augurium*, *Auspicium*, *Serpentes*.

PRODITOR. A prodendo vel aperiendo dicitur. Est enim prodere manifestare: ex quo proditores sunt, qui hostibus suorum consilia vel secreta produnt. Nisi mavis commodiorem esse originem a prodendo, idest porro dando: ex quo proditores, qui patriam vel commissas urbes in manus hostium tradunt. Liquet eum esse propriè proditorem, qui pretio corruptus, vel odio in patriam, eandem hostibus vendit. Cicero proditori conservatorem patriæ opposuit. Sic enim scribit Epist. lib. 12. *&a dixit de conservatoribus patriæ, quæ dici deberent de proditoribus.* Antiquissima fuit lex Atheniensium, ut proditores non solum extremo afficerentur suppicio, verum etiam eorum bona publicarentur. Intra Atticæ verò fines eosdem sepeliri nefas erat, ut docent Xenophon & Thucydides. Accusati autem dicebant causam in vinculis, ut legimus apud Demosthenem. Romæ verò proditionis seu perduellionis damnatos, evocati in Urbem carnifices in crucem tollebant in Campo Martio defixam, ut docet Cicero in Orat. pro Rabir. Ad hæc non solum illis aqua & igne interdicebatur, verum etiam in perpetuum recordationis erant nefastæ. Vide, quæ super hac re diximus in Titulo *Pænæ militares*. Ex consueta porrò ordinis Senatorii formula hostes judicabantur. Discimus id ex Bruto ad Ciceronem lib. 2. Epist. Familiar. *Tamen paulò post futurum puto, ut hostes judicemur.* Porro Tiberium Gracchum hostem judicatum scribit Valerius Max. lib. 4. cap. 7. idemque tradit de Mario lib. 1. cap. 5. Catilinam etiam hostem a Senatu judicatum docemur ex Salustio. Nihil opus est alia recensere exempla, quæ magna copiâ leguntur penes Romanarum rerum Scriptores. Hostes verò semel judicatos bello etiam persequendos esse censebant. Cic. Philip. 11. *Cum P. Dolabella, quique ejus crudelissimi & tetrici facinoris ministri, socii, adiutores fuerunt, hostes populi Romani a Senatu judicati sint: cumque Senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit &c.* Idem Epist. ad Brutum: *Cum de his, qui hostes judicati sunt, bello persequendis sententiae dicerentur.* Epitom. Livii lib. 121. *Cifsus, cui mandatum a Senatu erat, ut Dolabellam inimicum judicatum bello persequatur.* Plerunque tamen ita res transigebatur, ut duces quidem ipsos & authores proditionum judicarent hostes, belloque persequendos decernerent; cæteræ verò multitudini, diem certum statuerent, quo ab armis impune possent discedere. Cic. Epist. Famil. lib. 12. 5. *Lepidus sententiis omnibus hostis a Senatu judicatus est, cæterique cum illo, qui a Republica defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. potestas facta est.* Idem Philipp. 5. *Censeoque ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudis, si ante Kalend. Febr. ab eo discesserint.* Idem habet Spartianus in Didio Juliano: *Perturbatus ad Senatum venit, impetravitque ut hostis Severus renunciaretur.* Mi-

litibus etiam, qui Senatum secuti fuerant dies præstitutus, ultra quem, si cum Severo fuissent, hostium numero haberentur. Non sum neſcius, Franciscum Hotomanum multa aſſerre discrimina inter proditorem, & perduelle, & majestatis reum: satis enim ad hoc crimen contrahendum putatur, ut aliqua Reipublicæ pars lœdatur; ut si quis Duces hosticos pecuniâ liberaverit, vel adjuverit, vel detinuerit domi ipsos hostes. Perduellionis tamen crimen in eos cadit, qui Rempublicam ipsam, vel Principem aggrediuntur & impetunt. Exempla verò punitionum apud Romanos demonstrant, summa severitate fuisse animadversum in reos majestatis, & quomodo libet Reipublicæ perturbatores. Eorum verò crimine causas, quæ ad regimen vel administrationem bellicam maxime referuntur, latè recentet Siganus ex Ulpiano, Marciano, Scævola, aliisque priscis Jurisconsultis. Sunt autem hæ potissimum causæ, ut easdem exponit Rosinus Antiqu. Rom. lib. 2. cap. 23. Qui iniussu Principis bellum gesserit, delectumve habuerit, aut exercitum comparaverit. Qui successori exercitum non tradiderit. Qui defruerit exercitum Populi Romani, aut ipsius imperium. Qui dolo malo fecerit ne hostes in potestatem populi Romani venerint; ne exteræ nationes eidem populo obtemperarent; eosdemque hostes quomodo libet juverit commeatu, armis, equis, telis, pecuniâ. Prodictionum exempla tum apud Græcos, tum apud Romanos, quoniam passim occurunt apud utriusque gentis Historicos, supervacaneæ fuerit operæ hīc referre.

2. Neque est prolixiori sermone ostendendum nihil in hominum vita & societate detestabilius esse, & magis exosum, patriæ suæ vel Principum proditoribus. Sapienter Plutarchus in vita Romuli eorum operam desiderari quidem deponique sçpe scribit, nunquam laudari. Quemadmodum enim venenatos succos a pestiferis herbis conquirunt multi avidè, illas tamen fugiunt oderuntque: sic gratus interdum jucundusque Proditoris fructus, ipsa tamen nunquam grata proditio est, ipsique semper proditores demum invisi. Illud etiam fatum est atque adeo suppliū hominum scelestissimorum, ut arridere, cuiquam interdum possint ad tempus, omnibus verò diris & execrationibus postea onerandi, demandandique in malam rem & memoriam semipiterni dedecoris. Palam id professus est Augustus, qui, authore Plutarcho, non passus Rhymatalem Thracum Regem, qui ad se desciverat ab Antonio, sua in ipsum beneficia jaētare insolentiū in convivio, post dissimulatam aliquandiu molestissimam ejusdem petulantiam, alteri cuidam Regum propinans commemoratu dignissimum illud protulit, *Proditionem amo, Proditorem non laudo.* Extat apud Vopiscum, exemplum simile de Heraclamone occidi iusso ab Aureliano Augusto, cuius in hanc sententiam ab eodem refertur epistola: *Occidi passus sum, cuius beneficio Thyanam recepi. Ego verò Proditorem amare non potui: & libenter tuli quod eum milites occiderunt: neque enim mibi fidem servare potuisset, qui patriæ non pepercit.* Nequitiam proditorum Claudianus in Ruffin, lib. 2. sic eleganter expressit:

Eheu! quam brevibus pereunt ingentia causis!
Imperium tanto quæsum sanguine, tanta Ser-

*Servatum quod mille Ducum peperere labores,
Quod tantis Romana manus contexuit annis,
Proditus unus iners angusto tempore vertit.*

Facit huc vetus adagium; *Cilicantis exitium*: quod memoria retentum a qualibet prodictione tentanda omnes deterreat. Sribit autem Plutarchus, *Cilicantis post proditam Prienensibus Miletum patriam in macellum accessisse ad coemendas carnes*. Lanius frusto carnis eidem porrecto, veluti resecturus quod supereret, rogat hominem, ut extremam ejus partem detineat: mox protensam viri manum machera generosissima amputavit, addens: *Ista saltē manū posthac nullam civitatem eris proditurus.*

PRODROMI. Vide *Antecessores*.

PROFECTIO CLASSIS. Post classem deductam & de more sacrificiis lustratam, consultis potissimum avibus, sequebatur consensio in naves. Hujus ferè signum tuba extitit. Arrianus lib. 6. *Signum proficisciendi dari jussit tubā: quo auditō statim, ordine naves solvunt.* Valer. Flaccus lib. 1. Argon.

zephyrumque ratemque morantes

*Solverat amplexus tristi tuba tertia signo,
Ubi etiam habes ter solitum tuba occini. Aliud
verò per noctem addebatur profectionis signum,
flamma nimirum vel fax sublata e navi præto-*

ria. Id scilicet intellexit Seneca in Agamemn.

*Signum recursus regia ut fulsit rate,
Et clara lentum remigem emovit tuba,*

Aurata primas prora sulcavit vias.

Facem porrò sublatam exponit Servius illud Virgilii 3. Aeneid.

*Postquam cuncta videt calo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum.*

Accepto auditōque signo discessus, naves certatim concendeant, gravissima ac s̄epe capitī pœna iis proposita, qui facis, tubæ, vel vocis imperium neglexissent. Memorabile ejus rei exemplum a M. Catone proditum refertur. Frontino lib. 4. cap. 1. *M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cum tradito profectionis signo classem solvisset, & relictus e militibus quidam alta voce & gestu expostularet, ut tolleretur, circumacta ad littus universa classe comprehensum supplicio affici jussit; & quem occisi per ignominiam hostes fuerant, exemplo potius impedit.* Neque verò solum lætitia & jaestatione militari, verum etiam festivo concentu atque p̄xanibus adornabatur consensio. Coronæ etiam herbida floridæque ex ritu veteri n̄avibus imponebantur. Virgil. 4. Aeneid.

Pupibus & lati nautæ imposuere coronas.

Ipsius verò profectionis ordo erat, ut expeditissimæ quælibet naves levioresque lēmbi primam aciem tuerentur. Commodum quippe illis stationes portusque capiendos explorare, & de hostium consiliis cognoscere: eam ob causam speculatoriæ illæ naves dictæ. Interdum verò in medium recepta leviora navigia, ne classis adventum præsentiscere hostis posset; quod ab Alcibiade factitatum narrat Plutarchus in ejus vita. Post expeditam illam classis partem ipsa sequebatur præatoria cum triremibus, omnique apparatus navium bellicarum. Postremum locum obtinebant onerariae, quæ in re navali & legitima classe, quasi impedimenta quædam & sarcinæ censebantur. Auxiliariae etiam naves prætoriam solebant subsequi, Ceterum ordo iste non ita,

reperitur religiosè servatus, ut non alium Imperatores ordinem instituerint, sicubi id e re publica ducerent. Nihil autem diligentius observabatur, quam ut minime constipatae naves essent, sed certo sejunctæ spatio ad mutuam collisionem evitandam. Prudenter id cavisse Alexandrum narrat Arrianus lib. 6. *Deinde signum proficisciendi dedit, quo auditō statim naves ordine subducuntur.* Imperatum enim erat quanto spatio attuarias, quanto bippagines, quanto bellæ sejunctas inter se esse opureret, ne temere nulloque ordine navigantes colliderentur; neque iis, quæ velociores erant, interrupto ordine alias prævertere permittebatur. Hæc fere de usu Veterum in concordanda classe & profectione ejusdem adornanda. Vide Schefferum lib. 3. cap. 3, sepius laudati operis de Militia navalium.

PROFECTIO IMPERATORIS. Comparatis omnibus, quæ Imperatorem discessurum cum exercitu instruunt muniantque; copiisque ipsis militaribus præmissis, postremus cum magnifico comitatu, votisque secundissimis & acclamatione civium, proficisciatur Imperator. Extant nummi veteres cum epigrapha *Profectio Augusti* in Hadriano, M. Aurelio, L. Vero, & aliis. Discessus tam honorificus apud Romanos fuit, tantamque spectatoribus majestatis speciem consuevit ingere, ut profectionem illam, utpote qua salus publica vertebatur, dedita operâ prolixius describeret. lib. 42. non otiosum putaverit Livius: *Per hos forte dies P. Licinius Cos. votis in Capitolo nuncupatis, paludatus ab Urbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac majestate geritur: præcipue convertit oculos animosque, cum ad magnum nobilemque, aut virtute, aut fortuna hostem, cunctem Consulē prosequuntur. Contrahit enim non offici modo cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant Ducem suum, cuius imperiu consilioque summam reip. tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum qui belli casus quam incertus fortunæ eventus, communisque Mars bellit sit; adversa, secunda, quæque inscitia & temeritate Ducum clades s̄a acciderint, quæ contra bona prudenter & virtus attulerit, quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortuna Consulē ad bellum mittant: triumphantemne mox cum exercitu vittore scandentem Capitolium ad eosdem Deos, a quibus proficiscatur, visuri, an hostibus eam præbituri letitiam sint.* Potissimum verò partem Imperatoriae profectionis vindicabant sibi res sacræ. Præcedebat solemne sacrificium in monte Albano in honorem Jovis Latialis, quod Latinas dicebant ferias. Liv. lib. 25. *Rome Consules Praetoresque usque ante diem V. Kalend. Majas Latinas tenuerunt: eo die, perpetrato sacro in monte, in suas quisque provincias proficiscuntur.* Ea verò aliquando neglecta sacra non una clade vel infortunio luerunt Romani, ut scribit Dio lib. 46. Ipsò verò profectionis die vota solemnia in Capitolio Imperator nuncupabat, quæ confestim referebantur in publicas tabulas. Is porrò interdum omissus ritus magno, ut rebanatur, Ducibus ipsis atque adeo Reipublicæ stetit: ut meritò apud Livium lib. 21. Senatus indignaretur, quod prætermissa illa essent sacra a C. Flaminius, qui Latinas ferias & votorum nuncupationem fugisset. De nuncupatis verò votis mentionit Cæsar 1. de Bell. Civil. *Paludati votis nuncupatis*

*cupatis excent. De eisdem votis Festus: Vota nuncupata dicuntur, que Consules & Praetores, cum in provincias proficiuntur, faciunt; ea in tabulas presentibus multis referuntur. Prodigia etiam ante discessum procurari solita, ut a nobis alibi est dictum. Quibus in rebus plane eminuit Romanorum pietas, nullos Consules aut Praetores existimantium satis ratum aut legitimum imperium habere posse, qui eas ceremonias preterriissent. De ritu autem gladiatorii munieris, & venationum edendarum ante discessum ex Urbe, vide quae diximus in Titulo Gladiatores. Quibus Veterum servato more consecutis, paludamentum Imperator sumebat, cumque paludatis pariter lictoribus, & reliquis imperii insignibus inter publicas acclamations & leta auspicia proficisciatur in provinciam. Liv. lib. 31. P. Sulpicius Consul secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus proiectus ab Urbe Brundusum venit. Idem Historicus lib. 21, tanquam insolens & deterioris exempli fuisse observavit quod C. Flaminius Consul, *Iuxta modo, ut ipse loquitur, sine insignibus, sine lictoribus clam proiectus; haud aliter quam si exilio causa solum vertisset.**

PROFLIGO, as, Fit a prisco verbo *Fligo*, significatque prodigere vel deperdere. Ut autem loquitur Gellius cap. 5. lib. 15. inclinatum est hoc verbum tractumque ab affligendo, & ad perniciem interitumque deducendo. Frequens admodum hujus verbi usus in re praeliari. Profligatas acies, classem profligatam diciimus. Cic. pro Rabir. *Exercitum instruere, expugnare urbes, acies hostium profligare*. Cæsar 2. Bell. Civil. *Quod classem hostium primo impetu adveniens profigaverim*. Profligare bellum etiam dicimus pro absolvere & confidere. Tacit. *Profligaverat bellum cum Iudeis Vespasianus*. Notat tamen Gellius l. 15. c. 5. Latii veteris Scriptores, ac præcipue Tullium pro bello profligato dixisse bellum adfectum, idest ad finem, penè perductum, adducit autem verba Tullii in hanc sententiam: *Bellum adfectum videmus, & verè ut dicam, penè confectum*.

PROFLIGATOR, oris. Victor, Triumphator: Deflexit tamen Tacitus hoc nomen ad indicandam effusam prodigalitatem: *Habebaturque non ganeo, & profligator, ut plerique sua baurientium, sed eruditio luxu*.

PROJECTURE, arum. Dicunt passim Architecti in re ædificatoria partes illas, quæ extra ambitum structi ædificii ad perpendicularum extant: cujusmodi sunt coronæ, cymatia, & in columnis præsertim, quæ sunt extra scapi crassitudinem. Non solum ad ornamentum, verum etiam ad robur & firmitatem operis addi solent tum a civicis tum a bellicis machinariis. Vitruv. lib. 6, cap. 2. *Quemadmodum enim in scenis pictis videntur columnarum projecturae. A Græcis Ecphoras appellari idem non semel docet Vitruvius. Itali dicunt Sporti, Aggetti.*

PROLETARIUS. Quinam essent ostendit Gellius lib. 16. cap. 10. Julii Pauli verbis: *Qui in plebe Romana tenuissimi, pauperrimique erant, neque amplius quam mille quingentum æris in censu deferebant, Proletarii appellabantur: qui vero nullo, aut per quam exiguo ære censebantur, Capitecensi vocabantur. Constat autem Proletarios, & Capitecenos a Romana militia ex-*

clusos fuisse propter inopiam & census tenuitatem. Cum tamen necessitas aliqua adigeret, ii etiam leguntur arma sumpsisse. Non educebantur tamen in aciem, nec legionibus miscebantur, sed ad muros, urbemque custodiendam detinebantur sub oculis seniorum. Clarè id docemur a Julio Paulo, loco Gellii supra memorato: Quoniam res pecuniaque familiaris obfida vice pignorisque apud Rempublicam esse videbatur, amorisque in patriam fides quedam in ea & firmamentum erat, neque Proletarii, neque Capitecensi, milites, nisi in tumultu maximo, scriberebantur. In eandem sententiam Ennius Poeta cecinat:

*Proletariu' publicitu' scutisque feroque
Ornatur ferro, muros, urbemque, forumque
Excubiis curat.*

Ubi notandum non modo, quod diximus, ad murorum duntaxat custodiam fuisse detentos Proletarios, verum etiam arma e publico habuisse. Iniquitate postea temporum è delapsum est, ut Proletarii & Capitecensi passim in militiam scriberentur. Salust. de Mario: *Ipse milites scribere, non more majorum, neque ex classibus, sed ut libido cuiusque erat, Capitecenos plerosque*. De eodem Mario sic Plutarchus: *Delectum habuit præter legem & morem plurimos e pauperibus & servili genere conscribens, cuna antea Duces hostiles non susciperent. Proletarii dicti sunt a prole creanda. Nam cum ab initio a militia excluderentur, ad creandam sobolem in Urbe relinquebantur. Capitecensi sic appellati sunt, quoniam fortunis censuque destituti, solo capite censebantur. Quod autem de infimis quibusque & Capitecensis a Mario deletis ex Plutarcho memoravi, prolixius exponitur a Valerio Max. lib. 2. cap. 3. Sed banc diutina usurpatione firmatam consuetudinem C. Marius, Capitecensem legendi militem, abruptit. Civis aliqui magnificus, sed novitatis suæ conscientia vetustati non sane propitius: memorque, si militaris ignavia humilitatem spernere perseveraret, se a maligno virtutum interprete velut Capitecensem Imperatorem compellari posse. Itaque fastidiosum delectus genus in exercitibus Romanis obliterandum duxit, ne talis nota contagio ad ipsius quoque gloria fugillationem penetret. Clarissime denique inter Capitecenos & Proletarios distinguit Gellius lib. 16. textu superius allato.*

PROMOTIO, onis. Vide Promoveo.

PROMOVEO. Est porrò, idest ultrà moveo, Terent. in Eunuch. *Move verò oxyus te Nutrix*. S. Moveo. C. Video, at nihil promoves. Verbum est rei bellicæ & castrensi admodum familiare. Tacit. lib. 15. *Cum promovere scalas & machinamenta inciperent, facilè detrufi*. Cæsar lib. 1. Bell. Gall. *Eodem die castra promovit, & millibus passuum sex a Cæsaris castris sub monte consedit*, Liv. lib. 8. Bell. Punic. *Dum castra ad Carthaginem promoveo*. Metaphoricè verò promovere dicimus, quos in altiore gradum evehimus. Juxta hanc etiam acceptancem sèpiùs usurpatum id verbum de bellicis Magistratibus. Curt. lib. 6. *Ab humili ordine ad eum gradum, in quo tunc erat, promotus*. Veget. lib. 2. cap. 8. *Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo Principe legionis promoveretur Centurio primipili*. Lamprid. in Alex. *De promovendis etiam sibi adnotabat*. Promoti etiam

etiam legitur apud eundem Lampridium in Diadumenio: *Habete igitur, Commilitones, pro imperio aureos ternos, pro Antonini nomine aureos quinos, & solitas promotiones, sed geminatas.* Verum interpretes, promotionem ibi stipendiū cujusdam genus intelligunt. Perterrituit illos nimirum, & ad stipem exegitandam induxit promotio geminata. Ea mihi simplicius explicatur provectio ad honoris gradum non proximum, sed excellentiorem: bis enim promotus probè dicitur, qui ab uno dignitatis gradu, proximo quasi per saltum transmisso, in ulteriorem ascendit. Cæterum Promoti milites memorantur ab Ammiano lib. 15. & recensentur inter Vexillationes in Notitia Imperii. Vetus inscriptio: **PROMOTVS EX BENEFICIARIO PRÆFECT. PROMOTVS SUCCESSIONE IN LEGIONEM.**

PROMURALE, lis. Munitio murum ambiens & robors. In Architectura militari dicimus hodie terreas aggestiones, interpositis ad firmitudinem fascibus, sudibusque in terram defixis, excitatas ante mœnia ad modum perpetui aggeris. Usus est pro tegendis muris adversus hostium tormenta. Stationem etiam militibus præfidiariis exhibet, ut fossam tueri possint. Eius usum irident damnantque plures. Architecti militares, quasi damnosum munitionis genus. Nam sèpe oppugnatores adjuvavat ad ascensum, facta per repetitos tormentorum iectus quaestatione, adituque ad mœnia adaperto. Sunt tamen qui eos aggeres retinendos putent. Usus nimirum & experientia rerum varia facile opinionum diversitatem inducit. Vide *Antemurale*. Dicitur Italis *Falsa braca*: quoniam non est verum tegumentum, sive murus arcis verus, sed appositius: quemadmodum falsa ostia, Pseudothyra Græcis, appellamus quæ furtiva sunt. Vide *Pseudothyrum*.

PROPLASMA. Dicitur apud Architectos operis adumbratio illa, quæ fit ex ligno, cera, gypso, argilla, vel charta, ad cuius exemplar opus deinde Mechanici perficiunt. Italis *Modello*. Plin. lib. 35. cap. 12. *Archæsilai Proplasmata pluris venire solita ab artificibus ipsis, quam aliorum opera.*

PROPRÆTOR, oris. Duo Romanæ dignitatis munia complectitur in rem nostram. Primum qui Prætoria dignitate ac authoritate ad provinciam gubernandam mittebantur, hoc ornabant nomine. Siquidem Prætores, annuo Magistratu absoluto, in provincias mitti solebant, cum imperio & jure belli administrandi; & tunc Proprætores vocabantur. Iterum sic illos vocabant ex privatis, qui non ad gubernandam provinciam, sed ad gerenda bella mittebantur, ut *Cajus Octavius Augustus*, & post eum reliqui Imperatores confueverunt mittere in provincias, quas sibi reservabant, de quibus satis prolixè agit Dio lib. 53. Hujus autem generis Proprætores suos sibi eligebant ipsi Legatos, Quæstores Provinciales, Centuriones, Tribunos, Præfectos &c. Vide Rosin. Antiqu. Roman. lib. 7. cap. 43. De Proprætoribus Cicero 2. de Divin. *Quam multi sunt anni, cum bella a Proconsulibus & Proprætoribus administrantur.*

PROPUGNACULUM, i. Optima veraque vocabuli notione ponitur a Vegetio pro pinnis murorum, idque pluribus in locis, quæ aliter explicari nequeunt. Pro exemplo sit illud lib. 4. cap. 6. ubi

loquitur de corribus, sive cratibus, quas lapidibus confertas de muris in hostium capita & machinas dejiciebant: *Ea arte inter bina propugnacula constitutas, ut si per scalas ascendisset hostis, supra caput suum vergerent saxa.* Et lib. 4. cap. 44. *In majoribus liburnis propugnacula constiunt, ut tanquam de muro facilius vulnerent.* Dictum quippe est propugnaculum, quasi ante pugnaculum, idest murus, agger, ac demum quidquid interpositi editique operis extruitur ante locum, ex quo milites pugnant, ut eodem tecti tutò in hostes tela conficiant. Ac plane non dubito, primum propugnaculi usum fuisse in militia nautica, quo indicatur ligneum quoddam quasi promurale, quo protecti milites naves hosticas adoruntur, ut magis explicatum est in Titulo *Catastromata*. Id verò mihi apertissimum facit familiaris Historicorum locutio: vix enim in terrestri militia, creberrimè in nautica propugnatorum meminerunt. Hirtius de Bell. Alexand. *Non jam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se viatos vident.* Liv. lib. 32. *Navis rostris ita supprimitur, telis obruuntur propugnatores.* Cic. 7. Verr. *Classis infirma propter dimissionem propugnatorum & remigum.* Atque id ferè perpetuò observatum a præclaris Scriptoribus. Ex quo mihi plane omnis dubitatio admittitur, quin verissimam esse statuam superius indicatam hujus nominis notionem.

2. Propugnaculum in recenti militia munitoria pars est arcis potissima, ad tutandos simul præfidiarios, & hostem infestandum idonea. In angulum illa prominet, hostilemque respicit campum & cortinas utrinque interiectas, quas ita protegit, ut altera alteri sit munimento, utraque verò ad propulsandum hostem conspiret. *Baluardo, Bastione.* Nihil fere est in universo studio militari, quod indigeat majori peritia & diligentia, quam ut ad rectam normam, certaque artis regulam hujusmodi propugnacula dirigantur; in eo siquidem munitionis præcipue munere tota stat ratio, tota spes vertitur eludendi conatus hostiles, diuturnaque obsidionis sustinendæ. A numero earundem munitionum, angulari quemadmodum dixi forma per certa intervalia erectarum, urbes ipsæ vel arces tetragonæ, pentagonæ, exagonæ, eptagonæ nonnuntur. Sunt verò quæ pluribus etiam propugnaculis muniuntur. Verum laxiores illæ urbes, præterquam quod longè plures depositas impensas, duplo triploque majorem exigunt tormentorum & præfidiariorum militum numerum; minusque proinde aptæ redduntur ad paulo longiore defensionem. Evidem architecturæ testoræ finis est, ut pauci plures arcere possint, quod nonnisi in arctum collectis munitionibus obtineri commodè potest. Ideo pentagonæ & exagonæ arces præ polygonis & peritis machinariis eliguntur. Providendum, verò in propugnaculis construendis, ut linea, quam vocant defensionis, a rostro unius propugnaculi ad extremam alam alterius non sit æquo brevior, longiorque. Iterum ut rostrum ipsum nec ita in acumen desinat, ut ab hostilibus tormentis facilè possit dirumpi; nec ita crassè sit cuspidatum, ut vim copiosam efflagitet præfidiario rum. Frontes etiam seu facies non solent excdere spatium, quod habet dimidium adiacentium cortinarum. Postremo colla linea, altæ, auri culæ,

cula, ostio, quæque ad illa construenda necessarii sunt operis, certam habere dimensionem oportet, ut expeditè munia militaria exerceantur, & propugnantium robori atque virtuti locus ipse probè communitus examissim aptèque respondeat. Eas regulas fusè prosequuntur Matthias Dogenius, Adam Fritachius, Petrus Herigonius, ac præsertim illustris nostrorum temporum machinarius Dominus de Vauban, qui subjectis etiam propugnaculi deformationibus rem totam facilè indicat exponitque.

PROPUGNO, as. Pugnando defendo. Cicer. i. de Invent. Ut non oppugnare commoda patrie, verum propugnare possit,

PROPUGNATOR, oris. Defensor. Liv. lib. 4. Quid a vobis speretur? an honores? quos adverjariis vestris potius, quam Reipublice propugnatoribus datis?

PROPUGNATIO, onis. Defensio. Cic. Epist. lib. 5. Suscepique perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentiis tuis,

PROQUESTOR. Cic. Acad. lib. 4. Cum Alexandria Proquestor effem. Dicitur tam qui, extinto Quæstore, ante adventum successoris, præficebatur provinciæ per aliquod temporis spatiū; quam qui eodem decedente Quæstore, a Præside provinciæ lectus obibat munus & vices Quæstoriæ. Provinciam Proquestores non a Senatu vel populo, uti Quæstores, sed ab ipso Proprætore, vel Proconsule accipiebant; nec urbana solum negotia, sed etiam bellica moderabantur.

PRORETA, Vide Gubernator.

PROSECUTORES ARMORUM. Militum genus, quod cursoribus, & equitantibus adiungi solet. Eorum frequens mentio ævo Theodosiano. Quomodo verò id genus militum creari soleret, & quam operam dominis præstaret, fusè narrat Nicolaus Uptonus l. 1. de Militar. Offic. Vide Cangium in Gloss.

PROSELONTES. Remiges, vel classiarii, ab impulsu notione Græca appellati, quorum meminit Georg. Pachym. Michael. lib. 4 cap. 26. Aderrant his abundè, qui servirent ministeriis nauticis undecunque coacti, quos Profelontes vulgo vocant, quasi diceres nāvium in anteriora propulsores. Valentissimi remiges, quo è cuncta circum ora maritima robustissimos & plurimos congregari curaverat Augustus intelligens, quod & dicere solebat, nunquam in Urbe securos Romanos fore, nisi toto latè mari classe invicta dominarentur.

PROSIGNANI. Occurrunt apud Frontinum: Tum Prosignani, qui in secunda acie erant, imperavit, ut densos numerosoque palos in terram defigerent. Ex quo habes Prosignanos fuisse in acie Romana eosdem ac Subsignanos; nimirum eos, qui servabant signa Principum, qui post Hastatos in acie collocabantur. Antesignani fuerunt propugnatores signorum in Hastatis; Subsignani, seu Prosignani pugnatores signorum in Principibus; Postsignani verò propugnatores signorum apud Triarios. Dicti autem videntur Prosignani idest Subsignani ad eum modum, quo Subdecurio, Subcenturio, & similes, sunt etiam Prodecuriones & Procenturiones: cum iudicem & subsint Decurioni & Centurioni, & simul, iis absentibus, eorundem vices & imperium obtineant. Hæc ad mentem Lipsii. Sed vi-

de quæ diximus in Titulo *Antesignani*. Turnebus l. 3. Advers. cap. 3. Subsigna norum notio nem aliò trahit, id est ad eos milites, qui exau thorati sub signo seorsum tenebantur, donec præmia & agros acciperent. Imo quotquot sub signis habebantur, erantque a Legionariis distincti, nec militabant sub Aquila, docet fuisse Subsignanos,

PROSTATE, arum. Quod sit officii nomen in prolio, videt in *Parastata*.

PROSUMIA, æ. Genus est navis speculatorie cuius meminit Gellius lib. 10. cap. 25. Legitur apud Cæcilium Scriptorem veterem: Cui gubernator prope evertit Prosumiam. Et alibi: De nocte ad portum sum provectus Prosumia. Alio nomine appellari Geleoretam aliqui scribunt, & indicat Gellius ibidem,

PROTECTORES, Spartian. in Caracalla: Naufragii periculum adiit, antennâ fractâ, ita ut in scapham cum Protectoribus ascenderet. Milites sunt Prætoriani, stipatores corporis. Horum crebro meminerunt Scriptores ævi Theodosiani, quos recenset Cangius in Gloss. Ammian. l. 30. Post dignitatem Protectoris atque Tribuni Comes prefuit rei castrensi per Africam: Per occasiōnem hujus vocabuli militaris Paulinus Nolanus Epist. 39. præclaram illam habet parænesim ad militem: In hac militia soletis in votis habere bane officii promotionem, ut Protectores efficacissimi. Si autem Deo te probaveris, ipsum Deum incipies habere Protectorem. Vide ad qualem militiam te invito collegam, ut quod homini esse optas, hoc tibi Deus sit. Cæterum de Protectoribus ita Firmicus l. 3. Faciet scutarios, vel Imperatorum Protectores, vel qui proprio excubitu salutem Principibus servent. Duplex verò fuit genus Protectorum: armati alii, & in acie militantes: alii inter Cæsarum familiares asciti, eamque ob causam a Jureconsultis, aliisque Scriptoribus dicti Protectores domestici, Ammian. lib. 14. Advenit Arculanus Protector domesticus. Et lib. 15. Missi igitur ad eos corripiendos Teutomates Protector domesticus cum Collega. Ipse etiam Ammianus Constantii Imperatoris fuit Protector domesticus, ut ab eodem refertur lib. 15. Protectores domesticos decem, ut postularat, ad juvandas publicas necessitates, secum duxit; inter quos ego quoque eram cum Verriano Collega,

PROTELUM, i. Pro jugi quædam agendi tenore generatim exponitur. Cum verò hujus vocabuli etymon sit maxime obscurum, & in quo explicando Scriptores miserè torquentur, verissimam omnium puto derivationem a Dopato traditam, quam sequitur Scaliger in Varronem: ut protelum sit a telo, notetque continuatam teli & ballista impulsionem. Exinde verò significat per quandam usurpationem, quod fit concitate & impetu continuato, nimirum ad similitudinem teli ballista emissi. Ita Lucretius lib. 11.

Vndique protelo plagarum continuaro.

PROTELO, as, Longe arceo, abigo cum impetu continuato. Terent. Phorm. Ne te iratus suis servis dictis protelet.

PROTESILAUS. Iphycli filius, Iterum atque iterum monitus a Laodamia conjugi, ut memor oraculi, quo periturus dicebatur qui primum in Trojanorum terram descendisset e classe, periculosum bellum desereret, cum juvenili impetu ab.

abreptus primum contigisset terram Trojanam, ab Hectore interfectus est. Ovid. Metam. l. 12.

Hectorea primus fataliter basta

Protesilae cadis.

Vide Ovid. Heroid.

PROTOCARABUS. Gubernator triremis Imperatoriae Byzantii. Zonaras in vita Constantini Dux. *Curarant, ut Imperatoria triremis, illiusque gubernatores, qui Protocarabi appellantur, absentes.* Vide *Carabus*.

PROTOCURSOR. Praefectus Cursorum. Landulph. in Phoca: *Cum enim misisset Protocurforem, ut interrogaret eos, quo præcipiente hoc facerent.*

PROTONOTARIUS, ii. Diction est hybrida, ex Graecanica & Latina conflata. Primus vel caput notariorum. Occurrunt sæpissimè apud Scriptores Latinobarbaros, & fere sumitur pro custode, vel principe Ecclesiastici scrinij, vel archivi. Sed nihil obstat quominus militaris etiam custodem primarium scrinii ita nomines; licet alia insuper vocabula suppetant apud ejusdem ordinis Scriptores, quibus ejusmodi dignitatem, vel potius ministerium indices. *Primiscrinius, Protosciriniarius, Protoscriptor.*

PROTOSPATHARIUS. Vide *Spatharius*.

PROTOSTRATOR, oris, Stabuli Praefectus, idem ac Marescallus, ut aperte colligitur ex Niceta, ubi sic loquitur de Gothefrido Bulioneo: *Dignitate erat vir ille Marescallus, quod Gracis est Protostrator,*

PROTOSTRATORICUS, a, um. Ut baculus protostratoricus, insigne Marescallorum, vulgo *Baston di comando*. Niceph. lib. 7. Hist. Ob animi gloriae ac fortitudinem protostratoricum baculum accepit.

PROTOVESTIARIUS. In aula Byzantina vestium, cimeliorum, & thesauri Imperatorii curator. Zonar. in vit. Basili. Porphyri. quæ cum cubiculario nunciata essent, Leo Proutvestiarius cum summo imperio, & auctoritate suo arbitratu gerendi omnia quæ Imperatoris licent, mittitur.

PROTUTELA, æ. Pro ducatu primæ aciei, *Vanguardia*: quemadmodum Retutela pro ducatu extremæ aciei. *Retroguardia*. A prima vel extrema exercitū parte tuenda. Hugo de Cleerius de Senescalia Franciæ: *Comes Andegavensis cum in exercitu Regis fuerit, vel jerit, Protutelam faciet ei: in redditu Retutelam, Infra; De cetero Comes appellatur Major in Francia propter Retutelam, quam facit in exercitu Regis.*

PROVINCIA, æ. Vox est bellicæ originis, Sic enim a Romanis vocata est quælibet regio extra Italiam, quam bello devictam & acquisitam, vel quomodolibet in suam potestatem redactam, suis illuc missis Magistratibus administrarent. Appellatae sunt Provinciæ, quoniam eas regiones populus Romanus provicerit. Festus illud proponit, ante: *Provinciae appellantur, quod populus Romanus eas provincit, hoc est ante viicit.* Existimo illud pro melius esse explicandum procul, id est foris: quoniam Provinciæ dicterentur non quas circa Urbem, vel intra Italiam imperio suo Roma submisisset, sed quas procul, foris, & extra Italiam armis esset adepta. Duplex est & passim a Scriptoribus usurpata. Provinciarum divisio florentis Reipublicæ & libertatis illibatae tempore, Provinciæ aliæ dictæ sunt Consulares, aliæ Prætoriæ. Contingebat frequenter, ut qui in Urbe geñissent Consulatum,

honoris gratiæ postea mitterentur cum imperio ad eas regiones administrandas, quas felici bello sui juris Romani fecissent. Jam qui illuc delegabantur cum imperio Consulari, post gestum in Urbe Consulatum, dicebantur Proconsules, quasi vices Urbani Consulis in ea regione obtinerent, eamque regerent Senatus populique Romani nomine. Ad easdem regiones gubernandas interdum ii mittebantur, qui Prætura in Urbe proximo anno essent defuncti. Ii porro etiam, Prætura peracta, profectique in Provinciam eodem jure Prætorio administrandam, nominabantur Proprætores. Horum porro Provinciæ dictæ sunt Prætoriæ, ut Proconsulum Consulares. Neque proinde certa & affixa Proconsulæ vel Prætoriæ appellatio erat Provinciis: qui potius sæpe Consulares Prætoriæ, & Prætoriæ Consulares effæctæ, ex arbitrio scilicet iussuque Senatus, qui eisdem regionibus modò Consules, modò Prætores magistratu exsolutos præfiebat. Quanquam vero summum maximumque esset in Provincia imperium tam Consulare, quam Prætorium, major tamen dignitas erat Proconsul, quam Proprætoris. Siquidem Proconsul majorem copiarum numerum, plures fasces & Consularia habebat insignia: Proprætor autem minorem exercitum, pauciores fasces, & insignia tantum Prætoria. Scio nonnullos ac præsertim Jureconsultos secus sensisse, & Proconsules cum Proprætoribus omnino adquasse, verum illos in errorem induxit mutatione ipsa appellationum in iisdem Provinciis, quæ aliquando Prætoriæ, quandoque etiam Consulares dictæ.

2. Quod autem sæpe invenies, in Provinciæ formam redactas Romanorum armis occupatas regiones, id scilicet fuit antiquas illis & domesticas leges eripere; magistratus etiam e popularibus tollere, antiquatoque omni prisco jure, & Romanas leges, & Romanos Praefectos inducere, qui urbanis bellicisque curis præfessent. Sed non proinde par in omnes erat Provincias imperium Romanorum. Magnum quippe discriminem inter illas & acquisitas civitates quaslibet intercedebat, pro diversitate earundem in Romanum populum meritorum. Quæ præclarè se geñissent erga Romanos, immunes dictæ, soluta nimis a vectigalibus & oneribus. Quæ libertate donatae erant, liberæ sunt appellatae, & nihil solvebant, Fœderatae aliæ, a quibus nonnihil exigebatur. Quæ vero nullis in populum Romanum meritis insignes essent, stipendiariæ dictæ, quæ tributa & vectigalia pendebant. Quare cum Proconsule, vel Proprætore mitti solebant in Provincias Quæstores, qui cum gererent vectigalium. Aliud vero vectigal certum erat ac definitum, ut quædam stipendii summa: aliud incertum, ut Portorium ex importatione vel exportatione rerum venalium. Genus insuper vectigalium Scriptura erat & Decuma; illa quidem ex paœtione publici pascui, hæc vero ex frumenti parte. Vide Rosin. Antiqu. Rom. lib. 16. cap. 24. & lib. 10. cap. 22.

3. Jam vero tempus Provincias gubernandi per Proconsules & Proprætores ad annum defiebatur ex lege: quemadmodum in Urbe annum Consules & Prætores magistratum gerebant. Sic enim sanctum erat Lege Cornelia de Provincia, cuius etiam meminit Cicero Epist.

Famil. lib. 5. Legimus tamen non admodum infrequenter prorogatum ultra annum imperium. Præfectis Provinciarum. Neque porro cogebantur statim discedere in Provincias; nisi fortè belli exercendi necessitas ingrueret, quæ suaderet maturandum ab Urbe discessum. Constat autem, quod superius indicavi, nonnisi sejunctas ab Italia regiones Provinciarum appellationem esse sortitas. Quod enim scribit Cæsar de Bell. Gallic. lib. 2. Pompejum Proconsulem in Urbe fuisse, id scilicet factum est extra ordinem; ut ex eodem Cæsare ibidem facili negotio conicitur. Sicilia vero, utpote Italæ proxima, prima omnium Provincia fuit. Cicero in Verr. 3. Primò, quod omnium nationum externarum princeps Sicilia se ad amicitiam fidemque populi Romani applicuit, id quod ornementum Imperii est, Provincia est appellata. Ex quo Provinciales appellati quicunque Romano Imperio essent obnoxii, præter Italos. Plin. lib. 8. Epist. Italicus es, an Provincialis? Et Colum. lib. 5. cap. 4. tradit culturam vinearum Provincialium, cum alibi tradidisset Italicarum. Volphgangus Lazius lib. 2. cap. 3. meminit etiam de Provinciis Quæstoriis. Id vero plane commentitium eruditiores existimant: inductamque allucinationem ex consuetudine Proconsulum vel Proprætorum, qui, siquando a Provinciis aberant, relinquebant Quæstoribus earum regimen: neque enim Quæstores fasces habebant aut lictores, ut tradit Gellius cap. 12. & 13. frustra oppositam opinionem tuente Alexandro ab Alex. lib. 1. cap. 27. Sed videndus hac de re Marcellus Donatus Dilucid. ad Sveton. in Augusto.

4. Alia Provinciarum divisio locum habuit post exactam libertatem, & valescente potentia Cæsarum. Tunc enim aliæ populo Romano relictæ regebantur more veteri per Proconsules, vel Proprætores: aliæ vero atq; adeo pinguiiores eorundem Cæsarum potestatis erant, qui Præfectos ad illas suo nomine administrandas ablegabant nomine Præsidum. De ea divisione luculenter scripsit Strabo lib. 6. per hæc verba. *Provinciae sæpenumerò aliter atque aliter divisæ sunt, nunc autem ex Augusti Cæsaris instituto ita sunt partitæ; nam quum ei patria totius Imperii summam permiserit, pacisque ac belli potestatem habeat, universum Imperium bipartitò sic divisi, ut partem sibi sumeret, eam scilicet, quæ militum præsidio indigeret, partem vero pop. attribueret eam, quæ pacata est, & sine armis facile retinetur. Complures igitur Provincias fecit, quarum aliæ Cæsaris, aliæ populi appellantur, ipse in suas Præsides cum imperio mittit, populus in suas Proconsules & Prætores. Obtentus autem sibi assumendi Provincias a Cæsariis plausibilis ille quidem apud Senatum & populum fuit, ut laboriosas magis & bellorum motibus proximas ipsi susciperent, sedatas tranquillasque Populo Romano relinquerent. Istud scilicet jactatum palam ab Augusto colligitur ex Svetonio in ejus vita: *Provincias validiores, & quas annuis Magistratum imperiis regi nec facile nec tutum erat, ipse suscepit, cæteras Proconsulibus sortito permisit.* Eadem Provincias sic explicat Dio lib. 53. *Potentiores Provincias, ut fallaces & periculosas, & vel boastes accolias habentes, vel per se magna & nova moliri valen-**

tes &c. In eandem sententiam Strabo lib. 17. Sibi quidem quæcunque militum præsidio essent tenenda, quales sunt Regiones Barbaræ, & gentibus nondum subactis finitimæ, steriles quidem & cultui agrè parentes, quare incole ceterarum rerum penuria impulsi, & copiâ munitionum fretri, jugum detrectant. Adumbrat subobscure his verbis Strabo veram causam susceptarum a Cæsaribus Provinciarum; nimirum ut copiis militaribus armisque ipsi semper essent instructi, Romanum vero populum exarmatum relinquerent. Apertè tamen eandem revelat causam Dio: Sub hæc specie, ut Senatus optimis imperiis partibus tutò perfrueretur, ipse laboribus & periculis objectus esset: at revera ut sub hoc prætextu inermis ille & imbellis esset, ipse solus arma & milites haberet. Eos vero administratos Provinciarum, nomine Cæsarum, jus tantum Prætorium obtinuisse, saltem per posteriora tempora, conjicimus ex Vopisco in Probo: Accepto igitur hoc Senatusconsulto secundum orationem permisit Patribus, ut ex magnorum Judicium appellationibus ipsi cognoscerent, Proconsules crearent, Legatos Consulibus, jus Prætorium Præsidibus darent, quas leges Probus ederet, Senatusconsultis propriis consecrarent.

5. Proficiscentibus vero in Provincias ex antiquitus recepta consuetudine expensæ omnes, quæque ad usum vel diuturni esseht itineris, comparabantur ex publico; neque eam ob causam sociis aut fœderatis Provinciis quidquam negotii Romani Magistratus facescebant. Constat hoc ex Livio lib. 42. ubi præter morem a Posthumio Consule factum notatur, ut eisdem aliquid oneris imponeret. Sic autem scribit: *Literas Prænesti misit, ut sibi Magistratus obviam exiret, locum publicè pararet ubi diverteretur, jumentaque cum exiret inde, præsto essent. Ante hunc Consulem nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit, ideo Magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, nequid tale imperarent sociis; privata hospitia habebant, ea benignè comiterque colebant, domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diversi mos esset. Legati, qui repente aliquid mitterentur, singula jumenta per oppida, iter quæ faciendum erat, imperabant, aliam impensam socii in Magistratus Romanos non faciebant.* Postea Lege Julia quid in Provinciam proficisci Magistratui a sociis tribui deberet, præfinitum: *Nam præter fœnum, teatum, & ligna, aliud gratis nihil dari debere decrevit.* Videtur tamen id ex eodem Livio antiquioris etiam fuisse moris: sic enim scribit lib. 43. *Eodem anno C. Popilius, & Cn. Octavius legati, qui in Græciam missi erant, Senatusconsultum Thebis primùm recitatum per urbes omnes Peloponnesi circumulerunt, ne quis ullam rem in bellū Magistratibus Romanis conferret, præterquam quod Senatus censuisset. Hoc fiduciā in posterum quoque præbuerat, levatos se oneribus, impensisque, quibus alia altis imperantibus exhauriebantur. Cum vero postea Proconsulum vel Præsidum avaritia adhuc magis magisque Provinciis incommodaret, provisum est moderatione Cæsarum, ut ad veterem frugalitatem revocarentur profecturi in Provincias, iisque honestus commeatus pecunia publica penderetur.* Sic enim Svetonius de Augusto: *Ut Proconsulibus ad micos*

los & tabernacula, quæ publicè locari solebant, certa pecunia constitueretur. Et adhuc expressius idem notant de Alexandro Capitolinus, & Lampridius in ejus vita. Appono autem Lampridiū verba: *Judices cum promoveret exemplo veterum, ut & Cicero docet, argento & necessariis instruebat; ita ut Praesides Provinciarum acciperent argenti pondo vicena, mulos & equos binos, vestes forense binas, domesticas singulas, balnearies singulas, aureos centenos, coquos singulos, & si uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, reddituri deposita administratione mulas, mulos, equos, muliones & coquos, cetera sibi habituri, si bene egissent.* Ubi obiter licet suspicere veterem parsimoniam in summi loci viris commigrantibus cum imperio ad opimas Provincias. Quid enim parcus ille & permodestus apparatus unius coqui, binorum equorum, paucarumque vestium, ad splendidissimum faciat & quæstissimum magnificentiae cultum, quo hodie Praefecti Provinciarum commigrare solent? Ad evitandos demum etiam sumptus, quibus non ærarium duntaxat, verum etiam Provinciales gravabantur, institutum invenio ab Augusto, ut nostri post quintum annum a gesto in Urbe Magistratu, in provinciam quisquam concederet. Sic enim Svetonius in ejus vita: *Author & aliarum rerum fuit: in quæ no[n] acta Senatus publicarentur, ne Magistratus deposito honore statim in Provincias mitterentur. Modum temporis magis explicat Dio lib. 53. Omnis autem ex aequo interdixit, ne ante quintum annum a gesto in Urbe Magistratu Provincias fortirentur. Ita fiebat, ut et si eorum numerus quam Provinciarum erat major, tamen ad omnes tandem imperium perveniret.* Idem Dio lib. 40. antiquius fuisse indicat hoc decretum, confirmatumque a Pompejo in Consulatu: *Decretumque paulò prius factum, ut qui in Urbe Magistratus gessissent, exteras Provincias ante quinti anni exitum ne fortirentur, confirmaret.* Vide Praefatales Provincie, & Consulares.

6. Notabo autem in transcursu familiarem. Antiquis locutionem, & quasi certam loquendi formulam, qua ornare dicebant Magistratus, cum iisdem ad profectionem & iter necessaria conferrent. In memoriam revoca primùm commemorata superius verba Livii: *Magistratus mulis tabernaculisque & omni alio instrumento militari ornabant.* Adstrue illud Ciceronis lib. 2. ad Q. Fratr. *Referebatur de Provinciis Quæstorum, & de ornandis Prætoribus.* Idem ad Atticum lib. 3. Epist. 24. *De ornandis Consulibus.* Et ad eundem modum sæpius alibi. Ornare siquidem Latinis est etiam aptare vel comparare: neque solum de addita dicitur rebus venustate, verum etiam de supellecili usuque rerum necessario. Cic. pro Leg. Man. *Qui posteaquam maximas edificasset ornassetque clæsses.* Idem ibidem dixit: *Ornare atque instruere copias omnibus rebus.* Plaut. in Rud. *Jubere melius est prandium ornari domi.* Et familiaris quidem ea Plauto locutio est. Ex Feste etiam discimus, militem, gladiatorem, histrionom ornatum eum esse, qui non tam concinno habitu, quam robore, armis, peritia instructus est.

PRUDENTIA IMPERATORIS. In ancipites vitæ casus, & ad utranque ferendam fortunæ aleam natu homini projectoque, quasi temerè erranti navigio, unicum suffpetit a mente & consilio gubern-

naculum, quo adversis veluti flatis fluctibus que obluctari possit, & ab undarum æstu in portum se atque securitatem recipere. Atqui densissimis obvoluta tenebris mens mortalium debile lumen & infirmum praesidium apportat. Communis ea quidem in omni vitæ genere infirmitas hominum: sed longè maxime frequens & explorata in exercitatione rei militaris, ubi quo plura sunt animo providenda, eo amplior damnum seges enascitur ab inopia consilii atque dexteritatis in Imperatore. Scitè & luculenter Africanus solebat affirmare, turpe esse in re militari dicere, *Non putaram.* Captandæ siquidem rerum opportunitates: non abutendum beneficio fortunæ, resistendum injuriis. Immensam aciem nutu regere, promereri suorum benevolentiam, supremæ dignitatis locum tueri, & alia permulta, quæ longè diversa atque rixantia colligi componique, & pro re nata, recto & accurato consilio curari debent & confici; ea scilicet ejusmodi sunt, ut miraculo simile videatur, si elatissimæ cæteroqui mentis atque indolis Imperatorem a rei bellicæ administratione non vehementer absterreant.

2. Eluet potissimum solertia atque dexteritas Imperatoris in investiganda ac veluti olfacti hostis natura, ejusque animi propensionibus, siquo modo possit ejusdem vitiis, vel imbecillitate commode uti ad absolvendum feliciter bellum, Specandi in primis mores nationum, quibuscum decertatur. Alios quippe avaritia, alias desidia, alias deliciae & mollior vitae usus commaculat populos. Intellexit id præcepitque sapienter Polybius lib. 3. *Errat enim, si quis putat aliquid magis proprium optimi Ducis officium esse, quam consilia & naturam hostis intelligere.* Nam quemadmodum in singulari certamine oportet locum, ubi adversarium ferias, speculari, & quæ pars corporis nudæ, quæ inermis sit diligenter animadvertere; ita ubi de summa rerum agitur, investigandum est, non ubi nudæ sint corporis partes, sed unde natura, seu mores Ducis hostium detegi queant. Et prudentissimo quidem consilio author gravissimus perscrutandam maximè monet Ducis hostici naturam animique temperiem, ut ex ejusdem vitiis proficiatur. Hostilis quippe Imperator non secus ab æmulo Duce peniculandus est & examinandus, quam ab arcis aggressore pars ejusdem debilior, ut illuc scilicet machinas & impressionem dirigat. Eruuntur autem, ut cæterorum mortalium, sic etiam Ducum prævae inclinationes, & quævis animi infirmitas ex æstate, ex moribus gentium, ex humili vel excelsa prosapiæ genere; & multo maxime ex multiplice instinctu motuque, qui cujusque indolem & naturam enunciat. Imperator enim, ut hoc proponendi exempli gratiæ seligam, ævo maturus, aut senio confessus solet ferè esse cautior & impensè solitus, ac prope in pavorem vergere. Illac igitur ac per eum, aditum dolo capiendus est, ut sua eidem cautio & circumspectio in perniciem recidat. Contra verd viridi Dux & florenti æstate lascivire fastu, audere plurimum, pericula & hostem solet contemnere: destitutus porrè experientia usuque rerum, qui vitæ magister est, amat sæpenumero audacia consilia, & quoquomodo satagit ardente clarescere. Quæ sane vitia totidem rimæ sunt, quibus inferre se ac veluti insinuare opor-

oportet Duce mænum, ut eò exardescat, & inconsulto vigore præcipitem agat, unde nulla postmodum ope, sera scilicet pœnitentia datus possit emergere. Si rem exemplis testatissimam Scriptorum testimoniis clariorem facere inducerem animum, diem scilicet dicendo eximerem. Bonæ tamen Lectori frugi fuerit adiicare, quæ in eam sententiam per hæc verba Polybius adiicit. Sic enim loquitur de natura Imperatorum, & arte eosdem suis vitiis decipiendi: *Multi siquidem per ignaviam atque socordiam non solum communes actiones, sed etiam quæ ad privatam vitam spectant, sepe prætereunt. Alii vino dediti, nisi ebrii ac temulentis sint, somnum capere non possunt. Nonnulli res venereas præter modum sectantes non modo civitates atque resprias evertunt, verum etiam dedecore vitam peragunt. Ad hæc timiditas atque formido in privatis quidem hominibus opprobriis ac turpidinis plena, at in Duee exercitū maximarum aliquando jacturarum causa. Petulantia verd & temeritas, & iracundia, præterea fastus, atque jactantia, ut hostibus percommoda, ita suis exitio sunt: facilè enim hujusmodi homines ad omnes machinas & insidias hostium patent.* Quamobrem, si quis investigatis adversiorum vitiis, occasionem aliquam præstiterit, qua postmodum Ducus hostium compos fieri valeat, è vestigio rerum potietur. *Quemadmodum enim navis, sublato gubernatore facilè in potestatem hostium venit; eodem modo si quis in bello rationibus atque consiliis Ducem e medio suscuerit, statim reliqui quoque exercitus compos fiet,*

3. Prudentia a providendo dicitur. Sunt enim prudentes, qui porrò, idest ante vident, comparataque sibi scientia præteriorum res præsentes moderantur & temperant, futura vero præcavent diriguntque. Ut enim docet Aristoteles l. i. Rhet. Prudentia mentis est virtus, quæ recte consulimus de iis, quæ ad felicitatem pertinent. Eandem Cic. lib. 2. Rhet. vocat bonarum malorumque rerum scientiam. Viri prudentis typum expressit Virgilius lib. 12. in Latino Rege:

quantum ipse feroci

*Virtute exsuperas, tanto me impensius equum est
Consulere, atque omnes metuentem expendere
casus.*

Sed nos alibi saepe plura conspersimus ad demonstrandum, quantum præsidii ea virtus afferat rebus Martiis. Vide Titul. *Consilium*. Expendo hic solum effatum Bionis ex Laertio, docentis prudentiam id in animo præstare, quod oculus in corpore: cui congruit Homeri pronunciatum de Tiresia:

*Ille sapit solus; voltant alii velut umbrae.
Postremò vis illa animi, & recta ratio, qua maturè res arduæ explicantur, & futura prospiciuntur, unicum maximumque est hominis munimentum eidem a natura traditum, quæ cætero-qui superbissimum animal nudum ab ipso exortu projectit in terram, cum reliqua animantia aptis ad nocendum instrumentis armare non pepercisset.* Anacreon. Od. 2.

*Tauro ferire cornu,
Equo ferre calce,
Lepori valere cursu,
Natura dat, Leoni
Dentes biante ritu:
Pisces docet natare,*

*Aves docet volare:
Prudentiam viris dat.*

PRUNIA, æ. Pruniam a colore subnigro, Italis *bruno*, dictam fuisse à Latinobarbaris loricam, seu thoracem notat Menagius in voce *Morione*. Vide *Brunea*.

PSEUDOCASTELLUM. Dictio est Græca partim, partim Latina: quasi falsum castellum; id est munitione umbratilis, temporaria, rei subitæ deserviens, atque mox, opportunitate præterita, diruenda. Fiunt hujusmodi opera aggestionibus terræ & sudiorum fulcimentis, intermixto cespite, murorum ambitum imitante. Itali vocant *Fortini*. Quamcreberrimus eorum est usus, præsertim in diuturnis obſidionibus, valente ad detinendos saltem paulatim hostes: diu quippe obſistere nequeunt, utpote quæ subito excitantur opere, & a palis duntaxat nexisque corribus robur obtinent. Utuntur haec voce non ignobiles Architecturæ militaris Scriptores. Occurrit etiam apud Fulcherium Carnotensem Hist. Hierosol. lib. 3. cap. 55. *Item Turci Pseudocastellum obſederant, ac vi ceperant.*

PSEUDOCOMITATENSES. Occurrunt in Cod. Theod. leg. ult. de re Milit. Seiant igitur *Comites vel Duces*, quibus regendæ militiae cura commissa est, non solum de Comitatensibus ac Palatinis numeris ad alios numeros militem transferri non licet, sed ne de ipsis quidem Pseudocomitatensibus. Sic enim expurgat hunc locum Salmasius, cum prius ibidem legeretur, seu de comitatensibus, quod locum habere nequit, cum jam antea fuerit dictum de Comitatensibus. Ad eundem modum Pseudoriparienses inducit idem Salmasius, de quibus omnibus recipit se in alio opere dictum. Pseudocomitatenses exponit Hofmannus militiam Comitatensibus oppositam; nec tamen cujusmodi illa sit oppositio, indicat. Ex verbis allati Codicis constat inferiorem fuisse militias gradum. Quapropter existimo similitudinem aliquam Comitatensium præstulisse, ut ad speciem ipsi quidem viderentur Comitatenses, nec tamen essent.

PSEUDORIPARIENSES. Vide *Pseudocomitatenses*.

PSEUDOTHYRUM. Cic. in Verr. Ea quemadmodum ad istum postea per Pseudothyrum revertatur tabulis vobis & testibus, *Judices, planum faciam*, Græca notione est in ædificiis non urbanis duntaxat, verum etiam bellicis ac præsertim arcibus & castellis, ostiolum furtivum, occultum, & clandestinum, in postrema, seu postica ædificii parte; ex quo posticum etiam dicitur ostium. In urbanis quidem domibus securitatem commodumque præstat, ut domini ædibps se effere possint inobservati, aliasque inducere furtum & clanculo ac sine pompa ad familiarem allocutionem. In arcibus vero & aliis munitionibus construitur ad occultas eruptiones, & alia genera furtivæ defensionis. Orosius lib. 7. cap. 3. hæc habet de Tiberio: *Tanta famæ Roma fuit, ut medio foro Imperator correptus a populo conciuis, & fragminibus panis turpissime infestatus, agrè per pseudothyrum in palatium effugiens furorem excitatae plebis evaserit.* Id genus januarum dicitur etiam Latinobarbaris Scriptoribus Posterula, Pusterula, Pusterla, Posterna; in posteriori siquidem ædium vel munitionum parte locari solent; clausæque ferè sunt semper, nec nisi ingruente aliqua necessitate

ape-

aperiuntur. Raymundus de Agiles in Hist. Hierosolym. At verò ii, qui ascenderunt, descendentes in civitatem Posterulam quandam aperuerunt. Charta vetus apud Ughellum Tom. 5. Intra civitatem Tiburtinam Turricella cum scala marmorea a solo ad summum Oratorium S. Pantheonis super Posterula cum scala marmorea, & duobus cubucellis, uno terrineo, alio solorato. Sanutus lib. 2. part. 2. Dicitum quippe fortalitium certas habebat Posterulas per muros & tentoria, respondentes inter predicta valla & barbacana. Matthæus Vestmonaster. Posterna ex altera Castelli parte patefacta. Italis etiam Posterla. Matthæus Villan. lib. 7. cap. 70. È costretto per altra via a ritornare a una Posterla del Castello. Sed & Portellæ eadem ostia dicuntur in Glof. Græcolat. Ammianus autem lib. 30. in aliam sententiam trahit vocem Posterula; videturque usurpare pro angusto & obliquo tramite: *Viator quidam ad citeriora festinans, cum bivium armato milite vidisset oppletum, per Posterulam tramitem medium, squalentem fructetis & sentibus vitabundus excedens &c.*

PTEROPHORI. Occurrunt apud Plutarchum, & Græcos alios Scriptores. Latinè pinnas ferentes. Tabellarii erant, cursores, & nuncii militares. Pinnas illi in summis hastis fixas gerebant, cum infortunium aliquod, aut rem male gestam in pælio vel acie nunciarent. Contra verò hastas gerabant laureatas, cum rerum secundarum aut vitoriae erant nuncii. Stat. Silvæ lib. 5.

*Omnia nam letas pila attollentia frondes:
Nullaque fumosa signatur lancea pinnâ.*

PUGIL, is. Terent. Eunuch. *Siqua habitior paulò, Pugilem esse ajunt.* Fit Pugil a pugua, ut Donatus loquitur, & pugna a pugno. Veteres ante usum ferri & armorum pugnis, calcibus, mortibus, & corporum luctatione certabant, juxta illud Lucretii lib. 3.

Arma antiqua manus, ungues, dentesque fuerunt.

Quoniam verò manus naturâ suâ explicata est, hinc facile conjicimus, primum certandi genus fuisse per luctationem. Progressum inde ad pugnos, idest ad iectus & impressionem manus compressæ, vel contractæ: quod genus dixerunt pugilationem, vel pugilatum. Subinde, ut vehementius vulnera infligerent, compressæ manus sive pugni armati sunt cæstibus. Ære postea ferroque ad invento, cœperunt in usu esse arma omnis generis, in multiplex mortis inferendæ instrumentum contuso emolliitoque ad sœculi & Martis ingenium sœvissimo metallorum. Cæterum Pugiles, ut ipso nomine indigitatur, ii sunt dicti, qui pugnis feriendo certabant: hoc genus exercitationis gymnasticæ maxime omnium: est militare; cum propriis & ad vivum assimilet rationem modumque bellicorum conflictuum, quo quolibet armorum genere pugnis astricte vel evitantur ferentes hostes, vel feriuntur.

2. Pugilationem ante Trojanorum tempora viguisse ex Homero Plinius & Plutarchus notaver. Non pauci confundunt pugilatum cum pugna cæstuum. Utraque exercitatio peragebatur quidem pugnis; verùm altera nudis, aut instrutis duntaxat pila lapidea vel plumbea, quæ pilæ dicebantur: alteram verò obibant longè gravioribus integumentis illis armatæ manus, quæ cæstus dicebantur. Ut autem, his reliquis,

ad memoratas redeam pilas, circumligabantur illæ pugnis loro aliquo, ut gravius iisdem percuterent, quemadmodum oculis exhibetur inschemate producto a Hieronym. Mercuriali l. 2. cap. 9. Superare eo certamine ferebatur antagonistam, qui vel in terram illum prosterneret, vel tanta vulnerum copia afficeret, ut victus se fateretur voce edita, vel digitæ aut manus sublatione. Licet verò athletæ rem serio agerent æneis aut lapideis pilis manu inclusis, magistri tamen tyronum ad hos erudiendos pilis utebantur, vel sacculis oppletis granis ficorum, farina, vel furfure, vel certè farctis molliore lana aut tomento. Idem hodie etiam in usu est apud præceptores artis gladiatoriæ, atque adeo inter ipsos monomachos, qui umbratilem & imaginariam pugnam exercunt gladiis hebetibus obtusisque, quorum mucronibus sive cuspidibus contusis ejusmodi laneas vel furfuraceas pilas adjiciunt. Tetigit hunc morem Trebellius in Galienis, ubi scribit inductos fuisse *Pugiles sacculis, non veritate pugilantes.* Sacculis, inquam, ut eam lectionem retineam cum Casaubono: Nam Salmasius in eundem locum nixus auctoritate emendatissimorum codicum pro *sacculis* legit *flacculis*. Exponit autem flacculas hujusmodi, vel flacculos, ejusdem generis pilas, vel folles circumligatos pugnantium manibus, oppletosque tomento farinave, aut etiam arenis, ut scribit Antyllus apud Oribasium. Easdem porrò pilas contendit a Trebellio flacculas fuisse nuncupatas, quoniam Latini flaccum flacidumque dicerent, quidquid molle, laxum, solutumve esset. Et in hunc quidem modum peragebatur pugilatio lusoria & umbratilis, & qua primùm tyrones imbuebantur, ut nimirum mollius & citra sanguinem plaga caderet. Easdem pilas Latini veteres ex eodem Salmasio vocarunt pugillos, qui opponebantur cæstibus, qui scilicet fierent ex crudo corio, & insuto plumbo, ferrove.

3. Cæterum ingens damnum non ab armatis duntaxat, verum etiam a nudis proveniebat pugnis: sic enim sèpè mulctabantur dentibus, ossibusque luxatis, diffractisque, ac membris, vultu præsertim, sanguinis lituris cooperto, & laceratione fœdum in modum proscisso, ut vix abeentes a pugna dignosci possent. Maximum verò erat temporum auriumque periculum, quo potissimum dirigebantur iectus. Ideo certo quodam tegumenti genere eas partes cooperiebant, quæ tegumenta vocarunt amphotides, de quibus sermonem instituimus proprio in loco. Quamobrem meritò S. Cyprianus in eos invehitur, qui ejusmodi ludis dabant nomina, merculæ gratia. Notatur etiam veluti crudelior Constantius Cæsar a Marcellino l. 14. quod nullo magis, quam ejus exercitationis genere caperetur. Authores & principes hujus certaminis feruntur a Platone & Galeno Amycus & Epeus. Excelluit inter primos etiam Castor, de quo Horatius lib. 1. Od. 12.

*Hunc equis, illum superare pugnis,
Nobilem.*

Præterea quām fuerit truculenta pugilatio ostendunt præmia, quæ longe majora pugilibus, quām reliquis athletarum fuere proposita, ut ostendit Eurypides in Alcest. & fusè prosequitur Carolus Paschal. Coronar. cap. 20.

4. Et quoniam magna roboris præstantia oportebat esse præditos, qui pugilatu exercebantur, idcirco Pugiles, quemadmodum etiam pancratiastæ, suoque præterea modulo athletæ alii sagingando corpori, membrisque optimis eduliis confirmandis diligentem navabant operam. Necessariam quippe reputabant singularem quandam virium firmitatem, ut ferirent gravius; studebantque pinguedini carnium, ut obesis crassisque membris mollius & minore damno vulnera exciperent. Hinc habemus apud Plautum & Terentium crebrè inculcatas locutiones illas: *Valere pugilicè, pancraticè, athletice.* Neque enim prædictæ formulæ respiciunt virium præstantiam & firmitatem, quam athletæ exhibent in pugna, sed studiosam procurationem delectissimis cibis nutriendorum corporum, cui negotio apprimè dabant operam gymnici certatores. Galenus, qui exercitationes gymnasticas juxta medicum modulum, non militarem decempedam æstimavit, raro admodum verba facit de pugilatu; arbitratus scilicet graves percussionses, quibus membra luxantur, & universum corpus miserè contunditur, minimum facere ad servandam vel acquirendam corporis valetudinem. Nec mihi est dubium pugilationem, quemadmodum minimum usus habuit in gymnastica medica, ita plurimi semper habitat in gymnastica militari. Licet autem palæstræ gymnasticæ ratione & ritu æstimate, ii duntaxat dicerentur Pugiles, qui ad pugnandum procederent, vel pugnis nudis, vel loro aliquo pelliceo, aut coriaceo obarmatis, pilâque insertâ, ut a nobis est expositum; nihil tamen minus a præstantibus Historicis latius interdum accipitur nomen Pugilum, & eorum pugnandi ratio. Certè Dioxippum Græcum hominem Curtius lib. 9. cap. 14. adversus præstantem Macedonem dimicantem inducit manu altera stipite armata, altera vero amiculo involuta: quem tamen disertis verbis Pugilem nominat. Sed præstat ipsum audire Curtium: *Eadem igitur in convivio Horratas Mucedo jam temulentus exporbrare ei cœpit, & postulare, ut si vir esset, postero die secum ferro decerneret: regem tandem vel de sua temeritate, vel de illius ignavia judicaturum.* Et a Dioxippo contemptim militarem eludente ferociam accepta conditio est. Ac postero die rex, cum etiam acrius certamen exposcerent, quia detergere non poterat, destinata exsequi passus est. Ingens hic militum, inter quos erant Græci, qui Dioxippo studebant, convernerat multitudo. Mucedo iusta arma sumperat, æreum clypeum, bastam, quam sarissam vocant, levâ tenens, dextrâ lanceam; gladioque cinctus, velut cum pluribus simul dimicaturus. Dioxippus oleo nitens & coronatus, levâ pumiceum amiculum, dextra validum nodosumque stipitem præferebat. Ea ipsa res omnium animos expectatione suspenderat, quippe armato congregdi nudum dementia, non temeritas videbatur. Igitur Mucedo baud dubius eminus interfici posse, lanceam emisit, quam Dioxippus cum exigua corporis declinatione vitasset, antequam ille bastam transferret in dextram, assiluit, & stipite medium eam fregit. Amisco utroque telo Mucedo, gladium cœperat strigere, quem occupatum complexu, pedibus repente subductis, Dioxippus arietavit in terram, ereptoque gladio pedem super

cervicem jacentis imposuit stipitem intentans; elisurusque eo victimum, ni prohibitus esset a rege. Paria prorsus habet Diodorus Siculus, excepto Macedonis nomine, quod huic non Horratas est, sed Coragus quidam, vel Corragus. Discrepat etiam a Curtio nonnihil Aelianus, qui Coragum etiam interemptum a Dioxippo ita memorat: *Dioxippus in Alexandri Macedonumque presentia, correpta clava, Corragum armatum ex Macedonibus ad certamen provocavit: & cum ei bastam excussisset, vi rapuit hominem cum armis, & jacentis collum calcavit, strictoque gladio ipsius, quo cinctus erat, armatum interemit. Quamobrem Alexander illum odio habuit; quod cum videret, animum despontit, & tristitia mæroreque confectus, vivere desit.* Miror autem Mercuriale non advertisse hunc Curtii locum, in quo exhibetur Dioxippus oleo nitens & coronatus, ubi scripsit lib. 1. cap. 8. luctatores quidem, & pancratiastas perungi solitos, minimum verò Pugiles, & cursores. Faber tamen in Agonist. inunctos eosdem ostendit, saltem usque ad subligaculum, sive campestre. Permanet hodie apud Senenses similitudo aliqua veteris pugilatus. Cogitur siquidem certis diebus solemnî more divisa in partes juventus nobilis, summaque alacritate consertis se pugnis petunt, vultusque & ora contundunt. Honori etiam sibi ducunt postridie incedere cerussatis; ultraque cicatrices & vestigia ostentant vulnerum acceptorum. Applectuntur avidè id genus ludicræ concertationis eo præcipue nomine, quoniam apud ipsos in confessu est adinventum id exercitium institutumque a S. Bernardino Senensi, ut pugna illa umbratili averteret & prohiberet odia & dissensiones civiles, quibus ea civitas antiquitus mirum in modum lacerata contabuerat.

PUGILATUS, us. Pars potissima gymnasticæ militaris. Plaut. Capt. *Hic homo pugilatum incipit.* Vide *Pugil.*

PUGILATIO, onis. Pugilatus, seu Pugilum exercitatio. Cic. 2. de Leg. *Fam ludi publici quoniam sunt cavea circoque divisi, sunt corporum certationes cursu & pugilatione, luctatione curriculisque equorum.*

PUGILATOR, oris. Pugil. Arnobius lib. 1. *Tyn-darida Castores, equos unus domitare consuetus, alter Pugilator bonus, & crudo inexpugnabilis cæstu.*

PUGILOR, aris. Pugilis pugnam pugnare. Trebell. in Gallien. *Pugiles sacculis, non veritate pugilantes.* Apul. 7. Asin. *Arduus capite primo-ribus in me pugilatur unguis.* Capitol. in M. Anton. *Amavit pugilantium luctamina & cursum.* Idem Apul. de Deo Socratis activè dixit pugillare: *Siquis velit acriter cernere, oculi curandi sunt, quibus cernitur: itidem si pugilare vultis, vel brachia velanda sunt, quibus pugillatur.*

PUGILICE'. Validè, & firmiter, ut pugiles solent. Plaut. Epid. *Herilis noster filius valet?* T. *Pugilicè atque athleticè.*

PUGIO, onis. Genus est brevioris gladii, teste Nonio. A pugno dictus, quoniam facile pugno apprehenditur, vel quia eo ad punctum ferendum utimur. Cic. Philipp. 2. *Pugionem præstillantem tulit.* In Bruti numismate præter cælatam ipsius imaginem visitur duplex pugio cum

pi-

pileo. Ea insignia Brutus assumpsit ad significandum liberatam a se & Cassio patriam fuisse. Pileum quippe eorum fuisse insigne, qui libertatem nacti essent, etiam leviter eruditis est notum: geminus verò ille pugnunculus notat id ipsum armorum genus, quo Brutus & Cassius Cæsarem transfixerunt. De eodem Bruti symbolo, vel numismate, vide Dionem. lib. 47.

PUGNUNCULUS, i. Parvus pugio. Cic. in Orat. *Quibus, ut pugnunculis, uti oportet.*

PUGNA, æ. A pugno dicitur, & propriè est pugilum; ad alios postea conflictus, editos per omne genus armorum, translatum est vocabulum. Pugna pars est belli, sicut prælium pars est pugnæ. Generale nimirum copiarum certamen, quod multas horas & integros saepe obtinet dies, pugna dicitur: dimications, quæ eodem tempore sparsim fiunt a multis hinc illinc copiarum partibus, non pugnæ, notione propria, sed prælia nuncupantur, ut notavimus in voce *Prælium*. Proxime pugnam anteire & quasi prævii ejusdem ritus ac ceremoniæ solebant esse peracta sacrificia, vota Diis nuncupata, siue pollicitationes sacrarum ædium condendarum, donorumque ejus generis: accedebat adhortatio militaris; tum edita mox ineundi certaminis signa, vexillis sublatis, tubarum concentu, & per omnes copias excurrente alacri subitoque clamore militum. Et hæc quidem tum terrestrem pugnam, tum navalem solebant quo dixi ordine antecedere. De singulis autem seorsum abundè scripsimus, & mox de iisdem iterum.

2. Cæterum licet terræ explicata planities & immetata maris spatia res sint diversissimæ; & omnino aliam speciem ingerant triremes, liburnæ, minantes puppes cum turribus, expansa vela, omnisque nautica militaris instructio, ac equites cum ipsis equis cataphracti, saevientes elephanti, camelii sarcinarii, ac cæterus terrestris Martis apparatus, scias tamen in tanta soli, quo dimicatur, rerumque cæterarum diversitate, præliandi rationem, initia, progressus, persimiles omnino esse. Quemadmodum enim circumequitando, accedendo, recedendoque, & in omninem partem pertentando hoste initium ferè capitur terrestris prælia: sic in pugna navalí a navibus modò ad dexteram, modò ad levam inclinantibus, nunc commodos ventorum flatus captantibus, nunc lacescentibus procurrentibusque, modò verò retrocedentibus, flecentibusque cursum ad socias, eadem prorsus referuntur tentamenta certaminis atque præludia. Evidem remigii concertatio, irruptio, circumventio, abstergio remorum, incursatio; & quasi navium ipsarum pugna, atque milites conflictum auspicentur in mari, ad vivum representant atque imitantur excursiones velitum, levisque armaturæ militum in prælio equestri: ex quo factum ut navales dimications fréquenter equestribus pugnis a Scriptoribus assimilarentur. Faciunt autem hæc prima tentamina ad experiendum Martem, hostemque delassandum, utrinque certante ea copiarum parte, ut segnes inutilesque reddant adversarios, ac de commodiore loco depellant. Concurrentes verò postea naves acutis rostris ad perruppendum quam expressè referunt confertos cuncos armatorum ad vim inferendam, denu-

danda hostium latera, diffingendosque bellatorum manipulos in terrestri certamine? Hic verò utrobique gubernatorum & nautarum peritia cum instructorum dexteritate & solertia; discurrantium navarchorum alacritas, cum Tribunorum strenuitate, militum verò ac propugnatorum victoriam urgentium animus, fortitudo, constantia, furor & audacia pari utrinque spectaculo est. Captæ porrò per vim naves similimam ferè speciem habent cum conclusis undique legionibus; exscensiones in navigia hostilia cum progressu terrestri in occupata ab hostibus spatia; laceræ naves, aut demersæ, actæque in fugam, cum protritis ordinibus dimicantium turmarum, direptisque earum vexillis, actoque per campos in fugam hoste. Ad hæc in utraque, ut ita dicam, arena certaminis nunc eminùs jactilis, nunc cominus gladiis res geritur; confortæ nunc, nunc disiunctæ in navali prælio naves, in terrestri centuriæ & cohortes.

3. Latè, quæ ante pugnam ab Imperatore curanda sunt, exsequitur Vegetius lib. 3. cap. 11. & seqq. Primum omnium per tesseram & vexillum rubrum expansum docebantur milites, inquam diem sarcinas & corpora cum armis comparata ad pugnam habere deberent. Vide quæ diximus in Titulis *Tessera* & *Russata*. Propositum tesserae vexillique signum subsequebatur cura armorum poliendorum, sumendæque alimonie. Et de armis quidem Liv. lib. 24. *Milites armis expediendis, quod reliquum diei fuit, consumperunt*. De curandis verò corporibus idem Scriptor lib. 9. *Consul extemplo tessera dari jubet, ut prandeat miles, firmatique cibo viribus arma capiat*. Idem lib. 25. *Reliquum diei expediendis armis & curatione corporum consumptum*. Certis interea sacrificiis de pugnæ eventu Dii consulebantur, & læta petebantur auspicia. Liv. lib. 6. *Romanus Dictator, castris eo die positis, postero, cum auspicio prodiisset, hostiae que cæsa Pacem Deam adorasset, latus ad milites jam arma ad propositum pugnæ signum, sicut editum erat, luce prima capientes, processit*. Auspicia neglecta pro nota habebantur futuræ cædis. Liv. lib. 5. *Tribuni militum, non Deorum saltem si non hominum memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem*. His peractis vocati ad concionem milites conveniebant in prætorium, ut audirent Imperatorem pro tribunali verba facientem. Imperatoriæ verò conciones illæ ad eum finem institutæ & usurpatæ sunt antiquitus, ut ipsa Ducis præsentia & affabilitas, tum verò commemoratæ militum laudes, pollicitationes prædæ & præmiorum; colligenda in primis gloria, & incrementum Romani nominis ex re bene gesta, devincirent belatorum animos, eorumque virtutem, veluti cote quadam exaceruerent. De hoc instituto Liv. lib. 1. *Vocari ad concionem utrumque exercitum jubet: præcones ab extremo orsi primos excivere Albanos*. Idem lib. 9. *Publius Consul cum dimicatus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem advocari jussit*. Et lib. 28. *Vocati ad concionem ad tribunal Imperatoriæ concurruunt: simul Imperator in tribunal confundit*. Ad tribunal & prætorium Imperatoriæ coacti milites a præcone primum ter interrogabantur, satisne comparati animis essent ad dimicandum? Milites clamore, edito & iterato, quatientesque arma, &

gladios clypeis allidentes alacritatem suam explicabant, unoque propemodum ore favebant dictis cœptisque sui Imperatoris. Liv. lib. 28. *Exercitus, qui corona concionem circumdederat, gladiis ad scuta concrepuit.* Sed de hoc militari more dictum a nobis est alibi fusiùs.

4. Atque his de more comparatis signa concinebant, ut militum concitarentur animi, hostes terrore percellerentur: invadendi verò hostes signum dabatur vexillo expanso inter tubarum cornuumque concentus. Complectitur hæc Cæsar lib. 2, Bell. Gallic. *Cæsari omnia uno tempore erant agenda, vexillum proponendum, quod erat insigne cum ad arma concurri oportebat; signum tubā dandum.* Idem in pugna navalí servabatur ritus. Hirt. de Bell. Alexand. *Celeriter vela subduci, demittique antennas jubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, que prime naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat.* Committebatur prælium a militibus levis armaturæ, qui saxis jaculisque conjectis, recedebant, adaperto ad dimicandum legionariis loco. Liv. 22. *Procursum ab auxiliis, & pugna levibus primūm armis commis̄ja.* Eam ob causam alibi observavi, armaturas leves appellatas fuisse Rorarios; quoniam, ut rorare ante imbreui solet, sic illi prodire in aciem ante gravius armatos. Excipiebant itaque pugnam Hastati, qui primus fermè fuit ordo graviter armatorum: retrocedentes illos in suorum ordinum intervalla recipiebant Principes, qui prælium redintegrabant Hastatis subsequentibus. Si Principes etiam fluctuarent in acie, nec satis feliciter rem gererent, servato ordine referebantur inter Triarios, qui scuta innixa humeris hastasque terræ defixas tenentes, opperientes dimicationis exitum considerabant sub vexillis. Postremus itaque virium conatus erat cum Triarii consurgerent, receptisque in sua intervalla Principibus & Hastatis uno agmine se in hostem effunderent. Pilis primūm a legionariis pugnatum: ubi consertæ manus, & Mars atrocior incaluit, ventum ad gladios. Liv. lib. 2. *Pilis inter primam trepidationem abjectis temere magis quam emissis, pugna jam ad gladios venerat.* Sub hæc iussu Imperatoris evocati equites, interdum a fronte, saepius a lateribus impetebant hostium ordines. Dum hæc ritè peraguntur, & ad victoriā comparandam incitantur animi, Imperator discurrens per medianas acies quid cuique agendum sit per magistratus & cursores præcipit, fortitudinis & tolerantiæ exemplo defatigatos sustentat, adhortatione & laudibus animat, non labori, non sanguini parcit, quominus primus pericula adeat, & rem unam omnium in bello gravissimam, scitè fortiterque pugnantem militem regat, & opportuno flecat imperio,

5. Nego autem quidquam magis habere sollicitum Imperatorem oportere, quām ut opportunis capiendis ad configendum locis mentem intendat. Neque enim magis in obsidione, quām in ipsa acie præliari pensitanda est ratio situs, eujus commodo pauciores saepe copiae immensam vim hostium nequaquam metunt, ut plane locus & idonea positura atque colloccatio copiarum pro dimidia fere exercitū parte sit computanda. Non nihil de hac consilii opportunitate tetigimus in Titulo *Munio*. Addo hic non alio

astu, quam editioribus occupatis clivis incolument in Africa exercitum servasse Marium Consulem adversū Regem Bocchum, atque Jugurtham. Salust. de Bell. Jugurth. *Tum Marius ex copiæ rerum consilium trahit; atque usi suis receptui locus esset, colles duos inter se propinquos occupat; quorum in uno, castris parum ample, fons aquæ magnus erat; alter usi opportunus, quia magna parte edita & præcipiti, pauca munimenta quærebatur.* Ceterum apud aquam Syllam cum equitibus noctem agitare jubet. Ipse paulatim dispersos milites, nec minus hostibus conturbatos in unum contrahit; dein cunctos pleno gradu in collem subducit. Ita Reges loci difficultate coacti prælio deterrentur. Ejus porro vietoriæ singularem fructum & gloriam sic infrā commemorat: *Denique omnes fusi fugatique;* arma & signa militaria pleraque capta: pluresque eo prælio, quām omnibus superioribus, interempti. Eximio interdum emolumento est occupare angustos transitus, arētasque rupium fauces; præcipue si a paucis contra numero florentes copias committenda sit pugna. Ea dexteritate Leonidas Spartanorum Dux non minimum remoratus est Xerxem Persarum Regem, cum immensa armatorum colluvie ad Græciam edomandam progressum. Incessis quippe Thermopylis selectissimos Spartanorum adversū incredibilem militum vim pugnatores opposuit. Eadem postea Thermopylarum angustias nonnulla artis accessione validius munivit Antiochus adversū Manium Romanorum Ducem, ut refertur ab Appiano de Bell. Syr. *Ipse verū ad se contrahebat suos milites, qui ubi convenere, peditem decem millia, quingenti equites, & quædam sociorum auxilia, Thermopylas occupavit locorum angustias hostibus obiciens, & expeditans exercitum ex Asia.* Sunt autem Thermopyle angustus & oblongus transitus, qui partim mari aspero & importuno alluitur, partim palude profunda & invia. Imminent duo prærupta cacumina, quæ Tichiunta, & Callidromum nominant. Sunt ibi fontes aquæ calide, unde loco nomen a Græcis inditum. Hic edificavit Antiochus murum duplēm, & eis machinas superimposuit. Præterea non paucis opimam victoriā attulit colloccatio copiarum in æstuariis & paludosō situ, quod præsertim legimus apud Polybium lib. 5. percommodum contingisse Xencetæ Imperatori Regis Antiochi, cum ad Tigrim fluvium signa contulit adversū Molonem in ejusdem Regis perniciem conspirantem. Sic autem Polybius: *Xencetas apertissima quoque equite ac pedite ex omni exercitu deleto, per noctem navibus incolument exercitum trajecit in loco opportuno castrametatus, quippe qui magna ex parte flumine claudebatur: quod supererat contiguae paludes ac stagna tutum faciebant.* Molon, cum id nunciatum interea foret, equites obviam misit, tanquam illis transitum impedituros. His cum Xencetæ appropinquaissent, ob locorum ignorantiam plus ipsi a se ipsis, quām ad hostibus detrimenti sunt passi: siquidem in stagna delati omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt; multi & in ipsis stagnis periere. Non absimilis astus victoriā peperit M. Antonio adversū Augusti Prætorianos, ut refertur ab Appiano de Bell. Civil. lib. 3. *Duas robustissimas legiones in arundinetis paludis ex utroque angusti aggeris, per quem*

quem via erat, latere disposuit in insidiis. Ut verò Carsulejus cum toto exercitu superatis nocte fauibus evasit, & sola Martia legio cum quinque aliis cohortibus aggerem ingressa est, qua parte nihil erat hostium, circumspetantibus utrinque palustria, primum arundinum motus suspicionem injectit, mox & galearum clypeorumque fulgor intermicuit, cum repente Prætoriani Antonii a fronte exorti sunt. Ibi Martii circumventi undique, nullo patente effugio jusserunt cæteros abstinerre a conflictu, ne ordines ibi turbarent per imperitiam: Prætorianis Antonii Prætorianos Cæsaris opposuerunt. Ipsibifariam divisi utrinque paludem ingressi sunt, hinc Pansu, inde Carsulejo Ducibus. Sic in duabus paludibns duo sunt commissa prælia, medio aggere conspectum utrinque adimente. Cæsos verò deletosque ad unum Prætorianos Cæsaris statim narrat. Nec Annibalem Pœnorum vaferrimum & callidissimum. Duce m præteriit, quanti referret ad communienda pugnaturi exercitūs latera occupare obiectas & interpositas aquas fluminum lacuumque. Evidem famigeratissimam illam victoriā, quam de Romanis in Umbria reportavit, non tam illi sua aut suorum virtus conciliavit, quam Thrasymenus lacus objectus Romanis, e cuius sinu caligo densior effusa omnem fere illis rationem ademit prospiciendi hostem invadendique. Sic autem de ea pugna Polyb. lib. 3. Est in eo loco latior atque undique spectabilis campus, qui ab utroque latere per longum altissimis perpetuisque cingitur montibus: partem posteriorem aluit Thrasymenus lacus, inter quem & montes via per angusta, per quam in ipsum campum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus in his castra locat, ubi ipse cum Afris atque Hispanis consideret. Equites cum Gallis in ipsis angustiis locat, ut simul ac intrassent Romani, obiecto equitatu, clausa omnia equitatu ac montibus forent. Et paulò post: Annibal ubi majorem partem copiarum campos ingressam, & jam propinquantes sibi primos animadvertisit, dat simul omnibus invadendi signum; quo facto audiens, ut proximi quique erant, decurrerunt. Romani subito ac improviso malo perterriti, densissima caligine impidente prospectum, neque acies instruere, neque expedire arma, & vix quid actum foret, intelligere poterant. Quibus rebus factum est ut multi in ipsa profectionis specie, cum opem sibi invicem ferre nequirent, instar pecudum trucidati fuerint, ante oppressi ab hostibus, quam quid agendum esset, consultum foret. Id scilicet est, quod advertit præcipitque Vegetius lib. 3. cap. 13. Bonum Duce convenit nosse magnam partem victoria ipsum locum, in quo dimicandum est, possidere. In universum tamen juverit occupare loca editiora; tum quoniam major missilium impetus in declivi, tum quia vehementer incommodum pugnanti est obniti adversis clivis situm. Locus quippe ipse magnam virium partem exhaustus, quæ debiles postea enervataeque superfunt ad dimicandum. Proinde idem Magister ibidem ita prosequitur: Elabora ergo ut conserturus manum primum auxilium captes ex loco, qui tanto utilior judicatur, quanto superior fuerit occupatus. In subiectos tela descendunt, & majore impetu obvientes pars altior pellit. Qui adverso nititur

clivo duplex subit & cum loco, & cum hoste certamen. Latum porrò discrimen est inter ipsos copiarum nervos. Neque enim Imperatori in peditatu fiduciam habenti idem situs capiens est, ac ductanti præstantem equitatum. Equites in aperta planitate non impedita sylvis, non fossis incisa, non uia paludibus, melius explificantur. Peditatus verò adversus equites in saltu, sylvis, locisque asperis montuosisque acribus invehitur. Hæc etiam Vegetii præceptio est memorato in loco: Si de peditibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, montuosa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra adversarii pedires victoriam queris, sequi debes paulò quidem editiora loca: sed plana atque patentia; neque sylvis, neque paludibus impedita.

6. Quod si tempore nocturno committitur aut continuatur pugna, tunc enim verò tenebrarum velamento inumbrata naturæ facie potiorum in conflictu locum habet fortuna, quam virtus aut consilium. Ipsa obscuritas Martem saepe reddit atrociorum, quasi cum luce de medio tollatur commiseratio, & cæco impetu incaescens furor nulla ab æstate vel pugnantium sorte atque conditione discrimina admittat, & repagula sortiatur. Notavit id Nazarius in Paneg. Constantini: Nox ipsa justissima bellantibus causa terroris, vehementiorem te agendis stragibus fecerat. Quod solum enim virtutis tuae impedimentum est, miserationem tenebræ non habent. Ut enim ad consultandum in otio mirificam opportunitatem nox adducit, sic in dimicatione consilia distractus. Eam ob causam nihil frequentius legitur, quam prælium nocte diremptum. Assolent quippe Imperatores non humanitatis minus quam prudentiarum causa receptum indicere, ubi primùm se tenebræ intendunt, ne in aleam incertam casumque mittant dimicationem præcipitem, & plane cæcam adempto die. Exempla latè suppetunt apud Historicos & Poetas. Pro Historicis satis fuerit indicare illud Livii lib. 27. Cum jam nox instaret, Marte æquo discessum est, castra exiguo distantia spatio raptim ante noctem permunita. Pro Poëtis Homerus Iliad. lib. 7.

Nox jam adeſt: bonum autem nocti parere.
Et ibidem lib. 18.

Sol occidit, & cessabant divini Achivi
A fortis confictu.

Et Virgil. lib. 11.

Continuò pugnas ineant & prælia tenent;

Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.

7. Constat sœpenumero noctem in dimicacionis partem venisse, & ejusdem auxilio præter omnem expectationem hostium a solertiissimis Ducibus debellatum. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus; quippe quasi commilitans, cum a tergo hostibus, a facie Romanis se prebuisset, Pontici per errorem longius cadentes umbras suas, quasi hostium corpora petebant: & Mithridates quidem nocte illa debellatus est. Ejusdem noctis ope Scipio duplici hoste potentissimo circumventus, Asdrubale Pœnorum Duce, & Syphace Rege, utrumque memorabili affecit clade, castis.

strisque geminis spoliavit. Appianus de Bell. Punic. sic loquentem ad suos Scipionem inducit: *Tempus est aggredi solutas acies, dum nox est, per quam & pugna majorem pavorem incuriet hostibus, & impariores inveniet; nec quisquam sociorum ipsis succurrere poterit in tenebris.* Et paucis interiectis: *His dictis, missisque praefectis ad armandum exercitum, ipse sacrificat Audacia, Pavorique; nequis, ut in nocte, panicus terror accideret, sed fortissima opera exercitus existeret.* Etiam aderat tertia vigilia; submissè tuba signum dedit; moxque tantus exercitus ibat summo silentio, donec Equites hostem circumdederunt, simulque pedites ad fossam pervenerunt: cum exurto clamore promiscuo, accendentibus ad terrorem tubis & buccinis, pelluntur excubie. Fossa repletur aggreare, vallum convellitur, aliquot audacissimi procurrentes incendunt tabernacula. Afri attoniti e somno ad arma profiliunt conanturque sed frustra instaurare ordines; cum mandata propter tumultum non exaudirentur, ne Duce quidem satis scientie quid fieret. Romani in exilientes & trepidè se armantes irruunt: plura tabernacula incidunt, sternunt obvios. Illi clamore, aspectu, ac vi hostium terrentur, nocte obstante, quominus periculum cognoscerent, ratique castra expugnata, & timentes incendium, denso agmine procurrebant in campum tanquam tutiorem: ita diffugientes alii aliò in circumstantes equites incidebant, & occidebantur. Syphax auditio nocturno clamore, visoque incendio non succurrit; tantum equitum manum submisit Asdrubal. Hos Masinissa repente aggressus magnam cædem edidit. Diluculò ubi Syphax cognovit fugisse Asdrubalem, milites ejus vel casus, vel captos vel dispersos, castra cum apparatu venisse in potestatem Romanorum, trepidè fugit in mediterranea, relictis rebus omnibus, veritus ne Scipio reversus a persecutione Carthaginensium confestim in ipsum arma verteret: quo factum est, ut & hujus castra cum apparatu per Masinissam captas sint, atque ita Romani uno ausu brevi noctis spatio geminis castris potiti, duos suo longè maiores exercitus profigaverunt. Calescentes pugnas, lassitudo, imbecillitas, fuga precepis, adempti duces, coorti imbræ, incertique casus alii protrahunt contrahuntve: eadem causæ, nox præsertim, solent dirimere. Ad diem sepe solidum producta prælia. Quod in Historia Ungarica, Bonfinio teste, legitur, conflictum obstinatissimum inter Hungaros Turcasque, Amurate & Coryno Ducibus, ad triduum perdurasse, rari admodum exempli est. Nam pugna memorabilis, quæ inter Gothos, Duce Roderico Rege, & Mauros, a Comite Juliano ex Africa evocatos, commissa octiduum fertur obtinuisse, ejusmodi fuit, ut priores septem dies velitando & levibus præliis desierit; octavo vero die totis utriusque exercitus conserta viribus exardesceret, ut testatur Hispanus Historicus Mariana de reb. Hisp. l.6.23. Navale prælium triduanum, ab Arturo Britannæ Rege commissum adversus Gothos & Sveones pro Dania liberanda habes apud Joann. Magn. Hist. Goth. l.8. c.31. Pugna Italica dicitur notis vocabulis *Abbattimento, Combattimento, Giornata, Fazione, Battaglia, Fatto d'Arme.* Item *Pugna, Puntaglia, Impugna.* Joann. Villan. lib. 9. *La gente dello m-*

peradore rimase vincente della Pugna. Pule. Morg.

*L'Abbate liber sia lasciato in pace
Dalla tua gente senz'altra Puntaglia.*

S. Catarina Senensis lect. 45. n. 3. *Quando alcuna volta si vede assediato dall'Impugne, e molestie della carne.* Hunc & alios idiotismos Etruscos veteres debeo studiosæ in me voluntati Hieronymi Gigli vatis clarissimi, qui commemoratas S. Catharinæ Senensis Epistolas & Dialogos copiosis novisque animadversionibus illustravit.

PUGNA NON ADMITTIT EXCUSATIONES. Refertur inter dictiones populares, & usurpatur a Platone lib. 6. de Legibus. Monemur autem adagio, in præsenti periculo non esse tergiversandum; veluti si quis in morbo subito Medicum accersat longè distantem. Huc pertinet quod scribit Curtius lib. 7. *Sed necessitas ante rationem est, maxime in bello, quod raro permittit tempora legere.*

PUGNARE GNARUS, VERUM EMINUS ET PROCUL HOSTE. Refertur inter versus proverbiales Homeri ad eos deridendum, qui extra periculum ferocias sunt, coram autem congregati non audent. Huc pertinet illud Turni ad Drancen apud Virgil. lib. 11.

*non replenda est curia verbis,
Quæ tuo tibi magna valant, dum distinet boitem*

Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.

PUGNACULUM, i. Idem ac propugnaculum, sive locus munitus. Plaut. in Milite: *Meus ille homo est; deturbabo ego jam illum de pugnaculis.*

PUGNO, as. Pugnam committo. Liv. l. 8. *Edicunt Consules, ne quis extra ordines pugnam committat.*

PUGNATOR, oris. Verbale a pugno. Liv. 4. Bell. Punic. *Deinde occupata dextra tenendo caput fortissimus quique pugnator esse desierat.*

PUGNATORIUS, a, um. Ad pugnam pertinens. Senec. 2. Controv. Præf. *Deerat illis oratorium rubor, & ille pugnatorius mucro.*

PUGNAX, acis. Bellicosus. Cic. in Anton. *Centurio pugnax & lacertosus.*

PUGNACITAS. Pugnandi aviditas. Plin. lib. 10. cap. 33. *Perdices capiuntur quoque pugnacitate ejusdem libidinis.*

PUGNACITER. Ardenter, & cum pertinacia. Cic. 4. Academ. *Ergo de omni statu consilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustari cum aliis, tum etiam me ipsum velim.*

PULCHRE VIRGINIS EQUITES. Sacer ordo militis equestris in Gallia. Cum matronæ plures foeminaeque in ea provincia nobiles conquererentur apud Carolum VI. Regem de illatis pudori fortunisque suis frequenter injuriis a viris potentibus, nec auderet quisquam earum patrocinium suscipere, Joannes Boucicaut Franciæ Marescallus, duodecim aliis in consilii societatem adlectis, instituit ordinem Pulchræ Virginis, ut vocabant, in Campo Viridi, qui earum indemnati tuendæ præsto esset. Vide Selden. de Titul. Honor. p. 1. cap. 3.

PULCHRITUDO, & formæ dignitas in Imperatore. Inter ea, quæ exercituum moderatoribus authortatem conciliant, non postremum sibi vindicat locum forma ipsa, vultusque Ducis ad virilem quandam pulchritudinem dignitatemque compositus. Nec verò mihi hic animus per vestigare pulchritudinis definitionem.

at-

atque naturam. Multa & preclara de pulchritudine & Plato scripsit, & addidere Platonici. Ex horum doctrina scio mortalem pulchritudinem radios quosdam atque florem esse rerum cælestium; qui nos radii earundem rerum immortalium in memoriam revocant, ut quasi gradibus quibusdam ab infimarum rerum forma & venustate ad immensam illam sempiternæ lucis originem ascendamus. Didicit id prodidique non infreenter ex Platonis schola Petrarca:

*Quel Sol, che mi mostrava il camin destro
Di gire al Ciel con gloriosi passi.*

Et alibi clarius:

*Ancora (e questo è quel, che tutto avanza)
Da volar sopra'l Ciel gli havea dat'ali,
Per le cose mortali,
Che son scala al fattor, chi ben le stima:
Che mirando ei ben fiso quante, e quali
Eran virtuti in questa sua speranza,
D'una in altra fembianza
Potea levarsi a l'alta cagion prima.*

Cum itaque constet cœlesti origine pulchritudinem nobilitari, minimum quis demiretur si vehementer illa ingenuos quoque animos capiat; & ad sui contemplationem amoremque pertrahat & inflammet. Quare & Aristoteles interroganti cur tantopere amarentur pulchra? respondit: nonnisi cœcorum eam interrogationem esse. Optimum porrò argumentum a dignitate & proceritate corporis dicit Justinus lib. 13. ad indicandum amicos & socios Alexandri Macedonis Regibus exequari. Et Curt. lib. 6. *Plurimis gentibus in corporum maiestate veneratio est, magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est.* Occulta autem illa & efficax ratio est quamobrem omnium studia pulchritudo concitat, quoniam vultus ipse animi nuncius esse solet, & genuina hujus imago tanquam inspeculo in conceinno corpore cernitur. Facile quippe egregios & virtute præstantes eos esse arguimus & prædicamus, in quorum ore illi se, ut ajebat Plato, sempiternæ bonitatis radii excludunt, & ille quasi color virtutis efflorescit, quem utique pulchritudinem appellamus. Contra verò ubi turpia conspicimus corpora, facile inclinamur ad judicium deterius capiendum de intima & latenti constitutione animorum. Vellejus lib. 2. *Vatinius nulli homini non postfrendus, in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus ejus dignissimo domicilio inclusus videretur.* Evidem ut quilibet aliæ animorum prærogative præstantes, sic potissimum virtus militaris cum corporis dignitate conjuncta impendio sibi omnes devincit: quod acutè subodoratus est Virgilius lib. 5., ubi de strenuitate Euryali ita scribit:

Gratior & pulchro veniens in corpore virtus. Scio eum versiculum Virgilianum a Seneca Epist. 66. dente plusquam Theonino, idest Stoico, fuisse demorsum, ubi Claranum concelebrat infelis formæ virum, sed non vulgaris sapientiae: Iniquè enim se natura gessit, & talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute habitare. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cætera contemnenda, a contemptu suo venit. Errare mihi vi-sus est qui dixit, Gratior & pulchro veniens in

corpore virtus. Nullo enim honestamento egit: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum cœpi intueri: formosus mibi videtur, & tam rectus corpos, quam est animo. Verum nemo plane nisi insanus inficiabitur, viris magnis deformia interdum corpora contigisse: quemadmodum sepe summa oris dignitas & venustas turpissimis animis. Id solum contendimus, si fieri potest æquo Senecæ ac Stoicorum supercilie, ut ad infestos animos mirum in modum faciat præstania vultus sociata virtuti.

2. Eam fuisse satis communem notam & characterem, ut Heroes virique Regi dignoscatur, omnes ferè clamant memorie Antiquitatis. Docemur id sepe ex Homero. Satis fuerit indicare illud ex Iliade:

Pulchrum verò sic ego nondum vidi oculis;

Neque sic venerabilem, Regi enim viro similis.

Reliquis porrò Græcorum testimoniosis omissis, producam solum tritum illud vulgi sermone Euripidis dictum: *Prima species digna est imperio. Quidni etenim in virili cuiuslibet honestæ artis administratione plurimum ponderis pulchritudo habeat, ad cujus veluti Lydium lapidem & examen etiam inanimata subiiciuntur, distinguique solent?* Lucret. lib. 5.

Et pecudes & agros divisere atque dedere,

Pro facie cujusque. & viribus, ingenioque:

Nam facies multum valuit.

Quæsita hinc sepe gratia a Poetis extinctis bellatoribus a concinna elegantique eorum forma. Sic enim Homerus in morte Euphorbi:

Sanguine ei madefacta sunt come Gratissimiles,

Capillique, qui auro atque argento revincti erant.

Eadem ferè habet Calaber in morte Troili & Penthesileæ. Et Euripides in Andromeda de morte Pyrrhi. Virgilius autem frequentissime bellatores a pulchritudine dilaudat. Unicum profero testimonium de Euryalo lib. 9.

sed viribus ensis adactus

Transadigit costas, & candida pectora rumpit.

Volvitur Euryalus letbo, pulchrosque per artus

It crux, inque humeros cervix collapsa recumbit.

Quod plane imitatus est Silius lib. 12.

Solvitur omne decus letho, niveoque per artus

It stygius color, & forme populatur honores.

Ambrosie cecidere come, violataque cervix

Marmoreum in jugulum collo labente recumbit.

Quo etiam facile respexit Tassus de Lesbino Cant. 9., addita insuper Virgiliana comparatione succisi floris in Euryali morte:

Poiche vede, abi dolor! giacerne ucciso

Il suo Lesbin, quasi bel fior reciso.

E in atto sì gentil languir tremanti

Gli occhi, e cader su'l tergo il collo mira;

E sì vago il pallore, e da fembianti

Di morte una pietà sì dolce spira,

Ch'ammollì il cor, che fù di marmo avanti.

Addo etiam ad ejusdem Ethopejæ expressionem illud Nonni lib. 11.

Mortuus licet cum sis, adbuc refulgent genæ,

Oculi vident etiam adhuc, duplices verò

Adbuc tæ manus niveæ sunt palme.

3. Sed non amorem duntaxat, quod, ut ex Aristotele diximus, ii solum inficiari possunt, qui-

quibus nullus oculorum usus est reliquus, verum etiam venerationem inginit pulchritudo. Hinc Virgilius lib. 9. Euryalum dixit puerum venerandum.

*Te verò, mea quem spatiis propioribus etas
Insequitur, venerande puer, jam pectore tota
Acoipio.*

Ad eundem modum Stat. 2. Theb.

Iabant insignes vultuque habituque verenda.
Ac sèpe alias apud Scriptores Græcos Latinosque venerandos dici animadvertis oris dignitate præstantes. Ejus rei, si minus veram, certe pulcherrimam rationem adducit Latinus Pacatus Paneg. Theod. *Augustissima quæque species plurimum creditur trabere de cælo. Sive divinus ille animus venturus in corpus digugum prius metatur hospitium; sive cum venerit, fngit habitaculum pro habitu suo.* Quodsi vel pueri strenuo Marte prostrati pulchritudinis suæ beneficio venerationem extorquent, quantam, amabo te, sibi autoritatem apud manipulares adsciscant corporis formâ vultuque præcellentes Imperatores? Quantum Trajani virtutibus decoris accessisse reputas ex mascula illa vultus elegantia, quam per hæc verba describit Plinius? *Jam firmitas, jam proceritas corporis, jam bonor capitis, & dignitas oris, ad hoc, ætatis indefixa maturitas, quodam munere Deum festinatis senectutis insignibus, ad augendam majestatem, ornata cæsaries, nonne longè latèque Principem ostentant?* Talem esse oportuit, quem non bella civilia, nec armis oppressa respublika, sed & pax & adoptio, & tandem exorata terris Numinæ dedissent. An fas erat nibil defferre inter Imperatorem, quem homines, & quem Diis fecissent? Jam verò Cyrum Persarum Regem, Medorum vestem assumpsisse narrat Xenophon lib. 8. quoniam stola Medica proceriores, formosioresque ea induitos ostenderet. Silius etiam lib. 1. Tagum Ducem Hispanorum elogio venustatis exornat, vocatque

Ore excellentem & spectatum fortibus ausis.
Idem præconium a Virgilio non Turno solum, ut lib. 7.

*petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus,*

Sed in primis Aeneæ tribuitur. Sic enim lib. 4. Aeneid.

*ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Aeneas:
Dè eodem prius ibidem dixerat:
Multæ viri virtus animo, multusque recursus
Gentis honor; barent infixi pectore vultus.*
Et paulò post:

*Quis novus hæc nostris successit sedibus hospes?
Quem se ore ferens! quam forti pectore & armis!*

*Credo equidem, nec vana fides, genus esse
Deorum.*

Huc plane respexit Lycurgus, qui legem Lace-dæmoniis posuit, ut extremis viribus in acie, adversus hostes congressuri capita comerent, capillumque & barbam depeterent. Idem postea imitati sunt Turii, Milesii, & Tarentini, aliæque Urbes, quibus magnopere arriserunt instituta Laconica, ut tradit Philostratus in vita Apollonii lib. 3. cap. 4. Et Persarum quidem Duces cum Leonidæ milites viderent venustè depexos, & quanta maxime excogitari potest

venustate concinos, eos derisi primùm, tanquam muliebrem manum habere; sed eorum postea in conserti Martis periculo virtute conspicta, obstupuisse memorantur animi præstantiam & fortitudinem in iis, quorum ad muliebrem cultum composita corpora ante contemperant. Ejus porrò rei rationem aliquam perquirenti mihi duplex in primis occurrit; nam primùm quo sibi quisque obnixius placet, & propriis capiturn ornamenti, eo se suaque defendit animosiùs, Iterum quoniam, quod Plutarchus tradit, forma eximia pueros elegantes pulchrosque viros terribiles reddit. Idem certè planè præstant capilli & capitis ornatus in militie præliante, quod in quibusdam avibus elatae discoloresque crista, in leone verò aliisque beluis promissæ jubæ, per politæque maculosæ pelles; ut plane eadem habeantur & pro commendatione ad formam, & pro incitamento ad ferociam.

4. Hic porrò non desinam observare diligenter, viris cætoroqui ore dignissimo, cum eximium aliquod pertentarent facinus, adauictam fuisse pulchritudinem & majestatem. Exemplorum familiam ducat Hebreæ bellatrix fortissima Judith, cui rem magnam sublimemque animo molienti, salutemque patriæ & Holofernisi cladem agitanti, miram novamque concinnitatem oris addidit Deus, ut habetur Judith cap. 10. *Cui etiam Dominus contulit splendorem: quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat: & ideo Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliavit, ut incomparabili decore omnium oculis appareret.* Romulus etiam e vita decedens, divinisque honoribus & apotheosi proximus augustiore forma visus a Julio Proculo. Florus lib. 1. cap. 1. *Oborta tempestas, solisque defœtio, consecrationis speciem præbuere: cui mox Julius Proculus fidem fecit, visum a se Romulum affirmans, augustiore forma quam fuisse: mandare præterea ut se pro nomine acciperent.* Sed & carnifex ille, qui Marium percussurus carceris pædore obsitum, gladium extulerat, substitut perterritus nova luce ex ejusdem oculis intermicante. Lucanus lib. 2.

primo qui cadiis in iftu

*Diriguit, ferrumque manu torpente remisit:
Viderat immensam tenebroso in carcere lucem.*
Virgilius etiam in usitato splendore circumdatum afflatumque a matre Dea Aeneam canit, ut eidem conciliaret facilius Didonis gratiam. Sic autem legitur lib. 1. Aeneid.

*Restitit Aeneas, claraque in luce refluit,
Os humerosq; Deo similis; namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & letos oculis afflarat honores.*
Nec verò hujus peregrinitatem moris imitari omissit perpetuus Virgilii æmulator Tassus Cant. 20., ubi sic loquitur de Gothefrido, cum jam maturus proximusque esset Hierosolymis expungandis:

*Vassene, e tal'è in vista il sommo Duce,
Ch'altri certa vittoria indi presume:
Nuovo favor del Cielo in lui riluce,
E'l fa grande & augusto oltra il costume;
Gl'empie d'honor la faccia, e vi riduce
Di giovinezza il bel purpureo lume:
E nell'atto degl'occhi, e delle membra
Altro che mortal cosa egli rassembra.*

Et

Et iterum de eodem Gotherido propediem poti-
turo Regni Hierosolymitani Cant. 20.

*Parve, che nel fornir di tali parole
Scendesse un lampo lucido e sereno;
Come talvolta estiva notte suole
Scotter dal manto suo stella, o baleno.
Ma questo creder si potea, che 'l Sole
Giuò il mandasse dal più interno seno:
E parve al capo iugli girando: e segno
Alcun pensollo di futuro regno.
Forse (se deve infra' celesti arcani
Prosuntuosa entrar lingua mortale)
Angel custode fu, che da i soprani
Cori discese, e'l circondò con l'ale.*

In eandem sententiam Trissinus Ital. Lib. I. 18.

*Mà come Agrippa fù così vestito,
S'accrebbe in lui la natural bellezza,
E dimostrò i costumi alti e regali:
Onde prese la briglia del cavallo,
Et alzò l'manco più per porlo in staffa*

Nullo proinde modo est ambigendum de vi summa atque momento, quod pulchritudini inest ad parientam viris magnis autoritatem, cum ex allatis exemplis conspiciamus factum esse, ut in facinore inusitato, vel molimine rerum gravissimarum, divina etiam ope & beneficio major pulchritudinis cumulus praestantibus viris acceperit. Quoniam verò sermo hic mihi est de Imperatore, fuge credere aut suspicari ad cohonestam hujus formam, & admirationem militum erga ipsum ingenerandam, eam a me deposci vel attribui eidem pulchritudinem, cuius coloribus & suavitate puerilis plerunque forma depingi solet: quae, sicut Imperatori minimè congruit, sic illustrat interdum pueros nobiles, qui recens militiae nomen dederint; cuiusmodi fuit apud Homerum Nireus, qui omnium formosissimus extitit, quotquot navigarunt ad expeditionem Trojanam, aut etiam Troilus, bellator impuberi fere ætate, ore vehementer concinno; de quo præter Homerum Virgilius etiam loquitur lib. I. Æneid. Eodem concinnitatis gehere celebrantur apud Virgilium Euryalus, & apud Statium Parthenopœus. Et plane videntur mihi inique fecisse adversus Tassum Italici quidam censores critici, qui devorare non possunt ab eo vate Rinaldum, ut Marti æquatum fortitudinis laude, sic etiam comparatum Cupidini oris gratia & venustate: quasi acerrimum bellatorem, qui in bello Palæstino primas tulerit, oppidò dedebeat forma imbellis & molior vultus elegantia. Sic enim ille Cant. I.

Se'l miri fulminar nell'armi avvolto,

Marte lo stimi; Amor, se scuopre il volto.

Addunt autem præfati animadversores longè commodiorem bellicæ pulchritudinis speciem formamque Tassum adumbrasse in Tancredo, de quo ibidem hæc habet:

*Vien poi Tancredi: e non è alcun frà tanti
(Tranne Rinaldo) ò feritor maggiore,
O più bel di maniera e di sembianzi,
O più eccelso & intrepido di cuore.*

Verum ad nos incommodam Poetæ defensionem observare facilè illi poterant, Torquatum non quasi virum aut juvenem bellatorem, sed plane puerum Rinaldum induxisse. Sic enim ibidem scribit:

*Mà il fanciullo Rinaldo e sovra questi,
E sovra quanti in mostra eran condutti,*

*Dolcemente feroce alzar vedresti
La regal fronte.*

Equidem mihi majorem difficultatem facest, tam laboriosa tam ardua facinora, qualia a Poeta Rinaldo attribuuntur, perpetrare potuisse quantalibet demum indole præditum puerum. Licet enim in eodem delicatulæ ætatis flexu Paris & Nireus arma tractare inducatur ab Homero, non tamen illi præcipuum belli locum tuentur. Verum his præteritis, cuilibet cordato viro video esse liquidissimum, molliculam & delicatulam oris concinnitatem minimum convenire supremo armorum Duci, sed virilem quandam & verè dignam imperio, quam in Theodosio suo Pacatus celebrat: *Tua bæc forma venerabilis, quæ fortunæ par est, quæ longè latèque conspicua commendat imperium. Virtus addidit forma suffragium; illa præstitit ut opereretur te Principem fieri, bæc ut deceret.* Et verè Imperatoria est pulchritudo, qua laudatur Titus a Tacito 2. Histor. *Erat Tito decor oris cum quadam maiestate.* De eodem ita Svetonius in ejus vita: *Forma egregia, & cui non minus auctoritas, quæ gratia inesset.* Eandem postremò sic in suo Stilicone Claudianus expressit:

*Jam tum conspicuus, jam tum venerabilis ibas,
Spondebatque Duce cel'si nitor igneus oris.
Sed redeo ad pervestigandas causas, quam ob rem pulchriores eos fieri contingat, qui ad insigne facinus vel ad plenum gloriae discrimen festinant.*

5. Facilè est autem rationem conjectare adauitæ pulchritudinis in vultu Imperatorio, vel illustrium virorum, cum novus ille splendor contingit divinitus, & potius immittitur, quam enascitur. Non obvium pronumque esse arbitror judicare, cur præclarum aliiquid ausuri suopte ingenio & instinctu nova capiant formæ incrementa. Ego verò in facinoribus bellicis non aliam ejus rei causam esse existimo, quæ quoniam pericula & res arduas adituri, dum omnes advocant vires & spiritus vividiores, sanguinis nempe florē, expromunt, vultusque erigunt attolluntque frontem, ut terribiles hostibus videantur, ea ipsa spirituum provocatio, & vis undique in omnes artus ac præsertim in vultum accita eosdem reddit pulchriores, mixta tamen cum venustate & quasi ex eadem orta ferocia. Certe novus ille fulgor, qui Marium in palude delitescentem repente circumdedit, metuendumque hosti reddidit, extremus quidam ejusdem conatus fuit, quo ut militem perterrefaceret, nobilissimos advocavit spiritus, quorum ope circumacti oculi lucem quandam & coruscationem videbantur immittere, incenso vultu sanguinis nobilioris accursu atque conspersione. Quid autem mirum in viris illustribus id accidere, cum equi ipsi bellatores ante prælium cervice erecta, expanso jactatoque capillo, edito in primis ferociore nitritu longè formosiores appareant? Idem porrò non unum genus altilium ostendit, præsertim verò galli gallinacei, quos erecta in sublime cervix, collum inflatum, incensæ cristiæ, explicatae, subrectæque in orbem rigentes caudarum pinnæ, maximum in modum exornant. Adnotandum etiam est idem usuvire in amatoriis congressibus. Ut enim de reliquis animalibus fileam, certe admissarii equi cum ab equis vocantur ac rapiuntur ad admissum,

E e ram,

ram , illis contemptores evadunt , renident , scintillantque , seque circumspiciunt efferuntque magnificè : ut plane in hoc etiam convenire videantur Cupidinis Martisque certamina , ut communia utrobique sint incrementa formæ in summa vel voluptatis potiundæ cupiditate , vel gloria . Non parcum saltem innuere idem notari posse in avibus prædatorii , ubi primum arripiendæ prædæ studio volatum explicant . Sic autem de accipitre Dantes Paradis . Cant . 19.

*Quasi falcone , ch' esce di cappella ,
Muove la testa , e con l'ale s'applause ,
Voglia mostrando , e facendosi bello .*

6. Illa autem mihi magis consentanea vera causa est , cur eximia species non minus indicet , quām conciliat fortitudinem , quoniam apta partium & lineamentorum concianitas & commoda membrorum constitutio mirum in modum facit ad egregiam conformatiōnem universi corporis . Ut enim pomorum ubertatem multicolor florū venustas enunciāt , sic forma præstans & nulla parte non felix de corpore valido , & membrorum robore , atque adeo de animi ipsius fortitudine & firmitate dubitare non finit , Nec aliam esse opinor causam , cur excellentiam formæ cum magnanimitate & claritate virium , non humanae minus quām divinæ conjugant literæ . Cicero in Partitionibus : *Poſtea de corporis bonis dicendum , in quibus quidem , qua virtutem maxime significat , forma laudatur .* Homerī autem illa sunt Odyss . 18.

virtutem , & corporis ali-

Eximiam formam carpserunt æthere Divi .

Ubi nota corporis præceritatem non modo primariam pulchri corporis partem esse , verū etiam necessariam ; ut merito plures negent Philosophi , formosum esse posse quod pusillum est . Lucretius etiam non semel præstanti formæ fortitudinem adiunxit . Sic enim lib . 5.

Nam facies multum valuit , viresque vigebant .
Et iterum :

forces & pulchro corpore crebri .

Quod si divina adeamus monumenta , occurruunt illa apud Isaiam 3 . *Pulcherrimi viri tui gladio cadent , & fortes tui in prælio .* Et psalm . 92 . *Dominus regnavit , decorum induitus est , induitus est Dominus fortitudinem .* Et Proverb . 31 . *Fortitudo & decor indumentum ejus .* Et iterum psalm . 77 . *Et tradidit in captivitatē virtutem eorum , & pulchritudinem eorum in manus inimici .* Factum profectò inde , ut non solum vis Latini verbi pulchritudo , fortitudinem sonet , quod nos expendimus in voce *Pulcher* ; verū ut eandem quoque vim habeat idiotismus Hebraicus , Græcusque , & significatio vernacula ejus vocis apud alias etiam nationes , ut ostendit Martinus de Roa , Singul . cap . 3 . & 4 . Idcirco cum de Deo homine dicitur psalm . 44 . *Speciosus formā præfiliis hominum , non tam de coloris suavitato , aut venustate oris id est accipendum , quām ad animi magnitudinem referendum ;* ut planè concinat verbis illis Cantic . 5 . *Electus ex millibus .* Sed mira harum laudum conjunctio est atque concentus . psalm . 44 . ubi post illa verba : *specie tua & pulchritudine tua intende , prosperè procede & regna ,* leguntur statim illa : *Sagitta tua acute , populi sub te cadent in corda inimicorum Regis .* Ceterum quanta pulchritudinis ipsius efficacia sit ad animos caplendos prodiderunt Aristoteles , qui

formam quavis epistola validiorem ad commendationem promerendam affirmat ; Publius Syrus , qui eandem , commendationem mutam , Theophrastus , qui fraudem tacitam & innocentem , Socrates , qui extremam tyrannidem , Carneades , qui regnum sine horrore satellitii nominarunt . Quod enim , ut ait Plato , viri fortes obliiendo se periculis obtinent , quod viri sapientes per summos labores vix demum impetrant , id minimo negotio conficit pulchritudo , ut plane verissimum sit in omni fere tractatione humana , quod de Cleopatra scripsit Lucas I . 10 .

Vultus adest precibus , faciesque incesta perorat :

7. Jam verò de statura militari & Imperatoria diximus separatim . Quod verò ad ipsam attinet corporis amplitudinem , tametsi fateri necesse sit non defuisse præstantissimos cæteroqui Imperatores , qui corpore obesiores essent , ac præter modum pinguiscerent ; nihilominus inficiari non possumus nimiam & immodicam membrorum crassitudinem vitio verti improbarique in viro militari , edque magis in supremo armorum Duce , Ea de causa corpulentis crassissime ademptos a censoribus equos legimus ; quoniam luxuries illa membrorum in pinguedinem exuberantium non leviter impediret retardaretque opera militaria . Gellius lib . 7 . cap . 22 . *Nimis pingui humini & corpulento censores equum admere solitos , scilicet minus idoneum ratus esse cum tanti corporis pondere ad faciendum equitis munus : non enim pœna id fuit , ut quidam existimat : sed manus sine ignominia remittebatur . Tamen Cato in oratione , quam de sacrificio commissio scripsit , obiicit banc rem criminosis , uti magis videri possit cum ignominia faisse : quod si ita accipias , id profecto existimandum est , non omnino inculpatum neque indefidem visum esse , cuius corpus in tam immodicum luxuriasset exuberassetque .* Huc respexit Joannes Baptista Solianus Uccellatoio Att . 3 . Scen . 8 . *Quando certi corpulenti mi capitano alle mani , la prima cosa io confisco loro il cavallo , perchè è dimagrino coll'andare a piede .* Epaminondas etiam , ut legimus apud Plutarchum in Apopht . , erat quemplam ex albo militari , quod præter modum omento nitesceret , adiiciens ne tres quidem clypeos satis fore tam amplo tegendo ventri . Ephori autem apud Lacedæmonios decimo quoque die tyrones recognoscabant : si quos autem offenderent præpingui corpore , & cute molliùs curata , tanquam hebetiores & desidia fluentes exauthorabant , ut legimus apud Alianum lib . 14 .

PULCHER , a , um . Satis constat significari hoc adjectivo quidquid venustum est , formaque commoda . Sed iterum dubitari non potest pulchrum non infrequenter a Latinis accipi pro forti . Virgil . lib . 7 .

satus Hercule pulcro

Pulcher Aventinus .

Ubi certe epitheton pulchrum pro venusto absolum in modum Herculi congruit : nec minus bellè ipsi Aventino , quem paulò post notat formæ horridioris :

*Ipse pedes tegmen torquens immane leonis ,
Terribili impexum seta cum dentibus albis ,
Indutus capiti : sic regia testa subibat*

Hor-

Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Aptè proinde Servius pulchrum hic exponit pro fortis. Idcirco Scaliger de Causs. Ling. Lat. cap. 22., pulchrum deducit a voce Græca πολύκερα, ut sit plures habens manus, ac proinde fortis. Sed nihil necesse est huic etymo inniti: ut enī notat Servius, fortitudo & pulchritudo promiscue ponuntur a Latinis. Nam & fortis apud eosdem non ita raro est pulcher, ut optimo ostendit exemplo idem Servius ex verbis Plauti in Milit. act. 4. *E quid fortis visa est?* Certè Anacreon Od. 2. fortissima quæque in natura recensens, concludit pulchritudinem omnia superare, ferroque & igne esse robustorem. Hinc nihil frequentius apud Græcos, Latinos, & Italicos Poetas legitur, quām vulneratos animos necique traditos & incensos a venustiore vultu, Petrarca:

*Io temo sì de begl'occhi l'affalta,
Ne quali amore e la mia morte alberga,
Cb'io fuggo lor, come fanciu la verga,
E' gran temp'è cb'io presi il primier falto:
Nec aliam ob causam appellationibus Amazonum & bellatricum suas Poetæ vocant amasias, Petrarca:*

*Molte fiate, o dolce mia guerriera,
Per baver co' begl'occhi vostri pace,
Vhaggio proferto l'cor.*

Verū ejus rei luculentissimum occurrit exemplum probè adnotatum a Servio ad Virgilii 4. Aeneid., ubi postquam Poeta divino quodam formæ splendore Aenam cum Didone certantem induxit, eundem postea Apollini comparat, nulla non parte corporis ornatissimo: & cum prius de Aenea dixisset:

*ipse ante alias pulcherrimus omnes
Infert se socium Aeneas;*

post comparationem cum Apolline ita subdit:

haud illo segnior ibat

Aeneas: tantum egregio decus enitet ore.

Ubi clarè intelligis, illud *non segnior*, quod idem est ac *fortis*, accipi pro pulchro, ut sensus sit: nihil minus, quām se Apollo præferebat, speciosum se exhibebat Aeneas. Qua de causa mihi minimè est dubium pulchrum dici a pollendo, quoniam quod maxime formosum est, id sit in primis pollens valensque, atque idem optimum maximumque, ut pluribus ostendi in Titulo *Pulchritudo*.

PULVEREM Oculis offundere. Per modum adagii dicitur de iis, qui rem de industria obscurant, ut adversarium decipient. Translatum ab astu militari, quo s̄epe fit, ut data opera commoto excussoque pulvere in oculos hostium, iidem vincantur. Cujusmodi dolo usum fuisse Sertorium in Hispania auctor est Plutarchus.

Pulvis Pyrius, vel **TORMENTARIUS**. Vide *Bombarda*.

PUNCTA, æ. Vide *Punctum*.

PUNCTUM. Cædere punctum est percutere vel ferire intentata cuspide. *Di punta, di stoccata*. Huic opponitur *Cæsim*: quod est ferire intentata acie. *Di taglio*. Liv. lib. 5. Bell. Punic. Hispano punctum magis, quām cæsim affuetu petere hostem. Vulgaris inde sermo: *Cæsim & punctum ferire*, pro omni conatu, & omnibus exertis viribus quempiam aggredi. Sumptum a gladiatoriibus, qui modò punctum, modo cæsim feriendo su-

rare hostem & interficere contendebant. Alius porrè est gladii usus, cum lati ensis percussione aliquem petimus, Italis *Piattonata*. Ea verò percussio ad ignominiam potius & dedecus inferendum pertinet, quām ad exercitationem, vel usum serii Martis. Observandum præcipue est cæsim ferire minacius quidem, & visu atrocius esse, sed longe gravius, & ad hostem confidendum expeditius, ferire punctum. Cæsim ferè vulnera adiungunt qui utuntur gladio acinace, vulgo *Scialba*, *Scimitarra*: punctum ferire Romanorum præcipue & Hispanorum fuit. Liv. lib. 31. *Gallis Hispanisque scuta ejusdem formæ ferè erant; disparcs ac dissimiles gladii*. *Gallis prælongi & sine mucronibus; Hispano (punctum magis quām cæsim affuetu petere hostem) brevitate habiles & cum mucronibus*. Causas verò gravioris punctum adacti vulneris clarè prodidit Veget. l. 1. c. 12. *Cæsim pugnantes non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani*. Cæsa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit: *cum & armis vitalia defendantur & osibus*. At contra puncta duas uncias adacta, mortal is est. Necesse est enim ut vitalia penetret quidquid immersitur. Deinde dum cæsi infertur, brachium dextrum latusque nudatur. Puncta autem testo corpore infertur, & adversarium sauciatur antequam videatur. Nota hīc novitia. Vegetii vocabula Punctam & Cæsam pro punctione & cæsione. Non observasse has voces Lexicographos parum miratus sum: miror magis id non advertisse Steuzechium, cætera minimè oscitantem in notis ad Vegetium.

PUTEARII, orum. Fossores puteorum. Inter fabros militares adduci solitos in exercitu dicimus in voce *Puteus*. Plin. lib. 31. cap. 3. *Depressis puteis sulphurata vel aluminosa occurrentia Putearios necant*.

PUTEUS, i. Horat. 1. Epist. 15.

*Collesto ne bibant imbres, puteosne perennes
Dulcis aquæ.*

Ubi eleganter distinguit puteos a cisternis. Cisternæ siquidem collectiones sunt aquæ pluvialis in præfossum sub terra locum, stabilitumque ad illas detinendas & perpurgandas. Putei perpetuas habent aquas; non certè erumpentes & exilientes cum impetu, quemadmodum fontes habent, sed manantes guttatum immotaque. Quidam a potando dictos autumant puteos, quasi potum ministrent. A putore alii trahunt, crassisque exhalationibus immisis ex aere subterraneo. Quantum emolumenti in res humanas derivent effossi putei, non est hīc prolixè, & otiose tradendum. Sed neque animadvertere prætermiserim, eosdem summam opem afferre civibus obsidione conclusis. Notavit id Vegetius lib. 4. cap. 10. *Magna urbis utilitas est, cum perennes fontes murus includit. Quod si natura non præstat, cujuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumque baustus funibus extrahendi*. Cisternis nempe aliisque pluvialium imbrium receptaculis parum fidendum, præcipue si paullò diuturnior sit oppugnatio. Neque verò satis inest securitatis in aquis per longos aquæductus comportatis: facile quippe intercipi ab hostibus possunt, aut veneno corrumphi. Excavantur etiam ingenti cum fructu in castris putei: neque enim semper obvia deforis est aquatio, propinquitate amnium. Itaque provident Duces industrii

dustrii effossis puteis, ne copiae langueant aquarum penuriā: quod inter cæteros a Scipione & Cæsare fuisse factitatum apud Historicos legimus. Hinc inter alios ministros servosque bellicos ducebantur etiam Putearii, effossores nempe puteorum. Quod si horum numerus non supereteret, milites ipsi effodiendæ humo adjiciebantur, quos postea corona donari in laboris præmium moris erat. Quoniam verò arida sæpe occurunt loca, utpote confragosa & saxis aspera, ubi per soli duritiem non licet puteos effodere, quod præsertim contingit in arcibus editioribus, commoda tunc fuerit cautio experiri, utrum inferiores aquarum venæ proximæ sint; ita tamen ut ab arce superposita vi missilium protegi possint aquatores. Quod si aquarum scaturigines reperiantur ultra teli jactum, & in inferiore clivo, tunc operæ fuerit castellum excitare inter urbem ipsam & fontem ob hauriendæ aquæ securitatem ab assaultu hostili. Monet id Vegetius loco superiùs indicato: Sed interdum sicciora sunt loca, quæ montibus sunt saxisque munita, in quibus superposita castella. Extra murum inferiores reperiunt fontium venas, ac de propugnaculis vel turribus destinatis protegunt telis, ut aquatoribus liber præstetur accessus. Quod si ultra jactum telis, in clivo tamen civitatis subiecta sit vena, castellum parvulum, quem burgum vocant, inter civitatem & fontem convenit fabricari, ibique ballistas, sagittariosque constitui, ut aqua defendatur ab hostibus. Nec proinde fontes perennes effossores putei faciunt, quominus majoris affluentia gratiæ cisternæ insuper sint construendæ: usus enim aquæ pluvialis omnium maxime parabilis est. Veget. ibidem: Præterea in omnibus publicis ædificiis, multisque privatis, cisternæ sunt diligenter substruenda, ut receptacula aquis pluvialibus, quæ de tectis effluunt, præstant. Et hæc quidem est ratio & consilium derivandi pluviam aquam ex tectis in substructiones & profunda terræ repositoria. Legimus in Historia Olai Magni populis Borealis consultum fuisse præmagna circumquaque velamenta extendere, ut angustiùs tamen inferiùs expansa vela, quam superiùs essent; & in hanc formam excepsisse defluentes imbræ, atque adeo puriores conservasse. Jam verò, ut ostendam, quanti ubique mortales fecerint perennes aquas, omittit inire numerum illustrium civitatum, quæ ab aquis indita præferunt nomina, cujusmodi sunt Aquæ Regiæ in Africa, Sextiæ in Gallia Narbonensi; Flaviæ, Calidæ, & Lupiæ in Hispania, Augustæ in Aquitania; satiè verò fuerit indicare in plurimis vastissimisque provinciis majoris Asie ab effossis cisternis, aut puteis excavatis appellationem habuisse magni nominis oppida. Præsto mihi sunt è sacris litteris testimonia, in quibus legimus Cisternam Bethlehem, Cisternam Sira, Puteum Judicij, Puteum Juramenti, Puteum Visionis, urbesque alias, vicosque à puteis vocitatos, præsertim in Terra Geraritica & Ascalone. Etiam autem in Palestina, & Mesopotamia conspicuas ubes pagosque putei nomine notari author est in suo Itinerario Petrus de la Valle. In deserta verò, quam vocant, Arabia, minime aquosa regione, propterea quod admodum rati occurunt aquarum perennium fontes aut amnes, aquas unde unde stu-

diose conquisitas deductasque compellunt con-guntque populares in altissimos puteos, qui ne ab hostibus, aut exteris nosci possint, nullis re-pagulis ad innitendum muniuntur; sed præmag-nis lapidibus, quorum item frequens mentio in divinis litteris, obstrui occludique solent, in-spersa desuper terra, &, sicubi suppetit, herbo-so cœspite; ut iis aquis, quodam quasi thesauro, ipsi solummodo potiantur. Ob eam aquarum egestatem a nullis nationibus subjugari potuit Arabia. Vivunt populi felices inopia sua; &, so-lertia ipsorum cum naturæ iniquitate & injuria conspirante, dono inter mortales optatissimo perfruuntur, libertate. Sed accipe, quæ de illis habet prolixius Scriptor commemoratus Petrus de la Valle. Si andava solo cercando di andare, a posarsi in luogo dove fosse acqua: la quale di rado si trova, solamente in certi pozzi cavati e scompartiti a luogo a luogo, quanto a pena basti a far viaggio. E questo lo fanno gli Arabi per fortezza del lor paese, acciocche non possano entrar genti forestiere a perseguitarli, & a vincerli, come bene notò Diodoro Siculo, che apunto per questa cagione di essere il lor paese e per natura, e per artificio scarsissimo di acqua, non avevano gli Arabi avuto mai Principi stranieri, né da Persiani, né da Macedoni (come nè anche oggi da' Turchi, né da nostri Romani già) né in somma da altra nazione quanto si voglia potente. Vide Aque curatio, & Sitis.

PYCTA, æ. Scapha exploratoria, de qua ita Vegetius lib.4. cap.37. Scapha tamen majoribus liburnis exploratoria sociantur, quæ vicenos pro-pe remiges in singulis partibus habeant, quas Britanni Pyctas vocant. Verum Vegetii locus merito Steuuchio suspectus est, eoque inclinat animum, ut pro Pyctas, legendum censeat Pyn-ças, quod navigii genus vulgo dicimus Pinco.

PYCTA, æ, vel Pyctes. Græco vocabulo dici-tur pugil. Plin.lib.7. cap.47. Euthymus Pycta semper Olympiæ victor. Lamprid.in Helioz. Gladiatores ante convivium pugnantes & Pyctas fre-quenter exhibuit. Venustè etiam Columell.lib.8. cap. 2. Pycten vocat gallinaceum pugnacem ri-xosumque. Insibres etiamnum gallum Indicum vocant Pitto.

PYCTIDES. Videntur fuisse musica instrumenta, quibus Siculi veteres utebantur in prælio. Occur-runt apud Clementem Alexandrinum Pædag. cap. 4. In bellis itaque suis tuba utuntur Etrusci, fistula Arcades, Siculi autem instrumentis, quæ appellant Pyctidas. Hæret mihi prorsus aqua in hujus vocabuli expositione; & fortasse depravatus est Clementis locus. Certè Pyctidum pro instrumento musicali, non memini mentionem alibi fieri. Meliora proinde Pythia super hac vo-ce consulas.

PYGMEI. Genus hominum [si humana specie cen-seri possunt, qui vix ad infantium nostrorum staturam pertingunt] aliis verum, aliis fictum & fabulosum. Enimverò ne id quidem satis liquet, ubinam gentium sedes habuerint. Ne Plinius quidem sibi satis constat in afferenda designanda que ejus gentis origine: Scythiam eos coluisse memorat lib.4. cap.11. Totum eum tractum Scythæ Aretores dicti tenuere. Eorum oppida Aphro-disias, Libistros, Zigere, Borcole, Eumenia, Par-thenopolis, Gerania, ubi Pygmæorum gens fuisse proditur, quos Catizos Barbari vocant, cre-dunt-

duntque a gruibus fugatos . Idem lib. 7. cap. 2. Pygm̄os inter Indiæ gentes recenset , ubi de brevitate eorum corporum , & ratione viçitandi ita scribit : *Super hos extrema in parte montiam Spithamæ Pygm̄ai narrantur , ternas spithamas longitudine , hoc est ternos dodrantes non excedentes , salubri cælo , semperque vernante , monib⁹ ab aquilone oppositis : quos a gruibus infestari Homerus quoque prodidit . Fama est insidentes arietum , caprarumque dorsis , armatos sagittis , veris tempore , universo agmine ad mare descendere , & ova pullosque earum alitum consumere : ternis eam expeditionem mensibus confici , aliter futuris gregibus non resisti . Casas eorum luto , pennisque , & ovorum putaminibus construi . Aristoteles in cavernis vivere Pygm̄os tradit . Gellius interra India , ut ipse loquitur , notos testatur lib. 9. cap. 4. Pygm̄os quoque haud longè ab his nasci : quorum qui longissimi sint non longiores esse quam pedes duos & quadrantem . Pomponius lib. 3. in ea Arabiae parte , quæ ultra sinum Arabicum in Æthiopiam vergit , eos collocat . Aristoteles vero lib. 9. de Historia Animalium ad Nili fontes eosdem agere existimat . Verum non tanti est ea natio , ut ejus origo primæque sedes tantopere sint investigandæ . Quis credat tantillos homunciones , quibus fungi pro scutis essent , asparagi pro hastilibus , pugnacissimos fuisse ? Homerus certè Iliad. lib. 2. & Oppianus Halieutic. lib. 1. multis commemorant expeditiones & bella Pygm̄orum adversus grues : de quibus sic etiam loquitur Juvenalis Satyr. 13.*

*Ad subitas Thracum volucres , nubemque sonoram
Pygm̄us parvis currit bellator in armis ;
Mox impar hosti raptusque per aera curvis
Unguis a seva fertur grue . Si videas hoc
Gentibus in nostris risu quatire : sed illic
Quanquam eadem assidue spectentur prælia ,
rides*

*Nemo , ubi tota cohors pede non est altior uno .
Observa hinc obiter lapsum Nizolii Thesaur. L.
L. , ubi ex recensitis versibus Juvenalis parum
scitè coniicit Pygm̄os fuisse Thraciæ populos ,
idque etiam a Plinio fuisse traditum . Evidem .
Plinius non in Thracia gentem illam , verum in magna Scythia statuit . Locus autem Juvenali apertum quidem facit in regione Thraciæ
nasci grues ; quod autem ibidem natale solum
aut mansionem Pygm̄ei habuerint , plane non tangit . Potius ita de gruibus loquitur , ut aves illæ peregrinæ fuerint in regione Pygm̄orum ,
sive ea India fuerit , sive Scythia , ad quas provincias evolasse grues minime difficile creditu
m erit , qui perniciissimum earum avium volatum per editissima aeris spatia noverit . Scribit autem Juvenalis :*

Ad subitas Thracum volucres :

Subitas dixit , & quasi exoticas regionibus Pygm̄orum ; ac fortasse certis anni mensibus , ut coniicio , illac transmeantes . Daniel Clericus singularem dissertationem habet de Pygm̄is . De iisdem nonnihil scriptis S. Augustinus in lib. de Civit. Dei antequam agat de Antipodibus . Vide in eum locum notas Lud. Vives .

PYLE , arum . Pro claustris montium . Vide **Porta** . **PYLOCLASTUM** . Instrumentum appellatione Græcanica ad formam , vel potius imitamentum .

quoddam Bombardæ . Inventor hujus machinae Martinus Schenchius , Germanus machinarius , qui in expugnatione Bonnæ urbis eandem primū protulit , & adhibuit . Usus machine unicū est ad effringendas difiiciendasque urbium portas , ex quo appellationem habet ex Græco . Itali dicimus **Pettardo** . Ejus descriptionem accipe ex Famiano Strada lib. 10. Histor. Belg. *Est hac machina fusili ex ære vas , forma mortario non absimile : imo in Juliacensi bello ad subruendam Aldendorfis portam adhibitum a se fuisse ex aromataria officina mortarium , Tensus talium machinator & scriptor enarrat . Magnitudo illi varia ; ea nunc maxime probatur , quam gestare ac pallio tegere miles non imbecillus queat . Adeo cuniculos non modò sub terram fodere , sed etiam nobiscum ferre excogitavimus . In latera ansulam habet ad suspendium & ab imo propemodum fundo palmaris prominet , ad inferendum intrò incendium canaliculus . Ubi autem inditum vas bellicum pulverem mallo prefferint , atque ad os usque constitaverint , summumque os stupro obturamento ac cerata ad extremum tela conculserint , roboreum afferem latitudine vasis ampliorem , ac ferrea cruce firmatum eidem ori superaddunt adstringuntque ; eo nempe consilio , ut per illud additamentum fracture plus fiat in ostio , quād sola mortarii latitudo faceret , angustiorem videlicet imparemque subituriis militibus apertionem . Temperatum hoc modo Pyloclastum , post terebratam , que impeditur , portam , terebraque ibidem clavi loco relicta , ex ansula ad terebram alligata suspenditur ore medias in fores verso , ac per sulphuratum fomitem , qui canaliculo est insertus , incenditur . Tum vera flammis ferratoque affere in portam arietantibus , ineluctabili plane vi , quantò contumaciis obstatur , tantò impotentiis objectum quocunque repagulum in frusta conciditur ; ostiumque biatu vastiore dispanditur . Sic una demum reperta est clavis , cui (quod nullis fabrâ ferramentis , nullis furum effractiorum scalpis adbuc contigit) seræ obijcsequē portarum omnes adapertiles sint .*

PYRA. Vide **Funus** .

PYRITES . Et lapis , & gemma est , ab igne appellata ex Græco . De gemma Plinius : *Pyritis nigra quidem , sed attritu digitos adurit .* Quam Plinius Pyritin dixit , Solinus cap. 37. vocat Pyriten . De Pyrite lapide idem Plinius : *Pyritum etiam aliqui unum genus faciunt : plurimum habent ignis , quos vivos appellamus .* Est autem is lapis ex genere silicum Latinis dictus Ignifer . Incertus author de lapid. *Lapis albus silicineus , si peralbus fuerit , Galliensis nuncupatur ; si mistam venam babuerit , Ignifer nomen habet .* De hoc lapide Virgil. 1. Æneid.

*Ac primum silicis scintillam excudit Achates ,
Suscepitque ignem foliis .*

Idem lib. 6.

*quærerit pars semina flamma
Abstrusa in venis silicis .*

Et lib. 1. Georg.

Et silicis venis abstrusum excuderet ignem . Sunt hodie hujus generis lapides igniferi maximo usui bellatoribus , præcipue verò iis , qui sclopatrii , vel fistulatores dicuntur , quos vulgo dicimus **Fucilieri** . Ejus quippe percussu aliquaque lapidis utuntur ad excitandum ignem , cujus postea impetu globi seu spherulæ plumbeæ in

in hostes feruntur. Viger vel maxime id genus militiae, postquam aboliti antiquatique sunt, qui majores fistulas, *Moschetti*, non attritu lapidis, sed funiculo accenso admoto ad foculum pulverarium succendebant, *Moschettieri*. Longè verò aliis apud Veteres usus fuit in castris. Nimirum clavo vel altero lapide eos silices percutiebant exploratores. Plin. lib. 36. cap. 19. *Hi exploratoribus castrorum maxime necessarii*, qui clavo, vel altero lapide percussi scintillas edunt, quæ exceptæ sulphuratis aut fungis aridis, vel foliis, dicto celerius ignem trahunt. Vulgo petram focarem, vel focariam dicimus. Isidorus ex Plinianis fere verbis: *Est alius Pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quæ excipiuntur sulphure, vel aridis fungis, vel foliis, & dicto celerius profert ignem.* Hunc vulgus focarem petram vocat. Antequam lapis ignifer esset in usu non alium habuere Veteres modum ignis excitandi, quām ut lignum tandiu terebrarent altero ligno, donec ignem conciperet, aut duplex lignum sic prementes attererent, ut calor fletu conceptus ad ipsius ligni combustionem procederet. Ejusmodi ligna sive compressa, sive terebrantia Latini appellabant Ignitabula, Græci *πυρεία*. Ubi verò negocium perficiebatur perforando, non id temerè omnisque ligni usu contingebat. Ex alia quippe arbore substrata tabula, sive asserculus, ex alia lignum terebrans, seu perforaculum eligebatur. Durius etiam quærebatur lignum, quod alterum inibat ad modum terebrę, levius rariusque, quod substernebatur, eratque perforandum, usumque præstabat tabulæ suppositæ. Plinius de hac materia audiendus lib. 16. cap. 40. *Galidæ* (de plantis est sermo) *morus, laurus, edera, & omnes, e quibus ignaria fiunt.* Et mox de attritu, sive ratione excitandi ignis per fletum, vel fricationem lignorum: *Teritur ergo lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi, vel foliorum facillimè conceptum.* Sed nibil edera præstantius, quæ teratur lauro laurumque terat. Probatur & *vitis sylvestris, alia quam labrusca, & ipsa edera modo arborem scandens.* Observa autem ex eodem Plinio ibidem etiam post inventionem silicis igniferi viguisse consuetudinem eliciendi ignem ex lignis. Sic enim scribit: *Exploratorum hoc usus in castris, pastorumque reperit, quoniam ad excutendum ignem non semper lapidis occasio est.* Ad hunc modū perforaculo vel attritu lignorum conceptum ignem excipiebant ambustis assulis segmentisque, quæ ex arboribus intercedendum excutiuntur. Ea ignis elieiti susceptacula cremia a cremando, & fomites a fovento Latini appellantur. Eandem materiam, quæ minimo negocio ignem excipit, fortasse ab excipiendo, non solùm apud Scriptores infimæ Latinitatis, verum etiam apud Italos dicitur *Esca*; licet hoc præsertim nomine materia illa notari soleat, quæ certis medicamentis imbuta conficitur ex fungis, qui arboribus solent innasci. Nec tamen improbo sententiam Papiæ, qui tradit fomitem igni accendendo esca dici, quasi ignis sit cibus. Dant. Infern. cap. 14.

*Onde la rena s'accendea com' esca
Sctto facile.*

PYROBOLARII. Auxilio Græci vocabuli, ab igne jactando, sic aptè appellari possunt milites, bolides & ollulas ignitas manuarias emittentes. Vulgo *Granatieri*, a figura mali Punici, quæ similis est in globis illis incendiariis. Vide *Pyroboli*.

PYROBOLI. Latinè dixeris jaētatos ignes. Communè est vocabulum ad exprimendas bolides, siue ollulas incendiarias, quæ manu jaētari solent, præcipue ad hostilem equitatum dissolendum in acie, & avertendos hostes a murorum defensione in arcium oppugnationibus. *Granate*. Longè tamen frequentior est hujus vocis usuratio apud recentes Scriptores pro genere ignium missilium, sed ferè innocuorum, & erraticis suis flexuosisque motibus per aerem urbes exhilarantium, cum insigniores incident dierum solennitates celebrandę. Papyracei autem sunt, & cylindrici tubi, pyrio pulvere constipati, probè resticulis adstricti illigatique in capitibus. Extat in longum prominens virgula arundinica, quæ lusorii jaculi iter per aerem dirigit. Applicito ad fomitem igniculo chartaceę continuò evolant faculę, scintillasque longo sulco evomentes, miris jucundisque per noctem, & obscurum aerem flexibus & mæandris excurrunt. Ex iis simul adnexis machinæ, statuæ, & omnia figurarum genera conficiuntur. Incenduntur mox illa admoto ordinatim ignes: prorumpentesque subinde cum festivis fragoribus tubuli confertum populum lætissimo spectaculo detinent oblectantque. *Razzi matti, Girandole, Fuochi artificiati*.

PYROIS. Unus ex quatuor solis equis quadriugis. Ovid. lib. 2. Metam.

*Interea volucres Pyrois, Eous, & Æthon Solis equi, quartusque Phlegon hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibusque repagula pulsant.*

PYRRHICA, æ. Saltationis est militaris genus, non solum quia cæteri ad militiæ tyrocinium, sed quoniā ipsi illam milites, ad conservandas ac retinendas militiæ leges exercebant. Ideo aptè notat Athenæus elanguisse apud Græcos bellicam disciplinam, ex quo Pyrrhicæ studium prætermiserunt. A Græcis ad Romanos transit. Ab armatis, non sine tubis ac tympanis, peragebatur, cum omni corporum flexu, ad inferendos & declinandos iictus. Pyrrhicæ partes erant *Podismus*, qui pedum agilitatem respicit: *Xiphismus*, qui conficitur scutis gladiisque confertis: *Comus*, quo corpora, repetito & ad certam legem cōposito jaētatu ac saltu, in sublime elevabantur: *Tetraclonus*, qui delicatior erat ac sedatior motus, in quadrum dispositus. Vide Jul. Poll. Onom. l. 4. & Alexandr. ab Alexandre l. 2. c. 25. Meminit Pyrrhicæ, inter alios, Plinius, qui a Pyrrho Achillis filio institutam putat. Sunt qui Pyrrhicum quendam Laconem eam invenisse statuant. Pyrrhicam, se decore saltasse Scaliger Pater testatur Poetic. L. 1. cap. 18. per hæc verba. *Hanc nos & s̄aepē & diu coram Divo Maximiliano jussu Bonifacii, patrui, non sine stupore totius Germaniæ representavimus. Quo tempore aliquando vox illa Imperatoris, Hic puer, aut thoracem pro pelle, aut pro cunis habuit.*

2. Salmasius non ferro aut chalybe, sed armis

mis buxeis decertatam Pyrrhicam docet. Id nimur colligit ex veteri Epigrammate:

Quæ tamen hanc ullo chalybis sunt testa rigore,

Sed solum reddunt buxea tela fonsum.

Et quidem hastis lignis etiamnum representari solet id genus saltationis: verum nullus dubito ferro plerunque fuisse eos ludos exercitos, quod plane videtur innuere Claudianus de Consul Honor. ubi Pyrrhicam sic eleganter describit:

Hac & beligeros exercuit area lusus.

*Armatos hic saepe choros, certaque vagandi
Textas lege fugas, inconfusisque recursus,
Et pulchras errorum artes, jucundaque Mar-*

*tis
Cernimus, insonuit cum verbere signa magi-*

*ster,
Mutatosque edunt pariter tot pectora motus,
In latus allis clypeis, aut rarsus in altum
Vibratis: grave parva sonat mucronis acuti
Murmure, & umbonum pulsu modulante re-*

*sultans,
Ferreus alterno concentus clauditur ense.
Una omnis submissa phalaux, tantæque salu-*

tant,

Te, princeps, galea.

Percruebunt equidem saltationes aliae, in quibus ludiones, scurræ, & pantomimi hastis lignis rem gerebant. Verum non armatae illæ saltationes erant, sed inductæ ad plebis oblectamentum, popellique risum ciendum. Ut enim illas describit Athenæus lib. 1, sic vicatim solebant excurrere, ut alii batuerent, alii ex composito caderent, prostratosque expolarent. Sæpe etiam taciti, verum loquaci manus & linguosis digitis gesticulantes infimæ plebis opifices, futores, sellularios, referre solebant ac desaltare, fictisque ovare tripudiis. Id vero saltatorum genus esse existimaverim, quos vulgo dicimus *Martaccini*, a matando vel mactando, ut tradit Covarruvias, tracta vocis origine; quoniam fictitio vulnere mactari nonnulli videbantur. Verum pantomimicæ saltationes nimium quantum absunt a concertatione Pyrrhica, quæ diversis apud varias nationes nominibus ferox & severa fuit imitatio legitimi Martis. Italis *Moresca*. Bern. Orl. 2.

*Che il Rè fà le più belle morescie,
E volte intorno.*

Etiam *Tresca*. Licet commune hoc sit vocabulum tam armatis choream exercentibus, quam iudentibus sine armis. Dantes Inf. 14.

*Senza riposo mai era la tresca
Delle misere mani, hor quinci hor quindi
Isotendo da se l'arsura fresca.*

Et Purg. 10.

*Li precedeva al benedetto vaso
Trescando alzato l'humile Salmista;
E più, e men che Rè era in quel caso.*

Origo vocis *Tresca* plerisque ex Graeco trahitur. Vide Menagium. Vide etiam Pyrrhicæ schema apud Mercurial. l. 2. c. 6., & apud Sveton. in Neron. in editione Samuelis Pitisci.

Pyrrhus. Achillis filius: sed hujus fortitudinem & generosam indolem non imitatus Priamus Regem, & hujus filium Politen turpissimo exemplo crudeliter obtruncavit. Polyxenam ad patris tumulum mactare non erubuit. Andromache Hectoris uxore, prædæ titulo adepta,

pro pellice usus, & Hermiones amore inflamatus, hujus causa ab Oreste Delphis sacra faciens occisus est. Ejus immanitatem his verbis exprimat Priamus apud Virgil. l. 2. Aeneid.

*At tibi pro scelere, exclamas, pro talibus ausis
Dii (sq̄ua est calo pietas qua talia curet)
Per solvant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere lethum
Fecisti, & patrios fædasti funere vultus.*

*At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo; sed jura fidemque
Supplicis erubuit; corpusque exangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea Regna
remisit.*

Pythia, orum. Oracula fuerunt & certamina: utramque ex eadem profecta eventus origine. De oraculis consule aliorum commentarios: non ego præscriptos mihi tractationis bellicæ cancellos transiliam. Quod attinet ad certamina, originem habuerunt a Pythonne colubro nocentissimo, quem in Phocide apud Parnassum Apollo sagittis confixit. Hujus præstans victoria, atque ejusdem memoria, ne ullo temporis ambitu oblitterari possit, ab ipso Apolline & gratulatibus populis instituti ibidem sunt ludi Pythii, sive Apollinares, Apollini eidem sacrati. Victoriae & institutionis certaminum meminit Ovidius Metam. lib. 1.

*Hunc Deus arcitens, & nunquam talibus
armis*

*Ante, nisi in damis, capreisque fugacibus usus,
Mille gravem telis, exhausta pene pharetra
Perdidit, effuso per vulnera nigra veneno.
Neve operis famam posset dolere vetustas:
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia per domitæ serpentis nomine dictos.*

Adde Stat. lib. 6.

*Proxima vipereo celebravit libera nexus
Phocis Apollinea bellum puerile pharetra.*

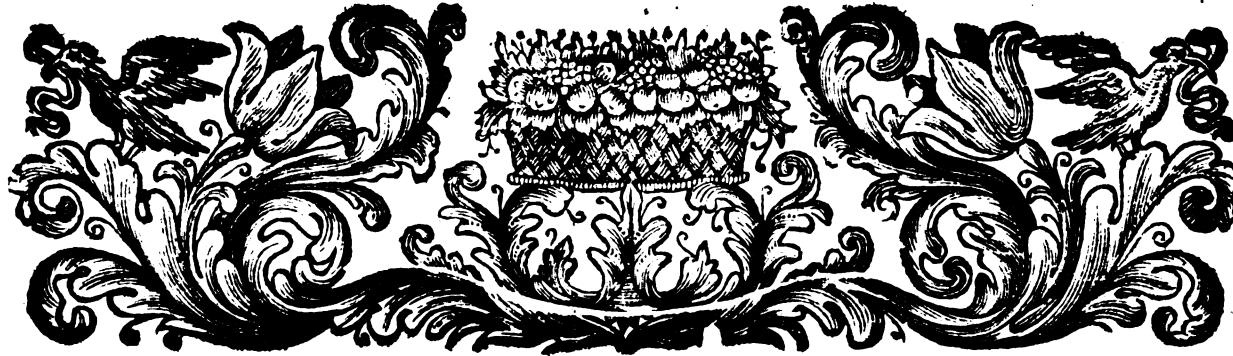
Tametsi autem memorata Apollinis victoria, institutique subinde ludi Pythii antiquiores fuerint Pelope & Olympiis conditis; nihilominus amplitudine & dignitate cedebant Pythia Olympicis, quamvis cæteroqui eximiis ubique locorum honoribus afficerentur Pythionicæ, idest, Pythiorum victores. Constat non uno in Graecia loco celebrata magnifice Pythia, sed nusquam eorum apparatus quam Delphis splendidior. Certabatur autem, ut in aliis Graecorum ludis solennibus, tam gymnica, quam equesti pugna. Præmia victorum, præter alia reliquis communia, corona antiquitus ex esculo fuit. Ovid. ubi supra:

*His juvencum quicunque manus, pedibusve
rotave,*

*Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat.*

Posteriori vero tempore lauro coronati Pythionicæ, ut liquet ex Æliano, Pindaro, & aliis. Horum existimationem magnopere percrebuisse apud Graecos, argumento est, quod eorum certaminum præfecturam summo loco nati Principes vehementer ambierint, atque inter alios Philippus Macedoniæ Rex, ut traditur a Demosthene. Idem Rex, quemadmodum & alii etiam solertes Duces Pythiam consulere super capessendis aut omittendis bellis solebant, ut ejus insuper oraculi monitu vel imperio deliberationes bellicæ commendarentur. Vide Cicer. de Divin.

Qua-

Q

UADRELLI, orum. Tela sive sagittæ a forma quadrangulari. Villelmus Brito lib. 2. Philipp.

Nec tamen interea cessat ballista, vel arcus,

Quadrellos hæc multiplicat, pluit ille sagittas.
Italis etiam **Quadrello**. Castelvirus in additio-
nibus ad 1. lib. Prosaarum Petri Bembi: *Qua-
drello viene da quadro, che significa saetta, che
abbia il ferro di quattro alette. Per lo che disse
Guittone d'Arezzo:*

*Risguarda, Amor con saette aspre e quadre
A che strazio n'adduce.*

Quarellos etiam pro Quadrellis reperio apud Scriptores lapsæ Latinitatis. Vide Cangium in Gloff. Notandum verò in primis, quod de Arcubalista Quadrellis armata scribit Rigordus an. 1213. *Fecit quendam funiculum subtilem, alli-
gavitque caput ejus funiculi Quadrello pennato.
Emisit ergo Quadrellum de Arcubalista. Quadrel-
lus emissus cum cordella stetit firmiter in parma.*

QUADRIGA, gæ. Gellius lib. 19. cap. 8. docet ex Cæsare, quadrigas tantum numero multitudinis esse dicendum: *Quadrige semper, et si multijugæ non sunt, multitudinis tamen numero tenen-
tur: quoniam quatuor simul equi juncti quadri-
gæ, quasi quadrijugæ vocantur: neque debet
prorsus appellatio equorum plurium includi in
singularis numeri unitatem.* Plinius tamen lib. 34. ita scribit: *In summo Mausoleo est quadriga
marmorea.* Item Propert. lib. 2. 33.

Amphiaraæ nil profund fata quadrigæ.
Sed & Capitol. in Gord. quadrigam habet singu-
lari numero. Tu tamen, nisi necessitas aliud
suaserit, consultiis scribe

QUADRIGE, arum. Vehiculum, sive currus, qui quatuor equis agitur. Harum inventricem Mi-
nervam dixerunt Arcades, ut testatur Cicero
de Nat. Deor. Sed aliter existimant Plinius &
Virgilius, qui earum originem referunt ad Ery-
chthonium, ut dixi in titulo *Currus Militaris*,
ex quo multa tibi sunt repetenda ad quadrigas
spectantia. Quænam fuerit in ludis Circensibus
quadrigarum exercitatio & usus, & quemadmo-
dum quatuor illis curribus equi jungerentur, ali-
bi exposui. Arenam etiam bellicam quadrigas
excurrisse docent Herodotus & Homerus, qui
iisdem usos Græcos atque Asiaticos bellatores
commemorant. Idem multis in locis nos docent
sacra volumina. Satis fuerit indicare illud Para-
lip. 1. 18. *Cæpit erga David mille quadrigas ejus,
& septem millia equitum, ac viginti millia viro-
rum peditum.* Virgilius etiā earum meminat lib. 10

*quin ecce Nyphei
Quadrijuges in equos, adversaque pectora
tendit.*

Omitto autem hic de curribus sive quadrigis fal-
catis dicere, id enim latè est expositum in Titu-
lo *Currus Falcati*. Quomodo verò & quam
multiplici animalium genere triumphantes in
Capitolium quadrigis inveherentur, vide in ti-
tulo *Currus Triumphalis*.

QUADRIGÆ ALBÆ. Iis Triumphatores Romam in-
gressos Reipublicæ tempore, scribit Servius. Ve-
rū cum libertate normâ modestioris ornatus
erupti juncti pro equis leones. Elephantos etiam
Pompejus, C. Cæsar, Domitius, Claudio, Gordianus, & alii junxere. Nero equas her-
maphroditas, Heliogabalus tigrides adhibuit.
Sesostris verò Reges quatuor captivos quadrigis
junxit. Vide Dempster. in Paralip. ad Rosin.
Consule apud nos Titul. *Currus Triumphalis*.
Quod autem habet Horatius Serm. 1. 7.

adeo sermonis amari

*Sisennas, Barros ut equis præcurreret albis:
Item illa Plauti in Afin. Numquam Pol indi-
pisces quadrigis albis. Ea, inquam, non ad
triumphum, ut ferè sentiunt Interpretes, sed po-
tius ad Circenses referam; quibus nimirum præ-
currere magis congruit. Observa effatum po-
pulare: *Quadrigis albis præire pro superare.* Item
equis albis præcurrere.*

QUADRIGÆ CUM STATUIS. Connumerantur inter
eximiae virtutis decora & honestamenta; quibus
excellentium civium, ac præsertim Ducum suo-
rum memoriam Romana Respublica quoquomo-
do æternam facere studuit. Tullius græcis-
sans ad Attic. l. 5. 21. vocat *tibetaria*. Nullos hono-
res mibi nisi verborum decerni fino. Statuas
ænea *tibetaria* probibeo. Latinis expresse notis
memorantur a Svetonio in Domit. c. 13. Janos,
arcusque cum quadrigis & insignibus triumpho-
rum per regiones urbis &c. De iis Juvenal. Sa-
tyr. 8.

stantes in curribus Æmilianos.
Materia ejusmodi statuarum curulum, que
alias ferè fuit, ex ære vel marmore. Mar-
morearum in arcu triumphali meminit Pruden-
tius in Symmach. 2.

*Frustra igitur currus summo miramur in arcu
Quadrijugos, stantesque Duces in curribus altis.
De æneis repete locum Tullii, ubi ænea memo-
rat *tibetaria*. Apertè Juvenal. Sat. 7.*

*bujus stat currus abeneus, altè
Quadrijuges in vestibulis, atque ipse feroci
Bellatore sedens curvatum bastile minatur
Eminus.*

Id status genus apud Græcos inventum insinuant
eadem Tullii verba. Inde, ut ejus generis mul-

ta

ta, transit ad Romanos. Posterioribus saeculis in honoris argumentum fuere frequentius bigae, sive currus bigarum cum statuis. Latè id expōnit Chimentell. Marm. Pisan. c.41. ex quo licet obseruare vix extare memoriam statuae curulis in biga, quæ Ducibus aut victoribus fuerit posita; cum Gruterianæ Inscriptiones prodant eos duntaxat cives, qui ludis & spectaculis editis, aut in populum singulari munificentia bigas meruerunt.

QUADRIGE IN ANVERSUM ACTÆ. Supplicium militare. Discerptus illis est jussu Tulli Hostilii Regis Romanorum Metius Suffetius, Albanorum Dux; quod, contra foedus & societatem initam in bello Fidenatum, infidum se Romanis gessisset. Liv. dec. 1. lib. 1. de supplicio Metii ex verbis Tulli ad eundem: *Meti Suffeti, si ipse disce-
re posses fidem ac fædera servare, vivo tibi ea di-
sciplina a me adhibita esset: nunc quoniam tuum
infanabile ingenium est, tu tuo suppicio doce hu-
manum genus ea sancta credere, que a te viola-
ta sunt. Ut igitur paulò ante animum inter Fi-
denatem Romanamque rem auncipitem gessisti, ita
jam corpus passim distractabendum dabis. Exinde
duabus admotis quadrigis, in currus eorum disten-
sum illigat Metium: deinde in diversum iter equi
concitati, lacerum in utroque curru corpus, quod
inheserant vinculis membra, portantes &c.* De codem Albani supplicio ita Virgilius lib. 8.

*Haud procul inde citæ Metium in diversa qua-
drige*

Distulerant (at tu dictis, Albane, maneros)

Raptabantque viri mendacis viscera Tullus

Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

Et Ovidius Trist. 1. Eleg. 3.

*Sic doluit Metius, tunc cum in contraria ver-
sus*

Vtores babuit proditionis equos:

Sic enim legendus est Ovidii locus. Nam quod vulgariæ editiones habent:

*Sic Priamus doluit, tunc cum in contraria ver-
sus*

Vtores babuit proditionis equus:

Et vitiosam syntaxim continet, & plane nihil facit ad Priamum & equum Trojanum; ut plane dedecus sit palmare ad eum modum circumferri versus Ovidianos. Sed præstat audire Gellium lib. 20. cap. 1. Acerbitas plerunque ulciscendi maleficis bene atque cautæ vivendi disciplina est. Historia de Metio Suffetio Albano nobis quoque, non admodum numero istiusmodi libros letitantiis ignota non est, qui quoniam paclum atque conditum cum Rege populi Romani perfide rupebat, binis quadrigis evinctus, in diversa nitentibus laceratus est. Novum atque asperum supplicium: quis negat? sed quid elegansissimus Poeta dicat, vide:

at tu dictis, Albane, maneros.

Quod autem innuit Gellius, seu potius Sextus Cæcilius, qui ibi cum Favorino ad loquendum inducitur, novum id fuisse supplicii genus; apud Romanos scilicet intellige. Ejus siquidem reperitor fuit Hercules, ut memorat Plutarchus Parallel. cap. 13. Is enim Pyræchmen Eubœæ Regem bello victimum, & pullis equinis alligatum distulit atque discerpit. Et ea quidem animadversio usque adeq ferox & stœva Livio visa est, ut purgandam illam, & facti invidiam sic elevandam putaverit: Avertere omnes a tanta fæditate spectaculi oculos. Frimum ultimumque illud suppli-

ciūm apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in aliis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse penas. Eundem vi- tæ exitum sortitus est Feliciani illius filius, cui Carolum Ungariæ Regem cum liberis & conju- ge per immanem perfidiam in convivio adoriri audacia fuit. Bonfin. dec. 4. l. 9. *Feliciani filius cum fido clientæ, dum se fuga surripere sperabant, illico capti, ac equinis oavidis distracti animas efflarent. Maximopere hic mihi suspiciendam se exhibet plusquam virilis animi constantia, qua Matronæ nobiles ac tenerrimæ Virgines ad pro- dendum Christianæ religionis testimonium, præ- gestire & exultare in eodem supplicio visæ sunt, quod in teterimo proditore atrocissimum & pa- rum congruens humanis legibus Livio est visum. Sic autem de S. Tecla Metaphrastes: Teclam itaque exutam, medium inter tauros pedibus illigant, deinde ferrum igne candens eorum genitalibus subiiciunt, ut animalia infestata, & ad naturæ insitam feritatem magis irritata, Teclam citius differant atque intermixant. Non absimili poena, atque adeo carnificinæ genere dilacerati atque consumpti diem suum objerunt fortissimi nostræ religionis Athletæ & Heroes alii, qui diversarum arborum ramalibus violenter inflexis alli- gati, sic postea iisdem dissilientibus discerpti sunt, ut ramales singuli suam corporis partem abriperent. Etiam Alexander Macedo inter cæ- tera moeroris indicia, quibus Darii Regis mor- tem prosecutus est, illud adjecit, ut Bessum ejusdem regis interfectorem hujus fratri divel- lendum traderet contortis ad indicatum modum violenter arboribus. Sic autem id traditur a Plutarcho in vita Alexandri: Bessum quidem postea repertum in diversas partes discerpsit, hoc modo. Arbores duas rectas ita incurvavit, ut earum fastigia una essent, utrique alteram corpo- ris partem alligavit: librata tum arbores, cum magna violentia sese erigerent, suam utraque partem discerpto corpore secum rapuit. Curtius vero ejusdem Bessi interitum aliter narrat lib. 7. Alexander Oxatrem fratrem Darii, quem in- ter corporis custodes babebat, propius jussit ac- cedere, tradique Bessum ei, ut cruci affixum, mutilatis auribus naribusque, sagittis configerent Barbari. Iterum eundem Bessi exitum ali- ter literis consignavit Diodorus Siculus lib. 4. Bessum Darii fratris cæterisque propinquis ad sup- plicium, illorum arbitratu de eo sumendum, con- cessit. Hi omni contumelia & cruciatus genere, tandem minutatim concisi particulas huic illuc fundis dissecerunt. Justinus vero rem vagè & la- tiùs tetigit lib. 12. Interea unus ex amicis Da- riis Bessus vincitus perducitur, qui Regem non solum prodiderat, verum & interficerat: quem in ultionem perfidie excruciatum fratri tradi- dit. Simile etiam illud supplicii genus, quo pro- ditorum corpora diversis illigata navibus, his in oppositum iter actis, acerbissime discerpuntur. Factitatum id etiam in contrarias partes incitatis equis, quibus annexa essent corpora proditorum. Et hoc quidem poenæ genere tra- dunt Fabulatores Etrusci absumptum fuisse Ganum, magnæ potentiae Principem, sed illuc am- bitione progressum, ut author fuerit memora- tissimæ cladis, qua florentissimus Caroli Magni exercitus, omnesque ferè virtute bellica præ- stantissimi Heroes illi, quos Paladinos vocant,*

interfetti sunt. Gani supplicium sic memorat Pulcius Morgant. cant. ult.

*E poi che'l carro al palazzo è tornato.
Carlo ordinato haveva quattro cavagli,
E come a questi il ribaldo è legato,
Cominciano i fanciulli a scurisciagli,
Tanto che l'hanno alla fine squartato,
Poi fe Rinaldo que' quarti gittagli,
Per boschi, e bricche, e per balze, e per macchie,
Alupi, a cani, a corvi, alle cornacchie.
Par supplicium de proditoribus Corsamontis
sumptum lego apud Trissinum Ital. Lib. I. 22.
E giunti qui vi, l'onorato Achille
Fece legar Burgenzo per li piedi,
E parimente anchor Doletto, e porli
Col capo in terra, e i piè verso la coda,
Dietro à le croppé di dui gran cavalli;
Poi fece sopra quei salire Attejo,
E Capiton, ch'eran dui bon soldati,
Già molto cari al gran Duca de Scythia,
Che fezion poi volar quei gran destrieri;
Ben sette volte intorno a l'alta tomba;
Onde si laceraro i dui ribaldi;
Poi così lacerati, e così guasti,
Così carghi di polvere, e di sangue,
Furon gettati insieme fiamme ardenti,
Ch'avevano apparecciate i buon Romani.*

QUADRIGE FALCATE. Vide *Falcati currus*.

QUADRIGULA, æ. Parva quadriga. Cic. de Fato:
At Philippus basce in capulo quadrigulas vitare monebatur, Plin. lib. 34. cap. 8. *Tribus digitis quadrigulam tenuit translataam Prenestem*,

QUADRIJUGIS, ge. Ut equi quadrijuges, quaterni scilicet ad unum currum alligati, Virgil. lib. 10. cuius locum vide in dictione *Quadriga*.

QUADRIJUGUS, a, um. Virgil. 12.
Quadrijugo vebitur curru,

QUADRIJUGES, um. Equi quaterni ad unum currum necti. Virgilius lib. 10.

Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit.

Apulejus Florid. 3, dixit currus quadrijuges.

QUADRIGARIUS, ii. Cic. in Fragn. apud Ascon. Ped. *Atque ut istum omittam in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium*. Varro etiam de Rustic. 2. 7. *Ait Quadrigarius, ac desultor. Est autem qui quadrigam agit, auriga, agitator.*

QUADRIGARIUS, a, um. Quod pertinet ad quadrigas. Syeton, in Calig. cap. 19. *Quadrigario habitu, curriculoque bijugi famosorum equorum &c.* Plinius etiam in Panegyr, currum quadrigarium dixit.

QUADRIREMIS. Navis quatuor habens remorum ordines. Livius lib. 1. Bell. Punic. *Quinquaginta quinqueremes, quadriremes due, triremes quinque.* Inventum fuit Carthaginensium, ut tradit Plinius, Vide *Triremis*,

QUADRUPES, edis. Animal quatuor habens pedes. In Poeticis certaminum descriptionibus sic frequenter equi vocantur a Virgilio, & aliis, Aeneid. 3.

curru succedere sueti

Quadrupedes.
QUADRUPEDO, as. Quatuor pedibus gradior. Virgil. 8. de equis præliaribus.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

QUADRUPEDANTES, um. Equi præliares apud Virgilium & alios. Aeneid. 11.

præfractaque quadrupedantum

Pectora pectoribus rumpunt.
QUE ULTRA GADES INACCESSA. Vox antiqua popularis, quæ monet, ultra Herculis columnas neque progrediendum esse, neque quidquam inquirendum. Uſus erit, quoties rem abſtrusam, quæque non adiri possit, innuimus. Ab Hercule viatore, qui in ſinu Gaditano, qui extremitas terrarum naturæque limes credebatur, columnas geminas fūtulit, poſteros admonens, nihil ultra esse in natura perſcrutandum. Adagium, alio modo effertur: *Non plus ultra.*

QUERO, is. Apud Latinos est interdum domare, vel expugnare & magis acquirere. Ovid.

Non minor est virtus, quam querere, partari.

Scaliger verò ad illud Properti lib. 3. Eleg. 17.

*Hic ubi mortales dextrâ cum quereret urbes,
Beroaldus legendum censebat, conderet urbes.
Sed hæc censura non obtinuit: & merito. Nam
quereret urbes est, cum domaret, recipere. Hinc
apud Latinobarbaros conquestare, est bello &
armis acquirere, quod legitur inter alios apud
Thomam Valsinghamum. Ex quo Duces aliqui
in urbibus & provinciis expugnandis famigerati
Conquestorum cognomento insigniti sunt. Con-
quistatori,*

QUESTOR, oris. Dic̄tus est a querendo, id est cognoscendo & animadvertingo. Appellatio est in primis urbanæ dignitatis, quæ nostræ non est indaginis. Quæstores cum Consulibus & Prætoribus in militiam mittebantur. Ad eos spectabat administrare rem pecuniariam, ac prædam & manubias in rationes publicas referre. Eodem anno nam milibus distribuisse legimus, & instar Præfecti Prætorio jurisdictionem habuisse. Quæstorum originem Jureconsulti cum Ulpiano ad Reges Romanos revocant; eosque primum induisse Tullum Hostilium tradunt Trebatius & Fenestella. Consentient verba Taciti 2. Annal. Sed Quæstores, Regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt, quod lex Curiata ostendit a L. Bruto repetita. Plutarchus tamen author est, Valerium Publicolam constituisse ærarium in æde Saturni, illiusque custodiæ præfecisse Quæstores binos, qui pecuniae publicæ præpositi essent & curatores. Adulta verò in dies Romana re, & novis appendicibus imperio aucto, creati Quæstores alii pro numero provinciarum, qui cum Consulibus vel Prætoribus in provincias proficiscebantur, ut custodirent arcum militarem, & pecuniam ordine distribuerent, quem hodie magistratum bellicum Thesaurarium vulgo dicimus. Primus Quæstura honos & dignitas apud Romanos fuit; ex eaque ferè promoti ad Æditatem, Præturam, & Consulatum; eam ob causam nonnisi a patricia juventute Quæstura gerebatur. Nec tamen sibi defuit Romana plebes, quin pro viribus contenderet suum etiam ordinem eo magistratu cohonestare. Indultum autem id plebi, & ex quatuor Quæstoribus tres plebejos creatos ex Livio discimus. Augustus verò cum reputaret pecuniam urbanam & militarem præcipuos esse nervos rerum agendarum, expunctis Quæstoribus ad viros Prætorios transluit curam ærariae. Sic enim Svetonius in ejus vita: *Ut cura æraria a Quæstoribus urbanis, ad Pra-*

Prætorios, Prætoresve transfreret. Immutatus iterum magistratus Custodum ærarii, reditu ejusdem ad Quæstores facto sub Claudio, ut habemus ex Tacito lib. 13. & Svetonio in vita Claudi. Nec ita multo post iterum perversus ordo Custodum ærarii, Cæsaribus publicos magistratus ex arbitrio in quam ipsi inclinarent partem trahentibus, ut bene observat Marcellus Donatus ad Svetonium in vita Augusti. Cæterum Quæstores a principio eligendi jus penes Consules fuit, ut habet Tacitus lib. 11. Nonnunquam sorte ducti Quæsturam acceperunt ex eodem Tacito lib. 3. & in vita Agricole. Tribunitiis postea suffragii a populo creati Quæstores: postrem cum reliquis urbanis ac bellicis muniis Quæsturam etiam ad se Cæsares avocarunt.

2. Honoricum porrò eorum fuit munus, ex ærario promere signa militaria, eaque Consulibus tradere, cum scribi exercitus, & legiones educi ratio posceret. Liv. Dec. 1. lib. 3. *Hec omnia adēt maturet perfecta accepimus, ut signa eo ipso a Quæstoribus ex ærario prompta delataque in campum &c.* Et lib. 7. *Is impigre exercitū scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis Ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem Quæstores ex ærario deferre &c.* Habemus etiam ex Livio Quæstores catenas asservasse, quibus noxii vincirentur. Sic enim scribit 5. Dec. lib. 1. *Furens ira vocatum, qui pro Quæstori Manili erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Maniliumque minitans Romam missurum.* Nec minus Quæstorum curæ fuit Regibus, Legatis, virisque illustribus Romam profectis commeatus, lautia, & publicum hospitium exhibere nomine publico. Liv. 5. Dec. lib. 5. de Prusia Rege Roman adventante: *Datus, qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio Quæstor, qui & Capuam ei obviam missus fuerat: & ades, qua ipsum comitesque ejus benignè recipierent, conducta.* De eodem Prusia ita scribit Valer. Max. 1. 5. cap. 1. *Idem Senatus cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithynię Regem Perse devictō venire audisset, obviam illi P. Cornelium Scipionem Quæstorem Capuam misit: censuitque ut domus ei Romę quam optima conduceretur, & copia non solum ipsi, sed etiam comitibus ejus publice præberentur.* In castris vero tanti fuit Quæstorum dignitas, ut ab iisdem appellationem haberet una ex præcipuis portis castrorum, quam licet distinguant alii a Prætoria, autoritate Livii Dec. 5. lib. 1. non desunt tamen qui Prætoriam & Quæstoriā portam eandem faciant. Illud etiam hujus amplitudinem muneris a reliquo discernit bellicis magistratibus, quod Quæstori cum Consule, Prætore, vel Imperatore filii necessitudo intercedebat. Cic. pro Plancio: *L. Apulejus hunc tanti fecit, ut morem illum majorum, qui prescribit in parentum loco Quæstoribus suis Prætores esse oportere, officiis benevolentiaque superarit.* Idem in Verrem: *Sic a majoribus nostris accepimus, Prætorem Quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justiorem neque graviorē causam necessitudinis posse reperiri, quādū conjunctiōnem fortis, quādū provinciae, quādū officiis, quādū publicam munieris societatem.* Quæ verba duo illa magis confirmant; primum quemadmodum Prætorem ita & Quæstorem sorte educi solitum. Id conjunctionem fortis vocat Cicero. Idem

Epist. 1. ad Fratrem: *Quæstorem habes non tuo judicio delectum; sed quem fors dedit.* Alterum, non modo custodiendæ dispensandæque pecunie, aut præde dividendæ procurationem penes Quæstorem fuisse; verum etiam administrationem omnem militarem eidem cum Consule, Prætore, vel Imperatorē fuisse communem: id enim appellat officiū & munera publicam societatem. Hinc crebra mentio de Quæstore missō in exercitum, cuius præcipue opera & consilium attendeatur, Cicero in Verrem: *Profectus est Quæstor in provinciam: venit in Galliam expectatus ad exercitum Consularem cum pecunia.* Ad eum verò pertinuisse præde divisionem constat ex Livio lib. 4. *Præda fuit aliquantum: venditum sub basta Consul in ærarium redigere Quæstores jussit.* Idem lib. 5. *Præde pars maxima ad Quæstorem redacta.* Neque verò solum custos & distributor pecunie publice, dispensator præde, arcyanorumque omnium militarium particeps Quæstor fuit, verum etiam judicia exercuit; quamobrem scribas & lictores habuisse legitur. De jure dicundo testis Cicero in Divinat. *Quæstor vocari ad se Agonidem jubet, judicium dat statim.* Et Svetonius in vita Julii: *Quæstori ulterior Hispania obvenit, ubi cum mandato Prætoris jure dicundo conventus circumiret &c.* De scribis verò & lictoribus Cic. in Frumentaria: *Nuper Hortensi, Quæstor fuisti: quid tui scribē fecerint, tu potes dicere.* Idem pro Planc. *Plancius Quæstor ad me, lictoribus dimissis, insignibus obiectis, ueste mutata profectus est.* Vide Valtrinum de Milit. Rom. lib. 3. cap. 10. & Alexandrum ab Alex. Genial. dier. lib. 2. cap. 2.

Quæstoriū, a, um. *Quod ad Quæstorem pertinet, ut legatus Quæstoriū apud Ciceronem 3. Verr. Tu in iisdem locis legatus Quæstoriū oppida parata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti.*

Quæstoriū, ii. *Qui Quæstor fuit. Cic. de Claris Orator. Sicinius Quæstoriū mortuus est.*

Quæstoriū, ii. *Quæstoriū tabernaculum in castris. Liv. lib. 10. Itaque captum Quæstoriū, Quæstorque ibi Pansa occisus.*

Quæstura, e. *Dignitas & officium Quæstoriū. Cic. 2. Verr. Quæstura primus gradus honoris.*

Quæstoria Porta. *Una ex portis castrorum apud Romanos, quam pleriq; confundunt cum Prætoria & Principali: eas tamen fecerit Lipsius lib. 5. de Milit. Rom. Dialog. 3. Vide Portæ Castrenses.*

Quarantena, e. *Ex multorum annorum usū penè in legem abierat apud Gallos, ut consanguinei & agnati sua agnatis & consanguineis, bello publico vel domestico implicatis, arma conjungent. Quoniam verò contingebat frequenter eosdem agnatos & conjunctos impetri armis hostium, antequam ad illorum aures indicti bellī fama perveniret, ideo lege sanctum, ne ullo iisdem agnati vinculo aut nexus obligarentur ante spatum dierum quadraginta, necessarios suos & agnatos juvare sociatis armis. Joannes Hocsemius in Adolpho Episc. Leod. *Cum tres homines Episcopi ad mandatum ejus inter quosdam inimicos in Brabantia indicerent Quarantenas &c.* Vide Cangium.*

Quarnellus, i. *Quarnelli a nonnullis Architectis militaribus dicuntur spatia inter pinnas murorum, quæ in horum extremitatibus ad ornatum simul & defensionem disponuntur. Nam per*

per illarum interstitia præsidarii omne missilium genus in oppugnatores eliciunt. Appellantur quarnelli, vel a quadrata forma, vel origine Germanica, quemadmodum trahit Spelmanus, vel deum origine Gallica, quod Cangius contendit. Hoc etiam nomine domorum fenestras appellavit Brito Philipp. lib. 7.

ubicunque patent quarnelli, sive fenestre.

QUARTADECIMANI MILITES. Qui sunt legionis XIV. Tacit. 14. Annal. *Cognitis Quartadecimanorum, Vicefimororumque prosperis rebus.*

QUARTANI. Milites quartæ legionis. Tacit. l. 20. *Dein mutati in pænitentiam Primani Quartanique.*

QUARTERIA. Populari voce sic passim appellantur castræ militum tuguria vel contubernia properè communita adversùs repentinae hostium incursions, Si sparsim in transitu excitantur, dicuntur vulgo *Baracche*: si consistunt ad longiorum quietem, *Quarteria* dicimus. De his alibi est dictum prolixius. Italis etiam *Quartieri*. Latinè scribentibus *Stationes*. Porrò *Quartiero* Italis est insigne, fascia videlicet, vel quid simile armis superinductum, cujusmodi peculiare fuit ornatum Orlandi rubeis albisque alternatim scutulis, vel quadraturis discriminatum. Ariost. c.8.

*Non l'honorata insegnà del quartiero,
Distinta di color bianchi e vermigli,
Ma portar volle un'ornamento nero,
E forse acciò che'l suo dolor somigli:*

Eas divisuras in stemmatis familiarum item dicitur *Quarti*: ex quo verba *Inquartare, Contraquartare*. Vocem *Quartiero* juxta hanc acceptiōem non adnotarunt Academicci a Furture. Quod ad ipsam attinet vocem, origo est a *Quarteria*, noto apud Gromaticos vocabulo, quo designatur quarta pars jugeri. Tantundem nempe spatii certo bellatorum numero dabatur in castris. Abbas Belliloc. in Lemovic. *Dimitto in Manso Ugbaldi de Campagnaco unam Quartriam.*

QUARTELOIS. Vestis militaris, quæ loricæ superinduitur, alio nomine Cotuca. Thomas Valsinghamus: *Milites quidem super armatura Cotucas induerunt, vocatas Quartelois.* Dicta facile a quadrisido colore, quo erat distincta.

QUATERNIO, onis. Qui præest quatuor militibus. Valafridus Strabo lib. de Reb. Eccl. cap. 35. *Decani, vel Decuriones, Quaterniones, Duumviri.* Fit Quaternionum mentio in Aet. Apost. cap. 12. *Misit in carcerem tradens quatuor Quaternionibus militum custodiendum.* Fratres Macci, Lyranus, & Cajetanus existimant fuisse quatuor militum Præfectos qui sub se habebant quatuor tantum milites, sicut Decurio dicitur qui decem milites sub se habet, & Centurio, qui centum, Chiliarcha, qui mille &c. Sed in Greco textu *terpaion* habetur; unde colligo cum Lorino quatuor *Quaterniones* intelligi quatuor agmina, id est quatuor milites pro qualibet agmine. Id ex Syriaca versione confirmatur, ubi habet sexdecim milites, & non quatuor milites solùm, ut præfati authores censuerent.

QUERELÆ DE INJURIIS BELLI. Non infrequens Legatorum, præsertim vero gentium quæ Romanæ Reipublicæ sociæ essent, materia occurrit querelarum de injuriis, vel a vicinis populis latratis, vel ab ipsis interdum magistratibus Ro-

manorum. Harum formulæ querelarum apud Livium præsertim plures occurruunt cum Senatus Romani responsis ad Legatos. Accuratè eas colligit Brissonius de Formulis lib. 2. Dicer nebat autem plerunque Senatus, & poticebatur mittendos a se Legatos in provincias, qui de expositis querelis cognoscerent, & quid optimum factū esset, statuerent. Apud Livium lib. 37. Senatus audita Asiaticorum legatione & querelis de Antiocho, respondet, *Decem legatos more majorum Senatum missurum ad res Asia disceptandas componendasque.* Apud eundem lib. 10. cum socii Italæ urbi vastaque agros suos a finitimis Hetruscis quererentur, quod desciscere a populo Romano nollent, camque ob rem obtestarentur Patres, *Ut se a vi atque injuria communium hostium tuerentur, responsum iisdem fuit, Cura Senati futurum, ne socios fidei suæ pænitenteret.* Idem Historicus lib. 29. post commemoratas querelas Locrensum Legatorum de injuriis acceptis a Ducibus militibusque Romanis, enarratisque, quæ iisdem in Deos hominesque nefarie fecerint, scribit eosdem Legatos excedere jussos a Senatu; consultum deinde a Patribus de Locrensum querelis, deliberatumque in hanc sententiam. *(Juvat enim integrum proferre Senatusconsultum, ut quanta fuerit Romanorum æquitas, quantaque severitate in suos etiam Duces & Legatos egerint, possis cognoscere.)* *Plemimum Legatum vinctum Romanum deportari placere, & ex vinculis causam dicere; ac si vera forent, qua Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaque ejus publicari.* M. Pomponium Prætorem, cui Sicilia provincia forte evenisset, triduo proximo in provinciam proficisci. Consules decem Legatos, quos iis videretur, ex Senatu legere, quos cum Prætore mitterent, & duos Tribunos plebis, atque Ædilem. Cum eo consilio Prætorem cognoscere. Si ea, quæ Locrenses facta quererentur, jussu, aut voluntate P. Scipionis facta essent, ut eum de provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam in Africam trajecisset, Tribuni plebis atque Ædilis cum duobus Legatis, quos maxime idoneos Prætor censuisset, in Africam proficiscerentur. Tribuni atque Ædilis, qui reducerent inde Scipionem: Legati, qui exercitus præcessent, donec novus Imperator ad eum exercitum venisset. Sin M. Pomponius, & decem Legati comperissent, neque jussu, neque voluntate P. Scipionis ea facta esse, ut in exercitu Scipio maneret, bellumque, ut proposuisset, gereret. Locrensis curam Senatum respondere. Quas injurias sibi factas quererentur, neque Senatum, neque populum Romanum factas velle. Viros bonos, sociosque & amicos eos appellari. Liberos, conjuges, queque alia erepta essent, restitui. Pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinae sublata esset, conquiri, duplamque pecuniam in thesauris reponi, & sacrum piacularē fieri: ita ut prius ad Collegium Pontificum referretur, quod sacri thesauri moti, aperti, violatique essent; que piacula, quibus Diis, quibus hostiis fieri placeret. Milites, qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum Latini nominis in præsidium Locros adduci. Nil memoratis verbis excogitari posse validius ad ostendendam atque significandam Romanæ Reipublicæ majestatem simul ac religionem in Deos, atque

atque adeo pietatem in socios, omnemque sensum virtutis eximiae, summaque humanitatis, nullus plane dubito.

Qui se non habet, Samum habeb postularat. Vulgaris sermo in eos, qui per inscitiam vel impudentiam aliquid petunt. Natus sermo ab Atheniensibus, qui ut scribit Plutarchus, in apophthegm. Lacon. cum victoribus urbem propriam tradidissent, ab iisdem Samum postularunt. Victores autem responderunt, impudenter eos facere, qui cum propria amiserint, aliena quererent.

Quinquatrus. Sic enim diceadum potius quam Quinquatria, ut docent Varro, Gellius, & Festus, cujus ea sunt verba: *Quinquatrus appellari quidam putant a numero dierum, qui ferè his celebrantur: qui scilicet errant, tam Hercule, quam qui triduo Saturnalia, ac totidem diebus Compitalia: nam omnibus his singulis diebus sunt sacra. Forma autem vocabuli ejus exemplo multorum populorum Italicorum enunciata est, quod post diem quintum Idum est is dies festus; ut apud Tusculanos Triatrus, & Sexatrus, & Septenatrus, & Faliscos Decimatrus. Minervae autem dicatum eum diem existimant, quod eo die aedes ejus in Aventino consecrata est.* Dissentient autem mirum in modum Scriptores super intelligentia Quinquatrum, asseverantibus aliis notari diem quintum post Idus, quem Romani feriatum haberent, utpote Minervae sacrum; aliis vero affirmantibus id tempus & festivitatem comprehendere dies quinque circa Idus Martias. Hanc sententiam sequitur Ovidius 3. Fast.

Una dies media est, & sunt sacra Minervae; Nominaque a junctis quinque diebus habent.

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro;

Causa quodd est illa nata Minerva die; Altera, tresque super strata celebrantur arena: Ensibus exsertis bellica lata Dea est.

Habes hinc & Minervae sacras fuisse Quinquatrus, & Festa extitisse omnino militaria, utpote quæ in honorem Deæ bellatrixis moris fuit celebrari nudatis gladiis. Quemadmodum vero Panathenæa apud Athenienses alia minora erant, alia majora; sic etiam Romanorum Quinquatrus, sive Quinquatria fuere duplia; majora, quæ mense Martio, minora, quæ Junio celebabantur mense. Ovid. 6. Fast.

Et jam quinquatrus jubeor narrare minores.

Quinquennales ludi. Meminit eorum ludorum Dio in hanc sententiam: *Eadem die Cæsar Apollini, qui apud Attium colitur, triremem, quadrarem, ac alia navium genera, usque ad deciremem ex captis navibus consecravit, templum majus extruit, ludos musicos, & gymnicos, & certamen equestrum, cum sacro Quinquennali constituit.* Vide *Apollinares Ludi.* De aliis Quinquennalibus ludis a Nerone institutis vide sub Titulo *Neronia*.

Quinqueremis. Navis quinque habens remorum ordines. Liv. lib. 1. Bell. Pun. *Quinquaginta Quinqueremes, quadriremes duæ.* Inventum fuit Nesichthonis, si Plinio credimus, Vide *Triremis*.

Quinqueviri. Non manus hoc nomine magistratus est dictus. Verum quod ad rem nostram attinet, Quinqueviri curatores erant, qui colonias deducebant, agrosque distribuebant. Hi, post-

quam creati erant, colonos in agros lege definitos sub vexillo, quasi exercitum aliquem, ductabant. Deductionis vero Dux unus erat ex agris Curatoribus. Vide Appianum, & Plutarchum, & apud nos *Colonia*.

Quintadecimani. Milites, qui sunt e quintadecima legione. Tacit. 1. Annal. Illa morti depositis: *Quintadecimanis tueruntur.*

Quintana, &c. Decuriones ad palum. Militæ tirocinium erat apud Veteres. Veget. lib. 3. cap. 11. *Nec unquam aut arena, aut campus invictum armis virum probavit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum.* Fiebat hæc decursio in castris. Ut enim monet Hieronymus Vitalis, quatuor in castris viæ aperiabantur, quæ a quatuor portis initium sumebant, ac terminabant ad medium, ubi constituta erat meta & fixus palus decursionis. Idcirco quinta quoque aperta fuit, atque ad hoc opus unicè destinata. Eadem *Quintana* dicta est, ac subinde nomina ad ipsam decursionem applicatum. Arriderent hæc admodum ex Vitali, si quemadmodum scitè originem dedit *Quintana*, ita ab aliquo veteri Scriptore authoritatem accenseret, qui ab ea decursione ad palum per novam portam in castris exhibitam, quintam in iisdem castris portam, eandemque *Quintanam* fuisse dictam testaretur. Verum & id, quod ego sciām, legitima authoritate destituitur; & *Quintanam* portam castrorum, quartam, non quintam fuisse, ex probatis aliunde Scriptoribus viri magni statuerunt. Sed de ea quæstione nos alibi. Cæterum de *Quintana*, armata scilicet figura hominis ad umbilicum, eademque versatili, & sinistra clypeum ferè gestante ad usum equestris decursionis non semel fit mentio a Scriptoribus mediæ & infimæ Latinitatis. Robertus Monachus lib. 3. Hist. Hieros. *Tentoria variis ornamentorum generibus venustantur, terra in fixis sudibus, scuta opponuntur, quibus in crastinum Quintane ludus, scilicet equestris exerceretur.* Ubi tamen nota non fieri mentionem hominis, sive militis lignei armati scutum, gestantis. Crediderim castrenses *Quintanas*, utpote frequenter & magno numero erectas ad exercitationem militum, caruisse memorato ligneo simulacro, quod vulgo dicitur *Saracino*, quoniam ad modum & figuram Mauri militis, ad conciliandam in vulgus terroris speciem, est consecutum. Inductam postea reor armati speciem Saraceni in ludicris festis urbanis; quæ nimis lautiùs fieri solebant, & unâ tantum statuâ Mauricâ propositâ, ad quam lectissimi equites certatim decurrerent.

2. Scias etiam eodem *Quintanæ* nomine non semper palum, sive statuam versatilem cum scuto, sed interdum etiam indicatum fuisse circulum, sive anulum æreum, in quem decursores equites tendunt cum impetu, præmio iis proposito, qui in eosdem anulos cuspides hastarum insererent. Ea decursio apud Italos dicitur *Correre all' Anello*. Id suspicor minimum innotuisse Cangio, qui in Glossario voce *Quintana*, post adducta verba Joannis Diac. in Episc. Neapol. *Altarium S. Stephanæ aureis circumcinxit Quintanis, & multis fecit æreas ibidem coronas, e quibus scilicet lucernæ seriatim dependenter: statim subdit: Ubi Carraciolum Quintanas, anulos interpretatur, ratione mihi incompta.* Non fugisset autem Cangium

gium ejus voc abuli ratio, si novisset Quintanam apud Italos non solum significare Mauricum simulacrum, verum etiam circulum ferreum modo supra explicato. Ad similitudinem vero annularum, qui in decursione equestris appenent e funiculo solent, Joannes Diaconus aureas Quintanas vocavit aureos vel inauratos circulos, quibus ditatum memorat altare S. Stefaniae. Et Accademici quidem a Furture ludum, qui apud Italos Quintana, & melius Chintana dicitur, de eodem duntaxat anulo explicant: *Quintana*. E una campanella di ferro, che si tien sospesa in aria, con una funicella a traverso, alla quale per infilarla nella lancia, corrono i Cavalieri. Facc. Ubert. Dittam.

Giovani bagordare alle Quintani

*E gran tornei, ed una ed altra giostra
Far si vedea con giuochi novi e strani.*

Ubi Faccius Quintani dixit pro Quintana, compulsus rythmi necessitate. Sed operae pretium fuerit audire Alexandrum Tassonum Annotat. *Sopra la Crusca ad eum locum. Quintana è più tosto Chintana, come le disse il Boccaccio nel Laborinto, e Franco Sacchetti nelle Novelle, in Firenze è la campanella, che qui si descrive, e la quale Anella si domanda in alcune altre contrade di Toscana, come in Siena, e per tutto in Lombardia. Ma comunemente fuor di Toscana, Quintana, e Quintaine in Francia, onde forse venne il nostro Italiano. Quintana è un legno grosso ficcato nella terra in forma d'huomo dallo busto in su con uno scudo davanti, contro al quale corrono le lance i Giostratori, e quello stesso, che Saracino della piazza appellano in Firenze, dalla forma che egli ha di Saracino. E tal giostra, mi par che in Roma parimente sia detta Quintana. A clypeo versatili, quem lignea præferunt Saracenorum statue in Quintana, & in quem a decursoribus incurritur infestis hastis, optimè trahitur origo vocis Italicæ Bersaglio. Sic autem dicitur quasi versaculum. Tametsi porrò ejus dictioonis initium a memorato clypeo versatili fuerit factum, transit postea ejusdem vocis significatio ad quemcunque scopum ad ferendum propositum. Vide Palus.*

Quirinus. Vide Mars.

Quirites. Id fuisse Romanis nomen impositum a Curibus, urbe Sabinorum, præterit neminem. Quirites pro magnatibus & primi subsellii bellatoribus non raro dictitarunt Scriptores mediæ & infimæ Latinitatis. Advertit id eruditè Gaspar Barthius in Commentariis ad Philippida Gulielmi Britonis. Sic autem habet lib. I.

Hic Marcominus gaudens, Francique Quirites Accedunt dictis.

Et lib. 8.

Sed nec Guilelmus, nec cetera turba Quiritti Cessabat variis affigere mortibus illos.

Et ad hanc formam s̄epe leguntur apud eundem Poetam usurpati Quirites pro viris bello illustribus. Justinus etiam Poeta loquens de Lippiensibus.

Festa dies agitur, coeunt cum plebe Quirites, Fitque modis variis ludus equestris ibi.

Virgil. lib. 4. Georg. ubi apes, & earum mores, opificium, atque adeo prælia maximum in modum extollit, easdem Quiritum appellatione donare non dubitat.

Ipsæ Regem, parvusque Quirites

Sufficient, aulasque & cerea Regna refingunt. Observatione in primis est dignum, quod notat Brissonius de Formulis lib. 4. Magistratus Romanos, cum populum in Urbe alloquerentur, Quirites illum vocare consueville; Duces vero & Praefectos armorum in allocutionibus militari bus non Quirites illos, nisi per probrum, dicere consuelest, sed milites. Palam id est observare in omnibus omnium ferè Historicorum militibus, aut urbanis alloquiis. Quodsi quandoque copiarum ignavia & desidia taxanda esset, tunc ad ignominiae notam desiderios inurendam, Quirites eos appellabant. Id vero nomen in urbanis congressibus honestissimum, pro exprobratione summi dedecoris accipiebat in castris. Luculentissimum ejus rei testimonium legimus apud Sveton. in Jul. cap. 70. Decumanos autem Romæ cum ingentibus minis, summoque etiam Urbis periculo, missiōnem & præmia flagitantes, ardente tunc in Africa bello, neque adire cunctatus est, quamquam deterrentibus amicis, neque dimittere: sed una voce, qua Quirites eos pro militibus appellarat, tam facile circumegit & flexit, ut ei Milites se esse confestim responderint, & quomodo recusantem ultrò in Africam sint secuti. Id vero est, quod scribit Tacitus lib. 1. Divum Julium seditionem exercitū uno verbo compescuisse. Idem legitur apud Lucanum lib. 5.

discedite castris:

Tradite nostra viris ignavi signa Quirites. Simile quidpiam est, quod apud Virgil. lib. 9. Numanus Trojanis militibus exprobrat:

*Vobis piæta croco & fulgenti murice vestis:
Desidie cordi: juvat indulgere choreis:
Et tunice manicas, & habent redimicula mitra;*

O verè Phrygiae, neque enim Phryges.

Homerus Iliad. 2. & alibi Achææ, non Achæi. Tassius cant. 11.

Non è questa Antiochia, e non è questa

La notte amica alle Christiane frodi.

Vedete il chiaro Sol, la gente desta:

Altra forma di guerre, & altri modi.

Dunque favilla in voi nulla più resta

Dell'amor della patria e delle lodi:

Che si tosto cessate, e sete stanche

Per breve assalto? o Franchi nd, mà Franche.

Occupaverat tamen Trissinus Ital. Lib. I. 14.

O misere Romane, e non Romani,

Che si poco badate al vostro bene.

Et iterum alibi.

O Cavalieri arditi alle minacce,

E pigri e lenti ad eseguire i fatti,

Veramente Romane, e non Romani.

Simile est illud Ennii de Cloelia Virgine, nisi fal- lor.

Vos etenim Juvenes animū geritis muliebrem;

Illaque Virgo viri.

Julii Cæsar's exemplum imitatum fuisse Alexandrum Severum testatur Lampridius in ejus vita. Cum enim Commilitones primùm Manipularios vocasset, animadvertissetque postea fremebundos illos tumultum ciere: *Continete, dixit, vocem truculentam campo ac bellis necessariam; ne vos bodie omnes una voce atque uno ore, Quirites, dimittam.* Et incertum, an Quirites: non enim digni estis, qui vel Romane plebis sitis.

2. A Quirites habent Latinī verbū *Quiri-*
tare,

pare, quod est Quiritum seu Romanorum fidem implorare. Nonius: *Quiritare est clamare, tractum ab iis, qui Quirites invocant.* Pollio in Epist. ad Ciceron. *Et illi misero quiritant, Civis Romanus sum, respondit: Abi nunc, Populi Romani fidem implora.* Note apud Livium formulę illę: *Implorare fidem Quiritum: Implorare fidem plebis, vel populi Romani; alięque similes, quas colligit Brisonius de Formul. l. 8.* Verū expressè idem Historicus hoc verbum habet lib. 50. *Nulla vox quiritantum inter stupra & cædes exaudiri poterat.* Ubi nihil opus est quiritantum exponere queritatum, quasi querelas effundentium: eam siquidem lectionem omnibus nervis afferunt Cujacius, Turnebus, memoratus Brisonius, ac præsertim Scaliger in Catalect. ad Priap. Formula autem præcipua Quiritandi, erat *Civis Romanus sum, Cic. 6. in Verr.* Ut etiam illa vox & illa

imploratio, Civis Romanus sum, quæ sepe multis in terris opem inter Barbaros & salutem dedit, ea mortem illi acerbiorē & supplicium matrīus ferret. Idem ibidem: *Nulla vox audiebatur nisi hæc, Civis Romanus sum.* Liv. etiam lib. 2. *Tum quoque inter tantas fortune minas metuendus magis, quam metuens, Romanus sum, inquit, Civis.* A verbo *Quiritare* habent Itali procul dubio verbū *Cridare*, ex quo *Gridare*. Scaliger in præfatis Catalec. *Quiritare. Unde vulgò dicunt Cridare Italicè, Gallicè, Hispanicè.* Sed & apud Latinobarbaros Scriptores occurrit verbū *Cridare*, & nomen *Cridatio*. Stat. Pat. Rub. 4. *Tunc cridetur ante domum, in qua consuevit habitare, bis alta voce, audiētibus vicinis: & delatio detur pro qualibet cridatione.*

Quiritare. Vide Quirites,

R

ADA, æ. Genus bellici & turriti navi-
gii. Memoratur in Historia obsidionis
Jadrensis lib. 2. cap. 7. *Navim compo-*
suerunt inestimabilis pulchritudinis
quandam Radam, quam Italici nuncupant Ma-
dium, seu Castrum, in quo erat stabilita que-
dam lignea & ingens turris.

RAITEMAGISTRI. Videtur fuisse gradus honoris in
militia Raitrum. Fam. Str. Dec. 2. l. 8. *Dele-*
gatis duobus, ut ipsi vocant, Raitemagistris.

RAITRES. Militia equestris apud Germanos: nam
his *Raiter eques, Raiten* est equitare. Famian.
Str. Dec. 2. l. 8. *Cognoscit de numero, deque*
confilio Raitrum.

RAMENSES. Aliis Ramnetes. Una ex tribus Cen-
turiis equitum, quas Romulus instituit. Liv. l. 1.
Eodemque tempore & centuriæ tres equitum con-
scripta sunt: Ramnenses ab Romulo, a Tito Tat-
tio Tatier ses appellati: Lucerum nominis & ori-
ginis causa incerta est. Sed quam Lucerum ori-
gneum ignoravit Livius, tradidit Varro. Vide
Luceres.

RAMPICO, onis. Latinis melioribus uncus. A vo-
ce Latina Harpax, vel Harpago, qui ferreus est
uncus, quo aliquid arripitur. Latinis inferio-
ris ævi etiam Rampinus; ab Italicis vocibus
Rampicare, Rampino, Rampicone. Idem ferè
instrumentum quod harpago, vel manus fer-
rea. Usus in prælio est præsertim navalí ad ar-
ripiendas sistendasque naves. Otto Morena in
Hist. rerum Laudens. *Cremones verò per fos-*
satum ipsius castrī cum maniculis & raminis cun-
tes, suos, qui in fossato necati erant, foras extra-
xerunt. Et infra: Alios etiam tres ipsius Duces
milites cum raminis ferreis de ponte in terram
trahentes &c. De rampiconibus autem Sanutus
lib. 2. part. 4. *Dictum navigium ronconibus &*
longis lanceis, atque lanceis cum rampiconibus,
sive uncis, in capitibus optimè fulciatur.

RAPAX, acis. Nomen fuit legionis uniusvicesimæ
apud Romanos. Tacit. 2. Hist. Pro Vitellio una
& viceima, cui cognomen Rapaci, veterè gloria
in signis.

RAPINA, æ. A rapio; & hoc a Græco verbo ἀράξω,
quod idem sonat: exinde Græcum ἀράξ, & La-
tinum rapax. Hinc etiam Harpagones, de qui-
bus suo loco. Bene advertit Donatus, rapi-
tionem ad personam, rapinam ad rem, raptum
ad stuprum propriè referri. Cæs. *Satis habebat,*
hostem rapinis populationibusque prohibere.

RAPINATOR, oris. Raptor; sed propriè de rebus
dicitur rapinator, raptor de persona; illudque
magis accedit ad mores militares, hoc latius
extenditur. Nonius ex Lucilio, & Varro in Sa-
tyr. Menipp. Tit. *Bimargus.*

In invidiam veniant hoc ipso Rapinatores.
RATARIE NAVES. Memorantur, sed solum memo-
rantur, a Gellio lib. 10. cap. 25. in censu alia-
rum navium. Liqueat dictas a rate. Cæsar. lib.
1. Bell. Civil, ad usum factas rei militaris & op-
pugnatoriæ prodit: *Rates duplices quoquoever-*
sunt pedum triginta e regione molis collocabat. Var-
ro lib. 4, de L. L, ratem docet longam fuisse na-
vem: *Ratis dicta navis longa propter remos;* quod bi, cum per aquam sublati dextra & fini-
stra duas partes efficere videntur, rarescunt. Duo
proinde hic tradit Varro; & ratem, longam
fuisse navem, & dictam a rarescientibus remis.
Etymon quidem meritò Grammaticis parum ar-
rigit. Assentior Martinio, qui Græcanicam ori-
ginem agnoscit a verbo πένη, Latinis *fluo*, ut ra-
tes sint quasi fluentes trabes. Vossius etiam apud
Belgas rates dici trabes fluentes populari voca-
bulo *ulotbalken*, scribit. Id verò congruit Fe-
sto, qui ratem ex colligatis tignis factam pro-
didit: *Rates, inquit, vocantur tigna inter se col-*
ligata, que per aquam aguntur: ut idem plane
sint ratariæ naves & caudicariæ. Et Plinius qui-
dem antiquis nonnisi ratibus, idest alligatis
trabibus fuisse navigatum docet. Sed & ante-
constructam navem Argo, rates duntaxat fuisse
in usu scribit Diiodorus Siculus. Verissimum il-
lad Turnebi Advers. lib. 14. cap. 4. *Rates pri-*
mum & antiquissimum genus navigii, erubibus
lignis afferibusque consertum: nunc jam abusivè
naves; nam propriæ rates sunt connexæ invicem
trabes,

RATES, vel RATIS. Vide *Ratarie naves.*

RATIONARI, Vulgato vocabulo sic appellamus
peritos rationum subducendarum, quos minus
Latini vocant calculatores. Cicero bis illos di-
cit Ratiocinatores. Primum ad Attic. lib. 6. *Hil-*
larem dico ratiocinatorem. Iterum 2. Offic. Ut bo-
ni ratiocinatores officiorum esse possimus & ad-
dendo deducendoque videre, que reliqui summa-
fiat. Hos Itali dicunt Computisti. Cæterum.
Rationariorum mentio fit ab Ammiano lib. 15.
Interrogato Remigio etiam tum Rationario ap-
paritionis armorum magistri. Apparitorem ra-
tionarium eundem vocat lib. 18. Antonius qui-
dam ex mercatore opulento *Rationarius appari-*
tor. Eorum erat procuratio, ex horreis fiscalibus
& castrensi penuario assignare militibus &
distribuere buccellatum in singulos dies: alter-
nis verò vinum & acetum; uno per hebdoma-
dam laridum, duabus vervecinam; de qua pro-
curatione Rationariorum agunt leges in Jure Ci-
vili, & Ammianus lib. 17. Referebant autem
in tabellas, seu pictacia, capita rationum, quæ
viritim in numeros militum, & pabulorum quæ
exhibebantur pro equorum alimonia. Hæc in-
terdum connumerata pecunia, quandoque verò
ipsis annonariis speciebus dividi moris erat. Rem
totam

totam distinetè & luculenter explicat Polybius lib. 6. De Castrametatione Romana: *Obsonium pedites duos obolos accipiunt singulis diebus. Du-flores ordinum duplum. Equites drachmam. Tri-ticum datur peditibus Attici medimni ex tribus duæ fermè partes. Equitibus hordei septem me-dimni singulis mensibus, tritici duo. Sociis, pediti æqua portio, equiti tritici medimus & tertia pars. Hordei medimni quinque, daturque id sociis muneri. Romanis tam frumenti, quam vestis armorumque, si quis ejusmodi rerum indi-guerit, horum omnium Questor certum pretium eorum obsoniis subtrahit. Eas pabulorum & ali-moniarum portiones etiamnum dicimus Portionis. A Rationariis, quorum crebra est mentio in Not. Imp. & apud Scriptores ævi Theodosiani non pa-rum discrepant Rationales, qui sæpe itidem per eadem tempora memorantur, præsertim in Jure Civili. Curabant hi redditus, bona, prædia, & veetigalia ad privatam Orientalium Princi-pum arcam pertinentia; referebantque in tabu-las, quæ ad regii fisci ærariique proventum importabantur. Consule de his Pancirolium. Comment. ad Not. Imp. Orient. cap. 87. Vide Numerarii.*

RATIONARIUM, ii. Indiculus, tabellæ, vel epitome, & summarium, ubi continentur rationes dati & expensi a Rationariis & Rationalibus in administratione pecuniarum publicarum tam urbanarum, quam militaris, atque adeo frumenti, reique cibaria omnis generis, atque etiam vestiariae, & utensilium quomodolibet pertinentium ad militarem usum. Meminit Rationarii Svetonius in Augusto: *Tædio diuturnæ valetudinis, cum etiam Magistratibus ac Senatu domum accitis Rationarium Imperii tradidit; tabulas scilicet, quibus continebantur expensæ populi Romani. Cicero pro Roscio dixit tabulas accepti & expensi. Idem Svetonius in Galba vocavit Bre-viarium rationum. Ulpian. l. 3. §. 6. D. vocavit Græco vocabulo Logarium: Chartas ad ratiunculam, vel ad Logarium paratas contineri. Ex quo rationarii Curatores dicti Logistæ & Logographi. Summarium dixisse castigatiū loquentes docet Seneca Epist. 39. Vide ne plus profectura sit ordinaria oratio, quam que nunc vulgo Breviarium dicitur. Olim cum Latinè loquere-mur, Summarium vocabatur.*

RAUBARE. Est prædari apud Latinobarbaros. Pa-etus Legis Salicæ: *Siquis in via alterum adsa-lierit, & cum raubaverit. Fit a voce Raub, vel Rauba, quæ spolium, & bellicas ferè exuvias significat. Vox Germanicæ originis esse creditur: Germanis Raub, sicut Gallis Robe est vestimentum. Sed Ferrarius non perperam suscipi-tur utramque vocem fluere a verbo Latino Ra-pio. Hinc Italisch Rubare.*

REAFAN. Vexilli genus apud veteres Britannos, ut existimat Spelmannus. Sic appellatum a Corvo, qui earum gentium lingua dicitur Raven. Afferus de rebus gestis Ælfredi: *Dicunt enim quod in omni bello, ubi præcederet idem signum, si victoriā adepturi essent, appareret in medio signi quasi corvus volans. Sin verò vincendi in futuro fuissent, penderet directè nihil movens.*

REBELLIS, le. Qui non manet in fide data; sed vicitus vel captus bellum iterum exfuscat. Virgil. lib. 6.

Sternet Paxnos Gallumque rebellem:

REBELLIO, as. Propriè est iterum belligero, vel rursus in eo prælium. Joannes de Janua: *Re-bellio, id est, repulsio, vel resistentia; & post factam pacem ad bellum reversio, belli iteratio.* Et quemadmodum repugno, est dimicando ob-sistere; sic rebello est illatum bellum ab altero paribus armis suscipere, & in hostem procede-re. In hoc sensu non semel usurpatur apud Scrip-tores mediæ, & infimæ Latinitatis. Vita Offæ I. Regis Engl. *Rex autem confectus senio timens rebellare, declinavit aliquoties impetus adver-sariorum.* Verum apud probè Latinos hujus verbi usus ferè est de iis, qui in fide non permanent, violatoque sacramento, quod vieti dederunt, bellum redintegrant. Liv. lib. 3. *Tertio die cum ira Romanos, illos, cum toties rebellassent, con-scientia culpe ac desperatio irritaret, mora dimi-candi nulla est facta.*

REBELLATIO, onis. Actus rebellandi. Val. Max. lib. 7. cap. 3. *Cum crebris rebellionibus merui-sent, ut eorum urbem funditus Romani overtere vellent.* Et cap. 4. *Fidenæ Imperii nostri sur-gentis incunabula crebris rebellionibus torpere passæ non sunt.* Errat proinde Vossius lib. 3. Gramm. cap. 22., ubi vocem hanc e vulgo sum-ptam scribit.

REBELLIO, onis. Pro rebelli. Vulcatius Galli-can. in Avidio ex epist. Faustinæ ad Antoninum Marcum Imperatorem, & Maritum: *Si amas liberos tuos, istos rebelliones acerrimè prosequaris. Male enim assuevere & Duces & milites; qui nisi opprimentur, oppriment.*

REBELLIO, onis. Ipse rebellandi actus. Cæsar lib. 3. Bell. Gallic. *Rebellio facta post obfidionem.* Tacitus lib. 3. *cœptare rebellionem, dixit.*

REBELLUM, ii. Rebello. Liv. Dec. 5. lib. 2. *Qui deditis contra jus & fas bellum intulisset, & pa-catos ad rebellium incitasset.*

REBELLATRIX, icis. Quæ in deditonem recepta, vel fide obstricta Principi, resumit arma, & bellum instaurat. Liv. lib. 10. Bell. Maced. *Di-ctu, quam re facilis sit provinciam ingenio fe-rocem, & rebellatricem confecisse.*

RECENSEO, es. Apud nos est recognoscere militum numerum. Id quemadmodum apud Romanos fieret, diximus alibi, & præsertim sub Titulo *Lustro*. Adverte hic lustrare militem potius esse certis expiationibus & sacrificiis illum compara-re ritu sacro: Recensere verò propriè est eorum inire numerum. Lustratio melius ad primam usurpationem refertur; Recensio ad secundam. Liv. l. 1 *Cum ad exercitum recensendum concio-nem in Campo ad Capra paludem haberet.*

RECENSIO, onis. Recognitio. Actus recensendi milites. Cic. pro Milon. *Ut memoriā publicā recensionis tabulis publicis impressam extingueret.*

RECENSUS, us. Idem. Sveton. in Cæs. *Recensum populi nec more nec loco solito, sed vicatim per dominos insularum egit.*

RECEPTUS, us. Liv. lib. 8. *Brevitate ipsa loci, fa-cilique receptu in tam propinquâ castra haud ægrè militem est a multa cede tutatus.* Tria significat in re nostra. Primum militum regressum ad pri-prias stationes ab acie & pugna. Fieri id solet non modo post exitum conflictus, verum etiam flagrante prælio, cum dimicazione inita, aut universæ copiæ, aut earum pars hostium impres-sioni succumbit. Tunc etenim nutantes manipuli ad receptum se colligentes, aut novos animos

ac vires induentes, alacriores in pugnam re-deunt; aut omnino desistunt a militari concer-tatione, quemadmodum poscit disciplina ratio & Dux imperium, cui longè consultius est ser-vare reliquias militum, quam debiles illas, & imparis furori hostium delendas obiicere. *Riti-rata.* Inter præcipuas Imperatoris laudes atque prærogativas ea recensetur, in re ancipiatis ple-naque discriminis, servato ordine & militari re-gressu ex lege castrensi, suas copias recipere in tutum. Quod si id fiat, non solum ab hostiis assultibus immuni servata omni parte legionum, præcipue verò postrema acie, in qua proprius est periculum, verum etiam illibata re tormentaria, commeatu, & impedimentis, tunc omnino insig-nes sunt militares receptus, & inter præcipua bellica opera adnumerandi. Eo nomine omnium gentium annales eximia virtute, atque dexteritate Duxes celebrare non desinunt. In re exemplis opulentissima decerpam duntaxat aliquid ex optimis Poetarum. Homerus Iliad. 17. hæc ha-bet de Menelao recedente a pugna suscepta ad-versus Patroclum:

at leo bene jubatus,
Quem canesque, & viri a stabulo abigant
Hastis, & clamore; bujus autem validum cor
Turbatur; invitus autem abit a caula:
Sic a Patroclio discessit flavus Menelaus,
Stetit autem conversus postquam venit ad suos.
Quod in hanc formam, simulatus est Virgilii lib. 9.

Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, que cingitur
omni.
Acrius, hoc Teuci clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu sœvum turba leonem
Cum telis premit infenis: at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit, & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contru,
Ille quidem hoc cupiens potis est per tela viros-
que.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exstuat ira.
Id verò ex Virgilio in hunc modum reddidit
Areostus Cant. 18.

Qual per le selve Nomadi, o Massile
Caeciata vù la generosa belva;
Ch'ancor fuggendo mostra 'l cor gentile
E minacciosa e lenta si rinselva:
Tal Rodomonte, in nissun atto vile
Da strana circondato e fiera selva
D'basti e di spade, e di volanti dardi,
Si tira al fiume a passi lunghi e tardi.
Nec cessavit idem stadium decurrere Torquatus
Tassus Goffr. C. 9.

Veggia il nemico mio le spalle e scherna
Di nuovo ancora il nostro esilio indegno:
Purche di nuovo armato indi mi scerna
Turbar sua pace e 'l non mai stabil regno.
Non cedo io nd; sia con memoria eterna
De le mie offese eterno anche il mio sfegno.
Risorgere nemico ognor più crudo
Genere ancor sepolto, e spirto ignudo.
Et sic prosequitur C. 10.

Così dicendo ancor vicino scorse
Un destrier cb'a lui volse errante il passo:
Tosto al libero fren la mano ei porse,
E sù vi false, anchorch'afflitto e laffo.
Già caduto è il cimier cb'orribil forse,

Lasciando l'elmo inonorato e basso:
Rotta è la sopravesta, e di superba
Pompa regal vestigio alcun non serba.
Come dal chiuso ovilacciato viene
Lupo talor che fugge, e si nasconde;
Che se ben del gran ventre omai ripiene
Hà l'ingorde voragini profunde,
Avido pur di sangue anco fuor tiene
La lingua, e l'fugge da le labra immonde:
Tol'ei sen già dopo il sanguigno strazio,
De la sua cupa fame ancor non fuzio.

2. A communi certè excidio vindicata & solerti Ducum consilio servata pars exercitus usque adeo sæpenumero profecit, ut breve damnum totius postea belli felicissimo sarciretur exitu. Alternant quippe vices suas, reique militari atque consiliis Imperatorum lètantur illudere Mars & Fortuna. Dictum illud populare, *Aus vincendum est, aut moriendum*, utcunque nonnunquam in privato milite locum habeat, fuge tamen credere ad armorum Præfectum pertinere, qui non pro gloria privata, aut propriis fortunis, sed pro republica & patria dimicat, qui longè amplior atque præstantior finis est, quam quem sibi proponunt privati milites, sive exerendæ significandæque virtutis. Scio nonmodo Historicorum calamis, verùm etiam encomiis Poetarum præter modum concelebratum fuisse Paulum Æmilium, qui post cladem Cannensem, cum posset honesto receptu se viætricium copiarum furori subducere, ne suorum ignominiae atque dedecori superesset, in hostiles cuneos temerè proruens, occidione deletis legionibus immori maluit. Verum Senatus ipse pluris fecisse legitur Varronem Consulem, qui reliquiis copiarum in tutum receptis, restaurando mox bello se posuit fortè militem. Quare actæ eidem gratiæ Senatus nomine, quoniam acerbiorem cladem non fecisset interitu suo, & Romanæ desperatione virtutis atque fortunæ. Quid dicam de Annibale, quem multis laudibus honestavit Scipio ipse, cum ad Zamam in acie victus a Romanis copiolas saltem aliquas comoda aciei dispositione in tuto collocasset? Sic autem Livius Dec. 3. l. 10. Annibal cum equitibus paucis inter tumultum elapsus Adrumen-tum perfugit, omnia & in prælio & ante aciem priusquam excederet pugna expertus, & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militia, illam laudem adeptus singulari arte aciem eo die instruxisse. Habemus hinc adagium: Receptui canere, quod ab usu bellico ad mores, & alias disciplinas manavit. Veget. lib. 2. cap. 22. Tubicen ad bellum vocat milites, & rursus recep-tui canit. Et iterum lib. 3. cap. 5. ubi de signis militaribus omnimoda sonorum diversitate traditis loquens, ita scribit: *Nam indubitatis per hæc sonis agnoscit exercitus, utrum stare, vel progredi, an certè regredi oporteat; utrum longè persequi fugientes, an receptui canere.*

3. Significat etiam receptus in re militari locum ipsum, in quem copiæ se tutò recipiunt. Isidorus lib. 17. *Receptus dicitur, quo se exercitus recipit; unde & signa canere receptui dicuntur:* quasi ad se recipiendum in tuta loca. Virgil. 11. Æneid.

Planities ignota jacet, tutique receptus.
Cic. ad Attic. lib. 9. *Neque ex omnibus copiis contrahere copias expedit, ne receptum amittam:*
idest

idest oppida, quæ a tergo prætent securitatem, si ad hostes victoria inclinet, & pedem referre milites jubeat.

4. Iterum Receptus in re oppugnatoria, alia notione significat secundaria quædam perfugia, & interiores recessus in arce, quos Rescissiones, vel Resectiones vocamus, vulgo *Tagliate*. Ad hujusmodi munitiones ritè primum comparatas præsidarii milites se recipiunt post amissa propugnacula, vel quævis alia munimenta. Ibi verò consistentes diuturniorem faciunt spem asservandæ arcis vel urbis; & extrema quæque experiuntur, omnesque exerunt vires, ut si minus victoria potiantur hostibus propulsatis, cruentam certe illis palmam cum laboriosa serraque arcis expugnatione relinquant. Verum de his alibi.

RECEPTOR, oris. Pro arbitro & actore concordia. Isidorus in Glossis: *Receptor, Actor concordia, Medius*.

RECOGNOSCO, is. Iterum & diligenter cognoscere. Recognoscere turmas, copias, exercitum, est recensere. Sveton. in Calig. 16. *Equites Romanos severè curiosèque, nec sine moderatione recognovit, palam adempto equo, quibus aut probri aliiquid, aut ignominiae inesset*.

RECONCILIATOR, oris. Pacis sequester, concordia conciliandæ vel servandæ author. Liv. I. 5. Bell. Maced. *Phaneas reconciliatore potius & disceptatore de iis, que in controversia cum Pop. Rom. essent, utendum Antiocho censebat, quād Duce belli*.

RECTA TUNICA. Vopiscus de Aureliano Imperatore hæc habet: *Primus paragaudas vestes militibus dedisse dicitur, cum ante nonnisi rectas purpureas accepissent*. Ubi Salmasius duo monet; primò *purpureum* ibi non sumi pro blatteo, aut tincto sanguine purpuræ, sed simpliciter pro rubro: iterum verò illud *rectas* pro substantivo esse accipiendum, ut *recta* pro recta cœna pro substantivo etiam sumitur: *rectas* verò purpureas nihil aliud esse, quam rectas tunicas rubras. Quid autem sit recta tunica discimus ex Isidoro & Festo; nimirum ea est, quam sursum versum stantesque texebant. Eo nimirum opere trama semper pectine ad superiore partem ducebatur & trudebatur; idque vocabant sursum versus, vel in altitudinem texere. Contrario modo *Ægyptii*, qui ex superioribus ad inferiora procedebant. Utrunque genus texendi expressit Seneca Epist. 90. Cæterum *Ægyptiorum* morem Græci Latinique ac cæteræ ferè gentes postea sunt fecutæ. Qui stantes sursum texunt, non pectine sed spatha telam percutiunt: qui verò sedentes deorsum texunt, pectine telam feriunt.

RECTOR, oris. Pro legionis Præfecto. Vide *Regimentum*.

RECUPERATORES. Sic fuisse appellatos Judices, qui inter populum Romanum, & peregrinas civitates de rebus privatis reddendis & recipiendis cognoscebant, discimus ex Cicerone Orat. pro Cæcinna. A recipiendis itaque rebus dicti recuperatores. Suum etiam in re bellica locum habuerunt. Ut enim tradit Livius, in judicio muralis coronæ, post expugnatam in Hispania novam Carthaginem, duobus pro illa certantibus Q. Trebellio, & Sexto Digitio, missi illuc a Scipione tres fuerunt recuperatores, qui rem totam judicarent. Inde judicium recuperatorium, de quo

vide Rosin. Antiq. Rom. lib. 9. cap. 15. De Recuperatoribus Cicero pro Cæcinna: *Non enim reperies quenquam judicem aut recuperatorem, qui tanquam si arma militis inspicienda sint, ita probet armatum*. Dicuntur a recuperando, quod est iterum, vel rem amissam recipio. Budæus. Recuperatores exponit, qui a Prætore cum jurisdictione mittebantur, ut de privatis causis cognoscerent. Eos hodie dicimus Delegatos.

REDUCTUS, us. Recentes Historici usurpant pasim hanc vocem. Aptæ illaquidem & ad speciem a Latio non abhorrens. Sed veterum Scriptorum, qui illam adhibuerit, habeo neminem. Reductum autem sive rem reductam dicimus, non solum iterum ductam, verum etiam retro ductam. Sunt enim opposita eminens & reductum: quod in re pictoria expressè docet Quintilianus lib. 11. cap. 3. *Ut qui singulis pinxerant coloribus, alia tamen reductiora, alia eminentiora fecerunt*. Jam verò reductus dicimus in re obfisionali campestres quasdam munitiunculas excitatas figurâ quadratâ, præcipue in linea ambitus interioris. Figit illas certis intervallis obfisionalis Architectura, ut fossores accessum & milites munita habeant loca, quæ se recipiant, cum arcis obfessæ præsidarii ad interturbandas & diruenda opera præcurrunt. Ridotti.

REFORTIUNCULA. Pro munitione vel castro. Vide *Fortalitium*.

REGALES, ium. Apud Scriptores Francicos sunt Principes e stirpe Regia. Vide *Cangium*. Interdum Regulis adjunguntur, licet major videatur Regalium dignitas. Ammian. lib. 16. *Hos sequabantur potestate proximi Reges numero quinque, Regalesque decem, & Optimatum series magna*. Idem lib. 18. *Reges omnes, & Regales & Regulos ad convivium corrogatos*. Horum in expeditionibus bellicis fit crebra mentio apud Scriptores Francicos. Eadem vox *Regales* genus fuit acclamatio militaris in Aula Anglica. Matthæus Parisius in Henrico III. *Et factò congressu acclamatum est terribiliter ad arma, ad arma, binc Regales, Regales, inde Montis gaudium, scilicet Regis utriusque Insigne*.

REGENS, entis. Pro Tribuno militum, Chilarcha. *Colonnello*. Vide *Regimentum*.

REGIFUGIUM, ii. Dies solemnis festivusque a Romanis institutus post Tarquinii Superbi fugam ex Urbe, quod est vocabuli thema. Fest. *Regifugium, sacrum dicebant, quo die Rex Tarquinius fugerit Roma*. Ovid. Fast. I. 2.

Nunc mibi dicenda est Regis fuga: traxit ab illa

Sextus ab extremo nominata mense dies.

Auson. de Feriis Rom.

Nec Regifugium pulsis ex Urbe tyrannis, Latum Romanis fas reticere diem.

REGIMENTUM. Ammian. I. 23. *Fortuna, quæ diffilatibus procellis Rempublicam, excussa regimentera perito rei gerenda ductori porrexisti*. Et lib. 28. *Quod augurales alites, vel cantus monerent oscinum apprimè callentis ad usque sublimia regimenta*. Arcad. lib. I. Pandeit. *Regimentis Rempublicæ translatis ad Imperatores*. Vides offerri nobis hoc vocabulum ab Ammiano, & Pandectis. Licet autem pro regimine & gubernatione ibi videas usurpatum; non improbaverim tamen ut idem quis deflectat ad proximam significationem ejus bellatorum numeri, quem Le-

gionem Romani veteres vocarunt, Itali hodie, Germani, Gallique *Regimento*, Hispani verò nuncupant *Terzo*. Alia sunt pedestria, alia equestria Regimenta. Illa centurias, *Battaglioni*, hæc suas comprehendunt turmas, *Squadroni*. A Regimento non abnuerim Rectorem vocari ejusdem *Præfectum* vel *Duxem*. Quod si eosdem Duces nominaveris *Regentes*, id scilicet non venia tantum mea, sed magna cum laude feceris: præsertim cum *Regens* substantivè forma legatur apud Stat. l. 11.

magnasque Regentum

Obiectare animas.

Et apud Claud. IV. Consul. Honor.

. nec sic inflectere sensus

Humanos edita valent, ut vita Regentis.

REGULA, &c. Propriè est bacillus rectus, quadrilaterus, quo architecti fabrique, in quorum manibus perpetuo est, structuras & muros explorant, utrum aptè sint exæquati. Perperam a Calepino auctiore confunditur cum *norma*: quid verò ab illa discrepet explicavi in dictione *Norma*, Per translationem pro qualibet accipitur præscriptione in quavis arte vel disciplina. Cic. 4. Acad. *Hanc enim esse regulam tuis philosophis, constitutionem veri*, Regula Lesbia dicitur quoties non factum recto consilio, sed præpostore consilium & ratio facto accommodantur. Hujus adagii meminit Aristot. Moral. lib. 5. indicatque ibidem Philosophus, plumbas regulas in usu fuisse apud ædificatores Lesbios: transmovebantur autem illæ ad duritatem & figuram lapidis: hinc vitiosa regula, Lesbia vocatur.

REGULARIS, re. Plin. lib. 34 cap. 8. In *Cypro coronarium arces*, & regulare est: utrumque ductile. Regulares hodie vocamus arcæ, quæ directæ distributæque juxta regulas Architecturæ militaris sibi aptè congruunt & respondent in partibus; queque cortinas & propugnaculorum latera & angulos æquales habent. Irregulares verò dicimus, quæ ab ea præscriptione & norma deflectunt,

REGULUS. Liv. lib. 1. Bell. Punic. *Is plura consilio, quam vi gerens, auspiciis Regulorum magis, compiliandiisque per amicitiam principum novis gentibus, quam bello aut armis rem Carthaginensem auxit*. Fit a Rege per diminutionem potentiarum, quasi parvus Rex. Reguli potentioribus Regibus plerunque sunt obnoxii, ijsque ingruente bello aut certam pecuniam, aut certum militum numerum, tributi aut vestigalis honorarii nomine, pendere solent. Eos esse Latinis Regulos, qui Græcis dicuntur Dynastæ ex Ciceronе & aliis statu. Vide inferius posita testimonia, Scio illustres Grammaticos ac præsertim Marcellum Donatum Dilucid. in Sveton. censere Dynasten non unius esse principatum, sed magistratum plurimum. Verum levissima eos duxit deceptaque conjectura & observatio, quod nupsquam Dynasten singulari numero, sed semper Dynastas numero plurimum legerent. Sed, ut emittam nomen ipsum Græcanicum, quo Dominus exprimitur, quæ appellatio nulli magistratui, qui pluribus constet, bellè congruit; certè Scriptorum veterum testimonia videntur mihi prorsus evincere Dynastas Regulos esse, certique loci tractusque Dominos, cuiusmodi hodie dicimus Principes, Duces, Marchiones, Comites, Barones. Cic. Philipp. 11. *Sic ceteri Re-*

ges, Tetrarchæ, Dynastæque fecissent. Idem ad Atticum: *Erit nebulo iste cum iis Dynastis in gratia*. Cæsar etiam lib. 3. Bell. Civil. narrat, Pompejum magnam vim auri imperasse Aliæ Regibus, & Dynastis. Adde Cornelium Nepotem in Agesilaō: *Cum maxima munera ei ab Regibus & Dynastis civitatibusque conferrentur*. Sed nihil clarus ejusdem Nepotis testimonio in vita Datamis, ubi sub initium ita legitur: *Erat eo tempore Thius Dynastes Paplagonis*. Quem ibi Dynasten vocat, paulò post Regem appellat his verbis: *In primis quod nobilis Rex in potestate inopinanti venerat*. Ubi insuper habes falsum fuisse Donatum leviculâ etiam conjecturâ illâ de Dynaste numquam invento, singulari numero. Addo denique testimonium Hirtii de Bell. Alexand. *Reges, Tyrannos, Dynastas provinciae, ultimisque, qui ad eum concurrerunt, receptos in fidem, conditionibus impositis provinciae tenuerunt ac defendenda dimittit*.

2. Sed & alio Græcorum vocabulo Regulus Tetrarcha dicitur, tanquam quartæ partis alicuius provinciæ vel regionis *Præfectus*, ut insinuat Græca vox. Juxta hanc acceptiōnem Tetrarchæ in Judæa fuerunt quatuor. ejusdem regionis in totidem partes a Romanis divisæ *Præfecti*. Et quidem Tiberii Cæsaris tempore erat, ut habemus I. Luc. 3. *Tetrarcha Galilææ Herodes, & Philippus frater ejus Tetrarcha Itureæ, & Trachonitidis regionis, & Lysanias Abilinæ Tetrarcha*. Neque verò semper *Præfecturam* in quartam regionis partem indicat Tetrarchia. Sic enim sub Augusto divisa fuit Judæa, ut duas ejus partes regeret Archelaus, duas verò alias Herodes, & Philippus. Verum extra Palæstinanam vix unquam videtur locum ea divisio habuisse. Dicti etiam Tetrarchæ qui alicuius regionis Dynastæ essent vel Reguli. In hanc acceptiōnem Lucanus lib. 7.

sicci sed plurima campi
Tetrarchæ Regesque tenent, magnique Tyranni.
Et Horat. 1. Serm. 1. atyr. 3.

modo Reges atque Tetrarchas,

Omnia magna loquens.

In eandem sententiam Cic. 11. Philipp. Idem facit etiam Reges, Tetrarchæ, Dynastæque fecissent, Senatum Pop. Rom. eorum officiis non immemorrem futurum. Ipsa verò dignitas seu principatus Tetrarchæ Tetrarchia dicitur. Cic. pro Deiot. *Negat unquam se a te in Dejotari Tetrarchia pedem discessisse*.

3. Postremò ejusdem Reguli dignitas indigitatur etiam Toparchæ nomine. Toparchæ autem Græcæ est loci alicuius Dominus vel *Præfectus*. Spartan. in Adrian. *Toparchas & Reges ad amicitiam invitavit*. Hujus etiam Principatus vel *Præfectura* dicitur Toparchia. Plin. lib. 5. cap. 13. *Reliqua Iudea dividitur in Toparchias decem, quo dicemus ordine*.

REISA, aliis **REYSA**, aliis **Ressa**. Vox originis Germanicæ, apud quos *Reyßen* est iter facere. A Scriptoribus corruptæ Latinitatis sumitur pro expeditione militari. Joannes a Leidis lib. 22. cap. 2. Otto Episcopus Trajetensis de *Reisa*, & profectiōne *Hierosolymitana reversus*. Hinc apud eosdem Scriptores Reisogueldum dicitur mulæ irrogari solita iis, qui ad Reisam, idest, profectionem bellicam præsto non fuissent; & omnino quid simile est Heribanq.

RELIGIO, onis Cic. lib. 1. de Nat. Deor. a relegendo dictam Religionem putat: *Qui omnia, quæ ad cultum Deorum pertineret, diligenter pertractarent, & quasi relegerent, sunt ditti Religiosi a relegendo; tanquam ex deligendo deligentes, & intelligendo intelligentes.* Melius tamen Lactantius de vera Sap. lib. 4. cap. 28. deducit a religando: *Hoc vinculo pietatis astrikti Deo & religati sumus: unde ipsa Religio nomen accepit; non, ut Cicero interpretatus est, a relegendo.* Religio ex Cic. lib. 2. de Invent. ea, est quæ superioris cuiusdam naturæ, quam divinam vocant, curam, ceremoniamque affert. Ea certè est, quæ veri Numinis exhibendo cultui deservit. Non est hic quærendi perpendendique locus, quanti nationes ferè omnes, ac Romani præsertim, religionem fecerint. Quem enim belli felicem exitum, nisi stultissimi omnino sint, spondere sibi possunt, qui cum Mezentio Deum atque religionem contemnunt, & gladium proumine venerantur? Audi sacrilegum Rodomontem apud Bojard. Lib. 2. Can. 3.

*Se gl'è alcun Dio nel Ciel, cb'io nol sò certo,
La staffa ad alto, e di quaggiù non cura,
Huomo non è, che l'babbia visto esperto:
Ma la vil gente crede per paura.
Io dì mia fede vi ragiono aperto
Che solo il mio buon brando e l'armatura
E la mazza, cb'io porto, e'l destrier mio
E l'animo cb'io bd, sono il mio Dio.*

Et iterum Can. 5.

*Di Rodomonte vo cantarvi prima,
Che una vil foglia il suo Macon non stima.
E meno ancor s'accosta ad altra fede:
Tien per suo Dio l'ardire e la possanza;
E non vuole adorar quel che non vede.
Questo Superbo, cb'ha tanta arroganza,
Pigliar soletto tutto 'l Mondo crede,
E vuol passare il mar con gran speranza;
E prender Francia in tre dì sì dà vanto,
Com'udirete dir nell'altro Canto.*

Utioam vero Romani sic veræ Religionis agnoscendæ se indignos non præstitterent, ut excoledæ falsè omnes vires exeruerunt. Abuti autem me Religionis nomine necesse est, cum de Romanis, aliisque loquor nationibꝫ, quarum mentibus veræ Fidei lux non affulxit. Cum ceteroqui satis constet, eò ipsorum conditionem deteriorem fuisse, illosque graviori culpæ se adstrinxisse, quod impensiūs Religioni false se manciparunt; & tunc extitisse magis impios, cum se magis Religiosos putarunt, ut S. Augustinus in libris de Civitate Dei prolixè demonstrat. In bellis certe pertractandis, nihil Romanis fuit antiquius, quam ut Deorum obsequium & reverentiam palam in omnibus profiterentur. Hinc aureus ille versiculus apud Horat. ad pop. Roman. l. 3. 6.

Dii te minorem quod geris, imperas.
Dicitur frequenter Deus Exercituum in sacris paginis supremus rerum Opifex, quoniam sepositam reservatamque sibi præcipuo quodam titulo voluit belli administrandi curationem & gloriam; agnoscique in Martio præsertim ministerio suas vires & extentum veluti brachium contendit & jubet. Liquet id verbis Samuelis ad Saul. 1. Reg. 15. *Hæc dicit Dominus Exercituum: recensui quæcumque fecit Amalec Israeli: quomodo restitit ei in via cum ascenderet de Ægypto. Nunc ergo*

*vade, & percutie Amalec, & demolire universa ejus. Quibus verbis non hortatio aliqua aut parænesis ad rem strenuè gerendam continetur, sed potius supremum divini Ducis imperium, quo Saulem non tam ad prælium, quam ad victoriam mittit: nec author eidem solum est ut fortiter dimicet, sed potius sponsor certissimus hostis profligandi subigendique. Idem Exercituum Dominus, cum Principes Ægyptiorum consiliis magorum atque præstigiis fiderent, in hunc modum eorum propositum ac mentem deridet apud Isaïam cap. 19. *Vbi nunc sunt sapientes tuū? annūnciant tibi & indicent quid cogitaverit Dominus Exercituum.* Tanquam sapientissimorum etiam virorum consilia, cum quantolibet armorum & armatorum nisu conjuncta, nonnisi pueriles sint & contemnendi conatus, si cum divina sponsione & præsidio conferantur. Pernoverunt id vel ipse superstitionis & errorum caligine circumfusa gentes. Eas naturæ ductus lumenque sic instituit, ut non prius bellica onera suscepissent, quam precibus donisque Cœlitum inirent gratiam, patrocinium commarerentur. De eo ritu non semel alibi prædictus sermo. Addo hic ex Theseide Boccacci de precibus lib. 7.*

*Era il tempo, nel quale il dì seguente
Combatter si devea, quando li Dii
Arcita e Palemone umilemente
Girno a pregare, e con affetti pii
Sopra gli altari stando fuoco ardente,
Dierono incensi, e poi con gran dissi
Dier preggi a tutti, che ciascun gli atasse
Il dì seguente in ciò che bisognasse.*

De donis l. 1.

*E per salute ancor de le sue genti
A tempii doni grandi fe portaro,
Li Dii pregando che negli emergenti
Casì deveffin lei pietosi aitare:
Quindi operando tutti altri argomenti
Fossenti a sua difesa di giovare,
E guernita costi, come poteo,
Con le sue donne aspettò poi Ttheseo.*

Pie & religiose Belisarius apud Trissinum Ital. Lib. lib. 1.

*Allora furse Belisario il grande,
Al cui levarsi ogn'un alzò la fronte,
Aspettando d'udir le sue parole,
Come una voce, che dai Ciel venisse.
Et ei rivolse primamente in alto
L'occhi: e le labra in tal parole aperse.
O causa delle cause; ogn'opra nostra
Corvien che sieguia il vostro alto desire,
Nè mai s'fa tra noi mirabil prova,
Che non recasse la virtù dal Cielo.*

2. Promunt Romanorum pietatem atque candorem in bello justè inferendo religiosæ Imperatorum denunciations, quibus sinistros bellorum eventus in eorum redundaturos capita, Diis testibus appellatis, profitebantur, qui ini quam habuissent causam arma commovendi, irritandique neutiquam lacestantes. Hinc Tullus Rex apud Livium lib. 1. respondet legatis Albani, Regem Romanum Deos testes facere, ut in eum expetant belli clades, qui legatos res repetentes aspernatus dimiserit. Ejusdem Livii lib. 3. illa sunt verba Q. Fabii Consulis ad Legatos Æquorum: *Q. Fabium Cos. dicere, se ex Æquis pacem Romam talisse; ab Rama Æquis tel.*

bellum afferre, quorum id perfidiam ac perjurio fiat, Deos nunc testes esse, mox fore ultores. Si pœnitentia, tutum receptum ad expertam clementiam fore: si perjurio gaudeant, non Diis magis iratis, quam hostibus gesturos bellum. Hisdem sententiæ responsum fuit T. Manlii ad Geminium Duce Tusculanorum quærentem ubinam Consules duoque essent Consulares exercitus: *Aderunt in tempore, & cum illis aderit Juppiter ipse, fæderum a vobis violatorum testis, qui plus potest polletque.*

3. Nonnisi prætentato Deorum judicio & voluntate per immolationes & victimas, suscipiantur bella. Solemni item sacroque ritu certisque eadem ceremoniis denunciabant; ut exposuimus in dictiōibus, *Bellum, Feciales, Clavigatio.* Receptissimum autem ejusmodi morem inviolatumque, ut Consules antequam bellum aliquod periculose susciperetur, rem divinam cum certis facerent precationibus, prodigia procurarent, ludos etiam Diis immortalibus, & dona voverent, non infrequenter insinuat nobis Livius adjectis formulis & Senatusconsultis, super iisdem precationibus indicendis. Decreto igitur, ut præfatus Author habet lib. 31., antequam Philippo Regi denunciaretur bellum, *Uti Consules majoribus hostiis rem divinam facerent quibus Diis iis videretur, cum preicatione ea: Quam rem Senatus, populusque Romanus de Republica, deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res, uti populo Romano sociisque, ac nomini Latino lata & prospera eveniret. Non absimilis formula legitur lib. 36. post initum Consulatum a P. Cornelio Scipione, & M. Acilio Glabrone; jussum autem est a Senatu, Cossres divinas facere majoribus hostiis, in omnibus Fanis, in quibus lectisternium majore parte anni fieri soleret, precarique, quod Senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res Senaturi ac populo Romano bene ac feliciter eveniret.* Aditque paulò post aliud Senatusconsultum pari formula: *Quod populus Romanus eo tempore duelum jussisset cum Rege Antiocho esse, qui sub imperio ejus essent, ut ejus rei causa supplicacionem imperarent Coss. utique M. Acilius Coss ludos magnos Jovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria.* Item antequam susciperetur bellum Macedonicum, ex eodem Livio lib. 41. *Prodigia expiari, pacemque Deum peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris essent, placuit.*

4. Ordines verò militares non educebant, nisi prius eosdem lustrassent publicis sacrificiis, quæ a legibus erant præscriptæ. Id de Ducibus præsertim Lacedemoniis disertè tradit Xenophon lib. 1. rer. Græc. Livius verò in his ritibus est perpetuus, præsertim ubi agit de Rege Tullo, de Fabio, de Manlio, omnibusque fere Ductoribus, bellum aut prælium auspiciantibus. Induxerant nimirum animos, non modo nefas & irreligiosum esse, verum etiam publicæ rei exitiosum, paratus movere bellicos, aut inconsulto prius Deorum consensu, aut non implorato eorum auxilio. Testimonium luculentissimum hac super re extat apud Dionysium Halicarnasseum. *Neque certamen seu prælium in bello, nec aliud quidquam majoris momenti aut periculi, in bello vel pace ante invocatum Dei numen est a Principe vel a Duce tentandum.* Hinc Deorum auspicis, & quasi Diis ductoribus

& commilitonibus', bella suscipere gloriabantur; quorum scilicet exitus felices lætosque, non tam ab Imperatorum prudentia & robore bellatorum, quam a Deorum suorum opitulazione pendere reputabant. Gravissimè id testatum habemus a Divo Joanne Chrysostomo in psal. 43. de sacris Ducibus Machabæis: *Cum ergo aciem dirigerent, & funderent adversarios, non armis fidentes sed loco omnis armaturæ pugnæ causam sufficere ducebant. Ad bellum eentes non tragedias excitabant, non Paeanas canebant, sicut nonnulli faciunt, sed Dei supremi auxilium invocabant, ut adesset, opem ferret, manum præberet, propter quem bellum gorebant, pro cuius gloria decertabant.*

5. Facio libenter, ut, quæ probè sunt institutionis, expendam in Virgilio separatim. Tanto certè Poeta ille divinus religionis atque pietatis studio Heroem suum instituit, ut Deorum illum ubique memorem, sacrorumque, quantum in veteri & profana superstitione licuit, rituum custodem fecerit tenacissimum. Ut enim Achilles Homericus indignatione, sic Æneas Virgilianus religionis & pietatis studio præstít: aptèque dictum est a Poeta Italico Iliadē & Æneidem comparante,

La pietà, che d'Achille uguaglia l'ira.

Acerrimum quidem in propugnanda adversus Græcorum impetum patria, bellatorem se Æneas exhibuit: id verò omne studium & alacritas protuendis potissimum Diis penatibus fuit. Nihil antiquius habuit, quam ut illos diligenter exquireret, seponeret, servaret, a populantibus patriam flammis assereret. Eosdem porrò Deos sic reveritus est, ut optimi probissimum parentis custodæ traderet, minus religiosum ratus, manibus hostico cruento deturpatis contrectare res sacras. Lib. 2. Æneid.

Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates:

Me bello e tanto digressum, & cæde recenti, Attrectare nefas, donec me flumine vivo Abluero.

Non impari præditum religione, genitorem ipsum Poeta effinxit, cujus illa sunt verba ibidem: *Dii patrī servate domum, servate reputem; Vestrum hoc augurium; vestroque in numine Troja est.*

Il'a etiam egregia in Ænea religionis significatio fuit, quod non prius a defendenda pro viribus patria destiterit, quam Deos ipsos armata viderit manu subruentes paternum solum:

Neptunus muros, magnoque emota tridenti Fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem Eruit. Hic Juno Sceas sævissima portas Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen

Ferro accincta vocat.

Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone sœva: Ipse pater Danaïs animos viresque secundas Sufficit, ipse Deos in Dardana suscitat arma. Eripe nate fugam, finemque impone labori.

Quam in tuenda patria religionem exhibuit, retinuit postea in longis itinerum ambagibus, & circuitione maris atque terrarum. Idem novum in Italia molitus imperium, nihil prius, quam domesticos patriosque Deos, quam maxime potuit honorificè illuc deducere ad stabilire ad cultum

tum potentissimæ gentis perpetuum cogitavit. Significavit id Poetarum maximus initio poëmatis :

Multa quoque & bello passus dum conderet urbem;

Inferretque Deos Latio.

Nullum autem dicendi finem fecero, si immolationes & sacrificia, quibus frequentissimè perfunctus est, in medium proferam. Ubique satagentem illum offendis Deos Deasque sibi suisque conciliare; ac infense præcipue Junonis placare odium & iram avertere, quemadmodum ab Heleno affine in præceptis habuerat ad Epirum.

6. Scio equidem omnes ferè Christianos Principes bellorumque moderatores per omnem ætatem sic fuisse institutos, ut religionis servandæ efferendæque studium in omnium administratione bellorum quam amplissimè enitere contendent. Hinc non solum lustrati prius, & criminum confessione expiati exercitus ad consrendas manus educti; verùm etiam solemnes ante pugnam precatores indictæ, imperata ieiunia, omniq[ue] catholico ritu supremo Numini atque Cœlitibus reconciliati animi bellatorum. Scio pro adeptis victoriis, & arcibus expugnatis, persolutos gratiarum hymnos; nec tam festis reboantum bombardarum explosionibus, quām sacris festivisque supplicationibus exceptos victores. Verùm quòd luculentiora illi religionis suæ atque pietatis ubique exempla reliquerunt; eò magis demirari non semel contigit mihi non ita paucos Poetas Italicos & longe majori numero Fabulatores prosaicos, quos appellamus *Remanzieri*, qui arma cæteroqui amoribus, amores armis per audacissimos & incredibiles rerum eventus immiscentes, omnes quidem exerunt vires, ut Duces suos etiam supra humanæ conditionis modum fortes efficiant & ostentent; de eorum autem pio in res sacras studio tam frigide & supine agunt, si tamen uspiam agunt, ut ad eum locum deficere æstus omnis Poeticus, aut certe hebescere videatur. Proposui superius Æneæ pietatem vivissimis a Virgilio expressam coloribus; nec quidquam præstantem Ducem nisi peractis sacrificiis aggredi ausum. At tam illustri exemplo quam procul abidere, qui errabundos Equites suos ne semel quidem rem divinam facientibus interfuisse commemorant? Nullum Æneas occœpit illustre facinus, quin se aquis Iustralibus & vivo flumine prius abluerit. Quotusquisque ex tam amplio tantoque fabulorum Equitum numero, ante conflictum, delitorum veniam a sacro Numinis Ministro de genu exorasse legitur? Homerus religionis causam tam obnoxie tuetur, ut non dubitaverit Troico decennali bello ab immissa in Græcorum exercitum peste ob violatum despectumque Sacerdotem Chrysen initium facere. Cur Milesiarum consarcinatores pulcherrima ejusmodi documenta tam parce figmentis suis interferunt? Primi equidem subsellii Vates pie ac religiosè scripsisse plurima, non sum ignarus; & eorum quidem pietatis testimonia mox subjiciam. Verum quædam apud nonnullos ejusmodi sunt, ut interdum non pudorem duntaxat eorum, verum etiam religionis expressiorem sensum desiderem. Notum est Ducem Rolandum vulgo *Orlando* non solum omnium Christianarum virtutum fuisse studiosissimum, verùm etiam singulare præditum

sanctimonia, & celestibus in Belgio auctum honoribus. Isthaec ignorare profectò non potuit Ludovicus Areostus. Is vero, tametsi moratissimis sententiis Poema suum admirabile sèpè consperserit, cum tamen eximia probitate spætissimum Ducem vilissimis amoribus atterit, cum ea illum causa in probrofissimam insaniam præcipitem agit; cum denudato corpore evellen tem arbores, & cautes ejaculantem deridendum objicit agrestium turbæ; cum super ejus cerebro queritando atque restituendo multis jocatur salibus & facetiis; cum postrem ab ejusdem furiis & amentia Carmen inscribit suum: hæc, inquam, cum ille comminiscitur, non leviter mihi decori leges transilire, & debitæ Herói sancto reverentia deesse semper est visus. Neque verò ego hic aut censorio stylo transfigam, aut severiore supercilie despiciam inductos puellarum amores alios, quibus non Ferraçutus duntaxat aliquis, Rodomontes, aut Ruggerius, a nostris sacris alieni Duces, verum etiam Rinaldus, aliique Christiani bellatores humanitus irretiti captique sunt. Verùm his, atque adeo longe gravioribus inquinamentis insanii furoris viri sancti famam nomenque contaminatum ire, exempli, ut levissimè dicam, non satis probi figuramentum existimaverim. Nec verò quidquam rei emoliendæ proficit authoritas Virgilii, qui paria fecerit in fabula Didonis, quam cæteroqui constat fuisse pudicissimam: Petrarca:

Eveggio ad un lacciuol Giunone e Dido.

Cb'amor pio del suo sposo a morte spinse,

Non quel d'Enea, com' e'l publico gridò.

Enimverò præterquam quod Virgilius ipse inducti degeneris exempli nota non caruit, ut nos latius expendimus Carm. Tom. 3. Satyr. 12. pallam est longè castigatora deposci expectarique a Poeta Christianis moribus instituto, & in tanta veritatis luce versante. Vide quæ de proba imitatione deteriorum scripsi in Tit. *Malandrini*. Quemadmodum verò hæc in vate summo laudare non possum, sic prolixum multis in locis religionis studium amplector & exoscular. Vide can. 17. parænesim, quam habet ad Europæos Christianos Principes, ut omni civili contentione deposita, ad eripienda e Saracenorum atque Turcarum manibus florentissima Regna, nostris olim imbuta sacris, arma convertant. Sed & Torquatus Tassus religiosè pietatis luculentissimum specimen exhibet Cant. 15. ubi ante sanguinolentum confictum accuratam præmittit descriptionem supplicationis sacre ex Ecclesiæ Romanæ ritu: inducitque opem divinam, & Cœlitum auxilium, sacerorum hominum cœtu præeunte, supremum belli sacri moderatorem, cum universis copiis Crucesignatis exposcere. Beneprecari libet piis ejusdem Torquati Manibus pro adhortatione a Petro Eremicola ad Rinaldum desertorem, & Armidæ amoribus perditum habita Cant. 18.

Quanto devi al gran Rè, cb'il Mondo regge.

Tratto egli t'ha dall'incantate foglie:

Ei te smarrito agnel fra le sue gregge

Hor riconduce, e nel suo Ovile accoglie:

E per la voce del Buglion t'elegge

Secondo effector de le sue voglie:

Mà non convienisti già cb'ancor profano

Ne i suoi gran ministeri armi la mano.

Che sei de la caligine del Mondo,

*E della carne t'ù di modo asperfo;
Che'l Nilo, ò il Gange, o l'Ocean profondo
Non ti potrebbe far candido, e terzo.
Sola grazia del Ciel quant'hai d'immondo
Può render puro; al Ciel dunque converso
Riverente perdon richiedi, e spiega
Le tue tacite colpe, e piangi, e prega.*

Simile in Deum obsequium ostenditur ab Astolopho apud Areostum Cant. 33., cum a Senapo Imperatore Æthiopæ, tanquam Deus coleretur, quod illum a voracitate Harpyarum liberasset.

*Rispose Astolfo, nè l'Angel di Dio,
Nè son Messia novel, nè dal ciel vengo;
Ma son mortale, e peccator anch'io,
Di tanta grazia, a me concessa, indegno.
Io fard ogn'opra accioche'l mostro rio
Per morte, ò fuga io ti levi dal regno,
S'io il fò, me non, mà Dio ne loda solo,
Che per tuo ajuto quì mi drizzò'l volo.
Fà questi voti a Dio, debiti a lui,
A lui le Chiese edifica e gli altari.*

E quidem opto ex animo voveoque ut molliter etiam conquiescant cineres, sempiterna verò felicitate exiliat animus Aloysii Pulcii Poetæ Florentini nitidissimi festivissimique, verum qui Milesiis narrationibus, & argutissimo Carmini ex Christianæ disciplinæ fontibus hausta salutaria monita opportunè identidem inserit, lectoresque suos, & festiva recreat militarum facinorum commemoratione, & piis sanctisque animadversionibus imbuit confirmatque. Neque verò a rebus divinis & sacris fere paginis auspicium duntaxat sumit singulis cantibus, verum etiam ubique religiosos sensus immiscet; & ad sanctè vivendum lectorem extimulat. Ejusmodi sunt illa Cant. 1. de Orlando:

*Orlando havea cortana ignuda in mano
Trasse alla testa, e cortana tagliava;
Per mezzo il teschio partì del Pagano,
E Passamonte morto rovinava;
E nel cadere il superbo villano
Divotamente Macon bestemmiaava:
Mà mentre che bestemmia il crudo e acerbo,
Orlando ringraziava il Padre, e'l Verbo.
Dicendo, quanta gratia boggi m'hai data,
Sempre ti sono, o Signor mio, tenuto,
Per te conosco la vita salvata,
Perdche dal Gigante ero abbattuto:
Ogni cosa a ragion fai misurata,
Non val nostro poter senza il tuo ajuto:
Priegoti sopra me tenghi la mano,
Tanto che ancor ritorni a Carlomano.*

Quantum verò religionis studium & ardorem prodidit, cum Morgantem, gigantem teterimum & admirandarum virium, pio salutarique alloquio ab obliquo superstitionis tramite ad retum Christianæ fidei callèm traduxit, & mox aqua lustrali anteactæ vitæ detergis sordibus expavit? Quemadmodum hos ego vates sua laude non defraudaverim; sic aliis fortasse pluribus vitio verterim vix unquam in suis Poematis & Cantionibus mentionem earum rerum factam, quibus se yates quidem, sed fidei Christianæ doctrina & legibus imbuit esse testarentur. Sed a diverticulo & parergo, quod religioni debui, in Circum redeo, & ad ipsam quidem religionem in rebus bellicis afferendam.

7. *Efficacissimum semper apud omnes nationes*

nes militiæ vinculum nexusque fuit sacramentum, quod ante capessenda arma religiosè ab omnibus dicitur. Vide *Sacramentum*. Hinc commilitones alio vocabulo, eodemque aptissimo atque pulcherrimo dicti sunt *Sacrati*, & *Consecranei*, idest eorundem sacrorum participes. Cujus rei gravissimum testimonium, & formulam ipsam expressam habemus apud Capitolinum in Gordianis: *Hæc ubi comperit Maximinus, statim cohortatus est milites, hoc genere concionis: Sacrati commilitones, imd etiam mei Consecranei, & quorum plerique verè militatis &c.* *Sacratos* illos vocat, ut eos sacramenti militaris admoneat, cujus maxima esset religio, quodque potissimum, ut dixi, haberetur fidei & obedientiæ vinculum. *Consecraneos* etiam appellavit, iisdem nempe sacris initiatos, & imbutos. Ad eandem etiam religionem pertinebat, apud Ethnicos constantissima observatio totius rei auguralis, atque prodigiorum. Nefas quippe reputabant in bella procedere, cum aut sinistræ essent avium, pecudumque inspectiones, aut territaria quædam prodigia & ostenta nunciarentur. Hæc porrò ubi neglecta essent, multis acceptis cladibus temeritatem suam luere arbitrati sunt minus religiosi Imperatores, qui velut obstantibus & repugnantibus Diis, Martis aleam subire aut tentare non reformidaverint. Vide *Augurium & Prodigium*. Illud etiam fuit semper summo cautum custoditumque diligentia studio, ut victores exercitus in direptionibus urbium, & distribuzione prædæ a rebus sacris, & præcipue a templis, atque ad illa configientibus, abstinerent manus. Vide *Templum*: & addé ex Boccaccio *Theseid*. l. 2.

*E poiche vedute bebbe egli le cose
Magnifice, e ciascun quelle guardante,
Fuor se n'uscio, & a le sue vogliose
Genti di rubar quelle, una abundante
Licentia diè: vero è che loro impone,
Che tutte salve sian le cose sante
De li Thebani Dii.*

Constat autem ab antiquissimis Herculis Thesei que temporibus usque adeo templa & aras bellatores vel-cruentissimi ingenii fuisse reveritos ut vel eas spoliare, vel illuc confugientes invadere piacularē flagitium duxerint. Hinc constituta legitur ara Misericordiæ, ut tutum ibi asylum haberent Herculis posteri a potentissimis hostibus, quos pater oppresserat. Ejus aræ, sed suppresso Herculis nomine meminit Pausanias in Atticis. Refertur etiam a Statio lib. 12.

*Fama est, defensos acie post busta paterni
Numinis Herculeos sedem fundasse nepotes.
Ubi pulcherrimam adjicit aræ illius descriptio-
nen. Eandem postremo tetigit Claudianus de-
bello Gild.*

*fletibus aram
Et proprium miseris Numen statuistis Athe-
nx.*

Plutarchus etiam in Theseo author est, At'ienenses de bello Medorum consultantes responsum retulisse ab Apolline, ut ossa Thesei, qui procul diem ultimum objisset, in urbem reportarent; id verò ab Atheniensibus religiosè præstitum, aramque eodem Misericordiæ titulo inibi extructam, ut omnis generis mortales ibidem recepti a vi & injuriis adversariorum essent incolumes; Theseus verò, qui popularibus suis præsidio vivus fuis-

fuisset, etiam hisdem opitularetur extictus. De Misericordiae ara ita Statius.

*Huc vitti bellis, patriaque e sede fugati
Regnorumque inopes, scelerumque errore no-
centes*

*Conveniunt, pacisque rogant: mox hospita sedes
Vicit, & Oedipoda furias, & funus Olynthi
Texit, & a misero matrem summovit Oreste.*

8. Quanti autem aestimatum semper fuerit, eam tirones Christianos opinionem penitus imbibere animis, ut religioni duntaxat ars serviat militaris, operae pretium fuerit unico saltem, exemplo Gulielmi Comitis Hollandiae militari cingulo donati, & sacramentum dicentis, rem summi momenti, oculis subjicere. Id autem sic refertur ex magno Chronico, quod vocatur Belgicum pag. 244. Ex quibus verbis observa diligenter, Lector, sanctitatem rituum & ceremoniarum, in dicendo sacramento militari & cingulo a sacris ministris accipiendo: *Verum quia plerique milites moderni temporis, patrimonii intendentes, omisis sumptuosis solennitatibus, saltim per infractum colaphum militarem consequuntur dignitatem, ideoque multi regulam ejusdem ordinis ignorantes, debite militare nesciunt, ideoque visum est nobis in praesenti Chronologia paulo fusi adnotare, quemadmodum hic Gulielmus, secundum Christianam institutionem, miles effectus, & Regulam militaris ordinis cum summa festivitate professus sit, ut ex eo discant moderni milites, cujusmodi jugum in ordine suo suscepint, aut certe quale votum in professione sue Regulae emiserint. Itaque preparatis in Ecclesia Coloniensi omnibus, post Evangelium solennis Missam, predictus Gulielmus Armiger coram Cardinale productus est per Regem Bohemiæ, dicentem in hunc modum: Vestræ Reverentie, Pater Almifue, presentamus hunc Eleatum Armigerum, devotissime supplicantes, ut vestra paternitas votivam ejus professionem suscipiat, quo militari nostro collegio dignè adscribi possit. Dominus autem Cardinalis in Pontificalibus assistens ornamentis, eidem armigero dixit secundum etymologiam ejusdem nominis, quod est miles: Oportet, ait, unumquenque militare volentem esse magnanimum, largiflum, ingenuum, egregium, & strenuum. Magnanimum quidem in adversitate, ingenuum in consanguinitate: largitum in honestate, egregium in curialitate, strenuum in virili probitate. Sed antequam votum tua professionis facias, cum matura deliberatione jugum Regule prius audias. Itaque est Regula Militaris Ordinis, in primis cum devota recordatione Dominicæ Passionis Missam quotidie audire, pro Fide Catholica corpus audacter exponere, Sanctam Ecclesiam cum ministris ejus, a quibusque graffatoribus liberare: Viduas, Pupilos, & Orphanos in eorum necessitate protegere, injusta bella vitare, iniqua stipendia renuere, pro liberatione cuiuslibet innocentis duellum inire, Tirocinia - non nisi militaris exercitii causa frequentare, Imperatori Romanorum, seu ejus Patricio reverenter in temporalibus obedire, Rempublicam illibatam in viore suo permittere, bona feudalia Regni, vel Imperii nequaquam alienare, ac irreprehensibiliter apud Deum & homines in hoc mundo vivere. Hec statuta militaris Regule si devotè custodieris, & pro virili diligenter adimpleveris,*

scias temporalem te honorem in terris, & post banc vitam requiem eternam in Cœlis mereri. Quibus expletis Dominus Cardinalis conjunctas manus ejusdem tironis clausit in Missali, supra leatum Evangelium ita dicens: Vis ergo militarem ordinem in Nominis Domini devotè suscipe, & Regulam tibi verbo tenus explicata me, quantum potes perficere? cui respondit Armiger: Volo. Et tum Dominus Cardinalis subsequentem professionem Armigero dedit, quam idem Armiger palam in hunc modum legit: Ego Gulielmus Comes Hollandie, Militia Princeps, sacrifice Imperii vasallus liber, jurando profiteor militaris Regule observantiam in praesentia Domini mei Petri ad Vulum aureum Diaconi Cardinalis, & Apostolicæ Sedis legati, per hoc sacrosanctum Evangelium, quod manu tango. Cui Cardinalis: Hęc devota professio peccatorum tuorum sit vera remissio, Amen. Iстis itaque dictis Rex Bohemiae istum impegit in collum tironis, ita dicens: Ad honorem Dei Omnipotentis te militem ordino, & in nostrum Collegium gratanter accipio. Sed memento quoniam Salvator Mundi coram Pontifice Anna pro te colaphizatus, & illusus coram Pilato Præside, & flagellis cœsus, ac spinis coronatus, coram Herode Rege chlamyde vestitus & derisus, & coram omni populo nudus & vulneratus, in cruce suspensus est, cuius opprobria meminisse te susdeo, cuius crucem acceptare te consulo, cuius etiam mortem ulcisci te moneo. Quibus ita solenniter adimpletis, novus tiro, post dictam Missam cum stridentibus buccinis, perstrepentibus tympanis, & tinnientibus cymbalis, contra filium Regis Bohemiæ tribus vicibus concurrit in hastiludio, & exinde cum gladiis enitentibus dimicationis tirocinium fecit: celebravitque magnificis expensis triduanam Curiam, ac donis largifluis cunctis Magnatibus suam manifestavit honorificentiam.

9. Pars religionis apud bellatores superiorum temporum fuit, hæredibus testamento mandare, ut cum humando corpore, equi, quibuscum militassent, sellis cæteroque militari ornatu instructi, offerrentur Ecclesiis, apud quas eorum cadavera conderentur. Multa hujus pietatis testimonia collegit Villelmus Dugdalus in antiquitatibus Varvicensis Provinciæ. Testamentum Villelmi de Beauchamp. *Et corpus meum terra sepeliendum in Ecclesia Fratrum Minorum Vigorniæ, & coram corpore meo unum equum ferro cooperatum, ut decet, cum stramentis militaribus. Aliud Hugonis de Plessis: Et corpus meum ad sepeliendum in Ecclesia conventuali de Mussen den, juxta monumentum patris mei ibidem quondam defuncti, & cum corpore meo - palefridum meum album cum armatura, qua decet. Item aliud Testamentum Comitis Varvicii: Legi etiam duos magnos equos coram corpore meo, arma mea, secundum quod decet, portantes, ut predicto loco, ubi corpus meum sepelietur, remaneant. Invenio etiam religioni sibi interdum duxisse pios ordinum Moderatores, inire prælium die Dominicæ. Matthæus Paris. Decreverunt communiter campestre prælium cum hoste. Sed quia dies Dominicæ erat, visum est sapientioribus de exercitu, & maxime Reginaldo, quondam Comiti Boloniæ, in honestum esse in tanta solennitate bellum committere, & tantum diem homicidio & effusione sanguinis humani violare. Placuit con-*

Hh filium

*filium Imperatori Romano, qui constanter affir-
mavit talis diei confictu se nunquam letum re-
portare triumphum. De lustranda classe, aliisque
piis ritibus in bello naval i vide Tit. Navigatio.*

RELIGIOSI DIES. Vide *Præliares dies*.

RELUCTOR. Repugno, obnitor. Ovid. 3. Amor 4.
*Vidi ego nuper equum contra sua frena tenacem
Ore reluctanti fulminis ire modo.*

Dicatum etiam reperio

RELUCTO, as, Apul. 4. Asin. *Non tamen sui - obli-
tus jam faucibus ipsis biantis Cerberi relutabat.*
Et lib. 7. *Inter quos peccus & venter crustata
craffitie relutabant.*

RELUCTATIO onis. Repugnatio, sive resistendi actus,
juxta normam a nobis traditam, ubi egimus de
repugnatoriis. Apul. de Mundo: *Exhalatio - qua
terrenis relutationibus surgit.*

REMANSORES. Minimum distare videntur ab Eman-
soribus. Milites sunt in suo munere negligentes,
vel segnes, Pandect. I. 49. tit. 16, de re milit. Arrius Menander. *Editia Germanici Cæsaris
militem desertorem faciebant; qui diu absuisset, ut
inter Remansores haberetur. Si miles Remansor,
aut negligens suorum, aut segnis, aut extra con-
tubernium agens, non credatur ei.*

REPUGNATORIA ARS. Docet frustaneos reddere
obsidentium conatus, aggressiones & assultus,
& opera oppugnatoria contrariis machinationi-
bus eludere. Præcipuum locum habet in re obsi-
dionali. Quibus verò machinis ad repugnandū
utatur, explicavimus per partes proprias in
locis. Hanc facultatem Græcorum appellatione
dileximus Antipoliortetiken.

REPUGNO, as. Cic. de Amicitia: *Cum autem om-
nium rerum simulatio est vitiosa, tollit enim ju-
dicium veri idque adulterat, tum amicitiae repu-
gnat maximè. Propriè est contrà vel ex adversa
parte pugno: ut enim a pello, fit repello, sic a
pugno, repugno. Cæterum & verbum repugno,
& derivata inde nomina, licet procul dubio sint
bellicæ originis, minimum tamen in rerum
bellicarum tractationibus usurpatas reperias
apud veteres Scriptores; frequentissimè verò pro
dissensione, resistentia, vel contumacia in aliis
materiis. Ex earum nimirum numero sunt hæ
voce, quæ a primitivo fonte semel digressæ,
alienâ solùm & tralatitia gaudent usurpatione.
Invenio tamen apud Vitruvium lib. 10. cap. ult.
ubi loquitur de remediis & adjumentis adversus
machinas militares adhibitum adjectivum repu-
gnatorius, a, um, in propria hujus vocis signi-
ficatione: *Ita in repugnatoriis rebus, non tantum
machinae, sed etiam maximè consilia sunt compa-
randa.* Addo Ovidium 4. Trist. 6. cui propior
ad rem militarem est acceptio hujus verbi:*

Et domitus freno sæpe repugnat equus.

Idem 2. de Art.

Cede repugnanti.

Eruditissimus Lipsius in libris de militia Romana
& Poliorceticis, hoc verbum cum suis derivatis
ad primum bellicæ significationis fontem non
semel restituit; integrumque librum 5. Polior-
ceticorum a repugnatione appellavit, nimirum
a modo resistendi, frustrandique machinas mi-
litares.

REPUGNANTIA, æ. Cic. Philipp. *Sed qui tantarum
repugnantiam rerum non videas, nihil profectò sa-
pis.* Propriè est actus contra pugnandi, seu re-
sistendi, Vide *Repugno*.

REPUGNATORIUS, a, um. Vide *Repugno*.

REPUGNANTER, Cic. de Senect. *Alterum patienter
accipere, non repugnanter.* Ubi sumitur pro ini-
quo animo. Vide *Repugno*.

REPUGNATIB, onis. Repugnandi actus. Apul.
de Dogm. Platon. *Aut ubi istæ repugnationes
nocivæ erunt, infelicitas dicitur.*

REPULSORIE COHORTES Occurrunt apud Ammian.
lib. 24. *A cubitibus nostris repulsoiis paucorum
exitio habitus, frustra discessit.* Non existima-
verim fuisse peculiare aliquod militiæ genus, sed
sic nuncupatos milites ab opportunitate rei tum
gerende.

REPULSORUM, ii. A repellendo. Munitus locus.
Hegesippus de Excidio Hierosol. lib. 3. cap. 5.
Periarum quondam caput, nunc repulsiuum.

RES AD TRIARIOS RESTITUIT. Vox antiqua militaris,
cum indicamus ad extrema remedia conatusque
ultimos summo instante periculo esse configuen-
dum. Natum est adagium a forma veteri Roma-
ni exercitus componendi, ut refertur a Livio
Dec. I. lib. 8. & Vegetio de re militari lib. 2.
qui scribit, post omnes acies collocari solitos
fuisse Triarios, qui omni armorum genere in-
structi essent, præliumque redintegrarent, fir-
missimisque viribus repararent acies inclinatas.

RESECTIONES. Columell. I. c. 6. *Vinea novella,
qua ex resectione enata fuerit.* Audiunt hoc no-
mine partes munitionum a propugnatoribus ab-
scissæ, ubi primum iis tuto insistere hostes in-
cipiunt. Sic enim minus valida redditur oc-
cupata; præsidiariis vim omnem defensionis re-
ferentibus in interiora munita loca, ibique forti-
ter obstantibus, & redintegrantibus pugnam.
Ita sæpe victores, harum resectionum beneficio,
frustrati repulsiique sunt; dumque obsidio pro-
trahitur, a supervento auxiliorum, aliisque diu-
turnioris moræ commodis non unum fructum
obseci capiunt. Hujus artis repugnatoriae & bel-
lici remedii mentionem habemus apud Veget.
lib. 4. cap. 23. *Quodsi tanta vis fuerit, ut mu-
rus arietibus perforetur & decidat, una salutis
spes superest, ut destrutis dominibus alias intrin-
secis murus addatur, hostesque inter binos parie-
tes, si penetrare tentaverint, perimantur.* At-
texe illud ex Arriano lib. 1. *Occuparunt enim,
pro muro exteriore dejecto, introrsus latericum
struere lunata formæ.* Ubi observa obiter men-
tionem lunatarum munitionum, quarum hodie
receptissimus est usus adversus tormenta demo-
litoria, Appianus etiam, ubi loquitur de Sulla
Athenas obsidente, narrat, Archelaum dejectis
muri civitatis, lunatos alios introrsum adifi-
casce. Hos cum Sulla statim esset aggressus, de-
jectuque faciles crederet, utpote molles & no-
vellos, contra tamen res recidit, quā ille ra-
tus erat. Nam inter lunatos illos interiores fle-
xus, ita strenuè ab Atheniensibus omni missil-
ium genere Romani excepti fuere, ut ab oppu-
gnatione decidere cogerentur. Eum astum mi-
litarem diutius detinendi hostem, ducto intrin-
secis muro ab oppidanis, exclusaque omni parte
minus tutæ defensionis, & hostibus relicta,
apud Veteres etiam viguisse docet Livius lib. 30.
Refert autem ibi Saguntinos capta prope civita-
te, de extremo hoc remedio cogitasse. Sic au-
tem scribit; *Et Saguntini murum interiorem ab
nondum capta urbis parte ducunt, utrinque sum-
ma vi & muniunt & pugnant.* Sed interiora
tuem-

suendo minorem in dies urbem Saguntini faciunt.
 Simile habes exemplum apud Polybium lib. 1., ubi agitur de Lilibæo, Siciliæ oppido a Romanis obfesso: *Inter hæc Imilcon, qui ea tempestate urbi præerat, obsidionem Romanorum magnitudine animi & consilio sustinebat. Ubicunque Romani mœnia arietibus conquassabant, nova ipse mœnia intra urbem sufficiebat.* Sic etiam se communivisse Tyrios legimus apud Curtium lib. 4. Postea die classe ad mœnia admota, undique tormentis & maxime arietum pulsu muros quatit, quos Tyrii raptim obstrutis saxis refecerunt; interiorem quoque murum, ut si prior fefelleret, illo se tuarentur, undique orsi. Id verò antiquissimi inventi extitis docemur ex Thucyd. lib. 2. ubi expressa mentio muri est interioris in Platea obfessa a Peloponnesiacis: *Ab utroque ejus latere, qua muro humiliori committebatur, intra urbem lunari specie murum ducunt, ut si magnus caperetur, hic hostes intercluderet.* Postremo ejus rei documentum antiquissimum profero ex bello Amazonum adversus Theseum apud Boccacium Theseid. l. 1.

*Quando la donna del cavare intese,
 Molto dubbiò, e di mura novelle
 Un cerchio stretto dentro più comprese,
 Il qual fer tosto e donne, e damigelle.*

Id genus temporarii munimenti dicimus etiam *Rescissiones*, & *Receptus*. Vide *Receptus*. Italis *Tagliate, Ritirate*.

RETENTIO. onis. Copia ab aliquo Principe coætæ, & ab eodem retentæ, sive certus militum numerus ex pacto conscriptus, & detentus ad usum belli. Id ferè est, quod voce populari dicimus *Quota*, *Contingente*. Henricus de Knyghton: *Comes Derbyæ habuit de Retentione sua octingentos armatorum &c.*

RETENTURA. Pro certa castrorum parte. Vide *Prætentura* pro militum genere.

RETIA. Instrumentum notæ significationis. Unum fuit apud Veteres ex remedii ad resistendum adversus scalas, & similes scandorias machinas. Legimus apud Diodorum Macedonas scalis assilientes retibus pescatoriis a Tyriis apprehensos & in terram fuisse detrusos. Vide omnino Titulum *Laqueus*, ubi in simili instrumento non pauca proferimus. Memini me apud Jornandem in Hist. Got. legere, Scrittofinæ populos in acie, & conflictu hostiles equites jactis retibus involvere tanto impetu consuevisse, ut eosdem ad terram cum ipsis equis dejicerent. De Retiario in gladiatura dicam infra. Interim super adhibitis in conflictu retibus exempla quædam, ut a lectionis fastidio te allevem, subjicio ex Poëtis Italicis. Facetum est quod comminiscitur Bojardus Orland. Innam.l.1.Cant.5. & 6. de rete sic per terram extenso a Zambardo Gigante, ut eodem, percussu pedis excusso, æmulos quoque præliatores confestim & facile implicaret,

*Ma quel, ch'è peggio, una rete bâ distesa:
 Perche quando alcun l'abbia contrastato,
 Et babbia ardire e forza a meraviglia,
 Con la rete di ferro al fin lo piglia.
 E questa rete non si può vedere,
 Perche coperta è tutta nell'arena:
 E co i piedi la scocca a suo piacere,
 E'l cavalier con quella al fiume mena.
 Rimedio non si puote a questo havere
 Qualunque è preso è morto con gran pena.*

Et non ita multò post, ubi cum Orlando dimicantem Zambardum inducit:

*Venne il Gigante in faccia tutto bianco,
 E vede ben ch'è morto veramente:
 Forte la terra batte col piè stanco,
 E la rete sì scocca incontinente:
 E con tanto furore aggrappa Orlando,
 Che nel pigliar, di man gli trasse'l brando.*

*Le braccia al busto gli stringe con pena,
 Che già non si poteva dimenare:
 Tanto bâ grossa la rete ogni catena,
 Ch'ad ambe man non si potria pigliare.
 O Dio del Ciel, o Vergine serena
 Diceva'l Conte, voglimi ajutare.*

Areostus etiam mira jucunditate Lectorem illaqueat enarratione retis occulti, in quod ipse induit Caligorantes, qui adversus Astolphum illud paraverat. Legitur id figmentum Cant.15.

*Piacer frà tanta crudeltà si prende
 D'una rete, ch'egli bâ molto ben fatta.
 Poco lontano al tetto suo la tende,
 E nella trita polve in modo appiatta,
 Che cbi prima nol sà, non la comprende,
 Tanto è sottil, tanto egli ben l'adatta:
 E con tali gridi i peregrin minaccia,
 Che spaventati dentro ve li caccia.
 E con gran rifa avvilluppati in quella
 Se gli strascina sotto il suo coperto:
 Ne Cavalier riguarda, ne dunzella,
 O sia di grande, ò sia di picciol merto:
 E mangiata la carne, e le cervella
 Succiate e'l sangue, dà l'ossa al deserto:
 E dell'humane pelli intorno intorno
 Fà il suo palazzo orribilmente adorno.*

Et infra:

*Stassi Caligorante in sù la porta
 (Che così bâ nome il dispietato mostro)*

*Cb'orna la sua magion di gente morta,
 Come alcun suol di panni d'oro, ò d'ostro.
 C'ostui per gaudio appena si comporta,
 Come'l Duca lontan se gl'è dimostro:
 Ch'eran duo mesi, e'l terzo ne venia,
 Che non fù Cavalier per quella via.*

*Ver la palude, cb'era scura e folta
 Di verdi canne in gran fretta ne vjene,
 Che disegnato havea correre in volta,
 E uscire al Paladin dietro alle schiene:
 Che nella rete, che tenea sepolta
 Sotto la polve, di cacciarlo bâ spene;
 Come havea fatto agl'altri peregrini
 Che quivi tratto havean lor rei destini.*

*Come venire il Paladin lo vede,
 Ferma il destrier non senza gran sospetto,
 Che non vada in quei lacci a dar del piede,*

*Di che il buon Vecchiarel havea predetto:
 Quivi il soccorso del suo corno diede,*

*E quel sonando fà l'usato effetto:
 Nel cor fere il Gigante, che l'ascolta,
 Di tal timor, cb'addietro i passi volta.*

*Astolfo suona, e tutta volta bada;
 Che gli par sempre che la rete scocchi.*

*Fugge il felon; ne vede ove si vada;
 Che come il core, havea perduti gl'occhi:*

*Tanta è la tema, che non sà far strada,
 Che ne suoi proprii aguati non trabocchi:*

*Và nella rete, e quella si differra;
 Tutto l'annoda, e lo distende in terra.*

Paucis verò interpositis versiculis de origine, & architecto ejusdem retis, ita loquitur:

*Havea la rete già fatta Vulcano
Di sortil fil d'acciar , mò con tal'arte ;
Che forse stata ogni fatica in vano
Per ismagliarne la più debil parte .
E' era quella , che già piede e mano
Havea legato a Venere , & a Marte ;
La fe il geloso , e non ad altro effetto ,
Che per pigliarli insieme ambi nel letto .
Mercurio al fabro poi la rete invola ;
Che Cloride pigliar con essa vuole ,
Cloride bella , che per l'aria vola
Dietro all'aurora all'apparir del Sole ;
E dal raccolto lembo della stola
Gigli spargendo vò rose , e viole .
Mercurio tanto questa Ninfà attese ,
Che con la rete in aria un dì la prese .
Dove entra in mare il gran fiume Erbiopo ,
Par che la Dea presa volando fosse .
Poi nel tempio d'Anodide a Canopo
La rete molti secoli serbose ,
Caligorante tre mila anni dopo
Di là , dove era sacra , la rimosse ,
Se ne portò la rete il ladron'empio ,
Et arse la cittade , e rubò'l tempio .*

Polyenus I. 1. strateg. tradit morem retibus de, pugnandi monstratum fuisse a Pittaco , qui unus fuit ex septem Græciæ Sapientibus . Idem testatur Strabo lib. 13. per hæc verba . *Pittacus Mitylenæus adversus Phrynonem Imperatorem prælio conserto maximam cladem accepit . Postea , Phryndne illum ad singulare certamen provocante concurrit ; sumptisque pescatoriis instrumentis funda convolvit , & fuscina gladioque confudit , Sed enucleatius Diogenes Laertius in Vita Pittaci . Et cum de agri Achillitidis possessione inter Athenienses & Mitylenæos armis decerneretur , Imperator ipse exercitus cum Phrynone Atheniensem Duce , qui & Pancratias & Olymponices fuerat , singulari certamine pugnare instituit . Rete igitur clypeo tegens Phrynonem , eo , dum non cavit , involvit ; ipsoque perempto agrum servavit . Et hæc quidem de rete pro armorum genere in vera seriaque militia satis superque sint dicta . Neque enim tibi obscurum est in re gladiatoria præcipuum obtinuisse locum Retiarios . Horum autem arma erant rete , quo adversarii caput involverent , & fuscina vel tridens , quo eundem irretitum perimerent . Eorum adversarii Mirmillones erant , qui pesciculi effigiem gestabant in galea ; hinc acclamatio ad Retiarium contra Mirmillonem depugnantem : Non te peto , pescem peto : quid me fugis , Galle ? Legitur etiam apud Martialem in præfat. ad lib. 2. Epigramm. vetus , ut videtur , adagium : *Contra Retiarium ferula .* Dici autem proverbium in eos solitum , qui minimo infirmoque præsidio contra egregiè munitos certamen depositunt , cuiusmodi esset , qui ferula vel bacillo armatus lacefferet Retiarium , fuscina & retis jactu merito reformidandum .*

RETIARIUS. Vide *Retia* .

RETICULATUM OPUS. Vitruv. lib. 2. cap. 8. *Ex his venustius est reticulatum ; sed ad faciendas rimas ideo paratum , quod in omnes partes dissoluta habeat cubilia , & camenta . Incerta vero camenta , alia super alia sedentia , inter seque imbricata , non speciosam , sed firmiorem , quam reticulata præstant structuram . In ædificiis non urbanis solum , verum etiam bellicis , ac præser-*

*tim in turribus murisque adhibebatur frequenter hoc structuræ genus . Duplex enim in re ædificatoria construendorum murorum genus erat apud Antiquos , ut ex allato Vitruij loço , & aliis Scriptoribus discimus . Primum incertum dicebant , quo lapides cæsi , laterculi , & camenta in planum sternebantur , insidebantque probè firmata & impæcta nexu alterne coagmentationis . Alterum erat reticulatum , quo videbant lapides cæsi , & lateres cæteroqui quadrati ita disponebantur , ut in latus starent , seque exorrectis utrinque angulis fere contingenter , formarentque figuram quasi expansi retis . De hoc opere ita scribit Philander in Vitruv. *Reticulatum opus , quo nunc omnes utuntur . Reticulatum opus dicitur , cum camenta non jacentia , sed in latus stantia ponuntur , ea enim structura rete videtur referre . Quanquam multò melius , si cæsis fiat lapidibus , ac non potius rudibus & vulgaribus , aut coctilibus laterculis quadratis , sed in angulum stantibus , cuiusmodi Romæ videntur in multis ruinis ex topbo , parte tantum , qua extaret speciosa & quadrata , que autem in interiorum structuram inderetur , temere & vulgariter ducit . Postremum hoc a Philandro dictum omnes ferè confirmant effossiones veterum molitionum . Ad extimam nempe partem duntaxat contegendarum & solidandam comparati passim inveniuntur lapides reticulatum dispositi . Nam interiora ædificiorum rudi camento compæcta visuntur . Quod autem scribit Vitruvius , opus reticulatum Incerto venustius quidem esse , minimè verò firmius ; id scilicet multis improbat Vitalis Lex . Mathem. præcipue verò quoniam vetustissimæ moles , quæ maximam partem extantes hodieque noscuntur , tam validè connexæ sunt , suisque angulis tenacissimè coagmentatæ , ut ea firmitas & soliditas multum præstet Incertis . Addit immensum habere robur vim cunei , quod est hujuscæ structuræ proprium : quam ob causam admodum difficile factiscunt aut dissolvuntur reticulata ædificia . Contra verò existimat Baldus , qui structuram cuneatam , quod se a lateribus protrudat , minus stabilem opinatur : solidissimam verò quæ ad normam , libellam , & perpendicularum exigitur . Certum est a recenti militia antiquatum fere & abolitum esse omne opus reticulatum . Muri arcium omniumque fere munitionum e coctis lateribus Incertæ structuræ coagmentatis attolli hodie solent . Equidem opus lateritium , utpote mollius laxiusque , tormenta excipit longe minori cum strage , ac facerent constructæ moles ex vivo lapide , vel etiam topho duriore : quæ nimis facile dissipant ad impetum bombardarum , nec sati firmiter arces custodiunt .**

RETINACULA , orum . Quo aliquid retinetur & inhibetur . Pro funibus , quibus naves alligantur continent Virgilius accepit lib. 4. Æneid.

vaginaque eripit ensem

Fulmineum , strictoque ferit retinacula ferro .
Idem lib. 1. Georg. pro equorum habenis :

*Ut cum carceribus se effudere quadrigæ ,
Addunt se in spatia , & frustra retinacula ,
tendens*

Fertur equis auriga , neq; audit currus habenas .
In architectura vero & mechanica tum civili , tum militari , notant in artefactis , quod aliquid quomodolibet continet & obstringit . Præcipue vero

verò significant trabes illas arrectarias , quibus structurę vel machine partes in unum colligantur . Vitruv. lib. 10. cap. 3. Antarii funes ante laxis collocentur : retinacula supra scapulas machine longè disponantur : & si non erit ubi religentur , pali resupinati defodiantur .

RETROBANNUS . Idem ac Herebannus . Arrierban , publica admonitio , sive indicatio confandi exercitus . Feuda Normanniæ : *Qui remanent ad custodiendum civitatem , donec Retrobannus submoneatur* . Vide *Herebannus* .

RETROGARDA . Postrema acies in exercitu . Occurrit apud Thomam Valsingam : *Mos erat in exercitu , quod unus de magnis Baronibus faciebat quotidie Antegardam , & alius Retrogardam . Italis Retroguardia* .

RETUTELA . Pro ducatu extremæ aciei . Vide *Pro tutela* ,

REVOCATI , orum . Vide *Evocati* .

RHAMNUSIA , & , vel

RHAMNUSIS , dis . Vide *Fortuna Dea* .

RHEDA , & , Vehiculi genus leve & expeditum ; idem quadrirotum , & conficiendis itineribus magnopere aptum . Inter vehicula militaria ut recenseatur monet Cæsar lib. 1. Bell. Gallic. *Omnemque aciem suam rhedis & carris circumdederunt* . Item Cic. ad Attic. lib. 5. *Hanc epistolam dictavi sedens in rheda , cum in castra proficerer , a quibus aberam bidui* . Idem pro Milon. *Obviam fit ei Clodius expeditus in equo , nullā rhedā , nullis impedimentis* . Vocem esse Gallicæ originis suadet Quintil. lib. 1. cap. 5. *Plurima Gallica valuerunt , ut rheda , & petitorum* .

RHEDARIUS , ii. Agitator rectorque rhede . Cic. pro Milon. *statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum ; adversi Rhedarium occidunt* .

RHEDARIUS , a , um . Quod pertinet ad rhedam , ut mūus vel equus Rhedarius . Varro 3. de re Rustic. cap. 17. *Ex equili educeres rbedarios , ut tibi haberes , mulos* .

RHEGINIS TIMIDIOR . Proverbiali sermone dicitur de ignavis . A Rheginensibus , quos animi pavidos , rebusque bellicis minus idoneos taxat Xanthus apud Zenodotum ,

RHESUS , Rex Thraciæ . Trojæ suppetias tulit cum equis velocissimis , qui abducti fuerunt ab Ulyssse , vel Diomedē priusquam Xanthi aquam bibissent ; in quo salus vel excidium ejus urbis vertebar . Virgil. Æneid. 1.

*Nec procul binc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrimans ; primo que prodita somno
Tydides multa vastabat cæde cruentus :
Ardentesque avertit equos in castra , priusquam
Pabula gustassent Trojæ , Xanthumque bibissent.*

RHOBUS . Nomen equi Mezentii , de quo sic Virgil. lib. 10.

*Rhœbe diu , res siqua diu mortalibus ulla est ,
Viximus.*

RHOMBUS . Definitur a Geometris ; *Figura , qua equilatera ; sed rectangula non est* . Ad hujus similitudinem dicitur in re militari genus quoddam aciei disponendę , cuius inventores fuerunt Thessali , ut docet Alianus , qui prolixè eam descriptionem prosequitur his verbis : *Aciebus in Rhombi similitudinem formatis Thessalos primos usos comperimus , qui plurimam equitatu valuerunt , Iasonem , ut ferunt , authore generis*

hujus aciei , utpote ad omnes usus accommodatoris . Equites enim constituti in hac forma , vertere se in quenvis prospectum possunt , minimèque vel a tergo vel a latere capientur , quippe cum prestantiores Rhombi latera teneant , & principes angulos regant . Stat enim in priore angulo turma ipsius praefectus ; in dextro autem & sinistro , qui custodes vocantur lateris , statuuntur . In reliquo verò angulo ducem seu ductorem tergi locari solitum est . Nota ex his verbis peculiarem eam esse dispositionem copiarum equestrium . Minimum distat a figura turbinis , ac proinde non nihil habet cunei . Huic opposita est collocatio Forfics , qua Rhombus sic intercipitur , ut non possit effugere . Trissin. Ital. Liber. 1. 12.

Fabalto , andate a Vitige , che viene

Quì dietro , e mena tutti quanti i fanti :

Ditei , che faccia due falangi d'elli ,

Che volgan contrasse tutte le fronti :

E'l spatio , che farà tra l'una e l'altra ,

Sia largo nel principio e stretto al fine ,

In guisa d'una forficè da sarto ;

Acciòche noi possiamo uccider tutti

Quei Cavalier , che son ridotti in rombo .

Idem ibidem de Rhombo :

Quivi fermossi il Capitanio eccelso ,

E fè che tutti i Cavalier Romani

Subitamente s'ordinaro a rombo ;

Et e si pose nella prima punta

Avanti a tutti gl'altri .

Rhombi acceptiones alias in geometria , in neficiis , in ludo turbinis , in re medicamentaria , vide apud Martinum ; quem miror , relatibus aliis , Rhombum militarem non tetigisse .

RHOMPHÆA , & . Teli genus est , in quo hastile & mucro , sive cuspis , pari est longitudine . De hujus forma dubitari non sinit Valerius Flaccus lib. 6. Argon. qui penultimam corripit

Æquaque , nec ferro brevior , nec Rhomphæa ligno .

Falsi proinde sunt , qui Rhomphæam cum framea confundunt , quam Tacitus brevi & angusto ferro esse statuit . Corrigas proinde Isidorum , cuius verba sunt : *Framea est gladius ex utraque parte acutus , quam vulgo spatham vocant ; ipsa est & Romphæa* . Origo vocis a ῥεμβην , quod est agitare vel rotare . Romphæa frequens mentio in libris sacris . Idem telum ac Rumpia

RIBALDI , orum . Milites ex genere gregariorum , qui prima tentabant prælia ; aliis genus pedatum , qui equites sequebantur rapinis intentos . Lixæ militares , calones castrenses , & in exercitu prædatores . Rigordus an. 1189. *Dum Rex circumquaque immunita civitatis consideraret , Ribaldi ipsius , qui primos impetus in expugnandis munitionibus facere consueverunt , eo vidente in ipsam civitatem impetum fecerunt . Villel. Brito. Philipp. lib. 3.*

Nec minus armigeri Ribaldorumque manipli : Idem author lib. 7. eosdem cum Piquichinis , qui de militum fæce erant , associat :

Ac per plana jacent Ribaldi cum Piquichinis , Et qui res propter venales castra sequuntur .

Quoniam verò hoc militiæ infimum genus , quod ad vilissima obsequia & servitia præstanda detinebatur in exercitu & castris , ex licentiosa plebe deligi consueverat ; inde factum , ut vilissimi quique homines ac vitiis perdit , latrones , sicarii , scortatores dicantur vulgo *Ribaldi* . Nihilominus

nus Stephanus Pasquerius Scriptor Gallicus affirmit, minime finistræ famæ olim fuisse Ribaldo in Gallia milites: iisque accidisse, quod Tyrannis apud Græcos, & latronibus apud Latinos, ut qui sua institutione probi essent Principes militesque, in deteriorem postea acceptiōnem & famam abierint. Butius, antiquus interpres Poetæ Dantis, *Ribaldi* vocem trahit a dictionibus Italicis *Rio*, *baldo*: quæ adjectiva virum nequam & audacem significant. Idem docent Academicæ a Furture: *Ribaldo tanto è a dire, quanto Rio baldo, cioè, ardito, rio buono.* Idem tamen Academicæ eosdem ex eo militum genere fuisse dicunt, quos ipsi vocant *Sceglieticci*, idest infimos atque vilissimos in deletu militari. Quidam trahunt a voce *Ribaud* Germanicâ, vel voce *Raub*, quæ est præda. Mihi est certum vocem esse originis Latinæ a verbo *Rapio*, ex quo verbum *Raabare* atque adeo *Robare*, & postea *Robbare* apud Latinobarbaros: præsertim cum admodum frequenter Ribaldi apud Etruscos dicantur *Rubaldi*, nimurum a *Raubando*, vel *Rubbando*, hoc est furta & latrocinia exercendo. Id genus catervæ militaris prædatoria Italæ dicitur *Saccardi*, *Saccommanni*. Quæ voces, ut aptè advertit Alexander Tassonus *Annotat. sopra la Crusca*, non sunt promiscuè accipiendæ cum voce *Bagaglione*, qui Latinis est lixa, vel calo.

RICI, orum. Præcipuae dignitatis tum civicas, tum militaris appellatio erat in Aula Regum Aragoniæ. Sic autem appellabantur nobilissimi quique Proceres & Magnates quos vulgo Barones dicimus. Michael del Molino in suo Repertorio: *Ricus homo secundum Furos Aragonum dicitur ille, qui est dominus alicujus Varoniæ.* De iisdem hęc habet Vitalis Episcopus Oicensis: *Horum talis est conditio, quod quam citè aliquis Mesnadarius a Domino Rege honorem fuerit consecutus, ad numerum militum sustentandum, Ricus homo sit postea, sive Baro.* Vox est originis a Septentrionalibus populis repetendæ, apud quos *Ric* potentiam, vel divitias significat: ex hac voce non oppidorum duntaxat plurimorum, verùm etiam Principum, Ducumque appellations desinuntiam habent, ut *Theodoricus*, *Alaricus* &c. Hispani *Rico*, Germani *Ryk*, Galli *Riche*, Itali *Ricco*. Vide *Cangium* in *Gloss.*

RINGA, æ, aliis **RINCA**, aliis **RENGA**. Militare cingulum a cingendis renibus, ut cum aliis observat Spelmannus. Bracton. lib. 1. cap. 8. *Quando eos accingunt gladiis, idest Ringis gladiorum.*

RIPARIENSES, vel **RIPENSES MILITES**. Memorantur a Vopisco in Aureliano. Genus erat militum classicorum, qui fluminum ripas, præsertim Rheni & Danubii per cuneos dispositi tuebantur. Cum enim non una in regione Romani Imperii fines fluvii essent, ut illos tuerentur Romani, naves habebant, quarum munus erat cum imposto milite excurrere ad custodiā. Et hi quidem milites dicebantur Lembarii. Per certa verò intervalla apud ipsos amnes munitiunculas cum excubitoribus constituebant; qui milites vocabantur inde Castriani. Demum qui ad oras ripasque fluminum erant dispositi ad propulsandas injurias ac limites defendendos, iis scilicet Ripariensisibus vel Ripensisibus erat nomen. De hoc genere scripsit Author Panegyrici ad Constantiū: *Cum tamen hac tu magis ad gloriam*

Imperiū tui, ornatum militis facias, quād ad facultatem quoties velis in hostem transeundi: quippe cum totus armatis navibus Rhenus instrutus sit, & ripis omnibus usque ad Oceanum dispositus miles immineat. Casaubonus tamen distinguit inter Riparios, Riparienses, & Ripenses. Riparios vocat ripas inhabitantes, Riparienses verò legiones ripas custodientium; Ripenses ad loci posituram pertinere autumat, ut cum dicitur Dacia Ripensis. Vide ejus notas ad *Vopiscum*. Hujus autem de Ripariensisibus ea sunt verba: *Hi compressi sunt, septem millibus Hiberorum, Ripariensium, & Castrianorum, & Dacisorum interemptis.*

RIPARII. Vide **RIPARIENSES**.

RIPENSES. Vide **RIPARIENSES**.

RITTERI. Quodnam fuerit militum genus, & unde nominis originem habuerint, clare scribit Aventinus lib. 7. Annal. Bojor. *Virtutis ergo hosce equites usu auri atque orichalci donat, quos a numero comitum atque equorum Tritteros, sive, ut vulgo loquar, Ritteros, ablatâ ob voluptatem aurium vocalitatemque, primâ, ut solet, literâ, hoc est Tertianos nuncupamus, Romani Torquatos, ac Decuriones equestris vocitant.*

RIXA, æ. Festo dicitur a *Ringō*. Expressius Perotus: *Ringere*, inquit, sive *ringi* est rostrum torquere, quod canes faciunt, dum latraturi sunt. *Hinc ringi pro irasci capitur.* Rixa sine armis est aut certe legitimis: eadem nulla regitur lege aut disciplina, & inter paucos ferè committitur. Pugna e diverso exercetur armis legitimis, suas habet servatque præscriptiones, & magno armatorum numero agitur. Horat. Lyric. lib. 3. 27.

Mox ubi lusit satis, abstineto,

Dixit, irarum, calidæque rixæ.

Italis *Mischia*, *Mislea*, *Sciarra*, *Sciarramento*, *Rissa*, *Scontro*, *Scontrazzo*, *Zuffa*, *Quistione*, *Riotta*, *Tenzone*.

RIXOR, aris. Dimico, sed ferè jurgiis. Horat. Epist. lib. 1. 18.

Alter rixatur de lana sèpe caprina.

Qui postea versiculus abiit in proverbium, diciturque de iis, qui de re nihili vehementer contendunt. Ortum ab eventu duorum certantium, utrum caper lanam haberet an fetas.

RIXATOR, oris. Qui Rixam exercet. Quintilian. lib. 11. cap. 1. *Videas autem Rixatores quosdam neque iudicium reverentia, neque agendi more nec modo contineri.*

ROBUR, oris. Cic. 5. de Finib. *Dummodo plus in virtute teneamus, quād ille tenuit firmitatis & roboris.* Propriè arbor est glandifera atque durissima. Per translationem sumitur pro corporis firmitate, & quandoque etiam pro animi fortitudine. Festus trahit a colore robo, qui Antiquis erat rubeus, vel rufus, quoniam hujus coloris homines sint robusti. Vossius contra Græcæ originis vocem esse autumat. Nimurum a pō, quod est roboro, vel firmo, ex quo themate appellatam etiam habemus Romam. Aristoteles Politic. lib. 1. præclarè distinguit inter robur quoddam ingenuum, & rusticum. Laudatur hoc in luctatore, palestrita, fossoribus, & mediastinis. Ejus verò signa sunt prædura pellis, firmi latique humeri, torosa crura, & brachia crassiora. Hac membrorum firmitate commendatum accepimus Milonem Crotontiatem, de cuius robustissimarum virium experimen-

timen-

rimentis multa Scriptores congerunt. Juvenalis Satyr. 10.

viribus ille

Confusus periit, admiransque lacerti.

Eiusdem roboris præstantiæ aestimare solemus camelos, burdones, mulos clittellarios, atque adeo boves, qui licet crassa & prævalida membra haheant, minimè tamen idonei reputantur exercitationi militari; vectandisque duntaxat sarcinis & impedimentis Marti deserviunt. Ad hujus porrò roboris notam faciunt corpora quædam prægrandia & musculosa, quibus minimum vegetæ indolis experrectæque inesse solet. Quamobrem Polyphemus, Cyclopesque alii meritò tanquam stolidi & imbelles traducuntur a Poetis. Ad eundem typum Ajax Telamonius ab Homero describitur, cuius in vasto corpore non tam ingenuæ virtutis aliquis vigor emicuit, quam effera stultitia, stupor insanus, & interdum præceps in amentiam furor. Longè verò aliter aestimandum est robur ingenuum, in cuius notionem atque judicium vocata Phisiognomonia non alia proferet signa, quam micantes oculos, quadratam elatamque frontem, faciem virilem, membra verò non tam crassa, quam probè colligatis articulis in se collecta, & decenter torosa. Postremò indiciis illis insistendum est, quæ apud omnes est in confessio congruere cum generosissimis animalium, quæ latitudine quadam pectorum, obtutis ferocia, & setis asperis nativi roboris notas pronunciant. In ejusmodi signorum partem vocant etiam quidam pilos in brachiis & pectore fruticantes. Huc respexit Horatius lib. 3. Od. 4.

*Magnum illa terrore intulerat Jovi;
Fidens juventus horrida braciis.*

Et apertius Juvenal. Satyr. 2.

durae per brachia setæ

Promittunt atrocem animum.

Ut meritò contra virilem firmitatem facere, & in fœminarum mollitudinem abire videantur, qui pumice vel resina sibi pilos evellunt, & cutim̄ corradunt. Verum de hoc virili & militari roboris genere satis superque a nobis dicitur in Titulo *Fortitudo*.

Rocca, cæ. Castellum, in rupe fere positum cum præsidio. Annales Francor. an. 777. *Multas Roccas & speluncas conquisivit*. A rupe trahit Menagius. *Rupes, Rupeca, Ruca, Rocca*.

Roga, æ. Pro stipendio militari sèpe legitur apud infimos Græcos, præsertim apud Cedrenum. Ab erogando dicitur, Suidas tamen donativum Principis interpretatur.

ROGATIONES ad populum de bello suscipiendo, vel pace concilianda, Vide *Indicere bellum, & Pax*.

Rogus, Vide *Funus*.

ROMA. Non solum vanissima Deorum cultrix, sed Dea ipsa habita est a Romanis. Ipsius simulacrum, ut notat Servius, in Urbe, in Italia, in provinciis, tum florente Republica, tum Romano Imperio in deterius declinante, cum hasta erigeretur, quoniam in hasta, non modo præcipuum belligandi instrumentum, verùm etiam symbolum quoddam imperii contineri, Romani crederent. Adhuc plures hastatæ Romæ effigies marmoreas Romæ præsertim cernimus. Nec aliter illam descripsit Clodian. de Bell. Gildon.

bunieris vix sustinet ægris

*Squalentem clypeum, laxata casside prodit
Canitem, plenamque trabit rubiginis bastam.
Vide Valentia.*

ROMANENSES FABULE. Vide infrà *Romani libri*.

ROMANI LIBRI, sive ROMANCIA. Galli & Hispani, quemadmodum Itali, Lingam suam popularem a Latina seu Romana originem trahere meritò existimant. Hinc Galli Romanos vocant libros, vulgari suo idiomate conscriptos. Hispani verò Romancia. Adhæsit autem potissimum ea appellatio iis libris, qui fabulosos amores & commentitia equitum certamina, ad legentium animos capiendos & cum voluptate detinendos, amplectuntur. Eos vulgo dicimus *Romanzi*. Lambertus Ardensis: *Librum, quem ab agnominatione sua proprietatis Silentium, sive Romanum de Silentio nominavit*. Constitutio Catalanae M. S. *Statuimus ne aliquis libros Veteris, vel Novi Testamenti in Romancio habeat; id est in lingua vernacula*. A vernacula proinde variarum nationum lingua, quæ Romana vulgo dicebatur, appellati sunt libri Romani, vel Romancia; quoniam armorum illi amorumque eventus mirifici ad populi oblectamentum captumque edebantur; cum gravioris materiæ volumina Latino solum sermone vulgarentur. Digna memoratu est hujus vocis origo a non paucis accessita a veterum Italorum voce, qui Romeos appellabant peregrinos, præsertim verò urbem Romam pietatis ergo proficentes. Academici a Furfure: *Romeo. Pellegrino, che va a Roma. Oggi ogni sorta di pellegrino*. Joannes Vill. lib. 6. cap. 92. *Arrivò in sua Corte un Romeo, che tornava da S. Jacopo*. Habemus autem hinc aliam vocem Italicam *Romeaggio*, pro actu peregrè proficisciendi, & ipsa peregrinatione. Matthæus Villani lib. 1. cap. 56. *Con tanta divisione, & umiltà seguivano il Romeaggio*. Appellati autem antiquitus creduntur Romei præstantissimi bellatores illi, qui in aula Britannica, & Gallica, potissimum verò Caroli Magni tempore floruerunt, quoniam soli plerunque, & nonnisi armigeris associati per urbes & provincias errabant, queritando opportunitates ostenditæ peritiæ militaris, atque iis præcipuo studio opitulandi, qui contra jus fasque, in extremas calamitates incidissent, aut in certo mortis periculo versarentur. Non aliam certe ob causam iidem bellatores appellatione equitum errantium insigniri, indicarique solent. Nihil autem postea facilis factu fuit, quam ut, quod primum erat ipsorum equitum cognomentum, transiret postea ad Scriptores, qui eorundem res gestas, scituque digna facinora posteris tradiderent. Et haec quidem hujus vocis origo mihi vehementer probaretur, nisi authoritas obstat eruditorum hominum, qui eandem a lingua Romana, vel Romanensi repetunt.

2. Falsi porrò sunt, qui originem vocis *Romanzi* advocant a voce Græcanica *ρωμαῖος*, ex qua plerique asseverant habere nos appellationem urbis Romanae. Indicatur autem eo vocabulo fortitudo, quæ peculiaris est Equitum Ducumque, de quibus perpetuo actitant libri seu fabulæ Romanae vel Romanenses, quasi Romanenses fabulæ idem sonent ac gesta vel fabulas Heroicas. Nihilo secus a scopo veritatis aberrant, qui eam originem accersunt a Remensisbus, qui sunt Galliæ populi; & proximius a Tur-

Turpino Rhemensium Archiepiscopo, Historico famigeratissimo, Caroli verò Magni Cæsaris ejusque aulæ præstantissimorum Procerum, qui *Paladini* vulgo appellantur, æquali. Nihil autem verius circa universam hanc disputationem, quam quod animadvertis Corbinellus in notis ad vulgarem eloquentiam Dantis. *Romanzi*. Quella lingua si chiamava *Romanzi*. Vedi quel che scrive Corrado Gesnero nel suo *Mitridate nel Capitolo de Gallica lingua recentiore*. Chiamavasi Romana Francia; si perche i Franchi occuparono la Gallia, cb'era soggetta a Romani, e si ancora perche in quella regione la lingua Romana era usitata: onde anticamente si diceva loqui Romanum coloro che ne Tedesco parlavano, ne Francesco. Da questa voce *Romanzi* noi chiamiamo *Romanzi* tutte le *Historie in volgare*, ò Favole, che vogliamo dire di *Trojani*, Greci, ò Romani, per usare le parole del Boccaccio. Onde Dante:

*Favoleggiava con la sua famiglia
De Trojani di Fiesole, e di Roma.*

Petrarca etiam:

Sogni d'inferni, e fole de Romanzi.

Stabile proinde, constitutum, fixumque sit, Heroica & amatoria fabulamenta, quæ vulgo dicimus *Romanzi*, nomen habuisse a Lingua Romana vel Romanica, quæ probè quidem Latina erat, cum ab initio in provincias fuit inducta; verum idiotismis postea Barbararum gentium, interiectu temporis, paulatim corrupta in Gallicam, Hispanicam, Italicam degeneravit. Ex quo facile intelligas illud Dantis, ubi fabulas Romanenses, tanquam nativâ singularum regionum vernacula maternâque linguâ exaratas pronunciat. Sic enim scribit Purgat. Cant. 26.

*O Frate, disse, questo che ti scerno
Col dito (& additò un spirto innanzi)
Fù miglior fabro del parlar materno;
Versi d'amor, e profe di Romanzi,
Soverchiò tutti.*

Ex quo liquet latè falsos esse Macros Fratres, qui Romanenses fabulas trahunt a voce Rumigerulus, qui delator est & rumorum divulgator. Sic autem scribunt in dictione *Rumigerulus* Hierolex. *Unde ex Rumigerulo Romanciero Hispani corruptè fabularum inventorem dixerunt; a quibus Itali fabulosam narrationem Romanzo denominant, & non a Roma hoc vocabulum duètum est, ut aliqui perperam excogitarunt.* Reliquum esset, ut de hujuscemodi lucubrationis diverso genere aliquid subjicerem, cum sit planè compertum summam quandam quasi pruriginem atque lasciviam invaluisse commentitiis iis narrationibus fatigandi prela, & famam ingeniosi Scriptoris lacefendi. Verum apud memoratos supra Scriptores multa scitu jucunda perleges, quæ hic attexere non est operæ. Vide Danielem, Huetium Opusculo singulari de origine Fabularum Romanensium, Joannem Baptistam Pigna, & Joannem Baptistam Giraldi, *Romanzi*: & apud nos *Mensa Rotunda*.

ROMULUS & REMUS. Martis & Iliæ filii. Lupæ uberibus admotos infantes offendens Pastor Faustulus domi educat. Romulus condens Urbi terminos designat, quos transilientem fratrem obtruncat. Post Urbem conditam Asylum aperuit, Senatores creavit, leges tulit: raptu Sabinarum mulierum inopiam minoris sexus far-

civit: Finitimiš bello domitis ad Capreæ paludem extinctus, aliis evanuisse ad Superos transflatus, aliis Patrum conjuratione disceptus creditur, Quirini nomine divinis honoribus auctum posteri coluerunt.

RONCO, onis. Genus hastæ falcatæ, & similis falastro, aptæque ad arripiendum & detinendum. Sanutus lib. 2. part. 4. *Dictum navigium Ronconibus & longis lanceis-fulciatur.* Histor. Cartusiorum: *Quidam rusticus-clam traxit de sub chlamyde sua Ronconem ferreum, & virum nobilem percussit in capite.* Instrumentum est inter bellica & rustica arma recensendum, *Ronca* etiam passim legitur. *Ronca* autem dicitur, quasi unca. *Falcione*.

RORARI II. Genus militiæ apud Romanos. Festus: *Rorarii appellabantur, quod ut ante imbrema rorare solet, sic illi ante gravem armaturam prodibant cum missilibus, quæ rarerent sparsi emittebant in hostem.* Velocitate itaque & armorum levitate præstabant, progressisque in hostium primas acies, si disjici illas contingeret, conflictum prosequabantur, si impares essent, se post Principes & Hastatos recipiebant. Sic enim de illis Vegetius lib. 2. cap. 17. *Ferentarii autem & levis armatura, Scutatores, Sagittarii, Funditores, adversarios provocabant ante aciem præcedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum virtute ac multitudine premebantur revertabantur ad suos, & post eos stabant.* Hunc Rorariorum militandi morem ad urbana officia scitè retulit Symmachus Epist. 47. lib. 8. *Soles inscribendo esse prolixus pro ingenii tui viribus.* Postquam te honor aulicus in procinctum vocavit, tu quoque verba succingis. Tanquam levis armaturæ miles, *Rorarios amularis*. Facis nimirum, inquit, quod Rorarii in exercitu: lacescisti hostem, paucis quasi verborum telis; subducis te postea, fistisque quasi post Triarios. Lucilius quoque de Rorariis.

Pone paludatus stabat Rorariu' velox.

Liv. 1.8. *Primum vexillum Triarios ducebant, veteratum militem spectatæ virtutis: secundum Rorarios, minoris raboris etate factisque.* Idem: *Nam & Rorarii percurrebant inter antepilassos.*

ROSTRATE NAVES. Quæ rostris æreis instructæ sunt, ut illis in hostium naves violenter impactis, easdem lacerent dissolvantque. Nam quod sic fuerint nominatæ, ut se rostrorum beneficio a scupulis tuerentur, ne eorum diffirgerentur incursu, id scilicet inter nugalia est recensendum. Rostra autem navibus, teste Plinio, Pisæus addidisse primus dicitur. Observandum est, non modo naves tectas sive constratas, verum etiam apertas rostris fuisse munitas. Ea de re dubitari non finit Livius Dec. 4. lib. 6. *Una & osteginta rostratis navibus, multis præterea minoribus, que aut aperta rostrata, aut sine rostris speculatoriae erant, Dolum trajecit.* Rostrum navium dicitur a similitudine rostri avium. Est autem exporrecta & prominens pars e prora, ad usum facilius sulcandi aquas, & hostiles apprehendendas proterendasque naves. Ut utrumque munus expeditius exequeretur, trifidum saepe, vel trifidum fuit navium rostrum, Virgil. lib. 5.

totumque debiscit

Convulsum remis rostrisque tridentibus equor. Sic enim, abjecta lectione vulgata, *rostris stridentibus*, legunt Erythræus in Indice, Turnebus,

Ju-

Julius Scaliger , aliquie : atque ita porrò scriptum esse in vetusto codice Pomponii Leti , tradit Ursinus . Idem asserunt picturæ , nummique veteres . Vide apud Baifum de re Naval i schema bellicæ instructæ navis cum rostro trifido . Proinde admodum propriè Valerius Flacc. lib. 1. Argon.

*volat immis s cava pinus haben is ,
Infinditque salum , & spumas vomit ære tri-
denti.*

Æs tridens rostrum trifulcum dixit , juxta illud Virgilii lib. 1. Æneid.

spumas salis ære rubeant.

Inter navalia spolia impensè honorificum Veteres reputabant rostris navium potiri . Virgil. lib. 7.

portarum ingentia claustra ,

Spiculaque clypeique , creptaque rostra carinis .

Silius lib. 1.

*Perfossi clypei , & servantia tela cruorem ,
Claustraque portarum pendent : hic Punica
bella*

*Ægathis cernas , fusaque per æquora classe
Exactam ponto Libyen testantia rostra .*

Templum olim in Urbe celebratissimum e captis Antiatium rostris nomen habuit , teste Livio lib. 8. Naves Antiatium partim in navalia Roma subductæ , partim incensæ , rostrisque earum suggestum in foro extractum adornari placuit : Rostraque id templum appellatum . Et quia haber solebant conciones ante Curiam Hostiliam , ubi memoratis Antiatium rostris pulpitum erat ador natum , pervasisit sermo popularis , ut qui causas dicerent , pro Rostris dicerentur orare .

2. Elatiōra primum fuisse rostra manifestum faciunt nummi veteres , quos profert Schefferus de Milit. Naval. lib. 2. cap. 5. Idem ostendit Silius lib. 14. ubi loquitur de Scyrone , qui rostro percussus media sui parte extra aquas extabat .

*Transigitur valida medius dum se allevat alvi
Cujide Marmorides Scyron , pars subnata
unda*

*Membrorum , pars extat aquis , totumque per
aqua*

Portatur rigido miserandum immortua rostro . Postea verò sic rostra , seu prominentiores trabes ære munitæ , sunt institutæ , ut longè infra carinam descenderent . Aristo Corinthius primus posituram locumque rostrorum immutasse , eaque fecisse depressiora proditur a Diodoro Siculo lib. 13. Aristone gubernatore navis Corinthio suadente , ut proras navium breviores facerent & depressiores , Syracusini consilio obtemperant . Quod magno in confictibus deinde ad vi etoriam ipsis emolumento fuit . Atticae enim tri remes infirmioribus erant proris & elatis , quo fiebat , ut rostris suis nil nisi eminentes super mare navium partes vulnerarent , nec magno bostem detimento afficerent . At naves Syracusiorum firmis instructæ proris ac depressis , uno sèpe ita bostium triremes suppressibant . Duplicari etiam interdum rostra moris fuit : imò verò quinque etiam rostratis trabibus , atque adeo septem communite naves leguntur . Ejusmodi fuit na vigium Philopatoris apud Athenæum lib. 5. quod septem fuit rostris , sive embolis armatum . Videntur etiam crebrè in numismatis multipliciti brutorum animantium effigie variata ad terrem . Testatissimum id redditum nummi veteres apud eundem Schefferum , & Columna rostrata

Duili , quam exhibet Onuphrius Panvinus , ubi non recta cuspide , sed adunca & reflexa aquas feriunt ; quod est notandum .

ROSTRUM , i. Dicitur a rodendo , ut rastrum a rodendo , & claustrum a claudendo . Propriè animalium est , & in primis avium , quo cibum capere solent . Pro cuspide propugnaculi usurpant nostrates Architecti militares . In primis verò insignitur hoc nomine postrema pars proræ in longum prominens , de qua satis locuti sumus in Titulo *Rostræ naves* .

2. Ab ejusdem rostri similitudine rostrum dicitur certa aciei dispositio . De hac verba facit Ælianus ubi agit de Phalange duplari antistoma , quæ rostro apud Macedonas solebat opponi . Sic autem ille de Rostro , & ejus inventore ; Forma hæc instrui solet quoties adversarii equites forma Rostri aggrediuntur . Cum enim Rostrum exeat in mucronem , Duceisque sequentes de latere habeat , tentantesque frontem copiarum pedestrium rumpere , ne id eveniat , Duces peditum in medio stant , ut vel impetum adversariorum impediant , vel re infecta faciant præterire . Qui enim Rostro instructi aggrediuntur , ea spe sunt , ut medios aciei profligent , omnesque turbent copias . Quod cum principes copiarum pedestrium intelligent , utraque parte se veluti murum constituant , & paulò inter se distantes , vergentesque ad locum penitiorum , impetum irritum redditum adversariorum . Genus id instruendi equestre , quod Rostrum dicitur , Philippum Regem Macedonum invenisse scribitur . Præponere ille strenuos omnes solebat , ut eorum virtute miles quoque deterior contineretur , more spiculi , aut ensis , cuius acie pro sua soliditate , suoque acumen facile transadigente , reliquum etiam ferrum , quanquam hebes , non sine efficacia penetraret . Licet ex his coniicere minimum distasse Rostrum a Cuneo , Rhombo , & Embolo . Vide apud nos eos Titulos . Vide Rostrum schema apud præfatum Ælianum , & apud Patritium Paralell. Part. 2. l. 13.

ROSTRATA CORONA . Vide *Navalis Corona* .

ROTA , æ. E ligno compactæ rotæ prægrandes , cum trabibus & cylindris recensentur a Vegetio inter instrumenta ad repugnandum , cuius illa sunt lib. 4. c. 8. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentissime fabricantur , vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) ut sint volubiles , laevigantur ; quæ per pronum labentia bellatores prosternunt . Earum etiam meminere Dion , & Hero de Machin. bell. De cylindris autem illud hic accipe ex Ammiano lib. 31. Sub oneribus ipsis obruebantur , contrusis per pronum saxis , & columnarum fragmentis & cylindris . Adversus Catapultas præsertim rotarum & quidem marmorearum adhibebant jactus . Diodorus lib. 17. Tyrii ante muros rotas marmoreas constituerunt , quas organis quibusdam gyrrantes , incidentia catapultica tela frangebant ; aut ad latus avertentes inefficaces reddebat ictus . Aliud ex rotis machinæ genus , non ad repugnandum , sed ad oppugnandum , inventum sic describitur a Laonico Chalcocondyla lib. 3. de reb. Turc. Rotis urbes capiebat Temires . Hæ erant circuli , & intra scalas habebant , quibus ascendebatur in muros . Et quando in fossam dirigebantur , recipiebant viros ducentos separatim positos , donec singuli rotas intrarent . Postea veniebant in al-

teram, quæ ex adversu erat, fuisse partem, satis muniti & recti a rotis. Quòd cum venissent, scalas conscendebant, & e modo capiebant urbes. Vide Titulum sequentem.

ROTALIS MACHINA. Nescio an alibi exhibeatur, quam in Columna Trajani. Est autem triquetrum rotarum fulcrum, quarum aliæ simplices, aliæ sunt falcatæ. Existimat Ciaconus inventas fuisse ad agendas machinas, murisque admovendas. Fabrettus tamen idoneas duntaxat reputat, atque ad id unicè institutas, ut sublimi præruptaque in loco dispositæ devolvantur in præceps ad proculandas & proterendas hostiles copias. Simile quidpiam tentasse Gothos in obsidione Auximi adversus exercitum Belisarii, narrat Procopius lib. 2. *Barbari itaque Romanorum astu, ac viribus superati id demum excogitarunt. Demptas e plaustris cum axibus rotas in summo collis paratas fuit; ipsi interea pabula defecare incipientes, cum ad collis medium superasse Romanos vidissent, rotas confestim in subeuntium capita vi magna ac supernè compulsa, deferri sicutabant.*

ROTARI. Vide *Ruptarii*.

ROTATE NAVES. Vide *Liburnæ*.

RUBRICO, as. A rubrica, qua fabri materialii linæas ducunt, rubicare enses dixerunt deterioris ævi Scriptores pro cruentare. Gulielmus Brito Philipp. lib. 8.

Nec spoliare illos, nec quenquam prenderetur,

Sed tantum affiduo rubricatis ensibus ita Effuso vitam vittis cum sanguine tollunt.

Idem lib. 5.

Dannificantque bofes, rubricantque cruoribus herbas.

RUDE DONARI. Idem est ac dimitti ab officio. Translatum ab antiquis gladiatoriis, quibus cestatio a munere gladiatorio virga, quam rudem appellabant, tradebatur. Horat. lib. 1. Epist. 1.

Speciatum satis, & donatum jam rude, queris, Mecenas, iterum antiquo me includere ludo.

RUDIS. Significat, ut ex ipso proditur nomine, virgam nativam, & impolitam, ut revulsa a stirpe est. È virgà, ut docet Scaliger ad Varronem, inter se primum batuebant gladiatores; mox ferro nudi certabant. Rudè etiam iidem donabantur gladiatores, qui missionem impetrabant ætate jam ingraevcente. Neque verò gladiatores solum, verum etiam milites rude dimissos legimus apud Plutarchum & alios. Hinc Rudiarrii milites dicti sunt, quibus immunitas militiæ dabatur per rudem. Vide *Rude donari*.

RUDIARII, orum. Vide *Rudis*.

RUFULI. Sic appellati sunt Tribuni militares apud Romanos, quos a Consule, non a populo creatos tradit Festus. Idem addit Rufulorum nomen iis adhæsisse, quoniam Rutilius Rufus de eorum Jure legem tulerit; ex quo Rutilio appellati etiam Rutuli. Sed Asconius Pædianus 2. in Verrem, tradit Rufulos in exercitu creari consuevisse, secernique a Tribunis Comitiatis, qui Romæ designabantur in Comitiis. Rufulorum seu Rutulorum meminit Livius lib. 7. *Cum eo anno primùm placuisset Tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam antea, sicut nunc, quos Rufulos vocant, Imperatores ipsi faciebant.) &c.*

RUINA MURORUM. Vide *Hiatus murorum*.

RUMEX, cis. Teli genus, de quo ita Festus. *Ru-*

mex genus teli, simile spars Gallici. De eo sic Lucilius :

Tum spara, tum rumices portantur, tragula porrò.

Meminit ejusdem Gellius lib. 10. cap. 25. ex correctione Lipsii Elect. lib. 1. cap. 7. ubi sic legitur: *Lancea, spari, rumigestri, falces, tragula, framæa.* Ubi Lipsius horrore corruptus vocabuli illius *rumigestri*, sic mendosam lectionem emaculat; *Sparsi, rumices, trifaces*, opinionis suæ testes appellans libros veteres, in quibus faces legitur, non *falces*. Turnebus antea sic reprouuerat, *Rumæ, cestri*. Alii *murices* legunt, sed obstat versui prima syllaba.

RUMIGESTRI. Jaculi genus. Sed vide *Rumex*.

RUMPIE, arum. Genus sunt jaculi, a rumpendo, ut liquet, appellati. Occurrunt apud Gellium lib. 10. cap. 25. *Cateja Rumpie, Scorpis &c.* Idem Scriptor in hanc sententiam explicat postea hoc missile: *Rumpia genus teli est Thracæ nationis: positumque hoc vocabulum in Q. Ennii Annalium quartodecimo. Vide Rompæa.*

RUNA, &. Jaculi genus. Ennius apud Festum.

RUNATUS, a, um. Runa armatum. Ennius apud eundem Festum.

RUNCA, &. Vide *Ronco*.

RUNCINUS. Jumentum vile & suspiciosum. Vossius equum castratum putat ex genere cantheriorum: dicitque originem a verbo Germanico *ruynen*, quod est castrare. Villelmus Brito lib. 12. Philipp.

Runcinas caput ignoto dat fune ligandum.

Italis *Ronzino*. Runcini verò, utpote equi gregarii & viliores, Scutariorum erant, quemadmodum Palafridi Equitum. Etiam *Ronzone*. Licet ferè accipiatur pro equo desidi & ignavo, sumitur tamen interdum pro equo nobili ad usum militarem, quod optimè advertit Alexander Tasfonius Annot. sopra la Crusca. Boccacc. Theſeid. lib. 6.

Costui montato sopra un gran Ronzone.

Del seme di Nettuno procreato,

Venne ad Atene, e incontro gli si feo

Confesta assai l'amico suo Teſeo.

Et iterum:

Erano audaci, e pieni di fierezza

D'intorno a lui, che sopra un gran Ronzone

Moſtrava, e chiaro assai, la sua adornezza.

RUPTARI, orum. Occurrunt sèpe apud Matthæum Parisium, & alios Scriptores eorum temporum. Catervæ erant militum, ex rusticis potissimum collectæ, quæ turmis militaribus adjunctæ, omnia rapinis explebant, & terrore latè didito, quietem publicam perturbabant. In collectiæ catervas congregati, nec legitimis stipendiis, verùm extraordinariis conducti, nullamque ferè servantes militaris disciplinæ partem, temere graffabantur nihil humanitatis minus, quam disciplinæ militaris immemores. Matthæus Paris. *Occubuit Oliverius de Termes cum suis omnibus, quos Ruptarios vocamus, pugnatoribus.* Bernardus Guido in vita S. Fulcranni: *Quidam autem Ruptarii milites in rapinam rerum pessimè inhabitantes &c.* Rupta etiam & Ruptaria dicebatur caterva illa prædatoria. Villelm. Brito lib. 7. Philipp.

tecum Lupicarica Rupta

Fac eas.

Idem infra:

Agmina præfecit toti Ruptarica regno.
Neubrigensis: Per stipendiariam militiam, quam Rutam vocant. Cæsarius lib. 2. Prædonibus, quorum multitudo, Rutta vocatur, se conjunxit. Idem Rutarii, & Rotarii dicti inveniuntur: Gallicis Rouliers: Jacobus de Vitriaco Hist. Occid. cap. 7. Viros sanguinum, incendiarios, Raptores, & Rutarios. Monachus Antisiodorensis: Arturi cobortes, quos Rotarios vocant, ceu quadam die viriliter debellassent, super recenti certamine fatigatos improviso Rex irruit, eosque superat. Ab Anglicis eorum temporum Regibus præ aliis eam pseudomilitiam fuisse conflatam iterum addocet idem author alibi: Cobortes Regis Angliae, quos Rotarios vocant, subita circumventione aggressos debellant. Vide plura de hoc genere apud Gasparem Barthium in Commentariis ad lib. 7. Philipp. Gulielmi Britonis. Observo etiam, non solum in acie, & conflictu locum habuisse Ruptarios; verum detentos etiam in urbibus & aulis Regum, tanquam lictores, qui dominis suis præsto essent, & ad expetendas pœnas, capiendamque vindictam, quoconque imperia vocarent, excurrerent. Matthæus Paris. de Francorum Regina: Illa muliebri simul procacitate, & impetu mentis agitata, Præpositis civitatis. & quibusdam Ruptariis suis dedit illicè in mandatis, ut sub omni celeritate armata ab urbe exentes hujus violentie autores, nulli parcentes, punirent. Illi, qui proni erant ad omnem crudelitatem, civitate exentes alios occiderunt &c. Vocis etymon trahit Pitheus a ditione Germanica Boot, quæ Latinis est stipendum. Alii propriùs ad rem ipsam a rumpendo dictos autumant, quoniam illeicti cupiditate præde lucisque adversus innocuos impunè grafsarentur, perturbatores publicæ tranquillitatis, & quasi ruptores; ut ferè esse solent rustici, præsertim cum lacesciti arma capiunt. Ego dictos putaverim a rumpenda vel proscindenda terra: rusticæ quippe originis erant homines.

RUSSATA, æ, Tunica erat, sive velum, aut vexillum coccineum, quod extolli solebat in casulis ante pugnam, ut dicemus in voce *Vexillum*. Id genus veli a russo colore dictum est Russata. Isidorus: *Russata*, quam Græci phœniceam vocant, nos coccineam - bac fab Consulibus Romanis usi sunt milites, unde etiam *Russati* vocabantur. Solebat enim pridie quam dimicandum esset ante Principia ponit, admonitio & indicium futuræ pugnae. De eo expanso vexillo ita Cæsar lib. 2. Bell. Gallic. Cæsari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne cum ad arma concurri oportebat. Hirtilius de Bell. Alexand. *Vexillo sublato*, quo pugnandi dabit signum, idem ut facerent, significabat. De eodem Ammian. lib. 20. *Matutinæ lucis exordio*, signo per flammeum eretto vexillum, circumvaditur civitas. Et lib. 26. *Cum undique ad arma conclamaretur*, imperio Præcipis & Ductorum stetit regibilis miles vexillum opperiens extollendum, quod erat subeunda indicium pugnae. Vide *Tunica*.

RUSSATI milites. Vide *Russata*.

RUSTICANA MILITIA. Vide *Urbana Militia*, & *Deletus* 6.

RUTELLUS, seu RUTELLUM. Jaculi genus. Hist. Australis: In lecto suo sagittatus, postea gladiis & rutellis confossus vitam finivit.

RUTRUM, tri. Antiquitus Rutum: nam prius fuit Rutum, deinde Rutrum; ut prius aratum, postea aratum, ut bene observat Festus. Dicitur a ruendo, seu diruendo. Est autem propriè rusticum instrumentum, de quo Cato cap. 11. Oportet habere villicum palas sex, rutra quatuor, rastros quatridentes duos. Idem instrumentum a Livio lib. 8. Bell. Punic. recensetur inter arma militare nauticæ. Sic enim scribit: *Secures quoque sunt polliciti, rutra, falces, alveolos, quantum in quadraginta longas naves opus esset.*

RUTULI. Vide *Rufuli*.

S

Accus, ci, Culeus, repositorum notum, quod ferè gestatur scapulis hominum, vel jumentorum: fit ex lino, cannabe, lana, vel corio: & est plerunque conditorum aridorum, cuiusmodi sunt frumenta, legumina &c. Quod si liquidis etiam servandis inserviunt sacci, ex pelle vel corio confici solent. Locum habent in re oneraria, vel sarcinaria militari. Saccorum species propriis locis exponimus. Saccum vocem esse Græcanicam scribit Vossius. Ab Hebræo fonte accersit Martinius. Horat. Serm. i.

congestis undique saccis

Indormis inbiens.

Sacci terrâ oppleti in usu fuisse reperiuntur ad attollendos aggeres. Veget. lib.3, cap. 10. Persa imitantes Romanos ductis fossis castra constituant. Et quia arenosa sunt prope omnia, saccos, quos inanes portaverant, ex pulverulenta, qua ibi effuditur, terra complevit, eorumque cumulo aggerem faciunt. Nos de terra aggestitia & ejus usu, aliisque instrumentis eam comportandi sepe alias, Paleis constipati sacci inter instrumenta recensentur ad frustaneam reddendam vim & impetum machinarum, ac præsertim arietum. Appianus in Mithridatico: *Arietes lapidibus decutiebant, aut laqueis deflectebant, aut sportis, saccisque lanarum plenis vim infringebant.* Sed multò expressius Josephus: *Saccos paleis plenos jussit eos funibus demittere in eam partem, quæ viderent semper impetum arietis ferri.* Ut hoc modo & aberrare faceret istum; aut si excepisset, vanus redderetur mollitie & laxitate. Quæ quidem res valde Romanos exercuit: nam quocunque bi convertissent machinam, illi traducentes saccos subjeciebant rostro ejus, ut nihil murus resistendo & renitendo incommodi caperet.

2. Isidorus sacci etymon trahit a sago militari: quasi saccus sit consutum sagum. Sunt qui hanc originationem derideant. Mihi neutiquam est contemnenda. Id ut sentiam, efficiunt voces Italice *Sacco* pro direptione, *Saccheggiare* pro diripere Latinorum, *Saccomanni*, & *Saccardi* pro prædatoribus. Has certe voces constat esse militares. Quidni autem eas habeamus a manipulariorum gregariorum, atque adeo litarum calonunque sago, quod non laxius fuerit atque solitus, cuiusmodi constat fuisse saga militiae lectioris, sed rude, adstrictius, & ad latera consutum? Equidem satis notum est, hoc vestimenti genus superinduere bajulos gerulosque cum vectant onera, ac præsertim cum sceni in agris collecti sarcinas congerunt atque con-

stipant in urbana fœnilia. Addo non ita multum ab simili vestitu discerni arctioris discipline Religiosos viros, qui vulgo passim vocitantur *vestiti di sacco*. Postremò quemadmodum nemini est obscurum, deferri a militibus inter impedimenta magnam saccorum vim ad usum buccellati & utensilium; sic novitium inventum, nec sati ob avaritiae notam laudabile videtur mihi, vacuos vectari saccos ad prædam scilicet recipiendam. A sacco Latinorum fit vox Italica item *Sacco*. Hæc verò primùm significat vestem, ut dixi, militarem, peculiaremque catervæ prædatorum. Iterum notat rerum conditorum. Postremò signat ipsum prædandi actum. Areost. Orl. 11.

L'aver fu messo a sacco; messo fuoco

Fù nelle case.

Hinc *Saccheggiare*. Idem 29.

E tuttavia faccheggia ville e case.

Et *Saccomanno*. Duo significat: prædandi actum, ut *Sacco*. Areost. C. 30.

Capitò al fin a Malaga, e più danno

Vi fece, cb'egli bavesse altrove fatto.

Che, oltre che ponesse a Saccomanno

Il popol sì, che ne restò disfatto,

Né si potè rifar quel, ne l'altr'anno,

Tanti n'uccise il perigioso matto;

Vi spianò tante case, e tante acese,

Che disfe più cb'e'l terzo del paese,

Et prædatorem ipsum. Franc. Sacch. Op. Div. *Codro si contrafece in ueste de manipulari, gli quali boggi chiamano Saccardi, o Saccomanni.*

SACCULUS, i. Soccus exiguus. Juvenal. Satyr. II.
quantum ferrata distet ab arca

Saccalus.

SACCOLI PARTHICI. Præcipui habebantur pretii inter sarcinas virorum illustrium belligerantium: quoniam ejus regionis pelles laudatissimæ erant. Memorantur a Marcellino lib. 22. *Notum est enim sub Maximiano Cæsare, vallo Regis Periarum direpto, gregarium quendam post sacculum Particum, in quo erant margaritæ, repertum, projectis imperitia gemmis, abiisse pellis nitore solo contentum.*

SACERDOTES, ET SACRA A MILITARIBUS INJURIIS EXEMPTA. Vide *Benignitas in Imperatore, Religio, Templum*.

SACERDOTES MILITES. Vide *Druide & Vacatio 3.*

SACRAMENTUM, i. Nihil est aliud, quam id quod sacrat, seu quo quid sacratur ad rem certam, ut ad militiam, cuius maxime fori est sacramentum. Servius tria fuisse docet militiae genera, Sacramentum, Conjunctionem, & Evocationem. Sacramentum verò eorum fuisse, qui singuli jurabant pro Republica se esse facturos, nec discessuros,

suros, nisi confectis stipendiis, & ex voluntate Imperatoris. Id quo modo factum fuerit tradidit Polybius lib. 6. & Dionysius Halicarn. lib. 11. Livius autem lib. 22. docet milites antiquitus sua voluntate, & mutua inter se sponsione fidem suam obligasse Ducibus vel Consulibus: eorum nempe duntaxat jussu se conventuros, nec injussu abituros: porrò non recessuros ex ordine, nisi teli sumendi, feriendi hostis, aut servandi civis causâ. Fiebat autem mira quadam alacritate, quam elatis in altum manibus testabantur. Lucanus lib. 1.

*cuncta simul affensere cobortes;
Elatasque altè, quecunque ad bella vocaret,
Promiserè manus.*

Sanctissimum illud juramentum appellatur a Cæfare. Addit autem Lipsius ad Tacit. Annal. lib. 16. juraturos milites vibrare & distingere evaginatos gladios consuevit, ut significarent ulciscendam sacramenti violatam fidem. Vide Marcellin. lib. 21. Confirmat hoc Ovid. Metam. lib. 13. Iloquens de Ajace.

*Et nunc ille eadem nobis juratus in arma,
Heu! pars una Dicum.*

Hoc genus sacramenti Conjuratio dicebatur, propterea quod mutuò se milites adstringerent. Ex voluntario inter militaturos foedere translatum id postea est a Tribunis ad legitimam jurjurandi actionem, de qua videndus est Gellius lib. 16. cap. 4. Alter tamen ista distinguit Isidorus lib. 9. cap. 3. Tria sunt militiae genera, Sacramentum, Evocatio, Conjuratio. Sacramentum, in quo post electionem jurat unusquisque miles. Evocatio, dum ad subitum bellum non solum milites, sed etiam ceteri evocantur. Conjuratio, quæ fit tumultu, quando vicinum Urbis periculum singulos jurare non patitur, sed repente colligitur multitudo. Hinc pro ipsa militia usurpatum legimus Sacramentum. Tacit. lib. 15. Interrogatusque a Nerone quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset: Oderam te, inquit. Idem Hist. lib. 2. Literæ afferuntur, superioris Germania legiones, rupta sacramenti reverentia, alium Imperatorem flagitare.

2. Quanti verò id sapientissimi viri fecerint, discimus ex Cicer. lib. 1. de Offic. Cato ad Pomplium scribit, ut si filium pateretur in exercitu remanere, secundo cum obligaret sacramento, quia priore amissio, jure cum hostibus pugnare non poterat. Expressè etiam Isidorus lib. 9. cap. 3. negat sine sacramento militem quempiam dici posse. Sic enim scribit de tironibus. Hi enim non ex sola professione nativitatis, sed ex aspectu & valetudine corporis aestimantur, unde & tirones dicti: quippe antequam sacramento probati sunt, milites non sunt. Vide Juramentum.

SACRAMENTUM. Pro milite. Juven. Sat. 16.

alia emolumenta notemus

Sacramentorum.

Sacramenta hic milites ipsos exponit Britannicus, cuius sententiam Martinius refert & sequitur. Nihil moveo super figurata locutione. Scio arma, armaturas, lanceas, loricæ sumi interdum pro Armatis, Lanceariis, Loricatis: imo etiam apud Italos Loricatos & Lancearios appellari Lancie, & Corazze. Sed cum satis apte, & sane mollius sacramenta apud Juvenalem possumus exponere ipsam militiam, nihil video cause esse, quamobrem asperius illud & durius devo-

remus, ut sacramenta milites ipsi intelligantur. Multa licere, quæ non expedient, populare est effatum; nec, quod fieri posse non inficiamur, continuò optimum factu esse judicandum est.

SACRATI MILITES. Occurrunt apud Capitolinum in Gordianis. Ibi his verbis Maximinus milites affectatur: *Sacrati commitones, imò etiam mei consecranei.* Sacrati dicuntur a sacramento ab iisdem dicto, quod est maximum & præcipuum religionis & fidei vinculum.

SÆVITIA IN HOSTES EXTINCTOS. Inhumanum prorsus, & palam dedecorosum apud omnes nationes semper est habitum non modò ultra vitam, verùm etiam ultra cineres intemperantiam crudelitatis extendere; & in mortuos, quod vulgo dicitur, desævire. Non hic de primæ notæ facinoris agimus, quorum ne cineres quidem a posteriorum execrationibus dirisque conquiscere cum publicæ securitatis interest, tum ad exemplum pertinet reliquorum. Non de iram, odiumque publicum commeritis, sed de illorum inhumaniitate hic agimus, qui post vitam hostibus ereptam, in ipsa ferocire cadavera, & suprema naturæ jura non pertimescunt. Quis enim Caligulam ferat, qui, Senatoris cujusdam imperata cæde obtentaque, usque adeo non est exsatiatus, ut extictos etiam ejusdem artus & detracta viscera circumferri per vicos, suisque palam gestientibus oculis obiici non erubuerit? Id autem de tetrica illa peste Cæsarum in ejusdem vita scribit Svetonius. Immanissimum etiam Achillis illud apud Homerum in Iliade, qui Hectorem semianimem, nondum expectata ejus morte, curru tractum, plusquam belluarum in modum dilaceravit & torsit. Non sine hausto quodam medullis terrore legimus apud Scriptores belli Thebani, Tydeum post acceptum a Menalippo lethale vulnus, hoc sibi mortis solarium a suis præstari imperasse, ut antequam postremum emitteret spiritum, ad se Menalippi caput referrent; quo tandem obtento, tigridis ritu mordit illud dilaniavitque. Rem tragicam tragico & magnifico versu commemorat Statius lib. 8.

*non ossa precor referantur ut Argos,
Ætulumve larem, nec enim mibi cura supremi
Funeris: odi artus, fragilemque bunc corpo-
ris usum*

*Desertorem animi. Caput, ò caput, ò mibi
siquis*

Adportet, Menalippe, tuum.

Et paulò post, cum Hippomedontis & Capanei opera obtruncati Menalippi caput eidem esset allatum:

*Erigitur Tydeus, vultuque occurrit, & amens
Latitiaeque iraque, ut singulantia vidiit
Ora, trahique oculos, seque agnovit in illo;
Imperat abscissum porgi, lavaque receptum
Spestat atrox hostile caput.*

Simile quidpiam, ejusdem Tydei comparatione usus, habet Dantes Infern. Cant. 32.

Noi eravam partiti già da ello,

Che' vidi due ghiacciali in una buca,

Si che l'un capo all'altro era cappello.

E come'l pan per fame si manduca,

Così'l sovrani denti all'altro pose,

Là u'l cervel si aggiunge con la nuca.

Non altrimenti Tideo si rose

*Le tempie a Menalippo per disdegno,
Che quei faceva'l teschio, e l'altra cose.
Spirat eandem immanitatem illud Solimani ad-
versus Argillanum apud Torquatum Tassum.
Gierusalem. Cant. 9.*

*Né di ciò ben contento, al corpo morto
Smontato del destriero anco fa guerra;
Quasi mastin che'l sasso, onde a lui potta
Fu duro colpo, infellonito afferra.
Q' d'immenso dolor vano conforta,
In crudelir nell'insensibil terra.*

Huc etiam pertinet quod Herodotus lib. 2. me-
morat de Tomiri Scytharum Regina, quæ cum
filii sui interfectorum Cyrum Regem Persarum
in acie profligasset, spoliassetque vitâ, neuti-
quam tamen sic extincta vel emollita fœminæ
rabie, ejusdem caput in utrem humano eruore
saturatum demisit, his insuper insultans minis:
Saturo te sanguine, quem stisti. De qua sic Pe-
trarca:

*La Vedova, che sì secura vide
Morto'l figliuol, e tal vendetta feo,
Cb'uccise Ciro, & bor sua fama uccide.
Et alibi:*

*Ne Ciro in Scithia, ove la Vedova orba
La gran vendetta, e memorabil feo.
Et de eadem Dantes Purgat. Cant. 12.
Mostrava la ruina e'l crudo scempio,
Che fe Tomiri, quando disse a Ciro:
Sangue stisti, ed io disangue t'empio.*

Illud prorsus immane est, quod de Gelonis me-
morat Solinus cap. 15. detractas nimurum ho-
stibus pelles in sua & equorum tegmina verti soli-
tas a viatoribus: *De hostium cutibus & sibi in-
dumenta faciunt, & equis suis tegmina.* Idem
de iisdem tradit Mela: *Geloni hostium cutibus
equos seque velant: illos reliquis corporis, se
capitum.* Idem tradit Herodotus de Scythis,
nec non Ammianus de iisdem Gelonis lib. 31.
*Post quos Budini sunt & Geloni per quam feri,
qui detraictis peremptoriam hostium cutibus, in-
dumenta sibi, equisque tegmina conficiunt.* Scio
affatim suppetere eorum exempla, qui extintorum
artus vel amoris impotentia devoraverint,
quod factitasse dicitur Artemisia Mausoli conju-
gis absorptis cineribus; vel suprema instigante
fame in proprium verterint alimentum, ut de
Hebræa genitrice est proditum 4 Reg. c. 6. quæ
liberos convertit in pabulum longe crudelius fa-
me, qua afflictabatur, Verùm hæc miserrimæ
potius humanæ conditionis testimonia, quām
exempla hosticæ crudelitatis fuere. Scio etiam
probrosissimorum facinorum supplicii genus
ctiam illud, lapidationem scilicet execrationem
que publicam cinerum atque bustorum fuisse
propositam. Verùm terrificum illud, præter-
que omnem humanitatem quod de Electra refert
Euripides:

*Saxisque pulsat lapideum monumentum patris.
Adjiciam ex bello Thebano, quod omnium fere
eventuum tragicorum seminarium fuit, non occi-
sionem mutuam Etheoclis & Polynicis fratrum,
de illo principatu cum universis Græciæ copiis
armisque utrique parti foederatis decentantium;
verùm quod in omni facile memoria singularis
exempli, & prodigialis cuiusdam ostenti simile
fuit, eorundem fratrum rixantes cineres, flam-
masque in cædaverum combustionē divisas, quod
hoc epitaphio celebravit Bianor Poeta;*

*Natorum O Edipodæ Thebe crudelè sepulchrum,
Quod vivo extintos verberat ense rogas.
Non Orcus domuit fratres, Acheronte sub ipso
Pugnant, & tumulus hostis adest tumulo.
Omiseri! insurgunt diviso vertice flammæ,
Perpetuis Juvenes ensibus usque cadunt.*

De eodem eventu hæc Stat. lib. ult. Theb.

*primos ut contigit artus
Ignis edax, tremuere rogæ, & novus advena-
bus
Pellitur; exundant diviso vertice flammæ;
Alternoisque apices abrupta luce coruscant.
2. Non omiserim indicare saltem veterem iL-
lum, sed atrocissimum morem hostica cadave-
ra feris & canibus objectandi. Ejus consuetudi-
nis saepe meminit Homerus. Iliad.
ipsos verò prædam objecit canibus
Volucribusque carnivoris omnibus.*

Ibidem illa sunt Achillis adversus Hectorem:

*Duodecim quidem Trojanorum magnanimo-
rum filios egregios,
Quos tecum omnes ignis devorat. Hectora ve-
rò neutiquam
Dabo Priamidem igni depascendum, sed ca-
nibus.*

Non laudo Torquatum Tassum, qui Italicè red-
dens Virgiliānum locum lib. 10.

*non me, quicunque es, inulto
Vistor, nec longum latabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva te-
nebis.*

*Ad quem subridens mista Mezentius ira,
Nunc morere; ast de me Divum Pater, atque
bominum Rex*

Viderit:

Ita scribit Cant. 9.

*Non tu, chiunque sia, di questa morte
Vincitor lieto havrai gran tempo il vanto:
Pari destin t'aspetta, e da più forte
Destra a giacer mi farai steso a canto.
Rise egli amaramente; e di mia sorte
Curi il Ciel, disse; bor tu qui mori in tanto
D'augei pasto e di cani: indi lui preme
Col piede, è ne trahe l'alma, e'l ferro insieme.*

Ubi parum cautè, & minus humanè sententiae
Virgiliane, quam cæteroqui nitidè & fidelissi-
mè reddidit, illa adjecit verba e penu sua; *d'*
augei pasto, e di cani. Quod eam etiam ob-
causam abhorret magis, quoniam loquitur ibi
Argillanus Doctor Catholicus ad Ariadinum.
Saracenum. Nec sanè satis probi moris fuit vi-
rum Christianis imbutum virtutibus ethnicum
hostem verbis illis parum religiosis incessere.
Equidem decoro Poetico, & sacri equitis disci-
plinæ accuratiū consuluisset Poeta, si abjecta
illa adjectione, ad explendum versus hiatum
commodius aliquid excogitasset. Vedit alibi Tor-
quatus alienum eum morem esse a viro militari
Christianarum partium, quod non obscurè ape-
ruit Cant. 19. per illa Tancredi verba:

*Disse Tancredi allora: adunque resta
Il valoroso Argante ai corvi in preda?
Ab per Dio non si lasci, e non si frodi
O della sepoltura, ò delle lodi.*

Quo magis miror, in loco memorato humanis-
simi optimique moris parum fuisse memorem.

3. Nihil ejulationis amarissimæ, nihil execra-
tionum feralium reliquum facit Lucanus, ubi
Pompeii Magni caput avulsum a vilissimis prædo-
nibus

nibus per omnia ludibriorum genera traductum impotenter lamentatur; sortemque præstantissimi Ducis, etiam ultra mortem, acerbissimi victoris odio, senvientem, tanquam miserrimum humanæ conditionis spectaculum, exhibit mandatque posteritati. Præter enim quam quod in Ägyptiaco littore obtruncatum corpus undarum ventorumque arbitrio est relictum; caput ipsum, multis maximisque in patriam promeritis in primis verendum, Ptolemæo primum Regi, mox Cæsari rivali, hostique infestissimo demandatum, est. Eodem inspecto capite addidit Cæsar lacrimas irrisorias, & simulatam coacti luctus effusionem, ut legitur lib. 9.

*Non primo Cæsar damnavit munera visu,
Avertitque oculos; vultus dum crederet, bæ-
sit:
Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavie
Jam bonus esse sacer, lacrimas non sponte ca-
dentes
Effudit, gemitusque expressit pettore lato.
Non aliter manifesta putans abscondere mentis
Gaudia, quam lacrimis.
Ad quos versus haud dubiè respexit Petrarca:
Cesare, poi che'l traditor d'Egitto
Li fece'l don dell'honorata testa,
Celando l'allegrezza manifesta,
Pianse per gl'occhi fuor, sicome è scritto.*

Non animosè minus, quam prudenter a Tancredo objurgatus Argantes, ut legitur apud Torquatum Cant. 6. quod cum exanguem ex equo dejecisset Othonem, eidem postea proprii quadrupedis calcibus subiecto arroganter & barbarè insultaverit:

*Nel'ira Argante infellonisce, e strada
Sovra il petto del vinto al destrier face:
E così grida ogni superbo vada,
Come costui, che sotto i più mi giace.
Mà l'invitto Tancredi allor non bada,
Che l'atto crudelissimo gli spiace:
E vuol che'l suo valor con chiara emenda
Copra il suo fallo, e come suol risplenda.
Fassi innanzi gridando: Anima vile,
Ch'ancor nelle vittorie infame sei,
Qual titolo di laude alto e gentile
Da modi attendi si scortesi e rei?
Frà i ladroni d'Arabia, ò frà simile
Barbara turba avvezzo effer tu dei.
Fuggi la luce, e vâ con l'altro belve
A incrudelir ne monti, e tra le selve.*

4. Quantum autem commendationis & glo-
riæ sibi ad posteros propagarunt humanissimi illi
copiarum moderatores & armorum supremi, qui
hostium, ac præcipue illustrium cadavera ho-
nesto ac sæpe regio cultu funerasse leguntur, de
quibus nonnihil apud nos invenies in dictione
Funus, alterum tantum perpetui dedecoris illi
sunt consecuti, qui hostium cadavera aut omni
ignominia affecerunt, aut inhumata vulturibus
& canibus pabulum reliquere. Nefasta illa Du-
cum ac præcipue barbarorum nomina in pluri-
morum Scriptorum monumentis ad sempiternæ
execrationis ludibrium damnata & devota pa-
sim leguntur apud Historicos. Propter hanc Ty-
rannorum crudelitatem, qui SS. Martyrum sup-
pliciis innumeris affecta corpora passim Christi-
fidelibus sepelienda denegabant, pii religiosique
homines, fœminæque pietatis studio magis quam
genere illustres, immensos labores exantlarunt,

nullis cæteroqui parcentes sumptibus, ut a tor-
torum immanitate, imò verdè a feris canibusque
redempta fortissimorum Divinæ fidei testium ca-
davera aut furtim surriperent, aut obtenta pre-
tio, quantâ maxime poterant diligentia studio-
que, terræ mandarent.

5. Supereffet ut, ad senvitiam explicandam in
mortuorum cineres & hostes extintos, de vio-
latis bustis dissipatisque armorum vi hostium ci-
neribus, aliquid attexerem. Verum de hujus
furoris insanìa satis diximus in dictione *Funus*.
Delibare hic tamen non parciam, & indicare
saltem Ulyssis vesaniam, qui, ut abscinditi
Astianactis confessionem eliceret ab Androma-
cha, disiecturum se comminatur bustum, quo
Hector condebatur, ejusque cineres projectu-
rum. Accipe id ex Seneça in Troad. Act. 3.

*Ul. Responsa peragam, funditus busta eruam.
An. Quæ vendidisti? Ul. pergam & e sum-
mo aggere*

*Trahamb sepulchra. An. Calitum appello fir-
dem,
Fidemque Acbillis; Pyrrhe, genitoris sui
Munus tuere. Ul. tumulus hic campo statim
Toto jacebit. An. fuerat hoc prorsus nefas
Danaïs inausum, templa violastis, Deos
Etiam faventes, busta transierat furor.*

Et certe in illa Trojanarum calamitatum tragica
lamentabilique serie nihil recensetur gravius,
quam humari vetita a Græcis Regiæ domus ca-
davera. Et de Priamo quidem illa habet Seneca
Troad. Act. I.

ille tot regum parens

*Caret sepulcro Priamus, & flamma indiget,
Ardente Troja.*

*Quod brevius, & vibratius Manilius ita pro-
tulit:*

Cui nec Troja rogus.

Hinc meritò Äneas totis artibus inhorruit, cum
virgulta evellens, stillare illa primò guttas san-
guinis, mox verdè in Polydori cadaver a se suis-
que vim illatam sensisset, lib. 3. Äneid.

*Obstupui, steteruntque cumæ, & vox faucibus
bæsit.*

Præcipue cum ab ipsius Polydori umbra verissi-
mi doloris testes querelas illas intellexisset:

*Quid miserum, Änea, laceras? jam parce
Jepulo,*

Parce piæ scelerare manus.

*Quod advertens Dux Trojanus pro sua singula-
ri pietate reficere & instaurare confessim non de-
stitit interfecti consanguinei tumulum, eidem-
que honores emortuales e patrio ritu persolvere:*

Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens

Aggeritur tumulo tellus; stant manibus aræ

Cæruleis mæstæ vittis atraqæ cupresso;

Et circum Iliades crinem de more soluta.

Inferimus tepido spumantia cymbia latæ,

*Sanguinis & sacri pateras, animamque se-
pulcro*

*Condimus, & magna supremum voce cie-
mus.*

Quæ inauimus ferinæ crudelitatis portenta suo-
pte ingenio instinctuque naturæ stimulati refu-
gere deberent quicunque humanitatis sensum
prorsus non exuisserent. Addo eam senvitiam mi-
randum in modum abhorre a virili fortitudine
& Martia indole; propriamque esse ac pecu-
liarem muliercularum vindictam, in vita spo-
liatos

liatos rabiem exerere. Nam quid probrosius in viro militari, & bellatore veræ gloriæ flammis incenso, quam Fulviam M. Antonii uxorculam imitari, quæ cum Ciceronis amputatum caput domi affervaret, ejusdem linguam acu pungere & perfodere ad insatiabilem rabiem, quoquomodo poterat, testificandam & evomendam, minime exhorruit? Nihil pulchrius hac super res excogitari potest Virgilii versu lib. 11.

*Nullum cum vicitis certamen, & æthere cassis.
Non immemor humani moris Theseus fuit, ubi Amazones cæsas in prælio sepulturæ supremo honore donandas curavit apud Bocc. Teseid. lib. 1.*

*Come Theseo le vide sì fuggire,
In un raccolse tutta la sua gente,
Et comandò che si lasciassent gire.
Poi se cercare il campo prestamente,
Et fece i corpi morti sepelire,
E le ferite assai benignamente
Fece che andassent senza ingiuria alcuna
La dove che piacesse ire a ciascuna.*

Eadem pietatis officia idem Theseus præstítit erga Creontem a se in confictu interemptum, licet longe fecus ille se gesserit adversus Reges & Principes Græcorum, qui Thebis præliando miserè interierunt. Sic autem idem Bocc. lib. 2.

*Or Theseo se veggendo vincitore
Sopra Asopo il suo campo fece porre:
De vincenti chetato il gran romore,
Dal campo il corpo di Creon fe torre,
E belle esequie degne e grande honore
Gli fece, e fe la cenere riporre
Dentro ad una urna, e poscia di Liceo
Nel Tempio in Thebe collocar la feo.
Dicendo, io vò che a l'anime infernali
Possa di me miglior testimonianza
Render, che quelli eccelsi e gran reali,
A qua' negavi tu con arroganza
Gli ultimi onori, e i fuocbi funerali,
Di te non posson per la tua fallanza.*

De Creonte verò, qui Principum Achivorum corpora inhumata relinqui impiè jussérat, ita ibidem loquitur.

*Eso con fiero core i Greci odiando,
Poi che fur morti in lor l'odio innovava;
Perche egli havea con un terribil bando
Vietato a chi sua grazia disiava,
Cb'a niun corpo quivi morto stando
Fuoco si desse, e impuridir lasciava
Lor sozzamente senza sepoltura,
Qual de le fier non fù prima pastura.
Et infra.*

*Il perfido Creonte, a cui più dura
L'odio, cb'a' morti non fe già la vita,
A Greci corpi nega sepoltura,
Crudeltà mai non credo a dietro udita.
L'ombre di qud de la palude oscura
Di Stige egli ritiene, onde infinita
Doglia ci assal frà gli altri nostri mali
Sentendoli mangiare agl'animali.*

Respexit plane Boccaccius ubi hæc de Theseo & Creonte atque insepultis in ea acie scripsit ad locum Isocratis Panathæn. *Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysis ex tragœdiarum authoribus, que Adrasto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipsosque Duætores vidit interemptos: ipse verò cum dedecore superstes, cum inducias ad human-*

dos mortuos obtinere non potuisset, supplex Atbenas venit, quam tunc civitatem Theseus regebat; eumque oravit ne viros tales insepultos jacere pro nibilo duceret, neve pateretur proculari antiquum morem, & jus patrium, quo omnes homines inter se utuntur, non quasi ab humana natura condito, sed tanquam imperato a Divina potentia: quæ cum ille audisset, sine mora legationem Thebas decernit. Eandem historiam repetit in Encomio Helenæ, & Plataica oratione. Ejusdem meminerunt Xenophon lib. 6. Diodorus Histor. lib. 4. Herodotus Calliop. ex quibus Etrusci Poematis sui argumentum desumpxit commemoratus Boccaccius. De eodem Creonte Statius.

bello cogendus & armis

In mores hominemque Creon.

Et alibi.

vade atra daturus

Supplicia, extremique tamen secare sepulchri. Morem autem sepulturæ tradendi cadavera antiquus Poeta Moschion repetit a fævitia Gigantum, quorum atrocitas fuerit carnes humanas ac cadavera mandere & devorare, cujus immanitatis abolitæ signum relictum est sepultura primum instituta:

*Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terræ, pulveremque inspergere
Nec dum sepultis, ne darentur conspicisci
Abominanda signa pastus pristini.*

Id verò consilium extintos terræ tradendi non humanum duntaxat, sed humanitatem appellarunt Cicero, Quintilianus, Seneca, aliqui. Versiculo rem belle comprehendit Lucretius:

Omniparens eadem est rerum commune sepulchrum.

Xenophon autem dixit: corpora terræ reddi, & quasi operimento matris obduci: ut quæ primum nascentes excepit, natos aluit sustinuitque, eadem novissimè post extremum spiritum quasi abdicatos suo finu reciperet atque cooperiret.

6. Discere humanitatem illi potuissent ab infensiſſimis & acerrimis hostibus, qui nihil indignum injuriosumque committi patrarique a suis passi sunt in eorum corpora, quos extra odii vindictæque jactum mors ipsa sepuit; terra verò sibi redditos sempiternæ quietis otio irrigat recreatque. Præcipuum inter eos ad numero Alexandrum Macedonem, qui non acerbissima ſolum commiferatione, luſtuſoque gemitu Darii Regis mortem prosequutus est, verum etiam ejusdem cadaver, detracto sibi paludamento coornatum, Majorum fuorum tumulo inferendum misit ad matrem. Existimabat generofissimus Imperator nullum ultra esse odio rixisque locum, ubi hostem suum terra composuerat. Præscripsit id humano & æquissimo more Euripides in Antigone:

Mors jungiorum finis est mortalibus.

Nam majus aliud quid potest letbo dari?

Eam nos animi celſitudinem feræ ipsæ addocent, Ovidio teste:

Corpora magnanimo fatis est prostrasse leoni:

Pugna suum finem, cum jacet hostis, habet. Quam alienum ab Alexандri facilitate & clementia flagitium Menelai fuit, qui Deiphobum morti tradere non satis habuit, sed in maritali lecto per extremam immanitatem reliquit, ut ait Virgil. lib. 6.

La-

*lacerum crudeliter ord
Ora, manusque ambas, populataque tempora
raptis
Auribus, & truncas in honesto vulnere nares.
Frustra quippe eundem Menelaum Ulysses mo-
nuerat apud Homerum.*

*Menelae, post dicta sapientor, cave
Injuriosus sis in hominem mortuum.*

Adhuc truculentius ferinæ diritatis exemplum ab iis manavit, qui brutaliter perciti dissecta extictorum crania calvasque verterunt in pocula, non tam Baccho quam Furiis omnibus & Intemperiis ebrii & amentes. Legimus apud Zonaram tom. 3. Crumum Ducem Bulgarorum argento inductam calvariam Nicephori bello superati commutasse in cyathum, eoque se & vino latius proluisse, & sociis propinasse. Ego vero sœviusne fuerit ex humana calva meracum merum haurire, an potius cruorem humanum in patenis crystallinis vel myrrhinis, aut etiam aureis circumferre libandum hauriendumque sociis, quod Catilina fecisse legitur, argutum scilicet problema aliis disceptandum relinquo. Ipse certè facilius statuerim utrumque crudelissimo, quām uter crudeliore exemplo Annales contaminaverit. Socium atrocissimi facinoris habuit Catilina Alboinum Italiæ Regem, de quo ita scribit Siganus l. 1. de Regn. Ital. *Habebat Alboinus in matrimonio Rosimundam Chunimundi Gepidarum regis, quem quondam in prælio interfecerat, filiam; Quodam die cum in convivio plus solito latus liberiore illi genio propinaret, poculum, quod de crano patris ejus considerat, porrigi jussit, atque ipsam, ut hilariter cum patre suo biberet, invitavit, cujus vocis fœditate ista mulier subito animam iracundia & impotem ad secem parentis, & mariti contumeliam ulciscendam convertit, ac re cum Helmige, & Peredeo familiaribus regis communicata, ambos muliebri astu, blanditiisque in perniciem, exitiumque regis armavit. Ita non multò post, ubi res a muliere compositæ ad insidias, instruetaque satis fuerunt, vir fortissimus, ac multarum gentium viator, incautus, ac somnum capiens, domestica uxoris fraude, atque intestina familiarium conspiratione extintus est. Ad hæc hominum portenta, frustra clamet Statius:*

*cedidere odia; & tristes mors obruit iras.
Non ita se adversus hostes suos gesserunt Annibal, Antigonus, Pompejus; quorum prior M. Tiberium Gracchum atque Marcellum, posterior Pyrrhum, ultimus Mithridatem supremis sepulturæ honoribus defraudatos non voluerunt. Naturæ vero isthæc præceptio est, priusquam ab Onosandro scriptum fuerit cap. 36. Imperator, sive vicerit, sive vietus fuerit, militum occisorum funeribus & exequiis prospiciat, neque injuriam aut occisionis, aut temporis, aut loci, aut metus nomine prætexat.*

SAGARIS. Teli Persici genus esse, cuius meminerint Strabo lib. 5. & Herodotus lib. 1. scribit Tiraquellus in notis ad Alexandr. Genial. Dier. lib. 6. cap. 22. Eadem habet Raderus in Martiale lib. 8. 55. Addo locum Strabonis, ubi describit mores & instituta Persarum: *Perse Sagarim & sicas habent, circum caput pileum turritum, circum pectus thoracem squamofum. E Xenophonte discimus Sagarim fuisse genus securis. Verum Herodotus lib. 7. cap. 61. expresse*

distinguit Sagares a securibus; ubi porro Sacas, Scytharum genus, usos Sagaribus tradit. Martinus Scythicam vocis originem suspicatur. Certè Amazonum gestamen fuisse Sagarim non est dubitandum.

SAGESTRE, is. Occurrat apud Lucilium:

*Penula, si queris, Cantheriu', servu' sagestre.
Exponitur a Turnebo operimentum crassum non absimile sago, ex quo illi nomen. Vide Segestre.*

SAGITTA, æ. Isidorus trahit a sagaci ictu: Procul aberrat a scopo. Certius collineat Vossius, qui a Græcorum σάγην quæ vox panopliam, idest omnem armaturam notat. Addo eandem vocem facile sagittam prius indicasse, postea extensam ad omnem armaturam; quemadmodum arma apud Romanos scuta primum fuere, postea transferunt ad omnia instrumenta significanda, quibus nos ipsi defendimus, vel vim adversus alios paramus. Genus jaculi, quod emittitur arcu, scorpione, catapulta, vel simili machina. Cretenses primum illis usos idem tradit Isidorus. Sed Plinius Perse Persei filium, vel Scythen Jovis filium sagittæ statuit inventorem. Miræ est velocitatis; ex arundine siquidem aut leviore ligno conficitur, ferreoque trisulco spiculo, probè acuminato, in extrema anteriori parte obarmatur, ut ad scopum per aerem celeriter tendat altèque infigatur. Adverto non unam Orientis gentem coactis in gyrum sagittis coronas consueuisse plectere: Equidem qua quisque populus eminuit laude, inde sibi ornamenta queritare consuevit. Sic vero de Indis & Bactrianis, qui sagittis coronabantur, Prudentius:

*Non illum regina Tyri, non accola magni
Euphratis Parthus rapiet; non decolor Indus
Tempora pennatis redimitus nigra sagittis.*

Africæ populos & Ægyptios sagittis ornare consueuisse capillamentum docet Claudianus non uno in loco. De Laudibus Stilic.

*Venerat & parvis redimitus Nuba sagittis.
Idem 3. Consul. Honori:*

*Ignavas Meroe traxit de crine sagittas.
Vide plura apud Pascallum Coron. lib. 3. cap. ult. & apud Barthium Animadvers. ad Statium. Lucianus etiam tradit Æthiopes capitibus suis sagittas, veluti radios, circumponere consueuisse, non ad ornatum duntaxat, verum ut illas faciliter in hostes jacularentur.*

2. In sagittis jaciendis eminere Cretenses, Persæ, Parthi. Vide Tit. *Fuga, & Sagittarii.* Omnes fidem superat, quod de Armenio jaculari testatum reliquit Zosimus Hist. lib. 2. qui tribus sagittis, ab eodem arcu simul excussis, tria hostium confixit corpora: *Memoria, inquit, proditum est bunc arcui tria simul aptantem eodem tempore tela, & una duntaxat utentem ejaculatione, non unum eâ corpus, sed tria fixisse.* Ut planè mirum profecto non sit a ballistis & catapultis vim ingentem emitte faxorum, vel sagittarum, cum ex uno arcu tria simul jacula ad totidem confodienda corpora eruperint. Æthiopæ populos sagittarum jactu supra ipsos Persas fuisse præstantes, liquet ex responso redditio ab eorum Rege Legatis Cambysis Regis Persarum, qui honoris obtentu exploratum res de venerant in castra Æthiopum. Arcum nimirum ille enormous magnitudinis Legatis ostendens eos. dem jussit nunciare Cambysi, tunc ipsum Persi-

cosque milites pares sibi suisque, in armis futuros, cum ad eum arcum emissā sagittā dissolvendum satis virium haberent. Præstat rem commemo-
rare verbis Herodoti in Thalia, ubi ita scribit, *Ad hos Aethiops gnarus ad speculandum venisse, talia respondit, Neque Rex Persarum vos ideo cum donis misit, quod magni faciat hospitium meum; neque vos vera loquimini; quippe qui ad explorandum nostrum imperium venistis: neque justus ille vir est; si enim justus foret, non alienam regionem affectaret. Ei nunc vos hunc arcum dare ita dicentes: Rex Aethiopum Regi Persarum consilium dat, ut cum tanta arcus magnitudine tam facile sagittas emittere poterunt Persæ, tunc adversus Aethiopes moveat bellum: interim Diis gratias habeat, qui non inducunt nobis in mentem, ut præter nostram regionem, alienam comparare velimus.* Hæc locutus arcum lassavit, & eis, qui venerant dedit. In primis verò Scythes sagittarum usu & jaculatione excelluisse, eo etiam apertum redditur, quod non aliud ferme apud ipsos erat armorum genus, Herodotus lib. 4. narrat Arantem quendam Scytharum Regem, ut universæ gentis iniret numerum, jussisse singulos ad certum locum accedere cum una ex sagittis, quas ferrent. Ex harum porro collectarum aculeis, sive cuspidibus immane ahenum confлавit, ac publicè dedicavit, tanquam sempiternum immensæ multitudinis, quibus imperitaret, monumentum: *Regem enim suum nomine Arantem, cum numerum Scytharum inire vellet, jussisse singulos Scybas conferre singulos sagittarum aculeos, proposita morte ei, qui non ferret: ita magnam vim collatam esse aculeorum, & ex his placuisse ei pro monumento abe- num confici reliquaque.* Eosdem Scythes utraque manu sagittas jaculari consuevisse, & quidem ex lege patria author est Plato lib. 7. de leg., qui addit naturæ id esse consentaneum; cum enim nihilo alter ab altero pedes different, idem de manibus etiam videtur ex natura esse judicandum, ac proinde homines natura esse ambidextros. Ad eandem formam Homerus Iliad. 21. Asteropeum utraque manu jaculantes inducit adversus Achillem;

Sustulit autem Divus Achilles

*Peliadem hastam. Hic autem simul
Geminas hastas utraque manu*

Heros Asteropeus jecit: erat enim ambidexter, In sacra item historia duplex exemplum legitur de ambidextris in libris Judic. alterum cap. 3, de Aod: Clamaverunt ad Dominum, qui suscita- vit eis salvatorem vocabulo Aod, filium Gera, filii Gemini, qui utraque manu pro dextera ute- batur. Alterum cap. 20. Inventique sunt viginti quinque millia de Beniamin educentium gladium præter habitatores Gabaa, qui septingenti erant viri fortissimi, ita sinistra, ut dextera preliantes,

3. Tanquam minimum noceret ferrum, sagittis venenum additum, Hinc sepius apud Poetas Lernææ dicuntur sagittæ, ab Hydra Lernææ. Medusæ felle permixtas dixit Seneca in Medea. Lucentissimum est de hac re Plinii testimonium & querela justissima lib. 18. cap. 1. Genuit vene- na tellus, sed quis invenit illa preter hominem? cavere ac refugere alitibus ferisque satis est. At- qui cum in arbores exacuant limentque cornu elephanti, & saxo rinocerotes, & utroque apri dentium scias, sciantque ad nocendum se præpara-

re animalia, quod tamen eorum tela sua, excepto homine, venenis tingit? Nos & sagittas ungimus, & ferro ipsi nocentius aliquid damus. Merito Plinius in hominum feritatem invehitur, qui ferro ipso nocentius venenum ad nocendum adiungunt. Verò quod addit, nullam feram alieno veneno pugnare, id scilicet redarguitur ab Eliano lib. 5. cap. 16. Histor. Animal. ubi docet, vespas ejus feritatis hominibus magistras fuisse. Illæ siquidem in emortuas viperas involantes earum veneno aculeum imbuunt. Nomas veneno sagittas imbuisse tradit Nicander Alexipharm.

*Isto Gerræ Nomades, populusque rapacem
Qui colit Euphraten, armant sua tela veneno.
Quæ postquam bæserunt, & non sanabile vul-
nus
Influxere, caro livet, virusque putreficit
Vipereum; atque cutis se tabo fœda resolvit.
Silius lib. 3. Aethiopæ populis præsertim attri-
but inventum sævissimum sagittas venenis ex-
perandi:*

*scelerataque succis
Spicula dirigere, & ferrum infamare veneno,
Virgil. etiam lib. 9. de Amyco :*

*quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno,
Idem lib. 10. de Ismaro,
Te quoque magnanima viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno.
Immanis hujuscce ritus sæpissime meminit Ovi-
dius. Trist. lib. 5.7.*

*Telaque vipereo lurida felle gerat,
Idem Pont. 1. 2.*

*Omnia vipereo spicula felle linunt,
Ibidem 3, 1,
Tinctaque mortiferâ tabe sagitta madet,
Virgil. lib. 12,*

*Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sevi Partbus quam felle veneni*

Partbus, sive Cydon, celum immædicabile turrit,

Jure optimo proinde Boethius:

*Ogravem sortem, quoties iniquus
Additur saev gladius veneno!*

*Discimus demum ex Strabone succos arborum le-
thales exhibitos fuisse ad inungendas sagittas, ut
mortem celerius afferrent,*

*4. Neque verò innoxium cæteroqui teli ge-
nus sagitta est, ut ejusmodi pestibus adjuvari pe-
rat. Audiendus hic plane Barthius ad illud Statij*

lib. 12, patuere recise

*Cum capulis bastisque manus, mediisque sagitte
Luminibus stauræ,*

Ubi hæc Author memoratus: Ex hoc, aliisque talibus Scriptorum locis patet quam atrox fuerit sagitta Veterum; ut contra minus curiosè armatos, pejus longè putem bodiernis minoribus sclopetis, quæ transeunt, aut certè tam fude laniandos Chirurgis non exhibent vulneratos. Adde celerita- tem iteratarum plagarum. Et quam fœdum hoc solum Papinianum spectaculum putas, crassam sa- gittam & hamatam in cerebro stantem videre? Non id admodum mirum, cum non hamatæ folium sagittæ legantur, ut apud Propert. de Amo- re.

*Et manus hamatis utraque est armata sagittis;
Verò etiam triplici hamo munitæ, atque adeo quadruplici; ex quo quadrangulæ sagittæ se-
pius*

pius occurunt. Terribile autem in primis est, quod de sagittis Parthorum memorat Dio lib. 35. sic nimirum eas fuisse structas, ut geminam haberent aciem, & geminatam etiam cuspidem, ita tenui insertam ferro, ut rumpi posset, educi verò non posset. Sic autem Dio: *Nam duplice acie utebantur, & sic adaptabant, ut siue sagittæ manerent in corporibus, siue extraherentur, celerum interitum afferrent.* Alterum enim illud secundum ferrum, & cuspis, ut quod nibil habaret, quo retraheretur, intus relinquebatur. Hoc etiam teli genus post inductum usum nitrati pulveris apud nos desit. Tametsi aliquem etiam in præliis locum habeat apud Turcas, Scythasque, & alios quosdam Orientis & Africæ populos.

5. Adnoto demum sagittis ad propositum scopum collineando ludere, unum fuisse ex ludicris certaminibus, quibus Veteres robur, agilitatem, atque duritiam comparabant, ut eo aptiores essent veris pugnarum periculis adeundis & sustinendis. Id certamen ab Achille editum in funere Patrocli prolixè descriptum habemus ex Homero, apud quem sextum ordine est in memoratis ludis funebris certamen sagittariorum. Contendebant autem ad columbam defigendam, quæ pedibus de malo erat suspensa. Propositæ victoribus pro donativo, alteri quidem decem secures, totidem alteri securiculæ. Sic autem Homerus.

*Protinus Æacides celeri certare sagitta
Invitat, qui forte volent, & præmia ponit:
Ingentique manu malum de nave refixum
Erigit, & volucrem trajefto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.*

Sunt autem commemorati versus persimiles iis, quibus utitur Virgilius lib. 5. ubi Æneas ad idem certamen socios invitat in ludis funebris Anchise genitoris. Id porro certamen apud Virgilium quartum est ordine: in quo item viætores quatuor, Hippocon; Mnestheus; Eurytion, Acestes: cum apud Homerum duo tantum victores legantur Teucer, & Meriones. Atqui Virgilius in hujus enarratione ludi a non levis oscitantiæ nota atque censura, meo judicio, nequit prouersus absolvı. Quis enim non videat parum fuisse honestum ac religiosum in altum suspen-di, ut sagittarum iectibus defigatur, columbam, quæ avis erat in deliciis & amoribus Veneri ejusdem Æneæ genitrici, & eidem sacra? Lapsus omnino Poeta est in imitatione nimium servili Homeri vatis, apud quem eadem avis sagittis confodienda proponitur ab Achille. Verum advertere debuit Achillis matrem non Venerem, sed Thetidem fuisse, cui columbae minimum sacræ essent. Profecto bonus hic, non Homerus, ut populari sermone tritus est sermo, sed Virgilius dormitavit. Scio Servium, aliosque illustres interpres hujus Poetæ movere multa, ut eo se scopulo expediant, & Virgilium vindicent a levitate memoriæ, qui non viderit avem confictam atque disceptam eam fuisse, quæ Veneris currum gestaret, quam venerari potius Æneas debuit pro ea pietate, qua in matrem filii morigeri affici solent: verum irritam operam & conatus eorum esse frustaneos mihi est manifestum. Quin imò Æneas ipse pro cætera sua in genitricem pietate atque adeo in ipsas columbas religionem causam hic suam planè profligat. Neque enim ejusdem animi, aut propositi esse po-

tuit modò cruentis iectibus configendam columbam sustollere, postea verò easdem aves tanquam sacrosanctas sui ad Tartarum itineris duces perquam religiosè colere. Sic enim scribitur lib. 6.

*Vix ea fatus erat: geminæ cum forte columbae
Ipsi sub ora viri cælo venere volantes,
Et viridi sedere solo: tum maximus heros
Maternas agnoscit aves, letusque precatur
Este Duces, o si qua via est; curs uque per aura.
Dirigite in lucos, ubi pingue dives opacat s
Ramus humum.*

Quid enim ad eam Æneæ, sive inconstantiam animi, sive aversam a genitrice indolem, maternæque pietatis contemptricem, excusandam faciat comminisci a Servio, facilis ab Ænea impetrari potuisse veniam a matre offensa, quā a cæteris Diis, vel Deabus; cum constet quascunque demum aves suspendisset alicujus Numinis consecratione & patrocinio non caruisse? Præter enim quam quod nulla Trojanum Ducem necessitas adigebat, ut avem potius signum sagittis, quam aliud quidpiam proponeret; nihil profecto excogitari potest absonum magis & absurdum, quā impium sacrilegumque filium facere, ut mitem Virgilius ac facilem exprimeret genitricem. Sed neque mihi satis probantur, quæ ad Poetæ defensionem addit Tarquinius Gallutius: ex Antiquorum scilicet usu fuisse Diis gratas aves occidere, & in usum vitæ consumere. Id enim, ut tolerabile videri possit, ac fortasse etiam pium in sacrificiis, certè vehementer alienum est ab omni reverentia in exercitatione ludicra, & clamoso certamine. Quibus de causis mihi est apertissimum, si otium Poetæ superfuisset Poematis resingendi, nihil in eodem citius quā suspensam & sagittis percutiendam columbam ab Ænea propositam sociis, fuisse permutatum. Sagitta Italis est, *Saetta, Freccia*: quam vocem trahit Ferrarius a Latinorum *Infugo*: mallem propriis a *Fligo*. *Strale*: quod non a Latinorum *Trabo*, ut scribit Menagius; nec a *Tragula*, ut videtur Ferrario; sed ab Illyricorum voce *Strila*, vel *Striela*, ipsis *Sagitta*. *Quadrello*. Vide *Quadrelli*. *Sciotta*. Recensetur & explicatur a Hieronymo Gigli in Vocabulario dictiōnum S. Catharinæ Virginis Senensis. Lett. Tom. I. 18. *Queste Sciotte e Saette avvelenate torneranno contro di loro*. Ubi scriptor præfatus: *Un eruditio Saffone afferisce, che Schot, è parola di quella lingua, e si pronunzia Sciot, che significa oggidì una caricatura di moschetto, ò archibuso*.

SAGITTA, SAGITTEA, SAGITTIA, SAGITTARIA. Genus navigii summae velocitatis aptissimum ad usus bellicos. Sic appellatur a sagitta jaculo cujus celeritatem imitatur. Otto Fresing. lib. 1. de Gest. Frider. *Aptatis triremibus & biremibus, quas modo galæas, seu sagittas vulgo dicere solent, aliisque navibus bellicis*. Ugo Falcandus: *Itaque sagittam, quanta potuit celeritate faciebat præparari, nauis, armis, cæterisque rebus necessariis eam præmunivit*. Charta Villelmi Regis Siciliæ: *Concedimus - liberam potestatem semper habendi quinque sagittias in portu Panormi*. Albertinus Mussatus lib. 5. de Gest. Italic. *Cum barchis teclis, quas ipsi sagittarias appellant*. Italis etiam *Saettia*. Joannes Villanus lib. 7. *Fecero armare una saettia per passare in Cilicia*.

SAGITTAMEN. Copia sagittarum. Knygthon ann.

na 1389. *Pro sagittamine, quod in debellando consumperat.*

SAGITTAMENTUM. Idem ac sagittamen, Copia sagittarum coacta ad usus bellicos. Charta vetus Hist. Bononiensis, *Precamur quatenus dictum castrum muniatis viualibus, balistis, sagittamentis, pavensibus, lumeriis, & pannellis.*

SAGITTO, as. Sagittam ex arcu emitto. Iustinus lib. 41. *Hos pari cura ac liberos suos habent, & equitare & sagittare magnâ industria docent,* Curt. lib. 7. *Usu tam celebri sagittandi minus admirabilis hæc ars videri potest.* Errant, qui negant ante Curtium usurpatum fuisse hoc verbum. Plaut. Trinumm. act. 2. scen. 1. *quam exemplo saviis sagittatis percussus est.* Ubi savia seu suavia sagittata sunt oscula, sagittarum vim habentia ad ferendum animum. Vide Vossium de Vit. sermon,

SAGITTIFER, a, um. Sagittas ferens. Virgil. 8.
Hic Leegas, Carasque sagittiferoisque Gelonoſ Finxerat,

SAGITTARIUS, a, um. Quod ad sagittas attinet; sive quod fabricandis sagittis est idoneum. Hinc calamari sagittarii apud Plin. lib. 16,

SAGITTIOPENS, Sagittæ jaculator strenuus vel peritus. Cic. in Arat,

Mense sagittipotens Solis cum sustinet orbem, Pro signo Zodiaci hic ponitur.

SAGITTARIJ, orum. Milites sagittas ex arcu jaculantes. Testimonia veterum Scriptorum in dubium revocari non sinunt antiquissimum esse hoc genus armatorum. Frequentissimus certè sagittarum & Sagittariorum usus apud omnes Africæ nationes, atque adeo Orientis populos, ac precipue Scythas, Parthosque. Hos verò admirabilem habuisse peritiam non a fronte solum, verè etiam a tergo sagittas vibrandi, omnes ferè affirmant Historiæ. Suo etiam cantu Poetæ docent, impendio formidandam pugnacemque esse fugam Parthorum. Virgil. lib. 3. Georg.

Fidentemque fugā Parthum, versisque sagittis, Horat. lib. 2. scribit timere milites sagittas & celerem fugam Parthorum. Ovid. lib. 1. de Art. amandi,

Tergaque Partorum, Romanaque peccora dicam,

Telaque ab averso quo jicit hostis equo,

Seneca in Edipo,

Vidit & versas equitis sagittas

Terga fallaciis metuenda Parthi,

Stat. 1. Silv.

arcuque borrenda fugaci

Armenia,

Claudianus, ubi a Romanis superatos Parthos describit, hos, dixit coactos, non fieri trepidare fugā. Verū in Romanam militiam non ferè ante Punicum bellum secundum inducti sunt Sagittarii. Certe apud Livium, aliosque Scriptores rerum Romanarum vix alicubi eorum mentio occurrit ante præfatum Punicum bellum. Nam, quod scribit Vegetius, Claudiū, pluribus jaculatoribus institutis atque perdoctis, hostem, cui prius impar fuerat, superasse; id nimis merito deridet Lipsius; cum aliud Jaculatores sint, aliud Sagittarii; nec porrò Claudius Jaculatores, sed Velites ad Capuam instituerit. Addit quidem Vegetius, Catonem in libris de disciplina militari impensè collaudasse usum Sagittariorum; sed in hoc ipso labantem, ut sèpe Ve-

getii fidem agnoscit idem Lipsius. Nec idcirco depugnaverim, nusquam ante prædictum tempus extitisse Sagittarios apud Romanos; cum apud Dionysium lib. 9. sub prima ipsa tempora libertatis legatur, Atquos Romana castra oppugnantes non fuisse absterritos hastarum & sagittarum jactibus. Sed planè constat perrari id exempli extitisse. Imd verò post ipsum Punicum bellum non ex Romanis civibus in legionarios adscitos Sagittarios legimus, sed adlectos solum inter Auxiliares. Isdem porro Vegetius lib. 3, cap. 24. secundum assignat in acie locum post Principes, & Cataphractis circumdat. Procopius verò lib. 1. Belli Persici sic exponit atque depingit Sagittarios in exercitu Romano, ut plane non videantur relati inter nudos, & leves, quæ cæteroqui illorum militia est. Sic autem scribit: *In bellum thoracati prodeunt, tibialia, sive creas etiam induti. Ab uno laterum pharetra, ab altero ensis dependet. Sunt & qui hastam ferant, & parvum supra humerum scutum, ut ora cervicemque tueantur. Equitant præterea peritissimè, ut vel equo currente obiter hostem & persequendo possint & fugiendo ferire. Arcum ipsum longè validiorem usque in dextram tendunt armem, Tali igitur nijs emissam sagittam, mirum, non est frustra non mitti, cui neque thorax ullus, neque scutum possit resistere.* Addo demum verbis Spidæ inusitatum quoddam & prodigijs simile de robore ac virtute Arabum Sagittariorum: *Arabes virtute multum aliis præstant, qui sagittis hominis longitudine utentes pro manibus pendem in nervum ponunt, ac sic in arcum intendunt. Abolitus est ferè hodie ordo Sagittariorum; & vix ulla reliqua sagittas evibrandi peritia. Fistulæ pulvulariæ & minora tormenta sagittis, alijsque missilibus Veterum successerunt.*

2. Tametsi verò ad solvendos ordines & acies dissipandas Sagittarii plurimùm valeant, notari eos tamen traducique passim contingit tanquam obscurum militiæ genus, cui nonnisi eminètis dimicandi, tutoque ex loco sit animus. Quid enim, inquit, nisi veræ militiæ corruptelæ & dehonestamentum bellaiores illi sunt, qui cæca sorte & casu sèpe magis, quam virtute rem gerunt: quorum causa fortissimi sèpe ac nobilissimi Duces ignavissimorum militum funeribus permixti exitu inglorio prosternuntur. Dolendumque magis, quod eminètis persoñis missilibus non significandæ virtutis, innatæque alacritatis exprimentæ otium sortiuntur; nec collato pede armis que consertis, sed temerè casuque morti traduntur. Quare sagittas & omne jaculorum atque missilium genus legitimi Martis probrum, atque flagitium appellant. Confirmant id porrò exemplo Paridis, qui muliercularum amoribus irretitus extinxit Achillem cominus aggredi, sed jaculo eminètis præstantissimum totius Græciæ Ducem adortus, per summam Martis injuriam & familiæ suæ dedecus Heroem nobilissimum de medio sustulit. Sic autem Neptunus apud Ovid. Metam. lib. 12.

*at quoniam concurrere cominus hosti
Non datur, occulta nec opinum perde sagitta.
Et deinde subditur;*

*Dixit, & ostendens sternentem Troica ferro
Corpora Peliden, arcus obvertit in illum,
Certaque lethifera direxit spicula dextra.
Et paulò post;*

ille

*ille igitur tantum vicit, Achille,
Vetus es a timidus Graje raptore maritae?
Et ego quidem non aliam ob causam existimav-
erim antiquos Mythologos Cupidini sagittas ar-
cumque attribuisse, quam quoniam delicatulus,
infidique ac fraudulentii ingenii puer, non aper-
ta vi, sed dolo potius & proditione gauderet.
Exprobavit id illi Petrarca:*

*Per fare una leggiadra sua vendetta,
E punire in un dì ben mille offese,
Celatamente Amor l'arco riprese
Com' buom, ch' a nuocer luogo e tempo af-
petta,*

*Quod autem dixit, Leggiadra vendetta, id acer-
be scilicet ironiceque prolatum: nam probrosam
illam vilissimamque ultionem fuisse, alibi sic
ostendit;*

Però al credere mio non li fu onore

Perir me di saette in quello stato.

Egregie Virgil. lib. 10. venatores inducit adver-
sus bellatorem aprum, & quidem retibus inclu-
sum, clamoribus duntaxat atque missilibus pro-
cul decertare:

*postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit
armos;*

*Nec cuiquam irasci propiusve accedere vir-
tus,*

*Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant.
Nimirum eidem apro Mezentium comparat, de
quo ita subdit:*

*Non ulli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longè & vasto clamore laceffunt.*

Memorabilis idcirco responsio Spartani illius
fuit, qui militi Atheniensi exprobranti fortissi-
mos quoque Laçedemoniorum concidisse, argu-
tè respondit, ut legimus apud Thucydidem lib.
4. *Magni faciendus esset fusus, si viros fortes di-
scernere ab ignavis posset.* Cum enim Lacedemo-
nii sagittam fusum dicerent, opportunè signifi-
cavit nihil præclarè factum ab Atheniensibus,
qui sagittarum emissione, quibus strenuissimi
quique nullo discrimine cum ignavis pereunt,
victoriam reportassent: quasi frustra in arenam
bellatores descenderent, qui sic a timidiissimis
& inertibus vinci possunt. Quæ de hoc dixi mis-
silium genere adhuc potiorem locum habent in
fulminibus, & neisque fistulis, & factitia pul-
vere recentis militiae. Verùm de his suo loco a
nobis est prolixè agitatum. Sagittarii Italici Ar-
cieri, Lanciatori, Lancianieri. Liv. M. La pri-
ma schiera era di Lancianieri, e avea quindeci
drappelli. Item Saettatori, Sagittarii. Petrarca:
Siccome avien che l'arco scocchi
Buon Sagittario.

SAGMA, &, & **SAGMA**, atis. Dicitur tum onus, tum
stratum, quod imponitur jumentis, ut mollius
& citra noxam sarcinas convecent. Omnes fe-
rè mediæ & infimæ Latinitatis Scriptores, ubi
de bellicis sarcinis sermonem habent, sagmatum
meminerunt. Lexicon Vetus: *Sagma, &, & Sagma, atis, sella, quam vulgus bastum vocat,
super qua componuntur sarcinae: clitellas aliis
vocant.* Veget. Rei veterin. lib. 2. cap. 59. *Reli-
quum equorum mulorum, asinorumque, sub sellis
aut sagmis sola tergo præstat officium.* Ubi aptè
diversa facit sellam & sagma: illà siquidem ve-
huntur homines, hoc sarcinæ & impedimenta.
Licet autem sagma pro clypei receptaculo sit

Græcorum vocabulum, ut suo loco no^t avi; pro
strato tamen jumentorum dici a sagis, vestimen-
tis nempe militum, quæ jumentis ferenda impone-
bantur, scripsit Isidorus: *Sigma, quod corru-
ptè vulgò Salma dicitur, stratum sagorum vo-
cat, unde caballus sagmarius.* Recedendum pu-
to ab Isidoro, & existimandum *Sagma* Græcam
esse vocem, etiam cum clitellas significat.
Hinc habemus vocem Italicam *Salma*, pro one-
re & sarcina jumenti. *Quod* vocabulum etiam
a Latinis Scriptoribus, sed ævi deterioris, fuit
adhibitum. Sanctus lib. 2. part. 4. *Tria sexta-
ria de Venetiis sunt una salma de Apulia, tam
de legumine, quam etiam de frumento.* Sauma
pro sagma invenio dictum. Joannes de Janua:
*Sagma corruptè vulgò dicitur sauma, vel salma,
idest sella vel pondus, vel sarcina, que super
sellam ponitur.* Acta Innocentii III. PP. Fecit il-
luc intromitti alias suamas farinæ. Hinc

SAGMARII Equi, Equi vel jumenta dossuaria, sarcina-
ria, & clitellaria, instructa sagmis, idest stra-
gulæ aptis ad ferenda onera. Et antiquitus for-
tasse saginarii dicti, a ferendis militum sagis.
Verùm Turnebus, Salmasius, & alii pro sagi-
nario apud Lamprid. in Heliogabalo legunt
Sagmario. Sed & apud Veget. lib. 2. cap. 10.
sic prius legebatur: *Vebicula, sagittarii, nec-
non etiam ferramenta, quibus materies secatur
vel cæditur, quibus aperiuntur fossæ, contexi-
tur vallum aqueductus.* Ibi Steuzechius ex-
puncto vocabulo *Sagittarii* appositè restituit
Sagmaris. Nullus autem ibi locus sagittarii, ubi de supellectili castrensi mentio est. Item
apud Vopiscum in Aureliano legebatur prius:
Equum saginarium suum defricet. Eum locum
bis merito Salmasius corrigit, legitque, *Equum
& saginarium suum defricet;* optimè ibi di-
stinguens equum, quo vehitur dominus, a
sagmario, quo portantur sarcinæ. Quemadmo-
duum ad eandem formam restituit locum superius
indicatum Lampridii in Heliogabalo: *Quæ pi-
lento, quæ equo, quæ sagmaria, quæ asino ve-
beretur.* Sic eadem distinguuntur etiam in vita
B. Hilarii: *Quod ubi vir Dei comperit, proti-
nus & ipse pedibus iter ingressus urbem Romam,
sine equo, sine sagmario intravit.* Quemadmo-
duum autem supra observavimus a sagma factum
esse sauma; sic a sagmariis, facti sunt Saumarii.
Chronicon Rechesperg. an. 1190. *Milites iner-
mes, cæterumque vulgus cum saumariis, & sar-
cinis procedere instituit.* Utque a voce sauma
habemus Italicum vocabulum *Soma*: sic etiam
a voce saumarii habemus Italicam dictionem.
Somari, pro asino sarcinario. Sed neque omi-
serunt somariorum mentionem facere Latino-
barbari Scriptores. Villelm. ab Oldemborg. in
Itinerario Terræ Sanctæ: *Tantam emittit pi-
scium multitudinem, ut ab omnibus ex omni pro-
vincia illuc confluentibus carrucis & somarii de-
ducantur.*

SAGMA. Vox Græcanica, que significat scuti the-
cam vel repository. Recensetur a Suida. La-
etantius etiam ad lib. 9. Thebaïd. Statii: *Cory-
ton, theca arcus salius dicitur, sicut pharetra
sagittarum, & sigma scuti.*

SAGOCHLAMYS. Occurrit apud Trebellium in Clau-
dio: *Tunicas russas militares annuas, sagochla-
mydes annuas duas, fibulas argenteas inauratas
duas.* Compositum est vocabulum ex dupli-
cione

Etione sago, & chlamyde. Ad eundem modum idem Scriptor aliud vestis genus vocat chlamydem mantuelem. Vopiscus autem in Bonoso habet tunicas palliolatas. Idem in Gallienis commemorat trabeata saga. Ex dupli nimirum vestium genere una conficiebatur, quæ utriusque speciem haberet aliquam, ut notat Casaubonus in Trebell. Existimant aliqui sagum Romanum quadratum fuisse, chlamydem Græcanicam rotundam; ac proinde non mediocre discrimen, intercedere inter sagum & chlamydem. Juxta hanc tamen explicationem non satis bellè procedit expositio sagochlamydis, cum vix intelligi posset vestis partim rotunda partim quadra-ta. Accersendum proinde aliunde discrimen, dicendumque in ea veste aliquid ex textura, ex longitudine, latitudine, colore, fibula, vel simili quopiam ornamine vel usu defuisse, & alia quædam a sago, alia a chlamyde eam accepisse. Id autem est divinandum; cum parcè admodum de hac veste scriperint Authores,

SAGONES. Vide *Sagum*.

SAGA, æ. Pro veste vel stragulo, Cato de Re R. cap. 59. *Quoties cuique tunicam, aut sagam dabis, prius veterem accipito.* Et

SAGUS, gi. Masculini generis. Ennius:

tergum sagu' pinguis operat.

Vides vocein esse perantiquam, ac proinde falli Vossium lib. 3. de Vitiis Sermon. ubi scribit posteriorum saeculorum vocem esse. Et

SAGUM, gi. Cic. 7. Verr. *Tum iste excitatus exit, audit rem omnem ex Timarchide, sagum sumit.* Vocabulum esse Gallicæ originis tradunt Varro, & Isidorus. Sed cum constet Græcam esse vocem, eaque usos Polybium & Plutarchum, Vossius Gallos eam docet duxisse a Massiliensibus, qui Græcè sunt locuti. Sed levi conjectura ducitur Vossius, nisi Polybio & Plutarcho robur accedat ab aliis Græcis Scriptoribus, qui res Romanas non attigerunt. Nam qui Romanorum res literis tradidere voces Latinas non ita paucas ad græcanicam formam flexerunt; præsertim si ipsis non occurrerent satis idonea Græca vocabula, quæ res Romanorum proprias exprimerent. Id multo licentiùs factitatum a posterioribus Græcis Scriptoribus alibi observavi. Vestis est, duplo majore aliis textu, contra aeris intemperiem, ex asperiore & crassiore lana. Simplex aliis indumenti genus, quodque modò crassius, modò subtilius textum, hyemi, æstatiique perinde aptabatur. Priusquam verò ad militare veniam sagum, profuerit observare, multiplex operimenti genus, maximeque equorum stragula, vel dorsalia, saga a Veteribus fuisse nominata. Fit id planè certum ex Capitolino in Vero, ubi loquens de ejus Cæsarialis volucris equo prasino, ita scribit: *Quem sagis fuso tintili coopertum, in Tiberianam ad se adduci jubebat.* Vegetius lib. 2. saga vocat equorum coopertoria: *Animal loco calido statues, ac sagis cooperies.* Et iterum. *Animal sagis diligentissimè usque ad ungulas operiatur.* Idem ibidem: *Opertum gravioribus sagis, donec sudet.*

2. Jam verò sagum pro militari indumento vestis fuit aperta & fibulata, quæque tunicae omnique armaturæ superinduebatur. Dixi fibulata fuisse saga: id enim aperte docet Varro; & per contrariam exceptionem insinuat Trebelius in triginta Tyrannis; *Arcus Sormaticos, & duo*

Jaga ad me vellim mittas, sed fibulatoria, cum ipse miserim de nostris. Verùm is locus, quem admodum fibulatis sagis fidem afferit, sic etiam planum obviumque facit, alia quædam fuisse non fibulata. Fibula caruisse saga Gallica quidam existimant nixi testimonio Polyæni. Verum eadem fuisse fibulata mordicus alii retinent, in suam sententiam Polyænum ipsum trahentes. Ceterum de memoratis Gallicis sagis obscura sunt omnia apud Scriptores: alii niimirum villosa & rudia, & caprinis confecta pellibus ea fuisse autumant: alii verò distincta prædicant intercurrente purpura, & variata opere virgato seu scutulato. Hispanis etiam sagum usitata vestis. Apianus in Ibericis: *Sagum Hispanico ritu infibulatis.* Germanorum verò reliquis crassiora describit Tacitus; additque pro fibula nexum e spina habuisse. Ejus generis sagi schema proponit Ferrarius de re vestiaria p. 2. lib. 3. Manipularii milites crassæ & ignobilioris lanæ saga induerant. Majoris pretii & nobilioris texturæ vestiebant saga Tribuni, Centuriones, aliisque bellorum Duces. Color gregariis ex nativo lanæ colore. Nam Imperatores paludamento purpureo, sive coccineo a reliquis distinguebantur militibus. Aliquodne fuerit discrimen inter sagum, paludamentum, & chlamydem, perpendimus in Titulis *Chlamys, & Paludamentum.* Certè vulgatior loquendi usus obtinuit, ut paludamenta quidem de Imperatoribus, saga, & chlamydes de militibus dicerentur. Nec tebantur autem fibulis ad cervicem, ut dixi, saga, quæ pro gradu militiæ, majoris minorisve erant pretii. Ovid. lib. 14. Met.

Phœniceam fulvo clamydem comprehensus ab auro.

Item Stat.

torto clamydem diffibulat auro.

Fallitur Valtrinus, qui sagum contendit fuisse talare vestimentum, deceptus verbis illis Trebellii in Saturnino: *In convivia discumbere milites, ne inferiora denudarentur, cum sagis jussit.* Ut enim benè advertit Ferrarius, ea verba indicant solum saga longiora fuisse tunicis. Hæ si quidem vix protendebantur ad genua, cum saga ad medium crus pertineret.

3. De sagis cucullis, id est sagis, quæ nexos habebant cucullos ad capita operienda, vide in Titulis *Bardocucullus, & Cucullus, a, um.* Addo sagum peculiare fuisse indumentum eorum militum, qui sub Cæsaribus cursum publicum procurabant. Eam ob causam Sagones vel Sajones eos appellatos invenies apud Cassiodorum, & in Cod. Theodos. & in hoc quidem leg. XLVII. habemus: *Sint præterea duo palatini prosecutores singularum rbedarum cum tribus servis habentes quinquagenarum librarium avertas, & saga, quibus par erit eos pro itineris necessitate muniri.* Ubi saga manifestè sunt vestes, non verò equorum dorsalia vel stragula, ut nonnulli scripserunt. Cassiodori Var. l. 4. 47. verba sunt: *Nullum præterea Sajonum discursus facere patiaris, sed ad causam quam directus fuerit, uno tantum itinere permittatur accedere vel redire.* Vide Salmasium ad Spartanum in Adriano.

4. A voce *Sagum*, habere nos vocem italicam *Sajo*, quæ vestis est e leviore panno, omnes ferè Etymologici statuunt. Notum autem, ut togam pacis, ita sagum belli fuisse symbolum.

Hinc

Hinc *Ire ad saga*, ad agium de bello imminente. Paterculus lib. 2. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut ad saga ieretur. Vide *Scutulata Saga*, *Chlamys*, & *Paludamentum*. Sunt qui a saga militari originem trahant vocis, Hispanis, Italis, aliisque Europæ gentibus vernaculae *Casacca*, quasi *Casaga*, adiectâ syllabâ *Ca* pleonastri & venustatis gratiâ. Alii, ejus vestimenti appellationem *Flandricæ* originis faciunt. Quidam peculiare statuunt indumentum minoris Scythicæ populorum, quos vulgo dicimus *Cosacchi*: ad eum planè modum, quo ab Hungaris acceptum aliud vestimenti genus, vocatur passim *Hungarina*. Confundunt alii cum caracallis, a quibus nomen habuit Antoninus Cæsar, ut tradit Aurelius Victor in ejus vita per hæc verba: *Cum e Gallia vestem plurimam duxisset talaresque caracallas - de nomine bujus vestis Caracalla cognominatus est*. Spartanus in vita ejusdem Cæsar, & ipsum quidem a vestibus caracallis habuisse cognomentum, & pariter caracallas appellata tradit ab eodem Cæsare inducta primùm ab ipso apud Romanos ea indumenta: *Ipse Caracalli nomen accepit a vestimento, quod populo dederat demissi usque ad talos*. Unde budieque *Antoniana* dicuntur caracalles bujusmodi, in usu maximè Romane plebis frequentatae. Lipsius tamen apud Menagium vestem & vocem *Casacca* trahit a Græca dictione *χάσα*, cujus meminit Xenophon lib. 8. Cyropædias. Postremò Henricus Stephanus in Thefauro suspicatur vocem esse Persicam.

SAGULUM, i. Brevius sagum. Cic. in Pison. *Sagula rejecerunt, & catervam Imperatori suo novam præbuerunt*.

SAGATUS, a, um, Sago induitus, Cic. 14. Philipp. *Deinde cras sagati prodeamus*.

SAGULATUS, a, um. Idem. Sveton. in Vitell. cap. 11. *Sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum, armis*.

SAL, Recepti moris fuit, perduellium agros & ci-vitates solo æquatas sale conspergi. Quamvis ea animadversio illato damno non careat, quoniam salis conspersio terram vitiat, & prolignendi quidpiam adimit facultatem, adhuc tamen pertinet magis ad ignominiae notam perpetuam inurendam; propterea quod urbes illas tanquam fulgurita loca, vitari, earumque memoriam omnem penitus obliterari contingat. S. Hieronym. Math. c. 5. *Certè legimus in Scripturis urbes quasdam ita viatorum sale seminatas, ut nullum in ipsis germen oriretur*. Eadem fere habet Hugo Card. ibid. *Sal reddit terram sterilem; Imperatores enim solebant seminare urbes sale, ne quod in eis germen oriretur*. Ejus rei exemplum illustre proponit historia sacra Judic. cap. 9. in urbe Sichem. *Porro Abimelech omni die illa oppugnabat urbem quam cepit imperfectis habitatoribus ejus, ipsaque destructa, ita ut sal in ea dispergeret*. Vide ad eum locum Tostatum & Cornel, a Lapide. Eodem supplicii genere affectam fuisse Urbem Mediolanensem ann. 1165. scribit Sagonius l. 13. de Regno Italæ. Antiquitus aratrum muris dirutis circumducebatur; quod in eversa Carthagine a Romanis factum, meminit Cajus Jurisconsultus: ex quo affirmat eas urbes existimari desitas, in quibus aratrum esset circumductum. Horat. lib. 1. Od. 16.

altis urbibus ultima

*Stetere cause, cur perirent
Funditus, imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.*

SALAMINIA NAVIS. Populari sermone dicitur tremis robusta, velox, & omni armorum generi instructa. Meminit hujus adagii Plutarchus in vita Periclis. Constat autem Salaminiam gentem navalibus præliis maximum in modum præcæteris floruisse.

SALANDRA, aliis **SALANDRIA**. A saliendo dicitæ naves prælongæ bellicæ & piraticæ. Ditmarus lib. 3. *Salandria quid sit, vel cur ad has pervenerit oras, breviter intimabo, Hæc est, ut prefatus sum, navis miræ longitudinis & celeritatis, & utroque latere duos tenens remorum ordines, ac centum quinquaginta nautas*.

SALARIIUM, ii. A sale, ut nomen ostendit, dicitur. Propriè est merces servitio quæsita. Plin. *Homoribus etiam, militiaque interponitur, salariis inde dictis, magna apud antiquos autoritate*. Sed quoniam sale ad omnes ferè utimur cibos, idcirco salaryum pro victu ipso ponimus. Salaryum pro annonâ militari, seu victu militum diurno, posuerunt Capitolinus, & alii. Complectitur autem vinum, oleum, porcinam, ligna, olera, & reliqua, quæ a Tribunis, vel Rectoriis provinciarum militibus distribuuntur. Aliud vero esse salaryum, aliud stipendum manifestè declarat idem Capitolinus in Clodio Albino. Eadem aperte etiam separat Epistola Valeriani ad Mucianum, quæ legitur apud Vopiscum in vita Probi. Stipendum siquidem de auro, argento, vel pecuniâ persolutâ; salaryum de cibariis propriè dicitur. Vester & similia ad stipendum potius, quæ salaryum pertinent. Vide Salmas. in Capitolin. Non gregariorum solummodo, sed etiam Ducum erat salaryum. Tacit. in Vit. Agric. *Salaryum Proconsulari solitum offerri Agricole non dedit*.

SALIBA, æ. Apud Leonem Imp. cap. 7. idem est ac martiobarbulus, sive, ut ipse loquitur matzbarulus. Sic enim scribit: *Ad coniencia, eminis jacula, & matzbarulum, quod nunc dicitur Saliba, & tzicurim*. Liquet proinde de significatione vocabuli ex intelligentia martiobarbuli a nobis suo loco explicati. De themate vero vocabuli Saliba, & tzicurim nihil habeo comperti, quod in medium proferam. Conferim quidem mihi venit in mentem suspicari Salibam, gladii genus esse, quod vulgo dicimus Sciabla, & tzicurim esse Veterum securim, Verum hæc arma non sunt missilia, inter quæ procul dubio recenseret debet martiobarbulus.

SALII, orum. Sacerdotes Martis, dicti a saliendo dum ancilia portarent, ut tradit Festus. De jis Virgil, l. 8.

*Hæc exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cælo
Extruderat,*

Polemon, vetus Author., memorat, Saliorum authorem fuisse Salium quendam Arcadæ, qui cum Evandro venerat in Italiam. Eos a Numa Rege institutos tradunt Livius, & Plutarchus in Numa. Addit Dionysius Halicarn. duodecimum fuisse juvenes, forma & virtute omnium præstantissimos, qui quoniam in Palatio sacra facerent, Palatini etiam nominabantur. Salii a Numa institutis alios addidit Rex Hostilius, ob votum, quod in bello contra Sabinos voverat,

rat. Agonales hi, & a Collino tumulo; ubi sacrarium habebant, Collini Salii dicti sunt. Festa Saliorum incidisse in Gr̄ecorum Panathenaea, mensemque Martium, idem scribit Dionysius. Saliebant autem per Urbem cum tripudio, ferentes ancilia, & solemnia quædam carmina in honorem Deorum, bellorum Præsidum, concinente. Amicti erant tunicis versicoloribus, & æneis baltheis succincti. Data quippe illis sunt, ut ait Ovidius Fast. 3.

Armaque, & ad certos verba canenda modos;
Armata certè ea erat saltatio, siebatque collisis ad scuta gladiis, ex veteri Curetum institutio- ne. Unus omnes præstiliebat, qui inde *Præful* di- clus, certisque manuum gesticationibus, & corporis circumvolutatione, saltandi exemplum cæteris normamque præbebat. Inter ancilia ve- rò, sive scuta, quæ gestabant jactabantque, illud erat admixtum, quod e Cœlo delapsum Numæ tempore est creditum. Illud autem ne dignosci aut surripi posset, ad ejus formam & mensuram reliqua erant confecta. Qua ratione verò & origine ancilia deferentes Salii baccharentur, & Mamurius Veturium carminibus celebrarent, docemur ex Festo per hæc verba. *Numa Pomplilio regnante, e cœlo cecidisse fertur ancile, id est scutum breve, quod ideo sic est appellatum, quia ex utroque latere erat recisum, ut summum insimumque ejus latius medio pateret, unaque edita vox omnium, potentissimam fore civitatem, quan- diu id in ea mansisset. Itaque facta sunt ejusdem generis plura, quibus id misceretur, ne internosci cœlestis posset. Probatum opus est maxime Mamurius, qui præmii loco petiit, ut suum nomen inter carmina Salii canerent.* Ovidius Fast. lib. 3. integrum narrationem de ancilibus, de Salis, & de Mamurio sic eleganter prosequitur:

*Dum loquitur totum jam sol emerget orbem:
Et gravis aethero venit ab axe fragor.
Ter sonuit sine nube Deus, tria fulgura misit.
Credite dicenti; mira, sed acta, loquor.
A media Cœlum regione debiscere cœpit:
Submisere oculos cum Duce turba suos.
Ecce levi scutum versatum leniter aurā
Decidit, a populo clamor ad astra venit.
Tollit humo munus casā prius ille juvenē,
Quæ dederat nulli colla premenda jugo.
Idque ancile vocat; quod ab omni parte reci-
sum est;
Quaque notes ocalis, angulus omnis abest.
Tum, memor imperii fortem consistere in illo.
Consilium multæ calliditatis init.
Plura jubet fieri simili cœlata figura;
Error ut ante oculos insidiantis eat.
Mamurius morum fabræne exactior artis
Difficile est, illud, dicere, clausit opus;
Cui Numa munificus, facti pete præmia, dixit.
Si mea nota fides; irrita nulla petes.
Jam dederat Salis (a saltu nomina ducunt)
Armaque, & ad certos verba canenda
modos.
Tum sic Mamurius: merces mihi gloria detur,
Nominaque extremo carmine nostra sunet.
Inde Sacerdotes operi promissa vetusto
Præmia persolvunt, Mamuriusque vo-
cant.*

Vide *Ancile*.

SALINATIO, onis. Invasio, irruptio. A verbo ad- salio, vel adsilio. Epist. Comitis S. Pauli: Non-

nulla vice in nos fecerunt salinationes.

SALITIO, onis. Unum est ex bellicis exercitiis, quo tirones discebant in equos expeditè ascen- dere etiam gladios manu tenentes, & ex illis de- filire celeriter. Rem totam accurratè exponit Vegetius lib. 1. cap. 18. *Equi lignei byeme sub te-
rito, æstate ponebantur in campo: super hos junio-
res primò iuermes, dum consuetudine proficerent,
demum armati cogebantur ascendere. Tantaque
cura erat, ut non solùm a dextris, sed etiam a
sinistris, & insilire, & desilire condiscerent,
evaginatos etiam gladios, vel contos tenentes. Hoc
enim assidua meditatione faciebant, scilicet ut in
tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tam stu-
diosè exercebantur in pace. Erat per necessarium
sic exerceri Veteres, qui usum subicis pedanei, sive
stapediæ ad insiliendum in equos, non habebant.
Sed & apud nos nobilis juventus ad equum li-
gneum sic exercetur. Solent porrò addere ludo-
nos quosdam, nisusque virium, qui ad ostentan-
dam potius corporis agilitatem & robur, quam
ad seriam militiam faciunt. Apprehensà siquidem
pilâ sellæ equestris ex una in alteram equi lignei
partem se saltu conjiciunt. Eadem pilâ vel arcu
sellæ detento, modò circa sellam ipsam, modò
circa clunes equi mirabili se celeritate circum-
agunt; redeuntque subinde ad insidendum. De-
tinentes etiam unâ duntaxat manu sellæ pilam,
vel arcum, librato & quilibet prono corpore
versus terram se diu sustentant. Hi lusus nisus-
que suam apud Italos nomenclaturam habent.
Passata, Stilo, Pomata, Bilancia. Nomen autem
exercitationis apud nos est *Cavalletto*.*

SALMA, æ. Occurrit pro sagma, vel sagmate apud Latinobarbaros Scriptores. Vide *Sagma*.

SALPISTE, arum. Qui tuba canunt, quæ Græcis σάλπιγξ. Memorantur, a Vopisco in Carino: *Centum salpistas uno crepitu concinenter & cen-
tum campaulas.*

SALPIX. Meracum est Græcorum vocabulum, quo tubam nominant. Usurpatum sèpius fuit a de-terioris notæ Scriptoribus. Fulcherius Carnot. lib. 3. Hist. Hierosol. *Salpices*, & *cornua vehe-
menter concrepabant*. Alcuinus Poem. 8.

Præmia sumpturus cum clanget classica salpix.

SALTATIO. Inter militaria exercitia recensetur a. Vegetio lib. 1. cap. 9. *Ad saltum etiam exercendus
est miles, quo vel fossa transiliuntur, vel impe-
diens aliqua altitudo superatur: ut cum ejusmodi
difficultates evenerint, possit sine labore transire.* Hinc Silius inter bellicas meditationes Scipionis Africani adnumeravit, *transcendere saltu mu-
rales fossas*. Non defuerunt, qui hoc exercitiū
genus tanquam viro ingenuo, nedum Principe
vel Rege indignum improbarent, secuti Corne-
lium Nepotem in Epaminonda, qui abhorre saltationem scripsit a dignitate Imperatoria: addu-
centes insuper testimonium Ciceronis, qui ne-
minem saltare sobrium scripsit; Gabinum verò
& Catilinam multis ea causa probris atque
conviciis non dubitavit proscindere. Verum
præfatos Scriptores reputandum est de obscena,
vel parum honesta viro probro saltatione fuisse
locutos; quare Salustius in Catilina taxavit Sem-
proniam, quod mollius psalleret saltaretque,
quam par esset honestæ pudicæque fœminæ. Cæ-
terum Plato optimæ constituendæ civitatis arti-
fex scientissimus in non postrema Gymnaстicæ
parte saltationem posuit, quoniam illa insitas
mor-

mortalium animis alacritatis favillas vehementius incitaret, motuque illo corporis ad certas leges composito, quasi cote quadam, exacueret innatos cuique stimulos ad audendum fortiter, & gloriæ semitam capessendam. Triplex autem idem Plato saltationis genus discrevit: domesticam aliam, urbanæ consuetudini & ingenuæ oblectationi accommodatam; aliam militarem; quæ expedita redderet corpora ad conficienda itinera, foveas, amnesque traiiciendos, & ad bellicos ipsos conflictus, ubi corporis agilitas totum ferè negotium conficit pugnæ felicis; tertiam addidit inter utramque medium, quæ in sacrificiis & expiationibus adhiberetur. Militarem vero saltationem usque adeo extollit, ut mercede publica conducendos etiam magistros duxerit, qui eandem suis definitam legibus juventuti traderent. A quo Platonis instituto neutiquam diffonat pronunciatum Socratis apud Athenæum, ubi asseverat maximè idoneos ad rem bellicam eos per omne tempus evallissem, qui peritè tripudiassent in Deorum sacrificiis. Idem luculenter ostendit Pyrrhica saltatio, quam & antiquissimam extitisse, & excitandæ tyronum virtuti magnopere idoneam proprio in loco minimus. Nec alia de causa existimandum est Athenienses Libero patri dicasse Ascolia, idest ludos, qui conficerentur saltatione per suppositos utres; quæ festa Romani postea dixerunt Vinalia. Meminit eorum Virgilius lib. 2. Georg.

*Non aliæ ob culpam Baccho caper omnibus aris
Ceditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
Premiave ingentes pagos & compita circum
Theseide posuere; atque inter pocula lati
Mollibus in pratis undos saliere per utres.*

Incredibili hominum frequentia statuebantur in theatro hircini utres inflati, atque oleo peruncti. Certabatur autem magnis animis ut quanta maxime quis agilitate posset, altero pede solum premente, sublato altero & per aerem librato, memoratos utres transmitteret. Id cum admodum factu difficile esset, & impulsis calce utribus passim ludentes lapfabundi in terram corruerent, delicias scilicet spectatoribus faciebant, ut clamoribus editis, cachinnisque & plausu theatali universus latissime Circus personaret. Eius ludi & saltationis originem ex Aristophanis Scholaste per hæc verba refert Brodæus: *Liber Pater Icario Erigones patri propter justitiam, & equitatem existimatur vinum, & vitem, & uiram tradidisse, ut ostenderet hominibus quomodo sereretur, & quid ex eo nasceretur: & cum esset natum id, quomodo uti oporteret. Qui cum sevisset vitem, & diligentissime administrando floridam falce fecisset, dicitur hircus in vineam se conjectisse, & quæ ibi tenerrima folia videret, decerpisse. Icarium iratum eum interfecisse, ex pelle ejus utrem fecisse, ac vento plenum præligasse & in medium projecisse, suosque sodales circa eum saltare coegisse. Alii dicunt, Icarium, cum a Libero patre vinum accepisset, statim utres plenos in plaustrum imposuisse.*

2. Aliud est saltationis genus, quo corpora motibus gestibusque ad numerum, artificium, certamque rationem compositis, mores, propensiones, affectionesque hominum imitantur. Ea facultas in tantum non contemnenda est, ut ad eam commendandam Musica, Geometria, Arithmetica, aliæque præstantissimæ conspirent

facultates. Plato etiam, Aristoteles, & præfertim Plutarchus, qui de illa latè gravissimè que scripsit lib. 9. Convival. quæst. problem. 15. eam non inter præcipua solummodo pacis oblectamenta, verùm etiam inter potissima bellū præludia & studia retulerunt. Per oblectationem nimirum & ludum, in umbra & pacis otio, qui eas addiscunt motuum leges, præclari postea evadunt bellatores. Totius corporis motionibus, ambulatione simplici, jaëtatione membrorum, permutatione pedum, flexu, progressu, manuum connexione, ea perdiscunt agilitatem, atque omnimoda dexteritate artus flexere, & corpora circummagere, ut promptissimi postea futuri sint in acie & conflictu ad insidiandum, subsiliendum, progrediendum, aut recedendum ad omne necessitatis imperium, vel nutum Imperatoris. Eam corporum motionem nulla antiquitùs modulatio associabat. Inducti sunt autem postea soni, cantusque, ad quorum numeros motus corporum sic responderent; ut intervalla temporum, & musicæ legis ratio scièt atque perpetuò servarentur. *Quamobrem* saltatio a Simonide tacens poesis fuit appellata. Saltationis inventorem Theophrastus apud Athenæum Androna quendam tibicinem docet fuisse. Subdit idem Scriptor ex Epicharmo, multis figurarum additamentis auxisse artem Clephantum Thebanum; eaque figuræ Siciliensi vocabulo appellasse Battifmos. Hinc profectò origo capienda est Italicae vocis *Ballo*. *Ballo* si quidem Græci dicunt, quod Latini *jacio*. Hoc genus saltationis usitato nomine dicimus chorream, a choro ducendo; quoniam tibiis, cymbalis, aliisque adhibitis musicis instrumentis cum cœtu cantorum, necti variarique solebant memoratæ saltationes. Non est hujus loci de earum appellationibus, quæ innumeræ ferè sunt, otiosè differere. Consule de illis Athenæum lib. 14. Cœl. Rhodigh. antiqq. Leet. lib. 5. cap. 3. & 4. Scaliger. Poetic. lib. 1. cap. 18. Mercurial. Art. Gymn. lib. 2. Vide etiam quæ de saltatione habet Rosin. Antiqq. Roman. lib. 5. & Dempster. in Paralip. ad Rosin. Non omittam autem innuere, inter præcipua signa plausus lœtitiaeque significandæ post victorias reportatas, adnumeratos fuisse choros saltantium, hymnosque continentium, & pæanas. Hinc Horatius post incensam fugatamque Cleopatræ, & M. Antonii clæstem hilariùs sibi & sociis vino & saltationi indulgendum putavit.

*Nunc est bibendum; nunc pede libera
Pulsanda tellus.*

Sed longè antiquior ea consuetudo, & continuato ætatum consequentium circuitu, a veteri Historia sacra repetita. Usurparunt id Judæarum mulierum chori festis motibus cantuque acclamantes puero David post relatam de Gigante Philistæo pulcherrimam victoriam, ut traditur Reg. lib. 1. cap. 18. Porro cum reverteretur percusso Philistæo David, & ferret caput ejus in Jerusalem, egressæ sunt mulieres de universis urbibus Israel cantantes chorosque ducentes in occursum Saul Regis, in tympanis lœtitiae, & in sistris. Et præcinebant mulieres ludentes atque dicentes: *Percussit Saul mille & David decem millia.* Idem David, cum profligatis iterum Philistæis, Arcam Domini de domo Obededom in suam civitatem reduceret, ante eandem Ar-

cam saltasse legitur lib. 2. Reg. cap. 6. Cumque transcendissent qui portabant Arcam Domini sex passus, immolabat bovem & ovem, & arietem, & David percutiebat in organis armigatis, & saltabat totis viribus ante Dominum. Cum vero Michol Saulis sua saltationem Davidi illam quasi licentiosam, & a Regis maiestate abhorrentem exprobraret; sic illi sapientissime fuit a Rege responsum: *Vixit Dominus, quia ludam ante Dominum, qui elegit me, potius quam patrem tuum, & quam omnem domum ejus, & præcepit mihi ut essem Dux super populum Domini in Israel, & ludam, & vilius fiam plusquam factus sum: & ero humilis in oculis meis; & cum ancillis, de quibus locuta es, gloriior apparebo.* Speciosissimum illud corporis dehonestamentum in Regem saltante, admirabili energia unico versiculo descripsit & prædicavit Poeta Dantes Purgator, Cant. 10.

Li precedeva al benedetto vaso

Trescando alzato l'umile Salmista:

E più, e men che Rè era in quel caso.

Licet autem nullus dubitem saltationes in sacrificiis fuisse omnium antiquissimas, ex his tamen silvestres & rusticanae urbanis & militariibus fuisse antiquiores pro certo habeo. Suadet id mihi natura ipsa, & in omnibus fere inventis ab experientia usque ducta ratio. Rudia nimis & parum culta necesse est rerum initia esse; & nihil repente fit optimum. Huc proinde traho illud Virgilii Georg. I. i. de rusticis Cereris sacrificia celebrantibus;

neque ante

*Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri torta redimitus tempora queru
Det motus incompositos, & carmina dicat.*

Item illud ejusdem Poetæ in rustica apotheosi Daphnidis Ecl. 5,

Saltantes Satyros imitabitur Alphefibus.

Quod autem addit de Satyris, novum robur huic sententiae apportat. Constat enim eam gentem fuisse omnium vetustissimam, utpote saltuum cuiusdam atque silvarum. Prius autem silvas fuisse quam urbes, nemini video non esse perspicuum. De Satyrorum vero celeritate Plinius I. 7. c. 2. *Satyri perniciissimum animal, tum quadrupedes, tum recta currentes humana effigie.* Idem ostendunt caprini, quibus utuntur, pedes, & corporum nuditas expedita cursui. Saltatio Satyrorum peculiaris Sicinnis fuit: Pollux I. 4. c. 14. Species saltationum, Emmelia Tragica, Cordaces Comica, Sicinnis Satyrica. A Silvis proinde & rure saltationum origo in sacrificiis, quæ postea in urbes ad Corybantes, Salios, Balliste, Pyrrhicas, appellationsque saltationum alias commigrarunt.

SALTEM. Vetus Grammaticus apud Gellium, Servius, Donatus bellicæ originis hoc adverbium esse statuunt: trahi quippe a captivis, qui capti ab hostibus, sublatis manibus, reliqua cedentes spolia, salutem eosdem rogabant. Natum inde per synæresim sermonem, ut, cum inter multa petitur aliquid, *saltē dicamus*. Sed & aliam adducit originem Nigidius, traditque *saltē* dictum a *si aliter*, idque ipsum esse contractum a plena sententia; *si aliter fieri non potest*. Gellius eas origines proferens, statuit in hujus adverbii indagatione amplius esse quærendum. Janus Guilielm. Verisim. I. I. cap. 10. ait vetustos

& probatores codices non *saltē* habere, sed *saltim*. Quemadmodum enim a supinis *cursu*, *sensu*, *recessu*, *raptu* fiunt *cursim*, *sensim*, *recessim*, *raptim*; sic a *saltu*, *saltim*. Adhibetur autem in oratione, cum ea quasi *saltu* quodam, ab iis, quæ antecesserunt, in extremum aliquid transit ac definit. Exempla autem salutem rogandi habes ex Cæfare lib. 3. de Bell. Civil. *Quod ubi sine recusatione fecerunt, passisque palmissi projecti ad terram, flentes ab eo salutem petierunt; consolatus consurgere jussit.* Item ab Hircio de Bell. Hispaniens. *Vitis & deserti a Pompejo, tua virtute superati, salutem a tua clementia depositimus.*

SALVAGUARDIA; Immunitas, tutamentum fide publica interposita. Regestum Brevium Original, Angl. *Bona sua quicunque in protectionem, & salvamguardiam nostram &c.* Ejusdem notionis est salvamentum. Capitula Caroli C. tit 26. *Et volumus ut vos, & cæteri homines fideles nostri tallem legem & restitudinem, & tale salvamentum in regnis nostris habeatis, sicuti antecessores vestri, tempore antecessorum nostrorum haberunt.* Italis *Salvocondotto*.

SALUTATIO CASTRENSIS. Urbanitatis hoc erat officium, quod in castris bellatores peragebant, ab infimis ad superiores quoque pervenientes. Meminit hujus moris Josephus lib. 3. Excid. *Māne & sub auroram milites quidem singuli ad Centuriones, ad Tribunos porr̄ isti conveniunt salutaturi: cum quibus ad Ducem primarium omnes deinde ordinum Ductores,* Idem de hoc officio tradit Polybius. Licet autem id ad obsequium bellicis magistratibus exhibendum pertineret, & honoraria esset inferiorum ad superiores demissio; nihilominus non erat otiosa ea salutatio: nam per eam occasionem a Ducibus mandata accipiebant Centuriones & Tribuni, quæ ad ejus diei opportunum regimen ficerent. Sic enim subdit Josephus: *Ipse verò tunc illis ex more signum dat, & alia mandata perferenda ad subiectos.* Non est dubitandum Imperatoris, aliorumque magistratum bellicorum adventum ad exercitum festiva copiarum salutatione, & lætissima pompa fuisse olim concelebratum, potissimum verò acclamationibus, collisione armorum, & multipli militari concentu. Urbanarum salutationum ritus enucleatè copiosèque digesserunt Scriptores, præsertim Romani. *Quod magis demiror parcus eosdem de bellicis salutationibus ac ferè generatim scripsisse.* Liv. lib. 1. *Inde fœdus itum inter Duces, inter exercitus salutationem factam.* Apud nos Duces Præfectique armorum excipiuntur & salutantur tympanis tubisque resonantibus, explicatis demissisque vexillis, sclopis directis, ac præcipue bombardarum explosione. Eam explosionem Itali dicitur *Salva, Salva Reale*, a Latinorum verbo defectivo *Salve* note significationis.

SAMBUCA, &c. Vox est Hebrææ originis: nam quod ait Ruellius I. 1. de Natura stirpium cap. 20. a Sambyce inventam, cum id sine ulla Veterum authoritate affeueret, dubiæ est fidei. Organum est musicum formâ triquetra: sed de hoc alii viderint. Obtinet etiam Sambuca locum inter machinas Poliorceticas; idque illi nomen cognitione quadam cum supra indicato organo Musico. Veget. I. 4. cap. 21. *Sambuca*, inquit, dicitur a similitudine cithare. *Nam quemadmodum*

in cithara chordæ sunt, ita in trabe, quæ juxta turrim ponitur, funes sūt, qui pontē de superiori parte trochleis laxant, ut ascendat ad murum; statimque de turri exeunt bellatores, & per eum transentes, mænia urbis invadunt. Hæc Sambucæ explicatio per omnia dissidet a descriptione illius machinæ, quæ legitur apud Athenæum, Appianum, Livium, Polybium, & alios. Videtur autem Vegetius Sambucam confundere cum Exostra, quam ipse cæteroqui pontem esse contendit, ad faciendas in muros exscensiones, idque terrestri oppugnatione. Habebat autem pons ille, sive Exostra, funes ad caput, quibus e turri demittebatur. At Sambuca ex Herone, & superius memoratis Historicis, est machina nava lis, vel duo, atque adeo plura navigia transversariis tignis compacta, cum prælongo ponte applicando ad muros obseßæ civitatis. Uſus autem erat in oppugnatione arcium maritimorum. Hac machina uſum fuisse Marcellum in expugnatione Syracusarum legimus apud Livium, Plutarchum, & Polybium.

2. Heron de Sambuca ita scribit cap. 25. *Duabus navibus, junctis firmiter, tigna imponantur; & super ea, aut inter ea, pons struatur. Erit autem pons ille firmus & stabilis, si super tigna collocetur; si verò inter tigna, erit duætilis, ut attolli & depri mi per funes possit.* Ubi vides Sambucam Hero nis constare ex duobus tantum naviis colligatis. Livius tamen, & Polybius, ubi loquuntur de obsidione Syracusarum, Duce Marcello, plures naves scribunt fuisse conjunctas. Sic enim Polybius: *Oſto naves junctas fuisse, quibus interiores remi ablati effent, relictis exterioribus tantum, atque ita incitatas ad murum.* Plutarchus verò in vita Marcelli: *In magno ponte oſto navium simul junctorum machinam tollens, navigabat ad murum.* Iterum verò de Sambuca duarum junctorum navium Appianus loquens de Mithridate in oppugnatione Cyzici: *Sambucam quandam, maximam machinam, duabus navibus latam, & intectam fecit.* De hoc organo militari Athenæus etiam loquitur, observatque ejus machinæ artifices ad Opticæ normam eam machinam debere dirigere & extruere, ut a muro rum altitudine & distantia a naviis oppugnantibus, justo dimensi, pons injiciendus fabri cetur. Nam fecus omnis machinamenti labor in irritum cadet, ut contigisse obſidentibus Chium, idem memorat Athenæus. Quomodo ve rò construenda sit Sambuca, præcipit ex Poly bio lib. 8. longiuscula descriptione: *Oſto quin queremes babebat, quibus remigii series inerat, tam a dextris quād sinistris; atque illas inter se cum duobus levibus parietibus conjunctis ad murum per remigationem, quæ erat extra parietes, adduxerunt: & has vocant Sambucas.* Genus autem structure dictorum instrumentorum tale est. Scalam pararunt latitudine quatuor pedum, sic ut, dum ex navi descenditur, muro adæquetur. Hu jus utrunque latus cancellis muniverunt, & de super tegulis defensoriis armarunt, & obliquam parietibus impoſuerunt, quibus conjunctæ naves constringebantur: sic ut plurimum embolis præmineret. Deinde & ad malos navium rotule erant deſuper cum funibus desilientes. Ubi necessitas ingruerat, funibus in vertice scalæ religatis, per rotulas in puppi stantes trahunt. Et alii confini liter in prora structuram ejus machinamenti ro-

pagulis firmant, ac deinde per remigationem, que ab utraque illâ externi remigii serie fiebat, telluri navibus appropinquantes, dictum instrumentum muro applicant. In summitate autem scalæ tignum est, quod scutis Persicis trinam superficiem communis, quo quatuor milites ascendent, ad versum eos decertant, qui inde a propugnaculis applicationem Sambucæ impedire conantur. Ubi applicatâ scalâ murum occupaverint, ipsi scutorum latera utrinque solventes propugnacula vel turres conscedunt: reliqui per Sambucam istos cauti sequuntur, scalâ per malos in utramque partem demissâ. Structura autem ista non immeritè hanc appellationem sorita: quando enim perficitur & erigitur, redditur figura navis bujus, & scala in unum redacta Sambucæ conformis. Licet multa Historicorum testimonia congesserim, adhuc tamen fortasse majorem lucem ad genuinum Sambucæ captum desideres. Sic autem habebas. Sambuca machina est ex duabus vel pluri bus navibus sic invicem nexit, ut interioribus remis omnes careant, exterioribus tantum ex utraque parte impellatur. Commodo desuper in loco vel super lignea crata, vel nullo tabulato substrato decumbit pons ea longitudine, quam congruentem existimant Machinatores ad faciendam per illum exscensionem in murum hostiem. In medio ferè hujus machinæ, seu potius navium, surgunt probè defixa binæ trabes. Harum summis capitibus ductiles funes vertuntur, quorum infima pars solo navium adjacet; pars superior ponti applicatur ad utrumque ipsius caput. Utriusque funis ductilis beneficio nisique pons decumbens paulatim attollitur, & ubi ad hostilem murum deuentum est, æqua altitudine libratus ad illum admovetur. Per eum pontem ad pinnas muri hostici transeunt milites, ibique decertantes tentant consistere. Postremò clarius rem totam oculis exhibebunt geminæ ejusdem icones; altera quidem navalis Sambucæ apud Lipsium lib. 1. Poliorc. Dialog. 6. altera Sambucæ terrestris apud Steuzechium ad Veget. lib. 4. cap. 21.

SAMBUCÆ, &c. Aliud etiam in re militari nautica Sambuca significat; nimirum tabulam trilateram munitam cratibus, in quam per scalam ascendiatur, & inde, remotis cratibus, in muros fit transitus. Docet id Polybius, ubi agit de scalis nauticis per hæc verba: *In supremis porrè scalis est tabula, cuius tria latera cratibus muniuntur: in quam veluti turreculam viri quatuor consen dent per dictas scalas, & in muros insiliunt, cratibus remotis. Dicta autem bæc Sambuca, quia cum sublatæ sunt scale, fit cum navibus unum quoddam corpus simile Sambucæ.*

SAMENA, &c. Genus biremis, sive dicroti. Vox ipsa clamat a Samo insula dictam. Inventa creditur a Polycrate Samiorum tyranno. Rotunda concavaque erat forma in effigiem alvi; quo circumagi flectique facilius posset. Legitur apud Athenæum, & describitur à Suida.

SAMIARTI, orum. Memorantur in Gloss. Vet. pro fabris, qui exercitum sequebantur. Horum erat curatio certis medicamentis arma acuta, nitida, ac detersa reddere. Vide *Munditia armorum*.

SAMIATA FERRAMENTA. Vide *FERRAMENTA*.

SANZACHI. Præfecti Turcici militares. Jovius Hist. 1. 14. *Bellerbecho parent Sanzachi, Latine alarum signiferi.*

SAPIENTIA, æ. Vide *Literæ*.

SAPPA. Adamus Fritachus in architectura militari, aliique Scriptores Polemici, ita vocant postremum tractum viarum obsidionalium, sive obliquorum tramitum, quibus oppugnatores paulatim progrederuntur ad arces arctius obsidendas. Dicitur autem hoc nomine trames ille suffosas, & linea, quæ tendit ad fossæ marginem. Non flexuosis illa ambagibus, sed rectâ ducitur ad frontem propugnaculi, quod vis obsidionalis dirigitur. Ultimus ille brachiorum ductus multò proinde diligentius curari debet. Proximus nimis est urbicis munitionibus, earumque missilibus obnoxius; meritò reputantibus præfidiariis brevi dedendam urbem, nisi omni conatu, & jaculorum impetu & multitidine, postremum illum accessum ad fossam vehementer abigant atque disturbent. Sic autem de eodem agendo Architecti præcipiunt, ut si fossa sit sicca, subterraneo cuniculo ad propugnaculum dirigatur: Sin verò sit aquis oppleta, gleba & cespitibus via sterni debeat per pluteos concameratos, lutoque & crudis animalium coriis affatim firmiterque contextos, adversus imbras ignium missilium, & jaculorum desuper decidentium impressions.

SARACENESCA. Cataracta, vel cratera ferrea ad tundas urbium portas. Hist. Cortusorum lib. 4. cap. 5. *Dum verò porta ab intrinsecis clauderetur, miles unus Theutonicus se opposuit, qui catala portæ levatura, seu Saracenesca inter utramque partem vivus remansit inclusus.* Italis etiam Saracenesca, a Saracenis, ut conjectare licet; non quasi ea gens portam cataractam invenerit, cum sit manifestum longè antiquioris inventi fuisse id genus portæ munitoriae; sed potius quoniam crebrior apud eos ejusmodi portarum usus; id nimis summo studio contendentes, ut comportatam prædam, & quæ rapinis collegeant, tutiū asservarent. Vide *Cataracta*.

SARAPTRII. Genus Turcici peditatus. Vide *Farnieri*,

SARCINA, æ, fit a sarciendo. Videtur propriè esse utensilium, veluti fasciæ rerum ad usum cultumque corporis spectantium, quem viator, aut miles in humeros attollere & comportare possit, ut benè notat Valla l. 4. cap. 49. Hinc colligera sarcinas pro castra movere, & per usurpationem pro qualibet commigratione. Papias notat, sarcinarum esse pondera, ut vasa; sarcinularum esse cibos, fæculis gestatos. Melius Fronto, onera vehicularum esse ait, sarcinas hominum. Sed & sarcinas pro impedimentis lego apud Cesarem de Bell. Gall. 2. *Cum prima legio in castra venisset, reliquæque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri.* Vide *Impedimenta*. Italis Fardello. Pulc. Morg.

Quel che ci resta farem poi fardello,

Cb'io porterei, quando i' rubbo, un castello. Ex quo Affardellare pro consarcinare. Fardello fit a Latinorum Farcio; ex quo fartum, fartellum, Fardello. Vide *Aerumnæ & Muli mariani*.

SARCINULA, æ. Parva sarcina, qualis in humeros a viatoribus vel militibus attolli solet. Juvenal. Sat. 6.

Collige sarcinulas, dicet libertus.

SARCINALIS, le. Ad sarcinas pertinens. Ammian. l. 29. *Nec sarcinale jumentum quisquam habuit.*

SARCINARIUS, a, um. Idem. Cæs. l. 1. Bell. Ci-

vil. *Omnia sarcinaria jumenta interfici jubet.*

SARCINATOR, oris. Non solum qui vestes sicut, ut apud Lucil. sed etiam qui sarcinas servat, vel colligit. Papias.

SARCINATRIX, icis. Non solum quæ vestes sicut, ut apud Cajum, sed etiam quæ sarcinas servat, vel colligit. Papias, & Vet. Lex.

SARGANTI, orum. Vide *Servientes*.

SARISSA, æ. Hasta Macedonum peculiaris. Longitudine erat quatuordecim cubitorum, torquebaturque utraque manu. Planè similis Hispanorum hastis prælongis, quas dicimus *Picce*. *Picca* autem fit a Latinorum *spica*, quoniam, ut ait Turnebus, exiguo ferro spicatur, hoc est acuminatur ad formam spicæ; Virgilius Georg. 1.

ferroque faces inspicat acuto.

Vide *Ælianum*, *Vegetum*, & *Modestum de Vocab. Militar.* Liv. de Bell. Maced. l. 7. *Simul impeditus intercursu suorum usus prælongarum hastarum (sarissas Macedones vocant) intulere signa Romanæ legiones.* Sarissam vocem esse Macedonum non ambigo cum *Vossio* & alii.

SARISSOPHORI. Sarissis pugnantes. Liv. l. 6. dec. 4. *Tum Macedonum robur, quos Sarissophorus appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitio[n]es constituit.*

SARRACHORIDES. Servi militares apud Turcas. Lanic. Chalcocon. de reb. Turc. l. 7. *Quarto autem die Sarrachorides, qui inter ceteros inutilis sunt turba, machinas ad murum traxerunt.*

SARRACUM, ci. Plane est inter vehicula oneraria recensendum: nam Vitruvius lib. 10. *plaustra, & sarraca conjungit.* Juvenal. *Satyr. 3.*

longa coruscat

Sarraco veniente abies.

Sarracum currum Vossius trahit a saraco vase, vel corbe: quamobrem putat currum fuisse cum corbe adnexa,

SATELLES, itis. Syriacæ est originis, ut habet Vossius. Miles est mercede conductus, qui est a latere Imperatoris vel Regis. Vide *Latro*. Satellitum usum Romæ invexit Tarquinius Superbus. Vide Dionys. l. 4. Sed admodum appositè Claudian.

Non sic excubia, nec circumstantia pila,

Quam tutatur amor,

De satellitibus Liv. lib. 2. Dec. 1. *Cum concursu ad clamorem facto, comprehensum Regii satellites retraxissent ad tribunal Regis.* Neque verò est dubitandum hoc nomine vulgatius indicari apparitores & viatores, eos scilicet, qui præsunt fontibus capiendis. Gaudet etiam fœminino genere. Cic. de Divinat.

Hic Jovis altijoni subito pennata satelles.

Idem de Finibus: *Virtutes, quas tu satellites, & ministras voluptatis esse voluisti.*

2. Cæterum veterum Franciæ Regum temporibus satelles infimum & contemptibile fuit militæ nomen. Sic enim appellati venales famuli & conductitii, de quibus in vocibus *Pedites*, *Ministeriales*, *Aldii*, aliisque plura diximus. Jungi autem satellites solent militibus, quoniam horum erant servi & ministri castrenses. Videlius Brito lib. 2. Philipp.

Castrum militibus multoque satellite tutum

Efficit.

Et infra:

Regis ad editum coeunt in bella Quirites,

Cum-

Cumque satellitibus equites, procereisque, ducesque.

Atque iterum :

*Aptantur muris scale, levibusque satelles
Passibus ascendit.*

Rigordus an. 1213. *Cum non haberet nisi ducentum & sexaginta milites, & circiter quingentos satellites equites. Ubi vides quod a nobis est sepius animadversum, satellites a militibus passim distingui. Erant quippe armigeri, apparitores, clientes, & servientes militum, ab iisdem conducti altique. Licet verò evo Regum Francorum satellites armigeris exequarentur, constat tamen antiquitus satellites armigeris præstantiores fuisse. Curtius lib. 6. *Huic decem satellites traduntur, quorum singulos deni armigeri sequebantur. Vide plura apud Gasparum Barthium in Animadvers. ad Philipp. Vilhelmi Britonis.**

SATELLITIUM, tii. Vox est, quantum indagare potui, ignota Latio veteri. Crebro tamen est in usu apud deterioris notæ Scriptores. Et propriè quidem pro caterva satellitum sumitur. Sed quoniam satellites a Scriptoribus saeculi Longobardici dicuntur milites, seu potius famuli militum, alio nomine armigeri, scutarii, servientes, iisdem satellitum est satellitum sive armigerorum caterva. Villelmus Brito lib. 6.

quingenti & mille Quirites,

Cumque satelliis peditum ter millia dena.

Militiam ipsam interdum notat. Gulielmus Pietavensis lib. 1. cap. 12. *In Danfronti oppugnatione quasi desertoris furtivo more discessit, nequaquam petita missione satelliti debitum jam omne detrectans, Meminit etiam satelliti Procopii Latinus Interpres Histor. Wandal. lib. 11. Aigar in satellitio Bellisarii pugnare solitus.*

SATRAPA, æ, vel SATRAPES. Præfectus provinciæ, sed fere Persarum, quorum est vocabulum. Curt. lib. 6. *Ex Macedonia Imperatore Darii Satrapen factum. Et ibidem: Literæ afferuntur a finitimis Satraparum. Terent. Heaut.*

Satrapes si sit

*Amator, nunquam sufferre ejus sumptus queat,
Nedum tu possis,*

Dicitur etiam Satraps. Sidonius :

Quisque sedet sub Regem Satraps.

SATRAPIA, æ. Præfectura Satrapæ. Curt. lib. 5. *Mazœum transfugam Satrapia Babylonie donat.*

SATURNUS. Plerique Fabulatores, quemadmodum regnandi, sic etiam belligerandi initium ad Saturnum referunt. Cum enim rescivisset Cœlum genitorem Cyclopas, qui Saturni fratres erant, in Tartarum dejecisse, suscepto adversis partem bello, fratres e Tartaro eduxit, iisque adnitentibus paternum occupavit regnum, ipse Cœlo genitori comprehenso genitalia amputavit. Quoniam verò a filiis sibi justè timebat, plerosque dicitur devorasse, ut significavit Hesiodus :

*Audiit ex Terra dicto, Cœlique nitentis
Se fore vincendum a nato; sic fata revolvi.
Quare observabat matos non segniter; omnes
Atque vorabat eos genitos: Rhea at ipsa dolebat.*

Impios hujusmodi Saturni conatus cum filius Juppiter cognovisset, collectis Cretensium copiis patri regnum eripuit. Virgil. lib. 8.

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympos

Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis. Saturno falcis inventionem attribuerunt: & alii quidem, quoniam terræ colendæ primus auctor fuerit; alii verò propterea quod a Terra genitrice eam accepisset falcem, ut decertaret adversus patrem, & a vinculis fratres eriperet. Reliqua de Saturno, ut pote a nostra re aliena, reiicimus ad Mythologos.

SAUROTER. Pars hastæ, quam sic describit Eustathius: *Sauroter ferrum parvum cavum in acutum definens, cuius inserta infima pars hastæ efficit, ut hasta statuatur defixa terra.*

SAXA, æ. Germanica vocis origine est gladius, seu cultellus. Quod genus armorum, quoniam egregiè tractarent Turingii, idcirco postea dicti sunt Saxones. Continuator Florentii Vigorniensis ann. 1138. *Mutato denique nomine, quæ ad id tempus Turingia ex longis cultellis sed viatoriosis, postmodum vocata est non Saxonica, sed Anglico elemento Sexonia. Cultellus nimirum sive gladius apud Saxones dicitur Saax. Vittichindus lib. 1. de Gest. Saxon. Fuerunt autem & qui hoc facinore nomen illis inditum tradant: cultelli enim nostra lingua sahs dicuntur, ideoque Saxones nuncupatos, quia cultellis tantam multitudinem fudissent. Nam quod a saxo, idest lapide accersant aliqui originem vocis Saxonæ, Isidoro, & Papia præeuntibus: *Saxones dicti, quod sit dura & validissima gens, mera sunt ex nomine conjectanea.**

SAXUM. Scaliger Pater a Thuscis hanc manasse vocem est author; ejusdemque esse originis ac *sacer, & sagmina*: quæ omnes dictiones ad sacrificia pertinuerint. Inde adagium: *Inter sacrum & saxum, de versantibus in extremo periculo: a victimâ saxo mox ferienda. Licet indiscriminatim accipi soleant saxum & lapis, proprietate tamen vocis inspecta, quod asperum tactu durumque est, & grandiori mole se effert, saxum dicimus: molliora, minus onerosa, vel factitia, lapides, vel lateres nuncupamus. Saxum pro scopulo dixit vetus Poeta apud Ciceronem in Pison. Tu naufragio expulsus uspiam saxis fixus asperis. Et Virgil. 1. Æneid.*

Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet.
Et lib. 3.

Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.
Idem saxum pro monte 1. 2. Æn.

stupet inscius alto

Accipiens sonitum saxy de vertice pastor.

Idem saxum pro spelunca 1. 8. de Caco.

Inclusumque cavo saxy, atque insueta ruden-

tum

Desuper Alcides telis premit.

Saxorum inusitatæ magnitudinis a viris robustissimis projectorum syllabum dedi in Tit. Gigantes.

2. Cæterum saxum antiquissimum est jaculi genus: rude quidem, sed ubique obvium & facile parabile. Si tolerabile, aut certe minus exitiosum est aliquod ex innumeris instrumentis, quæ ad nocendum sævitia excogitavit, saxum illud planè statuerim. Oblatum quippe a natura, & sponte se exhibens manus invitat ad arcendum hostem, & injurias propulsandas. Nam ferrum altius illa rupium visceribus recondidit abstrusitque. Ut verò inde proferretur in lucem ad gladios conflandos, non ejusdem consilium, sed nostra temeritas fuit. Nec verò ballistæ solùm,

lum, vel funda, aliisque contorquentur machinis, sed expeditius arrepta manibus, ubique fors obtulit, jaciuntur in hostes faxa, vel devolvuntur. Eorum Homerus non uno in loco meminit. Virgil. 9.

Troes contra defendere faxis,

Perque cavae densi tela intorquere fenestras.
Idem Æneid. 2.

nec faxa, nec ullum

Telorum interea cessat genus.

Idem Æneid. 1.

Famque faces & faxa volant; furor arma ministrat.

Eadem fuere unum ex præcipuis remediis & medelis ad repugnandum adversus turres mobiles, scalas, testudines, vineas, omnisque generis machinas. Salust. in bello Jugurth. *Vineæ, cum paulum processerant, lapidibus, aut igni corrumpebantur.* Tacit. Histor. 3. *Pondera saxonum Vitelliani provolvunt: disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec soluta compage scutorum exangues, aut laceros prosternerent.* Eadem ferè Lucan. in obsidione Massiliensium lib. 3.

sed pondere solo

Contenti, nudis evolvunt faxa lacertis.

*Dum fuit armorum series, ut grandine testa
Innocuā percussa sonant, sic omnia tela
Respuīt; at postquam virtus incensa virorum
Perpetuam rupit, defesso milite, cratem,
Singula continuis cesserunt itib⁹ arma.*

Et paulo post:

*Sed super & flāmis, & magnæ fragmine molis,
Et sudibus crebris, & adusti roboris itū
Percusse cedunt crates, frustraque labore
Exhausto, fessus repetit tentoria miles.*

SBARALIUM, ii. Conspicuum, seu munitio ex palis, seu barris, quas Itali vocant Sbarre. Sanutus lib. 3. part. 12. *Destruxerunt sbaralium Regis Hugonis.*

SCABELLUM, i. Scabella, seu tumulos gradarios dicimus in arce elevationes aggetitiae terræ, cespitate & stipitibus obfirmatae, vel stabili etiam structura, statim certisque in locis erectas ante loricam; altas vero quantum saltu hominis occupari possint, eumque elevent supra loricæ terminum, ut inde possit explorare hostium statum. Fiunt, ut milites per ambulacrum discurrentes, in eos tumulos identidem insiliant, hostesque scelopis impetant, illicò se sub loricæ tegmine occultantes. *Banchette.*

SCALA, &c. Caius: *Vel scalam sciens accommodaverit ad ascendendum.* Sed frequentius

SCALE, arum. Virgil. Æneid. 2.

Hærent parietibus scalæ.

A scandendo dictæ. Discrimen inter scalam, & scalas hoc aliqui statuunt, ut scala sit via struttis in gradus, per quos ascenditur, & descenditur, sed portatalis: scalæ vero sint immobiles, quæque non teretibus lignis, funibus, aut simili materia constantes, huc illuc transferri possint, sed latioribus extructæ gradibus perpetuo defixa permaneant. Cæterum de multiplice scalarum usu, sive immobiles sint, sive gestatoriaæ, latissimè agunt Scriptores architecturæ civilis. Nostrum est animadvertere non exigui scalas esse momenti in apparatu militari. Veget. lib. 4. cap. 21. memorat Capaneum primum omnium docuisse scalis urbes hostiles con-

scendere: de eo Duce Thebas aggrediente hæc habet Statius lib. 10.

*Ardua mox torvo metitur culmina visu:
Innumerisque gradus, gemina latus arbore
clusus,
Aerium sibi portat iter.*

De scalis ad urbes impetu subito progressuque occupandas apprimè necessariis latè agit Hero de machin. Bellic. cap. 12. Steuvehius in Veget. & Lipsius in Poliorcet. Sunt autem aliae contextæ e funibus & reticulatæ, aliae simplices: solutiles etiam aliae, quæque explicari facile aptarique possunt, & commodiùs comportari. A turribus ambulatoriis, in navali certamine, & maritima oppugnatione urbium a Sambucis convectantur, extractæque & ad muros admotaæ vim subitam bellatorum momento inferunt. Agit de illis Polybius in Sambucæ descriptio-ne. Vide etiam infra ejus locum.

2. Sunt tamen scalæ machinamenti genus semper anceps, sœpe fallax. Nisi enim compares deprehendantur murorum altitudini, risum potius atque contemptum hostium eliciunt, ingentique sunt incommodo ac sœpe exitio aggressoribus. Expertus id est magno suo seroque malo Scipio Carthaginem novam in Hispania oppugnans, ubi non levem suorum militum manum amisit, scalis brevioribus, quam ex usu essent in oppugnatione, deprehensis. Rem gestam sic exponit Livius lib. 6. de Bell. Punic. *Sed neque viri, nec tela, nec quidquam aliud aequæ, quād mænia ipsa sese defendebant. Rara enim scalæ altitudini aquari poterant; & quo quæque altiores, eo infirmiores erant. Itaque cum summus quisque evadere non posset, subirent tamen alii; onere ipso frangebantur. Quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis effudisset, ad terram delati sunt: & cum passim homines, scalæque ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est.* Eodem scalarum vi-tio laboratum est in exercitu Alexandri Mace-donis in India dimicantis. Curtius lib. 9. *Dum pro se quisque certat evadere, oneravere scalas, queis non sufficientibus devoluti unicam spem Regis sefellerunt.* Eadem incuria sefelli Philip-pum ejusdem Alexandri genitorem, parum scite estimantem altitudinem oppidi Melites, ad cuius expugnationem breviores scalas admovit. Polyb. lib. 5. *Philippus Rex continuato deinde per noctem itinere, Melitem appulit, & admo-tis mænibus scalis capere urbem conatus est; tan-toque terrore ob repentinum & inopinatum ad-ventum Melitenses afficit, ut parum abfuerit quin urbe sit potitus: & nisi scalæ aliquanto quād erat opus, breviores extitissent, profectò compos desiderii fuisse.* Pari damno affectus a Piræo oppugnando recessit Sylla Consul Romanus, ut narrat Appianus de Bell. Mithrid. *Ipse rectè Piræum petiit, ubi Archelaus intra muros sese receperat, quorum altitudo erat fermè quadraginta cubitorum, opus Periclis saxe quadrato extru-ctum bello Peloponnesiaco, quando tota spe vi-tiorum in hoc portu collocata, munitissimum cum reddidit.* Sylla nihil deterritus altitudine, statim scalas adbibuit. Et illatis acceptisque multis vulneribus, Regis fortiter propugnantibus, tandem fessus retrocessit ad Eleusinem. Eadem scalarum deprehensa brevitas Constantium Ju-nio-

niorem differre compulit oppugnationem Massiliæ; licet ejusdem milites animosissimi in extremis gradibus siti murorum pinnas manu prenderent, omniq[ue] virium conatu intra muros evadere conarentur, ut testatur Eumenius in ejusdem Constantini Panegyrico: *At enim non primo tuo, Imperator, adventu, primoque impetu exercitus tuis, nihil ejusdem Massiliæ altitudo murorum, nihil celeberrimæ turres, nihil loci natura remorata est, quominus & portum caperes, & urbem continuo, si velis. Quippe tantâ fiducia murum omnes milites invaderunt, ut statim sine dubio ascensuri fuissent, nisi parandis, quas adinoverant, scalis, conjecturam oculorum sublimitas fecellisset. Sic quoque multi scalarum brevitate decepti quod supererat ascensui extensis corporibus aquabant, & succedentium bumeris sublevati jam inter intervalla pinnarum uncis manibus invaserant. Adeo nihil periculi in vindicta executione metuebant, ut sibi non murum scandere, sed ex aequo congregari viderentur.* Eodem scalarum errore decepti milites Belisarii in obsidione Neapolis. Trissin. Ital. Lib. I. 7.

Così diff'egli, e poi con gran prestezza

Tutte le scale s'accostaro ai muri:

Ma quelle si trovaro effer sì corte,

Che poco poco trapassaro il mezzo

Dell'alta, e superbissima muraglia,

3. Lineas quandoque scalas in usu fuisse, quæ in apice manus ferreas secum deferrent, ut muris applicatae illos apprehenderent, scribit Joannes Garzo lib. 2. rerum Friderici Magni. *Ut, loco accommodo perspecto, in mania evaderunt, paulum morati scalas lineas, quarum extremis alligatae erant manus ferreae, superiorum murorum parti injiciunt.* Fuere etiam coriaceæ, de quibus agit Hero cap. 11. easque docet fuisse instar utrius, e corio consutas; & inunctas sevo aut adipe circa suturas, erigi consuevisse ad murum spiritu inflatas. Sed libet ipsius Heronis verba adjicere: *Scalas coriaceas cum fecerimus, muro eas applicabimus. Que quidem quemadmodum atres consuntur, & unctione obturandi gratia circa coniunctiones replentur, ita ut non evaporent. Si namque inflentur, spirituque impluantur, eo quod evaporare non possunt, erigi eas a spiritu necesse est, ad ascensionemque nobis sufficiunt.* Ejusdem scalæ coriaceæ inflatae schedium apud eundem Authorem habes memorato capite 11. Idem porrò Author reticulatas formari scripsit e stuppeis funibus, instar retis contextas; ad quarum summitates adjectos fuisse hamos, ut murorum pinnas apprehenderent. Compactiles erant, quæ pluribus constabant partibus, quæ aut committi & revelli, aut plicari & explicari possent. Èa potissimum ratione id fiebat, & ipsi gradus sic erant constructi, ut in ipsis scalæ stipitem, coeuntem quasi in vaginam, deflexi reconderentur. Hujus erant generis, quæ describuntur ab Appiano de Bello Hispaniens: *Nocte intemperata id spatii, quod inter urbem erat & munitiones prætergressus, secumque scalam ex partibus, que committuntur, compactam ferens, de improviso custodibus oppressis, ipse cum sociis intra munitiones profiluerunt: ac cæsis circa se custodibus famulisque, in urbem remissis equis, quos per scalas ad hoc factas duxerant, ad Arnaceorum urbem contenderunt.* Adde speculatorias, quas idem Hero describit cap. 12. quarum aliæ latio-

res erant, & rotis actæ procedebant; habebantque in fastigio ponticulum prægrandibus tignis appensum, qui e propinquo injiciebatur in muros, ad statum rerum in urbe obsessa inspectandum, aliæ firmiores habebant bases, iisque in culmine adhærebant loculi, seu receptacula, quæ hominem capere possent, qui scilicet desuper res hostium contemplabatur, & missilia etiam jacere poterat, imo in hosticos insilire muros, si ferret animus, aut patesceret aditus. Hæc verò omnia prolixè describit idem Hero. De nauticis etiam scalis opulentum est testimonium Polybii lib. 9. cuius verba eam etiam ob causam libens adscribam, quoniam simul justam scalarum dimensionem, & congruentem muro distantiam continent. Sic autem habet: *Scalæ fiant latitudine pedum quatuor, altitudine quanta muris sufficit. Earum duo latera pluteis muniunt, superne loriculis tegentes. Has deponunt in latus, & reclinant super navium proram, longè super rostra eminentes. In malis autem navium aptatae trobleæ, & in iis funes; quibus funibus, cum opus est, ad caput scalarum religatis, ii, qui in puppi sunt, attrahunt eas & attollunt. Sed & in proris quidam adjuvant sublationem fulcris, aut tignis subrigentes. In supremis porro scalaris est tabula, cujus tria latera craticibus muniuntur, in quam veluti turriculam viri quatuor concidunt per dictas scalaras, & in muros insiliunt, craticibus remotis; alii deinde consequuntur.*

SCALA COCHLIS. Vide *Cochlea pro scala.*

SCAMARI. Genus militarium latronum. Jornandes de rebus Getic. *Et plerisque ab actoribus, Scamarisque, & latronibus undique collectis.* Idem Scamaratores, Capitul. Sicardi Principis Beneventani: *Insuper per Scamaratores, seu cursas & publicum exercitum oppressionem facere.* Originem hujus vocis Macri fratres videtur trahe-re a dictione *scara*, quam apud nos consule. Verius putaverim quod iidem indicant, appellatos fuisse a *scamma*, quæ dictio Græcis est *limes*, vel fossa. Dictos autem ita existimo, quoniam inter prædandum & excurrendum affluet effossas transilire.

SCANDILE, is. Item *SCANSILE, SCANSUA, & SCANSA.* His omnibus appellationibus dicuntur stapes, five pedanei subices, quibus in equos attollimur. Aimoinus de Mirac. S. Benedicti: *Scandilia pedibus ipse disrupterat.* Io. de Janua: *Scansæ, ferrum, per quod equus scanditur;* Glossæ Pithæi: *Scansa: per quod equos scandit.* Item *Scansile:* Ugutio. *Scansile, ferrum, per quod equum ascendimus.*

SCANSORES. Gloss. Idem ac stratores. Et fortè sic corrigendus est locus Spartanii. Vide *Stratores.*

SCAPHA, æ. Quasi caya, aut potius excavata dicitur ex Græco: nam primæ ex magnarum arborum truncis excavatae naves. Hæc etiam, facto quodam appellationum navalium, ad diversos usus indicando ab Antiquis usurpata legitur. Minores fuisse naves, sed quæ majores atque adeo bellicas sequerentur, non obscurè prodit Cæsar in Comment. *Quod cum animadvertisset Cæsar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri jussit.* Id scilicet est, quod vulgo dicimus *Schifi, Battelli.* Justinus tamen lib. 2. agnoscit piscatoriæ: *Ubi solutum pontem hibernis tempestaribus offendisset, piscatoria scapha trajecit trepidas.* Sunt qui

qui inter exploratorias referant, quod indicat etiam Vegetius. Ab Illyricis inventa traditur. Hodie vulgo non admodum cavæ naves, sed potius latæ, & repandæ eodemque fluviatiles, aptæque viatorum sarcinis, atque adeo ipsis equis & curribus transvectandis, appellantur scaphæ. Compertum est non solum scyphum, sed etiam scapham, & schaphium inter vasa insuper referri. Sed de cognatione, quæ intercedit inter vasa & naves a nobis est alibi abunde dictum.

SCARA, æ. Marcellin. lib. 4. Collegit a Franciæ bellatoribus scaram, quam nos turmam, vel cuneum appellare possumus. Origo vocis Germanica est, & significat numerum militum ad secundum instructum; ut sit multitudo in acutum exiens. A forfice nempe dicitur origine Germanica, ut docet Martinius. Ad eundem modum exercitus figura in acutum disposita acies ab acu dicitur. A scara habemus dictiones Italiæ schiera, scaramucciare, ut notat P. Berret. Item schermire, quod est ictum eludere, & schermugio, quod est velitare certamen. Joann. Villan. lib. 8. Gl'assaliremo da più parti, e terremgli in badalucchi e schermugi gran parte del die. Et iterum ibidem: E sovente haveano insieme schermugio e badalucco. Postrema tamen hec vocabula, quemadmodum etiam scherma & scherma Martinius trahit a Germanorum schermen, quod est pugilare. Sed procul dubio a scara fit scherano, quæ vox usurpatur pro scario, latrone, homine facinorofo. Dantes Rim.

Quæsta scherana micidiale, e latra.

Neque verò obstat a proba origine manasse potest nefariæ sinistræque significationis vocem. Id enim in aliis etiam factionum nominibus factatum, ut a nobis non semel est animadversum, præcipue in vocibus *Brigancii*, *Banderarii*, & aliis.

SCARABEUS. Insectum natura vile, suopte verò ingenio, & vicitandi studio longè vilissimum. Immundæ pilulæ perpetuus volutator in forden-
ti fœtidaque massa suam felicitatem circumagit. Hæc tamen nihil obstiterunt, quominus ab antiquis pro multarum rerum, atque adeo solis ipsis hieroglyphico haberetur. Vide Plinius, & Plutarchum in Iside & Osiride. Creditum est Scarabæum, nullo fœminæ beneficio, a solo patre progigni. Acceptum id a priscis in masculæ fortitudinis argumentum. Eam ob causam, insculpta anulis hujus imagine signasse prestantes Duces tradit Ælianus. Eumdem relatum inter Romanorum signa militaria, inter alios scribit Pierius Valerianus.

SCARAGUAYTA, æ. Notione Germanica, cohortium vigiliæ, vel excubiae militares. Charta Paleacii Comitis Virtutum an. 1371. *Dicitus Emanuel investitus possit & valeat in praedicto castro imponere fodra, & taleas, rogias, & caregia, guaytas, scaraguytas, exercitus, & cavalcatas.*

SCARAMANGA, & **SCARAMANGUM**. Indumentum militare, reliquis vestibus adiici solitum, durius & villosum, ad arcenda aeris incommoda. Hist. Miscella ex Theophane; *Multas præterea spathas auro inclusas - & scaramangas detulerunt*. Fuisse verò scaramangam virorum illustrium, indumentum colligitur ex Joanne Diacono in Heraclio: *Loricam ipsius auro contextam, &*

scaramangam detulerunt cum ipsis capite. Vide Meursium in Glossario.

SCARAMUTIA, æ. Hist. Obsidionis Jadrensis: *Nulus ferè præteribat dierum, qui inimici mixtim scaramutias, seu badalatius conficiebant*. Italis *Scaramuccia*. A scara, quæ apud Germanos significat turmam, seu cuneum bellatorum, ut alibi est observatum. Leve certamen notat.

SCARCELLA, æ. Sacculus, seu pera coriacea, ad usus militares & peregrinæ abeuntium. Vita B. Margaritæ de Cortona: *Et visitabis me cum baculo peregrino, scarcellis pendentibus ab humeris vestris*. Italis *Scarsella*. Ferrarius trahit a sarcina: *Sarcina, Sarcinula, Sarcinella, Scarcella*. Vel a facco. Menagiis negat utrumque etymon esse legitimum, & juxta regulas analogiæ. Ipse verò trahit a voce Italica *Scarza*, quæ a Latino *parca*. Sed hic non video quidquam accommodatum ad peram, vel manticam.

SCARIO, onis. Indicari hoc nomine videtur militum genus & quidem prænobile. Suspicer fuisse Præfectos scararum, quæ sunt agmina militum, ut suo loco indicavi. Bullar. Casinense tom. 2. Constit. 124. *Siquis autem Comes, Vicecomes Gastaldo, Scario alicujus insuper conditionis &c.*

SCASTLEGI. Origine Saxonica est certaminis depositio.

Pro cessatione ab armis ponitur interdum a Latinobarbaris Scriptoribus. Capitul. Vor-

mat. *Ex eo die super quadraginta noctes sit bannus recisus, quod lingua Theodisca Scastlegi, id est armorum depositio vocatur*.

SCENOGRAPHIA, æ. Vide *Sciographia*.

SCENOPHORI, orum. Recensentur a Polluce Onomast. I. 1. cap. 10. inter genera equestris militiæ apud Græcos. Vox ipsa tentoria vel tabernacula ferentes indicat. Verùm hoc ad militares servos potius, quæam ipsis pertinet milites. Quid si legendum sit Scevophori, vel Schenophori, ut quidpiam jaculi, vel missilis, vel aliquid simile eruatur ad hujus distinctionem militiæ?

SCEPTRUM. Regis insigne: pro ipso Rege vel regia sepe ponitur. Virg. l. 9.

Æneas urbe, & sociis, & classe relata,

Sceptra Palatini sedemque petivit Evandi.

Sceptrum vox est Græcanica, & propriè baculum significat. Justinus lib. 43. tradit, sceptrum initio hastam fuisse, quod etiam ex Homero colligitur. Inter triumphalia etiam ornamenti fuisse sceptrum docemur a Livio, & Valerio Maximo. Hinc Juvenal. Satyr. 10.

Da nunc & volucrem sceptro que surgit eburno.

Tarquinius Priscus Hetruscis bello fractis hac conditione pacem indulxit, ut ad se principatus insignia deferrent. Itaque Romam illi detulerunt sellam eburneam, coronam auream, tunicam purpuream auro distinctam, amiculum item purpureum varium, & sceptrum in summitate aquilam habens. Proinde Tarquinius primus Romanorum sceptrum gestasse dicitur. Vide Florum lib. 1. cap. 5. Dionys. Halicarn. lib. 3. & Strabonem lib. 5. Fœderata etiam sceptri interpositu fanciebantur. Antiqui siquidem Jovis simulacrum cum hasta sive sceptro in fœderibus adhibebant. Verùm cum quandoque cum remotissimis gentibus & regibus fœdera fierent, tunc sceptrum quasi Jovis imaginem tenentes, fœdus percutiebant.

2. Ebore, gemmis, clavis aureis antiquitùs sceptra ornabantur. De ebore vide superiùs locum

cum Juvenalis . De gemmis Ovid. Metam 3.
gemmantia dextrâ

Sceptra tenere decet .
De clavis aureis Homer. Iliad.

Sic dixit Pelides : sceptrum autem proiecit in terram

Aureis clavis transfixum .

Materia ipsa sceptri non solum ex acere vel ebore , quod passim legitur ; verum etiam ex oleastro apud Paschal. de Coron. l. 6. cap. 19. & ex queru apud Valerianum Hierogl. l. 2. ubi scribit imperii firmitatem eo ligno notari; additque extare Viterbii ostendique sceptrum cum foliis quernis in columna ex alabastrite . Addita sceptris symbola : Aratri , ob reverentiam agriculturæ : vide ejus schema apud Valerianum l. 48. Aquilæ : vide iterum indicatum versiculum Juvenalis . Ciconiæ : hujus capite ornatum sceptri fastigium visitur in Bembi tabula ahenea , quæ impressa affertur ab eodem Valeriano lib. 16. Indicatur autem Ciconiæ capite pietas Regia:quod avis illa suo labore parentes educet : neque senescentes illos errare defatigarique sinat ad viatum quæritandum . In ima parte ejusdem sceptri conspicitur ungula Hippopotami , seu equi flaviatilis , quod amphibium est animal , & impietatis hieroglyphicum , quoniam invehi ac sevire solet in patrem . Veterum ritum jurandi per sceptrum exposui in Titul. *Juramentum .* Addo hic versus Valerii Flacci l. 3.

*Hanc ego magnanimi spoliū Didymonis hastā,
Quæ neque jam frondes virides, neque profereb
umbras ,*

*Ut semel est avulsa jugis, ac matre perempta ,
Fida ministeria, & diras obit horrida pugnas ,
Tector .*

Ubi verbis diras obit horrida pugnas docemur non Regum duntaxat , verum etiam Ducum insigne fuisse sceptrum . Idem ostendit allatus supra locus Homeri de sceptro Achillis . Longè usitatoria in nostra militia scipionis , baculi , vel virgæ gestamina , quæ potestatem Imperatoriam præmonent ; nec tamen illa scepta nuncupamus , sed Imperatorios baculos . *Bastone* di Comando . Justinus lib. 43. tradit hastas , five scepta Veterum pro Diis habita : *Nam & ab origine rerum pro Diis immortalibus Veteres hastas coluere : ob cuius religionis memoriam adhuc Deorum simulacris hastæ adduntur .* Antiquitus itaque sceptrum baculus fuit , five scipio vel virga ære vel ebore ornata : quale sceptrum fabricatum a Vulcano , & a Jove Agamemnoni traditum legimus apud Homerum . Nec alia est sententia vatis Regii psalm. 2. ubi ita loquitur de Regno Christi : *Reges eos in virga ferrea .* Ubi ferreum dixit Christi sceptrum , ut indicaret ejusdem sempiternum & inexpugnabile imperium , quod optimo symbolo sua ferrum duritie exprimit , ut bene & erudite advertit Martinus de Roa Singular. lib. 2. cap. 5.

SCHENUM . Genus mensuræ itinerariæ . Vide Stadiu m .

SCHOLA , &c . Græcis est vacatio , seu laxamentum a curis . Quoniam verò usurpari ferè solet de loco & disciplina , qua pueri ad studia litterarum erudiuntur , sic nuncupata creditur ad allicendos eosdem pueros nomine laxationis & levamenti : vel quoniam locus sit , ubi ab aliis curis vacat animus , & ad honestas solum artes con-

descendas se adjungit . Dicitur autem schola locus & disciplina cujuslibet honestæ facultatis trædendæ & apprehendendæ . Notissima autem est ævo Theodosiano , & Byzantinorum Principum tempore Schola Palatina Scutariorum , id est nobilium juvenum , qui ad arma tractanda , & cœjuvis generis exercitationes bellicas informabantur ; qui porrò juvenes passim ab ejus ævi Scriptoribus dicti Scholares . Ardo Monachus in vita S. Benedicti Anianensis cap. 1. *Hic pueriles gerentem annos præfatum filium suum in Aula Gloriosi Pipini Regis, Reginę tradidit inter Scholares nutriendum .* Ubi planè Scholares sunt , quos hodie dicimus Paggi , Ephœbi scilicet , & pueri profapiæ illustris , qui in aulis Principum ad animum disciplinis & artibus viro ingenuo dignis imbuendum , detinentur . Expressè tamen de scholis militaribus hæc habet Vegetius lib. 2. cap. 21. *Nam quasi in orbem quendam per diversas cohortes & diversas scholas milites promoventur .* Et infra : *Ideo primipili Centurio postquam in orbem omnes cohortes per diversas administraverit scholas , in prima cohorte ad banc pervenit palmam .*

SCHOLARES . Pueri illustris familiæ in schola Palatina apud Principes Byzantinos exercitationibus bellicis eruditæ , ipsorumque custodes Principum , & corporis stipatores . Idem noctu , & interdiu degebant in aula Principis , eumque in publicum prodeuntem honoris causa comitabantur . Et primò quidem non modo erat ordo nobilium , verum etiam candidatorum militiæ , & præmii loco in eum cœtum admittebantur . Postea vero ejus etiam dignioris loci nundinatio quædam irrepit , ut ignavissimi quique , Principum gratiam consequuti , in eum ordinem adnumerarentur . Serv. Sulpic. *Inter Scholares alas sub Rege Constantino , deinde sub Juliano Cesare militavit : ubi primum mendosè legebatur inter Scalares alas ; sed Meursius locum correxit .* Vide de his Agathiam lib. 6. Vide Schola .

SCHOLE PRINCIPUM ORIENTALIS IMPERII . Vide Magister Officiorum , & Scholares .

SCIOGRAPHIA . Quid sit in modulis ad ædificia tum bellica tum civilia extruenda explicat Vitruvius lib. 1. cap. 2. *Sciographia est frontis , & laterum abscedentium adumbratio , ad circinique centrum omnium linearum responsus .* Hermolaus Barbarus in Glossematis Plinianis existimat , Scenographiam potius , quoniam Sciographiam ibi esse legendum , quoniam pictura sit non solum areæ , ut Ichnographia , nec frontis tantum , ut Orthographia , sed testi universi , quod scenam , vel tabernaculum Græci nominant . Baldus tamen retinendam putat veterē lectionem . Et quidem Sciographiam Latinè umbræ descriptionem dicas , & brevius adumbrationem . Addit proinde Sciographia lineationi umbras ; oculisque non lineas tantummodi , sed rerum species explicatores subjecit . Totum hoc opus per Opticen fieri certum est . Aliud verò intelligimus nomine erectionis , quam nostrates dicunt Profilo , & Latini Græco vocabulo Scenographiam . Ea etiam pars Opticæ ; & populari notione audit Prospettiva . Non ad solas umbrarum projectiones coarctatur , ut Sciographia , sed comprehendit quidquid ad radiorum visualium projectionem quoquomodo facit . Vide Vital. Lex. Mathem. & Baldum in Vitruv.

SCIOMACHIA. Latinè pugna umbratica . Dupliciter exponitur. Primo pro certamine prolusorio, quo quis armis fictitiis, rudibus, & hebetibus exercetur; quod concertationis genus opponitur Homoplomachia, que committitur inter armatos. Primarium Sciomachiae usum belli meditamenta respxisse docet aperte Statius lib. 6. qui totus ferme est de Gymnicis ludis in exequiis Archemori:

*Nunc multivago Danaas perlabitur urbes
Fama gradu, sancire novo solemnia busto
Inachidas, ludumque super, quo Martia bellis
Præsidare paret, seque accendere virtus,
Grajum ex more decus.*

Idem postea eleganti similitudine ita confirmat:

*Concurrunt, nudasque movent in prælia vires.
Ceu primum ausuræ trans alta ignota biremes
Seu Tyrrhenam bymem, seu stagna Ægea
lacefunt;
Tranquillo prius arma lacu, clavuque leveisque
Explorant remos, atque ipsa pericula discunt.
At cum experta cobors: tum pontum irrumpere
re freta*

Lungi, ereptasque oculis non querere terras.
Huc pertinent ludi omnes Gymnici, Trojæ, decurssiones equestres, & velitaria hujus generis exercitamenta, de quibus sparsim abunde dicimus in aliis Titulis. Inventa est jocosa haec & finita dimicatio ad bellicam virtutem verè & serio comparandam. Sic enim condiscunt milites inferre ictus, vel declinare, affurgere, insilire, recedere. Quidquid demum in conflictu fit, vindicta suadente & furore, per animi remissionem & oblectamentum hic discitur. Proelialis haec prolusio armis ligneis & obtusis fieri solet: neque enim ad nocendum instituta est, sed ut per jocum & oblectationem decretoria deinde armæ tractare, eorumque impetum non refugere apprehenderent collusores. *Hinc* Julius Cæsar, qui exercitatum habere militem quanti referret, maxime omnium calluit, mirum in modum ludicra haec certamina & commendasse, & provisus legitur,

2. Iterum explicatur Sciomachia pro dimicazione, qua quispiam adversus umbram sui corporis, brachiis jactatis, & vano assultu decertat. Id genus Seneca ventilationem appellavit. Idem olim certamen fieri antiquitus solitum adversus columnam, murum, vel palum scuto vimineo & clava, ut alibi exposuimus. Commendatur haec exercitatio a Platone l. 7. de Leg. Quò etiam respexit D. Paulus 1. ad Corinth. 9. *Pugno, non quasi aerem verberans.* Athletis nimirum & Gladiatoribus familiaris ea fuit prælusio, qui latorum jactu aerem umbrasque solebant cædere, ad colligendum virium experimentum. Indicatur id a Virgilio lib. 5.

*Talis prima Dares caput altu in prælia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque jactas
Brachia protendens. & verberat istibus auras.
Quidni verò a brutis animantibus id homines
condidicerint? Evidem idem Virgilius lib. 3. Georg. ita scribit de Tauro pugnam inituro.*

*Et tentat se, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco; ventosque lacefit
Istibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Utque nihil addubites lusorio illo in ventos lu-*
Etamine ad verum congressum instrui, statim addit:

Post, ubi collectum robur, viresque receptæ,

*Signa moveat, præcepseque oblitum fertur in
hostem.*

Homerus etiam suos non semel exhibuit bellatores ad eundem modum explorare vires & robur nativum. Platonis autem de hoc prælusorio certamine illa sunt verba lib. 8. de Leg. *Vel si pugiles essemus, nonne pluribus ante diebus pugnare di-
dicissimus, omnia facientes, quibus in vero cer-
tamine, ubi ad victoriam contenditur, uti oppre-
teat, quād proximē ad id, quod simile est, acce-
dentes?* Gladiatores præsertim inani prius aeris verberatione ad yeros ictus se comparasse legimus. Id, ut indicavi, propria locutione Antiqui dixerunt ventilare. Senec. Epist. 117. *Quam stu-
tum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare.
Remove ista lusoria arma, decretoriis opus est.* Ex quo Ventilatores etiam dicti discordiarum & seditionum, qui easdem magno conamine, sapientiam irrato, exfuscitant. Prudent. Hymn. 10.

*Tu ventilator urbis, & vulgi levis
Procella, mentes inquietas nobiles.*

Cicero pro Flacc. *Cujus lingua quasi flabello se-
ditionis illa tum est concio ventilata.* Eundem morem stolidè & plausibili ad theatrum pompa imitantur apud Comicos milites gloriofi, expressitque Prudent. Psycom.

Dum se se ostentat, clypeo dum territat auras. SCIRTUM, i. Capitulare de Villis cap. 64. *Ad usum
quodque carrum, scirtum, & lanceam, cucurum,
& arcum habeant.* Quod genus armorum fuerit, neque ex indicatis verbis, neque aliundè mihi divinandi est copia. Si hujus vocis hic solum fit mentio, castigo lectionem, & lego *Scutum.*

SCLOPPUS, aliis STROPUS. Strepitus, qui fit complicitis buccis. Pers. Sat. 5.

Nec scloppo tumidas intendis rumpere buccas,
A sono sic edito vox ipsa nomen sortitur. Et quoniam tubi minores tormentarii manuales, cum exonerantur, non ita dissimilem edunt sonum, idcirco eosdem scloppos nominamus. Itali Scoppi, Scoppietti. Sunt autem longiores alii, alii breviores: Moschetti, Pistoni, Ar- chibugi, Pistole. De harum dictionum etymologiis alibi diximus. Brevior scloppus vocatur etiam apud Italos Terzetta, & Terzeruolo, non a voce Terzeruolo, quod est velum navis secundarium, & indicatur a Dante loco a nobis prolatu in dictione *Navale*; sed ab alia voce Italia *Terzuolo*, qua significatur genus quoddam accipitris. Notavimus verò alibi scloppos igniarioris plerunque accepisse nomina ab accipitribus apud Italos; cujusmodi sunt Falconetto, Moschetto, Sagro. Probrosissimi inventi est palmaris ferè fistula pulveraria, quam vulgus appellat *Mazzagatto*, ad formam aliarum dictionum *Mazzafrutto*, *Mazzapicchio*. Oritur autem fasces commode vel a Gatto seu Catto barbarizantis Latii, vel ab Italico vocabulo *Gatto*. Cum enim constet priorem vocem notare organum militare dolosum occultumque, posteriorem verò infidum animal notum, utraque aptè indicat tubi igniarioris genus insidiosum, & ad fallendum accommodatum. Sed pœnitet me pudetque inter arma militaria fecisse locum instrumento, quo nonnisi perditissimi homines, & vilissimi proditores utuntur. Nego quempiam posse fortis simul esse & scelestum. *Quid fortis dico?* Ignavorum ista sunt arma, non fortium. Vide Erycii Puteani Orat. 14. quæ in sclopum est decla-

declamatio; & quæ in eundem scloppum retuli ex Areosto in Tit. Bombarda.

SCLOPETARIUS. Milites sclopis instructi, Famian. Strada: *Tres illuc immittit sclopétariorum cohortes.*

SCONFITTA, &c. Clades publica. Chronicon Pisanum: *In sconfitam miserunt Comitem Guido-nem, & Lucanos.* Italis etiam *sconfitta*, & *sconfitura*. Non est dubium fluere a verbo Latino conficio, quod inter alia significat destruere, afferre damnum, & mortem. Cic. in Pisonem: *Plagis confectum ante oculos tuos cecidisse.*

SCOPUM ATTINGERE. Sermo vulgaris pro voti compotem fieri: ortus ab arte jaculatoria, quæ in scopo attingendo tota vertitur. Usi adagio Pindarus, Lucianus, & alii.

SCORPIO, vel **Scorpius**. Animal notum, sex caudæ internodiis, gemino aculeo potentissimum venenum ejaculari olim creditum. Sed iterata neotericorum experimenta vermis innocentiam detexerunt. Eodem nomine, & non dispari figura pisces, & cœleste signum. Idem instrumentum bellicum; telum aliis, aliis machina sagittas extrudens. Scriptorum veterum mira perplexitas & obscuritas in tradendo usu formaque armorum, & rei machinariæ militaris, non levem molestiam faceffit conantibus eadem dilucidare atque digerere. Scorpius Vegetio l.4. c.23. est ballista manuaria: *Scorpiones dicebant, quas nunc manuballistas vocant: idè sic nuncupati, quod parvis subtilibusque spiculis inferant mortem.* Isidoro est sagitta: *Scorpio est sagitta venenata, arcu vel tormentis excussa: que dum ad hominem venerit, virus quod fit, infundit, unde & scorpio nomen accepit.* Sagitta item Capro Orthogr. *Scorpio bellica res est, id est sagitta; at scorpius animal.* Quod autem Caper notat, scorpionem, non scorpium de telo seu sagitta dictum, scias plerunque, nec tamen semper fuisse observatum. Sisenna apud Nonium: *Longius scorpions, catapultas concitat.* Idem postrem de scorpione sagitta sancti suffragio suo Tertullianus in Scorpiano: *Bellicam machinam, & retractu tela vegetantem de scorpio nominant.* Id *spiculum & fistula est, que patula tenuitate vultur ac virus, qua fit, effundit.* Cæsar l.7. de Bell. Gall. dubium relinquit jaculumne potius an machina scorpio fuerit: *Scorpione ab latere dextro trajectus exanimatusque concidit.* Hir-tius de Bell. Afr. scorpiones catapultis adjungens insinuat machinas extitisse: *Cæsar in castris scorpionum, catapultarum magnam vim habebat.* Senec. Quæst. Natur. l. 2.c. 14. eosdem ballistis associat: *Ballistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.* Vitruvius lib. 10. inter organa computat, illud statuens discrimen inter machinas & organa, ut organa unius tantummodo operâ, machinæ verò plurimorum auxilio impellantur. Idem Vitruvius a scorpionibus sagittas, a ballistis lapides mitti docet. Huic contrarius Ammianus a scorpione lapides, a ballista sagittas scribit evibrari. Animadversione verò dignum est, ut alibi etiam de bellis machinis notavi, non solum scorpionem cum onagro, sed etiam cum ballista confundi. Et quidem Lipsius Poliorc. lib. 3. Dialog. 3. allatus descriptionem ballistæ, explicationem ad-ducit scorpionis, sive onagri ex Ammiano l. 23. nimirum existimans sic perturbatum fuisse ordi-

nem; & explicationem machinarum apud Scriptores, ut minimum de illis apud eosdem certi compertique constet. Verùm accipe Ammiani locum de scorpione: *Scorpionis, quem appellant nunc Onagrum, hujusmodi forma est. Dolantur axes duo quernei, vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbos: bique in modum ferratorix machine connexuntur, ex utroque latere patentius perforati: quos inter, per cavernas funes colligantur robusti, compagem, ne diffiliat, continentes. Ab hac medietate restium stylus exurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli possit & inclinari: summitaque ejus unci ferrei copulantur, e quibus pendet stuppea, vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum prosternitur ingens cilium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum super congestos cespites, vel lateritios aggeres. Nam muro saxeо hujusmodi moles imposta, disiectat quidquid invenerit subter, concussione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo funde imposito, quaterni altrius secus juvenes, repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes, retrorsus stylum penes uncinum inclinant, itaque demum sublimes adstant magister, claustrum, quod totius operis continet vincula, reserat malleo fortis percussum: unde absolutus ictu volucris stylus, & molitudo offendit cilicium, saxum contorqueat, quidquid incurrit collisurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torqueatur: scorpio autem, quoniam aculeum de-super habet erectus; cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re quod asini feri cum venatis agitantur, ita eminus lapides calcitrando post terga emitunt, ut perforent pectora sequentium, aut difficiatis ossibus, capita ipsa disiplodant.* Plane hac descriptione colligitur, admodum majorem fuisse machinam scorpionem, quam quæ ab uno milite gubernari, vibrarique posset: ut uno verbo dicam, scorpio Ammiano ballista fuit. Majores demum & minores a Livio scorpiones recensentur. Utrum autem moles an figura illis discrimin fecerit, non video fuisse proditum. Appono verba Historici l. 26. *Scorpionum majorum minorumque, & armorum telorumque ingens numerus.* Dicuntur ad ultimum scorpiones flagella duplia cum aculeis hamatis, quod est supplicii genus. Macri Fratres exponunt virgam spineam, qua SS. Martyrum corpora dilacerabantur. De iis l.3. Reg. 12. *Pater meus cecidit vos flagellis; ego autem cadam vos scorpionibus.*

SCORTEUM, i. Festo est pharetra, sive theca sagittarum. Proprie tamen scortum corium est, sive pellis animalium crassior, duriorque, ex qua ferè sagittarum repositorya conficiebantur.

SCRAMA, &c. Vox originis Germanicæ. Teli genus, quo cæsim vulnus infligitur. Leges Visigoth. *Plerisque scutis, spathis, scramis, lancis sagittisque instructos.*

SCRAMASAXUS. Martinio est gladiolus, quo cæsim secamus. Gregor. Turon. Hist. l.4. *Duo pueri cum cultris validis, quos vulgo scramafaxos vocant, utraque ei latera feriunt.*

SCRIBA NAVALIS. Videtur dubitari non posse, fuisse in navi infimi magistratus genus; utpote qui,

ut explicat Homeri Scholia, curam gerebat onerum, mercium, armorum, vel armamentorum navalium, omniaque notabat, memoris causa, in tabellis, vel enchyridio. Suberat Trierarchis, & Pentacontarchis; quemadmodum scribae & actuarii terrestris exercitus suberant Tribunis, vel Chiliarachis. Scribae navales, seu potius scribae totius classis occurrit mentione in antiquo lapide apud Grutherum, ubi haec legitur inscriptio: *D. M. M. VALERIO M. F. CLAUD. COLONO LIBURN. VARVAR. SCRIB. CL. PR. RAVEN. VIX. ANN. L. MIL. ANN. XXVI.* Hujus verò inscriptionis authoritas facit, ut scribam navalem exponere possim pro rationario, actuari, vel legista, seu cuiuscunque alterius appellationis ministero, qui in navi vel classe consignatas in tabulis custodit rationes nautarum, remigum, vel propugnatorum. Nam quod scripsit Plautus: *Non ego te novi nivalis scriba, columbar impudens!* is, inquam, locus mihi omnino aliter ac ex Festi sententia explicatur. Sic autem Festus. *Nivalis scriba, qui in nave apparebat, inter aliud genus, scribarum minimæ dignitatis habebatur, quod periculis quoque ejus ministerium esset objectum.* Plautus: *Non ego te novi nivalis scriba, columbar impudens.* Quem ego primum locum cum interrogatione puto legendum. Exponit autem Festus navalem scribam pro scriba sive actuari minima dignitatis in navi. Id mihi prorsus alienum videtur a Plauti lepore, venustate, & sale consueto. Verùm nihil censeo dubitandum, Platum ibi servum, ut assolet, objurgatum ab hero inducere; eumque per convictionem navalem scribam, id est remigem appellare; ut qui remum agens, aut agere dignus, eodem scribat in mari. Idem urget pressius dum eundem vocat columbar impudens: quod a Plauto eadem figurâ est dictum, qua Catullus mulierem prostuti pudoris lulanar dixit, & qua Lucilius hominem vinculis dignum, carcerem appellavit. Nivalis itaque scriba, non tabularius est ibi aliquis, utcunque vilis, sed remo agendo damnandus servus; idemque insinuat Plautus per vocem columbar, remi foramen pro remo accipiens. Significat enim columbar inter alia foramen illud, cui remus infertur, & a quo eminet. Quæ foramina dicuntur columbaria, quoniam similia sunt loculamentis columbarum, singulis eorum paribus parari solitis in peristerotrophio, seu cella columbari.

SCRIBERE MILITEM, sed frequenter *Conscriptere*. Cæsar. *Non oportere ante de Republica ad Senatum referri, quād delectus tota Italia babiti, & exercitus conscripti essent.* Est legere, deligere, vel cogere militem. Dicuntur autem conscripti milites, quia ut lectorum nomina publicè extarent, referebantur in tabulas. Illæ porro tabulae antiquitatis catalogi nomine ferebantur; ex quo illæ formulæ: Centurio e Catalogo: Militare ex Catalogo. *Quod dicitur de iis, qui firmi perpetuique in militia Romana & legionibus erant; & opponuntur auxiliis, exterisque.* Eadem tabulae inferiori ævo dictæ sunt Pictacia, Breves, Laterculus, Matricula. Occurrit etiam apud Suidam vocabulum Adnumii, quod explicat descriptionem nominum apud Romanos. Quidam Adnomium scribunt. Quemadmodum verò lectorum militum nomina scri-

bebantur, sic moris erat eadem deleri, cum a militia dimitterentur. Et in hanc sententiam vetus Persii scholastæ a militibus tractum illud exponit: Sat. .

*pupillumque utinam, quem proximus bares
Impello, expungam.*

Expuncti nimirum milites, sive corrasi, & deleti ex albo, vel catalogo dicebantur, qui erant rejecti.

SCRINIUM, ii. Perottus scrinia, quasi secerninia dicta autumat a secernendo, quoniam secernuntur pretiosa vel secreta, quæ scrinis asservantur. Ex Græco tamen commodè deducit Vossius. Sunt autem sceria capsæ vel arcuæ, in quibus libros, scripta, & pretiosissima quæque reponimus. Scrinium militare arca dicitur, ubi epistole, libelli supplices, & similia scriptorum genera custodiuntur, quibus responsa Principum, interceptæ hostium literæ, aliaque ad bellum administrationem utilia, & quæ clam alios haberi ratio postulat, continentur. Ingenti cautione ea sceria, quæ vulgo dicimus *Segretarie* servari solent. Evidem ab hostibus direpta, quod sepe accidit, maximo illis sunt adjumento, detectis nempe consiliis Ducum, Regumque ad eosdem præscriptionibus, in quibus plerunque totus vertitur cardo belli administrandi. Duplicitis sceria fuisse generis tradit Budæus, stataria nimirum & viatoria. Stataria erant, quæ in ipsa regia, vel alio ad id constituto loco, acta & monumenta, quæ ad jus pertinent, custodiebant. Viatoria, quæ circumferebantur in commitatu Ducus vel Principis. De postremis hisce loquitur Lampridius in Alexandro: *Pomeridianis horis subscriptioni & lectioni epistolarum semper operam dedit, ita ut ab epistolis, a libellis, & a memoria semper assisterent, relegentibus cuncta librariis, & iis, qui scrinium gerabant.* Quatuor item scriniorum genera memorantur. Scrinium Epistolarum, in quo civitatum postulata & legationes; Memoriae, in quo annotationes & responsa Principum; Libellorum, ubi supplices oblati libelli; & Dispositionum, quo rerum variarum cognitiones comprehenduntur. Magistri scriniorum dicebantur, quibus curæ erat militaria vel urbana sceria custodire: quo Præfecturæ genere donatum fuisse Ulpianum ab Alexandro docet Lampridius. Spartanus in Vero: *Cum orationem pulcherriam, quæ bodieque legitur, sive per se, sive per scriniorum ac dicendi Magistros parasset.* Jam qui ipsa deferebant sceria appellabantur Scrinarii. Vetus autem Glossarium scrinarios vocat Magistros ipsos scriniorum. Idem addocet duplex vetus inscriptio apud Salmasium in Alexandrum Severum Lampridii, ubi custos libellorum supplicum dicitur Scrinarius a libellis; & custos epistolarum Scrinarius ab epistolis. Prima est: *D. M. QUADRATO. SCRINIARIO. A. LIBELLIS.* Alterius hæc sententia: *TI. CLAUDIOVS. DIVI. L. ERASTUS. SCRINIARIUS. AB EPISTULIS.* **SCRINIARIUS.** Vide *Scrinium*.

SCRIPTORES REI MILITARIS. Cum gloriæ humanæ pars potissima, & studiosius quæsita, a bellorum facinorum exercitatione proveniat, & mortalium operum seges uberrima enascatur in acie & pulvere Martio, eam ob causam omnino contigit, ut vix ullæ præteriorum temporum memo.

memoriæ prodierint, in quibus res bello gestæ aut utramque, ut dicitur, non expleant paginam, aut non contemnenda saltem copia commemo- rentur. Quare si quis syllabum, elenchem, vel catalogum Scriptorum inire velit, qui de re bellica quomodolibet sermonem habuere, neceſſe est illum omnium ferè etatum Historicos, Poetas, & cujuslibet fere generis Scriptores comprehendere. Quoniam verò eosdem recensere in immensum sermonem produceret; atque adeo eos ipsos adducere ac sigillatim referre, qui militarem tractationem dedita opera institutam literis consignarunt, infiniti esset operis conatusque, satis habeas, Lector et quissime, a me tibi digitum intendi commonstrarique eos duntaxat, qui bellicorum Scriptorum indicem accuratè impensoque studio prodiderunt. Eorum nonnullos exhibebit tibi Aelianus in Præfat. ad libellum de instruendis aciebus. Omnium verò tum veterum tum recentiorum nomina & opera diligenter atque distinctè recensuit Gabriel Naudæus Syntag. de stud. Milit. l. 2. Id cum a viro doctissimo sit diligenter copiosèque præstitum, nihil est causæ, quamobrem nova eorum recensione supervacaneam ego hic diligentæ famam affectem.

SCROPHA, æ. Machina suffosoria. Villelmus Tyrius: *Machinas ad suffodiendum murum bables & necessarias, quas vulgo Scrophas appellant.* Fulcherius Carnot. *Machinis autem paratis, armatis scilicet, & scrophis ad assaliendum se paraverunt.* Eadem machina, vel certè minimum dissimilis, est ac *Sus*, *Troja*, *Porcus*. Sic appellatam crediderim quoniam ad similitudinem rostri suilli terram fodiat, aut muros impedit.

SCULSCARA. Origine Longobardica est expeditio militaris. Edictum Rhotaris Regis Longobard. *Siquis in exercitum, aut sculscaram ambulare contempserit &c.*

SCURRA, æ. Lamprid. in Alexand. Sever. hæc habet verba: *Et quum dormiret post convivium bo- ra diei ferè septima, unus ex Germanis, qui scurrarum officium sustinebat, ingressus dormientibus cunctis, solo tantum Imperatore intervigilante visus est: cui Alexander, Quid est, inquit, Contubernialis? Num aliquid de hostibus nuntias? At ille metu perterritus & sperans non posse evadere quod in tentorium Principis irruisset, ad contubernales suos venit, eoque ad durum Principem interimendum exhortatus est: qui subito plures armatique ingressi, inermes & obſſentes contruncaverunt, ipsumque pluribns illibis confederunt.* Ad hunc Lampridi locum unum observat, aliud indagat Salmasius. Observat quidem, eum ex Germanis, qui scurra officium sustinere legitur, non esse ex genere mimorum, parasitorum, & ludionum, qui in aulis Principum audiunt scurras: sed omnino statuit eam appellationem per illa tempora pertinuisse ad corporis Imperatorii custodes, fatelites, & stipatores. Elicit id non obscurè ex eodem memorato loco, ubi Germanum scurram contubernalem vocat idem Alexander. Ejusmodi enim sunt, qui a Principis latere nunquam abscedunt. Aspergit conjecturæ lucem Spartanus, ubi narrat, per scurras occisum fuisse Heliogabalum, quem cæteroqui constat, a Prætorianis militibus fuisse interfectum. Id genus stipatorum non absimili vocabulo animadvertisit fuisse appell-

latos buccellarios. Legitur siquidem in veteri Chronico Valentinianum ab Aetii buccellario fuisse maestatum. Buccellarii autem, sive buccæ, & bucciones, pro scurris & parasitis passim accipiuntur, ut vix planè sit dubium, iis nominibus custodes corporum, stipatores, laterones, seu potius armigeros indigitari. Quā verò fiat, ut milites Prætoriani, sive custodes corporis Imperatorii Scurræ non semel sint appellati, id scilicet indagat Salmasius. Existimat autem sic fuisse nuncupatos, quoniam non magis discederent a dominorum latere, quā veri scurræ & parasiti. Quid si familiaritas & nimia consuetudo vivendi, qua id genus hominum summis Principibus adjungi vincirique solet, & opportunitas domestici usus, quæ secum affert in alloquendo frequentes sales atque dictoria ad ineundam Principis gratiam, id effecit, ut Prætoriani familiares & contubernales promiscuè & indiscriminatim pro scurris & parasitis acciperentur?

Scutagium, ii. Apud Scriptores mediae & infimæ Latinitatis significat certum quoddam auxilium domino præstitum, urgente bello, a suis subditis feuda militaria obtinentibus. Dicitur autem Scutagium, quoniam ea exhibitio, vel præstatio militum, vel pecuniae pertinet ad scutum, quod sumi solet pro servitio militari. Fleta lib. 3. Sunt etiam quædam servitia forinsea, quæ dici poterunt Regalia, quæ ad scutum præstantur, & inde Scutagium babemus, & ratione scuti pro feudo militari reputatur. Omnis enim terra ad ejusmodi servitium obligata, Feudum dicitur debet militare. Vide multa de scutagio apud Cangium in Gloss.

SCUTALE, is. Liv. lib. 8. Bell. Maced. in descriptione fundæ: *Triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxâ babenâ volvetur in jaēta glans, sed librata cum foderit velut nervo missa excutiatur.* A Scaligero exponitur corium reticulatum in medio fundæ, ubi lapis excutiendus imponitur. Priscianus & Turnebus originem, vocis trahunt a scuto, quoniam exterior scuti facies vitulino corio erat obducta. Verum hæc nihil faciunt ad reticulatum sinum lapidis in funda. Admodum propriè ea reticuli forma exprimeretur a scutula, quæ figura est quadrilatera, & congruens operi reticulato. Ex hac scutula vestes scutulatas, & scutulata saga dicunt Scriptores. Verum si in verbis Livianis ad hunc modum intelligendus est reticulatus fundæ sinus, corrigendus is est locus; & pro scutale crebris suturis durato, substituendum scutula durata. Vide, quæ dicemus ex Salmasio in dictione *Scutulum*. Sed satius fuerit nihil immutare in verbis Livianis, & scutale interpretari & exponere medium fundæ partem, ubi lapis vel pila collocatur, quæ constaret ex triplici loro coriaceo, seu ex triplici funiculo, vel etiam tela crebris suturis durata, ne laxior fluxusque ibidem lapis insideat; sed volvetur commodè, nec ante ipsum iectum, dum circa caput torquetur, defluat decidatque. Dicitur autem sinus ille scutale non tam quod orbiculatus esset, quā quod oblongus, ut erant scuta Romanorum. Post exposita verba de scutali, sic prosequitur Livius de peritissimis funditoribus verba faciens: *Coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti trajicere.* Quid sibi velit Livius ejus coronæ mentione, nescire se fatetur Glareanus.

nus. Donatus ad eum locum nescio quid afferit de quodam glandis, globi, jaculique genere. Locus est clarissimus, & frequenter exploratus eorum experientia, qui funda, missilibus, & sclopis ad certum scopum collineant. Propone-re ii sibi solent rotundum quidpiam ex charta, vel alia qualibet materia, quod iustum dirigant, vel idem signum in ipso pariete pigmento aliquo vel succo herbarum colorare & effingere, ad fundae vel sclopi capiendum experimentum. Figuram illam scopi orbicularem, sive album, quod dicimus, Livius vocat coronam. Sæpe enim, quod rotundum est, probe a Latinis corona dicitur, ut nos alibi per aliam oceationem fusiū ostendimus.

SCUTARI. Multa significantur hac voce. Primum quos Latum vetus & purgatus dixit Scutatos, quod est lectissimum militie genus a scutis nominatum, ætas posterior ac præsertim Scriptores Historiæ Augustæ, ut alibi est notatum, Scutarios vocant. Scutarii pro scutorum compactioribus sumuntur interdum. Vide *Fabricæ armorum*. Sic insuper appellati qui in schola erant Principum Orientalis Imperii. Vide *Magister Officiorum*. Sed longè frequentissima scutario-rum acceptio pro armigeris. Italis *Scudieri*. Ii verò sunt, qui equitum bellatorum equos curant, & arma deferunt. Julianus Toletanus: *Quem Viniza Rex intra suos scutarios familiarem habuerat carissimum*. Et clariū vetus Charta Rerum Occitan. *Et armigeri illorum, qui scutarii appellantur*. Apud veteres Scriptores Italicos gemina significacione gaudet vox *Scudiere*. Interdum quippe famulum significat, qui herilis equi curam habet etiam in urbe, & procul ab armorum exercitatione; vilissimis porrò quibusque purgandæ domus ministeriis intentus. Tratt. Cau. cap. 35. *Non conviene allo scudiere, che serve lo cavallo, che quando lo cavallo torna da cavalcarfi li levi la sella da doffo, anzi li deb allargare le cinghie, e menarlo soavemente a mano, infino à tanto, che avrà stallato*. Iterum *Scudiere*, vel *Scudieri* quandoque apud Italos significat socium potius, quam servum honorarium equitum illustrium; qui licet non sit in militum sive equitum album adscriptus, proximus tamē honore & dignitate iisdem est, ac sæpe cooptari solet in eundem gradum. Hi quidem, ut a nobis est sæpe notatum, apud Latinos Scriptores tirones potius & scholares dicuntur; verū apud Italos etiam *Scudieri* audiunt. Boccacc. Theseid. l. 7.

*Stetteſi adunque, mentre il mondo chiuſo
Tenne Apollo di luce, Palemone
Dentro al ſacratō tempio ſi rinchiuſo,
Continuo in diuota oratione,
Sicome era in quel tempo forſe in uſo
A chi dovea far mutazione
D'abito ſcudieresco in cavaliere,
Come dovea, ch'egli era già ſcudiero.
De iisdem porrò Palemone & Arcita ſcutariis,
qui poſtea a Theseo in equeſtrem ordinem ſolemni ritu relati ſunt, ita mox ſubdit:
Senza punto badar con grande onore
Cinſe le ſpade a que' duo be' ſcudieri:
Ad Arcita, Polluce, e'l buon Caſtore
Gli ſpron d'oro calzaro, e volontieri:
Uliffe, e Diomedē anco di core
Calzargli a Palemone: e Cavalieri*

*Amenduo furon fatti allor novelli
Quelli Tebani amanti, e damigelli.*

Animadvertisendum etiam *Scudiere* apud Italicos Scriptores quandoque accipi pro servo Principum, vel matronarum honorario, qui iisdem preſto est in aula, & ædibus urbanis. In hanc ſententiam, ut notat Tafſon. *Annot. ſopra la Crusca*, Boccaccius ſcripsit Novel. 19. E oltre a queſto niuno ſcudiere, ò famigliare, che dir vogliamo &c.

SCUTATI, orum. Non illi modo ſic appellantur, qui ſcutum quomodolibet gerunt, verū i frequentiis, qui in acie Romana certum militum ordinem conſtituunt: hos Livius tanquam valdissimam manum in extrema collocat aciei parte verbis illis lib. 8. *Hos ſequabantur ſcutati, omnes in ſignibus maxime armis, hos triginta manipulorum antepilanos appellabant &c.* Meminit eorum etiam Virgilii lib. 9.

Tercentum ſcutati omnes Volſcente magiſtro.
Et Cic. 2. Philipp. *Agmine quadrato cum gladiis ſequuntur ſcutati milites.*

SCUTATORES. Scuto armati. Ad armaturam levem pertinuisse videntur ex Vegetio lib. 2. cap. 17. *Ferentarii autem, armaturæ, ſcutatores, ſagittarii, funditores, hoc eſt levis armatura adverſarios provocabant.*

SCUTIFERI, orum. Scutarii, Armigeri. Italis *Scudieri*. Memorantur a Fulcherio Carnot. l. 2. Hist. Hierosolym. apud Cangium.

SCUTULA, æ. Pro ſinu fundæ. Vide *Scutale*.

SCUTULA, æ. Pro parte ballistæ. Vide *Scutulum*.

SCUTULATI EQUI, Vide *Scutulum*.

SCUTULATA SAGA. Vide *Scutulum*.

SCUTUM, i. A ſectura deducit Varro; quaſi tabulis ſit minutè conſectum. Sequor Vofſum & alios, qui trahunt a voce Græca ὄχιτος, quæ pelleſ significat, ex qua primum materia ſcuta conficiebantur. Vide *Egis*. Tectorium eſt idemque antiquissimum & insignitè idoneum armorum genus, ad milites tegendos adverſus iuctus inter dimicandum. Peculiare fuit Romanorum; nam Græci clypeis utebantur. Quid iſthæc diſtarent infra perſpicies. Fabius ille, qui Annibal ſecundissimos impetus cunctando ludificatus eſt, populari ſermone Imperii Scutum dictus eſt: contra verò Marcellus Enſis Reipublicæ eſt appellatus, ut ex Poſſidonio tradit Plutarchus. Afri, Hispani, Galli, Germani diversa paulo a Romanis ſcuta geſtavere. Ea nos exponimus in Titulis *Parma, Pelta, Cetra*, aliisque. Iconiſmos ſcutorum cum ſuis inſignibus habes apud Steuvechium ad Vegetii l. 2. c. 18. & Lipſium de Milit. Roman. l. 3. Dial. 2. Consule etiam ejusdem *Analecta*.

2. Adverſus omnem Antiquitatis ſenſum Januſ Lascares clypeum cum ſcuto confundit. Aliuinantur magis qui clypeos quadratos; ſcuta rotunda faciunt, inter quos miror fuſſe Hadrianum Junium. Oblonga certe fuſſe ſcuta, rotundos verò clypeos, aptè colligit Aldus Manutius lib. 3. de quæſit. per Epift. Idem ex aliis antiquis Scriptoribus notat Steuvechius ad Veget. Virgil. l. 8. de ſcutis:

ſcutis protefti corpora longis,
Ovid. Fast. 6.

facta ſuper galeas ſcutaque longa ſonant.
De clypeis verò Virgil. Aeneid. l. 2.
clypeique ſub orbe teguntur.

Et

Et lib. 3. de oculo Polypheui;

Argolici clypei aut Phœbæ lampadis instar:
Adde, quæ de discrimine scuti & clypei in hanc rem scripsierunt Servius ad lib. 9. Aeneid. & Turnebus l. 2. Advers. cap. 27. Observandum est, scuta quidem coriacea vel lignea, clypeos vero ex ære structos fuisse, ut tradunt Polybius, & Dionysius Halicarnasseus, ubi agit de Romanorum armatura. Idem Virgilius indicat, qui clypeos ardentes appellat, idest ære fulgentes. Sic enim habet l. 2. Aeneid.

Ardentes clypeos, atque eramicantia cerno.
Exadversum scuta crudis coriis firmata. Tradit id de Persis Ammianus. Eadem apud Romanos sic instructa refert disertè Polybius. Stat. etiam de Græcis lib. 3.

Nec pudor emerito clypeum vestisse juvenco.
Et alibi:

graves clypeos cæsis vestire juvencis.
Præclarum de Romanis testimonium est apud Livium lib. 23. ubi Casiliensium famem describit: *Postremò ad id ventum in opia est, ut lora detraetasque scutis pelles, ubi servida mollissent aqua, mandere conarentur.* Eodem etiam a Saguntinis in sua memorabili fame decursum fuisse, tradit Silius:

resolutaque nudis

Lingentes clypeos armorum tegmina manabant.

Postremò idem memorat Hegesippus de Judæis obfessis a Vespasiano: *Et cum alia famis solaria non reperirent, detrabeant coria scutis, ut cibo essent sibi, quæ præsidio non erant.* Confecta præterea legimus ex salice, quæ cum lentissima sit arborum, aptissimam esse materiam scutis parandis tradidit Plinius. Texta etiam e viminiibus rudi antiquo ritu, consertis inde craticibus imbricatis, quas Veteres Gerras & Gerones nuncuparunt. Vide *Gerræ*. Nec verò solū coriacea, verū etiam viminea & salicea, asperculis firmabant, spissiore textura virgis seriatim constipatis, ut adversi iectus in lubrico acciperentur, interceptæque gladiorum aut misfilium cuspides comminutæ dissilirent. Omnia Romanorum scuta erant oblonga, longitudine pedum quatuor, latitudine pedum duorum semis, ut tradit Polybius; præsertim in iis, quæ incurva erant, & imbricata. Sunt porro qui eadem ex duplicita tabula incurva, vel duplicato testu ex minutis tabellis constructa memorent.

3. De cælaturis omnique picturato opere, quo in confessu est apud omnes exornatos fuisse Græcorum clypeos, Romanorumque atque aliorum ferè nationum scuta, vide primùm quæ diximus in Titulis *Parma alba*, & *Insignia*. Subdò illud Scævolæ apud Silium l. 8.

Sævola, cui diræ cælatur laudis bonoræ
Effigie clypeus: flagrant altaribus ignes;
Tyrrhenum vallis medio stat Mucius, ira
In semet versu.

Idem de scuto Scipionis l. 17.

Terribilem ostentans clypeū, quo patris, & una
Cælarat patruī spirantes prælia dira
Effigies.

Prætereo Amorem fulminantem Alcibiadis, Danaides Turni, Hydram Aventini, Sphyngem, Parthenopei, & alias in clypeis præclarissimum Ducum nobiles cælaturas, que passim apud

Poetas tum Latinos tum Italicos occurrunt. Vide Udenum Nisiely [is autem est Benedictus Fioretii] Proginn. T. 3. 69. & seqq., qui omnia ferè collegit. Quandoque sua milites vota, & spes vitoriarum exprimebant. Silius de Gallo quodam milite l. 4.

in titulos Capitolia capta trahebat:

Tarpejoque jugo, demens, & vertice sacro
Prenantes aurum Celtas umbone ferebat.

Notandum hic est præclarè dictum Scipionis Africani, qui, ut legitur apud Frontinum, cum ornatum scutum elegantiū cujusdam vidisset, dixit non se mirari, quod tantā curā ornasset, in quo plus præsidii, quam in gladio haberet. Meminisse porrò oportet cautum fuisse legibus, ne tirones in scutis quidquam depingerent celerantque. Alba scuta gestare jussi; nec aliam ob causam militiæ Candidati audiebant. Post tirocinium exactum fas erat incisa vel colorata symboла scutis addere. Et primò quidem pro turmarum vel legionum diversitate diversa item signa & emblemata gestata a militibus tradit Steuvenchius, additis eorum figuris ex lib. de Notit. utriusque Imperii. Eundem morem indicat Valerius Flaccus Argon. lib. 6.

Cuncta phalanx insigne Jovis, cælataque gestat

Tegmina, dispersos trifidis ardoribus ignes.
Ubi vides fulmina in scutis depicta. Et quoniam Romani habuerunt legionem nomine Fulminatricem, de qua mentio fit apud Dionem in M. Antonino, eam etiam legionem fulminibus figura ta scuta prætulisse, censendum est. In adversa verò scuti parte nomen erat adscriptum uniuscunque militis cum cohorte, vel centuria, sub qua mereret. Hinc Dio lib. 50. author est Cleopatrae milites ejusdem Reginæ nomen gestasse scutis inscriptum. A Xenophonte autem discimus solemnem fuisse militum morem, ut qua quisque patria esset, ejusdem nomen præferret in scuto, sola inscriptum majori initiali littera. Laudabilem illum morem servabant, non solū ut se mutuò internoscere possent milites in prælii confusione, sed ut facilius etiam constaret Ducibus de suorum virtute. Cum autem iis cælaturis, pieturisque scuta essent exornata, mirum non est si milites summa cura eadem custodirent, ac tegumentis etiam adhibitis servarent a pluvia. Id observatum fuisse exprelse docet Cæsar lib. 2. bell. Gallic. *Temporis tanta exiguitas fuit, ut non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galcas induendas, scutisque regumenta detrahenda tempus defuerit.* Nec verò communia in scutis signa, perpetua fuisse apud Romanos est reputandum. Figurata plerunque scuta pro arbitrio; sēpe Majorum, interdum propriis facinoribus colorata, vel incisa. Accersita frequenter symbola ad affectiones animi varias indicandas. Id verò locum præcipue habuit in privatis expeditionibus & conflictibus Equitum illustrium, quos Fabulæ Romanenses Errantes vocant a peragrandis provinciis, & periculis queritandis, quibus fortiter superatis in dies magis magisque clarescerent. Sed nusquam jactantius percrebuerre scutorum symbola, quam in hastiludiis, & equestribus Trojarum decursionibus; quod non unis Titulis est a nobis prolixè traditum.

4. Eam consuetudinem cælaturis editorum facinorum scuta exornandi excellentissimi quique Poe-

Poetarum secuti amplexique, suos cantus fabulosos illustrarunt scutorum opificio, que multos ad argumentum pertinentes Historiarum evenitus comprehendenderent. Hesiodus maximè omnium excelluit in scuto Herculis, ubi Thebani illius Herois non pauca facinora, aliaque ad eundem scopum spectantia commemorantur. Longe minorem laudem Cæsaris Scaligeri & aliorum iudicio Homerus est consecutus. Scutum ille a Thetide Achilli traditum solis fere naturalium rerum emblematis decorat, longoque excursu in otiosa frigidè digreditur. Procul dubio a Virgilio superatus, qui l. 8, scutum Æneæ traditum a Venere, & a Vulcano confectum, consequuntur Romanorum annalium eventibus graphicè exornat atque nobilitat; ut meritò illud vocet,
clypei non enarrabile textum.

Nimirum,

*Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat Ignipotens. Illic genus omne futura
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat &c.*

Ut planè mox Æneas jure potuerit superbire, dono matris, & nobilitate prospicere:

*Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.*

Ubi inter alia discimus, scuta, seu potius clypeos Antiquorum prægrandes fuisse. Etenim in memoratis, ac præsertim in Æneæ clypeo non simplex aliquod facinus, sed plurimorum Regum atque adeò Cæsarum, res gestæ continebantur. Nec terrestria solùm ille præcilia, verùm etiam concertationes navales, immensā quadam bellorum facinorum serie ostendebat: Achillis verò clypeum multis fuisse oneratum figuris, ostendit Ovidius Metam lib. 13. ubi Ulyssem inducit de Ajace conquerentem, quod stolidè illum peteret clypeum, cui inscriptas res miras non intelligeret. Sic autem habet:

*neque enim clypei cælamina norit,
Oceanum, & terras, cumque alto sidera cœlo,
Pleidasque, Hyadasque, immunemque æquoris Arcton,
Diversaque urbes, nitidumque Orionis ensim.*

Postulat ut capiat que non intelligit arma.

Non admodum dissimilem majestatem spirant Statiani versus in descriptione scuti lib. 9. ubi sic incipit:

*Arma decent humeros, clypeusque insignis &
auro*

Lucidus, Aonia celeratur origine gentis.

Gravissima etiam illa sunt apud Silium lib. 2. ubi scutum Annibalis exortu Carthaginis & rerum illustrium figuris variatur:

*Fecce autem clypeum saevò fulgore micantem
Oceani gentes Ductori dona ferebant.*

Et mox:

*Hæc ære, & duri chalybis perfetta metallo;
Atque opibus perfusa Tagi, per singula latis
Lustrat ovans oculis, gaudetque in origine regni.*

*Condebat prima Dido Carthaginis arces,
Instabatque operi subducta classe juventus:
Molibus bi claudunt portus &c.*

In eodem stadio sui etiam ingenii periculum feliciter fecit Claudianus in Paneg. Olibr. & Prob.

Et formidato clypeus Titana lacefit

*Lumine, quem tota variarat Mulciber arte:
Hic patrius Mavortis amor, fætusque notantur
Romulei &c.*

Adde Sidonium in Paneg. Major. ubi Romæ clypeum describit:

*videas hæc erasso fusa metallo
Antra Rheeæ, fætamque lupam, quam fauce
relicta*

Blandiri quoque terror erat &c.

Nec defuere sibi scilicet primi subfellii vates Itali, quominus eam laudem occuparent in descriptione scutorum. Et quidem Tassus Cant. 17. nobilissimum inducit Rinaldo oblatum scutum, ubi vetustissima Estensis familiæ origo & series indicatur;

*Ben vide il saggio Veglio il suo secreto,
E gli soggiunge: Alza la fronte, ò figlio
E in questo scudo affissa gl'occhi omai,
Ch'ivi de tuoi Maggior l'opre vedrai.
Vedrai degl'avi il divulgato onore,
Lunge precorso in luogo erto e solingo:
Tù dietro anco riman, lento corsore,
Per questo della gloria illustre arringo.
Sù, sù, te stesso incita: al tuo valore
Sia sferza e spron quel ch'io colà dipingo.
Così diceva; e'l Cavaliero affisse
Lo sguardo là, mentre colui sì disse.*

Con sottile magistero in campo angusto

*Forme infinite espresse il fabro dotto.
Del sangue d'Attio glorioso augusto
L'ordin vi si vedea nulla interrotto.
Vedeasi dal Roman fonte vetusto
I suoi rivi dedur puro e incorrotto.
Stan coronati i Prencipi d'alloro
Mostra il Vecchio le guerre e i pregi loro.*

Ab hoc verarum narrationum & historicō clypearum ornatu factus est a Poetis postea gradus ad mirabiles illos clypeos, qui magicarum excantationum vi, aut fulgore suo mirum in modum oculos spectatorum perstringerent, aut alia parerent peregrina & inaudita prodigia, quibus Romanensium, ut ajunt, fabularum chartæ exsaturantur. Hujus generis fuit molitionis admirandæ clypeus, imò verò speculum adamantium; cuius reperciassu & obtutu cum se Rinaldus Armida otio & amoribus turpiter emollitum, & ignavè lascivientem exhorresceret, ad bellum Pakæstinium, & prodigiis obsitum nemus proscindendum, impigrè festinavit. Sic autem Tassus Cant. 14.

*Vuò, ch'a lui viscopriate, è d'adamante
Un scudo, ch'io dardò, gl'alziate al volto;
Si ch'egli vi si specchi, e'l suo sembiante
Veggia e l'abito molle, onde fù involto;
Ch'a tal vista potrà vergogna e sfegno
Scacciare dal petto suo l'amore indegno.*

Et postea Cant. 16.

*Intanto Ubaldo oltra ne viene, e'l terzo
Adamantino scudo bâ in lui converso.
Egli al lucido scudo il guardo gira,
Onde si specchia in lui, qual siasi, e quanto
Con delicato culto adorno spira
Tutto odori e lascivie il crine e'l manto:
E'l ferro, il ferro aver, non ch'altro mira
Dal troppo lusso effeminato a canto.
Guernito è sì, ch'inutile ornameto
Sembra non militar fero instrumento.
Qual buom da cupo e grave sonno oppresso
Dopo vaneggiar lungo in se riviene;*

Ta-

Tale ei tornò nel rimirar se stesso ;
Mà se stesso mirar già non sostiene .
Giù cade il guardo : e timido e dimesso
Gravando a terra la vergogna il tiene .
Si chiuderebbe e sotto il mare , e dentro
Il fuoco per celarsi , e giù nel centro .

Præcesserat tamen Tassum in præfulgentis clypei commento Areostus . Opus illud Athlantis fuit magico sic opificio adornatum , ut inusitatæ lucis repercussionem contûentes in terram affligeret atque prosterneret . Sic autem scribit Cant . 2 .

D'un bel drappo di seta bavea coperto
Lo scudo in braccio il Cavalier Celeste ,
Come bavesse non sò tanto sofferto
Di tenerlo nascosto in questa veste ,
Ch'immantinente che lo mostra aperto ,
Forza è chi l' mira abbaragliato resti ,
E cada , come corpo morto cade ,
Evenga al Negromante in potestate ,
Splende lo scudo a guisa di piropo
E luce altra non è tanto lucente .
Cader'in terra a lo splendor fù d'uopa ,
Co gli occhi abbacinati , e senza mente ,

Atque iterum de eodem clypeo hæc habet Cant . 22 .

Quel di Ruggier , che lì demoni ignudi
Fece sudar , poco del colpo teme :
De lo scudo vuò dir , che fece Atlante ,
De le cui forze io v'ho già detta in ante ,
Io v'ho già detto che con tanta forza
L'incantato splendor ne gli occhi fere ,
Ch' al discoprirsi ogni veduta ammorza ,
E tramortito l' huom fà rimanere .
Perciò , s'un gran bisogno non lo sforza ,
D'un vel coperto lo solea tenere .
Si crede ch' unco impenetrabil fusse ,
Poi , che a questo incontrar nulla si mosse .

Et paulò post :

Con la medesima asta , con che bavea
Sanfonetto abbattuto , Ruggier viene
Coperto dallo scudo , che solea
Atlante baver sù i monti di Pirene ;
Dico quell' incantato , che splendea
Tanto , ch' umana vista nol sostiene .
A cui Ruggier per l' ultimo soccorso
Nei più gravi perigli bavea ricorso .

Nos etiam Carm . Tom . 2 . , ubi de Varadini expugnatione loquimur , non absimile scuti textum proponimus ; sic nimurum elaboratum , ut licet lucidissimum eset speculoque simillimum , intuentes tamen non propriam eo inspecto effigiem , sed acerbissimum quem haberet quisque hostem minabundum & territatem contueretur . Obliatum illud fingimus Donato Haislerio in Varadini obsidionem proficiscenti , quam arcem in seffam & propugnatam Poetico commento finimus ab Umbris Amurati , Bajazetis , & Solimani , qui potentissimi fuere Imperatores Turci ci ; Hungarico verò bello vehementer exerciti : Artis opus mira , densos adamantinus umbo Excludit radios , & abena luce coruscat .

Mille latent species intus , simulacraque mille :
Sed non admissas reddunt specularia formas ,
Quippe nec accipiunt ; dictu mirabile mon strum !
Si semel incautis oculis lux ænea fulsit ;
Hostem quisque suum radiantis in orbe metalli
Cernit : in ardescunt oculis ; torviisque minantur
Vultibus invise facies ; & lumina , lucis

Vitta repercuſſu , feriunt . Memphiticus istu Saucius haud aliter quorulo canis ore vagatur . Niliacas & querit aquas , ut gurgite puro Consulat , & medicis sua vulnera tergeat undis . Infelix ! dum querit opem , namque invenit bo stem :

Optatam effigiem lutulentus denegat amnis :
Sed vasta se mole ferens crocodilus amictu Verſicolorato , maculisque intermicat atris :
Ille nigras monſtri fauces hostemque refugit Horrentem squamis , & fœdida colla moven tem .

Par clypei species . Fretus munimine tanto Haslerius focias acies , & caſtra petebat .

Hujus etiam scuti usum nonnisi ad suprema discrimina & ingruentia vitæ pericula reservamus . Enimverò tunc solum Haslerius clypeum fatalē expandit , cum adversus umbras tergeminas Ducum Turcicorum suscepto certamine , & in extremas propugnaculi angustias dimicando redactus , nihil habebat spei reliquum , & certissimum cæteroqui exitium sibi ex omni parte intentatum conspiciebat , Proinde in exitu Carminis ita canimus :

Sed pudor excusat stimulis , urgetque morantes Otomanniadas : numero pudet impare longum Bella trabi : ergo aciem densi glomerantur in unam ;

Impelluntque Ducem . Dum telis ille recedit Obrutus ; abruptæ præceps immane ruina Atergo patuit : timor undique , & undique lethum

Ante oculos : quo vota ferat ? stat poctore in uno Fatum Asia . partes animum dum versat in omnes ,

Purpureos mentem subiit dissolvere amictus Fatalis clypei ; fortis , mora nulla , revelat

Dexteræ funereum speculi jubar . baſit acerbos Primus Amurates radios : micat ocius hostis

Adversi facies : infestaque terret imago : Hunniaden videt , Hunniadon : non ille minaces

Suffinet obtutus ; vallo sed vicitus ab alto Corruit , immorsoque cadens obmutuit ense .

Dum præceps ruit ille ; trucis te fulgura parme , Bajazete , petunt : oculos effulminat agros

Corvinus ; speculaque ferox insultat abeno : Excusit arma manu gelidus timor : ille pudendos

Dat saltus ; trepidoque rotat vestigia gyro . Ultimus inspecto clavis , sociisque superstes

Edomitis . Solimanus erat : sed prospera postquam

Æquavit fortuna Duces ; concurrerò certas Marte pari Haslerius : valido torquere lacerto

Fatiferum speculum pudor est , & non sua tela . Sed fortem clypei properat dum pondere levam

Solvere ; jam Carolum Solimanus viderat bo stem ;

Viderat , infremuitque simul : nam qualis ad Iſtrum ,

Maniaque obſeffæ properabat celsa Viennæ , Talis erat Carolus clypei fulgente metallo .

Ille diu nutat ; torvo tum lumine figens

Haslerium : laudem non tu certaminis bujus ;

Quisquis es , inquit , habes . Carolus me hoc culmine pellit ;

Me Carolus ferit , & pœnas , post funera poscit .

Hac ait : & clypei jubar averſatus , inanes

Dat fremitus fugiens ; cæcoque in tartara lapſu

Precipitas ; domisamque aperit victoribus ar

cem .

5. Sed nulla armamentaria, ne fabulosa illa quidem, quæ in Æthnæ cavernis Vulcanus collocavit, & ex quibus Achilli, Æneæ, aliisque immortalia ad conflictus arma proripuit, æquiparari possunt officinis armorum, ex quibus Cœlites & propitium Numen ad viros pietate præstantes propugnandos nullis ictibus pervia molliuntur arma. Ipsos præterea Cœlites, magnarum urbium & regnum Patronos, adfuisse piis bellatoribus inter pugnandum, & scutis adamantinis hostium ictus intercepisse non semel habes apud Annales sacros, & Acta Sanctorum, Pro exemplo fuerit cœlestis clypeus adamantinus, quo Raymundum Comitem Tolosanum, celebrissimi nominis Crucisignatum, communivit & texit ejusdem bellatoris tutelaris cœlestis Genius. Sic autem de admirabili clypeo Tassus Cant. 7.

*L'Angelo, che fù già custode eletto
Da l'alta providenza al buon Raimondo,
Insin dal primo dì, che pargioletto
Sen venne a farsi peregrin del mondo;
Hor, che di nuovo il Rè del Ciel gli bâ detto,
Che prenda in se de la difesa il pondo;
Ne l'alta rocca ascende, ove de l'hoste
Divina tutte son l'arme riposte.
Quà l'ha sta si conserva, onde il serpente
Percossa giacque, e i gran fulminei strali:
E quegli, che invisibili a la gente
Portan l'orrive pesti, e gli altri mali:
E quà sospeso è in alto il gran tridente,
Primo terror de miseri mortali;
Quando egli avvien, che i fondamenti scoto
De l'ampia terra, e le città percota.
Si vedea fiammeggiar frà gl'altri aruesi,
Scudo di lucidissimo diamante:
Grande, che può coprir genti e paesi,
Quanti ven' bâ frà l'Europa e l'Africa:
E fogliono da questo esser difesi
Principi giusti, e città caste e sante.
Questo l'Angelo prende, e vien con esso
Occultamente al suo Raimondo appresso.
Et paucis octonariis interiectis:
Al fin trà mille colpi il Saracino
Cala un fendente, e l'Conte e cosi prezzo,
Cbe forse il velocissimo Aquilino
Non sottraeasi, e rimaneane oppresso;
Mà l'ajuto invisibile vicino
Non mancò a lui di quel superuq Mezzo;
Che stese il braccio, e tolse il ferro crudo
Sovra il diamante del celeste scudo.
Frangesi, il ferro allor (che non resiste
Di fusina mortal tempra terrena
Ad armi incorrottibili & immiste
D'eterno fabro) e cade in sù l'arena.
Il Circasso, che andarne a terra bâ visto
Minutissime parti, il crede a pena.
Stupisce poi, scorta la mano inerme
Ch'arme il Campion nemico habbia sì ferme,
E ben rotta la spada haver si crede
Sù l'altro scudo, ond'è colui difeso:
E'l buon Raimondo bâ la medesma fede;
Che non sà già chi sia dal Ciel disceso.*

Trissinus etiam in sœpe laudato poemate *Italia liberata* inducit non semel cœlestes nuncios alatos scutis renitentibus propugnare bellatores sibi custodie traditos.

6. Scuto Romani tanquam portatili aggerebantur. Cum enim pedes duos & semis, te-

ste Polybio, latum esset, uno ipso pede superbat justi hominis latitudinem. Cum verò ejusdem longitudine quatuor fuisset pedum, & interdum quatuor digitis auctior, vix pede uno a justi militis longitudine superabatur. Quare minimo negotio, & modica inclinatione ictus poterant evitari. Merito autem Livius scuti Romani longitudinem & latitudinem conferens, scutum nominavit majus corpore tegumentum. Sic enim scribit lib. 9. ubi Romanorum, & Macedonum arma comparat: *Arma clypeus, sarcissaque illis: Romano scutum majus corpore tegumentum.* Quo testimonio apertum etiam facit longè grandius extitisse clypeo scutum Romanorum. Iterum Livius de ejus scuti magnitudine lib. 34. *Missilibus Lacedemoniorum pugnabant; a quibus se magnitudine scuti per facile Romanus tuebatur miles.* Addo Romani militis defessi, & quietem capientis illud fuisse schema, ut pilo innixus, capite verò super scuti marginem posito, somnum caperet. Liv. 44. *Vigiles etiam novo more scutam in vigiliam ferre vetuit; non enim in pugnam vigilem ire, us armis utatur, sed ad vigilandum.* Scuto præ se eretto stare galeatos; deinde ubi fessi sint, innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare. Compactum autem erat scutum Romanum ex tabulis vel axiculis, glutino nexit. Pars exterior obducebatur pelle vel corio. Eas scutorum pelles aqua fervida emollitas dentibus supponere & mandre extremæ ut dixi, famis calamitas suasit apud Livium lib. 23. Et hæc quidem forma scuti veteris. Camillus tamen Bello Gallico tenuem illi laminam ferream addidit, ut facilius ictus eluderet, nec attereretur terræ contactu. In medio ferreus extabat umbo firmissimi roboris, quasi umbilicus in ambitu protuberans, quo maxime telorum & missilium frangebatur impetus. Singula Romanorum scuta, militum ea gestantium inscripta intrinsecus, ut dixi, nomina habebant cum numero centuriæ, sive cohortis, cui quisque esset adscriptus. Imperatoris verò nomen exarabatur exterius, atque adeo ipsorum Centurionum. Hirtius de Bell. Alex. *Milites nomen Pompeii ex scutis detraxerunt.* Xiphilinus in Domitiano. Julianus jussit milites sua & Centurionum scutorum nomina in scutis inscribere, quod facilitas sit, qui præclarè aliquid, aut turpiter fecissent, cognoscerentur.

7. Scuta Romana omnium peditum erant communia. Equites etiam scutis utebantur; sed illæ breviora erant pedestribus. Primæ classis milites, utpote præstantiores, clypeati erant; secundæ classis scutati. Id tamen est postea variatum, ut ex Livio, Polybio, & aliis colligimus. Sed nec omnes promiscuè Romani milites iisdem utebantur scutis. Qui digniores erant, ut Triarii, & validissimi ex Principibus, longiora, & admodum gravia gestabant: alii, & præcipue Velites, leviora. Perfoffa multis vulneribus, aut acceptis jaculis gravia scuta gestare gloriosum erat militibus; quemadmodum eadem abjicere vel amittere in pugna summi dedecoris & ignominie loco habebatur. Idcirco Spartanæ mulieres cum milituros filios armabant, ubi eorum brachiis clypeos inserebant, verba illa addere consuevere: *Aut cum hoc, aut in hoc.* Inuebant avitæ virtutis imitatores Spartanos, nunquam clypeum in prælio abiicere, sed redire solitos in-

patriam vel gestantes clypeos acceptos, vel extintos in propriis clypeis gestatos a sociis. Si quidem proprio in scuto vel clypeo efferri ultimus erat summusque in bello occisorum honor. Virgil. l. 10.

at socii multo gemitu lacrimisque

Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.

Et Græcorum quidem clypei incurvi erant convexique ad modum lantis, ut facilè vices feretri supplere possent. Romana item scuta sèpe imbriata, plerunque modico flexa curvamine. Vide eorum figuræ apud Lipsium. Non ità verò inter arma tegentia scutum est adnumerandum, ut non ad petendum etiam vimque inferendam quandoque servierit. Adhibita sèpe reperiuntur scuta ad repellendos hostes in confictu. Curtius: *Totā aciem umbonibus posse propelli.* Sveton. *Abscissa dextrā transilivit in navem umbone obvios agens.* Romani originem scuti sunt qui referant ad Samnites. Sed, ut Lipsius doctè observat, longè alia fuit forma scuti Samnitici, quam sic describit Livius l. 9. *Forma erat scuti: summum latius, qua pectus atque bumeri teguntur, fastigio aequali, ad imum cuneatior, mobilitatis causa.* Sed neque a Liguribus sua scuta accepere Romanī. De scuto autem Ligustico non semel Historici mentionem habent. Quam illud fuerit a Romanis diversum, discimus ex Diodoro lib. 6. apud quem extat descriptio scuti Ligustici: *Armaturam habent Ligures leviorem Romana. Tegit enim eos scutum longum ad Gallicum modulum factum, & tunica cingulo adstricta. Circumponunt etiam pelles ferarum, & babilem gladium.* De mutatione clypei in scutum apud Romanos ita Livius lib. 8. *Clypeis ante Romani usi sunt, deinde postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clypeis fecere.* Plutarchus a Sabinis scuta Romanos habuisse creditit. Sic enim ille in Romulo: *Scutis Sabinorum Romulus est usus & mutavit sua, ac Romanorum aliorum arma, antea clypeos Argolicos ferentium.* Ubi observa antiquissimè clypeos in usu fuisse apud Romanos: ex quo verò illi scuta a Sabinis acceperunt, nullus clypearum usus apud eosdem legitur, ut eruditè notat Lipsius.

8. Afri omnes & Asiatici scutis brevioribus utebantur, utpote quorum in agilitate cursus, & equorum pernicitate, vis omnis esset & disciplina. Itaque graves armaturas & onera armorum, impedimenta militiæ reputabant. Secus Romani, quibus non impetu & ferocia, sed incessu statario & consilio res conficiebatur, scutis majoribus corpora protegebant. Quam amplum fuisse scutum Scœvæ Centurionis existimem, in quo centum & quadraginta tela in obsidione Dyrrachii sedisse author est Florus? Simili forma Aeneæ clypeum multis gravatum jaculis in certamine Mezentii, describit Virgil. l. 10.

telumque intorsit in' hostem:

Inde aliud super atque aliud figitque, volatque Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.

Ter circum astantem lèvos equitavit in orbes, Tela manu jaciens: ter secum Trojus heros

Immanem erato circumfert togmine silvam.

Ea scuti Romani magnitudo facit ut neutiquam demiremur quod de Cæsar's legionariis legimus, quibus, bello Alexandrino, e ponte deturbatis scuta pro lyntribus fuere: illis siquidem suffulti allevati que non ita magno labore adna-

fantes in proxima exiluerunt navigia sociorum. Scutis item imbricatis trajeçtum amnem memorat Ammianus l. 6. Africæ Asieque populos brevioribus ferè scutis usos notavi superius: excipe Ægyptios, quorum ea erat scutorum magnitudo, ut sublatis illis vix hostem conspicerent, ut refert Xenophon Cyropæd. l. 6. Firmitatem juxta atque amplitudinem scuti Romani vehementer asserunt consertæ scutis testudines oppugnatoriae & obsidionales, quæ non milites duntaxat desuper armatos, sed actos equis currus sustinebant. Vide *Testudo*.

9. Humeris Antiqui appensa scuta gestabant: ex quo armorum nomen ab initio scutis inditum; quoniam armis idest humeris appenderentur; ut ex Festo docuimus in Tit. *Arma.* Hinc etiam genus militiae apud Græcos fuit, cui nomen Armatiæ, a scutis longioribus, ut ex Äliano observavimus in proprio Titulo. Hastam abiicere in prælio vel fuga rem unam omnium ignominiosissimam Romani habuere. Acutis Græci militiae probra pviderunt, quibus summo fuit dedecori clypeum amittere vel abiicere. Ajo solertiū fecisse Græcos; quoniam prius est seipsum & sua tegere, & nequid incommodi accipias prospicere, quam ferire hostem, vel damno afficere. Abiecti clypei nota traductus Demosthenes, Orator summus, sed calamo linguaque quam armis promptior. Maximo inter Oratores Græcos Principem Lyricorum Vatum inter Latinos Horatium affocio, cythara pulsanda quam rotando clypeo feliciorem ipso judice l. 2. 7.

Tecum Philippus & celerem fugam

Sensi, relicta non benè parmula.

Isoocrates in Orat. de Pace inter publicè infames recenset clypei desertores. Plutarchus verò in Apophth. Lacon. exilio mulætatum a Lacedæmoniis memorat Archilochum, quod honestius esse scriperit clypeum ablicere, quam in prælio periire. Idem apud Germanos æquè probrosum. Tacit. de morib. Germ. *Scutum reliquisse præcipuum flagitium.* Quantu fecerint Veteres retinere clypeum in confictu, ostendit Epaminondas moriens, qui lethali accepto vulnere, an clypeus salvus esset? quæsivit. Licet tamen, imò verò laudi gloriæque vertitur, clypeum, hastam, galeam abiicere, sicubi cum hoste imparibus armis instructo pugnandum est. De clypeo in hunc modum honestè projecto ad æquandum certamen exempla alibi representamus.

10. Illis genibus militum scuta prosperitatis & lætitiae signum habebantur: eadem hastis collis dolorem vel indignationem indicabant. Expressè Ammianus lib. 15. *Militares omnes horrendo fragore scuta genibus iltidentes, quod est prosperitatis indicium plenum (nam contra cum hastis clypei feriuntur, iræ documentum est, & doloris) immane quo quantoque gaudio, præter paucos, Augusti probare judicium.* Idem l. 16. *Nec finiri perpessi sunt quæ dicebantur, stridore dentium infrenentes, ardoremque pugnandi hastis illidendo scuta monstrantes, in hostem seduci jam conspicuum exorabant.* Eum verò ritum in iræ signum clypeos hastis percutiendi, ab Ægyptiis Romanos hausisse, ut multa alia militaria, docet Diodorus Sicul. l. 2. Ea armorum concussione proludebant scilicet certamini bellatores. Senec. Troad. Aet. 3.

arma concussit manus

N. 2

gæ

Jaculatur ignes.
Silius lib. 12. de Annibale :

clypeoque tremendum

Increpat :

Et lib. 9. de eodem Annibale :

Ingentis clypei tonitru prænunciavit iram.

Virgil. l. 9. de armis Turni :

*Continuo nova lux oculis effulgit, & arma
Horrendum sonuere :*

Et lib. 8.

Utque acres concussit equos, utque impulit arma,
Claudian. lib. 2. in Eutrop. de Marte :

clypeo quantum vix ipse Deorum

*Arbiter, infesto cum percutit aethera nimbo,
Intonuit.*

Idem docemur ex Polybio, ubi hæc habet de militibus Scipionis. *Romanigladiis ad scuta concrepantes invaserunt oppositos:* Perversa gestare scuta, signum fuisse defectionis idem scribit Ammianus lib. 26. *Eum sequuti complures, jam pila quatientes & gladios ad Imperatorem transfeunnt cum vexillis, scuta perversa gestantes, quod defectionis signum est apertissimum.* Rotare atque tractare scutum primaria erat exercitatio tirorum : Veget. l. 2. c. 14. *Qui dimicare gladio, & scutum rotare doctissime noverit.* Idem alibi: *Vt tiro disceret scutum tractare, & obliquis istibus venientia tela defletere.* Sed hæc latius sunt exposita ubi de exercitatione candidatorum in militia. Ad ultimum animadverto detractas feris bellisque pelles, Heroicis præsertim temporibus, pro scutis fuisse. Tradit id Ovidius lib. 3. Metam. in dimicatione Cadmi contra serpentem :

*Cedit Agenorides paulum; spolioque leonis
Sustinet incursum.*

Statius etiam l. 2. Theb. meminit aprugni corii ad usum clypei :

*Pertamen Olenii tegmen suis, atraque setis
Terga, super levos humeros vicina crux
Effugit.*

Hercules in primis leone in Nemea silva interfecito, ejusdem spolium pro clypeo in posterum gestavit. Euripid. in Herc.

Ferique pelle tu leonis induis

Caput: fuit gestamen illud Herculis.

Consule Titul. *Pelles Ferinae.* Illustria quædam scutorum schemata exhibet Bernardus de Monfaucon Tom. 4. Part. 1. *Antiquité Expliquée.* Ibidem rei universæ militaris tractationem habes singulari doctrina, ordine, & eruditione digestam ad fidem numismatum, gemmarum, & marmorum antiquorum. Eum Scriptorem non hic duntaxat, verum in omni fere expositione operum militarium non sine magno emolumento, & operæ pretio consulueris. Postremum adverto priscum militum morem, quo scutis consertis solebant excipere & extollere novos Imperatores. Tacit. Hist. lib. 4. *Brinio igitur ipso rebellis familia omne placuit, impositusque scuto more gentis, & sustinentium humeris vibratus Dux deligitur.* Huc fortasse respexit Claudianus ubi scripit :

Sed mox cum solita miles te voce levasset.
Expressè Ammian. l. 20. de Juliano *Impositusque scuto pedestri, & sublatius eminens, populo silente (lege cum Pithæo ex optimi codicis fide, nullo silente) Augustus renunciatus.* Invaluit mos iste maximum in modum apud Principes

Byzantinos, & memoratur a Cedreno, Gregora, Niceta, & aliis. Etiam Romanis arrisisse eum ritum innuit Pithæus ex Capitolino : Sed assentior Casaubono, qui ejus Historici verba aliter explicat. Sic autem Capitolinus de Gordiano Seniore. *Inventusque senex venerabilis post jurisdictionem jacens in lectulo, qui circumfusus purpura humi se abjecit, ac retractans (lege detrectans) elevatur est, & Imperatorem se appellari passus est.* Ubi Casaubonus, quod dicitur elevatum esse, refert ad verba : *humi se abjecit, non ad morem scutis elevandi Principes.* Iterum Capitolinus in Maxim. & Balb. de alio Gordiano : *Inter hæc Gordianus Cæsar sublatus a militibus Imperator est appellatus.* Exponit Casaubonus sublatum in castra præatoria ex suis ædibus ; minimè vero scutis elevatum : & ad eundem modum interpretatur Herodianum, ex quo ea transtulit Capitolinus. De scutis votivis, sive de ritu affigendi in templis scuta & arma hostibus direpta vide quæ diximus in Tit. *Arma 4. Templum 2.*

Scutulum, i. Parvum scutum. Cic. 2. de Nat. Deor. *Cum pelle caprina, cum basta, cum scutulo, cum calceolis repandis.* Perperam tamen Authores Latini Dictionarii auctioris huc trahunt verba Cæsaris lib. 3. Bell. Civil. *Quatuor biremes subjectis scutulis impulsas vestibus in interiore partem traduxit.* Quod enim dicit *subjectis scutulis*, non deducendum illud est a scutulo, parvo scuto, quo nihil ineptius ad traducendas biremes in litus, vel oram marinam, verùm a scutulâ genere fœminino, quæ significat quidquid rotundæ & teretis est figuræ. Fit enim Latinorum scutula a Græcorum *Scytale*: nota permutatione y in u, ut *Sylla* in *Sulla*. Scytale autem apud Græcos est virga. Vide *Scytale*. Cæsar autem ibi scutulas ob rotunditatem & orbicularem figuram dixit brevia illa tigna, seu crassiores vallos, qui subjici solent navibus, quo ad arenam trahantur impulsu attractuque nautarum. Phalas illas, vel Phalangas apud Latinos dici, & etiamnum in Regno Neapolitano *Falangæ*, notatum est a nobis alibi, ubi etiam notatum est Phalangarios nominari, qui pro subductis in litus navibus portorium exigunt. Hinc Hercules a Tertulliano lib. de Pallio cap. 4. vocatur *Scytalosagittipelliger*, quoniam armatus esset virga, idest clava, sagittis & leonina pelle. Verba Tertulliani sunt: *Adoratur a vobis, qui erubescendus est, Scytalosagittipelliger ille, qui totam epitheti sui fortem cum muliebri cultu compensavit.* Ut Hercules in *Omphale*, & Omphale in *Hercule* prostituatur. Præterea a scutula virga Diodorus scutulata dixit Gallorum saga, quoniam virgis quibusdam distinguerentur in longum aut latum varia serie & colore porrectis, & macularum instar cancellatim & reticulatim excurrentibus. Et Virgilius quidem l. 8. eadem Gallorum sagæ virgata nominat :

Virgatis lucent sagalis.

Ad eundem modum expone Juvenalem Sat. 2.

Cerulea indutus scutulata, aut galbana rasa. Ut enim docent Scaliger in Conjectan., & Salmasius ad Vopisc. in Aurelian. idem est opus virginatum & scutulatum. Id autem Salmasius maxime ostendit adversus Turnebum ex loco Cæsaris lib. 3. de Bell. Civil. superius relato. Ejusdem

dem vel parum dissimilis figuræ fuisse oportuit scutulam, ballistæ veteris partem apud Vitruvium l. 10. c. 17. Cum ergo foraminis magnitudo fuerit instituta, describatur scutula. Item scutulas dicimus textilia aranearum opera, sive cancelllos; item in pavimentis e lapide sectili figuræ diversi generis, cujusmodi aliæ quadratae sunt, oblongæ aliæ, angulares ferè & æquilateræ, vel ad similitudinem rhombi, & nucis amigdalæ. Palladius l. 1. c. 9. *Testaceum accipiant pavimentum, vel marmora, vel tesseras, vel scutulas.* Cum hic lapidum frusta testulæque scutularum nomine notentur a Palladio, nullus dubito, quin scutula & scutella, Italis *Scudella*, quod notum est vas coquinarium, dicatur a scutula testa: non quasi ex testulis compingatur vas indicatum, sed quoniam opus ipsum est materia testacea. Quemadmodum enim a testa terra coctili, fit testa vas figlinum, sic a scutula fragmento testaceo fit scutula vas item argillarium coquinarium. Hinc falsi reprehenduntur qui scutulam, scutellam, & Italorum *scudella* accersunt a figura scuti. Postremò sic expōendi sunt scutulati equi, quorum pallium sive pellicis spissioribus quibusdam maculis inspergitur, ad similitudinem sectilium lapidum atque testarum in pavimentis tessellatis. Itali sic palliatos equos appellant *Pomati*, quoniam ut pomis arbores, sic illi orbicularibus ferè maculis sunt interstinæti. Vide Baldum de Verbor. Vitruv. Signif.

SCYPHUS, i. Notum est, Antiquos accepisse pro vase potorio. Virgil. l. 8.

Et sacer implevit dextram scyphus.

A scypho vase navigii genus item nomen habuit scyphus. Ut enim a nobis est alibi observatum navigatorum pleraque a nominibus vasorum, quorum formam referebant, nomenclaturam suam acceperunt. A scypho navi ortum est adjetivum eschipatus, quod instructum significat, & propriè dicitur de navibus benè munitis & instructis. Hinc Eschifagium apud Latinobarbaros, primum quidem dictum de navigiis probè comparatis, postea verò ad alia translatum, atque hinc postremò dictio Italica *Equipaggio*, origine quidem nautica, verò ad usus postea militares, & interdum etiam urbanos devexa. Significat autem interdum omne genus bellici instrumenti opportunè comparatum; quandoque verò famulatum & supellestilem Magnatum, Procerum, aut Moderatorum ordinum militarium. Matthæus Parisi. ad an. 1213. *Sicut se, & naves suas, & omnia sua diligunt, habeant illas bene eschipatas bonis & probis marinellis, & benè armatas.*

SCYPHIUS. Equi nomen, quem primum terra peperit percussa tridente Neptuni. Val. Probus in Comment. Virgilii.

SCYALE, es. Secretioris genus epistolæ, quo bellorum Duces ad Reges suos & Principes ita scribere consueverunt, præsertim apud Lacedæmonios, ut ipsi quidem omnia tutò & facile perlegerent; sin verò hujusmodi epistolæ in hostium potestatem venissent, vel ab aliis quomodolibet interceptæ essent, nemo posset earum sententiam cognoscere. Mirabile scribendi genus qua ratione conficeretur, describit Gellius per hæc verba lib. 17. *Lacedæmonii veteres; cum dissimulare & occultare literas publicæ ad Imper-*

ratores suos missas volebant, ne si ab hostibus ea capta forent, consilia sua noscerentur, epistolæ id genus factas mittebant. Surculi dauerant ceteræ, oblonguli, pari crassamento, ejusdemque longitudinis, derasæ, atque ornati consimiliter. Unus Imperatori in bellum proficisci dabatur, alterum domi Magistratus cum jure atque cum signo habebant. Quando usus venerat literarum secretiorum, circum eum surculum lorum modice tenuitatis, longum autem, quantum rei satis erat, complicabant, volumine rotundo & simpli- ci, ita ut oræ adjunctæ undique & coharentes loræ, quod plicabatur, coirent. Literas deinde in eo loro per transversas junctorum oras, versibus a summo ad imum proficiscentibus inscribebant: id lorum literis ita perscriptis revolutum ex surculo Imperatori commenti illius conscio mittebant. Resolutio autem loræ literas truncas atque mutilas reddebat, membraque earum & apices in partes diversissimas spargebat. Propterea si id lorum in manus hostium incidebat, nihil quicquam conjectari ex eo scripto quibat. Sed ubi ille, ad quem erat missum, acceperat, surculo compari, quem habebat, capite ad finem, perinde ut debere fieri sciebat, circumPLICABAT, atque ita literæ per ambitum eundem surculi coalescentes, rursum coibant, integrumque & incorruptam epistolam, & facilem legi præstabant. Hoc genus epistole Lacedæmonii Scytalen appellant, Hæc Gellius ex Plutarcho in Lisandro videtur descriptæ. Eandem scytalen Suidas, & vetus Scholiastes Pindari accurate describunt. Epistolæ hujusmodi mittendi jus erat penes solos Ephoros; idque nonnisi extrema urgente necessitate, Scaliger hoc inventum deridet, vocatque Laconica nugalia Exerc. 327. ad Card.

SECESPITA, æ. Securis, vel potius cultri est appellatio. A secando dicitur. Festus de ea sic loquitur: *Cultrum ferreum, oblongum, manubrio eburneo, rotundo, solidi, vincto ad capulum auro argentoque, clavis æneis fixo; quo Flamines & Flaminice Virgines, Pontificesque ad sacrificia utebantur.* Postquam enim victimæ eslet maectata, excoriata, & abluta, sacerdotis erat secespita rimari & explorare sedulò viscera. Ejus delineationem habes apud Rosin. lib. 5. Antiquæ. Vide multa de secespita apud Casaubonum in Octavianum Svetonii cap. 5., & ad Tiber. cap. 25. Nos satis multa de cultri genere minimè bellisco.

SECRETI CUSTODIA. Vide *Arcanorum castodia*.
SECTA, æ. Donatus ad Terentii Eunuch. censet dictam a seständo: *sectari autem est jugiter sequi.* Lexicographi solent exponere factionem, studium, rationem vitæ, disciplinam vel certam quandam disciplinæ formulam: ex quo Philosophorum sectas dicimus. Observatum verò ab iisdem non vidi, dictam ab Antiquis sectam de societate etiam vel factione militari. Id tamen non ita infreenter lego apud Livium, ac potissimum in duplice Senatus consulto: altero quidem lib. 42., ubi bellum indicitur Perseo Macedonum Regi, per quod jussum legitur: *Ut cui Macedonia provincia obvenisset, ut is Regem Persea, quique ejus sectam secuti essent, nisi Populo Romano satisfecissent, bello persequeretur;* altero verò, quo bellum indicitur Antiocho Regi lib. 36. *Patres rogationem ad populum ferri jusserunt, vellent juberentne cum Antiocho Rege,*

ge, quaque sectam ejus secuti effent, bellum intri.
Ex quibus locis, atque adeo ex alio Livii testimonio, quod adducimus in Tit. *Supplicatio 3.* constat sectam in bonam etiam partem accipi. Usus etiam Cicero pro M. Cœlio. Lucan. l. 11. Juvenal. Sat. 14. Plin. Jun. Panegyr.

SECUNDANI. Dicuntur a Livio & aliis milites secundæ legionis. A Scriptoribus verò mediæ & infimæ Latinitatis secundarii appellantur, qui secundum a Duce vel Imperatore obtinent locum. Verum ea dignitas a Lampridio in Diadumeno melius indicatur nomine, *Secundus Imperii*. Advertendum est, secundanos, quemadmodum etiam sextanos, & septimanos, idest secundæ, sextæ, & septimæ legionis milites, sua deditis nomina oppidis, in quæ coloni deduicti sunt. Plinius lib. 3. cap. 4. *In mediterraneo colonia Arelate Sextanorum, Bliteræ septimanorum, Arausio secundanorum.* Meminit etiam secundanorum Liv. lib. 4. *Dum repetunt enixè signum priores secundani se porta ejecere.* Et paulò post: *Secundani terga hostium cädunt, cæteri castra diripiunt.*

SECUNDUS IMPERII. Lamprid. in Diadumeno: *Gloriatur non tam se ad Imperium pervenisse, qui esset secundus Imperii, quam quod Antoniani nominis esset pater factus.* Secundus Imperii hic est proximus Imperii Cæsarei successor. Non, ineleganter dixeris secundum Imperii, Præfatum armorum proximum potestate Duci supremo. Legatum Antiqui dixere,

SECURIS, is. A secando dicitur. In bello prima, ut refert Plinius, Penthesilea secures invenit; eaque peculiaris Amazonum armatura fuit. Transiit postea ad Heroes. Virgilius eandem Camilla Virginis etiam attribuit. Vide Gasp. Barthium *Animadversione*, l. 2. Idem armorum genus dictum est bipennis, quodd instrumentum sit acuta utrinque acie, ut diximus in *vose Bipennis*. Licet autem ad minus pugnandum accommodata securis esset; adhuc tamen inter missilia ad numeratam invenio. Sidonius l. 4. *Lanceis uncatis securibusque missilibus dextræ refertæ.* Procopius etiam ferè eadem, sed & usum exponit formamque: *Gestant enses, clypeum, & securim, cuius ferrum crassum est, & utrinque acutum.* Hanc Franci securim in primo ipso congreßu jacere in hostem consueverunt eo impetu, ut scuta perfringant, & ipsos simul interimant. Iterum Sidonius de securi missili in Panegyr. ad Marianum:

*Excusisse citas vastum per inane bipennes,
Et plaga præcisse locum, clypeosque rotare
Ludus.*

Bellorum usu a Scythis ad Romanos hoc telum transiit, & frequens est ejusdem mentio apud Historicos. Fuit etiam in usu Rhætis, vel Helvetiis, ut memorat Horat. l. 4. Od. 4.

*quibus
Mos unde deductus per omne
Tempus Amazonia securi
Dextræ obarmet, quarere distuli.*

Et habet quidem hoc telum sive hasta speciem aliquam hastarum, quibus hodie Helvetici utuntur Praetoriani, Alabarde; licet non ita levis inter haec jacula dissimilitudo intercedat. Videntur tamen hastæ illæ praetorianæ a securibus natæ. Postremo non in veteri solum militia Persarum, quod aperte testantur Curtius & Xenophon, verum etiam in recenti secures adhiberi

testis est Petrus de la Valle Viagg. di Pers. p. 1. *Combattono questi a cavallo con diverse armi, cioè lance, freccie, archibugi della stessa sorte, di quei che dissi di sopra, mazze ferrate, & oltre delle spade torte, e de' pugnali al lor modo, che a tutti son communi, non manca di avere ogni un' di loro un'accettuola alla cintura, leggera, ma forte; il ferro della quale, da un canto, ha il taglio tondeggiante da accetta, e dall' altro, una punta gagliarda, e curva al quanto, da piccone: arme invero molto manegievole, e di gran servizio.* Dracones in nostrate militia iisdem securibus armari solitos notavi in Tit. *Dracones*.

2. Securis percussio recensetur inter supplicia militaria. Fiebat autem ea percussio extra valrum, ubi fossam sive scrobem prius effodiebant. Docet id non semel Tacitus: sed præsertim lib. 1. & 15. Subjiciebatur autem cippus securi percutiendis, ut ostendunt veteres nummi. Moris etiam fuit deligari primùm reos ad palum, ac virgis cædi: tum securis in eorum cervices recidebat. Liv. l. 28. *Audita vox citantis nomina damnatorum in concilio, nudi in medium pertrahebantur, & simul omnis apparatus supplicii expromebatur, deligati ad palum, virgisque cæsi, & securi percussi.* Et antiquitùs quidem in hunc modum securi capita amputabantur. Nam gladio colla præcidi posterius fuit inventum, precipue apud Romanos; & in ipso Reipublicæ ac libertatis flexu id facilè contigit. Sveton. in Calig. cap. 32, *Miles decollandi artifex quibuscunque e custodia capita amputabat.* Et primùm quidem colla dissecabantur, non uno iætu rotato præcidebantur ense, quod fuit postea repertum. Lucan. l. 8, in supplicio Pompeii Magni:

*Tunc nervos venasque secat nodosaque frangit
Offa diu: nondum artis erat caput ense rotare.
Et honestior quidem videtur fuisse gladii pœna, ut colligitur ex Spartiano in Caracal. Deinde in conspectu ejus Papinianus securi percussus est, & a militibus occisus: quo facto percussori dixit: Gladio te exequi oportuit meum jussum. Idem colligitur ex Ulpiano Digest. 48. 8. 1. Vita adimitur, ut puta si damnatur aliquis, ut gladio in eum animadvertisatur. Sed animadvertisse gladio oportet, non securi, vel telo, vel fuste, vel lasso, vel quo alio modo. Sontes capite plectendi producebantur in medium, ubi Imperator residens pro tribunali eorum nomina recitari jubebat. Ii subinde religati ad palum, cæsique virgis a lictore, postremò securi subdebant capita. Formula autem, qua supremum supplicium indicebatur ab Imperatore, ea erat, ut juiceret lictorem lege agere, quo mite vocabulum dilueret mitigaretque severitatem imperii. Liv. l. 26. Cum in tribunali consedisset, producistiique Campani diligarentur ad palum, præconi imperavit, ut lictorem lege agere juberet: ita de his quoque sumptum supplicium. Seneca Controvers. Illi quoque quibus animadvertere in damnatos necesse est, non dicunt; Morere; sed Age lege; crudelitatem imperii verbo mitiore subducunt. Quod autem superius indicavi de animadversione capitali, aliisque gravioribus pœnis extra vallum sumptis, factum id more militari ad eum modum, quo paria in Urbe supplicia sumebantur extra muros. Locus autem ad id peculiariter assignatus erat a tergo castorum*

rum ad Decumanam portam. Veget. lib. 1. cap. 23. *Decumana porta, qua appellatur, post Prætoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.* Hirt. de Bell. Afric. *Extra valuum deducti sunt, & cruciabiliter interfici.* Senec. lib. 1. de Ira cap. 16. *Damnatus, extra valuum deductus est.* Regibus olim Romanis mas fuit, ut eos lictores præcederent cum fasciculis virgarum, intra quos obligata securis erat, in summo virgarum fasce extante ferro. Fuerunt postea apud Romanos securis insignia Consulatus, & a lictoribus præferebantur. Virgil. l. 6.

Consulis imperium hic primus sevasque securis Accipiet.

Horat. l. 3. Od. 2.

*Nec sumit aut ponit securis
Arbitrio popularis auræ.*

Nec vero solum in acie, verum etiam in Urbe a Dictatore retinebantur: Dionys. Halicarn. lib. 5. *Lictoribus ut cum virgarum fascibus etiam securis in Urbe ferrent, imperavit.* Quo vero ordine præferrentur ostendit idem Author ibidem: *Judicaverunt tollendum timorem civibus, & pastoris invidiam esse minuendam, statuentes ut alteri Consulum duodecim securis præcederent, alteri duodecim servi virgas solum præferrent, aut, ut quidam volunt, etiam clavas, atque ut singulis mensibus vicissim, & in orbem alter ab altero fasces acciperet.* Institutum vero postea a Valerio Publicola, ut securis depositæ in Urbe foras agentem Consulem solummodo sequentur. Idem Dionys. *Secures a fascibus detrahit, cumque morem ceteris post ipsum Consulibus instituit, qui ad meam atatem usque servatus est, ut extra Urbem securis acciperent, in Urbe solis fascibus ad ornatum uterentur.* Securis Italis Scutæ. Aloysius Pulci Morg. c. 10.

*L'un col battaglio, e l'altro con la scure
S'appiccon pesche, che non son mature.*

Et Scura, ut prolatis exemplis advertit doctissimus Tassionus Annot. sopr. la Crusca Passav. Cart. 58. *Gloriasi egli la scura contra colui, che lavora con essa?*

SECURIS HASTATA. Vide Alabarda.

SECURICULA, æ. Exigua securis. Plin. lib. 18. cap. 19. *Securiculam inserviam pendere, quæ intercidantur radices.*

SECURIFER, a, um. Qui fert securim. Ovid. 12. Metam.

*Quinque neci Cæneus dederat, Stiphelumque
Bromumque,
Antimachumque, Hellumque, securiferumque Pyracmon.*

SEDENDO VINCIT. Adagium de iis, quibus citræ laborem commoda proveniunt: vel de iis, qui consulendo de rebus arduis non imparem gloriam consequuntur, quam illarum effectores. Ortum est a Fabio Cunctatore, qui Annibalem juvenili ferocia sese efferentem sua domuit tolerantia, Alia etiam hujus proverbii origo traditur a Romanis Senatoribus, qui in Senatu consulendo sedendoque normam & præscripta Ducibus tradunt rei bellicæ administrandæ. Refertur adagium a Varrone lib. 1. de Re rustica, & Lilio lib. de Bell. Macedon.

SEDES, is. pro obsidione. Etiamnum apud Gallos siege. Epist. Stephani Comitis Blefensis: *Et jam ibi cum omni electa Domini Jesu Christi exercitu, sedem - viginti tres continuas septima-*

nas tenueramus. Locus autem Vegetii lib. 3. cap. 5., qui adducitur a Gangio suspectus est, neque enim ibi sedem obsidionem esse necesse est. Sunt autem verba Vegetii: *Quæ omnia in sedibus, in itineribus, in omni exercitatione castrensi, universi milites & sequi & intelligere, confuerant.* Ubi sedes opponit itineribus, atque adeo mansiones castrenses potius intelligit. Vide sequentem Titulum.

SEDES, ium. Usurpantur in re militari pro stativis, sive pro loco munito, in quo milites diutius subsistunt. Veget. *Eruditæ in sedibus milites.* Et Ammian. *Militares numeri destinatas remearunt sedes.*

SEDES BELLI, vel BELLO. Locus ipse, ubi bellum geritur. Flor. l. 4. c. 2. *Sedem bello Pompejus Epiron elegerat.*

SEDES ARMORUM. Fixa est & stabilis exercitus vel copiarum statio; ad quam præmunitum aliquod oppidum vel castrum eligi solet, ubi milites non solum suas habeant stationes, sed paratis etiam commeatibus ad moram diuturniorem perfrauantur. Italica notione fixas eas militum stationes dicimus Quartieri. Ipsam verò belli sive armorum sedem vocamus Piazza d'Arme. Sed aliud est hæc armorum sedes, aliud forum, sive platea armorum, de qua est alibi dictum, licet uterque locus Piazza d'arme apud Italos audiat. In armorum sede tractandi belli consilia omnia capiuntur, mandata accipiunt milites, & alia expediunt, quæ ad belli continuationem & felicem exitum faciunt. Amplius proinde latèque explicatus debet locus esse, qui tantam bellatorum servorumque militarium multitudinem, simulque impedimenta omnia, sarcinas, & commeatus recipiat. Idcirco vel oppido præcapaci opus est, vel si in aperta campi planicie figenda est sedes armorum, communieundis impensè erit extensus omnis ambitus, & aggeribus dispositis ad militarem normam firmandus, ut copiæ ab hostili aggressione tutæ immunesque possint consistere.

SEDITA, æ. Milites custodes urbium, seu præsidium militare. Sic appellatum a sedendo, quoniam sistendo in oppidis, neque huc illuc, ut cæteri militum, commeando, urbes, & arces custodiunt. Guarnigione. Isidorus Pacensis in Chronico: *Gentemque Francorum frequentibus bellis stimulat, & Seditas Sarracenorum in prædictum Narbonense oppidum ad præsidia tuenda decenter collocat.*

SEDITIO, onis. Fit ab eo & seorsum, quasi seorsum itum: seditionis quippe sunt, qui se ab aliis sejun- gunt, adversus Duces vel Magistratus arma ca- pientes & imperium detrectantes. Qui seditionis domi vel in exercitu tumultus omni externo bello graviores esse dixit, is demum mihi visus est, quantum malorum seditio complectatur ve- rè cumulateque animo præcepisse. Quemadmodum enim a corporibus facile depelluntur morbi, quorum a frigore, calore, vel ferro, externe sunt causæ; qui verò in ipsis grassantur visceribus, & præstantius periculum intentant, & longè solertiorem medelam efflagitant: sic optimis legibus institutæ, & civium concordia stabilitæ civitates vim externam aut minimum reformidant, aut propulsant accusu facili para- toque; intestinas verò dissensiones nonnisi obnoxie magnoque conatu comprimunt & exci- dunt.

dunt. Ad hæc in hostili aggressione, vicitus in cæde laudem, viator decus manu partum cum voluptate consequitur; utque Horatius cecinit Serm. i.

concurritur: hora

Momento cita mors venit; aut vistoria leta. At in motu dissidioque civico utrolibet victoria inclinet, concerto patriæ finu, decus omne atque tranquillitas publici status penitus labefatur atque convellitur. Præterea bellum, res suapte natura minacior quādam damnosior, certis adstrictum legibus, injurias ultum ire, res repeteret, satis habet, non moderationis, sed neque clementiæ immemor. Postrem̄ bonis direptis, ædificiis solo æquatis, mœnibus dirutis, supersunt pietas, fides, religio, adversus quas nulla extitit tam immanis natio, quæ sibi bellum capessendum putaret. Exadversum in æstu & perturbatione tumultum castrensem vel urbanorum prior humanitas, virtutesque animi cladem sentiunt. Nimirum pro verecundia furor impotens, pro charitate natalis soli præceps fævitia dominatur: sacra perinde atque profana, necessarii hostesque juxta despiciuntur: non majorum dignitas, non templorum Cælitumque reverentia quidquam pensi sanctique habetur. Tantum oportet interesse discriminis inter arma, quæ livor, odium, nequitia, quæque gloriæ cupiditas, vel justæ vindictæ studium, quæ beliorum solet esse causæ, exuscitat provocatque. Reputandum porrò, eam esse belli conditionem, ut quibus authoribus sumuntur arma, iisdem sponsoribus concordia reducatur: E contrario improbissimus quisquæ atque vilissimus concire turbas, & disturbare quietem publicam potest, sed non perinde res componere in ejusdem est potestate. Quidquod bellorum exitus optatisfimus esse solet concordia, que redditus: seditionum verò faces quid spectant? quid desinunt? Consule memorias Antiquitatis: duo illa monstra, geminas illas pestes prognatas inde constabit, aut civile bellum, aut flagitiosorum hominum principatum. Sic enim habeas: magnorum Regum dissidia facilè conquiescere; quoniam indignationem residere necesse est: privatorum inimicitias ferè immortales esse; nam conceptum semel odium, ut latere interdum possit, penitus extingui vix potest. Exemplum provinciæ per seditiones homines, & mutuis discordiis miserrime divexatæ fuit olim Pannonia, cum armentis, quorum ea regio est longe feracissima, ferro & igni absumptis, homines publici status perturbatores carros trahere coacti sunt. Bonfin. rer. Ungar. dec. 2. l. 8. *Cum enim propter intestina bella se quotidie mutuo popularentur, eo per ventum, ut absumptis gregibus & armentis, conjugati pro jumentis homines carros traherent.* Quodsi vetusta monumenta otiosius excutere, & immensas malorum Ilia-des, quibus a seditionum rabie exortis cruentissimi omnium gentium annales inhorrescunt, composito studio velim pertexere, tempus prius scribentem, quād copia desereret. Libet tamen experimenti capiundi gratia paulum subsistere in Urbe gentium principe, cui terrarum imperium molienti plus fuit negotii a facinorosis civibus, quād a potentissimis hostibus facestum. Finitimorum concertationibus defatigata civitas, ubi primum benignior illam libertatis aura post

Reges afflavit, vix illa domi duxit quieta tempora a factiōnum rerumque novarum studiosis ingeniis. Majestas Imperatoria despectui habita in Posthumio lapidibus lacesito in tumultu castrensi. Fracti Consulis fasces, Valerone Duce conspiratorum, Obsessa civitas a Coriolano, non nisi sequestro matris luctu ab ingratis mœnibus discessero. Tum plebis armatæ fecesus in montem sacrum, incestus Appi furor, Canuleii Tribuni commotiones in Janiculo, Fabii Ambusti, Spurii Cassii, Mælii, Manlii Capitolini avaritia, rabies, impotentia. Sed quoniam nondum valescente luxu, a largitionibus frumentariis, ab usu nuptiarum, a Tribunitia potestate leviores aderant tumultuum causæ, nec eò erat progressum, ut malis remedia vincerentur, paucorum conatibus non ægrè obviam itum est. Verùm ubi publicæ privatæque opes auctæ, non defuerē qui eximias præfecturas, magnasque affinitates & clientelas nacti, se audacius inferrent, & in transversum abrepti contemptu legum, oppressione civium optimorum, patriæ cladibus infolecerent. Magno tamen nisi grassanti perfidiæ viros egregios summaque virtute atque sapientia conspicieret objecere non adhuc ad extremam nequitiam devexa tempora. Horum consiliis, dexteritate, eloquentia, Catilinæ, Cethegi, Clodi, aliorumque importunissimorum hominum repressi impetus, provisumque ne in posterum timerentur. Ad ultimum, cum, armorum felicitate, summam dicerem, nisi postremis infortuniis seræque poenitentiæ proxima fuisset, ingentes factæ essent Regnorum accessiones, ita ut magnitudinem suam Roma non caperet, omnium gentium vitia in Urbis unius sinum, tanquam in terrarum Orbis sentinam confluxere. Itaque in immensum gliscens ambitio, amotis repagulis, excusso pudore, furere, fævere, divina humanaque omnia permiscere: nec jam seditionum vel tumultuum; sed funestissimo civilis belli nomine, terrorem ubique, vastitatem, stragemque circumferre. Hinc Marianæ cædes, Sillanæ proscriptiones, Pompei Magni, Julii Cæsaris, magnorum Triumviratum horrendi eventus. Omnia brevi verborum circuitu cum Lucano complectar: Sic autem ille l. i.

*Inde iræ faciles, &, quod suafisset egestas,
Vile nefas, magnumque decus, ferroque petendū
Plus patria potuisse sua: mensuraque juris
Vis erat.*

2. Nascuntur autem seditiones in castris & arribus multis de causis. Interdum milites ob flagitia metuentes Ducem, tumultus excitant, ut facilius poenam possint evadere. Persæpe inopia commeatūs & protelata stipendia seditionem pepererunt. Asperitas etiam insoliti laboris militum animos exasperat. Nihil verò frequentius promptiusque seditiones motus in castris & exercitu progignit, quād incuria & laxior disciplina. Ad sedandas seditiones militares præclarum in primis consilium suggerit Tacitus: *Ut novas capientibus auferatur dux & auctor: vel si plures sint, separantur: omnique studio id curetur, ut in commune non consulant.* Id verò a copiarum Ductoribus perficitur, vel per speciem honoris aliò dimissis & ablegatis tumultuum fautoribus; vel e medio sublati, injecto reliquis metu a suppliciis nocentiorum. Dividunt alii seditione-

ditiosos in plura loca , ut diminutis viribus animi relangueant , & redeant ad obsequium . Nihil tamen constantius militem in officio retinet , quam opinio de virtute Imperatoris , & in eundem amor & studium . Passim quippe apud Historicos occurunt exempla militarium copiarum , quae licet extremis laboribus attritæ , & diurna fame consumpta , adversa omnia facile superarunt , impressa semel alteque defixa in animis Ducum suorum peritia , moderatione , virtute . Affero solum singulare documentum ex Annalibus Hispanicis . Alfonsus Castellæ Rex ejus nominis VI. cum non ita multò post expugnatum Toletum fato cessisset ; itum confessim est seditiones ad arma a subditis Mauris . Cum verò nullis artibus deliniri possent effrenati animi , & contumax rabies magis magisque in dies glisceret , sumptum est consilium supra omnem fidem atrox novumque . Ereptum è sepulchro Regis cadaver summi Proceres Regiis vestibus induunt , sceptro & diademate exornant , sellæque gestatoriæ impositum per urbem circumferrunt . Perculit vecordes turbas vel extinti Regis aspectus : deponunt arma , redeunt ad obsequium , & qui nullas minas , & supplicia metuerant , a regio viso cadavere modestiæ leges accipiunt . Rem ita gestam narrat Gulielmus Doninus in Orat . *Eloquentia variarum gentium* , Audi postremo Virgilium Æneid . lib . 1.

*Ac veluti magno in populo cum sepe coorta est
Seditio , & vitque animis ignobile vulgus ,
Namque faces , & saxa volant , furor arma
ministrat :*

*Tum pietate gravem , ac meritis si forte virum
quem*

*Conspexere silent , arrestisque auribus astant ;
Ille regit dictis animos , & peccata mulcet .*

3. Optimè Magister Militiæ Vegetius nihil præsentius esse docet convellendis seditionum atque turbarum seminibus , quam militem in castris habere laboribus ac multiplici militari exercitationi semper intentum : duo enim inde cum maxima Reipublicæ utilitate fructus percipiuntur : otium repellere , præcipuum & inexhaustam tumultuum scatebram : & militem probè comparare & instruere ad fortiter dimicandum , & superandum feliciter hostem . Neque enim a turbellis & factionibus laudem quærerit , qui sibi conscientis est , in propria virtute eam sibi esse paratam . Quamobrem optimè scripsit idem Vegetius l . 3. cap . 4. *Nemo cogitat de tumultu , qui fiduciam de arte , vel viribus gerit* . Idem opportunissimum putat esse consilium artemque ad declinandas seditiones , harum authores , ut superiùs indicavi , ab ordinibus disjungere per honestas etiam causas . Quemadmodum enim incendia non statim in universam latissimamque perniciem gravantur , sed ab exiguis plerunque profecta initii subinde incrementa capiunt : utque maximi tumidissimique amnes exiles ut plurimum aquas ex fontibus , majorum verò per longum decursum accessiones accipiunt ; nihilo profectò seciùs seditiones turbæque bellicæ , ex minimis , ut ferè fit , initii ortæ , grandescunt parumper in extremam postmodum & immedicablem pestem disciplinæ castrensis . Vedit id , observatumque diligenter reliquit idem Vegetius ibidem per hæc verba : *Nunquam enim ad consumaciam pari consensu multitudo prorumpit , sed incitatur a paucis , qui*

titiorum , scelerumque impunitatem sperant , pecare cum plurimis . Nota versionem armorum , quam doloris & tristitiae indicium esse alibi observavi , etiam defectionis fuisse signum : Ammianus l . 26. Eumque sequuti complures , jam gladios quatentes & pila , ad Imperatorem transiunt , cum vexillis scuta perversa gestantes , quod defectionis signum est apertissimum . Disceporro hinc motus seditionis armorum quassatione etiam indicatos . Vide Bellum externum ; & perlege omnino orationes binas Aristidis , alteram de concordia ad urbes Asiaticas , alteram ejusdem argumenti ad Rhodios .

SEGESTRE , is . Segestria appellari consuevit apud Romanos veteres castrenses militum lectos , quoniam segete , nimirum herbis aridis & stramento rudi sternebantur , docet Varro l . 4. de L . L . *Læticam qui involvebant , quod ferè stramenta erant e segete , segestria appellant , ut etiam nunc in castris .* Origo vocis , vel a segete est , vel a Græco fonte trahitur , ut magis arridet Vosio . Meminit segestriū Lucilius :

*Penula si queris , canteriu' , servu' , segestre ,
Utilior mihi , quam sapiens .*

Præcipuum tamen usum videntur habuisse segestria in lepticis , quas ejusmodi involucris contegebant , sic easdem a pluvia , pulvere , aliisque aeris injuriis defendantes . Idem Varro lib . 5. de Vita populi Rom . *Quod frontem lepticæ struebant , ex ea herba torta torum appellatum : hoc quod in iicitur , etiamnum toral dicitur : lepticam quo involvebant , segestria appellabant .* Meminit etiam segestriū Plinius lib . 13. cap . 12.

SEJUGES . Sex equi jugo nensi , vel quomodolibet alligati eidem currui . Apul . in Flor . *Cui omnes provinciæ quadrijages , & sejuges currus ubique gentium ponere gratulantur .* Dicuntur autem sejuges eadem forma , qua bijuges , vel quadrijuges a jugo , & equorum numero . Caligulam Cæsarem præter morem vectum in curru triumphali , cui sejuges essent annexi , legimus apud Dionem lib . 59. Utrum verò dimicatum etiam aliquando fuerit sejugibus , quemadmodum quadrijugis & bijugis constat fuisse pugnatum , non adhuc apud Scriptores veteres legere contigit mihi . Res equidem fuisse impeditissima ; præsertim si æquata fronte jugales fuissent dispositi , quemadmodum in usu fuisse apud certantes e curribus animadversum a nobis est alibi . Jungimus hodie sejuges extra bellum , ita tamen ut binos jugatos , temone interposito , bini alteri , atque iterum alteri funales antecedant . Auriga porrò , sive agitator geminus adest ei currui , quorum alter jugo proximus assidet , alter sinistrum primi ordinis equum insidet . Addo ex Isidoro , sejuges Jovi sacros fuisse , ejusque currui assignatos a Poëtis , quemadmodum lunæ bigas , quadrigas soli , trigas verò Diis inferis , quoniam tergeminæ etatis homines ad eos devenirent , infantes , juvenes , senes . Sejuges autem idem Isidorus Jovi attributos scribit , propterea quod maximo Deorum , maximus etiam currus erat adscribendus . Irrisit verò id Nero Imperator , qui , ut scribit Svetonius in ejus vita cap . 24. Olympiis decemjugem aurigavit , currum videlicet denis gestatum equis .

SELIPHTARI . Genus Turcici equitatus . Jovius Hist . l . 14. *Oglanis pari prope autoritate succedunt*

O o Vlu-

*Vlupbagi, Seliphtari, Caripigi, & Mutphara-
chæ, qui dextra levaque distinctis agminibus equi-
tantis Imperatoris latera præcinctiunt.*

SELLA CASTRENsis. Legitur apud Sveton. in Galba c. 18. *Observatum est, adoptionis die, neque milites allocuturo castrensem sellam de more positam pro tribunali, oblitis ministris, & in Senatu curulem perversè collocatam.* Eadem prorsus est atque Imperatoria; qua scilicet milites alloquebatur Dux exercitus. Castrensem a curuli videtur distingue Svetonius. Verum Chimentellus opinatur Historicum ibi non tam sellas ipfas, quam loca sellarum secernere. Ipsum consule Marm. Pisan. c. 13.

SELLA CURULIS. Liv. l. i. *Me haud pœnitet eorum sententia esse, quibus Apparatores, & hoc genus ab Etruscis finitimus: unde sella curulis, unde toga pretexta sumpta est.* Habet cum reliquis magistratus & imperii insignibus curulem sellam ab Etruscis Tarquinium Priscum, nam de eo Rege ibi sermo apud Historicum, accepisse. Silius lib. 8. deductam existimat a Vetusonio, vetustissimo Etruriæ oppido, cui hodie Viterbio nomen:

Hæc altas eboris decoravit honore curules.

Libus tamen aliisque a Curibus, vetustiore Etruriæ oppido eam vocem accersunt, atque inde scilicet curulem dictam. Scio, Festum, Isidorum, ipsumque Gellium, & Servium ad illud Virgilii lib. i. i.

Et sellam regni trabeamque insignia nostri,
Sellam curulem a curru vocitata perhibere; sed nec tota Grammaticorum natio id mihi satis persuaserit. Forma sellæ minimum ab ea discrepat, qua nostrates Episcopi sessilant solenni ritu sacris operaturi, & vulgo dicitur *Fuldistorium*. Visitur in nummis Veterum quatuor interdum constans lignis ~~recursu~~ ^{rebus} ~~decomposito~~, interdum pluribus ex ordine compactis. Eadem plicatilis cancellatas fudes modò contrahit, modò explicat expanditque. Ad hæc humilis, & carens anaclinterio, sive reclinatorio, vel humerali pluteo, *spalliera*, ut Episcopales commemoratae sedes. Quominus verò cum iisdem ad amissim congruat, efficit aliquanto ornatori pars sellæ anterior. Nam in Episcopali antica pars a postica nequaquam discrepat; ut nihil intersit, utra illa parte statuatur. Indicare id videtur Svetonius in Galba, ubi tradit, curulem eidem perversè locatam in Senatu pro omnine Imperii vitæque amittendæ acceptam fuisse. Adsunt postrem ancones, ulnæ scilicet & brachiola (*bracciuoli*) ex protensis tigillis supra quatuor vel plura arrectaria, quibus sedentium ambiunt latera, cubitos verò manusque sufficiunt. Jam verò, ut ad rem nostram accedam, eorum qui triumphum egissent, decus in primis fuit sella curulis. Clarè id Servius ad prænotatum versiculum Virgilii: *Sciendum sellam curulem a curru dictam, quoniam hic tantum ea utebatur, qui triumphali curru vesti fuisse.* Ubi mirum est, in tam arctos limites eam reiici a Servio, quam constat omnium fere majorum Magistratum fuisse ornamentum domi militiaeque adhibitum. Magistratus ipsi ex eadem passim curules dicti. Vide quæ in eam rem habet Valerius Chimentellus Marmor, Pisan. c. 12. & seq. Refellit etiam Servium Cerdam ad eundem Virgilii locum, ubi Consulum, Adilium, & Præ-

torum peculiarem eam sellam fuisse prodit. Sed nos ad castra. Fœderatis Regibus sellam mitti Romani moris fuit. Liv. l. 7. de Syphace: *Legati dona tulere, togamque & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream.* Ubi nota sellæ materiam fuisse antiquitus ex ebore. Hinc ebur curule apud Horatium. Gliscente luxu aurea, vel auro bracteata legitur, Claudian. in 4. Consul. Honor.

Portatur juvenum cervicibus aurea sedes.

Additi etiam pulvilli cum stragulis & institis acupictis. Cæterum antiquorum ebur simplex, posteriorum verò sculptum cælatumque cum sigillis & torcumatis nummi veteres referunt. Dicta eadem sella castrensis, quoniam ex ea Imperatores suos alloquerentur milites. De ea Tacit. Hist. l. 2. *Valentem & Cæcinnam pro concione laudatos curuli sue circumposuit.* Et clarius Sveton. in Galba: *Castrensem sellam de more positam pro tribunali.* Imperatoria eadem ac regia passim vocitata: neque aliud plane Antiquorum thronus aut folium fuit, ut operiosius prosequitur Chimentellus loco indicato.

SELLA EQUESTRIS. Ea est qua equites sedent. Italæ sellæ. Ante tempora Valentiniani Imperatoris sellæ equestris, & pedanei subicis, sive stapedum, nulla fit mentio. Distinguuntur hæc sella a sagmate, quod hoc vectandi oneribus equis imponitur, sella verò homo vehitur. Discrimen etiam statuendum est inter sellam & ephippium. Nam ephippio non solum sella, sed etiam stragula equorum indicantur, quæ quadrangula fuisse docemur a statua Antonini in Capitolio: cuiusmodi etiam stragulis insidere solent famuli, equos aquatum ducturi. Obtinuit tamen usus, ut equites non sellas duntaxat, sed ephippia, etiam sive stragula utrinque pendentia ad majorem ornatum adhibeant. Invexit etiam luxus & ambitio, ut ferris, purpureis, auro etiam argentoque textis, & opere Phrygio exornatis, gemmarum denique insertarum lusu lascivientibus sellis & stragulis equi ad ostentationem parentur. Ex quo factum ut Leo Imperator interdiceret, ne quis in equestribus sellis margaritas insereret. Cæterum sellam equestrem, rem fuisse novitii inventi, nihil magis ostendit, quam sellorum & bellatorum veterum usus, qui sine ullo scansili instrumento in equos a terra insiliebant. Id autem difficile factu fuisse, si habuissent in usu sellas nostratis similes, quæ scilicet altiores sunt, utpote ferro & ligno compaginatae. Veteres autem facile saltu evadebant in equos, quia hos strato, vel stragulo e panno, corio, vel pelle solum tegebant. Cum autem sit compertissimum vocem sella pro sede optimè esse Lætitatis, non est tamen demirandum si apud optimæ notæ Scriptores nusquam occurrat sella, pro equestri stragulo, vel ephippio; quoniam sella equestris, ut supra indicavimus, inferiorum est temporum. Legitur autem creberrimè apud Scriptores posteræ ætatis. Veg. lib. 4. Art. Veterin. cap. 6. de equis: *Africa Hispani sanguinis velocissimos præstare consuevit ad usum sellæ.* Leo Imp. in L. Un. Cod. nulli licere: *Nulli prorsus liceat in frænis & equestribus sellis, vel in baltheis suis margaritas inserere.* Vide *Ephippium, & Subex Pedaneus.*

SELLARIS, is. Equus sella instratus. Ordo Romanus: *Intrat in secretarium, sustentatus a Dia-*
coni-

conibus, qui eum suscepunt de sellari descendem.

SELLIFER EQUUS. Sella instructus. Vetus Epigramma apud Salmasium :

Carrere selliferum per juga cogis equum.

SELLISTERNIUM, ii. Gloss. Cyrill. Sic appellaverim illud equorum tectorium, quod sella simul & stragulis constat.

SEMICINCTIUM, ii. Idem est ac ventrale, genus nimurum vestis, a lumbis ad poplites demissæ, quæ anteriorem solum contegit partem, & adnexa utrinque zonula ad medium corpus alligatur. Indumentum est proprium opificum, quo suppositas vestes a sordibus protegunt. Asservamus nos in Musæo Kircheriano in hoc Romano Collegio barbarum plane & crudele semicinctiū. Brasiliensis cuiusdam militis Anthropophagi, cuius descriptionem libet subiicere ex Georgio de Sepibus, descript. Musæi Kircher. pag. 35. Non est hic torques seu cinctura, ut illa Manlii Gallo extorta, aut aureo vellere exculta, aut gemmarum pretio spectabilis; sed Brasiliæ torquatorum, qui & ipsam pellem hostibus extorquentes spoliorum loco, ebur humanorum dentium, e torque, qui in modum fascie palmaris ex certo lini aut cannabis contexto subligaculo dependet; per palmaria fila & velut juniperi granis humanisque dentibus distincta pendulum habent. Hac enim multitudo dentium triumphantes sua facinora ostentant; torque dentes hæc perizomata continent, quot homines devorarunt, in testimonium generosi animi; eaque velut pubis tegumentum portant. De semicinctio Petronius: *Suspendio vitam finire constitui; & jam semicinctio stanti ad parietem sponde me vinxeram, cervicesque nodo condebam.*

SEMIERMUS, a, um. Negligenter armatus. Tacit. 3. Annal. *In fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semiermos.* Sic enim legendum puto, non semermos.

SEMIERMIS, e. Negligenter armatus. Liv. 2. Bell. Punic. *Binis in castris quum multitudo semiermis, sine Ducibus esset, nuntium qui in majoribus erant, mittunt.*

SEMILIXA, æ. Quasi vix lixa, idest militaris servulus. Liv. 8. Bell. Pun. *Sed illi primum non Annum Umbrum semilixam, nominis etiam abominandi Ducem, sed Decium Jubellum Tribunum militum secuti sunt.*

SEMILOICA. Vide Peitorale.

SEMILUNA. Vide Cassis pro munitione.

SEMIPHALARICA, Æ. Inter jacula recensetur a Gellio. Vide Phalarica.

SEMISPATHA, æ. Gladius minor. Veget. 2. 15. *Habebant cassides, cataphractas, ocreas, scuta, gladios maiores, quos spathas vocant, & alios minores, quos semispathas nominant.*

SEMISPATHIUM, ii. Isidor. Gladius a media longitudine spathæ sic appellatus.

SEMPER ILLIO MALA. Proverbium militaris originis, de impendio calamitosis & miseris. Recensetur ab Eustathio, & usurpatur etiam ab Athenæo, apud quem Stratonicus rogatus, cur detrectaret apud Trojanos vivere, respondit: semper Ilio mala. Notum est autem Iliensem calamitates, & Trojanum demum excidium tragicis Scriptoribus multa argumenta suppeditasse.

SENATUS BELLICUS. Vide Concilium.

SENATUSCONSULTUM TACITUM, Vide Arcanorum custodia.

SENECALLI, SENESCALCHI. Ab initio eorum fuit officium, qui circa domus & familiæ curam in aulis Principum versabantur. Idem reddituum administratores. Occurrunt frequentissimè apud Scriptores præsertim Gallicos: nam in eo regno maximum in modum eos viguisse constat. Imò verò remotiō origine dicti sunt servi custodes armentorum a voce Germanica *Scalc*, quæ servum, & *son*, quæ gregem significat, ut docet Lipsius Epist. 44. Centur. 111. Hinc etiam Mariiscalchus, equorum curator. Transiit postea id munus ad regiæ mensæ præfecturam; quique eo fungebantur dapiferi dicti sunt. Vide multa de iis apud Cangium in Gloss. Exercitibus etiam ductandis leguntur præfecti. Vita Caroli Magni; *Misit exercitum in Britanniam, una cum missione suo Autulpho senescalco.* Ubi Cangius multis exemplis addocet non esse demirandum, regiæ mensæ præfectis commissam fuisse curam exercitus. Principum etiam vexilla efferebant in præliis. Tudebotus Hist. Hieros. l. 11. *Episcopus autem Podiensis S. Marie, in illa amara die perdidit suum senescalcum, conducebat & regentem suum vexillum.* Hujusmodi conviviorum structores, vel carptores, regiæ mensæ ministros, & dapiferos Itali dicunt *scalco* ab eadem Germanorum voce *scalc*, vel *scall*. Appellati etiam *Siniscalchi*, & *Sesiscalchi*. Ser Brunetto, Tesor. *E' gli è detto celaramente per lo seschalco del Rè d'Inghilterra.*

SENIORES MILITES. Qui fuerint. Vide in dictione *Ætas militaris.*

SENIORES TRIBUNI. Vide *Tribunus militum.*

SEPTUMANI. Milites legionis VII. Plinius lib. 3. cap. 4. *In mediterraneo colonia Arelate sextanorum, Bliteræ septumanorum, Arausio secundanorum.* De iisdem etiam Mela lib. 2. cap. 3.

SEPULCHRA MILITARIA. Vide *Funus, Arma, & Tropæum.*

SEPULTURA MILITIBUS CONCESSA vel NEGATA. Vide *Funus, & Sævitia in extintos.*

SEQUELA, æ. Qui, vel quod sequitur. Frontinus l. 2. c. 4. sequelas vocat servos militares: *Lixas calonesque & omnis generis sequelas concilamare jussit.*

SEQUESTER, is. Cic. 2. Verr. *Aut sequestris sunt, aut interpres corrumperi judicii.* Et

SEQUESTER, i. Plaut. Rud. 4. *Tu istunc bodie non feres, nisi das sequestrum, & adjectiva*

SEQUESTER, a, um. Virgil. l. 11.

&, pace sequestra,

Per silvas Teucris, mistique impune Latinis Erravere jugis.

Item

SEQUESTER, ris, re. Aliud adjectivum apud Modestinum. Voces sunt fœderibus & judiciis juxta inservientes, Notant mediatorem, caduceatorem, interpretem, eum ferè, apud quem pecunia, vel quid simile deponitur, ubi quidpiam a pluribus contentiose petitur. Dicitur a sequendo: quoniam, ut docet Gellius, utraque pars sequestris fidem & judicium sequitur. Ital. *Pacieri, Mezzani, Arbitri, Plenipotentiarii, Mediatori.* Iterum apud Italos *sequestro & sequestrare* dictiones sunt, quibus notatur quid judicio publico penes viros notæ fidei, aut tuto in loco depositum. Idem significant vocabula *staggire, staggina, staggimento*, quæ fiunt ab *ostaggio*, & hoc a Latinorum *obses*. Sumitur etiam *sequestrare* apud Italos pro segregare,

O o 2 re,

re, vel procul amovere, Dantes Purg. 25.
*E la cornice spira fato in suo,
 Che la riflette, e via da lei sequestra.*
 Vide Haraldus, & Nuncius.

SERMALIA, & SERMALIA. Videtur fuisse machina in genere lithobolarum. Occurrit non semel apud Ottonem Morenam in Hist. rerum Laudenium: *Laudenses quoque captos babebant, de carcero super sermalias, & machinas ipsius castri deduxerunt.*

SERÒ SAPIUNT PHRYGES. Originis bellicæ adagium in eos congruens, quos stultè factorum sera capit pœnitentia. Deductum est a Trojanis, qui post innumeros exantatos labores, & repetitas clades, vix demum decimo belli anno de Helena restituenda cogitarunt; quam si initio belli Menelao illam reposcenti reddidissent, laboriosissimum bellum, & diuturnum potuissent effugere. Usurpatum a Cicerone in Epist. Famil. *In quo Trojano scis esse: serò sapiunt Phryges.*

SERPENTES. Annibal Imperatorum solertissimus, astuque Africano dolisque bellicis etiam Romanis non minimum reformidandus, inter non pauca peregrina inventa, quibus crebrò usus legitur ad hostes ex inopinato superandos, serpentes etiam adhibuit adversis Ponticos. Eorum ingentem vim in fictiles lagenas conclusam coniici jussit in hostium naves, Disclusi vehementi impetu ex ollis angues, in obvios quoque adversi insiliunt, & perterrefactos a munis nauticis sic avertunt, ut minimo negotio victoribus cederent. Narratur id a Cornelio Nepote in Annibale, a Frontino lib. 4. cap. 7. & a Justino lib. 33. per hæc verba: *Deinde cum Prusias in terrestri bello ab Eumene victus esset, præliumque in mare transtulisset, Annibal novo commento auctor victorie fuit. Nam omne serpentum genus in fictiles lagenas jussit, modoque prælio in naves hostium mitti. Id primùm Ponticis ridiculum visum, fictilibus dimicare, qui ferro nequeant. Sed ubi serpentibus repleri naves coepere, ancipiti periculo circumventi, hosti victoriam cessere. Vim serpentum in hosticas naves projectam posterioribus etiam sæculis invenio.* Lucas Pulcius Ciriff. Calvan. Cant. 3.

*Gia era da due parti combattuto
 Si vigorosamente Lionetto,
 Che gl'aveva già più, che mezzo perduto
 L'altro navil da lato del trinchetto:
 Falcone baveva feco come astuto
 In certi vasi chiusi per rispetto
 Serpenti venenosì, e quegli scaglia:
 Dove era più ristretta la battaglia,
 Questi serpenti presto attorcigliati
 S'erano alcuni, onde e' gridavan forte,
 Et molti farno in modo spaventati,
 Che si gettaro in mar per miglior sorte.*

Et iterum de iisdem Cant. 4.
*E come un certo Falcon maledetto
 Gittati haveva alle navi i serpenti,
 Et fuochi, e piombo, e mille scaltrimenti.
 Quanti Antiquitas in prodigiis serpentes fecerit,
 Expendi in Tit. Prodigium. 2. Addo huc eosdem
 in homines se præstissee benevolos fuisse creditum. Serpentem septem cubitorum longitudine
 cum Ajace Locrensi versari solitum, eique, canis more, vias præeuntem scribit Philostratus.
 Africani majoris cineres a serpente in specu cu-
 stodiri legimus apud Plinium l. 16. cap. 44.*

Plutarchus verò extinti Cleomenis faciem ab angue circumPLICATE occupatam tradit, ne in eam vultures insilirent. Eam reor ob causam nullo frequentius insigni ornasse scuta priseros Heroes & Duces. Testatur id Homerus de scuto Agamemnonis Ilijad. 2. Statius de scuto Capanei, & Hippomedontis, Silius de scuto Hieronis. Idem fuit insigne Epaminondæ, ut habemus ex Pausania lib. 8. Militares postremò magistratus in aula Byzantina eadem tessera passim usos esse prolixè memorat Pierius Valerianus Hierogl. l. 15. Addo vetus adagium ex Græco: *Anguis, nisi anguem comedat, non fiet Draco.* Monet potentiam augendam oppressione minus valentium.

SERRA, &c. Inter genera instructionis militaris in acie recensetur a Catone. Conficiebatur verò ea figura, cum centuriæ, sive manipuli primæ aciei modò invaderent, modò resilirent, multiplicique agressione & regressu dentatam quandam velut ferræ formam imitarentur. De ea sic Festus: *Serra præliari dicitur, cum assidue acceditur, recediturque, neque ullo consistitur tempore.*

SERRA PUGNARE, vel PRELIARI. Vetus est sermo de victoria alternante, ac modò in unam, modò in aliam partem inclinata. Ancipitis ejus pugnæ vicissitudinem optimè serra exprimit, quæ modò huc modò illuc trahitur assiduo accessu recessuque. Et Pierius quidem Valerianus Hierogl. lib. 42 proponit iconismum ex veteri nummo vel lapi de, ubi alter militum gladio & clypeo, alter verò serra insuper præliatur, vel potius eam trahit, retrahitque.

SERVIENTES. Ævo Longobardico & Philippi Augusti Galliæ Regis sic appellati sunt, qui minimum nobilitate prosapie, aut præclaris facinoribus commendati & illustres, suam equitibus operam impendebant, horum arma gestantes, curantes equos, & ad omnes eorum nutus & imperia prompti intentique. Id genus aliis nominibus indicatum occurrit saepius. Neutram quippe ab illis discrepant Clientes, Castrenses, Ministeriales, Satellites, Aldii, Armigeri, Scutarii. Matth. Paris. pag. 396. *Armigerorum autem & servientium centies occurrit &c.* Radolphus de Diceto an. 1191. *De castrorum excubis summe sollicitus, militibus viginti, servientibus quinquaginta &c.* Idem pro vassis, vel vassallis sumuntur crebrò a Rogero Hovedeno, a Gestis Francorum, & aliis eorum temporum Scriptoribus. Frequentissime etiam occurunt in Historia sacrorum ordinum militarium, ut videre est apud Villelmum Tyrium, præcipue lib. 12. cap. 7. ubi ita scribit: *Tam Equites, quam eorum fratres, qui dicuntur Servientes. Suam scilicet operam Hospitalariis, Templariis, & Theutonicis Equitibus. Quinimodo etiamnum horum ordo apud Equites Melitenses passim audit eo nomine; Frati Serventi. Hinc profectò fluxit apud Italos appellatio illa. Sergenti, quæ non obseueræ est dignitatis; & interdum copiarum instructores, quandoque regios notat apparitores. Inveniuntur etiam nominati non semel Sarganti, proprius ad appellationem Italicam Sergenti, vel Sargentii. Charta Henrici IV. Imp. *Milites itaque & Sarganti jurabunt obedire illi, quem Magistrum & Ducem eis constituemus.* Vide plura de servientibus apud Cangium in Gloss. & Gasparem Barthium*

thium in notis ad Villelum Britonem. Stri-
etiūs pro apparitoribus, vel satellitibus ace-
piuntur a Boccacio Nov. 45. Nē prima si parta
la mischia, che i Sergenti del Capitan della Ter-
ra vi sopragiungessero. Etiam pro peditibus non
raro occurunt. Joannes Villani lib. 11. cap. 109.
Fece armare i suoi Cavalieri e Sergenti. Et clari-
tūs cap. 3. *Con bene quattromila Cavalieri, e
mille Sergenti a più.* Ceterum id nominis ad
viliores etiam servos pertinuisse liquet ex Ario-
sto Cant. 28.

*Perche trovata havea la dishonesta
Sua moglie in braccio d'un suo vil sergente.
Et Cant. 27.*

*E della moka turba, ch'havea intorno
Seco non tolse più che duo sergenti;
Et uscì de Moreschi alloggiamenti.*

SERVUS, i. Servi dicuntur, non quia eorum sit
servare commissa a dominis, ut tradit Martinus,
sed quia bello capti non occidebantur, sed
servabantur a victoribus, ut mox venderentur,
aut domi militiaeque herilia mandata ficerent.
Antiquissimum in rebus humanis nomen, sed
non minus vetusta poena mortalium servitus fuit.
In probroso hæc vincula, & viles compedes,
nequitia & superbia prolapsi sumus, reclamante
natura, quæ liberum hominem, & in reliqua
quidem omnia, non verò in consortes suos do-
minatorem genuit. A Nohemi temporibus re-
peti solet origo servorum: Gen. 9. *Maledictus
Chanaan; servus servorum erit fratribus suis.*
Quod respexit Alcimus Avitus:

*primum inde repertum
Servitii nomen: cuncti nam semine ab uno
Prodiimus, patremque omnis sibi vindicat
unum
Posteritas: deque ingenuo mala crimina ser-
vum
Efficiunt.*

Nembrod primum omnium de mortalibus ser-
vitio opprimendis cogitasse D. Augustinus conii-
cit ex verbis illis Genesis 10. *Ipse caput esse po-
tens in terra.* De quo porrò sic scriptum reli-
quit Joannes Saresberiensis lib. 1. Policrat. cap.
4. *Traditur hic in tantam elationis erupisse ve-
cordiam, ut non vereretur jura temerare natu-
rae: cum consortes conditionis & generis, quos
ingenuos illa creaverat, hic addiceret servitutem.* Justinus tamen, & Orosius ad Ninum Assyriæ Re-
gem servorum initia referunt. Idem nos olim
tetigimus Heroic. l. 1. Carm. 5.

*Regna vides, gravis Assyrio que condidit orbe
Euphrates: vestris animis prior ille catenas
Molitus; docuitque genus servire superbū.
Adegit vero Ninus in jugum illud homines, cum
propagandi Imperii aviditate primus bella inferret
finitimis, & ad qualiacunque sequenda signa,
robore minus pollentes vi cogeret.*

2. Fuit autem servorum asperrima semper &
intoleranda conditio. Cic. l. 1. Offic. *Est autem
infima conditio & fortuna servorum.* Paulus ve-
rò l. 3. de cap. dimin. *Caput servile nullum jus
habet: caret nomine, censu, tribu.* Catus etiam
l. 11. ad 1. Aquill. *Servis nostris exæquat quadru-
pedes.* Adde Senecam Epist. 47. *Nolo in ingen-
tem me locum immittere, & de usu servorum di-
sputare, in quos superbissimi, crudelissimi, &
contumeliosissimi sumus.* Præstereo ergastula, fla-
gra, verbera, stigmata, pedicas, pistrini &

arenæ theatalis sudores; de quibus, aliisque
servorum probris atque suppliciis apud Scripto-
res, præcipue verò Comicos, infinitus est ser-
mo. Nugè siquidem atque deliciæ sunt illæ, quas
enumerat servulus apud Terent. in Phorm. Act. 2.
berus si redierit

*Molendum usque in pistrino, vapalandum,
babenda compedes,
Opus ruri faciendum.*

Hinc apud Plauti inexhausta illa copia, & uber-
rimæ facetissimæque expressiones dedecorum, at-
que suppliciorum, quibus servi afficiuntur. Quid-
quod pro minimis & leviculis noxis furcam tra-
hunt, cruci affiguntur? Quidquod eosdem ca-
pitali supplicio addicendi heris jus erat? Catus
l. 1. de his, qui sui, vel alieni sunt juris: *Apud
omnes peræque gentes animadvertere possumus,
dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse.* Id
verò jure sublatum ab Adriano legimus apud
Spartianum in ejus vita. Verùm de his lege plu-
ra apud Laurent. Pignor. Comment. de servis,
& quædam apud nos in Titulo *Fugitivi*. Ad-
do non solum tironum & fabricensium, verum
etiam servorum frontes certis quibusdam notis
compunctas fuisse & inustas. Martial. lib. 3.

Proscriptum famulus servavit fronte notatus.
Idem lib. 12.

*Hæc frons stigmate non meo notanda est.
Ex quo inscripti & literati vocabantur servi.*
Idem lib. 2.

Quatuor inscripti portabant vile cadaver.
Apulejus lib. 9. *Frontes literati, capillum semi-
ras, & pedes anulati.* Sed notandum servos
quidem publicos omnes inustos, privatos
vero nonnisi ob delictum. Etiam liberi ob de-
lictum calumniæ notati in fronte litera K, nam
Veteres Kalumniam dicebant. Quæ servorum
fuerint notæ, res est conjectanea. Quidam lite-
ram afferunt Græcorum & vel Latinorum F, qua-
fugiti indicarentur: tradunt alii signatos in-
tegris vocibus, ut, *Cave à Fure: Cave à Fugi-
tivo.* Captivis incidebantur insignia gentis vi-
tæ, Samii noctuam captis Atheniensibus, Sy-
racusani iisdem equum; Athenienses vero Samiis
Samænam, eorum navim, impresserunt, ut tra-
dit Plutarchus. Idem author est, Thraces suas
fœminas in fronte compungere confuesse, in ultio-
nem Orphei, quem à Thraciis fœminis macta-
tum fabulæ perhibent. Atque hinc opinor flu-
xisse, ut literæ inustæ servorum frontibus notæ
Thraciæ, vel barbaricæ nominarentur.

3. Proposita verò capitali poena ab adeunda
militia servi removebantur. Sic enim de illis
legitur apud Plin. Epist. 39. lib. 10. Trajani ver-
bis: *Leæ si sunt, inquisitor peccavit, si vica-
rii dati, penes eos culpa est, qui dederunt, si
ipsi, cum haberent conditionis sua conscientiam,
venerunt, animadvertissem in illos erit.* Clari-
fissimè verò Marcianus l. 11. de Re milit. *Ab om-
ni militia servi prohibentur: alioqui capite pu-
niantur.* Id verò usque adeo observatum est, ut
si uspiam extrema necessitas, & ingenuorum ino-
pia suaderet ut ad Martis opera servi accidentur,
tunc non eos prius legerent, quam facerent li-
beros. Florus lib. 2. cap. 6. *Arma non erant,
detracta sunt templi: deerat juventus, in sa-
cerdotium militiæ liberata servitia.* Livius au-
tem lib. 31. *Aliam formam novi delectis in opis
liberorum capitum, ac necessitas dedit: octo mil-
lia*

ha juvēnum valīdōrum ex servitīis, prius scīscītantes singulos vellentne militare, empta publicē, armaverunt. Adde Appianum de Bell. Punic. *Senatus eadem die bellum decrevit, & servos per praeconem pronunciavit liberos.* Secundo prætertim bello Punico ut ad militiam servi asciscerentur, compulit adegitque iniquitas temporum. Horum ingens copia cum ad opera castrēnsia & militandū se sponte obtulisset, idcirco Volones postea nominati sunt. Imminutis per ea tempora Romanorum legionibus quatuor & viginti millia servorum empta fuisse constat, eosque sacramento se obstrinxisse ad ferenda arma quādiū in Italia Pœni persisterent. Non imparem formam novi delectus suasit Romanis inopia liberorum capitū post memorabilem cladēm acceptam ad Cannas. Imd cum sex millia Romanorū, quæ captiva in castris ab Annibale detinebantur, minoris redimi potuissent, maluit tamen Senatus servorum manib⁹ quām ignavorum militum patrīs salutem committere. Reputatum quippe tunc fuit ad militarem exercitationem minimum facere conditionem nascendi, quemadmodum equorum usum non tam a solo natali, quām a nativo robore & alacritate metimur juxta illud Satyrici Sat. 8.

nempe volucrem

*Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria circo.*

*Nobilis hic quocunque venit de gramine, cu-
jus*

*Clara fuga ante alios, & primus in æquore
pulvis.*

Invenio eundem fuisse habitum apud Romanos militum atque servorum. Martialis de lacernis vel penulis Canusiniis :

Roma magis fuscis vestitur, Gallia russis,

Et placet hic pueris militibusque eodē.

Ubi plane pueri sunt servi, ut bene notat Salmasius ad Lamprid. in Antonin. Diadum. Verū id fortè pertinuit ad servorum fastum. Constat siquidem per occasionem usus domestici, & administrationem rei familiaris ad intolerandam quandam superbiam fuisse erectos. Hinc apud Juvenalem legitur :

*Maxima quæque domus servis est plena super-
bis.*

4. At non quia pari militum vestitu servi ute-
rentur, iisdem aspirare ad militiam licebat, nisi
id cogeret, ut exposui, angustus atque diffici-
lis Reipublicæ status, & penuria capitū libe-
rorum. Et vigente quidem Romanorum disci-
plina, nulli, aut certè rari erant in castris ser-
vi; eosque ut apud se haberent, Ducibus tantum ac
Tribunis erat indulsum. Salustius: *Ne lixæ exer-
cīsum sequerentur, ne miles gregarius in castris, ne
ve in agmine servum aut jumentum haberet.* Equi-
dem cum disciplina castrensis vim obtineret
suam, milites ipsi, quod a nobis est alibi fusilis
demonstratum, munus faciebant, portabant
vallum, fossam ducebant. Hæc verò & similia, ut
per milites duntaxat agerentur, summa ope cu-
ratum est ab iis Imperatoribus, qui rem castrē-
sem labantem sustinere, & in veterem statum re-
stituere pro viribus studuerunt. Ejus rei luculentissi-
mum exemplum habemus ex Scipione, disci-
plinæ militaris correctore ad Numantiam apud
Florum: *Sed tunc acrius in castris quām cum
Numantino præliandum fuit. Quippe assiduis,*

*& injustis, & servilibus maxime operibus attri-
ti ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto
inquinari, qui sanguine nollent, jubebantur. Ad
hoc scorta, calones, sarcina nisi ad usum neces-
sarie, amputantur. Verū sub Cæsaribus gli-
scente luxu, & antiquioris disciplinæ permuta-
ta facie, plures postea servi, quām milites nu-
merabantur; ut non Tribunis duntaxat & Cen-
turionibus, verū suus cuique gregario servus
esset. Hirtius de Bello Alexand. *Cum more
operis quotidiani magnam illam servorum multi-
tudinem, que aggerem portabat, militum esse
credidisset.* Hinc lixæ, calones, caculæ, ga-
learii, aliaque servorum nomina, recensita a
nobis suis in locis. Ed scilicet delicatioris disci-
plinæ processum est; tantamque labantes mores
a Veterum duritia degenerem mollitudinem in-
vexerunt. Evidem Octavius Augustus non cer-
te servili, verū libertino milite, nimirum ad
ea ipsa militiæ opera exercenda manumisso, ad-
modum parcè moderatèque usus legitur. Sic
enim de ipso Sveton. cap. 25. *Libertino milite,
preterquam Rome incendiorum causā, & si
tumultus in graviore annona metueretur, bis usus
est.* Eos porrò ita sub signis habuit, ut ab inge-
nibus loco & armatura vellet discretos, liberis
verò nequaquam permixtos. Sic enim legitur
apud Svetonium ibidem: *Sub priore vexillo ba-
buit, neque aut commixtos cum ingenuis, aut eo-
dem modo armatus.* De gemina illa admissione
libertinorum sic etiam scriptum reliquit Macro-
bius Saturnal. lib. 1. *Cesar Augustus in Germa-
nia & Illyrico cohortes libertinorum complures
legit, quas voluntarias appellavit.* Nec unquam
antiquitū ab eo pudore recessum est, nisi forte
conclamatīs fere rebus ita conflictaretur civitas,
ut pro tuenda salute civium, non servorum dun-
taxat, verū etiam gladiotorum manus respice-
ret. Sic autem Cæsar loquitur de Pompejo, in
re arcta trepidaque versante: *Copias undique,
omnes ex novis delectibus ad se cogi jubet: servos,
pastores armat.* Idem lib. 1. de Bell. Civil. *Gla-
diatoresque, quos ibi Cesar in ludo habebat, in
forum productos Lentulus libertati confirmat, at-
que iis equos attribuit, & se sequi jussit.* Ubi
iterum nota libertate prius donatos, quām signa
tangere auderent. Neque idcirco militia servo-
rum exemplo caruit valescente Republica: quam-
vis id factitatum attritis rebus, & urbe fluctuan-
te, & extrema quærente remedia in maxime si-
nistris eventibus. Author est Livius dec. 3. lib. 2.
populum Romanum extremo adactum discrimi-
ne propter industam vastitatē a bello Punico,
& Annibale ad portas minante, militiæ sacra-
mento adegisse servitia, item obēratos, reosque
noxarum capitalium. Quod etiam in proletariis
& capitecensis actum alibi notavimus. Sociali
etiam bello id contigisse tradit inter alios Mac-
robius lib. 1. Saturnal. cap. 11. *Bello sociali
cohortium duodecim è libertinis conscriptarum
opera memorabilis virtutis apparuit.* Eodem
respxit Virgil. lib. 9.*

*quorum primævus Helenor
Maonio regi, quem serva Lycimnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat ar-
mis.*

Ubi arma vetita negatum dixit servis jus militan-
di. Et Historici etiam, ubi de admotis illis ad
signa militaria loquuntur, eam ferè cautionem
adhi-

adhibent, ut id prodant factum difficillimo atque periculoso Reipublicæ tempore . Liv. lib. 23. *Præter duas legiones, quæ principio anni a Consulibus conscripta fuerant, & servorum delectum, cohortesque ex agro Piceno, & Gallico collectas, ad ultimum propè desperata Reipublicæ auxilium.* Apud Græcos etiam, ante Miltiadis pugnam editam in campis Marathonicis, servos non militasse memorie tradit Pausanias lib. 7. Sed nullum hominum genus tam abjectum sordidumque est, quod interdum injuria laceffente, aut ex stimulante ambitu ad maxima etiam audenda non incalescat .

5. Audistin' servitia olim habita demississime? Vilissima illa tamen & foeda mancipia, quæ meritò Florus vocavit secundum genus humanum, extremum non semel periculum Romanis rerum dominis attulerunt. Non a Pyrrho duntaxat, Annibale, & Antiocho miserum in modum labefactata Romana Civitas. Ab attritâ vinculis manu servorum Respublica non semel dejectam fessè, ac prope convulsam indoluit. Non sine justo quodam pudore Florus in servilium bellorum exordio exclamat: *Quis a quo animo ferat in principiis gentium populo bella servorum?* Audi etiam Claudian. de Bello Get.

Sed quid ego Annibalem contra Pyrrhumque tot annis

Certatum memorem? cum vilis Spartacus omnes Per latus Italæ ferro bacchatus & igni, Consulibusque palam toties congressus, inertes Exuerit castris Dominos, & strage pudenda Fuderit imbelles aquilas servilibus armis.

Jam verò primum servile bellum, ut author est Florus lib. 3. cap. 19. circa ipsa fuit Urbis pri mordia, cum Duce Herdonio obsecsum captum que est Capitolium. Verùm is tumultus potius, ut idem scriptor notat, quām bellum fuit. Adul-to Imperio, & florente Reipublicæ statu, atrocis in Sicilia exortum bellum a servis . Hi Euno quodam Syro hortatore & duce, refractis erga stulis, & obviis quibusque nomina dare compul-sis, sexaginta amplius millium confilarunt exercitum . Ipse verò operum molitor & ductor Eunus, Regiis decoratus insignibus florentissimam cæteroqui provinciam vastationi dedit: legionum Romanarum robur perfregit: prætorum verò castra occupavit atque diripuit . Constituta tamen ferocia hominis; adstrictique nefarii grassatores latronesque arma ponere a Duce. Perperna, qui in vilissima capita suppicio crucis desævit. Idem pro obtenta victoria ovavit in Capitolio; ne, ut Florus loquitur, *dignitatem triumphi servili inscriptione violaret.* Tum aliud ex alio servile bellum, Author hujus Athenio, qui domino neci tradito, sociisque in libertatem assertis, amictus purpurâ, & regium in morem redimita fronte, prætorios exercitus Servilii & Luculli, direptis horum castris, occidione delevit. Atqui is etiam cum suorum fæce turpissima, interclusis commeatibus, ad extre mas angustias ab Aquilio compulsus est. Recep-ta a Romanis oppida pagique; disiectus sycophantarum globus, Quominus de Athenione vilissimo capite debitum supplicium sumeretur, obstitit fortuna servuli, quæ illum inter dimicantium manus contrucidandum dedit. Sed nullum in Romanis Annalibus funestius Urbi nomen. Spartaco gladiatore. Jure eum hominem cum iis

Historici aggregant, qui in rem Romanam latè terorem atque perniciem intulerunt . Horat. Epod. 16.

Altera jam teritur bellis civilibus ætas, Suis & ipsa Roma viribus ruit;
Quam neque finitimi valuerunt perdere Mars,
Minacis aut Etrusca Persæ manus,

Æmula nec virtus Caput, nec Spartacus uicer. Scribit autem Appianus, Spartacum ex Apen-nino ad Alpes, ab Alpibus verò in Galliam prope-rantem, cohibitum quidem prius fugatumque a Consulibus: verùm iisdem postea converso im-petu separatim superatis, post multa occupata oppida, latissimèque sui nominis terrorem didi-tum, infestis signis congressum, & victoriā reportasse, & prædam opulentissimam retulisse. Cum verò superbissimus mirmillo cum servili-bus copiis de invadenda Urbe cogitaret, fusus fu-gatusque est a Licinio Crasso, & ad extremes Italiae oras cum summo dedecore, quantum per servuli frontem licuit, retrusus . De Spartaco, & Spartacio bello consule Florum lib. 3. cap. 20. Plutarchum in Crasso, & alios.

SEVERITAS DISCIPLINE MILITARIS. Non est dubi-tandum, validissimum atque pulcherrimum esse temperamentum in Imperatore, & quolibet mi-litari Duce, sic admiscere severitati mitiora & humaniora consilia, ut benignè comiterque ha-biti bellatores & allicantur spe præriorum, & injecto simul metu severi Ducis ab omni delictorum genere & remissiore disciplina absterrantur . Rigorem in Duce temperatum vel Julius Cæsar non semel laudavit, qui cæteroqui mili-tes suos tanta fovit indulgentiâ, ut eos vel un-quentatos egregiè pugnare dixerit. Non infi-cior acerrius esse militibus incitamentum, ad strenuè suam operam impendendam, ubi viderint Imperatorem cum gregariis cibum capere, pri-vatorum contuberniis & alloquii interesse, ma-nu sua curare vulnera, extergero sanguinem, fovere & obtegere faucia militum membra, aliis-que innumeris humanitatis documentis, quorum passim exempla suppetunt apud Scriptores, cum infimis quibusque sic agere, ut sibi omnium ani-mos conciliare ac demererri non desinat. Profe-ctò benicitatis opinio præsentissimum est, ut ita dicam, classicum ad evocandam cogendam-que, præsertim in re subita arcta que, vim bel-latorum. Prodidit ejus rei testimonium Sylla, quem, ut scribit Salustius, a mari in castra ve-nientem, incredibili alacritate observare mili-tes cœperunt, laboresque omnes ac sanguinem polliceri, ut quocunque duceret, sequerentur, quæcunque imperaret, promptissimo præstarent animo. Quidni verò excitet incendatque militum animos Alexander Macedo, qui cum gregarium vidisset algore pene confectum, eundem in sua sede ad ignem assidere jussit? An non copiarum animos impensè sibi adjungat & conciliat Trajanus, qui erga consuiciatos milites tanta huma-nitate & clementia afficiebat, ut dum fasciæ, quemadmodum scribit Dio Cassius, & velamina deficerent, ne suæ quidem vesti pepercere, sed eam totam in ligamenta & fomenta disciderit?

2. Hæc sanè ita vera sunt, & vim possident suam, ut tamen adhuc verius & validius haben-dum sit dictum memorabile Clearchi Lacedemo-niorum Ducis: *A militibus Imperatorem potius, quām hostem metui debere.* Digna porrò memo-ratu

ratu de eodem Scipione , austerrissimo disciplinæ exactore , illa fuit apud Appianum de Bell. Hispan. *Ad reverentiam & timorem pariter illos paulatim assuefaciebat , se se difficultorem exhibens illis audiendis , postulatisque eorum præser-tim inquis faciendis . Sæpenumero illam senten-tiam in ore babebat : Faciles & indulgentes & offabiles Duces uiles hostibus esse : qui tametsi grati sint militibus , ab iisdem tamen postea parvi fieri : qui verò duriiores & severiores , eos ad omnia milites obsequentes & paratos habere . Ad-ditque non pauca , quæ patefaciunt quām rigidè Imperator præstantissimus cum suis copiis age-ret ; quantaque porrò de eorum duritie & labo-rum patientia experimenta ceperit , antequam ad oppugnandam Numantiam exercitum admo-veret . Id verò instantum valuit apud Romanos , ut castrensem disciplinam , non in gravibus modò delictis multiplici pœnarum genere afferue-rint ; sed in eos etiam , qui leviter deliquis-sent , dummodo ter noxam iterassent , statue-rint , Authore Polybio , capitale supplicium : ludibrium scilicet contemptumque legis inter-pretantes , & quandam animi contumaciam etiam in leviter admissis , si ad eadem facile per pravum ingenium rediretur . Nescio enim quo-modò fiat , ut ferri durities , quæ militum cor-pora obnubit , sœvum quidpiam & indomitum in animos etiam transferat . Quamobrem longè frequentiùs , faciliusque in castris & acie , quām in urbe grassantur violentia , legum contemptus , bonorum direptio , sœviendi prædandique cupidi-tas , & quidquid demum vitiorum humanum inge-nium efferat . Multitudo etiam simul conjuncto-rum ipsa armorum exercitatio , vivendique licen-tiūs assuetudo , quemadmodum vitæ & periculo-rum contemptum ingenerat , ita etiam ad conspi-rationes , omnemque vim tumultuum militare genus reddit paratum . Quid quod humanitatem & conniventiam interpretari solent socordiam in Duce ; & pervicacious in omne flagitium rapiuntur , proposita sibi spe venias , a Duciis humanitate & clementia ? Proinde ne infolescant ani-mi , coercendi primum sunt ciborum parsimoniæ : nihil enim citius disciplinam corruptit , quām convivia , largæ compotationes , ususque vi-vendi delicatior , qui mirum in modum abhorret a dura sub casside militantibus . In vestitu etiam ornatuque non modò nihil admittendum , quod sumptuarias leges excedat ; sed quemadmodum providendum est præsidio corporum , ita severè amputandum quidquid inani specie , & inutili ostentatione licentiam solūm atque proterviam alere solet . Ostenderunt posteriorum Cæsarum tempora quantum Romanæ potentiaz nervos infregerint & labefactaverint corrupti mores , & luxus impunitus . Quare gravissima est sententia , & pulcherrimum Catonis elogium apud Sene-cam ad Lucilium , ubi scripsit , *Tam necessarium Reipublicæ fuisse Catonem nasci , quām Scipio-nem ; quamquam alter cum hostibus , alter cum mo-ribus bellum gessit .**

3. Aurelianum Cæsarem non exemplis minus quām documentis de castrensi disciplina optimè meritum legimus apud Vopiscum : sic enim de illo scribit ; *Militibus ita timori fuit , ut sub eo , postea quam semel cum ingenti severitate castren-sia peccata correxit , nemo peccaverit . Addit exemplum de milite , qui hospitis uxorem adul-*

terio polluerat . Duarum quippe arborum capi-ta sic inflexit deligavitque ad militis pedes , ut utroque capite repente dimisso scissus ille utrin-que penderet . Adscribit deinde documentum ex ejusdem epistola in hanc sententiam : Si vis Tri-bunus esse , imò si vis vivere , manus militum- contine . Nemo pullum alienum rapiat ; ovem nemo contingat ; uivam nullus auferat ; segetem nemo deterat ; oleum , sal , lignum nemo exigat : annona sua contentus sit . De præda hostis , non de lacrymis provincialium habeat .

4. Singulari autem quadam diligentia semper est cautum atque provisum , ut omnis vis & injuria procul ab agricolis haberetur , nec eorum opera disturbarentur . Ut enim infantes aluntur nutricum lacte , sic civitates atque provinciæ annonæ nutruntur ab agris transportata , cujus maximè affluentia copiæque sol'icitè student ma-gistratus omnes tam bellici quām urbani . Quam-obrem per omne tempus emanarunt pruden-tissima Principum edicta , quibus securitas agri-colarum affereretur a furore & licentia militari . Et in Codice quidem Justinianæ Tit. quæ res pi-gnor. obligar. poss. hæc leguntur : *Agricul-tores , & circa rusticitatem occupati , dum villis insident & agros colunt , securi sint quacunque parte terrarum , itaut nullus inveniatur tam audax , qui personas , vel boves , agrorum instru-menta , aut siquid aliud sit , quod ad operam ru-sticalem pertinet , invadere , capere , aut vio-lenter auferre præsumpat . Siquis autem bujusmo-di statutum ausu temerario violare præsumperit , in quadruplum ablata restituat , infamiam ipso jure incurrit , imperiali animadversione nibilo-minus puniendus . Antiquissimi etiam quique Principes agricultorum otium in copiarum tran-situ , stativis , hibernisque sarcum tectum esse voluerunt . Illibatae imperturbataeque eorum quieti severissimis imperiis prospexerunt Cyrus & Xer-xes Reges Persarum . Illud verò scitu dignissi-mum est Xerxis effatum ad Artabanum apud Herodotum : *Armatis viris , non pastoribus bel-lum inferimus .* Idcirco per felicissima illa tem-pora spectaculum erat jucundissimum contueri hinc milites manus conserentes , mutuumque largè effudentes sanguinem , hinc verò agri-colas messi , vendemiæ , frondationi , agro fo-diendo sedatam operam impendentes ; cum le-gionarii & manipulares rusticorum operum non spectatores solùm adeissent , verùm etiam propu-gnatores . Etiannum incredibili ordine & mode-stia commeare Persarum exercitus , author est lu-culentissimus Petrus de la Valle Viagg. di Pers. p. 1. *Et era da notare , come forse avrà accennato al-tre volte , la modestia con che si camina ; si quan-to alla quiete , non sentendosi , né tamburi , né trombe , né altri suoni , né pur quegli strepitii de-voci , che si udirebbero ne' paesi nostri frà una de-cima parte di tanta gente ; onde per questo eser-cito , à rispetto de' nostri , più tosto una raunan-za di Religiosi , che un campo di soldati ; si anco per la buona disciplina , di non solo non dar fasti-dio alcuno alle terre donde si passa , come fanno i nostri , che le mettono a sacco , benché siano di amici , e del proprio Principe , e ne fanno fuggir gli habitanti ; ma portarsi tanto bene con gli ba-bitatori , e pagare tanto profumatamente quanto si piglia da loro , che a tutte le terre il passaggio del campo viene ad esser di molto utile , onde**

avviene, che i mercanti, i vivandieri, e gli artisti (non parlo di quei, che seguitano il campo di continuo, ma di quegli altri delle terre, donde si passa) non solo non fuggono, ma concorrono di lontano portando robe a i luoghi, donde sanno, che passa il campo, e non solo concorrono ne' luoghi habitati, ma anco in campagna aperta per tutte le strade, con tutto l'apparato delle lor botteghe, che riesce a i passaggieri, di commodità, e gusta straordinario. Idem non ita molto post memorat singulare supplicium sumptum de Duce primario, qui minus moderatè se gesserat in transitu copiarum. Si erano attendati alcuni, veramente con poca discrezione sopra l'herba de i paschi; mettendo a pascere in quell'herba i loro cavalli, e cameli, con danno senza dubbio de' padroni, per avanzar quattro bajocchi, che haverebbono speso in comprare della biada. I contadini del luogo dovettero farne querela al Re; e vennero subito di ordine di sua Maestà con certi Ministri, che tagliarono in pezzi colle spade tutti quei padiglioni, non perdonando nè anche a quel dei musici del Re: menarono prigioni tutti i cavalli, e cameli: e quello, che fu peggio, ad un Vezir di Feridùn Can che era persona grave; perchè Vezir, è come Luogotenente, overo Auditore frà di noi, e questi era Vezir di un Chan, che è Signor grande, Vicerè, e Capitan Generale di una Provincia; perchè havaea fatto nell'herba più danno degli altri; e perchè havaea preso anche non sò che frutti da un'horto, senza pagarli; non solo lo menarono prigione legato, ma di più gli passarono il naso da banda a banda con una freccia, e così lo fecero passeggiare un pezzo per lo campo; ed io lo viddi passar dinanzi al mio padiglione, legato a cavallo con la freccia infilzata al naso correndo sangue. Gustigo invero per cosà poca cosa ad Uomo così grave, molto severo; ma, con questi modi, si mantiene l'ubbidienza, e la buona disciplina. Procopius lib. 3. de Bello Gothorum hoc nomine non illaudatum dimisit Regem Totilam, cum in Italia adversus Belisarium bellum faceret. Nihil quippe molestiae agrorum cultoribus intulit: eos potius ut nihilo feciùs quam antea terram sedulò colerent, hortabatur, utque urbis tributa penderent, & fructus dominis reportarent. Ad hęc opportunę istiusmodi & salutaris clementiæ exemplum ab antiquis accerse Aethiopiae Regibus, quorum solemne fuit insigne duplii jaculo complicatus ligo. Designabant autem ligone, ut explicat Oforius lib. 1. de rebus Indiæ, necessitatem terra excolendæ: jaculorum verò altero se scelerum vindices futuros, altero verò hostiles impetus a se coercitum iri significatum volebant. Jam verò utrum ad hęc exempla, & prudentissima Veterum sancita hujus temporis se disciplina componat, videat & expendat otiosus Lector. Dissimulare tamen non possum non paucos esse, qui licentiosam ac dissolutam rapacitatem, improbissimamque avaritiam in nostris militibus detestantur. Hinc justissimæ rusticane plebis querelæ & acerbissima iuria, quibus commeantes cohortes nullis nondirarum obtestationibus miserabili quodam & atrocissimo quasi viatico onerant.

5. Nescio tamen an ex omni Antiquitatis memoria ullum erui possit illustrius exemplum militaris disciplinae afferendę vindicandęque, quam quod Metellus edidit Consul in Africa, postquam

in eam provinciam adversus Jugurtham missus ab Albino Proconsule copias accepit avaritiā luxuriā, omniq[ue] probro pessundatas. Sic autem Salust. Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur a Spurio Albino Proconsule, iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens, linguā, quād manu promptior, prædator ex sociis, & ipse præda hostium, sine imperio & modestia habitus. Ita Imperatori novo plus ex malis moribus sollicitudinis, quād ex copia militum auxiliis, aut bona spei accedebat. Statait tamen Metellus, quanquam & aestivorum tempus, Comitiorum mora imminuerat & expectatione eventus civium animos intentos putabat, non prius bellum attingere, quād majorum disciplina milites laborare coegisset. Nam Albinus Auli fratris, exercitusque clade percussus, postquam decreverat non egredi provinciā, quantum temporis aestivorum in imperio fuit, plerunque milites in stativis castris babebat: nisi cum odor, aut pabuli egestas locum mutare subegerat. Sed neque more militari vigilia deducebantur: uti cuique libebat, ab signis aberat. Lixæ permixti cum militibus diu noctuque vagabantur: & palantes agros vastare, villas expugnare, pecoris & mancipiorum prædas certatim agitare: eaque mutare cum mercatoribus vino advectione, & aliis talibus. Præterea frumentum publicè datum vendere, panem in dies mercari: postrem quæcumque dici, aut singi queunt ignavia, luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum non minus, quam in rebus hostilibus, magnum & sapientem virum fuisse comperio: tanta temperantia inter ambitionem sevitiamque moderatum. Namque editio primū adjumenta ignavia sustulisse dicitur: ne quisquam in castris panem, aut quem alium coctum cibum venderet: ne lixæ exercitum sequerentur: ne miles gregarius in castris, neve in agmine servum, aut jumentum haberet: ceteris arte modum statuisse. Præterea transversis itineribus quotidie castra movere: juxta ac si hostes adessent, vallu atque fossa munire: vigilias crebras ponere, & eas ipse cum legatis circuire: item in agmine in primis modis, modis in postremis, saepe in medio adesse, ne quisquam ordine egredieretur: ut cum signis frequentes incederent, miles cibum. & arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis, quam vindicando, exercitum brevi confirmavit. Memoratu dignissima exempla sunt Q. Metelli, & P. Rutilii Coss., qui licet nulla lege prohiberentur, quin proprio in contubernio haberent filios, maluerunt tamen eosdem merere in ordine, & retinere inter legionarios. Valuit saepe ad correctionem ad inferiores gradus abjicere delinquentes. Factum id Appii Claudii sententia in eos, qui a Pyrrho Rege capti posteaque remissi fuerunt: equites quidem redacti ad peditem ordines, pedites ad levem armaturam, omnesque extra vallum jussi tendere, donec bina hostium spolia singuli referrent, eoque pacto redimerent ignominiam. Idem traditur de Domitio Corbulone, qui simili probro affecit duas alas & tres cohortes, quæ in Armenia hostibus cesserant. Et in ingenuos quidem utilior saepe animadversio est, quæ existimationi bonoque nomini, quam quæ corpori inuritur. Moti quippe e magistratu vel præfatura, relataque in gregarium numerum ferunt

acerbissimè notam infamiæ, ad eamque primo quoqne delendam tempore omni conatu festinant. Vox interdum sola Imperatoris satis pœnæ atque animadversionis habuit.

6. Neutquam vero existimet copiarum Moderator castrensi bellicæque disciplinæ abundè a se esse provisum correctis emendatisque, quæ ejusdem robur infringere, ac veluti coinquinarre splendorem possunt, Proxima ejusdem fuerit & longè laboriosior cura custodiendi atque servandi in posteriora tempora, quæ semel primùmque ad ejusdem utilitatem & commodum excogitavit. Ut enim difficilè componitur, ita nihil promptius est atque facilius, quam ut composta semel & ordinata Republica, in deterius semper vergente natura, decidat diffusatque. Proinde, quemadmodum agricolæ solent, amputatis sœpe inutilibus aridisque ramalibus, frugiferum arborum perennitati prospicere; ad eum planè modum bellici Duces experientia edocti, perpetuæ vigilantiæ studio, animadvertisendo identidem plurima puniendoque, & quasi lapsantes fatiscentesque discipline, velut preclaris edificii partes instaurando, conficiunt demum obtinentque, ut quæ diligenter disposuerunt, perpetuò ad publicam securitatem consistant. Sic effœtus nunquam, nunquam languidus, aut remissus efflorescat vigor castrensis: quemadmodum in longas ætates, atque adeo in ipsam æternitatem assertam ferunt Deliacam navim, lignis, quæ vitium fecissent per certa intervalla submotis, novisque suffectis, ut traditur a Plutarcho, ubi agit de Republica a senibus administranda, Cayendum tamen obnixe Imperatori est, ut intra suos fines severitas coerceatur; nec in crudelitatem desciscat. Est autem Severitas constans voluntas in pœnis juste infligendis. Crudelitas vero, ut explicatur a Seneça de Clement., est atrocitas animi in pœnis infligendis; utque definitur a S. Thoma, est vitium excedens modum in puniendo. Quemadmodum vero severitas disciplinam asserit & custodit, sic eandem crudelitas labefactat atque dissolvit. Testes apud Livium Appius Claudius, qui acerbiore usus imperio rem Romanam pene perditum ivit, & Quintilius Varus apud Dionem, quem ob asperitatem ingenii legiones florentissimæ deseruerunt. Sed neque ferro, & acerbiore disciplina tam proferteris quam blandiore affatu & comitate. Quidni enim tractatu faciles se exhibeant paulo asperiores militum indoles, cum officia, ut scripsit Seneca, etiam feræ sentiant? Ejusdem Philosophi illa sunt: *Leonibus magister manum inserat: osculatur tigrem suis custos: elephantem minimus Aethiops jubet subsidere in genua, & ambulare per funem.* De iisdem Manilius l. 5.

Ille manu vastos poterit frenare leones;

Et palpare lupos, pantheris ludere captis.

Etiam ut conviviis adessent condocefactæ ferarum sœvissimæ, Lamprid. in Heliog. *Habuit & leones & leopardos exarmatos in deliciis, quos edocitos per mansuetarios subito ad secundam & tertiam mensam jubebat accumbere.* Quid plura? etiam horrida plantarum Virgilio sponsore Georg. l. 2,

siquis

*Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum, cultuque frequenti
In quascunque voces artes, baud tarda sequentur.*

Addit obsequium benignitate conciliatum vix unquam deficere; terrore partum minime fidum esse: quoniam ilud benefactorum memoria provocat; hoc tempori serviens simulatio extorquet. Vide Frontinum lib. 4. cap. 1., & quæ de militum pœnis diximus in proprio Titulo, & de singulis separatis.

SEVIRI, orum. Dicitur ad eam formam, qua triumviri, septemviri. Memorantur a Capitolino in Anton. Philos. *Sevirum turmis equitum Romanorum jam Consulem designatum creavit.* Turnebus Advers. lib. 25. cap. 18. eos interpretatur, qui equitibus sex classium præerant; ut singulis classibus suus esset Sevir: additque iisdem Ducibus equites mense Quintili transvehi consuevisse. Panciro. in Comment. Not. Imp. Orient. cap. 32. exponit alæ præfectum. Casaubonus ad memoratum locum Capitolini de Seviris inscriptionem veterem profert. **VI. VIRO. EQUIT. ROMAN. TURM.** Item aliam cum numero turmæ: **VI. VIRO. EQUIT. ROMAN. TURMÆ. PRIMÆ.** Concluditque in juniores & seniores fuisse distinctos, ut cognoscitur ex veterum nummis.

SEVIRALIS, le. Ad Seviros pertinens. Capitol. in Anton. Phil. *Edenti cum collegis ludos sevirales adscedit.*

SEXQUIPLARES MILITES. Vide *Duplicarii*.

SEXTADECIMANI MILITES. Qui sunt legionis XVI. Tacit. 3. Hist. *Sextadecimanos, Duoetuisse manus que, & Primanos levum cornu compleffe.*

SEXTANI MILITES. Vide *Secundani*.

SI TIBI MACHERA EST, ET NOBIS URBINA EST DOMI, Sermo proverbialis, qui refertur a Plauto in Bacchid., ubi aliqui pro *Urbina* legunt *Vervina*, & interpretantur veru, seu teli genus oblongum. Usurpatur adagium quoties malum malo opponitur, cui similia sunt illa: *Par pari. Malo modo malus querendus cuneus.*

SIBYNA, æ, aliis **SIBUNA**, per consuetam alternationem u, & y in vocabulis Græcis. Festus, Gloss, Cyr. Telum, sive hasta figendis apri, a quibus vocabuli Græcanici origo. Idem Festus Illyricam vocem fuisse docet. Ennius.

Illyrici restant siccis sibunisque fodentes

Verum Illyricos Græcis finitimos græcissare, consueuisse bene observat Lipsius. Fuit autem telum hastæ consimile, ut scribit Hesychius. Athenæus lib. 5. illatos scribit fuisse in convivium. Carani apros sibynis argenteis transfixos, ut ostenderet gloriosus ille convivii Princeps non a coquo casos, sed in silvis a venatoribus suis transfossos. Fuisse autem sibynam Romanorum etiam telum tradit Suidas; nec dissentit Polybius ubi agit de pilis Romanorum.

SICA, cæ. A secundo dicit Isidorus: nec falsus est meo judicio, licet prima syllaba in voce *sica* producatur, quæ in *seco* corripitur. Id enim obstat minimum notavimus alias in similibus, quæ originis suæ quantitatem non servant. Quidam Græcae originis vocem faciunt, sed eodem recidunt, ut optimè notat Vossius. Genus est gladii brevioris, ita ut occultari possit in sinu vestis, eodemque non opinantes præsertim in turba confodi queant. Describitur a Josepho Antiqu. Judaic. lib. 20. *Sicarij latrones sunt, cultellis utentes magnitudine similibus acinacibus Persicis recurvis, & similibus iis, qui a Romanis sice dicuntur: unde & qui latrocinantur nomen sum-*

pse-

pserunt. Constat fuisse genus armorum peculia*re Persarum*, ut manifestè traditur a Strabone lib. 15. *Perse sagarim, & sicas habent, circum caput pileum turritum, circum pectus thoracem squamosum.* Apud Thraeces etiam in usu fuit: ex quo Thraeces appellabantur Romæ gladiatores *sica* & *parma* certantes. Alexand. ab Alex. Genial. Dier. lib. 16. cap. 22. frequentem apud Romanos *sicam*, & eorum propriam statuit: additque Romanos milites utroque latere gestare solitos *sicas*, dextro quidem breviorem, longiorem sinistro. Cic. in Catil. 2. *Non enim inter latera nostra sica illa versabitur.* Erat porrò ejus forma recurva ad modum falcis, ut nonnisi *sicam* intellexerit Juvenalis, ubi de Thraecे loquitur, *sica contra Mirmillonem pugnante: pugnantem falce supina.*

Idem Juvenalis locus me admonet, *sicam sua origine fuisse falcata*, & sic a rusticis adhibitam: postea verò eadem acie & manubrio retento, sed recta non recurva cuspide migrasse in urbanum & bellicum instrumentum. Sic enim accipio falcem *supinam* Juvenalis, ut notet *sicam rectam* & ad hanc quidem formam *sicas* gladiatorum conspicuntur in nummis. Cæterum nihil dubito etiam id armorum genus inter ea censi*ri*, quæ a re rustica in castra & aciem vocata sunt. Existimo autem *sicam* fuisse antiquitùs *falcum*, qua malè *fecta*, & a fœniscis præterita in pratis iterum secabant. Testatur hoc verbum *siciliro*, cuius vim ita explicat Varro lib. 1. de Re rustic. cap. 49. *Quo factō sicilienda prata, idest falcibus consecanda, quæ fœniscæ præteriorunt, ac quasi barba tuberosum reliquerunt campum. A qua sectione arbitror dictum, siciliro pratum.* Hinc *sicilimentum* vocamus quod prius *relictum* in pratis labore iterato *sectum* est: quemadmodum spicilegium in agro frumentario nominamus, quod a messoribus præteritum, carpit manu legitur. Habemus insuper *sicilicas*, quasi parvas *sicas*, & commemorantur a Plauto in Rudente: atque adeo *siclices*, quas Festus exponit Iata *hastarum spicula* ex Ennii versu:

Incedit veles volgo sicilicib' latis.

Arridet postremò mihi Vossii opinio, qui ex eadem origine deducit appellationem *Siciliæ*, tanquam *sicilita* sit, idest *fecta* & *avulsa* ab Italia.

SICULA, æ. Parva *sica*. Plautus in Rud. *Sicula argenteola & duo connexæ maniculæ*.

SICELA, æ, vel **SICILA**, æ. Aliud diminutivum a *sica*, si vera est & legitima Salmasii correctio & emaculatio ad eum locum Capitolini in Maximo & Balbino, qui est in epistola Claudii Juliani ad Pupienum, & Balbinum: *Cum dimissis passim per provincias carnificibus sic elatus latro surrexit.* Ubi Salmasius pro *sic elatus*, conjunctim legit *Sicelatus*, idest parva *sica* armatus. Vide Salmasium ibidem.

SICILICES. Vide *Sica*.

SICILICULA. Vide *Sica*.

SICARIUS, ii. Siea armatus, quiue maleficii ferè alicujus gratiâ illam gerit. Cic. pro Rosc. Amerino: *Vetus videlicet Sicarius, homo audax, & sapè in cæde versatus.*

SICELATUS, a, um. Sica vel *sicela* armatus. Vide *Sicela*.

SICA FISTULARIA. Pugio fistularius. Scopulus, tubus, vel fistula mucronata. Sic vocaverim ar-

morum genus novitii inventi, a Gallis primum repertum; sed jam latissimè propagatum. Vulgò dicitur *Bajonetta*: utrum a Bojato, quæ urbs est Vasconia in Aquitania apud Gallos, ipsis *Bayonne*, quoniam ibi primum adhibitum, vel ab ejus oppidi machinario aliquo primum repertum, vel cujusvis demum originis armorum fit genus, mihi incertum. Est, autem ad extremum os sclopi pulverarii impacta insertaque *sica*, quam ea causa ad latus appensam gestant sclopétarii. Itaque, exoneratis fistulis pulverariis, apprensas *sicas* ad earum extremitatem, adiungunt; sunt enim ad eum usum probè manubriatae anulatis ansulis; iisque tanquam hastis utuntur. Etiam sine anulo inseruntur hodie manubria *sicarum* ad sclopotorum latera; quod commodioris esse usus repertum est. Quam latè infititia hæc pila stragem propagent, incredibile memoratu est. Nimirum tubis, quasi igne suoparum noxiis, vim gladii addidimus: conflatumque ex gemina peste organum nocentissimum, quod simul ignem vomeret, cæsim finideret, punctum transfigeret: planè ut in hostium pectora adæctæ cum mucronibus fistulæ demirentur nova vulnera, iactusque non suos.

SICINNIS. Vel

SICINNIUM, ut scribit Gellius. Genus saltationis, Pyrrhicæ affine. Satyrica illa quidem, sed etiam militaris, utpote qua pericula militum representabantur. Vide Casaub. in Athen. lib. 14. Appellatam ferunt a Sicinno quodam Cretensi.

SICINNISTÆ, arum. Gellius. Qui *sicinnium saltabant*. Vide Scaliger. Poet. lib. 1. cap. 18.

SICORIS. Nomen equi, apud Silium lib. 16. in ludis a Scipione celebratis in Africa:

Tum Lamus, & Sicoris, proles bellacis Ille-dæ.

SICULUS MILES. Proverbiali voce dicitur de milite mercenario. Siculi nimirum Hjeronis tempore, exotio conductioque milite plerunque utebantur.

SIGNUM, i. Dicitur in re bellica nota, quæ militibus datur: ex quo illæ formulæ: Signo dato conqursum est ad arma: Signum petere, Signum dare pugnæ, profectionis &c. Dabatur hujusmodi signum tuba, classico vel cornu. Quandoque tamen tacitum quoddam erat, mutumque ac sine strepitu signum, ne hostis exaudiret. Livius: *Silentio noctis, tacito signo exercitum abduxerunt.* Signum illud tacitum vel submissior erat sonus, *Sordina*, vel alia nota militibus cognita, ut vexillum sublatum.

SIGNUM TACITUM. Vide *Signum*.

SIGNUM. Licet signum & vexillum promiscuè habeant non recentis solummodo, sed etiam veteris Latii Scriptores, attenta nihilominus vocum proprietate, aliud est signum, aliud vexillum. Vexillum enim, ut suo loco notabimus, a velo dicitur, ut paxillus a palus, axilla ab ala, & similia. Signum verò, quæ vox Græcanicæ est originis, refertur propriè ad sculptilia, quæque imaginibus animalium aliarumque rerum ornantur opere sculptili vel fusili. Hinc apud Ciceronem signum Cupidinis; apud Virgilium pocula signis, idest exiguis statuis, aspera. Habemus inde sigillum; quod est parvum signum, seu statua exilis, eviusmodi sunt, quæ anulo solent imprimi. Quoniam verò hominum vel animalium effigie distingui solent ea velamina, quæ

ante aciem ducta vocamus vexilla, eam ob rem signa & vexilla confundi, sumique indiscriminatum frequenter contigit. Cæterum signa militaria dicimus oblonga hastilia, cum simulacris quibusdam in fastigio erectis sublatisque, quæ præire solent ordines militares, cum acies ad pugnandum educuntur. Incredibilem autem in modum variatum est a bellicis nationibus in ejusmodi assumendis signis. Ut enim rei cuiuslibet studiosissima quæque gens fuit, sic illam protinus insignivit, pro argumento, tessera, & insigni eandem extollens, in acie præfertim & militari progressu. Quoniam verò Persæ soleū antiquitatis loco Numinis habuere, ejusdem imaginem crystallino globo inclusam ante copias efferebant. Curt. lib. 4. *Super tabernaculum, unde ab omnibus conscipi posset, imago solis crystallo inclusa fulgebat.* Ex qua verò materia fuerit memorata folis effigies quærerit Raderus ad præfatum Curtii locum. Eosdem Persas aquilam insuper auream pro signo habuisse, tradit Xenophon in Pedia Cyri. Atheniensium verò peculiare signum fuit noctua, cuius etiam imagine pecuniam signabant, quod avis illa Minervæ sacra esset, ut testatur Plutarchus in Lysandro. Thebani verò Sphyngem extulerunt in signis, ut a nobis est observatum proprio in loco. Cæterum de multiplici animalium effigie adhibita in signis militaribus apud exteriores, vide quæ scripsit Alexander ab Alex. Genial. lib. 4. cap. 2., & in eundem notas Tiraquelli.

2. Ut verò ad Romanos accedam, quo tempore eorum militia rufis quidem atque simplior, verùm asperima extitit, fœni manipulos pro signis eos erexisse accepimus. Ab iisdem porrò manipulis, quos hastis temerè alligabant, manipulares dictos fuisse milites, alibi observavimus. Ovid. 3. Fast.

*Pertica suspensas per rufas longa maniplos,
Unde manipularis nomina miles habet.*

Huc resboxit Virgilius lib. 11.

Dilectique Duces desolatique manipli,
Vide Servium ad eum Virgili locum, item Plutarchum in Romulo, & Donatum ad Eunuchum Terentii. Primarium ac nobilissimum legionis signum aquila erat aurea, eademque fusilis, sive sculptilis; minimè verò velamento quopiam insuta, intexta, vel depicta. Sed de aquila alibi fusilis. Minora veterum Romanorum signa fuere minotaurus, equus, lupus, & porca, ex materia item sculptili. Verùm his a Mario, secundo consulatu, abolitis videntur successisse insertæ dexteræ. Auxilia sociorum, copiæque fœderatorum exteræ, quæ cum legionibus commigrabant, sua etiam, pro diversarum gentium usu & ingenio, signa habuere. Verùm illa depicta erant aut intexta velamentis, quæ vexilla dicebantur, minimè verò fusilia, vel sculptilia. Distinguit optimè inter signa Romanorum, & vexilla auxiliarium copiarum Livius lib. 39. *Quatuor millia militum amissa & legionis secundæ signa tria; undecim vexilla socium Latinis nominis in potestatem hostium venerunt.* Verùm quamvis sic interdum distinguantur signa a vexillis, ut hæc quadrata, aut alterius figuræ sint depicta velamina, illa verò sculpta simulacra, vel alias cælaturas ostendant, nihilominus in confessu apud omnes est longe crebrius, ut dixi, indiscriminatum accipi signa & vexilla

a vetustis etiam optimæque notæ Scriptoribus. Præter aquilas, que singulæ singulis legionibus præfulgebant, & antiqua signa minotauri, lupi, equi & porcæ, quæ prope aquilam vel in ejusdem erant comitatu, illique ferè ancillabantur, cohortes etiam, manipuli, atque centuriæ sua habebant insignia; verùm ea vexilla potius erant, quæ signa militaria; neque enim erant solida, sed vela expansa, & plerunque dracones, elephantos, aut similes belluas imitantia. Verùm de his nos alibi fusiùs. De signis cohortium Livius lib. 27. *Cobortibus, quæ signa amiserant, hordeum dari jussit.* Et Tacit. 1. Histor. *Prefixa contis capita gestabantur, inter signa cobortium juxta aquilam legionis.* Quoniam verò cohors pluribus manipulis, manipuli pluribus conflabantur centuriis, idcirco manipulos ipsos atque centuriæ suis signis, sèu potius vexillis non caruisse indicat Tacitus 3. Annal. *Primo impetu pulsa cohorte promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos.* Signiferos cohortis dixit, non signiferum, ut ostenderet cohortem plura signa habuisse manipulorum videlicet atque centuriarum. Sed de signis manipulorum clarius Livius lib. 27. *An si eosdem animos habuissetis, signa alicui manipulo, aut coborti hostis abstulisset?* Et ibidem *Centuriones manipulorum, quorum signa amissa fuerunt, distictis gladiis discinctos destituit.*

3. Signorum proprius ac peculiaris locus in castris erat ad Principia. Quintilian. Declamat. *Sed neque hoc Roma parens, nec signa militaria, aquilæ viætrices, nec tua, summe Imperator, divina virtus sitat, ut tua quoque sententia quisque vir & Romanus & miles, nimium pudicus sit, apud quem ante Principia agendum est.* Quoniam verò nullus erat signis venerabilius locus in castris, excitatum ibi fuisse facillum, docemur ex Herodiano lib. 4., ubi & adorari consueuisse scribit signa militaria, & ibidem pro salute hostias immolari: *Ut autem castra attigit, templumque, ubi signa ac simulacra exercitus adorantur, procidens humi gratias agebat, & quasi salutem adeptus sacrificavit.* Idem tradit Tacitus lib. 1. Annal. *Neque aliud periclitanti subsidium, quæ castra prima legionis: illic signa & aquilam amplexus, religione se se tutabatur: ac nì aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarus etiam inter hostes, Legatus populi Romani Romanis in castris, sanguine suo altaria Deum commaculavisset.* Huc etiam videtur respexisse Vegetius lib. 3. cap. 8. *Prima igitur signa locis suis intra castra ponuntur, quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus.* Deinde Duc prætorium, ejusque comitibus præparatur, ac Tribunis tabernacula collocantur.

4. Enituit vel maxime apud Romanos religio in veneratione signorum. Singularia de illis sunt ea apud Tacitum testimonia lib. 1. Annal. *Conversus ad signa & bellorum Deos.* Et iterum: *Sequerentur Romanas aves: propria legionum numina.* Per eadem signa jurare erant soliti; in iisque perfugium habebant; nihilo minus quam facris in locis. Conducibilis ejus religionis fructus erat, quod ingenerata semel ea opinione, & illa tenacius custodirent, & amissa alacriori impetu repeterent. Præsertim cum pœnæ etiam propositæ essent eadem per incuriam negligentibus, aut ignavè tradentibus in hostium potestatem.

tem . Dionysius : *Quidam è Dacibus signa suis erepta in hostes jecerunt, ut languidioribus auctimidiioribus ex necessitate robur imprimerent, scientibus quod iis, qui signa non retulissent, cum ignominia erat moriendum.* Accedebat ad vulgarem cultum etiam signorum ornatus . Illa siquidem non modò sericis tenuis, purpuraque, auro, & argento, sed etiam floribus decorabant. Claudianus :

Mavortia signa rubescunt .

Floribus, & subitis animantur frondibus basse.

De eodem ritu Svetonius : *Neque aquila ornari, neque signa convelli potuerunt . Quidquid unguentis etiam & odoramentis inungebantur? Cujus rei testimonium facit marmor antiquum sic inscriptum. CORONÆ. ILLATÆ. SIGNA-QUE. VNCTA.* Idem etiam perhibet Plinius lib. 13. cap. 4. *Aquila certè ac signa illa pulv- rulenta & custodiis horrida, inunguntur etiam festis diebus, utinamque dicere possemus quis pri- mus instituisse . Contra in tristi eventu & rebus adversis signa inculta atque neglecta cerneban- tur . Tacit. 1. Annal. *Druso propinquanti quasi per officium obvia fuere legiones, non latæ, ut assulet, neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformati.* Et iterum ibidem de funere Germanici: *Præcedebant incompta signa, versi fasces . Cum autem talis ac tanta fuerit signorum religio, non est obstupescendum, si amissa signa morte signi- ferorum vindicata frequenter legamus . Liv. 1.2. Appius signo amissis, signiferos virgis caesos secu- ri percussit .**

5. Quemadmodum autem, rebus compositis, signa in ærario quiescebant, ita conscripto expeditoque ad iter militæ, eadem ex ærario pro- mebantur a Quæstoribus, propriumque legionibus, cohortibus, turmis, atque centuriis si- gnum attribuebatur, ut suum quisque secuti pro- cederent; ab eoque pugnæ vel prædæ agendæ ne- cessitate digressi, scirent quod se deberent recipere . Exercitu commeante non deferebantur signa à signiferis: notatumque est a Svetonio in Vita Caii eum Principem præter morem signa jumen- tis imposuisse, & subsequi jussa, ut festinantius copiæ procederent . Inserebantur autem signa, conto prefixa parvis loculis, qui, ut facilius impingi, defigique terræ possent in acutam cuspi- dem desinebant. Tradit id expressè de aquila, Dio, & de signis generatim Tacitus in expedi- tione Germanici. Sed vide in hanc formam deli- neatum aquilæ signum in veteri castrorum sche- mate, quod proponit Pierius Valerianus Hieroglyph. lib. 42. Illud etiam honoris impertitum, signis voluere Romani, ut primum in castris lo- cum, etiam ante Prætorium, obtinerent . Ve- getius clarius id tradit quām ut lucem desideret, Relege locum ipsius supra citatum num. 3. In- ventum signorum militarium ad Ægyptios refert Steuvehius ad Veget. l. 2. cap. 6. Docet au- tem ex Diodoro Siculo l. 2. Ægyptios, nullam olim secutos satis certam bellicam disciplinam, & finitimis sèpe bello superatos . Ut amoliendis damnis cedibusque inirent viam, excogitarunt signa, ad quæ stiparentur milites, eademque sub- lata & cognita sequerentur. Extulerunt autem figuræ animalium; ut ad sua se quisque signa colligeret, nec aberrantes dissolutique aggref- sionibus congregatorum hostium obnoxii fierent.

Leti eventus, qui subsecuti sunt, non modò in- venti utilitatem commonstrarunt, sed effecerunt ut ea postmodum animalia pro Diis Ægyptii ve- nerarentur . Proinde ab Ægyptiis signa ad Græ- cos primùm, deinde ad Romanos transiere . De asservata ad signa pecunia militari, de signis in aciem jactis ad animandos milites, de eorum auguriis, & discriminis a vexillis, alibi est sermo. Adscribo obiter, quæ obiter quoque sunt tradita a Scriptoribus, aliarum gentium signa . Atheneenses noctuam efferebant ex Plutarcho in Ly- fandro: Ægi marinam turturam ex Alexandro ab Alex. Cimbri taurum ēneum ex Plutarcho in Mario: Artaxerxes gallum item ex Plutarcho: Osiris canem: Ægyptii animalia, quæ col- lebant ut Numina ex Diodoro Siculo: Persæ signem perpetuum ex Curtio: Porus Indorum: Rex simulacrum Herculis ex eodem Curtio. Non adjicio signa, seu potius insignia, & tesseras Sacrorum Ordinum Militarium, cujusmodi sunt Cruces coloris, figureque variæ, vellus aureum, calcar aureum, columba argentea, claves au- reæ, periscelis, aliaque hujus generis; quoniam de iis satis multa prodiderunt Scriptores omnes eorum Ordinum. De signis militaribus vide Lo- rinum ad Numer. c. 2. Vide iconismos signorum apud Steuvehium ad Veget. lib. 1. cap. 23., & apud Lipsium de Milit. Rom. Consule apud nos Titulos *Vexillum, Signiferi, & singularium si- gnorum militarium.*

SIGNA EFFERRE. Vide *Signa convellere*.

SIGNA INFERRE. Formula militaris, qua Duces or- dines hortabantur, ut validius pressiusque im- pressionem in hostes facerent . Procedentes ni- mirum signiferos cum signis, & ubi Mars est ar- deatissimus, ed convolantes, summi fuisse de- decoris non subsequi manipulares . Liv. lib. 6. *Signiferum secum arreptum in hostes rapit, in- fer miles, clamitans, signum .* Idem lib. 30. Mi- lites ad inferenda in hostem signa hortabantur . Caesar lib. 2. de Bell. Gallic. *Reliquos cohortatus milites signa inferre, & manipulos laxare jussit .* Consule alia exempla apud Briffonium de For- mul. lib. 4.

SIGNA STATUERE, Ubi manendum copiis erat, Du- ces imperabant signifero, militari formula, si- gnum statuere . Liv. lib. 5. *Exclamavit, signifer statue signum, hic manebimus optimè .* Quæ pro- pe verba habet etiam Valerius Maximus lib. 1. cap. 5. *E praefidio cohortibus redeuntibus, Centu- rio exclamaret, signifer statue signum, hic opti- mè manebimus .*

SIGNA VELLERE, vel CONVELLERE. Formula mili- taris, qua signiferi quoties in aciem exeundum- erat, jubebantur convellere & efferre signa . Liv. lib 22. *Hæc simul increpans, cum ocious signa- convelli juberet .* Et iterum: *Cum signum omni- vi moliente signifero convelli nequire ei nuncia- tum esset, conversum ad nuncium, dixisse refert: Abi, nuncia, signum effodiant, si ad convenien- dum manus præ metu obtorquierint .* Silio inpri- mis ea formula familiaris fuit . Sic enim habet lib. 3.

exemplò edicit convellere signa .

Et lib. 8.

Vellantur signa, ac Diva ducente petamus .
Idem lib 12.

*castris avulsa movere
Signa jubet Doctor .*

Et

Et lib. 13.
convelli signa maniplis
Optato laetis abitu jubet.

Non infrequens etiam fuit formula *Efferre signa*, ad eandem exprimendam militarem profectiōnem. Liv. lib. 24. *Signa efferre Consul jubet*. Et lib. 29. *Tum vocatos in concionem milites Praetor signa extra Urhem efferre jubet*. Et lib. 34. *Duę legiones duabus principalibus portis signa efferre jussæ*.

SIGNARII, orum. Signiferi. Veget. lib. 2. cap. 16. *Omnes autem signarii, vel signiferi quamvis pedetes, loricas minores accipiebant*.

SIGNIFERI. Cic. Verr. 4. *In ejus exercitu signifer*. Qui signa ante milites ferunt. Non obscurus militiae gradus. Pro numero signorum signiferi eligebantur. Dictum alibi de eo numero. Primus honore inter signiferos, apud Romanos præser-tim, Aquilifer. Vide eum Titulum, ubi de voce Italica *Alfiere*. Item signiferi apud Italos *Banderae, Gonfalonieri*. Etiam de his alibi quæsumum. Nihil in pugna magis dedecorosum, quam signa amittere, vel in hostium potestate relinquere. Ovid. 3. Fast.

quæ magnum perdere crimen erat.

Amissa in clade Variana Romanorum signa sollicitam habuere eam gentem, donec eadem post multos annos repeteret. De amissis signis apud Pœnos Horat. l. 3. 5.

*signa ego Punicis
Affixa delubris, & arma
Militibus sine cæde, dixit,*

Direpta vidi.

De amissis apud Parthos Lucanus l. 8.

*Juvat ire per Orbem,
Ducentem sèras Romana in mœnia gentes,
Signaque ab Euphrate cum Crassis capta se-
quentem?*

Idem lib. 2. de *Signis amissis* in bello Civili:

solutisque ex agmine tanto

*Dux fugit, & nullas ducentia signa cohortes.
Si defixa terræ signa convelli vix possent, pro
cladis augurio accipiebatur. Id præsagium fu-
tū stragis habuisse milites Crassi, authores sunt
Plutarchus & alii. Idem terror injectus Pompe-
janis, cum ègrè signiferi signa convellerent, quæ
porrò apibus obumbrata canit Lucanus. l. 7.*

*Nec non in numero cooperta examine signa,
Vixque revusa sola, majori pondere pressum
Signiferi mersere caput.*

Vide *Signa convellere*. Addo locum Svetonii in Claudio c. 13. *In pœnitentiam religione conver-
fis; postquam denunciato ad novum Imperatorem
itinere, casu quodam ac divinitùs neque aquila
ornari, neque signa convelli moverique potuerunt.* Custodiendis signis in prælio, & quoquomodo in clade retinendis studiosissimi fuere Romani. Florus l. 4. c. 12. in descriptione cladis Varianæ: *Signa & aquilas duas adhuc Barbari possident. Tertiam signifer priusquam in manus hostium ve-
niret, evulsi, mersaque intra baltei sui late-
bras gerens in cruenta palude sic latuit. Idem de Octaviano Augusto in Bello Mutinensi l. 4. cap. 4. Tum quidem etiam manu pulcher apparuit. Nam cruentus & saucius aquilam, a moriente signife-
ro traditum, suis bumeris in castra referebat. Ade-* de luculentum exemplum Silii l. 6.

*vicini de strage cadaveris basta
Erigitur, soloque ingens conamine, latè*

*Stagnantem cæde, & facilem discedere terram
Enje fudit, clausamque aquilæ infelicitis adorans
Effigiem, palmis languentibus æquat arenas.*

Cæterum pugnæ ardor & alacritas a vigore signiferorum pendet quam maximè. Neque enim alio animo graduque subsequuntur milites, quam quo signa illi in hostes inferunt. Vide *Signa inferre*. Evidem Q. Servilius Priscus Dictator id asseruit præclaro exemplo, cum lentiùs procedentem signiferum, teste Livio l. 4. interficere non est veritus. Consule Titulos *Aquila, & Signum*.

SILÆ, arum Dictæ sunt galeæ, quod introrsum, apertæ & repandæ essent; sic appellatae ab eorum similitudine, qui repando sunt naso, idest sursum versus sublato. Festus: *Silus appellatur naso sursum versus repando; unde galeæ quoque a similitudine Silæ dicebantur.*

SILENTIUM IN ARCANIS BELLICIS. Vide *Arcanorum consiliorum custodia*.

SILEX, icis. Pro igniario vel ignitabulo, cuius usus ad succendendum ignem in sclopis manuariis. Virgil. lib. 6.

quærit pars semina flamma

Abstrusa in venis silicis.

*Focile Pietra focaja. Aloys. Pule. Morg.
Disse Morgante, ogni pietra è focaja
Dove Morgante, e'l battaglio s'accosta.*

SILICTARII. Milites Turcici. Vide *Spathoglani*.

SILICTORIDES. Genus militiæ Turcicæ. Refertur tantum a Laonic. Chalecocon. l. 8. *Ex quibus de-
inde stipendium accipiunt peregrini & Janus
milites, Caripides, Silictorides.*

SILODUNI. Vide *Soldurii*.

SILVESTRÆ, &c. Sanutus l. 1. p. 4. *Indiget dictum
navigium adfictis balistrarum, silvestrarum, vel
spingardarum. Vides fuisse machinam in generc
ballistæ. Hoc etiam vocabulum sepones inter
addenda ad Gloffarium Cangii; cujus cæteroqui
diligentia, eruditioni, & doctrinæ res littera-
ria plurimum debet.*

SIMPLARES, aliis **SIMPLARII MILITES**. Vide *Duplicarii*.

SIMPLI Equi. Memorantur in veteri Epigrammate de Circo:

*Lunæ biga datur semper, solique quadriga:
Castoribus simpli ritè dicantur equi.*

Equi sunt singulares & solitarii; ad eorum di-scriben, qui junguntur ad currum.

SINASPISMUS, i. Dictione est Græcanica, usurpata quandoque a Latinis Scriptoribus. Significat au-tem instructionem aciei magis spissam confer-tamque, in qua milites invicem distant nonnisi pedem & semis, ut notavimus in dictione *Podifimus*.

SINGILIO, onis. Vox apud Latinos novitia, & usurpata solùm, quod sciām, a Trebellio Pollione in Claudio: *Singiliones Dalmatenses decem*. Casaubonus emaculandum putat locum, & singilionibus sustituit cingiliones: exponit verò cingula parva, quibus utebantur equites Dalmatæ. Salmasius interpretatur singiliones, vel potius sigillones, ut ipse corrigit, vestes Dalmatarum equitum sigillatas, idest signis vel figuris ornatas, & quasi clavatas: licet nonnihil discriminis statuat inter clavatas vestes & sigilla-tas.

SINGULARES MILITES. Singulares, vel singularii (utro-que enim modò appellati inveniuntur in Notitia Imperii) antiquitùs fuere equites, seu potius ala equi-

equitum, de qua Tacitus Hist. l. 4. *Accessit ala singularium, exercita cum Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa.* Non obscurum eos locum militiae, tenuisse in ordine equestris non pauci statuant marmorum tituli. In posteriori vero militia singulares, vel singularii inter excubias & stipatores accensentur: & distinguuntur a scrianiis in Notitia Imperii. Idem ordo dictus etiam Schola singulariorum. Suos habebant Praefectos, annonasque percipiebant a Principe. Eorundem caput Primicerius dicebatur; huic proximus secundo, & mox tertio, & quartocerius, ut refert Pancirolus in Not. Dignit. Utriusq. Imper. cap. 20. Idem author singulares vel singularios dictos fuisse existimat, quoniam a ceteris scrianiis essent disiuncti, quemadmodum singulares in Pandectis vocantur libri, qui nullam cum precedentibus habent conjunctionem.

SINGULATORES. Gloss. Equites sunt, qui solo, ac singulo, ex quo illis nomen, equo vehuntur, vel ex singulari equo certant, ut Castores, quemadmodum indicatum est in voce *Simpli Equi*. Opponuntur Desultoribus, qui binos habebant equos, deque uno in alterum transfilire solebant. Vide Manilium l. 5., & Salmas ad Vopiscum. Singulatores nominatos etiam fuisse Monolores, ab unius equi loro, vel habena, & Monocaballos, ab unius equi usu, notat Meursius in Lexic. Grecoarb. Idem Desultores dici consuevisse affirmat Dicaballos, & Tricaballos: quod duos vel tres equos ad insulturam & desulturam haberent.

SINON. Græcorum, qui bello Trojano interfuerunt, callidissimus & mendacissimus. Quanta fuerit fallacia usus, ut machinam equi Duratei Trojanai exciperent, narrat Virgilius Aeneid. 2. Nequitia sua per iurus proditor fructum retulit naufragium, cum rediret ad suos.

SIPHONES. Sunt propriæ canales vel fistulæ, quæ concepto spiritu aquam vel alium liquorem emitunt, Memorantur in re bellica inter armamenta nautica militaria. Ignem cum fragore & violentia adversus hostes & eorum navigia evombant. Si illis globi ferrei vel plumbeæ sferulae accessissent, fuisse planè persimiles nostrorum temporum bombardis. Meminit Siphonis igniarri Leo Imperator per hæc verba: *Multe molitiones a Veteribus repertæ sunt, ut ignis cum tonitru & fumo ignito per Siphones emissus naves incenderet.* Vide *Tuba ignea*.

SQUD MALI, IN PYRRHAM. Subaudi recidat. Populari sermone sic dicimus, cum gravi incommmodo affecti, ut benignum numen in hostes illud vertat, rogamus. Tractum est adagium a Pyrrha, Lesbi insulæ civitate, cuius populus finitimas urbes gentesque assiduis incursionibus, armis, ac cædibus infestos habebat. Quamobrem reliquæ civitates, propinquique populi, si quid sinistrum ipsis videbatur impendere, deposebant Deos, ut malum omen totamque perniciem in Pyrrham averterent. Ad hunc ferè modum Virgilius lib. 3. Georg.

Dii meliora piis, erroremque hostibus illum.
Et lib. 8. Aeneid.

Dii capiti ipsius generique reservent,
Simili forma Horatius l. 3. 27.

Hostium uxores puerique cæcos
Sentiant motus orientis Hædi.

Et Propertius:
Hostibus eveniat lenta puella meis.

Sæpe etiam Ovidius hujusmodi sermonem usurpat, Heroid. Epist. 16.

Hostibus eveniant convivia talia nostris.
Et alibi:

Hostibus eveniat vacuo dormire cubili;
Hostibus eveniat vita severa meis.

SITARCIÆ, SITARCIÆ. Apud Scriptores Latinobarbaros est saeculi viatorii vel militaris genus, ut exponunt Papias ex Isidoro, Joannes de Janua, Ugutio, & alii, Vita S. Genulfi: *Levantes ergo sacrum thesaurum in sitarciis super colla equorum cœperunt regredi.* Henricus de Knighton: *Cum panis alimoniae in sitarciis deficere cœpisset.* Occurrit sitarciæ mentio apud vulgatum Interpretem 1. Reg. 9. *Panis defecit in sitarciis nostris.* Vox est omnino Græca: nam *σῖτος* est cibus, sicut annona sufficiens viatoribus & militibus: ex quo etiam constat, vocem *Sitarcia* corruptam esse à voce *Sitacia*.

SISTRUM, i. Æneum crepitaculum, quo non solum in sacris Isidis sonum edebant Ægyptii Sacerdotes, sed in bellicis etiam expeditionibus ea gens pro tuba utebatur. Virg. l. 8.

patrio vocat agmina sistro.

Et Propert. l. 3. Eleg. 10.

Romanamque tubam crepitanti pellere sistro. Ejus instrumenti non semel sacræ etiam paginæ meminerunt l. 1. Reg. cap. 18. *Porrò cum revertetur percusso Philisteo David, egressæ sunt mulieres de universis urbibus Israel, cantantes chorosque ducentes in occursum Saul Regis in tympanis latitiae & in sistris.* Et lib. 2. cap. 6. *David autem & omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, & cytharis & liris & tympanis & sistris & cymbalis.* Ex hoc testimonio quidam opinati sunt sistrum non fuisse æneum, sed ligneum crepitaculum. Quod etiam affirmat Tostatus his verbis: *Sistrum, instrumentum lignum, rotulas quasdam babens volubiles ferreas, & cum sistra moventur, concutiuntur rotule ferreæ, & reddunt harmoniam.* Arguitur Ambrosius Calepinus, qui Ægyptiorum peculiare illud esse pronunciaverit instrumentum, cum a Judeis etiam usurpatum sæpe legatur. Sed nihil facilius factu fuit, quam ut instrumentum apud Ægyptios natum, & ejusdem nationis diu peculiare, ad Hebreos postea & alias etiam nationes transferit: quod planè non impedit quominus Ægyptiorum peculiare fuisse rectè dicatur. Id verò de aliis armis & instrumentis non ita paucis ostendere prolixè & apud eruditos supervacaneè esset operæ. Nihil porrò est necesse ad afferendam facri Scriptoris veritatem, sistra linea comminisci: satis enim superque constant ratio & veritas sacrosanctis paginis, si aliqua, licet non omnia, ex insinuatis instrumentis linea fuerint. Nec proinde pugnaverim adversus Tostatum & alios nulla admittens sistra e ligno conlecta. Certissimum est ydissæ me Romæ sistrum Ægyptiacum antiquissimum, nulla non ex parte ex ære conflatum. Per eam etiam occasionem didici aliud persimile asservari in Museo Regis Galliarum: admodum nempe inventu sunt rara Veteranum sistra, licet adulterina non pauca ostendantur. Vide plura in Titul. *Cymbalum*.

SISTRATUS, a, um. Sistrum tenens, vel pulsans. Martial. 12.

Linigeri fugiunt calui, sistrataque turba.

SITARCIA. Vide *Sitarcia*.

SITHIA. Genus navis apud Sanutum l. 3. part. 13.
Eodem anno Soldanus Babylonia per flumen Tam-
pnis inter galeas & Sithias misit &c.

SITICINES. Genus est certa quadam tubæ specie, concinuentium, de quibus ita scribit Gellius lib. 20. cap. 2. *Siticines: scriptum est in oratione M. Catonis, quæ inscribitur, Ne imperium sit veteri, ubi novus venerit: Siticines, inquit, & liticines, & tubicines. Sed Cæsellius vi-*

dex in Commentariis lectionum antiquarum scire quidem se ait liticines lituo cantare, & tubicines tuba: quid istud autem sit, quo Siticines can- tent, homo ingenuæ veritatis scire sese negat. Nos autem in Capitonis Atæi conjectaneis inve- nimus Siticines appellatos, qui apud ritos canere soliti essent: hoc est vita funtos & sepultos; eosque proprium habuisse genus tubæ a ceterorum differens. Perspicuum sit hoc Gellii sermone, Siticines genus fuisse tubicum, dictosque Siticines, quod apud ritos, idest vita funtos, canerent. Quæ verò tubæ forma peculiaris eorum fuerit, discendum ex Conjectaneis Hjeronymi Magii Miscell. l. 1. cap. 13. Scribit autem tubam fuisse reliquis longiorem latioremque. Et de Jongitudine quidem conjecturam habet ex Ovid. lib. 2. Amor. Eleg. 6., ubi hæc habet inter alia de morte Psittaci:

*Horrida pro Mæstis lanietur pluma capillis
Pro longâ resonent carmina vestra tubâ:*

Pro illarum latitudine adducit testimonium Galeni lib. 3. de Symptomatum causis, ubi sermo illi est de flatibus ventris: sic autem scribit. Porro sunt alii bumbosi, bombis latissimarum tibia- rum non absimiles, quales habere solent ii, qui Tymbaufæ, idest Siticines nominantur, quæ ob materiam, ex qua constant, purum sonum red- dero non possunt, & via, qua spiritus transit, latitudo sonum efficit graviorem. Ubi quod ti- bialis Galenus nominat, non tubas nihil negotii facessit Magio reputanti utrumque instrumentum fuisse Siticinum,

SITIS. Ingentes copias bellatorum fame gravius atque velocius quam ferro consumi alibi scripsi- mus. Perinde autem ac fames inedia, sitis ar- dore viscerum, & faecium siccitate mortales op- primit. Eadem præterea perinde ac fames & ve- hementissimum est instrumentum ad profliganda celeriter bella, & omni studio adhibito in primis arcenda a castris, ubi stationem milites habent, & ab oppidis, quæ oppugnatione hostica qua- tiuntur. Repetenda sunt, quæ alio in loco no- tavimus de cisternis & aquatione. Cæterum sup- plicium omnia ferè atrocissimum sitim esse ostendunt verba illa Ovidii 6. Metam.

*Haustrus aquæ mibi nectar erit, vitæque fatebor
Accepisse, simul vitam dederitis in undis.*

Documento est Thucydides, qui magnarum pe- stium sociam sitim vocavit. Indicavit etiam Vir- gilius lib. 3. Georg. ubi pestilentiam describere exorsus, illa inferit:

igneæ venis

Omnibus acta sitis.

Verum de hujus poenæ morbiisque atrocitate pro- lixius alii scripsierunt. Notandum nobis occur- rit ad eam artem configuisse sepius Imperatores, ut hostes præsertim obsidione circumventos ad extremæ sitis ardorem adigerent. Nullis autem pepercérunt laboribus, ut omnes aquarum scate- bras adversariis præcluderent: ut easdem effossis

sibz terra canalibus aliò deducerent, aut agge- ribus terreque cumulis interciperent, aut demum quomodolibet vitiarent atque corrumperent. Quanto laborum conatu afflicetus id fuerit Cæ- sar in obsidione Uxelloduni, Hirtius lib. 8. de Bell. Gallic. narrat his verbis: *Cum contra ex- pectationem omnium Cæsar Uxellodunum venis- set, oppidumque operibus clausum animadverte- ret; neque ab oppugnatione recedi videret ul- la conditione posse, magna autem copia frumenti abundare oppidanos ex perfugis cognovisset, aquâ prohibere hostem tentare cœpit. Sub ipsius oppidi murum magnus fons prorumpens ab ea parte, qui ferè pedum trecentorum intervallo fluminis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos cum optarent reliqui, Cæsar unus videret, non sine magno periculo; e regione ejus vineas agere adversus montem, & aggeres strue- re cœpit magno cum labore & continua dimicazione. Eodem tempore testos cuniculos agunt ad caput fontis, quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium facere licet. Extrui- tur agger in altitudinem pedum quadraginta: collocatur in eo turris decem tabulatorum, non quidem quæ mœnibus æquaretur (id enim nullis operibus effici poterat) sed quæ superaret fontis fasti- gium. Cum pertinaciter resisterent oppidanæ, magna etiam parte suorum siti amissa, in senten- tia permanerent: ad postremum cuniculis venæ fontis intercise sunt, atque averse. Quo factore re- pente fons perennis exhaustus tantam attulit op- pidanis salutis desperationem, ut id non homini- num consilio, sed Deorum voluntate factum puta- rent. Itaque necessitate cuncti se tradiderunt. Idem ab Antiocho adversus illustre in Arabia oppi- dum factitatum legimus apud Polybium lib. 5. Sed quanquam continuata diu urbis obsidio fuisse, nihil tamen ob multitudinem propugnantium mi- litum perfici potuit, donec ostendo per unum ex captivis rivo, per quem aquatum obfessi profici- bantur, eum clauerunt, lignisque, & lapidibus, & aliis ejusmodi rebus sepsero. Tunc autem nulla amplius aquationis spe reliqua, confessim se bo- stibus dediderunt. Nec defuit Scipionæ calliditas, ut eo præsertim temporis articulo Annibalis exercitum ad pugnam eliceret, quo siti illum la- borantem resciverat. Appian. lib. 6. de Bell. Punic. Eum locum cum a Scipione occupatum invenisset, pernoctavit in campo arido: fodien- disque puteis occupatus exercitus arenam, & aquæ turbidae paululum magno labore quæsumum bibebat. Id ubi sensit Scipio, mane aggressus est fessos iti- nere, siti, vigiliis. Catonem verò ejusque co- pias siti acerrimè conflictatas legimus in Africa; ubi Cato oblatam sibi a milite recentem rigen- temque aquam in casside, animoso jactu refudit in terram, ne in conspectu sitientium legionum oblatu munere aridas fauces leniret. Quo insu- per exemplo perfecit, ut animosius milites ve- hementissimæ sitis incommoda sustinerent. Lu- can. lib. 9.*

*Arent ora siti: conspecta est parva maligna
Unda procul vena: quam vix e pulvere miles
Corripiens, patulum galea confudit in orbem;
Porrexitque Duci. Squalebant pulvere fauces
Cunctorum, minimumque tenens Dux ipse li-
quoris*

*Invidiosus erat. Mene, inquit, degener unum
Miles in bac turba vacuum virtute putasti?*

Vf.

*Usque adeo mollis primisque caloribus impar.
Sam visus? quanto pœna tu dignior ista,
Qui populo stiente bibas! sic concitus ira
Excussit galeam, sufficitque omnibus unda.*

Persimile magnanimæ tolerantiae exemplum in perferenda fiti, religiosè sanctèque prius exhibuerat David, ut legitur lib. 2. Reg. cap. 23. Desideravit ergo David aquam de lacu, & ait, O si quis mibi daret potum aque de cisterna, quæ est in Betheleem juxta portam. Irruperunt ergo tres fortes castra Philistinorum, & hauferunt aquam de cisterna Betheleem, quæ erat juxta portam, & attulerunt ad David: at ille noluit bibere, sed libavit eam Domino, dicens, Proptius sit mihi Dominus, ne faciam hoc: num sanguinem hominum istorum, qui profecti sunt, & animarum periculum bibam? Superat omnem fidem extremus fitis ardor, quo miserrimè corupti sunt milites Cœfariani, eam ob causam ad lacrimabiles supremæ necessitatis conatus expromendos adducti. Quæ calamitas eò viros præstantes exercuit durius, quo promptius fiti gravissimæ erat remedium, constitutis eorum castris inter Iberum & Sicorim, amnes Hispaniæ. Lugubre infortunium quoniam Lucanus lib. 4. ad vivum & eleganter describit, ejusdem versus hic apponere non fuerit pœnitendum.

*Jamque inopes undæ, primùm tellure refossa
Occultos lassos, abstrusaque flumina querunt:
Nec solum rastri durisque ligonibus arva,
Sed gladiis fodere suis: puteusque cavati
Montis ad irrigui premitur fastigia campi.
Non se tam penitus, tam longe luce relicta
Mergerit Assyrii scrutator pallidus auri.
Non tamen aut testis sonuerunt cursibus amnes,
Aut micuere novi, percusso pumice, fontes:
Antra nec exiguo stillant sudantia rore,
Aut impulsa levi turbatur glarea vena.
Tunc exhausta super multo sudore juventus
Extrabitur, duris silicum lassata metallis.
Quoque minus possent siccis tolerare vapores,
Quæstæ fecisti aquæ. Nec languida fessi
Corpora sustentant epulis, mensaque perusi
Auxilium fecere famem. Si mollius arvum
Prodidit humorem, pingues manus utraque
glebas
Exprimit ora super: nigro si turbida limo
Colluvies immota jacet, cadit omnis in haustus
Certatim obsecnos miles: moriensque recepit,
Quas nollet vitturus aquas: rituque ferarum
Distentas siccant pecudes, & latte negato,
Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.
Tunc herbas, frondesque terunt, & rore ma-
dentes
Distringunt ramos: & si quos palmite crudo
Arboris aut tenerâ succos pressere medullâ.
Et paulò post:*

*torrentur viscera flamma,
Oraque siccâ rigidâ squamofis aspera linguis.
Iam marcent venæ, nulloque humore rigatus
Aeris alternos angustat pulmo meatus,
Rescissaque nocent suspicio dura palato.
Pandunt ora siti, nocturnumque aera captant.
Expectant imbræ, quorum modo cuncta natu-
bant
Impulsi, & siccis vultus in nubibus hærent.
Quoque magis miseris undæ jejunia solvant,
Non super arenæ Meroen, Cancriques sub axe,
Quæ nudi Garamantes arant, sedere; sed inter*

*Stagnantem Sicorim, & rapidum deprensus
Iberum*

Speciat vicinos sitiens exercitus amnes.

Jam verò copias Alexandri Macedonis fitis æstu squalentes in desertis locis Sustanorum, ejusque supplicii ingenti animo perferendi documentum a summo Duce proditum, sic accipe verbis Curtii lib. 7. Itaque primum animi, deinde corpora defecere. Pigebat & consistere & progredi. Paucia peritis regionis admoniti præpararant aquam. Hæc paulisper repressit fitim. Deinde crescente æstu rursum desiderium humoris accensum est. Ergo quidquid vini oleique erat ingerebatur: tantaque dulcedo bibendi fuit, ut in posterum fitis non timeretur. Graves deinde avidè hausto humore non sustinere arma, non ingredi poterant; & feliciores videbantur quos aqua defecerat, cum ipsi sicut modo infusam vomitu conarentur regerere. Anxium Regem tantis malis circumfusi amici ut meminisset orabant, animi sui magnitudinem unicum remedium deficientis exercitus esse; cum ex iis, qui præcesserant ad capiendum locum castris, duo occurserunt utribus aquam gestantes, ut filii suis, quos in eodem agmine esse, & agrè pati fitim non ignorabant, occurserent. Qui cum in Regem incidissent, alter ex iis utre resoluto, vas, quod simul ferebat, implet porrigenis Regi. Illo perconfatus quibus portarent, filii ferre cognoscit. Tunc poculo pleno, sicut oblatum est, reddito: Nec solus, inquit, bibere sustineo, nec tam exiguum dividere omnibus possum. Vos currite, & liberis vestris, quod propter illos attulisti, date. Non imparis constantia facinus commemorat Sozomenus in præconio Theodosii Minoris Arcadii filii. Errat tamen Historicus, dum Theodosii factum exæquans Alexandro fitim superanti, hunc oblatam aquam in terram effudisse tradit: quod optimè advertit Raderus ad memoratum Curtii locum; præsertim cum Plutarchus Alexandri factum exponens nihil a Curtio dissentiat. Ejusdem ardoris vehementia compulsos olim fuisse Cretenses milites lotio in os ingestio fitim sedare, sic prodidit Valerius Maxim. lib. 7. cap. 6. Cretensibus nibil tale præsidii affulgit: qui obfide Metelli ad ultimam usque penuriam compulsi, suâ, jumentorumque suorum urinâ fitim torserunt, justiū dixerim, quām sustentarunt: quia dum vincit timent, id passi sunt, quod eos ne vitio quidem pati coegisset. Florus etiam lib. 4. cap. 2. scribit, a Cœfare in Hispania bellum faciente, adversus Pompejum ad ditionem fuisse compulsos ob fitis intolerantiam ejusdem Pompeii legatos, Petrejum & Afranium.

2. Ad sublevandam copiarum fitim in aridis præsertim ac sabulosis locis non minimum sæpe desudavit Imperatorum ingenium, dum alii filiarum plantis excisis, alii deduictis per longissimos tramites fluviorum aquis, siti remedium quæsivere. Verùm portenti simile est quod narratur ab Herodoto lib. 3. de Rege quodam Arabico, qui per canalem bovinis coriis confectum aquam deduxit per spatiū duodecim dierum viæ militaris, ut rem gratam faceret, & opitularetur Cambysi Persarum Regi adversus Ægyptios beligeranti aridissimis in campis, atque omni aquarum humore penitus destitutis: *Est magnum in Arabia flumen nomine Corya, exiens in mare Rubrum.* Ab hac flumine fertur Arabum Rex canalem ex bovis aliisque crudis coriis consutum,

tan-

tanta longitudine produxisse, ut ad loca arida per illum aquam produceret, inque illo arido solo ingentes cisternas fodisse, quæ recepta aqua potum suppeditarent: & cum sit a flumine ad terram aridam duodecim dierum via, per tres aqueductus in eodem partem aquas deduxisse.

SITUS CONDENDIS ARCIBUS CASTRISQUE METANDIS APTUS. Vide Munio, & Castrametetur.

Socii. Significationem habent consuetudinis. Vitæ socios, viæ comites, sodales in rebus jucundis, collegas in officio dicimus. Risi suaviter veterum Grammatistarum affanias, cum socios a socco dictos offendì apud Catholicon: *Dicuntur socii propter periculi vel operis societatem, quasi in una caliga, vel socco, vel uno vestigio manentes.* Dicuntur omnino a verbo *sequor*: sed & adhuc proximiū a verbo *seco*, quod Antiquis fuit *sequor*, usitatu transitu q, in c. Clarè Martinius in voce *socius*: *seco est sequor*: additque similem esse Græcorum idiotismum. Idem asseverat Scaliger Pater ad Theophrasti de plantis l. 1. c. 5. licet a secando, idest findendo rem enucleans videatur ignorasse, *seco* Priscis ipissimum fuisse *sequor*, vel, ut olim efferebatur, *sequo*. A *seco* pro *sequo* dicitur in re numerali *secundus*, quia is numerus post primū sequitur. Præterea ex eodem fonte res ad votum & ex sententia fluentes, secundas dicimus: Festus: *Secundæ res non a numero dicuntur, sed quia, ut velimus, sequuntur.* Tu verò cæsis, Lector, ne me adūco naso suspendas, tanquam nimis morosum in hac originatione pervestiganda. Scias me rem agere, Francisci Petrarchæ; ejusque Poetæ studiofissimis quibusque, quos inter æquo sinceroque animo nomen profiteor meum, has parare vindiciolas in eos, qui verbis Herculis invadunt vericulos illos maximi Vatis.

*I' nol posso negar, Donna, e nol nego,
Che la ragion, cb'ogni buon'alma affrena,
Non sia dal voler vinta; ond'e i mi mena
Talbor in parte, ov'io per forza il sego.*

Aiunt Poetam, adstrictum licet rhythmi necessitate, nimis licentiosa usum libertate, in verbo *sego pro seguo*. Opinantur videlicet Poetam vitiosè mutilasse verbum *sego*, abruptumque intransversam significationem verbi *sego*, quod est Italisch *findo*, minime verò gentium aut locorum *sequor*. Tassonus *Consider. Rim. Petr.* ubi ait: *Arditezza da non imitare, e degna d'Ugolini Buzzuola Poeta antico Romagnuolo, che disse parlando con amore:*

Di me non t'ungi, che passion non sego.

Verum opinio illos sua falsos habet. Quemadmodum enim apud Latinos veteres *sequo*, vel *sequor*, & *seco* vel duo erant verba, quorum prius Italicum *seguo*, posterius verò interdum *sequor*, interdum *findo* notabat; vel unum duntaxat verbum commemoratae significationis, sed diversimodè pronunciatum: sic prisci Italici *seguo*, & *sego* vel unum verbum habebant ejusdem sententiæ, vel geminum, quorum alterum *seguo* erat Latinorum *sequor*, alterum *sego* erat vel *findo*, vel *sequor*, ut a syntaxi depositebatur. Non igitur vitiose & audacter detruncatum est *sego a seguo*, sed duo sunt verba ejusdem ævo Italorum prisco significationis, vel unum verbum, modo integra dictione, modo elisâ literula expressum; ut fit in aliis *Nieve & neve*, *Nuova & nova*, & similibus. Rem porrò vulgatam apud Priscos,

& indiscriminatim habitum fuisse *seguo*, & *sego*, ostendunt testimonia facile non pauca verbi *sego pro seguo* apud veteres Poetas Italicos, & ipse quidem versiculus Ugolini adductus a Tassono;

Di me non t'ungi, che passion non sego.

Eo fit, ut si quis hoc ætatis usurpet *sego*, pro *seguo* excusatum illum malum beneficio figuræ vetustæ locutionis, quam dicimus Archaïsmo, quam inustum acerbiore censura. Ut enim antiquum est hodie Latinorum *seco pro sequor*; sic desita vox est Italorum *sego pro seguo*. Sed nec Latini veteres suum *seco*, nec antiquiores Etrusci suum *sego* reiiciendum fore a posteris divinare potuerunt. Nec proinde ipsicias iverim etiam Petrarchæ tempore parum fuisse usitatum *sego*, pro *seguo*; Poetam verò verbum minus bellè auribus accidens facilis negotio declinare potuisse. Verum levissimum id erratum, nec tam severè fugillandum a Censoribus, quos in configendis Scriptoribus meminisse oportet animadversionis Horatianæ,

*Nec scutica dignum horribili sectere flagello, & ab eodem verbo *seco* ductæ paroemix: Non omnia esse ad vivum secunda.*

2. Latini nominis, sive Senatus & populi Romanii socii dicebantur populi, qui deberent quidem aliqua Romanis ex foedore; cæterum suas ipsi leges habebant, suis suberant Magistratibus. Civitatis Romanæ jure carebant primū; quod indicatur ab eorum plurimis, qui nominatim civitate donati sunt. Vide Sigonium de Jure Italic. l. 1. Recensentur socii Romanorum populi Etrusci, Latini, Sabini, Marsi, Peligni, Vestini, Marrucini, Picentes, Hirpini, Appuli, Lucani, Samnites, aliaeque gentes ultra Lirim amnem, usque ad mare Adriaticum. Adversus eas gentes, sicuti pactis initæ societatis non stetissent, aut quidquam mala fide commovissent contra populum Romanum, ab eodem populo Romano multiplici sociali bello pugnatum est. Vide Livium, Appianum, Valer. Maxim. & alios, Viciissim vero Romani auxilia sociis ferebant, ipsisque aderant præsidio atque custodiæ, cum eorum agri vel jura ab aliis populis violarentur. Vide Hug. Grot. de Jure belli & pacis lib. 1. cap. 3. Itaque socii semper Italici fuere: post Italianam verò civitate donatam defecit sociorum nomen, viresque exterarum gentium Romanis exercitibus adiectæ Auxilia sunt nominata. Militare sacramentum Romano Duci socii dicebant: non item auxiliares, qui suis Regibus ac Principibus obligabant fidem, quemadmodum eorum etiam sumptibus, non Romanorum, alebantur. Merito proinde Dio in bello Actiaco, auxilia sacramento adacta tanquam rem novam, nec antea recepto more, commemorat: *Tanto autem studio, & promptitudine utrique agebant, ut etiam auxiliares suas copias sacramento adegerint.* Vide Auxilia. Multæ verò gravissimæque Romanis aderant causæ propagandi societatem atque communicationem Latini nōminis cum aliis nationibus, & primò quidem intra Italianam, postea verò latius per maxime conspicuas Europæ gentes, quarum opportunam opem & benevolentiam essent experti. Excelluisse præ cæteris Æduos, Gallie Celticæ populos notat Eumenius in Gratiar. act. ad Constantinum: *Fuit olim Sagantus fæderata, sed cum jam tædio Punici belli novare imperium*

perium omnis cuperet Hispania: fuit amica Massilia; sed protegi se majestate Romana gratulabatur: imputavere se origine fabulosa in Sicilia Mamer-tini, in Asia Ilienses: soli Aedui non metu terri, non adulatio compulsi; sed ingenua & simplici charitate fratres populi Romani crediti sunt, appellarique meruerunt. Quo nomine preter cetera necessitudinam vocabula & communitas appetit, & dignitas æqualitatis.

SOCII NAVALES. Vide *Navales socii*.

SOT. Persarum signum militare notissimum; quod in expeditione bellica quemadmodum proferretur, Curtius tradit lib. 3. *Super tabernaculum, unde ab omnibus conspici posset, imago solis crystallo inclusi fulgebat.* Quemadmodum foeminas omnes Deas Lunæ nomine, sic Deos omnes matres Solis nomine coluit Veterum superstitione. Persæ præ ceteris summis illum honoribus, & quidem nascentem jactis sagittis in terra provoluti adorabant. Acceperunt scilicet domum pro Domino juxta illud Psal. 18. *In Sole posuit tabernaculum suum.* Vide Raderum ad memoratum locum Curtii & Valerian. in Hieroglyph.

SOLDARI. Et

SOLDENARI. Et

SOLIDARI. Vide Titulum sequentem.

SOLDATUS, i. Miles mercenarius, conductius. Thuvroczius in Calomano Rege Hungarie: *Quæ quidem civitates per soldatos Parisiorum missos per Cæsarem, expulsi Veneti sunt rehabitæ.* Ad eandem sententiam Soldarius. Brompton, an. 1051. *Rex Eduardus Anglos a gravi tributo solvit, quod eis pater suus propter Danorum solidarios imposuerat.* Item Soldenarius. A voce populari *soldo*, de qua mox. Gesta Philippi III. Regis Francor. In Romania destinavit D. Joannem de Apia comitem cum soldenariis Francigenis ferè ostingentis. Denique etiam Solidarii. Odericus Vitalis lib. 4. *Solidarios milites convocavit, omnesque regali munificentia, pro militari servitute muneras, domum abire benigniter permisit.* Quæ omnes voces originem procul dubio trahunt a solidi, quod erat stipendium vel pecunia militibus tradi solita. Sic appellata ea pecunia, quoniam iisdem appendebatur ex ære solidi, ut indicavimus in voce *Stipendium*. Ex quo aurum etiam & argentum solidum dicimus. Albertus Aquensis lib. 10. cap. 41. *Advenæ Galli, qui conventione solidorum Imperatori militabant.* A solidi contractè fit soldum. Id propriè pecuniam ipsam solidam, sed mox figuratè pecunia solutionem significat. Hinc habemus voces Italiæ, *soldo, assoldare, soldati.* Hist. Cortusorum lib. 2. *Stipendiarii omnino cassentur a soldo Pandæ.* Vide Pithœum ad legem Salicam. Militum numerus dicitur *Soldatesca*. Quod si viliores & imperiti adscripti sunt milites, dicuntur *Soldatglia*. Matthæus Villani lib. 7. cap. 102. *Accoglia rubatori, e soldataglia, e correa in Puglia, non meno per pazzia, che per ruberia.*

SOTDURII. Vetus Gallorum militia. Meminere Cæsar de Bell. Gallic. l. 3. & Athenæus l. 6. cap. 13. Floruere in Aquitania, ubi Sotiates populi, de quibus idem Cæsar ibidem. Ducibus suis singulari benevolentia & clientela obstricti, eorumque in utraque fortuna socii & satellites. Sed audi Cæsarem. *Alia ex parte oppidi Adcantuanus, qui summam imperii obtinebat cum sexcentis devotis, quos illi Soldarios appellant;* quorum

bæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum eis fruantur, quorum se amicitiae dediderint; si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem conslicant; neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cuius se amicitiae devovisset, mori recusaret. Athenæus ex Nicolao Damasceno Peripatetico eosdem Silodunos vocat. Sic autem scribit. *Narrat Adiatomum Regem Sotianorum (est autem Gallæ natio) sexcentos habuisse proximos sibi delectos homines, Galli propriæ lingua Silodunos vocant (ea dictio Græcis Devotos significat) qui cum Rege & vitam agunt, & moriuntur, id summopere votis optantes; ob quam erga Regem fidem cum eo principatum gerunt, eodem viâ & corporis cultu, quoties ejus necessitatis contingit occasio, mortem libenter opententes, sive Rex intereat morbo, sive cadat in prælio, sive alia quavis de causa vita excesserit & nec est qui dicere possit ex illis, amissio Rege, quempiam mortem expavisse.* In his autem verbis tria observanda sunt. Primum; Damasceni locum ex Cæsare esse descriptum. Iterum Silodunos in textu Damasceni vocem esse depravatam vitio Latinorum Librarium, qui ri figura n scribent, ut unum pro altero facile sumeretur; præsertim cum litera i formaretur sine puncto in MSS. antiquioribus. Postremo falsum & futile esse, quod ait, dictionem Silodunos Græcis Devotos significare. Miti Soldurii, vel Solidurii vox est Latina ejusdem originis ac *Soldato*: ut enim ab ære solidi fit *Soldo* ex quo *Soldato*; sic ab eodem solidi fit Solidurii, & contractè Solidurii. Miror hæc non advertisse Caſaubonum ad eum locum Athenæi.

SOLBE EQUORUM. Equos & jumenta oneraria apud antiquos Romanos habuisse soleas, seu ferreum ungularum munimen, non est dubium. Catullus ad Colon.

Et supinam animam gravi derelinquere cœno, Ferream ut soleam tenaci in voragine mula. Nero apud Svetonium cap. 30. legitur nunquam carrucis minus mille fecisse iter, soleis mularum argenteis. Plinius verò lib. 11. cap. 45. camelos etiam scribit longiore itinere sine calceatu fatiscere. Utrum verò equi militares soleis usi fuerint, aliqui addubitant. Quemadmodum verò exploratum est ante Trajani tempora ferratis calceis, sive soleis equorum ungulas fuisse munitas; sic vetera numismata, antiqui lapides & cælaturæ columnæ cochlydis eidem Trajano dicatae manifestum oculis faciunt militares equos atque adeo Imperatorios soleis caruisse. Nudis etiam ferro ungulis in Capitolio cernitur M. Aurelii equus æneus, aliisque insuper equi bellatores in eodem clivo Capitolino. Ejus verò rei non debilitat fidei aut incuria statuariorum, aut neglectus & despiciens rerum minimarum: quasi non adeo permagni fuerit ejusmodi minuta & exilia prætermittere. Cernimus nimurum in iisdem lapidibus & numismatis affabre & exiliter expressas caligas militantium: ex quo constat equorum etiam soleas artifices non omissuros, si illæ per ea tempora fuissent in usu. Et hoc quidem de Romanis di-gum stabilitumque sit. Nam equos Heroum, Ducumque Græciæ Asiæque vetustissimorum indutus fuisse ferratis calceis, sive soleis satis disertè tradit Homerus multis in locis, ac præsertim Iliad. 11.

*sub ipsis autem concitatus est pulvis
E campo, quem excitarunt multisoni pedes
equorum
Ære terram pulsantes.*

Appianus etiam in lib. de Bell. Mitrid. eum Regem narrat misisse in Bithyniam equos inutiles, & inopia solearum detritis ungulis claudicantes. Nec Homerus duntaxat Græcique Vates equos æripedes vocant: id etiam a Latinis Poetis sœpe dictum. Idem sonipedes appellant equos, quod a pulsu ferrati calcis, vel soleæ, potius quam a percussione simplicis ungulæ dictum existimaverim. Sed longe apertius id fit ab epitheto æripedes quo tauri Colchici dicuntur ab Ovidio: quemadmodum & Aristophanes in Equit. equos vocavit χαλκόπτες ære sonantes. Virgilius l. 6. gripedem cum aliis appellat cervam, quam Hercules interfecit. Ubi frustra sunt Grammatici, qui eam cervam ab ære non ab ære nuncupatam eripedem opinantur; cum contra sint Poetæ Græci antiquiores, qui eam vocant χαλκοτίδα. Vide Cerdanum ad eum Virgilii locum. Conjectare licet morem soleis armandi equorum ungulas initium habuisse postquam viæ urbanæ, & publicæ campestres silicibus consterni cœperunt. Profecto equorum ungulas terrei tramites & agrorum plana minime lœdunt. Perspicuum id efficiunt greges equarum, quæ in collibus & compascuis vicitantes expedite agunt sine soleis, quibus non armantur, nisi cum ad areas frumentarias trituras causa proficiscuntur. Præterea si antiquitus instructi soleis fuissent equi militares, atque adeo qui onera convectabant, in comitatu bellico adducti cum aliis fabris sœpius legerentur medici veterinarii. Verum de iis murum est, quantum observare potui, apud Scriptores silentium.

SOLIFERREUM, & castigatiū. **SOLLERREUM**. Genus teli sic appellatum quasi totum ferreum. Nam Festo authore, *Sollo dicitur Oscè, quod nos totum vocamus*. Lucil.

Suasa quoque omnino dirimit non solla dupondi;
Idest, *non tota*. Ad eundem modum juxta memoratum Grammaticum *sollers* dicitur in omni re prudens, & *sollenne*, quod omnibus annis præstari debet. Meminit solliferrei Livius lib. 4. Bell. Maced. *Ut emissi solliferri phalaricisque gladios strinxerunt, tam verò redintegrata est pugna.* Item Gellius lib. 10. cap. 25. *Pbalarica, semi-pbalarica, sollferrea.*

SOLITAURILIA. Vide *Suovetaurilia*.

SOMARI, orum. Afini sarcinarii. Vide *Sagmaris Equi*.

SONA, &c. Danica vocis origine est pax, concordia, fœdus. Charta Erici Regis Danorum, apud Isaac. Pontanum lib. 7. Hist. Danie: *Concordavit totaliter in hunc modum, videlicet, quod vera & plena concordia arque sona perpetuis temporibus duratura esse deberet.* Legitur etiam Durafuna ejusdem notionis. Diploma Reinoldi Archiep. Col. *Et ut reconciliatio hæc permaneres indissolubilis, quæ vulgo dicitur Durafuna &c.* **SONIPES**, dis. Equus. A sonitu pedum; & quidem non tam pulsantis terram ungulæ, quam soleæ ferratae, ut dixi in Tit. *Solea*. Virgil. En. 4.

Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
SONUS IN BELLO. Vide. *Musica, & bellica sono.* rum instrumenta.

SORTITIO MILITARIS. Multiplicem habet usum in re militari sortitio; nimirum antiquissima consuetudo in cassidem vel quodcumque aliud commodum receptaculum conjiciendi schedulas impressas nominibus, quæ postea temere & casu extracta atque elicita eos designant atque pronunciant, qui vel ad labores subeundos, vel ad magistratus capiendos, vel ad præmia, vel pensiones excipiendas eliguntur. Ad hanc formam primùm omnium sortiri milites aliquæ labores solent, ne suspiciosi reputent ob privatam gratiam quosdam oneribus subtrahi; utque in rebus duris asperisque servetur æqualitas. Virgil. lib. 3. Æneid.

*Sternimur optate gremio telluris ad undam
Sortiti remos.*

Idem lib. 8.

*Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti.*

Nimirum ut probè Servius exponit divisere sibi per sortem officia remigandi, aut aliis imperanti in munere nautico. Idem Virgil. lib. 9.

*Omnis per muros legio fortita periculum
Excubat.*

Et iterum lib. 3. Æneid.

nos magna precati

*Numina, sortitique vices, una undique circum
Fundimur.*

Per nobilem translationem hujus generis sortitionem ad apum, & earum ministeria traduxit idem Virgilii lib. 4. Georg.

*Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas & nubila celi;
Aut onera accipiunt venientum; aut agmine
facto*

Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.

Eodem ritu, ubi merita & flagitia inter æquales erant, supplicia, præmia, magistratus sortitione obtinebant. Decimationes & mulctæ capitales ita sœpius irrogatae ad declinandos tumultus, & querelas seditionis. De magistratibus autem & præfecturis aperte Liv. lib. 7. *Censuit igitur Senatus neutram negligendam rem esse;* — *Consulesque sortiri provincias jussit.* Idem lib. 4. Bell. Maced. *Illa tacita suberat cura, ne novus Consul Græciam provinciam sortiretur.* Inprimis verò usuvenire id solebat in divisione præmiorum & præcipue prædæ militaris.

2. Animadvertisendum hic autem est in Græcorum maxime militia, ut ex Homero colligitur, in more positum fuisse, ut, oppido vel arce armis expugnata, sœviretur jure belli in mares omnes, quibus ad gestanda arma ætas & robur suppeteret, cætera verò, nimirum equi, arma, annona, vestis pretiosa, & genus omne, suppelætilis, in unum locum cogarentur. Præponi autem solebant viri summo loco nati, qui cum præsidiariis asservarent illa, & in milites forte dividerent. Sortes autem, ut tradit Nasimbenus, Græcis erant calculi seu globuli terra facti, inscripti sortientium nomine. Ii injecti in urnam versabantur: cujus sors prior educebatur, priores ferebat partes. Et quoniam in direptione captarum urbium præ reliquis spoliis æstimabantur matronæ, virginæ, & captivæ, tradi quidem earum selectissimæ quæque primariis Ducibus judicio, & extra sortem solebant; verum reliquæ sorti etiam suberant, & hujus arbitrii.

arbitrio deveniebant in potestatem victorum militum. Ea de re exempla passim suppetunt apud Homerum, atque huc etiam pertinent querimoniae illae Andromaches apud Virgil. lib. 3. Aeneid.

*O felix una ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Troje sub manibus altis
Fusca mori; quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec vitoris beri tetigit captiva cubile!*

De hujusmodi sortitione ita scribit Dyctis Cretenis lib. 5. Igitur ubi satietas Trojani sanguinis tenuit, & urbs incendiis complanata est, initium salvandi per quædam milites capiunt primò a captivis fœminis, puerisque adhuc imbellibus. Itaque ex his prima omnium Helena sine sorte Menelaus conceditur. Deinde Polyxena, suadente Ulyssse, per Neoptolemum Achilli inferias missa. Agamemnoni Cassandra datur, postquam forma ejus captus, quin palam desiderium fateretur, dissimulare nequiverat. Etram, & Clymenen, Demophoon, & Acamas habuere. Reliquarum fors agi cœpta. De Virginum Trojanarum nominibus in urnam conjectis ita loquitur Hecuba apud Senecam in Troad. Act. 1. Scen. 1.

*Dominum, ecce Priami nuribus & natis legens
Sortitur urna. Præda quem viliis sequar?
Hic Hectoris conjugia despontet sibi;
Hic optat Heleni conjugem; hic Antenoris
Nec deest tuos Cassandra qui thalamus petat.
Mea fors timetur.*

Sunt, ut dixi, qui opinantur, fœminas nobiles, quæque selectiores essent oris præstantia, exemptas fuisse a forte traditasque præclaris Ducibus non casu, sed habita ratione meritorum; ignobiles autem, & minimum speciosas sorti urnæque subiectas. Verum hoc ipsum ex memorato Senecæ testimonio liquet non fuisse perpetuum observatum. Quod etiam ostendit Virgiliius, qui Polyxenam Priami filiam ac formosissimam virginem sortitus edocet non pertulisse; qua exemptione fit manifestum sortitioni fuisse obnoxias illustres fœminas. Idem statuendum in divisione prædæ per sortitionem facta. Consuetudo fuit ab ipsis Heroum temporibus repetita, cuius etiam Homerus & Euripides meminerunt non semel, ut spolia, templorum gazæ manubiisque & omnis magni pretii supellec militibus forte distribueretur. Nec tamen idcirco negatum fuit Imperatoribus, ut quæ sibi magis arriderent, suis usibus seponerent, aut amicis traderent, & bellatoribus præcipuo aliquo facinore singularem mercedem extra sortem promeritis. Rem testissimam non urgebo multis exemplis. Abundè fuerit proferre locum Virgilii lib. 9. ubi sic Ascanius ad Nisum:

*Si verò capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit vitori, & præda ducere sortem.
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum clypeum, cristasquerubentes*

*Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Invenio adhibitam sortem in delectu. Cum enim
Consules Ducesque sibi necessitudine vel benevolentia conjunctos non in longinquas & asperas regiones ad dura & laboriosa Martis opera, verum ad opulenta oppida mitterent, ut sunt Taciti verba, nitidos & quæstuosos, culpatum id publicè; & ne degener institutio in dies vale-*

scret, sanctum est ut copiæ sortitione scriberentur: Appianus in Hibericis: *Exercitus sorte scripserunt in Italiam tunc primùm loco deleetus. Huc etiam trahendum illud Virgilii lib. 1. Aeneid. de Didone;*

uperumque labores

Partibus æquabat justis, aut sorte trabebat.

3. Cum inter bellicos Duces, & spectatissime virtutis bellatores suboriri ex ambitione contentiones soleant, utri bellicam aliquam expeditionem suscipiant, aut eidem præficiantur, aut primi ad dimicandum progrediantur, idcirco ad tollenda dissidia & evitanda rixarum semina, solertissimi quique supremique armorum arbitri rivalium, & ad ea facinora certatim conspirantium nomina ut in urnas conjiciantur mandarent. Ita factitatum a Gothefrido in habendo equitum delectu, qui Armidæ auxiliarii esse debabant, quemadmodum legitur apud Tassum. Cant. 5.

Ei, cb'egualmente satisfar desira

Ciascuna delle parti, e in nulla pende;

Se ben'alquanto hor di vergogna, hor d'irà

Al vaneggiar de Cavaglier s'accende,

Poich'ostinati in quel desio gli mira,

Novo consiglio in accordarli prende.

Scrivanfi i vostri nomi, & in un vaso

Pongansi, disse, e sia giudice il caso.

Subito il nome di ciascun si scrisse,

E in piccol'urna posti e scossi furo,

E tratti a sorte.

Simili deliberatione usus est idem Cruce signatorum Ductor in electione bellatoris, qui adversus Argantem singulari pugna certaret Cant. 7.

E lascia che degl'altri in picciol vaso

Pongasi i nomi, e sia giudice il caso.

Anzi giudice Dio, de lo cui voglie

Ministra e serva è la Fortuua, e'l Fato.

Mà non perd dal suo pensier si toglie

Raimondo, e vuol anch'egli esser votato.

Ne l'elmo suo Goffredo i brevi accoglie:

E poiche l'ebbe scosso & agitato,

Nel primo breve, che di là traesse,

Del Conte di Tolosa il nome lesse.

Africani exercitus Ductor Agramantes ejusdem inventi arte & solertia conciliavit strenuissimos bellatores, in mutua odio & ardorem privati certaminis exardescentes. Sic autem rem exponit Areostus Cant. 27.

Fè quattro brevi porre, un Mandricardo,

E Rodomonte insieme scritto bavea,

Ne l'altro era Ruggiero, e Mandricardo;

Rodomonte, e Ruggier l'altro dicea;

Dicea l'altro Marfisa, e Mandricardo.

Indi all'arbitrio dell'instabil Dea

Li fece trarre: e il primo fu il Signore

Di Sarza a uscir con Mandricardo fuore.

Mandricardo e Ruggier fù nel secondo,

Nel terzo fù Ruggiero e Rodomonte,

Restò Marfisa e Mandricardo in fondo,

Di che la donna bebbe turbata fronte.

Ne Ruggier più di lei parve giocondo:

Sà che le forze de due primi pronte

Han trà lor da finir le liti in guisa,

Che non ne fia per se, ne per Marfisa.

Et iterum Cant. 30.

Steros taciti al detto d'Agramante

E Ruggiero, e Gradaffo: & accordarsi,

Che qualunque di loro uscirà innanti,

E l'una

E l'una briga e l'altra habbia a pigliarsi.
 Così in duo brevi c'havean simigliante,
 Et uqual forma, i nomi lor notarsi,
 E dentro un'urna quelli hanno rinchiusi
 Versati molto, e sossopra confusi.
 Un semplice fanciul ne l'urna messe
 La mano, e prese un breve, e venne a caso,
 Che in questo il nome di Ruggier si lesse,
 Essendo quel del Saracìn rimaso.
 Non si può dir quanta allegrezza bavesse,
 Quando Ruggier si sentì trar del vaso,
 E d'altra parte il Sericano doglia:
 Ma quel che manda il Ciel forz'è che toglia.
 Ex eadem fidelia sunt illa Trissini Ital. liber. I. 4.
 Allora disse il Capitanio eccelso,
 Io veggio disfar tanti Baroni
 D'andare a questa faticosa impresa,
 Ch'io non vò far di loro alcuna scielta,
 Ma di tutti costor, che s'hanno offerto
 Torremo i nomi, e ponerenli a forte;
 E quattro ne trarrem, ch'in una parte
 Vadano del paese, e quattro in altra.
 E così detto, ogni un scrisse il suo nome,
 E diello al vecchio e venerando Paùlo,
 Che la celada si levò di testa,
 E posevi entro tutti quanti e brievi:
 Poscia squassolla, e dimenolla alquanto
 E si riavolse con la faccia a dietro,
 Et al gran Belisario appresentolla;
 Che trasse fuori i nomi ad uno ad uno.
 Il primo briewe disse: Il Rè Cosmondo,
 L'altro Massenzo, il terzo fù Aquilino,
 Mondello il quarto, il quinto era Lucilla,
 Sindosio il sesto, il settimo Cattullo,
 E l'ultimo era il Rè de Saracini.
 Come ogni un bebbe letta la sua sorte
 Con occhi allegri, subito s'armaro,
 E saliro a caval con gran desio,
 Pari sortitione Carolus Magnus compescuit atque conciliavit ardorem nobilium bellatorum, concertantium de laude primi egressus in hastilio. Refertur id a Bojardo Orland. Innamor, Cant. 1.

Fù questa cosa nella real corte
 Frà'l general consiglio effaminata,
 Et havendo ciascun sue ragion porte
 Fù statuita'l fine, e terminata,
 Che la vicenda si ponesse a forte;
 Et à cui la ventura sia mandata
 D'esser il primo ad acquistar l'onore,
 Quel possa uscire alla giostra di suore,
 Onde fù'l nome d'ogni Paladino
 Subitamente scritto e separato,
 Ciascun Signor Christiano e Saracino
 Ne l'urna d'oro il suo nome ha gittato:
 E poi fero venire un fanciullino,
 Ch'è briewe ad uno ad un babbia levato.
 Senza pensare il fanciullo un'afferra;
 La lettera dice: Astolfo d'Inghilterra.

4. Quemadmodum autem in sortitione forensi & urbana schedulas sortientium urna, sitella, vel vas simile accipiebat, sic galea id præstabat muneris in sortitione militari. Ad hunc modum in galeam sortes dejiciuntur apud Æschylum in Tragœd. Septem ad Thebas. Apud Homerum, etiam cum sortirentur Duces Græcorum, quis cum Hectore esset dimicaturus, ad eam laudem conspirantium sortes galeam accepisse legimus. A quo planè habet Virgilii lib. 5., ubi de ludis

funebris ab Ænea Anchise in Sicilia celebratis:

*Convenere viri: dejectamque ærea sortem
Accepit galea.*

Et mox,

Extremus galeaque imâ subsedit Acestes.

Ejusdem moris coiiciendi fortis in galeam meritit Sophocles in Ajace. Noto hic, fortuitum hoc urnæ vel galeæ judicium exprimi ab Antiquis ea formulæ, Sors cernit. Liv. lib. 43. *Priusquam id sors cerneret, in incertum, nequid gratia momenti faceret &c.* Sed & civilium judiciorum verbū fuit cernere pro decernere vel deliberare: *Quodcumque Senatus creverit, populus jussirerit, tot sunt.* Accipe postremò aliam observationem pro auctiariolo. Sortem pro judicio dici in numero singulari coasstat esse certissimum. Virgil. lib. 6.

Nec verò hæ sine sorte data sine judice sedes. Negant tamen Grammatici, fortem in singulari numero dici posse pro responsis oraculorum; sortesque in numero plurium omnino esse dicendum constituant. Scias id non fuisse semper ab optimi seculi Scriptoribus usurpatum. Virgil. lib. 7.

Et veteris Fauni volvit sub pettore sortem.

5. De portis militaribus sortitione sumptis vide Titul. *Decimatio.* Addo hinc portentosæ avaritiæ, & insanæ temeritatis documentum in milite Anglo, cui, cum felici ipse sortitione capitale supplicium evasisset, ut commilitonis periculum oblata pecuniola redimeret, animus & audacia superfuit. Rem atrocem, & ab omni sensu humanitatis abhorrentem accipe verbis Joannis Barclaii Euphor. l. 4. c. 4. *Ex quatuor & viginti (tot enim capti erant) otto ad laqueum destinantur: ceteris incolmitas promissa est.* Demissæ igitur in cassidem sortes, jussique singuli suum fatum extrahere: qui tesseram sustulisset nulla nota insignem, periculum effugeret, qui ferale imagine impressam, statim ab infelici arbore penderet. Omnia mentibus ingens periculi imago inerrabat. Quidam præcipue Hispanus votis lacrimisque misericordiam plurimorum, etiam aliquorum risum, elicuit. Erat in illa sorte ac periculo Anglus, e militum vulgo, qui ingenti vita neglectu accessit ad cassidem & tesseram nil cunctatus adduxit: favit sors, erat illa salutaris. Exemptus periculo accedit ad Hispanum, adhuc fatali cassidi manum credere dubitantem, decemque aureos paetus (*fides Numinis!*) Juges rogat, ut Hispano extra aleam missa, sibi iterum licet fortunam experiri. Furioso, vitamque tantulis nummis estimanti Juges annuerunt; & is rursus felici tressera evasit; non bac gemina modo, sed & simplici salute indignus, quam adeo vilem habuerat.

SOSARIUM. Lorica. Vita Caroli magni: *Insignia victoriae sua fosaria, mulos, captivosque Mauros misit;* Fit etiam fosarii mentio a Joanne Diacono, & aliis.

SOTERIA, orum. Sacrificia erant, a salute sic appellata ex Græco; quæ fiebant olim recepto Duce atque exercitu incolumi. Item genus carminis pro amicorum incolumi redditu. Statius soteron scripsit pro Rutilio Gallo. Vide Scaliger. Poetic. lib. 3.

SPACHI. Vulgo *Spabi.* Equitatus Turcici robur præcipuum & validissimum. In hanc formam, describuntur a Jovio Hist. l. 14. *Spachi, Oglanii, dignitate ceteros antecellunt, quod ab Imperatore*

re filii appellantur. Nam a pueritia ex delectibus provinciarum adducti in regiam, & postquam a Christiana religione defecerint, per Eunuchos litteris & armis liberaliter instituti, cum puberes evadunt, ad summos honores provehuntur. De iisdem Montecucc. Comment. Bellic. *Equitatus confatur ex Spabis, quorum dux sunt claves: Timarri-spabi, seu Timarriota e Timarris suis viventes, & Baluki-spabi, aliter Spahoglanis & Serrallio educiti, & stipendio merentes.* Addo ex eodem Montecucculo locum Loniceri de Spahoglanis; ex quo originem quoque disces vocis Spabi: *Præcipi sunt Palatii custodes, & Regis satellites, quos Spahoglanos nuncupant, quasi dicas nobiles pueros, vel filios. Spabi enim Turcarum lingua nobiles, & oglam verò puerum aut filium significat.*

SPAHOGLANI. Vide *Spachi*.

SPADICES EQUI. Virgil. 3. Georg.

bonetti

Spadices, glaucique.

Color est in equis præ cæteris commendatus; qui que generosissimorum est nota. Dicuntur spadices notione Græca a spadice, qualis est termes palmaceus cum fructu avulsus; cuius, ut tradit Gellius l. 2. c. 26. exuberans est splendidusque ex rubore color. Hunc colorem referunt equi spadicei, aliter phœnicii & phœniciani. Idem fere castaneis color, qua porro nomenclatura vulgo noscuntur. Idem badii vel baidii appellati. Qui ruborem dilutiorem ostendunt, vocantur *Baii cbiali*, qui admisto fusco nigricant, *Baii oscuri*. Vide *Badii*. In Pausanias Eliacis equus Cleosthenis spadiceus celebratur. Apud Homerum in curuli certamine spadiceus legitur, qui candida in fronte nota distinguebatur:

Qui quoad cætera phœniceus erat, sed in fronte Candida erat nota orbicularis instar lunæ.

Itali pro diversa coloris temperatura dicunt: *Bajo dorato, di castagna, fuocato, lavato, oscuro, cbiano.* Areostus Fur.

Marfilio a Mandricardo bavea donato

Un caval bajo, a scorsa di castagna.

SPALIONES. Genus operimenti machinarii, iesis, & pluteis non absimile. Eos ita describit Agathias lib. 3. Histor. Roman. *Romani verò spaliones paraverunt, & magnorum saxorum jaculatoria tormenta.* Spalion autem est quoddam testum ex viminibus ad formam testi consecutum, & densitate solidum, & utrinque testum; utrinque latera deorsum sunt extensa, & repellunt omne telam, quod incidit, ac ferit illam machinam. Pelles autem & coria superne injicientes undique circumtegunt, ut sit firmius munimentum, & excutiat repellatque tela. Ejus machinæ usum sic explicat Menander apud Lipsium: *Ea armati milites subeant, atque ipsis muris appropinquantes, & fabrorum ac lapidicarum instrumenta sufficiendis muris ferentes, ita sub terra specus faciunt, terram ipsam egerunt, & muri partem prosternunt.* Vides ad vivum exprimi spalionibus Agathiae recentis militiae machinariae pluteos, quos dicimus *Gallerie*.

SPALTUM, i. & SPALDUM. Dicitur in genere præmunitionum moles aggestitia ultra fossam, obversa oppugnatoribus & sensim in apertam agri planitatem definens. Castigatius vocatur Lorica valli, vel Agger viæ testæ, de quo nos suo loco scripsimus. Sed posteriorum ætatum Scriptores ad eam vocabuli faciem non exhorruerunt. Rolandinus in

Chronico lib. 5. cap. 18. *Tentoriis, & fossis, & spaldis taliter circumdederunt locum, quod nemo ingredi poterat.* Vocem Latinobarbam & Italicam Spalto Ferrarius & Menagius trahunt ab *exporrectum*; quoniam prominentia sit, & porrectior munitio: quamobrem ab Academicis a furfure exponitur *sporto*. Ego verò quemadmodum certus sum Italicum *sporto* fieri a Latino *exporrectum*, sic adduci non possum ut credam, ab eadem voce Latina fieri *spaltum*. Accarisius deducit a pendendo: *Spalto è una parte della casa, che dal tassello al tetto pende in fuora, detto, quod extra pendeat, e quasi sporto in fuora.* Idem Accarisius explicans Dantis versiculum Inf. Cant. 9.

Paffammo trà martìri, e gl'alti spaldi,
Ita scribit: *Diciamo alti spaldi le mura della terra alte.* Adhuc mihi magis est durum, ut a pendendo dicatur *spaltum*. Dicitur omnino a voce Latinobarbara *spalla, spada, & spadula*, quæ voces lapsæ Latinitatis Scriptoribus sunt humerus; quoniam in ædificiis præsertim bellicis id præstant *spalda*, vel *spalta*, quod in corpore animalis armi vel humeri. *Spadula* pro humero occurrit in vita S. Emeranni apud Canisium. *Spallam* pro humero passim leges. Innocentius III. PP. Max. lib. 13. Epist. *Qui venabantur in ipsa (silva) reddebat eidem singulis annis spallam porci.* *Spalda* in Architectura urbana sunt projecturæ in fastigiis ædificiorum, ad insistendum & spectandum: Latinis Meniana, & non *Mæniana* cum diphthongo: neque enim origo vocis a mœnibus, sed a Menio Censore, qui primus eas adhibuit projecturas ad amplianda spectacula, ut tradit Festus. Asconius tamen rem paulò aliter enarrat.

SPARE, arum. Memorantur a Vitali Lexic. Mathem., & explicantur lignei obices & repagula, quæ in aggressione hostili erigunt & opponunt præsidiarii, postquam obseciores muri vel propugnaculi partem occupaverint: ut sit genus quoddam rescessionum, de quibus est alibi dictum. Adducit locum ex vita S. Joannis Tragurienis per hæc verba: *Cum civitas, nec muros effet freta circuitu, nec munitione vallata turrium, nec bellicis armis fulta: sed solis sparis & quibusdam maceris circumsepta.* Sed nisi aliud suppetat locus pro afferendis sparis fœminini generis, & repagulum ligneum indicantibus, nutare mihi videtur hic Vitalis authoritas. Quod enim ibi dicitur civitatem septam solùm sparis & maceris, satis aptè potest exponi de sparis masculini generis, & rusticum jaculi genus significantibus, ad quandam similitudinem formaque sudis, pali, vel valli; quod optimè cadit in sententiam Authoris memoratae vite S. Joannis,

SPARRONES. Rude & rusticum missilis genus. Memoratur a Scriptoribus infimæ Latinitatis. Eckehardus de Casib. 5. Galli cap. 5. *Fabricantur spicula, filtris loricae fiant, & vannis scuta similantur, sparrones & fustes acutæ focis predurantur.* Vide *Sparus*.

SPARUS, vel SPARUM. De sparo neutrius generis exemplum est ex Lucilio:

Tum spara, tum rumices portantur, tragula porrū.

De sparo generis masculini exempla infra adducuntur. Servius de sparo ad Virgilii lib. 11. *Sparus*

rus est rusticum telum in modum pedis recurvum. Corrigere hunc locum ex veteri M. SS., & pro *pedis*, sustine *pedi*, ut nomen sit a pedo, idest baculo incurvo. Origo nominis ex Festo & Isidoro a spargendo, quoniam rudi jactu inter ordines spargantur. Donatus Dilucid. in Livium lib. 34. non probat Servii dictum, ubi recurvum telum exponit sparum. Nititur autem testimonio Cornelii Nepotis, qui narrat, Epaminondam Thebanorum Ducem sparum eminens fuisse transfixum, quod cadere non potest in jaculum recurvum ad modum pedi. Sic autem Nepos de Epaminonda: *At Epaminondas, quum animadverteret mortiferum se vulnus accepisse, simulque si ferrum, quod ex bastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum, eisque retinuit, quoad renunciatum est, vivisse Bracchius.* Id postquam audivit, satis, inquit, vixi, invictus enim morior, tum ferro extracto, confessim exanimatus est. Planè rusticæ potius, quam bellica fuere tela spari; nec a militibus adhibenda, nisi cum supra necessitas meliora arma non suggerit. Virgil. l. 11., ubi de Rutulis loquitur, tumultuarie insurgentibus ad dimicandum c.

Agrestisque manus armat sparum.

Salust. etiam in Catilin. *Ex omni copia circiter quarta pars erat militaribus armis instruta: cæteri, ut quemque casus armaverat, sparsos, lanceas, alii præacutas fudes portabant.* Non absimile jaculi genus fuisse judicaverim sparrones, quorum apud Scriptores infimæ ætatis fit mentione apud Cangium.

SPARTA MUROS HABET, UBI NON HABET. Vide *Mænia ferrea, non terrea:*

SPARTAM NANCISCI, SPARTAM ORNARE. Admoneamus hoc adagio ab unoquoque cum dignitate gerendum esse munus, quod sustinet. Cic. ad Attic. lib. 4., & alii frequenter Scriptores hujus adagii meminerunt; sic autem effetti solet: *Sparta tibi præclara obtigit, hanc exorna.* Fuit siquidem Sparta gentis bello ferocissimæ altrix; idcirco eam provinciam regere non vulgarem in Præfecto prudentiam, & parem strenuitatem in Duce requirebat. Origo adagii a Spartanis, quorum natu majores admonebant pueros & juviniores ut memores essent virtutis patriæ, nec ab ea degenerarent.

SPARTAM PECUNIA SOLA CAPIET. Vetus verbum, quod etiam sic effertur ex Græco:

Una famæ auri Spartam capiet subigetque, Præterea nihil.

Aptè congruit iis, qui cæteroquin invicti sola pecunia expugnari possunt. Natum adagium ab Oraculo, quo Alcamenes & Theopompus Spartæ Reges commoniti sunt, tunc demum solumque superari posse Spartanos, cum aurum habere in pretio cœperint. Refertur hoc adagium a Tullio Officiorum lib. 2., & ejusdem meminit Plutarchus in Laconicis.

SPATHA, æ. Gellius l. 10. cap. 25. *Veruta, enses, scæs, machæs, spathæ, linguli, pugiones, clunaculæ.* Gladius oblongior. Vegetius gladios majores spathas vocari docet; minores verò semispatheras. Diodorus Siculus Gallorum spathas explicans prælongas fuisse ait & sine cuspede, quæ proinde cæsim, non punctum ferrent: quod etiam habet Polybius lib. 2. Cuspidem verò illis postea additam, scribit Cangius

in Glossar. Certè spatham perfimilem fuisse gladio, quo hodie utuntur Hispani, plerique reputant. Antiqui Galli seu Franci ad spatham metiri solebant milites, nec bello censebant idoneos, qui ejus longitudinem non attigissent, ut scribit Monachus Sangall. de Carolo M. lib. 2. cap. 17. Ex quo etiam constat altiusculas fuisse spathas. Æneas Sylvius in Hist. Bohemicæ scribit Bohemos militiam suscipere coactos fuisse statim ac spathæ altitudinem staturæ corporis adæquassent. Legitur porro in Gestis Regum Francorum, Regem Dagobertum regionem Saxonum devastantem, nullum reliquissæ superstitem, qui statura suæ spathæ modum excederet. Moris etiam antiqui fuit apprehensis spathis fœdera & paœta firmare. Charta Alamannica Goldasti: *Optimates ejusdem consilii apprehensis spathis suis devotaverunt se hac ita affirmaturos esse coram Regibus, & cunctis Principibus, usque ad sanguinis effusionem.* A spatha Latinorum habemus vocem italicam *Spada*. Origo utriusque dictioñis est a foliis palmarum, quorum persimilis figuræ est spatha seu gladius. Spathæ verò Græco vocabulo dicuntur ramuli, ex quibus dependent folia illa palmacea.

SPATHOGLANI. Pertinebant in aula Turciea ad eorum numerum, ex quibus poste à Janizari, scilicet milites Prætoriani creabantur. Laonicus Chalcocond. l. 9. *Trapezuntios in partes distribuit: partem unam retinuit ipse, ex qua fecit Silittarios, & Spathoglano: hos in fanuis tenebat, eorumque ministerio utebatur, nec non ipsi nefario amore raptus abutebatur.* Partem autem aliam Byzantium transmitit. Porro ex alia Janitzaros elegit. Vide *Spaboglani*, quæ facile eadem est militia.

SPATHULA, æ. Propriè apud Latinos est chirurgicalum instrumentum. Italis *Spatola*, noti usus. Celsus l. 8. c. 15. *Necessaria est spathula lignea, quæ crassitudinem duorum digitorum habeat.* Prospatula, idest parvo gladio, non occurrit exemplum: ut utaris in loco, sum tibi Author: si a Grammaticis in jus vocaberis, ero tibi etiam Patronus.

SPATHARI, orum. A spatha gladio dicti. Nomen fuit in Aula Imperatorum Byzantii satis illustris dignitatis. Concredita nimirum illis custodia, Imperatorii corporis. Iudicium Armigeri, &ensem Domini deferentes, ex quo illis, ut indicavi, appellatio. Monachus Pegaviensis: *Quem (leonem) ex improviso in se irruentem videns, gladium a spathario suo confessim accipere nitebatur.* Sed ille ubi cum manu corripuit pro inermi domino leoni se constanter obiecit. Horum Dux, seu Magister Protospatharius est dictus. Leo Ost. l. 1. cap. 51. *Imperialis Protospatharius, & Stratigo Macedoniae.*

SPATHARI. Ordo militaris in Hispania institutus circa annum 1158. vulgo appellatus S. Jacobi de la spatha. Radulphus de Diceto: *Ordo militum in Hispania consistentium in proposito pro viribus suis Saracenos atterere: quem signum ensis rubor distinguit a cæteris militibus.* Gaufridus Vo-siensis: *Horum secta nuper exorta, ob indicium bellicosæ probitatis, spatham ex pallio rubeo in habitu candido præfert.*

SPECULA, æ. Virgil. 3. *Æneid.*
dat signum specula Misenus ab alta.
Quivis est editior locus & eminentior, ex quo liber

liber & nulla parte impeditus prospectus; ut enim nullus explorare quidpiam, & prospicere, simulque prospici possimus. A spectando dicitur. Convenit hoc nomen turribus, solariis, hypetrīs, gariptis, ac demum præaltis quibusque locis. Quoniam verò hujusmodi plurima ad tractationem bellicam pertinent, consulendæ sunt propriæ voces, ubi de singulis pro nostro modulo agimus accuratè. Valla in Raudensem speculas restringit ad locum, ubi sunt excubias. Aptissimè Livius lib. 8. belli Punici positam docet speculam ad tradendum igne fumoque signum de adventu vel statu hostium. Sic autem scribit: *Ipse in Cisseo [mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi] speculam posuit, ut ignibus procul sublatis, signum, ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet.* De facibus ex fenestrīs specularum eductis ad nunciandum egimus in Tit. *Ignis castrensis.* Primarius specularum usus est in corona murorum: quamobrem per certa eorundem spatia disponebantur; angustæque erant & fornicatae cellulæ, quemadmodum etiamnum locari solent ad medium partem loricæ muralis, sive cortinæ, & ad angulum extimum geminasque auriculas propugnaculorum. Admodum arcti specularum sunt ambitus, ut unum vel alterum excubitorem ferè possint capere; nolulasque, seu crepitacula præ foribus appensa habere solent ad dimetiendum præcipue vigiliarum tempus. Ea vigilum habitacula Veget. lib. 4. cap. 26. vocat tuguriola: *Major est adhibenda custodia cum hostis abscesserit, & in ipsis muris, ac turribus tuguriola locanda, in quibus vigiles hybernis mensibus ab imbris & frigore, astivis defendantur a sole.* Quod autem præcipiuus specularum seu parvarum turrium, per certa locorum intervalla dispositarum usus eo maximè spectaverit, ut edito ab una signo, & quasi per manus ab aliis accepto redditioque, rerum nuncii minimo temporis spatio deferrentur. ad Imperatores, luculenter ostendit Appianus de Bell. Hispan. ubi loquitur de obessa Numantia: *In omnibus præterea munitionibus multos collocat, qui die noctuque alias ab aliis serie quadam exciperent quæcumque recens acciderent, vexillo alte sublato in ea turri, qua opus haberet.* Idem namque faciebant ordine turrem ceteras, viso signo, quod a prima datum esset. Id autem eopertinebat; ut temporis puncto quidquid accidet ipse rescribet. Et paulò infra: *Verùm illicè perterritrebantur tum formidibili eorum aspectu, qui tanta cum celeritate ad opem eis ferendam adovarunt, tum vexillorum, que ad significationem dandam ab iis, qui in turribus erant, erigerentur.* Vide *Turres maritima, Garittæ.*

SPECULATORES. Cæs. 2. Bell. Gallic. *Hac re statim per speculatores cognita, insidias veritus &c.* Qui res hosticas indagant, easque iis renunciant, quorum imperio vel ea causa missi sunt, vel alitibi degunt in statione. Licet interdum speculatores cum exploratoribus confundantur, ex Dione tamen cognoscimus, genus quoddam carnificum fuisse speculatores; & loco infimo militasse: D. de poenis damnatorum: *Neque speculatores ultrè sibi vindicent, neque optiones ea desiderent, quibus spoliatur quo momento quis punitus est.* Ubi speculatores sunt carnifices, optiones verò carcerum præpositi. Quandoque sic accipiuntur, ut minimum videantur differre a fru-

mentariis, & iisdem ob affinitatem ministerii associari. Vide plura apud Salmasium ad Spartianum in Hadriano. Fabrettus tamen productis ex Columna Trajani, & vetustorum lapidum fine de testiōniis, non ita sordidè demissèque speculatores habet. Contubernales eos Cæsarum dimicantium, recensitosque inter amicam gentem, & in aula potius, quam in agmine versantes existimat. Partem fuisse putat cohortium prætorianarum; & nihil, aut certè minimū a corporis custodibus discrepasse. Lanceas eidem peculiare armorum gestamen, attribuit ex Svetonio in Claudio cap. 35. *Neque convivia inire ausus est, nisi ubi speculatores cum lanceis circumstarent.* Et iterum in Galba cap. 18. *Descendentem speculator lancea prope vulneravit.* Electos certè fuisse milites speculatores, ascitoque inter Praetorianos ostendunt illa Taciti lib. 1. Hist. *Ipsum Otbonem comitabantur speculatorum leta corpora.* Et iterum: *Et cum ipso prætoriarum cohortium, & speculatorum, equitumque valida manus discessit.* Habes hinc speculatores prætorianos. Inter nummos gentis Antoniae sunt XXIV., qui singulas M. Antonii triumviri legiones exhibent; unus præterea cohortium prætoriarum, alter cohortis speculatorum. Jam in ipsis legionibus sparsos eosdem accipe. Sic enim Tacitus: *Dilapsis speculatoribus cetera cohors non aspernata concionem &c.* Et Hirt. de Bell. Hispan. *Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus & interfactus est.* Singulas insuper cohortes suos habuisse speculatores præter indicatum locum Taciti testatur vetus inscriptio Romæ in ædibus Laurentii de Lallis apud Donatum Dilucid. in Tacitum lib. 1. C. FABIUS. C. F. SER. CRISPVS. CARTHAG. SPECVL. COH. VI. PR. Admodum proinde anceps & ambiguum speculatorum est nomen. Praetoriani siquidem illi, inter legiones & cohortes dispersi, carnifices etiam; sed frequentius exploratores. Sunt qui inter exploratores & speculatores illud statuant discriminis, ut exploratores versentur inter hostes, speculatores prospiciant e specula. Verùm inane falsumque illud est discrimin. *Liv. l. 22. Speculator Carthaginensis, qui per biennium se fellerat, Roma deprebensus, præcissisque naribus dimissus.* Hirt. de Bell. Gallic. *Ex Gætulis duos pro perfugis speculandi gratiā in Cæsaris castra mittunt.* Usitatum porro a Romanis, litteras per speculatores mitti. Sveton. Calig. 44. *Magnificas Roma litteras misit monitis speculatoribus* [sic enim legendum ex recensione Lipsii, non sepe latoribus] *ut vehiculo ad forum usque & curiam pertenderent.* Eosdem notat Tacitus Annal. l. 4. *Litterarum magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent.* Idem Hist. lib. 2. *Vix credibile memoratu est quantum superbia socordiaque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syria & adiacentem in verba ejus Orientem nunciavere.*

2. Licet verò ubique præsto esse in militia speculatores oporteat ad investigandum & enumaciandum de operibus & consiliis hostium, adhuc tamen longe magis eorum necessaria est opera, cum inferendum est bellum in provinciam exterram. Ascendi autem potissimum sunt ex ipsis regionibus, ut earum situm, moresque omnes tutiū commonarent. Cavit id providitque sa-

R e pien-

pienter inter cætera Darius Persarum Rex, expeditionem aduersus Græciam meditatus. Rem enarrat Herodotus Thalia, apud quem ita Darius uxorem alloquitur: *Quandoquidem, uxori tibi videtur nos primum Græciam tentare debere, mibi videtur satius ante omnia mittendos illuc exploratores Persas unde cum istu, quem dicas, qui percepta omnia illis, & visa renuncient, & mox ego ab illis eductus aduersus Græcos tendam.* Hæc locutus Darius, id quod locutas, re quoque aggressus est: namque ubi primum illuminxit, accitis quindecim viris Persarum spectatatis precepit, ut sequentes Democedem omnia Græcia maritima collustrarent, neve committerent ut Democedes ab ipsis aufugeret, sed rufus eum omnino reducerent - Comparatis omnibus in Græciam trajiciunt, & adeuntes maritima ejus loca, intuebantur, atque describebant: tum pleraque ac celeberrima Græcia loca contemplati, in Italiam Tarentum transmisserunt. Quo tutiū speculatores res hosticas & consilia explorare possent, mutato identidem ementitoque habitu insinuasse se inter hostiles acies & castra nonnunquam traduntur. Refert id Florus lib. 1. de fratre Fabii Maximi: *Sed nihil horum terruit Ducem, quin fratre premiso exploraret accessus.* Ille per noctem pastorio habitu speculatorus omnia refert. Ubi non est oscitanter animadversendum, officium speculatorum magnorum interdum Principum, atque adeo Dicum fuisse.

3. Nihil profecto majore militiæ damno negligitur, quam custodia murorum. Ea incuria prope pessundedit exercitum Philippi Regis Macedonum, ut habemus apud Livium Dec. 3. lib. 4. *Vbi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes esset, silentio noctis ab urbe sine ulla tumultu egressus, castra hostium adeo negletta acque aperta intravit, ut satis constaret, prius plus mille hominum vallum intrasse, quād quisquam sentiret: ac si cæde abstinissent, pervenire ad tabernaculum Regis potuisse.* Cædes proximorum portæ excitavit hostes: inde tantus terror pavorque omnes occupavit, ut non modo alius quisquam arma caperet, aut casistris pellere hostem conaretur, sed etiam ipse Rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, militi quoque, ne dum Regi vix decoro habita, ad flumen navesque perfugerit. Eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. Ut verò obsidionis bellicique motus tempore assuescant speculatores & vigiles serid impigrèque suam præstare operam, non parum conductet etiam extra bellum præcolum noctu diuque perpetuas vicissim vigilias agere, tantaque urbes solertia custodire, inquirendo in hospites perscrutandoque, ut nihilo minorem diligentiam adhibeant cessante bello, ac impenderent eodem exardecent. Quare justissima de causa laudatus fuisse dicitur Augustus ab Appiano de Bell. Civil. l. 5., quod primus urbicas vigilum cohortes instituerit: *Ex illo tempore institutas ajunt cohortes vigilum, que durant nunc quoque.* Id cum opportunum & opinione citius remedium Cæsari egregiam existimationem peperit. Idem non impari studio cavebunt Massilienses, postquam adulteræ fœminæ beneficio détexerunt insidias & stratagema Commani Regis, quod ita traditur a Justiano lib. 4.

*His incitatus Rex insidias Massiliensibus extruit. Ita solenni Floraliorum die multos fortes ac strenuos viros hospitiis jure misit in urbem, plures syrpis latentes, frondibusque supertectos induci vehiculis jubet, & ipse cum exercitu in proximis montibus delitescit, ut cum nocte prædictis aperæ portæ forent, tempestivè ad insidias adfrent, arbemque summo ac viño sepultam armati invaderent. Sed has insidias mulier quedam Regis cognata prodidit, qua adulterari cum Græco adolescente solita in amplexu juvenis miserata formam ejus, insidias aperuit, periculumque declinare jubet. Ille rem statim ad Magistratus defert, atque ita patefactis insidiis Ligures comprehenduntur, latentesque de syrpis protrahuntur; quibus omnibus intersectis insidianti Regi insidias tendunt. Cæsa sunt cum ipso Rege hostium septem millia. Eninde Massilienses festis diebus portas claudere, vigilias agere, stationem in muris observare, peregrinos recognoscere, curas habere, ac veluti bellum habeant, sic urbem pacis temporibus custodire. Adeo illuc bene instituta non temporum necessitate, sed rectè faciendi consuetudine servantur. Et quoniam in rem stragematicam diverti, aliud stratagema attexam, quo usus est Alcibiades, ut securam & indesidem haberet vigilum operam, ut qua nocte oppugnaturi urbem essent Lacedæmonii, præstanter constanter excubias. Libet id accipere Frontini verbis lib. 3. cap. 12. *Alcibiades Atheniensis, civitate sua a Lacedæmoniis obsessa, veritus negligentiam vigilum, denuntiavit his, qui in stationibus erant, ut observarent lumen, quod nocte ostensurus erat ex arce, & ad conspectum ejus ipsi quoque lumina attollerent, in quo munere qui cessasset, pœnam passurum.* Dum sollicitè expectatur signum Ducis, per vigilatum ab omnibus, & suspecte noctis periculum evitatum est. Harum rerum gravitas & inexplicabilis in obsidione necessitas strenuè vigilantium speculatorum efficit, ut non excusatione duntaxat, verùm etiam laude dignus censeretur Iphicrates, cum hasta transfixit vigilem consopitum, illa adiiciens verba, *Qualem inveni, talem reliqui,* ut refert idem Frontinus, qui etiam adiicit eodem supplicii gerere animadversum fuisse adversus excubitorem dormitientem ab Epaminonda Thebano. Sed longè sèpius negligentes remisque urbium custodes importuni soporis sui pœnas meritas ab hostibus subjerunt. Satis fuerit id sancire exemplo Niconis Tarentini, patriæ suæ proditoris, de quo ita Livius Dec. 2. lib. 5. *Cum portæ appropinquaret editus ex composito ignis ab Annibale refulgit.* Idem redditum ab Nicone signum. Extinctæ deinde utrinque flammæ sunt. Annibal silentio ducebatur ad portam. Nico ex improviso ad portas sopitos vigiles in cibalis suis obruncat, portamque aperit. Idcirco sapienter Vegetius monet, minus delinquere in artem bellicam, qui suo muneri deest in acie, aut quomodolibet adversam fortunam patitur, quād qui in urbe obsessa, vel apto insidiis loco succumbit, quoniam providere in anteceßum omnia potest per speculatores idoneos. Sic autem scribit lib. 3. cap. 22. *Qui in acie publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum profit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam.* Qui verò superventus & subcessas insidias passus est, culpam suam non potest excusare, quia hoc evitare potuit.*

tuit, & per speculatores idoneos ante cognoscere.
Vide Exploratores, Nuncii, Vigiles, Excubitores.

SPECULATOR, aris. Licet ad quomodolibet inspicendum & indagandum transferit hoc verbum, sua tamen origine bellicum est, ductumque a specula, ex qua milites de hostium statu cognoscunt atque renunciant. Plaut. Trinumm. *Aedepot, quo max furatum veniat, speculator loca.* Virgil. l. 4. Georg., ubi omnia ferè militaria ad apes transtulit, illud etiam aptissimè addit:

ad portas cecidit custodia sorti,

In quo vicem speculantur aquas & nubila caeli.

SPECULATUS, us. Speculandi, vel explorandi actus. Plin. l. 10. cap. 73. *Feles quam occulto speculator in musculor exiliunt.*

SPECULATORIUS, a, um. Quod facit ad speculandum, ut navigia speculatoria. Vide *Speculatoria naves.*

SPECULATRIX, icis. Cic. 3. de Nat. Deor. *Fariae Dea sunt, speculatorices credo & vindices facinorum.*

SPECULARIS, re. Ut significatio specularis, quæ fit igne e specula accenso, cuius inventorem facit Plinius Sinonem in bello Trojano. Verba Plin. lib. 7. c. 56. sunt: *Specularem significacionem Trojano bello Sinon invenit.*

SPECULATORIA NAVES. Leves erant incitatæ, ut pote quæ ad eminūs explorandum naves hostiæ præmittebantur. Liv. l. 2. Bell. Punic. *Inde due Massiliensium speculatoria præmissæ retulerunt &c.* Raro milite erant communitatæ, ut ad navigandum expeditiores essent. Præter ordinem idcirco, & suadente necessitate factum, ut interdum multos armatos conveherent. Cæsar l. 4. Bell. Gall. *Item speculatoria navigia militibus compleri jussit.* Ob eandem causam sine rostris ferè navigabant. Liv. Dec. 4. lib. 6. *Una & octoginta rostratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratae, aut sine rostris speculatoria erant, Delum traherunt.* Ab officio indagandi hostium statum naviumque numerum speculatoriæ nuncupatae sunt; non autem a specula. Ea siquidem navis pars communis omnibus erat præsertim bellicis navigiis; ex qua, quam latissimè poterant, oculos coniiciebant nautæ militesque ad speculandum eminūs & explorandum. Verum hoc speculatoriarum peculiare privatumque erat munus.

SPECULUM USTORIUM. Optica, quæ una est ex facultatibus Mathematicis directos radios considerans, item Dioptrica, quæ eosdem perpendit radios sed refractos, & per diaphanum corpus transmeantes, ac multo maxime Catoptrica, quæ de iisdem radiis sed reflexis agit, suam impenderunt operam, suasque veluti manus admovebunt ad molitionem speculi ustoriæ, ex quo admirabilia quædam opera prodierunt. Evagrius, Zonaras, & Paulus Diaconus eo invento scribunt Proclum quendam Byzantium obsecsum a Vitaliano Byzantium liberasse. Apud Dionem verò legimus, Archimedem ea primùm machinatione usum fuisse Syracusis, cum eam urbem Romana classis, Marcello Duce, obsideret: fabricasse nimirum specula ænea, quæ e regione classis Romanæ suspensa solis radios sic haurirent, ut eosdem incredibili impressione in hostiles naves & classarios reflecterent, incendio horrendum in modum ac latissimè didito. Idem de Archimedæ testatum reliquit Galenus lib. 3. de Tem-

per. cap. 2. per hæc verba: *Hoc modo ajunt & Archimedem hostium triremes urentibus speculis incendisse.* Sunt tamen qui ejus inventi laudem Archimedi subreptam volunt; potiusque sic paſſim existimatrum rumore populari, & ob eximiam excellentiam præstantissimi cæteroqui machinarii, quadam scilicet ambitione, ad antiquissimos quosque summique nominis opifices inuisitata omnia & operosissimi laboris machinamenta referendi. Certe admodum mirum est, non Plutarchum, non Livium, non Polybium, qui non admodum longo temporis ambitu ab ipso floruit Archimede, quidquam de ejusmodi istoriis speculis consignasse literis, cum cæteroqui Architecti Syracusii nulla præclarè facta vel inventa reticuerint. Quisquis verò ejus speculi inventor extiterit, merito illum tanquam alterum Jovem fulminum flamas ejaculantem, vel Prometheus ex ætherea domo, ut ait Horatius, solis radios ad hominum perniciem aduantem posteri habuerunt. Sed exactam ejus descriptionem speculi sic tradit Tzetzes.

*Cum autem Marcellus removisset illas ad ja-
ctum arcus,*

Hexagonum aliquod speculum fabricavit senex,

A distantia autem commensurata speculi,

*Parva talia specilla cum posuisset quadrupla
angulis*

*Quæ movebantur laminis, & quibusdam scul-
pturis*

Medium illud posuit radiorum solis

Australis, & æstivalis, & hyemalis,

Refractis deinceps in hoc radiis;

Exarsio sublata est formidabilis, ignota navibus,

*Et has in cinerem redegit longitudine arcus ja-
etus.*

Vide Gabrielem Naudæum Syntagm. de studiis milit. lib. 2.

SPES. In veterum nummis & lapidibus visitur ejus effigies in multiplicem formam ornata, ac præferunt dexterâ florem gerens, sinistrâ stolam elevans. Pulcherrima autem est inscriptio, quæ refertur a Grutero: *Spes. Virtuti. Vltorie. Spes, nimirum præmiis & nominis immortalitate proposita, virtutem excitat: virtus, labore assiduo, intentaque diligentia, pulcherrimum fructum & jucundissimum parit victoriam. Nobilissimum proinde chorum hæc tria, veluti Gratiae consti-
tuunt. Pertinere autem ad rem militarem hoc Numen discimus ex Tacito Annal. lib. 2. Spei Aedes a Germanico sacratur. Hanc Attilius vo-
verat eodem bello.*

SPHÆRA, æ. Latinè globus. Plumbeas glandes missiles ex tormentis, & apud Antiquos quidem ex fundis, sphæras, sive sphærulas appellat Author incertus apud Suidam: *Carduchi optimi funditores lapidibus & plumbeis sphæris, quas ejaculantur cerso & destinat.*

SPHINX, ingis. Sphinges lyncibus associat Plinius l. 8. c. 21. *Lyncae vulgè frequentes ac Sphingas, fusco pilo, mammis in petrone geminis; Ethio-
pia generat.* Fides sit penes Authorem plus nimio fabulosis indulgentem in Historia Naturæ! Adud Mythologos Sphinx monstrum Thebis fuit, alijs, unguibusque Harpyis simile. Asperrimo insidens scopulo ænigmata viatoribus proponebat, quæ si nequirent dissolvere, infortunatos adortā ad rupis caveam trahebat in improbissimæ famis alimentum. Stat. l. 2. Theb.

*contra importuna crepido
Oedipodionia domus alitis. hic fera quondam
Pallentes erecta genas, suffusaque tabo
Lamina, concretis infando sanguine plumis
Reliquias amplexa virum, semesaque nudis
Pectoribus stetit ossa premens, visaque trementi
Collustrat campos, si quis concurrere distis
Hospes inexplicitis, aut communis ire viator
Audeat, & dura commercia jungere lingue.*

Hujus obscurè dicta cum Edipus interpretatus esset feliciter, ed adegit monstrum teterimum, ut dolori impar e vita decederet. Pallas Sphingem in galeæ cono gestabat, ut docet Paulianas in Atticis. Eandem Sphinge effigiem ejusdem. Palladis hastæ adnexam fuisse docet Pierius Valerianus Hieroglyph. lib. 6. Palladii hujus insignis significatio multiplex est. Sunt qui illo monent, sapientiae sacra non esse vulganda, sed tegumentis quibusdam parcè atque perplicis tradenda, ne in vulgus evilescant. Contra sunt qui existimant a Sphinge arcana solvenda propONENTE notari, communicandam esse sapientiam, omnesque illius aditus & recessus liberaliter adperiendos. Vide plura apud Girald. Syntagm. 120. Sed quoniam Pallas armorum etiam est praeses, præmonstratum censuerim, Sphinge in ejus galea sublata, custodienda esse bellorum arcana; quæ scilicet authori sint nocitura, si cum aliis communicentur, ut notavimus in titulo *Arcanorum Custodia*. Usurpatam etiam fuisse Sphingem a Thebanis pro signo militari docet Plutarchus in Pelopida, & Probus in Epaminonda. Plinius memorat Augustum per bella civilia anulo, in quo Sphinge effigies visebatur, edicta & epistolas signare consuevit. Sed postea imaginem illam permutavit, & Alexandri Magni effigie signabat. Vide Licetum de Gemmis annular. cap. 144.

SPICULATORES. *Stipatores, satellites, custodes Principum; sic appellati a spiculis, quæ gestabant. Tacit. Dilapsis spiculatoribus, cetera, cubo &c. Meminit etiam Svetonius in Galba. Adverte tamen optimos Criticos, ac præsertim Lipsium ex Tacito semper expungere Spiculatores, iisque subrogare Speculatores. Vide Donatum Dilucid. in Tacit. lib. 1.*

SPICULUM, i. Omne telorum genus, cuspidè ferrea obarmatum, vulgo spiculum dicitur. Sed verè aliud telum, aliud spiculum: & hoc quidem præfixum est hastæ vel telo ferrum aut cuspis. Distinguunt ista probati Scriptores; inter quos Curtius de Alexandro, post acceptum e sagitta vulnus; sic loquitur: *Tum forte in su-
ra incidit telum: cuius spiculo evulso, admovevi-
equum jussit. Quare appositi Cerdæ in illud Vir-
gilii lib. 11.*

hastasque redutis

*Protendunt longè dextris, & spicula vibrant,
Ita scripsit: Neq[ue]s quo malo induitum a pedo-
tribus, ut spicula explicent sagittas: cum spicu-
lam dicatur a spica, & proprie est ferrum, aut
hasta, aut sagitta, aut jaculis. ut hic Virgilius,
Homeri versus,*

*Spicula cuncta horum feriant, seu torserit illa
Ignarus, seu vir fortis, quia Juppiter ipse
Dirigit:*

Recensentur inter proverbiales, quibus docemur, bene omnia feliciterque cadere magnopere for-
tunatis. Simile est adagium illud: *Semper felici-*

*citer cadunt taxilli Jovis. A spiculo trahit Ferrarius vocem Italicam *Picca*, quæ longior est peditum hasta, brevi sed acuto ferro præfixa: eaque passim censetur sarissa Macedonum. Ve-
rū tum vox Italica *Picca*, tum Latina spicu-
lum provenit a voce *spica*: ex qua faces, pali,
jacula dicuntur inspicata, nimirum incisa ad modum spicarum, vel aristarum, ut exponit Ser-
vius illud Virgilii Georg. lib. 1.*

ferroque faces inspicat acuto.

Id verò duplēcē habet sensum, nam, vel *in-
spicare* est acuere; & sic plane constat hastas si-
ve jacula ferro præfixa spicarum imaginem exhibe-
re: vel est in minutis assulas concidere, ut
explicatur a Vossio verbum *inspicare*; & id
aptius congruit facibus, quæ sic minutatim con-
cise in fastigio facilis ignem concipiunt; & ju-
xta hunc eundem sensum tela aliqua, sive hastæ
dicuntur spicatae. Præferunt siquidem in summo
apice multiplices lamellas e ferro erectas &
præacutas ad modum spicæ, ad latius ferendum.
In hanc verò formam inhorrescentes hastas non
semel ego multis in locis vidi: ut planè mirer
eam rem planè inusitatam videri Ferrario.

SPINGARDA, &c. Sanutus l. 1. p. 4. *Indiget dictam
navigium edificiis balistarum, silvestrarum, vel
spingardarum. Et*

SPINGARDUS, i. Histor. Obsid. Jadrensis l. 1. c. 38. *Confecerunt plusquam quindecim trabachos: ar-
chibitant multos spingardos in gyro civitatis.
Instrumentum muris vel navibus diffringendis
idoneum. Spingarda Veterum profecto fuit bal-
listæ genus. Recentis militiae spingarda tor-
mentum est pulverarium, non ita ponderosum,
ut majoribus bombardis æquari possit, nec ea-
levitate, ut gestari manibus valeat. Vocem
spingarda trahit Ferrarius a Germanorum
Springez, quod muscatam significat, ex genere
accipitrum fringilliarum. Notavi alicubi ab
accipitrum nominibus tracta esse vocabula varii
generis bombardarum: *Falcone, Falconetto,
Sagro, Smeriglio, Moschetto*. Verū nihil ne-
cessè est omnia prorsus illuc trahere; præser-
tim cum suppetunt originates aliæ clariores.
Malim igitur spingardam duci a verbo Etrusco-
rum veterum *Springare*, quod est crebro pulsu
repulsuque obniti. Dantes Inf. c. 19.*

E mentre io gli cantava cota' note,

O ira, o coscienza che'l mordesse,

Forte spingava con ambo le piote.

Franciscus Buti exponit: *Quizzava con ambo
le piante. Observa Italorum *Springare* reddi La-
tinè ab Academicis Florentinis plantas propelle-
re. Mihi, eorum venia, non de plantis solùm
dicitur, sed de qualibet corporis parte, & qui-
dem cujusvis animalis: nimirum de repellen-
te manu, de cornuum impulsu, de jaetatione
rotatique candæ. Id luculenter ostendunt vel
ipsa Dantis verba. Nam si *springare* esset pro-
pellere plantis, otiosè addidisset Poeta con-
ambo le piote; cum fatis integrum sententiam
exprimerent verba illa *Forte spingava*. Po-
stremò nisi alia scriptorum testimonia confir-
ment usurpatum esse verbum *Springare*, suspici-
ri subit corrupte legi locum Dantis, & pro *Spin-
gava* legendum *Spingeva*. Suspiciari, inquam,
subit: nam qualibet mea conjectura mihi potior
est diligentia Interpretum vatis maximi, & in-
primis authoritas, quam permagni facio, Aca-
de-*

demicorum a Furture, quos optimorum exemplarium fidem sequutus esse existimaverim. *Spin-garda Italica*, & diminutivum *Spin-gardella*. Lucas Pulci Ciriff. Calv. 4.

E spin-gardelle, e waschetti, e spin-garde.

Vix quidquam dissimile instrumentum ignivolum dicimus *Passavolante*: Idem Lucas Pulci l. 3.

E con passavolanti e spin-gardelle.

Franc. Guicciard. Stor. 4. *Pagalo vi fece tirare in alto alcuni falconetti, e passavolanti.*

SPINACHIUM, ii. Genus navigii. Henr. de Knygthon an. 1338. *Redierunt Normanni cum duodecim galeis, & otto spinachiis cum manu bēne armata &c.*

SPIRA. Frequens est spira mentio apud Polybium in descriptione legionis Romanæ. De numero autem militum, quem spira denotat, parum inter Scriptores convenit. Non absurdè Lipsius spiram Polybianam, cohortem interpretatur. Quemadmodum enim spira conficitur ex funiculis in circulum convolutis, sic etiam cohortes, ut suo loco notavimus in aedificiis rusticis rotundæ sunt areae subdiales. Utrunque vocabulum, orbiculatè figurę rem indigitans, aptissimè congruit numero multitudinis, quæ in circulos aggregari solet: ex quo militaria illa vocabula habemus: *Globus hostium, conglobari, conglobari, adigere in orbem*. Contra verò Salmasius de re militari Romanorum l. 2. contendit non, leve discrimen interfuisse inter cohortes & spiras. Et Polybium quidem in descriptione legionis suo ævo constitutæ nunquam cohortium meminisse idem Criticus docet: quod si Livius cohortes nominat interdum in militia veteri, id ait eum fecisse ratione habita morum sui temporis, vel certè oblivione aut ignorantia veteris instituti. Meminit inter Latinos spira, præter Nazarium in Paneg. antiquissimus Ennius:

spiras legionib' nexunt.

SPIRITUS SANCTI EQUITES. Ordo sacer equestris militæ institutus ab Henrico III, Galliæ Rego. Ordinis symbolum Columba, divinum in facris literis Spiritum adumbrans, Princeps & caput Ordinis Rex Galliæ. Origō institutionis, quoniam ipso die Pentecostes Henricus Polonicum primū Regnum, deinde Gallicum adeptus est. Vide Spondanum ann. 1579. Antiquior ejusdem nuncupationis Ordo institutus legitur a Ludovico, Comite Provinciæ, Rege Siciliæ & Hierosolymorum, & marito Joannæ I. Postremo Paulus III, Pontifex alium ejusdem nominis Ordinem instituit, cum cruce candida, vocavitque Equites Hospitalis Spiritus Sancti.

SPLENDONA, a. Gladii genus, a splendendo dicti, *Glossæ Isidori: Sica, claviculus, machæra, splendona*. Ego vero aut deceptum Isidorum ipsum, aut librarii alicujus inscritia scriptum fuisse existimo *splendona pro sphendona*; est autem sphendona apud Græcos funda, non gladius. Nisi adhuc alia Scriptoris idonei authoritas pro afferenda voce *splendona*, omnino censeo Glossam Isidori ad quæm scripsi modum esse corrigendam. Vide *Cestro-sphendona*.

SPOLIUM, ii. Quidquid cæsis hostibus detrahitur. Erepta hostibus spolia prius in triumphis ducebantur: postea detractis armis ipsi captivi Duces sunt additi in pompa triumphali. Privatis etiam domibus adempta hostibus spolia suffigebantur. Nam quæ opima dicebantur, Jovis &

Deorum templis suspendi mos erat. Apud Antiquos ac præsertim Heroum tempore, non hominum duntaxat, sed etiam ferarum occisarum spolia ad ostentationem ferebantur. Leonis spolio ornatus Hercules incedebat; Æneas & Nisus ejusdem feræ exuvias corpora tegebant; Camilla tigridis, Polynices & Atalanta apri, Argus tauri, Anchæus ursæ spolium gestabant. Creditum insuper est qui eæs gestarent exuvias ex Diis esse genitos, & in Deorum numerum referendos.

2. Ad non simplex autem decoramenti genus referenda sunt hostilia spolia. Nam quemadmodum fixa stipitibus appellabantur trophyæ, ut scribit Nonius; sic direpta hostium arma aceriatim congesta triumphorum fercula ornabant, ut meritò a Silio lib. 6. dicantur monumenta triumphi. Eadem post absolutam & exactam triumphi pompam, vel domum a victoribus referri moris erat, vel in templis Deorum collocari, aliisque locis conspectioribus ad perpetuum virtutis atque victoriæ documentum. Evidem sic complicata arma atque congesta sëpe occurserunt in vetustis lapidibus, & potissimum in basibus columnarum: quemadmodum de basi Columnæ Trajani notat Fabrettus, & de basi Columnæ Antonini, quæ recens eruta est Romæ ex antiquis ruderibus prope Montem Citatorium, etiamnum oculi judicant.

3. Suspendebantur maximè pro foribus, id est conspectissimo in aedium loco. Livius: *Spolia ejus urbis ante currum laturus, & fixurus in postibus suis*. Tibullus ad Messallam:

*Te bellare decet terrâ, Messalla, marique,
Ut domus hostiles præferat exuvias.*

Propert. de Mœcenate:

*Vel tibi Medorum pugnaces ire per hostes,
Arque onerare tuam fixa per arma domum.*

Virgil. lib. 2. Æneid.

Barbarico postes auro spoliisque superbi.

Atque iterum lib. 7.

Multaque præterea sacræ in postibus arma:

Captivi pendunt currus, curvèque securos,

Et crista capitum, & portarum ingentia claustra,

Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.

Sed & in atriis suspendere solebant spolia. Silius lib. 6.

vos atria raptim,

Nudate, & clypeos in bella refigite captos.

Ex memorato Livii loco, & ex Virgilii versibus suprà positis observa, non ea solum dici spolia, quæ a cæso hoste rapiuntur; sed etiam quæ ab urbe vel provincia domita. Claret enim Livius dicit, ut vides: *spolia bujus urbis*. Virgilius autem portarum & rostrorum meminit, quæ profecto non sunt cæsi hostis spolia. Sed longè honestius institutum, ut Deorum tempora hostium exornarentur spoliis. Illustræ hujus rei testimoniūm haberhus apud Livium lib. 10. ubi loquitur de Æde Quirini, dedicata a filio Papyrii Consulis: *Exornavit hostium spoliis, quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantum formaque illis ornaretur; sed sociis etiam, coloniisque finitimis, ad templorum locorumque publicorum ornatum, dividerentur.* Nefas autem erat non solum a templis spolia refigere; verum etiam a privatis aedibus, quæ etiam alienatos & dividentes

ditæ antiqua spolia servabant, nec illa detrahe-re licebat emptoribus, ut ex Plinio, & aliis Scriptoribus eruditè observat Turnebus. Pertinuit hoc etiam ad rigidam Spartanorum disciplinam, ut Diis suspendi non sinerent hostium spolia, quoniam timidis fere & ignavis detrahi solerent.

SPOONGIA, &c. Peculiare erat tegumentum, sive lorica Samnitum, ut habet Livius lib. 9. in hunc modum: *Forma erat scuti, summum latius, quo pectus atque bumeri teguntur, fastigio aequali, ad imum cuneatior, mobilis causa: spongia pectori tegumentum, & sinistrum crux ocrea teatum.* Admirationem habet ex spongia confestum armaturæ genus: nec primum videbam quomodo id pectoris munimentum explicari posset, nisi pro tegumentis ex tomento, filtro, lanaque pressiore & coactili. Notum autem est loricas Veterum quandoque lineas & e molliore fuisse materia, ut inter alios scribit Pausanias in Atticis. Legimus etiam apud Æmilius Probum, Iphicratem loricas ferreas æneasque in lineas commutasse, ut expeditiores essent milites, eosque graviori onere liberaret. Notandum tamen id genus militum nunquam sine clypeis militasse: nam antiqui Heroes, ut idem tradit Pausanias, sic utebantur loricis ænea lamina coniectis, ut clypeo non indigerent. Quare Homerus sine ullo clypei adminiculo pugnantem inducit Phorcynem Phrygem. Etiam Xenophon author est lineis thoracibus usos fuisse Chalybes. Sed quoniam aperte Livius spongiam nominat, censendum est rudi eo munimento usos esse Samnites inopia vel ignoratione validiorum tegminum. Internoscere tamen licet in spongia non nihil præsidii idonei in conflictu. Nam excipere ictus potest non admodum gravi pernicie; retusa scilicet hebetataque ferri cuspede, & quasi irretita scrobiculis illis, & fungosiore materia. Refert Suidas Eurybatum spongii munitum, & acuminatis quibusdam usum ferramentis, ad pedes & genua aptatis, parietes a terra ad tectum concindere, & a tecti fastigio desilire in terram consueuisse. Quomagis intelligere licet, spongiam nec absurdum, nec parum idoneum extitisse pectoris tegumentum apud Samnites.

SPONSIO, onis. Fit a *spondeo*; & hoc vel a *sponsò*, quod spondere dicatur qui sponte promittit; vel a *sponda*, quam vocem a Græcis Latini acceptarunt, & partem lesti exteriorem, vel, ut alii malunt, interiore significat: ex quo habemus sponsum, sponsam, sponsalia, & similia. Cæterum sponsio Latinis omnem promissionem significat, non eam duntaxat, quæ fit per sponsi interrogationem. Paulus de Verb. signif. *Sponsio appellatur non solum quæ per sponsi interrogacionem fit, sed omnis stipulatio promissa quoque.* Sponsiones dicuntur plura actionum vel pactiorum, genera, quæ sunt pecunia, vel fide interposita; de his vide Cælium Calcagninum ad titulum de verbis. & rerum significatione. In foro bellico sponsio est pacis genus. Concordia siquidem inter armatos vel conciliatur jussu Regum sumorumque Principum, ut populi jussu & auctoritate Senatus apud Romanos, idque per Feciales solemni ritu, & precatione adhibita; & ea quidem pactio foedus dicitur: vel conglutinatur arbitrio bellicorum magistratum, Imperatoris scilicet, Legatorum, Prætoris, qui a suprema potestate, regia scilicet vel publica civitatum,

mandatum ejus rei non habent; sed tamen promittant aliquid obsidibus datis; & hoc genus concordia sponsio appellatur. De hac Liv. lib. 9. *Consules profecti ad Pontium in colloquium, cum de foedere victor agitaret, negarunt in jussu populi foedus fieri posse, nec sine facialibus, ceremoniaque alia solenni. Itaque non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, foedere pax Caudina, sed per sponsionem facta est.* Quid enim aut sponsoribus in foedere opus esset, aut obsidibus, ubi preicatione res transfigitur? Per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, ut cum ita superpiter feriat, quemadmodum a facialibus porcus feriatur? Spenderunt Consules, Legati, Quæstores, Tribuni militum: nominaque omnium, qui sponderunt, extant: ubi si ex foedere acta res esset, præterquam duorum facialium non extarent. In hoc sponsionis bellicæ genere duplex agitari solet quæstio. Altera si sponsionem a Duce, vel Prætore, vel alio bellico magistratu factam improbari contigerit a Rege, vel Republica, quid potissimum ab iisdem Magistratibus sit agendum: restituendae res in integrum, in eum scilicet rerum statum, in quo erat antea sponsionem; vel dedenda paciscentium corpora tanquam pignora & obsides supremæ potestati? Altera est, an sponsio supremam ipsam potestatem ita obliget, ut si compertum fuerit certiorum eam factam esse de sponsione, & rem omnem pressissime silentio, continuo consensisse intelligatur in pacta & conditiones sponsorum? Verum hæc ad forum contentiosum spectantia, vide crudite agitata ab Hugone Grotio de Jure bell. & pac. lib. 2. cap. 15. Interim noto illud semper ferre observatum fuisse ab Imperatoribus spondentibus, ut non aliter rem cum hoste transigerent, quam interposita exceptione & clausula: *Si ita Senatus, populusque Romanus censuerit.* Documentum id Livii verba lib. 21., ubi Princeps quidam Carthaginensis hunc sermonem habet ad Romanos Legatos: *Vos, quod C. Lutatius Consul primò nobiscum foedus icit, quia neque auctoritate Patrum, nec populi jussu ictum erat, negastis vos eo teneri: itaque aliud de integro foedus publico censilio ictum est.*

SPONSORES PACIS. Pacis sequestres, conciliatores. Liv. lib. 9. *Prægressi faciales, ubi ad portam veneri vestem detrahi pacis sponsoribus jubent.*

SPOURONES. Calcaria. Testamentum Everardi Ducis Forojuliensis: *Baltheum unum de auro & gemmis, spourones duos de auro & gemmis, vestitum unum de auro paratum &c.* Italies Sperone.

SQUAMA, &c. Proprietate corium est, quo pisces vel serpentes teguntur. Ab hujus similitudine squamæ dicuntur catellæ nexiles ex auro vel ære: item texturæ genus in heroico & militari vestitu, de quo vide plura in Tit. *Plumatae veste*. Virgil. l. 11. etiam equos opere squameo phaleratos exhibet: sic enim scribit de equo Chlorei:

Spumantemque agitabat equum, quem pellis abenis

In plamam spamicis auro conservata tegebat.

Vide *Cataphracti equi*. Squamam Vossius trahit a scaber, quia squamosa sunt scabra.

SQUILLA, &c. Vide *Campana*.

STABILIDA, &c. Vide *Stabilitas*.

STABILITAS, atis. Pro oppido munito, vel militari præsidio: Concilium Tolosanum: *Circa locum etiam, in quo se receperint, sicut stabilitates mili-*

militum & peditum. Ubi iterum observa, quod a nobis est alibi animadversum, milites per ea tempora pro equitibus duntaxat accipi consuevisse. Eodem significatu occurrit vox *Stabilida*. *Charta Jacobi Regis Aragon.* Nec etiam possimus ipsos mittere in frondiis, vel stabilidis invitè.

STADIUM, ii. Dicitur a stando, vel statione; & quidem ab Hercule Olympicorum ludorum inventore, qui postquam uno spiritu certum spatium confecisset stetisse legitur, ibique fixisse metam. Hinc hujus vocis origo a ludicris Græcorum concertationibus traditur: & usurpata potissimum legitur in palestris; sumiturque promiscue non tam pro termino & statione cursus, quam pro certa mensura & spatio ipsius cursationis. Cic. lib. 2. Offic. *Qui stadium currat eniti & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat.* Continet autem stadium octavam mille passuum partem, centumque ac viginti nostros efficit passus. Observatae in primis sunt ejus generis mensuræ in progressu militari: ita certe stadiorum numero emenso, sisteret exercitus, ad quietis aliquid, cibumque capiendum. Præterea aucto stadiorum numero, alias exortæ sunt militaris progressionis mensuræ apud Græcos, *Diaulon*, quod ad duo extenditur stadia. *Dolicon*, quod sex stadia comprehendit. Variatum tamen est in multiplicitate stadiorum, pro ipsa gentium diversitate; ut nihil certi ac definiti possimus ostendere: quemadmodum millaria ipsa & quas leucas dicimus, pro varietate populorum, interdum breviorem, longiorem quandoque spatii conficiendi mensuram significant. Hinc, ut Plinius docet, Ægyptii schœnum habebant, quo stadia omnino quadraginta continebantur; atque etiam sexaginta, ut scribit Herodotus. Idem Author spatium triginta stadiorum attribuit *Parasanga*. Ea est mensura Persarum peculiaris, quæ hodie etiam in usu est apud Persas. Pietr. de la Vall. Viagg. di Pers. p. 1. *In tutta la Persia si misurano i viaggi per le leghe, le quali in lingua Persiana si chiamano ancora col vocabolo antico Parasanghe, mentovato da Herodoto, da Senofonte, e da altri.* Et paulò post. *In quanto poi alla longhezza, tengo per certo, che le leghe di Persia confrontino apunto con le Spagnuole, cioè di quattro miglia Italiane scarfe l'una, e tali fa anche Herodoto al suo tempo, dicendo, che una Parasanga contenga trenta stadii.* Otto de' quali apunto, secondo Strabone, fanno un miglio nostro. Vulgatissima apud Græcos itinerum mensura erat *Stathmos*, continens stadia, vigintiquatuor supra ducenta, nostra vero millaria octo & viginti, quæ potissimum mensura, & communis erat præscriptio itinerum exercitui commendant.

STAFFA, STAPHA. Subex pedaneus, stapes, scala, qua quis in equum tollitur. Epist. Alexandri PP. an. 1177. *Et cum ascenderemus palefridum nostrum, staffam tenuit.* Idem an. 1170. *Cum autem Rex & Archiepiscopus secessissent in partem, bisque descendissent, bis staffam Rex tenuit Archiepiscopo.* Dicitur autem *staffa*, a staf voce Danica & Germanica, qua indigitatur baculus, quo quis innititur. Præstat siquidem pedi staffa idem fere fulcimentum & præsidium, quod manus baculus. A staffa habere Italos vocem *Staffiero* alibi notavi, Vide *Subex pedaneus*.

STANDARDUM, i. Tudebodus lib. 5. *Unus autem nostrum accepit standardum Ammiravisi, desuper quod erat pomum aureum, hasta verò tota cooperta argento.* Albertus Aquensis lib. 6. *Longissima hasta argento opera per totum, quod vocant Standart,* & quæ Regis *Babylonie* exercitui signum præferebatur. & circa quam præcipua virtus densabatur. Utrunque hoc testimonium planè facit, ut non assentiar Ferrario, qui Italicam vocem *Standardo* trahit contra Vossium a tendendo: quod etiam nos alicubi approbassemus nisi sumus. Quemadmodum enim vox *Bandiera* fit a bando, voce Latinorum sequioris ævi, deductâ a Latina optimi ævi pansum, & expansum: sic optimum videtur etymon vocis *Standardo* a tendendo, quasi sit velum extensem. Verum conjecturæ semper fallaces sunt. Neque enim est dubitandum, *Standardo* dici a stando, non a tendendo. Prima certè appellatio hujus nominis apud Latinobarbaros, atque etiam Italos fuit *Standardo*. Fuisse autem vexillum statarium plane conficiunt supramemorati Scriptores, qui illud describentes, veli five vexilli nusquam meminerunt: sed extitisse tantummodo asseverant hastam argento, vel auro ictitam, cum apposita superius pila, seu pomo aureo, quo Orbis figura designabatur. Supervacaneum verò omnino est tensionem querere in baculo simplici & minimè velato. Idem longè clarissimè liquet ex loco Simeonis Dunelmensis an. 1138. *Qui omnes procedentes secùs Alvertum in campo quodam Standart, id est malum navis erexerunt, vexillum S. Petri in eo suspendentes.* Ubi apertissimè distinguitur standardum a vexillo: quod non potuit clarius indicari, quam cum diceret, vexillum additum fuisse standardo. Proinde mihi est manifestum idem fuisse eorum temporum standardum, ac tufam; nimirum, utrumque extitisse signum statarium, nempe pilum, vel hastam argento vel auro ictitam cum apposito desuper globo vel pomo aureo, ad terrarum Orbis figuram, in progressu, vel castris Imperatoriis exprimendam. Corrobatur id etiam maximum in modum, quoniam usurpari sepe video a Scriptoribus standardum pro carro, Chronicon Andreense an. 1184. *Standardum altissimum, Draconem desuper præferentem, Comes secum super currām quatuor rotarum ducit* fecit. Et Villelmus Brito lib. 2. Philipp.

Erigit in carro palum, palo que Draconem impicit.

Adhuc etiam manifestius Matthæus Paris an. 1236. *Excantes igitur cives in multitudine gravi circiter ad quinquaginta milia armatorum ob viam Imperatori, cum standardo suo, quod carrucam, vel carrociū appellant, indubitanter perrexerunt.* Confirmat id postremò ipsa origo Germanica vocis *Standardo*, a dictione standa, quod est sistere, ut scribit Loccenius lib. 3. Antiqu. Svecicarum cap. 2. Licet non dubitem eam ipsam Teutonicam vocem a Latino verbo *flare* profluere. Hæc autem dicta accipias de voce *standardum*, ut usurpatur a Latinobarbaris. Nam *Standardo* apud Italos procul dubio vexillum significat: Luc. Pulc. Ciriff. Calv. c. 2.

E porta in campo giallo un drago nero.

Nello standardo pauroso e fiero.

Et Bern. Orlan. Inam. l. 2. c. 6.

Al vento ogni standardo era spiegato.

STAPEDA, a. Iter Camerarii Scotici: *Apponans sellis*

Sellis mala & vitiosa ephippia, frena falsa, & corruptas stapedas, unde multi laduntur. Et STAPES, dis. Miracula S. Quirini Martyris lib. 2. *Conseenso equo, dum stapedi pedem inderet.* Et STAPEDUM, ii. Charta Clementis IV, PP, Cum... ipsse Pontifex equum ascenderit, teneat stapedium sellæ ejus, & arrepto freno, aliquantulum ipsum addextret. Et

STAPIA, æ. Vetus Inscript. apud Magium Miscell. 2. *Dum virgunculae placere cuperem, pes habet stapiæ, & tractus interii.* His omnibus dictiōnibus appellantur subices pedanei & scandiles, sive scalæ, & scandoria, quibus in equos attollimur. Vulgo Staffa; quæ etiam dictio a Latino-barbaris usurpata, a nobis suo loco est indicata. Vide Subex pedaneus.

STATARI MILITES. Dicuntur a stando, & exprimitur fere hac voce militiæ robur, quæ non excursionibus, & velitando, sed collato pede decertat; quemadmodum statariam dicimus pugnam, in qua non leves impetus, sed expressè veteranorum virtus in vestigio dimicantium locum habet. Liv. 9. *Statarius uterque miles ordinis servans.*

STATHMS. Genus mensuræ itinerariae. Vide Stadiu[m].

STATICÆ, æ. Vide Mathematica.

STATIO, onis. Locus est, ubi milites vel ad custodiā vigilant, vel moram trahunt quo tempore a pugna, ab arena proeliari, & itineribus abstinent. Sunt autem stativa contubernia singulis ad mansionem cohortibus attributa. Ea verò, si copiæ ad hibernandum consistant in pagis, vulgo dicuntur Baracche. Vide Barra. Quod si ad diutius consistendum se recipient in oppidorum, domicilia, appellantur Quartieri. Hibernæ etiam vel æstiva pro conditione temporum nuncupantur. *Corpi di guardia.* De his Cæsar lib. 1. de Bell. Civil. Stationes orobras equitum disponere. Et Curtius: *Cognitum id per exploratores, qui stationes hostium fuerant ingressi.*

2. Alia insuper stationis acceptio est, pro loco vigilibus sive excubitoribus assignato ad oppidorum, arcium, vel castrorum custodiā; coguntur enim ibi milites subsistere, & alternatim vigiliæ agere, capitali supplicio proposito locum deserentibus. Cæsar 4. Bell. Gallic. *Qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renunciarunt &c.* Tacitus lib. 17. *Placuit tentari animum cohortis, quæ in Palatio stationem agebat;* Clärè Statius lib. 11.

portæ statione relitta.

Item Virgil. l. 9.

vigiles simul excitat: illi

*Succedunt jervantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur.*

Idem lib. 9.

Tunc quoque communi portam statione tenerbant.

Fas hic expendere morem Veterum, qui non unum vel alterum militem in statione & excubitu collocabant, sed integras interdum cohortes, atque adeo turmas equitum. Et de cohortibus quidem, præter indicatum Taciti locum illa sunt Cæsaris verba lib. 2. Bell. Civil. *Quæ in statione pro castris erant Afranii cohortes.* De turmalibus verò equitibus Salust. de Bell. Jugurt. *Neque secùs atque si hostes adessent, iter facere, castra munire, excubitum in portas cabentes ex-*

legionib[us], pro castris equites auxiliarios mittere. Lipsius de Milit. lib. 5. Dialog. 8. contendit vigilias quidem nocturnas, stationes verò diurnas fuisse. Quod si ita est, censuerim Virgiliū allato superiū loco ex poetica libertate stationem pro vigiliis posuisse. Noctu enim quæ ibi narrantur, facta sunt a Niso & Euryalo. Verum contra Lipsii sententiam non leviter pugnat Tacitus lib. 1. Annal. *Juvit nox syderibus illustris: ventumque ad vicum Marjorum, & circumdatae stationes, stratis etiam per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis.* Ubi custodias nocturnas semel stationem, iterum vigilias appellat. Sed apertissime Ammianus lib. 21. *Mandas tamen egressis, ut tanquam boste protinus occurso tutius gradenter, stationesque nocturnas agerent, & vigilias, ne improviso invaderentur excursu.* Observa etiam, jactis interdum sortibus stationarios vel vigiles custodienda loca obtinuisse. Virgil. l. 9.

Omnis per muros legio sortita periculum

Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.

3. Stationem insuper Latini dixerunt pro existimatione vel dignitate. Lamprid. in Commodo: *In his artifex, quæ stationis Imperatoris non erat.* Ubi tradit Commodum saltandi cantandique peritum, gladiatorem etiam & scurram, instructum scilicet artibus, quæ non erant ex dignitate Imperatoris. Optimè id observavit Marcellus Donatus ad memorata Lampridiū verba. Verum idem author non levem ibidem imperitiam ostendit, ubi refellit Turnebum Advers. lib. 25. cap. 17., qui stationem ibi interpretetur docum. Locum scilicet in Turnebo pro oppido aliquo, vel castello intellexit ibi Donatus; cum a Turnebo accipiatur pro amplitudine, & dignitate, eadem prorsus usurpatione, qua stationem in Lampridio bene explicavit Donatus. Nihil enim crebriū dicere Latini solent, quam sūmum locum tueri, non esse alicujus loci aliquid facere, & alia similia, quarum locutionum sensus est tueri suam dignitatē, non esse ex alicujus dignitate quidpiam facere. Vide Vigiliæ, Excubiae.

STATIONARI. Milites dicuntur, ait Sipontinus, quibus custodia aut presidii gratiâ statio assignata est. Item qui in urbibus, aut provinciis tenuentur ad populorum quietem suendam. Paulus l. 4. ff. de Fugitivis: *Limenarchæ & stationari fugitiwos reprehensos in custodiā retinent.*

STATIONALIS, le. Quod ad stationem pertinet: Plin. 2. 15. de stella quadam sic loquitur: *Eadem stationalis senis mensibus commoratur in signis.*

STATIVA, orum. Liv. *Stativa nostra munimento satis tutæ sunt.* Hoc tutius usurpandum, sed etiam legitur

STATIVÆ, arum. Lamprid. *Illa die, illâ borâ, ab Urbe sum exiturus, & si Diis voluerint, in prima mansione mansurus.* Deinde per ordinem mansiones, deinde stativa. Stativa igitur, vel stativæ opponuntur mansionibus. Hę siquidem erant locus a militibus captus ad quiescendum per unum diem. Stativa a stando dicuntur, & locus erat, ubi diutiū milites subsistebant. Vide Statio.

STATIVUS, a, um. Ut stativa castra. Cic. 7. Verr. Pulcherrimo Syracusam loco stativa sibi castra faciebat. Idem stativum præsidium dixit 12. Philipp.

STATOR. Cognomentum Jovis. Vide *Juppiter*; & *Statores*.

STATORES. Eorum fuit antiquitus appellatio, qui magistratibus apparebant, eorumque erant nuncii. Non aliam ob causam altius cincti dicuntur a Petronio, quam quoniam parati essent expeditique ad capeſſenda magistratum mandata; quo nomine a stando plerique statores appellatos putant. Sed nec absurdā ejus vocis originatio fuerit a ſiftendo, quoniam magistratibus ſiftent eorum imperio apprehensos. Ad hanc formam stator Juppiter dictus est, quod Romanorum fugam ſtitifet, ut Livius, Plutarchus, & alii ſcribunt. De statoribus nuncii Cicero Epift. 10. *Præsto mihi fuit stator ejus cum literis, quibus ne venirem denunciabat.* Idem alibi: *Litteras ate mihi stator tuus reddidit.* Percelebris nec infrequens est statorum appellatio in caſtris, quorum inibi locum & curationem Hyginus in Gromatico designat per hæc verba, ubi fermonem habet de loco Quæſtoris: *Lateribus ejusdem tendere debent ad viam Quintanam centurie statorum, ut poſticum prætoris tueantur, & proximi ſint Imperatori, quibus duplam pedaturam affignavimus, quod eisdem censuris utantur, quibus cohortes prætoriae.* Habes hinc statorum officium in caſtris fuſſe prætorii poſticum tueri. Ve- tū lapis apud Salmasium in Vulcatio ad Avi- dium: *L. MARIO. VERO. STATORI.* PR. Item aliis: *HERCULANUS. MIL. N. STAT.* PR. idest miles numeri statorum prætorii. Adde vetus aliud ſaxum. *EVOCATI. STATORUM.* Ex quo præfatus author coniicit evo- catos statoribus præfuſſe. Minimū aut certe nihil fuſſe discriminis inter statores, buccella- rios, domesticos, ſcurras, & corporis Princi- pum coſtodes vel protec̄tores existimant viri do- eti; qui verò statores confundunt cum ſtratoribus ſua certè eos opinio falſos habet.

STATUE. Præmia victorum. Materiæ pretium & perpetuitas, tum artificum labor, & admirabile opificium inter primaria virtutis præmia & ma- xime omnium duratura, ſtatuaſ referunt com- mendantque. Despectus quidem is a nonnullis honos Stoico ſupercilio, & ambitione gloriæ amplioris. Nam & Agesilaus moriens, ut memo- rat Plutarchus in Apophth., amicis mandavit, ne ſtatuam ſibi ullam in monumentum virtutis eri- gerent: ſiquid enim præclari egiffet in vita, id ſibi pro monumento apud Posteros fore. Cato- nem etiam censoria ſeveritate ſtatuam repulſſe, Romani Annales annotavere. Ea certe honorum depicienſia, quæ apud Christianos homines exemplo non caruit, ſpectatissimi eſt exempli; utpote orta ex ſui demiſſione, deſpectuque rerum periturarum. Antiquis verò illis honorum titu- lorumquæ contemptus elatioris ferè ſuperbiæ ar- gumentum fuit: verèque id Plato notavit atque redarguit in Diogene, qui cum palii ſui longum ſyrma calcaret, adiiceretque, calco Platonis fastum; calcas, inquit, ſed majore fastu. Ve- rum rejectis his ad porticus ſtoasque jurgioſas Philofororum, illud liquet eſſe veriſſimum, propositis honorum ſtimulis, & recordatione- factorum, & nominis ad Posteros transmittendi, ſupra modum ad ardua quæque facinora ca- peſſenda, illuſtrandamque maximis promeritis patriam excitari mortalium pectora atque inca- leſcere. Præ cæteris autem exiſtimationis publi-

cæ atque honorum monumentis, posita egregiæ virtuti ſimulacra & ſtatuas humanos animos oc- cupasse, ipsa edocet ſtuarum copia, quæ im- meno quodam numero apud Græcos percrebuit, Romæ verò ſic redundavit, ut vetus fuerit di- etum, duplē Romæ eſſe populum, alterum quidem hominum, alterum ſtuarum. Cæte- rum qui omnium primus, hominum vel fiſtorum Numinum ſimulacra divinis honoribus coluerit Ninus perhibetur, qui Beli patris effigiem subdi- tis adorandam fertur proposuſſe. Ægyptum Ido- lis Moiſis tempore refertam fuſſe liquet ex ſacris literis. Inde ſimulacrorum cultus in omnes gen- tes propagatus, atque adeo in Romanos, quos per annos amplius 170. ſine ſimulacris Deos co- luſſe, tradit Varro apud S. Augustinum de Ci- vit. l. 4. c. 31. Vide eundem Augustin. paſſim in libris memoratis, Clementem Alexandrinum, Arnobium, latiſſimè Voffium de Orig. & pro- gress. Idol.

2. Nec bellatoribus modò, verū etiam viris ſapienſiæ laude prætantibus, ut id quoque in- transcurſu & obiter tangam, impertitus honos imaginum marmorearum. Romani olim ab Oraculo jussi, ut Græcorum prudentiſſimi atque fortiſſimi ſtatuas collocarent in foro, geminas æreas, alteram quidem Pythagoræ, alteram verò Alci- biadi ſtauerunt, ut legitur apud Plutarchum in Numa. Idem author perhibet, æreum ſimula- crum Demoſtheni poſitum: cujus baſi inſcriptio illa eſt addita:

Si tibi vis animo, Demoſthenes, & aqua fuſſet,

Non Macedon ferret Græcia viſta jugum.

Plinius & idem Plutarchus authores ſunt Tana- quili, Tarquinii Prisci uxori dicatam fuſſe ſta- tuam cum inſignibus lanæ, coli, & fuſi. Vi- tores etiam in ſacris ludis, ac præſertim ii, qui Olym- pia viſiſſent, ſtatuis donati. Sic enim Plinius lib. 34. cap. 4. *Efigies hominum non ſolebant expri- mi, niſi aliqua illuſtri cauſa perpetuitatem me- rentium; primò ſacrorum certaminum viſtoria, maximeque Olympia. Ubi omnium, qui viſiſſent, ſtatuas diſcarri moſ erat, Additque eorum, qui ter in certamine hostem ſuperaffeſſent, ſtatuas eorundem ſtaturæ corporum conformatas, & ad unguem reſpondentes fuſſe, ideoque iconicas appellatas. Græci, ac potiſſimum Athenienses, ut in reliquo fere viſe humanæ cultu, ſic etiam in efferenda ciuium viſtute collocatis iſdem ſta- tuis, præluxere. Eas quippe ab iſdem poſitas legimus Armodio, & Aristogitoni, quo ipſo anno Reges Roma depulsi ſunt. Equidem po- pulus Atheniensis uſque adeo in ſtuarum honore communicatingo prodigus effuſiſque fuit, ut uni Demetrio Phalereo ſexaginta ſupra trecentas lo- caverit, ut refert Plinius loco ſuperiū comme- morato. Aliquid ſimile de Tito antequam impe- riū adipiſceretur narrat Svetonius in ejus vita cap. 4. *Tribunus militum & in Germania, & Britannia meruit ſumma industria, nec minore modeſtia, & fama, ſicut appetet ex imaginum ejus multitudine, ac titulis per utrāque provinciam.**

3. Ab antiquis verò fluxiſſe temporibus ſta- tuarum uſum apud Romanos teſtis eſt Romuli ſtata in Roſtris. Livius verò Horatio Cocliti Porsenæ Regis Etruscorum exercitum ad pontem validiſſimè uſtinenti, locatam ſtatuam ſic enar- rat lib. 2. Dec. 1. *Grata erga tantam virtutem ci- vitas fuit. ſtata in Comitio poſta.* De eadem ſic

Ss Gel-

Gellius lib. 4. cap. 5. *Statua Romæ in Comitio posita Horatii Coelitis fortissimi viri, de celo tanta est. Sed & Clœliæ ejusdem Porsenæ obsidi, & plusquam virili animo ab Etruscorum castris ad suos remeanti equestrem statuam fuisse excitata idem Historicus tradit ibidem: Romani novam in famina virtutem, novo genere honoris statua equestri donavere. In summa sacra via fuit posita virgo insidens equo.* Idem Dec. 1. l. 4. eretas narrat legatis statuas, qui Fidenis cœsi fuerunt. Succrescere adaugerique subinde cœpit statuarum numerus, ac præcipue Cœsarum ævo. Nam & loricatam Cœsaris statuam in foro fuisse legimus apud Plinium lib. 34. cap. 5. Augustum verò equestri statua donatum, tanquam rari exempli ornamen to legimus apud Vellejum Paternum lib. 2. in hæc verba: *Eum Senatus, honoratum equestri statua, quæ bodisque in Rostris posita astatem ejus scripturæ indicat, (qui honor non alii per trecentos annos, quam L. Sulla, & Cn. Pompejo, & Cajo Cœsari contigerat) Proprætorem una cum Consulibus designatis Hirio, & Pansa, cum Antonio bellum gerere jussit.* Extat autem in nummis argenteis statua equestris Augusti cum epigraphe *Populi jussu*. Quod verò vigorem suum obtinente Republica, & priorum Cœsarum ævo, eximia virtutis fuit honestamentum, sic postea subsequentium Cœsarum ambitu vulgari cœpit, ut nihil magis obvium Romæ esset, quam statuarum multitudo. Eam ob rem Plinius Trajanæ sui fortitudinem & bellicas laudes concelebrans, quibus certissimum testimonium, & mercedem justissimam excitatae statuæ honore Roma rependeret, in anteriorum Cœsarum libidinem meritò invehitur, qui nullo in Rempublicam beneficio clari atque spectabiles, statuarum Silva quadam coinquinassent potius Urbem, quam exornassent. Sic enim scribit in Paneg. ad Trajan. *Itaque tuam statuam in vestibulo Jovis Optimi Maximi unam, alteramve, & hanc aream, cernimus. At paulò ante, aditus omnes, omnes gradus, totaque area hinc auro, hinc argento respliebat, seu potius polluebatur, quum incesti principis statuis permixta Deorum simulacra sordarent. Ergo istæ quidem areæ, & paucæ manent, manebuntque quandiu templum ipsum: illæ autem aureæ & innumerabiles strage & ruina publico gaudio litaverunt.*

4. Sed omnium maximè statuarum decus obtinuerunt, qui de superatis hostiis Romæ egissent triumphum. Id primos omnium promeruisse L. Furium Camillum, & C. Menium, Stura Pedoque oppidis in Latio expugnatis, referre libet verbis Livii Dec. 1. lib. 8. *Præfidiis inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum deceffere. Aditus triumpho bonos, ut statuæ equestres eis, rara illa astate res, in foro ponerentur.* Postea, verò non modo id usitatum frequentius, verùm etiam impendio ampliatum. Nam & statuæ curules inductæ in honorem triumphantium, de quibus ita Plinius lib. 34. cap. 5. *Vnde & nostris currus in his, qui triumphavissent. Serum hoc, & in his nonnisi a Divo Augusto sejuges, sicut & elephanti.* Idem Trebellius de Pilon: *Statuam inter triumphales, & currus quadrijugos Pisoni decreverunt.* Hinc illud apud Juvenal. Satyr. 8.

pictosque ostendere vultus

Majorum, & stantes in curribus Æmilianos.
Et Satyr. 7.

Æmilio dabitur quantum petet; & melius nos Egimus: bujus enim stat currus aheneus, alti Quadrijuges in vestibulis, atque ipse feroci Bellatore sedens curvatum bastile minatur Eminus, & statua meditatur prælia lusæ.

Hastilia hic memorantur in statuis curulibus; nam in equestribus enses inserti cingulis visebantur. Indicat id Statius in statua equestri Domitiani lib. 1. Silv. 1.

It tergo demissa clamys, latus ense quieto Securum.

Et apud Græcos quidem, ut docet Plinius, nudæ erant statuæ, tenentes hastam. Easdem Achilleas vocari idem perhibet Scriptor. Romani contra statuas militares velabant thoracibus. Hinc loricatarum ingens numerus. Discimus etiam ex Tacito, & aliis prisci moris fuisse lauro coronare statuas triumphales, quemadmodum ipsi triumphatores ejusdem frondis ferti coherestabantur; ut passim videre est in nummis Veterum, & præcipue Cœsarum. Petrarca:

Arbor vittoria & triomphale

Honor d' Imperatori, e de Poeti.

Cic. præ Muren. *Qui imaginem parentis sui laureatam, nec sua gratulatione respexit.* Tacit. 4. Annal. *Famque tres laureatae in urbe status.* Et lib. 1. Hist. *Populus cum lauru & frondibus Galbae imagines circum templo tulit.*

5. Animadvertisendum etiam primis temporibus non licuisse privato nomine statuas tollere. Eam ob causam non semel legimus loco mota, aut diruta simulacra, quæ arbitrio privatorum, non ex autoritate Senatus, plebis, vel Cœsarum fuissent erecta. Plin. lib. 34. cap. 6. *L. Piso prodidit, M. Æmilio, C. Popilio Coss. a Censoribus P. Cornelio Scipione, M. Popilio, statuas circa forum curum, qui Magistratus gesserunt, sublatas omnes, præter eas, quæ populi, aut Senatus sententiâ statuæ essent.* Dio etiam lib. 60. de Claudio: *Quoniam verò urbs imaginibus replebatur (licebat enim omnibus, qui vellent, pictura, ære, lapideque suam effigiem publicare) plerasque earum loco motas aliò transtulit, interditò, ne quis in posterum privatus in iussu Senatus hoc ageret.* Legimus etiam apud Svetonium in Caligula, ita refertum fuisse antiquitùs æreis vel marmoreis statuis Capitolium, ut Augustus coactus fuerit easdem transferre in campum Martium: quas postea a Cajo dirutas subdit; vetitumque easdem poni privato nomine. Sic autem Svetonius cap. 34. *Statuas virorum illustrium ab Augusto ex Capitolina area propter angustias in Martium campum collatas, ita subvertit atque disiecit, ut restituì salvis titulis non valuerint.* Vetuitque posthac viventium cœquam usquam statuam, aut imaginem, nisi consulto se & aubore, poni. Ubi cave contemnas titulorum mentionem Svetonii verbis injectam. Solitum, quippe inscriptiones addere statuis, quibus indicaretur, cui, & qua potissimum honoris causa & merito virtutis obtigerit. Horat. Od. lib. 4. 8.

*Non incisa notis marmora publicis,
Per quæ spiritus & vita reddit bonis*

Post mortem Ducibus.

Praeclaro hoc instituto factum, ut rerum memoriae transmiserentur in posteritatem: simulque ætas sera cognosceret egregiæ facta, & iisdem

dem statuta præmia. Id nimurum est, quod immortales titulos vocari passim legimus. Arnob. 1.p.M. 40. *Quadrigit, & statuis munera minis, & quantum est in vobis, velut quadam eternitate donatis, immortalium testificatione titularum.* Super vera statuarum origine, a me superius indicata, ut nimurum optimè de Republica meritis, nomine publico, quam maximè posset, æternum præmium rependeretur, audiendus est Q. Symmachus l. 10. Epist. 25. *Senatus impatiens dispendii sui, solacium petit de honore virtutis, vestrumque numen precatur, ut virum nostra etate mirabilem statuarum diuturnitas tradat oculis posterorum;* non quod ille præmia terrena desideret, qui gaudia corporis, etiam tum cum hominem ageret, ut caduca calcavit; sed quia ornamentis honorum incitatur imitatio, & virtus amula alitur exemplo honoris alieni. Hinc factum est, ut rusticis adhuc sculpsis, optimi civium manu & arte formati in longam memoriam mitterentur. Adde postremo pro corollario & colophone testimonium Cassiodori lib. 8, Epist. 2. *Amore principum constat inventum, ut simulacris aeneis fides servaretur imaginis, quatenus ventura progenies aut borem videret, qui sibi Rempublicam multis beneficiis obligasset.* Quemadmodum vero statuæ ligno, marmore, & metallis, sic etiam ex cera formabantur. Neque ad magicos solum usus; sed in virtutis testimonium conspicua statuebantur in ædium parte. Eas, ut perdiu asservarentur, gypso cretaque permista durabant; quod inventum ad Lysistratum Sicyonium refert Plinius l. 35. c. 12. Vide Figrell. de Stat.

STATURA MILITARIS. Repete quæ de ea diximus in Tit. *Incomma*, & *Spatha*. Præcipua quidem ratio in delectu militari habenda est de viribus corporis & animi alacritate. Sæpè enim qui statura breviores sunt, robore & alacritate præcellunt eminentioribus. Ex Homero id discimus, qui exili corpúsculo Tydeum scribit ingentes animos circumtulisse. De Alexandro Macedone, aliisque illustribus copiarum Ductoribus, quos hic recensere non est operæ, idem est memorie proditum. Nihilominus Scriptores omnes militares aliquam in tironibus proceritatem laudant. Nec proinde hic advocamus eam corporum prolixitatem & eminentiam, quæ in Gigantibus, primis nempè terræ filiis, fertur fuisse communis. Apage portenta illa, & turres carneas, cœlo, quod dixit ille, capita alta ferentes. Vide *Gigantes*. Ab immetata illa corporum magnitudine plusculum detrahit ætas deterior. Heroibus tamen corpora prægrandia mirumque robur Mythologos attribuisse constat. Testatissimum id facit Juven. Satyr. 15.

nec hunc lapidem, quali se Turnus, & Ajax,

*Et quo Tydides percussit pondere coxam
Æneæ: sed quem valeant emittere dextra
Illi dissimiles, & nostro tempore nata.*

*Nam genus hoc vivo jam decrescebat Homero.
Terra malos homines nunc educat, atque pu-
filos.*

Scribit Homerus Iliad. 6. Diomedem brevi licet statura tam vastum pondus sustulisse, ut vix bis septem juvenes suæ ætatis illud movere possent. Idem author est inusitatæ magnitudinis saxo usum fuisse pro telo Ajacem. Nec multum dissimilia experimenta virium humanarum, & magnorum cor-

porum apud eundem occurrunt in Monomachiis. Præfata corporum eminentiam in Heroibus, non allatis modò testimoniis, verùm expressius cothurno in tragœdias inducto Poetæ veteres prodiderunt. Quemadmodum enim Comicis, a quibus sellulariorum, opificum, plebisque infimæ mores representabantur, focco uti moris erat, calceamenti genere humili & depresso; sic Tragici, qui Heroas & res Heroicas ætitabant, ut ad illorum formam spectabiles ficerent Histriones, cothurnis eisdem incidentes inducunt. Compagie nimurum illa editi atque magnifici calceatus magnitudinem corporum Heroicorum assequi reputabant. De consuetudine cothurnorum apud Tragicos Virgil. Eclog. 8.

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.
Alia exempla subiecte voluminis instar fuerit. Sed & in sacra Historia lib. 1. Reg. cap. 9. Salvem habemus Judaici exercitus Ductorem ea proditum amplitudine corporis, ut ab humero suis copiis emineret; *Ab humero & sursum eminebat super omnem populum.* Florus etiam lib. 3. cap. 3. tradit peregrinæ cujusdam præmagnæque fuisse staturæ Theutobochum Regem Cimbrorum: de quo sic loquitur: *Certe Rex Theutobochus, quartenos senosque equos transilire solitus, vix unum, cum fugeret, ascendit: proximoque in saltu comprehendens insigne spectaculum triumphi fuit.* Quippe vir proceritatis eximie super tropheas ipsu eminebat. Affatim suppeterent monstrosæ proceritatis corporum, præsertim in viris militibus, exempla: sed mihi non quid congeram colligamque, sed quomodo res digeram & deligam est propositum. Juverit autem audire Solinum, qui de immutata per ætatum ambitus humanæ staturæ mensura sic loquitur: *Si de ipsis hominum formis requiramus, liquidò manifestabitur, nibil de se Antiquitatem mendaciter predicasse, sed corruptam degeneri successione sobolem nostram temporis per nascentium detrimenta decus proceritudinis veteris perdidisse.* Licet ergo plerique definiant, nullum posse exceedere longitudinem pedem septem quod intra mensuram istam Heroules fuerit, deprehensem tamen est Romanis temporibus, sub Divo Augusto Pusionem, & Secundillam denos pedes & amplius badiusse proceritatis &c. Non me præterit procerioris staturæ belatores speciem quandam terroris ingnere; quod in gente Gallorum Senonum meritò notavit Florus lib. 1. cap. 13. *Galli Senones, gens naturâ ferox; moribus incondita, ad hoc ipsa corporum mole, perinde armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit, ut planè nata ad hominum interitum, urbium stragem videretur.* Occupasse etiam crediderim, ac vehementer non fuorum duntaxat, verùm etiam hostium oculos in se convertisse Turnum Rutulorum Ducem, de quo Virgil. lib. 7.

*Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est,
Ab eadem eminentis corporis laude Trajanum,
extulit Plinius: Jam firmitas, jam proceritas corporis, jam honor capituli, & dignitas oris,
ad hoc araxis indeflexa maturitas, nec sine quodam munere Dæsim festinatis senectutis insignibus, ad augendam majestatem ornata cæsaries nonne longè lateque Principem ostentant? Atque iterum infrà: Jam hoc ipsum quod ingressus es quād mirum latumque? Nam priores invicti &*

importari solebant, non dico quadrijugo curru; & aluentibus equis, sed humeris bominum, quod arrogansius erat: tu sola corporis proceritate elatior aliis & excelsior, non de patientia nostra, quendam triumphum, sed de superbia Principum egisti. Scimus Principibus & copiarum moderatoribus singulare decus addere oris pulchritudinem, cuius pars est potissima staturæ prolixitas. Verum sic eminere cæteris laudaverim Imperatorem, ut nimia proceritas eidem vitio non sit, Neque enim solùm illa officit formæ, verum etiam militaria munia impedit, nec facit ad agilitatem illam, quæ Ductori necessaria est ad obequitandum & excurrendum, animandoisque milites, præsertim ubi Mars magis accenditur, præsentia suâ. Quis enim idoneum staturæ modum Maximino fuisse putaverit, de quo sic Capitolin, Erat præterea magnitudine tanta, ut octo pedes digito videretur egressus. Ubi primùm adverte, locutionem illam, videretur egressus, perinde esse accipiendam, ac si dixisset, egredetur. Est quippe phrasis, loquendique modus admodum familiaris Auguste Historię Scriptoribus, ut acutè advertit Casaubonus in eum locum Capitolini; & ostenditur, ut unum duntaxat felicem, Lampridii loco in Heliogabalo: Si quando ea, erant designanda, quæ sub eo facta videbantur, Dixit facta videbantur pro facta erant. Iterum observa, ubi octo pedes memorat, non ibi pedem Regium, aut Alexandrinum, ut vocant, intelligi, sed Italicum, qui tredecim digitos & trientem continet. Quid verò dexteritatis agilisve motus & promptæ excursionis in tam prolixo & longurione Duce esse poterat? Accedebat incommodum queritandi parandique pares equos, qui osseam illam carneamque turrim commode sustinerent, & quoquo modo huc illuc deferrent. Et plane ea Maximini statura maximum in modum videtur excedere non usitatam modum nostri corporis molem, verum etiam proceritatem corporum cæteroqui prægrandium, & heroicorum. Minuit tamen admirationem Philostratus, qui tantundem molis, sive altitudinis proerioribus tradit Germanis. Nam horum usitatam staturam septem pedes docet excedere; ut scribit in vita Herodis. Varro apud Gellium, lib. 3. cap. 10. tradit, modum summum adolescenti humani corporis septem esse pedes. Intra hanc mensuram fuisse Herculem, refert Solinus, Septipedes profecto homines pro longissimis memorantur: quod de Burgundionibus testatum reliquit Sidonius Epist. I. 8.

Hic Burgundio septipes frequenter

Flexo poplite supplicat quietem.

In milite statura, quæ aliis justa, aliis commoda, aliis militaris dicitur, sex pedes, aut quinque cum denis uncis obtinebat: idque ferè observatum est in probatione tironum. Hinc Symphorus in ænigmatis:

Bellipotens olim saevis mesuendus in armis

Sex pedes habui.

Ubi quidam æquo religiosiores, ut versum in quantitate syllabæ vitiosum corrigerent perpetram obtruserunt, *Quinque pedes habui*, ignorantes ejus saeculi morem factitandi versus, parum scilicet de syllabarum quantitate solliciti, ut notat Salmasius ad Lamprid. in Alex. Sever. Ad hanc regulam tirones deligi opertore præscribit Vegetius lib. I. cap. 5. *Proceritatem tironum ad*

incommam scio semper exactam, ita ut senos pedes, vel certe quinos & denas uncias babentes, inter clares equites, vel in primis legionum cohortibus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo, & plures militiam sequebantur armatam. Nec dum enim civilis pars florentiorem abduxerat juventutem. Addit idem author, non tam staturæ prospiciendum esse, quam viribus delectorum. Nam licet grandiusculus staturæ modus in milite arridere Ducibus magis soleat; quamobrem a Pyrrho delectori suo dictum legimus: Tu grandes elige; ego fortes faciam; usus tamen, qui optimus harum rerum magister est, edocuit non tam magnitudinem, quam vigorem, agilitatem, & robur in diligendis esse inspicendum, ut aptissimè monet ejus artis magister idem Vegetius l. i. c. 6. Sit ergo adolescens Martio operè deputandus vigilanibus oculis, ereta cervice, lato pectori, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachis, ventre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distentis; sed nervorum duritia collectis. Cum bgo in tyrone signa deprebenderis, proceritatem non magnopere desideres. Utilius est enim fortes milites esse, quam grandes. Optimè autem vigor animi & strenua indoles ex vultu, ex oculis, ex cæteris corporis delineamentis dignoscitur. Fidelissimum maximeque sincerum solet testimoniūm esse, quod de cujusque indole vultus ferunt; nam in speculo frontium imago cernitur animorum. Id etiam in apibus observatum tradit Virgilius lib. 4. Georg,

Nam duo sunt genera: bic melior, insignis & ore,

Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter

Desidia, latamque trabens inglorius olvum. Non igitur proceritatis nota & character tam constans est, ut suam detrahat laudem modicis etiam & pusillis corporibus. Nam præter Tydeum supra commemoratum, de quo in antiquo Carmine ita scribitur;

Utilior Tydeus, qui, si quid credis Homero, Ingenio pugnax, corpore parvus erat.

De quo etiam Stat,

Major in exiguo regnabat corpore virtus:

Præter Ulyssem, quem Homerus statura brevem, consilio eximium vocat, etiam Diomedes mole corporis exigua ab eodem fingitur vase; cum cæteroqui multa relatu dignissima in bello Iliaco facinora ediderit. Ut enim præteream non fortissimos duntaxat Reges, verum etiam Martem ipsum & Venerem vulneratam, eidem Græci acceptum retulerunt extractum Palladium ex urbe Trojana, direptosque & aversos Rhosi Thracum Regis equos, atque alia multa, quæ apud Principem Græcorum vatum leguntur.

STELLÆ EQUITES, Ordo militaris, quem Favinus *Theatr. d' honneur* l. 3, indicat institutum in Gallia a Roberto Rege: eumque dictum etiam ordinem S. Mariæ, quæ stella maris ab Ecclesia dicitur. Subdit gestatam ab Equitibus stellam in lævo pectori, & alia, quæ prosequitur Seldenus Tit. honor. p. I. cap. 3. Eum tamen ordinem Bodinus & alii longè inferioris ævi faciunt ajunque in eum modum Equites stellæ, sive S. Marie eviliuisse, ut ad eum ordinem antiquandum Galliæ Reges jussissent vilissimos quosque satellitum stellam pileis insuere. Induxit id verò Equites, ut stellas de suis pileis confestim detraherent, ne ordinis

dinis dignitas pollueretur adjectione tam sordida probrofaque. Hujus Ordinis antiquatio alium, S. Michaelis nomine, invexit.

STELLATURA, &. Idem ac stellionatus. Eorum est crimen, qui per versutias & imposturas aliorum pecuniam corradunt. Origo nominis a stellione infecto, multis coloribus variato: de quo Ovid. Met. 5.

aptumque colori

Nomen habet, variis stellatus corpora guttis. Per stellaturam accipere stipendia militum improbi avarique solebant Tribuni, vacatione munerum, vel commeatu eisdem vendito, ut legitur apud Spartanum. Hinc vetitæ a Justiniano Cod. de Offic. præt. Afr. lib. 2. stellaturæ, constitutæque Tribunis mulctæ, qui militum stipendia iis artibus in sinum trahentes militiae & Reipublicæ fraudem facerent. Pestis certè illa erat legionum, quæ & suo imminuebantur numero, & degeneres mores remigrantium subinde militum non sine magno ferebant incommodo. Qui verò commeatum, idest vacationem a militia, per certum tempus a Tribunis aut Centurionibus emebant, commeatales milites dicebantur; de quibus vide suo loco. De pœnis ob stellaturam infictis Lampridius in Alexandro: *Tribunos, qui per stellaturam militibus aliquid abstulissent, capitali pœna affecit.* Adde Spartanum in Pescennio: *Tribunos duos, quos constitit stellaturas accepisse, lapidibus obrui ab auxiliaribus juffit.*

STEMMA, atis. Stemmatæ familiarum. *Arme della famiglia.* Vide *Insignia*.

STANDARDUM. Vide *Standardum*.

STERNACES EQUI. Dicuntur a sternendo, quoniam vitiolo saltu, vel subfultu sessorem excutiunt & in terram deliciunt. Virgil. lib. 12.

Et sternacis equi lapsum cervice Thymœtem.

STICATA, &. Munitum. Vox est originis Dalmaticæ, ut indicat Historia obsidionis Jadrensis: *Quam Italici, & Longobardi bastidam, Dalmatici, & Chroatæ Sticatam appellare consueverunt.* Non est dubium vocis originem esse a dictione Germanica, vel Hungarica *Steben*, quod est lignum teres & longiusculum, quo clitellæ jumentariæ funibus adstringuntur. Verùm origo vetustior ejus vocis est a Latinorum voce *stipes*. Hinc stipicatum, ex quo vox Italica *steccato*, pro munito castrensi, vel urbano, ex præacutis sudibus terræ impactis. Vita Nicolai Laurentii: *Puo fece stecconiare lo palazzo de Campituglio, e chiuselo de lenname: e commannao, che le steccata de li renchivostri de li Baroni de Roma jeffero per terra.*

STIGMATICI. A stigmate, quod Latinis est nota sive signum, quod inuritur ut semper appareat, dicebantur olim servi, qui e fuga retracti sic notabantur. Sed & milites Romanorum, priusquam matriculis nomina insererent, stigmata in brachio vel manu accipiebant. Veget. lib. 2. cap. 5. *Victuris in cute punctis milites scripti & matriculis inserti jurare solent.* In manu notatos tirones, præter Cujacum & Turnebum docet D. Gregor, epist. ubi refert constitutum fuisse, *Ne quis manu signatus ante expletam militiam in Monasteriis recipere turaretur.* De signatis brachiis constitutio Arcadii & Honorii. *Stigmata, hoc est, notæ publicæ fabricens brachiis ad imitationem tironum infligantur.* Stigmata in fronte servos accepisse constat; quos Apulejus fronte literatos,

capillis semirasos, pedibus anulatos vocat.

STILI CÆCI. Pali sunt præacuti ambustique, ac terræ defixi in castrensi munitione, qui aditus tueri poterant etiam sine defensoribus. Scilicet minimum terra extantes, ipsisque impacti murorum loriculis aditum in aggeres aggressoribus impediebant. Hirtius in bello Africano: *Valli fassrumque altitudo, & extra vallum stili cæci mirabilem in modum consitit, vel sine defensoribus aditum adversariis prohibebant.* De illeodem Silius:

Et stili occulitur, cæcum in vestigia telum. Sed & opulentum est Suidæ de stili cæcis testimoniū: *Scrobibus effossis & stilos in iis defigentes, cratibus arundineis & tali materie, que firmitudinem non haberet, sed ad onus illatum cederet statim ac laberetur, ora scrobium texerunt. Tum & terram superjecere, & circa araverunt, & frumenta inseminarunt; atque ita vicerunt, fuderuntque Romanos,*

STIMULI, orum. Inter instrumenta munitoria recensentur a Cæsare in sua oppugnatione Alexiae, cuius verbis rem ipsam accipe: *Ante hæc taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis, totæ in terram infodiebantur, mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis differebantur: quos stimulos nominabant.* Vides fuisse tribuli genus.

STIMULUS, li. Fustis est, sive hasta cuspidato ferro præfixa, quo rustici præcipue suppungere boves solent. Armorum tamen genus est, & inter illa referendum, quæ licet sint rusticana, Martia tamen facit ira & furor subitus. Italis *Spuntone*, *Pungolo*, *Pungilione*. Joannes Villani lib. 7. cap. 81. *E di sua mano col suo spuntone l'uccise.* Plautus in Aulul. *Si bodie, hercle, fustum cæperis, aut stimulum in manu,* De equis etiam stimulos legimus. Stat. 1. Silv.

Ceu stimulis accendat equum.

Calcaria equorum stimuli aptè dicuntur. Incitatos etiam equos in Circensibus fuisse stimulisi, idest fustibus præacutis refert Philippus Rubenius Eleæt. lib. 1. cap. 3., ubi ejusmodi stimulorum schema etiam proponit.

STIPATORES. Qui suo comitatu Dominorum vel Ducum corpora tegunt & custodiunt. Idem satellites, & a tegendo latere Laterones primùm, mox Latrones vocati. De his in aliis titulis dictum a nobis prolixè. Festus: *Stipatores, custodes cujusque corporis; dicti sunt a stipe, quam mercedis nomine accipiebant.* Cic. Offic. 2. *Præmittebatque de stipatoribus suis, qui scrutarentur arcuulas muliebres.*

STIPENDIUM, ii. A stipando quidam deducunt. Sed melius Varro a stipe: nam Veteres æs stipem dicebant. Dictum verò stipendium, quasi stipe pendium; nam Quæstores militibus stipem appendere solebant, non numerare; atque adeo ad stateram stipendia dividebantur. Sponte primùm, & suo quisque ære Romani militabant. Sed, teste Livo, capto direptoque Anxure Volscorum oppido, pedites primùm, & trianio post, bello Vjeneti, etiam equites stipendium acceperunt. Erat autem propriè stipendium æs militare, quod semestre vel annum pendi solebat. Neque verò semper æs aut pecunia, sed interdum panis & obsonium erogabatur pro stipendio. Hinc Polybius obsonii vocabulo pro stipendio utitur. Item anni in militia exacti stipendia ab acceptis stipendiis dicebantur. Ex quo illæ formulæ apud Cæsarem, Livium, & Vegetum særissimè: dena,

na, vicena, plura stipendia merere, pro decem, viginti plures annos in militia explevisse.

2. *Aes* verò quod appensum exsolvebatur, non erat rude & informe, cuiusmodi in usu fuit apud Romanos ante Servium Regem, sed signatum. Neque obstant Livii testimonia, ubi mentio iniciatur æris gravis, quālia sunt lib. 5. *His creationibus incitata plebs denis millibus æris gravis condemnavit &c.* Et iterum ibidem de M. Furio Camillo: *Absens quindecim millibus gravis æris damnatur.* Et alia non pauca, quæ diligenter congerit Donatus Dilucid. in Liv. lib. 4. Ut enim validè contendit idem Interpres adversus Budæum, & Alexandrum ab Alex., *aes* grave non accipiendum ibi est quasi rude & informe; sed grave dicitur, quoniam non numeraretur, sed penderetur. Eam ob causam pensatores, sive ministri Quæstorum, & erogatores stipendiū militaris dicti sunt libripendes a Plinio lib. 33. cap. 3. *Quin & militum stipendiorum, hoc est stipis ponderande pensatores, Libripendes dicuntur.* Verum super ære gravi vide plura apud Donatum loco indicato. Cum autem tria hæc militibus pro stipendio exhiberi solerent, pecunia, frumentum & vestis, de pecunia primū apud Romanos pro stipendio numerata ita Livius lib. 4. *Additum deinde, ut ante ullam mentionem plebis Tribunorumve decerneret Senatus, ut stipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisque funditus eo munere esset.* Nihil unquam acceptum a plebe tanto gaudio traditur, concussum itaque ad curiam esse, prehensisque exequuntium dextras, & patres verò appellatos: effectum esse fatentibus, ut nemo protam munifica patria corpori aut sanguini suo parceret. Vide Valtrinum lib. 3. cap. 15. De veste & frumento vide infra.

3. Illud etiam Reipublicę salutare, & disciplinæ maxime consonum fuit præsertim apud Romanos, ut in donativis erogandis ea cautio adhiberetur, qua eorum pars apud ipsos Duces, vel Quæstores retineretur, nec integra pervenirent in militum manus. È scilicet parsimoniâ siebat, ut ad strictiū miles habitus continentiū ageret, nec in lasciviam dilaberetur. Fugiebat insuper seditiones turbasque, cum meritò pavesceret, quidquid pecunia in Ducum manibus & custodia esset reliquum, amissum iri. Glisebat porrò eidem ad rem strenuè gerendam alacritas, anhelanti nimis, ut solet, ad ampliandum peculium, quod in aliena manu haberet sepositum. De saluberrima hac institutione sic Veget. l. 2. cap. 20. *Divinitus institutum est, ut ex donativo dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus servaretur, ne per luxum aut inanum rerū comparationem a contubernalibus posset absundi.* Laudabilis idem ritus in stipendiorum distributione a Græcis etiam fuit anxiè servatus, ac præsertim ab Iphicrate, de quo sic scribit Polyenus: *In mercedis ac stipendii solutione, quoque mense subducens quartam partem, velut pignus militum retinebat, ne facilè desererent exercitum: atque ita & multos semper frequentesque habuit milites, & eosdem divites.* O morem præstantissimum, utque præclarum exemplo Veterum, sic impensè dignum imitatione nostræ, & posterioris militiæ!

4. Ad complendum militiæ cursum de more Romano, milites æra merentes dena stipendia, si equites erant, complere debebant, idest an-

nos decem militare; si verò pedites, stipendia vicena, quæ ideo Livius vocat legitima stipendia. Clariū hòc tradit Polybius, quām ut quisquam de eo dubitare possit: *At reliquorum, equites quidem dena, pedites vicena stipendia explere oportet necessariò in annis quadraginta sex a nativitate.* Nec obscurum est idem ex Plutarcho, apud quem Gracchus hæc habet: *Militasse se annos duodecim, cum aliis nisi decem militent.* Idem etiam de equitibus indicat Livius lib. 22. *Addiderunt acerbatis & tempus, ne præterita stipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis privatis ficerent.* Sermo autem ibi est de Romanis equitibus, qui ignominiosè fugerant ad Cannas, quibus illa etiam irrogata est poena, ut præterita stipendia non traderentur, sed iterum stipendia dena ficerent priyatis, non publicis equis. De peditibus autem præter memoratum Polybiū, vicena stipendia fecisse author est Livius lib. 42. *Vigintiduo stipendia in exercitu emerita habeo, & major sum annis quinquaginta.* Sic autem loquitur Sp. Ligustinus, iis verbis se excusans, detrectansque militiam Macedonicam. Duplicem autem causam adducit: alteram quidem ætatis, nam major erat natu annis quadraginta sex, qui postremus erat militiæ terminus: alteram verò, quod stipendia largius fecisset: nam cum vicena essent præscripta, ipse vigintiduo confecerat. Non absimili modo apud Tacitum Histor. lib. 1. legas, milites per seditiōnem postulasse, ut sextus decimus stipendii annus finem afferret. Id autem Patribus, ac Principi displicuisse, utque vicesimo militiæ anno dimitterentur, ab iisdem fuisse sanctum. Quod autem dicimus, equitum dena, peditum vicena fuisse stipendia, id sic accipias, ut necessitatibus id fuisse intelligas, non voluntatis. Cum enim Romani milites ab anno decimo septimo ad quadragesimum sextum mererent, supramemorata stipendia eo spatio confidere illis necesse erat; quod si totum id tempus militare vellent, certè plura etiam faciebant stipendia.

5. Quod autem attinet stipendium diurnum, militibus viritim erogari solitum, de eo sic scribit Polybius: *Stipendium pedites accipiunt in diem duos obulos, ductores ordinum duplum, equites drachmam, idest triplum. Frumenti modum accipiunt pedites Attici medimni duas partes admodum; equites bordei septem medimnos in mensim, frumenti duos. Socii, pedites capiunt par Romanis, equites verò frumenti medimnum unum, & trientem, bordei quinque.* Datur autem hoc sociis muneri, Romanis verò, & frumenti & vestium, & si quisbus armis egeant, omnium horum nomine Quæstor certam definitamque pecuniam de stipendio deducit. Ex quibus verbis habes diurnum peditis quæstum sive stipendium duos obulos definitum fuisse; Centurionis duplicem partem, equitis drachmam. Drachma verò apud Græcos idem fermè erat ac denarius apud Romanos: decem verò denarii nostrum Philippeum æquant, licet in hac pecunia veteris ad nostratem conversione alternent plurimum, variantque Scriptores. Sed dices qui fieri potuit, ut tantulo ære nomina darent? Supplendum scilicet aliquid ex frumento diurno, & veste, quæ stipendiis adiiciebantur. Non parum etiam extra ordinem apportabant lucelli Principum do-

na-

nativa, congiaria, portiones prædarum, præmia postremò, quæ rem strenuè gerentes conseqebantur. Cæterum fatendum est parcè admodum, strictèque Reipublicæ tempore habitos fuisse milites. Hoc est nimirum, quod in Romana Republica tantopere commendat Livius lib. 1. *Nulla unquam Respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditionis fuit, nec in quam tam seru avaritia luxuriaque immigraverint, nec ubi tantus ac tamdiu paupertati ac parsimoniae bonos fuerit.* Constat autem Cæsarum tempore, aucta stipendia: ea scilicet duplicata a Julio Cæsare, refert Svetonius in ejus vita. Iterum Augustus cumulatiora fecit. Domitianus postremò post reportatas de hostibus victorias, longe etiam pinguiora militibus assignavit stipendia. Sic enim de illo habet Zonaras: *Militibus stipendium auxit, scilicet ob victoriam.* Nam cum septuaginta quinque drachmas singuli acciperent, ipse jussit centenas dari. Stipendium Italica Paga. Quæ porrò vox etiam inducta est in Latium ab authoribus corruptæ Latinitatis. Vetus Charta Tabulae Nuptialis: *Ita quod fructus vel redditus inde exentes in sortem vel pagam computentur.* Pagamentum etiam reperio. Statuta Roberti I. Regis Scotie: *Et non in spe onerandi patriam, per quam transfit sine pagamento faciendo.* Originem vocis a pago, vel paco verbo aptè trahit Erythræus in Indice Virgiliano ad vocem *Pagus*, ubi ait: *Pagare quoque verbum vernaculum, pro eo, quod est solvere, quod ipsi Pagani militibus stipendia solverent, si quis dictum pueret, meo quidem iudicio, non erraverit.* Nisi potius pagare, quasi pacare: unde etiam quietationem facere vulgus loquitur: quam acceptilationem *Juris Civilis* Autiores dixerunt. Accarisiis etiam: *Pago è detto da paco latino, che vale concordo, perciò che il debitore quando paga il suo creditore lo contenta, e quasi fà pace con lui.* Vide Sigon. de antiq. Jur. Civil. Roman. & Lipsium Elector. l. 1. c. 2.

STIPENDIALIS, le. Legitur apud Sidonium pro stipendiario. Sed melius

STIPENDIARIUS, a, um. Qui obnoxius est stipendio exsolvendo. Hinc civitates & provinciæ stipendiariæ, quasi tributariæ, utpote quibus jure belli tributum, stipendium, annona, pecunia, mulieratitia, aut quid simile imperatur a victore, vel Principe. Cæsar Comment. lib. 1. *Reliquaque civitates stipendiarias haberent.* Livius lib. 28. *Missis circa stipendiarias civitates exactioribus stipendiis spem propinquam fecere.* Sunt qui negant stipendiarios dici de stipendia facientibus. Gratis negant. Livius lib. 8. *Clypeis Romani ante usi sunt: deinde postquam facti sunt stipendiarii scuta pro clypeis fecere.* Ubi stipendiarios vocat Romanos, cum primum cœperunt merere stipendia.

STIPENDIARII, orum. Sine addito & substantivè dicuntur incolæ civitatis, vel provinciæ stipendiariæ. Cic. 1. Verr. Socii, *stipendiariisque populi Rom.* Item qui stipendia faciunt. Vide *Stipendiarius*.

STIPENDIOR, aris. Milito, stipendia facio vel meo. Plin. lib. 6. *Regi eorum peditum sexcenta millia, equitum triginta millia, elephantorum novem millia per omnes dies stipendantur.*

STIPENDIOSUS, a, um. Ut milites stipendiosi apud Vegetum lib. 1. cap. 18. *Non tantum aures a*

tironibus, sed etiam a stipendiosis militibus salatio equorum districte est semper exacta. Sic enim probè emaculavit hunc locum Steuzechius, cum prius legeretur *stipendiariis militibus*. Stipendiosos autem milites dicit veterans, & qui multa stipendia ficerant, vel meruerant. Sequitur scilicet hoc adiectivum naturam reliquorum, quæ in os finiunt, a quibus copia quædam & abundantia prænotatur, qualia sunt, *pecuniosus, vinosus, mulierosus &c.*

STIVALE, is. Apud Scriptores ævi deterioris præstivali, idest ocrea æstivali, & leviore sumitur. Declarationes Congregat. S. Justinæ ad Regul. S. Benedicti cap. 55. *Vitetur cariositas & pretiositas in gladiis, tabulis, calcaribus, stivalibus &c.* Vide *Æstivalia*.

STLATA. Navis piratica. Originem & significationem hujus vocis ita tradidit Festus in schedis Pomponii Læti: *Stlata genus erat navigi latum magis, quam altum, sic appellatum a latitudine: sed ea consuetudine, qua stlocum pro locum, & stitem pro litem Antiqui dicebant.*

STLOPPUS, i. Persius Sat. 5.

Nec stloppo tumidas intendis rumpere buccas. Ubi in vulgatis legitur *scloppus*: sed *stloppus* in omnibus antiquis codicibus scribi monet Casaubonus. Bellicum instrumentum, quod a scloppe sclopetum vulgus nominat; potius a stloppo stloppetum est apppellandum. Significat autem *stloppus* sonum illum, quem edunt buccæ inflatæ collisæque.

STOLUS, i. Classis. Expeditio, sed ferè navalis. Dictionis est omnino Græcanica, adhibita tamen frequenter a sequioris ævi Scriptoribus. Codex Carolinus Epist. 24. *Deferentes secum trecenta navigia, simulque & Siciliensem stolum, in banc Romanam urbem-ad nos properant.* Vetus inscriptio apud Ughellum:

Anno, quo Siculas est stolus factus ad oras. Stolium etiam legitur. Falcandus pag. 648. *Stolium quoque fratrem suum stoli constituit Admiratum.* Occurrit etiam interdum pro terrestribus copiis militaribus; ad quam formam, etiam classis, de navalı & terrestri exercitu dicitur, ut a nobis est alibi observatum. Chronicon Fossæ novæ: *Guillelmus Rex Siciliae fecit stolum maximum per mare & terram.* Super stolum maris ordinavit Capitaneum Comitem Tancredum: *super stolum terræ fecit Capitaneos Comitem Alduinum, & Comitem Richardum.* Legitur etiam storum eadem notione. Rogerius Hovedenus: *Applicuerunt apud Accon cum maioris parte storiæ Regis Angliae.* Apud Italos etiam *Stuolo.* Vox est multitudinem, sed ferè armatorum exprimens; diciturque tum de navalibus, tum de terrestribus copiis. Et de terrestribus quidem Dantes Inf. cap. 18.

*Quali Alessandro in quelle parti calde D'India vide sopra lo suo stuolo
Fiamme cader.*
De navalibus Joannes Villani l. 7. *E passò detto stuolo sano e salvo col suo naviglio.* De qualibet porrò multitudine mulierum, pecudum, avium dicimus *stuolo*. Petrarca poeticè transtulit ad suspiria:

Tal d'armati sospir conduse stuolo.
STORMENUS, vel **STORMENS**. Pugna tumultuaria, Stat. Patav. Rub. 45. *Hoc tamen statuam non habebat locum in stormeno, misella, aut in pralio,*

lio. Dicitur plerunque de conflictu subito & inordinato. *Italis Sturmo.* Matt. Villan. lib. 11. *E di stormo in istormo si mosseno i contadini senz'ordine e comandamento alcuno.* Thema a turma trahitur a Landino ad illud Dantis Infern. 22.

*I vidi già cavalier mover campo,
E cominciare stormo, e far lor mostra.*

Aliis deducitur a strepitu incondito, quem edunt aves agminatim volantes, ac præcipue sturni. A voce *stormo* pro-aggressione militari oritur proverbium Italicum, quo concire populum ære campano ad arma capienda dicunt *sonare a stormo*. Villan. lib. 11. 113. *E quasi per forza feciono sonare a stormo la campana del popolo.* Sed & ipse tinnitus campani æris ab Antiquis dicebatur *stormo*. Vit. Nicol. Laurent. *Quanno li Baroni sentiero la nouella, una con lo sturomo delle campane.* Observa etiam vocabulum *stormenum*, non de urbana duntaxat militia, sed latius dici, de quacunque, manu vel copia armatorum. Bocc. Thef. l. 8.

*E de lo stormo gli mandaron fuori,
Si che non furo il di più feritor;*

Et iterum :

*E Diomede tutto sanguinoso
'Fù tratto de lo stormo per riposo.*

Vide *Stormus*.

STORMUS, i. Multitudo hominum tumultuaria operâ collecta ad decertandum: & quandoque ipsum certamen. Hist. obsidionis Jadrensis : *Nolæ* (non autem *notæ*, ut mendoza legitur) *ad stormum pulsant.* Urgente nimirum subito sinistro que casu aliquo, moris est nolarum pulsu ciere atque colligere oppidanos, ut exsurgent adversus hostilem aggressionem. Memorabile est dictum Patritii Florentini gentis Caponie, qui comminantibus Gallis in Senatu, nisi confestim se dederent, audituros eos esse tubas Gallicas; At nos, respondit, nostras pulsabimus nolas: quod ita exposuit Author Decennii Belli Italici :

*Lo strepito dell'armi, e de cavalli
Non potè far che non fosse semita
La voce d'un Cappon tra cento Galli.*

Atque hinc Italicum etiam verbum habemus *Stormire*, quod est strepitem edere. Dantes Infern. Cant. 13.

*Similmente a colui, che venire
Sente l'porco, e la caccia alla sua posta,
Cb'ode le bestie, e le frasche stormire.*
*Qui versus a nobis in hanc formam sunt redditi:
Similitud. di Dant: trasportat. in ling. Lat.
Excitum veluti penator tendere contra
Sentit aprum, saltus ubi longa indagine clausit;
Namque monent frondes emotæ, habilesque
lacones.*

Vide *Stormenum*.

STRAGES, is. Dicitur a sternendo. Licet de arboribus etiam, satis, & ædificiis dicta inveniatur, frequentius tamen cæforum, in prælio præfertim, cadaverum multitudinem notat. Liv. l. 8. *Per vicos latè stragem dedere.*

STRAGULA, æ. Cic. 4. Verr. *Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam vestem Melicensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellestilem &c.* Ubi, cum stragula dicitur, subaudiri vestis solet. Et

STRAGULUM, i. Tibullus lib. 1. Eleg. 2. *Nā neque tū plumæ, nec stragula pīta suporem,*

Nec sonitus placide ducente possit aquæ.

A sternendo dicitur. Quidquid corporibus tegendis, lectis, equis, mensis, parietibus, multipliciæ supellestiliæ insternitur. Equorum stragula dicimus, quibus equi induuntur & cooperiuntur, ut idonei sint ad aliquid vectandum. Ejus generis sunt ephippia, sagmata, sellæ equestres, bardæ, loricæ cataphractariorum, & similia, non pauca cooperimenta, integumenta, &c., ut Cato dixit, instragula. Vide omnia suis locis. Ea equorum stragula, five strata e pano, pelle, vel corio ferè olim parata. Cum verò dignioribus deservirent, Phrygio opere, & sericis tapetibus concinnabantur. Id verò tam molliter ambitiosè fuit interdum usurpatum, ut meritò Xenophon de molissimis Persis questus sit : *Nunc autem stragula plura in equis habent, quam in lectis: non enim tam equitationis curam habent, quam mollioris sessionis.* Verò Heroum tempore cruda coria, pellesque duriores equitibus substernebantur. Lyncem Parthenopæo Statius attribuit :

Cornipedem trepidos suetum prævertere cervos,

Velatum gemina dejectu Lyncis.

Flaminio Consuli e tigride stratum tradidit Silvius :

*Stat sonipes, vexatque ferox humentia fræna,
Caucasæm instratus virgato corpore tigrim.*

STRATEGEMA, vel potius STRATEGEMA, atis. Cic. ad Attic. lib. 5. *Strategemæ hominem percussit.* Dicitur militare facinus, solertia potius & consilio, quam robore & viribus peractum. Id autem accidit cum Duces in re ancipiti, & loco vel numero militum impares, novo quodam & præclaro astu, solertia invento, hostium consilia antevertunt vel elidunt. Strategema Græca, notione a ducendo exercitu dicitur : ex quo apparet solius belli moderatoris & Duxis esse militarem hanc prudentiam & dexteritatem decipiendi. Hinc Vegetius docet, artem belli non tam aperto conflictu, quam occultis fraudibus constare. Immortalitatem hoc laudis genere meruerunt clarissimi bello Duces, Agesilaus, Cæsar, Annibal, Scipio, Fabius Maximus. Ejusmodi strategemata, utque appellavit Thucydides, belli furta, nihil magis, quam nox intempesta & tenebræ adjuvant. Repete non paucæ in hoc exempla ex Titulo *Pugna*. Adscribo hic, quæ habet Polybius lib. 3. de Annibale, qui sacramentis per boum cornua alligatis incensisque noctu solerter elusit Fabium, qui eidem reditum cum præda interclusurus omnes aditus occupaverat. Sic autem Polyb. *Verò non fecellit Annibalem suis se artibus a Fabio premi; sed his omnibus ante consideratis, singulari astutia hostem frustratus est.* Collectis undique farmentorum fasciculis, & omni genere materia arida alligari boum cornua, quos domitos indomitosque multos abegerat, jussit. Ad millia ferè boum para-ta. Datum Asdrubali negotium, ut statuto tempore pecudum cornibus accensis, armentum per ministros ageret in propinquum saltum, qui medius inter castra atque angustias, queis futurum erat iter, eminebat. Sequitur deinde non paucis enarrans quam faustè eidem cesserit, territis per noctem eo spæctaculo, atque igne Romanis, illibatum prope agmen cum præda per saltum traducere. Evidem in adornandis stratagematis

tis supra omnem reliquarum nationum gloriam excelluit Annibal. Ingeniosum verò æquè ac facetissimum illud est, cum a Gallis ad necem quæsitus, eorum insidias Punico ingenio effugit, comparatis sibi omnium fere ætatum crinibus fictitiis, ac vestibus, quibus identidem variis in modum personatus non solùm quæritantes hostes declinavit, verùm etiam ignotus quandoque inter ipsos familiares delituit. Notandum stratagema Sicyoniorū relatum a Pausania lib. 7. Cum Sicyonii comparato exercitu agrum invasurū essent, intelligerentque Hypereisenenses nullo se pæsto pares illis numero futuros, capras omnes que intrā fines erant, in unum coegerunt, adligatasque ad cornua faces, intempesta nocte accendere. Hostes ignes eos esse ab auxiliaribus Ägäatarum suspicari, retro agmen egere. Ille vero ferè omnium antiquissimus fuit militaris astus, quo usam fuisse Semiramidem adversus Indos tradunt Diodorus & Suidas. Ea siquidem nè impar esse videretur copiis Indicis, in quibus magnavis erat elephantorum, viminea elephantorum simulacra stramine referta, singulis canelis imposuit; iisque belluarum larvis Indorum equos in fugam vertit; licet postea veris Indorum elephantis Assyriorum fictitii cesserint, Illusum saepe hostibus est a callidis Ducibus intentata specie motuque religionis, ac voti præsertim Cœlitibus exsolvendi. Quod maxime genus familiare fuit Græcis Imperatoribus, non quomodo libet fraudulentis & dolosis, sed qui nihil pensi haberent religionis obtenui proficere. Hinc Trojam oppugnaturi, commēti sunt equi simulacrum, tanquam votivum Minervæ Armipotenti, ut ait Accius, monumentum. Virgil. 2. Aeneid.

*Instar montis equum, divina Palladis arte,
Ædificant, se taque intexunt abjete costas.
Votum pro reditu simulant.*

Pisistratus verò ab Atheniensibus semel atque iterum ejectus, muliercula subornata, quæ se Minervam esse mentiretur, juberetque oppidanos iterum in urbem recipi in urbis administrationem, facili negotio id impetravit ab Atheniensibus, viris cæteroqui vafermis, quos tamen in propriam perniciem & amissionem libertatis stulta religionis persuasio obsecravit. Herodotus Clio. Erat in Tribu Pæanica mulier nomine Phya, tribus digitis minus statura quatuor cubitorum, alioquin formosa. Hanc mulierem omni armatura cum instruxissent, in currumque sustulissent, compostam in eum habitudem, quo venustissima videnda esset, in urbem agunt, præmissis præconibus emissariis, qui, cum in urbem venirent, bac mandata exequerentur, ut dicerent: Athenienses bona mente excipite Pisistratum, quem Minerva ipsa præcipuo inter homines bonore prosecuta in suam reducit arem. Qui in urbe erant credentes mulierem ipsam Deam, fæmina supplicaverunt pariter, & Pisistratum accepterunt. Impositum hac arte scilicet viris Atheniensibus, quorum mihi credulitas & supina oscitantia super Bosotos omnes, atque Phæaces deridenda est. Certe irritus atque frustraneus fuit dolus consimilis Philippi Regis Macedonum, qui Scythas oppugnatum venerat, præmisso ad Matheam eorum Regem nuncio, qui afferre se statuam Herculis in Istri ostio collocandam significaret. Justin. lib. 9. Philippus soluta obfitione Byzantii, Scytha bella aggreditur, præ-

missis legatis, quæ securiores faceret, qui nuncient Matheæ, voruisse statuam Herculis, ad quam in ostio Istri ponendam se venire, pacatum accessum ad religionem Dei petens, amicus ipse Scythis venturus. Ille, si voto fungi velit, statuam sibi mitti jubet: non modò ut ponatur, verùm etiam ut inviolata maneat, pollicetur: exercitum autem fines ingredi negat se passurum; ac si, invitatis Scythis, statuam ponat, eo digresso sublaturum, vereturumque es statuæ in aculeos sagittarum. Apud eundem Justinum lib. 1. occurrit miræ solertia strategema, quo Zopyrus Darium Persarum Regem ejectum Babylone, iterum in eandem urbem restitutus; dum naso, labiis, auribusque præcisis, fœdèque lacerato vultu ad Babylonios proficiscitur, vindictam apud illos implorans adversus Darium, qui tam fœdum ac truculentum in modum sc malè mulctasset. Qui postea Babyloniorum exercitui præfectus, exercitu hostili in Darii potestatem tradito, eundem in urbem revexit: *Interfecto deinde tempore cum Assyrii descivissent, & Babyloniam occupassent, difficilisque urbis expugnatio esset, astante Regem unus de interfectoribus Magorum, Zopyrus nomine, domi se verberibus lacerari toto corpore jubet, nasum, & labia, & aures sibi præcidi, atque ita Regi inopinanti se offert. Attonitum & querentem Darium causas, authoremque tam fœda lacerationis, tacitus, quo proposito fecerit, edocet: formatuque in futurum consilio, transfuga titulo Babyloniam proficiscitur; ibi ostendit populo laniatum corpus; queritur crudelitatem Regis, a quo in regni portione non virtute, sed auspicio, non judicio hominum, sed binnitu equi superatus sit. Jubet illos ex amicis exemplum capere, quid bustibus cavendum sit. Hortatur, ne mænibus magis, quam armis confidant, patienturque se commune bellum recentiore ira agere. Nota nobilitas viri pariter & virtus omnibus erat: nec de fide timebant, cuius veluti pignora vulnera corporis & injuriæ notas habebant. Constituitur ergo Dux omnium suffragio, & accepta parva manu semel atque iterum, oedentibus ex consulto Persis, secunda prælia fecit: ad postremum universum sibi creditum exercitum Regi prodidit, urbemque ipsam in potestatem ejus rededit. Sæcum hoc de Zopyro, plenumque inhumanæ humanitatis. Placidum magis ac ferè jocosum illud de Hispanis, cum Amilcaris Carthaginensium Ducis exercitum contrucidarunt, postquam aridâ materiâ oppletis curribus, incensisque, vanum quidem terrorem, sed latissimam perniçiem hostibus incussere. Appian. de Bell. Hispan. lib. 1. Currus aliquot lignis onustos præmisserunt, quos ipsi deinde instrutta acie sequebantur. Hoc viso Carthaginenses, eos initio cum risu excepere, ut qui strategema illud non intelligerent. At cum primum in conspectum ventum est, conserique manus cœperunt, Iberi currus ascendunt, quo incendio boves in Numidas incitanter. Atque ita cum ignis omnem in partem spargeretur, bovesque perterriti bac illac discurrerent, valde Numidas affixit, ordinesque disturbavit. Ex eodem Appiano de Bell. Illyr. pulcherrimum illud habemus Thrasibuli Milesiorum Ducis commentum, cum urgente fame, circumventusque a copiis Allyactis Regis Lydorum, ejusdem legatos exploratum missos decepit, coacto in forum pane, quantum ex privatis publicisque adi-*

Tt bus

bus colligi potuit, jussoque milite comptando commessandoque quanta maxime posset hilariitate diem transfigere. Nimirum ea rei frumentaria apud hostes affluentia Lydorum Regi renunciata, postquam abunde hostes provisos cibariis intellexit, re infecta a Milesiorum finibus decepsit. Idem fere factitatum a Rege Balthassare scribit Tirinus ad illud Danielis cap. 5. *Balthassar Rex fecit grande convivium.* Nempe ut epulo splendidissimo publicè celebrato spem omnem præcideret Cyro Persæ, & Dario Medo, cogendæ ad ditionem urbis inopia cibariorum. Addit porro simile quidpiam egisse Epaminondam ex Diodoro lib. 12. & Viriatum Lusitanum a Romanis obfessum ex Floro. Sed veror ne Scriptorem alium in mente habuerit indicare Tirinus pro Floro, qu. nihil de eo commento habet, ubi scribit de Viriato. Iterum quid simile egisse Jebusæos author est Josephus lib. 7. Antiqu. cap. 20. cæcos nimirum & claudos constituisse præfidiarios loci muniti, ut sic insultarent Hebreis, & eorum vires contemnerent. Nec multum dispari astu Tyrii in mœnibus suis disposuerunt Pygmæos, nempe cubitales homunculos, ad hostem irridendum, ut memorat Liranus in cap. 27. Ezech. Vide Tirinum ad illa verba Reg. 2. cap. 5. *Non ingredieris hic, nisi abstuleris cæcos & claudos.* Sed non est omittendum quod de concremata a Sampione segete Philistinorum succensis ad trecentarum vulpium caudas alligatis fascibus legitur Judic. cap. 15. *Perrexitque & cepit trecentas vulpes, caudasque earum junxit ad caudas, & fasces ligavit in medio, quas igne succendens dimisit, ut hic illucque discurrenter. Quæ statim perrexerunt in segetes Philistinorum. Quibus succensis, & comportata jam fruges, & adhuc stantes in stipula concrematæ sunt, in tantum ut vineas quoque, & oliveta flamma consumere.* Prudentius etiam de eo incendio:

Tercentum vulpes Sanson capit, ignibus armæ, Pone facies caudis circumligat, in sata mittit. Et quoniam opportunum sæpe Imperatores ducent nocte concubia, & beneficio tenebrarum uti ad conserendas manus, idcirco plures adhibitæ sunt technæ militares, ut dignosci possent præliaentes ab adversariis. Pro exemplo fuerit quod enarratur ab Herodoto in Urania de Phocensisibus, qui copiis adversus hostes per noctem immisis sua corpora & arma gypso dealbaverunt, ut a Thessalibus adversariis dignosci possent, authore commenti Tellia quodam Eleo. Vide Polyæn. & Frontin. de Strateg.

STRATEGIA, æ. Præfectura rei militaris. Plin. 1. 4. 11. *Thracia in quinquaginta Strategias divisa.*

STRATEGUS. Græca voce Imperator, Dux. Plautus in Sticho transtulit ad convivium. *Strategum te facio huic convivio.*

STRATIOTES. Latinè miles. Et

STRATIOTICUS, a, um. Militaris. Plaut. Pseud. *Stratioticum nuncium advenientem percuidam probet.*

STRATIOTICA PECUNIA, Vide *Aerarium militare*.

STRATEGIUM. Vox Græcanica: militarem domum sonat. Locus erat Constantinopoli in quinta regione. Pancirolus in Region. Urb. Constant. interpretatur castra Prætoriana, vel locum, ubi Prætoriani milites degebant. Sic aptè nominaveris per urbis regiones disposita militum habitacula, *Quartieri*.

STRATIOTIDES. Sic appellant Herodotus, Thucydides, aliique Græci Scriptores genus onerariæ navis, ad milites transportandos idoneæ. *Eas Diidorus vocat Poria;* quam vocem Latinos quodam interpres parum diligenter vertisse Latinorum vocabulo *Pontones*, alibi notavi.

STRATILATES. Vox Græca, Latinis Dux exercitus. Joannes Diaconus in vita S. Nicolai Episc. *Tres militie Principes, quos Dolopes stratilates vocant.* Ipsos interdum ordines militares, five militum manipulos, atque adeo ipsos milites, vocari Stratilates conjectat Cangius ex loco Joannis Sarisberiensis lib. 6. Polycrat: *Apparitores itaque licenter exigunt quod eis debetur ex sporulis;* & omnium stratilarum ordines, *salarium constitutum justè accipiunt.* Verùm ibi nihil obstat quominus stratilates pro ipsis ductoribus accipientur, & præcipuis belli moderatoribus.

STRATOPEDARCA. Latinè Præfectus militum. Legitur apud Nicephor. 1. 7. *Magno Stratopedarcha cum tribus equitum millibus misso. Quinque Stratopedarchas in Aula Byzantina recenset Meurus ex Codino,* quorum novissimum, qui magnus Stratopedarcha dicebatur, etiam cognatione sibi adiungere Principes non indignabantur,

STRATORES. Spartan. in Caracall. *Denique cum illum in equum strator ejus levaret, pugione latus ejus confodit.* Famuli sunt, qui Duces, Principes, vel seniores adjuvabant, ut in equos e terra insilirent. Erigerant enim & dextra manu sustinebant infessuros. Apud Veteres, ut alibi est dictum, nullus erat usus scalæ, aut scisorii, aut subicis pedanei; sed saltu fiebat ascensio. Virgil. lib. 12.

aut corpora saltu

Subiiciunt in equos.

Ostendunt id equestres statuæ antiquæ, quæ pendulos habent equitum pedes, nullique fulcro inmixos. Eam ob causam famuli aderant, a sternendis stragulis dicti stratores, qui dominos manu sublatos & adiutos erigerant in equos: Græcis *άσπολοι* appellati. Iisdem stratoribus curæ fuisse equos Imperatorios docet Ammianus lib. 29. Stratorum certe officium & dignitatem medium fuisse inter Protectores, & Palatinos, ostendit Gothofredus ex Cod. Theod. Strator. 1. unica Tom. 2. Præcipua eorum cura fuit proficisci ad equos militares conquirendos, eosque in provinciis examinandos & comprobandos: illos insuper in sternebant, tenebantque confensuro domino opem ferentes. Vide Lipsium de Milit. Rom. lib. 3. Dialog. 7., & Steuvehium ad Veget. lib. 1, cap. 7. & lib. 3. cap. 10. Non omiserim observare Constantium Magnum Imperatorem primum omnium stratoris operam exhibuisse S. Silvestro Pontifici, Ivo Carnot. de Dignit. & Privil. Eccl. Rom. *Tenentes fratum equi ipsius pro reverentia B. Petri stratoris officium illi exhibuimus.* Verùm apud inferiores etates non vile fuit stratorum ministerium; sed preclara dignitas in ducendis copiis militaribus, & re bellica administranda, Pares autem iis Ducibus videntur extitisse, quos hodie dicimus *Marescialli*. Ordericus Vitalis lib. 2. *Robertum autem de Monteforte honorifice suscepit, quia strator Normanici exercitus hereditario jure fuerat.* Idem lib. 10. *Imperatoris Alexii Protospatharius, aliquique stratores navigio venerunt:*

STRATORES VIARUM. Non postremum olim fuit militum

litam munus , obstantibus arborum truncis præcisis , vias sternere & complanare , ut expeditius commeare ordines possent . Id scilicet est quod vetusti lapides exhibent , & priscæ docent inscriptiones ; ac præsertim ostendunt cælaturæ Columnæ Trajani , ubi milites visuntur ramalia & arborum truncoꝝ præcidere , quod falsò a quibusdam ad insidiarum opportunitatem tollendam attribuitur . Occurrunt etiam ibidem alii cophinos gestantes glarea oppletos ; item alii eandem ligonibus dispertientes . Eo verò opere sternendarum , complanandarum , & marginandarum viarum militarum fuisse milites occupatos , atque inde appellatos stratores viarum , testimonia Veterum apertissimum faciunt . Tacit . Annal . lib . 1 . *Manipuli ante cæptam seditionem Nauportum missi ob itinera , & pontes .* Liv . lib . 39 . *Flaminius Consul , ne in otio militem haberet , viam a Bononia perduxit Aretium .* Eam ob causam potissimum ejusmodi viæ nuncupatæ sunt militares : licet cæteroqui non dubitaverim ad easdem sternendas & coequandas advocatam fuisse sacerdos pagorum rusticorumque opem . Viæ autem militares , ut inquit Paulus Juriconsultus , exitum ad mare , aut in Urbem , aut in flumina publica , aut ad aliam viam militarem habent .

STRAVA, æ : sed melius SDRAVA . Laetantius Grammaticus ad illud Statii lib . 12 .

sed bellicus agger

Curribus & clypeis Grajorumque omnibus armis

Sternitur . Hostiles super ipse ut vicit acer- vos ,

Pacifera lauro crinem vittisque decorus

Accubat :

Ita scribit : *Acervos , exuviarum hostilium moles . Exuvias enim hostilibus extruebatur Regibus mortuis pyra ; quem ritam sepulturæ hodie quoque Barbari servare disuntur , quem stravam dicunt lingua sua :* Vides hic stravam exponi acer- vum armorum in funere bellatorum illustrium . Eadem Statii & Laetantii verba adducit Kirchmannus de funer . Roman . lib . 3 . cap . 18 . & eodem modo stravam interpretatur . Uterque fallitur . Strava , imò sdrava est convivium funebre , seu Manibus dicatæ illatæque epulæ , quod Antiqui dixerunt silicernum . Jornand . de reb . Goth . *Postquam talibus lamentis est defletus , stravam super tumulum ejus , quam appellant ipsi , ingenti commensatione celebrant .* Cangius in Glossar . refert quidem hanc expositionem , sed non satis enucleat originem vocis . *Sdravu* Lingua Illyricorum est *salvus* : Hinc vocabulum . *Sdraviza* penultima correpta , apud ipsos *salus* , & propriè quæ nunciari solet inter bibendum : Latinis propinatio , Italis *Brindisi* , quam vocem osse Germanicæ originis ab aliis est notatum . Latius *Sdraviza* est convivium , sive letior commessatio . Hinc habes originem vocis Italicas *Stravizzo* . Monosinius trahit ab *hesternum vi- tium* , adducitque illud Horat . Satyr . 2 .

quin corpus onustum .

Hesternis vitiis animū quoque pregravat una . Menagius a Transbibitum hac gradatione trans- bibitum , trabibitum , trabitum , travitum , travizzo , stravizzo . Uterque ignoratione lingua Illyricæ deceptus est . Omniaò deducitur à *sdraviza* Illyricorum . Satis est notum celebrata

Antiquitus fuisse apud omnes fere gentes funera appositis epulis emortualibus . Ritum hunc à Ju- dæis usurpatum non infrequenter memorant sa- cræ literæ . Tob . 4 . *Panem tuum & vinum tuum super sepulturam justi constitue , & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus .* Adhibi- tum à Græcis testatur Homerus in funere Patro- cli . Observatum à Romanis Scriptores fere om- nes , atque adeò antiqui loquuntur lapides . Ci- ceronis locum prò L. Flacco duntaxat affero : *Sepulchrum L. Catilinæ floribus ornatum , bomi- num audacissimorum , & domesticorum hostium , conventu epulisque celebratum est .* Etiam ad ve- terum Christianorum tempora , & in ipsis qui- dem SS . Martyrum sepulchris , ea consuetudo pervasit , occupavitque tam altè animos , ut so- lennitatis ille & commessions funebres ad tem- mulentiam usque & intemperantiam procede- rent . Quamobrem à Tertulliano , S. Cypriano , & aliis SS . PP . vehementer exagitatae castigatae que leguntur . Sed & ad posteriores etiam cœtates eum ritum permanasse attigit Dantes Purgat , Cant . 33 .

*Sappi , che'l vase , che'l serpente ruppe ,
Fu , e non è ; ma chi n'ha colpa , creda*

Che vendetta di Dio non teme zuppe .

Ubi Imolensis , Landinus , & alii Interpretæ as- severant Poetam respexisse ad morem supersti- tiosum , qui tunc Florentiæ vigebat , quo homi- cidæ persuasum habebant , non posse se in ho- stium manus venire , si super imperfecti tumulum panem vino maceratum per aliquot dies gustas- sent . Itaque postremo versiculo

*Che vendetta di Dio non teme zuppe ,
docet Poeta Divinam ultiōnem non terreri aut
retardari ritu commemorato . Falsò proinde &
impiè eum versum ad Sacerdotum nostrorum sa-
crificia detor sit Author Anonymus libelli *Av-
viso piacevole dato alla bella Italia* , ut docet Bel-
larm . in responsione ad eum libellum .*

STRENIA , æ , aliis STRENTIA . Dea , quæ virum strenuum & fortē facere est credita . Memoratur ab Augustino lib . 4 . de Civit . Dei cap . 16 . Ex lu- co hujus Deæ Kal . Jan . verbenæ felicis arboris viris probatæ virtutis mittebantur . Ex hoc ritu ea muñscula dicta primùm sunt strenæ ; viri autem illi fortes dicti sunt strenui . Testatur id Symmachus lib . 10 . Epist . 28 . *Ab exortu pene
Martia urbis strenuarum usus adolevit , authori-
tate Tatii Regis , qui verbenas felicis arboris ex
luco Streni anni novi auspices primus accepit .* Nomen indicio est viris strenuis hæc convenire ob virtutem . Scio Festum longè aliter Strenæ vocis originem explicare ,

SSTRENUITAS , atis . Fortitudo , alacritas , bellicus vigor . De origine hujus vocis diximus in dictio- ne *Strenua Dea* . Ovid . 4 . Metam .

Strenuitas antiqua mones .

Ialis Valore , Valaria , Valentia , Valenteria , Valenza , Bravura . Vide *Fortitudo* .

SSTRENUUS , a , um . Fortis , alacer . Salust . in Ca- til . *Strenuus quisque , aut occiderat in prælio , aut graviter vulneratus discesserat .*

SSTRENUISSIMUS , a , um . Cato in Præf . *Ex agri- colis & viri fortissimi , & milites strenuissimi gi- gnuntur .*

SSTRENUE' . Fortiter . Plaut . in Milit . *Vin' tu hoc fa- cere strenue' .*

SSTREPA , æ . Stapes , vol quo quis in equum tolli- tur .

tur. Aeta Hadriani PP. *Decretum est - & ejus strepam teneret ad concendendum equum.*
STRIGA, *æ*. Primaria hujus vocis significatio pertinet a re rustica. Est autem striga sulcus, qui uno ductu peragitur in longitudinem, ut scannum in latitudinem. Ex quo boves strigare dicuntur in agricultura, cum cessant in medio ductu, & sulcum abrumpunt. Opposita verò sunt strigare, & protelo ducere. Illud enim est intermittere, hoc uno ductu perficere. Vide Hyginum in Gromaticis. Transit postea striga ad significationem castrensem, & spatium turmarum indicat in quo equi strigantur, idest quiescunt in striga locati. Festus a stringendo dicit *strigare*: sed vocabulum primitivum est camporum striga, vel sulcus perpetuò ductus. Hinc habemus: *equi vel jumenta strigosa*. Propriè verò strigosum dicitur jumentum, quod in arando strigat, hoc est moratur, nec sulcum continuat. Quoniam verò id sèpe fit macie, vel morbo, hinc equi vel boves male curati, strigosi appellantur. Ad eandem formam cunctabundi homines, tergiversatores, & morosi, strigosi nominantur. Nuncupari etiam solent bovinatores, quasi imitentur boves in medio sulco interquiescentes. Eleganter id expressit Lucilius:

Hic strigosus, bovinatorque ore improbu' duro,
STYLOS, Cic. de Orat. *Omnia sub acumen styli subbeat neesse est*. Hinc stylum exercere in oratione dicimus, pro eleganter loqui. Licet autem urbana hæc fuerint arma, & litteraria potius, quam militaria; adhuc tamen certatum iis est interdum cruentissimè. Evidem Cæsarem stylis Senatoriis confossum, obvix testantur Historiæ. Academicci a Furture pro eodem sumunt armorum genere stylum & lūcam. Sic enim scribunt: *Stilo, spezie di pugnale di lama quadra e acuta.* Lat. *Sica*. Adducunt autem locum Butii de nece Cæsarisi: *E fù morto in Campidoglio da Bruto, e da Caffio, e loro seguaci con li stili*. De eadem Cæsarisi nece Boccaccius Amor, Vis. Cant. 36.

che poi prostrato

Trà Senatori si giacea morendo.

*Lui avendo effi già tutto impagliato
Con loro stile; e quello era il peggiore,*

Cui elli avea trà gli altri più onorato.

Idem pugionis genus vulgo *Stilletto* dicitur. Vox autem Italorum *Stile*, licet proveniat a stylo seu sica, ut suprà animadvertis, nullum tamen apud eosdem jaculi, vel pugionis genus significat, sed rationem formamque scribendi, vel lucubrandi. Dant. Infern. Cant. 1.

Tu se' solo colui, da cui io tolse

Lo bello stile, che m'ha' fatto onore.

Stile etiam Itali dicimus morem vel consuetudinem rei. Petrarca:

Ond'io vò col pensier cangiando stile.

Eadem voce notamus Itali columnam, instrumentum pictorum ad delineandum, & stateræ virgulam, quæ libras & uncias designat. Enumerant hæc omnia Italicarum vocum Interpretes. Duo vero inobservata reliquerunt: primum thema harum acceptiorum; alterum, cur loquendi, scribendi, agendique morem diversum stilum dicamus. Radix harum acceptiorum est vox Græcorum *sùas*, quæ columnæ scapum significat. Hujus speciem aliquam referunt stateræ virgula, instrumentum pictorum superius

indicatum, & graphium, sive scriptorius stylus. Quemadmodum vero characteres sive figuræ, quibus utimur ad scribendum, transferimus ad modum lucubrandi diversum; ex quo dicimus alium sequi Ciceronis, alium Senecæ, Livii, Salustii, vel aliorum characterem; ad eandem formam, paulo remotius accersita metaphora, alias aliorum stylum referre dicimus; stylum scilicet ipsum, seu graphium, quo characteres formantur, pro charactere accipientes. Utque primum a scriptura ad lucubrandi modum, sic postea ad diversimodam omnem vivendi agendique rationem transtulimus vocem *Stile*.

SUBADJUVA, *æ*. Vide *Adjutor*.

SUBALARIA TELA. Occurrunt apud Cornelium Nepotem in vita Alcibiadis, & explicantur a nobis in Titulo *Dolones*.

SUBARMALE, *lis*. Vox est peculiaris Scriptorum. Historiæ Augustæ. Vopisc. in Aurel. *Togam pitam, subarmale profundum, sellam eboratam*. Trebellius in Claudio: *Subarmale usum cum purpura Maura*. Spartanus in Sever. *Cum Romanam Severus venisset Prætorianos cum subarmalibus inermes sibi jussit occurrere*. Quod autem vestimenti bellici genus fuerit, in diversa trahunt Turnebus Advers. lib. 18. cap. 19. & Casaubonus ad indicatum locum Spartanii. Existimat Turnebus subarmale dictum ab armis, quibus pugnamus, & fuisse crassius indumentum sub lorica, aliisque armis tectoriis positum, ut crassâ mollique materia illa superinjetâ arma duritie sua minus corpus ledherent. Contra verò Casaubonus appellatum censet ab armis, idest humeris: quoniam, vel sub armos reiiceretur, vel fibula iisdem annexeretur. Ad stipulari videtur Casaubono Herodianus, qui Severi factum enarrans de eo vestis genere loquitur non tanquam castrensi, militiæque quotidiana; sed potius, quasi gestatu esset illud idoneum in pompa publica, solemnique ac festivo comitatu. Officere videtur Casauboni sententia locus Vopisci, qui subarmale vocat profundum. Verum ab ea difficultate optimè se expedit Casaubonus, qui epitheton *profundum* non ad lanam refert, quæ crassior fuerit; sed potius ad corpus, cujus extremas ferè partes demissior illa vestis contegeret.

SUBARRA, *æ*. Genus aggeris & repaguli. Itali, ejectâ literulâ, dicunt *Sbarra*. De hoc genere usque ad satietatem est dictum sepius. Albertinus Mussatus de Gestis Henrici VII. *Insultum fecero ad subarras Laurentii, Joannis Statii.*

SUBASI. Genus Præfecturæ equestris apud Turcas. Jovius l. 14. *Sanzachis Subasi obediunt, qui centenarias turbas ducent.*

SUBCENTURIO, *as*. Additamento facto explere, centuriam. Terent. Phorm. 1.

Ego in insidiis bīc ero succenturiatus.

SUBCENTURIO, *onis*. Qui Centurionis vices gerit, sed minori autoritate. Lipsius opinatur eosdem fuisse in Militia Romana, atque Optiones. Vide *Optio*. Liv. lib. 8. *Centurioni primipili permisum erat ab Consulibus, ut Succenturionem quem vellet, legeret*. Itali *Tenente di Compagnia*.

SUBCOACTA, *orum*. Vestes militares. Vide *Filtrum*. Pro Lorica, vide *Lorica*.

Subcustos, *odis*. Qui pro custode substitutus est. Plaut. in Milit. *Hunc subcustodem suum foris ablegavit*. Subcustodes dixeris in vigiliis obeundis, & similibus.

Sub-

SUBDEFENSORES. Vide *Defensores*.

SUBEX PEDANEUS. Ennius, ut scribit Festus, subices dixit subjectos. Hinc Budæus subicem pedaneum vocavit ferrum scansile ab equi lateribus utrinque loro appensum, quod insilientis in equum pedes recipit firmatque. Idem scala ferrea, & vulgato magis vocabulo, stapes, vel stapia appellatur; quasi inibi stet pes & consistat, Italica Staffa. Instrumentum esse novitii inventi scribunt Polydorus Virgilius de rer. Invent. lib. 3. cap. 18. & Pancirolus rer. memorab. tit. 16. Marmoreæ certè & æneæ statuæ equestres, quæ Romæ conspiciuntur, & antiqua numismata solitos pedes equitum exhibent, nec hujusmodi ferreis repagulis, ubi pedes quiescerent illigatos. Profecto Veteres saltu se in equos coniiciebant nullo nisi adminicculo, ut de Numidis docet Livius, de Græcis Persisque Xenophon affirmat. Vegetius verò Romanæ militiae institutor multis commendat consuetudinem, ut tirones non solum expeditissimè e terra per saltum concendere equos assuescant, verum etiam non a dextera tantum parte, sed etiam a sinistra insilire, & desilire condiscant, evaginatos insuper gladios manu gestantes. Addit etiam assiduum hujus exercitationis in otio meditationem & juvenum nobilium studium mirè conferre ad subitos preliorum casus, qui ascensus descensusque ex equis subitos sèpe depositunt pro diversitate locorum atque hostium, contra quos est dimicandum. Hinc Virgilius lib. 12.

*Infranant alii currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos, & strictis ensibus ad-
funt.*

Plutarchus verò in vita Gracchi memorat ad minuendum eorum laborem, qui senio vel viribus infirmiores essent, per vias militares collocari utrinque solitos fuisse altiores quosdam lapides, seu pusillos suggestus, e quibus facili negotio in equi dorsum se coniicerent. Spartanus etiam in Caracalla, & Marcellinus lib. 30. authores sunt, seniores & viros Principes famuli, ad hoc ministerium præfecti, opera & auxilio usos, ut in equos faciliter tollerentur: Eos verò famulos stratores fuisse appellatos. Proinde subicis pedanei inventionem ad citeriora tempora post lapsum Imperii Romani plerique referunt.

2. Quod si statuendum esset, adminicula ad equitandum sive pedaneos subices, aut, quemadmodum vocant, staphias, & notas, & in usu fuisse apud Antiquos, non equidem usurpatas illas reputaverim ad insilendum in equos, aut insidendum, verum potius ad standum elevandumque corpus, ut instructiores essent equites ad hostem feriendum. Ascensio nimirum in equos suppleri facile potuit stratorum auxilio, vel scassis suppositis: hastam etiam cui inniterentur poterant apprehendere; aut sic equos ipsos erudire, ut ad nutum sessorum eosdem recepturi inclarentur. Contra verò quod astante equite & erecto corpore dimicante commodum & utilitas provenit, vix alia ratione obtineri potuit, quam stapedium beneficio, quibus tam firmè adhæserent pedes, ut sustentare possent erectum, equitem & procliantem. Expressè id tradidit Pollux lib. 1. cap. 11. per hæc verba: *Cum verò insederis equò, nequaquam femora ferias, sed pe-
des subleva, & stanti simillimus sis; stapedes enim
magis ad standum, quam insidendum parati sunt.*

Inventæ proinde primùm sunt stapedæ, sive fulcra scansoria non propter sessuræ mollitudinem, & ad evitandum incommodum penduli defatigatique utriusque pedis, sed ut iisdem eques insistens & nixus attollere se posset in pedes, rectoque corpore vehementius pugnam agere, & ferire lancea, hasta, vel gladio. Lucas Pulci Ciriff. Calvan. Cant. 4.

Rizzossi in sù le staffe il Pover tosto

Come e' vidde il cimier caduto in terra.

Et Cant. 5.

Et però in sù le staffe sifù ritto,

Et la spada levò di furor pieno

Con ambe mani, abandonando il freno,

Et Cant. 7.

Rizzossi in sù le staffe Lionetto,

Et trasse con tant'ira al suo fratello,

Che l'elmo poco valse, ò il bacinetto.

Et Aloysius Pulci Morgant. Cant. 18.

Rizzossi in sù le staffe, e'l brando stringe,

E Salicorno trovò in sù'l cappello.

Hastæ innixos ascendere quosdam ac descendere ex equis consuevit alicubi legitur. Liv. lib. 4. de Cornelio Cossio: *Quem cum equo itum dejecisset, confessim & ipse hasta innixus se in pedes excipit.* Fuere etiam qui equos ad crura flectenda conducebant, ut ad eum ferè modum se dimitterent ad excipiendum sefforem, quemadmodum ad onera & sarcinas excipiendas camelis faciunt. Silius lib. 10.

Evolut ac Domini consistit in ora jacentis.

Inde inclinatus collum, submissus & armos,

De more inflexis præbebat scandere terga

Cruribus.

Hiberni sic erant insueti, ut apprehensis equorum jubis vel crinibus in equos ascenderent etiam clitellatos. Narrat id Richardus Stanihurstus lib. 1. de rebus Hibernicis: *Ferreis scalis, que a nonnullis stapedes dicuntur, in equos minimè ascendere, sed jubarum setas, que frontibus immiscent, aut equorum auriculas sinistra apprebendere, atque dum equi obstipis capitibus quiete inclinant (nam ad talem facilitatem, ut est eorum dulitas, a domitoribus finguntur) equites, etiam sagis aut loricis amictos, mira corporis agilitate se efferre, divaricatisque cruribus, ephippia clittellis non dissimilia subito occupare.*

3. Licet autem subicis pedanei vel stapedium usus non sit admodum pervetus, adhuc tamen non ita recentis inventi stapiæ sunt, ut a nonnullis est literis consignatum. Non invalidè id evincunt argumenta quædam vel conjectanea, quæ protulit Hieronymus Magius Miscell. lib. 2. cap. 14. Fit enim stapiarum mentio a Divo Hieronymo in Epistolis, ubi se jumentum consenserum jam pedem habuisse in bilstapia scribit. Ubi etiam nota aptissimè a Divo Hieronymo dici bistapiam duplex illud fulcrum scansile, quod utrinque dependet a sella equestri, ad pedes equitum sustinendos. Memoratur porro stapia in veteri inscriptione sepulcrali, quam ante abolitam superstitionem Gentilium fuisse conscriptam testantur literæ capitales superadditæ more Veterum D. M. idest Diis Manibus:

D. .M.

QVISQVIS LECTVRVS ACCEDIS CA-
VE SI AMAS. AT SI NON AMAS
PENSICULA MISER QUI SINE AMO-
RE

*RE VIVIT DULCE EXIT NIHIL . AST
EGO TAM DULCE ANHELANS ME
INCAUTE PERDIDI ET AMOR FUIT.
EQUO DUM ASPECTUI FORMOSISS.
DURMIONIAE PUELLÆ VIRGUNCU-
LÆ SUMMA POLVORIA PLACERB
CUPEREM CASU DESILIENS PES
HÆSIT STAPIÆ TRACTUS INTERII.
IN REM TUAM MATURE PROPERA.
VALE.*

Sed fatendum est, utriusque testimonii fidem labare. Nam D. Hieronymi verba nusquam leguntur in vulgatis exemplaribus; & ipse quidem Magius eadem protulit nutanter, & dubie. Adiectam vero inscriptionem spuriam, & supposititiam censet cum Grutero senatus Eruditorum. Addit idem Magius non procul a sua etate tumulum quendam pervetustum collapsum, fuisse Foro Cornelii, ubi cadaver equitis exesum vetustate cum marcido ephippio, cui stapiæ nostratis non absimiles erant adnexæ, repertum est. Tumulum autem ante annos octingentos fuisse constructum notabant epitaphij notæ numerales. Vide Magium indicato in loco, Vossium de Vitiis serm. & apud nos *Anaboleus, Stratores, Astraba.*

Subjugium, ii, five **LORA SUBJUGIA**. Pectoralis est fascia in bobus & jumentis sub ipso jugo, ex quo dicitur. Hoc fasciæ genere devincti jugales & bellatores equi visuntur in vetusto lapide, quem exhibit Fabrettus ad Tabellam Iliadis. Cato de re Rustic. c. 15. *Subjugia in lustrum lora pedum XIX.*

Subjugis, ge. *Bos*, equus, jumentum, jugum ferre condefactum. Plinius l. 11. c. 49. *Nero ostentabat hermaproditas subjuges carpento suo equas.*

Subjugo, as. Sub jugum mitto. Ad hostes flexum. Cladian. 4. Paneg.

*nulla est victoria major,
Quam que confessos animo quoque subjugas ba-
stes.*

Subjugator, Victor. Apul. de Philos. *Suffragator bonorum, & malorum subjugator.*

Subgredior, ris. Latenter & quasi ponè gradior. Non inveni hoc verbum usurpatum nisi in re militari, & a solo Tacito. Sic enim ille lib. 2. *Subgressique proprius speculatores*. Et lib. 4. *Quos Dux Romanus acie subgressus &c.* Et lib. 15. *Celis, qui Barbarorum proprius subgrediebantur.*

Subitarri MILITES. Audiunt, qui confuse ac raptim collecti conscriptique erant, ubi magna necessitas, vel exortus tumultus promptè repellendus, praesens auxilium desideraret. Livius lib. 3. *Senatum Consules vocant, habentur subitarium, scribere exercitum, atque in Algidum ducere.* Idem lib. 11. *Senatum censere subitarios milites, tumultis causâ conscriptos, primo quoque tempore dimitti.*

Sublicium, ii. Pertica vel palus, qui ad pontis constructionem in aqua defigitur. Festus esse ait vocabulum Volscum, quoniam Formiani non aliter appellabant tigna, quibus eorum poas erat surrectus. Alii trahunt ab aqua liquente, ut sit quasi subliquum. Sequor Martinium, qui trahit a *sublico*, quemadmodum Veteres obliquum dicebant oblicum. Habemus hinc pontes sublicos, cujusmodi unus Romæ erat. Sunt autem pontes exemptiles, ac sine fulturis, ut

attrabi possint. Dictus autem sublicius, quoniam ligneus est, & sublieis fulcitur. Liv. *Muro satis per se alto, validis subliciis subiectis prō solo usus est.* Vide *Pons*.

SUBMOTORES. Vide *Lictor*.

SUBPREFECTUS, i. Cujus post præfectum prior est dignitas & authoritas in quolibet munere vel magistratu obeundo. Vocabulum nostris Lexicographis adhuc ignotum. Probe Latinum esse afferunt inscriptiones geminæ a nobis mox referendæ in Titul. *Subprefectus Classis*.

SUBPREFECTUS CLASSIS. Nomen ipsum indicat suis se dignitatem in re navalı, quæ ad præfectum classis proximè accederet; ita ut qui classis Prætoriæ subprefectus esset, aliarum classium posset esse præfectus. Meminit subprefecti classis duplex vetus lapis exhibitus a Schefferro de Milit. Naval. l. 4. c. 5. Alter in Agro Piceno in has notas: *T. APPÆO. T. F. VEL ALFINIO SECUNDO PROC. AUGUST. XX HERED. PROC. ALP. ATRECTIANAR. PRÆF. VEHICUL. SUBPRÆF. CLAS- SIS PRÆT. SAVENN.* Alter in Palatio Capranicensi apud Gruter. pag. 492. *PRÆF. CLASS. BLIT. ET. MOSSIC. ET PAN- NONI. ET PRÆSIDI ALPIUM. SUB- PRÆF. CLASS. PRÆT. TRIB. LEG. XVI.*

Subscus, undis. Vitruv. lib. 4. cap. 7. *Et ita sint compactæ subscudibus & securiculis, ut compac- tura duorum digitorum habeat laxationem.* Apud Mechanicos sunt tabellæ, five taleolæ utrinque cuneatæ, quibus trabes, vel asperes sic colligantur, ut firmissimè adhærescant. A succidendo trahit Festus: *Subscudes tabellæ appellantur, quibus tabulæ inter se configuntur, quia quo immittuntur, succiditur.* Succidi dicit, hoc est excavari prius & excalpi in ligno locum, in quem immittenda & inferenda subscus. Ubi autem Festus dicit *succiditur*, Turnebus legit *succuditur*, vocisque originem, non a succidendo, sed a succidendo, deducit; quoniam percussis malleo scalpis locus fiat in asperibus accedenti subscudi. Sed præstat attexere verba Turnebi: *Eodem Festi libro, in explicandis subscudibus quo- sunt cuneatæ quedam tabellæ, quibus immis- sis tabulæ inter se conjunguntur, puto legendum:* Quia quo immittuntur, succuditur; nam a succidendo mihi nomen videtur potius habere, quād a succidendo, et si enim locus, cui inferuntur excavatur, succiditurque inde aliquid, ut immittantur, cum tamen id fiat cūdendo, scalpis malleo percussis, & immittantur istū mallei, non video cur non debeat potius a succidendo, quād a succidendo deduci. *Quod si Festus a succidendo scripsit, ut & fortasse fecit, nō ab eo libertissimè diffentio.* Levicula quidem hęc esse video. Quod si quis mihi super vocularum origine rixantes Criticos, inter oppugnationes arcium & militares conflictus, intrudenti vitio verterit, is sciat tanti esse, apud Grammaticos, quod pugnacissimum est hominum genus, inire gratiam. Cæterum subscudes tum ligneæ, tum ferreae perpetuo sunt in usu bellicas machinas molientibus. Earum iconem expressam habes apud Baldum ad memoratum initio locum Vitruvii.

Subsessæ, arum. A subsidendo. Insidiæ. Veget. lib. 3. cap. 6. de aperto Marte & sub sessis præclarè scribit: *Sciendum etiam quād adversarii in his locis, quæ sibi opportuna intellegant, sub- sessæ.*

*seffas occultius collocant, vel aperto Marte impe-
rum faciunt. Sed ne secreta noceant, Ducis pre-
stat industria, quem omnia prius convenit explo-
rare. Deprebensa verò subfessa, si circumvenia-
tur utiliter, plus periculi sustinet, quam para-
bat inferre. Hinc subfessores: sed ferè de iis di-
citur, qui clām domi subsident, & fœminarum
pudori insidianter. Valer. Max. lib. 2. cap. 1.
*Nulli enim tunc subfessores alienorum matrimo-
niorum oculi metuebantur.* Nec omittendum il-
lud Virgilii lib. 11,*

devicta Asia subfedit adulter.

Cujus hemistichii sensus est, Agamemnonem ipsū non immunem fuisse a morte & dedecore. Confecto siquidem bello Trojano occisus est a Clytæmnestra & Ægystho, qui ejusdem lecti vi-
tæque subfessor fuit: atque adeo viro Principi, qui Asiam domuerat, ut Paridem adulterum puniret, domi adulter non defuit, a quo vita pri-
varetur. In eandem sententiam explicat verbum *subfido* Passeratius in Propert. lib. 1. Eleg. 8.

Atque ego non videam tales subfide ventos.
Ubi sensus est: nolim videre tales ventos tibi in-
sidiantes.

SUBSIDIA. Copiæ vel cohortes subsidiariae. Clari-
rius subsidia in re militari dicuntur quæ ad repa-
randum & corroborandum exercitum cladibus
imminutum a sociis, & foederatis submitti solent,
cum advecto commeatu, & bellicis instrumen-
tis ad bellum redintegrandum. Subsidia etiam
dicuntur copiæ vel turmæ sepositæ, quæ in tem-
pore advolant, ubi res in angustiis positas vide-
rint, ad prælium pugnamque restituendam, &
bellatorum vires, qua parte opus est, adaugen-
das. Hujusmodi turmas agmen provolantes vulgo
dicitur, *Squadron volante.* De iis turmis hæc
habet Livius lib. 9. *Subsidarias cobortes, quæ
integram ad longioris pugnae casus reservabantur
in primam aciem extemplo emisit.* Vegetius etiam
de iisdem sic scribit lib. 3. cap. 17. *Optima ratio
est, & ad victoriam plurimum confert, ut lacti-
fissimos de pedibus, & equitibus cum vicariis,
comitibus, Tribunisque vacantibus, habeat Dux
post aciem in subsidis præparatos, alios circa
cornua, alios circa medium, ut ubi hostis ve-
hementius insit, ne rumpatur acies, provo-
lent subito, & suppleant loca, additaque virtute
inimicorum audaciam frangant.* Quod autem
ibidem addit Vegetius, a Laconibus profectum
fuisse subsidiorum inventum, atque illud postea
Romanos accepisse a Carthaginensibus, aperte
redarguitur falsitatis, cum Livius non uno in lo-
co subsidiorum meminerit ante bella Punica. Sic
autem scribit, ut unum pro multis proferam te-
stimoniū, lib. 4. *Non subsidis firmata acie
concursum est.* Post singulas verò acies distribu-
ta fuisse subsidia apud Romanos non obscurè in-
dicat idem Livius lib. 9. *Quia nullis recentibus
subsidis fulta prima acies fuit, ante signa, cir-
caque omnes ceciderunt.* Et lib. 34. *Fessos jam
suos Consul, ex secunda acie subsidiariis coborti-
bus induit, accedit.* Observandum etiam, sub-
sidia suos Duces & præfetos habuisse. Liv.
lib. 10. *Subsidia suis queque locis, & præfetos
subsidis attribuerat,*

SUBSIDIA, orum, vel potius **SUBSIDIA** fœminino ge-
nere. Inter instructuras aciei recensetur a Gellio
lib. 10. cap. 9. ubi ita scribit: *Vocabula sunt mi-
litaria, quibus instruta certo modo acies appel-*

*lari solet frons, subsidia, cuneus, orbis, globus,
forfices, serra, alæ, turre.* Cujusmodi fuerit is
ordo militaris, Gellius non exponit, nec mihi
lux aliundè affulget ad ejusdem explicationem.
Suspiciari subit fuisse aciem tectam, vel quæ in-
clinatis armis procederet, ad decipiendum &
quasi insidias struendas.

SUBSIDIO, onis: Pro obsidione. Vita S. Antidiⁱⁱ
Archiep. Bisontensis: *Universas post boc Gal-
liarum urbes pervagans, alias subsidione delevit,
alias incendio tremavit.*

SUBSIDIOR, aris. Subsidio sum. Hirtius lib. 8.
Bell. Gallic. *Perterriti non solam ii, qui cominus
opprimebantur, aut eminus vulnerabantur, sed
etiam qui longius subsidiari consueverant.*

SUBSIDIALIS, le. Quod subsidio est. Ammian.
lib. 14. *Post jaculatores, ultimasque subsidiales
acies.*

SUBSIDIARIUS, a, um. Liv. lib. 9. *Qui subsidiarias
cobortes, quæ integræ ad longioris pugnae casus
reservabantur, in primam aciem extemplo emi-
sit,*

SUBSIGNANUS, a, um. Tacit. Hi, lib. 1. *Pennino iti-
nere subsignanum militem & grave legionum
agmen bibernis adhuc Alpibus traduxit. Quæ
Taciti verba adstipulantur Turnebo, subsigna-
nos fuisse statuenti, qui extra legiones, non
sub aquila, verùm sub signis merebant. Apertè
quippe ibi Tacitus distinguit inter militem sub-
signanum, & agmina legionum. Vide Pro-
gnani,*

SUBSTITES, Vide *Parastæ.*

SUBULO, onis. Memoratur ab Ennio:

Subulo finitimas propter adstabat aquas.

Varro Etruscum esse vocem monet, eaque tibici-
pem denotari. Aliquando tamen ipsum instrumentum,
quod flatu animatur, significat, Ad-
hibetur in re militari ad bellatorum animos ex-
fuscatandos. Ejus quippe instrumenti moduli cum
buccina & tympano alternantes mirum in mo-
dum alacritatem extimulat. Temperat quippe
& moderatur subulo saevitiam quandam buccinas
tympanique. Est autem instrumentum ad cy-
lindri formam rectum cavumque, quibusdam ad
latera foraminibus interstinctum. Ludit operam
Turnebus, qui vocem *Subulo* conatur trahere a
Latinorum *Sibiles*, Discretè Varro dictionem
Etruscorum veterum esse docet, & proinde ex
remotiori fonte accessendum ejus thema. Italis
Suffulo, & *Zufolo*. Cant. Carn.

Trombe, tamburi, zufoli, e bandiere.

Item *Zufolone*, *Zufolotto*, *Zufolino*. Luc. Pulc.
Ciriff. Calvan. 1.

E corni, e tamburacci, e naacberoni,

E piffari, osgraziati zufoloni.

Aloysius Pulci Morg.

Sentiansi tamburelli, e zufolotti.

Idem;

E faceva a cavalli il zufolino.

SUCCULA, æ. Unum est ex præcipuis organis sive
machinis tractoriis, de qua prolixè scribit Vi-
trivius lib. 10. cap. 4. Nos quædam de hac ma-
china indicavimus in voce *Ergata*, quem locum
consule.

SUCCUSSATORES, vel **SUCCUSSORES EQUI**. Qui ses-
forem quatunt, & frequenter excutiunt: quod
propriè dicitur de equis, qui gradariis contrarii
sunt, & duriore gradu incedunt. Lucilius apud
Gellium:

Cam-

Campanus sonipes succusso.

SUDA, æ. Pro fossa vel vallo sudibus firmato. Ethelverdus lib. 4. cap. 2. *Centurias congregant non parvas, vestigant hostes jam morantes in sudis, alternatim concitant iras.*

SUDES, ium. Tria apud nos indicant. Primum genus exercitationis militaris, quod etiam & magis propriè ac frequenter dicebatur *ad palum*, Veget. lib. 2. cap. 23. *Ad palum quoque, vel sudes juniores exerceri percommode est.* In eandem sententiam Liv. lib. 9. Dec. 3. *Sudibus inter se in modum justæ pugnae concurrere.* Seneca etiam Epist. 89. scribit: *Sudes torquere juvenis olim discebat.* Demùm Tibullus ad Meffal. Jam:

*Quis tardamve sudem melius celeremque sagittam
fecerit?*

Sed non ad imaginarium solum simulatumque conflictum, verum etiam ad verum ac ferium sudes adhibebantur. Erat autem sudes lignum in capite acutum & igne duratum. Servius valum & sudem idem esse docet. Propert. lib. 4. Eleg. 1.

*Non ruditus infestis miles radiabat in armis;
Miscebant usq[ue] prælia nuda sude.*

Virgil. autem lib. 7.

non jam certamine agresti,

Stipitibus duris agitur, sudibusque præstis. Rude illud quidem telum, vetustissimum tamen, & a nullis ferè non gentibus usurpatum: nam & paratu obvium est, & igni torridum sic indurescit, ut ferri acumen atque duritiem supplet. Hinc in legitimis etiam bellis largus ita dimicantium usus. Arrianus: *Hastas habebant senimi cubitorum: mucro autem illis e ferro non erat, sed caput igne duratum eundem usum dabat: Saliustius etiam de Exercitu Catilinæ: Pauci militibus armis instruti: ceteri, ut quemque oafus armaverat, sparos, aut lanceas, alii præcavutas sudes portare.* Quodsi Catilinæ tumultuarium telum illud potius quam legitimum putas, accipe usum sudium inter Annibal's bellatores ex Silio lib. 3.

Contenti parcā durasse hastilia flammā.

Postremò latissimus erat atque creberimus sudium usus in firmandis aggeribus, tumulisque ac loricis, quæ aggestitiâ terrâ & fascibus munintur, sudibus, sive palis, vel vallis ad firmamentum interpositis. Sed hac de re sèpius multa.

SUDETUM, i. Occurrit apud Suidam. Est autem locus sudibus & aggestitiâ terrâ munitus. Nomen illi ab ipsis sudibus. Idem alio nomine dicitur *vallum*. Vide *Vallum*. Apud Veget. lib. 4. cap. 16. sic scriptum in plerisque editionibus legitur: *Quibus protecti bellatores, si lutum obfuerit, civitatis fossatum etiam comportatis lapidibus compleant.* Ubi pro illis verbis: *si lutum obfuerit*, merito Lipsius legendum censet, *Sudetum auferunt: ut sit sententia, protectos bellatores detrahere sudes murorum, & fossas complere.* Eadem vero formâ, a *sudes* fit sudetum, qua a voce *vepres*, fit *vepretum*; a voce *salices* fit *salicetum*, & alia similia.

SUFFODIO, dis. Notæ significationis verbum. Non solum de excavatis muris vel turribus, verum etiam de vulneratis equis frequenter legitur. Cæsar lib. 4. Bell. Gall. *Suffossique equis oompluri-*

busque nostris dejectis, reliquos in fugam con- jecerunt. Virgil. lib. 11.

Suffosso revolutus equo.

SUFFOSSIO, onis. Præcipuum inter opera ac labores militares. Vide *Fossores*. Senec. Epist. 50. *Cum hostilia in partes tela vibrarent, & ipsum solum suffossonibus tremeret & cuniculis.*

SUFFRAGIUM, ii. Pro auxilio vel suppeditis militibus. Sugerius in Ludovico VI. *Obsessis suffragia accelerat.* Ad eandem formam non raro loquuntur Scriptores ævi Theodosiani.

SUFFUGIO, is. Confugio. Liv. *Vigilesque dilapsos e stationibus suffugere in testa coegit.*

SUFFUGIUM, ii. Locus, in quem quis securitatis causâ se recipit. Ovid. de Nuce:

Quid nisi suffugium nimbos vitantibus esset?

SUGGESTUM, i. Cic. 5. Tuscul. *Idemque cum in communib[us] suggestis cunisstere non auderet, concionari ex turri alta solebat.* Vel

SUGGESTUS, us. Plin. lib. 34. *Eudemque in consula- tu in suggestu rostra devictis Antiatibus defixerat.* Plura significat in bellica tractatione. Primum pro editiore sumitur loco, unde Dux milites affectatur. Iterum pro loco quolibet eminentiore, vel natura edito, vel arte & materia congestitia sublato, delectoque ad munimentum, vel ad hostium offensionem. In primis vero locum habet in re bellica pro editiore tumulo, ex quo fulminalia jaciuntur, & apud Antiquos missilia omnis generis. Suggestus vel suggesta tormentaria dicimus item machinales aggeres vel turculos fulminales. Italis *Batterie*, ubi collocatur tormentorum series: *Cannaniera*. Vetustum esse inventum ostenditur ex Vitruvio lib. 4. cap. 15. *Extollitur autem agger ex terra lignisque contra murum, de quo tela jaellantur.* Discretius tamen de aggere machinali Tacit. lib. 4. Annal. *Sabinus obsidium cœpit per praefidia, quæ opportunè jam muniebat: dein fossam loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu complexus est.* Et struebatur agger, unde saxa, bastæ, ignes propinquum jam in hostem jacerentur. Dicimus suggestus vel aggeres tormentarios editiores tumulos vallo fossaque munitos, firmatosque afferibus, & cratibus terra solidatis, ad usum locandi ibi primum, mox etiam explodendi majores fistulas pulverarias. Licet autem emissâ inde tormenta non nihil conferant ad dejectionem valli, nihilominus longè major ex illis percipitur fructus ex usu vitiandi corrumpendique, aut certè compescendi oppidanorum muralia tormenta, & suburbanas præmunitiones decutiendi. Nam quod attinet ad ruinam propugnaculi, ad eam apere riendam aptiores sunt cuniculi, quæ machinæ fulminales. Duo vero potissimum præcipiuntur ejusmodi suggestum structoribus: ut illos promoveant ad mensuram accessuum obsidionalium; utque minimum ab iisdem distent accessibus, quod securiores agant fossores & milites in iisdem obliquandis, ducendisque propriis urbem obseßam. Vide *Accessus*.

SUMMENIUM, ii. Varroni locus est sub urbis mœnibus. Unde summænianæ mulieres apud Martialem, quæ ibi prostabant ad quæstum. Summænianas munitiones dixeris, quæ sub mœniis arcium variæ construi solent.

SUNT FORMIDANDÆ REGUM OFFENSEQUE MINÆQUE. Versus Homeri proverbialis, quo indicatur cavendas esse offendentes potentiorum, ut poterat qui

qui & indignari graviter, & gravissimas postnas repete solent. Hoc est quod Ovidius dixit,
An nescis longas Regibus esse manus?

Eandem ob causam Plautus, plumbreas iras Reges gerere, idest gravissimas, affirmavit.

Suo GLADIO, suo TELO, Parcemia, ut liquet, bellicæ originis, qua exprimimus eorum stultitiam, qui suopte dolo & artibus capiuntur; & in quorum damnum vertit, quod in aliorum ab ipsis perniciem est intentatum. Terent Adelph. *Suo sibi gladio hunc jugulo.* Cic. pro Cætin. *Aut tua, quemadmodum dicitur, gladio, aut nostro defensio tua conficiatur neceſſe est.* Simile quidam Ovidius habet in Epist. Heroid.

Remigiumque dedi, quo me fugiturus abiros;
Heu patior telis vulnera facta meis.

SUOVETAUERILIA. Sacrificium erat militare ad exercitum copiasque lustrandas apud Romanos. Graphicè delineatum habetur in Columna Trajani. Invaluit, authore Festo, ut passim scribatur Solitaurilia, conflata voce ex vetustissimo vocabulo *solum*, quod Antiquis erat *integrum*; & alia voce *taurus*, quæ apud Veteres denotabat partem illam, quæ per castrationem exciditur. Indicabantur autem vocabulo *integro* Taurus, Verres, & Aries, quæ animalia erant *integra*, & non castrata, quorum erat usus in iis sacris; & distinguuntur a vervecibus & majalibus, quæ in eodem genere castrata sunt animalia. Sic autem Festus: *Solitaurilia, hostiarum trium diversi generis immolationem significant, Tauri, Arietis, Verris, quod omnes ex solidi integrique sint corporis; contrarii verveces, majalesque, quia solum Oscè totum & solidum significat; unde tala quedam soliferrea vocantur, tata ferrea; & homo bonarum artium, solers; & que nulla parte luxata cavaque sunt, salida nominantur.* Sed Festum falsitatis redargunt vetusti lapides apud Gruterum: quibus congruit locus Livii lib. 8. *Telo, super quod stans Consul precatus est, hostem potiri fas non est: si patiatur, Marti Suovetaurilibus piaculum fieri.* Sic enim scribi oportere, & non solitaurilibus, vetus codex & purgatissimus monet. Habes etiam ex verbis Luvianis, id genus sacrificii Marti singularem in modum fuisse adhibitum. Verum latè de iis sacris Halicarnasseus lib. 4. *Perfecto censu a Rege omnes cives jussi sunt armati adeesse in Campo Martio: ibi instructos in sua quenque centuria equites, pedites, velites, lustravit Rex solitaurilibus. Hostia, taurus, aries & bircus, ter circumduæ circum exercitam, Marti maestatæ sunt.* Hoc modo etiam nostra ætate post censum Romani lustrantur a Magistratu sanctissimo, quod lustrum sua voce nominant. Coagmentari vocem Suovetaurilia a sue, ove, & tauro, statim vides. Plura de iisdem sacrificiis lege apud Fabretum de Colum. Traj. cap. 6.

SUPERJUMENTARI. Ut jumentarii jumentis, sic jumentariis præsunt Superjumentarii. Præfecti proinde sunt iis, qui jumenta curant. Sveton. in Claud. Olim *Superjumentarium ex industria sibi appositum*. Vide Casaubonum ad eum Svetonii locum.

SUPERNUMERARII, orum. Qui super numerum usitatum accedunt. Idem erant ac Accensi. Titulo tenus militiæ fungebantur, stipendiiorum potius quam laborum participes. Eos Svetonius appellat *Super numeram*, vel *Suprad numerum*.

De supernumerariis Veget. lib. 2. cap. 19. *Deputabantur milites, qui vocantur Accensi, hoc est postea additi, quam fuisset legio completa, quos nunc Supernumerarios vocant. Aliud verò genus Supernumerariorum in hanc sententiam exponitur ab incerto Authore de rebus bellicis cap. de Relevando sumptu militari, quem adducit Steuzechius ad memoratum locum Vegeti: Quia nonnunquam bellorum ruina, aut fastidio castrorum munierum, deserta militia de summa integratis intercipit, tali remedio hujusmodi dampna supplenda sunt. Scilicet, ut centeni aut quinquageni juniores extra hos, qui in matriculis continentur, habeantur in promptu, armis exerciti, & minori, utpote tirones, stipendio sublevati, in locum amissorum, si res ita tulerit, subrogandi,*

SUPERNUMERUM, aliis SUPRANUMERUM conjunctim. Militiæ imaginariæ & honorariæ genus institutum a Claudio. Sveton. in hujus vita: *Instituit & imaginariæ militiæ genus, quod vocatur supernumerum, quo absentes & titulo tenuis fungentur.* Vide Supernumerarii.

SUPERSELLIUM, ii. Quidquid straguli equinis sellis insternitur. Charta Concilii Anglic. de Monachis. *Cum equitant, decentibus sellis utantur, ac frenis, ac superselliis.*

SUPERSIGNUM, i. Duo significat in foro militari apud Scriptores lapsæ Latinitatis. Primum quid saguli, fasciarum, aut institarum ad ornamentum armis superinduitur. Charta Alexandri IV. PP. ad Hospitalarios: *In bellis autem, si ve in præliis utantur jupellis, & aliis superinsignibus militaribus, quæ sint coloris rubei, in quibus etiam crux albi coloris sit, in eorundem vexilli modum affuta.* Iterum vexilli nautici genus indicat. Sanutus lib. 3. part. 4. *Quilibet galearum, vel vasculum ex prædictis feral aliquod supersignum, quale sibi a dicto Capitaneo impendetur.* Itali *Sopransegna*. Bocc. Novel. 97. *Nè mai in alcun fatto d'arme andò, che egli altra sopransegna portasse.*

SUPERVENTORES. Sic de illis Marcellini. *Tricesimi, decimique fortenses, superventores & preventores, cum Æmiliano jam Comite &c.* Quemadmodum verò superventores globus erant a sua acie separatus, supveniens ad vagos hostes infestandos; ita preventores, vel eos putaverim, qui in aggressione prævenirent hostes, vel qui ante alias locum castris caperent.

SUPERVENTUS, us. Actus ipse supveniendi. Familiaris hæc vox Vegetio suit. Sic enim habet lib. 3. cap. 6. *Nam ambulantibus, interdum quidam a fronte, sed frequentius a tergo superventus infertur.* Ubi de hostibus scilicet supvenientibus loquitur. Et iterum lib. 4. cap. 36. *Anseres quoque non minore solertia nocturnos superventus clamoribus indicant.* Idem lib. 3. cap. 22. *Qui verò superventus & subcessas insidias paffus est, culam suam non potest excusare.*

SUPPEDITO, as. Pro subiicere pedibus, novitiae significatione utuntur Scriptores Latinobarbari. Villelmus Brito lib. 8. Philipp.

Omnis suppeditat viatos vitoria nostra.
Rigordus an. 1180. *Rex Philippus, Domino miraculosè operante, Principes rebellantes omnes sibi suppeditavit, & ad unum voluntatem ejus faciendam potentissime coegit.*

SUPPETIE, arum. Dicuntur a suppetendo; quo-

V u niam

niam suppetuntur, idest sufficiuntur, subministrantur, suppeditantur. Cæsar lib. 12. *Nunciantur auxilia magna equitatus oppidanis venire suppicias.* Suppetiae, auxilia, & subsidia, confundi passim, p. omiscaue accipi a Scriptoribus solent. Cæterum non nihil haec voces discrepant, si earum proprietas obseretur. Auxilia nimirum non praesenti periculo aut necessitatibus superveniunt, sed copiae sunt, quæ ad exercitum complendum mittuntur a sociis & foederatis. Porro auxiliorum nomine sole indicantur copiae militares, nullo autem pacto annona vel commeatus. Subsidia sunt, quæ non ab exteris accersuntur, sed quæ ab universo exercitu sepunctur ad tempus, ut mox adsint, præliumque redintegrant. Item nomine subsidiorum copiae potius & bellatores, quam res cibaria vel tormentaria intelligitur. Suppetiae autem sunt accessiones omnis generis, recentium bellatorum, nitrati pulveris, armorum, rei cibariæ, universique bellici apparatus, quæ vel ad sustinendam diutius obsidionem, vel ad hostem repellendum conferunt. Ad hunc modum prædicta distingui ex Livio, Cæsare, Polybio, & aliis colligit Alexander ab Alexand. Genial. lib. 4.

SUPPETIOR, aris. Suppetias ferre, auxiliari. Apul. lib. 8. *At vobis facile est suppetiari miserrimo seni.* SUPPLEMENTUM. Quid sit docet Livius lib. 9. *In locum eorum subiecit quos secum ex Italia abduxerat; supplevitque ita eas legiones, ut singulae se na millia & ducentos pedites, trecentos haberent equites.* Cum enim saepe accideret milites aut affectos vulneribus, aut morbis præpeditos signa sequi non posse, ne infrequentia militum ordines dissolveret, aderant semper in castris, qui in demortuorum locum succederent. Ius ordinis milites aliis nominibus dicti Accensi, Adscriptitii, Adoptati, Transcripti. De supplementis vero Cæsar lib. 7. Bell. Gallic. *Per eam suum supplementum, equitatusque cogendi ab exercitu discedit.*

SUPPLICATIO. Non semel est a nobis observatum, nulla ferè rerum agendarum initia capere consuuisse Romanos, nisi ope, ut ipsi rebantur, Divina certis prius ceremoniis, atque formulæ implorata. Instituti hujusmodi memores erant in primis, cum, aut justum bellum in exteris indicerent nationes, aut pro aris fociisque, & solo patrio, ac Deorum templis dimicandum foret. Primum autem omnium tunc temporis supplicationes edicebant. Peragebantur ejusmodi supplicationes per universam Urbem, circa omnia templa, delubra, fana, & pulvinaria Deorum. Prebat Pontifex Max. cum duumviris, quem Senatorii, & Patricii ordinis homines sequabantur, cum conjugibus & liberis coronatis. Precedebant item pueri ingenui virginisque, lauream manu tenentes, & modulata voce certum carmen vel formulam concinentes, quæ Deorum pacem & opitulationem solebant exposcere. Horum rituum perpetua ferè habetur mentio apud Livium, ut nihil necesse sit ex eodem exempla hoc advocare. Quod autem ad ipsas supplicationes attinet, easdemque indicendi formulæ, accipe illas ex eodem Livio lib. 30., ubi narrat, post prorogatum P. Scipioni imperium in Africa, Senatum decrevisse, ut supplication fieret, quod is in Africam provinciam trajecisset; ut ea res salutaris populo Romano, ipsique Duci, atque exercitui esset. Idem lib. 37. me-

morat, Consulem vicenis majoribus hostiis sacrificare jussum, *Quod exercitus Romanus tum primum in Asia castra posuisset, ut ea res prospere & loca eveniret.* Annibale vero a Carthaginensibus ex Italia revocato, ut Scipioni obsteret, metu fortissimi Ducis, & experientia præteriorum cladi perterritus Senatus decrevit, *Ut quinque dies circa omnia pulvinaria supplicaretur, victimaque majores immolarentur CXX.*

2. Sed & rebus feliciter gestis supplicationes habitæ in gratiarum actionem. Post rerum luctarum nuncios acceptos ex Ætolia, in triduum decretam supplicationem tradit Livius lib. 35. Idem lib. 27. sic loquitur de Senatu: *Quod M. Livius, & C. Claudius Coss. incolumi exercitu Ducem boſtum, legionesque occidissent, supplicationem in triduum decrevit.* Fuit etiam supplicatione triumphi prærogativa. Nam Romani Duces, quibus feliciter armorum cessisset administratio, inter præmia victoriarum, aut Imperii propagati, indictam in primis a Senatu supplicationem retulerunt. Enimvero inter decora & honorifica ornamenta, quæ petere solebant, ea numerabantur potissimum, absentibus quidem nomen Imperatoris & supplicatio, præsentibus vero triumphus. Decernebatur autem victoribus supplicatio, eodem ferè tempore, quo iisdem concedebatur nomen Imperatoris: utrumque vero obtinebant, missis ad Senatum, post res benè gestas, Lictoribus laureatis, cum laureatis etiam litteris, quibus utriusque honoris prærogativam ab eodem ordine postularent. Supplicationis pompa in eo vertebatur, ut Senatus summa celebritate inviseret Deorum tempora, ibique sacrificaret, daretque publicè epulum. Eos dies populus festos agebat, referebatque Diis gratias pro lato rerum præsentium statu, & spe majorum victoriarum, pro quibus vota nuncupabat, Deosque, constitutis e Veterum religione ritibus, placatum ibat. Et antiquitus quidem ad unum vel alterum diem, aut certè paucissimos supplicatio indicta. Certè M. Valerio, & M. Horatio Consulibus in unum olim diem decreta supplicatio post devictos Sabinos. Camillus autem in quatriiduum supplicationem obtinuit. Prorogata postmodum spatia temporis; & habita ratio tum prosperitatis luctaque successuum militarium, tum dignitatis atque promeritorum supplicationis prærogativam a Senatu postulantum. Siquidem Julio Cæsari Gallicum bellum administranti decreta est supplicatio ad dies quindecim. Bruto vero ob rem benè gestam in bello Mutinensi adversus Antonium; atque adeo Octavio, Ciceronis autoritate susuque, ob latos nuncios victoriarum, ad dies omnino quinquaginta, quod ante illos nemini contigit, supplicationis spatia producta sunt a Senatu. Quibus autem formulæ decerneretur supplicatio ex Livio est eruendum, custode optimo atque præcone Romanorum rituum, & multò maxime ad religionem spectantium. Ea vero in primis occurrit formula petenda supplicationis lib. 39. *Ut ob rem benè gestam Diis Immortalibus honorem haberi jaberent;* & ut fibi triumphantib[us] Urbem ingredi, victoremque exercitum deportare licet. Concessæ vero supplicationis ea ibidem legitur formula: *Ut pro Republica fortiter fideliterque administrata, & Diis Im-*

mortalibus haberetur bonos, & ipsis triumphantibus Urbem inire liceret. Simile quidpiam legitur lib. 39. M. Fulvius Proconsul ex Aetolia redidit; isque cum ad Aedem Apollinis in Senatu de rebus in Aetolia, Cephaleniaque ab se gestis diffusisset, petiit a Patribus, ut aequum conferent ob Rempublicam benè ac feliciter gestam, & Diis Immortalibus bonorem haberet, & sibi triumphum decernere. Idem lib. 40. Petierunt ab Senatu primū, ut ob res prosperè gestas Diis Immortalibus bonus haberetur: deinde ut Fulvia decedenti de provincia deportare inde exercitum, eajus forti opera & ipse & multi ante eum Praetores usi essent, liceret.

3. Sed & aliarum supplicationum, sive precationum exempla pro re nata locoque ubertim nobis suppeditant Romani. Accipe illa de Scipione in Africam trajecturo ex Silio lib. 15.

*prima stans Scipio puppe profatur:
Dive, tridente potens, cujus maria ire per
alta
Ordinur, si justa paro, decurrere classi
Da, Pater, & nostros ne sperne juvare labores;
Per pontum pia bella vaho.*

Eadem Scipionis solemnis precatio per formulam supplicariam in hæc verba refertur a Livio lib. 29. *Divi, Divaeque, qui maria terraque colitis, vos precor quæsoque, uti, que in mea imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi, populo, plebique Romanæ, sociis, non minique Latino, qui populi Romani, quique meam sectam, imperium, auspiciatumque terra, mari, amnibusque sequuntur, bene vertando æque vos omnia bene juvetis, bonis auxiliis auxitis, salvos incolumesque vires perduellibus, victores spoliis decoratos, præda onustos, triumphantesque tecum domos reduces sistatis: inimicorum, hostiumque ulciscendorum copiam faxitis: quæque populus Carthaginensis in civitatem nostram facere molitus est, ea ut mihi populoque Romano in civitatem Carthaginem exempla edendi facultatem deditis.* Juvat etiam adscribere precationem Spurii Posthumii Consulis, cum se hostibus dederet ex consensu Senatus post pacem ad Caudinas furculas ignominiosè cum hostibus conglutinatam. Ejus autem precationis formula sic legitur apud Livium lib. 9. *Vos Di Immortales precor quæsoque, si vobis non fuit cor di Sp. Posthumium, T. Veturiu Coss. cum Samnitibus prosperè bellum gerere, aut vos satis habeat vidisse nos sub jugum missos, vidisse sponsione infami obligatos, videre nudos vinculosque hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes, novos Coss. legionesque Romanas ita cum Samnitibus bellum gerere, ut omnia ante nos Coss. bella gesta sunt.* Vide plura de supplicationibus apud Brisionum de Formulis lib. 2. apud Rosin. Roman. Antiqu. lib. 10. cap. 28. Alexand. ab Alexand. lib. 5. cap. 27. Repete verò multa, quæ nos collocavimus in Titulo Religio. Quanti verò referat, imò quantum conferat in universum, a precatione & advocato Cælitum auxilio rerum agendarum initia capere, condisce, Lector, ex profano etiam Scriptore, Plinio nimirum, cuius illa sunt notata dignissima in Paneg. ad Trajanum: *Bene ac sapienter Patres C. majores instituerunt, ut rerum agendarum, ita dicendi initium a precationibus capere: quod nihil ritè nihilque providenter bo-*

mlnes sine Deorum immortalium ope, consilio, bonore auspicarentur.

SUPPLICES. Non est dubium, ut optimè advertit Vossius, supplices dici a plicando, quoniam manibus plicatis, vel complicatis orantes submittunt sese judici, vel victori. Et quoniam ita supplicantes, nec interdum impetrantes delicti veniam, aut commiserationem misericordie, puniri solent, idcirco supplicium duplicum habet significationem apud Latinos: frequenter enim precationem, frequentius tamen pœnam significat. Inductus prainde in errorem Agretius ita scribens: *Supplicia de tormentis dicimus; supplicationes de precibus Divinis.* Ut enim præteream Plautum & Afranum, quibus supplicium fuit supplicatio seu precatio, apertius contra eum Grammaticum facit locus Salustii in Catil. *Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur.* In bello captos, justo superatos certamine, obsecros redactos in potestatem, fœminas, puerosque expugnatarum urbium, nec raro Sacerdotes ipsos, & primarios Magistratus, supplices deprecari victorum iram; apud Scriptores veteres legimus frequentissimè. Inter præcipuos verò supplicantum ritus, is erat, ut ad victorum pedes pro volunti eorum genua apprehenderent, mentoque manum supponerent. Multa nos de hoc ritu in dictione *Genua tangere.* Manus etiam porrigebant, & quidem inermes nudasque. Vide Titulum *Dextras tendere.* Præferebantur etiam supplicibus & pacem petentibus olea in manibus; iisque rami vittis, laneis nimirum quibusdam vinculis vel tæniis erant obvoluti. Virgilius lib. 7.

ne temne quod ultrò

Præferimus manibus vittas, ac verba precatum.

Et clarius lib. 8.

*Optime Grajugenum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos.*

Ut enim optimè advertit Carolus Paschal. lib. 5. Coronar. cap. 15. olea & lana per quandam societatem junguntur, eum utraque sit pacis symbolum. Idem indicavit Justinus lib. 2. *Primi Athenienses lanificii & olei, & vini usum novare: quibus scilicet omnibus homines fruuntur in pace.* Addo naturam ipsam atque materiam lanæ, quæ mollissima attrectatu est, & in omnem partem facile ductilis, symbolum esse admodum idoneum, ac veluti typum, quo victores doceantur, deposita omni duritia, minimum insolescere per victoram, mitiusque sese cum victis & humaniter gerere. Olea verò aptissimum pacis symbolum semper est judicata, supplicumque gestamen. Virgil. lib. 8.

Pacifera quo manu ramum prætendit olive.

Statius 2. Theb.

ramumque precantis olive

Abiicit.

Et lib. 12.

Ipse manu ramosque olea, vittasque precantes Tradit.

Ipsa verò olea & ejus ramuli appositè gestari soliti à pacem postulantibus; quoniam ejus arboris fructus mollissimum liquorem pariuit, & cum placido quodam levore adhærentem. Idem sese mirifice insinuat, & suaviter, quibus apprehenditur, inolescit. Blandè igitur omnia per-

yadens liquor dulcissimus optimè assumitur in argumentum ejus nexus ac veluti glutini, quo dissidentes animi pace & concordia conciliantur. Quod autem ad vittas attinet, non defunt qui easdem exponant genus lanei coronamenti, quo moris est suplicum frontes vinciri. Aduvat horum conjecturam frequens locutio Græcorum Scriptorum, qui Latinorum vittas coronas appellant. Memorantur etiam infulæ, & velamenta, quæ etiam ab iisdem ad coronas & capitis vinculum referuntur. Nihilominus Cerdæ in 7. Æneid. ad horum sententiam subruendam validè multis eruditèque contendit. Vittas igitur, infulas, velamenta, atque ipsas, si Deo placet, coronas neutiquam ad suplicum frontem, verum ad eorum manus colligandas pertinere statuit. Adducit inter alia disertissimum testimonium scholiastræ Euripidis in Oreste: *Mos fuit apud Veteres, ut supplicaturi ferrent in manibus coronam aut lauri aut olivæ.* Obductas autem coronas illas oleaginas laneis vinculis sive tenuis, quæ suplicum manus adstringerent, idem Cerdæ interpretatur, ratus capita coronata minimum facere ad suplicum habitum; sed potius præligatas manus iisdem congruere.

2. Verum his præteritis ad alia gradum facio, quibus describitur apud Veteres suplicum habitus: ubi tamen prius adnotavero illud extitisse discriminem inter captivos supplices, & supplices non captivos, ut hi quidem vincitas efferrerent ac protenderent manus, non vero detortas post terga, quod peculiare captivorum fuit. Sic Virgil. lib. 2. Æneid. de Sinone captivum imitante & mentiente:

Ecce manus juvenem interea post terga revinctum

*Pastores magno ad Regem clamore trahebant
Dardanidæ.*

Horat. lib. 3. Od. 5.

vidi ego civium

Retorta tergo brachia libero.

Jam vero ad habitus suplicum in primis faciebant soluti crines & promissum capillitum. Item facies peccusque palmis pugnisque verberatum; nec non vestis sordida, barbaque inculta, pepli gestamen, & flebilis vociferatio. Ostendunt haec omnia sequentes loci. Virgil. 2. Æneid.

*Interea ad templum non aquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passi, peplumque ferebant*

Suppliciter tristes, & tunc pectora palmis, Liv. lib. 35. Admoniti propinqui amicique, & qui ejusdem factionis erant, liberos & conjugem ejus cum sordide ueste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent. Et lib. 44. Sordidati barba & capillo promiso cum ramis oleo ingressi curiam, procubuerunt. Ut hactenus dicta mittam in compendium, satis fuerit expendere unius Priami Trojæ Regis Achilleum, supplicantis conditionem miserrimam. Spectaculum illud potentissimi Regis e summo loco dejecti, & ad infestissimi Ducas pedes provoluti omnium, ac præcipue Græcorum Scriptorum calamitos exercuit. Sic autem primus omnium Homerus:

*Manibus Achillis accepit genua, & osculatus
est manus*

*Graves homicidas, quæ ei multos interfecerunt
filios.*

Horat. Epod. Od. 17,

*Unxere matres Iliæ additum feris
Alitibus, atque canibus homicidam Hætorem,
Postquam relicta mœnibus Rex procidit
Hæz pervicçōis ad pedes Achillei.*

Dyctis Creten. lib. 3. Bell. Trojan. Priamus lugubri ueste miserabile rectus, cui dolor, non decus regium, non ullam tanti nominis ac famæ speciem reliquam fecerat, manibus vultuque supplicibus ad Achillem venit. Senec. 2. de Ir. cap. 33. Quid ille Priamus? Non dissimulavit iram, & Regis genua complexus est: fumestam perfusamque cruore filii manum ad os suum retulit. Cassiodorus lib. 2. Var. Epist. Priamus quanto pretio sepelendum Hætorem redemit? Rogavit furentem, supplicavit armato.

3. Sed & de jure supplicum ut aliquid subiiciam monet Virgilius lib. 2. Æneid.

sed jura fidemque

Supplicis erubuit.

Ad ejus violationem juris retulit Lucianus Deucalionis diluvium: Neque jusiurandum observabant, neque hospites suscipiebant, neque supplicum miserebantur; quamobrem magna in illos peruenit calamitas. Notandum est cum Joan. Spond. supplices ab Homero dici *ad eis*, id est venerandos. Sic enim apud eundem Lycaon supplex Achillem alloquitur:

Genua tua tanto, Achilles, tu autem

Me venerare & mei miserere,

O generose, loco tibi sum supplicis venerandi.

Adnotare hic etiam cum Budæo libet, venerationem hic explicare veniam & commiserationem atque clementiam eorum, ad quos supplices confugiunt. Id expressit Euripides in illis verbis Hecuba ad Agamemnonem: *Verere me, miserere nostrum.* Ubi verere dixit quasi sine exorari. Juxta hanc etiam usurpatiōnē templum dicitur venerabile, quoniam ibi venia obtinetur. Et plane non multum arridet eorum sententia, qui etymon verbi *venerari* trahunt a Venere, tanquam propriè dicatur de iis, qui Veneri sacrificant, ut inter alios existimat Julius Scaliger. Malim deduci potius a venia, sive sit simplex derivatum, sive potius sit compositum *ex venia*, & *ora*, ut contendit Festi Epitomator.

4. Ex communī porrò supplicum ritu olim, fuit in terram procumbere, demissaque & pulvere consperso capite, vieti ac deditiū animum induere & præseferre. Stat. 6.

squalentiaque ora

Sparsus & incultam ferali pulvere barbam,

Valer. Flacc. 3. Argon.

multaque comas deformat arend.

Ejus moris meminere saepius Euripides, Heliodorus, aliique Scriptores Græci, De Achille autem Homerus Iliad. 18.

tum pronus ad aspernum

Corripiens manibus cinereum, nigrumque favillam

Inspergit capiti, & faciem fedavit honestam. Et iterum in Odiss. de Ulyssle supplice ad Alcinoum:

*Tum Rex Alcinous parens erexit Ulyssen
In signum facibus belli, clarumque sub armis
Confilio & cinere exceptum super alta locavis
Scamna throni nitidi.*

Et paulo ante de eodem Ulyssle:

*O Rex Alcinoe: en tibi stratus supplicat bospori;
Non decet ut lapsus jaceat sub pulvere denso*

Pro-

Procumbens.

De eodem ritu Liv. Dec. 1. lib. 3. *Strata paxim matres crinibus templo verentes veniam irarum celestium exposcunt.* Hebreis vero ea consuetudo admodum familiaris, ut ab illis ad alios populos propagatam illam vix dubitem. Testimonia ex sacris literis affatim suppetunt: Accipe de multis paucula: Isai. cap. 47. *Sede in pulvere virgo filia Babylon:* hoc est cinere & sordibus obsita inde formam supplicis & captivæ. Et psalm. 43. *Humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster.* Et psalm. 112. *Suscitans a terra inopem, & de stercore erigens pauperem.* Nobilissimum autem illud psalm. 71. *Coram illo procident Ethiopes, & inimici ejus terram liscent.* Vetustissimum porrò etiam apud Romanos eum fuisse ritum, & quidem ab Etruscis acceptum indicat Virgilius l. 10.

Caniciem immundo deformat pulvere.

Ubi tamen pulveris conspersio non habitum supplicis, sed tristitia & mœrore luctuque contabescens Mezentii ob filii mortem, exprimit aegritudinem.

5. Græcorum in primis peculiare fuisse gestare oleas, cum oratum supplicatumque venirent tradit Liv. Dec. 3. lib. 9. *Decem legati Locrensum obfisi squalore & sordibus, in Comitio sedentibus Consulibus, velamenta supplicum, ramos oleas, ut Græcis mos est, porridentes ante tribunal, cum flebilis vociferatione humi procuberunt.* Idem Historicus Dec. 5. lib. 5. etiam Rhodiis eum ritum adscribit: *Secundum talen proportionem universi prociderant, ramosque oleas supplices jactaverant.* Ego vero hanc etiam fuisse causam reputaverim, cur Christus Dominus frequenter ageret in monte Olivaram, ut ostenderet repudiata Iudaorum superbia & arrogancia, stabiliturum se suum esse regnum, Divinitate misericordiae perennes quasi rivulos diffusum in subjectarum capita gentium, quibuscum semper interni foederis pacisque nexum firmaret. Nec in aliam sententiam trahit Martinus de Roa singular. lib. 4. cap. 5. verba illa Zacharie 14. *Ereditur Dominus, & præliabitur contra gentes, sicut præliatus est in die certaminis, & stabunt pedes ejus in die illa super montem olivarum.* Idest temeritatem & pervicaciam Ethnicæ superstitionis affliget & conteret; stabile autem colligabit domicilium apud eos, qui sponte se dederint divinaeque doctrinæ suæ jugo ultrò se avideque submiserint. Cum vero ex eodem Olivaram monte ad celeste regnum & dexteram Patris ascendit, plane testificatus est sanctum a se fedus pacemque conciliatam cum humano genere, asserto ab infestorum spirituum servitute: quemadmodum emissa olim ex Arcæ carcerebus columba, cum oleagine rediit ramo, nunc scilicet sedate Divinitate indignationis, & in serenissimam faciem composite rerum universitatis post diuturnas aquarum alluviones. Docemur porrò a Xenophonte l. 2. aliam quoque rationem a Persis initam supplicandi profitendique obsequii. Occultabant nimis manus intra vestium manicas. Certè Cyrus obtruncari jussit Antobisacem & Mitræum, quoniam sibi occurrentes non contraxisserent manus intra manicas, quod publicum est quasi testimonium propriæ imbecillitatis: qui enim manus abscondit, negat quidpiam audere se posse. Eam porrò consuetudinem vigere etiamnum apud Sinenses po-

pulos perhibent monumenta, quæ habemus de rebus Sinicis. Postremo etiam monachi, & austerioris vite cultores in septis religiosis submissionem suam animique dejectionem palam profiteri solent receptis coercitisque manibus intra manicas, & ad eum modum inflexo capite, obvios quosque salutantes. Accipe demum habitum serumnoi supplicis sic adumbratum a Seneca Troad. Act. 3, in Astyanacte, quem mater Andromacha eductum ex tumulo Hectoris capti- yum Ulyssi tradit:

submitte manus.

*Dominique pedes supplice dextra
Stratos adora; nec turpe puta,
Quidquid miseris fortuna jubet,
Pone ex animo Reges atavos,
Magnique senis jura per omnes
Inclita terras: excidat Hector,
Gere captivum.*

SUPPLICIA MILITARIA. Vide *Pena militares.*

SUPRAJUNCTARII, orum. Magne erat authoritatis magistratus in regno Aragoniæ, præcipue ad educendos oppidanos armatos adversus graffatores & itinera infestantes. De horum munere multa habet Cangius ex Charta Iacobi II. Regis Aragoniæ. Vide *Juncta.*

Sus, is. Bellica machina apud Henricum Roslam in Herlingsberga:

*Non hic unigena fabricatur machina: nomen
Hæc Librilla tenet, quasi faxea pödera librans;
Obtinet illa Suis: sed Hirudinis hac: stat Aselli
Illa vocata pota.*

Rigordus an. 1203. *Erectis petrariis, & man- ganellis, & turre ambulatoria, sueque lignæa, acerrime castrum impugnari cœpit.* Sed prolixior ejus machinæ descriptio extat apud Villelimum. Malmesbur, lib. 4. Hist. *Unum fuit machinamen- sum, quod nostri suum, Veteres vineam vocant, quod machinæ levibus lignis colligata, testo, ta- bulis, cratisque contexto, lateribus, crudis coriis communis, protegit in se subsidentes, qui quasi more suis ad murorum suffodienda penetrant fundamenta.*

Sus TUBAM AUDIVIT, Suidæ senarius est:

Afinus lyram, sus audiit stolidus tubam.

In eos quadrat adagium hoc militare, qui nihil commoventur præclaris rebus & laudibus aliorum, quas audiunt, quippe illas nec satis intellegunt: quemadmodum equi mirificè ad pugnandum incitantur tubarum sonitu; sed nulli illarum clangores animare possunt ad pugnam suem stolidum ignavumque.

SUSPENDIUM. Vulgatum olim apud plurimas nationes atque adeo Romanos genus supplicii fuit. Animadverti autem eo præcipue animadversum in desertores & proditores. Id pœna genus ut pote fœdissimum & atrocissimum Homerus impuram mortem, Virgilius informe lethum nominavit. Extat apud Livium formula terribilis ejus pœna inferenda: *I. lictor, colliga manus: caput obubito: infelici arbore suspendito.* Abolitum vero postea & antiquatum apud Romanos suspendendi ritum docet Cicero pro Cajo Rabirio: *Namque hec tua, que te hominem clementem popularemque delectant, I. lictor, colliga manus, que non modò bujus libertatis mansuetudinisque nos sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii, sed Tarquinii superbissimi atque crudelissimi regis ista sunt eruciatus carmina*

que

*qua tu homo lenis & popularis libertissime com-
memoras : Caput obnubito, infelicis arbori suspen-
dito. Quæ verba, Quirites, jam pridem in hac
Republica, non solum tenbris vetustatis, verum
etiam luce libertatis oppressa sunt. Idem Ver-
rin. 6. crimini vertit Verri, quod cives Roma-
nos obvoluto capite ad laqueum adduceret.
Ignominiosum id supplicii genus, & infamia no-
ta, qua eodem mulctati laborabant, efficit,
ut coacti, velatis oculis & cooperto capite, re-
torto etiam collo, quasi reluctantibus ad illud su-
beundum rei ducerentur. Memoratus vero ritus
velandi caput familiaris erat Romapis in quoli-
bet obeundo capitali vel luctuoso munere. Quod
etiam hodie a cultis nationibus partim observa-
tur, praecipue in morte & parentalibus mortuo-
rum, quæ pulla veste atrati incidentes concele-
bramus. Pompejus Magnus a plebejo satellite,
feriendus in Ægypto, obvoluto capite, ut de-
orum in ipsa morte servaret, ad excipiendum
ictum se comparat apud Lucanum lib. 8,*

ut vidit cominus onus

*Involvit vultus, atque indignatus apertum.
Fortuna preberrit caput, tunc lumina pressit.
Continuitque animam, ne quas effundere ve-
ces*

*Possit, & aeternam fletu corrumpere famam.
Elatores etiam funerum, ut immensum dolorem
palam ostenderent, obvoluto capite phereturum
subibant. Pers. Satyr. 3,*

et illum

Hesterni capite induito subiere Quirites.

Eundem ritum observatum fuisse ab iis, qui se pro patria Diis Manibus devovebant, Cicero aliique docent. In re tristi & ignominiosa obvelatum caput aliorum aspectui subducere moris antiqui fuisse discimus ex Historia Sacra. Esther c. 6. Reversusque est Mardonius ad januam pa- latii; & Aman festinavit in domum suam lugens & operio capite. Intermissa diu suspendii pœna in exercitu & castris fuit: postea restituta; eademque usurpata frequentissime, ut passim doceri potes apud omnes Historicos. Witechindus lib. 3. *Tres Duces gentis Hungaria capiti, Ducique Henrico praesentati, mala morte, ut digni erant, multati, suspendio namque crepuerunt.* Victorinus in Maximiano Cæsare: *Maximianus Herculis a Constantino apud Mas- filiam obsessus, deinde captus, pœnas mortis ge- nere postremo, fractis laqueo cervicibus luit.*

SUTA, orum: Occurrunt apud Stat. Theb. I. 3.

*Hi teretes galeas, magnorumque ærea sura
Tboracum.*

Thoraces sunt non toti ferrei, sed ferreis circu- lis sive hamulis quasi consuti, vel colligati. Idem lib. 4. ita se magis explicat:

*tér insuto servant ingensia ferro
Pectora.*

SUTILIA TORMENTA. Vide Bombarda.

SYBARITICA CALAMITAS. Inter adagia refertur a Stephano. Monemur autem, Numinis, & Divorum cultum nunquam esse deferendum. Sybarites siquidem, qui otio & deliciis affluentissimi primū erant, abdicata postea Deorum reverentia, in tot calamitates, ab acerbissimis hostibus bello domiti inciderunt, ut nihil illis esset contemptius. Oraculum autem de Sybaritis sic refertur ex Graeco:

Felix omnino felix Sybarita futurus

*Dum rebus latiis venerabere numina Divini;
At simul atque illis mortalis homo anteferetur,*

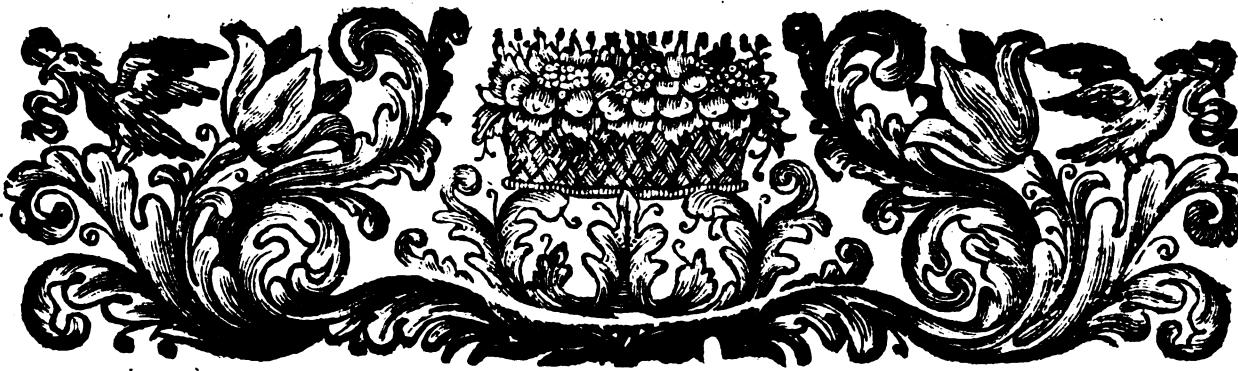
*Tu venies bellumque sibi atque domestica turba
SYMBOLA HEROICA. Vulgo Impresæ d'Armi, c
d'Amore. Vide Insignia,*

SYMMETRIA. Latinè est mensura quædam & modu-
latio. Vitruv. lib. 3. cap. 1. *Aedium compositio
constat ex symmetria.* Quoniam vero Plin. lib. 34.
cap. 8. scripsit: *Non habet Latinum nomen sym-
metria*: Grammatici in illum feroculè insurgunt,
& ex Vitruvio parem vocem & candidissimam
proferunt commensum. Sic autem scribit Vitru-
vius lib. 3. cap. 1. *Ut etiam in operam perfectio-
nibus, singulorum membrorum ad universam fi-
guræ speciem habeat commensus exactiōem.* Et
sanè miror, cum vocem tam idoneam habuerit
Latium, perraro eandem a Latinis Scriptoribus
fuisse usurpatam. Competentiam minus feliciter
vertit Gellius lib. 1. *Comprehensa autem mensura
Herculanī pedis, secundum debitam membrorum
omnium competentiam, modificatus est.* Optime
Philander in Vitruvium Symmetriam ait esse
partium ad partes, & universum corpus respon-
sum, & constare certo partium numero, quas
si minueris, aut auxeris, perire concinnitatem
oportet. Evidem non infiior, in structuris
& machinis bellicis non tam ornatus atque com-
mensus ad speciem, quam firmitatis rationem
esse ducendam. Peccatum vero palmari piaculo
in hoc sane fuit a nonnullis Architectis, qui con-
cinnitatis nimis religiosè studiosi parum validas
cæteroqui urbes moliti sunt: quod suo magno
malo postea intellexerunt, Merito hoc genus ab
Aggide irrisum tradit Plutarchus. Cum enim
ille urbis Corinthiæ muros vidisset eleganter &
venustissime exadificatos, in cachinnum effusus.
*Qui, inquit, sunt hos muros incolestes mulie-
res?* acutè falsèque taxans atque fugillans im-
pendio delicatam operam Architectorum, qui
formosa magis & elegantia, quam valida & ad-
versis vim hostiæ corroborata mœnia struxer-
int. Nihilominus Architecti militares periti ex-
pertique non ita communitas arces extruere cu-
tant, ut eurythmæ & symmetriæ immemores spe-
ciem etiam quandam ornatumque despiciant.

SYNCRETISMUS. A Cretensi populo, ut vox ipsa so-
nat, compacta vox, Reddas *Cretensium coniunctio*. Vim habet sententiae proverbialis, notat-
que populos prius dissidentes, repente in con-
cordiam redire, & sociari adversus tertium com-
munem hostem. Exempla ubique historiæ suf-
ficiunt. Curt. I. 9. *Inde ventum est in regionem Oxydracarum, Mallorumque, quos aliâs bellare inter se solitos, tunc periculi societas junxerat.* Ortum dixi adagium à Cretenibus. Plutarch. de Fratern. Charit. *Cretensium exemplum sequutos, qui cum frequenter bello intestino inter se pugna-
rent, invadentibus aliunde hostibus, amissi con-
tentione conjuncti sunt, atque is erat, quem illi Syncretismum appellabant.* Similis est parœmia, que refertur ab Arist. I. I. Rhet. *Conciliant homines mala.*

SYNGYPTÆ, arum. Occurrunt apud Heronem pro
parte Testudinis Arietaria, que sic explicatur a Barocio ibidem: *Syngypta sunt ligna curva, ca-
jusmodi sunt ea, ex quibus navium carina con-
struitur. Ex hujusmodi autem lignis construitur
etiam dorsum Testudinum, cum depressoress eas fa-
cere volumus.*

T Lit-

T.

PLITERA. Hac elementari nota adnotabantur superstites in matriculis, sive nomenclatura militum, quemadmodum litera Θ notabantur vitæ funeti. Isidorus lib. 1. cuius locum retulimus in titulo *A litera*.

TABELLARIA NAVES. Que classis adventum prænuntiant. Occurrunt apud Senecam Epist. 77. *Sabito nobis hodie Alexandrina naves apparuerunt, quæ præmitti solent & nunciare fecuturæ classis adventum: Tabellarias vocant.*

TABERNA, &c. Inter alia indicat tectum castrense, quod huc illuc transferri solet. Vide *Tabernaculum*.

TABERNACULUM, i. Vox ferè militaris. Tectum sive mansio subitaria, ex trabibus, pellibus, velis, palis, frondibus, ramalibus, vel stragulis constans, ad arcendos nimios calores, & ad præsidium adversus imbræ, & aeris inclem tam. Horum usus in castris: nam huc illuc transferuntur, ubi movenda sunt, & aliò est commigrandum. Nomen inditum a Taberna. Hæc autem juxta Donatum quasi Traberna dicitur, a validioribus trabibus, quibus superiora reguntur. Sed verius a tabulis appellatur, ut docent Festus & Isidorus: ac primò quidem Tabernera, mox per syncopen Taberna dicta est. Sunt autem tabernæ aediculæ parvæ, & simplifices tabulis & lignis constructæ. Migravit postea hoc vocabulum ad officinas rerum venalium, quæ sunt ex usu populari. Hinc taberna casearia, vinaria, pistoria, aliisque hujus generis. Cauponia taberna, quæ Osteria passim ab Italîs nun cupatur, Neapolî apud vulgus Taverna vocatur. Exinde tabernariæ dicuntur Veterum fabulæ, quæ pertinebant ad humilis fortunæ homines, sellularios & institores, qui in tabernis merces venditabant. Quam ob causam in his infimi loci personæ inducebant, lenones, scorta, nepotes, fæc opifcum; quibus enormis erat licentia, actio turpis, oratio lascivior. Ideò cum tunicis ferè solùm, quæ popularis erat vestis, agebantur. Maluerunt tamen illas a tabernis tabernarias, quâm a tunicis dicere tunicatas, Quadratam verò fuisse tabernaculorum formam apud Romanos coniicimus ex Columna Trajani, ut videre est apud Fabretum cap. 7. prolatis ex eadem columna tabernaculorum deformationibus. Eadem ita componebantur, ut reduci at tollique facilè possent. Hinc apud Lampridium legimus, Severum Alexandrum apertis papilio nibus cœnare solitum. De Alexandro Magno refert Curtius lib. 3. alleysse sappiis tabernacu-

li pelles, ut ignes hostium posset conspicere.

2. Statuis fultum & exornatum Alexandri Magni legimus tabernaculum apud Plin. lib. 34. cap. 8. Ælianus Alexandri tabernaculum capax fuisse spatii centum mensarum, & quinquaginta columnis aureis sustentatum, tradidit Var. Hist. lib. 9. cap. 3. Mos verò opere picturato, vel Phrygiis texturis exornandi tabernacula, militaria facile fluxit a conopeis nuptialibus, quæ antiquitùs multis figurarum emblematis depingebantur. Satis vetustum ejus rei exemplum habemus apud Catullum in Nuptiis Pelei & Thetidos, ubi describitur pulvinar, seu nuptiale tentorium novis excitatum sponsis. Ibi inter alia, Ariadna & Thesei fabula erat expressa:

*Pulvinar verò Divæ geniale locatur
Sedibus in mediis, Indo quod dente politum
Tincta tegit roseo conchylis purpura fuso.
Hæc uestis priscis hominum variata figuris,
Heroum mira virtutes indicat arte.
Namque fluenti sono prospectans littore Dia
Thesea cedentem celeri cum classe tuetur
Indomitos in corde gerens Ariadna furores.*

Ad hujus, ut coniicio, exemplum variis historiarum figuris expressa legimus bellica tabernacula apud alios Scriptores. Pulcherrimum est quod latè describitur ab Aloysio Pulcio in Etrusco Poemate, cui Titulus *Morgante cant. 14.*, & dono traditum fingitur Rinaldo Duci à Luciana:

*Rimontati a caval tutti n'andorno
Nella città con festa e con honore;
E poiche al gran palagio dismontorno,
Disse la Dama, o mio caro Signore,
Io t'bù arrecato un padiglione adorno,
Il qual sempre terrai per lo mio amore;
Con le sue man l'hà fatto Luciana,
Contesto d'oro, e seta Soriane.
E feccelo spiegare in sua presenza.
Quando Rinaldo il padiglion vede,
Maravigliossi di tanta eccellenza,
E disse, certo io non sò quale Dea
Havesse fatto tal magnificenza,
Se fossi Palla; e gratia li rendea,
Dicendo, per tuo amor, tal padiglione
Sempre terrò, che così vuol ragione.
Egli era in questo modo diviso.
In sù la sala magna fù disteso
In quattro parti, ove era figurato
Quattro elementi &c.*

In qua tabenaculi bellici descriptione utpote elementis quatuor figurati, leguntur apud Poemam singularia plurimarum avium, piscium, & animalium terrestrium nomina. Operosum etiam tabernaculum, historiis belli sacri, & facinoribus Crucifixionum in expeditione Palæstina affabre discriminatum legimus apud Torquatum Taf.

Tassum lib. 2. Gierusalem. conquist.

*Mà 'l Duce pio vuol ch'audienza attenda
E l'uno e l'altro insino al dì che segue :
E per mostrare come pietà risplenda,
E si nieghino all'empj e pace e tregue ,
Fà tosto dispiegar sublime tenda ,
Opra d'Armeni , unde i palagi adegue ;
Che d'archi sostenuta e da colonne
Può albergar Duci , e Cavalieri e donne ,
Ericca è di materia e di lavoro
Sì , che'l fiero avversario se ne scorna ;
E di serici feli intesta , e d'oro ,
Di chiare imprese e di vittorie adorna ;
E palma trionfale e verde alloro
Fanno un bel fregio che la cinge & orna .
In mezzo son battaglie , incendi , assalti ,
Mar , terra , laghi in più sanguigni smalti .
Excepisse autem singitur hoc tabernaculo Gote
phridus Aletem , & Argantem Ægyptios Ora
tores . Neque est reticendum antiquitate juxta
atque præstantia insigne tabernaculum , cujus
meminit Areostus Cant. 46. in Nuptiis Rugerii
& Bradamantis , de quo hæc habet :*

*Posto havea il genial letto fecondo
In mezzo un padiglione ampio e capace ,
Il più ricco , il più ornato , il più gioconda
Che già mai fosse ò per guerra , o per pace
O prima , o doppo teso in tutto il mondo ;
E tolto ella l'havea dal lito Trace ;
L'havea di sopra Constantin levata ,
Ch'a diporto sul mar s'era attendato .*

Idem a Cassandra Priami filia Hectori fratri do
no traditum , per varias subinde manus trans
latum , postea ad Imperatores Orientis , & po
stremò a Melissa Magico nisu in Gallias trans
portatum :

*Eran degl'anni apprezzo che duo milia
Che fù quel ricco padiglion trapunto .
Una donzella della terra d'Ilio ,
Che havea il furor profetico congiunto ,
Con studio di gran tempo , e con vigilia
Lo fece di sua man di tutto punto :
Cassandra fù nomata , & al fratello
Inclito Ettor fece un bel don di quello .*

Ad has delicias scilicet peruentum est , militari
luxu Veterum parsimoniam & frugalitatem di
sciplina castrensis paulatim corrumpente . Nam
prioris illi corio tantum & pellibus munire con
sueverunt tecta castrensis . Calamis etiam ad for
mam tugurii caseaque pastoralis , utcunque ac
temere extollebantur . Polyb. lib. 14. Numide
neo lignis , nec terrâ , sed simpliciter cannis &
calamis ad struenda tentoria utebantur . Liv.
Dec. 4. lib. 5. Cum ibi stativa essent , & pauci
tabernacula haberent , multitudine alia casas ex
arundinibus textas fronde , que umbram modo pre
beret , texissent &c. Dux Romanus apud eundem
Historicum dec. 3. lib. 7. metuens apud Capuam ,
ne Romanum exercitum nimia urbis amoenitas
molliret & frangeret , castrenses casas ex crati
bus & arundinibus vili rusticoque stramento
contexuit . Italis *Attendamenti* , *Tende* , *Tra
bacche* , *Padiglioni* , *Frascati* , quæ in hunc mo
dum congregabantur apud Boccaccium Thesid.
lib. 1.

*E fè tender trabacche e padiglioni ,
Et afforzar suo Campo di steccati ,
A cavalier dicendo , & a pedoni ,
Che tende si faceffeno e frascati .*

Vide *Tentorium* .

TABULA ROTUNDA. Vide *Mensa Rotunda* .

TABULE TRIUMPHANTIA. Vide *Triumphus* .

TACTICA , &c. Latinè disciplina est præceptiones tradens ex certissimis Geometriæ regulis , collocandi castra aciemque instruendi , cum rata distributione & diligentí consideratione locorum . Una est ex facultatibus , in qua prolixè expónenda Scriptores Polemici operam impendunt . Duo potissimum perficit . Primam ut ex Geometriæ præscriptione castra ad confideandum aptè distribuantur in suas partes . Alterum ut acies initura prælium , vel in itinere processura certum ordinem servet . Illa quidem *Castrametatio* ; hæc aciei Instruētio dicitur . Robur & florem bellatorum expertissimi Duces in prima & postrema acie collocant : in medio deterioris notæ milites statuunt . Observatum id ab Homero , qui hæc habet de Nestore , aciem instruente .

*Atque equites posuit cum curribus , ordine pri
mo .*

*At peditum a tergo floremque & robora , belli
Munimen , septumque : sed in medio agmine
viles*

Ignavosque ; uti vel nolentes depugnarent .

Hinc Tacitus de Morib. German. Ex omni juven
tute delectos ante aciem locant . Idem ibidem: Pe
nes fortissimos initia pugnarum . Expressit id clara
rè Xenophon. Rer. Græc. l. 3. In prælio fortissimi
mi quique primo ultimoque loco sunt collocandi ,
peſſimi verò in medio , ut ab illis ducantur , ab
his impellantur . Idem non uno in loco præ
cipit Vegetius . Quodsi Imperatorem licet cum
oratore conferre , præcipit Cicero , ut validiora
argumenta orator prima & posteriora , tan
quam a tergo & a fronte collocet , inculcetque
leviora , idest in medio statuat , quæ minus va
lida sunt . Hoc enim ibi est inculcare , non ea
dem iterando ingerere , ut Calepinus exponit ,
adducto hoc ipso Tullii loco , qui in hæc verba
legitur in Orat. De firmissimis alia prima ponat ,
alia postrema , inculcetque leviora . Est igitur
ibi inculcare in medio ponere acervatim , ut po
te in quibus numerus magis , quam robur expen
ditur . Vide Polybium , Ælianum , Lipsium , Bel
lajum , Leonem Imper. in Tacticis . Vide etiam
hic *Acies* , *Castrametatio* .

TENARIUM MALUM. Populari voce dicitur de sup
plicio crudeli . A Lacedæmoniis , qui sævissi
mum in modum divexarunt captivos , qui in
Tænarum confugerant .

TENIA , &c. Latinè vinculum seu potius fascia e
vitta dependens . Virgil. l. 7.

fit longæ tenia vitta .

Pannus erat , ut plurimū oblongior & angu
stus ex lana vel sparho , albi ferè coloris , ut
ex Apuleii non uno colligitur loco . Corona
menti autem genus , vel coronæ ornamenta
erant tæniæ . In sacrificiis & re funebri passim
memorantur . Sed fuerunt etiam victorum insi
gnia : nec eorum duntaxat , qui in ludis victo
riam reportassent , de quibus Virgil. l. 5.

*Jamque adeo donati omnes , opibusque superbi
Punicis ibant ornati tempora tæniis .*
Sed eorum etiam , quos partæ sanguine milita
res victoriæ nobilitarunt , ut ostendit Plutar
chus in vita Marii . Idem de statua Pelichi Du
cis Corinthii memorat Lucianus .

TALEA , &c. In Architectura civili , seu potius
me-

mechanica sunt trabeculae insertae impacteque parietibus ad horum firmitatem, de quibus sic scribit Vitruvius lib. I. cap. 5. de murorum constructione: *Cum in crassitudine ejus perpetuae taleae oleaginea usculatae quam creberrime instruantur.* Lignorum praesegmina tales antiquis fuisse vocatas docet Nonius; additque Varro de re rustica lib. I. *Nam etiam nunc rustica voce intertaliare dicitur dividere, vel excidere ramum, ex utraque parte aquabiliter præcissum, quas alii clabulas, alii tales appellant.* Hinc omnino fluxit verbum Italicum *Tagliare*, ut aptè notat Baldus ad memoratum locum Vitruvii. A verbo autem *intertaliare*, quod Latinis juxta Varronem fuit *excidere*, omnino habemus verbum Italicum *Tartagliare*, quod est balbutire, quoniam eo lingue impedimento laborantes videntur voces scindere & dividere. Sed in Architectura militari duo significare videntur tales: primò quidem cylindros ligneos levigatos; quod genus inter ea pondera, quæ in hostes deiici solent e muris refertur a Vegetio lib. 4. cap. 8. Iterum tales dictæ sunt apud Veteres offendicula quædam lignea, trabeculaeque e muris extantes, ad horum firmitatem, hystriunque impressiones retardandas: & in hanc sententiam tales usurpantur a Cæsare in descriptione Alexiae obsecræ, cuius locum vide in Titulo *Stimuli*.

TALIA GIGNIT BELLUM. M. Tullius Epist. ad Q. Fratrem tanquam vulgo jactatum sermonem, hunc recenset senarium,

Similia bellum calamitosum perficit.

Docemur autem nullum esse infortunii genus, quod bellum non inducat.

TALI FERREI. Frustula ferrea quadrata ad modum tali vel cubi. Onerantur iis etiam tormenta, ut latè dispersa ampliorem perniciem afferant. Ang. Gallucc. de Bell. Belg. I. 16. *Tormenta ferreis talis minutisque globis referta displodebant.* Bentivogl. Hist. Part. 3. I. 7. *Percioche i difensori, e con la grandine de moschetti, e con la tempesta maggior dell'artiglierie, dalle quali uscivano piccole palle, e dadi minutii di ferro in grandissima quantità, e spesso fuochi artificiati, rendevano sanguinosissime l'operazioni della gente Gattolica in ciascun di quei siti.* Ital. Dadi.

TALPA, &c. Animal noturnum, usurpatum in re bellica a Scriptoribus citimi ævi pro machina tectoria in genere vinearum, cum aliis ejusdem formæ machinis, & ejusdem naturæ animalibus, cujusmodi sunt Testudo, Catti, Ericii, Cancer, & alia similia. Quemadmodum enim animantes illæ sic a natura comparatae institutæque sunt, ut ad prædam & capturam intentæ in insidiis delitescant, ac repente mox insilentes incautas alias bestiolas, quibus vescuntur, aggrediantur, ad eum ferè modum sub hujusmodi appellationum tegumentis & machinis tectoriis absconditi bellatores, sub iisdem paulatim procedunt, ac veluti prorepunt ad muros obsessorum urbium suffodiendos, & impunè vim inferendam. Author Appendix ad Othonem Frisingensem de rebus Friderici Imp. cap. 23. *Cæsar omnem reliquum apparatum, quem ad oppugnationem civitatis fecerat, Talpas, Vulpeculas, Ericios, Catios [talibus enim censentur nominibus] jussit exuri.*

TALPARII. Dicti sunt cunicularii, quod ad modum

talparum latere soleant, vel quia sub talpis, quæ suffosoriae sunt machinæ, lateant. Robertus Monachus Altisiodorensis. *Nulla Philippo Regi poterat obstare munitio. Habebat quippe quosdam artifices, quos fossores, vel talparios vocant, qui ad modum talpæ subterranea fodientes, quaslibet murorum, aut turrium firmitates ferramentis validissimis perrumpabant: His aliisque machinis omnia obtinebat.*

TAMBURES. Epist. Arnoldi Archiep. Narbon. Personantibus igitur validè instrumentis Maurorum, quæ Hispani appellant Tambures. Vocem esse Arabicæ originis statuunt Scaliger, Vossius, aliqui Etymologici. Academicci a Furture: *Tamburo. Stromento militare noto, serve a suonare.* Latinis *Tympanum*, quam dictionem omnino consule. Optimè animadvertisit Tassonus, *Annot. sopra la Crusca*, instrumentum esse civicis etiam & urbanis solennitatibus accommodatum, usurpatumque in pompis festivis apud omnes fere nationes. Legitur etiam Tambulum. Sanutus lib. 2. part. 4. *Qui sciant nacharas pulsare, tympana & tamburla.* Necesse est antiquiora ejusmodi instrumenta non nihil variasse a nostris tympanis. Pulsabantur siquidem baculis retortis. Author Excidi Acconis: *Voces emittebant terribiles, ut moris est eorum, maximaque percutientes tympana cum baculis retortis ad terrendum inimicos.* Galli & Itali ab Hispanis, Hispani ab Arabibus tambures sive tamburla acceperunt.

TAMBURLUM. Vide *Tambures*.

TARATANTARA. Vox ab Ennio conficta ad expressionem sonitus tubæ. Virgilii versus est lib. 9.

*At tuba terribilem sonitum procul ære sonoro, Ubi Servius: Hemistichium, inquit, Ennii: nam sequentia iste mutavit. Ille enim ad exprimentem tubæ sonum ait Taratantara. Ad hujus ab Ennio confictæ vocis similitudinem aliquam, tympani sonus, vulgo dicitur *Tappa tappa*, & proprius ad Taratantara, Taratappa. Neapolitani, syllaba addita proferunt etiam Taratappabù. Cæsar Cortesius Micc. Paf. c. 1.*

*E subito sentiste d'ogne strata
Lo tappa tappa dell'i tammorrine.*

Et infra:

*Mico Passero mò, ch'hovea no core
Quanto a chillo d'Orlanno, e fuorze cchiù,
E perche procedeva da Signore;
E lo scetava taratappabù,
Disse no iuorno.*

Hieronymus Ruscelli in Notis ad illud Areosti c. 7.

cetero, arpe, e lire,

*E diversi altri dilettevol suoni,
Faceano intorno l'aria tintinnire,*

scribit, prolatum illud *Tintinnire* ad imitationem vocis Ennii *Taratantara*. Planè id temere & parum scite animadversum; cum constet verbum *Tintinnire* non modo antiquum esse apud Italos, sed natum in veteri Latio, ut optimè demonstrat Petrus Lasena Vergat. 12. Verum mihi ægre fuit, Lefeynam propter eum lapsum nimis acerbe reliqua Ruscelli scripta damnare: quod nemo non judicaverit minus humane factum, quamvis graviores simultatum causæ inter viros doctos intercessissent: Cum præfertim nimis injuriosè traduxerit virum Italicæ lingue peritia, eruditione, & optimæ cæteroqui criseos

laude præstantem; ad hæc præclarè meritum de ingenii & Scriptoribus urbis Neapolitanæ, quam Petrus patriam habuit.

TARENTINI, orum. A civibus Tarenti, quod maritum est in Calabria veteri oppidum, genus quoddam militiae usurpatum fuisse videtur, quod postea ab aliis exercitum est in multam annorum seriem: ex quo factum, ut Tarentini dicerentur ii etiam milites. Extra dubitationem omnem id posuit Ælianus de Instruendis aciebus, ubi duo distinguit genera Tarentinorum. Sic autem scribit: *Tarentinorum duq sunt genera, nam alii longius jaculantur, & ob eam rem equites jaculatores dicuntur, & Tarentini speciali vocabulo. Atque cum semel aut bis jaculum miserint, quo leviori utuntur, manus de cætero cum adversario conserunt, & communis pugnare incipiunt, non secus, quād quo baſtatis appellari retulimus. Leves hos nominari solitum est. Occurrit etiam mentio Tarentinorum apud Ciceronem ad Attic. lib. 5. Quæ de Tarentinis in militiam labravæ, ea tibi grata esse gaudeo. Ubi depravata lectione germana pro Tarentinis supposuerunt Grammatici Parietini, quos meritò redarguit Petrus Victorius Variar. lect. lib. 9. cap. 3. Item Livius lib. 35. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos vocabant equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit. Et infra: *Loca orta Cretensem levis armatura, & Tarentini equites super torrentem prælium commiserunt. Meminerunt porro Tarentinorum Polybius lib. 11. & Plutarchus in vita Philopœmenis, Agidis, & Cleomenis. Et ex Æliani quidem verbis ad levem armaturam pertinuisse Tarentinos constat; ex Livio verò equitatum levem extitisse, ut singuli secum binos equos adducerent. Liquet adversus Romanos depugnasse olim Tarentinos, accito in Ducem Pyrrho rege Epirotarum. Eos conicio præclarum in pugna dedisse specimen leviter armato equitatu; ex quibus Tarentinorum nomen fluxerit in militiam levem.**

TARGA, æ. Dicitur a Scriptoribus crassæ Latinitatis, quod Latinis est clypeus, sive scutum, Nangius in vita S. Ludovici: *Lapidum itib[us] se cum targis & clypeis opponentes. Genus autem erat scuti prælongi & validioris, ut totum ferè militem tegeret. Quamobrem recte ab eodem Nangio vocatur etiam Testudo, quoniam aptum erat ad testudinem construendam. Sic autem habet in eadem vita S. Ludovici: Centum cum testudinibus, sive targis in armis lucidis, & in equis loricali tunica coopertis sequebantur. Italis etiam Targa. Origo vocis a tergo, vel potius tergore, quoniam e crudis coriis boum præcipue a tergo detractis, conflari solebant. Amianus lib. 24. Obiecti scutis vimine firmissimo textis, & crudorum tergorum densitate convestitis. Virgilius lib. 9. de scuto hujus generis ita loquitur:*

*quam nec duo taurea terga,
Nec dupli squama lorica fidelis & aura
Sustinuit.*

Scriptores aliqui nostrorum temporum vocem Targa Græcam fecerunt, ut plures alias Gallicas & Italicas. Titulus ipsorum libri est *tayā tñs tñs*. *Scutum Fidei*.

TARGIA, æ. Genus navigii militaris. Jacobus de

Vitriaco lib. 3. Hist. Orient. *Noster exercitus targias plures, & omnes galeas cum birbutis, & aliis navibus-occuparunt. Idem navigii genus Tarida, Tareta, Tarrita, Terida, Terida, Teretes dicitur a Latinobarbaris Scriptoribus. Consule exempla apud Cangium in Gloff. & sequentem Titulum.*

TARITÆ, arum. Naves, quæ in hunc modum describuntur a Georg. Pachym. Hist. Mich. l. 5. cap. 30. *Utentes ad id non penitus rotundis, sed contractæ longitudinis navibus, quas ipsi Taritas vocant. Positus ad eum locum existimat similes fuisse Dromonibus; & merito addubitat, an ex taritis manaverit vox Italica Tartana.*

TAVOLACIUM, ii. Scutum ligneum ex tabula, idemque brevius. Latinis priscis *Parma*. Statuta Pavat. lib. 3. *In qua fuerint decem homines armati tavolaciis vel scutis, lanchiis vel lancerionibus. Italis etiam Tavolaccio. Boccacc. Nov. 43. Poste giù lor lancia, e lor tavolacci. Hinc Tavolaccini dicuntur apparitores & ministri magistratum lanceis & brevioribus scutis armati. Bened. Varch. Stor. l. 11. V'erano non solo, oltre i ramarri delle compagnie, i Tavolaccini e i mazzieri della Signoria, ma i famigli de Signori Otto.*

TAURUS. Eximii roboris animal, idemque, si rivales præsertim nanciscatur, pugnacissimum. In taurinorum certaminum descriptione ferocius mihi videntur Poetæ ipsi. Virgilius Georg. 3.

*Illi alternantes multâ vi prælia miscent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora sanguis.
Versaque in obnixos argentur cornua vaflo
Cum gemitu: reboant sylvæque & magnus
Olympus.*

*Nec mos bellantes una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris:
Multæ gemens ignominiam, plagaisque superbi
Victoris, tam quos amisi insultus amores:
Et stabula aspectans regnis excessit avitio.*

Idem lib. 12.

*Ac velut ingenti Sila, summove Taburno
Cum duo conversis inimica in prælia Tauri
Frontibus incurront, pavidi cessere magistri:
Stat pecus omne metu mutum, mussantque ju-
vencæ,*

*Quis pecori imperitet, quem tota armenta se-
quantur:
Illi inter se multa vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt: & sanguine large
Colla armosque lavant: gemitu nemus omne
remugit.*

Idem ibidem.

*Mugitus veluti cum prima in prælia Taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat
Arboris obnixus trunco, ventosque lacefuit
Itibus, & sparsa ad pugnam proludit arenæ
Stat l. 11.*

*magna stat fervidus ira
Ante gregem, spumisque animos ardentibus
effert,
Nunc pede torvus humum, nunc cornibus aero
findens:*

*Horret ager, trepidæ quo expostæ prælia vacce.
Præter fortitudinem, dignitatem oris quandam,
& quasi imperatoriam indolem agnovit Homerus in Tauro. Quamobrem non dubitavit ex eodem comparationem sumere ad extollendum supremum Græcorum Ducem Agamemnonem. Sic autem canit Il. 2.*

*Vt in armento Taurus eximius forma
Inter boves simul collectas renidet,
Talem eo die constituit Atridem Juppiter
Præstantem formam, inter delos Heroas.
Quemadmodum enim Taurus non pro fame ex-
plenda, ut leones feræque aliæ, quibus non est
in pascuis cibus paratus, sed pro armento adver-
sus feroes bestias acerrime pugnat, sic Reges
Ducesque ferendo infirmis auxilio suas vires exer-
runt. Viros etiam bellatores; & quidem Heroes,
adorti Tauri. De Tauro ignivomo in Cretam
immisso a Neptuno, quem Hercules interfecit,
Senec. in Agamemn.*

*Genuitque Taurus Dictæa linquens
Horridus arva.*

De eodem Virg. l. 8.

tu Cressia matas

Prodigia.

*Quæ verba inscite Servius refert ad leonem, de
quo statim Poeta*

& vastum Nemeæ sub rupe leonem.

Sunt autem loca admodum distantia. Nam Taurus in Cretam insulam immisus; Leo occisus in silva Nemea, quæ in Peloponneso est ad urbem Cleonas. Theseus vero geminos interfecit Tauros ferocissimos, alterum ad Marathonem in Achaja omnia devastantem, alterum Minotaurum in Creta insula. Duos porro eripedes & flamivomos Tauros ope Medeç superavit Jason. Vide Ovid. l. 7. Adde Taurum ab Orlando maestatum in viridario Falerinæ ut legitur apud Berni Orl. Inam. l. 2. c. 4.

*Muggiando esce, & zappando alla battaglia,
Et ferro & foco con la fronte squassa,
Nè contrastar vi può piastra nè maglia,
Ogni armadura con le corna passa.
Il Conte con quel brando che strataglia
Gli tira un colpo alla testa giù bassa,
Proprio lo giunse nel corno ferrato
Et glie l'ha tutto di netto tagliato.
Ma di ferir per questo il Tor non resta,
Con l'altro corno ch'è di foco mena
Con tanta furia & con tanta tempesta
Che il Conte si sostiene in piedi à pena,
Arso l'baria dalle piante alla testa,
Se non che il sangue di quella Serena
Dalla sua fiamma lo tenea difeso,
Gli barebbe l'armi e'l corpo insieme acceso.*

*Combatte arditamente il franco Orlando
Che mai non ebbe in sua vita paura,
Mena à due man soffiendo & fulminando,
Non hanno i colpi suoi modo à misura,
Dentro ha la forza, & di fuori hâ quel brando,
Al qual cede ogni cosa forte & dura:
Tanto gli batte testa, spalle, & fianchi,
Che forza è alla fin che'l Toro manchi.
Taglioli il collo, & poi le gambe ancora,
Con fatica finita è questa guerra,
Il Toro ucciso la terra divora,
Tutto in un tratto se n'andò sotterra.*

Pugnatum præterea a Tauris contra Romanos, quos Annibal elusit territos incensis farnementis, quæ jactitabant e cornibus curvantibus bellum, ut tradit Polybius, cuius verba afferro in Tit. Strategema. Gradum facio ad alias usus, qui à Tauris in militia percipiuntur. Cimbrorum militare signum æneum Taurum extitisse refert Plutarchus in Mario. Bovinæ carnes assatæ præcipuum fuisset Herorum cibum tradit Athenæus. Isdem

præ cæteris delectatum fuisse Herculem scribit Theocritus. Virgil. de Ænea & sociis l. 8.

*Viscera tosta ferunt Taurorum, onerantque ca-
nistris.*

*Dona laborat Cereris, Bacchique ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis.*

Adjuvant præterea Tauri non leviter rem militarem, qnoniam ex eorum corio tympana & scuta conficiuntur. De tympanis Statius Theb. 2,

Æraque taurinos sonitu vincentia pulsus.

De scutis Virg. lib. 10.

at clypeum, tot ferri terga, tot aris,

*Cum pellis toties obeat circumdata Tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat itū.*

Stat. l. 3.

Nec pudor emerito clypeum vestisse juvenco.

Valer. Arg. 1.

*Taurea vulnifico portat celataque plumbō
Terga Lacon.*

Habiti etiam Tauri bovesque inter præmia militaria. Liv. l. 7. Consul advocata concione laudatum Tribunum decem bobus aureaque corona donat. Idem l. 26. C. Lælium Prefectum Classis, & omni genere laudis sibi met aequavit, & corona aurea ac triginta bobus donavit. Accense Virg. l. 5.

*geminum pugnae proponit honorem,
Victori velatum auro vittisque juvencum.*

Ensem, atque insignem galeam solatia victo.

Quidni vero non postremum locum inter præmia militaria obtineat Taurus, qui domi forisque maximo nobis usui est & famulatui? Ostenditur id vel maxime in agendis sarcinis, impedimentis, & machinis bellicis. Speciem vero militarem prodit ipse vultus & ferox asperetus, ex quo Taurinæ intueri dixit Aristophanes de conspectu truci atque terrifico. Torvos proinde singulari epitheto Tauros bovesque dicitur. Vir. Georg. 3.

optima torve

Forma bovis.

Nec absurde Festus aliique torvum a Tauro dicunt. Scio alios alio abire; sed etymon a TAURO petitum arridet magis. In victimis postremo nulla Tauro præstantior. Virg. Georg. 2.

maxima Taurus

Victima.

Sed hæc minimè militaria alii expendant.

TAXATI MILITES. Dicuntur a Latinorum verbo *Taxo* quod est *estimo*, *pretium pono*. A mercede, vel pretio quo conducti sunt, sic appellantur. Occurrunt in Hist. Miscella lib. 20. Ex proprio exercitu taxatos in ea quosdam constituerunt. Hinc Taxatio in eadem Hist. Formidantes prælium & taxationem. Ubi Cangius taxationem interpretatur præsidium, vel sedem taxatorum.

TAXATIO. Præsidium. Vide *Taxati milites*.

TE DEUM LAUDAMUS. Canticum gratiarum actionis in Ecclesia Romana. Proditum primum, & alternatim prolatum creditur a Divo Ambrosio, & a D. Augustino, cum idem Augustinus ad Christi sectam traductus ab eodem Ambrosio, sacris ab ipso & expiatoriis aquis lustraretur. Scio quosdam a solo D. Ambrosio nos illud habere Canticum, alios vero neutri attribuendum censuisse. Sed a vetustissima opinione, quæ utrumque ejusdem facit authorem, non esse recedendum docet Lorus in psalm. 27. Quem in sacris precibus locum habeat illud Canticum, & de eodem plura vide-

X x 2

fis.

sis apud Macros Fratres Hierolex. Ejusdem mihi meminisse fuit opere ad indicandam Principum Christianorum pietatem. Hi siquidem acceptis nunciis victoriarum, potissimum verò quas adversus hostes Ecclesiæ sunt consecuti, nihil habent antiquius, quam ut inter reboantia tormentorum tonitrua, festasque simul & pias populi acclamationes, rei bene gestæ momentum omne gloriamque ad bonorum omnium largitorum referant; a sacro Antistite splendide convestito, Clero, omniq[ue] Procerum atque nobilium ordine, iterato ejusmodi Cantico inter præstantis Musicæ concentus, omnisque campani æris tinnitus. Id ipsum Duces ipsi peragunt in castris, ubi primum a victoria ordines exilientes recolligunt; meritò scilicet exercituum Deo laudem omnem suorum facinorum attribuentes.

TECTE NAVES. Vide *Constratae naves*.

TEGULARE. Quædam est ordinis militaris instructio a tegulis dicta, quam ab Romanis fuisse usurpatam docet Scriptor antiquus apud Svidam. Inducor ut credam aliquid simile fuisse testudini, sive phalangi, quæ erat constipatio militum, elatis super capita scutis ita se protegentium, ut interdum insilirent inde ad vim inferendam, interdum sub iisdem fere recipieren. Vide *Testudo* pro genere instructionis.

TELAMON. Æaci filius, Teucri pater, Achillis patruus. Post Herculem unus Græcorum omnium fortissimus fuisse fertur. Unus ex Argonautis expeditionem ad Colchos suscepit. Post, Hercule socio, Trojam expugnavit.

TELAMONES. Adjectiones sunt Architecturæ civilis: & quemadmodum effigies foeminarum cum stolis cæteroque barbarico ornatu, forniciatos arcus sustinentium, appellantur Caryatides, ad eum etiam modum figuræ viriles superjecta concamerata opera fulcientes Atlantes dicuntur, & Telamones. Et de *Atlantibus* quidem obvia est nominis ratio. Quemadmodum enim apud Poetas Atlas humeros coelo supponere perhibetur sic prædicta simulacra structuras fulciunt atque sustentant. Quam verò ob causam effigies illæ dictæ fuerint Telamones, haçtenus, quod ego videbam, non est traditum. Constat, Telamonem, Æaci filium, Regem fuisse insulæ Salaminis, atque unum ex Argonautis. Legimus etiam eundem Herculis fuisse socium in expugnatione Ilii; & quoniam primus omnium muros oppugnatae urbis inscendit, donatum fuisse Hesione, Laomedontis filia. Inter eum verò Regem, & succollantes ædificiis telamones nihil idonei nexus dispicio. Occurrit tamen animo suspicari, Telamonem Regem, quod in hostilium scansione murorum plurimum exantlasset laboris, & dejecta facile pondera missilium & faxorum ab obsecisis fortiter sustinuisse, eam ob causam telamibus ædificiorum nomen fecisse. Hanc ego tamen conjecturam non magnopere vendito. Vero proximiora scrutentur acutores alii. Ipsam certè Telamonum originem ignorari faslus est Vitruvius lib. 6. cap. 10. *Nostri Telamones appellant; cujus rationes, quid ita, aut quare, ex historiis non inveniuntur.* Scio Philandrum affeverare ex Ennio apud Servium Telamonem Latinè, Græcè Atlantem dici. Verum id ab Ennio indictum, a Servio dictum temere putat Baldus. Hic porro originem Græcanicam solicitans & substituens vocem *Tamoras*, quæ miseris sonat,

pro *Telamones*, minus arridet. Nec porro quidquam ad hunc locum facit *Tamoras* vox Græca, quæ lorum, ex quo pendet ensis, significat. Quidquid sit de nominis origine, non est profectò obscurum, Telamones illos lapideos per bellum conflictusque occasionem usurpari cœpisse. Vitruvius lib. 1. cap. 1. postquam bellicam Caryatidum originem multis exposuit, hæc insuper attexit de Telamonibus, licet suppressio horum nomine, *Pauca manu, infinitum numerum Persarum exercitus cum superavissent; atque eum gloria triumpho spoliorum & præde porticum Persicam ex manubiis, laudis & virtutis civium indicem victoria posteris protropheo constituerunt: ibique captivorum simulacra barbarico vestis ornatu, superbia meritis contumeliis punita, sustinentia tectum collocaverunt.* Prisco invento, ut assolet, addidere lacinias subsequentes architecti, suoque indulgentes ingenio Satyros alii, Panesque, item Sphynges, & quidquid monstrosi mens suggerit, ad implendas concavitates, vel onera sustentanda, mira certatim varietate ludentes addidere. De hujusmodi figuris lapideis vel marmoreis, ac fere contractis, ita scripsit Dantes Purg. cant. 10.

*Come per sostener solajo o tetto,
Per mensola talvolta una figura*

Si vede giunger le ginocchia al petto.

La qual fà del non ver vera rancura

Nascere a chi la vede.

Quos versus nos ita reddidimus Simil. Dant.

*Sic, ne marmoris desint fulcima tectis,
Supponunt trabibus Telamones terga vetustis;
Contraria genu nitentia peccora tangunt:
Ficta licet sit pena, dolet tamen ipsa pavetque
Spætatrix turba.*

Illi velim corrigas illud *pavetque*, & substituas *rigeatque*, quod aptius facit ad mentem Dantis. Vide *Caryatides*.

TELEPHUS. Herculis filius, Myorum Rex. Ab Achille vulneratus, dum ipso invito per Myiam adversus Trojanos copias duceret, ejusdem Achil- lis hasta contacta sanitati est redditus.

TELUM, i. A *procul*, vel *eminus* ex Græco dicitur. Omne genus missilium, quod eminus jacitur, Virgil. l. 9.

telorum effundere contra

Omne genus Teuci.

Itaque non breviora duntaxat hastilia præfixo ferro; sed lapides, ferrum, plumbum, quidquid demum in longinquum evibratur, significatur teli nomine. Docet id apertè Catus in Lege si calvitur, ff. de verborum significat. Porro tam latè sumitur telum, ut interdum arma denotet, quibus cominus etiam pugnatur. Satis manifestum hoc facit Virgil. lib. 9.

*At non hoc telum, mea quod vi dextera versat:
Effugies; neque enim is teli nec vulneris author.*

Sic ait; & sublatum altè consurgit in ensem.

Denique non modò oppugnatorium, sed tectorium etiam armorum genus telum esse non admittit dubito. Conjecturam ejus rei facit, ut monet Vossius, vox ipsa. Nam fortasse a te go primo fuit *tegulum*, & inde *telum*; ut a *premo* primo *premulum*, & deinde *prelum*. Sed neque illud est prætermittendum, gravissima interdum pondera, vastisque moles pro telis excussas. Stat. lib. 4. Theb.

*atque uni missilis illi
Cuf-*

Cuspide præfixa stat frondibus orba cupressus.
Accidit hoc Herorum maxime & Gigantum ævo, cum humanis lacertis immensa erat, si credibile est, vis ad quascunque moles, etiam montes & insulas ejaculandas. Consuevit olim milites Dum cum suorum nomina telis cælare vel inscribere, eruitur ex Plutarcho in Mario: *Hi duci per cadaveræ hostium a militibus, conspicerunt jaculis militum Catulli barbarorum corpora esse confossa.* Dignoscebantur ex insculpto nomine *Catulli tela.* Italis *Dardo.* Ferrarius vocem deducit a Latinorum veruto. Indicat porrò per conjecturam dictum a Dardania. Trahunt alii a Græcorum *apud,* quæ est teli cuspis. Vide aliam originem in voce *Dardus.*

TELIS ARGENTEIS PUGNARE. Monemur hoc adagio plurimum conducere in re militari largitiones ariique profusionem, qua sæpe facilius expugnantur hostes, quam armis omniq[ue] belli diuturnitate. Præclarè id docuit M. Tullius in Verr. 2. *Nihil esse tam sanctum, quod non violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit.* Origo proverbii est ab oraculo Apollinis Pythii, qui Philippo Regi consulenti quo pacto victoria potiri posset, ad hunc modum respondit:

Argenteis pugna telis, atque omnia vinces.

TEMERITAS. Vide *Audacia.*

TEMPLUM, i. Propriè est vox auguralis, utque docet Varro, significat certam terræ, vel agrorum portionem, quam Augur lituo notabat, & finiebat, unde in omnes cæli partes ad capienda auguria liber erat aspectus. Erat enim hæc Augurum potestas, ut siqua ædificia editiora essent, & cæli aspectum impedirent, ea demoliri jubarent. Hinc C. Marius Honoris ædem ideo demissorem fecit, ne si fortè publicis obesset auspiciis, eam Augures juberent dirui. Juxta hanc sententiam intelligendus Ciceronis locus de Legib. *Agros & tempora liberata habento.* Quod autem ait Varro, Templum a tuendo dici, quasi illuc confluentes tueatur & defendat, meritò Scaligero & Vossio minus arridet; magisque proprium etymon proferunt a Græco verbo *τέλεως*, quod est feco; propterea quod templum esset pars cæli, vel agri a cæteris resecati, vel ad auguria capienda, ut est templum notione augurali, vel ad Deos excolendos, ut ædes sunt Diis sacræ, quæ etiam tempora appellantur. Donatus a tuendo, vel conspicioendo trahit. Et quidem cælum ipsum, quod illud apertissimè conspiciamus, templum ab Antiquis est dictum. Lucret.

Cæli tonitralia tempora.

Et Ennius:

Contremuit templum magnum Jovis altitonantis.

Jam vero quid different Templum, Delubrum, & Fanum, solcite Grammatici querunt. Mihi certum est in re vix ullum esse discriimen; sed appellations variari ex usu rituque multiplici, quo sacra ædificia publice excoluntur. Delubrum, ut præterea origines alias, quas vide apud Martinium & Turnebum, dicitur a *deluo*, ut *pollubrum* a *polluo*: quoniam ibi non tam manus a sordibus facu aliquo, ut apud Veteres, ante aram posito, quam animi a maculis criminum abluntur. Fanum Perottus & Fronto trahunt a Fauno Silvestri. Nimirum quoniam parum interest inter Fanum, & Faunum. Sic etiam poterant deducere a feno vel fune. Dicitur om-

nino a fando Latinorum, vel a θημὶ Græcorum, quod est *dico*. Sic autem trahitur, vel quia inde fata, idest responsa Numinum peterentur, ut placet Pædiano; vel a Pontifice, qui certa verba fando illud dedicabat, ut arridet Festo. *Fare* enim & *effari* verba sunt singulari modo ad templi auspicia & dedicationem spectantia: ex quo tempora effata vocabantur, quibus Augures certa verborum formula auspiciorum finem fecerant. Proinde ædes sacra dicitur delubrum, quia ibidem diluuntur & expiantur culpæ; templum a cæli vel aeris sectione facta per Augures, ut superius exposuimus. Quod a fano ducitur adjectivum *Fanaticus* non honestum modò, verum etiam sacrum & religiosum antiquitus nomen fuit, Sybillas, & Sacerdotes a fanis, quibus præerant, & in quibus consulebantur, legimus nominatos. Juvenal.

& crine senex fanaticus albo

Sacrorum Antistes.

Sed quoniam divino furore agitati, laureum tenentes termitem, promisso capillo, capita rotantes, jactantesque corpora reddebat oracula vel responsa; ideo ad quoscunque afflatu corruptos, ad perturbatæ mentis homines, entheatos, atque adeo insanos prænotandos Fanaticorum nomen abiit. A templo nosces vim & proprietatem verbi *Contemplor*: est enim verbum propriè augurale, & significat ex omni parte cælum liberè aspicere. Huc etiam referas adverbium *Extemplo*: nam absolutis auspiciis populus ex templo discedere jubeatur *voce* *Præconis*; & quoniam populus statim discedebat, idcirco factum est, ut *extemplo pro citio* vel *celeriter*, adhiberetur. Ad eandem formam, propterea quod, absolutis sacris, Præco discessum imperabat illis verbis: *Attum est, ire licet*, quibus auditis verbis discedebat statim populus, factum est etiam, ut *ire licet*, & mox contractè *illicet*, pro adverbio *statim*, vel *celeriter* diceretur. Verum, inquit, ecquando desines in naufragio cupressum appingere? Oppidò multa super voculæ inspectione: tricas hæsse & apinas consultiū fuerat reiicere ad Grammatistas, quorum isthæc ditionis forique sunt. Ego verò liber amplector divertendi quandoque aditus, ut *tædium* declinem perpetuæ tractationis. Scis etiam in Architectura laudari adjectiones operum in ædificiis, quæ visum abrumunt. Jam ad militaria convolo.

2. Si verò exordiar a templorum enumeratione, quæ ab omnibus quidem paulò cultioribus populis, præsertim verò a Romanis, per occasionem victoriarum condita sunt, nullum fecero finem dicendi. Sufficiat indicasse geminum Jovi positum a Romulo. Alterum Jovis Feretrii, cuius bellicam originem accipe ex Livio l. 1. *In de exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia Ducis hostium casi suspensa fabricato ad id aptè ferculo gerens, in Capitolium ascendit: ibique ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisse simul cum dono, designavit Jovis templum fines, cognomenque addidit Deo: Iuppiter Feretri, inquit, bæc tibi Victor Romulus Rex regia arma fero: templumque his regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico: sedem opimis spoliis, quæ Regibus, Ducibusque hostium casis, me autharem sequentes, posteri ferent.* Alterum Jo-

Jovis Statoris, sic appellati, quoniam creditus fuerit stitis remoratusque esse Romanos & Sabinis in fugam versos; illicd mutata divinitus illorum mente, novisque suffectis viribus ad prælium redintegrandum. De hujus etiam origine adscribam verba Livii lib. 1. *At tu Pater Deum, hominumque, hinc saltē arce hostes, deme terrarem Romanis, fugamque fædam siste: bīc ego tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tua præsentī ope, servatam Urbem esse, voveo.* Hec precatus, veluti si sensisset auditas preces, Hinc, inquit, Romani, Juppiter Optimus Maximus resistere, atque iterare pugnam jubet. Ut autem præteream Marti, Bellonæ, aliisque militaribus Diis extorta templo; vide alia insuper a Romanis Dùcibus posita, post obtentas victorias apud Rosin. lib. 1. Antiq. Rom. Quibus ad templo collocanda non satis census suppeditabat, spolia certe hostium direpta cum titulis & elogiis inscriptis, iisdem affigebant templis, nullum reputantes satis honestum jucundumque victoriarum fructum, nisi in illarum partem Deos vocarent. Antiquissimi id moris fuisse habemus ex Homerio Iliad. 7. ubi sic loquentem inducit Hectorum, de Ajace victoriam reportare cupientem: *Arma adimens feram ad Ilium sacrum, & suspendam ad templum Apollinis.* Statius lib. 9. sic mortitum inducit Parthenopæum:

*Hec autem primis tela infelicia castris
Ure, vel ingrate munus suspende Diana.*

Idem Silv. l. 5. 2.

*Belligeris hæc dona Diis, hæc arma dicavit:
Cernis adhuc titulos.*

Ovid. Epist. Laodamiae,

Et sua det reduci vir. meus arma Jovi.

Virgilius lib. 9. hæc habet de Niso jaculum intortante adversus Volscentem, convelesque ad Lunam:

*Siqua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
Hunc sine me turbare globum.*

Ubi licet mentio sit de ferarum donariis exhibitis a venatore, subindicat tamen Nifus spolia devicti etiam Volscentis se Diana allaturum. De eadem Diana & Marte Stat. Silv. 1. 4.

tamen accipit omni

*Exuvias Diana tholo, captivaque tela
Bellipotens.*

Idem Theb. l. 2.

*Hic ego majorum pugnas, vultusque tremendas
Magnanimam effingam Regum, figamque su-
perbis
Arma tholis,*

Et lib. 7.

*Terrarum exuviae circum, & fastigia templi
Captæ insignibant gentes.*

Hic vero non immensum illum laborem suscipiam, ut multis ostendam condita, aucta, & hostilibus ditata spoliis Christianorum templo per omnem etatem a religione & pietate Ducum Catholicorum. Innuam tamen erectum Romæ templum in Quirinali Deiparæ Virgini, sub Victoria nomine, ubi in ejusdem coronide expansa per circuitum cernuntur vexilla militaria cum lunis, aliisque Turcarum insignibus direpta in memorabili navalí prælio, quo Turcicam classem sederunt Duces Catholicæ fœderati sub auspiciis

clis S. Pii Sum. Pontificis. Vehementer etiam & mirum in modum nostrâ claruit memoriâ pietas Joannis Tertii Poloniæ Regis, qui devicto deletoque ad Viennam Turcarum exercitu, militare item vexillum, manu propria ab hostibus direptum, Romam ad Innoc. XI. perpetuum religionis suæ monumentum dono misit, hodieque explicatum visitur in Coronide Basilicæ Principis Apostolorum. Vide quæ plura concessimus in titulo *Arma 4.*

3. Animadverendum vero in primis est, & memoria repetendum, rem usque adeo religiosam & sacram omnibus fuisse populis ædes sacras, ut in urbium direptionibus & singularis earum haberetur ratio, & ad easdem confugientibus nulla non clementia & humanitatis officia præstarentur. Asylorum nimis vicem exhibuere: quod a Romanis præsertim fuit maximè observatum in Heliogabalo, cui securitatem præstítit templum Solis, ne a Macrino interficeretur. Memorabile autem est Agæfilai Regis factum apud Xenophon. Histor. Græc. lib. 4. qui hostes suos prosequens, cum illi in templo se recepissent, non ultra progressus est. Alexander Thebis expugnatis, incensis agris, divisâque inter milites prædâ, sacris tamen pepercisse legitur apud Arrianum lib. 1. Imò vero a præclaris Ducibus summa severitate in eos actum prohibetur, qui se minus reverenter erga sacras ædes, & ad easdem se recipientes gessissent. Romanî qui propagatum latissimè imperium ad suorum Deorum benignitatem, luculentissimis per omne tempus testimoniis retulerunt, in afferendo sacris ædibus cultu, easque per nullam armorum saevitiam contaminando, exemplo præfulserunt cæteris nationibus. Sicubi vero a Veterum illi pietate in Superos, & religione servanda deflexere, multis acceptis clatribus incurie pœnas luerunt. Hujus rei gravissimum habemus testimonium apud Romanos ex Livio, apud quem illa sunt Camilli ad populum verba: *Intuemini horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas: invenietis omnia prosperè evenisse sequentibus Deos, adversa spernentibus.* Existimabant scilicet Imperii perpetuitatem ceremoniis, religione, auspiciis, & solemnium sacrorum ritu maxime contineri. Audiendus in hanc rem vel maxime est Horatius lib. 3. od. 6. gravissimis increpans verbis Romanos degeneres, iisque comminans saevissimas futuras cædes, ubi minus diligenter templo & res sacras curassent:

Delicta majorum immeritus lues

Romane donec templo refeceris,

Ædesque labentes Deorum, &

Fœda nigro simulacra fumo.

Dis te minorem quod geris, imperas:

Hinc omne principium, buc refer exitum:

Dit multa neglecti dederunt

Hesperia mala luctuosa.

Nullo satis laudum præconio efferendus Alaricus Gothorum Rex, qui cum expugnatam Urbem Romam suorum direptioni tradidisset, per præconem tamen publicè edixit mandavitque, ut coercerent manus a quacunque pretiosa supellectili, atque eorum corporibus vulnere afficiendis, imò injuria qualibet lacefendis iis, qui ad Basilicam S. Petri confugissent. Sic autem de Alarico scribit Joannes Magnus Hist. Got. 15. c. 11. *Quamvis enim direpta fuerit Roma, tamen sacris edi-
bus*

bus, & omnibus in eas configentibus parceretur. Imo ipsi Gothi plerosque Romanorum suis humeris in templo portaverunt, ne in ceteros milites minus clementes incidenterent. Et quoniam S. Hieronymus in Epistola de obitu Marcelli affirmat magna militum licentia Urbem fuisse direptam, addit idem Historicus, S. Hieronymum ex famæ rumoribus id accepisse, ducendamque potius rationem esse S. Augustini de Civit. l. 3. c. 28. & Orosii l. 7. cap. 28. qui vehementer extollunt & praedican Gothonum admirationem clementiam. Eadem fere idem Historicus tradit l. 14. c. 9. de humanitate & reverentia Regis Totilæ in templo & res sacras. *Toriles, quemadmodum semper antea ex Gothica pietate facere consuevit, Romanos, qui in templo refugerant, incolumes praesertim; nec Urbem aliquo modo violavit; sed summa diligentiam adhibuit, ut ad pristinam dignitatem assureret.* Audierunt vel maxime Augustinus lib. 1. de Civit. cap. 1. An non etiam illi Romani Christi nomini infestis sunt, quibus propter Christum Barbari pepercabant? Testantur hoc Martyrum loca, & Basiliæ Apostolorum, que in illa vastatione Urbis ad se configentes suos, alienosque receperunt. Huc usque cruentus sœviebat inimicus: ibi accipiebas limitem trucidatoris furor: illò ducebantur a misericordibus hostibus, quibus etiam extra ipsa loca pepercabant, ne in eos incurserent, qui similem misericordiam non habebant. Qui tamen etiam ipsi alibi truces, atque hostili more scvientes, posse quam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum, quod alibi jure belli licuisset, tota refreshabatur immanitas, & captivandi cupiditas frangebatur.

4. Scio sacra juxta ac profana habitacula antiquo belli jure victoribus cedere. Tacit. 5. Historiar. Romanorum primus Gneus Pompejus Iudeos domuit, templumque jure vitoriae ingressus est. Pepercit tamen templo Pompejus, quod a Tito postea, Hierosolymis occupatis, incensum est, Dio lib. 66. Titus Praefectus bello Judaico capit Hierosolymam, incenditque templum: existimantibus Iudeis non suum interitum, sed vitoriam & salutem & felicitatem, quod una cum templo caderent. Hinc sacrilegas manus, aut ignem sacris illatum ædibus, tanquam extremæ immanitatis exempla, Poetæ omnes frequenter execrantur dirisque omnibus devovent. Petrus Apollin. Excid. Hierosol. lib. 1.

*Nil supereft tandem, veteri nisi lege relicta,
Crudeles iterum templum spoliare Quirites.*

Silius:

*Ne flammæ tædasque velint, ne templo sub uno
In cinerem traxisse rogo.*

Perditissimi autem hominis, & immedicabili laborantis insanias illa est jactatio militis Cesariani apud Lucanum lib. 1.

*Pectore si fratris gladium, juguloque parentis
Condere me jubeas, plenæque in viscera party
Conjugis, invitâ peragam tamen omnia dex-
trâ.*

*Si spoliare Deos, ignemque immittere templis,
Numina miscebit castrensis flamma Moneta,
Addo illa ex eodem lib. 5.*

*Non illis urbes spolianaque templo negasset
Tarpejamque Jovis sedem.*

Jure omnem humanitatem exuisse, nulliusque divini juris creditur Pyrrhus memor fuisse, cum

in aras, quod se cum Hecuba matre, & genitore Priamo, Regiae filiae receperant, insane defecit. Virgil. lib. 2. Æneid.

*Edibus in mediis, nudoque sub ætheris axe
Ingens ara fuit, juxtaque veterrima laurus;
Incumbens aræ, atque umbra complexa Pena-
tes.*

*Hic Hecuba & nata nequidquam altaria cir-
cum,
Præcipites atra ceu tempestate columbae
Condensæ & Divisim amplexa simulacra tene-
bant.*

Ille autem per dementissimum odium ibi se Priami Regis sanguine conspergere non reformidavit, Virgil. ibidem:

*Natum ante ora patris, patremque obruncat
ad aras.*

Facinorosum in primis teturumque auditu est quod legitur in Historia occupatae a Gothis Italæ de templo urbis Neapolis per militarem rabiem cædibus deturpato, atque adeo deterius coinquato, stuprata virgine in ipso Deiparæ sacello, cuius depictæ vultus ad eam flagitii speciem detortus traditur. Accipe rem verbis Trissini Ital. liber. l. 7.

*Nè ben contenti dei privati alberghi,
In mezzo ai monasterj, in mezzo ai templi
Veran soldati, e colle spade ignude
Davano morti, ed asportavano quindi
Tutta la robba, che v'avean riposta
Quelle infelici, e sfornate geni:
E poscia ardeano i delosati tetti;
Talche la fiamma e'l pianto degl'affitti,
El strepito dell'armi e dei soldati,
Ch'ivan col fumo mescolati al Cielo
Avrian mosso a pietà Leoni e Tigri.
Trà gl'altri il fier Massenzo essendo giunta
Con molti fanti dietro in Santa Marta,
Vidde Ridolfo Vandalo, ch'avea
Le treccie in man d'una fanciulla onesta,
Di tanta venustra, tanta bellezza,
Ch'arebbe acceca ogni gelata mente.
Questi la volea trar fuor della Chiesa,
Mà la meschina lagrimando forte
Si tenea colle mani ad un'altare,
E laffa non volea partirsi quindi:
Com'ella vidde il gran Massenzo armato,
Ch'aveva aspetto, ed abito regale,
Gridò; Signor pigliatemi per serva,
Non mi lasciate in sì feroci mani:
Io son Messina figlia di Salerno
Conte di Nola, che dimanda ajuto,
Allor Massenzo ebbe di lei pietade,
Onde si volse, e disse a quel villano:
Laffa costei, se tu non voi la morte.
E perche a lasciar lei non fu sì presto
Gli diè d'un pugno armato in sù la faccia,
Che quattro denti li cacciò di bocca:
E ei si dipartì con gran timore
Sputando in terra i sanguinosi denti.
Massenzo poi la prese per la mano,
Eragionando seco in un facello,
S'accese sì d'amor, che le fe forza,
E quivi a mal suo grado la conubbe.
Onde l'immagine della Donna eletta
Per l'umana salute, a quel delitto
Voltò la faccia vergognosa in dietro,
E fu da poi cagion della sua morte.
5. Illud etiam ad militare pertinet decus, an-*

tiquissimi moris fuisse exornari depingique tempora cruentis conflictibus & oppugnationibus arcium. Notum id apud Virgilium lib. 1. Aeneid., ubi res ad Trojam gestas, & Ilium a Græcis eversum contemplatur in templo, quod Carthagine primùm condita, Junoni dicaverat Dido illuc recente advecta;

*videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem,
Atridas, Priamumque, & sacrum ambobus
Achillem.*

Factum id a Didone pro sua in Junonem pietate, & ad ostentandam potentiam ejusdem Deæ, qua auctrice, laboriosissimum ac diuturnum bellum Græci confecerant. Non igitur spolia duntaxat hostium & vexilla militaria, quibus appensis explicatis que etiam nunc sacræ ædes condecorantur, verum etiam rerum bellicarum picturis templorum fornices arcusque illustrabantur. Observo insuper apud eundem Poetam ibidem consuetudinem hospites in templis excipiendi, & quidem inter milites & Prætorianos armatos:

*Tum foribus Divæ media testudine templi,
Septa armis folioque altè subnixa refedit.*

Quod autem ibi addit de Didone non res sacras tantummodo, verum etiam urbanas in eodem templo curasse,

*Jura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut forte trahebat,
Id scilicet a Poeta dictum ex observatione vetustæ consuetudinis, non divina solum, sed etiam humana, ac præfertim militaria in templis tractandi. Ut enim scribit Varro lib. 2. de L.L. idem ferè Antiquis fuit curia & templum; & quidem in curia Hostilia non solum religiosi ritus, sed causæ etiam, lites, atque negotia omnis generis agitabantur. Multis id confirmat Virgilius lib. 7. in prolixa descriptione templi, ubi eundem Aeneam hospitem excipit Rex Latinus:*

*Teatum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis & relligione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces*

Regibus omen erat: hoc illis curia templum.

Idem asserit Scriptor antiquissimus Thucydides lib. 1. *Ærarium eis erat Delus, & conventus in eo templo fiebant.* Adstrue Livium lib. 23. *Egressus curia in templo Magistratus confedit, comprehenditque Decium Magium, atque ante pedes destitutum causam dicere jussit.* Locum superius commemoratum ex Virgilio, ubi Poeta Latinum Regem in templo deliberantem inducit de bello adversus Trojanos suscipiendo, imitatus est Torquatus Tassus Gierus. Conquist. lib. 1. ubi Dux Gothebridus, coram aliis Cruce signatis Duci bus in consilium adhibitis, item in templo multa digerit de bello in Palæstinam capessendo, & Hierosolymorum urbe oppugnanda. Sic autem Poeta:

*Verrero i Duci: e gl'altri ancor seguiro
I Duci, cb' han ver miglie & auree spoglie:
Parte fuor s'attendò, parte nel giro,
Efrà gl'alberghi suoi Cesarea accoglie.
Mà nel tempio maggior gl' Heroi s'uniro
Nel festo giorno, ov'è chi lega e scioglie.
Quà il pio Goffredo, che tutt'altri avanza,
Comincia in volto augusto & in sembianza.*

Documento id esse poterit in bellicum Senatum ascitis, ut candido animo & bona fide, non dolose nequiterque sua ferant suffragia, reputantes ordinationem publici status, magnarumque rerum tractationem, rem esse religiosam & sacram cum Veteres de rebus gravibus in templo confilia caperent; ut locus ipse disceptantes admoneret, quanti momenti res esset consulere in medium, quantaque id esset fide & integritate tractandum.

6. Munita antiquis tempora ad modum arcis frequenter legimus, atque adeo nulla fere fuisse Priscorum tempora sine arcibus. Apertissimum ejus rei testimonium habemus apud Virgilium lib. 2. Aeneid. ubi loquitur de Pantheon, qui arcis simul templique Trojani custos erat:

*Ecce autem telis Pantheus elapsus Achivum,
Pantheus Otriades, arcis Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque Deus, parvumque no-
potem*

Ipse trahit.

Ea verò sacra extulisse Pantheon ex templo, quod simul arx erat Trojanis & munitum, ostendunt, quæ ibidem statim sequuntur Aeneas verba.

*Quo res summa loco, Pantheu? quam prendi-
mus arcem?*

Ac si dicat, quis erit nobis satis tutus receptus, postquam tu arcem deseris ab hostibus occupatam? Eadem ferè idem habet Virgilius lib. 8. de templo & arce Capitolina:

In summo custos Turpeje Manlius arcis

*Strabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat.
Sed & Christianorum Ecclesias antiquis castello muniri solitas alibi observavi. Vide Bellum,
Spolia, Religio.*

TENDA, &c. Probè Latinis tentorium, vel tabernaculum. A tendendo, quoniam tabernacula conficiebantur ex pellibus & aliis velamentis tensilibus, quæ ad usum castrensem explicabantur. Italis etiam Tende. Tudebodus lib. 2. Hist. Hierosol. *Et in nostras laxatis frenis concurre-
rent tendas.* Non injundum tibi, Lector, fuerit versiculos excipere Monachi Florentini de Expugnatione Acconensi:

Bacchanalis Africus mare perturbabat;

Evulsa tentoria cuncta laniabat.

*Si confratres mei tunc ibidem fuissent,
Et tenere me dentibus tendam vidissent,*

Horum quidam, reputo, super me risissent.

Hinc habemus vocem Gallicam Attendre, & Italiam Attendere pro expectare, quoniam in capiendis, vel movendis castris, dum tentoria figebantur, aut refigebantur, expectare alios & subsistere erat necesse.

TENDO, is. Verbum est militare, & significat tentoria, vel tabernacula explicare & defigere; in quo sensu frequenter usurpatur ab Historicis. Hinc Mutare locum tendendi genus erat pœnas militaris, de qua loquitur Paulus Jurisconsultus, ut diximus suo loco. Tacitus etiam Annal. lib. 13. *Quod graviter Corbulo accepit, incre-
pitque Paetium, & Prefectum militesque ten-
dere omnes extra vallum jussit.* In eodem sensu Virgilius eo verbo bis utitur: primum lib. 2. Aeneid.

*Hic Dolopum manus, hic sevus tendebat Achil-
les.*

Et iterum lib. 8.

om-

omnis de colle videri

*Si jam poterat legio, & latus tendebat in arvis,
A tendo fit detendo, quod est refigere, sive
eveltere tabernaculum, Vide Detendo, & Mu-
tatio Tentorii.*

TENEMENTUM, i. Occurrit interdum apud Scriptores ævi Longobardici, pro servitio vel cliente-
la, vel obligatione & fide, qua vassalli suis do-
minis obstringebantur, cum sacramento palam
dicto eosdem semper, ac præcipue in expeditio-
nibus bellicis subsequendi. Origo vocis, vel a
verbo *teneo*, quod a suis dominis obtinerentur,
& in eorum potestate essent, vel a verbo *teneor*,
quod est obligari, quoniam suis dominis fide
interposita essent obnoxii & obligati. Bracto-
nus lib. 2. cap. 35. *Devenio homo uester de tene-
mento, quod vobis teneo, & fidem vobis porta-
bo contra omnes gentes &c.*

TENTORIUM, ii. A tendendo, quoniam funibus &
palis tenditur, extensis velis contra æstum, &
aeris injurias. Quoniam verò pelles ad tutelam
& defensionem sunt aptiores, ideo tentoria ex
pellibus primùm facta: ex quo illæ formulæ;
Actas biemes sub pellibus, biemare sub pellibus,
Primus ille Romanæ disciplinæ rigor atque seve-
ritas ne hiemis quidem tempore milites sinebat
ullo tegumentorum genere perfrui; sed jacere
humus, & cubare sub dio compellebantur. Ener-
vatæ postmodum disciplinæ usus pellium primùm,
deinde gliscente, ut solet, latius luxu, bellua-
ta tapetia, purpurea velamina, & delicatissimi
operis texta pro tentoriis usurpata. Ea luxus
deformitas in Asiaticarum gentium & præci-
pue Turcarum castris maximè innotuit. Hujus
porrò exemplum luculentissimum, saeculo elap-
sos nos habuimus in barbarico ac longè sum-
ptuosissimo tentoriis, relicto in agro Vien-
nensi a Mustafo Visirio, post acceptam memo-
rabilem cladem a Carolo Lotharingiae Duce,
hujus nominis quinto, & Joanne, hujus appella-
tionis tertio Poloniae Rege invictissimo; cum
felicissimis religionis auspiciis, & multo maxi-
me ad Deum Cœlitesque precationibus, publi-
eisque indictis supplicationibus ab Innocentio
XI. P. M. immortali Christiani nominis gloria
soluta est obsidio memorabilis Viennensis, Eu-
ropa universa explicante frontem, quam longus
timor arctaverat, & a diurna Turcicæ tyran-
nidis trepidatione respirante. Tunc nimis
inter opulentissima spolia, quæ memorato Joani-
ni Regi cessere, adnumeratum est non unum ta-
bernaculum barbarici operis, & planè Dædalei
laboris, cum pretiosissimis Attalicis peripeta-
matis; quæ postmodum perpetuum victoriæ am-
plissimæ monumentum, & effeminati Ducis nun-
quam peritum apud Posterorum memoriam,
testimonium fuere. Præsertim cum psittaci etiam,
pavones, aliaque barbaricarum avium ostenta,
inventa in castris, & crepta fuerint a victoribus.
Italis *Attendamento, Tenda, Alloggio, Al-
loggiamento, Campo, Accampamento, Pa-
diglione, Trabacca*. Vide *Tabernaculum*.

TENTORII MUTATIO. Vide *Mutatio Tentorii*.

TENTORIOLUM, li. Parvum tentorium. Hirt. 5.
Bell. Afric. *Reliqui ex vestimentis tentoriolis
factis, atque arundinibus, coriisque intextis per-
manebant.*

TENTORIUS, a, um. Ut pelles tentoriæ pro ta-
bernaculis. Occurrunt apud Trebellium Pollio-

*nem in vita Claudi secundi Imp. Pellium tento-
riarum decurias triginta, mulos annuos sex.*

TEREBRA, æ. Instrumentum est belli pacisque usi-
bus subserviens. Utrum verò quæ in officinis fa-
brorum manibus quotidie teritur, an verò mi-
litaris terebra sit antiquior, adhuc apud Criti-
cos variè disputatur. Usus tamen tibiarum, quæ
antiquissimi sunt inventi, & sine terebris consi-
ci non possunt, satis indicat urbanas bellicis
prioris fuisse. Sic autem de tibiis, & Minerva
earum inventrice cecinit Ovidius Fastor. 6.

Prima terebrato per rara foramina buxo

Ut daret effici tibia longa sonos.

Urbana terebra a Dædalo inventa est, ut scribit
Plinius lib. 7. cap. 56. Ejus descriptionem habes
apud Pappum in Collectan. Mathemat. lib. 8.
Itali vocem a Græcis accipientes vocant *Trapa-
no*. Usus est ad lapides & ligna perforanda. Ea-
dem Chirurgi utuntur ad perfracta crauia & os-
sa perfodienda, citra offensam partium reliqua-
rum. Minor simpliciorque est alia urbana te-
rebra, seu potius terebellæ species. Hæc spi-
rale ferreamque cuspidem ligneo manubrio
habet adnexam, manusque versatione foramina
conficit ad mentem fabrorum. *Trivello, Suc-
chiello*. Militaris verò terebra, quæ describi-
tur ab Herone integro cap. 7. de machinis bel-
licis ad prioris ferè urbana terebra similitudi-
nem compacta est. Sed præstat ex prædicto.
Authore ejus descriptionem decerpso: *Terebra*
verò *fabrilibus instrumentis similes sint*. *Vettis*
enim ferreus fit longitudinis pedum ad minus
quinque, unius dñiti diametrum habens, &
crassitudinem circumquaque ferme quatuor digito-
rum: laminam similiter ferream in anteriori ex-
tremitate affixam latitudinis pedum duodecim, &
altitudinis octo, quæ circa medium in anteriori
parte coarctetur, juxta figuram olitorii instru-
menti, quod a Græcis Platylsgium vocatur: ad al-
teram autem retrosum existentem extremitatem
ligneum, toro factum, atque in medio arctum su-
scipit cylindrum. Quippe qui a quodam arcuato in-
strumento fabrili (quod Græci Aridba vocant) ver-
tatur, atque circa posterioris partis medium emi-
nentiam quandam habeat, quæ capitis formam refe-
rat, quæque ingrediatur, atque circumvolvatur eo
in vase [quod Pyelis, id est urna dicitur, sive capi-
tulum quoddam existit] regulâ quadâ terre impo-
sitâ capitulum ipsum adducente, atque eum, qui per-
foratur, locum semper consequente. Circumvolve-
tur autem ad eandem operationem cylindrus una
cum terebra manibus etiam motus, si parvas regu-
las juxta medium suscepit fusi putealis instar in
crucis modum træctas, quas nonnulli ex ipsa
figura Astericos, nempe stellulas nuncupant.
Hujus machine usum præfatus Author tradit fui-
se ad perforandos lateritios muros urbium ob-
fessorum. Id autem peragebatur a militibus te-
ræ coopertisque sub tegmine testudinum. Ea-
porrò parietum foramina opplebant stipabantes
que picæ, resina, & assamentis oleo incendia-
rio imbutis. Obstruebant postmodum facies five
frontes foraminum; ut per tenuem angustamque
rimulam applicito igne, materia ad illum conci-
piendum facilis illicet scilicet ex ardesceret, la-
zaretque murorum compages; ut sic postremo
fatiscente structura, muri deiicerentur. Fuit omni-
nò id inventum adumbratio quedam & rudimen-
tum artis Cuniculariæ, qua nos beneficio pul-
veris

veris pyrii constipati firmissimas munitiones perfringimus. Quoniam verò pix, oleum, & resina, & hujus generis istoria medicamenta Veterum, nihil ferme habebant roboris comparata cum nostro nitrato pulvere, idcirco meritò Lipsius terebram Heronianam deridet. Fuit autem terebra, quemadmodum aries, alia simplex, quæ manu & brachiorum vi agebatur; alia testudine inclusa, ut eadem haberet commoda, quæ habuisse alibi exposuimus testudinem arietiam. Terebram Joannes de Janua, & alii taratrum etiam vocarunt: *Terebra instrumentum perforandi, quod aliter dicitur Taratrum, quasi Teritrum, quod lignum foret terendo.* Miror Lipsii acumen & eruditionem fugisse aliud terebræ militaris genus, cuius inventor perhibetur Diades, & quæ longè erat validior terebra Heronis. Hæc siquidem versando, seu vertigine, & excavando vim habebat: Diades verò illa valscerbat impetu & impulsu. Hanc ex Athenæo Mechanico sic describit Vitruvius lib. 10. cap. 19. *De Terebra has explicuit rationes.* Ipsam machinam uti testudinem, in medio babentem collocatum, in orthostatis canalem faciebat, quemadmodum in catapultis, aut balistis fieri solet, longitudine cubitorum quinquaginta, altitudine cubiti, in quo constituebantur transversa fucula. In capite autem dextrâ ac sinistrâ trochlea dux, per quas movebatur, quod inerat in eo canali capite ferrato tignum, sub autem ipso canali tubi crebriter celeriores, & vobementiores efficiebant ejus motus. Supra autem id tignum, quod inibi erat, arcus agebantur, ad tegendum canalem, ut sustinerent corium crudum, quo ea macchina erat involuta. Vide notas Baldi ad memoratum Vitruvii locum, & picturas terebræ Heronianæ apud Heronem cap. 7. & Lips. lib. 3. Poliorc. cap. 1.

TERGAFUGA, gæ. Papias. *Tergafuga: quoties milites fugientes a tergo caduntur.* Hujus vocis aliud mihi exemplum non suppetit. Nec cæteroqui novum est hallucinari Papiam in exponentibus vocabulis; præsertim ubi Isidorum, ut solet, non exscribit,

TERGIDUCTORES. Ductores extremi agminis, alio nomine agminis Coactores, Uragi. *Capitani della Retroguardia.*

TERRADA, æc. Navis Indica, de qua Maff. Hist. Ind. l. 8. *Lembos, quos vulgo Terradas vocant, ducentos adiunxit.*

TERTIANI MILITES. Qui sunt legionis 111. Tacit. 13. Annal. *Tria millia Tertianorum permiscuerat.*

TERTIADECIMANI MILITES. Qui sunt e legione 111, Tacit. 2. Histor. *Tertiadecimani struere Amphitheatra jussi.* Et 3. Hist. *Tertiadecimanos ad Britannam portam impetus tulit.*

TETRAGONE ARCES. Latinè quæ quatuor habent angulos vel propugnacula.

TETRARCHA. Vide *Regulus*.

TETRARCHIA. Vide *Regulus*.

TESSERA, æc. Dicitur natione Græca quod ex omni parte quadratum est, ut assiculus, quo ludimus in alveolo, Latinè *Talus*; Italis *Dado*, cuius originem vocis Turnebus trahit a dando, quoniam qui calculum antiquitus promovebant, dare dicebantur. Mihi est a Latinorum Talo corruptum vocabulum. Non unam habet usurpatiōnem etiam in re bellica. Ponitur nonnunquam pro signo quodam pacis & belli. Colligitur id

ex Polybio, qui refert Q. Mutium ad Carthaginenses legatum duas detulisse tesseras, alteram pacis, alteram belli, ut utram malleant, acciperent. Erat alia tessera militaris, Palamedis inventum, teste Plinio, quam Tribuni militares sub noctem ab Imperatore acceptam, deferebant ad Centuriones: Centuriones autem ad Decuriones; & ii ad unumquemque per omnia contubernia suæ decuriæ militem: a quibus item redibat ad Imperatorem. Nimirum hoc signo dignoscabantur socii milites ab hostibus, notumque habebant contra quos sumenda essent arma. Iphicrates tessera militibus dabat, Mercurium. A Julio Cæsare variatum. Interdum illi Venus genitrix, sœpius Venus victrix, ut visitur in ejus nummis argenteis, quandoque Victoria, & Felicitas fuere tessera. Hirtius: *Cæsar signo Felicitatis dato, equo admisso in bostem ire contendit.* Bruti tessera Libertas: Cyri Juppiter socius, ut tradit Xenophon, & alia aliis. De ejusmodi signis, sive tesseris sic Vegetius lib. 3. cap. 5. *Vocalia signa dicuntur, quæ voce humanae pronunciantur.* Sicut in vigiliis, vel in prælio, pro signo dicitur, ut puta, Victoria, Palma, Virtus, Deus nobiscum, Triumphus Imperatoris, & alia quæcumque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam potestatem. Operæ fuerit notatu dignam narratiunculam attexere ex lib. Novel. Antich. 85. *Fredi dalla Rocca havea guerra con quelli da Sasso Forte.* Uno die essendo eglino cavalcati a doffo, a conforto di suoi amici, che egli havea a casa, & a loro indotta, contra sua volontà uscì fuore contra loro. Appressan-đosi d'avvisare insieme, vollero dare il nome come s'usa a battaglia: Et disse, Signori io prego che'l nome sia questo Il Cuore da Casa, che voi habbiate quello cuore qui, che a casa, quando mi confortavate d'uscire fuore. Et quanto che così debbia essere, molte volte adiviene il contrario, che si trova l'huomo d'altro cuore in combattere, che non fu in consigliare. Observandum est alia esse signa muta, alia musica, alia demum vocalia. Muta signa sunt vexilla, & alia ad procedendum, vel bellum indicendum ejus generis insignia. Hujusmodi sunt equinæ caudæ apud Turcas, cum eorum Imperator, aut primarius Vifiri ad expeditionem & bellum proficiat. Item stemmatis & characteribus, appositam aliquam sententiam continentibus, sublata vela sericea; quemadmodum apud nostros augustissimum Crucis insigne; & apud Constantinum Magnum ejusdem Sanctissimæ Crucis tessera, cum Epigrapha: *In hoc vince.* Signa musica sunt quæ classico, buccina, tuba, tympanis, aut similibus instrumentis dantur, ad progressionem, vel receptum, vel ad manus cum hoste conserendas. Postremè signa vocalia traduntur certis quibusdam vocibus, & nominibus, quæ singulis diebus variantur, ne ad hostes eorum notitia penetraret. Hæc signa humana voce expressa magis propriè tesserae appellantur. Traduntur illæ ab exercitüs Duce, & singulis quibusque diebus mutantur: dicunturque præscripta vel data nomina. Proferuntur ad voluntatem Imperatoris, cuius est diurna nomina eligere, ut *Iesus, Maria, Sanctus Michael, Sanctus Ludovicus, Victoria, Fortuna &c.* Qui ad nuncianda hæc nomina singulis contuberniis eligebatur, vocabatur Tesserarius. Et ille quidem apud Romanos,

nos, ut scribit Polybius ab agendis vigiliis, & excubiis erat immunis. Occiduo sole adibat ille Ducis vel Tribuni tentorium, acceptumque signum vel nomen deferebat ad proprium Centurionem, ac subinde aliis communicabat. Instituta est tessera, ut tuta sit castrorum, universarumque copiarum custodia, utque vigiles & excubitores decipi non possint, incubantque sedulè ne hostes quoquam irrumptant, aut impatriatos aggrediantur.

2. Quod autem ad veterum Romanorum tesseras attinet, ea erat, ut disertè tradit Polybius, latiuscula tabella lignea, quæ Synthema etiam dicebatur, in qua erat præscriptum quidquid Duxes a copiis militariibus velleant rescitum. Liv. lib. 28. *Scipio tesseram vesperi per castra dedit, ut ante lucem viri equique curati & prans essent; armatus eques frenatos teneret equos.* Et Svetonius in Galba: *Solenni spectaculo plaudentes milites inbibuit, tesseram dñam, ut manus penitus cobiberent.* Id tabellarum genus Svetonius in Tiberio appellat etiam Libellos: *Præcepta sequentis diei omnia, & si quid subiti muneris injungendum esset, per libellos dabat, addita munitione, ut de quo quisque dubitaret se neque alio interprete, quacunque vel noctis horâ uteretur.* Silius etiam:

tacitum dat tessera signum.

*Dimissa in colles pugna, sylvasque ferantur.
Dispersi.*

Moris fuit signatas tradi eas tabellas, præcepto solum ab Imperatoribus tempore locoque resignandas, ne scilicet consilia bellica, quæ secreto vel maxime valescunt, cuiquam aut palam innotescerent. Geminum hujus rei exemplum habemus apud Hirtium; primum de Cæsare: *Nec que certum locum gubernatoribus quem peterent, neque ut mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore iis perfectis locum certum peterent universi.* Alterum de Amilcare Pœnorum Duce: *Ut in Siciliam inopinatus appelleret, non pronunoavit quod proficeretur, sed tabellas, in quibus scriptum erat quam partem peti vellet, signatas gubernatoribus tradidit, præcepitque ne quis legeret, nisi vi tempestatis a cursu Prætoria navis abductus esset.* Vide Lipsium de Milit. Rom. l. 4.

TESSERA FRUMENTARIA. Vide *Tesserarius*.

TESSERA LIBERI COMMEATUS. *Salvo condotto. Pas-
saporto.* Vide *Litteræ assertiæ fidei publicæ, &
Conduktus*.

TESSERARIUS. Qui tessera, hoc est signum bellicum, de quo suo loco dixi, per omnia nunciat contubernia. De eo sic Appianus lib. 5. *Tribunos misit ut acciperent tessera militarem a Cæsare.* Illi autem & numerum copiarum ei attulerunt: ut & nunc in more est Tribunum petentem signum dare Imperatori pugillares, qui numerum continent militis præsentis. Ubi cautè observa muneris fuisse Tesseriariorum non modò acceptum ab Imperatore signum per manus tradere, ut exposuimus in voce *Tessera*: verum etiam de numero militum quotidie certiores facere. Dux supremum. Cum enim inter dimicandum, desertionibus, multisque mortis gentibus complures oppetere necesse sit, multum intererat, ut per dies singulos de certo suorum militum numero Imperator distinctè cognoscatur.

sceret. Tacit. Hist. 1. Sed tunc e libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, a quo Barbium Proculum Tesserarium speculatorum, & Veturium Optinem eorundem perductos Gre. Ubi Proculum Tesserarium dictum putat Donatus non a symbolo bellico, sive tessera, quæ sole occiduo petebatur, quæ verbalis erat tessera; verum a tessera scripta, quæ etiam dicebatur frumentaria, de qua Juvenalis:

*Summula ne pereat, qua vilis tessera venit
Frumento.*

Erat autem tessera illa tabella quedam lignea, quæ singulis porrigebatur militibus cum inscripta nota, ut ea ostensa certam frumenti portionem pro diurno alimento ab erogatoribus caperent. Assignabantur nimis nimis Tribunis pro militum numero totidem tesserae frumentarie, quas per Tesserarium viritim distribuebant militibus ad annonam recipiendam. Conspiciuntur hujusmodi tabellæ in omnium fere Imperatorum numismatis cum epigraphe *Liberalitas Augusti*. Nec militibus solum, sed etiam civibus dabantur, ex quo lemma aliquot anummorum *Congdat. pop. Congiarium datum populo. De Tesserariis Trissinus Ital. lib. l. 13.*

Che quivi si staran tutta la notte

A far le sentinelle, e cambieransi

Da quattr' ore in quattr' ore, e fin rivisti

Da i Cavalieri, ch' andranno attorno,

E faran darfi l'ordinato nome.

Vide *Tessera*.

TESTAMENTUM MILITARE. Quæ a militibus in castris, vel in ipsa Urbe ante discessum in provincias signabantur testamenta, omnia ferè cum civium Romanorum testamenti communia habebant. Singulare illud erat, quod dicitur testamentum in procinctu, cuius meminit Plutarchus in Coriolano. Quale illud fuerit sic exponit Festus: *In procinctu factum testamentum dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat præsentibus commilitonibus.* Sciendum itaque si pius contigisse, ut præ expectationem milites raperentur ad prælium districto Ducis imperio. Cum autem tunc minime otium suppetaret testamentum tabulis consignandi, idem sine scripto edebatur, tribus quatuorve commilitonibus præsentibus. De testamento in procinctu facto recito Velleii testimonium lib. 2. *Q. Macedonius cum urbem Contrabiam nomine in Hispania oppugnaret, pulsas præcipiti loco quinque cohortes legionarias, eodem protinus subire jussit; facientibus omnibus in procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundum foret.*

TESTINIA, &c. Vox usurpata a Scriptoribus perditæ Latinitatis. Armaturæ genus, qua caput tegitur, & fortasse legendum Testiria. Italis *Testiera*. Testamentum Ranimiri Regis Aragonie: *Elmos & testinias, & cinctrios dimitto ad Sanctum filium meum.*

TESTUDO, inis. Pro scuti genere oblongo, aptoque ad testudinem conficiendam. Nangius in vita S. Ludovici: *Centum cum testudinibus, sive targis in armis lucidis, & in equis loricali tunica cooperitis sequebantur.*

TESTUDO, nis. Animal notum, a testa, qua tegitur, nomen habens. Ab hujus teste, sive tegumenti similitudine Testudo vocatur in re ædificatoria opus concameratum, seu fornicatum quod Vitruvius describit lib. 10. & expressius Budæus

Y y 2 per

per hac verba : *Testudo duobus arcibus constat ; in centro se secantibus. Quatuor enim arcuata pile invicem transversa, & crucem adfigurantes, testudinem absolvunt, Ab ejusdem animantis forma, & scutulis coloratis, quibus ejusdem testa variatur, militaris alia testudo, eademque multiplex, & ad plures usus excogitata nomen fortita est. De singulis infra erit sermo.*

TESTUDO SIMPLEX. A Testudinis, lentiissimi animalis formâ non unæ oppugnatoriæ simul, tegentesque machinæ nomen acceperunt ; ut quasi generale apud Antiquos Testudinis nomen fuerit pro machinis tegentibus. Machina vero teutoria simul & oppugnatoria erat testudo simplex, cuius crebra est mentio tum apud Græcos, tum apud Latinos Scriptores. Vitruvius lib. 10. cap. 20, quadratam illam fuisse scribit, habentemque quoquaversùs latera singula pedum quinque, & viginti. E corio duriorique aliâ materiâ erat connecta, & muris admota, tutò, quos condebat, milites effundebat. Hanc facile intellexit Cæsar lib. 2. Bell. Civil. *Antecedebat testudo pedum sexaginta aquandi loci causâ facta ex fortissimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus ignis jaetus & lapides defendi possunt, Da eadem Polybius lib. 10. in obsidione Syringis, quæ urbs est in Hyrcania : Erat certamen ferè omne & cognatus in testudinibus aggesitiis. Fossa enim erant triplices, latitudine quidem baud minore triginta cubitorum, profunditate vero quindecim. Livius vero lib. 34. *Testudinibus admotis murus subruebatur.* Hæc testudo interdum unum latus non quadratum habebat, sed acuminatum in modum rostri. Eam vero rostratam Testudinem vocabant. Hoc genus, quoniam teutorium est munimentum, & parum a vinea distans, ideo Hero appellare sèpe solet Testudinem Vineam, Et sic alii etiam usurpavere Scriptores, ut notat Turnebus Advers. 1, 11. cap. 24.*

TESTUDO ARISTARIA. Una est ex machinis oppugnatoriis, crudis connecta animalium coriis, & quatuor subjecta rotis, quibus impellebatur, a figura currus minimum discrepans. Ea intus milites & arietem asservabat : Effundebantur inde milites, ubi opus erat, ad muros suffodiendos; ad eosdem vero quassandos libratus contorquebatur aries. Quodsi hostes adversus eductos milites missilia jacerent, continuò illi intra eandem machinam se recipiebant in tutum. Non solum vero a figura Testudinis animantis sic dicta est ea machina, & quod lentiùs gradiebatur; verum etiam quia pendens aries exerebat identidem, ac retrahebat caput, illudque sub tegmine occultabat, ut lendum illud animal suum exerere & occultare solet. Eam sic eleganter describit Vitruvius lib. 10. cap. 19. *Ceras autem Chalcedonius de materia privium basim subjectis rotis fecit, supraque compegit arrectariis, & jugis varas, & in his suspendit arietem, coriisque bulbis texit, ut turtiores essent, qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent collocati. Id autem quod tardos comatus haberet, testudinem arietiam appellare cœpit.* Vide hujus testudinis formam apud Lipsium, & Steuachium.

2. Ali quanto diversa ratione componitur testudo arietaria apud Heronem cap. 9. de Machin. bellic., ubi proposita ejusdem figurâ illam latè describit, ejusdem usum his verbis exponens : *Si citius cum arietibus muros vel portas rumpere*

*perfringere que voluerimus ; faciemus testudines arietes gestantes, quatuor rotarum, altas, quæ superiùs catenas, velfunes juxta crassitatem robustos arietem sustollentes ac sustinentes habeant. Quum enim ab altiori loco aries sustinetur, plus retrorsum intervallis ad motum suscipit : & quum a longè cum impetu feratur, & incipiatur, maiorem acquirit vim : & offendendo muro occurrens, violentam fortè perficit percusionem. Sit autem juxta formam alta testudo ipsa, & non admodum magna, ut ad motum deductu facilis sit: altitudinem latitudinis duplam habens, longitudinem vero altitudini æqualem, vel parum eâ minorem : ut rostrum acutum habeat, oblongaque sit : atque ut ea, quæ in ipsam incident pondera, cum obliquentur, deorsam hinc inde decurrant. Quibus longè plurima attexit eam machinam per singulas explicans partes. Vide Barocium ad memoratum locum Heronis. Prosequitur autem postea idem Scriptor, & aliud enucleat testudinis arietaria genus, quod confecisse scribit familiares Byzantii Principis. Sic autem illam exponit cap. 11. *Verum principis Byzantii familiares arietem cubitorum centam & viginti juxta longitudinem faciebant. Ab ipsis autem calce juxta crassitatem quidem pedalem : in latitudinem vero palmorum quinque : in anteriore au-rem parte coarctabant ipsum in pedalem latitudinem, & trium palmorum crassitatem : belicas ferreas quatuor, quæ sese in longitudinem usque ad decem cubitos extendant, in anteriore parte clavis affigentes : totumque arietem tribus funibus octo juxta crassitudinem circumquaque digitorum existentibus succingentes : ac loris eum circulariter ligantes, juxta medium tribus quidem interwallis, quatuor vero sustentaculis constringebant. Funes vero, quæ ab aliis canabinis funibus ab arietaria machina pendentibus arietem ipsum sustinent atque inferunt, a ferreis contextis catenis initia sumebant. At scalam etiam nauticam faciebant, affere in arietis elatione anteriore clavis affixa, habenteque rete contextum juxta crassitatem sufficiens, & juxta distantiam quatuor, vel etiam plurium digitorum foramina habens, ut facile supra murum ascendatur. Appendebant autem ipsum, & movebant in testudine rotis octo prædicta : quippe quæ juxta quidem infernam pavimentum longitudinem, quadraginta duo, juxta vero latitudinem, viginti octo cubitos habeat. Ipsa præterea quatuor crura, quæ in pavimento ad altitudinem juxta angulos affiguntur, ex duobus simul junctis lignis singula faciebant, longitudinem habentia singula cubitorum viginti quatuor, & crassitatem palmorum quinque : juxta vero latitudinem unius cubiti existentia. In superiori autem arietaria machina parte thoracium tanquam sepimentum struebant, ut in eo tute staro possent spectantes ea, quæ adversus arietem ab adversariis mittuntur. Hujuscemodi autem arietem sexies movebant destruentes a septuaginta cubitis altitudinis, rursusquo ad latera ad septuaginta cubitos pervertentes. A centum autem viris allatus movebatur. Totum vero, quod movebatur pondus talentorum ferè quadringentorum erat. Vide hujus testudinis iconem post cap. 11. & Barocium ibidem. Vide Aries.**

TESTUDO FOSSORIA. Ea est, quæ nec arietem, nec ullam admittit machinam oppugnatoriam : verum deservit solùm ad geminos continendos fossores.

fores. Hi, applicata muris testudine, murum paulatim effodere incipiunt: cum verò tantum scrobis efficerint, quantum ad eosdem capiens muri concavitas sufficit, reducta iterum a muri testudine, fossionem illi per muri crassitatem prosequuntur, ab hostium missilibus tuti. Sic autem muri testudo fossoria applicatur, ut ipsius tergum, seu pars exterior in declive pendeat; quoique ac sudibus terrâ oppletâ congestis tela & saxa desuper jacentium impetum eludat. Nihil est hoc instrumento similius pluteo, seu ductili ambulacro cuniculario, quo in oppugnandis arcibus recens militia utitur: *Gallerie.* Certè Hero cap. 4. de Machinis bellicis, non tam de antiquis illis, quād de nostratis videtur fuisse locutus: *Cum autem murus a facie introrsum ad crassitatem perforatus fuerit, torque separationes secundum latitudinem suscepere.* quot etiam Testudines sunt: atque jam dicti duo viri a se invicem conversi intus absque impedimento in ipsis separationibus fodiant; non amplius indigent Testudine, cum ad laterales fadiant partes, ab ipsaque muri crassitie intus conserventur. Testudinem fossoriam prolixè describit idem Hero cap. 3., ejusdemque ad muros applicatae multiplex ibidem figura proponitur. Testudinem fossoriam, vel etiam arietariam, umbraculi nomine designavit Propheta Nahum cap. 2. *Velociter ascendent muros ejus, & preparabitur umbraculum.* Ad quæ verba ita scribit Jacobus Tirinus: *Umbraculum, id est testudo, seu machina lignea, tabulis contexta, & coriis ciliciniis adversus ignes coniecta; sub qua deliteſcebat, qui arietes agebant, vel muros suffodiebant:* Ejus loco, ut dixi, successit alia non multum assimilis recentis militiæ machina, quam galeriam, seu porticum vocant, quod sub ea, tanquam sub tuta & commoda porticu, pateat transitus & accesus ad murum hostilem, suffodiendum.

T E S T U D O O P P U G N A T O R I A & S C U T I S. Inter præci-
puas recensetur oppugnatorias simul & tecto-
rias machinas, fiebatque per scutorum conne-
xionem, & colligationem curvata intricata-
que ad formam testudinis. Id efficiebant consti-
pati milites, elata super caput scuta sic attol-
entes, iisque se protegentes, ut qui primum or-
dinem occuparent altiores iis essent, qui secun-
dum obtinebant spatium, & sic ordine paulatim
decrecente, ad omnimodam figuram testi aedi-
fiorum. De hac testudine sic Isidorus: *Testu-
do, connexio scutorum curvata in testudinis
morem.* Duplex erat ejus machinæ commodum.
Primum quod qui elatiores erant se in murum
hostilem coniicere poterant. Alterum; quod
jacula & missilia, quæ superius contento studio
ab hostibus immitabantur, per scutorum lubri-
cum & declive minimâ elabebantur noxâ, cum
ad modum decidentis imbris, per tegulas efflu-
rent. Liv. lib. 44. Ita nec ipsos tela ex muro mis-
sa subeuntes laerunt, & testudini injecta, im-
bris in modum lubrico fastigio innoxia ad imum
labebantur. Frequentissimus hujus machinæ usus
apud Romanos, & alias nationes. Cæsar de
Belgis: *Testudine facta portis succedunt, mu-
rumque subruunt.* Liv. *Testudine parti muri ad-
motâ, cum armati superstantes subiissent, pro-
pugnatoribus muri, fastigio altitudinis aquaban-
tur.* De eadem Lucanus lib. 3. hæc habet:

*Ut tamen hostiles densa testudine muros
Tecta subit virtus, armis innexa priores
Arma ferunt, galeamque extensus protegit
umbro.*

Cæsar verò lib. 2. bell. Civil. iterum de Belgis & Gallis sic scribit: *Ubi circumiecta multitudine hominum toris mænibus, undique in murum lapides iaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est, testudine facta, portis succedunt.* Vide hujus testudinis formam expressam apud Steu-
vechium, & Lipsium,

T E S T U D O , P R O G E N E R E I N S T R U C T I O N I S . Ad longè alium usum, nec ad muros subeundos, sed ad firmam aciem & conjunctum dimicandum hoc testudinis genus repertum est. Formatur militibus in unum convenientibus, & arctissimè constipatis, densa quādam facta super capita connexione scutorum. Eo nexu & figura a missilibus sese tutantur commode; atque identidem scuta dissolventes, approparet incautè hostem aggredirentur; moxque iterum sub eam quasi scutorum umbellam tutò sese recipiunt ac delitescent. Tanta verò scutorum firmitas consurgit, ut tectorium illud e scutis plures bellatores simul dimicantes, atque etiam quod dictu incredibile videri possit, currum cum equis & bellatoribus non incommodè sustentet. Ejus figura & machinationis experimentum a Romanis primum factum in ludis Circensis. Cum verò rem felici eventu succedere animadvertisset, eam postea constipationem militum & connexionem scutorum ab urbanis & imaginariis certaminibus ad seriam & decretoriam Martis arenam transtulerunt. Itaque sicubi prævalido impetu aciem adorientibus hostibus impares sese cognoscerent, congregati in unum ordines, equitatu & impedimentis in medio receptis, genuque humi inhærentes, scuta colligabant super capita nexus firmissimo. Quo velut Martis umbraculo, & subitaria munitione coniecti, immunes ab hostico insultu agebant: atque inde sese, quemadmodum dixi, scuta expedientes proripiebant, ad invadendum carpendosque hostes, ubi incuriosos illos, & laxius fusos offendissent. Ejusmodi testudinem Dio Cassius lib. 49. per hæc verba descripsit accuratissimè: *Porro testudo talis est, & fit hoc modo. Impedimentis, & levi armatura, & equite omni, in medium acceptis; gravis armaturæ pedites, illi qui oblongis, & in tubi dimidiati modum factis scutis utuntur, in extremis partibus, tanquam in lateritio opere, pro muro ponantur, & reliquos omnes ipsi extra spectantes ambientur. Ceteri qui latiora scuta gerunt, in medio densi locantur, & scuta cum super se, tam super alios attollunt; ut in tota phalange non aliud sit quād scuta cernere, & a telorum jactu omnes tutos esse, ob densitatem instructionis. Adeo enim validè firmant, ut & super eam homines aliqui ingredi possint, invèt etiam equi & currus agi, quoties in cavo & angusto aliquo loco constipantur. Hæc est forma ejus instructionis, & nomen a testudine cepit ob firmitatem, & quia optime tegit. Usus autem duplex est. Nam in oppugnanda munitione aliqua subeunt, & sape in ipsum murum quosdam attollunt; aut circumventi forte a sagittariis inclinant se omnes simul (nam & equi docti sunt in genua submittere se & infletere) & sic opinionem hostibus defatigacionis suæ præbentes, iis ap-*

*appropinquantibus, statim terrore injecto, con-
furgunt atque incurront. Eadem fere habet Plu-
tarctus in Antonio: Qui scuta ferebant, intra-
fesse levem armaturam concluserunt. Ipsi autem
in genua se submittentes projiciebant ante se scu-
ta: & qui post eos, scuta super eos tenebant;
& que super istos alii similiter. Quæ forma testo
ædificiorum simillima, & speciem theatro aut
spectaculo dignam præbet, & munimentum firmissi-
mum est contra jacula, quæ soilicet delabuntur.
Sed longè opulentissimum temporaræ hujus te-
studinis testimonium habemus apud Florum lib.
4. cap. 10. ubi de acie Romana loquitur, & Ro-
manorum pugna adversus Parthos, vehemen-
ter demirantes prodigiosæ hujuscæ testudinis
usum & commodum in Romanis: *Deletæ reli-
qua copie forent, nisi urgentibus telis ad modum
grandinis, quadam sorte docti proculbüssent in-
genua milites, & elatis super capita scutis, cæ-
forum speciem præbüssent. Tum Parthus arcus
inhibuit. Deinde Romani cum se rursus extulis-
sent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex Barba-
ris miserit vocem. Itē, & bene valete Romani:
meritò vos vītores fama gentium loquitur, qui
Parthorum tela feris. Hæc legentibus augescet
stupor, si noverint etiam in prælio navalí ha-
rum testudinum fuisse usum apud Romanos,
tanta nimirum arte atque dexteritate ad eam illi
machinationem erant exerciti. Id verò Ammia-
nus lib. 26. sic luculenter exponit: *Conjunctis tri-
bus navigiis, testudinem bac specie superstruxit:
densatis coherentes super capita scutis, primi
transtris instabant armati, alii post hos semet cur-
vantes bumilias; tertii gradatim inclinati sub-
missæ, ita ut novissimi suffraginibus insidentes,
formam ædificii fornicati monstrarent. Quod ma-
chine genus contra murales pugnas ideo figuratur
bac specie, ut missilium iectus, atque saxorum
per decursus cadentes labores, instar imbrum,
evanescant. Aderto demum hoc instructionis
genus a Græcis, ac præsertim gente Macedo-
num phalangem fuisse appellatam, ut alibi ex-
ponimus. Vide hujus testudinis delineationem
apud Lipsium Poliorc. lib. 1. Dialog. 5. &
Steuvechium ad lib. 2. cap. 16. Veget. Eam ma-
chinationem sic exposuit Cant. 18. studiosus imi-
tator omnis antiqui egregiique moris Torquatus
Tassius:***

*Giunsersi tutti feco a questo detto;
Tutti gli scudi alzar s'ovra la testa;
E gl'uniron così che ferreo tetto
Facean contro l'horribile tempesta.
Sotto il coperchio il fiero stuol ristretto
Và di gran corso, e nulla il corso arresta;
Che la suda testuggine sostiene
Cid che di ruinojo in giù ne viene.*

Idem Cant. 11.

*La gente Franca impetuosa e ratta
Allor quanto più puote affretta i passi;
E parte scudo a scudo insieme adatta,
E di quegli un coperchio al capo fassi:
E parte sotto machine s'appiatta &c.*

TESTUDO NAVALIS. Vide *Testudo pro genere in-
structionis.*

TESTUDO ROSTRATA. Vide *Testudo simplex.*

TESTUDINATUS, a, um. Vox' est Vitruviana.
lib. 10., ubi loquitur de testudine, & signifi-
cat ædificium incurvum, concameratum atque
connexum ad modum testudinis.

TEUCER. Duos hoc nomine præstantes Duces My-
thologi efferunt. Ab altero, qui Scamandri
Cretenis fuit filius, Troja Teucris nomen ha-
buit, Trojani verò Teucri appellati. Alter Te-
lamonis filius. Adfuit bello Trojanō, tectus-
que Ajacis clypeo vim magnam Trojanorum fa-
gittis, quibus jaculandis vehementer excellebat,
confondere singitur ab Homero Iliad. 8. Idem &
Telamone patre Salamine ejactus, quod necem.
Ajacis fratri non ultus esset, alia navigatione
furcepta, Cyprumque advectus, aliam ibidem
urbem patriæ nomine condidit, Salaminem.
Vino potando indulgentiore tradit Horatius
lib. 1. 7. ubi ejus gesta complectitur.

*Teucer Salamina, patremque
Cum fugeret, tamen uda Lyao
Tempora populea fertur vinxisse corona.
Et paulò post sic ipsum loquentem inducit;
Nil desperandum Feucro Duce, & auspice
Teucro;
Certus enim promisit Apollo
Ambiguam tellure noua Salamina futuram.
O fortis, pejoraque passi
Mecum sepe viri: nunc vino pellite curas:
Cras ingens iterabimus æquor.*

TH. Græcis θ. Character, sive nota exitialis, &
mortem designans: utpote quæ litera est initia-
lis vocis Græcæ Θάνατος, qua mors indicatur. Ap-
poni solebat in breviculis, sive pictaciis, quæ
militum nomina continebant, ad milites vita-
functos prænotandos. Ita Isidorus lib. 1. Vide
Matricula. Ruffinus lib. 2. Inveftiv. in S. Hiero-
nymum: *Quod tale esset, quale, quis accep-
to breviculo, in quo militum nomina continen-
tur, nitatur inspicere quanti in bello ceciderint,
& requireti, qui inspicere missus est propriam no-
tam, verbi causa, ut dici solet θ ad uniuscu-
isque defuncti nomen ascribat, & propria rur-
sus nota superstitem signet, &c.* Paulus Diaconus
in Notis: θ nomini militis appositum, ip-
sum obiisse demonstrat. In sepulchrīs & epitaphiis
militum extinctorum eadem crebrò litera
apponebatur, ut multis exemplis ostendit Gru-
terus. Ideo Theta funestissima literarum semper
habita:

*O multum ante alias infelix litera Theta,
Persius Satyr. 4.*

*Et potis es nigrum vitio præfigere Theta.
Idest, morti addicere conseleratos & impro-
bos; ab eadem litera damnatoria; qua nimi-
rum apposita, vel in tabulis suffragatoriis præ-
fixa condemnatio cuiuspiam notabatur. Dicitur
autem Theta nigrum, quia color ille habebatur
infortunatus; quemadmodum color albus faustus
secundique erat ominis.*

THALAMEGUS. Gyraldus ex Appiano & aliis prodi-
fuisse navem Imperatoriam ad bellicam pompam
auro undique exornatam. Svetonius de Jul. Cæ-
fare cap. 52. *Eadem nave Thalamego pene Aethio-
pia tenus Aegyptum penetravit, nisi exercitus
sequi recusasset. Videtur fuisse navis Regia, Im-
peratoria, vel Præatoria, non solum culta ma-
gnifice; verum etiam delicate extructa exqui-
ta supellectili, ac potissimum thalamo. Seneca
de Benef. 7. 20. Cubiculatam vocat, & ad Regum
navigantium lasciviam pertinuisse scribit: *Cui
triremes & æratas non mitterem, sed lusorias &
cubiculatas, & alia ludibria Regum in mari la-
scivientium.* Vide apud Athenæum lib. 5. descri-
ptio-*

ptionem Thalamagi , extructi a Ptolemæo Philopatore . Ejusmodi naves Thalamiphoros etiam vocitatas fuisse a Græcis comperimus .

THEMA , atis . Latinè positio , vel situs . Quem habeat apud Rhetores locum , alii viderint . Ascitum etiam esse nomen in rem bellicam constat ex illis verbis Luitprandi in Legatione : *Vis maior scandalum , quād se Imperatorem vocat , Imperii nostri themata sibi usurpat ?* Et infra : *Duo illa themata , quæ ultra mare habet , volebant auferre .* Ubi vocem Themata Salmasius exponit locum munitum ; alii explicant legionem ipsam . Omnidè assentior Macris fratribus , qui munita loca ibi indicari optimè arguunt ex formula Italica , quæ ad Græcæ vocis originem proximè accedit : *Posto difeso .* Scripsit autem Constantinus librum de Thematibus , quod juxta Salmasium ad Solinum cap . 39 . idem significat ac de provinciis . Distinguunt quippe liber ille regionatim situs provinciarum , quæ per ea tempora Romano parebant Imperio . Hinc apud præfatum Authorem Thema Thracium idem est ac Thracia provincia , Thema Anatolian , idem est ac provincia , quam vulgo dicimus *Natolia* , quæ minorem fere complectitur Asiam , & sic de reliquis .

THON . Equi nomen in Iudis a Scipione celebatur apud Silium lib . 16 .

Et Tberon potator aquæ , sub nomine Lethes ; Quæ fluit immemori perstringens gurgite ripas .

THESEUS . Ægei regis Athenarum , vel , ut alii scripserunt , Neptuni & Æthræ filius , Ovid . Epist . Heroïd .

Nec pater est Ægeus , nec tu Pitheidos Æthra Filius : auctores saxa , fretumque tui .

Tam eximiæ virtutis fuisse scribitur , ut in præclaris facinoribus obeundis nulli ætatis suæ bellatori , nisi fortè Herculi , cesserit . Hujus certè æmulatōne inflammatus , ejusque æmulatus fortitudinem maleficos homines , latrones , & grassatores felicissimis expeditionibus de medio sustulit ; Atticam præcipue regionem ejusmodi monstris atque portentis miserum in modum infestatam atque deformatam expurgans . Adrasto opem tulit in recuperandis cadaveribus cæforum ad Thebas . Periphetem Vulcani filium ænea clava pugnantem obtruncavit , Minotaurum in labyrintho Cretensi , Creontem Thebanorum regem ; Scironem verò , Procosten , & Scinomos in Attica latrones trucidavit , Conjunctis eum Hercule Thebano viribus debellavit Amazonas , ex quarum regina Hippolyte secum adducta sibique in matrimonium collocata , Hippolytum filium genuit . Pirithoo amicitiam enixè coluit , quo etiam socio ad Inferos Proserpinæ rapiendæ causa descendit . Sed extincto Pirithoo a Plutone detentus ipse in vinculis fuit , donec ab Hercule liberaretur . Quoniam verò longè laboriosius atque difficilius est voluptates & amorum lenocinia vincere , quād militares delere copias , idcirco mirum non est præclarum illum Tyrannorum debellatorem mulierularum amoribus irretitum fuisse , quarum non paucas per vim raptas gravissimarum postea ærumnarum causam habuit . Vide plura apud Ovid . Metam . lib . 8 . apud Plutarchum in vita Thesei , & apud Catullum in Epithalamio Pelei & Thetidis . Ab Herculis & Thesei institutione sumenda omnino est origo illustrium bellatorum , qui à

Poetis , potissimum verò Italicis , producuntur nomine Equitum errantium , *Cavalieri Erranti* : quorum consilium animosum fuit , ubique gentium insequi facinorosissimos quoque , & teterim nequissimorum hominum , gigantum , monstrorum pestibus excisis & domitis , repurgare orbem terrarum . Thesei gesta Poemata insulso celebravit Codrus quidam male feriatus apud Juvenalem . Eundem Heroem celebravit Joannes Boccaccius Poemate ingeniosissimo & moratissimo , eodemque a nobis in hoc opere , saepius laudato , quod inscriptis Theseide .

THOES . Nomen equi finalis Admeti apud Stat . lib . 6 .

Nominibusque cinct Pholoen Admetus & Irin , Funalemque Thoen .

Aliorum porrò equorum nomina sic conglobatim idem Poeta ibidem recenset :

rapidum Danaeius augur

Ascheton increpitans , meritumque vocabula Cygnum .

Audit & Herculeum Strymon Chromin . Eu-neos audit

Igneus Æthion . Tardum Calydonia lacefit Hippodamus , variumque Thoas rogat ire Pardarem .

THORACIUM . Idem ac thorax ; & propriè ex Græca origine pars est , seu latitudo pectoris ; transit postea nomen a pectorē ad pectoris munimentū , quod Latinis lorica est , de qua suo loco fusè egimus . Hic solum nota , thoracium apud Svidam , pro munitione castrensi , vel oppugnatoria positum , ad eam formam , quam explicavimus in voce *Lorica* pro munimento . Sic autem habet Svidas : *Ipse murus thoraciis , propugnaculis munitus .*

THORACIUM , ii , Pro specula , vel inspectorio . Ric contractè a voce *Thoracium* , quod a cernendo vel inspiciendo ex Græco dicitur . Non solum est summa , seu loculum in supra-ima parte mali navis , in quo degunt speculatori ad remotissima quæque lustranda & exploranda ; verum etiam machinula bellica , utilis & accommodata ad explorandum impune statum , rerum hostilium in utbium aggressionibus . Appendi verò hujus generis machinulæ , vel defigi solebant in scalis , quæ inde speculatoriæ appellabantur in machinis arietariis , aliisque organorum generibus , quæ vi potissimum Tolleonis in sublime sustollebantur , ut non omisimus indicare suis in locis . Thoracii pro inspectorio vel specula meminit Hero de Machin . bellic . , ubi videndus est Barocius .

THORAX , acis , Virgil . 10 .

thoraca simul cum pectoro rupit .

Vossius Hebræam vocis originem agnoscit . Constat Græcam esse dictiōnem , qua pectus indicatur : sed nihil vetat vocem Græcam ab Hebraicâ lingua originem trahere . A thorace Thoracidae dicuntur imagines usque ad pectus expressæ , cuiusmodi sunt , quæ circumferuntur in numismatis . Valafridus Strabo de Officiis Divinis c . 8 . In gestis Sylvestri Papæ legitur , Constantipum , Imperatorem per thoracidas Apostolorum , quod ipsos in visione viderit , cognovisse . In re nostra thorax est lorica Latinorum , genus nempe armaturæ techoriæ ex chalybe vel alia solidiore materia , ad gladiorum telorumque ictus impunè excipiendo , labente ac declinante in irritum cuspidé per levigatam & lubricam æris planitatem , Pe-

Pectus universumque tegit tractum anteriorem humani corporis usque ad pubem. Et primò quidem ne ferreorum thoracum duritia & asperitas corpora laderet, pectoralia ex crudo corio eisdem subiiciebantur, vel laneum operimentum ex opere coactili. Postmodum verò ænei thoraces; quod militantibus nimio essent oneri, in lineos vel coriaceos, a pectore usque ad ventrem demissos, & posteriores etiam partes complectentes, mutati sunt. Vide *Lorica*.

THORACATUS, a, um. Thorace munitus. Plin. 35. *Parasitus pinxit navarchum thoracatum.*

THORAX. A similitudine indumenti militaris tectorii, sive loricæ, sic etiam appellamus in Architectura militari minorem aggerem, ad murum formam, & hominis altitudinem excitari solitum ante quodlibet muniti genus. Usus est ad obtegendos milites sub eodem degentes, praestandumque tutum incessum & decursionem in via, seu ambulacro inferiori, ut obfessi insilientes in scabellum subpedaneum perpetuò illi infelix adsitum, tutò possint jaculis & ignibus appropinquantes hostes impetrere. Italis dicuntur *Paraperti*. Si munitiones sunt minoris momenti, excitantur prædicti thoraces ex aggestitate terra, fascibus & ramalibus utcunque interjectis. Propugnaculis verò mœnibusque perpetuò manus adduntur e coctis lateribus, atque etiam ex lapide quadrato, ad perpendiculum super murorum acclivitatem, per universam longitudinem excurrente toro. Munitorum hoc aditamentum vocamus *Incamisiata*.

THORACOMACHUS. Tegumenti genus a pectore ad pubem definens, quod Romani pro thorace & lorica usurparunt, cum horum gravitatem ferre non possent. Construitur ex corio, pelle, lana, vel simili materia coactili; eâ operis texturâ, ut hostiles ictus impunè excipiat. Hujus operimenti originem indicavit *Vegetius* lib. i. cap. 20. *Ab Urbe enim condita usque ad tempus D. Gratiani, & cataphractis, & galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cum campestris exercitatio, interveniente negligentia desidiaque cessaret, gravia videri arma cœperunt, quæ raro milites induebant. Itaque ab Imperatore postulans primò cataphractas, dein cassides deponere. Hoc verò genus vestis levando armorum ponderi primum inventum, ipsis deinde thoracibus sive loricis successit. Hujus demum tegumenti notitiam ab Authore Anonymo habuisse se refert Steuvenchius, cuius Authoris Anonymi libellum adne-xum repererit libro, cui Titulus est *Notitia utriusque Imperii*: ex quo libello hæc ad Thoracomachum spectantia describit: Inter omnia, quæ adversum bellicum provida posteritatis cogitavit Antiquitas, Thoracomachum mira utilitate ad levamen corporis, armorum ponderis, & asperitatis subjecit. Hoc enim vestimenti genus, quod de coactili ad mensuram, & tutelam humani pectoris conficitur, de mollibus lanis timoris solicitude, solertia magistra composit: ut hoc induito, primum lorica, vel clivanus, aut his similia fragilitatem corporis ponderis asperitate non laderent, membra quoque vestientis inter armorum biemisque discrimen, tali solatio adiuta labori sufficient. Sane, ne idem Thoracomachus pluvias verberatus ingravescente pondere afficiat vestientem, de Libycis bene confectis pellibus ad instar ejusdem Thoracomachi faciem convenienter*

perinduere. Thoracomachus a lorica, & pugna dicitur ex Græco: non quia illo thorace, seu lorica decertetur: sed quoniam illud indumentum firmitudine & tutela cum thorace & lorica ferrea certat: inventum nempè primò in lorice supplementum, postremò lorice eidem successit, ut pote ad gestandum commodius, nec imparis ad ictus sustinendos firmitatis & roboris. Lipsius suspicatur eas tunicas, sive thoracomachos ab Antonino Caracalla primum repertos, adducitque locum ex fragmento Dionis in Fulvianis: *Imbecillus ad laborem erat, neque astum, neque arma ferre poterat; adeo ut & tunicas manicatas in lorice modum factas induerit, speciem usumque armorum sine gravitate eorum habens, minus insidiis, aut spectaculo expositus: quibus etiam extra pugnam saxe usus est*. Vide schemadion militis legionarii cum thoracomacho apud Steuvenchium ad indicatum locum Vegetii.

THRACES FOEDERA NESCIUNT. Proverbium de foedragis usurpatum. Constat autem Thraces singulari fuisse barbarie, omnisque humanæ fidei immemores. Innuit hoc adagium Euripides in *Hecuba*.

THRACIUM COMMENTUM. Proverbiale dictum militaris originis. Usus est in eos, qui per vafram callidamque cavillationem pactum elidunt. Narrat autem Strabo lib. 9. Thraces pactis cum Bœotiis aliquot dierum indicis, eosdem tamen nihilo segnius nocturnis incursionibus infestasse. Cum verò quererentur Bœotii de pactionibus violatis, respondisse Thraces, nihil fecisse se præter pacta; de diebus nimirum, non de noctibus convenisse. Legitur proverbium apud Zenodotum, qui simile quidpiam refert verbis ex Strabone supra memoratis.

THRASONICE MINE. Vide *Aëcidina Mine*.

THYRSUS, i. Appellatione Græca dicitur a sacrificiis, vel sacro quadam furore. Hasta est pamphinis, & hederaceis frondibus circumvincta & quidem baculi sive hastæ summitas ipsa ornatur corymbis: ima verò & media hederæ & pamphini circumplectebantur. Bacchi proprium, & Bacchi sociorum gestamen est, Ovid. Metam. lib. 3.

Ipse, racemiferis frontem circumdatus uvis, Pampineis agitat velatam frondibus hastam.

Thyrsis armatus exercitus Liberi Patris adversus Indos pugnavit. Vitibus & racemis inducta Bacchi hasta indicat, vini robur sociandum esse Martis virtuti. Iterum hederæ vitibus associatae monent sobrio usu corrigendam esse vini vim & licentiam immodicam. Nam hederæ ebrietatem tollere, & mentes ebriorum sedare existimantur. Hinc pocula ex ligno hederaceo confecta adhibeatur in conviviis ad retundendam vim acrimoniam, & occurrendum ebrietati. Notabant etiam memorati baculi parcus & mitius esse animadverteadum in eos, qui per ebrietatem peccarent. Ideo sumenda de illis poena baculis, qui frondibus foliisque essent infuti: vel potius expectandum ut folia illa dissolverentur, priusquam nudis baculis ultio sumeretur. Denique præfatum Bacchi gestamen vini naturam sub-indicat. Thyrsus quippe contus est cuspidatus, sed involutus hederis ad fallendum: pompa viridem ostendit, euspidem tegit. Non secus liquor viteus palato blanditur colore aureo, & sapore dulcissimo: verùm parum temperanter haustus sensus alligat, & mentem obnubilat. Ad

ean-

eandem formam Cestus Veneris cingulum est pretiosum, & gemmis nitidum; at si illud gestes, continuo erumpunt inde suspiria, aliisque amoris improbi serumnabiles appendices. Thyrus sinistro gestatus humero pro Bacchi symbolo visatur in nummo Ptolemæi Dionysii apud Vaillant Hist. Ptol.

TIARA. Vox originis Persicæ. Quod sit capitum tegumentum apud Sacerdotes, & foeminas, inquirunt alii. Genus quoque est galeæ vel pilei militaris. Herodotus lib. 7. Cap. 61. *Circa capita Persæ gestabant pileos impenetrabiles, quos vocabant Tiaras.* Addit Strabo qua forma esset Tiara Persica. *Persæ gerris armabantur. Tiara eorum in turris formam erigebatur.* Sidonius lunatam prodit, Paneg.

Flebat Achæmenius lunatam Persæ Tiaram;
Sed ibi de urbana, non de militari est sermo.

TIBIA, æ. Instrumentum musicum plurimis foraminibus terebratum; per quæ foramina adductis reductisque digitis multiplex editur sonus. Inventorem tibiæ Midam, vel Marfyam Phryges Plinius memorat. Alii Apollinis inventum statuunt. Antiquissimi generis fuit e buxo excavata vel sambuco emedullata. Postea ex tibiis hinnuleorum vel caprearum concinnatae sunt; ex quo tibiarum nomen accipiunt. Ex cruribus verò gruum aptissimas fieri tibias, idem memorat Plinius. Quaterna antiquitus habebant foramina: sed Osiris, ut ait Pollux, tibiam multiforem ex internodiis hederaceis primus instituit. Gellius apud Lacedæmonios tibiarum usum in bello & proeliis impendiò valuisse scribit lib. 1. cap. 11. Addit autem ex Thucydide Historiæ Græcæ Authore gravissimo ab eisdem id factitum, ut tubarum asperitas tibiarum modulis temperaretur, animique bellatorum sic evibrarentur ad militarem congressum, ut moderacionem quandam in ipsa ira servarent. Aristoteles verò in libris Problematis ideo institutum fuisse docet a Lacedæmoniis morem illum ineundi prælii ad tibicinum modulos, ut ex eo securitas & alacritas militum manifestior fieret.

2. Apollinem non tibiæ, sed potius lyræ fuisse inventorem existimant eruditæ viri. Cum enim prius ad sacrificia, convivia, funera, & militares conflictus tibiæ adhiberentur, eaque de causa in summo essent pretio tibiæ & tibicines, cumque Marfyam præsertim ejus artis excellens celebratissimus ingentem pecuniam vim conflavisset, Apollo post lyram inventam, eò præstantissimos quoque tibicines ac præsertim Marfyam ipsum rededit, ut a paucissimis ejus opera quereretur, cum lyræ suavitate atque dulcedine capti omnes paulatim a tibiarum sonitu abducerent animos. Nec allam existimant esse originem fabulæ, qua superatus ab Apolline perhibetur Marfyas, & detracta celeberrimo huic tibicini pellis ab eodem Numine: nimirum, quod doctorum judicio jucundior haberetur lyra. Apollinis inventum, quæ tibia Marfyæ, ut propterea desierit in civitatibus frequentari canus tibiarum, atque ipsi tibicines evilescerent. Excoriatum autem ab Apolline Marfyam ferunt, quoniam ademptus eidem esset a Deo lyræ repertore ultra ditescendi modus: pellem siquidem opes interpretantur, eamque detractam redditum ad paupertatis angustias. Juxta hunc certè sensum scorta vulgaria excoriare dicuntur incautoæ

amasios, quos expoliatos redigunt ad inopiam. Vetustissimam porrò fuisse confuetudinem ad tibiarum fidiumque sonitum copias producendi, ostendit Herodotus lib. 1., ubi ita scribit de Lydorum Rege progresso adversus Milesios: *In agrum Milesium progressus, dum fruges erant adultæ, procedebat in expeditionem a iugum fistularum, fidiumque, ac tibiæ tam etiæ lebris, quam virilis.* Quæ biforis est tibiæ, itancè dicitur Pifaro, quasi biforis. Edit autem graviorem sonum, cum multiforis reddat acutiores. Quintilian. lib. 1. 11. *Sic appellatur cantus tibiarum, quæ præclussi, quibus clarescant foraminibus recto modò exitu graviorem spiritum reddunt.* Cæterum de multiplici usu, & divisione tibiarum consulendi Hofmannus, & Fortunius Lictus de Gemmis Anularibus præsertim cap. 119. & seqq. ubi antiquissima producit schemata, & cimeliorum veterum monumenta, in quibus videntur tibicines duplicem inflare tibiam. Plura etiam scitu dignissima de tibiis Veterum conget Salmasius in Commentationibus Plinianis. Tibia Italis est Flauto; quæ vox a flatu formatur. Distinguuntur quidem non tam sonitus varietate aliqua, quam materia calamus, fistula, tibia: cum prior ex avena sectili, altera ex canis, postrema ex ligno vel ossibus conficiatur. Usus tamen, præsertim Poetarum, discrimen omne sustulit. Iterum quædam hujus generis flatoria instrumenta ori transversa inseruntur, quædam verò recta. Sunt porrò alia pastoritia, ut tibia utricularis, quæ utriculo & tribus canis constat, quarum duæ digitis pulsantur, tertia flatum accipit: *Cornamus;* quia concentum edit, canis hinc inde extantibus quasi cornibus. Eadem Italis Piva, a tibia Latinorum, quasi Fivæ. Recentis inventi tibia, Galis Hautbois, nobis Oboë recepta primum in Sacris & festis urbanis, exhibetur etiam in pugna, & renavali. Alia verò militaria sunt. De his alibi sèpius.

TIBIATOR, oris. Qui tibia canit. Sanut. l. 2.p.4. *Sunt quatuor tubatores, tibicines, tibiatores & qui sciunt pulsare nacheras.* Ubi quid distinguat inter tibiatores & tibicines, non satis assequor.

TIBICEN, inis. Qui tibia canit. Cic. 2. de Orat. *Tibicen sine tibiis canere non potest.* Vide *Tibia.* **TIBICEN, is.** Tignum est, quod machinis, vel muris ruituris supponitur. Hujusmodi fulcra in machinis omnique bellica Architectura admodum sunt in usu. Juvenal. Satyr. 3.

Nos Urbem colimus tenui tibicine fultam. Dicuntur autem tibicines a quadam tibiarum affinitate; quemadmodum enim tibiæ sive crura corpus sustentant, sic tibicines aedificia vel machinas fulciunt. *Quod miror non advertisse* Marium Nizolium in Thes. L. L., qui tibicinem fulcrum putat a tibia canentium appellatum; quoniam ut tibiæ sonus canentes sustinet, sic tibicen aedificium; quo nihil frigidius.

TIBIALIA, um. Italæ Gambiera, Gambervolo. Tegumenta sunt, sive munitio crurum vel tibiarum. Avo Pauli Jurisconsulti minime dubites milites tibialia adhibuisse. Sic enim scribit: *Si tibiale, vel bumerale miles alienavit, castigari verberibus debet.* Cataphractos certè, & armaturas graves, quemadmodum alia membra, sic etiam tibias munimento, seu lamina ænea contextisse, non est in dubium revocabendum. Veris-

sum tamen est, suam vim obtinente Romana Republica, aut nullum, aut omnino minimum habuisse usum tibialia. In Urbe siquidem demissâ togâ tegebant tibias cæteroqui nudas. Milites autem caruisse tibialibus non solum docent marmorea simulacra, & vetusta anaglypha, e ruinis atque ruderibus antiquæ Romæ multis in locis effossa; item numismata eorum temporum, omnisque generis vetustiores lapides; verum in primis id asserit atque demonstrat, quæ erecta Romæ visitur columna cochlis, Trajano Cæsari excitata. Hæc non gregarios duntaxat milites, sed Duces etiam copiarum, atque adeo ipsum Imperatorem nudis exhibit cruribus sive tibiis, Svetonius etiam de Augusto hæc habet cap. 82. *Hieme quaternis cum pingui toga tunica, & subcula & thorace laneo, & feminilibus & tibialibus utebatur.* Ex quibus verbis non obscurè colligas, aut valetudinis causâ, aut nimia quadam molle per hiemem id fecisse Augustum; æstate vero, & unice mitioribus aliis tempestatibus, tibialia non usurpassæ, Idem fit manifestum apud Quintilianum lib. 11, Institut. Orator. cap. 4., ubi refert M. Tullium ad calceos usque togam demittere consuevi, velandarum varicum gratiâ. Id verò nihil fuisse, ut tibiæ gestasset, quibus satis obtegi posset illa crurum deformitas. Perspicuum plane idem redditur ab ipsius Ciceronis testimonio, qui lib. 11. ad Atticum docet, Pompeji obtrectatores tibialium usum eidem exprobrasse. Clarissimè autem Quintilianus lib. 2. cap. 3. *Palliolum, sicut fascias, quibus crura vestiuntur, & focalia, & aurium ligamentum, sola excusare potest valetudo.* Mutati postea in delicias mores paulatim effecerunt, ut quod raro assuebatur studio valetudinis, homines delicati & molles in consuetudinem verterent. Nullam verò tibi admirationem injiciat ea crurum pedumque nuditas, non apud plebejos duntaxat, verum apud nobilissimos quosque, & quidem ipsos aut civium, aut militum moderatores, S. Hieronymus Matth. 10. refert Platonem instituisse, ne extrema corporum, caput scilicet & crura cum pedibus ullo velarentur tegmine, nisi fortè secus suadeat morbi necessitas. Idem a Lycurgo præscriptum fuisse Lacedæmoniis, Xenophon scribit. Catonem autem, Phocionem, & Lycurgum ipsum nudatis incessisse cruribus narrat Plutarchus in horum vita. Sed & Ajacem, Achillem, aliosque Ductores Græcos, nèdum gregarios milites, operimenta crurum non agnovisse docemur ex Philostrato, & omni veterum litterarum memoria. Eam verò nuditatem crurum minimè indecoram præstebat ipsa consuetudo; quæ etiam obtinebat, ut ferendo frigori assuercent partes illæ sine ullo valetudinis incommodo. Quod satis expeditè, ac ferè citra laborem, ne dum perniciem ullam valetudinis hodie factitant viri religiosi præferunt ex Familia S. Francisci, qui nullis muniti tibialibus longissima itinera fidenter suscipiunt. Præiverunt iis primarii Ecclesiæ Duces Apostoli, quos discalceatos, aut certè nudatis cruribus vetustissimæ picturæ commonstrant. Atque ide de Christo Domino est dicendum, quem non alter ac nudatis incessisse tibiis, a vetustis discimus picturis, lapidibus, & cælaturis. Denique S. Hieronymus, Beda, Isidorus, & alii, & omnium disertissimè Cornelius a Lapide in cap. 28. Exodij

clarè pronunciant, Sacerdotes veteres ne in ipso quidem Altaris ministerio tibias cooperimento aliquo velavisse. Quod validissimâ insuper conjecturâ conficitur ex minutissima atque multiplici sacrarum vestium præscriptione in sacris paginis, ubi tamen nihil de tibialibus legitur, usque tibiarum contegendarum.

TICHODRAUS. Genus est machinæ oppugnatoræ, quæ ballistam præire solet, ut eandem protegat. Ad murorum etiam ascensus, ex quo illi nomen ex Grægo est, bellatores adjuvat. Sic autem de hæc machina loquitur Anonymus de Machinis Bellicis, qui liber subiectus est Notitiæ Imperii; *Genus machina ex rei sua commoditate Græca appellatione vocabuli sumpit exordium, eo quod per hunc facilior in murum paretur ascensus, ante balistæ semper ducendus incessum, quo protæctior eadem balista operetur.*

TIGRIS. Nomen equi in ludis Circensis Romanorum, Ab eximia velocitate dictum nomen indicat. Refertur a Martiali:

*Vtrumque currat Passarinus, an Tigris,
Et alibi;*

*Tigrim vince, levemque Passarinum;
Nulla est gloria præterire aequalis.*

TIGRIS. Apud Isidorum sagitta est, Persarum & Medorum peculiaris. Hujus celeritatem imitatus, Tigris creditur appellatus Armeniæ fluvis. Tigrim pro ensè posuit Gregorius Turon. de Gloria Confess. *Provolutusque ad Beati sepulchrum, cum diutissime orasset, extracto de vagina Tigre, lapidem, qui super venerabile sepulchrum habebatur, nemine vidente percussit.*

TIMARRIOTÆ. Genus sunt equitatus Turcici, de quo ita scribit Jovius Histor. lib. 14. *Hujus generis equites, scripti in alas Sanzacorum, Timarriotæ vocantur a Timarro, quæ vox stipendum ab inscolis contributum sonat,*

TIMOR, oris. Cum fortitudinis sit mediocritatem præstare in estimandis & adeundis periculis, duo eidem utrinque opponi vitia liquet, audaciam & timorem. Erit proinde timor affectus animi & perturbatio ex proposita specie atque expectatione imminentis mali. Absunt proinde timidi quam remotissimè ab eo vigore, & constantia, quæ fere sola militem facit. Idem non connumerantur in exercitu, cui potius oneri sunt, gravamini, & impedimento. Verissimum effatum est Euripidis in Meleagro:

*Viri enim timidi nullum habent in pugna
Numerum, sed præsentes absunt,*

Ut enim saepe alibi a nobis est observatum, non copia, sed virtus bellatorum læto exitu bella profigat; appositèque dictum de trecentis Spartanis Duce Leonida ad Thermopylas: Non numerandi sunt Lacedæmonii, sed estimandi. Facile porrò judicatu est, quamobrem meticulosi disciplinæ Martiæ ineptissimi habeantur. Timor quippe vires debilitat adimitque, Dantes Infern. Cant. 21.

*Allor mi volsi, come l'huom cui tarda
Di veder quel, che gli convien fuggire,
E cui paura subita sgagliarda.*

Refugit primùm omnium timidis sanguis, quæ illis causa est ut subito ad periculi faciem expalient. Virgil. lib. 2. Æneid.

*Diffugimus visu exangues,
Inde etiam horrore concuti & contremiscere solet. Tetigit rem ipsam idem Virgil. l. 3. Æneid,
mibi*

*mibi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine
sanguis.*

Ex eadem porrò causa stupor quidam enascitur, capillorum sublatio, lingueque impeditus usus; quæ omnia procul dubio proveniunt ab eodem sanguine ad intimas partes ab externis confluentes. Virgil. paulò post.

*Obstupui, steteruntque come, & vox fauci-
bus hæsit.*

Omnia conjunxit Seneca Hercul. Oet. Aet. 3.

*Vagus per artus errat excusso tremor,
Ereitus horret crinis, impulsis adhuc
Stat terror animis, & cor attonitum salis;
Pavidumque trepidis palpitat venis jecur.*

Stat. etiam:

Stant tristes borrore come.

Et Ovid. 1. Fast.

Obstupui, sensique metu riguisse capillos.

Prolixius Lucretius lib. 3.

*Verum ubi vebementi magis est commota metu
mens,*

*Consentire animam tota per membra videmus:
Sudores itaque, & pallorem existere toto
Corpore, & infringi linguam, vocemque abo-
riri:*

*Caligare oculos, sonere aures, succidere artus,
Denique concidero ex animi terrore videmus.
Sæpe homines.*

Præivit Latinis Vatibus Homerus, ubi de Priamo loquens, ita scribit:

*Sic ait: at mentem favus circumstetit horror
Confusam senis, attonitus qui constitit, agra
Arrectis per membra comis.*

Oculos inprimis turbari ex timore contingit. Vedit id Seneca Controv. 16. *Torpent manus, & nescio qua perturbatione, tenebre stupenti-
bus offunduntur oculis.* Eòdem respexit Tacitus, ubi scripsit: *Oculi in omni prælio primi vincuntur.* Sed clarissimè Virgil. lib. 8.

*Tum primam nostri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis.*

Indignum autem viro militari Caci pavorem illum æquissimi quique judices existimabunt. Quemadmodum contra neutquam damnandus est Æneæ timor 1. Æneid.

Ænea solvuntur frigore membra:

Non equidem quoniam, ut falsò putavit Ludovicus de la Cerda, Æneæ timor constans fuerit, Caci verò imbecillus; sed quoniam timor Æneæ adversùs iratas maris aquas & tempestatem versabatur, quam exhorrescere non est indignum. Duce strenuo, ut a nobis est alibi observatum; quidquid contra scripsit Ludovicus Castelvitrus; cum metus pavorque Caci censura non careat, cui nimirum metum incussit hostis Hercules, & discrimin dimicationis parum cautè fuisse suscepit. Non igitur mirum fuerit si ex recto rationis statu meticulo in præcepis abducti ac deturbati sæpe legantur. Virgil. lib. 12.

tum verò amens formidine Turnus &c.

Et paulò supra:

Ergo amens diversa fuga petit quora Turnus;

*Et nunc buc, inde huc incertos implicat orbes.
Nimirum illud etiam timentis est, genibus va-
cillare, nec satis firma vestigia figere. Hoc etiam
expressit Homerus in Iliad.*

trepidus fugiebat Hector

Sub muros Trojanorū, & levia movebat genua.

Habent concipiuntque formidolosi incertam ex terrore fugam; sed tentantes evadere vires nervique deficiunt: quod expressit Josephus lib. 7. *Metu oculos fallente in ora prostrati profusa dementia querebantur: ac veluti succisi nervos, quæ fugerent, hæsitabant.* Sic Turnus apud Virgilium lib. 12.

Rutulos aspectat & urbem,

*Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit.
Frequens hinc & ignavus iisdem torpor, quo ti-
midos vitio maxime notant Scriptores. Plaut.
Amphitr.*

timeo; totus torpeo:

*Non ædepol nunc ubi terrarum sim scio, si quis
roget,*

Non miser me commovere possum pre formidine. Lucan. lib. 4.

tum frigidus artus

Alligat atque animum subducto robore torpor.

Iterum Plaut. in Trucul.

*Neque vivus, neque mortuus sum, neque quid
nunc faciam, scio.*

*Neque ut binc abeam, neque ut ad hunc adeam
soio, timore torpeo.*

Virgil. lib. 12. de Turno:

Illi membra novus solvit formidine torpor:

2. Nec vera duntaxat pericula, sed rumores varios incertosque, & inanissima quæque pertinescunt immodice pavidì, ut pueri nimirum lemmures; utque infantes illi in Ungaria, qui molestius vagientes, auditio Stephani Regis nomine, ut refert Bonfinius, præ formidine conticescebant. Quare sua sæpe damna antevertunt timidi, ut iis accidit, qui procelloso mari perclitantes ultrò sibi violentas inferunt manus, nec expectant navigii submersionem. Disertè de hac timoris proprietate Cæsar lib. 2. Bell. Civil. Tantus fuit omnium terror, ut alii adesse copias suba dicent, alii cum legionibus instare Varum, jamque se pulverem venientum cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat. Irrito etiam metu Anchises actus apud Virgil. lib. 2. Æneid.

sabito cum creber ad aures

*Vissus adesse pedum sonitus; genitorque per um-
bram*

*Prospiciens; nate, exclamat, fuge nate, pro-
pinquant:*

*Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
Plurimi faciendum insuper testimonium Philonis Judæi lib. de Execrat. Is metus animis, is pavor
noscetur, ut nemine persequente fugiant, solis,
ut ignavi solent, profligati rumoribus. Præcla-
rè etiam Heliodorus lib. 2. Magna ex parte in-
sonnem ducens noctem excruciat, omnem
strepitum, & quamlibet auram, ac foliorum
motum Thermutin esse existimans. Scilicet, ut
Lucanus habet lib. 1.*

quisque pavendo

*Dat vires famæ: nulloque authore malorum;
Quæ fixere, timent.*

Verisimum proinde Virgilianum illud lib. 4. Æneid.

Degeneres animos timor arguit.

Quod enim specimen virtutis ostendant, qui pavitando sibi hostem fingunt, umbrasque, ac frondes, ac rerum inanissima reformidant? Et merito quidem Lucianus lib. 7. dolet Pompejanis partibus non contemnendam perniciem attulisse Barbarorum equitatum formidolosum & inex-

permisum, qui que incitata fuga statim dilaberetur, nec ad hostis faciem posset consistere:

*Immemores pugnae, nulloque pudore timendi
Præcipites fecere palam civilia bella,
Non bene Barbaricis unquam commissa ceteris.*

Ubi obiter nota perperam a quibusdam exponi hunc Lucani locum, qui verbum illud *timendi* referunt ad milites, ut sensus sit, fugaces equites non esse timendos, sed potius contemnendos. Intelligas non esse eam vocem nomen gerundivum, sed gerundium ipsum: sensusque est; equites Pompejani suarum partium, nempe dimicandi immemores, & in præcepse acti, nullo sibi constituto pudore timendi, idest timoris, ostenderunt feceruntque apertum civile bellum sinistro Marte committi Barbaris & externis. Quare præstans animi tiro vel miles, non labores, non hostiles incursus, non pericula, non ullum in armis mortis genus expaveat: unicam duntaxat rem timeat, ipsum timorem. *Lucanus de Cæsare lib. 10.*

tangunt animos iraque metusque

*Et timet incursus indignaturque timere,
Terrorem timoremque in hostes transferunt eximi Duces & bellatores fortissimi. Iterum Lucan, de Cæsare lib. 3.*

*gaudet tamen esse timor
Tam magno populis, & se non mallet amari,
Et paulo post;*

*sic fatur; & Urbem
Attonitam terrore subit; namque ignibus atris
Creditur ut capti rapturus mania Roma,
Sparsurusque Deos.*

Non equidem negaverim non usquequaque istuc in Cæsare collaudanda: verum longè deterioris exempli fuit fuga Heliogabali, qui, militari tumultu armorumque sonitu perterritus, non cecurrit armatus ad reprimendam militum licentiam, sed cum matre foetida cloacam ingressus, ibidem multis acceptis vulneribus, dignum obscurissima vita finem invenit. Vilissimus Cæsar persimilis videtur mihi Caco Virgiliano lib. 8.

*fugit ilicet ocior Euro
Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Nam, quod militi longe probrossimum est, ad fugam timor hortatur, pennas addente pudore, ut ait Silius. Non prudenter minus quam ingeniose Boleslaus Poloniæ Rex præfecto militari fœdam fugam in conflictu arripiendi, post confitum bellum, ut refert Martinus Cromerus, leporinam pellem cum fuso & colo misit, in pavonis vilissimi exprobationem.*

3. Id etiam vel maxime planissimum facit quantum dedecoris afferat viro arma tractanti meticulosus animus, quod ejusmodi viros, præferunt si ardua quæque pericula sese adjisse mentiantur, & per summam impudentiam, quæ nunquam sunt ausi, robustè glorioseque jactent, in præcipuum argumentum a Poetis assumuntur risus ciendi plaususque theatalis captandi. Demonstratur id illustrium Comicorum exemplo, qui in suas fabulas milites gloriae inducunt, pavidissimos nimirum horunctiones, & qui vel ab asini umbra turbato gradu resilient; ceterum mendacissime jactantes facinora militaria, quæ ne per somnum quidem videre unquam. Exemplum habes in milite glorioso apud Plautum,

quem magnificè multa de sua virtute prædicantem sic irridet clanculum servulus:

*nihil, hercle, quidem hoc,
Præter alia dicam, tu que nunquam feceris.*

Idem mox conqueritur de miserrima necessitate, qua levandæ famis ac ventris causa adigitur palatum facere hero glorianti, auresque demittere falsissimis auditis laudibus:

Venter creat omnes has arumnas aribus:

Peraudiendo sunt, ne dentes dentiant:

Et assentiendum est, quidquid hic mentitur. Plautum Pyrgopolinicum æquat commemoratione magnifica, suarumque præconiis laudum, timidissimus ille bambalio, & sub humana pelle fungus, Thraso Terentianus. Is duobus servulis, tanquam justo exercitui imperitans, in hunc modum aciem instruit. Eunuch. Act. 4.

Tu hosce instrue: hic ego ero post principia:

Inde omnibus signum dabo.

Mortalium scilicet vilissimus periculis servos objectat; tutissimum ipse sibi locum præcipit. Quamobrem ostentatori ventoso probè respondit servus.

*Illuc est sapere: ut hosce instruxis, ipsus sibi
cavat loco.*

Ad eundem typum Etrusci vates Comici præstissimi animi homines, multa gloriantes, in scenam producunt. Vide inter cæteros Isam Capuanum, festivissimum Comicediarum Scriptorem. Verum omnibus eam laudem præripuit ventosissimus ille gloriator ac prætunidus sui rerumque suarum æstimator *D. Quixote de la mancha*, cuius fabula, & facetissima figura, Hispanica & cunctarum fere gentium linguis in vulgus edita omnium manibus conteruntur. Pulcherrimum denique vilissimi bellatoris exemplum prodidit Areostus in Martano Cant. 17. & 18.

*Fuggì l'incontro il timido Martano,
E torso il freno, e'l capo a destra mano.*

Pur la colpa potea dar al cavallo,

Chi di scusarlo havesse tolto il peso,

Mà con la spada poi fè sì gran fallo,

Che non l'auria Demosthene difeso,

Di carta armato par, non di metallo,

Sì teme d'ogni colpo essere offeso;

Fuggesi al fine, e gli ordini disturba,

Ridendo intorno a lui tutta la turba,

Il batter de le mani, il grido intorno

Se gli leyò del popolazzo tutto.

Antiquius est pavidi militis exemplar, quod Homerus proposuit in Thersite, bipedum ignavissimo juxta atque turpissimo in castris Græcorum. De eodem Juvenal. Satyr. 8.

*Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Æacida similis, Vulcaniaque arma capebas.*

Jactantia autem sic definitur a Cicerone lib. 4. Tuscul. *Voluptas gestiens & se efferens insolens.* De ea sic Menelaus apud Homerum:

Haud sanè pulchrum sese jactare superbè.

Memorabile etiam est in hanc rem aliud Homerum dictum:

Possident tacitus; signa adsunt; munera dicunt.

Et quidem cum in confessu sit jactantiam falsam esse atque mendacem commemorationem earum laudum, quæ ab ostentatore tunc magis absunt, cum eadem ille ventosius crepat prædicatque, erit profecto juxta apertissimum nihil esse alienum magis ab ingenuo generosoque milite, nihilque

que adversari clariū Martiæ disciplinæ , quam imbelliam ignaviamque , magnorum pompæ facinorum personatam , & exultationem inanissimam sub ementita veræ virtutis imagine impudenter se efferentem . Moderatio certe & parca suarum laudum usurpatio castra decet vel maxime , tamque præire ante signa congruens est . Manus siquidem & arma in acie & bello , non vocalissima guttura loqui debent ; ut non immiterò plane dixerit Livius lib. 10. viros militiæ natos mancipatosque factis quidem magnos esse , rudes plerunque ad verborum linguaeque certamina . Pervidit id etiam monuitque sapienter Vegetius lib. 2. cap. 14. , ubi inter alias bellatoris prærogativas desiderat extollitque illum imprimis , *Ut agilis sit , & magis ad facienda , quæ ei imperantur , quam ad loquendum paratus.* Nec proinde improbaverim Duce , qui de se interdum loquatur magnificè ; verum id longè plausibilius est , cum latenter & modicè agitur , ut sunt illa Turni apud Virgilium lib. 12.

*Et nos tela , pater , ferrumque haud debile der-
xtrâ*

*Spargimus , & nostro sequitur de vulnere fax-
guis.*

Ab omni quidem tumore fastuque remota fuit ea Turni prædicatio ; at contra timidi canis inanem latratum , & inflati utris crepitum illa imitantur ibidem :

*Aut bac Dardanium dextra sub Tartara mit-
tam ,*

*Desertorem Asia , sed eant spectentque Latini ,
Et solus ferro crimen commune refellam .*

Confestim siquidem in acie ferox ille & truculentus , omni audacia deposita perturbatur & contremiscit ad hostis congressum :

tunc peccore sensus

*Vertuntur varii . Rusulos aspectat & arbem ,
Cunctaturque metu , telumque instare tremi-
scit :*

*Nec quo se eripiat , nec qua vi tendat in bo-
stem ,*

*Nec currus usquam videt , aurigamque foro-
rem .*

4. Accidit tamen , ut ipse interdum metus virutem exacuat , rapiatque ad extrema pericula actum de salute & effugio reputantes . Nimirum , ut Lucanus scribit lib. 4.

Audendo magnus tegitur timor .

Et idem alibi :

multos in summa pericula misit

Venturi timor ipse malis .

Idcirco Statius dixit metum audacem , & 1. Theb. dat stimulos animo vis mœsta timoris .

Vertitur quippe timor in fiduciam , quemadmodum fiducia sæpe in timorem , quod de Alessandro scriptit Curtius lib. 3. Ceterum , ut solet fieri , cum ultimi discriminis tempus adveniat , in solicitudinem versa fiducia est . Contingit id verò frequentius , ubi res maximè videntur perditæ , vel ubi , ut cum Virgilio loquar ,

major Martis jam appetet imago .

Hinc Josephus lib. 7. *Judeis audaciam suppeditabat timor , & de se & de templo .* Attentiores quippe in metu homines , qui in re prospera solent negligenteres esse ; ut verissimè plane dixerit Cyrillus Alexandrinus in cap. 4. Amos : *Vos ipsos luxuriantes , fractos deliciis , utque volu-
guantes timor dara patiendi impeller ad labores*

militares , & arma capeſſenda . Illud etiam emolumenti percipitur a timore , ut providè cautèque consulatur in medium : neque enim semper *Pessimus in dubiis augur Timor .* Profuerit autem hic adnotare atque distinguere cum Cicero , ne 4. Tuscul. longè aliud esse timorem ac metum , licet crebrò a Scriptoribus confundantur ; timor siquidem appropinquans damnum , metus remotius periculum indicat , quare metuere pro providere non semel usurpatur ; nam e longinquo imminens malum non adimit providentia locum . In hanc sententiam exponendus est Virgilii lib. 1. Aen.

*Sed Pater Omnipotens speluncis abdidit atris
Hoc metuens .*

Ad eandem formam locutus est Ennius apud Festum :

Vivam , an moriar , nulla in me est metus .

Ubi metum pro cura posuit : extulit autem metum foemineo genere ex more Antiquorum . Ad do Virgilianum illud de Jove , *hoc metuens* etiam melius exponi , tanquam dixerit , hoc refugiens & abhorrens . Neque enim aliter idem Virgilii explicandus est lib. 1. Georg. , ubi de Ursis polaribus sic loquitur :

metuentes equoretingi .

Quem Virgilii locum ex Homero transtulit , qui expreſſè dicit repugnantes abhorrentesque . Hinc licet redarguere non unum Horatianum interpretem , qui locum illum lib. 2. Od. 2.

Vivet extento Proculejus aeo ,

Notus in fratres animi paterni .

Illum aget penna metuente solvi .

Fama superstes ,

Depravatum atque corruptum existimat . Quod enim fieri potuit , ut Proculejum , quem sibi collaudandum proponit , a fama dixerit elatum iri penna metuente , idest timente solvi , quod planè oppositum esset Poetæ consilio atque proposito ? Idcirco quidam castigant locum & emanulant adjecta negante particula ,

Illum aget penna haud metuente solvi .

Verum particulam otiosam , ibique verè malignam inscītē & turpiter obtruserunt Grammatistæ ; cum sit manifestum , metuentem solvi penam ibi esse solvi nolentem & abhorrentem . Ut autem scias non temerè & divinando hæc a me dici , idipsum præter allata optimorum Scriptorum testimonia , quæ etiam uberiori videri possunt apud Lambinum ad præfatum Horatii locum , ipsa suadet ratio . Enim verò abhorrente maxime solemus , quantumque possimus repudiare , quæ pertimescimus . Facile autem verbum metuo ab institutione prima , qua timere significat , transire potuit ad usurpationem sui effectus , ut significet etiam cavere , repugnare & firmissimè nolle . Nihil enim usitatius in Latinis vocibus , quam ut ad quidpiam significandum institutæ , de effectu etiam , quem consequuntur , aptè dicantur . Ac ne longius abeam in alia multa quæ suppetunt , duplici id ipsum conficiam testimonio , quod haurio ex duplice verbo , vel voce timorem significante . Nemini est dubium formidinem apud Latinos timorem esse : atqui formido etiam dicitur genus retis , sive linea vario plumarum nexu discolor , qua lupi , vulpes , apri , sed potissimum ceryi terrentur , Virgil. 3. Georg.

Puniceave agitant pavidos formidine penne .

Et

Et Lucan. lib. 4.

Cum pavidos formidine cervos

Et tamen formido rete procul omni dubitatione dicitur a formidine nempe timore, id nomen sortita ab effectu timoris vel formidinis, quam feris injicit. Alterum testimonium desumo a verbo *trepidō* quod item timere significat & festinare, quod nempe timidi solent. At, inquies, viri magni negant verbum *trepidō* pro *timeo* satis esse Latinum; adduntque non ita facilè apud Veteres extare locum, quo jungatur accusativo. Licet enim Passeratius, Calepinus, Nizolius, aliquæ Lexicographi trepidare exponant pro metuere, adhuc tamen nihil prohibet quominus adducta ab iisdem testimonia ad festinationem detorqueantur potius, quam ad timorem. Ego verò nihil moror quid vocabulorum collectores dixerint, vel adnotaverint. Mihi obvius est locus apud Juvenalem Satyr. 10. ubi verbum *trepidō* pro timere usurpat & accusativo jungitur:

gladium contumque timebis,

Et motæ ad lanam trepidabis arundinis umbræ. Intelligis trepidare hinc esse expavescere, manifestoque id verbum accusativo casui copulari. Nego enim quidpiam tibi esse præsidii ad effugiendum beneficio præpositionis *ad*, quæ, ut vides, lunam afficit, nec nisi per summam violentiam & obtortissimo collo trahi potest ad afficiendum rectum atque primarium accusativum *umbram*, aut utriusque deserviendum accusativo. Fraterenim quam quod ejusmodi acceptioni ratio syntaxeos & castigata loquendi consuetudo repugnat ac dissonat, illud contra potius erit animadvertisendum, probæ Latinitatis Scriptores tantum abesse ut eadem utantur præpositione ad geminum disparatæ significationis accusativum afficiendum, ut potius eandem duplicatam velint etiam ubi verba eandem præpositionem habent præfixam, ut apertum est in illis loquendi modis, Inferre in ærarium, advertere, adjungere, adjicere animum ad aliquid, aggredi, quod est adgredi, ad dicendum, & innumeris ejus generis. Adscribo præter sortem, & extra ordinem tertium testimonium, nihilo minus quam commemorata, a timore tractum. Vel pueri sciunt verbum *paveo* apud Latinos synonymon esse, & cognatum verbo *timeo*, longè aliter tamen exponuntur pavidi in versu Virgiliano Æneid. 5.

*Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ.*

Item lib. 5.

exultantiaque baurit

Corda pavor pulsans.

Ubi pavor non timor est, aut formido, sed potius cupido gloriæ, & quædam ex illa alacritas, ut locum utrobique & commodam habeat explanationem Poetæ sententia. Atque his ita perennis Grammaticorum tricis & apinis huic titulo faciam colophonem. Vide *Desperatio*, & *Necessitas*.

TIMERE ANTE TUBAM. Sermone proverbiali dicitur de iis, qui animo concidunt & consternantur, priusquam adsit periculum. Sumitur ab ignavis militibus, qui priusquam bellicum audiant, pavitate incipiunt. Virgilius lib. 11.

*Cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat ar-
tus?*

TINTINNABULUM, i. Juven. Sat. 6.

*Tot pariter pelues, & tintinnabula dicas
Pulsari.*

Ab æris tintitu dicitur. Non solum est crepitaculum, quod equis mulisque a mulionibus atque agasonibus alligatur, verum etiam campana seu nola. Tintinnabuli sive campanulæ usus apud Græcos fuit in indicendis terminandisque vigiliis. Thucyd. lib. 4. *Tintinnabulo enim prolato, priusquam rediret is, qui tradiderat, in vacuum locum scalarum admotio facta.* Ubi narratur de Brasida, qui Potidæam urbem cepit, scalis tutò in murum evadens, nactus ad fallendum illud tempus, quo circitor tintinnabulum ab uno acceptum vigile ad alterum deferret. Idem fermè tradit Plutarchus de Arato in obßidione Sicyonis: *Ascendentibus primis, is, qui matutinam vigiliam tradebat, transibat cum tintinnabulo, erantque lumina multa & strepitus ingredientium.* Sed omnibus expressius Suidas: *Circitores, qui vigilias circuibant & explorabant, euntes ad vigiles, tintinnabula habebant, atque ea concutiebant explorantes si quis dormiret, & ut vigilantes voce responderent.* Quæ consuetudo multis in locis hodie etiam vigeret polletque. In arcibus siquidem, atque in ipsis speculis vigilum dependent funibus alligatae campanulæ ad usum etiam vigilum excitandorum. Vide *Campana*.

TINTINNABULUM. Bellici etiam musicum instrumenti genus est, cuius meminerunt Plutarchus in vita Crassi, & Suidas, ut nos notabimus in dictione *Tympanum*.

TIPHIS. Argonautarum socius, ipsius verò Argo primæ navis gubernator. In ea navigatione diem obiit, & ignobili in pago sepultus in Bithynia. Senec. Med.

*Littore externo procul a paternis
Occidens regnis, tumuloque vili
Testus, ignotas jacet inter umbras.*

TIRONIUM. Genus aciei disponendæ quod cum cuneo confundit Modestus de Vocab. *Tertiò præcipiendum, ut quadratam aciem repente constituant, quo facto in tironium, quem cuncum vocant, acies ipsa vertenda est.*

TITANAS IMPLORAS. Militare adagium: ubi quis alienum implorat auxilium. Desumptum est a Gigantum fabula, cum Juppiter sibi ac Cœlitibus suis timens, Titanum auxilium advocavit.

TITANICUS ASPECTUS. Proverbiali sermone dicitur de vultu truci torvoque. A Titanibus, qui Gigantes erant procero corpore aspectuque terribili.

TITIENSES. Una erat ex tribus equitum centuriis, quas, authore Livio, Romulus instituit. Nomen illi a Tito Tatio Sabinorum Duce.

TITULI, ORUM. Dicti sunt milites, quasi tutuli, quoniam patriam tuerentur. Festus. Ex quo Titi prænomen est ortum. Persius Sat. 1.

*Hic nec more probo videas, nec voce serena
Ingentes trepidare Titos.*

TITULUS, i. Genus bellicæ acclamacionis fuit, nomina, vel titulos locorum inclamare, quod ab ipsis Ducibus interdum factitatum. Egidius Monachus Aureæ Vallis: *comes verò Loffensis impetum belli videns imminere, accedit propriis cum sua phalange, & clamans tertio titulum sui Comitatus, scilicet, Lox, audacter hostium cuneos penetravit.*

TOGA, gæ. Vestimentum tam pacis proprium, quam

quam belli sagum. In ea describenda multis est Ferrarius de Re vest. lib. 1. Necesse autem fuit, vel priscos Romanos in togis dimicasse; vel attributas togas interdum honestissimis militum; vel iisdem saltē usos milites stativis detentos in urbibus, & municipiis. Neque enim aliter explicari possunt loci aliquot Liviani, ubi fit mentione de toga, tanquam de ueste militari lib. 29. *Stipendium ejus anni duplex, & frumentum sex mensum imperatum, sagaque & toga exercitui.* Et ibidem: *Vestimenta exercitui deerant. Milles ducentæ toga brevi spatio, & duodecim millia tunicarum missa.* Idem ostendit cinctus Gabinius, qui ad milites spectabat, eratque toga proprius, ut suo loco diximus. Sed & toga picta triumphantium fuit peculiaris; ut item a nobis suo loco. Demum milites Praetorianos in Urbe, interdum saltē usos togatos fit manifestum ex Tacito lib. 1. Hist. *Nec una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet.* Cæterum non tot habebat sinus Romanorum toga, quot illa quæstiones apud eruditos excitavit. Quæslitum quid distaret a pallio Græcorum: rotundæ an quadratæ esset formæ: clausane ab anteriori esset parte an adaperta: ad hæc quomodo togati brachium exerent, quomodo inter se salutantes capita aperirent, cum constet ex Lipsio & aliis nudo capite, nulloque pilei aut petasi genere coniecto in Urbe agere Romanos censueisse: quomodo capita involverent, quod a Pompejo factum ante quam iustum gladii acciperet, narrat Lucanus: quomodo sinus faceret, quod de Legatis Romanorum ad Carthaginenses Livius memorat. Iterum disceptatur, num, & quomodo præcingeretur; num fibulis nececeretur: præterea quæ fuerit pœxa, quæ detrita, quæ submissa: ex qua materia conficeretur, quos colores admitteret: quomodo in ea gestanda, variatum in luctu, in conviviis, in pompa solenni, Postremo cujus nationis fuerit inventum, & quando ad Romanos transferit. Super his atque similibus discutiendis ac dirimendis pugnant acriter Lipsius, Sironius, Turnebus, Ferrarius, aliique magni nominis Critici. Ego vero isthac, ut minimum militaria, missa faciens demirari satis non possum morem supra nudos artus totumque corpus id genus vestimenti gestandi involvendique. Neque enim video quomodo complicata toga a laciniis ad lacertos, cum brachia vellent exerta, atque adeo contraeta a tergo & corrugata ad caput tegendum, non identidem frigus admitteret. Conjectam vero super nuda corpora ostendunt statuæ, numismata, & anaglypha. De eadem Lucanus l. 2. ubi doquitur de Catone:

Hirtam membra super, Romani more Quirites,

Induxisse togam.

Ubi illud Romani more Quirites non est expoundum, quasi more veterum Romanorum, cum posteriores etiam & ipse Cato Quirites essent: sed togam hirtam dixit, id est rudi textura confectam, cuiusmodi plebis erant, Quirites pro qualibet ex populo accipiens. Turbinato hoc complicata vestis involucro suffarinati homines jus dicebant tot domitis nationibus, urbanos & bellicos magistratus creabant, imperium denique in extrema terrarum quam latissime propagabant.

TOGA PICTA. Vide *Palmata*, & *Picta Toga*.
TOLLE CALCAR. Proverbium, cuius meminit Aristophanes in *Avibus*; jactari solitum de iis, qui ultionem parant. Translatum a Gallis; quibus ferrei alligari solent stimuli, ut certaturi se facilis tueantur, & alios feriant.

TOLLE DIGITUM. Dictione populari idem valet ac *victum te fatigare*. A dimicantibus, qui ubi in conflictu succumbunt, sublato digito veniam a viatore depositunt. Pers. Satyr. 5.

digitum exere; peccas.

TOLLENO, aliis TOLLENON. Machina est prima origine hydraulicæ. Sic autem de illa Festus: *Est genus machine quo trahitur aqua, alteram partem prægravante pondere.* A tollendo aptè dicitur, ut notat idem Festus. Est autem instrumentum duabus præcipue trabibus constans. Harum una præaltè terræ defigitur, propè locum, ubi aqua est haurienda. Huic ad perpendicularum erectæ trabs altera longior in fastigio constituta ad medianam distantiam librata statuitur, facilè scilicet inclinabilis ad omnem motum & impressionem, Hujus transversæ altera extremitas fistulam sustinet demergendam in puteum; altera annexum habet saxum, ac funem, quo trabs illa sic agitur, ut altero elevato capite, alterum inclinatur ad aquam recipiendam. Hortense hoc organum ad rem militarem postea translatum est, recensitumque inter machinas bellicas. De hac ita scribit Vegetius lib. 4. cap. 21. *Tollenon dicitur, quoties una trabs in terram præaltè defigitur, cui in summo vertice alia transversæ trabs longior dimensa medietate connectitur, eo libramento, us si unum caput depresso aliud erigatur.* Usum verò hujus machinæ, & quemadmodum in altero transversæ trabis capite loculum, seu sedes lignea cum armatis militibus attollatur, qui mox in muros desiliant, idem scriptor per hæc verba subdit: *In uno ergo capite cratibus, sive tabulatis contextur macchina, in qua pauci collectantur armati. Tunc per funes, uno attrito depressoque, alio capite elevati imponuntur in murum.* Nolim autem tibi religionem iniiciat quod initio hujus loci ex Vegetio retuli: *Quoties una trabs.* Nimis enim meticolosæ editiones vulgaris reposuerunt *Una trabs*. Nam præterquam quod optimi vetusti codices habent, quemadmodum scripsi, apertè Varro lib. 6. & 9. de L. L. docet apud Veteres *trabs, canes, duces, protabs, canis, dux* dici solitum fuisse. Vide figuram bellici tollenonis apud Steuvenchium ad Veget. lib. 4. cap. 21. & apud Lipsium Poliorc. lib. 1. Dialog. 6. Addo hujusmodi machinam à Livio, Cæsare, Hirtio, Vitruvio, Vegetio, aliisque Latinis Scriptoribus appellatam etiam fuisse Gruem, Ciconiam, Corvum demolitorem, Machinam ascendentem, Id verò non solum contigit ob varios hujus machinæ usus, verùm etiam quoniam extrema pars transversæ trabis cum armatorum machinula quandam habent speciem rostri, quale prædictæ aves ferunt. A tollenone nhabent Itali vocem *Altaleno*, qua indicantur trabs geminæ, quarum altera prope fastigium alteri per obliquum indita sic adhaeret, ut alternatim deprimi attollique possit. Inde etiam origo vocis *Altalena*, quæ ludus puerilis. Exercetur is a pueris sessantibus in assere duobus funibus hinc inde suspenso, impulsuque & impressione per manus facta, paulatim primum, celerius subi-

subinde per aerem undante. *Stanze; Rabbia;*
di Maccone:

Allor Mercurio, in mes che non balena.
Ne venne in giù per via dell'altalena.

TOLUTARIJ, sive TOLUTARES EQUI. Sic appellantur a tollendis alterno glomeratu pedibus. Neque enim succussatione aliqua molestam sessoriibus præbent vexationem, sed alternatim crura molliter explicant. Sunt qui Tolutarios dictos existiment, quasi voluntarios, a pedum volubilitate: sed malim sic appellatos a tollendis pedibus, Senec. Epist. 88. *Mannis, Asturconibus, & Tolutariis.*

TOLUTIM. Dicitur de incessu equorum tolutarium. Plaut. Asin.

Demam hercle jam de bordo, tolutim ni badi-
zas.

TOPARCHA. Vide *Regulus*.

TOPARCHIA. Vide *Regulus*.

TORMENTUM, Cæsar lib. 2. Comment. *Ad extremas fossas castella constituit, ibique tormenta collocavit.* A torquendo. Generale vocabulum est ad explicandas machinas omnes, quæ saxa, testa, & id generis innumera jaciunt. Licet autem apud veteres Scriptores hoc nomine Catapultæ, Ballistæ, & similes appellarentur machinæ, ab aliquot tamen scaculis coarctata est tormentorum significatio, ad prænotandos æneos tubos longiores, qui, pyro stipati pulvere, magno cum fragore exonerantur, pilasque ferreas, inclusamque ferramentorum pestem cum incredibili militum strage, & murorum ruina evomunt. Vide quæ diximus in voce *Bombarda*. Post hujusmodi machinas, quas recens militia majore, ut multi reputant, malo suo, quam gloria ex cogitavit, oppugnatoria Veterum arma Arietes, Phalaricæ, Ballistæ, Catapultæ, omnino abolitæ & antiquatae sunt; tormentisque comparatae pro terriculamentis puerorum habentur. Usque adeo novum hoc inventum terrible, truculentum, ac prope generis humani exterminatorum est. Hujus generis machinæ majores, quoniam cum ballisti Veterum similitudinem habent aliquam, ballistæ nomine apud Scriptores primùm sunt appellatae, Masseus, rerum Indicarum scriptor elegantissimus & gravissimus hac illas appellatione insignivit, in pulcherrima illarum descriptione, quam attexere ex lib. 1. Hist. Indic. operè pretium fuerit: *Nondum apparuerant genibus iis nova subtilitatis & operis admirandi, ballistæ, oblongum in tubum, & equaliter terrem ex ære fusili figurata: quæ non funibus aut nervis intentæ singula mittunt spicula; sed inexcoigitata Priscis ratione ad applicitos tenui ab tergo foramine igniculos, cum incremento multiplici rapiendos, certo primum nitrati & sulphurei pulveris modulo temperato: insertos dein ore patente ferreos ex arte globos, catenæque & alia obturamenta, fulminum instar flammis elutantibus cum horrendo fragore contorquent.* Ejusmodi tormenta complura Lusitanus de more disposita & collibrata ad navium fenestras habebat; sed ab iis exercendis, ne perterritos metu incolas abalienaret ab se, consulè abstinuerat. Verum ubi fraudem, ac vim & suos pene circumventos animadvereris; indignatione commotus, exemplò exploderent magistris edixit. Illi sine mura exequuntur imperium. Ac primò videlicet fumus ater, & fumo intermicantia fulgura,

crebra tonitrua, sereno cælo, attonitos defixos que barbaros tenuere. Ast ubi ante pedes Pretoris ipsius momento laceri & exanimes quatuor simul viri conspecti sunt: enim verò tunc quasi haud dubiè infenso infestoque numine correptis undique ac pene depresso turbæ navigiis, lymphati, amentesque in proximam continentem ex insula sejse cuncti proripiunt.

TORNEAMENTUM. Repete primùm a nobis commemorata in Titulis *Troja*, *Justa*, *Decuriones equestris*, *Hastiludium*, & aliis. Hæc siquidem belli præludia, exercitationes Martiæ, pugnæ umbratiles & imaginariæ, meditationes militares, & exercitia armorum, quibus viri nobiles exerceri solent, citra sanguinem, ad ostentationem dexteritatis & virium, omnibus supramoratis, aliisque porrò appellationibus insigniuntur. Author Breviloquii: *Torneamenta* dicuntur quedam nundinæ vel feriæ, in quibus milites ex editio convenire solent, & ad ostensionem virium suarum & audaciz temerè congregari vel congregari. Hieronymus Wolfius, qui Latinè reddidit Historiam Nicephori Gregorij, Torneamentum Latinè vocat *Torne* a Gallorum voce *Tournoy*. Locus est l. 10. ejus Historiæ, ubi Torneamentum ita describitur: *Alterum certamen Torne appellatum sic se habet. Dividuntur secundum tribus, municipia, & curias, & simul omnes armantur. Deinde duobus Primipilis sorte delectis inter se concurrunt. Quod prius etiam usurpatum, tum autem frequentatum, etiam Imperatorem habuit, Ducis cuidam nempe militi obtemperantem. Et cum utrinque acies pari numero congregarentur, Imperatore rubustis clavis & ferit, & sine reverentia feritur. Ea enim certaminis lex est, ut qui alterum vulnerarit, aut occiderit, indemnis sit. Post certaminis bujus finem utraque pars Ducem suum sequuta, atque inter ceteros Imperator etiam subditi ordinem non deserens, cum honorifica pompa & ordine in suum diversorum deducunt. Ubi ille cuique vini craterem propinans, & dexteram porrigenus, omnes domum redire jubet.* Sunt qui a Troja, sive Trojanis ludis ab Ascanio, ut alibi notavimus, institutis nuncupata reputent Torneamenta: ut Torneamentum sit quasi Trojamentum. Sed non est ambigendum vocem esse Gallicæ originis a verbo *Tourner*, quod est circumflectere, vel circummagere: flexis siquidem in gyrum frenis equos in orbem deducebant, qui ea celebrabant exercitia militaria. Confirmat hujus etymi conjecturam ludorum ipsa institutio, que communis Scriptorum consensu penes Gallos fuit. Sic autem Nitardus Hist. scribit de equestribus ejusmodi decurcionibus, editis Argentorati per occasionem colloquii conventusque ibidem habitæ a Carolo Calvo Galliæ Rege, & Ludovico Regge Germaniæ: *Ludos etiam hoc ordine saepe causa exercitii frequentabant. Conveniebant autem quocunque congruum spectaculo videbatur: & subsidente bino omni multitudine, primùm pars numero Saxonorum, Wasconorum, Austrasiorum, Britannorum, ex utraque parte, veluti sibi invicem adversari vellent, alter in alterum velocè cursu ruebat; binc pars terga versa umbonibus ad socios insestantes evadere se velle simulabant. At versa vice iterum illos, quos fugiebant, persequi studebant: donec novissimè utrique Reges cum omni juventute, ingenti clamore equis emissis*

sis, bastilia crispantes exiliunt, & nunc hic, nunc illis terga dantibus, infistunt. Eratque res digna pro tanta nobilitate, nec & moderatione, digna spectaculo. Non enim quispiam in tanta multitudine ac diversitate generis, uti sepe inter paucissimos, & notos contingere solet, alicui, aut lesionis, aut vituperii quidpiam inferre audebat. Cangius Dissert. 6. ad Joinvillam existimat hoc testimonio, contineri ludos primū & juxta normam veri torneamenti concelebratos: quod si ante Caroli Calvi tempora commemora-ta alicubi leguntur hastiludia, ea censem rudi-a fuisse certamina ludicra, nec illis circumscripta legibus, quæ præscriptæ postmodum reperiuntur in legitimis torneamentis. Cæterum tor-neamenti inventorem Chronicon 5. Martini Tu-ron. facit Gaufridum de Pruliaco: *Anno Hen-rici Imp. VII. & Philippi Regis VI. fuit prodi-tio apud Andegavum: Gaufridus de Pruliaco, & alii Barones occisi sunt. Hic Gaufridus de Pru-liaco torneamenta invenit.* A Gallis ad Anglos transisse feruntur torneamenta, ut scribunt Matthæus Parisius, Hovvedenus, & alii: & Parisi quidem illa sunt verba: *Eodem tempore Rex Ricardus in Angliam transiens, statim per loca certa torneamenta fieri jussit, bac fortassis inductus ratione, ut milites regni utriusque concur-ventes vires suas flexis in gyrum frenis experi-ventur; ut si bellum adversus Crucis inimicos, vel etiam finitos movere decernerent, agilio-res ad prælium, & exercitatores redderentur.* A Gallis porrò has decursiones habuisse Germanos idem ibidem Cangius contendit adversus Germaniæ Scriptores, qui ejus inventi laudem Gallis præceptam volunt. Græci posteriores fa-tentur ultro torneamenta se accepisse a Latinis, ut disertè habet Nicephorus Gregoras lib. 10. Joannes verò Cantacuzenus lib. 1. cap. 42. de-signat initium horum certaminum in Imperio Orientis anno 1326. quo tempore Anna Sabaudiæ filia Amedei IV. Comitis Sabaudiæ Constan-tinopolim accessit nuptias initura cum Andronico Paleologo Imperatore. Et apud ejus quidem ævi Scriptores Græcos non privatos duntaxat equites, sed primi subsellii Principes, atque adeo Imperatores ipsos more privato in torne-mentis dimicasse legimus, ut de Emanuele Com-neno tradit Nicetas, & de Andronico Paleologo Juniore præfatus Nicephorus. Id verò etiam usi-tatum apud Reges Occidentalis Imperii, quem-admodum de Carolo VI. Galliæ Rege narrat Froissartus, aliisque tradunt Historici de Henrico VIII. Angliæ Rege, prælium ejus generis ludicum ineunte adversus Franciscum I. Regem Galliæ. Neminem præterit Henricum II. Gal-liæ Regem in hastiludio a Mongomerio con-vulneratum fuisse; quo accepto vulnere mox e vita migraverit. Tametsi enim leges caverent ne quis lancea, aliisve armis nisi hebetatis, fer-roque parentibus uteretur in ludis hasticis, fre-quenter tamen contingebat iisdem armis de me-dio tolli viros nobiles, atque ipsos interdum. Reges ludentes. Fuerint aliquot cladium even-tus in viris eximiæ nobilitatis, & non per jocum ludumque acceptæ injuriæ in latissimam sanguinis effusionem erupturæ, ac sæpenumerò trans-missæ in familiarum illustrium posteros, ansam præbuere non solùm Summis Pontificibus, ve-rum etiam supremis Principibus laicæ potestatis,

ut fortunarum amissione, pœn isque gravissimis, atque adeo capit is suppicio proposito torne-a-menta palam proscriberent. Sic autem legimus in Concil. Later. celebrato Anno 1179. *Detesta-biles nundinas vel ferias, quas vulgè Torneamen-ta vocant, in quibus milites ex condicione convo-nire solent, & ad ostentationem virium suarum & audacie temerè congregiuntur, unde mortes hominum & pericula animarum sèpè proveniunt.* Et ibidem severa & atrox torneamenta cele-brantibus pœna inuritur negata sepulturæ: *Si quis eorum ibi mortuus fuerit, quamvis ei pa-tentia non devengetur, Ecclesiastica tamen ca-reat sepultura.* Quoniam verò cupido gloriæ ac sèpè etiam ultiōnis sitis viros per universam Eu-ropanam illustres ad execrabilem quandam amen-tiam obcæcaverat, nihil idcirco moræ in illis fuit, quin invita contemptaque censura qualibet Ecclesiastica, & præscriptione Regia, vel Cæ-sarea ad eadem certamina sacrilegè relaberentur, levemque gloriolæ rumusculum post jus fas-que, & sanctissimas leges haberent. Sic enim- res humanæ habent, ut quæ sèpè optima & in-temerata initia habuerunt, in latissimam perni-ciem postremò prorumpant & proruunt: ut gra-viùs reperiantur nocuisse, quæ primū honestissimis causis sunt instituta. Evidem in confessio est eum fuisse torneamentorum finem & institu-tionem præcipuam, ut in otio urbano veram & legitimam Martis disciplinam condiscerent vi-ri nobiles, utque scripsit Gregoras. *Ut ex so-lemni bellorum præludio virorum addisceretur ars ususque bellorum.* Vide plura de torneamentis apud Cangium in prememorata Dissert. 6. ad Join-vill. & apud nos in Titulis initio indicatis. Torneamentum Italis etiam *Torneamento, & Torriamento, Torneo, Giostra, Armeggiamen-to, Armeggiata.* Locus autem, seu potius cœ-tus equitum illustrium, quos rumor certaminis celebrandi simul cogit, Italis dicitur *Sembraglia, Tau. Rit. Tantosto s'arma, e monta a cavallo, e tutto solo si mette al cammino, dove la sembra-glia effer dovea.* Et alibi: *Io vi dono cotesto el-mo tanto leggiadro, per tal convenente, che voi lo portate a questa sembraglia.* Quæ vox fit a Latinorum simul, quemadmodum etiam *Assem-blea, & Assembrea.*

TORNUS, i. Genus machinæ oppugnatoriæ, bal-listæ non dissimile. Charta Petri Regni Majorica-rum Domini: *Tali quidem conditione, quod ipsam (turrim) bene custodias, & teneas in ea omni tempore unum tornum paratum, & unam ballistam de torno ad fidelitatem nostram, & defensionem civitatis ejusdem.* Subit animum cogitare, tornum ballistæ esse partem, & qui-dem eam indicare, ubi axis vertitur, dictam-que fuisse a vertendo, origine Gallica a voce *Tourner*, ut a nobis est expositum in dictione *Torneamentum*. Quod si verè machina est jacu-latoria, mihi est perspicuum, sic fuisse vocita-tam a tornetto, quæ vox est apud venatores in re Falconaria, & accipitrum aucupiis familiaris. Potissimum verò rem ita se habere statuo, quo-niam a falconibus, & re accipitria non pau-cæ jaculatoriæ machinæ suam appellationem-adeptæ sunt; ut alibi a me est notatum super Italicas vocibus *Falcone, Sagro, Moschetto, Smeriglio, Spingarda.* Quæ postea voces ad rem tormentariam nostræ militiæ commigra-runt,

A a a

runt, propter analogiam & similitudinem cum antiquis illis organis & instrumentis. Quid autem fuerit in re Falconaria tornettum, adscribo tibi verbis Friderici II. Imperatoris lib. 2. de Arte venandi cap. 40. *Est autem tornettum quidam duobus annulis compostum, gyranibus in se invicem, & hoc modo est factum: sunt duo annuli ferrei, aut ænei, aut argentei, aut de alio metallo facti, magni ad quantitatem annularum, qui sunt in jactis &c. Quoties igitur timbitur ne Falco intorqueat se jactis, alligatur hoc tornettum annulis jactorum cum quadam corrigiola subtili & forti &c. Est autem utilitas tornetti in hoc quod Falco non possit vexari per intortionem jactorum in pedibus suis. Memoratio porrò annuli, qui cum corrigiola subtili & valida, ut est expositum, in se volvuntur, illud mihi prorsus sunt instrumentum, quod a corrigia vel loro Itali dicunt Logoro. Dantes Infern. Cant. 17.*

*Come'l Falcon, ch'è fatto affai sù l'ali,
Che senza veder logoro, ò uccello,
Fà dire al Falconiere, oimè tu cali:
Discende laffo: onde si muove snello,
Per cento ruote, e da lungi si pone
Dal suo Maestro disdegnoj e fello.*

Quos Italici summique Poetæ versus sic nos Latinè reddidimus.

*Ur longum accipiter suspensus in aere, nuntans
Si nullâ illectus prædâ, plumâve rotatâ
Aucupis eludit vota, & frustratur biantem,
Desilit, inque agilem librato corpore lapsum,
Circinat humentes auras, procul atque residit,
Tristem adversâ tuens, impacatumque magistrum.*

Idem instrumentum indicare non prætermisit Thuanus de re accipitraria lib. 1.

*Namque pugillares aliâ, pugnumque magistris
Protinus emissirepetunt prædamque relinquunt.
Ast atti tenues simul emittuntur in auras:
Vix tandem redeunt, licet & revocentur belli
Voce, & vibrato plumatilis indice lori.*

Adiicio verba, quibus illud exponunt Academici Florentini. *Il logoro è fatto di cuojo, a modo d'un alia, con che lo Falconiere suol richiamare il Falcone, girando tuttavia e gridando, Dantes Purgator. Cant. 19. felici qua solet audacia, ejusdem comparatione explicat vertiginem cœlestium orbium:*

*G'occhi rivolgi al logoro, che gira
Lo Rege eterno con le rote magne.*

TORQUES, vel Torquis, is. Tam masculini, quam feminini generis. A torquendo. Est enim circulus tortus ex auro, argento, vel gemmis ante pectus ex collo dependens. Inter dona militaria recensetur. Torque donati milites Torquati dicebantur; qui juxta Vegetum l. 2. c. 7. Duplares erant & Simplices. Duplares duplas annas consequebantur; Simplices erant quibus una tribuebatur. Observat autem Paschalius Coronarum lib. 2. cap. 2. coronas solis civibus apud Romanos dari solitas; torques verò auxiliariibus etiam & externis. Trophæa Marti & aliis Diis erecta legimus ex torquibus ab hostibus post pugnam direptis, ut indicant Plutar-chus, Lipsius, & alii. T. Manlius Torquatus di-

Etus est, traduxitque in posteros nobile cognomentum, a torque detracto militi Gallo, quem singulari certamine occiderat. Torquati equites hodie dicuntur, qui ob res benè gestas gestandi torquis cum aurei velleris ovicula vel simili insigni virtute sua jus meruerunt. Equites aurati iidem etiam dicuntur. Frequens donatae torquis mentio apud Historicos. Hirtius Bello Hispan. Cesar, ob virtutem turmae Cassianæ donavit milia tredecim, & Praefecto torques aureos duos. Quoniam verò Praefectus in hoc Hirtii loco memoratus facile fuit civis Romanus, non video quām vere dixerit Plinius lib. 32. cap. 2. auxiliares & externos torquibus aureis donatos, at cives non nisi argenteis. Certè non dubitamus Romanum fuisse civem C. Asprenatem, quem debilitatum lapsu equi aureo torque donasse Augustum scribit Svetonius in ejus vita.

TORQUATI EQUITES vel MILITES. Vide *Torques*.

TORTOR, oris. Quemadmodum torquere duo significat jaculare, & cruciare, sic duplēcē habet significationem tortor: primam pro pœnam infligente. Horat l. 3. Od. 5.

Atqui sciebat que sibi barbarus

Tortor pararet:

Iterum pro emittente jaculum vel quid simile: & in hanc sententiam tortores ballistarum dixit Ammianus. Venerat mihi quidem in mentem suspicari a jaculandi peritia Tortorem appellatum fuisse Apollinem, eadem forma, qua saepius ab arcu & sagittis dicitur Arcitenens; & in eam sententiam exponere Svetonium in vita Augusti cap. 70. *Acclamatumque est postridie frumentum omnes Deos comedisse, & Cæsarem plane esse Apollinem, sed Tortorem, quo cognomine is Deus quadam in parte Urbis celebatur.* Sed postea didici Tortorem ibi Apollinem dici a vico, in quo venalia pendebant flagella tortorum. Nec alio sanè sensu idem Svetonius in vita Augusti cap. 50. Apollinem vocat Sandaliarium; quoniam coleretur in Urbis parte, ubi sandaliarii, sive calceorum opifices habitabant. Dicuntur autem illi tortores a coriis pelibusque torquendis, manuque atque adeo dentibus extendendis.

TORTORELLA, æ. Machina lithobola, in genere petrariarum, ut colligitur ex Rollandino, qui ejusdem meminit in Chronico lib. 1. cap. 12. *Cum Padue Manfredinus a lapide Tortorella intrinsecæ cecidit mortuus.* Idem lib. 10. cap. 1. videtur pro eadem machina accipere Tortorellam, & Prædariam. Sic enim scribit: *Fovea quoque facta constructum est ibi spaldum trabeum, longo tractu fortissimum & condensum, & turres quoque ligneæ. Tortorella sive Prædaria certis locis, ut si temerarius inimicus acceperit, redeat cum pudore & damno.* Putes dictam machinam a torquendo.

TORULUS. Quid sit in re munitoria retuli in titulo Arx. 4. Quid sit in galea apud Ammianum lib. 16. *Cujus vertici flammeus torulus aptabatur, est divinandum.* Videtur indicari pars editior cassidis, aut ornamentum æneum rubri coloris.

TOTTONARII EQUI. Occurrunt apud Veget. lib. 1. de Arte veterin. *Equos, quos vulgo Trepidaarios, militari vocabulo Tottonarius vocant.* Sed locus est plane corruptus. Trottonarios aliqui legunt; Salmasius melius Guttonarios.

TRABEA, æ. Genus fuisse vestis militaris dubitare non

non sinit Livius lib. 32. *Consul trabeatus ad hostem ire pergit*. Virgil. lib. 7.

*Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis referat stridentia limina Consul.*
Trabeam hoc solum a paludamento diversam fuisse putat Valtrinus, quod paludamentum unius esset coloris, trabea vero intextas habebat virgas quasdam instar trabium, ex quibus verum trabeæ etymon dicitur. Nec audiendus Isidorus lib. 19., qui deducit a *trans*, & *beo*: *Trabea dicta, quod in majori gloria hominem transbaret, hoc est, ultra & in posterum ampliori dignitate honoris beatum faceret*. Favet Valtrino, aliisque Pollio in Gallieno, ubi *Trabeata saga Gallorum vocat*, cum cæteroqui notum sit peculiaria Gallorum fuisse saga virgata, quasi minimis distincta trabibus.

TRABEA, &c. Pro veste triumphali. Vide *Palmata*.

TRABES. Has considerare, quatenus proxima sunt machinarum materia in Architectura tum civili, cum militari, infiniti esset operis. Sed & per occasionem multiplicis mechanici opificii, de præcipuis earum generibus multa sunt a nobis sparsim disputata. Eas hic trabes intelligimus, quæ inter præcipua instrumenta ad repugnandum recensentur a polemicis Scriptoribus. Occurrit frequenter earum mentio & usus adversus hostiles turres, arietes, falces, aliasque machinationes appropantes, ad quas evertendas trabes incussas legimus. Tacit. Histor. 4. *Eduxerant Batavi turrim duplice tabulato, quam Praetorix porta [is æquissimus locus erat] propinquantem, promoti contra validi afferes, & incusse trabes perfregere*. Vegetius lib. 4. cap. 20. ubi de turribus agit: *Interdum longissimas ferratasque trabes opponunt machinas venienti, eamque a muri vicinitate propellunt*. Idem sapienter idem Vegetius lib. 4. cap. 8. monet, trabes præser-tim in promptu haberi debere ab obsecsis. Addo pulcherimum de illis testimonium ex Thucid. lib. 2. *Arietum alias laqueis avertiebant, tum & hoc modo magnas trabes adaptantes longis catenis, a capitibus utrinque suspenderant ad duas antennas, super muros inclinatas & extensas. Has trabes sursum trahebant attollebantque obliquas, & quoties invasura machina erat, itumque datura, trabem demittebant laxatis catenis, manuque remissa: atque is impetus decutiebat caput arietis*. Pro ligneis interdum plumbeæ trabes machinis leguntur oppositæ, quod enim verò impendio validius erat organum ad obninetum & intercipiendum arietem. Erant autem & solido plumbo productæ, ut iictu certiore & graviore rem gererent. Liv. lib. 38. *In arietes tollenonibus libramenta plumbi, aut saxorum, stipitesque robustos inocuiebant*. Idem lib. 42. *Arietem admotum libramento plumbi gravatum, ad terram urgebant*. Sed disertissime Polyænus lib. 6. *At benocles oppugnatus, adversus arietes, ac terebras, trabes plumbeas fecit, easque transversas in propugnaculis opposuit, quibus, cum hostiles machina irruissent, eas confringebantur*.

TRABES PLUMBEÆ. Vide *Trabes*.

TRABUCHETUM. Idem ac *Trabuchus*. Machina lapides ejaculans ad muros concutiendos: Monachus Vallis Sarnaii c. 86. *Faciebant hostes super nos tristes creberrimos lapides, cum duabus trabuchis, mangonello, & pluribus mazafundis*. In

fragmento Historię post Albertum Argentin. ann. 1212. legitur inventum primū trabuchetum in bello, quod Otho Imperator in Apulia gessit: *Otho Imp. ab Apulia & Italia reversus obsedit oppidum Visense, quod similiter expugnavit usque ad arcem. - Ibi tunc primum cœpit haberi usus instrumenti bellici, quod vulgo Tribocz appellari solet*. Vide *Trabuchus*.

TRABUCHUS, ci. Machina lithobola, qua vasti molares in hostes jaciuntur. Videtur dicta machina a deturbando, quod Itali dicunt *Traboccare*; Galli *Trebucher*. Latè describitur hæc machina ab Ægydio Columna in Tractatu de regimine Principum lib. 3. cap. 18., cuius verba libet adscribere: *Foquod contrapondus semper uniformiter trahat, ideo semper eodem modo impellit (cum bac enim machina quasi acus percuti posset)* Nam cum aliquod signum percutiendum est per ipsam, si nimis proiicit ad dextram, vel ad sinistram, vertenda est ad locum erga quem jaciendus est lapis. Si vero nimis altè proiicit, vel elonganda est machina a signo, vel in funda apponendus est lapis gravior, quem non tantum elevare poterit; si vero nimis imè; appropinquanda est machina, vel alleviandus est lapis. Semper enim ponderandi sunt lapides ipsarum machinarum, si determinatè proiiciendum sit ad aliquod certum signum. Hujusmodi machinamentum admodum utile muris labefactandis fuisse reputandum est. Nam ejusdem usus etiam post inventas curules bombardas perduravit: eaque machinâ ad expugnandam Eubœam insulam cum tormentis usum fuisse Mahemeten II. Imperatorem Turcarum testatur Hieronymus Magius lib. 2. Miscell. Id genus machinæ veteres Italici Scriptores dicunt *Trabocchi*. Tau. Rit. *E ordinaroni Trabocchi, e Manganelle, e Spingarde, e trabocca-vano nella città fuoco con solfo*. Et Boccace Theſeid. lib. 1.

*Efè drizzar Trabocchi e Manganelle,
E torri per combattere le mura,
Efè far Gatti, & alle mura belle
Spesso fece con essi gran paura.*

Adverte trabuchum, & trabuchetum, vel tribucetum apud Historicos ævi deterioris non fieri ab Italorum *Trabocchetto*, quæ vox decipulam significat, atque inde lapsum in scrobem: Neque enim trabuchus & trabuchetus sunt in genere muricum vel tribulorum: sed sunt omnino organum in genere ballistæ, contorquendis faxis idoneum. Si ab Italica radice vocem trahas, dic fieri a verbo *Traboccare* non pro effluere quod est vasorum; sed pro diruere, vel præcipitem agere. Sunt enim machinæ, quarum impulsu muri diruuntur, & concidunt. *Traboccare* acti-ve positum habes ex allatis superioriis verbis Tau. Rit. *Trabocca-vano nella città fuoco con solfo*.

TRAGŒDIA. Notum Poëeos genus. Militarem ejus originem acutè tetigit Jason Denores *Difcors. sopr. la Comed. Traged.* Animadverterunt Græcarum urbium magistratus, nihil magis popularium animos deterrire & abducere a re militari, quam obversantem oculis speciem vulnerum, cædium, immensique effusi sanguinis; tum propinquorum, & charissimorum capitum crebras funestasque amissiones. Necesse quippe erat iis de causis eosdem affici immoderata commissione, & immodico quadam sensu, & quasi afflato terroris. Ad componendas sedandasque

Aaa 2 affe-

affectiones illas plus quod exarcentes advo-
catum est praesidium a Poetica facultate. Hinc
Tragœdiæ nomine excogitatum est scenicæ Poe-
seos genus, quæ flebiles tristissimosque virorum
illustrium, & amore mutuo conjunctorum casus
exhibens, sic alliceret spectatores, ut atrocissi-
mis eventibus repræsentatis patienter primùm,
postremo avide jucundèque interessent. His ita
constitutis, duplice Tragœdiæ finem agno-
sco: proximum alterum, & a Poeta sibi propo-
situm, quo frequenter in scenam inductis summq;
crudelitatis exemplis, terroris atque commis-
erationis exuperantiam ad æquabilem mediocri-
tatem redigit; quod est eas affectiones purgare
atque diluere: remotum alterum, quo præfatus
ipse Poetæ finis altius ordinatur a publico Magi-
stratu ad sedatus ferendas clades bellicas, ami-
corum funera, vastationes, incendia, aliaque
quibus militarium conflictuum facies inhorre-
scit. Video hinc esse inquirendi locum, cur Romani,
qui Græcis procul dubio studiosius rem Martiam
coluere, iisdem longè parcus pængendis, spe-
ctandisque Tragœdiis animos adjunxerint. Re-
spondeo Tragœdiarum adminiculis minimum in-
digiisse Romanos, qui ad moderationem adhi-
bendam in commiseratione, & terroribus bellicis
satis subfidi in Gladiatorum spectaculis habue-
runt. Quā enim possent cruentos bellii casus per-
timescere, qui impendio immanioribus ludis in
ipso urbanæ pacis otio insueissent? Ex quo ad
ultimum observare licet, Græcos longo inter-
vallo a Romanis superatos fuisse ferocia indolis,
& militaris tirocinii asperitate; cum illi trucu-
lentis quidem, sed simulatis eventibus, Roma-
ni veris, & acerbissimis suorum cladibus ad su-
stinentium bellii terrorem animos corroborarent.
Horrisum profecto cogitatu est, tam ingenti-
ti, tam assidua sanguinis profusione gestire po-
tuisse ferocem populum; cum infortunati tra-
gici exitus non modo ornatu vestium, oratione
metrica, & modulatu non parum leniantur; sed
sua ipsi jucunditate non careant apud reputan-
tes commentrias esse clades scenicas, nec ibi rem
seriam, sed fabulam agi. Sforz. Pallav. Ermen.
Act. I. Scen. I.

*Che in ascoltar de i Re tragici eventi
In fin dalla mestitia esce il diletto,
E nel sentir pietà dell'innocenti
E' dolce all'omo il contristar l'affetto.*

TRAGULA, æ. Salust. de Metello. *Ictu tragula sa-
ciatur.* Dicitur a trahendo quasi trahula, ut be-
ne notat Turnebus. Inter jacula recensetur a
Gellio. Necesse est fuisse hamatum, ut res vocis
origini congruat. Manu, vel tormento torque-
batur, ictu tam valido, alteque inhærente, ut
scuta cum corporibus ipsis traiiceret. Suidas:
*Cotta utebatur telo, quod Tragula dicebatur, quo
tam validam plagam inferebat, ut percussum per
loricam, per latera transfigeret, & veluti clavo
terra affigeret.* Memorandum est illud etiam de
clam mittendis literis per jacula, ut in tragula
etiam factitatum legitur apud Cæsarem de
Bell. Gallic. *Moxet, ut tragulam cum epistola ad
amentum deligata, intra munitiones castrorum
deiciat.* Vide de tragula Marcellum Donatum
ad Ammianum lib. 31. ubi nota ab eodem alle-
gari tanquam Vegetii verba, locum, ubi agitur
de difficultate tragulam de vulnere educendi:
que verba nusquam leguntur apud Vegetium;

verūm Donatus per incuriam, cum legisset apud
Turnebum Advers. lib. 7. cap. 12. a tragula tra-
gularios esse nuncupatos, exscriptis ipse ex eo-
dem Turnebus tanquam Vegetii verba, quæ idem
Turnebus addit suis, non Vegetii verbis de me-
morata difficultate deducendi tragulam ex vul-
nere. Huic simile hastæ vel jaculi genus illud est,
quod Itali vocant *Partiggiana*, a pertundendo,
ut tradunt Etymologici, licet frigida mihi ea vi-
deatur derivatio; ut plane ultra investigandum
çenseam in ejus vocis origine. De ejusmodi ja-
culo, sive hasta missili, ita scribit Franciscus
Berni Orland.

Francardo è seco, ebe can l'arco scocca

Partigianaccie grosse oltre a misura.

TRAGULARII. Milites, qui tragulas jaciebant. Ve-
get. lib. 2. cap. 15. *Erant Tragularii, qui ad ma-
nuballistas, vel arcuballistas dirigebant sagittas.*
TRAHERE. Pro jaculari, quod vulgo dicimus *Tira-
re*. Otto Morena pag. 51. *Super ipsum castellum
fortiter diu noctuque trubere non cessaverunt.*

TRAJECTUS FLUMINUM. Quatuor modis, ut suarum
experimento legionum Cæsar testatum reliquit,
a copiis militaribus transmittuntur amnes. Pri-
mū quidem ponte, deinde navibus: de utra-
que hac ratione flumen triaciendorum non
pauca habes in Titulo *Pons*. Ubi verò neque
cæmentitii pontes, neque copia navium suppe-
tit, tertius transmittendi exercitus modus est
amnium diductio in plures alveos. In hunc mo-
dum Cæsar in Bello Hispanico naëtus idoneam
agri planitiem adapertis fossis Sicorim amnum
avertit, exercitumque transvexit. Petenda hinc
etiam vera origo fabulosæ narrationis de Hercu-
le, qui Acheloum modò sub serpentis, modo
sub tauri forma depugnantem superaverit. Com-
menti id autem Poetæ sunt, quoniam Hercules
Acheloum Acarnanis in Epiro fluvium, præcipi-
ti impetu regionem infestantem, ut tradit Stra-
bo lib. 10. aggeribus atque canalibus effossis ex-
tenuatum coercitumque in multos detrxxit rivu-
los, quo facinore in Acarnaniam miram rei agrariæ
felicitatem induxit. Quartus denique modus
est, cum aquæ fluminis ab equitatu sic infringun-
tur, ut peditatus incolumis illas traiiciat. Quo-
modo Cæsar amnum Ligerim in Gallia sic trans-
miserit, idem narrat his verbis lib. 7. de Bello
Gallic. *Liger ex nivibus creverat, ut omnino
vado transiri non posse videretur.* Itaque Cæsar
admodum magis diurnis nocturnisque itineribus
confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim
pervenit, vadoque per equites invento pro rei
necessitate opportuno, ut brachia modo atque
bumeri ad Justinenda arma liberi ab aqua esse pos-
sent, disposito equitatu, qui vim fluminis refrin-
geret, atque hostibus primo aspectu perturbatis,
incolumem exercitum perduxit.

TRANSCRIPTI. Quinam dicti fuerint in militia Ro-
manorum, tradit Isidorus lib. 9. *Transcripti vo-
cantur, cum de alia in aliam legionem transeunte,
& inde Transcripti, quia dant nomina ut tran-
scribantur.*

TRANSFUGA, gæ. Qui ad hostes transfugit & dehi-
cit. Liv. lib. 2. *Deinde metuens, nisi Consulum
injussu & ignaris omnibus iret, deprehensus for-
tè a custodibus Romanis retraheretur ut transfu-
ga, fortuna tum urbis crimen affirmante, Sena-
tum adit.*

TRANSFUGIA, iæ. Proprieté de loco ad locum fuge-
re:

re: sed ferè sumitur de militum ad hostes discessu. Liv. lib. 1. Bell. Punic. *Ad duo millia pedis, & ducenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad Anzibalem transfugiunt.*

TRANSFUGIUM, ii. Defectio, discessus ad hostium partes. Tacit. lib. 18. *Nihil eorum Vitellianos follebat, crebris, ut in civili bello, transfugiit.* Tametsi nulla transfugii ad hostes satis honesta causa esse potest, interveniunt quandoque minus probrosæ, & quæ si minus probari, excusationem certè aliquam promerentur. Contingit id potissimum, cum cives aut Duces cæteroqui de patria præclarè meriti non pareat gratiam apud suos, sed potius injuriam referunt. Ex eo numero fuerunt Indibilis, & Mandonius Hispani Principes, quorum, cum ad Scipionem secederent, ea sunt verba apud Livium Dec. 3. l. 7. *Itaque corpus duxaxat suum ad id tempus apud eos fuisse; animum jampridem ibi esse, ubi jus, ac fas crederet coli.* Ad eos quoque confuge-re supplices, qui nequaquam hominum vim, atque injurias pati. Se id Scipionem orare, ut trans-fatio sibi, nec fraudi apud eum, nec honori sit. Quales ex ea die experiundo cognoverit, perinde opera eorum pretium faciat. Et Scipio quidem nobiles transfugas honorificè accepit. Sic autem Historicus prosequitur: *Ita prorsus respondet fautorum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec divini quidquam, nec humani sanctorum esset.*

TRANSVECTIO, onis. Equitum recensio propriè a Censoribus, quandoque verò a Consulibus, interdum etiam a Principibus fieri solita. Huc respe-xit Persius Sat. 3.

Censoremque tuum vel quod trabeate salutas. Trabea siquidem ornati equites ante conspectum cognitoris prætervehabantur. Qua pompa rituque transvectione fieret, enucleatè tradit Dionysius lib. 5. *Pugna ad Regillum plena monumen-ta sunt: sed ante omnia insigne, pompa, & transvectione equitum Romanorum, qui equum publicum habent.* Ii per centurias & turmas divisi, ordine equis insidentes vebuntur omnes quasi e pugna venientes, ramis olea coronati, & purpureas palmatas tegas induiti, quas trabeas dicunt. Incipiunt autem ab æde quadam Martis extra Urbem sita, transverseque cum alia loca Urbis, tum forum, & adem Castorum prætereant, interdum ad quinque virorum millia, gerentes præmia & dona militaria, quæcumque a Ducibus in bello acceperint. Egregium sane dignumque magnitudine Imperii spectaculum. Moris etiam fuit in ea transvectione accusari, citari, equumque publicum detrahi iis, qui aliquid peccassent. Quam obrem Valerius Maximus lib. 2. cap. 1, quam alii transvectionem appellant, vocat ipse probationem. Hæc autem habet: *Equestris verò ordinis juvenus omnibus annis bis Urbem spectaculo sui sub magnis autoribus celebrabat, die Lupercalium & equitum probatione.* Istuc porro respexit Ovidius Trist. lib. 2.

*At memini, vitamque meam moresque probabas
Illo, quem dederas, prætereuntis equo.*

Atque aliter ibidem:

*Carminaque edideram, cum te delicta notantem
Præterii toties irrequetus eques,
Ubi gloriatur Poeta prætervectum se ante Princi-pem nullo suo vitæ censore quidquam in suis moribus improbante. Augustum transvectioni*

interfuisse apertè testatur Svetonius: *Augu-stus equitum turmas frequenter recognovit, posse longam intercedinem, reducere more transvectionis.* Verum non contempnendam censeo opinionem Marcelli Donati Dilucid. ad Sveton. in Augusto, qui duplē extitisse coniicit transvectionem apud Romanos, alteram quidem institutam ad pompam & ostentationem, ad recolendam celebrandam victoriam adversus Latinos, de qua Dionysius supra allegatus scribit; alteram verò militarem exactamque ad regulas disciplinæ castrensis, in qua equites recenseban-tur. Lipsius diserte distinguit inter transvectionem & recognitionem, seu probationem. Vide magnum Criticum in Tacit. Annal. lib. 2. Ital. Mostra, Rassegna. Joann. Villani lib. 10. *& raf-segnaronfi, e fecion mostra la Cavalleria nella piazza di Santa Croce.*

TRANSVERSE, arum; subaudi Loricæ: vel Transversaria opera. Hoc nomine veniunt præmuni-tiones, formæ ususque diversi, quæ uno comprehendì nomine minimè possunt, ac proinde eas commode recens Architectura vocat Transver-sas. Fiunt autem rectæ, obliquæ, breviores, longiores, profundiores interdum, sèpè editiores. Utque præsens necessitas & commodi ratio multiplex est, sic omnino diversa earum forma atque structura. Excitantur hujusmodi temporarie & accessorie munitiunculae ad adi-tum hosti intercludendum, ad prohibendum transitum, ad fatigandos oppugnatores, ususque alios militares, ut adversus illas difficilè hostes possint obniti, & pontem, viam, vel aggeres superare. Longè sunt imbecilliora hæc opera, parvulis, cassidibus, & cornutis vel coronatis operibus: nec præstrui ante bellum solent, sed enascens opportunitas, & que in manibus est occasio propugnandi, vel oppugnandi, eas suadet, & labore non ita magno extollit & uterque corroborat. Nonnunquam forcipes, & luanulas imitantur, ac planè in omnem figuram, ut res efflagitat, secomponunt. In ejusmodi transver-sis commendandis ac describendis multus est Matthias Dogen, quem consule lib. 1. cap. 17. de Architect. Milit. Traverso.

TRANSVERSARIA TIGNA, vel TRABES. Dicuntur in re ædificatoria & machinali, quæ in transversum ponuntur, ad robur & firmitatem addendam, quo opponuntur arrestariis, quæ recta sunt. Ces-sar lib. 2. bell. Civil. *Transversaria tigna ini-ciuntur, quæ firmamento esse possint:*

TRAVACHA, æ. Apud Ottomem Morenam ponitur pro machina in genere tektoriarum. Sic enim scribit Hist. rer. Laudens. Cremenses verò cognoscentes se non posse defendere murum castri, quin destrueretur, travacam magnam ex lignis & terra simul compositam ibi intus in ea parte, in qua ipsam murum destrui videbant, juxta eum construxere. Et iterum: *Quandam machinam, quam fecerat super travacham, quam ipsi ex lignis & terra intus juxta murum castri composuerant.* Ex quibus planè liquet, Travacham non simplex fuisse tentorium, sed munitionis genus ad simili-tudinem, quemadmodum coniicio, vinearum, Translit postea hoc nomen ad significanda militum tabernacula, quæ vulgo dicimus Travache. Assentior planè Menagio, qui travacham dictam reputat a Gallorum voce Travail, Ital. Travagliq, quam dictionem Galli passim adhibent pro ope.

opere, vel munimento bellico. Verum mihi non est dubium eandem vocem Gallos habere a Latinis. Fit enim non solum *Travacha* & *Trabaeca*, verum etiam *Travail* a trabe, quoniam tum opera illa munitoria, tum tentoria militum contextis trabibus conficiuntur. Carolus Dati conjicit Italicam vocem *Trabacca*, fieri ab alia dictione *Baracca*; hanc autem vocem esse originis Celticæ: apud Celtas siquidem sic pelles dicebantur, quibus cæteroqui constat teatoria construi. Idem Author conjectat iterum dictiōnem Italicam *Trabacca* profluere posse a *Tabracca*, quæ est regio in Africa sylvis inumbrata: propterea quod tabernacula militum viridibus ferè & frondosis ramalibus comparari solent; atque eam ob causam dicuntur etiam *Infrascati*. Verum non est dubitandum a trabibus dici travachas, & quas Itali dicimus *Trabacche*.

TREGUA, aliis **TREVA**, **TREVIA**, & **TRIUVA**, ut invenies apud Cangium in Gloss. Pax, otium, & cessatio armorum per certum tempus. Originis est Germanicæ. Acta Alexandri III. PP. *Treguam Longobardorum bona fide servabit*. Vide multa de tregua, & ejusdem violatione apud eundem Cangium. Vide *Inducæ*.

TRENCA TUM, i. Fossa cum aggere munito. Ex Gallio *Trenchea*, & Italico *Trincera*, sed melius *Trincea*. Monasticum Anglicanum Tom. 2. *Locum suum in marisco cum trencale, & fossatis suis*. Dicitur autem *Trenca* & *Trincea* a truncis arborum, quibus cum injecto cespitate aggerantur tumuli castrenses vel obsidionales: vel potius a truncando Gallis *Trencher*, ex quo *Trenchè*, *Trincea*, quoniam cædatur terra tollendis aggeribus.

TREPIDARI EQUI. Successatores. *Cavalli di trotto*. Trepidare autem, & magis propriè tripedare, est ter pede saltando terram cædere. Origo ab iis est, qui saltando associabant id genus carminum concinantes, quæ ternas suorum pedum habent percussionses. Genus autem illud carminum erat vel jambicum, trimetrum, acataleætum, vel trochaicum. Horat. l. 3. Od. 18.

*Gaudet invisam pepulisse fossor
Ter pede terram.*

Et Calpurnius:

*Seu cantare juvat, seu ter pede leta ferire
Carmina.*

Quoniam verò qui ad eum saltabant modum, corpora subsultim attollebant, inde factum, ut de eo corporis motu dicatur verbum ipsum tripedare, vel tripudiare, vel demum, quod postea magis invaluit, trepidare. Translata postea est ad animos vox corporis motus propriè exprimens. Nam, propterea quod qui magnopere aut lætantur, aut pavent, non sine quadam animi commotione id faciunt, eam ob causam trepidare dicimus de iis, qui pavorem animo concipiunt, in qua usurpatione passim id verbum adhibent Scriptores Latini. Juven. Sat. 10.

Et motæ ad lunam trepidabis arundinis umbras.

De iis verò qui lætitia prægestiant atque subsiliunt sic loquitur Persius Sat. 1.

Hic neque more proba videas, neque voce serena

Ingentes trepidare Titos.

Ab eo exiliendi impetu quo ferri trepidantes solent, factum postremò est, ut trepidare dicamus de festinantibus, cuius usurpationis exem-

pla apud probos Authores tibi passim occurrent. Corporum verò trepidationem, de qua primum sermonem inititiū promiscue de equis & hominibus dictam reperies. Veget. lib. 2. cap. 23. ubi de tironum exercitationibus scribit, inter alia hæc habet: *Saltus quoque & istus facere pariter assuecant, insurgere trepidantes in clypeum, rursumque subsidere, nunc gestiendo provolare cum saltu, nunc cedentes in terga resilire*. De equis verò tripedariis, vel trepidariis ita scribit Vegetius de Arte Veterin. lib. 1. cap. 56. *Quod nihilominus inventum constat a Parbis, quibus consuetudo est equorum gressus ad delicias dominorum bac arte mollire. Non enim circulis atque ponderibus prægravant, ut soluti ambulare condiscant; sed ipsos equos, quos vulgo Trepidarios, militari verbo Guttonarios vocant, ita edomant ad lenitatem & quedam blandimenta vectura, ut Asturcoribus similes videantur*. Servius etiam in illud Virgilii. Aeneid. 4.

Dum trepidant alæ, saltusque in dagine cingunt. Ita scribit: *Trepidant hoc loco sensim accipiunt, non, ut alibi, festinant, ut: Hic me dum trepidi: quia saltus non cursu, sed sensim cinguntur. Quidam trepidant ab equis, qui bodieque trepidare dicuntur, appellari putant*. Additque testimonium Catonis: *Sedere non potest in equo trepidante*. Succutit autem, miserumque inmodum sessores torquet molestissimus trepidiorum incessus; quos probè Parthi, quemadmodum ex Vegetio retuli, ad molliorem vecturam studebant condecefacere. Animadverendum hinc est adversus communem imperitorum sententiam, trepidarios non eos esse equos, quos Plinius pavidos nominavit, Itali autem appellant *Ombrosi*; sed plane eos, qui crebrius terram pede ferientes subsultando incommoda molestamque, ut dixi, vecturam præstant. Vide Salmasium in Capitolin. ad Maximin.

TREPIDARE, pro exercere se troja, vel equestri decursione. Concilium Albiense: *Trepidare quoque, quod vulgariter biordare dicitur cum scuto & lancea, aliquis Clericus publicè non attinet*.

TRIALEMELLUM. Est ex genere pugionum, qui proditorii, & falsarii nuncupantur. Sic dicitur a triplici lamella, seu ferrea lamina, qua constat. Albericus in Chronic. M. S. *Ante oculos ipsius Regis occiditur Stephanus de Longocampo, in capite percussus longo & gracili trialemello, quem falsarium nominant*.

TRIARI orum. Dicti sunt, ut docet Varro, qui tertium ordinem tenebant in acie, postremique prælium capessebant, & subfido aderant Velitibus & Hastatis, qui primo loco, & Principibus, qui secundo pugnam inire consueverant, Erant milites veterani, & spectatæ probatæ virtutis, quantæ nimurum opus erat, ut turbatam aciem & nutantes ordines repararent, & restituerent. Hinc factus est proverbio locus: *Res redit ad Triarios*: cum reliquis succubentibus, necesse erat veteranos, & expertæ fortitudinis viros in aciem succedere, resque perditas & conclamatæ erigere. Qua forma dimicare solerent Triarii exponit Vegetius per hæc verba l. 1. cap. 20. *Triarii genibus positis solebant intra scuta subsidere, ne stantes vulnerarentur venientibus telis; & cum necessitas postulasset, tanquam requieti vobementis invaderent*

rent hostes; a quibus constat sapientiam esse victoriam, cum Hastati illi, & qui priores steterant, interiissent. Triariorum numerus, qui in legione Romana veteri sexcenti fuere, illibatus semper retentus est, quantumlibet ampliata & auctior legio fieret accessione majoris numeri penes Hastatos, & Principes. Testatur id expressè Polybius per hæc verba: *Quodsi plures quatuor millibus in legione numerentur, similiter pro rata divisionem faciunt, exceptis Triariis, qui semper eodem numero.* Illis est omnino absentendum, qui Triariorum militiam non ad multas etates durasse asseverant. Neque vero solùm Vegetij tempore fuisse desitam constat, cum ita loquatur lib. 3. cap. 14. *Sextus ordo post omnes a firmissimis & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur; quos Antiqui Triarios appellabant.* Sed & circa eandem militiam dissidentes Scriptores veteres, eandem antiquatam ostendunt. Livius enim lib. 8. eorum usum commendat in pugna, quoniam, receptis inter sua intervalla Principibus & Hastatis prælio fessis, redintegrare solerent prælium. Dionysius vero lib. 5. 8. & 9. Triarios ad custodiā castrorum reservatos refert nec inde progressos, etiam gliscente conflictū. Varro etiam, de Triariis, tanquam de re longinqua, remotaque verba facit. Sic enim scribit lib. 4. de L. L. *Triarii quoque dicti, quod in acie tertio loco extremis subfido deponebantur.* Postremò Hyginus, qui floruit Trajani tempore, omniumque non Romanæ duntaxat, verùm etiam auxiliaris militia elenchum contexuit, de Triariis omnino reticet. Constans est eruditorum opinio, Marium, qui plurima mutasse legitur in Romana militia, eum etiam ordinem abolevisse. Ex quibus robustè & validè confutatur Erasmus in Chiliad. ubi in adagio, *Res ad Triarios rediit*, scribit, Vopiscum in vita Firmi Imperatoris tradidisse, robustissimum quemque militem in Triarios allegi solitum: ubi aptè Casaubonus legit *Tritanum*. Tritanum vero Samnitēm gladiatorem fuisse tradit Solinus. Vide Casaubonum, & Salmarium in Vopiscum. Consule Titulum *Acies*, ubi multa de Triariis, **TRIBOLATA.** Genus Plumbatae. Vide *Plumbata*. **TRIBUCULUS**, i. Occurrit apud Jacobum de Vitriaco lib. 3. Histor. Oriental. Sumitur pro machina jaculatoria. Non multum dissimilis fuisse videtur *Biffs*, & *Briccolis*. Mihi est Trabuchus; & opinor scribendum *Trabuchulus*.

TRIBULI, orum. Alio nomine Murices appellantur. *Tribuli*, scribit Budæus, *Sunt machinulae ferreae dolosæ, trigonæ, aut tetragonæ formæ, quæ in quamcumque partem incubuerint, unum, aut plures aculeos infestos protendunt.* Horum usus est ad equitatum, & hostium ordines proturbando; dum enim temerè illi progressiuntur, impingunt in tribulos per viam campumque dispersos, qui procurrentes vetant procedere, & equorum ungulis adhærentes eosdem cogunt proruere, vel cursum inhibere. Romani adversus falcatas quadrigas Græcorum illos adhibuerunt, teste Vegetio. Herodianus author est eosdem Romanos contra camelos illos sparsisse. Sic autem scribit lib. 4. *Romanis quoties pedem conferebant, facile scilicet adversarios superabant, postea vero quam ab equitatu & camelorum multitudo premebantur, fugâ*

*simulatâ tribulos aliaque machinamenta ferre ac acuminata præiiciebant. Quæ sub arenis latentia, neque cuiquam conspecta perniciem equitibus & camelorum infessoribus adferebant. Quippe illis calcatis equi, potissimum verd camelii quoniam buic generi mollissime sunt ungulae] succiduæ claudicabant, excussis tergo infessoribus. Vegetius de conspurgendis illis adversus quadrigas falcatas, ita loquitur lib. 3. cap. 24. Ubi ad pugnam ventum est, repente tuto campo Romani tribulos abjecerunt, in quos currentes quadrigæ cum incidissent, delectæ sunt. Tribulus autem est quatuor palis confixum propugnaculum, quod quomodo abjeceris, tribus radiis stat, & erecto quarto infustum est. Quod addit Steuzechius ad præfatum locum Vegetii de muricibus, sive tribulis, qui ad præcludendum aditum in castra, ante ea conscri solebant, ubi ad firmandum aggerem aut idonea terra, aut temporis spatium decesset; id scilicet intelligendum de omnino diversa tribulorum specie: nam & grandiores illi, & ex lignea erant semper materia. Jacobus de Vitriaco in Histor. Oriental. non semel tribulorum meminit, confunditque cum petrariis. Quæ loca omnino corrupta sunt aut vitio librariorum, aut imperitia authoris. Ubi autem scribit: *Nos verò considerantes turrim capi non posse petrariarum vel tribulorum istibus &c.* Et iterum alibi: *Inventi sunt in Damiata tribuculi quatuor cum petrariis & manganelis: ejusmodi, inquam, loci castigandi sunt, inductisque tribulis & tribuculis, reponendi sunt Trabuci, & Tribuculi, quæ vere sunt machinæ lithobolæ. Tribuli, quos superiori loco exposui, etiam in recenti militia usum obtinent. Dispergi autem solent per ruinas murorum, ut iis irretiti præpeditique aggressores ab invasione defiant. Horum figuram usumque exponit Mallettus in lib. Les travaux de Mars. Observo id genus offendiculi ad perturbandum equitatum antiquissimum fuisse, & à Phocensibus usurpatum adversus Thessalos, praesertim stratisque urnis fictilibus, de quibus ita scribit Pausanias lib. 10. Ad Hyampolim enim quā intrâ ipsorum fines invasurum Thessalorum equitatum exploratum babebant, urnas fictiles defodere, quas terra superaggesta operuerunt. Hostes, ut qui eas insidias non providerant, citatis equis excursione facta, incauti in eas urnas inciderunt: ibi cum eo casu fructi & debilitati fuisse equorum pedes, viri ex equis prolapsi passim cœsi. Vide Murices.**

TRIBUNAL, alis. Pro aggere. Occurrit apud Josephum de Excidio Judaic. *Aliud in eo suggestum & tanquam tribunal extrectum est e lapidibus magnis aptè junctis, & in eo turris imposita sexaginta cubitorum.*

TRIBUNAL. Pro suggestu, ex quo Imperator milites alloquitur. Vide *Cæpititium Tribunal*.

TRIBUNI MILITUM. Populo Romano in tres partes five classes diviso, qui iisdem præerant, Tribuni dicebantur; sic nuncupati, teste Varrone, quoniam terni præpositi tribus Tribubus Ramnium videlicet, Lucerum, & Tatientium, mitti solerent ad curam copiarum militarium. Pomponius tamen Tribunos nominatos putat, quoniam suffragio Tribuum crearentur. Vegetius a jure & officiis tribuendis inditum illis nomen existimat. Ea appellatio latè pertinuit apud Roma-

manos. Nam qui res urbanas curabant, dicebantur Tribuni plebis, de quibus aliorum est tractatio: quibus vero rerum bellicarum cura & administratio commissa est, adhæsit nomenclatura Tribunorum militum. Verum hæc ipsa dignitas militaris multiplex fuit. Siquidem Tribuni Praetoriani duces erant præpositi Praetorianis militibus: Tribuni Aërarii, quibus attribuebatur pecunia, quam militi redderent. Verum de his separatim erit agendum. Quod ad eos Tribunos attinet, penes quos erat imperium in legionarios, & appellatione antiquissima dicebantur Tribuni militum, tria potissimum occurunt examinanda. Primùm de eorum numero; deinde de eorum distributione in legionibus; denique de eorumdem electione.

2. Tres initio Tribuni fuere in legione, cum scilicet legio ex tribus millibus conficeretur. Autem postea cum numero legionariorum militum numerus ipse Tribunorum. Et primo quidem in legiones quatuor duodecim creati Tribuni, ut terti singulas regerent legiones. Iterum postea Tribuni quatuor singulis legionibus assignati, ut senidi Tribuni legerentur in quatuor legiones. Liv. lib. 9. *Tulere rogationem Tribuni plebis L. Attilius, C. Marcius, ut Tribuni militum senidi in quatuor legiones a populo crearentur.* Autem postmodum magis Imperio, cum legiones quinque & sex millibus constituerentur: Tribuni in legiones singulas seni, in quatuor ipsas legiones viginti quatuor creati sunt; quo numero constitutam esse militiam sui temporis docet Polybius lib. 6. Qua vero ratione commemorati viginti quatuor Tribuni distribuerentur in quatuor legiones, tradit idem Polybius per haec verba: *Ubi dies delectus advenit, congregatis omnibus in Capitolio, dividunt se XIV. juniores Tribuni, prout a populo, vel Imperatoribus fuerint creati, in partes quatuor; proprie- rea quod in quatuor legiones Rom. ferè copiæ dividuntur, ac qui primi quatuor lecti sunt, eos in primam legionem distribuunt: tres qui deinceps, in secundam: quatuor subsequentes, in tertiam: & tres ultimi, in quartam.* Ex decem autem veteribus Tribunis, duos primos, primæ legioni: tres secundos, secundæ preponunt: duos deinceps, tertiae: tres postremos, quartæ.

3. Jam vero super electione Tribunorum variatum est mirum in modum. Populi suffragio Romæ prius creabantur. Liv. lib. 9. *Duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraque ad rem militarem pertinentia.* Unum ut Tribuni senidi in quatuor legiones a populo crearentur, quæ antea per quam paucis suffragio populi relitti locis, Dictatorum, & Consulium ferè fuerant beneficia. Quod autem hic indicat Livius, potestatem creandi Tribunos beneficium prius Consulium, vel Dictatorum extitisse, id scilicet usurpatum ab illis, vel connivente populo factum indicat. Idem tradit Salustius de bello Jugurth. de Mario loquens, & Suetonius in vita Julii. Traditus itaque Tribunatus militum suffragiis populi per ea tempora: licet aliquando plebiscito aliquo demandata Imperatoribus ea potestas negatur, ut contigit bello Punico secundo. Liv. lib. 25. *Primis quatuor legionibus populus Tribunos creavit: in ceteras Consules miserunt.* Atque iterum bello Macedonico. Idem Livius lib. 42. *In Tribunis militum aovatum eo anno propter*

Macedonicum bellum; quod Consules ex S. C. ad populum tulerunt, ne Tribuni militum eo anno suffragiis crearentur; sed Consulum, Praetorumque in iis faciendis judicium arbitriumque esset. Factum autem id, quoniam non ex merito, sed per ambitum & gratiam eligebantur Tribuni a populo. Id ipsum non admodum diuturnè viguit, jus suum antiquum populo repetente: proinde Livius lib. 44. *Tribunos non permisum ut Consules facerent, populus creavit.* Et quidem penes populum jus eligendi Tribunos fuit usque ad bellum Persecum; tunc enim Senatus decrevit, quemadmodum legimus apud Livium lib. 44. ut æquali partitione & in posterum duxratura, parem numerum Tribunorum Consules, & populus crearent. De eadem divisione sic Polybius: *Dividunt se juniores Tribuni, prout a populo, vel Imperatoribus fuerint creati in partes quatuor.* Ex hac divisione ortum est discrimen Tribunorum in Comitiatos, qui a populi suffragiis creabantur, & Rufulos, qui legebantur in exercitu. Vide *Rufuli*.

4. His stabilitis illud insuper pro certo exploratoque habendum est, Tribunos non fuisse magistratum solorum peditum, ut nonnulli viri docti opinati sunt, sed communem totius legionis, ut non peditibus duñtaxat, sed equitibus etiam Romanis, & sociis præfuerint. Liv. lib. 29. *Lentulus Ser. Cornelio Tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acies vias præmittere equos jubeat.* Et lib. 35. *Equites legionum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minucios Tribunos militum educere jussit.* Idem porrò perspicue docent Polybius, & Varro.

5. Non est prætermittenda alia Tribunorum divisio in juniores, & seniores, seu veteres, quæ genera clare distinguit Polybius. Sic autem illos non habita ratione ætatis, sed a numero stipendiiorum, sive annorum, quos militando confecerant, appellat. Juniores autem erant e genere equestri, qui post quina tantum stipendia in Tribunos adlegebantur. Ad honestatem quippe & dignitatem militæ pertinere opinabantur, ut equites citius quam plebeii bellicis magistratibus potirentur. Seniores erant, qui integræ denæ stipendia confecerant, antequam Tribuni nominarentur. Cum igitur ex utraque equitum peditumque classe Tribuni crearentur; aliisque plura, alii vero pauciora stipendia fecissent, inde ortum est, ut alii juniorum, seniorum alii appellationem haberent. Et de veteribus quidem occurrit mentio apud Ciceronem 1. in Verrem: *M. Creperius, L. Cassius, Cn. Tremellius, veteres Tribuni militares sunt designati.* At quoniam ætate Polybii, ut superius indicatum est, quatuor & viginti Tribuni militum quatuor legionibus præerant, juniores iterum appellati sunt Tribuni quatuordecim ex peditibus, qui sex stipendia confecerant; seniores vero decem reliqui ex equitibus lecti, qui transegissent annos decem merentes equo publico. Legimus adnumeratos interdum fuisse inter Tribunos militum viros Consulares, Praetorios, & Ædilios. Liv. lib. 22. *Cæsi dicuntur unus & viginti Tribuni militum, Consulares quidam, Praetoriique, & Ædilicii.* Et lib. 42. *Duo Consulares Tribuni militum cum eo missi.* Et lib. 44. *C. Sulpicius Gallus Tribunus militum secunda legionis, qui Praetor superiore anno fuerat.* Hujus vero genesis

ris Tribunos ab Imperatoribus electos fuisse credibile est, neque enim suspicari possum viros Consulares candidatos fuisse Tribunitias dignitatis.

6. Occurrit porrò alia Tribunorum divisio in Tribunos Laticlavios, & Angusticlavios. Pri-mi erant ex ordine Senatorio, quorum mentio habetur non semel in vetustis lapidibus. Eosdem indicavit Statius in Sylvis:

Quem deceat clari præstantior ordo Tribuni. Sveton. in Domit. cap. 10. Satisque constat duos solos e notioribus venia donatos Tribunum Lati-clavium, & Centurionem. Clavos autem dixe-re intexta vestibus ornamenta, clavorum capiti-bus similia: erant autem plagulae quedam, lati-tiores aliæ, quæ Senatorium ordinem decora-bant; aliæ angustiores, quæ notabant ordinem equestrem. Hinc Paterculus Mæcenatem, qui in equestri gradu se continuuit, angusto clavo vi-xisse contentum scripsit. Id tetigit Ovidius lib. 4. Trist. Eleg. ultima.

Curia restabat: clavi mensura coacta est;

Majus erat nostris viribus illud onus.

Angusticlavii creabantur ex ordine equestri. Sve-ton. in Othon. *Interfuit huic bello Suetonius Le-nis, tertiadecimæ legionis Tribunus Angusticla-vius. Alias Tribunorum appellations non re-censeo, utpote quæ irrepserunt per quandam usurpationem, cum liqueat multiplicatum fuisse numerum Tribunorum ex placito Principum. Postremò cujusmodi fuerit Tribunorum curatio & officium exponit Macer l. 12. de Re milit. Of-ficium Tribunorum est milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, emansorum fraudem coercere, delicta secundum suæ autoritatis modum castigare, prin-cipiis frequenter interesse, querelas commilito-num audire, valetudinarios inspicere. Quod au-tem attinet ad cognitionem causarum militarium, licet satis constet pertinere illam ad bellicos magistratus, qui eam ob causam jus dicturi tribu-nal excitabant in castris, nihilominus animad-verto non a minoribus duntaxat præfectis, sed ab ipsis Consulibus in causa delectus appellasse milites ad Tribunos plebis. Liv. lib. 34. Cum milites, qui in legionibus urbanis erant, Tribuno-s plebis adiissent, uti causas cognoscerent, qui-bus aut emerita stipendia, aut morbus causa es-set ne militarent &c. Et lib. 36. Cum cogerentur in classem coloni maritimi, Tribunos plebis ap-pellarunt. Et lib. 42. Cum Tribuni militum Cen-turiones, sed primum quemque vocarent, tres & viginti Centuriones, qui primos pilos duxer-ant, citati, Tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio M. Fulvius Nobilior, & M. Clau-dius Marcellus ad Consules reiiciebant: eorum cognitionem esse debere, quibus delectus, quibusque bellum mandatum esset. Tribunorum comoda & ornamenta ea potissimum referuntur, annulus aureus, cum cæteri ferreo uterentur: vestis ornatior; excelsa galearum insignia, qui-bus a suis noscebantur militibus, ut alibi obser-vavimus ex Vegetio. Ad hæc ante Tribuni ta-bernaculum per dies singulos sortiti locum ma-nipuli excubabant.*

7. Licet autem antiquitus exactissima disciplina Tribuni floruerint, postea tamen, de more ingenii humani, itum est in deterius. Con-

stat enim ex commeatibus, quos militibus da-bant, quæstum facere consuevit. Hinc Justin. Cod. de Erog. Militar. Ann. *Magis enim debent Duces, & Tribuni supra depurata sibi emolumen-ta secundum labores de nostra largitate remune-rationem sperare, & non de commeatibus mili-tam, aut de eorum stipendiis lucrum sibi acqui-rere. Proinde cautum est ab eodem Justin. ibi-dem, Ut nullum audeant Duces, vel Tribuni Commeatalem de ipsis dimittere, ne dum sibi lu-crum student confidere, incustoditas nostras relinquant provincias. Munerum etiam vacationes militibus vendere solebant Tribuni: quamobrem Tribunorum beneficiarii milites passim occur-runt. Verùm id postea fuit Cæsarum legibus coercitum. Vide Salmas. ad Spartan. Sigon. de Antiqu. Jure Romanor. Lipsum de Militia Rom. Alex. ab Alexand. Genial. lib. 6. cap. 18. Valtrin. de Re milit. Roman. lib. 3. cap. 10. Tribunum mili-tum Itali dicimus Colonello: Tribunum legionis Maestro di Campo d'un Terzo.*

TRIBUNITII, orum. Qui Tribuni fuerunt. Cic. Phil. 13.

Qui Aedilitii? qui Tribunitii? qui Questori?
TRIBUTUM, i. Cic. Offic. 2. Tanta opera est, ne, quod apud majores nostros saepe fiebat, propter ararii tenuitatem, affiditatemque bellorum, tri-butum sit conferendum. Festus a tribuendo, Varro melius trahit a tribu; quoniam Urbe in tres classes divisa, pro censu portione tributum sol-vebatur a populo, quod erat imperatum. Licet confundi plerunque soleant tributum & vectigal; in iis tamen nonnihil distinguunt, qui castigatè loquuntur, aut scribunt. Tributum siquidem apud Romanos pendebatur a prædiorum possessori-bus, pro modo agri quem colebant. Id erat duplex; aliud capitis, aliud soli. Vectigal, sive portorium, pro importandis, vel expor-tandis mercibus, etiam a transiuntibus solvitur. Hinc Tributariæ dictæ civitates vel provinciæ, quæ bello domitæ Romanis tributum solvebant. Id autem fiebat missis in provinciæ Censori-bus, qui metirentur, & in tabulas censuales re-ferrent modum agrorum, quem quisque possi-deret. Germani veteres, ut refert Tacitus, ul-trò suaque sponte, quod è Republica fore ju-dicabant, in medium conferebant. Id tributo-rum genus omnium esset levissimum, nisi turbis & contentionibus civicis collationes illæ majo-rem in modum essent obnoxiae. Ad eam declin-andam rerum confusionem, institutum est, ut a Principibus tributa imperentur; quod si citra violentiam & acerbitatem fiat, longè commodius reputatur. Per occasionem exigendi tributi se-pius a populis & provinciis turbatum est, itum-que ad hostiles & exitiales concertationes. Pro exemplo sint Frisi populi transrhænani apud Tacitum Annal. l. 4. qui, ut ille scribit *Pacem exue-re nostra magis avaritiam, quæ obsequii impati-en-tes.*

TRICABALLI. Vide Singulatores.

TRICINARIÆ EQUITI. Occurrunt apud Vegetum, & a tricando appellantur, quoniam spissæ gradu crebroque genua inflecentes, & alterna crurum volutatione quasi intricantes incedunt. Medii cujusdam incessus sunt inter trepidarios, & astur-cones.

TRICINCTUM, i. Satis claro & rem ipsam exprime-mente, sed parum Latino vocabulo, ab aliquot inferioris ætatis Architectis appellatum invenio

B b b tri-

triplicem ambitum murorum , urbibus vel arcibus defensitandis . Ejus vocis mentionem fecit Villelmus Brito in Philipp. lib. 1.

puer impiger illo

*Tempore tricinctum castris , qui continet in se
Fugera multa soli , signis obcinxit & armis .*
De geminatis atque adeo triplicatis oppidorum munitis locuti nos superius sumus , ubi de obsidione arcium per coronam . Afferebat id veteri Hercotectonicæ momenti plurimum ad oppidorum tutamentum , quo nimis tempore ars oppugnatoria non adhuc adoleverat ad perfectiōrem nostræ militaris Architecturæ . Magnum proinde erat præsidium atque securitas civitatum , post dejectum ariete aliisque Priscorum machinis priorem murum , præstò adesse alterum , atque iterum tertium muralem ambitum , quo tutum esset ab hoste perfugium . Verùm posteaquam ingenium humanum & solertia militaris fulmina tormentaria , bombardas dico & prægrandes tubos ex ære fusili ad munimenta deicienda , & adamantinos etiam , si Deo placet , sternendos muros adinvenit , omnino supervacanæ & evanidæ reputantur quæsitæ munitio[n]es a multiplicata murorum corona , cum longè præstet prominentibus propugnaculis & firmissimis cortinarum aggeribus ; ad hæc prætenturis , aliisque recentium operum adjectionibus complecti tutarie oppugnanda oppida . Licet autem alicubi ac præsertim in arce Messanensis portus , triplicis ejusce ambientis coronæ cernatur ambitus ; id nihilominus , non solum quia in immensum dispendiosum , verum etiam quia operosam magis , quam validam defensionem depositit , peritissimi quique Architecti non ita magni faciunt . Licet triplici murorum corona præcinctam , Hierosolymorum urbem expugnarent strenue Crucesignati Duxes . Tassus Gerusalem . Conquist. lib. 14.

Cingeant tre mura la cittate antica ,

Com'una non bastasse ampia corona :

E tre mura espugnò forza nemica ,

Che tutto vince , & a null'buon perdona :

Nè di periglio teme o di fatica ;

Che giust'ira del Ciel l'infiamma e sprona ,

E po'rimase in quel crudel contrasto

La rocca , il tempio , e 'l monte , e preso , e guasto .

TRICUSPIS , idis . Quod tres habet cuspides , ut sagitta , vel fuscina Neptuni . Ovid. Metam. 1.

positoque tricuspidate telo ,

Mulcerat aquas rector pelagi .

TRIDENS . Telum trifida cuspide , Neptuni insigne , hasta , & sceptrum , quo terram emovere creditur . Ovid.

Ipse tridente suo terram percussit , at illa

Intremuit , motuque vias patefecit aquarum .
Indicatur his porrò versibus præstantium Philosophorum sententia , qui subitos terrarum motus & quassationes a subterraneis aquis enasci pronunciarunt . Huc etiam trahitur illud Virgil. Aen. 2.

*Neptunus muros , magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit , totamque a sedibus urbem
Eruit .*

Item illud de Sicilia ab Italia absissa l. 3. Aen. 2.

*venit medio vi pontus , & undis
Hesperium Siculo latus abscidit .*
Ut autem hic divulgas terras aquarum vi tradit

Virgilius : sic non raro disiunctas dissitasque in unum coegerit eadem violentia aquarum , ut refert Plinius l.2. c.89. Trifido Neptuni sceptro triplex designatur aquarum genus , marinaram , stagnantium , & fluvialium . Tridens idem telum a Vulcano fingitur Neptunus accepisse , quoniam igne compellente , quæ sub terra sunt , aquæ agitari solent , & in solida montium impetum facere . Vide Natal. Com. Mythol. l. 5. Addo tridentem sumi pro symbolo potentiae maritimæ , ut visitur in nummo Ptolemæi Auletæ . Vide Vaillant Hist. Ptol. & passim in nummis urbium maritimarum , præsertim Siciliæ .

TRIDENTIFER . Ferens tridentem . Ovid. 8. Metam.

Regna vagæ , dixi , sortite tridentifer unde .

TRIDENTIGER . Idem Ovid. 11. Metam.

Cumque tridentiger tumidi genitore profundi .

TRIDUI COMMEATUS . Proverbiali sermone dicitur de annonæ tenui , & minimis facultatibus , ut quæ vix ad tridui victum sufficiant . Sumitur a commeatu militum . Ut enim habet Interpres Aristophanis ad illum versiculum :

Mibi ut reservem commeatum tridui ,

Antiquitus in bellum ituri commeatum parabant , qui non minus triduo sufficere posset .

TRIERES , pro Trieremis . Dictione Græcanica adscita ab afficti Latii Scriptoribus . Rostagnus Monachus de translatione Clementis Martyris . Viderunt classem Regis Francorum , maria sulcantes , & præ timore clamaverunt , estimantes auxilium Saracenorum venire ad urbem . Tamen miserunt quandam trierem obviam eis , ut exploraret quænam gens esset . Habemus hinc vocabulum Trierarchus , qui Græcis est navium Præfetus , ut ex Demosthene mox observabimus .

TRIERARCHUS , i. Latinè Præfetus triremis . Cic.

3. Verr. *Qua de re Charidemum Chium testimoniū priore actione dicere audistis , se se cum esset*

Trierarchus &c. Tacit.lib.2.Hist.Trierarchum Liburnicarum ibi navium interfici jubet: ubi videtur posuisse Trierarchum pro Præfecto plurium navium . Sunt tamen qui statuant eos fuisse personas publicas , qui , in Republica præsertim Athenensi , bellicas naves , armamenta navalia , & alia hujus generis ad militum usum præstarent , præsertim iniquiore Reipublicæ tempore . Ex opulentissimis civibus solebant eligi , ac per sex menses imperare triremibus privato vel publico sumptu : utroque quippe modo est sœpius factatum . De Trierarchis ita Demosthenes Orat. contra Polyclem ; Coram Duce verba ad eum facio & peto , ut navem a me accipiat , & sumptum reliqui temporis mibi persolvat , deque armamentis eum interrogo , utrum ea suscepturus esset , an propriis secum allatis ad navem veniret . Quæcum ab eo postularem , rogabat me , cur ego solus e Trierarchis privata armamenta haberem ? Hæc eo dicente , ego propterea , inquam , e naveli non accepi armamenta , quod ipse ea perdidisti . Sed si vis , hæc accipito , sin minus armamenta ipse tibi compara . Quod autem ad nautas attinet , & milites , ac remiges , si eos a me corruptos esse dicis , accepta triremi ipse tibi & nautas & milites , & remiges cura , qui gratis te comitentur . Navem autem accipe , neque enim me triremi præesse decet amplius . Nam & Præfectura mea tempus preterit , & ego jam quatuor menses amplius id onus sustinui . De Trierarchorum Præfatura ad sex menses idem ita subdit : Tu autem ac-

accepta navi primum tuum tempus sex menses obito, deinde si interea venerit Collega tuus, eam, obito tuo munere, illi tradito.

TRIFAX. Genus jaculi. Vide *Fax*.

TRIGA, gæ. Errant Nizolius in Thesauro Ling.

Lat., Calepinus, & qui ejusdem vocabularium subinde ampliarunt, dum trigam appellatam referunt, quasi triagam, quoniam a tribus equis ageretur. Extra omnem dubitationem triga dicitur, quasi trijuga, ut biga quasi bijuga, & quadriga, quasi quadrijuga, a binis, ternis, vel quaternis equis subjugibus, sive eidem jugo conjunctis vel alligatis, ut includatur etiam equus funalis in triga, & interdum duplex funalis in quadriga. Meminit triges Ulpianus in L. Aediles §. si forte, ff. de Aedil. Edicto; *Et si triga vñierit, retinenda erit rota; & si quadriga redibibeatur*. Fuit triga usitatum aliquando vehiculum in bello, praesertim tempore Heroum. Constatbat duobus equis jugo adjunctis, & tertio funali, viñculo nimirum sive loro extracurrum adnexo. Trigarum mentionem iniicit Statius lib. 6. ubi loquitur de ludis funebris Archemoro editis:

Nominibusque cinct Pholoen Admetus & Iras, Funalemque Thoen.

Sed & Dionys. Halicarn. lib. 7. perhibet, servatum Romæ morem committendi triges, cum antiquatus ille apud Græcos esset post tempora Heroum. Trigarum usus apud nos est ferè abolitus: ad plaustra solummodo & carros sarcinarios interdum tres equos jungimus; ita tamen ut uni jugario geminus rectâ funalis alligetur, cujusmodi plaustra vestigandis oneribus idonea, praesertim ad longum iter usurpamus. Pulcherrimum triges schema exhibebit tibi Lipsius in nummo Heraclii lib. 3. de Cruce cap. 16. Occurrunt item nummi argentei familiarum aliquot Romanarum cum triges.

TRIGARIUM. ii. Incertum est utrum sit curule ipsum certamen trigarum, an locus, ubi triges afferabantur. Legitur apud Plinium lib. 37. cap. 13. *Ne equos quidem in trigariis præferri ullos veraculis animadverto.*

TRIGARIUS, ii. Auriga, vel agitator triges. Plin. lib. 28. cap. 17. *Feruntque & Neronem Principem hac potionē recreari solitum, cum sic quoque se trigario approbare velle.*

TRIJUGUS, a, um. Quod triplici jugo obnoxium est, vel quod a tribus equis acto curru dicitur. Apul. 6. Asin. *Canis pergrandis trijugo, & sati amplio capite præditus.*

TRIJUGIS, ge. Idem ac Trijugus. Ausonius ad Paulin.

Ut ciso trijugi, si placet, insilias.

TRILICES LORICE. Origo vocis a liciis, sive filis. Veteres siquidem, ut suo loco exposuimus, linneis utebantur loricis. Hæ verò non ad nostrum morem erant contextæ; sed sic illas conficiebant, ut e pluribus filis funiculum struerent: eos verò funiculos pluribus filis contortos nectebant simul, & in eum modum aptabant, ut e pluribus conjunctis funiculis lorica fieret. Hinc voces illæ Bilices, & Trilices ab ejusmodi filorum multitudine. Herodotus & Plinius referunt, Amaxim Ægypti Regem loricam habuisse, cuius singula fila duplia trecentis sexaginta quinque filis minoribus constabant. Nihil verò obstat quin postea ex chalybe in fila ducto conficerentur lo-

ricæ, & hamatis anulis necterentur. Virgil. Aen. eid. l. 3.

Loricam consertam hamis, auroque trilicem:
Ubi mente Virgili interpretari & explicare videtur Statius l. 12.

*qua sub tegmine duro
Multiplicem tenues iterant thoraca catene.*

Vide *Lorica*.

TAIPANTUM, i. Machina jaculatoria in genere lithobolarum. Videtur fuisse parum aut nihil dissimilis Briccolis. Describitur ab Aegidio Romano part. 3. de regim. Principum.

TRIPUDIO, as. Festus exponit quasi terram pavio.

Terra verò pedibus pavitur, idest cæditur & percuditur pedibus. Commodius tamen tripudio, quasi tripedio dicitur, quod ter pede terra feratur; erat enim propriè tripodium genus saltationis, quo sèpius terra pedibus cædebatur. Apud nonnullas gentes usitatum erat in bello & acie tripudiare, vel tripedare. Livius: *Erumpunt agmine e castris tripudiantes more suo.* Nihil autem frequenter apud Poetas occurrit, quām in saltationibus ter pede terram feriri. Horat. l. 3.

Gaudet invisam pepulisse fossor

Ter pede terram.

De tripudio spectante ad artem aruspiciam vide Ciceronem de Divin. l. 2.

TRIPUDIUM, ii. Vide *Tripudio*.

TRIREMIS, is. Navigium ferè bellicum, tribus constans remorum ordinibus, quemadmodum biremis duobus, quadriremis quatuor, quinqueremis quinque. Liv. lib. 1. Bell. Punic. *Quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque.* Inventas primùm triremes fuisse ab Aminocle Corinthio refert Plinius lib. 7. cap. 56. Cujusmodi sit & apud Antiquos fuerit navis genus, item ejusdem varia armamenta, partes & vela, eorum est explicatiūs commemorare, qui de rebus nauticis scribunt. Et nos prolixam de ejusmodi navigiis tractationem elucubravimus, eandem publici juris facturi, si divino licuerit beneficio, in nostro Lexico Nautico. Verùm quoniam ipsa hujus navis appellatio a remorum ordinibus monet, ut de vulgatissima apud eruditos controversia, utrum iidem ordines secundum longitudinem potius, quām secundum altitudinem sint computandi, aliquid dicam, neque hac te, Lector, laboris mei parte fraudaverim. Steuzechius, ut alios missos faciam, in explicatione Liburnicarum ad Vegetii lib. 4. cap. 37. non ad altitudinem, sed ad latitudinem referendos esse existimavit remorum ordines; sic autem ibidem scribit: *Sed illi ordines non in altitudinem, sed in latitudinem considerandi sunt, ut in navi longa, rostrata triremi, quam mox exhibitori sumus, videre erit. Ab his ordinibus, si bini erant, ipsæ naves biremes; si terni triremes, & sic deinceps nomina sortitæ sunt. In biremi latus utrumque binis ordinibus, positis inibi sedilibus, ubi remiges sedebant, distinctum erat; in triremi tribus, in quinqueremi quinis, & sic deinceps. In triremi, quam exhibebimus tres remigum ordines apparent, & quia in singulis ordinibus remi septem, ad eam navem agendam remigibus opus fuit quadraginta duobus, qui singuli sua sedilia occupabant, & remos singulos. Si quinqueremis agebantur, & remos singulos.*

Bbb 2

in

in singulis ordinibus erant, remiges adhibendi erant. Eandem sententiam de remorum versibus vel ordinibus ductis in latitudinem amplexus est Lazarus Bayfius lib. singulari de Re naval. Ego verò miror Steuzechium, summæ cæteroqui diligentia Scriptorem, ex ipsis Vegetii verbis, quæ explananda suscipit, neutiquam animadvertisse, non obscurè iisdem indicari remorum ordines in Liburnis non juxta eandem latitudinis linéam, verum secundum altitudinem, esse accipiendos. Sic enim scribit Militia Romanæ Magister lib. 4. cap. 37. *Quod ad magnitudinem pertinet, minima Liburnæ remorum habent singulos ordines; pauci majores, binos; idoneæ mensura ternos, vel quaternos, interdum quinos fortiuntur remigum gradus.* Vides hie remorum ordines dispositos esse per gradus. Gradus autem optimè locum habent in altitudine: vix autem explicari potest quomodo perpetuae lineæ sive latitudini ipsi convenienter. Et quidem eos ordines in altum fuisse collocatos mihi planissimum faciunt non solum testimonia utriusque linguae Scriptorum illustrium, verum etiam vetusti lapides, numismatum fides, & in primis Historia belli Dacici gesti a Trajano Cæsare, & graphicè insculpti in Columna eidem Principi Romæ sublata. In hujus verò delineatione, & bona fide excerptis deformatisque partibus apud Fabretum, palam visitur, remorum ordines in iis navibus, non porrectos in eandem lineam, sed in altitudinem & per gradus, ut Vegetius loquitur, esse formatos. Favet eidem opinioni Livius Dec. 3. lib. 10., ubi ita quinqueremes describit, ut editiores illæ fuerint quadriremibus: ut plane idem etiam videatur esse decernendum de triremi biremem altitudine superante, & de quadriremi triremem, & sic ad maiores alias procedendo. Scribit autem ibi Livius quadriremium armatos milites in quinqueremes transfilire non potuisse. Hæc autem Historici sunt verba: *Clavis Punica ad Uticam statu- nus habebat: ex ea tres quadriremes, seu clavis missa a Carthagine nuncio uti fieret, seu Asdrubale, qui classi præcerat, sine publica fraude ausa facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt, sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transfilire armati ex humilioribus in altiorenavem: & defendebatur egregiè quo- ad tela suppeditarunt, Omitto hic a Poeta- rum testimoniis, utpote quibus omnia licet vulgus credit, huic sententia robur accersere.* Rem habemus in apertissimo positam, si vera scriptis Author anonymous Tacticorum, qui Æliano adiici solet. Sic autem scribit: *Triacon- torus, Tesseraccontorus, Pentecontorus, dicitur a multitidine remorum, Soliremis, Biremis, & quæ sequuntur ordine, ab ordinibus, seu versibus secundum altitudinem, unus super alterum.* Idem ponunt ob oculos Authores alii, quibus interdum est sermo de remorum inæqualitate in navi- giis, quæ procul dubio referenda est ad versus sive ordines productos in altitudinem. Dio lib. 49. *Pompejani adversarios suos impetu terrebant, nauesque nonnullas vobementiùs incitatis suis invadentes, ita ut earum remos quoque exteriore detergerent, ladebant.* Scholiares Aristophanis in Ranis: *Tbalamaci, hoc est remum agitant in inferiore triremis parte; Tbalamaces verò mu-*

dicam accipiebant stipendium, eo quod brevioribus utebantur remis, si cum aliis tribus ordinibus remigum comparabantur: magisque erant vicini mari. Et ordo quidem inferior Thalamite, medius Zygitæ, superior verò Tbranite. Thucydides etiam lib. 7. eadem ferè habet. Et quoniam viri docti optimè existimarent, antiquissimam navi- giorum institutionem, atque structuram edidi- cisse priscos mortales a piscibus, qui mobilia sunt & viventia quasi navigia; idcirco simillimum vero est ab iisdem piscibus eductos fuisse rationem gradatim in altum disponendi remorum ordines; neque enim aliter in piscium ali- culis, sive branchiis constitutæ sunt pinnæ, quas explicant in natatu ad eam prope figuram, qua remi in navibus expanduntur. Scio eam opinionem propugnantibus ingens negotium fa- cessere supremos remorum ordines in præmagnis naviis, quorum enorū omnino magnitudo videtur extitisse a manubrio usque ad palmulam, quæ aquis mergitur. Enimverò præter hexeres, & hepteres, quæ sex septemque ordinum naves longæ fuerunt, Philadelphus apud Athenæum memoratur in apparatu navium Regum om- nium potentiam superasse. Habuit nimirum duas naves triginta ordinum, unam viginti, tredecim versuum quatuor, duodecim duas, undecim versuum quatuordecim, novem ver- sum triginta, hepteres triginta septem. Ale- xander Magnus, si Plinio credimus, naves in- stituit etiam ad ordines duodecim, Ptolemæus Soter ad quindecim. Verum omnem ea in re magnificantiam atque adeo fidem superavit Ptolemaeus Philopator, qui ordinum quadraginta- navem construxit. Hujus descriptionem ex Athenæo & Plutarcho referimus in Titulo Bel- lice naves. Ad hunc declinandum scopulum plerique configunt ad ostentationem solam & pompam, cui navis illa & similes deservient, cariture cæteroqui usu propter immensam mo- lis magnitudinem. Atqui ego nihil obstare cre- diderim, quominus pugnantia in hac materia hominum eruditorum suffragia componi conciliarique possint. Cum enim Veterum testimonia, tum quæ literis, tum quæ marmoribus prodita sunt, interdum in longitudinem, quandoque in la- titudinem locatos fuisse remorum ordines videan- tur innuere; quidni, omnem dirimam item af- severando, utrunque dispositionem in usu fuisse; atque ita aliquando, & præsertim in ma- ribus naviis, remorum ordines fuisse collocato- in latitudinem, ut tamen plerunque, quod major demonstrare videtur Scriptorum copia, in altitudinem quoque gradatim assurerent? Fac enim quatuor in navi esse ordines remorum in- latum, distinctos scilicet intersticiis inter sca- mna remigum vel sedilia, quæ divisos ad hunc modum remiges accipient. Erit profecto ejusmodi navis quadriremis, sive quatuor habens remorum ordines. Jam verò adde eidem superius quatuor alios remorum ordines vel eadem, qua inferiores sunt distincti, posituræ, vel in- quali & gradario excursu, ut quasi decussatim se excipient: habebis ad hunc modum profecto na- vigium octreme. Idem ad eandem formam tibi ponatur calculus in recensione & explicatione grandiorum navium decem, viginti, atque adeo quadraginta numerantium remorum ordines. Sunt qui controversiam inextricabilem longe fa- cilius

ciliis se dirimere autumant. Si in biremi, triremi, quadriremi, & minoribus navigiis remos exponunt ordines remorum: ubi excrescit & quo amplior numerus, ipsos computant numerantque remos. Proinde triremis erit navis tres habens remorum versus vel ordines; at verò vigintiremis, vel, ut ita proloquar, quadraginta remorum ordines, sed remos solummodo totidem complectens. Postremò si, non habita ratione cedularum veterum & numismatum, ad solius ratiocinationis calculum remirevocemus, dirimi poterit hæc controversia, assignatis pro remorum ordinibus scamnis five sedilibus remigum, quæ nimirum suis interstitiis & divisuris fuerint distincta. Ad hanc mētem, vel conjecturam sex, septem, octo, vel plures ordines remorum erunt totidem scamna remigum, vel unica linea distributa in latitudinem, vel dupli, modo superius explicato, si admodum excrescant remorum ordines exponendi. Evidem mihi celeberrimam apud eruditos questionem indicare potius, quam pro dignitate in utraque partem expendere fuit animus. Fecerunt id per otium viri magni Joseph Scaliger, & Salmasius. Copiosius autem rem totam excussum Fabrettus Colum. Traj. cap. 5. Vide insuper eruditissimum Schefferum de Milit. Naval. l. 2. cap. 2. & Bayfum de re Naval. Vide postremò apud præfatos Scriptores navium cum diversis remorum ordinibus schematismos.

TRISPASTUM. Vide *Helix*.

TRISTEGA. Vox est Græcanica ad Latium detorta. Triplicem contabulationem vel contignationem significat. Usurpatur in re bellica ad exprimendas contabulationes machinarum, & turrium mobilium, quæ etiam pluribus constant contignationibus, Brito lib. 4. Philipp.

nec minus alta

Per loca tristegæ, castellaque lignæ surgunt. Ubi observa errasse Britonem, ut sèpè alias, in quantitate fillabæ; nam secunda vocis Tristega brevis est & per e scribitur Græcè. Sugerius de Consec. Eccl. S. Dionysii: *Ad Tristegos & propugnacula facienda.* Usus vocabuli frequentior apud Authores de lignis machinis in turribus campanariis.

TRISTIS SCYTALE. Adagium de funesto tristisque nuncio. Refertur ab Aristophane in *Lysistrata*, a Plutarcho in *Convivio* septem Sapientum, a Tullio ad Atticum. Qua verò ratione sit bellicæ originis hæc parœmia explicavimus in voce *Scytalæ*.

TITRA, arum. Turma militaris, quæ pro armis rustica flagella gestabat. Sic appellati quoniam iisdem flagellis triticeas messes attererent. Occurrunt in Historia Landgraviorum Thuringiæ: *Eodem anno incœpit societas Tritarum, quorum Capitaneus fuit ille &c.* Nec idcirco confundendi sunt cum Flagellatoribus, vel Flagellantibus, qui sunt Sectarii ac Hæretici, minimùm pertinentes ad rem militarem.

TRIUMPHUS, i. Etymologici impendia discordes sunt in hujus vocabuli interpretatione. Arridet præ omnibus Varro, qui hoc nomen ex ficorum foliis accerfit ex Græco: Primus quippe omnium triumphasse scribitur Bacchus, cuius milites post Indicam victoriam eidem acclamabant foliis fulneis cooperti. Isidorus tamen ex Tranquillo aliam ejus vocis originem in medium afferit per

hæc verba: *Tranquillus autem triumphum Latinè potius appellatum dicit, quod is, qui triumphans Urbem ingredetur, tripartito judicio honoraretur. Nam primùm de triumpho Duci concedendo exercitum judicare solitum erat, secundò Senatum, tertio populum.* De excellenti ejus honoris prærogativa, quem divinitati penè conferendum putarunt, ita scribit Tullius Philipp. 14. *Is demum est, meā quidem sententiā, justus triumphus ac verus, cum bene de Republica meritis testimonium a consensu Civitatis datur.* *Nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium; sive gratias agebant, ed majus; sive utrunque, nihil magnificenter potest.*

2. Fuit plane triumphus honorum omnium & ornamentorum, quotquot in viros Ducesque in primis spectatæ virtutis conferri solebant, longe præstantissimus. Singulare hoc decus eorum erat peculiare Imperatorum, qui in Urbem cum victoria remigrabant. Pompæ autem triumphalis geminae apud Romanos partes erant. Prior continebat ea, quæ populo ad ejusdem oblationem & admirationem spectanda proponebantur. Simulacra nimirum captarum urbium, Proceres Ducesque, & Reges ipsi captivi, aurum, argentum, gemmæ, apparatus omnis vitorum insignium, copiæ militares ad splendorem ornatæ, & his similia. Posterior ex iis constabat, quæ ad ipsum triumphantem Ducem spectabant: nimirum ejusdem affines currui proximi, præmia, donaria; & reliqua hujus generis honestamenta, quibus Respublica victores prosequebatur. Livius non uno in loco multa indicat de pompa triumphali. Satis est subiicere quæ refert de triumpho Æmilii Pauli: *Ipse postremo Paulus in curru magnam, cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præferens.* Post currum inter alios illustres viros filii duo Q. Maximas, & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæque ordinibus. Eadem pompa sic exponitur a Virgilio lib. 8. ubi de Augusti triumpho Dalmatico, Actiaco, Alexandrino per continuum triduum acto, sic loquitur:

*At Cæsar triplici invictæ Romana triumpho
Mænia, Diis Italim votum immortale sacra-
bat,*

*Maxima tercentum totam delubra per Urbem.
Latitia, ludisque viae, planisque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus
ara:*

*Ante aras terram eæsi stravere juvenci.
Ipse sedens niveo candonis limine Phœbi
Dona recognoscit populorum, aptatque super-
bis*

*Pustibus; incedunt viæ longo ordine gentes,
Quæ varia linguis, habitu tam vestis, &
armis.*

*Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber
Afros,
Hio Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelo-
nos*

*Finxerat. Eupbrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Moris, Rhenuisque bi-
cornis,*

*Indomitique Dabæ, & pontem indignatus Ara-
ges.*

De multiplici triumphandi rita, omnique comi-
tatu

tatu eximiae ejusce solemnitatis, præ cæteris antiquitatis Scriptoribus, opulenter & accurate scripsit Appianus in Libyco. Qui locus, quoniam multa, quasi brevi quadam tabella comprehensa, complectitur, quæ secùs operosius & majore studio essent elucidanda, eam ob causam, redimendi laboris gratia, eum hic subiicere non gravabor: *Scipio post hæc ex Libya in Italiam profectus, universas copias classe traduxit, Romamque ad triumphum reversus est, quem omnium ante se splendidissimum dicitur egisse.* Ejus forma, ut nunc fit, ab illis servata est, fuit autem ejusmodi. Sertis redimiti omnes, præcentibus tubis currus spoliis refertos deducebant. Ferebantur & lignæ turres captarum urbium, simulacra præferentes: scriptura deinde, & imagines rerum, quas gessissent. Aurum deinceps & argentam partim rudibus massis, partim natis, aut hujusmodi impressum figuris. Coronæ præterea; quas virtutis gratia urbes, aut socii, aut exercitus Urbi parentes militibus dedidissent. Candidi subinde boves & elephanti illos sequabantur. Post Carthaginensem ac Numidarum Principes bello capti. Imperatorem lictores prebant purpureis amicti vestibus, tum citharæ dorram ac tibiarum turba, ad Hetruscæ similitudinem pompe. Hi succincti coronisque aureis redimiti sive quisquis ordine canentes psallentesque prodibant. Hos Lydios appellant: ut facile crediderim, Hetruscos a Lydiis sumppesse originem. Horum in medio quispiam talari veste, fimbriis ac armillis auro splendentibus amictus gestus variis edebat, hostibusque devictis insultans, risus undique ciebat. Post tauris & odorum copia Imperatorem circumsteterat, quem curru decurato, multifariamque notis resfulgente, candidi vehebant equi, auream capite gestantem coronam, lapillis ornatam gemmisque. Hic vestem succinctus purpuream, patrio more, aureis intextam syderibus, altera manu eburneum sceptrum, altera laurum præferebat, quam Romani victoriae insignis proficerentur. Vehebantur & cum eo pueri virgineisque, & ad habenas hinc inde cognati juvenes: demum, qui exercitum secuti fuerant, scriptores, ministri, scutiferive. Postremò exercitus in turmas aciesque divisus, currum sequebatur. Milites quoque lauro redimiti, laurum manu ferentes, quibus meritorum insignia adjuncta aderant, qui primores hos quidem laudibus ferrent, hos salibus insectarentur, nonnulos infamia notarent. Eandem pompam describit Josephus lib. 7. cap. 16. Cum dies ante indicita esset, qua pompa futura erat triumphalis, nemo Romæ absuit ex immensa multitudine, omnes autem quasi prævenientes loca, ubi vel consistere possent, capiebant, tantum relinquentes duntaxat, quod pompa traducenda satis esset. Populus tahalatis in circis & circa forum defixis; & alias Urbis partes, que spectando commode erant, occupantes, spectabant vestibus candidis amicti. Omnia tempa aperta & coronis plena, & suffitibus; multi ministri, aliique virginem ferentes, qui cohíberent eos, qui in medium temere confuebant, discurrebantque, vias apertas præbebant.

3. Ut verò de triumphorum origine aliquid perstringam, nihil est immorandum in Bacchi triumpho, utpote fabulo & commentitio. Eum Indis domitis terras pervagantem curru tigribus vecto, sic describit Sidonius: Carm. 27.

*Forte sagittiferas Evan populatus Erythras
Vite capistratas cogebat ad effeda tigres.
Corniger inde novi Ganges fit pompa triumphi,
Cernuus impexam faciem stetit ore madenti,
Arentes vitreis adiuvit fietibus undas,
Conjectas in vincla manus post terga revinxit.*

Verum his præteritis, constat in Ægypto triumphatum fuisse a Rege Sesostri quatuor devictis Regibus curulis sellæ jugum subeuntibus, ut scribit Plinius lib. 33. cap. 3. & nos alibi indicavimus ex Lucano. Alexander etiam magnus, ut est apud Curtium lib. 5. victo Dario Babylonem ingressus est, itineribus florum & coronarum effusione constratis, sublatisque altaribus, quæ thure & omnis generis odoribus cumulabantur. Comitatum triumphalem Xerxis Persarum Regis Græciam adeuntis describit Herodotus lib. 7. Dionem etiam festivâ pompâ exceperunt Syracusani; transeunteque molâ falsâ aspersere, eidem inter victimas, mensas, & crateras, tanquam Deo supplicantes, ut tradit Plutarchus in ejus vita. Polybius demum a Carthaginensibus, post devictos hostes, Carthagine triumphatum docet. Ea verò præludia potius quædam fuere, adumbrationesque triumphorum, quæ legitima eorum species. Idem existimandum de Argivis, quorum Duces e militia reversi cum victore exercitu, inter festas acclamations, publico præconio, & militibus donis affiebantur. Simile quidpiam ab Atheniensibus factum Ducibus copiisque post victoriā in patriam remeantibus, ut tradit Plutarchus in vita Alcibiadis. Nulla certè natio paulò humanior fuit, quæ naturæ instinctu quodam sualique, non magnopere incenderetur ad eorum efferendam exornandamque virtutem, qui patriæ gloriam multis auctam, aut accessionibus provinciarum, aut victoriarum monumentis, ad posteritatem transmittenterent. Advertit ingeniosè Ludovicus de la Cerdâ ad commemoratum Virgilii locum lib. 8. legimi & ad certam formam constituti triumphi rationem fluxisse a ludicris Græcorum certaminibus, ac præsertim a ludis Olympicis. Proposita quippe sunt a Romanis præmia iis Ducibus, qui hosticos exercitus profligassent, quæ ferè a Græcis leguntur attributa victoribus sacrorum certaminum. Optimè id conjectat ex Vitruvio, qui in præfat. ad lib. 9. ita scribit: *Nobilibus Athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Nemea vicissent, Græcorum majores ita magnos honores constituerunt. uti non modo in conventu stantes cum palma & corona ferant laudes, sed etiam cum revertantur in suas civitates cum victoria, triumphantes quadrigis in mænia & in patrias invehantur.*

4. Romani equidem & certis quibusdam præscriptionibus atque ritibus ordinarunt triumphi pompam, & eum honorem, præ cæteris nationibus, mirificum in modum excoluerunt. Paulus Orosius lib. 7. cap. 6. author est ab Urbe condita usque ad Titi Cæsaris tempora viginti supra trecentos triumphos actos fuisse a Romanis. De Samnitibus quatuor & triginta triumphos Romanos iniisse; de Gallis verò pluries, quæ de reliquo Orbe terrarum triumphatum, disertissimus author est Livius, qui in primis Historiæ libris perpetuum quasi agit triumphorum enarratorem. Initium verò triumphandi factum a Romulo, qui post occisum Acronem, victorem

rem exercitum cum ferculo, ubi cæsi Ducis spolia erant suspensa, in Urbem reduxit: mox Capitolium ascendens deposito, cum spoliis ferculo ad quercum pastoribus sacram, fines, terminosque designavit templo Jovis, quem ob facti memoriam Feretrium appellavit. Videndus est Livius lib. 1. & Florus lib. 1. cap. 1. Postremus omnium triumphum injisse legitur Probus Imperator, ut scribit Vopiscus in ejus vita. Incisus postea virtutis pristinæ nervis, & re Romana insenium deflectente, etiam virtutis præmia desivere. Nihilominus Pomponius Letus in vita Fl. Val. Justiniani tradit, Belisarium ejus Cæsaris Ducem de Asiaticis populis triumphasse. Sic autem scribit: *Persas, qui transgressis limitibus, Mesopotamiam, Cœlesyriam, Syriamque prædati sunt, Belisarius Legatus ab Augusto missus prælia fudit fugavitque: trans Euphratēm abire coegit: veteres firmavit limites: jura Imperii toti Orienti afferuit. Cum victoria redeuntem, & aureo curru triumphantem, Justinianus magnâ latitâ excepit.* Deinde sic exponere aggreditur ejusdem Belisarii triumphum alterum de victis Africaniis: *Idemque Dux triumpho insignis, & rebus gestis clarus: recuperata Africâ, Gelimerem Vandolorum Regem, vincitum catenis Constantinopolim misit. Carthaginem firmius quam antea restituit. Triumphus major, ac pretiosior Persico fuit.*

5. Porrò locus, ubi de indicendo, agendoque triumpho agebatur, extra Urbem erat, in ipsis suburiis Civitatis. Ibi apparatus omnis, spolia militaria, captivi, sed & reduces cum vitoria copiæ explicabantur: ibi metabantur locum Duces, opperentes responsa Senatus, & plebis Romanæ. Urbem quippe victores inire, nefas erat: quod qui ausi essent non modo triumphi jure, verum etiam ipso Imperatoris nomine decidebant. Frequentissimè id docet Livius, veterum memoriarum Scriptor apprimè diligens. Idem ex eodem coniicitur Historico lib. 26. ubi tradit decretum fuisse a Senatu, ne Q. Fulvio minueretur imperium, si in Urbem venisset. Extra ordinem fuit, quod prodidit de Augusto Dio lib. 54. proconsulare imperium perpetuum illi decretum fuisse, quod neque amitteret si Urbem iniisset; nec, ut illud repeteret, Urbe egredi illi opus esset. Sub Cæsaribus vero, si qui forte Urbem essent ingressi, decreto triumpho, ex eadem egredi necesse habebant ad auspicia repetenda. Tacit. lib. 3. Annal. At Drusus Urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans ingressus est. Itaque qui Duces, re feliciter administrata, quinque, ut minimū, hostium millia ferro cæcidissent, primū omnium successori tradebant pacatam provinciam: tum vitorum exercitum, & præda onustum, cum spoliis & insignibus militariis, & quammaximè possent opulento elegantique apparatu, reducebant Romanum. Locus autem illis dabatur extra Urbem, nonnunquam in Campo Martio, & in Pratis Flaminii, ut perhibet Livius 1. Dec. lib. 3. ubi agit de triumpho L. Valerii, & M. Horatii: frequentius tamen ad Aëdem Bellonæ, cuius rei passim exempla suffpetunt apud eundem. Ad Aëdem etiam Apollinis locati victores exercitus. Id scriptum reliquit idem Livius 4. Dec. lib. 7. Extra Urbem in Aëde Apollinis, cum Senatus dasus esset, auditis rebus gestis L. Emilii Regilli, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot in-

de nave demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Discussis proinde extra Urbem Victorum postulatis, & re digesta a Senatu extra Urbem evocato, si per hujus autoritatem & plebis judicium siceret, ingrediendi in Urbem, triumphique ineundi impertiebatur facultas.

6. Postulandi triumphi recepta verba, & quædam erat quasi omnium formula, ut nimirum ob rem bene gestam Diis Immortalibus honorem haberi Patres juberent, & sibi triumphanti Urbem ingredi, victoremque exercitum deportare liceret. Liv. lib. 39. *M. Fulvius Proconsul ex Aëtolia rediit, isque ad Aëdem Apollinis in Senatu cum de rebus in Aëtolia, Cephaleniaque ab se gestis differuerisset, petiit a Patribus ut æquum censerent ob Rem publicam bene ac feliciter gestam, & Diis Immortalibus bonorem haberi jubere, & sibi triumphum decernere.* Et lib. 40. *Petierunt ab Senatu primū, ut ob res prosperè gestas Diis Immortalibus bonos haberetur: deinde ut Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cuiusforti opera & ipse & multi ante eum Praetores usi essent, liceseretur.* Porrò præfationis formula ad triumphum extat apud Plinium lib. 7. cap. 26. ubi sic loquitur de Pompejo: *Cum oram maritimam a prædonibus liberasset, & imperium maris populo Romano restituisset, ex Asia, Ponto, Armenia, Paplagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythia, Judæis, Albanis, Iberia, insula Creta, Baeternis, & super hæc de Regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit.* Appendere etiam moris erat atque defigere in Capitolio tabulas cum indice & enarratione rerum gestarum. Ejusmodi verò indiculi scribebantur ferè versibus Saturniis, ut tradit Attilius Fortunatianus in Arte: *Apud nostros autem in tabulis antiquis, quas triumphaturi Duces in Capitolio figebant, vitoriæque suæ titulum Saturniis versibus prosequabantur, talia reperi exempla. Ex Regilli tabula: Duello magno dirimendo Regibus jubigendis. In Acili Glabronis tabula: Fundit, fugat, prosternit maximas legiones. De Saturniis verò versibus, & eorundem exemplo hæc legimus apud Donatianum in libro de Metris: Saturnio metro primū in Italia usi. Dictum autem a Saturnia, vetustissima urbe Italæ. Hic versus quibusdam videtur obscurus, quia passim & sine cura eo homines utebantur, maxime tamen triumphaturi in Capitolio tabulas bujusmodi versibus incidebant. Idest sic: Summas opes qui Regum Regias refregit.*

7. Quodsi triumphandi potestas aut a Senatu, aut a plebe negaretur, ut in monte Albano agebatur triumphus, concessum. Primus id exemplum induxit Papirius Mafo, de quo sic scribit Valerius Max. lib. 3. cap. 6. *Papirius quidem Mafo, cum bene gesta Republica triumphum a Senatu non impetrasset, in Albano monte triumphandi & ipse initium fecit, & ceteris postea exemplum præbuit.* Idem scribit Plinius lib. 15. cap. 29. *L. Piso tradit, Papirium Massonem, qui primus in Monte Albano triumphavit de Corfis, myrto coronatum ludos Circenses spectare solitus.* Marcus etiam Marcellus, ut tradit Plutarchus in ejus vita, & Livius 3. Dec. lib. 6. item Q. Minutius apud Liv. 4. Dec. lib. 5. & C. Circeus apud eundem 5. Dec. lib. 2. ac postremo

P. Ser-

P. Servilius Priscus apud Dionys. Halicarn. eandem ob causam in Monte Albano leguntur triumphasse. Quod autem M. Antonius Alexandriæ triumphaverit de Parthis, id scilicet novitii exempli fuit; magnæque in eundem invidiæ causa apud populum Romanum.

8. Decernendi triumphi potestas penes auctoritatem Senatus, & populi suffragium fuit. Nam Regum tempore Romulus & Tarquinius jure regio, nulliusque ordinis interpositis suffragiis, triumphum egerunt. Solebant autem interdum Tribuni triumphum potentibus adversari, aut permoti clamoribus militum, qui adversus Duces imperiosos multa conviciarentur, quod clarum redditur in Triumpho Æmili apud Plinium lib. 41. vel quod victores minus populo gratioli essent; cujus rei exempla affatim suppetunt apud Livium, & alios. De causis & meritis triumphorum observanda in primis est cautio, & lex lata a Romanis, ut iis duntaxat excellentissimum illud decus decerneretur, quorum virtute & solertia imperium vehementer auctum esset, quinque saltæ hostium millibus cœsis. Habemus id ex Valerio Max. lib. 2. cap. 8. Ob levia prælia quidam Imperatores triumphos sibi decerni desiderabant: quibus, ut occurreretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi quinque millia hostium una acie cœcidisset. Non enim numero, sed gloria triumphorum excelsius Urbis nostra futurum decus Majores existimabant. Sic autem ea deposcabantur quinque millia hostium cœsa, ut viator exercitus minimum conflictu imminutus, aut levibus tantum detimentis esset affectus. Ne verò cupiditas laureæ faceret, ut hostium cœforum numerum Duces augerent, legionariorum verò imminuerent, provisum est altera lege, ut iidem Duces apud Quæstores Urbanos jurarent, vera ab se de utroque numero ad Senatum fuisse præscripta, ut ibidem docet præfatus Historicus. Licebat itaque pro aucto imperio; pro rebus recuperatis triumphare non licebat. Disertè id etiam docet commemoratus Valerius ibidem: *Cautum erat, ut pro aucto imperio, non pro recuperatis, quæ populi Romani fuissent, triumphbus decerneretur. Tantum enim interest adjicias aliquid, an detraictum restitus, quantum distat beneficii initium ab injuriæ fine.* Idcirco Scipioni ob recuperatas Hispanias triumphus minimè fuit indultus. Ex eodem Scriptore discimus, præstantissimis cæteroqui Ducibus, qui civili bello multa & præclara facinora fecissent, non idcirco tamen, aut supplicationes decretas, aut ovationem, vel triumphum concessum: quoniam victoriae illæ lugubres & nefastæ haberentur; ac minus æquum videretur festos dies agere, & lætis discursionibus ac pompa exultare in luctu publico civitatis. Præclarè id tetigit Lucanus lib. 1. acerbissimè invectus in bella Civilia Cæsaris & Pompeji:

Cumque superba foret Babylon spolianda trophaeis

Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta,
Bella geri placuit nullos habitura triumphos.

9. De causis triumphorum, antequam extra Urbem conveniret, cognoscebat Senatus ex ipsis Viatorum literis, quæ ab iisdem ex acie vel castris mittebantur. Lauro has ornari, defigique moris erat, qua fronde res benè gestæ

nunciari solebant, ut a nobis est alibi animadversum. Præmitti autem eas literas erat usitatum, præpter indicatam superiùs causam, quia nefas erat victores cum exercitu Urbem ingredi, nequid per militarem insolentiam, & copiarum discursus in Urbe turbaretur. Neque vero aliam ob causam inter Cæsarem & Pompejum subortæ primùm sunt excitatæque armorum civilium favillæ, quæ postea in immensum excidium exarserunt, quæcum quia Cæsar noluit exercitum dimittere, ut privatus in Urbem veniens, de more patrio triumphum peteret, quem aliter per leges obtainere non potuisset. Prodidit id Svetonius in ejus vita cap. 18. *Pacatique provinciā, pari festinatione, non expectato successore, ad triumphum simul, Consulatumque decepsit. Sed cum editis jam Comitiis ratio ejus baberi non posset, nisi privatas introisset Urbem; & ambienti ut legibus solveretur, muli contradicerent, coactus est triumphum, ne Consulatu excluderetur, dimittere.* Idem memorie tradididerunt Plutarchus in ejus vita, Appianus lib. 2. Bell. Civil. & ipse Cæsar lib. 1. Bell. Civil.

10. Decreto triumpho, tota celebritatis series duo, quemadmodum indicatum est, complectebatur. Et primùm quidem apparatum instructissimum earum rerum, quæ civium & magistratum urbanorum operam requirebant. Procédabant proinde obviam omnium Deorum Flamines, ac Pontifices, rerumque sacrarum ministri, purpura & apiculis cooperti velatique. Item magistratus omnes tribusque, virique Consulares atque Patritii, amplissimus insuper Senatorum ordo in prætextis & latis clavis; ad hæc universa Civitas quæcum confertissimè per fora & vias effusa, ad lætitiam publicam festivis clamoribus significandam, excipiendumque victorem, jucundissimo tibiarum fidiumque concentu hymnisque ac pœnibus diem, ac sœpe triduum, vel quatriiduum per summam agens voluptatem; omnibus elata voce gratantibus victori rem fortiter gestam, amplificatum Imperium, partam patriæ sibique diuturni nominis celebritatem. In partem porrò solemnis pompæ veniebant excitati arcus, viarum itinera floribus & læta fronde constrata, ædificia ubique aulæis & pensiliibus tapetibus convestita. At longè pulchriorem ornatum explicabant victores ipsi cum copiis victricibus laureatis, clangentibus tubis buccinisque, distributaque præda & manubiis in pugmatum & ferculorum gestamina. Anteibant si quidem gestata bajulis fercula cum simulacris tum Imperatoris ipsius, tum devictarum gentium & oppidorum. Renitebant imagines ex auro, argento, & ebore, cum extantibus titulis. Pugmata porrò ad tertium & quartum ordinem educta, carrisque quadrirotis imposita, ubi operosiùs effictæ cælatæque in metallo vel ebore naves captæ, castella excisa, mœnia diruta: prælia ipsa, fugatique hostes, & captivæ acies cum Ducibus hosticis expressæ opere anaglyphico, vel integre extantibus cœlaturis, non sine ornamentis emblematum, & lætarum frondium excursibus. Inter hæc omnis generis arma hostilia, machinæ bellicæ curules, falcati currus, ballistæ, catapultæ, apparatus triumphalis lætitiam ipsa horroris specie commendabant. Gestata etiam vasæ aurea, vel argentea, radiantis bus bracteolis incrustata, insertisque gemmis la-

tæ

tè refulgentia. Sed & permixta ferebantur fœderatarum gentium & urbium dona, præcipue verò coronæ aureæ eximii ponderis pretiique. Tum lectissima quæque ex præda & manubii; direpta vexilla, arma barbarica, sigilla & imagines in potestatem redactæ. Notum est Scipionem Africananum, confecto bello Carthaginensi, argenti cælati pondo numero quadringenta, vasorum verò aureorum pondo ducenta millia intulisse, ut scriptum reliquerunt Livius & Plutarchus. Paulus verò Æmilius devicto Perseo Rege Macedonum, eam vim signati auri argenteique, & vasorum aureorum in Urbem comportavit, ut exinde populus Romanus pendere tributum desierit. In quo triumpho illud fuit longe splendidissimum ad Pauli laudem, ut aucta opibus patria, nihil ille ex tot divitiis in suam gentem intulerit; *Præclare secum aëtum existimans*, ut scribit Vallerius Max. lib. 4. cap. 3. *quod ex illa vitoria alii pecuniam, ipse gloriam occupasset*. Nihil autem magis avidissimæ civitatis oculos exsatiabat, quam ex longinquis regionibus convecta contueri ignota prius allatarum rerum pretia; siquid enim apud exteris barbarosque memorabile esset rarumque, id ad sollicitandum proritandumque populi gustum unà solebat afferri. Hinc Vespasianus, ut scribit Plinius lib. 12. cap. 25. per occasionem triumphi post bellum Judaicum, Italæ Latioque primus ostendit balsamum, nobilissimi odoris arborem, & nunquam aliàs visam. Pompejus verò, ut idem tradit Plinius lib. 12. cap. 4. triumpho Mithridatico ebenum primus exhibuit. Idem Ponto & Asia devicta, attulit alveum lusorium cum tesseris e gemmis miræ magnitudinis, ut discimus ex eodem Plinio lib. 37. cap. 2. Vopiscus verò in Aureliano tradit eum. Cæsarem inter alia tigrides, alces, & camelopardales in triumpho ostendisse. Nam captivos elephantos, post Pyrrhum ex Italia fugatum, primus commonstravit Curius Dentatus. Huc referendæ etiam vestes stragulæ barbarici operis, abaci, mensæ, ac triclinia ærata, vel aurea, novis peregrinarum urbium opificiis illustrata. Sequebantur inter tubicines bellicum clamorem intonantes, boves candidi, taurique auratis cornibus, & vittis præcincti, qui mox publicè immolandi, multa sanguinis effusione aras perfunderent. Spectaculo præterea erant inter milites, Centuriones, Tribunosque spoliis onustos & donis militaribus eohonestatos, congregati captivi hostes Duceisque, atque adeo Reges ipsi, fœminæque regiæ prosapiae. Sonus ipse stridorque catenarum, licet asper gravisque, spectantium auribus concentum ciebat jucundissimum. Consule Appianum in libro, qui Mithridaticus inscribitur, & Plutarchum in vita Pompeji, qui testantur eum Ducem Tigranem, Aristobulum, Mithridatis verò filios quinque, duas verò filias, & Tigranis uxorem Sosimam, atque insuper supra trecentos obsides nobiles ante currum triumphalem prætulisse. Plutarchus in vita Antonii tradit Augustum Cleopatræ Ægypti Reginæ imaginem duxisse, cum ipsam nequiret duceare, quoniam a morsu aspidis, e vita sponte dedens, servitutis, & ignominiosæ illius pompeæ effugium impetraverat. Inter cytharædos & tubicines, aliquaque musicorum concentuum artifices admixti discurrebant scurræ planique, qui ornati fimbriis aureis & armillis, deductaque

ad talos veste, incondita, ut Ltvius loquitur, effutiebant carmina, lascivaque gesticulatione ciebant risum popularem: circumferebantque cachinnis excitandis, & ad vulgi lenocinium, spectatorumque gratiam demerendam, ridiculas effigies & sigilla, cuiusmodi erant Citeria, Manducus, & Petreja, de quibus videndus est Festus. Adolebantur interim thura, & omnis generis odoramenta; & festivi ubique plausus vitoriam gratiantur, Diisque Immortalibus cantica concinnentium exaudiebantur.

11. Nec e fenestris duntaxat aulæa pensilia & peristromata exornabant triumphi pompam solemnem; verùm etiam prætereundi victori substernebat vestes certatim populus, quo lætitiae testimonio Christum Jesum Hierosolymam advenientem turbæ excepérunt. Marc. 11. *Multi autem vestimenta sua straverunt in via*. Fuit id publicæ hilaritatis indicium & significatio in fastis lætisque successibus. Ad hunc modum Catonem e provincia decedentem, honore Imperatoris prosecuti sunt populares suppositis commenti vestibus, egregias viri dotes testificantes, contra morem provincialium, qui præfectura defunctos solent deferere, omnibus verò afficiunt honoribus magistratus novos. Sic autem de Catone Uticensi Plutarchus in ejus vita: *Finito tempore provincia abeuntem non votis, ut fieri solet, sed lacrimis & insatiabili amplexu milites prosequabantur, sternentes vestes per ea loca, quibus ipse pedibus iturus erat, manusque osculantes: quod genus honoris nonnisi Imperatoribus, idque per paucis eo tempore tribuebatur*. Quod dicit Plutarchus, honorem illum Imperatoribus solummodo aliquando impertitum, id perpetuæ fuit consuetudinis in aula Persicorum Principum, qui nunquam extra Regiam nisi suppositis tapetibus incedebant. Athenæus lib. 13. cap. 2. *Pedes per horum aulam incedebat Sardiacis tenuibus tapetibus suppositis, super quibus nulli, præter quam Regi incedere licebat*. Usurpari solitum fuisse etiam in nuptiis eum morem tradit idem Athenæus lib. 4. cap. 2. ubi ita scribit de Rege Thracum, & ejus filiæ nuptiis cum Iphicrate conciliatis: *Dicunt enim has elegantissime fuisse paratas, siquidem purpurea stragula in foro etiam substrata fuerunt*. Eadem testificatio honoris accedere solemnì pompeæ solebat in festiva Regum inauguratione, ut legitur Reg. lib. 4. cap. 9. ubi sermo est de Jehu recens uncto Rege: *Festinaverunt itaque, & unusquisque tollens pallium suum posuerunt sub pedibus ejus in similitudinem tribunalis, & cecinerunt tuba, atque dixerunt: Regnavit Jehu*. Diis porrò & eorum statuis vestes porrígere & subiicere exempli extitit antiquissimi. Homerus Iliad. 6. de Paladis antistita:

*Et sumptum manibus fulgenti murice peplum
Obtulit ante pedes Divæ.*

Tetigit eum morem Ovidius Amor. 3. Eleg. 13. ubi sic loquitur de statua Junonis:

*Quæ ventura Dea est, juvenes timidaque puelle
Præbuerant latae veste jacente vias.*

Nec postrema pars triumphalis pompeæ fuit insuper florum inspersio per vias, gestaque frondentes rami, herbisque odoratis plexæ coronæ. Hoc etiam festivæ testificationis genere non caruit Christus Dominus in triumpho suo Hierosolymitano. Marc. 11. *Alii autem frondes*

cedebant de arboribus, & sternebant in via. Notavit Latinus Pacat. Panegyr. Theod. Quid portas virentibus fertis coronatas? accensisque fulgibus auctum diem? Et de Pompejo Plutarchus in ejus vita: Multi praeterea fertis ornati flores in eum jacere, gradientem comitari, Adde Liv. lib. 33. Omnes tendere ad Imperatorem Romanum; ut, ruente turba in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas, lemniscosque jacentium, baud procul periculo fuerit. Ovid. de triumpho Germanici:

*Quaque ibis manibus circumplaudere tuorum,
Undique jaclato flore tegente vias.*

Hinc jure optimo tum Doctores Ecclesiae, tum Poetae sacri prætensos ingredienti Domino palmarum olivarumque ramos pro expresso ejusdem Divinitatis testimonio acceperunt. Sic autem Sedulius:

*Dicite gentiles populi, cui gloria Regi
Talis in orbe fuit, cui palmis compta, vel us-
quam
Frondibus arboreis, laudem celestibus hymnis
Obvia turba dedit?*

Item aliud Poeta sacer antiquus:

*Perque viam ut Regi velamina purpurata,
Arboreasque solo frondes, & olenia farta
Sub pedibus stravere, Deum omnes voce fa-
tentes.*

Pertinuisse porrè ad publicam Urbis lætitiam, ea ramorum gestamina, & florum herbarumque conspersionem testatur Juvenalis Satyr. 10.

*Pone domi lauros, duc in Capitolia magnum,
Cretatumque bovem.*

Et Rutilius Claudius, Itinerarii lib. 1.

Exornent virides communia gaudia rami.

Atque iterum Juvenalis Satyr. 12.

*Hic nostrum placabo Jovem, laribusque pa-
ternis
T'ura dabo, atque omnes viola jaclabo colores,
Cuncta nitent: longos erexit janua ramos,
Et matutinis operatur festa lucernis.*

Senecæ etiam illa sunt Epist. 78. Quid tu existi-
mas ea tantum optabilia esse, que excipiuntur
foribus ornatis?

12. Solenne in primis atque magnificum hoc olim victoribus præmium impendebatur, ut reduces illos non patentibus portis, sed disie-
ctis adapertisque murorum partibus civitates obvise ac præcipue patria excinerent. Id autem inventum a vetustissimis Hieronicis est repetendum, de quibus ita scribit Plutarchus Symp. 11. Et quod victoribus curru vobentibus permisum, partem muri dividere atque dejicere, hunc habet intellectum, non magnopere civitati muro opus esse, viros habenti, qui pugnare possint & vincere. In hanc formam Nero victor e Græcia Neapolim prius, aliasque subinde urbes, ac postremò Rōnam ingressus est. Sveton. in Ner. cap. 25. Reversus e Græcia Neapolim, quod in ea primam artem protulerat, albis equis introiit, disiecta parte muri, ut mos Hieronicarum est. Simili modo Antium, inde Albanum, inde Romam. Romæ verò idem Nero etiam per dirutum Circi Maximi arcum iter habuit, viatorum ostendandæ. Sveton. ibidem: Sequentibus currum ovantium ritu plausoribus, Augustianos, militesque se triumphi ejus clamantibus. Debinc diruto Circi Maximi arcu per Velabrum, Forumque, Palatium, & Apollinem petiit. Per

commemorate verò pompe solennitatem Athle-
tæ in primis in suas patrias invehebantur, ut a nobis Plinii testimonio prolixè est explicatum in voce *Iseasticum*.

13. Præcipua solennitatis pars ipse erat triumphans, qui humana specie augustior, quasi divinis affectus honoribus rotundo aura-
toque curru sublimis ferebatur, quatuor eve-
stus niveo candore conspersis equis. Ipse verò scipionem eburneum sive sceptrum manu gestabat, in cujus fastigio expansis alis insculpta con-
spiciebatur aquila. Juvenal. Satyr. 10.

*Da nunc & volucrē, sceptro que surgit eburno.
Vestis autem palmata tunica, & toga picta Dæ-
daleis variata emblematum figuris, & auro
opulentissimè intexta. Duplex erat frontis co-
ronamentum; aliud ex lauro, quod gestabat
ipse; ex auro aliud, quod super ejusdem caput
attollebat a tergo servus. Præcedebant cur-
rum lictores fascibus laureatis; subsequebantur
scribæ ministrique alii, expeditionum bellicarum
pedissequi, & comites. Juvenal. ibidem:*

*Illinc cornicines, hinc præcedentia longi
Agminis officia,
Lectissimi amicorum & cognatione propinquij
conglobati aderant circa currum in veste candi-
da: liberi verò, aut in eodem curru recepti, aut
jugatos equos, vel funales, ornati splendidissi-
mo agebant. Quæ nos hic concisè carptimque
tetigimus plurima triumphantium ornamenta,
prolixius tradimus & exponimus separatim in
suis locis. Cum autem tam insignis & augusta
esset pompa triumphantium, ed impensis est
demirandum, non ita paucos tantæ moderatio-
nis fuisse, ut oblatum triumphi honorem respue-
rent. Recusasse illum in primis legitur Fulvius
Flaccus, ut tradit Valerius Max. lib. 2. cap. 3. De
M. Fabio triumphum repudiante vide Liv. 1. Dec.
lib. 2. Tiberius etiam post Illyrios debellatos
triumphum inire noluit, conturbata scilicet moe-
staque civitate propter cladem Varfanam, ut
scribit Svetonius in ejus vita.*

14. Omnis posterior ætas, & nulla non,
paulò cultior & humanior mortalium natio singu-
lari in omne tempus pompa & lætitiae signifi-
catione viatores exceptit. Pro exemplo sit Areo-
sti locus Capt. 44.

*Con pompa trionfal, con festa grande
Tornaro insieme dentro a la Cittade,
Che di frondi verdeggia, e di ghirlande,
Coperte a panni son tutte le strade,
Nembo d'erbe, e di fior d'alto si spande,
E sopra, e intorno a' vincitori cade;
Che da' veroni, e da finestre, amene
Donne, e donzelle gittano a man piena
Al volgersi dei canti in varj loci
Trovano archi e trofei subito fatti,
Che di Biserta le ruine, e i fochi
Mostran dipinti, & altri degni fatti,
Altrove palchi con diversi giuochi,
Espectacoli, e mimi, e scenici atti,
Et è per tutti i canti il titol vero
Scritto: a' Liberaturi dell' Impero.
Frà il suon d'argute trombe, e di canore
Piffare, e d'ogni musica armonia,
Frà riso e plauso, e giubilo e favore
Del populo, ch'a pena vi capia,
Smontò al palazzo il Magno Imperatore,
Ove più giorni quella compagnia*

Con

*Con tornimenti, e personaggi, e farse,
Danze e conviti, atteſe a diettarſe.
Contra verò virtutem Veterum masculam cum
triumphandi antiquato ritu confenuifle doilet Petrarca Trionf. d'Amore c. 1.*

*Vidi un vittorioso e ſommo Duce
Pur com'un di color che'n Campidoglio
Trionfal carro a gran gloria conduce:
Io, che gioir di tal viſta non foglio,
Per lo ſecol nojoſo in cui mi trovo,
Vuoto d'ogni valor, pien d'ogni orgoglio,
L'abito altero, inuifitato, e nuovo
Mirai.*

15. Quæ ſparſim de triumpho diximus, ſic
exprefſit. Cornazzanus lib. 9. cap. 3.

*Triunfo di vittoria allegro ſegno
L'opra conclude, & è al Duce deſponſo
Che li hofti bā vinti, e occupato el regno.
Molto queſto ai dì nostri in dreto è tonſo
Pur Milan vinſe el gran Sforſefco in ſtantı,
Et anchor preſe il Re Napoli Alfonſo.
Triunfor in più modi i Duci avanti,
Coi cavalli Eritbonio in carro e in ſede
Bacco dell'India ſopra gli Elephanti.
Sempre i triunfi ſuoi Romul fè a piede.
Gefsos Re d'Egitto al carro ſotto
Poſe i Re vinti, e poi morte lor diede.
Prifco Tarquin primier dell'hoſte rotto
Migliara uccifi in candidi corsieri
Triunfo, e Roma poi ſeguì quel trotto.
Sedea in carro l'autore, i cavalieri,
Pedon Tribuni, e l'immolando tauro
Anzi, e da lato ſotto le bandieri.
Vefe palmata, in man ramo di lauro,
El Trionfante, el riprenſor d'intorno,
Eburnea ſella, e la corona d'auro.
Col popol la Città tutto quel giorno
Diffiſi in canti e ſuon paſſando el ditto,
E tutto d'hoſtil ſpoglie il carro adorno.
Prigion, doni, oro tributario e vitto,
Torque, vafi, animal d'auro e d'argento:
S'egli è Re preſo, innanzi al carro è fatto.
I Dei diverſi d'ogni popol vento,
I gregi d'elephantи, tigri e leoni,
Et di battaglia ciascuno inſtrumento.
Tabule, ſchudi, arme, archi, e gonfaloni,
Fine di tanta pompa el Giove tempio,
Et fur d'un ſol caval le ovationi.*

16. Ut non diſſitear luculentam eſſe triu-
phi pompa, captivorum copiam & Reges
ferro devinctos poſt currum trahere, longè ta-
men ſplendidior & honestior triuphi facies
eſt, cum diſſolvuntur vincula & compedes ſu-
bitarum gentium, & non viſ hoſtica & cruentus
terror viſtores nobilitat, ſed reſtituti mores opti-
mi virtutesque & honestiſſimæ leges revocatæ.
Hæc reputans longè pulcherrimam triuphi
pompa explicaffe ſemper existimavi Conſtan-
tinum Magnum, de cujus triuphali in urbem
Romam ingressu ita ſcribit Nazarius: Nullus
poſt Urbem conditam dies Romano illuxit Impe-
rio, cujus tam effusa tamque inſignis gratulatio
aut fuerit, aut eſſe debuerit, nulli tam lati triu-
phi, quos Annalium vetuſtas conſecratos in lit-
teris habet. Non agebantur quidem ante currum
vincit Duces, ſed incedebat tandem ſoluta nobil-
itas. Non conjetti in carcerem Barbari, ſed de-
duci e carcere Consulares. Non captivi alieni-
genæ introitum illum honeſtaverunt, ſed Roma-

jam libera. Nihil ex hoſtico accepit, ſed ſeipſam recuperavit, nec preda autior facta eſt, ſed eſſe preda deſiuit, & (quo nihil adiici ad glo-
riæ magnitudinem potest) imperium recepit, quæ ſervitium fulminebat. Duci Jane omnibus vide-
bantur jubata vitiorum agmina, quæ Urbem gra-
viter obſiderant. Scelus domitum, victa Perfidia,
diſfidens ſibi Audacia & Importunitas cate-
nata, Furor vinctus, & cruenta Crudelitas ina-
ni terrore frendebat, Superbia atque Arrogantia
debellate, Luxuries cuercita, & Libido conſtricta
nexus ferreo tenebantur. Vide de triumpho Ro-
ſin. Antiqq. Rom. lib. 10. cap. 29. & in eundem
Dempſter. in Paralip. Alex. ab Alex. Genial. Dier.
lib. 6. cap. 6. Bulenger. de Triumph. lib. ſingula-
ri, Panvin. Comment. de Triumph. & Valtrin.
de Re milit. Rom. l. 7. Vide huic etiam pertinen-
tes ſequentes Titulos.

TRIUMPHUS NAVALIS. Licet generatim aliqua de-
navali triumpho ſuperius indicaverim, quæ-
dam tameq; ejusdem peculiaria ſunt hic comme-
moranda, præſertim ex Joanne Scheffero de Mi-
lit. Naval. lib. 4. cap. 2. Meminerunt triumphi
navalis Vellejus Paterculus lib. 1. Eo anno &
Octavii Prætoris navalis fuit triumphus. Liv.
lib. 45. C. Octavius Kalendis Decembribus de-
Rege Perſeo navalem triumphum egit. Roma-
norum primus, qui navalem triumphum egerit,
fuit C. Duilius Consul. Epitomator Livii lib. 16.
Rome C. Duilius Consul, qui aduersus classem
Pœnorum proſperè pugnavit, primus omnium Ro-
manorum Ducum navalis victorię duxit triu-
phum. Idem Duilius quaſi perpetuam triumphi
ſui memoriam renovavit ambulans de nocte cum
funalibus & tibicine: Cato apud Cicer. de Se-
nect. Delectabatur cereo, [alii crebrò] funa-
li & tibicine: quæ ſibi nullo exemplo privatus
ſumpferat: tantum licentia dabat gloria. De du-
cendo triumpho navalı non prius agebatur,
quam Consul vel Prætor navem laureo corona-
mento inſignitam, victorię nunciam, Romam
mitteret. Subſequentur naues aliæ ad eundem
modum laureatæ cum ſpoliis hoſtium, & orna-
mentis militaribus: mox insuper aliæ hoſtiles
captivæque. Livius lib. 45. Paulus ipſe poſt dies
paucos Regia nave ingentis magnitudinis, quam
ſexdecim verſus remorum agebant, ornata Ma-
cedonicis ſpoliis non inſignium tantum armorum,
ſed & regiorum textilium adverſo Tiberi ad Ur-
bem eſt ſubiectus. Adibat tum Consul vel Præ-
tor, vel horum legatus Senatum, orabatque
ut liceret triumphum agere, juxta formulas a
nobis notatas in triumpho terrestri. Patres poſt
quam audiffent quot cum classibus eſſet dimicatum,
quot naues demerſerint; in fugam conje-
cerint, aut captivas fecerint, ſi omnia conſtare
& legitima eſſe petitoris vota compertum habe-
rent, triumphandi facultatem decernebant. Quo-
tus verò captarum, mersarum, vel fugatarum
navium numerus neceſſarius fuerit ad celebri-
tatem triumphi, minimū conſtat. Duilius ille,
cujus ſupra memini, primus triumphator na-
valis decem ſolummodo naues cepiſſe legitur.
Cætera ferè minimū diſcrepabant a terrestri
triumpho. Ingerebant tamen nonnihil diſcri-
minis ſpolia ipſa navalia & armamenta, quæ
plaueſti vehebantur ad voluptatem populo con-
ſiliandam, efferendum nomen triumphantium,
Imperiique gloriam propagandam. Ejusmodi

spolia erant acrostolia, aphaesta, aplustria, præfertim verò rostra navium. Propert. lib. 2. Eleg. 1.

*Aut Regum auratis circumdata colla catenis,
Actaque in sacra currere rostra via.*

Accedebant picturæ celatureque ex metallis cum numero & simulacris captarum navium, aliisque imaginibus & sigillis ad pompæ & luxus ostentationem. Claudian. de VI. Consul. Honor.

*Jamque parabantur pompe simulacula futura
Tarpeio spectanda fovi: cælata metallo
Classis ut auratos suicaret remige fluitus,
Ut Massyla tuos anteirent oppida currus,
Palladiaque comas innexus arundine Triton,
Edomitis veheretur equis, ut in ære trementem
Succinctæ famulum ferrent Atlanta cobortes.
Peregrina etiam erat & inusitata species piratarum cum vestitu barbarico, qui triumphalem currum præcedebant ornabantque. Ad eandem formam disparis erant generis donativa, quæ a triumphum agentibus sacrabantur Diis, præfertim Neptuno ac Marti. Fuere autem erecta rostra, aliaque armamenta, atque adeo naves integræ, quas Diodorus potissimum memorat sacras fuisse Diis ab Atheniensibus post devictos Lacedæmonios. Columnæ etiam dicabantur cum inscriptione rerum maritimo bello faustè gestarum. Meminit Livius lib. 42, columnæ rostratae positiæ a M. Æmilio Consule, priore bello Punico, Silius lib. 6. ita cecinit de columna Duilii:*

*Æquorum juxta decus & navale trophyum
Rostra gerens nivea surgebat mole columnæ
Exuvias Marti donum, quæ Duilius alto
Ante omnes mersa Pœnorum classe dicabat.*

Iterum de columnis rostratis in monumentum triumphi navalis ita scribit Servius ad Virgilij Georg. lib. 3. ubi sic loquitur de Julio Cæsare: *Columnas rostratas Julius Cæsar posuit, vittis Pœnis navalí certamine: e quibus unam in rostris, alteram ante arcum videmus a parte januarum.* Ad quæ Servii verba annotant Critici in nomine Julii Cæsaris irrepsisse mendum, sustituendumque Julio Duilium: factum verò id imperitia librariorum, qui consequentes literas Cos. pro Consule Cæsarem exposuerint. Ibidem Servius hęc habet de quatuor columnis ab Augusto editis post victoriam navalem: *Augustus viator totius Ägypti, quam Cæsar pro parte superavit, multa de certamine navalī sustulit rostra ærea, quibus conflatis quatuor effecit columnas, que postea a Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas hodie que conspicimus, Visitur etiam in nummis Augusti argenteis columna rostrata cum epigraphe IMP. CÆSAR, Accedunt columnis trophyæ, errectæ ex navalibus spoliis & instrumentis; cuius generis sunt anchoræ, gubernacula, & diffractarum navium fragmenta, quibus ornatos arcus triumphales adhuc deprehendimus in præcis numismatis. Reliqua ferè, quibus triumphi navales insigniebantur, omnino conveniebant cum ritu multiplici & ornamentis terrestris triumphi, quæ inde a te sunt repetenda.*

TRIUMPHALIS CORONA. Licet inter discrimina ovantium & triumphantium illud etiam referatur, ut myrteam ovantes coronam gestarent, triumphantes lauream, adhuc tamen a triumphum ineuntibus usurpatam fuisse coronam myrteam, scribit Plinius lib. 15. cap. 29, *Massurius author est, curru quoque triumphantes myrtea corona usos.* Idque statim confirmat exemplo Papirii

Massonis per hæc verba: *L. Piso tradit, Papirium Massonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corsis, myrto coronatum ludos Circenses spectare solitum.* Constat tamen ex lauro præcipue triumphantes sibi coronam adornasse. Quid autem causæ fuerit, quamobrem ea arbor victoriarum nuncia, & triumphorum socia existimaretur, Scriptores varie statuunt. Maxime omnium probaverim eam conjecturam; quoniam, ut scribit Plinius lib. 15. cap. 30. subito manifestoque crepitu ignes abdicat & repellit; vimque habet obsistendi adversus validissimum elementorum. Ovid. 4. Fast.

Vre mares oleas, tædamque, herbasque Sabinas,

Et crepet in mediis laurus adusta focis.

Non aliam ob causam eam arborem putat Älianu Apollini, idest Soli facram. Triumphis itaque dicata arbor victorum frontes præcingit, eorum domos exornat, & quasi excubat ante limina. Plin. lib. 15. c. ult. *Ex ea triumphans Cæsar laurum in manu tenuit, coronamque capite gesit, ac deinde Imperatores Cæsares cuncti.* Virgil. Eclog. 8.

atque hanc sine tempora circum.

Inter viætrices hederam tibi serpere lauros.

Et Horat. lib. 2. Od. 1.

Cui laurus æternos honores

Dalmatico peperit triumpho.

Sed nec obvia quæque laurus adhibita triumphis Imperatorum; verum ex ea tantum plexæ nexæque triumphales coronæ, quam in Livii Drusillæ gremium demisit prætervolans aquila, cuius ramulum depangi postea placuit, brevique propagatum tanto studio custodierunt, ut non nisi inde postmodum triumphaturi Cæsares lauræs decerperent, ut observat Plinius lib. 15. cap. 30. ex quo verba aliquot nos suprà retulimus. Neque solum triumphantes ipsi, verum etiam milites, apparitores, civesque omnes lauro coronati triumphi pompam augebant, Ovid. lib. 4. Trist. Eleg. 2.

*Tempora Phœbea lauro cingentur, joque
Miles, io, magna voce triumphe canet.*

Et Tibullus lib. 2. Eleg. 5.

*Ipse gerens laurum, lauro devinclus agresti
Miles, io, magna voce triumphe canam.*

Equis etiam incedere laureatos triumphalis moris fuit. Martialis lib. 7. Epigramm. 7.

Festa coronatus ludet convicia miles,

Inter laurigeros cum comes ibit equos.

Ovid. lib. 4. Trist. Eleg. 2.

Vinclaque captiva Reges cervice gerentes

Ante coronatos ire videbit equos.

Arma etiam laureæ frondis injectu adumbrata. Claudian. lib. 2. Stilicon.

Velati galeas lauro.

Sed & curruum laureatorum idem meminit Claudian. lib. 3. Stilic,

currumque secutus

Laurigerum, festo fremuisset carmine miles.

Laurigeri etiam fasces, laurigeræ secures, & nihil demum non lætissima illa fronde in triumphali pompa conspersum. Ut autem redeam ad lauream coronam, ut eam post exactum triumphum in gremio Jovis Capitolini viatores locarent, vetus religio obtinuit. Plinius ubi supra: *In gremio fovis Opt. Max. deponitur, quoties letitiam nova victoria attulit.* Seneca de Con-

so-

solut. ad Albin. ubi de Curio Dentato loquitur: *Mipus beatè vivebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foro ipse manu sua versaret, qui jam sape hostem percussicerat, laureamque in Capitolini fo- vis gremio reposuerat.* Pacatus in Panegyr. Theod. *Depositis in gremio Capitolini fo- vis lau- reis, triumphales viri rusticabantur.* Et coronarum quidem pretia, dum Veterum parsimonia & paupertas vim suam habuit, intra laureas frondes & baccas steterunt. Triumphorum tesseras, ut reliqua, vitiavit postea pervertitque ætas deterior, cum oblitterata veteri frugali- tate, usque rerum simplici, & a sola mortali- um opinione pretium nanciscente, inductum est subinde aurum in frontium redimicula; ut non tam Victorum fortitudo atque strenuitas, quam privati publicique ærarii ostentatio triun- pharet. Successerunt proinde coronis laureis aureæ: ita tamen, ut suum adhuc locum laureas tuerentur, nec sua illis gratia adimeretur. Apertissime id Paterculus perhibet: *Trium- phans aurea corona cingitur.* Item Gellius lib. 5. cap. 6. *Triumphales corona sunt aureæ, quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittun- tur.* Id vulgo dicitur *Aurum Coronarium.* Hæ antiquitatis e lauru erant; post fieri ex auro expta. Adde Festum: *Triumphales coronæ sunt, quæ Imperatori victori aureæ præferuntur; quæ temporibus antiquis laureæ erant.* Plinius lib. 33. cap. 1. Et cum corona ex auro Etrusca susti- neretur a tergo, annulus tamen in digito ferreus erat æque triumphantis & servi, fortasse coronam sustinenter. Quod autem scribit de servo, a tergo Victoris coronam sustinente, id scilicet magis distincte traditur a Juvenale Sa- tyr. 10.

magnæque coronæ

Tantum orbem, quanto cervix non sufficit ulla:
Quippe tenet sudans hanc publicus.

Ex quibus locis licet coniicere enormem fuisse magnitudinem & gravitatem coronæ aureæ triumphalis. Licet autem nihil obstet quominius existimare possimus, ex auro solido eam fuisse compactam, & quiore tamen animo illis assentior, qui arbitrantur coronas aureas ad eum modum fuisse contextas ex aureis lamellis, quæ frondium figuram imitarentur, ut additi eisdem essent lemnisci, fasciolæ videlicet, quæ & ea devincirent folia, & utrinque dependentes suscenterentur. De re ipsa, & ejus generis coronarum inventore sic scriptum reliquit Plinius lib. 21. cap. 3. *Craffus dives, primus argento auroque folia imitatus, ludis suis coronas dedit.* Accesseruntque & lemnisci, quos adiici ipsarum coronarum bonos erat, propter Etruscas, quibus jungi nisi aurei non debebant. Retenta ejus generis coronæ etiam ævo Veri Imperatoris, de quo ita scribit Capitolinus in ejus vita: *Data etiam aurea atque argentea pocula, & gemmata. Coronas quin etiam datas, lemniscis aureis interpositis.* Hæ porro sunt coronæ, quæ victoribus mitti solebant a provinciis domitis, vel fœderatis. Idque indicat Virgilius lib. 8. ubi ita scribit de triumpho Augusti:

*Ipse sedens niveo candentis limine Phœbi
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus.*

Disertè autem id traditur a Plinio lib. 33. cap. 3.

Claudius cum de Britannia triumpharet, inter coronas aureas, unam duodecim pondi habuit, quam contulisset Hispania citerior: alteram no- vem, quam Gallia comata, sicut titulus indica- vit. Ubi etiam observa morem conferendi mit- tendique coronas aureas cum titulis, nempe cum brevioribus quibusdam incisis notis; quæ a qui- bus illæ provinciis missæ essent, indicarent. Liv. lib. 37. de aurearum coronarum muneribus ita scribit in triumpho M. Acilii: *Tulis coronas au- reas, dona sociarum civitatum.* Et lib. 38. *Mis- sa undique legationes non gratulatum modò vene- runt; sed coronas etiam aureas prosuis quæque facultatibus attulerunt.* Plutarchus etiam scribit ad Paulum Æmilium triumphantem de Persæ mis- fas coronas aureas quadraginta. Ad Titum ve- rò pro victoria Judæorum coronam auream mis- sam, testatur Josephus lib. 7. Ex quibus lucem habent illa Plinii de moderatione Trajani in suo triumpho: *Videor jam cernere non spoliis pro- vinciarum, & extorto sociis auro; sed hostilibus armis, captorumque Regum catenis triumphum gravem.* Animadvertere demum liceat ejusmodi coronas passim vocari a Scriptoribus Aurum co- ronarium, ut nos latius explicavimus in hoc ip- so Titulo *Aurum Coronarium.*

TRIUMPHALIS CURRUS. Vide *Curru Triumphalis.*

TRIUMPHO, as. *Triumphum agere.* Cic. pro Leg.

Manil. *Triumphavit L. Murena de Mithridate.*

TRIUMPHOR, etiam passim usurpatur, aut certè *Triumphatus.* Cic. pro Leg. Man. *Ut ille vicitus, triumphatusque regnaret.* Virg. Æneid. 6.

*Ille triumphat à Capitolia ad alta Corintho
Vicit ager currum.*

TRIUMPHATOR, oris. *Qui triumphum agit.* Apul.

Apolog. 1. *Triumphator de Samnitibus.*

TRIUMPHALIS, le. Ut statua, corona, vestis, ar- cus triumphalis. Quod pertinet ad triumphum. Tibull. 1. 2. 5.

Ipse triumphali devinctus tempora lauso.

TRIUMPHALES. *Supple Viri.* Qui triumphum ege- runt: ut Consulares, qui fuerunt Consules. Liv. 1. 5. *Senes Triumphales, Consularesque simul se cum illis palam dicere obituros.*

TRIUMPHATUS, us. *Aetio triumphandi.* Plin. Pa- neg. *Ne triumphatu suo nimium superbiat An- tonius.*

TRIUMPHALIA, pro substantivo. Vell. 1. 2. *Non me- ritò, sed materia adipiscendi triumphalia defe- ctus est.* Tacit. Annal. 4. *Partisque apud Germaniam triumphalibus.* Nizolius, Calepinus, & alii passim exponunt actionem ipsam & hono- rem triumphi. Sed lege Titulum sequentem, ut hoc vocabulo tutius utaris.

TRIUMPHALIA ORNAMENTA. Ornamenta propria triumphantium recensuimus in titulo de triun- pho. Ejusmodi sunt statuae in foro, vestis triumphalis, laurea, sella curulis, honestissimusque in Circo ad spectandum locus. Verum necesse est alia insuper apud Romanos fuisse triumphalia ornamenta, quæ viris fortibus, re bene ge- sta, impertiebantur extra triumphum. Appa- ret id liquido ex Svetonio in vita Augusti, ubi sic loquitur: *Nec parcior in bellica virtute hono- randa, super triginta Ducibus justos triumphos, & aliquanto pluribus triumphalia ornamenta de- cernenda curavit.* Ubi nisi triumphalia orna- menta diversum fuerint præmium a triumpho, parum sibi constat Historici sententia. Quæ- nam

nam autem illa fuerint, non ita facile divinaverim. Ea fortassis complexus est Livius lib. 30. ut acutè coniicit Marcellus Donatus Dilucid. ad Sveton. in Augusto cap. 38. Sic autem ibi Livius inducens Scipionem cultu magnifico honestatem Regem Masinissam: *Ibi Masinissam primam Regem appellatum, eximiisque ornatum litudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat: addit verbis honorem neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo unum omnium exterorum dignum Masinissam populus Romanus ducat.*

TRIUMVIRI. Appellatio est Magistratus Romani, quem tres a Senatu, vel populo Romano, legge, decreto, vel sorte electi collegæ administrabant. A virorum numero saepe appellati Magistratus publici tum urbani, tum militares: hinc Duumviri, Triumviri, Quatuorviri, Quinqueviri, Seviri, Septemviri, Decemviri. Sed longè frequentior Triumvirorum Magistratus fuit. Ejus rei causam frusta quidam referunt ad præstantiam ternarii numeri. Neque enim numeri nobilitas quidquam attinet conductique ad præsens commodum usumque rerum agendarum. Crediderim potius utilitatem ejus numeri, quæm excellentiam causæ fuisse, ut Magistratus Triumvirorum plus nimio percrebresceret apud Romanos supra reliquos connumeratos. Aptissimus quippe videtur numerus ad obeunda munia, qui nec confusionem parit, nec deficit capitum paucitate. Imparitas porrò numeri certam indubamque in judiciis sententiam facit, tollitque dilationem omnem atque perenditionem in rebus deliberandis. Quare vix quidquam progedi licet in volutandis Romanorum Historiis, quin tibi occurrant Triumviri creati agris dividendis, reficiendis ædibus, sacris conquirendis: ad hæc Mensarii, Epulones, Monetales, Capitales, Nocturni, aliique, quos enumerat explicatque Rosinus lib. 7. & 8. Antiquq. Rom. Quod attinet ad rem nostram, Triumvirorum Magistratus creatus legitur ad colonias more militari, vexillisque expansis deducendas, ut a nobis est alibi prolixè explicatum. Inter officia, quæ ab Augusto innovata recenset Svetonius in ejus vita, illud etiam refertur; Triumviratus legendi Senatus, & alter recognoscendi turmas equitum, quotiescumque opus esset. Equitum vero recognitio, censura & examen quoddam fuit in equites equosque publicos. Ea administratio antiquitus quidem penes censores fuit, ut habet Tacitus Anna! lib. 3. *Censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus.* Item Gellius lib. 4. cap. 12. ubi enumerans censoria munera illud addit: *Item quis eques Romanus equum habere gracilentum aut parum nitidum visus erat, impotitiæ notabatur.* Verum post occasum libertatis, id etiam a Cæsaribus immutatum. Partem quippe illi potentiae putaverunt non solum Consularem, Centuriam, & Dictatoriam potestatem ad se ipsos avocare, & creare ad libitum Magistratus, verum etiam nova iisdem nomina imponere. Sed nulla aut splendidior, aut frequentior usurpatio Triumvirorum, quæm quæ specioso obtenu constituendæ Reipublicæ facta est a M. Lepido, M. Antonio, & Octaviano postea Augusto. Cum enim C. Julius Cæsar tribus & viginti vulneribus

in Senatu confossum e vita migrasset, C. Cæsar Octavianus adoptatus a Julio nihil antiquius habuit, aut studiosius moliebatur, quæm ut quo modo posset de patris sui interfectoribus maturam ultionem caperet. Is non eo duntaxat vindictæ studio, verum etiam potentiae propagandæ libidine inflammatus, honesta specie Reipublicæ corrigendæ, apud M. Lepidum, & M. Antonium egit, ut ipsi rebus constituendis præficerentur. Adhibita tamen latenti cupidini moderatio aliqua, arrogatæ sibi rerum præfecturæ in solum quinquennium. Subsecuta est provinciarum partitio & distributio inter eosdem facta, & potestas amplissima inimicos suos proscribendi, rerumque regendarum, appellatione Triumvirorum. Expleto quinquennio iterum sibi eundem Magistratum prorogarunt ad quinquennium alterum. Interim erupere occulta primùm odiorum semina inter M. Lepidum, & Octavianum: & Lepidus quidem bello victus Triumviratu ab Octavio spoliatus, non tamen vita fuit. Eo potentiae suæ rivali expulso adversus M. Antonium arma convertit Octavius, quo navali certamine superato ad Leucatem, exuit ipse Triumviratum, & palam publicèque rerum dominus est habitus. Itaque Triumviratus iste Reipublicæ exitialis, nec admodum fuit diuturnus, utpote qui decennium non excessit. Extant item nummi cum lemmate IIIVIR. R. P. C. idest: *Triumvir Reipublicæ Constituenda.* Occurrit item Antonius in nummo argenteo non facile obvio cum litteris Imp. R. P. C. idest: *Imperator Reipublicæ Constituenda.*

2. Alia notione Triumviri erant in re bellica, per quos milites idonei ad arma ferenda conquirabantur. Ideo Conquistores etiam dicti. Ejus Magistratus creandi causâ adducit Liv. Dec. 3. l. 3. per hæc verba: *Consules, cum ægræ delectum concerrent, quod inopia juniorum non facilè in utrunque ut & novæ urbanæ legiones & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat, Senatus absistere eos incepto vetuit, & Triumviros binos creari jussit, alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis forisque, & inconciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicrent, & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni Pl. si iis videbantur, ad populum ferrent, ut qui minores essent septem & decem annis, iis perinde stipendia procederent, ac si decem & septem annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc Senatus consulto creati Triumviri, bini conquistionem ingenuorum per agros habuerunt.*

TRIUMVIRALIS, le. *Quod pertinet ad Triumviro.* Horat. Epod. 4.

*Sectus flagellis hic Triumviralibus
Præconis ad fastidium.*

TRIUMVIRATUS, us. Officium & dignitas Triumviri. Liv. lib. 9. *Tribunatu ante gesto, Triumvribusque, nocturno altero, altero Coloniae deducendæ.*

TRIVULGI, orum. Machinulae sunt in genere muricatum, quemadmodum conjectari potest ex verbis Sanuti, qui illorum meminit lib. 2. part. 4. *Eget dictum navigium ollulis calce plenis, & etiam multis vasibus mollis sapune plenis; inter quas ollulas atque vasa sint aliqua instrumenta ferrea, quæ Trivulgi vulgariter appellantur.*

TRO-

TROCHLEA, &c. Lucret. lib. 4.

*Multaque per trochleas & tympana pondere
*magno**

*Commovet, atque levè sustollit machina nisu.
Instrumentum est notissimum, idemque in multis
humaniis usibus familiare & domesticum. Neque
solum hauriendis est aquis percommodum, ve-
rum etiam oneribus attollendis, construendisque
omnis generis machinamentis. Continet, ut scri-
bit Budæus, axiculum per rotulam trajectum,
circa quem versatur rotula, & præterea ducta-
riū funem, qui circa orbiculum æneum excur-
rit,*

TROJA, &c. Ludicra est, umbratica, & imaginaria
concertatio equestris; sic appellata a selectissi-
mis pueris Trojanorum, qui Aenea auspice, du-
ctuque Ascanii filii, id genus pugnae in Sicilia
primum commonstrarunt. Sic autem describitur
a Virgilio lib. 5.

*ipse omnem longo decidere Circo
Infusum populum, & campos jubet esse paten-
tes.*

*Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Franatis lucent in equis: quos omnis eantes
Trinacria mirata fremit, Trojaque juventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
Pars leves humero pharetras: it petiore sum-
mo*

*Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagan-
tur*

*Ductores: pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Instaurati postea ab Ascanio iudicem ludi post Al-
bam conditam, receptique demum a Romanis in
exercitationem & rudimentum virtutis militaris.
Quod idem Virgilius paulò post sic refert:*

*Hunc morem cursus, atque hęc certamina pri-
mus*

*Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos;
Quo puer ipse modo, secum quo Troja pubes
Albani docuere suos. Hinc maxima porrò
Acceptit Roma, & patrium servavit honorem:*

*Trojaque nunc pueri, Trojanum dicitur agmen.
Troja lusus a Svetonio præsertim memoratur
multis in locis. De Augusto sic scribit cap. 43.
Troja ludum edidit frequentissime, majorum mi-
norumque puerorum delectu, prisci decorique mo-
ris existimans, clara stirpis indolem sic innoscere.
Idem in Julio Cæsare cap. 39. Trojam lusit
turma duplex majorum minorumque puerorum.
Idem in Nerone cap. 7. Tener adhuc necdum ma-
tura pueritia, Circensibus ludis Trojam constan-
tissime favorabiliterque lusit. Equites tantum pue-
ri Trojā exercebantur. Distinctum quippe erat
ludi genus, qui bigis & quadrigis peragebatur
a majoribus natu. Id aperte notat se jungitque
Svetonius adducto superius loco in Julio Cæsare.
Quadrigas bigasque, & equs desultorios agita-
verunt nobilissimi juvenes. Trojam lusit turma
duplex majorum minorumque puerorum. Id qui-
dem ex prima institutione juxta aliquorum men-
tem fuisse non abngeo. Suspicio tamen & adul-
tiiores postea sic exercitos; cum certum sit, Prin-
cipem Juventutis appellari solitum, qui ex Sena-
torum atque adeo Cæsarum liberis, illis postea
ludis præficietur. Ex umbratili hac & anti-*

quissima pugna prodierunt procul dubio eque-
stres illæ ludicræque concertationes, quas non
uno vocabulo dicimus *Torneamenti, Giostre,
Armeggiamenti, Armeggiate*. Joann. Villan.
Da Fiorentini li fue fatto honore, e grande ar-
meggiata. Ex quo equites decursores dicti *Ar-
meggiatori*. Idem lib. 7. Andandoli incontro il
Caroccio, e molti Armeggiatori. Ab Henrico Au-
eupe primùm omnium eos ludos in Germaniam
fuisse inductos, refert Hofmannus. Si verò cu-
pis prolixam eorum & accuratam descriptionem
perlegere, adisis Nicephorum Gregoram, &
Nicetam Choniatem in rebus Græcorum. Vide
Sciomachia, Decuriones equestris, Torneamenta.

TROJA. Pro machina fossoria & oppugnatoria oc-
currit apud Turpinum cap. 9. *Aptatis juxta mu-
rum petrariis, & mangonellis, & trois. Aptæ
suspiciatur Lipsius eandem esse machinam ac
suem; tormentum scilicet aptum effodiendis &
diruendis muris. Sues quippe Gallorum atque
adeo Italorum lingua vocantur Troje: Truye.*

TROILUS. Priami & Hecubæ filius. Juvenilis fero-
cie impetu abruptus, aususque congregri cum
Achille ab eodem vita spoliatus est, Virgil. lib.
1. *Eneid.*

*Parte alia fugient amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achillè
Fertur equis, curruque heret resupinus inani-*

TROILUS. ACHILLEM. Paræmia de iis, quos præ-
ceps audacia ad majora viribus facinora, postre-
mò ad exitum rapit. Simile est illud: *Dares
Entellum, quod vide.*

TROPHÆOPHORI. Sic appellati triumphales arcus,
bases columnarum, & hujus generis monumen-
ta a ferendis trophyis, propterea quod cælari
solebant in arcibus arma & spolia hostibus di-
repta; eaque interdum simul aggesta, quando-
que verò truncis obvoluta, & ex iisdem penden-
tia. Claudian. Panegyr. 4.

spoliisque micantes

Innumeros arcus,

Lucanus lib. 8. ubi de Pompeii cadavere loqui-
tur, nullis victoriarum monumentis insignito,
projectoque, & vix congestitia arena contecta:
surgit miserabile bustum

*Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Fastorum: solitumque legi super alta Deorum
Culmina, & extrusos spoliis hostilibus arcus,
Haud procul est ima Pompeii nomen arena,
Depressum tumulo, quod non legat advena-
rectus,*

*Quod nisi monstratum Romanus transeat hos-
pes.*

Iterum Claudian. lib. 3. Stilic.

*Indutosque arcus spoliis æquataque templæ
Nubibus.*

Adde Prudent. lib. 2. in Symmach.

*Frustra igitur currus summo miramur in arcu
Quadrijugos, stantesque Daces in curribus
altis,*

*Sub pedibusque Ducum captivos poplite flexo
Ad juga depresso, manibusque in terga re-
tortis,*

*Et suspensa gravi telorum fragmina truncu.
Eiusmodi trophyæ eleganter insculpta arcuum
marmoribus Romæ passim visuntur, præsertim
in basibus arcuum & columnarum, & ubicun-
que ad ea ornamenta locus relinquitur ad illu-
stranda anaglypha, quibus rerum gestarum me-
mo-*

moris exhibentur. Observa tamen a prima institutione trophæophoros fuisse nuncupatos ruidores arcus ex minus polito lapide, atque etiam ligno erectos, quasi machinulas temporarias, editas tumultuario opere, ut iis hostium spolia ad brevem pomparam, in solennibus ad urbes ingressibus, appenderentur. Vide Bulenger. Tom. 2. cap. 2.

TROPHÆUM, seu potius **TROPEUM**, ut dicebant Latini veteres, qui nunquam aspirationem usurparunt nisi in vocali. Ea quippe post consonantes ignota Veteribus, & postea paulatim iisdem inserta. Dicebant autem Prisci illi, ut non uno in loco docet Quintilianus: *Triumpus, Cætagus, Fulcr, Cartago*. A vertendo ex Græco dicitur. Est enim propriè trophæum monumen- tum a viatore excitatum in eo loco, ubi hostes in fugam versi sunt. Vetusissimus trophæa eri- gendi ritus ex arboribus erat, quas, amputatis ramis, hostilibus spoliis decorabant. Virgil. lib. 11.

*Ingentem querum decisus undique ramis
Constituit tumulo; fulgentiaque induit arma
Mezentii Ducis exuvias (tibi magne tro-
phæum
Bellipotens) aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque truca viri, & bis sex thoraca peti-
tum
Perfossumque locis, clypeumque ex are sinistra
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Deinde ex lapide & marmore trophæa fieri co-
pta. Turres pro trophæis positas, imo integras
urbes docet Herodianus lib. 3. ubi de Alexan-
dro Severo. Status etiam & columnæ tro-
phæorum imaginem apud Veteres retulerunt. Ve-
rūm trophæa lignea & usitata magis erant, &
a victis populis faciliter tolerata. Hinc Thebani,
ut legimus apud Ciceronem de Invent. lib. 2. ac-
cusati a Lacedæmoniis, quod æneum statuissent
trophæum victoriæ adversus se partæ. Sed de
his plura infra. Lucanus egregia comparatione
Pompejum Magnum annis gravem, nec militiæ
robori satis idoneum, spectabilem tamen pluri-
mis in Rem publicam meritis, trophæo assimi-
lat l. 1.*

*Qualis frugifero quercus sublimis in agro
Exuvias veteres populi, sacrataque gestans
Dona Ducum, nec jam validis radicibus ha-
rensis,
Pondere fixa suo est; nudisque per aera ramos
Effundens, trunca, non frondibus, efficit um-
bram.
At quamvis primo nutet casura sub Euro;
Tot circum silvæ firmo se robore tollant,
Sola tamem colitur.*

2. Quercus inter arbores omnium frequen-
tissimè trophæa sustinuit. Claudian. in Ruffin. l. 1.
vestita spoliis donabere queru.

Stat. Thebaid. l. 2,

*Quercus erat teneræ jam dudum oblita juventæ:
Huic leves galeas, perfossaque vulnere crebro
Inserit arma.*

Sidonius:

*quercusque trophæis
Curva tremit.*

Apposite tamen Torquatus Tassus Cant. 3. quo-
niā in Palæstina palmæ abundantiū prove-
niunt, palmæ suspensa prodidit intersecti Du-
donis arma:

*Non lungo agli steccati, e sovra d'esso
Un'altissima palma i rami estolle.
Hor qui fù posto; e i Sacerdoti intanto
Quiete all'alma gli pregar col canto.
Quinci, e quindi fra i rami erano appese
Insegne, e prigioniere arme diverse,
Già da lui tolte in più felici imprese
A le genti di Siria, & a le Perse:
De la corazza sua, de l'altro arnese
In mezzo il grosso tronco si coperte.
Qui (vi fù scritto poi) giace Dudone
Honorate l'altissimo Campione.*

Quod autem idem Poeta Cant. 12. Clorindæ trophæum locaverit in truncu pineo, quæ ar-
bor nec victoriæ est symbolum, ut palma, nec
Jovi dicata, ut quercus, sed potius Pani sacra,
Numini rustico, & de plebe Deorum, id ni-
mirum ad temporis difficultatem reiiciendum:
neque enim in casu subito, & monumento tu-
multuario, otium Tancredo superfuit arbores
eligiendi, sed quem proximè nactus est truncum
bellatricis armis convexitivit:

*Fù scielto almeno il sasso, e chi li diede
Figura, quanto il tempo ivi concede.*

Et mox:

*E le sue armi a un nudo pin sussepe
Vi spiegò sopra in forma di trofeo.*

Nonnunquam nulla arbore, trunco, vel alio
quolibet adhibito adminiculo, per ipsam ar-
morum congeriem factam trophæa statuebantur.
Eiusmodi non ita pauca videmus Romæ in vetu-
stis marmorum monumentis. Et duos quidem
annos antequam hæc scriberem, effossa at-
que eruta est Columna solida Antonini Cæ-
faris, cum basi per ampla elegantissimi operis.
In hujus basis facie exemplum visitur trophæi ex
armis agrestis atque complicatis erecti. Verum
licet oculorum testimonio res careret, de eadem
tamen dubitare non sinerent testimonia veterum
Scriptorum. Tacit. lib. 2. An. Laudatis pro concione
victoribus, Cæsar congeriem armorum struxit su-
perbo cum titulo: Debellatis inter Rhenum, Al-
bimque nationibus exercitum Tiberii Cæfaris ea
monumenta Marti, & Jovi, & Augusto sacra-
visse. De inscriptionibus verò trophæis appo-
ni solitis videndus est non semel laudatus Brisso-
nius de Formul. lib. 4. Illud est Taciti lib. 2. An. Mili-
les in loco prælii Tiberium Imperatorem saluta-
vit. struxitque aggerem, & in modum trophæo-
rum arma, subscriptis vittarum gentium nominis
bus, imposuit. Trophæorum tituli apud Virgil.
occurruunt illi: lib. 3. Æneid.

Aeneas hæc de Danais victoribus arma.

Et lib. 11.

hæc sunt spolia, & de Rege superbo

Primitæ, manibusque meis Mezentius hic est.

3. Sepulchra militaria vel trophæis exorna-
ri, vel ad speciem trophæorum extolli solitum
fuit antiquitus. Docemur id 1. Machab. cap. 13.
ubi sermo est de sepulchro parentibus fratribus-
que a Simone constructo: *Et edificavit Simon
super sepulchrum patris sui & fratrum suorum
edificium altum visu lapide polito retrò & ante;
& statuit septem pyramidas, unam contra unam,
patri & matri, & quatuor fratribus, & his cir-
cumposuit columnas magnas, & super columnas
arma ad memoriam aeternam, & juxta arma naves
sculptas, qua viderentur ab omnibus naviganti-
bus mare. Nec tibi novum aut peregrinum vi-
dea.*

deatur instrumenta & arma nautica navesque ipsas cælatas fuisse in trophæis. Clarum enim id ex Juvenali Satyr. 10.

*Bellorum exuvia truncis affixa trophæis,
Lorica, & fræcta de casside buccula pendens,
Et curtum temone jugum, vicitque triremis
Aplustre.*

Item Liv. lib. 8. Naves Antiatium partim in navalia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatum. Idem indicatur a Virgilio 3. Georg. ubi sic loquitur de templo Augusto Cæsari posito:

*In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, vicitisque arma Quirini.
Atque hic undantem bello, magnumque fluenter*

Nilum, ac navali surgentes ære columnas.

Enimvero, quemadmodum sepulchra & trophæa cæteris armis insigniri moris fuit, ut memoria rerum, Ducum ope & præsidio gestarum, propagaretur ad Posteros; ad eundem modum iisdem frequenter adjectæ sunt cælaturæ navium, ut perpetua esset recordatio expugnatarum urbium maritimorum, vel navali conflictu superati hostis.

4. Locus excitandis statuendisque trophæis editior fere erat atque sublimior, nimirum in collibus montibusque. Virgil. l. 11.

Ingentem quercum decisis undique ramis

Constituit tumulo.

Ubi satis clarè Servius: *In colle quia trophæa non figebantur nisi eminentioribus locis.* Dio de Marco Vinicio post devictos Germanos ita scribit lib. 53. *Fornix trophæum ferens in Alpibus ei positus est.* Adde Plinium lib. 3. cap. 3. *Pompejus Magnus trophæis suis, que statuebat in Pyrenæo, quadraginta sex supra octingenta oppida ab Alpibus ad fines Hispaniæ ulterioris in ditione a se redacta testatus.* Notandum trophæa Diis bellicis dicari consuevit. Eam ob causam eadem everttere nefas erat. Habes id ex eodem Dione lib. 42. *Manubias omnes, quamvis plurimæ erant, militibus donavit: cumque trophæum eo in loco Mithridates de Triario statuisset, quia id consecratam bellii Deis everttere fas non erat, ipse de Pharnace suum opposuit, atque ita Mithridaticum obscuravit, quodamque modo dejecit.* Itaque immutabiles fedes erant & tumuli trophæorum. *Quod etiam ampliatum est propagatumque ad ipsas privatorum ædes, in quibus spolia essent affixa.* Neque enim novis dominis, vel emptoribus eadem refigere licebat; triumphabantque, ut Plinius loquitur lib. 36. cap. 2. *Domini mutatis, ipsæ domus.* Habebantur proinde trophæa tanquam res sacra; ut omnes religioni sibi ducerent ea, quamvis ab hostibus locata esse non ignorarent, refigere vel convelle-re.

5. Græci præ cæteris nationibus in acie trophæis excitandis indulserunt. Id vero post felices præliorum exitus, vel pactas cum hostibus inducias tam crebro usurpatum, ut campestres Græciae & Peloponnesi tractus ejusmodi monumentis victoriarum passim silvescerent. Nec impari frequentia crebrescunt eadem memoriae apud Græcos Historicos, Tucydidem præsertim & Xenophontem, apud quos vix ulla sine elatis trophæis certamina recensentur. Xenophon. l. 4.

Hellenic. Secundum hæc Thebani trophæum excitant, ac per inducias mortuos reddunt. Thucyd. l. 5. Post pugnam Lacedæmonii hostium interfectorum arma in medium conferebant, & statim trophæum erigebant. Adde Diodorum Siculum lib. 16. de victis Illyriis a Philippo Rege Macedonum: *Et erset trophæo suos in acie defunctos sepelivit.* Idem ibidem post victoriam partam ad Cheronaem: *Ab hac pugna trophæum Philippus statuit, & concessis ad sepulturam mortuis victoriale sacrum Diis fecit.* Quod vero attinet ad indicatam victoriam de Cheronenibus, rem longe secus enunciat Pausanias in Bœotic. l. 9. ubi non modo trophæum negat positum a Philippo, sed adiicit vetitum fuisse Macedonum Regibus trophæa erigere. Quippe cum Caranus, devicto Cisseo Rege, trophæum posuisset, leo illuc progressus memoriam eam omnem disiecit. Reputatum id foedi sinistrique ominis ostentum; eamque ob causam posteri Macedonum Reges, qui buslibet partis victoriis nulla trophæa posuere. Accipe id Pausaniae verbis: *In Cheronenium agro duo sunt trophæa; ea Dux Romanorum Sylva erexit, Taxillo fuso Mithridatis copiarum Duce. Amyntæ quidem filius Philippus neque ad Cheronaem, neque uspiam, vel de Barbaris, vel de Grecis a se viatis ullum erexit trophæum: neque omnino fuit patrius Macedonibus mos, viorias suas trophæis ullis testatas relinquere.* Est a Macedonibus ipsis traditum, Caranum Regem suum, victo in pugna Cisseo, qui finitimis impetrabat, Argivorum ritu trophæum constituisse. Erumpentem autem ex Olympo leonem ita illud subvertisse, ut prorsus fuerit abolitum. Intellexisse Caranum ipsis merito contigisse, quod eo monumento erset spem sibi redditus in gratiam finitimis praecidisset. Reliquo dein tempore neque Caranum, neque successorem quemquam trophæum ullum excitasse, quod nempe sibi ad redditum in gratiam cum hostibus loci aliquid relictum voluerunt. Satis certum fuit hujus rei argumentum, quod Alexander neque de Dario, neque de Indicis victoriis erigendum curarit. Ex his porrò verbis duo condiscit. Primum Romanis quoque fuisse in usu, in ipsa acie, atque adeo exteris in regionibus trophæa constituere, ut habes ex gemino trophæo L. Syllæ in agro Cheronenensi. Iterum cum statuta uspiam trophæa ab Alexander neget Pausanias, minus accurate, ut advertit Raderus, a Curtio l. 7. induci Alexandrum de trophæis erigendis gloriantem; sic autem Historicus: *Et quanti æstimandum est, dum alium subigimus, in alio quodam orbe trophæa statuere?*

6. Ut Alexander trophæa non crexerit, aras certe statuisse non semel legitur. Eas primum in Asia statuit ad amnem Pinarum. Curt. lib. 3. *Tunc tabernaculo egressus, tribus aris in ripa Pinari amnis Jovi, atque Herculi, Minervæque sacratis, Syriam petit.* Iterum in India: Strabo l. 3. *Alexander in Indica expeditione, ad quæ ultima loca pervenit, apud Indos versus Orientem degentes aras pro termino posuit Herculem imitatus & Bacchum.* Constat Alexandrum utriusque felicis expeditionis, Asiaticæ & Indicæ, signum aras posuisse & consecrassæ. Quid vero illæ fuerint aræ, superest explicandum. Aras, quasi ansas dici docuit Varro, quoniam manu aræ tenerentur, quo respexit Virgilius l. 6.

D d d

Ta-

Tolibus orabat dicitis, arasque tenebat.

Verum hæc originatio facit quidem ad aras, quæ pangendis fœderibus, sacrificiis celebrandis, rebusque aliis religiosis & sacris adhibebantur: minime vero quidquam enucleat de aris in signum positis felicium facinorum bellicorum. Executio alium Virgilii locum *Æn.* l. 1.

*Saxa vocant Itali mediis que in fluilibus aras,
Dorsum immane mari summo.*

Aras hic Scaliger filius interpretatur crepidines, vel editiora loca, quæ vel ars humana excitaverit, vel natura considerit: exponitque summas cautes in mari, ut terrestres illæ apud Ausonium,

Desertus vacuis solisque exercitor aris;
ut nihil necesse sit æquoreas eas aras referri ad aras fœderis inter Carthaginenses & Romanos initi, scopoloso in loco inter mare Sardoum & Africum constitutas. Hinc aris Alexandri licet non nihil lucis aspergere. Expono illas murulos, cellas fornicatas, arcus, aut quid simile ex lapide quadrato, marmore, vel cæmentis excitatum cum inscriptione & titulis, quibus secundos ille bellorum exitus posteris testatos reliquerit. Nec proinde ea opera trophya nominaverim, cum nec eo in loco referantur in fugam versi hostes, ex quo, ut initio docui, trophyis nomen est inditum, nec ulla ibi congesta suisse arma sit proditum, quod ad trophyi constructionem vel maxime deposititur. Ad eandem formam columnæ in India & freto Gaditano ab Hercule & Baccho positæ, pylæ, arcus, atque adeo urbes ipse victoriarum testes, cujusmodi Alexandria est, ab Alessandro condita, pluresque a victoriis variis Nicopoles nuncupatae: ea, inquam, omnia, & hujus non pauca generis, memoriae quidem & monumenta magnarum rerum in bello gestarum, neutquam verò trophya nominanda sunt.

7. Materiam trophyorum antiquius & frequentius ex ligno, ac potissimum ex queru extitisse, extra omnem dubitationis aleam est. Ex lapide postmodum, ære, & auro posita. De lapideis Eustathius: *Trophæa post victorias statuentes, ubi hostes devicerant, & hac ex armorum acervo, aut e lapidibus, quibus literas insculpebant.* De æreis Plutarchus in *Quæst. Rom.* *Quare qui trophya ex ære lapidibusque primi constituerunt apud Græcos, illi magnam laudem non sunt consecuti.* Themistius *Orat. de Pac.* etiam aurea indicat: *Trophæam posuit hujus victoria, non lapideum, neque æreum, vel aereum, neque in uno loco constitutum, sed quod cum omnibus Barbaris Romanisque versaretur.* Fatendum tamen est, trophya marmorea & metallica in invidiam postea vocata, & odio publico flagrasse, non modò quoniam ab aurea simplicitate veterum morum aliena essent; sed quoniam irritarent acerbissimè victos, & quandam profiterentur immortalitatem odii adversus hostes, quibuscum aditus potius ad ineundam gratiam est relinquendus, ut Caranus docuit apud Pausaniam in producto superius Historici testimonio. Sed clarissimè id proditum a Diodoro Siculo l. 13. *Quamobrem vetustissimi Græcorum in victoriis bello partis trophya non e lapidibus, sed e quibusunque lignis excitare curarunt; ut parvo temporis intervallo odiorum monumenta tollerentur.* Idem ambitus in trophyis e lapide

statuendis non minimum gratia in vulgus detraxit Pompejo Magno, ut scribit Dio l. 41. loquens de Cæsare: *Per Montem Pyrenæum iter faciens tropheum nullum posuit, quia neque Pompejum eam ob rem bene audire sentiebat.* Praclarè id quidem & humaniter institutum. Atqui in quantum postea a prisca illa moderatione mores descreverint, non eruditis tantum viris posteriorum seatum annales, verum vel infimæ plebis oculis patefaciunt Romæ immanes arcus, columnæ cochliides, aliaque monumenta, ubi congregata arma cum insignibus devictarum gentium, coacervata spolia, ad hæc conflictus cruentissimi, triumphales genii, alatae victoriæ, captivi Reges, catenis adstricti milites, omnesque de cladi bus exterarum nationum memoriæ, altè adhuc impressæ consignataeque marmoribus conspicuntur. De trophyorum figura quis audeat quidquam certi constituere? In pyramides cuspidata, curvata in arcus, concamerata in testudines, in parietes atque adeo turres erecta. Observo, trophya lignea in crucis figuram decussari consueuisse. Lucian. l. 2. de ver. Hist. *Excitarunt etiam trophyum ex insulari certamine super caput ceti, unam ex insulis hostilibus in cruce suspendentes.* Tertullianus, Justinus Martyr, & Minutius Felix, ut sanctæ Crucis signum per honorificum esse Ethnici suadeant, demonstrare contendunt Romanorum trophya, vexilla etiam & labara crucis formam, recto altero ligno, altero transversario, exhibuisse. Vide eorum testimonia apud Nicol. Abraham. Comment. in Cic. Orat. contra Pisoneum. Trophya porrò a quibusdam vocantur gestamina spoliorum, deferra consueta ante triumphantes. Verum ea ferulorum nomine melius indicabis. Vide Ferulum.

8. Pro ipsa etiam victoria collectaque rebus præclaris gloria trophyum quandoque sumitur. In hanc sententiam explicandus est Tullius, ubi sic loquitur de gloria Cæsaris in Oratione pro Marcello: *Quæ quidem tanta est, ut trophyis monumentisque tuis nulla unquam allatura sit summa ars: nihil enim est opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas.* Nihil igitur causæ est cur Petrus Victorius mancum mutilumque eum esse Ciceronis locum existimet. Eodem figurato sermone trophya usurpavit Propertius ubi dixit lib. 3. 7.

Cæsaris & famæ vestigia juncta tenebis:

Mecenatis erunt vera trophya fides.

Notavit id optimè adversus Victorium Robertus Titius locor. Controversor. lib. 2. cap. 25. Verum ipse in alium impingit lapidem, dum trophya pro victoriis eodem modo dici pronunciat, quo monumentum pro maximo facinore & opere seu militari, seu literario. Trophyum quippe propriè dicitur de arbore induita spoliis hosticis, translatè & per usurpationem de victoria: monumentum verò ex prima nominis origine & nativa significatione ac proprietate vocis significat quidquid de re quapam monere nos potest, sive sint opera manuæcta, ut statuae, fana, sepulchra, porticus, sive opera ipsa literatorum, aut bellatorum, ut libri, historiæ, poemata, atque ipsa facinora, victoriæque Imperatorum. Proprie proinde de sua. Lyrica Poesi Horatius dixit,

Exegi monumentum aere perennius.

Et

Et Martialis :

*As chartis nec farta nocent, nec secula pre-
funt:*

Solaque non norunt hæc monumenta mori.

Propriè etiam Agesilaus monumenta sui nominis dixit victorias bello partas, cum moriens amicis mandavit ne ullam sui corporis imaginem exculperent vel depingerent; satis enim celebritatis suæ atque immortalitatis habere se apud posteros monumentum in iis, quæ strenuè præclarèque gessisset.

TROPHÆUM NUNQUAM TIMIDI STATUERUNT. Proverbium, quo aptè significamus, abjectos animos inertesque nihil aggredi posse gloriosum & arduum; laus etenim & gloria nonnisi laboribus & ingentium periculorum societate comparatur. Trophæa siquidem ii solum statuunt, qui præcellentri robore insigniti dimicant fortiter, hostesque devictos expoliant. Meminit hujus adagii Plato in Critia, idemque citatur a Suida ex Eupolide; & sic effertur ex Græco :

*At enim tropheum nobile haud unquam viri
Statuere pavidi.*

TROSSULI. Equites Romani sic appellati sunt: non a torosa & muscolosa pinguedine, quasi torosuli, idest muscularum toris prævalidi, ut nimis quam putide scribit Nonius ex quodam Varonnis testimonio. Ita nuncupati sunt a Trossulo, Tusciae oppido. Id oppidum cum Romani equites sine peditum adiumento expugnassent, ab eodem postea Trossuli equites dicti sunt. Variatum quippe apud Romanos est in appellatione equitum, qui primùm sub Romulo Celeres, vel potius Celetes, postea Flexumines, vel potius Flexutes, ut scribit Salmasius in Lamprid. deinde Trossuli ab expugnatione memorati oppidi vocitati sunt. Rem totam clare docet Plinius lib. 33. cap. 2. *Celeres sub Romulo Regibusque appellati sunt, deinde Flexumines, postea Trossuli, cum oppidum ejus vocabuli in Tuscia circa Volfinios, sine ullo peditum adjumento cepissent.* Pers. Satyr. I.

Trossulus exultat tibi per subsellia levis.

TROTARE. Dicitur de equis, jumentisque, cum frequenter sessorem succutiunt vectura difficulti & perincommoda. Vincentius Belluac. lib. 31. cap. 25. *Mutatisque frequenter equis nullatenus parcebatur eis, sed equitabamus velociter ac sine intermissione, quantum poterant equi trotare.* Vide alium locum Petri de Crescentiis in Titulo *Calopare.* Eundem equorum cursum vel incessum dixit postremum & balbutiens Latium *Trottonare.* Andreas Aulæ Regiæ Capellanus in Amatoriis : *Equitabant caballos macilentos valde & graviter trottonantes.* Horum porrò equorum pedissequos, vel sessitantes cursores dixerunt Trotarios. Petr. II. Rex Aragoniæ in Ch. MS. *Mittantur nuncii per vicarios & alios Officiales nostros, qui nominentur Correus vel Trotarii.* Cangius in Gloss. trahit hoc verbum a sonitu pedum, quem edunt equi trotantes. Quid si habeamus hanc vocem a Latinorum verbo *Torqueo*, ex quo *tortum* & *tortura*? Scio obstare regulas derivationum & gradationis. Verum alibi observavi adversus Ménagium, & alios Etymologicos, rudem populum in vocabulis corrumpendis eas gradationum regulas nihil pensi habuisse. Est igitur trotare, sic equum vel jumentum incedere, ut sessoris lumbos succutiat, dor-

sumque quatiat evibretque. Quare a ratione prorsus deflexit Salmasius, qui trotantem equum confundit cum Tolotario sive Asturcone, cuius pacatus est incessus & usque ad delicias mollis; utpote qui crura explicat alterno glomeratu, non eadem elevat non sine gravi laboriosoque succusione, quod faciunt equi trotantes. Bocc. Nov. 77.

E'l trottar forte rompe, e stanca altrui.
Italis *Trottare*: apud quos sic incedens equus dicitur *Trottone*. Bern. Rim.

C'egli è meglio ir trotton, che di galoppo.
Brun. Lat. Pataff.

Il Diavol venne in zoccoli trottone.

TRUDES, dis. Instrumentum mechanicum ad onera protrudenda & sublevanda, admodum usitatum in machinis tum urbanis tum bellicis. Tacit. lib. 3. Annal. *Quidam trudibus aut furcis inerter molam prosternere.* Italis *Lieva*. Academicæ a Furture: *Lieva si dice quella stanga, che si caccia sotto le cose pesanti per sollevarle.* Dicitur etiam *Manovella*. Cant. Carn.

*Questi con subie, manovelle, e pali,
Faranno sì buon'opra.*

Trudes autem a trudendo dicitur.

TRULLA IGNARIAE. Genus fuere armamenta militaris nautici & quidem oppugnatorii. Vasa nimirum oppleta igne & carbonibus, quæ a prora prominebant contis defixa, ignemque in adversariorum naves cum impetu effundebant. Livius lib. 27. *Quinque Rhodiæ naves cum duabus Cois effugerunt terrore flammæ micantis, via sibi inter confertas naves facta. Contis enim binis a prora prominentibus, trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant.* Eo invento incendiario, aut certè persimili usum fuisse Paulimachum scribit Appianus. Suidas verè ex Græco interpretatur cadum igniferum, usumque hujus machinae iidem Rhodiis attribuit in hanc sententiam: *Ignifer cadus est, quo Pisistratus Rhodorum navarchus usus est.* Ab utraque proræ parte anchoræ binæ juxta interiorem parietem erant collocatae, quibus inserebantur conti protensi in fluetus maris. In horum verò fastigio cadus ferrea catena suspensus erat, plenus ignis, ut in impressionibus & aggressionibus in hostilem quidem navem ignis excuteretur, a sua verò longius distaret. Plane totum id genus ad Veterum ollas incendiarias est referendum.

TRUMPA, &c. Apud Latinobarbaros est tuba. Vitæ Abbatum S. Albani: *Tuba, quam vulgus Trumpam vocat.* Eadem *Trummetta*. Thurocius in Ludovico Rege Hungariæ: *In trummetis, & diversi generis Musicorum apparatibus.* Utraque vox fit a Latinorum *Tuba*, & a depresso Latio corrupta ab Italorum *Tromba*.

TRÜMMETA, &c. Vide *Trumpa*.

TU MILES IN LEGIONE, EGO MARS IN CULINA. Adagii specie dicitur a Plauto in Truculento, ubi coquum inducit hæc reponentem comminanti atrociter militi: *Sis tu in legione bellator si vis, at ego in culina ares.* Ares pro Marte dicit suopte Plautus ingenio, & usitato eidem more, Græcas voces Latinis commiscendi. Monet autem dictum, non esse cuiquam ita in sua arte glorandum, ut alios despiciat.

TUBA, &c. Instrumentum ex ære vel argento, cuius sonitus equos & bellatores ad prælia inflamat. Nomen a tubo, idest canali. Directus il-

le quidem, sed ad exitum latior, quæ est propriæ tuba militaris, Euripiðis Scholiaſtes tubæ inventum Tyrrhenis attribuit. Plinius a Piseo Tyrrheno primum ex cogitatam fuisse tradit, Alij Panis paſtorum Dei inventum extitisse tubam, prodiderunt, ut nos notavimus in Titulo *Panici Terroris*, Nusquam tubam Heroibus tribuit Homerus, quia tunc nondum erat in usu apud Græcos, Primus ad illos eam detulit Archontas, Heraclidis auxilio profectus, ut memorat idem Scholiaſtes Euripiðis. Non forma ſolū, ſed etiam munere tuba diſſert a buccina, Hęc omnino recurva eſt, & ab initio exilis ſenſu expanditur, Tuba, ut dictum eſt, directa, & ejusdem ſemper teroris. Hinc Vegetius lib. 3, cap. 5. *Tuba*, inquit, quæ directa eſt appellatur; buccina, quæ in ſemelipſam ænō circulo fleſtitur. Præterea buccina ineundi pœli signum dabit; tuba vero nunquam magis quam flagrante pugna adhibebatur, ad milites incendendos, extimulandos equos, & addendam alacritatem de certantibus, Probè tubam a buccina diſtinxi Ovidius,

Non tuba directi, non aris cornua flexi.
Et Juvenal. Sat. 2.

Cornicini, ſive hic recto cantaverat ære.
Sed & ex ossibus interdum tubas fuſſe confeſtas colligimus ex Propertio lib. 4. El. 3.

Et struxit querulas rauca per offa tubas.
Ubi licet nonnulli expuneta voce offa ſuſtituant gra, germanam tamē veterem lectionem agnoſcit Lipsius; & confirmat ex Artemidoro, qui docet tuba mortem ſignificari, quoniam illa conſtet oſeo canali, ad ſimilitudinem oſſium, quæ aggerantur in ſepulcris. De Tyrrhenica, & aliis tubarum generebus duo ſunt prolixa teſtimonia, alterum Eustathii, alterum Suidæ. Eustathius ita ſcribit: *Primam, quam Minerva invenit, quæ etiam Argivis colitur hoc cognomen* τύρνης ἀδωνα. *Alteram apud Aegyptios, quam Osiris reperit, quæ Cnoe dicuntur ipſis, utunturque ad sacrificia. Tertiam, Gallicam, conflatiilem, baud nimis magnam, quæ os habeat deformatum in bestias, & canalem ipsum plumbum, in quem inspirant tubicines: atque eſſe eam acutis ſoni.* Vocabatur autem ab ipſis Gallis Carnyx. *Quartam Papblagonicam, cuius os effigie bovis, gravi mugitu, furſum inflandam. Quintam Medicam e calamo tubum habentem, gravi ſono. Sextam Tyrrhenicam, cuius inventores Tyrrheni, quæ ſimilis tibiſ Pbyrgiæ, habens orificium ſcifum aut frakturn. Ea valde acuta eſt. Suidæ autem verba ſunt: Codon dicitur latior pars & os tubæ, Sophocles: Tanquam grei codonis e Tyrrhenia. Sunt enim multa genera tubarum Aegyptiæ, Libycæ, Tyrrhenicæ. Primus porro Archontas Heraclidis commilitans, adduxit in Græciam Tyrrhenicam tubam. Ideo Sophocles dicit, Tyrrhenicam. Tuba eſtiam in facris uſum habuisse non ſolū apud Græcos, verum etiam apud Romanos, Varro, Calpurnius, & alii diſerte indicant. Existimatum eſt porro ad pompa ſplendoremque rei funerarie pertinere, ut inter tubas cadavera ſepelirentur. Propert. Eleg. 2. 13.*

Nec mea tunc longa ſpatietur imagine pompa,
Nec tuba fit fati vana querela mei.
Et Pers. Sat. 3.

Hinc tuba, candelæ: tandemque beatulus alto
Compositus letto, crassisque luctatus amomis

In portam rigidos calces extendit.
Originem vero antiquissimi hujusce ritus tradens Hyginus ita ſcribit: *Tyrrbenus Herculis filius tubam invenit, qui concha pertusa buccinavit, & pagum convocavit, teſtaticque ſunt ſe mortuum ſepultra dare. Unde tuba Tyrrbenum melos dicitur. Quod exemplum hodie Romani servant, & cum aliquis decidit, tubicines cantant, & amici convocantur, teſtandi gratia eum neque veneno, neque ferro periſſe.* Virgilii Georg. 2. viſus eſt Ludovico de la Cerdia verſiculo illo

*Inflavit cum pinguis ebur Tyrrbenus ad aras, indicasse inventum tubæ apud Etruscos. Nihil minus. Neque vero ibi Virgilii de tuba loquitur, ſed de tibia, ut ibidem clare docetur à Servio. Tibiæ ex ebore commode conficiebantur, tubæ erant omnino æreæ, bona Lipsii & Artemidori yenia, Si dixeris ebur ad ornatum tubæ non ad ipsum canalem vel tubum pertinuisse, ut ut tolerabilis defenſio fuerit, adhuc tamen Servium ſequar, *Tuba Italica Tromba, & Trombare tuba caners; quemadmodum Cornare, pro cornu canere, & Buccinare, pro Latinorum buccinare, vel buccina canere.* Liv. M. Et tutta la nocte gli fece trombare, cornare, e buccinare. Boccacc. Theſeid. I. 7.*

*Mà guardando Teſeo la gente ardita,
Comandò che già mai non ſi trombasse
Se e' nol diceſſe.*

TUBA IGNEA. Quod ſit machinamenti genus traditur a Bosio l. 27. iq obſidione Melitensi. *Le trombe di fuoco erano certi legni fatti al tornio, ritondi e concavi, di groſſezza di poco più di due palmi in giro, e trè di lunghezza; i quali erano ben conficcati ſopra la cima d'alcune aſte, come maniche di alabarde, ed erano piene d'una miſtura ſimile a quelle delle pignatte, impastata con olio di lino, in maniera tale, ebe dandole fuoco, per un gran pezzo ſbruffavano, e ſpargevano furioſe fiamme, larghe e lunghe alcuni paſſi, non altriimenti, che fucine grandifime da poteſtriffimi mantici ſtimolate.* Sed quoniam Malateſta Oliverius, Clementis XI. P.M. ab omni laude ſpectatissimus patruelis, & arcis Aeliç Propræfectus, eo organo ad me ex eadem arce humaniter miſſo, ejusdem impiciendi obſervandique mihi copiam fecit, abuſus tanti Viri beneficio videri poſſem, niſi illud hic paulo diligentius expoſuero. Organum eſt ad uſum pugnæ navalis invenitum. Conſtat aliquanto crassiore hasta, ad decem facile palmos producta & biſulco cupidato ferro preſixa. Ad ipsam ferri ſibulam recipit tubum ligneum longitudine bipalmari, palmari fere ambitu. Cannabini reſtes lini oleo obdurati eum tubum religant & vehementer adſtrungunt; ad diſto ad firmitatem triplici circulo chalybeo paribus intervallis diuiſo. Tubus ipſe tribus ſeparatim receptaculis ad pilarum emiſſionem inſtruitur. Duodecim omnino pilis vel talis ferreis, apteque compreſſo uitrato pulvere ſingula ſic onerantur, ut ſubiectus pulvis paſtillis quibusdam maſſulisque conſtipati bituminis in-crufetetur. Majori tamen ejusdem bituminis copia oppletur ſuperius pilarum loculum; ex quo fomes bombycinus pyrio pulvere intritus porrigitur. Ad hanc formam compactæ tubæ igneæ non uno in pæliis uſu valeſcent. Iis inſtructi milites & classiarii, ubi prium ad hosticas naues appellunt, bombycino ſomiti ignem admovent: qui

qui oleo, pici, resinæ, cæteræque istoriaz materiæ apprehensus flamas evomit; injectusque innavium latera atrox sœvumque propagat incendium. Ubi vero experiendo elocti vim bituminis deficere advertunt, in sublime tubas attollunt, easque in conferto hostes dirigunt. Cum primum, cedente bituminis flamma, pyrii pulveris conceptaculum ignis attigit, aliæ confessim ex aliis ad modum grandinæ ferratæ pilæ e tribus loculamentis evibratæ obvios quoque cædunt sternuntque. Quæ tubis viduatæ supersunt longiores hastæ suo munere usque non carent. Nam adnitentem hostem valide submovent, donec emeriti bellatores se in tuta navigiorum loca recipiant. Non est profecto ambigendum hoc organum Antiquorum phalaricæ esse persimile. Quodsi adempto pilarum usu, cujusmodi sunt a Bosio descriptæ, sola disseminandi ignis facultate æstimentur, militiæ nostratis tubæ igneæ ipsissimæ sunt phalaricæ, non arcu emissæ, sed manu conjectæ. Vide Phalarica. Quod enim tubo potius, quam aliter dispersatur ignis, levissimum inter utramque machinam reor esse discrimen. Quod attinet ad etymon tubarum ignearum, existimo vulgo appellari *trombe* haud sane a tuba Latinorum, & Italorum *tromba*, quæ inusitum est instrumentum. Nam licet tuba sit ad formam tubi, inæqualis tamen illa est, & in amplum repandumque orificium a gracili tenuique fistula definit. Appellatur autem *tromba* a similitudine hydraulici instrumenti, quod constat tubo equali, quoque, emboli beneficio, aqua in puteis degens sursum attrahitur; quod instrumentum Italis *tromba* nuncupatur. Apposite verò eadem appellatione notarunt inventores tubum haurientem aquas, & tubum flamas ejicientem. Hinc non satis aptè hæc organa Latine vocantur tubæ igneæ, quæ potius Anthliæ igneæ, sed melius tubi flammiferi, vel flammivomi nominarentur. Nos vulgi appellationem sequuti *Tubas igneas* vocavimus. Vide Syphones, & Pila ignea.

TUBATOR, oris. Qui tuba canit. Sanut l. 2. part. 4. *Quatuor Tubatores*, *Tibicines*, *Tibiatures*, & qui sciunt pulsare nacheras,

TUBICEN, inis. Qui tuba canit. In vetustissimis Isidori exemplaribus legisse se tradit Salmasius *Tubices* pro *Tubicines*, sicut *Cornices*, pro *Cornicines*. Id porrò licet mendosum facile fuerit, non est tamen prætermittendum, aut dissimulandum. Vide *Aeneatores*, Italis *Trombettino*. Matthæus Villani lib. 9. cap. 54. *Intra i quali fu un trombettino del nostro Comune, il quale sonnando fu di saetta, che venne dalle mura, ucciso.* Item *Trombettiere*, *Trombadore*, *Trompetto*, *Trombetta*. Postrema hæc dictio tam tubicinem, quam tubam ipsam significat, Joannes Villani lib. 10. cap. 55. *Fece suonare trombe e trombette; e mandò bando che ogni buono cavalcasse verso &c.* Matthæus Villani lib. 1. cap. 37. *E per segno di ciò li mandò il guanto per lo suo trombeta,*

TUBILUSTRIUM, ii. Festum, sive certus apud Romanos dies, quo tubæ lustrabantur. Id autem fiebat in Atrio Sutorio, ut docet Varro, Ovid. Fast. l. 5.

Proxima Vulcani lux est: Tubilustria dicunt.

Lustrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

TUBRUCI. Vide *Hose*.

TUBUS, i. Plin. l. 16. cap. 42. *Alni ad aquoram ductas in tubos cavantur.* Canalis, fistula, concava & teres. Post inventas machines tormentarias majores minoresque, vii pulveris globulos plumbeos ejaculantes, transit hæc vox ad easdem fistulas tormentarias significandas.

TUBULUS, i. Propriè canaliculus seu fistula minor. De minoribus fistulis tormentariis aptè dicitur. Varro l. 1. de re Rustic. *Demittunt in tubulos fistiles.*

TUFA, æ. Memoratur apud Bedam lib. 2. Hist. cap. 16. ubi tradit, Eduinum Regem cum splendore & pompa regia militari, etiam pacis tempore, incedere consueisse: *Nec non & incedente bello ubilibet per plateas illud genus vexilli, quod Romani Tufam, Angli appellant Tuuf, ante eum ferri solebat.* Tufam dixit pilam, quam erigere solebant in hastis etiam Romani pro signo militari, ad demonstrandum ipsorum armis fuisse dominum orbem terrarum. Habemus id expreßè apud Isidorum per hæc verba: *Pilam in signa constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subjectas, ut magis* (correcțiùs alii legunt malis, idest pomis rotunditate sua orbis figuram referentibus) *figuram orbis ostenderet.* Ex supra memorato Bedæ loco merito opinatur doctissimus Lipsius lucem se aspergere posse illis Vegetii verbis lib. 3. cap. 5. ubi agit de signis militaribus: *Aquila, Dracones, Vexilla, Flammula, Rusa, Pinna.* Ubi expuncta voce *Rusa*, post adiectam interiectionem, sustituit *Tufa*. Salmasius tamen in Lampridium vocem *Tufa* trahit ex Græco, eaque sindonem aut velum significari docet. Sed ecce tibi alium in scirpo nodum ex Byzantinis Scriptoribus, apud quos crebra tufarum mentione. Scribit Cyprianata, tufam fuisse ornamentum, a Despotarum equis in capite gestari solitum. Quem autem ibi locum habeat vexillum cum pila? Ut rem ferruminent, configunt Macri Fratres ad parvula quædam vexilla cuspidata, & pyramidalia, quæ flammulæ ipsis dicuntur: cujusmodi sunt quæ Romæ versicolorata, inspicimus in cuspidibus lancearum, quas gestant Equites Pontificii levis armaturæ, *Cavalli leggieri*. Atqui vexilla primùm illa non sunt Veterum flammulæ, ut suo loco indicavi. Nec verò ipsis demum Macris satis probatur parvula illa vexilla præferri equinis frontibus sine incommodo. Apicem galeæ ex plumis consertum alii exponunt. Rem perquam implexam extricare conatur Mena-gius Origin. Ling. Italic. in voce *Ciuffo*, ubi vocis *Tufa* etymon trahit a Græco vocabulo *tau*, quod herbam significat, quæ in apice bacillum ostentat seu radiolum lanuginosa ornatum pila: Italis *Mazza fonda*; quoniam lanugo illa, ut scribit Matthiolus in Dioscoridem, in aures decidens surditatem inducit. Ad hujus facile lanuginosi cauliculi similitudinem dictas coniicio tufas; si-ve illæ sint globi vel pilæ inauratae in vexillis, si-ve item pilæ præfixæ in hasta simplici, sine ullo velamine, ut plane fuerint in genere signorum, non vexillorum, cujusmodi gestari solita ante Imperatores & Duces primarios docemur ex numismatis & anaglyphis. Nec porrò aut peregrinum, aut absurdum fuerit, eodem tufæ nomine indicari plumeos suggestus in militum galeis, atque adeo similia ornamenta in equorum fronta-

ibus. Evidem nostrates equi curules non absimiles floccos ex pennis, vel setulis versicoloribus elegantem nexit efferunt in summa fronte. Sed vide Cangium Dissert. 24 ad Joinvill.

TUCURIUM. Casa rusticana vel pastoritia, ex ligno & ulva palustri ruditer constructa, ad frigus & stumque prohibendum. A pastoribus Arcadiæ primum inventa tuguria docet Pausanias in Arcadicis. A tegendo dicta, quasi teguria. Virgil. Ecl. 1.

Pauperis & tuguri congestum cæspite culmen. Ab operis similitudine tabernacula militum tuguria Scriptores posteriorum temporum nominant. Vegetius speculas in oppidis munitis dixit tuguriola; ejus locum producimus in Tit. Specula. Italis *Capanne*. Hujus originem vocis non est assecutus Ferrarius, qui eam dicit a *cavus: cavus, cava, cavana, capana: quod olim in cavis montium habitarent*. Hoc falso: illud Isidori etiam frigidum: *Hoc rusticæ capannam vocant, quod tantum unum capiat*. Originem vocis Græcam olfecit Angelus Monosini: *Græcis καβη est casa Latinorum.*

TUGURIOLUM. Vide *Specula*.

TUMULI GRADARII. Vide *Scabella*.

TUMULTUS. Pro perturbatione in re subita frequenter & satis Latinè dicitur. Hic expendo Tumultum pro certo genere militiae Romanæ. Cujusmodi autem illud fuerit clarè & disertè exponit Cicero Philipp. 8. *Belli nomen ponendum in sententia quidam non putabant, Tumultum appellare malebant, ignari non modò rerum sed etiam verborum. Potest enim esse bellum sine Tumultu, Tumultus esse sine bello non potest. Quid est enim Tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur?* Unde etiam nomen ductum est Tumultus. Itaque majores nostri Tumultum Italicum, quod erat domesticus, Tumultum Gallicum, quod erat Italiae finitus, præterea nullum Tumultum nominabant. Gravius autem esse Tumulum quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello Gallico vacationes valent, Tumultus non valent. Habes hinc, præter intelligentiam rei, etiam nominis notionem, discisque Tumultum appellari, quasi timorem multum: ut longum valere jubere possit Grammaticos aliquos, qui non a timore, sed a tumore Tumultum nominari scriperunt, hoc trahentes illud Virgilii Georg. 1. 1.

*ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemque, & operta tumescere
bella;*

Tanquam Virgilius ibi aut cogitaverit quidquam de originatione hujus vocabuli, aut illam præscriperit. Verum iidem, dum a Tullii sententia discedunt, leviter simul & audacter; dum verò ejusdem Tullii locum castigant, & pro voce *Tumor* substituunt *Tumulus*, non audacter solum, sed inscitè ineptèque faciunt. Legas quippe: *Perturbatio tanta, ut major tumor [pro timor] oriatur:* nonne alienam a summo Oratore locutionem, intrusamque vocem obtorto collo aures refugiant vel levissimè in Ciceronis operum lectione versati tironis? Sed relieto nomine ad rem ipsam proprio.

2. Tria recensentur Romanæ militiae genera: Sacramentum, in quod singuli jurabant: Tumultus, idest in Italia, vel Gallia Circumpadana armorum motus: tunc autem proximitate

periculi festinationem poscente, simul jurabant, ex quo Conjunctionem dici alibi observavi: *Evectione*; cum in plura loca legiones divisæ mittebantur. Ex his militiae generibus Tumultum unum omnium molestissimum atque importunissimum existimabant, idcirco nominatum a Livo *Triste tempus civitatis*. Erat autem certa formula indicendi Tumultus, ut non uno in loco colligitur ex Cicerone. Sic enim Philipp. 5. *Tumultum sentio decerni, Justitium edici*. Ubi nota Justitium etiam edici solitum in Tumultu. Verum de hoc a nobis in proprio dicitur loco. Iterum Cic. Philipp. 6. *Tumultum decerni, Justitium edici, saga sumi dixi placere, quod omnes acris gravissime incumberent ad ultrascendas Reipublicæ injurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepimus a Senatu viderent*. Livius etiam ea formula usus: *Ob eas res Tumultum esse decrevit Senatus*. Tria verò potissimum providebantur, ubi edictus vel decretus esset Tumultus. Primum erat, ut saga sumerentur; idest, depositis togis, assumerentur ab omnibus vestes militares. Quemadmodum enim in luctu publico atrata incedebat civitas, sic in Tumultu sagata. Ejus rei testimonia primùm repete ex loco Ciceronis supra commemorato, & iterum ex Philipp. 6. *Minus laboravi, ut mibi Senatus affentiens Tumultum decerneret, saga sumi juberet*. Et ibidem: *Ut nisi auctoritate Senatus flecti per legatos posset Antonius, ad saga ieretur*. Liv. lib. 18. *Quod fieri nisi in Tumultu, & tristi tempore civitatis, non solebat, vestem mutavimus*. Dio lib. 46. *Tumultum impendere censuerunt, vestem Senatoriam exuerunt, saga omnes Romani, etiam ii, qui ad bellum non proficisciabantur, sumpserunt*. Ilbi notandum est viros Consulares eo modestiè tempore mutare vestem non consuevisse, ne nimia ægritudinis imagine, præsertim in primariæ dignitatis civibus, obscurari civitas inumbrarique videretur. Habemus id ex Cicerone Philipp. 8. *Equidem P. C., quanquam hoc honore usi togati esse solent, cum est in sigis civitas; statui tamen a vobis, ceterisque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione populi Romani non differre vestitu, non enim ita gerimus nos hoc bello Consulares, ut equo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia*. Et iterum lib. 1. Epist. ad Caesarem Juniores: *Descendi ad forum togatus, cum reliqui Consulares sagati vellent descendere. Composita civitate & depulsis periculis redibant ad togam*. Cic. Philipp. 14. *Propter cuius periculum ad saga issimus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem*. Idem in Orat. contra Pisonem refert edixisse Consules, ut ad suum vestitum. Senatores redirent.

3. Cavebatur etiam, Tumultu decreto, ut in delectu militari nullas ob causas esset vacatio[ni] locus, nec cujusquam excusationes acciperentur. Itaque ubi primùm denunciatum est Gallicum bellum, Helvetiosque armatos excursiones in provinciam facere, Senatus decrevit quemadmodum scribit Cicero ad Atticum lib. 1. Epist. 17. *Ut Consules duas Gallias fortirentur, delectus haberetur, vacationes ne valerent*: Livius lib. 35. *Ob eas res Tumultum esse decrevit Senatus: Tribunos plebis non placere causas militares [vacationum scilicet] cognoscere*. Tertium, quod ser-

servabatur Tumultu decreto, erat Justitium indicere. Vide quæ diximus in voce *Justitium*. Idem porrò Justitium cessabat pacatis rebus, & amoto metu. Liv. lib. 3. *Quod necesse erat in canto Tumultu, Justitium per aliquot dies servatum; inde Romanam redditum est, Justitium remisum.* Et lib. 10. *Supplicationes ob rem bene gestam Consulum nomine decernunt. Justitium restitutur.* Potestas indicendi Tumultum penes Senatum erat: indicebatur autem a Dictatore, vel Consulibus, durabatque pro præsentis periculi tempore. Qui verò ducturus erat exercitum, ut patriæ subveniret, pergebat in Capitolum, & delectu subitario cogebat militem, duo efferens vexilla ex arce Capitolina, alterum punicei sive rubri coloris, quo alliciebantur pedites; alterum cœrulei, quo equites evocabantur. Opportunus autem color equitibus invitandis cœruleus visus est, quoniam is esset maris color, cuius Deus Neptunus primus equi fuerit repertor. Postremò qui vexilla eduxerat, illa addebat verba: *Qui Remp. vult esse salvam, me sequatur.* Quæ voces studiosissimos quosque publicæ securitatis ex omni ordine concitabant. Videri posset ea formula similis verbis Moysis Exod. 32. *Stans in porta castrorum, ait. Siquis est Domini, jungatur mibi.* Observa demum, Virgilium lib. 8. ad Tumultum respexisse verbis illis: *Exemplò turbati animi, simul omne tumultu Conjurat trepido Latium.*

Vide *Conjuratio*.

TUNICA, *cæ*. Trahunt aliqui hanc vocem ex origine Syriaca, alii ex Punica, quidam ex Græca. Simplicius & verius Varro lib. 4. de L. L. *Tunica a tuendo corpore.* Idem aliam originem indicat ab induendo, ut Tunica dicatur quasi Intuca, nulla non remanente litera, sed duobus tantum transmutatis. Piget referre quod scribit Isidorus: *Tunica quasi Tonica, quia homine incendente edit tonum, id est sonum.* Vestimentum fuit proprium virorum, ut stola fœminarum. Internius etiam illud & carni proximum, cui scilicet toga, vel pallium, aut superior alia iniiciatur vestis. Unica Romanis olim fuit tunica. Varro apud Nonium: *Mibi puero modica una fuit tunica.* Vetitum hinc Apostolis a Christo Domino duas gestare tunicas Matth. 10. Binas postea habere cœperunt; institueruntque vocare subuculam & indusium, ut idem testatur Varro. Augustus tamen legitur apud Sveton. tunicas omnino quatuor per hyemem induisse. Sic enim memoratus scribit Historicus in ejus vita cap. 82. *Hyeme quaternis cum pingui toga tunicis; & subucula, & thorace laneo, & fœminalibus, & tibialibus muniebatur.* Ubi nota, subuculam sejunctim positam a quatuor tunicis, quod pugnare videtur cum verbis Varronis superius commemoratis. Erat autem vestis sine manicis; quæ non nisi valescente postea luxu inductæ sunt. Obiicit id Cicero Catilinæ sociis Orat. 2. quos per capillo nitidos, manicatis & talaribus ac crinitis tunicis vocat. Gellius lib. 7. cap. 12. docet, Romanos antiquitatem non habuisse tunicas, solaque amictos fuisse togâ. Inductas postea quidem tunicas, verū substrictas brevesque, & citra humerum desinentes. Addit Scipionem Africanum P. Sulpicio Gallo, homini delicato, inter reliqua objectasse, quod ute- retur tunicis, quæ brachia & manus totas con-

tegerent. Eas porro tunicas manicatas, seu manuleatas Græci dixerunt Chirodotas, quæ vox in Latium etiam transiit. Id verò est, quod Numanus Trojanis objectat in contumeliosa illa oratione apud Virgil. lib. 9.

Et tuniqꝫ manicas, & babent redimicula mitre. Nimirum locutus est Poeta more Romano, atroçemque ignominiam, dedecus, & flagitium agnovit in tunicis manicatis. Ex eodem Virgili loco coniicit Cerda Phrygum inventum fuisse tunicas. *Quod utique magis confirmat verbis Propertii lib. 2. Eleg. 2.*

*Cedite jam Divæ, quas pastor viderat olim
Idxis tunicam ponere verticibus.*

In quibus verbis illud etiam noto, tunicas fœminis attributas: verū pro poetica id libertate, & ad carminis opportunitatem factum. Ut autem fuerit tunica omnis generis hominum, operimentum; liquidum tamen est ad viros militares non vulgarem in modum spectasse. Ut enim præterea dicere de tunica palmata, quæ peculiaris triumphantium fuit, & de qua abundè a nobis est disputatum suo in loco; constat Lacedæmonios veteri instituto puniceis tunicis fuisse usos in prælio, ad manantem e vulneribus sanguinem occultandum, ne eo viso hostibus animus augesceret. Ad eundem modum tunica purpurea hastæ sublata, pugnæ signum ab Antigono datum fuit, ut narrat Plutarchus in Philopœmene: sicut ejusdem coloris sublatum sagum expantiumque pro signo proximè dimicationis habebant Romani, ut idem Scriptor testatum reliquit in vita Fabii & Pompeii. Isidorus etiam scribit, russatam, id est rubei coloris tunicam adhibuisse Romanos milites sub Consulibus; atque exinde militum russatorum nomen increbuisse. Licet non desint, qui russatam non de tunica, sed de rubeo vexillo exponant, ut nos notavimus in voce *Russata*. Expressè autem russatæ tuniqꝫ meminit Trebellius in Claudio: *Tunicas russatas militares annuas, sagochlamydes annuas duas.* Quod autem hic & sœpe alias apud Veteres dicitur de russatis, aut rubeis militum tunicis, minimè est confundendum cum tunica Imperatorum purpurea: longè enim aliis est rubeus color, ac blæteus, quique purpuræ sanguineæ, vel infecturæ designatur. Imò ubi legitur apud Vopiscum in Aureliano, donatos fuisse milites tunicis purpureis, intelligas id figuratè scriptum, & purpureas pro rubeis positas, consueta Histicorum libertate, quæ ad Poetarum locutionem, ut non semel docui, proximè accedit. Licet autem Salmasius in Trebellio & Vopisco multus sit in afferenda militibus russata tunica, Ferrarius tamen de Re vestiaria p. 2. lib. 3. cap. 14. obnoxie contendit, russatas militum tunicas fuisse rem novitiam, nec cognitam nisi in extremo flexu Romani Imperii. Albas nimirum gregiorum militum fuisse tunicas, Imperatorum verò purpureas opinatur: russatas autem vestes non militum, sed agitatorum in Circo peculiares fuisse, & ab ejus coloris factione sic appellatas. Abundè fuerit paucula hæc delibasse de tunica militari. Nam de urbana, quæ ab omni ferè Romanorum omnium conditione statuque est usurpata, consulendi sunt Scriptores, qui rem vestiarium composito studio operosèque tractarunt.

TURBA, *æ*. Multitudo, a commotione, vel perturb-

turbatione, qua carere non solet, sic appellata ex Labeone apud Ulpianum. Licet vocabulum sit ad civicam populi permixtionem fere pertinens, nihilominus in rem bellicam bellè interdum cadere ostendunt Scriptorum exempla. Ovid. Metam. lib. 13.

*Nec tu cum socia clypeum pro classe tenebas
Solis eras: tibi turba comes, mibi contigit unus.
Pulchrè inter turbam & selectos distinguit Statius lib. 4. Theb.*

*Incubuere vadis passim discrimine nullo
Turba simul, primique.*

Adverte minus propriè dici turbam de duobus. Nam quod de Deucalione & Pyrrha legitur apud Ovid. Metam. 1.

Nos duo turba sumus,

Id scilicet per elationem quandam & emphasis dictum est.

TURBO, as. Verbum est multifariam militare. Liv. lib. 1. bell. Punic. *Haud procul Tago flumine agmen grave prædā turbavere.* Turbari aciem, delectum, fœdera, pacem, saepe legas. Pucherimè Tacitus absolutè posuit turbare, pro excitare seditionem. Sic enim lib. 3. *Si una alterave civitas turbet.* Et lib. 4. *Cum repente turbare fortuna cœpit.*

TURBATOR, oris. Item verbale bellicum. Liv. lib. 2. *Quum pacis ipse author a turbatoribus belli premeretur.*

TURBAMENTUM, i. Tacit. lib. 17. *Quaque alia turbamenta vulgi.*

TURCASIA, æ. Latinorum est pharetra. Occurrit apud Mauritium Episcopum Catanensem in Hist. Translat. corporis S. Agathæ. Ferrarius trahit a *Thecarium*. Meursius Germanicæ originis vocem esse contendit. Verba Mauritii sunt: *Reliquias de turcasiss reverenter extraxit.* Vox est flexi in barbariem Latii, mutuata ab Italorum. *Turcasso*, de cuius vocis origine vide Titul. *Pbætra.*

TURCOPULARIUS. ii. Cujus id nomen dignitatis fuerit, & quinam perhibeantur Turcopoli, docent Statuta ordinis Hospitaliorum: *Turcopularius, Bajulivus, conventionalis veneranda Lingue Angliae; dicitur a Turcopolis, qui, ut in Historiis bellorum a Christianis in Syria gestorum habetur, Equites erant levis armatura.*

TURMA, æ. Numerus militum tres continens equitum decurias, & totidem Decuriones. Cum enim tres essent Romæ tribus, Ramnensium, Tarentium & Lucerum, ex singulis tribubus deni equites cum suis Decurionibus adlegebantur in turmam. Hinc Varro affirmat, turmam quasi ter denam dictam. Sed alii hujus vocis originem ex Græco accersunt. Cic. pro Marcell. *Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit.* Italis *Turma & Torma*. Liv. M. *Le torme de Romani andavan cancellando, e rinculando.* Vegez. *Come trà i pedoni la schiera divisa s'appella Centuria, e Contubernia, ovvero Manipolo, così trà i cavalieri detta Turma, ed bà in una turma cavalieri trentadue.*

TURMARCHA, cæ. Turmæ Praefectus. Occurrit apud Ughellum Tom. 1. Et in Hist. Longobardorum: *His diebus Theodorus Turmarcha Benevento præterat.*

TURMALES MILITES. Qui ejusdem sunt turmæ. Liv. lib. 5. Bell. Punic. *Diu cunctanem Crispinum*.

per pulere turmales, ne impunè insultare Campam paterentur.

TURMALIS, le. Quod ad turmam pertinet, ut buccina turmalis apud Claud. de Bell. Gil.

Excitat incestos turmalis buccina somnos.

TURMATIM. Per turmas. Cæsar lib. 3. Bell. Civil. *Se turmatim explicare, aciemque nostram a latere aperto circuire cœperunt.*

TURNUS. Dauni filius, Rutulorum Rex. Adversus Aeneam rivalem, Trojanos socios, & auxiliarias copias in Italia quæsitas a Duce Trojano, atrox cruentumque bellum gessit: pacta in conjugium Lavinia, & vita demum ab eodem Aenea spoliatus. Vide sex posteriores libros Virgilii.

TURRES FIXÆ, vel LAPIDEÆ. Thæma hujus vocis Varroni a *torvus*, quod turres aspectu torvæ sint & terribiles: Perotto a *terreo*, ut quemadmodum arces dictæ sunt ab arcendis, ita turres a terrenis hostibus. Hoc eligo, etiam posthabitis, quæ ex lingua Græca & Orientis idiotismis alii quæritant. Ad urbium securitatem afferendam precipuas partes obtinebant turres; simulque muris ornamentum, & propugnatoribus confugium erant. Constructæ per certa intervalla a cætero murorum ambitu prominebant, tuebanturque interjecta spatia, & extantibus pinnis venustè simul & firmiter urbes coronabant. De earum dispositione sic loquitur Architecturæ Magister Vitruvius l. 1. c. 5. *Turres sunt proiicienda in exteriorem partem, uti cum ad murum hostis impetu velit appropinquare, a turribus dextrâ ac sinistrâ lateribus apertis, telis vulneretur.* Idem paulò post hæc habet: *Intervalla turrium ita facienda, ut ne longius sit alia ab alia sagittæ emissonsione: uti si qua oppugnetur, tum a turribus, que erunt dextrâ ac sinistrâ, Scorpionibus, reliquisque telorum missiōibus hostes reiulantur.* Contemni hodie solent a bellicis machinariis turrium munimenta. Nimirum patentes earum frontes facilè & impunè quassatæ tormentis deiiciuntur. Successerunt verò turribus propugnacula quæ trianguli forma sic porrigitur, ut hostium ictus per obliquum cadentes impunè excipiant eludantque. Antiquorum turres rotundæ primùm mox etiam quadratæ fuerunt. Postremò cum ea figura obnoxias faceret turres arietum & machinarum percusionibus, poligonas struxere. De turrium utilitate Veget. l. 4. c. 2. *Ambitum muri directum Veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus, jactis fundamentis clausere urbes; crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt, propterea quod si quis ad murum tali ordinazione constrūctum vel scalas vel machinas voluerit admovere, non solum a fronte, sed etiam a lateribus & prope a tergo, velut in sinum circumclusus opprimitur.*

2. Harum turrium creberrima fit mentio apud Veteres Historicos & Poetas. Sed nescio an ulle operiosores legantur Hierosolymitanis illis, quas describit Josephus lib. 6. *In muris turres erant, quæ super ipsos eminebant cubitis virginis: atque eadem erat latitudo. Hæc omnia solidæ, & iisdem lapidibus, quibus muri, strutta. Ac super banc turrium altitudinem cubicula & cænacula erant, & cisternæ, & lati ad hæc omnia gradus.* Ejusmodi turres erant in eo muro monsantia: intervalla autem, cubiti ducenti inter singulas. Sed admirabiles in primis erant turres

res quatuor, quas Herodes edificaverat. Psephina una dicta, quæ septuaginta cubitis eminebat: & ex qua, Sole ortu, Arabia prospici poterat, & ipsius mare. Octangula struta erat. Huic ex adverso Hippicos, dicta de nomine cuiusdam amici Regis; & juxta Phaselos, & Marianne; illa in fratribus, b.c. in conjugis memoriam, & nomen dedicata. Hę magnitudine, pulchritudine, firmitate, omnibus, quę toto orbe sunt, prestatabant. Hippicos quidem quadrangula erat, & quisque angulus viginti quinque cubitorum, altitudo triginta: sed hęc omnia ex solido, & nihil inane supra soliditatem, & axis illam adunatam compagem: imbribus excipiendis puteus erat altus cubitos viginti. Super istum duplice testō dominus, vigintiquinque cubitos alta, & in varia membra divisa. Iterum super eam propugnacula & pinnæ ad quinque cubitos. Atque ita tota altitudo, cubiti octoginta. Tertia Phaselos lata ac longa fuit equaliter, cubitos quadraginta. Totidem cubitorum, densa & solida ejus altitudo. Super eam porticus ambibat, alta decem cubitos, loricis & propugnaculis instructa: Inque eā mediā, turris alta affurget in membra magnifica, & balneum divisa: ut nihil a Regia penē differet. Suprema ejus loricis & pinnis, sicut ipsa porticus, ornata. Tota altitudo, cubiti nonaginta. Et referebat specie turrim, quæ Pharos dicitur, & appetit Alexandriā navigantibus. Quarta Marianne, viginti cubitis solida fuit, totidemque lata & longa. Supernam autem edificationem longè magnificentiorē, & distinguentiorem aliis habebat; decorum censente Rege, ut ea, quæ ab uxore & fœmina diceretur, ornatiōr comp̄tiorque virilibus illis esset. Hujus altitudo omnis quinquaginta quinque cubiti. Sed altiores etiam multò videbantur omnes hęc tūrres ob loci situm. Nam murus ipse, in quo erant, in colle fuerat conditus: atque is collis eminebat ad cubitos triginta. Mirabilis & lapidum moles. Non enim ex lapide vulgari, aut axis, quę homines ferrent, strūctę erant, sed à candido marmore: quodque saxum viginti cubitis longum, decem latum, quinque altum. Ita autem juncta erant, ut unum saxum omnia viderentur, sed manu artificum in angulos & figurās divisa. Præclarissimum hoc specimen turrium lapidearum ex Josepho edidisse sit satis.

3. Ex allato Josephi testimonio habes insuper turribus, quæ per certa murorum intervalla distribui solebant antiquitūs, inditas fuisse appellations illustres ab eorum nominibus, qui consanguinitate vel necessitudine iis essent coniuncti, quorum imperio eadem condebantur. Intelligis id ex Herode qui ex Hippico familiari, & Phaselo fratre & ex conjugē Marianne tres urbis Hierosolymæ turres nuncupavit. Retinet eum morem recens militia, quæ conspicuis ad eandem formam nominibus frequenter notat valla seu propugnacula urbium munitarum, quæ vallorum munitiones respondent turribus Antiquorum. Addo eundem Herodem ab Antonio Duce Romanorum nomen fecisse turri ad eisdem sacræ urbis templum, ut idem Josephus testatur l. 15. c. 14. *Herodes banc quoque turrim munitiorem reddidit ad tutelam Templi, & in memoriam amici sui Romanorum Imperatoris Antonii vocavit Antoniam.* Et infra: *Ceterum Rex inter alia Templi opera etiam cryptam fecit*

subterraneam; ab Antonia ferentem ad Orientalem portam Templi, cui turrim etiam imposuit in eum usum, ut occulè illuc posset ascendere, si quid per tumultum contra Regem vellet novare populus. Retulit id Torquatus i. assus Gierul. c. 10.

Cavò questa spelonca, allor che porre

Volse freno a i suggetti il Re ch'io dico,
E per essa potea di quella torre,
Ch'egli Antonia appellò dal chiaro amico,
Invisibile a tutti il più raccorre
Dentro la foglia del gran tempio antico;
E quindi occulto uscir de la Cittate,
Estrarne genti & introdur celate.

4. Neque verò in mœnibus solum ad certa intervalla dispositæ fixæ tūrres visibantur; verum etiam in aliis passim locis apud cultiora oppida, & civitates. Nobiliores quasdam in Germania recenset Hofmannus. Celeberrimæ in Italia sunt Bononiensis, quæ vulgo Asinellorum, & *Carisenda* dicitur, admirabili artificio sic extructa, ut inclinata ruinam minitari videatur. De ea sic Dantes Infern. Cant. 31.

Qual pare a riguardar la Carisenda

Sotto'l chinato, quando un nuvol vada
Sov'ressa sì che della incontro penda.

Adhuc etiam magis proclivis ac prope casura cernitur Pisana turris campanaria, ad cujus fastigium ascenditur scala cochlide sive spirali, perpetuo columnarum ordine convestita. Sed longè præstantissima est, quæ incredibili admiratione spectatores Florentiæ detinet ad D. Reparata, quod est templum ejus urbis maximum. Ipsa verò turris amplissima & quadrilatera, varietate marmorū, sculpturisque spectabilis. Sed & apud Veteres præcipuè celebritatis fuit turris Atheniensis, ædificata ab Andronico Cyreste. Ea erat octogona: & in singulis angulis sive lateribus totidem exhibebat ventorum exculta simulacra, cum apposita supra metam effigie ænei Tritonis, ad omnem auram versatilis, virgaque exorrecta ventum, qui flaret, delignantis. Prototypon hoc fuisse existimaverim, ad cujus exemplum aliae tūrres, cum diversimodis argutissimisque ventorum indicibus excogitatæ sunt postea conditæque. Omnium tamen antiquissimam fuisse constat turrim Babel, cuius exædificatio divinitus impedita fuit confusione linguarum, quæ tamen ipsa ad incredibilem humani generis utilitatem cessit. Propagata siquidem hoc pacto idiomata, & pro numero gentium ac populorum varias exortas inductasque linguis arbitrantur & docent Sacrorum volumen Interpretes ad Genes. cap. 11. Ejus porrò turris adhuc reliquias quasdam & rudera extare, quæ ad justi montis altitudinem exsurgent, authores sunt non pauci Itinerariorum Scriptores. Ex quibus cognoscet, non absurdè Poetas Cybele, seu Berecynthia, quæ apud ipsos Terra est, coronam attribuisse, turribus præaltis constructam; illud nempe ad præclarissimum terræ ornatum assumentes, quod in terra firmissimum, ac prope perpetuum esset. Hinc Lucretius de Cybele lib. 2.

Muralique caput summum cinxere coronâ;
Eximiis munita locis quia sustinet urbes.

Hanc matris Deorum prærogativam imitatæ illicet sunt matronæ nobiles, quæ sic capillos ornarunt, ut circumvoluti illi ductique in spiram turriculas quasdam mentirentur. Id docet Varro

Eee de

de L. L. lib. 6., & indicat Juvenalis Satyr. 6.
tot adhuc compagibus altum

Ædificat caput.

Et Stat. l. i. Silv.

*celsæ procul aspice frontis honores,
Suggestumque comæ.*

Et apertissimè Lucanus.

Turritaque gerens frontem Matrona coronâ:
A fœminis idem viros addidicisse non dubito,
præsertim apud populos Orientis, qui prælon-
gis subtilissimis carbasis in coronam spiralem
exædificatis ac turbinatis capita contegunt: ut
incertus animi sim, a turrine potius, an à tur-
bine vera sit origo & etymon vocis *Turbante*.
Cæterum turrium inventum ad Cyclopes retulit
Plinius lib. 7. cap. 56. Sunt tamen, qui fixarum &
lapidearum turrium inventores faciant Tyrre-
nos. Qua de re vide Turnebum Adversar. lib.
82. cap. 46. & Cœl. Rhodigin. lib. 6. cap. 18.
Turris Italica *Torre*, & quæ grandior est *Torri-
one*. Bern. l. 1. Cant. 15.

E rovinato il maschio e'l torrione.

Turris exigua *Torriceciuola*, *Torriceella*: Guid. G.
*Nella sommitade della qual lancia pareva che
fosse una torriciuola, tutta artificioamente com-
posta di pesci.* Vegez. *E quando la torre al muro
si giugne, subitamente la torricella, che dentro
banno fatta, sù la tirano con funi.* Turris exi-
guia, compacta ruditer. *Torriceciaccia*, *Torruc-
ciaccia*. Vit. S. Ant. *Poscia si ricoverava in quel-
la sua torricellaccia.* Eadem vita: *Un vecchio
Torriere, che habitava in una torrucciaccia in
riva del Nilo.* Turris custos: *Torrigiano*. Com.
Inf. 8. *E potrebbe dire che 'l segno è fatto dalli
Torregiani, a guisa, che si fà quì nella terra di
guardia.* Turris habitator: *Torriere*: Petrar-
ca:

*E le torri superbe al ciel nemiche,
E i suoi Torrieri di fuor, come dentro arsi.*

TURRICULA, &c. Parva turris. Et in foro quidem
bellico peculiari nomine ita audit turris exempti-
lis, quæ ex majori turri producitur ad infestan-
dos hostes. Veget. l. 4. cap. 19. *De tabulatis in-
trinsecis faciunt turriculam, & cum muris fue-
rit machina sociata, subito funibus irobleisque
de medio turricula illa producitur.*

TURRES MARITIMÆ. In dupli genere consideran-
tur. Primæ sunt, quæ ad maris oras, & quandoque etiam fluviorum solent extolli ad mini-
sterium prælucendi, navesque ex alto dirigendi,
nocturnis luminibus edocetas, quas potissimum
terræ apprehendere deheant. Evidem istæ li-
cet munimentis non careant, & firmo plerun-
que opere sint extructæ, ad pacem tamèn potius
atque securitatem invitant, quam bellicis ope-
ribus terrori sint atque formidini contuentibus.
Sic autem fabricari eas oportet, ut ex summo
ipsarum apice, ubi ad prælucentis facis custo-
diam speculare thoracium, sive inspectoriū
crystallinum tollitur, & prospici ipsæ eminus
possint, & quamlatissimè ex ipsis obtutus pos-
sint agere in aquarum remotissima exploratores
sive speculatores, qui inde eminus dignoscunt
navigia ad litus approperantia. Hę turres, rece-
pto jam apud omnes ferè gentes vocabulo, Pha-
ri appellantur, vulgo *Fanali*. Id nominis for-
tiuntur a Pharo insula prope Ægyptum, quæ
ponte Alexandriæ fuit conjuncta, ut scribit Plinius:
quæque postea peninsula, & continenti

Alexandriæ adnexa mirabilem efficiebat portum,
de quo Lucanus l. 10.

*Tunc claustrum pelagi cœpit Pharon: insula
quondam*

*In medio stetit illa mari, sub tempore vatis
Proteos; at nunc est Pelleis proxima muris.*

Ibi verò insigni altitudine turris fuit condita,
ad nocturnas navigationes, beneficio accensæ
facis dirigendas. Illud inventum primus exco-
gitavit Sostratus Gnidius, qui Ptolemæi Phila-
delphi tempore prædictam turrim fabricavit, pro-
priumque in ea nomen insculpsit. Hinc Propert.
lib. 2. Eleg. 1.

Et Ptolemææ littora capta Phari.

Ab hac itaque Pharo memoratas speculas in por-
tibus, aliisque maritimis locis Pharos esse ap-
pellatas scribit Solinus. Ejusmodi Pharos cele-
briores enumerat Fortunius Licetus de Lucernis
lib. 6. cap. 98. De iisdem Plin. lib. 36. cap. 12.
*Usus ejus nocturno navium cursui ignes ostendere, ad prænuncianda vada portusque introi-
tum; sicut jam tales pluribus locis flagrant, ut
Puteolis, ac Ravennæ.* Eas hodie populari voce
dicimus *Lanterne*. Ad aliud genus turrium ma-
ritimarum pertinent, quæ munitiorem firmio-
remque structuram habent, cum aliquot custo-
dibus aut præsidiariis, coactaque armorum &
machinarum copiæ ad brevem saltem defensio-
nem. Harum usus est ad significandum sublati
ignibus fumoque in altum evoluto approperi-
antes ex alto naves hosticas, vel piraticas. Per
certa verò spatia sic extrui solent ad oras maris,
ut pari ferè intervallo aliæ ab aliis distent, cæ
inter omnes longitudine, ut singulæ proximio-
res significatione sublati ignis sic edocere possint,
ut ex una in aliam didito flammarum fumique
indicio, brevissimo temporis spatio per omnes
portus, urbesque maritimæ certiores populi
fiant de adventu navium hostiarum. Summæ
hujusmodi inventum ad tutelam urbium est utili-
tatis & fructus. Nam særissimè contigit, ex una
turri gradatim in alias fumi ignisque indicio per-
meante, per brevi tempore plures urbes obar-
mari, expediriique cum milite naves ad invaden-
dum hostem: portus verò ipsos expectatione
periculi validius communiri. Vide quæ diximus
in dictione *Ignis Castrensis*, & in voce *Specula*.

TURRES MOBILES, AMBULATORIE, CURULES. Vide *Tur-
res Oppugnatorix*.

TURRES CUM TROPHÆIS. Constructas turres, eis-
que hostilia spolia imposita discimus a Floro
lib. 3. *Domitius Ænobarbus, & F. Maximus
ipsis, quibus dimicaverant, locis saxeas posuere
turres & desuper exornata armis hostilibus tro-
phæa fixere.*

TURRES ELEPHANTUM. Vide *Elephas*.

TURRES FIXÆ OBSIDIONALES. Memorantur apud
Cæsarem in admirabili oppugnatione Alexiæ:
*Et turres toto opere circumdedidit, que pedes octo-
ginta inter se distarent.* Eas turres ad interiore
& exteriore munitionem castrensem adje-
cit Cæsar, additis præsidiariis, qui illas & alia
aggerum opera tuerentur. *Quoniam verò ag-
ger, seu munitio interior ambitum undecim
milliarum continebat, in eo aggere palam est
turres fuisse septem & octoginta supra sexcentas.
In ambitu verò exteriore, qui millaria quatuor-
decim explebat, adhibita proportione, constat
fuisse turres quatuor & septuaginta supra octin-
gen-*

gentas. Appianus etiam, ubi describit obsidionem Perusiae, Duce Octaviano Cæsare, milles & quingentas ejusmodi turres fixas cum praesidiariis enumerat. Evidem fixæ istæ turres depressiores aliquanto quam mobiles, minusque operosæ erant; utpote quæ non murorum urbanorum altitudinem superare debebant, sed aggenses castrenses, qui muris urbanis utique depressoer erant: nec inferendam in arces vim militum continebant, sed eos solos praesidiarios, qui ad custodiendum spatium singulis turribus interpositum satis essent. Nihilominus expendenti numerum turrium, & militum illis inclusorum inde etiam inautescet Romanæ potentiae prodigiosa quedam & planè formidabilis magnitudo. Vide earum turrium delineationem in scheme Alexiæ obsecræ, quod exhibit Lipsius Poliorc. lib. 2. Dialog. 2.

TURRES OPPUGNATORIE. Mobiles sunt, ligneæ, & curules: ad maturandam expugnationem arcium excogitatæ a Veteribus, melius ignorantibus organa metallica recentis militiae, cuius beneficio fusiles tubi ænei fulminales derident immanes ilias & nimio impendiosas molitiones turrium antiquarum. Has nonnulli tradunt a Polydo Thessalo inventas, easque primum adhibuisse Philippum Regem Amyntæ filium in obsidione Byzantii. Verum Diodorus Siculus l. 20. scribit eas prodidisse ad Uticam Agathoclem, pœnosque captivos in ipsa turri suspendisse, ut eorum ratione habita in eam hostes jacula non dirigerent. Ejus descriptionem & usum Vegetius l. 4. c. 17. tradit per hæc verba: *Turres dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem tabulis tabulatisque compatta. Et ne tantum opus hostili concremetur incendio, diligentissimè ex crudis coriis vel centonibus communitur, quibus pro modo altitudinis additur latitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ sunt. Proceritas autem ipsarum tanta fit, ut non solum muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mechanica arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam ampla moveatur. Præsens autem periculum civitatis est, si ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit scalas, & diverso genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cujus impetu destruit muros. Circa medium verò partem accipit pontem factum de duobus trabibus, septumque de vimine, quem subito prolatum inter turrem murumque constituant, & per eum egredientes de machina bellatores in civitatem transeunt, & occupant muros. In superioribus autem turris illius partibus contati & sagittarii collocantur, qui defensores urbis ex alto constis, faxis, missilibusque prosternant. Vitruvius etiam lib. 10. hæc habet de illis ex Diade, qui Scriptor fuit & machinarius Alexandri Macedonis, ut docet Hero de Machinis bellicis non uno in loco: *Turrem minimam ait fieri oportere, ne minus altam cubitorum lx. latitudinem xvij. contracturam autem summam, imæ partis quintam. Arretractaria in turris imo dodrantalis, in summo semipedalia. Fieri autem ait oportere eam turrim tabulatorum decem, singulis partibus in ea fenestratis. Majorem verò turrim altam cubitorum cxx. latam cubitorum xxij. contracturam item summam quinta parte. Arretractaria pedalia in imo, in summo semipedalia. Hanc ma-**

gnitudinem turris faciebat tabulatorum xx. cum haberent singula tabulata circuitonem cubitorum ternum, tegebat autem coriis crudis, ut ab omni plaga essent tutæ. Ex his habes modulum majoris minorisque turris a Diade excogitatæ. Mediæ magnitudinis alteram ex eodem Diade describit Hero de Machin. bellic. cap. 13. *Minores quidem turrium lx. cubitorum in altitudine faciebat: basim quadrabat, unumquodque latus xvij. cubitorum: decem tectorum faciebat: supremum tectum quintam partem basis habebat. Majores autem, & harum sesquialteras, quindecim tectorum faciebat, in altitudine cubitos xc. Iterumque duplas, quæ viginti tectis constarent, altas cubitos cxx. latas quaquaversum ferè xxij. Mobilis hujus, sive ambulatoriæ turris Diade picturam oculis obiicit Steuzechius ad Veget. lib. 4. cap. 17. Aliæ etiam apud alios Scriptores leguntur eximia proceritate turres mobiles, quæ tam muros ipsos civitatum, quam earum turres lapideas superarent. Imitabantur omnino magnitudine & ordinibus urbana ædificia. Nam interdum decem contignationibus erant extræctæ; suspensosque intus habebant arietes, quos in hostium muros impellerent.*

2. Pontibus etiam erat locus, quos in eosdem muros demitterent; atque adeo scalis; quas confessim expedirent & iniicerent. In superioribus verò partibus contati & sagittarii collocabantur, qui ex muris defensores proturbarent. Agebatur admirabile machinamentum subjectis rotis, quæ a militibus ferè quinquaginta intus latentibus promovebantur. Præcedebant vineæ aliæque machinationes tectoriæ sub quibus fossores ligonibus rastrique æquabant solum, humum solidabant, viamque præmuniebant machinæ appropinquant. De pontibus, qui e turribus in muros solebant deiici Hircius lib. 8. Belli Gallici. *Turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus trajectis constratisque, quorum frontes viminea loriculâ munirentur. Video hunc Hircii locum explicari etiam posse de pontibus ad usum militum intus commenantium structis. De ponte missili in muros apertiis loquitur Vegetius lib. 4. cap. 17. exhibetque Steuzechius ibidem deformationem turris Vegetianæ cum missili protruso ponte. Neque solum magnas armatorum manus ex hujusmodi turribus pugnasse compertum est, verùm etiam omnis generis machinas ibidem fuisse dispositas. Liv. lib. 31. Ipse Annibal, quæ turris mobilis omnia munimenta urbis superans agebatur, bortator aderat. Que cum admota, catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis muros defensoribus nudasset, &c. Hæc atque talia reputantibns non admodum demirari continget immensum hostibus metum ex iis turribus, percussis rei novitate, fuisse semper incussum. Galli certe, cum eminis viderent in Cæsar's castris turrim construi, irridebant e muris increpitabantque labores irritos, & machinam inanem futuram. Èa verò cum appropinquaret inspecta, molem prodigiosam sic obstupare, ut legatos ad Cæsarem de pace misserint, addentes illa verba, quæ apud Cæsarem referuntur lib. 2. belli Gallic. Non se existimare Romanos sine Deorum ope bellum gerere, qui tante altitudinis machinationes tanta celeritate promovere, & ex propinquitate pugnare possent.*

Eee 2

Si-

Similis fuit Sveffionum stupor apud eundem Cæsarem lib. 2. Bell. Gallic. Celeriter vineis ad oppidum attis, aggere jacto, turribusque constitutis, magnitudine operum, que neque viderant antea Galli, neque audierant, legatos ad Cæsarem deditione mittunt. Similia penè habet Curtius lib. 8. de Indorum stupore conspectis turribus Alexandri: Præcipuè rudes talium operum terrebant mobiles turres, tantisque moles nulla ope, quæ cerneretur, adiutas, Deorum numine agè credebant.

3. Occurrunt etiam frequenter apud antiquos Historicos turres, non integrâ ereâtque mole, ut superiùs memoratæ, sed solutiles & platiciles; quæ scilicet per partes explicabantur, cumque in usu non essent, reponebantur. Meminit illarum Appianus lib. 5. Bell. Civil. Tale aliquid spectans Cassius, tulerat secum turres solutes, quæ tunc repositæ & erettæ sunt. Hoc genus non modò in exercitu circumvectabant; verùm etiam adhibebant in pugnis navalibus, ut præclaro testimonio docet Cæsar lib. 1. Bell. Civil. Alias deinceps pari magnitudine rates jungebat. Has terrâ atque aggere contegebant, ne aditus atque incursus ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere cratibus, ac pluteis protegebat. In quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu navium incendiisque defenderet. Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundusino deprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellebat.

4. Sed cum experientia monstrasset adversus turres oppugnatorias tum mobiles, cum compactiles, nullum esse validius remedium ignitis jaculis facibusque; repertum illico est etiam adversus ea arma probum munimen ex ferro, cuius metalli laminis coniectas undique turres persepe legimus, ne injectas flamas cum damno recipent. Ammianus lib. 19. Erigi aggeres cæpti; turresque fabricantur frontibus ferratis excelsæ, quarum fastigii ballistæ locatae, ut a propugnaculis depellent defensores. Josephus etiam: Turres tres, singulas pedum quinquaginta altas cum struxisset, ferro undique eas texit, tum ut stabiliores essent ob pondus, tum ut igni incorrumpibles. Quoniam verd turrium in obsidione Hierosolymitana adhibitarum ex Josepho incidentio, adducam Torquati Tassi locum Gerusalem. Cant. 11. ubi perpetuus ille & egregius observator morum veterum, ad similitudinem priscarum turrium, expugnatorias alias ad eandem urbem expugnandam usurpatas commenmorat.

Tal saetta costei; Goffredo in tanto
Con nuovo assalto i difensori opprime.
Havea condotto ad una porta a canto
De le machine sue la più sublime.
Questa è torre di legno, e s'erge tanto,
Che può del muro pareggiar le cime:
Torre che grave d'uomini, & armato
Mobile è sù le rote, e vien tirata.
Viene avventando la volubil mole
Lancie, e quadrella, e quanto può s'accosta:
E come nave in guerra a nave suole,
Tenta d'unirsi alla muraglia opposta:
Mà chi le guarda & impedir ciò vuole,

L'urta la fronte, e l'un'e l'altra costa;
La respinge con l'basto, e le percote
Hor con le pietre i merli, & bor le rote.

Et iterum Cant. 18.

Costui non solo incomincia a comporre
Catapulte, balliste, & arieti;
Onde alle mura le difese torre
Possa, e spezzar le sode alte pareti;
Mà fece opra maggior mirabil torre,
Ch'entro di pin tessuta era e d'abeti;
E nelle cuoja avvolto bù quel di fuore
Per ischermirsi dal lanciato ardore.
Si scommette la mole e ricompone,
Con sottili giunture in un congiunta:
E la trave, che testa bù di montone,
Dall'ime parti sue cozzando spunta.
Lancia dal mezzo un ponte, e spesso il pone
Sù l'opposta muraglia a prima giunta.
E fuor da lei sù per la cima n'esce
Torre minor, che in suo e spinta e cresce.
Per le facili vie destra e corrente
Sovra ben cento sue volubil rote,
Gravida d'arme, e gravida di gente,
Senza molta fatica ella gir puote.
Stauno le sciere in rimirando intente
La prestezza de fabri, e l'arti ignote.
E due torri in quel punto anco son fatte
Della prima ad imagine ritratte.

Quod autem dicit

E fuor da lei sù per la cima n'esce
Torre minor cb'in suo è spinta e cresce,
Id nimis etiam antiqui est operis. De turricula ex majori turri protrusa sic scribit Veget. lib. 4. cap. 19. Secretè aliam de tabulis intrinsecis turriculam faciunt, & cum muris fuerit machina sociata, subito funibus trobleisque de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati statim capiunt civitatem. Exemplum hujus turriculæ oculis proponit Steuzechius ad memoratum locum Vegetii.

5. Non minori adhuc tamen solertia atque dexteritate certatum est, ut exitiosis ejusmodi turrium machinis opportuno remedio occurreatur. Immissi quandoque globi armatorum qui repente, per noctem præsertim, machinam coriis exuerent, tum verd igne comburerent. Adhibitæ etiam machinæ incendiariæ quæ perruptis coriis & centonibus facilè tabulata turrium concremarent. Hujus generis sunt malleoli, quod est genus sagittarum ardentium, & phalaricæ, quæ sunt hastæ valido præfixæ ferro; sulphure, resina, bitumine, stupis etiam, atque infuso oleo incendiario oneratae inter tubum & hastile. Hæc arma tabulatis defixa perrumpunt eadem incenduntque. Interdum turri mobili eminus approperante, cementis, lateribus, atque lapidibus, aut terrâ aggestitiæ firmata sudibus adaueta est pars illa murorum, adversus quam calamitas festinabat, ut oppidana mœnia altiora fierent machina festinante. Prælongæ etiam trabes eidem venienti oppositæ ad eam propellendam. Liv. lib. 32. in obsidione Cumarum extractam memorat ab oppidanis, sublatamque e muris aliam turrim omni telorum genere communitatam, quæ contra hostilem advenientem sublimiori loco dimicaret. Postremo per noctem nullo hostium sentiente, excavatus interdum est, egestâque terrâ vacuus redditus locus ille, quod die postero turris erat promovenda, leviori terra, frondi-

dibus, & ramalibus oppletâ superficie, ut cum ad eum locum turris perveniret, immenso ponderi cedente solo, irretiretur atque subliseret. Ea ratione hosticas turres elusisse Rhodios refert Vitruvius lib. 10. cap. ult. Præterea saxa prægrandia & molares, admotas turres vehementer infestant. Columnæ interdum integræ in eas devolutæ, perfractis contignationibus disiectæ mole universa, inclusos insuper milites conseruerunt. Exemplum ejus rei memorabile legitur apud Georg. Pachym. Hist. Andron. l. 7. c. 19. *Hoc illi viso, desperantes illac ingressum, ad machinas moliendas animum appellunt.* Construetam ergo turrim, intus scalam perviam, subiectis rotis mobilem, ex taurino exteriùs corio undequaque protectam, muris admovent, consensuosoque in illam milites, ac per eam summa pinnarum urbis occupaturos, ad rem strenuè gerendam adhortantes, & præmia pollicendo animant. Eminebat inter hos bortatores Pharenda Tzimes vexillum gestans manibus, quem arroganti ludibrio circumstantes Sicilie Regem prædicabant. Hujus ea cernebatur confidentia contumacis oris, ut facile sentires, quasi de jam capta ipsum sibi civitate applaudere. Manu igitur ad mari viciniam machinam promotam, ac fervidioribus quibusque jam super eam ascensu strenuo superatam stantibus, defensores muri longam & prægravem, ad hoc in id fastigium ante sublatam, deorsum columnam devolentes, turrim subito casu afflictam deiiciunt, cunctosque in ea repertos obterunt: alios quoque universos qui circum magno undique numero fatagebant, pari ruina involventes.

6. Peregrinum, &c, ut cum Vitruvio loquar, Colossicoterum turris oppugnatorix genus extruxit Cæsar, ut idem memorat lib. 2. Bell. Civil. Lateritia ea erat, sed validissimis firmata trabibus. Prægrandes storeæ ex funibus anchorariis nexæ protegebant milites in summo apice decertantes. Sed præclarum inventum præstat ejusdem Authoris verbis exponere: *Est animadversam ab legionariis, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptiōnibus, magno sibi esse præsidio posse, si pro castello ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent: quam primò ad repentinōs incurſus humilem parvamque fecerant.* Huc se referebant: *bi:ic, si qua major oppreſſerat vis propugnabant: Hinc ad repellendum, & prosequendum hostem procurrebant.* Patebat hæc quoquo versus pedes xxx. Sed parietum crassitudo pedes v. Postea verò, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhbitā solertiā, inventum est, magno esse usū posse, si hæc esset in altitudinem turris elata. Id hac ratione perfectum est. *Ubi turris altitudo perduta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt, ita ut capita tignorum extremā parietum structura tegerentur; nequid emineret, ubi ignis hostium adhæresceret.* Hanc insuper contignationem laterculo adstruxerunt, supraque eum locum duo tigna transversa injecerunt, non longè ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, qua turri tegumento effet futura: supraque ea tigna directò transversas trabeas iniecerunt, easque afferibus religaverunt: bas trabeas paulò longiores atque eminentiores, quād extremitati parietes erant efficerunt; ut effet, ubi tegumenta præpendere possent, ad defendendos iectus ac repellendos, dum inter eam contignationem

parietes extruerentur: eamque contabulationem sumam lateribus latoque constraverunt, nequid ignis hostium nocere posset, cestonesque insuper iniecerunt; ne aut tela tormentis missa tabulacionem perfringerent, aut saxa ex catapultis latericium discuterent. Storeas autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latus iv. pedes fecerunt: easque ex tribus partibus, que ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religaverunt, quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti; nullo telo neque tormento transfici posse. *Ubi verò ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita est ab omni iectu hostium;* pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsum prebensionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere cœperunt; ubi quantum storerum dimisso patiebatur, tantum elevabant. Intra hæc tegumenta abditi atque muniti, parietes lateribus extruebant: rursusque alia prehensione ad ædificandum sibi locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna istem ut primò tecta, extremis lateribus instruebant, exque ea contignatione rursus summam contabulationem, storeasque elevabant. Ita tuti, ac sine ullo vulnere vi. tabulata extruxerunt: fenestræque quibus in locis vixum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt. Oppugnatoriarum turrium machinas cum ingenti bellatorum inclusa manu, cum scalis, pontibus, arietibus, aliisque deportatis ab iisdem machinis reputanti obversatur animo illud Virgilii lib. 4. Georg. de apibus diamicantibus:

Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta

Pulveris exigui jactu compressa quiescent.

Enimvero similem in modum immensus ille paratus turrium extractarum desiit, ac superatus est exiguâ massâ pulveris tormentarii, qua non solum longè major ruina editur, verum ipsæ turres illo afflate igne, unico ferè iectu, ad terram procumbunt. Ludicra essent hodie machinæ illæ cum nostris comparatæ bombardis, que non ligneas, vel ad summum lateritias turrès, sed firmissima murorum munimenta deiiciunt. Fataendum tamen est, pro illa veteris militiæ conditione, nec solertia Antiquis ad inveniendum, nec fortē operam defuisse. Non indigemus illis Veterum machinis: verum certe non majori ingenio, licet majori impetu ac strage, tormentaria nostra organa habemus. Vide Veget. lib. 4. cap. 17. 18. 19. 20. & ibidem Steuzechium cum prolatis turrium figuris. Heron. de Machinis bellicis cap. 14. & seqq. & ibidem notas Barocii, & Lipsium Poliorc. lib. 2. Dialog. 4.

TURRIS. Indicat in foro militari singulare quoddam genus aciei instruendæ, quam recensent Catto, & Gellius. Est autem illa similis laterculo, ut tradit Eustathius in illum Homerij versiculum.

Ast bi turritim sese ipsos deinde locantes.

Ad quæ verba Eustathius: *Turris a Poeta dicta est instrutio militaris, quadrigiformis in modum laterculi disposita.* Sed quoniam laterculus etiam ipse inter figuræ aciei disponendæ recensetur, probe dubitat Lipsius, utrum cum turri promiscuè sit habendus, an vero illud intercedat discrimen inter turrim, & laterculum, ut turris quidem e laterculis constet in altum profundumque quadrâ figura instrudis: laterculus autem-

notet aciem jacentem, & in altum dispositam. Quomodo autem ea fieret, sic explicatur a Vettio lib. 2. cap. 17. *Excipiebat autem prælium gravis armatura, quæ tanquam murus, ut ita dicam, ferreus stabat, & non solum missilibus, sed & gladiis cominus dimicabat. Et si hostes fugasset, non sequebatur, ne aciem suam, ordinemque turbaret.* Dicitur autem turris illud genus instructionis, quia subito conserti milites animatae cujusdam turris speciem referrunt.

TURRIS, pro arce vel castro. Idiotismus est Scriptorum saeculi Longobardici turrim pro arce quamlibet præmagna, ingentique castro posse. Exempla affatim suppetunt apud Gulielmum Britonem in Philipp. Gulielmus Gemeticensis l. 8. cap. 22. *Henricus Rex turrim Wartevilla funditus fecit everi.* Robertus Montanus ad Chronicon Sigeberti: *Mortuo Valerano turris Turen venit in manus Regis.* Natum id profectumque ex consuetudine Architecturæ militaris eorum temporum. Castella siquidem & arces sic murorum ambitu & pinnis construebantur, ut turris similitudinem repræsentarent. Ejusmodi castrorum & arcium vestigia quædam multis in locis etiamnum visuntur, præsertim in præruptarum rupium fastigiis, quæ ad eam formam ætas illa & architecturæ ratio muniebat.

TUSCUS. Nomen equi funalis sinistioris, victorisque in ludis Circensibus Romæ editis. Vetus inscriptio apud Salmasium in Solin. cap. 45. **FORTUNATUS FACTIONIS VENETÆ IN VICTORE TUSCO VICTOR.**

TUTELA NAVIUM. Appellatio est Deorum, vel Deorum, quæ tanquam averruncæ Numina, cœlata vel depicta navibus extolluntur. Existimatum quippe est religiosè ab Antiquis Deorum Immortalium tutelæ & patrocinio, curæque peculiari committenda esse navigia & navigantes; quibus nempe continuò mors ante oculos, & a mari, ventisque imminentia in omne tempus damna atque pericula. Ex hoc autem Veterum instituto non paucæ suboriuntur quæstiunculæ exploratu scituque non indignæ. Quærunt primùm solet, utrum depictæ potius, an verò sculptæ Deorum imagines illæ efferrentur. Citra dubitationem est utroque modo fuisse expressas. Picturæ sunt apud Ovid. in Epist.

Accipit & pictos puppis adunca Deos.

Et iterum:

pictos verberat unda Deos.

De cœlatura dubitari non sinit Seneca Epist. 70. *Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cuius tutela cœlata est &c.* Quomodolibet tamen ea simulacra fuerint sublata, certum tamen est, iiii illis ornatus fuisse in navigiis: & interdilatris sublata ad modum sarcarii, vel lararii, auro etiam fuisse condecorata. Hinc non semel apud Poetas tutelæ dicuntur fulgentes. Lucan. lib. 3.

non robore picta

Ornatas decuit fulgens tutela carinas.

Et Valer. Flacc. lib. 1. Argonaut.

Visa coronata fulgens tutela carina

Vocibus his instare Duci.

Non tamen inde sequitur, ut contendit Ludo vicus a Cerdâ in Virgil. lib. 5. de pictura Deorum tutelarium exponendos esse Scriptores, ac præsertim Poetas, ubi pictas nuncupant naves.

Sic enim præfatus Author Virgiliianum illud exponit l. 5.

furit immisis Vulcanus babenis

Transtra per, & remos, & pictas abjete puppes.

Item illud lib. 7.

pictasque exure carinas.

Et lib. 8.

pictasque innare carinas.

Hæc siquidem & alia innumera testimonia nihil causè est, quamobrem ad piëtos referantur Deos, cum longè commodius possint de ipsis navibus explicari, quas compertum est apud Antiquos fuisse picturatas. Aristides certè in 2. Platonica naves exhibet minio illitas. Maximus Tyrius Dissert. 31. in descriptione navis cujusdam: *Accedebant colores, qui navem commendarent varii, ut visu jucundissimi.* Herodotus lib. 2. refert, naves omnes ex veteri instituto fuisse rubricâ delibutas. Hinc ingeniosè Plinius lib. 35. cap. 7. *Pericula expingimus: nimirum naves, quæ pelagi periculis sunt expositæ: Profecto illud Horatii lib. 1. Od. 14.*

Nil pictis timidus navita puppis

Fidit,

Duriusculè interpretatur Cerdâ de pictis Deorum imaginibus: nimirum quoniam prius dixerat:

Non tibi sunt integra linteæ;

Non Dii, quos iterum pressa voces malo.

Quid enim opus fuerat bis, & quidem proximo in loco Deorum mentionem iniicere? Consultius planè fuit, & ad quandam opulentiam pertinuit, quemadmodum morem extollendi Deorum imagines, ita consuetudinem etiam depingendi naves indicasse.

2. Alia est quæstio, utrum pro eodem Veteres haberint tutelas navium, & earum insignia, sive *τιτάνων*. Inter ornamenta navium adscitas fuisse a Veteribus diversas animalium imagines, non est utique in dubium revocabundum. Docuit id Virgilius lib. 5. ubi de ludicro navalí certamine.

Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin.

Et iterum:

Sergestusque domus tenet a quo Sergia nomen, Centauro invehitur magna.

Idem lib. 10.

Mafficus ærata princeps secat æquora Tigri.

Ubi habes tigrim, centaurum & pristin, memoratarum navium fuisse insignia, sive parasma. Anseres etiam & cycni frequentissimè depingebantur, ut nos notavimus in voce *Anseres*. Apud Plutarchum de Virtut. Mulier. navis legitur leonem in prora, in puppi draconem habens. Isidorus etiam & Fulgentius de navis insigni, sive parasma explicant fabulam de tauri Europæ. Suboritur autem, ut dixi, dubitatio utrum navis insignia cum simulacris tutelarum sint indiscriminatim sumenda. Non est dubium quandoque idem fuisse insigne vel nomen navis, & tutelam. Observavit id Servius ad Æneid. lib. 10. *Solent naves nomina accipere a tutelarum pictura.* Idem animadvertisit Lutatius ad Statii Theb. lib. 8. *Tutelam navis intelligimus cum gubernatore navigare: habent enim pictos Praesules, quorum nominibus nuncupantur & naves.* Item naves, qua Paulus Apostolus vehebatur Actor. cap. 28. a tutela nomen accepit, quæ eidem fuere Dioscuri, sive Castores.

Cre-

Creditur etiam ex Lycophrone, a Cupidine tutela appellatam fuisse navim, qua Paris Helenam rapuit: de qua sic Ovidius.

Quis tamen ipse vobis comitata Cupidine par-

vo,

Sponsor conjugii stat Dea picta sui.

Contra tamen eit omnino manifestum, naves alias non a tutelis, sed ab insignibus, sive parafemis appellationem esse sortitas. Docent id Virgilianæ naves supra memoratae Tigris, Pristis, Centaurus: quæ tamen navigia credibile est suis tutelis non caruisse. Distingui autem fere consuevit parafema a tutelis, aperte colligimus ex Ovidio lib. 1. Trist. Eleg. 9.

Est mibi, sitque, precor, flavæ tutela Mi-

nervæ:

Navis & a picta casside nomen habet.

Ubi vides aliud fuisse tutelam, aliud insigne; nomen autem navis ab insigne, non a tutela desumptum. Firmissime autem illud est retinendum, tutelas quidem saepius fuisse insignia navium, iisque dedisse nomina: effigies verò animalium, aliarumque, ut de casside Ovidiana constat, rerum inanimatarum, nunquam fuisse tutelas. Tutelæ siquidem semper Dii, vel Deæ erant. Nam enormis fuit illa jaætatio, & supra humanæ fortis conditionem quærita gloria a Cæfare, ubi apud Lucan. lib. 5. coorta tempestate, ac prope demerso navigio, dum animos addit navarcho, & de sua fortuna supra modum gloriatitur, seipsum, quasi suæ navis tutelam, appellat:

medias perrumpe procellas

Tutela secure mea.

Ubi non est quod Interpretes tutelam frigidè exponant simplex & vulgare patrocinium: longè siquidem ibi majorem vim habet tutelæ nomen: ut sententia sit: Indue te in medios fluctus; ego nimirum & mea fortuna, plusquam tutelares Deos & præsidarios tibi exhibemus. Cæarem habes: hic Deos tutelares habes. Sed non parcam adnotare, quædam animalia vim habere potuisse Numinis tutelaris, quoniam in iis, vel sub eorum forma, ipsa Numina delitare. Juxtæ id Aquila & Taurus, quibus Juppiter delituit in raptu Europæ & Ganymedis, non insignia duntaxat & parafema navium, verum etiam tutelæ sunt habiti.

3. Postrema quæstio & dissidium inter literatos est de positura & loco, ubi tutelæ, sive Deorum effigies figebantur. Sunt enim qui in prora solummodo, qui in sola puppe locatas arbitrentur. Ac de puppe quidem præter allata superius testimonia, illa insuper adstrui possunt. Virgil. lib. 10.

aurato fulgebat Apolline puppis.

Et Persius Satyr. 6.

Jonio jacet ipse in littore, & una

Ingentes de puppe Dii.

Item Silius lib. 14.

Numen erat celsæ puppis vicina Dione.

Et Stat. lib. 8.

solus stat puppe magister

Pervigil, inscriptaque Deus qui navigat alno.
Verum in proris etiam excitata fuisse ea Numen lararia cum depictis vel insculptis simulacris apertum faciunt contraria Scriptorum loca. Clarissimum est, quod habet Herodotus in Thalia: nimirum Deos Phœnicum, quos Pataicos

vocant, in proris statui moris antiqui fuisse: sic autem scribit: *Siquidem statua Vulcani simillima est iis Diis, quos Phœnices vocant Pataicos, quoque in triremium proris circumferunt.* Ocumeniū etiam ad caput ultinum A St. S. Lucæ, ubi fit mentio navis, Castores pro tutela habentis, ita scribit: *Perpetuæ moris est navibus, præcipue Alexandrinis, ad proram dextra ac sinistra hujusmodi esse picturas.* Adde Procopium in Isai. cap. 12. ubi post allatum S. Lucæ testimonium supra memoratum, subiicit: *Aspingerunt semper in proris Deorum imagines.* Et hæc quidem satis patefaciunt, non semper usitatum in puppibus, nec verò contra semper in proris tutelas statui. Certè Asiaticis videtur magis arrisisse easdem in proris, Europæis verò in puppibus illas gestare. Id autem de tutelis duntaxat pronunciaverim, ac de insignibus, quæ accersita sunt ex Deorum, vel Dearum imaginibus. Nam videtur constare, insignia, sive parafema animalium in proris semper habuisse locum; & quidem frequentissime in ipso proram rostro. Virgil. lib. 10.

Aeneia puppis

Prima tenet, rostro Phrygios subiecta leones.

Rem proinde firmam certamque habendam esse reputaverim, variatum fuisse ab Antiquis in loco tutelæ; non autem in loco insignium, quæ non desumerentur ex Diis. Hinc corrigerem primùm licet Hofmannum, qui de tutela loquens, ita scribit: *Dei, vel Deæ signum prora navis impositum, unde navi nomen.* Corrigendus etiam Fabretti lib. 4. de Colum. Trajani, qui statuas vel imagines Deorum in solis puppibus affixas putat, qui forte in errorem inductus est a Villomaro lib. 7. Animadvers. adversus Titium. Postremò, quæ de nominibus & appellationibus navium atque adeo de insignibus ac tutelis a plurimis confunduntur, revocanda sunt ad regulam, quam suprà præscriptissimus, de variata gentium consuetudine pro regionum ac temporum diversitate. Neque enim, sicuti legeris, Apollinis vel alterius Dei simulacrum in puppe præfixum, nec verò contra, si in prora cælata, vel depicta effigies Numinis tibi inter legendum occurrat, continuè in universum fidenter pronunciare licuerit, tutelam in prora, vel puppi semper fuisse. Non sunt isthæc ita ad vivum secunda, nec ex uno vel altero testimonio certa statim atque communis regula stabilienda veterum consuetudinum. Amant nonnulli rixas magis quam veritatem, quæque uni vel alteri Scriptorum loco, cui tanquam sponsores fidem obligarunt suam, contraria offendunt in aliis Authoribus, aut ad suam connituntur sententiam trahere, aut spuria statim illa, supposititia, adulterina & atroci calamo confodienda, plusquam censoria quadam severitate definiunt.

4. Hunc etiam ritum Cœlitum imagines in navibus dedicandi extollendique, ut alia multæ Ethnicorum, consecravit, & adpios verosque usus traduxit Christiana Religio. Extollimus in puppibus navium imagines Deiparae Virginis, S. Francisci, S. Ignatii, aliorumque Cœlitum. Habent etiam ex veris hujusmodi sacrificisque tutelis sua nomina bellatrices naves. Sed non proinde navigia omnia a Cœlitibus appellamus. Multis potentissimi Reges, aliis peritissimi navarchi, quibusdam variis rerum eventus nomen in-

di-

diderunt. Et quamvis omnia ferè navigia super-norum civium imaginibus sint consecrata apud nostræ religionis homines, multa tamen aliis appellationibus, *Il gran Luigi, Isabella, Il Fulminante, l'Ardito, la Vittoria, la Fortuna*, & similibus nominamus. Item in proris, rostris, & expansis vexillis ex artificum ingenio, & voluntate Principum multa pinguntur, vel sculpuntur emblemata, & variis generis ornamenti, præsertim ex tesseris gentilitis, & symbolis nationum. Ea tamen non certum apud omnes locum habent, sed locari solent pro Architectorum ingenio & opportunitate rerum gerendarum. Quod autem hic de tutela navium diximus tanquam dicta in commune accipias de Antiquorum ac recentium hominum armis, munitionibus, vestitu, ornatu, omnique virtus gerendique belli ratione. Nunquam enim satis fuerit inculcare mirram quandam in omni apparatu bellico fuisse, semper varietatem; & impendio cavendum esse, ne quis ex privato aliquorum usu vel auctoritate Scriptorum, præcipiti suffragio, communia statim judicia in universum faciat.

TYDEUS. (Enei Regis Calidonæ filius. Nomen in bello Thebano clarissimum. Polynici adversus Etheoclem ivit suppetias. Ingenio ferox, & stragibus lætus ferino habitu ferinum præ se ferebat animum. Stat. Theb. i.

*Terribiles contra setis, ac dente recurvo
Tydea per latos humeros ambire laborant
Exuvia, Calydonis bonos.*

Interemptus demum a Menalippo. Consule Statium.

TYMPANUM, i. Vox est Syriacæ originis, quem admodum Vossius aliquique tradunt etymologici. Quoniam sic usurpatur apud Scriptores, ut interduum appareat fuisse musicum instrumentum ad lætitiam potius conciliandam, quam ciendum terrorem, quandoque vero videatur bellicum & militare extitisse, divisi in aciem Grammatici ad ejus explicationem disceptandam pulsatis quasi tympanis progrediuntur. Et alii quidem ita contendunt festivum fuisse instrumentum, ut neutiquam pertinuerit ad militarem aciem & confitum: alii contra ab arena Martia nunquam illud se jungant. Adversantia porro Scriptorum testimonia in rem suam obnoxie trahunt; que vero clarius obnituntur, diffingunt, castigant, emulcent, verius tamen corrumpunt. Pacatus feceris, si aut idem instrumentum festivæ urbanæque pompe, ac bellicis simul certaminibus deservisse statueris; aut duo ejusdem nominis afféveres fuisse instrumenta, quorum alterum in prælio, alterum in civicis solemnitatibus fuerit adhibitum. Et ego quidem sic rem digero, ut duplex fuisse tympanum, alterum in acie pulsari solitum, alterum in lætis eventibus, & solennitatibus civicis, atque adeo agrestibus & rusticis pro certo habeam.

2. Tympanum bellicum iterum duplex. Aliud ad catini speciem, quod in equis pulsari hodie solet a Germanis, aliisque nationibus, non dissimile fuisse suspicor tympanis veterum Hispanorum, que apud ipsos dicuntur *Ataballi*, vox ut passim creditur Arabica. Areostus decisâ primâ literâ dixit *Taballi* Cant. 36.

Svegliano i Fanti, i timpani, e i taballi.
Hodiè vulgo id genus tympanorum appellamus *Timballi*. Aliud, idemque communius, & pe-

tuliare pedestris militiae, compingitur ex ligno ad modum lacus vinarii, vulgo *Tinazzo*, & superius corio vel pelle obducitur tenditurque. Bacillis utraque manu pulsu vario percussum sonum ciet. Pro varietate sonitus modò ad iter capessendum, modò ad receptum invitat: inflamat ad pugnam, victoriam nunciat; versandi se jugandique, stipandi, explicandi, incessus dirigendi, quomodolibet arma tractandi modum præcinit atque præscribit. A Dionysio l. 4. mentio habetur tympanistarum apud Romanos, & quidem sub Servio Tullo per hæc verba: *Duas centurias tubicinum, & tympanistarum, & qui aliis quibusdam organis ad bella vocabant*. Verùm ea lectio meritò suspecta est, non solum quia tympani usus apud Romanos nusquam aliàs legitur; verùm etiam quia ipse Dionysius multis aliis in locis teneatores, & fistulatores singillatim memorans nullum ultra verbum facit de tympanotribis. Nihilominus antiquissimum fuisse tympanorum usum constat ex Polyæno, qui ejus instrumenti inventionem ad Bacchum refert: Peculiare etiam fuit instrumentum Indorum. Curtius lib. 8. *Post elephantos Dorus peditem posuerat, ac sagittarios, tympana pulsare solitos: id pro cantu tubarum Indi erat*. Curtio Suidas congruit: *Tubis Indi non utuntur; sed pro iis sunt flagella, que excutiunt in aerem, & tympana item horribilem quendam bombum emittentia*. Abari, qui hodie Hunni vocantur, tympana in acie habuere, ut docet Menander Historicus: *Abari initio prælii statuerant excitare mistum quendam & ferum sonum, simulque cum barritu personare tympanis*. Plutarchus in vita Crassi author est, Parthos suis quibusdam tympanis sonum edere in acie consuevit. Sic autem scribit: *Non cornibus, aut tubis ad pugnam se incitant, sed stipites quosdam corio tectos, & concavos tintinnabulis æreis circumpositis plurifariam simul pulsant*. Ea Barbarorum tympana nonnihil a nostrarib[us] discrepasse colligitur ex Suida, qui sic illa describit: *Ex palmae arboris cavato stipite, cui tintinnabula ex orichalco introrsus adaptabant, & os deinde vasi taurino corio occludebant; atque id in altum ferebant, concutiebantque in acie. Tintinnabula igitur, que multa & magna intus, in conditum quendam sonum edebant*.

3. Alterum tympani genus ad progignendam hilaritatem in nuptiis, conviviis, sacrificiis, civicisque & paganis saltationibus est inventum. Manu non bacillis pulsabatur. Catull. in Nupt.

Plangebant alii proceris tympana palmis.

Idem in Aty:

Quatiensque terga tauri teneris cava digitis.
Et Lucret. lib. 2.

Tympana tenta sonant palmis.

In sacris Cybeles matris Deorum adhibebatur. Idcirco molle creditum & effeminatum organum. A Syris in Græciam, a Græcia ad Romanos transvectum, ut innuit Juvenalis Sat. 3.

*Jam pridē Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non genitalia tympana secum
Vexit, & ad circum jussus prostare puellas.*

Hinc propter notam enervati moris studium tympana pulsandi exprobratur Trojanis tanquam indignum viro militari apud Virgilium lib. 9.

Tym-

Tympana vos baxusque vocat Berecynthia matris

Idæz : finite arma viris , & cedite ferro .

Huc referas , quod de Augusto scripsit Svetonius in ejus vita cap. 68. *Comprobavit versum in scena pronunciatum de Gallo Matris Deum tympanizante ,*

Videsne ut Cynædus orbem digito temperet ? Idem confirmat Plautus in Poenul.

Cur non adhibuisti , dum isthac loquereris , tympanum ?

Nam te Cynædum magis arbitror esse , quam virum .

Etiam in sacris literis occurrit crebra mentio tympani in re lœta & geniali. Reg. I. 18. *Egressæ sunt malieres de universis urbibus Israel cantantes chorosque ducentes in occursum Saul Regis in tympanis legitig , & in sistris .* Et Job. c. 21. *Tenent tympanum & cytharam , & gaudent ad sonitum organi .* De forma hujus lœtioris tympani apud Veteres parum liquet . Festivum apud nos jocundum instrumentum musicum , quod vulgo dicimus Tamburo & Tamburino [Observe, quemadmodum apud Latinos , sic etiam apud Italos eandem esse appellationem utriusque organi] concinnaatur ad figuram cribri , pulsatumque dgitis sonum reddit motu lamellarum ex orichalco , quæ circulo ligneo inseruntur . Vide Nacra & Cymbalum .

TYMPANIZO , as . Tympanum pulso . Vide exemplum hujus vocabuli in voce *Tympanum* .

TYMPANOTRIBA , æ . Vulgo Tympanista , vel Tympanistes , Italis Tamburino . Qui tympanum pulsat . Plaut. in Trucul. *Tympanotribam amas hominem non nauci .* Italis , ut dixi , Tamburino . Matthæus Villan. l. 11. *Mandarono un loro Tamburino , e uno Trombettino sul fosso del muro .*

TYMPANUM . Alia notione in Mechanicis tympanum est rota ferè cylindrica , quæ per funes ductarios , quibus obducitur , ingentia trahit onera : operamque præstat percommoda architeturæ tum bellicæ tum civili . Vitruv. lib. 10. cap. 4. *Tum autem circa tympanum involutus alter funis referatur ad ergatam ; & is circumactus cum sit , tympanum & axem involvendo , funes , qui in axe religati sunt , pariter se extendunt , & ita leniter levant onera sine periculo .* Ad quæ Vitruvii verba addit Philander , tympanum rotam esse ambitus magni , cuius circumactæ calcantibus hominibus affixas pro gradibus regulas , axis fune obvolvitur , atque ita onera extolluntur , aut sublata deprimuntur . Vide hujus trochlearis schema propositum ab eodem Philandro ad memoratum Vitruvii locum . Tympani tractoriæ meminit Lucretius lib. 4.

Multaque per trochleas & tympana pondere magno

Commoveat .

Tyro , onis . Sic enim a plerisque scribitur , licet Vossio & aliis Tiro . Dictum aliqui putant a tenuendo , quoniam se tyrones exercent . Sed Glosæ veteres Græcæ originis hanc vocem faciunt . Est autem tyro novus miles qui militiæ rudimenta condiscit . Sed neque militum nomine condecorati tyrones sunt apud Romanos , nisi post expletum anni tyrocinium ; quo tempore sub consanguineorum , vel amicorum custodia vindentur fuisse . Servius ad lib. 7. Virgilii : *Roma-*

ni post pubertatem exercabantur a decimo septimo anno militabant , quo etiam solo sub custodiis agebant . Congruit Vegetius lib. 1. cap. 8. Non statim punctis signorum inscribendus est tyro defensus ; verum ante exercitio prætentandus , ut utrum verè tanto operi aptus sit , possit cognosci . Et Ulpianus de militari Testamento leg. 43. Ex eo tempore quis jure militari incipit posse testari , ex quo in numeros relatus est : proinde qui nondum in numeris sunt , licet etiam electi tyrones sint , & publicis expensis iter faciant , nondum tamen milites sunt : debent enim in numeros referri . Referri porrò in numeros militum erat sacramento adigi , & præcingi militari cingulo , quod alio apud alias nationes ritu contingebat . Non multum absimili ratione , qui tyrones sunt apud nos in sacra militia cœtum religiosorum , licet iisdem ac veterani utantur vestibus , sub eodem maneant tecto , nec diversis præscriptionum regulis vitæ modum definiant , religiosi tamen verè non sunt nisi post annum , cum solenni more emittunt vota religiosa , Deoque , & moderatoribus suis , certa formulâ se se mancipant addicuntque .

2. Interest persanè plurimi , ut sub optimo magnèque famæ Duce quis tyrocinium ponat . Ut enim præceptoris eximii doctissimique sapientia non levem discipulis commendationem conciliat , magnumque etiam afferre solet ad literarios progressus compendium ; ad eum planè modum ab excellenti peritia summi Imperatoris non contemnenda derivatur laus & existimatio in eos , qui se ejusdem disciplinæ committunt . Et quidem memoriæ veteres passim edocent a magisterio & schola magnorum Ducum viros bello præstantes per omne tempus prodidisse : ut planè hic etiam locum habeat dictum Horatii : *Fortes creantur fortibus .* Hinc verax èquè atque magnifica gloriatio illa Persei Macedonum Regis jactantis apud Livium : *Victus esse Romanos equites , illos principes juventutis , seminarium Senatus , unde legerentur Patres , unde Consules & Imperatores crearentur .* Superyacaneum fuerit in re vulgata sermonem protrahere , & in latissimam exemplorum segetem falcam immittere : satis habeo afferre illud Evandri apud Virgilium lib. 8. ubi erudiendum Æneæ tradit Pallantem filium :

Hunc tibi præterea , spes & solatia nostri , Pallanta adiungam : sub te tolerare magistro Militiam , & grave Martis opus ; tua cernere facta

Affuecat , primis & te miretur ab annis .

TZANGE , **TZANCE** , **ZANGE** . Barbarico nomine barbarum calceamenti genus indicatur , quod ocreis militaribus simile fuisse scribit Villelm. Tyrius lib. 15. Acron idem tradit in illud Horat. lib. 1. Satyr. 6.

Nam ut quisque insanus nigris medium impediit crux

Pellibus .

In Fastis Græcæ Historiæ posterioris ævi calceamentum fuisse legitur peculiare Imperatorum . Hoc genus descriptis Corippus lib. 11. de Laud. Justin. Imp.

Purpureo suræ resonant fulgenti coturno , Cruraque puniceis induxit regia vinclis , Parthica Campano dederant quaæ tergora fuso , Qui solet edomitos victor calcare tyrannos ,

Ko-
FF

*Romanus princeps & barbara colla domare
Sanguineis prelata rosis, laudata rubore,
Letaque pro sacris tactu mollissima plantis;
Augustis solis hoc cultu competit uti;
Sub quorum pedibus Regum crux.*

A constringendo ex Græco trahit Salmasius ad Pollio, in Claud. Sunt qui Arabicè originis vocem putent; ea certè ignorata fuit priscis Latinis. Imperatorius, ut dixi, ætate Cæsarum, Byzantinorum, calceus fuit. Aquila illi, gemmis vel auro adusta vel intexta addi solita. Diversè id tradit Georgius Codinus lib. de Offic. ubi ait Imperatorem *Tzangis calceatum, in quibus aquila erant ex lapillis & margaritis intextæ*. Georgius l'hrandez lib. 3. cap. 18. de iisdem hæc habet: *Abluebant corpora mortuorum pluri-mi, si forte Imperatoris noscitarent, nec poterant, nisi quod corpus exanime invenerunt, idque ex Imperatorum calceamentis agnoverunt, in quibus [ut Imperatoribus consuetum est] aquilæ aureæ depictæ visebantur*. Licet a Senatoribus etiam atque aliis viris illustribus gestarentur, discrimen nihilominus erat non modò in assutis, ut diximus, aquilis, verùm etiam in colore. Purpureus siquidem color ornabat calceos, quemadmodum etiam & chlamydes Imperatorias: cœrulei coloris erant, qui ab aliis gestabantur. Omnidè credendum est ad medium tibiam procurrere consueuisse, ad modum veteris Romani calcei. Id enim persuadent insutæ aquilæ, ad quarum effigiem explicandam amplius requiritur spatium, quād quod pedi contingendo sit satis. Invenio alicubi auratorum hujusmodi calceorum mentionem factam. Nam Francorum veterum calceamenta forinsecus aurata fuissent, aureis nempe bracteis inducta, vel colore auro imbuta scribit Scholiastes, qui vitam Caroli Magni descriptis. Idem habetur in Panegyr. Berengarii Imp.

*Cum princeps nitidus Tyrio procedit in ostro,
Tegmina vestitus crurum rutilante metallo:
Quale decus terra soliti gestare magistri.*

Apud Lüthpfandum lib. 3. cap. 9. tzangæ appellantur caligæ, quod peculiariter erat militum calceamentum. Mirum est ab Imperatoribus virisque præstantibus ad Monachos etiam Clericosque id transisse calceamenti genus. Codinus de Offic. usum tzangarum nimis scribit invanuisse. In Concilio Aurelianensi 1. c. 20. legitur: *Monacho uti orario in Monasterio, vel tzangas habere non liceat*. Et in Capit. Caroli M. lib. 7.

cap. 304. Ut Clerici pampis, aut tzangis, vel armis non utantur. Parthorum, Perfarumque etiam proprium fuisse gestamen colligunt Casaubonus, & Salmasius ad illa verba Pollionis in Claud. *Tzangas de nostris Partibicas paria tria.* Crebra certè mentio de Parthicis pellibus: ex quo qui pelles illas curant Parthicarii dicuntur in Codice. Ex iisdem pellibus Parthicis peras & sacculos fieri consuevit author est Marcellinus lib. 22. Parthicis proinde pellibus concinnari solitum liquet hoc genus calceamenti. Quoniam verò illud campagis admodum fuisse affine Scriptores testantur, idcirco tzangas fenestratas fuisse atque multifores, & corrigiis, sive ligulis decussatis & reticulatis confectas, non est dubitandum. Non itaque genus fuere cavi calcei, quod pes atque adeo pars tibiae integra tegitur; sed solea cum corrigiis, sive obstragulis sic alligatis ad medium tibiam, ut pars pedis, vel tibiæ nudæ cerneretur. Vide Balduinum de calceo antiqu. cap. 18. Hofmann. Lexic. & Cangium in Gloss.

TZAUSIUS, Dignitatis nomen apud Græcos posteriores Principes in Aula Byzantina; fuisse in genere satellitum, vel stipatorum docet Meursius ex Codino. A voce Tzausius manasse Chiausios vel Chiausso, notos hodie in Aula Turcica, videtur opinari idem Meursius adducto loco Busbequii in Epistolis: *Budam venienti pauci Turcae ex eo genere, quos Chiausios vocant, obviam fuerunt. Hi vicem accensorum, apparitorumque implet, & mandata pleraque omnia seu Principis Turcarum, seu Bassarum ferunt; estque in primis honorificum apud eam gentem officium.* Planè Tzausius apud Græcos est Chiausius apud alios populos. Cum enim Græci littera careant exprimente Ch; Gallorum, & Sc; Italorum, similem sonum exprimunt substitutis litteris Tz. De magno Tzausio Georg. Pachym. Hist. Andron. lib. 5. cap. 23. *Cui fuerat dignitas collata magni Tzausii.* Dicit magnum more Scriptorum Historiæ Byzantinæ, qui primos in aliqua dignitate Magnos vocant, ut moris erat in Imperio posteriorum Græcorum. Ad eandem formam sunt, Magnus Drungarius, Magnus Constantulus, Magnus Dux, Magnus Papias, Magnus Primicerius, Magnus Domesticus, Magnus Archon, & alii,

TZICURIS. Vide Saliba.

TZUSTRIA. Vide Justa.

V

V Litera alphabetica ; in eo ordine postrema vocalium. In re militari asfumitur ad significandam instructionem aciei eidem similem. Quæ dispositio alio nomine dicitur Forceps , vel Forfex , quas dictiones consule . Ad figuram ejusdem literæ *V* muniebantur valla veteris militiæ , ut docet Varro . Vide *Vallum* .

VACATIO. Est immunitas ab omni munere & onere militari . Non uno , apud Romanos præsertim , dabatur nomine . Qui annum quinquagesimum explevisset , etiamsi stipendia sua non impletisset , vacabat beneficio ætatis . Titulo dignitatis vacabant Sacerdotes , ut Plutarchus memorat in Camillo , & qui publico aliquo magistratu implicaretur ; neque enim eos a rerum publicarum tractatione abduci fas erat . Indulgebat sœpe etiam Senatus , aut populus ipse Romanus perpetuam vel temporariam vacationem iis , qui strenuam operam in bello navassent . Liv. lib. 23. *Prænestinis militibus Senatus duplex stipendum , & quinquennii militiæ vacationem decrevit* . Cicero Philipp. 5. vacationem perpetuam sic indicat : *Militibus veteranis , qui Cæsaris pontificis autoritatemque hujus ordinis defendent atque defendant , bis , liberisque eorum vacationem militiæ esse* . Jure vacabant suo pedites quidem , qui vicena stipendia , equites , qui dena fecissent . Postremò morbo , vel aliquo vitiō illigati vacabant ab onere militari . Discutiebantur ejusmodi causæ a Censoribus , ne fraudes intervenirent , quod in morbis præsertim & vitiis corporis facilè factu erat . Livius lib. 4. *Cognitio vacationum militiæ munere post bellum differtur : ita dubii quoque inclinant ad nomina danda* . Sedebant censores pro tribunali , ut docet Plutarchus in Pompejo , vacationesque poscentium causas cognoscabant . Nec dilatae soldū memoratæ cognitiones , sed interdum sublatæ omnino sunt causa omnes vacationum ; præsertim si publicum discrimen urgeret , ac tumultus enasceretur . Cic. *Gravius esse tumultum , quād bellum , vel bīc intelligi potest , quod bello vacationes valent , tumultu non valent* . Sepius autem dilatæ , quād sublate . Liv. lib. 3. *Cum Consules pronunciasset tempus non esse causas cognoscendi , omnes juniores postero die prima luce in Campo Martio adessent : cognoscendis eorum causis , qui nomina non dedissent , perfecto bello se datus tempus* .

2. Aliud postremò erat vacationis genus , que non a publicis permittebatur magistratibus , nec perpetua erat & gratiosa , sed suo a singulis militibus ere a Centurionibus coemebatur . Centuriones nimirum jus habebant non equidem mi-

litiæ sacramento , sed gravioribus quibusdam oneribus militem ad tempus exsolventi . Ea Centurionum facultas in immensam discipline castrensis labem sœpe prorupit . Siquidem opulentissimos quoque tandem durissimis imperiis fatigabant , donec ingenti exsoluto pretio temporaneam vacationem redimerent . Duplex inde militiæ incommodum accedebat . Nam exhausti largitionum pretio milites inopes plerunque inertesque redditum faciebant in castra : Centuriones vero minus obsequenter paratumque ad imperia habebant militem , ipsorum avaritiæ sœvitiae que conscient , cuique optimis censibus denudato nihil erat facilius quād ut ad turbulentos tumultus animos adiungeret , studeretque rebus novis , ut præsentem conditionem effugeret , & quasi meliorem fortunam insolentiæ pretio paciliceretur . Militum immoderatis ejusmodi vacationum pretiis exhaustorum illæ sunt voces apud Tacitum lib. 1. *Nudant universi corpora , cicatrices ex vulneribus , verberumque notas expobrant , mox indiscretis vocibus pretia vacationum , angustias stipendii , duritiam operum , ac propriis nominibus incusant vallum , fussas , pabuli , materiæ , lignorum adgestus , & si qua alia ex necessitate , aut adversus castrorum orium queruntur* . Laudatur eam ob causam Otho Imperator , qui vacationum pretia ex Fisco persolvit , ne suo censu denudaret militem , & Centurionum ingluviem aleret . Idem a Vitellio factitatum , & ab equioribus in posterum Principibus , causa fuit confirmata assertaque disciplinæ & militaris benevolentia ad obedientiam & fortitudinem extimulata .

3. Oblatis sufficiisque vicariis licuit , saltem aliquo Reipublicæ tempore , impetrare vacationem . Liquet id ex Livio , ubi sic fatur de Spurio Ligustino : *Quod si mibi nec stipendia omnia emerita essent , nec dum ætas vacationem daret , tamen , cum quatuor milites pro me uno vobis dare possem , æquum erat me dimitti* . Seneca Declam. 5. *Militavi senex , militavi exanguis , militavi , qui jam vicarium dederam* . Vacatione ignominiosa dimisis bello interdicebatur ; qui gratiosam essent adepti abesse a castris ita poterant , ut tamen si extrema quæpiam necessitas posceret , ad resumenda arma cogerentur . Accidebat id præsertim in tumultu , ubi nullus erat vacationibus locus ob legem latam tertio anno post Romam captam , cum iterum in cervicibus esset bellum Gallicum , ut scribit Plutarchus in Camillo . Ne maritimi quidem coloni excepti sunt , quominus arma caperent in tumultu , vel aliam graviorem ob causam , licet sacrosanctam vacationem jactarent , ut docet Livius lib. 27. Sacerdotes etiam atque Pontifices sœpe postrema necessitas in bellum rapuit . Cæterum indignum palam videbatur , ac minus religiosum ex-

extra ultimum necessitatis telum proficiisci in aciem Sacerdotes . Liv. lib. 28. de Scipionis collega : *Nominate Consulibus provincia sunt : Scipioni Sicilia extra fortem, concedente collega, quia sacrorum cura Pontificem Maximum in Italia retinebat.* Importunam verò cupiditatem miscendi se bellis exteris ulcisci crediti sunt Dii apud Veteres fœdo armorum exitu & morte Pontificum , quasi in pœnas neglectæ religionis , ut docet Plutarchus in vita Fabii . De causis vacationum plerunque Censores , interdum Consules , quandoque etiam Senatus cognoscebat . De Censoribus Liv. lib. 24. *Neque Senatu modò, aut equestri ordine regendo cura se Censorum tenuit.* Nomina omnium ex juniorum tabulis excerpserunt , qui quadriennio non militassent , quibusque neque vacatio justa militiæ , neque morbus causa fuisset . De Senatu idem lib. 27. *Quibus recusantibus edixere in diem certam, ut quo quisque jure vacationem haberet, ad Senatum referret.* De Consulibus verò idem lib. 3. *Cum Consules in curione pronunciassent, tempus non esse causas cognoscendi: omnes juniores postero die prima luce in Campo Martio adeissent, cognoscendis causis eorum, qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam.* Ex quibus verbis licet etiam intelligere, tempus cognoscendi causas vacationum non solum fuisset in ipso delectu , & rùm etiam , si necessitas cogeret , bello prefecto . Vt annem Antonium Valtrinum de Re milit. Roxan. lib. 2. cap. 5. Vide etiam *Miffo*.

VACERRA, æ. Colum. I. 6. cap. 19. *Vacerris inter serlegantur.* Palus est sive stipes , ad quem equi religari solent . Convestantur hujusmodi pali inter sarcinas ad equos ligandos , quando copiae militares inter commigrandum alicubi consistunt . Expeditis tunc palis sive stipitibus , ad eos equi illigantur . Vacerra autem dicitur , vel a vacando , quoniam illi alligatus equus a labore itineris vacet : vel a voce *varus* , quo vocabulo notantur qui crura habent distorta , quæ inde divaricata dicuntur . Sunt enim stipites illi furcillati , ut crura referre vara videantur . Augustus apud Sveton. vacerrosum dixit , convicii loco , pro hebeti vel cerito ; quo modo ejusmodi homines stipites etiam solemus nominare .

VACUNA DEA. Vide *Vittoria* .

VACUNALIA. Festa erant in honorem Vacunæ Deæ , quæ Antiquis Victoria erat . Vide *Vittoria* .

VACTÆ. Item Vardæ : seu potius Germanico more scribendi Waetæ , & Wardæ . Teutonica vocis origine apud Scriptores crassæ Latinitatis sunt excubiæ , seu milites limitum custodes . Capitulare 3. anno 813. *Siquis vactam aut vardam dimiserit.* Hinc vox Italica ejusdem notionis *Guar dia* , permutatione solita W duplicitis Germanorum in G.

VADIUM . VADIARE. Quid sint in monomachia & duello docet Skenæus ad regiam Majestat. lib. 3. cap. 23. *Vadiatur duellum, cum actor sive appellans querelam suam proponit, eamque duello per se vel per suum Championem se probaturum offert.* Et reus sive appellans affirmat contrarium esse verum , & se , vel suum Championem , in sui , siveque cause defensionem ad duellandum affert . Hinc inde dantur vadia ; ab auctore vadium disputationandi ; a reo vadium defendendi , quad in hoc regno fit , cum duelliones hisc inde

cbirotbecas offerunt . A Vadium habemus vocem Italicam *Guggio* , de qua ita scribit Castelvitrus in additione ad lib. 1. Prof. Bembi . Gaggio . Vene da Vadium , e significa propriamente quella promessa , che le parti fra loro fanno in giudicio , quando vogliono piatire in pena , ò di colui che domanda ingiustamente quel che sà non dovere avere , ò di colui , che niega di pagare quel , di che sà esser debitore . E questo promettere si dice incaggiare : siccome si vede nelle Novelle Antiche ; *Le Parti s'incaggiano.* Dicitur autem Italorum Ingaggiare de bellicis ferè conflictibus & facinoribus . Academ. Furf. Ingaggiare . Convenir con pegno detto gaggio : e dice si per lo più di cose di guerra , e di cavalleria . Giovanni Villani lib. 10. Avendo Castruccio impromesso & ingaggiata la battaglia . Vide Chirotbeca .

VÆ VICTIS. Docemur hoc adagione , semel victis nullam in posterum calamitatem alienam , omnesque sinistros eventus pertimescendos . Vox fuit Brenni , sive quis alius fuerit Gallorum Senatum Ductor , qui palam deridens Romanos appendentes aurum , quod ab iisdem auxilium desperantibus stipulatus fuerat , ut exercitum a finibus Romanis abduceret , ancipiti nutantique lanci gladium adjecit , cum amarisima illa exprobratione : *Væ victis.* Liv. Additus ab insolente Gallo ponderi gladius , auditaque intoleranda Romanis vox : *Væ victis.* De eodem effato Florus lib. 1. cap. 13. *Cum jam obsidio sua Barbaros fatigasset, mille pondo auri recessum suum venditantes, idque ipsum per insolentiam, cum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, superbè, vœ victis, increparent &c.*

VAGINA, æ. Cic. in Catil. I. *Tanquam gladium in vagina reconditum.* Theca , plerunque lignea , pelle vel corio obducta , ubi quid , sed in primis gladii asservantur . Dicitur vagina , quasi vacina a vacando , vel vacuo loco , ubi conditur gladius . Et Veteres quidem , qui G litteram in usu non habebant , vacinam scripsere . Itali minima mutatione *Guaina* . Alb. c. 28. *Guaina non fâ ne buon, ne reo lo coltello.* Item Fodero a Latinoru in foras , ut observat Ferrarius : ex quo Foderare , quod de pannis & aliis , quæ custodita volumus , dicitur . Ea quippe deforis rudiore tela , vel quolibet velamine coniecta ita servantur , ut custos panni tela foras conspiciantur .

VAIVODA. Apud Dalmatas & Hungaros est ductor militarium copiarum . Sed audiendus est Leunclavius : *Vaivodæ nomen generaliter significat Præfatum militum, quem Capitaneum vulgo vocant. Sed apud Hungaros, ut olim, sic etiam hodie, duæ sunt appellationes administrationum maximarum; una Buni, altera Vaivodæ.* Vaivoda verò Praeses dicitur , loco Regis administrationem habens in aliqua provincia , puta Transilvania , Valachia majori , Valachia minori &c. Addo Martinum Cromerum non Vaivodas , sed Voievodas illos lingua Polonorum vernacula nominare ; & sic vocatos scribere duodecim primarios Poloniæ proceres , qui , Lechorum stirpe desita , inter se regnum diviserunt ; a quibus porrò repetit originem Palatinorum Poloniæ . Sic autem scribit l. 2. *Cum autem stirps Lechi defecisset, Poloni comitiis de constituenda repubblica Gnesna habitis, ad neminem unum principatum deferunt: vel quod in pari multorum digni-*

gnitate variarent sententiae, vel quod monarchiae ad tyrannidem (ut sunt res humanae in deterioribus mutabiles) declinantis pertexi jam essent. Duodecim vero ex omni procerum numero, potentes & spectatores in primis viros, deligunt, qui sive nova tunc populi placito, sive usitato etiam sub principibus instituto, sua quisque regioni, divisa in totidem regiones tota Polonia, praesent, & Vojevodæ, hoc est duces belli & copiarum vernacula lingua dicerentur. Et paulo post. Mansit quidem manetque in hanc diem is sive honor, sive magistratus: verum aliquantum restricta potestate & jurisdictione & ab iis qui Latine loqui volunt, Palatini usurpantur; habentque principem secundum Episcopos in Senatu regio locum.

V A L E N T I A, æ. Macrobio est bona valetudo, & firmitas sani corporis: sic enim scribit in Somn. Scip. l. 2. Ut medicus, ut exercitator corporum sanitatem vel valentiam, quam ille aegris hic luctatoribus praestat, non utique ex hoc etiam sibi praestant. Sed melius Glossæ Cyr. Valentia, robur, firmitas. Itali Valentia, Valenza. Joann. Viljan. l. 5. 4. E per sua valentia passò in Ingilterra, e combatteo con Raul. Rim. Ant.

Che non pensai che Amor tanto sapesse,
Che sua valenza sì mi distingesse.

Castellum, sive pagus munitior olim ad Tiberim Valentia ab Evandro dictus, qui postea Græco nomine, sed Latinæ vocis significatione servata Pœn Roma dictus est. Solin. c. 2. Sunt qui videri velint Roma vocabulum ab Evandro primum datum, cum oppidum ibi offendisset, quod extratum antea Valentiam dixerat Juventus Latina; servataque significatione impositi prius nominis Pœn Græcè Valentiam Latine nominatam.

V A L E N S, VALENTIOR, VALENTISSIMUS. Fortis. Varro de Re rustic. l. 3. Providendum ne infirmiores a valentioribus opprimantur. Cic. ad Messinum l. 5. 21. Pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare. Idem Verr. 7. Lictores valentissimi, & ad pulsando verberandosque homines exercitatiissimi.

V A L E T I, VALECTI, VALLETTI. Antiquitatis fuisse procerum & nobilium filios constat, qui nondum per etatem asecuti erant cingulum militare. Id latè disputat sanctus Cangius in Notis ad Villarduinus. Idem fit testatissimum non ita paucis testimoniosis Poetarum veterum Gallicorum. Postea sic generatim appellati inveniuntur scutiferi & armigeri, qui dominos suos belligantes subsequebantur; fuitque semper nomenclatura tradita famulis honorariis, & ad bellicos usus detentis. Constitut. Siculæ lib. 3. Ut dignitatum gradus & hominum qualitates in iuriis apertiis distinguuntur, statuimus burgensem, seu rusticum, qui militem verberaverit, nisi probabitur quod se defendendo hoc fecerit, manus de truncatione puniri: Eadem poenâ Valetto immidente, qui militem nobilitoris gradus verberaverit. Vide plura apud Cangium in Gloss. Planè errat Salmasius in Hist. Augusta, ubi innuit Valetos dici a veredis, idest cursoribus. Optima & verissima est origo Pithœi, qui Valetos, quasi Vassalletos dictos putat, ut quemadmodum Vassalli erant horæstiores milites, sic Valletti militum armigeri, vel scutarii.

V A L L A T U M, i. Locus vallo munitus. Tabularium Britavense: Cum Ecclesiis in eodem vallato, seu vico dicatis.

V A L L O, as. Propriè est vallis, idest palis, vel sudibus præcingere. Ex quo vallationem dicimus munitiones ferè agrestes, vel palustres ex effossa congeititiaque terra, additis per certa spatia munitiunculis ad fines tutandos, vel ad copias existivantes seu hyemantes tutò ab hosticis insulibus collocandas; *Cordoni, Cordonate, Linne*. Latius postea acceptæ dictiones *Vallo & Vallato* pro aggere munitorio ex lapidibus vel alia firmiore materia. In hoc vallationum genere urbana quedam eminent opera monstræ magnitudinis, quorum antiquissimi Scriptores fidem faciunt. Nescio an quidquam operosius inter legendum occurrat muro Sinensi, quo Sinense Regnum a magna Scythia distaminatur. Laboriosissimi etiam fuit operis constructus ab Hadriano & Severo murus, ut Angliam a Scotis displicerent. Omnes verò architecturæ nisus superare visi sunt Pharaones Ægypti Reges, qui, ut Ægyptiacum regnum, quod positu loci terrarum omnium insimum ac depressissimum est, ab æstu & inundatione Erythræi maris tuerentur, immensæ altitudinis, durissimisque montibus pares moles e vivo lapide condiderunt. Ad horum similitudinem etiam Batavi, qui inferiora Germaniæ loca & Oceano submissiora incolunt, editis prævalidis munimentis perpetuo ambitu impetum maris identidem recurrentis propellunt, ac remorantur. *Dighe*. De his Dantes Infern. C. 15.

Quale i Fiaminghi, trà Guzzante e Bruggia,
Temendo'l fiotto, che'n verlor s'avventa,
Fanno lo schermo, perchè'l mar si fuggia.

Quod nos ita reddidimus Simil. Dant.

Qualia flaventes Morini, extremique Batavi
Oceanum contra, fluctus domitura miraces,
Nexa catenatis tollunt munimina saxis.

2. Sed hæc per otium pacis multamque temporis diuturnitatem a summis Principibus gesta sunt, ut sua regna & provincias communirent. Quæ subiicimus ad singularem præstantiam supremorum Ducum, bellicique operis admirationem faciunt. In hoc verò genere veterum Romanorum militia, reliquis omnium terrarum nationibus maximopere præstítit & eminuit. Cæsar copias Pompejanas inter mare geminum, ambitu centum quinquaginta facilè milliarium, ac perpetuis munitionum castellis circumdedit. Id videretur omnem humanam fidem excedere, nisi eam rem literis posteritati consignasset Appianus: sic enim scribit lib. 2. Bell. Civil. *Cæsar aggressus est difficile & inopinatum opus, ut uno muro omnes Pompeii copias circumplexus, a mari ad mare eum duceret: etiam si cæptis excideret, magnam apud posteros super hac audacia gloriam laturus. Erant enim stadia ducenta & mille*. Memorabile illud facinus cantu suo etiam grandius facere conatus est Lucanus, Poeta cæteroque minime Cæsarianus, lib. 6.

Franguntur montes, planumque per ardua Cæsar
Dicit opus, pandit fossas turritaque summis
Disponit castella jugis, magnoque recessu
Amplexus fines, saltus nemorosaque telqua,
Et silvas, vastaque feras indagine claudit.
Non desunt campi, non desunt pabula Magno;
Castraque Cæsareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
Illic mersa suos: operumque ut summa revisat,
Defessus Cæsar mediis intermanet agris..

Nunc

*Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,
Adscribatque Deis : fragili circumdata testa
Mœnia mirantur refugi Babylonia Partibi :
En quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,*

*Affyris quantum populi telluris Eoæ
Sufficit in regnum, subitum bellique tumultu*

Raptum clausit opus : tanti perire labores !
Idem Cæsar oppidum Avaricorum in Gallia vallo pedum duodecim, in circuitu quindecim, millium passuum, crebrisque castellis circumcinxit. Idem Helvetiorum provinciam ingressus, ut ipse scribit lib. 1. Bell. Gallic. *Cum una legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemano ad montem Juram, millia passuum novendecim, murum in altitudinem pedum sedecim, fossamque perduxit.* Simili opere singularem admirationem apud omnes excitavit apud Alexiam. Rem porro memoratu dignissimam de Licinio Crasso Plutarchus retulit per hæc verba : *Cum fugitiivi penitus vallum Brutiorum infedissent, qua circa Regium, Crassum insecurum assedisse, & eum in brevi tempore fossam a mari ad mare duxisse per cervicem penisulae, stadiorum trecentorum latitudine, & altitudine quindecim pedum. Super fossam verò vallum struxisse altitudine & firmitatem mirandum.* Satis fuerit id specimen præbusse de Romanorum operibus quoad structuram vallorum. Admirabiles etiam in ejusmodi vallis extollendis fuere Macedones, quos non semel Polybius impensè dilaudat, & Livius penè exequat Romanis. Hæc & similia qui legerit apud veteres Historicos, desinet obstupescere vallorum opera militiæ recentioris, quæ tamen non pauci tantopere suspiciunt & demirantur. Vide *Agger*.

VALLUM, i. Murus est sive agger ex congestitia terra ad oram fossæ, munitus altè defixis fudibus, sive palis, qui valli dicuntur; eorum vero series vel conceptum appellatur vallum. De locis themate Varro de L. L. l. 4. *Vallum, vel quod ea varicare nemo possit: vel quod singula ibi extrema bacilla furcillata habent figuram literæ V.* Varicare hic est transilire varos. Varus autem prisco Latio fuit palus, ex quo habemus diminutiva vocabula *Vallus*, item *Palus*, & *Vallum* quod est series vallorum. Et quoniam id palorum genus distortum est & furcillatum ad modum literæ V, idcirco varos dicimus, quibus distorta sunt crura: quod eleganter alio transluit Persius Sat. 4.

vel cum fallit pede regula varo.

Frustra est Scaliger filius, qui eum Varronis locum quasi luxatum diffingit, & pro quod ea varicare non possit, legit quod ea variæ ac ærumnae essent, exhorruisse visus verbum varicare, & intrusum reputans. Illud verò mihi aptissimum est verbum, scitèque tractum a varis. Hinc verbum Italicum *Prevaricare pro transgreedi*, ab eodem Latinorum verbo, quod est varos seu palos transilire. De vallorum constructione scribit Polybius, docetque non fuisse ejus formam ex ligno simplici & æquabili, sed duas habuisse eminentias, ac veluti cornua, quod Varroni etiam observatum vides in verbis allatis: De Vallo Veget. l. 3. c. 8. *Sublati cæspites ordinantur & aggerem faciunt, supra quem valli, hoc est fudes, & tribuli lignoi per ordinem digeruntur.*

Animadverte aliud esse vallum, aliud aggerem. Agger siquidem non requirit vallorum, seu parlorum nexus: vallum sine vallis non intelligitur. Vallum proinde dixeris aggerem munitum.

2. A vallo dicitur Circumvallatio, quæ obfisionalis quædam sepes est, quam vulgato vocabulo dicimus lineam circumvallationis. Constat ex planis loriculis, & propugnaculis per certa spatha excitatis & prominentibus ad defensionem munitionemque castrorum, validamque urbis oppugnationem. Duplex erigi solet vallum obfisionale, præsertim in diuturnis obfisionibus: alterum externum appellatum, & opponitur auxiliaribus hostium copiis, sicubi invasionem in castra affectent, ad oppugnatatos socios novo milite, & commeatu juvandos. Alterum interius est, urbemque obfessam respicit, eductum ad præsidiorum irruptiones, subitosque egressus frenandos. Exterius illud septum & hostes respiciens dicimus Circonvallatione; interius aliud & arcu propinquius, Contravallatione. A vallari fossa obfisionali non dubito depressiora loca dicta fuisse vallem. Itali vallum dicunt Steccato, Trinceramento, etiam *Vallo*. Ricord. cap. 16. *Vsciron fuori della città, e vengono al vallo dello steccato.* Et Tassus Gierusalem. Cant. 7.

*Tornano allora i Saracini, e stanchi
Restan nel vallo e sbigottiti i Franchi.*

Vide *Agger*.

VALLUM, i. Valla in ludo latrunculorum idem sunt ac mandrä vel carceres. Hac notione occurrit hoc verbum apud Authorem Panegyrici ad Pisonem, ubi de latrunculorum ludo loquens sic ait:

*fracta prorumpit in agmina mandra,
Clausaque dejecto populetur mœnia vallo.*

Existimaverim vallum ibi neutro esse genere, idest locum munitum. Non enim video, quid cognationis habeat vallus, idest palus, cum capsis, sive septis, vel mandris in tabula lusoria: probè video congruere illis sedibus nomen valli neutro genere. Sed quoniam scio sedes illas non valla, sed vallos appellari a Salmasio in Proculo Vopisci, non leviter sum demiratus virum magnum vel non vidisse discrimen inter vallos & valla, vel sedibus tessellatis, sive areolis quadratis alvei lusorii vallos potius attribuisse quam valla. Equidem appellations aliæ earundem sedium, eujsmodi sunt carceres, mandrä, capsæ, non singulares stipites notant, sed receptaculum sive septum munitum, quod non sit singulari palo, sude, vel vallo, sed eorum copia, quam vallum neutro genere, & Italice dicimus *Steccato*. Præterea in addueto versiculo Paneg. ad Pison.

Clausaque dejecto populetur mœnia vallo,
quis continuo non videat nihil languidius atque adeo ineptius dici posse, quam vallum ibi masculini esse generis, non neutrius? Quid enim præpostoræ absurdæque locutionis illud esset, mœnia depopulari dejecto uno palo?

VALLUS, i. Palus. Virg. 1. Georg.

Exacunt alii vallos.

Plures valli seriatim dispositi faciunt vallum neutrò genere, septum scilicet castrense. *Palizzata.* Vide *Vallum*.

VALVARTE. Propugnaculum. Italis *Baluardo*. Salanova Justit. Aragon. in observant. de Infant-

fation. *Ad reparationem portarum villa vel latum, sive valvatum, & murorum tenentur.* Vocem *Balward* Germanicæ originis facit Menagius. Turnebus trahit a dictione bolus, quæ Latinis est gleba, seu cespes, vel terra cum gramine. Et quidem castræ propugnacula, quemadmodum Ducum tribunalia fieri solebant e cespite & graminibus cum ipsa terra convulsis,

VALVASORES. Vide *Vavassores*.

VARDE. Vide *Vactæ*.

VASA. In foro bellico sunt omne genus sarcinærum. Vide *Vasa conclamare*.

VASA BELLICA. Sic appellatæ sunt naves bellicæ a scriptoribus lapsæ Latinitatis. Thomas Valsinghamus in Ricardo II, *Hostes armaverant quinque vasa bellica*. Eadem *Vasella* dicta sunt. S. Ludovicus in Epist. de captione sua: *Vasellis navalibus ut plurimum incendio dissipatis*. Liquidum est sequioris ævi Latium dixisse *Vasa* & *Vasella* ab Italorum dictione *Vafello* & *Vascello*, juxta regulam sæpe observatam de vocibus aliis inferioris Latii, acceptis ab Italicis, Gallis, Germanis, aliarumque gentium idiotismis. Itali tamen voces *Vafello* & *Vascello* pro navibus habent a vasis Latii veteris, proper similitudinem alibi iterum observatam inter *vasa* & *naves*. Ex Plinio discimus omnes Veterum naves rotundas fere fuisse; atque hinc opinor factum, ut multa vasorum nomina navibus essent communia. Ejusmodi sunt *cōbitæ*, *scyphi*, *cupæ*, *gauli*, *cybeæ*, *cymbia*, aliaque plurima hujus generis, quæ naves simul & *vasa* indicant. Ut enim vas communæ erat omnibus nomen navibus, sic singulare vasorum similitudine singulæ postea naves sunt appellatæ. *Vasa* in sacris paginis apud aliquos sunt arma. Psal. 7. *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, & in eo paravit vasa mortis.* Quæ sint ea *vasa* explicat statim: *sagittas suas ardentibus effecit*. Item Reg. lib. 1. c. 14. ex versione Septuaginta: *Et inspererunt ad faciem Jonathan, & percussit eos, & portans vasa ejus procedebat post eum*, ubi *vasa* sunt arma, a Jonathan scutifero sive armigero gestata. Vide de la Cerdâ Adv. Sacr. lib. 65. Sed vere *vasa* in Scriptura vulgata sunt res quælibet; quemadmodum hæc ipsa vox *res*, apud Italos *cosa*, *robbæ*, apud Græcos *χρῆμα*. Psal. 70. *Confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam: ubi vasa Bellarminus psalterium, musicum instrumentum interpretatur.*

VASA COLLIGERE. Ad profecitionem se comparare collectis sarcinis, quæ militari vocabulo *vasa* dicebantur. Passim legitur apud Authores. Livius Dec. 3. lib. 1. *Proxima nocte jussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Ticino mota.* Idem lib. 22. *Signo dato conclamatur inde ut colligantur vasa.* Et lib. 27. *Si collis, in quem speculatum irent, placuisse, vasa colligerent ac sequerentur.* Et ibidem: *Extinctis ignibus vigilis primæ, dato signo, ut vasa colligerent. Cicero lib. 6. in Verr. Ille ex Sicilia castra jam moverat, & vasa collegerat.*

VASA CONCLAMARE. Formula militaris, qua milites testantur in procinctu ad expeditionem se esse, fiduciamque & alacritatem solemni ritu iis verbis ostendunt. Cæsar lib. 1. Bell. Civil. *Quo cognito signum dari jubet, & vasa militari more conclamari.* Et lib. 3. *Scipio noctu, neque*

conclamatis quidem vasis flumen transire. Fron-
tin. lib. 1. Stratag. cap. 8. *In initio statim noctis vasa conclamare milites jussit.* Vasorum nomine in hac frequentissima militari locutione accipitur omne genus receptaculorum: *sacci*, *bulgæ*, *arcæ*, atque ipsæ etiam sarcinæ; nec modò quæ militum humeris asportantur, verum etiam quæ jumentis imponuntur & carri.

VASARIUM, ii. Quemadmodum notum est, *vasa* pro quolibet instrumento tum civico, tum militari frequenter accipi, sic *vasarium* pro collectione sumitur universæ copiæ, vel supellectilis tum civicæ, tum militaris. Cic. in Pis. *Nonne festertium centies & octogies, quod quasi Vasarii nomine in venditione mei capit is adscripseras, ex æario tibi attributum Romæ in quaestu reliquisti?* Effecto *vasarium* fuisse dictum, mulos, equos, & omnigena instrumenta, imd verò ipsam pecuniam, quæ Præfectis provinciarum tradebatur, observavit Budæus in Comment. de Asse. A *vasario* optimè trahit Ferrarius originem vocis Italicae *Bagaglio*, quæ complectitur sarcinas & impedimenta omnia militaria. Sic autem deducit: *Vasarium*, *Vasaticum*, *Vasaglio*, *Bagaglio*. Reclamat Menagius, & violari leges analogicæ gradationis conqueritur. Verum ejusmodi querelas Menagianas nos alio in loco confutavimus: minimumque analogicis gradibus, summo arctoque jure ordinatis, fidendum esse in investigatione originum cuiuslibet idiomatis, observavimus. Postremo non dubitamus cum eodem Ferrario ab eadem voce *Vasarium*, & Italica *Bagaglio*, originem trahere voces Italicas *Bagasce*, & *Bagascione*, quæ lupæ sunt, & scorta utriusque generis militaria, quæ nimirum cum sarcinis & reliquis impedimentis sequuntur exercitum. Andreas Schottus Nodor. Cicer. l. 1. cap. 3. opinatur *vasarium* vestigial fuisse pro *vasis*, id est sarcinis, vel utensilibus, dictumque ut *calcearium*, *camelarium*, *clavarium*, & alia quedam hujus terminacionis, quæ voces notant pecuniam imperatam pro *calceis*, pro *clavis* *calligaru*m, & pro *camelis* alendis. Optime conjectat: sed nihil obstat, quominus eadem vox & copiam memoratam sarcinarum & utensilium, & pro iisdem pecuniam imperatam significet.

VASSALLI, & VASSI. Sunt enim hæc voces synonymæ. Quod attinet ad etymon hujus vocis, nonnulli trahunt a voce *Vas*, *vadis*: quasi sint beneficiarii, fide vel sacramento aliis adstricti pro accepto beneficio. Turnebus trahit a vase: cum enim *vasarium* diceretur omnis illa supplex, quam secum deferebant Præfecti & Magistratus in provinciam discedentes, eorundem clientes familiares & domesticos, tanquam in eorum *vasario* essent, vocitabant *Vassallos*, vel *Vassos*. Non est dubium, non obscuræ dignitatis nomen interdum fuisse: passimque indicatos nomine *Vassallorum* familiarium, vel *Dominicorum*, domesticos & familiares Principum. Erant etiam in judiciis publicis assessores Comitum, & cum iisdem profecti in provincias non rem forensem duntaxat, verum etiam bella administrabant. Certè sub postremis Imperatoribus Alamannicis constat institutum fuisse ordinem honorarium *Vassallorum*, qui etiam Capitanei nuncupati. De *Vassis*, vel *Vassallis* dominicis Tabularium Vindocinense hæc habet: *Guido de Bla-*

Blasone Dominicus Vassus accedens ad Dominum Odericum Abbatem &c. De Vassis vel Vassallis regalibus Odo Cluniacensis lib. 1. de Vita S. Geraldii : Reipublica statu jam nimis turbato , regales Vassos insolentia Marchionum subjugaverot.

2. Non semel indicare me memini, ævo Theodosiano , item Byzantinis Principibus in Oriente regnabutib⁹ , & circa tempora Caroli Magni Imperatoris , tres fuisse clasæ , vel ordines rem militarem juvantum. Omnim⁹ nobilissimus erat militum , Milites verò per ea tempora Equites solum erant , & præcipua nobilitatis proceres sacramento adstricti suis Principibus . Ex his creati sunt postea multiplices militiæ sacræ ordines ; utque ipsi validissimum militiæ robur habebantur , ita singuli pro divitiarum copia & generis facultate magnam vim famulorum in bello ducebant. Eiusmodi milites , & primi subselii bellatores eo ævo Vassi & Vassali sunt etiam appellati . Classis altera erat tironum , sive scholiarum , qui etiam dicti sunt adcrecentes , quoniam adcrecerent implerentque numerum militum primiorum , si forte prælio aut alio casu decederent . Tertia classis erat famulorum , qui non solum non adhuc cingulo militari donati , verùm etiam annonæ publicæ partem non adhuc consecuti , ab ipsis heris militantibus alebantur ; a quibus scilicet erant mercede conducti , ut ipsorum arma gestarent , & si necessitas posceret conflictibus etiam se immiscerent . Id genus famulorum multiplice nomine est insignitum . Dicti nempe satellites , clientes , servientes , armigeri , scutarii . Vide plura de Vassis & Vassaliis apud Cujacium , & alios legis peritos . Licet autem frequentissima notio Vassallorum fuerit , ut dominos bella capientes sequerentur , quorum etiam clientes fiduciarii , ministeriales , & alii frequenter dicti memorantur ; nihilominus compertissimum est quandoque infimi generis servulorum , atque adeo mediastinorum nomen fuisse . Certè vernalis coquinarios Vassallos appellare non dubitavit Dantes Infern. Cant. 21.

Non aliter vernis præses rectisque culinæ

Fanno astuffar in mezzo la caldaia

La carne con gl'uncin perche non galli.

Quos Poetæ versiculos nos ita Latinè reddidimus : Simil. Dant.

Non aliter vernis præses rectisque culinæ

Imperat, ut mergant laticis ferventis in olla

Dentaro pinguem agninam, ne subnater, unco.

A Vassallis , sive , ut etiam legitur Vassalletis , optimè trahit Pithœus originem vocis Italicae & Gallicæ *Valletto* , qui servulus est , vel puer a pedibus . Magis certè id probaverim , quām ut a veredo veniat , ut contendit Salmasius in Hist. August. vel a verna , ut ostendere conatur Bovillus , vel a baro , ut tradit Menagius , vel a bajulo , ut placuit Guiet⁹ Vide Cangium in Gloss.

VASTATOR , oris . Stat. lib. 2. Achill.

Troja vastator Achilles.

Ex Perotto , & aliis dicitur ab adiectivo *Vacuus* . Est enim vastare solitudinem & rerum inopiam , atque adeo vacuitatem inducere . Vastum enim dicimus non solum quod eximiam magnitudinem & quandam habet immensitatem , verum etiam quod incultum est , desertum , & solitarium . Vastatores in militia non tam gradū di-

gnitatis excellunt , quam terrore latè didito ; & hostili ferocia sunt pertimescendi . Nihil finitimus terribilis , cogitantibus nimis laborum pre-tia annique spes maturescentis , brevissimo temporis ambitu dilabi , ac perire posse , furore incitatissimo catervæ populabundæ & impunè cum armis & facibus discurrentis ad labefactanda edificia , sylvas deliciendas , incendendos agros , & nullam denique non pernicem manu præcipiti & prædatrice , qua potè , qua non potè , inferendam . Quemadmodum verò ex Imperatoris nutu , & certis militiæ legibus necesse est interdum succumbere finitimos turmis prædatoriis , & obvia quæque flammis ferroque miscentibus ; sic moderatorum injussu talia per libidinem & castrensem licentiam exercentes mulctis , missioni , & extremis quandoque suppliciis subiiciuntur . Aliud quippe bellum , aliud exitiosa rabies , & crudelis avaritia quoquomodo ditescendi . Opportunè huc recidit admonitio Crœsi Lydorum regis ad Cyrum Regem Persarum , cum devastari jussisset Sardes , regiam Lydiæ urbem reeens expugnatam ; rem absurdam esse judicantis diripi absumique a victore res suas . Sic autem Herodotus lib. 1. de Crœso : *Ille cogitabundus silentium tenebat . Mox conversus ac cernens Persas Lydorum urbem diripientes : Utrum debeo ; inquit , Rex , loqui quod sentio , an tacere bon tempore ? Cyrus eum verò , quæcumque luberet , audacter proloqui jussit . Tunc illo Cyrum perconstat , quidnam tanta multitudine armatorum properaret agere ? cui Cyrus : Tuam , inquit , urbem diripere , tuasque opes absumere . Asqui , Crœsus excipit : Neque urbem meam , neque meas opes diripis : nihil enim mihi jam cum istis rebus est ; sed tua auferunt , tua diripiunt .* Sensit Cyrus verissimam esse Regis debellati vocem ; utque sui a vastatione urbis abstinerent manus continuè præcepit . Nihil indignius est viro ingenuo , quām deturpari illa macula apud Cic. ad Attic. 1.8. *Homo magis ad vastandum , quām ad vincendum paratus . Italis Guastatorē item dicuntur qui rei munitoriae deserviunt . Tass. Gier. c. 1.*

E innanzi Guastatori havea mandati ,

Da cui si debba agevolar la via .

VASTITUDO , inis . Cato de re Rustic. cap. 141. *Vastitudinem , calamitates , intemperiasque prohibess . Sed hoc antiquum & desitum . Item*

VASTITIES , ei . Apul. *Tanti corporis vastities horreri fuit . Plaut. in Pseud. Harum mihi voluptatum omnium - vastities venit .* Sed hoc etiam vestustum & parcè usurpandum . Melior est Latii

VASTITAS , atis . Cic. in Catil. *Testa Urbis , vitam civium , Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas .* Est autem vastitas non solum enormis quædam magnitudo & quasi immensitas , verùm etiam depopulatio , & solitudo quædam ac rerum vacuitas ex rapinis , incendio & eversione rerum exorta . Italis Guasto . Joannes Villani lib. 4. cap. 22. *Fece gran guasto alla detta cittade .* Hinc illæ formulæ : *Far guasto , Dare il guasto , Menare a guasto , pro inferre pernicem .*

VASTIFICUS , a , um . Quod vastitatem inducit . Cic. ex vetusto quodam Poeta : *Erymantiam bæc vastificam abjecit belluum .*

VASTUS , a , um . Pro enormiter magno usurpant Latini passim : pro vastato . Accius apud Norium : *Hanc Urbem ferro vastam facit .*

V A -

VASTE'. Vastè & rusticè , pro asperè dixit Cicero lib. 3. de Orat.

VASTO , as . Diripio , populor , vastitatem induco . Cæsar lib. 1. Bell. Gallic. Agri vastari , liberi eorum in servitutem adduci .

VASTATRIX , icis . Senec. Epist. 96. Luxuria terrarum marisque vastatrix .

VASTESCO , scis . Vastum fieri , & solitarium ferocià vastatorum . Accius apud Nonium : *Fuisse proficisci in exilium quovis gentium , ne scelere tuo Thebani vastescant agri .*

VAVASSORES , VALVASORES , VALVASORII , & VALVASSOLLI . Sunt in genere feudalium vassallorum . Errat Author libri de Regimine Principum , qui Valvassores trahit a valvis , quoniam illis curæ esset porta palatii Regalis , vel Imperialis . De illis hæc habet Othomanus de verbis Juris : *Quo en numero illi , qui eorum lingua Barones , Majores , Valvassores , sive Vassalli appellantur , fuerunt : qui patronos quidem illos agnoscebant , sed tamen , ut dixi , secundum Regem .* Memorantur sèpius a Scriptoribus lapsæ Latinitatis ; apud quos nonnihil videntur excedere vulgaris militiæ gradum . Charta Anselmi Comitis S. Pauli : *Omnibus , qui eandem decimam tenebant Vavassoribus , sive militibus concedentibus &c .* Vide plura apud Cangium in Gloss. Pleniùs Author præfatus libri de regimine Principum : *Inveniuntur etiam apud eos quædam nomina dignitatum ex fure Imperii dependentium , & supra simplicem militiam transcendentium , ut sunt Valvassolli & Cathani , qui & Proceres appellantur , jurisdictionem super subditos habentes ; quamvis hodie per civitatum potentiam sic diminuta & subtracta totaliter . Itali Barbassoro nuncupant virum illustri præfetura vel authoritate eximia ornatum . Interdum serid , sèpius per jocum & cavillum usurpat . Primæ significationis exemplum habet Bojard . Orl. Innam. l. 1. c. 20.*

*L'altro gigante si fermò da parte ,
Et alla Dama attende & al tesoro ,
Che tolto bavean per forza e con grand'arte
Dall'Isole lontane a un Barbassoro .*

Alterius significationis exemplum tradit Boccacc. Nov. 99. *Credendo si tui esser un gran Barbassoro .* Eodem joco significatu , & in eandem sententiam adhibent Itali vocem *Baccalure* , ut probe advertunt Academici a Furfure . Postremo quoniam a barba inchoatur vox *Barbassoro* , nulla habita veræ originationis ratione , detorsit eandem vulgus ad notandum virum senio confitum , præsertim si prolixiore barba & inculto capillamento inhorrescat . Ad hoc genus pertinuit monstrose figuræ senex , de quo Bojard . Orl. Innam. l. 1. c. 22.

*Fè comprare un palaggio in quel confino ,
Dove mi tenea chiusa il Barbassoro .
Eum verò sic prius descripserat :
E già disceso havendo il monte , al piano
Ritrovò un huomo contrafatto e strano .
Quest'era grande , e quasi era gigante ,
Con longa barba , e gran capigliatura ,
Tutto peloso dal capo a le piante ;
Non fu mai vista più sozza figura ,
Per scudo una gran scorza havea davante ,
Et una mazza ponderosa e dura :
Non havea voce d'huomo , nè intelletto ;
Salvatico era tutto il maladetto .
Ut populari usurpationi vocis Barbassoro fidem .*

conciliem , adverto Vavassores dictos etiam fuisse veteranos : Lambertus Ardensis p. 31. *Fatum est autem ut liber quidam veteranus , sive Vavassorius similiter liberam nomine Havidem duceret in uxorem .* Idem p. 103. *Magnanimus quidam veteranus sive Vavassorius &c .* Ignorare se fatetur Cangius , quoniam Vavassores veterani dicerentur . Quid si , quoniam propter etiore ætate Proceres essent ? Sed & hinc aliud hujus vocabuli thema expiscari licet ab avis . Avos certè veteresque juxta habemus : ut facile ab avis addita litera Vavassores quasi Vavassores sint nuncupati . Addo peculiarem esse idiotismum Linguae Neapolitanæ , pro avo & ava , dicere *Vavo & Vava* , ex quo primùm est vocabulum *Vavassorius* . Quantulocunque venalem pretio hanc conjecturam in medium profero ; si emptorem non nanciscatur , domum nihilo pauperior rediturus .

UBINI EQUI . Memorantur a Vareo in dissertatione de Hibern. *Inter quadrupedes notandi sunt in primis equi , quos hubinos , sive bobbeys vocant ; ob mollem gressum magno in pretio habiti . Asturcones olim dictos notat Joannes Major , ut pote ab Asturibus Hispaniæ in Hiberniam primùm deducitos . Ab hoc equi genere , (ut id obiter adnotemus) Equites quidam levis armature dicti sunt Hobellarii . De 2000. Hobellariis ex Hibernia contra Scotos per mandatum Regis mittendis fit mentio in Rotulo Patent. an. 15. Eduardi secundi part. 2. memb. 19. penes custodem Archivorum arcis Londinensis ; sed quot fuerint missi , non comperi . In exercitu Eduardi Tertii Calecum obsidentis an. Dom. 1347. numerati sunt , inter alios milites , sub Mauricio comite Kildarie , Hobellarii 27. & sub Domino Fulcone de la Freign , Hiberno , Hobellarii 14. Ex hoc genere duodecim candoris eximii , purpura & argenteis habenis exornatos , in pompa summorum Pontificum , sessorie vacuos duci se vidisse testatur Paulus Jovius . Evidem si Vareo & Jovio dicti fides & ratio constat , prorsus Ubini sunt , quos Italici dicimus Chinee . Id enim verò equorum genus sessoribus vacuum , & pretiosis constratum stragulis Pontificium comitatum adornat . Mericus Casaubonus de Lingua vetere Anglica , & Saxonica vocem *Ubino* sic trahit a dictione Græcanica ιππος , quæ equum significat : hippus , hippinus , huppinus , upinus , Ubinus . Certè abineum dictum quoddam equorum genus refert Palladius : *Colores hi præcipuis badius , aureus , abineus .* Suspicio tamen vitiata esse lectionem illam , & pro *abineus* , legendum *albineus* . Itali quoque hoc genus equorum vocant *Ubini* . Bernard. Tass. Amad. c. 8.*

*Da la man stanca desiosa mira ,
Dov' herma e più la valle e più romita ,
Una donna venir sopra un'Ubino ,
Con babito leggiadro e pellegrino .*

Idem c. 70.

*Veniva il Cavalier sovr' un Ubino ,
Ch'al porto gli mandò l'Imperadore ,
Bianco vie più che candido armellino ,
Con guarnimento di molto valore
D'un drappo fiammeggiante Alessandrino ,
Sparso di gemme di vario colore :
Talche non vide mai quest' hemisfero
Nè cavallo più bel , nè Cavaliero .*

Idem c. 75.

*Sovra un'Ubin, che di candor vincea
Neve bor caduta in cima a una collina,
Che d'or le staffe, e d'or il freno havea,
Lieta n'andava la gentil Reina.*

UDO, onis. Vide *Cudo*, oris.

VECTABULUM, i. *Vehiculum*, vel quo aliquid vehitur. Dicitur de omni genere curruum, & carrorum, qui usui sunt ad commeatus & militares sarcinas convectandas. *Gell. lib. 20. cap. 1. Iumentum quoque non id solum significat, quod nunc dicitur, sed vectabulum etiam, quod adiunctis pecoribus trahebatur.*

VECTARIUS, a, um. Quod ad vehendum est idoneum, ut equus vectarius. *Varr. de re Rust. l. 2. Itaque peritus belli alios eligit, atque alit, ac docet: aliter quadrigarius & desultor: neque idem qui vectarios facere vult, ad ephippium, aut ad prædam.*

VECTIGAL, alis. A vehendo; proprièque illud dicitur, quod penditur pro vectura, juxta discriminem tributi & vectigalis, quod exposuimus in voce *Tributum*. Hinc civitates & provinciæ vectigales dictæ, quibus bello domitis pecunia, annona, portoria & his similia onera impabantur. Vide *Tributum*.

VECTIS, is. Propriè palus est, sive fustis oblongus ligneus, sive ferreus, idem ex una parte acutior & modicè inflexus, ut nimirum adigi imprimique facile possit sub onere elevando. Instrumentum in primis consideratum a Matheseos studiosis, utpote quo prægrandia onera conatu minimo dimoventur, allevantur, & quocunque necessitas postulet, transvehuntur, Italis *Leva*. Hujus organi opportunitates Mathematici & Architecti latius exponunt. Nos observamus cum *Vegetio*, unum ex præcipuis militaribus exercitiis, in quo Romani tyrones robur & firmitatem virium ostendebant, fuisse exercitacionem ad vectem. Quemadmodum enim minorum lapidum obstacula a dolabris superabantur; sic ad prægrandia emovenda saxa vectis erat usus: quod sëpe in prosternendis Veterum muris solebat contingere. Hinc *Salustius de Pompejo: Cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat*, Nicetas inferioris ævi Scriptor ejusdem meminit: *Interim sub musculo milites vectibus infima saxa turris hostium convellunt.*

VECTORIA, orum. Absolutè pro navigiis vectoriis posuit *Cæsar lib. 5. Bell. Gallic*, ad eum modum, quo onerariæ ab eodem, & aliis Scriptoribus. Sunt autem vectoria navigia majora oneraria, ad usus Martios. Verba *Cæsar* sunt: *Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis, gravibusque navigiis, non intermissa remigandi labore, longarum navium cursum adsequarunt*. Scio *Thefaurum Ling. Lat.* sic afferre cum locum, *vectoriis quibusque navigiis*: Sed retinenda est nostra lectio quam purgatissimi asserunt Codices. Video *vectoriis* apud *Cæsarem* vim adjectivi nominis habere posse; sed malim accipi pro substantivo.

VEHA, æ. Aliis *VEJA*. Festus: cujus locum depravatum correxerunt optimi Grammatici, legiturque ibi emendatiū *Vela*, *Vehiculum*. Sed videlicet *Vela*, Item

VEHELA, æ. Verba sunt *Capitolini in Maximin.* *Alios Scythicis vehiculis exhiberet*. Ubi *Salmasius optimos*, ut scribit, Codices securus legit *vehelis*. Dicitur autem *vehela a vebo*, ut custo-

dela a custodie, a loquor loquela, & similia. *Vehiculum*. Sed his omissis castigatiū dicas **VEHICULUM**, i. Cic. ad Attic. lib. 10. *Ego verò vehiculo, si navis non erit, eripiam me ex istorum parricidio*. Vocabulum est latissimè pertinens, complectensque gestamina omnia, quæ rotas habent, & equis ferè aguntur. Commune est nomen tam urbanis, quam bellicis curribus. Budæus in Pandeet. observat, tria esse genera vehiculorum. Alia quippe sacra sunt, ut thensa: alia gestatoria, ut cisum: alia oneraria, ut plaustrum, & farracum. Cicero triumphalia etiam dixit vehicula. Sic enim scribit in *Pison*. *Nummus interea mibi Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus domi manet, & manebit.*

VEHICULUS, i. pro equo. Hist. Translat. S. Faustæ Virginis: *Nam vehiculus, qui cum ferre debuerat, cum illis, qui primitus vadum transierant, fortuita vacuus, neminem in dorso suo ferrans transmeaverat.*

VEHICULARIS, re. Quod pertinet ad vehiculum, ut equus vehicularis. Hermogenianus Digest. lib. ult. tit. 4. l. 1. *Patrimonii sunt munera res vehicularis, item navicularis decemprimatus.*

VEHICULARIUS, ii. Structor, compactor vehiculorum. Pro auriga non video usurpatam fuisse hanc vocem. *Capitolin. in Maximin.*, & *Balbin. Unus e plebe, ut nonnulli dicunt, faber ferrarius, ut alii, rhedarius vehicularius*. Ubi *rhedarius vehicularius*, dicitur ad eam formam, quemadmodum prius dixerat faber ferrarius: ut enim faber, sic vehicularius nomina sunt generalia: utque faber ferrarius ferri opifex est, ita vehicularius rhedarius, artifex sive compactor rhedarum. Caveas a loco *Spartiani in Severo*, quem perperam intellexerunt ampliatores Latini vocabularii, *Ambrosio Calepino attributi*, qui ita scriptum reliquerunt: *Vehicularius. Qui vehiculum agit, auriga. Spartan. in Sever. vehicularium munus privatis ad Fiscum traduxit*. Ibi enim vehicularium adjectivum est, non substantivum.

VEHICULARIUS, a, um. Quod pertinet ad vehiculum. *Spartian. in Sever. loco superius indicato.*

VELA, æ. *Vehiculum*. Festus: *Vela* (sic enim legendum Salmasius & alii autumant) apud Oscos dicebatur plaustrum: unde *velarii stipites in plaustro, & vectura velatura*. De *Velatura* Varro de L. L. 1. 4. *Velaturam facere etiam nunc dicuntur, qui id (vecturam) mercede faciunt*. Stipites velarii clavulæ sunt, quæ plaustris circumfigi solent, ex quo clavulares etiam carri nominantur. Dicitur autem *Vela a Vebo*, ut tela a texo, scala a scando, & similia. Vide *Salmasius ad Capitolini Maximinos*.

VELAMEN, inis. Vide *Candelabrum*.

VELATI MILITES. Occurrunt apud Festum, qui de illis sic loquitur: *Quidam velatos: quod vestiti inermes sequerentur exercitum*. Recenset illos inter genera levis armaturæ; cujusmodi milites, ut scribit *Suidas*, sagula habebant, & cingula super femora. Erant ferè lapidatores, & funditores, qui cætera inermes, solis lapidibus, quos eiicerent, armabantur. De *velatis*, excepto *Festo*, nunquam memini legere apud alios Scriptores. Quidsi corruptus sit locus ille, & pro *Velites*, irreperitur *Velatos*?

VELITES. In hujus investigatione vocabuli *velitati* sunt mira contentione Grammatici. Fest. *Veli-*

tes

res discutitur expediti milites, quasi volantes. Item Veget. lib. 3. cap. 16. *Iisdem missendi sunt, quos expeditos velites, quasi volitantes nominabant.* Dicte proinde velites, horum judicio, quasi volites a volando, ex eorum militum levitate, quoniam hue illuc possent transcurrere, quod a grè factu erat cataphractis armorum pondere labrantibus. Aliam afferit originem Isidorus: *Velites vocati sunt, sive a volitatione, sive a civitate Etruscorum, quæ Veletes vocatur.* Verum Veletes, seu potius Veleates in Liguria, non in Etruria Plinium ponere observat Vossius. Alii accersunt a velando. Vide *Velati milites.* Et in hunc quidem modum de velitibus plerique statuant, indiscriminatim illos habentes cum levi armatura.

2. Distinguunt tamen alii inter leves & velites, & præcipue Valtrinus de Re milit. Roman. lib. 3. cap. 3. & cap. 12. ubi conatur ostendere adnumeratos fuisse velites inter gravis armaturæ pedites, & quidem legionibus insertos adscriptosque, cum leves armaturæ extra ordinem militarent. Statuit id primum authoritate Livii, qui perspicuè separat leves a velitibus. Sic enim lib. 29. *Eques, levisque armatura, & velites circumductis alis in latera incurrebant.* Et iterum ibidem: *Elephantum tumultu quo genere pugnae equitum velitumque, & levissim armaturæ confunduntur.* Et clarus lib. 42. *Ipse velitibus, ad firmanda levium armorum auxilia, adiectis, ad tumultum procedit.* Verum iteratis istiusmodi Livii testimoniis minimum proficit mea sententia Valtrinus. Neque enim unum & simplex fuit levissim armaturæ genus; sed alii aliis leviores armis erant. Minima verò omnium levitas armorum fuit apud velites; ut potè qui non funda, ut plerique levium, sed hastis gladioque, ad hæc scuto etiam & galea munirentur, ut leves quidem illi essent comparati cum cataphractis, cæterum ad graves armaturas non nihil accederent. Non igitur ita distinguit velites a levissim armatura Livius, ut eos in graves reiiciat, sed potius ut ordinem armaturæ levissim indicet, expeditum quidem, sed adhuc instructiorem armis reliqua armatura levissim. Alterum Valtrini argumentum desumitur ex censu initio a Servio Tullo, qui in quinque classes cives divisit, & propria singulis classibus arma attribuit. In qua divisione, ut docet Dionysius, velites quidem ad classem quartam, armaturæ leves ad quintam erant relatæ. Sed neque hæc partitio, sive divisione classium plurimum videtur conducere, ut ex ea satis validè colligi possit velites ad armaturam gravem pertinuisse. Superset proinde ut sola armorum ratio eos ordines militares discriminaret. Et quidem ex eodem Dionysio, & Polybio habemus peculiaria velitum arma fuisse scutum, gladium & hastam. Et Polybius quidem etiam galea velites usos scribit; licet illud gestamen non initio, sed postea obtinuerint. Equidem non inferior scutum, galeam, & gladium Hispaniensem ad gravem armaturam pertinuisse. Verum sic illa graves arma usurpabant, ut reliquo etiam corpore lorica & cæteris membrorum munitis essent obtecti. Velites verò nudo ferè decertabant corpore; atque idcirco licet aliqua haberent arma gravis armaturæ, reliquus tamen ipsorum habitus cum ordine levium erat communis. Quamobrem inclinor po-

tius ut credam, velites medium quandam fuisse ordinem militarem, & ex gravibus quidem desumpsisse arma, ex levibus verò membrorum nuditatem.

3. Addo nonnullum insuper fuisse discrimen inter arma velitum, & gravis armaturæ. Et hastas quidem velitum Polybius grosphos vocat. Ubi adverte errasse Constantiū Lascarim, qui grosphomachos vertit *Pilanos*: pilani quippe erant triarii, nec unquam pilum ad velites pertinuit. Nam horum hastas non fuisse statarias, sed missiles non uno discimus Livii loco. Sic enim loquitur lib. 38. ubi agit de velite armato: *In dextra hastas habet, quibus eminus utitur.* Et lib. 30. *Velites anticipates ad ietam strinque coniiciebant hastas.* Et iterum lib. 28. *Velites primò missilibus territavere: deinde emissis levibus telis, quæ irritore magis, quam decernere pugnam poterant, gladios nudant.* Et quidem ex Polybio discimus duum cubitorum fuisse hastas velitum, nec digitii crassitudinem excessisse: præfixum autem illis fuisse ferrum ita gracile, ut reflexum vitiatumque post primum iectum iterum torqueri minimè posset; quamobrem Livius lib. 24. velitum telum inhabile dicit ad remittendum. Quidquid non una velites sed pluribus hastis armabantur, quantas scilicet manu poterant comprehendere? Et Livius quidem septenas illis attribuit. Alibi etiam idem Historicus docet velites, si minus esset pugnandum, translatis in laevam hastis gladios strinxisse.

4. Hinc iterum falsum esse opinor Valtrinum, ubi scribit velitum hastas fuisse amentatas, id est loro religatas in media earum parte ut retrahi remittique possent. Amentatae siquidem hastæ graviores erant, quam ut septenæ possent manu comprehendendi, ut bene notat Vossius in voce *Amentum.* Quod autem velites scutum gestaverint, licet id tradatur a Dionysio, nihilominus non est reputandum oblongum fuisse scutum, armaturæque gravis proprium, cum constet ex Polybio, Livio, & aliis, parvam habuissent velites, quæ clypei genus est leve, gestatuque facile. Et Liv. quidem lib. 38. *Velites tripedalem parvam habet, & in dextera hastas, quibus eminus utitur.* Vide *Parma.* Quod ad galeam attinet, licet de illa solus meminerit Polybius, simplex illam, & pelliceum duntaxat integumentum fuisse oportet, ne nimio onere illo retardarentur, qui cæteroqui maxima ex parte nudi certabant; nec ferè aliam, quam celeritatis laudem consecabantur. Postremò quantumcunque discrimen inter leves & velites videatur intercedere ex Veterum testimoniis, ac potissimum propter diversitatem armorum, cum levium peculiaria fuerint arma sagittæ, lapides, & funda; velitum verò parma & jacula; nihilominus ex innumeris penè Historicorum locis sit manifestum, sèpenumero velites cum levissim armatura fuisse confusos, acceptosque sine discrimine.

5. Velitum descriptionem habes apud Valerium Maximum lib. 2. c. 1. *Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Capuam Fulvius Flaccus Imperator obsecdit.* Num cum equitatu Campanorum crebris excursionibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent; Q. Nevius Centurius, e peditibus lectas expedi-

et corporis, brevibus & incurvis, septenis, armatos hastis, parvo tegmine munitos, veloci saltu jungere se equitibus, & rursus celeri motu dilabi instituit; quod facilis equestri prælio subiecti pedites, viros pariter atque equos hostium telis incesserent. Horum officium fuit prælium eminus auspicari; ideo non æneis corporis tegumentis, sed levibus armis protecti, indutique potius quam armati erant. *Aelianus pedestrem ordinem in militia dividi trifariam docet: in armatos, sive gravis armaturæ milites; in velites, qui omnium expeditissimi essent; & demum in peltatos, sive scutatos.* Inter hos primi tertique stataria pugna cum hoste congre diebantur: velites gracilibus hastis, quas eam ob causam discretim ab aliis dictæ sunt velitares, hostem eminus lacescebant. *Vegetius lib. 3. velites inter equites adnumerat.* Verum re ipsa pedites erant, sed flagrante prælio, ad pugnam redintegrando aliorum equos ascendebant, ut mox ostendam.

6. Polybius Romanæ militiæ Scriptor accuratissimus a duplii nota velites a reliquis militibus Romanis secernit; nimirum a censu, sive opibus, & ætate. Cum enim ea militia leviter armatorum parum esset tuta, quippe quæ non admodum erat armis instructa, ideo minus etiam honorati velites erant: nec in eum ordinem nisi juniores, & qui minimum habebant censem referebantur. Addit Lipsius in rebus militiæ Romanæ versatissimus tria fuisse genera levis armaturæ militum; rorarios, accensos, & velites. Priors vero illos, qui fundis jaculisque remægabant, in Romana militia fuisse antiquissimos; velites, adjectos illis omnium postremos, nec ante bellum Punicum secundum, in obsidione Capuae, ut notavimus ex verbis Valerii Maximi, quod etiam Livius accuratissime tradit lib. 26. *Equestria prælia ferme prospera faciebant, pedites superabantur; sed nequaquam tam legitum vincere, quam triste vinci ulla parte erat ab obesse, & prope expugnato hoste.* Inita tandem ratio est, ut quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus juvenes electi sunt, maximo vigore & levitate corporum veloces. *Eis parvae breviores quam equestris, & septena jacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest.* Eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & vebi post se, & desilire pernici ter, ubi signum datam esset. *Inde equitatu quoque superior Romana acies fuit.* Institutum ut velites in legionibus essent. Ex hoc Livii loco non modò originem & institutionem, verum etiam officium, & arma ipsa velitum doceri potes. Licet ad numerum levis armaturæ postremi omnium velites accesserint apud Romanos, scias tamen apud externos id genus fuisse antiquissimum. Sic enim Livius ipse de Gallis memorat: *Galli inter equites raros sagittarios expeditosque levis armaturæ interficerant.* Cæsar etiam de Germanis habet similia: *Erant equitum millia sex, totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos salutis sua causa delegerant.* Cum his in præliis versabantur, ad eos se equites recipiebant. *Hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui graviori vulnere equo deciderant, circumstebant: si quid erat longius progreendiendum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione.*

celeritas, ut jubis equorum sublevati; cursum adequarent. Pulcherrimus hic Cæsaris locus clare docet non solum e peditum numero fuisse velites, verum etiam non unum in corpus coactos, sed ab equitibus adlectos, habitosque in sui custodiam & munimentum: quod etiam aperte demonstrat Tacitus lib. I. de moribus German. *Misti præliantr, apta & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum.* Ceterum tametsi in pedestri pugna ferè eorum sit apud Romanos commemoration, pugnasse etiam ex equis non semel leguntur. Diserte id testatur Vegetius l. 3. c. 24. ex cuius porrò verbis insuper disces, adversus elephantos velites potissimum immisso fuisse, & quidem cum hastis, sive lanceis latioribus, quas ex usu ejus militiæ gestare consuefuerint; nimirum ut in vasta belluarum corpora firmiores iactus adigerent. Sic autem Romanæ militiæ Magister: *Velites autem erant juvenes levi armatura, corpore alaci, qui ex equis missilia optime dirigebant.* *Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas vel majora spicula belluas occidebant.* Habes hinc porrò velites, & ætate juniores fuisse, quod ex Polybio notavimus, & equestrem exercuisse militiam. Addo ex eodem Polybio l. 6. velites in castrametatione, nihilo fecius ac triarios, immunes fuisse ab excubiis. Vide Steuveh. ad Veget. l. 3.

VELITATIO, onis. Plaut. in Asin. *verbis velitatem fieri compendio volo.* Propriè est levioris pugnæ congressus, & majoris universæque rudimentum, ut exhiberi solet a velitibus, conflictum eminens auspicantibus. Italis *Scaramuccia, Badalucco, Pugnazzo.* Matth. Villani lib. 9. cap. 30. *E tra quelli d'entro, e quelli di fuori ebbe molti assalti, e pugnazzi, e badalucchi.* Dicitur etiam Italis *Scaramuccio & Scaramugio.* Joannes Villani lib. 12. cap. 38. *E sovente usciano fuori agli scaramucci, e badalucchi.* Idem lib. 11. cap. 3. *E in sù quello di Grignano più scaramugi ebbono la nostra gente.* Item *Scontrazzo*, qui congressus est & velitatio per occasio nem occursus, aliter etiam *Scontro*. Joannes Villani lib. 12. cap. 70. *Cavalcandogli addosso l'oste del Rè Pietro, subitamente per scontrazzo prefero duo suo' figliuoli.*

VELITOR, aris. Est levi pugna dimicare: fundis nimirum, jaculisque clere hostem, & distinere, donec a gravis armaturæ bellatoribus Mars legitimus & ferocior accendatur. Plaut. Menæcm. *Nescio quid velitati estis inter vos duos.* Italis *Scaramucciare, Badaluccare.*

VELITARIS, re. Quod pertinet ad velites, id est levis armaturæ milites; ut pugna & hasta velitaris. Salust. in Jugurt. *Prætere a jere Sagittarii & cohors Peligna cum velitaribus armis itineris properandi causâ.*

VELLUS AUREUM. De pecude aurei velleris apud Colchos multa Mythologi. Sunt qui vellus aureum librum fuisse memorent Colchide aservatum, ubi Chrysopœja, sive ars conficiendi auri traderetur. Ab aureo vellere tessera & nomen habet Ordo sacer Militiæ Equestris summæ celebritatis & dignitatis: *Cavalieri del Toson d'oro.* Ordinis institutor Philippus Burgundiæ Dux cognomento Bonus, celebratis nuptiis cum Isabella Lusitanica. Torquem aureum cum ove pendula seu aureo vellere ejus Collegij Equites habent insigne. Translit administratio & patro-

trociniūm ejus Ordinis ad Austriacam familiam post Mariam filiam Caroli, postremi ex Burgundiæ Ducibus. Vide Morerium.

VENABULUM. Telum, sed propriè venatorium, latiore ferro instructum. Virg. Aen. 4.

Retia rara, plaga, latu venabula ferro.

Fit a supino verbi *Venor*, quomodo suscitabulum, stabulum, mendicabulum, tintinnabulum; ut meritò planè irrideatur à Vossio Papias, qui venabulum dictum putat, quasi ad venandum habile. Ex armis venatoriis quædam usus, alia necessitas militaria fecit. Huc pertinent venabula. Tacit. Annal. 3. *Quadraginta millia fuere: quinta sui parte legionariis armis, ceteri cum venabulis & cultris, quæque alia venantibus tela sunt.* Italis Spiede, Spiedo. Vide Veru.

VENATIO, onis. Quantæ sit ad tuendam corporum salubritatem & ampliandam virium firmitudinem utilitatis, dedita operâ & singularibus voluminibus Authores non pauci sanxérunt. Nostri instituti est animadvertere, verissimè fuisse prolatum, venationem esse illustre quoddam Martis meditamentum, & prolusionem, adumbrationemque operum bellicorum. Nihil omnino alienum fecit a viro militari Darius Persarum. Rex, cum in sepulchro sibi magnificentissimè extructo inter alios titulos minimè præteriri voluerit egregium se venatorem extitisse, ut observat Meursius in notis ad Lycophronem. Quanta verò intercedat cognatio inter tractationem armorum & exercitationem venatoriam, disertè tradit Xenophon de Pæd. Cyr. lib. 1. *Bellicarum rerum hac meditatio verissima videtur esse; consuefacit enim ad surgendum diluculò, & ad frigus caloresque perferendum; atque etiam ad itinera & cursus exercet. Præterea sagittis, jaculisque bestiam petere necesse est ubique inciderit; nam qua offerunt sese bestiae, feriendæ sunt; ab iis autem cavendum, qua in venantem irruunt; adeoque non facile quis reperiat, quidnam eorum qua bellum babet, a venatione absit.* Isthuc facit Plutarchi testimonium de Solent. anim. *At in terrestri venatione ferocia animalia congreuentium exercent audaciam & fortitudinem; versuta insidianum calliditatem; velocia robur & laborum tolerantiam apud insequentes.* Nec immerito Plato in Sophist. bellum venationem hominum nuncupavit; ex quo eam formulam accepit Plutarchus in vita Alexandri, ubi scripsit: *Bello etiam ad leniendum dolorem usus, veluti ad hominam venationem exivit, Cossæamque gentem occidione occidit.* Ad antiquissimum illum morem venationibus præludendi ad Martiam disciplinam, quo Xenophon Cyrum suum informavit, respexit omnino Virgilius lib. 4. Aeneid. ubi eodem Diana studio sic instituit Ascanium:

*At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo; jamque hos cursu, jam præterit
illos:*

*Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte
leonem.*

Nulla siquidem fortasse ad condiscendam militiam exercitatio aptior. Observatum id a Salustio in Jugurtha. *Pleraque temporo in venando ageare: leonem atque alias feras primus, aut impensis ferire.* Euripides eam virtutem in Hippomedonte Duce strenuo prædicavit:

Puer cum esset audere cœpit, non enim ad voluptates

Conversus est Musaram, & mollem vitam;

Agros coluit, vitam exercuit duram;

Gaudere virilibus, ire ad venationes.

Hinc probè Horatius inscitiam artis venatoriaq[ue] tironi exprobrat, lib. 3. Od. 24.

nescit equo rudis

Hærere ingenuus puer,

Venarique timet, ludere doctior.

Idem venandi studium laudat Epist. 1. 18. Notum est, Chironem Centaurum dilacerandis feris, esuque carnium ferinarum præferocem Achillis indolem instituisse, ut multis tradit Statius in Achilleide. Et quoniam idem Poeta l. 2. Achill. ex ejusdem Achillis institutione luculenter docet quantum a studio venationis proficiant præclara ingenia ad disciplinam militarem, opera fuerit ejusdem versus adiicere, ubi idem Achilles ita inducitur:

*Thessalus ut rigido senior me monte recepit,
Non ullas ex more dapes habuisse, nec almis
Überibus satiasse famem, sed spissa leonum
Viscera, semianimesque libens traxisse medulas.*

Hæc mibi prima Ceres, hæc lati munera Bacchi,

*Sic dabat ille pater mox ire per avia secum
Lustra gradu majore trahens, visisque docebat
Arridere feris, nec fracta ruentibus undis
Saxa, nec ad vastæ trepidare silentia silvae.
Jam tunc hæsta manu, jam tunc cervice pha-*

*retra,
Et ferri properatus amor, durataque multo
Sole, geluque catis, tenero nec flexa cubili
Membra, sed ingenti saxum commune magi-*

stro.

Et paulo post.

*Hoc puerile decus quid nunc tibi prælia dicam
Silvarum? & vacuos sævo jam murmure sal-*

*tus?
Nunquam ille imbellis Offæa per avia lynces
Setari, aut timidas passus me cuspide damas
Sternere, sed tristes turbare cubilibus ursas,
Fulmineusque fues, & sicubi maxima tigris,
Aut seducta jugis fatæ spelunca leæna.
Ipse sedens vasto facta expectabat ab antro,
Si sparsus magno remearem sanguine, nec me
Ante nisi inspectis admisit ad oscula telis.*

Quam strenue & utiliter ab ardore & re-
venatoria progressus fuerit impiger adolescens ad
militarem tractationem, diligenter observa ex
sequentibus:

*Jamque & ad ensiferos vicina pube tamultus
Aptabar, nec me ulla feri Mavortis imago
Præteriit: didici quo Pæones arma rotatu,
Quo Macetæ sua gesa citent, quo turbine cæ-*

*stum
Sauromates, falconque Getes, arcumque Ge-
lonus*

*Tenderet, & flexa Balearicus actor babenæ
Quo suspensa trahens libraret vulnra traſtu,
Inclusum quoties diſtringeret aera gyro.*

Eadem indole præditos, studioque imbutos pri-
mùm venatorio, & mox ad veri Martis disci-
mina strenue erupturos describit Heroes gemi-
nos Lucas Pulci Ciriff. Calvan. Cant. 2.

Hor questo è quel, che Ciriffo volea,

Et cominciò col Povero Avveduto

A

*A far certi archi, che apparato baver,
 Da un pastor, che gli havea veduto;
 Et us turcasso di pelle facea,
 Et qualche stral, ch'è di faggio pennuto;
 Et comincioro a seguitar li stuoli
 Di cervi, e danii, e mufi, e curioli;
 Poi parvom lor troppo vili animali,
 Et comincioro con lacci e con morfi
 Et con li spiedi affalire i cinghiali;
 Poi cominciora appiccarla con li orsi;
 Et far con essi battaglie mortali,
 Et ogni dì son pe' boschi trascorfi;
 Et come Melcagro a quella, e queste
 Donano spesso de cinghiali la testa.
 E si doleau che non v'era leoni,
 Che gli barrebon trattati come i danii,
 Senza temer de morsi ò degli ungheoni,
 Et sbarraeo la bocca con le mani;
 Facean insieme cezzare i montoni,
 Ogni dì pensan nuovi giuochi e strani;
 Et coronavan quel che havea vinto
 De fior di Clitia, ò Narciso, o Giacinto,
 Quando facean palestre, e quando pumi,
 Et non corron più destri i leopardi
 Nè mai parean fasicati, ò domi
 Con atti fieri robusti e gagliardi:
 Quando con altri pastori salti, ò romi,
 Quando traevon pietre, e quando dardi,
 Quando saettav, quando fanno corni,
 Quando balestra di nassi, ò d'avorni.
 Egli harrebon ben tolto come Achille,
 Frà molte cose d'Ulisse le spade,
 Et fatto a queste gittar poi faville.
 Così si stanno per quelle contrade,
 Habitando in capanne, in boschi, e ville
 A luogo e tempo fien nelle Cittade
 Non si può giudicar prima che'l frutto.
 Le cose al fin conduce il tempo tutto.*

*Pandem laudem in Traiano suo expressit Plinius,
 Certare cum fugacibus feris curfu, cum audaci-
 bus robore, cum callidis astu. Atque iterum,
 Quæ enim remissio tibi, nisi lastrare saltus? ex-
 cutere cubilibus feras? superare immensu mon-
 tum juga, & torrentibus scopulis gradum infer-
 re, nullius manu, nullius vestigio adiutum?
 Habet quippe venatio & jucunditatis plurimum,
 & vim incredibilem ad corpora animosque bel-
 licis facinoribus præparandos. Nec iterum id
 Virgilium fugit, qui quemadmodum Ascanium
 puerum ejus exercitationis avidissimum fecit; sic
 nobilissimam animi remissionem a Didone Aeneas
 qblata scribit, venationem. Sic autem loqui-
 tur lib. 4. Aeneid.*

*Venatum Aeneas, andaque miserrima Dido
 In nemus ire parant.*

*Paucula hæc de venationis studio, tanquam se-
 ri Martis præludio optimo, & ab ingenuis ado-
 lessentibus semper usurpato, obiter excerpti.
 Largè siquidem suppetunt Scriptores alii, qui-
 bus pulcherrima & prolixa præconia de venatione
 ne contexere fuit confilium.*

*2. Profecto summam inter venatores & mil-
 tes confectionem & communia studia deprehen-
 des, si utriusque artis ingenium, instrumenta-
 solertia curatè perpendas. Utrisque sub dio-
 cubandum, excienda frigora, imbres & astus-
 que ferendi: utrique natatu trajiciunt flumina,
 soveas saltu transmittunt, edita montium supe-
 rant cursu. Nec verò tam aspera est contentio*

*adversis Cataphractos, & Clibanarios, quam
 contra apes ursosque, quorum alteros denti-
 bus acutissimis, scævissimis alteros unguibus ad
 dimicandum natura comparavit. Nam venato-
 rum plagæ, retia, & indagines adamussim planè referunt militares astus, quibus hostes, qua-
 si feræ retibus implicantur. Viderunt eam artium
 concordiam Poetæ, qui Bellona Dianam adiun-
 xere comitem, & eodem armorum genere utran-
 que Deam instruxere. Id verò expressius adum-
 brarunt in Hercule, Thebano illo fortissimoque
 non tam milite, quam venatore. Plurimum
 certe ambigas utrum strenuo Heroi major laus
 & gloria acceperit a Busiride, Anteo, Geryo-
 ne, aliisque monstroso labore gigantibus pro-
 ligatis, quam a Nemeo leone illiso, ab apro
 Erymanthio confixo, ab Hydra Lernæ feliciter
 superata; utque etiam ab aucupio venator exi-
 mius commendaretur, aves Stynhalidas stravis-
 se atque fugasse commenti sunt. Quamobrem
 verè pronunciatum accepimus a Cicerone i. de
 Nat. Deor. *Venatione ferarum nos exerceri ad si-
 militudinem bellicæ disciplinæ.* Optimè porrò
 institutum apud Macedones ex Athenæo, ne quis
 ad cœnam publicam auderet accedere, qui aprum
 extra retia non interemisset. Nec segnius Ro-
 mani præclarum institutum a Græcis arripue-
 runt. Huc scilicet spectant ludi in Amphitheat-
 ris exhibiti a munerariis, ubi immensis pla-
 ne sumptibus, profusoque ingentium patrimo-
 niorum censu certatum est ad feras conquirendas
 ex qualibet vel remotissima parte terrarum.
 Præclarè provisum existimabant tetricimis bel-
 luis in arena confixis efficere ut ad contem-
 nenda Martis pericula, & mortem fortiter ad-
 eundam juventus imbueretur. Cornazanus de-
 re militari lib. i. cap. 6. quam aptum fuerit ad
 res militares meditamentum & præparatio ven-
 ationis studium ita vernaculis numeris significa-
 vit:*

*Et è quest' esercizio una gran chiave
 Della militia, anz' molto conforme
 Per tolleranza delle cose grave.
 Qual de nemici, delle fiere l'orme
 Si seguono per boschi, e spiagge, e saffi;*

Che mal si mangia e mal talor si dorme.

E benche or sia negli huomini bassi

*Venuta l'arte, pur anticamente
 Solo i Signor la fenn, gl'altri eran caffi.*

*Primo Nembrot nell' Hebraica gente
 Trovò'l mestier, in Grecia il primo Apollo
 Co la sorella sua casta e saccente.*

*Giove, Giasone, ed Hercule imitollo,
 Theseo, Enea, ed altri assai; che nullo*

Portar le reti vergognossi in collo.

*Ciro tanto stimò questo transpollo,
 Ch'ogn'un de' suoi, che far volea guerriero;
 Voleva prima alla caccia condollo.*

3. Ex hac laudatissima exercitatione alius se-
 se ritus offert memoratu dignissimus. Enimverò,
 quoniam strenuissimi quique bellatores præcipua
 quadam diligentia labore venatorium sunt
 prosecuti, hinc habemus ex iisdem non paucos
 occisorum ferarum pelles, pro militari sago ap-
 tasce humeris; vel iisdem pugnaces equos,
 quasi stragulis exornasse. Pulcherrimum est il-
 lud apud Statium lib. 9. de Parthenopæo:

*Illi aiores inter medias jam cæde superbum,
 Aescijs armorum, & primas tū passus babena,*

Ve-

*Venator raptabat equus, quem discolor ambit
Tigris, & auratis adverberat unguibus armos.
Colla sedent nodis, & castigata jubarum
Libertas, nemorisque no[n] sub pectora primo
factantur, niveo lunata monilia dente.*

Ubi libet adnotare, quæ Statius vocat monilia lunata, nimirum occisarum spolia ferarum appensa equis bellatoribus, a Calpurnio Eclog. 6. lunas dici:

ubi pendulus apri

*Dens sedet, & nivea distinguit pectora lunæ.
Adnumerabantur verò ejusmodi lunæ, vel lunæ inter ornamenta militaria. De iis loquitur Africanus relatus a Bulengero cap. 9. de Circ. Rom. Canini dentes lupi viventis avulsi monili bus equorum implicantur, & profundit utræque partem; cum ad cursum occultè juvent, & phaleris ornatum præbeant. Quod quidem ornamenti genus commune exticisse apud gentes bellicosas & præsertim apud Dacos, docemur etiam ex Columna Trajani. Heroes autem & Semideos Veterum, itemque Duces Græciae aliarumque gentium pugnacissimos ferinis pellibus aut coriis induitos in aciem processisse, vulgatissimum est. Pindarus Isth. Od. 6. Herculem memorat leonis illius exuvias pro operimento gestasse, quem apud Nemeam interfectum, suorum fuit laborum nactus initium. Taurina pelle sese Argum velasse, post Arcadiam ab ea devastante fera liberatam, scribit Apollodorus. Diodorus autem lib. 3. ita scribit de Minerva dimicante adversis monstrum, quod ipse Ægidem, alii Medusam vocant: *Minervam ajunt tum sapientia, tum fortitudine & viribus fretam, eam feram necasse, & ejus corium pectori obduxisse, tum ut munimentum corpori, & præsidium ad cetera pericula, tum ad virtutis partæque gloriae memoriam ostendendam.* Virgilii lib. 2. Æneid. leonina pelle coopertum inducit Æneam:*

latos humeros subiectaque colla

*Veste super, fulvique infornor pelle leonis.
Idem Æneas lib. 5. leoninum spolium Salio largitur in funebribus ludis:*

tergum Getuli immane leonis

Dat Salio, villis onerosum, atque unguibus aureis.

Et lib. 7. iterum leonina pelle obductum exhibit Aventinum, juvenem pugnacem ex prosapia Herculis.

*Ipse pedes tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum seta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia testa subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictus.*

Et lib. 8. iterum ab Evandro Trojano Duci mensa extensa pelle leonis infornitur:

*Præcipuumque thoro & villoso pelle leonis
Accipit Æneam.*

Nec alio quæm interfictæ tigridis amictu constitutur Camilla bellatrix, ad testificandum venationis studium, quo illa mirificè capiebatur. Sic enim legitur lib. 11.

*Pro crinali auro, pro longæ tegmine palla,
Tigridis exuvia per dorsum a vertice pendent.*

Et lib. 5. ursino corio Acestes obducitur:

*Horridus in jaculis, & pelle Libytidis uræ.
Nimirum ab Homero Virgilii venatoria illa militum indumenta ad terrorem & pompam præferendam, mutuatus est, qui ferinis pellibus*

Agamemnonem, Menelaum, Diomedem, Ulysses armat simul & horrificat. Ursina pelle contextum Agamemnonem, in certamine Arcitæ, & Polemonis rivalium inducit Bocc. Theseid. lib. 6.

*Non armi chiare, e non mantel dorato,
Non pettinati crin, non ornamenti;
D'oro, ò di pietre havea, mà legato
D'orso un velluto cuojo con lucenti
Ungbioni al collo, il qual da ciascun lato
Ricoprian l'armi tutte ruginenti:
Et qualunque hom vedendo, dicea d'esso,
Vincerà quel, con cui fia questi messo.*

Adde tegumentum leoninum Cromii:

*Un cuojo di leon Nemeo velluto
Cromio Corintio vi recò vestito,
Che stato era suo padre già veduto.*

Non impar Evandi habitus:

*Egli era sù un Tessalico destriere
C' suoi insieme andando baldanzoso;
Et era armato d'armi forti e fiere,
E per mantello un cuojo d'orso piloso
Libistrico, e le cui unghie già nere
Nascojè eran sotto oro luminoso,
Et de suoi molti havean tal copertura,
Et di leon alcun la pelle dura.
Chi pelli havean di tori ben lunati,
Tutte di chiari lembi circoite,
Alcuni di cingiali eran fasciati.*

Statius lib. 6. aprum in venatione occisum barbaricum facit sœvumque militare sagum:

terrificos bumeris Ætolus amictus

Exiutur, patriumque suem.

Sed omnia pertexere infiniti operis fuerit. Vide Paschalium de Coronis lib. 9. & 10. qui plura in hanc rem colligit diligenter, & quæ nos in dictioribus *Pelles Ferinae, Galea, & alibi de rictibus & capitibus ferarum pro tegumentis capitum scipius usurpati, latè exposuimus.* Neque verò a memoratis ducibus & bellatoribus inopia cultioris materiæ ad contegenda membra id factitatum: quemadmodum in usu fuisse legimus apud Massagetas, Scythas, & alias nationes, quæ necessitate potius compulsa, quam consilio, ferinis pellibus atque coriis induitæ vicitabant. Posterioribus etiam temporibus Commodum, Caracallam, & Gallienum Cæsares ferarum pellibus convestitos nummi exhibent optimæ fidei apud Fabrettum cap. 7. Colum. Trajan. Indicata ferarum inter venandum occisarum coria sic Heroes illi, masculique etatis priscæ bellatores aptabant humeris, aut lacertis innectebant, ut cruda eadem, & adhuc sanguinem tabumque stillantia, cum exertis unguibus, ut illa scilicet recens detraxerant, ad armorum usum & militaria ornamenta converterent. Sua etiamnum indumenta & sagula coriacea præsens ostentat militia: sed ad nitidum levorem æquata pumice; certisque prius medicamentis maceata & infecta; imbuta etiam, si Deo placet, barbaricis odoramentis. Usque adeo nihil est tam asperum, horridumque, quod usus deterior ad mollitiem non subegerit: nihil tam virile, tam rigidum, quod seculi genius pessum ad luxuriae delicioris ostenta non dederit. Quid autem pelles & coria commemoro? Chalybem ipsum & Martia metalla corrupimus. Auro bræteati enses & gemmis asperi timidè ictum inferunt; tanquam sanguine inquinari se sentiant.

Jam

Jam armorum reliqua non ponderosa durities, non lituræ hostici cruoris, sed color fucatus & lux ascititia commendat. Solem illa credas non hostem laessere: ut de suo clypeo curatum voluit Plautinus ille Pyrgopolynices:

*Curote ut splendor meo sit clypeo clarior,
Quam solis radii esse, olim cum sudum est, so-
lent.*

Verum declamatoria isthæc aliis relinquamus, VENENUM. De immiti more sagittas veneno illinendi satis diximus in Titulo *Sagitta*. Non illam hinc ego crambem recoquam. Addendum, hinc aliquid de minus humano ritu aquas inficiendi corrumpendique teterriinis succorum misturis. Appianus in Mithridat. contaminatos fuisse venenoque pollutos memorat a Mithridate fontes puteosque, qui Romanis subministratur erant aquas ad potum. Quod etiam Lucanus testigat lib. 4.

*O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
Fontibus immisto stravis per rura veneno.*

Idem in eosdem Romanos fecisse Jugurtham Numidiæ, & Jubam Mauritanæ Reges legimus. Factitatum etiam ab Aladino Hierosolymorum Rege discimus a Scriptoribus multiplicis belli Crucesignatorum, nec id indicare fugit diligentiam Torquati Tassi Cant. 1.

*Parte alcuna non lascia integra ò sana,
Onde il Franco si pasca, ove s'alloghi:
Turba le fonti e i rivi, e le pure onde
Di veleni mortiferi confonde.*

Hæc & similia exempla plerique reputant prorsus indigna non ingenuo solum generosoque, verum etiam humano Duce, vel bellatore. Virtute nimirum, non scelere ad gloriam entendum est; memoriaque retinendum Senecæ effatum lib. 1. de Clementia cap. 18. *Est aliquid, quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* Eodem se scelere contaminari existimant, qui annonam & cibaria vitiant atque coinquinant, ut sic omni ferocierius hostem absument. Scio elevari a non nullis crudelis nequitiae famam, & atrocissimum purgari facinus subtili quadam argutia, jactantibus nimirum non infici a se aquas venenis, ut illis utantur hostes, sed potius ne utantur, sentiantque sitis incommodum, minusque eâ causâ valeant ad obserendum. Sed vereor ut eam infectorum fluminum fontiumque maculam ullo quantumlibet medicato gurgite authores possint eluere. Nego quippe humani animi, nedum regii esse beneficia & pestes recensere ac circumferre in paratu bellico: & quædam sunt, quæ non tam privato lucro & civico rerum statui, quam humanitati naturæque debemus. Quanto fuit gloriösius factum a Senatu Romano, cum Pyrrhum de parata a medico potionē lethifera certiore fecit? Audiri dignus in illustri ad posteros argumento Valerius Maximus lib. 6. cap. 5. *T'iomochares Ambraciensis Fabricio Consuli pollicitus est se Pyrrhum veneno per filium suum, qui potionibus ejus præcerat, necaturum: ea res cum ad Senatum delata esset, missis legatis Pyrrhum monuit, ut adversus hujus generis insidias cautiæ se gereret: memor Urbem a filio Martis conditam armis bella non venenis gerere debere.*

VENIA, &c. Vide *Supplices*, & *Benignitas Imperatoris*.

VENTI, orum: Pars non contemnenda solertia mi-

litaris in supremo Duce est ventorum peritia. Eos prenotescere, eorumque invasiones atque impetus & diversa cœli parte spirantium distinguere non modò multum conducebat in moderatione classium, pugnarumque navalium, verum etiam in terrestribus conflictibus, atque itineribus commen-tium copiarum. Idcirco Vegetius lib. 4. cap. 38. accuratè sibi de ventis, eorumque natura disserendum putavit. Sublato pulvere a ventorum vehementia appropinquantes acies dignoscuntur, juxta illud Livii lib. 30. *Densior deinde incessu tot hominum equorumque oriens pulvis si-
gnum propinquantium hostium fuit.* Ejus rei luctulentum exemplum habes apud Virgil. lib. 9.

*Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere cam-
pis.*

*Primus ab adversa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra?
Hostis adevit.*

Sed quoniam multis apud Historicos eventibus admoneri Duces possunt, quantum referat ventorum exortus atque naturam pernotescere, ut reliqua omittam, satis fuerit in præsentiarum indicare victoriam Theodosii Cæsaris, quæ pulcherrima eidem parta est, explicata acie directa que, qua parte vehementissima ventorum vis adversus ordines hostiles spirabat. De quo conflictu hæc habet Augustinus lib. 5. de Civit. Dei cap. 26. *Milites nobis, qui aderant, retulerunt extorta sibi esse de manibus quæcumque jaculas bantur, cum a Theodosii partibus in adversarios vehemens ventus iret, & non solum quæcumque in eos jaciebantur, concitatissime raperet, ve-
rum etiam ipsorum tela in eorum corpora retor-
queret.* Viderat id accuratus Scriptor rei militaris Vegetius ac probè monuerat per hæc verba lib. 3. cap. 14. *Ventus contrarius tua infléctit ac deprimit, hostium adiuvat tela.* De eadem porrò victoria Theodosii sic eleganter Claudianus:

*Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit adversas acies, revolutaque tela
Verit in autores, & turbine repulit hastas:
Onimum dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hyemes; cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti!*

Quem locum Claudiani, ut alia ex antiquis Latinis multa, sic imitatus est, partimque reddidit Torquatus Gierusalem. Cant. 18.

*Quando ecco un vento, ch'improvviso spira,
Contra gli autori suoi l'incendio gira.
Vien contro al foco il turbo, e indietro volta
Il foco, ove i pagan le tele alzano,
Quella molle materia in se raccolto
L'hà immantinente, e n'arde ogni riparo.
O glorioso Capitano, ò molto
Dal gran Dio custodito, al gran Dio caro:
A te guerreggia il cielo: e ubidienti
Vengon chiamati a suon di trombe i venti.*

Quam ob causam Vegetius, ut dixi, non otiosum arbitratus est de ventis naviter curatèque scribere. Quem nos secuti in hunc modum eorum seriem exponimus. Ab Orientali cardine spirat Apelotes, quem Latini Subsolanum, quasi sub exortum solis nascentem, vocant. Huic a dextra jungitur Cecias, qui spirat inter Aquilonem, & exortum Äquinoctialem. Nubes ille cogit, ex quo adagium in eos, qui sibi tricarum materiam accersunt: *Mala attrahit ut Cecias*

nu-

nubes. Ab eju idem sinistra flat Eurus, sive Vulturinus, sic appellatus quoniam alto ex loco vulturem imitatus resonat. A meridie spirat Notus, alio nomine Auster, vulgo *Ostro*. Huic a dextra jungitur Leuconotus, idest Albus notus. A sinistra verò Libonotus, alio nomine Corus, Caurus, & Euronotus, vulgo *Ponente Maestro*. Occidentalem cardinem possidet Zephyrus, cui a dextera jungitur Libs, sive Africus; a sinistra Japyx, sive Favonius. Et Japyx quidem ab Iapygia regione Apuliæ, unde illi nomen, Favonius verò a favendo dicitur, ut tradit Perottus, quod terram, fruges, herbasque foveat. Sed melius trahitur a favendo; omnibus quippe facit germinibus, satorum verò pater & fautor est. Hinc Lucret.

genitabilis aura Favoni.

Septentrionalem demum cardinem occupat Apar-tias, sive Septemtrio, cui a dextra jungitur Trachias, sive Circius; a sinistra Boreas, sive Aquilo. Sed observandum est non minimum in recen-sione ventorum variari a Scriptoribus. Alia si quidem atque alia pro locorum & gentium di-versitate, ab indigenis & nautis nomina sortiuntur: quorum certa descriptio ideo non ubique eadem nec stabilis invenitur. Nobis quidem ventorum flatus & constitutiones multiplicatis nominibus minutum divisa sunt. Philosophi veteres Medicique, ubi designant tempestates, & aeris vicissitudines, quas venti faciunt, duos ventos duntaxat Austrum & Aquilonem recen-sent. Nimirum hi ab utraque Orbis parte spi-rantes, suamque ducentes originem, soli ter-ras perflare memorantur. Nihil mentionis de reliquis habitum, qui ad hos duos accedunt jux-ta majorem vel minorem inclinationem, aut recessum, quo a gemina praedicta meta defle-ctunt, vel ad eandem accedunt. Quatuor deinde venti ex quatuor Mundi partibus spirantes agniti constitutique sunt: Auster nimirum, Aquilo, Eurus, & Favonius, quorum Homerus, aliisque ejus temporis Scriptores meminerunt. Additi deinde alii quatuor primis illis interposi-ti; eaque partitio communi Græcorum Latino-rumque consensu probata perdiu fuit atque re-tenta. Adiecti demum alii quatuor ad exactiorem notitiam magis magisque divisis aeris inter-vallis, designatisque partibus minutiore calculo, unde auræ progrediuntur. De ejusmodi parti-tionibus ventorum vide Salmasium ad Solinum. Præter memoratos ventos, tum cardinales, tum iisdem laterales alii etiam sunt, qui vel a privatis regionibus unde discedunt, vel a pro-pria quadam prærogativa, alia nomina sunt con-secuti. Atabulus ventus est frigidissimus, & Apulæ peculiaris: idem ab Horatio Apulus dicitur. Venti a terra flantes Apogeи dicuntur. Circius summâ ventus est vehementiâ; a vertigine & ro-tatu sic appellatus. Chelidonia dicitur ventus Favonius, quo anni tempore hirundines [ex quibus nomen habet] primum conspicuntur. Altanos ventos Plinius vocat, qui e terra con-surgunt: eosdem e mari redeuntes dicit Tropēos: & si ultrò pergant terris perflant, nuncupat, ut diximus, Apogeos. Catægis ventus est apud Senecam, Pamphylię peculiaris. Sed corruptum Senecæ locum putat Salmalius: cæterum Catægis a procella ex Græco dicitur. Encolpiæ apud Aristotelem & Apulejum, venti sunt e mari

venientes per quosdam sinus, ex quo illis origo est Græcanici nominis. Etesiae item venti sunt ab anno dicti, quoniam ex omnibus ventis maxi-mè statim fixique sunt, & singulis annis eodem tempore redeunt. Quidam cum Favoniis, qui-dam cum Eutris, vel Subsolanis illos confundunt. Etesias masculini generis fecit Seneca; foeminini Mela & Hyginus. Exhydriæ apud Apulejum venti sunt aquatores, qui multo pluviarum im-petu grassantur. Typho flatus est ad modum vorticis tortuosus, e nube mira quadam erumpens velocitate, rapida sæpius vertigine non antennas modo, ut loquitur Plinius, verùm ipsa etiam navigia contorta frangens. Quamobrem præcipua navigantium pestis meritò vocatur. Gellius de Typhone hæc habet lib. 19. cap. 1. *Quin turbines etiam crebriores, & cælum strum, & fumigantes globi, ac figuræ quedam nubium metuenda, quas Typhonas vocabant, impende-re imminereque, ac depresso nave videban-tur.* De iisdem Lucan. lib. 7.

Et trabibus mixtis avidos Typhonas aquarum: Postremò ad designandos meatus, ac veluti li-næs ventorum, horum nomina miscemus atque componimus, unum ex geminis proximis ven-tis facientes, in hunc modum, Euroaquilo, Eu-ronotus, Euroauster. Vide Plin. lib. 2. cap. 47. & 48. & Vital. Lexic. Mathem. Ubi etiam ven-torum schema exhibetur.

2. *Quanti sit æstimanda peritia ventorum:* in Præfecto classis vel Navarcho, his verbis lu-culenter expressit Leo Imperator in Tacticis: *Rei navalis peritiā pollere te oportet, & aeris ac ven-torum flatus prænoscere per stellarum apparen-tium motum & astrorum signa. Tempestatum etiam mutationem perfectè cognoscas, ut si per-fectus iis in rebus fueris, tutus & securus ab omnibus maris tempestatibus conserveris.* Ejus facultatis intelligentia gravissimo suo reique-publicæ damno caruit M. Æmilius, qui eam ob causam primo bello Punico e trecentis sexaginta quatuor navibus vix octoginta a ventorum injuriis & tempestate servavit. Sic enim Polybius lib. 1. de ea Romanorum clade: *Causa illius cladi, non tam fortuna, quoniam ipsis Consulibus est adscribenda: quippe gubernatoribus saepe mul-tum obtestantibus, ne secundum exterius Siciliæ latus, quod mare Africum spectat, navigare vellent; quoniam profundum ibi pelagus est, & tota illa ora importuosa, simul quod infestorum navigationi signorum, alterum nondum effet con-fectum, alterum mox oriturum: (nam inter Ori-onis & Canis ortum navigabant) illi spretis hinc monitis, in altum imprudenter sunt proventi. Augures a ventorum flatibus solent futura co-gnoscere. Id de bello indicendo occurrit apud Statium lib. 3. Theb.*

ventisque aut alite visa

Bellarum proferre diem.

Commenti quippe Poetæ sunt, Ventos Deorum esse internuncios, ad illosque hominum deferre preces, interque Deos & homines commercium facere. Hinc Venus apud Ovid. lib. 10. Metam.

Detulit aura preces ad me non invida blandas.
Et Virgil. Ecl. 3.

Partem aliquam, venti, Divum referatis ad autres.

Hinc illæ formulæ de precibus votisque ad ven-tos jactis, in aurasque dissipatis. Virgil. lib. 9.

H h h Mul-

*Multa patri portanda dabat mandata; sed aure
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.*

Et lib. 11.

voti Phœbus succedere partem

Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.

VENTILARE ARMA. Una est ex bellicis exercitationibus. Fiebat hastam & scutum in sublime atque adeo in ventos jaetando. Martialis lib. 5.

*Cornibus hic pendet summis, vagus ille per
armos*

Currit, & in toto ventilat arma bove.

Meminit hujus exercitationis Seneca Epist. 98. *Quam stultum est, cum pugna signum cœperit, ventilare!* Disertè id explicat Turnebus Advers. lib. 30. cap. 3. *Ventilare gladiatores dicuntur cum ante pugnam suos movent gladios, & luso-riis ictibus aerem ferientes præludunt certamini.* Hinc deducit Ferrarius originem verbi Italici *Avventare*, quod est jaetare cum impetu. Menagius tamen trahit ab *Amentare*, quod est amen-to hastam, vel jaculum instruere. Arridet magis origo Ferrariana.

VENTRALE, is. Armatura, quæ ventrem tegit. Ugutio: *Ventrale. Fascia, vel ligatura ventris, vel zona, sive lumbare.* Idem fermè habent Glossæ veteres. *Ventrale Italica est Panzerone.* Bern. Orl. Innam. I. 2. c. 4

L'usbergo fracassigli, e'l panzerone.

Item *Panziera*. Vit. Plut. *Volgevasi, e tornava a cavallo per tutta l'oste allegramente, senza bacinetto, e senza panziera.*

VENUS. Quæ de plurimarum urbium excidiis & bellicis contentionibus ab effrenato mulierum amore frequenter exortis significavimus in dictione *Cupido*, eadem de Venere promiscue dicta, Lector, accipias. Addenda hic solùm de Venere, quæ bellicam tractationem respiciunt, reliquis ad fabularum *Scripores rejectis*. Voluptatum, hæc atque blanditarum omnium conciliatrix Dea non erubuit ad Martis officia aspirare. Quamobrem a Jove vehementer reprehenditur apud Homerum:

*Tum Venerem alloquitur, tum solvit talibus ora.
Filia, non ars est tibi bellica tradita: sed tu
Virgineas rixas, sed tu connubia cura:
Hæc Mars, hæc teneat communia munera Pal-
las.*

Licet autem imbelli plerunque habitu & enervato coloretur a Poetis, non defuere tamen, qui illi sagittas & arcum attribuerint. Sic illam depingit Euripides in Medea. Julianus verò Ægyptius his illam versibus coloravit.

*Usque Venus plenam didicit portare pharetræ
Atque arcus, longè spicula quæ feriunt.*

Armata Venus a Lacedæmoniis culta fuit, ut fusè refert Laëtantius ex Pausania in Laconicis. Ferunt autem Venerem Sparte appropinquantem, post hærotæ transitum, cestu, & aliis ornamenti depositis, loricam & clypeum induisse, ut iniret à Spartanis gratiam, quos sciaret armorum esse unicè studiosissimos. De qua illud legitur Ausonii Epigramma:

*Armatam Venerem vidit Lacedæmonie Pallas:
Nunc certemus, ait, Judge vel Paride.
Cui Venus: Armatam tu me temeraria temnis,
Quæ quo te vici tempore nuda fui?*

Leonidas verò frustra Venerem armari solebat dicere, quæ Martem ipsum bellorum Deum vel

nuda vicerit: qua de re illud porrò extat Epigramma, sic translatum ex Græco:

*Hæc Martis sunt arma, Venus, cur cingeris
iustis?*

Cur Cytherea geris tam grave pondus iners?

Mars est a nuda virtus: cum cesserit ipse

Vel Deus, hæc frustra nunc geris arma viris.

Postremò vietricem Venerem cultam a Romanis legimus; ejusque ædem in Theatro Pompeii fuisse, Plutarchus tradit in Vita Pompeii. Veneris porrò armata apud Lacedæmonios cultæ origo in hunc modum perhibetur. Cum Spartiatæ adversis Messenios bello congressi, pedes referre inciperent, nec sustinere possent hostiles assultus, uxores, inspecto maritorum metu atque periculo, sumptis armis perrumpunt hosticos cu-neos, restituunt lapsam aciem, & victores Messenios in fugam compellunt. Armatas illas armati Lacedæmonii amplexi sunt, osculis & amplexibus gratias rependentes amantissimis conjugibus, quarum ope & præsidio inopinata victoria aucti essent. Simul, ut earum magnanimitatis atque constantiæ exemplum perpetuo aliquo monumento insigniretur, armatae Veneris simulacrum colere cœperunt. Postremò Martem Veneri fœderatum non tam Mythologorum commenta nobis exhibent, quam exempla com-monstrant illustrium bellatorum, quorum virtutem ab eximiæ cujuspiam formæ venustate, tanquam cote vehementer exacui nullæ non produnt memoriae Antiquitatis. Quo minus demirari contigit mihi Bernardi Tassii consilium, qui a Veneris invocatione sumit auspicium Etrufi Poematis *Amadigi*, quo plurima & præclara bellatorum facinora complectitur:

Santa madre d' Amore, il cui bel raggio

Serena l'aria, e'l mar turbato acqueta,

Sonno cui forà il mondo sermo, selvaggio,

Sterile, e privo d'ogni cosa lieta,

Al cui vago apparir non sente oltraggio

Il mondo èi maligno empio pianeta:

Anzi ride ogni piaggia, ogni pendice

Dal tuo largo favor fatta felice.

Tù, ch'hai soviente sospirare udito

Arsi dal fico tuo g'alti Guerrieri;

Che spesso visto gl'hai col ferro ardito

Difender Regni, & acquistar Imperi;

Tù Dea, col tuo valor raro, infinito,

Tù muovi la mia lingua, alza i pensieri;

E dona all'opra mia favor cotanto,

Ch'ogni futura etate oda il mio canto.

VERBENARIUS. Sic nominatus unus ex Fecialibus, a verbena, qua caput capilloisque cingebat. Proximus erat dignitate Patri Patrato. Plin. I. 22. c. 2. *Legati cum ad hostes, clarigatumque mittentur, unus utique verbenarius vocabatur.* Verbenam dixere Veteres ramulos lustrales, omnemque herbam sacram, cuius usus in sacrificiis arisque coronandis, ut docet Servius ad Virgil. I. 12. Vide *Feciales*.

VEREDUS, i. Qui rhedam vehit; Martial. I. 14.

Stragula succincti venator sume veredi.

Festus: *Veredus Antiqui dixerunt; quod vehe-rent rhedas.* Vide *Rheda*, & *Rhedarius*.

VERIORA iis, QUÆ APUD SAGRAM ACCIDERUNT. Parœmia origine militaris de iis rebus, quæ veræ quidem sunt, creditū tamen difficillimæ. Rem Strabo lib. 6. refert in hunc modum: *Post Locros Sagra fluvius labitur, in cuius ripa Castoris & Pol-*

Pollucis aræ sitæ sunt, ad quas decem Locrorum millia, unde cum Reginis, adversus Crotoniatas numero centies ac tricies mille, Marte collato vicitiam reportarunt: ex quo eventu natum est in incredulos adagium: Veriora iis, qua apud Sagram acciderunt. Ejusdem meminit Tullius lib. 3. de Nat. Deor. Nam de Sagra Greorum etiam est vulgare proverbium, qui quæ affirmant, certiora esse dicunt, quam illa quæ apud Sagram.

VERU. Instrumentum oblongum ex ferro, quo carnes ad ignem torrentur, a cuius similitudine telum oblongum & tenuë veru appellatur. Virgil. l. 7.

Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Est alia non absimilis notio hujus vocis *veru*, qua sudem sive palum acutum significare legitur. Vetus charta apud Meursium: *Cum palis molendinariis & verubus. Nimirum stipitibus præcutis ad modum subulae.* A *veru* hujus notionis procul dubio fluxit vox, non solum Italica, verum etiam Latinobarbara, *Brocco*. Sic dicitur festuca, & quidquid ramusculi ita scissum est, ut teres sit, & suo pungat acumine. Dicitur autem broccha ferrea, & broccha lignea, Chronicon Clarevallense: *Quam postea S. Petrus Tarantafensis a sudibus, idest brochis lignis de brachio ejus ex euntibus perfectè sanavit.* Ugutio: *Subula: brocoba ferrea, quæ suuntur sotulares.* Planè hinc etiam habent Neapolitani vocem vernaculaam, qua ejusmodi festucas vocant *Sproccoli*: Etrusci *Fuscelli*. Idem festucam illam, qua configitur scopus jaculatori propositus, appellant *Brocco*: ex quo *Dar nel Brocco*, apud ipsos est collineare. Pulc. Morgan.

E dà sempre nel Brocco a mezzo 'l segno,
Quod est apud Latinos scopum attingere. Porrò quoniam bucculæ clypearum ejusmodi brochis, seu claviculis, & veruculis erant confixa, inde habemus vocem Italicam *Imbroccare*, quæ a *veru* ita fit: *Verrucare, Broccare, Imbroccare.* Usurpatur non minus propriè des attingentibus scopum, sive festucam, qua scopus defigitur; quam de equitibus, qui cum hastis decurrentes, iisdem ab bucculas scutorum, sive buccularum claviculis, veracula, & brochis feriendas collineant. Bern. Orland.

Con l'asta bassa Bradamante imbrocca,
E nello scudo le spezzò la lancia.

Notandum etiam e ligneis ejusmodi brochis, sive vallis & sudibus conceptam aream ab iisdem Etruscis dici *Broccato*; quemadmodum idem septum a præcutis palis, vulgo *Stecchi*, vocant *Steccato*. Hist. Pistor. pag. 157. *Murò lo campo, & appresso si a nemici, credendo che uscissero dal lor broccoato per combatter con lui.* Nec prætereundum iisdem munitum ornatumque brochis clypeum, apud Italos dici *Brocciere*: quoniam lignei Antiquorum clypei ferreis circulis & clavorum, sive broccarum capitibus in medio firmabantur. Quæ origo vocis *Brocciere*, tradita a Ferrario, præstat origini Menagianæ: neque enim *Brocciere* sit a buccula, ex qua Buccularium, & inde *Brocciere*; sed expeditiis a brochis. Huc insuper procul dubio trahendum est thema vocis Italicae *Broccolo*, qui brasicularum coliculus est ferè cuspidatus. Veru autem est Italis non solum *Spiede*, ut habent Academici a Furfure, verù etiam *Spiedo*; ut advertit Tassonus. Petrarca:

Il colpo e di saetta, e non di spiedo.
Ubi nequit locum habere *Spiede* propter rythmicas leges: sequitur enim:

Pur mi consola, che languir per lei
Meglio è che gioir d'altra, e tu me'l giuri
Per l'orato tuo strale, & io tel credo.

Ejusdem significationis apud Italos sunt vocabula *Schidone* & *Schidione*; verù hæc non usurpare pro veru bellico, vel venatorio; sed solum pro coquinario, quo nimurum altilia confixa & carnes assuntur. Cæterum vox *Spiedo* fit a Latinorum *Spiculum*; vel potius a spicando; est enim veru ferrum veluti spicatum, cuspidatum scilicet ad similitudinem aliquam spicæ. Habeimus præterea a veru verbum Italicum *Inaverare* quod est ferire, sauciare. Mess. Cin. Rim.

Deb piacciavi donare al mio cuor vita,
Che si muor sospirando,
Che inaverato è sì, che poco stando,
Sarà la sua finita.

VERUCULUM, i. Propriè est instrumentum ferreum, quo artifices, spumâ exemptâ, metalla expurgant. Plinius lib. 33. cap. 6. *Ex eo sublata veruculis ferreis, atque in ipsa flamma convoluta veruculo, ut sit modici ponderis.* Cave a codicibus Plinianis, ubi pro *veruculo* legitur *verriculum*, qua lectio nihil ineptius. Pertinet etiam ad jacula militaria, ut *veru*, cuius est diminutivum.

VERVINA, æ. Vide *Machera*.

VERSUS IN ACIE. Vide *Jugum*.

VERUTUM. Cæsar lib. 5. bell. Gall. *Transfigitur scutum Pulfioni, & verutum in balteo defigitur.* Sic autem, ut docet Festus, dicuntur pila, quæ præfixa habent verua. Antiquum videtur fuisse pili genus. Idem nihil reputo fuisse dissimile stylis acuminatis, sed figurâ quadrangularâ, quos hodie deferre solemus inclusos in bacillis gestatoriis ex fambuco, aut simili ligno; gestanturque præsertim a viatoribus adversus repentinós insultus infidiosè adorientium; ipso scilicet Italorum nomine cum prisco jaculo consentiente: *Verdugo*. Fallitur impendio Menagijs, dum *Verdugo* dictum existimat a Verdunensi civitate in Lotharingia. Procul dubio est a *veru*. Non minimum tamen distare coniicio, quæ Itali dicunt *Verrettoni*. Sunt enim hæc potius in genere missilium. Joannes Villani lib. 12. cap. 66. *Molti ve n'ebbe fediti di sassi, e di verrettoni di balestra.* Imò verò etiam quæ Itali dicunt *Verruti* in eodem videntur esse missilium genere, quemadmodum explicantur ab Academicis a Furfure in voce *Verruto*. Idem genus armorum minimum discrepat a gladio quadrangularis cuspidis, quem Itali dicunt *Stocco*. Academicis a Furfure, *Stocco*. Arme simile alla spada, ma più acuta, e di punta quadrangolare. Ubi tamen est observandum, derivatum inde vocabulum *Stoccata* indiscriminatim dici tam de iictu ensis quadrangulari cuspidi muniti, quam de quomodolibet cuspidati.

VERUTUS, a, um. Papias: *Veruti*. Gens ubi serum est solidum & produustum, ditti, quod verubus pugnent. Inscitiae meræ & somnia; cuiusmodi sibi plurima fingere solet Papias, ubi in paulo implexiora vocabula impingit, nec eidem præsto adsunt Scriptores alii, qui caliginem discutiant. Exponunt alii verù armatum, & afferunt Virgilii testimonium Georg. 2.

Affuetumque malo Ligarem, Volscosque verutos.
Ego certe non assentior Lipsio, qui ultimam literulam in *verutos* per mendum irrepsisse notat, legite,

Affuerumq; malo Ligarem, Volscosque veruto:
Ut affirmet Virgilius Ligures labori assuetos, Volscos jaculationi. Certè duriusculum videtur, verutos dicere verù armatos, sed longe durior expositio Lipsii. Cæterum verutum venatorium etiam telum est, & fortasse antiquius, quām bellicum. Hinc apud Plin. lib. 33. cap. 3. legitur eam fuisse Cæsaris profusionem in ludis venatoriis, ut argenteis verutis feras peti interfici que jusserrit. Dempsterus Paralip. ad Rosin. lib. 10. censet illud verutum esse, quod Svetonius in Julio cap. 82. appellat Graphium. Fallitur. Vide *Graphium*.

VESTIARIUS, rii. In Aula Byzantina ejus erat dignitas & munus, qui præbebat expensas militibus & classiariis, habebaturque quasi *Quæstor nauticus*. Georg. Pachym. Hist. Andron. l. 6. c. 36. *Andreas autem Mariscus, quem vestiarium ab Imperatore fuisse constitutum in libris superioribus diximus: sic enim qui præbent expensas bis, qui sunt suprà naves, nominantur.* Qui primus erat in hoc ordine, Protovestiarus appellabatur, cuius interdum meminit idem Pachym. in Andron.

VESTIGIUM. Sic Latini dicimus ædificiorum, arcium, machinarum delineationem in plano. Vide *Ichnographia*.

VESTITUS MILITARIS. Licet pro variarum diversitate gentium multifariam vestiti milites, aut legenduntur in Historiis, aut in vetustis lapidibus & numismatis conspiciantur, copiosior tamen apud Scriptores mentio militum est Romanorum. Illud generatim pro re certa atque compertissima statuendum, vestitum Romani Imperatoris reliquis illustroribus Praetoris copiarum, atque adeo privatis ipsis militibus, solâ coloris tessera discrepasse. Reliquorum proinde indumenta militaria, pro cujusque ingenio, colorum omnium discrimina accipiebant, excepto tamen colore purpureo, qui assumebatur in symbolum & peculiare insigne summorum Ducum. Ed res pexit Plinius lib. 22. cap. 2., ubi scribit, coccum paludamentis Imperatoriis esse dicatum. Idem expressius tradit Eutropius lib. 9. *Nam prius Imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat: reliqua communia.* Et quidem tum ingens copia nummorum veterum, tum præciuum in modum anaglypha Columnæ Trajani, ut expendit Fabrettus cap. 7. nihil inducunt discriminis inter Imperatorias & privatorum militum vestes, si eximas, quam indicavi, notam in Imperatore purpurei coloris. Calcei bellatorum obstricti cernuntur ligulis supra talum, etiam in supremis Ducibus. Falso quippe a non nullis creditum, caligas Imperatorias dimidium tibiæ obduxisse, ut exposuimus in voce *Caliga*. Sicubi enim pars cruris militari calceo testa legitur, rari id exempli apud Romanos scias esse; & morbi necessitate, non ex disciplina castrensi, aut more Veterum factitatum. Intimum corporum operimentum erat indusium, vel subucula, quæ a Divo Hieronymo ad Fabiol. de vest. Sacerd. dicitur Camisia: *Solent militantes habere lineas, quas camisias vocant, sic aptas membris suis & adstrictas corporibus &c.* Interius il-

Iud indusium excipiebat duplex campestre. Di-
ctum campestre fuit non tam vestis, quām vela-
mentum, & ut vocat Divus Augustinus, suc-
cinctorum pudendorum. Appellatum campe-
stre a Campo Martio, quoniam eo amictorio
tegebatur juventus, quæ ibidem variis exer-
citationibus ludicris serio Marti præludebat,
ut traditur ab Acrone in illud Horatii lib. 1.
Epist. 11.

Penula solstitio, campestre nivalibus auris.
Ex dupli autem commemorato campestri, seu succinctorio, quod etiam feminine, vel femora-
le dixeris, intimum ad genua erat demissum,
nudo semper, ut omnino est credendum, reli-
eto crure: superius & extimum segmentatum
erat & fimbriatum; aliquantò certe ornatius in-
teriori amiculo, seu campestri. Sic autem hoc
tendebatur ad genua, ut nonnihil interioris con-
spicuum faceret, ad eum ferè modum, quo ho-
diæ urbanæ superiores tunicae interiorum quas-
dam produnt particulas. Hoc genus tegumenti
sacra Geneseos Historia vocat Perizomata, nem-
pe præcinctorum, quo, ut ait Isidorus, tantum
genitalia conteguntur. Idem porro fuisse peri-
zomata & campestria habemus ex S. Augustino
lib. 1. contra duas Epist. Pelag. cap. 16. *Neque enim sibi tunicas, ut totum corpus tegerent post peccatum, sed succinctoria confuerunt, quæ nonnulli Interpretes nostri minus diligenter tegmina interpretati sunt. Quod quidem verum est: sed generale nomen est tegmen, & ideo debuit ambigui-
tas evitari; ut quemadmodum Græcus Περιζόματα posuit, quibus non teguntur nisi pudende corporis partes, sic & Latinus aut ipsum Græcum po-
neret, quia & ipso jam consuetudo existit pro La-
tino: vel sicut quidam, succinctoria, vel, sicut
aliis melius, campestria nominarunt.* Addo ejus-
modi tegmina, succinctoria scilicet, campestria,
lumbaria, ventralia, perizomata, appositiæ vo-
cari ab aliis vestes honoris. Superinduebant
thoracem coriaceum, cui cingulum erat adne-
xum; & ex hoc ensis, seu parazonium a laeo
dependebat latere. Coriaceus tamen ille, seu
laneus thorax ita pectus obibat, ut brachia &
lacerti omnino intecti essent. Accipiebant po-
strem chlamydem seu paludamentum, quod ne-
xu fibulæ dextro humero erat consertum. Ve-
rum hæc nos prolixius exposuimus in dictio-
bus *Sagum*, *Chlamys*, *Paludamentum*, & ali-
bi. Sparsum etiam plurimis in locis notavimus
aliarum gentium vestimenta militaria.

2. Ea cautione temperanda est militaris vesti-
tus ratio, ut nec in mollitiem enervatam diffuat,
nec squalore ac pædore obsitus pannosusque ex-
sordescat. Forma primum vultusque, mox in-
dumentum ipsum, & ornatus corporis virum
prodit. Non eadem foeminis, virisque; non
eadem viris ipsis in urbe atque in castris genera
vestimentorum attribuit Antiquitas, & institu-
ratio. Nationum diversitas insuper, & institu-
ta gentium in amiciendo corpore sunt perpen-
denda. Cæterum neminem latere existimo Her-
roum tempore ferarum pelles, atque iisdem de-
tractos rictus operimenta extitisse, & virorum
fortium ornatum terrore quæsitus. Prosper
Aquitanicus lib. de Providentia:

*ostro contempto, & vellere Serum,
Eximius decor est tergis borrere ferarum.
Hinc apud Poetas leonum, pardalium, urfo-
rum,*

rum, tigridum, aliarumque ferarum exuviiis conveftiti Heroes leguntur. Ad hunc modum coopertos exhibet Pindarus Herculem, & Ajacem, Ovidius Cadmum, alii alios. Quod verò illis perdiū vefimentum erat, noctu migrabat in stragulum. Neque enim, quod frequentissimè legitur, hyemes actas sub pellibus, de tentoriis solummodo ac tabernaculis intelligendum est, verùm etiam de ipsis lodicibus, pulvinisque, ac stragulis militum. Nec aliam ob causam Claudianus *4 Consul. Honor. pelitam juventutem, milites nominat:*

*Castrorum natant, metitur pellita juventus,
Pars morbo, pars euse perit.*

Vide quæ de pelliceis & coriaceis ferarum sagulis, atque adeo serpentum exuviiis prolixè retulimus sparsim in hoc Opere, ac præfertim in Titulis *Venatio & Galea*. Scio a tam aspera ferocique institutione recessisse postmodum militiam, cum disciplinæ veteris vigore illo corrumpo in deterius versi mores vicerunt. Aptatæ quidem postea atque adeo etiamnum tegendo corpori retentæ animalium pelles, verùm non rudes illæ villosæque, & adhuc recentem stillantes sanguinem, sed certis medicamentis atque adeo odorum deliciis imbutæ, vexatæque atque comparatæ ad sæculi palatum gustumque. Ambare scilicet muscoque ingenua belluarum tegumenta macerantur & perfunduntur, nec attolluntur in humeros projectu rudi negligentique, sed concinnè pectori adhærescant, aut gemmeis nexa fibulis, aut sericeis, vel aureis globulis per ocellos insertis. Nec proinde sic exagitavè rim vefimentorum militarium cultum immodecum studiosum, ut proinde milites impexo capillamento, laceris sagulis, aut illuvie obsitis procedere suadeam. Notum est Julium Cæsarem, Alexandrum, Brutum, Sertorium, non parum fuisse sollicitos de corporum cultu atque munditiis. Authoritatem certe, Ducibus præfertim conciliat virilis & dives ornatus, cum splendide phaleratis equis insidentes, extollentesque summo capite cristarum volumina, tæniisque opere Phrygio, auroque tortili elaboratis, ita suorum, hostiumque oculos perstringunt, ut illis quidem pavorem adimant, animosque faciant, hos verò aspectu ipso percellant, & Imperatoria majestatis objectu perterrefaciant. Et nos quidem alibi de armorum nitore non pauca diximus: nam de ipsis militum vefibus prolixum sermonem habuimus ubi se occasio dedit.

3. Nonnihil h̄c adiiciam de coloribus. Subfuscus & cinericius a nonnullis probatur impensè, quoniam ab aqua, pulvere & cœno contræ fordes in eo se minimum prodant. Manifestum tamen est in veteri Græcorum militia principatum obtinuisse colorem coccineum, sive puniceum; tum quia venustatem conciliat maximè; tum in primis, quoniam coco absorbente guttas, occultat belle tegitque sanguinis notas post accepta vulnera: ideoque a Silio laudatur in Carthaginiensibus.

rubre velamine vefis

Ars erat in pugna visum occuluisse cruorem. De eodem colore in suis vefibus usurpato a Lacedæmoniis ita scribit Aristoteles apud Suidam: *Aristoteles ait Lacedæmonios punicea veste ad bella uti, tum quia color ille virilis, tum quia sanguinis ipsius fluxum affuefacit contempnere.* De-

iisdem Lacedæmoniis Valer. Max. lib. 11. cap. 6. *Ad dissimulandum & occultandum vulnerum suorum cruorem, puniceis in bello tunicis utebantur.* Eundem colorem in usu fuisse apud alios Græciæ populos, cum bella susciperent, testatur Plutarchus. Ex Græcia ad Romanos is color transiit. Hinc Russatorum militum crebra mentio apud Scriptores: hinc russatæ tunicæ apud Trebellium in Claudio. Obtinuerunt tamen posteriora tempora, quemadmodum diximus, ut rubeus, sive coccineus color in paludamento Imperatores solummodo insigniret. Vide *Tunica*.

4. Ratio verò militaris vefitus distribuendi & asservandi diligenter curabatur. Et divisi quidem Imperii tempore, ut legitur in sèpius commemorato libello de Not. utriusque Imperii, peculiare quoddam fuit scrinium, cum suis tabulariis & actuaris, ad quos spectabat recensere & referre in tabulas, quot veftes a subditis & oppidanis essent collatæ, quot militibus ac præfertim gregariis traditæ, quantumque mulctatricæ pecuniæ pro ipsis esset erogatum. Habebat hoc scrinium suum Primicerium, & Secundocerium, ut alia fere officia Palatina in Imperio Orientis. Postremò quem in modum pecunia pro vefibus aut exhiberi a provincialibus, aut accipi per manus Præpositorum, ac potissimum Comitis largitionum, a militibus solebat, exponitur in Jure Civili, ac præfertim l. 2. C. de Milit. vef.

VETERINI, orum. Sic appellantur bestiæ sarcinariæ, aptæque ad vecturam, cujusmodi sunt equi, muli, asini, camelii. Plin. 11. 37. *Ætas veterinorum dentibus indicatur.* Nominis thema sic prodidit Festus: *Veterinam bestiam jumentum Cato appellat a vebendo. Opilius veterinam dici patat, quasi venterinam, vel uterinam, quod ad ventrem onus religatum gerat.*

VETERINUS, a, um. Ut equi, jumenta veterina, idest idonea ad vecturam. Plin. lib. 11. 46. *Ungula veterino tantum genori renascuntur.*

VETERINARIUS, a, um. Pertinens ad rem vel curam veteranorum: ex quo Medici veterinarii apud Columellam 6. 8. Solent etiam fastidia sibi afferre viciose incrementa lingue, quas ranas Veterinarii vocant.

VEXILLUM, i. Licet confundi soleat cum signo militari, nihilominus non minimum ista discrepare ipsa demonstrant nomina. Signum est quidpiam sculptile, cælatum, signatum: hujusmodi erant apud Romanos aquilæ, manus nœxæ, & similia legionum signa. Vexillum est, diminutivum a *volum*, quod coloratum & figuris ornatum explicatur, & expansum in aciem ducitur. Id velum pro nationum & temporum varietate quandoque brevius & exile, interdum per amplum & laxius fuit. Idem diverso modo agitatum præscribit militibus quid in horas sit faciendum. Copias nimirum militares vocat, colligit, incendit ad pugnam: ductum progradientibus præstat; quo ordine sit procedendum edocet; profectionis, receptus, ineundi prælii signum commonstrat. Apud eum, qui militare gestat vexillum, stat ferè summa belli. Vexilliferi imperitiae & ignaviae acceptæ clades; ejusdem dexteritati & fortitudini salus totius exercitus & victoria attribuitur. Equidem non tam a cæsis militibus, quam a vexillis deperditis,

tis, & in hostium potestatem redactis præliorum exitus aestimatur. Ex quo quemodmodum lectissimi quique ad præferendum vexillum eligebantur, ita probossum illis & capitale erat delictum illud deserere; contra verò hostium vexillis potiri multò maximè gloriosum. Vide plura in hanc rem apud Steuzechium ad cap. 6. lib. 2. V. getii.

2. Assyrios in vexillis dracones extulisse testatur Cypriates. Idem de Indis & Scythis tradit Author incertus apud Suidam. Adhibitos insuper a Persis memorat Vopiscus in Aureliano. Idem Persæ aliquando Solis imaginem, non nunquam ignem in altaribus, quæ ipsi pro Numinibus venerabantur, extulere. Thebani Sphynx gem, Athenienses noctuam depinxere in vexillis. De vexillis Romanorum florentis Reipublicæ tempore obscuram in primis investigationem efficiunt locutiones Historicorum, Livii præser-tim & Taciti, qui signa & vexilla indiscriminatim frequenter accipiunt. Non inquiror hic vexilla, cum milite præsidario extolli solita in Janiculo ad defensionem Comitiorum, de quibus agit Dio lib. 37. Sed neque ad examen voco vexilla cærulei rubrique coloris sublata in Capitolio per occasionem tumultus, quæ ad militum delectum duntaxat faciunt, nec erant ad usum castrensem & præliarem, Sermonem instituo de vexillis, quæ in castris & præliis ad usum multiplicem erigi solent & circumferri. Onuphrius Panvinus vexilla a signis distinguens docet equitum propria fuisse vexilla, signa cohoretum, aquilæ legionum. Livius etiam Sociis alii-cubi vexilla attribuit. Idem l. 8. ubi describit legionem Romanam tria vexilla tradit Triariis. *Tribus ex vexillis constabat. Vexillum centum & octoginta quatuor homines erant. Primum vexillum Triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis; secundum Rorarios; tertium Accensos.* Ex quibus verbis falsus arguitur Vegetius, qui l. 2. cap. 13. singulis centuriis singula vexilla antiquitus fuisse tributa scribit; nisi forte, ut advertit Steuzechius, non antiqua reipublicæ tempora, sed medium ætatem respexit. Reticet verò hic & alibi Livius, reticent Scriptores alii cuiusmodi ea fuerint vexilla. Nihil de eorum forma & magnitudine, nihil de colo-ribus variis, de figuris nihil & de pictis symbolis meminere. Ad hæc nullum eorum extat testimonium in nummis & lapidibus. Virgilii porro & Lucanus nunquam, nisi fallor, vexilli nomen adhibuerunt; cum tamen ille nullam omiserit opportunitatem militares Romanorum ritus ubique inferendi; hic verò civile bellum, quo Romana libertas extincta est memoriae prodiderit. Scio Virgilium l. 8. vexillum indicasse eo versiculo,

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce

Extulit:

Verum vexillum illud non præliare & circumagi solitum, sed fixum fuit in arce Laurenti, ad quem modum fixa & in solo Capitolio asservata erant vexilla coccinei, & cœrulei coloris, ad properum delectum, ut supra notavi, agendum in Tumultu Gallico per coniurationem, quæ genus fuit Romanæ militæ ab eodem Vate apertis verbis expressæ:

simul omne tumultu

Conjurat trepidi Latium.

Quæ cum ita sint, non sanè levis est operæ decernere cujusmodi fuerint Romanorum vexilla florente Republica. Tria ego statuo dignata-militaria. Primum, signa simplicia; sic autem voco hastas nullo velo vel panniculo ornatas, sed præferentes tantummodo in fastigio sculptæ aliquod symbolum, aquilam intellige, lupum, manum expansam, vel quid simile. Alterum vexilla simplicia, velum scilicet hastæ vel baculo alligatum, sine ullo symbolo exculpto vel sigillo. Tertium signum mixtum, hastam nempè cum extante desuper sigillo vel insigni quopiam sculpto, dependente panniculo ab anteriore parte, ut superius exposui. Ad hujus similitudinem in publicis hodiè supplicationibus singuli Religiosi ordines incidentes præferre solent inauratum vel argentatum hastile tornatile, cum elata in fastigio Christi Domini è Cruce pendens effigie, demisso sub ipsam Crucem quadrato & oblongo pretiosi operis panno. Coniicio postremi hujus generis fuisse, de quibus disputamus, vexilla. Id mihi exploratum faciunt verba Livii lib. 5. de Bell. Maced. *Vexillarios jussit inferre signa*: ubi vides signa ducta a vexillariis vix alter explicari posse, quam signa mixta explicata superius, hastas nempe cum cœlato symbolo, sed convestitas desuper & ornatas velo seu panno quadrato. Video huic conjecturæ obstatre nummos & lapides Reipublicæ tempore, in quibus asseverare non audeo conspicere signa mista, quæ certè in Columna Trajani visuntur. Verum non omnia a nummis & lapidibus referri primum existimo: tum vero, cum constet vexilla simplicia longe post ea tempora fuisse adinventa, supereft ut nonnisi de mistis vexillis explicari possint Scriptorum loca, in quibus fit mentio de vexillis vigente Republica. Et his quidem mihi satis fuerit efferre facultam præstantibus eruditione Viris, ut rem implexam, & ambiguis acceptiōibus infuscata magis illustrent. Nec tamen diffiteor aut dissimulo, vestem, sagum vel tunicam purpuream Pompeii vexillum fuisse instantे pugna, ut refert Plutarchus in ejus vita; & Marcum Antonium paulò post Reipublicæ tempora purpureum velum extulisse in Praetoria, quo abjecto prosequutus est Cleopatram fugientem, ut constat ex eodem Plutarcho in ejus vita. Nec dissimulaverim vexillorum mentionem alicubi fieri a Cæfare & Hirtio: & Cæsar's quidem illa sunt lib. 2. de Bell. Gallic. *Cæsari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurreti oportebat: signum tuba dandum &c.* Item illa lib. 3. de Bell. Civil. *Exercitui imperavit, ne injussu suo concurrerent: se, cum id fieri vellat, vexillo signum daturum.* Hirtii autem illa sunt de Bell. Alexandr. *Quod ubi conspergit, celeriter vela subduci demittique antennas jubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum &c.* Item illa de Bell. Hispan. *Hoc nuncio allato vexillum proposuit.* Hæc enim exempla præterquam quod pertinent ad tempora non florentis, sed in occasum vergentis Reipublicæ, non faciunt ad vexilla præliaria, sed ad convocatoria, vel ad significaciones alias militares. Vide Tit. *Russata.* Quod autem apud Cæsarem legitur lib. 6. de Bell. Gallic. *Complures erant in castris ex legionibus ægri relitti, ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant circiter CCC.*

CCC. sub vexillo una mittantur &c. id etiam pertinet ad extrema Reipublicæ tempora, & fortè explicandum de vexillo mixto, quod superius exposui. Hactenus dictis non leve robur adjungit nomen ipsum vexilli, quod cum sit diminutivum à velo, planè ostendit in usu non fuisse antiquitus apud Romanos, nisi exigua illa suppara, ex transversa antennula dependentia ab hasta, cui signum, sèù sculptile quidpiam erat superpositum. Neque enim vela unquam aut velamina, aut velamenta appellari enunciarique video. Atqui, inquies, etiam quæ posteriore ævo inducta sunt vela majora diminuente vocabulo vexilla nuncupamus. Respondeo non esse novi & singularis exempli, ut, adiunctis vel permutatis rerum formis, vetusta nihilominus earum nomina retineamus. Adverte postremò sermonem me instituisse de vexillis legionum, vel quæ legiones ipsas, easque integras ducerent: nam copias auxiliares vexilla adhibuisse non sum nescius. Cujusmodi autem illa fuerint nihilominus in incerto est. Quod attinet ad Romanorum equitatum, quo legionarii pedites tegebantur, Villelmus Choul Castramet. Roman. exhibit iconismos equitum gravium, levium, jaculatorum, sagittariorum, suis quidem armis instructorum, sed sine ullo aut signo aut vexillo. Dubitari tamen non potest turmarum saltum Ductores cum propriis insignibus prævississe. Et præfatus quidem Choul Ductoris levium schema proponit, qui sinistra manu hastam effert in fastigio complanatam, in cujus plano aquila insistit: infra hujus vero pedes hasta ipsa nodo tæniæ seu veli exilis præligatur, quæ decidit ex utraque parte pari flexu; & quasi vento agitata cernitur. Deprehendo hinc, ut peditum legionariorum signa exiguo panno vel velamine, sic tænia vel velo exiguo signa Ductorum equitatus, ac præcipue levium ornata fuisse. Quo fit magis certum, vela majora expansa sine signis, cujusmodi appellamus Bandiere, Stendardi, non fuisse in usu apud Romanos florentis Reipublicæ tempore. Accedit authoritas Taciti in hunc modum scribentis Annal. i. *Manipuli, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt.* Signa convulsa, quoniam ferreis loculis erant terræ defixa, sèpius legi: convulsa vexilla non legi apud alios: & plane censeo Historicum locutum de signis, ut dixi, mistis, & quæ brevi illo velamine ornarentur. Questionem omnem in pauca contraho. Vexilla militaria, quæ dicimus Bandiere, Stendardi, soloque constant expanso amplio velamine, sine ullo signo vel statua, aut imagine sculptili, non fuerunt in usu tempore florentis Reipublicæ, sed inclinato solum Imperio. Vexilla, id est vela exigua, supposita signis, ut aquilæ, vel cuilibet figuræ sculptili, adhibita sunt etiam florente Republica. Sed quia in hastis seu pilis præcipuum in modum expendebatur signum, vexillum autem quasi signi ornamentum reputabatur, ideo hastæ illæ vel pila signa fere appellata inveniuntur, raro vexilla. Hæc demum in peditatu longiora & defixa terræ, in equitatu breviora, & manu gestata. Vide *Flamulæ.* Antiquitus Romani signa & vexilla religioso cultu tanquam Numina habuerunt. Sveton. in Caligul. cap. 4. *Aquilas & signa Romana, Cæsarumque imagines adoravit.* Et Claudianus in Ruffinum:

Augustus veneranda prior vexilla salutat. Neque porrò dubitandum est per signa seu vexilla jurare milites consueuisse. Liv. *Obstringere perjurio, non se solum suumque caput, sed signa militaria & aquilas.* Lucanus lib. i.

per signa decem felicia castris,

Perque tuos juro quocunque ex hoste triumphos. Ornari vexilla & floribus conspergi consueuisse legimus apud Svetonium, & Claudianum. De symbolo augustissimæ Cræcis in vexillis Constantini Magni Imperatoris, vide in voce *Labarum.* Licet autem vigente Republica animalia fortasse duntaxat in vexillis pingerentur; inductum tamen postea, ut non solum imagines Principum, sed eorum etiam nomina haberent expressa. Tacit. lib. 2. Hist. *Laceratis vexillis nomen Vitellii præferentibus.* Sveton. in Vespasiano: *Cum Vespasianum laudibus ferrent, affensere sunti, nomenque ejus vexillis omnibus sine mora inscriperunt.* Eandem rem tradit Dio lib. 40. Sed & scriptum notatumque fuisse in vexillis, quæ turma, ex qua cohorte, & quota esset centuria indicat Vegetius lib. 2. cap. 23.

3. Neque ad speciem solum & ostentationem extollebantur vexilla; verum conferabant etiam illa plurimum ad colligendos milites, eosque apud suos centuriones ordinatim retinendos, ut diligenter observat Vegetius per hæc verba: *Antiqui quia sciebant in acie commiso bello celeriter ordines aciesque turbari atque confundi; ne hoc posset accidere, cohortes in centurias divisorunt, & singulis centuriis singula vexilla constituerunt; ita ut ex qua cohorte, vel quota esset centuria in illo vexillo litteris esset adscriptum: quod intuentes vel legentes milites in quovis tumultu a conturbernali bus suis aberrare non possent.* Præcipuum commodum, quod e vexillis capiebatur apud Romanos illud erat, quod in Prætorii illud fastigio in hasta extendebar, cum primo quoque tempore pugnaturi milites erant. Expansum igitur illud velum sive vexillum, sive tunica coccinea, ut ab aliis vocatur, mutum quidem erat, sed latè conspicuum militibus signum, ut vel convenienter, si dispersius agerent; vel si convenissent, arma sumerent; seseque ad dimicandum pararent. Erat autem illud velum punicei sive rubei coloris: quamobrem quandoque tunica coccinea, quandoque russata apud Scriptores dicitur. Plutarchus: *Pugnae signum proposuit: Est autem tunica coccinea sive tabernaculum Imperatoris extensa.* Idem in Bruto: *Una cum luce propositum Brati & Cassii castris pugna signum, punicea tunica.* Illuc respexit Virgilius l. 8.

Ut belli signum Laurenii Turnus ab arce Extulit.

Difertè verò Cæsar lib. 2. Bell. Gallic. cuius verba superius retuli. Ammianus verò lib. 27. *Signis illicè fixis ex more cum ad arma undique conclamaretur, stetit regibilis miles vexillum opperiens extollendum, quod erat opportundè subeundæ indicium pugnae.*

4. Observatum est in vexillis, ne hastis vel contis nimium prælongis sustentarentur velamina: siquidem ubi immodecum alta fuerint ventorum vehementiæ facile cedunt, atque in terram deiiciuntur, quod maximo fuit probro, & sinistro etiam omni tam vexilliferis, quam ipsis Du-

cibus. Id incommodum evitandi gratia praecidi jussit Crassus longiora vexilla, ut legimus apud Dionem lib. 40. *Vexillum quoddam ex eorum numero, quæ magna, velorumque similia sunt inscriptum puniceis literis ad notitiam exercitus Imperatorisque faciendam, inversum vi vebementis venti, a ponte in flumen decidit: at Crassus reliqua vexilla, que ejusdem erant longitudinis praecidi jussit, ut breviora, atque adferendum aptiora essent.* Super vexillorum verò coloribus est omnimodè variatum pro ingenio Principum, & diversis tesseris factionum. Fasciolis eadem distingui moris fuit. Id genus Itali dicunt *Bandiere listate*, vel *addogate*, ab assertulis illis doliorum, quas dicunt *Doghe*. Joannes Villani lib. 12. *E fece trarre di S. Dionigi l'Insegna d'oro e fiamma, la quale è addoghata d'oro, e di vermiglio.*

5. Submittere vexillum signum erat deditio-
nis. Latinus Pacatus in Panegyr. *Aliquanto me-
lius manus illa consuluit, que submissis precabun-
da vexillis petiit veniam necessitatis.* Contrà
erecta vexilla, & defixa in urbium vel castro-
rum turribus, mœnibus, aut propugnaculis,
indictum erant arcis expugnatæ, dominatio-
nisque in victricem gentem translatæ. Ville-
mus Tyrius lib 13. cap. 13. *In signum ergo victoriæ
super eam turrim, que portæ civitatis immi-
net, positum est Domini Regis vexillum: super
eam autem, que dicitur Viridis, Domini Ducis
Venetiæ; super eam autem, que dicitur Turris
Tanariæ, Domini Comitis Tripolitani cum mul-
ta gloria sunt collocata vexilla.* Regestum Comi-
tum Tolos. Et ibi *super turrim castræ novi, &
super tress & portalia aliorum suprascriptorum
locorum, ratione & jure majoris dominii fecit
ascendere vexillum seu banneriam dicti Domini
Comitis Tolosani, & ex parte ipsius ter præconi-
zari & clamare alta signum dicti Domini
Comitis. Tabularium Ecclesiæ Uzencensis an. 1223.
Cognoverunt Episcopi quod castrum de Montalens
tenant ab eo, & ab Ecclesiæ Uticensi. & est ve-
rum, & Episcopus debet illud recuperare, &
vexillum suum levare in mutatione Episcopi &
Domini de Salve. Charta an. 1433. apud Dio-
nygium Salvagnium lib. de Usu Feudor. C. 8.
*Quandam banneriam armis Delfini depictam,
tenendam ibidem & remanendam nomine Delfi-
nali spatio trium dierum naturalium, in signum
reddibilitatis, dominique directi, & superio-
ritatis &c. Non omittam indicare, sacra Eccle-
siarum vexilla præferri quandoque in præliis so-
lita fuisse, præeunitibus Ecclesiarum Rectoribus,
armatisque oppidanis subsequentibus. Ordericus
Vitalis lib. 8. Igitur Quadragesimali tempore
Rex Francie, & Dux Normanniae Breberval-
lum obfederunt, ibique ferd duobus mensibus la-
boraverunt. Illuc Presbyteri cum Parochianis
suis vexilla tulerunt, & Abbates cum hominibus
suis coacti convenerunt. Ethelredus Abbas Rie-
vall. an. 1138. Furstinus Archiepiscopus per to-
tam Diœcesin suam editum Episcopale proposuit,
ut de singulis Parochiis, Presbyteris cum cruce
& vexillis, reliquiisque Sanctorum præeunitibus,
omnes qui possint ad bella procedere, ad proceres
properassent, Ecclesiam Christi contra Barbaros
defensuri. Moris fuit eadem vexilla Duces acci-
pere ab ipsis Episcopis, vel Præsulibus, post
faustam appreciationem conceptis verbis ex Ec-**

clesiæ ritu ab eisdem prolatam. Eadem porrò
vexilla, confecto bello vel prælio, in easdem
Ecclesiæ refrebantur. Radulphus de Rivo cap.
7. *Lambertus miles strenuus sacrum B. Lambertæ
vexillum in medio Ecclesiæ Leodiensis cum
benedictione e manu Episcopi, more prisco accep-
pit.*

6. De ritu per vexillum provincias conferen-
di, vide quæ diximus in voce *Gladius*. Quibus
adde authoritatem Falconis Beneventani: *Mi-
sit preterea Domino PP. Honorio munera mul-
ta - ut ducatus ei vexillum & nomen largiretur.*
Et infra de Innocentio PP. *Regi verò Rogerio
statim Sicilię Regnum per vexillum donavit.* Quo
Falconis testimonio falsus evincitur Otto Frisin-
gensis, qui regna quidem per gladium, provin-
cias verò per vexillum traditas docet. Inter pre-
mia militaria recensetur. M. Agrippam cæruleo-
vexillo donatum fuisse ab Augusto post victori-
am navalem, refert Svetonius in vita Augusti.
Quatuor etiam vexilla bicolora tradita fuisse Au-
reliano, leges apud Vopiscum. Item quatuor
vexillis puris apud eundem Vopiscum donatur
Probus bello Sarmatico. Ubi vexilla pura ea-
intellige, quæ unius erant coloris, nihilque pi-
ctum aut scriptum præferebant: juxta acceptio-
nem argenti puri, vestis puræ, hastæ puræ, &
similium, ut alibi observavimus. Sic enim poti-
us exposuerim vexilla pura, quam quæ care-
rent purpura, ut interpretatur Casaubonus; aut
essent sine argento, ut ex párum idoneis Scri-
ptorum locis affirmat Salmasius. Quod enim
scribit adhibitum fuisse argentum in vexillis ex-
loco Plinii l. 33. c. 3. *Non colore, qui in argen-
to clarius est, magisque dici similis, & ideo mi-
litaribus signis familiarior, ad rem non facit;*
cum ibi de signis loquatur Historicus, quæ fue-
runt ex materia sculptili, non de vexillis, quæ
sunt vela. Vetus autem, quam addit, Inscriptio,
*CUI OB VIRTUTEM SVAM SA-
CRATISSIMI IMPER. CORONAM MU-
RALEM HASTAM PURAM ET VEXIL-
LU M ARGENTO INSIGNE DEDE-
RUNT*, bene evincit usurpatum fuisse argen-
tum in vexillis; sed non indè statim sequitur,
pura dicta fuisse vexilla, quæ argento carerent.
Vexillum Italæ est *Bandiera, Stendardo, Pen-
none*. Harum vocum themata alibi excussum.
Dicitur etiam non tam militum multitudo sub
uno vexillo, quam vexillum ipsum *Drapello*.
Ortum id a materia ipsius vexilli, quod sæpe è
serico texto conficitur, quod Italæ dicitur *Drap-
po*, ex quo & signum ipsum, ut indicavi, & glo-
bus militum sub signo collectus dicitur *Drapello*.
Quamobrem latè fallitur Ferrarius, qui deducit
a voce Italica *Truppa*: nam potius eadem
vox *Truppa* fluit a dictione *Drapello*, & om-
nium origo est *Drappo*. De Labaro, Bandis,
Banderiis, Flammulis, Pennonibus, aliisque
generibus vexillorum, vide que in propriis ti-
tulis dicta sunt affatim.

7. Usum postremò vexillorum antiquissimum
fuisse docet Historia Sacra; nam symbola, quæ
Jacob fausta precatus duodecim tribubus illis at-
tribuit, transferunt postea in vexilla præliaria,
quæ iisdem tesseris depictis ornabantur, & iis
erant expressa coloribus, quibus earum tribuum
nomina gemmis impressa in rationali summus Sa-
cerdos gestabat. De iis vexillis sic scribit Villal-
pan-

pandus Explanat . Tom . II . ubi etiam delineationem habes castrorum duodecim tribuum circā Tabernaculum Fœderis . Singuli porrò duces exercitus vexilla sua in aëra sustulerunt , ac parentum , majorumque stemmatis insignia : quod illis verbis videtur à Sacro Textu indicari : Singuli per turmas , signa , atque vexilla , & domos cognationum suarum . Vel , ut habent Hebræa : Unusquisque super vexillum suum in signis domus Patrum suorum castrametabuntur filii Israel . Sed inter omnia vexilla , illa potissimum eminebat , qua in quatuor castrorum angulis à quatuor primis principibus , quos enumeravi , erigebantur . Ad Orientem super tabernaculum Naasson primogeniti Iudee vexillum effulgebat viridis coloris : in viridi namque lapillo , qui smaragdus appellatur , parentis sui nomen descriptum erat in rationali judicij , quod summus Sacerdos gestabat in pectori : in quo , quasi in Pontificia bulla , Israélitæ nobilitatis antiqua jura continebantur . In vexillo autem Iudee insigne nobilitatis erat leo : leoni enim comparaverat illum Israel , scù Jacob pater ejus , quando nimirum tanquam omnium parens , & princeps singulis propria stemmata distribuit ; unde ex hoc reliqua licebit rimari . Ad Meridiem deinde eminebat supra tentorium Elizur filii Ruben rubrum colore vexillum , quod referebat sardium rationalis lapillum , quod illi obtigerat : ejus autem insigne fuit humana facies ; ut potè qui primogenitus esset , & veluti caput totius domus Israel . Ad Occidentem supra tentorium Elisama filii Epbraim vexillum collucebat aureum , cbrysolithum referens rationalis , in quo descriptus erat : babebat verò pro insigni nobilitatis vitulum , cui comparaverat eum Moyses , cum tribus prophetice benedixit , haud secus quam fecerat prius illorum parens Jacob : Quasi primogeniti tauri , inquit , pulchritudo ejus &c. Hę sunt multitudines Epbraim &c. Denique ad Aquilonem super tentorium Abiezer filii Dan effulgebat diversi coloris vexillum , ex albo nimirum , & rubro colore permixtum , iaspidem referens ejusdem rationalis .

VEXILLUM. Génus clamoris militaris . Nimirum primus omnium vexillifer per occasionem pugnæ ferventis , vel hostiæ subitariæ aggressionis , editissima voce clamabat notam vel nomen vexilli ; ut ad illud propugnandum accenderet milites ; qui subinde eundem redintegrabant clamorem , sese vicissim inflammantes . Nangius in Chronico : Castrum cum illis , nescio cujus vexillum ante intonans ingressus est . Chronicon Senonense : Alemanni verò sua signa fortiter in clamantes , viriliter , sicut moris est eorum , Francis resistentes &c.

VEXILLUM. Pro numero militum . Constabat , teste Livio , centum & octoginta sex militibus : licet sit postea non parum variatum . Tacit . Hist . I . Præmissis Germanorum vexillis . Vide Vexillatio .

VEXILLARIUS , ii . Liv . I . 5 . Bell . Mac . Inferre Vexillarios jussit signa . Et

VEXILLIFER. Vexilliferi in equitatu sunt , qui velum breve quadratum sustollunt pro militari vexillo . Italis tam commemorati vexilliferi , quām vexillum ipsum nimirum breve quadratumque velum dicitur Cornetta . Academici a Furture : Cornetta o Cornetto è una Insegna di Compagnia di cavalleria , ed è piccola e di forma quadra . Cornetta . Chi porta la Cornetta . Tacit . Davanzat .

Anzi due Cornette di Pannonia , e Misia rupperò il nemico . Planè arbitror id fuisse Antiquis vexillationes : equestres scilicet turmas sub ejusmodi insigni militantes . Vide omnino Titulum sequentem .

VEXILLATIO , onis . Verba sunt Svetonii in Galba . cap . 20 . Excepta Germanicorum vexillatione . Vexillationem ibi Turnebus Advers . lib . 5 . cap . 3 . intelligit cohortem militum , qui confectis & emeritis stipendiis , sub vexillis habebantur , usquedum commoda acciperent , & assignatis agris donarentur . Illuc porrò trahere nititur locum Taciti lib . I . Ne dimissis quidem finem esse militię ; sed apud vexillum retentos alio vocabulo eosdem labores perferre . Singularis verò ea est Turnebi opinio , acutaque magis & ingeniosa quām vera . Refellit illam validè Salmasius ad Vopiscum in Firma ; contenditque vexillarios legionum confundi a Turnebi cum vexillis Germanicis . Germani quippe adnumerati inter Romanorum auxilia distribuebantur in vexilla , ac centeni ferè sub uno vexillo locabantur . Hinc vexilla Germanica relata sàpè a Tacito & aliis Historicis . Vexillatio proinde Germanicorum apud Svetonium centum ferè erant Germanici milites , vel vexillum unum Germanicorum . Probatissima igitur sententia eruditorum est , vexillationes , atque adeo cohortes vexillares apud Tacitum , & alios Scriptores veteres dictas fuisse de auxiliis ; eaque appellatione ac notione equites juxta peditesque auxiliariorum fuisse comprehensos . Posteriorum verò temporum Scriptores , vexillationes nonnisi de equitibus accepunt , & Vegetius quidem ab equitibus legionum eas semper distinguit . Sic autem scribit lib . 3 . cap . 4 . Dux autem debet esse attentus , ut in omnibus legionibus , sive auxiliis , vel vexillationibus &c . De solis autem alariis equitibus dictas antiquitatis fuisse vexillationes , distinctè tradit idem Vegetius lib . 2 . cap . 1 . Equitum alæ dicuntur ab eo quod ad similitudinem alarum ab utraque parte protegant acies , que nunc vexillationes vocantur , ab eo quod velis , hoc est flamulæ , utuntur . Vexillum siquidem , ut suo loco est observatum , quasi parvum dicitur velum , quod quadratum , auro purpuraque contextum , & prælongo conto suspensum ferebatur .

2 . Distinguunt porrò aliqui inter vexillationes legionum & auxiliariorum , præsertim ævo posteriori , & apud Principes Orientalis Imperii . De numero militum , qui vexillationes implerent nihil certi definiri potest , cum interdum trecentos , frequentius autem longè pauciores vexillatio habuerit . Vexillationes Palatinas apud Scriptores eorum temporum crebrò leges . Intererit verò meminisse Constantiū omnes ordines militares tam equitum , quām peditum , ad novam militiæ normam institutos , novis etiam titulis insignivisse . In tres autem potissimum classes militiam omnem digessit . Omnia dignissimus fuit ordo Palatinorum . Secundum hos censebantur Comitatenses . Postrema classis erat Pseudocomitatensis . Palatini eam sortiti sunt appellationem , quoniam honos & cura penes eos esset custodiendi palatii . Palatium autem , licet antiquitatis dictum fuerit a domo Augusti in monte Palatino , transiit postea ad quamlibet supremi Principis domum significandam . A memorato Palatinorum ordine sua

I i i per-

permanavit nomenclatura ad vexillationes Palatinas, quæ digniores reliquis habebantur. Comitatenses, qui proximus erat militiæ gradus, a comitatu & aula Principis, in qua degabant, sunt nuncupati. Successerunt hi Praetorianis temporum anteriorum. Pseudocomitatenses, voce hybrida, falsi Comitatenses sunt. Licet enim militiæ gradum, praefectos, symbola, & reliqua communia haberent cum Comitatensibus, eorum tamen immunitatibus & commodis non gaudebant. Spectabant quidem hæ vexillationes ex veteri instituto ad Cæsares Orientales. Confusa tamen postea earum sunt nomina in aulis utriusque Imperii Principum. Pancirolus in Commentariis ad Not. Imp. Orient. cap. 33. contigisse id existimat, quo tempore rerum potitus est Valentinianus. Cum enim ille fratri suo Valenti in collegam Imperii adlecto, Orientis provincias concessisset, eidem partem etiam copiarum militarium attribuit. Factum ea partitione est, ut divisa utrobique vexillationum corpora, sua etiam nomina & insignia retinerent. Plura de vexillationibus vide apud eundem Pancirolum loco superius indicato.

VIA TECTA. Dicitur in munitione arcium supra fossam in declivi semita adversus loricam muralem, sive cortinam. Vide quæ de ea diximus in Titulis *Arx*, *Agger*. Addo hinc eum fossæ marginem etiam a veteri militia plurimi aestimatum fuisse, ejusque opportunitate propulsatos saepe aggressores, coactosque oppugnata mœnia deserere, vel in longum trahere obsidionem. Non aliis certe munitionum circa urbem locus diu tutatus est Xanthios Lyciæ populos adversus exercitum Brutii & Cassii, ut narrat Appianus de Bell. Civil. lib. 4. *Illi solo aquatis suburbiis ne Bruto aut receptaculum præberent, aut materiam, civitate circumquaque communitas hostem arcebant a myriamib[us].* Freti fossa quinquaginta pedes profunda, lata verò proportione altitudinis; itaut in ejus margine stantes jaculis uterentur & sagittis baud secus ac si flumine dirimerentur, nusquam vadis pervio. Per eam fossam dum Brutus conatur evadere, oppugnatores pluteis tegebat, partitusque exercitum in diurnas ac nocturnas oppugnationis vices, materiem & longinquo, ut fit quando serior res agitur, magno ad celeritatem urgentium clamore comportabat, nihil ad summam contentionem laboreisque sibi reliquum faciens. Quamobrem licet primum videretur aut nihil effecturus, prohibentibus hostibus, aut vix post multos menses expugnaturus, tamen intra paucos dies absolvit negotium. Inclusos enim & e mœnibus pugnantes partim machinis oppugnabat eminus, partim admotis ad portas cohortibus. Eodem viæ tectæ beneficio usus Metellus Consul disjecit copias Asdrubalis ad Panormum in Sicilia, ubi elephantes præcipue pulcherrimo astu vertit in fugam; Memorat id Polybius lib. 1. *Quibus rebus majori fiducia elatus Asdrubal, quod Metellum cernebat pavidum se se intra urbem continere, devastato undique atque inconsu agro, tandem exercitum versus Panormum movit. Consul tandem in sententia non educendi exercitum permanxit, quod hostem traicere flumen, quod juxta mœnia urbis erat, coegit. Postquam igitur elephantes omnemque exercitum appropinquantes viavit Metellus, velocissimum quemque & maximè expeditum mil-*

tem exire atque irritare hostem juber, quo usque venire ad manus universi cogantur. Animadver tens itaque non longe post, quæ cogitaverat, ex sententia successisse, quosdam ex iis, qui maxime leves atque expediti erant, pro omnibus supra fossam constituit, jubetque ut contra elephantos telis veribusque eminus pugnant. Quod si quando irate pecudes contra ipsos ferantur, in fossas se demittant, inde rursus elephantos telis petant. Mandat præterea ingentem telorum multitudinem extra urbem ferri, & in fossis collocari. Ipse cum signis militaribus diversa regione urbis, que levum hostium cornu spectabat, constituit. Simul ac igitur pugnare cæptum, magistri elepbantorum, qui cupidine glorie sibi attribui eam laudem cupiebant, non expectato Asdrubalis mandato, belluas in expeditos concitant; illi, sicut eis a Consule jussum fuerat, statim terga vertunt, infestiusque in sequentibus belluis in fossas se demittunt. Belluæ cum primum ad aggerem fossarum pervenere, uno tempore, & a multitidine urbana ex mœnibus, & a militibus ex fossis, sagittis telisque multifariam feriuntur; cumque ultra aggerem progredi non possent, necessariò terga vertentes in suos ruunt, agmina perturbant, magnam suorum stragem faciunt. Inter hæc Metellus alia urbis parte eductis repente copiis in hostes impetum facit. Illi jam quidem a bestiis turbati, & tunc tumultuario impetu a Consule oppressi facilè profligantur; pars eorum trucidatur; cæteri fugâ salutem querunt.

VIA MILITARES. Vide *Stratores viarum*.

VIA OBSIDIONALES. Vide *Accessus obfisionales*.

VIATORES. Vide *Littera*.

VICARIUS, ii. Qui pro altero aliquid facit. Non una hujus vocis significatio in rem nostram. Detrectanti primum munus cuiquam, vel impedito vicarius assignatur. Liv. lib. 9. Bell. Punic. Quando igitur adolescens quid sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma, equumque, & cetera instrumenta militiæ tradas. Cicero tamen Philipp. 12. indicat non solere sua ætate in bello dari vicarios: sic enim scribit: *Quod si in bello dari vicarii solerent, libenter me, ut D. Bræus emitteretur, pro illo includi paterer.* Iterum vicarius interdum pro eo sumitur, qui a Principe vel Duce cum æquata sibi fere potestate relinquitur. In hanc sententiam scripsit Vopiscus de Aureliano: *Hujus epistola militaris est ad vicarium suum.* In eandem sententiam plures extant constitutiones Imperiales de Vicario Generali Imperii Germanici, aliisque Vicariis Imperialibus, de quibus vide Hofmannum in voce *Vicarius*. Postremò vicarius sumitur pro simplici successore in aliquo munere cum æquata sorte vel labore. Ad hunc modum intellegendum est Horatius lib. 3. Od. 24.

Nec cultura placet longior annuas

Defunctumque laboribus

& equali recreat sorte vicarius.

Ubi sensus est alium agricolam arare & colere, eundem agrum anno posteriore, iisdem oneribus & conditionibus, quibus superiori anno eundem coluerat prior agricola. Pro gerentibus vicem Tribuni, Centurionis &c. occurunt vicarii apud Veget. lib. 3. cap. 4. *Dux autem debet esse attentus, ut in omnibus legionibus, sive auxiliis, vel vexillationibus, a Tribunis, Vicariis, Principiisque, qui turbulenti, vel seditioni sunt mi-*

milites, non pro invidia suggesterentium, sed pro rerum veritate cognoscat. Hos Itali dicimus Luogotenenti.

VICARIA, æ. Munus vicarii, quo quis fungitur vicem alterius. Vopisc. in Aurel. *Habuit ergo multos ducatus, plurimos Tribunatus, vicarias Ducum, & Tribunorum diversis temporibus prope quadraginta.* Marcellin. lib. 28. *Ut cunctator contemptus, & ad hæc fortiter exequenda parum conveniens e vicarie potestate discessit.* Ibidem: *Cui hanc operam implere brevi pollicito, deferri providit vicariam; & commonitorium cum Augusti literis tradidit.*

VICESIMATIO, onis, &

VICESIMO, as. Vide *Decimatio*.

VICESIMANI MILITES. Qui sunt legionis xx. Tacit. 1. Annal. *Cæsar adveñtus ad Vicesimanos.* Idem 14. Annal. *Cognitis Quartadecimanorum, Vicesimanorumque prosperis rebus.*

VICTIMA, æ. Nomen bellicæ originis. Ovid. 1. Fast.

Victima qua dextra cecidit victrice vocata. De victimis ante bellum vel præliu[m] mactatis dixi in Titulis *Extispicium, Augurium*. Addo hic de immolatis parta victoria, & in triumphi celebritate. Virgil. Georg. l. 2.

Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad tempia Deum duxere triumphos. Addisce hinc, taurum maximam victimarum fuisse reputatam. Cum enim, ut docet Scaliger in Fest. victimæ de majoribus essent animalibus, ostia minoribus, quemadmodum maxima ostiarum fuit ovis, utpote nec comparanda cum capris aut suis, sic maxima victimarum taurus. Testatur id Plinius l. 8. c. 45. *Hinc victimæ opime, & laetissima Deorum placatio.* Præterea, ut ex Faliscis potissimum, quam regionem alluit Clitumnus fluvius, selectissima armentorum capita secernebantur in victimas, sic eorum usum frequentius & opulentius in triumphis valuisse certatim docent Poetæ. Claud. in 6. Consul. Honor.

Quin & Clitumni sacras victoribus undas,
Candida que Latissim præbent armenta triumphis,
Viserere cura fuit.

Aliorum testimonia congerit eruditissimus de la Cerda ad præscriptum Virgilii locum. Ubi portò notat ostenditque albi coloris victimas fuisse adhibitas. Demum procul dubio præstantiores cæteris habebantur immunes agrestium operum & laborum. Virgil. Georg. 4.

Dicit & intacta totidem cervice juvencas. Ovid. Fast. 1.

Colla rudes operum præbent ferienda juvenci. Senec. Agam.

ad tua, conjux

Candida tauri delubra cadit
Nescia aratri, nullo collum
Signata jugo.

VICTORIA, æ. Hæc illa est ara, quam unicè tangunt, & ad quam sua nuncupant vota viri Martii. Hoc illud est jucundè beneficium lenocinium, quo innumeri atque gravissimi bellorum labores extenuantur; mortem verò, quam naturæ imperio omnes refugiunt, non contemnimus modò, sed provocamus. Non tot coloribus Iris conficitur; non Protheus tot ora permutat, ut adumbrare satis possit volubile Victoriae ingenium, fa-

vorem alternantem, solamque in summa levitate constantiam. Virgil. l. 10.

Hic magnus sedet Aeneas, secumque voluntat Eventus bellii varios.

Tassus Gier. c. 10.

*Quel che farà non sò: spero e pavento
I giudizi incertissimi di Marte.*

Multis Romanos cladibus affecerant Galli, Carthaginenses, nationes aliæ, quibus demum omnibus victor populus imperitavit. Nimirum, quod ait Virgilius Æneid. 2.

Quondam etiam vittis redit in praecordia virtus,

Vittoresque cadunt Danai.

Supervacaneum est singula pertexere, cum nullæ gentes ac fere Duces tanta armorum felicitate sint usi, ut adversis saepe casibus non succubuerint. Hanc eventum præcipue militarium inconstantiam parit Lucano teste l. 1.

*Invida fatorum series, summisque negatum
Stare diu.*

Non alia certe causa prisci fabulatores alatam. Victoria exhibuerunt, ut passim illa in anaglyphis nummisque Veterum visitur, quam ut ejus vicissitudines testarentur. Quod instabilitatis signum omenque cum fastidirent atque reformidarent Athenienses & Spartiates, illi quidem Victoriae simulacrum in arce positum alis viduarunt, ut apud se perpetuò detineretur, quemadmodum scribit Pausanias: hi verò Martis signum eandem ob causam catenis revinctum aservabant. Huc spectat Ciceronis effatum proleg. Manil. ubi scribit multos Imperatores Romanos de Mithridate insignia victoriae, non victoriæ reportasse. Ubi victoriæ non prælii alicujus, sed totius belli felicem exitum intelligit, ut nullus ab hoste superato metus supersit. Nam triumphum, quem vocat insignia victoriae, retulerunt quidem illi, non autem victoriæ: quia bellum subinde redintegravit Mithridates, & adhuc timeri poterat, ob inconstantiam casum bellicorum.

2. Indicata levitas suapte Victoriae natura prognitit. Iterum est illa multiformis & aspectu vario ex usu & ingenio Ducum, qui eadem potiuntur. Diversa igitur & multiplex est Victoriae facies, ut fere quisque Imperator, ad humanitatem & clementiam, vel contra ad severitatem & ferociam proclivioris est animi. Ad hæc præfens rerum status, injuriæ veteres, violatæ passiones, superati hostis fraudes, contumacia, improbitas, aliaque exterius adveniunt non sane pauca, quorum ratione habita mirum in modum immutatur usus vultusque Victoriae. Tametsi verò multa hoc in utrâque partem spectantia præjecerim in Titulis, ubi virtutes Imperatorias & vitia prolixius expendi, huic tamen loco deesse non possum, quominus ad eum quoquomodo exornandum aliquod saltem spicilegium, ac veluti pridianas reliquias converram. Ea est pulcherrima primùm Victoria, qua nihil victimis adimitur præter facultatem nocendi. Impeditò tamen illa pulchrior, quæ eosdem in militiæ, legum, vitæque societatem adjungit & recipit. Quæ si vel nulla, vel quam levissima sanguinis profusione comparatur, tunc enim verò optatissimus ille fructus enascitur, qui describitur a Cassiodoro Variar. l. 3. 43. Alioram fortè Regum prælia captarum civitatum aut prædas

dus appetunt, aut ruinas. Nobis propositum est, Deo adjuvante, sic vincere, ut subjecti doleant nostrum dominium tardius acquisuisse. Romani satis habentes ovem maestare post partum triumphum, si victoria citra sanguinem contigisset, ubi ampla hostium cæde pugnatum esset, taurum immolabant. Juvenal. Sat. 10.

duc in Capitolia magnum

Cretatumque bovem:

Et Claudian. Epigram.

*Non tales, Clitumne, lavas in gurgite tauros,
Tarpejo referunt quos pia vota fovi.*

Contra verò & longè consultiū Spartiatæ, si pugnando viciſſent, gallo, si pacata obveniſſet victoria, tauro litabant, existimantes multò prætantius esse ſinceram referre palmam, quām cruore deturpatam hostium, & lacrimis populorum. Evidem magno empta, & plurimum invidiæ habitura, quæque plus computat vulnerum funerumque quām gloriæ, non tam vicitoria, quām calamitas eſt; & bis vincit, quem viciſſe etiam vieti lætantur. Eam laudem præſe jaſtanter tulit Alexander apud Curtium l. 8. *Veni in Asiam, non ut funditus everterem gentes: nec ut dimidiā partem terrarum ſoliditudinem facerem, ſed ut illos quoque quos bello ſubegiſſem, vicitrix mea non pœniteret.* Tigranem Regem bello ſuperatum Pompejus Magnus regno reſtituit, pulcherrimum eſſe judicans, ut ſcribit Valerius Maximus, & vincere Reges & facere. Ejus, qui clementia magis quām armis hostem ſuperat, duplex eſt & uterque maximus vicitriæ fructus. Nam & ejus laudis partem nullam milites, nullam loci ratio, nullam fortuna decerpit; tota quanta eſt ad Imperatorem refertur. Tum impensè firmiū eo paſto proſpicitur Imperii ſecuritati: ſiquidem anceps ſemper & ſuſpecta eorum eſt ſervitus, quos neceſſitas ſub jugum miſit: tutò & ſincerè obtemperant, quibus non crudelitas metum, ſed humanitas deſiderium vicitoris ingenerat. Et eò quidem curas omnes in tenderunt prætantissimi Principes, ſpectabiliorē laudem a moderatione poſt vicitriam, quām ab ipſa vicitoria confequuti. Latin. Pac. de Theodoſio: *Vide, Imperator, quid bac clementia confequutus ſis: Fecisti, ut nemo ſibi vieti te vittore videatur.* Eximia illa & incomparabilis laus populi Romani; quem Aſdrubal apud Līvium teſtat, magis parcendo vietiſ, quām vincendo imperium auxiſſe.

3. Nec verò ſterilis eſt ea clementiæ laus, quæ potius ad propagandos latè Imperii fines mirè proficit. Prætant id novæ ſubinde e vietiſ populis copiarum accessiones, quæ ad vicitriæ ſigna transvolantes, & vicitoribus associatæ ad recentium vicitriarum fructus, & nova potentia incrementa ſoboleſcunt. Hac arte Ninus latiſſimas provincias occupavit majoris Asiae, Justin. l. 1. *Domitiſ igitur proximis, cum accessione virium fortior ad alios tranſiret, & proxima quæque vicitriæ instrumentum ſequentis eſſet, totius Orientis populos ſubegit.* Non impar Alexandri felicitas fuit in hunc modum animantiſ ſuos apud Curt. l. 9. *Cum per Hellespontum navigaremus, de paucitate noſtra cogitandum fuit. Nunc nos Scythæ ſequuntur, Baſtriana auxilia ſunt preſto, Dahæ Sogdianique inter nos militant.* Et ibidem: *Scythæ Baſtrianique erunt mecum, hostes paulò ante, nunc milites noſtri.*

Præclara item Pacati illa de Theodoſio: *Ores digna memoratu! Ibat ſub Ducibus vexillisque Romanis hostis aliquando Romanus, & ſigna, contra quæ ſteterat, ſequebatur.* Ad ultimum Romanos appello. Horum vires initio exiguae ascitæ in belli ſocietatem ſuperatæ gentes eò extulerunt, ut in modum torrentis terris omnibus ſuperfuſæ exactas vicitriæ recentium vicitriarum ſementem facerent, nec prius vincendi finem modumque invenerint, quām deeffent qui vincerentur. Illustris natio hos hauiſt magnanimæ clementiæ ſpiritus a conditore ſuo, de quo Tacitus 11. Ann. *At conditor noſter Romulus tantum ſapientia valuit, ut plerosque populos eodem die hostes dein cives habuerit.* Vides modestiam vicitriæ plurimum confeſſare ad latè vincendum, & præcipuum belli instrumentum eſſe domitarum gentium benevolentiam. Eam belli machinam advertit Ovidius Metam. l. 8.

utile vincit

Vicitriæ placidi facit clementia multis.

Multus denique in ejus prærogativæ commendatione Ciōero pro Marcello. *Animum vincere, iracundiam cobibere, vicitriam temperare, adverſariū nobilitate, ingenio, virtute prætantem non modò exſollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem, bæc qui facit, non ego cum cum ſummi viris comparo, ſed ſimiliſum Deo judico.* Et iterum ibidem: *Cum aliiquid clementer, mansuetè, iuste, modeſtè, ſapienter factum in iracundia præſertim, que eſt inimica confilio, & in vicitriæ, que natura inſolens & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus, quo studio incendimur non modò in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut eos ſepe, quos nunquam vidi- muſ, diligamus?* O vocem præclarām, lapsamque de Cœlo! O arma tractantium peſtoribus atq[ue] defigendum Oratorum Principis axioma! Quanto hoc honestius atque nobilius, quam per ſtrages hominum, per conversa in ſolidudines Regna, rumusculis peritūræ mox gloriolæ veſtificari? Adjuvant clementiam & vicitriam optabilem reddunt artes aliae: dexteritas in agendo, authoritas Imperatoris, præcipue verò vis eloquentiæ. Has dotes ſuis in locis abunde perpendimus. Addo hic eas mirandum in modum in Pyrrho eluxiſſe. Liv. l. 35. *Artem etiam conciliandi ſibi homines eam habuiſſe, ut Italicæ gentes Regis externi, quām populi Romani tamdiu principis in ea terra, imperium eſſe mallent.* Nec vero hic miſſum faciam advertere, non ad humaniatem ſolum atque clementiam, verum etiam ad propriam Vicitorum utilitatem pertinere moderationis laudem cum vicitria conſjugere. Contingit nimirum non ita raro, ut vieti severius habiti, reſumptis viribus in vicitores ipsos crudelius ſæviant. Documento ſpere olim Turcæ, qui cum Ungaros prælio ſuperatos acerbissimis cruciatiibus affeſſiſſent, vieti iterato conflictu ea ſupplicia ſubire coacti fuerunt, quibus immaniora ne ſævitia quidem ipsa imperare potuifſet. Recenſentur illa a Bonfinio Rer. Ungar. Dec. 5. l. 3. *Paulus fera illorum immanitate accenſus, poſtitis adverſus eos inſidiis, cum facile impruden- tes nec opinantes multos in potestatē redegiſſet, ac Themeſvarum tranſtulifſet, inauditis ante apud Christianos generibus tormentorum af- feſſos interemit: cum alios pistrini in aqua ſe ver- ſantibus rotis alligafſet, alios igni ſenſim admo- toris*

tos lento incendio confecisset, non paucos cutes ut bellus exuisset, nonnullos etiam in barba revinctis post terga manibus, esurientibus suibus objecisset.

4. In diversum longè abit victoriæ habitus, cum læto rerum exitu vicitor elatus & ferox omnia sibi licere statuit. Hinc voces illæ, disciplinae militaris probra, pestes, & carcinomata: *Ius in armis: Omnia fortium virorum esse: Qua juvat Reges eant:*

Quodcunque libuit facere vicitori, licet:
Et quas a Furiarum potius, quam ab humore prolatas existimem: *Væ vicitis.* Ductoris Gallorum Senonum feralis, illa adjectio & appendix fuit, cum mille pondo auri se redimentibus Romanis, *Additus*, quæ sunt Livii verba l. 5. ab insolente Gallo ponderi gladius; audita que intoleranda Romanis vox: *Væ vicitis esse.* Quæ dedecora eò cautius sunt declinanda, quod liquet Victoriam insolentissimos habere spiritus, &c., quasi expansis jactanter alis, immoderatè se, superbè, & arroganter efferre. Superbos primùm inflatosque animos ut victores gerant, facit, quæ maximo apud mortales in pretio est, armorum felicitas. Supra Philosophorum exedras sapiunt Comicorum scenæ, quæ, ciendo ob rei turpitudinem risui, milites gloriosos educunt. Ut autem reticeam Alexandrum, qui Jovis prosopiam ementitus arma circumtulit, quid de Sexto Pompejo dicam, qui semel vel iterum vicit in navalí conflitu, prunicei coloris paludamentum ab Imperatoribus gestari solitum in cæruleum, ut author est Dio l. 18. commutavit, ut a Neptuno adoptatus in filium crederetur. Ut plane desinam obstupescere tot vel post levissimas victorias, posteriorum Cæsarum Apotheoses, appellationsque Deorum. Despexerunt nimis illi illustre documentum Epaminondæ, qui, ut refertur a Plutarcho in apoph. postridie ejus diei, quo immortali gloria ob Leuctricam victoriam aëtus fuit, demissa fronte, & pullo amictu squalidior processit in publicum: cumque amici sciscitarentur, ecquid illi infortunatum accidisset, quamobrem sic atratus incederet? Sensi, inquit, me hesterno die insolenti gaudio tactum elatiores gessisse animos: eam animi intemperantiam hodie castigatum ire constui.

5. Vanitas & jactantia, ut notam turpitudinis aliquam ipsi inurat vicitori, nullam certe perniciem foras derivat. Illa est coinquinatissima Victoriæ facies, quæ rapinis, vastitate, stragibus imperatis, alieno sanguine luctuque sordescit. Num verò sensum humanitatis aliquem acerbissimis illis vicitibus supereffe judicem, qui per immanissimam ingenii importunitatem, non divina ulla, non humana jura, quæ Mars ipse noscit, reveriti, bellum, quod publicarum injuriarum remedium est cæteroqui gravissimum, tam latè didita gentium pernicie excidioque deturpant, ut vicit non aliorum modò, sed vel hostium commiserationem extorqueant? Ad hanc imaginem, tanquam extremæ calamitatis exempla, circumvagabantur vicitris olim Græciæ reliquiæ illæ, de quibus scribit Seneca in Agamemnon.

cladibus nostris daret

Vel Troja lacrimas.

Et Virgil. l. 11.

Vel Priamo miseranda manus.

Idem contra l. 2. Æn. de reliquiis Trojanorum post patriæ incendium & excidium:

*quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve, aut dari miles
Ulysses,*

Temperet a lacrimis?

Verum de vicitorum crudelitate latè a nobis alibi agitur, ac præsertim in Tit. *Sævitia in extintos.* Flagitosissimi omnium meritò habentur qui feritati impietatem, tanquam ferro venenum adiicientes, a Cœlitum templis arisque sacrilegas manus non abstinent; atque illuc se recipientium sanguine sacros parietes & pavimenta conspergunt; quod vel ab Ethnico Vate vitio vertitur Achillis filio:

*Natum ante ora patris, patrem qui obruncas
ad aras.*

De furiosa hac etiam amentissimaque Victorum impotentia satis diximus in Tit. *Templum, Religio.* Illud in primis est sedulo studio observandum, longè aliter in crudeli atque in benigniore victoria res procedere. Ut enim clementer vicit facili transcursu sequuntur vicitrices copias, sic exadversum duriter habiti rebellandi opportunitates omnes r̄imantur & amplectuntur. Nulla facilis causa desertiones & crebra ad hostes transfugia proveniunt. Squalor ipse habitusque vicitorum haud dubiè commiserationem prius, tum non raro auxilia elicit; ut interdum qui despiciunt fuerunt, incipiunt esse terrori. Amant quippe qui miserentur; nec nisi sublatis malorum causis, & miserorum restituta dignitate, conquiescent. Significavit id dilucidè Florus ubi scripsit l. 3. cap. 21. *Facile invenit exercitum miser Imperator.* Non ab ludit Valerius Max. l. 5. c. 3. *Etiam quos injuria invisos faciunt, graciosos misericordia reddunt: neque enim, ut inquit Seneca, causam misericordia respicit, sed fortunam.* Idem Tragicus expressit rem acutè & feliciter in Herc. Oet,

Fortuna amore pejor inflamat magis.

Amat vel ipsum, quod caret patrio lare,

Quod nudus auro crinis & gemma jaces

Ipsas misericors forsan ærumnas amat.

6. Non hic recoquo, quæ de victoria a Deo & Cœlitibus expetenda, quæque de nuncupatis ob eam adipiscendam votis; eaque semel parta, de gratiis supremo Numini referendis, aliis in locis sunt fusi agitata in hoc opere. Ut reliqua per paucis expediam, eam primum omnium scito numeris omnibus absolutam fore victoriam, quæ minimo ut notavi, suorum sanguine hostes superat. Nam si acies utrinque conterantur, ut testa testæ collisa, quantulunque cæteroqui compendio superior ex acie discesseris, tot militum labores, tot annonæ sumptus, tot adductæ procul machine non tanti fuere. Pyrrhus simili victoria minime lætus, suosque respiciens; Actum, inquit, de nobis est, si iterum sic vicerimus. Falli eos docent Magistri Polemici, qui a numero bellatorum potius, quam ab ordinatione & fortitudine bellorum exitus metiuntur. Idem præstare ajunt hostem fame, quam ferro consumere. Ingenium alii & solertia Imperatoris dimidiā ferè partem computant virium militarium. Sunt qui vel maxime rationem ducendam putant silvarum, montium, fluviorum, quorum sepe usū & beneficio conciliantur ingentes vicitriæ; fortius quantolibet machinarum apparatus de-

decertante natura. Postremò expertissimí qui-que Duces in ipsis militum vultibus legunt pugnæ præfigia. Demissæ frontes, silentium, avercio a signis, indicia fuerint victoriam desperantum. Sic affectos perinde est in pugnam atque in certissimam cladem producere. Contra actuum in aciem rapiendi, cum ore gestiunt, strepunt armis, clamorem attollunt, & minaci frenitu Martem petunt. Effecit sèpe numero hic ardor, ut, ante consertas manus & collata signa, solo exilientium clamore & impetu perterrefactus hostis se in fugam abriperet: Tacit. in Vit. Agric. *Ii sunt quos proximo anno, unam legionem furto noctis aggressos, clamore debellastis.* Liv. lib. 1. *Fusi primo impetu & clamore hostes.* Idem l. 25. *Itaque baud magna vis certaminis fuit: primus clamor atque impetus rem decrevit.* Idem lib. 38. *Galli ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt.* De victoriæ usu quominus prolixum sermonem instituam facit par omnibus documentis memorabile monitum Mahabalis ad Annibalem; qui, cum post cæsum ad Cannas Romanorum exercitum suadentibus amicis ut fugientes insequeretur, non obtemperaret, indignè rem tulit Mahabal, & ad Annibalem conversus, *Non omnia nimirum, dixit, eidem Dii dedere. Vincere scis, Annibal, vi-
ctoria uti nec sis.*

7. Fugatis ac profligatis hostibus castra milites repebant; ibique ab ordinibus custodiæ causa relictis, festivis excipiebantur clamoribus: a quibus hedera, lauroque, & lato cespite ornabantur remigrantum tabernacula honoris ac lœtitiae causa, quemadmodum scribit Plutarchus in Vita Marii. Eadem verò ante confictum & incertam fortunæ aleam a Pompejo usurpata, meritò coarguit Cæsar l. 3. Bell. Civil. *In castris Pompeii videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, ~~decoribus~~ vestibus respicitibus tabernacula constrata;* L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta hederâ: multaque præsterea qua nimiam luxuriam ac victoriæ fiduciam designarent. Nam si frugalitas & moderatio post victoriæ jurè laudatur, eo magis inanis ostentatio ante bellum exitum carpitur & objurgatur. Duo potissimum curabantur victoria defunctis, alterum ut somno ciboque vires resicerent, alterum ut sociorum quidem cadavera humarent, hostium verò spoliata relinquerent: sed de his prolixe egimus ubi de Præda, & Funeribus militum. Ritum pompa hilari excipiendi viros illustres post victorias, vel res insigniter gestas, communi suffragio ab omnibus fere gentibus receptum, & approbatum fuisse constat. Non corradam exempla ex aliis libris Historiæ sacræ, ut eam consuetudinem amplexos fuisse Hebræos ostendam: satis fuerit adnotare quæ de victrice Judith referuntur c. 15. *Benedixerunt eam omnes una voce dicentes: Tu gloria Ierusalem, et latitia Israel, tu honorificentia populi nostri, quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum.* Et paulo infra. Porrò autem universa quæ Holofernis peculiaria fuisse probata sunt, dederunt Judith in auro, & argento, & vestibus, & gemmis, & omni supellecibili, & tradita sunt omnia illi a populo. Et omnes populi gaudebant cum mulieribus, & virginibus, & juvenibus, in organis, & citbaris. Eundem morem viguisse apud Assyrios & Persas liquet ex Curtio lib. 4.

ubi loquitur de Alexandro Babylonem ingrediente. Totum iter floribus, coronisque constra- verat, argenteis altaribus utroque latere dispositis, quæ non thure modo, sed omnibus odoribus cumulaverat. Sed vel extremam assentationis lineam transgressi sunt Athenienses in excipien- do ornandoque Demetrio Poliorcete, postquam eos in libertatem asseruerat. Adscribo Plutar- chi verba, quibus commemorat Senatus consulto fuisse deliberatum, *Ut quotiescumque in urbem & venire Demetrius, iisdem ritibus, & ceremoniis peregre advenieus exciperetur, quibus sole- ret Ceres, & Bacchus.* De eodem Demetrio, omniq[ue] honoris significatione, qua exceptus est Athenis hæc habet Athenæus lib. 6. c. 15. ex gemino antiquo Historico Demochare & Duri Samio. Scribit autem Demochares, *Demetrium & Leucade ac Corcyra exceptum ab Atheniensibus fuisse, non solum cum suffitibus, coronis, vini libationibus; sed etiam prosodiis, choris sceni- corum, ithyphallis, saltantibus, cum obviam procederent, & canentibus illum solum verum Deum esse; reliquos aut esse nullos, aut dormiri, aut abiisse peregre.* Ea porrò sunt ex Duri Samio inter alia, quæ a prefato Athenæo referun- tur. *Salve ò Neptuni Dei potentissimi, atque Veneris fili.* Alii profecto Dii vel absunt procul, vel auribus carent, vel nulli sunt, aut rebus no- stris curandis mentem non advertunt. Te verò nos præsentem cernimus non ligneum, aut lapi- deum, sed verum Numen. In quibus verbis non minus est animadvertisca præcepis & dedeco- rosa adulatio Atheniensium, quam eorum cœcitas, non verentium scilicet palam obloqui de Diis suis, eosque præ uno suorum Duce adducere in contemptum; ligneosque atque lapideos, a demum nullos fateri. Vera quidem de iis prædicabat, non nisi mera essent metalla, & surdi lapides. Eos tamen impense colere, & simul fatuos nullosque judicare, sine levitatis & inconstantiæ nota non poterant. Propero ad Ro- manos. Cicero de suo reditu hæc habet Orat. pro Sext. Reditus vero meus qui fuerit, quis igno- rat? quemadmodum mibi advenienti tanquam to- tius Italix, atque ipsius patriæ dexteram porre- xerint Brundisi. Et paulo post: *Cumque iti- nere toto urbes Italæ festos dies agere adventus mei videbantur: viæ multitudine Legatorum un- dique missorum celebrabantur.* Idem de eodem re- ditu scripsit Orat. in Pis. *Ac meus quidem is fuit, ut a Brundiso usque Romam agmen perpetuum totius Italæ viderem.* Neque enim regio fuit ul- la neque municipium, neque prefectura, aut co- lonia, ex qua non publicè ad me venerint gratu- latum. Adstruo verba Hirtii de Cæsare honori- ficientissimè excepto: Exceptus est Cæsaris ad- ventus ab omnibus municipiis, & coloniis incre- dibili honore, atque amore. Tum primum eni- veniebat ab illo universo Galliæ bello. Nihil re- linquebatur, quod ad ornatum portarum, iti- nerum, locorumque omnium quæ Cæsar iturus erat, ex cogitari posset. Cum liberis omnibus multitu- do obviam procedebat. Hostiæ omnibus locis im- molabantur, tricliniis stratis fora templaque oc- cupabantur, ut vel expectatissimi triumphi lœti- tia percipi posset. Nec sunt prætereunda quæ de Caracalla Alexandriam ingrediente refert Her- rodianus lib. 4. *Omnimode musica instrumenta- ubique disposita varium concentum exhibebant;* aro-

aromatumque omnis generis, & thymiamatum suffit ingressibus odorem suavissimum exhalabant; facibus & floribus jactationibus Regem honorabant. Huc pertinent illa Claudiani:

Spectabunt cupido matres, spargentur & omnes Flore viae.

Ex his vides adhibita in excipiendis victoribus odoramenta, donativa, instrumenta musica, altaria, vini libationes, flores, & victimas. Supereffet dicendum de eorum ingressu per muros dirutos, de acclamatione publica, & gratulationibus exterorum. Verum de iis abunde scripsimus in Titulis *Iseasticum, Acclamatio, Gratulationes, Triumphus.*

8. Bellatorum virtute præstantium illud constat fuisse peculiare, ut non voce, non gemitu precibusque, aut alio imbecilitatis indicio fatentur se viatos esse, tametsi ab æmulis in terra devoluti & gravi vulnere affecti proximam ante oculos mortem haberent. Seneca de Benefic. l. 5. cap. 10. docet vetitum fuisse Lacedæmoniis eos celebrare ludos Gymnicos, in quibus in terram prostrati aut dejecti viatos se manu vel herba porrecta palam testarentur; quemadmodum constat fuisse in usu in luctatione & aliis quibusdam theatralibus ludis. Permissum itaque Spartanis duntaxat eos frequentare ludos, in quibus de victoria decernerent munerarii & agonothetæ. Idcirco non defunt qui minus probent Virgilianum illud lib. 12. de Turno.

victi, & vitum tendere palmas

Ausonii videre.

Id verò ut nihil morer a Virgilio parum ex more Heroico factitatum, certe minus assentior Joanni Baptista Sogliani in Notis ad Comed. Uccelatojo Att. 1. scen. 2. ubi redarguit ejusdem violati moris Heroici Torquatum Tassum Cant. 12. ubi Clorinda vieta prælio sic affatur Tancremum.

Amico hai vinto, io ti perdon; perdona

Tu ancora.

Duo quippe ad id loci probè observanda Vatis animo obversabantur. Primum, ut honesta bellatrix cœlesti afflata lumine & ad veram religionem mature capeſſandam divinitùs inflammata non Ethnicorum, sed Christianorum more sub ipsam mortem verba faceret: alterum ut studio religionis incensa adhuc Heroinæ spiritus non desereret. Utrunque autem perbellè Poeta præstat: nam & demissos animos ex Christiana despiciencia produnt verba, quibus veniam a victore deprecatur, & virtutem Martiam abundè spirat sermo reliquus in hanc sententiam.

Amico hai vinto: io ti perdon; perdona

*Tu ancora, al corpo nò, che nulla pave,
Al'alma sì; deb per lei prega, e dona
Batteſmo a me, cb'ogni mia colpa lave.*

VICTORIA ALATA. Vide *Arcus Triumphalis.*

VICTORIA. E Dearum numero fuit apud Antiquos. Nonnulli Acherontis & Stygis filiam tradunt. Addit Phurnutus affricem Minervæ adversis Gigantes, qui contra Superos bellum suscepserunt, Victoria fuisse; atque ob eam operam strenuè navatam in Dearum numerum fuisse relatam. Præcipios honores in Græcia obtinuit, ac potissimum in Attica. Cæterum, quemadmodum ab antiquis refertur Scriptoribus, & in vetustissimis nummis, qui victoriati dicuntur, hodieque visitur, alata effingitur Victoria, coronam vel palmam, interdum etiam laurum ma-

nu proferens. Prudentius sic illam describit:

Vincendi queris Dominam? sua dextera cuique est,

*Et Deus omnipotens, non pexo crine virago,
Non nudo suspensa pede, strophioque recincta,
Nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.*

Apud Germanos Victoria statua, ut scribit Dio, quæ ad hostes vergebant, subito Italiam versus conversa est. Idem Victoria simulacro in Olympia posito accidisse describit Pausanias. Ægyptii Aquilam pro Victoria pingebant, quoniam bellatrix ea avis esset, cæterasque omnes superaret. Vitula Dea dicta est etiam Victoria, quoniam, ut ait Piso, post victoriam certis sacrificiis siebat vitulatio. Quidam ideo dictam vitulam putant, quia lætitia præcesset; ex quo vitulatio & vitulari pro lætitia & lætari dicimus. Vacuna a Sabinis appellata est, ut scribit Varro, eidemque sacra vacunalia mensē Decembri celebrata. Accipiter victorie hjeroglyphicum fuit, ut scribit Pierius Valer. Romæ in octava regione ædicula Victoria fuit, quam L. Posthumius Adilis curulis-ex mulieratitia pecunia faciendam curavit. In Aventino etiam ædem habuit ab Arcadibus olim ædificatam, ut scribit Dionys. lib. 1. Eidem L. Sylla bellis civilibus victor ludos instituit, ut author est Cicero in Verrem. Vide plura apud Lilium Gyrald. Syntag. 10.

VINCO, is. Dicitur a vi, quoniam vi hostis superatur. Cic. ad Attic. l. 8. *Malo cum Pompejo vinci, quād cum istis vincere.*

VICTOR, oris. Qui vicit. Cæs. l. 2. bell. Gall. *Noſtros viſtores flumen tranſire conſpexerant.*

VICTRIX, icis. Quæ vicit. Virgil. l. 7.

Funonem viſtrix affatur voce ſuperba.

Arma etiam, copias, literas viætrices dicimus.

Cic ad Attic. l. 5. *Quo die Cassii litteræ viſtrices in Senatu recitatæ ſunt.*

VICTORIOSUS, a, um. Qui plures viætorias reportavit. Usum hac voce Catonem docet Gellius l. 4. c. 9. *Cur etiam disciplinosus, consilosus, viſtoriosus, quæ M. Cato ita affiguravit.*

VICTORIALES LUDI. Ob triumphum decreti victoribus. Vide Casaub. ad Capitolin. in M. Antonin.

VICTORES INTEREUNT, **VICTI FLENT**. Proverbiali sermone dicitur quoties utraque pars magno suo malo discedit. Solet quippe in bellis contingere deterioris ſæpe conditionis esse viætores, quæ viatos, cum viætria multo sanguine & incommodis comparatur.

VICTORIARE. Pro viætoriam adipisci, dixere Latinobarbari. Occurrit apud S. Eulogium in Epist. ad Alvarum, & in veteri Hist. Hispana apud Cangium.

VICTORIATUS. Nummus sic appellatus origine militari. Plinius l. 33. cap. 3. *Qui nunc Viatorius appellatur lege Clodia percussus est. Antea enim hic nummus ex Illyrico advenitus mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria, & inde nomen.* Inter Augusteos denarios recensetur a Nicolao Abramo Comment. in Cicer. Orat. pro Rabir. crediturque ab eodem eo ipso anno percussus, quo P. Clodius Tribunus Plebis, & M. Cato Proprætor fuit. Idem a se visum scribit cum effigie & inscriptione *M.CATO*, referentemque ex adversa parte mulierem alatam, sedentem, cum inscriptione, quantum fugientes apices monstrare poterant, *VICTORIA*. Sed

lapsum Abramum detritione literarum ostendetur infra ex Harduino, qui inscriptionem habet: **VICTRIX.** Volusius Mæcianus de Victoriato sic habet. *Victoriatus nunc tantundem valet, quantum quinarius olim: ac peregrinus nummus loco mercis, ut nunc tetradrachmum, & drachma babeatur. Clodius Pulcher a Patriciis translatus ad Plebejos, factusque Tribunus plebis, legem de percutiendo Victoriato tulit. Videbatur in eo Victoriae signum, unde nomen Victoriati cum litera Q. quinarium designante, quod quinque assibus valeret, quare & quinarius dictus est.* Hujusmodi nummum in Cimelio Collegii Parisiensis assevari testatur Harduin in Plin. L.33. cap. 3. sed & denarios eadem Victoriae nota ibidem custodiri refert; ac in primis M. Cato-nis Proprætoris, ejus, qui Censorii nepos fuit; quo in denario Victoriae sedentis simulacrum cum subscriptione **VICTRIX** habetur. Ecotypum Patinus exhibit in familia Porcia.

VICUS, ci. Primùm pars est civitatis, dictus a via, quoniam ex utraque viæ parte nexa & coagimentata surgunt ædificia domorum. Cic. pro Mil. *Nullum in Urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus.* Hinc Vicini dicuntur, qui non procul a nostris ædibus in eodem habitant vico. Per usurpationem verò vicini appellantur propinqui, & vicinitas consanguinitas. Iterum vicus locus est, sive pagus, rusticis ferè consertus domibus, sine ulla munitione murorum, ut tradit Papias ex Isidoro. Qui verò eiusmodi habitant vicos dicuntur Vicani a Livio, Cicerone, & aliis. A vico probè deducitur origo dictionis Italicae **Bicocca**. Munitio ea quideam est, sed planè rusticana, & quæ facili negotio a paucis occupari potest; in editis plerunque rupium fastigiis rudi crassaque architectura exædificata.

VIGILIA. In singulari ~~quæcumque~~ mīhi est actus ipse vigilandi: neque enim mihi suppetit exemplum de vigilia usurpata pro custode, vel excubitore. Plaut. Pseud. Act. 4. *Noctu in vigiliam quando ibas miles; tum tu ibas simul?* Cic. Philipp. 7. *Tanquam in specula collocati sumus, ut pupulum Romanum vacuum metu nostra vigilia redderemus.* Item vigilia in singulari sumitur pro dimensis certis spatiis nocturni temporis. In quaterna quippe horarum spatia dividebantur vigiliæ militares. Hinc prima, secunda, & tertia vigilia pro primo, posteriore, & postremo noctis tempore. Varro tamen neutro genere dixit

VIGILIUM, ii. Id nomen in usu fuisse apud Veteres mihi est manifestum a vocabulo superstite **Pervigilium**: licet non leviter suspecta mihi sit lectio in loco Varronis in Endymionibus, qui sic recitatur a Nonio. *Animum mitto speculatum toto Orbe, ut quid facerent homines cum experrecti sint, me faceret certiorum, si quis melius operam supereret, ut ejus consilio potius vigiliū administrarem nostrum.* &c. Item

VIGILIÆ, arum. Numero multitudinis dicuntur nocturni excubitores, sive custodes. Salust. in Jugurth. *Sed neque more militari vigiliæ deducebantur.* Idem in Catil. *Intelligebat Urbem vigiliis munitam.* Perottus vigilias non male trahit a Vigeo. Neque enim segnis & oscitantis, sed vigentis est vigiliarum munus.

2. Duplex considerari potest genus vigiliarum. Alterum indicat stationarios, qui certis

in locis stantes vigilias habent, & nocte præsertim ad castrorum custodiam, portasque, & civitatum mœnia, ad observandas res hostium per vices excubant. Mutantur excubitores, aliquique aliis defatigatis succedunt, ut sua cuique post vigiliam quies attribuatur. Hinc apud Scriptores primæ, secundæ, tertiae vigiliæ memorantur, quibus totidem noctis horæ, vigilum seu vigiliarum alternationibus respondentes designantur. Alterum genus vigiliarum eos indicat milites, qui circumeunt, Ducumque mandata referunt: & illi quidem stationarii, hi circitores propriè nominantur. Postremos sic describit Vegetius lib. 3. cap. 8. *Idoneos tamen Tribuzi & probatissimos eligunt, qui vigilias circumneant, & renuncient si qua emergerit culpa, quos Circuitoress appellabant. Nunc militia factus est gradus, & Circuitores vocantur.* Piores illos vulgo dicimus **Sentinelle**: postremos vocamus **Rondes**. Isidorus inter excubias & vigilias sic distinguit, ut excubias quidem diurnas, vigilias verò nocturnas esse doceat. Melius alii vigilias quidem nocturnas, excubias verò tam nocturnas quam diurnas esse statuunt. Dividebant Veteres noctem in quatuor partes, quarum singulis tres horas assignabant. Eas porrò partes vocabant vigilias. Id totum tempus, ut indicavi, sic partiebantur vigiles ad clepsydræ normam, ut postquam aliqui suo vigilandi munere per tres horas defuncti essent, reciperen se ad somnum & quietem, aliisque vigilandi munus per manus traderent. Nox igitur Romanis in quatuor vigilias divisa, quæ singulæ spatium trium horarum comprehendebant. Primis secundi vigiles, his tertii novissimique in statione succedebant. Id verò est, quod Lucanus indicat lib. 5.

jam castra filebant:

Tertia jam vigiles commoverat hora secundos. Et quoniam per tubicinem stationis ineundem dabatur signum, ideo tuba ipsa vel buccina interdum pro vigilia ponitur. Propert. lib. 4. Eleg. 4.

Et jam quarta canit venturam buccina lucem. De vigilia per buccinam indicta Liv. lib. 7. *Vigiliis deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari jubet.* *Ubi secunda vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent.* Plinius castrenses vigilias servare scribit gallos gallinaceos, pugnaces nimirum altiles bellicosque. *Quartaque castrensi vigilia ad curam laboremque revocant.* De ejusmodi vicibus & mutatione vigiliarum Vegetius l.3.c.8. *Quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt divisæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus boris nocturnis necesse sit vigilare.* Sic autem distributionem illam temporis servatam fuisse docet Steuvenchius, ut si necessitas aliqua ad majorem tolerantiam vigiles cogeret, integrum solidamque noctem vigilando transigerent. Ejus rei exemplum profert ex Cæsare de Bell. Civil. *Portas murosque ad servari jubet.* *Ipse iis operibus, quæ facere instituerat, milites disponit: non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum die-rum consuetudo; sed perpetuis vigiliis stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem munitionem expleant.* Sed miror Steuvenchium, Scriptorem cæteroqui non indiligentem, in intelligentia Cæsariani ejus loci tam crasse lapsum fuisse, ut non adverteret, non ibi Cæsarem de tempore vi-

vigiliarum, sed de loco & frequentia verba facere; nec ipsum jussisse Cæsarem, ut vigiliarum mora protraheretur, sed ut spissius vigilæ locarentur. Hallucinatus ille est in voce *vigiliis perpetuis*; & ad tempus retulit perpetuitatem, quæ referenda erat ad locum. Constat autem perpetuum tum de tempore, tum de loco dici. Cæsar: *Perpetuae fossæ, quinos altæ pedes ducebantur.* Ubi constat perpetuum de loci longitudine dictum. Et perpetuas mensas, id est longas, & ad accumbentium ordinem exæquatas dixit Virgilius lib. 7.

Perpetuis soliti Patres confidere mensis.
Quod attinet ad vigilum numerum, quatuor in singulis vigilis fuisse milites vigiles habet Lipsius. Horum unus verè ac perpetuo vigil erat. Tres ad manum propinquai adjacebant & accubabant. Iis aliqua sumebatur quies: sed facile illos excitare poterat vigil perpetuus, ubi vel instaret necessitas, vel auxilium ipse deposceret. Evidem id magnopere tutius, quād quod in usu est alii cubi in recenti militia, ut vigiles solitarii prorsus agant, se junctique a reliquis; quo pacto ad casus adversos & hostiles incursus magis patescunt.

3. Severæ in primis atrocesque fuerunt pœnæ, quibus animadvertebatur in vigiles suo munere negligenter defunctos. Quod ad Græcos attinet celeberrima est vox Græci Ducis, qui vigilias obiens, cum dormientem vigilem offendisset, eundem gladio confudit, illa addens verba: *Dormientem inveni, dormientem reliqui.* Apud Romanos de faxo præcipitatus est vigil, ut scribit Livius, qui exorto tumultu Gallico munus suum segniter & oscitante gesserat. Sed de vigilum & circitorum officio, pœnisque, quibus in eos animadvertisi erat solitum in Romana militia, opulentissimum attexam testimonium Polybii: *Qui verò ordinati ab Tergiductoribus fuerint ex prima turma quotuor, postquam sortiti fuerint vigilias, eunt ad Tribunum, & scriptum accipiunt quotam, & quot debeant obire.* Post quæ illi quatuor accubant ad primum manipulum triariorum, sive primum pilum. Cum verò tempus appetierit; primam vigiliam circuitis, qui eam sortitus est, habens apud se testes aliquos ex amicis. Perlustrat verò dictos locos, non solum circa vallum, & portas, sed etiam circa manipulos & turmas. *Quod si reperit qui primam agunt vigilantes, capit ab iis tesserulam, si aliquem dormientem aut loci desertorem, testificatus proximos, abit.* Idem fit & ab iis, qui sequentes vigilias lustrant. *Quisque autem circitorum und cum luce ad tribunal defert tesseram: & si omnes redditæ sunt, sine culpa abeunt.* *Quod si quis pauciores fert, quād pro numero vigiliarum, inquirunt ex charâtere, quænam vigilia defecerit.* *Quo cognito, vocat Centurionem, qui dicit eos, quorum vigilia fuerat: ii disceptant cum circitor, & si vigilum delictum est, statim ostendit circitor, adhibitis testibus e proximis, id enim facere tenetur.* Si nihil horum; in ipsum cadit culpa. Statimque confilio advocate, Tribunus judicat, & si damnatus fuerit, fuste percuitur.

4. Maximus vigiliarum fructus capiebatur in custodiendo castrensi ambitu. Nec verò perpetuo circuitu, sed per certa intermissa spatia disponebantur vigiles. Præter morem, & necessitate vel periculo urgente aliquando fa-

ctum, ut spissiores vigilæ continenter distribuerentur. Propria vigilum gestamina pila erant, scutum, & hasta. Erepta tamen illis postea fuerunt scuta a Paulo Æmilio, experimentis edocto, sèpe defessos, piloque innixos, super scuti marginem inclinato capite obdormiscere. De eo Pauli instituto ita Liv. lib. 44. *Vigiles, novo more, scutum in vigiliam ferre vetuit.* Huc etiam procul dubio respexit Seneca Epist. 36. *Stans etiam aliquando saucius pro vallo pervigilet, & ne pilo quidem incumbat, quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis.* Faciunt sanè magnopere ad rei suminam vigiliarum stationes indesides. Captavit strenuè Nîsus opportunitatem Rutulos invadendi, cum raro ignes, id est oppressos somno vigiles deprehendisset. Virgil. l. 9.

Cernis que Rutulos habeat fiducia rerum?

*Lumina rara micant, sommo vinoque soluti
Procubuere: silent latè loca.*

Probus de Thrasibulo: *Cum præter classem in Siciliam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigilæ, a Barbaris interfecit.* Vigiliarum inventor Palamedes in bello Trojano fuisse traditur. Vide *Ignis castrensis & Excubiae.*

VIDILES, um. Qui vigilias agunt. *Clamor a vigilibus fanique custodibus tollitur.* Cic. 6. Verr. Vide *Vigiliae.*

IGILIARIUM, ii. Locus vel specula ipsa vigiliarum, ubi scilicet milites vigilias habent. Sic enim Lipsius exponit illud Senecæ Epist. 57. *Quid interest utrum super aliquem vigilarium ruat, anmons?*

VINEA, æ. Machina tectoria, compacta ex lignis trabibusque in modum cratis contextis; lateribus etiam vimine crudisque coriis obfirmatis, ne jaçtis desuper saxis telisque perfringatur. Sunt quædam veluti loricæ portatiles, quibus utuntur fossores, ut impunè tutoque ad oppugnationem procedant. Vineæ dicuntur, quia ad vineæ vitiferæ similitudinem & texturam accedunt. Nullum erat apud Veteres frequentius instrumentum tectorium in subitis aggerum erectionibus. Non absimilis operis sunt loricæ, & ambulacra contenta, quas recenti vocabulo dicimus *Gallerie*. Vinearum constructionem usumque describit Vegetius lib. 4. cap. 15. *E lignis levioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim.* Hujus tectum munitione dupli, tabularis cratisque contextur: latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrantur. Extrinsecus autem ne immisso concremetur incendio, crudis ac recentibus coriis, vel centonibus operitur. Ita cum plures factæ fuerint, junguntur in ordinem, sub quibus subsidentes tuti ad subruenda marorum penetrant fundamenta. De hac machina sic etiam scribit Hero, ubi loquitur de Testudine Vineâ: *Ligna, que milites ferunt, sunt ejusmodi. Erecta in altitudinem, inæqualia, singula duodecim digitos circiter crassa, quinque pedum intervallo disiuncta. Connectuntur inter se sic, ut quinariū illud intervallum semper servetur.* Horum quæ altiora sunt, viri statu ram, & dimidiatae æquant; quæ humiliora, unam tantum. Habent inferè cuspides, quibus terra infixa sublevant portantes. Coria appenduntur crassa, vel ciliacia; superius autem rugosa, non extensa, ut in hoc

hoc tumidum aut molle tela incidentia frangantur & lentescant . Hinc familiares Historicis priscis locutiones : Vineas agere , proferre , procedere . Nimirum paulatim illæ muris admovebantur ad proprius rem agendam . Cœf. lib. 3. Bell. Civil. Pompejus noctu , additis magnis munitiōibus , reliquis diebus turres extruxit , & in altitudinem pedum quindecim effectis operibus , vineis eam partem castrorum obtexit . Idem lib. 2. de Bell. Gallic. Celeriter vineis ad oppidum actis , aggere jacto , turribusque constitutis ; magnitudine operum , quæ neque viderant ante Galli , neque audierant , & celeritate Romanorum permoti , legatos ad Cesarem de deditione mittunt . De iisdem Salust. Vineæ cum ingenti pericolo frustra agebantur : Nam cum hę paulum processerant , igni , aut lapidibus corrumpebantur . Hirtius lib. 8. Bell. Gallic. Ut non deterrentur iam milites nostri vineas proferre . Sic autem paulatim muris appropinquabat , ut illis omnino jungerentur vineæ , vel ad subruendos muros , vel ad arietem expediendum . Hinc Liv. lib. 5. Vineas tantum non injunctas mœnibus esse . Et lib. 37. Vineas & aggerem muro injunctum . Ut autem observare potuisti apud Vegetum , illud ferè fuit spatum vinearum , ut dupli ordine quinos , & quinos milites singulæ caperent , nimirum singulæ decuriam militum unam . Id enim facile prestat vinea alta pedibus octo apud Vegetum , aut quę modum humani corporis & dimidium expletret , ut illius terminos finit Hero . Præliari sub vite : adagii loco dicitur ad securitatem agendi significandam . Ortus sermo a militibus , qui tuti dimicant , vel opera agunt , protecti vinea , techorio militari .

VINUM. Vide Potus militaris , & Consilium 5.

VIR , i. A vi dicitur : est enim vir , qui viribus & robore præstat ; maxime verò animi vires & fortitudinem ea vox exhibet . frequenter vir pro forti sumitur . Terent. Adelph. 4. 2.

Laudo , Ctesiphō , patrissas , abi , virum te judico .

Idem Eunuch. 1. 2.

Heu noster , laudo : tandem perdoluit , vir es . Cicero Tuscul. 2. Si virtutis compotes , vel potius si viri volumus esse . Curtius etiam : Exsurgite aliquando , si viri estis , atque arma capessite . Diētus autem vir a viribus , ut ostenderetur majores in eo esse spiritus & alacritatem , quam in fœmina . Idē hæc contra mulier dicitur a militie . Propter eam fœminarum imbecillitatem docet Aristoteles in Problematis , gravius patrari delictum ab occidentibus fœminam , quam virum . Licet enim mas sit fœmina præstantior ; hæc tamei propter sexus infirmitatem minus est idonea injuria inferendæ . Stolidum autem venandum creditur nisi & vires consumere adversus imbellem . Quamobrem optimè Æneas apud Virgilium lib. 2. Æneid. cum irato sibi se obtulisset Helena , minimum laudis adepturum se creditit si in ejusdem caput Regiæ prosapiæ Trojanorum vindictam exposceret .

nullum memorabile nomen

Fœminea in pœna est ; nec habet victoria laudem .

Hujus vocis proprietas liquet ex Virgilio in ipso divini Carminis exordio ,

Arma virumque cano ;

Ubi virum Æneam dicit , Ducem imperterritum

& invictissimum . Ad cuius imitationem Tassus initio Poematis ,

Canto l'arme pistose e'l Capitano :

Quem hic appellavit Duce , in eodem Poemate , sinistro , ut mihi semper est visum , Musarum genio , & majori labore quam felicitate difficto , equitem vocavit ,

Io canto l'armi , e'l Cavalier sovrano ,
Quo etiam nomine , suo Areostus Poemati initium fecit ,

Le Donne , i Cavalier , l'arme , gl'amori .

VIR VIRUM LEGIT. Formula militaris , ubi in prælio hostem quisque ad congregendum cominus querit eligitque . Tacit. l. 1. Hist. Apud frequentem militum concionem Imperatoria brevitate adoptari a se Pisonem , more Divi Augusti , & exemplo militari , quo vir virum legeret , pronunciat . Virgil. lib. 10.

Seque viro vir

Contulit .

Et lib. 11.

Implicuere inter se acies , legitque virum vir .

Et iterum lib. 10.

Haud aliter Trojane acies , aciesque Latinae Concurrunt : baret pede pes , densisque viro vir .

Valer. Flacc. lib 6.

Illi ubi consertis junxere frequentia telis Agmina , virque virum galeis adfavit adactis .

VIRAGO , inis. Mulier fortitudine præstans & viro similis . Ovid. 2. Metam.

Huc ubi pervenit bello metuenda Virago .

VIRILIS , le . Pro Forti . Cic. ad Attic. lib. 14.

Acta illa res est animo virili , consilio puerili .

VIRILITER . Magno animo , fortiter . Cic. 1. Offic.

Quod enim viriliter , animoque magno fit , id dignum viro & decorum videtur .

VIRIDES & SICCI . Factiones ex Guelfis & Ghibellinis ortæ Aretii in Etruria . Cum enim factio Ghibellina Aretinorum a Florentinis Guelfis vehementer esset debilitata an. 1289. post memorabilem conflictum , quem vulgo dixere *La giornata di Campaldino* , ejusdem civitatis Guelfa factio mirandum in modum præpolluit ; a quo accepto vigore & viribus restituti Guelfi Aretini dicti sunt postea Virides ; Ghibellini contra Siccorum nomine audire cœperunt . Chronaca di Ser Gorello Capitol. 4.

Non era il popol mio però in basserra ,

Quando d'invidia crebbe nova setta ,

Da cui discese la civile asprezza .

Trà Verdi e Secchi si facea vendetta :

E Guelfi , e Ghibellini non si contava

Essendo dentro Podesca Chiappetta ,

E'l qual con Uguccion si guerreggiava .

Ad quem locum idem Author has habet Latinas notulas . *Hic dicit de divisione inter Virides & Siccios Aretii existente Potestate Aretii Ciappetta de monte Acuto , & Capitaneo Uguzione de Fagiola . Et infra : Bellum civile inter Virides & Siccios , in quo Virides debellati fuerunt , & exclusi , & Siccii cum Capitaneo , & illi de Petramala obtinuerunt . Vide Menagium in voce Verdi e Secchi .*

VIRTUS , utis . Pro fortitudine militari frequenter sumitur . Vide Fortitudo .

VIRTUS . Pro robore corporis . Spartan. in Adrian.

De militum etatibus judicabat , ne quis aut minor , quam virtus posceret , aut major quam pateretur

bv-

humanitas, in castris contra morem veterem versatur. Ubi illud *minor quam virtus posceret, aut major quam pateretur humanitas*, idem est ac minor quam vires, seu robur posceret. Agitur enim ibi de iis, quibus per *ætatem* non satis vi-
rium suppetebat ad arma ferenda. In eandem-
sentiam virtutem accipit Capitolinus in Ma-
ximin. *Denique cum immortalem se prope crede-
ret ob magnitudinem corporis virtutisque, minus
quidam in theatro presente illo, dicitur versus
Gracos dixisse Græc.* Hinc Lackantius lib. de Opifi-
cio: *Vir nominatus, quod in eo major vis est, quam
in femina: & hinc virtus nomen accepit.* Cum igitur virum dicimus, non tam sexum distingui-
mus, quam robustum & fortē prædicamus. Huc etiam respexit Virgilius lib. 5. ubi virtutem
utique pro viribus & robore accipit:

Tunc pudor incendit vires, & conscientia virtus.
Item Phædrus Fab. 13.

Virtute semper prevalet sapientia.
Tractum autem id ex antiquissimis, a quibus
germana & ingenua vocum origo & significatio
est repetenda. Lucret. lib. 5.

*Et manuum mira freti virtute pedumque
Consecabantur silvestria secla ferarum.*

VIRTUTE Duce, COMITE FORTUNA. Tullii dictum
est Epist. Fam. l. 10. ad Plancum, *Omnia summa
consecutus es; Virtute duce, comite Fortuna.* Gravissimum hoc summi viri pronunciatum in re
bellica, & apud exercitum Duces vel maxi-
me locum habet; efferrique verba illa possunt
tanquam symbolum optimi præstantissimi-
Imperatoris.

VIRUCULUM, i. Plinius lib. 33. c. 6. pro ferramento
posuit, nisi mendorus est locus, & potius *Veru-
culum* legendum sit. Rhodiginus illud inter
missilia recenset: sed suspicor, legendum ibi esse
Veruculum.

VITAXA, æ. Pro equitum magistro posuit Ammia-
nus lib. 23. ex quo liquet vocem esse Persicam.
Sic autem ille: *Sunt autem in omni Perside haec
regiones maxime, quas Vitaxa, id est equitum
magistri, curant.*

VITIS. Vitis Latia a Poetis dicta; Vitis Centuria-
lis a Macrobo. Gestamen erat Centurionum,
aliorumque militiae Romanæ Ducum. E castrensi
quippe more, & Jure militari, milites Romani
a Centurionibus vite cædebantur; in exteris
virgis animadvertis mos erat. Hinc vitis pro
Centurionatu sumitur a Spartiano in vita Ha-
driani. Hinc *Sub vite præliari* vulgato sermo-
ne dicebantur milites, Authore Festo. Tantum
verò obedientiæ & obsequii depositebant a mili-
tibus Romani veteres, ut si quis ex horum nu-
mero vitem Centurionis inter cædendum injectu
manus apprehenderet, nec verberari se fineret,
is continuò expungeretur ex suo militiæ gradu.
*Quod si ex industria vitem quis frangeret, aut
percutienti manus inferret, capitali addicebatur
suppicio.* Macer in Pandectis de re milit. *Si vi-
tem tenuit, militiam mutat: si ex industria fre-
git, vel manum Centurioni intalit, capite punitur.*
Meminit vitis Centurionalis Juvenalis Satyr. 8.
ubi de Mario loquitur, qui ab infima fortuna
ad summa rerum pervenit. Is gregarius in ca-
stris miles, si minus scitè præstaret operam,
Centurionis virgæ subiiciebatur:

*Nodosam post hæc frangebat vertice vitem
Si lenitus pigra muniret castra dolabra.*

Item Lucanus de Scœva Centurione lib. 6.

*Scœva viro nomen, castrorum in plebe mere-
bat
Ante feras Rhodani gentes; ibi sanguine
multo*

Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.
Sed & Martialis ex vite Centurionem describit
paraphrasticè.

*Vare, Pareronias Latia modo vite per urbes
Nobilis, & centum Dux memorande viris.*
Illud lepidum, quod narrat Tacitus de Lucilio
Centurione, qui fracta vite in tergo militis,
cum alteram, atque iterum, ac sèpius alte-
ram posceret, novum inde nomen per facetiam
militarem sortitus est, & Cedo alteram in po-
sterum appellatus. Sic autem Tacitus lib. 1. *Cent-
turio Lucilius interficitur, cui militaribus fa-
cetiis vocabulum, Cedo alteram, indiderant,*
*quia fracta vite in tergo militis, alteram clara-
voce, & rursus alteram poscebatur.* Ex quo etiam
licet arguere præsto fuisse Centurionibus mini-
strum, qui gestaret virgarum fasciculum ad usum
Centurionum. Notandum porrò est, Centurio-
num vitem bifurcatam, aut incurvam fuisse,
quemadmodum testantur prisci lapides. Cæte-
rum a Libero patre hoc inventum fluxisse, tra-
dit Scholia Juvenalis in illum versiculum:

aut vitem posce libello:

*Ubi sic ille: Vitis insigne Centurionum est, a
Libero patre inventum, qui primus triumphavit,
& inventor vitis est.*

VLACIDES. De cursu publico Persarum & Roma-
norum, seu de cursoribus, certisque horum
mansionibus per universas Imperii Romani pro-
vincias, ut facili negocio rerum, præcipue ve-
rò bellicarum, statum Principes cognoscerent,
alibi diximus. Ejusmodi cursores seu precones
in Aula Turcica vocantur Ulacides. De horum
officio ita scribit Laonicus Chalcocondylas de-
reb. Turc. l. 9. *Rex igitur per universum Regnum
dimittens precones edixit, ut exercitus bene ar-
mati & instruti ad se adveniant: equites pre-
terea omnes, ad hinc expeditionem concivit.*
*Præcones regii, qui Regis voluntatem per uni-
versum Regnum nunciant, ad Januas Regis fe-
stinant, & citissimo gradu intra paucos dies ma-
ximos cursus peragunt. Siquis ex eorum numero
in itinere equum cernit, equitem confestim ex-
eo deponit; conscedensque ipse equum iter ma-
turat, impellens equum quantum potest. Deinde
si alium innoverit, eundem similiter conser-
dit, & equum fatigatum illi homini tradit. Et
in hunc modum equos quieti tradentes maximos
cursus conficiunt. Corpus totum cingunt, ne do-
leat quando currunt. Ex Peloponneso Adriano-
polim scimus regios precones venisse intra quin-
que dies. Hoc iter intra decem & quinque dies
eques agrè peragere potest, et si maximè festi-
net. Hi precones nominantur Ulacides.*

ULYSES, is. Laertæ filius, Ithacæ & Dulichii Rex,
solertia in capiendis consiliis, eloquii facundia,
& laborum tolerantia insignis. Hujus vitam
utriusque fortunæ exemplis illustrem, superatis
terra marique periculis variam, salutaribus vi-
tae instituendæ documentis apprime confertam,
materiam sibi ab eodem nuncupati Poematis
Homerus constituit. Hujus socii a Ciconibus,
Læstrigonibus, Polyphemō, Scylla & Charyb-
di, Sirenibus, qua voluptatum beneficiis irre-
tit,

titi, qua infortuniorum assultibus agitati, relictis extremis calamitatis vestigiis ubique marium atque terrarum, dilucidè ostendunt, quam certam latamque perniciem afferunt pravi appetitus, quos nec regit dominatrix mens, nec ratio frenis inhibet. Ipse vero Ulysses semper in columnis, omniq[ue] fortuna major, quiq[ue], ut scribit Horatius Epist. I. 1. 2.

aspera multa

Pertulit, adversis rerum immersabilis undis, ad vivum nobis expressum exhibit sapientiae typum, quæ ancipites rerum fortisque casus immota sustinet, illibata superat, invicta contemnit. Dum vero astu usus Achillem inter Lycomedis filias latitantem ad bellum perducit, ex arce Trojana Palladium rapit, Rhesi equos, antequam Xanthi aquam degustassent, abducit, nonne testatum facit, non tam viribus & numero bellatorum, quæm ingenio & solertia rem militarem valescere? Præsertim cum ejusdem prærogative laudisque nomine, in judicio armorum Achillis, prælatus fuerit Ajaci viro fortissimo. Evitatis denique hominum facinorosorum fraudibus, sublatisque de medio procis, thalami sui subfessoribus, dum longum post exilium redux Penelopes suæ patriæque aspectu jucundissimo expletur, disertè monet, nonnisi oprefsis vitiorum monstris in felicitatis sinum convolare posse mortales. Vide Homeri Scolasten., & Natalem Comitem Mythol. I. 8. c. 1.

Umbo, onis. Frustra Grammatici medium esse & eminentiorem clypei partem umbonem statuunt. **Quidquid est tumidum & protuberans ex Græcæ vocis origine umbo dicitur.** Stat. lib. 6. Theb. faxa existantia, quæ agricolis termini sunt, umbonem vocavit:

binc saxeus umbo

Arbiter agricolis finem jacet inter utrumque. Idem in Achill. usurpat ~~pro~~ ^{pro} latere in mare protuberante.

undifone quos circuit umbo Maleæ.

Hinc Polluci ambones dicuntur pocula, quæ non recta assurgunt, sed turgente forma. In veteri etiam Ecclesia suggestus, ex quo sacræ ad populum conciones fiebant, ambones vel umbones fuisse dictos Græci Latinique tradunt eorum temporum Scriptores. Non igitur ea vox ad clypei partem medium & eminentiorem coarctanda est. Adde umbonem a Persio fuisse diutam vestem, quam parvam appellant, quoniam tumidior ad pectus effunditur. Sic autem scribit Satyr. 5.

totaque impunè Suburra

Permitit sparsisse oculos jam cardidus umbo. Fateor tamen frequentissimè umbonem sumi pro memorata clypei parte. Virgil. I. 2. Æneid.

Et summo clypei nequidquam umbone pependit. Et in eundem sensum Statius:

Jam clypeus clypeis, umbone repellitur umbo. Fit itaque umbo a Græca voce *αύλης*, unde ambones, & umbones. Est autem ut dixi propriè quidquid in piano protuberat in figuram rotundam. Eadem est notio vocis umbilicus, quæ sit ab umbone, & dicitur in corpore humano ligamentum illud intestinorum rotundum, quod in media ventris parte molli descensu circumvolvutum cernitur. Et in corpore quidem humano duntaxat umbilici forma non protuberat, sed potius desilit: in reliquis extat & intumescit.

Manifestè id cernitur in scuto, ubi umbo vel umbilicus turgidior est in meditullio pars: & propriè dicitur, non de scuto, quod est oblongum quadratumque, sed de clypeo, qui est rotundus, superficiem habens referentem legumen, quod dicimus lentem. Hujus media pars reliquis est extuberantior, ibique solet recipere vultus pueriles, vel viriles, atque adeo ferarum etiam imagines ex lamina ærea vel ferrea, ut diximus in Titulo *Buccula*. Juxta hanc figuram & protuberantiam habent significationem umbones vel umbilici vestium, librorum, atque gemmarum. Et de gemmis quidem Plinius lib. 37. cap. 6. *Arabice excellunt candore circuli prælucido, atque non gracili, neque in recessu gemmae, aut in dejectu renitente, sed in ipsis umbonibus nitente, præterea substrato nigerrimi coloris.* Ab umbo ne fit non umbilicus solum, sed etiam umbunculus. Solinus cap. 37. de gemma quadam loquens: *Nisi quid in medio umbunculo lapidis istius glaucum, ut oculi pupula internitet.* Dicimus etiam umbilicos ejusdem figuræ cochleas, vel conchulas marinas, de quibus Cic. 2. de Orat. *Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos & umbilicos ad Casjetam, & ad Laurentum legere consuevit.* Ubi latè fallitur Robertus Stephanus, qui umbilicos Tullianos interpretatur politos lapillos. Non lapilli sunt illi, sed conchulæ testaceæ ex genere ostreorum, vel similiūm.

UNA AVIS OPTIMA PRO PATRIA PUGNARE TUENDA. Homericus hic versus in adagium abiit, quo Plinius in Epistolis, Tullius item in Epist. utitur, & ab Aristotele etiam citatur lib. 2. Rheticorum. Eandem sententiam expressit Q. Fabius Maximus apud Tullium lib. de Senectute, ubi affirmat, optimis auspiciis ea geri, quæ pro Republice salute fierent, pessimis, quæ contra Rempublicam. Heniochus vero apud Athenæum Homeri versiculum detorquet ad Parasitum, carmen illud adducens ex Metagene Comico.

Una avis optima pro cæna pugnare tuenda. **UNCUS**, ci. Multas in multiplice arte utilitates habet incurvum hoc in seque reflexum instrumentum. Sic nominat Livius Harpagones lib. 6. Bell. Punic. *Postremò afferes ferreo unco prefixi (Harpagones vocant milites) ex Punicis navibus inicii in Romanas cæpti.* Sed pulcherrime prorsus & graphicè hoc genus machina describit Silius lib. 14.

Par contra pelago miseris fortuna carinis.

Namque ubi se proprius tellis, urbique tulere, *Quæ portus muris pacatas applicat undas,* *Improvisa novo pestis conterruit astu.* *Trabs fabre teres, atque erasis undique nudis* *Navali similis malo, perfixa gerebas* *Uncæ tela manus; ea celso ex aggere muri* *Bellantes curvi rapiebat in aera ferri* *Unguis, & medium revocata ferebat in ur-*

bem. *Nec solos vis illa viros, quin sape triremem* *Belligera rapuere trabes, cum defuper actum* *Incuterent puppi chalybem, morfusque tenaces.* *Qui simul affixo vicina in robora ferru* *Sustulerant sublimè ratem (miserabile visu)* *Per subitum rursus laxatis arte catenis* *Tanta præcipitem reddebant mole profundo,* *Ut totam baurirent undæ cum milite puppem.* *Eburneus etiam osseusve uncus siue hamus, pars* *est*

est in arcu majore , sive ballista chalybea , quæ inserta Epizyci continet nervum . Vitruv . Est foramen arcus ballistarii in quem inseritur uncus arcus . Italis Rampino , Oncino . De unco , supplicii genere , quo veteres rei maleficiorum poenas luebant , eoque ad Gemonias scalas per tracti inde præcipites dabantur , non est nostra tractatio . Frequens etiam unci mentio est in Sacris MM . Historiis , quorum unus ad hunc diem afferatur in Basilica Divi Petri , effuso Christi pugilum cruento perfusus . Vide Harpagones , & Manus ferrea .

UNDECIREMIS . Navis undecim constans remorum ordinibus . Plin . I . 16 . c . 40 . Maxima ea in Cypro traditur ad undeciremum Demetrii succisa , triga-
nta pedum longitudinis , crassitudinis vero ad trium hominum complexum .

VOLONES . Ut docet Festus , dicti sunt servi , qui bello Punico , cum deessent liberi , qui in militiam nomina darent , pro vita functis pugnaturos se polliciti , in civitatem recepti sunt ; & appellati Volones , quia hoc sponte volverunt . De volonibus Liv . Dec . 3 . lib . 4 . Legiones magna ex parte volonum babebat , qui jam alterum annum libertatem tacite mereri , quād postulare palam maluerant . Et infrā ; Quod ad volones attineret , omnes ait malle laudatos a se , dignos , indignosque , quād quenquam eo die castigatum esse , quod bonum , faustum felixque Republica , ipsique es-
set , omnes eos liberos esse jubere . Et eadem Dec . lib . 3 . Crebro decurrere milites cogebat , ut tirones [ea maxima pars volonum erat] assuecerent signa sequi , & in acie cognoscere ordines suos .

VOLUCER . Nomen equi jugalis , laudis eximiæ in Circensibus , quo usus est Verus Imperator apud Capitolinum . Is porrò quanti eum equum fecerit , ita tradit idem Historicus in ejus vita : Volucri equo prasinum aureum simulacrum fecerat , quod secum portabat . Cui quidem passas uvas & nucleos in vicem hordei in praesepe ponebat , quem sagis fuso tintatis coopertum , in Tiberianam ad se adduci jubebat . Cui mortuo sepulchrum in Vaticano fecit . In bujus equi gratiam primū cœperunt equi aurei vel bravia postulari . In tanto autem equus ille bonore fuit , ut ei a populo prasiniorum sepe modius aureorum postularetur .

VOLUMEN , inis . Fabrettus in Colom . Traj . cap . 7 . duos oculis exhibit vetustos lapides , ubi Evocati cernuntur expressi , vitem manu dextrâ , sinistrâ vero volumen quoddam gestantes . Quid vero rerum sit volumen illud , & ad quid indicandum apponatur , ipse reticet . Suspici licet codicem esse , seu convolutas tabulas , aut breve , vel pictacium , quo a Centurionibus , aliisque Præfectis bellicis notabantur nomina militum , cum eorundem portionibus annonariis , quæ brevia eosdem Evocatos , Centuriones , vel Præfatos ad manus habere moris fuerit . Cangius in Dissertat . de infer . ævi Numism . prolixè agit de simili voluminum gestamine . Meminit autem nonnullorum numismatum , ubi Consules & Imperatores promiscè dexterâ , vel sinistrâ volumen quoddam chartaceo simile gestant . Sunt autem qui id volumen mappam esse existiment , symbolum ludorum edendorum . Opinanunt alii codicillos esse consulares , seu magistratum omnium , qui res publicas tractabant . Id vero videtur etiam afferere figuræ adjectæ notitia Imperii in insignibus Questoris , Primicerii Nota-

riorum , Magistri scriniorum &c . Planè res est incerta , utrum chartacea fuerint volumina , vel potius mappæ & sudaria complicata . Volumen simile ævo posteriori ab Imperatoribus gestatum legimus . Id Codinus de Offic . cap . 6 . n . 27 . tradit fuisse sacculum ex panno purpureo , similem codici , terrâ vel arenâ refertum , ad indicandam originem nostræ mortalitatis . Sic autem scribit : Crucem in dextera semper portat , in sinistra vero pannum sericum codici similem , ligatum mantili , babetque intus terram , vel arenam , & vocatur Acacia : quasi dicat illud , Imperorem humilem esse , ut mortalem , neque propter Imperii fastigium efferri , neque secundum jaftare debere .

VOLUNTARII MILITES . Qui sponte , non mercede , conducti dant nomina . Eos sua generis claritas supra stipendia merentes solet extollere : nec magis prosapiâ , quam strenuitatis laude , a reliquis discriminari solent , præsertim in præliis . Caesar 5 . Bell . Gall . Neque sibi voluntariorum copias defore , si ex finibus suis progredi cœpisset . Idem lib . 3 . bell . Civil . Milites electi circiter centum viginti voluntarii ejusdem centuria sunt prosecuti . Præter aviditatem glorie , propagandi que ad posteros nominis , convolant ad signa militaria , vel præstantis Ducis opinione illecti , ut docet Q . Fabii exemplum apud Livium lib . 10 . vel spe prædæ obtinendæ , ut ab eodem Livio colligitur lib . 42 . cuius Historici verba produxi in voce Delectus . In militia Romana voluntariorum etiam nomine audiebant , qui stipendiis omnibus confessis sponte ad bellum proficiebantur . Liv . lib . 3 . Cum ad ea hella delectum Consules edixissent , favore plebis , non juniores modò , sed emeritis etiam stipendiis pars magna voluntariorum ad nomina danda præstò fuere , Idem lib . 5 . Placere omnibus bis voluntariam extra ordinem professis militiam era procedere . Idem lib . 37 . Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis sociisque , qui emerita stipendia sub Imperatore Publio Africano babebant , præsto fuere exeunti Consuli & nomina dederunt . Illustri voluntariorum depresso nomine , aliam sub eadem appellatione , sed servorum induxit militiam Marcus Imperator , de quo ita scribit Capitolinus : Instante adhuc pestilentia , & Deorum cultum diligentissime restituit , & servos , quemadmodum bello Punico factum fuerat , ad militiam paravit , quos Voluntarios , exemplo Volonum appellavit . Profuerit id observare , quoniam volones cum voluntariis nonnulli confundunt . Infima semper & servilis militia volones fuere . Voluntarios solus Marcus Imperator a gradu suæ nobilitatis dejicit , & perinde ac volones appellavit ingenuam voluntariorum militiam .

VOTA PRO RE FELICITER GESTA , vel GERENDA , Non postrema pars religionis apud Veteres fuit , ut pro salute patris , familiæque & propinquorum incolumente , item pro felici statu Principum , pro itinerum & navigationum faustitate , omnique genere eventuum secundorum ; potissimum vero pro re in bellicis expeditionibus gerenda feliciter , supremi Numinis , Cœlitumque præsidium & opem implorantes vota iisdem nuncuparent , quibus ad aliquid in eorum honorem præstandum suam fidem vellet obstrictam . Ad alios vero rejecta tractatio-
ne

ne votorum in cæteris rebus; quatenus eadem in usu fuerint in universa administratione rei militaris paucis hinc est exponendum. Quominus dubitet quisquam, a vetustissima origine ad nos pervenisse ritum vota in rebus bellicis nuncupandi, efficit Homerus, apud quem 7. Iliad. legitur votum Hectoris, Ajacem interficere cunctipientis:

*Arma adimens feram ad Ilium sacrum,
Et suspendam ad templum Apollinis,*

Corippus Africanus lib. 4.

*Plurima votorum sacravit dona suorum,
Immensoque pium ditavit munere templum.*
Quemadmodum enim qui evasissent e naufragio cum depicta superati periculi tabella supplices se, post concepta vota, ad Deorum genua provolvabant; sic emeriti Duces, militesque armis hostica, vestesque, & manubias eorundem templis post victoriam solebant affigere, quem nos alibi ritum fusiū prosecuti sumus. Inprimis autem solenne fuit in bellis votum, ut Duces pollicerentur spolia de fusis fugatisque hostibus, scuta, gladios, machinas militares, currus, navesque, in unum locum post victoriam aggeratas, frequentissimo spectante populo, exercituque in bellicam speciem explicato, sese concrematuros. Id votum Vulcano fieri solitum, ut non uno in loco colligitur ex Livio, & præsertim Dec. 3. lib. 3. ubi Marcellus hostiam Vulcano votam cremavit. In re tamen in infinitum fluente non fuerit alienum observatus ventis etiam fuisse a Ducibus nuncupata vota. Herodotus lib. 7. ubi de Xerxis expeditione loquitur, *Delpbi*, inquit, *Deum consulvere de se ipsis pariter, & de Græcia solicii*. His responsum est, ut ventas precarentur; illos etenim maximas fore Græcia auxiliatores. *Delpbi* quod accepere oraculum cum iis primū Græcis communicavere, quibus libe~~re~~ cordiorat. Additique aras mox ventis constitutas, hostiasque iisdem immolatas. Idem Historicus eodem libro author est, Athenienses Boream invocasse, illaque ex voto persolvisse sacrificium, & delubrum extruxisse ad amnem Ilium. Ælianu^r de Varia Historia lib. 12. tradit Thurios eidem Boreæ votum exolvisse, quod summa cum vehementia ex improviso coortus, brevissimo temporis ambitu dissolutam evertisset Dionysii classem, quam ad eosdem subigendos paraverat.

2. Usitati moris fuit, majoris solennitatis ergo, exhilarandoque post victoriam populo, ludos vovere, qui eam ob causam s^epē a Scriptoribus votivi appellantur. Vovebantur ferè ejusmodi ludi a Magistratibus, magnifico ritu celebrandi post victoriam reportatam. Ejus generis in primis erant, qui Magni dicebantur, quoniam in Jovis honorem, & singulari apparatu solerent fieri. Eorum non infrequens apud Livium occurrit mentio, ac præsertim lib. 22. ubi scribit, authore Q. Fabio Maximo Dictatore, ex libris Sibyllinis votos fuisse ludos Magnos ad placandam Deum iram, & victoriam de Carthaginiensibus impetrandam. Qua verò formula ludi Magni voveri solerent, docet idem Liv. lib. 36. per hæc verba: *Certa deinde sorte Senatus consultum factum est, quod populus Romanus eo tempore duellum jussisset cum Rege Antiocho esse, quique sub imperio ejus essent, ut ejus rei causā supplicationem imperarent Con-*

*sules; utique M. Acilius Consul ludos Magnos fovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria. Id votum in hæc verba, præente P. Licinio Pont. Max. Consul nuncupavit. Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus jussit, id ex sententia Senatus, populique Romani confitum erit, tum tibi Juppiter populus Romanus ludos Magnos dies decem continuos faciet, donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantum Senatus decreverit. Votos eodem ludos interdum etiam in quinquennium idem Livius alibi scribit, & præsertim lib. 27. per hæc verba: *Senatus quo die primū est habitus ludos magnos facere Dictatorem jussit, quos M. Æmilius Prætor Urbis, C. Flaminio, & Cn. Servilio Coss. fecerat, & in quinquennium voverat.* Et iterum lib. 30. *Ut placatis Diis omnia inciperent agerentque, decretum a Senatu, ut quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio Consulibus, T. Manlius Dictator, quaque hostias maiores voverat, si per quinquennium illud Republica eodem statu fuisse, eos Consules, priusquam ad bellum proficerentur, facerent. Et hi quidem ludi ob eam causam Quinquennales sunt appellati, de quibus a nobis est dictum proprio in loco. Non audiendi sunt, qui ludos Magnos, sive Romanos confundunt cum Circensis, secuti scilicet Asconium Pedianum in Verr. 1. ubi ita scribit: *Romani ludi sub Regibus instituti sunt. Magnique appellati, quod magnis impensis dati. Tunc enim primū ludis impensa sunt ducenta millia nummorum. Alii idem Magnos ludos dictos putant, quod Consul consiliorum, secretorumque Deo, idest Neptuno, & Diis Mignis, idest Laribus Urbis Rome dati sunt: quibus ludis ajunt raptas Sabinas, ut videatur propter hoo dicere Virgilius-Magnis Circensis actis. Nam Magni & Circenses iidem sunt.* Sapienter, ut solet, Virgilius religiosissimum hunc vota nuncupandi Romanorum morem ad longè superiora tempora, ipsiusque Trojæ novæ & Albæ primordia retulit penes Trojanos Duces, novum in Italia molitos Imperium. Sic enim lib. 9. inducit Ascanium vota facientem.**

Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis:

*Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre fe-
rentem.*

Ipsius verò Æneæ illud extat votum matri Veneti factum lib. 1. Æn.

*Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dex-
trâ.*

Idem lib. 8. Augusti vota jam inde expressa memorat in clypeo, quod eidem Æneæ Vulcanus fabricaverat:

*At Cæsar triplici investitus Romana triumpho
Menia, Diis Italis votum immortale sacra-
bat*

Maxima tercentum totam delubra per Urbem. Ovidius verò sic cecinit Fast. lib. 5. de voto Augusti, quod pro paterna ultione nuncupaverat Marti ulti: *Mars ades, & satia scelerato sanguine fer-
rum;*

*Stetque favor causâ pro meliore tuus:
Templa feres, & me vittore vocaberis Ultor.
De quo Augusti voto etiam Svetonius in ejus vi-
ta:*

ta: *Ædem Marti, bello Philippensi pro ultione paterna suscepto, voverat. Adde ex Silio lib. 8. votum Annibalis.*

Ast ego te compos pugna, Carthaginis arce Marmoreis sistam templis; juxtaque dicabo Aequatam gemino simulacri numine Dido.
 3. Ubi Respublica, hoste ubique prævalente, vehementer erat labefactata, Urbisque facies luctu publico deformata, moris fuit vovere ver sacrum. Intelligebant veris facri nomine, immolationem omnis pecoris, quod vere proximo nasceretur. Cum Romanus exercitus ad Thrasymenum memorabilem cladem accepisset ab Annibale, Sibyllinos libros consulere jussi decemviri renunciarunt, ut habet Livius lib. 22. *Ver sacrum vovendum, si bellatum prospere effer, Resque publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permanisset.* Juvat exscribere formulam, qua populus rogatus est a Patribus de vere sacro vovendo. Ea verò apud Livium memorato in loco sic legitur: *Velitis jubatisne, si res populi Rom. Quiritium ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salvaverata erit bisce duellis, datum donum duit, populus Rom. Quiritium quod duellum populo Rom. cum Carthaginensi est, quæque duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod ver attulerit ex suillo, ovillo, capriño grege, quæque profano erunt Fovi fieri, ex qua die Senatus populusque jufferit. Qui faciet quando vollet, quaque lege volet facito. Quomodo faxit, probè factum esto. Si id moritur, quod fieri oportebit, profanum esto, neque scelus esto. Si quis rumpet, occidetve insciens, ne fraud esto. Si quis clepsit, ne populo scelus esto, neve cui cleptum erit. Si atro die faxit insciens, probè factum esto. Si ante id ea Senatus populusque jufferit fieri, ac faxit, eo populus solitus liber esto. Cumulatius fuit votum Sabinorum, qui voverunt se eo anno nata consecraturos, ut refert Strabo lib. 5. & Plinius lib. 3. cap. 13. Servius autem ad illa verba Æneid. 7. *Et Sacrae acies, scribit sic olim appellatos fuisse Ardeates, quoniam cum pestilentia aliquando laborarent, ver sacrum voverint.* Quod si verum est, constat in errorem inductum fuisse Ludovicum de la Cerdá, ubi in eum Virgilii locum Sacranas acies expónit incolas Sacræ, quæ insula est juxta Siciliam. Audiendus de vere sacro etiam Festus: *Ver sacrum vovendi mos fuit Italos. Magnis enim periculis adducti vovebant, quæcumque proximo vere nata essent apud se animalia immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas interficere perduitos in adultam etatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant.* Decimam porrò prædæ partem vovere fuit usitatum. Camillum Dictatorem, arma capere jussis militibus, in hæc verba vovisse scriptum reliquit Livius lib. 5. *Tuo ductu, Pythice Apollo, tuoque numine instittus pergo ad delendam urbem Vejos, tibique binc decimam partem prædæ vovo.**

4. Præ cæteris longe memorabile, observatuque dignissimum est votum Lucii Papirii Consulii, quod Romanam eorum temporum parsimoniam, atque frugalitatem mire demonstrat. Vovit autem, ut scribit Livius lib. 10. *Fovi vieti, si vicisset, legionesque hostium fudisset, pocillum mulsi, priusquam temetum biberet se esse facturum.* Idem his verbis refert Plinius lib. 14.

cap. 13. *L. Papirius Imperator adversus Samnitæ dimicaturus votum fecit, si vicisset, fovi pocillum vini.* Locus hic admonet, reducitque in mentem verissimum illud, Deum, Cælestesque non tam victimas coronatas, & pinguisimam Hecatomben, quæm rectam mentem a litantibus, precantibusque apportari velle. Nimis ut Poeta ille cecinit,

Gradisce il puro affetto

Di chi face mortale offrir li suole,

Benche splenda a sua gloria eterno il Sole.

Sancivit id ostenditque Christus Dominus, qui mulierculam duo minuta in gazophylacium immittentem plus cæteris donasse significavit, animi potius, quæ doni magnitudinem æstimans approbansque: ut nihil necesse sit idem Poetarum veterum testimonii prodere. Persius Sat. 2.

Compositum jus fasque animo, sanctoisque recessus

Mentis, & incoctum generoso peccus honesto,
Hæc cedo ut admoveam templis, & farre litabo.

In eandem sententiam cecinerat Horat. l. 3. Od. 23.

Immunis aram si tetigit manus,

Non sumptuosa blandior hostia

Mollibit aversos penates

Farre pio & saliente mica.

Neque idcirco huic animadversioni consequtaneum fuerit, quod nonnulli parum piè religiosæque scriptum reliquerunt, parum Deo, Superflue grata, aut minimæ utilitatis esse opulentiora & maxima dona, quæ iisdem sancti quis pollicetur vovetque. Verum hæc per occasionem voti Papiriani indicasse obiter nobis sufficiat. Videsis quæ super hoc argumento late scripsimus Carm. Tom. 3. Satyr. 1.

5. Observa certas Veterum locutiones. Qui vota faciunt, suscipere & nuncupare vota dicuntur. Liv. lib. 5. Bell. Macedon. *Auspicantem immolantemque, & vota nuncupantem sacrificiali Vatis modò in acie vidisse.* Plin. Epist. 10. ad Trajan. *Solemnia vota pro incolumitate tua & suscepimus & solvimus.* Qui votum suscepserant, nec dum solverant, votorum rei, quasi debitores dicebantur. Macrobius lib. 3. cap. 2. *Hæc vox propria sacrorum est, ut reus vocetur, qui suscepto voto Numinibus se obligat.* Denique qui voto nuncupato assicuti quod voverant, nondum persolverant votum, dicebantur votorum damnati. In hanc sententiam sèpe loquitur Livius, ac præsertim lib. 7. ubi hæc habet de L. Furio Dictatore: *Dictator tamen, quia & ultrò bellum intulerant & sine detractione secundam offerebant, Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem, adem Junoni Moneta vovit.* Cujus damnatus voti, cum vicit Romam revertisset, *Dictatura se abdicavit.* Senatus Duumviros ad eam ædem pro amplitudine P. R. faciendam, creari jussit. Perigrinari omnino in veterum Scriptorum scripturæ videtur hic mihi Alexander ab Alex. ut optime advertit Tiraquellus in ejusdem Genial. Dier. lib. 3. cap. 22. ubi voti damnatos expónit, qui promissa exolvissent. *Consule tamen ibidem eundem Scriptorem, de voto eruditè plurima congerentem.*

6. Sed non est prætereundum vetustam & simplicissimam vovendi formulam fuisse per ipsum verbum *Vovo.* Ad hunc modum Romulus Jovi, Statori postea appellato templum vovit, si fungam

gam suorum sisteret. Liv. lib. 1. *Tu pater Deum, hominumque hinc saltē arce hostes; deme terrōrem Romanis, fugamque fēdam siste.* Hic ego tibi templum statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tua praeſente ope ſervatam Urbem eſſe, vovo. Simile eſt Appii votum apud eundem. lib. 10. *Bellona, si hodie nobis vīctoriam dūis, aſt ego templum tibi vovo.* Nec inobſervatum relinquam ritum alium, quo vota ſuſcipientes, ad eum fere modum, quo ſupplices ſolent, ſublatiſ ad Cœlum manibus eadem nuncupabant. Liv. lib. 10. *Inter hæc Consul manus ad Cœlum attollens voce clara, ita ut exaudiretur, templum Jovi statori vovit:* Eleganter Vellejus Paterculus: *Lætitiam illius diei, concurſumque civitatis, & vota penè inferentium Cœlo manus.* Conſtat, ut ſuperius indicavi, non pro vīctoria duntaxat & adminiſtranda re militari, verū etiam pro felici navigatione, pro ſalute Princi- pum, pro valetudine recuperanda, pro hono- ribus atque divitiis impetrandiſ, fuſſle frequen- tissimè apud Veteres concepta vota. Verū de his, aliisque votorum generibus, quæ innume- ra ferè ſunt, ut veriſſimum plane ſit illud Persii:

Velle ſuum caique eſt; nec voto vivitur uno: Consulendi ſunt, qui in universum hanc traſta- tionem ſunt profecti: inter quos vide Briffon- de Formul. lib. 1. Alexan. ab Alexand. lib. 3. cap. 22. & Rosin. Antiqq. Rom. lib. 5. cap. 22. Nihil nobis neceſſe eſt, ſupervacuis, & a noſtro foro alienis, affectare diligentiaſ famam.

URAGUS. Plutonis cognomen fuſſle legitur, ſic a nonnullis appellati, propterea quod omnium Deorum violentiſſimè mortales urgeret. Ea nominiſ derivatione nihil eſt ineptius. Uragus vox eſt omninoſ Græcanica, quam Latinè exponas, caudam agens, vel regens: Eſt autem Uragus in re militari poſtremæ aciei, quæ in exercitu reliqui corporis cauda diſi. ~~poterit~~ dator vel ~~proſeo~~ ~~Uragorum~~ meminit Polybius. Quod autem Pluto Uragi cognomen fuerit adeptus, non tam id contigilſe arbitror, quoniam profundiſſimis extremiſque terrarum in locis, quaſi in cauda mundi habet; ſed potius quoniam in divisione Cretæ insulæ, a Saturno genitore facta, quemadmodum Jovi ſuperior pars insulæ, Neptuno maritima, ſic Plutoni pars inferior obtigit, ex quo Uragus dictus, quaſi Cretæ ultimas partes, caudamque regeret. Testatur Polybius ſingulos Centuriones totidem habuiſſe adjutores, quos Historicus Uragos vocat, qui extreſi agminis ductores eſſent, ab iisdem Centurionibus cooptati; quamobrem Optiones etiam dicuntur. Addit idem Scriptor Decuriones etiam turmarum ſuos habuiſſe Uragos. Vide Optio.

URANISCUS, i. Apud Julium Cæſarem Bulengerum, & Josephum Laurentium in Amalthea Onomaſtika ſic a quibusdam dicitur tabernaculum ſive tentorium ſupremi exercitus moderatoris, aut Regis. Illud nimirum cæteris omnibus magnitudine, preſio, & artis excellentia præcellens, opulentiſſimis obductum velamentis, auroque & gemmis illuſum, parvum quoddam exhibet cœlum auri ſplendore, & excellentia opificii. Hinc eidem e cœlo nomen ex Græco. Hujus generis erat tentorium Attilæ regis Hunnorū, qui cum ad obſidionem Aquilejenſem conſedifſet, tentorium explicavit, ubi opere barbarico velamina

multis gemmis incrufata referebat cœli faciem ſideribus exornatam. De eo tentorio hæc ha- bet Bonfinius lib. 7. Dec. 1. *Tentoria habebat va- ria ex more regnorum, que ante ſubegerat, mira ar- te contexta. Id quo ipſemet utebatur ex ferico, auro gemmis intextum ornatumque erat, pretiosis inter- jeſtis lapillis.* Vide Tentorium, & Tabernaculum.

URBANA MILITIA. Duo hic in controverſiam vocari poſſunt. Primum præſethe ex urbibus, quām ex agris militem cogere. Alterum, conſultiuſne fit judicandum ex ſubditis exercitum deligere, an extraneum mercede conducere. Hinc exordior. Si e ſubditis conſletetur exercitus, non leviter erit pertimescendum, ne agrorum cultura, & artes, quibus vita indiget, deſerantur. Parum autem ſani videtur eſſe confilii, externa quæren- tem propria negligere. Regnique ſui vastitate quantamlibet emere adjeſtionem Imperii. Suspe- ctus porrò haberi ſolet exercitus popularium, qui novarum plerunque rerum ſtudioſi militiam & arma privati compendii opportunitatē interpretantur. Non aliunde frequens apud Ro- manos permutatio publici ſtatus a Regibus ad Consules, ad Decemviros, ad Tribunos, ad Cæſares. Minimè omnium tuti Principes, quorum vitæ nequifſimi quique minusque gratiosi, aut ma- gnorum ſcelerum conſci, moliuntur infidias, cri- minum impunitatem majore flagitio mercatūri. Satis exemplorum ſufficit longa ſeries Cæſarum, quos a ſuorum exercitu vita ſpoliatos, vel detur- batos e folio fuſſle tragicæ eorum temporum tradunt memorię.

2. Exadversum popularium defenſionem lon- ge validiorem eſſe experiendo quotidie diſcimus. Perficit ſtudium ſoli patrii ut oppidani vel pro- vinciales moenia domoſque acriū haud dubi- tueantur, quām quibus merces laborum & ſan- guinis non ~~alio~~ ſtipendia diurna promittitur. Præterea metus legum & obſequium in Princi- pe in arctius ſubditorum fidem adſtrigit. Amo- rem etiam in eundem Principem & haurire peni- tus, & præ ſe jaetanter ferre omnes ferè affolent nations. His vinculis ſtimulifque nexæ & incen- ſæ ſubditorum copiæ omninoſ præſtant ordinib- uſ mercenariorū; qui, cum tenuis mercedulæ pretio ſuas animas æſtimari probe ſentiant, nulla virtutis præmia, nulla honorum decora, nullas fortunarum accessiones expectant. Eo fit, ut extērnorū & minor in adeundis periculis alacritas, & in caſtris ſolutior disciplina conſpi- ciatur. Elati, indociles, asperique traſtatu la- bores exactos exprobrant, felicium verò even- tuum laudem omnem vindicant ſibi. Ad hæc in- ſatiabiles, & rapinarum cupidos nullæ præda- rum divisiones, nulla dona ſatis explent reti- nentque, quin efferati ſecessionem faciant, signa deſerant, ad hostes pinguiora pollicitos turma- tim transſugiant. His in utramque partem ex- pensis haud equidem contemnendam vim extēr- norum, cæterum in ſubditorum delectu robur præcipuum, præſidium & firmamentum exerci- tū eſſe ſtuendum, Polemici Magistri præci- piunt. Hoc pacto armatis popularibus conſta- bit agendi alacritas, & reverentia in Princi- pem, quem roboris exteri munimento ſatis tu- tum intelligent. Extērnorū verò copiis disciplina, modeſtia, pudor accrescit, reputan- tibus ſummam virium in iis contineri, qui non tam lucri ſpe, quām amore ſtudioque publico ar- ma

ma capiunt. Exempla demum in utrāque partem perniciosa tollentur: nam nec subditi jus fasque exuent, intra fidei & officii fines retento milite mercenario; nec exteri, quod sēpe factum legimus, opis ferendae obtentu dominationem invadent, & auxilia vertent in Principatum. Exempla Ducum, & Scriptorum monita, quæ hanc quæstionem illustrare possunt, repeate a Titulo *Auxilia*.

3. Priori controversiæ locus non fuit initio rerum, cum in campestribus dispersi mortales vitam agitarent mapalibus conditi, vel rudes casas circumferentes in plaustri. Omnes tunc agrestium erant rixæ & certamina: neque enim bella nominaverim, quæ vi tumultuaria & solo impetu regebantur. Non aliter ab iis populis initio pugnatum, qui postea latissimè imperitarunt. Hinc apud Romanos ligones laureati, Dictatores ab aratro, secures virgis insertæ, Consulum fasces, & agreste fœnum insigne manipularium. Verùm ubi commodior vītē usus dispalatos fusosque intra murorum septa collegit, suus paulatim agris colendis honos periit. Tum urbicas artes, ædificia, vestitum, alimoniam studiosius curare, vicitare homines laetius, societatem coleare, studiū civilibus indulgere. Quæ cum asperioribus insueti mirifice studio certatim arriperent, continuò completæ urbes, producta pomœria, acceſſuque legum & politiore cultu vetus illa detersa, an verjua infuscata simplicitas. Tunc verò primum, si qua vis hostium ingueret, dubitari cœptum, num magis e republica foret ex ipsis oppidis educere, an ex agris accersere injuriarum vindicem futurum militem.

4. Favet urbium nutriciis indolis experrectæ vigor, ingenium civicis negotiis subactum & exercitum, ingenuarum artium ornamenti ex cultus animus, & prærogativa generis, quam munia publica, magistratus, & opes parant. Ab his certè dotibus longè major ad militiam commendatio, quam ab exiguo paganorum censu, hebeti plerunque ingenio, nullaque rerum experientia, aut studiorum varietate expolito. Accedit ratio ipsa disciplinæ militaris, quæ non tam stupidum robur, latera & lacertos, quæm ardorem quandam & alacritatem æstimat. Minimè proinde obstupescendum ex hac urbana educatione provenire in rem bellicam fructus illos, ut oppidani milites consilio non minus quæm viribus polleant, ut erudiantur celerius in tirocinio, ut facilius quæ docentur addiscant, ut Dicum hortamentis magis excitentur, laudibus verò præmisque impensiūs capiantur. Non est denique prætereundum, in amplis urbibus maturius fieri delectus, & majori numero idoneos cogi posse. Nam in agris laborioso nisu & diurno rem gerunt conquisitores: tum oneri declinando, aut æquiores causas necessitas operum, aut paratum ubique spondent effugium aperta camporum.

5. Sed contra reputantes sustentant in primis Scriptorum illustrium axiomata. Familiam dicit Romanæ militiæ Magister Vegetius l. 1. c. 3. *Sequitur, utrum de agris an de urbibus utilior tiro sit, requiramus. De qua parte nunquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem.* Dixerat prius Cato de re Rust. l. 1. cap. 1. *Ex agricultis & viri fortissimi & milites*

strenuissimi gignuntur. Cujus sententiam & verba sequitur Plinius l. 18. cap. 5. *Fortissimi viri & milites strenuissimi ex agricultis gignuntur.* Splendidissimè Maximus Tyrius Orat. 14. *At agriculta continuo labore exercetur, sub dio degit, amicus soli, domesticus nivibus, compactis membris, discalceatus, manu promptus, per vigil, pedibus pernix, ad ferendum robustus.* Virgil. lib. 9,

At patiens operum parvoque assueta juventus Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.

Columell. in Præf. *Vera illa Romuli proles, affiduis venatibus nec minus agrestibus operibus exercitata semper rusticam plebem præposuit urbanæ.* Idem disertè tradiderunt Xenophon in Oeconom. & Aristoteles l. 7, Politic. *Quis audiat tantarum virium Hercules adversus tot rusticæ militiæ doctissimos propugnatores consurgere?* Atqui summae authoritatis viri, ut sic existimarent, valida rationum momenta sectati sunt. Evidem Urbanæ deliciæ corrumpere vigorem solent, & molle quiddam atque delicatum contrahere, quod castrensi parsimoniae rigorique adversatur. At verò rusticæ adversus terræ duritiæ duriores ipsi oblucentur: dumque parandis novalibus vepreta, segnesque eruunt saltus, dum lata jugera aratro proscindunt, operibus bellicis gravius aliiquid semper audent; ut ad arma translati, nedum gravari se nimium aut deficere extimescant, respirare potius & delicatus haberi putent. *Quidni etenim laborem itinerum, trajectus fluviorum, stativa sub pelli bus, algores demum, æstus, cibumque parcè dimensum despiciant, qui non otio urbium saginati, vinoque & scortis languidi fractique, caloris æstivi radios, ventorum & imbrum injurias continenter ferre, vitamque aut frugibus a terra oblatis, aut præda venatica sustentare insueverunt?* Non itaque ambigendum vigilias, armorum onera, & laboris assiduitatem consuetudine leviorē iis futurum, quos cura terræ excolendæ durior & diurna prædomuit. Non alias rei certissimæ subnectunt causas superiū indicati Scriptores. Seneca: *Fortior miles ex confragoso venit: segnis est urbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, qua ad armas ab aratro transferuntur.* In primo deficit pulvere ille unctus & nitidus. Vegetii illa sunt de plebe rustica: *Sub dio & in labore nutritur, solidis patiens, umbræ negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, parvo contenta: duratis ad omnem laborum tolerantiam membris; cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est.* Subditque paucis interjectis: *Ex agris ergo supplendum robur præcipue videtur exercitus.* Nescio enim quomodo minus mortem times, qui minus deliciarum novit in vita. Conficiunt prorsus ista agrorum cultores urbanis bello aptiores esse. Verùm sēpe aliud res ipse, aliud suadent rerum consequanea, & quas Græci peristases vocant. Nam si alicubi agrestes armes, darius adversus famem quæm hostem bellum exardescet. Nulla vis externa Romanis formidolosior fuit secessione plebis, qua cum agri inculti relinquerentur, ex Etruria primum, tum ex Sicilia immensa auri profusione frumentum advehi oportuit. Vetus est parœmia: *Lex, & regio;* qua monemur parendum esse tempori,

& regionum, ubi versamur, aut moribus aucturæ obsecundandum. Huc etiam traho relatum a Plutarcho priscum adagium: *Deum sequere.* Urbano milite Romani supplebant exercitus. Sed urbani illi cujusmodi fuerint accipe ex Vegetio ibidem: *Nec inficiandum est post Urbem conditam Romanos ex civitate profectos semper ad bellum.* Sed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Idem bellator, idem agricola: genera tantum mutabat armorum. Atqui desierunt felicissima illa tempora. Itaque pro locorum ingenio & nationum consuetudine sequum erit haberi delectus. Non continuo e re præsentí fuerit, quod alias optimum factu esset. *Hic Rhodus, hic salta,* commodè ad nostros mores pronunciatum est.

URBANICIANI. Sic appellati sunt milites, ad sex millia ab Augusto instituti, ut author est Dio lib. 55. distributique in quatuor cohortes suis Tribunis ad præsidium & defensionem urbanam. Urbanicianorum meminit Paulus L. qui mittuntur. §. 1. ex quibus caus.

URBINA, &c. Vide *Vervina.*

URNA COMBUSTORIA. In usu fuerunt apud Veteres præsertim Heronis tempore ad diffingendos hostiles muros. Clarissimè rem explicat præfatus Author cap. 6. de machinis bellicis: *Fiunt itaque fistiles urnæ laminis ferreis exteriori parte colligatae, minutisque carbonibus impletur: ab extrinseca verò lamina facie fundum versus forantur, & aperiuntur usque unius diti foramen, ferreumque tubulum inde suscipiunt, cui tubus aliis follem habens adjungitur. Cum autem ignem carbones suscepient, dum sufflantur, similem flammæ perficiunt combustionem. Quippe quæ lapidem penetrat atque confringit, acetum vel urinam, vel alio quopiam acrum superinfuso.* Hæc nimirum priscis illis parum valida, & opido laboriosa fuere ~~transmutata~~, usum pyrii pulveris ignorantibus.

USARIUS. Aliis USSERTA, aliis HUSSERIUM. Genus navigii trajiciendi equis, cum ipsis aptum militibus. Godefridus Monachus: *Naves fecit fabricari, quæ Usseria nuncupantur, quarum magnitudo tantæ capacitatibus erat, ut duo millia militum cum dextrariis suis, & omnium armorum suorum pertinentiis, & præterea decem millia aliorum hominum valentum ad pugnam & ad bella cum armis suis, in eisdem Usseris valeant transferri.* Observa hinc multis parasangis aberrare Gasparem Barthium in expositione verborum, quæ occurrunt in Epistola Comitis San Paulini, ubi sic legitur: *Præterea quilibet Ussarius mangonellum suum habebat erectum. Ubi Barthius: Erat perraria parva, qua vir unus jaculabatur grandiorem lapidem, quos viros Ussarios appellabant.* Ubi Ussarios, vel Usserios, vel Huisserios navigia, accipit pro custodibus vel curatoribus petrariarum. Id genus navium Itali olim vocabant Uscieri. Joann. Villan. lib. 6. c. 20. *Armarono in Genova galee, uscieri, batti, & barcoſi.*

UTRES. Pro pontibus. Vide *Ascolefrus.*

VULCANUS. De Vulcano reliqua Poetarum figura missa facientes, quæ ad forum bellicum illustrandum faciunt, carpiti feligimus. Et primò quidem satis constat in Æthnæ montis cavernis, ubi subterranei ignis ingens copia existuat, illum officinam habuisse, ubi Jovi fulmina fabri-

eavit, aliaque aliis Numinibus arma, quemadmodum de Æneæ scuto Virgilius fusè memorat, & de Achillis armis, quæ construxit rogaru Thetidis, scribit Homerus. Operum adjutores & famuli illi Cyclopes fuere, ut latè Virgilius explicat lib. 8.

Insula Sicanum juxta latus, Æolianaque Erigitur Liparen, fumantibus ardua faxis: Quam subter specus, & Cyclopum exesu caminis

Antra Ætnæ tonant: validique incudibus iactus

Auditæ referunt gemitum, striduntque cavernis Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat:

Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus. Huc tunc Ignipotens celo descendit ab alto. Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro, Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.

Petrarca de eadem officina:

Non bollì mai Vulcan, Lipari, od Ischia, Stromboli, o Mongibello in tanta rabbia.

Et alibi:

Sospira e fuda all' opera Vulcano, Per rinfrescar l' aspre saette a Giove.

Neque verò igneum illum duntaxat officinam in Sicilia aut Vulcaniis insulis coluisse, sed ipsius ignis inventorem fuisse Poetæ comminiscuntur. Sunt autem qui ignis inventum ad Prometheus Vulcano utique antiquiorem referunt. Lucretius tamen ea omnia meritò irridens probabilem inventi ignis rationem aliter refert l. 5. de fulmine hæc habens:

Illud in his rebus tacitus ne forte requiras: Fulmen detulit in terras mortalibus ignem Primitus: inde omnis flamarum diditur ardor.

Verò facile contigit, a fulmine primum monstratum terris ignem, Vulcanum collegisse, easque postea artes excogitasse, quæ per ignem exercentur, cujusmodi sunt ferrum emollire, durissima metalla liquefacere, omne genus armorum extruere. Ex quo natum, ut inventor Vulcanus earum artium, quibus ignis deservit, ipsius etiam ignis inventor designaretur. Diodorus certè affirms, Vulcanum in Ægypto regnasse, ibique cum iactu fulminis arbor conflagisset, omnemque latè materiam comprehendisset, ne ignis deficeret, novam illi addidisse materiam, eaque ratione, & conservasse ignem, & primum posteris ostendisse.

VULNUS, eris. Liv. lib. 4. Bell. Punic. *Tandem vulneribus confectæ Virgines, cum omnia replefent sanguine, exanimes corruerunt.* Perrotus a volvendo trahit, quia vibrando & volvendo fiat vulnus. Papias deducit a vi, ut vulnus sit quasi viulus: distinguuntque vulnus ab ulcere, quoniam ulcus ex interna causa, vulnus a vi externa proveniat. Somnia. Dicitur a vellendo, ut enim docet Nonius, vulnus est caro vulta, hians & patens. Sunt vulnera speciosa corporis dehonestamenta in viris militaribus, quæque in pectoribus præsertim accepta ad gloriam largiū fluunt, quam sanguine. Idcirco denudatis pectoribus ostentari solent in argumentum strenuitatis, & amoris in patriam. Clodian. de Bello Get.

Vulneribus pars nulla vacat, resciſſaque cunctis Glo-

Gloria fædati splendet jaſtantior oris.

Sidonius:

Namque in corpore fortium virorum

Laus est amplior, amplior cicatrix.

In castris Marathonis merentem

Vulnus non habuisse grande probrum est.

Seneca de Providentia cap. 4. *Avida est periculi virtus, & quod tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, glorie pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, lati fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint qui integri revertuntur, magis spectatur, qui saucius redit.*

2. Non hic infligendorum vulnerum rationem, aut acceptorum varietatem acerbitatemque multis perquiram. In unum multa de illis exempla congregit Lucanus lib. 7.

*Impendisse pudet lacrimas in funere mundi
Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem*

*Quærere, lethiferum per cuius viscera vulnus
Exierit; quis fusa solo vitalia calcet;
Ore quis aduerso, demissu faucibus ense,
Expulerit moriens animam; quis corruat ieiunum,
Quis steterit, dum membra cadunt: qui pectora telis*

*Transmittant, aut quos campis affixerit hastas;
Quis crux emissus perruperit aera venis,
Inque hostis cadat arma sui: quis pectora fratribus*

*Cedat, &, ut notum possit spoliare cadaver,
Abscissum longè mittat caput: ora parentis
Quis laceret, nimiaque probet spectantibus ira
Quem jugulat, non esse patrem.*

Curandis fauiciatorum plagis, concisisque membris instaurandis ac refovendis antiquissimi moris fuit in aciem adduci medicos vulnerarios de quibus est a nobis actum separatum: quo in opero excelluit saepius Ducum humanitas, qui concissa paludamenta redegerunt in fascias, ut suorum vulnera stringerent. Vide que in hanc rem notavimus, ubi de Benignitate Imperatoris. Sed longe gravioris momenti sunt ipsis inficta Ducibus in acie vulnera. Ut enim mirificè militem ad strenuè rem gerendam inflammat contueri ipsum Imperatorem in medios ordines procurrere, & minanti ex equo sublimem objectare se periculis: sic ubi contingat eundem gladiis vel missilibus peti, receptoque in pectus hostili ferro procumbere, solet plerunque cum supremi moderatoris casu spes omnis copiarum decidere, immutarique totius belli facies, vi etis audaciam resumentibus, opportunitate capta suo capite viduati exercitus. Id scilicet cause fuit, cur Carthaginenses de Sagunti oppugnatione deferenda deliberarent, postquam Annibalem trajeçtum vulnera intellexerunt. Liv. Dec. 3. lib. 1. *Ut verò Annibal ipse, dum murum incastius subit adversum femur tragula graviter ieiunus cecidit, tanta circa fuga atque trepidatio fuit, ut non multum abesset quin opera & vinea desererentur. Turnum etiam audentem magis cum suis & ferocius prælia miscentem inducit Virgilius lib. 12. postquam Aeneam jactum cognovit ex acie discedere:*

*Turnus ut Aeneam cedentem ex agmine vidit,
Turboisque Duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos atque arma simul, saltuque superbus*

Emitat in currum.

Nihilominus non raro constantia Imperatorum & ipso corpore plagiis graviter affecto erectior animus hostes perterrefecit; exarmatique Duces atque prostrati ad alacrius urgendum depugnandum extimularunt bellatores. Eminuit hoc genere laudis præ cæteris copiarum moderatoribus Alexander. Suspexerunt ejus animum Barbarorum legati illi, de quibus Curtius lib. 7. Itaque postero die misere legatos ad Regem, quos ille protinus jussit admitti; solutisque fasciis magnitudinem vulneris dissimulans crus barbaris ostendit. Ejusdem animi sunt illa lib. 8. Forte in suram incidit telum, cuius spiculo evulso admovevi equum jussit, quo vectus ne obligato quidem vulnera baud segnius destinata exequebatur. Item illa lib. 9. Ille, ut antequam ultimus spiritus deficeret, dimicans jam extingueretur, clypeo se allevare conatus est, & postquam ad connitendum nihil supererat virium, dextrâ impendentes ramos complexus tentabat assurgere; sed nec sic quidem potens corporis rursus in genua procumbit, manu provocans hostes, si quis congredi auderet. Ac demum illa ibidein: Rex septem diebus curato vulnera, nec dum obducta cicatrice, cum audisset convalluisse apud Barbaros famam mortis sue, navigiis duobus junctis statui in medium undique conspicuum tabernaculum jussit, ex quo se ostenderet periisse credentibus: conspectusque ab incolis spem hostium falso nuncio conceptam inhibuit. Illustre in primis constantiae testimonium in accepti vulneris tolerantia prodidit Epaminondas, Dux Thebanorum invictissimus, quo superstite ad invidiam aliarum gentium Thebarum imperium effloruit, quo e vivis sublato in pristinam servitutem Thebani sunt revoluti; ut meritò dictum fuerit eorum laudem omnem cum eodem natam, cum eodem pariter extinctam fuisse. Is gravissimo ieiunus vulnera ad Mantineam, quævisisse a proximis dicitur, fuisse essent hostes, salvusque clypeus? Cum utrumque e sententia sua accidisse cognovisset, tunc demum evelli sibi spiculum jussit, multoque effuso sanguine, in osculo & amplexu clypei, veluti fissimi socii, lætabundus migravit e vita.

3. Summam militi afferunt ignominiam, quæ in tergo acepit vulnera, quoniam illa timoris & fuge sunt argumentum. Pudenda dixit Virgilius lib. 11.

at non, Evandre, pudendis

Vulneribus pulsū aspices.

Contra verò gloriofa sunt, quæ excipiuntur adverso pectoro, & in quæ proni bellatores cadunt. Dilaudat eo nomine Athenienses a Macedonibus superatos Justinus lib. 9. *Non tamen immemores pristinæ glorie cocidere: quippe adversis vulneribus omnes, loca, qua tuenda a Ducibus acceperant, morientes corporibus texerunt. Singulare porrò præconium meruit Thrasybulus Lacedæmonius, qui septem vulnera ab Argivis accepta, sed adversa omnia ostentabat. Nec impar decus constantiae in Persis illis, ac nobilissimis Ducibus vita spoliatis circa cursum Darii, de quibus Curtius lib. 3. Omnes in ora proni, sicut dimicantes procubuerant, adverso corpore vulneribus accepis. Salustius etiam ab eadem laude extulit milites Catilinæ: Sed confecto prælio, tum verò cerneret quanta audacia, quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinæ. Nam ferè quem quis-*

*quisque vivus pugnando locum cæperat, eum à
amissa anima corpore tegebat. Pauci autem, quos
medios cubors Pratoria disjecerat, paulò diver-
sius, sed omnes tamen adversis vulneribus conci-
derant. Trecentos Spartanos ad Thermopylas
cæsos non alio arguento cognovit Orcus apud
Inferos, quām ex loco vulnerum, quæ adversa
omnia in pectoribus renitebant. Extat in eos ve-
tus Epigramma Græcè conscriptum, atque in-
hunc modum Latinè redditum :*

*Cum tercentenos Mavortia signa secutos
Letbæis uheret cymba Charontis aquis,
Orcus ait; ratis hæc Spartana est, nam omnia
fronte,*

*Et (quod honor) solum vulnera pectus habet.
Longè tamen excelluit, atque superavit strenui-
tatem Græcorum L. Sicinius Dentatus, quem
quinque & quadraginta vulnera pectore exce-
pisse, tergo cicatricibus vacuo, author est Va-
lerius Maximus lib. 3. cap. 2.*

4. Neutquam missum hic faciam bellatorum
veterum morem honestissimum, qui in acie ac
præsertim in pugna singulari rem probrosissimam
reputabant, & generoso equite vehementer in-
dignam, adversarii equum hasta vel gladio ex-
composito ac de industria petere. Lucas Pulci Ci-
rilli. Calvan. Cant. 4.

*Però la spada al capo dìè al cavallo,
Il qual col suo Signor cadde giù presto :
Disse Beltramo, tu hai fatto fallo,
Uccidere il cavallo non è honesto :
E non potrè tutto il mondo pagallo,
Che mai fù corridor simile a questo,
Trà cavalier gentil questo non s'usa :
Mà il Pover fece una leggiadra scusa.
E disse ; tu facesti alla civetta,
E venisti assaltarmi co' serpenti ;
Non vò che per caval questo si metta.
Io non l'intendo, Beltramo altrimenti.
Mà infin ch'io smonti dal destrier, aspetta,
E vò che questa scusa mi consenti,
Che Annibal cavalcava un Elefante,
Tu un serpente come Rè arrogante .*

Idem Cant. 5.

*Un gran Bascid, chiamato Macometto,
Ch'era intorno a Guiscardo per pigliarlo,
Beltram li trasse un colpo in sù l'elmetto,
Sì che la noce divise col mallo ;
Perche la spada andò per mezzo il petto,
Partì la sella e'l tescio del cavallo,
Che si trovò col suo signor giù morto :
Mà Beltramo ebbe del cavallo il torto.*

Idem observatum invenio apud Aloysium Pulci
Morgant. Cant. 15.

*Il brando a crini il cavallo hâ trovato,
Sì che due parti del collo gli fè,
E insieme con Rinaldo è rovinato :
Grida Rinaldo al Conte, Traditore,
Tù l'uccidesti per viltà di core .
Rispose Orlando: Traditore, o vile
Non fui mai riputato alla mia vita,
Mà sempre in verità Baron gentile :
Hor se mi venne la mazza fallita,
Eme n'increisce, e però parlo humile ;
Mà innanzi che da me facci partita,
Io ti farò disdir quel che tu hai detto,
E poi saltò del suo caval di netto :
E comincioro più aspra battaglia,
Che si vedesse mai trà due Baroni .*

Sed & Bernardus Tassus non semel vulneratos
equos vitio vertit bellatoribus . Amad. C. 29.

*Un atto pensa da guerrier codardo ;
Cotanto l'ira e lo sdegno il distrugge ;
Eferir il caval tenta e procura ;
Mà la Donzella gliel sottragghe e fura .*

Idem Cant. 35.

*Tanto girar, tanto s'urtar, cb'un passo
Non può di Galaor dare il cavallo :
Ei che lo sente così grave e lasso,
E teme più d'altrui che 'l proprio fallo ,
Perdonami, Baron, disse, s'io passo
I segni del dovere ; e Dio ben fallo ,
Cb'io non sono il destrier a ferir uso ,
Se non, com'bur per forza, e me ne scuso .
Dunque ò dammi cavallo, ò scendi in terra ,
Cb'io non sia astretto a far atto villano .
Potremo a piedi terminar la guerra ,
Oprando a nostra voglia i piè e la mano .
Senza risposta far tosto s'atterra ,
Nè tocca sol l'arcione il guerrier strano :
Che gli parea vincendo con vantaggio
Di far al proprio honor onta & oltraggio .*

Idem Cant. 45.

*Levasi tosto, e da gran sdegno vinto ,
Benche un atto gli par fozzo e villano ,
Tutto il ferro crudel nel ventre hâ spinto
Al buon destrier del cavalier sovrano .*

Idem Cant. 75.

*Non mi sforzar a far un atto indegno ;
Che ferir il caval giammai non foglio .*

Non leviter demiror Torquatum Bernardi fi-
lium hæc genitoris sui loca non advertisse Cant.
9. ubi inducit Latini filium decertantem cum So-
limano, & ejus equum vulnera affidentem .

*Ma troppo audace il suo maggior figliuolo
L'ha sta abbandona, e con quel fier si stringe ;
E tenta in van con la pungente spada .
Che sotto il corridor morto gli cada .*

Et infra clarius .

*Così il fero Soldan l'audace fronte
Tien salda incontro ai ferri, e incontro l'asta,
Ed a colui, che il suo destrier percuote ;
Trà i cigli parte il capo, e trà le gote .*

Subit animum suspicari, hoc etiam interesse di-
scriminis inter monomachiam, seu privatum duo-
rum vel paucorum certamen, & conflictum co-
piarum, ut in hoc, ubi confertim & cæco Mar-
te res agitur, sine dedecoris nota feriri equos,
obtruncarique liceat. Verùm nec sic quidem
Torquatus calculum condemnatorium effugerit.
Licet enim inter Europęs & Arabes totius utrin-
que exercitus pugna exardesceret, sejuncti ta-
men Solimanus, & Latini filius dimicabant. Du-
plex autem causa intervenire potest, quæ impe-
diat ignominiae notam in percussione equi hostici.
Prima est, quam superius indicavi, universarum
copiarum conflictus. Tunc etenim confertæ acies,
& in mutuam perniciem congregatae, nullam
nisi inferendi damni rationem ducunt. Eam ob
causam excusationem habet idem Torquatus, dum
Can. 9. inducit Argillanum, bellatorem stren-
uum, suffidientem equum Lesbini, qui Soli-
mani erat Ephebus :

*E colto il punto, il suo destrier di furto
L'uccide, e sovra gli è, cb'appena è surto .*

Et Gerus. Conquist. lib. 24.

*Ma l'empio veglio il suo pensier maligno
Già non oblia, nè qui da se discorda :*

E,

*E, non avendo altr'arme, od' altro ordigno
D'alma crudel, d'avaro premio ingorda,
Fere al Duce il cavallo.*

In utroque quippe certamine concursus fuit universorum ordinum dimicantium. Altera verò causa, quæ percussione equi minimè probrosam efficit, est certaminis inæqualitas. Eo nomine defenditur, & absolvitur Virgilius l. 10. ubi ab Ænea Mezentii equus hasta percussus legitur:

*Fam tandem èrumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora coniicit bastam.
Neque enim sequo Marte adversus Mezentium
equitem Æneas podes ibi pugnam capeſſit: Ut
enim Poeta ipſe testatur,
argetur pugna congressus iniqua.*

Ad hæc fecernenda si advertiſſet animum Ude-
nus Nisiely Progin. Vol. 2. 11. non ſcripſiſſet: *Anche Virgilio fece al suo Enea ammazzare in-
prova il cavallo a Mezenzio, atto indegno di tal
Cavaliere, e di tanto Poeta.* Ambigere hic verò
& ſcificari quis poſſit, an equum ferire liceat,
ſi in ſublime ſe erigere edocitus in pedes, ſupra
equitem hostilem ſe efferat, ejusque arma calcibus impetat. Respondeo, ſi utrinque conven-
tum eſt de equo ad eum uſum iuſtricto in pu-
gnam educendo, omnino vim in eum inferri poſſe, cum justa defenſio non hostem minus,
quam pugnacem equum respiciat. Ejusmodi cer-
tamen exemplo ſcias non caruiſſe. Legitur apud
Herodotum l. 5. Et quoniam novitas allicit non
uſitati conflictus, ejusdem Historici locum de-
ſcribam. *Insidebat Artybius equo in armatum
erigere ſe docto. Quod audiens Onesilus ad ſatelli-
tum ſuum (erat enim ei ſatelles ſane quād periu-
tis rei bellicæ, & alioqui ſolertie plenus) Audio
inquit, Artybii equum edocatum ſe erigere, &
pedibus ſimul atque ore eum in quem agitur perſi-
ſe, proinde tu propere inita ratione dicito, utrum
malis obſervare, equum ne tibi feriendum, an
ipſum Artybium. Ad quem ſervus ſuus: Ego ve-
rò, inquit, Rex, paratus ſum & utrunque &
alterutrum & omnino quidquid imperaveris, fa-
cere. Promam tamen quod rebus tuis eſſe condu-
bilius ſentiam, regem ac ducem oportere cum re-
ge ac duce certare. Sive enim talem occidas, de-
cori tibi fore: ſive a tali, quod abſit, occidaris,
quod ſecundum eſt, dimidium mali eſſe: Hos ve-
rò famulos cum famulis hoſtium debere conſige-
re. Nam quod ad equum attinet, non eſt cauſa
cur ejus artificium extimescas. Recipio enim ti-
bi eum poſtbac aduersus neminem ſe ereturum.
Hæc illo locuto, mox exercitus conſixere, ter-
reſtres navalesque. Et claſſe quidem Iones eo die
ſtrenue pugnantes ſuperaverere Phœnices. Samio-
rum tamen precipua virtus extitit. In terra ubi
concurſum eſt, dum acies dimicant, circa impe-
ratores hoc actum eſt. Ubi Artybius equo cui in-
ſidebat, in Onesilum inveſtus eſt, Onesilus, ut
convenerat cum ſatellite, ipſe invadente Arty-
bium ferit, ejus ſatelles equi ſublatos pedes in-
Onesili ſcutum jactanti falce percutiens abſcidit.
Quo iſtu Artybius Perſarum imperator illuc unda
cum equo corruit. Non leviter exadversum ſum
demiratus degeneres a cætero cultu & elegantia
militari Romanorum animos, qui ovantes exce-
perunt T. Manlium, qui Metii vulnerato equo,
eo caſu proruente hostem transfixit. Livius l. 8.
*Circumactis deinde equis, cum prior ad iteran-**

*dum iſtu Manlius conſurrexiſſet, ſpiculum inter
aures equi fixit, ad cujus vulneris ſenſum cum
equus prioribus pedibus erectis magna vi caput
quateret, excuſſit equitem: quem cuſpide parma-
que innixum, attollentem ſe a gravi caſu, Man-
lius ab jugulo, ita ut per costas ferrum emineret,
terre affixit. Spoliis que leſtis ad ſuos revet-
tus, cum ovante gaudio turma, in caſtra, atque inde
ad praetorium ad patrem tendit. Nullo ad ultimum
ſe diore exemplo equeſtris militiæ leges
violarunt Ruggerius, & Mandricardus, de qui-
bus Areostus c. 30.*

*Ferirſi a la vifera al primo tratto,
E non miraron per metterſi in terra,
Dare a i cavalli morte: ch'è mal'atto,
Perch'effi non han colpa de la guerra.
Chi penſa, che tra lor fuſſe tal patto,
Non sà l'uſanza antica, e di malto erra.
Senz'altro patto era vergogna e fallo,
E biasmo eterno a chi feria l'caſallo.*

VULNUſ, riſ. Pro telo. Figurè & Poetico mo-
re vulnera nonnunquam pro telis accipiuntur.
Virgil. 2. Æneid.

illum ardens infesta vulnere Pyrrhus

Inſequitur,

Ubi Servius monet Poetam vulnera non tela di-
xiſſe, ut exprimeret ſagittas Pyrrhi inevitabiles.
Ad eandem formam idem Poeta lib. 10.

*T'è quoque magnanima viderunt, Ismare, gen-
tes*

Vulnera dirigere, & calamos armare veneno.

VULPES. Genus machinæ bellicæ apud citerioris
ævi Scriptores. Videtur fuſſe instrumentum te-
ctorium in genere vinearum. Albertus Aquen-
ſis lib. 2. Hiſt. Hieros. cap. 30. *Unus de majori-
bus Alemaniæ vulpem ex proprio ſumptu quer-
cinis trabibus compoſuerunt, cujus in gyro tutos
intexuerunt parietes, ut gravifimos Turcorum
ſufferret itus armorum, omniaque jaculorum
genera: ac ſic in ea manentes tuti & illæſi Ur-
bem fortiter impugnando perforarent. Hoc tan-
dem Vulpis instrumentum, dum ad unguem opere
& ligaturis perduceretur, milites praedictorum
Principum loricati ad viginti in eadem vulpis
protectione ſunt constituti. Sed magna virorum
inundatione, & conamine juxta muros applica-
ta, non aequo ſubſedit aggere &c. Ejusdem me-
minit Author Appendix ad Othonem Frisingen-
ſem de rebus Friderici Imp. cap. 23. *Cæſar om-
nem reliquum apparatum, quem ad oppugna-
tionem civitatis fecerat, Tulpas, Vulpeculas, Eri-
cios, Cattos (talibus enim cenſentur nominibus)
juſſit exuri.**

VULPECULA, æ. Minor vulpes machina. Legitur
apud Ottonem de S. Blaſio. Vide *Vulpes*.

VULTURES. Ex genere ſunt avium, quæ ad lacera-
tionem cadaverum accurrunt, & eorum paſtu
aluntur; cujusmodi ſunt bubo, ſtrix, cornix. Hinc diræ aves appellantur. Claud. 6. Honor.
Consul.

multisque ſuorum

Diras pavit aves.

Hinc hæredipetæ vultures per jocosam dicacita-
tem dicuntur a Seneca Epift. 95. *Vultur eſt, ca-
daver expellat: Inhiant quippe illi defuncto-
rum opibus ad eum modum, quo Vultures ul-
tra mare præſentisunt cadavera, & ad illa con-
volant. Non ſolum horrorem ingignant dilata-
cerando & depaſcendo cadavera militum poſt*

mi-

militarem aleam & conflictus , ut notavimus in dictione *Funus*; verum etiam inauspicatae aves , & prodigiales habitæ semper sunt , sinistrosque eventus prænunciantes quibus insidunt castris . Utrunque complexus est Claudianus lib. 2. in Eutropium :

*infaustoque jubet babone moveri
Agmina , Mygdonias mox impletura volucres .*

Virgil. l. 9. de convolantibus ad cadavera :

*Heu! terra ignota canibus data preda Latinis,
Alitibusque jaces !*

Idem l. 10.

*non te optima mater
Condet humi , patriove onerabit membra se-
pulcro :*

Alitibus limquere feris .

Catullus de Ariadna :

Dilaceranda feris dabur , alitibusqae .

De eadem Ovid. Epist.

*Offa superstabunt volucres inhumata marina .
Ad utriusque imitationem Areostus de Olimpia.
C. 10.*

*Di disaggio morrò , nè chi mi cuopra
G'occhi farà , nè chi sepolcro dia :
Se forse in ventre lor non me lo danno
I lupi , ohimè , che in queste selve stanno .*

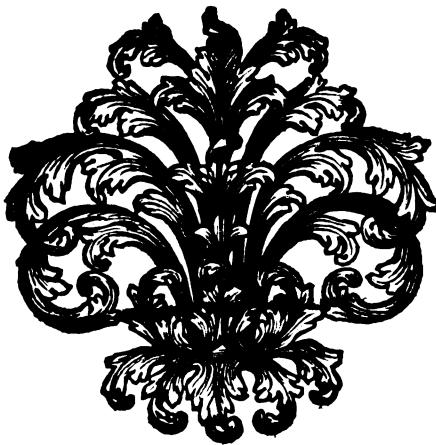
Lucan. l. 4.

*Libycas en nobile corpus
Pascit aves .*

Silius l. 2.

*alitibus liquere cadaver Iberis .
Apud Torquatum Tassum lib. 12. post Clorinda
cædem vovet Argantes :*

*Nè questa spada mai depor dal fianco ,
Insin cb'ella a Tancredi il cor non passi ;
E'l cadavero infame ai corvi lassi .*

Z

ZABA, aliis ZAVA. Genus lorice, nihil dissimile Gambasio & Perpuncto. Occurrit saepe apud Leonem Imperatorem in Tacticis. Lex Visigoth. Partem aliquam Zavis, vel lorice munitam. Turnebus: Mauricius de militia Rom. Buccellarios equites esse scribit armatos Zabis. Sic ille armaturam loricarum prope talarium appellat. Zaba. Zabica, id est lorica. Zacco. Fumum proinde vendidit Papias, ubi scripsit: Zaba: *Monumentum in prælio virorum fortium.* A dictione Zaba Ferrarius & Menagius coniiciunt habere Italos vocabulum Giacco, quod item est lorica conserta maculis & ferreis anulis. Haud dubie decipiuntur. Nam potius ab Italorum Giacco dictam putaverim Zabam apud Latinobarbaros, juxta regulam a nobis alibi traditam, qua docuimus origines plerasque vocum Latii deterioris, petendas esse ab aliarum gentium idiomate, quemadmodum origines vocum affictæ & sequioris Græciæ accersendæ sunt a Latinis. Insinuat Ferrarius originem vocis Giacco trahi posse a sago loricio militari: *Sago, Zacco, Giacco.* Sed planè trahitur ab eadem voce Italica *Gianco*, quæ significat genus retis, & Latinè funda dicitur. Virgil. l. i. Georg.

*Atque alius latam fundâ jam verberat amnem
Alta petens.*

Academici Florentini: Giacco. Una rete rotonda, la quale gettata nell'acqua dal pescatore, e' apre e avvicinandosi al fondo si riserra e cuopre, e rinchiede i pesci. Itaque hinc Giacco pro armatura sive lorica, quæ item hamata est, & reticulata. Sic autem existimo; quoniam antiquius fuisse reputo commemoratum retis genus, quam ejus nominis pectoris monumentum. Investiganda superest origo vocis Giacco pro rete. Indicatur optimè a Ferrario. Dicitur a voce *Faculum*: ex qua conjunctim postea dicimus Retejaculum. Vere enim rete in mare jacitur. Coniicio præterea dictiōnēm barbarem. Zaba etiam ad rete significandum fuisse usurpatam. Coniicio, inquam, quoniam etiamnum rete dictum Giacco alio nomine vocatur Zabica, & Sciabica, quæ vox procul dubio fit a Latinorum *Faculum*. Sed & aliam conjecturam novi thematis affero a voce Laqueus, quæ porrò vox item rete significat, ex qua iudicem apud Romanos dicti sunt Laquearii & Retiarii gladiatores. Vide Laqueus. Sed præfero thema Ferrariae.

ZAFFONES. Bellici apparitores, in genere Gualdane. Rollandinus in Chronico: *Quidam pedites & Zaffones illi, quos vulgo Waldanam dicimus,*

precedentes inordinate ante militum acies.
ZALDA, æ. Genus hastæ. Albertinus Mussatus: *Et insuper electorum balistiariorum quinque milia, lancearum cum hastis longissimis, quas Zaldas vocant Italici, duo millia.*
ZAMBUCA, æ. Navis Indica, de qua Maff. Hist. Ind. l. 9. *Zambucis, aut paronibus quadraginta octo cum magna Mahometanorum cede potitus est.*
ZANGE, arum. Vide Tzangæ.
ZARABOTANA, æ. Genus bombardæ apud Laonic. Chalcocond. l. 7. *Vehebantur bombardæ plurime, quas Zarabotanas nominant.* Ab hujus similitudine Itali Zarabottana, & vulgariter Ciarabottana nominant longiore fistulam stannoferream, in extrema parte protuberantem ad modum infundibuli. Hujus beneficio voces ad os fistulæ submissæ prolatæ, claro atque dilucido per canalis longitudinem conciliato sonitu, procul exaudiuntur. Ferrarius Orig. ling. Ital. in voce Ciarabottana scribit instrumentum etiam esse ad aves sternendas, pilis ex argilla e fistula contortis. Indicans porrò vocis etymon addit. Fistula Gyrbitana: *Tudertazi Lusitanæ populi, bodie Algarbiæ, quod aut ibi id instrumentum inventum, aut in usu frequentiore sit.* Fateor primum mihi valde novum accidere quod scribit vir cæteroqui doctus & diligens, nimurum Algarbiæ populos, qui olim Turduli, Tudertani, & Tudemani vocati sunt, Gyrbitanos etiam fuisse appellatos; nec apud Scriptores Geographos recensentes oppida ejus regni, quod perexiguum est, & quasi Lusitanæ appendix versus meridiem, quidquam legi, ex quo Gyrbitana eagens dici possit. Scio Girbam oppidum Africæ, & insulam esse in regno Tripolitano; sed plane procul illa ab Algarbia disiungitur. Verum, ut concessum auferatur, Gyrbitanos ad Algarbiæ pertinere, adhuc vanum est Ferrarii etymon. Nam vox Ciarabottana, vel Ciarbottana sic omnino a Zara, ut primùm fuerit Zarabottana. Zira verò apud Hebreos significat *dispergere, disseminare, jacere*, ex qua radice enucleantur facile voces inde formatæ. Et quidem Zarabottana bombarda a proiiciendis globis ferreis, Zarabottana, seu Ciarabottana vocalis fistula a vocibus quasi jactis & dispersis, eadem fistula venatoria a jactis pilis argillaceis appellatur. Ejusdem originis & significationis est Zara ludus aleg apud Italos, quo nempe ludo taxilli pyrgo vel fritillo in abacum jacintur. Et quoniam Zara ludus admodum incertus est & fortunæ obnoxius, inde habent Itali voces Azardo & Azardare. Est eodem ludo ortum habemus populare effatum. Zara a chi tocca, cum malum cuiquam interminatur: haud sane quoniam Zara significet damnum, quod gratis affirmat Menagius; sed propte-

pterea quod cum ludus ille sit omnium damnosissimus, figuratè ludus ponitur pro illata pernicie: Dantes Purgat. C. 6.

*Quando si parte il giuoco della zara,
Colui che perde si riman dolente:*

Ad postremas hasce voces alio modo explicandas addo aliam radicem vocis *Zara* ex Arabum idiotismo, apud quos *Zarr* est periculum facere, Italis *Gimentarsi*, *Arrischiare*: quo planius exponitur ludus *Zara*, & verbum *Azzardare*. Observo tamen indicatum Arabum idiotismum, non doctiorum esse, sed a vulgo ejus nationis frequenter usurpari solitum.

ZETA, æ. Apud Cangium in Gloss. ex non paucis Scriptoribus sequoris ævi sunt zetæ murorum, pinnæ cum suis vacuis interstitiis, ad urbium custodiam & opportunam rationem teclius inde atque fidentius hostem missilibus infestandi. Sic autem de zetis scripsit Ordericus Vitalis lib. 8. *Castellum postmodum tenuit; muris, vallis, zetisque munivit.* Et lib. 10. *Arcem & regiam, & murum in gyro, zetasque minores atque maiores jam munite, soliciteque perscrutamini, adiutusque servate, ne quis exeat vel ingrediatur sine vestra consideratione.*

ZIFERA, æ. Quos Græci gryphos, Latini occultas, furtivas, clandestinas, arcana, vel arbitrarrias notas affolent dicere; frequentius & usitatius, trito populari sermone vocabulo, Ziferas nuncupamus. Sic autem vocamus characteres occultos, ex composito & de industria confictos, vel ex ipso alphabeto sic mutuatos, ut non suum ordinem voces literæque, sed transversum, præposterum, aut innumeris aliis mirisque modis corruptum vitiatumque servent. Utimur autem iis notulis ad significandum & prescribendum amicis atque Principibus ea, quæ clam alios haberi, ignorarique a reliquis interest. Non igitur hinc sermo instituitur de literis occulta quam ratione, aut astu mittendis; ad quam formam in hostium castra, vel arces sagittis aliisque missilibus affixas, vel avium ac præcipue columbarum alis insutas delatasque epistolas, alibi docimus: ea solum observamus, quæ in usu esse solent ad occultandos animi sensus in literis, aliisque nunciis missitiis. Haud satis scio an quidquam discrimini magis obnoxium in omni bellica exercitatione recenseatur, quam literarum, nunciorumque missio. Vernaculo illæ, aut cognito in vulgus sermone conscriptæ, si intercipi ab hostibus contigit, non solum Ducum Regumque consilia & bellicas molitiones disturbasse, verum etiam exercitus integrorum in extremum discrimen leguntur adduxisse. Rem notissimam ne pluribus exemplis in longiore sermonem protraham, satis fuerit innuerre quod de Materniano Herodianus scriptum reliquit. Nunciavit is Antonino, populari lingua exaratis literis, ut quanta maxime diligentia posset caveret sibi a Macrino; eumque, quoniam Imperio insidiaretur, primo quoque tempore de medio tolleret. Redditæ ejusmodi literæ Antonino, cum aurigando se exercebat; contigitque, ut Macrino, qui proximus eidem aderat, legendas literas traderet, jussio, ut si quid gravioris momenti iisdem renunciaretur, postea secundum certiorem faceret. Macrinus literis perfectis, ubi eas sibi exitiosas, & in suum caput atque extremam perniciem scriptas esse novit, simul An-

tonini sævitiam veritus, Martialem Centurionem, Principi aliis de causis infensum facile adegit, ut Antoninum pugione percuteret, vitâque privaret. Nullo certe in periculo versata fuisset ejus Principis vita, si Materniani literæ, non vulgaribus, sed implexis obscurisque notis scriptæ eidem allatae fuissent.

2. Rem civicæ bellicæque rei vehementer incommodam animadverterunt antiquitùs Græci, ac præcipue Lacedæmonii, quorum idcirco fuit inventum, duplē adhibere surculum, sive bacillum oblongum, cui miro quodam opificio characteres consignarent: quod ab illis inventum dictum est Scytale, & a nobis suo loco expositum est Gellii verbis. Probus Grammaticus commentarium lucubravit de occulta litterarum significatione, quibus utebatur C. Cæsar. De iis Cæsaris litteris, & clandestina ratione easdem conscribendi sic loquitur Gellius lib. 17. cap. 9. *Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res ejus absentis curabant. In his epistolis, quibusdam in locis, inveniuntur litteræ singulariæ sine coagmentis syllabarum: quas tu putas positas inconditæ, nam verba ex his litteris confici nulla possunt. Erat autem conventum inter eos clandestinum de commutando situ litterarum, ut in scripto quidem alia alia locum & nomen teneret, sed in legendō locus cuique suus & potestas restitueretur. Ejus inventi, ut sua penes Authores ipsos fides ac ratio constet, non ad Romanos aut Lacedæmonios ea institutio, sed oppidò antiquius ad Ægyptios est referenda. Hi, ut rerum naturæ, atque in primis animalium scientissimi erant, horum ferè imaginibus excultis impressisque, non singula modo verba, sed integras nonnunquam sententias significabant. Eas figuræ imaginesque, quibus sapientiæ fuit arcana obvelabant, ne in vulgus prodita vilescerent, dictæ sunt Hieroglyphica, de quibus videndus est Pierius Valerianus, volumine de illis integro doctè copiosèque descripto. Audiendus etiam Ammianus, qui de iisdem ita differit lib. 16. Non enim ut nunc litterarum numerus præstitutus & facilis exprimit quidquid humana mens concipere potest; ita præfici quoque scriptitarunt Ægyptii; sed singulæ litteræ singulis nominibus serviebant, & verbis nonnunquam significabant integros sensus. Intellegere ex his possumus, quo demum modo potuerint contingere quedam scripturarum miracula, quæ a Myrmecide Milesio, & Callicratide Lacedæmonio potissimum prodita memorantur ab Ælianu lib. 1. Var. Histor. Horum quippe alter integrum Homeri Poema tam concisè in membranis contractum descriptumque exhibuit, ut tantarum illa rerum series nucis vulgariæ putamine contineretur. Alter in sesami semine, quod milio, panicoque est simillimum, distichon Elegiacum exaravit. Arguere nimirum & suspicari licet, adhibitas ab utroque fuisse, notulas compendiarias, quæ verba integra prænotarent. Ad eum certè modum Ægyptii serpentem expulentes revoluto in caudam ore, mundum vel æternitatem exprimebant. Accipiter apud eosdem Deum, Sol & Luna annum, ramus mensem, Leo animi præstantiam, & similiter Ibis, Scarabœus, aliæque animalium figuræ alia tacitis animis intelligenda exhibebant. Vim armorum atque potentiam justitiae & aequitati obtem-*

temperare debere , quod equidem prolixiori sententia quis exprimeret , confessim illi oculis animoque representabant inciso sceptro , cui superius impressa esset Ciconia , quæ symbolum est pietatis & æquitatis , inferius Hippopotamus , quem impietatis habebant symbolum : cum sit equus fluvialis , qui adultus patrem aggreditur , pugnâque superatum , excludit a matris conjugio , quam sibi ipse ad sobolem procreandam adjungit . Ad hunc locum revocari etiam possunt omnis generis symbola illa , quæ imprimi solent clypeis , anulis , galeis , peristromatis , lacunaribus , abacis , mensisque : quæque præclarum aliquod facinus , aut familiarum originem solent exprimere , de quibus nos latè egimus in Titulo *Insignia* .

3. Hos reor fuisse imitatos Græcos Romanosque , quos constat studiose captasse , seculosque literarum compendia . Dio lib. 55. scribit , Mœcœnatem notas literarum quasdam fuisse commentum , quibus minimo negotio plura exprimi possent , easque per Acilium Libertum publici juris fecisse . Eum morem suo etiam evo viguisse , testatur Quintilianus lib. 11. cap. 2. In legibus verò , senatusconsultis , edictisque scriptitandis vulgatiūs fuisse servatum , discimus ex Manilio in Astronom . lib. 4.

*Hic etiam legum tabulas & condita juro
Noverit, atque notis levibus pendensia verba .*
Incertum autem est , literæ potius fuerint illæ , an notæ aliæ arbitrariæ . Literæ videntur fuisse , quas commentus est Tyro , Ciceronis Libertus , & post illum Acilius ; Libertus Mœcœnatis . Horum operâ singulæ literæ integra significabant verba in hunc modum : R. P. Respublica : P. R. Populus Romanus : S. C. Senatusconsultum . Addit alia multa Isidorus Origin . l. 1. cap. 22. Idque in libris Juris frequentissimè usitatum . Cum autem postea alia ex aliis exorta bella fecissent , ut paulatim literarum studia , ac præcipue Juris prudentiæ obsolecerent ; posterisque ea literarum compendia & notule fugientes miram quædam caliginem offunderent , ne perirent legum sancta , normæque vivendi , vetitum est a Justiniano , ne quis in posterum ejusmodi literis compendiariis , aut implexis notis uteretur ; idque eam maximè ob causam , ne tot tantisque stigmatum notis deformati Codices imperitis ansam præberent perperam interpretandi , tradendique in deterius Juris peritorum responsa . Quod disertè observavit Isidorus ubi supra per hæc verba : *Has Juris notas novitii Imperatores a Codicibus legum abolendas sanxerunt : quia multos per hæc callidi ingenio ignorantes decipiebant , atque ita jafferunt scribendas in legibus literas , ut nullos errores , nullas ambages affirant , sed sequenda & vitanda aperte demonstrarent .*

4. Alia etiam Antiquis ad usum furtivæ scripturæ , sensusque obscurando inita est ratio per inversas capitales literas , quibus verbum integrum significant . Ad hunc modum litera M resupinata , & inverso capite notabat mulierem ; & sic de aliis quibusdam , quæ recententur ab Isidoro . Habebant proinde Veteres illi literas omnimodè accommodatas ad rerum significationem , ac planè , quemadmodum proverbio dicitur , ut equum Pausonis . Pauso siquidem , ut est apud Lucianum in encomio Demosthenis , seu potius Pausias , ut illum appellat

Plinius lib. 35. cap. 11. qui pictor fuit Sicyonius , pingere equum , qui se humi volutaret , accepto pretio cuiquam promiserat . Cum vero eidem currentem & erectum exhibuisset , expostulanti equum redditum non fuisse juxta conventionem : At tu , inquit ille , inverte tabulam : quod ubi ille præstítit , & humi provolutum equum , & nullum esse querimoniae locum intellexit .

5. Longe uberior & amplior seges ad scriptiones involvendas & obnubilandas suppeditabat Antiquis a sermone , more Rhetorum , figurato . Et primò quidem Metaphorarum usus non parum obscurabat sermonem . Quodsi prolixior & continuata sit translatio , quam Allegoriam vocamus , implexa admodum nec nisi paucissimis percipienda exsurget oratio . Velit quispiam , ut hoc utar exemplo , adhortari urbem Romam , ut se a civilibus contentionibus contineat : detestetur bella civilia , pacis studia atque tranquillitatis commendet . Is , inquam , appositissimè id fecerit sermone occulto involutoque , si perpetua jaætatae navis Metaphora , sive Allegoria sic utatur , ut illam incredibili felicitate adhibuit Horatius lib. 1. Od. 14.

*O navis , referent in mare te novi
Fluctus . O quid agis ? fortiter occupa
Portum . Nonne vides , ut
Nudum remigio latus ,
Et malus celeri saucus Africo ,
Antennæque gemant , ac sine funibus .
Vix durare carinae
Possint imperiosus
Æquor ? Non tibi sunt integra linteae ,
Non Dii , quos iterum pressa voces malo .
Quamvis Pontica pinus
Silva filia nobilis
Factes & genus , & nomen inutile .
Nil piætis timidus navita puppibus
Fidit , tu nisi ventis
Debes ludibrium , cave .
Nuper sollicitum que mihi redium ,
Nunc desiderium , curaque non levis ,
Interfusa nitentes
Vites aquora Cycladas .*

Scio Dacierium , & alios quosdam nihil allegoricum agnoscere in hac Ode . Sed mihi plusquam dimidium perit ejusdem gratiæ & pretii , si tollatur allegoria . Per nihil absimilem continuatæ figuram Metaphorę Petrarca sub involucro surculi laurei insititii obvolvere nititur & obscurare amores in Lauram suos , & ejus puellæ honestatem :

*Amor con la man destra il lato manco
Aprimmi , e piantovv' entro in mezzo al core
Un Lauro verde sì , che di colore
Ogni smeraldò havria ben vinto e stanco .
Vomer di penna co' sospir del fianco
E'l piover giù dagl'occhi un dolce humore ,
L'adornar sì , ch'al Ciel n'andò l'odore ,
Qual non sò già se d'altra fronde unquanco .
Fama , honore , e virtute , e leggiadria ,
Casta bellezza in habito celeste ,
Son le radici della nobil pianta .
Tal la mi trovo al petto , ove ch'io sia ,
Felice incarco : e con preghiere honeste
L'adoro e inchino come cosa santa .*

Huc etiam referas antiquæ superstitionis , & Ethnicæ Theologizæ præcepta & documenta , quæ

fabularum velamento quodam inducto Poetarum vetustissimi Mercurius, Orpheus, Musæus, Linusque obduxerunt. Id etiam in suis fabulosis narrationibus a Poetis aliis, tum Græcis Latinisque, tum etiam Etruscis factitatum, nec inficias iverim, nec improbaverim. Nihilo tamen feci duriusculè & putidè fecisse interdum videntur mihi horum Poetarum, ac præsertim Etruscorum interpretes aliquot allegorici, qui in Orlandi, Marfisiæ, Rugerii, Bradamantis, Rodomontis, & aliorum equitum, ut vocant, errantium, dimicationibus, amoribus, & in utramque fortunæ partem eventibus innumeris, ea intrudunt ad vitæ institutionem allegorica documenta, quæ Authores ipsi ne cogitarunt quidem: certè non magnopere eorum aut diligentiae, aut ingenii interfuit, ut cogitarent. Sic autem obscurantur interdum verba sensusque, ut ne ex ipsa quidem allegoria satis commoda significatio elici possit. Atque hæc sunt quæ Veteres dixerunt ænigmata, Gellius verò scirpos nuncupavit. Sed nos depravatam eam lectio nem esse, & scirpos scirpis Gellianis esse substituendos, alibi observavimus. Ea verò muta sunt, & rerum figuris expressa; cujusmodi erant in usu apud Ægyptios, Æthiopes, & Phœnices, de quibus ita scribit Lucanus lib. 3.

*Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signasse figuris.
Nondum fumineas Memphis contexere biblos
Noverat, & saxis tantum volucresque feræque
Sculptaque servabant magicas animalia lin-
guas.*

De figuris iisdem ænigmaticis illa sunt Apuleii: *Profert quosdam libros, ignotis literis prænotatos, partim figuris bujuscemodi animalium, concepti sermonis compendiosa verba suggerentes, partim nodosis, & in modum rotæ tortuosis, capreolatimque condensis apicibus a cariçate profanorum lectione manita.* Institutio vetustissimum Sapientum, eas consignandi notas lapidis atque marmoribus, ut videre est in molibus Obeliscorum, priusquam conscribendi ratio in papiro, pugillaribus, & charta innotesceret, ea fuit; ut sic rerum sacrarum mysteria & arcana veteris sapientiae ab inscritæ plebis cognitione vindicarent atque sejungerent. Ejus quippe generis characterum, ziferarum, vel mutorum ænigmatum usus nonnisi in rebus gravioris momenti crebrescebat. Communia siquidem palam indicabantur. Nam ridiculum profectò commentum fuit Getæ Imperatoris, qui in convivio seriem ferculorum præscribebat ordine alphabetico. Sicubi enim, ut scribit Spartianus, afferti sibi voluisset porcellos, pisces, pernas, pavones, apponebat deforis quatuor eorum nominum initiales literulas in hunc modum, PPPP. *Quod si fasiani, farcta, ficusque arrisissent, scribebat FFF.* Curabant instructor convivii, & ministri coquinarii lautissimas dapsilesque inferre epulas, verùm semper ad normam propositam literarum, quæ ab ineptissimo Cæsarum communistrarentur.

6. At postquam scripturæ usus invaluit, ex adagiis primùm subortus confectusque sermo ænigmaticus. Ejus rei opulentissimum exhibit testimonium Petrarca in Cantione, quæ incipit.

*Mai non vò più cantar, com'io soleva.
Eam poesim ut ad certam quandam sententiam,*

iratâ Minervâ, & obtorto collo detorquerent, frustra fuere non pauci interpretes. Assentior plane Bembo, qui inibi nonnisi incompositam proverbiorum struem, ac scopas, ut ajunt, dissipatas agnoscit. Proposita alio modo ænigma ta ad divinandum, ut illud est de Termino allatum a Varrone lib. 2. de LL.

*Semel minusne, an bis minus sit, non sat scio,
An utrumque eorum, ut quondam audivi dicier,
Sjovi ipsi Regi noluit concedere.*

Notissimum est item aliud de Anno, cuius authorem Cleobulum facit Diogenes Laertius in ejus vita :

*Est genitor proles cui sit bis sena; sed borum
Caivis triginta natæ, sed disparate forma.
Ha niveis totæ, fuscis sed vultibus illæ;
Atque immortales cum sint, morientur ad unum.
Video hoc genus lucubrationum non mediocriter occupasse, & ad ingenii periculum faciendum provocasse Scriptores Italicos. Videndæ sunt in primis Italicae cantiunculae Academici Florentini, cognomento appellati, il Risoluto, quas ediderunt Junctæ Bibliopolæ item Florentini post excusas Italicas modulationes Burchielli, qui liber Florentiæ est editus anno 1568. sub hoc Titulo, *I sonetti del Burchiello, di M. Antonio Alamanni, e del Risoluto: con la compagnia del Mantellaccio, composta dal Magnifico Lorenzo de Medici, insieme con i Beoni del medesimo.* Nam quod attinet ad ipsum Burchiellum, Poetam & ludionem festivissimum, nihil est causæ, quam obrem illum inter Poetas ænigmaticos adnumerem, cum potius illum non certus aliquis propositus finis, sed libido quædam disjectissima quæque atque se juncta necendi, nullo nexu aut glutino interjecto, ad lepidissimam cæteroqui Poesim pangendam impulerit. Demirari subit nihil profecto minus cerebrosum atque scurrile ingenium Antonii Donii, qui exponendos suscepit versus Burchiellanos commentariis longè obscurioribus ipso Burchiello. Ad indicandum id genus Poeseos subscribam primam Burchielli cantiunculam, ex Florentina, ut dixi, Junctarum editione :*

*Il Despoto di Quinto, e'l gran Soldano,
E trenta sette schiere di pilastri;
Fanno cantar molti fiorin novastrî,
Come dice il Salmista nel Prisciano:
E dice si nel Borgo a San Friano,
Che gli è venuto al porto de pilastri
Una galea carica d'impiastrî,
Per guarir del catarro Monte Albano.
Mille Fronciosi affai bene incaciati;
Andando a Valombrosa per cappegli,
Furon tenuti tutti smemorati:
Trojan gli vide, e disse, vegli, vegli;
Ei non son d'essi, il bagnogli ha scambiati;
O egli ha barattati in alberegli:*

*Allora i segategli
Gridaron tutti quanti, cera, cera,
Et l'Anguille s'armaron di panziera.*

7. Non imparem sermoni offundit caliginem figurata illa locutio, quam Latini Ambiguitatem, Græci Amphiboliā, vel Amphibologiam nominant. Ejusmodi est notum illud Apollinis responsum ad Pyrrhum super bello contra Romanos ab eodem suscepto, quod Cicero adducit ex Ennio :

Ajo te Æacida Trojanos vincere posse.

Si-

Similis exempli est, quod in ore puerorum vulgique habitat: *Ibis redibis non morieris in bello*, ubi si per appositionem commatis particula negativa afficiat verbum *redibis*, responsum est infustum & inominatum, si eadem particula negativa, comitate anteposito, afficiat verbum *morieris*, responsum est lætissimi auspicii. Non absimilis exempli est Sedeciae Regis factum, cui cum prædixisset Jeremias adductum eundem iri in Babylonem, Ezechiel vero constanter affirmasset, nunquam eum Babylonem esse visurum, contempto utriusque vaticinio, utpote quæ conciliari non possent, obstinavit ipse animum in reuelione & defensione urbis: cum non intelligeret, adduci se posse in Babylonem, sed oculis captum, quo vitio eandem videre non posset. Vide Tirinum in lib. 4. Reg. cap. 25. Non omittam hic animadvertere, nullas fere esse cultiores artes aut disciplinas, quæ notis quibusdam arbitrariis sermonem interdum non obvelaverint. Grammatici ad significandum, quæ præter ordinem mendozèque sunt disposita, illis ad arbitrium confictis notulis, & in vulgus cognitis usi sunt, quas obelos & asteriscos appellant. In re Forensi *A* litera absoltoria erat; e diverso *C* damnatoria, ut observat Asconius Pedianus. At in comitiis & suffragiis geminæ distribuebantur tabellæ, ut utram vellent senatores, aut consiliarii in urnam coniicerent: in altera autem tabella scripta erat eadem litera *A*, quæ erat infesta & adversans: significabat enim, *Antiquo*: in altera verò notabantur literæ *V. R.*, quæ erant favorabiles & propitiae; erat enim earum sensus, *Ut rogas*. De notis Jurisperitorum dictum est superiùs innumeris fere extitisse. Id verò factum non tam ut responsa & animi sensus occultarent, quām ut notarii velocius possent excipere, quæ tradebantur. Tetigit id Martialis:

Current verba licet; manus est velocior stilis;

Nondum lingua, suum dextra peregit opus.
Et expressius Manilius lib. 4.

Hic & scriptor erit relax, cui littera verbum est,

Quique notis linguam superet, cursumque loquens

Excipiat, longas nova per compendia voces.
In ea facultate admirandum in modum excelluisse Titum Vespasianum perhibet Svetonius in ejus vita per hæc verba: *Notis quoque excipere velocissimè solitam, & cum amanuensibus suis per lumen jocumque certantem imitari chirographa quæcumque vidisset.* Mathematici & Astrologi vim præmagnam induxerunt notarum, quibus per exiles & arbitrarios characteres plurima comprehendenterent. Variis hujusmodi confictisque notulis, quæ peculiare quoddam ipsorum Alphabetum conficiunt, describunt signa cœlestia, Arietem, Taurum, Leonem, Scorpionem, Capricornum, Virginem, Libram, Jovem, Martem, Mercurium, & innumera penè aliarum rerum vocabula. De Musicis autem notis, quām sint arbitrariae, & quām brevissimis delineamentis multa commonstrent, res est vulgatior, quām ut exemplis indigeat. Bellica etiam disciplina privatas sive fori notas arcanae habuit. Ut enim præterea initiales literas verborum sublatas pro tessera & symbolo in signis militaribus;

certum est a Ducibus habitos fuisse breves & indiculos, in quibus militum omnium nomina ita comprehendenderentur, ut qui vitâ decessissent appositam haberent literam *Tb*; qui verò adhuc essent superstites noscerentur litera *T*. In nummis & inscriptionibus multa per notas ad arbitrium excogitatas, vel initiales innuebantur literas. A. RA. MIL. FRU. pro A rationibus militaribus frumenti. AN. XV. PR. H. O. C. S. pro Annorum quindecim prætextatus hostem occidit, civem servavit. Affatim plura hujus generis habes in Elencho notarum & literarum singularium, & contractarum dictiōnum, quæ occurunt in Veterum inscriptionibus atque numismatis. Assui autem solet memoratus Elenchus Commentariis Authorum Latinæ Linguae, Varronis scilicet, Festi, aliorumque. Ibidem habes syllabum notarum, quæ propriæ sunt mensurarum & ponderum atque adeo assis & unciarum. Consule etiam ibidem annexum libellum Petri Diaconi de Notis literarum more Romano ad Conradum Imp. Notas verò Jurisperitorum proprias collectas ibidem habes opera Magnonis. Item notas rei numeralis, quas plerunque ex alphabeto Latino Veteres mutuabantur. Recensentur illæ totidem versiculis Latinis, initio capto a litera *A* omnium principe, quæ recta quingentos signabat numeros:

Possidet A numeros quingentos ordine recto:
Nam si lineola eidem literæ apponebatur, quinque millium numerum signabat; usque ad literam *Z*, quæ indicabat bis mille:

Ultima Z canens finem bis mille tenebit.
Postremò ad præfatum librum appendix exhibebit tibi opusculum singulare Grammatici Valerii Probi, de notis Romanorum interpretandis.

8. Locus ipse admonet, ut nonnihil etiam de iis subiiciam expressionum involucris, quæ non dicitis, sed meritis factis constant; operumque potius vocari possunt ziferæ, quām verborum. Facit huc callidissimum ingeniosumque commentum Tarquinii Superbi Romanorum Regis, quem, cum ejusdem nominis filius sciscitatū misisset, quid de Gabiis fieri vellet consuleret, ille ne verbo quidem prolato, in hortos regios nuncium adduxit, ubi inambulans editissima quæque papaverum capita virgâ decussit; quo ostendo dimisit nuncium. Is Gabios reversus, nullam sibi responsi copiam a patre factam renunciavit; quod tamen ab eodem factum viderat, enarravit. Patris ambages tacitas filius cognovit; Gabiniusque primores quoque exilio, aut morte afficere nihil est remoratus. Quod de Tarquinio Florus aliique, de Periandro scripsit Herodotus, qui cum ad Thrasybulum nuncios misisset rogatum quo potissimum consilio tutò civibus suis imperare posset, retulerunt ad eundem nuncii, nihil quidem responsi a Thrasybulo extorquere se potuisse; inspexisse tamen illum in agro frumentis consito eminentiores resecantem spicas. Facto æque ambagioso Sertorius cum exiguis legionibus Hispaniam ingressus adversus innumeris prope hostium copias dimicaturus, conturbatos militum animos, & seditioni proximos composuit. Indicta nimirum concione, equum produxit in medium, robustissimum quemque proposito alliciens præmio, si ejus equi caudam potuisset convellere. Cum verò equinâ caudâ per summam vim manibus arreptâ distrectâque-

atque convulsâ non ita pauci irritâ operâ suarum virium periculum fecissent; tum in medium se Imperator proripiens, sedato animo, & minima corporis commotione arreptas singillatim equinas caudæ setulas coepit convellere, donec integrum illam depilaret. Décuit autem arcano facti consilio, hostes coniunctim invictos, si per astum dividerentur, facili negotio superari posse. Memoratu etiam dignum Diogenis Cynici factum, qui obsessis Syracusis, cum cives lentius ad militaria opera procederent, per plateas, viasque publicas e dolio suo egressus rotare illud & manibus circumagere summa cœpit festinatione. Intellexerunt scilicet oppidani, sed ad patriam impigrè propugnandam muto illo Philosophi documento inflammari; nullaque interiectâ morâ, ad sua singuli obeunda munia properarunt. Solertissima postremum fuit Scytharum legatio ad Darium Regem Persarum, cum in usitatis obscurissimisque muneribus, ave, rana, mure, & sagittis. Contendebant autem innuere, ac tacite Dario significare, Persas, nisi quam primum aut inde evolassent ut aves, aut desilissent in paludes, aut sub terram sese abdissent, Scytharum sagittas effugere non posse. Inter notas mutas tacitasque, quarum plurimas habet res militaris, ignis in primis est recentendus. Sublata flammamarum volumina & speculis maritimis muta habentur indicia hostium appropenantium, quod nos proprio in loco latius exposuimus. E pupibus verò navium faces editas antiquitus tacitam fuisse notam socios ordines evocandi, docet Virgilius l. 2. Aeneid.

*flamas cum regia puppis
Extulerat; fatisque Deum defensus iniquis
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon.*

Et lib. 6. de Helena:

flammam media ipsa tenebas

Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat. Eodem commento amicarum facularum captum fuisse Tarentum memoratur a Livio lib. 25. *Cum portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est refususque.* Idem redditum ab Nicone signum: extintæ deinde utrinque flamme sunt. Qua de re ex Calabro, Appiano, Vegetio, & aliis multa advocat exempla Lipsius lib. 5. de Milit. Rom. Dialog. 9. & nos quædam suis in locis indicavimus. Ad hanc porrò pertinent classem rerum diversarum, ac præsertim animalium effigies cælatæ depictæque in signis militaribus: ut aquila, sphynx, aper, draco, minotaurus, quæ non temerè casuque, sed certo consilio, & ad communis stranda militiae arcana efferuntur, ut alibi observavimus. Item emblemata varia, picturæque in clypeis; sublatæque avium & ferarum imagines in conis gælearum; implexæ demum obscuræque significations aliæ in universo habitu ornatunque militari, de quibus a nobis est prolixè agitatum non uno in loco, & copiosius ubi sermonem instituimus de Heroicis Symbolis & Insignibus, quæ vulgo dicimus *Imprese d'Armi e d'Amore*. Utque de indiciis igniariis hoc insuper adstruam, inventum est ut alphabeti literas faces ipsæ elatæ ementirentur, respondentे literarum diversitatì, aut numero ipso elatarum faciū, aut iteratis elationibus ejusdem faciū, quemadmodum scilicet inter socios conventione prævia deliberatum

est. Idem interdum exhibuerunt iteratæ explosiones curulium tormentorum; ex quarum numero cognoscerent socii an obsessæ arcæ anno na, milite, re pulveraria indigerent. Non alio certe commento, avorum nostrorum memoria maturam opem a sociis implorarunt Novarienses; perceptaque ab amico exercitu ambage certo numero iteratæ explosionis, oppido laboranti subventum est. Ejusdem generis sunt alia signa, quæ a Vegetio dicuntur Semivocalia, quæque campano aere, tubis, buccinis, aliis instrumentis resonantibus edi solent. Hinc diversus tubarum clangor nunc profectionem e castris, nunc militarem progressionem, quandoque ferociorem in hostes assultum, aut receptum intacta loca indicit demonstratque. Tritum præ cæteris exculcatumque commentum est, quo alphabeti elementa effingimus multimoda manuum ac digitorum gesticulatione, vel ipsarum admonitione manuum ad alias corporis partes, quod alphabetum mutum meritò appellatur. Nec verò literas tantum, verùm etiam res ipsas digitorum motibus indicamus. Hinc Ovid.

Nil opus est digitis, per quos arcana loquaris. Multiplici etiam alio corporis motu, oculis præcipue & superciliis, ipso lingue usu disertiùs arcana pectoris testificamur. Vide Ovidium in Epistola Paridis ad Helenam. Ejusdem sunt illa alibi:

*Me specta, nutusque meos, vultumque loquacem:
Excipe furtivas, & refer ipsa, notas.*

Verba superciliis sine voce loquentia dicam:

Verba leges digitis, verba notata mero.

Ipsas autem conventiones multiplici motu patetas describit:

*Siquid erit de me tacita quod mente loquaris,
Pendeat extrema mollis ab aure manus.*

Cum sibi quo faciam, mea lux, dicamve placebunt,

Veretur digitis annulus usque tuis.

Hi digitorum aliarumque corporis partium arcani motus & clancularii ad usum amantium turpiculæ excogitati. Sanctissimum contra illud est, quod de Christo Domino narrat Joannes cap. 8. qui audita Phariseorum accusatione in adulteram, inclinans se deorsum digito scribebat in terra. Sive communia ejus gentis, seu privata singulorum criminis representaret enigmatica illa scriptio, certum est vim incredibilem habuisse ad redargendum superbissima capita, & pudorem aliquem ab attritis durissimisque eorum frontibus exprimendum. Jam verò quæ haec tenus ex Antiquorum ritu, & veterum Scriptorum memoriis eruimus furtivorum characterum atque notarum integumenta & velamina, ejusmodi sunt procul dubio, ut non solum dissolvi a mediocris literaturæ viris minimo negotio possint, verum etiam a pueris, qui, ut inquit ille, nondum ære lavantur, irrideri atque contemni. Quid enim ad enodandum facilius alphabeto Cæsariano, notisque Liberto rum Mæcenatis & Ciceronis, cognita semel atque perspecta literarum potestate? Prætero Scytalen Lacedæmoniorum, quam meritò Scaliger nuncupavit Laconica nugalia. Memoratas verò notas & indicia tum semivocalia tum muta imperitissimum vulgus, rudesque pueri apprimè callent. Nam planè levissimum est & deridendum, quod non adeo parvi factum cæteroqui vidéo

deo a Ge!li lib. 17. cap. 9. Histiae commentum : Is cur in Perside ageret apud Darium , atque in animo haberet clandestino aliquo astu nunciare Aristagoræ , ut ab eodem rege deficeret , servo suo capillitum derasit , ductisque formis literarum in ejusdem coraso capite , exaravit ad eum literas secreti sui nuncias . Retento postmodum domi servo , ubi renatos animadvertisit ejusdem capillos , eum ad Aristagoram ablegavit . Mandavit autem puer , ut ubi primùm ad Aristagoram venisset , deradendum eidem , ut ipse fecerat , caput suum preberet . Non equidem huic commento aliquam ingenii laudem detraxerim : verùm nemo non videt valde incommodam futilemque esse rationem mittendi nuncii , qua quis adigatur expectare diu , donec adolescent servulo crines . Præterquam quod , ubi vehementior est suspicio , non crines solummodo , singulasque diligentissimè corporis partes suspicio si hostes explorant ; verùm etiam adacto in pectora nunciorum ferro ipsa viscera perscrutantur . Enimvero si cęcas implicatissimasque , quibus hodie utimur , notas , & quocunque sermonis obtegendi velamentum excogitari possit , adhuc solertissimi aliquot callidissimique ingenii viri denudare atque detegere posse præ se jaētanter ferunt , quid aut existimandum erit , aut judicandum de indicatis notis & furtivis literis Antiquorum ?

9. Ingeniosum fuit commentum , quo Demaratus rex Lacedæmoniorum tabellis exaratis , ceraque obductis certiores fecit Spartanos de consilio & expeditione Xerxis Regis Persarum ad Græciam invadendam . Rem ita commemorat Justinus lib. 2. *Igitur Xerxes bellum a patre cæptum adversùs Græciam per quinquennium instruxit ; quod ubi primùm didicit Demaratus rex Lacedæmoniorum , qui apud Xerxem exulabat , amicior patrie post fugam , quā Regi post beneficia , ne inopinato bello oppimeretur , omnia in tabellis ligneis Magistratibus prescribit , easdemque cera superinducta delet , ne aut scriptura sine tegmine indicium daret , aut recens cera dolum proderet . Fido deinde servo preferendas tradit , jussu Magistratibus Spartanorum tradere , quibus perlatis , Lacedæmonie questioni res diu fuit , quod neque scriptum aliquid viderent , nec frustra missa suspicarentur , tantoque rem majorem , quanto sit occultior , putabant . Hærentibus in conjectura viris , soror Regis Leonidae consilium scribentis invenit . Erafa igitur cera belli consilia deteguntur . Jam quibus præceptis , quave methodo & ratione felicique eventu & impenetrabili , scripturæ arcanæ , seu clandestinæ characterum notulæ exarentur : quomodo inverti , commutari , perturbari , duplicarique præsertim vocales oporteat literas , quoniam longissimus is labor esset , & rerum , quæ se offerunt , copia integrum prolixamque tractationem desiderat , ea super re consule Joannem Baptistam Porta volumine singulari de furtivis litterarum notis vulgo Ziferis . Vide etiam Franciscum Baconem a Verulamio de Augmen. Scient. lib. 6. cap. 1. Robertum Valturium lib. 7. de re Milit. cap. 17. Pancirolum rerum memorab. 1. 1. Tit. 14. & in illum Commentarios Henrici Salmuthi .*

10. Plurimum vero solertia & acuminis , nec

peritia impar requiritur in iis , qui evolvendi extricandique ejusmodi notas inexplicabiles sibi negotium assument . A Daniele Heinsio celebratur in hac arte solertia Constantini Hugenii . Sic enim scribit ubi agit de obsidione Silvæ-ducis : *Nota quoque , quibus mens involvitur ; deteguntur ; contendentibus haud minus inter se ingenis , quam armis . Constantino igitur Hugenio id munus datum , qui arcana Principis trahebat .* De eodem Hermannus Hugo , ubi agit de obsidione Bredana : *Ceterum literæ notis , numerisque impeditæ erant , more jam militis recepto , ne interceptæ aut traditæ intelligerentur , solis earum gnaris , ad quos destinabantur . Constantinus tamen Hugenius quidquid in eis reconditum interpretando aperuit . Quas vulgus Latinorum appellat Ziferas , minimum immutato vocabulo Itali dicunt Cifre , & Cifere . Cujacius originem vocis deducit a vocabulo Latinorum Sigla , quod est corruptum ab alio , Singula .* Est autem sigla nota compendiaria , seu litera singularis (hinc Gellius illas singularias nominat) qua integrum verbum exprimitur . Menagius tamen originem vocis accersit ab Hebraico idiotismo : at Isaicius Vossius Arabicæ originis vocem agnoscit . Alia item appellatione Itali Ziferam dicunt Gergo . Quod autem Itali Gergo , Hispani appellant Gerigonça . Eam autem vocem Covarruvias trahit a Græco sermone : ut Gerigonça sit quasi Gregiconça . Equidem apud vulgus Græcum pro obscuro jactatur : ex quo popularis locutio illa : *Græcum est non legitur . Sed præstat ipsum audire Scriptorem Hispanum : Dixisse Gerigonça , quasi Grecigonça : porque en tiempos passados era tam peregrina la lengua Griega , que a un poco de los que professavan facultades , la entendian y assi dezian hablar Griego , el que non se dexava entender .* Suspicatur etiam Menagius fluxisse vocem Gergo a Clericis . Arcanis quippe notis scribere , reputabatur proprium virorum doctrina excellentium , cuiusmodi apud vulgus est opinio de Clericis , cum contra laici imperiti indoctique censeantur . Academicci a Furture : *Come gli Antichi diffeso Laico , per ignorante , così usaroni Cherico per dotto . G. V. 4. 3. 2. Appresso Ugo Ciappetta regnò Uberto suo figliuolo , e fu gran Cherico in Iscrittura . A Clerico autem fit per contractionem Cherco . Dantes Infern. c. 18.*

Che non parea s'era laico , o Cherco .
A dictione autem Cherco , opinatur , ut dixi , Menagius manasse vocem Gergo . Verùm eidem ea tandem maxime arridet origo ut Gergo trahatur a voce Barbaricus in hunc modum : *Barbaricus , baricus , varicus , guaricus , guariggus , guaraggus , gargas , gergus , Gergo .* Ferrarius candidè , & meo quidem judicio verissimè ejus vocis originem ignorari pufat .

ZINGANI , vel ZINGARI . Vide Ægyptii Errones . ZIRO , onis . Castrum circuitus . Charta vetus apud Ughellum . *Cum toto zirone supradicti castri .* Fit omnino ab Italica voce ejusdem significatio-nis Girone . Joann. Villan. l. 9. *Rafforzando il castello molto di rocca , e giron di mura .* Bojard. Orl. Innam. c. 14.

*Sol la rocca di sopra si è difesa
Nell'alto saffo dentro del girone .*

Da-

Dantes Parad. c. 2. transtulit ad orbem Cœlestes :

*G' altri giron per varie differenze
La distinction, che denaro da se ha.*

*Dispongono a lor fini, e lor semenze.
Etiamnum vetustissimæ in Piceno Firmanæ civitatis pars editior, valido olim munita castro, dicitur Girone.*

F I N I S:

INDEX I. TITULORUM,

Seu Vocabulorum præfixarum, quæ in hoc Lexico Militari
referuntur, & explicantur, digestus
per classes rerum.

*Tituli impressi diversis typis notant in iisdem querenda, quæ indicantur.
Numeri designant paragraphos Titulorum.*

CAPITA CLASSIUM.

- I. De Militia, & ad eam spectantibus genera-
tim.
II. De Religione, & Bonis Moribus.
III. Dii Deæque militares.
IV. Heroes & Duces fabulosi.
V. Festa militaria, & Sacrificia.
VI. Ludi Gymnici.
VII. De aliis ludis sacris.
VIII. De creando milite, & sacris ordinibus equestris
militiae.
IX. De Tyronibus, Exercitatione, & Equestribus ludi-
crtis certaminibus.
X. De Duce supremo, & ejus insignibus.
XI. Virtutes Imperatoriaæ & Militares.
XII. De Disciplinis, & Doctrina varia.
XIII. De Architectura militiae adiutrice.
XIV. De Bello indicendo, Apparatu, & Delectu, & Profes-
tione.
XV. De Exercitu, & ejus partibus.
XVI. De bellicis Magistratibus, & Primoribus Militiaæ.
XVII. Militum nomenclatura.
XVIII. De Equitatu,
XIX. Factiones.
XX. De Ministris, Fabris, & Servis.
XXI. De Acie.
XXII. Instrumenta Musica.
XXIII. Clamores, Acclamations, Cantica, Saltatio-
nes.
XXIV. Signa, & Vexilla.
XXV. Vigilæ, Exploratores, Nuncii, Significationes
aliz.
XXVI. De Armis generatim.
XXVII. Arma tegentia.
XXVIII. Arma offendentia.
XXIX. Machinæ, earum partes, & instrumenta ad of-
fendendum.
XXX. Remedia ad repugnandum.
XXXI. Vests.
XXXII. Calcei, Tibialia.
XXXIII. Ornatus, & Munditia.
XXXIV. Arcæ militaris, & Stipendia.
XXXV. Annona, & Cibaria.
XXXVI. Currus, & Sellæ.
XXXVII. Impedimenta.
XXXVIII. Equi.
XXXIX. Equorum nomina.
XL. Supellex, & Onera.
XL. Castrametatio, Itinera, Mansiones.
XLII. De Arce, & Re munitoria.
XLIII. Pugna.
XLIV. Præmia, Concessiones, Indulta.
XLV. Poenæ, Multæ, Res judicaria.
XLVI. Remedia adversus offendentiam armorum. Pigno-
ra securitatis.
XLVII. Obsidio.
XLVIII. Suplices, & Deditiæ.
XLIX. Seditio,
L. Vitia.
LI. Pax, Foedera, Sponsones.
LII. Victoria, Victi, Victores.
LIII. Triumphus.
LIV. Trophæa. Testimonia publica honoris.
LV. De re Nautica generatim.
LVI. Naves bellicæ, & adiutrices.
LVII. Navium partes aliquæ, Ornamenta, Instrumenta &
LVIII. Notæ discriminum.
LIX. Animalia.
LX. De Occidente, Funere, & Morbis.
LXI. Quæstiones militares.
LXII. Adagia militaria.

I.

De militia, & ad eam spectantibus generatim:

A ccessions	Cingulum pro militia.	Hosticum.	Piratica.
Antarium bellum.	Cingulum. a.	Hostis.	Principium belli.
Apparatus.	Commilitia.	Hyperaspistes.	Procinctus.
Arma pro bello.	Commilitum.	Impræsa.	Profectio Imperatoris.
Bandoftas.	Coniuratio.	Inimicus.	Provincie.
Bellum.	Defensio.	Justi dies.	Rebello.
Bellum circummuranum.	Duelles.	Justitium.	Reisa.
Circummuranus, a, um.	Duellum.	Lis.	Sacramentum.
Bellum Civile.	Exitus belli.	Mars pro bello.	Salutatio castrensis.
Bellum interneccinum. In- terneccinus, a, um.	Expeditio militaris.	Meroe.	Sculpsara.
Bellum Navale.	Expeditoriaæ res.	Militia.	Sorcitio militaris.
Bellum Rusticorum.	Faida.	Miffio.	Stipendior.
Bellum Sacrum.	Fœminæ.	Mutatio vestium.	Tumultus.
Bellum Servile.	Gesta, orum.	Necessitas.	Vacatio.
Bellum Sociale.	Guerra.	Numerus militum.	Urbana militia.
Caput belli.	Herisitz.	Oppugnatio.	
Caravana.	Hostenditium.	Pacatum.	
	Hostiaticum.	Passagium.	

II.

II. *De religione, & bonis moribus.*

A Batōn.
Acumina.
Ædepol. *Hercle*.
Agonales.
Apotheosis.
Arca militaris. 6.
Armata. *Arma*. 1.
Augurium.
Angurale.
Auriflamma.
Auspicium.
Axamenta.
Bellonarii. *Bellum*. 1.
Bellum sacrum.
Beneprecari armis.
Campana.

Capa S. Martini.
Collini Sacerdotes. *Salii*.
Consecranei milites,
Confilium. 13.
Crux.
Devoveo.
Devotio.
Dextram dare.
Diræ.
Druidæ.
Evocatio.
Feciales.
Felicitas. 2.
Filii Hernaudi.
Flamma.
Hasta. 2.

Hercle.
Hieronicæ.
Hostia.
Humeralē.
Ignis vestalis.
Inermis.
Irenica.
Juramentum.
Justitia armorum.
Labarum.
Lituus.
Lustro.
Medius Fidius. *Hercle*.
Mecastor. *Hercle*.
Navigatio. 5.
Niceteria.

Ordines Sacri militiae eques-
tris.
Palarini Sacerdotes. *Salii*.
Palma. 3.
Palmarii. *Palma* 3.
Panici terrores.
Passagium.
Præliares dies.
Probitas.
Prodigium.
Sacramentum.
Salii.
Supplicatio.
Templum.
Victima.
Vota.

III. *Dii Deaque militares.*

A Giochus.
Apollo.
Armorū Superi.
Audacia.
Bacchus.
Bellona.
Cupido.
Cybele.
Diræ.
Duellona.

Enyo.
Fortuna.
Furiæ.
Gradivus. *Mars*. *Graffor*.
Janus.
Juno.
Juppiter.
Lua.
Mars.
Mavors.

Mercurius.
Nemesis. *Fortuna*.
Neptunus.
Pæan.
Pallas.
Pan.
Pavor, & Pallor.
Pax.
Roma.
Saturnus.

Spes.
Strenua.
Vacuna. *Victoria Dea*.
Venus.
Victoria.
Vitula. *Victoria Dea*.
Vulcanus.

IV. *Heroes, & Duces fabulosi.*

A Eas.
Achætus.
Achelous.
Achilles.
Adrastrus.
Æacus.
Æcta.
Ægæus.
Ægilithus.
Æneas.
Agamemnon.
Ajax Oilei.
Ajax Telamonis.
Alexander Magnus.
Amazones.

Amphiaraus.
Amphion.
Amphytryo.
Ancaeus.
Anchemolus.
Argonautæ.
Camilla.
Capaneus.
Castor, & Pollux.
Cyclopes.
Etheocles.
Gigantes.
Hector.
Hercules.
Heros.

Heroides.
Jason.
Idomeneus.
Memnon.
Menalippus.
Nauplius.
Nestor.
Palamedes.
Pallas, antis.
Paris.
Parthenopæus.
Patroclus.
Peleus.
Polynices.
Priamus.

Protephilus.
Pyrrhus.
Remus.
Rhesus.
Romulus.
Sinon.
Telamon.
Telephus.
Teucer.
Theseus.
Tiphys.
Troilus.
Turnus.
Tydeus.
Ulysses.

V. *Festa militaria, & Sacrificia.*

A Gonalia.
Apaturia.
Armilustrum.
Asinaria.
Athenæ.

Augustalia.
Equiria.
Fugalia.
Hecatonphonia.
Latinæ feræ. *Profectio Im-*

peratoris.
Luceria.
Lustro, as.
Panathenæa.
Populifugia.

Regifugium.
Suovertaurilia.
Tubilustrum.
Vacunalia. *Victoria Dea*.

VI. *Ludi Gymnici.*

A Gitatot.
Agon.

Agonisma.
Agonista.

Agonistarcha.
Agonotheta.

Albatiequi.
Antagonista.
Athle-

Athleta.	Circenses.	Harpastum.	Pancratium.
Athletica.	Cursus.	Hjeronicæ.	Pentathlum.
Athlotheta.	Diaulus.	Iseasticum.	Pugil.
Auriga.	Discobolos.	Isthmia.	Pugilatus.
Aurigator.	Discus.	Lucta.	Pycta.
Aurigatio.	Dolicus. <i>Diaulus.</i>	Nemei ludi.	Pythia.
Cestus.	Halter.	Olympia.	Quinquatrus.

VII.

De aliis ludis sacrīs.

A Pollinare.	Gladiatores.	Martiales.	Triumphales.
Bellicrepa saltatio.	Hastici.	Parmularii. <i>Parma pro scuto.</i>	Victoriales.
Capitolini.	Hastiludium.	Quinquennales.	Votivi. <i>Vota.</i>
Cætrenses.	Ludi funebres.	Retiarii. <i>Retia.</i>	
Circenses.	Ludi magni. <i>Vota.</i>		

VIII.

De creando milite, & sacris ordinibus equestris militiae.

A Dobare.	Banneretti.	Corredi milites.	stris.
Alcantare militia.	Baronetts.	Fidei Jesu Christi equites.	Pulchrae Virginis equites
Alapa militaris.	Bellum Sacrum.	Frates Clientes.	Scribere militem.
Arma virilia.	Calatravae militiae.	Frates Crucis.	Stellæ equites.
Armo.	Calcaris aurei equites.	Garteri equites.	Vellus aureum.
Bandæ equites.	Christi militia.	S. Jacobi militia.	Ordines Sacri militæ equæ.
Banderenses.	Cingulum, i. 3,		

IX.

De Tyronibus, Exercitatione, & Equestribus ludicris certaminibus.

A Dcrescentes.	Campus Martius.	Inclinare ad scutum, vel ad hastam.	Præpilatæ hastæ.
Ætas militaris.	Candidati.	Justa.	Retiarii. <i>Retia.</i>
Ambulatio.	Cætrenses ludi.	Labor militaris.	Sagitta.
Andabatæ.	Catadromus.	Latrunculi.	Schola.
Arenga.	Circuitio equestris confititus.	Mensa rotunda.	Scholæ Principum Orientalis Imperii. <i>Magister officiorum.</i>
Armatura. pro genere exercitii.	Concursus.	Nato.	Scholares.
Armaturæ.	Conisco.	Naumachia.	Sciomachia.
Armiductor.	Cornu.	Naumacharii.	Statura militaris.
Armisalii.	Decuriones equestræ.	Neronia.	Stigmatici.
Avocare arma.	Doctores armorum.	Nundinæ.	Sudes.
Batalare arma. <i>Batus.</i>	Enoplia.	Pedagogiani.	Transvectio.
Bellicrepa saltatio.	Exercitium.	Paganus.	Torneamentum.
Biorde.	Exercitor.	Paggii, &c.	Trepidare.
Bohordium.	Exercitator.	Paggetti.	Troja.
Brabeutæ. <i>Bravium.</i>	Famitiae.	Palæstra.	Tyro.
Bravium.	Fortunium.	Palæstrita.	Vectis.
Caballicata.	Giostra.	Palaria.	Venatio.
Caballicatio.	Gladiatores.	Palus pro exercitatione.	Ventilare armæ.
Campicursio.	Gualdana.	Parmularii. <i>Parma pro Scuto.</i>	
Campidoctor.	Guarnientum.	Petitiones armorum.	
Campigeni.	Incommæ.		

X.

De Duce Supremo, & ejus insigniis.

A Miræ.	corum ex victoriis.	Imperium.	Prætorianæ.
Archithalassus.	Consul.	Insigne pro vexillo.	Profectio Imperatoris.
Armorum Supremus. <i>Armorum Superi.</i>	Consulatus pro classis profecto.	Iseasticum.	Rector. <i>Regimentum.</i>
Augustale.	Dictator.	Laurus.	Regens. <i>Regimentum.</i>
Bulia aurea.	Drungus pro Sceptro.	Marecalli.	Salutatio Gallicæ.
Cæspititium Tribunal.	Drungarius.	Megaducas.	Sceptrum.
Campagus.	Ducator.	Monarchia.	Sella Castræ.
Capitanus.	Dux.	Palmata.	Sella Curulis.
Capomilitiatus.	Fasces.	Paludamentum.	Strategus.
Caudæ equinæ.	Heretochius.	Pictæ toga.	Stratilates.
Cognomenta Duxum & lo-	Imperator.	Præfector classis.	Thalamægus.
		Præfides.	Uraniscus.
		Præsl.	

X I.

Virtutes Imperatoria & militares.

A Llocutio militaris.	<i>tum.</i> 2.	Innocentia. <i>Mænia.</i> 3.	Probitas pro strenuitate.
Amicitia.	Dolus.	Infidæ.	Prudentia.
Arcanorum custodia.	Eloquentia.	Labor militaris.	Pulchritudo.
Audencia.	Exemplum.	Liberalitas.	Religio.
Authoritas.	Experientia.	Machina.	Robur.
Benignitas.	Felicitas.	Mortis contemptus. <i>Fortitudo.</i>	Sacramentum.
Cohors amicorum.	Ferocia.	Nobilitas.	Severitas Disciplinæ militaris.
Cohors Thebanorum.	Fides.	Obedientia.	Stratagema.
Conjugia militum.	Fortitudo.	Parfimonia. <i>Luxus.</i> 2.	Vir.
Confilium.	Fortuna.	Præsentia.	Virago.
Dextræ.	Homagium.	Probitas pro integritate morum.	Virtus.
Dextram dare.	Humanitas.		
Disciplina militaris. <i>Fur-</i>	Ingenium.		

X I I.

De Disciplinis, & doctrina varia.

A Llocutio militaris.	Dioptrica.	Malandrini. 2. 3. 4.	Romani libri.
Amusium.	Eloquentia.	Mathematica.	Scriptores rei militaris.
Anemographia.	Epopeja.	Mens. <i>Latrunculi</i> 5.	Sphynx.
Anima. <i>Latrunculi</i> 6.	Geographia.	Musæ.	Symbola Heroica.
Animus. <i>Latrunculi</i> 6.	Geometria.	Mufica.	Tactica.
Astronomia.	Historia.	Nummi.	Venti.
Catoptrica.	Ingenium. <i>Latrunculi</i> 6.	Optica.	Zifera.
Commentarius.	Insigne.	Poetæ.	
Commentariolum.	Laterculus.	Polemica.	
Concio.	Literæ.	Poliorcetica.	

X I I I.

De Architectura militia adjutrice.

A Cæssiones.	Cuneolus.	Fultura.	Palus pro ligno.
Adictiones.	Deformatio.	Glossocomum.	Paraftata.
Amussis	Delineatio. <i>Deformatio.</i>	Gnomon.	Perpendiculum.
Architec̄tura.	Diagramma.	Icnographia.	Plattice.
Capreoli.	Ecphoræ.	Incertum opus.	Projecturæ.
Cariatides.	Ergata.	Informatio.	Proplasma.
Claves.	Erisma.	Lateritium opus.	Regula.
Commensus.	Everganeæ trabes.	Libella.	Reticulatum opus.
Competentia.	Eurythmia.	Libramentum.	Scenographia.
Concatenatio.	Fistuca.	Mechanica.	Sciographia.
Concateno.	Fistucatio.	Modulus.	Symetria.
Conclusura.	Forma.	Norma.	Telamones.
Congruentia.	Formamentum.	Organepctice.	Testudo in re ædificatoria.
Cuncus.	Formatura.	Orthographia.	Vestigium.

X I V.

De bello indicendo; Apparatu, Delectu, & Profectione.

A Cingio.	Clarigatio.	Lustratio.	Querelæ de injuriis.
Apparatus.	Clafficum.	Lustrator.	Recensio.
Arramire bellum.	Delectus.	Monstra.	Recensio.
Augurium.	Edicere diem.	Mota.	Recognosco.
Auspicium.	Expeditio militaris.	Motio.	Retrobannus.
Bandoſitas.	Exitispicium.	Oſtentio:	Ruffata.
Bannum.	Feciales.	Pater patratus.	Transvectio.
Bellica, cæ.	Herebannum.	Pennones.	Verbenarius.
Beneprecari armis.	Jani portæ.	Procinctus.	
Census.	Indicere bellum.	Profectio Imperatoris.	
Chirotheca.	Lustro.	Profectio Claffis.	

X V.

De exercitu, & ejus partibus.

A Cies.	Aglapfis.	Alæ.	Antegarda.
Agema.	Agmen.	Alauda. <i>Legio.</i> 2.	Appendix.

Ar-

Arma.	Concenturio.	Gravis armatura.	Præsidium.
Auxilia.	Condeturio.	Gualdana.	Prætenturæ.
Bellum pro manipulo.	Conglolo.	Herculiani.	Processio.
Brigada.	Conglobatio.	Hetæria.	Rapax.
Campus.	Contubernium.	Hottis. 2.	Regimentum.
Centuria.	Conturmo.	Hostilitas. 2.	Repulsoræ cohortes.
Ceraunobola.	Copiaz.	Joviani.	Retentio.
Circumstatio militum.	Copiola.	Juncta.	Scara.
Clifica legio.	Cornu.	Juventus.	Secta.
Cohors.	Corona pro numero armarum.	Legio.	Sedita.
Cohors amicorum.	Decania.	Legiuncula.	Socii.
Cohors milliaria.	Decarchia.	Linteata legio.	Spira.
Cohors prætoria.	Decuria.	Luceres.	Stolus.
Cohors prima.	Decuriatus.	Manipulus.	Stormus.
Cohors regia.	Decurriatio.	Manfio.	Subsidia, orum.
Cohors Sacra Thebanorum.	Drumus.	Mafnada.	Suffragium.
Cohors in officio Præfetti Prætorio. Apparitores.	Drungus.	Mattiarii.	Suppetiz.
Cohorticula.	Efforcium.	Mensa rotunda.	Supplementum.
Cohortes equitatæ. Equitatem cohortes.	Exercitus.	Numeri.	Thema.
Collecta.	Foeminae.	Numerus militum.	Turba.
Communia.	Fortenses.	Ordines.	Turma.
Compagnia.	Fulminatrix legio.	Palatinæ legiones.	Vexillatio.
Concateryatus, a, um.	Garnisio.	Pedites.	Vexillum.
	Globus.	Phalanx.	

X V I.

De bellicis Magistratibus, & Primoribus militia.

A Gopis militaribus.	Cartularii.	Honorarii Consules &c.	Præfectus castrorum.
Advocati.	Chiausii. Tzausus.	Ilarcha.	Præfectus equitum.
Ærarii Quæstores.	Chiliarcha.	Infanciones.	Præfectus fabrum.
Ærarii Tribuni.	Christiferus.	Ingeniarii. Ingenium.	Præfectus legionis.
Agæ.	Circitores.	Inspector.	Præfectus prætorio.
Agentes in rebus.	Clarifimus.	Instructores.	Præfecti Sociorum.
Alferus.	Coactor agminis.	Irenarches.	Præfectus vigilum.
Annonæ Structor.	Comes.	Legati.	Præfectus Urbis.
Aquiliferi.	Comes Castrensis.	Limenarcha.	Præpositus.
Arceppelones.	Comes largitionum.	Limitanei Duces.	Præpositura.
Archigubernus.	Comes stabuli.	Locumteneutes.	Præsentes.
Archimicator.	Comites limitarii.	Machinator.	Præfides.
Archipirata.	Comitiati Tribuni.	Magistri armorum.	Præfus.
Archiscribinius.	Conquistores.	Magister equitum.	Prætor.
Archistratigus.	Consul.	Magistri navium.	Prætorium.
Archithalassius.	Consul ordinarius.	Magister officiorum.	Primicerius.
Architectus.	Consul major.	Magister peditum.	Primipilus.
Architecton.	Consulares.	Magister scriiniorum.	Primipilarius.
Armidoctor.	Consulatus pro classis praefecto.	Magister Tyronum.	Primivirgus.
Baleanifer.	Cornicines.	Magnates armorum.	Principes.
Banderarii.	Cornicularii.	Manganarii.	Proceres.
Banderenses.	Curopalata.	Mansionarius.	Proconsul.
Bandofori.	Decanus.	Marchiones.	Procuratores.
Bani.	Decarchus.	Marescalli.	Prodictator.
Barigildus.	Decemviri.	Megadomesticus.	Proprätor.
Baro.	Decures.	Megaducas.	Proquastor.
Bafix.	Decurio.	Mensa rotunda.	Protectores.
Bellerbechi.	Dictator.	Miles. Pedites. Tit. 2.	Protocurso.
Bestarcha.	Dispensatores.	Millenarii Duces.	Protonotarius.
Biarchus.	Dispensatores largitionum.	Ministeriales.	Protospatharius.
Campidoctor.	Domeschi.	Monitores.	Protostator.
Campigeni.	Drungarius.	Navarchus.	Protovestiarus.
Cancellarius.	Ducarii.	Nyctostrategi.	Quæstor.
Capita contuberniorum.	Ducenarii.	Officiales.	Quæstorius, ii.
Capita militum.	Ducator.	Optio.	Quaternio.
Capita militum.	Duces.	Optionatus.	Quinqueviri.
Capita ordinum, jugorum, vel versuum. Capita militum.	Ductor.	Ordinarii.	Quirites.
Capitaneus.	Ducatus, us.	Ordinator.	Raitemagistri.
Capomilitiatus.	Ductus, us.	Ordines Sacri militæ equestris.	Rector. Regimentum.
Caporalis.	Duumviri navales.	Palatini.	Recuperatores.
Caitellani.	Ethoarchus.	Patronus.	Regales.
Castrenses ministri.	Exarchus.	Pentacontarchus.	Regens. Regimentum.
Catapanes. Capitaneus.	Exconsulibus.	Philarchi.	Rici.
Centenarii.	Expraefecto.	Polemarchi.	Romani libri.
Centenarius portus,	Fodrarii.	Præfectura.	Rufuli.
Centuria.	Gastaldiones.	Præfectus.	Rutuli.
Centurio.	Gunefanonarii. Guntfano.	Præfectus Ærarii militaris.	Sanzachi.
Centurionus.	Hecatontarchus.	Præfectus alarum.	Satrapa.
Centurionatus, us.	Hipparchus.	Præfectus annonæ.	Satrapia.
		Præfectus Clasis.	Scario.

Secundus Imperii.	Subafis.	Tetrarchia. <i>Regulus.</i>	Tzausius.
Senescalli.	Subcenturio.	Tesserarius.	Vaiyoda.
Sequester.	Subcustos.	Toparcha.	Vassalli, & Vassi.
Servientes.	Subdefensores. <i>Defensores.</i>	Toparchia.	Vavafores.
Seviri.	Subpraefectus.	Torquati equites.	Vestiarus.
Signiferi.	Subpraefectus classis.	Tribuni militum.	Vicarius.
Spatharii.	Superjumentarii.	Tribunitii.	Vicaria.
Strategia.	Suprajuntarii.	Trierarchus.	Vitaxa.
Stratopedarcha.	Tergiductores.	Triumviri.	Uragus.
Stratores.	Tetrarcha. <i>Regulus.</i>	Turmarcha.	

X V I I. *Militum Nomenclatura.*

A Blecti.	Bucolici.	Epigoni.	Mattiarii.
Acanzi.	Burgarii.	Epistarz.	Medici.
Accensi.	Caligati. <i>Caliga.</i> 2.	Evocati.	Mercenarii.
Ad crescentes.	Campiator.	Exauthorati.	Miles.
Adstites.	Campio.	Exculcatores.	Militares.
Adtibernales.	Candidati.	Excursores.	Militissa.
Egyptii Errones.	Cantabrii.	Exercitales.	Missicii.
Ærarii.	Capitecensi.	Exmilitibus.	Monomachi.
Ære diruti.	Caripides.	Expediti. <i>Expeditus, a, um.</i>	Monippi.
Agiades.	Castriani. <i>Riparienses.</i>	Exploratores.	Monozoni.
Almugaveri.	Cataphractarii.	Extraordinarii.	Municipes.
Alpini. <i>Gattus pro insigni.</i>	Cataphracti.	Fabiani. <i>Ipbicratenses.</i>	Munifices.
Amphippi.	Caufarii.	Falcarii.	Marci.
Amuracorii.	Celeres.	Falcatores.	Murpharachæ.
Anacleti.	Celletes.	Ferentarii.	Navales socii.
Andabatæ.	Centauri.	Ferentes.	Naumachiarii.
Anippi.	Cetrati.	Ferrati.	Nicotora.
Autecessores.	Circitores.	Ferreoli.	Niceterii.
Antecursors.	Classifici. <i>Classifici.</i> 2.	Fili i Hernaudi.	Nigri.
Antepilani.	Clave signati.	Flexumines.	Ollarii.
Antesignani.	Clibanarii.	Flexutes.	Ollularii.
Apocaligus.	Clupellarii.	Frates clientes à	Opinati.
Aquiliferi.	Coloni maritimæ.	Fraxatores.	Ordinarii pro primis in- versu.
Arbalista.	Comitatenses.	Fugitivi.	Ostenfionales.
Arcarii.	Commandipulo.	Fundibulatores.	Paganus.
Arcatores.	Commandipulares.	Funditores.	Pagii, & Pagetti.
Arcuarii.	Commiles.	Fusibulatores.	Palatini.
Arcubalistæ.	Commissarii.	Galli. <i>Gallus.</i>	Palmarii. <i>Parma.</i>
Arcutes.	Concorporales.	Gregarii.	Paludati.
Argentati.	Concursator.	Grosphomachi.	Parmularii. <i>Parma.</i>
Argyrapides.	Conjurati.	Harpigeri.	Pavifarrii.
Arma pro armatis.	Consecranci.	Haftari.	Peltaſtae.
Armatura pro genere mi- litæ levis.	Contarii.	Haſtiferi.	Peltati.
Armicola.	Contuberiales.	Hippagogi.	Phalangarii.
Armigeri.	Conturmalæ.	Hippobalista.	Phalangitæ.
Armati.	Cornicularii.	Hippocentauri.	Pilani.
Armutes.	Cornuti.	Hippotoxata.	Pilarii.
Arquites.	Cortinarii. <i>Cobors pro ten-</i> <i>torio.</i>	Hobellarii.	Pilati.
Ascriptiti.	Covinarii.	Hoplomachi.	Postsignani. <i>Antesignani.</i>
Aſſidui.	Cultellarii.	Huzarones.	Præambuli.
Athanati.	Curſores.	Janizzeri.	Præcincti.
Augustæ.	Custodia.	Jaculator.	Præcurſores.
Augustales.	Custos corporis.	Imaginiferi.	Præfectiani.
Augustiani.	Dardarii.	Immortales.	Præliator.
Aurati.	Decumani.	Jobagini.	Prætoriani.
Auriculares.	Defensores.	Iphicratenses.	Præventores.
Auriga.	Desultores.	Irenarchæ.	Primani.
Auteretes.	Diasostes.	Lancea.	Principiarius.
Authorati.	Dimachæ.	Lancearii.	Principalis.
Baccalarii.	Diocmitæ.	Landridderes.	Principes.
Balcanifer.	Discincti.	Laquearii.	Principia.
Balearii.	Domeſtici.	Laterani.	Procurſatores.
Ballistarii.	Doriphoræ.	Latrones.	Prodromi. <i>Antecessores.</i>
Banderarii.	Draconarii.	Lecticarii.	Proletarii.
Bandoſori.	Dracoñes.	Lembarii.	Prosecutores armorum.
Barangii.	Druideſ.	Leoniferi.	Proſignani.
Barbuta pro milite.	Duellator.	Liberti, & Libertini.	Proſtaga.
Bardariotæ.	Duello.	Libratores.	Pseudocomitatenses.
Beneficiarii.	Emansores.	Liticen.	Pseudoriparienses.
Bidaldi.	Emeriti.	Lotica.	Pygmæi.
Bitaxides.	Emissarii.	Loricati.	Pyrobolarii.
Bixorides.	Emuralamii.	Lupiferi.	Quartadecumani.
Brigancii.	Ephippiati.	Machærophori.	Quartani.
Buccellarii.	Epibataz.	Manipulares.	Quintadecimani.
		Manubalistæ.	Raitres.

Ram.

Ramnenses.	Orientalium. Magister Of-	Spahoglani. Spachi.	Timarriotæ.
Retarii.	ficiorū.	Spatoglani.	Titientes.
Revocati. Evocati.	Scutati.	Speculatorēs.	Tituli.
Riparii. Riparienses.	Scutatores.	Spiculatores.	Tortor.
Ripenses. Riparienses.	Scutiferi.	Statarii.	Trangularii.
Ritteri.	Secundani.	Stationarii.	Transcripti.
Rorarii.	Seliphtari.	Statores.	Triarii.
Rudiarii.	Septumani.	Stipatores.	Tricaballi. Singulatores.
Ruptarii.	Sexquiplares. Duplicarii.	Stipendiarii.	Trofili.
Russati.	Sextadecimani.	Stratiotes.	Turcopularius.
Sacramentum:	Sextani.	Stratores viarum.	Turcopuli. Turcopularius.
Sacrați.	Sicarius.	Subitaxi.	Turmales.
Sagittarii.	Signarii.	Subsignani.	Vactæ.
Saraptarii.	Signiferi.	Substites.	Velati.
Sarganti.	Silicarii.	Supernumerarii.	Velites.
Sarisophori.	Silicitorides.	Supernumerum.	Vexilliferi.
Satelles.	Simplares. Duplicarii.	Superventores.	Vicemani.
Scamari.	Siticines.	Supplementum.	Volones.
Scenophori.	Soldarii. Soldatus.	Talparii.	Voluntarii.
Sclopetarii.	Soldenarii. Soldatus.	Tarentini.	Urbaniciani.
Scurra.	Solidarii. Soldatus.	Taxati.	Zingani, vel Zingari. Egyptii Errones.
Scutarii.	Soldatus.	Tertiadecimani.	
Scutarii in Aula Principum	Spachi.	Tertiani.	

XVIII. De Equitatu.

A Læ.	Dromedarii.	Magister equitum.	Spachi.
Amphippi.	Equites.	Monippi.	Spahoglani.
Acanzi.	Equitatura.	Murpharachæ.	Tamarriotæ.
Adregnare.	Flexumines.	Præfектus alarum.	Titientes.
Anippi.	Flexutes.	Præfектus equitum.	Trofili.
Celetes.	Hippagogi.	Ramnenses.	Vexillatio.
Centauri.	Hipparchus.	Scenophori.	Vitaxa.
Colophonius Equitatus.	Hippobalistæ.	Seliphtari.	
Desultores.	Hippocentauri.	Simpli.	
Dimachæ.	Hippotoxatæ.	Singulares.	
Diçmītæ.	Landridderes.	Singulatores.	

XIX. Factiones.

Æ Gyptii Errones.	Bucolici.	Ma'andrini.	Ribaldi.
Albi & Nigri.	Caputiati.	Ministelli.	Ruptarii.
Affafini.	Circenses.	Palearii.	Seditio.
Bagaudæ.	Coterelli.	Partes.	Tritæ.
Bardi.	Factio.	Patorelli.	Vitides & Sicci.
Brabanciones.	Ghibellini & Guelfi.	Piquechianai.	Zingani.

XX. De Ministris, Fabris, & Servis.

A Pugione.	Baro.	Circitores.	Fabri machinarii.
A Supellestile.	Bastagiarii.	Clavatores.	Feciales.
A Tabulario castrensi.	Bombardarius.	Cliens.	Fideles.
Accensi.	Brutiani.	Clitellarius.	Figuli.
Actarii.	Buccellarii.	Commeatales.	Fossores.
Acutiatores.	Cacula.	Commentarienes.	Frumentarii.
Adiutor.	Caculatum.	Cornicularii.	Frumentatores.
Aldii.	Calæ.	Cotarii.	Fugitivarii.
Ambactus.	Calones.	Covinarius.	Galearii.
Anabolæsus.	Cancellarius.	Cunicularius.	Garcio.
Apparatores.	Carrectarius.	Custos corporis.	Gastaldiones.
Aquatores.	Carrucarius.	Dendrofori.	Gubernator.
Aquatio.	Caryatides.	Dolabra.	Hamaxarii.
Armigeri.	Castrenses ministri.	Ductores itinerum.	Helciarii.
Artillator.	Castréfiani. Comes caſtreñiſ.	Equiso.	Hobellarii.
Ascriptor.	Cavalcata.	Equisitor.	Homines.
Aſſeffores.	Centonarii.	Eſſedarii.	Knapones.
Auriga.	Chartularii.	Exceptores.	Laterculenses.
Barbarici.	Chirurgi. Medici.	Expeditionales Servi.	Liberti, & Libettini.
Barigildus.	Cifarius.	Fabricenses.	Libratores.

Li.

Lictores.	Navales socii.	Prōtōcarabūs.	Servus.
Lictor primus.	Notarius.	Putearii.	Stigmatici.
Lictor proximus.	Numerarii.	Rationarii.	Stratores.
Lignatores.	Officiales.	Rhedarius.	Subadjuba.
Lixæ.	Pabulator.	Samiarii.	Submotores. <i>Liger.</i>
Logaricastes.	Pagoti.	Sargani.	Tenementum.
Lorarii.	Pedites.	Sarrachorides.	Trigarius.
Mancipia.	Pensatores.	Satelles.	Valeti.
Marescalli.	Perpendiculator.	Scansores.	Vaffalli & Vaffi.
Materiarii.	Picator.	Scrinium.	Veredus.
Medici.	Piquechini.	Scrinarii.	Viatores.
Militares.	Plaustrarii.	Scurræ.	Ulacides.
Minarius.	Plumbarius.	Scutarii.	Volones.
Minator.	Præco.	Scutifexi.	Volumen.
Ministeriales.	Præfectiani.	Semilixa.	Voluntarii.
Mulio.	Prætoriani.	Senescalli.	Zaffones.
Muniones.	Proreta.	Sequela.	
Munitores.	Prosternere.	Servientes.	

XXI. *De Acie.*

A . Litera. 4.	Falx.	Murus.	Retutela. <i>Protutela.</i>
Aries.	Forfex.	Nodus.	Rhombus.
Acus.	Frons.	Orbis.	Rostrum.
Adstites. <i>Parastatae.</i>	Grues.	Ordo militaris in acie.	Serra.
Æquum.	Hosticum.	Ovum.	Sinaspismus.
Antegarda.	Ictus.	Pacatum.	Substida.
Antistites. <i>Parastatae.</i>	Impedimenta.	Pedatura.	Substites. <i>Parastatae.</i>
Campus.	Instructio.	Phalanx.	Tegulae.
Caput porcinum.	Instructores.	Pilatum agmen.	Testudo pro instructio-
Crux.	Interordinium.	Parastatae.	acie.
Cuneus.	Intervallum.	Podismus.	Tironium.
Δ Litera	Jugum.	Prostatae. <i>Parastatae.</i>	Turris.
Embolus.	Jugare.	Protutela.	V Litera.
Epistatae. <i>Parastatae.</i>	Laterculus.	Retroguardia.	Versus. <i>Jugum.</i>

XXII. *Instrumenta Musica.*

A Neatores.	Clava.	Litice.	Tibia.
Bellicum, ci.	Codon.	Lituus.	Tibiator.
Buccina.	Codon pars tubæ.	Menetum.	Tibicen.
Buccinator.	Concha.	Nacara.	Tintinnabulum.
Campana.	Cornicines.	Prætubo.	Trumpa.
Campanula;	Cornicularii.	Pyxides.	Trummetta. <i>Trumpe.</i>
Ceraulæ.	Cornu.	Salpita.	Tuba.
Cetra.	Crotalum.	Salpix.	Tubator.
Cithara.	Cymbalum.	Sistrum.	Tubicen.
Clango.	Cymbalistes.	Siticines.	Tympanum.
Clangor.	Fistula.	Squilla.	Tympanizo.
Clarafius.	Flagellum.	Subulo.	Tympanotribæ.
Clario.	Flator.	Tambures.	
Claro.	Gracilis.	Tamburium.	
Classicum.	Hydraulus.	Taratantara.	

XXIII. *Clamores, Acclamations, Cantica, Saltaciones.*

A Clamatio.	Cetra	Interfignum.	Pantomimicæ Saltaciones.
Alalagma.	Clamor militaris.	Io, Pæan.	Pyrricba.
Alleluja.	Clamor panicus.	Io, Triumphe.	Pyrricha.
Axamenta.	Devoveo.	Jubilum.	Regales.
Ballistæ.	Deus adiuta.	Mæctæ, & Mæcti.	Salatio.
Barbaricum.	Deus nobiscum.	Ministelli. <i>Bardi.</i>	Saltatio.
Bardi.	Deus vult.	Mons gaudii.	Sicinnis.
Barritus.	Diræ.	Musæ.	Soteria.
Bellicrepa Saltatio:	Epinicium.	Mufca.	Te Deum laudamus.
Bellicum.	Epiphægma.	O Litera.	Titulus.
Biafora.	Epipompeuticon.	Orthum cärmén,	Vexillum.
Cantilena Rollandi. <i>Bardi.</i>	Hormum.	Pæan.	
Celeuma.	Hymnus.	S. Petre.	

XXIV. *Signa, & Vexilla.*

A Ccipiter.
Angelus.
Aquila.
Area. Vexilli pars.
Auriflamma.
Baldachinus, *Baldanum*.
Baldanum.
Bandellus.
Banderia.
Bandora.
Bandum.
Cantabrum.
Carroatum.
Cartus pro insigni.
Caudæ equinæ.
Clypeus ♂.

Columba.
Crux ♂.
Dextræ.
Draconarij.
Dracones.
Elephas.
Fasces.
Ferentes.
Flamina.
Flammulæ.
Francisca.
Gallus.
Guntfano.
Ibis.
Imagniferi
Intersignum.

Labarum.
Labor.
Leoniferi.
Lingua Vexillæ.
Lupus.
Lupiferi.
Luna.
Manipulus.
Manipulares.
Minotaurus.
Mons gaudii.
Narhex.
Pennones.
Pila.
Porcus.
Reafan.

Russata :
Scarabæus.
Signum.
Sol.
Sphinx.
Standardum.
Supersignum.
Tessera.
Tufa.
Tunica.
Vexillum.
Vexillarii.
Vexilliferi.

XXV. *Vigilia, Exploratores, Nuncii, significaciones aliae.*

A Gratiæ stationes.
Ambactus.
Anemoscopium.
Angariæ.
Anseres.
Antecessores.
Antecursores.
Auriculares.
Bellicum.
Buccina pro signo.
Caduceatores.
Caliga speculatoria.
Campana.
Canis.
Catascopium.
Ceryces.
Clepsidra.
Codon pro Campana.
Columba nuncia.

Commeator.
Corycæ.
Cota.
Cursus publicus.
Custodia
Ductores itinerum.
Excubia.
Excubitum.
Excubitorium.
Exculcatores.
Fax. *Ignis castrensis*.
Garitte.
Gryphus.
Guayæ.
Haraldus.
Hemerodromi.
Hemeroscopi.
Hirundo.
Ignis Castrensis.

Internuncius.
Irenarchæ.
Irtingus.
Iris.
Laureatæ hastæ. *Nuncii militares*.
Laureatæ Literæ. *Nuncii militares*.
Legati.
Leno.
Lepus exente ratus. *Columba nuncia*.
Nuncii militares.
Notæ furtivæ.
Oratores.
Pharos.
Phrycti.
Præambuli.
Præcursoris.

Procubitores.
Prodromi.
Pterophori.
Scaraguaita.
Scytale.
Specula.
Speculatoris.
Speculatoris naves.
Statio.
Thoracium.
Tragula.
Tuguriolum.
Turres Maritimæ.
Vigilæ.
Vigiliarium.
Zifera.

XXVI. *De armis generatim.*

A Ccingo.
Æs.
Agno.
Arma.

Armamenta.
Armamentarium.
Armatura pro genere armorum.

Arsena.
Barbaricum.
Bellica, orum.
Fabricæ armorum.

Ferrum,
Mangana.
Panoplia.
Samiata Ferramenta.

XXVII. *Arma tegentia.*

A Gis.
Albefia.
Amphorides.
Ancilia.
Angia.
Anæ scutorum.
Anulus in loricis.
Areæ.
Aspidiscus.
Barbuta.
Basinetum.
Brachialia.
Brunia.
Brutianæ paræ.
Buccula.
Camisia.

Capellus ferreus.
Capitium de ferro.
Cassis.
Cataphracta.
Cervellerium.
Cetra.
Chirotheca.
Clibanus. *Clibanarii* L.
Clypeus.
Clypeocentra.
Coætilia.
Collare.
Coratium.
Corniculum. pars galeæ.
Corniculum pro præmio.
Corau. pars galeæ.

Crista.
Cristula.
Crutalia.
Cuculio.
Cucullus.
Cudo.
Cyclus.
Decumana scuta. *Albefia*.
Elmettus.
Feminalia.
Filtrum.
Focale.
Frontale.
Galea.
Galerus.
Galericulus.

Gamberia.
Gambesones.
Gerra.
Gyalothorax. *Lorica* L.
Habergellum.
Halsberga.
Hamus.
Hamulus.
Helmus.
Humerale.
Lorica.
Loricula.
Lumbare.
Macula.
Manica.
Manipulus :

Nasale.	Phali.	Silæ.	Thorax.
Ocrez.	Pilei Pannonicis.	Sosarium.	Thorocomachus.
Ocularium.	Pinna.	Spongia.	Tiara.
Panceria.	Pinnula.	Squama.	Tibalia.
Parma.	Prosegon.	Subcoacta. <i>Lorica.</i>	Trilices loricæ.
Parmula.	Prunia.	Suta.	Ventrale.
Patena.	Sagma. Scuti repositorium.	Targa.	Umbo.
Pavenses.	Scorteum. Theca sagitta-	Tavolaccium.	Zaba.
Pectorale.	rum.	Testinia.	
Pelta.	Scutum.	Testudo. Scuti genus.	
Perpunktum.	Scutulum.	Thoracium.	

XXVIII. *Arma Offendentia:*

A	Cieris.	Diasphendona.	Lapis.	Saxum.
	Acinaces.	Dicella.	Librilla.	Scirtum.
	Aclides.	Dolones.	Lingula.	Sclopus.
	Acontium.	Durenda.	Liufingus. <i>Durenda.</i>	Scorpio.
	Alabarda.	Enfis.	Lovi. <i>Durenda.</i>	Scrama.
	Altachiera. <i>Durenda.</i>	Enficulus.	Luculæ lanceæ.	Scramafaxus.
	Amentum.	Falcastrum.	Lunchus.	Scurale. pars fundæ.
	Anelacius.	Falcicula.	Machæra.	Secespita.
	Angon.	Falcula.	Machærium.	Securis.
	Anfætæ.	Falso.	Malleoli.	Securis hastata. <i>Alabarda.</i>
	Aqua fervens.	Falsador.	Malleus.	Securicula.
	Arcubusius.	Falsadorius.	Mamillata. <i>Plumbata.</i>	Semiphalarica.
	Arcus.	Falsarius.	Manuballista.	Semispatha.
	Arculus.	Falx proænte.	Manubrium.	Semispantium.
	Arena ardens.	Ferramenta.	Manubriolum.	Serpentes.
	Arundo.	Ferrum.	Martis gladius.	Sibyna.
	Astiochus.	Filum. pars gladii.	Martiobarbuli.	Sica.
	Ategar.	Fistula.	Matera.	Sica fistularia.
	Balea.	Foenum Græcum.	Maxua.	Sicela.
	Balistæ manualis. <i>Balea.</i>	Fomes incendiarius.	Menaculum.	Sicula.
	Balisarda. <i>Durenda.</i>	Fornacula.	Mesaneulæ.	Sicilicula. <i>Sica.</i>
	Barducium.	Forulus.	Micella.	Siclices. <i>Spicula hastarum.</i>
	Bafilardus.	Framea.	Misericordia.	<i>Sica.</i>
	Bebra.	Francifca.	Missile.	Silex.
	Bicellus.	Funda.	Missilia.	Skrep. <i>Durenda.</i>
	Bifax.	Funda. pars Cestrophedonæ.	Mucro.	Soliferreum.
	Bihordium.	Funda Achaica.	Mulchesæ.	Sparus.
	Bipennis.	Fundibulus.	Nanguinata.	Sparrones.
	Bifacuta.	Funiculus igniarius.	Obelus.	Spatha.
	Brigandinum.	Furcilla.	Ollula.	Spathula.
	Bizachiæ.	Furnulus pulverarius.	Paramerium.	Sphæra.
	Bolis.	Fustberta. <i>Durenda.</i>	Parazonium.	Spiculum.
	Caja.	Fuscina.	Peracium.	Stimulus.
	Calamus.	Futtilibus.	Phalarica.	Scloppus.
	Caliburne.	Fultis.	Pharetra.	Stylus.
	Capulus.	Gavelces.	Pila.	Subalaria tela. <i>Dolones.</i>
	Carcaïsum.	Gandiosa. <i>Durenda.</i>	Pilum.	Sudes.
	Cateja.	Gefum.	Plumbata.	Tali ferrei.
	Cestrophendona.	Gisarma.	Pugio.	Telum.
	Cestrus.	Gladius.	Pugiunculus.	Thyrsus.
	Chelidoniacus gladius.	Gladiolus.	Punctæ.	Tizona. <i>Durenda.</i>
	Clava.	Gladii Druianæ.	Pyrites.	Tragula.
	Clunaculum.	Glans.	Pyroboli.	Tranchera. <i>Durenda.</i>
	Cocura.	Globus.	Quadrelli.	Trialemellum.
	Colada. <i>Durenda.</i>	Graphium.	Retia.	Triphax. <i>Fax.</i>
	Colum.	Grosphus.	Rhomphæa.	Tubus.
	Contus.	Harpe.	Ronco.	Tubulus.
	Copis.	Harpones.	Rumex.	Turcafia.
	Cornu. pars ensis, pro sagitta.	Hasta.	Rumigætri.	Tzicuris. <i>Saliba.</i>
	Corytus.	Hastile.	Rumpiz.	Tzustria. <i>Jufa.</i>
	Crena.	Huyntingus. <i>Durenda.</i>	Runa.	Vagina.
	Cucurum.	Jaculum.	Runca.	Venabulum.
	Cultellus.	Igniarium.	Rutellus.	Venenum.
	Culter.	Ignifer.	Sagaris.	Veru.
	Curtana. <i>Durenda.</i>	Ignitabulum.	Sagitta.	Veruculum.
	Cuspis.	Lamina.	Saliba.	Vervina.
	Cutellus.	Lancea.	Sarifla.	Verutum.
	Daggerius.	Lancio.	Sauroter.	Zalda.
	Dardus.	Laqueus.	Saxa.	

XXIX.

Machina, earum partes, & Instrumenta ad offendendum.

A Ccepsius.	Cattus.	Helix.	Prædaria.
Acrobaticum.	Caulis.	Helices.	Priapus.
Anatonz.	Caufia.	Hirundo.	Pyloclastum.
Angon.	Caucibula.	Hurdicium.	Rampico.
Antiscycla.	Cazafusta.	Hypomoclion.	Retiaacula.
Anfa.	Cento.	Ignis.	Rota.
Antarii funes.	Cervoli.	Ignis Græcus.	Rotalis Machina.
Antefixa.	Chadabula.	Ingenuum.	Sambuca.
Antibasis.	Chartus.	Jugum.	Sambuca. alia machina.
Apheteria.	Chelonium.	Labdarei.	Scorpio.
Arcubalista.	Ciconia.	Lesa.	Scropha.
Argumentum.	Cilicia.	Librilia.	Scutale pars balistæ. Scutulum.
Aries.	Cippi.	Lilium.	Sermilia.
Armamenta.	Circites.	Lingula.	Setæ caprinæ. Capella.
Armillæ.	Climacis.	Lithobatos.	Silvestra.
Arrectaria tigna.	Cnodaces.	Longurius.	Siphones.
Ars.	Cochlea.	Lupus.	Spaliones.
Artemon.	Colubrina.	Machina.	Speculum istorium.
Artificium.	Columen.	Maltha.	Spingarda.
Ascendens machina.	Corax.	Malveifine.	Splendona.
Asellus.	Corvus.	Manganelli.	Stimuli.
Astres.	Corvus demolitor.	Mangonalia.	Subscus.
Axis.	Crena.	Mangonelli.	Succula.
Axis in peritrochio;	Criodochæ.	Mangones.	Sus.
Balea.	Crochum.	Manicula.	Syngyptæ.
Ballista.	Crura.	Mantelum.	Talea.
Barbicalis.	Cuniculus.	Manus ferrea.	Talpa.
Barbizellum.	Delphin.	Matafundæ.	Taretrus.
Basiliscus.	Destina.	Mensa.	Terebra.
Bafis.	Doliola.	Metella.	Testudo simplex.
Belfredus.	Domina.	Mina.	Testudo arietaria.
Berbix.	Embater.	Missilia.	Testudo fossoria.
Biblia.	Embolus.	Modiolus.	Testudo e scutis.
Biblieta.	Epibathra.	Monangon. Angon.	Thoracium.
Biffa.	Ergata.	Mortaria.	Tibicen.
Bipedile.	Ericius.	Murices.	Tichodrifus.
Blida.	Eschara.	Murilegus.	Tolleno.
Blindes.	Exostra.	Muruſculum.	Tormentum.
Boachiers.	Falcati currus.	Mus.	Tortorella.
Bolis.	Falco.	Musculus.	Trabuchetum.
Bombarda.	Falx. Machina.	Muscipula.	Trabuchus.
Briccolæ.	Ferramenta.	Naphtha.	Transversaria tigna.
Cabulus.	Fibula.	Nervi.	Travacha.
Camillum.	Filcrum.	Nicon.	Tribulus.
Cancer.	Flotta.	Nux.	Tripanum.
Candelabrum.	Fomes incendiarius.	Olla.	Trifpastum.
Canones.	Frons.	Onager.	Tristega.
Cantherii.	Funda pro mortario.	Organum.	Trivulgi.
Cantherioli.	Funiculus igniarius.	Organum Diaboli.	Trochica.
Capilli.	Furcata.	Orthostrata.	Troja.
Capitulum.	Gamelum.	Oryges.	Trudes.
Capreoli.	Garottus.	Parastata.	Trullæ igniarizæ.
Caput funis.	Gattus.	Parma.	Tubæ ignæz.
Carabaga.	Grus.	Pererium.	Vinea.
Carabina.	Gryllus.	Peritomidæ.	Uncus.
Carcamusa.	Gunna.	Peritretos.	Urnæ combustorioæ.
Carchesium.	Hamus.	Perticheta.	Vulpes.
Cardo.	Harpaga.	Petraria.	Vulpecula. Vulpes.
Carrobalista.	Harpaginetuli.	Phialæ.	Zarabotana.
Cartibulus.	Harpago.	Pila ignea.	
Cata.	Hasta longæ navales.	Pluteus.	
Catapulta.	Helciun.	Poli.	
Catena.	Helepolis.	Polympastum.	
Catenatio.		Præcipitarium.	

XXX.

Remedia ad repugnandum.

A Cetum.	Hasta longæ navales.	Pixis.	Sagum.
Aqua fervens.	Laqueus.	Repugnatoria ars.	Serpentes.
Arena ardens.	Machina 4.	Repugno, as;	Trabes.
Cento.	Metella.	Repulsoria cohortes.	Venenum.
Centunculus.	Missile.	Retia.	
Cilicia.	Oleum.	Rota.	
Filcrum.	Pix,	Saccus.	

O o o XXXI.

XXXI. *Vestes.*

A Bolla.	Chlamys Dardanica Man-	Insigne pro veste.	Recta tunica.
Aclaffis.	tuelis.	Jupellum.	Sagochlamys.
Acton.	Chlamydium.	Lacerna.	Saga.
Alba.	Chlamidula.	Læna.	Sagus.
Amiculus.	Cinctus Gabinus.	Liberata.	Sagum.
Armilausa.	Cirratæ Vestes.	Luma.	Sagulum.
Atrabatica saga.	Cocula.	Mantelum.	Scaramanga.
Barbuta.	Cota.	Mastruca.	Scutulata saga, Scutulum.
Barda.	Cottum.	Mutatio vestium.	Semicinctum.
Bardocucullus.	Cotuca.	Palmata.	Singilio.
Braccia.	Cucullio.	Paludamentum.	Subarmale.
Campestre. <i>Vestitus militaris.</i>	Cucullus.	Parachlamys.	Subcoacta. <i>Filtrum.</i>
Candys.	Cudo.	Peplus.	Toga.
Capa.	Cultellatæ Vestes.	Perizomata. <i>Vestitus militaris.</i>	Trabea.
Capa S. Martini.	Ephestris.	Picta togæ.	Tunica.
Caparo.	Filtrum.	Picturæ inustæ corporibus.	Vestitus milicaris.
Caufia.	Gaunacum.	Plumataæ Vestes.	
Chlamys.	Gausape.	Quartelois.	
	Humerale.		

XXXII. *Calcei, Tibialia.*

A Barca.	Caliga.	Feminalia.	Tubruci. <i>Hofæ.</i>
Aëtivalia.	Caliga speculatoria.	Gallica.	Tzangæ.
Bainberga.	Campagus.	Hofæ.	Velo.
Baralio.	Clavi. <i>Caliga 3. Clavarium.</i>	Pero.	
Calciarium.	Clavarium.	Stivale.	
Calceus. <i>Caligæ.</i>	Cruralia.	Tibialia.	

XXXIII. *Ornatus, & munditia.*

A Cutiatores.	Calcar.	Dextrocharium.	Parazonium.
Anulus. Miles.	Calliculæ.	Ferramenta.	Pelles ferinæ.
Armillæ.	Capilli tonsura.	Fibula.	Phaleræ.
Baltheus.	Chirotheca.	Intersigne.	Picturæ inustæ corporibus.
Barbe rasura. <i>Capilli tonsara.</i>	Cingulum.	Lunulæ. <i>Venatio.</i>	Ringæ.
Bellum Sacrum.	Corona.	Munditia. <i>Luxus 1.</i>	Samarii.
Brachialia.	Costulati balhei.	Munditia armorum.	Spourones.
Bulla aurea.	Cotarii.	Ornatus milicaris.	Supersignum.
Bulla.	Crux. 7.	Paragauda.	Tænia.

XXXIV. *Arca militaris, & stipendia.*

A Rarii Quæstores.	Area militaris.	Hordearium æs.	Ovatum aurum.
Aërarium.	Colonia.	Misio.	Roga.
Æs militare.	Diribitorium.	Paga, & Pagamentum. <i>Stipendium.</i>	Salarium.
Annona.	Frumentum.		Stipendium.

XXXV. *Annona, & Cibaria.*

A Llia in retibus.	Cisterna.	Garnifio.	Paxamenes panes. <i>Bucellatum.</i>
Annona.	Commeatus pro re cibaria.	Maza.	Posca.
Aquatio.	Condita.	Mensa militaris.	Proba.
Aquor.	Copior.	Mensa rotunda.	
Buccellatum.	Epulum triumphale.	Pabulum.	
Canon.	Fodram.	Panis castrensis. <i>Buccellatum.</i>	
Caravana.	Frumentum.		

XXXVI. *Currus & Sella:*

B Asteras.
Biga.
Birotum.
Carreta.
Carrocium.
Carruca.
Carrum.
Cifum.
Covinus.

Cuba:
Currorepantis.
Cerrus militaris.
Curriculum.
Cerrus palmatus.
Epirhedium.
Eshedum.
Falcati currus.
Hamaza.

Lectica:
Pectoritum.
Pilencum.
Plastrum.
Quadrigæ.
Rheda.
Sarracum.
Sejuges.
Sella castrensis.

Sella eurulis:
Sella equestris.
Triga.
Vectabulum.
Vehiculum.
Vela.

XXXVII. *Impedimenta:*

A Rumna.
Arcera.
Asinus.
Azembliarius.
Azemila.
Basterna.
Bastagiaris.

Bastangarii.
Bastum.
Bifaccium.
Bulga.
Burdones.
Burricus.
Cariagium.

Carra:
Carreata.
Carregium.
Carrio, as.
Clitellæ.
Mula.
Muli Mariani.

Mulus:
Soccus.
Sacculus.
Sacculi Parthici.
Sarcina.
Sarcinula.

XXXVIII. *De equis, & ad eos pertinentibus:*

A Cupedes.
Adreguiare.
Agminales.
Albati.
Albi.
Alfaraces.
Ambulare.
Anaboleus.
Animofus.
Arcio.
Astrabæ.
Asturcones.
Avettæ.
Aureæ.
Badius.
Balii.
Barda.
Bistapa.
Bullæ.
Caballus.
Cabo.
Caballicare.
Caballicata.
Caballicatio.
Calcitrone.
Calopare.
Candidi equi.
Cantherius.
Cantheriolus.
Capistrum.

Capronæ.
Catadromus.
Cataphracti equi.
Celetes.
Clitellarius.
Colatorii.
Desultorii.
Dorsalia.
Ephippium.
Equus.
Eques pro Equo.
Equula.
Equulus.
Equuleus.
Equiferi.
Explicatus, us.
Farii,
Ferrandi.
Ferrandini.
Ferrare.
Ferratura.
Frenum.
Frontale.
Funales equi.
Gazeta.
Gradarii.
Guttati.
Guttonarii.
Habena.
Hinnus.

Hippodromus.
Infrenati equi. *Frenum.*
Infultura.
Intrepidare.
Jubæ.
Leucopedes.
Liardus.
Lupatum.
Lupus.
Mannus.
Mannulus.
Monocaballi.
Monolores.
Orea.
Palafredus.
Pectorale.
Phaleræ.
Postilena.
Quadrupes.
Quadrupedantes.
Runcinus.
Sagma.
Sagmarii.
Salma.
Scandile.
Scutulati equi. *Scutulum.*
Sejuges.
Sella equestris.
Simpli.
Singulares. *Desultorii.*

Solez equorum:
Sonipes.
Spadices.
Staffa.
Stapeda.
Stapia.
Sternaces.
Stragula.
Strepa.
Subex pedaneus.
Subjugium.
Subjugis.
Succussatores.
Supercellium.
Tolutarii.
Tolutim.
Tottonarii.
Trepidarii.
Tricaballi.
Tricinarii.
Trotare.
Turma.
Turmarcha.
Turmales.
Ubini.
Vehiculus.
Veterini.

XXXIX. *Equorum Nomina:*

A Bieesus.
Æthon.
Alastor.
Arion.
Bajardus.
Bucephalus.
Campafus.
Ceron.
Combos.

Corax.
Cynkus.
Cyllarus.
Cous.
Fucus.
Garganus.
Hippogryphus.
Ilcda.
Incitathis.

Iris.
Lampon.
Lamus.
Nycteus.
Orpheus.
Panchates.
Pasharinus.
Pegasus.
Pelorus.

Pertinax.
Phlegon.
Phlogius.
Phobos.
Pholoes.
Pompejanus.
Pyrois.
Scyphius.
Sicoris.

Ooo The

Theron.	phus sequentia equorum	Brigladoro.	Mattafellone.
Thaes.	nomen Italica.	Diltyco.	Nifonte.
Tigris.	Aquilino Comitis Tolosani.	Frontalatte.	Serpantino.
Tuscas.	Aquilino Floridantis.	Frontino.	Sinettorre.
Volucor.	Biondello.	Hircano.	Vegliantino.
	Vide in Titulo Hippogr.	Leando.	

X L.

Supellex & Onera.

A Rumnae:	Clepsidra.	Militia pro stipendio.	Sacculi Parthici.
A Armamenta &	Ferramenta.	Muli Mariani.	Scarcella.
Bifaccium.	Harnefium.	Onera militum.	Segestræ.
Buccellatum.	Hippopera.	Pera.	Siftaria.
Bulga.	Mala.	Perula.	Vasa.
Cento.	Mantica.	Saccus.	Vasa bellica.
Cilliba.	Manticula.	Sacculus.	Vasarium.

X L I.

Castrametatio, Itinera, Mansones.

A Stiva.	Ductores itinerum.	Materior.	Schenum.
A Agmen.	Extraordinaria porta.	Menses.	Sedes.
Allagia.	Filtrum.	Metor.	Sedes belli.
Angariæ.	Forum.	Metatores.	Sedes armorum.
Anteceſores.	Fossa.	Monoxilos.	Speculatores.
Aquatio.	Fosſatum.	Pabulatio.	Stadium.
Aquatores.	Gnoma.	Pabulator.	Stathmus. Stadium.
Aquor.	Groma.	Pabulum.	Statio.
Ascogefrus.	Gromaticæ.	Papilio.	Stativa.
Augurale.	Heristallus.	Pedatura.	Statores.
Augustale.	Hiberna.	Pelles.	Strategium.
Baltimentum.	Hibernacula.	Pertica.	Striga.
Cæpititium tribunal.	Hospitia militum. <i>Menses.</i>	Podismus.	Sublicium.
Caitra.	Hospitium.	Pons.	Suggestus.
Caitra movere.	Ignis castrensis.	Pontones.	Tabernaculum.
Castrametor.	Impedimenta.	Portæ caſtreſes.	Tenda.
Cohors pro tentorio.	Incilia.	Portula.	Tendo.
Commeatus pro itinere.	Iter militare.	Præambuli.	Tentorium.
Contubernium.	Itinerarium.	Prætentura.	Tentoriolum.
Convaso.	Itinerarium sonare.	Prætorium.	Tellera expeditionalis. <i>Expeditionalis, i.e.</i>
Cursus publicus.	Laterna.	Procellaria.	Trajectus fluminum.
Decumana porta. <i>Castrame.</i>	Levatura.	Prodromi.	Tugurium.
tor.	Lignor.	Quætorium.	Vigiliarium.
Detendo.	Lignatores.	Quætoria porta.	Uraniscus.
Determino.	Lintres.	Quarteria.	
Diæta.	Mansio.	Retentum. <i>Prætentura pro</i>	
Dolichon.	Mansionarius. <i>Mansio.</i>	militum genere.	

X L I I.

De Arce, & re Munitoria.

A Bacus.	Areopagus.	Campus.	Clusella.
A Aceratum.	Arx.	Campus Martius.	Cognomina Ducum ex Victoriis.
Accesa.	Ascogefrus.	Cancelli.	Columna Trajani.
Adriani moles.	Afferes.	Candelabrum.	Columna Antonini.
Aſtuarium.	Auricula.	Capitolium.	Colax.
Agger via recta.	Ballistaria.	Carrago.	Colonia.
Ambulacrum vallis.	Barbacana.	Cassarum.	Communitio.
Anpits.	Barra.	Cassis.	Concædes.
Antemurale.	Barrera.	Castellamentum.	Concatenatio.
Antemuranus.	Bastia.	Castellulum.	Concateno.
Antepeitoralis murus.	Bastida.	Castellum.	Concratitii parietes.
Anterides.	Bastita.	Castellum cæſpititium.	Congestitius, a, um.
Antipoliortice.	Bastire.	Castrum.	Convello.
Aque curatio.	Bastimentum.	Cataracta.	Corona pro munimento.
Arbalisteria.	Battifolium.	Cervi.	Coronata opera.
Arca pro aggere.	Belfredus.	Cinis.	Corpus caſtri.
Arca pro tumulo munito-	Bisturris.	Cippi.	Crates.
rio.	Bretachiz.	Circummunio.	Crebrisurum.
Archeria.	Burgardus.	Circumunitio.	Cryptæ cæcæ.
Area.	Burgus.	Clathrum.	Dic-

Dicetus.	Lorica.	Portæ castrenses.	Stabilitas.
Ecphorz.	Loricula.	Portus.	Sticata.
Emunio.	Lunulæ. <i>Cassis.</i>	Pons.	Stili cæci.
Eptagonæ arces.	Maledicta.	Postica.	Subarra.
Exagonæ arces.	Mania.	Posticum.	Sublicium.
Fascennia.	Moles.	Præmœnio.	Suda.
Feneſtra.	Monoxylos.	Præmunitio.	Sudes.
Firmitas.	Munio.	Præfidium.	Sudetum.
Forcelleſtum.	Munitio.	Prætenturæ.	Suggestus.
Forceps.	Munitio interior.	Propugnaculum.	Summoenium.
Forcia. <i>Fortalitium.</i>	Murus pro maceria vel ag- gere.	Pseudocastellum.	Taxatio.
Forteritia.	Murale.	Pseudothyrum.	Tetragonæ arces.
Fortitium.	Muramen.	Pugnaculum.	Thema.
Fortitudo.	Muratum.	Pylæ. <i>Portæ.</i>	Thorax.
Fossa.	Palata.	Quarantena.	Transversæ.
Fosſatum.	Palatio.	Quarnellus.	Trencatum.
Fosſatellum.	Parmula.	Receptus.	Tricinctum.
Fosſula.	Pentagonæ arces.	Reductus.	Tribunal.
Frons.	Pergama.	Refortiuncula. <i>Fortalitium.</i>	Tumuli gradarii. <i>Scabelli.</i>
Fronteria.	Peribolus.	Regulares arces. <i>Regularis.</i>	Turres fixæ.
Garittæ.	Phalanga.	Repulſorium.	Turricula.
Grumus.	Pinna.	Reſectiones.	Turris.
Gula.	Pinnula.	Rocca.	V. Litera.
Hercius.	Planiforme propugnaculum	Roſtrum.	Valentia.
Hexagona munitio.	Platea armorum.	Saccus.	Vallatum.
Hurdicium.	Poldrus.	Saracenesca.	Vallo.
Incastello.	Polygonæ arces.	Sbaralium.	Valkum.
Iſigenium.	Porta.	Scabellum.	Vallus.
Intervallum.	Portæ.	Semiluna.	Valvarte.
Labrum.	Portula.	Spaltum.	Velamen. <i>Candelabrum.</i>
Levatura.	Portæ eruptionna. <i>Eru- ptio.</i>	Sparæ.	Via tecta.
Liciæ.		Specula.	Vigiliarium.
Lintres.			Ziro.

X L I I I .

Pugna.

A Bruptum.	Concertativus.	Displodo.	Monomachia.
Adbello.	Concio.	Duellum.	Mutatio vestium.
Adorior.	Concurro.	Edomo.	Negotium.
Adpugno.	Concursatorius, a, um.	Evagino.	Occido.
Agonizo.	Cucursus.	Evalto.	Opima spolia.
Aguitare.	Conferre manus.	Everto.	Osculana pugna.
Allocutio militaris.	Confœtura.	Eversio.	Petitiones armorum.
Atra dies.	Confector.	Eversor.	Populatio.
Avocare arma.	Conflictus.	Evinco.	Præda.
Badalatius.	Conflictatio.	Exarmo.	Prædatum.
Batuo.	Conflictio.	Excidium.	Præclium.
Batuator.	Confliguum.	Excuneatus.	Præliator.
Batalia.	Congredior.	Excusor.	Priso.
Bellum pro prælio.	Congressus.	Excusio.	Profligo.
Briga.	Conifco.	Fax projecta. <i>Ignifer.</i>	Propugnator.
Cædes.	Confero.	Ferio.	Pugna.
Campus.	Contentio.	Feritores.	Punctim.
Captivus.	Contrucidio.	Giostra.	Rapina.
Captivitas.	Convulnero.	Habeo.	Rapinator.
Carpo, is.	Decerno.	Hasta r.	Raubare.
Celata.	Decretorius, a, um.	Ignifer.	Receptus.
Cerno, is.	Decerto.	Incursio.	Rixa.
Certamen.	Decertatio.	Indago.	Rixator.
Certatio.	Depopulo.	Infronto.	Scaramutia.
Certatus, us.	Depopulor.	Infugo.	Sconfitta.
Certator.	Depopulatio.	Intercipio.	Signa inferre.
Certo.	Depopulator.	Interceptor.	Signa statuere.
Chirotheca.	Deprædor.	Interficio.	Signa convellere.
Circuitio equeſtris confi- ctus.	Deprælior.	Interfector.	Spolium.
Clades.	Depugno.	Intérimo.	Stormenum.
Coequito.	Depugnatio.	Interemptor.	Stormus.
Collimo.	Delperatio.	Interneco.	Strages.
Collineo.	Devasto.	Internecio.	Strategemata.
Colpus.	Devoveo.	Invasor.	Superventus.
Compugno.	Dies.	Irrumpo.	Thalamagus.
Concerto.	Digladior.	Irruptio.	Tripudio.
Concertatio.	Dimico.	Juita.	Vadium.
Concerator.	Dimicatio.	Laceſſo.	Vafſator.
Concertatorius.	Discuneatus.	Maſto.	Velitatio.
	Dispalo.	Miſcella.	Vulnus.

XLV. Pramia, Concessiones, Indulta;

A Dorez.	Commoda.	Istelasticum.	Phaleræ?
Ædes liberg. Legati. 4.	Concitarium.	Laurea.	Praconium.
Agonisma.	Conductus.	Laureola.	Pramia.
Agri divisi.	Congiarium.	Lautus.	Quadrige cum statu.
Anulus.	Corona.	Laus.	Rostrata corona.
Apotheosis.	Corniculum.	Lautia. Legati. 4.	Salvaguardia.
Armilla.	Dextræ.	Litteræ assertitix publicæ si-	Statuæ.
Aurea corona.	Dextrocherium.	dei.	Statuæ Achillez. Statuæ. 4.
Aurum coronarium.	Dona militaria.	Missio.	Statuæ curules. Statuæ. 4.
Bulla aurea.	Donaticæ hastæ.	Missio gratiosa.	Tenæ.
Calbeum.	Donativum.	Missio honesta.	Tessera liberi commeatus.
Calcearium.	Emeritum.	Muralis corona.	Torques.
Castrensis corona.	Equus. 3.	Mutilati in bello.	Triumphalis corona.
Catella.	Etrusca corona.	Navalis corona.	Triumphus.
Civica corona.	Exploratoria corona.	Niceterium.	Trophæophori.
Clæfice corona.	Fama.	Oleagina corona.	Trophæum.
Clavarium.	Fibula.	Opima spolia.	Vacatio.
Colonia.	Fœminæ. 7.	Ovalis corona.	Vexillum. 6.
Commeatus pro abeundi fa-	Gloria.	Palma.	
cultate.	Honorarium.	Palmarium.	
Commeatales.	Immunes milites.	Pateræ.	

XLV. Pœna, Multæ, Res judiciaria.

A Bacinati.	Centesimatio.	Frumentum.	Quadrige in diversum actæ.
Aquila incisa dorso.	Centuriata Comitia.	Fugitivi.	Sal.
Aquila. 8.	Chirotheca.	Furtum. 1.	Securis. 2.
Arbores in diversum actæ.	Cingulo spoliari. Cingulum.	Fustis.	Scutagium.
Quadrige in diversum actæ.	1. 2.	Fustuarium.	Situs.
Areopagus.	Cinis.	Herebannum.	Stare diu ante Pretorium so-
Arma frangere.	Coenatica.	Infamia.	litis tunicis. Cingulum. 2.
Arma reversata.	Crates.	Jugum.	Stramenta secare. Cingu-
Barbicanagium.	Crux. 5.	Missio ignominiosa.	lum. 2.
Cæspitem portare. Cingulu-	Decimatio.	Muratio militæ.	Suspedium.
lum. 2.	Decimo. 2.	Mutatio centorii.	Tributum.
Cæspitum tri bunal.	Delectus. 2.	Mutatio.	Vestigal.
Calcaria amputata. Calcar.	Deprehensa.	Naves in diversum actæ.	Venæ sectio. Audacia. 2.
Cancellarius.	Desertores. 3. 5.	Quadrige in diversum actæ.	Victoria. 3.
Capitis supplicium. Secaris.	Equus. 2.	Plumbata.	
Cavalleria.	Evallo.	Pœnæ militares. Ubi elen-	
Censio hastaria.	Fossam fodere. Cingulum. 2.	chus poenarum.	

XLVI. Remedia adversus offenditum armorum. Pignora Securitatis.

A Literæ. 5.	Auriflamma.	Herba Promethæ. Invul-	Lapis electorius.) Invulne-
Ancilia.	Bulla aurea.	nerabiles.	Notæ magicæ:) rabiles.
Anuli. Invulnerabiles.	Calbeum.	Herculis imago gestata. In-	Palladium.
Aqua Stygia. Invulnerabiles.	Capa S. Martini.	vulnerabiles.	Pellis hyenz. Invulnerabiles.
Ara misericordæ. Religio. 7.	Carrocium.	Ignis Vestalis.	Pentalpha. A Literæ. 5.
Arca fœderis Judæorum.	Castriota cineres. Invulne-	Imago Alexandri Magni. In-	Porta Scæa.)
Invulnerabiles.	rables.	vulnerabiles.	Rhæsi equi.) Invulne-
Arma excantata magicæ. In-	Chartulæ sacro oleo imbui-	Imagines Numinum. Invul-	Scarabæ effigies. Drabiles
vulnerabiles.	tæ. Invulnerabiles.	nabiles.	Succi herbarum.)
Armilla. Calbeum.	Ephesia notæ.	Invulnerabiles.	

XLVII. Obsidio.

A Cœfus obsidionales.	Brachia.	Circumvallo.	Evocatio.
Admōnio.	Calcata.	Conclusio.	Exaggero.
Anabathra.	Candelabrum.	Corbes.	Farcimina.
Aqua fervens.	Chirotheca.	Corona obsidionalis.	Gerræ.
Aqua curatio.	Ciconia avis.	Crates.	Grimus.
Arena ardens.	Circumsedeo.	Demolitio.	Grumulus.
Arrabo.	Circumscito.	Eruptio.	Halofis.

Hia-

Hiatus murorum.
Hostagius.
Inclia.
Ingeniare. *Ingenium*.
Kragz.

Lukanicæ.
Mina.
Obses.
Obsidio.
Obsidio navalis.

Pureus.
Saccus.
Sappa.
Scalæ.
Sedes.

Sitis.
Subsidio.
Talea.
Thoracium.

XLVIII. *Suplices, & Dedititii.*

A Uxilium.
Captivi.
Dedititii.
Dextram dare. 2.

Génua tangere.
Pidem militum implorare.
Herbam dare.
Lana.

Laurus. 2.
Manus dare.
Quiritare.
Saltem.

Supplicatio.
Suplices.
Venia.

XLIX. *Seditio.*

A Lfare.
Ambitio. *Justitia ar-
morum*. 1. 2.
Colligo, is.
Conjuratio.
Conspirati.
Conspiratio.

Conspiratus, us.
Intartæ.
Intartizare.
Iris.
Musso, as.
Perfuga.
Proditor.

Rebello.
Rebellatio.
Rebellio. pro rebelli.
Rebellio. pro actu rebel-
landi.
Rebellium.
Rebellatrix.

Seditio.
Turbo, as.
Turbamentum.
Turbator.

L. *Vitia.*

A Dulatores. *Bardi*.
Alfare.
Armillatus, a, um.
Audacia.
Buccellarii.
Capita hostium pilispræfixa.
Chirotheca.
Colla calcare.
Desertores.
Desidia. *Bellum exterrnum*.
Diffugium.
Discincti.
Dolus.
Emansores.

Errores. *Fugitiivi*.
Ferocia.
Fuga.
Fugitiivi.
Furtum.
Furor.
Graffor.
Jastantia.
Imbellia.
Infidelitas. *Fides*.
Inseffor.
Intemperantia. *Mensa mili-
taris*. 6.
Luxuria. *Luxus. Fœmina in*

bello:
Luxus.
Mantelium.
Murci.
Obscænz voces in interie-
ctione sermonis. *Hercle*.
Otium. *Bellum exterrnum*.
Palmaria.
Perduellis.
Perduellio.
Perfuga.
Proditor.
Rapina.
Raubare.

Rebello.
Remanfores.
Sævitia in extinctos.
Stellatura.
Subleffores. *Subfesse*.
Temeritas. *Audacia*.
Timor.
Transfuga.
Transfugium.
Vastator.
Venenum.

L I. *Pax, Fædera, Sponsones.*

A Llegati.
Amnestia.
Arma mutare.
Caduceum.
Caduceatores.
Ceryces.
Chirotheca.
Circumsocius.
Colligatio.
Concilio.
Conciliator.
Confœdusti.
Creatum.

Creantare.
Depacifcor.
Dextræ.
Dextram dare.
Feciales.
Feritæ foedus.
Firmator.
Foedus.
Haraldus.
Inducia.
Internuncius.
Irenarchæ.
Irenarchæs.

Irene.
Irenica.
Iris.
Juramentum. 6. 7.
Laurus. 2.
Liga.
Medius.
Mesazon.
Nuncii.
Olea.
Paterpatratus.
Pax.
Paciarius.

Pacificator.
Pacator.
Receptor.
Reconciliator.
Scaflegi.
Sequester.
Sona.
Sponsio.
Sponsores.
Tregua.
Verbenarius.

LII. *Victoria, Vici, Victores.*

C ampas.	Domator.	Iselaisticum,	Pessundo.
Colla calcareæ.	Domitor.	Manus dare.	Quero.
Cognomenta Ducum ex Victoriais.	Expugno.	Manubriæ.	Subjugator.
Corona. 4.	Expugnator.	Nicatoræ.	Suppedito.
Rebello.	Expugnatio.	Niceteria.	Te Deum laudamus.
Rebellatio.	Exuvia.	Niceterij.	Triumphus.
Devincio.	Gratulationes.	Niceterium.	Triumphalia ornamenta.
Dextram dare.	Hedera.	Palma.	Trophæum.
Domo.	Hjeronicæ.	Palmam referre,	Victoria.
	Hostia.	Palmarium.	Victoria Dea.

LIII. *Triumphus.*

A Ecclamatio.	Epulum triumphale.	Ovatus, us.	Triumphus navalis.
Arcus triumphalis.	Etrusca corona.	Ovo, as.	Triumphalis corona.
Aurea corona. <i>Aurum Coronarium.</i>	Ferculum. I.	Ovatum aurum.	Triumphalis.
Aurum coronarium.	Feretrum.	Palma.	Triumphatus, us.
Bulla aurea.	Hercules triumphalis.	Palmata.	Triumphalia ornamenta.
Calbeum.	Jani.	Picta toga.	Trophæofori.
Candidi equi.	Io triumphe.	Quadrige albae.	Trophæum.
Corona insignis.	Jubilum.	Statuæ.	
Currus triumphalis.	Laurus.	Statuæ curules.	
	Ovalis corona.	Triumphus.	

LIV. *Trophæa, Testimonia publica honoris.*

A Baron.	Cognomenta Ducum ex Victoriais.	Iselaisticum.	Triumphus navalis.
Apotheosis:	Currus triumphalis.	Statuæ.	Triumphalis corona.
Arcus triumphalis.	Crux.	Statuæ curules.	Triumphalia ornamenta.
Glypei.		Triumphus.	Trophæum.

L V. *De re Nautica generatim.*

A Rchigubernus.	Exscendo.	Naves bellicæ.	Pirata.
Arsena.	Exscensio.	Naves difsolubiles.	Piratica.
Bellum navale.	Exscensus, us.	Naves fluviatiles.	Portus.
Caravana.	Flotta.	Naves incendiariæ.	Præfectus classis.
Classis.	Galeoræ.	Naves longæ.	Profectio classis.
Classis procincta. <i>Cingulus Gabinius.</i>	Gubernator.	Naves oneratæ.	Proreta.
Classifica.	Navale.	Naves rotatæ. <i>Liburnæ.</i>	Proselontes.
Classiarii.	Navales foci.	Naumachia.	Protocarabus.
Classici. <i>Classiarii. 2.</i>	Navalis corona.	Naumachiarii.	Scriba navalis.
Detergere remos. <i>Detergo.</i>	Navarchus.	Nautæ.	Stolus.
Duumviri navales.	Navigium pro clasic.	Obſidio navalis.	Trierarchus.
Epibatae.	Navigium pro navigatione.	Phalanga.	Triumphus navalis.
	Navis.	Phalangarii.	

LVI. *Naves bellicæ, & adjutrices.*

A Carium.	Barbotata navigia.	Buccentaurus.	Cataſcopium.
Actuarie.	Barca.	Bufſa.	Cattus.
Eratæ.	Barcuffius.	Calaluzia.	Caudicatae.
Agrariae.	Barga.	Camera.	Celox.
Annotinæ. <i>Frumentarie.</i>	Baris.	Caracora.	Ceola.
Aphractæ.	Baſimentum. <i>Baſtam.</i>	Carabus.	Cercuri.
Argo.	Batus.	Caravela.	Chelandium.
Balancus.	Battellus.	Carraca.	Cotia.
Balingaria.	Biremis.	Caſtra, &c. <i>Rada.</i>	Corbita.
Barbota.	Brigum.	Cataphractæ.	Curforæ.

Cataſcopium.
Cattus.
Caudicatae.
Celox.
Ceola.
Cercuri.
Chelandium.
Cotia.
Corbita.
Curforæ.

Cy-

Cybea.	Hippagine.	Pozia.	Spinachium.
Decemremis.	Judicariæ.	Prætoria.	Sclata.
Dicrota.	Lanciara.	Priftis.	Stratiotides.
Dromones.	Lembus.	Prosumia.	Tabellariæ.
Dromundus.	Liburnæ.	Pycta.	Targia.
Epibades.	Lignum.	Quadriremis.	Taritæ.
Episcopia.	Luforiar.	Quinqueremis.	Tectæ. Confratæ.
Fumentariæ.	Madium.	Rada.	Terrada.
Fusta.	Manciva.	Racariz.	Trieres.
Galæa.	Myoparo.	Rates. Rataria naves.	Triremis.
Galeatia.	Naca.	Rostrata.	Vectoria.
Galeo.	Papyrus.	Rotata. Liburnæ.	Undeciremis.
Galera.	Paralus.	Sagitta.	Ufarius.
Gaulus.	Parascernus.	Scapha.	Zambuca.
Germundus.	Paro.	Scyphus.	
Golafrus.	Parunculus.	Sithia.	
Heptaris.	Pentiremis.	Speculatoria.	
Hexeres.	Phaselus.		

L VII.

Navium partes aliqua, ornamenta, instrumenta.

A Crostolia.	Carchefum.	Gubernaculum.	Rutrum.
Anseres.	Catastromata.	Insignia navium. Tucelana-	Thoracium.
Aphlaustum.	Contus.	vium.	Tucela navium.
Aplustre.	Dolones.	Phalanga.	
Bolis.	Eschara.	Rostrum. Rostræ naves.	

L VIII.

Nota Discriminum.

A . Litera. 3.	Cedo alteram. Vitis.	Interfigne.	Pictacia.
Album. Brevis.	Cognitiones.	Laterculus.	Rationarium.
Bellum Sacrum. 3. 4.	Cognomenta ex victoriis.	Literæ affertitiae publicæ fi-	T. Littera.
Breve.	Crissæ argentataæ. Evocati. 3.	dei.	Telum.
Brevis.	Enchiridium.	Manu ad ferrum.	Th. Græcis. ②.
Breviarium.	Infigua.	Matricula.	

L IX.

Animalia.

A Lauda.	Canes.	Equulus.	Paffarinus.
Anseres.	Cantherius.	Ericius.	Pegasus.
Aper.	Cantheriolus.	Falco.	Porcus.
Apas.	Capella.	Gallus.	Priftis.
Aquila.	Capreoli.	Gallus gallinaceus.	Runcinus.
Aries.	Cattus.	Gattus.	Scarabæus.
Asellus.	Cervus.	Ginnus.	Scorpio.
Asinus.	Ciconia.	Grues.	Scropha.
Aves.	Cochlea.	Gryllus.	Serpentes.
Aves diræ.	Colubrina.	Gryphus.	Somarii. Sagmarii equi.
Azemila.	Columba.	Hinna.	Sonipes.
Bairdus.	Corax.	Hippogryphus.	Sphynx.
Basiliscus.	Cervus.	Hystrix. Faculum.	Spingardus.
Boves lucæ.	Cuniculus.	Lupus.	Sus.
Eucephalus.	Cycnus.	Mannus.	Talpa.
Burdones.	Cyllarus.	Manoulius.	Testudo.
Burricus.	Delphin.	Minotaurus.	Tigris.
Buteo.	Dracones.	Mula.	Troja.
Caballus.	Dromades.	Mulus.	Ubini.
Cabs.	Elephas.	Mus.	Vulpes.
Cabulus.	Equa.	Muschetta.	Vulpecula.
Camelopardalis.	Equula.	Musculus.	Vultures.
Camelus.	Equus.	Onager.	
Cancer.	Equuleus.	Palafredus.	

L X.

De Occisione, funere, & morbis.

A Potheofis.	Confectura.	Gymnastica.	Mortis contemptus.
Arcea.	Consector.	Inferiz.	Occido.
Athletica.	Confodio.	Interficio.	Occisio.
Busta Gallica.	Contemptus mortis.	Interactor.	Pentalpha.
Busta Gallorum.	Convulnere.	Interimo.	Panici terrores.
Bustuarii.	Decuriones equestris.	Interemptio.	Pestilentia.
Cædes.	Fames.	Interemptor.	Sitis.
Captivi. 3.	Fames Melia.	Invulnerati.	Soteria.
Causarii milites.	Fames Saguntina.	Laudatio funebris.	Strages.
Causaria missio.	Ferculum. 2.	Ludi funebres.	Vulnus.
Cenotaphium.	Feretrum.	Medici.	
Chirurgi.	Funus.	Missio causaria.	
Glades.	Gladiatores.	Morbus Gallicus.	

L XI.

Quæstiones militares.

- I. Præstetne e subditis quām ex exteris confilare exercitum. *Auxilia.* 4. *Urbana militia.* 1. &c seqq.
- II. Præstetne ex rusticis & vilioribus, quām ex civibus commodi census habere delectum. *Delectus.* 6. *Urbana militia.*
- III. Utrūm in libera melius civitate, quām servituti obnoxia proveniant viri militares. *Delectus.* 1. 2.
- IV. Utrūm Dux accersendus ab exteris, an è subditis creandus. *Dux.* 7.
- V. Utrūm exercitus utilius confletur ex una gente, quam ex pluribus. *Exercitus.* 4.
- VI. Utrūm in ludo Latrunculorum locum habeat fortuna. *Latrunculi.* 3.
- VII. Utrūm viri præstantes ingenio possint minus proficere in ludo Latrunculorum, quam in crassioris codem excellere. *Latrunculi.* 6.
- VIII. Utrūm ludi Latrunculorum inventor fuerit Palamedes. *Latrunculi.* 2. 3.
- IX. An bellatores litteratos esse oporteat, vel conveniat. *Litteræ.*
- X. Utrūm non assæ solum sed etiam elixæ carnes in usu fuerint apud Heroes. *Mensa militaris.* 1. 2.
- XI. Utrūm præstet excitare arces in fastigiis montium, quām in planitie. *Munio.* 4. 7.
- XII. Utrūm eligi præstet Ducem propria clarum, an secus. *Nobilitas.*
- XIII. Utrūm justo melius, quām præmagnō numero militum conficiatur exercitus. *Numerus militum.*
- XIV. Utrūm præstet obedire, quām contra imperium uti occasione rei bene gerendæ. *Obedientia.* 3.
- XV. An equitatus præstet peditatu. *Pedites. Militia.* 2.
- XVI. Quām ob causam, qui summa pericula adeunt fieri soleant pulchritores. *Pulchritudo.* 4. & seqq.
- XVII. Utrūm exigua, an procerà statuta oporteat legi militem, aut creari Imperatorem. *Satura militaris.*
- XVIII. Utrūm Poeta Epicus in Heroe exhibere debet. *Virtus summum,* an admixtam deterioribus. *Malantria.*
- XIX. Utrūm præstet humari cadavera, quam cremari. *Funus.* 14. & seqq.
- XX. An seditio fit damnosior bello. *Seditio.*
- XXI. An proxime morituri polleant facultate divinandi. *Divinatio.*
- XXII. An liceat viro militari usurpare proprias laudes. *Laus.* 2.
- XXIII. An præstet excitare plures arces quām pauciores. *Munio.* 7.
- XXIV. An conveniat habere exercitum semper paratum.
- XXV. An victoria præliaris præstet expugnationi arcis. *Munio.* 7.
- XXVI. An terrestris militia præstet navalii. *Bellum na vale.*
- XXVII. Utrum uxoratos milites quā non uxoratos præstet conscribere. *Coniugia militum.* 2.
- XXVIII. Utrum Heroum arma ænea fuerint an ferrea. *Arma.* 9.
- XXIX. An liceat dolo uti in re militari. *Dolus.*
- XXX. An fugam arripere in acie sit semper militi ignominiosum. *Fuga.*
- XXXI. An & quæ vexilla in usu fuerint ante tempora Juliana. *Vexillum.*
- XXXII. An & quando liceat vulnerare equum in proelio. *Vulnus.*
- XXXIII. An Jason primam navem invenerit. *Navigatio.* 2. 3.
- XXXIV. Græcine an Romani machinarum usum invenerint. *Machina.* 2.
- XXXV. An eomunitia reputanda, quæ referuntur de Gigantibus. *Gigantes.* 4.

L XII.

Adagia militaria.

- A** Fronte atque a tergo. A lasso rixa queritur. Achivorum ultio in Agamemnonem. Achivos a turre judicas. Ad saga. Ad teli jactum. Æacidinæ minæ. Ægina pueros optimos primum aluit. Æqualitas bellum non parit. Ajacis risus. Allia in retibus. Alter Hercules. Amyclas silentium perdidit. Andabatarum more pugnare. *Andabatae.* Androclides etiam in seditione Ducem agit. Animus heptabœus. *Animus.*
- Annibal ad portas. Ante victoriam encomium canis. Apina, & Trica. Aratro jaculari. Archidamicum bellum. Arena cedere. Argivum clypeum abstulit. Arietem emitit. At non Atridæ sic est Agamemnoni visum. At non auguriis fatum sibi depulit atrum. Aut com hoc, aut in hoc. Bellicum canere. Bello parta. Bellum dulce inexpertis. Bellum omnium pater. Bis perit, qui suis armis perit.
- Bithus contra Bacchium. Bona Porsenæ. Cadmæa victoria. Campana superbia. Cantherius in porta. *Cantherius.* Capere civitatem. Captivi ex Pylo. Cilicii Duces. Citra pulverem. Clavam Herculi extorquere. *Clava.* Coelum territat. Colophonius equitatus. Colophonem imponere. Cominus atque omnis. Cononi curæ fuerit bellum. Constitit Ajacis clypeo septemplice rectus. Consultabimus.

Co-

Corynthis non indignatur Ilium.
 Cum Diis pugnare.
 Cum hasta, & scuto.
 Cum Jove ego sanè nolim certamen
 inire.
 Cum larvis luctari.
 Dares Entellum.
 Delphicus gladius.
 Deum sequere. *Urbana militia*. 5.
 Deus per machinam. *Machina*. 4.
 Diomedæ necessitas.
 Diomedis & Glauci permutatio.
 Dormientis rite.
 Duces solidam noctem non dormiunt.
 Dux bonus ac miles præpollens viri-
 bus idem.
 E pharetra dies.
 Equus duratus.
 Equum habet Sejanus.
 Equis albis præcedere.
 Ex umbra in Solem.
 Excubias agere in Naupacto.
 Excubias nudo mandas.
 Exitii nulla ratio.
 Extra teli jactum.
 Fames Melia.
 Fames Saguntina.
 Festina lente.
 Frusta Herculi.
 Fuere quondam strenui Milefii.
 Fugere e manibus miranda Nestori
 habenæ.
 Fugiens iterum pugnabit.
 Fuius Troes.
 Generofior Sparta.
 Gerræ Siculæ. *Gerræ*.
 Gigantum arrogantia.
 Gladiator in arena confilium capit.
 Gladio ignem ne fodito.
 Gladius plumbeus.
 Gladius delphicus. } *Gladius*.
 Gordius nodus.
 Græci tentando, ad Trojam perve-
 nerunt.
 Gygis anulus. *Galea*.
 Hæc Helena.
 Hæc Medus non asportabit.
 Hafta Caduceum.
 Hafta, & scuto uti.
 Haftam abiicere.
 Haud fas est super occisis jactare te-
 ipsum.
 Herbam dare.
 Herculei labores.
 Herculi clavam extorquere.
 Hinc belli initium.
 Hostibus eveniat.
 Hostium munera non munera.
 Hydræ secas.
 Jactantior quam Peleus in sua ma-
 chæra.
 Jaculo immisso fugere.
 Ibyci equus.

Ne Ignifer quidem reliquus. *Ignifer*.
 Ignem igni addere.) *Ignis*.
 Igne ferroque minari.) *Ignis*.
 Illic, qui vir iners, qui strenuus, ipsa
 docet res.
 Ilias malorum.
 Imperatorum multitudine Cariam per-
 didit.
 In acie novaculæ. } *Fædus*
 In ferri cuspidæ. }
 In angustum coguntur copia.
 In bello bis peccare non licet.
 In bello multa inania.
 In Care periculum.
 In procinctu res est.
 Insultas Gallus. *Gallus*.
 Inter lapides pugnant, nec lapidem
 tollunt.
 Inter melleum & incudem. } *Fædus*. 1.
 Inter sacrum & saxum.
 Intra septimam.
 Intra teli jactum.
 Jugulare mortuos.
 Juvenum facta, senum confilia.
 Laureolam in mustaceo querere. *Lau-
 rus*.
 Lex & regio. *Urbana militia*. 5.
 Lex in manibus.
 Lingua bellare.
 Locrense pactum.
 Lunæ Laconicæ.
 Lydius currus.
 Lydum in planitem provocas.
 Machinas post bellum afferre. *Machi-
 na*. 3.
 Magistratus virum ostendit. *Expe-
 riencia*. 1.
 Maniana imperia.
 Manubrium de manu eximere.
 Mars communis.
 Mars non concutit sua arma.
 Mars Rex.
 Martis campus.
 Martis pullus.
 Megarenses neque tertii neque quar-
 ti.
 Mentam bellii tempore ne ferito.
 Militavit cum Erasina de.
 Minimo provocare.
 Miserior monomachis.
 Moenia ferrea, non terrea.
 Myorum, & Phrygum discreti sunt
 termini.
 Myorum præda.
 Nec Hercules contra duos.
 Ne puero gladium.
 Neoptolemi vindicta.
 Non absque Theseo.
 Non annuncias bellum.
 Non cereatur de oleastro.
 Non plus ultra. *Quæ ultra Gades inac-
 cessa*.
 Nostro Marte,

Nudo mandas excubias.
 Nunquam mi à tergo fugienti infixe-
 ris hastam.
 Omnes machinas admovere.
 Omni pede standum.
 Orci galea. *Galea*. 5.
 Par honor ignavoque viro & virtute
 valenti.
 Pedem conferre.
 Per hastæ cuspidem currere.
 Perierunt omnia.
 Phocenium desperatio.
 Phœnicum pacta.
 Post aliam metsem serendum est. *Ex-
 perientia*. 1.
 Post bellum auxilium.
 Post principia.
 Prælio vicit, non bello.
 Præliari sub vite. *Vinea*. *Vitis*.
 Pugnare gnarus, verum eminens &
 procul hoste.
 Quæ ultra Gades inacessa.
 Qui se non habet, Samum habere
 postulat.
 Regula Lesbia. *Regula*.
 Res ad Triarios redit.
 Rheginis timidior.
 Rude donari.
 Salaminia navis.
 Sedendo vincit.
 Semper Ilio mala.
 Serò sapiunt Phryges.
 Serra pugnare.
 Si tibi machæra est, & nobis urbina
 est domi.
 Siculus miles.
 Si quid mali in Pyrrham.
 Sunt formidandæ Regum offensæ que
 minæque.
 Suo gladio.
 Sus tubam audivit.
 Sybaritica calamitas.
 Tænarium malum.
 Talia gignit bellum.
 Telis argenteis pugnare.
 Thracium commentum.
 Timere ante tubam.
 Titanas imploras.
 Tolle calcar.
 Tolle digitum.
 Tridui commeatrus.
 Trifitis scytale.
 Tu miles in legione, ego Mars in
 culina.
 Væ vicitis.
 Vasa colligere.
 Vasa conclamare.
 Veriora iis, quæ ad Sagram accide-
 runt.
 Virtute duce, comite Fortuna.
 Una avis optima, pro patria pugnare
 tuenda.

INDEX II. RERUM NOTABILIUM.

Quæ traduntur hoc Indice quærenda sunt in Titulis initio præfixis.
Ubi verò Tituli impressi diversis typis interponuntur, vel
apponuntur in fine, indicata quærenda sunt in iisdem
appositis Titulis non in præfixis initio.

Numeri additi designant paragraphos Titulorum.

A

Litera. princeps literarum. exprimit divinitatem. prolata facilis. 1. a quo primū monstrata. absolucionis. 2. pueritiam notat in matriculis. 3. figura aciei. 4. quinques in scriptura iterata designat pentalpha, salutis. & victoriarum pignus habitum. idem ornat vexilla. delineatur in scutis. effigie ex vulneribus Christi Domini. 5.
A, vel Ab præpositiones. quomodo adhibeantur in officiis significan- dis. *A confiliis bellicis.*
A copiis militaribus. quæ præfatura.
A pugione. quod officium.
A secretis. *Scrinium.*
A supellecstile. quod officium.
A tabulario castrensi. quod officium.
Abacini. supplicii genus. origo nominis.
Abacus. plura designat. etymon.
Abarca. calceamenti genus. cognomenum Sancii Navarræ Regis. etymon.
Abaton. quid sit apud Vitruvium. origo nominis.
Abdalonymus. exemplum *Utriusque fortunæ Liberatoris.*
Ablectæ aedes. que sunt apud Plautum. *Ablecti milites.*
Ablecti milites. optimæ notæ. ratio nominis.
Ablegmina. quid notent. *Ablecti milites.*
Abolla. vestis militaris. philosophica. senatoria. duplex. origo nominis.
Abrahamus Nicolaus. notatur in origine ignis Græci. Mallooli. in numero Victoriarum. *Victorius nummus.*
Abruptum, vel abruptus. quid sit apud Vegetum.
Academici a furfure. laudantur. *Galeria. Amira. 2. Springarda.*
Acanzi. militia Turcica.
Acastus. inventor ludorum funebrium. *Ludi funebres.*
Acacium. quæ navis.
Accedones. qui. quid differant ab arbitris in Monomachia.
Accensi. militia levis. ministri.ordo promotionis.
Accessio. quid accessiones in Architectura civili. quid accessio belli.
Accessus obfisionales. exponuntur. quomodo parentur. juvantur coribibus. cogniti ab Antiquis. pars ultima quo dirigatur.
Accessus. quæ machina.
Accingo. est s̄epe instrui vel armari.
Accincti. qui. *Accingo.*
Accipiter. signum militare. exponitur.

Accipiter. signum victoriarum. *Victoria Dea.*
Acclamatio. a theatris in forum & aciem transfit. siebat ad numerum & alio præcidente. 1. in ædes sacras admissa, & rejecta. exempla & formulæ. 2. relate in Acta publica. dictæ Cantica. 3. formulæ acclamandi. 4. Scommata admista. 5. exempla in sacris paginis. 6.
Accurios. notatur in *Lumenarcha*. ibi. in *Primicerius*. ibi. in *Primipilus*. ibi. 1.
Aceratum. exponitur. supplet firmorem munitionem.
Accessa. munition subitaria. etymon.
Acetum. thema. obstitit machinis. centones humectat. ejus summa vis. quomodo Annibal alpes accedito domuerit.
Aceturum. aqua mistum, militum potio. *Posca.*
Acharisius. notatur in origine vocis *Guadagno. Gualdano.*
Acheolus. Rex *Aetoliae*. quid veri in fabula de Acheloo fluvio ab Hercule superato.
Achelous. ab Hercule superatus quid noret. *Trajectus amnium. Incilia.* dicitur omnis aqua. *Pergama.*
Achilles. quomodo invulnerabilis. discit sub Chirone artes liberales. pars *parvissimum Midea Homestus.*
Achilles. in suo a castris Græcorum recessu, & alii similis exempli, a dicendi sint desertores. *Desertores.* 4. immunitis à vulnere. *Invulnerabiles.* 2. medicus & miles illustris. *Medici.* 1. quintum proficerit sub disciplina Chironis. *Venatio.* 1. *Medici.* 1. musicam discit. *Musica.* 3. 4.
Aries. thema. quid sit in gladio. quid in aliis per usurpationem. quid stricta acies ferri apud Virg. 1. certus militum numerus. 2. locus ubi pugnatur. 3. conflictus ipse. 4. præcipuus notio pro exercitu instrueto. necessaria quædam ad eam instructionem. 5. typus Romanæ aciei. certis intervallis discriminati ordines. commoda ab intervallis præstata. opiniones Scriptorum. oppositæ super acie Romanæ conciliantur. 6. 7. aliae dispositiones. ubi locandi firmiores, ubi debiliores. observandi militum vultus. sinistri rerum nuncii occultandi. sol adversus, venti, pulvis, & similia vitanda. seponendæ copia subsidiariorum. commodiore aditus occupandi. disiungendi discordes, amici jungendi. 8. certi apud Romanos ritus in educenda acie. 9. Græcanica, & Macedonica in usu apud Romanos. prima in intruendæ aciei notio ex Homero. 10. dispositio aciei navalis ferè lunata. quandoque directa. quæ simplex, quæ duplex.
Acriaces. gladius Persicus. varia ejus descriptio. reflexo apice versus tergum, non versus aciem. oppositus ensi falcato. thema. a Scythis pro Marto adoratus.
Aclassis. vestis adstrictior, non laxior. thema.
Aclides. quod reli genus. binæ gestabantur.
Acontiz. Serpentes. *Acontium.*
Acontium. jaculum Græcanicum.
Acrobaticum. machina scandoria: aliis fixa, aliis mobilis. militaris & urbana. usus varius.
Acrostolia. ornamenta navis in prora. eorum figura. affixa ab Ulyssे in *Æde Minervæ* corymbis similia. a rostris distincta. Lucanus de iis explicatus.
Acta. etiam in bello conficiebantur. *Aetarii.*
Aetarii. distributores annonæ. fœnerari soliti. Notarii in officio Prefecti prætorio.
Actio Heroica. quid apud Aristotelem. *Epopeja.*
Acton. genus sagi.
Acturæ naves. etymon. actæ remis velisque. non comparandæ navibus longis.
Actuarii. *Aetarii.*
Acumina. quod genus augurii.
Acupedes equi. origo vocis.
Acus. pars exercitus.
Acutiatores. qui fabri in exercitu.
Adagia. adhibita ad obscurandam scripturam. *Zifera 6.*
Adamas. medetur pavoribus lymphaticis. cur dictus ananchites. *Panicæ terrors.*
Ad crescentes. scholares. tyrones. suffici in militum locum. etymon.
Adhortatio militaris. *Allocutio militaris.*
Adjectiones. quid in Architectura.
Adiutor. vicarius in exercitu. minister in Aula Prætoriana.
Admentum. quid apud Tertullianum.
Admœnio. apud Plautum est obfideo.
Adobare. creare militem. thema.
Adoreæ. militare præmium. cur usurpetur pro gloria. etymon.
Adoreæ. etymon. *Dona militaria.*
Adorior. quid d'fferat ab aggredior.
Adregnare. equum habenis contineare. ratio nominis.
Adriani moles. arx Romæ probè mutata. ejus situs. sepulchrum Adriani Imp. ornata statuis. quam ob causam. & quando transferit in appellationem castris S. Angeli.
Adstites. quinam dicerentur in acie.
Paraffatæ.
Adribernalles. qui. etymon.
Adulatores. *Bardi. Laus 3. Apotbez.* 2.
Advocati. Ecclesiæ clientes illustris. educto earum vexillo illas propugnant.
Ædes liberæ. quid. *Legati 4.*
Ægis.

Aegis . pectoris munitum . lorica Jovis . Minervæ . Apollinis . Junonis , Agamemnonis . peculiaris Minervæ Ægidis nomine . eadem Minervæ clypeus , anguis Medusæ cælatus . quid veri notet ea fabula . **E**gyptii . quam diligenter curaverint artem medicam . **M**edici . quanti fecerint cursus . **C**ursus . 2. quo symbolo notarint arma literis foederata . **L**itteræ . 1. hieroglyphicis utuntur . **I**nsignia . 2. inventores signorum militarium . origo apud eos habendi pro Numinibus animalia . **S**ignum . 5. tonsi in militia . **C**apilli tonsura . 1. an primi cures in navibus adhibuerint . **N**aves bellicæ . 2. **E**gyptii Errones . eorum vivendi ratio . divinationes . origo nominis Zingari . initium gentis . quomodo propagati . vafrties in edendis vaticiniis . **E**milius Paulus . in triumpho magnanimus . **T**riumphus . 10. cur scuta detraxerit vigiliis . **V**igiliae . 4. ejus dictum . **E**xercitium . 1. aliud . **E**xperiensia . 1. ejus obitus notatus . **R**eceptus . 2. **E**neas . ejus gesta . **E**neas . author vestalis ignis . **I**gnis vestalis . ejus religio . **R**eligio . 5. Vide Virgilius . **E**ncatores . tubicines & cornicines in exercitu . eorum numerus . **E**nigmata . eorum usus apud Ægyptios . **Z**ifera 2. 5. & seqq. **E**nobarbus . cognomentum gentis Domitiz . **E**quum . quid sit apud Livium . **A**er . quantum conferat ad fruges servandas . **M**unus . 4. **E**rrarii milites . stipendiarii . **E**rrarii Quæstores . custodes pecunia publicæ . **E**rrarii Tribuni . qui . **E**rrarium . ærarium militare constitutum Romæ ab Augusto . Cur in æde Sacrum . 1. cur in templis ferre constituta æraria . 2. neglectum à Spartaniis . non ita ab Atheniensibus . pœnæ in eos , qui inde pecuniam educerent . 3. ejus utilitas . quomodo interdum suppletum . 4. pecunia in bello necessaria . 5. ærarium Romæ secretius , sacrumque dictum : ex quo largitiones sacræ . claves ærarii asportatae a Consulibus 6. vis auri immensa in ærario Romano . 7. **E**rrare naves . quæ . **E**re diruti . qui . **E**rumnæ . furcillæ sarcinariæ . via toriz . militares . dictæ multi Marianæ . translatæ ad notandum an gorem animi . thema . **E**s . arma Veterum ænea non ferream tegentia , quam petentia . instrumenta rusticorum etiam ex ære . **A**rma . 9. **E**s grave . quod esset in solutione stipendiæ . **S**tipendum . 2. **E**s militare . **E**rrarium . 1. **E**stiva . exponuntur . **E**stivalia . ocreæ leviores . **E**stuarium . quid . **E**tas . ætatis ratio habita in instruenda acie . **A**cies . 6. **E**tas Imperatoris . juniorum dotes & incommoda . item seniorum . qua ætate diligendi . 1. & seqq. **E**tas militaris . quanto anno Romani scriberentur milites . quanto solvere rentur a militia . item Græci . mie cipiendi suspectæ fidei . de loco impedimentorum . interdum deserenda impedimenta . 6. agmen de ipso progressu dictum . dictum de tribus . etiam de duobus . 7. **A**ginen . an extinguendi relictæ ignes . **C**astrametor . 10. **A**gnodice . illustris arte medica . **M**edicæ . 2. **A**gon . etymon . exponitur . **A**gonalia . quæ festa . **A**gonisma . præmium . **A**gonotheta . præterat ludis . munus præsticum à viris illustribus . Muncarius dictus . **A**grajæ naves . in genere lusoriarum . etymon . **A**graria stationes , quod genus excubiarum . **A**graria stationes , genus excubiarum . **A**ngariae . 2. **A**gretius . notatur in *Supplicia* . *Supplices* . 1. **A**gri divisi . præmium laborum militarium . **M**issio . 2. **C**olonia . 1. 2. **A**gricola Rodolphus . notatur in voce *Affères* ibi . 1. **A**gricolæ . eorum immunitas asserta à furore militari . **S**everitas disciplinae militaris . 4. utrum eligendi in milites . **D**electus , 6. **U**rbana militia . 3. & seqq. **A**grippa . novi harpagonis inventor . **H**arpago . 1. muros Jerosolymorum validè communis . **M**ænia . 1. **A**grippa Menenius . seditionem tollit eloquio *Allocutio militaris* . 1. **A**grippina . ejus chlamys aurata . **C**lamys . 2. 3. **A**guitare . insidiari . **A**guiso . acumen ferreum . etymon . **A**la . dicitur de equitatu , item de auxiliis : etiam si constent solo pedatu . **A**la . quid in propugnaculis . figura aciei . **A**labarda . securis hastata . non est angon . quorum initio fuerit pecuniaris . thema . **A**lalagma . acclamatio . thema . **A**lapa militaris . quam ob causam adhibetur in creatione sacerorum equitum . **O**rdines / acri militie equitum . 3. **A**lapa militaris . adhibita in manumittendis . in milite creando . ritus ab Ecclesia Rom. servatus . quid eodem notetur . **A**lamannus Aloysius . laudatur in imitatione deteriorum correcta . **M**alandrini . 4. **A**laricus Gothorum Rex . ejus reverentia in Basilikam D. Petri . **T**empulum . 3. **A**lauda . nomen legionis . etymon . **legio** . 2. **A**lba Græca . atrox supplicium sumptum de ejus præsidariis . **P**one militares . 6. **A**lbati equi . non albi , sed factionis albatæ . **A**lbæsia . quæ scuta . etymon . **A**lbion . cur sic appellata magna Britannia . **G**igantes . 1. **A**lbi & Nigræ : factio nota cladibus . ratio nominum . **A**lboinus Rex . Ejus crudelitas . **Sævitia in extindos** . 6. **A**lbum . tabula gypso obducta . descripta ibi militum nomina . ex quo usus hujus vocis . **Brevis** . **A**lbus color . cur faustus habeatur . **A**tra dies . **A**lcæsus Poeta . miles parum felix . **L**itteræ .

Literæ. 3.
 Alcantaræ milites, qui.
 Alcibiades. ejus stratagema in suos vigiles. *Speculatoræ*. 3. chlamyde pro clypeo utitur. *Chlamys*. 2. muscam dicit. *Musca*. 3. faveit Olympionici. *Olympia*. 2.
 Alcon. cur Herculem ferreum dedi-
caverit. *Ferrum*. 1.
 Aldii. ministeriales primū. evecti ad prefecturas. ratio nominis.
 Aleatoria gemma. quæ. *Gallus*. redit corpora immunita à vulnero. victorem præstat Milonem Crotinatem. *In vulnerabiles*. 3.
 Alexander Farneſius. laudatur. *De-ſenſio*.
 Alexander ab Alexandro. notatur in *voto damnatis*. *Vota*. 5. in funales equi apud Svetonium. ibi.
 Alexander Magnus. ejus res gestæ. virtutes. vitia.
 Alexander Magnus. felix virtute ve-
teranorum. *Aetas Imperatoris*. 2. in obſidione Tyri ducit mirandum aggerem. *Agger*. 8. ejus conſtan-
tia accepto vulnere. *Vulnus*. 2.
 Thebis captis Piandari domum ser-
vat. *Incrimis*. aquam oblatam ſi-
bundus projicit. *Galea*. 4. com-
ponit diffidia Macedonum permiſſione Persarum. *Exercitus*. 4. imi-
tatur arma Persarum. *Clypeo aspides*. inventor militæ Dimacharum. *Di-
macbe*. magnanimus in ferenda fi-
ti. *Sitis*. 1. ejus tabernaculum mi-
rifici operis. *Tabernaculum*. 2. qua
causa Clitum occiderit. *Laus*. 1.
cornua Ammonis attollit pro inſig-
ni. *Conus*. liberalitate eximius.
Liberalitas. medicinæ peritus, &
medicus vulnerarius. *Medici*. 1.
pius & magnificus in sepultura Da-
rii. *Sævitia in extintos*. 6. cur ci-
to imperium protulerit. *Munio*. 7.
Principium belli. ejus divinitas ir-
risa. *Apotocosis*. 2. cur barbam ra-
dere milites jussit, & ~~concedi~~
deri in funere. *Capilli tonsura*. 8.
ejus imago gestata ob immunitatem
corporum. *Inulnerabiles*. 3. Ho-
meri studiosus. *Poetae*. arboribus in
diverſum actis Bessum jubet inter-
fici. *Quadrige in diverſum actæ*.
victores milites hedera coronat.
Medera. consulit peritos scientiæ
ſederalis. *Astronomia*. 3. musicæ
ſtudet. *Musica*. 4. quantum profe-
cerit commento divinitatis. *Macbi-
na*. 5. *Fama*. 1. *Felicitas*. 2. Athleti-
cam irridet. *Arma*. 2. celeritate
proficit. *Celeritas in bello*. 1. lite-
ratis favet. *Literæ*. 1.
 Alexander Severus. imitatur arma
Macedonis. *Clypeo aspides*. *Argyraspides*.
 Alexandrinæ loricæ. *Lorica*. 1.
 Alexia. ejus obſidio a Cæſare. *Obſidio*. 3.
 Alfonsus Rex Aragonie. ejus circulato
cadavere ſeditio ſedatur. *Seditio*. 2.
 Algebra. quid. *Mathematica*.
 Allagia. mansio ad hiberandum. ety-
mon.
 Allegati. foederati. thema.
 Alleluja. acclamatio. thema. Bri-
tannorum vitoria ea acclamatione
parta.
 Allium. bulbus utilis & medicamen-
tarus. usus in navigatione & ca-
ſtris. an illi infensus Horatius. de-
ſignat vitam militarem. explicatur
adagium. *Abſineto à fabis d' alio*.
vires ſuggerit. poſt ejus eſum Gal-
li ferociores. *Allia in restibus*.

Allocutio militaris. efficacia alloquii
Imperatoris. continet ſeditiosos.
ea laude præstantes Scipio & Cæſar.
1. quæ continere ſoleat. 2. quo ri-
tu fieret apud Romanos. obequitans Imperator ſuos animat. ea
consuetudo revocata à Trajano 3.
quomodo milites ſignificant allocutionem gratam. ejusdem uſus
apud Hiftoricos & Poetas. 4. ite-
rum de Imperatore obequitante &
adhortante. 5. allocutio Imperato-
ria vetuſi moris. 6. communis
cum præfectis navalibus. 7. ex-
empla in ſacris paginis & effata
ſapienſum. 8. Xenophon & Salu-
ſtius viſ de adhortatione Imperato-
ria finiſtrè ſcribere. purgantur. 9.
 Allocutio Imperatoris. *Pugna*. 3.
 Almugaveri. quod fuit militæ genus.
 Alpini milites. qui. *Castus pro inſi-
gni*.
 Alumen. remedium aduersus ignem.
Macchina. 4.
 Amaſis. *Egypti Rex*. ejus lorica mi-
ri operis. *Trilices loricæ*.
 Amazones. etymon. earum vires.
prælia. odium in mares. pugnant
cum Theseo. ab eodem domita.
ubi regnum obtinerint. præci-
puarum nomina. Amazones in Ame-
rica.
 Ambactus. ſervus militaris. ratio no-
minis.
 Ambidextri. *Sagitta*. 2.
 Ambitio. nihil intentatum relinquit.
Navigatio. 1. 4. clades parit. *Probi-
tas* pro integritate morum. jura
violat. pernicioſa. *Justitia armorum*. 1. 3.
 Ambraciōtæ. dolio plumis oppleto cu-
nicularios enecant. *Cunculus*. 8.
 Ambulacrum valli. quid ſit in arce.
 Ambulare. equorum incessus. qui.
 Ambulatio. exercitatio militaris. à
Medicis laudata. 1. cur potior quæ
ſuſſerit. ſubdiles præ-
ſtant peractis in loco concluso. ca-
vendum à ventis & locis paluſtribus.
maturing omnium optimæ. 2.
 Ambulatio. quod exercitii genus.
Exercitium. 2.
 Amentum. etymon. quod vinculum.
quæ haſta amentatæ. utrum retra-
herentur ad jaculatorē.
 Amentaræ haſtae. *Amentum*.
 Amiantus. quod genus lapidis. *Funus*.
15.
 Amici. in acie non ſe jungendi. *Acies*.
8.
 Amicitia. quid ſit. auget dimican-
tium vires. 1. appellations mili-
tares amicitiam notantes. exempla.
2. excutit metum mortis. 3. hujus
adeundæ emulationem generat. 4.
 Amicitia. ea nxi pugnant acerrimè.
Cohors ſacra Tbebanorum.
 Amiculus. pro veste etiam virili ge-
nere dicitur. 1. thema. vefis
militaris. 2. cuiusmodi fuerit.
etiam foeminarum. 3.
 Amilcar. quo munimento Romanis
obſtiterit. *Munio*. 2.
 Amiræ. maris & classium Præfecti.
origo nominis. appellatio gentium
exortivarum peculiaris. quomodo
transfieri ad populos Occidentis.
1. refellit Forcatulus in origina-
tione Admiralii. 2.
 Ammonis cornu. inſigne Alexandri
magni. *Conus*.
 Amnestia. ſuſpicioſi. armorum. in-
veniunt Thrasybuli. origo nominis.
 Amor. in Principem, vel Duce.

Benignitas Imperatoris. *Cuſos cor-
poris*. pravi amoris damna in ge-
nus humanum. *Cupido*.
 Amphiarauſ. ejus geſta.
 Amphion. ejus geſta. quid. yeti in fa-
bula de muris ab eodem cithara edi-
ficiatis.
 Amphippi. quod genus militæ. qui-
bus primū in uſu fuerit.
 Amphitheatrum. ſpectacula Circen-
ſia illuc translata. *Circenses*. 3.
 Amphotides. non ſunt genus galeæ.
munimentum aurium. pugilum pe-
culiare.
 Amuracorii. militia Turcica.
 Amuſum. tabula ad dignoscendo
ventus. obſcurè poſita a Vitruvio.
 Amuſis. regulæ genus. explicantur
adagia quædam de Amuſi.
 Amycus. inventor pugilatus. *Pugil*. 3.
 Anabatra. ſcansorium.
 Anaboleus. ſcansorium in equos.
utrum penſile, an portatile. item
ſtrator ipſe.
 Anacharifis. inventor harpagonis.
Harpago. 1. quomodo arcanorum
cuſtodiā monſtraverit in con-
vio. *Arcañorum cuſtodia*. 4.
 Anacleti. *Evocati*. 3.
 Anancæum poculum. quid. *Panice*
terrores.
 Anatone. quid ſint in catapulta.
 Anaximenes. longiores ejus concio-
nes improbatæ. *Eloquentia*.
 Anchora. Indis caduceum. *Cadu-
ceum*.
 Ancilia. etymon. ſcuta è cœlo de-
cidife credita. naviter cuſtodita.
pro tutamento habita. eorum for-
ma.
 Ancilia. ſcuta Saliorum. *Salii*.
 Andabatæ. clauſis oculis pugnantes.
ad ludicrum ne potiū, quād ad ſe-
rium martem pertineant. thema.
 Andromeda. quid veri in ejus fabula.
— 5.
 Anelacius. genus ſicæ. thema.
 Anemographia. doctrina de ventis.
 Anemolcopium. inſpector ventorum.
 Angaria. plaufra & veſtationes ad
cūſiram publicam præſtitæ à pro-
vincialibus. interdum iuſto gradio-
res: ex quo angariare. an diſtinctæ
à cursu clavulari. vocis origo. 1.
etiam de genere ſtationum diſtæ.
melius agrariæ. quod genus fue-
rit. 2.
 Angelus. in arce Aelia viſus peſi-
lentiam ſedat. *Adriani moles*.
 Angelus. vexillum militare.
 Anglicus murus. *Agger*. 6.
 Angon. aliis machina. aliis jaculum.
quid diſtet à monangone, mangis,
manganellis, & ſimilibus.
 Angon. non eſt alabarda. *Alabarda*.
quid diſferat a dolone. *Dolones*.
 Angues complicati. quid notarent.
Defenſores.
 Anima. quid. *Latrunculi*. 6.
 Animæ humanæ. e cœlo lapsæ juxta
Platonem. quid ſenſerit Dantes de
earum deſcenſu. *Heros*. 5.
 Animalia. in Hieroglyphicis, ſignis,
veriſillis, clypeis, galeis expreſſa.
ad aliquid indicandum. *Zifera*. 2.
5. 8. exercentur prælio umbratico
ad vera certamina. *Exercitium*. 5.
eorum capita, cornua, rictus, ad-
dicti in tefſeris gentiliis. *Inſignia*.
2. eviſcerata indicant aeris natu-
ram. *Extispicium*. 2. cur machi-
nis ſua præſtent nomina. *Artilla-
tor*. præmonſtrant effectus natura-
les. *Extispicium*. 4.
 Ani-

Animus. sumitur pro fortitudine .
Animus. quid. *Latrunculi*. 6.
Animosus. pectus equi animosum quid
notet apud Virgilium.
Anippi. quod genus peditum. the-
ma.
Anisocyclo. quod fuerit genus machi-
næ. etymon.
Annibal. ejus illustre dictum. *Lu-*
xus. 3. captus Capuz deliciis. *Ca-*
stametatio. 9. qua formula foedus
conciliaverit. *Fœdus*. 2. laudatus
à frugalitate victus. *Mensa militaris*.
5. auguriis fidem præstat. *Augurium*.
5. jactis in naves serpentibus pu-
gnat. *Serpentes*. divinatores irri-
det. *Extispicium*. 4. ejus ars in
servanda disciplina. *Exercitus*. 4.
farmentis incensis Fabium eludit.
crines fictitiōs, & vestes varias ad-
hibet. *Strategema*. Alpes aceto dis-
rumpit. *Acetum*. ejus dissimulatio
in re tristi. *Clades*. fame Romanos
vincit. *Fames*. 2. cur discesserit
ab obſidione Tarenti. *Munio*. 6.
ejus dictum de Marcello. *Præsen-*
tia Imperatoris. 2. ſolertia in locis
captandis. *Pugna*. 5. laudatur in
receptu. *Recepptus*. 2.
Anniceris Cyrenæus. aurigā eximius.
Auriga.
Annona. res frumentaria. cibaria
universa. 1. quid ſint plures anno-
næ. 2. ratio nominis. 3.
Annonæ ſtructor. *Præfectus rei ci-*
bariæ.
Annotinæ naves. *Frumentarie*.
Anſa. quid apud Architectos.
Anſæ ſcutorum. quæ.
Anſatæ. genus jaculi.
Anſeres. figilla anſerum vel cycno-
rum, ornamenta navium. augu-
rium tutæ navigationis. non ſunt
navium nomina. ſervant Capito-
lium. circumducti cum plauſu per
Urbem beneficii memorem. alendi
ad oppidorum cuſtodiam.
Antagonista. adversarius in certa-
mine.
Antarium bellum. quod.
Antecellores. qui.
Antecurſores. electi ex militia levi.
diſtincti propriis insignibus.
Antefixa. quid in Catapulta.
Antemurale. quæ munitio.
Antenna Boeotica. quod genus ma-
chinæ. *Menia*. 4.
Antepectoralis murus. quæ munitio.
Antepilani. qui. eorum locus. ety-
mon.
Anterides. quid in ſtructuris.
Antefignani. etymon. ubi in acie
locati.
Antefignani. quamobrem ſic appella-
ti magistri tyronum. *Campidoctor*.
qui in acie Romana. *Aies*. 10.
Antibafis. quid in Catapulta.
Antigone. præclarum ejus reſpon-
ſum. *Funus*. 2.
Antigonous Rex. quid in ludo latrun-
cotorum. *Latrunculi*. 7.
Antigonous. quo fructu proprias lau-
des uſurpaverit. *Laus*. 2. dat pu-
gnæ ſignum tunica rubea. *Tunica*.
reſponſum ejus memorabile. *Ar-
canorum cuſtodia*. 5. ejus dictum.
Experientia. 1.
Antiochus Soter. vincit ſublato ſigno
Pentalpha. *A littera*. 5.
S. Antonius Patavinus. ejus effigies
præligata. *Evocatio*.
M. Antonius. vallum admirandi ope-
ris excitat. *Agger*. 9. ad quod ge-
nus iſaniz ejus milites adacti. *Fa-*
mes. 4. currui triumphali leones
jugavit. *Currus triumphalis*.
M. Antonius Philosopher. ejus amor
& liberalitas in patriam. *Ærarium*.
4.
Antuerpiens. navem bellicam pe-
rigrini operis extruunt. *Naves bel-*
licæ. 3.
Anulus. præmium. ferrei, & au-
rei uſus.
Anuli. quanta apud Romanos varie-
tas in eorum geſtatione. *Miles*. 2.
Anuli ſignatori viorū illuſtrium.
Inſignia. magici. *Inuulnerabiles*. 3.
Apaturia. quod festum.
Apelles. ejus dictum. *Celeritas in*
bello. 1.
Aper. ſignum militare.
Aperitæ naves. *Confratæ naves*.
Apes. etymon. uiles humano gene-
ri. earum industria. regimen. di-
ſtributio operum. Regem habent
coluntque. adumbrant munia mili-
taria & prælia.
Apheteria. quæ machina.
Aphlaſtum. ornementum navis in
puppi. teferra potentia maritimæ.
iſigne Neptuni. ſignum expedi-
tionis navalis. index ventorum. an-
differat ab Apluſtre.
Aphrodiſia. cur ſic Venus appellata.
Paris.
Apio Grammaticus. dictus mundi
cymbalum. *Cymbalum*.
Apluſtre. ornementum navis in puppi.
origo vocis. idem ac Aphlaſtum.
Aphlaſtum.
Apluſtre. jactum apud Lucanum. ex-
plicatur. *Acroſolia*.
Apoſoloſyntoſis. *Apotheoſis*. 2.
Apollinaris ludi. qui.
Apollo. de eo commenta.
Apollo. tibiæ inventor. *Tibia*. 1. quid
Apollo Tortor. quid Sandaliarius.
Tortor.
Apotheoſis. ratio nominis. ſupre-
num virtutis præmium. ſed ferè mi-
litaris & heroicæ. quibus imperti-
tum. 1. an ulli is honor delatus ante
tempora Juliana. Romulus, Ju-
lius Cæſar ea donati. tum ignavif-
fimi quique Cæſares. ridenda Apo-
theoſis Claudii Imp. 2. ea confeſſa-
ti nomina mutabant. ejusdem tef-
fera aquilæ effigies ritus confe-
ſcratus ab Eccleſia Romana. 3. ce-
remoniæ in veteri adhibitæ. 4.
Apparatus. iſtructio rerum neceſſa-
riarum in qualibet arte. ritè præ-
ſtit utilitas. neglecti diſtressa. in-
re bellica vel maximè neceſſarius.
Apparitores. etymon. quæ munia
obierint. dicti etiam ſervientes,
ministeriales, officiales, cohorta-
les, comites. iſimum militæ ge-
nus.
Apparitura. officium Apparitorum.
Appendix. quid appendices militum
apud Livium.
Appianus. notatur in prælio ad Mundam. *Agger*. 5.
Appius. quomodo ſervatus a furore
populari. *Infamia*.
Apri telis argenteis confixi in convi-
vium illati. *Sibyna*.
Aqua. cuius generis in obſidione ſecu-
rior. *Puteus*. imbreſ velamentis
excepti. ibid. canali coriaceo mi-
randum in modum deducta. *Sitis*. 2.
ejus aſperſione expiati viſtores.
cur vivo fulmine. *Luftro*. 3. arcibus
præcipuo ſunt munitione. *Munio*.
5. & feqq.
Aqua fervens. adhibita in obſidioni-

bus ad repugnandum. in cuniculis.
Aqua curatio. ſalubres querendæ in
arcibus. vitiozæ damna. ſigna fa-
lubrium.
Aquatio. quid. manſiones dicit. menſu-
ræ temporum.
Aquatores. qui servi.
Aquila. etymon. ſceptro iſiſdens
notat maiestatem imperii. a quibus
illam Romani habuerint. omnium
ſignorum nobilissima. geſtata a pri-
mipilo. habita in ſtar numinis. de-
ſerter probrum. reluctantis refigi
omen finiſtrum. 1. biceps an in uſu
apud Veteres. amiffæ in clade Va-
riana. recuperatæ una biceps, non
duplex aquila iſigne Cæſarum.
teſſera Imperii diſiſi. 2. cur Impe-
rium defiſnet. 3. origo ædicula quadrata
ſupra humeros aquilæ Roma-
na. 4. 6. emiſſa in apotheoſi quid
notet. 5. argentea haſta iſiſens
ſtricto fulmine. iſigne legionum,
non auxiliorum. humi fixa in caſtris
& prælio. ipſa exiguae molis. 6.
ſculptilis vel fuſilis. non ita ſigna
reliqua Romanorum. 7. inciſa gla-
dio viſtorum humeris, iſuominia
genus. 8.
Aquila. viſtoriæ ſymbolum. *Vittoria*
Dea. laurum demitterit in grecium.
Livis Drufillæ. Triumphalis Corona.
obſervata in auguriis. *Augurium*. 3.
teſſera apotheoſis. *Apotheoſis*. 3.
Aquiliſeri. qui.
Ara. origo nominis. monumentum
viſtoriæ. Virgilius explicatus.
Trophæum. 6.
Ara misericordiæ. ubi conſtituta. Re-
ligio. 7.
Arabes. ſagittas pedibus tendunt.
Sagittarii. 1. cur nunquam viſti.
Aputeus. utres pro navibus habent.
Ascoſerfrus.
Araneus Appulus. morsu ad ſalien-
dum cier. muſica affecti curantur.
Muſica. 8.
Arance Scytharum rex. cuſpidibus
ſagittarum init numerum militum.
Sagitta. 2.
Arbalista. etymon. quod ſit militæ
genus.
Arbalista. non dicitur quaſi arborum
balista; nec pertinet ad genus ſu-
plicii. *Ceftro/pbendona*.
Arbalisteria. fenestella jaculatoria.
Arbores in diverſum actæ. genus ſu-
plicii. *Quadrige in diverſum actæ*.
Arbuſcula. quid in teſtudine.
Arcæ. contextus ligneus ad inhiben-
dum aquarum impetum. uſus. the-
ma.
Arcæ. tumulus munitorius.
Arcæ federis Judæorum. pignus ſe-
cuitatis. *Inuulnerabiles*. 3.
Arcæ Noe. prima navis. *Navigatio*.
3. *Navis*. 1.
Arcæ militaris. quanti referat in mi-
litia vi pecunia. Philippi Macedo-
niſ de ea dictum & exemplum. uſus
vari. 1. animos addit militibus.
qui buſfundis eruantur. ſupplenda
coriis, pelliſbus, aliis metallis. ſe-
ponenda ad uſus pios. 2. paranda
ante bellum indicum. parum fi-
dendum mulctis ſubicariis. belli ner-
vi. militum incitamentum & ſecu-
ritas. 3. publica bellum fulcit. pri-
vata ingens copia elidit vires Im-
perii. 4. tollit feſtioneum ſemina.
neceſſaria ad ſubitos bellii caſus. fe-
rd comparata parum utilis. privata
& publica aſſervata ad ſigna apud
Romanos. 5.
Arcæ. *Arca*.

Arcades. musicæ magisterio exuinde
mores ferinos. *Musica*. 5.
Arcades. Academia Romæ erecta.
Fistula.
Arcanorum custodia. ubique necessaria. confiliariis bellicis vel maximè. neglecta dannis ingentibus luitur. adumbrata signis bellicis Sphinx & Minotauro. afferta exemplis Cæciliæ Metelli, & Epaminondæ. item effato Simonidis. Senatus consulta in Ædem Cereris a Romanis delata. sanctius paucorum concilium creatum a Carthaginensibus. Timaleon consultus a Syracusanis. 1. Senatus consultum tacitum apud Romanos dictum. 2. acta Senatus confignata libris Elephantinis. Q. Fabius Maximus notatus ob silentium violatum. 3. silentii anni a Pythagora instituti. gestata sigilla Harpocratis. Cato ea laude insignis. ejus custodiam quomodo Anacharsis monstraverit in convivio. 4. Hercules silentio usus in expugnatione Trojæ. Antigoni Regis responsum memorabile 5. litteræ obsignatae traditæ navarchis, certo in loco resignandæ. 6. scriptæ notis implexis. 7.
Arcarii. sagittarii.
Arcatores. sagittarii.
Arceppellones. machinarii.
Arcera. vehiculum. etymon.
Archemorus. in ejus funere Nemeæ iudi instituti. *Nemeæ iudi*.
Archeria. ostiolum jaculatorium. etymon.
Archidamus. ejus dictum. *Bombarda*. 1. *Catapulta*.
Archigubernus. Praefectus classis. vel navis Imperatoris.
Archimedes. an invenerit speculum istoriorum. *Speculum istoriorum*. dictus bombardæ inventor. *Bombarda*. 2. etiam helicis. *Helice*. grue machina utitur adversus Marcellum. *Grus*. Syracusas defendit. *Machina* laudatur in Mathematicis disciplinis. *Mathematica*.
Archimetator. supremus castrorum metator.
Archipirata. Praefectus piratarum.
Archiscrinus. Praefectus custodum scrini.
Archistratigus. copiarum Praefectus.
Architalafius. Praefectus rei maritimæ.
Architectura. quid præstet. rem militarem ubique regit. neglectæ dannæ. qua lege proposita Ephesini Architectis uterentur.
Architectura. ejus studium laudatur in Duce. *Literæ*. 4. ejus initia quam fuerint exilia. *Bastum*. *Cervi*.
Archivum. exponitur. etymon.
Arcio. pars sellæ equestris.
Arcitenens. epitheton Apollinis ab arcu, non ab Acropoli oppido.
Arcubalista. quæ machina. etymon.
Arcubalistrii. qui.
Arcubizæ. vigiles.
Arcubusius. fistula igniaria. etymon.
Arcus. significatio multiplex. etymon. ars ejusdem tractandi. tensus ad mamillam. item ad aurem. ejus inventores.
Arcus. tres ab uno sagittæ emissæ, totidem occisis hostibus. impendio ponderosus excussus a Rege Athiopum. *Sagitta*.
Arcus triumphalis. virtutis bellicæ præmium. rudes antiquissimi postea magnifici. excitati parum dignis.
que nomina incisa referrent. Titi, Septimii, & Constantini arcus. 1. 2. 3. corum figuræ & ornatus. elati in urbe Byzantina. 4.
Arcus triumphales. elati etiam a non triumphantibus. *Fornix*.
Area. quid propriæ. pars arcis, item scuti & vexilli.
Arena ardens. remedium ad repugnandum.
Arenga. declamatō. locus certaminis. etymon.
Areopagus. non est vox hybrida. non significat Marris pagum, sed Martis rupem. cur à Marte dictus. Areopagi judices integrerrimi. ex loco dicti. eorum numerus. cur noctu judicarent. cur noluerint procœmia & commotiones affectuum. interdictum illis comedias scribere. instituti a Solone.
Areopagitæ. noctu judicant. *Confilium*. 4. eorum recta judicia. *Areopagus*.
Areostus Ludovicus. laudatur a piis monitis. *Religio*. 6. notatur in ambris & insania Orlandi. ibid. in *Confaloniero*. *Guntfano*. defenditur in classe e frondibus enata. *Navale*. 2.
Argentati milites. qui. etymon.
Argenteis hastis pugnare. quid notet.
Arca militaris. 1.
Argo. prima navis. magnitudinis justæ. antiquiores alia rudes. ejus expeditio & vesti Heroes. ubi fabricata. edit oracula. pica a Lyco-phrone dicta. inventum Minervæ. eidem sacra. in cœlum relata.
Argonautæ. qui.
Argolus Joannes. notatur in *Ampbtides*. ibi.
Argumentum. pro machina bellica.
Argus. consilii typus. *Confilium*. 9.
Argyraaspides. quæ militia. inducta ab Alexandro Seyerò imitatione. *Machaerus*.
Aries. etymon. origine simplex rufisque. 1. quid compositus. transversario nexus. impulsus fune ductario. 2. malo navalí par. numerus impellentium. quot Hierosolymam oppugnatū duci. 3. testudine inclusus. solubilis. centonibus tectus. quibus remediis redditur inutilis. 4. indicatum a natura machinamentum. 5. causæ miri roboris. 6. æreumne an ferreum caput habuerit. 7. simile inventum in posteriore militia. 8.
Aries. emissus in agrum hostilem bellum initium. *Bellum* 1. *Feciales*.
Aristides. notatus. *Egis*.
Aristo Corinthius. inventor rostri depressoris in navibus. *Rostratae naues*. 2.
Aristoteles. quomodo sermones nudos admiserit in Epopeja *Epopeja*.
Arma. etymon. antiquitas scuta, congruit idiotismus Italicus. arma picta apud Poetas item scuta, picta albis opposita. colorata bellicis facinoribus. inde origo insignibus familiarum. symbola in scutis. arma amittere quid. quomodo puniri qui amiserant. 1. homini inermi nato ingenium arma sufficit. inventores armorum. quomodo incrementa cœperint. 2. progressus armorum tegentium. 3. in templis figi solita. 4. concussa notabant alacritatem. item tristitiam in funere. 5. sepulchrus affixa. cremata in funeribus: nec propria solūm,
sed etiam amicorum, & direpta hostibus. 6. obversa terræ in solemitate funerum. 7. accommodanda ad corporum staturam. adhibenda ex usu gentium. novi generis inventa proficiunt ad victoram. 8. æra apud Veteres, non ferrea. 9. in fabricandis habenda ratio artificum. item arborum in missilibus. 10. asservata apud Romanos in Armamentario publico. inde educta & distributa. 11. auro non illita apud Veteres. 12. mutata sepius à Romanis. 13.
Arma. literis foederata. *Literæ*. propriæ scutum & gladius. *Exercitium*. 4. curandum, ut sint nitida. *Munditia armorum*. excantata magice adversus vulnera. *Inulnerabiles*. 3. inversa & quassata signum defensionis. *Seditio*. 3. sumpta pro armatis. *Arma pro armatis*. pro bello. *Arma pro bello*. alia aliis in locis optimæ notæ ceduntur. *Armamentarium*. 1. æquante in monachia: fecus dimittuntur. *Inermis*. concussa testantur militem alacritatem. *Allocutio militaris*. 4. consecrata ante pugnam. *Bene precari armis*. victoribus tradita a viatis. *Manus dare*. *Dedititii*. 3. prælutoria apud Romanos graviora decretoriis. *Exercitium*. 5. eorum fabricæ. *Fabricæ armorum*.
Arma. pro armatis.
Arma. pro bello.
Arma Arma. clamor militaris.
Arma tractare. quid. *Exercitium*. 4.
Arma mutare. usitatum in foedere vel amicitia concilianda.
Arma frangere. poena militaris. *Mutatio militare*. *Ordines sacri*. 6.
Arma reversata. poena militaris.
Arma virilia. pro cingulo militari.
Armata. maxima Vestalium. cur ita dicitur. *Arma*. 1.
Armata. exercitus.
Armatura. genus armorum.
Armatura. genus militæ.
Armatura. exercitatio militaris.
Armatura. scholæ militares. Vide etiam *Magister Officiorum*.
Armamenta. quotplex significatio.
Armamentarium. quid. Veteribus ignotum. prima ejus notio. alia aliis in locis arma optime fabricantur. 1. Romanorum Armamentarium. 2. præstat servanda dividi, quam uno in loco servari. 3. quot rerum genera reponenda. 4.
Armenius. insignis jaculator. *Sagitta*. 2.
Armo, as. significationes variae.
Armigeri. alii serviles, alii honorarii.
Armati Milites. singulari notione scutati. thema.
Armentum. etymon. *Pabulatio*.
Armilausa. etymon. superindumentum. à militibus transit ad Ordines Religiosos.
Armillaæ. etymon. dictæ brachialia, brachii ornamentum. militare præmium. quid sicut in Architectura.
Armillaæ. ornatus mollior. damnatus in viro militari. *Armillatus*, a, um. creditæ remedium adversus mortbos. *Calbeum*.
Armorum progreffus. *Pugil*. 1.
Armorum munditia. *Munditia armorum*.
armorum concusso. signum alacritatis. *Allocutio militaris*. 4.
Armis impâribus pugnare. turpe habitum. exempla equantium armæ an-

ante certamen. *Intermis.*
At milistriū. festum, & ludus armorum. etymon an pertinuerit ad recognitionem exercitus.
Arrectaria tigna. quæ.
Arrhabo. pro obside.
Ars. pro machina bellica.
Arsena. navale. etymon.
Artemisia. Rhodum caput dum Rhodii Cariam obdident. *Defenso.*
Artemon. quid apud Vitruvium.
Artificium. machina bellica. item iudicaria incendiaria.
Artillator. machinarius, ratio nominis.
Arturus Rex Britannæ. de ejus mensa rotunda. *Mensa rotunda.*
Arundo. pro sagitta.
Arx. origo nominis. rudes olim ac ferè in jugorum fastigio. eorum varietas. 1. 2. in planicie opponiuntur. ejus situs commoda. congruens earum magnitudo. 3. interius & exterius munientæ. ejus partes explicatæ. 4. 5. arx nobilissimum ædificium. 6. exemplum munitæ ex Josepho. 7.
Arx. similis homini armato. *Prætortæ* pro munitione.
Arx *Ælia.* *Adriani moles.*
Arces. expenditur earum situs cum commodis & incommodis. *Munio.*
Asbesticum. quod lini genus. *Funus.* 15
Ascendens machina. oppugnatoria. exponitur.
Ascogefrus. pons ex utribus. a quibus usurpatus. describitur.
Ascolia. quæ festa. *Saltatio.* 1.
Ascriptitii milites, qui.
Acriptor. quod officium.
Afcellus. quæ machina.
Asiatici. quod militæ genus. *Deletus.* 1. pexo crine militante. *Capilli tonsura.* 3.
Afina Balæam. qua ratione humano more loquuta fuerit. *Equus.* 12.
Afinaria. quod festum. ejus origo.
Afinus. typus defidæ. miræ perniciatis in Palæstina & alibi. adhibiti in confictibus. equis non impares. Marti immolati & dicati. Gigantes in fugam agunt.
Afnus. Marti facer. *Mars.*
Aspidiscus. scuti genus.
Affanni. qui granatores. origo nominis.
Affix carnes. an solæ in usu fuerint apud Heroes. *Mensa militaris.* 1. 2.
Affores. tigna. non tabulæ. notio nominis. 1. item machina navalis oppugnatoria. 2.
Affices. tignane sint, an tabulæ. *Axamenta.*
Afflatores. ministri *Præfecti Prætorio.*
Affidui. qui milites.
Affyrii. cur apes dicti. Apes. an classis inventores. *Classis.* 2.
Astiochus. vas igniarium.
Astiages. quo astu literas ad Cyrus dedit. *Columba muncia.*
Astronomia. signorum cælestium intelligentia. laudatur. 1. ignoratio lunaris & solaris defectionis dam nosa. 4. utilitas scientiæ sideralis. a Duce addiscenda. saltem periti adhibendi. 3. ejus necessitas in Duce expressa ab Homero & Virgilio. Astrologia divinatrix commentum futile. Scientia futurorum perturbaret res humanas. 4.
Astrologia divinatrix. *Astronomia.* 4.
Asturcones. qui equi.
Atcas. Musicæ infensus. *Musica.* 8.
Atregar. quod teligenus.

Athanati. immortales. militia apud Perfas lectissima. item apud Imperatores Byzantinos, & Carolum magnum. etymon.
Athenæa. quæ festa.
Athenienses. stolidi creduli. *Strategæ.* eorum cura de funeribus. *Funus.* 5. quo ritu sepelirent prossilio extintos. ibidem 1. cur Victoriam decisæ alis coluerint. *Vitoria.* 1. *Evocatio.* an apud eos belli primordia. *Bellum.* 1. quod adacti à fame extrema. *Fames.* 3. ærarium curant. *Ærarium.* 3. milites vino abstinent. *Mensa militaris.* 5. foeminas artem medicam profiteri prius vetant, postea indulgent. *Medici.* 2. eorum leges in proditores. *Proditor.* 1.
Athenio. author belli servilis. *Servus.* 5.
Athletica. origo ejus exercitationis. irrita ab Alexandro Macedone. *Arma.* 1. quid distet à Gymnastica. ars venalis. summis honoribus habita. *Gymnastica.* 2.
Athletæ. in Deos relati. crapulæ & vino dediti. damnati a Philosophis. a Venere abstinent. *Gymnastica.* 3. 4.
Athlotheæ. munerarius.
Atra dies. insignis accepta clade. etymon.
Ater color. cur pro infausto habeatur. albus cur pro fausto. *Astra dies.* *Nefasti dies.*
Atrabatice saga. origo vestis & vocis.
Atramentarium. cornu dictum. *Corniculæ.*
Attalus Asiaticus. non fuit inventor *Scacchiludii.* *Latrunculi.* 1. 2.
Attejus Tribunus. diris Craßum deterreret. *Diræ.*
Attila. quomodo cognoverit deditio nem Aquilejæ proximam. *Ciconia avis.* *Exstipium.* 4.
Attilæ gladius. *Martis gladius.*
M. Attilius Regulus. fidei servandæ exemplum. *Fides.* 2.
Audacia. etymon. interdum fortitudinem significat. sœpius in deterius sumitur. utrique fortunæ juncta. 1. pro temeritate accepta. vitanda à Duce probo. audacium poena apud Romanos venæ sectio 2. an, & quid distet audax a temerario. 3.
Audacia Dea. quæ.
Audentia. quid differat ab audacia.
Avertæ. equorum lora. etymon.
Aves. militiam adjuvante.
Aves. navibus comparatae. *Navis.* 5. notatae in auguriis. *Augurium.* 3. 5.
Augurium. etymon. disciplinam auguralem a Tuscis Romani habuerunt. institutio Collegii Augurum. modus & formula auguria capiendi. irrita à sapientibus. 1. quibus in rebus constituta. cur præcipue penes aves. 2. 3. observata à Græcis. 4. adhibita in navigatione & in apulsu ad terram. 5.
Augurale. quæ pars in tabernaculo *Prætorio.*
Augustale. tabernaculum Imperatorium.
Augustæ. qui milites.
Augustales. qui milites.
Augustalia. quæ feriae & ludi.
Augustiani. qui milites.
S. Augustinus. favet acclamationi in locis sacræ. *Acclamatio.* 2.
Augustus, 1. um. etymon.
Augustus Octavius Cæsar, ejus illuc dictum. *Audacia.* 2. aliud de bellî gravitate. *Bellum.* 3. aliud de proditione & proditore. *Proditor.* 2. donatus corona civica a genere humano. *Civica corona.* 1. 4. nivali præsilio viator fit rerum dominus. *Bellum navale.* admirabilis numero turres erigit in obfitione. *Perusæ.* *Turres fixæ obfitionales.* transfert in campum Martium statuæ ex Capitolio *Statuæ.* 5. fastidie milites appellate *Commitones.* *Commitones.* instituit cursum publicum. *Cursus publicus.* custos secretorum. *Consilium.* 12. ærarium constituit. *Ærarium.* 4. 7. ejus adagium. *Celeritas.* 3. per vim consulatum petit. *Consul.* 2.
Aula. quid. *Cobors.* 1.
Avocare arma. quid.
Aurarii. plausores, origo vocabuli. *Acclamatio.* 1.
Aurati milites. *Argentati.*
Aurea corona. militare præmium. cui primum tradita. alia simplex. alia cum adjectis insignibus.
Aureæ coronæ. quomodo nexæ. cuius inventum. gestatæ à triumphibus. donatæ à provinciis domitis vel federatis. cum titulis. *Triumphalis Corona.*
Aureæ. quæ lora equorum.
Aurelianuſ Cæſar. assertor disciplinæ militaris. *Severitas disciplina militaris.* 3. ballisteis celebratus. *Ballista.* laudatus clementiæ titulo. *Bonignitas Imperatoris.* 4. quot hostes uno die occidet. *Occidio.* 1.
Auricula. genus munitionis.
Auriculares. speculatores. item con filarii.
Auriflamma. vexillum regalis cognobii S. Dionyſii. habitum quasi pignus securitatis. etymon. adhibitum in expeditionibus ad Palæstinam. ea appellatione Dantes condecorat Deiparam Virginem servatum summo studio, non impatrium captum.
Auriga. etymon. agitator currus militaris. idem sœpe simul dimicabat. electi amicissimi quique a certantibus. nomina illustrium aurigarum. sœpe bijugos, interdum quadrigos agebant currus.
Aurigatio. Circenium peculiaris. ad militiam etiam facit. equi diverso modo juncti in prælio & in Circenibus. qui equi funales. quadriga. vetus. posterior. ejus inventor. usus.
Aurum. ejus potentia. *Arca militaris.* 1.
Aurum coronarium. pecunia pro coronis aureis. harum ingens numerus. an ea pecunia fuerit multatitia ex provinciis domitis, an oblata ab aliis populis. conflata ex manubiosis. irrogata in adoptionibus & spectaculis.
Aufonius. ejus Cento. *Cento.* notatur in ludis Nemæsis. *Nemæsi ludi.*
Auspicium. res apud Römanos sacra. soli Imperatores suis auspiciis dimicabant. alii suo ductu, non auspiciis. ne legatis quidem auspicia concessa.
Auspicia. ab equis. *Equus.* 5. propria Imperatotis. *Dux.* 2.
Authoritas. acceptio multiplex. etiam falsis fidem conciliat. quanti æstimanda. Xanticippi exemplum. efficacis sedandis seditionibus. quibus doribus comparatur.
Authorati. cur ita dicti gladiatores.

Qq q quid

Quid auctorati milites. origo vocis.
Auxentius. posito cingulo profiteretur se Christianum. *Cingulum*. 1.
Auxilia. accessio a Romanis et sociis Italicis. Italia domita ex aliis provinciis. latius prolati Imperio ex Barbaris. aditus Barbaris factus ad magistratus. iisdem Romanis sacramentum dicebant. inde Romanorum militiae confusio. 1. etymon. quid differant a sociis. origo auxiliarum apud Romanos. prius legiones auxiliis. postea auxilia legionibus praestitare. a diem locumque ad convenientium Consules indicebant. delectus siebat in provinciis. penes illas iura praefectorum. 3. consultius & subditis. quam ex exteris confertur exercitus. iterum de ascitis Barbaris. 4.
Auxilia. eorum locus in castris Romanis. *Castrometer*. 7. quid differant a sociis. non adacta sacramento. nisi in bello Actiaco. Socii. Auxilium. a nationibus vicissim rogatum & praestitum. formulæ.
Axamenta. versus in honorem Hercules.
Axis. quid in machinis.
Axis in Peritrochio. quod organum.
Azapides. quæ militia.

B

BAbylon. ejus magnificentia & suis expenditur. *Munitio*. 7.
Babylonici muri. *Aceratum*.
Baccalarii. ordo & gradus militiae. honesta appellatio in disciplinis. etymon.
Bacchus. ejus gesta fabulosa.
Bacchantes. quæ. *Bacchus*.
Bacchus. triumphi institutor. *Triumphus*. 1. ejus cognomina a bono confilio. *Consilium*. 5. inventor coronæ. *Corona*. 1. ~~cor~~ Hedera coronatus. *Hedera*.
Badalatius. velitatio. thema.
Badius equus. coloris subrubet. præstantis notæ. etymon. num distinguitur a balio.
Bagaudæ. factio facinorosa. ubi & quando exorta. infestat Hispaniam. thema.
Bajardus. equus Orlandi. item Rinaldi. thema.
Baifius. notatur in Liburnis. *Liburnæ*.
Baimberga. genus ocreæ. etymon.
Bajus. quis equi color.
Balancus. quæ navis.
Balcanifer. vexillarius. thema.
Balachinus. panni genus nobile. thema. *Balkanifer*.
Baldanum. vexillum.
Baldus Bernardinus. notatur in annu- sium, ibi.
Balea. quid baleæ vertigales. etiam ballista manualis.
Baleares. ballistis pollentes. earum inventores. *Ballista*. *Ballistarri*. inventores fundæ. funditores eximii. panem funda petendum proponunt matres infantibus. tres fundas capitæ circumligant. *Funda* 2. *Corona* 1. fundis coronantur. *Corona* 1. petunt a Romanis auxilium adversus cuniculos. *Cuniculus*. 1.
Balingaria. navis bellica. thema.
Ballista. etymon. machina lapides emittens. confunditur cum Cata-pulta. habet vim fundæ. a quibus inventa. centenaria. talenta-

ria. vis organi admirabilis. jacte pilas plumbeas. non æquat aritem. ingens confusio ballistarum cum aliis machinis apud Scriptores. adhibita etiam post bombardas inventas. farina & pulvis tormentarius ballista jactus. Ballista manualis aliud a machinali.
Ballista manualis. *Balea*. *Ballista*. *Aries*. 8.
Ballistarri. alii machinalibus. alii manuariis ballistis dimicant. posteriores manuballistarum. priores dicti carroballistarum. antiquitus vix habita in pretio. postea militia ferox.
Ballistarum. quid.
Ballista. saltatio festiva. cum cantico. etymon. qualia milites Aureliano saltaverint. quod fuit genus carminis. qui rhythmicus Pocæ, qui metricti.
Ballistaria. fencinctella jaculatoria.
Balneati equites. qui. *Ordines Sacri militæ Equestris*. 3.
Baltheus. etymon. quod genus cinguli. ornatus bullis. quid balthei constellari. quid pustulati.
Bandæ Equites. qui. *Bandum*.
Bandellus. quod genus vexilli.
Banderenses. etymon. capita vel praefecti militiae urbanæ. etiam castrensis. item ordo sacer equestris.
Bandora. vexillum.
Bandositas. bellum, vel belli inditio. etymon.
Bandum. vexillum. etymon.
Bani. quæ præfectura.
Banneretti. ordo equestris. distincti a Baronibus. quomodo crearentur. 1. excellenti prosapia. merebant proprio vexillo. origo nominis. 2. domini Feudorum. dicti Vexilliferi. iterum de ceremoniis in suscipiendo ordine. 3.
Bannum. bellum denunciatum. *Connexum*. *Proposito*. genus calcei.
Barangii. qui milites.
Barbacana. etymon. antemurale. festivus lusus ab æquivoco super hac voce.
Barbz rasura. *Capilli tonsura*. 6. & seqq.
Barbarici. qui.
Barbaricum. clamor militaris. item armamentarium.
Barbarus Hermolaus. notatur in artemone. *Artemon*.
Barbarorum irruptiones. *Exercitus* 1.
Barbicalis. quæ machina.
Barbicanganum. quod tributum.
Barbizellum. quæ machina.
Barbota. navis testa. etymon.
Barbotata navigia. quæ.
Barbuta. rufis cucullus. genus galæz.
Barbuta. miles barbuta testus.
Barca. etymon. quæ navis.
Barcudius. quæ navis.
Barda. etymon. vestis antiquitus facile militaris. stragulum in equis & jumentis.
Bardarioræ. qui milites.
Bardi. Poetæ Britanni etymon. cantores bellicosorum carminum. assertatores vilissimi. compares Ministellis. usus inconditorum carminum apud Romanos & Græcos.
Bardocucullus. etymon. pallium ruide. viatorium. militare. noctu procurvita habitum. prius Gallorum. peculiare. postea commune aliis gentibus.
Barducium, quod jaculum,

Barga. quæ navis.
Bargeus Petrus Angelius. explanæ vocem *Obeliscus*. *Obelus*.
Barigildus. etymon. propugnatores Ecclesiæ. non absimiles Adversarii. aliis apparitores.
Baris. quæ navis.
Baritus. etymon. clamor militaris initio tenuis. ad finem diffonus. & acutissimus. peculiaris Barbarorum. transiit ad Romanos & gentes alias.
Baro. etymon. antiquitus servi militares. reguli. majoribus Principibus obnoxii. maiores alii, alii minores.
Baronetti. ordo equestris.
Baronetti. minores reguli. *Baro*.
Baronius Cæsar Card. quid senserit de origine Zingarorum. *Egyptii Errones*.
Barra. palus munitorius. etymon.
Barrera. *Barra*.
Barritus. Vide *Baritus*.
Barthius Gaspar. notatur in *Vasius*. ibi.
Basiliscus. quæ machina. apud Indos immensi ponderis. ejus violentia.
Basilardus. cuius gladius.
Basis. quid in machinis & structuris. cur Reges a basi discantur Basiliæ.
Basse. quæ dignitas apud Turcas.
Baitagiarii. qui.
Bastagium. quid.
Bastangarii. qui.
Basterna. vehiculum militare. olim matronarum. a quibus actum. sarcinis ferendis idoneum. etymon.
Basterna. quid. an differat a lectica. *Lectica*.
Bastimentum. locus in castris. navis. etymon. *Bastum*.
Bastum. thema. baculus quo alligatur sarcinæ equorum. quid *Baltia*.
Bastida. Bastita. a bastis initia Architecture & fabricatorum. quid *Bastimentum*.
Batalare arma. est concutere scuta. exercitatio militaris. *Batuo*.
Batallum. campanæ malleus. *Batuo*.
Batuo. percusio. explicantur voces inde deflexæ.
Battifolium. quod genus munitionis. etymon.
Batus. genus mensuræ. etiam navis. thema.
Battellus. *Batus*.
Bebra. jaculum.
Belfredus. turris oppugnatoria. etiam munitoria & stabilis. etymon.
Belisarius. ejus triumphus. *Triumphus*. 4.
Bella. minus Robertus. quid senserit de aquila bicipiti. *Aquila*. 2.
Bellebergi. Praefecti apud Turcas.
Bellerophon. primus equo vectus. Mili. 2. an primus equos domuerit. *Equus*. 2.
Bellicca. ex. columella ante zdem.
Bellona. quo ritu ad eam jacta hasta bellum indiceret. factum id transmarino solùm & longinquò imminente bello. origo ritus. etymon.
Bellicca. orum. quidquid militem ad pugnam intruit.
Bellicrepa saltatio. quæ.
Bellona. quid de ea in fabulis.
Bellonarii. Sacerdotes Bellonæ. seipso cædentes edebant vaticinia. *Bellona*.
Bellum. exponitur. thema. quam religiosè apud Romanos indicetur. 1. exercitum ante arma inventa.

ta . apud quas gentes ejus primordia . aliud etymon . 1. grave & calamitosum . extrema solum necessitate suadente tentandum . illustre in id Augusti dictum . & schema gemmæ anularis . 3. necessarium malorum remedium . 4. quot classes rerum , quas exercitationes quot disciplinarum studia complectatur . 5. Bellum . remedium potentissimum . atrox , lente moliendum . nec tam men damnandum . *Pax* . *Justitia armorum* . 3. & seqq. ejus justitia ostenditur . ibidem . 5. ejusdem incerti exitus . *Mars communis* . Bellicum . ci . signum tuba datum . Bellum . pro ipso conflictu . *Bellum pro pœlio* .
 Bellum . pro militum numero . *Bellum pro manipulo* .
 Bellum exēnum . utile exercendo militi . medetur otio & desidie .
 Bellum civile . *Seditio* .
 Bellum n̄vale . terrestri plura incommoda adiicit . eodem inferius habitatum . parat imperium terrarum .
 Duces eximii navali bello . Julius Cæsar utrique administrando virtutis eximiae . anguitæ navium , venti , mare majorem peritiam exigunt .
 Bellum Rusticorum . militiae ejus antiquitas . exempla . causæ . sediciones . remedias . strategemata ex habitu rusticano .
 Bellum Sacrum . justè susceptum . religionis causâ . 1. dictum præcipue de expeditionibus in Palæstinam . illustiores Crucisignati . 2. Crucis gestata effigies eorum tessera . certis ceremoniis èadem insigniti . non unus Crucis color . quo loco gestatur . 3. emolumenta Crucisignatis induita . præclaræ eorum facinora . 4. victoriaræ navales . 5.
 Bellum Circummaranum . *Circummaranus* , a , um .
 Bellum servile . *Servus* .
 Bellum Thebanum . origo insignium Heroicorum , & familiarium illustrium . *Insigne* . 2. *Insignia* . 1. injustum & exitiale . *Justitia armorum* . 3. Bellum Trojanum . scatet exemplis vitorum . *Justitia armorum* . 3.
 Bellum sociale . *Socii* .
 Benedictio armorum . item vexilli . *Beneprecari armis* .
 Beneficiarii milites . qui dicerentur . hos militiae .
 Beneficiarii milites . *Manifer* .
 Beneprecari armis . qui ritus Ecclesiæ Catholicae .
 Benevolentia . militum in Duces . Ducus in milites . *Præsentia Imperatoris* . 1.
 Beni Paulus . notatur in Heroe optimo . *Malandrini* . 2.
 Benignitas Imperatoris . animos conciliat . erigit ad pugnandum . illustre Cæsaris dictum . quam idem excelluerit ea laude . Mithridates favore mīlitum bella redintegrat . 1. Orpheus lenitate plus potuit , quam Hercules ferocia . 2. etiam in hostes exercenda . notatur Eumenius in laudato Constantini Junioris rigore nimio . 3. Romani benignitate protulerunt Imperium . Duces ea laude præstantes . foeminas vel maxime parcerunt . cur nequius sit foemina , quam virum occidere . Virgilius notatus in deliboratione interficiendæ Helenæ . 4.
 Benignitas Imperatoris . *Severitas disciplinae militaris* . 2. 4. 6. *Funus* . 10.

Berbix . quæ machina .
 Boitarcha . quæ dignitas in aula Byzantina .
 Biafora . *conclamatio* .
 Biarchus . Præfectus rei cibaria .
 Biblia . quæ machina .
 Mo. Bibulus . ejus facetè dictum . *Castor & Pollux* .
 Bicellus . pugio , vel hastula .
 Bidaldi . quæ militia . thema .
 Bidental & vitandum . quid sit apud Persium . *Aquila* . 4.
 Bifex . jaculum .
 Biffa . machina .
 Biga . dicitur privativo numero . etymon . bigis pugnatum tempore Herorum . earum mentio in Sacris literis . usus in Circensibus . inventor .
 Bigati equi . qui .
 Bilix , cis . quid . etymon .
 Bihordo . exerceris fuso & armis . thema .
 Bihordium . Troja , hastile .
 Bipedile . quæ machina .
 Bipennis . etymon . securis utrinque habens aciem . usus in militia navalium .
 Biremis . etymon . cuius inventum .
 Birotum . genus currus . *Cisum* .
 Bisaccium . explicatur . thema . equis aptatur .
 Bisacuta . quæ securis .
 Bisturris . munitio .
 Bisultor . Martis appellatio .
 Bitaxides . quæ militia .
 Bixorides . qui pedicatus .
 Bizachius . quod telum .
 Blesus . postremus Imperator dictus ex privatis . *Imperator* .
 Blida . quæ machina .
 Blindes . quid .
 Boachicrs . quæ machina .
 Boccaccius Joannes . ejus Poema .
 Theseis laudatur . *Amazones* . invocatio ejusdem Poematis etiam laudatur . *Epopœja* . incredibilis memorat de Gigantibus . *Gigantes* . 3.
 Bojardus Matthæus Maria . notatur in Orlando parum religiosè habito . *Religio* . 6. *Malandrini* . 4.
 Boleslaus Poloniæ Rex . instituit in Polonia cursum publicum . *Cursus publicus* . 3. ejus animadversio in militem timidum . *Tumor* . 2.
 Bolis . fax . olla incendiaria . hasta missilis . instrumentum exploratorium . etymon .
 Bolides . adurabrat ab Antiquis in vasis piceatis igniferis . *Pix* .
 Bombarda . etymon . explicatur . quatuorplex sit organum in primis ferox . ejus descriptio . 1. pluribus inventoriis falsò attributa . 2. non comparanda machinis Veterum . 3. inventor . apud Hispanos Lombardæ dictæ . 4. primus earum usus in Italia . 5. descriptiones aliae . 6. Cimoscus ea utitur . 7. iterum appellations ejusdem varia . 8. rudimenta quædam apud Antiquos . quo incrementa in dies coepit . struetæ e corio . sutiles . 9. vis omnis à pulvere nitrato . origo ejus pulveris . 10.
 Bombardæ . quo murorum genere vim habeant , vel amittant . *Mœnia* . 1. pro signis habitæ . *Zifera* . 8.
 Bombus . qui sonitus .
 Bonciarius . notatur in *babenis* apud Virg. *Classis* . 1.
 Borythencs . quis equus .
 Boves Lucæ . cur ita appellati Elephantes .
 Boyinatores . qui . *Striga* .

Brabantio . factio facinorosa . ora in Brabantia . inde nomen . associantur Ruptariis & Coterellis . militia venalis . minimè stataria . exercitoria .
 Brabeutæ . munerarii . ludis præterant . distribuebant præmia . etymon . eligebantur insignis prosapiæ . forma & habitus assidentium . *Bravum* .
 Bracciæ . thema parum compertum de vestis genere . annexa habuit femoralia . aliis ipsa sunt feminalia . apud quas gentes in usu .
 Brachium . significatio multiplex . accessus obsidionales Veteribus brachia .
 Brachia . dicti accessus obsidionales . *Accessus obsidionales* .
 Brachialia . armillæ . munimenta brachiorum .
 Bravum . præmium palestricum . thema . apud nos peculiare cursorum ex panno .
 Bretachia . munitio lignea temporaria . etymon .
 Breve & Brevis . libelli . iis descripta nomina militum . thema .
 Breviarium . tabula cum descriptis militum nominibus . quid Breviarium rationum . asseritur ut vox Latina .
 Briccolæ . machina jaculatoria .
 Briga . rixa . *Brigata* .
 Brigantes . qui . *Brigancii* .
 Brigancii . olim militia . postea factio nequissima . origo nominis . distincti ab antiquis Brigantibus .
 Brigandinum . quod genus armorum . *Brigancii* . quæ navis . ibi .
 Brigata . rixa jurgiosa .
 Brinum . quæ navis .
 Britanni . ferinis figuris inusta gerunt nuda corpora . cur vocati Picti . *Pictura inustæ corporibus* . vincunt acclamatione cantici *Alleluia* . ibi .
 Brunia . thorax .
 Brutianæ parvæ . quæ .
 Brutiani . Romanorum servi . qua origine .
 Brutus . litteras accipit columbis nunciis . *Columba nuncia* . 1. eloquentia Romam liberam fecit . *Eloquentia* .
 Brutus , & Caius . quo symbolo expresserint libertatem assertam . *Pugio* . proficiunt pecunia comparata . *Arca militaris* . 2. 3.
 Buccellarii . militia rei panarie custos . thema . alia notio scurræ . asciti in comitatum Principum .
 Buccellarii . stipatores . *Scurræ* .
 Buccellatum . panis castrensis . de latus ab ipsis militibus . item frumenti portio ab iisdem delata , & detrita molis manuariis . inducti postea pistores , & panis recens in castris . buccella sex unciis constabat . figura rotunda . 1. panis castrensis non filagineus . sed neque muccidus . quanti referat panem . non deficere . nutrimentum panis optimum . naturæ instinctu depositur ab infantibus . demonstratum exemplo Regis Ægyptii . Buccellatum de Eulogiis dictum . 2.
 Buccentaurus . navis Ducaria apud Venetos . etymon . *Buga* . *Centarus* .
 Buccina . genus conchæ testaceæ . quod instrumentum musicum . peculiare Tritonum . ex eo buccina præliaris . ænea , & reflexa . quid differat à tuba , cornu , & classico . dat signum vigilis .
 Buccina . quid differat à tuba . *Tuba* .
 Qqq 2 dat

dat signum in vigiliis. *Vigilia*. 2.
Buccina. pro vigilia. *Vigilia*.
Buccina. quod signum apud milites.
Buccinatores. qui tuba canunt. cer-
tum militiae genus.
Buccula. apud Juvenalem non est pars
cassidis. sed pars scuti. 1. alia ar-
ma ornata bucculis. quid notent. 2.
Bucephalus. equus Alexandri Mag-
etymon. quanti illum fecerit Ale-
xander. ejus nomine civitatem con-
dit. ferocem primus domuit.
Bucolici. militia praedatrix. etymon.
Bulga. sacculus. thema.
Bulla aurea. gestamen triumphantium.
pendens e collo. habebat re-
media indita adversus invidiam. ap-
pensa collo puerorum. cur haberet
siguram cordis. exacta pueritia do-
nabatur Laribus. origo gestaræ a
pueris bullæ.
Bulla. quid in baltheis. *Balbus*.
Bulla. ornatus vestium. etymon. fi-
gura. equi bullis ornati. *Bulla*.
Bullæ. quod ornamentum.
Bullionius Gothifridus. ejus parti-
monia. *Luxus*. 3.
Burchiellus. ejus Poësis. *Zifera*. 6.
Burdones. genus mularum. sarcina-
rii. nihil differunt a ginnis.
Burgus. habitatio ex junctis domi-
bus. item parvum castrum. etiam
oppidulum cum castro imposito.
etymon. in limitibus provinciarum
frequenter positi. hinc dicti Bur-
gundones.
Burgarii. qui limites incolunt. vel
tuentur. *Burgus*.
Burricus. parvus equus. etymon.
Bussa. navis bellica magnæ molis. ro-
unda. etymon. ab hac Buccentau-
rus Ducaria Venetorum.
Busta Gallica. locus in Urbe ubi con-
dita ossa Gallorum Senorum. in qua
regione fuerint.
Busta Gallorum. locus in Via Fla-
minia in agro Sentinæ. alias a Bu-
stis Gallicis.
Bustum. quid. *Funus*. 14.
Bustuarii. qui. *Ludi funebres*.
Buteo. avis prædatoria.
Buti Francicus. notatur in origine vo-
cis Ammiraglio. *Amine*. 2.
Byzantium. arcus triumphales a Roma
acepit. *Arcus triumphalis*. 4.

C

C. Littera condemnationis. *Ali-
tera*. 2.
Caballus. equus non vulgaris. ety-
mon.
Caballarii. qui equo militant. item
viri illustres prosapia equestri.
Cabrias. ejus dictum. *Confilium*. 3.
Cabilus. machina lithobola.
Cacula. servus castrensis. thema.
Caculatum. ministerium caculæ.
Cadavera. pro vallo aggesta. Ag-
ger. 5. cæsa in acie. sepulta. in-
sepulta. *Funus*. *Sævitia in extin-
ctos*.
Cadmus. inventor literarum alpha-
beti. *Litteræ*. 1.
Caduceum. virga internunciorum
rixas tollebat. ab Apolline Mercurio
tradita. cur pacis symbolum. an-
chora habita pro caduceo apud In-
dos.
Caduceum. *Haraldi*.
Caduceatores. conciliatores con-
cordia.
Cædes. etymon. in quo differat a fra-

ge. dicitur propriè de lligis;
Cæsar Julius. curat castrorum mun-
diciam. *Castrametor*. 8. dicit astro-
nomiam. *Astronomia*. 3. ejus lacri-
mæ super recto Pompeii capite.
Sævitia in extinctos. 3. ejus agge-
res immensi operis. & laboris. *Val-
lo*. 2. *Agger*. 1. & seqq. *Obſidio*. 2.
laudatus in obſidione Alexiæ. ejus di-
ctum ibid. 3. ejus apathœfis. *Apo-
theosis*. 2. quomodo a fuga militem
retinerat. *Fuga*. 1. turres erigit
admirandi operis & ingenti numero.
Turres fixæ obſidionales. pri-
mus Imperator perpetuus renunciæ-
sus. *Imperator*. 1. patræ exitio-
sus. *Juſtitia armorum*. 3. occultis
literis utitur. *Zifera*. 1. mira ejus
benignitas. illustre in id eisdem
effatum. militum in ipsum favor.
Benignitas Imperatoris. 1. navalı,
terrestrique bello juxta clarus.
Bellum navale. æxarium perfringit.
Brarium. 2. & seqq. insignis in ad-
hortando milite. *Allocutio mili-
taris*. 1. 5. triumphum postulat ar-
matus. *Triumphus*. 9. ejus conve-
berni cum Nicomede notatum.
Fœmina. 2. fortuna optima utitur.
Fortuna. 4. cur crebro barbam ra-
deret. *Capilli tonsura*. 7. laudatur
in commentariis. *Commentarius*.
quid senserit de Dolabella. Anto-
nio. & Cæffio. *Delectus*. 13. lauda-
tur a celeritate. *Celeritas in bello*. 1.
cur concessa laurea legitatur. *Laurus*.
2. sub eodem mutatio militie Ro-
manæ. *Acies*. 6. ejus copiarum.
periculum ex aqua vitiata. *Aqua
curatio*. utre enat. *Ascœfrus*.
ejus epulum triumphale. *Epulum
triumphale*.
Cæfaræ. ejus portus eximii operis.
Mœnia. 4.

Cæsim. ferire. *Punctor*.
Cæspes. quid sit. *Agger. hoc
militari. Mensa militaris*. 5.
Cæspitium tribunal. locus editor
conveititus cæspite. Imperator ibi
jus dicit. milites alloquitur. ver-
ba faciebat in sella curuli. legatis
stantibus. per amplum esse locum
oportuit.
Cæspititium tribunal. *Allocutio mili-
taris*. 3.
Cæstus. etymon. exercitatio Gy-
mnastice militaris. admodum
cruenta. & horrida. explicatus.
Calepini lapsus in ejus explicatio-
ne. 1. aliud cæstibus certantes,
aliud pugiles. quo dimicantes spe-
ctarent. quanta arte tractandi cæ-
stus. aures testæ munimento am-
photidum. 2. descripti a præclaris
Vatibus. non pertinent ad Gymna-
sticam medicam. induit a Lycurgo.
etiam puellis. postea vetiti. 3. si-
miles cornibus arietum convolu-
tis. 4.

Caffè. quæ potio. *Poſca*.
Caja. aliis fustis. aliis telum. an dif-
ferat a Cateja. etymon.
Cajus Julius. mira ejus constantia cum
lacrunculis luderet. *Lacrunculi*. 1.
Cajus Cæsar. ejus luxus. *Cblams*. 3.
Calamitas. etymon. *Gladius*. mis-
eros sustentat. *Ærumna*.
Calatravæ militia. quæ,
Calaluzia. quæ navis.
Calamus. thema. armat sagittas. qui-
bus in usu. Leonida dictum de nu-
mero sagittariorum. Perfici exerci-
tus.
Calceum. etymon. genus armillæ.

militare præmium. gestamen trium-
phantium. remedium adversus mor-
bos.
Calcar. thema. ferreus equorum sti-
mulus. aureum insigne militie equæ-
stris. argenteum armigerorum. ri-
tus creandi equites calcaris aurei.
amputata ejus tis a militia.
Calcaris aurei equites. *Calcar*.
Calcatæ. materia fossis exæquandis.
etymon.
Calcei militares. *Caliga*.
Calciarium. thema. non est caleucus.
nec plures calcei. donarium pro
calceis. solvebatur calceis ipsis
vel pecunia. pro calceo vox est
corrupti Latii.
Calcitrone. qui equi.
Calculus. quos ludos notet. *Latruncu-
li*. 2.
Calculus incitus. *Latrunculi*. 7.
Calepinus Ambrosius. (ejus nomine
eiusdem dictionarii amplificatores
ferè designamus) notatur in regula.
ibi. in *buccula*. ibi. in explicatione pro-
verbii. *Allia in rebus*. ibi. in *triga*.
ibi. in *barpagone*. *Harpago*. 1. in *ve-
hicularius*. ibi. in *auro ovato*. *Ova-
rum aurum*. in loco Ciceronis pro
loco Plinii. *Explicatus*. in *detendo*.
ibi. in *dolabra*. ibi. in *scutulis*. *Scu-
tulum*. in *calciarium*. ibi. in expli-
catione *cæstuum*. *Cæstus*. 1. in *ma-
nipulus*. ibi. in *Albati equi*. ibi. in *Hie-
ra*. ibi. in *caliga*. ibi. 2. in *mole*.
Moles. in *Pater patraeus*. ibi. in
inculcare. *Tactica*.
Caliburne. gladius Arthuri.
Caliga. etymon. calceus origine mi-
litaris. ad alios transit. discriminæ
pro condizione militum. milites gre-
garii dicti caligati. 1. non est tibia-
le. 2. sumitur pro ipsa militia. ite-
rum de earum discriminæ. carebant
obstragulo. an suppacto ligno fir-
matæ. munitæ clavis. ex quibus
novum discriminæ. clavorum cuspi-
des infixæ solebant. capita conting-
bant terram. 3. lora cancellata.
circatibias inventum evi posterioris.
non usurpata a priscis ducibus.
nisi valetudinis vel ambitionis cau-
sa. multifores. habenulis decussati-
tim ducti in pede ipso. pelles pre-
tiosæ inductæ pro obstragulis. &
adductæ ad tibias inventum luxus
valescentis. & posteriorum tempo-
rum. 4.
Caliga speculatoria. exponitur. ex
qua materia constaret.
Caliga. pro militia. *Caliga*. 3.
Caligati. pro militibus sumpti. *Cal-
iga*. 3.
Caligula Caius Imp. equum sibi adle-
git in Consulatu collegam. *Equus*.
3. ejus crudelitas. *Sævitia in Ex-
tingtos*. 1.
Calliculæ. quod fuerint ornamentum
vestium militarium. etymon.
Callinicus. inventor ignis Græci.
Ignis Græcus.
Calones. thema. servi castrenses.
ligna ministrabant. sua habebant
vexilla. ut servi alii. dimicabant
interdum. ministri liberi dicti. li-
xis superiores.
Calopare. certus equorum incessus.
etymon.
Calix. pars posterior pedis. etymon.
etiam ictus pedis.
Cambyses. ejus atrox confilium ur-
gentis fame. *Fames*. 3. *Oppugnatio*.
Camelopardalis. bellus descriptio-
nes varia. ad equitationem idonea.
Ca-

Camelus. animal laboriosum. Orientis peculiare. à quibus in aciem educiti. Fœminæ maribus præstant in cursu. hi veſtāndis oneribus, illæ adhibitæ in præliis. quam operam præstant in conflictu. Sitim tolerant. aquas ungulis conturbant in potu.
Camera. naviſ concamerata. pira-
 tica.
Camilla. ejus gesta.
Camillum. pars arietis.
Camillus. primus quadrigis albis triumphat. *Currus triumphalis*. ejus effatum. *Inermis*. author galeæ ferreæ. *Arma*. 9.
Camisia. armatura levis.
Campagus. calceus patricius & urba-
 nus. etiam militaris. idem imperatorius. etymon. non dicitur a figura lungæ, sed a tibia. decussatus cor-
 sigeis. transiit ad Episcopos. item ad Religiosos Ordines.
Campana. exponitur. ejus inventum. etymon. causa ejus pulsandæ, il-
 lustre dictum Petri Caponii. 1. usus tineinnabili in excubitoris. nihil illud ad nostrates campanas. 2. di-
 eta etiam Squilla. 3.
Campana. ejus usus in vigiliis. *Tintin-
 nabulum*.
Campestre. quod genus vestis. *Vesti-
 tus militaris*. 1.
Campicurso. exponitur. quid diffe-
 rentia decurzione.
Campidoctor. exercebat tyrones. cum potestate puniendi. magistri tyronum dicti. custodes. moni-
 tores. doctores armorum. armidoctores. campigeni. antesignani. enucleatur eorum officium, &
 exercitatio.
Campigeni. cur ita vocati. dicti etiam antesignani. *Campidoctor*.
Campio. bellator. non suo tantum, sed alieno ſep̄e nomine exerget monachiam. etymon.
Campus. bene dicitur locus pugnæ. in quo falso Scipio & Ferrarius. item acies ipsa.
Campus Martius. ejus extra Urbem locus. dicatus Marti. palæstra tyronum. templum ibi Martis. in eo sumebant insignia magistratus. supplementum Capitolii recipiendis statu.
Cancelli. septa & munita lignea ex palis. cum vacuis instertitiis. etymon.
Cancellare vineam, prædium, item scripturam. quid sit. *Cancellarius*.
Cancellarius. servi ostiarii. cura-
 bant admissions ad Principem. 1. vix differunt a Velariis. cur dicti a cancellis. non solum servi, sed ipsi judices appellati cancellarii. iudicem poitea scribae & notarii. cum ministri ad libellos & responsa Principum. postremè primè post Principem dignitatis locus. eorum interpretes. pre-
 fecti negotiis summi momenti. etiam militaribus. eo nomine insig-
 niti Septemviri tres Augustales Ecclesiastici. 2.
Cancer. machina arieti non diffini-
 lis. thema.
Caandelabrum. quæ sit munitio.
Candidati. petidores magistratum. etymon. juniores illustres in scho-
 lis. Palatinis cohortibus adjuncti. immunes ab operibus.
Gandidi equi. attributi soli. usurpa-
 ti in triumphis. in lætis solemnitatibus.
Candidi equi. attributi quadrigæ Jo-
 vis. etiam triumphantibus. *Currus Triumphalis*.
Candys quæ vestis.
Canes. ducti in aciem acriter pugnant. detentii in arcibus ad custodiam. in heros mites, exteris infestis. multatæ Capitolio indefenso. delectus habendus ex regionibus.
Canes. jugantur currui triumphali. *Currus Triumphalis*. cur in crucem acti Romæ gestarentur. nutriendi ad custodiam. *Anseres*.
Cangius. Carolus du Fresne. lauda-
 tur. *Præfat.* & *Silvestra*. notatur in carruca. ibi. in feditorio. *Ferito-
 res*. in adobare. ibi. in bani. ibi. in
 licet. ibi.
Canon. rei frumentariz cumulus vel mensura.
Canones. quæ machina.
Canones. bombardæ. etymon. *Gun-
 na*.
Canopus. Deus ad formam hydryæ. *Ignis*. 1.
Cantabrum. vexillum. thema.
Cantabrii. vexilliferi.
Cantherii. quæ ligna. origo nominis.
Cantherii. tigna. *Equi Frisi*.
Cantica. cur ita dictæ acclamations militares. *Acclamatio militaris*. 2.
Cantica. decantata in honorem Vi-
 storum Cæsarum. in honorem Mar-
 tyrum. quo stylo. Ballista appellata. etymon. *Ballista*.
Cantilena Rolandi. *Bardi*.
Capa, aliis Cappa. vestis laxior. an superinducta. communis Clericis, viatoribus, Monachis, fœminis. eadem militaris. adhibita à viris illistribus. habet cucullos annexos. successit togæ Veterum. ornata pellicibus peregrinis apud viros sacros.
Capa S. Martini. servata apud Prin-
 cipes Gallicos. educata in aciem. apud eam ista fœderata, negotia bellicia transacta. habita pignus securitatis. an fuerit vexillum. an um-
 bella Lipsiorum.
Capaneus. inventor scalarum obſi-
 dionalium. *Scalæ*. 1.
Caparo. operimentum capitis. etiam militare.
Capella. qui barbam habet hirsutam. Juvenalis explicatus.
Capellani. dicti a capa S. Martini. *Ca-
 pa S. Martini*.
Capilli. equorum capilli & setæ adhi-
 bitæ pro nervis ad machinas tendendas. item capilli fœminarum. origo templi Veneris calvæ.
Capilli. machinis tendendas adhibiti. *Macchina*. 3.
Capilli tonsura. tonfis juxta & inton-
 sis capitis militatum intonfi Per-
 se delicatores habeti. tonfi Ægyptii robustiores. Africani item ton-
 fi. Propertius explicatus. 1. Græci & Romani veteres intonfi barbati-
 que. 2. crinis inculcus & impexus prodit strenuitatem. eandem no-
 nat pexus & comptus. exempla in utranchque partem. 3. apud quos pu-
 gnatum si raso anteriore capite, occipite capillato. ejus moris cau-
 fa. 4. coma prolixior non molliter, sed viriliter ornata. 5. barba pro-
 missior severitatem enunciat. parit reverentiam. à longiore & inulta pulchritudinem indicari fuit Polypheui Paradoxon. barbae etymon.
 6. prodit virile robur. cur a Scri-
 ptoribus dicitur vestis. interdum impedimento est. interdum exitio. Macedones iussi barbam radere. 8. Græci & Hebræi in luctu privato & publico radabant barbam, comam ponebant. contraria Romanorum consuetudo, atque adeo Germanorum. 9. etiam equi tonsi in funere virorum illustrium. 10. Capistrum. capitis vinculum in equis. Capita Contuberniorum. Decani. *Capita militum*.
Capita militicum. digniores in exercitu.
Capita hostium occisorum. gestata pilis praefixa.
**Capita ordinum, jugorum, vel ver-
 suum**. qui primi numerantur in versu vel jugo agminali. *Capita mi-
 litum*.
Capitaneus. præfectus militum. etym. mc. 1.
Capitecensi. qui sunt. quid distent à Proletariis. *Proletarii*.
Capitolini ludi. sacri Jovi Capitolino. celebrați post exactos Gallos Senones.
Capitolinus. notatur in Congiario. *Donativum*.
Capitolium. collis in Urbe. olim Sa-
 turnius. postea Tarpejus. novissime Capitolium dictus. origo nominis. equi caput auspicium Capitolio & Carthaginæ. ibi triumphatum. ibi pecunia Cæsarum & spolia. non unum in Urbe Capitolium.
Capitulum. quæ pars in machinis.
Capomilitiatus. dignitas olim magi-
 stri militum. nunc præfectura fe-
 re urbana. residet in magistratu
 urbis Tiburtinæ. antiqua docu-
 menta indicantia ejus tituli origi-
 nem, & ejus urbis vetustatem.
Caponius Petrus. ejus effatum me-
 morabile. *Campana*. 1.
Capreoli. quid in Architectura. non
 dicuntur à capreolis viteis, sed a
 feris pecudibus ejusdem nominis.
Captivus. exponitur. alii dedititii. coacti alii. captivitas strenue præ-
 liantibus laudi, cedentibus per-
 ignaviam, aut nisu temerario ob-
 sistentibus probro est. ultra fortior
 fuerit Cleopatra, quæ mori maluit,
 quam servire, an Zenobia, quæ
 servire, quam mori. Catonis obi-
 tus in utranchque partem expensus.
 contemptus mortis non semper
 gloriatus. 1. dimissi certis condi-
 tionibus easdem ne violent. 2. ca-
 si honoris gratia in funeribus, &
 rogis virorum illustrium. atrox con-
 suetudo sublata. substituti gladiato-
 res. 3. humaniter habiti a Roma-
 nis captivi nobiles. 4. etiam urbes,
 & provinciæ in servitutem adactæ.
 quæ stipendiariæ, quæ immunes pro-
 vinciæ. deductio captivorum in
 Imperio Byzantino. 5. deducti in
 triumphis ipsi, vel eorum imagines.
 custoditi apud signa. tonfi. 6.
Capulus. pars gladii. etymon. cæ-
 lati notis familiariarum.
Caput. Præfectus armorum. quid ca-
 put bellii.
Caput. cur in suppicio, & luctu ve-
 laretur. *Suspendium*. velabatur etiam in devotionibus. *Devoveo*.
Caput bellii. hostis primarius. *Caput*.
Caput porcinum. instructio aciei.
Caputlati. quæ factio. quod ejus in-
 signæ.
Carabaga. quæ machina.
Casabina. genus tormenti. etymon.
Ca-

- Carabus**.
Carabus. quæ navis.
Caracalla Cæsar. laudatus a frugali-
tate virtus. *Mensa militaris*. 5.
Caracora. quæ navis:
Caranus. a pro telis argenteis confi-
xos in convivium infert. *Sibyna*.
Caravana. exponitur. thema. na-
vigatione multorum. item iter ter-
restre. sumitur pro commeatu.
naves bellicas habet præfidiarias.
Caravela. quæ navis.
Carcamusa. quæ machina.
Carcer. rei cum custodibus ipfis ca-
tenis alligati. *Panæ militares*. 2.
Carchesium. pars navis. genus pocu-
li. machina tractoria.
Cardanus. notatur. *Lorica*. 2.
Cardo. quid in machinis.
Cares. inventores cristaum. *Crista*.
ocreas. *Ocea*.
Cariagium. carorum numerus. ve-
ctura ipsa.
Caripides. militia Turcica.
Carnes. an elixæ fuerint in usu apud
Heroes. *Mensa militaris*. 1. & seqq.
Carolus Martellus. origo hujus co-
gnominis. *Malleus*.
Carraca. quæ navis.
Carrago. conjunctio carorum. genus
munitioni. ipsa castra.
Carregium. multitudo carorum.
præsumptum vecturarum.
Carrobalistæ. quæ machina.
Carrobalistæ. *Ballistarii*.
Carrocium. exponitur. cuius inven-
tum. nola currui addita. peculia-
re urbium Italicarum. habitum fa-
lutis tessera. totis viribus defen-
sum.
Carruca. vehiculum nobile. suspen-
sum fasciis. ornatum argento & ebo-
re. non opertum. quadrirotum.
Carris. thema. quadrirotus.
Carthaginenses. silentii laude præ-
stantes. *Arcanorum custodia*. 1.
puniunt Duces temere agentes. li-
cet felices. *Cassius*. 7. concide-
runt iusti à Romanis cladem incen-
dere. *Ignis*. 6. machinis spoliati a
Romanis. *Macchina*. 3. vino mili-
tes abstinent. *Mensa militaris*. 5.
repudiant mutationem urbis procul
a mari. *Navigatio*. 4.
Cartibulus. quid.
Caryatides. quid in Architectura.
quæ fuerint foeminae.
Casanonus Isaacus. notatur in cor-
rectione versus Hadriani apud Spar-
tianum. *Ambulare*. in *dictio*. ibi. in
mantica. ibi.
Cassiodorus. notatur in etymo bellis.
& *lukas*. ejus locus explicatus. *Can-*
didatis.
Cassius. ejus dictum. *Exercitium*. 1.
Cassarum. munitio arcis exterior.
Cassis. galea. etymon.
Cassis. munitio abscessa. tegit propu-
gnaculum. origo appellationis.
usus. priscæ quid distent a nostra-
ribus earum incommoda.
Castellamentum. quod genus muni-
tionis.
Castellum. thema. minus castro. ope-
re tumultuario excitata in urbibus
& agris. usus. 1. disposita seria-
tim ex materia cædua. 2. tuerunt
cibaria. eadem hostibus impediunt.
aciem defendunt. 3.
Castellum cæpitium. munitio tu-
multuaria. cujus generis.
Castelvirus Ludovicus. notatur in
agogniare. *Agon*. expenditur in lo-
co Dantis. *Fama*. 1. notatur in
- aringo**: *Arenga*. in prodezza. Pro-
bitas pro strenuitate. in voce Ger-
manica *Lang*. *Alabarda*.
Castor & Pollux. quid de iis fabulæ.
Castra. sedes militares. thema.
Castra. pro itinere. *Castrametor*. 4.
Agmen. 4.
Castrametor. an simplex dictio. ex-
ponitur. forma multiplex castro-
rum. portæ. Philopæmenes peri-
tia castrametandi illustris. 1. ordo
servandus. curanda rerum affluen-
tia. 2. ingens belli momentum.
astus Scipionis in detegenda castra-
metatione Syphacis. cuius inven-
tum. an Romani a Pyrrho didic-
rint. 3. astiva. hiberna. stativa. 4.
quando primùm hyeme bellum con-
tinuum à Romanis. 5. figura a
Persis, & Græcis variata. non a
Romanis. nisi post Reipublicæ la-
plum. horum figura quadrata. eo-
rum descriptio ex Polybio. 6. locus
auxiliorum. locus alterius Consul-
lis adventantis cum exercitu. ca-
stra simplicia. castra conjuncta. 7.
munditia apud Romanos singularis.
a Græcis neglecta. 8. necessaria
omnia a Romanis comportata. non
sunt figenda castra in loco affluente
deliciis. 9. descriptio castrameta-
tionis Romanæ ex Trissino. Tur-
cæ noctu non movent castra. quid
observandum in discessu nocturno.
10
- Castrensi**. ministri Comitis ca-
streus. *Comes Castrensis*.
Castrensi corona. quorum præmium.
frondea. aurea. incisa vallis muni-
toriis. 1. ab Imperatore tradi soli-
ta. quando evulerit.
Castrenses ludi. qui.
Castrenses ministri. institutione viles.
gratia Principum postea spectabili-
les.
Castriani Riparienses.
Cætora Georgius. ejus gestati ci-
neres ob indemnitatem corporum.
Inulnerables. 3.
Castrum. explicatur. etymon.
Cata. quæ machina.
Catadromus. equorum decursiorum.
Cataphracta. pectoris munimentum.
nobilis lorica vulgari.
Cataphractarii. & **Cataphracti**. quod
genus armatorum. commune equi-
ti peditique. etymon. 1. incommo-
da ejus armaturæ. 2. quid cata-
phracti Europæi differant ab Asia-
ticis. 3.
Cataphracti equi. qui.
Cataphractæ naves. quæ.
Catapus. *Caravana*.
Catapanes. viri illustres. Præfecti
provinciarum. *Capitaneus*. 2. 3.
Carapulta. confunditur cum ballista.
etymon. exponitur. terribilis ma-
chine. impar tamen ballista. typus
tormentorum curulium. adhibita
in bellis navalibus.
Cataracta. etymon. quid in portis.
hostes arcet. etiam ignes. quid in
fluviosis.
Catascopium. navis speculatoria.
Catastromata. quid in navibus. quid
distent a foris. quid a propugnacu-
lis.
Cateja. quod genus jaculi. quorum
proprium. an differat ab aclide.
Catella. non est parva canis, sed par-
va catena. præmium militare. ex-
plicatus Livii locus.
Caterva. etymon. appellatio Barba-
rorum peculiaris. tam de peditatu-
- quam de equitate dicunt. distin-
guitur a turmis & cohortibus.
Catilina. ejus crudelitas. *Sævitia in*
extinctos. 6.
Cato Marcus. quantum efficerit ex-
emplo. *Exemplum*. 4. irridet sa-
crificulos. *Extispicium*. 4. ejus di-
ctum de Auguralibus. *Augurium*. 1.
sibi oblatam aquam proficit.
Galea. 4. in servandis arcans exi-
mius. *Arcanorum custodia*. 4. ma-
gnanimus in siti ferenda. *Situs*. 1.
Galea. 4. laudat militem horridum.
Clamor militaris. 1. intonsus & cul-
tu negligens. *Capilli tonsura*. 2. ejus
dictum. *Celeritas in bello*. 2.
Cato Uticensis. Olympia Romæ in-
stituit. *Olympia*. 2. utrum asciz
sibi morte, fortè animum an igna-
vum prodiderit. *Captivus*. 1.
Catoptrica. quæ facultas.
Cattani. viri illustres opibus & pro-
sapia. *Capitaneus*. 2. 3.
Cattus. machina tactoria. etymon.
Cattus. insigne bellicum. quomodo &
a quibus gestatum.
Cattus. navis bellica.
Catullus Lucretius. ejus dictum de
Cæsare. *Cuniculus*. 10.
Caudæ equinæ. signum militare apud
Turcas. quo numero efferantur.
earum origo.
Caudicatae naves. thema. onerariae.
majores & minores.
Caulis. quid in machina militari.
Causarii milites. senio vel valetudinis
causa soluti a militia. honesta mis-
sio. præmiis auditi dimittebantur.
revocati ob Reipublicæ necessita-
tem.
Caufia. quæ machina.
Caufia. capitis tegumentum ex lana
cocta. etymon.
Caucibula. quæ machina.
Cazafrusta. quæ machina.
Celeres. a Romulo instituti Praeto-
riani. pulsa Numa. revocati. ety-
mon.
Celeritas in bello. expenditur. Pom-
pejus, & Cæsar insignes eæ laude.
1. item Miltiades bello naval. nota-
tus e contrario *Cæsus*. 2. notata
celeritas in victoria alata. uten-
dum temperamento inter cuncta-
tionem & celeritatem. 3. Neronis
mira celeritas adversus Asdrubal-
lem. 4. Maximianus eadem usus
hostes superat. 5.
Celeuma. thema. nauticum. belli-
cum. vindemiale.
Celox. thema. quæ navis.
Celtæ. Rheno fluvio sumunt experi-
mentum de infantibus demersis. *Næ-*
to.
Cenotaphium. thema. sepulchrum.
inan. honorarium. in sepolcritis re-
ligionis causa positum. sepulcritis ho-
noris gratia. antiquitas ejus ritus.
cur navigantes & milites frequentius
eo decorati. retinetur apud Catho-
licos.
Censio hastaria. quæ.
Census. institutus a Servio Tullo. uti-
lis habendo delectui.
Centauri. etymon. primi equos do-
mant. causa formæ monstrosæ. pu-
gnant cum Lapithis.
Centauri. an apud eos bellum primordia.
Bellum. 2. equos primi dominant. ex
quo origo formæ monstrosæ. *Equus*
2.
Centaurus. navis. ex ea *Bucephalus*,
Ducaria Venetorum.
Centenarius Portus. quæ præfectura.
Cen-

Centesimatio : quæ pœna :
Cento . thema . explicatur . usus in tegendis machinis . quid differat à cilicis . castrum stragulum . fragit impetus missilium . genus carminis . exempla .
Centonarii . opifices centonum . constituebant collegium . associati Dentroforis .
Centuria . institutio . quæ juniorum . quæ seniorum . arma propria . thema . earum numerus . singula singulis vexilla .
Centuria . carum numerus . ordo . arma . Centuriata comitia .
Centurio . militæ gradus . penes quos electio . primum experta virtutis . postea , ignavi , avari , foeneratores vacationum . 1. eorum divisio . numerus in legione . gestamen . habitus . prærogativæ . 2. promotio . 3. quomodo inter se convenirent . appellati a genere militæ . 4. munia & procuratio . æquati Tribunis . emolumenta ex concessione vacationum . 5.
Centuriones admissi ad bellica confilia . Consilium . 8. notati graveolentia & barba hircina . Capella . eorum avaritia . Vacatio . 2.
Centurio a Catalogo . quid . Scribe re Militem .
Centuriatum institutio . Centuriata Comitia .
Centuriata Comitia . habita per suffragia populi . census & centuriæ digestæ à Servio Tullo . majores magistratus ibidem creati .
Ceola . navis premagna .
Ceraulæ . cornicines . thema . a funeribus transierunt ad aciem .
Ceraunobola . legio fulminatrix . thema .
Cercuri . thema . actuariæ naves . an differant a Cercyra .
Cerda Ludovicus . notatur in justitio & inducis . Justitium . in explicazione Sidonii . Nato . in piñis navibus . Tuscana navium . 1. in Praecone . Praeco .
Cerno , is . thema . cur cernere fit videre . cur dimicare .
Certamen . quid differat a pugna .
Certamina Gymnica . cur Viis dicata . Gymnastica . 1.
Cervi . pari bicornes flexuosi . etymon . fulciunt agrestes casas . progressi ad sustinenda ruguria militaria . ex iis Architecturæ initium . firmant castra . minores jacti itineris impediunt .
Cervus . ejus celeritas . cerva fatidica .
Cervus . modici consilii typus . Consilium . 3.
Ceryces . caduceatores . etymon . in pretio habiti . officium .
Cestrophendona . thema . quod genus fundæ .
Cestrus . jaculum .
Cestus Veneris . Cæstus . 1. Thysfus .
Cetra . scutum . quorum proprium . gestu facile . simile peltæ . collisum in proelio sonum citer .
Cetras Chalcedonius . arietis inventor . Aries . 4.
Cetus . cui Andromeda obiecta ad devorandum non pisces sed naves fuit . Navis . 5.
Chadabula . quæ machina .
Chalcedones . cæci habiti in electione situs urbis condendæ . Munio . 7.
Chaldæi . ignem ut Deum colunt . turpiter decepti a Sacerdote Ca-

hopi . Ignis . 1.
Charisius . notatur in balteo . Baltheus .
Charondas . illata sibi morte afferit legem a se positam de gladio non gestando . Gladius . 8.
Chartulæ sacro oleo imburæ distributa militibus in Aula Byzantina strenuos eosdem præstant in proelio . Invulnerabiles . 3.
Charularius . notabat vita functos . referebat in acta milium nomina . dignitas in Aula Palatina .
Chartus . quæ machina .
Chelandium . quod genus navis .
Chelidoniacus gladius . quid .
Chelonium . quid in machinis .
Chiaſſi . quæ dignitas . Iaſſius .
Chiliarcha . quæ præfectura . institutio . erymon .
Chilon . non fuit inventor Scacchiludii . Latrunculi . 1. 2.
Chiridotæ . quid . Tunica . Chirothe ca .
Chiron . magister Achillis . artis medicæ & bellicæ peritissimus . Veterario . 1. Medici . 1.
Chirotheça . usus anud sagittarios . tunice cum manicis delicatores habitæ . chirotheçæ adhibitæ in traditione Feudorum . in firmandis foederibus . pignus regis fidei . jaeta in oppida obessa quid notarent . ferreum manus operimentum . portætis , vel projectis in terram provocatur ad monomachiam . argumentum luxus apud Persas . ignoratæ a Græcis & Romanis antiquis . postea usurpatæ . hastis præfixæ genus supplicii .
Chirurgi in militia . Medici . vestes attollunt dum curant vulnera . Cinclus Gabinus .
Chlamys . etymon . vestis militaris . muliebris . puerilis . sic etiam ad bellum studium accommodata . 1. quid differat a fago . quid a paludamento . aperta . fibula ad collum . nexa . armaturæ superinjecta . 2. materia ex lana . serica ad luxum tracta . Imperatoris a gregariis distinctæ nobiliiori textura . auratae ad quem usum pertinerent . color Imperatoris coccineus . Græcis alba . Romanis gregariis ex nativolanæ colore . quid sit apud Trebellium chlamys veri luminis . vestis etiam venatoria . 3.
Chlamys . an differat a paludamento . Paludamentum . 1.
Chlamys Dardanica mantuelis . quæ .
Chlamydium . quid .
Chorobate . instrumentum mensorum . adhibitum in castris metandis . Groma .
Christi militia . in Lituania . in Lusatia .
Christus Dominus . Parabolis turbas docet . Insignia . 2. utitur ænigmate facti . Zifera . 8. certa delineatione suorum vulnerum designat Pentalpha . A litera . 5. consecrat ritum acclamatio . Acclamatio . 6. cur in monte Oliveto frequenter degeret . ejus Regnum pacis & clementiae . Supplices . 5. mæstria in ejus obitu . Celeusma . gloriosum ejus nomen Infamia . dictus Irenarches . ibi . palmis triumphans excipitur . Palma . 3.
Chrysantes . ejus obedientiæ mirum exemplum . Obedientia . 1.
Chrisaspides . militia Persica . dicta a scutis aureis . adlecta ab Alexandro

Magno imitatione Persarum , & ab Alexandro Severo imitatione Macedonis .
Cibus militaris . Mensa militaris . Buccellatum . Posca .
Cicero M. Tullius . ejus locus restitus . Devoto . defenditur in tropæo pro victoria . Tropæum . 8. dignus corona civica reputatus . Civica Corona . 4. defenditur in fortuna vidente . Fortuna Dea . 2. ad militiam non idoneus . Literæ . 3. ejus locus explicatus . Victoria . 1. explicatus in inculcare . Tactica . notatus in consilio seniorum . Divinatio . 5. in appetitu glorie . Gloria .
Ciconia . machina .
Ciconia . avis . in proxima urbium expugnatione aliò cum pullis convolat . docet modum figendi castra . honores eidem habiti .
Ciconia . symbolum æquitatis . Zifera . 2.
Cilicia . tegunt machinas adversus misilia . injecta a defensoribus easdem infringunt . aceto imbuuntur .
Cilicia . usurpata ad frustrandos iustus . quid differant a centonibus . Centro .
Cilicon . proditor nefarius . qua pœna mulctatus . Proditor . 2.
Cilliba . quod genus mensæ . etymon .
Cimon Atheniensis . ejus pietas . Funnus . 5.
Cimoscus . dictus bombardæ inventor . Bombarda . 2. 7.
Cincinnatus L. Quinct. quomodo triūphaverit . Currus triumphalis .
Cinclus . quæ avis . Egypti Errones .
Cinctorium . cingulum non gladius .
Cincus Gabinus . rei & nominis origo . roga attracta supra cingulum . non est vestis sacra , sed militaris . consuetudo attollendi vestes in aliis ministeriis & in re subita .
Cineas . ejus dictum de Romanis . Hydram secas . Numerus militum . 4. laudatur ab eloquentia . Eloquentia militaris .
Cingulum . gestamen militis præcipuum . bullis ornatum . segmentis testudinum . militis tessera . abjetum vel detracatum luitur ignominia & solutione a militia . pro militia ponitur . 1. iterum de ademptione probrofa cinguli . notat in scripturis sacræ potestate bellicam . alia dedecoris notæ disinctis additæ . 2. femoris nomine effertur in sacræ literis . 3. in iisdem manus femori supponere ante jusjurandum est cingulum tangere . 4.
Cingulum pro militia . Cingulum . 1.
Cingulum . ejus traditione creati Equites sacri . Ordines Sacri militiae Equites . 1.
Cinis . genus supplicii . exempla . etiam agger .
Cippus . disseminati transitum prohibent . castra muniunt .
Circenses ludi . certamen curule a Græcis ad Romanos transit . rudimentum curruum bellicorum . etymon . quibus Viis sacri . 1. quot Romæ circi . Circus maximus . 2. 3. quæ statuæ deductæ in Circensibus . 3. certatum a populo sponzionibus . verbum committi peculiare eorum qui erant certaturi . fortitatem commissiones factæ . erumpendi locus intræ lineam . is etiam forte captus . 4. quid missus in Circensibus . quid in conviviis . 5. quod vetus signum emissionis . posterius mappa jacta . ejus origo . penes quos potestas eden-

edendi signi & descripti ludi. 1. 6. quid meta. quid obelisci. 6. metarum & decursionum numerus. figura. Ciri. Nili, & Euripi. 7. quadrigae vicitrices appellatae ab equo funali sinistro. 8. 9. conversio a dextera ad sinistram. 9. nomina aliquot equorum Victorum. Circenses dicti Consualia. translati Byzantium. Circus Byzantinus. origo ludorum. signum Victoris alatae. 10. apud Romanos quadrigis certatum. apud Graecos bigis & trigis. 11. Circus. quod Romæ Circi. Circus maximus. Circenses ludi. 2. Circus Constantinopolitanus. ibid. 10. Circatores. qui vigilias circumuenient. interdum ministerium. interdum gradus & dignitas. Circatores. quid distent a stationariis. Vigilia. 2. Circuitio. equestris conflictus. fiebat a dextera ad sinistram. Circuli doliorum. machina militaris. Malleoli. Circumvallatio & vallatio interior. quid. Vallum. 2. Cirratae vestes. quæ. Cifium. quid. Cisterna. quid distet a puto. parum illis fidendum in obsidione. Puteus. Cithara. etymon. inventor. iis præcinentibus prælia inita. Civica Corona. civis erat pro cive servato. occidi hostem oportuit. deferebatur a servato cive. ejus testimonio erat standum. prærogativa additæ. ex qua fronde. Augustus extra fortem ea donatus. ejus effigies posita in januis victorum. 1. cur ex queru. 2. conditiones alias & observantia servati civis erga victorem. 3. actum de ea Ciceroni tradenda. 4. Civica Corona. ab Imperatore tradis solita. Castrensis Corona. Clades. thema. post acceptam cladem cogenda reliquiae militum. servandaque. imperatore. diffimulanda vulnus hilari. Clamor militaris. quibus de caufis sic utilis. usurpatur a plerisque gentibus. 1. formulæ clamandi variae. non sine concentu. 2. silentium in itinere observatum a Romanis. clamor in conflictu. alia clamandi exempla. loca confragosa & nox clamorem adiuvant. 3. submissus pavorem. elatior audaciam indicat. non adhibendus ante prælium. 4. clamare servis vertutum. 5. Clamor militaris. Ducis allocutionem commendat. Allocutio militaris. 4. Clamor Panicus. ejus origo. Clamor Panicus. Panici terrors. Clarigatio. belli denunciatio. a quibus fieret. quo ritu. etymon. item pignoratio. Clarissimus. quæ dignitas. ejus initium. Clasicum. etymon. bellum indicit. quod instrumentum. ex qua materia. insigne Imperii. Clasicum. etymon a re pastorali. Cornu. 1. Clas. etymon. dicitur etiam de terrestri exercitu. quod a Livio ignoratum. multitudo navium. etiam una navis dicta clas. a Virgilio. elucidatur is locus. 1. qui classem primi paraverint. 2. ejus usus apud Romanos quando primum fuerit. 3. quo numero navium conficiatur. 4. Romanæ ad Misenum & Ravennam

classe. 5. Græcorum classis a Tiburio instituta quæ fuerit. 5. Classis oppidum. item cœnobium. 6. Clasticula. Clasis procincta. Cinctus Gabinus. Classis Marci Antonii & Cleopatrae incensa. Naves incendiariae. 2. Clases. quo rite lustratæ. Lustro. 2. duplex apud Romanos. Lembarii milites. præsidariæ Romanorum classes quot, & ubi derentæ. Præsidium. ratio instruendarum ad pugnam. Aries. 11. Clistica. legio. Clastri. 2. Clastri. milites in classe. remiges, & servi nautici. 1. militia vivilis & extranea. etiam urbana, sed infima sortis. promoti ad signa legionum. æquati militibus. 2. Clastri. varie de iis scriptum. Epibatis. Clasticæ coronæ. præmia classiariorum. traditæ a Trajano. qua fronde nexæ. Clastici. habitu pro classiariis. distincti a legionariis. promoti ad legionem. legio ab iis dicta Clistica. excent militiam terrestrem, nauticam, & fluvialem. æquati lembariis. Clastri. 2. Clathrum. quid. Clava. etymon. quid. additum illi pondus ex auro. Clava. musicum instrumentum. Clavarium. donativum pro calcis. Clavatores. qui. Claudius Imp. ejus apotheosis. Apotheosis. 2. Clavesignati. qui. Clavi in calcis. quales. Clavarium. Caliga. 3. quid in vestibus. Tribuni militum. Clavularis cursus. quid differat ab angariis. Angaria. 1. Clavulæ. quid fint. Angaria. 1. Clearchus. ejus dictum memorabile. Severitas disciplina. 2. Clapætra. quantam perniciem intulit rei Romanæ suis illiciis. Luxus. 4. an ascita morte fortior fuerit Zenobia captiva. Captivus. 1. Cleopantus. instituit ballistinum. Saltatio. 2. Clepsydra. quid. usus in vigiliis. curatio primipili. etymon. cuius inventum. a quo Romanis monstrata. Clericus Joannes. notatur in loco Ciceronis. iterum in loco Livii. Historia. 5. Clibanus. lorica genus. Clibanarii. 1. Clibanarii. etymon. cuius gentis militia. quæ institutio. equi equitibus armatura æquati. vieti a Constantino. quo genere lorica us. distinguendi a Clupellariis. Cliens. armiger. Climaxis. pars catapultæ. Clitellæ. sella dosifaria in jumentis. Clunaculum. culter. etymon. Clupellarii. qui. an distincti a Clibanariis. etymon. Clypeus. etymon. rotundus. materia. sculptus. 1. figuræ. ubi gestatus in equis. 2. promiscuè habitus cum scuto. 3. convexitas Græci clypei proficit ad natatum. item ad sarcinas deferendas. 4. clypeum deserere in primis probossum Græcis & Germanis. Romanis cura posterior de gladio vel hasta. 5. prælati in hastis aliis supra alios ornatum signorum. 6. Clypeus. quid distet a scuto. Scutum. 2. Clypei. imagines vigorum illustrum.

Clypeocentra. quid. Clysthenes. cuius quadrigæ inventor. Aurigatio. 1. Coactilia. quid. Coactor agminis. qui. Coaxatio & Coaxare. Axamenta. Cochlea. organum tractorum. describitur. Cochlea. scalæ genus. etymon. quadruplex. describitur. exempla in columnis Trajano & Antonino positis. Cocula. quæ vestis. Cocura. quid. Codex. cur libri codices dicantur. Lectorius. Codon. campanula. Cosmatica. quod genus multæ. Mensor. Cognitiones. quæ discriminum nota inter bellatores. Cognomenta. Ducum ex victoria. loca a viris illustribus appellata. viatores ipsi nuncupati a regionibus domitis: factum id prius judicio publico & viris præclare de Republica meritis. postea ex libidine Principum. Græcorum cognomena ex factis egregiis. urbes e victoriis nominatae. Cohors. quid. etymon. 1. cohoretum in legione numerus. militum in cohorte. 2. Quid cohortes peditatæ. quid equitatæ. an militæ ex ordinibus militaribus. antiquitus idem cum manipulis. 3. Cohors amicorum. quæ. Cohors milliaria. quæ. Cohors Prætoria. explicatur. extra numerum conflantum legionem. Ducebat stipabat. etiam variato magistratu Prætoria vocata. una antiquitus, postea plures. de equitibus dicta. etiam ex auxiliis constitutabat. Cohors prima. novem aliis dignior. an reliquis major numero. mira varietas & rerum permutatio in militia veteri atque adeo in nostrate. Cohors regia. quid. Cohors. intimus militæ gradus in officio Præfeti Prætorio. Apparitores. Cohors. pro tentorio. Cohors sacra Thebanorum. se multò amantium. expressa apud Platonem a Socrate. instituta a Gorgida Thebano. ejus numerus. prærogativa. cur dicta sacra. cur summi roboris extitisse perhibetur. ad unum casu in pugna Cheronenſi. de ea illustrè dictum Philippi Regis. cur sub Gorgida divisos Pelopidas junxit. Cohortales. qui. Cohortales. cur ita dicti apparitores. Apparitores. Colatorii. equi. qui. etymon. Colax. quod genus arcis. Coleo Bartholomeus. primus bombardas adhibet in prælio terrestri. Bombarda. 3. Colla calcare. victoriae & potestatis indicium. causa. a collo locutiones scitu dignæ. Collare. colli munimentum. partim præstatur a casside, partim a thôrace. Collini sacerdotes. Salii. Collo obtorto rapi per vim. usus apparitorum in reos. Collum. nota potentia. Colla calcare. Colonia. etymon. deducendarum causæ. affignatio jugerum. imuniti.

nitates . quid civica , quid militaris colonia . utriusque symbola . 1. coloniarum deductio . adumbratio apud Virgilium . utilitas . coloniae in Italia post bellum Trojanum . 2. appellationes novis oppidis ex relietis urbibus . coloniae Gallorum in Germania . traditum jus coloniae amicis populis citra deductionem . 3. quid dicitur a municipio . cur eodem praetantior habita . 4. Colonia . qua militaris , & quomodo agri divisi . Misso .
Coloni maritimae . qui . eorum immunitates .
Colophonius equitatus . eximiae virtutis .
Colophonii . hostes superant canum auxilio . Canes .
Color purpureus . solius Imperatoris erat in vestitu apud Romanos . Vestitus militaris . 1.
Color puniceus . cur prae ceteris adhibitus a Spartanis in vestitu militari . Vestitus militaris . 3.
Colores . in symbolis familiarium quid notent . Insignia . 2. factionum in circenibus . Agitator . equorum . Glauci . quid niger , quid albus indicet . Atra dies .
Colubrina . etymon .
Columba . signum militare Assyriorum . qua origine . expositi loci aliquot ex litteris sacris .
Columba . internuncia litteris delatis . exempla veteris & recentis militiae . quomodo ad id erudiantur .
Columen . quid in spica . quid in re adificatoria , & machinis .
Columella . ad bellum denunciandum . Bellica .
Columna Trajani . Romae visitur . marmorea . illustris interiori scala cochlide . descripto exterius bello Dacico , opere anaglyphico . apparatus opulentissimo reum pertinens . ad tractationem militarem . ornata in fastigio S. Petri Apostolorum Principis statua ænea . Cobles pro scala .
Columna Antonini . elata Romæ . marmorea . scala cochlide aditum ad fastigium præstat . ubi statua ænea . S. Pauli Apostoli . insculpta exterius series belli Marcomannici . Cobles pro scala .
Columna . dispositio aciei . Jugum .
Columna solida Antonini Cæsarialis Romæ . Tropæum . 2.
Columnæ rostratae . qua . Triumphus navalis . Tropæum . 3.
Combustio vivorum . Pæna militares . 2.
Combustio cadaverum . Funus . 14.
Comæ . cur timidis arrectæ . Timor . 1.
Comes . etymon . quid distet a sodali & socio . qui comites apud Germanos veteres , & Hispanos . simplex creandi modus . 1. Principes sequebantur . missi ad regendas provincias . ex quo comites provinciales dicti . 2. alia divisio inter comitem & socium . uter præster . locus Tibulli explicatus . 3. iidem centuriones & tribuni . præterant militibus in naviis . 4.
Comes castrensis . qui . ratio nominis . Comes largitionum . præterat pecuniae fiscali . curabat rem militum vestiarium .
Comes stabuli . initio curator stabuli regii . Ductor ordinum militarium . ejus immunitates & decora .
Comitatenses . etymon . curabant castra limitanea .
Comites limitarii . qui .
Comites . ministri in officio Præfetti Prætorio . Apparatores .
Comitia centuriata . Centuriata comitia .
Commandus Rex . ejus stratagema in Massilienses . Speculatori . 3.
Commeatus . pro abeundi facultate . dabatur litteris dimissoriis . formula . constituta poena non redeuntibus . relata in tabulas nomina & tempus vacationis . etymon .
Commeatus . pro re cibaria . paratus summi momenti . neglectus exitium parit .
Commeatus . iter militare . dies indicatus ad navigandum . navigatio .
Commeatales . qui .
Commentarius . libelli . ephemerides . enchyridia . adnotatio rerum agnitio dignarum . conficitur privato studio . usus præcipuis petes abeunt peregrin & militiam exercentes . deservit pleniori olim historiæ texendæ . commentarii Cæsarialis laudati . 1. quid distent a commentationibus . 2.
Commentationes . quid distent a commentariis . Commentarius . 2.
Commentarienses . qui .
Commilito . onis . miles . cur ab Imperatoribus appellati commilitones . rejecta ea appellatio ab Augusto .
Commitones . contubernales & alter a coniunctione appellati milites . quorsum id factum . Amicitia . 2.
Committere . verbum peculiare in Circenibus . Circenses studi . 4.
Commoda . an idem atque Emeritum . possilio agri divisi . immunitates aliae stabiles . consultum his senio Veteranorum .
Communes Dii . qui . Mars .
Communiæ . & cœtus civilium . collecta civitas . sequentur communia Reges armatos sub Ecclesiastum vexillis . earum origo .
Comparo . as . verbum militare . collato studio rei administranda partes dividere . dicitur de pluribus . usurpatum in fortitione præfecturarum . idiotismus Livio peculiaris .
Concedes . thema . quod segmentum .
Concio . locus ubi quæpiam alloquimur . cœtus populi . ipsa allocutio .
Conciones . longiores improbanter . Eloquentia militaris . Imperatoris . earum utilitas . Pugna . 3. usus apud Historicos & Poetas . laudatur . Allocutio militaris . 4. earum origo . ibidem .
Concitarium . quod genus donarii .
Concordia . Amicitia .
Con corporales . militicum appellatio .
Concratii parietes . qui .
Concussio armorum . signum alacritatis . Allocutio militaris . 4. iunctus in funere . Ami . 5.
Concutere . quid sit Lucæ . 3. Fursum . 2.
Condita . species annonariae . in urbibus limitaneis asservari solitæ . ex quo conditis nomen curatum ne deessent . condita de prædis luporum . etiam arma . etiam receptaculum harum rerum dictum condita .
Conducti milites . qui .
Conduetus . tessera liberi commeatus .
Conflictus . quod genus certaminis .
Confligunt . quid propriæ .
Confœdusti . quid .
Congiarium . etiam militibus datum . non a solis Principibus . etymon .
Congredior . quid propriæ . thema .
Congruentia . etymon . quid in Architectura .
Congruo . vero themate usurpatum a Solino . Groma . Congruentia .
Coni-sius Centurio . foculum cum pruni gestat in galeæ . Crista .
Conisco . lectio varia . etymon . quid .
Conisterium . quid . Conisco .
Conjugia militum . prohibita . imperata . iis soluti expeditiores . conjugatis vires addit reputatio conjugum & liberorum . objecta a Ducibus conjugia ad animandum militem . exempla . quantus conjugum & liberorum amor . 1. an præstet uxoratos præ non uxoratis conscribi . 2.
Conjuratio . militiae genus . collectum in re subita . etiam defectio . etymon .
Conjuratio . quod militiae genus . Sacramentum . 1. origo vocis . Juramentum . 3.
Conquistores . inquirebant per agros militiam fugitantes . Triumviri ad id lecti .
Consecranei milites . explicantur .
Consecratio . Vide Apoteosis .
Consilium . quid differt a concilio . 1. etymon . 2. quanti momenti sit in armis . 3. in nocte sumendum . causæ . 4. inter vina & epulas ferè consultur . 5. iterum de utilitate . 6. puniti Duces inscitè licet feliciter rem gerentes . eversorum regnum initia a consiliis corruptis . 7. definitio . potiores habitæ victoriae consilio partæ quam armis . attributæ potius consiliariis prudentibus . quam strenuis Ducibus . consilium militare apud Romanos . 8. plures consulendi . 9. præsertim seniores . 10. juniores non excludendi . 11. futilia & sera consilia post res perditas . prava in authores ferè recidunt . quædam solo consilio expediri . 12. consilia Ducum Diis attributa , ut promptius acciperentur . 13. associanda consilio strenuitas . 14.
Consilium . ejus vis . Gigantum arrogans .
Conspirati . etymon .
Conspiratio . pro utraque parte dicietur .
Constantinus M. exauthorat Prætorianos . delet castrum Prætorium . Præfectum ad civicas solum causas redigit . Præfector Prætorio . stratoris officio fungitur in S. Silvestrum Pontificem . Stratores . labarum . ornat depictinga Cruce . Labarum . 1. sanctissimæ Crucis signo vincit . ejusdem cultum propagat . Crux . 6. 7. ejus triumphus . Triumphus . 16. quomodo militiam digessit . Vexillatio . 2.
Constellati balthei . Baltheus .
Contratæ naves . idem ac testæ . habebant catastromata . quid differant ab apertis . quando in usu esse coepérint apud Romanos .
Consualia . ludi circenses . Circenses ludi . 10.
Consul . suprema apud Romanos dignitas . initium . creati in annos singulos . etymon . 1. creati in comitii , a Cæsaribus . quando id coepit . creati affines principum . privati revocantur sub Juliano .

inter geminos quomodo diviti fa-
sces . 2. revocantur . acta a Ro-
manis bella per Proconsules , Le-
gatos , Prætores . bini Consules
fortiebantur de profectione ad ca-
stra . alter domi selectus . si major
vis ingrueret , partiebantur provin-
cias . iisdem castris jungi rarum
exemplum . si contingenteret , alternis
diebus imperabant . binæ solum cum
Consulibus legiones , florente Re-
publica quanta fide cum Senatu ege-
rint . quanta cum iis humanitate
Senatus . formula Senatus in re-
bus gravioris momenti . 3.
Consules . sortitò missi in provincias .
Sortitio militaris . 2.
Consul ordinarius . quis .
Consul major . quis .
Consulares . expenditur ea dignitas &
appellatio . quid Legati consulares
in partitione provinciarum . quid
Proconsules . quid Præfides & Pro-
curatores . eorum variatio in pro-
vinciis divisis . qui electi . eorum
insignia .
Consulares . explicantur . cur non mu-
tarent vestem in Tumultu . *Tumul-
tus* . 2.
Contarii . milites . qui . etymon .
Contemplor . etymon . *Templum* . 1.
Contemptus mortis . *Fortitudo* . 2. 3.
Funus . 1. non semper glriosus .
Captivus . 1. adeundæ contentio .
Amicitia . 3. 4.
Contentio . dimicatio .
Contubernium . etymon . locus cer-
tis militibus capiendis . ipsi inclusi
milites . differt a manipulo .
Contus . halta præfixa ferro . instru-
mentum nauticum . militare . pe-
culiare Sarmatarum .
Conus . quid in galea . etymon . at-
tollit insertas plumas . capita etiam
& cornua ferarum .
Copia . pro numero militum . dicitur
etiam numero solitario . pro af-
fluential dicitur . etiam numero plu-
rium . etymon .
Copis . gladius . etymon .
Corax . quæ machina : distinguenda
a corvo demolitore .
Corbes . tectoria munitio . quid distet
a cratibus .
Corbita . origo vocis . navis oneraria
grandior & lenta . oppositam signifi-
cationem habet *Corveta* apud Ita-
los , & gentes alias .
Corbulo . ejus illustre dictum . *Labor
militaris* . item aliud . *Dolabra* .
Corinthii . cur templum Necessitatì
perpetuò clausum dicaverint . *Nec-
cessitas* . 2.
Coriscus . quid .
Cornicines . qui cornu bubulo perso-
nauit . confusè accepti cum aliis
æneatoribus . eorum habitus .
Cornicularii . origo nominis . mune-
ris acceptio varia . merent inflan-
do cornu præfecti corniculo cohori-
tis . ministri Magistrorum equitum .
beneficiarii Tribunorum & Centu-
rionum . Notarii . Accensi . corniculi
sonitu Ducum imperia deferebant .
Corniculum . pars cohortis .
Corniculum . quod præmii genus .
Cornu . musicum instrumentum . ma-
teria . an differat a buccina & clas-
sico . 1. eo provocatum ad mono-
machiam . 2. sumitur pro potentia . 3.
acceptio multiplex . quid Moyris fa-
cies cornuta . cyr fluyii cornigeri .
4. quid in galeis . quid in ense . sum-
ptum pro sagitta . 5.

Cornu . pro atramentario . *Cornicula-
rii* .
Cornua in galeis . vera ex feris . ænea .
insigne Alexandri M. & Pyrrhi . *Co-
rus* . *Cornicularii* .
Cornuarii . non sunt cornicines , sed
opifices cornuum .
Cornuti . milites . qui .
Cornuta opera . exponuntur .
Crona . thema . cuius inventum . ma-
teria multiplex . primæ ex tæniis .
mox plicatiles , sutiles , compactiles
ex ramis , frondibus , floribus . ex
funda . ornatoriis usus inventores .
quid sarta . quid serviz . cororæ
Deorum , Dearumque . 1. Cæsares ,
Legati , Fæciales , Poetæ coronati .
item suplices , captivi , servi . po-
strem coqui , scurræ , potores .
magi . coronæ in ludis Gymnicis .
illustre præmium militare . quibus
traditum . 2. gestatæ in officio gra-
tulatorio . 3. coronati exercitus in
reditu post victoriam . Homerus
nullum habet Heroem coronatum .
4. 5. sacrificia , convivia , naves ,
januæ , alia multæ coronis ornata—
5.
Corona aurea . *Aurum coronarium* .
Olympia . 2.
Corona civica . *Civica corona* .
Corona navalis . *Navalis corona* .
Corona rostrata . *Rostata corona* .
Corona vallaris . *Vallaris corona* .
Corona obfidionalis . *Obfidionalis co-
rona* .
Corona triumphalis . *Triumphalis co-
rona* .
Corona . pro munimento . dicitur pro
ipsis mœnibus .
Corona . pro numero armatorum .
Corona , vel laurea insignis . dicta est
triumphalis . aurea in speciem lau-
ri . tradita sumptu publico , & decre-
to Senatus . gestata à servo . repo-
rita post triumphum in templo Jo-
vis .
Corona ex apio , vel pinu . tradita
victoribus Isthmicis . *Isthmia* .
Corona . pro scopo . *Scutale* .
Corona obfidionalis . obfidio per co-
ronam . genus obfidionis præceps
& subitarium . peragebatur sine ma-
chinis . dupli , vel triplici ambi-
tu militum . vis omnis in acta testu-
dine , & scalis admotis .
Coronata opera . genus munimenti ac-
cessori . aliud simplex . aliud mul-
tiplex . usus .
Corpus castri . pars interior , editior ,
& validior .
Cortina . quid apud Virg . *Cobors pro
tentorio* .
Corticatii . qui . *Cobors pro tento-
rio* .
Corvus . machina oppugnatoria . an
differat a manu ferrea . inventor .
eodem nomine alia machina descri-
bitur . corvus alias demolitor di-
ctus .
Corvus . visus in vexillis Danicis . *La-
barum* . 1. quo esset augurio . *Augu-
rium* . 3. Valerii adjutor in prælio .
Aves . quid notaret Valerii cor-
vus . *Crista* .
Corybantes . eorum furor explicatus .
Panici terrores . 2.
Corycæi . exploratores . origo nomi-
nis .
Corymbi in navibus . quid . *Acrostolia* .
Corythus . pharetra . etiam arcuum
conditorium .
Costulati balthei . qui .
Cotæ . etymon . vestis hodie clerica-

lis . olim virorum , & foeminarum
nobilium . eadem militaris . pecu-
liaris nunciorum . a cotarum colo-
ribus orta insignia nobilium fami-
liarum .
Cotarii . qui .
Coterelli . factio facinorosa . etymon .
Cothones . quid . *Portus* . 3.
Cothurni . cur adhibiti in tragediis .
Statuta militaris .
Cotia . quæ navis .
Cotuca . quid .
Covaruvias . notatur . *Fistula* . *Pbalan-
ga* .
Covinus . currus . quorum peculia-
ris figura falcatus . militaris . apud
Romanos tectus .
Covinarius . agitator , vel bellator
ex covino . etymon .
Craffus . quanti ejus præsentiam mi-
litæ fecerint . *Præsentia Imperato-
ris* . 1. cunctando perdit exercitum .
Celeritas in bello . 2. inventor coro-
na aureæ . *Triumphalis corona* . au-
guria de ejus clade . *Augurium* . 2.
ejus durities in prælio lacefendo ,
Diræ .
Crateres . præmagnis bibebant He-
roes . quid vina coronata . *Heros* . 4.
Crates . agger munitorius . fascies nexi
terra agestitia . genus supplicii .
Cratitii parietes . supplent munitio-
nem structæ firmioris . *Acerratum* .
Creantare . spondere fide , & jura-
mento interposito .
Crebrisurum . quid . etymon .
Crena . quid in sagittis & arcu . quid
in machinis .
Cretenses . siti laborantes lotium bi-
bunt . *Sitis* . 1. an primi bellicam
artem monstraverint . *Bellum* . 2:
rinitus P etrus . notatur in *Scirpo* .
Grypus .
Criodochæ . quid .
Crista . quid in altilibus . ornatus adje-
ctus summæ cassidi . ex pinnis . ex
figuris animalium . ex pilis equinis .
ex pruni ardentibus . ex re quali-
bet affumpta in symbolum . cristæ
utilitas . mira interdum gravitas .
inventores .
Cristæ argenteæ . discrimin evocato-
rum . *Evocati* . 3.
Crochum . quid in machinis .
Cræsus . ejus illustre dictum . *Vastator* .
Cruce signati . *Bellum sacrum* .
Crudelitas . *Sævitia* . *Ferocia* . *Dedi-
tii* . 1. *Severitas disciplinae* . 6.
Crumus . dux Bulgarorum . ejus crude-
litas . *Sævitia in extinctos* . 6.
Crupellarii . *Clupellarii* .
Crura . quid in Ariete .
Crusma , atis . musicum instrumen-
tum . *Cymbalum* .
Crux . etymon . Antiquis gabalus . ter-
minus in agris . 1. quid crux sim-
plex . quid compacta . quid immis-
ta . pegma additum . suppedaneum . 2.
differt a patibulo & furca . 3. suppli-
cium vetus . adhibitum in viros no-
biles . formula demandandi suppli-
cii . poena servilis . 4. sequebatur
verberationem . 5. Constantinus M .
Crucis signo vincit . ejusdem cul-
tum propagat . infigne Imperato-
rium . diademata & chlamydes exor-
nat . 6. hastis sublata est bellii tesse-
ra . 7. bajulata a supplicibus . 8.
Crux . genus acici instructæ .
Crux . depicta in labaro a Constantino
M. *Labarum* . 2. tessera militancium
in Palestina . *Bellum sacrum* . 3. ge-
stata in militis pectore repellit te-
lum balistarum . *Invi invicabiles* . 3.
Cry-

Cryptæ cœcæ . quid in arce . usus : incommoda . etymon .
Ctesibius, inventor clepsydræ . Clepsydra .
Cucullio. capitis tegumentum . rusticum . viatorum . militare . supplet galeam .
Cudo. tegumentum capitis ex pelli- bus . usurpatum pro galea . an dif- ferat ab udone calceo . confecti ex pilis hircorum . etymon .
Cultellarii milites . qui .
Culter . vomer aratri . instrumentum escarium . vulneratorium . adhibi- tum in sacris .
Cunctatio . Celeritas .
Cuneus . instrumentum fissorium summi roboris .
Cuneus . dispositio aciei . explicatur . cur dictus caput porcinum . quid in theatris . etymon .
Cuniculus . inventum oppugnatorium . etymon . exponitur . 1. in militia veteri nonnisi meatus suffossi ad ir- rumpendum . ignes admissi . quo usu . quorum inventum . exempla . 2. 3. 4. explicantur cuniculi recen- tis militiae . eorum inventores . 5. cuniculi aquatici . eos conficiendi ratio . exempla . 6. 7. ad eos fru- strando excogitata vasa ænea . tym- panum cum pis . aut talis . nitendum cuniculis adversis . 8. cuniculorum veterum amplitudo . pugnae com- missæ in cuniculis . 9.
Cuniculus . aqua fervida inundatus . Aqua fervens .
Cupido . nocentiar Marte . etiam gladio armatus .
Cupido . cruci affixus . Crux . 1. cur sagittis arma tus . Sagitta . 2.
Cupidines tonsi in obitu Adonis . Capili Tonsura . 9.
Cura, 2. non unam habet significatio- nem . Ambactus .
Curatores . qui in coloniis deducen- dis . Colonia . 2.
Curia . antiquis templum . Templum . 5.
M. Curius . ejus dictum . Delectus . 4.
Curis . quæ hasta .
Europalata . etymon . præfectus pa- latii imperialis .
Currodepanus . etymon . duplex . quid distet a quadrigis falcatis .
Currus militaris . cuius inventum Dii Deæque e curribus dimicant . item bellatores Herorum tempore . te- stimonia ex litteris sacris . 1. quid currus secundarius . respersi sanguine . tauri pro equis juncti . ornati statuis . laureati . 2.
Currus militaris bellatorem . & lauri- gam vehebat . Auriga . Agitator . Circenses Ludi . Aurigatio .
Currus . equis decemjugis actus . Olympia . 2.
Currus falcati . Falcati Currus .
Currus laureati . Currus Palmatus .
Curras palmatus . ornatus palmis ve- ris .
Currus secundarius . Currus Militaris . 2.
Currus triumphalis . qui primum ad- hibuerint . materia . cognati triun- phantium codem vesti . servus à tergo gestabat coronam auream . flagellum & nola delata . binis , ter- nis , quaternis , senis , atque adeo pluribus equis acti . quatuor albos Camillus induxit . ea causa nota- tus . jugati elephantes . leones . equæ hermahproditæ . canes . reges vieti . jugo boum equis imposito , & stivam tenens triumphat Cincin-

natus . forma rotunda & turrita . ornati laureis . respersi hostili san- guine . adumbrationes triumpho- rum ante Romanos .
Cursus . exercitatio militaris . quo- plex cursus Gymnicus . exercitus in ludis funebris . ejus utilitas . 1. falsò à Galeno damnatus . ab aliis laudatur . exempla insignium in hoc certamine . equi ad cursum instituti . viatores in Olympicis etiam ex- cuso auriga . 2.
Cursus . eo milites exerciti . Exer- citium . 2.
Cursores . aciem antecedunt . præ- currunt comitatum regium . defen- runt in cingulis picta nomina domi- norum .
Cursores . cur plumas gestarent in ca- pite . Pbalerae .
Cursores naves . quæ .
Cursus publicus . certæ mansiones cum expeditis equis ad nuncian- dum . institutus à Persis . ab Augu- sto stabilitus . 1. utilitas . damna . 2. veccationes plaustrorum , & alia- imperata ad cursum publicum . exi- tiosa provincialibus . relata ad Fi- scum . cursus fiscalis quid . 3.
Curtana . ensis S. Eduardi Angliae regis . postea Danensis . Durenda . 2.
Curtius . notatur in mentione facta- tropheorum Alexandri . Tropæum . 5. ejus locus restitutus . Celest .
Cuspis . quæ pars in gladio & similibus . thema . etymon .
Custodia . thema . custodiendi actus . locus . custos . reus . custodiaz Prin- cipum stipatores . rei militibus ad custodiā traditi: id appellatum cu- stodia militaris .
Custos corporis . an distinguendus à prætorianis ; & speculatoribus .
Cybæa . navis . thema .
Cybele . cur turribus coronata dica- tur .
Cyclopes . turrium inventores . Tur- res .
Cynicus . invulnerabilis . Invulnera- biles . 2.
Cynni . eorum in navibus effigies . au- gurium tutæ navigationis . Anse- res .
Cymbalum . thema . frequens in fa- cris Berecynthiæ . non est tympanum . non clavicymbalum . non erufna . non nola . non fistrum . exponitur . usus apud nationes va- rias .
Cynegirus . laudatur . Defensio .
Cyrus Persarum Rex . vindictæ stu- dio insanus . Ferocia . 3. ejus illus- tre dictum . Liberalitas . cur ga- neas & lautitas vieti reliquerit . Mensa militaris . 6. an monstraverit primus artem castrametandi . Castrametor . 3. litteris exenterato lepori inclusis noscit statum Aulæ Persicæ . cur apud Isaiam vocetur avis . Aquila . 1. damnat allocutionem militarem . Allocutio mili- taris . 9. Lydos voluptatibus perdit . Luxus . 3.
Czari Principes . eorum insigne . Aquila . 2.

D

D. A. litera . dispositio aciei .
Dedalus . inventor terebra fabri- lis . Terebra .
Daggerius . sica . etymon .

Dani . inventores alabardæ . Alabar- da .
Daniel Bernardinus, notatur . Latrun- culi . 4.
Dantes . Platonem explicat in descen- su animarum . Heros . 4. explicatur in appellatione Palatini donata S. Dominico . Palatini . expendit in duplice loco . Fama . 1. 2. expli- catur in zuppe . Strava in Ammira- glio . Amira . 2.
Darius Rex . crudelis in petentem pro filio vacationem . Deictus . 1. titu- lo venatoris decoratur in sepulcro . Venatio . 1. equi ope regnum adi- pscitur . signat annulo equi effigiem referente . Equus . 3. quomodo il- lusus a Gothis . Hostium Munera .
David Rex . magnanimus in fiti feren- da . Sitis . 1. Gigantem interficit quibus armis insueverat Arma . 8 .
Mutatio vestium . quo supplicio affec- crit populum Rabbath . Panæ Mi- litares . 6.
Dausquejus . notatur in ansere pro navi . Anseres .
Debello . quid propriè .
Decanus . decem militibus præposi- tus .
Decemviri . quæ dignitas . leges di- gerunt . invisi populo .
Decimatio . decimi cuiusque poena . capitalis . supplicii gravitas . uti- litas . educti fortitione . mitius actum vicefimatione . adhuc mitius cen- testatione .
Decumani milites . legionis decimæ : in pretio habiti . impendio amati à Cæsaribus . præsertim à Julio .
Decuria . quæ præfectura . de mo- nachis dicta .
Decurio . præfectus decem militibus . reliquis honoratior . qui prior eli- gebarat in turma præfectus apella- tus . quæ digitas in coloniis & mu- nicipiis .
Decuriones equestris . certamen lu- dicrum . seriis prolusio . exponitur . 1. adhibitum in parentalibus . quo ritu . 2.
Dedititii . quid distent à captiuis . hu- maniter in eos agendum . crudelia in adversum exempla . pactiones non violandæ . 1. an quandoque li- ceat eas non observari . dedendi formulæ . 2. ritus . pacta . 3.
Dedititii . pacta non observantes qua poena affecti . Cbirotheca . 2. ite- rum de eorum pactis . Fædus . 3.
Defectio Solis vel Lunæ . ignorata parit ingentes clades . Astronomia . 2.
Defensio . primum & maximum in omni bello momentum . neglectum Rhodii luunt expugnatione patriæ . assertur fabula & exemplis . notan- tur Romani , quod pluris fecerint expugnatores , quam defensores .
Defensores . acceptio varia . eorum symbolum .
Degrumare . quid sit . Groma .
Delectus . necessarius . obnoxius odio publico . crudeliter habitus . 1. de- ligebant conquistatores . etiam sin- guli singulos . 2. certatim itum in delectum a populo Romano . 3. pœ- ne adversus non respondentes . quo- modo eos Romani noscerent . no- mina boni omnis in primum lectis . 4. explicatur delectus & ejus utilitas . qui cogent . qui eligerent . quo loco . quanto id studio & ma- jestate fieret apud Romanos . in quo quisque vexilla adnumeratus . 5. ha- bita

rint. an sculptiles, an depicti in vexillis. 2. signum Pontificium. cur adhibitum. num à stemmatis Pontificum translati ad signa militaria. 3.
Dromades. genus Camelorum. mira velocitatis.
Dromedarii. equitatus velocissimus.
Dromones. quæ naves.
Dromundus. quæ navis.
Drumus. quid.
Drungus. numerus militum. dispositio aciei. thema. 1. alia notio. aliud etymon. 2.
Drungarius. dux or Drungi. summus maris & classis Praefectus. **Drungus.** 2.
Druides. Sacerdotes Gallorum. an militaverint.
Ducenarii. præfectura militaris. officium in Aula Principum Orientalem.
Ductores itinerum. necessarii. quomodo deligendi.
Ductores itinerum. Speculatores. 2. **Agmen.** 5. & seqq.
Duilius. primus triumphator navalis. **Triumphus navalis.** inventor corvi machinæ. **Corvus.** inventor manus ferreæ. **Manus ferrea.**
Dunio. castellum. etymon.
Duplares. Duplicarii.
Duplicarii. spectatæ virtutis. duplice portione donati. duplicari ciuria antiqui moris.
Durenda. gladius Rolandi. olim Hectoris. 1. aliorum gladiorum recentio. 2.
Durissimus. gladius Willelmi comitis Inculmenensis. **Gladius.** 9. **Durenda.** 2.
Duumviri navales. ministri & confiliarii. præfecti classis. ad id munera vocati etiam præfecti urbani.
Dux. etymon. de quibus dicatur. 1. bellum gerit auspicis propriis. quomodo creati apud Romanos. acclamati qui essent. 2. jurisdictio. potestas. 3. summi in bello momenti ducis electio. 4. virtutes illi necessariae. 5. eligebarunt Romæ à Senatu: sed imperium tradebatur à populo. provinciæ designatae sortitione. comparatione. destinatio. ne Senatus. stipendia. viaticum. alia à Senatu tradita. 6. fasces. li-ctores. paludamentum. præsternit. exterum accessore an è subditis. creare ducem. 7. Vide *Imperator*.
Dux. optimus quisque milites habet mortigeros. **Obedientia.** 1. 2. creati ab exercitu. & scutis elati. **Scutum.** 10. excæcatione puniti. **Absinatii.** victoribus acclamatum. **Acclamatio.** 4. & seqq. periti in acie disponenda. **Acies.** 8. & seqq. pecuniam parant. **Ærarium.** 3. & seqq. qua ætate creandi. **Ætas Imperatoris.** clari in ducendis aggeribus. **Agger.** commeandi curam habentes. **Agmen.** alloquio militem animant. **Allocutio militaris.** **Cæspitium tribunal.** apparatus bellici studiosi. **Apparatus.** iterum de curata pecunia. **Arca militaris.** secretum custodiunt. **Secretorum custodia.** machinarios peritos elegant. **Architectura.** arma jacta in eorum pyras. **Arma.** 6. armatum curam habent. **Arma.** 8. astrenomiam non ignorent. **Astronomia.** quanti auguria fecerint. **Augurium.** militant auspiciis propriis. **Auspiciis.** autoritate plurimum

valent i. **Auctoritas.** bello sacro insignes. **Bellum sacrum.** eorum artes in clade dissimulanda. **Clades.** frugalitas in cibis laudata. **Mensa militaris.** 4. 5. exemplo milites animant. **Exemplum.** eorum funera honorificè habita. **Funus.** 14. & seqq. an creandi nobiles. **Nobilitas.** an forma spectabili. **Pulchritudo.** quanti sit eorum præsentia. **Præsentia Imperatoris.** an literatos esse oporteat. **Literæ.** **Eloquentia.** felices magnum momentum afferunt. **Felicitas.** fideles in Principe. **Fides.** de eorum profectio. ne. **Profectio Imperatoris.** de eorum prudentia. **Prudentia.** Magistratum bellicorum nomina & parti. tio. Vide Indicem I. cap. 16.
Dynastes. **Regulus.**

E

Erietas. tollitur corona hedera. **Hedera.**
Ecclesiastici milites. qui. **Ordines sa-cri militiae equestris.** 1.
Echoræ. quid in architectura.
Edicere diem. quid.
Elei. instituunt certamen cursus. **Cursus.**
Elephas. describitur. thema. 1. in prælio turbant aciem. 2. quæ prius gentes. quæ posterius illis usæ. dorso bellatores accipiunt. etiam turres cum armatis militibus. 3. aduersus eos remedia. 4. quando eorum usus desit. ornati purpuræ. sortiti appellations à viris illi. stribus. 5.
Elephas. adhibiti in curru triumphali. **Currus triumphalis.**
Elephas. signum militare apud Romanos. origo. usus etiam post tempora Mariana.
Eloquentia militaris. ejus in bellicæ utilitas. laudatur in duce. ingenita porius quam studiosæ quæsi. ta. brevior quam diffusior. effata Sapientum. exempla. virtus bellica cum eloquentia sepe conjuncta.
Emansores. qui. eorum poenæ.
Embater. quid in architectura.
Embateria. quod genus carminis.
Embolus. quid in machinis. quid in curru. figura aciei.
Emeriti. qui milites.
Emeritum. quod stipendum.
Emersus. us. quæ dictio.
Emissæ. excursores ad explorandum.
Emuralamii. militia Turcica.
Enchiridium. libellus. ad manus. ja. culum. gladiolus.
Encomium. quæ laudatio. etymon.
Ennius. ejus locus castigatus. **Filum.**
Enoplia. quid.
Ensis. etymon.
Epaminondas. cum eo duce Thebanorum gloria oritur. & occidit. **Præsentia Imperatoris.** 2. secreti custodia insignis. **Arcanorum custodia.** 1. ejus habitus post victoriam Leuctricam. **Victoria.** 4. obitus glori. sus. **Vulnus.** 2. de clypeo in morte sollicitus. **Clypeus.** 5. militem pinguorem erudit ex albo. **Pulchritudo.** 7.
Epsus. inventor equi duratei. secundum. qua usus est. Minervæ dicat. **Equus duratus.** inventor pugilatus. **Pugil.** 3.
Ephesia literæ. notæ magicæ. cuius

virtutis habet. exempla. cremata. hortatu S. Pauli. **Invincibilis.** 3. **Ephefini.** qua lege uterentur Architectis. **Architæta.**
Ephippium. non solam equestrem sellam. sed omne genus straguli no. nat.
Ephori. milites pinguiores exau. torant. **Pulchritudo.** 7.
Epibades. quæ naves.
Epibates. militia navalis. levis & sub. sidaria. 1. antiquitus ministri nau. tici. nihil dissimiles classiariis. & sociis navalibus. 2.
Epibathra. quæ machina.
Epigoni. etymon. posteri occiso. rum ad Thebas. successores Macedonum. ex fœminis Asiaticis.
Epinicum. quæcunque. celebritas post victoriam. præcipue carmen gratulatorium. ejus origo. simile epipompeutico.
Epiphæma. quod genus acclamatio. nis.
Epipompeuticum. quod carmen.
Epithedium. genus vehiculi.
Epistatae. **Parastate.**
Epstylium. non est capitulum co. lumnæ. sed quod capitulo superpon. nitur. **Ephippium.**
Epitoxis. quid in catapulta.
Epizygis. quid in balista.
Epopeja. etymon. quod genus Poe. seos. an amplectatur fabulas Milesias soluta orationis. non admittit tibias & concentus. recitatur. non agitur. quo differt a tragœdia & comœdia. a lyricis distinguitur versu exametro. perpetuo. habet actionem mixtam. an sic imitatio unius actionis vel plurium. quid sic actio Heroica.
Epopeja. admittit imitationem de. riolorum. sed certis legibus. **Malan- drini.** 2. 3. 4.
Epotides. quid.
Epulæ funebres. **Strava.**
Epulum triumphale. quibus appo. neretur. qui apponenter. quam laetum. cur invitati Consules. & de venient rogati. ubi dabatur. affi. debant delibuti unguentis. illiti mi. nio.
Equa. 2. velocitate maribus præstant. anxiæ quæsitæ in ludis curulibus. vi. etrices in Olympicis. trahunt currum Palladis.
Equæ hermafroditez. curri junctæ in triumpho. **Currus triumphalis.**
Eques. itis. **Equus.**
Equestris militia. pedestri inferior. **Pedites.** **Militia.** 2.
Equites. antiquitus qui equo publico merebant. equi militares dicti equi publici. iidem antiqua tessera equi. gum. mutata postmodum in anulos. quæ summa emebatur equus publi. cus. quæ alebatur. ad quos perti. neret delectus equitum. 1. qui de. liquissent equo publico privaban. tur. post confecta stipendia rep. tabatur equus ad Censorem. equis etiam privatis militatum. 1. equi delecti diligenter. affermati immu. nes a viciis. ab equitibus ipsi politi strigilibus. negligentes multatæ. 2. ex. exercitationes equestres apud Ro. manos. quæcne sint ornamenti & præ. fidii. 3. alia equitum notio. vagi prius & incompositæ equitatum. additæ leges a Græcis. Romanis. que. strategema equitatus ficticii. locus & ordo equitatus. ducenda gatio situum. Romani equites di. mis-

missis hastis expectabant stantes numerum Imperatoris.
Equites. antiquitus nullo subice, sed saltu in equos insiliebant. Stratores. Subex pedaneus. 1.
Equites errantes. Scutum. 3. eorum origo. Theseus. Palatini. strenuitas. Amicitia. 4. incredibilia factitiant. Mensa rotunda. Delectus. 12. eorum insignia. Insigne. 2. quam religiosè crearentur. Religio. 8. Ordines sacri. 3.
Equus. etymon. bello utilis. morigerus. 1. quis equos primum domuerit. quis currui jugaverit. 2. qui currus, qui equi Diis attributi. inactati in sacrificiis. honores isdem praestiti. connumerati inter premia militaria. cremati in rogis. 3. iterum de utilitate in bello. 4. condendae Carthagini auspicium faciunt. item Trojanis Italiam incollendae. item Germanis pacis symbolum. typus ferocis animi, & docilis. 5. notæ in delectu. ex patria. expenduntur variarum nationum equi. 6. ex æstate. quibus ea indiciis arguatur. 7. ex pilorum colore. 8. exercitatio equorum. 9. accedunt ad mores humanos. affectiones sentiunt. 10. lacrimant in dominorum funeribus. 11. loquuntur more humano. 12. cum equis viri illustres miscent colloquia. 13. amores dominorum promeriti, ornatum, blandimenta. 14. amati usque ad insaniam. 15. Petrarca. equis infensus. cur in sacris literis non legantur Hebrei secessores in equis pugnasse. 16. inuiti notis in toxæ jugales muniti tibialibus. 17. adagia ex equis. 18.
Equus publicus. Equites. 1.
Equus ligneus. exercitatio ad insilendum. exponitur. Salito.
Equus Pausonis. Zifera. 4.
Equus durateus. quæ machina. de eadem opinione varia.
~~Equus Tesejanus.~~ Vide Equus Durateus.
Equi agminales. qui. Agminalis.
Equi militares. qui. Equites. 1.
Equi appretiati. qui.
Equi Frisiae. qui.
Equi in funeribus virorum illustrium consi. Capilli tonsura. 9. 10. ad cursum inititi. victores in Olympiis excusso auriga. Cursus. 2. pugnæ proximi sunt pulchriores. Pulchritudo. 5. in certamine singulari cum dedecore vulnerantur. Vulnerus. 4. cum munditia curandi. asserendi a vitiis. Equites. 2.
Equi caput. auspicio Carthagini, & Capitolio condendo. Capitolium.
Equitatus. an præstet peditatui. Pedites. 1. duplex eius notio. Equites. 1.
Equiferi. qui.
Equiria. quod festum.
Equiso. qui.
Equibrator. qui.
Equitatae cohortes. quæ.
Equorum nomina. Hippogrphbus. Vide Indicem I. cap. 29.
Ergata. etymon. quid differat à succula.
Ericius. machina. etymon. exposuitur.
Erisma. genus fulture machinalis.
Errores. in militia graviores aliis. Exercitium. 1.
Eruptio. quid. utilitas. portæ ad erumpendum. noctu ferè crampi-

tir. etiam a castris. remedium ab aggere & fossa.
Erythonius. quadrigæ inventor. Cursus militaris. 1. Equus. 2. instituit Panathenæ. Panathenea.
Eschara. basis testudinis & ballistæ. etymon. stræta opere eraticula. to. Græcis eraticula assatoria. arcuata crates navium conficiendrum.
Esedum. vehiculum. etymon. quærum gentium. viatorum. militare.
Ethnarchus. qui.
Etrusca corona. aurea triumphatum. cur sic nuncupata.
Eudoxia. ejus cento. Cento.
Evergætræ trabes. quæ. etymon.
Eugenius Princeps à Sabauidia. laudatur. Pbalanga.
Eulogiz. quid. Buccellatum. 2.
Eumenius. notatur in laudato rigore nimio Constantini Junioris. Benignitas Imperatoris. 3.
Eunus. duxtor servilium copiarum. Servus. 5.
Evocati. acceptio varia. ex agris quæfati. voluntarii. ordinarii. conscripti in re subita. redeunt ad signa Imperatoris gratia. optimæ militæ nota. equites juxta & pedites. origo. 1. allecti præmiis. ex omni genere militæ. etiam levis. etiam ex auxiliis. 2. invitati missis nunciis. utrum separatim, an conjunctim militarent. magno in pretio habiti. æquati Centurionibus & Legatis. vitæ gestabant. qua nota distincti à Centurionibus. cur dicti Anacleti, & Revocati. 3.
Evocatio. preces ad tutelares Deos, ut transeant ad oppugnatores. creditum fecus oppida expugnari non posse. cætenis vincita, & aliter compedita simulacula Numinum, ne urbes desererent. deserteræ à Diis urbes. formula evocationis.
~~Equus Tesejanus.~~ Vide Equus Durateus.
Exauthorati milites. quocunque modo dimissi. frequentius missione ignominiosa. honesta causa dimissi cum pompa militari.
Excidium. quid. etymon.
Exconsulibus. functi consulatu.
Excubiz. etymon. excubitores. ipse actus excubandi. tam nocturnæ quam diurnæ. numerus. propriæ sunt ad portas.
Excubiz. sollicitè servatæ. Agricæ Stations.
Excubitum. quid.
Excultatores. qui. etymon.
Excursor. latro. excurrens ad prædam. antecursor.
Exemplum. etymon. an differat ab exemplari. 1. quanti sit faciendum. demonstratum exemplis. 2. vincent Macedones præsentia infantis regii. 3. Cato eo nomine laudatus. 4.
Exercitium. quanti emolumenti. in militia summo damno neglectum. non expectandum pugnæ tempus. 1. quomodo Romani exercebantur in castris. remiges in siccō exerciti. 2. a lanistis discunt artem fieri. 3. exerciti scuto & gladio. missilibus. 4. arma proluforia & ludicra graviora decretoriis. exercitatio ad palum. monstrata ab animalibus. 5. a quo instituta apud Romanos. 6.

Exercitium i. ludis Gymnicis etiam foeminæ exercitæ. Fœminæ. 3. quanti referat a pueris exerceri.
Fortitudo. 4. apud Romanos multiplex & laboriosa exercitatio. Labor militaris. Severitas disciplinæ. 5. Monomachia. 1. Munifices. 1. & seqq. Palus.

Exercitationes equestres. Equites. 3.
Exercitus. etymon. exponitur. eluviones barbarorum, & caterve predatoriæ quantovis numero non sunt exercitus. 1. majus ab eo robur quam ab arcibus. antiquitas. copia armatorum in bello Thebanæ & Trojano exercitum adumbrant. 2. quo constet numero. 3. utrum ex una gente, quam ex pluribus confletur utilius. ars Annibalæ, & Viriati in servando exercitu multarum gentium. Alexander M. tollit diffidia Macedonum permixtione Persarum. 4.

Exercitus. si magnus est, se ipsum alit. Populatio. 2. non constat magno numero quarumlibet gentium. Numerus militum. 1. vicitor reddit coronatus. Corona. 4. an conveniat habere semper paratum. Munio. 7. in commœtu moleitus. Agmen. 5.
Exercitus consularis. quo esset numerus. Numerus militum. 3.
Exitus bellorum. quotuplex.
Exitus bellorum. incerti. Mars communis.

Exoleti. frequentare castra vetiti legibus. nequitia detenti. Fœminæ. 2.
Exmilitibus. qui.

Exostra. etymon. quid in architectura civili. quid in militari.
Expeditio militaris. deliberatio discessus ad facinus bellicum. sponsio proficisciendi & præstandi bellacam operam.

Expeditus, 2. um. quid in militia.
Expunctione. etymon. areces. signis. ingens momentum in re bellica. 1. lectione comparatur. 2.

Exploratores. etymon. exponuntur. ab hostibus capti humaniter habiti. supplicia in denunciantes secreta.
Exploratoræ coronæ. quæ.

Exteriorum militia. Auxilia. 4. Bellum exterrnum. Urbana militia. 1. & seqq.

Extispicium. triplex sacrificio nomen ab extispicio. quod sinistri, quod boni omnini. magni habitum a Romanis. 1. origo. 2. ab Etruscis ad Romanos transiit. 3. irrisum. divinationes ex eodem fatuæ. 4.

Extraordinaria porta. quæ in castris Extraordinarii milites. qui.

Exuviz. etymon. propriæ de serpentibus. tum de feris, quæ templis appensæ. postremo de spoliis hostium.

F

Abiani milites. Ipbicratenses.
Fabius Maximus. vincit cunctando. Celeritas in bello. 3. galli effigiem gestat in anulo. Gallus. finus vestis Jani portas imitatur. Janæ portæ. 2. dictus Romani Imperiæ clypeus. Consilium. 14. timet collegæ felicitatem. Audacia. 2. notatus ob silentium violatum. Arcanorum custodia. 3.

Fabrettus Raphael. notatur in tutela navium. Tutebla navium. 3. in clamydio. Clamydium. in suggeſtu cœſpitio. Cœſpitium Tribunal. Fa-

Fabricæ armorum. diversæ diversas per urbes divisiæ. collegium fabricenfium. admitti honeste habiti. non poterant arma vendere. non opus deferere. inusti ea causa stigmatibus. digniores Primicerii appellati. horum prior Tribunus. gaudentiæ immunitatibus. 1. fabrica recentis scloporum Tibure excitata. 2. etiam in castris conditæ. elenchus fabricarum. 3. cautum ne eam armæ hostes docerentur. 4.

Fabulæ Romanenses. *Romanenses fabulae. Mensa rotunda.*

Fabulatores antiqui. cur res divinas versu tractaverint. *Hercules.*

Facciolatus Jacobus. laudatur. *Audacia.*

Factio. honesta prius appellatio. in deterius accepta pro seditiosis. factiones Circensium. antiquiores relatæ.

Factio. pro seditione. *Seditio.*

Factiones in Circenisibus. distinctæ coloribus. ingens ob eas & cruentæ clades. *Agitator.*

Faida. bellum privatum inter familiæ. etymon.

Falcarii. quid apud Ciceronem.

Falcastrum. instrumentum rusticum. militare.

Falcati currus. cuius inventum. apud quos in usu. exponuntur. terrori servient & ostentui. quomodo impediuntur. eorum mentio in sacriss literis.

Falcatores. qui.

Falco. avis nota. genus bombardæ minoris.

Falso. quod genus gladii vel hastæ.

Falx. dispositio aciei.

Falx. instrumentum rusticum. militare. cuius inventum. usus describitur. item ensis falcatus.

Fama. etymon. exponitur. frequenter in bonam partem sumpta. quid distet a rumore. quantum in armis valeat. astus Alexandri Magni ad famam conciliandam. illecebra omnium potentissima. 1. fluxa. fallax. aliis ab aliis præcepta. appellatur vita altera. locus Dantis explicatur. ingens momentum initio belli. famam mendacio affectantes irrisi. artes ad eam comparandam. cur tantum valeat in res humanas. 2.

Fames. atrox malum. seditiones gignit. morbos procreat. 1. pugnatum acrius fame quam machinis. 2. ad extrema cogit. cadavera in alienum versa. 3. 4. frugalitas famis remedium. sola fame obsecrare urbes & victæ. cura rei cibaræ. error Pompeii militantis adversus Cæsarianos. 5. Ducum inventa ad eam repellendam, & dissimulandam. 6.

Familia. pro tygonibus.

Farcimina. quid in re oppugnatoria.

Farii equi. optimæ notæ. quibus in usu. etymon.

Fascennia. quæ munitio.

Fasces. insignia imperii apud Romanos. primus institutor. delati a lictoribus. quo numero. cur alligati. ornati lauro in triumphis. 2. Pompejo submissi Poffidonio Philosopho.

Fasces. inversi in pompa funebri. *Arma.* 7.

Fasciæ. crurales. *Caliga.* 2. insignia familiarum. *Bandellus.*

Fax. etymon. teli genus. 1. quod libet instrumentum idoneum igni propagando. 2. quid propriæ. sublata vel projecta in fines hosticos belli signum. qui Diu Deoque armarentur facibus. 3. adhibitæ in prælio. exempla. missiles usurpatæ in oppugnationibus. indicæ amicorum vel hostium adventantium. 4.

Fax nuncia. ejus inventor. *Ignis Casprensis. Zifera.* 8.

Feciales. thema. quod munus. formulæ belli indicendi. quo ritu id fieret. hasta projecta in fines hosticos. interdum aries. fœdera conciliant. intersunt conciliis bellicis. dicti flamines publicæ fidei. corum origo. collegium ex iis institutum. delecti ex illustri familiâ. perpetuo sacerdotio functi.

Felicitas. parta opibus & voluptatibus fluxa. corruptum à Sylla cognomentum felicis. Stoicorum felicitas inanis. vera exponitur. quid felices distent a fortunatis. 1. adnumerata inter dotes Imperatorias. quanti illam fecerint Romani. quibus causis plurimum valeat in re militari. mira felicitas Alexandri Macedonis. & ejusdem causa. solo aspectu felices bella conficiunt. 2. familia Metellorum felicissima. 3. felices armatas copias soli superant. 4. summa felicitas suspecta. perpetua rari exempli. 5.

Feminalia. quid distent a femoralibus. quid à campestribus. quid a subligaculis. quid femina. quid femora. Romani femoralibus non usi. tegumentum ferreum coxatum.

Femur. in scripturis cingulum notat. *Cingulum.* 3. femur jurantes tangere, quid sit. *Cingulum.* 4.

Fenestra. quid in munitionibus.

Fercula. etymon. acceptio multiplex. quæ gestamina in triumphis. ex qua matronæ solera rebus gestis. quis institutor. quam magnifica. exempla. eorum usus. urbes ipsæ sculptæ. erecta in plures ordinis. cum titulis. gestata a servis. ab equis quaternis & curribus. 1. in re funebri gestamina armorum. cremari solita cum cadavere. item clypei & omne genus feretri. 2. immisiones ciborum in mensis. quomodo fint intelligendæ. ferula convivalia ornata coronis. machinulis. floribus. statuis. præsertim in bellariis. 3.

Fercula. quæ in triumphis. *Triumphus.* 10.

Ferentarii. qui.

Ferentes. qui.

Feretrum. quod gestamen.

Ferio. etymon.

Ferire fœdus. quid.

Feritores. qui milites.

Ferocia. etymon. quid differat à feritate. congruit ætati juniorum. exponitur. cum jactantia sæpe jungitur. 1. feroce vulnerati minantur in morte. Virgilius explicatus. 2. sæviunt feroce in res inanimatas. 3.

Ferracutus. ejus staturæ magnitudo incredibilis. *Gigantes.* 3.

Ferramenta. quæ agrestia. quæ militaria. quæ famiata.

Ferrandi & Ferrandini equi. *Farii equi.*

Ferrarius Octavius. notatur in regatta, in regattieri, in gara. *Auri-* gatio. 2. in ciarabostana. Zarabostana. in assafini. ibi. in capanna. Tugurium. in aringo. Arenga. in prodezza. Probitas pro strenuitate. in artilleria. Artillator. in liberta. ibi.

Ferrati. qui milites.

Ferreoli. quæ militia.

Ferrum. thema. cuius inventum. ubi optimum. patientia typus. 1. ferrum pro gladio. utilitates. damna. 2.

Ferrum. cur munera ex ære & ferro. Diu grata non haberentur. Bellum. 2. qui primum arma ferrea adhibuerint. Arma. 9. ferrea. an ærea fuerint Heroum arma. ibidem.

Festi dies. rusticos laborantes admittunt urgente necessitate. Necessitas. 2.

Festus. noeatur in scriba navalis. ibi. in ascriptitii milites. ibi. in cuniculus. ibi. 1. in mesancilium. Mesancilæ. in aclassis. ibi. in adorea. ibi. in aplustro. Apulia. in armenum. *Pabulatio.* in suovetaurilia. ibi.

Fibula. thema. quid in vestibus. 1. quid in machinis. 2. quid in sagis & paludamentis. in pharetra. in crinibus foeminarum. præmium militare. 3.

Fidei Jesu Christi equites. qui.

Fidem militum implorare. consuetudo apud Romanos.

Fideles. quæ militia.

Fides. thema. quid fidus. quid fidelis. perfectit ut bella humano more procedant. a Romanis culta. etiam cum hostibus. 1. 2. non ita a nationibus aliis. impie dicta adversus fidei jura. 2. pacta ante privatos conflictus fieri solita. servata a vicis. 3. custodienda vel maximè a Ducibus erga Principes. 4.

Fides. in deditione servata. *Dedititii.* 1. dextra fidei sedes. *Dextram dare.*

Figuli. ducti in exercitu ad aggeres conficiendos. *Lateritium opus.*

Fili. Hernaudi. qui.

Filtrum. etymon. quid. usus in machinis. in vestibus. in tabernaculis. remedium ad repugnandum. loricæ & ventralia filtræ.

Finis belli. *Exitus bellorum.*

Finlandi. canes assuefiunt ad pugnandum adversus equos. *Canes.*

Fistuca. thema. instrumentum adificatorium duplicitis generis. describitur.

Fistucatio. opus fistuca exequatum.

Fistula. etymon. instrumentum mucicæ pastoritum. inventum Panis. symbolum Academæ Arcadum Romanæ erectorum. compacta ex canis. non ex avena seculi. usurpata in præliis. canalis aquam deferens. tubus ferreus manuarius.

Flagellum. quod genus crepitaculi.

Flamina. quæ vexilla.

Flamma. capiti infidens habita auspicio belli.

Flammulæ. etymon. cujus figuræ vexilla. utrum appellaretur a figura, an a colore. clata in navi prætoria.

Flaviales milites. qui. a quo instituti.

Flexumines. priscus Romanorum equitatus.

Flexutes. equites Romani veteres.

Flores. eorum conspersio in latitia publica. *Triumphus.* 11.

Florus. explicatus in pirata navales. *Piratica.* 2.

Flotta. origo vocis. machina fluvialis. structoria aggerum in situariis.

riis.. copia navium pirata ad navigandum.
 Flumina . cur illis cornua attribuantur. *Cornu*. 4.
 Focale . quid .
 Fodrum . res cibaria . copia utensilium . origo nominis .
 Fodratii . exactores annonæ & rei cibariaz . *Fodrum* .
 Fœda , as . proferio . Feritores . *Fœdus* . 1.
 Fœdus . thema . quid . conciliandi apud Romanos & exterorū ritus & formulæ . 1. 2. genera & formulæ aliae . 3. quo ritu Annibal , quo Græci , quo Trojani fœdera feruerint . iterum aliae formulæ . 4.
 Fœdus . conciliatum tactu barbae . *Genua tangere* . 2. initum gladiis apprehensis . *Spathe* . ignominiosi fœderis authores dediti in manus hostium . *Panæ militares* . 5.
 Fœminæ . lege iis vetitum adesse in castris apud Romanos , Græcos & Germanos . 1. milites uxorati . indultum fœminis postea frequenter castra . 2. exercitæ Gymnicis certaminibus . exempla in armis illustrium . 3. ad iram & ferociam viris promptiores . 4. sanius eas non adire bella . pertimescent potius arma & armatos . 5. supplices in templis orant belli tempore . educendæ in arma sola necessitate ; hac urgente rem gerunt strenue . 6. recensentur inter præmia militaria . addunt animos bellatoribus viæ . etiam depictæ . easdem vires viæ adiuvant . 7.
 Fœminæ . exemptæ injuriis militari bus . *Benignitas in Imperatore* . 4. in expugnatione urbium distributæ forte . *Soritio militaris* . 2. inductæ ad gladiandum . *Gladiatores* . 1. exclusæ a ludis Olympicis . *Olympia* . 2. Romanæ , Carthaginenses , Salonienses capillos præstant ad machinas tendendas . *Capilli* . accitæ ad militiam a Platone . & *Etas militaris* . 1. illætres arte mendendi . *Medici* . 2. cur nequius eas quam viros occidere . *Benignitas in Imperatore* . 4. cur obsides sèpè traditæ . *Obses* .
 Fœnum Græcum . instrumentum adversus hostes .
 Fœdum militare . quid .
 Fomes incendiarius . quid .
 Forcatulus Stephanus . notatur in origine vocis *Admiralus* . *Admiral* . 2.
 Forceps . cuius sit generis . etymon . instrumentum fabrile . quid in Architectura munitoria . quid simplices . quid duplices .
 Formido . genus retis . etymon . *Ti-mor* . 4.
 Fornacula . quid in sclopis .
 Fornix . quid propriæ . curlupanaria fornites appellata . thema .
 Foroneus . furcum permisit Ægyptiis . *Ægyptii Errones* . *Furtum* . 1. *Malandrini* . 1.
 Fors . quid . *Fortuna* . 1.
 Fors . fortuna . quid . *Fortuna* . 1.
 Fortenses . cuius legionis nomen . etymon .
 Fortis . e. etymon .
 Fortitudo . exponitur . nihil majoris momenti ad parandam gloriam . à viro nomen apud Græcos & Latinos . significaciones honorum fortibus præstata . 1. proditum portissimum vitæ contemptu . 2. an sit viri fortis timere tempestatem & si-

milia . Virgilius defensus . pericula fortæ contemnunt . 3. quibus indiciis eligendi tyrones fortæ futuri . exercitatio à pueris mirè proficit . lacte ferino pasti infantes eximiat indolis . 4. fortitudo justitæ socianda . utraque promiscuè explicata . eadem juxta Zenonem est prudenteria . 5. vestigia fortis animi in extintis . terram mordere solent victi in certamine . 6. ferocis id est animi , non fortis . signum fortitudinis sedatus animus , & sermo parcus . 7.
 Fortuna . explicatio nominis . quid fors . quid fors fortuna . 1. certis omnia consiliis dirigit Deus . quâm rerum inconstantiam dicimus nostra levitas est . fortuna idolum fictitium . non illa sed nostra vita oneranda conviciis . rerum latarum & tristium permisit nobis salutaris . 2. allicienda fortuna consiliis optimis . non segniter expectanda . 3. in re bellica maximè imperium obtiner . adfuit nonnullis miro studio . 4. fallax sapientia & inimica virtuti . 5. favit impensè Romanis , sapientia & justitia illam associantibus . 6.
 Fortuna . locum habet in ludo latruncularum . *Latrunculi* . 3. urbes & sceptræ in rete cogit . *Dormientis in rete* . ejus inconstantia . *Audacia* . 1.
 Fortuna Dea . optatur . objurgatur . quando primum cognita . Fortuna equestris . eadem Nemesis . impensè culta a Romanis . appellationes aliae . 1. quibus symbolis adumbretur . ceca singitur . 2.
 Fortunati . omnia illis bene cedunt . *Spiculum* .
 Forum . etymon . locus in castris .
 Forum . pro cibariis .
 Fossa . quid in arcibus . fæcæ an aquæ oppletæ meliores . 1. fossa castræ . *Oppedita* . molitiones immensæ fossarum ad alios usus . partes arcium prope fossas . 2.
 Fossa Druiana . *Inclia* .
 Fossum . fossa . exercitus ipse vallo munitus .
 Fossores . bello utiles . eorum operæ suspense tigridis turres & propugnacula .
 Fossula . quid in arcibus .
 Framea . hasta , non ensis . etymon .
 Francisca . genus gladii . etymon . aliis signum militare .
 Fratres clientes . qui .
 Fratres Crucis . qui .
 Fraxatores . qui . etymon .
 Frenum . thema . inventores . nationes infrenatis equis usæ . derracta equis frena a Romanis ad acriùs irrumpendum .
 Frons . etymon . indicat affectiones animi . quid in acie . quid in arietate . quid in propugnaculo .
 Frons , vel facies . pars propugnaculi . *Arx* . 4.
 Frontale . opertorium frontis . etiam in equis .
 Fruges . servatæ indemnes ad annos centum . *Munio* . 4.
 Frumentariæ naves .
 Frumentarii . frumentum deferebant ex provinciis in castra . curatores annonæ . exactores lucro addicti . delatores Principum . explicatio nominis . quando desierint . dicti Agentes rerum . ministri Praefecti Prætorio .

Frumentarii . *Agentes in rebus* .
 Frumentum . cur a Romanis distributum pro stipendio . acceptum non licebat vendere . in vendentes severè animadversum .
 Fuga . etymon . ignominiosa . damna . fugientium & a fuga retractorum exempla . 1. honestæ interdum ad fugam causæ . 2. hostem fugientem insequi probosum . hosti abeunti liber aditus relinquendus . 3. Virgilius defensus in fuga *Aeneæ* . 4.
 Fugitiivi . qui . in eos pœnæ . quid differant à perfugis , transfugis , & erronibus . admitti in militiam .
 Fugitivarii . qui .
 Fugalia . quæ festa .
 Fulcrum subalare . quid . *Dolones* .
 Fulgentius . notatur . *Celox* .
 Fulmen . ad auguria tractum . *Augurium* . 2.
 Fulminatrix legio . exponitur . origo appellationis .
 Fultura . quo quidpiam fulcitur . motio rudis in ædificiis . quod subiectum levando ponderi .
 Fulvius Nobilior . Musarum signa dedicat prope Herculis simulacrum . *Musei Literæ* . 1.
 Fumus . indicium in castris per diem .
 Ignis Castrensis .
 Funales equi . qui apud Svetonium . non sunt gestantes cerea & faces .
 Funales equi . quorum fit appellatio . aliter quadrigis juncti in circensis bus , aliter in militia . *Aurigatio* . 1. qui in circensis bus . *Circenses ludi* . 9.
 Funda . etymon . 1. inventores . Baleares & Medi funditores eximii . 2. materia . figura . usus . ter circumacta jacit pilas metallicas . lapides in fæculis gestati . pilæ inscriptæ notis ad nunciandum . 3. majores pilis grandiorum fistularum manuum . *actæ* inardescunt . longius nostris sclopis dant impetum . fundatæ longæ . *reulantæ sagittariis* . illorum pericia admirabilis . 4.
 Funda . mortarium .
 Funda . pars cestrophendonæ .
 Funda Achaica . quid .
 Fundæ . in coronas nexæ . *Corona* . 1.
 Fundibalus . quid . quid distet a fustibalo . *Fustibalus* .
 Fundibulatores . quid distent a funditoribus & fustibulatoribus . *Fustibalus* .
 Funditores . qui .
 Funiculus igniarius .
 Funus etymon . noctu antiquitus elata cadavera . ex quo inductæ faces . 1. sepulturæ contemptus ambitiosè jactatus a Stoicis & Poetis . jura omnia clamant terræ mandari vita cassos . 2. cadavera a feris & avibus consumpta . 3. querela ob sepulturam negatam . iniecta saltē terra tegendis extintis . 4. cur exequiæ dicantur Justa . consensus gentium in iis persolvendis . causæ cur sepulturam sedulò imperent leges . 5. negata sibi mortem conscientibus . proditoribus . hostibus patriæ . 6. suppletus sepulturæ hominum tumulis inanibus & honorariis . 7. curatum ab Imperatoribus ut post conflictus extinti humarentur . pecunia a legionariis ad id relata in fæcculos . 8. cadavera quæsita a viëtis per Praeconem . pactæ è causâ inductæ . concessum id a victoribus . instituti optimi inventor Hercules . 9. viëtores ipsi curam suscipiunt sepeliendi hostes .

10. quo ritu in acie milites humantur. quo Duces . membrum abscissum , ad quod servatum . Justa fierent . collecti cineres in patriam delati . 11. ritus celebrandi funera bellatorum illustrium . 12. exempla . 13. combustio cadaverum antiquissima . inventor Hercules . apud Romanos Sylla . cur comburi , quam humari cadavera Veteres maluerint . occisorum corpora delata feretro . odoribus imbuta . in rogis armis inversa . vexilla lacera . moestis sonitus . fax admota ab amicissimis . extremum vale . animalia , arma , vestes conjectae in pyras . 14. quo pacto cineres cadaverum a cineribus lignorum secernerentur . 15. exemplum combustionis ex Boccaccio . 16. humatio combustionis vetustior . indicata a supremo Numine . cur inducta combustio . humandi cura etiam penes hostes . anima errare creditur nisi terra obtegerentur cadavera . combustio ab humatione vim habet . gleba cineribus addita . Christus Dominus humationem nobilitat . eadem nos redivivi olim admonet corporis . 17.

Funus . adhibitae in funeribus decuriones equestris . quo ritu fierent . Decuriones Equestris . equi consi in testificationem mortoris . Capilli tonsura . 9. 10. arma & fasces terrae obversi gestati . cremata arma extictorum . item amicorum . potissimum rapta hostibus . Arma . 6. 7. Furca . quod genus supplicii . Crux . 3. Furcata . quæ machina . Pericista .

Furix . scelerorum animos torquent . incendunt ad bellum . armati milites imitatione furiarum .

Furnarius pulvriarius . quid in scopo . Furor . quotplex . explicatus de furore Virgilii locus .

Furor divinus apud Platonicos explicatur . Divinatio . 6.

Furtum . leges vetantes . poenæ etiam in leviter delinquentes . saepe impunita . solvunt disciplinam . 1. vetita in facris literis . iterum de suppliciis . mira iis cayendis diligentia Romanorum . 2.

Furtum ab Ægyptiis & Spartanis permitta pueris fulta . Ægyptii Errornes .

Fuscina . quod telum .

Fusta . etymon . quæ navis .

Fustibalus . quid . quid distet a funda & fundibalo .

Fustibulatores . qui .

Fustis . non contempendum armorum genus . expenditur locus Triflini .

Fustis . quotplex misericordis poenæ genus .

Fustuarium . quod supplicium .

Futile . quod genus vanæ . quid nec . Confusum . 12.

G

Abalus . Antiquis crux . etymon . Crux . 1.

Galba . severè animadvertisit in vendentem frumentum acceptum pro stipendio . Frumentum .

Galæa . quæ navis . etymon . quæ machina .

Galæa . etymon . capitis tegumentum . ex rictibus & capitibus animalium .

primum veris , postea depictis vel sculptis . 1. Veterum integræ ex ferro . studiosæ poliendæ . earum partes . 2. reseræ & insignia familiarium . eadem moris antiqui . 3. usurpatæ pro poculis . 4. quid Orci galæa . 5.

Galea . effert ad terrorem vivum ignem . Ignis in Galea . adhibita in fortitionibus . Decimo . Sortitio .

Galeatii . servi militares .

Galeatia . quæ navis . peculiaris Venetorum .

Galenus . damnat exercitationem luctæ . Lucta . natatum . Nato . pugilatum . Pugil . 4. cursum . Cursus . 2. potentes pro cibo militari . Mensa militaris . 3.

Galeo . quæ navis .

Galerus . capitis tegumentum . materia . quid distet a galea . insigne Pontificis apud Romanos . item Mercuarii .

Gallari . quid sit . Panici terrores . 2.

Galli . comites Cybeles . origo vocis . in furorem acti . Panici terrores . 2.

Galli . natatu excellunt . Nato . inventores loricae ferreae . Lorica . 1. eorum severitas in delectu . Delectus . 1. animalium figuris horrificant gallæas . Insignia . 2. proficiunt in usu bombardarum . Bombarda . 2.

Galli Senones . notantur in scutis brevioribus . Arma . 3.

Gallianus verius . origo vocis . Panici terrores . 2.

Gallæca . genus calcei . pecutiare . Gallorum . an differat a caliga .

Gallus . etymon . altile pugnax . dicacum Marti & Minervæ . docet vigilias . quæ causa nocturni eorum cantus . macinati a Spartaniis in sacrificiis . eorum cantus præstigium victorie . tessera anularis Fabii Cunctorum . Persarum milites dicti Galli . signum militare .

Gallus . cur Marci sacer . Mars .

Gallus gallinaceus . altile pugnax . describitur . peculiare Perfidis . induiti in theatrum certantes . eorum exemplo Athenienses inflammati ad pugnam . additi pugnantibus murrones & novaculae . observati in auguriis . elati in scuto Idomenei & galea Minervæ .

Gallus gallinaceus . iis dimicantibus intersunt tyrones . Exercitum . 3.

Gamberia . ocrea . etymon .

Gambesones . etymon . quod loricae genus . Filtrum .

Gamelum . quid in machina jaculatoria .

Ganymedes . non ab aquila raptus sed a navi piratica . Piratica . 2. Aquila . 3. quid notet ejus rapans . Juppiter .

Garcio . servus . armiger . etymon .

Garitte . turriculæ in ædificiis . etymon .

Garnisio . origo vocis . victualia . quidquid necessarium ad præsidium urbis . ipsi præsidariis .

Garottus . quæ machina .

Garterii equites . qui .

Gastaldiones . etymon . famuli . oeconomi . præfecti urbium . curabanc rem militarem .

Gattis Syriæ Regina . a feli dederit appellationem vocis Gatto . Catetus .

Gattus . quæ machina .

Gaudiosa . gladius Caroli Magui . Du-

renda . 2.

Gaveloces . quod jaculum .

Gaulus . quæ navis .

Gaunacum . quod genus sagi .

Gaufape . quod indumentum .

Gazela . quod genus equorum .

Geloni . cur dicantur picti . Picturae in usæ corporibus . eorum crudelitas . Sevitia in extinctos . 1.

Gemma anularis . Canopi ad formam hydriæ . Ignis . 1. Doride insculpta quid notet . Navigatio . 6. notat jus ambitione violatum . Justitia armorum . 1. notat originem piraticæ . Piratica . 1. docet bellum gravitatem & damna . Bellum . 3. demonstrat virtutes Imperatoris . Dux . 5. cum effigie gallorum . Galus .

Genii . quid sculpti apud Veteres Buccula . 2.

Gentilis Scipio . notatur in versu Enni . & in versu Lucani . Filum .

Genua tangere . mos supplicium . genua dicata misericordiæ . 1. habitæ tanquam ara . juratum per genua . quid fit dejicere in genua . quid genua incerare apud Juvenalem . 2.

Genus . expenditur in equis & aliis animalibus . Murci .

Geographia . utilitas in re militari . exposicio nominis . ejus ignoratio ne lapsi Scriptores veteres . Scriptores posteriorum temporum . iterum de ejus utilitate .

Georgius Senensis . cuniculi inventor . Cuniculus . 5.

Germani . inventores piforum vel talorum in tympanis ad cuniculos detegendos . Cuniculus . 8. ab equis sumunt auspicia . Equus . 5. an primi infierent militiam sacram equestrem . Ordines Sacri militis Equestris . 3. animalium figuræ gerant in galeis . Insignia . 2. coruna exercitus ductus ad occupandum Regnum Neapolitanum Tiber erant . Onora militum . 2. quos Comites dicent . Comes . 1. potiuntur aquilis Romanis . Aquila . 2. natatu excellunt . Nato .

S. Germanus . auctor victoriz prolatio cantico alleluja . Alleluja .

Germundus . quæ navis .

Gerræ . thema . crates vimineæ . quomodo transierint ad rem militarem . olim scutum . hodie corbe terra suffarcti .

Gesta . orum . falso negatum Latinana esse vocem . dicitur ferè de factis militariis . civica melius dicuntur Acta .

Gesticulatio manuum & digitorum . exprimit literas alphabeti . motus alii ad indicandum usurpati . Zifera . 8.

Gesum . quod genus missilis . quorum peculiare .

Geta Imp . fercula in convivium inducit ordine alphabeticò . Zifera . 8.

Ghibellini & Guelfi . factiones notæ origo . ratio nominis .

Gigantes . etymon . qui fuerint . eorum statura . robur . ferocia . stoliditas & insania . Deos aggreduntur . quid per allegoriam notent . notio prima ex sacris literis . 1. testimonia de gigantium magnitudine ex libris divinis . 2. ex humana historia . incredibilia quædam literis tradita . 3. referuntur commenta monstroso de gigantibus . errorum causæ . belluarum ossa gigantium credita . 4. laudatur in Duce statu .

ra grandior. relatum de viro min-
 rum in modum dentato. 5.
Gigantes. sepulturæ instituendæ occa-
 sionem præbent. *Sævita in extin-
 ctos.* 5.
Ginnus. *Burdones.*
Giostra. etymon. quæ sit imaginaria
 pugna.
Gisarma, quod jaculum.
Gladiatores. origo a re funebri. a.
 sepulchris translati ad Amphitheatre-
 rum. inducti Senatores ad certa-
 men. etiam foeminae. ars pugnandi.
 obstinatio. penes quem vitæ arbitrium.
 præmia. missio. tempus & causa ludorum exercendo-
 rum. 1. fœditas ludorum. spectan-
 di aviditas. quando desierint. 2. ge-
 nera gladiatorum. 3.
Gladiatores. truces eorum conflictus.
Monomachia. 2. milites tyrones
 erudiunt. *Exercitium.* 3. eorum
 origo. *Ludi funebres.*
Gladius. etymon. describitur. olim
 pendebat ab humeris. inventor.
 ut Numen habitus. ejus traditione
 equites creantur. 1. gestus inter
 epulas & ludos solemae. dormien-
 tibus prope appositus. 2. iterum de
 gladio Veterum appenso humeris.
 3. cur apud Romanos a dextro fe-
 more penderet. de gladio Hispani-
 ensi. 4. equitum gladii longiores
 quam pedum mira gladiorum mu-
 tatio in militia. gladii Indorum cum
 crepitaculis. 5. insigne militaris imperii.
 pro ipso imperio sumitur. ejus
 traditione renunciati magistratus. re-
 gna tradita. Principi in manus redi-
 tius notat abdicationem imperii.
 victori traditus notat confessionem
 victoriarum. non tradere gladium vi-
 ctori. aut contra eundem eo uti,
 flagitiosum. contactu capuli de-
 monstratum obsequium militare.
 collo appensus notat habitum sup-
 plicis. obsignati interdum a Duci-
 bus traditi. 6. inter præmia militaria
 non recensentur. ejus rei
 donum in secretariis initæ signum.
 in militia recenti traditi etiam in
 præmium virtutis. 7. veritum in
 urbibus deferre gladium. non tam
 in militibus. in forum & con-
 cionem inferre nulli licebat. vio-
 lata ea coasuetudo in lapsu Reipu-
 blicæ. contra gentes alia armatae
 gladio in concionibus. 8. gladii vi-
 xorum illustrum propriis nomini-
 bus insigniti. mos gladii salutandi.
 educti in recitatione Evangelii. 9.
 adagia de gladio. 10.
Gladius. supplicii genus. honestius
 ne sit gladio quam securi capite ple-
 chi. *Securis.* 2. porrigere gladium
 per cuspidem est se viictum faceri.
Manus dare. detractus vel abscis-
 sus signum ejectionis ex militia
 equestris. *Ordines sacri militiae eques-
 tris.* 6. equites creati gladio tra-
 dite. ibidem. hebetes & obtusi ad-
 hibiti ad crudelios tyrones. *Pu-
 gil.* 2. nudi & vibrati sacramento
 dicendo. *Sacramentum.* 1. post in-
 signe facinus in templis affixi. *Ar-
 ma.* 4. antiquitatem ab humero non a
 ventrali cingulo pendebant. *Bal-
 stibus.* inscripti notis familiarum.
Capulus. Martis gladius a Scythis
 colitur. *Mars.* idem creditus Atti-
 læ gladius. *Martis gladius.*
Gladii Drusiani. qui.
Gladius Hispaniensis. *Gladius.* 4.
Gladiorum nomina. *Gladius.* 9. Du-
 renda?
Glans. globus missilis. materia. im-
 petus.
Glareanus. notatur in loco Svetonii.
Jani Portæ. in matre. ibi. in loco
 Livii. *Scutale.*
Glauci. cuius coloris equi. aptiores
 ad speciem, quam ad usum belli-
 cum. animadversio super equorum
 maculis & coloribus.
Globus. forma aciei. copia militum. *pila missilis.*
Gloria. exponitur. præmium virulentis
 maximum. ad labores potens ille-
 cebra. ejus Cicero intemperanter
 appetens. sera post cineres. so-
 briæ quærenda. bello potissimum
 paratur. generofius despicitur.
Gloriosi milites. risum crient. *Timor.* 3.
Glossocomum. machina tractoria.
 exponitur.
Gnomon. quid in re adificatoria.
Golafrus. quæ navis.
Gorgyas Thebanus. instituit Præto-
 rianos. *Prætoriani.* cohortem sa-
 cram Thebanorum. *Cobors sacra
 Thebanorum.*
Gothofredus Jacobus. notatur in bu-
 cellati milites. *Bucellarii.* 2.
Gradarii equi.
Graci. quo ritu foedera conciliarent.
Fædus. 1. quæ ipsorum cognomi-
 menta. *Cognomenta Ducum.* negli-
 gunt in castris munditiam. *Castræ-
 metor.* 8. arcium numero se tuerunt.
Munio. 8. intonsi in militia. *Capili-
 tonsura.* 2. an machinas primi in-
 venerint. *Macrina.* 2. militarem
 ordinem servant. *Ordo militaris.*
 cur crebræ apud ipsos tragœdias.
Tragœdia.
Grammatici. frequenter errant igno-
 ratione locutionum Rheticarum.
Acies. 1. *Mina.* *Tropæum.* 8. ri-
 zosi. *Tutela navium.* 3. *Tympanum.*
 1.
Granaria. locus in castris. penuria ex-
 tabilia.
Graphium. quod genus styli. etymon.
Graffor. thema. in utramque partem
 sumitur. Antiquis fuit adulari. ex-
 penditur alia acceptio hujus verbi.
Gratulationes pro victoriis. quomo-
 do adhibitæ. postulatum a legatis
 apud Romanos ut gratiae Diis redi-
 erentur in Capitolio.
Gratulationes pro victoriis. *Victoria.*
 7.
Gregarii milites. qui.
 5. *Gregorius Magnus.* ejus precibus
 pestilentia Romæ cessat. *Adriani
 moles.*
Groma. etymon. instrumentum men-
 sorium. describitur. ubi statuere-
 tur in castris. quomodo datur figi
 in tetrantem. eadem dicta Perti-
 ca.
Grosphus. hasta velutum.
Gues. adumbrant militares ordines
 in commeando. describuntur. fig-
 mentum de Pygmæis ab eisdem
 sublatis.
Grues. ostendunt alphabeti literas.
Literæ. 1. silentium docent. *Con-
 silium.* 12.
Grumus. globi terræ congestitæ. mi-
 nores tumuli. adhibiti ad munien-
 dum & oppugnandum. significatio-
 nes alia. etymon.
Grus. quæ machina. inventor. cum
 aliis confunditur. describitur. usus.
Gryllus. machina tectoria.
Gryllus animal. philosophatur de for-
 titudine & prudentia. *Fortitudo.* 5.

Gryphes. non aves, sed naves. *Na-
 vis.* 5.
Grypus. rete. sermo implicitus.
Gualdana. excursus ad venandum.
 equitatus expeditus. etymon. di-
 cta etiam de certamine ludicro.
Guardiamentum. cœtus decurren-
 tium in ludo equestri.
Gubernator. rector navis. imperae
 sociis navalibus. scientiam sidera-
 lem callere debet. item loca ma-
 ritima. aspectu siderum directæ
 antiquitatem navigationes. facilius
 postea usu pyxidis nauticæ. duplice
 gubernaculo instruxta navis.
Gubernaculum. duplex prora & pup-
 pi appositum. *Gubernator.*
Guerra. bellum. etymon.
Gula. quid in propugnaculis.
Gunna. quæ machina.
Guntfano. quod vexillum. etymon è
 Guntfanorius. vexillifer. supre-
 mus magistratus in liberis civitati-
 bus.
Guttati equi. qui.
Guttonarii equi. qui.
Guzia. quod genus machinæ.
 Gyalon. quid.) *Lorica.* r.
 Gyalothorax. quid.)
Gyges. quæ virtus ejus anulo. *In-
 vulnerabiles.* 3.
Gymnastica. describitur. ejus utili-
 tas. cur ludi Gymnici Diis dicati.
 2. quid distet ab Athletica. corpo-
 ra confirmat ad salutem. instruit ad
 legitimos conflictus. ludorum.
Gymnicorum genera. 2. inventor
Gymnasticæ. 3.
Gymnica certamina. *Gymnastica.* 2.
Gymnica certamina. adhibita in fu-
 neribus virorum illustrium. *Ludi
 Funebres.*
Gyraldus Lilius. notatur in *cistrof-
 phendona.* ibi. in cornuca Moyæ
 facie. *Cornu.* 4.

H

Habena. etymon. acceptio mul-
 tiplex.
Habeo. quid notet in re gladiatoria.
 quid in militari.
Habergellum. genus loricae.
Hadrianus Imp. Angliam a Scotis mu-
 ro dividit. *Vallo.* 1. quantum iti-
 neris pedibus confecerit. *Ambu-
 latio.* 1.
Halsberga. quid. etymon.
Halter. describitur. usus varius.
Halyettes. auxilio canum vincit Cim-
 merios. *Canes.*
Hamaza. quod vehiculum.
Hamus. pro murice. deservit loricas.
Haraldus. nuncius facialis. eorum
 vestis. insignia. sceptri interiectu
 dirimunt certamina. deferunt libel-
 los provocatorios. inducunt in are-
 nam pugnaculos. explorant arma,
 & loci situm.
Harnesium. paratus bellicosus. ety-
 mon. acceptancees alia.
Harpaga. instrumentum oppugnato-
 rium.
Harpaginetuli. quod sit organum
 apud Vitruvium. *Harpago.* 3.
Harpago. etymon. describitur. usus
 in navalis conflictu. quid differat à
 manu ferrea. alius diversa formæ
 inventus ab Agrippa. quid distet à
 lupi. confusio machinarum nava-
 lium apud Scriptores. 2. quid Har-
 pagineculi Vitruviani. 3.
Harpastum. pila lusoria. describitur

Iudus. etymon.
Harpe. quod genus ensis. adhibitus a Perseo & Mercurio. non est gladius Turcicus. peculiaris Thracum.
Harpocrates. ejus sigilla cur gestata in anulis. *Arcanorum Custodia*. 4.
Harpones. quæ sunt spiculae.
Hasta. etymon. exponitur. nobilitas & antiquitas. milites iis nixi Duces audiunt. erectæ signum dedicationis. terræ olim defixa. inserata postea thecis ferreis. i. religiosæ cultæ. habitæ ut Numina. ornatae vittis & coronis. reconditæ in columnis lignicis. erectæ & defixa apud milites dormientes. 2. binæ manu gestatae. inventores. Quirinus & Quirites ab hasta dicti. qua hasta caput comerent novæ nuptæ. illisæ scuto signum tristitiae. ex quibus arboribus aptè confiantur. structæ ex corio hippopotami. 3. adnumeratæ inter præmia militaria. quid hasta donatica. quid hasta pura. projecta in belli signum. hasta & caduceum Fabii tessera. consecuta pugnæ initium. iterum de projecta effuso sanguine. Deorum Heroumque statua hastatae. 4.
Hasta. amentata. *Amentum*. quæ ratione Achillea vulneribus medetur. *Medici*. 1. Antiquis pro stapedia. *Subex pedaneus*. 2. projecta ad statuam in campo Martio. *Prodigium*. 1. projecta in belli denunciationem. *Bellica*. *Feciales*. laureatae latae nunciant. *Nuncii Mili-tares*.
Hasta longæ navales. exponuntur.
Hastati. qui ordo militia. locus in acie. arma propria.
Hastati. eorum locus in acie. *Acies*. 6. eorum electio. *Centurio*. 3.
Hastati. Principes. Triarii. eorum variatio. *Legio*. 1. & seqq.
Hastici ludi.
Hastilidum.
Hebræi. figuris rerum exprimunt animi sensus. *Insignia*. 2. cur non pugnarent ex equis. *Equus*. 16.
Hecatebeletes. quid.
Hecatontarchus. Centurio.
Hecatonphonia. quæ sacra.
Hector. ejus gesta.
Hedera. ea Bacchus & Bacchantes coronantur. vim habet furoris in generandi. medetur ebrietati. quid notet implicata racemis viteis. cur ea Bacchus coronatus. corona militaris. hederis ornata scuta. revincta tabernacula post victoriam. victorizæ tessera.
Hedera. medetur ebrietati. *Thrysus*. Helcium. funis tractorius. usus. etymon.
Helena. illustris arte medendi. ejus poculum ex vino medicato. *Medici*. 2.
Helepolis. etymon. machina expugnatoria. successit arieti. inventor. describitur.
Heliogabalus. canes jugat currui triumphali. *Currus triumphalis*. euripis vino plenis celebrat Circenses. *Naumachia*.
Helix. thema. quid in vitibus. quid in Architectura. organum tractorum. usus. inventor.
Helices. quæ partes in machinis.
Hemerodromi. qui speculatores.
Hemeroscopi. qui speculatores.
Henricus VIII. Anglia Rex. quadrigenitos canes Carolo V. Cæsari

mittit luppetias i. *Canes*.
Hepteris. quæ navis.
Herba Nicosiana. *Allia in Retibus*.
Hercius. porta pendula.
Hercle. formula jurandi per Herculem. consuetudo dicta confirmandi advocatione Numinum. Romanæ mulieres per Herculem non jurabant. cur per Herculem sub dio non sub testo juraretur. an deceat Christianos uti juramentis Ethnicorum. de obscenis vocibus usurpatis pro interiectione sermonis.
Hercules. fortitudinis typus. nomen ipsum fortitudinis. unusne an plures fuerint. ejus pellis & clava quid notent per allegoriam. fortitudini sapientiam junxit. ejus statuta. ejus clava. ejusdem labores. ab inferis redit coronatus populo. amoribus perditus. virtutem puer amplectitur. voluptate rejecta.
Hercules. viator Acheloi. quid notet. *Trajectus amnum*. *Achelous*. inventor supplicii quadrigarum. *Quadrigæ in diversum actæ*. medicus illustris. *Medici*. 1. luctatio ne insignis. *Lucta*. an coronam induerit. *Corona*. 5. originem tradit voci *stadium*. ibi. inventor Olympiorum. *Olympia*. 1. primus in iis viator. ibid. 2. ejus imago gestata reddit immunes a vulnere. *Invulnerabiles*. 3. etiam lancea armatus. *Lancea*. cur dictus Musagetes. *Literæ*. 1. silentio utitur in expugnatione Trojæ. *Arcanorum custodia*. 5. dicit *Astronomiam*. *Astronomia*. 3. ejus apotheosis. *Apotheosis*. nomen pertinens ad viros insigniter fortis. *Alter Hercules*. manu fortis. *Arma*. 2. inferior Orpheo in aditu ad Inferos. *Benignitas in Imperatore*. 2. musicam dicit. *Musica*. 3. quomodo Anxum vicerit. *Pancratium*. *Hercules Triumphaus*. quæna...
Herculiani. legio Palatina. origo nominis.
Herebanum. indictio belli. poenæ constitutæ non respondentibus. ipsum poenæ nomen. etymon.
Heretochius. Imperator. etymon.
Heribergium. tenuorium castrense.
Herisilia. discessio ab armis. etymon.
Heristallus. mansio castrensis.
Herodes. Massadam arcem admirabiliter operæ ædificat. *Arx*. 7. *Munio*. 4. quæ nomina indiderit curribus Hierosolymitanis. *Turres fixæ*. 2. 3. Cæsaream portu valido communis. *Menia*. 1.
Herodotus Megarenfis. cancu allicit milites ad machinam elevandam. *Musica*. 6.
Heroica virtus. quæ. *Epopeja*.
Heroicum Poema. *Epopeja*.
Heros. exponitur. etymon. indutus ferarum spoliis. etiam utroque parente mortali geniti Heroes dicti. 1. sola fortitudo Heroes facit. sola ferè illustria præmia obtinuit. cur juvenes appellati. 2. Deorum præsidio nisi. arma illis fabricata divinitus. amuleta adversus vulnera. 3. magnis crateribus bibunt. quid vina coronata. 4. honores Heroibus habiti. Diis æquati. animæ versæ in fidera. Galaxia Heroum sedes. quid Plato seniorit de eorum animis. quid Dantes. 5. Heroes & Duces fabulosi in Epopejam inducti non debent esse unde-

cunque perfecti. *Malandrini*. 2.
3. 4. eorum nomina. & de iisdem commenta. Vide Indicem I c. 4.
Hæteria. quæ societas. copia armaturum. equestris. auxiliaria. prætoria. thema.
Hexeres. quæ navis.
Hiatus murorum. fossa complanata ruderibus ad infiliendum.
Hiberna. quæ.
Hiberna. *Castrametor*. 4.
Hiera. corona sacra. dicata Diis post pugnam æquatam.
Hieronicæ. facri viatores in ludis. præmia quibus affecti. recepti in reduci per murorum ruinas.
Hierosolymæ. ejus urbis fundamenta magnificè jacta. *Menia*. 1.
Hinnus. quid.
Hippagines. quæ naves.
Hippagogi. genus militiae equestris.
Hipparchus. præfectus equitum.
Hippobalitæ. qui.
Hippodromus. quid. etymon.
Hippogryphus. animal fabulosum. equus Astolfi. Italica equorum nomina. item Victorum in Circensis bus.
Hippopera. bulga vel saccus.
Hippopotamus. ex ejus corio confectæ hastæ. *Hasta*. 3. symbolum impietatis. *Zifera*. 2.
Hippotoxaræ. equites sagittarii.
Hirundo. litteras defert.
Hirundo. quæ machina.
Hirundines. rationem monstrant ageris excitandi. *Ager*. 9.
Hispani. quomodo occupaverint Am-bianum. *Bellum Rusticorum*. farinam & pulverem tormentarium ballista immittunt in Augustam Taurinorum. *Ballista*. quomodo Comites creareunt. *Comes*. 1. bombardas vocant Lombardas. *Bombarda*. 4. quomodo illusi ad Trajetum ad Mosam. *Aqua fervens*. laudantur. *Deledus*. 11. *Pedates*. 2. eorum scura. & horum quassatio. *Cessu*. coruca strategema. *Strategema*.
Histiæus. litteras nunciatorias scribit in capite nuncii. *Zifera*. 8.
Historia. quantum conferat ad celebritatem nominis. præstetne scribenda facere. an scribere præclaræ facta. 1. docet posteros exemplis Veterum. ejus dignitas & utilitas. 2. utilior Poeticis scriptoribus. studet veritati. 3. argumenta alia ejusdem utilitatis. exempla eorum. qui scriperunt res à se in bello gestas. item eorum. qui ex Historicis profecerunt in studio Martio. 4. iterum de ejus utilitate. Cicero & Livius exposici. 5.
Hobellarii. levis armaturæ milites.
Hofmannus. notatur in *tutela navium*. ibi 3. in *parma*. *Parma* pro scuto.
Hollandi. Vide *Ollandi*.
Homerus. notatus in imitatione deteriorum. *Malandrini*. 1. & seqq. in inductis Deorum vitiis. ibid. 4. in Achillis scuto. *Scutum*. 4. in Minerva induita peplo & pugnante. *Peplus*. in longis concionibus. *Eloquentia militaris*. quid notaverit gemino permisto dolio. *Fortuna*. 2. quibus exemplis musicam probaverit. *Musica*. 4. primus ostendit modum aciei disponendæ. *Acies*. 10. nullum habet Heroem coronatum. *Corona*. 4. ejus Poema in-

Ancis putamine exaratum. *Zifera*. 1.
2. quid indicaverit dupli civitate
expresa in clypeo Achillis. *Pax*.
2. non meminit machinarum. *Ma-
china*. 2. laudator artis medicæ.
Medici. 1.
Homines. vassalli.
Honorarii consules. prætores &c.
constituti a Cæsaribus. ad quod
tempus. initium institutionis.
Honorarium. quod genus doni.
Hoplomachi. quod genus militum.
Horatius Poeta. miles parum felix.
Literæ. 3. explicatur in *Rege pueri-
tia*. *Custos corporis*. in alio item
loco. *Timor*. 4. damnat bella ci-
vilia. *Bellum*. 3.
Hordearium. pecunia pro hordeo.
Hormum. quod genus carminis. ety-
mon.
Hosa. genus calcei. quid distet a tu-
brucis.
Hospites. admissi ad colloquium in
templis. *Templum*. 5.
Hospitia militum. *Mensores*.
Hospitium. locus in castris.
Hostenduciz. exhibito operæ mili-
taris.
Hostia. etymon. promissa vel cæsa
pro victoria.
Hostis. etymon. olim hospes. po-
stea perduellis. quid differat ab
inimico. quæ laus in forti. quæ
in imbelli. gloriosum vincere a for-
tiore. fœdum ab ignavo. mactati
in funeribus. 1. hostis pro bellicæ
expeditione. 2.
Hostiaticum. obligatio sumendi arma.
Hofis. 2.
Hosticum. exercitus. *Hostis*. 2.
Hosticum. quid. pacato oppositum
apud Livium.
Hostilitas. exercitus. *Hostis*. 2.
Hovedenus. notatur in *abacinati*.
Abacinati. 2.
Humanitas Imperatoris. *Benignitas
Imperatoris*.
Humeral. tegumentum æneum hu-
merorum. vestis sacerdotum. ety-
mon.
Hurdicium. segmentum ligneum.
machina bellica. etymom.
Huyntingus. gladius. *Durenda*. 2.
Huzarones. militia Hungarica. af-
ficiata Germanis. conductitia. ejus
commoda. describitur.
Hydra. quid notet igne superata ab
Hercule. *Hercules*.
Hydraulus. instrumentum musicum
adhibitum in præliis. describitur.
Hyzna. ejus gestata pellis immunes
præstat a vulnere. eadem Ægyptii
notant virum fortē. *Inulnera-
biles*. 3.
Hymnus. etymon. continet laudes
Cælitum. etiam bellatorum illu-
strium.
Hyperaspistes. etymon. patronus
bellicus.
Hypomoclion. instrumentum ad ele-
vanda onera.
Hystriz. monstravit artem jaculato-
riam. *Jaculum*.

I

S. **J**acobi militia. quæ
Jactantia militaris. *Timor*. 3.
Jactantia. risum ciet. *Laus*. 2.
Jactatorium. machina lithobola.
Jaculum. etymon. quod manus jaci-
tur, sive emittatur, sive retineat-
tur quò jacitur. an differat a sagit-

ta. instrumentum Athletæ & Po-
lemicæ. expressiones se ipsum emit-
tendi pro jaculo. inventor jaculi.
inventor artis jaculatoriæ.
Jambellus Fridericus. inventor cu-
niculi aquatrici. *Cuniculus*. 6.
Jani portæ geminæ. adapertæ fla-
grante bello. clausæ pace initæ.
quoties clausæ.
Jani. orum. arcus triumphales.
Jannizeri. militia Prætoriana Tur-
cici Imperatoris. etymon. educa-
tio. ratio militandi.
De Janua Joannes. notatur in *Primi-
cerius*. ibi.
Janus. Deus Græciæ ignotus.
Jason. Herculæ & Theseo major. ejus
navigatio ad Colchos quid notet.
Jason. inventor navis longæ. *Naves
longæ*. an invenerit navigationem.
Navigatio. 2. & seqq.
Iberi. quomodo notaverint occisos
hostes. *Occiso*. 1.
Ibis. avis Ægyptia. pugnat contra
serpentes alatos. signum militare.
Iconographia. quid.
Iconicæ statuæ. quæ. *Statua*. 2.
Ictus. pro acie.
Ictus. ficti. *Avocare arma*. directi
in fibulas. *Fibula*. 1. roboris in-
credibilis. *Gigantes*.
Ida. omnis mons. *Pergama*.
Igniarium. quid. pars fistulæ pulve-
rariae.
Ignifer. vates coronatus. face pro-
jecta initium facit pugnæ.
Ignis. symbolum divinitatis. pro Deo
habitus a Chaldæis. irrisione objec-
tus a Sacerdote Canopi. inter-
nuncius inter Cælestes & homines.
cur adhibitus in sacris. adumbrat
animum humatum. exprimit na-
turem amoris. 1. ejus vis summa.
usus in humanis rebus. præcipius in
bello. 2. 3. incendia urbium &
classium. 4. 5. 6. venenatus. 6.
Ignis. quid Poetæ sentiant de prima.
Inclinatione. ad scutum vel ad hastam.
quid.
Incomita. pertica mensuralis. de-
scribitur. quos usus habuerit. ety-
mon.
Inculcare. quid sit apud Ciceronem
in Orat. *Tacita*.
Incurcio. impetus & vis facta in ho-
stes. armati leves eligendi. ca-
vendæ infidiz. & desperatio rusti-
corum.
Indago. etymon. vox & actio a re-
venatoria ad militarem translatæ.
Indi. sagittis coronantur. *Corona*. 1.
eorum gladii cum crepitaculis.
Gladius. 5. quomodo loedera ini-
tent. *Fædus*. 1. tormenta ænea
apud ipsos immensi ponderis. *Basi-
liscus*.
Indicere bellum. quo ritu, quibus
formulis fieret apud Romanos. 1.
delectus imperati, assignati duces,
prorogatum imperium. 2. indicitus
dies ad conveniendum. 3.
Induciaz. etymon. exponuntur. ad
certum tempus. 1. pactæ in sœcu-
lum. non solum armorum cessatio,
sed societas. poenæ in eas violan-
tes. 2.
Induciaz. ad humanda cadavera. *Fu-
nus*. 9.
Inermis. bellatores ingenui parcunt
inermibus. foemini. pueris. vi-
ris sacræ. litteratis. rusticis.
Infamia. exponitur. interdum stimu-
lus ad summam gloriam. casu adve-
niens contemenda. summa virtus
ab

ab obrectatoribus pro infamia habita . non privatorum duuxat , sed legionum poena .
Infanciones . qui .
Inferiz . *Copivus* . 3.
Informatio . quid .
Ingenium . machina . strategema . munitione .
Ingenium , quid . ejus varietas . *Latrunculi* . 6.
Ingressus . Ducum victorum festivus . per muros distictos . *Triumphus* . 10 . & seqq. *Hieronicus* .
Inimicus . quid distet ab hoste .
Initium . quanti referat bene incipere . *Principium belli* .
Innocentia , validissimum munimentum . *Moxia* 3. *Probitas* .
Insania . ex esa herba contracta ad quid adegerit Antonii milites . *Fames* . 4.
Insepulti . qui relinquerentur a legibus . *Pena militares* . 5. *Funus* . 6.
Insidiæ . etymou . laudantur in re militari .
Insigne . acceptio multiplex . scriptorius genus . quid complectatur . nomen rei minus respondet . non sunt stabilia symbola , sed usurpara ad tempus . interdum fixa 1. eorum origo . antiquiora temporibus Mensæ Rotundæ rudimentum in tragœdia Eschyli . dicta symbola Heroica . antiquitus prolatæ liberè . certis legibus postea adstricta . quæ veritas requiratur . quæ unitas . simpliciora magis laudantur . figuræ viles vietandæ . symmetriam habeant . non obscura . nec nimis clara . sunt pietæ metaphoræ . lucubratio novissimi inventi . an figuræ humanæ possint induci . an accedentes ad actionem fabulosam . exotica non admissa . rejecta quæ coloribus non possunt exprimi . quid præstet Epigraphe . cuiusmodi esse debeat . in ea Author non loquitur . an mutuanda a Scriptore præstanti . figura expressa non nominanda . numerum habeat . elenches Scriptorum , qui de symbolis Heroicis scripserunt . 2.
Insigne . vexillum .
Insigne . vestis militaris ,
Insignia navium . *Tutela navium* .
Insignia . symbola familiarium . expressa ferè armis vel monumentis bellis . fontes alii ex quibus eruuntur . quomodo & ubi exhibita . quædam in familias transiunt . non item alia . adumbrata apud Heroes bellii Thebani . expressa anulis signatoriis cur in usu non fuerint apud Romanos . eorum origo . progressus . 1. clara a legionibus in vexillis . iis distinctæ Palatinæ dignitates . in clypeis & aliis ornamenti figurata . expressi figuris sensus animi . hieroglyphica . Hebraeorum parabolæ . exponuntur quædam ad utrumque Imperium spectantia . quid noctent colores adhibiti . coronæ , galeæ , fasciæ , & alia addita . origo efferendi animalia , vel eorum cornua & rictus . expressa ferè scutis & galeis . aptè Italæ dicta Arme . 2.
Insignia . pro tessellis familiarium . eorum antiquitas . *Galea* . 3. origine habent a scutis . *Arma* . 1. quid valli notent in stemmatis . *Barra* . quid carceres in mensa lusoria calculorum . *Latrunculi* . 7.
Inspectio armorum . recensio militaris .
Inspector . quid .
Intructores . qui .

Intartæ : qui . etymoni .
Intemperantia . pestis rei militaris . *Mensa militaris* . 6.
Interficio . etymon .
Interimo . explicatio . origo , & usurpatio hujus verbi .
Internuncius . qui .
Interordinum . quid in re rustica . quid in militari .
Intersigne . quid .
Interignum . quid .
Intertaliare . quid . *Talea* .
Intervalum . quid . etymon .
Intervalla . in acie quid præstent . *Acies* . 6. 7.
Intrepidare . quid .
Inulnerabiles . quædam credita in vulgus quasi pignora securitatis . origo a Trojans . quæ habita a Romanis . qui fructus ex ea persuasione . 1. commenta fabulosa de indeomitato corporum . exempla . 2. gestatae imagines Numinum . Hercules , Alexandri M. Castroræ cineses . litteræ Ephesiz . notæ magicæ . effigies scarabei . succi herbarum . herba Promethæa . lapis alestorius . pellis hyænae . anuli . recensentur alia impia quæ a malis Geniis quærruntur . petenda pignora securitatis a cruce elata in vexillis . a facris imaginibus . ab epulo Eucharistico , cuius symbolum Arca foederis Iudeorum . innocentia clypeus optimus . chartulæ imburæ sacro oleo . recensentur alia inventa . arma præseptim excantata magie . 3.
Io Pæan . exclamatio letitiae .
Io triumphæ . formula acclamandi .
S. Joannes Chrisostomus , damnat acclamations in locis sacræ . *Acclamatio* . 2.
Joannes III. Poloniæ Rex . ejus pietas . *Templum* . 2.
Jobagines . quæ militia .
Jovius Paulus . laudatur ob inducta in Ecclesiæ vocabula recentis inventi . *Colabrina* .
Joviani milites . quæ legio .
Iphicratenses . militia equestris . quæ Iphicrates celeritate & cunctatione utendum docet . *Celeritas in bello* . 3. ejus dictum . *Speculatores* . 3. aliud Miles . 1.
Irenarchæ . qui milites .
Irenarches . conciliator pacis . dignitas restituta a Justiniano . appellatio Christi Domini .
Irenica . pœces pro pace .
Iris . nuncia pacis . item discordia .
Iselasticum . etymon . pompa solennis ingressus . præmium victoribus Gymnacis & militaribus . accedebat annona largior . sumptus alii . ingrediebantur per ruinas murorum . causa hujus institutionis .
Isidas Spartanus . inermis victor præmio & multæ afficitur . *Prætentura* pro munitione .
Isidorus . notatur in amiculum . *Amiculus* . 3. in *baltbeo* . *Baltbeus* . in basterna . ibi . in framea . ibi . in acleßis . ibi . in cateja . ibi . in missilius . *Missicii Milites* . in *musculus* . ibi . in *splendona* ibi . in *cuspis* ibi . in *gubernator* . ibi . in *liburnis* . ibi . in origine tunicae . *Tunica* . in celones . *Celox* . in *sagma* . ibi . in *afinus* . ibi . in *barba* . *Capilli tonsura* . 6.
Isthmia . solenne certamen apud Graecos . etymon . locus . origo ludi & institutio . quibus dicata . ludi ratio . quæ corona Victorum . translata ad Sycionios .
Isthmus Peloponnesi munius . *Agger* . 7.
Iter militare . *Agmen* .
Iter militare . fine injuria popularium cibaria comportata , non imperata provincialibus . *Messores* .
Itinerarium . libellus vel tabula locorum & mansionum ad usum bellici itineris .
Jubæ . etymon . crines animalium cum collo pendentes . remissa languorem , erectæ vigorem notant .
Jubilum . etymon . quid jubilare distet a quiricare . quæ gaudii expressio . acclamatio militaris .
Judicariæ naves . quæ .
Jugum . etymon . quid in cithara . quid in trutina . quid in vinea . genus supplicii . exempla .
Jugum . dispositio aciei . describitur . jugo versus opponitur . quid jugare . quid versare .
Jugum . quæ pars in machinis .
Juncta . quod genus militæ . etymon .
Junius Adrianus . notatur in scuto rotundo . *Scutum* . 2. in *macbara* . ibi in *ymbalo* . ibi .
Juno . ejus res militares .
Jupellum . quod genus sagi . etymon .
Juppiter . ejus genitæ fabulosa .
Juppiter . uicitur quadrigis albis . *Curvus* . *Triumphalis* . aquila in ejus signis . *Aquila* . 2. ejus scutum . *Ægis* . quid veri in ejus fulmine fabuloso . *Augurium* . 2.
Juramentum . etymon . proprium Iovis . 1. exponitur . res sacra etiam apud hostes . non necessarium si boni mores adessent . violatum impudenter . 2. formula jurandi apud tyrones . quid præjuraciones . ab integris centuriis simul juratum . formulæ . militæ vinculum . iteratum in castris . causæ absolventes a juramento præstando . 3. aliæ formulæ . juramenta Christianorum sub Cæsaribus . advocati Dii testes . 4. ritus contestandi sceptrum . juratum per proprium , vel alterius caput . Dii jurantes annuebant capite . iusjurandum veneratum , & iusjuramenta inania amantium . 5. ritus & formulæ jurandi in foederibus & deditio . 6. 7.
Juramentum . quid & quoruplex in militia . ejus vis . *Sacramentum* . cur femur tangerent qui jurabant . *Cingulum* . 4.
Jus Spartænum . cur fastiditum ab Alexander . *Mensa militaris* . 3.
Jusjurandum . *Juramentum* .
Justa . thema . certamen singulare . quid distet à torneamento . certamen armis æqualibus . cum armigeris & felicibus .
Justa . cur exequiis id etiam nomen . *Funus* . 5.
Justi dies . qui .
Justitia armorum , neglecta ludit societatem humanam . impie dicta & prava exempla neglectæ justitiae . documentum ex gemma anulari . 1. Romanorum justitia in armis laudata . formulæ de bello justo & pio . 2. iniquæ bellorum causæ populis exitiales . expenditur bellum Trojanum . Thebanum . civile multiplex Romanorum . expeditio Xerxis in Græciam . Cæsar patris perniciosus . 3. æquitas causæ alacritatem parit . plerunque vitorum sociatur . 4. etiam iutæ causæ cogitandum de bello indicendo . humanius est parcere quam ulcisci , bel-

belli pericula & damna. bellum tam
men ipsum non damnandum. 5.
Justitia. fortitudini socianda. utra-
que virtus accepta promiscue. For-
titudine. 5.
Justitia armorum. Zifera. 2. Occi-
dio. 3.
Justinianus Imp. antiquat usum scri-
bendi notis compendiaris. Zifera.
3.
Justitium. cessatio juris dicundi. quid
differat a Justidio. cause indicendi.
moesta urbis facies indicio. remis-
sum remoto periculo.
Juvenalis. explicatur in voce buccu-
la. ibi. in septem ferculis. Fer-
culum. 3. in capella. ibi. in ince-
rare. Genus tangere.
Juvenes. appellatio Herorum. He-
ros. 2. tractandis armis idonei. qui-
bus vitiis obnoxii. quibus dotibus.
polleant. utrum summi duces crea-
di. Etas Imperatoris. Etas mili-
taris. factis. quam confiliis melio-
res. Juvenum facta. Senum confi-
lia. in confiliis etiam adhibendi.
Confilium. 11. Divinatio. 5.
ventus. sumitus pro militibus.

K

Kirchmannus. notatur. Strava.
Knapones. Servi militares. the-
ma.
Krage. quod genus scalæ.

L

Labarum. exponitur. thema. aliud
Paganum. aliud Christianum. num-
mi veteres cum labaro. acceptum
à Romanis ex gentibus domitis. à
Constantino Magno ornatum de-
scripta Cruce. custodes eidem ad-
dicti. 1. Crux addita summa di-
gnitatem verillo adjecta. compa-
rata cum imaginibus. ~~Cof-~~
~~Labores~~. in genere mu-
riticum. thema.
Labor. oris. quod vexillum.
Labor militaris. exercitationes apud
Romanos. merebantur annonam.
addicti operi faciendo. Dii laborum
præfides à Romanis culti. alia ope-
ra gravissimi laboris. minus inde-
sentiebant bellionera. desidia ma-
gis timenda quam hostis.

Labor militaris. Munifices. Urbana
militia.
Labrum. acceptio varia. quid la-
brum fossæ in re munitoria.
Lacerna. thema. quod genus vestis.
primum militaris. postea urbana.
quando transferit ad urbanos usus.
Lacefio. etymon. provocare cum
indignatione. etiam in bonam par-
tem sumitur.

Lactantius Grammaticus. notatur.
Strava.
Lacus. Lacunar &c. Vide Laqueus.
Læna. quod genus vestis. etymon.
Lambinus Dionysius. notatur in po-
cilio anancæo. Parici terrors. 2.
Lamina. quæ pars in ense & simili-
bus.
Lampridius. notatur. Carruca.
Lana. symbolum pacis. Supplices. 1.
Lancea. etymon. manu retenta. emis-
sa. gestata ab Hercule. peculiaris
stipatorum & prætorianorum. lancea
armati genus militæ equestris.
exhibita in privatis conductibus.

excitataæ magicis notis ad ictus
certos. quando deficere cæperit
eius usus.

Lancea. etymon. amentata quæ fue-
rit. Amentum.
Lancea. miles armatus lancea.
Lanciaria. quæ navis.
Landinus Christophorus. notatur in
oriaflammæ. Auriflamma. in poltro.
Murci.

Landridderes. quæ militia.
Lanistæ. artem forandi docent ty-
rones. Exercitum. 3.

Laqueus. etymon. quæ vestes lacua-
tae. certa spatha in hortis. quid in
laquearibus domorum. explicatur
Virgilii locus. quid ablaqueare in
agricultura. rete. quo pugnabat
retiarius. laqueo sive rete armati
populi. usus.

Lares Dii. cur caninis pellibus indu-
ti. Canes.
Largitiones sacræ. quid sint. Era-
rium. 6.

Larix. remedium adversus ignem.
Machina. 4.

Lascares Constantinus. notatur in
grossbomachbi. Velites. 3.
Lascares Joannes. notatur in clypeo.
Scutum. 2.

Laterani milites. qui.
Laterculus. libellus ad subsidium me-
morizæ. militum gradus & similia
notabat. alias major. alias minor
dictus. quando cæperit ejus usus.
signum præfecturæ Imperii. ety-
mon. laterculus potius. quam la-
terulum dicendum. usus apud Scrip-
tores sacros. certa forma aciei.

Lateres. horum usus ad scribendum
apud Veteres. Laterculus.

Lateritium opus. præstat incerto &
lapideo in munitionibus.
Laterna. usi ea milites in itinere.
nocturno. cujusmodi fuerit. ety-
mon.

Latina feria. Profectio Imperatoris.

Lato. cur portæ
in deterius accepti. etymon.
Latrocinium. militia.
Latrunculi. ludus origine & exerci-
tatione militaris. etymon. appella-
tiones calculorum. de Palamede
inventore. viri illustres lusores. 1.
refellitur opinio de Palamede in-
ventore. calculis non uno luditur
ludo. inventores alii rejecti. 2.
rejecta opinio Marci Aurelii Seve-
rini negant eum ludum esse imagi-
nem bellii. an locum in eo ludo ha-
beat fortuna. 3. refolluntur Poly-
dorus Virgilius. & Nicolaus Leon-
nicus super ludi origine. 4. latrunculi
adumbratio serii Martis. 5.
verum ingenio valentes possint in
eoludo minus proficere. & ejus pe-
nitiam obtinere ingenio crassiores.
6. descriptio ludi per partes singu-
las. quid sit calculus incitus. Tur-
cæ eo ludo excellunt. 7.

Laudatio funebris. habita ferè in
obitu virorum illustrum. à Græ-
cis exhibita solis ducibus. a Roma-
nis etiam aliis. quid differat à ca-
teris laudationibus. ex ea materia
Historicis eradicata. antiquitæ sin-
cera. postea adulacione corrupta.
quibus de causis. laudatæ etiam fo-
minæ in funere.

Laurea. Laurus.
Laureatæ hastæ. Nuncii Militares.
Laureatæ litteræ. Nuncii Militares.
Laureati fasces. Lictores.
Laurus. etymon. corona duplex triu-

phantum. origo. mantis gestata in
triumphis. e lauro viridi. ex auro.
laurum figurante. & gestata extra
triumphum. litteræ laureatæ. lan-
ceæ. fasces. naves laureatæ. arbor
pacifera. symbolum supplicantium.
Poeti & servi laureati. dicata Phœ-
bo & Herculi. Julio Cæsari con-
cessa. eidem grata. 2.

Laurus. cur peculiaris triumphan-
tium. usurpata in publica lætitia.
quæ laurus Livia Drusilla. Trium-
phalis corona.

Laus. describitur. etymon. quid di-
stet ab encomio & panegyrico.
præmium militare. ritu solenni lau-
dati milites ab Imperatore. ni-
hil auditu jucundius a viris inge-
nuis. laudati Imperatores a mili-
tibus acclamatione & hymnis. 1.
usuratio propriæ laudis immodica
damnatur. causa plures honeste se
ipsum laudandi. exemplæ. decen-
ter id factum a viris militaribus,
præsertim a senioribus. vim habet
excitandi animos militum. pulcher-
rima quæ ab Imperatore cum mili-
tibus communicatur. viri præstan-
tes parcè se loquuntur. 2. lau-
dis pericula ab adulazione. 3. laus
sumpta pro virtute. 4.

Laus. de se magnificè loqui quando-
que honestum. Timor. 3.

Lautia. quid. Legati. 4.

Lazari. quorum militum appellatio

fuerit in Hungaria. Poene Milita-

res. 6.

Lectica. gestamen morbo affectorum.
Imperatorum præcipue. antiqui-
tus ea mortui elati. etymon. quan-
do ejus apud vivos initium. vecta-
bulum foeminarum. exprobrata Cæ-
saribus ob mollitatem. describitur.
quid tecta. quid adaperta. dela-
ta a servis. non manibus sed collo.
lecticarii ferè Asiaci. numerus de-
cūtū. an genera antiquitatis a
mulibus. an differat à basterna.

Lectica. ea circumvesti Duces ad
milites animandos. Præsentia Im-
peratoris.

Lecticarii. genus militæ.
Legati. Consulares & Prætorii. ob-
tinebant potestatem vicariam ab-
sente Imperatore. abdicabant im-
perium post hujus redditum. laus
confilii in iis præcipua. habebant
Ducum insignia. non auspicia.
non jus triumphandi. eorum nu-
merus. penes quem electio. in-
terdum aduersi ducibus. & causa
discordiarum. 1. alia notione
agentes negotia Principum penes
alios Principes. quandoque fixas
sedes habent. missi interdum ad ne-
gotia singulare. cur dicti Orato-
res. 2. dotes & prærogative. san-
ctæ & religiosæ habiti. 3. auditio in
templis. quid ædes liberæ illis as-
signatae. quid lautia. qui locus in
theatro. 4. missi cum muneribus.
5. fides & integritas legatorum. 6.
formulæ petendi Senatum. excepti
extra Urbem. 7. animadversum
quandoque in legatos. 8. quid le-
gatio libera. 9.

Legati Principum. Ambactus.
Legati. non habeat auspicia propria &
non triumphant. Dux. 2. Auspiciunt.

Legati Consulares. Consulares.

Legati Prætorii. Consulares.

Leges. earum uilitas. Pan. 1.
Legio. etymon. quid differt ab Auxi-
liis. peculiaris Romanorum. nu-
meros

merus militum variatus . divisio .
 incrementa . 1. nomina legionum .
 expenditur magis Alauda . 2. discri-
 men inter legionem tempore Rei-
 publicæ & ævo Cæsarum . 3.
 Legio . harum numerus magnopere
 auctus . Numerus Militum . 3.
 Legiones . appellatae ferè titulo nu-
 merali . Decumani .
 Legislatores . ad Deos referunt sua
 inventa . Confilium . 13 . Pax . 1.
 Lembus . quod genus navis .
 Lembarii milites . qui .
 Leno . nuncius . antiquitus in bonam
 partem . postea in deteriorem vox
 fumpta .
 Leo Nolanus . quam causam adducat
 nocturni cantus in gallo . Gallus .
 Leones . jugati in curru triumpha-
 li . Curru Triumphalis .
 Leonicus Nicolaus . refellitur in in-
 ventore latrunculorum . Latruncu-
 li . 4.
 Leonidas . ejus præclare dictum . Nu-
 merus militum . 1. Calamus .
 Leontini . voluptatibus vieti . Mensa
 Militaris . 6.
 Leſeyna , seu Laſena Petrus . notatus .
 Tarantara .
 Leſe . quæ machina .
 Levis armatura . Velites .
 Libella . instrumentum mensurium .
 describitur .
 Liberalitas . quid distet a magnifi-
 centia & munificencia . exercita a
 Duce in milites . a Regibus in Du-
 ces . optima ejus socia affabilitas .
 divitiarum contemptus . expendi-
 tur liberalitas Alexandri Magni .
 Cyri . Xerxis .
 Liberata . quod genus vestis . origo
 multicoloris indumenti .
 Liberti & Libertini . etymon . servi
 in necessitate milites .
 Librarii . qui .
 Libratores . aquam librant ad libel-
 lam . utuntur libellibus seu fabiba-
 lis . regunt fistulas igniarias .
 Libramentum . quid in machinis .
 Librilia . quod genus machinæ .
 Librilla . quod genus jaculi .
 Liburnæ . quæ naves . velocitas . or-
 natus actæ velis remisque . liburnæ
 rotatæ . liburnæ minores specula-
 toriæ . origo vocis . navium no-
 menclaturæ varia .
 Libyci . depingunt corpora figuris fe-
 rarum . Picturæ inustæ corporibus .
 Licentia militum commenanticum . Ag-
 men . 5.
 Licetæ . quæ repagula . etymon .
 Licinius mathematicus . ejus facetæ
 dictum . Discus .
 Lictores . etymon . eorum minister-
 ium . insignia . quos magistratus
 sequerentur . quo numero . dicti
 laureati . quid differant ab accen-
 sis & viatoribus .
 Lictor primus . qui .
 Lictor proximus . qui .
 Lignum . etymon . pro navi .
 Lignum . ligno terebratum ignea-
 elicit . Pyrites .
 Liquor . quid .
 Ligatores . qui .
 Ligustinus Spurius . ejus promotio .
 Centurio . 3.
 Lilium . machinula munitoria in ge-
 nere tribuli . etymon .
 Limenarcha . portus Præfetus . non
 curator vel custos limiorum .
 Limitanei milites . custodes limitum .
 gravis momenti militia . reliquis
 habita honoratiū . honores præti-
 ti Ducibus limitaneis .
 Limitanei milites . genus duplex apud
 Romanos . Prætenture pro genere
 militæ .
 Limitrophi fundi . Limitanei Milites .
 Lingua vexilli . quid .
 Lingua abscessio . Pœna Militares . 2.
 Lingula . gladiolus . quid in mecha-
 nicas . lingulane dicendum an ligula .
 etymon .
 Linteata legio . origo nominis .
 Lintres . pro pontibus . Pons . Mo-
 noeglos .
 Liphius Justus . notatur in loco Pro-
 pertia . Lectica . in cingula . ibi . in-
 ditio . ibi . in barpe . ibi . in capro . ibi .
 in loco Flori . Pilum . in alis equi-
 tum . Ala .
 Lis etymon . pro bello .
 Literæ . bonarum artium nexus . bel-
 latores illustres literarum studioſi .
 Duces inventores literarum . 1. con-
 filia Martem regunt . Spartani notati
 quod literas non coluerint . laudati
 contra Athenienses . sapientes bella
 decernunt . impium Porſenæ di-
 ctum . bellorum adjutrix doctrina .
 2. literæ armis adversæ . literati
 parum felices in armis . doctrina
 timidos , crudeles , molles animos
 efficit . 3. qui modus a Duce adhi-
 bendus in cognitione scientiarum .
 4. 5. Turcæ literarum osores , mi-
 lites optimi . 5.
 Literati milites . qui . Ordines sacri
 militæ & queſtris . 1.
 Litteræ . incisæ pilis plumbeis , &
 funda jactæ ad nunciandum . Funda . 3. folerter missæ . Columbae in-
 ternunciæ , Funda , Tragula , Zife-
 ra , Hirundo , Canis . quomodo na-
 varchis consignatæ ob Klentii custo-
 diam . Arcanorum custodia . 6. fur-
 tivæ . Zifera . cur tristes haberent
 insignia pinnarum . inclusæ globu-
 lis cupeis , & extractæ de visceri-
 bus nunciorum . Nuncii . 1. lau-
 reatæ laetæ . 2. missæ vulgatis non furtivis notis perdi-
 rent Antoninum Cæsarem . Zifera . 1.
 Litteræ assertiæ publicæ fidei . usus .
 Litteræ Ephesiaæ . angustatæ reddant
 corpora a vulneribus cuta . Invulnera-
 biles . 3.
 Lithobatos . quod genus machinæ .
 Liticen . qui .
 Lituus . etymon . baculus auguralis .
 instrumentum musicum . quid diffe-
 rat a tuba & cornu .
 Livia Drusilla . in ejus gremium ab
 aquila demissa laurus . Triumphalis
 corona . Laurus . 1.
 Livius Titus . notatur ignoratione
 classis pro exercitu terrestri . Clas-
 sis . 1. nimius in re augurali & prodi-
 giis . Prodigium . 1. explicatur in-
 tormentis missilibus . Missilia . in-
 corona pro scopo . Scutale . in ca-
 tellis . Catella . defenditur in co-
 gnomento Africani . Cognomenia
 Ducum .
 Liuſtingus . qui gladius . Duranda . 2.
 Lixæ . qui servi . etymon .
 Lodenſes . quo instituto caverunt ne
 leges novæ ferrentur . Pax . 1.
 Logariastes . Rationarius . quæ digni-
 tas in Aula Bizantina .
 Longobardi . etymon . Alabarda .
 Longurius . quid .
 Lorarii servi . Brutiani .
 Lorica . etymon . coriaceæ . squa-
 matim consertæ anulis ferreis . li-
 neæ . Alexandrinæ . plumatæ ex
 cornu . inventores . lorica He-
 roum . duplices . 1. ex lamina fer-
 ea perpetua . in medio exuberan-
 tes . comparantur loricæ veteris &
 nostratis militæ . nostrates sclopis
 minoribus impenerabiles . nec ra-
 men tormentis . Cardanus refelli-
 tur . 2. diversitas ex materia & fi-
 gura . nexæ unguis equinis . quæ
 segmentatae . iterum de lineis &
 coriaceis . quæ subcoacta . aceto
 madefactæ ferri duritiem imitan-
 tur . ex spongia . 3.
 Loricae . ex molliori materia confa-
 ta . Spongia . plumatæ quæ . Plu-
 matæ Vespes . hamatæ . Hamus .
 Lorica . pro milite loricato .
 Lorica . pro pectoris tegumento . Ma-
 cula .
 Lorica in re munitoria . aggeres non
 unius generis . murus interiacens
 duo propugnacula . murulus supra
 tornum . quid lorica in re ædificato-
 ria urbana .
 Lorica . pars arcis . Arx . 4.
 Loricula . quid .
 Lovi . quis gladius . Duranda . 2.
 Luæ . quæ Dea .
 Lucanicæ militares . farcimina mili-
 taria .
 Lucanus . explicatur in loco Scævæ .
 Centurio . 3. in aplustre jacto . Acto-
 golia . in loco libri . 7. Timor . 2.
 notatur in cinctu Gabino . Cindus .
 Gabinus .
 Luceres . una ex centuriis institutis a
 Romulo .
 Luciferia . quæ festa .
 Lucifer . cur fidus desultor . Equus . 3.
 Lucretius . religionis irrisor . Conſilium . 13.
 Lucta . vox suspectæ Latinitatis . ety-
 mon . describitur . Hercules eo ge-
 nere pugnæ insignis . certantes oleo
 unguentoque imbuti . pulvere con-
 spersi . inventores . antiquitas cer-
 tamini . quomodo exerceretur .
 certatum semper a binis . leges cer-
 tamini . ars potissima in compre-
 hensione pedum . certamini Gale-
 nus iniquior .
 Luculæ lanceæ . quæ .
 Lucullus . quantum in armis profece-
 rit studio litterarum . Experiencia . 2.
 hostes superat beneficio Arithmeti-
 cae . Literæ . 4. inducit galeam fer-
 ram . Arma . 9. uere enat . Af-
 cogefrus .
 Ludi Circenses . Circenses Ludi .
 Ludi funebres . exponuntur . de ca-
 ptivis immolatis ad tumulos . ri-
 tus abolitus & translatus in amphitheatrum . quibus primùm celebra-
 ti apud Romanos . cur munera ap-
 pellati . inventores . adhibiti etiam
 ludi Gymnici .
 Ludi Gymnici . Gymnica certamina .
 Ludi magni . Vota . 2.
 Ludi triumphales . vovebantur a Du-
 cibus in conflictu . etiam sine voto
 exhibiti . exponuntur .
 Ludi votivi . Vota .
 S. Ludovicus Gallorum Rex . sacra
 ejus expeditio & obitus illustris .
 Bellum Sacrum . 2.
 Luma . quod genus sagi .
 Lumbare . lumborum tectorium .
 Luma . Turcarum vexillum . gens
 Turcica lunge studiosa .
 Luma . ejus defectio ignorata copias
 perdit . Astronomia . 2. 3.
 Lunæ munitiones . quæ . Reſectiones .
 Lunchus . hasta .
 Lunulæ . munitio . Cassis .
 Lunulæ & lunæ . ornamenta militaria .
 Ve-

- Venatio.**
Lunatum, vel semilunare proptignaculum. *Cassis*.
Lupatum. frenum equorum. etymon.
Lupus. quæ machina. etymon.
Lupus. instrumentum oppugnatorium. quid distet ab harpagonibus, & manu ferrea. *Harpago*. 2.
Lupus. signum militare. ejus origo.
Lupus. dentes luporum avulsi equis ornatum præstant, & vim occultam ad cursum. *Venatio*. 3.
Lupus. Martis sacer. *Mars*.
Lupiferi. qui vexillarii.
Luforix. naves ad tutandos limites thema.
Lustro. as. thema; verbum peculiare sacrificiorum. recensere copias cur dicatur lustrare. 2. lustratio exercitus pedestris & classis. quomodo ageretur. copiæ lustratae extra castra. habita ratio auguriorum. 2. aquæ asperio in lustratione. cur viva adhiberetur. 3. rogi & cadavera quomodo lustrarentur. 4.
Luxuria. regnorum perniciem parit. *Paris*.
Luxuria. *Luxus*. Femina in bello.
Luxus. damnatus in castris. opulentia vestitus provocat hostium avaritiam. admissa interdum. rejecta sepius. 1. frugalitas & paupertas antiqua Romanorum. mutati in diversum mores. 2. luxus castorum pestis. ejusdem ostenta quædam recensentur. 3. crapulæ. Venus militiam contaminant. 4.
Luxus. evertit disciplinam. *Severitas* disciplina militaris. 2. Bellum exterritum. *Populatio*. 3. Mensa militaris. 6. nocet corporum incoluntati. *Medici*. 3.
Luxus vestitus militaris. *Venatio*. 3.
Vestitus militaris. 2.
Lycurgus. cæstus permisit. duriori exercitatione proficit ad suorum victorias. *Exercitiam*. 5. pexo compisque crine pugnare Spartanos instituit. *Capilli tonsura*. 3. furcum permisit. *Egyptii Errones*. Furcum. 1. *Malandrini*. 1. musicam probat. *Musica*. 3.
Lydii. molles. *Mensa Militaris*. 6.
Lyra. Apollinis inventum. quid veri notet fabula de Marsya tibicine ab Apolliae superato. *Tibia*. 3.
Lysander. Spartæ æxarium constituit. *Aerarium*. 3. ejus dictum. *Dolus*. alius. *Jusitiae Armorum*. 1.
- M**
- Macedones**. vincunt Illyrios præsentia regis infantis. *Exemplum*. 3. vincuntur ignorantia astronomia. *Astronomia*. 2. quomodo punierint milites, qui nullum hominem occiderint. *Occidio*. 1.
Machæra. etymon. quod genus gladii.
Machærium. quod genus culteri.
Machaon. medicus illustris & miles. *Medici*. 1.
Machina. thema. opus ingenii. juvatur ex architectura & mechanica. 1. de earum origine. nomina ferè ab animalibus. 2. peritia in iis agendis. momentum ingens in re bellica. solo earum parati quandoque victimum. comparanda ante bellum indicatum. 3. custodienda ab igne. remedia. 4. sumitur pro dolo bellico, vel strategemate. 5.
Machina. quid distet ab organo. *Scorpio*. cur animalium nomina sunt ferè sortitæ. *Artillator*.
Machinarii præstantes. *Macchina*. 1. 2.
S. Maclovii oppidum. a canibus custoditur. *Canes*.
Macri fratres. notantur in fabulae Romanenses. Romani libri. 2. in aduentum. ibi. in barbaris pro barbaris. *Barbuta*. in bardioriæ. ibi. in arbalista. *Cestrosphendona*. in limina Apostolorum. *Limenarcha*.
Macte & Macti. etymon. sermo gratalantis, approbantis, hortantis.
Macto, as. etymon.
Macula. retis plagula. usus in loriciis.
Madium. quæ naves. *Rada*.
Magicæ excantationes. *Inulnerabiles*. 3. *Panici terrores*. 2.
Magister. etymon. acceptio varia.
Magistri armorum. qui.
Magister equitum. eligebantur viri consulares, magna eorum autoritas. eligebantur a Dictatore. eidem suberant.
Magistri navium. imperabant nautis & classariis. quæ dignitas in aula Principum Orientalium.
Magister officiorum. dignitas apud Orientales Principes. prærant scholis militaribus, & admissionibus ad Principem.
Magister peditum.
Magister scriniorum. *Scrinium*.
Magister Tyronum. *Campidoctor*.
Magnates armorum. qui.
Magnetes. hostes superant canum auxilio. *Canes*.
Maffeius Petrus. defenditur. *Amiculus*. 1.
Mahabala. de annibale. *Victoria*. 6. monitum ad cundem. *Consilium*. 7.
Mahemetes. lunæ studiosus. *Luna*.
Malandrini. etymon. factio militaris. gladiatoria. inter eos relati viri summæ virtutis & prospicæ. 1. inductum id a Poetis præsertim Italicis. an eo exemplo peccaverint contra leges Epojejæ. Poetæ Heroici laudantur imitatione deteriorum. quemadmodum ea imitatio sit usurpanda. 2. 3. 4.
Maledicta. quæ turris.
Malatesta Oliverius. laudatur. *Tuba Igneæ*.
Malleoli. quod genus jaculi.
Malleus. recensetur inter arma. etymon.
Maltha. quod genus terræ.
Malvefine. quæ machina.
Mamillata. *Plumbata*.
Mamurius. quid in tripudiis Saliorum. *Salii*.
Mancipia. quid distent a servis. opponuntur manumissis.
Manciva. quæ navis.
Mandarini Sinensis cingulum. *Cingulum*.
Mangæ, *Mangonalia*. quæ machinæ. *Angon*.
Manganæ. armorum repository.
Manganarii. machinarii. *Mechanica*.
Manganelli. quæ machina.
- Mangon**. *Angon*. *Mangonelli*.
Mangonelli. quæ machina.
Manica. manus munimentum.
Manicæ. earum usus. *Cbirotbecka*. 1. 2.
Manicula. manus ferrea.
Manipulus. quid propriæ. signum militare. manipuli signiferi. numerus militum sub eodem signo. qui numerus. origo vocis. 1. an sit tegumentum manus. 2.
Manipulares. signiferi. milites sub eodem signo.
Mannus. quod equorum genus.
Mansio. locus ad quietem sumendum. nobilium comitatus militaris. prima, secunda mansio, quid.
Mansibona. quæ. *Cursus Publicus*. 3.
Mansiones. aquationes cur olim dicitur. *Aquatio*. notant itinera exercitus. *Agmen*. 4.
Mansionarius. qui locum mansionibus capit. *Mansio*.
Mantelum. vestis militaris. machina tectoria. etymon. quid mantellum mendacii apud Plautum.
Mantica. genus sacculi. quid notet. per allegoriam Mantica in tergo.
Mantile. *Cblamys Dardanica mantue lis*. *Cblamydium*.
Manu ad ferrum. quæ nota cognominis.
Manuballista. ballista manualis.
Manuballistæ. *Ballistarri*.
Manubiz. thema. quid distent a præda. exponuntur.
Manubiarius. quid amicus manubarius apud Plautum.
Manubrium. capulus gladii, cultri &c.
Manus. occultæ intra manicas supplicum ritus. *Supplices*. 5. primum homini armorum genus. *Arma*. 2.
Manus dare. fateri se victimum. idem
Mahabala. de annibale. exercito police, & gladio porrecto per cuspidem.
Manuum amputatio. *Pæna militares*. 2.
Manus ferrea. inventor. quid distet ab harpagonibus.
Manus ferrea. quæ machina. *Harpago*. 2.
Mappa. à Prætore jacta signum emissionis in Circenibus. *Circenses*. 6. quid fit propriæ. *Cblamys dardanica Mantuelis*. *Cblamydium*.
Marcellus. rebus sacris & ædificiis publicis parcit in victoria. *Populatio*. 3. dictus Romani Imperii gladius. *Confidium*. 14. cur discesserit ab oppugnatione Syracusarum. *Machina*. 2. 3.
Marchiones. custodes limitum. dignitas cum titulo feudali. etymon.
Mare. multa docet ad vitam honestè transigendam. *Navigatio*. 5.
Mare rubrum. quare sic appellatum. *Navigatio*. 3.
Marescalli. equisones, vel Præfetti equorum stabuli. illustris postea dignitas militaris. etymon.
Marescalli hospitorum. exactores annonæ. *Fodrum*.
Marianna Joannes. notatur. *Bombarda*. 4.
Marius. abdicat signa militaria, excepta aquila. *Aquila*. 7. dolabra meret in castris. *Dolabra*. cur aggressores aspectu terrere potuerint. *Pulebitudo*. 1. mulos Marianos inducit. *Muli*.
- Ma.

Marinus de Marinis. inventor bombardæ sutilis. **Bombarda.** 9.
Mars. anceps genus. ferox ingenio. currus. domus in Thracia. templo ercta. animalia eidem sacra.
Mars communis. quid notet. belli eventus incerti.
Mars. pro bello.
Mars. ejus templum Athenis, & conditi causa. **Areopagus.**
Marsyas. tibiae inventor. **Tibia.** 1. quid veri lateat in Apollino eum superante. **Tibia.** 2.
Martellus Carolus. **Malleus.**
Martinius. notatur. in cateja. ibi. in servos. ibi. 1.
Martis gladius. cur talis creditus Actilz gladius.
Martius Mensis. Anni primus. sic appellatus à Romulo.
Martiales ludi. qui.
Martiobarbuli. quod genus armorum. item armatorum.
SS. MM. Acta cantoris celebrata. **Balista.**
Mafnada. caterva militaris rapinas exercens. antiquitus juventus probè instituta. etymon. alia notione servi. aliud etymon.
Maffada. arx admirabilis. **Arx.** 7.
Munio. 4.
Mastruca. quod vestis genus.
Matafunda. quæ machina.
Matera. quod jaculum.
Mathematica. ejus dignitas. procedit per principia certa. ejus partes. & facultates. summi momenti in re militari.
Matricula. index militum. etymon.
Mattiarii. quod genus militum.
Mattiarii. nomen legionis Palacine.
Maximianus. laudatur à celeritate. **Celeritas in bello.** 5.
Maxuca. genus clavae.
Maza. cibus castrensis. etymon.
Mazzonius Jacobus. notatur in **verso**. **Petrarca.** **Arcus.** in imitatione deteriorum apud Heroes. **Malandrini.** 4.
Mechanica. Mathematicæ pedissequa. facultates ei subservientes. magni momenti in re machinaria.
Medi. funda caput ornant. **Funda.** 2.
Medici. exercitum secuti. iidem milites. vulnerari omnium antiquissimi. floruerunt maxime tempore Heronum. minus honorati post Pharmaceuticam à vitiis inductam. de Clinice & Empirice. explicatur Virgilii locus de medicis ingloriis. 1. artis medicæ peritia illustres fœminæ. Helenæ vinum medicatum. 2. medici apud Ægyptios distributi per classes morborum. minimo studio prævio artem medendi aggredi perniciosum. cracula & venus superant medicinæ conatus. 3.
Medius. conciliator pacis.
Medius Fidius. **Hercle.**
Medusa. quid veri in ejus fabula. **Ægis.**
Megadomesticus. palatio & militiæ præterat in Aula Byzantina.
Megaducas. maris præfectus. etymon.
Menaulum. genus jaculi.
Menagijs Ægidius. notatur in correctione versus Hadriani apud Spartanum. **Ambulare.** nimis rigidus exactor gradationis analogicæ in originationibus vocabulorum. **Pbatrix.** **Murci.** notatur in voce sci-
mitarræ **Acinaces.** in verdugo. **Veturum.** in dirio. ibi. in regatta. **Aurgatio.** 2. in zara. **Zarabotana.** in Stravizzo. **Strava.** in carcane. **Olla.** in artiglieria. **Artillator.** in Birbo, Birbante, & Birbone. **Brabantones.**
Menenius Agrippa. eloquentia seditiones tollit. **Allocutio Militaris.** 1.
Menetum. genus tubæ.
Meniana. quid in Architectura urbana. **Spaltum.**
Mens. non una acceptio. exponitur. **Latrunculi.** 6.
Mensa. quæ pars in machinis.
Mensa militaris. admodum frugalis in militia Veterum. utrum non assæ solum; sed etiam elixa carnes in usu fuerint apud Heroes. 1. 2. qui cibi essent in usu. non sumptui ad faciem, sed ad mensuram dispensatorum. jus Spartanum. 3. frugalitas Ducis parit militum parsimoniam. 4. iterum de frugalitate militum, & Imperatorum. cincti milites & chlamydati cibum sumebant. etiam stantes. aquam potabant. pane utebantur manu propria molito. & frugalitas gignit salubritatem corporum. gulæ ministri rem martiam perdunt. 6.
Mensa militaris. qui ab ea exclusi.
Arma. 1.
Mensa rotunda. ejus origo. sumpta pro equestris decurso. pro ipso castro militiæ equestris. describitur. proscripta a legibus.
Menses. capiebant locum castris. curabant pontes & necessaria ad iter militare. cautum ne in transitu injuryæ cuiquam fiorent. ne cibaria decessent. invisa popularibus.
Mentum apprehendere. mos supplcum. **Genus tangere.** 2.
Mercenarii milites.
Mercurialis Hieronymus. notatur in **pugile.** **Pugli.** 4.
Mercurius. de eo commenta fabulosa.
Mefanculæ. genus jaculi.
Mefazon. conciliator pacis.
Metæ. quid in Circenibus. **Circenæ ludi.** 7. & seqq.
Metella. instrumentum ad repugnandum.
Metor. etymon.
Metatores. qui castris locum capiunt.
Metatores castrorum. quomodo aeris naturam cognolcerent. **Extispicium.** 2.
Metellus. assertor disciplinæ militaris. **Severitas disciplina militaris.** 5. laudatus a peritia militari. **Dux.** 5. ejus dictum. **Labor Militaris.**
Metellus Cæcilius. dictum ejus memorabile. **Arcanorum custodia.** 1.
Metelli. mira eorum felicitas. **Felicitas.** 3.
Metus. quid differat a timore. metuere est etiam cavere, repugnare, & nolle. **Timor.** 4. custodit religionem & vitæ societatem. **Ferrum.** 2.
Micare digitis. **Dimico.**
S. Michael Archangelus. cur **Arci** **Ælio** apellationem dederit. ejus ibidem fanum & statua. **Adriani moles.** **Archistratigus appellatus.** **Archistratigus.**
Micella. quod genus teli.
Miecislaus Poloniæ Rex. ejus pium institutum. **Gladius.** 9.
Midas. inventor tibiae. **Tibia.** 18
Midias Messenus. inventor lorice coriaceæ. **Lorica.** 1.
Miles. viris magis quam armis constat militia. etymon. genera. 1. ætas. servi apud Romanos exclusi. vestitus. insignia. 2.
Milites. cur dicti sacrari & consecrare. **Religio.** 7 interdum soli equites sic appellati. **Stabilitas.** **Vassalli.** 1. sic dicti interdum minitri & servi militares. militare etiam pro servire. militia pro famulatu civico usurpata. **Officialis.** **Optio.** **Ordines sacri militæ equestris.** 1. **Pedites.** superstites notati litera. T. extinti litera. **Græcorum** degentes in pueritia litera A. A. litera qui accincti & discincti. **Accingo.** acclamabant Imperatori. quibus formulis. quo habitu. scommata jacebant inter acclamandum. **Acclamatio.** acero centones madefaciunt. **Alpes frangunt.** **Acuum.** acies dictus eorum numerus. instruti in progressu & pugna. quotupli ci dispositione. divisi in cornua. quomodo collocati in acie Romana. item in acie aliarum nationum. notanda signa fiducia vel timoris in eorum vultibus. in unum cogendi cognitione vel amicitia juncti. dividendi male inter se animati. quomodo dispositi in acie naval i. **Aries.** cur prior eorum pars in exercitu dicta acus. **Acus.** animumtum reputatione pecunia publicæ. **Erarium.** 4. cur dicti Muli Mariani. **Erarium.** **Muli Mariani.** eorum arma olim ænea, non ferrea. **Arma.** quæ ætas capessendæ & absolvendæ militiæ. militatum autem annum præscriptum, & exacto tempore stipendiorum, cause. **Ætas militaris.** ordinatio. incidentes dicti agmen. commenatum figuræ variæ. ordinem servant. molesti in transitu popularibus. comparati culicibus. ratio & circuus. commeandi. **Agmen.** asciti in militiam inculta alapa. percussione gladii. **Alapa militaris.** cur alliorum vim convecent. usi fumo hausto frondis Brasiliæ. **Allia in rebus.** explicatis signis & stantes Imperatorem audiunt. plaudunt clamore, & concussione armorum. **Allocutio militaris.** 3. exercentur ambulatione. **Ambulatio.** amici associati acris pugnant. **Amicitia.** **Cobors sacra Thebanorum.** de eorum annona. **Annona.** **Buccellatum.** pecunia largius exhibita. animantur. eam assertant ad signa militaria. **Arca Militaris.** quomodo arcum tractarent. **Arcus.** arma quassantes quid indicarent. arma in templis defigunt. etiam in sepulchris. eadem coniiciunt in pyras. item quæ habebant charissima. armandi juxta modulum corporis. tractanda arma ex more nationum. vetitum arma auro ornare. **Arma.** cur olim dicti affidui. **Affidui.** Ducas præstantiam plurimi faciunt. **Autoritas in Duce.** alliciuntur benignitate Imperatoris. **Benignitas.** buccellatum deferunt. **Buccellatum.** iterum de Imperatore audito à stantibus. **Cæspitum Tribunal.** dicti caligati. **Caligati.** 1. inconspicui apud Romanos. capillati apud Græcos. capilli anteriores cur abrasi. barbati alicubi. alieni imberbos. radere barbam jussi.
Ttt
eam

eam deponunt in mestitia publica :
Capilli tonsura. capti ab hostibus
ob discordiam. ob temeritatem. con-
ditiones injunctæ captis. *Capti-*
vus. quomodo dispositi in castra-
metatione . munditiam in castris
curant . *Castrametor*. eorum in-
prælio clamores . item silentium .
Clamor militaris. deducunt novos
accolas ad Colonias . *Colonia*. uxo-
rati non admitti à legibus . recepti
fortiusne militent nupti , an innup-
ti . *Conjugia Militum*. quid sit
conjurare milites . *Conjuratio* . di-
cti corona . *Corona* pro numero ar-
matorum . quid sit eos decimari .
Decimatio. quid decurrere in præ-
lio , in re sacra , in funeribus . *De-*
cursiones equestræ. qui dedititii . *De-*
dutitii. eorum delectus variè habitus .
poenæ in detrectantes . ad Tribunos
appellant . *Delectus* . poenæ in de-
sertores . *Desertores* . desperatio
fortiores facit . *Desperatio* . qui di-
scincti . *Discincti* . incenduntur ex-
emplo Imperatoris & ejus præsen-
tia . *Exemplum* . *Praesentia Impe-*
ratoris . exercitatio eorum varia .
Exercitium . *Fæminæ in militia* 3.
Fortitudo 4. *Labor militaris* . *Seve-*
ritas disciplinae . qui ex militibus .
Ex militibus . fame ad stricti cumul-
tus ciente . coguntur ad extrema .
Fames . quibus indiciis eligendi for-
tes futuri . exercitati à pueris .
Fortitudo . 4. fuga ignominiosa . in-
terdum honesta . *Fuga* . fugitiivi quid
differant à perfugis , transfugis &
erronibus . eorum poenæ . admissi
in militiam . *Fugitivi* . funebris
extinctorum ritus varius . *Funus* .
pietatem colunt . *Probitas* . *Religio* .
Quirites vocati per ignominiam .
Quirites . severitate continentur .
Severitas . de eorum statura . *In-*
comma . *Statura militaris* . quando
primum stipendio militaverint . *Sti-*
pendum . de eorum supplicandi ritu .
Supplex . *victores hedera* . *vinco-*
naturæ . *litera* . invulnerabiles se credunt certis re-
mediis . *Invulnerabiles* . eorum labo-
res . *Labor militaris* . *Munifices* .
Urbana militia . *Exercitium* . One-
ramilitum . laudibus incenduntur .
Laus . item liberalitate & humani-
tate Ducis . *Liberalitas* . eorum
luxus , & frugalitas . *Luxus* . *Se-*
veritas disciplinae . *Kenatio* . *Vestitu-*
s militaris . *Mensa militaris* . stu-
dent munditiae . *Munditia armo-*
rum . de eorum numero in exerci-
tu . æquo plurium vel pauciorum
damna expenduntur . *Numerus mi-*
litum . *Agmen* 4. de eorum obedi-
entia . *Obedientia* . de ornato . *Lu-*
xus . *Picturæ inustæ* . *Crispa* . *Mun-*
ditia armorum . quando vacarent .
vacantibus suffici vicarii . vaca-
tionum causæ . *Vacatio* . victores
in reditu quæ pompæ recepti . in vi-
ctis probrosi gemitus , & victoriæ
confessio . *Victoria* . de eorum ciba-
tu . *Mensa militaris* . *Pofca* . ani-
mantur hortatione Ducis . *Allocu-*
tio militaris . 2. cibum capiunt stan-
tes , & in cæspite . *Mensa milita-*
ris . 5. nimis crassi parum bello ido-
nei . ibi . 6. modeste agunt in hos-
pitiis . *Mensores* .
Milites gloriosi . *Laus* . 2. *Timor* . 3.
Capilli tonsura . 3.
Militem creare est asciscere in eque-
stre ordinem . *Ordines sacri mili-*

tae equestris . 1.
Milites disponendi in exercitu , ut
argumenta in oratione . *Tadica* .
Miles . pro regulo . *Pedites* .
Militare ex catalogo . quid . *Scribe-*
re militem .
Militare . milites . militibus quo-
modolibet servientes . qui milites
fuerint .
Militia . etymon . studet parandæ fe-
licitati . divisio in campostrem &
munitoriam . agit certis regulis &
jure servato . grassationes , injuriae
& familia ex ambitione & libidine ,
nihil ad militiam . ingenui militant .
rejecti servi . item viles opifices ,
& facinorosi . admissi agricolæ . 1.
equestris pedestri inferior . 2. quanti
habita apud Romanos . 3.
Militia . ejus genera apud Romanos .
Tumultus . 2. *Conjuratio* . infinita
varietatem suscipit in militia .
veteri . non levem in nostrarœ .
Cobors prima . *Epibæ* . *Flaviales* .
recens prisca operosior . *Agger* . 4.
Militia . pro stipendio vel militari su-
pellecile .
Millenarii Duces .
Millaria apud Romanos . *Agmen* . 6.
Milo Crotoniates . Athleta semper
victor beneficio lapidis Alestorii .
Invincibilis . 3. ejus dictum . *Lu-*
Gatio . pugil & bellator illustris .
Olympia . 2.
Miltiades . quid senserit de Homero
& Achille . *Historia* . 1. ejus pie-
tas in Cimonem patrem . *Funus* . 9.
laudatur à celeritate . *Celeritas in*
bello . 2. 3.
Mina . fodina . cuniculus pulvera-
rius . etymon . an sit penna muralis .
expenditur locus Virgilii .
Minerva . literarum & armorum
Præses Literæ . 1. inventrix currus .
Curru militaris . 1. freni . *Fre-*
nus . Vide *Pallas* .
Misitelli . etymon . cantores bellum
Colorum . *Colorum* . *Colorum* .
colorum . *afflatores* . *Bardi* .
Ministeriales servi . elati præfecturis .
Minium . color latus . eo illiti accum-
bentes ad epulum triumphale . &
ipsi triumphantes . *Epulum Trium-*
phale .
Minos . an inventor classis . *Classis* .
2. primus pugnat contra piratas .
Piratica . 2.
Minotaurus . signum militare .
Minotaurus . cur signum apud Roma-
nos . *Arcanorum custodia* .
Miscella . quod certamen .
Misericordia . gladius .
Misericordia . milites . qui .
Mitilia . quidquid armorum manu
projicitur .
Missio . quotuplex . formulæ dimi-
tendi . 1. præmium post confectam
militiam . 2.
Missio causaria . *Causarii* .
Missio gratiosa . à ducibus impetrata
per ambitum . verita a censoribus .
Missio honesta . alia justa post exple-
tam militiam . alia honoris gratia .
Missio ignominiosa . ob delictum . for-
mulæ dimittendi . agebatur publi-
cè .
Missus . quid in Circensibus . quid in
convivis . *Circenses* . 5. *Ferculum* .
3.
Mithridates . cur multis cladibus af-
fectus sufficerit renovando bello .
Praesentia Imperatoris . 2. de ejus
benignitate . *Benignitas Imperato-*
ris . 1. crudelis . *Lucras* . 3. parum

cautè fidit numero militum . *Nume-*
rus militum . 2.
Mitylene . ornata civitas , sed noxia
incolis . *Eurybmia* .
Modestia . a militibus servanda . *Men-*
sores . *Agmen* . 5. *Provinciae* . 5. *Se-*
veritas disciplinae . 4.
Modiolus . quæ pars in machinis .
Moenia . etymon . quid distent a muris .
varietas ex materia . validè struen-
da . altitudo & latitudo . revincta
ære & plumbu . alia ratio in nostrarœ ,
alia in veterum militia in mu-
ris construendis . ædificata sinuofis
flexibus . 1. duplex & triplex mu-
rorum corona . exempla . firmata
turribus . trabibus , & terra con-
gestitia . 2. recens militia in piano
ædificat . pinuz muris additæ . Spar-
ta muris caruit . optimum muni-
mentum civium innocentia . 3. mu-
rorum brevitas exitiosa . lignei
nullius præsidii , & incensu faciles .
quæ machina fuerit antena Boe-
tica . 4.
Moenia . sunt corona urbium . *Coro-*
na pro munimento .
Molæ manuariæ . delatae à militibus
ad panem conficiendum . *Buccella-*
tum . 1.
Moles . etymon . dicitur præcipue de
aggeribus maritimis .
Monangon . *Angon* .
Monarchia . quod regimen . omnium
optimum . unus in bello Imperator .
1. imperium plurium etiam lauda-
tur . 2.
Monfaucon Bernardus . laudatur . *Scu-*
lum . 10.
Monippi . etymon . dimicantes ex equo
singulari . usu caruit apud Heroes
ex curru pugnantes .
Monocabali . *Singulatores* .
Monomachia . certamen duorum vel
paucorum . aliud ludicum , aliud
ferium . quomodo Romani se ludi-
cro exercerent inventores ludicra
apud Romanos . 1. seria quo ritu
exercita antiquitus . exempla ve-
terum & recentium . interdum bi-
ni vel terni commissi . truces gla-
diatorum conflictus . Monomachia
legibus proscripta . 2.
Monomachia . ad eam provocatum
chirotheca missa . *Chirotheca* . 2.
Monosinus . notatur . *Strava* .
Monoxylos . etymon . navicula ex
uno ligno excavata . pontes ex iis
confecti . pars testudinis arieta-
ris .
Monozoni . milites . *Balbeus* .
Mons gaudii . vexillum S. Dionysii .
acclamatio militaris apud Gallos .
Montecuccoli Raimundus . laudatur .
Zugum pro dispositione aciei .
Morbi . navigatione tolluntur . *Navia-*
gatio . 4.
Morbus Gallicus . ejus origo in Ita-
lia .
Mordere terram . extincti in certa-
mine terram mordent . quæ causæ .
Fortitudo . 6. ferocis id non for-
tis animi . ibid . 7.
Mors . obita in aquis . cur apud anti-
quos probrosa . *Nato* . *Fortitudo* . 3.
Mortaria . suscepacula ollarum in-
cendiariarum , describuntur .
Morteria ollarum . describuntur . *Na-*
ves incendiarie . 1.
Moscorum Princeps . signat aquila au-
rea . *Aquila* . 2.
Moyles . cur cornuta ejus facies . *Cor-*
nu . 4. ductores adhibet . *Agmen* . 5.
machinarum primus inventor . *Ma-*
chi-

china . 2.
 Mūcro . quid .
 Mūlus . quod animal . etymon & sarcinis servit . dabatur Præfectis militaribus . qui muli centuriati . mares ad sarcinas . foeminæ ad caruccas . in Olympicis certatum mulis . adhibiti in curru militari .
Muli Centuriati . Mulus .
Muli Marianæ . baculi ad gestandas sarcinas . origo nominis . a tolerantia laborum sic appellati milites Marianæ .
Muli Marianæ . quid sint . *Ærumna .*
Munditia armorum . curanda . certi dies a Romanis assignati expoliendis armis : cur id præsticum extra tentoria . fovet militum alacritatem . fabri ad id assignati in exercitu . thecæ & repositorya armorum in castris . arma nitida hostem terrent .
Munditia . militibus præscripta alegibus . *Luxus .* 2. in castris apud Romanos summa . a Græcis negligēta . *Castrametor .* 8.
Munera . appellatio ludorum funebrium . *Ludi funebres .* hostibus fatalia . *Hofstium munera non munera .*
Legatis tradi solita . Legati . 4. & seqq.
Munerarii . qui . *Gladiatores .* 1. *Brevium .*
Municipes . qui milites .
Municipium . quid distet a Colonia . *Colonia .* 4.
Munifices . qui milites . ministeria ab ipsis Romanis obita in exercitu . 2. etiam a dignioribus . quid distet munifex a munifico . 2.
Munio . origo vocis . cultæ innocenzia temporibus munitiones nullæ . post exorta vitia munimenta quæsita . quando munendi initium . 1. optima munitio locus supplicis militum numerum . 2. ducenda ratio locorum . 3. commoda ex acutua in sublimi editis . item incommoda . 4. pro munimento sunt ambientes aquæ , flumina , & æstuaria . 5. maritimorum commoda & incommoda . expenduntur excitatæ in insulis . prosunt aquarum emissaria . 6. utrum in montibus excitatæ validiores sint locatæ in planicie . 7. an præstet plures quam pauciores arcæ extruere . an convenienter habere exercitum semper patratum . an sit glorioius in acie vincere quam expugnare urbem . 8.
Munitio . acceptio multiplex .
Munitio interior . quæ pass arcis .
Munitio ex acerato . ex cratibus . Aceratum .
Murci . quorum appellatio .
Murices . quod genus offendiculi . usus . etiam missiles adhibiti . etymon .
Muris dejectis ingredi . Triumpbus . 2. *Iselaisticum . Hieronica .*
Muri . quam lente veteres deiicerentur machinis . quam properè sternantur pulvere pyrio . *Terebra . Urne combustoria .*
Murus . *Menia .*
Murus . instructio aciei .
Murus . pro aggere fine cémento .
Murus . inter Anglos & Scotos . *Sinen-sis . Agger .* 7.
Muralis corona . quibus tradita . ornata pinnis murorum . aurea .
Muretus M. Antonius . notatur in *Au-cile .* ibi .
Murilegus . quæ machina .
Muruscum , quæ machina .

Mus . Musculus :
Musæ . patronæ rerum militarium . cur invocatæ a Poetis in recensione milium .
Musæ . pennis avium coronatæ . *Corona .* 1.
Muschetta . cubi pulveratii genus . etymon .
Muscipula . machinula in genere muriculum .
Musculus . machina tectoria . quæ , & quotuplex . etymon .
Musica . exponitur . exercitatio laudata a Platone . ejus origo varia . indicata a cantu avium . a temperaturo universitatis rerum . a modulatu orbium cælestium . 1. 2. viri illustres a pueris Musicam oxco-lunt . commendata a Philosophis . 3. a Ducibus eximis . 4. componit humanos animos . describitur per genera concentuum . etiam a Barbaris admissa . ejus contemporanei aliqui . imbellis damnanda . virilis commendatur . 5. instrumenta musica in acie . præscribunt quod est agendum . accendunt animos . adhibita ab omni natione . equi iisdem excitati . 6. iterum de populis instrumenta varia musica usurpantibus in acie . 7. medetur morbis corporum . exempla . 8.
Musica . ejus utilitas . *Gymnastica .* 1. efficacia . *Bemnitas Imp .* 2.
Musso , as . quid .
Mustafus . magnus Turcarum Vistrius recedit a Viennæ obfideione , relictio admirandi operis tabernaculo . *Tentorum .*
Mutatio militæ . quæ poena militaris .
Mutatio tentorii . quæ poena militaris .
Mutatio vestium . causæ mutandi . ex ea victoriæ partæ . mutatæ cum irruptione .
Mutatio vestium . Stratagema .
Mutationes . quid in cursu publico . *Cursu publicus .* 3. *Victrancum .* --- blico .
Mutilati in bello . *Victrancum .* --- blico .
Mutilatio . quæ poena militaris .
Mupharachæ . equitatus Turcicus .
Myoparo . quod genus navis . etymon .
Myrmecides . quomodo in nucis putamine exarare potuerit Poema Homeris . *Zifera .* 2.
Myrtillus . a naufragio & prælio clypeo servatus . *Clypus .* 4.

N

NEt L. Literæ . nota ampliationis in judiciis . *A. litera .* 2.
Naca . quæ navis .
Nacara instrumentum musicum . describitur . acceptio varia . etymon .
Nanguinata . quod genus armorum .
Naphtha . oleum igniferum . ubi nascatur . describitur . ejus usus in fabulis & historiis .
Narthex . ferula medicamentaria . genus vexilli . quid distet a labaro .
Nato , as . valetudinem firmat . exercitatio instituta a Romanis . natatus imperio infamia notati . quantum conferat rei militari . infantium experimentum sumptum ab aquis fluvalibus . Galenus natatum improbat . commendatur usu gentium . *Ducumque .*
Navale . repositorynavium & instrumentorum navalium . recensentur primæ notæ Navalia . 1. omnium antiquissimum apud Virgilium . 2.

Navales socii . interdum remiges & interdum militia gradus inferioris .
Navales socii . varie de iis scriptum . *Epibætae .* 2.
Navalis corona . cui tradita quæ materia & figura . quid differat a rostrata . affervata pacis tempore .
Navalis pugna . equestris similis . *Na-vis .* 1. *Pugna .* 2.
Navarchus . præfectus vel magister navium . officium . singuli singulis navibus præterant .
Naudæus Gabriel . notatur in fabula Orilli . *Invulnerabiles .* 2. laudatur . *Scriptores rei militaris .*
Navigatio . ab ambitione humana primum tentatum mare , quo tempore navigandum . hujus ignorantia classes perdidit . 1. inventores navigationis . 2. Phœnices ante Typhon & Jasonem navigarunt . cauæ navigationum apud Antiquos . ab exiguis initijs in immensum navigationis crevit . 3. alias causæ navigationis inventæ . populi navigationibus nobilitati . commoda in vitæ usus . medetur morbis . exercetur voluptatis causa . navigationis incommoda . 4. intra Gades diu substituit . mores componit . exhibet fugientia vita , virtutes sectandas . 5.
Navigium . navis . pro classe .
Navigium . pro navigatione .
Navis . etymon . inventor . præstantia , utilitas . appellations metaphoræ . 1. classis descriptio . navium genera . picturæ & ornamenta . 2. bellicarum magnitudo . exilitas & immoderata proceritas æquæ cladibus obnoxia . 3. observanda in extruendis materia cædua . ex quibus arboribus confici debeant . 4. indita navibus nomina ex avibus & piscibus . naues avibus & piscibus comparatae . pisces tam vivi quam extinti pro navibus serviantur . etiam ex luto factæ . 5.
Navis Deliaca . quo pacto ætates tule-rit . *disciplina .* 6.
Naves bellicæ . exemplum magnitudinis admirandæ . 1. turricæ . quando primum adhibitæ . 2. aliud exemplum navigij bellici peregrini operis . 3. nomenclatura navium varia . usus vexilli . signa ex fumo & igne . 4.
Naves dissolubiles . Pons .
Naves fluviatiles . usus in pugna nivali pontes conficiunt .
Naves incendiariæ . describuntur . qua arte regantur . qua proiiciant ollas igniferas . aliud genus igniferarum . ipsæ naues compactæ pulvere pyro , ferramentis & materia combustibili . aguntur in naues hosticas . in portus urbium . perniciem incredibilem afferunt . describuntur . 1. certatum etiam antiquitus igne miseri in naues . exemplum in classe M. Antonii . 2. aliud in navi incendiaria Tyriorum . 3.
Naves longæ . describuntur . a quibus inventæ .
Naves onerariæ . sequuntur bellicas . velis actæ . usus multiplex . nomenclatura varia .
Naves rotatæ . Liburnæ .
Naves . apud Veteres ferè rotundæ . *Gaulus .* in diversum actæ genus suplicii . *Quadrigæ .* in diversum actæ . directæ antiquitus ursa gemina . *Gubernator .* picturis ornatae . *Tusculæ navium .* 1. laureatae . *Triumbus navales .* quomodo lustratæ . *Lusstro .* 2.

earum nomenclatura varia. *Liber-*
nae. Naves bellicæ. 4. Naves one-
rariæ. Tute la navium.
 Naumachia. exercitatio navium ludi-
 cra in lacubus etiam in mari. indu-
 ðæ natantes Nympæ, monstra
 marina, euripi vino fluentes.
 Nauræ. interdum arma capiunt. ope-
 ra faciunt in navi. nudi agunt, vel
 tecti vestibus cilicinis. gerunt spi-
 ritus audaces.
 Necesitas. nihil ea violentius. etiam
 Diis imperare credita. in delectu
 subito vacationes non admittit. imos
 summosque cogit ad opera. pecu-
 niæ sacræ non parcit. 1. non admit-
 tit festa in re rustica. gignit des-
 perationem. 2.
 Nefasti dies. qui.
 Nemæi ludi. a quo instituti. ampliati
 ab Hercule. eorum distinctio. tem-
 pus. præmia.
 Nemesis. appellatio Fortunæ. scele-
 rum ultrix. ejus statua authore Phi-
 dia. eidem Romani sacrificant. *For-*
tuna Dea. 1.
 Neptunus. equos primus & equitatio-
 nem inducit.
 Nero Claudius. mira celeritate in
 Asdrubalem usus. *Celeritas.* 4.
 Nero Imper. equas hermaphroditas
 currui jungit in triumpho. *Currus*
triumphalis. marina monstra exhibet
 in Naumachia. *Naumachia.* cur-
 rum agit in Olympicis equis de-
 cemjugis. *Olympia.* 2. Sejuges.
 Neronia. qui ludi.
 Nervi. quid in machinis.
 Nerviæ. quid in agrimensoria. *Groma*.
 Nervii. laudantur a parsimonia. *Men-*
sia militaris. 6.
 Nestor. ejus prudentia. ætas.
 Nestor. laudatus a prudentia. literæ.
 2. *Ætas Imperatoris.* 1. *Consilium.*
 10. vocatus ad militiam non excusat
 ætatem. *Ætas militaris.* 3.
 Nicator. quod genus milieum.
 Niceteria. quod genus sacrificii.
 Niceteria. quod genus premii.
 Niceteria. quod genus militum.
 Nicias. vincitur ignoratione defectus
 lunaris. *Astronomia.* 2.
 Nicon. quæ machina. etymon.
 Nicoffiana herba. præmansa, vel
 hauita fumo medetur acri deterio-
 ri. *Allia in retibus.*
 Nigri. militia Hungarica.
 Nigri homines. habitu pro improbis.
Malandini.
 Ninus. primus bellum artem fecit.
Bellum. 2. primus exercitum duxit.
Exercitus. 2. servitatem invexit.
Servus. 1.
 Nisiely Udenus. notatur. *Vulnus.* 4.
 Nizolius Marius. notatur in sibicens
 pro fulcro. ibi. in *triga*. ibi. in
falcarii. ibi. in auro ovato. *Ova-*
sum aurum. in loco Plauti. *Gula*.
 in *calcarius*. ibi. in *caliga*. ibi. 2.
 in *dolabra*. ibi. in patria Pygmæo-
 rum. *Pigmæi.* in loco Plinii. *Al-*
 batii equi. in obelisco. *Obelus.*
 Nobilitas in Duce. origo nominis.
 malefactis noti non sunt Nobiles.
 acceptio multiplex. exponitur.
 stimulus ad gloriam ignobiles ava-
 ritæ obnoxii in administrando bel-
 lo. deficiunt nobiles sectandis deli-
 ciis, alendæ ambitioni, & sedi-
 tionibus. fœdum flagitiis contami-
 nare nobilitatem.
 Nodus. quod genus aciei.
 Nola. *Campana*.
 Nola. quid indicaret appensa currui

triumphali. *Curus Triumphalis.*
 Nomina locorum originis. *Cognomen-*
ta Ducum ex Vicibus.
 Nomina Magistratuun a numero pre-
 fectorum. *Triumviri.* 1.
 Nomina boni omnis in delectu. *Dele-*
citus. 4.
 Nomina machinarum tectoriarum ex
 animalibus. *Talpa*.
 Nomina navium. cur ferè a yafis. *Ya-*
sa bellica. *Contus.* *Heros.* 4.
 Nomina Ducum & Cæsarum vexillis
 expressa. *Vexillum.* 1. 4. incisa
 telis. *Telum*.
 Nomina rerum militarum mirum in
 modum variata. *Cobors prima.* *Cor-*
nicularii. *Arx.* 8.
 Nomina. scutis inscripta. *Scutum.* 3.
 Nomina nova an, & quando liceat
 excudere. *Galea*. *Arx.* 8.
 Nomina bombardarum sumpta ferè
 ab accipitribus. *Spingarda.* *Tornus*.
 Nomina idiotismo Longobardico de-
 finientia in ora. *Bandora*.
 Nomina Herorum mutata. *Apoteosis.*
 3.
 Nonius. notatur in *Corisci*. *Corpus*.
 in *Trofuli*. ibi.
 Norma. quid differat a regula.
 Notarius. etymon. amanuensis. qui
 scripta sanciunt fide publica. a se-
 cretis Principum. exercitum se-
 quuntur. quomodo explicandum
 eos militasse.
 Notæ furtivæ. *Zifera*.
 Nox. apta consiliis sumendis. *Consi-*
lum. 4. 5. acrius mortu pugnatur.
 nocte direpta prælia. parit vi-
 etorias. *Pugna.* 6. 7.
 Numa. instituit Salios. *Salii*. propa-
 gat cultum ignis Vestalis. *Ignis ve-*
stalis. inducit chlamydem. *Cbla-*
mys. 1. ejus colloquia cum *Æge-*
ria. *Consilium.* 1.
 Numantini. exemplum desperatio-
 nis. *Desperatio.* *Fames.* 3.
 Numerarii. rationarii *castræ*.
 Numeri. rationarii *castræ* militum,
 vigiliæ, & similia.
 Numeri. non sunt matricula, vel ca-
 talogus milieum, sed ipsæ copiæ
 militares.
 Numerus militum. exciti ad prædam
 populi non sunt exercitus. 1. in-
 gens numerus proficit ad ostenta-
 tionem. ad aciem reparandam.
 idem fibi sèpius obstat. causa cla-
 dum. minus disciplinam servat.
 tardior in progressu. majores sum-
 ptes exigit. 2. quo numero Roma-
 ni militaverint. 3. curandum ut ci-
 vitates confertæ sint populis ad mi-
 lites subrogandos. ea cura su-
 stentavit Romanos. neglecta The-
 banos perdidit. 4.
 Numerus militum. æquo amplior per-
 niciosus. *Agmen.* 3.
 Nummi. nummorum notitia laudatur.
 rei bellicæ utilis.
 Nuncii militares. læta nunciantes ge-
 stabant hastas & litteras laureatas.
 cur tristia nunciantes gestarent
 pinnas. nigri illæ coloris. vetus for-
 mula litteræ nunciatoræ. inclusæ
 globulis plumbeis & extractæ a vi-
 sceribus nunciorum. 1. nuncii
 etiam caduceatores. eorum insi-
 gnia. religiosæ & honorificæ acce-
 pti etiam ab hostibus. 2.
 Nuncii. Vide *Litteræ.* *Ignis.* 2. *Ignis*
Castræ.
 Nux. quæ pars ballistæ.
 Nyctostrategi. quod genus præfetu-
 ræ.

O. Litera. clamor militaris. con-
 sératus ab Ecclesia Romana.
 Obedientia. cur homini virtus diffi-
 cilis. felix & facilis sub Principe
 optimo. rem Romanam extulit.
 sancta a Manlio Torquato morte
 filii. ejus laude Spartani illustres.
 1. 2. ubi viget obedientia, bene
 imperatur. præstantia Ducum cam
 parit. 2. utrum præstet obedire,
 quæ contra imperium uti occasio-
 ne rei benè gerendæ. exercitatus
 miles facile audit imperia. formu-
 la apud Romanos obedientiæ præ-
 stitæ. 3.
 Obelisci. quid in Circensibus. *Cir-*
censes. 6.
 Obelus. etymon. brevis hasta. in-
 strumentum assatorium. *hastula*.
 expunctoria. marmor quadratum
 gracilescens ad formam metæ. cur
 obeli prægrandes Romæ dicantur
 obelisci.
 Obscenæ voces. usurpatæ pro inte-
 riectione. vitandæ. *Hercle*.
 Obses. etymon. exponitur. etiam
 fœminæ obsides. obligatio odiosa.
 Obsidio. alia laxior. alia arctior.
 quæ per coronam. quæ per cir-
 cumvallationem. 2. utilitas obsi-
 dionum. gemini ambitus obsidia-
 nales. 2. quæ ad obsidionem neces-
 saria. quid cavendum ab obsecori-
 bus. obsidio Alexia a Cæsare. 3.
 invalidi, pueri, senes, fœminæ
 dimittendæ. 4. oppugnanda oppida
 a parte debiliori. 5. utrinque ca-
 vendum a somno & vino. 6.
 Obsidio navalis. conclusio portuum
 navibus catenatis, vallo ex præ-
 stis lato.
 Obsidionalis corona. reliquis præstat.
 Occidio. quid sit occidione occidere.
 aliquorum occisio bono publico sa-
 lutaris. armorum jure quodam in-
 ducta. 1. ejus necessitas a malis
 moribus. 2.
 Ocrea. etymon. exponitur. cur
 jaculis pugnantes finistrum pedem,
 gladio vero dimicantes dexterum
 ocreatum habuerint. gestamen He-
 roum. Inventores.
 Oculus. cur timore turbetur. *Timor*.
 1.
 Officiales. famuli magistratum,
 quandoque magistratus ipsi.
 Officiales. sic apparitores interdum
 nominati. *Apparitores*.
 Olea. pacis symbolum. *Supplices*. 1.
 Oleagina corona. quorum fuerit.
 Oleum. remedium ad repugnandum.
 Oleum Medicum. *Naphtha*.
 Olla. quæ & quotuplex machina in
 nostræ militia.
 Ollula. olla manualis.
 Olland. utuntur columbis internu-
 ciis. *Columba*. quo modo Hoyium
 occupaverint. *Bellum Rusticum*.
 laudantur. *Navigatio*. 4. aquarum
 præficio tuci. *Munio*. 6.
 Olympia. locus ludorum. celebritas &
 inventores. 1. primus in iis victor.
 præmia omnium maxima. iis inter-
 resse fœminis vetitum. Romam
 translati. in iis victores facti Im-
 peratores exercituun. 2.
 Onager. quod animal. quæ machina.
 Onera militum. buccellatum, uten-
 filia, valli, a militibus gestati. ar-
 ma

ma apud Romanos non habita ut onera, sed ut membra. testimonium illustre de laborum tolerantia apud Romanos. 1. paria ferè a Macedonibus facta. item apud Germanos in militia nostrata. 2.
 Optima spolia. decus Romanorum peculiare. exponuntur. rarus homines apud ipsos Romanos.
Opinatus. a, um, quid miles opinatus. opinatus pro celebri. opinatores dicti estimatores.
Oppugnatio. Duci oppugnanti cogitandum de reditu. reputandum an utilitas expeditionis sit major sumptibus & incommodis belli. providenda cibaria, vestitus, & vis pecunia. quid distet ab obfidaione. foeda quædam vitanda.
Optica. quæ facultas.
Optio. qui gradus militiaz. erogatores annonæ. custodes carcerum.
Optionatus.
Orarii. qui. *Acclamatio*. 1.
Oratores. cur legati sic appellantur. Legati. 2.
Orbis. quod genus aciei. ejus comoda.
Ordo militaris. severè servatus a Romanis & Græcis. enucleatur per partes.
Ordinarii milites. quid lapides ordinarii apud Vitruvium. quid arbores ordinarii apud Columellam. ordinarii pro pugnantibus lege servata. pro mōrigeris. pro militibus infimi ordinis. item qui tuerentur primos ordines & eorum ductores.
Ordinarii. qui primi sunt in verso vel linea militum.
Ordinator. instrutor aciei.
Ordines. copia militares. etymon.
Ordines seu versus remorum in navibus. *Triremis*.
Ordines sacri militis equestris. milites dicti ministri in Palatio Augusto. quid milites literati. quid milites Ecclesiastici. creare militem est connumerare in ordinem equestrem. 1. origo creandi equitem sacram ex sacris literis a Deo ipso. vetus ordo equestris Romanorum nihil ad ordines sacros. nec institutione adigendi sacramento in verba Tribunorum. an Germani militiam sacram primi instituerint. 2. quo ritu & ceremoniis crearentur equites sacri. 3. creati a Romanis Pontificibus. 4. quo ritu crearentur equites Aragoniæ. etiam miles creatus a milite. etiam foeminæ equites creant. iterum de ritu vario & ceremoniis. qui equites a Corredio. 5. nobiles creati. non caret exemplo creatio ignobilium. iterum de armis acceptis ab amicis. & aliis equitibus. cur amissionem armorum equites aggrè ferrent. cur amissis vacarent a militia donec eadem recuperarent. etasi ex albo militum per detractionem vel abscessionem gladii. 6.
Ordines sacri militis equestris. quam religiosè crearentur. *Religio*. 8. & seqq.
Orea. quæ pars freni.
Organopitice. quæ facultas.
Organum. acceptio multiplex.
Organum. quid differat a machina. *Scorpio*.
Organum Diaboli. quod genus machinæ.
Originationes vocum deterior Latii non sunt petendæ a vocibus Latii veteris, sed ab idiotismis linguarum vernacularum. item originationes vocum Græcarum avi posterioris non accersendæ a Græco veterum sermone, sed a lingua Latina ejus temporis. *Barigulus*, *Carrago*, *Garniso*.
Originationes vocum Orientalium petendæ ad idiotismis occidentis. *Affasini*. *Garniso*.
Ornare Magistratus vel Præfecturas. quid sit. *Provincia*. 6. *Dux*. 6.
Ornatus militaris. *Luxus*. *Pictus* & inustæ corporibus. *Crissa*. *Munditia* armorum.
Orpheus. lenitate plus potuit, quam Hercules robore. *Benignitas Imperatoris*. 2.
Orthylum. quod genus carminis.
Orthographia. quid præstet in Architectura.
Orthostrata. quid in machinis & aedificiis.
Oryges. pars testudinis arietariæ.
Osculana pugna. exponitur. ejus origo. usus.
Ofris. ejus statua. *O. litera*.
Ostensionales milites. qui. origo vocis.
Ostensionis, pro recensione copiarum. *Ostensionales milites*.
Otto Frisigenis. notatur in traditione vexilli. *Vexillum*. 6.
Otium. *Labor* militaris. *Luxus*. *Bellum externum*.
Ovalis corona. myrtleæ. quid ovare.
Ovatus, us. quid differat a triumpho. cur ovantes corona myrtleæ donarentur.
Ovatum aurum. collectum ex præda vel spoliis hostiis.
Ovum. genus dispositionis aciei. cuius inventum.

P
Abulatio. etymon.
Pabulum. cibus brutorum herbaceus.
Pacta. servata. *Dedititii*. 1. 3. etiam in privatis conflictibus. *Fides*. 3.
Pæan. cur Apollo ita dictus. hymnus in laudem Apollinis. gratulatorium carmen in victoriis Deorum. etiam homines celebrati Pæanibus.
Pædagogiani. qui.
Paganus. quid propriè. ad militiam accinctus, sed nondum miles. quid differant pagani a militibus. origo vocis. cur Etrusci dicti Pagani. etiam veri milites.
Pagani. origo vocis. *Stipendum*. 9.
Pagoti. servi militares. etymon.
Palæstra. propriè luctatio. locus ad exercendum corpus.
Palafredus. quod genus equi.
Palamedes. inventor facis specularis. *Ignis castrensis*. non fuit inventor ludi latrunculorum. *Latrunculi*. 2. & seqq. inventor literarum alphabeti. *Literæ*. 1.
Palanga. *Pbalanga*.
Palaria. locus ubi milites se exercebant ad palum.
Palatinæ legiones. quæ.
Palatinæ Vexillationes. *Vexillatio*. 2.
Palatio. quæ structura. usus & ratio struendi.
Palatium. quotuplex significatio. *Vexillatio*. 2.
Palatini. qui degunt vel serviunt in Palatio. equites prosapiæ illustris in Aula Caroli Magni. eorum militan-

di institutio. milites Prætoriani in aula Orientali.
 Palatini. qui. incredibilia audent.
Mensa Rotunda. *Vexillatio*. 2.
 Palatini. Salii Sacerdotes. *Salii*.
 Palatini Poloniæ. *Vayoda*.
 Palærii. factio facinorosa in Gallia. etymon.
 Palladium. exponitur.
 Pallas. ejus gesta fabulosa.
 Palma. quid in manu. etymon. quæ arbor. quid in remo. præmium certaminum. cur victoriæ symbolum. quid palma lemniscata. 1. prælata in regia inauguratione. 2. insigne triumphantium. consecratum a Christo Domino. cur palmas deferrent reduces ex bello sacro. qui palmarii. ritus ab Ecclesia Catholica consecratus. 3.
 Palma. cur victoriam indicet. *Palmarum* referre.
 Palmæ. prætentæ Christo Domino signum ejusdem divinitatis. *Triumphus*. 11.
 Palma pro victore.
 Palmarii. *Palma*. 3.
 Palmarium. quod genus donativi.
 Palmata. quod genus vestis. quid differat a toga picta & trabea. tunicae fuerit an toga. gestamen peculiarie triumphantium. explicatio hujus vestis. 1. usurpata etiam a Consulibus & Prætoribus. ejusdem ornamenta & picturæ. ritus facinora depingendi in vestibus. 2. descriptio vestis triumphalis. vestes acu pictæ & pretiosæ non gestatæ a Romanis. asservatae in Capitolio. inde eratæ quando oportuit. notati ambitiones qui eas gestarent. 3.
 Palmites. cur ita appellata sarmenta vitium. *Palma*. 1.
 Palmularii. cur ita dicti Thracæ milites & gladiatores. *Parma*.
 Palo, as. quid. etymon. *Dispalo*.
 Palor, aris. thema. *Palus* pro ligno. *Palamentum*. thema. ornamenti vestis militaris. item vestis militaris. peculiaris Imperatorum. albi & rubei coloris. tintæ coco. de ejus ornatu & figura. ex Etruscis ad Romanos transit. confunditur cum chlamyde. 1. an distinguatur a fago. extra militiam usurpatum. 2.
 Paludati. militum appellatio.
 Palus. lignum teres, depactorium & usus varius.
 Palus. genus exercitationis. proluvio ad rem Martiam & gladiaturam. exercebatur clavis, quæ gladiis graviore. cratibus pro scutis. pīleis Pannonicis. feriebant palum defixum.
 Palus. exercitatio ad palum. prædicta ab animalibus. *Exercitium*. 5.
 Pammenes. ejus dictum. *Cobors Sacra Thebanorum*.
 Pan. quis Deus. ejus inventa militaria.
 Pan. inventor conchæ obtortæ. terrorum Panicorum. *Panici Terræ*.
 Panathenæa. quod festum. inventor. dicata Minervæ. quid hujus Deæ peplus. celebrata a Græcis ludis omnibus. quo ritu.
 Panathenaica. cur celebrata ab armatis. *Justitia Armorum*. 5.
 Pancratium. thema. non est quinqūquartum. non certamen mixtum. ex

ex pugilatu & lucta. est lucta super pavimento. pugna voluntariz. atrox. cunctis membris exercita. ea Antæus vicitus ab Hercule. exponitur. cur verita a Spartanis. viri nobiles ea exerciti. an foeminas communis.
Panici terrores. metus subiti ex ignota & superiore causa. cur Pani Deo attributi. 1. eorum vestigium apud Corybantes. adamas iis medetur. cur dictus ananchites. quid poculum anancæum. 2.
Panicus clamor. *Clamor Panicus.*
Panis castrensis. *Buccellatum.*
Panopia. quid.
Pantomimicæ saltationes. *Pyrrhicæ*. 2.
Papias. notatur in veruto. *Verutus*, a. um. in *venabulum*. ibi. in zeba. ibi.
Papilio. genus tentorii. etymon;
Papyrus. quæ navis.
Parachlamys. quæ vestis.
Paragauda. thema. quod genus ornatus.
Paralus. quæ navis.
Paramerium. gladiolus. thema;
Parangariæ. *Cursus publicus*. *Angariae*. 1.
Parasanga. *Stadium*.
Parascernus. quæ navis.
Parastatæ. quid in re ædificatoria. quæ pars catapultæ. qui sint in acie militari.
Parazonium. thema. quod genus gladii.
Paris. ejus gesta fabulosa.
Paris. notatur in Achille interfectio. *Sagitta*. 2.
Parisades. tres vestes in aciem adducit. *Præsentia Imperatoris*. 1.
Parma. machina tectoria.
Parma. scutum rotundum. thema. depictæ veteranorum. albæ tyronum. gestamen levis armaturæ. peculiare equitum. quid parvæ velitaires. parvæ Thracum quadratae & imbricatae.
Parma. quid apud Virgilium.
Clypeus. 1. cum *Pentalpha*. 4. *littera*. 5. cum accipitre. ibid.
Parmula. origo nominis. munimentum lorice prætentum. ejus utilitas.
Paro. onis. thema. quod genus navis.
Parfimonia. milites fortes facit. *Luzus*. 2. quanta fuerit Magistratum. in provincias proficiscentium. *Provincia*. 5.
Parthi. fugiendo pugnant. *Fuga*. 2. instrumentum ipsorum musicum. *Clava*. præstantes sagittarii. *Sagittarii*.
Pastorelli. factio facinorosa. quo clades intulerint. demum excisi. origo appellationis.
Patavini. disticunt classem Spartaniæ navigiis fluvialibus. *Naves fluviales*.
Patena. lorica pectus ambiens.
Pater patratus. unus ex facialibus. etymon. qua formula & ritu res repeteret. indicere bellum.
Pater patratus. quis. *Clarigatio*. hafta jacta in agrum hostilem bellum indicit. quomodo suppletus istius transmarino vel longinquò bello. *Bellica*.
Patera. præmium militare.
Patibulum. quod supplicium. etymon. differt a cruce. *Crus*. 3.
Patrius Franciscus. quem pecuniam damnaverit. *Arca Militaris*.
Patroclus. medicus & miles illustris. *Medici*. 1.
Patronus. quid in re judicia. quid apud familias nobiles Romanorum. horum clientes, & patrocinium extenorum. transfusat ad hæredes. origo a Romulo. degeneratum a patronis & clientibus ambitione & avaritia. exempla.
Paveo. expenduntur significaciones hujus verbi. *Timor*. 4.
S. Paulinus. buccellatum transfert ad Eulogias. *Buccellatum*. 2.
S. Paulus. fortior Ænea. *Fortitudo*. 3.
Paulus Æmilius. cum Varrone comparatus. *Receptus*. 2. ejus dictum. *Exercitium*.
Pavenses. scuta majora.
Pavifarii. scutati milites. origo appellationis.
Pavor. cur pavori Scipio sacrificavit.
Pausanias Rex Spartanorum. exemplum ejus benignitatis in bello extinctos. *Funus*. 10.
Pax. thema. ejcta ex humano genere post culpam primorum parentum. ad eam revocandam laboratum latis legibus. ut his reverentia accederet advocata. Numen præsidia & alloquia. leges remedium imbecillum aduersus ambitionem & avaritiam. bellum, remedium extremum, pacem reducit. 1. quid sit pax. ejus commoda. quibus symbolis adumbrata. degenerat in servitutem. vivendi luxu corruptitur. 2. ritus & formulæ apud Romanos pacis firmandæ. 3. **Pax Dea**. ejus symbola & templum Romæ.
Pacatum. Hostico oppositum. quid.
Paciarii. quæ præfectura in Regno Aragoniæ.
Pacifer. pacis conciliator.
Pacator. pacis conciliator.
Panis. *Buccellatum*. *Annona*.
Pectorale. pectoris munimentum. describitur. quid differat a lorica. ex qua materia. vocatum semilorea.
Pectorale. fascia, qua equi pectus præcinctus.
Pecunia. *Arca militaris*. *Ærarium*. *Stipendium*.
Pecunia militaris. asservabatur ad signa. *Arca militaris*. 5. *Præda*. 4. in templis. *Ærarium*. 2.
Pedatura. quid in re castrensi.
Pedes tangere. actio supplicantis. *Genua tangere*.
Pedites. utra pars exercitus aptior sit peditatus an equitatus. commoda equitatus. 1. argumenta & usus Veterum pro peditatu. 2. usus in pugna navalı. 3.
Pedites. virorum nobilium clientes & satellites. præsto erant in acie suis dominis. pedites pro turbas servili in exercitu. militant cum suis heris.
Pegasus. quis equus.
Pegasus. equus alatus navis fuit. *Navis*. 5. primus equus frenatus. *Frenum*.
Pelethronii. freni inventores. *Frenum*. an primi equos domuerint. *Equis*. 2.
Pelles ferinz. indumenta Heroum.
Pelles ferinz. equorum stragula, &

Pestilentia, etymon. Exponitur, causa frequentiores, frequentissima calor summus, initium fere a quadrupedibus, præcipue à canibus, ejus rei causa. 1. immissa sibi a Deo ob nostra criminis. 2. alia causa, bella direpta peste exorta. 3. remedia optima à placatione cœlestis iræ. exempla. 4. curanda salubritas aeris, agitatio corporis, virtus frugalitas, exercitatio castris, exempla, in locandis castris quæ sunt providenda. 5. prodest mutatio crebra castrorum, modus sumendi experimentum de aeris salubritate, diffusinata pestis impie gestata sanie infectorum. 6. sepelienda cadavera, fame non laborandum in castris, exempla, secerneundi ab aliis morbo tacti. 7. Pestilentia. Romæ graffatur tempore S. Gregorii Magni, sedata divinitus. *Adriani Moles.*
Petitiones armorum, iictus ex arte ferendi.
Peturitum, quod genus currus, etymon.
Petrarca Franciscus, equis infensus. *Equus.* 16. defenditur in Segno pro Segno. *Socii*. defenditur adversus Mazzonium. *Arcus*. ejus cantio ænigmatica. *Zifera*. 6. in ejus locum observatio. *Commeatus* pro abeundi facultate.
Petraria. quæ machina.
S. Petre. formula clamoris militaris.
Phalæ. turre lignæ mobiles, cum armatis, etiam fixæ, turre in navibus, quid phalæ in Circo, pegmata ad spectandum.
Phalanga. fustis ad onera subvectanda, naves ad litus attrahit, thema, genus munitionis aquosæ in locis, describitur.
Phalangarii. quod genus militæ, nauæ, qui fustibus subducunt naves ad litus.
Phalangites. milites phalangis.
Phalanx. instructio aciei. Macedonum peculiaris, miri roboris & artificii, exponitur, usurpata a Romanis, 1. comparata cum Romanis legionibus, solo peditatu constabat. 2.
Phalanx Macedonum, perrumpitur a Romanis. *Acies*. 7. in usu apud eosdem, ibid. 10.
Phalarica, quod genus armorum, usus ad comburendas machinas, etiam in acie adhibita, emissæ a ballistis, thema.
Phalaris, quodmodo Leontinos vicevit. *Mensa militaris*. 6.
Phaleræ, ornamenta equorum, etiam equitum, plumæ in galea, cur gestæ a cursoribus, præmia militaria, aliis torques, gestæ etiam a peditibus.
Phali, tubulus galearum.
Pharetra, thema, loculamentum, arcus & sagittarum, soli Cupidini ad præliandum attributa inter Deos, ad venandum etiam aliis, usurpata a posterioribus.
Pharos, *Turres Maritimæ*.
Pharaones, aggerem mirificum tollunt adverius mare Erythræum. *Vallo*. 1.
Phaselus, navis bellica, acta remis, etiam velis, summa celeritatis, quid phaselus apud Appianum, acceptiones aliae, origo vocis.
Phidias, ejus statua Nemescos, *Fo-
 tunæ Dea*. 1.
 Philander, notatur in loco Vitruvii. *Capreoli*, in trabe Cypria apud Horatium. *Æratae naves*.
Philippus Rex, canum auxilio Arbelios vincit. *Canes*.
Philippus Rex Amyntæ filius, opugnatorias turres primus adhibet. *Turres Oppugnatoriae*. 1.
Philippus Rex Macedonum, auri potentiam declarat. *Arca militaris*. 1. fortunam adversam in summa felicitate efflagitat. *Fortuna*. 5. ejus dictum. *Cobors Sacra Thebanorum*, aliud. *Consilium*. 3. quomodo se gesserit in convivio cum Atheniensibus. *Consilium*. 5. quo astu Scythas invaderit. *Strategema*, cur laboriosè Græcos vicerit. *Munio*. 8. vincit moræ beneficio. *Celeritas*. 3. musicæ infensus. *Musica*. 5. qua arce Alphiriam occupaverit. *Obsidio*. 5.
Philopæmenes, castrametandi peritissimus. *Castrametor*. 1.
Phisiognomonia, expensæ in delectu. *Delectus*. 13.
Phocenses, quo astu pugnaverint adversus Thessalos. *Strategema*.
Phocio, ejus præclara responso, *Funnus*. 5.
Phœnices, fundæ inventores. *Funda*. 2. an primi classe pugnaverint. *Clavis*. 2. an primi navigaverint. *Navigatio*. 2. & seqq.
Phoenix, non avis, sed navis. *Navis*. 5.
Phrycti, faces in signum sublatæ. *Ignis Castrensis*.
Phryges, bigæ inventores. *Currus Militaris*. 1.
Phylacides, quæ naves.
Phylarchi, capita Tribuum, Duces apud Saracenos.
Pica, navis Argo, cur sic nomina-ta a Lycophrone. *Argo*.
Picta togæ, a quibus populis eam, phalis, cur dicatur picta, cui ruma-ta, cur clavata.
Pictacia, breve, vel matricula, ubi militum scripta nomina, acceptio-nes aliae, item breve, ubi descrip-tæ species annonariæ.
Picturæ inustæ corporibus, quæ gen-tes nuda corpora depingant figura-ferarum, cur Britanni adhæsit nomen Pictorum.
Pietas, *Funus. Sævitia in extinctos. Probitas. Religio. Tempum. Fortitudo*. 5. *Mænia*. 3. *Pestilentia*. 2. 4.
Pila, plumbeus vel ferreus globus fi-stularius, larido inundæ.
Pila ignea, quæ machina.
Pilei Pannonici, qui, confecti pilei ex tabulis.
Pilum, telum peculiare Romanorum, exponitur, magnitudo, a Mario innovatum, utrinque cuspidatum, longitudo, crassities, projectum signum certaminis.
Pilani, pilis certantes.
Pilarii, præstigiatores, a pila, etiam pilo certantes, a pilo.
Pilati, pilo certantes.
Pilatum agmen, exponitur.
Pilatum agmen, *Agmen*. 4. & seqq.
Pilentum, quod genus currus.
Pinna, etymon, extrema pars galeæ, qui gladiatores, *Pinniapi*, quid pinnae in muris, quis usus.
Pinnæ in muris, laudantur in militia veteri. *Mænia*. 3.
Pionæ, cur adhibeunt in tribibus numeri ciandi. *Nuncii militares*.
Pinniapi, qui. *Pinna*.
Piquechini, qui servi, thema.
Pirata, exponitur, thema.
Piratica, quod exercitum, antiquitas, penes quos rudimenta artis, honesta olim habita, 1. causæ, graffatores postea pirate, suscep-ta in eos bella, aucti in immensum. *Florus de iis explicatus*, etiam exercita a foemini. 2.
Pisæs, inventor tubæ. *Tuba*. 1. rostri in navibus. *Rostatoe naves*. 1.
Pisces, navibus comparati, pro na-vibus serviant. *Navis*. 5.
Pisistratus, ejus strategema. *Strate-gema*.
Pistores, quando adhibent in militia Romana. *Buccellatum*. 1.
Pittacus, inventor retis ad pugnam-dum. *Retia*. *Pancratium*.
Pix, instrumentum ad repugnandum.
Pixis, vas igniarium, usus.
Planiforme propugnaculum, exponi-tur.
Plastice, quæ facultas.
Platea armorum, quid in arce.
Plato, rei maritimæ parum amicus. *Bellum novæ*, quid senserit de descen-su & reditu animarū. *Heros*, 5, puer-elas Gymnætica exerceri instituit. *Fœmina*, 3, expendit in doctrina de Geniis. *Letrunculi* 6, cur musicam & Gymnasticam impensè laudaverit. *Musica*. 1. *Gymnastica*. 1, cur urbem suam a mari sejunctam voluerit. *Navigatio*. 4, quid senserit de ambidextris. *Sagitta*, 2, explicatur in duplice animæ vehiculo. *Di-vinatio*. 3. 4, quid senserit de Ma-thematica. *Mathematica*, probat moenia nudata muris. *Muria*. 3.
Plaistrum, quod genus vehiculi, the-ma.
Plautus, exponitur in saviis sagitta-tis. *Sagito*, as, in folle. *Gula*.
Plinius Major, explicatur in cincto-rio. *Cinctorium*.
Plumata, differant ab elabo-ratis opere Phrygio, thema, locricæ plumata, ex lamellis, chaly-beis, ex rassis cornibus, non ad speciem magis quam tutamen stragu-la equorum plumata, quid squama-tæ vestes.
Plumbarius, deservit operibus plum-beis machinarum.
Plumbata, genus jaculi vel sagittæ tribulata, mamillata, etiam posse genus.
Plutarchus, notatur. *Mutatio ve-stium*.
Pluteus, quæ machina, distinguitur a vinea, arca immobile, cunicula-ria, exponitur.
Pluto, cur dictus Uragus. *Uragus*.
Pocula, Heroum grandia. *Heros*. 4.
Podalyrius, medicus vulnerarius, & miles strenuus. *Medici*. 1.
Podismus, etymon, quæ mensura, usus in castris locandis, & disponenda acie, de spatiis & intervallis militum in ordine militari.
Poenæ militares, metus poenæ utilis, 1, alia ignominiam, alia dolorem & damnum afferunt, exponuntur fin-gillatim, 2. & seqq.
Poenæ, graves sumptæ de noxa levi, sed iterata, afferunt disciplinam, castrensem. *Severitas disciplina*. 2. 5, sumptæ in vigiles cessantes. *Vigiliae*, 3, non sumendæ in consideratæ. *Fasces*, *Thrysus*, quæ mi-litis

- litis temerarii poena apud Romanos. *Audacia*. 2.
Poetæ. artis præstantia. optimorum summa raritas. societas inter Poësim & artem bellicam. summi duces studiosi Poëtarum. nullum monumentum illustrius laudatione. *Poetica*. facultas minime omnium quaestuosa. Poëta res prope divina.
Poetæ. quid rhythmici a metricis differant. *Ballista*. incredibilia quandoque memorant. *Gigantes*. 4. *Mensa rotunda*. *Invulnerables*. *Romanæ Libri*. cur musas invocent in recognitione exercituum. *Musæ*. cantores carminum bellicorum. *Bardi*. minus interdum religiosi in viros sanctos. *Malandini*. 4. comitum allegoriae. *Mars*.
Polani. qui in bello sacro. *Filiæ Hernaudi*.
Poldrus. quod genus muniti.
Polemarchi. Latinorum Tribuni.
Polemica. quæ facultas.
Poli. quid in machinis.
Poliorcetica. quæ facultas.
Polydus Theſſalus. inventor turrium mobilium. *Turres oppugnatoræ*. 1.
Polyphemus. ejus staturæ magnitudo incredibilis. *Gigantes*. 3. barba hispidus. *Capilli tonsura*. 6.
Polyspastum. *Helix*.
Pompejus Magous. ebum Romæ primus ostendit. *Triumphus*. 10. auguriis fidem præstat. *Augurium* 5. struit mirandum aggerem. *Agger*. 8. notatur dum neglectis Hispanis evocat Afaticos. *Deletus*. 11. proelium committit, cum sola fame posset confidere Cæsarianos. *Fames*. 5. honorat Poffidonium. *Fasces*. ejus mira celeritas in bello piratico. *Celeritas in bello*. 1. insepultus. *Funus*. 2. gestat in Urbe vestem Imperatoriam. *Clamys*. 2. magnitudo exercitus eidem exitiosa. *Numerus militum*. 2. ejus caput recisum. *Sævitia in extincionis*.
Pompejus Sextus. ejus superbia post victoriam. *Victoria*. 4.
Pons. etymon. montes & mariæ neicit. deseruit traiicendi amnibus. usus. recensentur præcipui pontes. 1. Conſtruendorum ratio. 2. nœxi ex aſſeribus & navibus. ex ſublicitiis. ex monoxylis alligatis. versatiles. diſſolubiles. veſti cum exercitu. 3. ex cupis. ex cratibus. ex ramalibus. 4. pons geminus ad Rhenum. alius ad Euphratem. 5. Istro injectus in Hungaria. pons Antuerpiæ, & Murſæ. 6.
Pons. constructus Antuerpiæ ab Alexandro Farnesio, & difiectus a cuniculo aquatrico. *Cuniculus*. 6. 7. ex utribus. *Ascegrefrus*.
Pontones. quod genus navium.
Popilius. Antiochum Regem baculo circumcludit. *Legati*. 3.
Populatio. exponitur. 1. exercetur melius equitatu. utilitas. exercitus se ipsum alit. quæ aſportari non poſſunt, cremantur. 2. parendum rebus ſacris. & publicis monumentis. exempla. 3. quæ jura Victorum in vicos. exempla utrum direptarum. incensa oppida. conſumptæ melleſ. ante obſidionem fruges conveſtandæ intramuros, vel corrumpendæ. 4. **Populifugia**. quæ festa.
Porcus. militare signum.
Poria. quæ naues.
Porpax. anſa ſcuti.
Portena. quem ferri uſum Romanis reliquerit. *Ferrum*. 2.
Porta. quid diſter ab oſtio. etymon. præcipuo ſtudio munienda in arcibus. ſitus earum idoneus. quæ munimenta. reclusæ, nullo referante, iudicium urbis dedenda.
Porta Triumphalis. ejus ſitus in Urbe.
Portæ. fauces montium & angustiæ. thema. quædam recenſentur.
Portæ caſtreſes. quot fuerint apud Romanos. earum nomina. dilucidantur obſcura quædam apud Scriptores de Quæſtoria & Prætoria. earum uſus & origines. ubi locatae. quid Quintana.
Portæ caſtreſes. *Caſtrum*. 1.
Portæ eruptionum. *Eruptionis*.
Portus. thema. exponitur in dupli ci acceptione. navium receptorium. munienda a mari & hostibus. 1. quæ munita adverſus hostes. 2. quid cothones. quid differat a statione. 3.
Portus Athenarum, & Cæſareæ mirifici operis. *Mirabilia*. 1.
Posca. quæ potio. vino bellicæ nationes non uſe. admissum poſtea. potionis nationum variarum.
Poffinus Petrus. notatur in *Alloggi*. *Allagia*.
Posthumius. ejus documentum. *Allocutio Militaris*. 1.
Postilena. quid in equo inſtructo.
Postignani. *Anteſignani*. *Acies*. 104
Potus militaris. *Posca*.
Potiones variæ. *Posca*.
Præambuli. qui.
Præcipitarium. quæ machina.
Præco. etymon. quid in re urbana locum habuit in militia. pronuncia bant, & coronabant victores in ludiſ ſacris. ipſi certabant.
Præconium. *Vox*.
Præcurſores. qui.
Præda. etymon. exponitur. permitta militi. ea libertas officit diſciplinæ. arbitrium concedendæ penes Imperatorem. pars Diis ſelecta. coacta a Quæſtoribus. geſtata in pompa publica. relata in ærarium. 1. ordo & disciplina ſervata a Romanis in legenda præda. 2. coacta publicè & ab exercitu laureato incensa in honorem Deorum bellii Præfidum. 3. pars pecuniaꝝ prædatitiae aſſervata apud ſigua. pars ſepofita ad humanda caſadera contubernalium. ex ea congeſta accreſcit militi animus. Duces optimi prædam ad milites rei ciunt. 4. referunt ad Senatum. alii eam adminiſtrandi modi. Duces ea cauſa inſimulati peculatus. 5.
Præda. forte diſtributa. *Sortitio militaris*. 2.
Prædaria. quæ machina.
Præfectioni. apparitores & ſatelli tes. etiam militiae genus.
Præfectura. dignitas & officium præfeti. item locus diſtinctus a muni cipiis.
Præfectus ærarii militaris. ærario antiquitus prærant Quæſtores. Præfecti poſtea iſtituti. educti forte. deſignati a Cæſaribus.
Præfectus alarum. regit utrunque cornu equitatus. an fuerit dignitas
major Tribuno militum.
Præfectus annonæ. ejusdem ſtructor, & proviſor.
Præfectus caſtrorum. quæ dignitas, & curatio. ſinguli in ſingulis legi onibus. jus dicebant.
Præfectus classis. quæ dignitas & curatio. ſinguli in ſingulas classes creati. interdum plures æquata potestate. tempus exercendi mu neris.
Præfectus equitum. quæ dignitas, & officium.
Præfectus fabrūm. quæ dignitas, & officium.
Præfectus legionis. quæ dignitas, & procuratio.
Præfectus Prætorio. eximia dignitas. curabat bellica & urbana ne gocia. binos Augustus creavit. Tiberius uno creato male consuluit bono publico. iterum bini aſciti. quandoque tres. fi plures adlecti. temporarium iis non perpetuum. jus fuit. creati ex ordine Equeſtri. etiam Senatorio. renunciati gla dio, & cingulo tradito. honores & iſignia. à Constantino M. exau thorati Prætoriani. deleſum ca ſtrum Prætorium. Præfecti dignitas ad civiles ſolum cauſas redacta.
Præfectus Sociorum. qui.
Præfectus Vigilum. ad arcenda incen dia creatus ab Augusto. ejus pro curatio. abolita a Justiniano.
Præfectus apellatio primi decurionis. *Decurio*.
Præfectus Urbis. origo dignitatis. quæ potestas. ad quod temporis ſpatium. cur poſtea obſoleverit.
Præfectorum provinciarum partitio. & apellationes apud Romanos. *Consulares*.
Præjurationes. *Juramentum*. 3.
Prælium. quid diſter a bello. quid a pugna.
Præliares dies. quibus ſecorū ho ſitem laceſſere. ad vim repellendam nulla obſtitit dierum religio. qui dies religiosi apud quasque gentes. iis non licebat præliari.
Præliares dies. qui. *Justi Dies*.
Præmia. incitamentum virtutis Martiæ. corrumpitur hæc venalitate honorum, & avaritia Principum. recenſio præriorum militarium.
Præmia. tradita potiffimum virtutē militari. *Heros*. 2.
Præpilatæ hastæ. non ſunt præfixæ ferro, ſed obtusæ.
Præſentes. item Præſentales. qui.
Præſentia Imperatoris. milites erigit. exempla. militum in Duces benevolentia. Ducum in milites. ægri Duces leicta circumvecti ad ſuos animandoſ. extinctorum mor occulatur. urgente periculo magis neceſſaria præſentia Ducis. 1. niſus in pugna maximus, è medio tollere Ducem hosticum. iterum de efficacia Ducis præſentis. Imperatori cautius progrediendum in me dias acies. 2.
Præſentales. quorum fuerit appella tio in aula Byzantina. *Agentes in rebus*.
Præſides. miſi a Cæſaribus in provin cias cum imperio. partitio provin ciarum ab Augusto. qua potestate provincias regerent.
Præſides. quorum appellatio. *Conſulares*.
Præſidiales Provinciæ. quæ.
Præſidium. thema. locus munitus. mi

milites delecti ad custodiātū . clāses p̄fidiārē detentā a Romānis .
P̄f̄sul . thema . princeps & caput ordinis sacri . P̄f̄siles dicti duces bellici .
P̄f̄tenturā . genus munitionis . etymon . arx similis homini armato .
P̄f̄tenturā . militia limitanea . etymon . quid in castris p̄tentura . quid retentura .
P̄f̄tor . etymon . dignitas urbana . bella adūnistrat̄ quo imperio . qui bus insignibus .
P̄f̄tor . appellatio omnis primarii Magistratus bellici . *Cobors P̄f̄toria* . cur apud Romanos Aphetes dictus . *Apheteria* . jacta mappa dat signum in Circensibus . *Circenses* . 6.
P̄f̄tor Urbanus . curabat reficiendas classes . *Duumviri Navales* .
P̄f̄torium . cur appellatio p̄atoria notet principatum in navibus , in portis castrorum , in ædificiis . locus in castris ubi centorum supremi ducis . aliis editior . figuræ rotundæ . 1. coetus ipse magistratus bellici . quid p̄torium dimittere apud Livium . quid mittere principia apud Frontinum . 2.
P̄f̄toria castra . qui locus in Urbe . in eum coacti à Tiberio P̄toria ni .
P̄f̄toria nāvis . ubi dux ipse degit . reliquias ornatiō & munitionē . eadem Regia . item prima . ignes habet vel fola , vel plures aliis .
P̄f̄toria provinciā . *Consulares* .
P̄f̄toriani milites . custodes P̄toris vel Imperatoris . selecti roboris & fidei . a quo instituti . majus aliis stipendium . comitatus omnis Proconsulis discedentis in provinciam . propria P̄torianis in Urbe castra . propria comitia . eorum numerus .
P̄f̄ventorē . quod militia genus .
P̄f̄andum statarium . quale . *Mēnsa militaris* . 5.
Priamus . ejus gesta .
Priamus . supplex miserandus . *Supplices* . 2.
Priapus . quæ machina .
Primani . qui milites .
Primicerius . etymon . dignitas Ecclesiastica . militaris . utra antiquior . acceptiones aliae .
Primicerii . an differant a Principibus . *Princeps* .
Primiplūs . primus Triariorū Centurio . dignitas & commoda . 1. an differat ab Aquilifero . numerus Primipilorum . opes . 2. quid Primiplūs tempore Imperii vivi . 3. utrum melius dicatur Primiplūs quam Primopilus . quid prior à posteriorē differat . 4.
Primiplūris . qui functus est munere Primiplūl .
Primiplūrius . an differat a Primiplūlari .
Princeps . quæ dignitas . acceptiones variæ .
Princeps juuentutis . qui . *Troja* .
Principalis miles . qui .
Principes . militia genus apud Romanos . eorum locus in acie florente Republica . 1. quam postea mutationem suscepint . arma . etymou . 2.
Principes . quem in acie locum habuerint . *Acies* . 6. eorum electio . *Centurio* . 3.
Principes . aliorum beneficio poten-

tes sunt . *Liberalitas* .
Principia . militia principum . certus in castris locus . distinctus a prætorio . certus locus in acie .
Principium belli . quanti inter sit in omni exercitatione sapienter incipere . præsertim in re bellica . felicia auspicia facit magnis Imperiis . Romanum expenditur .
Pristis . quæ navis . etymon .
Proba Poetria . ejus cento . *Cento* .
Probitas . vel maxime militem decet . omnis victoriarum fructus a Deo largitore . ab eodem impetrati læti exitus bellorum . improbi minus strenuè rem gerunt . probi milites obedientiam colunt . non rapaces . non avari . superbia & ambitione clades pariunt . exempla sacra & profana .
Probitas . sumitur pro strenuitate .
Probus Imperator . Barbarorum auxiliis militiam confundit . *Auxilia* . 1.
Procedo . procedere exercitum est progredi . procedere stipendia est solvi .
Processio . progreſſio militaris . dicta de ordine clericali & sacris coetibus .
Proceres . etymon . castrorum processores dicti Duces . viri armis insignes habiti tanquam Genii .
Procestria . quid in castris .
Proci Penelopes . non sunt inventores latrunculorum . *Latrunculi* . 2.
Procinctus . apparatus bellicus .
Proconsul . quæ præfectura . qui primum ei funditus .
Proconsules . quorum appellatio . *Consulares* .
Procopius . notatur . *Busta Gallorum* .
Procubitores . qui noctu sunt ad custodiā .
Procuratores . acceptio multiplex . In re militari p̄sides provinciarum .
Procuratores . quorum appellatio . *Consulares* .
Procuratores antecessores .
Prodicius Hercules . ejus de Hercule præclarum commentum . *Hercules* .
Prodictator . Dictator extra ordinem . Dictatoris vicarius .
Prodigium . etymon . quid differat ab ostento . quomodo Romani belli auspicia caperent . genera prodigiōrum . 1. expenduntur offenditio-nes . neglecta causa cladiū . volum ratio habita . recensentur terribula ex formis turpibus , & occurribus inopinatis . serpentes maxime observati . 2.
Proditor . etymon . poenæ in proditoris constitutæ . hostes judicati . exempla . quid differant aperduellibus . causæ quibus proditor quis declaratur . 1. proditio interdum utilis . proditor semper invitus . explicatur adagium de exitio Cili- contis . 2.
Proemia . vetita ab Areopagitis . *Areopagus* .
Profectio classis . tuba per diem . noctu flamma in P̄toria signum dabant . neglecti signi poena . inter cantus facta conscenſio . naves floribus ornatae . servatus inter eas ordo & distantia .
Profectio Imperatoris . p̄missis copiis discedit postremus . quanta id Romæ maiestate fieret . sacrificium in monte Albano . vota nuncupata . procurata prodigia . ludi

editi .
Prodromi . *Antecessores* .
Profligo . etymon .
Projecturæ . quid in Architecūra .
Proletarii . etymon . rejecti a militia legitima . relieti ad defensionem murorum . asciti in militiam ob necessitatem , vel avaritia Principum . quid distent a capite cenſis .
Promethea herba . corpora præstat immunita a vulnere . odia conseruit . *Inulnerabiles* . 3.
Promurale . quid proprie . quæ munitione in noſtrate militia . usus .
Propertius . explicatur in Africatona . *Capilli tonsura* . 1.
Proplaſma . quid in Architecūra .
Proprætor . acceptio duplex . expōnitur .
Propugnaculum . quæ munitione . acceptio antiquior in re nautica . 1. quæ pars in arce munita . quanti ea momenti . de eorum numero . quæ minus , quæ magis idonea ad defensionem . arces munitæ propugnaculis . eorum partes . 2.
Propugnaculum . quid fit in arce . ejus partes . *Arx* . 4. quid in navibus . *Catastromata* . suspensa tignis ad tempus opera fossorum . *Fossores* .
Proquaſtor . quod genus præfecturæ .
Proreta . quid præstat in navi . clavum regit . *Gubernator* .
Prosecutores armorum . qui milites .
Proſelontes . quod genus remigium vel classiariorum .
Proſignani . quod genus militum . quid differant a subſignanis , & antefignanis .
Proſtagaz . Paraſtagaz .
Proſumia . quæ nāvis .
Proteſtores . quod genus militiz . quid proteſtores domesti ci .
Protelum . quid . etymon .
Protocarabus . gubernator triremis Imperatoris .
Protocurſor . præfectus curſorum .
Protocurſor . caput notariorum .
Protocurſor . tabuli præfectus . Magrecallus .
Protovestiarus . quæ præfectura .
Proverbia militaria . vide Indicem . I. c. ult .
Provinciæ . thema . quæ consulares . quæ p̄toria . utræ digniores . 1. divisiones aliae . 2. administrandarum tempus . quæstoriz non admittenda . 3. quæ regiminis forma sub Cæsaribus . 4. sumptus ad eas adeundas ex publico . paſtimonia ad eas regendas proficiscentium . 5. quid fit ornare magistratus profecturos . 6.
Provinciæ . earum partitio . *Consulares* . *Praefides* . quæ ſtipendiariæ . quæ immunes . *Captivus* . 5. collatæ traditione vexilli . *Gladius* . 6. *Vexillum* . 6.
Prudentia Imperatoris . quantum momenti afferat . 1. spectandi mores nationum . exploranda vita Ducum . 2. etymon prudentiaz . hominis dos propria & p̄fedium . 3.
Prudentia . exponit . fortitudo prudentia est juxta Zenonem . *Fortitudo* . 5.
Prudentius . notatur in cinctu Gabino . *Cinctus Gabinus* .
Prunia . thorax .
Psamieticus Aegypti Rex . quomodo exploraverit vetustatem lingua- rum . *Bucephalum* . 2.
Pſudocastellum . munitio temporaria .
 V u u Pſeu-

- Pseudocomitatenses.** qui milites.
Pseudocomitatenses. quæ militia.
Vexillatio. 2.
Pseudoriparienses. qui milites.
Pseudothyrum. porta furtiva. usus in
ædibus urbanis. in arcibus.
Pterophori. qui nuncii militares.
Ptolemaeus Rex Ægypti. ejus præ-
clare dictum. *Liberalitas*.
Ptolemaeus Philopator. admirandæ
magnitudinis navim extruit. *Nau-
ves bellicæ.* 1.
Puella Aurelianensis. ejus statua, &
gladius. *Fornicæ in militia*. 3.
Pueritia. in armis exercita spondet
militem optimum. *Forritudo*. 4.
Pugil. etymon. a manu & pugnis ini-
tium armorum. quid pugil. 1. pu-
gnis pilæ circumligatæ ad ferien-
dum. furfuraceæ ex usu tyronum.
nihil tamen illæ ad cæstus. 2. pugi-
latus arrox exercitatio. defensæ au-
res regumento amphoridum. in-
ventores. 3. studebant curando
corpori. rejecti a Galeno. latius in-
terdum accepti. an inuncti. de pu-
gilatu Senenium. 4.
Pugio. etymon. gladius brevis. pi-
leo junctus usurpatus a Bruto &
Cassio pro symbolo assertæ libertati.
Pugna. etymon. quid distet a præ-
lio. quæ ceremoniæ præcedentes.
1. navalis terrestri similis. 2. iterum
de antecedentibus ad pugnam. 3.
quæ pugnæ signa. ordo militum in
aggrediendo. 4. opportuni situs ca-
prandi. exempla. 5. noctu mars
acerbior. ante noctem pugna di-
rimenda. 6. nox prælia adjuvat.
pugnæ longiores. 7.
Pugnæ commissæ in cuniculis. *Cuni-
cillus*. 9.
Pulchræ Virginis Equites. sacer ordo
militæ equestris.
Pulchritudo in Imperatore. quid pul-
chritudo. quantam vim habeat. for-
ma elegans amorem allicit. 1. fre-
quens nota virorum fortium.
Pulchritudinem partem. *Vires Iulicæ*.
exempla & causæ. 3. augetur præ-
clarum facinus adituri. exempla.
forma Imperatoria non exigenda
ad pulchritudinem puerilem. 4. ite-
rum causæ cur pericula adeuntes
sunt pulchriores. idem notatum in
equis & animalibus rationis exper-
tibus. 5. pulchritudo fortitudinem
indicit & conciliat. cum eadem
sumpta promiscue. 6. de statura Im-
peratoris. 7.
Pulcher. sumitur pro fortia. exem-
pla. etymon.
Pulcius Aloysius. explicatur in *pun-
cta*. *Acus*. defenditur in Palatinis
graffitoribus. *Malandrini*. laudatur
a religione in suo Poemate. *Reli-
gio*. 6.
Pulvis. eo aspersi supplices. *Suppli-
ces*. 4.
Pulvis pyrius. ejus vis quando pri-
mum cognita. *Bombarda*. 10. *Tere-
bra*.
Punctum. iactus gladii punctum adacti
omnium nocentissimus. cæsim il-
latus plus valet ad terrorem. lati
gladii percussio ignominiosa.
Pustulati balchei. *Balbeum*.
Putearii. qui fabri militares.
Puteolani. asservant osfa mirandæ
magnitudinis. *Gigantes*. 3.
Puteus. etymon. quid differat a
& cisterna. necessarii in obsidione.
securiores cisternis & aqueducti-
bus. modi aquæ comparanda. pu-
tei in sacris paginis. in regioni-
bus Afiz majoris.
Pycta. quæ navis.
Pycta. pugil.
Pyctides. quod genus musici instru-
menti.
Pygmæi. ubinam gentium sint. na-
tio pugnax. corum prælia cum
gruibus.
Pygmæi. eorum arma. *Arma*. 8.
Pylæ. claustra montium. *Portæ*.
Pyloclastum. machina ad perfringen-
das portas.
Pyrites. lapis ignifer. usus. eodem
Veteres quomodo ignem elice-
rent. quomodo ex lignis ante usum
lapidis igniferi.
Pyrobolarii. qui.
Pyroboli. bolides minores. item
ignes missiles in usu pompæ festi-
væ.
Pyrophori. qui. *Fax*. 3.
Pyrrhica. saltatio militaris. quo-
modo perageretur. ejus partes. 1.
an ferro vel armis buxeis. quid
saltationes Pantomimicæ. 2.
Pyrrhus Epirotarum Rex. primus in
Italia Elephantes ostendit. *Ele-
phas*. 3. ejus effata. *Eloquentia*
militaris. *Justitia armorum*. 1. *In-
comme*. laudatur a castrametatione.
Castrametator. 3. cornua hirci-
na gestat in galea. *Conus*.
Pythagoras. quomodo musicam mon-
strarerit. *Musica* 1. eadem curat
corporum morbos. ibidem. 8. lau-
datur a silentio. *Arcanorum custo-
dia*. 4.
Pythia. quæ certamina. origo. dica-
ta Apollini. quæ præmia.
Pytho. ab Apolline vicitus. quid no-
tet. *Tæan*. *Apollo*.
Pyxis nautica. *Gubernator*.

Q

- Q** uadrans. quid apud Latinos:
Groma.
Quadrelli. quod genus sagittæ vel
jaculi.
Quadriga. commode dicitur numero
privativo.
Quadrigæ. quod genus vehiculi. cu-
jus inventum. usus in Circensibus.
etiam in præliis.
Quadriga. vetus equorum quatuor
junctorum temone gemino. poste-
rior æquatis equorum frontibus
sub uno temone. novissima ex duo-
bus jugariis & gemino funali præ-
eunte. *Aurigatio*.
Quadrigæ albæ. peculiares trium-
phantium.
Quadrigæ cum statuis. præmium bel-
latorum illustrium. materia sta-
tuarum.
Quadrigæ in adversum actæ. suppli-
cium militare. exempla. cuius in-
ventum. a SS. Martyribus constan-
ter toleratum. discepta corpora
arboribus in diversum actis. par ge-
nus poenæ in diversum actæ naues.
Quæro, is. domo.
Quætor. etymon. missi in provincias
cum Consulibus. & Prætoribus. co-
rum officiis & jurisdictio. a quo
instituti. Quætura initium honorum
apud Romanos. a quo creati Quæ-
stores. etiam ex plebe assumpti.
varietas in custodia pecunia publi-
ca. 1. signa militaria proferunt.

R

- R** abbini. menciuntur de magni-
tudine Adami. *Gigantes*. 3.
Rada. quæ navis.
Raiitemagistri. quæ præfectura.
Raitres. militia equestris Germano-
rum.
Ramnenses. equites instituti a Ro-
mulo.
Rampico. quæ machina.
Rapax. quæ legio.
Rapina. quid differat a raptione &
raptu.
Ratariz naves. quæ.
Rationarii. periti rationum subdu-
cendarum. curabant annonam mi-
litarem. quid differant a rationali-
bus.
Rationarium. indiculus dati & expen-
si.
Reafan. quod vexillum.
Rebello. iterum belligerò, vel con-
tra alium arma sumo. assurgere in
Principem.
Recenso. an sit lustrare militem.
Receptus. regressus militum a prælio
ad stationes. si fiat milite illæ &
servatis impedimentis, gloriosus.
exempla. 1. præconia ducum ob ho-
nestum receptum. exempla. 2. pro
loco quo se milites recipiunt. 3. in
re munitoria sunt refectiones &
perfugia secundaria. 4.
Receptor. sequester.

Re-

Recognosco . quid copias recognoscere .
 Recta tunica . quæ vestis .
 Recuperatores . qui gradus honoris in re bellica & civili .
 Reductus . quæ munitio .
 Regales . quæ dignitas apud Gallos .
 Regifugium . quod festum .
 Regimentum . pro numero bellatorum . qui eidem praeficitur Rector & Regens .
 Regula . quid sit in re ædificatoria .
 Regularis . quæ arcæ regulares .
 Regulus . quasi parvus Rex . quo titulo obnoxii Regibus . Latinorum Reguli sunt Dynastæ Græcorum . Dynastes non est magistratus plurimum , sed unius dignitas . 1. item Regulus Græcorum Tetrarcha . quid Tetrarcha & Tetrarchia . 2. item Regulus Græcorum Toparcha . quid Toparcha & Toparchia . 3. Regulus M. Attilius . ejus fides eximia . Captivus . 2.
 Reisa . expeditio militaris .
 Religio . etymon . in re militari præcipuo studio colenda . Dei contempnentes impii . rei bellicæ Deus vel maximè præest . propitiandus ante bellum indictum & prælium initum . 1. Romani capessunt bellum imploratis prius Diis injuriarum testibus . 2. sacrificia celebrant , procurant prodigia , ludos vovent & dona . 3. Deorum opem implorant . 4. exempla religionis ex Virgilio proposita in Aenea . 5. Duces Christiani laudantur a religione & pietate in administratione bellica . Scriptores fabularum Romanen-sium deficiunt ab exemplis veterum Poetarum in efferenda religione . Areostus notatur in amoribus & insania Orlandi . Poetæ Italici religiosi laudantur . 6. institutio sacramenti militaris . rei auguralis studium . templo & res sacrae afferentes a furore militari . ara misericordia quæ . 7. quam religiosæ & piæ fieret inauguratio equitum sacrorum ordinum militarium . 8. dona Ecclesiis testamento tradita a viris militaribus . prælia die Dominicano non commissa religionis causa . 9. Religio . etiam falsæ summa vis ad persuadendum . Strategema . pecunia a milibus reposita ad usus pios . Arcæ militaris . 2. arma ac præser-tim hastæ habentes ut Numina . Hastæ . 2. item vexilla militaria . Aquila . 1. Signum . 4. servata in instru-ctione aciei . Aries . 9. expenditur in bello sacro Palestinae . Bellum Sacrum . notantur Poetæ minus religiosæ se gerentes . Malandrini . 4. maximum militum munimentum . Invulnerables . 3. expenditur in lustratione exercitus . Lustro . 2. & seqq. tempore prælii ineundi . Præliares dies .
 Remansores . qui .
 Remiges . in siccō exerciti . Exercitatio . 2.
 Repugno . quæ vis & usurpatio hujus verbi .
 Repugnatoria ars . quæ .
 Repulsoria cohortes . quæ .
 Repulsorium . munitio .
 Resectiones . munitiones abscisse & secundariæ . earum utilitas . usurpatæ ab Antiquis . exempla .
 Retentio . certus militum numerus , detentus ex pacto ad opem ferendam .

Retentura . pars castrorum . Praeten-tura pro militum-genere .
 Retia . remedium adversus machinas scandorias . adhibita in pugna equestri . celata ad involvendum hostem . exempla . in re gladiatoria usurpata a Retario . inventor fuit pugnandi .
 Reticulatum opus . quid sit in re ædificatoria . exponitur . ejus firmitas . comparatur operi incerto , & latertio .
 Retinacula . quid prætent in machinis .
 Retrobannus . indictio confandi exercitus .
 Retutela . ducatus postremæ aciei . Protutela .
 Rex pueritæ . quid apud Horatium . Custos corporis .
 Rheda . quod vehiculum .
 Rhei equi . habitus pignus securitatis . Invulnerables . 1.
 Rhodii . dum Gariam obsident Rhodum ammitiunt . Defensio . inventores cuniculi . Cuniculus . 3.
 Rhodiginus Celius . notatur in ansere pro navi . Anseres . in numeris militaribus . Numeri .
 Rhombus . dispositio aciei .
 Romphæa . quod teli genus .
 Rhythmici Poetæ . Ballista .
 Ribaldi . etymon . militia vilis . præ-datoria . honestæ apud alios originis . Riccius Stephanus è Soc. Jesu laudatur . Primicerius .
 Rici magnates in aula Aragonie . origo nominis .
 Ringa . cingulum militare .
 Riparienses custodes fluminum . quid differant a lembariis , & castrianis . Risus . in indignatione . Ferocia . 2.
 Ritteri . quod genus militæ .
 Rixa . quid differat a pugna .
 Robur . etymon . quod ingenum . quod rusticum . utriusque exempla .
 Rocca . quæ munitio .
 Roga . stipendum . thema .
 Roma . cur ejus simulacrum hastatum .
 Romæ . qui . Romani libri . 1.
 Romanentes fabulæ . incredibilia memoran . Mensa rotunda . Gigantes . 4. Romani libri . an pertineant ad Epopejam . Epopeja .
 Romani . an a Pyrrho castrametationem didicerint . Castrametor . 3. quando primum hyeme bellum continuaverint . ibid . 5. religiosi in bello indicendo . Religio . 2. & seqq. diligentes in habendo delectu . Delectus . 1. nationes omnes superant laude militari . ibi . 11. quam dura eorum exercitatio . Exercitum . eximii in fide servanda . Fides . 1. 2. 4. quam severe disciplinam coluerint . Severitas . disciplina militaris . 2. & seqq. Labor militaris . Onera militum . 2. noxæ leves sed iteratas puniunt capitali supplicio . ibid . eorum benignitas in captivos . Captivi . quantum clementia proficerint . Victoria . 3. cur finitimos laboriosè , remotos citè vicerint . Munio . 8. quo ritu & formulæ fœdera conciliarent . Fœdus . Fortunæ sacrificante profecturi ad bellum . Fortuna Dea . 1. fortuna eorum stabilis . Fortuna . 6. in legenda præda disciplinam servant . Præda . 2. & seqq. sociorum querelas audiunt . Querela de injuriis belli . curant armorum munitiam . Munditia armorum . Castra- metor . 8. eorum gladii , & eos ge- standi ritus . Gladius . 4. in acie disponenda solliciti . ejus instructio . interdum variata . certis ceremoniis educunt copias . Aries . 6. & seqq. Agmen . 2. condunt ærarium militare . Ærarium . 1. quanti fecerint pecuniam publicam ibid . 6. 7. militaris eorum eras . Ætas militaris . ordinem cultodiunt in progres- su militari . eorum agmen quadratum , pilatum . Agmen . 3. & seqq. frequentant allocutionem imperatoriam . Allocutio militaris . 3. & seqq. exerciti ambulatione . Ambulatio . 1. & seqq. natus . Nato . aquilam & signa habent instar Nu-minum . Aquila . 1. degeneres redditæ privatis opibus . Arcæ militaris . 4. pecuniam apud signa cultodiunt . ibid . 5. silentium servant . Arcanorum custodia . arcus triumphales primum viris fortibus poitea improbissimis quibusque Cæsaribus exitant . Arcus Triumphales . gla-dios Diis dicant . Arma . 4. concussis armis alacritatem ostendunt . ibid . 5. versis funera celebrant . ibid . 7. nulla arma privatim habent . ibid . 11. astronomie peritia victores . Astronomia . 2. notati quod pluris fecerint expugnatores , quam defensores . Defensio . recuperant amidas aquilas . Aquila . 2. augu-riorum studiosi . Auguria . Extispicium . cur Deos Lares coluerint vultu canino . Canes . intonsi in milicia . Capilli tonsura . 2. eorum castrametatio laudata & relata . Castrametor post clades invicti . Clades . callidè exarmant Carthaginem . Machina . 3. eorum clamor in prælio . Clamor militaris . quando classe pugnare cœperint . Lissus . 3. de gemina eorum classe . ibi . 5. ex quibus habuerint usum Libunarum . Constitutæ naves . pugnare cuniculis . Cuniculus . 9. humanitas . columnæ . Benignitas . de eorum cæligis . Catiga . 3. proficiunt ce-leritate . Celeritas . chlamyde utun-ter . Cblamys . 2. cursum adhibent in prælio . Cursus . 1. an dolo usi fuerint . Dolus . rem funereum cu-rant . Funus . 10. bella eorum ju-sta . Justitia armorum . 2. & seqq. eorum religio in exercitu lustrando . Lustro . 1. & seqq. an uxorati militarent . Fœminæ . 1. & seqq. equis frenæ detrahunt ad irrum-pendum . Frenum . quando machi-nis primum usi . Mæcina . 2. quanti militiam fecerint . Militia . 1. 3. co-pia civium proficiunt alendis exer-citibus . Numerus militum . 4. obe-dientia propagant imperium . Obe-dientia . 1. militarem ordinem ser-vant . Ordo militaris . expenduntur eorum imperii infia . Principium belli . prodigiorum rationem ha-bent . Prodigium . 1. eorum seve-ritas in proditores . Proditor . 1. cur tragœdis parcus uterentur . Tra-gœdia .
 Romani libri . origo Europæ lingua-rum a Romana , idest Latina . cur libri continentis fabulas commen-tarias equestrium bellatorum di-cantur Romani .
 Romulus . institutor ferculorum in-triumpho . Ferculum . 1. primus . apud Romanos triumphum agit . Triumplus . 4. instituit clientelas exterorum . Patronus . ejus apo-
 Vuu 2 theo-

theofis irrifa. *Apostolis*. 2. institutor Circensium. *Circenses ludi*. 10. quomodo consuluerit alendis exercitibus. *Numerus militum*. 4. instituit Præfectum Urbis. *Præfetus Urbis*.
Ronco. hasta falcata.
Rorarii. quod genus militiae. etymon.
Rostræ naves. quæ. inventor rostri in navibus. etiam apertæ instructæ rostris. quid rostrum. rostra inter spolia adnumerata. rostra templum. quid sit orare pro rostris 1. eorum numerus. situs. referebant figuræ animalium. 2.
Rostrum. etymon. quid in avibus. quid in propugnaculo. certa acie dispositio.
Rostrum pars propugnaculi. *Arx*. 4.
Rostrum in navibus. *Rostræ naves*.
Rostrata corona. *Navalis corona*.
Rota. machina ad repugnandum. item alia oppugnatoria.
Rotalis machina. quæ.
Rotarii. *Ruptarii*.
Rotatæ naves. *Liburnæ*. 2.
Ruæus Carolus. notatur in loco Virgilii. *Capilli tonsura*. 7. in *basta præra*. *Hasta*. 4.
Rubrico, as. rubricare enses. quid.
Rudis. quæ virga. gestata a gladiatoriis. cædem milites etiam dimissi. hinc rudiarii milites.
Rufuli. Tribuni militares. a quo instituti.
Ruina murorum. *Hiatus murorum*.
Rumex. quod jaculum.
Rumpæ. quod jaculum. etymon.
Runa. quod jaculum.
Runca. *Ronco*.
Runcinus. equus vilis. interdum nobilis.
Ruptarii. genus militie grassatorium. conductum stipendiis extraordinariis. etymon.
Ruscelli Hieronymus. notatur in *tintinnire*. *Taratancara*. defenditur adversus Lefeyna. ibidem.
Russo. tunica tenui rutilum. sublatum in castris ante pugnam.
Russata. *Tunica*.
Russati milites. *Russata Tunica*.
Rutticana militia. *Urbana militia*. 4. & seqq. *Bellum Rutticorum*.
Rustici. primi saltationem frequentant. *Saltatio*. 2. eorum indemnitat consilendum. *Severitas disciplinae militaris*. 4.
Rutellus. genus jaculi.
P. Rutilius. inventor exercitationis militaris apud Romanos. *Exercitium*. 6. *Monomachia*. 1. instituit militiam Rutulorum. *Rufuli*.
Rutrum. instrumentum rusticum. item nauticum.

S

Saccus. repository notum. ex quæ materia. ad quos usus. etiam liquidorum conditorium. etymon. terra oppleti tollunt aggeres. sti pati paleis retundunt impetum. machinarum. 1. aliud etymon. 2. *Sacculi Parthici*. nobiliores. usus. Sacerdotes, & sacra. bello adacti ob necessitatem. *Vacatio*. 3. *Druideæ*. exempti ab injuriis militaribus. *Religio*. 7. *Templum*.
Sacramentum. quid propriè. quoctuplex in militia. quid conjuratio. jurabant milites manibus clatis, &

vibratis gladiis. sacramentum pro militia usurpatum. 1. ejus vis. 2. *Sacramentum*. miles ipse.
Sacrati milites. qui.
Sacrificium. apud Veteres triplex. *Extispicium*. 1.
Sævitia in extinctos. detectabilis. exempla. 1. hostica cadavera feris objecta. *Torquatus Tasius notatus*. laudatus. 2. Pompejus extensus despectui habitus. 3. pietas Christianorum in sepeliendis SS. Martyrum corporibus. 4. sepulchra dejecta. sepultura negata. institutio sepulturæ. 5. concessa ab hostibus. iterum negata. 6.
Saga cuculla. *Cucullus*, a, um.
Sagaris. quod telum.
Sagitta. thema. exponitur. inventor. plexæ in coronam. 1. ab uno arcu tres emissæ totidem hostes feriunt. peritia eas jaculandi. quæ nationes emitendis excellant. utraque manu emissæ. 2. venenata. 3. quam atrox sagitta Veterum. 4. eadem genus exercitationis & ludi. Virgilius notatur in columba pro scopo.
Sagittæ. in coronas nexæ. *Corona*. 1. jaætæ solem obumbrant. *Calamus*. peritia in jaciendis. *Sagittarii*. *Fuga*. 2.
Sagitta. quæ navis.
Sagittarii. vetus militia. quando a Romanis primum adhibiti. Arabes pedibus sagittas tendunt. 1. sagittis certare minus generosi est animi. 2.
Sagma. jumenti onus. item stragulum. thema. quid differat a sella.
Sagma. repository scuti.
Sagochlamys. quæ vestis.
Sagum. etymon. stragulum jumentorum. 1. veitis militaris. aperta & fibulata. saga Gallica gregariorum ab aliis differt lana, te xtura, color. curantium cursum publicum. sagones qui. 3. belli symbolum. quid caracalla. 4.
Sagum. rubri coloris sublatum est pugnæ signum. *Tunica*. solutus nobilium, aditritius gregariorum. *Soccus*. 2. quid differat a paludamento. *Paludamentum*. 2.
Saguntini. exemplum desperationis. *Desperatio*.
Salæjus conspersio in oppidis hostilibus dirutis.
Salandra. quæ navis.
Salarium. etymon. exponitur. quid distet a stipendio.
Saliba. quod genus armorum.
Salii. Sacerdotes Martis. thema. institutor. numerus. cur dicti Palatini. quid Collini. quo ritu saliebant, & jaætabant ancilia. quid Mamurius.
Salii. Herculis ne an Martis fuerint Sacerdotes. cuiusmodi versus canerent. *Axamenta*.
Salitio. exercitatio militaris ad insidiendum in equum. exponitur. exercitatio ad equum ligneum.
Salmatius Claudio. notatur in laterna. ibi. in vexillo puro. *Vexillum*. 6. in dignitate clarissimi. *Clarissimus*. in barda. ibi. in plumario. *Plumata vespæ*. in vallo. *Vallum*. pro carcere lusorio. in *trotare*. ibi. in *valeti*. ibi. in peplo viris negato. *Peplus*. in annona. ibi. 1. in chlamyde. *Chlamys*. 2.
Salmoneus. falsò dictus bombardæ invento. *Bombarda*. 2.
Salpistæ. qui tuba canunt.
Saltatio. exercitatio militaris. damnata. admissa, & laudata a Platone. alia domestica & urbana, alia militaris. hujus utilitas. quid a colia. quid vinaliz. horum origo & institutor. 1. saltatio ad numerum, & certis legibus. exponitur. antiquitus sine modulatu, qui postea additus. ballismus institutor. exercitatio laudata. usus. usurpata in victoriis, & lœtis nunciis. exempla ex sacris paginis. rusticæ saltationis inventores. 2.
Saltem. origo hujus adverbii.
Salustius Crispus. an parum commode senserit de allocutione militari. *Allocutio militaris*. 9.
Salutatio. castrensis. fiebat per gradus ab inferioribus ad superiores magistratus. non sine fructu disciplinæ.
Samæna. quæ navis.
Sambuca. organum musicum. machine. thema. aliis pons machinalis in oppugnatione terrestri. aliis machina navalis oppugnatoria. 1. exponitur. 2.
Sambuca. machina scandoria.
Samiarii. qui.
Samiarii. *Munditia armorum*.
Samiata ferramenta. *Ferramenta*.
Samnites. inventores scuti Romani. *Scutum*. 7.
Samosateni. malthæ beneficio Lucullo obfistunt. *Maliba*.
Samson. quo commento incenderit agros Philistinorum. *Strategema*. immunis a vulnera. *Inulnerabiles*.
Sancius Navarræ Rex. cur Abarca dictus. *Abarca*.
Sansovinus. notatur in arsenale. *Arsena*.
Sapientia. *Literæ*.
Sappa. postremus tractus accessuum obsidianalium. sollicite curandus.
Saracenæca. porta penis in arcibus. thema.
Sarapætarii. pedites Turcici.
Sarcina. quid distet ab oneribus & impedimentis.
Sarissa. hasta Macedonum peculiaris. exponitur.
Sarmatæ. unguis equinis neætunt. loricas. *Lorica*. 3.
Sarrachorides. servi Turcici militares.
Sarracum. quod vehiculum.
Satelles. thema. quod militiae genus. etiam apparatores, & servi militares.
Satellitum. copia satellitum. militia dicta satellitum.
Satrapa. *Præfector provinciæ* apud Persas.
Saturnus. ejus militaria.
Saturnii versus. qui. *Triumphus*. 6.
Satyræ. eorum celeritas. *Salatio*. 2.
Saxones. origo hujus vocis. *Saxæ*.
Saxum. thema. quid differat a lapide. usurpatum pro scopulo. 1. genus jaculi antiquissimum. ferro comparatur. remedium ad repugnandum. 2.
Sbaralium. quæ munitio.
Scabellum. quid in arce.
Scabellum. pars propugnaculi. *Arx*. 4.
Scæva. Centurio fortissimus. *Censitio*. 3. *Defensio*.
Sca-

Scalæ. etymon. quid distent scalæ a scala. earum inventor. 1. nisi sequent muri altitudinem, damnosæ. exempla. 2. scalæ lineaæ. coriacæ. spiritu inflatæ. reticulataæ funibus. compactiles. reductiles. cum ponticulis in fastigio. uaticæ. 4.
Scala. ex truncu. Krage.
Scala cochlis. Cochlea pro scala.
Scaliger Julius Cæsar. notatur in cælopare. ibi. in descriptione cæstuum. Cæstus. 2. saltat Pyrrhicam. Pyrrhica.
Scaliger Joseph. notatur in loco Tibulli. Comes. 3. in versu Propertii. Capilli tonsura. 1. in loco Varronis. Vallum.
Scamari. militia graffatoria.
Scansores. qui.
Scapha. thema. quæ navis.
Scara. multitudine militum. thema.
Scarabæus. insectum. symbolum fortitudinis. militare signum.
Scarabæus. ejus effigies gestata ob immunitatem corporum. Invulnerabilis. 3.
Scaraguaya. excubiaæ militares.
Scaramanga. quæ vestis.
Scaramutia. prælium. thema.
Scarella. sacculus. thema.
Scastlegi. cessatio ab armis.
Scenographia. Scigraphia.
Scenophori. militia equestris. etymon.
Sceptrum. baculus. etymon. insignie regium. sumptum pro Rego vel regia. initio hasta. ornatum triumphale. adhibitum in fœderibus. 1. materia. ornamenta. structum ex queru notat firmatam Imperii. symbola & figuræ additæ. quam vim habuerit in jumentis. 2.
Sceptrum. quo ritu Veteres per sceptrum jurarent. Juramentum. 5. quibus figuris ornatum apud Ægyptios. Zifera. 2.
Schenum. mensura itineraria. Stadium.
Schola. etymon. quid schola Palatina Principum Byzantinorum. quæ exercitationes scholarum.
Scholæ Principum Orientalis Imperii. Magister officiorum. Scholares.
Scholares. pueri nobiles in aula Palatina. stipatores Principum. informati exercitationibus bellis.
Sciographia. quid in Architectura. Sciomachia. thema. exercitatio quælibet ludicra. exponitur. 1. certamen adversus umbram sui corporis. adversus palum, columnam, artem. commune cum brutis. 2.
Scioppius Gaspar. notatur in explodo. Displodo. in epiphylum. Eppibrium. in censura Famiani. Detendo.
Scipio Africanus. ejus præclaræ dictum. Scutum. 3. Obedientia. 1. insignis in adhortatione Imperatoria. Allocutio militaris. 1. exactor disciplinæ. Severitas disciplinaæ militaris. 2. comparatus cum Lælio. Consilium. 8. favet literatis. Poetae. fidem præstat auguriis. Augurium. 5. astu Siphacem vincit. Castrametor. 3. quo fructu usurparerit proprias laudes. Laus. 2. quot oppida sculpta ferulis monstraverit in triumpho. Triumphus. 10. ejus fides in hostes. Fides. 1. sacrificat Pavor. Pavor & Pallor. Polybio Historico & Poetis utique

belli sociis. Historia. 1. Literæ. 1. instituit Prætorianos. Prætoriani milites. ejus statua chlamydata. Cblams. 2. instituit cohortem amicorum. Cobors amicorum. proficit scriptis militaribus. Experientia. 2. non parcit pecunia publicæ urgente necessitate. Necessitas. 1. qua arte occupaverit Carthaginem Hispanicam. Obsidio. 5. ejus solertia in oppugnatione Numanciæ. Oppugnatio.
Scipio Nasica. ejus illustre dictum. Bellum externum. clepsydra usum Romanis monstrat. Clepsydra. cogit militem in re subita. Evocati. 1. Scirpus rete. sermo obscurus. Gryphus.
Scireum. genus armorum.
Sclopus. thema. quod genus tubi.
Scorpio. reptile. pisces. caeleste signum. jaculum. machina. quid organum distet a machina. genus supplicii.
Scorteum. theca sagittarum.
Scrama. telum. thema.
Scramasaxus. gladiolus.
Scriba navalis. quid curaret in ministerio nautico. quid scriba navalis apud Plautum. Festus notatur.
Scribere militem. cur dicatur pro legere vel cogere. quid catalogus, tabellæ, & similia.
Scrinium. thema. necessitas & usus. quid scrinium statarium. quid viatorum. quæ asservanda in scriniis. Scriniarii. magistri scriniorum. item qui scrinia deferunt. Scrinium.
Scriptores rei militaris.
Scrofa. machina.
Sculpturæ in clypeis. Cybeus. 1.
Sculcara. expeditio militaris.
Sculatores. Excultatores.
Scurra. satelles. stipator corporis. origo significationis.
Scurra. quam partem habeant in triumpho. Triumphus. 10.
Scutagium. exhibito pectora. subditis feudalibus.
Scutale. quid in funda. thema. Livius explicatus.
Scutarii. scutis dimicantes. armigeri. ipsi etiam milites. servi honorarii. socii in armis.
Scutarii. quæ scholæ scutariorum. Magister officiorum.
Scutati. scuto dimicantes.
Scutulati equi. Scutulum.
Scutulata saga. Scutulum.
Scutum. thema. exponitur. 1. quid distet à clypeo. materia scutorum. coria scutorum mansa urgente fame. 2. cælaturæ & picturæ. tyronum alba. distinguuntur cælaturæ variæ generis. quæ nomina scutis inscripta. 3. scuta illustria apud Poetas. 4. 5. Romani scuti longitudo & latitudo. iterum de ejus materia. ejusdem partes. iterum nomina insculpta. 6. varietas apud Romanos. ea amittere ignominiosum. scutum pro feretro. iterum de materia & forma varia. quid Ligusticum. origo apud Romanos. 7. aliarum nationum leviora. usus pro lintribus in trajectu amnium. Ægyptiorum maximæ molis. 8. appensa humeris. Græci de scutis solliciti. Romani da hasta servanda. iterum de ignominia amissorum. 9. illisa genibus signum laticè. collisa hastis notant dolorem. & indignationem. eorum concusso pugnat initium. perversa gestatio signum defectionis. ferint pellentes pro scutis usurpatæ scutis excepti novi Imperatores. 10.
Scutum. apud Veteres arma. fereum in acie interfectorum. pictum facinoribus bellicis. distinctum picturis. & cælaturis. quid sit scutum album. amissum fuit dedecori. non recuperantibus ablatus usus, & interdicta mensa militaris. Arma. 1. cur erectum vigilibus. Vigilia. 4. hastis illisum signum trititiz. Haſta. 3. sublatum alacritatis signum. Allocutio militaris. 4. quomodo antiquitatis appensum humeris. Ansæ scutorum.
Scutulum. parvum scutum. quid scutulata saga. quid equi scutulati.
Scutula. significaciones variaz. Scutulum.
Scyphus. quæ navis. quid eschipatus. quid eschipagium.
Scythæ. quomodo judicaverint de hominum felicitate, & miseria. Epbaretra dies. eorum legatio ad Darium. Zifera. 8. eximii jaculatores. Sagitta. 2. Martem sub effigie gladii colunt. Gladius. 1. Acinaces. Martis apud ipsos templum. Mars.
Scythes. inventos sagittæ. Sagitta. 1. arcus. Arcus.
Scytale. quod genus mittendarum epistolatarum.
Secespita. quod genus securis vel cultri. thema.
Secreti custodia. Arcanorum custodia.
Secta. thema. dicta etiam de copiis hosticis.
Secundani. qui.
Securis. thema. cuius inventum exponitur. adnumerata inter missilia. quarum nationum peculiaris. 1. supplicii genus. describitur. an honestius sit securi quæ gladio capite plecti. formula infigendi supplicii. fiebat extra vallum. secures insignia magistratus. 2.
Secularis. insigne rei judicariæ. Gladius. 6.
Securis. carmen Simmiae Rhodii. Equus Duratus.
Securis hastata. Alabarda.
Sedécias. ejus error in vaticiniis. Zifera. 7.
Sedes. pro obfide.
Sedes. pro mansione.
Sedes bellæ. quæ.
Sedes armorum. quæ.
Sedita. præsidium militare.
Seditio. comparatur bello. eodem atrocior. recensentur seditiones Urbis Romæ. 1. causa seditionum. 2. remedia. arma inversa, & quasfata signum defectionis. 3.
Seditio. tollitur usu pecuniæ publicæ. Arca militaris. 5.
Segestre. thema. lectus militaris. usus in lecticis.
Sejuges. sex equi currui alligati. diversa jungendi forma. assignati currui Jovis.
Seliphtari. equicatus Turcicus.
Sella castrensis. exponitur. an differat a curuli.
Sella curulis. thema. a quibus illam Romanî acceperint. forma. quorum magistratum fuerit. materia.
Sella equestris. quid distet a sagmate. quid ab ephippio. ejus primus usus. ornamenta addita ad pompa.
Semicinctum. quæ vestis. exponitur

tur semicinctum Brasilieuse.
Semilixa. servulus.
Semilorica. quid. Pectorale. pro militum munimento.
Semiluna. Cassis pro munitione.
Semiramis. an prima classem paraverit. Classis. 2. an prima urbes muniverit. Munio. 1.
Senatus consulta. servata in æde Cereris. Arcanorum Custodia. 1. quid Senatus consultum tacitum. ibid. 2.
Senatores. ad gladiandum industi. Gladiatores. 1.
Seneca. iniquior in Duces strenuos. Occidio. 2. in sepultos. Funus. 2.
Senectus. in summo Duce laudatur: viribus imbecilla. sumit viriles animos. Ætas Imperatoris.
Senenses. pugilatum exercent. Pugil. 4.
Senes. interdum validi. aptique bello. militare soluti a militia. hono-ribus affecti. centeni senes Spar-tam defendunt. Ætas militaris. 2. 3. cur consilio valeant. Divina-tio. 5.
Senex Montanus. Assafni.
Senescalli. antiquitus servi. thema. postea dapiferi. dignitatis eximiæ. armorum præfeti.
Sepulmani. qui.
Sepulca militaria. Funus. Tropaeum. Cenotaphium. Arma. 6.
Sepulura. negata. Sævitia in extin-tos. 4. Funus. 4. & seqq. conces-sa etiam ab hostibus. Funus. 10. & seqq. Sævitia in extintos. 5. & seqq. origo. & institutio sepulturæ. ibid. improbè. & stule contemptra. Funus. 2. quibus negata. ibid. 6. Pa-næ militares. 5. iura sepeliendi extintos in acie. quo ritu. & pompa fieret. Funus. 5. & seqq.
Sepuluarii fines. qui apud Gromati-cos. Funus. 11.
Sequela. servus militaris.
Sequester. mediator. thema.
Sermialia. quæ machina.
Sermiones nudæ. quæ apud Aristotelem. Epopeja.
Serpentes. adhibiti in proelio. in auguriis. benevoli erga homines.
Serpentes. in auguriis observati. Pro-digium. 2. benevoli erga homines. ibi.
Serra. instructio aciei.
Serta. quæ corona. Corona. 1.
Sertorius. quid indicaverit equi cauda paulatim depilata. Zifera. 8. ejus judicium de Pompejo & Mætello. Consilium. 11. jactat com-mercium cum cerva candida. ibid. 13. Cervus. quomodo se gesserit in Hispania. Mensores.
Servientes. armigeri. etiam satelli-tes.
Servientes. pro apparitoribus habiti. Apparitores.
Servius Tullus. censum instituit. Cen-turias digerit. Centuriata Comitia. cognoscit suorum nomina. collatio-ne pecuniaria instituta. Delectus. 4.
Servius Grammaticus. notatur in the-mate arcis. Arx. 1. ejus locus cor-rectus. Triumphus navalis. nota-tur in immittere babenas apud Vir-gilium. Classis. 1. in acie stricta gladii. Arctes. 1. in palmata. ibi. 1. in loco Virgilii. Taurus.
Servus. etymon. quibus initis orta servitus. 1. conditio servilis igno-miniosa. servorum frontes com-punctæ notis. 2. remoti legibus a militia. acciti suisu necessitatibus. eo-dem ac milites habitu usi. 3. rari in militia Romanorum veteri. ma-gno numero inventi a luxu. milites creati quem locum haberent. li-beritate donati antequam acciren-tur in militiam. 4. bella servilia apud exterros & Romanos. 5.
Servus in currus triumphantis. Cur-rus Triumphalis.
Skrep. gladius. Durenda. 2.
Sesostris. inventor navis longæ. Na-ves longæ. Reges victos jungit cur-rui. Currus Triumphalis.
Sessa Indus. inventor latrunculorum. Latrunculi. 4.
Setæ capriæ. adhibitæ pro nervis in jaculis. & machinis. Capella. item setæ equorum. Capilli.
Severinus M. Aurelius. notatur. La-trunculi. 3.
Severitas disciplinæ militaris. beni-gnitate multum proficitur. 1. seve-ritas militem continet. quam serio Romani illam colerent. causæ la-xioris disciplinæ in castris. 2. seve-ritas Aurelianæ Cæsaris. 3. caven-dum ne agricolæ. & opera rustica violentur in itinere. & mansioni-bus. 4. exempla assertæ disciplinæ. animadversiones in transgressores. 5. quanto studio disciplina retinen-da. cavadum, ne severitas abeat in crudelitatem. 6.
Severitas disciplinæ militaris. Urba-na militia. 5. turpis si nimia. Ben-i-gnitas Imperatoris. 2. 3.
Seviri. quæ præfectura.
Sexquiplares milites. qui. Duplicarii.
Sextadecimani. qui.
Sextani. qui.
Sextus Tempanius. ejus illustris deli-beratio in re perdita. & dictum me-morabile. Evocati. 1.
Sibyna. quod telum. quorum pecu-liare. etymon.
Sica. thema. quod genus gladii. quo-rum. quod genus. forma. a fulti-cis ad milites transit.
Sica fistularia. genus armorum no-vitii inventi. describitur.
Sicilices. spicula hastarum. Sica.
Sicilire. & sicilimentum. quid. Sica.
Sicinius Dentatus. omni genere præ-miorum honestatus. Præmia.
Sicyonii. coronarum ornatum mon-strant. Corona. 1.
Sidonius. defenditur ejus versus. Nato.
Signum. quotuplex militibus datum.
Signum. quid distet a vexillo. ety-mon. describitur. varia a variis gentibus sublata. 1. quæ prima apud Romanos. materia. sculptilis. au-xilia Romanorum vexillis uteban-ent non signis. sua cohortibus singulis & centuriis vexilla vel signa. 2. corum locus in castris. coleban-tur religiosè. habita ut Numina. per eadem juratum. ea amittere. summum dedecus. poenæ in negligentes. ornatus varius. in re tristi inulta & neglecta. 3. 4. custodita in ærario. inde deprompta. ju-mentis imposita præter morem. in-structa loculis cuspidatis, quibus terræ defixa. iterum de eorum lo-co in castris. origo signorum ab Ægyptiis. ex qua iterum origo habendi animalia pro Numinibus. recensentur signa variarum gen-tium. 5.
Signa militaria. apud ea deponebatur pecunia. Arca militaris 5. Præda. 4.

convulsa bellum augurium. Arctes. 9. in hostes jacta ad milites incitan-dos. Aquila. 1. quid distet a vexillis. Vexillum. 1. 2. habita ut Nu-mina. ibid. 2. Arca militaris. 5. quæ signa muta. quæ musica. quæ voca-lia. Tesseræ. 1. cum pentalpha A. li-tera 5. cum accipitre. ibid.
Signa inferre. quæ formula. & ritus.
Signiferi. qui gradus militis. signa amittere ignominiosum. si defixa. convelli non possent inauspicatum. sollicitè custodita a Romanis.
Silæ. galeæ. etymon.
Silentium. Arcanorum custodia. Con-silium. 12.
Silex. igniarium.
Silictarii. militia Turcica.
Silius. notatur in covino. Covinus.
Silvestra. quæ machina.
Simmias Rhodius. ejus carmen ad formam securis. Equus durateus.
Simonides. ejus dictum memorabile. Arcanorum custodia. 1.
Simplares. Duplicarii.
Simpli equi. qui.
Sinaspismus. instructio aciei.
Sinenses. eorum murus. Vallo. 1. Ag-ger. 7. an primi bombardas habue-rint. Bombarda. 2. pulvis pyrius apud ipsos. ibidem. 10.
Singilio. quæ vestis. thema.
Singulares. militia equitum. excubi-tores. ratio nominis.
Singulares equi. Desultorii.
Singulatores. quod genus equitatus.
Sinon. inventor facis specularis. Ignis castrensis. Fax. 4.
Siphones. machina ad incendendum.
Sipontinus. notatur. Cento.
Sittaria. quod genus sacculi.
Sistrum. crepitaculum in sacris. & prælio adhibitum. peculiare Ægy-ptiorum. an etiam lignea fuerint.
Sistrum. describitur. Cimbala.
Sithia. quæ navis.
Sitis. atrox supplicium. bella in com-pendium mittit. exempla. in ea ferenda magnus Catoni animus. item David Regi, & Alexandro Macedoni. 1. remedia. canal is co-riaceus admirandi operis ad aquam deducendam. 2.
Situs. condendarum arcium varius. expensus item in munitione castro-rum. Munio.
Socci. cur adhibiti in comediiis. Sta-tuta militaris.
Socii. etymon. quid distet a soda-libus. comitibus. & collegis. 1. qui dicerentur socii apud Romanos. ca-ruerunt antiquitus jure civitatis. bellatum a Romanis adversus so-cios. socii in Italia solum. auxilia extra Italiam. sacramento dicebant Duci Romano, non item auxiliares. interdum etiam auxilia sacra-mento adacta. commoda ex sociis apud Romanos. 2.
Socii. quid differant ab auxiliis.
Socrates. quomodo se haberet erga discipulos. Amusss. damnat emen-tes fructus præcoce. Celeritas in bello. 1. faveit Olympionicis. Olym-pia. 2.
Sol. signum Persarum. eorundem Nu-men. sagittis jactis salutatur.
Sol. ejus defectus ignoratus copias perdit. Astronomia. 3.
Soldatus. miles conductius. appella-tiones aliz. origo nominis.
Soldurii. quæ militia.
Soleæ equorum. ferreum unguilarum mu-

munitum. adhibitum in jumentis onerariis. usurpatum etiam tempore Heroum. initium ejus usus. Soliferreum. quod genus teli. etymon. Solimanus Turcarum Rex. quibus intentatis minis curaverit construi pontem Murs. Pons. 6. Solinus. notatur in Cræsi muto filio. Clamor militaris. 3. in etymo arcis. Arx. 1. Somarii. asini sarcinarii. Sogmarii equi. Sona. pax. foedus. etymon. Sonus in bello. Musica. Sopyrus. ejus astus & benevolentia exemplum in Darium Regem. Strategema. Sors. & Sortes. Sortitus militaris. Sortitus militaris. ritus sortiendi varius. adhibita sortitio in distributione officiorum. in subeundis suppliciis. in magistratibus ineundis. 1. præda sorte distributa. quid sortes. virgines. & matronæ in expugnatione urbium sorte affigatae victoribus. clariores exemptæ. & Ducibus traditæ. spolia sorte divisa. sortitione magistratus missi in provincias. 2. honestiores loci in concerationibus sorte educti. 3. in galeam missæ sortes. exempla. quid notet vetus formula. Sors certuit. sors pro iudicio & responsis Oraculorum etiam in numero privative. 4. Angli militis infana temeritas in iterata vita sortitione. 5. Sostratus Gnidius. inventor turri maritimorum. Turres maritimæ. Soteria. quæ sacrificia. quod genus carminis. Spachi. equitatus Turcicus. Spadices equi. qui. Spaliones. machina tectoria. Spaltum. quid in præmunitione. quid in architectura urbana. etymon. Sparæ. an sint genus rescisionis. Spartacus. servili exercitu Romanos exagitat. Servus. 5. Spartanæ mulieres. quomodo consopirent infantes. Musica. 3. filios obarmantium monitum. Arma 1. Cyprius. 5. Spartani. inventores gladii. Gladius. 1. pexo crine militant. Capilli tonsura. 3. Pulchritudo. 3. Muſis licant. Muſæ. cur Martis simulacrum alligatum coluerint. Victoria. 1. Evocatio. obedientiam colunt. Obedientia. 1. 2. hastæ inventores. Hasta. 3. musicæ studiosi. tibiis resonantibus ineunt prælia. Musica. 4. quibus auguriis prænunciata illis fuerit clades Leuctrica. Augurium. 4. cur spolia Diis non suspenderent. Spolium. 3. quanti consilium fecerint. Consilium. 8. tyrones otio vel capula pinguiores verberant. Mensa Militaris. 6. patriam immunitam habent. Miles. 1. senes centum. patriam defendunt. Etas militaris. 2. duplē portionem cibariam apponunt Regibus. Duplicari. damnant pancratium & pugilatum. Pancratium. cur tunicis rubeis ute-tentur in prælio. Tunica. mira eorum exercitatio. Fortitudo. 4. laudibus incenduntur. Laus. 2. pro cruenta victoria gallum mactant. Gallus. quomodo exquirerent infantium indolem. Delectus. 11. negligunt pecuniam publicam. Era-rium. 3. inventores fallendi hostes muneribus. Arcæ militaris. 1. favent allocutioni militari. Allocutio mi-

litaris. 1. quātū fecerint ducis autoritatem. Autboritas in Duce. eorum cura de funeribus. Funus. 5. Spartani militis illustre responsum. Captivus. 1. Spartianus. notatur. Capita boſſum pilis praefixa. 1. Sparus. telum rusticum. etymon. Spatha. quod genus gladii. ad ejus longitudinem exacta statura militaris. spathis apprehensis conciliata fœdera. etymon. Spatharri. quæ dignitas. Spatharii. ordo militis equestris sacræ. Spathoglani. militia Turcica. Specula. thema. acceptio varia. positz ad excubias. signum igne fumoque tradunt. locatæ in corona murorum. exponuntur. dictæ turgioli. antiquitus ex ligno. quomodo signo dando deservirent. Speculatores. res hosticas indagant. differunt ab exploratoribus. carnifex habitus. & militia vialis. transgressi ad honestiores gradus. asciti inter Prætorianos. lanceis armati. dispersi in singulas cohortes. item de eorum discriminæ ab exploratoribus. litteræ per eos missæ. 1. usus in monstrandis itineribus. habitum mutant ad tutius explorandum. præsticum id interdum a Ducibus. 2. quanti facienda sit murorum custodia. custodiæ urbanæ extra bellii periculum institutæ a Romanis & Massiliensibus. quo astu id curavum ab Alcibiade. somnolenti macerati a Ducibus. item ab hostibus. 3. Speculatoriæ naves. aptæ ad explorandum. leves. raro milite instruæ. fine rostris. Speculum istorum. exponitur. inventor. Spec. ejus habitus. valet in armis plurimum. Sphinx. cur signum militare. Arcanorum custodia. 1. Spiculatores. Ripatores. custodes Principum. Spiculum. quid differat a telo. etymon. Spingarda. quæ machina. etymon. Spinachium. quæ navis. Spinula Ambrosius. quo astu deceperit Galliæ Regem. Machina. 5. Spira. certus militum numerus. an significet cohortem. thema. Spiritus Sancti Equites. sacræ militis ordo. exponitur. Splendona. quod genus gladii. Spolium. quod detrahitur cæsis hostibus. delata in triumpho. affixa templis. etiam privatis domibus. dicuntur etiam de feris. exempla gestantium ferinas pelles. 1. fixa spiculis trophyæ appellantur. congeita acervatum dicuntur ferula. 2. pro fortibus suspenſa. dicta de urbibus & provinciis dominis. defixa non licebat detraher. cur Spartani Diis ea non suspenderent. 3. Spolia. templis affixa. Templum. 2. affixa domibus non licebat detrahere. ibidem. 4. post victoriam crevata in honorem Vulcani. Vota. 1.

Sponda. quid Latinis. Sponſo. Spongia. genus lorice. quorum. adh̄bita in ascensi parietum. Sponſio. genus pacticus. exponitur. quātū duplex. forma spondendi. Sponſores pacis. conciliatores. Spourenes. calcaria. Squama. corium piscium. tegumentum ex catellis nexilibus. Stabilitas. oppidum. præfidium militare. Stadium. etymon. mensura cursus. origo ab Hercule. exponitur. variatum in stadiis Veterum. ut in nostris leucus. Staffa. subex pedaneus. origo vocis. Standardum. dicitur a stando. non a tendendo. non est vexillum. sed signum ex hasta vel pilo. non diffimile tuſæ. exponitur. Statarii milites. qui. Statio. etymon. mansio militaris. 1. locus excubii peragendis. cohortes integræ in stationibus. etiam turmæ. an sint semper nocturnæ. 2. sumpta statio pro dignitate vel existimatione. 3. Statio. quid sit in re maritima. Portus. 3. Stationarii. qui. Stationarii. quid distent a circitoribus. Vigiles. 2. Stativa. etymon. quid differentia manūtionibus. Stativa. Caſtrametor. 4. Statores. etymon. nuncii magistratum. satellites. quod eorum munus in caſtris. non confundendū cum stratoribus. Statuæ. præmium singulare virtutis militaris. cui primum dicata. quandoque despctæ. posita viris literatis. victoribus in sacris certaminibus. quid statuæ iconicae. erectæ quibusdam magnō numero. 2. earum antiquitas apud Romanos. erecta Princepsimprobis. 3. qui primi meruerint Romæ. quid statuæ meritorum. quid ornata solitæ. quid statuæ Achillæ. loricate. ornata lauro. 4. non licet privato nomine eas tollere. dirutæ privatum positz. Capitolium iis refertum. tituli & inscriptio[n]es in statuis. 5. Statuæ. deductæ in Circensisbus. Circenses. 3. dejectæ in oppugnatores. Adriani moles. Osridis statua. O littera. Victoria duplex. Nemeseos Phidiae. Victoria Dea. Apollinis apud Tyrios. alligata aræ Herculis. Victoria sine alis. Martis catenati apud Spartanos. Evocatio. Statuta militaris. viri fortes statuæ brevioris. Heroibus prægrandia attributa corpora. cur in Tragediis cothurni. cur in Comœdiis socci. exempla procerorum corporum. immutatus humanæ statuæ modus. magnitudo corporis ad speciem proficit. nimia proceritas officit munis militaribus. quæ commoda militis statuta. robur & agilitas magis laudantur. iterum de viris fortibus statuta exigua. Statuta. quæ commoda militibus. Incomm. Pulchritudo. 7. monstræ magnitudinis. Gigantes. excellens. ibid. explorata ad longitudinem spathæ. Spatha. Stelle Equites. ordo sacer militaris. exponitur.

Scel.

- Stellatura . quod crimen . etymon : poena in magistratus ea utentes ad versus milites .
 Stemmatia familiarum . *Insignia* .
 Stephanus Robertus . notatur in loco Ciceronis . *Umbo* .
 Sternaces equi . qui .
 Steuzechius Godeschalcus . notatur in Elephante signo militari . *Elephas* pro signo . in loco Caesaris . *Vigiliae* . 2. in *cataphracta* . ibi .
 Sticata . etymon . quod munimentum .
 Stigmatici . servi in fronte , tyrones in manu , alii in brachiis notati stigmatibus .
 Stigmatici . *Delebus* . 9. *Fabricæ armorum* . 1.
 Stili cæci . munitio castrœ .
 Stimuli . instrumentum munitiorum . machinulæ in genere tribuli .
 Stimulus . quid proprie . quod genus armorum . etiam equi stimulis incitari .
 Stipatores . custodes corporum .
 Stipendium . etymon . quando primum apud Romanos stipendio conducti milites . panis & obsonium pro stipendio erogatum . sumptum pro annis militiæ . 1. æs appensum pro stipendio non rude , sed signatum . 2. pars pecunia retenta apud Quæstores . 3. quæ stipendia peditum , quæ equitum . prorogati & negati causa . 4. pondus & varietas . Caesarum tempore largiora . 5.
 Stipendiæ subtræctio . poena militaris . *Aere diruit* .
 Stipendiarii . qui stipendia solvunt . incolæ civitatis aut provinciæ stipendiariæ .
 Stipendiarii . qui stipendia faciunt . *Stipendiarius* , a. um .
 Stipendiosus . miles veteranus .
 Stivale . ocrea æstivalis .
 Stlata . navis piratica . thema .
 Stroppus . alijs scloppus . proprie sonitus buccæ inflatæ . quod genus armorum .
 Stoici . quid senserint de felicitate . *et cetera* in seculatura contempta . *Funus* . 2.
 Stolus . expeditio fere navalis .
 Stormenum . pugna tumultuaria .
 Stormus . turba collecta ad pugnandum . ipsum certamen .
 Strada Famianus . defenditur . *Defendo* .
 Strages . etymon .
 Stragula , & stragulum . regumenta equorum . olim ex pellibus ferinis . postea magno sumptu comparata .
 Stragula equorum . plumata . *Cataphracti equi* . *Plumata vestes* .
 Strategema . etymon . exponitur , pars prudentiæ in Imperatore . ea laude Duces insignes . nox fraudes conciliat . item religio falsa , & amicitia . exempla .
 Strategemata . ex habitu rusticorum . *Bellum Rusticum* . fame diffimulata . *Fames* . 6. juvantur novis armorum inventis . *Arma* . 8. Comanni Regis adversus Massilienses . Alcibiadis in suos milites . *Speculatoræ* . 30
 Strategia . præfectura militaris .
 Strategium . quæ castra .
 Stratotica pecunia . *Aerarium militare* . 3.
 Stratotides . quæ naves .
 Stratocles . ejus dictum . *Dolus* .
 Stratopedarcha . præfectus militum .
 Stratores . servi . etymon . præsto erant dominis in equorum ascensu . Antiqui saltu , nullo subice , insi- liebant in equos . equos inquirebant stratores . gradus dignitatis . Constantinus M. stratoris officio religiosè fungitur .
 Stratores viarum . genus militum . sternebant , & complanabant vias .
 Strava . quid . epulæ funebres . etymon .
 Strenua . quæ Dea .
 Striga . quid in re rustica . quid in equorum locatione castrensi . quid strigare , & strigofum .
 Strophium , & strophiolum . *Corona* . 1.
 Stroppus . quid . *Corona* . 1.
 Stuprum . quo commento vitatum a virgine moniali . *Invulnerables* . 3. puella illatum in Deiparæ facello a Duce Gothicæ . *Templum* .
 Stylus . quod genus armorum . quid in re literaria . acceptio aliae .
 Subadjuta . adjutor .
 Subalaria tela . quæ . *Dolones* .
 Subarmale . quod genus vestis . thema .
 Subcenturio . vicarius Centurionis .
 Subcoacta . quæ vestes . *Filtrum* .
 Subcoacta . lorica . *Lorica* . 3.
 Subcustos . custodis vicarius .
 Subdefensores . *Defensores* .
 Subditorum exercitus . an præster extranco . *Urbana militia* . 5. & seqq.
 Subex pedaneus . fulcrum pedum ad infiliendum in equum . Antiquis ignoratum . saltu saliebant . seniores & invalidi adiuti suggestibus lapideis locatis per vias militares . 1. adhibiti subices nō ob sessure commodum , sed ut firmius pugnarent equites iisdem nixi & erecti . hasta Antiquis pro subice . ascensum apprehensis equorum crinibus . 2. subex non admodum novitium inventum . 3.
 Subex pedaneus . an fuerit Antiquis notus . *Anaboleus* .
 Subjugium . jumentorum fascia petralis . integrator . verbum militare .
 Subitarii milites . qui .
 Sublicum . palus in aqua defixus ad constructionem pontium . etymon .
 Submœnium . quid .
 Submotores . *Lictor* .
 Subpræfetus . quid .
 Subpræfetus classis . qui .
 Subscus . taleola cuneata . etymon .
 Subsidia . copia foederatorum missæ ad reparandum exercitum . earum locus . item copiæ sepositæ ad pugnam restituendam .
 Subsidia . seponenda in acie . *Acies* . 8.
 Subsidia . instrutio aciei .
 Subsignani . qui in acie Romana . *Acies* . 10. *Prosignani* . *Antesignani* .
 Substites . *Parastatae* .
 Subulo . instrumentum musicum . thema . exponitur . ejus usus .
 Succula . organum tractorum ;
 Succula . *Ergata* .
 Sudarii . qui . *Acclamatio* . 1.
 Sudes . exercitatio militaris . lignum acutum . duratum igne . telum frequens . usus in firmandis aggeribus .
 Sudetum . quæ munitio . etymon .
 Svetonius . explicatur in tribus ferrulis . *Ferculum* . 3. in classe *Græcorum* . *Classis* . 5. notatur . *Classis* . 6. ejus locus dilucidatus . *Manubia* . notatur in vita Augusti . *Obses* .
 Suffragium . pro auxilio militari .
- Suffragium . juste & honeste ferendum . *Paris* .
 Suffigium .
 Suggetus . locus editior , ex quo dux milites alloquitur . munitio . tumultus ubi locantur fulminalia . usus .
 Suovetaurilia . quod sacrificium . dicatum Marti . etymon .
 Superbia . clades parit . *Probitas* proximorum integritate . ejus foeditas . *Justitia* armorum . 1. *Letitia* . *Statuæ* . 1.
 Supernumerarii . quod genus militum .
 Supernumerum . quod genus militum .
 Supersellum . quod sellis equinis instantur .
 Supersignum . quod ornamentum in milite .
 Superventores . qui .
 Suppetiz . quid different ab auxiliis , & subsidiis .
 Supplementum . milites asciti ad splendidas copias .
 Supplicatio . preces publicæ . quo ritu fierent apud Romanos . 1. adhibiti in triumphis . quo temporis spatio . quibus formulis . 2. exempla . 3.
 Supplices . etymon . causa supplicandi . tangebant genua Victorum . porrigebant manus nudas & inermes . gestabant oleas . ramos obvolutos vittis laneis . utrum capite an manibus gestarentur infulæ & coronæ . 1. quod discriben inter supplices , captivos & alios . ritus variæ . 2. jura supplicum . 3. in terram procumbunt . pulvere aspergunt capita . 4. iterum de oleis gestatis manus intra manicas occultatae figuræ submissione . 5.
 Supplices . cruces bajulant . *Crux* . 8.
 Supplicia militaria . vide *Pœnae militares* .
 Suprajuncturii . qui magistratus .
 Sus . quæ machina .
 Suspendium . foedum & atrox suppli- cium . formula irrogandi . abolitum a Romanis . velato capite toleratum . cur capit in supplice & luctu velari consuevit .
 Suta , orum . thoraces .
 Suvartus Bertholdus . bombardæ invento . *Bombarda* . 4.
 Sybaritez . eorum equi ad modulatus in bello saliunt . *Equus* . 9.
 Sylla . instituit apud Romanos combustionem cadaverum . *Funus* . 14. ejus saevitia . *Felicitas* . 1. pecunia sacra non parcit urgente necessitate . *Necessitas* . 1.
 Symbola Heroica . *Insigne* .
 Symmetria . quid sit in architectura . in munitionibus arcendi vani ornatus . in iisdem necessaria symmetria .
 Syncretismus . quid .
 Syngiptæ . quæ pars testudinis articulæ .
 Synthema . quid . *Tessera* . 2.
 Syracusani . silentii laude præstantes . *Arcanorum custodia* . 1.
- T
- T littera . nota superstitione in matriculis .
 Tabellariæ naves . quæ .
 Tabernaculum . munitio militum subitaria . etymon , materia & figura ,

rā. origo a conopēis nuptialibus exempla tabernaculorum mirifici operis . 2.
Tabernaculum. *Tensorium.*
Tabernaculum. coronatum sertis hederae post victoriam. *Hedera.* coronatum frondibus. *Victoria.* 7.
Tabernariae fabulæ. quæ. *Tabernaculum.* 1.
Tabula Rotunda. *Mensa Rotunda.*
Tacitus. notatur in Fortunæ templo. *Fortuna Dea.* 1. explicatur in truncu manu Senecæ. *Murci.*
Tactica. quæ facultas.
Tenia. quod genus fasciæ. ornatum vitorum.
Talea. trabecula, vel segmentum cuneatum ad operum firmitatem. item cylindri dejecti in hostes in obſidionibus. offendicula ad hostem retardandum.
Tali ferrei. quid.
Talpa. machina tectoria. thema.
Talparii. cunicularii.
Tambures. tympanum. etymon.
Taratantara. quid.
Tarentini. qui milites.
Targa. quod genus clypei. etymon.
Targia. quæ navis.
Targonus Pompejus. inventor doliorum. *Doliola.* flottæ machinæ. *Flootta.*
Taritæ. quæ naves.
Tarquinienes Sacerdotes. habitu fuali terrent Romanos. *Fax.* 4.
Tarquinius Priscus. primus apud Romanos sceptro utitur. *Sceptrum.* 1.
Tarquinius Superbus. quid indicaverit sectis papaverum capitibus. *Zifera.* 8.
Tassus Bernardus. laudatur in invocatione Veneris. *Venus.*
Tassus Torquatus. defenditur in Clorenda veniam petente: *Victoria.* 8. in Rinaldo Cupidini æquato. *Pulchritudo.* 4. notatur in equo vulnerato. *Vulnus.* in Heros optimo fine admisitione deteriorum. *Malandrini.* 2. in vitiata imitatione Virgilii, & parum morata adiectione. *Sævitia in extinctos.* 2. laudatur & contrario. ibid. item ab exemplis Religionis in suo Poemate. *Religio.* 6. etiam in palma pro tropheo excusatur in pinu. *Trophæum.* 2. notatur in Columba internuncia. *Columba.*
Tavolaccum. scutum.
Tauri. juncti in curru militari. *Currus.* 2. potiores victimæ. *Victima.*
Taurosthenes Olympionices. columba nuncia patri significat suam victoriam. *Columba.*
Taurus. animal pugnacissimum. laudatur a forma. quas bellicas virtutes referat. eorum prælia. usus in militia. habiti inter præmia militaria.
Taxati milites. qui.
Te Deum laudamus. canticum gratiarum actionis. authores. usus.
Tegulare. instructio aciei. thema.
Telamones. quid in Architectura. origo nominis.
Telum. etymon. omne genus missilis. etiam non missilis. nomina Dūcum insculpta telis militum.
Temperantia. alit rem militarem. prodest corporibus. *Mensa militaris.* 6.
Templum. etymon. exponitur. 1. posita pro victoriis. ritus iisdem affigendi spolia. vexilla Turcica.

templis affixa. 2. habita reverentia templis, & ad ea confugentibus. exempla. 3. violata cæribus & stupris. 4. ornata picturis vitoriæ. in iisdem excepti hospites. templum antiquitus Curia. 5. munita ad modum castræ. 6.
Templum. in iis acclamations. *Acclamatio.* 2. pro curia habita. *Legati.* 4. cur pecunia publica in templis asservata. *Aerarium.* 2. arma appensa. *Arma.* 4.
Templum Deiparae a victoria nuncupatum in Quirinali. *Templum.* 2.
Tendo. expenduntur significaciones hujus verbi. *Contentio.*
Tenementum. servitium. obligatio subditæ.
Tentorium. tabernaculum. etymon. antiquitus sub dio degebant milites. prima tentoria ex pellibus. invecta vela purpurea, & pretiosa. tentorium Mustafî Vifirii admirandi luxus, & opulentia.
Terebra. alia fabrilis. ejus inventor. usus. quid terebella. alia militaris. duplex. utraque describitur. quam lente procederet diruendis muris comparata pulveri pyrio. testudini inclusa.
Tergiductores. qui.
Ternarium. cur hoc numero frequentius definiti magistratus. *Tri nvi ri.* 1.
Terrada. quæ navis.
Terræmotus. Gigantibus adumbra ti. *Gigantes.* 1.
Terrestris pugna. cum navalii comparata. *Pugna.* 2.
Tertiari milites.
Tertiadecimani milites.
Tertullianus. explicatur in voce *per sones.* *Pero.* in voce *admentum.* ibi.
Tessera. etymon. quid propriæ. signum pacis, & belli. traditum cum nomine arbitrario. exempla. quæ signa. *Signa.* *Signa.* *Signa.* quomodo traderetur tessera. *signa.* utilitas. 1. tessera militaris tabella signata. quando, & quomodo refinganda. exempla. 2.
Tessera expeditionalis. signum discensus. *Expeditionalis.* 1.
Tessera frumentaria. quæ. *Tessera rius.*
Tesserarius: quod ejus munus. quid tessera frumentaria.
Testamentum militare. quid testamentum in procinctu.
Testudo. scuti genus.
Testudo. quod opus in architectura.
Testudines. pro navibus serviunt. *Navis.* 5.
Testudo simplex. describitur.
Testudo arietaria. ejus figura. arietem intus recipit. origo nominis. 1. alia testudo arietaria. exponitur. 2.
Testudo fossoria. usus. designata in sacrâ paginis nomine umbraculi.
Testudo è scutis. nexus militum stipata scuta supra capita attollentium in oppugnatione murorum. describitur.
Testudo. instructio aciei. constipatio militum attollentium scuta supra capita ad dimicandum in acie. mira ejus firmitas. initium a Censibus factum. exponitur ea figura. exhibita etiam in proelio navalii.
Testudo navalis. *Testudo* pro instru cione aciei.

Testudo rostrata. *Testudo simplex.* 1.
Tetraus. quid apud Græcos. *Gro* 2.
Th. Græcis 3. nota exitialis in matriculis.
Thalamagus. navis imperatoria. exponitur.
Thaletas Cretenis. musica pestem sustulit. *Musica.* 8.
Thebani. cur post pugnam Leuctram nihil præclare egerint. *Numerus militum.* 4.
Thema. regio munita. numerus militum.
Themistocles. ejus illustre dictum. insignis victoria navalی. *Bellum navale.* gallos gallinaceos certantes inducit. *Gallus gallinaceus.* arbori se ipsum comparat. *Laus.* 2. claus exercitatione equestrí. *Equites.* 3.
Theodosicus Gathorum Rex. ludos gladiatorios sustulit. *Gladiatores.* 2.
Theodosius Augustus. laudatus a cibi frugalitate. *Mensa militaris.* 4.
Theopompus. ejus conciones æquo longiores. *Eloquentia militaris.*
Thesaurus linguz Latinæ. auctus a Patribus Collegii Romani. *Audentia.*
Theseis. Poema Jo: Boccacci laudatur. *Amazones.*
Theseis. genus tonsuræ. *Capilli tonsura.* 4.
Theseus. ejus gesta.
Theseus. raso anteriore capite, occipite capillato pugnare suos inituit. *Capilli tonsura.* 4. instituit Isthmica certamina. *Isthmia.* laudatur a sepultura hostibus non negata. *Sævitia in extintos.* 5. inventor ludorum funebrium. *Ludi funebres.* Amazones superat. *Amazones.* easdem oppugnat cuniculis. *Cuniculus.* ejus triumphus. *Carthus triumphalis.* humationem petit. *Funus.* 9.
Thesæsum inspectorum in navibus. item in *Oppressoribus urbium.* etymon.
Thoracidæ. quæ imagines. *Thorax* pro lorica.
Thorax. lorica. exponitur.
Thorax. genus munitionis. exponitur.
Thorocomachus. genus lorice. materia ex corio vel lana. successit lorice ferreæ. etymon.
Thraces. an primi bellicam artem monstraverint. *Bellum.* 2. notant vitæ dies nigris vel albis calculis. *Atra dies.* Martem colunt sub effigie gladii. *Gladius.* 1. inventores paræ. *Parma* pro scuto.
Thrafibulus. quid nunciari jussere sectis spicarum capitibus. *Zifera.* 8.
Thrafibulus Dux Miletiorum. quo commento suorum famem diffundaverit. *Strategemæ.*
Thyrsus. etymon. hasta circumvoluta foliis hederaceis. gestamen Bacchi prælantis. hederæ medetur ebrietati. quid notent frondes hederæ hastis obvolutæ.
Tiara. genus galeæ.
Tiberius. male consulit bono pubblico contra institutionem Augusti.
Præfettus Prætorii. cogit in unum locum Prætorianos. *Prætoria castra.*
Tibia. musicum instrumentum. describitur. cuius inventum. quo foraminibus compactum. qui usus in

in prælio. 1. usus tibiarum varius. Marsyas superatus ab Apolline. quid veri lateat in ea fabula. copie militares producunt ad sonitum tibiarum. tibiarum varietas. 2.

Tibicen. fulcrum ligneum in machinis & adiunctis. etymon.

Tibialis. tegumenta crurum. antiquitus Romani iis caruerunt in Urbe & castris. ne a ducibus quidem usurpara. exempla etiam exterritorum. Apostoli. Christus Dominus. & Sacerdores veteres nudis cruribus incesserunt. etiam in altaris ministerio.

Tibur. Capomilitatus. Onera militum. Fabricæ armorum. Buccula.

Tichodrus. quæ machina. etymon.

Tigranes. Reges viatos jugat currui in triumpho. Currus triumphalis.

Timariotæ. equitatus Turcicus.

Timoleon. arcanorum custodia insignis. Arcanorum custodia. 1.

Timor. timidi in exercitu non numerantur. quibus causis inepti ad armam tractanda. effectus timoris varius. 1. etiam vana & falsa pericula horrefundunt. Caesar impavidus. Hellogabalus meticolosus. 2. timidi milites & gloriosi risu obiciuntur. exempla. laudes propriæ quandoque honestè usurpantur. 3. timor interdum virtutem acuit. proficit ad cautè agendum. quid differat a metu. formido quid. expenduntur significaciones verborum trepido & pavo. 4.

Timor. an virum fortem deceat timere tempestates & familia. Fortitudo. 3. linguam alligat. Clamor militaris. 3. exigitat sibi culparum consicos. Probitas pro integritate morum.

Timotheus Dux Atheniensis. bone fortunæ typus. Dormientis rete.

Tintinabulum. campana. ejus usus in vigiliis.

Tintinabulum. musicum, & bellum instrumentum. Timpanum.

Traqenus Andreas. notatur in loco Livii. Cognomenta Ducum.

Titenses. qui.

Titius Robertus. notatur in voce momentum. Tropaeum. 8. in capella. ibi. in gemitu Turni. Ferocia. 2. in loco Propertii. Capilli tonsura. 1. in cblamys. Cblams. 1.

Tituli. milites. ratio nominis. inclamare titulos ducum. genus acclimationis bellicæ.

Titus. suppicio crucis in Iudeos servit. Crux. 4.

Toga. vestis etiam militaris.

Toga picta. Palmata. 1. Picta toga.

Tolleno. machina primum hydraulica. postea militaris. describitur. usus.

Tolularii equi. exponuntur. thema.

Tomiris. ejus crudelitas. Sævitia in extinctos. 1.

Tomentum. thema. exponitur. in recenti militia bombardæ. ejus primus usus & descriptio.

Torneamentum. certamen ludicrum. exponitur. etymon. prima institutio penes Gallos. inventor. etiam Reges eo exerciti. vetitum legibus. honestas & utilitas inventi.

Tornus. quod genus machinæ. thema.

Torquatus Manlius. morte filii sancit obedientiam militarem. Obedientia. 1.

Torques. primum militare. thema.

ma. excitata tropæa ex direptis torquis. qui equites Torquati.

Torquati equites. qui.

Tortor. qui misilia torqueat. quid Apollo Tortor. quid Apollo Sandalarius.

Tortorella. quæ machina. etymon.

Torulus. quid sit in galea.

Torulus. pars propugnaculi & lorica muralis. Arx. 4.

Totilas. conspicuus exercitatione equestri. Equites. 3. ejus piecas & moderatio. Tempus. 3.

Tottonarii equi. qui.

Trabea. quæ veitis. etymon.

Trabea. quid differat a palmaria. Palmata. 2.

Trabes. instrumentum ad repugnandum. interdum plumbeæ adhibitæ.

Trabuchetum. quæ machina.

Trabucus. quæ machina. etymon.

Tragœdia. ejus origo militaris. duplexfinis. cur apud Romanos parcius habitæ quam apud Græcos.

Tragula. etymon. quod jaculum.

Trajanus Imp laudatar a peritia militari. Dux. 5. revocat usum adhortationis imperatoris. Allocutio militaris. 3. ejus præclare dictum.

Præfectus Prætorii. medicos militantes restituit. Medici. 1. benignus in milites. Severitas disciplina. 1.

Trajectus amnum. quot modis fiat. diducti amnes in plures alveos. quid veri notet fabula Herculis pugnantis cum Acheloo. aquæ fluviales infractæ ab equitatu, & trajectæ a pedibus.

Transcripti. qui.

Transfugium. discessus ad partes hostias. & quiiores interdum discedendi causa.

Transvectio. recensio equitum. a quibus & quo ritu fieret.

Transversa. quæ munitiones.

Travacha. quæ machina.

Trebos. machina. 2. militum. Machina. 3.

Trepido. expenditur significatio hujus verbi. Timor. 4.

Trepidare. exerceri decursione equestri.

Trepidare. origo hujus verbi. Trepidarii equi. Timor. 4.

Trepidarii equi. successores. exponuntur.

Trialemellum. pugio proditorius. etymon.

Triarii. militia apud Romanos lectissima. forma dimicandi. eorum numerus in legione. quando deserirent.

Triarii. quem locum habuerint in acie. Acies. 6. eorum elecio. Centuria. 3.

Tribolata. Plumbata.

Tribulus. quæ machina.

Tribuli. machinulæ ad perturbandos ordines. præsertim equitatum & quadrigas falcatas. item machinæ, seu potius septum castrense. offendiculum urnarum fictilium.

Tribunal. ex quo Imperator milites alloquitur. Cæspitum Tribunal.

Tribuni militum. etymon. origo præfecturæ. quid Tribuni Prætoriani. quid Aerarii. 1. quot Tribuni in legione. 2. a quibus crearentur. 3. etiam equitibus imperabant. 4. qui Tribuni Seniores. qui Juniores. 5. qui Laticlavii. qui Angusticlavii. officium Tribunorum. a Tribunis militum & etiam a Consulibus appellatum ad Tribunos plebis. insi-

gnia & commoda Tribunorum. 6. auctoritate sua abusi. eorum avaritia. 7.

Tribunus Fabricarius. Fabricæ armorum. 1.

Tribunitii. qui fuerunt Tribuni.

Tribuum. etymon. quid differat a vectigali. quid civitates & provinciæ tributariz. antiquitus spontaneæ erant contribuciones ad usus belli. exortæ seditiones causa tributorum.

Tricaballi. Singulatores.

Tricinarii equi. qui.

Tricinctum. ambitus murorum triplex. munitione valida apud Antiquos. rejecta post bombardas inventas.

Tridens. quod telum. Neptuni hasta & sceptrum. quid eo notetur. cur a Vulcano factus feratur. quid indicetur concussa terra. Neptuni tridente. insigne potentiaz maritimæ.

Trierarchus. Præfectus triremis. etiam pluribus navigiis imperabat. quæ dignitas.

Trifax. jaculum. Fæx.

Triga. etymon. vehiculum bellicum tempore Herorum. adhibitum in ludicris certaminibus.

Triga. ea pugnatum apud Græcos in ludis. Circenses ludi. 11.

Trilices loricae. etymon. exponuntur.

Tripartitum. quæ machina.

Tripludio. etymon. quid tripudiare in prælio & saltatione.

Triremis. etymon. exponitur. quomodo in navibus accipiendi fiat ordinis remorum.

Trispastum. quæ machina. Helix.

Trissinus Georgius. quid senserit de aquila bicipiti. Aquila. 2. expenditur in nudo bellatore. Fustis.

Tristega. quid in machinis.

Triz. arum. factio militaris.

Triumphus. etymon. inventor. ejus

excellentes varii. 2. de triumpho Bacchi & antiquioribus. aliis. 3. ritus additi. qui primus. qui postremus triumphum egerit. enumerantur triumphi Romanorum. 4. postulatio facta extra Urbem. ibidem collecta spolia. & pompa digesta. duces victores vetiti Urbem ingredi. 5. formula postulandi. desixus in Capitolio index rerum gestarum. 6. quando triumphatum in monte Albano. exempla. 7. penes quos potestas discernendi triumphum. causa agendi. victoribus in bello civili denegatus. 8. qua causa excluderentur ab Urbe duces victores. Julius Caesar triumphum armatus postulat. 9. ministri sacri. magistratus. ordines omnes cum ornatu. & cantu obviam progressi. via floribus strata. fercula onusta spoliis. insignia victarum gentium. vasa. vestes. coronæ aureæ. donativa. inventa barbarici operis quæ quisque triumphator Romæ primus ostenderit. captivi illustres. scurrae dipteræ. 10. substratae vestes pedibus triumphantium. florum conspersio. 11. ingressus in urbem per murorum partem disiectam. 12. ornamenta alia. qui triumphum recusaverint. 13. triumphus pulcher. rimus restitutio morum optimorum. leges. & virtutes revocatae. triumphus Constantini Magni. 16.

Triumphus. scomata jacta in triumphantes. Acclamatio. 5. Currus triumphalis.

Trium-

Triumphus navalis . quomodo postulatus . qui primus egerit . quot na- ves captæ vel fugatæ necessariæ ad triumphum . spolia navalia . dona- tiva navalia . columnæ rostratæ , inscriptæ titulis rerum gestarum , & insculptæ spoliis navalibus . locus Servii correctus . trophya navalia . Triumphus Caietanus . *Caietanus* . Triumphantis corona . fere laurea . etiam mirtæ . cur laurus peculia- ris triumphantium . laurus Liviæ Drusillæ . laureati milites , & ap- paritores . etiam cives in trium- phis . equi , arma , currus , fasces laureati . corona triumphantis post triumphum locata in gremio Jovis Capitolini . altera triumphantis corona ex auro . quomodo effet nexa . a servo gestata . cuius inventum . Triumphalis currus . *Curru triumphalis* . Triumphales . qui egerunt trium- phum . Triumphalia ornamenta . quæ . Triumviri . nomina Magistratum a numero Præfectorum . cur ter- nario frequentius definiti Magis- tratus . recensentur triumviratus varii . 1. triumviratus pro inqui- rendis , & diligendis militibus . 2. Triyulgi . quæ machina . Trochilus Argivus . currus inventor . *Curru militaris* . 1. Trochlea . quæ machina . Troja . certamen equestre . prima in- stitutio . exponitur . Troja . quæ machina . Tropheophori . arcus , & structuræ cum insculptis spoliis hosticis . ex- ponuntur . ab inicio ligneæ , & tu- multuariaz . postea stabiles , & mar- moreæ . Trophæum . origo nominis . monu- mentum excitatum in loco victoriæ . antiquitus ex arboribus . pos- tea marmoreum . 1. quercus fre- quentius adhibita . sola congeries armorum pro tropheo . 2. sepul- cra tropheis ornata . spolia in vi- ctoria navalí , & armamenta nava- lia in tropheis . 3. locus editior . Diis dicata . ea everti nefas . 4. frequens Græcorum usus in erigen- dis tropheis in loco victoriæ . ex- exempla . 5. quid aræ erectæ ab Ale- xandro Macedone . quid columnæ a Baccho , & Hercule . 6. trophya marmorea , & metallica vocata in invidiam , quod odia æternarentur . figuræ tropheorum variaz . decus- sata in signum crucis . trophya mo- bilia . 7. trophyum pro victoria sumptum . defenditur locus Cice- ronis . 8. Trophya navalia . quæ . *Triumphus navalis* . Trofili . equites Romani veteres . ratio nominis . Trotare . qui sit equorum incessus . Troxilus . an equos currui primus junxit . *Equus* . 2. Trudes . etymon . quod instrumen- tum machinale . Trullæ igniariæ . machinamentum . nauticum oppugnatorium . expo- nitur . Tryphon Alexandrinus . inventor va- sis ænei ad frustando cuniculos . *Cuniculus* . 8. Tuba . thema . cuius inventum . quan- do cognita Heroum tempore . quid differat a buccina . tuba ærea . os- sea . cur mortem significet . Tyr-

henica . usus in sacris . in funeris . an structæ ex ebore . Tubæ igneæ , quæ machina . descri- bitur . Tubalcaïn . bellum monstravit . *Bellum* . 2. Tubilustum . quod festum . Tubruci . quod genus calcei veltibia- lis . *Hofa* . Tufa . quod genus signi militaris . Tugurium . quid . etymon . inventor . militare tabernaculum . Tullus Hostilius . instituit Quæstores . *Quæstor* . Tumultus . quod genus militaz apud Romanos . etymon . 1. tumultus tempore justitium indicatum . sa- gata civitas incedebat . cur Con- sulares vestem non mutarent . 2. vacationes non valebant . penes quos potestas indicendi . quo ritu indiceretur . 3. Tumultus . *Evocati . Vacatio* . Tunica . etymon . indumentum viri- le interius antiquitus Romani togâ fine tunicâ induit . breviores pri- mum & sine manicis , quæ postea additæ . quid chirodotæ . attributa foeminiis tunica . vestis militaris Spartanorum . cur coloris rubei . hastæ sublata signum pugnæ . vestis Romanorum militum . quid Russa- ti milites . aliud russata , aliud pur- purea tunica . hæc Imperatorum , illa militum . tunicae militum alii albae . Tunica coecinea . signum pugnæ . *Ve- xillum* . 2. signum exercitus educen- di . *Acies* . 9. Turba . etymon . Turcæ . litterarum osores . milites optimi . *Literæ* . 3. quo supplicio af- fecti ab Hungaris . *Victoria* . 3. quæ eorum potio in bello . *Posa* . eo- rum lœvitia in vallo & turri eucta . *Agger* . 5. castra noctu non movent . *Campamentum* . 2. *Turcopæsus* . & *Turcopæsus* . militia . Turma . etymon . qui numerus mili- tum . Turnebus Hadrianus . notatur in ab- lectæ aedes . *Ablæcti milites* . in Mar- tiobarybuli . ibi . Turres fixæ lapideæ . etymon . mu- nitio muralis . locus & dispositio . figura . 1. exempla . 2. nomina turrium ex amicis & consanguineis conditorum . 3. extra muros itru- etæ turres fixæ . recensentur nobili- ores . Cybeles turritæ coronæ . crines foeminarum , atque adeo vi- torum turriti . inventor turrium fixarum . 4. Turris Atheniensis , Bononiensis , Florentina , Pisana . *Turres fixæ* . Turricula . parva turris . exemplilis . oppugnatoria . Turres maritimæ . locatæ ad maris littora , cum specularibus ad navi- gantium securitatem . cur dictæ Phari . cuius inventum . aliae munitiones ad nunciandum igne & fumo de ad- ventu hostium . Turres maritimæ . *Ignis calrensis . Specula* . Turres mobiles , ambulatoriaz , curu- les . *Turres oppugnatoria* . Turres cum tropheis . ornatae spoliis hosticis . Turres elephantum . *Elephas* . Turres fixæ obsidionales . exponun- tur . earum numerus admirabilis . Turres oppugnatoriaæ . mobiles . li- gneæ . curules . excogitatæ ad ar- ces oppugnandas . cuius inventum . describuntur . earum magnitudo & contignationes . 1. instructæ pon- tibus , scalis , mirando militum or- dine . utilitas . exempla . 2. inter- dum solutes & plicatiles . adhibi- ta etiam in conflictu navalí . 3. tæ- ñæ laminis metallicis adversus ho- stium missilia . instructæ turriculis latentibus , exemplilibus , & pro- trusis cum armato milite . 4. re- media . suffossa terra ad eas inter- ciendas . columnæ devolutæ . 5. exemplum turris oppugnatoriaæ la- teritiaz mirifici operis a Cæsare ad- habita . desierunt post inventa ful- minalia nostræ militiz . 6. Torres , opera fossorum suspensa ti- gnis . *Fofores* . gestatæ ab elephan- tibus . *Elephas* . dispositæ in mœni- bus . *Mœnia* . 2. in navibus . *Naves bellicæ* . 2. Turris . instructio aciei . quid diffe- rat à laterculo . Turris . castrum . cur per quasdam zates turris & castrum idem signi- ficarent . Turritæ naves . *Naves bellicæ* . 2. *Turres oppugnatoriaæ* . 3. Tutela navium . effigies Numinum elatae in navibus . causa institutio- nis . depictæ . sculptæ . naves pictu- ris ornatae . 1. quid differat ab insi- gni . 2. locus in navi . 3. de Cœ- litum imaginibus & ornamentis na- vium nostrorum temporum . 4. Tympanum . etymon . aliud urba- num , aliud militare . 1. militare aliud in equis pulsatum , aliud pe- destris militiz . exponitur . cuius inventum . apud quas gentes vigue- rit . à Romanis non usurpatum . 2. tympanum urbanum molle & effe- minatum . Tympanum . machima tractoria . Tyrii . incendiaria eorum navis . *Naves incendiariaæ* . 3. Apollinis *Apollinis* . Hercules alligant . *Evocatio* . utuntur arena ardenti . Arena ardens . quomodo capti ab Alexandro . *Munio* . 6. Tyro . etymon . non dicebantur mi- lites , nisi expleto anni tyrocinio . 1. quanti sit sub Duce præclaro po- nere tyrocinium . 2. Tyrones . qui eligendi . quanti refe- rat a pueris exerceri . *Fortitudo* . 4. quæ scuta gestarent . *Scutum* . 3. exerciti armis fieritiis . lanitis in disciplinam traditi . *Monomachia* . 1. *Eques* . 3. *Exercitum* . 5. Tyronium . genus aciei . Tyrrhenus . tubæ inventor . *Tuba* . 1. item hastæ velitaris . *Hasta* . 3. non fuit inventor scachiludii . *Latrun- culi* . 4. Tyrrheni . inventores turrium . *Tur- res fixæ* . 4. Tyrtæus . musica milites animat . *Musi- ca* . 4. Tzangæ . calceus imperatorius . as- suita eidem aquila . auratus . Sena- torius . exponitur . etiam milita- ris . peculiaris Persarum & Partho- rum . Pelles Parthicæ . iterum ex- ponitur tzanga calceus militaris . Tzausius . quæ dignitas . quid Chiausii .

V

V Litera . figura aciei , figura mun- menti .

Xxx 2 Va-

Vacatio. causa apud Romanos. discussa a Censoribus. 1. empta a Centurionibus. horum avaritia. pretia vacationum persoluta a fisco. 2. vacatum suffictis vicariis. quando vacationes non admissae. Sacerdotes bello adacti. iterum de causis discussis. 3.

Vacerra. quid. etymon.

Vacunalia. quæ festa. *Victoria Dea*.

Vactæ. milites custodes limitum.

Vadianus. notatur in origine Moscovitarum. *Hamaxa*.

Vadium. quid sit in monomachia.

Vagina. theca gladii. etymon.

Vaiwoda. quæ præfectura.

Valentia. robur. pagus munitus. postea Roma.

Valerianus Pierius. notatur. *Ignis*. 1.

Valerius Corvinus. sic appellatus a corvi effigie in galea. *Crista*. ejus benignitas. *Benignitas in Imperatore*. 1.

Valeti. filii Magnatum, nondum per ætatem assecuti cingulum militare. scutiferi. armigeri.

Valla Laurentius. notatur in *mænia*. ibi. 1.

Vallaris corona. *Corona Castrensis*.

Vallatum. locus vallo munitus.

Vallo. vallis, idest palis præcingo. dictum proprie de septo ligneo. item de aggere lapideo. recensetur septa muralia magnifici operis. 1. præsertim excitata a Cæsare. 2.

Vallum. munimentum ex palis ad oram fossæ. quid distet ab aggere. 1. quid circumvallatio in re obfisionali. quid vallatio interior. 2.

Vallum. areola in alveo lusorio.

Vallus. palus. ex quo vallum, palorum series.

Valtrinus Joannes Antonius. notatur in discriminis Levium & Velitum.

Velites. 2. in hastis Velitum. ibid. 4. in sagis. *Sagum*. 2.

Valvafores. *Kavafores*.

Varchius Benedictus. *Loto Daniæ. Fama*.

Varda. custodia.

Variana clades. *Aquila*. 2.

Varro. notatur in *arma*. ibi. 1. in *cobors*. ibi.

Varrones. ex quo dicti. *Barra*.

Varus & Tucca. laudantur in expuncto loco Virgilii. *Benignitas in Imperatore*. 4.

Vasa. quid in foro bellico.

Vasa bellica. quæ naves. naves veteres fere rotundæ. earum appellatio a vasis. vasa etiam arma, & alia quælibet.

Vasarium. omnis supellex civica vel militaris. vestigal pro sarcinis & utensilibus.

Vassalli & Vassi. etymon. fiduciarii magnorum Principum. bella administrabant. milites primariæ dignitatis. interdum famuli.

Vastator. etymon. permixtum vastari agros. injutiu Imperatoris vastantes inmultati.

Vavafores. vassalli feudales. thema. Ubini equi. qui. etymon.

Vestigal. quid propriæ. etymon.

Vestis. quod instrumentum. quid exercitatio ad vestem.

Vectoria. quæ navigia.

Vegetius. notatur. *Manipulus*. 1. dilucidatur. *Imperia*.

Vehiculum. quod gestamen.

Vehiculum animorum ostraceum & æthereum. *Divinatio*. 3. 4.

Vehicularius. compactor vehiculorum. non aurigator.

Velati milites. qui.

Velites. etymon. 1. quod discriminatur inter Leves & Velites. quæ militia. quæ arma. quid differentia armæ Velitum & Gravum. 2. 3. 4. officium & usus in militia. 5. notæ discriminatur inter Velites & alios milites. origo & prima institutio. in majori pretio habiti apud alias nationes, quam apud Romanos. ex equis etiam pugnant. 6.

Velitatio. initium pugnæ.

Vellus aureum. quid in fabulis. ordo sacer militaris.

Venabulum. quod telum.

Venatio. exercitatio affinis militiæ. quanti eam fecerint viri magni. 1. comparatur cum arte bellica. ejus laudes. 2. pelles a feris detractæ, & conversæ in equorum stragula, & indumenta Heroum. gestatæ cum exortis unguibus, & lituris sanguinis. carpitur luxus vestitus militaris. 3.

Vendico. verbum Fortunæ aptatum. *Fortuna*. 4.

Venenum. amnes, cisternæ, cibaria veneno corrupta pessimo exemplo.

Venenum. sagittis additum. *Sagitta*. 3. additum igni. *Ignis*. 6.

Veneremus jusjurandum. *Juramentum*. 5.

Venerari & vereri. quid sit apud supplices. etymon hujus verbi. *Supplies*. 3.

Veneti. primi in Italia adhibent bombardam muraliæ. *Bombarda*. 5. eorum navis ducaria. *Centaurus*.

Venti. eorum notitia duci necessaria. ingens momentum in pugnis afferrunt. describuntur. hominum processus ad Deos referre crediti.

Venti. vota iis nuncupata a ducibus.

Vota. 1. quæ in exercitatio.

Ventilatio, Ventilare, Ventilatores. quid. *Sciomachia*. 2.

Ventrale. munimentum ventris.

Venus. quas partes sustineat in re militari.

Venus. armata apud Spartanos. *Fortuna*. 6. calvæ templum positum. ejus origo. *Capilli*.

Ver sacrum. quid. *Vota*. 3.

Verbenarius. unus ex Fecialibus.

Verberatio. supplicium apud Romanos. quomodo exercitum. *Crux*. 5.

Veredus. qui i hedam trahit.

Veru. quod genus teli.

Verus in acie. *Zugum*.

Verutum. quod pili genus.

Verutus, a, um. quid censendum de hoc vocabulo.

Verus Imp. ejus in equum amor, & studium *Volucr*.

Vespasianus. primus Italæ ostendit balsamum. *Triumphus*. 10. quid responderit militi unguentato. *Luxus*. 3.

Vestales. Virgines. quo ritu servarent ignem allatum ab Ænea. Sacerdotes donatae stipendio publico. ignis vestalis.

Vestes multicolores. earum origo. *Libera*. cur hoc nomine dicatur barba. *Capilli tonsura*. 7. substrata pedibus triumphantium Christi Domini, magnorum Principum, statuarum. idem ritus in nuptiis, & inauguratione Regum. *Triumphus*. 11. scissæ quorum supplicium. *Pœ-*

ne militares. 5. acu pictæ, & pretiolæ non gestatae a Romanis. *Palmaru*. 3. ex veris avium plumis contextæ. *Plumasæ vestes*. quæ triumphantium. *Palmaru*. 1. 3. a solis adjectivis appellationem sortiuntur. *Atrabatica saga*. quæ militem vestes. *Miles*. 2.

Vestiarus. quæ dignitas.

Vestigium. quid in architectura.

Vestitus militaris. color purpureus solius Imperatoris apud Romanos. interius indussum. campestre duplex. thorax coriaceus cum ense appendito. chlamys. 1. pelles ferinæ vestimenta Heroum. eadem stragulum ad dormiendum. notatur luxus in vestitu militari. munditæ non deliciae quærendæ. 2. de coloribus vestium, & præsertim de punico. 3. ratio eas aservandi, & distribuendi. 4.

Veterini. quæ bestiæ. etymon.

Vexillum. etymon. quid distet a signo. eorum custodia. iis potiri gloriosum. probrum deserere, vel amittere. 1. iterum discriminatur inter signa, & vexilla. figuræ in iis expressæ an, & cujusmodi fuerint florente Republica Romana. habitantur Numina. ornata floribus. referebant Principum imagines, & nominia. 2. milites cogunt. motu variò varia nunciant. color puniceus pugnam indicantum. 3. hastæ longioris dejectioni obnoxiae. iterum de inscriptis nominibus fasciæ ad. ditæ. 4. submissa signum deditio. nis. erecta superata urbis, & dominationis translatæ. Ecclesiæ vexilla clata a Rectoribus. accepta a Ducibus è manu Episcopi. qua formula. post pugnam relata in Ecclesiæ 5. per vexillum traditæ prævincie, etiam regna. referuntur inter præmia militaria. quid vexilla

Vexillum, ejus traditione provinciæ in administrationem traditæ. *Gla. dins*. 6. etiam servos sequaces habuit. *Calones*. consecratio ex ritu catholico. *Bene precari armis*. decussatum ad formam Crucis. *Trophæum*. 7. cuiusmodi effertur in Capitolio ad legendum militem. cur elatum vocandis equitibus esset coloribus cerulei. *Tumultus*. 3. *Tunica*. Romæ templis affixa. *Templum*. elata in Capitolio pro delectu. *Delectus*. 5. *Russata*. expansa signum pugnæ. *Pugna*. 4. Antiochi Soteris quæ. *Pentalpha*. 5. Vide Indicem primum cap 24.

Vexillum. genus acclamationis militaris.

Vexillum. numerus militum.

Vexilla Germanica. quid. *Vexillatio*.

1.

Vexilliferi. qui.

Vexillatio. differt a vexillis Germanicis. de equitatu, & peditatu primum dicta. postea de solo equitatu. sed de auxiliari. 1. quid Palatinæ vexillationes. confusio vexillatio. num apud Historicos. 2.

Via recta. quid in arce munita. usus etiam apud Veteres.

Via. quid sit in acie Romana. *Acies*.

7.

Via militares. *Stratores viarum*.

Via obsidionales. *Accessus obsidio. nales*.

Viatores. *Littores*.

Vicarius. quæ dignitas. quod officium.

cium.
Vicesimani. qui.
Vicini. qui. *Vicus*.
Victi. *Servus. Captivi. Saltēm. Supplices. Dedititii. Manus dare. Mars communis. Clades. Gladius.* 6. *Laus.*
2.
Victima. etymon. cæsæ post victoriā. quid differant ab hostia. ex quo loco elatae. immunes operum selectæ.
Victima. quæ post victoriam cæsæ apud Romanos. quæ apud Spartanos. *Victoria*. 2.
Victoria. etymon. levis & incerta. victi postea victores. cur alata. qua forma illam coluerint Athenienses & Spartani. locus Ciceronis explicatus. 1. clemens. ferox. crudelis. quæ omnium pulcherrima. judicium de ea diversum apud Spartanos & Romanos. humanitate & clementia commendatur. 2. clementia proficit ad propagationem Imperii. exempla. 3. effata quædam acerba de victoria crudeli. gignit superbiam. 4. crudelitas turpis. & sæpe perniciose victoribus. 5. quæ ad comparandam faciant. in vultibus militum pugnæ præsagia. 6. victores in reditu qua pompa recepti. 7. in victis probrofi gemitus. & victoriæ confessio. Torquatus Tassus defenditur. 8.
Victoria Dea. cur in Deas relata. ejus alia nomina. simulacra. cultus.
Victoriæ alatae. *Arcus triumphalis*. 4.
Victoria. cur alata. *Celeritas in bello*. 3. ejus statua in Circo. *Circenses ludi*. 10.
Victoriales ludi. qui.
Victoriares nummus. qui.
Victorius Petrus. notatur in loco Ciceronis. *Trophæum*. 8.
Vicus. quid. quid vicini. quid vicani. etymon.
Vienna. a Turcis obsessa. liberata. *Tentorium*.
Vigilantia. laudatur in Duce. *Duces solidam noctem non dormiunt. Confidimus*. 4.
Vigilia. in numero privativo. actus vigilandi. spatia noctis dimensa. Vigilium. expenditur ea vox.
Vigiliæ. etymon. nocturni custodes. 1. qui stationarii. qui circitores. quid primæ. secundæ. tertiae vigiliæ. quomodo peragerentur. quid vigil perpetuus. 2. poenæ in cessantes. aut negligentes. 3. vigiliæ castrenses. arma vigilum. cur erupta vigilis scuta. 4.
Vigiliæ. quomodo earum fides tintinnabulo exploraretur. *Tintinnabulum*.
Vigiliarium. specula vigilum.
Vinea. machina tectoria. exponitur. ratio nominis. ejus spatiū. quid sit præliari sub vite.
Vinum. *Potus militaris*.
Vinum. laudatur a confiliis capiens. *Confidimus*. 5. rejectum a nationibus bellicis. postea admissum.
Posca. quid vina coronata. Heros. 4. iterum de vetito ejus usu. Mensa militaris. 5.
Vinalia. quæ festa. *Salatio*. 1.
Vir. etymon. quid.
Vir virum legit. quæ formula.
Virago. mulier fortis.
Virgilius. laudatur in admixtione de-

teriorum. *Malandrini*. 3. in exemplis religionis. *Religio*. 5. in primis verbis Æneidos. *Miles*. 1. defenditur in constructione classis exiguo tempore. *Navale*. 2. in fuga Æneæ. *Fuga*. 4. in cantu Iopæ. *Astronomia*. 4. *Musica*. 4. explicatur in gemitu Turni. *Ferocia*. 2. in loco lib. 8. *Fœminæ*. 1. in gentem facilem vici. *Equus*. 5. defenditur in metu Æneæ. *Fortitudo*. 3. notatur in columba pro scopo sagittarum. *Sagitta*. 5. explicatur in loco. 1. *Georg. Laqueus*. parum æquus in artem Medicam. *Medici*. 1. notatur in Machaone inclusa in equo Trojano. ibidem. in amoribus Æneæ. *Luxus*. 4. in deliberatione occidenda Helenæ. *Benignitas Imperatoris*. 4. utrumque poema Homeris suo complexus. *Æneas*. defenditur in occiso equo Mezentii. *Vulnus*. 4. in Ænea se laudante. *Laus*. 2. in Furore clauso in templo Jani. *Furor*. exponitur in classe lib. 7. & in habenis lib. 6. *Classis*. 1. in cortina. Cobors pro tentorio. expenditur in minis murorum. *Mina*. exponitur in mole. *Moles*.
Virgilius Polydorus. refellitur in inventore latrunculorum. *Latrunculi*. 4.
Virides & Sicci. quæ factio.
Viriacus. laudatur a servato exercitu multarum gentium. *Exercitus*. 4. fatigat Romanos exercitus. *Bellum rusticorum*.
Virtus. dicitur etiam de robore corporis.
Virtus. fortitudinem notat. *Fortitudo*. 1. si summa sit. nocet imitationi. nec admittitur in epopeja. *Malandrini*. 2. 3. 4.
Vitalis Hieronymus. laudatur. *Angona*. notatur in sparis. *Sparæ*.
Vicia. ~~fracta~~ iracundia. origo vocis. cimus. *Mantica*. superare consatus artis medicæ. *Medici*. alliciunt ut noceant. *Tbyrus*. habita pro virtutibus. *Malandrini*. cur in militia crebrescant. *Severitas discipline*. 2.
Vitis. gestamen Centurionum. ea cæsi milites. poenæ in impedientes cædentes. mutata inter cædendum. earum figura.
Vitis. gestata etiam ab Evocatis. *Evocati*. 3.
Vitruvius. castigatus in *Amusum*. ibi. nimius græcissator. *Emersus*. ejus editiones implexæ. *Cartibulus*. De Vitry Eduardus. laudatur. *Flamme*.
Vitula. *Vitulatio*. *Vitulari*. quid. *Victoria Dea*.
Ulacides. præcones in aulâ Turcicâ.
Ulysses. ejus navigationis & rerum gestarum allegoria.
Ulysses. a Gryllo captiosis sophismatis irretitur. *Fortitudo*. 5. laudatur ab experientiâ & prudentiâ. *Experientia*. 1. Astronomus apud Homerum. *Astronomia*. 4. navigazione ad prudentiam proficit. *Navigatio*. 4. ejus vicia. *Malandrini*.
Umbo. acceptiones variæ. quid in clypeo. etymon.
Umbraculum. quid apud Nahum cap. 2. *Testudo fossoria*.
Uncus. quod instrumentum.
Undeciremis. quæ navis.
Ungari. quo supplicio affecerint Turcas. *Victoria*. 3.
Unguentum armarium, sive magneticum. eo creditum Achillis hætam vulnera sanasse. *Medici*. 1.
Ungulæ equorum & ferarum. adhibitæ ornandis equinis stragulis. *Capitbraði equi*. 2.
Volones. qui servi. qui milites.
Volones. qui. *Servus*. 3.
Volumen. quid sit gestatum ab Evaratis & aliis, in nummis & anaglyphis.
Voluntarii. militia nobilis. etiam servorum.
Voluptates. militibus noxiæ. *Luxus*. 2. & seqq.
Vopiscus. notatur. *Carruca*.
Vossius Gerardus. notatur in *aclasif*. *Aclasis*. in *sagus*. ibi. in *dextræ equi*. *Dextrarii equi*. in *rebellatio*. ibi. in *artilleria*. *Artillator*. in *caliga*. ibi. 1. in *mole* apud *Virgittum*. *Moles*.
Vota. de iis generatim. mos antiquus ea Diis nuncupandi in re bellicâ. spolia congesta & cremata ex voto in honorem Vulcani. nuncupata ventis. 1. ludi magni ex voto celebrati. exponuntur. 2. quid fuerit votare ver sacrum. 3. parsimonia in votis. innocentia & probitas Deo donis acceptior. 4. vendi formulæ. 5. 6.
Uragus. quæ dignitas & munus militare. cur Pluto dicatur Uragus. etymon.
Uranismus. tentorium regium. etymon.
Urbana militia. an præster legere militem ex subditis. quam ex exteris. an urbanum. quam rusticum.
Urbanianici. qui milites.
Urbina. *Vervina*.
Urbs. etymon. *Colonia*. 2.
Urnæ combustoriaræ. quæ machina. Urnæ fætiles. *Tribuli*.
Usarius. quæ navis.
Utres pro pontibus. *Ascolefrus*. *Vulnus*. quomodo ignem primus monstraverit.
Vulnus. exponitur. quid distet ab ulcere. etymon. accepta in pectore gloria. 1. vulnerati Duces militibus adimunt animos. constanza Ducum vulneratorum. 2. iterum de acceptis in pectore. vulnerare equum in monomachia turpe. & ignominiosum. 4.
Vulnus. pro telo.
Vulpes, & *Vulpecula*. quæ machinæ.
Vultures. cadavera depascunt. omnia sinistrum afferunt.

X

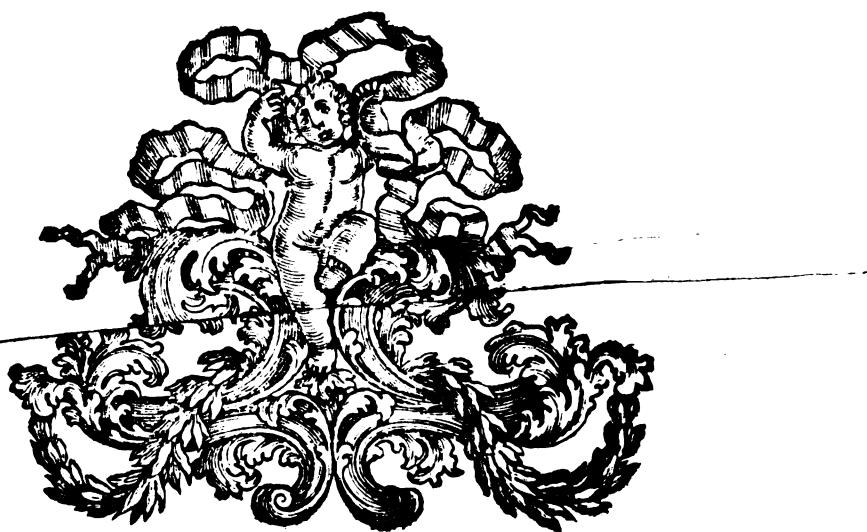
X Antippus quanti fieret a Spartiatis. *Authoritas in duce*. *Consilium*. 3. machinarum inventor. *Macchina*.
Xenocrates. quid senserit de Mathematica. *Mathematica*.
Xerxes. ejus eximia liberalitas. *Liberalitas*. exercitum perdit imperitia rei militaris. *Dux*. 4. vindictæ studio insanus. *Ferocia*. 3. injusto bello suis exitiosus. *Justitia armorum*. 3. numero militum fidit. *Numerus militum*. 1. qua arte Athenienses vicerit. *Obſidio*. 5.
Xerxes Philosophus. non fuit inventor scacchiludii. *Latrunculi*. 4.

Z

Zaba. quod genus loricae.
Zaffones. bellici apparitores.
Zenobia. fortior Cleopatra. Capti-
vus. 1.
Zeuxis. ejus dictum. Celeritas in bel-
lo. 1.
Zalda. genus hastæ.
Zambuca. quæ navis.
Zarabotana, genus bombardæ;

Zeta. quid in arcæ?
Zifera. exponitur. litteræ vulgatis
notis missæ perniciem afferunt. 1.
qui primi implexas notas monstra-
verint. de notis compendiariis. de
hieroglyphicis. 2. iterum de com-
pendiariis. & harum usu in legibus
vetito. 3. literæ inversæ. 4. meta-
phoræ. allegorizæ scripturam ob-
scuram reddunt. iterum de ænig-
matis. & hieroglyphicis; ubi de
Petrarcha. & Burchiello. adagia
scripturam obscurant. 5. 6. usus

ampibologizæ. notæ ad obscuran-
dum sermonem in omni facultate.
recensentur. 7. zifera ex factis. &
eorum interpretatio. notæ furti-
væ Antiquorum faciles explicatu.
8. aliis astus mittendi litteras. 9.
solertia necessaria in ziferis expli-
candis. etymon ziferae. 10.
Zingani, vel Zingari. *Egyptii Errone-*
nes.
Ziro. castri circuitus.
Zopyrus, ejus strategema. *Strategemæ,*

INDEX III. VOCUM ITALICARUM

Cum frequenti earum explicatione & origine. Quærendæ illæ sunt in appositis Titulis.

Numeri interdum adjecti notant Paragraphos Titulorum:

A

	Ebandonare. <i>Bandum</i> i.
	Abbozzatura. <i>Deformatio-</i>
	<i>Diagramma.</i>
	Abordare. <i>Congredior.</i>
	Accampare. <i>Castrametor.</i>
Accetta.	<i>Acieris.</i>
Acciajuolo.	<i>Igniarium.</i>
Acciarino.	<i>Embolus.</i>
Accoccare.	<i>Crena.</i>
Accoltellare.)	<i>Gladiatores.</i> 3.
Accoltellanti.)	
Accoltellatori.)	
Addestrare.	<i>Dextrarii.</i>
Addogato.	<i>Vexillum.</i>
Adobbare.	<i>Adobare.</i>
Affrontare.	<i>Congredior.</i>
Aggetti.	<i>Adfectiones.</i>
Agognare.	<i>Agon.</i>
Aguato.	<i>Aguitare.</i>
Aguzzare.	<i>Aguso.</i>
Alabarda.	<i>Alabarda.</i>
Albergo.	<i>Securis bastata.</i>
Aleanza.	<i>Heribergium.</i>
Alfana.	<i>Allegati. Confictus.</i>
Alfiero.	<i>Farii Equi.</i>
Allarmare.	<i>Aquilifer.</i>
Alloggiare.)	<i>Arma pro Bello.</i>
Alloggio.)	<i>Castrametor. Alla-</i>
Altachiera.	<i>gia.</i>
Altalena.)	<i>Durenda.</i>
Altaleno.)	<i>Talleno.</i>
Alzare per rubare.	<i>Interimo.</i>
Alzato.	<i>Ortographia.</i>
Amazone.	<i>Amazones.</i>
Ambascia.	
Ambasciadore.)	<i>Ambactus.</i>
Ambasciata.)	
Ambiente.)	
Ambiadore.)	<i>Ambulare.</i>
Ambiadura.)	
Ambio.	
Aminazzare.	<i>Macto.</i>
Ammiraglio.	<i>Amiræ. Drungus.</i>
Anello.	<i>Quintana.</i>
Angaria.)	<i>Cursus publicus.</i>
Angariare.)	<i>Antemurale.</i>
Antimuro.	
S. Antonio in Por-	<i>Busta Gallica.</i>
tugallo.	
Appadiglionare.	<i>Castrametor.</i>
Approcci.	<i>Accessus obſidionales.</i>
Approdare.	<i>Congredior.</i>
Aquilino.	<i>Hippogrybus.</i>
Araldo.	<i>Haraldus.</i>
Arazzo.	<i>Atrabatica Saga.</i>
Arcame.	<i>Olla.</i>
Archibugio.	<i>Archibusus. Bom-</i>
	<i>barda.</i>
Archibugieri.	<i>Fistula.</i>
Archipendolo.	<i>Libella.</i>
Architrave.	<i>Ephippium.</i>
Arcione.	<i>Arcio. Afrabæ.</i>
Argano.	<i>Ergata.</i>
Argine.	<i>Agger.</i>
Argomento.	<i>Ingenium.</i>
Arierban.	<i>Herebannum.</i>
Armatura.	<i>Fultura.</i>

Arme.

Arme in hasta.

Aringare.

Aringhiera.)

Aringo.

Armeggiata.)

Armeggiatori.)

Arnese.

Arredo.

Arsenale.

Artiglieria.

Artiglio.

Aſſassinī.

Aſſedio.

Aſſidamento.)

Aſſeggio.)

Aſſemblea.

Aſſoldare.

Ataballi.

Attendare.

Attendere.

Avventare.

Azzardare.

Azzuffarsi.

Arma. i. i. Inſignia.

Liberata.

Lancea.

Arenga;

Arenga. Monoma-

cbia.

Troja.

Harnesium.

Ordines Sacri. 6.

Navale. 2. Arſena.

Arſ. Artillator.

Artillator.

Aſſassinī.

Obſidio.

Torncamentum.

Soldatus.

Tympanum.

Castrametor.

Tenda.

Ventilare Arma.

Zarabottana.

Confictus.

Banderola.

Bandereſi.

Bandiera.

Bandiera listata.

Bandinelle.

Bandiere.

Bando.

Bani.

Baracche.

Barba.

Barbacane.

Barbacana.

Barbafforo.

Barbuta.

Barca.

Barco.

Barcoſi.

Bardella.

Barigello.

Barra.

Barricata.

Barriera.

Baruffa.

Bastia.

Bastita.

Bastire.

Bastone.

Baſton di coman-

do.

Baſtione.

Bataccio.

Battaglia.

Battagliare.

Battagliere.

Battagliatore.

Battaglioso.

Battaglieroſo.

Battagliereſco.

Battaglievole.

Battello.

Batteria.

Batticulo.

Battifolle.

Battifredo.

Battipalo.

Bedali.

Benda.

Bersaglio.

Berteca.

Bianchi e Neri.

Bicocca.

Bilancia.

Bindelli.

Biondello.

Birbante.

Birbo.

Birbone.

Biscotto.

Biscottino.

Blocco.

Bolgia.

Bolzoni.

Bomba.

Bombardieri.

Borchia.

Bordone.

Bordone.

Borj.

Bandellus.

Banderenſes.

Bandum.

Bannum.

Standardum.

Vexillum. 4.

Bandum.

Bandum.

Bandum.

Bandum.

Bani.

Quarteria.

Statio.

Travacha.

Capilli tonsura.

Anterides.

Antepectoralis mu-

rus.

Capilli tonsura.

Val-

vassores.

Barbua.

Barigildus.

Barigildus.

Barcusus.

Barda.

Barigildus.

Barra.

Barra.

Confictus.

Bastum.

Drungus.

Sceptrum.

Proſtatoricus.

Bastum.

Propugnacu-

lum.

Valvarce.

Batus.

Suggeſtus.

Agger. 2.

Balbeum.

Battifolium.

Beſfredus.

Battifolium.

Bidaldi.

Bandum.

Quintana.

Bretachia.

Albi, & Nigri.

Vicus.

Salitio.

Bandum.

Hippogriffus.

Brabantio-

nes.

Buccellatum.

Obſidio. 1.

Bulga.

Hippopera.

Bolis.

Acies. 8.

Olla.

Libratores.

Fibula.

Burdones.

Borj.

B

B accalare.

B accellieri.

B accelleria.

B acino.

B acio.

B adam.

B alista.

B alestra a bolzo-

ni.

Borzacchini.	<i>Caliga</i> 4. <i>Hosa</i> .
Bottino.	<i>Buteo</i> . <i>Præda</i> .
Bracciali.) <i>Brachialia</i> .
Braccialetti.) <i>Sella Curulis</i> .
Braccioli.	
Branca.) <i>Gladius</i> .
Brando.) <i>Bravium</i> . <i>Falcatii</i>
Brandire.	milites. <i>Militia</i>
Bravo.) <i>Hiatus murorum</i> .
Bravare.) <i>Hiatus murorum</i> .
Bravura.) <i>Hippogryphus</i> .
Breccia.	
Bricia.) <i>Habena</i> .
Briciolo.) <i>Habena</i> .
Briccola.	
Briga.) <i>Brigata</i> .
Brigata.) <i>Brigantii</i> .
Brigadiere.) <i>Brigantino</i> .
Briganti.	
Brigantino.) <i>Celox</i> .
Briglia.	
Brigliadoro.) <i>Hippogryphus</i> .
Brillare.	
Brocco.) <i>Habena</i> .
Broccato.	
Brocciere.) <i>Veru</i> .
Broccolo.	
Brullot.	
Buccintoro.	
Buonaccordo.	
Burrico.	

C

Aleffe.	<i>Cifum</i> .
Calze.) <i>Caliga</i> 2.
Calzaretti.) <i>Hosa</i> .
Camaglio.) <i>Macula</i> .
Camicia.) <i>Camisa</i> .
Camino coperto.	<i>Arx</i> . 4.
Camini di ronda.	<i>Ambulacrum Valli</i> .
Campione.	<i>Campio</i> .
Campo.	<i>Area</i> . <i>Arenga</i> .
Cancellare.	<i>Cancellarius</i> .
Cancelliero.	<i>Cancellarius</i> .
Cannone.	<i>Canones</i> .
Capanna.	<i>Tugurium</i> .
Caparra.	
Capitana.	<i>Prætor</i> . <i>Prætoria</i>
	<i>Navis</i> .
Capitanata.	<i>Capitaneus</i> .
Capitano.	<i>Capitaneus</i> .
Capitan generale.	<i>Dux</i> .
Capitano d'un Reggimento.	<i>Drungus</i> .
Capitano della Vanguardia.) <i>Vanguardia</i> .
Capitano della Retroguardia.) <i>Ductor</i> .
Capodieci.	<i>Decurio</i> .
Capofila.	<i>Antipes</i> .
Caponiere.	<i>Arca</i> .
Caporale.	<i>Optio</i> . <i>Decurio</i> .
Caporioni.	<i>Banderenses</i> .
Cappellani.	<i>Capa S. Martini</i> .
Carabina.	<i>Carabus</i> .
Caracca.	<i>Carabus</i> .
Caracollo.	<i>Decuriones Eque- stres</i> .
Carcame.	
Carcassa.	<i>Olla</i> . <i>Pharetra</i> .
Carcasso.	
Carisenda.	<i>Turres fixæ</i> .
Carfadore.	<i>Carrucarius</i> .
Carreggiare.	<i>Carregium</i> .
Carreggio.) <i>Carrago</i> . <i>Carrus</i> .
Carriaggio.	
Carrino.	
Carroccio.	
Carrozza.	<i>Carrocium</i> .
Cafacca.	<i>Sagum</i> .
Cafematte.	<i>Cryptæ</i> . <i>Arx</i> . 4.
Caffa.	<i>Arca</i> . <i>Campagus</i> .

Caffo.) <i>Olla</i> . <i>Cassarum</i> .
Cassero.) <i>Gastaldiones</i> .
Castalderia.) <i>Acrobaticum</i> . <i>Arx</i> .
Castaldo.) <i>i. Castellum</i> .
Castello.	<i>Capitaneus</i> .
Castellano.	<i>Palus</i> . <i>Cenotapbiu</i> .
Catafalco.	<i>Cata</i> .
Cattano.	<i>Capitaneus</i> .
Cavalcata.	<i>Cavalcata</i> .
Cavalcatura.	<i>Equitatura</i> .
Cavaliere.	<i>Arx</i> . <i>i. Caballarii</i> .
Cavalieri Bagnati.	<i>Ordines Sacri mili-</i>
	<i>tiae equestris</i> . <i>z.</i>
Cavalieri del Cor-	<i>Ordines Sacri mili-</i>
redo.	<i>tiae Equestris</i> . <i>s.</i>
Cavalieri erranti.	<i>Palatini</i> .
Cavalleria.	<i>Caballus</i> .
Cavalletto.	<i>Salito</i> .
Cavalli.	<i>Cantberii</i> .
Celada.	<i>Durenda</i> .
Celata.	<i>Celata</i> . <i>Crista</i> . <i>Infi-</i>
	<i>dia</i> .
Cembalo.	<i>Cymbalum</i> .
Cervelliera.	<i>Cervellerium</i> .
Chiavi.	<i>Fibula</i> .
Chinea.	<i>Hinnus</i> . <i>Ubini</i> .
Chiocciola.	<i>Cochlea</i> .
Ciarabottana.	<i>Zarabotana</i> .
Cifera.	<i>Zifera</i> .
Cifra.	<i>Abruptus</i> .
Cimento.	<i>Conus</i> . <i>Crista</i> .
Cimiero.	<i>Ægyptii Errones</i> .
Cingani.	<i>Cittadella</i> .
Cittadella.	<i>Arx</i> . <i>i.</i>
Ciuffo.	<i>Confidus</i> .
Cocca.	<i>Crena</i> .
Coditremola.	<i>Ægyptii Errones</i> .
Collare.) <i>Collare</i> .
Collaretto.	
Collarino.	<i>Collo di Baluardo</i> .
Collo.	<i>Arx</i> . 4.
Colmo.	<i>Culmus</i> .
Colonuello.	<i>Jugum pro parte</i>
	<i>aciei. Ciliarba</i> .
Golpo.	<i>Colpus</i> . <i>Reticularis</i> .
Coltellata.	<i>Gladius</i> .
Colubrina.	<i>Colubrina</i> .
Comiti.	<i>Comes</i> .
Comiato.	<i>Commeatus pro ab-</i>
	<i>undifacultate</i> .
Commisario.	<i>Praefitus annonæ</i> .
	<i>Conquistor</i> .
Computisti.	<i>Rationarii</i> .
Condottiere.	<i>Ductor</i> .
Conestabile.) <i>Conestabuli</i> .
Conestaboteria.	<i>Conestaboteria</i> .
Congedo.	<i>Commeatus pro ab-</i>
	<i>undifacultate</i> .
Congiura.) <i>Conjuratio</i> .
Congiuramento.	
Congiurazione.	
Congiurare.)
Contorno.	<i>Deformatio</i> .
Contraprocci.	<i>Accessus obsidional-</i>
	<i>les</i> .
Contrascarpa.	<i>Arx</i> . 4. <i>Fossa</i> . <i>La-</i>
	<i>brum</i> .
Contrataggio.	<i>Plumata vestes</i> .
Contrinquartare.	<i>Quarteria</i> .
Convoglio.	<i>Commeatus pro iti-</i>
	<i>nere. Conduclus</i> .
Copia.	<i>Exemplum</i> .
Corazza.	<i>Arma pro armatis</i> .
	<i>Lorica</i> .
Cordone.	<i>Arx</i> . 4. <i>Vallo</i> .
Cordonata.	<i>Tibia</i> .
Cornamusa.	<i>Tuba</i> .
Cornare.	<i>Cornicines</i> .
Cornatore.	<i>Corniculares milites</i> .
Cornette.	<i>Vexilliferi</i> .

Corpo di Battà.	<i>Acies</i> . <i>xi. Concordia</i> .
	<i>porales</i> .
Corredo.	<i>Ordines Sacri militiae equestris</i> .
	<i>Incurso</i> .
Corriere.	<i>Lorica</i> .
Corsaletto.	<i>Curvoriae naves</i> .
Corsi.	<i>Lancea</i> .
Corsesca.	<i>Durenda</i> .
Cortana.	<i>Cobors</i> . <i>Cobortales</i> .
Corte.	<i>Arx</i> . <i>Cobors pro Tentorio</i> .
Corteggiano.	<i>Cobors pro Tentorio</i> .
Cortile.	<i>Chlamydiun</i> .
Cortina.) <i>Corbita</i> .
	<i>Feminalia</i> .
Cortinaggio.	<i>Acinaces</i> .
Corvatta.	<i>Ægyptii Errones</i> .
Corvettare.) <i>Cotta</i> .
	<i>Craticci</i> .
Cosciali.	<i>Credenza</i> .
Costoliere.	<i>Credenziero</i> .
Correttola.	<i>Crusco</i> .
Cotta.	<i>Abacus</i> .
Cotta d'arme.	<i>Cornicularii milites</i> .

D

D Adi.	<i>Taliferri</i> .
Daga.	<i>Daggerius</i> .
Damaschino.) <i>Balcanifer</i> .
Damascone.	<i>Dardus</i> .
Dardo.	<i>Navale</i> .
Darsena.	<i>Decurio</i> .
Decurio.	<i>Dexterarii</i> .
Decurione.	<i>Dicbus</i> .
Destriero.	<i>Vallo</i> .
Dicco.	<i>Decendo</i> .
Dighe.	<i>Deformatio</i> . <i>Diagramma</i> .
Dilogniare.	<i>Faida</i> .
Disegno.	<i>conflictus</i> .
Disfidare.	<i>Macula</i> .
Disleanza.	<i>Diræ</i> .
Dismagliare.	<i>Cora</i> . <i>Liberata</i> .
Disperate.	<i>Humerale</i> .
Divise.	<i>Dimacbe</i> . <i>Draco</i> .
Dorfiere.	<i>Vexillum</i> . 6.
Dragonì.	<i>Dux</i> .
Drappello.	<i>Comes</i> .
Duca.	<i>Dunio</i> .
Duce.	<i>Durinda</i> .
Duchi.	<i>Hippogryphus</i> .

E

E Lmo.	<i>Helmus</i> .
Esca.	<i>Pyrites</i> .
Equipaggio.	<i>Scyphus</i> .
F	
Acciata.	<i>Orthographia</i> .
Facchino.	<i>Pbalanga</i> .
Falanga.	<i>Scutulum</i> . <i>Pbalan-</i>
	<i>ga</i> . <i>Pbalangarii</i> .
Falangari.	<i>Ronco</i> .
Falcione.	<i>Falce</i> . <i>Falcula</i> .
Falconetto.	<i>Ignis Cafrrensis</i> .
Faldo.	<i>Arx</i> . 4. <i>Promura-</i>
Falsabraca.	<i>le</i> .
Fascinata.	<i>Fascennia</i> .
Fate.	<i>Heroes</i> .

Fattore . }	Gastaldiones :	Giornata per bat-	Dies :	Barbuta :
Fattoria . }	Feritores .	taglia .	Monomachia . Ju-	Sagittarii .
Feditore .	Lorica .	Giostra .	sta .	Laterna . Turre
Feltro .	Fibula .	Giraffa .	Camelopardalis .	maritima .
Fermaglio .	Farii Equi .	Girelli .	Armilla .	Pœnæ militares .
Ferrante .	Bandum .	Girone .	Ziro .	Liardus .
Fettuccia .		Giubba .	Jupellum .	Fœdus .
Fibbia .	Fibula .	Giuramenti .	Juramentum .	Fusta . Lignum .
Fibbiaglio . }		Giuro .	Nacara .	Litteræ assertiæ
Fibbiale . }		Gnaccara .	Contus .	publicæ fidei .
Fila .	Ordinarii in acie .	Gonda .	Collare . Macula .	Trudes . Vectis .
Filo .	Licet .	Gondola .	Gonfaloniere .	Linea di circon-
Filo di spada .	Filum .	Goletta .	Gonfalone .	vallazione .
Finte .	Acies . i.	Gonna .	Gonna .	Linea di contra-
Fionda .	Avocare arma .	Gonnella .	Gonnella .	vallazione .
Flauto .	Funda .	Gorgiera .	Collare . Focale .	Livrea .
Flotta .	Tibia .	Governo .	Gubernator .	Lizza .
Flottiglia .	Flotta .	Graffi .	Graphium .	Logoro .
Focile .	Flotta . Classis .	Granate .	Ollula . Pix .	Lorica .
Focene .	Igniarium .	Granatieri .	Cymbalum .	Luogotenente .
Foderò . Foderare .	Furnulus .	Gravicembalo .	Quirites .	
Fodrum . Fodrum .	Vagina .	Gridare .	Postilena .	
Foraggiare . }	Fodrum .	Groppiera .	Crypta .	
Foraggio . }	Fodrum .	Grotta .	Guadano .	
Foriere .	Fodrum . Manjò :	Guadagno .	Vagina .	
Fortezza .	Metatores .	Guaina .	Guadana .	
Forti . }	Arx . i. Castellum .	Guadana .	Barda .	
Fortini . }	Castellum . Castel-	Sagitta .	Cbiotbeca .	
Fortificare .	lum cæpititium .	Funda .	Guardia .	
Frascati .	Fortalitium .	Hippogriffbus .	Burguardus . Crean-	
Freccia .	Tabernacula .	Frontale .	tare .	
Fromba . }	Sagitta .	Hippogriffbus .	Guarnacca .	
Frombola . }	Funda .	Frontale .	Guarnigione .	
Frontalatte .		Hippogriffbus .	Guarnimento .	
Frontale .		Cobors prima .	Guarnire .	
Frontino .		Fistula .	Guasto .	
Fucili . }		Durenda .	Vastitas .	
Fucilieri . }		Fusta .	Ductores Itinerum .	
Fusberta .				
Fusta .				

G

Gabbione . }	Corbes . Gerre . Zd-
Gabbioni . }	rica pro munitio-
	ne .
Gaggio .	Vadium .
Galèa .	Confratæ Naves .
Galeone .	Galeo .
Galleria .	Musculus . Testudo
	fossoria . Pluteus .
	Spalliones . Galea .
Gallone . }	Callicula .
Galloncino . }	Calopare .
Galoppo . }	Campagus .
Galoppare . }	Gamberia .
Gamba .	Tibialis . Cruralia .
Gamberuolo .	Aurigatio .
Gambiera .	Irenarches . Crean-
Gara .	tum . Creantare .
Garante . }	Aurigatio .
Garantire . }	Garittæ .
Garanzia . }	Garcio .
Garrire .	Andabata .
Garitta .	Gattus .
Garzone .	Durenda .
Gatta cieca .	Zifera . id.
Gatto .	Gesta .
Gaudiosa .	
Gergo .	Zaba . Hamus .
Gesta . }	Clava .
Geste . }	
Getti . }	
Gesto . }	
Giacco .	
Giannetta .	
Giavarina . }	
Giavelotto . }	
Ginnetti .	Hinnus .

Giornata per bat-	Dies :	Lancionieri .	Barbuta :
taglia .	Monomachia . Ju-	Lanterna .	Sagittarii .
Giostra .	sta .	Lazari .	Laterna . Turre
Giraffa .	Camelopardalis .	Leardo .	maritima .
Girelli .	Armilla .	Lega .	Pœnæ militares .
Girone .	Ziro .	Leganza .	Liardus .
Giubba .	Jupellum .	Lega .	Fœdus .
Giubbone .	Juramentum .	Lega .	Fusta . Lignum .
Giuramenti .	Nacara .	Lettore creden-	Litteræ assertiæ
Giuro .	Contus .	ziali .	publicæ fidei .
Gnaccara .	Collare . Macula .	Lieva .	Trudes . Vectis .
Gonda .	Gonphano .	Linea di circon-	Linea di contra-
Gondola .	Gunna .	vallazione .	vallazione .
Goletta .	Collare . Focale .	Obsidio .	Obsidio .
Gonfaloniere .	Governor .	i.)
Gonfalone .	Graphium .	Livrea .	Liberata .
Gonna .	Ollula . Pix .	Lizza .	Licet .
Gonnella .	Cymbalum .	Logoro .	Tornus .
Gorgiera .	Quirites .	Lorica .	Lorica .
Governo .	Postilena .	Luogotenente .	Vicarius .
Graffi .	Crypta .		
Granate .	Guadano .		
Granatieri .	Vagina .		
Gravicembalo .	Guadana .		
Gridare .	Barda .		
Groppiera .	Cbiotbeca .		
Grotta .	Guardia .		
Guadagno .	Burguardus . Crean-		
Guaina .	tare .		
Guadana .	Guarnisio .		
Guadrapa .	Guarnisio . Sedita .		
Guanto .	Guarnisio .		
Guardia .	Vastitas .		
Guarnacca .	Ductores Itinerum .		
Guarnigione .			
Guarnimento .			
Guarnire .			
Guasto .			
Guide .			

H

Hircano .	Hippogriffbus .
Homaggio .	Homagium .
Holte .	Sagum .
Hungarina .	Homines .
Huomo .	Huzarones .

I

Imboscate .	Insidia .
Imbroccare .	Veru .
Imperio .	Imperium .
Imperiale .	Insigne .
Imprese .	Pugna .
Impugne .	Veru .
Inaverrare .	Calce .
Incalzare .	Peribolus . Thorax
Incamisciata .	pro munitione .
	Camisia .
Infrascati .	Trabacba .
Ingaggiare .	Vadium .
Inganno .	Ingenium .
Ingegniero .	Ingenium . Macbi-
	na .
Ingegno .	Ingenium .
Inquartare .	Quarteria .
Irtrice .	Ericius .

L

Adro .	Latrones .
Ladrone .	Lamina .
Lama .	Lorica .
Lamiera .	Lancea .
Lancia .	Arma pro armatis .
Lance .	

Adrevite .	Cocblea .
Maestro di	Præfectus castro-
Campo .	rum .
	Hamus . Macula .
Maglia .	Dendropori .
Majo .	Manganelli .
Manganelli .	Cbelonium .
Manico .	Trudes .
Manovella .	Pbalanga .
Marasso .	
Marca .	
Marchese .	Marchiones : Proces-
Marchiare .	sus .
Marchia .	Processio . Proces-
Marra .	sus .
Maschio .	Acies . i.
Masnada .	Cocblea . Embolus .
Mattafellone .	Munitio interior .
Mattone .	Masnada .
Mazza .	Hippogriffbus .
Mazzagatto .	Lateritium opus .
Merlo .	Clava . Mattiarii .
Mezzaluna .	Sclopis .
Miccio .	Tufa .
Minz .	Cardium .
Miniera .	Cassis . pro munitione .
Miraglio .	ne .
Mischia .	Fomes . Funiculus
Mislea .	ignarius .
Misleale .	Mina .
Misleanza .	Amire .
Modello .	Conflictus . Miscel-
	la .
	Conflictus . Miscel-
	la .
	Conflictus .
	Proplasma . Modu-
	lus . Deformatio .
	Diagramma . Ex-
	emplum .
Molo .	Admolior . Moles .
Molla .	Anisocyla .
Molle .	Pyrrbica .
Moresca .	Galea . Brunea .
Morione .	Dimico .
Morra .	Mortaria .
Mortari .	Orea . Frenum .
Morza .	Fibula .
Moschetti .	Falcata . Cobors pri-
Moschettieri .	ma . Muschetta .
Mossa .	Cobors prima . Fistu-
Mostra .	la .
	Mota .
	Inspectio armorum .
	Ostensionales mi-
	litiae . Transversio .
	Motto .

Motto.
Mugaveri.
Muletta.
Musoliera.

Insigne:
Almugaveri.
Burdones.
Orca.

N

N Acchera. *Nacara*.
Navilio. *Navigium pro Na-*
vi.
Niforme. *Hippogryphus*.
Noce nella bale- *Nux*.
stra.

O

O Beè. *Tibia*.
Opera a-) *Tibia*.
corno. *Arx. 4*.
Opera coronata. *Ordinarii milites*.
Ordinarii. *Auricula . Cebel-*
nium.
Orecchia. *Auricula*.
Orecchione. *Auriflamma*.
Oriafiamma. *Exemplum*.
Originale. *Hastagius . Obses*.

P

P Adiglione. *Papilio*.
Paga. *Stipendium*.
Paggi. *Pedagogiani . Scho-*
la . Scholares.
Pagliaro. *Meta*.
Paladini. *Palatini*.
Palafita. *Palus*.
Palanca. *Pbalanga*.
Palancata. *Palus*.
Palificata. *Palata . Palatio*.
Palizzata. *Palus*.
Palchi. *Palus . Pbatæ*.
Palchetto. *Palus . Pbatæ*.
Palcone. *Palmae*.
Palmieri. *Pavenses*.
Palio. *Coclea*.
Palvesi. *Pani di Zucchero*. *Metor*.
Pani. *Panici terrores*.
Panteco. *Panceria . Ventrale*.
Panziera. *Eucullio*.
Panzierone. *Agger . 1. Ante-*
murale . Lorica
pro munitione.
Parata. *Agger . 1.*
Parchi. *Palus*.
Partiggiana. *Tragula*.
Passaggio. *Passagium*.
Pässata. *Salitio*.
Passaporto. *Litteræ assertiæ*
fidei publicæ.
Patena. *Patena*.
Patrino. *Haraldus*.
Pavesata. *Pavenses . Pavio-*
sarii.
Pavesi. *Baltbeum*.
Pendaglio. *Pinnula*.
Pennacchio. *Pennones*.
Pennoni. *Galda*.
Pennoncelli. *Pyloclastus*.
Pesce Spada. *Latrunculi . 2.*
Pettardo. *Tortus*.
Pezzo. *Icnographia*.
Piaggia. *Planiforme propu-*
gnarulum.
Pianta. *Punctum*.
Piattaforma. *Arx . 10*.

Piazza d'arme. *Area . Platea ar-*
morum . Sedes ar-
morum.
Piazze morte. *Adscriptitii*.
Picca. *Sarissa . Spiculum*,
Pica.
Piccone. *Pictacium*.
Pietanza. *Pietraria*.
Pietriera. *Leibobacos . Petra-*

Pifaro. *Tibia*.
Pinco. *Pycta*.
Piombata. *Plumbata*.
Piombino. *Libella . Bolis*.
Pistola. *Fistula*.
Pitto. *Pycta*.
Piva. *Tibia*.
Plenipotentiario. *Irenarches*,
Poldri.
Polledro. *Murci*.
Poltre. *Salitio*.
Poltro. *Equus . Scutulum*,
Pons . 2.
Poltrone. *Pontelevatojo*.
Pomata. *Cataracta*.
Porta gataja. *Ambulare*.
Portante. *Ferio*.
Portar la ferita. *Fercu'um . Circen-*
ses Ludi . 5.
Portata. *Rationaris*.
Portioni. *Postilena*.
Posolatura. *Angarie . Cursus*
publius.
Posolini. *Pseudoryrum*.
Posta. *Pratora , e simili*.
Postierla. *Bandora*.
Prevaricare. *Vallum . 2.*
Probitate, per va-
lore. *Probus*.
Prode. *Probus*.
Prodezza. *Profilo*.
Prospectiva. *Sciegraphia*.
Prova. *Proba*.
Procuratore delle *Præfetus annone*.
Vertovaglie. *Velitatio*.
Pugnale. *Aries . 8.*
Pulzoni. *Pungitello*.
Pungiglione. *Aguso . Stimulus*.
Pungulo. *Punctum*.
di Punta. *Puntaglia*.
Punta del Baluar-
do. *Pugna . Acus*.
Arx . 4.

Q Uadrelli. *Quadrelli*.
Quarto. *Quarteria . Statio-*
nes.
Quartier Mastro. *Designatores . Præ-*
ficitus castrorum.
Quintana. *Quintana*.

R

R Abicano. *Hippogryphus*.
Rabuffa. *Conflictus*.
Raffio. *Harpago*.
Rampicone. *Rampico . Harpago*.
Rampino. *Rastrello*.
Rampone. *Reale . nave*.
Reclute. *Cataracta . Clatbrū*.
Redine. *Prætor . Prætoria*
navis.
Regatta. *Adscriptitii . Ac-*
censi.
Redine. *Adregnare . Ha-*
bena.

Regatta. *Reggimento*.
Retroguardia. *Retroguardia*.

Ribaldi. *Ricamo*.
Ricco. *Ricinto*.
Ricotta. *Ridotti*.
Ringhiera. *Riotta*.
Riporto. *Riprefaglia*.
Rivellino. *Rocca*.

Romanzi. *Romanzieri*.
Romeaggio. *Romei*.
Ronde. *Rondello*.
Ronzino. *Ronzone*.
Rubare. *Rubare*.

Murigatio.
Regimentum.
Acies . 11. Protu-
tela.

Ribaldi. *Plumatæ vespes*.
Rici. *Conclusio*.
Metor. *Reducitus*.
Arenga. *Conflictus*.
Plumatæ vespes. *Clarigatio*.
Parmula. *Parmula*.
Castellum . Rocca.
Colax . Arx . 2.
Roman libri.
Palatini.
Roman libri.
Palma . Roman libri.
Circitores.
Hippogryphus.
Runcinus.
Raubare.

S

S Accardi. *Ribaldi . Saccus*.
Saccheggiare. *Saccheggiare*.
Sacco. *Sacco*.
Saccomanni. *Sacco*.
Saettia. *Saettia*.
Saettiere. *Saettone*.
Saettone. *Sagittario*.
Sagittario. *Sagro*.
Sago. *Sajo*.
Sala. *Sala*.
Salma. *Salma*.
Salficcia. *Salficcia*.
Salva Reale. *Salva Reale*.
Samarina. *Samarina*.
Saramenta. *Saramenta*.
Juramentum. *Juramentum*.
Varijfores. *Varijfores*.
Bandum. *Bandum*.
Barba. *Barba*.
Barra. *Barra*.

Deformatio . Dia-
gramma. *Latrunculi . 2. 7.*
Latrunculi . 7.
Senefcalli. *Scalco*.
Cancellarius. *Scancellare*.
Bolis. *Scandaglio*.
Scaramuccia. *Scaramuccia*.
Velitatio.
Scaramucciare. *Scaramucciare*.
Scarpa. *Scarpa*.
Scarzella. *Scarzella*.
Scheletro. *Scheletro*.
Scherano. *Scherano*.
Scherma. *Scherma*.
Schermire. *Schermire*.
Schermugio. *Schermugio*.
Schidione. *Schidione*.
Schidone. *Schidone*.
Schifo. *Schifo*.
Schiniere. *Schiniere*.
Schizzo. *Schizzo*.
Scorte. *Scorte*.
Sciabica. *Sciabica*.
Sciabla. *Sciabla*.

Scimitarra. *Mcinaces.*
 Sciotta. *Sagitta.*
 Scodellino. *Furnulus.*
 Sconfitta. *Confettura.*
 Scontrazzo. *Velitatio.*
 Scontro. *Scoppi.*
 Scoppietti. *Scoppius.*
 Scorreria. *Incurcio. Prætenturæ promilitum genere.*
 Scorridore. *Excusor.*
 Scudella. *Scutulum.*
 Scudi. *Arma. Insignia.*
 Scudieri. *Armigeri. Scutarii.*
 Seco. *Socii.*
 Seguo. *Sella equestris.*
 Sella. *Torneamentum.*
 Sembraglia. *Cuniculus.*
 Seminella. *Senescalco.*
 Sequestrare. *Sequestrare.*
 Sequestro. *Infructores. Servientes.*
 Sergenti. *Colubrina.*
 Serpentina. *Hippogrypus.*
 Serpentino. *Frates Cientes.*
 Serveati. *Hippogrypus.*
 Sinettore. *Detendo.*
 Sloggiare. *Macula.*
 Smagliare. *Acies.*
 Smarra. *Falcata.*
 Smeriglio. *Optio. Soldans.*
 Soldati. *Soldatus.*
 Soldataglia. *Sagmarii Equi.*
 Soldatesca. *Cota.*
 Soldo. *Eruptio.*
 Soma. *Falatura. Hypomochlion.*
 Somari. *Gladius. Spatba.*
 Sorcotto. *Pbalanga.*
 Sortita. *Agger vix recte.*
 Sottoleva. *Ax. 4.*
 Spada. *Sella Curulis.*
 Spalancare. *Panici terrores.*
 Spaldo. *Humerale.*
 Spalliera. *Spaldum.*
 Spanteco. *Spatula.*
 Spallaccio. *Anterides. Erisma. Calcar.*
 Spalto. *Portus.*
 Spatola. *Auriculares. Coracæ.*
 Speroni. *Veru.*
 Spiaggie. *Spingardus. Muschetta.*
 Spie. *Spingardus.*
 Spiede. *Sporti.*
 Spiedo. *Projectura. Spaldum.*
 Spingarda. *Veru.*
 Spingare. *Stimulus.*
 Sporti. *Gnomon. Libella.*
 Sproccolo. *Norma.*
 Spuntone. *Latrunculi. 7.*
 Squadra. *Squadroni.*
 Squadroni. *Squadron volante.*
 Squilla. *Subsidia.*
 Staffa. *Campana.*
 Staffa. *Staffa. Palafredu.*

Stagiamento. *Sequester.*
 Staggina. *Latrunculi. 7.*
 Staggire. *Dolones.*
 Stallo. *Objes.*
 Stampella. *Gladius. 10.*
 Statico. *Veru.*
 Stecca. *Gladius. 10. Stica-*
 Stecco. *ta.*
 Steccone. *Bandum. Standar-*
 Steccato. *dum.*
 Stendardo. *Detendo.*
 Stendare. *Salitio.*
 Stilo. *Stivale. Hosa.*
 Stivale. *Verutum. Petitiones armorum.*
 Stoccata. *Gladius. 6. Veru-*
 Stocco. *tum.*
 Stormire. *Stormus.*
 Stormo. *Stormentum.*
 Storta. *Falcarii milites.*
 Strale. *Sagitta.*
 Stravizzo. *Strava.*
 Strettojo. *Cocblea.*
 Stuolo. *Stolus.*
 Succhiello. *Terebra.*

T
 T. Abacco. *Allia in retibus.*
 Taballi. *Tympnum. 2.*
 Tagliare. *Talea.*
 Tagliate. *Receptus. 4. Reſtiones.*
 Di Taglio. *Punctum.*
 Taglio di spada. *Acies. 1.*
 Tamburino. *Cymbalum. Tympnumotribus.*
 Tamburo. *Tambures.*
 Tarantola. *Musica. 7.*
 Targa. *Pavisarii. Targa.*
 Tarcagliare. *Talea.*
 Tattana. *Taritæ.*
 Tassello. *Cbelonium.*
 Favolaccia. *Tabernaculum.*
 Favolaccini. *Tamulu.*
 Favolaccini. *Arx. 4. Forceps.*
 Tenaglia. *Tenda.*
 Tenda. *Tenente di Com-Subcenturio.*
 Tenza. *Contentio.*
 Tenzone. *Aceratum.*
 Terrapieno. *Scopulus. Artemon.*
 Terzeruolo. *Terzetta.*
 Terzuolo. *Scopulus.*
 Timballo. *Nacara. Cymbalum. Tympnum. 2.*
 Tiranti. *Catena.*
 Tirare. *Trabere.*
 Tizzona. *Durenda.*
 Tonelli. *Doliola.*
 Torma. *Turma.*
 Torneo. *Torneamentum.*
 Torre. *Torre.*
 Torricella. *Torricellaccia.*
 Torricellaccia. *Torrione.*
 Torrione. *Turres fixæ.*
 Torriere. *Torriere.*
 Torricciuola. *Torricciuola.*
 Torricciuolaccia. *Torreggiano.*

Trabacca. *Trabacca è Tabernaculum.*
 Traboccare. *Trabocchetto.*
 Trabocco. *Trabucus.*
 Traino. *Ambulare.*
 Trapano. *Terebra.*
 Tregua. *Inducere.*
 Trechha. *Pyrrhica.*
 Trina. *Paragauda.*
 Trincea. *Lorica pro munitione.*
 Trincera. *Agger. 1. Barra.*
 Trinchetto. *Trenacatum.*
 Trionfo. *Artemon.*
 Trivello. *Ferculum.*
 Tromba. *Terebra.*
 Trombare. *Tuba.*
 Trombetta. *Trombettiere.*
 Trombettino. *Tubicen.*
 Trottare. *Trottone.*
 Turbante. *Turbare.*
 Turcasio. *Turres fixæ.*
 Turma. *Pbaretra.*
 Turma. *Turma.*

V

V Aivoda. *Bani.*
 Valentia. *Valentia.*
 Valenza. *Bulga. Hippopera.*
 Valigia. *Hippogrypus.*
 Vallarco. *Vallato.*
 Vallato. *Valle.*
 Vallo. *Vallum. Valla.*
 Valletto. *Vassalli.*
 Vanguardia. *Acies. 11. Antigarda. Frons.*
 Vascello. *Protusela.*
 Vastafo. *Pbaselus. Vasa bellica.*
 Ubini. *Bastum.*
 Vegliantino. *Ubini.*
 Verdugo. *Hippogrypus.*
 Verettoni. *Verettoni.*
 Vermi. *Verdugo.*
 Via fora. *Cochlea.*
 Vifiera. *Biafora.*
 Vite. *Buccula.*
 Vite femina. *Vite.*
 La Vittoria è del Hiera. *Cocblea.*
 Papa. *Papa.*
 Visitatore. *Inspectio.*
 Vivanda. *Conductus.*
 Vivandiere. *Præfectus Annong.*
 Volute. *Helix.*
 Usbergo. *Hausberga.*
 Uscieri. *U'sarius.*
 Usatto. *Hosa.*

Z

Z Agaglia. *Lancea.*
 Zara. *Zara.*
 Zarabottana. *Zarabottana.*
 Zattera. *Caudicarie naves.*
 Zèppa. *Cuneus.*
 Zingani. *Egyptii Errones.*
 Zingari. *Confidus.*
 Zuffa. *Subulo.*

F I N I S.

ERRA.

ERRATA GRAVIORA SIC CORRIGE

Littera P paginam, C columnam, V versum significat.

IN PRIMA PARTE.

P Ag. 4. C. 2. V. 53. feriandum lege feriendum. P. 7. C. 2. V. 35. introirent, introiret. P. 14. C. 2. V. 5. attinet thema, attinet ad thema, & sic corrigendæ syntaxes aliæ verbi Attinet. P. 34. C. 1. V. 18. *Tesiphone*. *Tisiphone*. P. 35. C. 1. V. 60. ipsum. ipsos. P. 37. C. 1. V. 24. *Orpheus*. *Orphneus*. P. 38. C. 1. V. 10. albo. albis. P. 40. C. 1. V. 35. *Vospicus*. *Vopiscus*. P. 42. C. 1. V. 39. *Eustachius*. *Eustathius*. P. 51. C. 2. V. 58. assentier. assentiar. P. 62. C. 1. V. 61. *Scipioni*. *scipioni*. P. 66. C. 2. V. 48. oppignorare. oppignerare. P. 70. C. 1. V. 3. effent. effet. P. 79. C. 1. V. 23. harpes. harpæ. P. 80. C. 2. V. 14. hostilibus. bastilibus. P. 89. C. 2. V. 12. legationem. legionem. P. 90. C. 2. V. 41. *Bossius*. *Bosius*. P. 98. C. 2. V. 28. *Canobasilea*. *Cacobasilea*. Pag. 118. C. 2. V. 28. *Basileos*. *Basileas*. Ibidem V. 53. quos. quibus. P. 121. C. 1. V. ult. *Catullus*. *Tibullus*. P. 124. C. 2. V. 36. honurationis. honuratoris. P. 141. C. 1. V. 39. buccula est. buccula s̄epe est. P. 148. C. 2. V. 39. involtis. involutis. P. 163. C. 2. V. 65. lucens. lucent. P. 164. C. 2. V. 12. *Myrmidonum*. *Myrmidonum*. P. 178. C. 2. V. 53. servandam. servandum. P. 193. C. 1. V. 66. *Castrorum in morem*. *Usum in castrorum*. P. 198. C. 1. V. 27. qua in alea. quam in alea. P. 201. C. 2. V. 41. *Sidonio pictam*. *Sidoniam picta*. P. 206. C. 2. V. 42. cap. 235. cap. 23. Ibidem V. 59. circumvectus. circumventus. P. 210. C. 2. V. 11. sub undas. sub auras. P. 218. C. 1. V. 51. proprius. proprium. P. 220. C. 2. V. 46. quarum. quorum. P. 226. C. 2. V. 18. inservit. inservit. P. 232. C. 2. V. 35. vocationem. vacationem. P. 233. C. 1. V. 46. ambulabunt. avolabunt. P. 237. C. 1. V. 31. deseruisse. deseruisse. P. 240. C. 1. V. 57. quoniam. quorum. P. 248. C. 1. V. 61. quæ. quas. P. 249. C. 1. V. 27. *Teucri primum*. *Teucerum primi*. P. 250. C. 1. V. 29. *Augustus*. *Mecænas*: & infra est Mecænas, non Augustus, qui loquitur apud Horatium. P. 251. C. 2. V. 51. ab illi. ab illis. P. 263. C. 2. V. 19. deseruit. deseruit. P. 264. C. 1. V. 34. *sudibus quos*. *sudibus quas*. P. 268. C. 1. V. 36. quassata, atque discussa. quassata, atque discussa. P. 295. C. 1. V. 13. & 40. physiognomia. physiognomia. P. 375. C. 2. V. 59. babens. habent. Ibidem V. 60. Et ., &. P. 376. C. 2. V. 65. equis. aquis. P. 378. C. 1. V. 42. latine. latinè. P. 417. C. 2. V. 52. exigerent. erigerent. P. 419. C. 1. V. 57. excitato. excitati. P. 443. C. 1. V. 40. *Rex*. *Dux*. P. 455. C. 1. V. 7. Brunetto. Brunetti. P. 460. C. 2. V. 6. eruditissimum. eruditissimum. P. 471. C. 2. V. 51. *Heroic. lib. 9. Heroid. 9*. P. 499. C. 2. V. 33. *Incitatum*. *Incitatus*. P. 532. C. 2. V. 33. discreverant. discreverat. P. 536. C. 1. V. 65. *Cajus Julius*. *Canius Julius*. P. 537. C. 2. V. 26. & 43. *Polygnoti*. *Apellis*. P. 556. C. 2. V. 50. univerfa. universam.

IN SECUNDA.

P Ag. 3. C. 1. V. 45. cultumque. vietumque. P. 7. C. 2. V. 3. scutatorium. scutiorum. P. 13. C. 1. V. 2. *manganellusque*. *manganelloisque*. P. 20. C. 2. V. 20. illo. ille. P. 22. C. 1. V. 23. faciebant siquidem, &c. cum iis quæ sequuntur usque ad matafundis imprimenda Italico charactere. Ibidem C. 2. V. 24. prima. primas. P. 26. C. 1. V. 11. fata. fata. P. 28. C. 1. V. 64. ecotti. excotti. P. 100. C. 2. V. 50. diripiatur. diripientur. P. 113. C. 2. V. 25. *Franciscus*. *Francus*. P. 186. C. 1. V. 3. nam neque bunc. &c. non sunt verba Cornelii Nepotis; continent tamen ipsius sententiam. P. 193. C. 2. V. 68. *Gnathonis*. *Militis*. P. 200. C. 2. V. 52. *Rhymitaclem*. *Rhymitalcem*. P. 224. C. 1. V. 51. erga. ergo. P. 287. C. 2. V. 63. præsentius. præsentius. P. 307. C. 1. V. 19. in terra. in terram. P. 312. C. 1. V. 62. linguli. lingula. P. 351. C. 2. V. 16. patremque. patrem qui. P. 407. C. 2. V. 25. subdecta. subjuncti. P. 408. C. 2. V. 25. *Dorus*. *Porus*. Ibidem V. 64. genitalia. gentilia. P. 441. C. 2. V. 21. præter. Prator.

A011462813

